

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

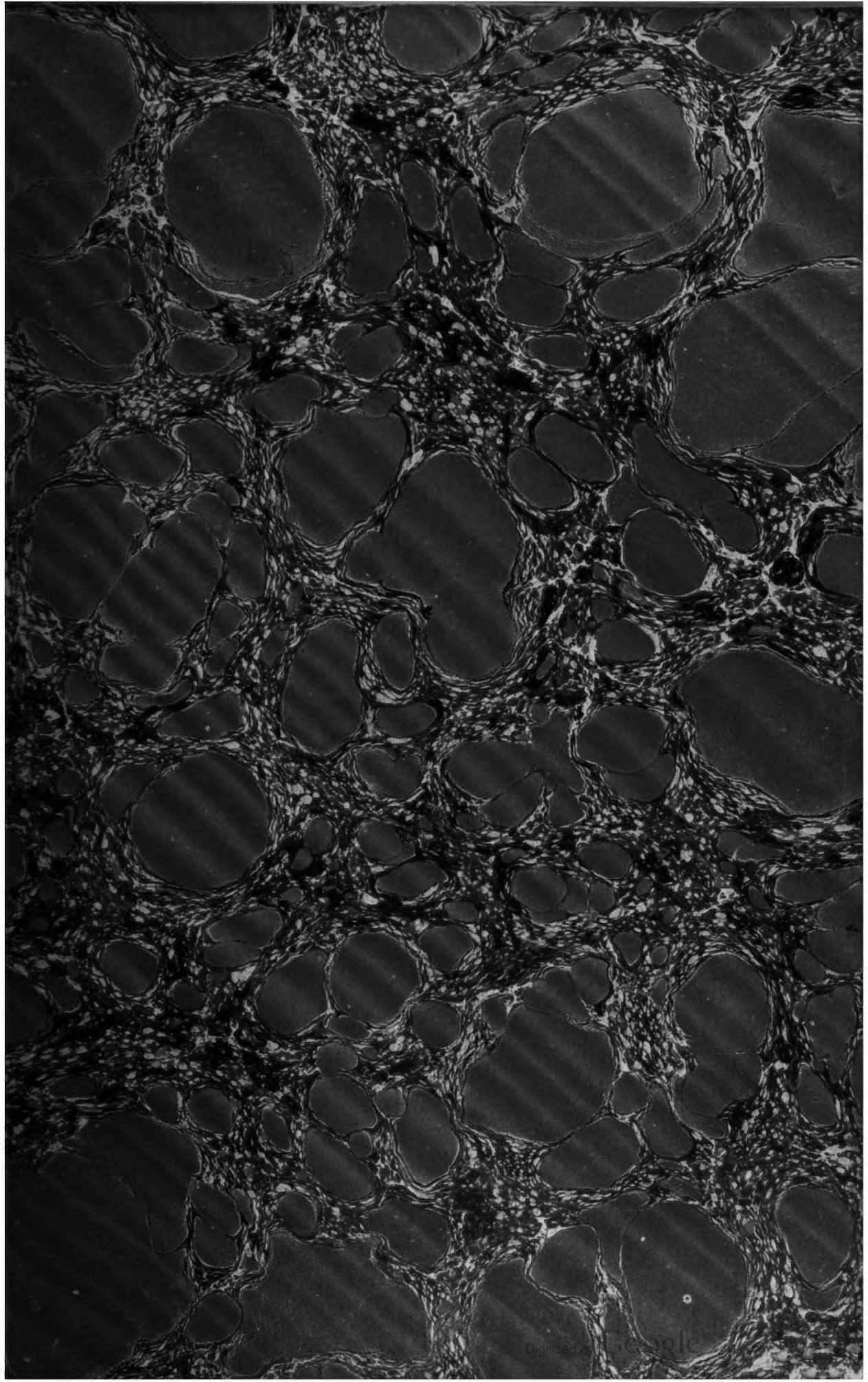

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

H. P. FARRER

ER
60
.M61
v.23

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1210) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

LUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM ,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA
QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIII.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS QUINTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

—

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
N VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIII CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

Commentaria in Psalmos.

Col. 65

ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII PAMPHILI
COMMENTARIA IN PSALMOS.

Ex mss. codicibus eruta, Latine versa, ac notis illustrata, studio et opera D. Bernardi DE MONTFAUCON, presbyteri et monachi ordinis S. Benedicti, e congregatione S. Mauri.

(Collectio nova Patrum et scriptorum Græcorum, Parisiis, 1707, in-fol., tom. I.)

CLEMENTI XI PONTIFICI MAXIMO.

Cum per Romanum otium colloquio non semel dignatus tuo, Sanctissime Pater, Græcarum quas apprime calles, disciplinarum maximam in te curam animadverterim, ea mihi cum stimulos addidit, ut jam multis annis initum Græcarum Musarum curriculum prosequerer; tum animos fecit, ut hasce lucubrationes meas Sanctitati Tuæ nuncuparem. Est quippe illud iis qui veterum monumentis eruendis ætatem conterunt, nec modicum ad operam navandam incitamentum, cum ii qui dignitate et amplitudine cæteris præstant, parem in re litteraria gradum gustu et peritia rerum assecuti sunt. Cum autem, Sanctissime Pater, rei ecclesiasticæ juxta ac litterariæ judex arbiterque sedeas, quorum aliud tibi summa virtus omnium conjuncta votis detulit, aliud eximia disciplinarum omnium notitia una conciliavit; cui potius labore et sudore nostro parta offeramus, quam ei qui non eruditione minus quam dignitate cæteris antecellat?

Eusebii itaque nostri Commentaria in psalmos Sanctitati Tuæ sistimus. Opus sane egregium, si Scripturæ sacræ notitiam, veterum interpretum copiosam suppellectilem, doctas de cujusque psalmi auctore et tempore observationes spectaveris. Huc accedunt frequentes contra atheos ac impios velitationes, ac de Psalmorum sententia, tum litterali, tum mystagogica accuratissimæ meditationes, et alia multa queis rudiores animi ad pietatem, perfectiores autem, ad sublimem Scripturæ sacræ notitiam informari solent. Hæc ex diuturna tractatione Eusebius, Pamphili martyris Scripturarum scientissimi contubernio nobilitatus, apprime calluit, hæc docte disseruit et explanavit; unde merito sane Hieronymus eruditissimos hosce Commentarios esse pronuntiat. Quorum tanta fuit apud veteres existimatio, ut Occidentalis Ecclesiæ lumen illud Eusebius Vercellensis in Latinorum usum totum opus, submotis tamen iis quæ Ariunismum olerent, Latine fecerit. Hujus nos diligentiam æmulantes, ne, jamdiu tanti viri interpretatione amissa, nostra ætas hoc insigni opere orbata, segnitiei nobis notam inureret, ex bibliothecis erutum et Latine versum publicamus, tibi que offerimus, ut tuis, Sanctissime Pater, auspiciis feliciter in lucem prodeat, taque duce faciles sibi paret ad rempublicam litterariam aditus.

Verum non perinde laudandus Eusebii conatus Sanctitati Tuæ videatur, si ad doctrinam de Trinitate, si ad vitiatam de Verbo Dei sententiam animum attenderis. Est enim eorum, qui nimis ingenio doctrinæque suæ fidunt, perpetuus ille scopulus, ut cum suo Marte religionis capita definire audent, a veræ fidei tramite passim aberrent. Possem innumerabiles

proferre, qui nova tentata ejus explanandæ via, naufragium fecerunt; verum unus esto Eusebius satis: is in exemplum cunctis offeratur. Nam si vir ille tantus, tot disciplinis excultus, ubi sese fidenter sacrorum interpretem prestitit, tantum a veræ pietatis sententia deflexerit, quid aliis sperandum, qui non paribus ingenii doctrinæque dotibus instructi, parem tamen aleam subire non vereantur? Una, una est veræ fidei anchora, statuta scilicet Ecclesiæ: hujus tu, Summe Pontifex, caput, antistesque sacrorum, cui religionis jura dicere in officio est. Ab hac vero norma quisquis aberraverit, huic extrema et certa perniciēs est pertimescenda.

Accedit igitur ad pedes Sanctitatis Tuæ Eusebius ille Pamphili, ut ejus de Verbo Dei doctrina, quam cum ex pestiferorum hominum afflatu, tum ex ingenii sui arbitrio protulit, judicium subeat tuum. Verum talibus onustus mercibus vix conspectum illum ferret, vix illam oculorum orisque dignitatem sustineret, nisi permista malis bona innumera, nisi multa offerret, quæ passim in opere decerpi possint emolumenta: ut hac in re nobis Eusebii diligentiam laudare liceat, si minus liceat in aliis doctrinæ sinceritatem. Nos vero, etsi pro more nostro hæc ad codicum fidem, uti se dabant, publica fecerimus, Eusebii tamen Vercellensis cautionem alia cautione pensamus: in præliminaribus quippe, Eusebii de Verbo Dei opinionem, non ex his modo Commentariis, sed ex aliis item scriptis ejusdem aperimus, consulamus: ac ne malum occultis subinde verbis obvolutum latius serpat, a quibus cavendum sit indicamus, et argumenta contra fidem oblata pro virili depellimus.

Huic nostræ operæ, Sanctissime Pater, si calculum addideris, si hæc studio vigiliisque nostris parta lubenti animo acceperis, unus nobis instar omnium auctor eris, ut cæteris quæ per otium parantur, alacrius manum admoveamus. Te quippe hoc in honoris culmine, hæc in specula sedente, ad virtutis studium, et ad litterarum cultum acuuntur animi; ut spes sit afflictam et labantem in dies rem litterariam ope et patrocínio tuo restauratum iri. Quod omni exspectatione maturius accidet, si nobis fausta precantibusnaverit omnium moderator ille, qui rebus prospicit humanis, nec te modo incolumem diutius servaverit, sed etiam tranquilla pacataque tempora plebi suæ providerit, quod cum primis efflagitat,

Sanctitatis Tuæ,

Obsequentissimus et addi-
tissimus filius et servus,
F. Bern. DE MONTEFAUCON.

PRÆLIMINARIA

IN EUSEBII COMMENTARIA IN PSALMOS.

PROŒMIUM.

Tantum sibi nomen in re litteraria peperit Eusebius Cæsariensis, ut cum in ejus scriptis restaurandis, si prostent, erudendis, si lateant, opera navatur, id in præcipua officii parte ponant eruditi. Is enim tot in historia, in chronologia, in antiquitatis notitia, ingenii sui specimina dedit, ut cum primis Ecclesiæ scriptoribus censi mereatur. Unum restabat in quo nullidum Eusebii peritiam internoscendī potestas fuerat, interpretatio videlicet Scripturarum. Qua in re cum non minoris apud veteres pretii fuerit, temporum tamen injuria ignotus pene ad nostrum ævum mansit. Jam vero ubi celeberrimi isti in Psalmos commentarii, situ et vetustate pene obruti, in lucem veniunt, in omnibus sui se similem

A prodit Eusebius: qui si quantam eruditionis, tantam sinceræ fidei laudem tulisset, vix parem admitteret. Hos itaque commentarios, diu expetitos, sed nunquam tentatos, tibi, lector erudite, legendos sistimus. Versionem porro Latinam pro more nostro ita adornavimus, ut, etsi compendiaria, ut plurimum, via dicta Eusebii interpretemur, Græca tamen non penitus e vestigio sectemur: neque enim importuno scrupulo ita litteræ hæremus, ut concinam sententiæ exprimentæ rationem deseramus, non nescii, iis qui talem vertendi modum aggressi sunt, non feliciter cessisse conatum. Quam vero Latinæ linguæ peregrinitatem intulerunt Ecclesiæ Patres, eam non omnino exuere licitum fuit: neque enim abstineri potest a vocibus diuturno scripto-

rum Ecclesie usu tritis, ut sunt, *mortificare, vivificare, persecutio, tribulatio*, et similes, quæ quodammodo consecratæ, et in libris frequenti Scripturæ lectione intermistis prorsus necessariae sunt. Uhi occurrunt Scripturæ sacræ dicta, Vulgatam, si res ita ferat, sequimur : sed quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur, quia plerumque Vulgata, ex Hebræo expressa, cum Græca versione non quadrat, tum necesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque interpretationem parare : quod item necessario præstandum sicubi vel lectio diversa, vel Eusebii sententia aliam versionem postulat. In decursu autem operis breves rarasque notas dedimus : quia eæ si huc illuc conjiciantur, vulgo pereunt inobservatæ, intactæ. Quæ si quid in his commentariis notatu dignum occurrit, id in præliminaria contulimus, ubi de stylo, de genere interpretandi, de doctrina, de disciplina deque aliis, quæ omnia unum sub aspectum conjicere e re fore videtur est : neque putamus eruditis et sagacibus consilium displiciturum.

CAPUT PRIMUM.

COMMENTARII EUSEBII EX QUIBUS CODICIBUS PRODEANT.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii. II. De codice cardinalis Coislinii. III. De Colbertino et catenis Regiis. IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi. V. Catenæ commentarios pessumdederunt. VI. De præfationibus Eusebii.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii.

Commentarios Eusebii in Psalmos in bibliothecis lateremultorum narratu jam pridem acceperam : verum haud certis notis indicibusque ; alii enim quod rumore nuntio, nonnullisque referentibus audierant, nulla data experiundi facultate, dictitabant ; alii indicibus codicum decepti, quædam in Psalmos ἀποσπασμάτια, Eusebii nomine insignita, pro veris Eusebii commentariis habuerant. Annis vero ab hinc circiter decem renuntiarunt sodales nostri Sancti Taurini Ebroicensis monachi, exstare in bibliotheca sua, quæ olim cardinalis Perronii fuerat, antiquissimum codicem commentariorum Eusebii Cæsariensis in Evangelia, ac recentiore alium in quo commentarii ejusdem in Psalmos. Tum animo utriusque operis publicandi, rogavi ut mihi antiquioris illius copiam facerent. Mittitur, evolvo, et statim fucum olfacio. Quia enim his commentariis, ex variorum interpretationibus consarcinatis, vulgati illi Eusebii canones erant præfixi, hinc Eusebio totum ascriptum fuerat. Pari igitur me fortuna usurum in codice alio, quem recentiore prædicabant, ratus, consilium intermisi : ac ut principia sese dabant, de restituendis Eusebii commentariis prope despondebam animum. Sub hæc cum vir cl. Boivinicus, Græce peritissimus, istac haberet iter, renuntiavit non ex variis scriptoribus, neque ex catenis collectum, sed verum commentarium isthic

A haberi, ac maturandæ editionis auctor fuit. Accersitum itaque codicem deprehendi ipsissimum esse commentarium Eusebii, quem cardinalis Perronius in Italia degens ex antiquioribus codicibus exscribi curaverat. Is etsi ad centesimum usque et duodecesimum psalmum pertingeret, in multis deficiebat ; ita ut etiam psalmi a quadragesimo octavo ad octogesimum abessent, in cæterisque non pauca desiderarentur.

II. De codice cardinalis Coislinii.

Tunc iteranda mihi diligentia fuit, ut si quid in illo deesset, aliorum subsidio sarcire possem. Forte fortuna accidit ut in bibliotheca Segueriana alter codex Eusebii in Psalmos adesset. Hunc ab eminentissimo cardinali Coislinio impetravi, qui qua pollet humanitate et beneficentia, suadente ac monente domino de la Vergne, in publicum usum codicem hujusmodi commodare nobis dedignatus non est. Habet is Psalmos cum commentariis plenis integrisque a quinquagesimo ad nonagesimum quintum ; ita ut hujus adminiculo lacunam illam ingentem explendi facultas esset. Quod sane mihi inopinatum et gratum accidit : nam solent esse quæ minus exspectantur lætiora. Est porro codex ille decimi sæculi, egregiæ notæ, cui titulus hujusmodi secunda manu XIII sæculi præfixus est : Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου Ἀρειανῶν ἐξηγητικὸς εἰς τοὺς Ὑψαλοὺς τοῦ Δαυὶδ, τοὺς ἀπὸ να' ἕως ς', id est, Eusebii Pamphili Ariani expositio in quinquaginta psalmos Davidis, a quinquagesimo primo ad centesimum. Nam plerique omnes Græci Eusebium, nec immerentem, pro Ariano passim habuerunt. Codex autem ille temporum injuria postremis quinque psalmis multatus est. nam in nonagesimum quintum desinit.

III. De codice Colbertino et de catenis Regiis.

Cætera quæ deficiebant ex codice Colbertino 646, admodum recenti et ex catenis Regiis 1807 et 1878, nonnulla item ex catena Corderii, mutuati sumus ; sunt autem catenæ illæ mss. optimæ notæ et x sæculi. Neque tamen id consequi potuimus ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra centesimum decimum octavum psalmum, quidpiam offertur (a). Quodque per mihi mirum visum est, catenæ illæ Regiæ quæ usque ad centesimum decimum octavum psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in centesimo decimo octavo psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut nè verbum quidem ulterius Eusebii compareat.

IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.

Unde conjectare forte liceat a multis jam sæculis Eusebii commentarios hac posteriore sui parte

(a) Hanc lacunam supplevit cardinalis Angelo Mai. Ejus præfationem his præliminariis subnectimus. EDIT. PATR.

truncatos librariorum incuria fuisse, quia scilicet A scriptores illos, qui ob teneratam fidem male audiebant, non libenter exscriberent. Atque hinc etiam fuerit quod Origenis, Theodori Heracleotæ, Apollinarii, Didymi, et Theodori Mopsuesteni commentarii in Psalmos jamdiu, exceptis Catenarum laciniis, pessum ierint. Hi quippe scriptores, violatæ fidei sive rei, sive suspecti, adeo perosi Græcis erant, ut ne nomen quidem proferrent sine indignantis animi significatione. Hinc est quod plerumque in codicibus Græcis, ubi Origenes, Eusebius, Apollinarius, in medium afferuntur, ad marginem scriptum observes, ψεύδη, *mentiris*. Incidi ego in centonem Colbertinæ bibliothecæ manuscriptum, qui ad singula Origenis, Eusebii, Apollinarii, etc., loca, singulari hanc cautionem, minio exaratam, in margine affert, ἀνάθεμά σοι, *anathema tibi*. Quamobrem miror hunc Eusebii commentarium ad nos usque devenisse: quam enim interitui proximus fuerit indicat codicum illa paucitas, qui etiam non prorsus integrum exhibeant.

V. Catenæ commentarios pessumdederunt.

Nec una ea est tantæ jacturæ causa: verum quando catenarum usus in orbem invecus est, illa interpretum varietas ita Græcorum animos demulsi, ut commentarios illos plenos integrosque negligerent: unde vix ferendum damnum res cum ecclesiastica tum litteraria subit. Nam ii catenarum collectores, cum gustu et peritia rerum non valerent, missis vulgo iis, quæ vel ad historiam vel ad disciplinam, vel ad lectionem veterum interpretum pertinerent, ea solum excerpterunt, quæ sui captus erant.

VI. De præfationibus Eusebii.

Præfationes illæ Græcæ quæ commentariis præmittuntur ex codice Taurinensi prodeunt, similiterque argumenta psalmodum, ad mystagogicum cujusque psalmi sensum ut plurimum concinnata, quæ omnia haud dubie ab ipso Eusebio sunt adornata. Nam Eusebianæ illæ præfationes variis commentariorum locis adeo affines sunt, ut eandem utrobique Eusebii manum statim deprehendas. Argumenta vero non in Taurinensi modo codice, sed etiam in primâ catena Regia, quæ decimi sæculi est, Eusebii nomine comparent.

CAPUT II.

COMMENTARII EUSEBII IN PSALMOS A QUIBUS ANTIQUIS SCRIPTORIBUS LAUDATI.

- I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat.
- II. Hieronymus laudat.
- III. Eusebius Vercellensis Latine transtulit.
- IV. Theodoretus eorum meminit.
- V. Itemque Gelasius.

I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat.

Opinatur vir cl. Tillemontius se commentarii in Psalmos sub hæc edendi notam et pollicitationem Eusebii deprehendisse in *Demonstratione evangelica*, lib. v, c. 21, ubi de psalmo *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, loquens, hæc habet: Τούτοις ἀκολού-

(a) Hic, et infra non semel, revocatur lector ad numeros crassiores qui librorum *Demonstrationis* et *Præparationis* textui inseruntur *Patrologiæ nostræ* Græcæ tom. XXI et XXII: Edit.

θως ἐφαρμόσεις αὐτῶ τὰ δι' ὅλου τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα, & καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐπιθεωροῦσμεν, i. e., *Consequenter ad hæc ipsi (Christo scilicet) coaptabis ea quæ in toto psalmo declarantur, quæque nos suo tempore speculabimur*. Verum non animadvertit ille hic agi de fusiore ejusdem psalmi interpretatione, quæ lib. ix *Demonstrationis evangelicæ* legitur, p. 433, (a) ubi pluribus depugnat Eusebius totum psalmum ad Christi post baptismum tentationem pertinere. Unde nihil hic de commentariis in Psalmos: neque usquam puto Eusebium in iis quæ jam supersunt operibus eorum meminisse, puta quia cum hos commentarios postremis vitæ annis adornarit, vel nulla vel pauca secundum hæc edidit.

II. Hieronymus laudat

Qui prior itaque hos commentarios memoravit est Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, ubi hæc de Eusebio: *Eusebius Cæsareæ Palæstinæ episcopus, in Scripturis divinis studiosissimus, et Bibliothecæ divinæ, cum Pamphilo martyre diligentissimus pervestigator, edidit infinita volumina*. Sub hæc autem enumeratis aliis, hæc adjicit: *Et in cl. psalmos eruditissimos commentarios, et multa alia*. In epistola autem sua ad Augustinum, quæ jam in editis Augustini LXXV numero est, talia fatur: *In explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt nullis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicensis, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos psalmos opuscula; sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pietaviensis, et Eusebius Vercellensis episcopi, Origenem et Eusebium transtulerunt. Quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est*. Ubi intelligas ab Hilario Origenis commentarios translatos esse, ut habet idem Hieronymus cum de Hilario agit; ab Eusebio autem Vercellensi gentilis sui Cæsariensis commentarios Latine datos fuisse.

III. Eusebius Vercellensis eos Latine transtulit.

Eusebius itaque Vercellensis hos commentarios Latine transtulit, ut alibi narrat idem Hieronymus: *Edidit, inquit, ille in Psalmos commentarios Eusebii Cæsariensis, quos de Græco in Latinum verterat*. Quia vero hi commentarii erroribus aspersam de Filio Dei sententiam passim præferrent, ea expunxit Vercellensis quæ Arianam hæresim saperent, eodem teste Hieronymo *Contra Vigilantium*. Si igitur, ait, *quæ bona sunt transtuli, et mala vel aptavi, vel correxi, vel tacui, arguendus sum, cur per me Latini bona ejus habeant, et mala ignorent? Sic hoc crimen est, arguatur et confessor Hilarius, qui Psalmorum interpretationem et homilias in Job ex libris ejus, id est, ex Græco in Latinum transtulit; sit in culpa ejusdem confessionis*

Vercellensis, qui omnium Psalmorum commentarios hæretici hominis vertit in nostrum eloquium; licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit. Hæc porro Eusebii Vercellensis interpretatio jamdiu interit: nec memini me uspiam ejus vel codices, vel fragmenta memorataprehendisse.

IV. Theodoretus eorum meminit.

Theodoretus, non quidem ut hodie in *Psalmorum Expositionibus* legitur, quæ passim truncate et in compendium redactæ sunt, et quidem, ut conjectare licet, a Græculis catenarum auctoribus; sed ut ab Agellio laudatur, p. 486, in hæc psalmi LXXXVIII verba: *Tu vero repulisti et desepixisti, distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, hæc habet: Εὐσέβιος δὲ εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ ταῦτα περιπαθεὶς λαβεῖν, οὕτε διασωῶσαι τὸν εἰρμὸν τῆς ἐρμηνείας ἡδυνήθη, οὕτε δυσφημίας παντελῶς ἀπαλλαγῆναι, id est, Eusebius autem, cum hæc de passione Christi explicare tentaverit, neque seriem narrationis servare, neque blasphemia penitus vacuus esse potuit.* Hanc autem Eusebii interpretationem fuisissime enarratam habes, psal. LXXXVIII. An vero hic Eusebio impietatis nota jure inuratur, necne, expendere inutile fuerit; cum ipse temeratæ divini Verbi doctrinæ notam in aliis inulto liquidius incurrat, ut suo loco comprobatur.

V. Gelasius eos memorat.

Gelasius de duabus naturis in Christo, inter Patrum testimonia, Eusebii Cæsariensis locum in psalmum decimum septimum affert, qui sic habet: *Deus qui inclinavit caelos et descendit, ascendens in hominem quem assumpsit, quem nunc cherubim sermo nominat, evolavit cum eo, ascensum faciens cum divinis, spiritualibus, obsequentibus sibi pennarum ventis, ipsis etiam appellatis.* Ubi paucioribus sententiam exprimit, quam ibidem ab Eusebio enuntiatur, etsi eadem prorsus mente et interpretatione: nam Eusebius ibidem cherubinum illum in psalmo memoratum, pro humanitate Christi habet. Et paulo post idem Gelasius ex eodem commentario hæc affert: *Si vero jurantem eum audieris per sanctum et Patrem suum, audi jurantem per Deum Verbum, quod omnibus sæculis præexistit, sanctum et unigenitum ejus Filium, quem Deum varie locuta sunt dudum a nobis propositæ voces: per quem jurat Deus et Pater ejus tanquam dilectum eum, qui ex semine David est, in infinitum sæculum glorificaturus, quod etiam factum est, quando Verbum incarnatum eum qui ex semine David est assumpsit, atque deificat; unde et Filium eum appellat dicens: « Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium (II Reg. VII, 14); » et iterum: « Ego primogenitum ponam illum (Psal. LXXXVIII, 28). »* Hæc item compendio exprimuntur ex interpretatione psalmi LXXXVIII, maximeque ex vers. 4, 5, 36, 37 et 38.

Etsi vero Photius inter Eusebii opera hos commentarios non recenseat, nihil mirum; tum quia

A vulgo in recensione opera non pauca ipse vel consulto mittit; tum quia, uti supra dictum est, ex catenarum usu bene multa in Scripturam sacram commentaria pene obsoleverant. Indequē forte fuerit quod tam infrequens apud scriptores Græcos horum mentio occurrat.

CAPUT III.

NOTÆ EUSEBIANI STYLI ET ÆVI IN HIS COMMENTARIIS,

I. Hi commentarii aperte Eusebii sunt. II. « Demonstrationi evangelicæ » stylo similes. III. De stylo Eusebii. IV. Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius. V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium. VI. Quo tempore hos commentarios edidit.

I. Hi Commentarii aperte Eusebii sunt.

B A Deo manifesta et per se clara res est, hos ipsissimos esse Eusebii Cæsariensis commentarios, ut ne vel minimum dubii eruditibus et sagacibus adversum suboriri possit. Verum quia hoc ævo non pauci, ut criticorum nomen sibi pariant, de libris quos ne vel primoribus quidem labris attigerunt, sententiam ferre nihil verentur: et primo conspectu ita pronuntiant: Non sapit stylum scriptoris, indignum auctore tanto; ac plerumque in partem negandi procliviores sunt, hinc sibi nasutorum famam conciliaturos esse rati, quibus non facile sit verba dare; ideo nobis aliquid de Eusebiano stylo his in commentariis conspicuo, deque manifestissimis ibidem Eusebiani ævi notis, edisserere animus est.

II. Demonstrationi evangelicæ stylo similes.

C Nulli ex Eusebii operibus ita affinis horum commentariorum stylus est, ut *evangelicæ Demonstrationi*: non modo enim dictiones et tractandi ratio consonant, sed etiam Scripturarum interpretationes, sententia semper, verbis non infrequenter similes sunt. In *Demonstratione* item *evangelica*, perinde atque in hoc commentario passim offendas in illud, νοήσεις ἐπιστήσας, *intelliges si animum adhibueris*, inque sexcentas alias dicendi formulas, quæ sermonis ab alio ad aliud series transfertur: voces Eusebio frequentatas, aliisque scriptoribus minus usitatas, in utroque opere ritu pari adhibitas deprehendas; explicationes de Verbi substantia et deitate ita consimiles, ut illico unam Eusebii mentem, unam utrobique manum olfacias. Verum isthæc exercitatione prius, quam ratiocinio, quivis experiri valeat: neque his diutius insistere libet, de quibus nullam spero, apud cordatos saltem, controversiam futuram.

III. De stylo Eusebii.

Est porro styli genus hic ut in aliis ejus operibus, quale describit Photius in *Bibliotheca*, num. 13: Τὴν δὲ φράσιν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, οὕτε ἡδύς, οὕτε λαμπρότητι χαίρων. Πολυμαθῆς δὲ ἔστιν ὁ ἀνὴρ, hoc est: *Dictione autem nusquam suavis est, neque elegantia ornatus. Eruditissimus tamen vir est. Stylus itaque ejus nonnihil strigosus et perplexus est, non arte limatus: oratio nedum excurrat libere,*

adeo intricata plerumque est, ut scriptoris mentem A
vix assequare. Periodos ita prolixas ducit, ut ex-
tractam longius seriem, si quid novi menti succur-
rerit, subinde intercipiat, dum suspensus animo
lector, nec quo deducere, nec ubi claudere argu-
mentum velit, intelligere valet. Quod maxime his in
commentariis observet, ubi perpetuus veterum ver-
sionum, quæ ut plurimum subbarbaræ sunt, usus,
aliquam stylo ejus intulit peregrinitatem. Neque
tamen par ubique styli ratio est: nam ubi ad de-
scriptiones vertitur, seriem exornat verbis quam
potest lectissimis; non ut otiosos inani voluptate
demulceat, sed ut ex rerum quæ sub aspectum ca-
dunt pulchritudine et concentu, ad opificis con-
templationem alliciat. Sic ad psalmum xviii, de
cursu solis floridiore stylo mirifice edisserit: alias
similiter de verno tempore, deque aquarum divor-
tiis, quæ sapientissimi Conditoris nutus ad terræ
cultum et fecunditatem moderatur. Divine autem
loquitur sicubi contra eos disceptat, qui tempe-
rante fortuna rerum humanarum aleam cadere ar-
bitrantur; sive etiam, qui res omnes, quæ sunt
homini expetendæ, voluptate metiuntur: frequen-
tissime vero illos exagitat, qui mundum fortuito
ac ex temerario partium concursu sponte coaluisse
pugnabant, in hisque sane invenimus Eusebium
Eusebio elegantiores.

IV. Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat
Eusebius.

Ævo suo grassantem Maximini in Christianos
carnificinam ut oculatus testis memorat ad psal. C
xxxvi, ubi postquam gentilium immanitatem recen-
suit, hæc subdit: Ὡς περ δὲ ταῦτα ἱστορησάμενοι,
οὕτω καὶ τὴν μετελθοῦσαν αὐτοῦς Θεοῦ δίκην τεθεά-
μεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἀμαρτεῖν τὸν
φύσαντα ἀληθῶς, τὴν ῥομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθέναι
εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συν-
τετριφθαί, id est: *Ut autem hæc vidimus, ita et ultio-*
nem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis uti-
que fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit, gladium
eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum
confractos esse. Et alibi: Quis autem oculis con-
templatus impioia (nam Græca compendii causa
nmittimus) qui ævo nostro ex divitiis, gloria, digni-
tatibus in admiratione fuere, in multasque gentes
imperium obtinuerunt, repente ab hac celsitudine la-
psos, non fateatur verum esse oraculum hujusmodi?

V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium.

Diserte vero ad psal. xlvii quinam illi Chri-
stianorum carnifices imperatores, et quo mortis
genere sublatis enarrat his verbis: *Hæc porro*
opere completa nos ipsis oculis percepimus: quibus
sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum
hæc audient, fidem non habituros esse. Quotquot igi-
tur ævo nostro fuere Ecclesie Dei inimici, principes
hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis
laniati; alii quidem corporis cariem perpassi sunt,
ut etiam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore
vermibus scaterent: alii viventes item occultis capti

sunt, ita ut divinitus immissum sibi flagellum ani-
madvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesie
Deum magnum verumque, et solum esse Dominum
confiterentur, summaque cura præciperent, ut civitas
illa Dei, ab se olim impugnata, restauraretur, ac
denuo construeretur. Videlicet Galerius Maximianus,
qui vermium fetore computruit, ut habet Euse-
bius Hist. eccl. lib. viii, c. 16; alius qui captus
oculis fertur, est Maximinus Orientis imperator, ut
ait Eusebius, l. ix, c. 10. Utrumque vero palino-
diam cecinisse narrat Eusebius hic et in Historia
ecclesiastica. Similiter ad psalmum lxxxviii, hæc
habet: Neque solum iis (qui tempore Antiochi
passi sunt) hæc tradita fuere; omnibus quippe si-
milia patientibus competunt: quia in persecutionibus,
quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis
similia sunt perpassi. Et ad psalmum xc, vers. 9,
se non unius tantum sed plurimarum persecutio-
num testem fuisse narrat, tyrannosque non diu ab
illata Christianis clade, interitu plexos his testifi-
catur: Nos autem veritatem ipsa exemplorum in-
terpretatione percepimus, conspecto variis temporibus
Ecclesiam Christi impugnantium exitu, qui conse-
stim, ne diuturno post tempore, debellati sunt. Ipse
namque viderat Diocletianum, Maximianum Gale-
rium, Maximinum et Licinium, qui in Christianos
carnificinam exercuerant, infausto mortis genere
periisse.

VI. Quo tempore hos commentarios ediderit.

Manifestissimis igitur notis indicis que sese ho-
rum commentariorum auctorem prodit Eusebius:
jam vero restat ut exploremus quo tempore hoc
opus ediderit. Qua de re ex uno tantum loco lu-
cem mutuari licet. Est is in psalmo lxxxvii, ad
hunc versum: *Nunquid mortuis facies mirabilia?*
ubi sic habet: *Εἰ δὲ τις νοῦν ἐπιστήσῃσι τοῖς καθ’*
ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μνήμα καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἐπιτελεσθεῖσι θαυμαστοῖς, ἀληθῶς εἴσεται ὁ-
πως πεπλήρωται ἔργοις τὰ θεοσεπισμένα, id est:
Quod si quis animum adhibeat iis, quæ nostra tem-
pore ad sepulcrum et martyrium Salvatoris nostri
pætrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo
pacto ea quæ prænuntiata fuerant, opere completa
sint. De miraculis in sepulcro et martyrio Christi
editis ne verbum quidem Eusebius in Vita Constan-
tini; etsi detectum, curante Helena, sepulcrum et
martyrium memoret, exstructam eodem loco per
Constantinum magnificentissimam ecclesiam enar-
ret, synodum in ejusdem ecclesie encænii seu de-
dicacione celebratam anno 335, minutatim et
χομψῶς describat. Verum hic de miraculis agi quæ
a Rufino, Sulpicio Severo, Socrate, Sozomeno et
Theodoreto recensentur, ne ambigas. Aiunt quippe
illi, afflante numine locum sepulcri Helenam de-
texisse, tres ibi cruces repertas esse; hærentesque
omnes quænam ex tribus Christi suspendio conse-
crata fuisset, dubio tandem levatos fuisse, cum in
extremis agens mulier, ex aliarum contactu nihil
remedii consecuta, admota demum vera Christi

cruce, statim a morbo penitus recreata, et pristinae valetudini restituta est. Cum autem hæc anno 327, art insequenti gesta sint, hinc consequitur Eusebium sua in Psalmos commentaria sub hæc edidisse. Neque tamen statim postea, sed multis hinc elapsis annis hæc elucubrasset suadere videtur vox καθ' ἑμᾶς, quæ *nostra ætate* significat; neque enim pro præsentibus aut ita nuperis rebus hæc loquendi ratio usu venire solet. Sic ille cum de tyrannide agit, qui jam multos ante annos fato functi erant, voce καθ' ἑμᾶς utitur, quam tamen nusquam usurpat cum de rebus, quæ vel illo scribente, vel nuperime gestæ sunt, agitur. Verum ut hæc conjectando solum dicimus, ita post annum 327, ea quam supra diximus de causa, editos commentarios affirmari posse putamus. Detecti item Domini sepulcri meminit Eusebius ad psalmum CVIII, his verbis: *Hoc autem ediscas, si consideres quæ mente sint Judæi, videntes quidem veneranda et sancta sua funditus deleta; illius vero qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulcrum, studio et honoribus celebrari, Ecclesias autem, quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt, in dies accrescere, etc.*

CAPUT IV.

DE GENERE INTERPRETANDI EUSEBII, DEQUE ANTIQUIS VERSIONIBUS AB EO ALLATIS.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit. II. Observationes criticæ egregiæ notæ. III. De litterali explanatione. IV. De mystagoga. V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium. VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.

Hosce commentarios germanum esse Eusebii opus, non ex præmissis modo, sed etiam ex interpretandi genere, ex frequente illo veterum interpretum usu, ex Scripturæ sacræ peritia comprobatur. His se tesseres et argumentis exhibet Eusebius ille Pamphili martyris socius, quicum, teste Hieronymo, *Divinam Bibliothecam* diligentissime pervestigarat. Tria porro: cum primis contemplanda nobis offert celeberrimus interpres: criticas in Psalmorum ordinem notas, interpretationem litteralem, et mystagogicam explanandi viam, de quibus pauca prælibare e re fuerit.

II. Observationes criticæ, egregiæ notæ.

Observationes Eusebii criticæ, egregiæ notæ sunt: nam præter ea quæ in præfationibus feruntur, non spernenda sane, multa expositionibus suis de ordine et de auctore cujusque psalmi subinde præmittit, quæ judicium peritiamque scriptoris arguant: qua in re sane vix accuratius sagaciusque disputari posse æstimabunt periti. In his autem Eusebio, qui nunquam compendio studuit, sine aliquo lectoris lædio fastidiove prolixius agit. Id vero præsertim observes in ejus de Abimelecho dissertatione, in perquisitionibus de vera Psalmorum serie et de germano cujusque auctore: maximeque ubi de psalmo in spelunca mirifice edisserit. Pede-

A tentim vero ratiocinia profert, nihil, quod ad rem pertineat, intactum relinquit. Parem arguendi vim et methodum animadvertas, cum eorum sententiam depellit, qui numeri rationem ad cujusque psalmi intelligentiam conferre pugnabant: quam Philonianam explanandi methodum, ut futilem et ἀποσδιό-υστον, explodit Eusebius.

III. De litterali explanatione.

Litteralem Psalmorum mentem ubi explicat Eusebius, genuinum vulgo sensum attingit, neque ita frequenter aberrat a scopo et a vera Psalmorum sententia. Aderat quippe opima illa Hexaplorum supellex, unde et Hebraicam lectionem et veterum interpretum versionem mutuari posset. Neque enim, ut ex his commentariisprehendere licet, Hebraice peritus fuit Eusebius: siquidem de Hebraica ille lectione plerumque non ita docte edisserit, utpote qui Hebraica Græcis litteris expressa, qualia in Hexaplis erant, tantum legerit; sed si quid de vocibus et litteris Hebraicis hinc inde tradat, id ex Hebraeis mutuatus est. Et mirum sane hominem qui in Palæstina ætatem egit, cum Judæis frequenter sermonem habuit, Hexaplis et *Bibliothecæ divinæ* cum Pamphilo martyre digerendis operam dedit, Hebraice ineruditum fuisse? Doctoribus autem suis nimis credulum persæpe deprehendas, utpote qui nonnulla interdum afferat, ubi accuratior notitia desideretur; exempli causa ad hunc versum psalmi cxj, *Ex utero ante luciferum genui te*, ubi Hebraicum מֵרֵחַם, *Merehem* habet, ut probabilem cujusdam opinionem affert, qui putabat hic beatam Mariam Deiparam indicari, quod sane ἀποσδιό-υστον est: nam *Maria*, nomen apud Hebræos frequentissimum מִרְיָם, *Miriam* scribebatur; et *Merehem* nihil aliud quam, *ex utero*, significat.

IV. De mystagoga.

Mystagogicam explanandi viam, qua ad Christi personam vel Ecclesiam, sive ad fidelem animam, aut demum ad cælestem Sionem omnia reducuntur, admodum frequentavit Eusebius: quia illo ævo cum Judæi perpetuo Christianis obgannirent, atque ex prave detorta Scripturarum sententia, Christiana de Servatore dogmata traducerent in dies, scriptores ecclesiastici contra, ut petulanti et protervo D generi occurrerent, omnia ad Christum et ad Christi Ecclesiam referebant: nec modo ea quæ de Christo et de Christi fidelibus diserte et evidenter enuntiata fuerant, sed etiam quæ, haud ita dilucide enarrata, possent in utramvis partem derivari. Nec tutum erat illis temporibus interpretandi aliam inire rationem: certe non impune fuit Theodoro Mopsuesteno, quod neglecta mystagoga illa, litterali solum attenderet.

Cæterum hunc explanandi ritum, auctore Christo, commonstrantibus apostolis, sectati sunt Ecclesiæ scriptores. Non modo enim lex vetus legis novæ figura exstitit; sed etiam res in veteri Ecclesia gestæ, præsertim nobiliores, umbra Christi ejusque discipulorum erant. Nam hæc omnia in fi-

guris contingebant istis : scripta sunt autem ad nostram admonitionem (I Cor. x, 11). Unde Tertullianus de resurrectione carnis, *Talia interim*, ait, *divinarum virum lineamenta, non minus parabolis operato Deo, quam locuto*. Inter prophetas autem et præstantes viros, qui in veteri lege Christi typum geessere, nemo propius personam ejus retulit, quam David, genere item propinquior. Cujus non modo gesta, sed etiam dicta in Psalmis præsertim, ad Christi personam Ecclesiamque pertinere, divino ipsius Christi ore didicimus. Ille vero sensus ἀλληγορούμενος, sive mystagogicus, non a Christianis modo, sed etiam a Judæis adhibitus est : etsi illi, ut obcæcati atque sensilium rerum mole obruti erant, omnia ad res temporarias, divitias, terreni regni latitudinem, Messiae sui imperium, reduce-
rent : qua in re a justa allegoriæ ratione immane quantum aberrabant. Allegoria quippe, figura, typus et umbra, signa sunt rerum non earumdem atque illæ quæ allegoriæ et typi munus præstant : etenim vel ipsa allegoriæ vox, signa hujusmodi, rem aliam longe diversam, disparem et digniorem significare subindicat. Multo igitur præstantior et verior illa Christianorum interpretatio, qua res corporeas et sensibiles, ad intelligibiles ac cœlestes, incolumi tamen litteræ sensu, referunt.

Hoc ergo genus interpretandi summe est ab Eusebio frequentatum. Illud autem hujusmodi est, ut sicubi inimici insurgentes et tumultuantes exprimantur, quod in psalmis frequentissime occurrit, id vel ad Judæos contra Christum frementes et machinantes, vel ad Ecclesiam ab hostibus, scilicet a principibus hujus sæculi, aut a dæmonibus oppugnatam, vel ad fidelem animam vexatam a spiritibus immundis, referatur : si læta et jucunda efferantur, cœlesii Jerosolymæ, sive Ecclesiæ, seu Christiani cujuslibet animæ, totum adscribatur : si flumina inundantia minorentur, id de confluenti ad Christi doctrinam gentium multitudine intelligatur. Quam explanandi viam, non Eusebius modo, sed etiam Theodorus Heracleotes, Chrysostomus, Theodoretus et alii perique sectati sunt, qua in parte si unum noris, omnes noris. Neque tamen inter mystagogicas interpretationes accensendæ illæ, quæ litteram ipsam ad unum Christum referri nec infrequenter comprobant ; ut exempli causa, cum Eusebius psalmum xvii, *Deus, Deus meus, respice in me*, in uno Christo impletum esse asseverat : in hoc enim et in similibus, ut nemo non fateatur, sensus ipse literalis Christum respicit. Hæc de interpretandi ritu dicta sunt.

V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.

Cæterum Eusebius Origenis expositiones haud obscure sectatur, tam quod ad ipsam explanandi rationem, quam quod ad verborum seriem ; ut in manuscriptis et editis catenis videre est : nam commentarios Origenis plenos integrosque jamdiu amisimus : ejus porro commentarios semel memo-

(a) Pag. 316.

rat Eusebius ad psalmum cxviii. Theodoretus item, qui plerumque ab Eusebiana interpretatione deflectit, non raro tamen illa pene ad verbum utitur, etsi brevior ut plurimum stylo : nam Eusebius, ut jam diximus, ita prolixas subinde periodos ducit, vix ut seriem deprehendas, et ubi sententiam claudat non ita facile comperias. Asterii vero interpretatio psalmi iv, quam commentario Eusebii in eundem psalmum subjunximus, a quodam scholiaste invecta est, qui Asterium Arianum esse indicat, scilicet sophistam illum circulatorum, qui in ipsis Arianismi exordiis contra catholicos antistites classicum canebat, et doctrinam de Filio Dei spargebat, vel ipsa Arianica deteriore. Ex hoc autem specimine deprehendas, Asterium partim litteralem, partim mystagogicum interpretandi morem sectatum : nec iis ingenii doctrinæque partibus instructum, quæ fuissent ad tantum opus perficiendum satis. Scholiastes porro ille non Asterium modo Arianica labe aspersum indicat, sed etiam Eusebium, sicubi ad Arianismum deflectit, ut Arianum traducit, ut suo loco videas.

VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX Interpretes.

Nihil autem his in commentariis præstantius, nihil pretiosius frequentissimo illo veterum interpretum usu. Atenim multo plura ex Aquila, Theodotione et Symmacho affert Eusebius, quam in Drusii vel Nobilii collectionibus usquam compareant, ita ut ejus adminiculo non raro psalmos integros, ex Symmachi maxime versione, restaurare liceat. Illas porro versiones modo ad litteralem, modo ad mystagogicam asserendam sententiam usurpat : nonnunquam ad decem versus una serie affert : expositionesque eorum Septuaginta Interpretum versioni anteponendas asserit haud infrequenter. Aquilam Hebraicæ litteræ servientem, δουλεύοντα τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, hic et in evangelica Demonstratione multis in locis nuncupat. Is nimirum ita litteræ hæsit, ut dum verba redderet, sententiam non ita curaverit. Symmachum sæpe mirabilem dicit interpretem, ejusque versione utitur libentius, frequentius et copiosius. Ambos tamen ait in gratiam Judæorum prophetias de Christo aliam in sententiam derivasse : Ἰουδαϊκώτερον, sic ille, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνείαν ἐκτεθείκασι, id est, *Modo ad Judaicam doctrinam propius accedente, Aquila et Symmachus interpretati sunt*. Nam in Demonstratione evangelica (a) ait utrumque Judæum aut semi-Judæum fuisse. Theodotionem cum laude memorat ; et accuratum interpretem ait. Quinta minus frequenter, Sexta vero rarissime interpretationibus utitur. Notas in hujusmodi versiones raras et brevissimas dedimus : quia a multis jam annis ad Hexaplorum excerpta ex codicibus cum editis tum manuscriptis colligenda animum appuli : quodque habui cæteris quæ tractabam otii, huic provincie consecrari : et jam tanta eo-

tum accessio facta est, ut quadruplo saltem plura penes nos habeamus, quam Nobilius et Drusius ediderint. His propediem postremam admove re manum, eaque publicare animus est. Quare a prolixioribus in veteres interpretes notis consulto abstinuimus, ne sub hæc actum agere cogere mur.

Ait Eusebius Septuaginta Interpretes cum Ptolemæi Philadelphi tempore vertendis Scripturæ sacræ libris operam darent, loca quædam, queis Christi ortus apertius prænunderetur, ne in Græcorum, quibus versio parabatur, notitiam venirent, obscurius interpretatos esse. Qua de re adeundus ipse, cum psalmi LXXXVI, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, expositionem edit. Nec silentio mittendum est, Eusebium persæpe Scripturæ sacræ loca secus, quam in exemplaribus hodiernis leguntur, afferre, partim quod exemplaria sua variam lectionem præferrent, partim quod ille nonnunquam sine prævia monitione aliorum interpretum lectiones admisceat : partim etiam quod plerumque memoriter Scripturarum dicta enuntiet, ac synonyma et extranea verba interserat.

CAPUT V.

DE REBUS DOCTRINAM SPECTANTIBUS IN HOC COMMENTARIO.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius. II. Sanctorum merita nobis prodesse putat. III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat. IV. Quid de libero arbitrio sentiat. V. Gratiæ indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet. VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Haud ingratum lectori fore speramus, si quæ sparsim variisque in locis, quo fors tulit, inducta sunt doctrinæ capita, hic in unum collecta ipsi offeramus, cum ad manum nobis sit ea, quæ assidua tractatione hinc inde decerpimus, una complecti; ut labore diturno parta harumce rerum notitia, eruditis ingratiæ perquisitionis tædium levet.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.

Æstimat Eusebius non sine audacia et temeritate credi posse, scriptores illos, qui afflante Numine divinas nobis litteras transmiserunt, vel in minimis errasse; ita ut etiam nomen pro alio vel ex imprudentia vel ex incogitantia substituerint. Id diserte ait, explanando titulum psalmi xxxiii, in quo dicitur immutasse David vultum suum coram Achimelech : ubi Achimelech legendum, atque in exemplaribus, *beth* in *cap* mutatum fuisse putat Eusebius : quod sane ob litterarum *beth* et *cap* inter se affinitatem perfacile fuit. Tum allata eorum sententia qui dicerent, Achimelech pro Achis positum fuisse, ibique agi de Davidis in Geth peregrinatione, ubi cum periculum capitis immineret, insaniam ille simulavit, et immutavit vultum suum coram Achis rege Geth; hæc in adversum reponit ille : *At ego audax temerariumque facinus, æργον δὲ*

(a) Cf. *De præparatione evang.*, p. 575.

θρασὺ καὶ προπετές, arbitror illud esse, pronuntiare confidenter divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini ponatur, cum maxime Hebraica lectio et reliqui interpretes omnes Achimelech circumferant. Ubi notes velim Hebraicam lectionem hodie *חִימֵלֵךְ* circumferre, et in Græcis Bibliis *Ἀχιμέλεχ* unde patet Eusebii exemplaria diversam ab ea, quæ nunc habetur, lectionem prætulisse. Ut vero sit de Eusebii in memoratum titulum opinione, quæ fortassis non omnibus placitura est, putat sane ille nefas esse vitium, si quod vel minimum subsit, in scriptorem sacrum refundere.

II. Sanctorum merita nobis prodesse putat.

Ait non semel Eusebius sanctorum, sive martyrum, sive aliorum Deo acceptorum hominum merita, subsidio apud Deum nobis esse. Sic psal. LXXVIII, vers. 10 : *Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda instituimur, hostiarum. et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, ac hujusmodi supplicationes emittentes;* et vers. 11 : *Nos siquidem non digni habiti sumus qui ad finem usque certaremus, ac pro Deo sanguinem funderemus; sed quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, virtute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum gratia misericordiam consequamur.*

III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.

Veram Christi in Eucharistia præsentiam (a) profitetur cum hunc versum explicans, *Cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos* (Psal. LXXX, 17), ait : *Κατὰ τοῦτο δὲ ἐπλήρου καταξίωσας αὐτοὺς τῆς οἰκείας τροφῆς, οὐ μόνον σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευματικῆς, ὁπηγίκα πρώτοις αὐτοῖς ἐπέδημι ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τροφὴν αὐτοῖς παρεῖχεν τὸν ἐπουράνιον ἄρτον, ΑΥΤΟΣ ΕΑΥΤΟΝ, id est : Tunc porro proprio illos cibo replere dignatus est, non corporeo solum, sed etiam cælesti et spiritali, cum ad ipsos primos Christus Dei peregrinatus est, atque in cibum ipsis cælestem panem, ipse semetipsum, dedit.* Ad psalmum vero xxxvi, hæc habet : *Κατατροφῶν δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ ἀίσθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθθῆν τὸν ζῶντα ἄρτον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἶμα. Τοῦτοις τρεφόμενος καὶ παινόμενος, τῆς ἐνθέου μέθης ἀπολαύων, κατατρέψῃσιν τοῦ Κυρίου, id est : Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum et vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguatus, divina fruens ebrietate, « delectare in Domino. »*

IV. Quid de libero arbitrio sentiat.

Libere arbitrium in homine ad bonum malumve deligendum sic explicat ille, ad psalmum xxxv : *Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία*

εἶναι καὶ δόλον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκόν εἴλετο ἅτε δὴ αὐτεξουσίως ὦν, καὶ δυνάμενος μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδόν, μὴ βουληθεὶς δέ. Hoc est : *Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipse admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam : quod ille noluit. Quamobrem dictum est, « Noluit intelligere ut bene ageret : sed iniquitatem meditatatus est in cubili suo. »* Ew ad psalmum LVII : Ἐπειδὴ γὰρ φύσεως ἐλευθεράς καὶ αὐτεξουσίου γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου, τὴν τε εἰς ἑκάτερα ῥοπὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτῆμένοι, οὐκ ὀρθῶς ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν τὴν εὐθείαν, καίπερ εἰδότες αὐτὴν, οὐδ' ἔργοις μετήλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖρασιν ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλαίῳ δὲ ὄφει ὁμοιωθέντες, ἀσπίδος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τούτου χάριν ἐπακούσατε τίνα καὶ αὐτοὺς περιμένει, id est : *Quoniam enim libera et sui arbitrii natura præditi, vi interposcendi boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrumlibet inclinationem nacti, non recte judicio suo sunt usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt, neque operibus justitiam adierunt, quam verbis duntaxat et labiis sunt professi, veterique ærepti similes, aspide surda deteriores evasere ; ideo quæ, ipsis eventura sunt audite.* Similiter de Hebræis agens, psalmi LXXVII ad hunc versum, *Et oblitii sunt benefactorum ejus, ita loquitur : Πάντων γὰρ τούτων λήθην πεποιημένοι, τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδειγμένων, ὅπλα ἦσαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορεύεσθαι· καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένον τοῦ θῆνασθαι, καὶ τοῦ βούλεσθαι, id est : *Nam omnium eorum oblitii, quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nollent in lege ejus ambulare, etiamsi penes ipsos esset ut possent et vellent.**

V. Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.

Ne quis vero opinetur putare Eusebium, ex solo liberi arbitrii motu hominem, nec gratia fultum, bonum perinde atque malum adire posse ; huic suspicioni occurrit ille his verbis : *Quos præscientia sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent, tales futuros esse noverat ; sed tamen permisit ut nascerentur, gratia sua ipsis quoque concessa, ut palam eorum propositum fieret, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δωρησάμενος, εἰς τὸ φανεροῦς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν. Siquidem et ordinem justorum rectam ac minime deflexam viam suapte voluntate iniitutum prævertens Deus noverat. Deinde utrique ordini liberum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio cursum conficerent. Ac cum universos natura similes constituisset, voluntate sua quemque meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote qui sui ipsorum domini, sui juris, ac liberi quoad motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Pari sententia de Juda loquens hæc habet ad psalm. XL : *Sed, « in quo speravi, » ait ; vel secun-**

dum Aquilam, « confisus sum ; » aut ut Symmachus, « confisus eram : » quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebat autem ei Salvator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat, quæ non posset salutem consequi ; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Unde palam est eum gratiam versatilem, ad utrumlibet, sive bonum sive malum indifferenter, in omnibus prorsus hominibus, etiam impiis et peccatoribus, constituisse.

VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Nec minus aperte prædestinationem post prævisa merita docet ad psalm. LVI, ubi hanc Pauli sententiam explicans, *Nam quos præscivit, et prædestinavit* (Rom. viii, 29), etc., ait : Ὡσπερ οὖν τοὺς προγόνους μέλλοντας ἀγαπᾶν αὐτὸν προώρισεν οὕτως καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προέγνω μέλλοντας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτὴν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἔργοις αὐτὴν μετελευσομένους, διὰ τὸ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν συμπλέκειν, τούτου χάριν ἀπηλλοτριώσεν ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λαλοῦσι ψευδῇ παρ' ἑαυτῷ κατηγορήθησεν πρὶν γενέσθαι, συνεχώρησέ τε, εἰδὼς αὐτοὺς τοιοῦτους ἐσομένους, εἰς φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ θεοσεβῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσει διαλάμψειεν. Μῖα γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν ἐκόντες ἐίλαντο τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὤδευσαν, αὐτεξουσίῳ προαίρεσει χρησάμενοι. Id est : *Quemadmodum igitur cum eos præscivisset, qui amaturi ipsum erant, etiam prædestinavit eos ; sic et impios cum prævidisset justitiam quidem locuturos, utpote qui nossent illum, sed ipsam tamen non operibus adituros esse, quia injustitiam manibus complicaturi erant ; ideo alienavit eos a vulva, et, vel antequam fierent, in errantium et mendacia loquentium numero apud se computavit : permisitque tamen, etsi tales futuros esse nosset, ut palam prodirent, quo præstantia justorum et religiosorum hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam cum ex una omnes natura constarent, libero usi arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii contrariam iniere viam. Quæ omnia ita perspicue enuntiantur, ut OEdipo non egeant.*

CAPUT VI.

EUSEBII DE VERBO ET FILIO DEI SENTENTIA.

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opinioniones. II. Eusebium docet unitatem deitatis in uno Patre servari. III. Filium longe minorem Patre. IV. Diversæ substantiæ. V. Interpretæ Latinus « Demonstrationis evangelicæ » de industria Eusebium ad catholicam sententiam detorsit. VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna. VII. Grandis paralogismus Eusebii. VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. IX. Quo sensu Filium Deum esse dicat. X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat. XI. Cum Arianis plane consentiat. XII. Qua sententia τῷ ὁμοουσίῳ, sive consubstantiali, subscripserit. XIII. Quo sensu ἐξ οὐκ ὄντων negat, et genitum Filium dicat. XIV. Filium negat æternum.

XV. *Summa doctrinæ Eusebii.* XVI. *Ægre defenditur.* XVII. *Arianum probant tam gesta quam scripta.*

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones.

Jamdiu inter doctos disceptatum est, quæ vera fuerit Eusebii Cæsariensis de Filio Dei opinio; alii enim catholice sensisse defendunt, nec quidpiam Arianæ labis in scriptis ejus deprehendi pugnant; vel si quid deprehendatur, in iis certe scriptis observari, quæ ante Nicænam synodum edidit; in posterioribus non item: alii contra ab Arianismi exortu, ad obitum suum, adeo manifestas cum gestis tum scriptis suis dedisse contendunt Arianismi notas, ut incunctanter inter Arianorum primipales connumerandum censeant. Talenine, inquit, hominem, qui semper augendæ Arianicæ rei tam acriter adlaboravit, qui diuturnas cum Arianis ad restituendum Arium excubias egit, qui capitalibus odiis catholicæ rei proceres assidue exagitavit, catholicum censeamus? Hinc si scriptis ejus attendas, aiunt, probe cum gestis consonare deprehendes: nam qui Filium passim minorem Patre, alterum Deum inferiorem, ac ministrum purum ait, qui catholicus habeatur? Ego vero iis qui orthodoxum Eusebium censent ad tanti viri purgationem astipulari peroptarem, si per ejus scripta liceret; at secus suadent cum cætera ejus opera, tum maxime hi commentarii, ubi Arianismum aperte profitetur. Non ex aliqua igitur præjudicata opinione ad eam sententiam accedimus: nedum enim ægre feram, summopere gaudebo, si quis ab eo non modo culpam, sed etiam suspicionem, dinovere possit: idque mihi non minus ex voluntate, quam præter opinionem cadet. Vereor enim ut qui catholicum Eusebium affirmant, tantam in adversum mox profereandam locorum silvam concoquere, et ad sincera dogmata detorquere valeant. Eusebii itaque de Verbo et Filio Dei sententiam certa capita distinctam, tam ex his commentariis, quam ex aliis ejus scriptis, maximeque ex *evangelica Demonstratione*, et ex libris *Contra Marcellum* in medium afferemus: eamque sententiam amplectemur, quæ ab ipsa rei veritate et perspicuitate suadebitur.

II. Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari. —

III. Filium longe minorem Patri.

Ab unitate Dei ordiri operæ pretium erit, quam Eusebius in uno Patre servari, neque Filium, multoque minus Spiritum sanctum, in ejusdem unitatis consortium venire clare et multis in locis affirmat. Patrem enim in se totam deitatis plenitudinem, excluso Filio, complecti indicat, dum ipsum solum passim vocat, τὸν τῶν ὄλων Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τὸν ἐπέκεινα πάντων Θεόν, id est, *Deum universorum, Deum supra omnia, Deum ultra omnia*; Filiumque contra nuncupat, δεύτερον Θεόν, δεύτερον Κύριον, *secundum Deum, secundum Domi-*

occupat Eusebius, dum ait ad psalmum Asaphi decimum: Ἰνα μὴ τις αὐτὸν ψιλὸν ὑπολάβοι ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας, φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθείη τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονουοῦλι παρακλελυμένοι μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβαλλόμενοι τοῦ ἔθνους ἀρχοντες θεοὶ ἡξιώθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκραταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; id est: *Ne quis ipsum merum hominem, et multis aliis similem, arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: Deus stetit in synagoga deorum. Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incusantur: tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Clarius autem in expositione psalmi LXXXVIII, vers. 7, idipsum exprimit his verbis: Δοκεῖ δέ μοι ὁ Προφήτης... ὑπερεκπλήττεσθαι τὸν ἐπέκεινα πάντων, καὶ ὑπερ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ, Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰσθῆσται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθεσι τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σώζοι ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ καὶ ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱοῖς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτίον, καὶ τὸ συγχρίνειν ἐτέροις τολμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱοῖς Θεοῦ συγχρίνειν Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ, καὶ τὸ πρὸς πάντας ἀσύχριστον αὐτοῦ καὶ ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνειν. Id est: *Videturque mihi Propheta.... eum qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei cum stupore considerare: deinde ex admiratione hæc effari: Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino? sive secundum Symmachum, Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei? Hæc de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam; de Patre vero ac Deo universorum secus: impropria enim et impia comparatio esset. Nam filius Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus, filiis Dei comparatur, ac dicitur eum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur? Hic manifeste vides Filium longe inferiore quam Patrem gradu ab Eusebio reponi; ita ut nec ad unitatem Dei, nec ad unitatem principii universorum pertineat, neque deitate cum illo primo principio unum**

ait. Nam ubi dictum illud, *Deus stetit in synagoga A deorum*, de Filio Dei explicat, ac nihil metuendum ait, etsi Filius Deus vocetur, ne unitas principii et deitatis tollatur; non veram ille causam asserit, cur hinc nulla multiplicitas deorum metuenda sit, quia scilicet Pater et Filius, unus Deus, unum principium rerum sunt; sed, ait, quoniam ipsi homines dii vocantur, quin ulla hinc deorum multiplicitas inferri possit, posse pariter Filium Deum dici, quin multos esse deos suspicemur. Etenim ut in loco sub hæc allato significatur, longe inferioris gradus est, quam ut possit ad primam illam Dei unitatem pertinere, utpote quem creaturis comparare liceat, etsi multo excellentior iis sit: quod de Patre asserere impiissimum et improbissimum esse ait Eusebius. Similia habet in *Demonstratione evangelica*, l. vi, p. 257, ubi de Patre et Filio talia fatetur: *Σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ συγγράμματι τῆς Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως ὠρισμένου τοῦ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λόγου, καὶ Θεοῦ μὲν ἐνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων ὁμολογημένου, δευτέρας δὲ μετ' αὐτὸν ἀποδειχθείσης οὐσίας ἡγουμένης τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ἣν σοφίαν Θεοῦ, κ. τ. λ.* Hoc est: *Cum in quinto Evangelicæ demonstrationis libro, clare de Patre et Filio definitum statutumque fuerit, ac Deum quidem unum supra omnia esse declaratum, secundam vero post ipsum substantiam esse, quæ omnibus opificiis præsit, commonstratum sit, quam sapientiam Dei, etc.*, ubi interpretes qui solet Eusebii dicta ad piam sententiam in versione sua detorquere, postrema sic interpretatur: *Et Patrem quidem Deum unum esse constitit; alteram autem præter illum et cum illo personam esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedit, demonstratum est.* Quo in loco οὐσίαν ille personam, vertit, etsi substantiam significet hic et in aliis Eusebii locis, ut ex repetitis sub hæc exemplis propalam erit: illud autem μετ' αὐτόν, perperam vertit ille, *præter illum et cum illo*, cum aperte significet, *post illum*, nec numero tantum, sed dignitate et præstantia; ut ex jam dictis manifestum est, et ex infra dicendis liquidius constabit. Ait siquidem lib. II *Contra Marcellum*, p. 109: *Οὐδὲ δύο θεοὺς ἀνάγκη δοῦναι τὸν τὰς δύο ὑποστάσεις τιθέντα: οὐδὲ γὰρ ἰσοτίμους αὐτὰς ὀρίζομεθα, id est: Neque necesse est eum duos deos saleri, qui duas admiserit substantias: non enim illas honore pares esse definimus; ita ut eatenus unitatem deitatis statui velit, quatenus illa prima deitas, primumque principium in uno Patre servatur, cui longe inferior Deus Filius, in unitate illa non comprehendatur. Quod ille ibidem affirmat his verbis: Ἄλλὰ φοβῆ, ὦ ἀνθρώπε, μὴ δύο ὑποστάσεις ὁμολογήσας, δύο ἀρχὰς εἰσαγάγῃς, καὶ τῆς μοναρχικῆς θεότητος ἐκπέσοις. Μάνθανε τοίνυν, ὡς, ἐνὸς ὄντος ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, μία ἔσται ἀρχή, μοναρχία τε καὶ βασιλεία μία*

(a) *Comment. in Psal.* p. 86, 344, 357, 358, 372, 376, 377, 410, 426, 491, 535, 534, 582, 584, 597, 598; *Demonstr. evang.* 147, 148, 149, 248, 255;

ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα. Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, hoc est: *At verearis, mi homo, ne, si duas fateare substantias, duo item principia inducas, et a monarchica deitate excidas. Discas igitur, quod cum unus sit sine principio et ingenuus Deus, Filius autem ex illo gignatur, unum necessario principium fuerit, monarchia et regnum unum; quia ipse Filius Patrem suum principium ascribit: caput enim Christi Deus est, secundum Apostolum (1 Cor. xi, 3).* Ubi videas monarchicam sive unam illam et primariam deitatem, ex Eusebio in Patre solo servari. Quia vero aliquam Patris et Filii unitatem esse concedere necesse fuit secundum illud: *Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30)*, animadvertite in quod talem constituat unitatem Eusebius, l. III *Contra Marcellum*, c. 19, p. 192: *Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρώτῳ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα ἐν εἶναι ἔλεγε, φάσκων· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν· οὕτω καὶ πάντας ἡμᾶς, κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοῦ μετασεχεῖν εἴχεται· οὐ κατὰ Μάρκελλον τοῦ λόγου ἐνωμένου τῷ Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ συναφθησομένου· καθὼς δὲ ἐμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν.* Hoc est: *Atque ad hunc modum nos omnes cum Patre et Filio unum erimus. Quemadmodum enim ipse se et Patrem unum esse dixit, (Ego, inquit, et Pater unum sumus;) ita quoque, ut ad ipsius imitationem nos omnes ejusdem unionis participes simus, precatus est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo, et substantialiter ipsi conjungatur: sed ut veritas, ipse Servator scilicet, testificatur dicens: «Gloriam quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus (Joan. xvii, 22).» Ubi unitatem illam substantialem Patris cum Filio dilucide explodit Eusebius; vultque tantum illam unitatem concedere, qua ex dignatione quadam Pater Filium gloriæ suæ participem efficit, ut et Filius nos ejusdem gloriæ consortes reddidit. Sub hæc autem eidem comprobandæ sententiæ totus insistit, atque ita demum concludit: *Οὕτως οὖν ἐν εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης, ἧς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδιδούς, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτοὺς ἡξίου, hoc est: Ita Pater et Filius unum sunt communionem gloriæ: quam cum discipulis suis imperiat, ejusdem eos unionis participes efficit.* Qua in re grandi paralogismo utitur Eusebius, ut infra videbitur, dum unitatem illam gloriæ, in quam ex dignatione tantum discipuli Christi vocantur, pari modo a Patre communicari Filio suo, atque hinc substantialem unitatem excludi, contendit. Hanc porro deitatis unitatem et monarchiam sexcentis in locis (a) docet ille, quæ ne longius abducatur in*

Contra Marc. 65, 66, 69, 70, 90, 96, 106, 107, 110, 127, 141.

dicare solum sufficit. Cæterum ubi vox ὑπόστασις A
occurrit, nos substantiam vertimus; tum quia sic
Eusebii ævo ex recepto more accipiebatur, ut habet
Athanasius; tum quia, cum Eusebius diversam in
Patre et Filio substantiam admittat et doceat,
inutilis sane fuerit personarum et hypostasium
vulgata distinctio.

IV. Diversæ substantiæ.—V. Interpres Latinus Demonstr.
evangelicæ Eusebium de industria ad catholicam sententiam
detorsit.

Licet autem ex præmissis propalam sit Eusebium
diversam a paterna substantiam et deitatem in Filio
constituere: nam duas in allatis locis substantias
aperte profitetur: et sane qui unitatem principii
et deitatis in uno Patre, excluso Filio, servat,
consequenter aliam in Filio et diversam substantiam
et deitatem, si quidem Deus sit, statuat necesse est;
e re tamen fuerit ex multis pauca Eusebii loca in
medium asserre, ubi ille substantiam et deitatem Filii,
a paterna aliam et diversam, separatam, ipsique
multo inferioriorem demonstrare nititur: unde etiam
plinius evadat quod superius probatum est, Eusebium
videlicet unitatem principii et deitatis in uno Patre,
excluso Filio, statuere. Ait igitur in *Demonstratione
evangelica*, l. iv, c. 3, p. 147: Ἄλλὰ τοῦ μὲν αἰσθητοῦ φωτὸς
ἀχώριστος ἡ αὐγὴ, ὁ δὲ Υἱὸς ἰδίως παρὰ τὸν Πατέρα
καθ' ἑαυτὸν ὑφέστηκε. Καὶ φωτὸς μὲν ἡ αὐγὴ χωρὶς
ἐνεργείας ἐπέχει, ὁ δὲ Υἱὸς ἑτερόν τι ἢ κατὰ
ἐνέργειαν τυγχάνει, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος. Καὶ πάλιν,
ἡ μὲν αὐγὴ συνυπάρχει τῷ φωτὶ, συμπληρωτική
τις οὐσα αὐτοῦ· ἄνευ γὰρ αὐγῆς οὐκ ἂν ὑποσταίη
φῶς, ὁμοῦ τε καὶ κατ' αὐτὸ συνυφέστηκεν· ὁ δὲ
Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως
αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ μόνος ἀγέννητος ἦν. Καὶ ὁ
μὲν καθ' ἑαυτὸν τέλειος καὶ πρῶτος, ὡς Πατὴρ, καὶ
τῆς τοῦ Υἱοῦ συστάσεως αἴτιος, οὐδὲν εἰς συμπληρωσιν
τῆς ἑαυτοῦ θεότητος παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνων· ὁ δὲ
ὡς ἐξ αἰτίου γεγονώς υἱὸς, δεύτερος οὐ ἔστιν υἱὸς
καθίστηκε, παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ εἶναι, καὶ τοιοῦδε
εἶναι εἰληφώς. Καὶ πάλιν, ἡ μὲν αὐγὴ εὖ κατὰ
προαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, κατὰ τι δὲ τῆς
οὐσίας συμβεβηκὸς ἀχώριστος· ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ
γνώμην καὶ προαίρεσιν εἰκὼν ὑπέστη τοῦ Πατρὸς.
Βουλῆθεις γὰρ ὁ Θεὸς γέγονεν Υἱοῦ Πατρὸς, καὶ φῶς
δεύτερον κατὰ πάντα ἑαυτῷ ἀφωμοιωμένον ὑπεστήσατο.
Quæ sic ego interpreto: *Sed a sensibili quidem lumine
splendor separari non potest, Filius vero seorsum a Patre
per seipsum subsistit. Ac luminis quidem splendor locum
efficientiæ obtinet, Filius autem aliud quidpiam quam
secundum efficientiam est, per seipsum substantia præditus.
Rursum, splendor simul exsistit cum lumine, illudque
quodammodo complet: nam sine splendore lumine nequaquam
subsistat, simulque cum illo ac secundum illud subsistit;
Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus
exsistebat, quatenus solus non-genitus*

erat. Et ille quidem per seipsum perfectus et primus,
utpote Pater, et constitutionis Filii causa, nihil ad
deitatis suæ complementum a Filio accipiens; hic autem
tanquam ex causa factus filius, secundus est ab eo
cujus est filius, quippe qui a Patre et ut sit, et ut talis
sit, acceperit. Ac rursum, splendor quidem non ex
proposito et voluntate luminis splendet, sed secundum
accidens quidpiam a substantia inseparabile; Filius
vero ex sententia et proposito voluntatis, imago Patris
substitit. Volens enim Deus Filii Pater exstitit, ac
secundum lumen per omnia simile sibi subsistit (a) fecit. Ubi interpres sive ex
insito erga Eusebium affectu; sive alia ignota de causa,
multa secus posita ad catholicam sententiam pro more
suo deflexit: nam illud, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος,
sic transtulit: *Non per seipsum substantiam nactus,
sed a Patre; cum disparatam omnino sententiam
effereat Eusebius, scilicet, per se et seorsim substantiam
habens. Pari modo illud: Ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ
Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ
μόνος ἀγέννητος ἦν* sic ille vertit: *At a Patre
Filius procedit, et illum generat, at ipse non
genitus est. At vera sententia hæc est: Pater autem
Filio præexistebat, et ante ortum ejus exsistebat,
quatenus solus non genitus erat.* Sic etiam ille fere
ubique Eusebii dicta in aliam sententiam detorsit,
ut catholicum redderet: nam lib. iv, c. 15, p. 173,
hæc Eusebii verba, Καὶ μόνον ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα
Θεὸν Λόγον, μετοχῇ τε τῷ γεννήσαντος, ἀγέννητου
καὶ πρῶτου καὶ μεζζονος, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἀποφανθέντα,
Χριστὸν καὶ ἡλειμμένον ἀπεκάλεσε, sic transtulit ille:
*Et qui solus ex illo genitus Deus Verbum, communicatione
gignentis ingeniiti, Deus de Deo est declaratus,
Christum atque unctum vocavit; ubi voces illas
πρῶτου καὶ μεζζονος, primi et majoris, prætermisit
ille, sic autem vertendum fuit: Et solum ex ipso
genitum Deum Verbum, participatione genitoris non-
geniti, primi et majoris, Deum de Deo declaratum,
Christum et unctum vocavit.* Et p. 181 B: Διόπερ
ἐπὶ τούτῳ ἔχρισέ σε, ὦ Θεέ, ὁ ἀνωτάτω καὶ μεζζων
αὐτὸς, ὁ καὶ σου Θεός, ὡς εἶναι καὶ τὸν χρισόμενον
καὶ τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, πάντων μὲν ὄντων
Θεὸν, καὶ αὐτοῦ διαφερόντως τοῦ χρισόμενου,
ubi in Græcis necessario legas, ὡς εἶναι καὶ τοῦ
χρισόμενου τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, alias
sententia non constabit. Locum ita vertit, sive potius
pervertit interpres: *Propterea ob hanc ipsam causam,
unxit te, o Deus, ille, qui tuus quoque est Deus; ut
sit et qui ungitur, Deus, et qui ungit: qui quidem
sit omnium Deus. Ea porro est vera dicti sententia:
Ideo unxit te, o Deus, qui supremus et major, ac tui
quoque Deus est: ita ut ungens uncto multo prior sit,
cum omnium quidem sit Deus, præsertim vero ejus
qui ungitur.* Et p. 236 A: Καὶ ὁ Θεός Ἰσαάκ, ὃ καὶ
στήλην ἀνέστησεν ὁ θεοφιλής, Θεός μὲν ἦν καὶ Κύριος
(αὐτῷ γὰρ λέγοντι πιστευτέον), οὐ μὴν ὁ ἐπὶ πάντων,
ἀλλ' ὁ ἐκεῖνου δεύτερος, τὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἀνθρώπους
διακονούμενος καὶ διαγγέλλων, ubi inter-

(a) Quo sensu per omnia similem Filium dicat, vide infra.

prés more solito : *Et Deus Isaac, cui et titulum A* *erem Græcum vitiavit, et catholice loqui conpulit.*
erexit Dei amicus, Deus quidem erat et Dominus (ipsi
enim dicenti credendum est), non tamen is qui Pater
est et a nullo est; sed qui ea, quæ ad Patrem perti-
nent, hominibus subministrat et nuntiat. Ubi verten-
 dum erat : *Et Deus Isaac, cui et titulum erexit vir*
ille religiosus, Deus quidem erat et Dominus; ipsi
enim dicenti credendum est; nec tamen erat ille su-
pra omnia [Deus], sed illi secundus, qui res Patris
in hominibus ministrat et nuntiat. Quæ recidunt in
 illam superius commonstratam Eusebii sententiam,
 unitatem scilicet Dei universorum in uno Patre ser-
 vari, Filio escluso, et in secundum locum ablegato.
 Similiter p. 138, C, hæc Eusebii verba : "Οτε δὲ Κύ-
 ριον καὶ Θεὸν οἶδε τὸν ἐπιφαινόμενον, ταύταις αὐταῖς
 σαφῶς κέχρηται ταῖς προσρήσεσι. Κύριον δὲ καὶ Θεὸν
 οἶτι μὴ τὸν αἴτιον λέγει, προφανῶς ἐπέδειξαν τῆς θείας
 Γραφῆς αἱ λέξεις, ἄγγελον Θεοῦ προσειποῦσαι τὸν
 ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ Κυρίου καὶ Θεοῦ προωνομασμένον. Λεί-
 πεται τις ἄρα ὢν ἐν τοῖς οὐσί Θεός καὶ Κύριος μετὰ
 τὸν παμβασιλέα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων· εἴη δ' ἂν οὗτος
 ὁ πρὸ αἰώνων τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ κρείττων μὲν ἢ πᾶ-
 σα ἀγγελικὴ φύσις, μείων δὲ ἢ κατὰ τὸ πρῶτον αἴ-
 τιον, ita Latine fecit ille : *Quoties vero Dominum et*
Deum, eum qui apparet intelligit, his ipsis palam
uitur locutionibus : quæd vero Dominum Deumque
non eum significet qui Pater est, ipsæ Scripturæ divi-
næ locutiones in superioribus evidentissime ostendunt,
ubi angelum Dei appellat eum quicum de Jaco-
b sermo esset; superest igitur ut queramus, quis-
nam sit, in iis quæ sunt, Deus et Dominus, præter
Patrem omnium, et regem Deumque universi : erit
autem hic Verbum Dei, quod est ante sæcula, supe-
rior quidem omni angelica natura, profectus autem
ab eo, qui Pater est. Sed longe alia profert Euse-
biius, scilicet : Cum vero Dominum et Deum, qui ap-
paret, esse agnoscit, iisdem ipsis clare utitur appella-
tionibus : quod vero Dominum et Deum dicens, non
eum, qui Causa est, significet, evidenter ostendunt divi-
næ Scripturæ voces, quæ angelum Dei ipsum nunc-
cupant, qui Jacobo [visus] Dominus et Deus antea
appellatus est. Restat ergo quispiam inter ea quæ ex-
sistunt Deus et Dominus, post omnium regem et
Deum universorum : is autem fuerit, qui ante sæcula
est, Dei Verbum, major quidem omni angelica natu-
ra, minor vero illa prima causa. Ubi de more Euse-
biius Filium Dei, a primaria illa deitate et omnium
causa seclusum, dignitate et ordine ceu medium inter
Deum et angelos constituit. Sexcenta alia ex
evangelica Demonstratione loca afferre in promptu
esset, ubi interpres Eusebium ad catholicam doctrin-
am vel invitum deduxit : sed hæc lectori erunt ad
cautelam satis, ne in Latina versione se Eusebii
sententiam expiscari posse confidat. Æstimo sane
multos interpretis artificio ad Eusebii tutandas par-
tes accessisse : nam is sciens et prudens scripto-

Jam quo destinavimus pergamus : substantiam
 ergo Filii Eusebii, aliam et diversam docet a Pa-
 tris substantia, idque non in præmissis modo locis,
 sed etiam alibi plerumque ; sic in *Demonstratione*
evangelica, lib. v, cap. 1, pag. 213, postquam in quo
 quadret comparatio Patris et Filii cum luce et splen-
 dore, explicaverat ; in quo differant Pater et Filius
 a splendore et luce sic enarrat : 'Αλλ' οὐ τοῖς ὑπο-
 δείγμασι κατὰ πάντα τρόπον ὁμοίως, ὡσπεροῦν ἤδη
 πρότερον εἰρηται. Τὰ μὲν γὰρ ἄψυχα σώματα τὸ συμ-
 βεβηκὸς ἐν ποιότησει κέκτηνται· ἢ τε γὰρ αὐτῆ, σύμ-
 φυτος οὖσα τῆ τοῦ φωτός φύσει, καὶ οὐσιωδῶς συν-
 υπάρχουσα τῷ φωτι, οὐκ ἂν δύναίτο ἐκτὸς ὑφ' ἑστάναι
 τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν· ὁ δὲ γε τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ἑαυτὸν
 οὐσίωται τε καὶ ὑφέστηκε, καὶ οὐκ ἀγεννήτως συν-
 υπάρχει τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς μονογενῆς Υἱὸς μόνος
 πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημέ-
 νος, hoc est : *Sed non omnimode exemplorum simili-*
tudo convenit, ut jam dictum fuit : nam corpora in-
animata accidens in qualitatibus obtinent : splendor
enim cum naturæ lucis connatus sit, et substantialiter
cum luce coexistat, extra idipsum in quo est ne-
quaquam subsistere possit ; at Dei Verbum per se et
seorsim substantiam obtinet et subsistit ; neque inge-
nite (i. e. ut non-genitus) Patri coexistit ; sed ut uni-
genitus Filius, solus ante omnia sæcula ex Patre ge-
nitus. Pariterque lib. vi initio præemii, in eo quem
supra retulimus loco, ait Filium esse secundam
post Patrem substantiam, quæ rebus factis omni-
bus præsit. Et lib. i Contra Marcellum, p. 5, ait,
eum qui dixerit Patrem et Filium substantia unum,
aperte Sabellianum esse ; et p. 25 accusatus a Mar-
cello Eusebiius, quod teste Narcisso Neroniadiis,
duas esse Patris et Filii substantias diceret, rem
ille non negat, sed alio rem et sermonem divertit.
 Tempus me deficeret, si similia Eusebii loca conge-
 rere vellem : de industria enim ille passim rem agi-
 tat et comprobare nititur (a).

VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.

Cum ergo Filium diversæ a paterna substantiæ
 dicat, hinc consequitur ut deitatem aliam a paterna
 in Filio esse doceat : quod licet eodem recidat, ex
 ipsis Eusebii dictis planius evadet : unde etiam as-
 seratur quod initio comprobavimus, scilicet Euse-
 bium unitatem deitatis in uno Patre constituere.
 Ait igitur lib. v *Dem. evang.*, c. 30, p. 255 : 'Αλλὰ
 γὰρ δι' ὄλων τριάκοντα προφητικῶν κεφαλαίων δεύ-
 τερον Θεὸν μετὰ τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπὶ πᾶσι, τὸν Σω-
 τῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἶνας
 μεμβηκότες, ἐφ' ἑτέραν τῆς καὶ αὐτὸν οἰκονομίας
 ὑπόθεσιν μεταδησόμεθα. Ubi interpres pro more hæc
 impia dicta ad catholicam sententiam detorsit : nam
 sic transtulit : *At enim postquam hactenus ex totis*
triginta prophetis capitibus, Deum, Salvatorem ac

(a) Vide comment. in *Psal.* pag. 249, 534 : *Demonstr. evang.*, 148, 155, 202, 230, 253, 254, 235 ;
 contra *Marcellum*, 4, 69, 79, 104.

Dominum nostrum, Dei Verbum esse didicimus, ad alterum ejus quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum transeamus. Ubi vertendum fuit: *At enim postquam ex totis triginta prophetis capitibus, secundum Deum, post illum supremum et qui supra omnia est, Salvatorem scilicet Dominum nostrum, Dei Verbum, esse didicimus; jam ad aliud ejus œconomiae argumentum transeamus.* Hic vides secundum, sive alterum Deum, a supremo illo et qui supra omnia est, distinctum, prædicari: nam utrique suam deitatem ascribit, alteram supremam et majorem, quæ ad Patrem, alteram vero minorem, quæ ad Filium, pertineat. Et vero in libro primo *Contra Marcellum*, diserte et sine ambage de Patre ait: *Ὁ τῆν οὐκ εἶναι θεότητα κακῆς, qui propriam sibi deitatem obtinet.* Neque enim, ut ille passim loquitur, Filium ad illam primariam pertinere deitatem putat; sed seorsim a Patre minorem esse Deum pronuntiat: nam in secundo *Contra Marcellum* libro, cap. 16 et 17, pag. 126 et 127, pro viribus depugnat *Hæc Patrem et Filium non eundem esse Deum; sed ex inani illa distinctione, quam in primo Evangelii Joannis versiculo comminiscitur, alium esse Deum qui supra omnia est, alium vero Deum, qui Verbum dicitur.* Siquidem, ait ille, hæc evangelistæ verba: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος,* Deum Patrem cum articulo expriment, *πρὸς τὸν Θεόν,* Deum vero Filium sine articulo, *καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος:* ex quo arguit ille, Deum Verbum sine articulo expressum, alium esse Deum ab eo qui cum articulo exprimitur; atque ita Sabellii errori se occurrere putat, qui crederet, Patrem et Filium non eundem modo Deum, sed eandem esse personam, quæ secundum varias intelligendi rationes distingueretur, ac modo Pater, modo Filius et Verbum appellaretur.

VII. Grandis paralogismus Eusebii.

At non videt Eusebius se in impietatem Sabelliana forte deteriorem incidere, ac sacro evangelistæ grandem paralogismum affingere. Nam si, ut putat Eusebius, evangelista Deum alium majorem et supremum hic indicet, alium vero minorem et longe inæqualem; incogitantè admodum Joannes, ut ait plerumque Athanasius, res adeo disparatas sine ulla distinctione, uno eodemque vocabulo utramque copulans, significavit: *Et Verbum, ait, erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1).* Nam quis non voci, *Deus,* conjunctim repetitæ, eandem utrobique significationem statim aptaverit? Quis eandem vocem, bis eodem loco enuntiatam, tam disparata significare putaverit? Hinc item longe deterrima impietas consequitur, a qua semper tam vetus quam nova Ecclesia summe abhorruit: nam si Filium alium a Patre Deum esse admittamus, duos esse deos fateamur necesse est, alium majorem aliumque minorem: atque sic in pluralitatem deorum incidamus, et in *πολύθεον* ἀβῆταιν,

ut habet Gregorius Nazianzenus: sic ὁ θεολόγος Joannes initio Evangelii sui deorum multipliciter induxerit. Hic se mire contorquet Eusebius, et ne duos cogatur admittere deos tot circuitionibus et ambagibus utitur, ut perplexam arguendi methodum mirari subeat. Ait igitur Eusebius lib. 11 *Contra Marcellum* (a): *Δέον ἐντεῦθεν συνείναι, ὡς οὐ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένας ἀλλήλοις εἰσάγει· διὸ οὐδὲ δύο θεοὺς; ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ, hoc est: *Hinc intelligendum est Ecclesiam Dei non duos deos prædicare: non enim duo non genita, nec duo principio carentia, ut sæpe dictum a nobis est, neque duas substantias, honore pari ex adverso mutuo collatas, inducit, ideoque nec duos deos: sed unum principium et Deum, ipsum Patrem unigeniti et dilecti Filii esse docet.* Itaque eatenus non duos deos esse dicit, quatenus solus Pater non genitus et sine principio, unus Deus et unum principium est, Filius vero, utpote ipsi inæqualis, non in primaria et una illa deitate censetur esse: atqui hinc solum concludi potest, non esse duos æquales deos, sed unum Patrem supremum esse Deum: cum autem Filius, licet impar et minor, Deus tamen esse dicatur, hinc sane consequetur duos esse deos; majorem alium, alterum vero minorem.*

VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. — IX. Quo sensu Filium esse Deum dicit.

Probe animadvertit Eusebius non posse rationia sua consistere: quomobrem, quæ ipsi una supererat elabendi ratio, ne duos admittere deos cogatur, modo aperte docet, mox nec obscure insinuat Filium non esse vere Deum. In epistola quippe sua ad Euphrationem, ab Athanasio et a Nicæna secunda synodo laudata (b), de Filio talia fatur: *Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν φησιν· Ἴρα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· οὐχὶ ὡς ἐνὸς βντος μόνου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐνὸς βντος μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ προσθήκης ἀναγκαιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Θεὸς; μὲν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς Θεός· εἰς γὰρ ἔστι καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀληθινός, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ἀληθινοῦ, εἴη ἂν καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐ μὴν ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός, hoc est: *Eundem autem et solum verum esse docet his verbis: « Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. xvii, 3), » non quasi unus solus sit Deus, sed quasi unus solus sit verus Deus, cum hoc pernecessario additamento, « verus. » Nam et ipse quidem Filius, Deus, sed non verus Deus: unus est enim solus verus Deus, eo quod non habeat aliquem ante se. Quod si ipse quoque Filius verus est, sed sicut imago veri Dei, Deus fuerit: siquidem et Deus erat Verbum, non tamen sicut ille solus verus Deus. Idipsum diserte declarat iu**

(a) P. 141.

(b) Athan. t. 1; 11 Nic., act. v, p. 366.

Demonstr. evang., cap. 4, pag. 226, his verbis : Οὐκ οὖν διὰ τούτων ὁ μὲν ἀληθὴς καὶ μόνος Θεὸς εἰς ἄν εἴη, μόνος κυρίως τυγχάνων τῆς προσηγορίας· ὁ δὲ δεύτερος μετουσίξ τοῦ ἀληθοῦς τῆς κοινωνίας ἡξίωται, ὅτε ὢν καθ' ἑαυτὸν, οὕτε ὑφεστῶς δίχα τοῦ θεοποιῦντος αὐτὸν Πατρὸς, οὐτ' ἄνευ τοῦ Πατρὸς θεολογούμενος : missa vero interpretis versione, quam ille pro more suo ad catholicam fidem concinnavit, sic nos reddimus : *Itaque ex his verus et solus Deus (a), unus fuerit, qui solus hanc appellationem proprie obtinet; secundus autem participatione veri, communicatione illa dignatus est, qui non sine Patre qui ipsum Deum efficit, per se existit et subsistit; neque sine Patre Deus vocatur.* Ubi clare dicit solum unum Deum Patrem esse, cui Dei nomen proprie competit, secundum autem Deum participatione tantum a Deo Patre Deum factum fuisse. Cum autem ait secundum illum Deum, cui scilicet non vere et proprie competit quod Deus sit, non sine Patre existere, ad illud Evangelii Joannis respicit : *Et Verbum erat apud Deum.* Ideo autem Filium Deum dignatione Patris esse (vel potius ex iis quæ supra diximus vocari), ait, quia est imago Patris : non quidem imago quæ eandem quam Patris substantiam obtineat, nam, ut supra comprobatum est, diversam a paterna substantiam Filii constituit; sed imago perfectissima, quantum ea potest esse quæ alia a supremo Deo fuerit. Idipsumque multis in locis tam in *Demonstratione evangelica*, quam in libris *Contra Marcellum* declarat. Nam lib. I *Contra Marcellum* p. 70, de Patre clare et sine ambage ait, *Μόνος ἀληθινὸς Θεός· Solus verus Deus.* In *Demonstratione* autem *evangelica*, l. v, c. 4, pag. 227, suam dilucide de Patre et Filio sententiam explicat, aitque Filium ob suam cum Patre similitudinem Deum vocari, licet non proprie et per se talem nuncupationem obtineat : nam postquam dixerat Filium natura Deum esse, mentem suam sic aperit : Πλὴν εἰ καὶ φύσει μονογενὴς Υἱὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἀνευφημεῖται, ἀλλ' οὐχ ὁ πρῶτος Θεός, πρῶτος δὲ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο Θεός. Καὶ ὅλον γε τοῦτο αἴτιον ἂν εἴη τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι Θεόν, τὸ μόνον εἶναι φύσει τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καὶ μονογενῆ χρηματίζειν, καὶ τὸ δεῖ ὅλου σώζειν τοῦ μόνου Θεοῦ τὴν ἔμφυχον καὶ ζῶσαν νοερὰν εἰκόνα, κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ παρωμοιωμένην, καὶ τῆς θεότητος τε αὐτῆς τὴν ὁμοίωσιν ἐπιφερομένην. Ταύτη τοιγαροῦν καὶ αὐτὸν ὡς ἂν μόνον Υἱὸν καὶ μόνον εἰκόνα ὄντα τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀνάρχου τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὰς δυνάμεις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ὁμοιώσεως περιεβλημένον, ὑπὸ τε τοῦ πάντων τεχνικωτάτου καὶ πανεπιστήμονος ζωγράφου τε καὶ ζωοποιοῦ Πατρὸς εἰς τὸ ἔτι ἀκριβὲς τῆς ὁμοιώσεως ἀπειργασμένον, Θεὸν εἰκότως οἱ θεοὶ ἀναγορεύουσι λόγοι· ὡς καὶ ταύτης μετὰ τῶν ἄλλων παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡξιωμένον προσηγορίας, εἰρησάτα τε, ἀλλ'

οὐκ ἰδιόκτητον αὐτὴν ἐσχηκότα. Ὁ μὲν γὰρ δίδωσιν, ὁ δὲ λαμβάνει. Ὅστε κυρίως καὶ ἓνα ἐκείνον εἶναι Θεόν, καὶ μόνον γὰρ καὶ φύσει ὄντα, καὶ μὴ παρ' ἐτέρου λαβόντα· τὸν δὲ τῶν δευτέρων ἡξιώσθαι, καὶ τὸ Θεὸν εἶναι λαβόντα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν, ὡς ἂν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, μιᾶς ἐπ' ἀμφοῖν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς θεότητος ἐπινοουμένης, ἐνός τε ὄντος Θεοῦ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἀνάρχως καὶ ἀγεννήτως ὄντος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἂν δι' ἐσόπτρου καὶ εἰκόνας ἐπιθεωρουμένου. Missa Latini interpretis versione, qui pro more suo hæc ad catholicam sententiam deorsit, sic nos ad verbum interpretamur : *Cæterum etiam natura unigenitus Filius et Deus noster celebretur, at non est primus Deus; sed primus Dei unigenitus Filius, et ideo Deus.* In summa hæc causa fuerit quod ille Deus sit, quia solus natura Filius Dei est, ac Unigenitus vocatur, et quia solius Dei animatam, viventem et intelligentem imaginem servat, secundum omnia Patri similem, ac etiam ipsius deitatis imaginem ferentem. Hac ergo de causa ipsum etiam, utpote solum Filium, qui solus Dei imago sit, ac non-genitæ et principio carentis substantiæ Patris virtutibus secundum exemplum similitudinis indutus sit, atque ab omnium peritissimo ac scientissimo pictore ac vitæ auctore Patre, ad accuratissimam similitudinem effectus sit, Deum merito divini sermones appellant; utpote qui cum aliis a Patre hac appellatione dignatus sit, eamque acceperit, non autem ut propriam sibi habuerit. Nam ille quidem dat, hic vero accipit. Ita ut proprie ille unus sit Deus, et solus quidem natura existens, neque ab alio accipiens; hic vero secundo loco dignatus sit, atque a Patre acceperit ut Deus esse obtineat, utpote imago Dei, cum una in ambobus secundum exemplum deitatis intelligatur, uno Deo secundum se sine principio et generatione existente, qui per Filium quasi per speculum et imaginem consideratur. Quorum hæc summa fuerit, eatenus Filius natura Deus est, quatenus natura sua ad similitudinem Dei per omnia effectus est, atque ideo deitatis nomine dignatus est, quæ tamen non ipsi proprie competeat; sed propter similitudinem deitatis quam repræsentabat, Deus vocatur : nec primus Deus est, sed secundas in deitate ex dignatione occupat, non ex jure et proprietate : nam Deus ob accuratissimam similitudinem hac illum appellatione donavit. Eusebianæ de Filii deitate doctrinæ luculenta item testimonia affert Nicephorus patriarcha in *Antirrheticis*, cujus operis non hactenus editi ac luce dignissimi, editionem parat eruditissimus Anselmus Banduricus noster. Hæc igitur excerpta affert ille ex epistola Eusebii ad Constantiam Augustam : *Μόνος γοῦν ὁστος μετὰ τὸν ἀνωτάτω Θεὸν καὶ Πατέρα δίκαιός ἐστι Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν, id est : Hic itaque solus post supremum Deum et Patrem, justus est Dominus, et justitias dilexit; et paucis interjectis :*

(a) Lib. I *Contra Marcellum*, pag. 80, μόνος ἀληθινὸς Θεός· et lib. II *Contra Marcellum*, pag. 109, et p. 87, 96.

Ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· οὐ τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ κορυφαῖα τῆς θεότητος ἐπέκεινα πάσης κτίσεως διήκοντα, καλύμματι πατρικῶ τῆς ἐνθέου αἰδιότητος καὶ ἀγεννησίας ἐπικαλύπτεται, id est : *Quia habemus et nos Pontificem magnam, qui caelos præterivit, Jesum Filium Dei, cujus Deitatis suprema et summa, supra omnem creaturam pervadentia, paterno divinæ æternitatis et innascibilitatis operimento conteguntur.* Sub hæc autem clarius : Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου στέφανος τῆς ἐνθέου καὶ παντοκρατορικῆς βασιλείας τε καὶ δεσποτείας ἐδήλου προσηγορίαν, ἣν μόνῳ τῷ Μονογενεῖ ὁ ἀνωτάτω καὶ μόνος αὐτοῦ Πατὴρ ἐδωρήσατο, Θεὸν καὶ Κύριον καὶ βασιλέα τῶν ὄλων μόνον αὐτὸν μετὰ γε ἑαυτὸν ἀναδείξας, id est : *Corora autem in fronte posita, divini et omnipotentis regni ac dominii appellationem declarat : quam soli Unigenito supremus et solus ejus Pater donavit, Deum, Dominum et Regem universorum solum ipsum post se declarans.* Ubi vides ex Eusebio, Filium, Dei et Domini appellationem ex sola dignatione Patris obtinere, ac secundum a Patre Deum esse, quo respicit etiam ille Commentariorum locus, in argum. psal. LXXII Asaphi, et ad psal. x : *Ac ne quis ob monarchiam, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens ; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incusantur : tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei, et filium hominis confirmatum, Deum fateamur, id est, cum homines etiam dii vocentur, multo magis possumus Christum appellare Deum, quin hinc metus sit ne pluralitatem deorum et principiorum inducamus, quia scilicet Filius non proprie et vere Deus est, quod hic ille insinuat, et alibi clare et sine ambage dixit. Ideo autem, ut ipse in allato loco, in libris *Contra Marcellum*, et in *Comment.* in psal. LXXXV, 10, explicat, Deus ille præ omnibus iis, qui Dei nomine dignati sunt, appellatur, quia in ipso solo Patris similitudo servatur ; et in ortu suo a Patre Deus factus et deputatus est, θεοποιηθείς ut supra, unde etiam est quod ἀπόθεος vocetur in *Hist. eccl.* l. x, p. 375 (a), comparatione scilicet hominum, qui dii vocantur ; nec tamen dii dici possunt, si cum illo conferantur, ut habet in his commentariis. *Quod si illud adjiciatur* (sic ille), *« Tu es Deus solus (Psal. LXXXV, 10) ; » id applies Salvatori, hoc item apponens, « Non est similis tui in diis, Domine (Ibid. 8) ; » sicut enim si te cum memoratis diis comparemus, « non est similis tui, » sic si te conferamus cum iisdem, « tu es Deus solus. » Siquidem solus Salvator et Dominus noster « in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat (Joan. 1, 1) ; » quamobrem non est similis ipsi in diis, ac solus ipse quasi in diis Deus fuerit ; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illius Deus dici possit.* Hinc intelligas*

(a) Hujusce Patrologiæ nostræ tom. XX.

(b) *Dem. ev.* p. 156.

A illud ἀπόθεος, *ipse Deus* (b) ; sive quod alibi dicit, ἀληθινὸς Θεός, *verus Deus* ; scilicet comparate ad homines, qui aliquando dii appellantur : nam comparate ad Patrem, sive Deum universorum, non vere et proprie Deus dicitur, secundum Eusebii sententiam.

X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat.

Sic ille ne duos deos dicere cogatur, Filium vere Deum esse negat, Evangeliorum dicta distorquet, a priscorum Patrum doctrina discedit, et ad Arianorum partes accedit. Nam ut Evangelia tres esse in uno Deo personas clare indicant ; ita rationem Dei in tribus unam et eandem esse docent : stultum quippe est in hoc Joannis dicto, 1, 1 : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, duas et disparatas Dei rationes somnare, et ineptissimam amphibologiam scriptori sacro affingere, unde prisci Ecclesiæ Patres, tam ii qui ad usque quartum sæculum floruerunt, quam ii qui ex toto orbe coacti Nicænam synodum celebrarunt, etsi hypostasium et personarum vocibus non uterentur, eadem sententia tres unum constituere Deum, constanter docebant. Hic apposite aurea illa Dionysii Alexandrini, quem patrocinarum sibi falso jactitabant Ariani, sententia locum habeat : Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειωτοῦν εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα, hoc est : *Sic quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem contrahimus.* Ubi vides unitatem Dei, contra quam Eusebius sentit, in tribus personis constitui. Siquidem Trinitas illa nihil unitati officit, quia in tribus una natura, substantia et deitas existit. De sententia vero Eusebii circa Spiritum sanctum, non est quod disseratur : etenim vel ii qui ejus de Filio doctrinam tueri conantur, non inficias eunt ipsum de Spiritu sancto non recte locutum. Nam libro *contra Marcellum* (c) ait, Spiritum sanctum neque Deum neque Filium esse ; ita ut illum decernat Filio inferiorem, quippe quem ne ex dignatione quidem Deum nuncupari velit : sed post Filium non numero tantum, sed etiam gradu et dignitate constituat. In his vero commentariis perraro de Spiritu sancto verba facit, quia nondum mota fuerat de Spiritu sancto quæstio. Nam etsi ab exortu Arianismi, sequaces Arii de Spiritu sancto impie sentirent, nondum quidpiam adversum protulerant. Sed post mortem Arii et Eusebii, ubi Arianorum sunt facta divortia, Macedoniani et Pneumatomachi Spiritum sanctum, perinde atque Filium, inter opificia et res creatas palam computare cœperunt.

XI. Cum Arianis plane consentit.

In iis porro quæ supra attulimus, cum Ario et Arianis plane consentit Eusebius (d) : nam et ipsi perinde atque Cæsariensis ille præsul, unum et so-

(c) P. 174 et 175.

(d) Athan. p. 728, 729.

lum re. Deum, Patrem scilicet, admittebant; Filium vero alius a paterna substantia, neque verum esse Deum prædicabant: etsi, periuræ atque Eusebii, de Filio loquentes a Dei appellatione non abhorrent; Filium longe inæqualem Patri, ipsoque minorem affirmabant: quod Eusebius in hisce commentariis, in *Evangelica Demonstratione* et in libris *Contra Marcellum* frequentissime dicit ac repetit, nec ea in re unquam circuitione vel an bage utitur.

XII. Qua sententia τῷ ὁμοούσιῳ sive consubstantiali subscripsit.

Objicere solent qui Eusebii partes tutantur, ipsum in synodo Nicæna, τῷ ὁμοούσιῳ, sive consubstantiali subscripsisse. Et id sane testificatur Eusebius in epistola sua ad Cæsarienses; nam cum, imperatore præsentate, instaret exsilii metus, Eusebius, qui non ex eorum numero fuit, qui de civitate mahuerunt quam de sententia dimoveri, ægre tandem synodi placitis assensus est; ut ipse nec obscure innuit in eadem epistola, καὶ μέχρις ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, usque ad extremam horam obstinimus. Quare id non puto esse tanti ad ejus defensionem: quid enim exoneratus metu fecisset, experiundi potestas non fuit. Sed tamen ita ibidem τοῦ ὁμοούσιου significatum extulit, ut sibi pristina repetere liceret, sicubi facultas adesset. Nam hæc eadem in epistola profert: Παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸ μηδεμίαν ἐμφέρεϊαν πρὸς τὰ γενητὰ κτισματα τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότῳ ἀφωμοιωῦσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, hoc est: *Verum hæcce verbis, CONSUBSTANTIALEM PATRI, indicari nullam Filio Dei cum factis et creatis rebus esse similitudinem; sed soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia esse.* Ubi vides eatenus Filium Patri consubstantialem dici, quatenus non creatis rebus, sed Patri omni modo similis est. Ὁμοούσιος quippe, sive consubstantialis, Patri Filius est secundum Eusebium, quia ejus substantia, Patris substantiam refert; ita ut ratione similitudinis una sit in utraque substantia repræsentatio. Quod alibi passim enuntiat, maximeque in libris *Contra Marcellum*: in quo autem eam similitudinem constituat, mox pluribus expendemus. Quod adjicit ille Filium non ex alia, quam ex Patris hypostasi et substantia esse, non ita intelligit Eusebius, quod jam conspiciue probatum est, ut eandem putet esse Patris et Filii substantiam: id enim sexcentis in locis explodit ille, et ut Sabellii doctrinam traducit; sed quod substantiam a paterna, quoad imaginem et similitudinem, expressam acceperit, licet minorem et longe inæqualem: illud porro perinde atque τὸ ὁμοούσιον, quia in Nicæna fide contineretur, admittere coactus est.

(a) *Contr. Marcell.* lib. 1, p. 67, 69.

XIII. Quo sensu ἐξ οὐκ ὄντων neget, et genitum Filium dicat.

Quia vero in Nicæna fide, cui subscripsit Eusebius, damnatur item Arianicum illud, ἐξ οὐκ ὄντων, *ex non existentibus*, et Filium genitum et non factum esse declaratur; hanc synodi doctrinam ore tenus defendit Eusebius, ne Constantini Nicænae doctrinæ tenacissimi indignationem incurreret; ore tenus dixi, non ex conjectura et opinione quadam; sed ex ipsis Eusebii dictis, qui ea in re unus sui ipsius interpret esse valeat. Nam illud, ἐξ οὐκ ὄντων, duobus potest modis intelligi; primo, ita ut qui non antea exsisterit, initium existendi accipiat, et cum nihil antea fuisset, in rerum natura prodeat: quam veram fuisse puto Arianorum mentem: et huic sententiæ Eusebius semper institit, qui Filium ante creationem non sempiternum esse defendit (a); secundo, ex non exstantibus aliquid fieri dicatur, cum ex nullo præexistente originem ducit: quo sensu Eusebius Filium ex non existentibus prodiisse negat, nam passim dicit et pugnat Filium ex Patre genitum esse, licet non sua sibi ratiocinia constent: siquidem in hoc commentario ait, *Psal. XLIV, 2, Filium a Patre ex corde et ex visceribus produci.* Et in *Demonstratione evangelica*, l. IV, c. 2, p. 146, Filium genitum declarat, similiterque p. 148, et passim ubique cum in hoc ipso opere, tum in libris *Contra Marcellum*, genitum Filium contendit: et tamen aliam a Patre substantiam Filii esse, non numero tantum, sed dignitate et magnitudine pronuntiat; ita ut nec vere et proprie Deus dici possit; sed ait illum imaginem non modo Deitatis, sed etiam unitatis paternæ perfectissimam esse, atque ideo ex Patre prodeuntem, quia ad Patris similitudinem sit expressa, κατὰ γνώμην καὶ προαίρεσιν, id est, ex voluntate et proposito Patris, non ex naturæ necessitate; quæ tamen imago, alia sit a paterna Deitate, minor, impar, quæ dignatione quidem Patris in ortu suo Dei nomen acceperit, sed non vere et proprie Deus sit.

Ex Deo autem et ex substantia Dei esse Filium dicit ratione similitudinis; quemadmodum imago cujuspiam a peritissimo pictore concinnata, ex eo et ex persona ejus expressa eumque perfecte exhibere dicitur: etsi alterius et diversæ substantiæ sit; ita Filius, secundum Eusebium, ex substantia Dei et ex Deo esse dicitur, qui est imago ex Deo expressa, Deum perfecte repræsentans, etsi alterius et diversæ substantiæ sit. In quo sane Eusebius a recto ratiocinandi genere immane quantum aberrat: nam ex communi et recepto hominum usu, qui vere gignitur, gignentis substantiam plenam integramque accipit, ut filius vocari possit. Ea quippe est filii proprie dicti ratio, ut eandem prorsus quam pater naturam obineat: alias, non filius, sed opificium erit; eandem, inquam, specie naturam in rebus creatis, quæ multiplicari possunt; eandem vero numerice in divinis, quia na-

tura Dei cum multiplicari nequeat, utpote infinita, non potest nisi una et ipsa eademque communicari. Verum hæc minime quadrare non nesciebat Eusebius, et quia arduum est contra animi sententiam diu multumque scribere, quin nonnihil ex mente scriptoris vel imprudenter effluat, non pari semper modo Eusebius loquitur : nam in *Demonstr. evangelica* Filium sic nuncupat, *Τὸ τέλειον τοῦ τέλειου δημιουργήμα, καὶ σοφοῦ σοφῶν ἀρχιτεκτόνημα, Perfectum perfecti opificium, et sapientis sapiens artefactum* : et in epistola ad Alexandrum (a), Filium rem factam esse dicit : et Arianorum causam aperte propugnat, qui dicebant Filium factum fuisse, sed non ut aliquam ex rebus factis ; et creatum item fuisse, sed non ut aliquam ex rebus creatis. Cæterum etiamsi ex animi sententia Eusebius Verbum vere genitum et Filium dixerit, verbo tantum tenus ab Arianis discrepabit : nam illi perinde atque Eusebius Verbum a Patre productum, substantia diversum ac minus esse Patre putabant ; an vero id dici possit genitum esse, de nomine tantum quæstio est.

XIV. Filium negat æternum.

Quod ad æternitatem vero Filii ante creationem, ne latum unguem ab Arianorum sententia deflectere videretur, qui dicebant Filium non *ἀίδιον* sive sempiternum esse : sed ante omnia factum. Sic et ille Filium quidem *πρῶτον τῶν ὄντων πάντων* dicit *Demonstr. evang.* p. 146, id est, *Primum omnium quæcunque sunt* ; idque passim repetit in his commentariis, inque libris *contra Marcellum* : itemque ait Filium *πρὸ χρόνων αἰώνιων*, et *πρὸ πάντων αἰώνων*, id est, *ante sæcula*, productum : nam sæcula et tempus omne cum mundo cœpisse cum multis aliis veteribus arbitratur, nec vox *αἰώνιος* apud Eusebium, pro æternitate ante creationem usquam sumitur : nam hujusmodi æternitatem in Filio evidenter negat et *contra Marcellum* agens affirmat Filium non posse dici *ἀίδιον* sive sempiternum, ut videre est, l. II, c. 12, et alibi. Nec diffiteor tamen in Commentariis in Psalmos ad hunc psal. II versum, *Ego hodie genui te*, hæc haberi : *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε*, δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἔφη γεννήσεως : περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ : *Ἐκ ταστῶν πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε*, hoc est : *Ego hodie genui te, id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta est ; de illa namque quæ sine principio est, ait ipse David : Ex utero ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3).* Verum id nihil veræ Eusebii sententiæ officiat, nam, ut vides, *ἀναρχον* vocat Verbi generationem, quia ante luciferum, id est, ante principium temporis fuit : siquidem Verbum, ut ait Joannes, in principio erat, quod ille de principio temporis explicat, atque ideo hic *ἀναρχος* Verbi ortus dicitur, quia cum ante omne tempus et ante omnia sæcula fuerit, non habet principium temporis. "Αναρχον τα-

A men ille ubique alias cum de Filio loquitur respicit, et soli Patri competere dicit : parique modo tetragrammon *יהוה*, quod passim ait in his Commentariis uni Patri competere posse ; semel in commentario itemque semel in *Demonstratione evangelica*, ait Filio nonnunquam ascriptum fuisse, accommodate scilicet, neque proprie, ut alibi de Dei appellatione dictum est. Non sempiternum autem fuisse Verbum ante creationem probat hoc dilemmate Eusebius, in loco *Contra Marcellum* superius memorato : Si Filius sit *ἀίδιος* sive sempiternus, vel duo erunt sempiterna, nempe Pater et Filius, quod est a fide absonum ; vel Pater et Filius unum erunt sempiternum, quod est Sabellianum. Ante creationem igitur Verbum non sempiternum esse docuit Eusebius ; neque tamen res creatas statim post Verbi ortum editas esse putat ; sed interpositum spatium inter Verbi et opificiorum productionem constituit ille : qua in re paulum deflectere videtur ab Arianæ sectæ principibus, qui Verbum ad rerum omnium creationem productum sine intermedio spatio arbitrabantur, ut illo Deus ad opificia edenda ceu instrumento uteretur.

XV. Summa doctrinæ Eusebii.

En ergo totam Eusebianæ theologiæ summam. Unus verus ab æterno Deus Pater fuit, qui omnibus atque etiam Filio suo præexistit : Filiumque sibi postea non ex necessitate naturæ, sed ex libero voluntatis arbitrio ac proposito, produxit ex substantia sua : non substantiam suam sive totam, sive decisam, Filio communicans ; sed substantiam aliam ad sui per omnia similitudinem et imaginem producens ; quantum scilicet potest substantia a Deo diversa Dei imaginem ferre : nam longe impar et minor Patre Filius est. Cum autem imago illa una Deum perfectissime, quantum fieri potest, repræsentet, non substantiæ modo Dei, sed etiam unitatis ejus imago est. Unde ob illam unicam et singularem similitudinem, Filius ab origine Deus vocatus et factus est, *θεοποιηθεὶς* : qui etsi vere Deus dici non possit, si cum Patre comparatur, comparate tamen ad creaturas vere Deus dicitur : quia ipsæ imagines Dei longe imperfectiores sunt. Quare *ἀυτόθεος* dicitur, sive, *ipse Deus*, quia ex omnimoda illa similitudine Deus ab ortu appellatus est ; cum contra angeli et homines secundum aliquam similitudinis rationem dii nuncupentur. Genitus etiam dici potest et debet Filius, quia etsi non eadem quam Pater substantiam habeat, ex substantia Patris eo quo supra diximus modo productus est. Æternus autem non est Filius, sed ante omnes creaturas genitus. Hanc ipsissimam esse Eusebii de Verbo doctrinam liquido comprobatur superius est. Quod si in his Eusebius secum pugnare deprehendatur, id sane proprium erroris est, ut consistere non valeat, sibi que ipsi adversetur.

(a) *Conc. Nic.* II, act. 6, p. 498.

XVI. Ægre defenditur. — XVII. Arianum probant tam gesta, quam scripta.

At qui purgatum Eusebium volunt, cum veteres, tum recentiores, in medium ejus dicta afferunt, quæ catholicum hominem arguere pugnant; hujusmodi sunt, quod dixerit ille ex Deo, et ex substantia Dei esse Filium, quod vere Deum et ἀυτόθεον prædicaverit, quod æternum, quod ὁμοούσιον, quibus nos omnibus, ipso Eusebio usi interprete, jam occurrimus. Verum hæc illi ex arbitrii sui sententia, neque ex ipsa Eusebii mente, pluribus in locis expressa, comprobare nisi sunt: alii quoque interpretis versione decepti, ex libris de *Demonstratione et contra Marcellum*, Latine tantum lectis, ad eam opinionem accesserunt, pars Marcelli dicta pro Eusebianis substituentibus, æternum ab Eusebio Filium prædicari arbitrati sunt: nulli hosce Eusebii Commentarios inspexerunt, ubi palam ille mentem suam aperit, et nonnisi comparate ad homines Filium vocari Deum insinuat. Ego vero me profiteor hac in quæstione nihil præjudicati attulisse, sed primum semper ad mitiorem ferendam sententiam, Eusebii scripta assidue lectitasse, ponderasse dicta et sententias, ac demum rei perspicuitate victum, contra Eusebium calculum posuisse. Certe, ut initio dixi, Eusebii gesta cum scriptis ita consonant; ut hinc etiam testatior animus sententiaque illius omnibus esse valeat. Ab exordio enim Arianismi ad obitum usque cum Arianis concordissime vixit, nascenti hæresi nomen dedit; in Nicæna synodo, quantum licuit, Catholicis obstitit; sed qui apprime calleret concedere temporis, demum cessit et subscripsit: sic enim suadebat timor, non diuturni magister officii: qua enim mente id egerit, sibi subditis populis sic enarravit, ut sibi pristina repetendi, sicubi liceret, aditum reliquerit. Non diu vero postea fide reconciliatam cum Catholicis gratiam disturbavit; ut nescias plusne operæ in pellendo Athanasio posuerit, quam in restituendo Ario. Contra Marcellum intemperantior fortasse quam debuerat, non plus ad propulsandum illum, quam ad purgandos Arianorum primipilares scripsit. Historiam Nicænae synodi fuse narravit, et quasi per dissimulationem ignorandi, quia gestorum pudor silentium imperabat, ne verbum quidem fecit de Ario et de Ariana hæresi: quod perinde est ac si quis Tridentinae synodi historiam texens, de quibusdam ex παρέργου gestis ageret, de Luthero nihil. Si cum talibus gestis talia scripta non obsint quominus Eusebius catholicus dicatur meo periculo, nemo unquam fuit aut futurus est, quin Eusebianis conditionibus orthodoxus dici valeat. Nihil moror eos qui Eusebium ante Nicænam quidem synodum Arianice sensisse ac scripsisse fatentur, postea vero secus: nam cum sine controversia hos Commentarios et libros *Contra Marcellum*, unde perspicuas et frequentes Arianismi notas eruimus, longe post illam synodum ediderit, inutilis prorsus illa distinctio: nam ut vere de Eusebio dicatur, nec pœnituit cœpisse, nec

libuit desistere. Qua in re quid certius evangelica cautione, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos?* (*Matth. vii, 16.*) Certe secundum Nicænam synodum foveandæ Arianicæ rei ita totus incubuit ille, ut nihil prætermisisset videatur quo se Arianum proderet.

CAPUT VII.

DE RELIQUIS IN QUIBUS VEL A FIDE ABERRARE VIDETUR EUSEBIUS IN HIS COMMENTARIIS, VEL EXPLICATIONE OPUS HABET.

I. *Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit. II. An neget peccatum originale, et an id dogmatis ex Origene hausserit. III. An putet B. Virginem alios quam Christum filios suscepisse. IV. Eam non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit. V. Non statuit duas in Christo personas. VI. Quid de confessione peccatorum senserit.*

I. Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.

Cum quis eo devenit ut fidei dogmata ex iudicii sui arbitrio definiat, ac sive ex præjudicata opinione, sive ex affectu partiumque studio, divinarum rerum explicationem aggrediatur, nihil mirum si frequenter aberrat: omnia quippe sunt incerta, cum semel ab Ecclesiæ statutis discessum est. Nam cum arcana Deitatis et religionis, ab humano sensu remotissima, Numen ipsum tradiderit, nonnisi ejusdem Numinis ope et afflatu ea possunt explicari ac recte percipi: ac cum uni Ecclesiæ earumdem rerum arbitrium Deus permiserit, ipsi soli eadem explananti se adfuturum pollicitus est. Nihil itaque insolens est, si Eusebius, qui plerumque Scripturarum et Ecclesiæ dogmata ex sensu et opinione sua æstimare ausus est, in multis lapsus sit. Et jam quidem ejus de Verbo Dei mentem, ex ejusdem Eusebii scriptis, Ariana labe vitiatam commonstravimus; superest ut cætera Commentariorum loca, ubi vel heterodoxa vel suspecta tradidisse videtur, breviter expendamus.

II. An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hausserit.

Peccatum originale, sive culpam ab humano genere ex Adami lapsu contractam, negare prorsus videtur Eusebius ad psalm. *xviii, 6*: *Cur timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei circumdabit me*: ubi sic habet: *Εἰ δὲ πρόσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πτέρναν αὐτοῦ εὐρῆς τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ ἢ πλησιάζοντα Ἰούδα· σῶμα γὰρ Κυρίου οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰούδα προδοσίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μηδὲ ἕκαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοήν· ταύτην γὰρ ὑπηξιζήμεθα πτέρναν ἀνομίας εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται, id est: *Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus in corpore, et terræ propinquior erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timeo itaque Judæ proditionem in tempore crucis: quando quidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent: hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Ubi innuit ille, non magis**

damnandum genus humanum esse ob Adami inobsequentiam, quam ceteros apostolos ob Judæ proditionem. Qui Origenem de peccato originali non catholice sensisse putant, Eusebium ex Origeniana disciplina, in qua eductus fuit, hæc hausisse opinabuntur. Nam is, ut ignorat nemo, Origenianis semper partibus hæsit. Verum in hodiernis Origenis scriptis nihil non sanum et orthodoxum de peccato originali traditur. Sic *Comment. in Matthæum*, Huet. p. 391, arguit ille ex lavacro regenerationis, quod etiam infantibus conferebatur, hominem sordibus inquinatum nasci. Et in *Joannem*, Huet. p. 300, ait, *Nos quandiu peccamus nostram ex diabolo generationem nondum exuisse ac deposuisse.* Ὅσον ποιῶμεν ἀμαρτίας, οὐδέπω τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου γένεσιν ἀπεκδυσάμεθα. In *Levitico* autem, edit. Genebrard p. 90 : *Quæcunque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur; et inferius: Si nihil esset in parvulis, quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur.* Nec prætermittendum, hæc *Commentaria in Leviticum* pro spuris passim haberi. Id ipsum tamen alibi docet Origenes in suis, quæ hodieque supersunt, operibus: unde inferatur eos qui Origenem hac in parte violatæ fidei accusant, ex objectis priscorum ejus adversariorum, non ex ejus hodiernis operibus, id opinionis mutuatos esse. Et sane in synodo v, Origenes ideo damnatus et proscriptus est: unde forte dicatur quæ in hodiernis ejus scriptis pro peccato originali comparent, aliena manu invecta fuisse. Nam opera Origenis in Scripturam, variis in locis interpolata, aut vitata vel truncata fuere: neque in promptu est dicere quænam in scriptis ejus corrupta, quænam germana, et Græculorum ausibus intacta sunt. Rufini quoque versio vulgo suspecta habetur. Quod Eusebium vero spectat, duo forte possint ad purgationem ejus proferrî; primo locum superius allatum, non integrum, sed truncatum fuisse: ut hinc manifeste arguitur, quod ipse se superius indicasse testificetur, calcaneum iniquitatis esse Adami inobsequentiam, quod nusquam alias in his commentariis habetur; secundo quod alibi in his commentariis peccato originale admittere videatur: sic in hæc verba psalmi L, *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum*, ait infantes non in matris iniquitatibus, sed in suis, nasci.

III. An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.

Est alius Eusebii locus, in quo prima fronte videatur credere, aut probabile existimare B. V. Mariam alios præter Christum filios suscepisse; verum accuratius explorata verborum serie deprehenditur illum hanc sententiam quasi alienam, non vero suam, proponere. Locus sic habet ad hunc psal. LXXVIII versum: *« Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. »* Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos,

A pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus, qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus; imo vero unus erat ex iis, qui cum primis inter germanos ejus discipulos computabantur; ita ut ipse primus Jerosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum; at certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium (Matth. XII, 47) matrem et fratres ejus foras stelsisse, quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus (Act. I, 14). Qui ergo existimetur iis peregrinus esse? Nullus itaque locus superest, ut de iis dicatur: « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus, sed multum pretiosus erat; ita ut nullo latenus credere liceat supra memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam, etc. Græca brevitatis causa omittimus, quia nulla de iis potest oriri controversia. Hic autem, ut videre est, rem προβληματικῶς tantum proponit, nec eam velut suam sententiam affert. Nam ita arguit ille: Si filios matris ejus hic ad litteram accipiamus, hinc consequitur sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus esse matrem; cum autem nolit hic germanos fratres ejus significari, neque sequelam haud dubie admittit. Et sane non nesciebat ille veterum Ecclesiæ Patrum eam sententiam fuisse, Mariam unius Christi esse matrem, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis: qui tamen postremus innuit nonnullos secus æstimare, et Eusebio suppar Basilius rem quasi nondum definitam proponit. Verum Ecclesia deinceps in Helvidium sententiam ferente, quotquot B. Virginem alios præter Christum filios suscepisse dixerunt, pro heterodoxis habiti sunt.

V. Non statuit duas in Christo personas.

Passim Eusebius in his commentariis de humanitate Christi, quasi de persona quadam propria, verba facere videtur, dum sexcenties humanam, quam Christus assumpsit naturam, *hominem Servatoris*, et *hominem Christi* nuncupat, et alium a Verbo Christi hominem indicare videtur: quod loquendi genus secundum hæc multis nominibus suspectum esse cœpit, cum hæretici quidam, Verbum Dei in hominem ex Maria natum, perinde atque olim in prophetas, advenisse pugnarent: maxime vero postea, cum horum vestigiis insistens Nestorius, duas in Christo personas esse affirmaret. Verum antequam hac in re novarent hæretici, SS. Patres ab his loquendi generibus non abhorrebant. Nam Athanasius virum ex Maria natum, *hominem Dominicum*, non semel appellavit. Epiphanius similiter hac loquendi formula est usus. Quia

tunc temporis cum nihil ea in re dubii vel erroris esset obortum, hæc fidei capita non erant certis verborum limitibus circumscripta. Quare non videtur Eusebius ea de causa in novatæ fidei suspicionem vocari posse. Secus tamen bene multi æstimaunt, ac Eusebium duas in Christo personas statuisse persuasum habent. Verum cum ea de re Eusebii tempore nihil dūm controversum aut quæsitum fuisset, non in promptu est dicere novandine studio ac de industria, an perfunctorie et obiter locutus sit. Cui posteriori sententiæ libentius astipularer, quia non semel ille B. Virginem vocat Θεοτόκον : quam vocem respuebant, qui duas in Christo personas esse arbitrabantur. Vox autem illa Eusebii tempore a Patribus frequentabatur. Occurrit enim in epistola Alexandri Alexandrini ad Alexandrum Byzantinum, et apud Athanasium frequentissime.

VI. Quid de confessione peccatorum senserit.

Neque puto item in jus vocandum Eusebium esse quod ad psalmum xci, *Bonum est confiteri Domino*, dixerit : Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνυσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, id est : *Par quippe est non hominibus confessionem, peccatorum scilicet, edere.* Hic enim agit de prisca illius Ecclesiæ ritu, quo Dominica die primo diluculo in ecclesia coacti Christiani populi, Deo confitebantur, cum peccatorum sordes per sinceram ad Deum emissam confessionem deplorantes, tum pro collatis beneficiis Deo gratias agentes : nam utroque modo confessionem edi non semel docet Eusebius. Quod autem de illa tantum confessione matutina, in cœtu ecclesiæ edenda, hic agat Eusebius, propalam ex præcedentibus est. Nam cum psalmus ille, inscriptus, *In die Sabbati*, sic exordium ducat, *Bonum est confiteri Domino*, hic Sabbatum pro Dominica positum asseverans, non nisi de matutino Dominicæ conventu pertractat ille ; sic enim habet : *Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis æscqui præceptum est, quorum primum est confiteri.* Moxque adjicitur illa superius allata clausula, qua dicitur par non esse hominibus, scilicet Christianorum cœtui, confiteri, sed Deo. Quæ sequuntur pariter ad matutinum illum conventum pertinent. Ea est igitur Eusebii sententia, non oportere in cœtu Christianorum, ac in matutinis conventibus peccata publice et alta voce confiteri, sed uni Deo corda scrutanti conscientiam aperire suam. Cui accinit Basilius in epistola ad Neocæsarienses, ubi sic habet : Ἐκ νυκτὸς γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῶν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, id est : *A nocte apud nos populus vigiliis agit in domo orationis, ac in labore, contritione et lacrymarum contentione confitentur Deo* : et paucis interjectis : Ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης, πάντες κοινῇ, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ,

ἰδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι, hoc est : *Die jam illucescente omnes simul, quasi uno ora et uno corde, confessionis psalmum Domino referunt, singuli pœnitentiæ verba quasi sua proferentes.* Hæc una confessio est, de qua hic Eusebius agit. Nam confessionem saltem publicam homini faciendam ne heterodoxi quidem hodierni tunc in more fuisse negant. Quare cum hic Eusebii locus non magis contra privatam, quam contra publicam confessionem afferri valeat, neutram vere impetit. Certe in *Historia ecclesiastica* legem confitendi peccata iis, quibus solvendi facultas conceditur, aperte memorat Eusebius : nam de Philippo imperatore agens hæc habet, l. III, c. 54 : Τοῦτον κατέχει λόγος, Χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ Πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει μετασχεῖν ἐβέλῃσαι· οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηλικαδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξαι· ἄλλως γὰρ μὴ ἂν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα, διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας, παραδεχθῆναι, id est : *Narratur hunc, Christianus cum esset, in die postremi Paschæ pervigilii, precationum Ecclesiæ cum reliqua multitudine participem fieri voluisse : sed non prius ei ab eo, qui isthic præerat, aditum concessum fuisse, quam confessus esset, ac iis qui lapsi fuerant et in pœnitentium ordine stabant, se adiunxisset.* Alioquin ob ea quæ admiserat crimina, nunquam ab illo admissus fuisset. Ubi vides, testificante Eusebio, confessionem peccatorum homini factam, necessariam prorsus fuisse. Eo respicit item quod habet his in commentariis Eusebius, psal. xxxvii, ad versiculum 5 : *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt, etc.* Διὰ τούτων, inquit, διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἑαυτῶν κακὰ, μηδ' ὥσπερ τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάρους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα, hoc est : *His docemus, ne mala occultemus nostra, neu peccata ceu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus.* Non Deo autem, cui arcanum nihil, occultare peccata vetat ; sed hominibus qui et medendi et peccata solvendi potestate donati sunt :

GAPUT VIII.

DE IIS QUÆ AD ECCLESIE DISCIPLINAM PERTINENT EX VARIIS HORUM COMMENTARIORUM LOCIS.

I. *Ecclesia nunquam variat in præcipuis.* II. *De conventibus Christianorum matutinis.* III. *De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.* IV. *Infinita dona Ecclesiis Eusebii tempore collata.*

I. Ecclesia nunquam variat in præcipuis.

Occasionem solum pauca Eusebius tangit et explicat, quæ ad ævi sui disciplinam spectant, quæque nos in lectoris commodum una conferemus. Licet enim in rebus præcipuis et capitalibus una semper

Ecclesiæ consuetudo, ritus unus fuerit, in iis tamen quæ ad externum morem minoresque cæremonias pertinent, et temporum et locorum consuetudines variæ observantur, quæ scilicet possunt, illibata Christiana religione, mutari.

II. De conventibus Christianorum matutinis.

Quod plerique priscorum Ecclesiæ scriptorum tradunt de conventibus Christianorum in ecclesia, Dominica die celebrari solitis, deque sacri corporis Christi ibidem usitata comestione; id Eusebius in variis horum commentariorum locis nec obiter explicat. In more quippe tunc erat, ut Dominica die Christiani omnes exortum solis anteverterent et ad ecclesiam properarent, ubi matutinos conventus exoriente luce una coacti celebrabant; ut, in die resurrectioni Domini consecrata, sacro Dominici corporis cibo relecti, pignus futuræ et gloriosæ in carne resurrectionis acciperent: unoque concentu Deum et Christum celebrarent, pro bonis acceptis gratias agerent, pro necessariis tum animæ tum corpori. Deum obnixè precarentur. De his itaque conventibus hæc habet Eusebius in psal. xxi, vers. 30: « *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ, et in conspectu ejus cadent, etc.* » *Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsis oculis cernere est eos qui sacrum cibum et Salutare, id est Salvatoris corpus accipiunt, post ipsum esum vivifici alimenti largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, ac re gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium.* Quæ autem quod ad ritum exteriorum illa adoratio esset, sic, paucis interpositis, explicat: « *In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram:* » pro quo Aquila, « *In vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem.* » *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* » *Ἐν τῇ γόνυα κλίναντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἐρείσαντες, τοῦτον προσκυνεῖν εἰώθασιν τὸν τρόπον.* De matutinis item conventibus agit, psal. xlv, vers. 6, et lviii, ubi genua flectendi morem antiquissimum declarat: procumbendi item consuetudinem, vel primis Ecclesiæ sæculis statutam, diserte explicat. Ad psalmum vero xci, fusius enarrat cur Christiani Sabbatum in Dominicam transtulerint: qua ratione primo diluculo conventus agant, panes propositionis offerant, ad Orientem versi precentur, psalmos una multitudinis voce concinant, et cætera, quæ *μυστικώτερος* ille prosequitur. Psalmorum autem cantum in omnibus universi orbis tam Græcorum quam barbarorum, ecclesiis observari testificatur ille, psal. lxxv.

III. De adorandi ritu in ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.

Singulare prorsus ac ponderandum est quod ait Eusebius, non licere extra ecclesiam Deum adorare: ut ipse ad psalmum xxviii, his verbis enuntiat: *Οὐ γὰρ ἔξω τῆς ἐκκλησίας θούλεται, οὐδὲ ἀνα-*

καχωρομένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν, ἀλλ' ἀπαντῶντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, id est: *Non vult enim extra ecclesiam, neque in secessu semotos adorare ipsum; sed accedere jubet ad ecclesiam suam.* Idipsumque Basiliius habet in eumdem psalmum, hom. 28, p. 181: *Ἐξω τῆς ἀγίας αὐλῆς οὐ χρὴ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἐνδὸν γενόμενον:* id est: *Non oportet quempiam extra sacram aulam adorare Dominum, sed intus positum.* At nemo rerum sacrarum vel mediocriter peritus ignorat, hanc præcipue novæ legis tesseram, hoc institutum, hanc solemnem Christi doctrinam esse, quod Deus ubique adorandus sit: *in spiritu et veritate:* neque ad eam rem necesse sit assignatum quempiam adire locum; sed quisque privatim hunc cultum persolvere possit ac debeat. Cur ergo viri doctrina insignes, Basiliius Magnus et Eusebius, ab hujusmodi cultu, qui ab ipso Christo traditus et sancitus est, homines absterreant? At enim nec in Veteri quidem Testamento, cum post templi conditum, non sacrificia, non certas statasque cæremonias alibi persolvere licitum esset, vetitum usquam legimus quemque penes se orare et adorare Deum, si liberet. Ino vero Daniel, in Babylone versans, frequenter Deum adorabat: alique bene multi sancti viri Deum extra templum adorasse deprehenduntur. Hæc itaque Basilii et Eusebii loca ex superius allato Eusebii loco sunt explicanda, ubi recitata Aquilæ versione sic habet ille: *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* Oportet igitur hunc adorandi morem, utpote quodammodo consecratum, extra ecclesiam vetitum fuisse: ea prorsus ratione qua hodie non licet cuique arbitrio suo, exempli causa incensum et thymiamata in vicis et plateis promiscue offerre, quia hæc speciali ritu consecrata et statuta sunt; ita illis temporibus, etsi licitum cuique esset Deum penes se precari et adorare, illo tamen modo genua flectendi ac in frontem procumbendi extra ecclesiam adorare vetitum erat: eratque huic rei locus atque tempus ecclesiastico canone constitutum: ne fortassis hinc risus et cachinnorum materia Judæis et ethnicis, quorum tum ingens erat multitudo, subministraretur; neve hinc quidam ex frequentiori adorationis usu infidelium animos exasperarent in Christianos; neu demum ementita pietatis specie gloriam et laudem humanam aucuparentur, aut alia nobis ignota de causa. Hunc itaque adorandi morem vetant Basiliius et Eusebius extra ecclesiam peragere: neque volunt ideo adoratione illa interna, ubique Numini præstanda, piis hominibus interdici: quod neminem puto inficias iturum. Alias enim iidem Basiliius et Eusebius, Deum pro lubito cujusque adorandum statuunt: quod in scriptis Basilii frequenter comperias, ac in his item commentariis Eusebii nec semel adorandum ubique Deum esse docet. In promptuque esset, multa ad id comprobandum loca congerere: verum cum

nullus hac de re controversiæ locus esse valeat, iis afferendis supersedemus.

IV. Infinita dona ecclesiis Eusebii tempore collata.

In psalmum LXXI, *Deus iudicium tuum regi da*, ad hunc versum, *Et vivet et dabitur ei de auro Arabia*, ait Eusebius : *Et alias quoque in ecclesiis Christi, ipsis oculis videmus infinita ex auro puro cimelia, in ejus honorem consecrata*. Quo videas non novum, neque recens inductum morem esse, dona et cimelia in ecclesiis Christi consecrandi : quin potius quod Eusebius frequentissimum indicat, jam perrarum esse comprobatur : neque enim ita multa ex auro puro cimelia in templis hodie deprehendas. Narrat vero idem Eusebius Constantinum, ecclesiam sive martyrium Salvatoris, quod ipse magnificentissimum exstruxerat, infinitis donariis locupletasse, partim ex auro et argento, partim ex gemmis et aliis pretiosis cimeliis. Qui imperator aliis fortasse exemplo ac stimulo fuerit, ut similia dona certatim in ecclesiis consecrarent, id ipsum paucis repetit ad psalmum CXVII, additque diebus præsertim solemnitatum ecclesiam donis exornandam esse. Ubi ad hæc Symmachi verba, *Συνδησατε ἐν πανηγύρει πυκνάσματα, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου*, id est, *Colligate in celebritate densitates usque ad cornua altaris* ; hæc habet : *His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ; sam temporibus solemnitatum onare*.

CAPUT IX.

MISCELLANEA QUÆDAM OBSERVANDA IN HIS COMMENTARIIS.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia. II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum. III. Apostoli omnes martyrio coronati, ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest. IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit. V. Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. VI. Monachi perrari tempore Eusebii. VII. Martyrum cruciatus singulares. VIII. Judæi Jerusalemorum aditu interclusi. Quare. IX. Traditiones quedam Judæorum. X. Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa. XI. Eusebius ait mundum spherica forma esse ; montes et petras sensim crescere.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia.

Ait Eusebius Mathæum, Hebræus cum esset, ubi Veteris Testamenti locum attulit, propria usum esse interpretatione : nam illud, אביעזר הידות כמריקדס, quod ita a Septuaginta Interpretibus redditur, Φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, *Loquar problemata ab initio* (Psal. LXXVII, 2), in Græco Matthæi textu his verbis vertitur, Ἐρεῦξομαι κειρομμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. At cum Mathæus, Irenæo, Origene, Eusebio ipso et Hieronymo testibus, Evangelium Hebraice scripserit, cujus exemplar ævo Hieronymi in bibliotheca Cæsariensi, a Pamphilo Martyre collecta,

A servabatur ; Matthæus sane propria interpretatione Græca usus non est, sed ipsa Hebraica verba Syro-Chaldaico sermone, qualis tunc apud Judæos usu veniebat, expressit, ut in voce *Lamma Sabachani* deprehendas, in aliisque non paucis, quibus palam est Mathæum in Evangelio suo Hebraice conscripto, sicubi loca ex Veteri Testamento occurrebant, ea Syro-Chaldaico sermone expressisse : an vero propria ille interpretatione sit usus, an ex alia prius adornata versione loca sit mutuatus, haud levis quæstio est. Postea autem interpres Græcus, quis ille fuerit incertum esse narrat Hieronymus, hæc propria interpretatione donavit, nec LXX interpretatione est usus.

B II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.

Joannem similiter, utpote Hebræum et ex Hebræis ortum, ait Eusebius ad psalmum XL, propria interpretatione usum esse ubi πτέρναν, sive, *calca-neum* vertit, quo loco LXX περιρισμόν, id est, *supplantationem*, posuerant. Contra vero apostolus Paulus, sic Eusebius, ps. III, 7, *legisperitus cum esset*, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione est usus. Hæc vero pluribus in collectione Hexaplorum, a nobis propediem adornanda, exploranda venient.

III. Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.

C In illum psalmi LXXI versum, *Et honorabile nomen eorum coram illo* ; sive secundum Symmachum, *Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo*, hæc habet Eusebius : *Quis aperte necem illorum (apostolorum) subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo, ob testimonium de illo datum, sanguinis agonem subiit*. Ex monumentis autem certis, quæ jam supersunt, haud facile est singulorum apostolorum martyrium comprobare. Verum Eusebius, ut apostolicis temporibus vicinior, potuit forsitan de cujusque apostoli martyrio certiores notas invenire. Est vero illa jam usu pene recepta opinio apostolos omnes pro Christo passos esse, etsi non desint qui secus arbitrentur. Verum ea in re perquam difficile est explorati quidpiam afferre : nam apostolica tempora et gesta tantis sunt tenebris offusa, ut nec ubi mortem obierint apostoli, paucis exceptis, nec quas orbis regiones peragrarint, ita perspicue narrari possit. Nec modo quæ jam traduntur incerta sunt ; sed etiam si qua ab Eusebio, et a coævis aut supparibus scriptoribus carptim de illis proferantur, non ita clare recensentur. Quod autem ait Eusebius, in psal. LXVII, 28 ad finem : *Si quis vero per otium accurate perquisierit, cujusque apostoli tribum reperiet : nam cuius quærenti datur a Servatore inveniendi promissio* ; id, inquam, Eusebii ævo fortasse poterat ex monumentis veterum explorari. Jam vero cum eorum bene multa fuerint vetustate oblitterata et extincta ; frustra, ut arbitror, quærat ex qua tribu singuli

apostoli prodierint : quod etiam si deprehendi posset, non magno operæ pretio fieret.

IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.

Neque item probatu facile est quod ait Eusebius, psal. LXXIII, 8, 9, 10, prophetarum successionem usque ad Joannem Baptistam devenisse : nam ex libri Machabæorum et Flavii Josephi testimonio, Persarum tempore desiit illa prophetarum series; ut ne vel unum a Nehemiæ temporibus prophetam assignare valeas. Quare æstimo Eusebii dictum non ad litteram accipiendum esse; sed indicare solum legem et prophetas in Joannem Baptistam desinere, quin neget intermissam aliquando fuisse prophetarum successionem.

V Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. — VI. Monachi perrari tempore Eusebii.

Ad hunc versum psalmi LXVII, *Qui inhabitare facit unius moris in domo*, veterum interpretum lectionem affert Eusebius, ubi Symmachi versio sic habet : *Διδωσιν οικεῖν μοναχοῦς οικίαν* id est : *Dat inhabitandam monachis domum*; nam ita nos vertimus quia Eusebius de monachis locum explicat : etsi, mea quidem sententia, non monachorum institutum hic Symmachus respiciat, sed solitarios generatim quoslibet. Atenim quo tempore Symmachus versionem suam concinnavit, scilicet Septimio Severo, ut verior fert opinio, imperante, monachorum ne nomen quidem notum erat, neque ullus tunc in orbe monachus, nisi fortasse in penitioribus Ægypti recessibus, fuisse putatur. Quare hic vox *μοναχός* pro solitario quolibet in secessu degenti accipienda; non pro monachis, quorum a quarto sæculo institutum floruit. Nam quia solus vivat oportet qui velit abesse a malorum consortio, quotquot declinandæ frequentiæ causa in secessu degabant, *μοναχοί* Græce vocitabantur. Attamen, quæ de monachis hic habet Eusebius non prætermittenda : *Primus itaque, ait, ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi, quare secundum Aquilam, Unigeniti Dei vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei : secundum Septuaginta Interpretes autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant; sed unum colunt, qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos autem unius zonæ, Quintaeditio vocavit, ut pote qui solitarii et præcincti sint.* Et in psal. LXXXIII, 4 : *Ere autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, ac reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere.* Quo tempore igitur Eusebius hæc scriberet perpauca in orbe monachi erant, ac nonnisi in Ægypto monasticum genus frequentabatur, auctoribus Antonio, qui, anno 271, monachi statum amplexus, innumeros exemplo suo pellexit ad parem vitæ conditionem amplectendam; Pachomio, qui in Thebaide monasticum genus mirum in modum adauxit, et Amune Nitriensi, complurium monasteriorum fundatore. In Palestina vero, ubi sedes habebat Eu-

sebius, Hilario et fortasse alii perrari in desertis et latibulis agebant. Sub hæc autem Hilario in Palestina et Syria mirum in modum monachorum institutum auxit, et tunc monasteria bene multa condita sunt.

VII. Martyrum cruciatus singulares.

Martyrum sui temporis cruciatus, in hæc verba psalmi (Psal. LXV, 40) : *Quoniam probastinos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum*, non obiter describit Eusebius. Ac licet in *Historia ecclesiastica*, de Maximini carnificina agens, multorum martyrum agones descripserit, hic tamen nonnulla tangit singularia, nec forte alibi enuntiata, v. g. : *Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis cæderent.* Atrocitatem vero suppliciorum subjicit his verbis : *Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo computantur ex deteriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem taceamus. Quia vero inter atrocita, nihil crudelius nec per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpassos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt, alii ignis supplicium luerunt.* Et cætera quæ fusius ibi ille prosequitur.

VIII. Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.

Trita res et nulli non nota est, Judæis postquam Barchocheba duce, seditione facta, sub Adriano principe armis subacti ac pene internecone deleti sunt, Jerosolymorum aditum interclusum fuisse; concessum tamen ut quotannis ad certos limites lugendi causa proxime urbem accederent. Verum Eusebius ad suum usque tempus hunc morem vigere graphice narrat his verbis : *Irruentes Romani, dictis propheticis finem intulerunt : siquidem victorum lege, universæ Judaicæ gentis aditu locorum interdictum est : inevitabilis quippe legis transgressoribus impendit ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur; sed foras circumeuntes, Scripturæ, de qua jam agitur, fidem conciliant, dicenti : « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem. » (Psal. LVIII, 7.)* Idipsum repetit in psal. LXIX, 26, adjicitque nullum Jerosolymis Judæorum domicilium superesse, in quo Græci habitare possint, verum excisa omnia ac funditus deleta universaque prorsus ipsis sublata fuisse; ita ut sacerdotum, Sadducæorum et Pharisæorum ne nomen quidem supereset.

IX. Traditiones quædam Judæorum.

Hebræorum traditionem ait esse, mare Rubrum in duodecim sectiones divisum fuisse secundum numerum duodecim tribuum, ita ut singulæ tribus in assignato sibi meatu pertransirent; quæ narratio non videtur cum divina Scriptura consonare, atque ideo inter Rabbinnicas fabulas forte computanda.

Inter Hebræorum traditiones pariter recensendum est quod habet Eusebius, Azotios ideo in posterioribus et podicibus percussos esse, quod iis in partibus peccassent, et ἀρρονοχοῦται essent, nisi fortasse ea Eusebii ipsius, nec ab aliis accepta fuerit opinio.

X. Christianorum frequentia in Moabide, Ammonitide et Idumæa.

In hæc verba psal. cii, 10, *Moab lebes spei meæ, in Idumæam extendam calceamentum meum*, duo nobis aperit Eusebius, nimirum Ammonitas et Moabitas inter Arabas ævo suo sedes habuisse; itemque penes Ammonitas, Moabitas et Idumæos infinitam esse Christianorum multitudinem, hæc ejus verba sunt: *Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis, qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, in Idumæam, inquit, conscendam calceamento meo, secundum Symmachum. Quam item prædicationem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt, ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa conscensum factum esse.*

XI Eusebius ait mundum sphaerica forma esse. Montes et petras sensim crescere.

Eusebius qui, uti diximus, descriptionibus plerumque gaudet, ad physicam subinde speculationem vertitur. Ait vero non uno loco mundum sphaerica forma esse: quæ opinio olim agitabatur inter scriptores; aliis planam, montibus tamen distinctam, terræ superficiem prædicantibus, e quorum numero Augustinus et Cosmas Ægyptius monachus, qui librum ea de re edidit *Topographiam Christianam* inscriptum, ubi sphaeram sacris Litteris aperte repugnare contendit ille; aliis veram, et experimento demum assertam, opinionem tuentibus, qualis Eusebius, qui mundum sphaericum esse non semel indicavit. Eam tamen sententiam, non ut suam ille, sed ut alienam affert. Verisimile item arbitratur montes et petras sensim crescere, atque occultis intimisque incrementis majores evadere; quæ quorundam, inquit ille, sui ævi physiologorum erat opinio; ut jam e nostris sunt qui id ipsum propugnant, experimentisque manifestis rem comprobari affirmant.

CAPUT X.

DE IDIOTISMIS EUSEBII IN HIS COMMENTARIIS, ET DE SINGULARI QUARUNDAM VOCUM SIGNIFICATU.

I. Vocis βλος usus singularis. II. Itemque τοῦ δοκεῖν. III. Ἐντυγχάνειν quid significat apud Eusebium. IV. Περίστασις pro calamitate. V. Ὑπακούειν respondere. VI. Σωτήριος quid, etc.

Etsi a multis Græcæque peritissimis viris, in colligenda Græcorum omnium vocum significatione tanta sit industria desudatum, ut perpauca jam ad perfectam Græcorum scriptorum intelligentiam dediderentur; subinde tamen nomina verbaque occur-

runt, quorum vis et sententia nondum observata, interpretibus errandi occasio esse possint. Hujusmodi autem pauca his in commentariis exstant, quorum præcipua hic consignare et explanare visum: nam minutiora ad indicem rerum allegamus.

I. Vocis βλος usus singularis.

Singularis est apud Eusebium vocis βλος significatio: passim quippe pro genere hominum accipitur: sic psal. v, 2: Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βλος, id est, *Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus*: et psal. lxxvii, vers. 5: Ἴνα γὰρ ἐπιβῆ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, hoc est, *Nam ut Deus ad hominum genus accederet*, et passim alios: itemque in fine vi libri *Præparationis evangelicæ*, ὁ σύμπασις τῶν ἀνθρώπων βλος, *universum hominum genus*. Similiter Athanasius, t. I, pag. 1253, καταλαζονεῦόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βλου, *superbe agentes adversum genus humanum*. Quo etiam usu in aliis item scriptoribus occurrit, et in Heliodori Æthiopis non semel observatur.

II. Itemque τοῦ δοκεῖν

Alia vox est, in qua item Latine transferenda non pauci interpretes labuntur, scilicet δοκεῖν, *videri*, δοκεῖ, *videtur*: quod verbum vulgo usurpatur ad minuendam affirmationem; ita ut si, verbi causa, de quopiam dicatur, δοκεῖ εἶναι σοφός, *videtur esse sapiens*, id ut asseveranter dictum non habeatur, sed dubitationem quamdam præferat. Verum frequentissime apud scriptores bene multos δοκεῖ nihil minuit affirmationem, ut exempli gratia in his commentariis ad psalmum cxviii, vers. 156, de Deo dicitur δικαιοσύνης εἶναι δοκεῖ, ubi vertendum sine dubio, *justissimus est*. Innumera proferri possent cum ex Eusebio, tum ex aliis scriptoribus exempla. Sic apud Athanasium, ἵνα τοῖσιν καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχημένα δοκοῦσιν, *ut igitur optata consequaris*. Sed jam hac de re tractatum a nobis est.

III. Ἐντυγχάνειν quid significet apud Eusebium.

In Onomastico ad Athanasii Opera monuimus vocem ἐντυγχάνειν plerumque significare, *conqueri de aliquo, accusare, petitionem adversus quempiam principi vel magistratui offerre*: et vocem ἐντυχία, *petitionem adversus aliquem, sive accusationem exprimere*. Eodem usu κατεντυγχάνειν in his commentariis occurrit, ps. xlii, 2: Ἦρμοζε δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλίᾳ, ὃς ἔλεγε κατεντυγχάνων τοῦ λαοῦ Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, id est: *Hæc porro Heliae prophetæ congruebant, qui Domino contra populum supplicans ita loquebatur, Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, etc.*

IV. Περίστασις pro calamitate.

Περίστασις idem sibi vult quod *circumstantia*, apud Quintilianum, Senecam et A. Gellium. Verum aliquando significat ærumnam, infaustum casum, calamitatem. Quo sensu semper in his commentariis

usurpatur. Sic ps. iv, 9, 10 : Μαθὼν γὰρ παρὰ τοῦ σω-
τήρος καὶ τῶν ὧν ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα
κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ
πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ'
ἔσται μοι καιρὸς ὃ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ'
ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν · hoc est : *Cum*
enim a Salvatore, exque promissis tuis edidicerim,
etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates
in præsentī vita non deficiant, futurum tamen
nihilī tempus est, quo a corpore decedam ac in pace
dormiam. Etsi autem his commentariis vox περι-
στασις passim occurrat, vix uspiam alio sensu usu
venit, quam pro calamitate : frequenter item dici-
tur περιστατικὸς καιρὸς, pro tempore calamitoso,
et ærumnis pleno.

V. Ἰσακούειν respondere.

Observatu item dignus est vocis ὑπακούειν usus
pro respondere : cuius jam exempla attulimus t. I
operum Athanasii p. 334. Fuit autem vox isthæc mul-
torum tam veterum, quam recentiorum interpretum
scopolus, qui audire vel subaudire verterunt : quam-
obrem non abs re fuerit exempla quædam ex his com-
mentariis proferre. In præfatione Eusebii in Psalmos,
(infra, col. 81) : Ἦνίκα τοίνυν ἐσχίρα τὸ Πνεῦμα
ἐπὶ τινὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλτῶδων, οἱ λοιποὶ ἤσυ-
χίαν ἤγον παρεστῶτες καὶ ὑπακούοντες συμφώνως τῷ
ψάλλοντι, Ἀλληλοῦτα, id est : *Cum itaque Spiritus in*
quempiam principum cantorum insiliret, cæteri quiete
agebant astantes, ac voce consona psallenti respondentes,
Alleluia. Apertius vero Psal. LXXI, vers 19 : Καὶ
ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μέλ-
λοντα ἔσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει
συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελειώσει, πιστού-
μενός τε αὐτῶ καὶ λέγων · Γένοιτο, γένοιτο! hoc est :
Et quia hæc Spiritus sanctus propheticè futura præ-
dixerat, chorus angelorum respondet una deprecans
pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens :
Fiat, fiat! Eodem quoque significato vox προσυ-
πακούειν alibi occurrit, id est, ad aliquid respondere.
Hujus vocis, hac sententia acceptæ, frequentissimi-
mus est apud scriptores præsertim ecclesiasticos
usus.

VI. Σωτήριος quid; etc.

Parem cautelam adhibeas in voce σωτήριος pro
utroque genere masculino et feminino usurpari so-
lita, cuius prior significatio est salutaris ; sed fre-
quentiori usu apud ecclesiasticos, saluatoris ver-

A tenda e-t : sic ἡ σωτήριος διδασκαλία, salutaris do-
ctrina ; aptius autem vertas, Salvatoris doctrina ;
eodem modo apud Athanasium, τὸ σωτήριον μαρ-
τύριον, martyrium sive ecclesia Servatoris. In his
vero commentariis sic fere semper intelligas.

In his commentariis passim observes, vocem ἀλλ'
ἢ, quæ significat, nisi, ubi sequitur vocalis, ommissa
particula, ἢ, exprimi. Sic lib. iii : Κληρονο-
μία δὲ αὐτοῦ τίς ἦν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ
ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, id est : *Hæreditas porro illius,*
quamnam erat post priorem illum populum, nisi Eccle-
sia gentium? ubi ἀλλ' ἢ pro ἀλλ' ἢ ἢ ponitur. Sex-
centa notes similia in his commentariis, ubi hiatus
vitandi causa ἢ ante vocalem omittitur. Et principio
quidem putabam ego amanuensium vitio ἢ illud
excidisse ; verum quia in omnibus, nullo excepto,
codicibus etiam antiquissimis, ita passim legitur,
certum habeo ab ipso auctore suppressam εὐφω-
νίας ergo particulam fuisse. Parem omnium codi-
cum consensum advertas in voce ἀποκλαεσθαι pro
ἀποκλαεσθαι, flere ; quæ frequentissime hoc in opere
comparet, et ἐξέκαον, pro ἐξέκαον. Ubi eorum qui
antehac Græcorum scriptorum opera publica fece-
runt, morem sectamur. Si enim, quia euphoniæ gra-
tia ταμεῖον pro ταμειον, ὕγεια pro ὕγεια legebatur
in codicibus, omisso primo ε, ταμεῖον et ὕγεια ple-
rumque ediderunt. Quanquam leve fortasse videat-
ur, monere ne pigeat, vocem Δαυὶδ, quæ vulgo in
codicibus Δαδ legitur ; sicubi tota describitur in
vetustioribus manuscriptis, per υ efferrī Δαυὶδ, non
autem Δαβὶδ, ut in editis Bibliorum legitur, quia
nempe in Hebraicis exemplaribus, per *vau* טׁׁׁ des-
cribitur. Qua in re veterum omnium codicum mo-
rem sequi visum est.

Cæterum, ut speramus non ingratum lectori fore
Eusebium nostrum, ita in partem gratiæ vocandos
censemus eos, qui nobis vel codices vel operam
contulere suam. Ex Regia certe bibliotheca, jubente
illustrissimo abbate de Louvois, ejusdem præfecto,
codices nobis pro voto, idque ad diuturnum usum
traditi sunt a doctissimis et amicissimis viris Cle-
mente et Boivinio, custodibus. Parem beneficentiam archie-
piscopum Rothomagensem, cuius bibliothecæ codi-
cibus ad nutum frui licet, curante Dom. du Chesne,
bibliothecario. Salve, erudite lector.

DE CONTINUATIONE
COMMENTARIORUM EUSEBII CÆSARIENSIS

A PSALMO CXIX USQUE AD PSALTERII FINEM

EDITORIS MONITUM.

(Angelo MAI, Bibliotheca nova Patrum, t. IV, p. 65. Romæ 1847, in-4.)

Vir doctissimus, et de sacris Litteris immortaliter meritis, ac Maurinæ familiæ summum decus, Bernardus Montfauconius in præfatione ad Eusebii Cæsariensis quos edidit Commentarios ad Psalterium, ait p. III : « Neque tamen id consequi potuimus, ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum CL in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra CXXVIII psalmum quidpiam offertur. Quodque per mihi mirum visum est, Catenæ illæ Regiæ (Parisiacæ) quæ usque ad CXXVIII psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in CXXVIII psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut ne verbum quidem ulterius Eusebii compareat. Unde conjectare forte liceat, a multis jam sæculis Eusebii Commentarios hac posteriore sui parte truncatos librariorum incuria fuisse. » Et quidem Montfauconius recte nos monet, Eusebium in totum reapse Psalterium scripsisse, teste Hieronymo De script. eccl., cap. 81 : « Eusebius in CL psalmos eruditissimos Commentarios edidit. » Et in epistola 75, ad Augustinum : « Psalmos interpretati sunt apud Græcos primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, . . . de integro Psalmorum corpore dicimus. »

His ego apud Montfauconium lectis, et cum ne apud Corderii quidem Catenam Eusebium uspiam post dictum terminum laudari viderem, quæsi sedulo in Vaticanis codicibus nunquid forte lateret, quod ultra prædictam ejus editionem excurreret. Et continui quidem commentarii, qualis apud Montfauconium est, tres vidi codices Vaticanos, quorum tamen nullus ultra psalmum CXXII, præter interjectas lacunas, procedebat. Ergo ad Catenas Vaticanas conversus, in quibus Eusebii abundant excerpta, in plerisque utique agnovi deficere omnino Eusebium post psalmum CXXVIII, quæ res cum Montfauconii de Parisiacis Catenis narratione congruit. Sed tamen quod huic docto editori non obtigit, ut ultra eum terminum prætervehi posset, mihi commode ac feliciter obvenit : etenim inter tot Vaticanas, tres inveni Catenas, in quibus Eusebii excerpta non contemnenda usque ad Psalterii finem leguntur. Prima est catena pervetusti membranei codicis, sæculi ferme XI quem in Cyrilli editione (in qua Vaticanas ad Psalterium Catenas descripsi) designavi littera D. Secunda est codicis item egregii, bombycini, sæculi circiter XIII, quem denotavi littera C. Tertia est codicis G, chartacei. Denique etiam in codicibus E et L, nonnulla Eusebii post CXXVIII psalmum scholia supersunt. Quæ cum ita se haberent, nolui equidem oblatam facultatem omittere supplendi egregiam, quantum mihi licuit, Montfauconii editionem, et si non integrum Eusebii Commentarium, saltem ejus excerpta et reliquias studiose e codicibus sumptas, Latinitate etiam, imminente prelo, a me donatas, ad Ecclesiæ usum perducere.

Porro haud continuum hunc esse Commentarium, jam dixi, quia nonnisi e catenis excerptus a nobis fuit. Quid vero? Nonne et Athanasii in Psalmos, nonne etiam Theodoretus in Isaiam deperditæ expositiones, prioris quidem a Montfauconio, posterioris a Sirmondo e Catenis tantummodo delibatæ fuerunt? Et quidem judicare se dicit Sirmondus, medullam haud dubie succumque cujusque scripti contineri in Catenis solere. Etsi autem hæc Eusebii scholia in plerisque psalmis tenuiora sunt, attamen in aliquot ita abundant, ut prope ex integro opere superesse videantur, si certe partim psalmorum quorundam brevitatem, partim scholiorum copiam spectemus, veluti ad psalmos CXXV, CXXVII, CXXXII, CXXXIV, CL, et ad CXLV, CLIX, CLX. Jamvero theologus in hac nova Eusebii parte de Christi divinitate sensus sanus orthodoxusque ubique est, moralis autem et doctrinalis valde pius et utilis, de recte agenda vita, de orandi usu, de animæ immortalitate, de futura vita, de hæreticorum reprehensione, etc. Ad sacram criticam et philologiam quod attinet, laudat Eusebius non semel Aquilam, sæpius Symmachum, quandoque etiam Theodotionem, Septuaginta Interpretes, quintam editionem, et varios interdum codices, denique Hebræorum textum atque idiotismos. Quare et nova hexaplaribus varietatibus accessio hinc fieri videbitur. Ad psalmum CXXXIV, loquitur diserte Eusebius de ethnicorum sua ætate conversione, quos reapse, regnantis potissimum exemplo Constantini, plurimos ad Christianam fidem accessisse scimus. Qualiscunque demum sit horum scholiorum usus, certe tam prisci clarique hominis nullæ a me prætermittendæ reliquiae erant.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTARIA IN PSALMOS.

EUSEBII IN PSALMORUM INSCRIPTIONES. A EΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΙΝΩΝ ΚΑΤ' ΕΠΙΤΟΜΗΝ. INTERPRETATIO QUARUMDAM COMPENDII MORE DESCRIPTA.

Centum et quinquaginta psalmi sunt : et sane sacer est quinquagenarius numerus, illo siquidem dierum curriculo instituitur Pentecoste, ac totidem annorum numero Jubilæus, ut vocant Hebræi, celebratur. Nabla apud Hebræos vocatur psalterium ; quod ex musicis instrumentis solum rectissimum est, neque ab infimis partibus ad sonum adhibetur, sed a supernis sonanti ære instruitur. Psalmi itaque vocantur quotquot sola instrumentorum pulsatione, nullis admistis vocibus, persolvuntur. Canticum dicitur quod suavi æquabilique voce canitur ; canticum psalmi, quod una cum instrumentis consonas admittit voces ; psalmus cantici rursus, cum instrumentorum musicorum sonus vocibus præit. Si allegorice res accipiatur, psalmus est concinnus corporis motus ad opus bonum exsequendum, etiamsi contemplatio parva subsequatur. Canticum nullo opere admistum est veritatis comprehensio, mente ad Dei ejusque sermonum contemplationem illustrata. Canticum psalmi dicitur cum cognitio actum præcedit, juxta illud : *Concupiscens sapientiam, serva mandata, et Dominus præbebit illam tibi*¹. Psalmus cantici est actus ducente cognitione admixtus, docente scilicet quo pacto quove tempore sit agendum : quapropter in inscriptione psalmorum vox canticis præit ; non enim a contemplatione vir sanctus orditur, sed fide omnino ad opera exsequenda currit. Sub finem multa cantica sunt. Ubi autem gradus habentur nusquam psalmus, neque per se solus, neque alia adjuncta voce inscribitur : sed ibi cantica solum apponuntur ; nam ubi ascensus graduum est, ibi sola contemplatio spectatur. Diapsalma porro apud Aquilam et in Hebraico non exstat : sed ejus loco, *semper* ascribitur.

ARGUMENTUM EUSEBII PAMPHILI.

Libri Psalmorum isthæc divisio fuerit, ut cum ipsa accuratiora exemplaria, tum Hebraicus textus circumferunt. Neque vero, ut quis forte existimaverit, omnes psalmi sunt Davidis ; sed aliorum quoque prophetarum, qui psallendo prophetica oracula edebant. Quare apud Hebræos, universa psalmorum scriptura, non Davidis fert inscriptionem, sed indefinite liber Psalmorum vocatur. In partes porro quinque Hebræi librum Psalmorum dividunt. Prima pars a primo ad quadragesimum psalmum completitur ; secunda, a quadragesimo primo ad septuagesimum secundum ; tertia a septuagesimo secundo ad octogesimum octavum ; quarta, ab octogesimo

Ἐκατὸν πεντήκοντα τυγχάνουσιν οἱ ψαλμοί, ἱεροῦ τοῦ ν' τυγχάνοντος ἀριθμοῦ· ἐν μὲν ἡμέραις ποιῶν τὴν Πεντηκοστὴν, ἐν δὲ ἐνιαυτοῖς τὸν παρ' Ἑβραίοις καλούμενον Ἰωφλ. Νάβλα δὲ παρ' Ἑβραίοις λέγεται τὸ ψαλτήριον, ὃ δὴ μόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων ὀρθότατον, καὶ μὴ συνεργούμενον εἰς ἦχον ἐκ τῶν κατωτάτων μερῶν, ἀλλ' ἀνωθεν ἔχειν τὸν ὑπάρχοντα χαλκόν. Ψαλμοὶ μὲν οὖν οἱ διὰ μόνου τοῦ ὄργάνου χωρὶς φωνῆς ἀνακρουόμενοι· ὥδῃ δὲ οἱ διὰ φωνῆς ἐμμελοῦς· ὥδῃ δὲ ψαλμοῦ τὸ τῷ ὄργάνῳ σύμφωνον ἐπάγειν φωνήν· ψαλμὸς δὲ ὥδῃς ἀνάπαλιν, προηγουμένης τῆς τῶν κρουσμάτων φωνῆς. Ἀλληγορίας δὲ νόμῳ, ψαλμὸς μὲν σώματος κίνησις ἐναρμόνιος εἰς ἐργασίαν ἀγαθὴν, καὶ μὴ πάνυ τις ἐπακολουθηθεῖσα θεωρία· ὥδῃ δὲ χωρὶς πράξεως ἀληθείας κατάληψις, φωτιζομένης ψυχῆς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ. Ὡδῃ δὲ ψαλμοῦ, προαγούσης πράξεως γνώσεως· κατὰ τὸ Ἐπιθυμήσας σοφίας διατήρησον ἐντολάς, καὶ Κύριος χορηγήσει σοὶ αὐτήν. Ψαλμὸς δὲ ὥδῃς πράξις ὑπὸ γνώσεως ὀδηγουμένη, περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε πρακτέον· διὸ καὶ πρῶται τῶν ψαλμῶν αἱ ἐπιγραφαί· οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ὁ ἅγιος ἀρχεται, ἀλλ' ἅπαν πιστεῖται ταῖς πράξεσιν ἐπιτρέχει. Ἐπι δὲ τῷ τέλει πολλαὶ αἱ ὥδαί· καὶ ὅπου ἀναβαθμοὶ, οὐδαμῶς ψαλμὸς, οὔτε καθ' ἑαυτὸν, οὔτε μετ' ἐπιπλοκῆς. Ὡδαὶ δὲ πάντα καθ' ἑαυτάς· ἡ γὰρ ἀνάστασις πρὸς μόνην ὀρθῆ θεωρίαν. Διάψαλμα δὲ παρὰ μὲν Ἀκύλα καὶ τῷ Ἑβραϊκῷ οὐ κείται· ἀντὶ δὲ αὐτοῦ τὸ ἀεὶ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ.

Τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἦδε ἂν εἴη ἡ διαίρεσις, ὡς τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων αὐτὸ τε τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει. Οὐχ ὡς ἂν τις ὑπολάβοι πάντες εἰσι τοῦ Δαυὶδ οἱ ψαλμοὶ, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων προφητῶν ἐν τῷ ψάλλειν προφητευσόντων. Διόπερ ἡ πᾶσα γραφὴ παρ' Ἑβραίοις τῶν ψαλμῶν οὐ τοῦ Δαυὶδ ἐπιγράφει· ἀλλ' ἀδιορίστως βίβλος ψαλμῶν ὀνομάζεται. Εἰς πέντε δὲ μέρη τὴν πᾶσαν τῶν Ψαλμῶν βίβλον παῖδες Ἑβραίων διαίρουσι· πρῶτον εἰς τοὺς ἀπὸ α' μέχρι μ' δευτέρον εἰς τοὺς ἀπὸ μα' μέχρις οβ'· τρίτον εἰς τοὺς ἀπὸ ογ' μέχρις πη'· τέταρτον εἰς τοὺς ἀπὸ πθ' μέχρις ρε'· πέμπτον εἰς τοὺς ἀπὸ ρς' μέχρι τέλους. Ἀνεπίγραφοι δὲ εἰσι ψαλμοὶ ιθ', ἐπιγεγραμμένοι ρλα'. Τῶν ἐπι-

¹ Eccli. 1, 53.

nono ad centesimum quintum; quinta, a centesimo sexto ad finem: psalmi non inscripti sunt 19, inscripti vero 131. Inscriptorum autem hæ sunt divisiones: Davidis septuaginta duo psalmi sunt; filiorum Core, undecim; Asaphi, duodecim; Ætham Israelitæ unus; Salomonis, duo; Moysis, unus; anonymi septemdecim; *Alleluia* inscripti quindecim. quidem habent, neque cuius sint enuntiant.

EJUSDEM EUSEBII ARGUMENTA IN
PSALMOS.

1. Adhortatio ad Dei cultum, et avocatio ab oppo-
sito.
2. Prophetia de Christo et de vocatione gentium.
3. Prophetia de bonis Davidi conferendis.
4. Prophetia Davidi de iis quæ passus est.
5. Oratio ex persona Ecclesiæ.
6. Doctrina confessionis.
7. Davidi confessio et doctrina vocationis gentium.
8. Prophetia vocationis gentium.
9. Mors Christi ejusque resurrectio; de regno quod
accepit; deque omnibus inimicis ejus deletis.
10. Hymnus victoriæ ejus, qui Dei causa certamen inii.
11. Accusatio scelestorum, et prophetia de Christi
adventu.
12. Inimicorum commotio, et expectatio adventus
Christi.
13. Accusatio improborum et prophetia de adventu
Christi.
14. Ejus qui secundum Deum perfectus est restitutio.
15. Electio Ecclesiæ et Christi resurrectio.
16. Perfecti viri, sive ipsius Christi precatio pro iis
qui per ipsum salutem consequuntur.
17. Gratiarum actio Davidis et prophetia de adventu
et assumptione Christi.
18. Theologia cum doctrina morali.
19. Oratio justorum qui Davidi operam dabant.
20. Supplicatio eorum qui Davidi operam dabant.
21. Prophetia cruciatuum Christi et vocatio gen-
tium.
22. Doctrina et novi populi institutio.
23. Prophetia vocationis gentium, et consummatio
eorum qui salutem consequuntur.
24. Doctrina confessionis.
25. Supplicatio ejus qui secundum Deum proficit.
26. Gratiarum actio et petitio bonorum.
27. Supplicatio cum prophetia.
28. Prophetia ænigmatica cum theologia.
29. Gratiarum actio cum confessione.
30. Confessio cum supplicatione.
31. Prophetia eorum qui per Christum salutem con-
secuturi sunt.
32. Adhortatio ad hymnos canendos, cum theologia.
33. Doctrina gratiarum actionis.
34. Supplicatio justi et prophetia de Christo.
35. Confutatio impiorum cum theologia.
36. Doctrina religiosæ vitæ.
37. Doctrina confessionis.
38. Deprecatio cum confessione.
39. Gratiarum actio ejus qui secundum Deum salu-
tem consecutus est, et commemoratio Ecclesiæ.
40. Prophetia de Christo et de proditore.
41. Deprecatio prophetarum circa reprobationem Ju-
daici populi.
- 42, 43. De eodem argumento.
44. Adventus regni Christi.
45. Apostolorum prædicatio.
46. Vocatio gentium.
47. Hymnus in Dei honorem de Ecclesia, persecutio-
nes de medio sublatae.
48. Doctrina de divino judicio.
49. Abrogatio legis Moysis de sacrificiis, et introdu-
ctio legis Novi Testamenti.

(1) Reg. 4, παράλειψις.

γεγραμμένων δὲ εἰσιν οὕτως αἱ διαιρέσεις· τοῦ μὲν
A Δαυὶδ οὗ, τῶν υἱῶν Κορὲ ἰα', τοῦ Ἀσάφ ἰβ', Αἰθὰμ
τοῦ Ἰσραηλῆτος εἰς, Σολομῶντος β', Μωϋσέως εἰς,
ἀνώνυμοι ιζ', τῶν εἰς τὸ Ἀλληλουία ιε'. Εἰσὶ δὲ ἀν-
ώνυμοι ὅσοι ἐπιγραφὰς μὲν ἔχουσιν, οὐ μὴν δηλοῦσι
τινος εἰσίν.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΨΑΛΜΟΥΣ.

- α'. Προτροπή θεοσεβείας καὶ ἀποτροπή τοῦ ἐναν-
τίου.
- β'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ κλήσεως ἐθνῶν.
- γ'. Προφητεία γεννησομένων ἀγαθῶν τῷ Δαυίδ.
- δ'. Προφητεία τῷ Δαυίδ περὶ ὧν πέποιθεν.
- B ε'. Ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας προσευχή.
- ς'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- ζ'. Τῷ Δαυίδ ἐξομολόγησις καὶ διδασκαλία κλή-
σεως ἐθνῶν.
- η'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν.
- θ'. Θάνατος Χριστοῦ καὶ ἀνάστασις, καὶ βασιλεία
παράληψις (1), ἐχθρῶν τε πάντων καθαίρεσις.
- ι'. Ἐπιτίκιος ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- ια'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιβ'. Ἐχθρῶν ἐπανάστασις, καὶ προσδοκία Χρι-
στοῦ παρουσίας.
- ιγ'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιδ'. Τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου ἀποκατάστασις.
- ιε'. Ἐκλογή Ἐκκλησίας, καὶ Χριστοῦ ἀνάστασις.
- ισ'. Τελείου ἀνδρὸς, ἧ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ
προσευχῆ ὑπὲρ τῶν δι' αὐτοῦ σωθησομένων.
- ις'. Εὐχαριστία τῶν Δαυὶδ καὶ προφητεία Χρι-
στοῦ παρουσίας καὶ ἀναλήψεως.
- C ιη'. Θεολογία σὺν διδασκαλίᾳ ἠθικῇ.
- ιθ'. Εὐχὴ τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ δικαίων.
- κ'. Ἐντευξις τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ.
- κα'. Προφητεία τῶν Χριστοῦ παθῶν, καὶ ἐθνῶν
κλήσις.
- κβ'. Διδασκαλία καὶ νέου λαοῦ εἰσαγωγή.
- κγ'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν, καὶ τελειωσις
τῶν σωζομένων.
- κδ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- κε'. Ἐντευξις τοῦ κατὰ Θεὸν προκόπτορος.
- κς'. Εὐχαριστία καὶ αἰτήσεις ἀγαθῶν.
- κζ'. Δέησις μετὰ προφητείας.
- κη'. Προφητεία αἰνιγματώδης σὺν θεολογίᾳ.
- κν'. Εὐχαριστία σὺν ἐξομολογήσει.
- λ'. Ἐξομολόγησις σὺν ἱκετηρίᾳ.
- λα'. Προφητεία τῶν διὰ Χριστοῦ σωθησομένων.
- λβ'. Παρακείμεσις ὕμνων σὺν θεολογίᾳ.
- λγ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
- D λδ'. Ἰκετηρία δικαίου, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
- λε'. Ἐλεγχος ἀσεβῶν σὺν θεολογίᾳ.
- λς'. Διδασκαλία θεοσεβοῦς βίου.
- λς'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- λη'. Ἐντευξις σὺν ἐξομολογήσει.
- λθ'. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν σωθέντος καὶ
μνήμη Ἐκκλησίας.
- μ'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ προδότου.
- μα'. Ἰκετηρία προφητῶν ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ τοῦ
Ἰουδαίων ἔθνους.
- μβ', μγ'. Ἐπιτροπὴ τοῦ αὐτοῦ.
- μδ'. Ἐπιφάνεια Χριστοῦ βασιλείας.
- με'. Ἀποστόλων κήρυγμα.
- μς'. Κλήσις ἐθνῶν.
- μς'. Ὕμνος εἰς Θεὸν περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ
καθαίρεσις διωγμῶν.
- μη'. Θείας κρίσεως διδασκαλία.
- μθ'. Ἀνατροπὴ τοῦ περὶ θυσιῶν Μωϋσέως νόμου,
καὶ εἰσαγωγή τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

- ν. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- να'. Ἐλεγχὸς τοῦ ποτηροῦ τρόπου, καὶ τέλος τοῦ αὐτοῦ.
- νβ'. Σωτήριος ἐπιφάνεια, καὶ ἀθεότητος ἀπαλλαγὴ.
- νγ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- νδ'. Διήλωσις τῶν κατὰ Χριστοῦ (1) τετολημμένων.
- νε'. Δικαίον εὐχαριστίαν ρυσθέντος ἐξ ἐχθρῶν.
- νεζ'. Εὐχαριστία τοῦ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἔθνῶν.
- νς'. Διδασκαλία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας.
- νη'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- νθ'. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ κλήσις ἔθνῶν.
- ξ'. Δέσις σὺν εὐχαριστίᾳ.
- ξα'. Διδασκαλία θεραπευτικῆ.
- ξβ'. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ξγ'. Διδασκαλία τοῦ θεοσεβοῦς ἀλλοιῶ.
- ξδ'. Κλήσις ἔθνῶν.
- ξε'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ ἀποστόλων μαρτυρία.
- ξςζ'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ ἀποστόλων κήρυγμα.
- ξςδ'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις, καὶ ἔθνῶν κλήσις.
- ξςε'. Πάθη Χριστοῦ, καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ξςς'. Ἰκετηρία δικαίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ.
- ς'. Χριστοῦ πάθη καὶ ἀνάστασις.
- σα'. Προφητεία Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἔθνῶν.
- σβ'. Ἐξομολογήσις τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπὶ τῇ τῶν ἀσεβῶν εὐκρασίᾳ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ.
- σγ'. Προαναφώνησις τῆς ἐσχάτης Ἰουδαίων πολιτείας, τῆς ἐπὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου γενομένης.
- σδ'. Χριστοῦ θεολογία, καὶ ὑπόμνησις τοῦ θείου δικαιοκριτοῦ.
- σε'. Ἐκδίκησις κατὰ ἀσεβῶν τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως.
- ος'. Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας καὶ τῶν θυμασῶν ἔργων αὐτοῦ.
- οζ'. Χριστοῦ διαστολὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ παρανομίας.
- οη'. Προφητεία τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντίχου τῇ Ἰουδαίᾳ συμβάντων αὐτοῖς· ἡ ἱστορία παρὰ τοῖς Μακκαθαίοις.
- οθ'. Προφητεία τῆς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων πολιορκίας, καὶ δέσις περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας.
- π'. Κλήσις ἔθνῶν, καὶ διδασκαλία τῶν συμβεβηκότων τῷ προτέρῳ λαῷ.
- πα'. Ἐλεγχὸς τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
- πβ'. Δέσις περὶ τοῦ πεπονηθέντος σκυθρωπᾶ λαοῦ, καὶ προφητεία περὶ τοῦ τέλους τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ.
- πγ'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν.
- πδ'. Προφητεία εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ λειτουργομένους.
- πε'. Προσευχὴ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἔθνῶν.
- πςζ'. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις.
- πςδ'. Χριστοῦ θάνατον προφητεύει.
- πη'. Χριστοῦ βασιλεία ἐκ σπέρματος Δαυὶδ.
- πθ'. Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ι'. Χριστοῦ νίκη καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὴν τελειομένου.
- ια'. Περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναπαύσεως.
- ιβ'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ιγ'. Περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων.
- ιδ'. Κλήσις Ἰουδαίων καὶ ἀπόγνωσις αὐτῶν.
- ιε'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ις'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ιςζ'. Κλήσις ἔθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ιη'. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ.
- ιηδ'. Κλήσις ἔθνῶν.
- ιςε'. Ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ιας'. Ὀδυρμὸς ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ προφητεία τοῦ λαοῦ, καὶ κλήσις ἔθνῶν.

- A 50. *Doctrina confessionis.*
- 51. *Consulatio improbi moris, et finis ipsius.*
- 52. *Salutaris adventus, et atheotatis ejectione.*
- 53. *Precatio ejus qui Dei causa concertat.*
- 54. *Declaratio facinorum contra Christum admissorum.*
- 55. *Gratiarum actio justi ab inimicis liberati.*
- 56. *Gratiarum actio Davidis et propheta de vocatione gentium.*
- 57. *Doctrina de recto Dei judicio.*
- 58. *Vocatio gentium et Judæorum ejectione.*
- 59. *Abrogatio judaismi et gentium vocatio.*
- 60. *Supplicatio cum gratiarum actione.*
- 61. (2) *Doctrina de Deo colendo.*
- 62. *Gratiarum actio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 63. *Doctrina religiosi athleteæ.*
- 64. *Vocatio gentium.*
- 65. *Vocatio gentium et apostolorum testimonium.*
- B 66. *Vocatio gentium et apostolorum predicatio.*
- 67. *Christi incarnatio et vocatio gentium.*
- 68. *Passiones Christi et Judæorum ejectione.*
- 69. *Deprecatio justi et ipsius Christi.*
- 70. *Christi cruciatus et resurrectio.*
- 71. *Propheta de Christi regno et vocatione gentium.*
- 72. *Confessio humanæ infirmitatis circa impiorum felicitatem et Dei tolerantiam.*
- 73. *Prænnuntiatio postremæ Judæorum obsessionis, quæ sub Vespasiano et Tito contigit.*
- 74. *Christi theologia, et admonitio de divino tribunali.*
- 75. *Ultio divini judicii de impiis sumpta.*
- 76. *De tolerantia Dei et admirandis ejus operibus.*
- 77. *Christi reconciliatio cum Ecclesia, de primi populi prævaricatione.*
- C 78. *Propheta de iis quæ sub Antiocho Judææ contigerunt: sive historia quæ in Machabæorum libris habetur.*
- 79. *Propheta de obsidione ab Assyriis, ac supplicatio pro Christi adventu.*
- 80. *Vocatio gentium ac doctrina eorum quæ priori populo contigerunt.*
- 81. *Consulatio principum Judaici populi.*
- 82. *Deprecatio pro populo tristia percipso, et propheta de fine inimicorum Christi.*
- 83. *Christi incarnatio et de Ecclesiis.*
- 84. *Propheta de Christo et iis qui per illum redempti sunt.*
- 85. *Oratio Davidis et propheta vocationis gentium.*
- 86. *Christi incarnatio.*
- 87. *Christi mortem prænnuntiat.*
- 88. *Christi regnum ex semine David.*
- D 89. *Judæorum reprobatio.*
- 90. *Christi victoria, necnon omnium quotquot secundum illum consummati sunt.*
- 91. *De quiete secundum Deum habenda.*
- 92. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 93. *De dogmatibus adversus Ecclesiam.*
- 94. *Vocatio Judæorum ac desperatio ipsorum.*
- 95. *Vocatio gentium et Christi adventus.*
- 96. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 97. *Vocatio gentium, et adventus Christi.*
- 98. *Hymnus regni Christi.*
- 99. *Vocatio gentium.*
- 100. *Hymnus ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 101. *Lamentatio de priori populo, propheta ad (1100) et vocatio gentium.*

(1) Reg. 1, Θεοῦ.
 (2) Hæc interpretatio ad psalmi seriem accommodatur.

102. *Doctrina gratiarum actionis.*
 103. *Doctrina confessionis.*
 104. *Doctrina gentibus, de beneficiis Dei priori populo collatis.*
 105. *Doctrina de impietate Judaici populi.*
 106. *Prophetia vocationis gentium, ac de fulgido Christi ad nomines adventu.*
 107. *Vocatio gentium.*
 108. *Christi passiones.*
 109. *Christi victoria.*
 110. *Gratiarum actio Christi.*
 111. *Doctrina Christi.*
 112. *Vocatio novi populi.*
 113. *Novi populi doctrina.*
 114. *Novi populi profectus.*
 115. *Novi populi consummatio.*
 116. *Vocatio gentium.*
 117. *Victoria eorum qui in Christo concertant, et prophetia de Christo.*
 118. *Capita alphabetica recti secundum Deum instituti.*
 119. *Habitationis.*
 120. *Reditus Babylone et dispersionis.*
 121. *Bonorum annuntiationes.*
 122. *Orationis.*
 123. *Gratiarum actionis.*
 124. *Restitutionis.*
 125. *Expectatio futurorum.*
 126. *Ædificatio Ecclesiarum.*
 127. *Vocatio gentium.*
 128. *Victoria exercitus Christi.*
 129. *Oratio martyrum.*
 130. *De humilitate.*
 131. *Oratio Davidis et adventus (Christi).*
 132. *Populi perfecti.*
 133. *Populi venturi.*
 134. *Doctrina ad institutionem.*
 135. *Gratiarum actio redempti.*
 136. *Sanctorum qui in captivitate degebant dicta.*
 137. *Gratiarum actio cum prophetia.*
 138. *Supplicatio iusti cum theologia.*
 139. *Voces ejus qui secundum Deum pugnat.*
 140. *Precatio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
 141. *Vox ejus qui Dei causa impugnatur.*
 142. *Precatio contentis.*
 143. *Gratiarum actio victoris.*
 144. *Hymnus cum theologia.*
 145. *Hymnus cum theologia.*
 146. *Hymnus cum theologia.*
 147. *Hymnus cum theologia.*
 148. *Hymnus cum theologia.*
 149. *Hymnus cum theologia.*
 150. *Adhortatio universalis ad hymnum persolvendum.*
- A ρβ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
 ργ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
 ρδ'. Διδασκαλία τοῖς ἔθνεσι τῶν εἰς τὴν πρότερον λαὸν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν.
 ρε'. Διδασκαλία δυσσεβείας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
 ρς'. Προφητεία κλήσεως ἔθνῶν, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ λόγου ἐπιλάμψεως.
 ρζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρη'. Πάθη Χριστοῦ.
 ρθ'. Νίκη Χριστοῦ.
 ρι'. Εὐχαριστία Χριστοῦ.
 ρια'. Διδασκαλία Χριστοῦ.
 ριβ'. Νέου λαοῦ κλήσις.
 ριγ'. Νέου λαοῦ διδασκαλία.
 ριδ'. Νέου λαοῦ προκοπή.
 ριε'. Νέου λαοῦ τελειώσεις.
 ρις'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ριζ'. Νίκη τῶν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένων καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
- B ρη'. Στοιχειώσεις τῆς κατὰ Θεὸν ἀναγωγῆς.
 ριβ'. Παροιμία.
 ρκ'. Ἐπανόδου Βαβυλῶνος καὶ τῆς διασπορᾶς.
 ρκα'. Ἀγαθῶν εὐαγγέλια.
 ρκβ'. Εὐχῆς.
 ρκγ'. Εὐχαριστίας.
 ρκδ'. Ἀποκαταστάσεως.
 ρκε'. Προσδοκία μελλόντων.
 ρκς'. Οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας.
 ρκζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρκη'. Νίκη Χριστοῦ στρατιᾶς.
 ρκθ'. Εὐχὴ μαρτύρων.
 ρλ'. Περί ταπεινοφροσύνης.
 ρλα'. Προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπιφανεία.
 ρלב'. Λαοῦ τελείου.
 ρλγ'. Λαοῦ ἐρχομένου.
 ρλδ'. Διδασκαλία εἰσακτικῆ.
 ρλε'. Εὐχαριστία λελυτρωμένου.
 ρλς'. Ἁγίων φωνῶν τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ.
 ρλζ'. Εὐχαριστία μετὰ προφητείας.
 ρλη'. Ἐντενξις δικαίου σὺν θεολογίᾳ.
 ρλθ'. Φωνῶν τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
 ρμ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
 ρμα'. Φωνῶν τοῦ κατὰ Θεὸν πολεμουμένου.
 ρμβ'. Προσευχὴ ἐξομολογουμένου.
 ρμγ'. Εὐχαριστία νενικηκότος.
 ρμδ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμε'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμς'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμζ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμη'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμθ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρν'. Παρακλήσεις ὕμνου καθολικῆς.
- C ρλζ'. Εὐχαριστία μετὰ προφητείας.
 ρλη'. Ἐντενξις δικαίου σὺν θεολογίᾳ.
 ρλθ'. Φωνῶν τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
 ρμ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
 ρμα'. Φωνῶν τοῦ κατὰ Θεὸν πολεμουμένου.
 ρμβ'. Προσευχὴ ἐξομολογουμένου.
 ρμγ'. Εὐχαριστία νενικηκότος.
 ρμδ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμε'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμς'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμζ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμη'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμθ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρν'. Παρακλήσεις ὕμνου καθολικῆς.

EUSEBIOY EIS TOYΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII IN PSALMOS.

Uidetur psalmus a psalterio ex nominis consonantia sic nuncupatus. Dicitur autem psalterium instrumentum musicum quoddam, forma a cithara distinctum; canticum vero hujusmodi instrumento pulsatum psalmus appellatur. Canticum porro, dictum musicum est sine instrumento modulate prolatum. Psalmus autem cantici dicitur, quando praeunte cantici modulatione, psalterio pulsatur: canticum psalmi et converso. Ut in Regnorum et Paralipomenon historiis fertur, David rex post Pauli obitum, cum reduxisset arcam Testamenti Domini, qua: in domo Abdodom, ex quo ex Azotiis translata fuerat, viginti annis consederat; atque in Jerusalem

U' mèn psalmòs εἰσὶν ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου παρωνύμῳς ἐπικεκλήσθαι· λέγεται δὲ ψαλτήριον ὄργανον τι μουσικὸν παρὰ τὴν κιθάραν διαλλάττον τῷ σχήματι, ἐν ᾧ τὴν ἀνακρουομένην ᾠδὴν ψαλμὸν προσαγορεύεσθαι. ᾠδὴν δὲ εἶναι τὴν διὰ μέλους ἀναφωνουμένην ἀνευ ὄργανου βῆσιν μουσικῆν. Ψαλμὸν δὲ ᾠδὴς λέγεσθαι, ἐπειδὴν προηγησαμένης τὸ αὐτὸ τῆς ᾠδῆς μέλος διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρουσθῆ· ᾠδὴν δὲ ψαλμοῦ τὸ ἀνάπαλιν. Ὡς ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Παραλειπομένων Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς μετὰ τὴν τοῦ Σαοὺλ τελευτήν, ἀναγαγὼν τὴν κιθάρων τῆς Διαθήκης Κυρίου, οὕσαν ἐν οἴκῳ Ἀβδοδὼμ ἔτεσιν εἰκοσὶν ἐξῆτον ἐκ τῶν Ἀζωτίων μετενήνεκτο, καὶ κατα-

στῆσας αὐτὴν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπιλέγεται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ κληρῶν ψαλτιφῶδους ἀρχοντας ὠδῶν τέσσαρας, τοῦ ψάλλειν καὶ ᾄδειν ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀναφέρειν φωνὴν εὐφροσύνης εἰς ἐξομολόγησιν καὶ ἀνεσις ἐν ὄργανοις ἡρμωσμένοις, καὶ ὠδαίς, καὶ κινύραις, καὶ νάβλαις, καὶ τυμπάνοις, καὶ κυμβάλαις, καὶ ψαλτηρίῳ, καὶ κερατίνῃ. τὸν Ἀσάφ, Αἰθάν, Αἰθάν, Ἰδοῦμ· οἷς ἀριθμὸς ὠδῶν ἐπετέτακτο, ᾄδόντων διακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτώ, ἐκάστῳ ἑβδομήκοντα δύο, ἐκ τοῦ Χάμ λδ', τοῦ Σῆμ κε', τοῦ Ἰάφεθ ιε'. Οἷτινες, ἐστῶτες ἔμπροσθεν τῆς κιβωτοῦ Διαθήκης Κυρίου, ἐψάλλον καὶ ᾄδον τῷ Κυρίῳ· ὅς μὲν ἐν κινύρα, ὅς δὲ ἐν κυμβάλαις, ὅς δὲ ἐν κιθάρα, ὅς δὲ ἐν ψαλτηρίῳ· ὃν μέσος Ἰστατο ὁ μακάριος Δαυὶδ, αὐτὸς ἀρχων ἀρχόντων ὠδῶν, κρατῶν ἐπὶ χειρῶν τὸ ψαλτήριον. Ἐκαστος δὲ ᾄδεν καὶ ἐψάλλεν ὕμνων τὸν Θεὸν ἄγιω Πνεύματι τεταγμένως. Ἦνίκα τοίνυν ἐσχίρα τὰ Πνεύμα ἐπὶ τινα τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλτιφῶδων, οἱ λοιποὶ ἡσυχίαν ἦγον παρεστῶτες καὶ ὑπακούοντες (1) συμφώνως τῷ ψάλλοντι, Ἀλληλουῖα.

Ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν ἄνευ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφθησαν οἱ πάντες καὶ διαφόρως. Οἱ μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Ἀμέλει ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεῦτερος συνημμένοι εἰσι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν ὁ ἑνατος, συνημμένος παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται εἰς δύο. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνηλλαγταὶ δὲ παρὰ πολλῷ, καθὼς ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν, καὶ αὕτη ἡ τάξις δηλοῖ. Πολλῆς τοίνυν κατακρατησάτης εἰδωλολατρίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, λήθη αὐτοῦ φασὶ πεποιῆσθαι τῶν πατρῶν γραφῶν, ὡς μὴδὲ τοῦ Μωϋσέως νόμου βίβλον ἐπιφέρεσθαι, μὴδὲ μνήμην τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας ἀποσώζειν. Οὕτω γοῦν τοὺς προφῆτας ἀνήρουν διελέγχοντας αὐτῶν τὰς εὐσεβείας. Οὐδὲ νῦν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν καὶ τῶν ἐμφορομένων τινὰς τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθη τε μακροῖς παρεδδοῦσθαι χρόνοις. Ὑστερον δὲ μετὰ ταῦτα, εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰς ἑτέρους προφῆτας, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μεθ' ὧν καὶ τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν ἠγιοχέναι (sic), οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Καὶ τάπτειν δὲ ἐν πρώτοις τοὺς πρώτους εὐρισκομένους· μὴδὲ τοὺς τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κείσθαι πάντας· ἐν τε τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶντος, καὶ Μωϋσέως, Αἰμάν τε, καὶ Αἰθάν, καὶ Ἰδοῦμ, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεισθαι ἀναμῆξ ἐν τῇ βίβλῳ κατατεταγμένους, οὐ γὰρ οὗς ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὗς εὐρηναί. Ἐνθεν τε συμβῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑστέρους πρώτους εὐρεθέντας, ἀναληφθῆναι προτέρους· τοὺς δὲ προτέρους μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας ἐν δευτέρῳ ταγῆναι χώρα· τὸ δ' αὐτὸ εὐροῖς γεγεννημένον ἐν τοῖς προφήταις.

Πάντα ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμίῳ τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν τεθησαύριστα. Κάκεινο δὲ τηρή-

(1) Ὑπακούειν, id est respondere : multa hujus significationis exempla attulimus in editione Athanasii. Vide in Onomastico ibidem.

A reposuisset illam, ex tribu Levi psalmodum cantores quatuor, canticorum principes, sibi sorte deligit; ut in conspectu arcae Domini psallerent et cantarent, vocemque lætitiæ, in confessionem et laudem instrumentis concinnis proferrent, canticis, cyniris, nablis, tympanis, cymbalis, psalterio, et tuba cornea; videlicet Asaph, Aëman, Aëthan, Idithum, quæis certus canticorum numerus constitutus erat; de partibus cantoribus ducentis octoginta octo; singulis nimirum septuaginta duo. Ex Chamo sive Chami progenie triginta duo; ex Semo viginti quinque; ex Japheto quindecim. Qui stantes coram arca testamenti Domini, psallebant, canebantque Domino; alii cinyra, alii cymbalis, quidam cithara, aliqui psalterio: in quorum medio consistebat David, ipse princeps principum canticorum, manu tractans psalterium. Singuli vero canebant et psallebant, hymnis Deum concinne, Spiritu sancto moti, celebrantes. Cum itaque Spiritus in quempiam principum cantorum insiliret, cæteri respondebant, *Alleluia*.

In Hebraico Psalmodum libro, psalmi omnes sine numeri additione varie inscripti sunt. Et sunt quidem alii conjuncti, alii vero divisi. Sane primus et secundus juxta Hebraicum copulantur: nonus contra qui apud nos conjunctus est, in duos apud Hebraicum textum distribuitur. Observandum autem est, non ad seriem historiæ temporum, psalmodum ordinem constitutum esse: siquidem multum commutatur, uti Regnorum liber ac vel ipse ordo declarat. Cum itaque multo idololatriæ genere Judaicus populus detineretur, dicunt eo usque devenisse, ut patrias scripturas e memoria oblitterarent, ita ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, neque paternæ pietatis memoriam conservarent. Enimvero prophetas impietatem suam coarguentes interficiebant. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione, psalmos aliquot olim in Psalmodum libro occurrentes, longo annorum curriculo incuria oblitteratos excidisse. Sub hæc autem aiunt sive Esdram, sive alios quosdam prophetas, ipsos colligendi curam suscepisse, posteaque Psalmodum librum consecrasse, nec confertim repertos omnes fuisse, sed diversis temporibus. Primos autem collocasse eos qui primi inventi fuerant; hincque factum ut ii qui a Davide conscripti sunt non consequenter jaceant, sed commisti cum iis qui filiorum Core, Asaphi, Salomonis, Moysis, Aëman, Aëthan, Idithum, rursumque Davidis inscribuntur, non ratione temporis quo primum editi et pronuntiat, sed quo deprehensi sunt. Hincque contigisse, ut qui tempore posteriores erant, cum primi reperti fuerint, primi repositi sint; ac vice versa qui primi fuerant, quia post alios erui sunt, posteriorem in locum sint constituti: quod ipsum in prophetis factum deprehendas.

In libro Psalmodum omnia ceu in magno ac publico penuario recondita sunt. Observandum autem

est librum psalmodiarum post Moysis legem, novam A complecti doctrinam, ipsumque post memoratam Moysis scripturam, secundum, ad doctrinam spectantem, esse librum. Cum itaque post mortem Moysis et Jesu, et post judicium tempus, David ætatem duxerit; utpote qui Salvatoris pater nuncupari meruerit, novum ipse modum, psalmodiæ scilicet, primus Hebræis tradidit; quo illa quæ de sacrificiis a Moysæ sancita fuerant de medio tollit, novumque divini cultus morem per hymnos ac jubilationes invehit: aliaque bene multa Moysis legem longe superantia per totum opus edocet.

Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.

Diapsalma scripserunt interpretes illi quinque principes, qui a Davide rege ex tribu Levi collecti B sunt; quorum hæc nomina: Asaph, filii Core, Æman, Æthiam, Idithum: hosce certus canticorum numerus consequatur, scilicet singulos septuaginta duo. Hi stabant in conspectu sanctuarii Domini, laudantes omnium Dominum; alius cymbala, alius psalterium, alius cinyram, alius tubam corneam, alius citharam tenebat. Quorum in medio stabat David. Hocque pacto cantica auspicabantur, hujusmodi instrumenta manibus tenentes. Atque singuli, Spiritu sancto movente, Deum hymnis celebrabant, omnesque una psallenti succinebant, *Alleluia*. Absistente autem ad breve tempus Spiritus sancti gratia, organis deinceps cessantibus, tunc, uti par erat, diapsalma scribebant.

PSALMUS I.

VERS. 1. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* Quandoquidem vel ipso naturæ instinctu omnes beatitudinem appetimus, boni finem stantes felicitatem; erroreque mentis ducti complures, illam in voluptatibus corporeis quærendam putant, divitias, dignitates, præsentisque vitæ voluptates in pretio habentes; hinc jure hymnorum ad Deum laudandum exordium ductum est, describiturque quisnam vere beatus sit, atque bonum finem a Deo consequatur. Et sane hic, quia perquam rari fuerant ii qui olim probe vitam egerant, unum quempiam beatum prædicat Psalmista. At Servator noster qui complures beatos effecit, pluraliter beatitudines profert. Primus autem ipse D jure dicatur eorum qui beati prædicantur. Quamobrem in illum referendus primus psalmus est, utpote qui vir fuerit Ecclesiæ sponsæ suæ. Quod videtur Hebraica voce significari, juxta quam, *Beatus vir*, cum articuli addito dictum est.

Et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestiferorum non sedit. Primi sunt qui falso nominata cognitione inbuti sunt [id est gnostici], qui nihil firmum stabileque habent; sed pro lubito suo, nullo examine ponderatis cogitationibus moventur, impii homines. Secundi sunt quotquot post cognitionem veritatis in peccata incidunt. Tertii pesti-

(1) Id est, de medio tollit sacrificiorum leges, non reipsa abolendo, sed prænuntiando abrogandas esse.

σεις, ὡς ἡ βίβλος τῶν ψαλμῶν καινήν διδασκαλίαν περιέχει μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν, καὶ ὅτι δεύτερα μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν γραφὴν διδασκαλικὴ βίβλος αὐτὴ τυγχάνει. Μετὰ γοῦν τὴν Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τελευταίην καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς Δαυὶδ γενόμενος, ὡσανεὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς χρηματίσαι πατὴρ καταξιώθεις, καινὸν τρόπον τὸν τῆς ψαλμωδίας πρῶτος Ἑβραίοις παρέδωκε· δι' ἧς ἀναιρεῖ (1) μὲν τὰ παρὰ Μωϋσῆ περὶ θυσιῶν νενομοθετημένα, καινὸν δὲ τὸν δι' ὕμνων καὶ ἀλαλαγμῶν τρόπον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας εἰσάγει· καὶ ἄλλα δὲ πλείστα τὸν Μωϋσέως νόμον ἐπαναθεβηκότα δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας διδάσκει.

Εὐσεβίου Καισαρείας περὶ τοῦ διαψάλματος.

Ἐγραψαν τὸ διάψαγμα οἱ ἐρμηνεύσαντες πέντε ἄρχοντες, οἱ ἐξελέγοντο ὑπὸ Δαυὶδ τοῦ βασιλέως ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ· ὧν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα, Ἀσάφ, οἱ υἱοὶ Κορὲ, Αἰμάν, Αἰθάρ, Ἰδιθούμ· τούτοις ἀριθμὸς ψδῶν παρηκολούθει, ἐκάστῳ ἐβδόμηκοντα δύο. Οὗτοι ἴσταντο ἐνώπιον τοῦ ἁγίου πνεύματος Κυρίου, αἰνοῦντες τὸν πάντων δεσπότην, ὃς μὲν κύμβαλα, ὃς δὲ ψαλτήριον, ὃς δὲ κινύραν, ὃς δὲ κερατίνην, ὃς δὲ κithάραν ἔχων, ὧν μέσος ἴστατο ὁ Δαυὶδ. Καὶ οὕτως ἤρχοντο τῶν ψδῶν κρατοῦντες ἐπὶ χεῖρα τὰ τοιαῦτα ὄργανα· καὶ ἕκαστος πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος ὕμνει τὸν Θεόν, καὶ πάντες ἐπεφώνουν τῷ ψάλλοντι τὸ Ἄλληλουϊα. Ὅσηνίκα δὲ ἡ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀπέστη χάρις πρὸς βραχὺ, τῶν ὀργάνων λοιπῶν μὴ κινουμένων, τὸ τῆνικαῦτα εἰκὸς καὶ τὸ διάψαγμα ἔγραφον.

ΨΑΛΜΟΣ Α'.

Μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν. Ἐπεὶ φυσικῶς ὀρεγόμεθα πάντες τοῦ μακάριου εἶναι, τέλος ἀγαθοῦ τὸ μακάριον ὀριζόμενοι, πεπλανημένως γε μὴν πολλοὶ τοῦτο μεταδιώκειν ἐν σωμάτων ἡδοναῖς ἡγοῦνται, πλοῦτους θαυμάζοντες καὶ ἀξιώματα, καὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τρυφάς· εἰκότως ὁ λόγος ἐν τούτοις ὄθεν ἐχρῆν τὴν καταρχὴν ἐποιήσατο τῆς κατὰ Θεὸν ὕμνωδίας, τὸν ἀληθῶς μακάριον καὶ τέλος ἀγαθοῦ τοῦ παρὰ Θεῷ ἡξιωμένον ὑπογράφων. Καὶ ἐνθάδε μὲν διὰ τὸ σπάνιον τῶν πάλαι πρότερον κατορθούντων ἕνα τινὰ μακαρίζει· ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλείονας ποιῶν μακαρίου, πληθυντικῶς τοὺς μακαρισμοὺς προσφέρεται. Πάντων δὲ πρῶτος αὐτὸς ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος· διὸ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀνοίσει τις τὸν παρόντα ψαλμὸν, ἅτε γενόμενον ἄνδρα τῆς νύμφης αὐτοῦ Ἐκκλησίας· τοῦτο δὲ εἰσικεν ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ παριστᾶν, καθ' ἣν (2) *μακάριος ὁ ἀνὴρ* μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης εἴρηται.

Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Πρῶτος εἰσιν οἱ τὴν ψευδώνυμον ἔχοντες γνῶσιν, μηδὲν ἔχοντες ἐστηκός, ἀλλ' ἀνεξετάστους κινούμενοι λογισμοῖς ἐν ὅς ἂν βουληθῶσιν, οἱ ἀσεβεῖς. Δεύτεροι πάντες οἱ μετὰ γνῶσιν ἀληθείας ἐξαμαρτάνοντες. Οἱ δὲ λοιμοὶ τρίτοι, μὴ μόνον νοσοῦντες, ἀλλὰ καὶ φοροποιοῦ δι-

(2) In Hebraico legitur *וַיִּמְךָ* quasi dicas, *ille vir*.

δασκαλίας μεταδιδόντες τοῖς ἄλλοις, ἢ κατὰ γνώσιν ἢ κατὰ πράξιν, ἢ κατ' ἀμφοτέρω· οἱ καὶ ἐνίδρυνται τῶν κακῶν, τῶν δευτέρων ἐστηκότων ἐν ἀμαρτίαις, τῶν δὲ πρώτων ὀδυνόντων ἐν πλάνῃ. Ὁ δὲ πάντων τούτων ἀπηλλαγμένος μακάριος.

Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐπειδὴ πολλὴ τίς ἐστὶ διαφορὰ τῶν φόβῳ τιμωριῶν εὖ πράττειν κατηναγκασμένων καὶ τῶν προαιρείσει αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρουμένων, διὰ τοῦτο φησι· Ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου θέλημα αὐτοῦ. Νόμον δὲ φησὶν οὐ πάντως τὸν σκιδῶν καὶ τυπικὸν νόμον, πολὺ δὲ πρότερον τὸν ἐν αὐτῷ λεληθότα πνευματικὸν λόγον. Εἴη δ' ἂν νόμος Κυρίου καὶ ὁ κατὰ φύσιν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνεσπαρμένος, δι' οὗ κατορθῶσαι λέγονται οἱ πρὸ τοῦ διὰ Μωϋσέως νόμου ἄγιοι· περὶ ὧν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ὅταν γὰρ ἔθῃ τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, τὸν γραπτὸν δηλονότι, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Ἡ νόμος Κυρίου εἴη ἂν ὁ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατηγεγμένος εὐαγγελικὸς λόγος.

Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Ὁ διὰ πάσης τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ ἐν παντὶ καιρῷ νυκτός τε καὶ ἡμέρας τῷ θεῷ σχολάζων νόμος, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ λογικοῖς νόμοις ἀρδόμενος, σφόδρα οἰκειῶς φυτῷ παρ' ὑδάσιν ἐρριζωμένῳ παραβέβληται· διὸ καὶ μακάριος ὡς ἀληθῶς οὗτος, ἅτε μάλιστα ποτιζόμενος τοῖς θεοῖς μαθήμασι, ὡριμον ἑαυτοῦ τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν. Ἐἴτ' ἐπειδὴ ξύλον ἐστὶ ζωῆς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς κατὰ τὸν Σολομῶντα φησάντα περὶ τῆς Σοφίας· Ξύλον ἐστὶ ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτήν ὡς ἐπὶ Κύριον ἀσφαλῆ (sic)· εἰκότως ὁ μακαριζόμενος τῷ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ ἀφωμοίωται τῷ παρὰ τὰς διεξόδους ὄντι τῶν ὑδάτων μαρτυρούμενος καὶ κηρυττόμενος ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς διδασκάλων καὶ προφητῶν· οἵτινες καὶ ἀφέσεις ὑδάτων παρὰ τῇ ἰσοπνευστῷ λέγονται Γραφῇ. Τούτῳ οὖν ἀφωμοίωται ὁ μακαριζόμενος, ἀρδόμενος διεξόδοις τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς πνευματικῶν ναμάτων, καρπὸν τε ἀγαθὸν προφέρων.

Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρήσεται, καὶ πάντα ὅσα ἐν ποίῃ κατευδοθήσεται. Καὶ τὰ φύλλα δὲ αὐτοῦ, ὡς ἄλλος φησὶν, ἕτερα ὄντα παρὰ τὸν τέλειον καρπὸν, τὰ κατὰ τὸν θνητὸν δηλαδὴ βίον πράγματα, τὰ τε κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, καθ' ἣν καὶ ὁ τέλειος καρπὸς σκέπτεται τε καὶ φυλάττεται καὶ οὐκ ἀπορρεῖ, μέχρι καὶ τούτων ἀκριδῶς βιοῦν παραφυλαττομένου· διὸ καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ἂν ποιῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατευδοθήσεται. Καὶ ἄλλως ὁ μακάριος διὰ παντός ἀρδόμενος ὑδάσι λογικοῖς τῆς ἐνθέου διδασκαλίας, καὶ τῆς προσοικουσίας γεωργίας κατὰ τὸν παρόντα βίον τυγχάνων ἐν καιρῷ τῷ ἑαυτοῦ δώσει τὸν ἑαυτοῦ καρπὸν. Καιρὸς δὲ αὐτοῦ ὁ μέλλων ἐστὶν

liberatus et vacuus est beatus dicitur.

VERS. 2. *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Quia multum discriminis est inter eos qui metu supplicii necessitateque coacti bene agunt, et eos qui propriæ voluntatis delectu ad bonum se conferunt, ideo ait: *In lege Domini voluntas ejus.* Legem autem dicit, non umbratilem illam et figuratam, sed potius spirituale verbum in ea latens et obvolutum. Fuerit etiam fortasse lex Domini ea quæ omnibus hominibus ab ipsa natura insita est; qua duce dicuntur probe vixisse sancti qui ante Moysis legem fuerunt: de quibus ait Apostolus: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, scriptam videlicet, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex* 1. Aut lex Domini fuerit evangelicum verbum, ab ipso Domino et Salvatore nostro omnibus gentibus annuntiatum.

VERS. 3. *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Qui per totam vitam suam omnique tempore nocte ac die divinæ legi vacat, et rivis, ex eo fluentibus, spiritualibus irrigatur, admodum apposite ligno, cujus radices proximæ aquas positæ sunt, comparatur. Quapropter revera beatus ille, utpote qui divinis potus irrigatusque disciplinis, suum opportuno tempore fructum præbeat. Deinceps quia Dei Filii lignum vitæ est juxta Salomonem qui de Sapientia talia fatur: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam* 2, et qui ea, sive ipso Domino, nixi fuerint, secure degunt; jure ac merito qui beatus prædicatur, Filio Dei similis dicitur, qui secus decursus aquarum situs est, quique testimonio ac prædicatione doctorum divinæ Scripturæ, ac prophetarum annuntiatum: nam ii emissiones aquarum in Scriptura divina appellantur. Huic itaque comparatur qui beatus dicitur, irrigatus fluentis rivorum spiritualium a Scriptura sacra manantium, et fructum proferens bonum.

Et folium ejus non defluet, et omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Et folia ejus, ut alius inquit, quæ diversa sunt a perfecto fructu, videlicet opera mortalis hujuscæ vitæ, humanique vivendi curricula, in quo fructus ille perfectus spectatur et observatur, non defluent, dum ipse probe vivendi curam habeat; quamobrem in cunctis operibus suis a Deo recte prospereque dirigetur. Alia vero ratione sic explicatur: Beatus ille qui semper intelligibilibus divinæ doctrinæ aquis irrigatur, et in præsentem vitam ceu ager congruenter colitur; dabit fructum suum in tempore suo. Tempus porro ejus, futurum sæculum est: præsentis quippe vitæ tem-

1 Rom. 11, 14. 2 Prov. 11, 18.

pus non ipsi proprium, sed alienum est; quamobrem in tempore suo præsentis agriculturæ fructus Deo proferet. Alio quoque modo intelligitur; nimirum, ille qui beatus prædicatur, ex mortali vita translatus, promissionem habebit se futurum in paradiso Dei quasi lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.

VERS. 4. *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Beatus ille qualis hic describitur: et sane hujusmodi homines admodum rari paucique sunt. At impii magno numero; qui ut nihil habentes apud beatum illum male audiunt; fructum quippe temporaneum, mutabilem ac perituum possidentes, facti sunt quasi pulvis quem projicit ventus a facie terræ.

VERS. 5. *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum.* In communi, illud, in concilio justorum accipias, ita ut hæc sententia fuerit: Quandoquidem nihil fertile, vitale nihil, neque fructum Deo dignum, qualem dederunt justis, impii protulere; ideo in judicii tempore, neque peccatores in concilio justorum resurgent. Pro concilio autem Aquila et Theodotio *synagogam* interpretati sunt; Symmachus vero, *conventum*. Concilium igitur hic intelligas conventum sanctorum, ut in principio dictum est. Oppositoque sensu illud, in concilio impiorum, pro convertu impiorum accipias. Cæterum resurgent ipsi quoque, sed ad pœnam atque supplicium: *Nam cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud fuerit* ³. Notandum autem est, primum Davidem resurrectionem et futurum post resurrectionem judicium, necnon futuræ vitæ promissionem, aperte docuisse: Moyses quippe nihil hujusmodi uspiam tradidit.

VERS. 6. *Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.* Hic generalim notes velin, bonum quidem Domino cognitum esse, sed malum nequiquam. Bona quippe est justorum via, neque dicitur: *Novit Dominus viam impiorum, videlicet eorum qui in perniciem eunt; sed: Novit Dominus qui sunt ejus* ⁴. Justorum autem via est is qui dixit: *Ego sum via* ⁵; et illud: *Videte quæ sit via bona* ⁶. Hæc respicit psalmus.

PSALMUS DAVID II.

Explicatio psalmi II.

VERS. 1. *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Prophetiam assert, qua Christi adventus enuntiatur; quo pacto scilicet futurum sit ut Judæorum insidiis appetatur, gentiumque omnium dominetur, et quotquot in eum fiduciam habebunt, ejus opera felices evadant. Primus itaque psalmus parce loquens unum duntaxat qui salutem consecutus est beatum prædicat; hic vero psalmus ad felicitatem multitudinem vocat. Siquidem omnium una gentium vocationem complectitur, regnaque terræ invitat ad salutem. Hæc porro bona per Christum hominibus obventura conse-

αίων· ἐπιπέθη του παροντος οὐκ ἔστιν οἰκεῖος, ἀλλ' ἀλλότριος· διὸ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ τῆς ἐνταῦθα γεωργίας ἀποδώσει τῷ Θεῷ τοὺς καρπούς. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ὁ μακαριζόμενος, μεταφυτευθεὶς ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου, ἐπαγγελίαν ἔξει ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων.

Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χοῦς, ἐν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Ὁ μὲν μακάριος τοιοῦτος ὡς ὁ λόγος διεγράψεν· σπάνιος δὲ οὗτος καὶ ἐν ὀλίγοις εὐρισκόμενος. Πολλοὶ δὲ οἱ ἀσεβεῖς, οὔτε ὡς μὴδὲν ἔχοντες τῷ μακαρίῳ διαβέβληται. Καρπὸν γὰρ πρόσκαιρον καὶ σκεδαστὸν, καὶ ἀπολλύμενον κηρζάμενοι, γεγόνασιν ὡς ὁ χοῦς ἐν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

B Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. Κατὰ κοινοῦ τὸ, ἐν βουλῇ δικαίων, ἀκούσεις· ὡς εἶναι τὴν διανοίαν τοιαύτην· Ἐπεὶ μὴδὲν γόνιμον μὴδὲ ζωτικόν, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν Θεοῦ ἄξιον τοῖς δικαίοις παραπλησίως οἱ ἀσεβεῖς προηγέκταντο, διὰ τοῦτο ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων ἀναστήσονται. Ἄντι δὲ βουλής ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων *συναγωγὴν* ἠρμηνεύουσι, *συνέλευσιν* δὲ ὁ Σύμμαχος. Βουλὴν τοίνυν ἡγητέον ἐνταῦθα εἰρησθαι τὴν σύνοδον τῶν ἀγίων, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴρηται. Κατὰ δευτέραν διάνοιαν τὴν σύνοδον τῶν ἀσεβῶν δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Πλὴν ἀναστήσονται ἐπὶ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ· Πᾶν γὰρ τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθὸν ἦ, ἐὰν τε πονηρόν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι πρῶτος Δαυὶδ καὶ ἀνάστασιν καὶ κρίσιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσομένην, καὶ ἐπαγγελίαν ζωῆς μελλούσης σαφῶς ἐδίδαξε, Μωϋσέως μὴδὲν τοιοῦτον παραδεδικώτος.

Ἵτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Σημειώσαι καθολικῶς, ὅτι καλὸν μὲν γινώσκειται ὑπὸ Κυρίου, φαῦλον δὲ οὐδὲν οὐδέποτε. Καλὸν γὰρ ὁδὸς δικαίων, καὶ οὐκ εἴπα· Γινώσκει Κύριος ὁδὸν ἀσεβῶν, ἦτοι τῶν ἀπολλυμένων· ἀλλὰ· Καὶ ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Ὅδὸς δὲ δικαίων, ὁ εἶπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· καὶ τὸ· Ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθή. Ἐπὶ τούτων ἀναφέρεται.

D

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ Β.

Ἐξηγησις ψαλμοῦ β'.

Ἵνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Προφητεῖαν ἐντίθησι Χριστοῦ παρουσίας προσαγορευτικῆν· καὶ ὡς ὑπὸ Ἰουδαίων μὲν ἐπιβουλεύθησεται, κρατήσεται δὲ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, καὶ ὡς δι' αὐτοῦ πάντες μακάριοι ἔσονται οἱ πεποθήτες ἐπ' αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος ψαλμὸς ἕνα τινὰ σπᾶνίως σωζόμενον ἐμακάριζεν· ὁ δὲ παρῶν ὁμοῦ πληθὺν καλεῖ ἐπὶ τὸν μακαρισμὸν· ἐπεὶ καὶ κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων περιέχει, καὶ τὰς βασιλείας τῆς γῆς ἐπὶ τὴν σωτηρίαν καλεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τοῦ Χριστοῦ προζήτηθησεται ἀνθρώποις θεοπίπτει σφόδρα ἀκολουθῶς. Ἐδει γὰρ ἡμᾶς προμεμαθηκῆτας περὶ

³ Eccle. xii, 14. ⁴ II Tim. ii, 19. ⁵ Joan. xiv, 6. ⁶ Jerem. vi, 16.

τῶν δύο ὁδῶν, ἐξῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος παι-
 δευθῆναι· δι' οὗ πάντες ἄνθρωποι τὴν μὲν τῶν ἀσε-
 βῶν ὁδὸν ἐξέφυγον, ἔτυχον δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίου
 διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ὃ δὲ παριστήσιν φάσκων
 ἡ λόγος· *Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες εἰς αὐτόν.*
 sunt; quod hisce verbis declaratur: *Beati omnes qui confidunt in eo.*

*Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρ-
 χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυ-
 ρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.* Σωτῆρ ἀνθρώ-
 ποις ἐπιδεδήμηκεν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· Σωτῆρ καὶ
 φωστῆρ τῶν ἔθνῶν ἀπάντων, διδάσκαλος εὐσεβείας,
 σωφροσύνης καθηγεμῶν, δικαιοσύνης ἀρχηγός, ἀρετῆς
 ἀπάσης καὶ θεογνωσίας ἀληθοῦς αἴτιος. Τί δὲ οὖν,
 φησι, ταραττεύεται τὰ ἔθνη ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων ἀγα-
 θῶν παρουσίᾳ; Εἰ δὲ καὶ πληρωτῆς ἐλήλυθε τοῦ
 Μωυσέως νόμου, ὥσπερ οὖν αὐτὸς διδάσκει λέγων·
*Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶ-
 σαι, καὶ τὰ τῶν προφητῶν λόγια δι' αὐτοῦ τέλους*
ἐτύγχανε· τί δὲ οἱ ταῦτα μελετῶντες, καὶ διὰ στό-
ματος αὐτῶν φέρειν σπουδάζοντες, οἱ τοῦ Ἰουδαίων
ἔθνους λαοὶ ματαίαν ἐποίησαντο περὶ αὐτοῦ μελέτην;
 Ἄλλὰ καὶ οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῶν ἔθνῶν
 ἄρχοντες, οἱ τε κατὰ χρόνους βασιλεῖς τῆς γῆς, τί δὲ
 παθόντες δεινὸν, ἢ τί λέγειν ἔχοντες διαβολῆς ἄξιον,
 ὄμω καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ κακὴν ταύτην συνετάξαντο
 συμφωνίαν, ὡς μίαν ἐπιβουλὴν ἀρτύσαι καὶ μίαν
 ἀσεβῆ γνώμην βουλευσασθαι κατὰ τοῦ τῶν ὅλων δε-
 σπότης τε καὶ βασιλέως Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ
 αὐτοῦ; Οἱ γοῦν τὸν ὑπὲρ τοῦ πάντων Κυρίου τε καὶ
 Θεοῦ ἀπεσταλμένον ἀνθρώποις Σωτῆρα πολεμοῦντες,
 ἐλαύνοντές τε αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν Ἐκκλη-
 σίαν αὐτοῦ κατὰ χρόνους διώκοντες βασιλεῖς καὶ ἄρ-
 χοντες τῆς γῆς λελήθασιν οὐ μόνον εἰς τὸν Χριστόν,
 ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπεσταλκότα αὐτὸν ἐκτείνοντες τὰ
 τῆς ἀσεβείας. Χριστὸν μὲν οὖν ὀνοματῆ ὑπὲρ ἀνθρώ-
 πων ἐπιβουλευόμενον σαφῶς ἐν τούτοις ὁ λόγος θε-
 σπίζει. Προϊὼν δὲ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει· ἀλλὰ
 καὶ κληρὸν αὐτῶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοθῆσθαι πάντα
 τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς διδάσκει· ἃ δὲ ἐπὶ
 μόνῳ τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι πεπληρωμένα δεικνύται.
 Ἐπεὶ δὲ γεγόνασι παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ἕτεροι Χρι-
 στοὶ, ἱερεῖς δηλαδὴ καὶ βασιλεῖς τοῦ ἔθνους, σκοπή-
 σεις ἐπὶ τίνος τούτων τὰ θεσπιζόμενα συμβέβηκεν·
 εἴ τις καὶ ἄλλος ἐπιβουλεύεται, εἴ τις Υἱὸς Θεοῦ κέ-
 κληται, εἴ τις τῶν ἔθνῶν ἀπάντων κεκράτηκεν· εἴ
 τις καθ' ὅλης Χριστὸς ἐγνώσθη τῆς οἰκουμένης.
 Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν· μόνος γὰρ ὁ Σωτῆρ
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῆς οἰκείας προσηγορίας τὸν
 σύμπαντα κατέπλησε κόσμον, Χριστιανῶν ἐξ αὐτοῦ
 πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πληρώσας, καὶ ἐπὶ μόνῳ
 αὐτῷ ἕκαστος τῶν εἰρημένων τέλους ἔτυχεν.

sic vocatis universam terram replevit: atque in hoc solo quæ dicta sunt omnia ad terminum deducta sunt.

Διάψαλμα.

Τὸ διάψαλμα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα κεῖται, οὐκ-
 εἶτι δὲ παρὰ Θεοδοτίωνι καὶ Συμμάχῳ. Καίτοι γε
 εἴωθα: πολλάκις χρῆσθαι τῇ λέξει ταύτῃ ὁμοίως
 τοῖς Ἑβδομήκοντα. Διὸ εἰκὸς, εἰ καὶ τὸ πρόσωπον

A quenter admodum vaticinatur. Par enim erat nos
 de duabus viis prius instructos, ea quæ Sal-
 vatorem spectant deinceps ediscere; per quem
 omnes homines cum impiorum viam effugerunt,
 tum viam salutarem per fidem in ipsum ingressi

VERS. 2. *Astiterunt reges terræ, et principes con-
 venerunt in unum, adversus Dominum et adversus
 Christum ejus.* Salvator hominibus advenit Christus
 Dei; Salvator, inquam, et luminare gentibus uni-
 versis, doctor pietatis, auctor temperantiæ, justi-
 tiæ antistes, omnium virtutum ac divinæ veræque
 cognitionis causa. Cur ergo, inquit, pro tot tan-
 torumque honorum adventu gentes tumultuantur?
 Si is advenit qui Moysis legem implet ac perficit,
 ut ipse declarat his verbis: *Non veni solvere le-
 gem, sed adimplere*¹; si per ipsum oracula pro-
 phetarum finem nacta sunt; quid causæ est cur ii
 qui hæc meditantur, hæc in ore ferre procurant,
 Judaici videlicet populi, vanam adversus eum me-
 ditationem et curam susceperint? Imo vero princi-
 pes gentium per universum orbem, et reges terræ
 qui variis temporibus dominatum obtinuerunt, quid
 grave perpessi, quamve calumniandi et querendi
 causam habentes, una omnes in hanc improbam
 concordiam adducti sunt, ut insidias simul strue-
 rent, impiumque consilium inirent adversus uni-
 versum dominum ac regem Deum, et adversus
 Christum ejus? Ii ergo qui adversus Salvatorem, ab
 omnium Domino ac Deo hominibus missum, bella
 gesserunt, quique doctrinam ejus insectati sunt,
 Ecclesiamque diversis temporibus vexarunt, reges
 nimirum ac principes terræ, ignoraverunt se non
 modo contra Christum, sed etiam adversus eum a
 quo missus Christus est, impietatem extendisse
 suam. Christum igitur nominatim insidiis hominum
 appetitum, aperte hoc in vaticinio expressum ha-
 bebimus; in sequentibus autem Filii Dei nominatur;
 sed etiam docemur gentes omnes finesque terræ
 in hæreditatem ipsi a Patre donandos: quæ omnia
 in uno Salvatore nostro completa esse demonstra-
 tur. Quia vero apud Judæos alii Christi fuere,
 sacerdotes videlicet et reges gentis illius; perpende
 mihi, quæso, cui eorum, quæ in vaticinio feruntur,
 contigere: num quis alius insidiis appetitus sit;
 num quis Filii Dei audierit; num quis gentibus
 universis imperarit; num quis per universum or-
 bem ut Christus habitus fuerit. Sed neminem hu-
 jusmodi quispiam proferre valeat; solus namque
 Salvator noster Jesus Christus, hoc suo nomine to-
 tum adimplevit orbem, dum Christianis suo nomine

Diapsalma.

In Septuaginta Interpretibus adest diapsalma,
 sed non apud Theodotionem et Symmachum, etiamsi
 ipsi plerumque hac voce uti soleant perinde atque
 Septuaginta Interpretes. Quapropter, etsi hic per-

¹ Matth. v, 17.

sonam mutaverit, par luit eundem musices modum A
 servari, atque fidea a Theodotione et Symmacho
 non positum fuisse diapsalma videtur. *Dirumpamus*
vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipso-
rum. Qui habitat in cælis irridebit eos, et Do-
minus subsannabit eos. Primis versibus qui ante
 diapsalma siti erant, putamus hosce quoque adje-
 ctos fuisse.

VERS. 3. *Dirumpamus vincula eorum, et projicia-*
mus a nobis jugum ipsorum. Gentes vinculis pecca-
 torum suorum constrictæ, neque liberæ, suis ipsæ
 malis colligantur. Atque Christus, sive angelis sibi
 ministrantibus, sive Patri et Spiritui sancto, sive
 tertio apostolis suis et Evangelii præconibus, co-
 hortans eos ad solvenda dirumpendaque hujusmodi
 vincula : *Dirumpamus vincula eorum.* Populi au-
 tem qui sub jugo legis corporaliter detinentur ;
 cujus despiciendæ auctor ipse est, utpote quæ in-
 stituta ac præcepta non bona complectatur, per
 Christum adducti ad legem spiritualem, institutis ac
 præceptis bonis instructam, grave occidentis lit-
 teræ jugum deponunt, Salvatore prædictos commi-
 nistros suos sic compellente : *Projiciamus a nobis*
jugum ipsorum. Illud autem, *a nobis*, sic explicari
 potest. Ipsum procul a nobis abjiciamus, nihil
 cunctantes neque moti supplicatione eorum qui illo
 [jugo] onerantur. Hac quoque ratione illud, *a no-*
bis, intelligere licet. Ego ipse qui cum populis
 vana meditantibus versor ac vitam ago, sub jugo
 eorum sum, utpote circumcisis. *Et projiciamus*
jugum ipsorum, id est a me et ab iis qui mecum
 consentiunt, et legem, quæ salutem minime com-
 fert, quasi conferentem observant. Sive hoc modo:
 quia arbitramur impositum nobis onus illud esse,
 jugum ipsorum projiciamus. Hunc enim affectum in
 Christo esse affirmare audemus, ob ipsius erga eos
 qui jugo opprimuntur charitatem ; qualis etiam ha-
 betur in omnibus *miseri cordiæ viris*, qui aliena
 peccata ut sua reputant.

VERS. 4. Hæc de hominibus sive gentilibus, sive
 Judæis dicta sint. Jam vero illud, *qui habitat in*
cælis irridebit, cum hoc copulandum, astiterunt
reges terræ, quos irridebit Deus qui habitat in cæ-
lis, utpote terrena mente præditos. Neque enim
quævinam circa incarnationem Christi æconomiam et
sapientiam intellexerunt : illud autem, et Dominus
subsannabit eos, referendum ad hoc dictum, prin-
cipes convenerunt in unum, ut scilicet a Christo sub-
sannarentur principes, qui congregati sunt adver-
sus Dominum et adversus Christum ejus. Congruen-
tes autem boni Dei Filio sunt istæ voces ; quia,
etiamsi fremuerint gentes, et populi meditati sint
inania, ad nos frementium ethnicorum vincula di-
rumpamus, et jugum populorum inania meditan-
tium projiciamus.

At quia non jam ita facile medelam admittunt
 prædicti reges terræ et principes ; jubet Spiritus
 sanctus, gentium et populorum, regum et prin-
 cipi-

(1) *Τετηρεῖσθαι.* Lege τετηρεῖσθαι. Edit.

μεταβέβηκε, τὸν μουσικὸν ρυθμὸν τετηρεῖσθαι (1), καὶ
 διὰ τοῦτο μὴ προσθεθεῖναι τὸ διάψαλμα τὸν Θεοδο-
 τίωνα καὶ τὸν Σύμμαχον. *Διαβρίψωμεν τοὺς δε-*
σμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψωμεν ἅψ' ἡμῶν τὸν
ζυγὸν αὐτῶν. Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελά-
 σεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς.
 Πρὸς τοὺς πρώτους στίχους τοὺς πρὸ τοῦ διαψάλμα-
 τος ἠγοούμεθα τούτους ἀποδίδοσθαι.

Διαβρίψωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβ-
ρίψωμεν ἅψ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, σει-
 ραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν σφιγγόμενα καὶ οὐκ ὄντα
 ἐλεύθερα, δέδεται τοῖς ἰδίοις αὐτῶν κακοῖς· καὶ ὁ
 Χριστὸς φησιν, ἤτοι πρὸς τοὺς διακονοῦντας αὐτῷ
 ἀγγέλους, ἢ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 ἢ τρίτον τοὺς ἀποστόλους καὶ ὑπηρέτας τοῦ Εὐαγ-
 γελίου, παρακαλῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν διασπασμὸν καὶ
 τὴν διάρρηξιν αὐτῶν, τὸ· *Διαβρίψωμεν τοὺς δεσμοὺς*
αὐτῶν. Οἱ δὲ λαοὶ, ὑπὸ τὸν ζυγὸν σωματικῶς τοῦ
 νόμου τυγχάνοντες, οὗ διδάσκει καταφρονεῖν, ὡς
 περιέχοντος δικαιοῦματα οὐ καλὰ, καὶ προστάγματα
 οὐ καλὰ, προσαγόμενοι διὰ τοῦ Χριστοῦ τῷ πνευμα-
 τικῷ νόμῳ ἔχοντι τὰ καλὰ δικαιοῦματα καὶ προστά-
 γματα καλὰ, ἀποτίθενται τὸν βαρὺν τοῦ ἀποκτείνον-
 τος γράμματος ζυγὸν, τοῦ Σωτῆρος φάσκοντος πρὸς
 τοὺς προειρημένους συνεργοὺς τὸ, *Ἀποβρίψωμεν*
ἅψ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὸ δὲ, *ἅψ' ἡμῶν,*
 δύναται τοιοῦτον εἶναι. Ἄψ' ἑαυτῶν ποιήσωμεν μὴ
 περιμείναντες τὴν δέξιν τῶν βαρουμένων. Δύναται
 δὲ τὸ, *ἅψ' ἡμῶν,* καὶ οὕτω νοεῖσθαι· Κἀγὼ παρὰ
 τοῖς λαοῖς τοῖς μελετῶσι τὰ κενὰ γεγεννημένος καὶ
 ἀνατρεφόμενος ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἰμι αὐτῶν περιτμη-
 θείς, *Καὶ ἀποβρίψωμεν αὐτῶν τὸν ζυγὸν,* τουτ-
 ἔστιν ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἀπὸ τῶν συγκατατιθεμένων μοι
 τὸν μὴ σώζοντα νόμον ὡς σώζοντα ἀσκοῦντων. Ἡ·
 Νομίζοντες εἶναι βάρος ἐπιχείμενον καὶ ἡμῖν, τὸν ζυ-
 γὸν αὐτῶν ἀποβρίψωμεν. Τολμητέον γὰρ λέγειν ταῦτα
 εἶναι ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τὴν πρὸς τοὺς βαρουμένους ὑπὸ
 τοῦ ζυγοῦ ἀγάπην, ἅπερ ἐστὶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εὐσ-
 πλάγηχοις, τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα ἴδια κρίνουσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ ἀνθρώπων τῶν τε ἀπὸ τῶν
 ἐθνῶν καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ, *Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρα-*
νοῖς ἐκγελάσεται, προσαρμοστέον πρὸς τὸ, Παρ-
έστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐκγελάσεται ὁ
Θεὸς ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν φρόνημα ἔχοντας γῆινον.
 Οὐ γὰρ νενοήκασι τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ τὴν περὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ,
Καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, πρὸς τὸ, Οἱ ἄρ-
χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό· ἵνα μυκτηρίζων-
 ται οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἱ συναχθέντες
 κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πρέ-
 πουςαι δὲ ἀγαθῷ Θεοῦ Υἱῷ φωναί· ὅτι, εἰ καὶ τὰ
 ἔθνη ἐφρούραξαν, καὶ οἱ λαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ, ἡμεῖς
 γε τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν τῶν φρουραζάντων ἐθνῶν δια-
 σπάσωμεν, καὶ τὸν ζυγὸν τῶν μελετησάντων κενὰ
 λαῶν ἀποβρίψωμεν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκέτι εὐχερῶς δέχονται τὴν θεραπείαν
 οἱ τε τληκοῦτοι προειρημένοι τῆς γῆς βασιλεῖς καὶ
 οἱ ἄρχοντες, τῶν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Χριστοῦ

αὐτοῦ συναχθέντων ἔθνῶν τε καὶ λαῶν, βασιλέων τε καὶ ἀρχόντων, ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν, προστάττει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς τῆς ειδωλολατρίας δεσμοὺς διαρρήγνυται, καὶ τὸν βαρὺν τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν ἀπορρίπτειν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς· οἷς καταδεδουλωμένοι πρότερον ἐτέροις ἄρχουσιν ὑπεκείμεθα· ἵνα ἐκείνων ἐλευθερωθέντες τὸν ἐλαφρὸν τοῦ Σωτῆρος ζυγὸν ἀναδεξώμεθα, ἐφ' ὃν προκαλεῖται λέγων· Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου, καὶ ἴδετε, οἱ χρηστές ἐστέ. Λέλεκται δὲ ταῦτα πρὸς τὰ ἔθνη τὰ τῷ Χριστῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δεδομένα, προλαμβάνοντος τοῦ λόγου τοὺς μέλλοντας προσιέναι τῇ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ παραινούντος μηκέτι τὸν παλαιὸν ζυγὸν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρειν, μηδὲ ταῖς σειραῖς τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων ἑαυτῶν παραμένειν· ἄλλ' εἰ καὶ τινες ἦσαν αὐτῶν κατὰ τυραννοῦντες ἄλλ' εἰ καὶ τινες ἦσαν αὐτῶν κατὰ τυραννοῦντες

δαίμονες πονηροὶ, οὓς δὴ θεοὺς ὠνόμαζον, ζυγὸν αὐτοῖς ἐπαιωροῦντες βαρὺν καὶ συγκύπτειν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ κάτω ποιοῦντες, δεσμοῖς τε αὐτοὺς ἀσεβείας καταδεσμοῦντες· τούτων ἀπάντων τὴν δυναστείαν φεύγειν παρακελεύεται· προσφεύγειν δὲ τῷ Λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, καὶ δὴ κληρὸν αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς εἰληφότες. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πράξωμεν οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ κληρονομίας ἄξιοι γενόμενοι, εἰδότες, ὅτι Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτοὺς, τὰ ἔθνη δηλαδὴ καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπαναστάντας τῷ Χριστῷ αὐτοῦ, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Ταῦτα πάσαι μὲν προφητικῶς ἀνεφώνητο· πέπονθε δὲ αὐτὰ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος πολιορκηθὲν παραχρῆμα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλὴν· καὶ κατὰ χρόνους δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πολέμιοι, κρυφαῖα ἀεὶ χειρὶ πολεμούμενοι, ὑπὸ τοῦ κατοικοῦντος ἐν οὐρανοῖς Κυρίου, τοῦ πρὸς αὐτῶν πολεμούμενου.

Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραξεί αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ ὀργῆς Θεοῦ πειραθήσονται, καὶ τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραχθήσονται πάντες οἱ τοῦ σωτηρίου λόγου πολέμιοι. Ἐπεὶ περ αὐτὸς ὁ ὑπ' αὐτῶν προσηλωθεὶς καὶ θανάτῳ παραδοθεὶς, κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ πάντα περιέχων, ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ τοῦτο δὲ Πατὴρ ὁ σὺν τῷ Χριστῷ πολεμούμενος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοὺς εἰσπράξεται δίκην· εἰ οἱ λόγοι τῶν ἀπειλῶν λόγοι εἰσὶν ἐν ὀργῇ ἀπαγγελλόμενοι.

Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Οἶδε μὲν, φησὶ, τὰδε πείσονται οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ συνελθόντες, καὶ τοιοῦτον μὲν ἐκείνων τὸ τέλος· ἐμὲ δὲ τότε μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιβουλὴν καὶ τοσαῦτα πάθη βασιλεῖα πρὸς αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καθεστάσθαι, καὶ τὸ πατρικὸν ὑμῖν πρόσταγμα διαγγέλλειν· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Εἰ δὲ ἐστὶν ὄρος ἅγιον Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει· καὶ πάλιν· Ἡ δὲ ἄνω

pum, visibilium et invisibilium, qui adversus Dominum et adversus Christum ejus convenerant, idololatriæ vincula dirumpere, et quosque grave peccati jugum ab anima sua projicere : quibus subjugati prius aliis principibus suberamus : ut iis liberati leve Salvatoris jugum accipiamus, quo nos provocat his verbis : Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos : tollite jugum meum super vos, et videte quia mansuetum est⁶. Hæc porro dicta sunt gentibus Christo a Patre traditis, præmissa scilicet eorum qui ad Christi doctrinam accessuri sunt narratione, dataque admonitione, ut ne ultra vetus jugum humeris ferant, neque catenis priorum delictorum constricti maneat. Sed etiamsi quidam ipsis ante fuerant domini, principes acerbi, videlicet maligni dæmones, olim pro dñs habiti, qui tyrannidem in gentes exercebant, et jugum ipsis grave onerosumque imponebant, ut animam eorum ad infima incurvarent, colligabantque ipsos impietatis vinculis ; horum omnium imperium effugere, et ad Redemptorem Salvatoremque confugere jubentur, utpote qui ipsos a Patre suo in hæreditatem acceperit. Hæc, inquit, agamus qui Christi hæreditate digni effecti sumus, gnari videlicet illius : Qui habitat in cælis irridet eos, nimirum populos qui adversus Dominum et adversus Christum ejus insurrexerunt, et Dominus subsannabit eos. Hæc olim quidem prophetice prænuntiabantur ; at postea Judaicus populus ea ipsa perpeusus est, obsessus et expugnatus non multo postquam insidias struxisset contra Salvatorem ; variisque similiter temporibus eadem experti sunt inimici Ecclesiæ Christi, occulta semper manu impugnati a Domino qui habitat in cælis, quem ipsi bello impetebant.

VERS. 5. Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos. Sane in tempore judicii, iræ divinæ periculum facient, ac ipsius furore turbabuntur omnes verbi salutæris inimici. Siquidem is ipse qui affixus ab illis est, ac morti traditus, qui habitat in cælis et omnia complectitur, irridebit eos, ejusque Pater qui cum ipso Christo oppugnatur subsannabit eos, dignasque ab eis pœnas expetet, siquidem verba minacia iræ tempore prolata sunt.

VERS. 6. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini. Hæc et similia, inquit, patientur qui convenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus, et hujusmodi erit illorum finis. Quod autem ego post tantas insidias et tam multos cruciatus rex ab ipso Patre constituendus sim, paternum vobis præceptum nuntiaturus, ea certe evangelica prædicatio fuerit. Quod si mons sanctus Dei, cœlestis ille fuerit de quo ait Paulus : Accessistis ad Sion montem⁷ ; ac rursus : Illa autem quæ sursum

⁶ Matth. xi, 28-30. ⁷ Hebr. xii, 22.

est Jerusalem, libera est¹⁰, atque hic tamen regnum A sibi constitutum ait; pars ergo supernæ Ecclesiæ fuerit etiam ea quæ in terra versatur, cum eundem ad finem ipsa contendat. Quomodo autem a Patre in Sion cælesti constitutus fuerit rex Christus, intelligere licet, quod dictum illi sit: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹¹. Quos nempe inimicos, nisi supra memoratos, qui congregati sunt adversus eum, et astiterunt principes, reges, gentes atque populi? hosce enim sub pedibus ejus substraturum se promisit Pater.

VERS. 7. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Illud, hodie, nomen temporis est, idemque significat atque præsentis die. Dies autem est interstitium quoddam temporis. B Cur igitur ait illi Dominus: *Ego hodie genui te?* id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta. De illa namque quæ sine principio est, ait ipse David: *Ex utero ante luciferum genui te*¹². Gignitur autem hodie, non principium existendi in ortu accipiens, sed secundum carnalem œconomiam in adoptionem veniens. Et quisquis ab eo accipit potestatem ut filius Dei fiat, quando filius, per baptismum regeneratus, efficitur; qui tamen aliquid fuerat antequam filius esset, tunc ipse nobilitatur. Dicitur propriam Hebraici textus significationem esse *peperi*, qua Aquila usus est. Apostolus autem legisperitus cum esset, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione usus est.

Quod autem hæc in Salvatore nostro Jesu Christo, et non in alio, completa sint, declaratur; illud enim:

VERS. 8. *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ,* nemo dixerit in alio quopiam veterum Dei prophetarum visum ac completum esse. Nam neque Moyses omnibus gentibus imperavit, neque David, neque Salomon, neque alius quisquam eorum qui a sæculo fuere prophetarum aut regum: soli autem Salvatore nostro hæc competere vel ipsa rerum perspicuitas testificatur: quandoquidem in omnem terram exiit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum pervasere¹³.

VERS. 9. *Pasces eos in virga ferrea, tanquam vasa figuli confringes eos.* Accepta in omnes potestate, priores illos qui adversum te fremuerunt et vana ineditati sunt, sed etiam qui astiterunt, et convennerunt adversum te reges terræ et principes, pasces, non pastoralis mansuetarum ovium virgâ, quæ sermonibus salutaribusque disciplinis constat; hujusmodi namque virga rationabili Christi oves in ejus ovilibus, sive in Ecclesiis et spiritualibus sacrarum Scripturarum pascuis, reguntur; sed in virga ferrea; qua et illos et cogitationes eorum confringere,

Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἐνταῦθα φησι τὰ βασιλεία αὐτῶ συνεστάναι· μέρος δ' ἂν τῆς ἁνω Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐπὶ γῆς εἰς ἐκεῖνο τέλος καὶ αὐτῇ σπεύδουσα (1). Ὅπως δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Σιών κατεστάθη βασιλεὺς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, πάρεστι γινῶναι καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι αὐτῶ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* Ποίους δὲ ἐχθροὺς ἢ τοὺς προλεχθέντας, τοὺς δὴ συναχθέντας κατ' αὐτοῦ καὶ παραστάντας ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, καὶ λαοὺς, καὶ ἔθνη; τούτους γὰρ ὑποτάξειν τοῖς αὐτοῦ ποσὶν ὁ Πατὴρ ἐπηγγελάτο.

Κύριος εἶπε πρὸς μέ· *Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Τὸ σήμερον ὄνομα χρόνου ἐστίν· ἰσοδυναμεῖ δὲ τῇ ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ· ἡμέρα δὲ διάστημα τι χρονικόν ἐστι. Τί οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε;* δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἔφη γενήσεως τῆς κατ' οἰκονομίαν· περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ· *Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἑσφύρου ἐγέννησά σε.* Γενᾶται δὲ σήμερον οὐχὶ ἀρχῆν συστάσεως ἐν τῷ γενᾶσθαι λαμβάνων, κατὰ δὲ τὴν σαρκικὴν οἰκονομίαν εἰς υἰοθεσίαν ἔλθων. Καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ λαβὼν ἐξουσίαν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι, ὅτε γίνεται τέκνον διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννώμενος, ἕτερόν τι πρὸ τοῦ εἶναι τέκνον ὑπάρχων, ἐξευγενίζεται. Ὁ μέντοι γε Ἑβραῖος ἐλέγετο κύριον εἶναι τῆς λέξεως, *ἔτεκον*, ὄπερ καὶ Ἀκύλας πεποιτκεν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, νομομαθὴς ὑπάρχων, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους τῇ τῶν Ἑβδόμηκοντα ἐχρήσατο.

Καὶ ὅτι γε εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ εἰς ἄλλον, πεπλήρωται ταῦτα, παρίστησι· τὸ γάρ·

Ἰτεῖσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, οὐδεὶς ἂν ἔχει φάναι ἐφ' ἑτέρου τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν πεφανερῶσθαι καὶ πεπληρῶσθαι. Οὐτε γὰρ Μωϋσῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐγράτησεν, οὐτε Δαυὶδ, οὐτε Σολομὼν, οὐτε τις ἕτερος προφητῶν ἢ βασιλέων τῶν ἐξ αἰῶνος γενομένων· μόνω δὲ τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι ἢ τῶν πραγμάτων ἐνάργεια μαρτυρεῖ· ἐπειδὴ περ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν διήλθεν.

Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς σκευὴ κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Λαβὼν τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν, τοὺς προτέρους ἐκείνους τοὺς κατὰ σοῦ φρυάξαντας καὶ κενὰ μελετήσαντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς παραστάντας καὶ συναχθέντας κατὰ σοῦ βασιλεῖς τε γῆς καὶ ἄρχοντας ποιμανεῖς, οὐ τῇ τῶν ἡμέρων προβάτων ποιμαντικῇ ῥάβδῳ, τῇ διὰ λόγων καὶ σωτηρίων μαθημάτων· τοιαύτη γὰρ λογικῇ ῥάβδῳ τὰ Χριστοῦ πρόβατα ἐν ταῖς μάνδραις αὐτοῦ, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καὶ ταῖς τῶν ἱερῶν Γραφῶν πνευματικαῖς νομαῖς ποιμαίνεται· ἀλλ' ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ,

¹⁰ Galat. iv, 26. ¹¹ Psal. cix, 1, 2. ¹² ibid. 4. ¹³ Psal. xviii, 5.

(1) Αὐτῇ. σ.τ. Legendum αὐτῇ, nempe ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία. EDIT.

δ' ἤς συντρίβειν αὐτοὺς, καὶ τὸ ὄημα αὐτῶν κατεά-
 ξιν δίχην ἀγγελίου ὀστρακίνου λέγεται. Ῥάβδον δὲ
 σιδηρᾶν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν εἶναι φησιν, ἐπικρα-
 τεστέραν γενομένην μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπι-
 φάνειαν. Ἐξ ἐκείνου γὰρ τῶν κατ' ἔθνη πολυαρχιῶν
 καὶ τῶν κατὰ χώρας ἔθναρχιῶν καταλυθεισῶν, ἡ
 Ῥωμαίων ἐμονάρχησε βασιλεία, ἣν καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ
 προφητεία σιδηρᾶν προσείπεν, ἐπὶ μὲν τῆς εἰκόνης
 φήσασα· αἱ κνήμαι καὶ οἱ πόδες σιδηροί, καὶ τὴν ἐρ-
 μηλείαν ἐκθεμένη διὰ τοῦ φάναι· *Βασιλεία τέταρτη
 ἔσται ἰσχυρὰ ὡς σίδηρος· ὃν τρόπον γὰρ ὁ σίδηρος,
 λεπυρῆ καὶ θαμνῶσι*· ἐπὶ δὲ τῆς ὁράσεως τοῦ προ-
 φῆτου· *Καὶ ἰδοὺ, φησιν, ζῶον τέταρτον φοβερόν,
 καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροί, ἐσθλὸν καὶ λεπτό-
 νον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάται.*
 Ταύτην τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι φά-
 σκοντος λόγου· *Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ,*
 ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρίψεις αὐτούς. Δυνάμει
 γὰρ ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς κληρον πα-
 ραλαβῶν τὰ κατ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ὁ Χρι-
 στὸς, τοὺς μὲν ἐπεγνώκωτας αὐτῶν, καὶ ὑπὸ τὴν
 αὐτοῦ μάνθραν γενομένους ποιμανεῖ εἰσαγάγων καὶ ἐξ-
 ἄγων εἰς ἀγαθὰς νομάς, ὥστε λέγειν τὴν αὐτοῦ ποίμνην
 (λογικὴ γὰρ ἦν)· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με
 ὕστερήσει.* Εἰς τόπον χλόης ἐκβί με κατεσκήνω-
 σεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τὴν
 ψυχὴν μου ἐπέστρεψε· τοὺς δὲ ἀφηγιῶντας τῶν
 ἐθνῶν καὶ κατεπειρομένους τῶν αὐτοῦ προβάτων τῇ
 Ῥάβδῳ τῇ σιδηρᾷ καθυποτάττει θαμνάζων καὶ συν-
 τριβῶν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας. Οὕτω γοῦν
 συγκαταίει τῶν ἀπίστητων ἐθνῶν τοὺς θυμούς καὶ τὰς
 ὁρμὰς τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς
 Ῥωμαϊκῆς ἀπειλῆς ἀνακρούεσθαι, οὐκ ἂν ἐπιτρε-
 φάντων τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων τε καὶ δήμων, ἐν
 μέσοις αὐτῶν συστήναι τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν,
 ἀνατρεπτικὴν τῆς πολυθέου πλάνης αὐτῶν τυγχάνου-
 σαν, εἰ μὴ ὁ Ῥωμαϊκὸς αὐτοῖς ἦν ἐπικτημένος φό-
 βος, καὶ τὰ συντρίβοντα αὐτοὺς καὶ μὴ ἔωντα κεφα-
 λὴν ἐπάραι διατάγματα τοὺς θυμούς αὐτῶν ἐχαλίη
 καὶ συνέτριβε. Καὶ ἄλλη δὲ θεϊκὴ καὶ ἀπορρήτη δυ-
 νάμει ὁ Χριστὸς τὰ μὲν αὐτοῦ πρόβητα ἡμέρωσ ποι-
 μαίνει, μηδέποτε ἀναχωρῶν ἀπ' αὐτῶν, κατ' ἣν πε-
 ποιήται ἐπαγγελίαν φήσας· *Ὁπου ἂν εἶεν δύο ἢ
 εἰς συντηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν
 μέσῳ αὐτῶν*· καὶ πάλιν· *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι
 πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*·
 τοὺς δ' ἐπανισταμένους αὐτοῦ τῇ ποίμνῃ ἐν τοῖς κατὰ
 χρόνους διωγμοῖς πάλιν αὐτὸς μετέρχεται ἀφανεῖ καὶ
 ἀοράτῳ δυνάμει κολάζων ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ὑπερφηφάναν αὐτῶν καὶ τὸ ἔπαρμα τῆς ἀλαζο-
 νείας ὡς σκευὴ κεράμια συντρίβει· ὡς ἦδη μυρίους
 αὐτῶν ὑπὸ τῶν θεηλάτων αὐτοῦ μαστίγων ἐλαυνομέ-
 νους δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐξομολογήσασθαι τὰς
 δυσσεβείας αὐτῶν. Ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρί-
 ψεις αὐτούς· οὐκ ὥστε ἀπολέσθαι καὶ ἀναλῶσθαι συν-
 τριβεί, ἀλλ' ὥστε ἀναπλάσθαι· πρὸς τοῦτο γὰρ σκο-
 πὸς τῷ κεραμῆϊ συντρίβειν τὰ οἰκεία σκευὴ, ὅταν ἐτι

A et tanquam vas figuli conterere ipse dicitur. Vir-
 gum autem ferream Romanum imperium vocal,
 quod secundum Salvatoris nostri adventum poten-
 tius evasit. Nam cum exinde multi variique gen-
 tium principatus, et per diversas regiones domina-
 tus multorum abrogati sint, unum Romanorum im-
 perium obtinuit, quod in Danielis prophetia ferreum
 vocatur: nam ibi de statua dicitur, tibiæ et pedes
 ejus ferrei: ejusque rei interpretationem affert his
 verbis: *Regnum quartum robustum erit sicut fer-
 rum: quemadmodum enim ferrum, comminet et do-
 mabit*¹⁴ Perpende mihi, quæso, prophetæ visionem:
*Et ecce, inquit, bestia quarta terribilis, cujus dentes
 ferrei, comedens atque cominuens, et reliqua pedi-
 bus suis conculcabat*¹⁵. Hoc itaque regnum hisce
 verbis significari creditur: *Pasces eos in virga fer-
 rea, tanquam vasa figuli confringes eos*. Cum enim
 latente atque invisibili potestate Christus a Patre
 universæ terræ populos in hæreditatem accepisset;
 illos quidem qui se noverunt, et in ovili suo con-
 sistunt, pascit, in pascua bona educens ac redu-
 cens; ita ut ejus ovile, utpote rationale, hæc lo-
 quatur: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in
 loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam quietis
 educavit me, animam meam convertit*¹⁶. Ex genti-
 bus porro eos qui cum impetu feruntur, et adver-
 sum ejus oves insurgunt, virgæ ferreæ subjicit,
 per Romanam potestatem domans atque atterens. Ita
 scilicet contingit insatiabiles gentium animos atque
 impetus adversus Ecclesiam Dei, per solas Romano-
 rum minas propulsari. Neque enim principes civi-
 tatum ac populorum, Christi doctrinam, qua
 eorum de turba numinum error evertitur, in me-
 dio sui consistere sinerent, nisi imminente ipsis
 Romanorum metu, ac nisi jussa, quibus conte-
 rantur, ut neque concedant ipsis vel caput eri-
 gere, animos eorum frenaret atque comprimeret.
 Alia quoque divina ac secreta virtute Christus
 oves suas leniter pascit, nunquam ab ipsis rece-
 dens secundum promissionem qua se obligavit his
 verbis: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in no-
 mine meo, illic sum in medio eorum*¹⁷; et rursum:
*Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad
 consummationem sæculi*¹⁸. Eos autem qui contra
 ovile suum variis temporibus insurgunt, ipse rur-
 sum latente atque invisibili potestate invadit atque
 castigat in virga ferrea, imo etiam superbiam
 eorum elationemque arrogantis, tanquam vasa
 testacea confringit; ita ut jam infiniti eorum ob
 divinitus immissa ab ipso flagella commoti ac
 perculti, gloriam Deo referant, et confiteantur
 impietates suas. *Tanquam vasa figuli confringes
 eos*: qui non perdendi ac consumendi causa con-
 terit, sed reformandi. Hic est enim figuli scopus,
 cum vasa propria conterit, quando scilicet inte-
 gram adhuc et sanam materiam suam non ante
 igni traditam conservat. Hæc testificatur Jeremias

¹⁴ Dan. ii, 40. ¹⁵ Dan. vii, 7. ¹⁶ Psal. xxii, 1-5. ¹⁷ Matth. xviii, 20. ¹⁸ Matth. xxviii, 20.

propheta, dum quasi ex persona Dei sic loquitur : *A Nunquid sicut figulus non potero vobis facere, domus Israel, dicit Dominus* ¹⁹ ? id est, sic et lapsos reformare, ac rursus in pristinam formam restituere.

VERS. 10-12. *Et nunc, reges, intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. Evangelicam videlicet legem exponit, inde translato sermone, principibus ac regibus, in virga ferrea pascendis ; aitque : Heus ! vos, gnari et intelligentes quanta potestas ejus sit qui a Patre accepit gentes in hæreditatem, et qualis sit virga illa ferrea contra vos erecta, finem contra eum bellandi facite, sed potius accepta intelligentia, rationali disciplinæ vos instituendos tradite.*

VERS. 13. *Cum exarserit in brevi ira ejus : beati omnes qui confidunt in eo. Quod autem in Deo ira et furor non sint passiones, declaravit beatus Paulus his verbis : Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ* ²⁰. Quæ significat, peccatorum punitionem vocari furorem et iram. Ipsi, inquit, Christo confidentes, qui per totum hunc psalmum prophetice prænuntiantur ; non multo postea, brevis namque præsens vita est, beati reperientur. His autem verbis ea litteris consignat, quæ in primo psalmo deerant. Non sufficit enim in consilium impiorum non accedere, in via peccatorum non stare, et in lege meditari ; at non frustra meditandum est, sed ex iis ad Christi cognitionem venire par est, in ejusdem partem atque hæreditatem accedere, ac per fidem et opera ipsi confidere. Cum itaque duorum horum psalmorum una sit sententia, jure li apud Hebræos conjuncti sunt.

ENARRATIO PSALMI III

Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.

VERS. 1. *Necessario tempus adnotat, ut dictis suis Regiorum historiam connectat, utque ediscamus, se post admissum cum uxore Uriæ peccatum, tantum retulisse pœnitentiæ fructum, ut rursus divino afflatus Spiritu psalleret. Historiam enim quæ rem in Uriam gestam respicit, consequitur rebellio Absalonis in patrem. Inde enim ab aliis exemplum sumatur respicientiæ, atque mutationis a pristinis malis in meliorem frugem ; doctrinaque isthæc erit sinceræ ad Deum conversionis. Aliasque proprium justorum est ærumnis affici ; quamobrem ait Salvator : In mundo pressuram habebitis* ²¹ ; *et angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam* ²².

VERS. 2-4. *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me ? multi insurgunt adversum me. Multi*

ὀργὴ καὶ ἀκέραιον σὺζῆ τοῦ κεραμῆως τὴν οἰάπλασιν οὐδέπω πυρὶ προσωμιληκότα. Τούτοις δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ μακάριος Ἰερεμίας ὁ προφήτης, λέγων ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἡ καθὼς ὁ κεραμῆς, οὕτως οὐ δυναθῆσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος ; τουτέστιν, οὕτω καὶ διαπεσόντας ἀναπλάσαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστήσαι.

Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κληρονότοις τὴν γῆν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρόμφῳ. Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῆ ὁ Κύριος. Τῆς εὐαγγελικῆς δηλονότι νομοθεσίας. Ἐντεῦθεν μεταβατικῶς ὁ λόγος διδασκαλίαν ἐκτίθεται τοῖς ἀρχοῦσι καὶ τοῖς βασιλεύσι, τοῖς ὑπὸ τῇ σιδηρᾷ βάρβῳ ποιμανθησομένοις, καὶ φησιν· ὅτι Γνωόντες, ὡ οὗτοι, καὶ συνόντες ὁπόση τις ἡ δύναμις τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφότος τὰ ἔθνη κληρονομίαν, καὶ ὅποια τις τυγχάνει ἡ σιδηρᾷ βάρβδος ἡ καθ' ὑμῶν ἐπεγειρομένη, παύσασθε πολεμοῦντες αὐτῷ· ἀπολαθόντες δὲ μᾶλλον σύνεσιν ἐπίδοτε ἑαυτοῦς τῇ λογικῇ παιδείᾳ.

Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ· μακάριοι πάντες οἱ πεποιοότες ἐπ' αὐτῷ· Ὅτι δὲ μὴ πάθη Θεοῦ ὀργὴ καὶ θυμὸς, ὁ μακάριος ἐδήλωσε Παῦλος εἰπὼν· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· δι' ἧν σημαίνει τὴν ἐφ' ἁμαρτίαις κόλασιν εἰρηθῆαι θυμὸν καὶ ὀργὴν. Ἐπ' αὐτῷ δὲ, λέγει, πεποιθότες τῷ προφητευομένῳ Χριστῷ διὰ παντὸς τοῦ ψαλμοῦ, οἱ μικρὸν ὕστερον (βραχὺς γὰρ ἄπαξ ὁ παρὼν βίος) εὐρεθήσονται μακάριοι. Τὸ δὲ λείπον τοῖς ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ διὰ τούτων ἀπέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον τὸ μὴ πορεύεσθαι ἐν βουλή ἄσεβῶν, οὐδὲ τὸ μὴ στήναι ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν καὶ μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ· ἀλλὰ γὰρ δὴ καὶ μὴ διακενῆς μελετᾶν, ἀλλὰ γῶναί Χριστὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ γενέσθαι μερίδος τε καὶ κληρονομίας, καὶ διὰ πίστεως καὶ ἔργων ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆναι. Εἰκότως ἄρα, μιᾶς οὐσης τῆς διανοίας, συνημμένοι παρ' Ἑβραίοις εἰσὶν οἱ δύο ψαλμοί.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ Γ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὅποτε ἀπεθέρρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Ἀναγκαιῶς τὸν καιρὸν ἐπισημειοῦται, ὡς ἂν ἐφαρμόσοι μὲν τοῖς λεγομένοις τὴν ἀπὸ τῶν Βασιλειῶν ἱστορίαν, καὶ ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, μετὰ τὸ ἐξαμαρτῆσαι εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου, τοσοῦτον εἰσηνέγκατο μετανόιας καρπὸν, ὡς πάλιν ἐν θείῳ Πνεύματι ψάλλειν. Ἐπεταί γὰρ τῇ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἱστορίᾳ ἡ τοῦ Ἀβεσσαλώμ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασις. Γένοιτο δ' ἂν ἐκ τούτων καὶ ἑτέροις τροπῆ τῆς ἀπὸ προτέρων κακῶν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολῆς, διδασκαλία τε γνησίας πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς. Καὶ ἄλλως δὲ ἴδιον δικαίων ἐστὶ τὸ θλίβεσθαι· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· καὶ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με ; Πολλοὶ ἐπαρίστανται ἐπ' ἐμέ· πολλοὶ λέγουσι· τῇ

¹⁹ Jerem. xviii, 6. ²⁰ Rom. 11, 5. ²¹ Joan. xvi, 33. ²² Matth. vii, 14.

ψυχῆ μου. Οὐκ ἐστὶ σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξου μου, καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. Πάντας διωγμούς, καὶ χρῆ προσδοκᾷν τοὺς κατὰ Θεὸν ζῆν προφητῆμενους. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. Ἄλλ' ἐν πᾶσι προσήκει τὰ δεινὰ καρτερώς ὑπομένειν· ἐπεὶ μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ἡμῖν ὁ ἀγὼν, μηδὲ πρὸς μικροὺς, ἀλλὰ πρὸς πλείονας καὶ μεγάλους, οὐ μόνον τοὺς ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς. Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν δὲ, Δαυὶδ, ἐκ νέας ἠλικίας ὑπὸ τοῦ Σαουλ πολεμηθεὶς, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ μυρίων ἄλλων, καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς βασιλείας ἐλαυνόμενος καὶ φεύγων, ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς φυγῆς ἔλεγεν. Ἐχθρῶν δὲ ἐστὶ τὸ ἐπεμβαίνειν καὶ ἐπανίστασθαι τοῖς κακοῖς τῶν δι' ἐναντίας· διόπερ καὶ τῷ Δαυὶδ ἡμαρτηκότε ἐπὶ τῆς τοῦ Οὐρίου πολλοὶ ἐπανίσταντο ἐπιχειροῦσάκειοι ἐχθροὶ τινες. Πάλαι καὶ ἐκ μακροῦ διὰ φθόγου ὑψοῦται κεφαλὴ τοῦ κατὰ σῶμα μεγαθυμένου, παρὰ τὰς τῶν ὑποδεεστέρων κεφαλὰς κάτω κειμένας. Οὕτω διαναστάσης τῆς τοῦ μακαρίου ψυχῆς καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἀναθεσχυίας τοῦ ὡς ἐν ψυχῆς μεγέθους, ἡ κεφαλὴ ὑψοῦται Θεοῦ συνεργούντος αὐτῇ καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἰς οὐρανὸν ἀνάγοντος, τὸν ἐμπαρέχοντα αὐτὸν τῇ πρὸς τὸ ἀνωτάτω ἀκολουθίᾳ. Ἐπεὶ δὲ πολλῶν πλέον τῆς προαιρέσεως τῆς τάνθρώπου χαρίζεται, νικῶν ἐν τῷ δωρεῖσθαι ὁ εὐεργέτης τὸν κατὰ δύναμιν ποιοῦντα τὸ καλόν· καὶ διὰ τοῦτο παντὸς καλοῦ τὴν αἰτίαν ὁ Παῦλος ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ φησιν· Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Ὁ Θεὸς μὲν ὦν καὶ ἡ ἀρετὴ μεγαθύνει, καὶ δι' ὧν ἐπανειῖ (1) τὴν τοῦ ἁγίου ψυχὴν· κακία δὲ καὶ ἡ συνεργὸς ταύτῃ ἐχθρὰ τοῖς ἀνθρώποις δύναμις, συστέλλει καὶ εἰς σπεινὸν συνάγει τὴν μὴ ἐπομένην Θεῷ, καὶ οὕτω βραχεία γίνεται καὶ κολοθή, ὥστε τῆς χύσεως τῆς κακίας ἐπιγινόμενης εἰς τὸ μηδὲν, τὴν τοιαύτην ψυχὴν λογισθῆναι κατὰ τὸν Ἡσαΐαν· οἱ γὰρ ἀμαρτάνοντες εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ ὡςπερ σωμάτων ἐλάγιστόν ἐστὶν ὁ χοῦς, οὕτως αἱ πάντῃ μοχθηραὶ ψυχαὶ, ἐπὶ πολλῷ σμικρυνθεῖσαι, εἰσὶν ὡς ὁ χοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς. Κεφαλὴν δὲ τῆς ψυχῆς νοητέον τὴν διανοητικὴν δύναμιν· ταύτης γὰρ διαφέρουσαν οὐδὲ μέχρι τοῦ ἐπινοῆσαι δυνατόν· εἴ γε καὶ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ τιμιωτέρα. Αὕτη τοίνυν ἡ νοητικὴ δύναμις, τροπικώτερον κεφαλὴ λεγθεῖσα τῆς ψυχῆς, οἷς μὲν ὑψοῦται ἀνω βλέπουσα, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπερκύψασα, ὡς φθάνειν μέχρι Θεοῦ. Παρατηρητέον δὲ τριχῶς τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ ὑμνουμένης ὑπὸ τοῦ λέγοντος τὴν τάξιν τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ τοῦ ἕξῃς καὶ τοῦ λοιποῦ. Πρῶτον γὰρ φησὶ εἶναι τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα αὐτοῦ, ἔπειτα δέξαν, ἔπειτα ὑψοῦντα τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡμῖν ἀντιλήπτωρ, καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ ἀντιλαμβάνομενον, ἵνα ῥύσῃ τε ἀπὸ πολλῶν θλιβόντων καὶ ἐπανισταμένων καὶ ἀπογενωσκόντων τὴν τοῦ λέγοντος ταῦτα σωτηρίαν.

dicunt animæ meæ : Non est salus ipsi in Deo ejus. Tu autem, Domine, susceptor meus es : gloria mea et exaltans caput meum. Persecutiones expectare oportet omnes qui secundum Deum vivere constituerint. Siquidem ut ait Apostolus : Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu persecutionem patientur²³. At in omnibus par est gravia fortiter ferre : quandoquidem neque ad breve tempus, neque adversus paucos certamen nobis est ; sed contra multos ac fortes, non solum homines, sed etiam invisibiles inimicos. Et ut ad rem propositam veniatur, David a juventute sua per Saule bello impetitus, ac deinceps a sexcentis aliis, demumque a filio pulvis regno, atque fugatus, hæc tempore fugæ dicebat. Inimicorum autem proprium est, irruere utque insurgere in hostes, dum in mala inciderunt. Quomobrem post peccatum Davidis cum uxore Uriæ, multi in eum, ex iis scilicet qui alienis gaudebant malis, insurrexerunt. Jamdiu enim et a longis retro temporibus per invidiam exaltatur caput ejus, qui secundum corpus ad majora evehitur, et imminet capitibus infirmorum, quæ deorsum inclinamur. Eodem modo dum beati viri anima crescit, et ad altiore, qualls animabus competit, magnitudinis gradum evehitur, Deo videlicet juvante et ad se in cælum evehente eum qui sese præbet ad superna ducendum. Quoniam vero, munificus eum sit, multo plura homini præbet quam ipse vel voto assequatur, superatque donis suis eum, qui pro viribus bonum operatur ; ideo omnis boni causam Deo adscribens Paulus ait : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*²⁴. Deus igitur atque virtus sancti viri animam incremento donant, et omnino ad altiora evehunt : malignitas autem ejusque adjutrix inimica hominibus potestas contrahit, in angustumque redigit animam Deo non obsequentem ; atque ita minuitur, et, ut ita dicam, decurtatur ; ut inundante malitia, hujusmodi anima, secundum Isaiam, pro nihilo reputetur : peccatores namque pro nihilo habentur. Ac quemadmodum omnium corporum minimum pulvis est ; ita animæ improbæ multum immittæ, sunt *tanquam pulvis quem projicit ventus*. Caput autem animæ æstimanda est intelligendi vis : nihil enim ea præstantius vel cogitare licet ; siquidem et caput corpori antecellit. Hæc igitur intelligendi vis, quæ tropo quodam caput animæ dicitur, in quibusdam sursum erigitur, dum superne respicit, atque non modo terram, sed omnia etiam corpora transcendit, ita ut usque ad Deum perveniat. Observandum autem est, Deum hic triplici modo celebrari, ac primo, dehinc secundo, demum tertio ordine exprimi. Ait enim primo Deum esse susceptorem suum, deinde gloriam, denique exaltantem caput. Cur autem susceptor sive patronus sit, vel ipso nomine deprehenditur : quia patrocinaur, ut liberet a multis mala

²³ II Timi. iii, 12. ²⁴ Rom. ix, 16.

(1) Ἰσ. ἐπαίρει.

inferentibus, insurgentibus et ad desperationem salutis inducentibus eum qui talia fatur. Postquam susceptorem dixit, sequitur, *gloria* : prius suscipit Deus, deinde gloria afficit, demum gloria affecti caput exaltat. Nam si consurrexit cum Christo, et quæ sursum sunt sapit, non quæ super terram, exaltabitur caput ejus a Domino, qui est Verbum, et gloria ejus qui se recipit, quam a solo [Christo] expetit, quisquis gloriam non accipit ab homine. Quomodo autem exaltatum sit Davidis caput probe intelliges, si animadvertas, Davidis nomen per universum orbem et in omnibus gentibus propter Christum Dei Filium, ex semine ejus secundum carnem ortum, celebrari. Non tanta enim gloria affectus, neque ita exaltatus est, cum inter homines versaretur, et solum Israelis regnum obtineret, maximeque post Absalonis rebellionem, illatumque bellum, quanta exornatus est gloria per ventum.

VERS. 5. *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto ejus.* Hunc montem memorat præcedens psalmus cum ait : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Christus autem erat qui sic loquebatur; at nunc David, se a Christo de monte sancto ejus exaudiendum testificatur. Quem porro exauditurum se dicit, nisi Dominum qui constitutus est rex *super Sion montem sanctum ejus*? Per hunc enim solum credebatur se remissionem consecuturum; eundemque esse gloriam suam, et exaltantem caput suum. Cum igitur diserte prænuñtiasset se gloria afficiendum, et caput suum exaltandum esse; quando nam id sibi contingerit jam declarat his verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo.*

VERS. 6. *Ego dormivi et soporatus sum, exurrexi quia Dominus suscipiet me.* Futura hic, tanquam præterita vaticinatur; sicut enim in secundo psalmo dictum est : *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt et contenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus* : et hæc tamen de futuro intelligebantur; eadem ratione jam illud : *Ego dormivi et soporatus sum*, propheticè dictum est, videlicet, dormiam, soporabor et exurgam, quoniam tu, Domine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum. Hic enim tempus significat, quo sibi hæc adventura sunt : postquam dormierit, inquit, exsurget, quoniam Dominus suscipiet eum. Per *dormitionem* enim mortem significat, secundum quam hæc sibi futura vaticinatur : idque refert ad tempus vitæ Salvatoris, qua peracta terminum prophetia consecuta est; quando scilicet Filius hominis Christus ad infernum usque descendit, et captivorum, qui exitum exspectabant, Salvator commonstratus est; ita ut resurrectionis ejus ex mortuis tempore multa corpora sanctorum qui dormierant una cum ipso revixerint, in quibus verisimile est fuisse animam

Ἄ Ἐξῆς δὲ τῶ ἀντιλήπτορι ἡ δόξα ἐστὶ πρῶτερον γὰρ ἀντιλαμβάνεται ὁ Θεὸς, εἶτα δοξάζει καὶ ἐξῆς ὑψοῦ τοῦ δεδοξασμένου τὴν κεφαλὴν. Εἰ γὰρ συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖ, οὐ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑψωθήσεται αὐτοῦ ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, δόξα ὡν τοῦ χωρησαντος αὐτὸν, ἦν ἀπὸ τοῦ μόνου ἐξῆτησεν ὁ μὴ λαμβάνων δόξαν παρὰ ἀνθρώπου. Ὅπως δὲ ὑψώθη τοῦ Δαυὶδ ἡ κεφαλὴ, νοήσεις ἐπιστήσας, ὡς καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Δαυὶδ βεβόηται ὄνομα, διὰ τὸν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχ οὕτως γὰρ ἐν ἀνθρώποις ὡν, καὶ μόνου τοῦ Ἰσραὴλ βασιλευῶν, δεδοξαστο καὶ ὑψωτο, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐκανάστασιν τοῦ Ἀβεσσαλῶμ τὴν κατ' αὐτοῦ γενομένην, ὡς διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανεῖας ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθούσης κατὰ σάρκα.

salutarem Dei ex semine ejus secundum carnem ad-

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τοῦ ὄρους ἐμνημόνευσε τοῦτου καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς, ἐν οἷς ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ ὁ λέγων ἐν ἐκείνοις ταῦτα ὁ Χριστός· καὶ νῦν τοιγαροῦν ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ φησὶν ὁ Δαυὶδ ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τίνα δὲ ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ τὸν Κύριον τὸν καταστάνα βασιλέα ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ; διὰ τούτου γὰρ μόνου ἀφέσεως τεύξεσθαι πεπίστευκεν, αὐτὸν δὲ εἶναι δόξαν αὐτοῦ, καὶ τὸν ὑψόντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Σφόδρα τοίνυν προειπὼν δεδοξασθῆσεσθαι καὶ ὑψωθῆσεσθαι τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὅπως ὑπῆρξεν αὐτῷ τούτο διδάσκει λέγων· Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ.

Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσω, ἐξηγέρθητι ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται μου. Τὰ μέλλοντα ἐν τούτοις ὡς παρρηχότα θεσπίζει· ὡς γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλέγετο· Ἴνα τί ἐφρούραξεν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν καὶ συνέστησαν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ταῦτά τε ἐνοεῖτο μελλητικῶς· οὕτω καὶ νῦν τὸ, Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσω, προφητικῶς εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κοιμηθῆσομαι καὶ ὑπνώσω, καὶ ἐξεγερθήσομαι· ὅτι σὺ Κύριος ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. Ἐν τούτῳ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπισημαίνεται καθ' ὃν ὑπάρξει αὐτῷ ταῦτα. Μετὰ γὰρ τὸ κοιμηθῆναι αὐτὸν ἐξεγερθήσεται, φησὶν, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται αὐτοῦ. Κοιμησὶν δὲ σημαίνει τὸν θάνατον, μεθ' ὃν ταῦτα ἐσεσθαι περὶ αὐτοῦ προφητεύει, ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, μεθ' ὃν τέλους ἔτυχεν ἡ προφητεία· ὅτε καὶ μέχρις ἄβου καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χριστός, καὶ τῶν ἐκεῖ προσδοκῶντων ἀφίξιν Σωτῆρ ἐπεδείχθη, ὡς ἅμα τῇ αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει πολλὰ σώματα τῶν ἁγίων τῶν κεκοιμημένων συναναστῆναι αὐτῷ, ἐν οἷς εἰκὸς εἶναι καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ψυχὴν. Θαρσῶν δὲ τῇ δυνάμει τῆς ἀναστάσεως τοῦ

Σωτήρος, δι' ἧς ἡμελλε καὶ αὐτὸς κοιμηθεὶς ἐξ-
γερθήσεσθαι, φησὶν·

Ὁὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλω
συνεπιειθεμένων μοι. Προεώρα γὰρ ὅτι μυριάδες
ἀντικειμένων δυνάμεων βουλήσονται ἐπισελεῖν τὴν
πῶν ἁγίων ἀναβίωσιν, διαφθορούμεναι τῇ αὐτῶν
σωτηρία· ὦν ἐγὼ, φησὶν, λόγον οὐδένα ποιήσομαι,
θαρσύνων τῷ ὑπερασπιστῇ μου, τῷ τοῦ θανάτου νικη-
τῇ· ὅς δὴ θύρας χαλκᾶς συντρίψας καὶ μοχλοῦς σιδη-
ροῦς συνθλάσας, τὰς ἐξ αἰῶνος ἀποκεκλεισμένας τοῦ
θανάτου πύλας ἀνέριξε· ὁδὸν τε ἀναστάσεως παρέτρεχε
τοῖς αὐτόθι γνωρίμοις αὐτοῦ, ὧν εἰς αὐτῶν ἦν ὁ Δα-
υὶδ. Διὸ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ἔλεγεν· Ἐγνώρισάς μοι
ἐδοῦς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ
προσώπου σου.

Ἄνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου. Ὅτι
σὺ ἐπάταξας πάντα τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μα-
ταίως· ὁδόντας ἄματωλῶν συνέτριψας. Τοῦ Κυ-
ρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία
σου. Πιστεύσας τῇ προγνώσει τῆς γενησομένης αὐτῷ
μετὰ τὴν κοίμησιν τουτέστι τοῦ θανάτου διὰ τῆς
σωτηρίου χάριτος καὶ εὐεργεσίας· ὅτι τε οὐκ ἄλλως
ἔσται ἢ σὺν τῇ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ἀναστάσει, ἀκο-
λούθως εὐχεταὶ ἐπιταχῦναι τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάστα-
σιν, ὅπως δι' αὐτῆς τύχη καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας·
διὸ φησὶν· Ἄνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου.
Νικητὴν δὲ τὸν Σωτήρα εἰδὼς πάντων τῶν ἐπιβουλῶν
τῶν πῶν ἀνθρώπων γένους, δαιμόνων πονηρῶν καὶ
δυνάμεων ἀντικειμένων, φησὶν· Ὅτι σὺ ἐπάταξας
πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως. Οὕτως τὸ
Ἑβραϊκὸν (1) οὐκ ἔχει, *ματαίως*, ἀλλὰ, *σιαγόνα*·
οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα, *ματαίως*, ἐξέδωκαν, ἢ κατὰ τὰ
ἀρχαῖα ἀντίγραφα ἑτέρως ἐσχηκότα, καθά φασὶ τινες
τῶν Ἑβραίων, ἢ τῆς λέξεως τὸ εὐτελεῖς ἀποφεύγον-
τες. Οἷον ἐὶ δὲ κοιμώμενον δεικνύς τὸν Θεόν, ὅτε πεί-
ρας ἕνεκα παρέδωκεν ἡμᾶς ταῖς ἀντικειμέναις δυνά-
μεσι, διανίστησιν αὐτόν. Τάχα δὲ καὶ ὅτε τὸν Σω-
τήρα ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν, ἐκάθευδεν αὐτῷ
ὁ Πατήρ· Ἀνίσταται δὲ σώζων αὐτὸν πατάσων αὐ-
τοῦ τοὺς ἐχθρούς, ἢ τοὺς Ἰουδαίους, ἢ τοὺς νοητοὺς
ἀλόγως ἐχθραίνοντας. Μετὰ γὰρ τῶν μισούντων ὁ
ἁγίος ἐστὶν εἰρηνικός, ἀγαπῶν τοὺς ἐχθρούς· ἀνθρω-
πινότερον ὁ μὴ ματαίως· ἐχθραίνων ἀμύνεσθαι θέλει·
θεοσεβέστερον δὲ διὰ τὸ ἀληθεύειν. Ἐφη γὰρ ὁ Παῦ-
λος· Ἐχθρός ὑμῖν γέγονα ἀληθεύειν (2) ὑμῖν· Ὁ-
παῖον καὶ ἐν Ψάλμοις τὸ, *Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε,
Κύριε, ἐμίσησα*; Ἄλλ' οὐκ ἐπιβουλευτικὴν ἐχθραν
νοητέον, ἀλλὰ κωλυτικὴν, γεομένης κακίας εἰς πολ-
λοῦς. Δι' ἑαυτοῦ γὰρ ἢ καὶ δι' ἄλλου χρῆ τὴν δυνατὴν
προσάγοντα βόθθειαν θεραπεύειν· ἢ τὸ τελευταῖον
εὐχεσθαι περὶ τοῦ κολασθῆναι τὴν μοχθηρὰν ἕξιν,
ἔργον ἐκρίζωθῆναι ἀπὸ τοῦ ἔχοντος· οὐ διδακτικὸν
καὶ τὸ, *Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων,
καὶ τὸ, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν*. Ὁ δὲ μὴ
ψιλῶς ἀγαπῶν, καὶ περὶ τὸ καλῶς γενέσθαι αὐτῷ

Davidis. Fidens autem virtuti resurrectionis Salva-
toris, per quam et ipse dormiens suscitandus erat,
ait :

VERS. 7. *Non timebo millia populi circumdantia
me.* Prævidebat enim multa fore adversariorum po-
testatum millia, quæ sanctorum resurrectionem,
eorum saluti invidentes, interpellare vellent : quos
ego, inquit, nihili faciam, confisus propugnatori
meo, mortis victori ; qui contritis æreis foribus ve-
ctibusque ferreis contractis, oclusas a sæculo
portas mortis aperuit, notisque suis ibi degentibus,
e quorum numero David erat, ad resurrectionem
viam paravit. Quamobrem in alio psalmo dixit :
*Notas mihi fecisti vias vitæ : adimplebis me lætitia
cum vultu tuo* 31.

B

VERS. 8. *Exsurge, Domine, salvum me fac, Deus
meus. Quoniam tu percussisti omnes adversantes
mihi sine causa, dentes peccatorum contrivisti. Do-
mini est salus, et super populum tuum benedictio
tua.* Cum prospiceret salutem sibi, post dormitio-
nem sive obitum, salutari gratia atque beneficio
conferendam, ipsique fidem haberet ; certus hanc
nonnisi in resurrectione Salvatoris posse sibi ob-
venire, consequenter precatur accelerari Domini
resurrectionem, ut per eam et ipse salutem conse-
quatur. Quamobrem ait : *Exsurge, Domine, salvum
me fac, Deus meus* : gnarusque futurum Salvatore
omnium generis humani insidiarum, dæmonium
item et adversariorum potestatum victorem, ait :
*Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine
causa.* Hebraicum exemplar non sic habet, *sine
causa*, sed, *in maxillam* ; Septuaginta vero Inter-
pretes, *sine causa*, ediderunt, sive quia vetustiora
exemplaria variabant, ut quidam Hebræorum testi-
ficantur : sive ut a vocis vilitate declinarent.
Deum vero quasi tum dormientem adumbrans, cum
tentandi causa adversariis nos potestatibus tradi-
dit, ipsum a somno excitat. Et fortassis etiam
tunc Pater dormierit, cum Salvatore nostrum
pro nobis omnibus tradidit : excitatur autem ut
salutem ipsi conferat, percutiatque inimicos ejus,
cum Judæos, tum intelligibiles hostes, qui sine
causa ipsum oderunt. Nam vel cum iis qui se odio
habent vir sanctus pacificus est, inimicosque dil-
igit : humanius autem sentit qui cum non sine
causa alicui inimicus sit, ultionem expetit : reli-
giosius provero veri dicendi causa [tales inimicitia
suscipiuntur.] Ait enim Paulus : *Inimicus vobis
factus sum verum dicens* 32 : quale etiam in Psalmis
illud est : *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam* 33 ?
At non insidiantem inimicitiam hic intelligas vel-
lim, sed impediendam ; malitia scilicet in multis
diffusa. Sui namque vel etiam alterius causa co-
lendus observandusque est qui auxilium præstat ;
sive demum precandum est, ut de improbo affectu

D

31 Psal. xv, 40. 32 Galat. iv, 16. 33 Psal. cxxxviii, 21.

(1) In Hebraico legitur, *יהי* quod est *maxilla*.

(2) Forte legendum ἀληθεύων. Εδτ.

ultio sumatur; vel ut radicitus tollatur ab eo qui sic affectus est. Quam rem docet illud: *Præcamini pro iis qui vos molestia afficiunt*²⁷; et illud: *Diligite inimicos vestros*²⁸. Qui porro non leviter amat, procurat etiã ut inimicis bene contingat. Insuperque illud in septimo psalmo dictum: *Si reddidi retribuentibus mihi mala, declinam merito ab inimicis meis inanis*²⁹, perspicue docet neminem odio habendum esse. Cur itaque dictum est: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam*³⁰? Imo potius quis adeo impius, ut eum odio habeat, quem Deum arbitratur? Qui igitur Christum odio habent ac detestantur, Deum oderunt: nam, *qui me recipit, inquit, recipit eum qui me misit*³¹; et, *qui constitetur Filium, et Patrem habet*³², ac vice versa, *qui Filium odit, odit et Patrem*³³. Quisquis vero peccat, odit Deum: odit quippe sapientiam justitiamque, scilicet Christum. Ecquid mirum? quando se ipse peccator odit. Nam, ex Salomone, *qui deserit disciplinam, odit seipsum*³⁴. Itaque qui odit eos qui Deum oderunt, omnes, exceptis sane viris prudentibus ac religiosis, odio habebit; imo seipsum peccantem. Neque sane putandum, animalia esse quæ Deum oderunt: sed mala ipsa hominibus obvenientia, qualis est malitia, [Dei odium pariunt.] Ipseque injustus, quatenus injustus est, Deum odit; id ægente malitia quæ inest eidem: atque hæc vitia, eos ipsos. Sane ut a perfectione prodeunt justitia fonte procedit. Quisquis ergo odio aliquem habet, utpote inimica, perosa oportet esse potius quam cumbit; hujusmodi item illud est, odio habuerunt me gratis³⁵.

Eorum vero causa qui superius dixerant animæ eius, non est salus ipsi in Deo ejus, nunc ait, *Dentes peccatorum contrivisti*, hoc est, sermones et blasphema dicta adversum me prolata abstulisti; imo vero, eos qui talia adversum me spargebant, impios homines alienis malis gaudentes, contrivisti, vocesque eorum confudisti. Neque mihi uni post obitum, sed etiam universo, qui tuus futurus erat, populo resurrectionem parasti. Observandum autem est, loco illius vocis, *salus*, Hebraicam usurpatam esse vocem, quæ nomen *Jesu* exprimit: atque totius psalmi terminum, duo capita doctrinæ complecti; nimirum virtutem Domini salutarem esse; ipsumque populo suo, qui per ipsum salutem consecutus est, benedictionem impertiturum. Benedictio autem spiritualis prorsus est, ex hoc Apostoli dicto: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo*³⁶. Proindeque in Christi ortu Josepho dictum fuit ab angelo: *Et vocabis nomen ejus Jesum, ipse enim salvum faciet populum suum*³⁷, qui etiam populi, beati vocantur. Hæc speculationis more dicta sunt. Postest etiam dici isthæc, quæ tamen prophetice a Davide prænuuntiata fuerant, ad litteram impleta fuisse illo tempore ac rerum conditione, cum filius

συνεργεί, καὶ τὸ ἐν ἐξδόμῳ δὲ ψαλμῷ λεγόμενον· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἅρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός, σαφῶς διδάσκει μηδένα μισεῖν. Πῶς οὖν εἰρηται· Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα; Μᾶλλον δὲ τίς ἐστιν οὕτως ἄθεος, ὡς μισεῖν θν ἡγεῖται Θεόν; Ἀἴλον οὖν, ὡς οἱ μισοῦντες καὶ καταθεματίζοντες Ἰησοῦν μισοῦσι τὸν Θεόν· Ὁ γὰρ ἐμὲ, φησὶ, δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστελλαντά με· καὶ, Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· οὐκοῦν καὶ ὁ μισῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα μισεῖ. Καὶ πᾶς δὲ ἁμαρτάνων μισεῖ τὸν Θεόν· μισεῖ γὰρ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην, ἅπερ ἐστὶ Χριστός. Καὶ τί θαυμαστόν, ὅπου ἑαυτὸν ὁ ἁμαρτάνων μισεῖ; Κατὰ γὰρ Σολομώντα· Ὁ ἀπωθούμενος παιδεύεται μισεῖ ἑαυτόν. Οὐκοῦν ὁ μισῶν τοὺς μισοῦντας τὸν Θεὸν πλην λογίων τῶν εὐσεβεστάτων πάντας μισήσει καὶ ἑαυτὸν ἁμαρτάνοντα. Ὡστε οὐ ζῶα νομιστέον τὰ μισοῦντα τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοῖς λογικοῖς κακὰ συμβεβηκότα, οἷον ἡ ἀδικία· καὶ ὁ ἀδικος καθὼ ἀδικος μισεῖ τὸν Θεόν, τῆς ἐν αὐτῷ ἀδικίας τοῦτο ποιούσης. Καὶ δεῖ ταῦτα μισεῖν ἐχθρὰ τυγχάνοντα προηγουμένως ἡμῶν. Καὶ ὡς περ ἀπὸ τελειότητος ἔρχεται δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, οὕτω καὶ τὸ τοιοῦδε μίσος. Οὐκοῦν πᾶς ἐχθραίων τιμὴ ματαίως ἐχθραίνει· ὁ δὲ ἡ προῦκειτο δεῖξαι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐμίσησάν με δωρεάν.*

utpote inimica, perosa oportet esse potius quam cumbit; hujusmodi item illud est, odio habuerunt me gratis³⁵.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω εἰρηκότητας τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐκ ἐστὶ σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ, νῦν φησιν· Ὀδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας, τουτέστι τοὺς λόγους καὶ τὰς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας περιεῖλας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς κατ' ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα φεγεξάμενους, ἀσεβεῖς ὄντας καὶ ἐπιχαιρειστικῶς, συνέτριψας, καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν κατήσχυνας. Καὶ οὐ μόνον γε ἐμοὶ μετὰ τὸ κοιμηθῆναι καὶ ἀναστῆναι παρέσχου, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ μέλλοντι χρηματίζειν σου λαῷ. Τηρητέον δὲ, ὡς, ἀντὶ τοῦ Σωτηρία, ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ (1) τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα παρελιήπται· καὶ δὴ τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς δύο περιέχει διδασκαλίαν· ὅτι τε ἡ τοῦ Κυρίου δύναμις σωτηρίας ἐστὶ, καὶ ὅτι αὐτὸς τῷ αὐτοῦ λαῷ, τῷ δι' αὐτοῦ σεσωσμένῳ, τὴν εὐλογίαν παρέξει. Εὐλογία δὲ πάντως πνευματικὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἔπουραντοῖς ἐν Χριστῷ. Ἐνθεν ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος γενέσεως λέλεκται τῷ Ἰωήφ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ, οὗς καὶ μακαρίους ὁ λόγος ἔφασκε. Ταῦτα μὲν οὖν τις κατὰ θεωρίαν τῶν προκειμένων. Εἰποι δ' ἂν τις καὶ πρὸς λέξιν πεπληρωσθῆαι αὐτὰ· προλεχθέντα μὲν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ προφητικῶς ἐν καιρῷ τῆς περε-

²⁷ Luc. vi, 28. ²⁸ Matth. v, 44. ²⁹ Psal. vii, 8. ³⁰ Psal. cxixviii, 21. ³¹ Matth. x, 40. ³² ibid.

³³ Joan. xv, 23. ³⁴ Prov. xv, 32. ³⁵ Psal. xxxiv, 19. ³⁶ Ephes. i, 3. ³⁷ Matth. i, 21.

(1) Hebraica vox est: יֵשׁוּעַ.

στάσεως, ὀπηνίκα ὁ υἱὸς ἐδίωκεν αὐτόν, ἐπὶ πέρασ δὲ ἰγμένα μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἐν τῇ τοῦ πολέμου συμβολῇ πίπτει μὲν ὁ Ἀβσσαλώμ, πίπτουσι δὲ καὶ οἱ τὰ φίλα αὐτῷ φρονούντες· κρατεῖ δὲ ἡ τοῦ Δαυὶδ προῤῥήσις ἢ φήσασα· Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μυταίως· ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτρυνσας. Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ εὐδ' λαόν σου ἢ εὐλογία σου. Ἐλέγετο γούν ταῦτα προφητικῶς, ὡς ἂν ἦδη τοῦ λαοῦ σεσωσμένου, καὶ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ γεννημένου.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΨΑΛΜΟΥ Δ'.

(1) Εἰς τὸ τέλος ἐν ψαλμοῖς φῶδῃ τῷ Δαυίδ.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαυίδ.

Ὅσπερ πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης τέλος ἐστὶν (2). καταντῆσαι τὸν μετερχόμενον· οὕτω τέλος λογικῆς φύσεως, τὸ ἐν Χριστῷ ζωοποιηθῆναι πάλος ἐστὶν, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ὁ Παῦλος φησι λέγων τῷ ἰδίῳ τάγματι· Δοκεῖ μὴ. ἐν ὑπογράφειν ἀπάντων, ὡς αἱ ἐκάστου ζωοποιουμένου πρὸς τὴν ἀξίαν μετὰ βασιάνους. Ἡ καὶ τούτων χωρὶς ζωοποίησας δὲ πάντας Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ τοὺς τῷ Ἀδάμ ἀποθνήσκοντας βασιλεύει τῶν ζωοποιηθέντων· ἐφ' ὃ παρεκάλει τοὺς συνιέντας ἢ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφῆ. Παντὶ δὲ ἀγωνιζομένῳ τέλος ἢ νίκη. Πολλὰ μὲν οὖν αἱ κατὰ μέρος νικαί, καὶ τέλος ἢ ποτὲ μὲν λέγοντος Παύλου· Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· ποτὲ δὲ· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστην τετήρηκα· λοιπὸν ἀποδέξαι μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος. Οἱ οὖν ἐπιγεγραμμένοι εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυίδ, τέλος καὶ νικῆν ἀπαγγέλλουσι τοῦ Χριστοῦ λεγομένου Δαυίδ· καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς τέλος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, νικοποιοῦ. Παντὶ γὰρ νενικημένῳ περιποιήσεται νικῆν. Ὑπὸ Χριστοῦ γάρ τις νικῶμενος, τὴν κακίαν νενίκηκε, ταύτην ἐξαφανίζων τῷ ὑποτετάχθαι Χριστῷ. Νικᾷ γὰρ οὐκ ἔκοντας, ἀλλὰ πείθων ὡς λόγος Θεοῦ. Τοὺς δὲ τοιούτους ὕμνους ἢ ψαλμοὺς, εἰς τὸ νίκος, Θεοδοτίων ἐπέγραψε· Σύμμαχος δὲ, ἐπινίκιος. Οὕτω δὲ ναεῖν εὐλογον, κἂν μὴ τῷ Δαυίδ ὣσιν ἐπιγεγραμμένοι, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τυχὸν τῷ Ἀσάφ, ἢ τοῖς υἱοῖς Κορέ, τῷ τοὺς ἁγίους ἀναδεδέχθαι πάντας τὴν εἰκόνα Χριστοῦ. Τὸ δὲ ἐν ψαλμοῖς παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα καὶ Ἀκύλας, (sic) σαφέστερον ὁ Σύμμαχος, διὰ ψαλτηρίων ἐξέδωκε διδασκο. τὴν φῶδην εἰρησθαι. τὰ ψαλτήρια πλείω. ἔργα δι' ὧν ἕδεται τὸ εἰς τὸ τέλος, ἢ ὁ ἐπινίκιος, ἢ τῷ νικοποιῷ, ὃ δηλοῦν εἶκοι καὶ τὸ εἰς νίκος ἐν ὕμνοις παρὰ τῷ Θεοδοτίωνι. Αὕτη τοίνυν ἢ φῶδῃ, ἢ τὸ μελωδῆμα, ἢ ψαλμὸς τὴν εἰρημένην ἔχων ὑπόθεσιν ἐπαγγέλλεται ταύτην κοινώτερον μὲν ἐν τῷ προφῆτῃ Δαυίδ, μυστικώτερον δὲ τῷ Χριστῷ, τὸ πρόσωπον

A persequeretur eum ; sed ad terminum non multum postea deducta, cum in congressu praelii cecidit Absalom, ceciderunt pariter qui ejus partibus hærebant : obtinuitque prædictio illa Davidis : Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa : dentes peccatorum contrivisti. Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua. Hæc itaque propheticè dicta sunt, ac si populus jam salvus esset, et ad Davidis imperium reductus.

ENARRATIO PSALMI IV.

1. In finem in psalmis canticum David.

In finem in hymnis psalmus David.

Sicut cujusvis artis ac scientiæ finis est, ut quisquis ipsam adit ad perfectionem deveniat ; ita omnis rationalis naturæ finis est ut in Christo vitam accipiat, quemadmodum in prima ad Corinthios Epistola ait Paulus 38. Singulis post cruciatus pro merito suo vivificatis. Postquam autem Christus omnes qui in Adamo mortui erant, in seipso vivificavit, regnat in vivificatos : ad quam rem homines intelligentia præditos evocat inscriptio, in finem. Omni autem prælianti finis victoria est. Multæ porro sunt singulatim acceptæ victoriæ ; quarum finem describit Paulus, modo dicens : In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos 39 ; modo autem : Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus 40. Psalmi itaque, in finem ipsi David inscripti, finem prædicant ac victoriam Christi, qui David vocatur. Vice autem illius, in finem, secundum Aquilam, victoris, dicitur. Is enim cuilibet victo victoriam tribuet. Nam quisquis a Christo vincitur, malitiam vincit, ipsamque de medio tollit, quia subjicitur Christo. Neque enim invitos vincit ille, sed suasionem, utpote verbum Dei. Hujusmodi porro hymnos vel psalmos Theodotio, in victoriam, inscripsit ; Symmachus, triumphales. Eademque ratione intelligendum est etiamsi non Davidi inscripti sint, sed forte in finem Asaph, aut filii Core, quia sancti omnes pro imagine Christi habentur. Illud autem in psalmis quod in LXX et in Aquila legitur, apertius Symmachus cum psalteriis edidit ; docetque cum psalteriis canticum persolutum fuisse. Psalteria quippe instrumenta sunt, quibus illud in finem canitur, sive pro parte victoria, sive victori : quod ipsum significare videtur illud in victoriam in hymnis apud Theodotionem. Hoc igitur canticum, vel melodia, sive psalmus, memoratum habens argumentum, victoriam pollicetur, ex vulgatiore sententia Davidi, secundum arcanam vero significationem, Christo sanctorum

38 I Cor. xv, 22. 39 Rom. viii, 37. 40 II Tim. iv, 7, 8.

(1) Hebraica lectio est ; **בְּסוֹף הַתְּהִלִּים בְּפֶסֶד** : τῇ quæ sic ab Aquila exprimuntur, τῷ νικοποιῷ ἐν ψαλμοῖς μελωδῆμα τῷ Δαυίδ. A Symmacho autem, ἐπινίκιος διὰ ψαλτηρίων φῶδῃ τῷ Δαυίδ. A Theodotione, εἰς τὸ νίκος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ

Δαυίδ. Theodotionis diversam affert Theodoretus lectionem, nimirum, τῷ νικοποιῷ ἐν ὕμνοις, etc., sed prior germana.

(2) Sic lacera sunt hæc in mss.

personam assumenti, ipsorumque ærumnas quasi proprias, necnon sanctorum dilatationes sibi ascribenti; sanctorum quippe vox illa est, *tribulationem patientes, sed non angustiati*⁴¹; convertenti autem eos qui gravi corde sunt, quærentes vanitatem et loquentes mendacium. Melodia porro præter canticum videtur innuere mysticæ modulationis artificium: tum si ad rectam intelligendi normam deducatur, est vitæ institutum ad Dei gloriam, cum doctrina sana verbisque ad aliorum utilitatem concinnatis.

VERS. 2. *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me.* Præcedens psalmus dictus est cum fugeret David a facie Absalonis filii sui; præsens vero videtur post illum enuntiatus, post partam scilicet de Absalone victoriam: quo gesto, triumphalem hymnum victoriam præbenti Deo consecrat, præsentem videlicet psalmum; quo suadet nobis ut ne simus Dei erga nos beneficiorum immemores. Merito igitur in priori dicebat: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me*⁴²; in hoc autem, *in tribulatione dilatasti me.* Hæc sane loquitur de calamitate per Absalonem importata, in qua, cum Deum invocasset, propitium expertus est, et, cum propter populum et propter arcam Domini in ærumnis degeret, quietem ac *dilatationem*, cessante bello, ac profundissima pace se atque populum omnem excipiente, nactus est. Vel fortassis hæc dicit occasione lapsus cum uxore Uriæ, rebellionis filii, et reliquarum omnium calamitatum quæ ipsum domi exceperet. Cum enim propter hæc omnia sese afflictioni deditisset, ad pœnitentiam et confessionem sese vertisset, et quasi certatim supplicium in se de peccato sumpsisset, justitiæ operibus fructibusque recte factorum optimis Deum propitiatus, bonam assecutus promissionem, qua permotus in præcedenti psalmo prophetice dixit: *Tu autem, Domine, susceptor meus es, gloria mea et exaltans caput meum*⁴³, ac cætera, quæ priori sermone allata sunt; consequenter in hisce declarat: *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me. Miserere mei, et exaudi orationem meam.* Et primum, exauditus cum invocaret Dominum, non erigitur (25), neque in signum cadit: sed statim, de futuro sollicitus, precatur iterum, rogans Deum perpetuo sibi fore propitium. Supplicat autem exaudiri se ex misericordia, non ex debito. Etiam si enim ipsi aderat aliquis justitiæ fructus; at ipsi non considere se dicebat, sed Dei misericordiæ et miserationibus.

VERS. 3. *Filii hominum, usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium?* Eos qui aggravata mente sunt, tardique ad verbum divinum audiendum, graves corde vocavit, sive eos qui conscientia improbis cogitationibus onusta essent. Quos verbo incessens ait: *Usquequo in peccatis vestris perseverabitis, cum festinandum ad*

τῶν ἀγίων ἀναλαβάνοντι, τὰς δὲ θλίψεις αὐτῶν ἰδιοποιημένῃ καὶ τοὺς πλατυσμούς ἀγίων· ἀγίων γὰρ, φωνὴ τὸ, Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ σινοχορωρούμενοι· ἐπιστρέφοντι δὲ καὶ τοὺς ὅσοι τυγχάνουσι βαρυκάριοι, τοὺς τε ἀγαπῶντας τὰ μάταια καὶ ζητοῦντας τὸ ψεῦδος. Τὸ δὲ μελωδῆμα παρὰ τὴν ψῆδὴν εἰκε δηλοῦν καὶ τὸ τοῦ μυστικοῦ ῥυθμοῦ τεχνικόν· κατὰ δὲ ἀναγωγῆν ὀρθὴν, πολιτεία πρὸς δόξαν Θεοῦ μετὰ δογματῶν ὑγιῶν καὶ λόγων καὶ ἑτέροις ὠφελίμων.

Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με, εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐλέγετο ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ δὲ παρὼν εἰκεν ἐξῆς· ἐκεῖνῃ εἰρήσθαι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ νίκη· μεθ' ὃν ὕμνον ἐτινίκιον τῷ νικοποιῷ Θεῷ ἀνατίθῃσι τὸν παρόντα ψαλμόν, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς παιδευόμεθα μὴ ἀμνημονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Εἰκότως οὖν ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγεν· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με; ἐν δὲ τούτῳ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβεσσαλὼμ συμφορᾶς· καθ' ἣν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, ἔτυχεν αὐτοῦ ἐπήκτου· καὶ γενόμενος ἐν θλίψει διὰ τὸν λαόν, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνέσεως καὶ πλατυσμῷ ἤξιώθη, παυσάμενος μὲν τοῦ πολέμου, εἰρήνης δὲ βαθυτάτης διαλαβοῦσης αὐτὸν τε καὶ πάντα τὸν λαόν. Ἡ ἄλλως λέγει ταῦτα ἐπὶ τοῦ πταίσματος τῆς τοῦ Οὐρίου, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ ἐπανάστασις, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον κακὰ ἃ συμβέβηκεν αὐτῷ. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἑαυτὸν κακώσας, μετανοῶν τε καὶ ἐξομολογῆσαι ἑαυτὸν παραδούς, καὶ τῷ πταίσματι ἐφαιμίλλως ἑαυτὸν τιμωρησάμενος, ἔργους τε δικαιοσύνης καὶ καρποῖς ἀγαθοῦ πάσης εὐποίας τὸν Θεὸν ἱλασάμενος, καὶ τυχὼν ἐπαγγελίας ἀγαθῆς, δι' ἣν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ προφητικῶς ἔλεγε· Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψίων τὴν κροσάλην μου, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα παρίστη ὁ πρὸ τούτου λόγος, ἀκολούθως διὰ τῶν προκειμένων φησίν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ κτεληρὸν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Τὸ πρῶτον ἐπακουσθεὶς ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί τὸν Κύριον, οὐκ ἐπαίρεται οὐδὲ ἀπορῥαθυμεῖ· ἀλλ' εὐθύς περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου πάλιν δέεται, πάντοτε τὸν Θεὸν ἐπήκουον ἔχειν παρακαλῶν· ἰκετεύει τε κατ' οἶκτον ἐπακουσθῆναι, οὐ κατ' ὀφειλήν. Εἰ γὰρ καὶ παρῆν τις αὐτῷ καρπὸς δικαιοσύνης, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτῳ θαρσεῖν ἔλεγεν· ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἔλεψ· καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ.

Υἱοὶ ἀνθρώπων, ὥς ποτε βαρυκάριοι; ἴνα τί ἀγαπᾶτε μταιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Τοὺς τὴν διάνοιαν πεσπαχυμμένους, καὶ περὶ τὴν ὑπακοὴν τοῦ θεοῦ λόγου βραδεῖς, βαρυκαρδίους ὠνόμασεν, ἢ τοὺς βεβαρημένους τὸ συνειδὸς ὑπὸ μοχθηρῶν λογισμῶν· πλήττων δὲ τούτους τῷ λόγῳ φησίν· Ἐως ποτε ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις παραμένετε, σπεύδειν

⁴¹ II Cor. iv, 8. ⁴² Psal. iii, 2. ⁴³ ibid. 4.

ἴον ἐπὶ μετάνοιαν καὶ τὴν φίλην τῷ Θεῷ ἐξομολόγησιν; κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, ἴσκειν ὁ Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς περιστάσεσι ταρρατομένους, καὶ θορυβουμένους, καὶ πάντα μᾶλλον πράττοντας ἢ ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, ταῦτα λέγειν. Τί γὰρ χρὴ ταράττειν καὶ ταράττεσθαι, φησίν, ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς; Τί δὲ χρὴ ματαίωται; ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, ὡς βαρυκάρδιοι ἄνδρες; Τί δὲ τὸ ψεῦδος μετιέναι, τὸ ἀληθὲς καταλιπόντας; Ἄλλὰ γὰρ ἐντεῦθεν μαθόντες, ὅτι Θεὸς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ τῶν ὄλων ἔφορος καὶ προνοητής, ὁ μηδέποτε καταλείπων πάντα ὄσιον αὐτοῦ, ἀλλ' αἰεὶ θαυμαστὰ ἐπ' αὐτῷ δεικνύς, σπουδάζετε καὶ αὐτοὶ ὄσιοι γενέσθαι, εὖ καὶ ἀκριθῶς εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν ὡσπερ οὖν καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Κύριος εἰσακούσεται, ἐν τῷ κειραγένοι πρὸς αὐτόν. Ἐπακούσαντος δὲ ὑμῶν τοῦ Κυρίου, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν μεριμᾶν, ἔχοντας τὸ ἀσφαλὲς ἀπὸ τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Δόξα τε τοῦ Θεοῦ λόγος εἰεν ἂν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον (1)· ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας· Ἔως πότε, οἱ ἐνδοξοὶ μου; ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἔως πότε, ἡ δόξα μου; διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς νοερὰν ψυχὴν καὶ λογικὴν τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένην. Οὗς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτοὺς διαστρέφοντας ὁ λόγος ἐπονείδίζει, βαρυκαρδίους καλῶν, καὶ ἀνθρώπων υἱούς· δέον εἶναι υἱούς Θεοῦ, κατὰ τὸ· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

Καὶ γινώτε, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ. Ὁ προφήτης περὶ Χριστοῦ διδάσκει ἡμᾶς, ὅς ἐστιν ἀληθὴς ὄσιος, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ ἐψαλμῷ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐμαρτύρησαν, ὡς περὶ Χριστοῦ προφητευομένου λέγοντες εἰρησθαι τὸ, *Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν*. Δυνατὸν δὲ καὶ περὶ πάντος ὄσιου διδάσκεισθαι ἡμᾶς. Οὐ ταυτὸν δὲ ἐστὶ πιστεῦσαι, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ, καὶ γινῶναι, ὡς οὐδὲ ταυτὸν ἐστὶ τῆ ἀληθείᾳ πιστεῦσαι, καὶ γινῶναι τὴν ἀλήθειαν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ καὶ γινῶναι τὸν Θεόν. Οἱ ἀπόστολοι οὖν τῆ ἀληθείᾳ ἐπίστευον· ἀλλ' οὐ παντως ὅτε ἐπίστευον ἐγνώκεισαν αὐτήν. Ἀποδείξις δὲ τῶν εἰρημένων τὸ Εὐαγγέλιον, ἔνθα εἶρηται· Ἐάν μείνητε ἐν τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἀληθῶς μνησται μού ἐστε, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Πιστεῦσιν γὰρ τῆ ἀληθείᾳ, φησὶ, τὸ ἐγνώσεσθαι τὴν ἀλήθειαν· κατὰ γὰρ τοὺς προφήτας πιστεῦσαι δεῖ πρὶν συνιέναι καὶ λαλῆσαι· τοῦ μὲν Ἠσαίου λέγοντος· Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· τοῦ δὲ Δαυὶδ· Ἐπίστευσσα, διὸ ἐλάλησα. Ὅτι δὲ τὸ γινώσκειν τὸν Θεὸν τοῦ πιστεῦειν αὐτῷ διαφέρει, ἐν τοῖς Ψαλμοῖς ἀναγέγραπται διὰ τοῦ, *Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός· οὐ γὰρ τοῖς ἀπιστοῦσι φησὶ· Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός*. Ἐπὶ γινῶσιν οὖν ἡμᾶς ὁ λόγος προκαλούμενος ὑποβάλλει· καὶ τὴν τίνος γινῶσιν ἀνα-

A poenitentiam et ad dilectam Deo confessionem esset? Quod si historia spectetur, videtur David eos alloqui, qui in tentationibus et in eventibus variis turbantur, omniaque potius agunt, quam ad Deum confugiant. Quid opus, inquit, turbari ac tumultuari pro conditione temporum? Quid juvat se vanitati tradere, o gravi corde homines? Quid mendacium querere, relicta veritate? Quid potius ex hisce edocti, Deum ac Dominum esse omnium inspectorem ac moderatorem, qui nullum unquam sanctorum suorum deserit, sed mirabilia semper illorum causa efficit, curate vos ipsi ut sancti sitis, apprime gnari, Dominum vobis, perinde atque mihi propitium fore, si quando ad ipsum clamabitis. Si autem vos Dominus exaudierit, nulla ulterius vobis sollicitudo fuerit, cum ejus auxilium vobis sciat adfuturum. Gloria autem divini verbi fuerint filii hominum, juxta Aquilam et Symmachum; nam Aquila sic habet: *Usquequo, gloriosi mei?* Symmachus vero: *Usquequo, gloria mea?* videlicet propter animam intelligendi vi præditam et rationabilem, ad imaginem Dei factam. Quibus hic exprobrat Psalmista, eosque, utpote ad pejora versos, *gravi corde* homines, ac filios hominum vocat; quos filios esse Dei oportuisset, juxta illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁴⁴.

VERS. 4. *Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum*. De Christo nos Propheta admonet, qui verus sanctus est, ut in psalmo xv habetur, quem locum testificantur apostoli de Christo prophetice intelligendum, videlicet: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* ⁴⁵. Fieri tamen potest ut de sancto quolibet hic doceamur. Neque tamen idipsum est credere, *quoniam mirificavit Dominus sanctum suum*, ac cognoscere non idem esse credere veritati, et nosse veritatem; et credere Deo, ac nosse Deum. Apostoli certe veritati credebant; sed dum crederent, non prorsus noscebant illam. Quæ dici-mus probe commonstrantur ex hoc Evangelii loco: *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* ⁴⁶. Credunt enim, inquit, veritati, ut cognoscant veritatem: nam, secundum prophetas, credendum prius est quam intelligamus et loquamur, dicente Isaia: *Si non credideritis, neque intelligetis* ⁴⁷; et Davide: *Credidi, propter quod locutus sum* ⁴⁸. Quod autem discrimen sit inter Deum nosse et Deo credere, in psalmis describitur his verbis: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus* ⁴⁹: non enim hæc loquitur non credentibus: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus*. Cum itaque nos sermo ad cognitionem evocat, indicat simul cujus rei notitiam nos assequi oporteat; videlicet mirabiles effici sanctos,

⁴⁴ Psal. LXXXI, 6. ⁴⁵ Psal. xv, 10. ⁴⁶ Joan. viii, 31, 32. ⁴⁷ Isa. vii, 9. ⁴⁸ Psal. cxv, 10. ⁴⁹ Psal. xlv, 11.

(1) In Hebraico legitur יְדָבַר, id est, *gloria mea*, ut probe Symmachus interpretatur.

dum arcanorum mysteriorum sacrarumque speculationum mirabilibus admoventur : atque ipsi per Dei gratiam divinamque inspectionem mirabiles evadunt.

VERS. 5. *Irascimini et nolite peccare : quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Suadet iræ impetum cohibere, si quando vehementi commotione feratur, monetque ne quid ira impellente agatur : neque importune talia fatur. Nam quia ii qui a Davide stabant, rebellionem filii in patrem, uti par erat, indigne ferentes, in bellum contra Absalonem ira correpti proficiscebantur ; ideo sic eos compellere videtur : Vos quidem, o viri commilitones, qui vere *gloriosi* mei estis, utpote *filii hominum*, *gravi corde* præditi, et mortalis hujus vitæ vanitati hærentes, ignorantesque justum Dei contra impios judicium, irascimini adversus impium filium : ac jure quidem commoti, indigneque rem ferentes, in bellum proficiscimini. Ego vero vos omentis moneo, etsi merito ira percitos, ne sitis clementiæ patientiæque immemores, neu ita succenseatis, ut in peccatum labamini. Quamobrem dico : *Irascimini, sed nolite peccare.* Etiam si porro propter improbos Absalonis ausus animo, juxta Aquilam, commovemini, cavete tamen, ne prioribus peccatis novum adjiciatis, si in iracundia perseveretis. Deprehendes autem in historia ipsum admodum præcepisse ut filio parcerent.

VERS. 6. 7. *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino.* Etiam si ut homines mortales in multis cogitationibus, ira permoti, per diem versamini ; at in cubilibus quiete apud vos ipsos agentes, atque illa quæ in die perpetrastis vobiscum reputantes, compungimini. Ne igitur adversus eos qui vos facinoribus aggrediuntur, neque adversus filium patri rebellem ira concitemini : neu vos, lacessentibus licet impiis, atque ad iracundiam provocantibus, in peccata labamini ; imo potius, si quidem in tuto degere cupiatis, *sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino* ; neque conturbemini, utpote qui per justitiam in Dei familiam ascripti estis. Quandoquidem ille præ omnibus sacrificiis, justitiæ operibus et recte factis delectatur ; multo enim præstabilis est ita agere, quam irasci et ultionem meditari ; eam ob rem, rebellante filio, ea mihi una cura fuit, ut per justitiam Deum placarem : quare, cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, et, in tribulatione dilatasti mihi, quia cum sacrificassem sacrificium justitiæ, in ipso speravi.

Multi dicunt : quis ostendet nobis bona ? Alii quidem alia cogitantes, maximeque qui gravi corde sunt filii hominum, qui vanitatem vitæ diligunt, ac ignorant quæ vere bona sint, et cum neque sperent neque credant ea se visuros unquam, aiunt : *Quis ostendet nobis bona ?* Neque enim ea vident, quia

A λαθεῖν ἡμᾶς χρῆ, ὡς εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ τεθραυμαστωμένοι οἱ ὄντιοι, θαύμασι προσαχθέντες τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων καὶ τῶν ἁγίων θεωρημάτων, καὶ αὐτοὶ δεῖ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ θείαν ἐπισκοπὴν θαυμαστοὶ γενόμενοι.

Ἐπιγίνεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν καταρῦγητε. Συμβουλευεῖς κωλύειν τὸ τῆς ὀργῆς πάθος, εἰ ποτε ἀγανακτικῶς ἀνακινεῖται, μηδὲ εἰς ἔργον τὸν θυμὸν κινεῖσθαι παραινῶν. Οὐκ ἀκαίρως δὲ ταῦτά φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοῦ Ἀθεσσαλῶμ ὁρμῶντες εἰς πόλεμον, μετ' ὀργῆς ἐξήσσαν, ὡς εἰκὸς, οἱ μετὰ τοῦ Δαυὶδ, ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ τοῦ υἱοῦ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπαναστάσει· τούτου χάριν ἔοικε τοιαῦτά τινα πρὸς αὐτοὺς λέγειν· Ὑμεῖς μὲν, ὡ ἄνδρες σύμμαχοι, οἱ δὲ καὶ ἐνδοξοὶ μου, ὡς υἱοὶ ἀνθρώπων βαρυκάρδιοι τινες ὄντες, καὶ τῇ τοῦ θνητοῦ βίου ματαιότητι προσέχοντες, οὐκ εἰδότες τὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαιοκρισίαν, θυμοῦσθε κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς υἱοῦ· καὶ δικαίως κινούμενοι, καὶ ἀγανακτικῶς ὀργιζόμενοι, ἐπὶ τὸν πόλεμον ὁρμάτε· ἐγὼ δὲ τοῖς πᾶσι παραινῶ, εἰ καὶ εὐλογος ἡ ὀργὴ, ἀλλ' ὑμᾶς οὐ χρῆ τῆς οἰκειας ἐπιλανθάνεσθαι ἀνεξικακίας, οὐδ' ἐπὶ πλέον ἐξάπτεσθαι, ὡς καὶ ἐπὶ ἀμαρτίας ἐκπίπτειν. Διὸ φημι· Ἐπιγίνεσθε, ἀλλὰ μὴ ἀμαρτάνετε. Εἰ δὲ καὶ κλονεῖσθε, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὰς ψυχὰς διὰ τὰ τῷ Ἀθεσσαλῶμ προτετολημμένα, ἀλλ' ὄρατε μὴ καὶ ἐτέραν ἐπὶ ταῖς προτέραις προσθείητε ἀμαρτίαν, τῇ ὀργῇ ἐπιμένοντες. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν πολλὰ παραινοῦντα αὐτὸν φέισσθαι τοῦ παιδός.

Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον. Εἰ καὶ ὡς ἄνθρωποι θνητοὶ πολλὰ διανοεῖσθε μεθ' ἡμέραν ὀργιζόμενοι· ἀλλ' ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν ἐφ' ἡσυχίας, παρ' ἑαυτοῖς γενόμενοι, καταρῦγητε, τὰ δεῖ ἡμέρας ὑμῶν πεπραγμένα διαλογιζόμενοι. Μὴ γοῦν, φησιν, ὀργίξεσθε κατὰ τῶν εἰς ὑμᾶς πλημμελούντων, μηδὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος τῷ πατρὶ· μήτε αὐτοὶ ἀμαρτάνοντες, κἄν ἕτεροι ἀσεβοῦντες προκαλοῦνται ὑμᾶς εἰς ὀργῆς ἔργα καὶ εἰς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἀντὶ τούτων μᾶλλον, εἴπερ βούλεσθε τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον, καὶ μηκέτι ταραττεσθε, οἰκειωθέντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἐπειπερ ἀντὶ πάσης θυσίας χαίρει δικαιοπραγίαις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεις. Καὶ τοῦτο πολὺ βέλτιον πράττειν ἢ ὀργίξεσθαι καὶ ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν σπουδαῖζειν. Διὸ δὴ καὶ αὐτὸς, ἐπαναστάντος τοῦ υἱοῦ, περὶ τοῦτο μόνον ἐσπούδασα διὰ δικαιοσύνης τὸν Θεὸν ἱασκόμενος· ὄθεν, Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσηκούσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, καὶ, ἐν θλίψει ἐπέλευσάς μοι· ἐπειδὴ, θύσας θυσίαν δικαιοσύνης, ἐπ' αὐτὸν ἤλπισα.

Πολλοὶ λέγουσιν· Τίς δεῖξει ἡμῖν ἀγαθὰ ; Ἄλλοι μὲν φησὶν, ἄλλως διανοούμενοι, καὶ μάλιστα οἱ βαρυκάρδιοι υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ τὴν τοῦ βίου ματαιότητα ἀγαπῶντες, οὐκ εἰδότες τ' ἀληθῶς ἀγαθὰ, οὐδὲ ἐλπίζοντες, οὐδὲ πιστεύοντες ταῦτα ἔγχεσθαι, κασι· Τίς δεῖξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ ; (Ὁ γὰρ συνορῶσιν

αὐτὰ, τῷ μὴ καταυγάζεσθαι τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου· διὸ δὴ μόνα τὰ γεώδη καὶ φθαρτὰ ὑπολαμβάνοντες εἶναι ἀγαθὰ, περὶ ταῦτα ἀσχολοῦνται καὶ ταῦτα μεταδιώκουσιν. Εἰ δὲ τις αὐτοῖς περὶ τῶν θειοτέρων καὶ ἐπουρανίων λέγοι, ἐρωτᾶν εἰώθασιν· Καὶ τίς ἄρ' ἐστὶν ὁ δειξὼν ἡμῖν ταῦτα; Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν τοιοῦτοί τινες. Ἡμεῖς δὲ παρ' οἷς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ὦ Κύριε, καὶ τὸν δειξόντα καὶ τὸν δώσοντα ἡμῖν αὐτὰ ἐπιστάμεθα ὑπὸ τοῦ σου φωτὸς εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἐληλυθότες· Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου.

Ἀπὸ καρποῦ τοῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησας. Ἐπεὶ δὲ πολλοῦ τῶν Γραφῶν ἐν εὐλογίαις σίτος καὶ οἶνος τοῖς ἁγίοις κείνται ἐν ἐπαγγελίᾳ, ὡς τοῦ ἐναντίου τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἡ τούτων στέρησις· ἀξίον ἀποστῆσαι τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν ψαλμῶν ὑπολήψεως, τοὺς τε ἀκραιότερους τῶν πεπιστευκότων, καὶ τοὺς διὰ τὴν μικρότητα τῆς ἐπαγγελίας ἐτέρῳ Θεῷ ἀναπλαττομένῳ ὑπ' αὐτῶν βουλομένων προσκυνεῖν· καὶ φιλοτιμητέον τὸ ποικίλον τῶν σωματικῶν βρωμάτων ἀναγαγεῖν ἐπὶ ταῦτα, ὧν μεταλαμβάνουσα κατ' ἀξίαν ἐκάστη ψυχὴ ἀγιάζεται τε καὶ εὐσκετεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖται πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῇ ἔργα ἐπιτελεῖν· Ἐγὼ δὲ οἶμαι αὐτὰ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀνάγεσθαι. Καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν τηλικούτων ἁμαρτύρος δόξωμεν ἀποφαινεσθαι, ἀρκέσει ἡμῖν Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῇ αὐτῶς· *Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ ρουμηνίας σαββάτων· ἃ ἔστι σκιά τῶν μελλόντων.*

Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω, ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέκτισάς με. Ἔοικε δηλοῦν τὴν ἀβλαβῆ ἀνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς, συμφώνως τῷ θεῷ λόγῳ ἐσομένην μετὰ τὰς πρὸς τὰ κάλλιστα θεωρίας. Τάχα γὰρ ὅν τρόπον κατὰ τὸ σῶμα φαγόντες καὶ πίνοντες ἀνέσσω δέμεθα τῆς κατὰ τὸν ὕπνον· οὕτως οὐ πάντοτε δυναμένη διαρκεῖν ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ θεωρεῖν, ἐν καιρῷ ἐνατενίζει τοῖς κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν τῷ αὐτάρκει· εἴτα διανάπαυσιν ἠγούμεθα δηλοῦσθαι διὰ τοῦ· Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω.

Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶν, οἱ πολλοὶ ἄτε δὴ πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὀδεύοντες, δι' ἧς οἱ πολλοὶ βαδίζουσι, οὐκ ἐλπίζοντες, τίς δειξέι αὐτοῖς τὰ κατὰ ἀλήθειαν ἀγαθὰ, ἐν οἷν καὶ ἐλαίῳ καὶ σίτῳ πληθύνοντες, ὡς ἀγαθῶν τούτων ἀπολαύειν ἠγούνται· ἐμοὶ δὲ τῷ καταξιωμένῳ τοῦ φωτὸς τοῦ προσώπου σου, Κύριε, ἔδωκας εὐφροσύνην καρδίας· ἀλλ' οὐδὲ σαρκῶν οὐδὲ σωματίων, καὶ οὐ τὴν ἐξ οἴνου καὶ σίτου καὶ ἐλαίου σώμασι χορηγούμενην, ἀλλ' εὐφροσύνην τὴν κατὰ διάνοιαν. Μαθῶν γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ὁσῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ' ἔσται μοι και-

A vultus tui lumine non illustrantur : quamobrem rati sola terrena et corruptibilia bona esse, iis student, ea persequuntur. Quod si quis eos de divinis ac caelestibus alloquatur, rogare solent : Quis ergo est qui haec ostendet nobis? Eo illi modo affecti sunt. Nos vero apud quos *signatum est lumen vultus tui, Domine*, qui lumine tuo illustrati in eorum cognitionem venimus, probe scimus et quis ostendat et quis conferat illa : *Dedisti laetitiam in corde meo.*

VERS. 8. *A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt.* Quia in multis Scripturarum locis frumentum et vinum inter promissiones ac benedictiones ponuntur, atque ex adverso peccatoribus **B** eorumdem privatio denuntiatur; jam operæ pretium est, ut credentium simpliciores, necnon eos qui ob promissionis tenuitatem deum alium, quem ipsi sibi comminiscuntur, adorare volunt, ab opinione atque sententia hujusmodi, ex literæ vilitate concepta, retrahamus. Et summo quidem opere curandum, ut varios illos corporales cibos ad alios referamus, quæ pro merito refecta anima quæque, sancta efficitur, bene valet, viresque accipit ad ea opera, quæ sui officii sunt exsequenda. Ego vero aestimo ipsa etiam ad futurum sæculum reducenda. Ac ne de tantis rebus videamur sine testimonio sententiam ferre, sufficiat nobis Paulum asserre in Epistola ad Philippenses idipsum docentem his verbis : *Nemo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi aut neomeniæ sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum* ⁸⁹.

VERS. 9, 10. *In pace in idipsum dormiam et requiescam; quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.* Indicare videtur innoxiam quietem animique remissionem, quæ post præstantissimarum rerum contemplationem, ut divino verbo convenit, sumenda est. Fortasse enim sicut post cibum potumque corporalem, quiete illa egemus quæ per somnum sumitur, ita cum non valeat anima semper ac sine intermissione contemplationi vacare, certo quidem tempore spiritualia respicit ac pro viribus speculatur; deinde vero requiescit : quam putamus requiem his significari : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

D Illi certe, ait, qui multi numero sunt, multi namque in lata spatiosaque via gradiuntur; non sperantes adesse quempiam, qui ostendat ipsis ea quæ secundum rei veritatem bona sunt; vino, oleo atque frumento affluentes, iis se tanquam vere bonis frui arbitrantur. Mihi vero, quem lumine vultus tui dignatus es, Domine, cordis lætitiā dedisti; non illam sane quæ carni corporique competit, neque illam quæ frumento, vino et oleo affertur, sed lætitiā quæ mente percipitur. Cum enim a Salvatore exque promissis tuis edidicerim, etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates in præsentī vita non deficiant, futurum tamen

⁸⁹ Coloss. II, 16, 17.

mihī tempus quo a corpore decedam, ac in pace dormiam, et a corpore liberabor; persuasus plane sum tunc mihī adfore lætitiæ finem ac consummationem; cum scilicet me sopor ille mortisque somnus comprehenderit. Tunc enim tu ipse, Domine, me tali spe bona instructum excipies et in cœlestibus mansionibus collocabis. Observa porro etiam hoc loco diapsalmatum distinctiones, quæ vel sententiæ mutationem indicant, vel fortasse melodiam conversam, sive denique rhythmum.

Asterius autem arianus hunc psalmum sic exposuit: Quare, in finem in hymnis, inscriptus hic psalmus est? Quia probe cœpit, ac probe vitam obiit: vel, quia male inceperat, cum Uriæ uxorem abluentem se conspicatus, ipsi stuprum intulit; bene autem se gessit quod præacta pœnitentia vita functus sit. Ideoque, in principium in vituperiis, in finem in hymnis dicatur. *Psalmus Davidi*, id est, pœnitentiæ opera, quia ubi abundavit delictum, superabundavit justitia⁵¹. Quamobrem ait: Cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, justitiam suam David pœnitentiam vocat. Vidit Deus emundatam animam, admisitque orationem. Sive fortasse quia in præcedenti psalmo, cum ab Absalone bello impetitus lugeret, interveniens oratio tyrannum de medio sustulit; ceu interrogatus quare ratione Absalonem debellaret, respondet initio psalmi. Sicut enim, inquit, post peccatum meum Deus illum adversum me suscitavit, sic pœnitenti victoriam paravit. Cur autem vel ipso invocandi tempore exauditus est David? Quia increpatus a Nathan protinus ad pœnitentiam versus est: quapropter cum precaretur, subito exauditus est. Nam Deus, qui omnia quæcumque vult facit⁵², statim exaudit; et adhuc loquente homine dicit: Ecce adsum⁵³.

Deinde vero postquam familiaribus dixisset quo pacto statim exauditus esset, sermonem vertit ad Deum, propitiantique sibi gratias agit, in tribulatione dilatasti mihi. Æruminarum fluctus, inquit, repentina tranquillitas compescuit: fameque confectum me fructu frumenti, vini et olei dilatasti; ut non solus ego, sed omnes subditi mei ea copia fruercntur. Quamobrem hæc inferius subjungit, a fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt: illorum, inquit, abundantia cordis mihi lætitia fuit. Illud autem ab ipsa historia ediscimus. Nam cum bello impetitus ab Absalone fugeret in deserta atque montes, fame ac rerum penuria, eo tempore calamitatis, afflictatus, ejus angustias Deus consolatur. Primus enim Siba, ex domo Saulis famulus, attulit ipsi panes ducentos, vinum, palathas et uvas passas: postea vero Berzelli Galaadites ob-

ρὸς ὁ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ' ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος· εὐ δὲ ἀκριβῶς πέπεισμαι, ὅτι τότε μοι παρέσται τὰ τέλη τῆς εὐφροσύνης, ἐπειδὴν ἡ κοίμησις με καταλάβῃ καὶ ὁ κατὰ τὸν θάνατον ὕπνος. Τότε γὰρ σὺ αὐτὸς ὁ, Κύριε, μετὰ τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐλπίδος ἀναλαθὼν με κατοικιεῖς ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς. Σημειῶσαι δὲ κἀναυθὰ τὰς ἐπὶ τοῖς διαψάλμασι διαστολάς, ἧτοι τῆς διανοίας ἐναλλαγὴν περιστάσας, ἢ τάχα μεταβολὴν τοῦ μέλους ἐναλλάττοντος, ἢ τὸν ῥυθμόν.

(1) Ἀστερίος δὲ ὁ ἀρειανὸς οὕτως τὸν ψαλμὸν ἐξηγήσατο· Διὰ τί, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, ἐπιγέγραπται ὁ ψαλμὸς; Ἐπειδὴ καλῶς μὲν ἤρξατο, καλῶς δὲ τὸν βίον ἐτέλεσε· ἢ ἐπειδὴ κακῶς μὲν ἤρξατο, θεωρήσας τὴν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα λουομένην καὶ μοιχεύουσα· καλῶς δὲ, μετανοήσας, τὸν βίον ἐτέλεσε· διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν ψόφοις, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις. Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ἡ πρᾶξις τῆς μετανοίας· καὶ ἐπειδὴ ὅπου ἐπελέοναsen ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ δικαιοσύνη, διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με ἰσηκούσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου. Δικαιοσύνην γὰρ αὐτοῦ νῦν λέγει ὁ Δαυὶδ τὴν μετάνοιαν. Εἶδεν ὁ θεὸς καθάρθεισαν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐδέξατο τὴν προσευχὴν. Ἡ ἐπειδὴ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὸν διωγμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼν ὠδύρετο· προσευχὴ δὲ μεσιτεύσασα τὸν τύραννον ἀνέειλεν· ὡς, ἐρωτηθεὶς πῶς τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ἐνίκησεν, ἀπεκρίνατο τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, ἀμαρτήσαντί μοι ὁ θεὸς αὐτὸν κατ' ἐμοῦ ἤγειρεν, οὕτως μετανοήσαντα τὴν κατ' αὐτοῦ ἐδωρήσατο νίκην. Διὰ τί δ' ἐν αὐτῷ τῷ ἐπικαλεῖσθαί εἰσηκούσθη ὁ Δαυὶδ; Ἐπειδὴ, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ Νάθαν, εὐθύς εἰς μετάνοιαν ἐκάμφθη, διὰ τοῦτο εὐθύς προσευχόμενος εἰσηκούσθη. Ὁ γὰρ πάντα ποιεῖν ὅσα βούλεται, ὁ θεὸς, ὑπακούεται παραχρῆμα, καὶ ἐπι λαλοῦντος ἔρει ὁ θεός· Ἰδοὺ πάρεμι.

Εἶτα εἰρηκὼς τοῖς πλησίον ὅπως τάχιον εἰσηκούσθη, πρέπει τὸν λόγον πρὸς τὸν θεὸν, καὶ τῷ εἰσηκούσαντι εὐχαριστεῖ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι. Τὰ κύματα τῶν θλίψεων, φησὶν, ἢ ταχεῖα γαλήνη διέλυσε, καὶ λιμῷ με τηχόμενον ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου ἐπλούτισας, ὡς μὴ μόνον ἐμὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀπολαῦσαι. Διὸ ὑπωκαταθὰς ἔλεγεν· Ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. Ἡ ἐκείνων συνουσία εὐφροσύνη καρδίας μοι γέγονεν. Τοῦτο δὲ μανθάνομεν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ὅτε γὰρ πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ἔφυγεν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν, λιμῷ καὶ ἀνάγκῃ ὡς ἐν διωγμῷ ἐκρατήθη· ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτοῦ τὴν ἀνάγκην παρεμύθησατο. Πρῶτος γὰρ ὁ Σίβα ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Σαούλ ἤνεγκεν αὐτῷ κροτους διακοσίους, καὶ οἶνον καὶ παλάθας καὶ σταφίδας· εἶτα μετὰ τούτων Βερζελλὶ ὁ Γαλααδίτης, καὶ

⁵¹ Rom. v, 20. ⁵² Psal. cxliii, 3. ⁵³ Isa. lviii, 9.

(1) Hæc in codice Taurinensi ab amanuense adjuncta sunt, nec habentur in aliis mss.

αὐτὸς αὐτῷ προσήνεγκε δέκα κοίτας, ἵνα μὴ χαμευνῇ, καὶ ἀμφιτάπητας, τοὺς καλουμένους νῦν τυλοτάπητας, καὶ ὄνου κεράμια καὶ πυροὺς καὶ κριθᾶς καὶ ἄλευρον καὶ κύαμον καὶ φακόν, καὶ μέλι καὶ βούτυρον, καὶ πρόβατα, καὶ γαλαθινὰ μοσχάρια· Εὐχαριστῶν οὖν ἐπὶ τούτοις φησὶν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι.

Τί δέ, λέγων εἰσηκούσθη, μὴ μακρὸν κατέτονας λόγον; Μὴ πλατύν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατέγραφας πύνακα; Οὐδαμῶς, φησὶν ὁ Δαυὶδ· οὐ γὰρ χρῆζει πολυλογίας ὁ θεός, ὁ καὶ μόνῃ στεναγμῷ ἀρχούμενος. Τοῦτο μόνον ἔλεγον προσευχόμενος· *Οικτερήσον, καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου*. Εἰποι δὲ ταῦτα καὶ ὁ ληστής ἐν τῷ σταυρῷ πρὸς τὸν Κύριον· εἰπὼν γὰρ καὶ ἐπικαλεσάμενος ἐν τῇ αὐτοῦ θλίψει· *Μνήσθητί μου, Κύριε, δευρ ἔλθης ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*, εἰσηκούσθη, καὶ ἀντὶ σταυροῦ τὸν παράδεισον ἔκτισε, καὶ πολίτης γέγονε τοῦ οὐρανοῦ. Αὐτὸς καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους βοήσεται· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως ποῦτε βαρυκάρδιοι*; θεάσαθε τὴν κτίσιν τῶν κτίστων συμπάσχουσαν. Εἰ, τὸν Λάζαρον τετραήμερον ἀπὸ τοῦ τάφου πρέχοντα ἰδόντες, οὐκ ἐπιστεύσατε, νῦν γοῦν προσκυνήσατε τοῦ Σταυρωθέντος τὴν δύναμιν· νεκροὺς ὁ σεισμὸς ἀνέστησεν, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ καθεύθετε. Διὰ τί βαρυκάρδιοι; Τοῦτο μὲν διὰ τὸ μὴ κατανοῆσαι τοὺς θαύμασιν, τοῦτο δὲ διὰ τὸ ἐξ ἀφροσύνης βαρέως κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὀργίζεσθε. Μάρτυς ἡ Γραφὴ εἰπούσα· *Βαρὺ λίθος καὶ δυσθάσκευτος ἄμμος· ὀργὴ δὲ ἀφρονος βαρυτέρα*· ὅτι οὔτε νοουθεσίᾳ θέλεται, καὶ θαύματα βλέπων ὀργίζεται.

Ἴνα τί ἀγαπᾷς ματαιότητα, τὸν Βαραββάν τοῦ Χριστοῦ προτιμήσαντες, τὸν φονέα ὑπὲρ τὸν ζωοποιόν, τὴν βασιλείαν τοῦ Καίσαρος ὑπὲρ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἄμμου παραλίᾳ βαρυτέραν ὑπὲρ τὴν δικαιοσύνην, τὰ πρόσκαιρα ὑπὲρ τὰ αἰώνια, τὴν φθορὰν ὑπὲρ τὴν ἀφθαρσίαν; Ἄλλὰ πρὸς τοῦτοις καὶ ζητεῖσθε ψεῦδος, ψευδομάρτυρας ἐξωνοῦμενοι κατὰ τῆς ἀληθείας λέγοντας· *Τοῦτον εὐρομεν διατερέγοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα τῷ Καίσαρι φόρον διδόναι. Ἀνασελεῖ τὸν λαὸν διδάσκων. Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν*. Καὶ τί ἐκακοποίησεν; ὅτι νοσοῦντας λάσατο, ὅτι δαίμονας ἐφυγάδευσεν, ὅτι νεκροὺς ἤγειρεν, ὅτι ἐκ πέντε ἄρτων Ἰσραηλίτους χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ διέθρεψε χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδῶν; Ἐτι ἡ τροφή ἐν τῷ λάρυγγι καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ στόματι. Καὶ τοῖς τῷ Ἀβεσσαλωμ συναποξενωθεῖσιν ἔλεγεν ὁ Δαυὶδ· *Τί τῷ ἀτάκτῳ παιδί συναπήχθητε; Τί τὸν Υἱὸν κατὰ πατρός ἀλείφετε; Τί τῇ ματαίᾳ βουλῇ τοῦ Ἀχιτόφελ ἠκολουθήσατε; Εἰ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτου ἄξιός, ὁ κατὰ πατρός ἀκονῶν ξίφος οὐκ ἀξίος ἐστὶν ἄποθανεῖν;* *Ἴνα τί οὖν ἀγαπᾷς ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;* Ψεῦδος λέγει νῦν πᾶν πρᾶγμα μάταιον, ταχέαν τὴν πτώσιν καὶ μεταβολὴν ἔχον. *Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικήσου.*

tulit ipsi decem lectos ne humi cubaret, et amphitapetia quæ jam tylotapetia vocantur, vini vasa figlina, frumentum, hordeum, farinam, fabas et lentas, mel et butyrum, oves et lacteos vitulos. De his itaque gratias agens ait, in tribulatione dilatasti mihi.

Cur autem eum te exauditum ais, non prolixum sermonem contexuisti? Quare non longam nominum verborumque paginam exarasti? Nullatenus, inquit David, neque multo sermone opus Deo est, cui vel solus gemitus sit satis: illud tantum in oratione dixi, Miserere mei, et exaudi orationem meam. Illud etiam Domino dixerit in cruce pendens latro, qui in cruciatu ipsum invocavit his verbis: Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum⁵⁴. Is item exauditus est, ac crucis loco paradikum incolit, atque inter cives cæli ascriptus, sic Judæos clamans compellabit: Filii hominum, usquequo gravi corde, res creatas conspiciatis Creatori condolentes? Si quatruiduanum Lazarum e sepulcro currentem cum videretis, non credidistis, at nunc saltem Crucifixi potestatem adorate: mortuos terræ motus excitavit, et vos in infidelitate vestra dormitis. Quare gravi corde præditi? Scilicet quia ob mirabilia gesta non compungimini; sive ex stultitia graviter Christo succensetis. Hujusce rei testis est Scriptura quæ sic habet: Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti gravior⁵⁵; quia neque monitis allicitur, et miracula cum videt, iram concipit.

Ut quid diligitis vanitatem; qui Barabbam Christo prætulistis, homicidam vitæ auctori, regnum Cæsaris regno cælorum, peccatum arena maris gravius justitiæ, temporanea æternis, corruptionem incorruptioni? Sed et insuper quæritis mendacium, falsosque testes contra veritatem conducitis hæc dicentes: Hunc invenimus subvertentem populum, et prohibentem tributa dare Cæsari. Commovet populum docens⁵⁶. Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum⁵⁷. Quid autem mali fecit? an quia ægros curavit, dæmones fugavit, mortuos suscitavit? an quia ex quinque panibus totidem millia hominum in eremo satiavit exceptis mulieribus et parvulis? Adhuc esca in gutture ipsorum erat, dum mendacium in ore. Atque iis qui ad Absalonem desciverant aiebat David: Cur cum improbo filio defecistis? Cur filium adversus patrem concitatis? Quare vanis Achitophelis consiliis morem gemitis? Si is qui maledixerit patri vel matri morte dignus est, qui contra patrem gladium acuit quot mortibus ac suppliciiis dignus? Ut quid igitur diligitis vanitatem et quæritis mendacium? Mendacium vocat quodcumque vanum opus, cujus prompta ruina, repentina mutatio. Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant⁵⁸.

⁵⁴ Luc. xxiii, 42. ⁵⁵ Prov. xxvii, 3. ⁵⁶ Luc. xxiii, 9. ⁵⁷ Joan. xvii, 30. ⁵⁸ Psal. lxi, 40.

INTERPRETATIO PSALMI V.

A

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΨΑΛΜΟΥ Ε΄.

1. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur psalmus David.*

In finem hymnus gratiarum actionis canitur pro anima sive pro Ecclesia, quæ in divinam hæreditatem Dei famulis præparatam ducitur. Est quippe hæreditas Deum .colentibus parata, et hæc quidem non corruptibilis, neque in divitiis sensum moventibus consistit. Dicitur enim inducendos hæredes ipsius esse, *in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam, immarcescibilem, conservatam in cælis*⁵⁹. In illam eos qui digni sunt evocans Salvator ait: *Venite qui a dextris meis estis, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum*⁶⁰. Hujus amore captus qui præsentem psalmum recitat, Deo qui ipsam præparavit orationem emittit, ut dignus habeatur qui eam secundum testamentum novum consequatur, ita ut inscriptione illa, *pro ea quæ hæreditatem consequitur*, suam ipsam animam significet.

VERS. 2. *Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum.* Sane verba ore prolata auribus percipiuntur et audiuntur: clamor autem, non quidem verbis, etiamsi ipsi dicant Deum universorum se cognoscere, ac labiis confiteri; sed in corde, sive in mente eorum existit: ac ne una quidem vera de Deo cogitatio erat. Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus. Insiptens autem admodum vere ac germane dicitur qui negat Deum. Nam si *initium sapientiæ timor Domini*⁶¹, despectio ac contemptus Dei, oppositus sapientiæ fuerit.

VERS. 4. *Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam: mane adstabo tibi et videbis me.* His docetur anima quæ hæreditatem accipit, diurnorum operum primitias divino esse cultui consecrandas: quod utique non faceret, si in ipso cubili in ejus oblivionem veniret.

VERS. 5, 6. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es: neque habitabit juxta te malignus, neque permanent injusti ante oculos tuos.* Utpote quæ digna habita sit quæ promissorum bonorum hæreditatem acciperet, iniquos sibi oculis subjicit. Iniqui enim etiamsi antequam prævaricarentur juxta te habitaverint, quemadmodum ii qui Moysis legem acceperunt; at postquam prævaricati sunt, nullatenus in pristino loco manent: tu vero oderis eos qui a Dei cultu recessere, quanto tempore ii odio digna perpetrant.

VERS. 7, 8. *Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus.* Non solum eos qui olim, sed etiam eos qui jam operantur iniquitatem, si quidem in malitia perseverent, odit Deus: æ præ omnibus perniciæ tradit

Eis τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομώσης ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ.

Eis τὸ τέλος χαριστήριος ὕμνος ᾄδεται ὑπὲρ τῆς ἀγομένης ψυχῆς, ἥτοι Ἐκκλησίας, εἰς θείαν κληρονομίαν ἡτοιμασμένην τοῖς τοῦ Θεοῦ θεραπευταῖς. Ἔστι γὰρ κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον· Ἔστι δὲ αὐτῇ οὐ φθαρτὴ καὶ ἐν αἰσθητῶν πλοῦτῳ ἔχουσα εἶναι. Εἴρηται γὰρ εἰσαγάσθαι τοὺς ταύτης κληρονόμους εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάρτανον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς. Εἰς ταύτην τοὺς ἀξιότους καλῶν ὁ Σωτὴρ· Δεῦτε ἐκ δεξιῶν μου, εἰπερ (sic) οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Ταύτης ἔρωτα λαβὼν ὁ τὸν ἐγκείμενον ψαλμὸν λέγων, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ εὐτρεπίσαντι αὐτὴν Θεῷ, ἵνα ἀξιοῦσθαι κληρονόμος αὐτῆς κατὰ τὴν καινὴν διαθήκην ἀναδειχθῆναι· ὡς καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς σημαίνει τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομώσης.

Τὰ ῥήματά μου ἐνωτίσαι, Κύριε, σῖνες τῆ κραυγῆ μου. Τὰ μὲν οὖν ῥήματα διὰ στόματος ἐπαγγελδόμενα ὡσὶν ἀκούεται καὶ ἐνωτίζεται· ἡ δὲ κραυγὴ οὐ διὰ τῶν λόγων, κἂν αὐτοὶ εἰδέναι ἐκκαὶ ὁμολογεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τοῖς χεῖλεσι φάσκοιεν· ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, τουτέστιν ἐν τῇ διανοίᾳ· οὐδὲ μία τις ἀληθῆς περὶ Θεοῦ ὑπῆρχεν ἔννοια. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βίος. (1) Ἀφρων δὲ ἀληθέστατα καὶ φυσικώτατα ὁ ἀρνησθεὸς ὠνόμασται. Εἰ γὰρ σοφίας ἀρχὴ φόβος Θεοῦ, ἀφοβία καὶ ἀθέτησις τουναντίον ἂν γένοιτο τῆς σοφίας.

Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε, τὸ πρῶτ ἐξακουσῆ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοὶ καὶ ἐπόψῃ με. Παιδεύεται διὰ τούτων ἡ κληρονομώσα τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερινῶν πράξεων τῇ πρὸς Θεὸν ἀνατιθέναι λατρεία· ὅπερ οὐκ ἂν ἐποίηε μὴ καὶ ἀπὸ κοίτης ἔχουσα τὴν ἀγνοσίαν.

Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομιᾶν σὺ εἶ· οὐ παροκίσει σοὶ πονηρομένοσ, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Ὡς ἂν ἤξιωμένη τῶν ἐπιγγελεμένων ἀγαθῶν ἡ κληρονομώσα, τοὺς ἀνόμους ἐπιδείκνυσιν ἑαυτῇ. Οἱ γὰρ παράνομοι, εἰ καὶ πρὸ τοῦ παρανομησαι παρῴκησάν σοὶ ποτε, καθάπερ οἱ τὸν Μωϋσέως δεξάμενοι νόμον, ἀλλὰ παραβάται γεγονότες οὐ μένουσιν. Μισεῖς δὲ καὶ τοὺς ἔξω τῆς θεοσεβείας ἐν ζωῇ μίσους ἄξια πράττουσιν.

Ἐμίσησας, Κύριε, πάντας τοὺς ἐργαζόμενους τὴν ἀνομίαν, ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσεται Κύριος. Οὐ τοὺς ποτε ἐργαζομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτι καὶ νῦν ἐργαζομένους, ὡς ἂν ἐπιμένοντας τῇ κακίᾳ, μισεῖ ὁ Θεός. Παρὰ πάντας δὲ τούτους ὁ σω-

⁵⁹ I Petr. 1, 4. ⁶⁰ Matth. xxv, 34. ⁶¹ Psal. cx, 40.

(1) Vide notam in psal. xvii.

λείξ παραδίδουσι τοὺς μὴ μόνον κατὰ ἀπάτην λογιζομένους τὰ ψευδῆ, ἀλλὰ καὶ λαλοῦντας αὐτὰ, καὶ ἑτέροις διακονομένους, ὅποιοι τυγχάνουσιν οἱ ἄθεοι, αἰρῶσιώται. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸν ἄνδρα αἱμάτων βδελύσσεται Κύριος, καὶ ἐν τῇ ἰσῆ τούτῳ τιμωρίᾳ καὶ τὸν ὄδλιον τίθησιν. Ὁ δὲ βδελυγμὸς ὑπερβάλλουσαν ἀποστροφὴν, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ βιάσματι, τοῦ βδελυσομένου πρὸς τὸν βδελυκτὸν παρίστησι.

Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἔσκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. Χριστὸς δὲ ἡ δικαιοσύνη· αὐτὸς γὰρ ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαία. Ματαία δὲ καὶ τῶν ἔξω σοφῶν ἡ καρδία περὶ ὧν εἴρηται· Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι· ὧν ὁ λάρυγξ ἀπέπνει νεκρὰ δόγματα, τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ λόγον μὴ διδασκόντων, τὸν δὲ ψευδῆ καὶ νεκρὸν· Κρίνον αὐτούς. ὁ Θεὸς, τοὺς ἐπιβουλεύοντάς μου ταῖς περὶ τῆς κληρονομίας ἐλπῖσιν· οὗτοι γὰρ σε παραπικραίνουσι. Κρίνον· σὺ γὰρ σώζειν σπουδάζοντος, πολεμοῦσιν ἐπιβουλεύοντες. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη κριθέντας ὠφελήθηται, τοῦ πλήθους τῶν ἀσεβημάτων ἔξω γεγεννημένους.

Καὶ ἐθφρανήτωσαν πάντες οἱ ἐλαλιζοντες ἐπὶ σέ, εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται καὶ κατωκνηρώσει ἐν αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἠυφράνθησαν οἱ τὴν αὐτοῦ παραδοχήσαντες ἐνανθρώπησιν· ἦτις τοῖς προφήταις καὶ τοῖς νοοῦσι τὰ τούτων ἠλπίζετο. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ γεγονώς, προσλήψαι σαρκὸς, ἵνα σκηνώσῃ ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν αὐτῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· οἱ καὶ εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, ὀρῶντες τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τὴν δόξαν, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· οἱ καὶ φασιν· Εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν, ἔχοντες θεωρίαν τῆς δόξης αὐτοῦ, καθ' ἣν Μονογενὴς παρὰ Πατρός ἔστιν.

Καὶ κυχῆσονται ἐκ σοὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ δρομά σου, ὅτι σὺ εὐλογῆσεις δίκαιον. Ὁσιος λόγου κυχῆσεως, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· Μηδεὶς κυχάσθω ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὁ προφήτης· Μη κυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξης· οὐ τοιαύτη τυγχάνει ἡ τοῦ λέγοντος· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο κυχῆσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ, Ὁ κυχώμενος, ἐκ Κυρίου κυχάσθω. Τοιοῦτο περὶ ὧν ὁ λόγος, ἡγαπηκῶτων αὐτοῦ τὸ ὄνομα. Προαιρέσει γὰρ, οὐ φόβῳ, τετιμηκότες ἔκαυχῶτο. Αἴτιον δὲ τῆς κυχῆσεως τὸ τῶν ἐπουρανίων τυγχάνειν εὐλογίων· περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Καὶ τέλος δὲ ἀγαθῶν τῆς ἐλπικομένης κληρονομίας

A eos, qui non modo per fallaciam mendacia cogitant; sed etiam illa proferunt, aliisque ea in re administrant: cujusmodi sunt athei et hæretici. Sed plus quam eos omnes, virum sanguinum abominatur Dominus, ac viro item doloso par supplicium destinat. Abominatio autem extremam abominantis in abominatum aversionem, utpote in scelerissimo scelere, significat.

VERS. 9. Domine, deduc me in justitia tua: propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam. Christus sane justitia est; ipse namque nobis a Deo factus est sapientia, justitia item, sanctificatio et redemptio.

VERS. 10, 11. Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est. Vanum quoque est cor B exoticorum philosophorum, de quibus dicitur: Dominus novit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt⁶⁵: quorum guttur mortifera exhalat dogmata, cum non vivificum Dei verbum doceat, sed mendacia et mortua proferat verba. Judica illos, Deus, qui meæ de futura hæreditate spei insidiantur: nam ii te summe irritant. Judica, te namque salutem nostram procurante, insidiosum illi bellum parant. Peroptat etiam Dominus ipsos vel jam judicatos inde juvari, si quidem a multitudine impietatum abscedant.

VERS. 12. Et lætentur omnes qui aperant in te, in æternum exsultabunt et habitabis in eis. In ipso Salvatoris adventu lætati sunt ii qui ejus incarnationem exspectabant: quæ quidem spes prophetis et iis qui paria sentiebant inerat. Advenit namque Deus Verbum cum caro factum est, assumpta carne ut cum fidelibus suis habitaret, juxta illud: Verbum caro factum est et habitavit in nobis⁶⁶. Ii autem in æternum exsultabunt, videntes incarnati Verbi gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis⁶⁷. Qui dicunt etiam: Etsi cognoverimus Christum secundum carnem, jam non ultra novimus eum⁶⁸, habentes contemplationem gloriæ ejus, secundum quam est Unigenitus a Patre.

VERS. 13. Et gloriabuntur in te qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices justo. Cum gloriationis verbum sit, de quo Paulus ait: Nullus gloriatur in hominibus⁶⁹; et propheta: Ne gloriatur sapiens in sapientia sua⁷⁰, et reliqua; non hujusmodi sane gloria ejus est, qui sic ait: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi⁷¹; et: Qui gloriatur in Domino gloriatur⁷². Tales ii sunt de quibus jam sermo est, qui scilicet dilexerunt nomen ejus. Proprio enim voluntatis delectu, non autem timore, Deum colentes gloriabantur. Porro gloriationis hujusmodi causa a cælestibus benedictionibus, quas consecuturi sunt petitur; de quibus ait Apostolus: Benedictus Dominus, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in

⁶⁵ Psal. xciii, 11. ⁶⁶ Joan. 1, 14. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ II Cor. x, 16. ⁶⁹ I Cor. iii, 21. ⁷⁰ Jerem. ix, 23. ⁷¹ Galat. vi, 14. ⁷² I Cor. i, 31.

caelestibus ⁶⁹. Finis autem honorum in ea quam speramus hæreditate, est corona justitiæ, quam consecuturus est quisquis cum Paulo dicere valet : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ* ⁷⁰ : quo genere armorum uti Deus voluit, ut suos a quolibet hostili inimicorum incurso defenderet.

PSALMUS DAVID VI.

1. *In finem in hymnis, pro octava.*

Octava est salutaris resurrectionis Christi Dominica dies, in qua peccatorum omnium purgationem esse credimus; in qua symbolice quidem circumcidebantur omnes infantes, sed revera per regenerationem purgatur anima quælibet in Deo genita. Usque adeo autem præstantior est die septima, ut in ea solvatur lex Sabbati, si cum octava infantis die incidat Sabbati dies : homo quippe vel in Sabbatho circumceditur.

VERS. 2-4. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum; sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.* Nam omne delictum ex infirmitate oritur, quia anima ad pravos semper affectus inclinatur : quæpropter ad Servatorem et medicum, Dei scilicet Filium, confugit. Nam cum in animam rationabilem advenit, utpote verbum et ratio Dei, ejus irrationabiles motus eliminat; ut sapientia, ab insipientia ipsam liberat, ut justitia ab injustitia, ut veritas a mendacio. Robustus porro animi vires subindicat, cum ait conturbata esse ossa sua, quibus viriliter violentis animi motibus obsistere solebat; quod in sequentibus declarat his verbis : *Et anima mea turbata est valde.* Medela autem pro infirmitate animæ, est a Deo collata virtus, quam quisquis obtinet ait : *Omnia possum in Christo qui me confortat* ⁷¹. Quod autem non de sensibilibus ossibus loquatur, palam facit illud : *Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi* ⁷² ? et illud quoque : *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum* ⁷³.

Et tu, Domine, usquequo? Diuturnum pœnitentiæ suæ tempus enuntiat. Etenim sapiens ille animarum medicus, non statim, neque ad primam efflagitationem supplicentem exaudit, ut in illo æqui bonique affectu diutius permaneat, ac firmam stabilemque exhibeat pœnitentiam; sed post congruentem in confitendo perseverantiam : Me, inquit, exorasti, *tempore accepto exaudivi te* ⁷⁴. Nam iis qui non in peccato ipsum invocant dicet : Adhuc te loquente, *Ecce adsum* ⁷⁵.

VERS. 5-9. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Sapiens cum esset David, non ignorabat præsentis vitæ tempus, medelæ esse opportunum; quo elapso nemo recte agere valet. Nihilque non agit ut sa-

Α ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, οὗ τεύζονται οἱ κατὰ Παῦλον λέγειν δυνάμενοι· *Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος*· ἕπερ ἠδύοχησεν ὁ θεὸς ὄπλῳ χρῆσασθαι φυλακτικῆ πάσης ἐφόδου πολεμίων ἐπιούσης κατὰ τῶν οἰκείων αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Γ΄.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀγδόης.

Ὅγδοῦ ἡ ἀναστάσιμος τοῦ Σωτῆρος ἡμέρα κυριακῆ σωτήριος, ἐν ἣ πάντων ἀμαρτημάτων καθάρσιον εἶναι πιστεύομεν· ἐν ἣ συμβολικῶς μὲν ἅπαν περιετέμετο βρέφος, κατὰ δὲ τὸ ἀληθές καθαίρεται δι' ἀναγεννήσεως πᾶσα ἐν θεῷ ψυχὴ γεννωμένη. Τοσοῦτον δὲ κρείττον αὐτῆ τῆς ἐβδόμης, ὡς ἐν αὐτῇ ἴσασθαι τὴν περὶ τοῦ σαββάτου νομοθεσίαν, εἰ καταλάβοι κατ' αὐτὴν ἡ τοῦ βρέφους ὀγδοῦ· περιτέμενεται γὰρ ἀνθρώπος ἐν σαββάτῳ.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐλέησόν με, Κύριε, δεῖ ἀσθενῆς εἶμι· ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἅπαν ἀμάρτημα γίνεται, πρὸς τὸ πάθος αἰετῆς ψυχῆς ἐνδιδούσης· διὸ καταφεύγει πρὸς τὸν Σωτῆρα καὶ ἰατρὸν, τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐγγενόμενος γὰρ ψυχῇ τῇ λογικῇ, ὡς μὲν λόγος Θεοῦ τὴν ἀλογίαν αὐτῆς ἀφαιρεῖται· ὡς δὲ σοφία τῆς ἀφροσύνης αὐτὴν ἀπαλλάττει, καὶ ὡς δικαιοσύνη τῆς ἀδικίας, καὶ ὡς ἀλήθεια τοῦ ψεύδους ἐλευθεροῖ. Τὰς νεανικὰς δὲ τῆς ψυχῆς ὑποφαίνει δυνάμεις, τεταράχθαι φήσας αὐτοῦ τὰ ὀστέα, δι' ὧν εἰσθεν ἀντιβαίνειν τοῖς πάθεσιν ἀνδρικῶς· ὃ δὴ σαφηνίζων ἐπήγαγε· *Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφοδρῶς*. Ἰασίς δὲ ἀσθενείας ψυχῆς ἡ ἐκ Θεοῦ δύναμις· ἥς ὁ τυχὼν φησὶ· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουντί μου Χριστῷ*. Ὅτι δὲ μὴ πάντως αἰσθητὰ τὰ ὀστέα, δηλοῖ τὸ, *Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρούσιν*· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; Καὶ τὸ, *Διεσκορπίσθη τὰ ὀστέα ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην*.

Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Τὴν ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ παράτασιν τῆς ἑαυτοῦ μετανοίας ἐμφαίνει. Ὁ γὰρ τοι σοφὸς τῶν ψυχῶν ἰατρὸς οὐ παραχρῆμα κατὰ τὴν πρώτην ἐπιστροφὴν ἐπακούει τοῦ δεομένου, ὡς ἐν ἔξει παραμόνῳ γένηται τὰ γαθοῦ, βεβαίαν δειξας μετάνοιαν· καὶ μετὰ τὴν ἱκανὴν καρτερίαν τὴν ἐν ἐξομολογήσει· φησὶν ἐνέπεισας· *καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*. Τοῖς γὰρ μὴ ἐξ ἀμαρτίας αὐτὸν ἐπικαλουμένοις ἐρεῖ· Ἐτι λαλοῦντός σου, Ἰδοὺ πάρεμι.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; Ἐκοπίασα ἐν στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλιτῆν μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Σοφὸς ὧν ὁ Δαυὶδ οὐκ ἠγνοεῖ τὴν παρούσαν ζωὴν θεραπείας εἶναι καιρὸν, μεθ' ὃν οὐ δεῖς κατορθοῖ· καὶ πάντα πράττει θεραπευθῆναι βου-

⁶⁹ Ephes. i, 3. ⁷⁰ II Tim. iv, 8. ⁷¹ Philipp. iv, 13. ⁷² Psal. cxxiv, 10. ⁷³ Psal. cxl, 7. ⁷⁴ II Cor. vi, 2. ⁷⁵ Isa. lvi, 9.

λόμνος, πρὶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ καταληφθῆναι. Διὸ φησιν· Ἄντι μιᾶς νυκτὸς καθ' ἣν ἤμαρτον, πάσας ἐξομολογούμαι τὰς νύκτας, ἀποπλῦναι πειρώμενος ἑμαυτὸν. καὶ τὴν ἐφ' ἣν ἤμαρτον κλίνην δάκρυσι μετανοίας. Οἶδα γὰρ δὲ κἀν τύχη τῆς ἀφέσεως ἐπαγγελλεται, δακρῦν πέρασ οὐχ ἔξειν. Τὸ δὲ, *Τίς ἐξομολογήσεται σοι*; ἀντι τοῦ, οὐδεὶς, κείται· νῦν γὰρ οὐ σημαίνει τὸ σπάνιον.

Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. Ἡ μνήμη, φησὶ, τοῦ θυμοῦ σου καὶ τῆς ὀργῆς τὸν ἐμὸν ἐτάραξε νῦν· ὁ δὲ διδάσκων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. Οὐ γὰρ ἐγχωρεῖ ἓνα τῶν δυεῖν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος λύχον εἶναι· ἀλλ' οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὑπὸ θυμοῦ ταρασσεται τοῦ Θεοῦ. Ἄντι κατορθώματος δὲ καταρτίζεται τὰς ἰδίας κακοπαθείας· ἐν αἷς καὶ τὴν κάκωσίν τε καὶ ταπεινωσιν, ἣν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἐν μέσοις ἐποιοεῖτο τοῖς ἰδίοις ἐχθροῖς.

Ἀπόστρεψτε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου. Εἰσήκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου, Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο. Αἰσχυνθεῖσαν καὶ ταραχθεῖσαν πάντες οἱ ἐχθροί μου, ἐπιστραφείσαν καὶ αἰσχυνθεῖσαν σφόδρα διὰ τάχους. Ἐπηκούω τυχῶν τοῦ Θεοῦ, ἐπιστρέφει πάλιν πρὸς αὐτὸν τὴν εὐχὴν, καὶ παρακαλεῖ πρὸς τὸ ἀναχωρῆσαι καὶ αἰσχυνθῆναι αὐτοῦ τοὺς ἐχθρούς, ἀποτυγχόντας ἐν οἷς ἐπεβούλευσαν, δι' ὧν αὐτῶ Θεὸς τὴν σωτηρίαν παρέσχετο. Ἄξιόν δὲ καὶ ἰαν αὐτοὺς ταραχθῆναι· ὁ δὲ πάντως αὐτοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ἐκδέξεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Ζ'.

Ὅν ἤσσε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμεσί.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα· σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι μέ, μήποτε ἀρπάξῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μὴ βρῶς λυτρομένου, μηδὲ σώζοντος. Οὐκ ἐπ' ἀνθρώποις, οὐδὲ συμβουλαῖς ἀνθρώπων, ἢ στρατοῦ πλήθει τὰς ἐμὰς ἐλπίδας ἀπήρτησα· Διὸ με ῥύσαι πολεμίων μοι τοσοῦτων ἐπικειμένων διὰ παντός. Οὐ μόνον νῦν Ἄβεσσαλὼμ, καὶ Ἀχιτόφελ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ πάσαι νέφ βντι Σαούλ τε καὶ πλείστον τῶν τε δι' αὐτῶν ἀφανῶς μοι πολεμούντων δαιμόνων· ὧν περὶ τοῦ ἀργοντος εἴρηται· Ὁ ἀντιδικὸς ὑμῶν διὰ βολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιέρχεται ζητῶν τίνα καταπῆ· ἐξ οὗ μάλιστα ῥυθθῆναι παρακαλῶ.

Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Ὅσῃν ἄγει παῖρρησίαν ἐπὶ τῷ μὴ μνησικαχεῖν! Ἐξαίρετον γὰρ τοῦτο κατόρθωμα τοῦ

nitatem obtineat, priusquam a communi debito comprehendatur. Quamobrem ait: Pro una nocte qua peccatum admisi, per singulas noctes confiteor, id satagens ut meipsum et lectum in quo peccavi, poenitentiae lacrymis abluam. Probe scio enim, etiamsi remissionem polliceatur, me lacrymandi tamen finem nunquam facturum. Illud autem: Quis confitebitur tibi? loco verbi, nullus, positum est, neque enim paucitatem confitentium nunc significat.

VERS. 8. Turbatus est a furore oculus meus: in veteravi inter omnes inimicos meos. Memoria, inquit, furoris iræque tuæ mentem meam turbavit: quod ipsum Salvator his verbis docuit: Lucerna corporis tui est oculus tuus 76. Neque enim fieri potest, ut unus tantum ex duobus oculis sit corporis lucerna: at neque corporeus oculus a furore Dei turbatur. Inter recte facta veru loca calamitates et ærumnas suas enumerat; in quibus recensenda est afflictio illa et abjectio, quam diuturno tempore inter medios inimicos perpeusus est.

VERS. 9-11. Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei. Exaudivit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscepit. Erubescant et conturbentur omnes inimici mei, confundantur et erubescant valde velociter. Cum Deum sibi propitium nactus sit, ad ipsum denuo orationem suam convertit; rogatque ut recedat et confundantur inimici sui, postquam insidiæ ipsorum, Deo sibi per eas salutem conferente, male cesserunt. Precatur autem, ut vehementer conturbentur: quod ipsi sane justii Dei iudicii tempore eventurum est.

PSALMUS DAVID VII.

1. Quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini.

VERS. 2, 3. Domine Deus meus, in te speravi: salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me. Nequando rapiat ut leo animam meam, et libera me. Nequando rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat. Nequaquam in hominibus, neque in consiliis hominum, neque in exercitus copiis spem meam reposui: quapropter a tot semper instantibus inimicis eripe me. Neque solum enim ab Absalone et Achitophete eorumque sequacibus qui me nunc adoriuntur; sed jam olim juvenis cum essem, a Saule, et a multis qui me ipsius opera clam impugnantibus dæmonibus, de quorum principe dictum est: Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret 77. A quo præsertim me liberes rogo.

VERS. 4, 5. Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis: si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Quantam ex oblivione injuriarum ac tolerantia fiduciam David exhibet! Hæc sane præcipua

⁷⁶ Matth. vi, 22. ⁷⁷ I Petr. v. 8.

ejus virtus est, ut Moysis mansuetudo: *Erat enim milissimus super omnes homines qui morabantur in terra*⁷⁸; Abrahami fides: *Credidit enim Deo, et reputatum est ei in justitiam*⁷⁹; Jobi patientia, Josephi continentia, Salomonis sapientia. Certe sanctorum egregia virtus, non in rebus iisdem testimonium accepit; sed in quo certaminis genere præcellebat. David igitur qui semper tolerantiam oblivionemque injuriarum expetiit, id apud Deum contendit ut paria consequatur. Nam a Spiritu divino edidicerat futuram illam Salvatoris promissionem: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittit et vobis Pater vester cælestis delicta vestra*⁸⁰. Quare cum congruentem edidisset pœnitentiam, veniam consecutus est.

VERS. 6. *Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat.* Pluribus ita verbis insistens ait: Si eam rem non probe egerim ne a peccato ante obitum eripiar, neque gloriam meam recipiam; sed in ipsis delictis comprehendar, ut inimicus meus, perinde atque in ipso peccandi tempore, animam meam semper conculcet, donec ea in pulverem mortis revertatur. Sin contra probe me gesserim, redemptus ea quæ par est consequar, neque in pulverem peccati carnalis, in quem delapsus sum, permaneam. Vita ejus qui terreni hominis imaginem gerit, ab inimico in terra conculcata est. Quamobrem ille, etiamsi videatur aliquando gloria affici, attamen gloria ejus in pulvere jacet; quales sunt qui glorie causa agunt, laudes expetunt, vel mercedem ab hominibus aucupantur.

VERS. 7, 8. *Exsurge, Domine, in ira tua et exaltare in finibus inimicorum tuorum. Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Dominum hortatur, ut veluti dux exercitus cum indignatione consurgat adversus principem exercitus invisibilium inimicorum, sic eum compellans: Tu ipse, qui nobis hominibus præcepisti ut concertemus, idipsum facito. Iis enim abs te fugatis ac deletis, ego salvus ero; neque solus, sed etiam Ecclesia ex gentibus circumdabit te, eliminato scilicet omni dæmonum errore. In illa sane velut in choro medius consistens hymnum emittes Patri tuo, quemadmodum dixisti: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁸¹.

VERS. 9. *Et propter hanc in altum regredere, Dominus judicabit populos. Judica me, Domine, secundum justitiam tuam, et secundum innocentiam meam super me.* Quoniam omnes creaturas adducet Deus in judicium, oportetque universos ante Christi tribunal sisti, cum didicisset David futurum esse ut mundum judicet in justitia, et populos in æquitate, jure ait: Mei quoque judex esto, Domine, non secundum reliquis operationes meas, sed secundum simplicitatem et justitiam meam.

Δαυὶδ· ὡς τοῦ μὲν Μωϋσέως τὸ πρῶον· Πρῶος γὰρ ἦν παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· τοῦ Ἀβραάμ δὲ ἡ πίστις· Ἐπίστευσε γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλορίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· καὶ τοῦ Ἰωβ ἡ καρτερία, καὶ Ἰωσήφ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ σοφία τοῦ Σαλομῶντος. Καὶ τὸ στεβρὸν τῶν ἀγίων οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μεμαρτύρηται· ἀλλ' ἐν ᾧ κρατεῖ παραδόξω παλαισματοῖ. Δαυὶδ τοίνυν ὁ διὰ πάντοδ ἀμνησίκακον ἤγησε, προτείνειν Θεῷ τῶν ἔσων ἐξ αὐτοῦ τυχεῖν ἐξαιτούμενος. Ἦδει γὰρ ἐκ τοῦ θείου Πνεύματος τὴν μέλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν τῆν, Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα ὑμῶν. Διὸ μετὰ τὴν ἱκανὴν μετανοίαν ἔτυχε τῆς ἀφέσεως.

B Καταδιώξει ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι καὶ καταπατήσῃ εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσῃ. Διατεινόμενος δὲ φησιν· Εἰ μὴ κατώρθωσα τοῦτο, μὴ ἐλευθερωθῆην πρὸ τοῦ θανάτου τῆς ἀμαρτίας, μηδὲ τὴν ἐμὴν ἀπολάβοιμι δόξαν, ἐν αὐταῖς δὲ μου καταληφθῆην ταῖς ἀμαρτίαις, ἵν' ὡς ὅτε ἡμαρτον οὕτω μέχρη παντὸς τὴν ἐμὴν ὁ δυσμενὴς καταπατήσῃ ψυχὴν, μέχρι τοῦ εἰς χοῦν ὑποστρέφαι θανάτου. Εἰ δὲ κατώρθωσα, τύχοιμι τῶν ἔσων λυτρούμενος, καὶ μὴ εἰς ὄν ἐξ ἀμαρτίας κατέπεσα χοῦν ἐπιμένων τῆς σαρκικῆς ἀμαρτίας. Ἡ ζωὴ τοῦ ἔτι τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φοροῦντος καταπατῆται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ εἰς γῆν· οὗτος δὲ, κὰν δοξάζεσθαι πρὸς δοκῆ, κατεσκήνωσεν αὐτοῦ ἡ δόξα εἰς χοῦν, ὡς τῶν ποιούντων διὰ δόξαν, καὶ τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον, ἢ τὴν παρ' αὐτοῖς ἀποδοχὴν.

C Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν τῇ ὀργῇ σου, ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν σου. Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετείλω, καὶ συναγωγῇ λαῶν κυκλώσει σε. Ὅσα δὲ στρατηγὸν διαναστῆναι σὺν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ τῶν ὁρατῶν πολεμίων ἀρχοντος στρατοπέδου, λέγων· Ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν προσέταξας ἀγωνίζεσθαι κατὰ τῶν ὁρατῶν δυνάμεων, τοῦτο δράσον αὐτός. Τούτων γὰρ ὑπὸ σοῦ καθηρημένων, κἀγὼ σωθῆσομαι, οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία κυκλώσει σε, πάσης δαιμόνων πλάνης ἀπελασθείσης. Ταύτης δὲ καθάπερ χοροῦ μέσος γενόμενος ὕμνον ἀναπέμφεις πρέποντα τῷ Πατρὶ καθάπερ φησιν· Ἀπαγγελῶ τὸ δοῦμά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

D Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπιστρέφον, Κύριος κρινεῖ λαούς. Κρινόν με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμέ. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ ποίημα δεξιὸ ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν, καὶ τοὺς πάντας δεῖ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, εἰκότως μαθὼν ὁ Δαυὶδ, ὅτι μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι· Γενοῦ, φησί, κἀμοῦ κριτῆς, ὦ Κύριε, μὴ κατὰ τὰς λοιπάς μου πράξεις, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπόληττά μου καὶ δικαιοσύνην.

⁷⁸ Num. xii, 5. ⁷⁹ Gen. xv, 6. ⁸⁰ Matth. vi, 14. ⁸¹ Psal. xxi, 25.

Συντελεσθήτω δὴ πορνεία ἀμαρτωλῶν καὶ κα- A
τευθυνεῖς δίκαιος, ἐτάξω καρδίαν καὶ νεφροὺς ὁ
Θεός. Ἐπισημονικὸν καὶ μέγα τὸ πέρας αἰτεῖσθαι
γενέσθαι κακίας, κυβέρνησιν δὲ τῷ δικαίῳ πρὸς τὸ
μηκέτι χειμᾶζεσθαι. Περὶ δικαιοκρασίας εἰπὼν τοῦ
Θεοῦ, μόνον δίκαιον ἀποφαίνει κριτὴν, ὡς καὶ μόνον
ὁρῶντα καρδίας· αὐτὸς γὰρ ἀποδίδωσιν ἐκάστῳ κατὰ
τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἀνθρωπος μὲν γὰρ εἰς ὄψιν ὁρᾷ·
αὐτὸς δὲ κριτικὸς ἐστὶν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρ-
δίας· οὐκ ἐστὶ κρίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοιοῦ-
τον δείξας τὸν Θεόν, πεπαρρησιασμένῳ συνείδδει φη-
σίν· Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος
τούς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Χρηστά γὰρ ἐλπίζει διὰ τὸν
ἐτάξοντα καρδίας καὶ νεφρούς, ὡς δὴ σχολίων ἔχων
οὐδὲν ἐν καρδίᾳ.

Ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν βομφαλῶν αὐτοῦ B
στυλιώσει· τὸ τόξον αὐτοῦ ἐπέτειρε καὶ ἠτοίμα-
σεν αὐτό. Μήποτε παρασειωπημένως ταῦτα περὶ
τοῦ διαβόλου λέγεται· οὗτος γὰρ πρὸς τούτους καὶ
ὠνίγησεν ἀδικίαν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἰδοὺ ὠδύνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ
ἔτεκεν ἀνομίαν. Λάκκον ὥρυξε καὶ ἀνέσκαψεν
αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.
Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ,
καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθί-
σεται. Ταῦτα ῥητῶς ἐπ' Ἀχιτόφελ πεπλήρωται.
Παρευδοκιμηθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Χουσι, καὶ τὰ πρά-
γματα τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ὡς δὴ σοφός, ἀπογνοὺς, καὶ
τὴν μέλλουσαν ἐκ τοῦ Δαυὶδ φοβούμενος δίκην, οὐ-
καδὲ ἀναχωρήσας ἀπήγατο, παθῶν ἄπερ ἐπεβού-
λευε παθεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ κακίαν C
ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ἀπεμάξατο. Καὶ καθόλου δὲ
πᾶς δι' ὧν εἰργάσατο κακῶν καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον
ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως φέρει.

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιο-
σύνην αὐτοῦ, ψαλλῶ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψί-
στου. Ὡς δὲ μηδενὶ αὐτὸς ἐπιβουλεύσας, μηδὲ λάκκον
ὀρύξας, παρορῶν δὲ τοὺς ἀδικούντας τῶν ἀσεβῶν
ἀπολλυμένων ἐν κρίσει, Ἐξομολογήσομαι, φησὶ,
τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· Τὰ ἐμαυ-
τοῦ δίκαια καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ προθείς· καὶ ψα-
λλῶ δὲ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψίστου· πιστεύων
καταξιωθήσεσθαι τοῦ χοροῦ τῶν παρ' αὐτοῦ σωζομέ-
νων.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Η΄.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Τὰ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ νῦν τῶν αἰώνων προφητευό-
μενα τὴν ἐπιγραφὴν, εἰς τὸ τέλος, ἐποίησεν. Ὑπὲρ
δὲ τῶν ληνῶν διὰ τὰς ἐν πάσῃ τῇ γῆ συστάσας Ἐκ-
κλησίας, ἀλληγορίας νόμῳ λεγομένας ληνοῦς. Ὅτε
μὲν εἰς τὴν λαὸς ἦν δὲ οὗτος Ἰσραὴλ, ᾧ ἐχρημάτιζε
καὶ πύργος ὁ παρὰ τούτοις νεὺς, καὶ προλήνιον τὸ
πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν.
Τὸ δὲ πλῆθος νυνὶ τῶν ληνῶν τὰ πολλὰ μνηύει θυ-
σιαστήρια, ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησίαις συνδιαρού-
μενα. Διὸ καὶ ἐν γ' ψαλμῷ τὸν αὐτὸν ἐπιγραφέντι

VERS. 10, 11. Consumatur nequitia veccatorum et
diriges justum, scrutans corda et renes, Deus. Scitum
magnumque est postulare ut finis sit malitiæ; ut-
que justus ita dirigatur, ut nunquam ulro fluctuet.
Cum autem de tribunali Dei loquitur, solum eum
esse justum judicem pronuntiat, utpote qui solus
corda videat. Ipse namque reddit unicuique juxta
opera sua. Homo quippe videt in facie²⁹; ipse vero
judex cogitationum est et animi sensuum: nullum
judicium occultum ipsi est. Cum talem esse Deum
declarasset, confidens ac conscientia sua securus
dicit: Adjutorium meum a Deo, qui salvos facit re-
ctos corde. Bona etenim sperat ab eo qui scrutatur
corda et renes, quod nihil tortuosum in corde ha-
beat.

VERS. 13. Nisi conversi fueritis, gladium suum
vibrabit: arcum suum tetendit et paravit illum.
Num hæc tacite et obscure de diabolo dicuntur:
nam is adversus homines parturiit injustitiam,
et cætera.

VERS. 15 - 17. Ecce parturiit injustitiam, con-
cepit dolorem et peperit iniquitatem. Lacum aperuit
et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit. Con-
vertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem
ipsius iniquitas ejus descendet. Hæc ad verbum in
Achitophele completa sunt. Nam a Chusi supe-
ratus, cum de rebus Absalonis, utpote vir prudens,
desperaret, futuramque Davidis vindictam perti-
mesceret, in domum secedens sese laqueo suspen-
dit, ea perpeusus, quæ machinamentis suis Davidi
paraverat, suamque adversus eum nequitiam in
caput ipse suum expressit. Et vero omnes prorsus
homines, ex editis operibus, suam in die judicii
ferunt sententiam.

VERS. 18. Confitebor Domino secundum justitiam
ejus, psallam nomini Altissimi. Utpote qui nemini
insidias struxerit, nemini lacum effoderit; iniquos
cum despiceret, gnarus futuri in judicio impiorum
exitii: Confitebor, inquit, Domino secundum justiti-
am ejus; justis meis operibus velut in tribunali
productis; et psallam nomini Domini altissimi, fre-
tus spe me in choro eorum qui per ipsum salutem
consequentur, ejus dignatione recipiendum esse.

D

PSALMUS DAVID VIII.

1. In finem pro torcularibus.

Quæ hic de consummatione sæculorum prophe-
tice enuntiantur, in causa fuere quod inscriptio,
in finem, apponeretur. Pro torcularibus autem di-
citur Ecclesiarum gratia, quæ per universam ter-
ram existunt, et allegorice torcularia vocantur.
Quando enim unus erat populus, scilicet Israelis,
huic erat turris, templum apud ipsos nuncupata:
et protorcular, scilicet altare pro templi limine
juxta Isaïæ vocem. Jam vero multitudinem torcu-
larium multa declarant altaria in diversis per or-

²⁹ I Reg. xvi, 7.

beni ecclesiis dissita. Quare in psalmo LXXXIII qui parem cum præsentem fert inscriptionem, multa altaria, tabernacula, atria in vaticinio feruntur, juxta illud: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*⁹³; deinde vero subjungit, *Altaria tua, Domine virtutum*⁹⁴.

VERS. 2, 3. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.*⁹⁵ Non olim admirabile fuit in universa terra; sed post Salvatoris adventum mirabile factum est, quando Synagoga populorum circumdedit eum; quod sane consonum huic psalmi præsentis dicto ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, et cætera. Novam enim synagogam post assumptionem ejus in altum ex animabus in infantia degentibus constituisse docet, propter regenerationem in Christo tum ubique, post ejus scilicet assumptionem, per orbem usurpatam. Quamobrem acclamantibus ipsi pueris, *Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini*, indigne ferentes aliquos sic alloquitur: *Nunquam legistis, quia Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*⁹⁶? nunquamne illud: *Propter inimicos tuos*? Hæc vero propter sacerdotum principes, et propter Phariseos scripta sunt: de iis namque dicitur, *inimicus, ultor*, et in præcedenti psalmo, *leo*. Quod autem maxime mirandum est talem inimicum et leonem, principem hujus sæculi, per infantes atque lactentes de medio sublato esse: quo peracto Deus ubique terrarum apud omnes mirabilis cum sit, insidias parat ut supplantet et in peccatum

Qua ratione autem nomen Domini, olim nemini notum, admirabile evaserit, declarat in sequentibus his verbis, *quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*: atque tertium illud superadditum, *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, aliquam sane habet affinitatem cum illo, *synagoga populorum circumdabit te*. Docet enim novam synagogam, quæ Deum circumdabat post ejus in altum assumptionem, ex infantibus, animo scilicet et lactentibus, collectam: atque ita vocat populos in Christo regeneratos. Nam postquam in altum ascendit, post ingressum suum in cælum, Dominus, qui per prophetiam enuntiatur, adscivit sibi populorum synagogam, in terra ex infantibus et lactentibus paratam.

VERS. 4, 5. *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quæ tu fundasti. Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?* Etiam si, inquit, mirabilia sunt opificia tua, cælum et quæ in eo sunt, quæ tu fundasti ut per omne sæculum consisterent; nam

Α τρόπον πολλά θυσιαστήρια καὶ σκηνώματα θεσπίζονται καὶ αὐλαί, κατὰ τὸ, Ὡς ἀραρητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μεθ' ἃ ἐπάγει· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων.

Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ δρομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν. Οὐ πάλαι θαυμαστὸν ἐν πάσῃ τῇ γῆ· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν ἐγένετο, ὅτε καὶ συναγωγὴ λαῶν ἐκύκλωσεν αὐτόν· συμφώνως τῷ νῦν βῆθέντι· Ἐκ στόματος νηπίων, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων διδάσκει συνεστάναι ψυχῶν διὰ τὴν ἀναγέννησιν τὴν ἐν τῷ Χριστῷ πανταχοῦ συστασάν τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν αὐτοῦ. Διδὸν καὶ βοῶντων αὐτῷ τῶν παιδῶν, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δρόματι Κυρίου, ἀνακατοῦσί φησιν· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, ὅτι Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; καὶ μήποτε τό· ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς λέγεται καὶ Φαρισαίους· ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητὴς ὁ λέων εἰρημένος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Τὸ οὖν μέγιστον θαῦμα, ὅτι ὁ τοσοῦτος, ἐχθρὸς τε καὶ λέων, ὁ ἀρχὼν τοῦ αἰῶνος τούτου, διὰ νηπίων καὶ θηλαζόντων καθήρτηται· μεθ' ὃ πανταχοῦ Θεὸς ἐν πᾶσι θαυμάζεται. Ἐχθρὸς δὲ ὢν ἐνεδρεῦει πρὸς ἀμαρτίαν ὑποσκολλίζων, καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας μετὰ ταῦτα κολάζει.

Β C prædicatur, qui princeps hujus sæculi, inimicus dejiciat; tum peccatores supplicio afficit.

Καὶ πῶς ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὸ πάλαι μὴδὲν γινωσκόμενον ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ θαυμαστὸν κατέστη, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ τρίτον ἐν τῷ, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, ἔχει ἂν συμφωνίαν πρὸς τό· Συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε. Τὸ γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν τῶν κυκλούντων τὸν Θεὸν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων ψυχῆς καὶ θηλαζόντων συνεστάναι διδάσκει· οὕτω καλῶν τοὺς ἀναγεννωμένους ἐν Χριστῷ λαούς. Εἰς ὕψος γὰρ ἀναβάς μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν (1) κάθοδον, ὁ διὰ τῆς προφητείας παριστώμενος Κύριος κατηρτίσατο ἑαυτῷ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν τῶν λαῶν συναγωγὴν, ἐκ νηπίων καὶ θηλαζόντων αὐτὴν συστησάμενος.

Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας ὃ σὺ ἐθεμελίωσας. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμητήσκη αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν; Εἰ καὶ θαυμαστά σου, φησὶ, δημιουργήματα οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἅπερ ἤδρασας δι' ὄλου τοῦ αἰῶνος ἐστάναι· ἔστησθ

⁹³ Psal. LXXXIII, 2, 3. ⁹⁴ ibid. 4. ⁹⁵ Matth. XXI, 9. ⁹⁶ ibid. 16.

(1) Forte ἄδην.

γὰρ αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καθά φησιν ἐν ἑτέροις, **A** καὶ πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται· οὐ μὴν σοι μεγάλα πρὸς ὑπαρξιν, ἀλλὰ βραχέϊας δυνάμεις δακτύλοις ἀναλογούσης· οὕτω γὰρ τὰς μικρὰς δυνάμεις ἐκάλεσε τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡδρασμένα μένει· ἄνθρωπον δὲ τὸν καθ' ἓνα παρερχόμενον ἐκπέπληγμαι θεωρῶν, ὅπως καὶ μέμνησαι τούτου, καὶ προνοή· ὅπερ οὐκ ἂν ὑπῆρξεν εἰ μικρόν τι καὶ φθαρτὸν ἐτύγχανε ζῶον· οὕτω δὲ τίμιον ὡς ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων ὕμνον αὐτῷ κατηρτίσθαι. Εἰ καὶ σμικρὸς τοῖνον κατὰ τὸ σῶμα· ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα τετίμηται· ὥστε διὰ τούτου θαυμαστόν σου καταστήναι τὸ ὄνομα ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον Πνεῦμα καὶ εὐχεται τοῦ θαυμασμοῦ λέγων· Οὐρανοὺς μὲν ὄρω τοὺς τὸν σύμπαντα κόσμον περιέχοντας· ὄρω δὲ καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, καὶ ταῦτα πάντα γνωρίζω τῇ φύσει ὄντα μεγὰ καὶ θαυμαστά τῆς ὄλης δημιουργίας μέρη· ἀλλ' ὁμως, καίπερ ὄντα τοιαῦτα, οἶδα, ὅτι βραχυτάτα τῶν ὄντων ἔργων τυγχάνει. Ἔργα γοῦν ἐστί ταῦτα τῶν ὄντων δακτύλων· οὐχὶ δὲ χειρῶν, οὐδὲ μεγάλης τινὸς δυνάμει· ἀλλ', ὡς ἂν εἴποι τις, ἄκρων δακτύλων, τροπικῶς οὕτως τῶν δυνάμεων ὀνομαζομένων τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν τὰ αἰσθητὰ καὶ ὀρώμενα δημιουργήματα συνεστήσατο.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν. Καὶ μὴν ἐτέρως δόξῃ καὶ τιμῇ τὸν ἄνθρωπον ἐστεφάνωσεν ὁ Θεός, ἐπὶ μόνου τοῦ ἀνθρώπου φήσας· **Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,** καὶ διαφόρως τοῖς ἁγίοις ἀνθρώποις ἐπιφανέις, καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ δυνάμεως οὐρανοῦ μεταδόους, ὡς τὸ μέλλον εἰδέναί, καὶ νόσους ἐλαύνειν, καὶ νεκροὺς ἀνίσταῖν· καὶ τὸ μέγιστον ἀπάντων, τῇ τοῦ Μονογενοῦς τιμήσας αὐτὸν παρουσίᾳ.

Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας πάσας, ἐτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν. Τῇ γὰρ λογικῇ φύσει, ὡς ἂν ὠμοιωμένη Θεῷ, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δύναμιν ἔδωρῆσατο. Ὁ ἄνθρωπος, τῆς θεϊκῆς εἰκόνης λαβὼν, ὡς βασιλεὺς ἀπάντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὕτως ἄκρων κατέστη τῶν ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ καθολικῶς εἰρηται· **Καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· λέγει δὲ ἄλλαχού· Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί,** ὅηλον ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς κατέστησεν αὐτόν. Καὶ μήποτε ἀπορρήτως τὴν ἐν οὐρανῷ διατριβὴν σημαίνει, τῶν ἀπὸ γῆς ἐκεῖσε μεθισταμένων, ὅτε μέλλουσι βασιλείαν κληρονομεῖν οὐρανῶν ὡς ἐπήγγελται. Λέγει δὲ ὁ Παῦλος· **Κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ.** Οὕτω καὶ τὸ, Πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, νοητέον νῦν μὲν τὰ ζῶα· ἐπειδὴ δὲ καὶ βίος

A statuit ea in æternum, ut alio loco dicit⁸⁷, præceptum posuit et non præteribit: non tamen magna tibi reputantur, sed ceu exigua virtute digitis concinnata, sic enim minores Dei virtutes nuncupat. Et hæc quidem fundata ac firma permanent; at hominem, singulatim omnia percurrens, non sine stupore contemplor, quo pacto scilicet illius meminere, atque ipsius curam habeas, quod utique non faceres, si parvum et corruptibile animal esset; sed tanto honore dignus est, ut ex ore infantium et lactentium hymnis celebretur. Etiam si igitur corpore parvus sit, secundum animam ad similitudinem Dei factam honoratur, ita ut per ipsum admirabile sit nomen tuum in universa terra.

Admiratur Spiritus divinus, et in ipsa admiratione gloriatur, dicens: Cælos quidem video qui totum mundum circumplectuntur; video item lunam et stellas, et plane nosco hæc omnia magnas mirabilesque universi opificii partes esse: attamen etsi talia sunt, novi ea minima operum tuorum esse. Hæc itaque sunt digitorum tuorum opera; non vero manuum, neque magnæ cujusdam potentie tuæ; sed, ut ita dicam, extremorum digitorum: ita videlicet tropice vocantur virtutes Dei, quibus sensibilia visibiliaque opera constituit.

VERS. 6. Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum. Et sane alia ratione hominem gloria et honore coronavit Deus; de solo quippe homine dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram⁸⁸.* Diversoque modo sanctis hominibus apparuit, Spiritumque sanctum ac cælestem potestatem indidit, ut futura prænoscerent, morbos pellerent, mortuos suscitarent: et quod omnium præstantissimum, hominem Unigeniti sui adventu honoravit.

VERS. 7-9. Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres cæli et pisces maris, qui perambulant semitas maris. Rationabili enim naturæ, utpote ad similitudinem Dei factæ, dominatum potestatemque in omnia tribuit. Homo sane Dei imaginem accepit, ac ut rex omnium Deus est, sic ipse princeps terrenarum omnium rerum constitutus est. Quod si generatim hæc posita sunt: *Et constituisti eum super opera manuum tuarum: cum alibi dicatur, Et opera manuum tuarum sunt cæli⁸⁹,* hinc consequitur, etiam super cælos constitutum a Deo fuisse. Ac nunquam eorum qui ad supernas sedes transferentur, habitationem in cælo futuram occulte commemorat, ubi promissum sibi cælorum regnum possessuri sunt; ait enim Paulus: *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi⁹⁰.* Sic illud, Omnia subjecit sub pedibus ejus, jam intelligendum de animalibus: at quia hominibus in cælo par angelicæ vita reposita est, c. m. il-

⁸⁷ Psal. viii, 45. ⁸⁸ Genes. i, 26. ⁸⁹ Psal. ci, 26. ⁹⁰ Rom. viii, 17.

lic constitutus fuerit super opera manuum ejus, **A** cœlos et omnia quæ in eis sunt contemplantur. Beatus autem Paulus hoc de Salvatore accepit, utpote quod ipsi in futuro sæculo obventurum sit. Quapropter ait illi Pater : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁹¹.

PSALMUS DAVID IX.

1. *In finem pro occultis Filii.*

Multa erant quæ ipse occulte peregerat, generatio scilicet ex Virgine secundum carnem per Spiritum sanctum, stupendæ illæ virtutes quibus mirabilia edebat, mors ejus et descensus in infernum, ac resurrectio ex mortuis. Hæc, inquam, omnia latenter ab ipso perpetrata. Nam hæc principibus hujus mundi abscondita voluit. De his porro **B** occultis ait Propheta :

VERS. 2. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.* Similia ipse ait in Evangeliiis ⁹² : *Confitebor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* In psalmo quoque de occultis gratias agit, et post gratiarum actionem, quam pro salute nostra edidit, nos de mirabilibus Patris sui edoctrum se, de ipsa Patris contemplatione exsultans, pollicetur. Sane utpote Filio inerat ipsi cognitio nominis quod deitati Patris sui, nulla voce nulloque nomine explicandæ, competebat. Hæc maxime, inquit, faciam postquam inimicam vitæ mortem vicero, de qua dicitur : *Novissima inimica destruetur mors* ⁹³. Nam retror- **C** sum convertetur, id est, in pristinam suam conditionem, qua non exsistebat : *Deus enim mortem non fecit* ⁹⁴, sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁹⁵. Quæ cum evenerint, reliqui etiam omnes verbi tui inimici, infirmi evadent ac in perniciem ibunt.

VERS. 9. *Et ipse judicabit orbem terræ in justitia, judicabit populos in æquitate.* Si ii qui in mundo versantur, non similia opera edidissent, judicium Dei justum non esset ; qui pari ratione peccatores supplicio, justos gloria afficit. *Judicabit populos in æquitate.* Orbem terræ vocat Ecclesiam, quæ inhabitatur a Patre, Filio et Spiritu sancto, juxta illud : *Ego et Pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁹⁶. Populos autem appellat cæteros omnes qui extra Ecclesiam versantur, aut qui ex circumcissione sunt. *Quotquot enim in lege peccaverunt, per legem judicabuntur ; qui vero sine lege transgressi sunt, sine lege peribunt* ⁹⁷.

VERS. 10, 11. *Et factus est Dominus refugium pauperi, adjutor in opportunitatibus, in tribulatione. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te, Domine. Cui pauperi judex refugium factus est, nisi in primo vitæ curri-*

⁹¹ Psal. cix. 1. ⁹² Matth. xi. 25. ⁹³ I Cor. xv. 26. ⁹⁴ Sap. i. 13. ⁹⁵ Sap. ii. 24. ⁹⁶ Joan. xiv. 25. ⁹⁷ Rom. ii. 12.

(1) *Ἐτέρ.* Forte *εἰρ.* Edit.

ἰσαγγελος ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἐν οὐρανῷ, ἐκεῖ καταστάς ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, θεωρῶς οὐρανῶν ἔσται καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξέλαβεν, ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι γνησόμενον. Διὸ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Πατὴρ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Θ'.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ.

Πολλὰ δὲ ἦν αὐτῷ τὰ κρυφίως πεπραγμένα ἢ τε ἐκ Παρθένου διὰ Πνεύματος ἀγίου κατὰ σάρκα γέννησις, αἱ τε παράδοξοι καὶ θαυματουργοὶ δυνάμεις, ὅ τε θάνατος αὐτὸς καὶ ἡ εἰς ἄδου κάθοδος καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις. Ταῦτα γὰρ αὐτῷ πάντα κρυφίως πέπρακται. Ἀπέκρυψε γὰρ αὐτὰ καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου τούτου. Ὑπὲρ δὲ τούτων τῶν κρυφίων ὁ **B** Προφήτης λέγει :

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Τοιαῦτα καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν· Ἐξομολογήσομαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας ταῦτα νηπιόις. Καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ γὰρ περὶ τῶν κρυφίων εὐχαριστεῖ. Μετὰ δὲ τὴν εὐχαριστίαν, ἣν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐποιήσατο σωτηρίας, περὶ τῶν θαυμασιῶν τοῦ Πατρὸς διδάξειν ἡμᾶς ἐπαγγέλλεται τῇ τοῦ Πατρὸς ἐναγαλλόμενος θέῃ. Ὡς δὲ Υἱὸς καὶ ἡ γνῶσις παρῆν τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος τοῦ ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου Πατρὸς. Ταῦτα δὲ μάλιστα, φησὶ, ποιήσω τὸν τῆς ζωῆς νικήσας ἐχθρὸν θάνατον, περὶ οὗ λέλεκται· Ἐσχατος ἐχθρὸς καταργησεται ὁ θάνατος. Ἀποστραφήσεται γὰρ εἰς τὰ ὅπισθον, τοῦτέστι τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν, ὅτε μὴ ὑφesseθήκει. Ὁ γὰρ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον· οὗ δὲ γεγονότος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐχθροὶ τοῦ λόγου σου καὶ πολέμιοι ἀσθενήσαντες ἀπολοῦνται.

Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Εἰ οἱ ἐν τῇ οἰκουμένῃ οὐκ ἐν ὁμοίῳ εἰσὶν ἔργῳ, οὐκ ἂν εἶεν (1) δικαιοσύνη ἢ κρίσις τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζει, ἢ τοὺς δικαίους δοξάζει. *Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.* Οἰκουμένην μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα· λαοὺς δὲ τοὺς λοιποὺς παρὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τοὺς ἐκ περιτομῆς. Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται, τῶν ἀνόμων ἀμαρτανόντων ἀνόμως ἀπολλυμένων.

Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει. Καὶ ἐλπίζεωσαν ἐπὶ σὲ οἱ γινώσκοντες τὸ δρομὰ σου, ὅτι σὺ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, Κύριε. Ποῶν δὲ πένητι καταφυγὴ γέγονεν ὁ κριτής, ἀλλ' ἢ τῷ

κατὰ τὸν πρῶτον βίον τὴν στενὴν ὡδευκῆτι καὶ αὐλο, in angusta et arcta via incesserit; necnon mendico et pauperi, spiritu scilicet, qui beatus prædicatur? Hoc cum edidicerint qui noverunt nomen tuum, gnari quoque te justii judicii tempore non relicturum eos qui nunc quærun te; inde bene sperent in te, patientiam in omnibus habentes ob paratam retributionem.

Ἄγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου, ἐρεπάτησαν ἔθνη ἐν διαθορᾷ ἣ ἐποίησαν. Ἐν παρῖδι ταύτῃ ἣ ἐκρύψαν συνελήφθη ὁ ποὺς αὐτῶν. Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός. Ἡδὴ διαψάλματος. Ἄλλα καὶ τοῖς εὐσεβέσιν ἐπιβουλεύσαντες, ἐαυτοὺς περιέπειραν ἀπωλεῖζ. Τότε καὶ γνωσθήσεται δικαία κρίσις χρώμενος ὁ Θεός. Ἡδὴ δὲ διαψάλματος· ὡς ἂν μεταβολῆς γεγενημένης ἦτοι μέλους κατὰ τὴν Ἑβραϊδα φωνὴν, ἢ μελωδίας, ἢ καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς τῶν λελεγμένων ἐφ' ἕτερον νοῦν μεταβαλλόντων τὸν λόγον.

Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθασόμενα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἀναισθητοῦσι, ἀλλ' ἤξει τῆς κρίσεως ὁ καιρός. Θεοῦ δὲ ἄνθρωπος, κἂν δοκῇ καταπεφρονῆσθαι παρὰ Θεοῦ, τῷ παρὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνήκεστα πᾶσχειν· ἀλλ' οὐ παραδέδοται λήθη. Οὐ γὰρ εἰς τὸ τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι· ἔξει δὲ καρπὸν καὶ τέλος ἀγαθὸν διὰ τὴν ἐν τοῖς παροῦσιν ὑπομονήν.

Ἀράστηθι, Κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος, κριθέτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς· γνώτωσαν ἔθνη, ὅτι ἄνθρωποι εἰσι. Διεγείρει τὸν Θεὸν ὡς τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ πλοῦτος τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας, ἀναβολὴν μὲν ἐμποιοῦσης αὐτῷ, ἐπιτριβὴν δὲ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνθρώποις. Εὐξάμενος δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κριθῆναι τὰ ἔθνη, νῦν ἀκολουθῶς πρὸ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀξιοὶ δοθῆναι τοῖς ἔθνεσι νομοθέτην, ἵνα μάθωσι, ὡς εἰσὶν ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ ἄλογα ζῶα· οὐ γὰρ ἀλόγοις δίδοται νόμος. Οὐκ ἂν δὲ λέγοι Μωϋσῆν τὸν ἐξ ἀνθρώπων πάλαι γεγενημένον, οὐδὲ νόμον τὸν μόνοις τεθέντα τοῖς Ἰουδαίοις· ἀλλ' οὐδὲ προσδοκᾶν ἕτερον εἶναι, τὸ διὰ πάσης ἐλθεῖν τῆς οἰκουμένης τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν νόμον. Χριστὸς γὰρ ὁ νομοθέτης, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα κεκράτηκε τῶν ἐθνῶν. Περὶ οὗ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Πατὴρ· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Κρίσει τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλλαμον συντεθλασμένον οὐ συντριψέι, καὶ λίνον τυφρόμενον οὐ σέσει· ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσειν. Ἀναλάμψει, καὶ οὐ θρηνουθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσειν, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν (1). Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί, Καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν, ἐξέδωκαν.

⁹⁸ Isa. XLII, 1-4.

(1) In Hebraico legitur וְיִתְקַוּוּ אֵלָיו הַגּוֹיִם, id est ut Vulgata interpretatur, *Et in legem ejus insulæ expectabunt.*

culo, in angusta et arcta via incesserit; necnon mendico et pauperi, spiritu scilicet, qui beatus prædicatur? Hoc cum edidicerint qui noverunt nomen tuum, gnari quoque te justii judicii tempore non relicturum eos qui nunc quærun te; inde bene sperent in te, patientiam in omnibus habentes ob paratam retributionem.

VERS. 16, 17. *Exsultabimus in salutari tuo, infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus judicium faciens. In operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Canticum diapsalmatis.* Imo vero dum piis hominibus insidias struerent, sese in perniciem et interitum conjece-runt. Tunc autem cognoscetur Deus justo judicio usus. Canticum diapsalmatis dicitur, ut facta mutatione, sive metri, secundum Hebraicam vocem, sive melodiæ, sive verborum sententia in aliam significationem translata.

VERS. 18. *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Deum.* Etiamsi jam nullo sensu moventur, at vehiet judicii tempus. Interim homo Dei, etsi videatur ab ipso Deo negligi, dum intolerandis a peccatoribus afficitur malis, nequaquam in oblivionem venit. Non enim usque in finem pauper spiritu a Deo negligendus; sed ob præsentem patientiam, et fructum suum et bonum finem consequetur.

VERS. 20, 21. *Exsurge, Domine, non confortetur homo, judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos: sciant gentes quoniam homines sunt.* Deum excitat, ut qui tolerantia sua, atque vi clementiæ et patientiæ, sibi quidem ærumnarum diurnitatem, impiis vero hominibus vexandi tempus tribuat. Postquam autem precatus est, ut judicentur gentes in conspectu Dei, jam rogat ut ante futurum judicium gentibus legislator constituatur, ut discant se homines, non bruta animalia, esse: nam brutis animalibus lex minime datur. Cæterum non hic de Moyse agit, qui jam olim de medio hominum sublatus fuerat; neque de lege quæ solis Judæis data fuerat, neque vult aliam expectari legem, ut Novi Testamenti lex totum orbem pervadat. Christus enim legislator, Evangelii-que prædicatio in gentibus obtinuit. De quo per prophetam ait Pater: *Ecce puer meus, quem elegi, electus meus; complacuit sibi in illo anima mea. Judicium gentibus proferet. Non contendet, neque clamabit, neque audietur vox ejus. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet; sed in veritate educet judicium. Resplendet et non collidetur, donec ponat in terra judicium, et in nomen ejus gentes sperabunt*⁹⁸. Hebraicum autem et reliqui omnes interpretes ediderunt: *Et in legem ejus gentes sperabunt.*

PSALMUS X SECUNDUM HEBRÆOS.

VERS. 1, 2. *Ut quid, Domine, recessisti longe, A despicis in opportunitatibus, in tribulatione? Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in consiliis quibus cogitant. An quia Deus est, secundum Apostolum, qui comprehendit sapientes in astutia sua, idipsum jam fieri postulat? Multi enim cum videant se, etsi in impietatibus plurimis versantes, prospere agere, ac in calamitates incidere nullas, sese beatos et laude dignos arbitrantur. At tum ipsi, tum improbitatis æmuli, ingenti afficiuntur detrimento.*

VERS. 3-5. *Quoniam laudatur peccator in desiderii animæ suæ, et iniquus benedicitur. Exacerbavit Dominum peccator: secundum multitudinem iræ suæ non quæret. Non est Deus in conspectu ejus, inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore. Auferruntur judicia tua a facie ejus, omnium inimicorum suorum dominabitur. Præsentem impiorum conditionem insectatur, ut futuri judicii necessitatem comprobet. Illud porro, exacerbavit, Aquila, traduxit, interpretatus est. Sermones quippe de futuro Dei judicio ipsi revera traducunt. Dum vero quis in peccatis perseverat, is impeditur quominus quærat Deum, ac vim iræ magnam sibi comparat. Quamobrem ne nimio labore et anxietate notitias Dei naturales expetieris, dum vitæ tuæ viæ inquinatæ sunt: idque ea maxime de causa, quod judicia Dei non animo reputes, cum maxime concessus tibi dominatus fuerit in omnes inimicos tuos.*

VERS. 7. *Cujus maledictione os plenum est et amaritudine et dolo; sub lingua ejus labor et dolor. Si quidem heterodoxorum os maledictione repletur, utpote qui Creatorem conviciis incessant, quod itidem maledici faciunt: os item iracundorum amaritudine, dolosorum dolo, plenum est.*

VERS. 8. *Sedet in insidiis cum divitiis in occultis, ut interficiat innocentem. Dum autem id agit, seipsum decipit, quasi scilicet nihil videat Deus.*

VERS. 11. *Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam ne videat in finem. Hæc omnia agit impius adversus Dei pauperes, sibi que ipse ludificatur, dum suis sibi cogitationibus confugit non esse Deum inspectorem.*

VERS. 12-15. *Exsurge, Domine Deus meus, exaltetur manus tua, ne obliviscaris pauperum tuorum in finem. Vides quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut, tradas eos in manus tuas. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eras adjutor. Contere brachium peccatoris et maligni: quæretur peccatum ejus, et non invenietur. Dei tolerantiam excitat ad judicium de impiis ferendum. Per manum autem exaltatam, vim judicalem significat. Dum enim ipsa impios non ulciscitur, ceu victa videri potest. Quando vero unicuique reddit quod æquum est, exaltari dicitur, nemoque ipsam effugere valet.*

(4) *Τετιμωρῆσθαι. Pro τετιμωρῆσθαι, ὡτ et aliibi. Εδῖτ.*

Ἰρατὶ, Κύριε, ἀπέστηκας μακρόθεν, ὑπερορῶς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει; Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρρίζεται ὁ πτωχός· συλλαμβάνονται ἐν διαβουλοῖς οἱς διαλογίζονται. Ἡ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὁ δρασαύμενός ἐστι τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοῦτο αὐτὸ ἔδη γενέσθαι παρακαλεῖ; Ἐπὶ πολλαῖς γὰρ ἀσεβείαις ὀρώντες αὐτοὺς οἱ πολλοὶ εὐθυνομένους τε καὶ μηδὲν λυπηρῶ περιπίπτοντας, μαχαρίους αὐτοὺς ἡγούνται καὶ ἐπαίνων ἀξίους. Κάκεινοι οἱ μεγάλα βλάπτονται καὶ οἱ ζηλωταὶ τῆς κακίας γενόμενοι.

Ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἀμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται. Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἀμαρτωλός· κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ ἐκζητήσει. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ, βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. Ἀρταναρῆϊται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει. Τῇ παρουσίᾳ τῶν ἀσεβῶν ἐπεξέρχεται καταστάσει, τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀναγκαίαν δεῖξει βουλόμενος. Τὸ δὲ παρώξυνε, διέσυρνε Ἀκύλας ἡρμήνευσε. Τοὺς περὶ Θεοῦ γὰρ κρίσεως λόγους ἀληθῶς διασύρουντι. Ἐπιμένουν δέ τις ἀμαρτίας, πρὸς τὸ Θεὸν ζητεῖν ἐμποδίζεται, συνάγων ἑαυτῷ πλῆθος ὀργῆς. Διὸ μὴ ζῆτει καὶ τὰς περὶ Θεοῦ φυσικὰς ἐννοίας περικοπτόμενος, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς ἀκαθάρτους ἔχων· τούτου γε χάριν διὰ παντός καὶ τοῦ Θεοῦ τὰ κρίματα μὴ λαμβάνων εἰς νοῦν, ἐν τῷ συγχωρεῖσθαι μάλιστα κατακυριεύσαι τῶν ἐχθρῶν.

Οὐ ἀρῶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου, ὑπὸ τὴν γλῶτταν υἱοῦ τοῦ κόπος καὶ πόρος. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων τὸ στόμα ἀρῶς γέμει, κακολογούντων τὸν Δημιουργόν, καὶ τῶν λοιδορῶν· πικρίας δὲ τῶν θυμικῶν, δόλου τῶν δολίων.

Ἐγκάθηται ἐν ἑδρᾷ μετὰ πλουσίων ἐν ἀποκρύφους, τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῶων. Καὶ ταῦτα πράττει παραλογιζόμενος ἑαυτὸν, ὡς οὐχ ὀρώντος Θεοῦ.

Ἐἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέησται ὁ Θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰδεῖν εἰς τέλος. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἀσεβὴς κατὰ τῶν πενήτων τοῦ Θεοῦ διαπράττεται, ἑαυτὸν ἀπατῶν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς μὴ εἶναι Θεὸν ἔφορον διανοῦμενος.

Ἀράσθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ὑψωθήτω ἡ χεὶρ σου, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος. Βλέπεις, ὅτι ἰσὺ πόρον καὶ θυμὸν κατινοοῖς, τοῦ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς χεῖράς σου. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός, ὄργανῳ σὺ ἦσθα βοηθός. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ πορηροῦ· ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ. Οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν κρίσιν δι-εγείρει λοιπὸν τὴν ἀνοχὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ χεὶρ ὑψωμένη δύναμιν ἐδήλωσε κριτικὴν. Ἐν ὅσῳ γὰρ αὐτὴ μὴ τιμωρεῖται τοὺς ἀσεβεῖς, τετιμωρεῖσθαι (†) δοκεῖ· ἀποδίδουσα δὲ ἐκάστη κατὰ τὸ δίκαιον, ὑψοῦσθαι λέ-

γεται, καὶ ταύτην οὐδεὶς ἀποδράσεται. Διὸ φησι· Τοῦ ἀπαδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖρά σου. Τοιγαροῦν ὁ σὸς πτωχὸς ἀκούσας τῶν σῶν λόγων φασκόντων· Μὴ θαντοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Ἐμοὶ ἐκδικήσεις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Ι΄.

Ἐπειδὴ καὶ τῷ Δαυὶδ εἰς τὸ τέλος γέγραπται· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τῷ νικοποιῷ, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἐπιτίλιος τοῦ Δαυὶδ, φήσεις, ὅτι καὶ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν συμβῆσαν αὐτῷ συμφορὰν ἔφασκε τὰ προκείμενα.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρῆτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταρραστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίου· Τελείου φωνῆ, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν δυναμένου, *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*; Οὐ κατὰ τὸν ἀτελεῖ τὸν φυγῆ μεταρραστεύοντα τόπον ἐκ τόπου, καὶ περιφεύγοντα τοὺς διώκοντας. Καθὰ δὴ στρουθίον τοὺς θηρεύοντας, ὅς, κἂν διαφύγοι, λέγοι ἄν· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρβύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων.

Ὅτι ἂ κατηρτίσω καθέλιον· ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε; Κύριος ἐν γὰρ ἀγῶ αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πέννητα ἀποβλέπουσι, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ. Ὁ μόνος δίκαιος καὶ κριτὴς Θεὸς, τοὺς ἑαυτοῦ πολεμουμένους ὀρῶν, τί ἐποίησεν; Ἐν οὐρανῷ κατοικῶν καὶ βασιλείαν ἔχων ἀσάλευτον, οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς παρορᾷ. Χαρίζεται δὲ τῷ πέννητι τῶν εὐεργετικῶν αὐτοῦ δυνάμεων τὴν ἐπισκοπὴν, ὡς φησὶν ὀφθαλμοῦς· ὡς περ οὖν βλέφαρα τὴν κριτικὴν αὐτοῦ καὶ πάντα διακρίνουσαν πρόνοιαν. Διὰ δικαιοσύνην δὲ κρινεῖ καὶ τοὺς δίκαιους, μὴ τι καὶ αὐτὸς πεπλημμέληται.

Ἐπιβέβη ἐπὶ ἀμυρτωλοὺς παγίδας, πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἢ μερὶς τοῦ ποτήριου αὐτῶν. Τὰς ἐπιπόνους κολάσεις πολλὰχθὶ δηλοῖ τὸ ποτήριον, ὡς ἐν Ἡσαΐα· Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλήμ, ἢ πιῶσα τὸ ποτήριον εἰσπύσεως (1), τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ. Λέγει δὲ καὶ τῷ Ἰερεμίᾳ Θεός· *Λάβε τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτίσεις αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς οὓς ἐγὼ ἀποστελῶ σε*. Ὅποιον τὸ προκείμενον ποτήριον, οὐ τὸ πλήρωμα πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταιγίδος· οὐδὲ σύμβολα τὰ κατὰ Σοδόμων ἐπενεχθέντα. Δηλοῖ δὲ τὸ πῦρ τὴν διακαύσεως ἀπειλήν, τὸ δὲ θεῖον τὴν διεγείρουσαν ἔτι μᾶλλον τὸ πῦρ ἀφορμὴν, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς καταιγίδος, πειρασμοῦ συστροφὴν. Εἰρηται γὰρ ἐν Ἡσαΐα· *Ὡς καταιγὶς δι' ἐρήμου διέλθοι ἐρχομένη ἐγγύς· φοβερὸν τὸ ὄραμα καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι*. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς εὐσεβεῖσι ποτήριον τὸ μεθύσκον ὡς κράτιστον, περὶ οὗ τάχα κἀκεῖνο λέλεκτα· *Κύριος ἢ μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου*. Καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν τὸ μὲν φυγεῖν, τὸ δὲ ἀιρήσασθαι.

¹ Rom. xii, 19. ² Rom. viii, 35. ³ Psal. cxxiii, 7. ⁴ Isa. li, 17. ⁵ Jer. xxv, 15. ⁶ Isa. xxi, 1, 2. ⁷ Psal. xv, 5.

(1) Εἰσπύσεως. Forte ἐκπύσεως. LXX, πτώσεως. EDIT.

A Quamobrem ait tradendum esse impium in manus suas. Enimvero pauper ille tuus hæc verba abs te prolata audivit : *Non vosmetipsos defendentes, charissimi; sed date locum iræ : Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus* ⁹⁹.

4. IN FINEM PSALMUS DAVID X.

Quandoquidem *Davidi in finem*, inscriptus est; et juxta Aquilam, *victori*; juxta Symmachum, *triumphalis Davidis* : probe inferas, Davidem isthæc post illatam sibi calamitatem pronuntiasse.

VERS. 2. *In Domino confido : quomodo dicitis animæ meæ : Transmiga in montes sicut passer?* Hæc viri perfecti vox est, qui secundum Apostolum dicere valeat : *Quis nos separabit a charitate Dei* ¹? Non more imperfecti hominis, qui persecutibus ut se proripiat, de loco in locum transmigrat. Qui si, ut passer venatores, effugere valeat, jure dixerit : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* ².

VERS. 4-6. *Quoniam quæ perfecisti destruxerunt, justus autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes ejus. Oculi ejus in pauperem respiciunt, palpebræ ejus interrogant filios hominum. Dominus interrogat justum et impium, etc.* Deus qui solus justus et judex est, cum suos oppugnari cerneret, quid fecit? Is sane etsi in cælo habitet, ac firmum immobileque regnum obtineat, nullam terrenarum rerum negligit. Pauperi autem id gratiæ confert, ut beneficarum virtutum suarum inspectione servetur : quas virtutes, oculos nuncupat; qua item ratione palpebræ ejus significant judicalem illius providentiam qua omnia dijudicat. Propter justitiam autem suam vel ipsum justum judicabit, ne et ipse quoque in peccatum inciderit.

VERS. 7. *Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Calix graviora plerumque supplicia significat, ut in Isaia : *Exsurge, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem ruinæ, poculum iræ* ³. Jeremiæ quoque dicit Deus : *Sume vinum non dilutum de manu mea, et potabis ex eo omnes gentes, ad quas ego mittam te* ⁴. Qualis est calix de quo jam agitur, cujus plenitudo ignis et sulphur et spiritus procellarum; cujus sane symbola ea ipsa sunt quæ contra Sodoma immissa fuere. Indicat porro ignis incendii ac adustionis minas : sulphur, ignis fomentum, quo plus exardescit; spiritus procellarum, tentationis conversionem. In Isaia namque dicitur : *Sicut procella per desertum pertransierit, prope accedens : terribilis visio et dura nuntiata mihi est* ⁵. Pius quoque hominibus calix inebrians quam potentissimus, de quo fortasse dicitur : *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei* ⁶. Ac per recte facta vitandus ille, hic amplectendus est.

VERS. 8. *Quoniam justus Dominus, et justitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus.* Nam utpote justus pauperem respicit, peccatores corripit. Natura autem sua, non participatione justus est. Cæterum cum ita se habeat, justitias, quæ in multis probis viris reperiuntur, diligit, ac cujusque propositum approbat. Singulis sane judiciis quædam justitia inest: multa autem sunt judicia Dei, de quibus scriptum est: *Judicia Domini vera, justificata in semetipsa*⁷. Multæ igitur justitiæ sunt. Æquitatem quoque videt, videlicet sanam verbi sententiam et doctrinam: gaudet quippe de ejus cultoribus, etiamsi videat eos conviciis et maledictis impetitos. Nunquam autem plures æquitates, perinde atque justitiæ in judiciis multæ, habentur. Vultus vero ejus ideo æquitatem videt, quia ipsam approbat. Nam Deus præsens esse deprehenditur, cum providentiæ operibus, tum effectu judiciorum.

PSALMUS DAVID XI.

1. *In finem, pro octava.*

Ea ipsa est quæ psalmi sexti inscriptio (1). Diximus autem solvi legem Moysis, si puer ducatur in Sabbato [circumcidendus,] quando diem circumcisionis octavam in ipso cadere contingit: eandemque vim et præstantiam habere diem Dominicam, quæ Domini resurrectione nobilitatur, estque a primo die, octava. Et ipsa quoque natura sua prima habetur, quia in eadem omnes animæ emundantur.

VERS. 2, 3. *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, et corde locuti sunt.* Totam illam sui temporis generationem criminatur: nam in sequentibus dicit: *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternam.* Talis enim est prior illa generatio, de qua Salvator hæc effatur: *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt eam: et regina Austri*⁸, et cætera, et rursum: *Sic erit generationi nequam huic*⁹. Neque Injuria ipsam accuso, ait Propheta; sed quia nemo sanctus in illa, nemo verax. Quandoquidem igitur nullum mihi salutis auctorem invenio; tu mihi, Domine, talis esto. Arguit porro Judæorum incredulitatem, de quibus ait Moyses: *Filii, in quibus nulla fides*¹⁰. Quod autem vana locuti sint, insidias Salvatori struentes, atque dolose aggredientes illum, diserte testificatur Evangeliorum scriptura.

VERS. 4, 5. *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt: quis noster Dominus est?* Dei enim, non autem hominis, erat eorum malignitatem superare

⁷ Psal. xviii, 10. ⁸ Matth. xii, 41, 42. ⁹ ibid. 45. ¹⁰ Deut. xxxii, 20.

(1) Vide supra psal. vi.

Ἔτι δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὡς γὰρ δίκαιος ἐπιβλέπει μὲν τὸν πένητα, παιδεύει δὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐσία δὲ δικαίᾳ ἐστίν, οὐ μετοχή. Πλὴν καὶ οὕτως ἔχων ἀγαπᾷ τὰς ἐν τοῖς πολλοῖς δίκαιοις δικαιοσύνας, τὴν ἐκάστου πρόθεσιν ἀποδεχόμενος. Ἀλλὰ καὶ ἐκάστου κρίματός ἐστί τις δικαιοσύνη· πολλὰ δὲ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν γέγραπται· *Τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό.* Πολλὰ ἄρα καὶ αἱ δικαιοσύναι. Βλέπει δὲ καὶ εὐθύτητα, τὴν πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον γνώμην· χαίρει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἔχουσι, κἂν ὀνειδιζόμενους ὀρᾷ. Μήποτε δὲ ὡς πολλὰι δικαιοσύναι ἐπὶ τοῖς κρίμασιν, οὕτως εὐθύτητες. Διὰ δὲ τὸ ἀποδέχεσθαι τὴν εὐθύτητα, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὀρᾷ. Ἐπιφαίνεται γὰρ παρὼν ὁ Θεὸς τοῖς ἔργοις τῆς προνοίας καὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν κρίματων.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΑ΄.

Εἰς τὸ τέλος περὶ τῆς ὀρθότητος.

Ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῆ τοῦ ε' ἐπιγραφή. Ἐλέγομεν δὲ, ὡς καὶ τὸν νόμον λύει Μωϋσέως, εἰ ἄγοι βρέφος ἐν Σαββάτῳ, ἡμέραν ὀρθότητος τῆς περιτομῆς ἐν αὐτῇ γινόμενης. Τὴν ὁμοίαν ἔχειν ἐλέγομεν δύναμιν καὶ τὴν Κυριακῆν, τὴν ἀναστάσιμον οὖσαν τοῦ Κυρίου, καὶ τυγχάνουσαν ἀπὸ τῆς πρώτης ὀρθότητος, πρώτην δὲ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσαν· καθαρτικὴ γὰρ ἐστὶ πάσης ψυχῆς.

Σώσον με, Κύριε, ὅτι ἐκέλειπεν ὄσιος, ὅτι ὠλιγόθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. Μάταια ἐλάλησαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν. Διαβάλλει πᾶσαν τὴν καθ' ἑαυτὸν γενεάν· λέξει γὰρ καὶ προΐων· *Σὺ, Κύριε, σὺ· λάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.* Τοιαύτη γὰρ ἡ προτέρα γενεὰ, περὶ ἧς ἔφη καὶ ὁ Σωτὴρ· *Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσομαι ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινούσιν αὐτήν· καὶ βασίλισσα Νότου, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν οὕτως· Ἔσται τῇ γενεᾷ τῇ ποιητῆ ταύτη. Οὐκ ἀδίκως δὲ ταύτης κατηγορῶ, φησὶν ὁ Προφήτης· ἄλλ' ὅτι μηδὲς ὄσιος ἐν αὐτῇ, μηδὲς ἀληθῆς. Ἐπεὶ οὖν μηδένα*

μοι σωτηρίας αἴτιον εὐρίσκω, αὐτὸς μοι, Κύριε, τοῦτο γενεῶν. Διελέγχει δὲ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, περὶ ὧν φησὶ καὶ Μωϋσῆς· *Υἱοί, οἳ οὐκ ἐστὶ πίστις ἐν αὐτοῖς.* Ὅτι δὲ μάταια ἐλάλουν ἐπιβουλευόντες τῷ Σωτῆρι καὶ δόλιως αὐτῷ προσερχόμενοι, σαφῶς ἡ τῶν Εὐαγγελίων διδάσκει γραφή.

Ἐξολοθρευσαὶ Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσας μεγυλορήμονα. Τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγυλονοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἐστί· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι; Θεοῦ γὰρ ἦν, οὐκ ἀνθρώπου, τῆς ἐκείνων περιγενε-

σθαι κακίας, καὶ σέβει λόγους βλασφημοῦντας τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως δὲ τῷ Φαραὼ φησάντι· *Ὁὐκ οἶδα τὸν Κύριον*, καὶ αὐτοὶ φασι· *Τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι;* ἠμίσαντες εἶναι κύριοι διὰ τῶν ἰδίων λόγων τῆν τοῦ Σωτῆρος σέβει διδασκαλίαν, ὡς ἂν ὄντες ἀντεφεύσοι. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων χεῖρα, μεθ' ὑποκρίσεως προσιόντων τῷ Σωτῆρι, καὶ Ραββὶ καλούντων αὐτὸν, λάθρα δὲ κατ' αὐτοῦ τυρεούτων. Μεγαλοδόξοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ λαοῦ, τολμώντες ἀνακρίνειν τὸν Σωτῆρα καὶ λέγειν αὐτῷ· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;*

Ἐνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. Θῆσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρήρισάσομαι ἐν αὐτῷ. Ἡ καὶ οὕτως· Οἱ πτωχοὶ δι' ἐμὲ καὶ πένητες γεγονότες τῷ πνεύματι στένουσιν ἀεὶ ταπεινούμενοι προσέχοντές μου τῷ λόγῳ, καὶ πίστιν ἀκλίνη διασώζοντες· ὧν ἕνεκεν ἀναστήσομαι, καὶ κατὰ τὸ πρέπον τῇ ἐμῇ ἀναστάσει σωτήριον στήσομαι πᾶσιν ἀνθρώποις· ἐφ' ᾧπερ ὡς μεγάλῳ παρήρισάσομαι κατ' ὀφθαλμῷ.

Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆν, κεκαθαρισμένον ἐπὶ ἀλασλίῳ. Ὁ δὲ ἄργυρος πολλάκις πυρούμενος ἀμιγῆς ἐτέρας ὕλης ἐστίν· οὕτω καθαρὰ ψεύδους τοῦ Κυρίου τὰ λόγια.

Σὺ, Κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπειδὴν φυλάξης τοὺς σοὺς πτωχοὺς, καὶ ἐπειδὴν ἡμᾶς περιτειχίσης ἅμα τῇ ἐρχομένῃ γενεᾷ, τῇ καλουμένῃ αἰωνίᾳ, οἱ παράνομοι τότε, ἐκτὸς γενόμενοι τῆς εἰς πάντας ἀνθρώπους χυθησομένης σου χάριτος, κύκλω περιπατήσοσι, θεωροὶ γενησόμενοι τῶν σωζομένων· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἔσαν ὑψωθῶσιν οἱ εὐτελεῖς τῶν ἀνθρώπων.

Κύκλω οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι, κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολύωρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ὁ κύκλος τῇ εὐθείᾳ ἐναντίας ἐστὶ κατὰ τὴν σχολιότητα καὶ εὐθύτητα, οἱ δὲ ἀσεβεῖς κύκλω περιπατοῦσιν, οἱ εὐσεβεῖς ἄρα εὐθεῖαν περιπατοῦσιν.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαυιδ β΄.

Διὰ τὸ τέλος τὸ παρὰ τῷ Θεῷ πάντα πρὸ τοῦ τέλους ἀνδρικῶς ἠγωνίζετο· τὸ δὲ τέλος ὁ τῶν πόνων ἐστὶ καρπός, ζωὴν αἰώνιον καὶ βασιλείαν οὐρανῶν προξενῶν. Εἰς μὲν οὖν τὸ τέλος ἀνέπεμψε τὴν ὄδην τῷ Θεῷ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν, ὡς ἀγωνιζόμενος ἐτι, τὰς πρώτας προφέρει φωνάς·

Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήση μου εἰς τέλος; ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Ἀθήνη δὲ Θεὸς ποιεῖται τῶν ἐπιλανθανομένων αὐτοῦ διὰ τῆς ἀμαρτίας· ἀποστρέφει καὶ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν τι πραττόντων, ἀναξίτους εἶναι κρίνας τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ· διόπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότος νυτῆτος καὶ τῆν τοῦ Θεοῦ δεδιώς κρίσιν ἐπάγει·

¹¹ Exod. v, 2. ¹² Matth. xxi, 23.

A et blasphema in Jesum verba comprimere. Perinde atque Pharaō dixit : *Non novi Dominum* ¹¹; jam ii dicunt, *Quis noster Dominus est?* rati verborum suorum efficacia, penes se potestatem esse extinguendæ Salvatoris doctrinæ, quasi scilicet ipsi sui juris et arbitrii essent. Hæc ipsa erant Pharisæorum et Sadducæorum labia; qui cum dissimulatione Salvatorem adibant, Rabbi compellantes, et clam interim conspirationem in illum conflagabant. Magniloqui autem erant seniores et principes sacerdotum populi, ausi percontari Salvatorem, ipsique dicere : *In qua potestate hæc facis, et quis dedit tibi hanc potestatem* ¹²?

VERS. 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus. Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.* Hoc item modo interpretari licet : Qui mei causa mendici et pauperes spiritu facti sunt, humili semper affectu verbo meo hærentes ingemiscunt, fidemque inviolatam conservant : horum ego causa exsurgam; atque ut resurrectioni meæ consentaneum est, salutem patriam omnibus hominibus : qua in re, ut præclare gesta, fiducialiter agam.

VERS. 7. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Argentum vero igni sæpe traditum, cum nulla alia materia commiscetur; eodemque profusus modo eloquia Domini omni mendacio vacua sunt.

VERS. 8. *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternum.* Cum mendicos tuos custodieris, cumque nos circummunieris in generatione futura, quæ æterna vocatur; tunc iniqui illi, exclusi tua gratia per omnes homines diffusa, in circuitu ambulabunt, ut eos qui salutem obtinebunt circumspectant : idque tunc eveniet, cum vel tenuiores ex hominibus exaltati fuerint.

VERS. 9. *In circuitu impii ambulat : secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.* Quia circulus rectæ linæ secundum obliquitatem et rectitudinem oppositus est; cum impii in circuitu ambulent, pii sane viri in recto gradiuntur.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XII.

Propter finem, quem apud Deum consecuturus erat, ante finem viriliter omnino concertabat. Nam laborum fructus, est firmis, qui et vitam æternam et regnum cælorum procurat. In finem igitur canticum Deo emittit : atque a principio, utpote adhuc in certamine constitutus, hæc primas profert voces :

VERS. 2. *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem? Usquequo avertis faciem tuam a me? Obliviscitur autem Deus eorum qui per peccatum ipsius immemores sunt : avertitque faciem suam ab iis qui turpia quævis perpetrant, quos providentia sua indignos reputat. Quamobrem stimulante conscientia, iudicium Dei pertimescens, subjungit :*

VERS. 3-5. *Quandiu ponam consilia in anima mea, dolores in corde meo die ac nocte? Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Respice et exaudi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte: ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Exaltatur inimicus in peccantem peccato depressum; secus vero agitur cum is probe se agit. Cum autem nolit se præter meritum exaudiri, præmittit illud, respice, rogans scilicet ut recte facta sua perpendat. Aut forte ideo sic loquitur, quod Deus non nisi eum qui justus est exaudire soleat. Vultus porro Dei, lumine plenus, est virtus quædam ad beneficia conferenda prospiciens, cujus quisquis particeps fuerit illuminabitur, ac si solaribus radiis frueretur. Quod si avertatur, tum anima non illustrata in tenebris agit; quia interiores oculi, videlicet mentis cogitationes, nihil operantur. Cum autem in peccato perseverat, tenebris magis magisque obtinentibus, quia vultus Dei penitus aversus manet; tum, malitia id operante, ceu incurabilis evadit: nec ultra salutis suæ advigilans, ad mortem peccasse jure dicitur.*

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XIII.

Quia hæc propheticæ dicta in consummatione sæculorum futura erant, præmittitur illud, *in finem*: psalmus autem non dicitur, quia incusat omnes homines.

VERS. 2. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis: non est qui faciat bonum. Ex atheis alii quidem existimaverunt Deum nullatenus existere, sed vanum esse nomen; alii, vero Deo ejecto, alios qui nullatenus sunt confinxerunt; alii vero esse quidem Deum dixerunt, sed terrena non prospicere. Omnes porro qui ultramvis harum sententiarum tuerentur, in atheiam, sive omnis religionis despectum, prolapsi sunt. Etsi vero, quia omnibus a natura insita est Dei notitia, id palam effari non audebant, non ore, sed corde talia loquebantur: nam ore tenus multos deos profitebantur. Sed ex eorum gestis arguebatur quid mente tenerent: nam ex fructu arbor dignoscitur. Cum enim a nullo flagitiorum genere temperarent, omnique modo vitam inquinarent, etiamsi infinitos esse deos confiterentur; palam tamen erat eos sanum nihil de Deo sentire. Itaque ante Salvatoris adventum tota vita genusque hominum insipiens erat. Nam si *initium sapientiæ timor Domini* ¹³; sane Deum non timere ac despiciere, oppositum sapientiæ fuerit.*

VERS. 3. *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Hæc mihi videntur tacitam quamdam Judaici populi criminationem complecti. Nam si

¹³ Psal. cx, 10.

(1) In Eusebii exemplari hæc vox ψαλμός non legitur, nec est in Hebræo דָּוִדִּים.

(2) Eusebio familiaris est hic usus vocis βίος, scilicet pro *hominum genere*; sic superius ad vers. 2

"Εως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, δδύνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νύκτες; "Εως πότε ὑψώθησεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ; "Επίβλεψόν, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεός μου. Φώτισσον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον· μήποτε εἰποὶ ὁ ἐχθρὸς μου· "Ισχυσα πρὸς αὐτόν. Ὑψοῦται δὲ κατὰ τοῦ ἀμαρτάνοντος ὁ ἐχθρὸς ταπεινουμένου τῆ ἀμαρτίᾳ· καὶ τοῦναντίον δικαιοπραγούντος. Ὡς μὴδὲ βουλόμενος ἀμισθεῖ εἰσακουσθῆναι, προτάττει τὸ, ἐπίβλεψόν, παρακαλῶν ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα. Ἡ καὶ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εἰσακούοντος, εἰ μὴ τις δίκαιος ἦ. Πρόσωπον δὲ Θεοῦ φωτὸς γέμει, δύναμις οὖσα πρὸς εὐεργεσίαν προνοουμένη· οὗ τις μετέγων φωτισθήσεται, καθάπερ ἡλιακῶν ἀπολαύων αὐγῶν. Ἀποστραφέντος δὲ, μηκέτι φωτιζομένη σκοτοῦται ψυχή, μηδὲν ἐνεργούντων τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν, οἵτινες διανοίας εἰσὶ λογισμοί. Ἐπιμενούσης δὲ τῆ ἀμαρτίᾳ, καὶ τοῦ σκότους ἐπὶ πλέον ἐπικρατοῦντος, τῷ καὶ μένειν ἀπεστραμμένον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἐξῆς οἰονεῖ πως γίνεται κακίας ἀθεράπευτα πλημμελοῦσης, καὶ μῆτι γρηγοροῦσα λέγοιτ' ἂν εἰς θάνατον ἡμάρτηκέναι.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΦΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΓ'.

Ἐπεὶ ταῦτα προφητικῶς εἰρημένα ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἡμελλε γίνεσθαι, προγράφεται τὸ, εἰς τὸ τέλος· ψαλμός (1) δὲ οὐκ εἴρηται διὰ τὸ κατηγορεῖν πάντων ἀνθρώπων.

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρσαν καὶ ἐδεδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. Τῶν δὲ ἀθέων οἱ μὲν μὴ εἶναι Θεὸν παντελῶς ἔδοξαν, ἀλλ' εἶναι διὰ κενὸν νοῦμα· οἱ δὲ μὴ ὄντας ἀνέπλασαν, τὸν ὄντα παρωσάμενοι· οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔφασαν, μὴ προνοεῖν δὲ τῶν ἐπὶ γῆς. Οἱ δὲ πάντες εἰς ἀθεῖαν περιετράπησαν φρονούντες οὕτως· εἰ καὶ μὴ ἐτόλμων εἰπεῖν δι' ἃς ἔχουσι πάντες φυσικὰς ἐννοίας περὶ Θεοῦ· διὸ καρδίᾳ ἔλεγον, ἀλλ' οὐ στόματι· ἐν τούτῳ γὰρ καὶ πολλοὺς λέγειν ἐδόκουν θεοὺς. Ἠλέγγοντο δὲ ἀφ' ὧν ἔδρων· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Μηδεμίᾳ γὰρ ἀσελγείας φειδόμενοι, παντὶ δὲ τρόπῳ τὸν βίον διαφθειρόμενοι, εἰ καὶ μυρίους ὠμολόγουν θεοὺς, δῆλοι ἦσαν οὐδὲν ὑγιᾶς φρονούντες περὶ Θεοῦ. Ἄφρων οὖν ὄντως ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας βίος (2). Εἶπερ ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, οὐκοῦν τῷ μὴ φοβεῖσθαι καὶ ἀθετεῖν ἀντίκειται ἡ σοφία.

Πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἡγρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Δοκεῖ δὲ μοι τὰ προκείμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους λεληθῆναι κατηγορίαν περιέχειν. Εἰ γὰρ, διακούσας

psalmi v accipitur, et in fine sexti libri *De præparatione evangelica*, ὁ σύμπαξ τῶν ἀνθρώπων βίος, universum hominum genus, aliisque in locis non infrequenter hoc usu occurrit.

ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ ἐπισκοπήσας τοὺς ἐπὶ γῆς πάντας εὐρεν ἐκκλιναντας καὶ ἀχρειωθέντας, ὡς μηδένα μηδαμῶς εὐρίσκεισθαι ἐν ἀνθρώποις, μηδὲ μέχρις ἑνός, τὸν μηδὲ ἠχρειωμένον, μηδὲ ἐκκλιναντα· ἀκόλουθόν ἐστι τοῖς πᾶσι συμπεριλαμβάνεσθαι, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸν τὸν καλούμενον Ἰσραήλ. Τὰ μέντοι προκείμενα λόγια σαφῶς ἀπεφάνητο, ὅτι πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ὡς μηδὲ εἶναι ποιοῦντα χρηστότητα, μηδὲ ἕως ἑνός. Ἔδει γὰρ τὸ μέγεθος παραστήναι τῆς ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐγγενομένης νόσου πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας· ὡς ἂν ἡ ἀριεξία αὐτοῦ φανεῖται τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖα. Πάντες γὰρ ἤμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι. Ταύτην δὲ καὶ ὁ Ἡσαίας συμφώνως ἀποδίδωσι τὴν διάνοιαν ἐν οἷς φησι πρὸς τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν ἀποτεινόμενος· Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν, διότι ἤλθοι, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνθρώπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τὸ γὰρ, διότι ἤλθοι, ὅμοιον ἂν εἴη τῷ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ διέκλυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ· Καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, ὅμοιον τῷ· Πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἠχρειώθησαν.

Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθιόντες τὸν λαὸν μου βρώσει ἄρτου; Καὶ μοι δοκεῖ προφητεύειν μεταβολὴν ἕσασθαι τῶν ἐθνῶν ἐκ θηριώδους βίου, καὶ ἐξ ἀγνωσίας Θεοῦ, ἐπὶ ἡμέρον καὶ θεοσεβῆ τρόπον· ὃ καὶ ἔστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντα μαρτυρησαί ἀλήθειαν τῆ προφητείας. Ἀναγνώση τοίνυν τὰ προκείμενα ἐρωτηματικῶς, πυθθανόμενος τοῦ λόγου καὶ φάσκοτος· Ἐὶ καὶ πάντες ἐξέκλιναν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ ἠχρειώθησαν· μὴ τοίνυν οὐχὶ γινώσκονται ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; προσυπακούοντων (1) ἡμῶν.

Τὸν Κύριον, καὶ κατὰ κοινῶν πάλιν λαμβάνοντων τὰ ἐξῆς. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ πάλαι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ὡσεὶ ἄρτον ἐσθιόντες, καὶ τὸν Κύριον μηδὲ πώποτε ἐπικαλεσάμενοι, μὴ οὐχὶ γινώσκονται αὐτόν; Καὶ Ἡσαίας δὲ συνάδει περὶ τῶν αὐτῶν θεοπίζων καὶ λέγων· Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ θύοιται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν. Ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβῳ, οὐδὲ οὐκ ἦν φόβος. Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεῇ δικαία. Τίνας δὲ ἄλλ' ἢ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, καὶ οἱ πρότερον μὴ ἐπικαλούμενοι τὸν Κύριον; ἔσται γὰρ ποτε καιρὸς, ὅτε ἐπιγινώσκονται αὐτόν, καθ' ὃν καὶ φόβον ἀναλήψονται τοῦ Θεοῦ καὶ δειλίαν ἀγαθῆν. Ὅτι δὲ τὸν φόβον ἀναλαβεῖν Κυρίου ἀγαθόν ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Οἱ δηλούμενοι τοίνυν φοβηθήσονται· ἐκεῖ φόβῳ· τουτέστι εἶπε. Τίνα δὲ φοβηθή-

respiciens de caelo Dominus atque considerans, deprehenderit omnes qui in terra versabantur, declinasse et inutiles factos esse, ut nemo prorsus reperiretur in hominibus, ac ne vel unus, qui non inutilis factus esset, et qui non declinasset, consequens omnino est cum omnibus comprehendi etiam ipsum Judaicum genus, quod item Israel nuncupatum est. Istis itaque eloquiis clare pronuntiatur, quod scilicet omnes declinaverint, et simul inutiles facti sint, ita ut nullus fuerit qui faceret bonum, ne vel usque ad unum. Par fuit enim magnitudinem morbi, qui ante Salvatoris adventum in omnibus hominibus grassabatur, palam facere: ut manifestum omnibus esset ejus in terra peregrinationem fuisse prorsus necessariam. Omnes siquidem peccaverunt, omnes gloria Dei privabantur, et jam ejus gratia gratis justificati sunt. Huic consonam Isaias sententiam tradit, ubi Judæorum synagogam compellans ait: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui responderet.* Illud enim, quia veni, his verbis affine fuerit, *Dominus de caelo prospexit super filios hominum; illud autem, Et non erat vir, et non erat qui responderet, simile illi, Omnes declinaverunt et inutiles facti sunt.*

VERS. 4. *Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Videtur mihi vaticinari futuram gentium, ex vita ferina et ignorantia Dei, in mansuetos ac religiosos mores mutationem: quod est, re oculis percepta, veritatem prophetiæ testificari. Hæc itaque interrogandi more legenda sunt; percontatur enim Psalmista ac si diceret: Etiam si omnes ante Christi adventum declinaverunt et inutiles facti sunt, nonne in sequenti tempore cognoscent omnes qui operantur iniquitatem? Cui nos respondemus:*

VERS. 5. *Dominum non invocaverunt, et quæsequuntur in communi accipimus. Nonne iidem ipsi qui olim populum Dei quasi panem comedebant, et nunquam Dominum invocaverunt, tandem illum cognituri sunt? Huic accinit Isaias, qui de iisdem vaticinatur his verbis: Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt: et qui non audierunt, intelligent. - Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione justa est. Quinam ergo nisi ii qui operantur iniquitatem, et qui prius Dominum non invocabant? Erit enim tempus quo cognoscent illum, ac tunc timore Dei formidineque bona afficientur. Quod autem proba res sit timore Domini affici, palam est ex hisce verbis: Initium sapientiæ timor Domini. Illi itaque de quibus jam sermo, illic, id est, tunc trepidabunt timore. Quem porro*

¹⁴ Isa. I, 4, 2. ¹⁵ Isa. LI, 15. ¹⁶ Psal. cx, 10.

(1) Προσυπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad calcem operum Athanasii in voce ὑπακούειν, et ὑπακούων, supra, ad vers. 3.

timebunt nisi Dominum? Illic autem, ubinam, nisi in ea quæ ventura est generatione? quamobrem subiungit:

VERS. 6. *Quoniam Dominus in generatione justa est. Consilium inopis confudistis, Dominus autem spes ejus est. Quemadmodum in aliis quoque judiciis, quæ de contractibus et de commercio feruntur, nulla habenda est personarum ratio; sic in consultationibus, non imperium, non facultates, sed mens recte instituta probaque conscientia spectanda est. Hæc porro quæ jam proposita sunt, possunt mea quidem sententia de Judæis Salvatoris consilium confundere conantibus accipi, quia putarent ipsum esse inopem virum, nec thesaurum divinitatis pensarent. Si itaque doctrinæ illius semper contradicunt; ac miraculorum virtutes, quasi non divina vi, sed alia quapiam ratione exhibitas, calumniantur.*

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob et lætabitur Israel. Cum omnes una declinassent et inutiles facti essent, jam tempus aderat, ut ad precandum sermonem verteret; ita ut ceu legatione suscepta diceretur: Quis dabit ex Sion salutare Israel? Ipso enim salutare tunc opus erat, quod peccatorum remissionem tribueret, et auctor salutis esset. Id ipsum salutare quod secundum carnem ex semine Davidis prodiit, ex Sion datum est: Nam venit ex Sion redemptor, et avertet iniquitates a Jacob¹⁷. Eodem quoque sensu illud accipias licet: Ex Sion species decoris ejus¹⁸, ut apposite intelligatur salutare illud ex cœlesti Sion advenisse, siquidem in ipsa Christus regnum obtinere dictus est. Quamobrem scopus noster, ac spes supernæ vocationis est regnum cœlorum. Sub hæc, futuram omnibus hominibus ab ipsomet salutare conciliandam libertatem declarat. Ac perpende mihi, quæso, quo pacto, cum alii redempti sint, alios tamen dicat exsultare: nam cum populus Domini a captivitate liberabitur, Exsultabit, inquit, Jacob, et lætabitur Israel. Cum igitur futurum esset, ut animæ olim a dæmonico errore in captivitatem obductæ, per salutare Dei libertatem assequerentur, et ex omnibus gentibus ad Dominum homines converterentur; qui olim in Deo defuncti sunt justi atque prophetæ, qui vere Israel, vere Jacob nuncupari possunt, exsultabunt ac lætabuntur, quod vaticinia ab se de nobis edita completa sint, quodque ipsi nobis de adepta salute congratulentur. Quapropter Simeon, cum de Salvatore dixisset: Lumen erit ad revelationem gentium; addidit, et gloriam plebis tuæ, Israel¹⁹.*

IN FINEM PSALMUS DAVID XIV.

VERS. 1. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? A vicinioribus procedens, perfectum virum describit.*

¹⁷ Isa. LIX, 20. ¹⁸ Psal. XLIX, 2. ¹⁹ Luc. II, 32.

Α σονται ἢ τὸν Κύριον; ἐκεῖ δὲ, ποῦ ἢ ἐν τῇ μελλούσῃ συστήσεσθαι γενεᾷ; διὸ ἐπιλέγει:

Ἵτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαίᾳ. Βουλὴν πτωχοῦ κατασχύνατε, ὁ δὲ Κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ ἔστιν. Ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις κρίμασι τοῖς γινόμενοις περὶ συναλλάγματα καὶ κοινωνίας οὐκ εἰς πρόσωπα βλέπειν δεῖ· οὕτως ἐν τοῖς βουλευομένοις οὐκ εἰς ἀρχὴν καὶ περιουσίαν σκοπητέον· ἀλλ' εἰς νοῦν διηρθρωμένον καὶ τὸ εὐσυνείδητον ἔχοντα. Ἐπιστατέον ἐκλαβεῖν, εἰ δυνατόν, περὶ τῶν Ἰουδαίων τὰ προκειμένα, τὴν τοῦ Σωτῆρος βουλὴν καταισχύνασι πειθόμενοι, τῷ ἡγεῖσθαι αὐτὸν πτωχὸν τινα εἶναι, καὶ μὴ πλοῦτον θεότητος. Ἄει γοῦν καὶ ἀντιλέγουσι τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰς τεραστίους δυνάμεις κακολογοῦσιν, ὡς μὴ θεϊκῆ δυνάμει, ἀλλ' ἄλλοθεν ποθεν γεγεννημένας.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Πάντων ἐκκλινάντων καὶ ἅμα ἀχρεωθέντων καιρὸς ἦν εἰς εὐχὴν τρέψαι τὸν λόγον, ὡς πρεσβείας τρόπῳ φάναι· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; Αὐτοῦ γὰρ χρεῖα λοιπὸν, τοῦ ἄφρασι ἀμαρτημάτων παρέχοντος, τοῦ αἰτίου τῆς αἰωνίου σωτηρίας. Τοῦτο τὸ σωτήριον τὸ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονὸς, ἐκ τῆς Σιών δέδοται· Ἡξεῖ γὰρ ἐκ Σιών ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Εἰς τοῦτο λήψη τὸ· Ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ, δυνατόν ἐκλαβεῖν· ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἐλήλυθε τὸ σωτήριον· ἐπέπερ ἐν αὐτῇ εἰρηται τὴν βασιλείαν ἔχειν ὁ Χριστός. Διὸ καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ἄνω κλήσεως ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν τυγχάνει. Εἴθ' ἐξῆς τὴν μελλούσαν ἅπασιν ἀνθρώποις προξενεῖσθαι ἀπὸ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τοῦ σωτηρίου παρίστησι. Καὶ θεὰ τίνα τρόπον, ἐτέρων λυτρουμένων, ἐτέρους φησὶν ἀγαλλιάσθαι· ἐν τῷ γὰρ ἡλευθερωθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ Κυρίου, Ἀγαλλιάσεται, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Τῶν οὖν πάσαις ἡχμαλωτισμένων ὑπὸ τῆς δαιμονικῆς πλάνης ψυχῶν, μελλουσῶν διὰ τοῦ σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίας τυγχάνειν, καὶ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν μελλόντων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Κύριον, οἱ πάσαις παρὰ τῷ Θεῷ ἀναπεπαυμένοι δίκαιοι καὶ προφηταί, αὐτοὶ ὄντες ὁ ἀληθῶς Ἰσραὴλ καὶ ὁ ἀληθῶς Ἰακώβ, ἀγαλλιάσονται καὶ εὐφρανθήσονται, διὰ τὸ πληροῦσθαι αὐτῶν τὰς περὶ ἡμῶν προφητείας, καὶ διὰ τὸ συγχαίρειν τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ. Διὸ καὶ ὁ Συμεὼν, εἰπὼν περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Φῶς ἔσται εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, ἐπήγαγε, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΔ'.

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου; καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Ἀπὸ τῶν προσχετετέρων προβαλῶν διαγράφει τὴν

ἐλλειον. Παροιμία δέ ἐστι διαγωγή πρόσκαιρος ἐπ' ἄλπιδι τῆς κρείττονος. Διό φησι καὶ Δαυὶδ· *Πάροι- κός εἰμι καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.* Πάροικος γάρ Ἀβραάμ, μηδὲ βῆμα κεκτημένος ποδὸς, μόλις δὲ τάφον πριάμενος. Ὁ δὲ σύμβολον τοῦ ζῶντα μὲν ἐν σαρκὶ πάροικον εἶναι προσήκειν, μεταβαίνοντα δὲ ταύτης, τοῖς οικείοις τόποις ἀναπαύεσθαι. Καὶ μακάριόν φησιν ἐν ἄλλο- φύλοις παροικῶντα, μὴ ὡς οικείοις προστετηκέναι τοῖς ἐν τῇ γῆ. Σκῆνωμα δὲ Θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη ἀρετὴ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ πρὸς ἐνοικη- σιν. Τίς οὖν, ὡς ἄλλοτριᾷ κεκηρημένος, ἔγκαρπον αὐτὴν παραδώσει τῷ δεδωκότι, ὡς ἂν γένηται καὶ σκῆνωμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις ἐνοικοῦντος; Ἔτα πρὸς τὸ μείζον προσκόπεται· *Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου;* Οὐκ ἐν τῇ γῆνι Σιών, ὡπερ Ἰουδαίους δόκει, ἀλλὰ περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· *Προσ- κληλύθατε ἔρει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπου- ρανίῳ.* Παρελθὼν οὖν τις τὴν σάρκα ταύτην καὶ νεκρώσας αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἀγια- σμὸν κατορθώσας, ἐν τῇ ἀγίᾳ κατασκηνώσει πόλει ἧς ἐπιθυμῶν ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Διελεύσονται ἐν τόπῳ σκηνηῆς θαυμαστῆς. ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων!* τὸ δὲ τούτου σπάνιον ἐμφαίνει τὸ, *τίς, ὡς τὸ, Τίς ἔγνω τὸν ροῦν Κυρίου;* καὶ τὸ, *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον;* καὶ τὸ, *Τίς ἄρα φρένιμος καὶ πιστὸς οἰκονόμος;* ἀήποτε δὲ καὶ, τὸν Θεὸν ἐρωτήσας, ἔτυχε ἀποκρι- στως;

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου; Τάχα δὲ καὶ ὁ μεθιστάμενος εἰς οὐρανόν, ὡς ἀπὸ ξένης ἔκων διατριβῆς, παροικεῖ· Θεοῦ γὰρ σκῆνωμα ὁ οὐ- ρανός. Ὅρα δὲ μήπως ὁ ἐπιμένων τῇ πολιτείᾳ τοῦ νόμου, εἰς Χριστὸν ὄντος παιδαγωγοῦ, παροικεῖ ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Κυρίου, περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τευτάζων· ὁ δὲ φθάσας ἐπὶ Χριστὸν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν κατασκηνοῖ ἐν ἔρει ἀγίῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ προφητεύεται· *Ἐμφανές ἐστι τὸ ἕρος τοῦ Κυρίου.* Καὶ σκόπει πάλιν, μὴ Θεοῦ μὲν ἕρος ἅγιον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· σκῆνωμα δὲ αὐτοῦ, ὃν ἀνέλαβεν ἄνθρωπον· καὶ δεῖ πρότερον ἐπιγνώσει κατὰ σάρκα Χριστόν· εἶτα κατασκηνοῦν ἐν ἔρει ἀγίῳ Θεοῦ, θεασάμενον τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· καὶ λέγειν· *Εἰ γὰρ ἐγγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν.* Πρὸς τὸν τοιοῦτον γὰρ εἰρη- ται· *Ἐπ' ἕρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος τὴν Σιών.* Ἄλλως ἕρος τοῦ Θεοῦ τὸ ὑπὸ μόνων ἁγίων ψυχῶν καὶ τελείων ἐν δικαιοσύνῃ κα- τοικηθησόμενον· ὁ οὐρανός αὐτός, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθεῖσα βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλὴμ ἢ ἐπουράνιος· αὕτη ἐστὶ τὸ Σιών ἕρος, καὶ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, κατὰ

Habitatio autem est temporanea commoratio, cum spe melioris conjuncta. Quamobrem ait David: Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei ²⁰. Advena quoque erat Abraham, utpote qui ne vesti- gium pedis possideret, vixque sepulturæ locum cocmerit. Quod sane symbolice significat hominem in carne viventem, cœu advenam reputari debere; cumque ab ipsa carne transmigraverit, tunc pro- priis in sedibus quiescere. Ac beatus dicit eum, qui cum apud alienigenas habitaverit, terrenis quasi propriis sibi rebus non addictus fuerit. Tabernaculum autem Dei est caro, animæ ab ipso ad habitandum concessa. Quis itaque ea ut aliena usus, frugiferam eandem largitori restituat, ut fiat tabernaculum Dei, qui in sanctis habitat? Deinde vero ad præstantiora procedit: *Aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Non in terrestri Sion, ut Judæi arbitrantur, sed in ea de qua Paulus ait: *Accessistis ad montem Dei viventis, Jerusalem cœlestem* ²¹. Quisquis igitur eadem carne quasi in transcurso usus, ejus membra super terram mortificaverit, postquam sanctificationem illam consummaverit, habitabit in sancta illa civitate: cujus desiderio motus David aiebat: *Transibo in locum tabernaculi, admirabilis usque ad domum Dei* ²²: et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* ²³! Illud autem, quis, talium hominum raritatem sub- indicat; cujusmodi est illud: *Quis novit sensum, Domini* ²⁴; et illud: *Quis annuntiabit vobis locum æternum?* atque illud: *Quis est prudens ac fidelis œconomus* ²⁵? Nunquid postquam Deum interroga- vit, responsonem obtinuit?

Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Fortassis etiam qui in cœlum transfertur, utpote qui a peregrinia sedibus veniat, habitare dicitur. Nam tabernacu- lum Dei cœlum est. Atque consideres velim, num qui sub lege versatur, quæ scilicet veluti pædago- gus ad Christi disciplinam haberi potest, habitet in tabernaculo Domini, circa tabernaculum testimonii sollicitudinem habens; atque is qui ad Christum usque pervenit et ad evangelicam doctrinam, num tabernaculum posuerit in monte sancto Dei, de quo propheta dicit: *Perspicuus est mons Domini* ²⁶. Ac iterum mihi perpendas velim, annon mons ille sanctus Domini sit Verbum ejus; tabernaculum autem ejus, homo quem assumpsit: annon opus sit primo Christum secundum carnem cognoscere; deindeque tabernaculum ponere in monte sancto Dei, cum scilicet qui viderit gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre; atque dicere: *Si enim cognovimus secundum carnem Christum: sed nunc jam non novimus* ²⁷. Hujusmodi namque homini dictum est: *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion* ²⁸. Alia autem ratione dicitur, montem Dei esse, in quo duntaxat animæ sanctæ et in justitia perfectæ habitabunt, videlicet ipsum

²⁰ Psal. xxxviii, 13. ²¹ Hebr. xii, 22. ²² Psal. xli, 5. ²³ Psal. lxxxiii, 2. ²⁴ I Cor. ii, 16, ²⁵ Luc. xii, 43. ²⁶ Isa. ii, 2. ²⁷ II Cor. v, 16. ²⁸ Isa. xl, 9.

cælum, atque illud a Salvatore annuntiatum re-
gnum cælorum. Hæc est Jerusalem cælestis : hæc
ipsa est mons Sion et civitas Dei viventis, juxta
sacrum Apostolum qui ait : *Accessistis ad Sion*
montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cæ-
lestem ²⁹. Per tabernaculum autem idipsum intelli-
gitur, quod sursum in monte constitutum est, uti
dicitur : *Christus autem assistens pontifex futuro-*
rum bonorum, per amplius et perfectius tabernacu-
lum non manufactum, id est, non hujus creationis ³⁰.

Hæc cum Davidi in mentem venirent, sic vocife-
ratus est : *Domine, quis habitabit in tabernaculo*
tuo ? Talis enim revera homo, qui scilicet ascensu
hujusmodi et habitatione cælesti dignus sit, rarus
admodum, et non obivius, ut vix unus in millibus
occurrat. Tabernaculum itaque illud cæleste jam
memoratum, domicilium ipsius Dei fuerit : homo
vero qui a terrena illa commoratione, ceu a capti-
vitate, in cæleste illud tabernaculum transferendus
est, quasi peregrinus et advena illic erit, utpote
qui aliunde et ex aliena regione eodem transmigra-
verit ; quapropter dictum fuit, *Quis habitabit in*
tabernaculo tuo ? Beatus autem qui in ipso monte
constitutus ac confirmatus fuerit ; cum doceamur
mansionem istam, dignis hominibus paratam, sta-
bilem perpetuamque fore.

VERS. 2. *Qui incedit sine macula, et operatur*
justitiam. Non enim unica res gesta strenuum
hominem ad perfectionem ducit ; sed per totam
vitam virtutis operibus insistendum ; ut in hac via
inculpatus ac crimine vacui censeamur. Et hæc illa
salutaris cognitio fuerit, quam ipse affert his
verbis : *Ego sum via* ³¹. Oportet enim post primum
editum opus bonum, singulorum subsequentium
gestorum, ut scilicet cum justitia admittantur,
curam et sollicitudinem gerere.

VERS. 3. *Qui loquitur veritatem in corde suo,*
qui non egit dolum in lingua sua. Non est igitur
quod quis ex rudioribus, his probis editis facino-
ribus, sese efferat ; ne ceu naufragio facto bonorum
jacturam faciat.

VERS. 4. *Ad nihilum deductus est in conspectu*
ejus malignus, timentes autem Dominum glorificat.
Qui jurat proximo suo, et non decipit. Hic pro re
una tantum congruenter jurari posse decernit,
dum is qui jurat jusjurandum ne violet. Ecqua illa
res est, nisi amicitia et necessitudo cum aliquo,
pacto fœdere, juncta ? Est autem juramentum talis
viri inculpatus et innoxius, quo firmatur illud :
Ita ita, et, Non non ³².

VERS. 5. *Qui pecuniam suam non dedit ad usu-*
ram, et munera super innocentes non accepit. Quia
interdum contingit eum qui jam memorata gesta
exsecutus est, circa munerum captationem et usu-
ram claudicare ac agritudine laborare ; huic quo-
que morbo remedium applicat. Nam qui regni
cælorum causa, et ex ipsa erga proximum suum

τὴν ἱερὸν Ἀπόστολον, ὃς φησὶ· *Προσεληλύθατε*
Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ
ἐπουρανίῳ. Τὴν δὲ σκηνὴν νοήσεις τὴν ἄνω ἐπὶ
τοῦ ὄρους ἰδρυμένην ἀπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου·
Χριστὸς δὲ παραγεγόνετος ἀρχιερεὺς τῶν μελ-
λότων ἀγαθῶν διὰ τῆς μέλλουσης καὶ τελειοτέ-
ρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ
ταύτης τῆς κτίσεως.

Τούτων τοιγαροῦν καὶ ὁ Δαυὶδ εἰς ἔνοιαν ἐλθὼν,
ἀναφωνεῖ λέγων· *Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ*
σκηνώματι σου ; Ἀληθῶς γὰρ σπάνιος καὶ δυσ-
εὔρετος, καὶ εἰς πού ἀπὸ μυρίων, ὁ τῆς ἀναβάσεως
ἐκείνης καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς παροικήσεως ἀξιος.
Τὸ μὲν οὖν δηλωθὲν σκηνώμα, τὸ ἐν οὐρανοῖς, οἰκη-
τήριον αὐτοῦ γένοιτ' ἂν τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωπος δὲ,
ὡσπερ ἀπὸ αἰχμαλωσίας τῆς κατὰ γῆν διατριβῆς
μέλλων μεθίστασθαι ἐπὶ τὴν οὐράνιον κατασκήνωσιν,
ὡσπερ τις ξένος καὶ πάροικος ἔσται ἐκεῖ, ἅτε δὴ
ἐτέρωθεν μετανάστης γεγονὼς, καὶ ἐξ ἐτέρας ὠρμη-
μένος χώρας· διὸ λέλεκται· *Τίς παροικήσει ἐν τῷ*
σκηνώματι σου ; Μακάριος δὲ ὁ ἐναὐτῷ γενόμενος
τῷ ὄρει, καὶ ἰδρυθεὶς ἐν αὐτῷ, τοῦ λόγου διδάσκον-
τος παράμονον ἔσεσθαι καὶ διακωνίζουσαν τοῖς ἀξίοις
τὴν αὐτὴν μονήν.

Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύ-
νην. Οὐ γὰρ μὴ πρᾶξις τελειοῖ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ
παντὶ προσέτι καὶ βίῳ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεταῖς
συμπαρτείνεσθαι, ἵνα ἄμωμοι καὶ ἀνεγκλήτοι κατ'
αὐτὴν γενόμεθα τὴν ὁδόν. Ἐπὶ δ' ἂν αὐτῇ ἡ σωτήριος
γνώσις, ἣν αὐτὸς παριστάς ἔλεγεν· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός.*
Δεῖ γὰρ πρὸς τῷ πρώτῳ κατορθώματι, καὶ τῆς δι'
ἔργων καὶ πράξεων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ πρόνοιαν
ποιεῖσθαι.

Αὐτῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· ὃς οὐκ ἐδό-
λωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Οὐ δεῖ τοίνυν κατεπαί-
ρεσθαι τινα τῶν ἀτελεστέρων μετὰ τὸ κατορθῶσαι τὰ
εἰρημένα· ἵνα μὴ, οἷόν τι ναυάγιον παθῶν, ἀπολέσῃ
τὰ ἑαυτοῦ καλά.

Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος,
τοῦς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει. Ὁ
ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀθετῶν.
Ἐνταῦθα ἐπὶ ἐνὶ πράγματι φησιν εὐλόγως ποτὲ
δεῖν ὀμνύουσι, καὶ ὀμνύοντα μὴ παραβαίνειν τοὺς
ὄρκους. Ἐπὶ ποίῳ δὲ τούτῳ, ἢ ἐπὶ τῷ ἑταιρίαν γνη-
σίαν καὶ φιλλαν σπένδεσθαι ; Ἔστι δὲ ὄρκος τοῦ τη-
λικούτου ἀνδρὸς ἀκατάγνωστος λόγος, ἐφ' ᾧ βεβαιού-
ται τὸ, *Ναὶ ναί, καὶ τὸ, Οὐ οὐ.*

Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ
δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ συμβαίνει
ποτὲ μετὰ πάντα τὰ κατηριθμημένα κατορθώματα
σκάζεσθαι τινα καὶ νοσεῖν περὶ δωροδοκίας καὶ τόκους,
καὶ ταύτην προσθεραπεύει τὴν νόσον. Ὁ γὰρ τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐνεκεν, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς
τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τοῦτο πρᾶτ-

²⁹ Hebr. xii, 22. ³⁰ Hebr. ix, 11. ³¹ Joan. xiv, 6. ³² Jac. v, 12.

των, δίδωσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ τὴν ἀμοιβὴν παρὰ ἀνθρώπων λαβεῖν· ἐαυτῷ δὲ ταμιευόμενος ὡσπερ ἐν θησαυρῷ, καὶ αὐτῷ φυλάττων εἰς τὴν μέλλουσαν τῷ Θεῷ ἀνταπόδοσιν· Καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώους οὐκ ἔλαβε. Τιμὴν μὲν γὰρ τάχα προσοίτο [προσοίσοιτο] τὴν ἄλυσιν καὶ ἀβλαβὴ τοῖς τιμῶσιν· ὑποκειμένης δὲ αἰτίας ἐφ' ἑτέρου βλάβη, εἰ ποτε δέξαιτο δῶρα, παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰ προλεχθέντα.

ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΕ'.

Τῷ μὲν Δαυὶδ ἐπιγράφεται ὁ ψαλμός· ἢ, τοῦ Δαυὶδ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς. Ψαλμὸν δὲ εἶπον καταχρησάμενος τῇ συνηθείᾳ· κατὰ γὰρ τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἂν τις αὐτὸν εἶποι ψαλμὸν, ὅτι μὴ τοῦτο δηλοῦν βούλεται ἡ προγραφή· ἀλλ' ἔστι στηλογραφία προφητείαν περιέχουσα θαυμαστὴν, καὶ γραφῆς αἰωνίου, ὡσπερ ἐν στήλῃ τετυπωμένης, ἀξίαν.

Φύλαξίν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα. Εἶπα ἰὼ Κυρίῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Ὅτι μὲν οὖν διὰ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεφύνηται τὰ ἐν τῇ προφητείᾳ περιεχόμενα, παντὶ ἂν εἴη σαφές. Ζητούμενον δὲ εἰς τίνα ἄρα χρὴ ἀναφέρειν τὰ λεγόμενα, ἀξιοχρεῶς ἡμῖν διδάσκαλος γένοιτ' ἂν Πέτρος ὁ ἀπόστολος, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων μνημονεύσας τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων. Διελθὼν γὰρ πρὸς τὸν λαὸν τὰ τοῦ ψαλμοῦ, ταῦτά τε ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὰ εἰρημένα ἀναδιδάξας, ἐξῆς ἐπιφέρει καὶ φησιν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξόν εἰπεῖν μετὰ παύρησις πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ ἐτελευτήσας καὶ ἐτάφη· καὶ τὸ μνήμα αὐτοῦ ἔστι ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς σάρκος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν, καθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, προειδὼν ἐλάλησας περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὔτε ἐγκατελείφθη εἰς ᾄδην, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, ὃς πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Ὡς οὕτως εἰρημένον, περιττὸν ἂν εἴη τοῦ λοιποῦ ζητεῖν, ἐπὶ τίνα χρὴ φέρειν τὴν προφητείαν, ἅπαξ ὑπὸ τηλικούτου μάρτυρος δεδιδαγμένοι. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἑβδομήκοντα στηλογραφία λέλεκται ἡ προφητεία, τὸ περιέχειν τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην τοῦ Σωτῆρος διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ καταθρονωμένην. Ὡσπερ γὰρ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν σταβίσι οἱ μέγιστοι καὶ παράδοξοι ἄθλοι στήλης ἀξιούνται, καὶ τῶν ἐν πολέμοις κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαια εἰς μακρὰν μνημὴν στηλιτεύεται· οὕτω καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ ἤγειρε καθελὼν τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ἤνωθεν ἀπὸ τῶν προφητικῶν χρόνων ἐστηλιτεύετο ταῖς ἑαυτῶν γραφαῖς· διὸ στηλογραφία λέλεκται.

Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Οὐχ ἵνα τὰ ἐπάξια χαρίσθαι· ἀνθ' ὧν αὐτῷ προσηγάγομεν. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος

²³ Act. II, 29-32.

A amicitia et benevolentia, sic probe se agit, is elargitur quidem, sed non ea mente ut mercedem ab hominibus accipiat; is enim sibi ceu in thesauro recondit, sibi que reservat pro futura Dei remuneratione. Et munera super innocentes non accepit. Is fortasse munus admittat, d m nihil molestiæ, detrimenti nihil, offerentibus importet; sin casu eveniat ut in alterius detrimentum vergat; tunc si munera accipiat, omnia quæ supra dicta sunt prorsus evertit.

1. TITULI INSCRIPTIO IPSI DAVID XV.

Davidi, psalmus inscriptus, aut secundum alios interpretes, Davidis. Psalmum improprio consuetudinis usu vocavi; nam ex accurata ratione nemo psalmum dixerit: reque enim ea est inscriptionis significatio; sed est veluti titulus inscriptus, prophetiam exprimens admirandam, æternaque scriptura, ceu in cippo insculpta, dignam.

VERS. 2. Conserva me, Domine, quoniam speravi in te; dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Quod per Davidem ea, quæ in prophetia continentur, recitata fuerint, nulli non manifestum est. Si quaeratur porro ad quem referenda sint, dignus ac idoneus nobis doctor fuerit Petrus apostolus, qui in Actibus apostolorum eadem ipsa in prophetia allata memorat. Nam cum populo psalmi sententiam expliceret, et de Salvatore intelligenda doceret, hæc deinde subjungit: Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus: et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem: Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus secundum carnem resurrecturum Christum ad sedendum in throno ejus: providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus²³. Quibus sic enuntiatis, superfluum esset ulterius indagare ad quem referenda prophetia; postquam tanti viri testimonio edocti fuimus. Juxta interpretationem Septuaginta virorum, hæc prophetia tituli inscriptio dicitur, quod victoriam a Christo de morte, per resurrectionem ex mortuis partam, complectatur. Sicut enim athletarum in stadio decertantium splendida atque mirabiliora cum adversariis inita certamina cippo donantur, atque in bellis tropæa de hostibus ad diuturnam memoriam eriguntur, ita magnum illud Servatoris tropæum, prostrato eo qui imperium mortis habebat erectum, jamdiu a prophetis temporibus in eorum scriptis velut in cippo insculptum fuerat: quare tituli sive cippi inscriptio dicitur.

Quoniam bonorum meorum non eges. Non ut dignam pro iis quæ ipsi obtulimus mercedem retribuat [ita loquitur]. Alii dicunt ex Salvatoris per-

sona pronuntiatum psalium, idque secundum humanam naturam, cujusmodi bene multa in sacris Evangeliiis deprehendimus; quale est illud: *Pater, si fieri possit, transeat a me calix iste. Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu*²⁵; et: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*²⁶. Sic frequenter orantem, ac genua flectentem invenimus. Eadem prorsus ratione in hoc quoque psalmo conservari se precatur, dum tamen a se ipso conservatur. At enim ut homo rogat, ac utpote Deus postulata concedit; assentiente scilicet et cooperante Patre. *Quoniam bonorum meorum non eges*. Hæc Symmachus alia ratione interpretatus est: *Non est mihi bonum sine te*. Omnis copia bonorum, inquit, per tuam mihi gratiam confertur. Utraque porro lectio æque ad pietatem opportuna. Etenim a Deo concessis bonis nos perfrui, neque is recte factis indiget nostris: verum ad utilitatem ipse nostram hæc ut agamus lege sancit.

VERS. 3, 4. *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. — Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro*²⁷. Ecclesie sue ærumnas, sibi quasi proprias ascribens, ex persona ejus hæc potuit effari: *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. Multiplicate sunt infirmitates eorum*. Alii terram ejus, Ecclesiam interpretantur; quapropter Dei voluntates mirabiles evadunt. Voluntates porro Dei, sunt virtutes singulæ quæ ipso astante opitulanteque coluntur, juxta illud: *Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*²⁸, scilicet voluntates ejus, qua ratione superius explicatæ sunt. Et sane Deus mirabilia facit in sanctis suis, quia in ipso virtutis exercitio, qui secundum Deum sapientes sunt, aliis præstant hominibus. Non eadem quippe in martyribus veritatis, in apostolis et prophetis fortitudo est, atque in cæteris qui sese strenue gesserunt: neque verò Josephi ac Susannæ temperantia continentiaque aliorum continentie similis est. Eadem prorsus ratione reliquas sanctorum virtutes Deus mirabiles efficit, ita ut incomparabili præcellentia in quaque re inter cæteros virtutis studiosos homines emineant. Cum igitur adeo mirabiles sint Dei in sanctis suis voluntates, multiplicantur sanctorum infirmitates, cum videant se divinæ virtuti ac magnitudini multum impares esse. Attamen etiamsi memoratæ eorum infirmitates multiplicentur, non hærent diu, neque manent in ipsis, sed confestim abscedunt. Nam vixdum eas adverterint, cum continuo evanescent: quia multum illi valent, Christo ipsis vires præstante, secundum illud: *In Deo faciemus virtutem*²⁹.

Arbitror item his significari priorem illam veterem idololatrarum conditionem, qua cum athei

²⁵ Math. xxvi, 39. ²⁶ Joan. xx, 17. ²⁷ I Cor. xii, 27. ²⁸ I Reg. xiii, 14; Act. xiii, 22. ²⁹ Psal. lxx, 14.

(1) Lectio vitiosa.

εἴρηται ὁ ψαλμός· εἴρηται δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, ὡς περ αὐτοὶ αὐτὰ πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εὐρίσκομεν· τοιοῦτόν ἐστι τό· *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλήν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*· καὶ, *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Οὕτως εὐρίσκομεν αὐτὸν εὐχόμενον συνεχῶς, καὶ τὰ γόατα κάμπτοντα. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐν τούτῳ τῷ ψαλμῷ αἰτεῖ φυλαχθῆναι, καὶ ὑφ' ἐαυτοῦ φυλάττεται. Αἰτεῖ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος, δίδωσι δὲ τὴν αἴτησιν ὡς Θεός· εὐδοκοῦντος δηλονότι καὶ συνεργούντος τοῦ οικείου Πατρὸς. *Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις*. Τοῦτο ὁ Σύμμαχος ἐτέρως ἠρμήνευσεν· *Ἀγαθὸν μοι οὐκ ἔστιν ἄνευ σοῦ*. Πᾶσα, φησὶ, τῶν ἀγαθῶν ἡ φορὰ διὰ τῆς σῆς ὑπάρχει μοι χάριτος. Ἀμφοτέρα δὲ τῆς εὐσεβείας ἔχεται. Καὶ ἡμεῖς γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεν, καὶ αὐτὸς τῆς ἡμετέρας δικαιοπραγίας οὐ χρεῖται· χάριν μέντοι τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ταύτην νομοθετεῖ.

Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθανάτωσθε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. — Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέλους. Δύναται, ἰδιοποιούμενος τὰ πάθη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τὰ προκειμένα ἐξ αὐτῆς λέγειν· *Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθανάτωσθε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς*. Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν. Ἐτεροι δὲ γῆν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν φασίν· ὅθεν καὶ θαυμάσια γίνονται τὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα. Θελήματα δὲ Θεοῦ αἱ κατ' εἶδος ἀρεταὶ παριστάμενου τούτου· ἐκ τοῦ· *Εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματα μου*, τὰ οὕτως ἠρμηνευμένα θελήματα Θεοῦ. Θαυμαστοὶ δὲ Θεὸς ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, πλεον τι ἐχόντων τῶν κατὰ Θεὸν σοφῶν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐν τῷ κατὰ ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Οὐ γὰρ ἀνδρεία ἡ αὐτῆ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, τῇ τῶν ἄλλως ἀνδρίζομένων; ἀλλ' οὐδὲ, ἡ σωφροσύνη τῶν τηρούντων ἢ ἔσχεν Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα, τῇ τῶν ἄλλων σωφροσύνη. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, θαυματοῦντος Θεοῦ τὰς τῶν ἁγίων ἀρετὰς ὡς ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν αὐτοὺς τῶν κατὰ ἀνθρώπους γενομένων σπουδαίων. Οὕτω θαυμασίων τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἀγίοις ὄντων, πληθύνονται αὐτῶν, τῶν ἁγίων λέγω, αἱ ἀσθένειαι, ὀρώντων ὡς πολὺ ἀπολείπονται τῆς Θεοῦ ἰσχύος καὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ὅμως, εἰ καὶ πληθύνονται αἱ προλεχθεῖσαι αὐτῶν ἀσθένειαι, οὐκ ἐμβραδύνουσιν, οὐ παραμένουσιν αὐτοῖς, παραχρῆμα ἀπερχόμεναι. Μέχρι γὰρ τοῦ ἐνοσησαὶ αὐτὰς, ἔσχον αὐτὰς ταχυνούσας ἐν τῷ μηκέτ' εἶναι· διὰ τὸ ἰσχύειν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦσθαι αὐτοὺς ὑπὸ Χριστοῦ (1) πρώτων, ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν.

Θῆμαι δὲ διὰ τούτων δηλοῦσθαι τῶν ἀπάντων τῶν παλαιῶν εἰδωλοτρῶν τὴν προτέρην κατάστασιν ἐν ᾗ,

ἄρειοι ὄντες καὶ εἰδωλολάτραι, οὐκ ἐπὶ μίαν ἐξώκει-
 λαν πλάνην. Πλήθος γὰρ ἦν αὐτῶν τῆς πολυθείας καὶ
 εἰδωλολατρίας καὶ ἀσθενείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν
 ἐκείνων μεταβαλόντες διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος γε-
 γόνασιν ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο λέλεκται· *Τοῖς*
ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἐθανυμάτωσε πάντα
τὰ θελήματά μου ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐπεὶ συνήπται τό-
 Ἐπληθύνθησαν εἰδωλα αὐτῶν (1), ἢ τὰ διαπονήματα
 αὐτῶν, ἢ ἀσθένειαι αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα προσῆν
 τοῖς ὑστερον ἀγίοις πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ
 κρείττω μεταβολῆς. Ἄλλὰ μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν,
 οὐκ ἀμελήσαντες, οὐδὲ βραδύναντες, ἀλλὰ διὰ τάχους
 τὴν μετάνοιαν ἐνδείξαντες μετὰ τὴν εἰς αὐτοὺς
 γενομένην χάριν, δι' ἧς θαυμαστώθη πάντα τοῦ
 Σωτῆρος θελήματα ἐν αὐτοῖς. Ὅθεν συγχώρησιν
 προσέρων ἀμαρτημάτων διδοὺς αὐτοῖς ἐφησιν· *Ὁ μὴ*
συναγάγω τὰς συναγωγὰς αἰτῶν ἢ ἐξ αἱμάτων· ἢ
κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ὁ μὴ σπείσω σπονδάς αὐτῶν.
ἐξ αἱμάτων. Πάλαι μὲν γὰρ, φησι, σπονδάς ἐποιοῦν
 ἐξ αἱμάτων, Ἰουδαῖοι μὲν κατὰ νόμον τῷ Θεῷ θυσίας
 προσφέροντες, Ἕλληνες δὲ, ὅτε τοῖς δαίμοσιν ἐλά-
 τρουον. Ἐγὼ δὲ καινὰς αὐτοῖς θυσίας παραδοὺς, οὐκ-
 ἔτι δεῖξομαι σπονδάς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων· οὐδὲ ταύτας
 σπείσω ἅτε ἀρχιερεὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἀποδε-
 ξάμενος καὶ σπένδων· καινὰ δὲ μυστήρια παραδοὺς
 αὐτοῖς καὶ καινὰς θυσίας τὰς ἀνάμους καὶ ἀκάπνους,
 καὶ λογικὰς, ταύταις χρῆσθαι διδάξω αὐτούς· ἀλλ'
 οὐδὲ μνημονεύσω διὰ τῶν χειλέων μου τῶν παλαιῶν
 αὐτῶν ὀνομάτων. Πάλαι μὲν γὰρ ἐπαξίως τῶν πρῶ-
 ξων ἐπήγοντο προσηγορίας οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, βέδη-
 λοι καὶ ἀκάθαρτοι, καὶ εἰδωλολάτραι, πολυθεοὶ τε καὶ
 ἄθεοι ὀνομαζόμενοι· νῦν δὲ ἐκείνων μὲν οὐκέτι μνη-
 στήσομαι τῶν ὀνομάτων, ἕτερα δὲ αὐτοῖς ἀντ' ἐκείνων
 ἰωρήσομαι· εὐσεβεῖς αὐτοὺς καὶ θεοσεβεῖς, καὶ ἀγίους,
 κλητῶς τε καὶ ἐκλεκτοὺς, καὶ Χριστιανούς ὀνομά-
 ζων.

Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ πο-
τηρίου μου, σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονο-
μίαν μου ἐμοί. Ἀναμνησθῆναι προσήκει τῶν ἐν τῷ
 δευτέρῳ εἰρημένων ψαλμῶ. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀνθρωπίνως
 πάλιν πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν ὁ Πατὴρ· *Αἰτησαί παρ'*
ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου,
καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ
 ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ἐφη
 Πατέρα περὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· *Πάτερ, οὗς*
δὲ σὺ μοι σοὶ ἤσασ, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας καὶ
οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπέλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπ-
ωλείας. Ἄλλ' ὡσπερ ἐνταῦθα ἀνθρωπίνως διαλέγεται
 λαθεῖν παρακαλῶν, οὕτως ἐτέρωθι δείκνυσσι, ὡς αὐτὸς
 ἴσθι τῶν ἀπάντων δεσπότης· *Τὰ πρὸβατα γὰρ τὰ ἐμὰ*
τῆς φωνῆς μου ἀκούει· κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ
ἀκολουθοῦσί μοι· κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐ-
τοῖς· καὶ πάλιν· Καὶ ἄλλα δὲ πρὸβατα ἔχω, ἃ οὐκ
ἔστιν ἐκ τῆς ἀλλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγα-
γεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται
μία ποιμνὴ, εἰς ποιμνὴν. Ἐν τῷ παρόντι μέντοι

³⁹ Psal. II, 8. ⁴⁰ Joan. XVII, 6, 12. ⁴¹ Joan. X, 27, 28. ⁴² ibid. 16.

(1) *Εἰδωλα αὐτῶν.* Sic vertit Symmachus, ut in duobus codicibus Regiis effertur. Aquila autem;

A idolorumque cultores essent, non in unum impe-
 gerant erroris genus. Inerat quippe ipsis deorum
 turba, multiplexque simulacrorum et infirmitatis
 species. At quia salutari interveniente gratia resi-
 piscentes, sancti Dei effecti sunt, ideo dictum est:
Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes
voluntates meas in eis; ac deinde additum est,
Multiplicata sunt idola eorum, sive labores ac in-
firmitates ipsorum. Isthæc enim omnia, antequam
 a pessimis illis moribus ad meliores commutati
 essent, iis qui postmodum sancti evaserunt, ad-
 erant. Verum *postea acceleraverunt,* neque negli-
 gentia vel cunctatione usi, per illatam gratiam
 statim pœnitentiæ opera ediderunt: ac per eam-
 dem gratiam mirabiles factæ sunt Salvatoris volun-
 tates in ipsis. Quamobrem concessa illis pristino-
 rum scelorum venia, ait: *Non congregabo conventi-*
cula eorum de sanguinibus; aut juxta Aquilam:
Non libabo libamina eorum de sanguinibus. In more
 fuit olim, inquit, libamina ex sanguine facere;
 nam cum Judæi hostias Deo secundum legem im-
 molabant; tum Græci idem præstabant, cum dæ-
 monas colerent. At ego postquam novum atulî
 sacrificiorum genus, non ultra admittam sacrificia
 cum sanguine oblata; neque, utpote summus Sa-
 cerdos, eadem ex eorum manibus accipiam ad
 libandum, sed novis traditis mysteriis, novis item
 sacrificiis incruentis, fumo ac nidore carentibus
 et rationalibus. Sed iis utantur commonebo, neque
 per labia mea vetera illorum nomina memorabo.
 C Olim siquidem digna gestis suis nomina gentiles
 ferebant; atque profani, impuri, idololatræ,
 deorum multorum cultores et athei audiebant. Jam
 vero hujusmodi nominum nunquam recordabor;
 aliisque substitutis vocabulis, pios, religiosos,
 sanctos, vocatos, electos, Christianos compellabo.

VERS. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis*
mei, tu es qui restituis hæreditatem meam mihi.
 Hic memoria repetenda sunt secundi psalmi verba.
 Nam illic humano item more sic eum Pater affatur:
Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam,
*et possessionem tuam terminos terræ*³⁹. Atque in sa-
 cris Evangeliiis sic ille Patrem de sacris apostolis
 alloquitur: *Pater, quos dedisti mihi tui erant, et*
mihi eos dedisti: et nemo ex iis periit, nisi filius
*perditionis*⁴⁰. Sed quemadmodum hic humano lo-
 quitur modo, rogans ut accipiat; sic alibi sese
 omnium dominum exhibet: Nam, *oves meæ vocem*
meam audiunt: et ego cognosco eas, et sequuntur
*me, et vitam æternam do eis*⁴¹; ac rursum: *Et*
alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili: et illas
oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet
*unum ovile, et unus pastor*⁴². In præsentî itaque
 psalmo humane sic loquitur: *Dominus pars hære-*
ditatis meæ et calicis mei; hæreditatem vocans
 regnum in gentes; calicem vero, quam pro nobis

τὰ διαπονήματα αὐτῶν. Hebraicum exemplar habet, □□□□□□.

passus est mortem. Sic enim in sacris Evangeliiis A
effatur: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* 42: ac si apertius diceret: Ecclesie mee, quæ mea hæreditas, pars Dominus est; atque ipse calicis mei, id est mortis, pars effectus est.

ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· ὡσεὶ σφέστερον ἔλεγε· Καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρονομία μου, μερὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτός δὲ καὶ τοῦ ποτηρίου μου, τούτεστι τοῦ θανάτου, μερὶς γεγεννημένος ὁ αὐτός.

Tu es qui restituis hæreditatem meam mihi. Alia, inquit, mihi olim fuit hæreditas, aliique funes. Nam quando dividebat Altissimus gentes, pars Domini facta est populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus 44 Israel. At tunc pars, hæreditas et funiculus, erat prior ille populus. Quo populo impietatis causa dejecto ac depulso, alia mihi hæreditas, alii funes, aliæ sortes priorum loco traditæ sunt in præclaris. Etenim hæc secunda hæreditas, B
inquit, præclara probataque mihi est.

VERS. 8. *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Vir sanctus cum Dominum in oculis suis semper esse secum reputet, nequaquam fluctuat; imo vero Dominus a dextris justi viri firmus consistit. E converso autem de Juda dicitur: Et diabolus stet a dextris ejus* 45.

ORATIO DAVID XVI.

VERS. 1. *Exaudi, Domine, justitiam meam, intendente deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. Oratione sua supplicat, ut Deus exaudiat, non quidem vocem, non verba sua, sed virtutem: ac si videlicet justitia sua ex gestis operibus clamitet, divinasque aures demulceat. Neque enim quispiam, improborum sibi conscius facinorum, talem facile proferret vocem. Illud porro: Intende deprecationem meam, jure dixerit vir ille probatus ac exercitatus, qui in orando dignas Deo emittit supplicationes, qui non parva quædam viliaque postulat, neque pro mortalibus humanisque rebus Deum precatur. Idipsum Salvator docuit talia fatus: Magna petite, et parva adjiciuntur vobis* 46. Tertio autem precatur, ut ipsa orationis verba auribus percipiat, et, ut ita dicam, de ipsa voce judicet, quod non in labiis dolosis prolata sit. Plurimque enim præclara loquimur, ac verbis utimur ex Scriptura divina depromptis; sed non purgatis labiis. Et vero occurrunt sæpe homines, qui indiscriminatim conviciis, calumniis, mendaciis, fraudulentis verbis, perjuriis, obscœnis dictis, aliisque absurdis vocibus usi, confestim mutato sermone, precibus Deum compellant. At solus vir sanctus, et linguam et labia vocemque ipsam ac verba vel usu tritiora expurgat; gnarus illius dicti: De omni verbo otioso rationem reddetis in die judicii 47. Deus siquidem orationem, non labiis dolosis, sed purgata lingua, divinisque sermonibus meditandis assueta prolata, auribus percipit. Quamobrem cum de justitia loquitur,

ψαλμῷ, ἀνθρωπίνως λέγει· Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου· κληρονομίαν καλῶν τῶν ἐθνῶν βασιλείαν· ποτήριον δὲ ὄν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε θάνατον. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἔλεγεν Ἐὐαγγελιοῖς· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρονομία μου, μερὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτός δὲ καὶ τοῦ ποτηρίου μου, τούτεστι τοῦ θανάτου, μερὶς γεγεννημένος ὁ αὐτός.

Ἐν εἰ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Πάλαι μὲν γὰρ, φησὶν, ἄλλη τις ἦν κληρονομία μου, καὶ ἄλλα σχολίσματά μου. Ὅτε γὰρ διεμέριξεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ἄλλα τότε μὲν μερὶς καὶ κληρονομία, καὶ σχολίσμα ὁ πρότερος ἦν λαός· οὐ διαπεσότος καὶ ἀποδλήτου γενομένου διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ἕτερα μερὶς καὶ ἄλλα σχολίνα, καὶ ἕτεροι κληρονομοὶ ἀντὶ τῶν προτέρων ἐκείνων ἐδόθηζάν μοι ἐν τοῖς κρατίστοις. Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ δευτέρα κρατίστη καὶ ἀρέσκουσα μοί ἐστιν.

Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Ὁ ἅγιος, ἀεὶ λογιζόμενος ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶναι τὸν Κύριον, οὐ σαλεύεται· ἀλλὰ βέβαιος ἔσθηκεν ὁ Κύριος ἐκ δεξιῶν τοῦ δικαίου. Περὶ δὲ τοῦ Ἰούδα, Ὁ διάβολος στήτω, φησὶν, ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΓ'.

Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου, πρόσχες τῇ δεήσει μου. Ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου οὐκ ἐν χεῖλεσι δολοῖς. Ἴκετεύει διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἀκροατὴν γενέσθαι, οὐ τῆς φωνῆς, οὐδὲ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ ἀρετῆς, ὡσπερ βίωσης διὰ τῶν πράξεων τῆς δικαιοσύνης καὶ δυσωπούσης τὴν θεῖαν ἀκοήν. Οὐκ ἂν γὰρ τις, ἑαυτῷ φαῦλα συνειδώς, ῥαδίως ἂν τοιαύτην ἀφῆκε φωνήν. Τὴ δὲ, Πρόσχες τῇ δεήσει μου, εἰποι ἂν ἐκεῖνος ὁ βεβασανισμένος καὶ πρεπούσας Θεῷ ἐν τῇ προσευχῇ ἀναπέμπων δεήσεις, ὁ μὴ ἐπὶ μικροῖς καὶ τοῖς τυχοῦσιν αἰτήμασι, μηδ' ἐπὶ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνως παρακαλῶν τὸν Θεόν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε λέγων· Αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ τρίτον δὲ ἵκετεύει, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς ἐνωπίασθαι, κρίναι τε, ὡς εἰπεῖν, καὶ αὐτὴν τὴν φωνὴν, ὅτι μὴ ἐν χεῖλεσι δολοῖς προφέρεται. Πολλάκις γὰρ σεμνὰ φθγγόμεθα, καὶ λόγοις χρώμεθα τοῖς ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν, οὐ κεκαθαρμένοι τοῖς χεῖλεσιν. Ἦδη δὲ τινες, ἀδιαφόρως λοιδορίας κατὰ τῶν χρησάμενοι, ἢ διαβολαῖς, ἢ ψευδολογίαις, ἢ ἀπάταις, ἢ ἐπιπορκίαις, ἢ αἰσχροβήμους, ἢ ἄλλοις τισὶν ἀτόποις φωναῖς, ἀθρόως μεταβάλλοντες ἐν τῇ προσευχῇ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται. Μόνος δὲ ὁ ἅγιος καὶ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ καὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὴν φωνὴν αὐτὴν, καὶ τὰ κοινὰ ῥήματα καθαίρει· εἰδώς εἰρημένον· Περὶ παντός ἀργοῦ ῥήματος δώσετε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Προσευχῆς γὰρ οὐ διὰ χειλῶν δολίων προσφερομένης, διὰ δὲ γλῶττης κεκαθαρμένης, καὶ τὰ θεῖα λόγια μελετῶν εἰθισμένης, ἐνωτίζεται ὁ Θεός. Διὸ ἐπὶ μὲν τῆς δι-

42 Matth. xxvi, 59. 43 Deut. xxxii, 8, 9. 44 Psal. ciii, 6. 45 Matth. vi, 53. 46 Matth. xii, 56.

καυσούνης, εἰσάκουσον, ἐλέγγο, ἐπὶ δὲ τῆς δεήσεως, **A** πρόσχεος· ἐπὶ δὲ τῆς διὰ χειλέων προφερομένης φωνῆς, ἐνώτισται. Τρία γοῦν ἤτήσατο διὰ τῶν προκειμένων, προτάξας τῶν δύο τὸ κρεῖττον.

Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω τυκτός· ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία. Ὡς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ὑπερβαίνει ἡ τῶν προκειμένων διάνοια! Τίς γὰρ καυχῆσεται ἀγνήν ἔχειν καρδίαν; καὶ τίς παρῆρησιάζεται λέγων καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτιῶν; Μόνω τοιγαροῦν ἀρμόζοι αὐτῷ Χριστῷ λέγειν τὰ προκείμενα. Μήποτε δὲ τὴν εἰς τὸν ἕδην κάθοδον, καὶ τὸν ἐν τῷ θανάτῳ χῶρον, νύκτα κέκληκεν ἐπὶ τοῦ πάροντος; Εἰ γὰρ καὶ ἐν νυκτὶ γέγονεν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρατηρίων καὶ ἐν τῷ σκοτεινῷ καὶ ἀφεγγεῖ τόπῳ τοῦ θανάτου· ἀλλὰ δοκιμασθεὶς, ἐπισκοπῆς τῆς **B** παρὰ τοῦ Πατρὸς ἤξιώται διὰ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ταύτης τετύχηκεν. Ἐπειδὴ περ, οἷα χρυσοῦς ἐν πυρὶ βληθεὶς, λαμπρὸς καὶ καθαρὸς διαμεμένηκεν. Ἐπειδὴ μόνος τῶν ἐξ αἰῶνος ἀμαρτιῶν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν, ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληράς. Ὁ δὲ Σύμμαχος εἰπὼν Ἐγὼ ἐφύλαξά μιν ὁδοὺς παραβάτου, ἑτέραν παρέστησε διάνοιαν ὡς τοῦ τὴν εὐχὴν διαπέμποντος πάντα ἀνθρώπων παραβάτην φεύγοντος, καὶ πάσας τὰς τῶν τοιοῦτων ὁδοὺς, διὰ τὸ χαλεπὰς εἶναι καὶ ἀποσκληρῶς πάσας τὰς κατὰ κακίαν πράξεις.

Κατάρτισαι τὰ διαβήματά μου ἐν ταῖς τρίβοις σου, ἵνα μὴ σαλευθῶσι τὰ διαβήματά μου. Ὑπογραμμὸν ἡμῖν καὶ διὰ τούτων παρέσχεν ὁ Σωτὴρ, παιδεύων μήποτε ἐπιτριβῆσθαι, μηδὲ μέγα ἐφ' ἑαυτοῖς φρονεῖν. Εὐδὲ καὶ ἀκριδῶς πεπεισθαι, ὡς πάντοτε τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεόμεθα· βοήθειας, ἵνα μὴ σαλευθῇ ἡμῶν τὰ διαβήματα, καὶ εἰς τὸ ἐφαρμόσαι ταῖς ἑαυτοῦ τρίβοις τοὺς ἡμετέρους πόδας.

Θαυμάστωσον τὰ ἔλεῃ σου ὁ σώζων τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ. Σώζων δὲ εἰρηταί τοὺς ἐλπίζοντας εἰς αὐτόν, οὐ τοὺς ἐκ σπέρματος Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοὺς κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως βιοῦντας· ἀλλ' ὥσπερ καινὴν ὁδὸν εὐράμενος, σώζων ἀνεψάνη τοὺς εἰς αὐτόν ἠλπικότας. Μένει γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· τὰ τρία ταῦτα συμπλέκονται, ὥσπερ **D** ὑφ' ἐνὶ δεσμῷ κατεσφιγμένα. Διὸ τὴν πίστιν τῇ ἐλπίδι συνάπτει λέγων· Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις πραγμάτων, ἔλεγχος οὐ βλεπομένων· ταῦτα δ' ἐξ ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν φύεται· καὶ δι' αὐτῶν πάλιν ἡ εἰς Θεὸν ἀγάπη κρατύνεται.

Ἐκ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιᾷ σου φύλαξόν με, Κύριε, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Ἐν σκέπῃ τῶν ἀπερύγων σου σκεπάσεις με ἀπὸ προσώπου ἀσεβῶν τῶν ταλαιπωρησάντων με. Καὶ πᾶς μὲν δίκαιος προσευχόμενος δείσθω τοῦ Θεοῦ, τῆς παρ' αὐτοῦ καταγινοῦσθαι φυλακῆς· ὁμολογῶν μὴ ἰκανὸς εἶναι φύλαξ αὐτοῦ γίνεσθαι διὰ τὸ πλῆθος τῶν

exaudi, inquit; cum de deprecatione, intende; cum de voce labiis prolata, auribus percipe. Tria itaque dictis hujusmodi postulat, et quod præstantius erat duobus aliis præmisit.

VERS. 3. *Probasti cor meum et visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Quantum humanam infirmitatem exsuperat hujusmodi verborum sententia! Quis enim de castitate cordis gloriabitur? Quis confidenter dicat: Purus sum a peccatis? Hæc sane unus Christus vere ac congruenter dicere valeat. Annon suum ad inferos descensum, atque locum illum in regione mortis, noctem in præsentī vocavit? Quamvis enim in nocte fuerit ac in tempore tentationum, inque tenebrosis caliginosisque mortis regionibus, at tamen probatus, paterna visitatione dignus habitus est per resurrectionem quam obtinuit. Quoniam ceu aurum igni traditum, splendidus purusque permansit. Solus enim ex iis qui a sæculo fuerunt peccatum non fecit, neque, secundum Isaiam, inventus est dolus in ore ejus⁴⁶.

VERS. 4. *Ut non loquatur os meum opera hominum, propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Symmachus cum ait: *Ego observavi vias prævaricatoris, aliam præfert sententiam, quasi scilicet is qui orationem emittit, ab omni homine prævaricatore declinet; atque omnes talium virorum semitas, pravaque opera, utpote dura et aspera aversetur.*

VERS. 5. *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea.* Exemplar nobis hisce verbis admovet Salvator; admonetque, cum ut ne animo frangamur, tum ne magnum de nobis ipsis sapiamus, planeque compertum ac persuasum habeamus, nos divino semper egere auxilio, ut non moveantur vestigia nostra, utque pedes nostros in semitis ejus recte componamus.

VERS. 7. *Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te.* Qui salvos facit, inquit, sperantes in se, non eos qui ex semine Israelis sunt, neque eos qui secundum Moysen legem vitam agunt, sed, quasi nova reperta via, salutem sperantibus in se conferre compertus est. *Manent enim, inquit Apostolus, fides, spes, charitas*⁴⁷: tria hæc ceu vinculo eodem astricta connectuntur. Quapropter fidem spei copulat, dum ait: *Est autem fides sperandarum substantiarum rerum, argumentum non apparentium*⁴⁸. Hæc porro ex una erga Deum charitate oriuntur; iisque vicissim charitas erga Deum roboratur.

VERS. 8, 9. *A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, Domine, ut pupillam oculi. Sub umbra alarum tuarum proteges me, a facie impiorum qui me affixerunt.* Justus quilibet, cum precatur, a Deo obnixè postulet uti se custodia sua dignetur; fateaturque se, præ adversariorum multitudine, ad custodiam sui minime idoneum esse: roget item ut

⁴⁶ Isa. liii, 19; 1 Petr. ii, 22. ⁴⁷ 1 Cor. xiii, 15.

⁴⁸ Hebr. xi, 1.

Deus se custodiat quasi pupillam oculi; cum scilicet videat inimicos dexteræ Dei obsistentes, itemque adversarios animæ suæ oculo insidias struentes, sibi que cæcitatē inferre cupientes. Verum quia impiorum bene multi calamitatem ipsi inferre ac in ærumnas ipsum conjicere student, telaque in ipsum emittunt; sub alas Dei confugiat, postuletque ejus se protectione muniri. Sed etiam ipse Salvator pro Ecclesia sua, quæ suum corpus est, easdem ad Patrem suum emittebat voces. Per alas autem virtutes providentiæ illius intelligas.

VERS. 10-12. *Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem suum concluderunt, os eorum locutum est superbiam. Projicientes me nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Hujus autem loco, Projicientes me circumdederunt me, ita Symmachus interpretatur: Beatum prædicantes me, statim circumdederunt me, et oculos, inquit, suos posuerunt contra me, ut declinare me facerent. Nam id satagebant, ut me a statu illo et a profectu secundum Deum avellerent et amoverent, adversarium nostrum diabolium æmulati, qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret⁵¹. Et me ipsum susceperunt sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Neque enim hæc machinamenta palam adversum me confabant: sed occultas insidias parabant.*

VERS. 15, 14. *Exsurge, Domine, præveni eos et supplantâ eos: eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum; de absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filii, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis. In ea quoque re aliquid capiam utilitatis. Sed frameam tuam, inquit, eripias de manu Inimicorum; nam metuendum alias esset, ne frameam illam tuam, cui ego confisus adversarios oppugno, e manu eripiant mea, meque sic exarmatum eadem ipsa framea adoriantur. Fuerit autem illa sermo Dei efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti⁵², qui animæ, frameæ loco, ad propulsandos inimicos traditus est. Quod sæpe contingit, quando inimici Dei divinarum Scripturarum dicta, detorta atque in pravam sententiam conversa, simplicioribus animis objiciunt, eosque ita debellant. Hæc causa est quod ipse precetur, ut framea Dei eripiatur ab inimicis Dei, et a paucis de terra, cujus loco Aquila edidit, a mortuis ex immersione, Symmachus vero, a mortuis ab iis qui occiderunt. Nam liberari se*

⁵¹ I Petr. v, 8. ⁵² Hebr. iv, 12.

(*) Hæc Latine exprimi nequeunt; in textu Græco, necnon in omnibus mss. Bibliorum, legitur ταλαιπωρησάντων, non ταλαιπωριζόντων.

ἀνθεστηκότων αὐτῶν φυλαχθῆναι! τε ἑαυτὸν, ὡσπερ τινὰ κόρην ὀφθαλμοῦ παρακαλεῖται ὄρων τοὺς ἀνθεστηκότας τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ἐχθροὺς τινας, καὶ πολεμίους τῷ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὀφθαλμῷ ἐπιβουλεύοντας, καὶ τυφλῶσαι αὐτὸν θέλοντας. Ἀλλὰ καὶ πολλῶν δυνάμεων ἀσεβῶν τῶν ταλαιπωριζόντων αὐτὸν (1), τουτέστι ταλαιπωρον αὐτὸν ἀποφαινόντων, βέλη τε κατ' αὐτοῦ πεμπόντων, ὑπὸ τὰς πτέρυγας καταφεύγων τοῦ Θεοῦ, σκέπης τῆς ὑπ' αὐτῷ τυχεῖν ἀξιούτω. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν αὐτοῦ σῶμα, ταύτας ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Πατέρα τὰς φωνάς. Πτέρυγας δὲ νοήσεις τὰς τῆς προνοίας αὐτοῦ δυνάμεις.

Οἱ ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον, τὸ στόμα αὐτῶν συνέκλεισαν, τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν. Ἐκβάλλοντές με νυνὶ περιεκύκλωσάν με τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῆ. Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκβάλλοντές με περιεκύκλωσάν με, ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσε: Μακαρίζοντές με παραχρηῖμα περιεκύκλουν με, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτῶν, φησὶν, ἔθεντο κατ' ἐμοῦ τοῦ παρακλίνειν με. Παρασαλεύσαι γὰρ με καὶ ἀποκινήσαι τῆς στάσεως καὶ τῆς κατὰ θεὸν προκοπῆς ἐσπούδαζον· μιμούμενοι τὸν ἀντίδικον ἡμῶν διάβολον, ὃς ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπιῇ. Ὑπέλαβόν με καὶ αὐτὸν ὡς λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡς σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐποιοῦντο τὴν κατ' ἐμοῦ συσκευήν, ἀλλὰ λαθραίως ἐνεδρεύοντες.

Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόσφρασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς· ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσθεθοῦς, ρομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου. Κύριε, ἀπὸ ὀλλῶν ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν. Ἐχορτάσθησαν νιῶν, καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπιῶσι αὐτῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο ὠφελήθειν· ἀλλὰ καὶ τὴν ρομφαίαν σου, φησὶ, ρῦσαι ἀπὸ τῆς χειρὸς τῶν ἐχθρῶν· δέος γὰρ μήποτε τὴν σὴν ρομφαίαν, ἥ πεποιοῦς ἐγὼ κέχρημαι κατ' αὐτῶν, τῆς ἐμῆς χειρὸς ἀρπάσαντες οἱ πολέμιοι, καὶ ἀφελόμενοι μου αὐτὴν, χρήσονται αὐτῇ κατ' ἐμοῦ. Εἴη δ' ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ὁ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, ὁ τῆς ψυχῆς δεδομένος ἀντὶ ρομφαίας πρὸς ἀμυναν τῶν ἐχθρῶν· ὅπερ συμβαίνει πολλάκις, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν λέξεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα ἀποβαλόντες καὶ ἀνατρέψαντες, ἐξ οὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τὰς ἀκεραίους καταπαλιώσι ψυχάς. Διὸ εὐχεται ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ρυσθῆναι τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ ὀλλῶν ἀπὸ γῆς ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν· ἀπὸ τεθηκότων

ἐκ καταδύσεως· ὁ δὲ Σύμμαχος· (1) Ἄπο νεκρῶν ἀπὸ ἐνδευκότων. Ῥυσθῆναι γὰρ εὐχεται καὶ ἀπὸ τῶν ἐν νεκροῖς ἤδη λελογισμένων διὰ τὸ πάνπαν ἐστερηθῆναι τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, διαμύριον αὐτούς, ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν, μέρος αὐτῶν ἐν ζωῇ· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἡ μερὶς αὐτῶν ἐν ζωῆν. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς τῶν μὲν ἀσεβῶν καὶ τῶν πολλακίς ὀνομασμένων ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἡ μερὶς, καὶ ὁ κλῆρος, καὶ πᾶσα ἡ περιουσία ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ τυγχάνει καὶ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ· ἐν ᾧ καὶ ἐπιτήρησις ἡ γαστήρ αὐτῶν πάσης τροφῆς, καὶ πάσης ἀπολαύσεως, καὶ τρυφῆς. Ἄλλὰ καὶ τῶν κεκρυμμένων σου φησὶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, καὶ τῶν ἀποθέτων. Ὅσα γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ καὶ τῇ θνητῇ ζωῇ τίμια, τῶν νομιζομένων ἀποθέτων καὶ ἀπακρύφων, ἐσχήκασιν.

Αὐτοὶ γοῦν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πάντα γῆς μέταλλα περιειργάσαντο, λίθους τε παντοιοῦς τιμίους καὶ πολυτελεῖς ἐξηρεύνησαν, καὶ τούτων ἀπάντων ἐπιτήρησαν· τέκνων δὲ καὶ υἱῶν, καὶ θυγατέρων ἐνεφορήθησαν. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐχορτάσθησαν υἱῶν. Καὶ οὐ μόνον γε αὐτοὶ τούτων ἐχορτάσθησαν, ἀλλ' ἐμπλησθέντες αὐτοὶ τε πρότεροι, κλήρους καὶ διαδοχὰς τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐγγόνοις καταλελοίπασιν. Ἄλλος φησὶν· Εἰ καὶ τῷ θανάτῳ τούτους παραπέμψαι σοὶ βῆδιον, ὡς Δέσποτα· ἀλλ' οὐκ ἐκετεύω ζῶντας αὐτοὺς σκεδασθῆναι, καὶ τὴν κακίην αὐτῶν συμφωνίαν διαλυθῆναι, καὶ τῶν ἀποκειμένων σοὶ τιμωριῶν μετασχεῖν. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ μεγάλῃ ᾠδῇ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸς ὁ Θεὸς φησιν· Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα πάντα συνῆκται παρ' ἐμοί, καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου· ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, ἐν καιρῷ ὅταν σφαλῇ ὁ ποῦς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Χορτάσθησονται υἱοί, καὶ ἀφήσουσι τὰ λείψανα αὐτῶν τοῖς νηπίοις αὐτῶν. Οἶδα, φησὶν, ὅτι τὴν δικαίαν σου τιμωρίαν οὐ μόνον αὐτοὺς ἐπάξει, ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱεῖς καὶ τοῖς ἐγγόνοις τῶν προγόνων πονηρίαν μιμησάμενοις. Τὸ δὲ, χορτασθήσονται, ἀντὶ τοῦ, εἰς κόρον μεθέξουσι τῶν κακῶν.

Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου· χορτάσθησομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου. Ἐκείνοι μὲν τοιαύτας δώσουσι δίκας· ἐγὼ δὲ τοῖς παρὰ τῆς δικαίας προνοίας ἀγαθοῖς ἐντροφήσω, πείραν μεγίστην τῆς σῆς εὐεργεσίας δεξάμενος. Ἐγὼ δὲ τῇ πορισθείᾳ μοι δικαιοσύνῃ τε καὶ ἀρετῇ θαρρῶν πεπαρήσιασμένως ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου. Καὶ αὕτη μοι ἐστὶν ἐλπὶς, καὶ ὅσας μέγας κλήρος· οὐ ποτε πληρωθήσομαι, καὶ χορτάσθησομαι πάσης τρυφῆς, ἐν τῷ ὀφθῆναι τὴν δόξαν σου ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ'.

Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου τῷ Δαυτδ, ὃ ἐλάλησε τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύτης,

⁶³ Deut. xxxii, 34.

(1) Hæc sunt Hebraica verba, אִיכָרָה עֲרֵבָה לְחַם מִתְּמַם. Aquilæ interpretatio huic prorsus similis fertur apud Drusinum et alios; sed Symmachi versio vitiosa occurrit ibidem, Κύριε ἀπὸ τῶν ἐνδευκότων ἡ μερὶς ἐν ζωῇ. At lectio nostra sincerior, quæ in omnibus mss. similiter effertur.

A precatur etiam ab iis qui, jam inter mortuos computantur, quia vita illa, quæ secundum Deum est, penitus privantur. Illud autem, *divide eos*, Aquila, *pars eorum in vita*, interpretatur; Symmachus autem, *pars eorum in viventibus*. His porro docet, impiorum et inimicorum Dei, qui in his plerumque memorantur, portionem; sortem omnesque facultates in hac præsentī et mortali vita sitas esse, ubi venter eorum omni ciborum genere, omni felicitate ac voluptate repletur. Imo etiam *de absconditis tuis*; cujus loco Symmachus interpretatur, *et repositis tuis*. Siquidem eorum omnium quæ in hac mortali vita occurrunt pretiosorum, quæ inter recondita et abdita computantur, potiti sunt.

B

Illi itaque aurum, argentum, omniaque terræ metalla summa cura perquisiverunt, lapides pretiosos vel rarissimos cujusvis generis pervestigant, iisque omnibus adimpleti sunt: filiis masculis feminisve saturati sunt. Quamobrem subjungit, *saturati sunt filiis*. Neque illi tantum iis saturati sunt; sed postquam ipsi priores ad satietatem usque iis sunt usi, hæreditatem successionemque nepotibus transmisere suis. Alius sic interpretatur: Etiamsi, inquit, perfacile tibi sit, Domine, ipsos morte afficere: at, quæso te, homines dum hac vita fruuntur disjungas, improbamque illam concordiam dissipes, ut a te repositas sceleribus suis pœnas luant. Ita enim in magno Moysis cantico Deus ipse loquitur: *Annon ecce hæc omnia congregata sunt apud me, et signata in thesauris meis: in die ultionis retribuam, quo tempore labetur pes eorum*⁶³. Hæc ita Symmachus interpretatur, *saturabuntur filiis, et dimittent reliquias suas parvulis suis*. Novi, inquit, te non modo debitum iis supplicium illaturum, sed etiam filiis ac nepotibus eorum, si quidem avorum nequitiam imitentur. Illud autem, *saturabuntur*, id est, ad satietatem et fastidium usque malis sese dedit.

VERS. 15. *Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit mihi gloria tua*. Illi quidem hujusmodi pœnas dabunt. Ego autem paratis a justa providentia tua fruar bonis, maximumque beneficentiæ tuæ sumam experimentum.

D

Ego sane justitiæ atque virtuti, cujus auctor mihi fuisti, confisus, tuta conscientia apparebo conspectui tuo. Ilac in spe versor: hæc mihi magna hæreditas, qua replebor, et ad satietatem usque omni voluptate fruar, cum in regno cœlorum apparuerit gloria tua.

PSALMUS XVII.

VERS. 1. *In finem puero domini David, quæ locutus est Domino verba cantici hujus, in die qua eripuit*

eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit. Symmachus: Canticum victoriæ servi Domini David.

Par enim fuit nos ex ipso psalmo ediscere, Davidem, occasione victoriæ de inimicis et hostibus partæ, omnis victoriæ auctori, qui ideo νικοποιός, id est victoriæ effector, dicitur, quod victores efficiat, triumphalem hunc hymnum consecrasset. Quia item hic hymnus sive canticum triumphale, Davidis dicitur esse. Atque in finem inscribitur: quoniam scilicet postremis vitæ ejus annis, ac post omnia quæ in historia feruntur ejus opera, pronuntiatum est; aut quia prophetiam eorum quæ in fine sæculi obventura sunt enuntiat; sive tertio quia ad ea quæ in postrema hujus hymni parte feruntur, lector remittitur. In quo [triplici] fine, vocatio gentium et prophetia de Christo. Hoc autem modo vaticinatur, ut Saulem cum aliis omnibus una complectatur. Alia quoque ratione ipsum de manu Saul liberavit: frequenter enim per *manum* intelligitur opus. Igitur qui liberavit Davidem ex omnibus inimicis suis, jure ac consequenter ipsum majoribus beneficiis devinciens, ex hac Saulis manu, sive opere, pariter eripuit, ut non paria cum illo pateretur.

VERS. 2, 3 *Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum et refugium meum; et liberator meus. Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum: protector meus et cornu salutis meæ et susceptor meus* Alia quoque sententia Deum vocat fortitudinem, humanam confitens infirmitatem, quæ sine Deo nihil agere valet; quare sic ait Paulus: *Omnia possum in Christo qui me confortat*⁵⁴. Aquila porro et Symmachus, vice illius, *fortitudo*, petram interpretati sunt: atque magnus Apostolus: *Petra autem erat Christus*⁵⁵. Cum supra petram hanc, domum suam David fundasset, similis erat viro sapienti, qui *edificavit domum suam supra petram*⁵⁶. Quapropter omnibus inimicis suis, qui pluvix, ventorum et fluminum instar impingebant, superior effectus est. Verum neque satellitibus ac exercitui confisus est, sed Deo quem habuit opitulatorem, omni genere armorum instructum et cornu salutis, ita ut diceret: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁵⁷.

VERS. 5-7. *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto sus vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introiit in aures ejus. His docet quo pacto a torrentibus iniquitatis turbatus, et reliquis quæ supra memorantur malis circumventus, cum se in periculo constitutum esse sentiret, ad salutis suæ portum confugit. Quamobrem ait: In tribula-*

en hêmérh h êrrûsato autôn Kýrios êk cheirós pántwn tâw êchthrôn autôu, kal êk cheirós Saoul, kal eîpe. Sýmмахος· Êπιτήλιον του δούλου Κυρίου του Δαυιδ.

Ἐδει γὰρ ἡμᾶς ἀναγκαιῶς ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ γῶναί, ὅτι ἐπὶ ταῖς νίκαις ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τὸν προκειμένον ὕμνον ἐπινηκίον τῷ πάσης νίκης αἰτίῳ, τῷ καὶ νικητᾷ ἀπεργαζομένῳ, καὶ διὰ τοῦτο νικοποιῶ κεκλημένῳ, ἀνέθηκεν ὁ Δαυὶδ· καὶ ὅτι ἐπινηκίος οὗτος ὁ ὕμνος ἢ ἡ ὥδη εἴρηται τοῦ Δαυὶδ. *Εἰς τὸ τέλος* δέ, ἦτοι διὰ τὸ ἀμφὶ τοὺς τελευταίους τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους, καὶ μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις τὰς φερομένας ἐν τῇ ἱστορίᾳ λελέχθαι· ἢ διὰ τὸ προφητείας περιέχειν τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· ἢ τρίτον, διὰ τὸ ἐπὶ τὰ τέλη τῶν ἐμφερομένων λόγων τοῦ προκειμένου ὕμνου τὸν ἐντυγχάνοντα παραπέμπειν· ἐν οἷς τέλεσις ἢ κλήσις τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία. Τοῦτον θεσπίζει τὸν τρόπον, συμπαραλαμβάνοντο τοῖς πᾶσι καὶ τοῦ Σαουλ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸν ἐκ χειρὸς Σαουλ ἐρρύσατο, τῆς χειρὸς πολλάκις ἀντὶ πράξεως παραλαμβανομένης. Εἰκότως οὖν ὁ ῥυσάμενος Δαυὶδ ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, μειζῶνως αὐτὸν εὐεργετῶν, καὶ ταύτης τῆς χειρὸς τοῦ Σαουλ, τουτέστι τῆς πράξεως αὐτοῦ, ἐρρύσατο, ὡς μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν ἐκεῖνω.

Ἄγαπήσω σε, Κύριε, ἰσχύς μου· Κύριος στρεπώμα μου καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύσῃς μου. Ὁ Θεός μου, βοηθός μου, καὶ ἐλπὶς ἐπ' αὐτόν ὕπερασπιστής μου, καὶ κέρας τῆς σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου Καὶ ἄλλως δὲ ἰσχὴν καλεῖ τὸν Θεόν, ὁμολογῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ ὡς οὐδὲν ἂν ἰσχυσεν ἄνευ Θεοῦ· καὶ Παῦλος γὰρ ἔφη· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, *στρεπώμα*, πέτραν ἠρμήνευσαν· ἔφη δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· *Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*. Ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν οἰκοδομῶν ὁ Δαυὶδ, ἀφωμοίωτο τῷ φρονίμῳ τῷ οἰκοδομήσαντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ πάντων κρείττων ἐγένετο, τῶν ὑετοῦ δίχην, πνευμάτων τῶν καὶ ποταμῶν προσβαλλόντων αὐτῷ πολεμίων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ δρυφύρους ἠλπίζεν ἢ στρατῶν, ἀλλ' ἐπὶ Θεόν, βοηθὸν αὐτὸν ἔχων, πανοπλίαν καὶ κέρας· ὡστ' ἂν εἰπέιν καὶ αὐτόν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κεραιτοῦμεν*.

Περίσχορον με ὠδίνες θανάτου καὶ χειμάρροι ἀνομίας ἐξετάραξάν με. Ὠδίνες ἄδου περιεκύκλωσάν με, προέβασάν με παγίδες θανάτου. Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα. ἤκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ τὴν φωνήν μου, καὶ ἡ κραυγή μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Διδάσκει διὰ τούτων τίνα τρόπον, καὶ ὑπὸ τῶν χειμάρρων τῆς ἀνομίας ταρασσόμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ προσηρημένα πάσχων, ἦσθετο αὐτοῦ κινδυνεύοντος, ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας κατέφευγε. Διὸ

⁵⁴ Philipp. iv, 13. ⁵⁵ I Cor. x, 1. ⁵⁶ Matth. xvii, 21. ⁵⁷ Psal. xliii, 6.

φῆσιν· Ἐν εἴῳ θλίβεσθαι ἐπακαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μου ἐπέκραξα. Εἶτα δὲδάσκει, ὡς οὐκ ἠστούχησε τοῦ σκοποῦ τοιαῦτα πιστεύσας· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. Διὸ ἐπιφέρει· Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ ἀγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον Θεοῦ αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Ναὸν δὲ Θεοῦ ἐν τούτοις ποιοῦν χρῆ νοεῖν λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, μήπω τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις οἴκου κατασκευασμένου, ἢ πάντως πού τὴν ἐπουράνιον πόλιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἥς εἰκὼν ἐτύγγανεν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς κατασκευασμένος νεώς;

Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐτρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρεων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός. Δευκτάτα προφητεύων τὴν κατάβασιν τοῦ Κυρίου διὰ τὸν θάνατον καὶ τοὺς χειμάρρους τῆς ἀνομίας, διὰ τε τὰς οὐδίας τοῦ βίου καὶ τὰς παγίδας τοῦ θανάτου, τὴν ἐξ οὐρανῶν κατάβασιν πεποιμημένου. Ἐπὶ τῇ κατάβασί αὐτοῦ τίνα πέπρακται προδιηγείται λέγων· Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐτρομος ἐγενήθη ἡ γῆ· ἀνὸς οὐ Ἀκύλας φησὶ· Καὶ ἐκινήθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον. Ὡς γὰρ ἐπεδήμει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῇ γῆ κατὰ τὴν ἑσσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, πάντες οἱ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦντες ἐκινήθησαν καὶ ἐσεισθησαν· πᾶσά τε ἀκοῆ Ἑλληνικῆ τε καὶ βάρβαρος ἐπληροῦτο τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης. Τὰ δὲ λεγόμενα τῶν ὄρεων θεμέλια ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, περιεστράφησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς. Ὅρη δὲ ἦν τὰ ὑψώματα τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, δυνάμεις τινὲς ἀντικειμέναι, αἱ τὸν μακρὸν αἰῶνα τοὺς ἐπὶ τῆς ἀπαντας ἀποπλανήσασαι διὰ τῆς πολυθέου δεισιδαιμονίας. Τούτων οὖν ὄρεων τὰ θεμέλια τουτέστι τὰ βῆθη καὶ οἱ λογισμοί, τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως αἰσθόμενα, ἐταράχθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς.

Τὶ οὖν ἐνεργεῖ ἡ ὀργὴ κατὰ τῶν ἀποδοθέντων ὄρειων, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ἀρέθη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ δαλοῦ καιομένου ὑπὸ πυρὸς, κἄπειτα σθεννόμενου, καπνὸς ἀποδίδεται, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, πάλαι μὲν πρότερον πυρὶ παραβαλλόμεναι, τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατέφλεγον καὶ ἐξέκαυον· ἐπεὶ δ' ἐσβέννυτο αὐτῶν τὸ πῦρ ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου, τὰ σημεῖα τῆς σβέσεως αὐτῶν ἐδήλου ὁ ἐξ αὐτῶν ἀναπεμπόμενος καπνός, εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγήσεται ἄνθρωποι ἀνήθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐνήργει ἀφανῶς κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τὸ πῦρ αὐτὸν σθεννὸς ἑτέρῳ πυρὶ κρείττονι καὶ δυνατωτέρῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ Μωϋσεῖ· Ὁ Θεός ἡμῶν πῦρ καταναλλοσκον ἐστὶ· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασωπηθήσεται· πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ

tione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Exinde docet se a scopo minime aberrasse, cum tali fiducia plenus esset; nam spes non confundit⁵⁵. Ideoque subjungit: Exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introibit in aures ejus. Templum Dei quodnam a Davide memorari hic intelligendum, cum Hierosolymitana domus nondum excitata esset; nisi caelestem Dei civitatem, supernam illam Jerusalem, cujus imago fuit templum in terra constructum?

VERS. 8. Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Deus. Istitis manifestissime vaticinatur futurum Domini descensum propter mortem, necnon propter torrentes iniquitatis, dolores inferni, et laqueos mortis; quæ in causa fuere cur ex caelis descenderet. In descensu autem ejus quænam gesta sint, prius enarravit his verbis: Commota est et contremuit terra: pro quo Aquila, mota est et concussa est terra, interpretatur. Et sane dicti illius veritatem res ipsa gesta testificatur: cum enim Filius Dei in terra, tempore adventus sui carnalis, peregrinabatur; quotquot terrenum elementum incolunt, commoti ac concussi sunt, ac per Græcorum barbarorumque aures ubique fama ejus percerebuit: ea vero quæ fundamenta montium vocantur, conturbata sunt et commota sunt, vel juxta Symmachum, circumversa sunt, quoniam iratus est eis. Montes autem erant sublimitates omnes quæ adversus cogitationem Dei erigebantur, scilicet adversariæ quædam potestates, quæ per longa sæculorum spatia terrigenas omnes in multiplicium deorum superstitionem atque errorem abduxerant. Horum igitur montium fundamenta, id est altiora consilia et cogitationes, Domini virtutem cum persentiscerent, conturbata sunt, quoniam iratus esteis.

VERS. 9, 10. Quid itaque operetur ira adversus montes illos sibi traditos, deinde aperit hisce verbis: Ascendit fumus in ira ejus. Sicut enim torris ignitus si exstinguatur, tunc fumus emittitur, pari modo adversariæ potestates jam pridem conjectæ in ignem, hominum animas incendebant comburebantque; igne autem ab ira Domini exstincto, emissus inde fumus extinctionis signa edidit. Deinde pergit dicere, et ignis a facie ejus exardescet, carbonēs succensi sunt ab eo. Hæc omnia enim Dei Filius contra adversarias potestates clam operabatur, qui eorum ignem altero igne potentiori ac ardentiori exstinxerat. Quare apud Moysem dicitur: Deus noster ignis consumens est⁵⁶, et in psalmis: Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus⁵⁷; ac rursus: Deus manifeste revelet, Deus noster, et non silebit: ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida⁵⁸. Hunc etiam ignem Salvator indicavit: Ignem veni

⁵⁵ Rom. v, 5. ⁵⁶ Deut. iv, 24. ⁵⁷ Psal. xcvi, 3.

⁵⁸ Psal. xlii, 3.

mittere in terram, et quid volo si jam accensus sit ⁶²? **A** Hæc porro omnia facta sunt, quoniam inclinavit cælos et descendit. Neque unum solummodo cælum inclinavit; sed omnes quotquot sunt cælos. Nam humiliatio celsitudinis ejus et exinanitio divinitatis ejus, supradictis verbis indicantur. Cum maxima enim emphasi descensum ejus significat his verbis: *Inclinavit cælos; eundemque descensum corporeo prorsus more exprimit.*

VERS. 11-15. *Et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum.* Per caliginem et tenebras illas, clam et arcana ratione suam secundum hominem œconomiam adumbrat. Demumque eodem revertitur unde profectus erat: ac in cælos ascendit cum cherubino et volavit; tametsi non cum ipso cherubino descenderat: sine cherubino quippe inclinavit ipse cælos et descendit. In reditu autem dicitur: *Et ascendit super cherubim et volavit, cum corpore scilicet quod assumpserrat.* Illæ porro divinæ virtutes ipsum sic ascendentem conspicatæ, circumstantes satellitum more, Dominum stipabant, ejus ascensum celebrantes sicque vociferantes: *Attolite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ* ⁶³. Impleta autem isthæc sunt eo tempore, quo in apostolorum Actibus narratur: *Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ex oculis eorum. Cumque intuerentur eum euntem in cælum* ⁶⁴.

Latentem illam et occultam Salvatoris cum hominibus, ab ascensu suo ad hoc usque tempus, conversationem his verbis indicat: *Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu ejus tabernaculum ejus, tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Nemini quippe latet quo pacto nobiscum versetur, secundum illud ab eo dictum: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* ⁶⁵. Tabernaculum porro ipsius non aliud significat, quam sanctam Ecclesiam ejus, in qua se tabernaculum positurum pollicitus est cum dixit: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum* ⁶⁶. Quandoquidem vero prophetiæ ipsum spectantes caliginoso et obscuro more prolatae sunt, jure adjicitur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis.* Quod autem nubes, prophetas, ac pluviam ex nubibus delapsam, propheticos sermones Spiritus sanctus soleat appellare docebit Isaias qui, quemadmodum dictum est, populum vineam compellat, aitque nubes non ultra pluviam ipsi subministrare ⁶⁷.

VERS. 14. *Et intonuit de cælo Dominus, et Attissimus dedit vocem suam.* In præsentem docemur ea quæ

καυθήσεται, και κύκλω αὐτοῦ καταιγίς σφόδρα. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐδηλοῦτο πῦρ, λέγων· *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, και τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη;* Ταῦτα πάντα ἐγίνετο, ἐπειδὴ περ *ἔκλιεν οὐρανοὺς και κατέβη.* Οὐχ ἓνα δὲ οὐρανὸν ἔκλιεν, ἀλλὰ τοὺς πάντας ὅσοι ποτὲ εἰσιν. Ἡ γὰρ ταπεινωσις τοῦ ὕψους αὐτοῦ καὶ ἡ κένωσις τῆς θεότητος ἐδηλοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων. Ἐμφατικώτατα γὰρ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, *Ἐκλίεν οὐρανοὺς*· σωματικώτερον τὴν κάθοδον αὐτοῦ σημαίνων.

Και γνώφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ και ἐπέθη ἐπὶ χερσοῦ (1), και ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ περῶν ἀνέμων. Τῇ μὲν οὖν ὁμίχλῃ καὶ τῷ γνώφῳ τὸ λεληθὸς καὶ ἀπόκρυφον παρίστησι τῆς κατὰ ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομίας· ἐπάγει δὲ λοιπὸν ὅθεν **B** καὶ παρῆν· εἰς οὐρανοὺς τε ἀνῆει καὶ μετὰ τοῦ χερουβίμ, καὶ ἐπετάσθη· καίτοι μὴ σὺν αὐτῷ καταβάς· διὰ γὰρ τοῦ χερουβίμ ἔκλιεν οὐρανοὺς αὐτὸς καὶ κατέβη. Ἐν δὲ τῇ ἐπαπόδῳ λέλεκεται· *Και ἐπέθη ἐπὶ χερουβίμ και ἐπετάσθη, μεθ'* οὐ ἀνείληφεν σώματος. Καὶ ἐπειδὴ ἀναβάνοντα οὕτως ἐθεώρουν αὐτὸν αἱ δυνάμεις αἱ θείαι, περὶ αὐτὸν γενόμεναι ἔδορυφόρουν αὐτοῦ τὴν ἄνοδον ἐπιβοῶσαι καὶ λέγουσαι· *Ἄρατε τὰς πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, και ἐκάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, και εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν φησιν ἡ Γραφή τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων· *Και ταῦτα εἰπόν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, και νεφέλη ἀρέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Και ὡς ἀτειλλόντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν* **C** *πορευομένου αὐτοῦ.*

Τὴν ἀφανῆ καὶ λαθάνουσαν τοῦ Σωτῆρος διατριβὴν, ἣν σὺν ἀνθρώποις εἰσέτι καὶ νῦν ποιεῖται μετὰ τὴν ἀνάληψιν, διδάσκει λέγων· *Και ἔθετο σκοτὸς ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων.* Οὐ λαθάνει γὰρ τοὺς πάντας ὅπως σύνεστιν ἡμῖν κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· *Ἴδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.* Σκηνὴν δὲ αὐτοῦ σημαίνει οὐχ ἑτέραν ἢ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἐν ἣ κατασκηνῶσαι ἐπηγγείλατο, εἰπόν· *Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγημένοι εἰσιν εἰς τὸ ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.* Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ προφητεῖαι σκοτεινῶς εἰρηναίαι καὶ ἐπιτεκρυμμένως, εἰκότως ἐξῆς λέγεται· *Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων.* Ἀπὸ τῆς τηλαυγησεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον, *χάλιχα και ἀνθρακες πυρός.* Ὅτι γὰρ νεφέλας τοὺς πρηφῆτας, καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν φερόμενον ὑετὸν, δηλαδὴ τοὺς προφητικὸς λόγους, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον εἰωθεν ὀνομάζειν, διδάξει Ἡσαίας, ἀλληγορικῶς τὸν λαὸν ἀμπελώνα προσειπὼν, καθὰ εἰρηται, καὶ νεφέλας μηκέτι εἰς αὐτὸν ὑετὸν φερούσας.

Και ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ Κύριος, και ὁ ὕψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. Διδάσκει ἐν τῷ πα-

⁶² Luc. xii, 49. ⁶³ Psal. xxiii, 7, 9. ⁶⁴ Act. i, 9, 10. ⁶⁵ Matth. xxviii, 20. ⁶⁶ Matth. xviii, 20. ⁶⁷ Isa. v, 1, 6.

(1) Ms. ad marg. χερουβίμ.

ρόντι ὁ λόγος τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος διὰ Α post Salvatoris ascensum per ejus virtutes gesta sunt ; dilucideque ascensum ejus his significavit verbis : *Et intonuit de caelo*. Quomodo intonuerit qui superius caelos inclinasse ac descendisse fertur, nisi prorsus ascendisset ? quod utique hisce dictis comprobantur : *Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum*. Commonstratum ergo fuit ipsum descendisse, deinde cum cherubino ascendisse, post ex caelo intonuisse ; demum ea contra inimicos suos designasse quæ in sequentibus describuntur. Primo quidem *præ fulgore ejus in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis*. Sicut enim de Ægypto in septima plaga narratur, *Dominus autem dedit vocem et grandinem et discurrebat, inquit, ignis super terram : pluitque Dominus super terram Ægypti*. Eratque grando, ignisque ardens in grandine. Et percussit grando in omni terra Ægypti⁶⁶. Hæc porro omnia facta sunt ut populus Dei ab Ægyptiorum servitute eximeretur. Eodem prorsus modo jam cum Ecclesiis ex gentibus coactas, hominumque animas a servitute impiæ idololatriæ et malignorum dæmonum liberaret ; adversus intelligibiles Ægyptios Dominus ille qui super cherubim volavit, grandinem et carbones ignis emittebat. Arbitror autem ultrices illas adversus impios paratas virtutes, grandinem et carbones ignis vocari. Virtutes igitur illæ supplicio et ultioni destinatæ, voluntatis Dei occulto more administræ adversus dæmonas qui multiplicium deorum superstitionem advexerant, ipsos omnes dæmonas abigebant. Quare universa eorum oracula desierunt, vaticinia abrogata sunt, templa eorum deserta, sacraria invisibili ac latente virtute expiata fuerunt, Domino post suum in caelos ascensum hæc omnia operante.

Καὶ ἐξαπέστειλε βέλη καὶ ἐσκόρπισεν αὐτοὺς, καὶ ἀστρατὰς ἐπλήθυνε καὶ συνετάραξεν αὐτούς. Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀπεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. Θεμέλια οἰκουμένης νοήσεις τὰς τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, δι' ὧν καὶ πάλαι ἡ σύμπασα κτίσις τεθεμελίωτο, καὶ μετὰ ταῦτα ἐσπερεώθη ἢ οἰκουμένη, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκουμένην ἐθέλοις νοεῖν θεμέλιον δὲ αὐτῆς πρῶτον μὲν τὴν ἀρραγῆ καὶ στερεὰν πέτραν, ἐφ' ἣ ὠκοδομηται κατὰ τό· Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός· ἢ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, περὶ οὗ διδάσκει αὐτὸς λέγων· Θεμέλιον γὰρ ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός· εἶτα μετ' αὐτὸν θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας προφητικοὶ καὶ ἀποστολικοὶ λόγοι κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ

VERS. 15, 16. *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos ; fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terrarum : ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ*. Per fundamenta orbis terrarum intelligas sapientiæ Dei virtutes, quibus olim universa rerum natura fundata est, et postea confirmatus est orbis, qui non commovebitur. Quod si per orbem terrarum, Ecclesiam Dei accipi velis, ac si fundamentum ejus cogites esse, primo quidem infractam illam et solidam petram, in qua fundata est, secundum illud : *Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*⁶⁹. Petra autem erat Christus⁷⁰ ; aut ut Apostolus indicat his verbis : *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*⁷¹ ; ac post ipsum Salvatorem fundamenta Ecclesiæ existimes esse propheticos et apostolicos sermones, secundum Apostoli dictum : *Superædificati super fundamentum*

⁶⁶ Exod. ix, 25, 24. ⁶⁹ Matth. xvi, 18. ⁷⁰ I Cor. x, 4. ⁷¹ I Cor. iii, 11.

apostolorum et prophetarum ipso summo angularitate *Christo Jesu* ¹²; nequaquam a veritatis scopo aberraveris. Hæc igitur orbis fundamenta revelata sunt : inimicis Dei, qui olim mentis nostræ oculos obtenebrabant, ut ne divina intueri possent, eliminatis et fugatis, ac per emissas a Deo sagittas dissipatis, fugatisque ab increpatione Domini et ab inspiratione spiritus iræ ejus. Merito igitur ac consequenter, ab iis erepti ac recepto oculorum usu, fontes aquarum vidimus, fundamenta orbis terrarum suspeximus. Quod ætate nostra in plurimis terræ partibus evenit.

Vers. 17-19. *Misit de summo et accepit me, assumpsit me de aquis multis.* Demersum namque ipsum, et quasi captivum abductum, universorum Deus et Pater, per Filium suum abs se missum excepit. Unde autem exceperit, subinde significat his verbis, *de aquis multis*. Ait igitur etiam in sexagesimo octavo psalmo : *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : infixus sum in limo profundi, et non est substantia* ¹³. Ad hæc consequenter sane in præsentis gratias agens sic ait : *Assumpsit me de aquis multis*. Quænam autem sint aquæ illæ, mox apertius indicat sic loquens : *De inimicis meis fortissimis, et ab iis qui oderunt me, quoniam conformati sunt super me. Prævenērunt me indie afflictionis meæ.* Hæc ipsa Spiritus sanctus annuntiat, dum ait eum assumptum esse de aquis multis, libertatemque nactum ex inimicis qui ipsum olim imperio subactum suo detinuerant.

Vers. 20, 21. *Et factus est Dominus protector meus. Et eduxit me in latitudinem, salvum me faciet quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam.* Cum confessionem, inquit, preces et supplicationes meas jam exaudisset Deus, factus est protector meus. Me quippe subversioni et ruinæ ingenti proximum, si quidem post peccatum in defectionem penitus prolapsus essem, astans ipse, ceu fulcrum et adminiculum, retinuit, quando misso ad me Nathan propheta, de admissio peccato me coarguit, et erexit. Imo etiam *deduxit me in latitudinem*; sive, juxta Symmachum, *in latum spatium*. Ad angustias quippe redactum me, ac prope de salute mea desperantem, eripuit ac in latitudinem eduxit, ut in latius spatium deducto, recipiendi mei ac vulnera sollicitè curandi copiam fuerit. Cæterum is me prorsus liberabit, ac delicti veniam concedet, tempore adventus sui, qui in vaticinio fertur. Iisque me beneficiis devinciet Dominus, *quoniam voluit me* : aut secundum Aquilam, *quoniam voluit in me*; neque enim convertendus eram, neque coarguendus de peccato, neque mittendus ad me propheta, nisi me salvum facere voluisset. At enim novi, ac persuasum plane habeo, ipsum tempore justii judicii sui, peccati mei et facinorum, quæ in die miseriæ meæ perpetravi, mentionem

τῶ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀπρογωνίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλαις τῆς ἀληθείας. Ταῦτ' οὖν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀνεκαλύφθησαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πάλαι ἐπισκοποῦντων τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἔμματα πρὸς τὸ μὴ τὰ θεῖα βλέπειν ἐκ ποδῶν μεταστάντων, καὶ τοῖς ἀποδοθεῖσι τοῦ Κυρίου βέλεσι διασκορπισθέντων, πεφευγῶν τε ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως Κυρίου, καὶ ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ. Εἰκότως οὖν ἐλευθερωθέντες τούτων ἡμεῖς καὶ ἀναβλέψαντες, τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων θεασάμεθα, καὶ τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἐπωπτεύσαμεν. Καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῶν ἐν πολλοῖς γεγένηται κλίμασιν.

Ἐξαπέστειλεν ἐξ ὕψους, καὶ ἔλαβέ με, προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Καταποθέντα γὰρ αὐτὸν καὶ ληφθέντα ὡσπερ αἰχμάλωτον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐξαποστειλάς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, ἔλαβε. Πόθεν δὲ αὐτὸν ἔλαβεν, ἐξῆς διδάσκει λέγων, *ἐξ ὑδάτων πολλῶν*. Φησὶ γοῦν καὶ ἐν ἐξηκοστῷ ὀγδὼφ ψαλμῷ· *Σῶσόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου ἐνεπάγην εἰς ὕλην βοθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις*. Τούτοις τοιγαροῦν ἀκολουθῶν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις εὐχαριστῶν, φησὶ· *Προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν*. Τίνα δὲ τὰ ὕδατα, ἐπιφέρει σαφέστερον εἰπὼν· *Ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερεώθησαν ὑπὲρ ἐμέ. Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου*. Καὶ ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐαγγελίζεται αὐτὸν ἀναλαβεῖν ἐκ τῶν πολλῶν ὑδάτων, ἐλευθερίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν πάλαι κατακεκρατηκότων αὐτοῦ γενέσθαι.

Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιστήριγμά μου. Καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν, ῥύσεται με, ὅτι ἠθέλησέ με. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Ἦδη μὲν, φησὶ, τῆς ἐξομολογήσεώς μου καὶ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἱκετηρίων ἐπακούσας ὁ Κύριος, γέγονέ μοι ἀντιστήριγμα. Μέλλοντα γάρ με περιτρέπεσθαι, καὶ μέγα πτώμα ὑπομένειν, εἰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰς παντελεῖ ἐξέπιπτον ἀποστασίαν, αὐτὸς παραστάς ἔρεσμά μοι καὶ ἀντιστήριγμα γέγονεν, ἐπὶ γνίκα, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ναθάν πέμψας, ἐλεγχόν μοι ἐπήγαγε τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀνῶρθωσεν. Ἀλλὰ καὶ ἐξήγαγόν με εἰς πλατυσμόν, καὶ εἰς εὐρυχωρίαν, κατὰ τὸν Σύμαχον. Στενοχωρηθέντα γάρ με, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπογνόντα ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν, ἐῤῥύσατο καὶ εἰς πλατυσμόν ἐξήγαγεν, ὡς κατὰ πλάτος δυνήθηνα ἑμαυτὸν ἀναλαβεῖν, καὶ τῆς ἑμαυτοῦ θεραπείας ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ παντελῶς ῥύσεται με, φησὶν, διδοὺς ἄφρασιν τῆς ἁμαρτίας κατὰ τὸν προφήτευσόμενον καιρὸν τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Καὶ τοῦτο ποιήσει εὐεργετῶν με ὁ Κύριος, ὅτι ἠθέλησέ με· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι ἐβουλήθη ἐν ἐμοί· οὐ γὰρ ἂν ἐπεστράφην, οὐδ' ἂν τὸν ἐλεγχόν μοι προσήγαγεν, οὐδ' ἂν τὸν προφήτην ἑαυτοῦ πρὸς ἐμὲ ἀπεστάλκει, εἰ μὴ σῶσαί με ἠθέλεν. Εὐ δὲ οἶδα καὶ ἀκριθῶς πέπεισμαι, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δι-

¹² Ephes. II, 20. ¹³ Psal. LXXIII, 2, 3.

κακοκρίσις αὐτοῦ, οὐ μνημονεύσας μου τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τολμηθέντων μοι· ἐν ἡμέρᾳ ταλαιπωρίας μου, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου ἀποδώσει μοι. Τὰς γὰρ ἄλλας μου πράξεις τὰς ἐν ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ, ὡσπερ ἐν τρυφάνῃ καὶ ζυγῷ ἀντιπαραλαβῶν, καὶ ἀντιστήσας τῷ ἁμαρτηματί μου, κατὰ πολὺ πλεοναζούσας εὐρήσει τοῦ γενομένου ἁμαρτηματος. Διὸ ἀνταποδώσει μοι οὐ καθ' ὃ ἡμαρτον (ἤδη γὰρ ἀνταπέδωκε, μετελθὼν με κατὰ τὸν παρόντα βίον διὰ τῶν καταλαβουσῶν με συμφορῶν), κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς πράξεις, τὰς ἐν δικαιοσύνῃ, ἀποδώσει μοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς αὐτοῦ δικαιοκρατίας, καὶ τῶν χειρῶν μου κατὰ τὴν καθαριότητα τὴν ἀμοιβὴν ποιήσεται· ἀπέπλυνα γὰρ τὸν πρότερον αὐταῖς ἐγγενόμενον ῥύπον· *Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.*

Διεξέρχεται ἐξῆς καταλέγων τίς ἦν ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, καὶ ὅπως ἀπεκάθηρεν ἑαυτοῦ τὰς χεῖρας.

Ὅτι ἐφυλάξατὰς ὁδοὺς Κυρίου, καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησεν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Ἐπεὶ τοίνυν ταῦτα ἐπορισάμην ἑμαυτῷ, φησί, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοσαύτας συνήγαγον ἑμαυτῷ θεραπείας, εἰκότως πάλιν ἐπαναλαβὼν τὸν αὐτὸν ἐν δευτέρῳ λόγον φημί· ὅτι, διὰ τὰ προλεχθέντα, *Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.* Ἄντι δὲ τοῦ, *ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος, *τὴν ἀντικρὺ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ*, ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς ἐσπούδαζον τὴν ἑαυτοῦ καθαριότητα δεικνύναι, οὐδὲ ὥστε ἀρέσκειν τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' ἀντικρὺ τῶν αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ ὀφθαλμῶν πᾶσαν ἐποιοῦμην σπουδὴν τῆς ἑαυτοῦ καθαρότητος.

Μετὰ ὀπίου ὀπιος ἔση, καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔση· καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις, καὶ ὀφθαλμοῦς ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. Μήποτε προφητικῶς λαὸν μὲν ταπεινὸν (1), ἦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πένητα*, ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *πρᾶον* τὸν χορὸν αἰνίττεται· τὸν ἀποστολικόν· ὑπερηφάνους δὲ τοὺς πάλαι ἐπηρμένους, τοὺς ἀρχιερέας καὶ διδασκάλους καὶ ἀρχοντας τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ; οὗς πάλαι ὀφθαλμοῖς ὑπερηφάνους κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κερημένους ἐταπεινώσων ὁ Θεός, ἐν πᾶσι σώσας τὸν αὐτοῦ ταπεινὸν καὶ πένητα καὶ πρᾶον, τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν λαόν.

Ὅτι σὺ φωτιεῖς τὸν λύχνον μου, Κύριε, ὁ Θεός μου, φωτιεῖς τὸ σκότος μου. Ὅτι ἐν σοὶ βυσθησῶμαι ἀπὸ τοῦ πειρατήριου, καὶ ἐν τῷ Θεῷ μου ὑπερβήσομαι τεῖχος. Ζητῶν δὲ τὸν λύχνον τοῦ αὐτοῦ εὗρον ἐν ραΐ ψαλμῷ φερόμενον τὸ, Ἐκεῖ ἐξανατελῶ κέρασ τῷ Δαυὶδ· ἦτολμασα λύχνον τῷ

(1) In Hebraico legitur *עני*, id est *pauper, abjectus*.

nullam facturum esse; sed secundum justitiam meam retribuet mihi. Nam si alia mea, cum virtute ac justitia designata, opera quasi ad trutinam et bilancem una cum peccato meo appenderit, ea multo delictum excedere comperiet. Quapropter non secundum peccatum meum retribuet mihi; jam quippe retribuit, cum me multis in praesenti vita calamitatibus affecit; sed secundum reliqua probe ac juste perpetrata opera in die justitiae sui retribuet mihi, et manus meas ob puritatem praemio donabit: ipsas quippe a pristinis sordibus ablui: Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi.

κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθα-

Subinde vero narrat quæ fuerit justitia ejus, et quo pacto manus ipse suas abluerit.

VERS. 22-25. Quia custodisti vias Domini, nec impie gessi a Deo meo. Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo, et justitias ejus non repulsi a me. Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Quia ergo post admissum scelus iis me moribus composui, et tantam mihi adhuc medelam; resumpta priori sententia, id ipsum secundo repetam, dicamque iterum: Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus: cujus dicti loco, in conspectu oculorum ejus sic habet Symmachus, ex opposito oculorum ejus. Non enim hominum oculis puritatem ostentavi meam, neque ut multis placerem id egi; sed in conspectu oculorum ipsius judicis, mei purgandi curam et sollicitudinem habui.

VERS. 26-28. Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris: et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris. Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis. Annon propheticum more per populum humilem, aut secundum Aquilam, pauperem, aut, ut Symmachus, mansuetum, chorum apostolicum adumbrat, superbos autem vocat eos, qui olim altos spiritus assumebant, principes sacerdotum, doctores ac magistratus populi ex circumcissione? Quos olim superbis oculis in Salvatorem nostrum insurgentes humiliavit Deus, ac humilem illum, pauperem et mansuetum salvum fecit, videlicet illum Salvatoris nostri, apostolorum ac discipulorum populum.

VERS. 29, 30. Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas. Quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum. Cum autem illam Davidis lucernam perquirerem, in cxxxī psalmo deprehendi: Illic producam cornu David, paravi lucernam

Christo meo 74. Lucerna autem Christo parata, ex semine David orta, quid aliud fuerit, quam proles illa, quæ secundum carnem ex successione Davidis prodiit; qua usus Christus qui in eam Davidis setum advenit, radios virtutis suæ, orientemque illam lucem universis hominibus splendere fecit? Quare in prædictis verbis propheticæ David ita loquitur: *Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine*. Tu enim ipse Dominus, inquit, qui vera lux es, arcana quadam ratione *unius* lucernæ ex me prodituræ, ipsam illuminabis; imo etiam tenebras, queis offusus olim fui, dissipabis penitus, ut ne quidem memoria earum mentem subeat meam. Probeque novi, me vi atque robore tuo instructum, murum illum cœlestem transgressurum esse: atque tunc in tuto positus, salutem ex te consequar. Sive hoc pacto: Transgrediar transiliamque omnia hostium munimenta, et sepes atque murum, quem in circuitu meo, ut intercludar, struere satagunt.

VERS. 31, 32. *Deus meus, impolluta via ejus: eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum?* Impollutam prædicat, id est inculpata, administrationem ejus, ac providentiæ œconomiam. Sed etiam eloquia ejus igne examinata, sive sollicitè probata exquisitaque, neque ulterius exploranda sunt; nihil quippe alienæ materiæ ipsis admistum deprehendere est: qualia sunt eloquia sapientum hujus sæculi, quæ aliquam interdum præferunt dignitatis speciem, sed omni religionis despectu et impietate plena sunt. Quid autem docent eloquia illa Domini igne examinata? Id sane, ipsum esse protectorem omnium sperantium in se, ac nullum esse Deum præter Dominum nostrum, nullum fortem nisi Deum nostrum: atque ideo jure dicatur protector esse omnium sperantium in se, cum nullus reperiri possit qui tali tantoque protectori obsistere valeat.

VERS. 33, 34. *Deus qui præcingit me virtute, et posuit immaculatam viam meam. Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum, et super excelsa mea stans me.* Non iners et otiosus, inquit, patrocinator atque protegit; sed id muneris agit, dum illi manus conserunt pro salute sua, ut inito certamine inimicos debellant. Sic me virtutibus suis ceu armis instruit, ac mortalem humanamque fortitudinem meam gratia sua confirmat; ut quasi vir, lumbos habeas virtute sua succinctos, inimicis obsistam. Sed quemadmodum supra dictum est, *Deus impolluta via ejus*; ita me ad sui imaginem ac similitudinem esse peroptans, meam quoque viam posuit immaculatam, et doctrina, monitis ac cujusvis generis disciplinis, viam sive vitam institutumque meum perpolivit ac perfecit. Loco illius, *immaculatam*, Aquila, *perfectam*, edidit. Ad hæc porro, *perfecit pedes meos tanquam cervorum*: de quibus

⁷⁴ Psal. cxxxij, 17.

(1) In Hebraico legitur, **יְהִי**, quod est *perfectam*.

Χριστῷ μου. Λύχνος δὲ ἐτοιμαζόμενος τῷ Χριστῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ τίς ἂν γένοιτο ἢ τὸ γέννημα τὸ κατὰ σάρκα γενόμενον ἐκ διαδοχῆς Δαυὶδ, ᾧ κέχρηται ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ τὰς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μαρμαρυγὰς καὶ τοῦ φωτὸς τὰς ἀνατολάς πάλιν ἐξέλαμψεν ἀνθρώποις; Διὸ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις προφητικῶς φησιν ὁ Δαυὶδ· Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε. Σὺ γὰρ αὐτὸς, φησὶν, ὁ Κύριος, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τυγχάνων, ἐνωθεὶς ποτε ἀπορρήτως τῷ ἐξ ἐμοῦ γενησομένῳ λύχνῳ, φωτιεῖς αὐτόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγγενομένον μοι ποτε σκότος τότε παντελῶς περιελεῖς, ὡς μηδὲ μνημῆν αὐτοῦ ἀνιέναι ἐπὶ τὴν ἐμὴν διάνοιαν. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, καὶ τῆς παρὰ σοῦ δυνάμεως καὶ ἰσχύος καταξιωθεὶς, ἐπιθήσομαι τοῦ ἐν οὐρανοῖς τείχους· ἐν ἀσφαλεῖ τε γενόμενος, τότε τῆς παρὰ σοὶ τεύξομαι σωτηρίας. Ἡ· Ὑπερβήσομαι καὶ ὑπερπηδήσω πάντα τὰ τῶν ἐχθρῶν ὄχυράματα καὶ τοῦς φραγμοὺς καὶ τὸ τείχος, ὃ περιβάλλειν μοι εἰς τὸ ἀποκλείσαι σπυδόνται.

Ὁ Θεὸς μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα, ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Ὅτι τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Κυρίου; ἢ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Ἄμωμον εἶναι ἀποφαίνεται, τούτεστιν ἀνεπιληπτον τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν τῆς προνοίας οἰκονομίαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ πεπυρωμένα, τούτεστι βεβασανισμένα καὶ δεδοκιμασμένα· οὐκ ἔστι τε αὐτοῖς ἐπισκέψαι· οὐδὲ ἄλλοτρίως ὅλης παρεμβεβλημένον τι ἐν αὐτοῖς εὐρεῖν, ὅποια τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου τυγχάνει· μετέγοντα μὲν τινος ἔσθ' ὅτε φαντασίας, πάσης δὲ ἀθεότητος καὶ δυσσεβείας πεπληρωμένα. Τί οὖν τὰ πεπυρωμένα λόγια τοῦ Κυρίου διδάσκει; ὡς ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν· καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεὸς ἢ ὁ μόνος ὁ ἡμέτερος Κύριος, οὐδ' ἔστιν κραταῖος ἄλλος ἢ ὁ Θεὸς ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν, μηδεὶς ἐτέρου εὕρισκομένου τοῦ δυναμένου στήναι πρὸς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.

Ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου· καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων, καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστῶν με. Οὐκ ἀπρακτῶν, φησὶ, καὶ ἀργῶν προῖσταται καὶ ὑπερασπίζει· ἀλλὰ καὶ αὐτῶν συμβαλλομένῳ τῇ αὐτῶν σωτηρίᾳ διὰ τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταπολεμεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐμὲ ἠπλίζων ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὴν θνητὴν καὶ ἀνθρωπίνην μου ἰσχύον τῇ αὐτοῦ χάριτι δυναμοῖ· ἐν ᾧ ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφιν περιεζωσμένος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγομένην μοι δύναμιν στῶ πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ εἰρηται· Ὁ Θεὸς, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· οὕτως κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ καὶ ἐμὲ βουλόμενος εἶναι, καὶ τὴν ἐμὴν ὁδὸν ἔθετο ἄμωμον, διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσιν καὶ παντοίοις μαθήμασι τὴν ὁδὸν μου, τούτεστι τὴν ζωὴν καὶ τὸν βίον ἄμωμον καταρτιζόμενος. Ἄντι δὲ τοῦ, ἄμωμον· Ἀκύλας, τέλειον (†), ἐκδέδωκεν. Ἐτι δὲ

πρὸς τούτους, καὶ τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων A
κατηρτίσατο· περὶ ὧν ἐλάφων πολλὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς
πράγμασι [γράφμασι] φέρεται λόγος. Ἐπὶ σχολῆς
δ' ἂν τις τῶν προτεθέντων ἐξετάσας, εὖροι ἂν αὐτῶν
τὸν νοῦν ἀναφερόμενον ἐπὶ τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ
ἄνδρας, τοὺς ἀναιρετικούς παντὸς ἔρπουστικῶ καὶ
ιοδόλου ζώου. Ἐπεὶ καὶ τῆς ἐλάφου τοιαύτη πέφυκεν
ἢ φύσις, ὀφιοκτόνος οὔσα καὶ ἀναιρετική παντὸς
ἔρπετου. Ὀρεινοδατὲς δὲ τὸ ζῶον καὶ δρομικόν, ὡς
καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τὰ ἄνω σκοποῦντες, καὶ μὴ τὰ
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ὑψηλὰ διώκοντες, πόθῳ τῆς τῶν
οὐρανῶν βασιλείας. Τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους τοῖνον
ὁμοιότητα ἑαυτοῦ καὶ ὁ Δαυὶδ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι
ἀνατίθησι, λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστών
με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἕτεροι καθέλκειν ἡμᾶς
καὶ καταβιβάζειν ἐπὶ τὰ βῆθη καὶ τὰς κοιλάδας τῆς
κακίας πειρῶνται· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡμῶν, οἷά τις ἀγωνο-
θέτης διδάσκων ἡμᾶς ἀγαθοῦς εἶναι δρομεῖς, ἐπὶ τὰ
κατάλληλα ἡμῖν ὕψη παρορμαῖ· αὐτοῦ τε ἡ χάρις. Οὐ
γὰρ ἡμετέρα δύναμις ἴσθησιν ἐν τοῖς ἡμετέροις ὕψε-
σι· φύσει γὰρ ἀνθρώπου ψυχῇ τὸ οὐράνιον ἐστὶν
οἰκητήριον· καὶ τὰ ἐκεῖ ὕψη οὐκ ἀλλότρια, ἀλλ' οἰ-
κεῖα· διὸ, Ἐπὶ τὰ ὕψη μου, φησὶν, ἰστών με.

Διδάσκων χειρὰς μου εἰς πόλεμον, καὶ ἔθου
τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονας μου. Καὶ ἔδωκάς
μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας, καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντε-
ελάβετό μου. Πρὸς τούτους ἅπασιν ὑπερασπισμὸν
σωτηρίας μοι δέδωκας, τὸν σὸν Υἱὸν καταπέμφσας τῇ
ἰδίᾳ ἀσπίδι ὑπὲρ ἐμοῦ μαχησόμενον. Ἀκριδῶς γὰρ
ἐπισυτήσεις τί ποτέ ἐστι τὸ διὰ πάσης Γραφῆς προφη-
τευόμενον σωτήριον τοῦ Θεοῦ περὶ οὗ καὶ Συμεὼν ἐν
τῷ Εὐαγγελίῳ ἔλεγεν· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι
εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. — Καὶ ἡ
δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου. Τάχα δεξιὰ τοῦ Θεοῦ
εἶναι δύναται ἐν ἧ ἔσπερέωσε τὸν οὐρανόν, μονογε-
νῆς Λόγος.

Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνθρώπῳ με εἰς τέλος, καὶ ἡ
παιδεία σου αὐτῇ με διδάξει. Σύμμαχος δὲ
ἐξέδωκε· Καὶ τὸ ὑπακούειν με αὐξήσει με. Ὁ δὲ
Ἀκύλας· Καὶ πρῶττότος σου ἐπλήθυνέ με (1).
Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου.
Τὰ διαβήματα, καθ' ἃ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐξ
αἰσθητῶν ἐπὶ νοητῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὸν
μέλλοντα αἰῶνα διαβαίνω, ἐπλάτυνας ὑποκάτω μου·
κατ' ἀρχὰς γὰρ στενὰ καὶ ἐπίπονα φαινόμενα τῷ
τῆν τεθλιμμένην ὁδεύειν ὁδόν· ὑπεράνω αὐτῶν τῆ
προκοπῆ γεγενημένος, πλατυνθέντα αὐτὰ ἔθεασά-
μην. Ὁ γὰρ ἀνωτέρω τῶν προκοπῶν γεγενημένος,
τῷ ἐπὶ τέλος ἐφθακέναι, οὐκέτι αἰσθεται τῆς στενότη-
τος, τῶν πόνων καὶ ἰδρώτων τῶν ἐπὶ ταῖς προκο-
παῖς, ἐν εὐρυχωρίᾳ γεγενημένος. Καὶ οὐκ ἠσθένησε
τὰ ἴχνη μου. Εἰ διηνεκῶς ἐν τῷ ποιεῖν ἐτέλουν,
κἂν ἠσθένησε τὰ ἴχνη μου, τουτέστι τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που τὰ σκέλη· ἐπειδὴ μετὰ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κα-

¹ Luc. II, 29, 30.

(1) In Hebraico exemplari legitur יבניתיך תבנית, quod est ut probe Hieronymus, *Et mansuetudo tua multiplicavit me*.

cervis multa in divinis instrumentis feruntur. Si
quis vero per otium propositum argumentum excu-
tiant, ad sanctos Dei viros sermonem spectare com-
periet, qui serpentes omnes venenataque animalia
de medio tollunt. Nam talis est cervorum natura,
ut serpentes omneque venenatorum genus interfici-
ant. Moimanan item animal est ac cursu velox :
quales sunt quoque sancti Dei, qui superna spe-
ctant, non terrena, sublimia vero quaerunt; idque
ex uno regni caelestis amore. Eam sui ipsius cum
sanctis similitudinem sibi David, gratia Dei fultus,
ascribit, dum haec subjungit, *et super excelsa mea
statuens me*. Etsi namque alii sint, qui nos in ne-
quitiæ valles detrudere ac abducere satagant; at
Deus noster, ceu quidam certaminis praefectus,
cum nos instituit ut boni cursores simus, ad con-
gruentia nobis excelsa concitat : idipsium praestat
ejus gratia. Neque enim virtute nostra in excelsis
nostris constituimur : hominis quippe animæ ex
natura sua caeleste domicilium est : atque excelsa
illa, non aliena, sed propria ipsi sunt; quamobrem
ait : *Super excelsa mea statuens me*.

VERS. 35, 36. *Qui docet manus meas ad praelium,
et posuisti ut arcum aureum brachia mea. Et dedisti
mihî protectionem salutis, et dextera tua suscepit me*.
Ad haec certe omnia protectionem salutis largitus
mihî es, cum Filium tuum misisti proprio cum scuto
pro salute mea pugnatum. Accurate etenim
animo perpendas velim, quodnam illud salutare
Dei sit, in totius Scripturae vaticiniis praedicatum,
de quo Simeon in Evangelio ait : *Nunc dimittis ser-
vum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace :*
quia viderunt oculi mei salutare tuum ⁷⁸. — *Et dex-
tera tua suscepit me*. Dextera Dei ea fortasse fuerit,
qua firmavit caelum, scilicet unigenitum Verbum.

VERS. 37. *Et disciplina tua correxit me in finem,
et disciplina tua ipsa me docebit*. Symmachus edidit,
et quod exaudiat me accrescere me faciet; Aquila
vero, *et mansuetudine tua replevit me*. — *Dilatasti
gressus meos subtilis me*. Gressus scilicet, quis ex
nequitia ad virtutem, ex sensibilibus ad intelligibi-
lia, a praesenti ad futurum saeculum transmigro, di-
latasti subtilis me : qui mihi ab initio angusti et ar-
dui visi sunt, quod in arcta incederem via; sed in
progressu superior illis effectus, dilatatos animad-
verti. Nam qui omni profectu superior evasit, et finem
attingit, in lato spatio deductus, angustiam il-
lam, labores, sudores, quos in profectu expertus
erat, non ultra sentit. *Et non sunt infirmata vesti-
gia mea*. Etsi in diuturno labore versatus, vestigia
mea, id est, crura interioris hominis, infirmata es-
sent; quia tamen labores virtutis causa susceptos
quies excipit, non infirmantur, sed confirmantur

vestigia mea, ita ut dicere liceat : *Et statuisti in loco spatioso pedes meos*⁷⁶. Imo vero qui Jesum sequitur, vestigiis ejus insidit : quoniam in via a Jesu Christo trita et frequentata progreditur, firma imprimat vestigia, ita ut vel ipso opere hæc vociferetur : In angustia ærumnarum non sunt infirmata vestigia mea.

VERS. 38. *Persequar inimicos meos et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtilus pedes meos.* Quot quantosque inimicos, opitulante Deo, superavit ! Et hoc mihi, inquit, boni per gratiam tuam concessum est, ut pedes mei non coarctarentur, neque retribus inimicorum, vel offendiculis quæ objecerant interciperer. His quippe omnibus per te, Deus meus, amotis, liberam planamque mihi munisti viam. Illud autem, *Cadent subtilus pedes meos*, consona prophetico spiritui interpretatione donabis, si memineris illam Salvatoris ad apostolos factam promissionem, qua dicit illis : *Ecce do vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*⁷⁷.

VERS. 40. *Et præcinxisti me virtute ad bellum, impeditivisti omnes insurgentes in me, subtilus me.* Me quidem, ait, virtute ac fortitudine roborasti. Qui superius dixerat, *Deus qui præcingit me virtute*, hic absolutum opus esse indicat his verbis, *et præcinxisti me virtute ad bellum, et inimicos meos dedisti mihi dorsum*, si scilicet pœnitentia ducti inimicitiam deposuerunt ; qui cum illa, quæ ex virtute oritur, fiducia expertes essent, a Patre in dorsum Jesu positi sunt ; sic enim retro constituti, ipsum sequi valebunt. Fortassis autem hæc dicti hujusmodi sententia fuerit : Vir strenuus et probus, qui fiducia erga Deum instructus est, in conspectu Domini consistit : at improbus retrorsum malitiæ suæ causa ejectus, pone Dominum a dorso ponetur. Quandoquidem enim ipsi improbi, priores illi terga vertere, non vultum suum ; ipse quoque homines aversatus, a tergo habebit. Quod si justus quilibet hæc proferat, jure dicas, improbas potestates, si quidem in conspectum veniant, intuentes se ob deformitatem lædere, si a tergo projiciantur, nihil possunt mali adversus illos machinari, secundum illud : *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*⁷⁸.

VERS. 47-49. *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meæ. Deus qui das vindictas mihi, et subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis.* Quamvis enim sese humiliaverit cum inclinavit cælos et descendit ; at excelsus tamen est secundum illud : *Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen*⁷⁹. *Deus qui das vindictas mihi et subdis populos sub me, liberator meus de inimi-*

μάτους ἀνάπαυλα διαδέχεται, οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλ' ἰσχυροποιεῖται τὰ ἰγνη μου, ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Καὶ ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦ ἐπόμενος ἐπακολουθεῖ τοῖς ἰγχεσιν αὐτοῦ· ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατεῖν τὴν τετριμμένην ὑπὸ Ἰησοῦ ὁδὸν ἰσχυρὰ κτᾶται τὰ ἴδια ἰγνη, ὡς ἔργῳ φάναι· Οὐκ ἠσθένησε τὰ ἰγνη μου ἐν τῇ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως.

Καταδιώξω τοὺς ἐχθρούς μου καὶ καταλήψομαι αὐτούς, καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἂν ἐκλείπωσιν. Ἐκθλίψω αὐτούς καὶ οὐ μὴ δύνησονται στήναι, πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου. Καὶ ὅσων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων περιγέγονε διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ! Καὶ τοῦτο δέ μοι, φησὶν, παρὰ τῆς σῆς χάριτος ὑπῆρξε, τὸ μὴ στενοχωρηθῆναι μου τοὺς πόδας, καὶ τὸ μὴ δικτύους τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῖς σκανδάλοις τοῖς ὑπ' αὐτῶν προβεβλημένοις περιπαρῆναι. Ταῦτα γὰρ πάντα περιελών σὺ αὐτὸς ὁ Θεὸς μου, ἡμάλην κατηρτίσω μου τὴν πορείαν. Τὸ δὲ, *Πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου*, νοήσεις ἐπαξίως τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, τῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐπαγγελίας μνηθεὶς δι' ἧς πρὸς αὐτούς ἔλεγεν· Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐχθροῦ.

Καὶ περιέξωσάς με δύναμις εἰς πόλεμον, συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου. Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, ἀνδρείαν ἐδωρήσω καὶ ῥώμην. Εἰπὼν ἀνωτέρω· Ὁ Θεὸς ὁ περιζωνώνων με δύναμις, ἐνταῦθα καὶ τοῦ ἔργου τὸ ἀποτέλεσμα διδάσκει λέγων· Καὶ περιέξωσάς με δύναμις εἰς πόλεμον· καὶ τοὺς ἐχθρούς μου ἔδωκάς μοι νῶτον· οἱ ἐκ μετανοίας ἄρτι τῆς ἐχθρας ἀπαλλαττόμενοι, διὰ τὸ μηδέπω τὴν ἐπ' ἀρετῇ παρῆρσιαν ἔχειν, τεθελεῖν τοῦ Ἰησοῦ νῶτος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω γὰρ καὶ ἀκολουθεῖται αὐτῷ ὅπως γενόμενοι δυνήσονται. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο ῥηθεῖη· Ὁ σπουδαῖος, παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεὸν κεκτημένος, ἐνώπιον Κυρίου παρίσταται· ὁ δὲ φαῦλος, ὅπως ἐκβαλλόμενος διὰ τὴν ἴδιαν κακίαν, νῶτος τεθεῖσεται τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ γὰρ πρότεροι αὐτοὶ οἱ φαῦλοι ἔστρεψαν πρὸς αὐτῶν νῶτα, καὶ οὐχὶ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ αὐτὸς, ἀποστραφεὶς αὐτούς, νῶτος αὐτούς (1) ἔξει. Εἰ δὲ καὶ πᾶς δίκαιος ταῦτα λέγει, ἐρῶς, ὅτι αἱ μοχθηρὰ δυνάμεις, εἰς πρόσωπον ἐρχόμεναι, βλέπτουσι τοὺς ὀρώντας, διὰ παντὸς δυνατὸς εἰδεχθεῖς· εἰς νῶτον δὲ ῥιπέντες, οὐδὲν δυνήσονται ἐπὶ τούτου τεκταίνεσθαι, κατὰ τό· Ἐπὶ τοῦ νῶτου μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί.

Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς μου, καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου. Ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχθρῶν ἐργίλων. Εἰ γὰρ καὶ ἐταπεινώσεν ἐαυτὸν, κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβᾶς, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐστὶ, κατὰ τό· Ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσματο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάσσων λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχ-

⁷⁶ Psal. xxxi, 9. ⁷⁷ Luc. x, 19. ⁷⁸ Psal. cxviii, 3. ⁷⁹ Philipp. ii, 9.

(1) Νῶτος... ἔξει. Forte legendum νῶτον pro νῶτος. EDIT.

θρῶν μου ὀργίλων, ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἄ
 ἐμὲ ὑψώσεις με, καὶ ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥύσουί με.
 Τῷ μὲν γὰρ ἀπειθοῦντι λαῷ καὶ ἀντιλέγοντι ἐπάξειν
 τὰς ἐκδικήσεις καὶ τὰς τιμωρίας εἴρηται ἢ κατὰ τὸν
 Σύμμαχον, Ὁ Θεὸς ὁ παρασχὼν τιμωρίας ἐμοί·
 τῷ δ' ἐτέρῳ τάγματι περὶ οὗ ἀνωτέρῳ εἴρηται· Κα-
 ταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνῶν. Λαὸς δὲ οὐκ
 ἔγνω ἔδοξεν μοι· τούτῳ τὴν ὑποταγὴν τὴν ὑπ'
 αὐτὸν χαρίζεται. Διὸ ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον·
 Καὶ ὑποτάσσω λαοὺς ἐπ' ἐμέ. Οὗτος καὶ ῥύστης
 μου, φησὶ, γέγονεν ἐξ ἐχθρῶν μου ὀργίλων, καὶ ἐκ
 τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσέ με, ὁ δ' αὐτὸς
 καὶ ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ἐῤῥύσατό με. Δι' ὧν σαφῶς
 παρίστησιν ἐχθροὺς τινὰς αὐτοῦ καὶ ἀνεστηχότας·
 καὶ παρὰ τούτους ἑτερόν τινα ἄνδρα, μεστὸν ὡς ἀλη-
 θῶς πάσης ἀδικίας. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων
 προφητικῶς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ
 τὸν προδότην Ἰούδα, παντὸς ἀδίκου χειρονα· γενό-
 μενον, ὅτι δὴ, τοιοῦτον ἀξιωθείς παρὰ τοῦ Σωτῆρος,
 τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεψάτο.

Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, Κύ-
 ριε, καὶ τῷ ὀνόματι σου ψαλῶ. Μεγαλύνω τὰς
 σωτηρίας τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, καὶ ποιῶν ἔλεος
 τῷ χριστῷ αὐτοῦ Δαυὶδ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ,
 ἕως αἰῶνος. Ἐπὶ τὸ ἕτερον μεταβαίνει, ὡς ἂν εἴποι
 τις τὸ δεξιὸν τάγμα, καὶ ἔστιν ἔργοις αὐτοῖς καὶ ὀφ-
 θαλμοῖς παραλαβεῖν ὡσπερ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὡσπερ εἰσέτι καὶ νῦν ζῶν
 καὶ σὺν ἀνθρώποις πολιτευόμενος, διὰ τῶν ἑαυτοῦ
 γραφῶν ὡδῶν τε καὶ ὕμνων ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλ-
 λει τῷ Θεῷ τῶν ὀλων· καὶ ὁ ἐκ σπέρματος δι' αὐτοῦ
 γεγονῶς, οὗ εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ προκει-
 μενα, ὁμοίως κρείττων γενόμενος τῶν ἐπιθεβουλεύ-
 κῶτων αὐτοῦ, εἴποι ἂν· Καὶ ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων
 ἐπ' ἐμὲ ὑψώσεις με. Ἐκείνους μὲν οὖν καταλείπει·
 τὴν δὲ χάριν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν πᾶσι τοῖς
 ἔθνεσιν μεταδίδωσιν· εἰσέτι τε καὶ νῦν πανταχοῦ γῆς
 αὐτὸς παρὼν, καὶ μέσος τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικίστων
 ἔστώς, τῷ Πατρὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας ἐξομολο-
 γεῖται· διὸ φησὶ· Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ
 ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὀνόματι σου ψαλῶ.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ΙΗ'.

Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς τῶν εἰς ἀγαθὸν τέλος παρα-
 πεμπόντων τυγχάνει· ἀλλὰ καὶ εὐχαριστήριος ἀνα-
 γράφη (sic) ὡδὴ τοῖς τοῖς ἐχθροὺς καταγωνισα-
 μένοις ἐπιπικίως εἰρημένη. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον
 εἴρηται· Ἐπιπικίως ὡδὴ τοῦ Δαυὶδ. Ἀλλὰ καὶ διὰ
 τὸ ἀνακείσθαι τῷ τὰς νίκας δωρουμένῳ Θεῷ, κατὰ
 τὸν Ἀκύλαν, τῷ ρικοποιῷ μελόδημα, λέλεκται.

Οἱ οὐρανοὶ διηγῶνται δόξαν Θεοῦ, πόησιν δὲ
 χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Διδασκα-
 λίαν περιέχει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοουργίας παραστα-
 τικήν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἀφανὲς καὶ ἀόρατον τῆς ἀσω-
 μάτου καὶ ἀγενήτου καὶ θεϊκῆς οὐσίας, διὰ τὸ μὴ
 σαρκὸς ὀφθαλμοῖς καταλαμβάνεσθαι, οἱ τὰ ἕμματα
 τῆς ψυχῆς πεπηρωμένοι τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως ἐκ-
 λεβήχασιν, ἀθέοις στόμασιν ἀποφηνάμενοι μὴ εἶναι
 Θεὸν, μηδὲ ὑπάρχειν τι κρείττον τῶν ἐν σώμασιν

cis meis iracundis. Ab insurgentibus in me exaltabis me: a viro iniquo eripe me. Inobsequenti ac repugnanti populo, vindictam inferendam esse dicitur: aut, secundum Symmachum, Deus, qui prebes ultiones mihi; alius vero est ordo genusque hominum, de quo superius (vers. 44, 45) dictum, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi; hunc, inquam, obsequentem ei constituit. Quare secundum Symmachum subdit, et subjiciens populos super me. Illic item fuit, liberator meus ex inimicis meis iracundis, et ab insurgentibus in me exaltavit me, a viro iniquo eripuit me. Quibus palam indicat, inimicos sibi et adversarios esse: ac præter eos alium quemdam virum omni prorsus iniquitate plenum. His porro prophético more indicantur principes Judaici populi, ac Judas proditor, quovis iniquo homine deterior, qui tot beneficiis a Salvatore ornatus, contrariam sceleratamque vicem retulit.

VERS. 50, 51. *Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam. Magnificans salutes regis ejus, et faciens misericordiam christo suo David, et semini ejus usque in sæculum. Ad alterum, et, ut ita dicam, dextrum ordinem sermonem transfert, ut vel ipsis rebus atque oculis animadvertere est. Quemadmodum David post Salvatoris nostri adventum, hactenus quasi in vivis esset ac cum hominibus versaretur, censi potest, ac per scripta sua, cantica, hymnos in omnibus gentibus psallit universorum Deo; ita is qui ex semine ejus factus est, ad cujus personam ea quæ jam tractamus dicta referuntur, cum pari ratione insidiantes sibi superaverit, jure dicat, et ab insurgentibus in me exaltabis me. Illos itaque missos facit; gratiamque ac veritatem suam universis gentibus impertit: etiam nunc ubique terrarum præsens ipse, et in medio eorum qui in se speravere consistens, per Ecclesiam suam confitebitur; quamobrem ait: Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XVIII.

Præsens quoque psalmus cum iis censendus qui ad bonum finem transmittunt; imo quoque gratiarum actionis inscriptus est, canticum iis qui inimicos debellarunt, triumphale dictum. Quare secundum Symmachum dicitur, *Triumphale canticum Davidis*. Sed etiam quia Deo victoriarum auctori consecratur, secundum Aquilam, *Victoriæ largitori modulatio*; inscribitur.

VERS. 2. *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Doctrinam complectitur, qua magnum illud Dei opificium enarratur. Quia enim latentem invisibilemque divinam substantiam, incorpoream et non factam, quod carnalibus oculis attingi et cognosci nequeat, qui mentis oculis obcæcati erant, e natura rerum expulerunt; dum atheo impioque ore, nullum esse Deum, nec quidpiam cor-

poreis rebus sub aspectum cadentibus præstantius existere pronuntiabant ; sed spontaneo quodam ac temerario concursu et partium congressu, casu ac nulla existente causa, universum mundum coaluisse, necessarium fuit ut præsentí sermone, psallendi more, per dilucidam demonstrationem, vim illam rerum creatricem ac Dei scientiam comprobaret, hoc ratiocinio usus. Mortalium natura exigua debilisque est, hominum cogitationes ignavæ, nostræque cognitiones incertæ sunt. Quare divinæ gloriæ pro merito enarrandæ multum impares sumus. Non enim humanis vocibus, non lingua carnali, non labiis possunt digna ac probe excogitata de Deo verba enuntiari. Quod si cui libuerit, efficacem illam, maximam et Deo dignam doctrinam audire, cui scilicet mentis sensus prævalidi fuerint, is animo intendat, seseque concitat ad ea auscultanda quæ hic de immensa illa Dei virtute feruntur : quæque ipsi cæli, totum in se complectentes, Creatorem suum universorumque opificem hymnis et canticis celebrantes, proferunt. Ipsi namque cæli qui supremi omnium sunt, et sibi supposito firmamento eminent, qui universam cum sensibilem tum intellectu præditam naturam ambiunt, gloriam Dei non Græca lingua, non alia dialecto prædicant ; sed ipsis operibus, per suum videlicet ornatum, per concinnam, harmonicam et sapientissimam constitutionem, auctorem illius ita recte ordinati motus, ejusque immensam virtutem edocent. *Ex magnitudine enim et pulchritudine creaturarum proportione quadam creator earum spectatur*⁸⁰; et : *Invisibilia ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur ; semperpiterna quoque ejus virtus et divinitas*⁸¹. Quisquis ergo, absque ulla creatrice ratione, sine divina aliqua virtute, cælos suam condidisse substantiam, tantam illam magnitudinem talemque formam adornasse putat, ac ita concinnum ordinatumque motum corporibus ipsis ascripsit, is sane stultus et impius est. Quamobrem eos qui sana mente sunt par est una confiteri, se tantum non audire cælorum vocem, vel ipso opere clamantem, congruentemque Deo, factori et opifici suo, gloriam emittentem.

Pari quoque modo firmamentum, quod secunda creationis die Moyses factum declaravit ; hoc inquam firmamentum, quod aliud est a jam memoratis cælis, omnibus prædicat, et similiter clamat, indicatque, se non spontanea coalitione in talem formam deductum ; sed opus esse omnium rerum conditoris Dei. Quamobrem dictum est : *Et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Noverat autem Moyses, ante firmamenti constructionem cælum, vel priusquam dies fieret, conditum fuisse ; nam dicit : *In principio fecit Deus cælum et terram*⁸². Ac deinceps post primum cælum conditum, lucis vim ac creationem affert, docetque luci dici nomen inditum, factumque fuisse et vespere diem primum. Postea ubi secundam ordi-

δρωμένων · αὐτομάτῳ δὲ καὶ ἀλόγῳ συντυχίᾳ, εἰπὴ καὶ μάτην ἐξ οὐδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι τὸν πάντα κόσμον · ἀναγκαίως ὁ παρῶν λόγος διὰ τῆς ψαλμῶδους ἀποδεικτικῶς καὶ μετὰ δημιουργικῆς τῶν ὅλων δυνάμεως τὴν θεολογίαν παρίστησι, τοιαῦτόν τινα λογισμὸν διεξιών. Θνητῶν μὲν φύσις μικρὰ τυγχάνει καὶ ἀσθενής · λογισμοὶ τε ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι ἡμῶν · διὸ πλεῖστον ὅσον ἀποδέομεν τῆς κατ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ δοξολογίας. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων φωναῖς, οὐδὲ γλύττῃ σαρκὸς καὶ χεῖλεσιν δύνασθαι ποτε νομίζειν ἐπάξιον περὶ Θεοῦ λόγον ἀποδίδοσθαι. Εἰ δὲ χρὴ διδασκαλίας ἐνεργῶς καὶ μεγίστης αὐτῷ τε πρεπούσης τῷ Θεῷ ἐπακούειν, εἴ τις ἐβρῶται τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια, συντεινάτω ἑαυτὸν καὶ διεγειράτω πρὸς ἀκρόασιν ἐπαξίως ἀναφωνουμένην τῆς ἀπειρομεγέθους δυνάμεως τοῦ Θεοῦ · ἦν αὐτοὶ προφέρονται οἱ τὸν σύμπασαν περιέχοντες οὐρανοὶ, τὸν ἑαυτῶν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν ὑδάϊς καὶ δοξολογίαις ἀνυμνοῦντες. Αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀνωτάτω πάντων, καὶ τοῦ ὑποβεθηκότος στερεώματος ὑπερκείμενοι οὐρανοὶ, οἱ σύμπασαν περιειληφότες τὴν αἰσθητὴν καὶ πνευματικὴν κτίσιν, τὴν δόξαν Θεοῦ οὐκ Ἑλληνικῇ φωνῇ φθειγγόμενοι, οὐδ' ἑτέρα τινὶ διαλέκτῳ χρώμενοι, αὐτῷ δὲ ἔργῳ διὰ τοῦ ἑαυτῶν κόσμου καὶ τῆς εὐρύθμου καὶ ἑναρμονίου καὶ πανσόφου στάσεως, τοῦ αἰτίου αὐτοῖς τῆς τοιαύτης κινήσεως τὴν ἀπειρομεγέθη δυνάμει ἐκδιδάσκουσιν. *Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῦ κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται · καὶ, τὰ ἀράματα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθερῶται · ἦ τε ἄδιδος αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεότης*. Ὁ οὖν τοὺς οὐρανοὺς νομίζων διχα τινὸς δημιουργικοῦ λόγου καὶ θείας ἄνευ δυνάμεως ἑαυτοῦς ὑποστήσασθαι, καὶ τοῦ τοσοῦδε μεγέθους καὶ τοῦ τοιοῦδε σχήματος, τῆς τε εὐσταθοῦς καὶ εὐτάκτου κινήσεως τὴν αἰτίαν τοῖς σώμασιν αὐτῶν προσγράφων, ἄφρων καὶ ἀσεβής. Διὸ τοὺς ἔμφορα νοῦν κεκτημένους προσήκει συνομολογεῖν μονονοῦχῃ φωνῇ ἀκούειν ἔργῳ βοῴσης αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, τὴν πρέπουσαν δόξαν ἀναπεμπόντων τῷ ἑαυτῶν ποιητῇ καὶ δημιουργῷ Θεῷ.

cælorum vocem, vel ipso opere clamantem, con-

Οὕτω δὲ καὶ τὸ στερέωμα, ὃ δὴ Μωϋσῆς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας γεγενῆσθαι παρίστη καὶ τοῦτο τοιγαροῦν τὸ στερέωμα, ἕτερον ὄν παρὰ τοὺς προωνομασμένους οὐρανοὺς, κηρύττει τοῖς πᾶσι καὶ κέκραγε διδάσκων, ὅτι μὴ ἐξ αὐτομάτου τοιοῦδος ὑπέστη ἔργον δὲ ἐστὶ καὶ αὐτὸ τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ Θεοῦ · διὸ εἴρηται · *Ποίησιν δὲ χωρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα*. Οἶδε δὲ Μωϋσῆς πρὸ τῆς τοῦ στερεώματος συστάσεως οὐρανὸν πρότερον τῆς ἡμέρας γεγενημένον, λέγων · *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*. Ἐξῆς δ' οὖν μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ φωτὸς εἰσάγει δυνάμειν καὶ γένεσιν, ἡμέραν τε διδάσκει τὸ φῶς κεκλήσθαι, γεγενῆσθαι τε πρῶτον φησὶ καὶ ἑσπέραν, ἡμέραν μίαν. Εἰτα δευτέρας ἡμέρας ἀρχόμενος, τὴν τοῦ στερεώματος

⁸⁰ Sap. xiii, 5. ⁸¹ Rom. 1, 20. ⁸² Genes. 1, 1.

ειπάγει ποιήσιν. Οἶδε δὲ ἡ Γραφή καὶ πλείους οὐρα-
νοὺς· διὸ φησιν· *Alteite den Kyrion ek twn oura-
nwn· καὶ πάλιν· Alteite auton oi ouranoi twn
ouranwn, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν·*
καὶ ἄλλαχθῆ εἰρηται· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ
Κυρίῳ. Καὶ τὸ στερέωμα κέκληται οὐρανὸς, καὶ ὁ Σωτὴρ
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐν τῇ
εὐχῇ διδάσκει εἰπεῖν· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,*
καὶ, Αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ
ἀναγγέλλει γνώσιν. Διδάσκει ἡμέρα καὶ διδάσκει
νύξ τοὺς ἐθέλοντας παιδεύεσθαι, ὅση τίς ἐστὶν ἡ σο-
φία ἡ ἀρρήτος καὶ ἀπερίληπτος δύναμις τοῦ τὰ δια-
στήματα τῶν χρόνων καταμετρήσαντος αὐτοῖς Θεοῦ.
Εἰ μὲν γὰρ μηδεὶς ἦν ὁ καὶ ταῦται ὥραις καὶ χρό-
νοῦς καὶ καιροὺς διαταξάμενος, ἀπρονοήτῳ δὲ καὶ
ἄλόγῳ κινήσει κατὰ τι σύμβαμα τυχερίων ὑφεστῶτα
ἦν· ἐχρῆν δὴπου μὴ τὰ ἴσα διαστήματα τῶν ἡμερῶν
διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ὑφεστάναι, ἢ συγκεχυμένους
αὐτῶν εἶναι τοὺς καιροὺς, καὶ τὰς νύκτας δὲ ὡσαύ-
τως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν φέρεσθαι. Ἀλογίας γὰρ ἀδελφὴ
ἀταξία, καὶ τῷ τυχερίῳ ἔπεται σύγχυσις· ὡς ἔμπα-
λιν πάσης εὐταξίας ἡγεῖται λόγος, ἀρμονίας τε καὶ
συμφωνίας ἡγεῖται σοφία. Αἱ τοίνυν τούτων πρὸς ἀλ-
λήλας ἀμοιβαίαι καὶ ὑποχωρήσεις, ποτὲ μὲν ἡμερῶν
μηκρομένων, ὑποχωρουσῶν δὲ αὐτῶν νυκτῶν, ποτὲ
δὲ τῶν νυκτῶν τὸ προδεδανεισμένον χρέος κατὰ τὴν
τῶν ὥρῶν αὐξησιν ἀπολαμβάνουσῶν, μονοουχὶ φθέγ-
γονται καὶ λαλοῦσι μεγάλῃ φωνῇ τῇ πανσόφῳ δια-
τάξει τοῦ τῶν ὅλων μαρτυροῦσαι Θεοῦ, καὶ κηρύτ-
τουςιν ἀνθρώποις τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν· οὕτω δὲ κε-
κραγῶσιν αὐτοὺς ἔργοις αἱ τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν
νυκτῶν φωναὶ τοῖς ἐπαῖσι αὐτῶν δυναμένοις, ὡς
μηδεμίαν ἀκούην λαμβάνειν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν.

Πεπλήρωται γοῦν ἡ σύμπασα τῶν ἀνθρώπων οἰκου-
μένη τῆς εὐρύθμου καὶ ἀμοιβαίας αὐτῶν χορείας· δι-
ὸ λέλεκται· *Ὁὐκ εἰσι λαλῶντες οὐδὲ λόγοι ἐν οὐχί*
ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν*
ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· δῆλον δὲ, ὅτι τῶν
ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν, τῶν τε *διηγουμένων τὴν*
τοῦ Θεοῦ δόξαν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τὴν ποίησιν τῶν
χειρῶν αὐτοῦ ἐξαγγέλλοντος στερεώματος. Ἐνθα
δὲ γενομένη μοι θαυμάζειν ἔπεισιν, ὅπως ὁ ἱερὸς
ἀπόστολος τὸ· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος*
αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ
ῥήματα αὐτῶν, ἐπὶ τοὺς μαθητὰς καὶ εὐαγγελιστὰς
καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐν τῇ
πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ. Ἐπιστήσας δὲ τὸν νοῦν
τῇ ἀποστολικῇ λέξει, σφόδρα ἀκριβῶς εἶρον αὐτὸν κα-
ταχρηστικῶ τρόπῳ εὐκαιρῶς τὴν παράθεσιν πεποιημέ-
νον· οὐ γὰρ ὡσπερ ποτὲ μὲν ἔφη· *Ἡσαίας δὲ κράζει*
ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, ποτὲ δὲ, καθὼς προεῖρηκεν
Ἡσαίας· καὶ πάλιν· Καθὼς γέγραπται· καὶ αὐθις·

A tur diem, firmamenti creationem inducit. Scriptura
vero complures cœlos novit admittitque; quocirca
dicit: *Laudate Dominum de cœlis* 83; ac rursum:
Laudate eum, cœli calorum, et aqua omnis quæ
super cœlos est 84. Alibi quoque dictum occurrit:
Cœlum cœli Domino 85. Firmamentum item cœ-
lum vocatur, et Salvator regnum cœlorum pollice-
tur, ac ita precandum esse instituit: *Pater noster,*
qui es in cœlis 86; et: *Virtutes cœlorum movebun-*
tur 87.

VERS. 5. *Dies diei eructat verbum, et nox nocti*
indicat scientiam. Docet dies, docet itemque nox
eos qui institui peroptant, quam ineffabilis sapien-
tia, quam incomprehensibilis virtus sit Dei, qui
ipsis temporum intervalla dimensus est. Si nam-
que nullus esset qui his tempestatibus spatia et
intersitia destinasset, sed temerario et inconside-
rato motu atque casu quopiam nec existerent;
oporteret sane non æqualibus spatiis dies a sæculo
ordinatas fuisse, aut confusa eorum, similiterque
noctium tempora, casu ac fortuito revolvi. Etenim
temerario casui finitimus est inconditus rerum
status, et fortuitam rem sequitur confusio; ut
vice versa rectum ordinem ratio dirigit, concen-
tumque ac concordiam rerum sapientia admini-
strat. Mutuæ sane illorum vicissitudines et con-
cessioniones; nam modo dies, concedente nocte, pro-
lixiores sunt, modo noctes debitum ac mutuo da-
tuum spatium aucta hieme ac tempestate repetunt;
hæc, inquam, tantum non vociferantur, ac ceu
edito clamore sapientissimum illum ab universorum
Deo constitutum ordinem deprædicant, homini-
busque Dei notitiam annuntiant. Sic vel
ipsis gestis operibus dierum noctiumque voces
iis qui auditu valent inclamant, ut per omnium
aures doctrina eorum pervadat.

Universus itaque orbis, qui ab hominibus inco-
latur, concinnis hujusmodi ac mutuis choreis re-
pletum est; quare dicitur: Vers. 4, 5. *Non sunt*
loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur
voces eorum. *In omnem terram exivit sonus*
eorum, et in fines orbis terræ verba eorum, videlicet
dierum ac noctium, nec non cœlorum, qui enar-
rant gloriam Dei, et firmamenti, quod opera ma-
nuum ejus annuntiat. Hic porro mihi hæc contem-
planti mirari subit, quo pacto sanctus Apostolus
illud: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in*
fines orbis terræ verba eorum, ad discipulos, evan-
gelistas et apostolos Salvatoris nostri in sua ad
Romanos Epistola referat 88. Dum autem aposto-
licum dictum animo perpenderem, deprehendi
ipsum apposite admodum et opportune hujusmodi
accommodationem advexisse: non enim ut aliis
in locis modo sic effatur, *Isaias autem clamat de*
Israele 89; modo sic, ut prædixit *Isaias* 90; rursus
vero, *Quemadmodum scriptum est* 91; iterumque, *Di-*

83 Psal. cxlviii, 1. 84 ibid. 4. 85 Psal. cxliii, 16. 86 Matth. vi, 9. 87 Luc. xxi, 26. 88 Rom. x, 43.
89 Rom. ix, 27. 90 ibid. 29. 91 I Cor. i, 31.

cit enim Scriptura ⁹²; non sic, inquam, illud, *In omnem terram exiit sonus eorum*, cum simili aditamento protulit. Nam si quidpiam huiusmodi præmississet, esset fortasse qui putaret ipsum huic psalmi dicto vim intulisse. At hic simplici modo psalmi sententia usus videtur; ita ut jure dici possit ipsum opportuna utilique ratione, atque apposite hoc testimonium adhibuisse.

VERS. 6, 7. *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultabit ut gigas ad currendam viam suam, a summo caelo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum caeli, nec est qui se abscondat a calore ejus.* Præter supra dicta, sol quoque Deo referendæ gloriæ magister inducitur; utpote qui Domini ac magni regis inviolatam observet legem. Nunquam enim alium præter statutum sibi cursum inire audeat, nunquam definitos in cœlesti constitutione terminos transgreditur. Sed mane quasi ex remoto inaccessoque thalamo, speciosus tanquam sponsus, ac lucis flore decoratus egreditur: ac postquam horizontem orientalem transcendit, totum mundum permeat, nunquam defessus, proprium statumque sibi curriculum conficit. Circuit porro quasi gigas robore prævalidus atque invictus, Deus a summo centro horizontis orientalis, ceu a repagulo, atque uno diei noctisque spatio totum percurrit orbem, ut nemo caloris ejus expers fuerit. Illud autem peragit, ut nutui opificis sui, qui ipsum in firmamento constituit, obsequatur. Ideo dictum est: *In sole posuit tabernaculum suum*. Quod tametsi dilucide prolatum, apertius tamen a reliquis interpretibus explicatum est: nam Aquila sic habet, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; Symmachus vero, *Soli ordinavit tabernaculum in ipsis*; Theodotio, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; pari quoque modo quinta editio exposuit. Nam in supra memoratis cœlis, et in firmamento, tabernaculum et domicilium Deus soli reposuit, secundum illud a Moyse dictum: *Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præset diei; et luminare minus, ut præset nocti, et stellas. Et posuit eas in firmamento caeli, ut lucerent super terram* ⁹³. Illis autem declarat sol, et tantum non clamat, se nequaquam sui dominum ac liberum esse; sed et sui et omnium Domini notitiam præbere.

κνύς ὁ ἥλιος καὶ μονονουχὶ βοῶν· μὴ αὐτὸς εἶναι δὲ τὸν καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων Δεσπότην.

VERS. 8-12. *Lex Domini immaculata, convertens animas; testimoniū Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justificationes Domini rectæ, lætificantes corda; præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini castus, permanens in sæculum sæculi: judicia Domini vera,*

Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ· *Εἰς κἄσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν*, εἰρηκς μετὰ προσθήκης ὁμοίας τοῖς προεκτεθεισιν. Εἰ γὰρ τι τοιοῦτον προφήτας εἶπε, τάχ' ἂν τις ἐλάβετο ὡς βεβιασμένως ἐκδεξαμένον τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ βῆσιν· νυνὶ δὲ ἀπλῆ φράσει φαίνεται συγχρησάμενος τῇ ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ παραθέσει· διὸ εἶποι τις αὐτὸν κατακεχρησθαι εὐκαιρῶς καὶ ὠφελίμως καὶ εὐρύθμως τῇ μαρτυρίᾳ.

Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ. Ἀγαλλιᾷσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ· ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις τῆς τοῦ Θεοῦ δοξολογίας διδάσκαλος καθέστηχεν ὁ ἥλιος, οἷα δεσπότης καὶ μεγάλου βασιλέως νόμον ἀπαράβατον τηρῶν. Οὐ γὰρ ποτε ἄλλην τρέπεσθαι παρὰ τὴν ὀρισθεισάν αὐτῷ πορείαν τοιμᾶ οὐδ' ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους τῆς κατ' οὐρανὸν διατάξεως· ἀλλ' ἐκπορεύεται μὲν ὁριος, ὡς περ ἐξ ἀδύτου καὶ ἀβάτου νυμφῶνος προῖων, ὠραῖσμένος δὲ οἷα νυμφίος καὶ τῷ τοῦ φωτὸς ἡγλαῖσμένος ἀνθεὶ· ἐπειδὴν τὸν ὀρίζοντα τὸν ἀνατολικὸν ὑπερβῆ, τὸν σύμπαντα διηπευεῖ κόσμον, ἀκοπιᾷστως τὸν οἰκίον ἐξ ἀνύον δρόμον. Κυκλοῖ δὲ κυκλῶν οἷα τις γίγας Ἰσχυρὸς τὴν ἀλλήν καὶ ἄμαχος, ὡς περ ἐκ νύσσης ἀρξάμενος ἀπ' ἄκρου κέντρου τοῦ κατὰ ἀνατολὰς ὀρίζοντος, διατρέχων νυχθημέρῳ ἐνὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, ὡς μηδένα ἀνεπαίσθητον εἶναι θέρμης. Ταῦτα δὲ ἐνεργεῖ δουλεύων τῷ τοῦ παποικηχότος αὐτὸν νέυματι, καὶ τεθεικότος ἐν τῷ στερεώματι. Διὸ εἶρηται· *Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ.* Ὅπερ σαφῶς εἰρημένον, λευκότερον ἡρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· *Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς* (1)· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Τῷ ἡλίῳ ἔταξε σκηνὴν ἐν αὐτοῖς*· ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς*· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ἐξέδωκεν. Ἐν γὰρ τοῖς προλεχθεῖσιν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῷ ἀποδοθέντι στερεώματι τὸ τοῦ ἡλίου σκῆνωμα καὶ τὸ οἰκητήριον τέθεται ὁ Θεός, κατὰ τὸ λελεγμένον παρὰ Μωϋσεῖ· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρων.* Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὡς τε γάλειν ἐπὶ τῆς γῆς· Διὰ τούτων δεῖ αὐτοῦ κύριος, μηδ' ἐλεύθερος τυγχάνειν, γνωρίζειν

Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος ἐπιστρέφων ψυχὰς· ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ σοφίζουσα νῆπια. Τὰ δικαιοῦματα Κυρίου εὐθέα εὐφραίνοντα καρδίαν· ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγὴς φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὰ κρῖματα Κυρίου ἀληθινὰ δεικνυμένα

⁹² Rom. x, 11. ⁹³ Gen. 1, 16, 17.

(1) In Hebraico legitur, בַּהָ לְהַאֲרִיחַ שְׂכֵנִי, soli posuit tabernaculum in ipsis.

ἐπὶ τὸ αὐτὸ· ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου
 τίμιον πολλόν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κη-
 ριον. Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυλάσσει αὐτὰ, ἐν
 τῷ φυλάσσειν αὐτὰ ἀνταπόδοσις πολλή. Ταῦτα
 δὲ πάντα περιελήφθη ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος ὑπὲρ ἐπι-
 στροφῆς τῆς ψυχῆς. Μαρτυρίας γὰρ πρῶτον περι-
 ἔχει· καὶ δικαιώματα καὶ ἐντολάς. Ἐπειτα τοῦτοις
 ἅπασιν ἐπήρτησεν, ὡσπερ βακτηρίαν ἐπιστραπτikhν,
 τὸν φόβον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡσπερ κορωνίδα τὰ κρί-
 ματα ἐπέθηκε τοῦ Θεοῦ. Ἐκάστῳ δὲ τῶν εἰρημένων
 ἰδίωμα συνήψε· τῷ μὲν κατὰ πάντα γενικῶ ὄνομα-
 σμένῳ νόμῳ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστροφήν· ὅπως δὲ
 ἐπιστρέφει ψυχὴ, διὰ τῶν ἐξῆς παρίστησι, μαρτυ-
 ρίαν πιστὴν εἰπὼν δι' ἧς σοφίζεται ὁ ἐν Χριστῷ νή-
 πιος· Ἐπειτα δικαιώματα Κυρίου, καὶ τούτων ἰδίωμα
 προσθεὶς τὸ εἶναι αὐτὰ εὐθεῖα, καρπὸν τε τοῖς μετα-
 λαμβάνουσι παρέχοντα τὴν εὐφροσύνην. Καὶ ἐπὶ
 τούτοις ἐντολὴν Κυρίου, ἧς καὶ αὐτῆς τὸ ἰδίωμα πα-
 ῥέστησεν, τηλαυγὴ φήσας αὐτὴν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν
 τῆς ψυχῆς φωτιστικὴν. Τῷ δὲ φόβῳ τοῦ Κυρίου συν-
 ἦψεν τὴν ἀγνείαν, καὶ τῇ ἀγνείᾳ τὴν διαρκὴ καὶ
 αἰώνιον ζωὴν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι καὶ μετὰ πάντα προσ-
 ἔθηκεν τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν, συνήψε τε αὐτῇ τὴν
 ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

*Παραπτώματα τίς συνήσει; ἐκ τῶν κρυφίων
 μου καθάρισόν με, καὶ ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι τῷ
 δούλῳ σου. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι
 τῷ δούλῳ σου, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκε· Καὶ γὰρ ἀπὸ
 ὑπερηφάνων συντήρησον τὸν δούλον σου. Σφό-
 δρα ἀναγκαιῶς καὶ ταύτην ἐκπέμπων τὴν εὐχὴν, ὡς
 ἂν βυθθεῖ ἀπὸ ὑπερηφανίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς κατορ-
 θοῦσι παρέπεταί τις λογισμὸς πολλάκις ὑπερήφανος,
 ἐπαιρομένης καὶ χαυνομένης τῆς ψυχῆς ἐφ' οἷς
 ἑαυτῇ συνοῖδεν ἀγαθοῖς· εἶτα τῷ τῆς ὑπερηφανίας
 περιπεσοῦσα κακῶ, ἄλλῳ τρόπῳ τραχηλίζεται καὶ
 καταπίπτει· ὡς διὰ τοῦτο φάσκειν τὸν Ἀπόστολον·
 Ἴνα μὴ τυφώθεις εἰς κρίμα ἐμπέση τοῦ διαβόλου·
 ἀναγκαιῶς προειπὼν· Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυ-
 λάσσει αὐτὰ, καὶ φύλακα τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν
 ἑαυτὸν εἰπὼν, ἵκετεύει βυθθῆναι ἀπὸ ὑπερηφανίας,
 καὶ ἐπιλέγει· Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε
 ἄμωμος ἔσομαι, καὶ τότε καθυρισθήσομαι ἀπὸ
 ἁμαρτίας μεγάλης. Τέως μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ πρῶτος
 εἰ καὶ φύλακα ἑμαυτὸν εἶρηκα τῶν τοῦ Θεοῦ παραγ-
 γελμάτων, ἀλλ' ἐπεὶ οὐδέπω συνοῖδα ἑμαυτῷ κεκαθα-
 ρισμένῳ ἐκ τῶν κρυφίων μου, ἔτι δ' ἀγωνιῶ καὶ πε-
 φρόνισκα ὡς ἂν βυθθεῖν ἀπὸ ὑπερηφανίας, εἰκότως
 φημί, ἄτε μηδέπω τὸ τέλειον καθορθώσας. Τότε ἀκρι-
 βῶς γινώσκω· ἑμαυτὸν ἄμωμον, καὶ τότε ἀπὸ μεγάλης
 καθυρισθήσομαι ἁμαρτίας, ἐπειδὴν μήτε τὰ κρυφία
 μου κατακυριεύσωσι, μήτε λογισμὸς ὑπερήφανος κα-
 ταδουλώσει με, ἢ πονηροὶ δαίμονες. Μεγάλην δὲ
 ἁμαρτίαν τὴν ἀποτελεσματικὴν (1) φησιν. Εἰ γὰρ
 μὴ ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθυρισθῆναι, ἐπιμένοντα*

A *Justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum
 et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel
 et farum. Etenim servus tuus custodit ea, in custo-
 diendis illis retributio multa. Hæc autem omnia
 complectitur lex Dei pro conversione animæ data.
 Nam primo testimonia, justificationes et præcepta
 continet. His deinde omnibus timorem appendit,
 quasi baculum ad convertendum opportunum: om-
 nibusque judicia Dei ceu coronidem adjunxit. Sin-
 gulis autem supradictorum suam addidit propieta-
 tem, id est, legi quæ hic generatim effertur, con-
 versionem animæ. Quo pacto autem convertatur
 anima, in sequentibus aperit, quando testimonium
 fidele memorat, quo quivis infans in Christo, sapi-
 ens efficitur. Deinde vero justificationes Domini,
 quibus item suam proprietatem adjicit, nimirum
 quod rectæ sint, ac sui participibus lætitiæ fru-
 ctum pariant. Ad hæc, præceptum Domini, cujus
 quoque proprietatem declaravit, dum lucidum di-
 cit esse, animæque oculos illuminare. Timori Do-
 mini subjunxit castitatem, et castitati perpetuam
 æternamque vitam. Demum supra omnia et post
 omnia judicium Dei addidit, cui veritatem et justi-
 tiam annectit.*

VERS. 13, 14. *Delicta quis intelliget? ab occultis meis
 munda me, et ab alienis parce servo tuo. Illius loco,
 ab alienis parce servo tuo, Aquila edidit, et a super-
 bis custodi servum tuum. Admodum necesse fuit ut
 hanc emitteret orationem, qui a superbia liberaretur.
 Quandoquidem eos, qui sese probe ac strenue
 gerunt, quædam plerumque superba cogitatio se-
 quitur; dum anima bonorum operum sibi conscia,
 extollitur ac magnifice de se sentit; deinde vero in
 superbiæ malum delapsa, alia quoque ratione pro-
 sternitur ac decedit; ideoque ait Apostolus¹: Ne
 in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli: ne-
 cessario sane postquam dixerat, etenim servus tuus
 custodit ea, ac sese Dei præceptorum cultorem pro-
 fessus erat, eripi se rogat a superbia, atque sub-
 infert: Si mei non fuerint dominati, tunc immacu-
 latus ero, et tunc emundabor a delicto maximo.
 Etsi hactenus me atque in præsentī præceptorum
 Dei cultorem dixi; at cum me ab occultis meis
 purgatum nondum sciam, adhuc in certamine posi-
 tus, ac sollicitus ut a superbia cripiar, jure ac
 merito sic loquor, utpote qui nondum ad metam et
 ad perfectionem pertigerim. Tunc me plane immacu-
 latum noscam, tunc emundabor a delicto maximo,
 cum occulta mei non dominabuntur, cum su-
 perba cogitatio ac maligni dæmones me subditum
 non detinebunt. Maximum porro delictum vocat,
 apotelesmaticen, sive astrologiam judiciariam. Nam
 si ab occultis meis emundatus non fuerim, isthæc
 delicta in me permanentia in pravum quoddam fa-*

¹ 1 Tim. III, 6.

(1) Quæ hic de apotelesmatica dicuntur, cum sequentibus non congruunt. Quare subodoramur aliquæ inferius excidisse.

cinus me conjicient, eroque magno peccato obnoxius.

VERS. 15. *Et erunt in beneplacitum eloquia oris mei. Cum hæc mihi abs te collata fuerint, tunc eloquia oris mei, quæ precando, te hymnis celebrando, gratias tibi agendo obtuli, placita tibi erunt. Ea vero placita eloquia sunt, quæ approbatione et laude digna. Et meditatio cordis mei in conspectu tuo est semper. Meditatio mentis meæ, quæ in cogitationibus et animi sensibus perficitur, cum sit omni culpa immunis, in conspectu tuo est semper. Meditatio sane non aliunde quam abs te inculcata esse valet, qui me ab occultis meis emundasti.*

Domine, adjutor meus et redemptor meus. Te optulante, Domine, a nemine adversum me spiritualiter bellante prosternar. Quod si casu eveniar ut inconsideratione mea ab adversariis intercipiatur, tu me e manibus eorum redimas, qui una adjutor ac redemptor esse deprehenderis.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XIX.

VERS. 2-4. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat. Diapsalma. Psalmus quidem, ut in inscriptione fertur, Davidi attribuitur: animo autem reputes, num si historia spectetur, alia sit cujuspiam oratio, quæ Davidis supplicationum adjutrix sit. Qui David rogat obsecratque, ut Deus sibi servator assistat, ac contra inimicos secum decertet. Verisimile quippe est, ei his incumbenti chororum sanctorum angelorum, religiosorum hominum, sacrorumque Dei ministrorum adesse, una cum illo precari, et hæc omnia simul proferre: Exaudiat te Dominus in die tribulationis, et cætera; atque illud item: Et adsit tibi nomen Dei Jacob. Est enim talis invocatio et compellatio ad propulsandos omnes inimicos satis. Hæc non soli Davidi competunt; sed etiam cuilibet alteri, qui in simili casu per orationem spiritualia et pura Deo sacrificia emittit; cui, ut par est, sacræ illæ virtutes, et sanctorum angelorum chori una adsunt, orationum ac deprecationum socii et adjuutores.*

VERS. 5-7. *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet. Lætābimur in salutari tuo, et in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognovi quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. A diapsalmate orsi qui precantur, prophetiam emittunt; quod ei qui rationabilia illa sacrificia obtulit, ea omnia largiturus sit Deus quæ mente et animo postulavit; et consilium ejus perfecturus, si quidem non fuerit ipsis Dei consiliis alienum. His, inquit, tecum bonis fruemur, lætābimurque in salutari tuo: gnari quippe sumus, Spiritu sancto revelante, prolem illam ex te prodituram, universorum hominum salutare futuram. Qua in re nos quoque in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleantur etiam petitiones tuæ: ipsæ quippe Deo dignæ sunt.*

ταῦτα τὰ παραπτώματα εἰς πρᾶξιν φαύλην μεταφέρει, καὶ γίνονται ὑπεύθυνος ἀμαρτία μεγάλη.

Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. Ὅταν ταῦτα μοι ὑπαρχθῆ παρὰ σοῦ, τὰ λόγια τοῦ στόματός μου ἔσονται προσηγχα εὐχόμενός σοι, ὑμῶν σε, εὐχαριστῶν σοι, εἰς εὐδοκίαν ἔσται. Εἰς εὐδοκίαν δὲ ἔστιν τὰ λόγια τὰ ἀποδοχῆς ἄξια. Καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου ἐστὶ διὰ παντός. Ἡ μελέτη τοῦ διανοητικοῦ μου, γινομένη ἐν λογισμοῖς καὶ νοήσεσιν, ἐκτός οὕσα παντός μώμου, ἐνώπιόν σου τυγχάνει διὰ παντός. Τὸ μέντοι τῆς μελέτης ἀμεμπτον οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ σοῦ ὑπηρεται, καθαρῖσαντός με ἀπὸ τῶν κρυφίων μου.

Κύριε, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου. Σοῦ βοηθούτος, ὃ δέσποτα, οὐδενὶ ὑποπίπτω τῶν πνευματικῶς προσπολεμούντων. Εἰ δὲ καὶ παρ' ἐμῆν ἀπροσεξίαν ἀλώνα: τοῖς ἐναντίοις συμβῆ, σὺ με ἐκ τῶν κρατησάντων λυτροῦσαι, ἅμα βοηθός καὶ λυτρωτῆς εὐρισκόμενος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΘ'.

Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἐξάποστειλαι σοὶ βοήθειαν ἐξ ἁγίου, καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. Μνησθεὶ πάσης θυσίας σου, καὶ τὸ ὀλοκαυτωμά σου πιανάτω. Διάψαλμα. Ἔστι μὲν τῷ Δαυὶδ ἀνακείμενος ὁ ψαλμός, κατὰ τὴν προγραφὴν. Ἐπίστησον δὲ μήποτε ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν εὐχὴ τις ἦν αὐτῆ συνεργός ταῖς τοῦ Δαυὶδ ἱκετηρίαις, δεομένου τε καὶ ἀντιβολούντος διὰ προσευχῆς τυχεῖν Θεοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐχθρούς καὶ πολεμίους παρατατομένου. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτῷ ταῦτα πράττοντι χορὸν ἁγίων ἀγγέλων ἢ καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, αὐτῶν δὲ τῶν ἱερῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὰ προκείμενα πάντα συνεύχεσθαι αὐτῷ καὶ λέγειν: Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ τὰ ἐξῆς: τὸ τε δὲ, Καὶ παρασταίη σοὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρκεῖ γὰρ αὕτη ἡ ἐπίκλησις καὶ ἡ προσηγορία πρὸς ἄμυναν παντός ἐναντίου. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον τῷ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου τὰς δι' εὐχῶν ἀναπέμποντι τῷ Θεῷ νοεράς καὶ καθαρὰς θυσίας, δυνάμεις ἁγίας, καὶ ἀγγέλων ἱερῶν χοροῦς, εἰκὸς ἂν εἶη συνεύχεσθαι καὶ ἐπεύχεσθαι.

Δὴ σοὶ Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου, καὶ πᾶσαν τὴν βουλὴν σου πληρώσαι. Ἀγαλλιῶσθε μετὰ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθήσομεθα. Πληρώσαι Κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου: ἢν ἔγνω, ὅτι ἔσωσε Κύριος τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ διαψάλματος οἱ εὐξάμενοι προφητεύουσιν, αὐτῷ τὸν Θεὸν δώσειν, ἢ τὰς λογικὰς θυσίας προσήνεγκεν, ὅσα κατὰ διάνοιαν ἤτησε, καὶ πλήρωσεν τῆ βουλή, ἢ ὅτι μὴ ἀλλότρια Θεοῦ τὰ βεβουλευμένα. Συναπολαύσομεν δὲ σοι, φασί, τῶν ἀγαθῶν, ἀγαλλιώμενοι τῷ σωτηρίῳ τῷ σῷ· ἔγνωμεν γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκ σοῦ γεννησόμενον γέννημα πάντων ἀνθρώπων σωτηρίον: ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς μεγαλυνθήσομεθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἔστω δὲ σοὶ καὶ τὰ αἰτήματα: καὶ γὰρ ἄξια ταῦτα Θεοῦ.

Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἀγίου αὐτοῦ, ἅ ἐν δυναστείαις σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Δεξιὰ δὲ χεῖρ, καὶ πᾶσαι αἱ σωτήριοι καὶ δεξιὰ πράξεις ἐν δυναστείαις. Δυνάμει γὰρ καὶ σημείοις καὶ τέρασι τὰς εἰς ἀνθρώπους ποιήσεται εὐεργεσίας.

Οὗτοι ἐν ἄρμασιν καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν· ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν. Σῶσον, Κύριε, τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡ ἡμέρᾳ ἐπικαλεσόμεθά σε. Ἄλλὰ γὰρ ἡ πείρα τῶν πραγμάτων γένοιτ' ἂν ἔλεγχος τοῦ κρείττονος. Οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔχθροὶ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι πεποιθότες, συμποδισθέντες πεσοῦνται· ὁμοίως τῷ Φαραῷ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάττης καταποντωθέντι· ἡμεῖς δὲ οἱ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὠπλισμένοι, καὶ σοὶ τῷ θυσίας ἀναπέμποντι ταῖς εὐχαῖς συναγωνιζόμενοι, ἀναστήσομεθα, καὶ ἀνωρθώσομεθα, σοὺ τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκας ἀραμένον. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔσται, φασί, καὶ νῦν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ ἀποδοθέντος σωτηρίου ἐπιφανείας. Τότε γὰρ μάλιστα πᾶσαι αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καὶ οἱ ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι τοῦ Θεοῦ πολέμιοι, δι' αὐτοῦ τοῦ σωτηρίου τροποῦμενα, πεσοῦνται. Πάντες δὲ οἱ τὸ σωτήριον παραδεξάμενοι, τοῦ πάλαι αὐτῶν πτώματος διαναστήσονται. Διὸ περὶ αὐτοῦ Συμεὼν ἔλεγεν· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν· πτώσιν μὲν δηλαδὴ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν πολεμίων· ἀνάστασιν δὲ τῶν πάλαι πεπτωκότων, δι' αὐτοῦ δὲ ἐγηγερμένων. Καὶ ταῦτα μὲν τότε γενήσεται· νῦν δὲ, Κύριε, σῶζε ἡμῖν τὸν βασιλέα Δαυὶδ, καὶ ἐν παντὶ τῷ ὄντι καιρῷ, καὶ ἐν ἡ ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε. Ἀρμόζει δὲ ταῦτα, ὡς ἄλλος φησὶ, καὶ ἐπὶ Ἐζεκίᾳ. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς νόμον.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ Κ'.

Εἰς αἴσιον γὰρ ἀναπέμπεται τὰ λεγόμενα τέλος, καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ σημαίνει τὸν ἔλεθρον. Διὸ κατὰ μὲν Σύμμαχον, Ἐπινίκιός ἐστιν ὧδή· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Τῷ νικοποῦ μολόδημα.

Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Οἶμαι καὶ ταῦτα λέγεσθαι τὰ προκειμένα ἐκ τῶν καὶ τὰ πρὸ τούτου τῷ Δαυὶδ ἐπευξαμένων. Μαθῶν γοῦν νῦν ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν γενομένων χρησμῶν τὰ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελευσομένου σωτηρίου, καὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ δυνάμεως, ἐπὶ τούτοις εὐφρανθήσεται καὶ ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Καὶ τούτοις γε θαρσῶν, τῶν τε ἐχθρῶν διὰ τούτων περιγενόμενος, σοὶ τῷ νικοποῦ Θεῷ τὰ βραβεῖα τῆς νίκης ἀνατίθησι. Χαίρει τε καὶ ὑπερβαλλόντως ἀγάλλεται, τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ὑπὸ σοῦ διασωζόμενος· καὶ οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ ἀγαλλιά, ὅσον ὅτι παρὰ σοῦ τὸ σωτήριον αὐτοῦ προσγίνεται. Καὶ γὰρ ἐπιθυμήσας τὸ παρὰ σοῦ σωτήριον, καὶ περὶ τούτου τοῖς χελεσίῃ ἑαυτοῦ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς ἱκετηρίαν ἀναπέμψας, οὐκ ἐκπεσεῖται τῆς ἐλπίδος,

⁹⁹ Luc. II, 34.

Exaudiet illum de caelo sancto suo, in potestatibus salus dexteræ ejus. Dexteræ manus, omnesque dexteræ et salutare actiones in potestatibus sunt. Virtutibus namque, signis et prodigiis, beneficiis sua hominibus dispensabit.

VERS. 8-10. *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Ipsi impediti sunt et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus. Domine, salvum fac regem, et exaudi nos in die qua invocaverimus te. Ipsa rerum experientia, argumentum sane fuerit quid in rebus præstantius sit. At enim inimici tui, equis et curribus confidentes, præpediti corruent perinde atque Pharao, qui in mari Rubro demersus est. Nos autem nomine Domini Dei nostri instructi et armati, ac tecum qui sacrificia immolas precibus nostris concertantes, resurgemus atque erigemur, cum tu de inimicis victoriam retuleris. Sed hæc, inquit, evenient tempore Salutaris illius adventus. Tunc enim maxime omnes adversariæ potestates æ latentibus illi et occulti Dei inimici, ab ipso Salutari in fugam versi, prosternentur. Omnes porro qui Salutare hujusmodi receperint, a pristino lapsu resurgent. Idcirco ita Simeon de ipso loquitur: Ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum⁹⁹: ruinam videlicet inimicorum et hostium ejus; resurrectionem vero eorum qui olim lapsi ab ipso suscitati sunt. Hæc quidem tunc eventura sunt; jam vero, tu Domine, salvum fac nobis regem Davidem, et in omni prorsus tempore, et in die qua invocaverimus te: quæ item, ut alius inquit, etiam Ezechie regi congruunt. Hæc porro anagogico, sive reductitio, more accipias.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XX.

Quæ hic dicuntur, ad faustum referenda finem: nam inimicorum Dei exitium significant. Quare secundum Symmachum, *Triumphale canticum*; secundum Aquilam vero, *Victoriæ auctori modulatio*, inscribitur.

VERS. 2. *Domine, in virtute tua lætabitur rex. Arbitror ab iisdem, qui superius Davidi bene precati fuerant, hæc etiam prolata fuisse. Cum ab oraculis sibi editis edidicisset David ea quæ salutare illud ex semine suo proditurum, necnon salutaris ejusdem virtutem spectabant, de iis, ait, lætabitur et exsultabit vehementer. Iisque confisus, inimicisque eorum ope devictis, tibi Deo victoriæ auctori, ejusdem victoriæ brabia attribuit. Gaudetque admotum et exsultat, inimicorum abs te ereptus insidiis, neque tantum de salute sua lætatur, quantum de misso abs te salutari suo. Cum enim idem salutare tuum summis votis expetierit, atque labiis ipse suis, emissa frequenter oratione, pro salutaris ejusdem adventu tibi supplicaverit, nequaquam spe labetur, neque irrita postulatio ejus*

erit ; imo etiam optata consecutus , orationem iterum emittet.

Et super salutare tuum exsultabit vehementer. Illum quippe Deus summo gaudio replebit , quando facie ad faciem gloriam ejus contemplari concesserit. Quamobrem ait Symmachus : *Lætificabis eum in gaudio a vultu tuo.* Nam in tempore justificationis , quando David inter eos qui salutem nacti sunt medius consistens , magni Regis vultum intuebitur , et corona de lapide pretioso caput ejus ornabitur ; gloria magnificentiaque decoratus , divino gaudio et cœlesti lætitia replebitur.

VERS. 3-7. *Desiderium cordis ejus tribuisti ei , et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. Diapsalma. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis , posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. Vitam petiit a te , et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi. Magna est gloria ejus in salulari tuo , gloriam et magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem , etc. Præmissas Davidi pollicitationes vaticinatus , consequenter causam affert cur hæc consecuturus sit. Ecquenam illa causa , nisi spes in Dominum , qua misericordiam nactus , spe illa sua a Deo altissimo data non decidet , neque in firmo illo ac solido statu fluctuabit ? Nam spes non confundit ⁹⁶.*

VERS. 9, 10. *Inventiatur manus tua omnibus inimicis tuis , dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. Pones eos ut clibanum ignis , in tempore vultus tui : Dominus in ira sua conturbabit eos , et devorabit eos ignis.* Sic Deum alloquuntur qui preces effundunt , ac si dicerent : Etiam si ii qui sese tibi Deo inimicos constituerunt , animas tibi addictas , necnon sanctos omnes in familia tua ascriptos oppugnandi finem non faciunt ; at inevitabilem manum et invictam virtutem tuam non effugient. Hactenus enim dum permittuntur inimici illi tui athletas tuos exercitare , altos assumunt spiritus. Cæterum cum ii ad breve tempus superbierint , non diu postea manus tua deprehendet eos , ac fugientes dextera tua intercipient. Quid porro aget cum apprehenderit ? *Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui.* Etenim quo tempore resplendet vultus ille tuus , quo scilicet regnum tuum manifestabis , eosdem qui sibi ipsis nequitiam ignem advexerunt , meritum sibi supplicium succendere facies , ita ut libanus ignis sibimetipsis efficiantur. Qualia item patiuntur qui in ægritudine , corporea feбри laborant : nemine quippe extrinsecus ignem admovente , in se ipsis ignem fovent. Eodem prorsus modo inimicos tuos , inquit , atque eos qui te oderunt , pones ut clibanum ignis. Quamobrem iis dicitur : *Procedite ad lumen ignis vestri , et ad flammam quam succendistis ⁹⁷.*

VERS. 11. *Fructum eorum de terra perdes , et se-*

οὐδὲ στερηθήσεται τοῦ αἰτήματος , ἀλλὰ κατ' [κατ'] εὐχὰς παρέξει τευξόμενος τῆς ἐπιθυμίας.

Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Εὐφραίνει γὰρ αὐτὸν , φησὶν , ὁ Θεὸς ἐν χαρᾷ , ἐπειδὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τῆς αὐτοῦ δόξης ἐπόπτην αὐτὸν καταστήσεται. Διὸ φησὶν ὁ Σύμμαχος · *Χαροποιήσεις αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ παρὰ τοῦ προσώπου σου.* Τῷ γὰρ καιρῷ τοῦ δικαιοτηρίου , ἐπειδὴν τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου βασιλέως μέσος ἐστὼς ὁ Δαυὶδ τῶν σωζόμενων θεάσοιτο , καὶ τῷ τιμίῳ λίθῳ τὴν κεφαλὴν ἐστεμμένος , δόξῃ τε καὶ μεγαλοπρεπεῖα κεκοσμημένος , ἐνθέου χαρᾶς καὶ οὐρανοῦ εὐφροσύνης πληρωθήσεται.

Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ , καὶ τὴν δέησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. Διδάγματα. Ὅτι προέφθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος , ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. *Ζωὴν ἠτήσατό σε , καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.* Μεγάλη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου , δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν. Ὅτι δώσεις αὐτῷ εὐλογίαν. Τὰς προλεχθείσας ἐπαγγελίας θεοπέρας ὁ λόγος τῷ Δαυὶδ , ἀκολούθως τὴν αἰτίαν διδάσκει δι' ἣν τῶν τοσούτων τεύχεται. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία ἀλλ' ἔλπις ἡ ἐπὶ τὸν Κύριον , δι' ἣν ἐλέου τυγῶν , τῆς παρὰ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐλπίδος οὐκ ἀποπεσεῖται , οὐδὲ σαλευθήσεται τῆς ἐρρωμένης ταύτης στάσεως ; Ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ καταισχύρει.

Εὐρεθθὲι ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου , ἡ δεξιὰ σου εὐροὶ πάντας τοὺς μισοῦντάς σε. Θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου. Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτούς , καὶ καταφάγεται αὐτούς ὁ πῦρ. Λέγεται ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὸ τῶν τὴν εὐχὴν ἀναπεμπόντων , ὃ καὶ φασὶν · εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς σοὶ τῷ Θεῷ καταστήσαντες , τὰς ἀνακείμενας σοὶ ψυχὰς καὶ τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς σοὶ προσωκειωμένους ἐκπολεμοῦντες οὐ παύονται · ἀλλ' οὐ διαφεύζονται τὴν ἀφυκτόν σου χεῖρα καὶ τὴν ἀήττητόν σου δύναμιν. Τέως μὲν γὰρ εἰς ὅσον γυμνάζειν τοὺς σοὺς οικείους ὡσπερ ἀθλητὰς ἐπετράπησαν οἱ ἐχθροὶ σου , ἐπαίρονται · πλὴν πρὸς ὀλίγον ἐπαρθέντας αὐτούς οὐκ εἰς μακρὰν ἢ σὴ χεὶρ καταλήψεται , καὶ ἡ σὴ δεξιὰ φεύγοντας θηρεύσει. Τί δὲ ποιήσει καταλαβοῦσα ; *Θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου.* Ἐν τῷ καιρῷ γὰρ τῆς ἐπιλάμψεως τοῦ προσώπου σου , ἐν ᾧ τὴν σκυτοῦ δεξιὰς βασιλείαν , αὐτοὺς ἑαυτοῖς τὸ τῆς κακίας πῦρ συνάξαντας , τὴν καθ' ἑαυτῶν κόλασιν ἐξέλπει ποιήσεις · ὅπως αὐτοὶ ἑαυτοῖς κλίβανος πυρὸς γένοιντο. Ὅποια πάσχουσιν οἱ ἐν ταῖς νόσοις τὸ σῶμα πυρέττοντες · μηδενὸς γὰρ ἐξωθεν ὑποκαίοντος , ἐνδον τὸ πῦρ ἐξ ἑαυτῶν ἐπάγονται. Οὕτως οὖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς σου καὶ τοὺς μισοῦντάς σε , φησὶ , θήσεις ὡς κλίβανον πυρὸς. Διὸ λεχθήσεται πρὸς αὐτούς · *Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν , καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἔξεκαύσατε.*

Τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἀπολεῖς , καὶ σπέρ-

⁹⁶ Rom. v, 5. ⁹⁷ Isa. l, 11.

μα αὐτῶν ἀπὸ υἰῶν ἀνθρώπων. Διαδοχαί γὰρ γεγόνασι μυρίων ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν· πολλάκις δὲ καὶ πονηρῶν πατέρων υἱὸὶ θεοσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς ἵπεφάνθησαν. Σπέρμα δὲ τῶν ἀθέων καὶ καρπὸς τῶν ἀσεβῶν, οἱ λόγοι αὐτῶν καὶ αἱ διδασκαλίαι καὶ τὰ ἔθετα ὄγματα, μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἐν ἀνθρώποις ἀποφανθέντα, τυγχάνει. Ἄ δὴ ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς ἀπωλείη καὶ ἀφανισμῷ παραδίδωσιν· ἵνα μήτε καρπὸς τῶν ἀσεβῶν μήτε σπέρμα αὐτῶν περιλείπηται.

Ὅτι ἐκλίναν εἰς σέ κακὰ, διελογίσαντο βουλάς, ἃς οὐ μὴ δύνηται στήσαι. Ὅτι θήσους αὐτοὺς κώτορ, ἐν τοῖς περιλοιποῖς σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. Πάλιν παρατίθησι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα πείσονται, λέγων· Ὅτι ἐκλίναν εἰς σέ κακὰ. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐκλίναν, ὁ Σύμμαχος· Ὅτι συνέφραξαν κατὰ σοῦ εἰς κακόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπους ἐδόκουν πολεμεῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ δι' εὐλογον αἰτίαν, μηδὲ διὰ τινὰ πρᾶξιν ἄτοπον ἐκείνοις ἐπεβούλευον, διὰ δὲ μόνην τὴν εἰς σέ εὐσέβειαν· εἰκότως εἶποι ἂν τις αὐτῶς σοὶ τῷ Θεῷ ἐπιβεβουλευκέναι, καὶ πάσας τὰς μηχανὰς ἃς ἐβουλευσαντο κατὰ τῶν σῶν ὄσων κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ μεμηχανῆσθαι. Διὸ δὴ τὰ προλεχθέντα αὐτοὺς καταλήφεται· οὐδὲ τὰς σὰς διαδράναι δυνήσονται χεῖρας. Οἱ μὲν γὰρ ἐμηχανῶντο καὶ πάντα ἐπραττον ἀθέω φρονήματι κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βουλευόμενοι· οὐ δὲ αὐτοὺς ἐπιστρέφους ἐποίησας καὶ φυγάδας, ὡς τὰ νῦτα παραχωρεῖν ἐλαυνομένους ὑπὸ τῆς σῆς ὀργῆς. αὐτ, ira tua instante et propellente, terga vertant.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΕΘΘΙΝΗΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΑ΄.

Ἡ τοῦ ψαλμοῦ προγραφή πάσαν τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐν αὐτῷ φερομένων ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνατίθησι. Διὸ ἐπιγράφει, *Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐθωθιῆς*. Ὅποια δὲ ἦν τὰ τῆς ἐθωθιῆς ἀντιλήψεως, αὐθις οἱ εὐαγγελισταὶ παραστήσουσιν· ὁ μὲν Λουκᾶς ὡδε γράφων· *Τῇ δὲ μῆ τῶν σαββάτων ἔθρου βαθεῖος ἐπὶ τὸ μνημῆμα ἦλθον γυναῖκες, φέρουσαι ἄητοίμαστα ἀρώματα*. *Ἐύρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου*. *Εἰσελθοῦσαι δὲ οὐχ εὔρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*. *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτάς περὶ τοῦτου, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆτι ἀστραπούση, οἱ καὶ εἶπον·* *Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Οὐκ ἔστιν ὡδε, ἀλλ' ἠγέρθη· μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἐπὶ ὧν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ εἰρήκασιν*. Ὅρα ὅπως τὰ τῆς ἐθωθιῆς ἀντιλήψεως κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο; Διὸ τὴν πάσαν οἰκονομίαν τοῦ σωτηρίου πάθους τῆ ἀναστάσεως αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνατίθησι, καὶ εἰς αὐτὸ ἐκείνο τὸ τέλος τὴν προφητείαν ἀναπέμπει διὰ τῆς λεγομένης προγραφῆς· *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐθωθιῆς, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ*. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν ψαλμὸς εἶσθαι ἡ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσα προφητεία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν σύ-

men eorum a filii hominum. Impiorum atheorumque hominum innumeræ successiones fuere: ac plerumque evenit, ut ex improbis patribus pii ac religiosi filii exorirentur. Sed semen atheorum, ac fructus impiorum sunt verba, doctrinæ, et impia documenta eorumdem, quæ post ipsorum obitum per homines disseminantur. Quæque scilicet Deus, utpote bonus, de medio tollit ac dissipat; ut neque fructus, neque semen impiorum residuum sit.

VERS. 12, 13. *Quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia quæ non poterunt stabilire. Quoniam pones eos dorsum, in reliquiis tuis præparabis vultum eorum*. Rursus causam cur hæc perpessuri sint affert, his verbis: *Quoniam declinaverunt in te mala*. Cujus loco Symmachus: *Quoniam communierunt se contra te in malum*. Etiam si enim viderentur homines impugnare, at quia non rationabili de causa, neque ob patratum quodpiam facinus insidias ipsis parabant, sed propter unam eorum erga te pietatem; jure dicantur contra te ipsum Deum insidias struxisse, ac conspirationes eorum omnes adversus sanctos tuos conflatas, contra te Deum versas fuisse. Quare prædictis illi intercipientur malis, neque tuis se subducere manibus valebunt. Illi quidem machinas omnes et molimina intenderunt, atque impia mente nihil non egerunt, conjuratione adversum te Deum facta, ira tua instante et propellente, terga vertant.

1. IN FINEM PRO SUSCEPTIONE MATUTINA, PSALMUS DAVID XXI.

Ipsa psalmi inscriptio totum rerum quæ de tempore resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis in eo feruntur argumentum præfert. Quare sic titulus habet: *De susceptione matutina*. Qualia autem illa fuerint quæ ad susceptionem matutinam pertinebant, rursus aperient evangelistæ: sic enim Lucas habet: *Una autem Sabbati valde diluculo venerunt mulieres ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata: et invenerunt lapidem revolutum a monumento. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est, dum mentes consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti, qui et dixerunt: Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset*⁹⁸. Simili modo alii quoque evangelistæ loquuntur. Viden' quomodo matutina susceptio tempore resurrectionis Salvatoris nostri impleta fuerit? Quare totam œconomiam passionis Salvatoris nostri, resurrectioni ejus Spiritus sanctus ascribit, atque ad ipsum finem prophetiam refert per inscriptionem supra allatam: *In finem pro susceptione matutina psalmus David*. Et qua, quæso, ratione prophetia Servatoris nostri resurrectionem, iidem Ecclesiæ ipsius constitutionem, omnium gentium vocationem, generationis venturæ ac futuri

⁹⁸ Luc. xxiv, 1-8.

populi præscientiam complectens, non psalmus A inscribatur? De iis quippe, utpote de ingentibus bonis, gaudens Spiritus sanctus psalmodiam aggre-

ditur.
VERS. 2. *Deus Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum.* Cum in Hebraico exemplari illud, *respice in me*, non compareat sed in solis Septuaginta Interpretibus primo versui inseratur; jure a Salvatore nostro hæc vociferante prætermisum est.

Ac mihi, quæso, perpendas quo pacto reliqui omnes interpretes *delictorum* non meminerint: neque enim consentaneum erat personæ Salvatoris nostri delicta ascribere, qui *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*⁹⁹. Is vero pro iis e B populo qui lacrymis ac fletu digna admittebant, pro apostolo suo Juda, lapso et a propria dignitate depulso, lugens hæc assidue clamabat: *Longe a salute mea verba gemituum meorum.* Voces, inquit, et verba rerum a me semper pro populo gestarum, a salute mea longe remota sunt, cum nihil utilitatis populo accesserit ex ea quam ipsis procuravi salute. At ne videamur ex curiosa aliqua indagatione reliquos interpretes secuti, eos qui alia ratione psalmum interpretantur coarguere, Septuaginta virorum interpretatione utemur. Nam illi quoque hanc lectionem observantes et animadvertentes, hunc psalmum Christo non congruere dixerunt. Audiant itaque Joannem sic clamantem: *Ecce Agnus C Dei, qui tollit peccatum mundi*¹; et divinum Paulum ita loquentem: *Qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso*²; et rursus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum*³. Igitur quemadmodum fons justitiæ cum sit, peccata ipse nostra suscepit; et cum sit benedictionis pelagus, ingruentem nobis maledictionem accepit, atque contemptis opprobriis crucem sustinuit: sic pro nobis rationem reddidit. Si enim statutam nobis disciplinam lubens ipse subiit; nam *disciplina pacis nostræ super eum*, ut ait propheta⁴: multo magis rationes ipse nostras pro nobis retulit, atque clamat: *Longe a salute mea rationes delictorum meorum.* Ne, inquit, naturæ peccata respicias.

τῶν παραπτωμάτων μου. Μη ἀποβλέψῃς, φησὶν, εἰς

VERS. 3. *Deus meus, clamabo ad te per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi.* Hæc de nobis confessus Salvator, ait: Sic clamante me, exauditurum te novi: nam cum interpunctione legendum. Et nocte quoque clamabo, neque id mihi ad insipientiam reputetur; quandoquidem tristia circum me posita sunt. Multi sane in perplexo rerum statu caligine obvolvuntur, ut etiam quid clamanti dicendum Deo sit ignorent: ac ego probe novi qua de causa nocturnæ illæ calamitates nie circumveniant.

στασιν, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλῆσιν τῆς τε γενεᾶς καὶ τοῦ τεθηθησομένου λαοῦ τὴν πρόγνωσιν; Ἐπὶ τούτοις γὰρ ὡς ἐπὶ μεγάλοις ἀγαθοῖς συγχαιρῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ψαλμωδίαν ποιεῖται.

Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι· ἵνα τί ἐγκατέλιπες με; μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. Μη προκειμένους δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τοῦ, πρόσχες μοι, ὁ δὲ κατὰ μόνους τοὺς Ἑβδομήκοντα προσέκειτο τῷ πρώτῳ στίχῳ, ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραλείπεται.

Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐν πᾶσι τούτοις οὐδαμοῦ παραπτωμάτων ἐμνημόνευσαν οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί· οὐδὲ γὰρ ἥρμοζε παραπτώματα ἐφαρμόζειν τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προσώπῳ, ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὑπὲρ δὲ τῶν κλαυθμῶν καὶ θρήνων ἕξια πραττόντων ἐν τῷ λαῷ, ὑπὲρ δὲ τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ Ἰούδα, τοῦ ἐξολισθήσαντος καὶ τῆς οικίας ἀξίας ἀποπεσόντος, ὀδυρόμενος διετέλει βῶν· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν ὀδυρμῶν μου. Οἱ γὰρ λόγοι, φησὶ, τῶν ἐμῶν, τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πάντοτε γινομένων, τῆς ἐμῆς σωτηρίας μακρὰν γεγόνασιν, οὐδὲν ὠφελιθέντος τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἐξ ἐμοῦ προξενηθείσης αὐτοῖς σωτηρίας. Ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν, τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς ἐνταῦθα κεχρημένοι ἐκ περινοίας, τοὺς ἑτέρως τὸν ψαλμὸν ἡρμηνευκότας ἐλέγχειν, τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ χρῆσόμεθα· ταύτῃ γὰρ ἀκαίριον τηρήσει προσεσηκότες, οὐκ ἔφασαν ἀρμόττειν τὸν ψαλμὸν τῷ Κυρίῳ. Ἀκουσάτωσαν τοῖνον Ἰωάννου βοῶντος· Ἴδὲ ὁ ἀμύτος τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· τοῦ δὲ θεοσπείου Παύλου λέγοντος· Τὸν μὴ γινόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ· καὶ πάλιν· Χριστὸς ἡμᾶς ἠγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κἀτάρα. Τοιγαροῦν ὡσπερ δικαιοσύνης ὑπάρχων πηγὴ, τὴν ἡμετέραν ἀμαρτίαν ἀνέλαβε, καὶ εὐλογίας ὡν πέλαγος, τὴν ἐπιχειμένην ἡμῖν ἐδέξατο κἀτάραν, καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας· οὕτω καὶ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησατο λόγους. Εἰ γὰρ τὴν ὠρισμένην ἡμῖν παιδείαν ὑπῆλθεν ἐκὼν, παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἧ φησὶν ὁ προφήτης· πολλῶ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἐχρήσατο λόγοις, D καὶ βοᾷ· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τᾶ τῆς φύσεως πλημμελήματα.

Ὁ Θεὸς μου, κεκράξομαι ἡμέρας πρὸς σὲ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ· καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἐμοί. Ταῦτα δὲ περὶ ἡμῶν ἐξομολογούμενος, ὁ Σωτὴρ λέγει· Οὕτω δὲ μου βοῶντος, οἶδα, ὅτι εἰσακούσῃ· μεθ' ὑποστιγμῆς γὰρ ἀναγνωστέον. Καὶ νυκτὸς δὲ κεκράξομαι, οὐκ ἀνοίας μοι λογισζομένης· ὅτε τὰ περιεστηκότες ἐστὶ σκυθρωπά. Τῶν πολλῶν ἐν ταῖς περιστάσεσι σκοτιζομένων, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο τί δεῖ κρᾶζοντα πρὸς Θεὸν λέγειν ἀγνοεῖν· ἐπίσταμαι γὰρ ἐγὼ τίνας ἔνεκα περὶ ἐμὲ νυκτερινὴ κἀτάστασις ἐστί.

⁹⁹ I Petr. II, 22. ¹ Joan. I, 36. ² II Cor. V, 21. ³ Gal. III, 13. ⁴ Isa. LIII, 5.

Σὺ δὲ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ μὴ ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις σου ἐνοικεῖς ἀεὶ συνὼν αὐτοῖς, καὶ πάντοτε αὐτῶν εἰσακούου. Ἐν τούτῳ γούν καὶ ἔπαινος γίνεσθαι εἰωθας τοῦ Ἰσραήλ, τουτέστι παντός ἁγίου. Εἰ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις κατοικεῖ ὁ Θεός (1), πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ αὐτοῦ Μονογενεῖ, καὶ μεζύνως αὐτοῦ εἰσακούεσθαι.

Ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἤλπισαν καὶ ἐρρύσω αὐτούς. Πρὸς σὲ ἐκέκραξαν, καὶ ἐσώθησαν· ἐπὶ σοὶ ἤλπισαν, καὶ οὐ κατησχύνθησαν. Ὡδὲ καίτοι, φησὶν, οἶδα σαφῶς ὡς ἅπαντες ἡμῶν οἱ πατέρες, τῇ σῇ βοηθείᾳ θαρρήσαντες, οὐκ ἐφεύθησαν τῆς ἐλπίδος, καὶ εἰς ἐπικουρίαν σε καλέσαντες, τῆς σῆς προνοίας ἀπέλαυσαν· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνητός ἄνθρώπου καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Τὸν σκώληκα παντός μὲν ζώου εὐτελέστατον εἶναι συμβαίνει, ὑφίστασθαι δὲ ἀπὸ φθορᾶς σωματίων· ἀφανιστικὸν δὲ εἶναι καὶ φαρτικὸν οὐδ' ἂν ἐφάφηται. Μέννηται δὲ τούτου Ἡσαίας ὁ προφητῆς λέγων· Μὴ φόβου, σκώληξ Ἰακώβ, ὀλιγοστός Ἰσραήλ· ἐγὼ ἐβοήθησά σοι, λέγει ὁ Θεός ὁλυτρούμενός σε, ὁ ἄγιος Ἰσραήλ. Ἴδου ἐποίησά σε ὡς τροχούς ἀμύλης ἀλοῶντας, καινοὺς, περιστροφειδίους· καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χούρ θήσεις· καὶ λιμῆσεις, καὶ ἀνεμος λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγῃ διασπερῆ αὐτούς. Σὺ δὲ ἐξυφρανήθη ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Δι' ὧν ἡ προφητεία, σκώληκα ὀνομάσασα, καὶ ὀλιγοστὸν εἰπούσα διὰ τὸ εὐτελὲς καὶ μικρὸν τοῦ ζώου, δύναμιν αὐτῷ μεγάλῃ συνῆψεν· Ἀλοήσεις ὄρη, φήσασα, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χούρ θήσεις, καὶ C λιμῆσεις. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν λέγων ὁ Σωτῆρ· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, τὸ εὐτελὲς καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπόβλητον καὶ ἀπερρίμμενον τοῦ πάθους ἑαυτοῦ παρίστησι, τὸ τε τῶν ἐναντίων δυνάμειν ἀφανιστικόν. Ἡμελλεν γάρ, ὑποδύς τὸν θάνατον, καὶ ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ τῶν νεκρῶν χωρίῳ, σκώληκος δίκην τὰς δυνάμεις τὰς ἀντικειμένας φθορᾷ παραδιδόναι. Καὶ ἄλλως δ' ἂν εἴποις σκώληκα αὐτὸν ὀνομάσθαι, καὶ οὐκ ἄνθρωπον, διὰ τὸ μὴ ὁμοίως ἀνθρώποις ἐκ συνουσίας ἄρβενος καὶ θηλείας τὴν τῆς σαρκὸς γένεσιν ἐσχηκεῖναι. Κατὰ τρίτον δὲ τρόπον, τὸν θάνατον ἑαυτοῦ σημαίνει, καὶ τὸν ἀψυχὸν νεκρὸν· διὸ ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· θνητός ἄνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Ὁ γὰρ νεκρὸς οὐκ ἄνθρωπος. Ἀλλ' εἰ μὲν ἦν πάντῃ νεκρὸς, ἀπῆρχε φάναϊ· Ἐγὼ δὲ εἰμι οὐκ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπεὶ δυνάμειός τις ἀφανιστικῆς τοῦ θανάτου μετείχεν, εἰκότως σκώληκα αὐτὸν καὶ οὐκ ἄνθρωπον ὀνόμασεν. Γέγονε δὲ ἀληθῶς ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν πάντων θνητός, τὸν ἐπονείδιστον σταυρὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεδεγμένος. Διὸ καὶ ἕτερα προφητεία ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησὶν· Οἱ θνητισμοὶ τῶν θνητιστῶν σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἄνθρωποι ἐπονείδιστον αὐτὸν ἔσχον κατὰ τὸν τοῦ

A Vers. 4. Tu autem in sancto habitas, laus Israel. Et vero tu in omnibus sanctis habitas, ac semper cum illis versans, exaudis eos. In hac igitur re laus Israelis, videlicet cuiusque sancti, esse consuevisti. Quod si in omnibus sanctis Deus habitet, multo certe magis in Unigenito suo, quem sane libentius exauditurus est.

Vers. 5-7. In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi. Etsi, inquit, bene noverim omnes tuo auxilio fidentes patres nostros nequaquam spe lapsos esse, et cum te in adiutorium evocaverunt, providentia tua potius esse: Ego sane sum vermis et non homo, opprobrium hominis et abjectio plebis. Vermis omnium animalium vilissimum censetur, atque a corruptione corporum existentiam habet; si quid vero tetigerit, id in corruptionem et exitium ducit. Hujus meminit Isaias dicens: Noli timere, vermis Jacob, et quam minimus Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus et redemptor tuus, sanctus Israel. Ecce feci te quasi rotas currus triturantes, novas, ad modum serræ adornatas. Et triturabis montes et comminues colles, et quasi pulverem pones. Et ventilabis, et ventus tollet eos, et turbo disperget eos. Tu vero exsultabis in Domino. Quibus verbis prophetia, dum vermem vocavit, et propter vilitatem ac parvitatem animalis quam minimum dixit, virtutem ejus magnam adjunxit: Triturabis, inquit, montes, et comminues colles, et quasi pulverem pones, et ventilabis. Cum igitur Salvator memorata profert verba: Ego autem sum vermis, et non homo, vilitatem, infirmitatem, abjectam passionis suæ conditionem declarat, atque adversariorum potestatum exitium ab se iis inferendum. Futurum quippe erat, ut postquam mortem subiisset, atque in ipso mortuorum loco consisteret, adversarias potestates vermis instar corruptioni traderet. Alio quoque modo dixeris, ideo vermem ipsum et non hominem vocatum, quod non hominum ritu, ex masculi et femina congressu, carnis ortum habuerit. Tertio item modo, mortem indicat suam, et exanimatum cadaver. Quamobrem infert: Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis. D Qui mortuus enim est, non ultra homo. Verum si omnino mortuus fuisset, satis erat dixisse: Ego autem sum non homo: sed quia quadam vi morti exitiosa instructus erat, jure vermem et non hominem sese vocavit. Revera Salvator et Dominus noster omnium opprobrium fuit, qui contumeliosam pro nobis crucem admisit. Quare alia prophetia ex ejusdem persona sic loquitur: Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Alii itaque homines contumeliose ipsum tempore passionis ha-

¹ Isa. xli, 14-16. ² Psal. lxxviii, 10.

(1) Hæc ad marginem legebantur Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ σύγκρισιν νοητέον, καθ' ὃ οὗτός φησιν ὁ Ἀρειανός· ἐν γὰρ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, quod scholion textui postea insertum est. Vide in præfatione.

buere. Sed alius ordo genusque hominum ab iis diversum, abjectum habuerunt. Quinam illi nisi populus ex circumcisione? Ideo sic concludit postea, et abjectio plebis. Nam illudentes ei atque deridentes eum, hæc loquebantur: *Vah! qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas ipsum. Alios salvos fecit, salvum faciat seipsum. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei.*

VERS. 8, 9. De ipsamet re in sequentibus talia fatur: *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis et moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. Hæc porro impleta sunt passionis salutaris tempore, ut Matthæus narrat his verbis: Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum et in triduo illud reædificas: salva teipsum: si Filius Dei es, descende nunc de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum Pharisæis et Scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei. Confisus est in Deo, liberet eum, si vult eum: dixit enim, Filius Dei sum⁷.*

VERS. 10, 11. *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre: spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne discesseris a me. Declarat se non communi naturæ usu, neque pari atque alii homines cæteraque animantia ritu, scilicet ex masculino et femina constitutum esse, neque ortum se eadem ratione fuisse; sed quid præter vulgarem naturæ ordinem habuisse.*

VERS. 12-14. *Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Nequaquam a vero aberraveris, si tauros pingues, principes Judaici populi; sive principes sacerdotum, scribas et seniores significare dixeris. Hujusce rei mentio habetur in sexagesimo septimo psalmo his verbis: Increpa feras arundinis: congregatio tauro-rum in vaccis populorum⁸. Hic porro populos, vac-cas, populi duces, tauros nuncupavit. In præsentem item psalmo, illius loco, *Circumdederunt me vituli multi*, Symmachus sic habet, *Juvenci tauri pingues saginati, circumplexi sunt me*, inquit, et *circumde-derunt me*; secundum Aquilam vero, *Potentes Basan in spectaculum traduxerunt me*; queis adum-bratur militaris Pilati manus, Basan nuncupata, quæ coronam spineam complicatam, diadematis loco, capiti ejus imposuit. *Aperuerunt super eum os suum, sicut leo rapiens et rugiens, clamantes, Tolle, tolle, crucifige eum⁹. Sanguis ejus super nos et su-**

πάθους καιρόν. Ἐτερον δὲ τόγμα παρὰ τούτοις ἐξου-δένωμα αὐτὸν ἐκτίσαντο. Ποῖον δὲ τοῦτο ἢ ὁ ἐκ περι-τομῆς λαός; Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, καὶ ἐξουδένωμα λαοῦ. Διαπαίζοντες γὰρ αὐτὸν οὕτοι καὶ χλευάζοντες, ἔλεγον· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν. Ἄλλους ἔσωσε, σωσά-τω ἑαυτόν. Εἰ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, κα-ταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ.

Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· Πάν-τες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με· ἐλάλη-σαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. Ἡλλισεν ἐπὶ Κυρίῳ, ῥυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. Καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους, καθ' ὃν ἱστορεῖ λέγων ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλάσφημον αὐτόν κι-νοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκο-δομῶν αὐτόν· ὁ σωσὸν ἑαυτόν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάδηθι νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καίοντες μετὰ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν γραμματέων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτόν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστίν, κατα-βάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐ-τῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τῷ Θεῷ, ῥυσάσθω αὐτόν, εἰ θέ-λει αὐτόν· εἶπε γὰρ, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι ὁ Υἱός.

Ἵτι οὐ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ, ἢ ἐπι- μου ἀπὸ μαστῶν τῆς μητρός μου. Ἐπὶ σὲ ἐβόλησεν ἐκ μητρός, ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἶ σὺ, ἢ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ. Παρίστησιν, ὅτι οὐ κατὰ φύ- σιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἄπασιν ἀνθρώποις, οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ζώοις παραπλησίως, τοῖς ἐξ ἄβρενος καὶ θηλείας, συνιστάμενος, καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ γενέσεως συντελεῖτο· εἶχε δὲ τι πλεῖον παρὰ τὴν κοινήν φύ- σιν.

Ἵτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν. Πε- ρικύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ταῦροι πίονες πε- ριέσχον με. Οὐκ ἂν ἀμάρτοις τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰουδαίου ἔθους ταύρους πίονας, ἀρχιερέας καὶ γραμ- ματεῖς καὶ πρεσβυτέρους, διὰ τούτων δηλοῦσθαι φη- σας. Μέμνηται δὲ αὐτῶν ὁ λόγος ἐν ἐξηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ λέγων· Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλλά- μου· ἢ συναγωγῆ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεισι τῶν λαῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα τοὺς μὲν λαοὺς δαμάλεις ὠνόμασε, τοὺς δὲ τῶν λαῶν ἡγουμένους ταύρους. Καὶ ἐν τῷ παρόντι δὲ ψαλμῷ, ἀντὶ τοῦ· Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ὁ Ἀκύλας (1) Δαμάλαιοι ταῦ- ροι πίονες οἱ σιτιτοὶ περιέσχον με, φησί, καὶ πε- ριστοιχίσαντό με· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Δυνάσται Βασάν διεδειγματίσαντό με, εἰρηται, τοῦ λόγου αι- νιτομένου τὴν τοῦ Πιλάτου στρατιωτικὴν τάξιν, ἣν Βασάν ὠνόμασεν, οἱ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν πλέξαντες, ἀντὶ διαδήματος ἐπέθησαν αὐτῷ. Ἦνοιξαντ' ἐπ' αὐ- τῷ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρνώ- μενος, βοῶντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ

⁷ Matth. xxvii, 40-42. ⁸ ibid. 40-43. ⁹ Psal. lxxvii, 31. ¹⁰ Joan. xix, 15.

(1) Lege Σύμμαχος.

αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. *A per liberos nostros* ¹¹. *Aquila vero, Sicut leo, inquit, capiens et rugiens; Symmachus, Sicut leo venans rugiensque.* Nam qui sanguinem sitiabant, suosque liberos Salvatoris sanguine reos esse procurabant, a leone rugiente nihil differebant.

Ἀκύλας δέ· Ὡς λέων, φησὶν, ἀλλοκῶν καὶ βρυχώμετος· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ὡς λέων θηρῶν βρυχώμετος. Οἱ γὰρ αἵματος διψῶντες, καὶ τοῖς ἑαυτῶν τέκνοις ἐπισπῶμενοι τὸ τοῦ Σωτῆρος αἷμα, βρυχόμενου λέοντος οὐδὲν διέφερον.

Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνας πολλοὶ, συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχορ με. Μετὰ τοὺς Ἰουδαίους τῶν ἐξ ἔθνῶν μνημονεύει στρατιωτῶν. Τούτοις γὰρ κεῖνοι παρέδοσαν. Διδὸν καὶ τὴν τάξιν ἢ προφητεία τῶν πραγμάτων ἐφύλαξεν. Εἰκότως δὲ ταύρους μὲν ἱερείους, κύνας δὲ τούτους ὠνόμασεν· οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν τοῦ νόμου ἦσαν ζυγόν, εἰ καὶ προφανῶς τὸν νόμον παρέβαινον· οἱ δὲ κατὰ νόμον ἦσαν ἀκάθαρτοι. Ὑψῶ δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν Χανααναίαν ὠνόμασεν. *Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις.* Ἄλλ' ὅμως μετὰ τὸ πάθος οἱ πάλαι κύνες διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν υἱῶν μεταθεθήκασιν τᾶξιν· οἱ δὲ πάλαι τὴν τῶν υἱῶν ἐσχηκότες κηδεμονίαν, τὴν κυνῶν προσηγορίαν ἐδέξαντο, ἅτε δὴ κυνῶν δίκην κατὰ τοῦ Δεσπότου λυτῆσαντες. Περὶ τούτων ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· *Βλέπε τοὺς κύνας· βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας· βλέπετε τὴν κατατομήν.* Ὁ μέντοι προφητικὸς λόγος κύνας προσαγορεύσας ἔφη· *Συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχορ με· ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου.* Καὶ τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ σαφές καὶ τοῖς λαν φιλονεικοῦσιν· ἀκούομεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἁγίους αὐτοῦ λέγοντος μαθητάς· *Βλέπετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι.* Καὶ μέντοι καὶ τῷ Θωμᾷ τῶν ἡλίων τοὺς τύπους ὑπέδειξε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς λόγχης πληγὴν· τότε δὲ ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου· τοῦτέστιν, οὕτω διέτειναν προσηλοῦντες, ὥστε ῥάδιον εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ τὸν τῶν ὀστέων ἀριθμὸν διαγνῶναι. Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με· ἀντὶ τοῦ ἐπιτωθάζοντες καὶ γελῶντες· *Διμερίσαν τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν ἔβαλον κλήρον·* καὶ τοῦτο δὲ σαφέστερον ἢ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, αἰρέσατε αὐτόν· ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν· φοβηθήτωσαν αὐτόν ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ. Τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους εἰς τρία τάγματα διηρημένου, πρῶτον μὲν εἰς τὸ κοινὸν πλῆθος τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἔκαλεῖτο Ἰσραὴλ· ἔπειτα εἰς τὸ ἱερατικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Ἀαρών, καὶ τρίτον εἰς τὸ τῶν ἱερέων ὑπηρετικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Λευὶ. Τὰ τρία καταριθμησάμενος ἕτερος ψαλμὸς, ἕτερον τάγμα τέταρτον παρὰ τὰ προειρημένα εἰσάγει, τὸ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐξ ἔθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστρεφόντων. Ἐφη γὰρ *Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·* ὁμοίως δὲ καὶ οἶκος Ἀαρών, καὶ οἶκος Λευὶ· ἐπὶ τέλει δὲ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἄλλ' ἐν τούτῳ μὲν προετάρτωντο τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον οἱ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σω-

VERS. 17-19. Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. Post Judæos, gentilium milites commemorat. Ipsis enim Judæi Christum tradiderunt. Quare rerum ordinem propheta servavit. Jure autem tauros illos, hosce canes vocavit; illi namque sub jugo legis erant, etiamsi manifeste legem transgrederentur; hi vero secundum legem impuri erant. Sic ipse Dominus Chananæam appellavit. Non licet enim, inquit, accipere panem filiorum, et dare canibus ¹². Atamen post passionem, qui olim canes fuerant, per fidem in filiorum conditionem translati sunt: ac qui olim filiorum loco probe educti fuerant, canum nomen adepti sunt, utpote qui, canum instar, contra Dominum rabidi fuerint. De iis ita clamat Paulus: *Vide canes, videte malos operarios, videte concisionem* ¹³. Propheticus itaque sermo postquam canes vocavit, ita loquitur, *Synagoga malignantium obsedit me: foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea.* Quod quidem clarum et apertum vel contentiosioribus fuerit. Nam in sacris Evangelii ipsum Dominum audimus sanctos discipulos suos sic alloquentem: *Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum* ¹⁴. Atenim ipsi Thomæ clavorum vestigia ostendit, necnon inflictum a lancea vulnus. Tunc porro, *dinumeraverunt omnia ossa mea, videlicet, ita extenderunt, dum me clavis affigerent, ut cuilibet volenti ossium numerum computare liceret. Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me, id est, illuserunt atque irriserunt; dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, quod apertius enarrat sacrorum Evangeliorum historia.*

*VERS. 24, 25. Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob, glorificate eum: timeat eum omne semen Israel. Cum Judæorum natio tres in ordines distributa sit, primo scilicet in infimam gentis plebem, quæ vocabatur Israel; secundo in sacerdotalem ordinem, quæ erat domus Aaron; tertio in sacerdotum ministros, quæ erat domus Levi: postquam tria illa genera alius psalmus enumeravit, alium hic prædictis quartum ordinem adjecit, videlicet timentium Dominum. Eratque ille ex gentilibus ad Deum conversis constitutus. Ait quippe: *Domus Israel, benedicite Dominum* ¹⁵; similiterque, domus Aaron et domus Levi: in fine tandem timentes Dominum annectit. Sed in illo quidem psalmo, qui ex domo Israelis sunt, timentibus Dominum præmittuntur; hic contra, post*

¹¹ Matth. xxvii, 25. ¹² Matth. xv, 26. ¹³ Philipp. iii, 2. ¹⁴ Luc. xxiv, 39. ¹⁵ Psal. cxxiv, 19.

Salvatoris resurrectionem, Israeli anteponuntur ii qui timent Dominum. Nam quia ipse dixerat (vers. 23): *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te*, oportuit primo Ecclesie suæ populis hymnum attribui: hique erant gentiles ipsius ope salutem nacti. Quos his verbis adnotat, *Qui timetis Dominum, laudate eum*. Atque apposite admodum fratribus ac discipulis suis, utpote præstantioribus ac virtute majore præditis, paternum nomen enarraturum se pollicatur; ac Ecclesie suæ populique multitudini nequaquam paternum illud nomen tradit: non enim illi recipiendo pares erant: sed hymnum edocet illos; deinde semen Jacob jubet Dei gloriam prædicare; secundumque ordinem illum Judaicum constituit, nimirum post gentilem populum. Quos quidem Judæos non Jacob appellat; sed semen Jacobi et Israelis: idque e re et accurate, propter eorum ex patriarcha originem. Non enim ob paternum illud studium, neque ob aliquam cum patre suo similitudinem, digni erant qui Jacob nuncuparentur, sed seminis causa id nominis sortiebantur: *Quoniam non sprexit neque despexit deprecationem pauperis: nec avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum exaudivit me*.

VERS. 26, 27. *Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum, vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Hic dicit, *edent*; in sequentibus vero, *manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ*. Sed ii postquam *manducaverunt*, pingues effecti sunt, qui antequam *ederent*, pauperes vocabantur, quos pollicetur cibo ab se subministrato usuros esse. *Edent*, inquit, *pauperes*. Hi porro erant quos in beatitudinibus cæteris præponit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹⁶: quibus etiam ea promittit quæ mox adjiciuntur: *Beati qui esuriant et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*¹⁷. Postquam autem, ait, comederint pauperes, ac cibo repleti, sive, ut ait Symmachus, *saturati fuerint*, tunc *laudabunt Dominum qui requirunt eum*: ac cibum sibi ab ipso subministratum comedentes et requirentes ipsum, magno illo, qui deinceps declaratur, fructu potientur: nam, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Siquidem panis ille vitæ, ab ipso traditus, immortalitatis æternæque vitæ auctor ipsis futurus est; quemadmodum ipse docuit his verbis: *Ego sum panis vitæ, qui descendit de cælo, et qui dat vitam mundo*¹⁸: et iterum: *Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum*¹⁹, et cætera. Viden' quo pacto hæc concinant cum his psalmi verbis, *Edent pauperes et saturabuntur*; et, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*?

VERS. 28, 29. *Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familie gentium. Quoniam Do-*

τῆρος προτάττονται τοῦ Ἰσραὴλ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἔδει γὰρ, εἰρηκότος αὐτοῦ· *Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσων*· τὸν ὕμνον πρώτους παραδοθῆναι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτὸν σεσωσμένοι· οὓς δὴ σημαίνει λέγων· *Οἱ φοβούμεροι τὸν Κύριον, αἰνέσατε αὐτόν*. Σφόδρα ἀκριβῶς τοῖς μὲν ἑαυτοῦ ἀδελφοῖς καὶ μαθηταῖς τὸ ὄνομα διηγῆσθαι τὸ πατρικόν, ὡς ἂν κρείττοσι καὶ δυνατωτέροις, ἐπαγγέλλεται· ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ οὐκέτι τὸ πατρικόν ὄνομα παραδίδωσιν· οὐ γὰρ ἐχώρουν οὗτοι· ὕμνον δὲ αὐτοῦς διδάσκει· ἔπειτα τῷ σπέρματι Ἰακώβ πρὸς τὰττει δοξάζειν αὐτὸν, δευτέρον τάγμα τιθεὶς τὸ Ἰουδαϊκόν, μετὰ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν· οὓς καὶ ὀνομάζει οὐκ Ἰακώβ, ἀλλὰ σπέρμα Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, σφόδρα ἀκριβῶς διὰ τὴν ἐκ τοῦ πατριάρχου γένεσιν. Οὐ γὰρ διὰ τὸν ζῆλον τὸν πατρικόν, οὐδὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὁμολοσίαν ἄξιοι ἦσαν κεκληθῆναι Ἰακώβ, ἀλλὰ τοῦ σπέρματος ἕνεκεν τοῦτον ἐχρημάτιζον τὸν τρόπον· *Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ· οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέ μου*.

Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν, ζήσουται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐνταῦθα μὲν φησι φάγονται· ὑπεκαταβάς δὲ, *ἐφαγον*, καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πίονες τῆς γῆς. Ἄλλ' ὅτι μὲν *ἐφαγον*, πίονες ἐγένοντο· πρὸ δὲ τοῦ φαγεῖν πένητες ὀνομάζοντο· οὓς ἐπαγγέλλεται βρώσει χρῆσασθαι τῇ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθησομένῃ. *Φάγονται* γὰρ, φησι, *πένητες*. Οὗτοι δὲ ἦσαν οὓς καὶ ἐν τοῖς μακαρισμοῖς προτάττει τῶν λοιπῶν φάσκων· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· οἷς καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*. Ἐπειδὴν δὲ φάγωσι, φησὶν, οἱ πένητες, καὶ φαγόντες ἐμπλησθῶσιν, ἢ κορεσθῶσιν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τότε αἰνέσουσι Κύριον ἐκζητοῦντες αὐτόν· φαγόντες δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς βρῶσιν, καὶ ζητήσαντες αὐτόν, μέγαν ἔξουσι καρπὸν τὸν ἐξῆς δηλούμενον· *Ζήσουται γὰρ αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*. Ὁ γὰρ ἄρτος ζωῆς, ὁ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθεὶς αὐτοῖς, αἰτιος αὐτοῖς ἔσται ἀθανασίας καὶ ζωῆς αἰωνίου, καθὼς ἐδίδαξεν αὐτοὺς εἰπὼν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ζωῆς ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ*· καὶ πάλιν· *Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὅρξ ὅπως συνάδει ταῦτα τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· *Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται*· καὶ, *ζήσουται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*;

Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν

¹⁶ Matth. v, 3. ¹⁷ ibid. 6. ¹⁸ Joan. vi, 33. ¹⁹ ibid. 59.

ἔθνῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Τοῦ γὰρ σωτηρίου φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψαντος, ἀναμνησθήσονται, ὡς ἄρα ἦν τις αὐτοῖς Κύριος, ὃ γε ἀληθῶς τῶν ὄλων δεσπότης· οἱ γὰρ νενομισμένοι αὐτοῖς ἦσαν Κυρίου· εἰς ἀνάμνησιν δὲ ἰλιθύντες τοῦ σφῶν δεσπότης, ἐπ' αὐτὸν καταφεύξονται· καὶ ὃν πάλαι ἀπεστράφησαν, κατὰ τινα ἐχθρῶν ἐπιβουλήν, τοῦτον Κύριον αὐτῶν ὄντα ἐπιγνώσονται, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις νομίσειε ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀκριδῶς ὁ λόγος προστιθῆσιν, ὡς ἄρα ταῦτα πληρωθήσεται ἐπὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· εἴτ' ἐπιστραφέντες τι ποιήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἔθνῶν· ἀνθ' οὗ Σύμμαχος καὶ Ἀκύλας, πᾶσαι αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν, εἰρήκασιν σφόδρα ἀκριδῶς. Ποῖον γὰρ ἔθνος ὡχλὶ συγγενείας ἔχει ἐπιστραφείσας πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν; Ποία δὲ πόλις, ἢ ποία χώρα, ἢ ποῖος οἶκος οὐκ ἔχει τινας ἀφορισμένους καὶ ἐξελεγμένους τῷ Θεῷ; Πῶς δ' ἔμελλον ἀποτίθεσθαι μὲν τὴν ἑαυτῶν λήθην, ἀνάμνησιν δὲ ποιῆσθαι τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν· πῶς δὲ ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἐπιλέγει ἐξῆς· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Οἱ γὰρ πάλαι κρατήσαντες δαίμονες καὶ διάβολοι κατελύθησαν, καὶ μόνῃ ἡ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ βασιλεία ἐπεκράτησε. Τάξει οὖν ὁ λόγος καὶ ἀκολουθίᾳ κέχρηται, πρῶτον φήσας· *Μνησθήσονται, εἴτα δεῦτερον, ἐπιστραφήσονται, καὶ τρίτον, προσκυνήσουσι*. Ταῦτα δὲ πάντα ἔσται, Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν.

Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πλοῦτες τῆς γῆς· ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίοντες εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἡ ψυχή μου αὐτῷ ᾤ, καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ἔστι δὲ καθ' ἑκάστην ἀναστάσιμον ἡμέραν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, τὴν καλουμένην κυριακὴν, ὅψι παραλαβεῖν τοὺς τῆς τροφῆς τῆς ἁγίας καὶ τοῦ σώματος τοῦ σωτηρίου μεταλαμβάνοντας, καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν προσκυνούντας τὸν δοτήρα καὶ χορηγὸν τῆς ζωοποιῶν τροφῆς, θαυμάσαι τε τῶν λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρόχειρον λέξιν δι' ἔργων πληρούμενον. Ἄντι δὲ τοῦ· οἱ πλοῦτες τῆς γῆς, ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, οἱ λιπαροὶ τῆς γῆς. Σημαίνονται δὲ διὰ τούτων οἱ ἐκ τῆς οὐρανοῦ τροφῆς τὰς ψυχὰς εὐτραφεῖς καὶ ῥωμαλέοι. Ἄλλ' οὗτοι μὲν εἶφαγον καὶ προσεκύνησαν. Ἐπειδὴ δὲ δεῖ αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, εἰκότως ἐξῆς ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίοντες εἰς γῆν· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας· *Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ κάμψουσι πάντες οἱ καταβαίοντες εἰς γῆν*, ἐκδέδωκε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων καὶ τὸ σχῆμα τῶν γόνυ κλινόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρίσταται, ἐν ἣ γόνυ κλινάντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἐρείσαντες, τοῦτον προσκυνεῖν εἰθῆσαι τὸν τρό-

mini est regnum, et ipse dominatur gentium. Nam salutari lumine ipsos collustrante, reminiscuntur sibi Dominum esse, universorum revera dominatorem : cui etiam subjecti erant ii qui ab ipsis domini reputabantur. Cum porro Domini sui meminerint, ad ipsium confugient : ac quem olim, inimicorum insidiis circumventi, aversati sunt, ipsum agnoscent esse sibi Dominum, atque ad ipsum convertentur. At ne quis arbitretur id de Judaico populo dictum, apposite adjicitur hæc apud universi orbis nationes implenda esse. Ac deinde enuntiat, quid in conspectu ejus facturæ sint post conversionem universæ familiæ gentium : pro quo Symmachus et Aquila, *universæ cognationes gentium*, ediderunt, et quidem admodum accurate. Quæ etenim natio non aliquas cognationes habeat ad Deum universorum conversas? Quæ civitas, quis locus, quæ domus non quospiam saltem habent Deo segregatos et electos? Quo pacto autem illæ cognationes gentium oblivionem illam suam deposituræ sint, et recordaturæ Deum universorum; quomodo item convertendi ad eum sint universi fines terræ; sub hæc explicat his verbis : *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*. Nam qui olim dominium obtinebant dæmones atque diabolus, jam abrogati sunt; ac solum omnium Domini Dei regnum viget. Ordine igitur ac consequentia sermo constat; nam cum primo dixisset, *reminiscuntur*; secundo, *convertentur*; tertio demum adjicit, *adorabunt*. Hæc porro omnia evenient, *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*.

VERS. 30, 31. *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ; in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. Et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsis oculis cernere est eos qui sacrum cibum et salutare corpus accipiunt, post ipsum esum; vivifici alimenti largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, et re gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium. Ejus autem loco, *pingues terræ*, Symmachus, *sagittatos terræ*, interpretatus est. Hisque indicantur ii qui ex cœlesti cibo, opima mentis habitudine ac viribus valent. Sed hi quidem *manducaverunt et adoraverunt*. Quoniam vero opus est ut ipsi *omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum*³⁰, jure postea additur, *in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram* : pro quo Aquila, *in vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem*. Queis manifeste eorum qui in Ecclesia Dei genua flectunt morem declarat : ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant. Deinde adjicitur, *et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Quæ clarior Symmachus hæc una copulans interpreta-

³⁰ Philipp. II, 10.

tur, ante ipsum genua flectent omnes qui descendunt in terram : cujus anima vivet, semen autem colet ipsum. Illi omnes, inquit, procumbentes et genua flectentes adorabunt, quibus spes est ut anima vivat, et quorum semen colet ipsum. Quod si quis ex persona Salvatoris hæc dicta velit excipere, et anima mea illi vivit, secundum versionem Septuaginta Interpretum; et illud, semen meum serviet ipsi; is dicat hæc a Salvatore pronuntiari, qui totum hunc psalmum de qualibet anima sibi addicta, necnon de semine suo, protulerit. Semen autem ejus quodnam esse dixeris, nisi eos qui ipsi per generationem Spiritus sancti filii orti sunt; qui cum Patrem ejus coluerint, æternam ac beatam vitam consequentur.

εἰποις ἢ τοὺς διὰ γεννήσεως ἁγίου Πνεύματος γεννωμένους αὐτῷ υἱούς, οἳ καὶ δουλεύσαντες τῷ αὐτοῦ Πατρὶ τῆς αἰωνίου καὶ μακαρίας ζωῆς μεθέξουσιν;

VERS. 32. *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabitur cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Postquam Servator semen suum memoravit his verbis, et semen meum serviet ipsi, quodnam illud semen sit probe aperit, cum generationem venturam, et populum qui nascetur commemorat. Quemadmodum enim quæ gignuntur ex semine initium existendi ducunt, eodem prorsus modo nasciturum populum et generationem venturam, novam scilicet ac recentem, ex nullo initium accepturam declarat, nisi ex rationali semine suo, quod ipse præsens per apostolos in terra disseminabat, videlicet spiritum adoptionis. Loco illius, annuntiabitur Domino generatio ventura, mirum in modum Symmachus, describitur in libro Domino. Futurum erat ut annuntiaretur generatio ventura; quin etiam Domino consecraretur liber prophetiæ de generatione ventura ac de populo nascituro.

PSALMUS DAVID XXII.

VERS. 1, 2. *Dominus pascit me, et nihil mihi derit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Deduxit me. Ovium conditio ceu medius status est inter perfectorum progressum, et eorum statum qui cum in profundo nequitiae provolvantur, ideo reptilibus ferisque agrestibus comparantur. Perfectus namque vir is fuerit, cujus anima ad imaginem et similitudinem Dei facta, moribus ad virtutem concinnatis insignita est: qui Dominum, regem sibi, non pastorem, inscribit. Qui vero ex hujusmodi statu delapsus, et qui proprio ac libero voluntatis arbitrio in ferinos mores commutatus est, is merito equus effeminatus vocetur, sive lupus rapax. Istiusmodi autem homines, serpentes, genimina viperarum, porcos, canes, vulpes Scriptura solet appellare. Qui vero ex hac misera conditione in meliorem se frugem recipiunt, tum quasi ad ingressum ac vestibulum divinæ cognitionis progressi, oves Dei jure nuncupentur: ad perfectiora*

πον. Εἶθ' ἐξῆς εἰρηται· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ· καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος συνάψας καὶ εἰπὼν· Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν ἅπαντες οἱ καταβαλόντες εἰς κόριν· οὐ ἡ ψυχὴ ζήσει, σπέρμα δὲ λατρεύσει αὐτῷ. Πάντες γὰρ αὐτοί, φησὶν, ὀκλάσαντες, καὶ γόνυ κλίναντες προσκυνήσουσιν· ὦν ἐλπίς ζῆσεσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ ὦν τὸ σπέρμα λατρεύσει αὐτῷ. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ λέγοντος Σωτῆρος βούλοῖτο τις ἀκοῦσαι τό· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ, κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν· καὶ, τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· εἶποι ἂν ταῦτα λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, τοῦτον πάντα τὸν ψαλμὸν διεξιόντος περὶ πάσης ψυχῆς αὐτῷ ἀνακειμένης, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος. Σπέρμα δὲ αὐτοῦ τί ἂν

Ἀναγγελλήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Προνομάσας σπέρμα αὐτοῦ ὁ Σωτῆρ ἐν τῷ· Καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· τί ποτε εἶη τοῦτο τὸ σπέρμα διασαφεῖ, γενεὰν ἐρχομένην ὀνομάζων καὶ λαὸν τεθησομένον. Ὡσπερ γὰρ τὰ γεννώμενα, ἀπὸ σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως λαμβάνει, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν τεθησομένον λαὸν καὶ τὴν ἐλευσομένην γενεὰν, νέαν οὖσαν καὶ καινὴν, οὐδαμῶθεν ἔξειν τὴν ἀρχὴν παρίστησιν ἄλλ' ἢ ἐκ τῶν αὐτοῦ λογικῶν σπερμάτων, ὧν ἐπὶ γῆς παρὼν κατεβάλλετο διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀναγγελλήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, σφόδρα θαυμαστός ὁ Σύμμαχος· Ἀναγγελλήσεται ἐν βιβλίῳ τῷ Κυρίῳ (1). Ἡμελλεν ἀναγγελλεσθαι ἡ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· ἄλλ' ἀνατεθήσεται τῷ Κυρίῳ βιβλίος προφητείας περὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἐρχομένης, καὶ τοῦ τεθησομένου λαοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΒ΄.

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκίηωσεν; ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με· τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ὁδήγησέ με. Μέση τυγχάνει κατάστασις ἡ τῶν προβάτων τῆς τε τῶν τελείων προκοπῆς καὶ τῶν ἐν βυθῷ κακίας καλινδουμένων, καὶ διὰ τοῦτο ἐρπετοῖς καὶ θηρίοις ἀγρίοις παραβαλλομένων. Ὁ μὲν γὰρ τέλειος γένοισ' ἂν ὁ κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῖς κατ' ἀρετὴν τρόποις κεχακτηρισμένοις· ὁ καὶ βασιλεὺς τὸν Κύριον, ἄλλ' οὐ ποιμένα ἐπιγραφόμενος· ὁ δὲ ἐκπεσὼν ταύτης, ἐξ αὐτοπροαιρέτου δὲ διαστροφῆς ἐπὶ τὴν θηριώδη μεταθεβλικῶς ἔξιν, ἔππος θηλυμανῆς χρηματίσει ἂν, καὶ λύκος ἀρπακτικός. Ὅφεις δὲ, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ χοίρους, καὶ κύνες, καὶ ἀλώπεκας τοῦς τοιοῦτους εἰθεὶν ὀνομάζειν ἡ Γραφή. Οἱ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς καταπτώσεως μεταβάλλοντες ἐπὶ τὴν κρείττονα κατάστασιν, τῶς μὲν ὡσπερ ἐν εἰσαγωγαῖς καὶ προθύροις γιγνόμενοι τῆς κατὰ Θεὸν γνώσεως, πρόβατα ἂν εἰκότως κληθεῖεν Θεοῦ· προκόφαντες δὲ ἐπὶ τὸ

(1) In Hebraico legitur, יְהוָה יְהוָה.

τελειότερον, ἄνθρωποι χρηματίζουσιν. Ὅτε γε μὴν πρόβατα τυγχάνουσιν, ὑπὸ ποιμένι τῷ διὰ Ἰεζεκιήλ δηλωθέντι Δαυὶδ, τουτέστι τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, Σωτῆρι ἡμῶν καὶ Χριστῷ, ἀγόμενοι, διδάσκονται λέγειν· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Οἱ δὲ αὐτοὶ τῆς νοερᾶς καὶ καινῆς τροφῆς καὶ πάσας ἀντιλαμβάνομενοι τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔρουσιν· *Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκῆνωσεν*. Πίνων δὲ τοῦ ὕδατος ὁ εἰσαγόμενος ἐν Χριστῷ, οὕτω δὲ τοῦ οἴνου τοῦ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἴος τῶν μεταλαμβάνειν, διὰ τὸ ἔτι πρόβατον εἶναι, τέως δὲ τῷ σωτηριῷ τρεφόμενος ὕδατι, περὶ οὗ ἔβόα ὁ Σωτὴρ λέγων· *Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· καὶ πάλιν· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βεύσουσιν ὕδατος ζωῆς· καὶ αὖθις· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα*· εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄχθος ἀποθέμενος τῶν παλαιῶν ἀμαρτημάτων διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀναπαύσεως γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ, δι' οὗ τὸ βαρὺ καὶ ἐπιμόχθον φορτίον τῶν ἀμαρτιῶν τὸ πιεζοῦν τὴν ψυχὴν ἀπορρίψας τις, καὶ πάντα ῥύπον καὶ σπλον καὶ κηλίδα σηξάμενος, δεσμῶν τε ἀνεθεῖς πολυπλόκων, συνησθημένος τούτων ἀπάντων ἔρει· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Εἶθ' ὥσπερ ἐκλείπων πάλαι τὴν ψυχὴν, ἔπειτα διὰ τῆς ἀποδοθείσης χλόης καὶ τοῦ σωτηρίου ὕδατος ἀναλαβὼν ἑαυτὸν, καὶ ὥσπερ ἐκ θανάτου παλινδρομήσας, φήσει· *Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψε*. Ταῦτα πάντα ὑπάρξει τῷ διὰ μένῃ.

Ἐδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ταῦτα, φησι, πράττει, ὡς ἂν μὴ βλασφημῆται αὐτοῦ τὸ ὄνομα, τῶν αὐτοῦ προβάτων ἀπολλυμένων, ἢ κακῶς ἀγομένων. Ἐάν γὰρ καὶ ἀπερευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Μακρὰν γὰρ ἡ ἀμαρτία παντὸς συνόντος Θεῷ. Σκιὰν θανάτου τὸν κοινὸν φησι θάνατον, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος λύσιν, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, καθ' ἃ εἶρηται· *Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται*· καὶ, *Ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον*. Οὐκ ἔστι γὰρ σκιά θανάτου· ἀλλ' ἀληθινὸς θάνατος ἡ τῆς ψυχῆς ἀπώλεια τυγχάνει. Ἐπεὶ οὖν μεμαθήκασιν, ὡς ἄρα ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα, μεταβέθηκε δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, σφόδρα ἀκριβῶς οὐ φασὶ θάνατον ἐπιέναι αὐτοῖς ἀλλ' ἢ ἄρα σκιὰν θανάτου· ταύτη δηλοῦντες τοὺς κατὰ ἄνθρωπον κινδύνους καὶ τὸν σωματικὸν θάνατον οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος.

Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὗται με παρεκάλεισαν. Ταῦτα οὖν παρακαλεῖ τὸν τυπτόμενον καὶ τὸν κολαζόμενον, πεπεισμένον, ὅτι μαστιγοῖ ὁ Θεὸς πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

A autem proveci, homines vocantur. Illi porro quando oves sunt, a pastore quem Ezechiel Davidis nomine indicat ²¹, id est a Salvatore nostro Christo ducti, ad hæc dicenda instituuntur, *Domini pascit me, et nihil mihi deerit*. Illi vero ipsi intelligibili ac novo alimento atque pascuis sacrorum Evangeliorum enutriti, dicent, *in loco pascuæ ibi me collocavit*. Qui autem in Christo initiatur, quæ aquam potat, quod nondum valeat vinum veræ vitis bibere, quia adhuc in ovium numero computatur, sed tamen salutari illa aqua recreatur, de qua Salvator hæc clamat : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat* ²²; et iterum : *Qui biberit aquam quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aqua vivæ* ²³; ac rursum : *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum* ²⁴; is jure dixerit, *super aquam requievi educavit me*. Sed etiam posita per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti veterum peccatorum sarcina, apposite dicat, *super aquam requievi educavit me*. Requiei etenim vere est aqua hujusmodi, qua quis, abjecto peccatorum gravi onerosoque pondere animam opprimente, omni macula et labe abstorsa, solutisque vinculis illis complicatis, lætitia hujuscerei successus affectus dicet, *super aquam requievi educavit me*. Deinde vero, utpote qui cum olim animo deflceret, per gratiam sibi datam ac per salutarem aquam in meliorem sese statum receperit, quasi a morte revocatus sit dicet, *animam meam convertit*. Hæc omnia evenient homini qui per memoratum Davidem a Domino pascitur.

τοῦ δηλωθέντος Δαυὶδ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ποιμαίνοντι.

VERS. 3, 4. *Deducit me super semitas justitiæ propter nomen suum*. Hæc, inquit, ideo agit, ut ne, amissis ac perditis, aut male deductis ovibus, nomen umbræ blasphemetur. *Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Procul enim peccatum est ab eo qui Dei consortio fruitur. Umbram mortis vocat mortem illam communem, atque separationem animæ a corpore, ad differentiam mortis animæ, de qua dicitur : *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* ²⁵; et : *Est peccatum ad mortem* ²⁶. Siquidem non umbra mortis, sed vera mors est, illa animæ perniciēs. Quandoquidem igitur didicerunt, credentem in Filium Dei non moriturum esse in æternum, sed translatum esse de morte ad vitam, admodum congruenter non mortem, sed umbram mortis sibi accidisse memorant; quo declarantur pericula quæ secundum hominem contingunt, et indicatur corpoream mortem nihil aliud esse, quam separationem animæ a corpore.

Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Hæc igitur consolantur eum qui verberibus et castigationibus afficitur, utpote qui gnarus sit Deum verberare filium quem cooptaverit.

²¹ Ezech. xxxiv, 23. ²² Joan. vii, 37. ²³ ibid. 39. ²⁴ Joan. iv, 13. ²⁵ Ezech. xviii, 4. ²⁶ 1 Joan. v, 17.

VERS. 5. *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus es! Norunt enim oleum spirituale, quo caput suum impinguatur, atque ebrietatem illam quæ roborat non resolvit, necnon spiritalem illum cibum quem apponit nobis ille qui ad pastoris munus sponsi conditionem adjicit. Illis, inquit, fruamur bonis, et gaudeamus, dum interim inimici nostri dolent ac macerantur, quia ii qui olim servi erant, mutationem tantam experti sunt, impinguasti in oleo caput meum.*

VERS. 6. *Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum. Misericordiæ, et gratiæ confisus tuæ, novi sane me, institutum a misericordia tua omnibus diebus vitæ meæ, spe illa in te posita nunquam lapsurum. Hæc itaque misericordia, hæc gratia tua mihi id boni contulere, ut domum et Ecclesiam tuam in domicilium possiderem; ubi commoratus, utpote in sacris Dei ædibus et in sancto templo, longitudinem dierum apud te et vitam æternam consequar. Nam quod domum tuam incolam, nunquam inde egrediens, neque declinans aliorum, hoc mihi in causa fore arbitror ut longitudinem dierum, ipso lumine tuo lucente, nanciscar. Pro illo autem, in longitudinem dierum, Symmachus, in diuturnitatem temporis, interpretatus est, vitæ illius secundum Deum interminabile spatium atque immortalitatem denotans.*

PSALMUS DAVID XXIII.

In quibusdam exemplaribus inveni: « Una Sabbatorum. »

VERS. 1, 2. *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum, et super flumina præparavit eum. Nisi enim, inquit, divinum Verbum ipsi præfuisset, ac nisi Sapientia Dei ipsum hoc fundasset modo, jam olim, vel naturali deprimente pondere, in profundum demersus fuisset. Verum multo præstantior illo erat virtus illa Domini miraculorum ac prodigiorum effectrix, quæ tantam molem tantamque terræ plenitudinem, ac orbem cum habitatoribus ejus, sublimem agi, et aquarum dorso imponi decreverat. Quapropter ipse, inquit, super maria fundavit eum. Neque enim ipsa terra gravis et inanimata, sese supra abyssos consolidavit; sed omnium opifex Dei Filius, qui solidum graveque terræ elementum, divina creatione, supra maris dorsa ferri voluit, ac supra humidam naturam constitui, atque ipsam hoc modo fundavit. Alioque ratiocinandi ritu, terram non sua sponte substitisse docet, neque sorte quadam temeraria ac irrationabili, tali undique forma instructam. Quare subjicit, et super flumina præparavit eum. Si nam-*

A *Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεραιτίας τῶν θλιβόντων· με. Ἐλλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκορ ὡς κράτιστον! Ἰσασί γὰρ καὶ τὸ πνευματικὸν ἔλαιον, ὃ τὴν κεφαλὴν ἐπιάνθησαν, καὶ τὴν κρατύνουσιν, ἀλλ' οὐ διαλύουσιν μέθην· καὶ τὴν μουσικὴν τροφήν, ἣν προτιθησὶν ἡμῖν ὁ πρὸς τὸ ποιμαίνειν καὶ νυμφίος γενόμενος. Τοῦτοις δὲ, φησὶν, ἐντρυφῶμεν τοῖς ἀγαθοῖς, τῶν δυσμενῶν ἀνωμένων καὶ τρυχομένων· ὅτι οἱ πάλαί, φησὶ, δουλεύοντες τοσαύτης μεταβολῆς τετυχηκασιν, ἔλλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου.*

B *Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Πεποιθὼς τῷ σῶ ἔλεει, καὶ τῇ σῆ χάριτι, οἶδ' ὅτι οὐκ ἔκπεσοῦμαι τῆς παρὰ σοὶ ἐλπίδος παιδαγωγούμενος πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ὑπὲρ τοῦ σοῦ ἔλεους. Τοῦτο γοῦν τὸ σὸν ἔλεος καὶ αὐτὴ σου ἡ χάρις κατηξιώσέ με οἰκητήριον κτήσασθαι τὸν σὸν οἶκον καὶ τὴν σὴν Ἐκκλησίαν· ἔνθα τὰς διατριβάς ποιούμενος ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ, ἱερῶ καὶ ἁγίῳ ναῶ, μακρότητος τῶν παρὰ σοὶ ἡμερῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου τεύξομαι. Τὸ γὰρ κατοικεῖν με ἐν τῷ σῶ οἴκῳ, καὶ μηδέποτε αὐτοῦ ἐξίστασθαι μηδὲ ἀπονεύειν, αἰεὶ δὲ εἰσω περιβόλων ἱερῶν τὰς διατριβάς ποιεῖσθαι, ταῦτά μοι αἴτια γενήσεσθαι πιστεύω μακρότητος ἡμερῶν τῶν ἐκ τοῦ σοῦ φωτὸς ὀφισταμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς μακρότητα ἡμερῶν, εἰς μῆκος χρόνου ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, τῆς κατὰ τὸν Θεὸν ζωῆς τὸ ἀπειρον καὶ ἀθάνατον σημήνας.*

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΓ'.

Ἐν ἐρίοις ἀντιγράφοις εἶρον· « Τῆς μίας τῶν Σαββάτων (1). »

D *Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὴ γὰρ λόγος αὐτῆς, φησὶν, ἐπεστάται θεῖος, καὶ εἰ μὴ σοφία Θεοῦ τοῦτον αὐτὴν θεθεμελιώκει τὸν τρόπον, πάλα ἂν φυσικῶ βάροι κάτω που φερομένη κατὰ βυθῶν κερωρήκει. Ἀλλ' ἦν ἄρα κρείττων αὐτῆς ἡ θαυματουργία καὶ παραδοξοποιὸς τοῦ τῶν ὄλων Κυρίου δύναμις, ἡ τὸν τοσοῦτον ὄγκον καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς γῆς πλήρωμα, ὄλην τε τὴν οἰκουμένην καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν ἄνω φέρεσθαι μετέωρον ὑπὲρ τὰ νῦτα τῶν ὕδατων βεβούληται. Διὸ, αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, εἴρηται. Οὐ γὰρ αὐτὴ ἑαυτὴν ἡ βαρεῖα καὶ ἄψυχος γῆ ἐπὶ τῶν βυθῶν ἐστήριξεν, ἀλλ' ὁ πάντων δημιουργὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὃς τὸ στερέμνιον καὶ βαρὺ τῆς γῆς στοιχεῖον θεϊκῆ δημιουργίᾳ (2) ὑπὲρ νῶτων ὀχεῖσθαι θαλάσσης καὶ ὑπεράνω τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἐστάναι βουληθεῖς, καὶ τοῦτον αὐτὴν θεμελιώσας τὸν τρόπον. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λογισμὸν παρίστησι τὸ μὴ αὐτόματον ὑποστήναι τὴν γῆν, μηδὲ ὡς ἔτυχεν, εἰκῆ καὶ ἀλόγως, τὸ*

(1) Idipsum monet Theodoretus. In Hebraico exemplari nihil de Sabbato.

(2) Alius, μεγαλοργία.

τοιούτων αὐτῇ περιβεβῆσθαι σχῆμα· διδ' ἐπιλέγει· **A** καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὲν γὰρ ὅλη δι' ὄλου λεία καὶ ὀμαλή κατὰ τὴν σφαίραν τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν ποτε τῆς τῶν ποταμῶν συστάσεως δεκτικὴ ἐγεγόνει· οὐδ' ἂν εἰς γεωργίαν ἐπιτηδεύει, ἐκρεόντων ἀπανταχόθεν τῶν εἰς αὐτὴν φερομένων ὑμβρων· ὡς αὐ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου, εἰ πλάξ ἦν μία ἠπλωμένη καὶ ἀνεμιμένη εἰς πεδιάδας χώρας, οὐδ' οὕτως συνέστησαν ἐν αὐτῇ ποταμοί· οἱ τ' ἐξ ἀενάων πηγῶν φερόμενοι, οἱ τε ἐκ τῶν χειμερινῶν ὑμβρων συνιστάμενοι· πάλαι δ' ἂν ἐπικλύσαντες πᾶσαν, οὕτε σπέρμασιν, οὕτε φυτοῖς, οὕτε γεωργίας ἐπιτηδεύειν αὐτὴν παρεῖχον· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς οἰκῆτορσιν γέγονει ἂν χρήσιμος, πάντων ἐπικλυσομένων καὶ κατασυρομένων ὑπὸ τῆς τῶν ὑδάτων πλημύρας. Ταῦτα μὲν οὖν ἦν, εἰ μὴ λόγος τις δημιουργικὸς καὶ Θεοῦ σοφία τεχνικῶς αὐτῇ τοιόνδε σχῆμα περιβεβῆκε· νυνὶ δὲ οὕτως κατεσκευάσθη, ὡς εἰς ὄρη καὶ νάπας, βουνούς τε καὶ φάραγγας ἐσηματίσθαι· ὡς καὶ ποταμούς τὰς ἑαυτῶν διεξόδους ἀκωλύτως ποιεῖσθαι· ὄρη τε καὶ ἄλλα καὶ φυτὰ ζώοις ἀπονέμεσθαι· χώρας τε καὶ πεδιάδας εἰς οἰκῆσεις καὶ γεωργίας ἀνθρώποις ἀφωρίσθαι. Τίς τοίνυν οὐκ ἂν ὀμολογήσειεν ἀληθῶς σοφῆς εἶναι προμηθείας ταῦτα; ἢ, προλαβοῦσα τὸ μέλλον πρὸ τοῦ πληρώματος τῆς γῆς, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι τὰ ἐν αὐτῇ, τοιάνδε αὐτὴν ἐσχημάτισε, καταλλήλῃ διαπλάττουσα τύπῃ, ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γένοιτο ἐπιτηδεύειν. Μυστικώτερον δὲ τοῦ Κυρίου γέγονεν ἡ γῆ.

Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ **C** τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; τὸ τελικὸν ἀγαθὸν καὶ τὸν Θεὸν Λόγον λεκτέον, ἐφ' ὃ ἀναβαίνει ὁ διὰ προκοπῆς ἐπὶ τὴν ἀκρῶρειαν αὐτοῦ φθάσαι γλιχόμενος. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος· διδ' εἰρηται· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ;

Ἄθῶς χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτὸν, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Διάψαλμα. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν **D** οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ. Ἴσως δὲ διὰ τῆς πύσεως καὶ ἀποκρίσεως διδάσκουσι πάντας ἀνθρώπους τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἰ γε τίς δ' οἴη ταύτας μὴ ἀγνοεῖν. Τινὲς δὲ τὴν δευτέραν πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, οὐ ταῖς ἐπι ἀνωτέρω δυνάμεσιν εἰρησθαι φασίν, ἀλλὰ ταῖς αὐταῖς. Τὸ τε διάψαλμα πρὸ τοῦ· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, κείμενον, τῆς μελωδίας εἶκοι μεταβολὴν πεποιήσθαι· ἐπεὶ καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ λέγειν εἰσελεύσεται αὐτὸν, λεληθότως καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἠνέξατο. Εἴτ' ἐπεὶ μὴ μόνος ἡμελλεν εἰσιέναι εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, πάσας ἀναπετασθῆναι τὰς πύλας ὁ λόγος παρακελεύεται διὰ τού-

que tota et in omnibus sui partibus, lævi æqualique superficie, secundum illam Græcorum sphaeram, fuisset, nunquam fluminum congregationem admisisset; neque agriculturæ apta foret, diffuentibus undequaque pluviis: ut e converso iterum, si plana esset, unaque superficies, extensa in planities et agros; nequaquam flumina ex perennibus fontibus manantia illic existerent; neque fluvii qui ex hibernis imbribus coalescunt; sed jamdiu totam terram inundassent, ita ut neque sationi, neque plantis et arboribus, neque agriculturæ idoneam præberent. Neque ipsa incolis suis apta utilisque fuisset, cum aquarum colluvie omnia inundarentur ac diffuerent. Hæc sane accidissent, nisi verbum quodpiam opifex rerum, ac Dei sapientia, artificio magno talem ipsi undique formam indidisset. Jam vero sic composita est, ut in montes et clivos, colles et valles distribuatur, utque flumina, nullo obice, suos sibi exitus parent; montes, silvæ et arbores animalibus deputentur; agri et planities hominibus ad domicilium et agriculturam destinata sint. Quis ergo non confiteatur hæc a sapienti quadam providentia proficisci? Quæ futura prospiciens antequam plenitudo terræ et quæ in ea sunt consisterent, tali eam forma exornavit, congruentibus mutisque illam modis efformans, ut omnibus commoda evaderet. Mystico autem more hæc terra Domini fuerit [ea nimirum quæ mox indicatur].

VERS. 3. *Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?* Id de perfecto bono ac de Deo Verbo explicandum, ad quod ascendit quisquis progressus cacumen ejus attingere expetit. Sed rari hujusmodi sunt; quare dicitur: *Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?*

VERS. 4-8. *Innocens manibus et mundo corde, qui non accipit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo. Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob. Diapsalma. Attollite portas, principes, vestras; et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Fortasse ii per interrogationem et responsionem omnes homines de dominatu Domini nostri Jesu Christi instituunt: si putetur tamen eas ipsas [cælestes potestates] id non ignorare. Sunt qui arbitrentur secundam interrogationem et responsionem non sublimioribus potestatibus factam, sed iisdem atque priorem. Diapsalma vero ante illud, Attollite portas, principes, vestras, positum, videtur melodix solum immutationem inducere, quia eadem in sequentibus sententia. Cum autem introiturum ipsum ait, exitum etiam ejus latenter adumbravit. Deinde vero quia non ipse solus intraturus in regnum suum erat, portas omnes pandi et aperiri jubetur, eorum*

scilicet causa quæ cum Dei Filio regnum cœlorum consecuturi erant. Multas quippe ac diversas ad regni cœlorum aditum portas aperuit: nam apud Patrem mansiones multæ sunt²⁷. Ac perpende, quæso, num hic solvatur quæstio psalmi, qui sic habet: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*²⁸. Hic Spiritus sanctus jubilationem ac vocem tubæ dedit. Nam in ascensu Filii Dei in cœlos, par fuit ipsi obviam isse angelos, suæ pro hominibus œconomix administratos, atque cœlestium portarum fores ipsi aperuisse, voces angelicæque clamores, qui in psalmo feruntur, emisisse: quos jubilationem et vocem tubæ nuncupat dicens: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*.

DAVIDI XXIV.

Cum neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribatur, neque in linem hæc referantur; ac quidam sermones sint in Spiritu sancto a Davide conscripti, ideo a reliquis interpretibus *Davidis* inscribitur. Jure dicamus ipsum doctrinam complecti confessionis Deo emissæ; qua prior quidem David usus sit, deinde nobis eandem ipsam tradiderit, ut doceret quo pacto infirmum quemque animam curare suam per confessionem oporteat.

VERS. 2, 5. *Ad te, Domine, levavi animam meam; Deus meus, in te confido, non erubescam: neque irideant me inimici mei, etenim universi qui sustinent te non confundentur*. Hæc ait, quasi in altum evehctus et translatus; ut qui animam suam ab infirmis rebus abstractam sublinem egerit, atque affectu eam sursum ac Deo vicinam constituerit, et mortalia humanaque aversatus, ad Deum se sincero corde converterit. Deindeque ait: Non mihi, sed tibi Deo meo confisus, multaue usus fiducia, talem rem aggressus sum. Qui omnia quæ sub aspectum et sensum cadunt contempsit, et ad incorporeum invisibilemque Deum animam erexit, Deum, ut possessum abs se bonum, sidenter invocat; quapropter dicit: *Deus meus, in te confido*. Quæ ad me attinent, inquit, ita se habent. Cæterum precibus mihi divinoque tuo auxilio opus est, ut ne a scopo aberem, neve ceu a præalto cacumine lapsus atterar. Quare obsecro rogoque, ne ab inimicis meis pudore suffundar et irridear: quod sane tuo Dei mei auxilio obtinebo. Nam pristina quidem ex proprio voluntatis delectu proficiscebantur, ut scilicet animam meam arbitrato meo sus deque agerem: secunda patrocinio et subsidio egent tuo.

VERS. 4. *Confundantur iniqua agentes supervacue*. Proposito insistere solum convenit, neque mutare sententiam, vel a fide deficere. Nam qui instabiles mobilesque sunt, ac omni vento circumferuntur, ii

μέλλοντας κληρονομεῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν σὺν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Πολλὰς γὰρ ἀνέωξε καὶ διαφόρους πύλας τῆς εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἰσόδου· ἐπεὶ καὶ πολλὰ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ἐν τοῦτοις λυθεῖται ἂν τὸ ζητούμενον ἐν τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν ἀλαλαγμὸν καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος ἀποβιδωσιν. Ἐν γὰρ τῇ εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοὺς διακονησαμένους αὐτῷ ἀγγέλους τὴν εἰς ἀνθρώπων οἰκονομίαν προτρέχειν αὐτῷ εἰκός, καὶ τὰς οὐρανίου πύλας αὐτῷ παρασκευάζειν, φωνὰς τε ἀφιέναι καὶ βοὰς ἀγγελικὰς, τὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας· ἃς δὴ ἀλαλαγμὸν καὶ φωνὴν σάλπιγγος ὠνόμασε φήσας· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος.

Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΔ.

Ἐπεὶ μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται, μήτε φῶδῃ, μήτε τι τῶν παραπλησίον, ἀλλ' οὐδ' εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπεται τὰ προκείμενα· λόγοι δὲ εἰσιν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τῷ Δαυὶδ συγγεγραμμένοι· διὸ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τοῦ Δαυὶδ προγράφεται· εἰκότως φησομεν διδασκαλίαν περιέχειν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσεως, ἣ πρώτος μὲν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἐχρήσατο, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμῖν παραδέδωκε, παιδεύων ὅπως χρῆ νοσήσαντα τὴν ἑαυτῶν θεραπεύειν ψυχὴν δι' ἐξομολογήσεως.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἦρα τὴν ψυχὴν μου ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ κατασχυνθεῖν μὴδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροὶ μου· καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ κατασχυνθῶσι. Ταῦτά φησιν, ὡσανεὶ ἐπάρας εἰς ὕψος μεταθείς τε καὶ μετεωρίσας τῶν τῆδε πραγμάτων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· ὄνω τε πλησίον αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τῇ διαθέσει καταστήσας δι' ἀποτροφῆς μὲν τῶν θνητῶν καὶ ἀνθρωπίνων, ἐπιστροφῆς δὲ γνησίας τῆς πρὸς αὐτόν. Ἐπειτὰ φησι· Τοῦτο πεποίηκα, οὐκ ἑμαυτῷ θαρβῶν, ἀλλ' ἐπὶ σοὶ τῷ Θεῷ μου πεποιθώς, πολλῇ παθρόσῃ χρώμενος. Ὅ πάντων μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ ὁρατῶν καταφρονήσας, ἐπὶ δὲ τὸν ἀσώματον καὶ ἀόρατον Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐπάρας, ὡς ἂν ἴδιον ἑαυτοῦ κτήμα γεγόμενον τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖσθαι θαρβεί· διὸ λέγει· Ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα. Καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ μὲν, φησὶ, ταῦτα. Λοιπὸν δὲ εὐχῆς μοι δεῖ, καὶ τῆς παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ συνεργείας, πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ σκοποῦ, μὴδ' ὡσπερ ἀφ' ὑψηλῆς ἀκρωρείας πεσόντα ἀποβράχθηναι. Διὸ δέομαι καὶ ἱκετεύω μὴ κατασχυνθῆναι, μὴδὲ καταγελασθῆναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μου· ταῦτα δὲ μοι ἔσται ἐκ τῆς σῆς τοῦ Θεοῦ μου βοηθείας. Τὰ μὲν γὰρ πρώτα ἐξ ἐμῆς ἦν προαιρέσεως, τὸ ἅγειν καὶ φέρειν τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν ὅπῃ καὶ βούλομαι· τὰ δὲ δεύτερα τῆς σῆς ἀντιλήψεως καὶ συνεργείας δεῖται.

Ἀσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διακερῆς. Μόνον ὑπομένειν τῇ προθέσει, μὴδὲ μεταβάλλειν, καὶ μεθίστασθαι τῆς πίστεως. Οἱ γὰρ εὐρίπιστοι καὶ παντὶ ἀνέμῳ περιφερόμενοι· πάθουεν ἂν ποτε τὰ τῆς αἰσχῆ-

²⁷ Joan. xiv, 2. ²⁸ Psal. xlvi, 6.

νης· οὐ μὴν καὶ οἱ λέγειν μεμαθηχότες· Ὑπομένων A
ἀπέμεινα τὸν Κύριον. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀνομοῦντες, sed non perinde ii qui hæc effari didicerunt, *Exspe-*
οἱ λοιποὶ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, οἱ ἀποσταζοῦντες, *clians expectavi Dominum*²⁰. Hujus autem loco,
ἡρμηνεύσασιν· σαφῶς τοὺς παραβάτας, καὶ μὴ τῷ *iniqua agentes*, reliqui interpretes ac Quinta editio
προτέρῳ ἑαυτῶν σκοπῷ ἐμμένοντας καταισχυθήσε- *deficientes* interpretati sunt : quo prævaricatores,
σθαι ἀποφηνάμενοι. Τῆς γὰρ ἀποστασίας ἑαυτῶν necnon eos qui in pristino scopo ac consilio non
καρπῶν ὑπόκεινον εὐρόντες, ὡς ἂν διακενῆς ἀποστα- perseverarunt, pudore afficiendos esse aperte decla-
τήσαντες τοῦ Θεοῦ, καταισχυθήσονται.

suæ fructum deprehenderint, utpote qui frustra a Deo desciverint, in pudorem ac turpitudinem dela-

tantur.
Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνώρισόν μοι, καὶ τὰς
τριβούς σου δίδαξόν με. Ὅδηγησόν με ἐπὶ τῇ
ἀληθείᾳ σου καὶ δίδαξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς
ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέ-
ραν. Εἰσὶ δὲ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου αἱ τῆς προνοίας αὐτοῦ
καθ' ἃς τὰ σύμπαντα διακυβερνᾷ· περι- B
ῶν ὁ Θεός· Ἀπόστολος διδάσκειν ἔλεγεν· Ὁ βᾶθος
κλυτοῦ καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξ-
ερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι
αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ τριβοὶ αὐτοῦ εἴεν αἱ
κατὰ μέρος διοικήσεις τῶν ὄλων, καθ' ἃς ὡσπερ
ἐπιπορευόμενος τὰ τε κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπὶ γῆς
τῇ προνοητικῇ δυνάμει, τριβούς ἑαυτοῦ καὶ πορείας
τοῖς νοεῖν δυναμένοις δείκνυσιν· διδὲ κατὰ τὸν Σύμ-
μαχον, εἰρηται, καὶ τὰς πορείας σου δίδαξόν με.
Ταῦτα δὲ με διδάσκων, ἐπίστησόν με τῇ ἀληθείᾳ σου,
πρὸς τὸ μὴ σφάλλῃσθαι ψευδοδοξοῦντα, καὶ ἕτερα
ἀνθ' ἑτέρων ἐν τῇ τῶν φυσικῶν θεωρίᾳ δοξάζειν,
ἢ ποῖα πεπύθησιν οἱ σοῦ τοῦ Θεοῦ μὴ τυχόντες διδα- C
σκάλου, λογισμοῖς δὲ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνως κατα-
στοχασάμενοι τῶν πραγμάτων, καὶ μακρὰν τῆς
ἀληθείας ἐξακοντισθέντες. Διδαχθεὶς δὲ παρὰ σοῦ,
ὅτι μὴ μόνον κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ Θεὸς μου
τυγχάνεις, ἀλλὰ καὶ Σωτὴρ μου, εἰκότως σὲ ὑπέ-
μεινα ὅλην τὴν ἡμέραν, τουτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν
μου, μεμαθηκώς, ὅτι πάντες οἱ ὑπομένοντές σε
οὐ μὴ καταισχυθῶσιν.

Μνήσθητι τῶν οἰκτιρισμῶν σου, Κύριε, καὶ τὰ
ἔλεή σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσιν. Ἄμαρτίας
νεότητός μου, καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῆς. Οὐχ
ἡγούμαι ταῦτα τῷ Δαυὶδ τοσοῦτον ἀρμόζειν, ὅσον
τοῖς ἐξομολογεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πρότερον ἁμαρτήμασιν
ἑαυτῶν διδασκομένοις. Οὐ γὰρ εὐρίσκομεν τὸν Δαυὶδ
ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἡμαρτηκότα, οὐδ' ἐν τῇ παιδικῇ
ἡλικίᾳ· ἀλλ' οὐδ' ἐν ἀγνοίᾳ γεγεννημένον. Μήποτε· οὐν D
ἡ διδασκαλία ὡς παρὰ ἱατροῦ τοῖς νεοσηκόσι, καὶ
ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ ἐντὸς γενομένοις Θεοῦ γνώ-
σεως, νεωτερικοῖς ἁμαρτήμασιν ἐγκαλινδηθεῖσιν, δι-
σπην φαρμάκου παραδέδοται· ὡς ἂν μαθόντες ἐξομο-
λογοῦντο τὰ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῖς πεπλημμελημένα, ἀνα-
καλύπτοντες τῷ Θεῷ, καὶ ὡσπερ παλαιὰ τραύματα
τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀπογομύοντες αὐτῷ, δεόμενοι τε
ἰάσεως καὶ θεραπείας τυχεῖν διὰ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ,
ἔρεκεν τῆς χρηστότητός σου, Κύριε.

Χρηστὸς καὶ εὐθύς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο νομο-
θετήσῃ ἁμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ. Ὅδηγήσῃ πρᾶξις
ἐν κρίσει, διδάξῃ πρᾶξις τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Χρη-

VERS. 5. *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua et doce me, quia tu es Deus Salvator meus, et te sustinui tota die. Sunt porro viæ Domini, providentiæ ipsius administrationes, quæ omnia gubernat : quas nos divinus edocet Apostolus his verbis : O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus*²⁰ ! Eadem vero ratione semitæ ejus, singulæ universorum administrationes fuerint, quibus cælestia terrenaque ceu percurrens, hominibus intelligentiæ præditis semitas progressusque demonstrat suos ; quamobrem, secundum Symmachum, dicitur, *et progressus tuos edoce me*. Hac autem me doctrina instituens, veritate tua confirma me ; ne labar falsis opinionibus, neu in naturalium rerum speculatione alia æstimem pro aliis, qualia iis acciderunt qui te Deo magistro non sunt usi, sed mortalibus humanisque ratiociniis a rerum notitia aberrarunt, et procul a veritate disjecti sunt. Abs te sic edoctus, te non creatorem modo, opificem Deum, sed etiam Servatorem esse meum, jure te sustinui tota die, id est, per totum vitæ tempus, gnarus scilicet illius, *universi qui sustinent te, non confundentur*.

VERS. 6, 7. *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum quæ a sæculo sunt. Delicia juvenutis meæ et ignorantias meas ne memineris*. Hæc non tam Davidi congruere arbitror, quam iis qui didicerunt pristina peccata confiteri sua. Non enim reperimus Davidem in adolescentia sua neque in juvenili ætate peccasse ; sed neque per ignorantiam deliquisse. Num igitur doctrina isthæcæ a medico ægris, et iis qui in ætatis flore Dei notitia imbuti sunt, atque in juvenilibus peccatis volutati, quasi medicina tradita est? ut eruditi, peccata sua per ignorantiam admissa consteantur, ipsaque Deo revelent, ac tanquam vetera animæ suæ vulnera ipsi detegant, medicinam et incolumitatem rogantes per misericordiam ejus, *propter bonitatem tuam, Domine*.

VERS. 8, 9. *Dulcis et rectus Dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in judicio, docebit mites vias suas. Dulcis, inquit,*

²⁰ Psal. xxxix, 2. ²⁰ Rom. xi, 35.

et rectus Dominus est, qui probe omnia dispensat, rectamque diligit viam, ac tortuosa in rectum callem deducit. Quapropter peccatores non aversatur, neque negligit sinite eos peccatis corrumpi suis : sed quasi perhumanus bonusque Servator infirmorum plus quam bene habentium curam gerit, atque ipsis legem dat, pœnitentiæ vias indicans, legesque ponens ipsis ad salutem congruentes. Nam vel iis qui peccant via quædam salutis ostenditur, videlicet conversionis, pœnitentiæ, confessionis, quæ quidem alia est a via perfectis viris tradita. Nam cum legem dat Deus, viam peccantibus aliam, aliam a peccato se convertentibus, aliam iis qui in virtute proficiunt, aliam demum perfectioribus tradit. Quamobrem peccantibus quidem viam ostendit; mansuetos cum iudicio dirigit, eorumque, utpote perfectiorum, curam geret : quare dignos eos qui beati prædicarentur æstimavit, secundum illud : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* ²¹. Hos etiam docet vias suas. Loco autem illius, *vias suas* : Aquila et Symmachus, *viam suam dixerunt*. Nam ea ipsa via Salvator incesit, prout dicitur : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* ²². Eadem igitur ipsa via illos deducit et quasi manu dirigit. Idcirco ut sapiens legislator, aliam peccatoribus, mitibus alteram viam ostendit.

VERS. 10. *Universæ viæ Domini, misericordia et veritas requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus.* Multæ, inquit, viæ Domini sunt, verum omnibus præcurrit misericordia ejus : cum misericordia porro veritas una procedit, miseretur quippe omnium et nihil odit eorum quæ fecit ²³ : neque enim aliquid condidit quod odio haberet. Singulis igitur divinæ administrationis et providentiæ viis misericordia præcurrit, misericordiam veritas subsequitur. Iis autem qui sollicite requirunt, quæstionum veram notitiam subministrat qui ait : *Querite, et invenietis, pulsate, et aperietur vobis* ²⁴. Testamentum vero ejus in genere acceptum, vocatur omnis divinitus inspirata Scriptura hominibus tradita. Testimonia sunt quotquot in Scripturis divinis de illo prophetice feruntur, aut quæ ab ipso iis qui in rebus divinis instituuntur, testificatione adhibita, præcepta sunt.

VERS. 12, 13. *Quis est homo qui timet Dominum? legem statuet ei in via, quam elegit. Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hæreditabit terram.* Audiat, inquit, quisquis timet Dominum, atque in una, quam elegit, via incedit, quidnam ipsi eventurum sit. Et nunc quidem ille malis afficietur, ut par est, quippe qui religionis ac pietatis certaminibus exerceatur. At erit tempus quo anima ejus in bonis demorabitur : quibusnam in bonis, nisi de quibus dictum est : *Quæ oculus non vidit* ²⁵, et

στός ἐστὶν καὶ εὐθὺς, φησὶν, ὁ Κύριος, εὖ διατιθέμενος τὰ πάντα, καὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἀγαπῶν, τὰ τε σχολιά εἰς εὐθείαν ἄγων. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀποτρέφεται, οὐδὲ παρορᾷ καταλιμπάνων αὐτοὺς φθείρεσθαι ταῖς ἐκπτῶν ἁμαρτίαις· ἀλλ' οἷα φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Σωτὴρ νοσοῦντων μᾶλλον ἢ ὑγιαίνοντων τὴν φροντίδα ποιεῖται· καὶ τούτοις νομοθετεῖ, μετανοίας ὁδοὺς ὑποδεικνύς αὐτοῖς, καὶ νόμους τοὺς ἀρμόζοντα αὐτοῖς πρὸς σωτηρίαν παρατιθέμενος. Ἔστι γάρ τις καὶ ὁδὸς τοῖς ἁμαρτάνουσι ἐπιδειγμένη σωτηρίας, ἡ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, ὡς ἑτέρα οὕσα παρὰ τὴν τοῖς τελείοις δεδομένην. Νομοθετῶν γὰρ ὁ Θεὸς, ἄλλην μὲν ἁμαρτάνουσι ὁδὸν δείκνυσιν, ἑτέραν δὲ τοῖς ἐπιστρέφουσιν ἐξ ἁμαρτίας, καὶ ἄλλην πάλιν τοῖς ἐν ἀρετῇ προκόπτουσι, καὶ ἑτέραν τοῖς τελειότεροις. Διὰ τοῖς μὲν ἁμαρτάνουσι ὑποδεικνυσὶν ὁδὸν· τοὺς δὲ πρᾶξις ὁδηγήσει ἐν κρῖσει κεκριμένως, καὶ αὐτῶν πρόνοιαν ποιούμενος ὡς βελτιόνων· διὸ καὶ μακαρισμῶν αὐτοὺς ἀξιοῖ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ πρᾶξις, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*. Τοῦτο δὲ καὶ διδάσκει ὁδοὺς αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ὁδοὺς αὐτοῦ*, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, *ὁδὸν ἑαυτοῦ*, ἔφησεν. Ταύτην γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὤδευσε τὴν ὁδὸν κατὰ τὸ λελεγμένον· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*. Κατὰ ταύτην οὖν ἄγων αὐτοὺς, ὁδηγὸς αὐτῶν καὶ χειραγωγὸς γίνεται· διόπερ ὡς σοφὸς νομοθέτης, ἄλλην μὲν ὁδὸν ἐπιδεικνυσὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, ἑτέραν δὲ τοῖς πρᾶξις.

Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν Διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. Πολλὰ μὲν, φησὶν, αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, πληθὺν ἄλλ' ἐν πάσαις τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει· τῷ τε ἐλέει συμπαρομῆ ἡ ἀλήθεια· ἐλεεῖ γὰρ τὰ ὄντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει· ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μισῶν τι κατεσκεύασε. Καθ' ἐκάστην τοίνυν ὁδὸν τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως τε καὶ προνοίας τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει, ἔπεται δὲ τῷ ἐλέει ἡ ἀλήθεια. Τοῖς δ' ἐκζητοῦσιν, ἀσχολουμένοις, ὁ εἰπὼν· *Ζητεῖτε, καὶ εὕρησθε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν*, τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἀλήθειαν παραδίδωσιν. Διαθήκη δὲ αὐτοῦ γενικῶς καὶ καθ' ὅλου ὠνόμασται πᾶσα ἡ ἀνθρώποις παραδοθεῖσα θεόπνευστος Γραφή. Μαρτύρια δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ἦτοι τὰ προφητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μεμαρτυρημένα, ἢ τὰ κατὰ διαμαρτυρίαν ὑπ' αὐτοῦ τοῖς τὰ θεῖα παιδευομένοις παρηγγελμένα.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετήσεται αὐτῷ ἐν ὁδῷ, ἢ ἡρετῆσατο. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς ἀλύσθησεται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. Ἀκουέτω, φησὶ, πᾶς ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, μίαν τε ὁδὸν ἦν ἂν ἔλοιτο διαπορευόμενος, τί αὐτὸν περιμένει. Νῦν μὲν κακοπαθήσει, οἷα εἰκὸς, ἐγγυμαζόμενος τοῖς τῆς θεοσεβείας ἀθλοῖς· ἔσται δὲ καιρὸς ὀνηνίκα ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς ἀλύσθησεται· ποίοις δὲ ἀγαθοῖς ἡ περὶ ὧν εἴρηται· Ἄ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐξῆς;

²¹ Matth. v, 4. ²² Matth. xi, 29. ²³ Sap. xi, 25. ²⁴ Matth. vii, 7. ²⁵ I Cor. ii, 9.

Τὸ γε μὲν σπέρμα, ὅπερ κατεβάλετο ἐν τῇ γῆ καθ' ἃν ἐπολιτεύετο ἐπὶ γῆς χρόνον, πολλοὺς κληρονομήσει, σωτηρίας αἰτίον γινόμενον πολλοῖς. Σπέρμα δὲ τί ἂν εἴποις ἢ τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ συγγράμματα, ἢ τοὺς κατὰ Θεὸν αὐτῶ γεννηθέντας καὶ μαθητευθέντας ἄνδρας; δι' ὧν καὶ μετὰ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἀνάπαυσιν αὐτοῦ μυριοὶ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ κληρονομίας τεύχονται, ἅτε ἀγαθῶν σπερμάτων τυχόντες καὶ ὠφελιμένοι τὴν ἐνθεον καρποφορίαν.

Κρατάλωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ἡ Διαθήκη αὐτοῦ τοῦ δηλώσαι αὐτοῖς. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπόβροτον Κυρίου (1) ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐμίλια Κυρίου· ὁ δὲ Θεοδοτίων καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, μυστήριον Κυρίου. Ἐντεῦθεν γὰρ εἰς τσσαύτην ἤλασε μακαριότητα ὁ ἀνωτέρω προλεχθεὶς φοβούμενος Κύριον ἐκ τοῦ ὀμιλίαν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπόβροτον αὐτοῦ, καὶ τὸ μυστήριον αὐτοῦ γνωστὸν αὐτῶ γεγονέναι, καὶ τὰ ἐν τῇ Διαθήκῃ αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστιν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, περιεχόμενα μυστήρια.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντός πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκспаσει ἐκ παρίδος τοὺς πόδας μου. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενῆς καὶ πτωχὸς εἰμι ἐγώ. Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν, ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαθέ με. Οὐ διὰ τὰ κατορθώματα ὡσπερ ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν αὐτῶ· οἶδα γάρ, ὅτι, πάντα ποιήσας τὰ παρ' ἐμαυτοῦ, ἐτι τοῦ σου ἐλέους δέομαι. Διὸ ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με. Σύνοιδα γάρ ἐμαυτῶ πτωχῶ καὶ ἀδοθιήτῳ καὶ μὴ ἐπαρκούντι πρῶ; σωτηρίαν. Ἰδὼν τέ ἐστι πάντων τῶν θεοφιλῶν τὸ ἐαυτοὺς κακοῦν ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, καὶ διωγοῖς· ἀλλ' οὐ καὶ ἀγνοοῦσι τὸ τούτων τέλος· διὸ τυχεῖν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἱκετεύουσι λέγοντες· Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαθέ με· ὡς ἂν διελθόντες τὰς τοῦ βίου ἀνάγκας, τὰς δὲ συμφορὰς καὶ τὰς περιστάσεις, εἰπεῖν ποτε δυνηθεῖεν· Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφερ πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου καὶ ρύσαι με· μὴ κατασχυρθεῖν, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ σπουδάζεται, τὰ δὲ παρὰ σοῦ τυχεῖν ἀξιώ. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐμαυτὸν κολάζω, καὶ ὡσπερ δίκην εἰσπραττόμενος ὦν πρότερον ἐπλημμέλησα, ἐμαυτὸν τιμωροῦμαι, ταπεινῶν ἐμαυτὸν ἐν κόποις καὶ πόνοις· σὺ δὲ, ὁ Θεὸς, οἶά τις ἀγωνοθέτης, τὸν ἐμὸν ἀγῶνα θεωρῶν καὶ τοὺς ἐμούς καμάτους, δίδου τὴν ἀφῃσιν τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ συγχώρει ὅσα πώποτε διεπραξάμην ἐν ἀμαρτίαις. Ἀλλὰ καὶ θεασάμενος τοὺς ἐμούς ἐχθροὺς ὅποσοι ὄντες ἐπεβούλευον, καὶ ὡς μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με, φύλαξέ γενοῦ τῆς ἐμῆς ψυχῆς,

¹⁰ Psal. LXX, 12.

(1) Hebraica sunt $\text{פטר} \text{רד}$, a Theodoro autem lectio Symnachi sic affertur, μυστήριον Κυρίου. Quæ pariter Theodotionis esse ibidem fertur.

A cætera? Semen porro ejus, quod in terram jecit dum in ea versaretur, multos hæreditate accipiet, quibus causa salutis evadet. Semen vero quodnam esse dixeris, nisi doctrinam, sermones, scripta et homines qui secundum Deum ipsi nati atque ab eo instituti sunt? Qui numero pæne infiniti, post ipsius in bonis adeptam requiem, utpote ex bono orti semine, ac divina illa utilique sibi prosapia progeniti, hæreditatem a Deo consequentur.

VERS. 14. *Firmamentum est Dominus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis.* Aquila, *secretum Domini*, edidit; Symmachus, *colloquium Domini*; Theodotio et Quinta editio, *mysterium Domini*: inde enim ille superius memoratus qui timet Dominum, ad tantam felicitatem pervenit, quia colloquium Domini, secretum ac mysterium ejus, notum ipsi erat, nota item ea quæ in Testamento ejus, id est, in divinis Scripturis continentur mysteria.

VERS. 15-17. *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. Respice in me et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me.* Non ob recte facta opera quasi debitam salutem mihi postulo; novi enim me, quamvis omnia pro facultate egerim, tuo tamen egere auxilio. Quamobrem *respice in me, et miserere mei.* Nam me pauperem, nulla fultum ope, ac saluti mihi procurandæ imparem scio. Proprium autem omnibus piis ac Deo amicis viris est, sese ærumnis affligere, in necessitatibus, in angustiis, in persecutionibus versari; sed qui sit eorum finis non ignorant: quare illius assequendi ergo Deo supplicant his verbis, *de necessitatibus meis erue me; ut, superatis vitæ necessitatibus, calamitatibus, ærumnis, dicere aliquando possint: Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium* ¹⁰.

VERS. 18-20. *Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea. Respice inimicos meos quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. Custodi animam meam et erue me: non erubescam quoniam speravi in te.* Quod ad me spectat, sollicitudinem mei gero; sed opem imploro tuam. Ego quidem memetipsum castigo, et quasi supplicium de pristinis delictis sumens, ulciscor meipsum, me abjectum laboribus atque ærumnis constituo. Tu vero, Deus, ceu quis certaminum præfectus, et pugnam et labores meos contemplatus, veniam quæso, scelerum concedito, et quæcunque in peccatis edidi remitto. Sed etiam inimicos meos conspicatus, quot videlicet numero insidias mihi parent, et quod me odio iniquo per-

Nos saniolem lectionem ex mss. omnibus, uno excepto, mutuamur.

sequantur, custos esto animæ meæ, et ab inimicorum insidiis erue me. His porro gestis, talibusque precibus emissis, ne confundar effragito. Cum enim te spem meam constituerim, probe scio ac persuasum habeo, quod spes non confundat.

VERS. 21, 22. *Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.* Hoc a me gestum opus, cum cæteris collatum, permagnum fuit, tibi que Deo acceptum; multis enim exemplum tolerantia, vitæ probæ, pœnitentiæ et confessionis extiti: quapropter innocentes et recti viri mihi ceu glutine conjuncti adhæserunt, meumque consortium expetiverunt; nulla sane alia de causa, quam quia perseverando sustinui, et nihil non perpessus sum, quod te spem meam constituerim. His hæc subnectit, *Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis*: sese scilicet Israellem ob superius memorata gesta nuncupat. Talis enim est quisquis ab animæ suæ conditione Israelis nomen obtinet. Aut alia ratione, cum ita institutus sit, ut non sui solius custodiam gerat, aut sui tantum sollicitus, pro se solo Deum precetur; post rem bene gestam, postquam sua recte composuit, pro universo populo Dei supplicationes emittit, rogatque, ut, quemadmodum se antehac ex ærumnis et angustiis eripere dignatus est, id ipsum agat erga totum Dei populum, qui intelligendi quadam ratione Israel nuncupatur.

PSALMUS DAVID XXV.

VERS. 1. *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, et in Domino sperans non commovebor.* Fortasse quispiam hæc dicta Davidi referens apposite dixerit, ipsum supplices Deo preces effundere pro vita sua. Nam cum sanctus Apostolus dicat: *Oportet primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones*²⁷; ac prædicta in quatuor species distribuerit, par est nos ea quæ in psalmodum libro feruntur mente perpendere, atque indicare quinam eorum obsecrationes, qui orationes, qui postulationes, inaximeque qui gratiarum actiones præferant: quidve aliud ab alio differat, atque ex toto psalmodum libro supra dictorum proprietates seligere; ut, verbi causa, obsecrationes, ex iis psalmis qui invocationes et supplicationes complectuntur, in quibus exstant etiam confessiones; qualis est vigesimus quartus psalmus, qui neque canticum, neque psalmus, neque hymnus, neque simile quidpiam, sed Davidi solum inscribitur. Orationes sunt, quotquot psalmi in titulo orationes dicuntur; cujusmodi est decimus sextus, octogesimus quintus, octogesimus nonus, centesimus primus, centesimus quadragesimus primus. Gratiarum actiones sunt, qui pari ratione ac centesimus secundus conscripti sunt, in quo sic legitur: *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, et cætera.*

καὶ ῥῦσαι με τῆς τῶν πολεμίων ἐπιβουλῆς. Τοσαῦτα δὲ πράξας καὶ τοσαῦτα δεηθείς, μὴ καταίσχυνθῆνο: ἀξιῶ. Σὲ γὰρ ἐλπίδα ἑμαυτοῦ θέμενος, ἀκριβῶς οἶδα καὶ πέπεισμαι, ὅτι ἡ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει.

Ἄκαχοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε. Ἀύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Καὶ τοῦτό μοι πρὸς τοὺς ἄλλοις κατορθώμασι μέγα ὑπέρξε, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ φίλον· πολλοὶς γὰρ ἐγινόμεν ὑπουργημῶς καρτερίας, βίου τε σεμνοῦ καὶ μετανόιας καὶ ἐξομολογήσεως· διὸ ἄκαχοι ἄνδρες καὶ εὐθεῖς συνήπτοντό μοι κολλώμενοι, καὶ συμβιοῦν ἀξιοῦντες, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι ὑπέμεινον καρτερῶν, καὶ πάντα ὑπέφερον, σὲ τὴν ἑμαυτοῦ ἐλπίδα προβεβλημένος. Τούτοις ἅπασιν ἐπιλέγει· *Ἀύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ*· ἦτοι αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξομολογούμενος Ἰσραὴλ ὀνομάζων διὰ τὰ προλεχθέντα αὐτοῦ κατορθώματα· τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ ψυχὴν Ἰσραήλ. Ἡ ἄλλως, διδασκόμενος μὴ ἑαυτὸν μόνον φυλάττειν, μηδὲ αὐτῷ μόνῳ σπουδάζειν, καὶ περὶ μόνου ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ἱκετεύειν· μετὰ δὲ τὸ κατορθῶσαι καὶ εὐτὰ καθ' ἑαυτὸν διαθέσθαι, ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ τοῦ Θεοῦ τὰς παρακλήσεις ἀναπέμπει· ἱκετεύει τε, ἵν' ὡσπερ ἀνωτέρω ἑαυτὸν ἡξίου ῥυθθῆναι ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ θλίψεων, οὕτω καὶ πάντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν κατὰ διάνοιαν Ἰσραὴλ ὀνομαζόμενον.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΕ'.

Κρῖνόν με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀδικίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλλίψων οὐ μὴ σιἀλευθῶ. Ἰδίως ἂν τις ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀναφέρων τοὺς προκειμένους λόγους, εἴποι ἂν ἐντυχίαν αὐτὸν ποιῆσθαι πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τοῦ ἰδίου βίου. Τοῦ γὰρ ἱεροῦ Ἀποστόλου φήσαντος· *Πρῶτον πάντων δεῖ ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεῦξεις, εὐχαριστίας*· καὶ διελόντος τὰ προλεχθέντα εἰς εἴδη τέσσαρα, ἡμᾶς προσήκει τὴν διάνοιαν τοῖς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν ἐμφορομένοις ἐφιστᾶν τὸν νοῦν, ἐπισημαινομένους τίνες μὲν αὐτῶν περιέχουσι δεήσεις, καὶ τίνες προσευχὰς, καὶ τίνες ἐντεῦξεις, καὶ ἐπὶ πᾶσι τίνες εὐχαριστίας· τί τε διαφέρει θάτερον θατέρου, ἀναλέγεσθαι τε ἀπὸ πάσης τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν τὰ ἰδιώματα τῶν ἐρμημένων· οἷον τὰς μὲν δεήσεις ἀπὸ τῶν περιεχόντων παρακλήσεις, καὶ ἱκετηρίας, ἐν αἷς δὲ καὶ ἐξομολογήσεις φέρονται· ὁποῖός ἐστιν ὁ εἰκοστὸς τέταρτος ψαλμὸς, οὔτε ὥδῃ, οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς τῷ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένος. Προσευχὰς δὲ εἰσιν, ὅσοι ἐν τῇ προγραφῇ προσευχῶν ἐπιγράφουσιν· οἷον ὁ ἕξ καὶ δέκατος, καὶ ὁ ὄγδοηκοστὸς πέμπτος, καὶ ὁ ὄγδοηκοστὸς ἑννατος, καὶ ἑκατοστὸς πρῶτος, καὶ ἑκατοστὸς τεσσαρακοστὸς πρῶτος. Εὐχαριστίαι δὲ εἰσιν οἱ ὁμοίως ἔχοντες τῷ ἑκατοστῷ δευτέρῳ, ἐν ᾧ εἴρηται· *Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλησθῆναι πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

²⁷ I Tim. II, 1. Vide supra psalm. VII, 4, 5.

Ἐντευξιν δὲ περιέχει ὁ μετὰ χειρας, ἐν ᾗ γέγραπται· **Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ τὰ ἐξῆς.**

Ἐρεῖς οὖν, ἐπειδὴ ὄντως ἤρξατο ὁ Δαυὶδ, ὡς οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες ἐν τοῖς ἑαυτῶν τοῦ βίου κατορθώμασιν εἶχόν τινα πλεονεκτήματα ἐξαιρετα, ἐν οἷς ἕκαστος αὐτῶν ἰδίως διαπρεπῆς γέγονεν· ὅσον ὡς ἐπὶ παραδείγματος, Ἰωσήφ ἐν σωφροσύνῃ, Ἰὼβ τῆς τῶν δεινῶν ὑπομονῇ, Σολομὼν ἐν σοφίᾳ καὶ φρονήσει· Ἀβραὰμ διὰ τῆς πίστεως δεδικαιώσθαι λέγεται· καὶ ἄλλος πάλιν ἐν ἄλλῃ ἀρετῆς ἀγῶνι μεμαρτύρηται διαλάμψας. Τούτοις οὖν ὁμοίως καὶ ὁ Δαυὶδ ἐξείρετον ἀρετὴν κτησάμενος ἀναγέγραπται τὴν ἀνεξικακίαν· δι' ἣν καὶ τὸν Σαοὺλ ἠνεγκε, μυρία κατ' αὐτοῦ δεδρακότα, ἅπερ πρῶως καὶ ἀνεξικάκως ὑπομείνας ἀναγέγραπται. Ἐπεὶ τοίνυν ἐξαιριστος ἦν αὕτη **Β** τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆ, λέγω δὲ ἡ τῆς πραότητος καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἀνεξικακίας, ταῦτα πάντα ὁμοῦ περιλαβὼν ἀκακίαν αὐτὰ ὠνόμασε· καὶ ὡς ἐν τούτῳ μάλιστα τῷ μέρει κατορθώσας, ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐντεύξει φησὶ· **Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.** Ἐπεὶ δὲ μέγα περὶ ἑαυτοῦ ἀπεφῆνατο, ὥσπερ ἐγκαυχησάμενος τῷ ἐξαιρετῷ ἑαυτοῦ κατορθώματι τῆς ἀκακίας ἢ τῆς ἀπλότητος, ἐπιλαμβάνεται αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐπιλέγει ἀναγκαίως ἐξῆς· **Καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζων οὐ μὴ ἀσθενήσω.** Ἀναγκαίως οὖν συνέπλεξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐλπίδι, καὶ ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, ὡς δυναμένου σαλευθῆναι καὶ ἐκτραπῆναι καὶ ἐξασθενῆσαι. Πλὴν οὐδὲν πεισσεσθαι διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα θαρβῶν διεθεδαίουτο· ἦδει γάρ, ὅτι ἡ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου. Ὅτι τὸ ἔλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐστὶ, καὶ ἐτήρησται ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Οὐχ ὡς ἀλαζονεύομενος, οὐδ' ἐπαυρόμενος ἔλεγε τό· **Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου·** ἀλλ' ὡς ἐν εὐχῇ παρακαλῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθαρθῆναι διὰ τῆς πυρώσεως, εἰ δέοιτο καθάρσεως. Παρακαλεῖ τοίνυν δοκιμασθῆναι καὶ πειρασθῆναι τὴν προλεχθεῖσαν αὐτοῦ ἀρετὴν, καθ' ἣν διαπρέψας ἀποδέδεικται, οὐκ ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθὼς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοῦ Θεοῦ ἔλεψ. Οὕτω γοῦν, φησὶ, διὰ παντὸς σὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸν σὸν ἔλεον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, πάντα τὸν ἑμαυτοῦ βίον καὶ πάσας μου τὰς πράξεις ἐπαιδαγώγουν, ὡς εὐαρεστήσαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Οὐ γὰρ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ περιεπάτησα καὶ ἀνεστράφη, μόνῳ τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαι σπουδάζων.

Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πορνευομένων, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω. Εἰ ποὺ τοίνυν συνήρχοντο κατὰ τὸ αὐτὸ ἄνδρες οὐ σπουδαῖοι, οὐδ' ἐπὶ σπουδαίοις πράγμασι συνεδρῶντες, ἐπὶ ματαίοις δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαίοις ποιούμενοι τὴν σύνοδον· τούτους, φησὶν, ἐφυγον, ὥστε μὴ συμπεριπλέκεσθαι αὐτῶν τῇ ματαιότητι, ὡς

A Postulationes continet praesens psalmus, in quo scriptum est: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, etc.*

Dicas igitur quia David eo se modo gerere inceptit, religiosos viros in operibus abs se editis, quodam virtutum genere praecelluisse, in quo quisque ipsorum praecclarus evasit; ut, exempli causa, Joseph continentia, Job patientia in adversis; Salomon sapientia et prudentia; Abraham fide justificatus esse dicitur: et alius iterum alio virtutis certamine emicuisse praedicatur. Similiterque David praecipua quadam virtute, scilicet injuriarum oblivione, emicuisse scripto traditur; qua Saulem patienter tulit, qui sexcentis eum malis affecerat, et haec ipse moderate ac sine indignatione tulisse in Scriptura narratur. Quia igitur haec Davidis praecipua virtus erat, mansuetudo nempe, humilitas, et tolerantia: haec omnia una complectens, innocentiam vocavit. Et utpote qui hac praecipue in parte se praecclare gessisset, in postulatione sua ita Deum compellat: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum.* Quandoquidem magnum de se quiddam pronuntiat, quasi jactabundus de praecclara sua innocentia et simplicitatis virtute, sese reprimat et quasi necessitate inductus adjicit, *et in Domino sperans non commovebor.* Necessario igitur spe in Deum se munivit, seseque incusat, ut qui commoveri, everti, ac infirmari valeat. Verum fidenter se, ob spem in Deum, nihil mali passurum asseverabat: noverat enim spem non confundere, secundum Apostolum ²⁸.

C **VERS. 2, 3.** *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua.* Non quasi jactabundus et elatus animo hoc ait, *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum,* sed quasi in oratione postulando se a Deo igne purgari, si quidem purgatione egeat. Rogat igitur probari et examinari supra memoratam suam virtutem, qua praecclarus commonstratus est; non sibi, sed Dei misericordiae confisus. Ita, inquit, te Deum, tuamque misericordiam praec oculis semper habens, vitam meam universaque opera sic institui, ut complacerem in veritate tua. Neque enim cum simulatione quadam, sed in veritate ambulavi ac versatus sum, unique Deo placere studui.

D **VERS. 4, 5.** *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.* Sicubi una convenirent viri non frugi, neque de bonis operibus consilium agentes, sed de vanis ac non necessariis rebus in coetu suo pertractantes; ab iis, inquit, refugiebam, ut ne talium hominum vanitati commiscerer, *** ut quid praeter divinam legem aggredi

²⁸ Rom. v, 5.

auderent, multo magis ab iis declinabam, erroris una cum iis adeundi viam refugiens. Quod si quando viderem aliquos cœlum agentes, qui non pro vanitate nec pro improbis operibus convenirent, sed pro pravis et impiis dogmatibus in ecclesia congregarentur, hos plusquam supra dictos odio dignos rebam. Aliud vero a supra memoratis hominum genus conspicatus, impiorum videlicet, et qui Deum non nossent, ac qui in errore et idololatria voluerentur, ab iis secedebam; ita ut ne sedere quidem cum iis vellem, nec diu cum iis morari, ne qua mihi ex eorum congressu impietatis contagio hæreret. Quare dico : *et cum impiis non sedebo.*

VERS. 6-8. *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine : ut audiam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia tua. Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ.* In circuitu tabernaculi tui obambulando, hymnos emittebam pro sacrificiis, ut ab hominibus e vicino positus audirentur, ita ut omnes vocem meam te celebrantem, ac enarrantem universa mirabilia tua auscultarent. Nam in hymnis ad tui laudem concinnatis, admiranda gesta tua una complectebam, quæ proavis nostris exhibuisti. Neque duntaxat altare tuum circuibam, sed totam quoque domum tuam dilexi, Domine, maximeque decorem ejus, qui in piis dogmatibus et sermonibus, necnon in divinitus traditis lectionibus spectatur. Decor autem domus Dei fuerit, convenientium ornatus, inculpata vita, multitudinis honestas, concentus et concordia concurrentium. Sed quoniam vel ipsæ domus sedes, ob amoris erga Deum præstantiam, religiosis animis amabiles sunt, etiamsi diversæ sint a tradito domus Dei decore, merito adjecit, *et locum habitationis gloriæ tuæ.*

VERS. 11, 12. *Ego autem in innocentia mea ingressus sum : redime me, Domine, et miserere mei. Pes meus stetit in directo, in ecclesiis benedicam te, Domine.* Quandoquidem igitur qua mensura metimur, remetietur nobis, et in quo judicio judicamus, in eodem judicabimur³⁹; ideo frequenter innocentiam proponit, id est, malorum oblivionem, et tolerantiam mansuetudinemque erga eos qui in seipsum peccaverant, ut parem et ipse pro admissis erratis indulgentiam Dei nanciscatur. Sic precatus, divino sancti et prophetici Spiritus numine afflatus, ita pergit, *pes meus stetit in directo : in ecclesiis benedicam te, Domine.* Vaticinatur enim se, etsi pedibus nonnunquam vacillaverit, ac motus succussusque fuerit, nunquam tamen in his lapsurum, sed constiturum in directo, atque futurum esse ut in ecclesiis benedicat Domino; his prænuntians futuram sui in ecclesiis Dei memoriam :

καὶ παρὰ τὸν θεῖον νόμον τολμᾶν τινα δρᾶν· καὶ τοῦτους ἔτι μᾶλλον ἔφυγον, παραιτούμενος τὴν ἅμα αὐτοῖς εἰς τὴν πλάνην εἰσοδόν. Καὶ εἰ ποτε δὲ ἐώρων ἐκκλησιαζοντάς τινας, καὶ οὐκ ἐπὶ ματαιότητος συνερχομένους, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ παρανόμοις ἔργοις, ἀλλ' ἐπὶ πονηροῖς καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἐν ἐκκλησίᾳ δῆθεν συγχροτουμένους, τοῦτους δὴ μάλιστα παρὰ τοὺς προλεχθέντας μίσους ἀξίους ἡγούμην. Καὶ ἕτερον δὲ τάγμα παρὰ τὰ προλελεγμένα εἰδὼς, τὸ τῶν ἀσεβῶν, τῶν τὸν θεὸν μὴ εἰδόντων, εἰδωλολατρείαις καὶ πλάνῃ καλινδουμένων, ἀνσχώρων αὐτῶν, ὡς μηδὲ βούλεσθαι αὐτοῖς συγκαθέζεσθαι, μηδ' ἐπὶ πολὺ συγχρονίζεῖν, μὴ ἄρα τις ἐξ αὐτῶν γένοιτό μοι μετὰδοσις ἀσεβείας· διὸ φημί· *Καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω.*

B *Νιψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε, τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆς αἰνέσεως, καὶ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.* Κυκλῶν σου τὸ θυσιαστήριον, ὕμνους ἀνέπεμπον ἀντὶ θυσίας, καὶ τὴν ἐμὴν φωνὴν ἀκουσθὴν ἐποίησον τοῖς πλησιάζουσιν, ὥστε πάντας ἀκοῦειν τῆς ἐμῆς φωνῆς αἰνέουσης σε τὸν θεὸν καὶ διηγουμένης πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τοῖς εἰς σὲ ὕμνοις συμπαρελάμβανον τὰς θαυμασίας σου πράξεις, ἃς ἐνεδείξω τοῖς ἡμέτεροις προπάτορσιν. Οὐ μόνον δὲ τὸ θυσιαστήριόν σου ἐκύκλουν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκόν σου ἠγάπησα, Κύριε· καὶ τούτου μάλιστα τὴν εὐπρέπειαν θεωρουμένην ἐν εὐσεβείᾳ δόγμασι καὶ λόγοις, ἐν τε τοῖς θεοπνεύστοις ἀναγνώσμασιν. Εὐπρέπεια δὲ εἴη τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ καὶ ὁ τῶν συνερχομένων κόσμος, ὃ τε βίος ὁ ἀνεπίληπτος καὶ τὸ κόσμιον τοῦ πλήθους, καὶ ἡ ὁμοφροσύνη τῶν συνερχομένων. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ αὐτὸ ἔδαφος δι' ὑπερβολὴν τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ἀγαπητὸν τυγχάνει ταῖς φιλοθεοῖς ψυχαῖς, ἕτερον ὄν παρὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, εἰκότως ἐπιλέγει· *Καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.*

C *Ἐγὼ δὲ ἐν ἀνακλίᾳ μου ἐπορεύθην· λύτρωσάι με, Κύριε, καὶ ἐλέησόν με. Ὁ ποῦς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῆσω σε, Κύριε.* Ἐπεὶ τοίνυν ὃ μέτρω μετροῦμεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, καὶ ἐν ᾧ κρίματι κρίνομεν, κριθησόμεθα, διὰ τοῦτο συνεχῶς τὴν ἀνακλίαν προβάλλεται, τουτέστι τὴν ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς εἰς τῆς ἡμαρτηχότας ἀνεξικακίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτὸς τῆς ἴσης παρὰ τοῦ θεοῦ τύχοι ἀμνηστίας ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ σφάλματι. Καὶ ταῦτα ἰκετεύσας ἐπιθειάζει τῷ ἁγίῳ καὶ προφητικῷ Πνεύματι λέγων ἐξῆς· *Ὁ ποῦς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῆσω σε, Κύριε.* Προφητεύει γὰρ, ὅτι, εἰ καὶ ποτε γέγονεν ἐν τοῖς ποσίν αὐτοῦ σάλος καὶ κλόνος καὶ κίνησις· ἀλλ' οὐ πεσεῖται ἐπὶ τούτοις, στήσεται δὲ ἐν εὐθύτητι, μέλλων ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν θεόν, τὴν διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ μνήμην ἑαυτοῦ προαναφωνήσας· εἰς ἔτι γοῦν καὶ σήμερον καθ'

³⁹ Matth. vii, 2.

δλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς Χριστοῦ ἐκκλησίαις ὁ Δαυὶδ εὐλογεῖ τὸν Κύριον.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΣ΄.

Κύριος φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Καὶ διὰ τοῦτο τί διδάσκει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν; Ὅπως προσήκει τὸν τῷ Θεῷ ἀνακειμένον εὐχαριστεῖν αὐτῷ, καὶ ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν. Περιέχει δὲ ὁ λόγος εὐχαριστιῶν. Εἰκότως τοίνυν οὔτε ψαλμοῦ, οὔτε ᾠδῆς, οὔτε τι τῶν παραπλησίων ἐπιγέγραπται· Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Ὁ μὲν τὴν ψυχὴν ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ καλινδούμενος, οὐκ εἰδώς ὅποι φέρεται καὶ ὅπως προσκόπτει, μυρία κακὰ φοβηθήσεται, ὡς ἂν παντελῶς ἐπισπώμενος· ὅθεν πάντα φόβον ὑπιδόμενος καταπτῆσει, καὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ὁμολογίας ἕξαρνος γίνεται. Ὁ δὲ τῆς ψυχῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τῆς Κυρίου ἐλλάμψεως φωτισθεὶς πρῶτον μὲν ἀπάντων αὐτῶν τὸν αὐτοῦ πρῶμαχον καὶ σωτήρα ὁπίστος τίς ἐστι θεωρεῖ· εἴτ' ἔργῳ παραλαβὼν, ὡς ὁ τῶν ἀπάντων δεσπότης καὶ Κύριος, θυρεὸς αὐτοῦ καὶ ὄπλον ἄμαχον καὶ ὑπερασπιστὴς καθέστηκεν, ἀτρεμεὶς γίνεται, καὶ ἅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς ἀτρεμεῖς ἔχων, καὶ πεφωτισμένος, πάντας τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς, εἴτε τοὺς τὸν Θεὸν ἀγνοοῦντας ἀνθρώπους, εἴτε τὰς ἀοράτους καὶ πονηρὰς δυνάμεις, ἐρήμους ὄραϊ τοῦ τοσοῦτου σωτήρος καὶ βοηθοῦ, καὶ ὡς ἦδη πεπτωκότας θεωρεῖ· διὸ πάσης αὐτῶν τῆς ἐπιβουλῆς καταγελάθρασων τῷ ἑαυτοῦ ὑπερμάχῳ· διὸ φησιν· Εἰ μὲν μὴ μοι ὁ τοσοῦτος παρῆν βοηθός, φωτίζων μου τὴν ψυχὴν καὶ ὑπερασπίζων μου τῆς ζωῆς, εἰκότως ἐφοβήθην ἂν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας, τοὺς τε ὑπὸ τούτων ἐνεργουμένους, καὶ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀθλητῶν ἐπανισταμένους. Ἰκανοὶ γὰρ ἦσαν οὗτοι θορυβῆσαι τὴν ψυχὴν μου μὴ πεφωτισμένην· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων δεσπότης, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, φωτισμός τυγχάνει, ὁ αὐτὸς δὲ καὶ σωτήρ μου ἐστίν, εἰκότως φησίαιμ' ἂν, *Τίνα φοβηθήσομαι*; Ὑδέναι γὰρ ἐπιστραφήσομαι τῶν τοσοῦτων ἐχθρῶν, οὐδὲ ἀπὸ τίνος τούτων δειλιάσω, θαρσῶν τῷ ὑπερασπιστῇ τῆς ζωῆς μου. Πάλιν δ' ἐνταῦθα τηρήσεις, ὡς τὸ, *Σωτήρ μου*, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῖς χαρακτηρῶσιν Ἑβραϊκοῖς περιέχει, ἐν οἷς ἂν τις τὸν Ἰησοῦν γράψαιεν.

Ὁ δὲ ταῦτα λέγων διδάσκει ὅποῖον πειραθεὶς τοῦ ἑαυτοῦ σωτήρος, τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς καταγέλασε· διὸ φησιν· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλιβόντες καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν*. Οἱ μὲν ἐπέσαν μοι θηρίων ἀτιθάσων δίκην, μονοσχι καταπιεῖν με βουλόμενοι καὶ αὐτάς μου καταμασθῆσθαι τὰς σάρκας. Διὸ λέλεσται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦργους εἰς*

⁴⁰ Ephes. vi, 12.

nam ad hodiernum usque diem per universam terram in ecclesiis Christi David benedic: Domino.

DAVID XXVI.

VERS. 1, 2. Dominus illuminatio mea, et salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? His porro quid Spiritus propheticus docet? Quomodo oporteat hominem Deo addictum ipsi gratias agere, et qualia par-sit ab ipso postulare. Hic sane sermo gratiarum actionem continet. Quare jure ac merito neque psalmus, neque canticum, neque quidpiam simile inscribitur: Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo? Qui in nocte ac tenebris animo volutatur, nescius quo feratur, et in quod impingat, sexcenta mala pertimescit, utpote qui huc illuc penitus trahatur; quare nullum non formidinis genus suspicatus, exhorrescit, atque confessionem Deo abnegat. At qui mentis oculis a Domini splendore illuminatur, primo quidem ac præ omnibus propugnatorem ac Servatorem suum, quantum videlicet sit, contemplatur; deinde vero postquam vel ex ipsis gestis rebus edidicit, universorum Dominum et patronum, clypeum sibi, armaturam inexpugnabilem ac protectorem esse; tunc formidinis expertus, ac utpote mentis oculos intrepidus illuminatosque habens, omnes inimicos suos, sive homines Deum ignorantes, sive invisibiles malignasque potestates, hujusmodi servatore adjutoreque vacuos, aspicit, et quasi jam lapsos intuetur; quare defensori confisus suo quaslibet ipsorum deridet insidias, ideoque ait: Nisi mihi talis adjutor adesset, illuminator animæ, ac protector vitæ, merito reformidare principatus et potestates et mundi rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitia⁴⁰, necnon eos qui hisce interius agitantur, et contra Dei athletas insurgunt. Nam ii tales erant qui animam meam conturbare possent, si non illuminata fuisset; at quoniam ipse universorum Dominus Dei Filius illuminatio mea est, ipseque Servator meus, jure dixerim, *Quem timebo?* Ex tot quippe inimicis ne unum quidem pertimescam, neque aliquem eorum reformidabo, protectori vitæ meæ confisus. Hic iterum observes velim, illud, *Salvator meus*, in Hebraico exemplari, Salvatoris nostri Jesu Christi nomen, ipsissimis characteribus Hebraicis exprimere, quæis nomen *Jesus* describitur.

Qui hæc loquitur, enarrat qualem servatorem expertus inimicorum insidias deriserit, quamobrem ait: *Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas; qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*. Illi quidem instar ferarum intractabilium me adorati sunt, tantum non aggressi ut devorarent et ipsas carnes comederent. Quare apud Symmachum dicitur: *Dum appropinquant mihi facinorosi, ut devorent carnes meas,*

Verum qui talia contra me machinati sunt, cum jam proximi carnibus meis instarent, nescio quo pacto quæ in me perpetrare meditati fuerant, ea ipsa perpassi sunt. Nam me, inquit, contra eos nihil aggreddente, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. Enimvero, ut aperte liquet, lucis meæ servatorisque mei arcana divinaque virtute debellati et depulsi sunt, ut una ego ab insidiis eorum eriperer; nihilque damni acciperem, et illis quoque utilitatis quidpiam obveniret; ac debilitata eorumdem nequicia, id saltem lucri perciperent, ut ne ob illatum mihi detrimentum, eorum improbitas accresceret. In quibusdam exemplaribus inscribitur: *Psalmus Davidis priusquam liniretur.*

VERS. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.* Domini pulchritudo, ac decor voluptasque, in domo Dei conspicitur, videlicet in Ecclesia ejus; idque propter divinitus traditas sacrasque disciplinas, quibus vera inest sermonis pulchritudo, verus decor, in quo vel ipse Deus delectatur ac versatur. Neque a vero aberraveris, si decorem illum dixeris esse temperatam probamque vitam, ac sanctum institutum hominum qui religione ac pietate exornantur.

VERS. 5, 6. *Quoniam abscondit me in tabernaculo: in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. In petra exaltavit me.* Hæc omnia mihi Salvator meus largitus est, dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas. Ipsi namque infirmati sunt et ceciderunt: ego autem in tabernaculo habitans dextera ejus contegebatur, quia scilicet in desertis locis tunc temporis versabar, quod nondum excitata domus Domini esset, neque templum ejus exstaret. Sed ipse protexit me in die malorum, id est, tempore persecutionum et tentationum; non alio in loco, quam in abscondito tabernaculi sui. Hujusce porro dicti interpretationem mutuaberis ex iis quæ Moyses de tabernaculo conscripsit, necnon de tabernaculi intimis partibus, quæ omnibus inaccessæ, Sancta sanctorum vocabantur. Hæc erant abscondita tabernaculi. Sic itaque in tempore tentationum, ipse Dominus et Servator meus protexit me et abscondit in intimis tabernaculi sui: non quod revera ibi me collocaverit, sed in animæ statu sanctificato, et a turbæ frequentia segregato. Et hæc, inquit, mihi obvenere, usquequodum dies malorum perseverarent, secundum illud alio in loco dictum: *Vade, populus meus, intra in cubacula tua, claude januam tuam, absconde modicum ad momentum, donec pertranseat ira Domini* ⁴¹. Sed cum me non semper occultari, neque in abscondito tabernaculi sui latitare vellet, ac solum me utilitatem capere; cumque decrevisset me aliis quoque fru-

Α τὸ καταφαγεῖν τὰς σάρκας μου. Ἄλλ' οἱ ταῦτα κατ' ἐμοῦ διανοηθέντες, καὶ ἤδη πλησίον γενόμενοι τῶν ἐμῶν σαρκῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἄπερ πράξει κατ' ἐμοῦ διανενόηντο, ταῦτα πεπόνθασιν. Αὐτοὶ γάρ, φησὶν, ἠσθένησαν, καὶ ἔπεσαν, οὐδὲν ἐμοῦ κατ' αὐτῶν ἐνηργηκότος· ἀλλὰ δηλαδὴ τοῦ ἐμοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ σωτήρος ἀπορόρητον καὶ θεϊκῆ δύναμει κατ' αὐτῶν στρατευσαμένου καὶ καταβαλόντος αὐτοὺς, ἐν' ἐγὼ τε ῥυσθεῖην τῆς αὐτῶν ἐπιβουλῆς, καὶ μηδὲν βλαβείην, αὐτοὶ τε ὠφεληθεῖεν, τῆς ἐαυτῶν κακίας ἐξασθενήσαντες, κερδάναντες τῷ μὴ τὴν ἐαυτῶν ἀξίησαι μοχθηρίαν διὰ τῆς κατ' ἐμοῦ βλάβης. Ἐν τισὶν ἐπιγέγραπται, *Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ πρὸ τοῦ χρισθῆναι.*

Β *Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ἐκζητήσω· τοῦ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τῆν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ.* Κάλλος Κυρίου καὶ εὐπρέπεια καὶ τερπνότης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, διὰ τῶν θεοπνεύστων καὶ ἱερῶν μαθημάτων, ἐν οἷς τὸ ἀληθινὸν τοῦ λόγου κάλλος, καὶ ἡ ἀληθὴς εὐπρέπεια; ἢ καὶ αὐτὸς ἐπιτέρεται ὁ Θεὸς καὶ ἐμπολιτεύεται. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις εὐπρέπεια λέγων καὶ τὸν σώφρονα καὶ σεμνὸν βίον καὶ πᾶσαν τὴν ἐνάρετον πολιτείαν τῶν ἐν θεοσεβείᾳ διαπρεπόντων.

Γ *Ὅτι ἐκρύψέ με ἐν σκηνῇ· ἐν ἡμέρᾳ κακῶν ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ.* Ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ με. Ταῦτά μοι πάντα παρέσχεν ὁ Σωτὴρ μου ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῖς φαγεῖν τὰς σάρκας μου. Οἱ μὲν γὰρ ἠσθένουν καὶ ἐπιπτον· ἐγὼ δὲ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς, ἐκρυπτόμην ἐν σκηνῇ κατοικῶν, διὰ τὸ ἐν ἐρημίαις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, καὶ μὴ ἔχειν τότε τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, μηδὲ τὸν ναὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐσκέπασέ με ἐν τῇ τῶν κακῶν ἡμέρᾳ, τουτέστιν ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν πειρατηρίων· οὐκ ἀλλαχοῦ που, ἀλλ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ τῶν παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τῆς σκηνῆς ἀναγεγραμμένων, καὶ περὶ τῶν ἐσωτάτων τῆς σκηνῆς τῶν τοῖς πᾶσιν ἀβάτων, ἄπερ ἐκάλουν Ἁγία ἀγίων. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ ἀπόκρυφα τῆς σκηνῆς. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρατηρίων αὐτὸς ἐμὸς Κύριος καὶ Σωτὴρ ἐσκέπασε καὶ ἀπέκρυψέ με ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς αὐτοῦ σκηνῆς· οὐ πάντως ἐν τόπῳ τοίῳ δὴ καταστήσας, ἀλλ' ἐν ψυχῇ καταστάσει ἡγιασμένη καὶ τῆς τῶν πολλῶν κοινότητος ἀποχωρισμένη. Καὶ ταῦτα, φησὶ, περὶ ἐμὲ ἐγένετο, μέχρι καιροῦ τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας, κατὰ τὸ λελεγμένον ἐν ἑτέροις· *Βάδιζε, ὁ λαὸς μου, εἰσελεθε εἰς τὰ ταμεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου.* Ἄλλ' οὐκ εἰς τὸ παντελὲς κρύπτεσθαι με βουλευθεὶς, οὐδ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ λαυθάνειν, καὶ μόνον ὠφελεῖσθαι, χρησιμὸν δὲ καὶ ἕτερον καταστήναι κρίνας, ἐπὶ τέλει τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ

⁴¹ Isa. xxvi, 20.

με. Ἡ πέτρα δὲ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Χριστός. Ἐν γὰρ τῷ αὐτοῦ λόγῳ, καὶ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τῇ σωτηρίῳ ὑψώσε με ὁ πάλαι ἀποκρύψας ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ, καὶ σκεπάσας ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σπηρῆς αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν. Παραγαγὼν γὰρ τὰ κακὰ καὶ τὸν καιρὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν θλιδόντων με πολεμίων, εἰς εὐδιον καὶ εἰρηναῖον λυμένα κατέστησεν, ἀγαγὼν τε εἰς τὸ ἐμφανὲς τὸν πάλαι κρυπταζόμενον, μετέωρον ἐπῆρε καὶ ὑψηλὸν ἔστησεν, ὡς πᾶσιν ὁρᾶσθαι καὶ παρὰ τοῖς πᾶσι δοξάζεσθαι, ἠδρασμένον καὶ τεθεμελιωμένον ἐν τῇ ἀβράγει καὶ ἀφαλεστᾷ αὐτοῦ πέτρᾳ.

Καὶ νῦν ὑψώσε κεφαλὴν μου ἐπ' ἐχθρούς μου. Νοήσεις ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ Ἔως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. Οὕτω γὰρ ἐρεῖς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ διαρκὲς τοῦ χρόνου σημαίνεσθαι. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τὰ νικητήρια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰληφώς, ἀεὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν κεφαλῆς ἀνώτερος γίνεται· οὕτως καὶ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου ἐπαίρεται καὶ ὑψοῦται, καθ' ὅλης τῆς εἰκουμένης ἀδόξοιο καὶ βωόμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὑψοῦται γε ἀληθῶς ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς πάλαι γενομένους αὐτοῦ ἐχθρούς, τὰς ἀοράτους δυνάμεις. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τοῦτον ὑψωθείς τὸν τρόπον, οὐκ ἀργίᾳ ἑαυτὸν ἰδίῳσιν, οὐδὲ ἀπραξίᾳ, πλείονα δὲ σπουδῆν περὶ τῆν τοῦ Θεοῦ λατρείαν εἰσφέρει. Διὸ ἐπιλέγει Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ διὰ φωνῆς καὶ θεολογίας ὕμνων τε καὶ εὐχαριστίας ἀναπεμπόμεναι. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ μελλητικῶς ἐδιδάσκετο λέγειν ὁ τὰ θεῖα παιδευόμενος· Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε· ἐνταῦθα δὲ ὡς ἡδὴ προκύψας καὶ τυχὼν τῆς εὐχῆς τὸ ἀποτελεσμα τῆς ἐπαγγελίας, ἐπάγει λέγων· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σπηρῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆν αἰρέσεως· ἐνταῦθα δὲ· Ἄσω καὶ ψαλῶ τῷ Κυρίῳ.

Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς φωνῆς μου, ἧς ἐκέκραξα· Ἐλέησόν με καὶ εἰσάκουσόν μου. Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου· Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου· τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Ἄντι δὲ τοῦ· Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπών· Σοὶ προσελάλει ἡ καρδία μου· σὲ ἐζήτει τὸ πρόσωπόν μου. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς πρόσωπον τὴν ἀρμόττουσαν θῆαν ἐπέθει. Τοῦτου δὲ καὶ Μωϋσῆς ποτε τυχεῖν ἡξίου λέγων τῷ Θεῷ· Ἴδου εὗρηκα χάριν ἐνώπιόν σου· ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν γνωστῶς ἴδω σε· ὅπως ἀνακεκαλυμμένη προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατασπρίξοιτο. Διὸ φησι· Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω· μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Εἰ γὰρ εἰς ἄκρον τελειότης, καὶ ἡ κατὰ Θεὸν ὑστάτη

actum allaturum esse, exacta die malorum, in *petra exaltavit me. Petra autem*, inquit *Apostolus, erat Christus* ⁴². Nam verbo suo, sapientia et salutari virtute sua exaltavit me, qui olim absconderat in tabernaculo suo, et qui in die malorum protexerat in abscondito tabernaculi sui. Cum enim amovisset mala, et ea quæ tempore inimicorum et hostium me molestantium acciderant, in tranquillo et placido portu me constituit : meque olim latitantem, in conspicuum locum deductum, sublimem erexit, et excelsum statuit, ut omnium conspectui paterem, ab omnibus laudarer, utpote in firmissima et infracta ipsius *petra* positus et fundatus.

Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Perpendas velim qua sententia ab Apostolo dicatur illud : *Donec hodie cognominatur* ⁴³. Nam eadem prorsus ratione in præsentis temporis assiduitatem significari fateberis. Siquidem Dei homo qui victoriae de inimicis partæ præmia accepit, semper inimicorum capiti superior eminet, sic et ipse David usque ad præsens tempus extollitur et exaltatur, per universam terram decantatus omniumque gentium vocibus celebratus, et caput ejus revera exaltatum est super omnes qui quondam inimici ejus fuerant, adversarias nimirum potestates. At homo Dei ea ratione exaltatus, non se ignaviae aut segnitiei tradit, sed majori studio divino cultui incumbit. Quare subjungit, *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis*. Hæc sane erant hostiæ vocibus, divinis eloquiis, hymnis, gratiarum actionibus emissæ. In præcedenti psalmo, vir divinis in rebus institutus hæc de futuro dicere edocebatur : *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine* ⁴⁴ : hic vero, ut qui jam profecerit et precibus promissa consecutus sit, hæc loquitur : *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* : et in superiori etiam psalmo dictum est, *Ut audiam vocem laudis* ⁴⁵ ; hic autem dicitur, *Cantabo et psalmum dicam Domino*.

VERS. 7-10. *Exaudi, Domine, vocem meam, qua clamavi ad te : miserere mei et exaudi me. Tibi dixit cor meum, Exquisivit te facies mea : faciem tuam, Domine, requiram.* Ejus loco, tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea, apertius Symmachus sic interpretatur, tibi loquebatur cor meum, te quærebat vultus meus. Animæ quippe vultus congruentem sibi inspectionem desiderabat. Hoc ipsum Moyses sic Deum alloquens consequi postulabat : *Ecce inveni gratiam in conspectu tuo : ostende mihi teipsum, te scienter videam* ⁴⁶ ; ut revelata facie gloriam Domini intueretur. Quamobrem ait, *faciem tuam, Domine, requiram ; ne avertas faciem tuam a me*. Si enim ad supremum perfectio devenerit, sane ultimus secundum Deum profectus ille fuerit, qui scilicet ad Dei

⁴² I Cor. x, 4. ⁴³ Hebr. iii, 13. ⁴⁴ Psal. xxv, 6. ⁴⁵ ibid. 7. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 13.

vultum deducit, ita ut quis Deo præsens adsit, ejusque deitatis radiis fruatur.

Gnarus autem persæpe Deum ab iis qui vultum ejus sustinere non valent, neque in numero filiorum ejus computantur, avertere se, ac terga iis monstrare, quemadmodum Moysi dixit: *Videbis posteriora mea, vultum autem meum nequaquam inspicies*⁴⁷; ut ne in similem casum incidat is de quo jam sermo, his verbis supplicat obsecratque: *Ne avertas faciem tuam a me: ne declines in ira a servo tuo. Adjutor meus esto, ne abicias me, neque deseras me, Deus Salvator meus. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Ne me servum tuum, quod talia aggressus sim, averseris. Neque enim licet homini carne induto hujusmodi dignationem attingere; quare Moysi dicebas: *Nemo videbit vultum meum, et vivet*⁴⁸. Neque enim mortali vitæ id competere valet, ut vultum contempletur tuum. Quamobrem *adjutor meus esto*, ut postulata consequar. *Ne abicias me*, pro quo Symmachus, *Ne rejicias me*; Aquila vero, *Ne deseras me*, edidit. Deinde adjicit: *Neque deseras me, Deus Salvator meus. Te namque patrocinante ac dexteram porrigente, spes est me bona omnia consecuturum. Quia nullus alius mihi adjutor adest: neque enim aliqua arctior chariorque, quam patris et matris, necessitudo fuerit; ipsi vero dereliquerunt me, quia ab illis omnibus, ut tibi soli Deo vacarem, recessi. Quare tibi gratiam profiteor, quia ab omnibus desertus ac relictus, abs te solo assumptus sum.**

VERS. 11, 12. *Legem pone mihi in via tua: et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos. Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. Cum multoties de se divinus Apostolus hæc declarasset ac dixisset: *Nihil enim minus fui ab iis qui sunt supra modum apostoli*⁴⁹; iis hæc adjicit: *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam*⁵⁰: ac rursus alibi: *Castigo corpus meum, et in servitutum redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*⁵¹. Nam quantum ad hominum comparationem æstimationemque pertinebat, se profecisse ac humanam perfectionem attigisse sibi conscius erat; quantum autem ad rei veritatem, se in multis deficere sciebat, ob idque sese imperfectum fatebatur. Eadem prorsus mente, is qui in præsentis loquitur, videtur mihi debitas Deo de præteritis bonis gratias retulisse, ac, utpote homo, infirmitatis humanæ lapsum suspicatus esse. Quapropter de futuro Deum rogabat, ut ipse sibi legislator esset. Neque enim mihi, inquit, sunt legalia Moysis satis. Lex quippe illa, non justus, sed iniquis et inobsequentibus, impiis*

⁴⁷ Exod. xxxiii, 23. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ II Cor. xii, 11.

προκοπή αὐτῆ ἄν γένοιτο, ἢ ἐπὶ τὸ πρόσωπον Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς παρεστάναι αὐτῷ καὶ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπολαύειν.

Εἰδὼς δὲ, ὅτι πολλάκις ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν μὴ χωρῶν τῶν τὸ αὐτοῦ πρόσωπον μὴ δὲ ἐξῶν (sic) [ἐξελῶν] αὐτοῦ ὄντων, ἀποστρέφει ἑαυτὸν, τὰ νῦτα ἑαυτοῦ δεικνύς, ὡσπερ οὖν τῷ Μωϋσεὶ ἔλεγεν· Ὅψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι· Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθοι ὁ διὰ τῶν προκειμένων δηλούμενος, ἵκετεύει καὶ δέεται λέγων· Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐκκλίῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου. Βοηθός μου γενεῖ, μὴ ἀποσκορακίσῃς με, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτήρ μου. Ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπέ με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου. Μὴ, ὅτι τοιαῦτα τετόλμηκα, ἀποστράφῃς με τὸν δούλον σου. Οὐ γὰρ ἐφείται ἀνθρώπῳ σάρκα περιβεβλημένη τῶν τοιούτων ἀξιοῦσθαι διὰ ἔλεγες τῷ Μωϋσεὶ· Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ἄδυναται γὰρ ἡ θνητὴ ζωὴ πρὸς τὴν θέαν τοῦ προσώπου σου· διὰ μᾶλλον βοηθός μοι γενεῖ πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἡτημένων. Μὴ ἀποσκορακίσῃς με· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Μὴ ἀποβρίψῃς με, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Μὴ ἐάσῃς με. Εἴτ' ἐπιλέγει· Καὶ μὴ ἐγκαταλείπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτήρ μου. Σοῦ γὰρ ἀντιλαμβάνομένου, καὶ δεξιάν ὀρέγοντος, πάντων ἐλπίς τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν. Ἐπεὶ μηδεὶς ἕτερός μοι πάρεστι βοηθός· τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναγκῶν οὐδεὶς ἄν γένοιτο πατήρ καὶ μητὴρ μᾶλλον προσφιλές· οὗτοι δὲ αὐτοὶ καταλελοιπασί με διὰ τὸ πάντων αὐτῶν ἀνακεχωρηκέαι, καὶ σοὶ μόνῳ σχολάζειν τῷ Θεῷ. Ὅθεν καὶ χάριν ὁμολογῶ, ὅτι πάντων ἔρημος καὶ καταλειφθεὶς ὑπὸ σοῦ προσελήφθην.

Νομοθέτησόν με ἐν τῇ δόξῃ σου, καὶ ὁδήγησόν με ἐν τριβῇ ὁδοῦ. ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν μου. Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς θλιβόντων με, ὅτι ἐπαπέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἑαυτῇ. Πολλάκις περὶ ἑαυτοῦ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάξας καὶ εἰπών· Οὐδὲν γὰρ ὑστέρηκα τῶν ὑπὲρ λαῶν ἀποστόλων· τούτοις ἐπήγε λέγων· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελειώμαι· διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ· μήπως, ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Ὅσον μὲν γὰρ ὡς πρὸς ἀνθρώπων σύγκρισιν, συνήδει ἑαυτῷ προκοποφῶτι, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις τελειότητα ἀνειληφότι· ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ ἀληθεῖ, ἐν πολλοῖς ἑαυτὸν ὑστερεῖν ἐγίνωσκεν, ἀτελῆ τε εἶναι ἑαυτὸν διὰ τοῦθ' ὁμολογεῖ. Ταύτη μὲν δοκεῖ τῇ διανοίᾳ καὶ ὁ τὰ προκείμενα διεξελεθῶν περὶ μὲν τῶν παρωχηκότων τὴν πρέπουσαν εὐχαριστίαν ἀποδεδωκέαι τῷ Θεῷ, οἷα δὲ ἄνθρωπος τὸν δλισθόν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑφορᾶσθαι. Διὸ περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου παρεκάλει τὸν Θεόν, ὅπως αὐτὸς αὐτῷ γένοιτο νομοθέτης. Οὐ γὰρ ἀπαρκεῖ μοι, φησί, τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα· δικαίους γὰρ ὁ νόμος ἐκείνος οὐ νενομοθέτητο, ἀλλ' ἀνόμοις καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς καὶ τοῖς παραπλησίσι. Τούτοις

⁵⁰ Philipp. iii, 12. ⁵¹ I Cor. ix, 27.

γάρ ὁ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει, κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν διαταττόμενος. Ἐγὼ δέ, φησίν, οὐ τῆ Μωϋσέως νομοθεσίᾳ ὑποβέβληκα ἐμαυτόν. Διὸ οὐδὲ τὴν διὰ ζῶων σφαγῆς θυσίαν ἐπηγγειλάμην, ἀλλὰ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ, καινότερον τρόπον ἢ κατὰ τὰ Μωϋσεύως νόμιμα. Διόπερ ἀξιώ καινῆς νομοθεσίας παρὰ σοῦ τυχεῖν. Αὐτὸς οὖν τὴν σὴν ὁδὸν ἐπίδειξόν μοι ἢ φωτισσον, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Μὴ μόνον δὲ ὑποδείξης μηδὲ νομοθετήσης μοι, ὦ Κύριε, ἀλλὰ καὶ ὁδήγησόν με ἐν τρίβῳ εὐθείᾳ, πρὸς τὸ μὴ προσκῶψαι πρὸς λίθον τὸν πῶδα μου, *ἐνεκεν τῶν ἐχθρῶν μου*. Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχᾶς θλιβόντων με. Δι' ὁμαλῆς γὰρ ἰδοῦ καὶ εἰρηνικῆς ὁπως διαγάγῃς με ἀξιώ τὸν τῆς ζωῆς μου χρόνον. Οὐ γὰρ μόνον πολέμιοι τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ συκοφάνται ἄδικοι καὶ ψευδομάρτυρες, καὶ πάντα τὰ ἐχθρῶν πράττοντες. Τότε δὲ ἀληθῶς ἐαυτῇ ψεύδεται ἡ ἀδικία, ὅταν μὴ κατὰ πραγμάτων φέρεται, μηδὲ κατισχύη τῶν ψευδομαρτυρουμένων.

Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. Μήποτε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνωτέρω αἰτησιν ἀναπέμπτει ἀγαθὰ Κυρίου λέγων τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον πρόσωπον αὐτοῦ, περὶ οὗ ἔφασκε· *τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ*. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Ἐπίστευσα τοῦ ἰδεῖν ἐν ἀγαθῷ Κυρίου κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπίστευον ἰδεῖν τὴν ἀγαθοσύνην Κυρίου*. Ἄλλ' ἔφεται γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἀγαθὰ Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ περιγεῖν τόπῳ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ τῶν θνητῶν χωρῶν, ἀλλ' ἐν γῆ ζώντων, ἦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπηγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΖ'.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἐπ' ἐμοί, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαλνουσιν εἰς λάκκον. Οὐκ ἐπιλελησμένοι τῶν ἐμπροσθεν ἡμῖν λελεγμένων περὶ τῶν ἀνευ τινὸς προσθήκης ἐπιγεγραμμένων τῷ Δαυὶδ, ἢ τοῦ Δαυὶδ, προσθήσομεν ἐκείνοις ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν παράδοσιν. Φασὶ τοίνυν Ἑβραῖων παῖδες ἐπὶ τῶν τοιαύτην ἐχόντων γραφῆν, δεῖν ἀνατρέχειν ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω, καὶ σκοπεῖν ὁποῖος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ προτεταγμένος ψαλμὸς τῶν μετὰ ταῦτα, ἥτοι παντελῶς ἀνεπιγράφων, ἢ τῷ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένων καὶ μαθόντες ἐξ ἐκείνου τὴν προγραφῆν, ἐφαρμόζειν αὐτῇ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συνημμένων τὴν διάνοισιν. Ὁ μὲν οὖν μετὰ χεῖρας, κζ' ὢν, ταύτην ἔχει τὴν προγραφῆν, καὶ ὁ κς' καὶ ὁ κε' καὶ ὁ κδ'· ἀλλ' ὁ κγ' ψαλμὸς ἦν τῷ Δαυὶδ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κδ'. Οὐκοῦν ἀκόλουθόν ἐστι, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν παράδοσιν, καὶ τοὺς ἐφεξῆς πάντας ψαλμοὺς εἶναι ὑπολαμβάνειν, ὡς, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἠγεῖσθαι εἶναι ψαλμὸν, περιέχοντα δέσην.

Τοῦτο γὰρ παρῆσθαι αὐτὸς προῖων καὶ λέγων· *Εἰσακούσον τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ*

⁹⁹ Matth. v, 4.

et peccatoribus iisque similibus data est. Istit quippe Moyses legem ferebat, ad duritiem cordis eorum accomodatam. At ego, inquit, non me Moysis legibus subdidi. Quare non cruentum sacrificium, sed hostiam jubilationis pollicitus sum, novo ac longe diverso a Moysis legalibus ritu. Ideo novis abs te postulo leges. Tu ipse, quaero, viam ostendas mihi; aut illumina, secundum Aquilam. Neque solum ostendas ac legem ponas mihi, Domine, sed etiam dirige me in semita recta, ut ne offendam ad lapidem pede meo, propter inimicos meos: ne tradideris me in animas tribulantium me. Per planam ac pacificam viam me tempore vitae meae deducas postulo. Non solum enim inimici, sed etiam iniqui sycophantæ et falsi testes instant, qui omnia hostili more mecum agunt. Tunc porro sibi vere mentitur iniquitas, quando res ipsi non bene cedunt, neque falsa testimonia prævalent.

VERS. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Num ad superiorem postulationem remittit, ac bona Domini vocitat vultum Domini supra memoratum, de quo ait: *Vultum tuum, Domine, requiram. Ne avertas faciem tuam a me?* Quare secundum Aquilam dicitur: *Credidi me visurum in bono Domini*; secundum vero Symmachum: *Credebam videre bonitatem Domini*. Sed videbit Domini vultum et bona Domini, non in terreno loco, sed neque in motuorum regione, sed in terra viventium, quam pollicitus est Salvator his verbis: *Reati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*⁹⁹.

IPSI DAVID XXVII.

VERS. 1, 2. *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum*. Eorum quæ superius diximus de psalmis qui sine additamento Davidi, sive Davidis inscribuntur, non immemores, illis in præsentem traditionem, quæ ad nos usque pervenit; adiciemus (1). Sic aiunt itaque Hebræi de psalmis qui talem præferunt inscriptionem, oportere ad superiores recurrere, atque observare, quoniam esset psalmus qui præiret aliis subsequentibus, sive nullam prorsus inscriptionem ferentibus, sive Davidi inscriptis, atque accepta ab illo psalmo inscriptione, sententiam subsequentium psalmodum ipsi accommodari oportere. Præsens itaque psalmus qui xxvii est, istam habet inscriptionem, pariterque xxvi, xxv et xxiv: sed xxiii psalmus erat Davidi inscriptus, similiterque xxii, unde secundum Hebraicam traditionem consequens est, reliquos omnes pro psalmis ad eandem rationem reputandos esse, ac præsentem similiter psalmum supplicationes complectentem.

Illud per se declarat vel ipse psalmus, dum in sequentibus sic habet: *Exaudi vocem deprecationis*

(1) In opusculo Origenis a nobis propediem edendo, quod ab Hieronymo laudatur, hæc ipsa Hebræorum traditio affertur.

meæ dum oro ad te. Quam vero mentem deprecationis series præferat, age accurate perpendamus. Clamare se dicit ad Dominum, atque illum ut proprium sibi Deum invocare. Tu enim, ait, dignatus es nuncupari Deus meus, ut promissionem illam sanctis viris datam assereres : *Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* ⁵². *Excipe deprecationem meam, et ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.* Hæc dicebat in certamine constitutus : ne iis qui post mortalis hujusce vitæ exitum in mortis lacum descendunt, similis fieret. Etiamsi enim in superiori psalmo dixerit : *Credo videre bona Domini in terra viventium* ⁵³; attamen ut homo adhuc carne circumdatus, ob vitæ debilitatem ac volubilitatem decertabat. Siquidem et ipse Apostolus decertabat, ne aliis prædicans ipse reprobis inveniretur ⁵⁴. Lacum autem solent divini libri nuncupare animarum domicilium in inferno, ut vocare consueverunt. Quod etiam ipse David declarat, dum non longe hinc in *xxix* psalmo talia fati : *Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me : Domine, eduxisti ex inferno animam meam ; salvasti me a descendentibus in lacum.* Viden' quomodo eodem in loco infernum et lacum una copulavit? Sed in præsentī quidem psalmo clamorem ad Deum emittit, rogans non assimilari descendentibus in lacum; at in nono et vigesimo orationem sibi bene cessisse testificatur, sic aiens : *Domine, clamavi ad te, et sanasti me ; salvasti me a descendentibus in lacum* ⁵⁵. Opportune autem lacus dicitur animarum in inferno domicilium. Quemadmodum enim lacus receptaculum est aquarum desuper ac e sublimi istuc decidentium, sic et mortis regio, cui non:en infernus, eas quæ a supernis ex humana vita istuc decidunt animas excipiens, jure lacus appellatur. Rogat itaque ut ne in memoratum lacum una cum aliis detrahat. Et hoc sane mihi continget, ait, si reliquis hominibus similis evadam qui abs te non exaudiuntur, quod est aversionis et odii tui signum. Loco autem hujus, *ne sileas a me*, Symmachus, *ne taceas ex me*, habet; ne forte te procul me quiescente, similis sim descendentibus in lacum.

VERS. 5. *Quoniam non intellexerunt opera Domini, et in opera manuum ejus, destrues illos, et non ædificabis eos.* Opera Domini dixeris conditarum omnium rerum substantiam, quam ex non exstantibus ad existentiam deduxit universorum opifex Deus : opera autem manuum ejus, rerum factarum administrationem, qua prospicit ac dispensat, Providentiæ suæ virtutibus ceu manibus omnia gubernans.

VERS. 6, 7. *Benedictus Deus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. Dominus adjutor meus et protector meus : in ipso speravit cor meum, et adju-*

δέσσειν με πρὸς σέ. Τίνα δὲ διάνοιαν περιέχει ὁ τῆς δεήσεως λόγος, φέρε κατανοήσωμεν. Βοῶν γὰρ πρὸς Κύριον, ἐπικαλεῖσθαι τε αὐτὸν ὡς ἴδιον αὐτοῦ Θεόν. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ καταξιώσας ἐμὸς χρηματῖσαι Θεός, καθ' ἣν περιποιῆσαι πρὸς τοὺς ἁγίους ἐπαγγελίαν εἰπὼν· *Καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.* Παράδεξαι μου τὴν δέησιν. *Καὶ μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.* Ταῦτα δ' ἔφασκεν ἐν ἀγωνίᾳ καθεστώς· μὴ πη ἄρα τοῖς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ θνητοῦ βίου καταβαίνουσιν εἰς τὸν τοῦ θανάτου λάκκον παρομοιωθεῖν. Εἰ γὰρ τὰ μάλιστα ἐν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγε ψαλμῷ· *Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων· ἀλλ' ὅμως ὡς ἄνθρωπος, ἔτι σάρκα περιλείμενος, ἡγωνία διὰ τὸ σαθρὸν καὶ εὐμετάβολον τοῦ βίου.* Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἡγωνία, μήπως, ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Λάκκον δὲ εἰώθασιν οἱ θεῖοι λόγοι ὀνομάζειν τὸ τῶν ψυχῶν οἰκητήριον τὸ ἐν τῷ καλουμένῳ ἄδῃ· ὃ δὴ παρίστησιν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ οὐκ εἰς μακρὰν ἐν τῷ κτ' ψαλμῷ λέγων· *Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἰάσω με· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἔδου τὴν ψυχὴν μου· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Ὅρξῃ ὅπως τὸν ἄδῃ καὶ τὸν λάκκον ἐν ταύτῃ διὰ τούτων συνήψεν; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ μετὰ χειρᾶς βοᾶς πρὸς τὸν Θεὸν ἀφίησιν, παρακαλῶν μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· ἐν δὲ τῷ ἐνάτῳ καὶ εἰκοστῷ κατωρθῶσθαι αὐτῷ τὰ τῆς εὐχῆς διδάσκει λέγων· *Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἰάσω με· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Προσφυσῶς δὲ λάκκος ὠνόμασται τὸ ἐν τῷ ἄδῃ τῶν ψυχῶν οἰκητήριον. Ὡς γὰρ ὁ λάκκος δοχεῖόν ἐστι τῶν ἄνωθεν καὶ ἐξ ὕψους εἰς αὐτὸν καταφερομένων ὕδατων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τοῦ θανάτου χώρος, ὁ καλούμενος ἄδῃς τὰς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου εἰς αὐτὸν καταφερομένης ψυχᾶς ὑποδεχόμενος, προσφυσῶς λάκκος ὠνόμασται. Παρακαλεῖ τοίνυν μὴ συνελκυσθῆναι εἰς τὸν δεδηλωμένον λάκκον. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, εἰ ὅμοιος γενοίμην τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις τοῖς μὴ εἰσακουσμένοις ὑπὸ σοῦ· ὃ δὴ σημείον τυγχάνει τῆς σῆς ἀποστροφῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, ὁ Σύμμαχος, μὴ σιγήσης ἐξ ἐμοῦ*, φησὶ· μήποτε, ἡσυχάσαντός σου ἀποθὲν μου, ὁμοιωθῶ τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, κατελείψαυτο, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς. Ἔργα δὲ Κυρίου εἰποὶς ἂν τὴν τῶν γεννητῶν πάντων ὑπόστασιν, καθ' ἣν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι· τὰ πάντα παρήγαγεν ὁ τῶν πάντων ποιητὴς Θεός· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὴν τῶν γενομένων διοίκησιν, καθ' ἣν προνοεῖ καὶ διέπει· ὥσπερ εἰ χερσὶ ταῖς ἐαυτοῦ προνοητικαῖς δυνάμεις διακυβερῶν τὰ πάντα.

Εὐλογητός ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλκε σε τῆς σιωπῆς τῆς δεήσεώς μου. Κύριος βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου· ἐπ' αὐτῷ ἤπισεν ἡ καρδία μου

⁵² Jer. vii, 23. ⁵³ Psal. xxvi, 15. ⁵⁴ I Cor. ix, 27. ⁵⁵ Psal. xxiv, 4.

καὶ ἐδοθηθήνην. Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου, καὶ ἐκ
 Θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. Ὁ ἀψευδὴς
 Θεὸς, πιστούμενος ἑαυτοῦ τὰς ὑποσχέσεις, δι' ὧν
 ἐπήγγελται λέγων· Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἴδού
 πάρεμι· ὡς ἐγγὺς ἐστὼς τῶν καθαρῶς αὐτὸν ἐπικα-
 λουμένων, καὶ ὡς οὐ πύβῳ τυγχάνων τοῦ τὰ πρα-
 χθέντα [προλεχθέντα] δεηθέντος, ἐπήκοον ἑαυτὸν
 παρέσχε ταῖς προλεχθείσαις ἱκετηρίαις. Εἶθ' ὡσπερ
 σημείον δίδωσι διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τῆ
 τοῦ δεηθέντος ψυχῆ, περὶ τοῦ εἰσχοῦσθαι αὐτήν. Ἡ
 δέ, συναισθημένη, μεταβάλλει μὲν τὰς ἱκετηρίους
 φωνὰς εἰς εὐχαριστίαν, ἐγνωκέναι δὲ ὁμολογεῖ τὴν
 γενομένην αὐτῇ εὐεργεσίαν· διό φησιν· *Εὐλογητὸς
 Κύριος, ὅτι ἐσῆκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεησέως
 μου· Κύριος βοηθός μου καὶ ὑπασπιστής μου,
 ἐκ' αὐτῷ ἠλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθηθή-
 νην.* Συνήθετο γὰρ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἐκταθείσης
 μέχρις αὐτῆς καὶ ἀντιλαμβανομένης αὐτῆς πρὸς τὸ
 μὴ καθελκυσθῆναι εἰς τὸν δηλωθέντα λάκκον. Ἐξ
 ὑπερβαλλούσης δὲ χαρᾶς ὁ προφήτης οὐ τὴν ψυχὴν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν σὰρκα αὐτοῦ φησι γεγηθέναι καὶ
 ἀνανεῶσθαι διὰ τὴν καὶ αὐτῷ σώματι ἐπηγγελμένην
 ἀγαθὴν ἐλπίδα κατὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· διὸ
 ἐπιλέγει· *Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου·* οἷς ἐπισυν-
 ἄπτει· *Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ·*
 ἕπερ ὁμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τῷ· *Ἐκουσῶς θύσω σοι.*
 Ἄντι δὲ τοῦ, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου,* ὁ μὲν
 Σύμμαχος, *ἀνθήσει, φησίν, ἡ καρδία μου·* ὁ δὲ
 Ἀκύλας, *ἐγαυριάσατο ἡ καρδία μου·* ὁ δὲ Θεοδο-
 ρίων, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ καρδία μου·* ἡ δὲ πέμπτη
 ἕδοσις, *ἐκρατύνθη ἡ καρδία μου.* Καὶ πάλιν ἀντι-
 πῶ, *ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ,* ὁ μὲν
 Σύμμαχος· *Καὶ ἐν ὧδαῖς μου ὑμνήσω αὐτὸν,*

*tus sum. Et refloruit caro mea, et ex voluntate mea
 confitebor ei. Deus mendacii expers, ut promissa
 sua confirmet his verbis expressa, Adhuc te loquente
 dicam: Ecce adsum* 66, utpote qui prope sit omnibus
 qui se puro corde invocant, et non procul sit eo qui
 supra dicto ritu supplicat; præmissis deprecationi-
 bus se propitium exhibuit. Deinde vero per pro-
 pheticum spiritum supplicanti animæ ceu signum
 dat, quo se exauditam fuisse noverit. Illa vero hæc
 animadvertens, supplices voces in gratiarum actio-
 nem convertit, ac beneficium sibi collatum agno-
 scere se constitetur. Quamobrem ait, *Benedictus Do-
 minus, quoniam exaudivit vocem deprecationis mee.*
*Dominus adjutor meus et protector meus: in ipso
 speravit cor meum, et adjutus sum.* Sentiebat enim
 dexteram Dei porrectam sibi, patrocínio esse, ut ne
 in memoratum lacum detruderetur. Ex gaudii porro
 vehementia Propheta non animam tantum, sed etiam
 carnem suam gavisam et renovatam esse testifica-
 tur, ob spem illam bonam vel ipsi corpori in re-
 surrectione mortuorum factam; quare subdit, *et
 refloruit caro mea: quibus et adjunxit, et ex volun-
 tate mea confitebor ei.* Quod mihi perquam simile
 videtur huic: *Voluntarie sacrificabo tibi* 67. Loco
 autem dicti illius, *Et refloruit caro mea*, Symma-
 chus, *effloresce, inquit, cor meum; Aquila vero, glo-
 riatum est cor meum; Theodotio, et refloruit cor
 meum; quinta editio, roboratum est cor meum.* Fur-
 sumque illius loco, *ex voluntate mea confitebor ei,*
 Symmachus, *in canticis meis celebrabo ipsum, edi-
 dit; Aquila vero, et a cantico meo confitebor ei.*
 ὁ μὲν Σύμμαχος· *Καὶ ἐν ὧδαῖς μου ὑμνήσω αὐτὸν,*

Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ὑπερ-
 σπιστής τῶν σωτηρίων τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐστί.
 Σφῶς οὖν ἐν τούτοις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 σωζομένων ἐμνημόνευσεν ἡ προφητεία, εὐκαίρως ἐξ
 ἑνὸς τοῦ Δαυὶδ τοῦς πάντας χαρακτηρίσασα. Ὡσπερ
 γὰρ, φησίν, ἐκείνον δεηθέντα ἔσωσεν, οὕτως, φησίν,
 καὶ παντὸς τοῦ ἰδίου λαοῦ κραταίωμα ἔσται.

Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κλη-
 ρονομίαν σου, καὶ ποιμανὸν αὐτούς καὶ ἑπαρον αὐ-
 τούς ἕως τοῦ αἰῶνος. Πῶς δὲ τοῦ Χριστοῦ ἡ κληρονο-
 μία δαίκεται ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· Αἰτησὶ γὰρ,
 φησίν, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
 τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Οὐκ ἂν δὲ
 ἀμάρτοις καὶ τοῖς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ θεοφιλεῖς καὶ
 προφῆτας καὶ δικαίους ἄνδρας τῆς τοῦ Χριστοῦ γε-
 γονέναι κληρονομίας εἰπῶν, καὶ τῶν σωτηρίων αὐ-
 τῷ μετεσχηκέναι. Οὐδὲ γὰρ τὰ πλήθη καὶ τοὺς ἀνα-
 ξίως παραβαλόντας τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προσήκει
 λαὸν ἀποφαίνειν αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ μόνως τοὺς ἀρεσκόν-
 τας αὐτῷ βιοῦντας, περὶ ὧν εἶποι ἄν· *Καὶ ἔσομαι
 αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.* — *Καὶ
 ποιμανὸν αὐτούς, καὶ ἑπαρον ἕως τοῦ αἰῶνος.*
 Ποιμαίνει δὲ αὐτούς ἐνταῦθα, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθεὶς
 ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς φησίν ἐν Ἐυαγγελίῳ· Ὁ ποιμὴν ὁ

*Vers. 8. Dominus fortitudo plebis suæ, et prote-
 ctor salvationum Christi sui est. Illic aperte prophe-
 tia Christum et eos qui illius ope salutem obtineat
 memoravit, opportuneque per unum Davidem uni-
 versos exprimit. Sicut enim, inquit, deprecantem
 ipsum servavit, ita totius sibi proprii populi forti-
 tudo erit.*

*Vers. 9. Salvum fac populum tuum, et benedic
 hæreditati tuæ, et pasce eos et extolle illos usque in
 æternum. Quænam sit Christi hæreditas in secundo
 psalmo declaratur; nam, Postula a me, inquit, et
 dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem
 tuam terminos terræ* 68. Neque a vero aberraveris,
 si religiosos illos in priori populo viros, prophetas,
 et justos, ad Christi hæreditatem pertinuisse dix-
 eris, atque salvationum ejus participes fuisse. Neque
 multitudinem populi, ac eos qui indigne Ecclesiæ
 Dei accesserunt, populum ejus pronuntiare par
 fuit; sed solum eos qui ipsi probatam et placitam
 vitam duxerunt, de quibus ipse dixerit: *Ero illo-
 rum Deus, et ipsi erunt mihi populus* 69.— *Et pasce eos
 et extolle illos usque in æternum.* Hic autem pascit
 illos, qui animam suam pro iis posuit, ut in Evan-
 geliis ait: *Bonus pastor animam suam ponit pro*

66 Isa. 2viii, 9. 67 Psal. liii, 8. 68 Psal. ii, 8. 69 Jerem. vii, 23.

ovibus⁶⁰; ac rursum : *Oves meæ vocem meam audiunt*⁶¹; iterumque : *Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi*⁶². In tempore autem opportuno ipsas in sublime elatas, cœlesti regno donabit.

PSALMUS DAVID XXVIII.

In exitu tabernaculi.

VERS. 1, 2. *Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum. Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus, adorete Dominum in atrio sancto ejus.* His prorsus similia juoad sententiam arbitror ea quæ in nonagesimo quinto psalmo de vocatione gentium feruntur, quæ hoc modo se habent : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino, benedicite Domini ejus, annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam magnus Dominus et laudabilis valde, terribilis est super omnes deos*⁶³. Deinceps ita subsumit : *Afferte Domino gloriam nomini ejus. Tollite hostias et introite in atria ejus, adorete Dominum in aula sancta ejus.* Quibus sane evangelicam gratiam, in omnes totius orbis nationes diffusam, prænuntians, postquam canticum novum, videlicet novi Testamenti, memoravit, deinde præcipit ut afferant Domino gloriam et honorem, et cætera. Hæc autem afferre jubet, non Judæos, sed familias gentium, aut secundum reliquos interpretes, ac Hebraicam veritatem, *cognitiones populorum.* Hæc itaque in quinto et nonagesimo psalmo de gentibus divinitus prænuntiata sunt. In præsentī vero ea ipsa jubentur Domino afferre filii arietum, quos æstimo nihil differre a familiis gentium, aut cognitionibus populorum. Neque enim ipsi arietes hæc Domino afferre jubentur, sed filii arietum. Id vero dico secundum Hebraicam sententiam, in qua neutiquam effertur illud : *Afferte Domino, filii Dei.* Quare hæc in Septuaginta interpretibus obelo notantur, quod neque in Hebraico exemplari, nec apud reliquos interpretes compareant. Quod si omnino Septuaginta interpretum lectio spectanda sit, dico præcipi filiis [Dei] ut afferant Domino, non arietes, sed filios arietum, gloriam et honorem cæteraque his adjuncta. Quæ sane ex comparatione quinti et nonagesimi psalmi, de conversione gentium prænuntiari dixerim.

καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα · ἃ δὴ ἀπὸ τῆς παραθέσεως ἐθνῶν ἀν' ἐπιστροφῆς εἶποιμι ἀν' προφητεύεσθαι.

Neque a scopo deflectemus, si pronuntiaverimus hic per Filios Dei, Salvatoris nostri discipulos apostolosque significari, a quibus liquet factam esse

καλῶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ πάλιν· Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούει· καὶ πάλιν· Ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος· καιρῶ δὲ ἐπιτηδεύω ἐπάρας αὐτοὺς εἰς ὕψος, τῆς οὐρανοῦ βασιλείας καταξιώσει.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΗ'.

Ἐξοδίου σκηρῆς (1).

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ. Τούτοις ἰσοδυναμεῖν ἠγοῦμαι κατὰ τὴν διάνοιαν τὰ ἐν πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως τούτου λελεγμένα τὸν τρόπον
B *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἕσσμα καιρὸν· ἕσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε δρομα αὐτοῦ, εὐαγγελισασθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Ὅτι μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, φοβερὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ. Ἐν οἷς ὁ λόγος, τὴν εὐαγγελικὴν χάριν τὴν εἰς πάντα χυθεῖσαν τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη προεσαγγελισάμενος, καὶ τοῦ καινοῦ ἔσματος, ἠλαθῆ τῆς καινῆς Διαθήκης μνημονεύσας, ἐξῆς προστάττει κομίζειν τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτά τε κομίζειν παρακαλεῖται οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς, καὶ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀκριβείαν, ταῖς συγγενεῖαις τῶν λαῶν. Ταῦτα μένουσιν σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῶν ἐθνῶν ἐθεσπίζετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ὁ λόγος τὰ αὐτὰ τῷ Κυρίῳ προσφέρειν τοῖς υἱοῖς τῶν κριῶν κελεύει· οὗς νομίζω μὴδὲν διαφέρειν τῶν πατριῶν τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν συγγενειῶν τῶν λαῶν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ οἱ κριοὶ προστάττονται προσφέρειν τὰ κεκελευσμένα, ἀλλ' οἱ υἱοὶ τῶν κριῶν. Καὶ ταῦτά (2) φημι· κατὰ τὴν Ἑβραίων ἀνάμνησιν, καθ' ἣν οὐκ ἐκφέρεται τὸ Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. Διὸ καὶ ὠθέλισται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ὡς μὴ κείμενον μῆτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ μῆτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς. Εἰ δὲ χρὴ καὶ εἰς τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα θεωρησῆσαι ἔκδοσιν, φημι τὸν λόγον προστάττειν τοῖς υἱοῖς τοῦ φέρειν τῷ Κυρίῳ οὐ κριοὺς, ἀλλὰ υἱοὺς κριῶν· καὶ δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ πέμπτου καὶ ἐνενηχοστοῦ ψαλμοῦ περὶ τῆς τῶν*

Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοιμεν τοὺς ἐνταῦθα υἱοὺς Θεοῦ λεγομένους τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητὰς καὶ ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστὰς εἶναι ἀποφηνάμενοι,

⁶⁰ Joan. x, 41. ⁶¹ Joan. x, 27. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Psal. xcvi, 1-4.

(1) Hæc, ἐξοδίου σκηρῆς, non leguntur in Hebraico exemplari, neque, Theodoro teste, in Hexaplo ferrebantur. In Chaldaico textu tamen legitur. Alii le-

gunt, ἐξόδου σκηρῆς, quod idipsum significat.

(2) Hæc pluribus explananda in Hexaplorum collectione.

δι' ὧν ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν φαίνεται κατωρθωμένη· Ἄ gentium vocationem. Eos scilicet hic psalmus Ju-
 οἷς ὁ μετὰ χειρας λόγος προστάττει φέρειν τῷ Κυρίῳ
 πρῶτον μὲν ἀπάντων υἱοὺς κριῶν, ἀλλ' οὐ κριούσ·
 ἐπειδὴ περ πρὸς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν ἐλέγετο ἐν
 τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ· Ἄντι τῶν πατέρων
 σου ἐγενηθήσασιν υἱοὶ σου. Τῶν δὲ πατέρων
 λήθην ποιήσασθαι παρεκελεύσατο αὐτῇ ὁ λόγος εἰπῶν·
 Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς
 σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου
 τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ
 κάλλους σου· ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου. Ταῦτα
 γὰρ οὐδὲ πρὸς ἄλλην ἢ πρὸς μόνην τὴν Ἐκκλησίαν
 τοῦ Χριστοῦ ἐλέγετο· παραινούντος αὐτῇ τοῦ θεοῦ
 Πνεύματος λήθην ποιήσασθαι τοῦ προτέρου αὐτῆς
 λαοῦ, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς διὰ τὴν
 πολυθεον πλάνην, καὶ τὴν τῶν πατέρων αὐτῆς δεισι-
 δαιμονίαν. Εἴτ' ἐπειδὴ τῶν πατέρων ἐπιλαθέσθαι
 αὐτῇ παρεκελεύσατο, ἀναγκαιῶς ἐπάγει λέγων·
 Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενηθήσασιν οἱ υἱοὶ σου.
 Τούτους τοὺς υἱοὺς κριῶν διὰ τὸ ἄλογον ἀποκαλεῖ. Εἴτ'
 ἐπιλέγει· Ἐνέγκαιτε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν·
 ὃ δὴ νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς
 μαθητάς παρακελεύσεως, δι' ἧς παραινεῖ λέγων αὐτοῖς·
 Λαμπράτω τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀν-
 θρώπων, ὅπως, βλέποντες τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, δοξάσωσι τὸν
 Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Καὶ τρίτον ἐτι πρὸς τούτους, φέρειν τῷ Κυρίῳ
 προστάττει συμφώνως ὁ μετὰ χειρας ψαλμὸς, καὶ ὁ
 ἐνενηχαστὸς πέμπτος, δόξαν δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Αὐτῷ
 μὲν γὰρ προσφερόμεν δόξαν διὰ δογμάτων ἐβρωμέ-
 των· ἀλλὰ καὶ τιμὴν αὐτῷ προσφερόμεν, πειθαρχ-
 οῦντες προστάγματι λέγοντι· Τιμα τὸν Κύριον
 ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ
 σῶν καρπῶν δικαιοσύνης. Τῷ δὲ ὀνόματι αὐτοῦ
 δόξαν περιάπτομεν, ἐπειδὴ ἀν λάμπη ἡμῶν τὰ ἔργα
 ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὥστε ὁρῶντας αὐτοὺς
 δοξάζειν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.
 Ὅπως δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὸ ἵνομα αὐτοῦ δοξάζεται,
 καὶ ὁ διὰ τοῦ προφήτου παρίστησι λόγος πρὸς τὸ
 Ἰουδαίων ἔθνος ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· Οὐκ
 ἐστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος πα-
 τοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν
 χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι
 δυσμῶν δεδόξασται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι·
 καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνό-
 ματι μου καὶ θυσία καθαρὰ· διότι μέγα τὸ ὄνομά
 μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦντες αὐτό.
 Πρὸς τούτους ἅπασιν οἱ δηλωθέντες υἱοὶ τοῦ Θεοῦ,
 ἢ υἱοὶ τῶν κριῶν κελεύονται προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ
 ἐν αὐτῇ ἀγάτῃ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἔξω τῆς αὐτῆς βούλεται,
 οὐδὲ ἀνακεχωρημένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν αὐτῷ,
 ὁλλ' ἀπαντῶντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ἄντι δὲ
 τοῦ, ἐν αὐτῇ ἀγάτῃ αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐν δια-
 σπρεσίῃ ἡγιασμένῃ, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν
 διασπρεσίᾳ ἀγία. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ λόγος μετὰ
 τοῦ πρέποντος κόσμου, καὶ τῆς τῷ Θεῷ προσφιλοῦς
 τοῦς ἐν ἀγιασμῷ γενομένους καὶ ἐν εὐπρεπέῃ.

Ad hæc tertio, præsens psalmus, cui consonat
 nonagesimus quintus, præcipit asserre Domino glo-
 riam nomini ejus. Ipsi namque, per doctrinam
 sanam, gloriam asserimus; sed et honorem ipsi
 asserimus, si huic ejus præcepto pareamus: *Honora
 Dominum de tuis justis laboribus, et primitias offer
 ipsi de tuis justitiæ fructibus* ⁶⁷. Nomini autem ejus
 gloriam conciliamus, si quando luceant opera nostra
 coram hominibus, ita ut videntes ipsi glorificent
 Patrem nostrum qui in cælis est. Quo pacto autem
 etiam apud gentes nomini ejus gloria referatur,
 hic prophetæ sermo declarat, qui Judaicam gentem
 respicit, et sic habet: *Non est voluntas mea in vo-
 bis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non
 accipiam de manibus vestris; ab ortu enim solis usque
 ad occasum glorificatum est nomen meum in genti-
 bus, et in omni loco thymiana offertur nomini meo,
 et sacrificium mundum. Quia magnum est nomen
 meum in gentibus: et vos pollutistis illud* ⁶⁸. Ad hæc
 omnia ii, qui filii Dei esse declarantur, scilicet filii
 arietum, jubentur adorare Dominum in aula sancta
 ejus. (1) Non vult enim extra aulam, neque in se-
 cessu, aut semotos adorare ipsum; sed accedere
 jubet ad Ecclesiam suam. Loco autem illius, *in aula
 sancta ejus*, Aquila, *in decore sanctificato*; Symma-
 chus vero, *in decore sancto*, edidit. Vult enim nos
 cum debito ornatu, ac Deo dilecta justitia adora-
 tionem peragere, sanctitati prorsus deditos ac de-
 cori.

δικαιοσύνης τὴν προσκύνησιν ποιῆσθαι, ὅλους αὐ-

⁶⁵ Psal. XLIV, 17. ⁶⁶ ibid. 11. ⁶⁷ Matth. v, 16. ⁶⁸ Prov. III, 9. ⁶⁹ Malach. I, 10-12.

(1) Idipsum fere Basilius dixit, qua de re in præfatione videsis.

VERS. 3. *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit; Dominus super aquas multas.* Quia cum in vertice Carmeli aer serenus esset, audiebat vocem aquarum multarum. Ac si quis summam omnia colligat quæ in Veteri Testamento de aquis feruntur, is sane videbit illud: *Spiritus Dei ferebatur super aquam*⁶⁹; et illud: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia*⁷⁰; ea item deprehendit quæ in diluvio gesta sunt, quomodo videlicet, cum omnia aquis submersa essent, solus Noe cum iis qui in arca erant salvus evaserit, ea etiam quæ in Ægypto, et in mari Rubro, et quæ in Jordane, qua ratione filii Israel sicco pede transierint.

VERS. 4. *Vox Domini in virtute.* Nam qui omnia potest in Christo qui se confortat, is præcepta Domini audit, et ea exsequitur. Vox ergo Domini non in debili ac soluta anima, sed in robusta quæ naviter bonum operatur. *Vox Domini in magnificentia.* Non per ea solum, inquit, quæ de aquis dicta nobis sunt, vox Domini declaratur, sed etiam per virtutem et magnificentiam ejus, quam oculis deprehendere potest, quisquis confertim mundum totum quaquaversum, et partes ejus sigillatim contempletur, necnon inenarrabilem magnitudinem, ineffabilem pulchritudinem, ac multa varietate spectabilem, quæ ipsis inest, sapientiam. Quæ nimirum potestatem virtutemque universorum opificis aperte commonstrant. Hinc est quod sermones prophetici Dei scientiam a magnitudine operum ejus mutuati sint. Quamobrem apud Jeremiam dictum est: *Dominus qui fecit terram in fortitudine sua*⁷¹, et cætera.

VERS. 5, 6. *Vox Domini confringentis cedros: et confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libani, et dilectus quemadmodum filius unicornium.* Hoc item modo interpretetur: per vitulum Libani, filium unicornium, videtur Hierosolymam indicare, atque illum pridem dilectum filium unicornium. Nam ex sanctis patribus orti sunt, qui olim unicornes vocitabantur, quia uno Deo veluti cornu sunt usi: qua de re gloriabantur his verbis: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁷². Quorum filii fuere, duces Saron ex circumcissione, sic enim in aliis editionibus vocantur, qua voce principes significantur. Eos comminatione contrivit sua, una cum Hierosolyma quam vitulum et Libanum nuncupat. Id enim aperte Ezechiel propheta significavit his verbis: *Hæc dicit: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habet ut ingrediatur in Libanum, et tulit selecta cedri, summitates frondium tenerarum, et detulit ea in terram Chaldaeorum [Chanaan]*⁷³. Quæ ipse in sequentibus interpretatur dicens: *Cum venerit Rex Babylonis*

Φωνή Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐξέρρηξε· Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Ὅτι, αἰθρίας οὐσης ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρμηλου, ἤκουε φωνὴν ὑδάτων πολλῶν. Καὶ ὅπως, συναγαγὼν τις τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ ὑδάτων ἀναγεγραμμένα, καὶ ὡς τὸ, Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· καὶ τὸ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα· τὰ τε ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ὡς, ἀπάντων ὑποβρυχίων γινόμενων, μόνος ὁ Νῶε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διασώζοντο ἐν τῇ κιβωτῇ· καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσει, καὶ τὰ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ὅπως ἀβρόχῳ ποδὶ διεβίβασαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, διψεται.

Φωνή Κυρίου ἐν ἰσχύι. Ὁ γὰρ πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, οὗτος ἀκούει τῶν ἐντολῶν Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν Κυρίου οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ λεηλομένη ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνῳ ἰσχυρῶς κατεργαζομένη τὸ ἀγαθόν. *Φωνή Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.* Οὐ διὰ μόνων, φησὶ, τῶν εἰρημένων ἡμῖν περὶ ὑδάτων ἡ φωνὴ παρίσταται τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, ἣν ἔστιν ὀφθαλμοῖς κατανοῆσαι ἀβρόχως τὸν σὺμπαντα κόσμον ἀπειράτα, ἰδίως τε τὰ τοῦτου μέρη θεασάμενον, τὰ τε μεγέθη τὰ ἀνεκδιήγητα καὶ τὰ ἀνέκφραστα κάλλη, τὴν τε ἐν αὐτοῖς ὀρωμένην πολυποικίλον σοφίαν· ἃ δὴ τυγχάνει παραστατικῆ τῆς τοῦ συστησαμένου τὰ πάντα δυνάμειος τε καὶ ἰσχύος. Ἐνθεν οἱ προφητικοὶ λόγοι τὴν θεολογίαν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ παρελάμβανον. *Διὸ εἰρηται παρὰ τῷ Ἰερεμίᾳ· Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Φωνή Κυρίου συντριβόντος κέδρους· συντριψέη Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ λεπυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τοῦ Λιβάνου (sic) καὶ ὁ ἡγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκεράτων. Ἡ καὶ οὕτως· Μόσχον ἔοικε Λιβάνου, τὸν υἱὸν μονοκεράτων, τὴν Ἱερουσαλήμ λέγειν, καὶ τὸν πάλαι ἡγαπημένον υἱὸν μονοκεράτων. Ἐπεὶ πατέρων γεγόνασιν ἁγίων, οἵτινες ἐλέγοντο μονοκεράτες, διὰ τὸ μόνῳ Θεῷ κέρατι κεχρησθαι, ὡς ἐπ' αὐτῷ σεμνύνεσθαι καὶ λέγειν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν.* Ὅν υἱὸν γεγόνασιν οἱ ἡγοῦμενοι τῶν ἐκ περιτομῆς Σαρῶν (1) ἐνταῦθα κεκλημένοι κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδόσεις, ὃ ἐβρηνεῖται ἄρχοντες, οὓς ἀπειλῆ συνέτριψε μετὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣν μόσχον ἔφη καὶ Λίβανον. Σαφῶς γὰρ Ἰεζεκιὴλ ὁ προφήτης τοῦτο παρέστρεψε φήσας· *Τάδε λέγει· Ὁ ἀετός ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερύγος, ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων ὃς ἔχει τὸ ἦχημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπίλεκτα τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἀπαλότητος, καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ εἰς τὴν Χαλδαίαν· ἃ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἡρμηνεύσε λέγων· Ὅταν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ*

⁶⁹ Genes. 1, 2. ⁷⁰ ibid. 20. ⁷¹ Jerem. x, 12. ⁷² Psal. XLIII, 6. ⁷³ Ezech. xvii, 3.

(1) *Vox Saron*, a reliquis interpretibus expressa, ex Hebraico *Sirion* confecta est; Septuaginta vero interpretes ἡγαπημένον, dilectum, transtulere.

λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς καὶ τὸν ἀρχοντα αὐ-
τῆς. Τούτους γὰρ ἐπέλεξα καὶ ἄκρα κέκληκεν
ἀπαλότῃτος. Μόσχον δὲ αὐτῆς φησι τὸ θυσιαστή-
ριον, ἐν ᾧ μόσχους καὶ θυσίας ἀνέφερον· ἃ δὴ πάντα
συντέτριπται μετὰ Σαρίων, ὃ ἐστὶν ἀρχόντων. Οὕτως
οὖν φησι συντρίψει καὶ τοὺς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν
ἀσεβεῖς, τοὺς ἐπιαιρομένους ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λι-
βάνου.

Φωνὴ Κυρίου συσσειοτος ἔρημον, συσσεισει
Κύριος τὴν ἔρημον Κάδης. Ἀληθῶς γὰρ ἡ σύμ-
πασα τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη, ἔρημος οὕσα πρότε-
ρον Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας, συσσεισθῆ διὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὡς μεταβαλεῖν αὐτὴν ἀπὸ
κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ ἀγνοίας εἰς ἐπιστήμην
βίαν. Γέγονεν οὖν ἐξ ἔρημου οἰκουμένη.

Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένου ἐλάφους, καὶ
ἀποκαλύψει ὄρυμους, καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς
τις λέγει δόξαν. Ἐλάφους γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος
καταρτισάμενος· ζῶον φιλέρημον ὀρυκτόνον τε καὶ
κερασφόρον, καὶ κατὰ τὸν νόμον καθαρὸν, ὃν ἐξ-
έκεψεν εἰς τὴν προδῆλωθεῖσαν ἔρημον. Οἱ δὲ ταύτην
διαδραμόντες τοὺς ἐν αὐτῇ ὄφεις τοῖς ἑαυτῶν κατε-
πάτησαν ποσὶ, πάντα τε τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἰοβόλα θη-
ρία μακρὰν ἀπήλασαν· ὧν ἐλαθέεντων, ἀπεκαλύφθη-
σαν οἱ ὄρυμοι· Καὶ ἐν τῷ ναῷ πᾶς τις λέγει δό-
ξαν. Σφόδρα ἀκριβῶς εἴρηται· Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐ-
τοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν· οὐκέτι γὰρ Ἰουδαῖοι,
οὐδὲ ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς, ἀλλὰ πᾶς τις ὁ ἐξ ἀπάν-
των τῶν ἐθνῶν ἐπιστραφεῖς. Κύριος ἰσχύει τῷ λαῷ
αὐτοῦ δώσει· Κύριος εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ
ἐν εἰρήνῃ.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ

ΤΟΥ ΕΓΚΑΙΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΘ'.

Ἄλλ' εἶποι τίς ἂν πρὸς τοῦτο, ὡς οὐδεμίαν οἰκο-
δομῆς οἴκου ἢ ναοῦ ποιεῖται μνήμην· οὐδὲ τις λόγος
ἐστὶν ἐν τῷ ψαλμῷ δυνάμενος ἀρμῶζειν ἐγκαινίοις
οἴκου, ὡς νομίσαι τινα ἐπὶ ἐγκαινισμῷ τοῦ ἐν
Ἱεροσολύμοις νεῶ τὸν προκείμενον ψαλμὸν εἰρησθαι.
Ἄλλ' ἐπεὶ προέγραπται, Ἰδὲς ἐγκαινισμοῦ τοῦ
οἴκου· σκόπει μήποτε οἴκον ἐνταῦθα τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν ἀνίττεται· ἐν ᾗ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὡς ἐν ναῷ
εἰκῆσαν ποτε, καιρῷ τινι ἔρημον αὐτὴν καταλείπει-
ν, ἀναχωρήσαν διὰ τὴν πλημμελεθεῖσαν αὐτῷ
κατὰ τὸν Οὐρίαν καὶ τὴν τούτου γυναῖκα πρᾶξιν·
δι' ἣν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου κατελήλυθε, τὰ πρὸ
θανάτου ἀμαρτήσας· δυνάμει δὲ τότε καὶ εἰς τὸν
λάσκον, καὶ εἰς τὸν ἄδην κατηνέχθη, κατέθη τε
ἀληθῶς εἰς διαφορὰν· ὡς διὰ ταῦτα θρήνοις αὐτὸν
σολάζαι, σάκκον τε ἀντὶ τῆς βασιλικῆς ἐσθῆτος
περιβαλέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀξιόλογον ἐνδειξάμενος
μετάνοιαν, ἑαυτὸν τε κολάσας καὶ τιμωρησάμενος,
ἰκανῶς τε ἐγκατερῆσας ταῖς ἐξομολογήσεσιν, ἐπαγ-
γελίαν ἀφέσεως τῆς ἀμαρτίας ἐλήθη, διὰ τοῦ ἐκ
σπέρματος αὐτοῦ προελευσομένου Χριστοῦ, μέλλοντος
καὶ μέχρις ἄδου καταθῆσθαι· εἰκότως τῆς κατη-
φείας μεταβαλὼν, καὶ τῆς ἐφ' οἷς ἐτόλμησεν ἐξομο-
λογήσεως, εὐχαριστίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγων·

in Jerusalem, assumet regem ejus et principem
ejus ⁷⁴⁻⁸³. Hos selecta vocat, et summitates frondium
tenerarum ejus. Vitulum autem ejus, altare vocat,
in quo vitulos et sacrificia offerebant. Quæ omnia,
una cum Sarii, id est principibus ejus, contrita
sunt. Ita, inquit, cæterarum gentium impios con-
teret, qui instar cedrorum Libani erigebantur.

VERS. 8. Vox Domini concutientis desertum, et
commovebit Dominus desertum Cades. Vere totus
orbis hominum, cum ante Dei cognitione ac pietate
vacuus et desertus esset, per evangelicam prædica-
tionem commotus est, ita ut a nequitia ad virtu-
tutem, ab ignorantia ad scientiam divinam trans-
mearet. Ex deserto igitur habitatus orbis effectus
est.

VERS. 9-11. Vox Domini præparantis cervos, et
revelabit condensa, et in templo ejus omnes dicent
gloriam. Nam Dominus, inquit, cervos præparat.
Est animal solitudinis amans, serpentibus exitiale,
et cornutum, atque secundum legem mundum est,
ac in prædictum desertum emissum fuit. Qui porro
desertum hujusmodi percurrunt, serpentes pedibus
suis proterunt, omniaque venenata in eremo ani-
malia procul abigunt. Quibus depulsis revelata
sunt quæceta, et in templo ejus omnes dicent glori-
am. Summa certe accuracione dictum est, et in
templo ejus omnes dicent gloriam; non enim Judæi,
neque populus ex circumcissione, sed quisquis ex
omnibus gentibus conversus est. Dominus virtutem
populo suo dabit; Dominus benedicet populo suo in
pace.

PSALMUS CANTICI

1. IN DEDICATIONE DOMUS DAVID XXIX.

Sed fortasse quispiam ad hæc dixerit, quod nul-
lam hic structuræ domus sive templi faciat men-
tionem: nec quidpiam in psalmo reperitur quod
possit dedicationi domus competere, ut quis puta-
verit de templi Hierosolymitani dedicatione hunc
psalmum pronuntiatum fuisse. Verum quoniam in-
scribitur: Psalmus cantici in dedicatione domus,
mibi, quæso, consideres, num hic per domum, suam
ipsam animam adumbret: in qua cum Spiritus
sanctus ceu in templo aliquando habitasset, quo-
dam tempore desertam eam reliquit, atque recessit
ob patratum in Uriam et uxorem ejus facinus; ideo
ad mortem usque delapsus est, quia ad mortem
peccaverat; imo ratione quadam usque ad lacum
et ad infernum deductus est, ac reipsa descendit
in corruptionem; ita ut ea de causa fletibus se de-
derit, ac pro regiâ veste saccum inducrit. At quia
postquam dignam exhibuit pœnitentiam, ac sese
castigavit atque punivit, congruentique tempore in
confessionibus perseveravit, remittendi sibi pec-
cati promissionem nactus est, per Christum scilicet
ex ejus semine proditurum, et ad infernum
usque descensurum; jure a tristitia et a scelerum
confessione translatus, gratias agit Deo, dicens:

⁷⁴⁻⁸³ Ezech. xvii, 12.

Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum : luctumque suum in lætitiā versum his verbis testificatur : Convertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum et circumdediti me lætitiā. Cum igitur hic domum, Davidis animam indicare commonstratum sit, hujusce domus dedicationi quæ hic dicuntur aptanda sunt.

VERS. 2, 3. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum.* Hæc David in præsentī psalmo dicit; in vigesimo septimo autem, ita clamabat ipse: *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.* Sed quia ibi sic precabatur, hic gratias agit ut detrusus ante et delapsus in lacum, sed jam reductus et erutus ex eo, neque similia passus iis qui cum in ipsum descendissent, nunquam inde postea emergerunt. Nam cum primis beatum est non peccare; at quia humanæ naturæ infirmitas peccatis subjacet; secundam quis navigationem esse dixerit, ad bonum se revocare, ac post morbum sese restituere ac naturalem recipere sanitatem.

VERS. 5, 6. *Psallite Domino, sancti ejus, et confitemini memoriæ sanctitatis ejus. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus. Rogat ut sibi pœnitenti congratulentur, et confiteantur, id est, gratias egant memoriæ sanctitatis ejus; ac si diceret, ut memoriam refricent, neque obliviscantur bonorum quæ hominibus Dominus subministravit. Cum primis autem par est gratiarum actionibus insistere, memores divinæ benignitatis, quæ tanta est, ut nunquam velit malum hominibus obvenire. Quod si contingat quempiam ob propriam improbitatem castigatione egere, ipse sibi iram indignationis procurat. Certe voluntas Dei non mortem hominibus, sed vitam expetit. Quare alio in loco dicitur: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed potius pœnitentiam ejus⁸⁶. Eodem quoque modo hic dictum est, Vita in voluntate ejus; non enim ira in voluntate ejus. Sane præter Dei propositum ac præter voluntatem ejus peccantibus indignatio et ira præparantur: quod ita declarat Apostolus: An divitias bonitatis ejus, et patientiæ et longanimitatis contemnitis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus⁸⁸.* καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῶν δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

A Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον, μεταβλήσθαι τε αὐτῷ τὰ τοῦ πένθους εἰς εὐφροσύνην σημαίνει καὶ δι' ὧν φησὶν· Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν εἰς χαρὰν ἔμοι· διέβηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβωσάς με εὐφροσύνην. Δεδειγμένου τολύου τοῦ οἴκου τῆς τοῦ Δαυὶδ ψυχῆς, ἄρα τῷ ἐγκαινισμῷ τοῦ τοιοῦτου οἴκου ἐφαρμύζειν τὰ προκειμένα.

Ἰψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με, καὶ οὐκ ἠψύρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἔμοι. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴσω μοι. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ταῦτα μὲν ὁ Δαυὶδ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ λέγει· ἐν δὲ τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ ὁ αὐτὸς ἐβόα λέγων· **B** Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Ἄλλ' ἐπεὶ μὲν ταῦτα ἠύχετο· ἐνταῦθα δὲ εὐχαριστεῖ ὡς κατενεχθεὶς πρότερον καὶ καταπεσὼν εἰς τὸν λάκκον, ἀνενεχθεὶς δὲ πάλιν καὶ ἀνασωθὲς ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ ταῦτα παθὼν τοῖς καταβεδηκόσιν μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ ἀναβεδηκόσι δὲ· προηγουμένως γὰρ μακάριον τὸ μὴ ἀμαρτεῖν· ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦτοις ὑπόκειται, δεύτερος, ὡς ἂν εἴποι τις, πλοῦς τὸ ἀναπαλέσαι (sic) καλὸν, καὶ τὸ ἀναλαβεῖν ταῦτον μετὰ τὴν νόσον, καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀπολαβεῖν ὕγειαν.

C Ψάλατε τῷ Κυρίῳ οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. Ὅτι ὄργη ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Συγγαίρειν αὐτῷ μετανοήσαντι, καὶ ἐξομολογεῖσθαι, τουτέστιν εὐχαριστεῖν τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, τὴν μνήμην ἀναζωπυροῦντες, μὴδ' ἐπιλανθανόμενοι τῶν παρὰ τοῦ Κυρίου χορηγουμένων ἀνθρώποις ἀγαθῶν. Μάλιστα δὲ προσήκει τὴν εὐχαριστίαν ἐπιτείνειν, μεμνημένους τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἥτις τοσαύτη τυγχάνει, ὡς μηδέποτε βούλεσθαι τι κακὸν ἀνθρώποις. Εἰ δὲ καί ποτέ τις διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ἐπιστροφῆς δεηθῆι, αὐτὸς μὲν ἐαυτῷ κατασκευάζει θυμὸν ὄργης· τὸ γὰρ μὴ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μήποτε βούλεσθαι θάνατον ἀνθρώπου, ἀλλὰ ζωὴν. Διὸ ἐν ἑτέροις λέγεται· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Οὕτω γοῦν καὶ ἐνταῦθα λέλεκται· Ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· οὐ γὰρ ὄργη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Παρὰ προαίρεσιν δὲ Θεοῦ καὶ παρὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τοῖς ἀμαρτάνουσι κατασκευάζεται θυμὸς καὶ ὄργη· ὃ δὲ παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος φήσας· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας κατατρονεῖς; ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἀγει. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως καὶ

⁸⁶ Ezech. xviii, 25. ⁸⁸ Rom. 11, 4-6.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοὶ τὴν χρίσιν τοῦ Κυρίου ὁμολογῶν πόθεν αὐτῷ συμβέβηκεν ἡ πτώσις· δέον γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ παρὰ τῷ Θεῷ στάσει μεμνησθαι τοῦ φάσκοντος λόγου· Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ, ὁμολογεῖν τε τῷ Θεῷ χάριν ὑπὲρ τῆς στάσεως. Ὁ δὲ, οὐκ ὀρθῶς λογισάμενος, παρὰ τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν ἐν τοῖς καλλίστοις ἐστάναι ἐνόμιζεν· ἀπέφαινε τε ἑαυτὸν καὶ ἀτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον. Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχου τῷ κάλλι μου δύναμιν. Ἐπεὶ ταῦτα τὰ προειρημένα οὐκ ὀρθῶς ἐλογίζετο, ἔγω, ὅτι ἡ στάσις αὐτοῦ ἐκείνη, καὶ ἡ εὐθηνία καὶ τὸ προσὸν αὐτῷ τότε κάλλος οὐκ ἦν ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν ὑπῆρχεν αὐτῷ. Διὸ ἐξομολογούμενος ταῦτά φησιν ἔργῳ τὴν πείραν παραλαβὼν τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας· Ἀπέστρεψας δὲ σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος. Σὺ μὲν γὰρ οὐδὲν πλέον ἔπραξας, οὔτε ὤσας, οὔτε κατέβαλς· αὐτὸ δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἐμὴν μεγαλυῖαν μεμονωμένον με εἶσας, καὶ τῆς παρὰ τοῦ βοηθείας ἔρημον. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου· ἐγὼ δὲ παραχρῆμα ἠλεγχόμην, καὶ ἐγινόμην τεταραγμένος, ὑποπίπτων τοῖς ἐμοῖς ἀμαρτήμασι, καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐχθροῖς.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου δεηθήσομαι. Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐν τοῖς κακοῖς γενόμενος ἔλεγον· Πρὸς σέ, Κύριε, βοήσω, καὶ σε τὸν δεσπότην μου ἰκετεύσω· τί κέρδος ἐν τῷ αἵματι μου, κατεσχθέντος μου εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι κόνις, ἢ ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἰκετεύω, κάτωθεν κραυγὰς ἀφιεὶς ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου λάκκου, πυθόμενος ὡς παρὰ διδασκάλου μαθεῖν παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ. Τίς ὠφέλεια γίνεται ἢ ἐμοὶ ἢ ἑτέροις ἐκ τοῦ ἐμοῦ αἵματος; Ἡ τί πλέον ἀνθρώποις ὑπάρξει ἐκ τοῦ ἐμὲ ἔλθειν εἰς διαφθοράν; Ἐτέρου μὲν γὰρ ἐν τῷ αἵματι ὑπάρξει πολλὴ τις καὶ μεγάλη ὠφέλεια τῷ παντὶ κόσμῳ· ἐπειδὴν ὁ σὸς ἀμνὸς ὁ αἰρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἔλθοι, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος. Τούτου γὰρ τῷ αἵματι ἀπολύτρωσις καὶ κακῶν ἐλευθερία πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ σωθησομένοις γενήσεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάβασις ἐκείνου ἢ μέχρι τῶν διαφθαρέντων, καὶ ἐν θανάτῳ γενομένων, πολλοῖς αἰτία σωτηρίας ἐστίν. Πολλοὶ γὰρ χοῦς καὶ πολλὴ κόνις τῶν πάλαι καὶ σαρκίνων καὶ χοϊκῶν ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται σοι· οἳ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβλήθentes, ἀπαγγελοῦσι τὴν ἀλήθειάν σου. Μῆτι οὖν καὶ ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι ἐστίν τι τοιοῦτον ἀγαθὸν τῷ κόσμῳ; ἢ ὠφελήσεται τις ἐμοῦ κατασυρέντος ὑπὸ τοῦ θανάτου; ἢ χοῦς καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ χοῦ ληφθεὶς καὶ γεγονὼς ἄνθρωπος, μεταβλήθεις ἀπὸ τοῦ χοϊκοῦ καὶ γενόμενος πνευματικὸς, ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστίν ἐξ ἐμοῦ τοιοῦτον· διὸ ἰκετεύω μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

⁶⁶ 1 Cor. x, 12. ⁶⁷ Joan. i, 29. ⁶⁸ Isa, LIII, 7.

VERS. 7, 8. *Ego autem dixi in abundantia mea. Non movebor in æternum. Judicium Domini justum esse comprobatur, dum confitetur unde sibi lapsus venerit. Opus enim est eum, qui coram Deo consistit, meminisse hujus dicti, Qui videtur stare, videat ne cadat* ⁶⁶, ac Domino gratiam de statu illo profiteri. At ille non bene secum reputans, ex sua virtute se in præclaris stare arbitratus est, seseque immutabilem, immobilemque declaravit. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem.* Quia superius memorata non recte æstimaverat, novit tandem statum illum, felicitatem, ac decorem quo tunc fulgebat, non ex se, neque se auctore sibi adfuisse. Quapropter cum ex re ipsa infirmitatis suæ experimentum cepisset, hæc confitetur, dicens: *B Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* Tu quidem nihil ulterius effecisti, non impulisti neque dejecisti me; id tantum præstitisti, ut me propter arrogantiæ meam solum, tuaque opæ vacuum desereres: *Avertisti faciem tuam, et ego confestim convictus, factus sum conturbatus, in peccata mea lapsus, et inimicis meis traditus.*

VERS. 9, 10. *Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Secundum Symmachum autem: *Cum in malis essem, dixi: Ad te, Domine, clamabo, et te Dominum meum deprecabor. Quod lucrum in sanguine meo, me delato in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Hæc et his similia deprecor, ex infimis ac ex profundissimo lacu clamores emittens, sciscitorque, ut a te Deo, ceu a magistro, edocear. Quæ utilitas aut mihi aut aliis ex sanguine meo confertur? Aut quid amplius hominibus accidet [boni], si descendero in corruptionem? At enim in alterius sanguine multa magnaque utilitas universo mundo accedet; quando Agnus tuus qui tollit peccatum mundi ⁶⁷, quasi ovis ad jugulationem veniet, et tanquam agnus coram tondente se sine voce erit ⁶⁸. Nam ex hujus sanguine redemptio et ereptio a malis iis erit, qui per eum salutem consequuti sunt. Quinetiam descensus ejus ad eos usque qui in corruptione et in morte versantur, multis causa salutis erit. Pulvis enim multus multaque terra, hominum scilicet olim carnalium ac terrenorum, confitebitur tibi: qui in meliorem versi conditionem, annuntiabunt veritatem tuam. Nunquid igitur in sanguine meo tale quidpiam bonum mundo erit? An quis utilitatem hinc percipiet, si ego a morte detrabar? An pulvis et qui ex pulvere sumptus factus est homo, ex terreno commutatus in spiritualem, annuntiabit veritatem tuam? Nihil sane hujusmodi ex me prohibet. Quamobrem rogo ne similis siam descendentibus in lacum.

VERS. 11-15. *Audivit Dominus, et misertus est mei, Dominus factus est adjutor meus. Convertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitiā. Cum sic, inquit, deprecarer, qui non procul est ab iis qui pure ac fideliter invocant ipsum, Dominus audivit, de quo dictum est: Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate⁸⁹: et postquam audivit, misertus est mei, ac suam erga me misericordiam opere comprobavit: factus est enim adjutor meus. Postquam nos hisce allocutus est verbis, et quæ sibi acciderant enarravit, rursus gratiarum actionem ad ipsum Deum convertit, beneficia sibi collata enumerans. Nam, inquit, tu mei misertus es, et factus es adjutor meus; atque sic veteres lacrymas, lamentationes, planctum in risum, gaudium et exultationem commutasti. Ita veram comprobasti illam beatitudinem, quæ diu postea de flentibus ac lugentibus tradita est: *Beati qui flent, quoniam ridebunt*⁹⁰; *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*⁹¹. Me sacco exuisti, qui luctus signum erat, in quo me affligebam, et cingulo lætitiæ circumcinxisti me. Hæc porro omnia mihi præbui, ut ne, si tibi non confessus essem, terra et pulvis remaneret, *ut cantet tibi gloria mea*. Nam si descendissem in corruptionem, nulla hinc utilitas vel mihi vel aliis eventura erat. Ego namque vita illa quæ ex te procedit privandus eram, alii vero per me salutem minime nacti essent.*

At quando tu *convertisti planctum meum in gaudium mihi*, et quando *conscidisti saccum meum et circumdedisti me lætitiā*, non modica inde utilitas accessit: nam pristina recepta gloria, per eam tibi cantabo et psallam, non prava quidem conscientia, sed fidenti ac pura mente. Ideo ait, *Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar*. Ita porro perseverabo per omne sæculum, confitebor tibi, et a te mihi semper collata beneficia commemorabo. *Dominus factus est adjutor meus*. Notandum porro est illud, *factus est*, non semper acceptam substantiam significare; sed quandoque etiam habitum quemdam. Sicubi igitur id de Salvatore dicatur, habitum ad rem aliquam, non substantiam factam, significat. *Convertisti planctum meum in gaudium mihi*. Vox illa, *planctus* [sive *tusio pectoris*], sensum significat: quod vel ipsa re declaratur, manus quippe pectus tundunt. Qui igitur in propriorum peccatorum sensu versatur, ac per spirituales manus cum efficacia sensum excitat suum, is translatus a luctu, gaudium, Spiritus sancti fructum, accipiet. Illud porro, *convertisti*, mutationem illam ex planctu et luctu in lætitiā declarat; illud demum, *non compungar*, id est, non mutabo propositum. Gloria illa cantatrix ejus qui sic Deum affatur, rectum vitæ institutum est et cognitio pura. *Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi*. Id est, pro omnibus quæ contigerint, non modo jucun-

Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με· Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι, διέβηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβρωσάς με εὐφροσύνην. Ταῦτα, φησὶ, δεηθέντος μου, ὁ μὴ μακρὰν ἀφροσύνης τῶν καθαρῶς καὶ πιστῶς ἐπικαλουμένων αὐτὸν Κύριος ἤκουσε, περὶ οὗ εἴρηται· Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ἀκούσας ἠλέησέ με. καὶ ἔργον ἐπέδειξάτο τοῦ εἰς ἐμὲ οἴκτου· ἐγενήθη γὰρ βοηθός μου. Ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς διαλεχθείς, καὶ τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ διδάξας ἡμᾶς, ἀποστρέφει πάλιν τὴν εὐχαριστίαν ἐπ' αὐτὸν Θεὸν, τὰς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας διεξιῶν. Ἠλέησας γὰρ με σὺ, φησὶ, καὶ γέγονας βοηθός μου· οὕτω τε μετέβαλες τὰ παλαιὰ μου δάκρυα, καὶ τοὺς θρήνους καὶ τὸν κοπετὸν εἰς γέλωτα καὶ χαρὰν, καὶ ἀγαλλίαςιν, ἐπαληθεύσας τὸν ὑπερὸν ποτε λεχθέντα μακαρισμὸν περὶ τῶν κλαιόντων καὶ πενθούντων, κατὰ τὴν· Μακάριοι οἱ κλαιότες, ὅτι γελᾶσονται· καὶ μακάριοι οἱ πενθούντες, ὅτι παρακληθήσονται. Τὰ σύμβολα γοῦν τοῦ πένθους ἀπέδυσαν, τὸν σάκκον, ἐν ᾧ κατοπαθῶν ἐμαυτὸν ἐτιμωρούμην, καὶ ἄσχηματι εὐφροσύνης περιέβρωσάς με. Καὶ ταῦτα πάντα μοι παρέσχου, ἵνα μὴ ἀπομείνω κόνις καὶ χυῖς ὁ μὴ ἐξομολογούμενός σοι, ἀλλ' ἵνα ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου. Ἐν μὲν γὰρ τῷ καταθῆναι με εἰς διαφθορὰν οὐδέμια τις ἦν ὠφέλεια οὗτ' ἔμοι οὔτε ἐτέροις. Ἐγὼ τε γὰρ ἀπεστερούμην τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς, ἄλλοι τε οὐδαμῶς ἐτύγγανον τῆς δι' ἐμοῦ σωτηρίας.

Ἐν δὲ τῷ μεταβάλλειν σε τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι, καὶ ἐν τῷ διαβρῆξαι σε τὸν σάκκον μου καὶ περιέβρωσαι εὐφροσύνην, οὐχ ἡ τοχούσα γενένηται ὠφέλεια· ἀπολαῶν γὰρ τὴν προτέραν ἐμαυτοῦ δόξαν, διὰ ταύτης σοι ψαλῶ, καὶ ψαλῶ σοι οὐ μετὰ τινος φαύλης συνειδήσεως, ἀλλὰ μετὰ πεπαθήσιασμένης καὶ καθαρᾶς διανοίας. Διό φησιν· Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ καταρυγῶ. Οὕτω τε διατελέσω εἰς τὸν σύμπαντα αἰῶνα, ἐξομολογούμενός σοι, καὶ τὰς σὰς διὰ παντὸς εὐεργετίας τὰς εἰς ἐμὲ διεξιῶν. Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Σημειωτέον, ὅτι τὸ, ἐγενήθη, οὐκ ἀεὶ οὐσίωσιν σημαίνει· ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ πρὸς τινα σχέσιν. Εἰ ποτε οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος τοιαύτη γένοιτο φωνή, σχέσιν πρὸς τι καὶ οὐχὶ οὐσίωσιν σημαίνει. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἔμοι. Ἡ, κοπετὸς, φωνὴ, τὴν συναίσθησιν σημαίνει, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ πράξις παρίστησι, τῶν χειρῶν τὸ στῆθος κοππουσῶν. Ὁ οὖν ἐν συναίσθησει ἰδίων ἀμαρτημάτων γεγωνώς, καὶ ἐνεργητικῶς διὰ χειρῶν πνευματικῶν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ διεγείρας, μεταβαλὼν ἀπὸ τοῦ ὀλοφύρεσθαι, χαρὰν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἀναλήψεται. Τὸ, ἔστρεψας, δηλοῖ τὴν ἐκ τοῦ κόπτεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἰς χαρὰν μεταβολήν· τὸ δὲ, οὐ μὴ καταρυγῶ, οὐ μὴ μεταγνῶ, φησὶ. Δόξα δὲ ψάλλουσα τοῦ ταῦτα λέγοντος τῷ Θεῷ, ὀρθὴ πολιτεία καὶ γνῶσις ἐστὶν εἰλικρινής. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι· ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πάντι

⁸⁹ Psal. cxliv, 18. ⁹⁰ Luc. vi, 21. ⁹¹ Matth. v, 5.

τάς συμβαίνουσιν, οὐ προσηγείσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Α

ΒΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΕΚΣΤΑΣΕΩΣ Α'.

Οὕτε ἐν τῇ Ἑβραίων Γραφῇ, οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἡ προγραφή περιέχει, ἐκστάσεως. Μήποτε δὲ διὰ τὸ ἐκφέρεσθαι τῷ ψαλμῷ· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρβριμμα ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου, τὴν προσθήκην τις ἐποίησατο ἐν τῇ προγραφῇ εἰς τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐκστάσει γενόμενος εἶπεν· Ἀπέρβριμμα ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἀναπέμφας τὰ ἐμφερόμενα τῷ λόγῳ; Πλὴν ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦς ἐντυγχάνοντας παραπέμπει καὶ ἡ παρούσα προγραφή, ἥτοι διὰ τὰ τελευταῖα, ἐν οἷς παραίνεσιν ἀναγκαιοτάτην περιέχει ἡ λέγουσα· Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον πάντες οἱ ὄσιοι Β αὐτοῦ, ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖται Κύριος, καὶ τὰ ἐξῆς· ἢ διὰ τὸ προφητεύειν τινὰ περὶ τῶν κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος πεπραγμένων· ἢ δὴ γίνεσθαι ἡμελλεν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἐλπίδας ὑπογράφει ἀγαθὰς ὁ λόγος, αἵτινες ἡμελλον αὐτῷ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἀποδοῖσθαι, εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει τὴν προγραφὴν. Περιέχει δὲ ὁ πᾶς ἱκετηρίαν τοῦ Δαυὶδ, ὅλον ἑαυτὸν ἀναρτήσαντος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρακαλεῖ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς ἐλπίδος.

Ἐπὶ σοι, Κύριε, ἠλλισα, μὴ κατασχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με καὶ ἐξελοῦ με. Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με. Πολλῶν τε πλουτῶν περιβρέμενος, εἰ καὶ νίκαις ταῖς κατ' ἐχθρῶν ἐκόμα, ἀλλὰ C τούτων οὐδὲν πρὸς ἀσφάλειαν συμβαλεῖσθαι αὐτῷ ἐπέπειστο, μόνην δὲ τὴν ἐπὶ Κύριον ἐλπίδα· διδ' ἰκέτευε ταύτης μήποτε ἐκπεσεῖν· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐδίδαξε τὰ ὅμοια αὐτῷ ζηλοῦντας καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν· Ἄντι δὲ, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ σου, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε. Γενού μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαι με. Ὅτι κραταίωμα μου καὶ καταφυγὴ μου εἰ σὺ, καὶ ἔσπευε τοῦ ὀνόματός σου ὁδηγήσεις με καὶ διαθρέψεις με. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐπτακαιδέκωτῳ εἶπε ψαλμῷ.

Ἐξάξεις με ἐκ παγίδος ταύτης, ἧς ἐκρυψάν μοι, ὅτι σὺ εἰ ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε. Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου· ἐλυτρώσω με, Κύριε ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Ἐξ ὧν D ἐπειράθην πάλαι πρότερον, πέπεισμαι, ὅτι καὶ νῦν ἐξάξεις με ἐκ πάσης παγίδος τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μοι κατασκευασθεμένης. Ἔως γὰρ ἐν τῷ βίῳ τῷ θνητῷ τυγχάνω, οἶδα πολεμούμενος· καὶ μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν ἀγωνίᾳ κατέστην καὶ διὰ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς. Ἀλλὰ πέπεισμαι, ὅτι ἐπὶ σοι ἀναρτήσας τὴν ἑμαυτοῦ ἐλπίδα, οὐ κατασχυνθήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα. Θεὸν δὲ ἀληθείας εὐχαίρως καὶ καταλλήλως τοῖς λεγομένοις ὠνόμασεν· οὐ γὰρ ἐστὶ διαψευσθῆναι τὸν ἐπὶ σὲ ἠλπικῶτα, οὐδὲ τὸν ἐπὶ ταῖς σαῖς ἐπαγγελῆαις πεπιστευκῶτα.

Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαίωτης διακερῆς. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἠλλισα· ἀγαλλ

¹¹ Psal. xxx. 23.

PATROL. GR. XXIII.

A dis rebus, sed etiam pro laboribus, gratias tibi ago, Domine.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID, PRO EXSTASI XXX.

Neque in Hebraica Scriptura, neque in reliquis Interpretibus, inscriptio illud præfert, *pro exstasi*. Num forte quia illud in psalmo ²² effertur: *Ego autem dixi in exstasi mentis meæ: Projectus sum a facie oculorum tuorum*, idipsium quispiam inscriptioni addiderit, ad tempus illud id referens, quo in exstasi positus dixit: *Projectus sum a facie oculorum tuorum?* Cæterum præsens inscriptio lectorem ad finem remittit, sive propter ea quæ versus finem dicuntur, ubi per necessariam admonitionem asserti his verbis: *Diligite Dominum, omnes sancti ejus, quoniam veritates requirit Dominus*, et cætera; sive quia nonnulla vaticinatur quæ tempore passionis Salvatoris nostri gesta sunt, quæque in consummatione sæculi ventura erant. Sed quoniam bona hic Davidi spes subindicatur, quæ ipsi in futuro tempore implenda erat, jure inscriptionem in finem remittit. Totus vero psalmus Davidis supplicationem complectitur qui sese totum Deo concedidit, rogatque ut ne spe labatur.

VERS. 2-4. *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum: in justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me.* Etiamsi multis divitiis afflueret, et victoriis quas de inimicis reportaverat, ornaretur, nihil eorum ad securitatem sibi conferre, unamque in Dominum spem id præstare posse, arbitrabatur. Quare supplicabat ut nunquam ab ea decideret: sed nos quoque instituebat ut paria quærentes, eadem nos ipse sentiremus ac loqueremur. Loco autem illius, *in justitia tua*, Symmachus, *in misericordia tua*, edidit. *Esto mihi in Deum protectorem et in domum refugii, ut salvum me facias. Quoniam fortitudo mea et refugium meum es tu, et propter nomen tuum deduces me et enutries me.* Hæc in septimo decimo quoque psalmo dixerat.

VERS. 5, 6. *Educes me de laqueo hoc quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus. In manus tuas commendabo spiritum meum: redemisti me, Domine Deus veritatis.* Ex iis quæ jam olim expertus sum, confido te ex quovis laqueo educturum me, ab inimicis mihi parato. Quandiu enim in vita mortali versor, me impugnatum iri scio; et ad extremum usque halitum, inimicorum insidiis appetitus, in certamine constitutus ero. At confido fore ut, spe mea in te reposita, non confundar in æternum. Deum autem veritatis opportune et congruenter ad rem quæ agitur vocavit: neque enim contingere potest, ut is qui in te speravit, vel is qui promissis tuis fidem habuit, spe labatur.

VERS. 7, 8. *Odisti observantes vanitates, supererue. Ego autem in Domino speravi: exsultabo et*

lætabor in misericordia tua. Merito lætaris de veritatis amatoribus, illosque admittis; ideo dictum est, Veritates requirit Dominus; illos vero qui vanitatem sectantur, utpote qui mendacium consequentur, adversaris et odisti. Vanitas quippe est quod mendacio plenum: quare sic admones: Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et queritis mendacium? Ego vero a vanis rebus aversus, in te solo Domino meo spem reposui, quare confido non frustra tibi meipsum commisisse. Nam finis spei in te posita est gaudium et lætitia.

VERS. 9. *Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti de necessitatibus animam meam; nec conclusisti me in manibus inimici; statuisti in loco spatioso pedes meos. Jam alias respexisti humilitatem meam: ac plerumque anima mea in necessitates ab inimicis sibi inductas delapsa, meque nihil aliud agente quam ut humiliarem et affligerem me, ob emissas ad te Deum meum preces, tu ipse meus propugnator ac protector, me nequaquam despiciens, sed humilitatem approbans meam, salvasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici; ac præter expectationem me in retibus jam devolutum, et inimicorum manibus traditum, eripuisti remisistisque liberum, pedes meos in latitudine ac in loco spatioso constituisti, solutoque mihi concessisti, ubicunque vellem incederem. In historia porro narratur, ipsum sæpe a Saule deprehensum, et aliquando in spelunca inclusum, manus ejus effugisse: et alias a Gethæis se mente captum simulando elapsum esse.*

VERS. 10. *Miserere mei, Domine, quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea et venter meus. Rogo, inquit, ac deprecor mei ut miserearis, quoniam tribulor; cujus loco Aquila, Quoniam angustum mihi. Tui enim et promissorum tuorum causa in angusta et arcta via incedo. At animæ meæ oculus, ipsaque mens ac vis ratiocinandi turbata est in ira. Pro quo Aquila dicit: Squaluit in indignatione oculus meus; Symmachus vero, Turbatus est præ indignatione oculus meus. Nam cum indignationem, inquit, et iram mihi concitavi, ausus eam perpetrare quæ furore et ira digna sunt, tunc confusio, conturbatio et squalor rationabilem animæ vim occupavit. Sed etiam anima mea et venter meus ipse conturbatus ac confusus est in tempore indignationis meæ. Quemadmodum vero animæ oculum per translationem a sensili oculo intelligimus, sic ventrem ejus nequaquam labare si vim memoriæ accipias; in qua ceu in ventre, cibos omnes a sermonibus perceptos reponere consuevimus. Quamobrem alicubi dicitur: Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. Et Salvator ait: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fumenta*

A *λιόσσομαι και εύφρανθήσομαι επί τῷ ἔλεει σου· Εἰκότως χαίρεις μὲν τοῖς τῆς ἀληθείας ἐρασταῖς, και τούτους προσείσαι· διὸ λέλεκται· Ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος· τοὺς δὲ τὴν ματαιότητα περιέποντας εἰκότως ἀποτρέπη και μισεῖς, ὡς ἂν τὸ ψεύδος μεταδιώκοντας. Ματαιότης γὰρ τὸ ψεύδος γέμον· διὸ παραινεῖς λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυνάρεθιοι; Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, και ζητεῖσθε ψεύδος; Ἐγὼ δὲ, ἀποστραφεὶς τὰ μάταια, ἐπὶ σὲ μόνον τὸν ἐμαυτοῦ Κύριον ἠλπισα· διὸ πέπεισμαι, οὐκ εἰκῆ σοι ἐμαυτὸν παρατεθεῖσθαι. Τὸ γὰρ τέλος τῆς εἰς σὲ ἐλπίδος χαρὰ και εύφροσύνη.*

B *Ὅτι ἐπέιδες τὴν ταπεινώσιν μου, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. Και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· Ἐστησας ἐν εύρυχώρῳ τοὺς πόδας μου.* Ἦδη και ἄλλοτε ἐπέιδες τὴν ταπεινώσιν μου· πολλάκις τε περιπεσοῦσης τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἀνάγκαις ταῖς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεθείσαις αὐτῇ, ἐμοῦ τε μὴδὲν πλέον πρᾶττοντος ἢ ταπεινούντος ἐμαυτὸν και κακούντος διὰ τῶν πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἰκετηρίων, σὺ αὐτὸς ὁ ἐμὸς ὑπέρμαχος και ὑπεράσπαστής, μὴ ἀντιπαρελθὼν με, ἀποδεξάμενος δὲ τὴν ἐμὴν ταπεινώσιν, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου, και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· παραδόξως δὲ με εἰσω δικτύων ἦδη γενόμενον, και ταῖς χερσὶ τῶν ἐχθρῶν παραδεδομένον ἀρπάσας ἐλεύθερον ἀνήκας, και τοὺς πόδας μου ἐν πλατύτητι και εύρυχωρίᾳ κατέστησας, συγχωρήσας ἀφετόν με βαδίζειν ὅποι και βούλομαι. Διδάσκει δὲ και ἡ ἱστορία, **C** ὅτι, πολλάκις καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, και μέντοι και ἐν τῷ σπηλαίῳ καθειρηχθεὶς, τὰς ἐκείνου χεῖρας διέφυγε, και ἄλλοτε τοὺς Γεθηθαίους παραπληξίαν σχηματισάμενος.

Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι θλίβομαι· ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἡ ψυχὴ μου, και ἡ γαστήρ μου. Ἰκετεύω, φησὶ, και δέομαι ἐλεηθῆναι, ὅτι θλίβομαι· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι στενὸν ἐμοί. Τὴν γὰρ στενήν και τεθλιμμένην ὀδεύω διὰ σὲ, και τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ και ὁ τῆς ψυχῆς μου ὀφθαλμὸς, αὐτὸς ὁ νοῦς και τὸ ἐν ἐμοὶ λογιστικόν, ἐταράχθη ἐν θυμῷ· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἠὺχμώθη ἐν παρορρισμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐθολώθη διὰ παρορρισμὸν ὀφθαλμὸς μου. Ὅτε γὰρ παρώργισα, φησὶ, και θυμὸν ἐμαυτῷ ἐπήγειρα, τολμήσας διαπράξασθαι τὰ θυμοῦ και ὀργῆς ἄξια, τὸ τηνικαῦτα σύγχοις και θλόωσις και ἀχμὸς τὸ λογιστικόν τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατελιφεν. Ἀλλὰ και ἡ ψυχὴ μου, φησὶ, και ἡ γαστήρ μου, και αὐτὴ ἐθολώθη και ἐταράχθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ παρορρισμοῦ μου. Ὅσπερ δὲ ὀφθαλμὸν ψυχῆς κατὰ μεταφορὰν τοῦ αἰσθητοῦ ὀφθαλμοῦ νενοήκαμεν, οὕτω και τὴν γαστέρα αὐτῆς οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τὴν δύναμιν τὴν μνημονικὴν, ἐν ἧ ὡσπερ ἐν κοιλίᾳ και γαστρὶ πάσας τὰς διὰ λόγων τροφὰς ἐναποτίθεσθαι εἴωθε. Διὸ λέλεκται που· Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, και πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ· Ὅς ἂν πλὴν ἐκ τοῦ

¹⁰ Psal. iv, 3. ¹¹ Psal. cii, 1.

ὕδατος, ὃς ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομέ-
 του εἰς ζωὴν αἰώνιον. Κάνταυθα τοῖνον τὴν μνημο-
 νικὴν δύναμιν, ἣ καὶ αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς,
 κοιλίαν ὠνόμασεν ὁ Σωτῆρ. Θολωθεὶς τοῖνον τὸν ὀφ-
 θαλμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν γαστέρα τὴν παραδεδομέ-
 νην, ἰατρεία καὶ θεραπεία ἐμαυτὸν παρείχον, ὀδύνη
 καὶ στεναγμοῖς, καὶ πτωχεία παράδιδοι; τὸν ἐμαυτοῦ
 βίον, ὡς περ διὰ τινων κύκλων ἰατρευόμενος. Ἄντι δὲ
 τοῦ, Ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὰ ὀστέα μου
 ἐταράχθησαν· σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν
 εἰπὼν· Διὰ τὴν κάκωσίν μου ἡ ἰσχύς μου καὶ τὰ
 ὀστέα μου ἠὲρωτῆσαν. Οὕτω γάρ, φησὶν, ἐμαυτὸν
 ἐκάκωσεν, ὡς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακώσεως ἐξατο-
 νήσαί μου καὶ ἐξασθενῆσαι τὴν ἰσχύν, καὶ αὐτὰ τὰ
 τῆς ψυχῆς μου ὀστέα, καὶ τὰς δυνάμεις ἐν αἷς πάσαι
 ἠὲρωτῆσάν μου· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ
 τὰ ὀστέα μου ἠὲρωτῆθη. Ταῦτα δὲ ἀναγκαῖα πρὸς δι-
 δασκαλίαν καὶ ὑπογράμμιν τῶν ἀφέσεως τυχεῖν βου-
 λομένων τῶν οικείων πλημμελημάτων.

Παρά πάντας τοὺς ἐχθρούς μου ἐγενήθη ὄνει-
 δος, καὶ τοῖς γείτοσι μου σφόδρα, καὶ φόβος τοῖς
 γνωστοῖς μου. Οἱ θεωροῦντές με ἔξω ἔφυγον ἀπ'
 ἐμοῦ· ἐπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἐγε-
 νήθη ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλός. Ταῦτα ἀναφέρομεν
 ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀρ-
 μόξιοι ἂν ὑπ' αὐτοῦ λέγεσθαι, ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἀνηρη-
 μένον ὀρώντες αὐτὸν ἐπετώθασον ὀνειδίζοντες, κατὰ
 τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· οἱ τε γνωστοί,
 καὶ οἱ μαθηταί, καὶ φίλοι, φόβῳ ὑποπεσόντες, ἀνεχώ-
 ρουν καταλείποντες αὐτόν· ὅτε καὶ ὁ πρωτοστάτης
 τοῦ χοροῦ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἤρνηται αὐτὸν τρίτον.
 Ὅτε δὲ καὶ ἀπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἀλλὰ
 καὶ ἐνομισθὴ γεγονέναι ὡς σκεῦος ἀπολωλός. Πλὴν
 ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ψαλμῷ ἐξομολογούμε-
 νον ἀναφερόμενα ὑπερβάλλουσιν αὐτοῦ περιστῆσι κά-
 κωσιν. Οὕτω γάρ ἑαυτὸν ἐξέτηκεν, ὡς ἐκλείπειν μὲν
 αὐτοῦ ἐν ὀδύνῃ τὴν ζωὴν, καὶ ἔτι ἐν στεναγμοῖς,
 ἀσθενῆσαι δὲ ἐν πτωχείᾳ τὴν ἰσχύν, καὶ τὰ ὀστέα τῆς
 ψυχῆς αὐτοῦ παραχθῆναι· ἐφ' οἷς καὶ ἐγέλατο ὑπὸ
 τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἰκὴ καὶ μάτην ἑαυτὸν κατακόπτων.
 Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐγένετο ἠνεῖδος, ἀλλὰ
 καὶ παρὰ τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ τοῖς μάλιστα αὐτὸν εἰ-
 δόσι, διὰ τὸ ἔγγιστα οικεῖν. Οὔτοι γάρ, ὀρώντες αὐ-
 τὸν κατατρύχοντα ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσει,
 κατεγέλων αὐτοῦ καὶ ὠνειδίζον. Οἱ δὲ προσήκοντες
 αὐτῷ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ φοβοῦντο, ὡς μεμη-
 νότα καὶ τὰς φρένας ἐξεσθηκότα· ὡστε ἀναχωρεῖν
 καὶ φεύγειν ἐξ αὐτοῦ, ἀπογινώσκοντας αὐτοῦ τὴν σω-
 τηρίαν, λήθην τε αὐτοῦ ποιεῖσθαι ὡσεὶ καὶ νεκροῦ
 ἥδη γενομένου, καὶ ὡς περὶ σκεῦους ἀπολωλός δια-
 κεισθαι. Ταῦτα πάντα πεπονημένα ἔφασκεν, ἑαυτὸν
 κακῶν ἐξομολογήσει καὶ μετανοεῖ. Ἄλλ' οἷδε μὲν, φη-
 σὶ, τοιοῦτοι γεγονάσι περὶ ἐμέ. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἄνευ λό-
 γου οὕτως ἐμαυτὸν ἦγον, ἀλλ' ἐπειδή περ ἤκουον ψόγον
 πολλῶν παροικούντων κυκλῶθεν, οἱ τότε συναιρόμενοι
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐνεθυμοῦντο· οἱ γὰρ

de ventre ejus fluent aqua viva, salientis in vitam
 aeternam⁹⁴. Hic itaque reminiscendi vim, sive
 etiam principem animæ partem, ventrem Servator
 nuncupavit. Cum ergo et mentis oculis et ventre,
 de quo jam diximus, conturbatus essem, medelæ
 me atque curationi tradidi; dolori, gemitibus,
 egestati vitam addixi meam, ceu quadam circui-
 tione usus ad salutem recuperandam. Pro illo au-
 tem, *In paupertate virtus mea, et ossa mea con-
 turbata sunt*, apertius Symmachus interpretatus
 est his verbis, *Propter afflictionem meam, virtus
 mea et ossa mea putruerunt*. Ita me macerabam,
 inquit, ut propter afflictionis vim, virtus mea defl-
 ceret ac infirmaretur, atque ipsa animæ ossa, ipsæ
 facultates, quibus olim viriliter agebam, conpu-
 trescerent; sive secundum Aquilam, *Et ossa mea
 exaruerunt*. Hæc porro sunt iis, qui scelerum su-
 orum veniam consequi peroptant, ad disciplinam
 et exemplum necessaria.

VERS. 12-14. *Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium et vicinis meis valde, et timor notis meis. Qui videbant me, foras fugerunt a me: oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde. Factus sum tanquam vas perditum*. Hæc ad tempus passionis Salvatoris nostri referimus, quæ ab ipso congruenter dicta fuerint, quando inimici suspensum videntes irridebant eum, opprobriis incessentes, ut in Evangeliiis scriptum est: ac noti ejus, discipuli et amici, metu correpti recedebant, ipso relicto; quando is qui discipulorum ejus choro præerat, ter ipsum negavit. Tunc sane oblivioni datus est tanquam mortuus a corde; imo etiam tanquam vas perditum reputatus est. Cæterum hæc si ad eum qui in psalmo confitetur referantur, extremam ejus miseriam et afflictionem declarant. Ita enim sese maceravit, ut deficeret in dolore vita ejus, et anni ejus in gemitibus, virtus ejus in paupertate infirmaretur, et ossa animæ ejus conturbarentur; qua in re ab inimicis quoque deridebatur, quasi in vanum ac frustra sese affligeret. Non modo autem inimicis in opprobrium fuit, sed etiam vicinis, qui quod proxime habitarent, ipsum probe noverant. Ipsi namque videntes illum in confessione ad Deum emissa sese macerantem, irridebant eum et opprobriis onerabant. Cognati vero et amici, qui ipsum convenire solebant, metu perterriti erant, ac si eum insanientem ac mente alienatum vidissent; ita ut de salute ejus desperantes secederent et aufugerent, ipsumque veluti jam mortuum oblivioni darent, ac tanquam vas perditum haberent. Hæc omnia perpessum se testificatur, dum se in confessione et poenitentia affligeret. Sed illi quidem, ait, sic erga me se gesserunt. Ego vero non sine consilio et ratione me sic agere putabam: sed quia audiebam vituperationem multorum commorantium in circuitu, qui tunc una

⁹⁴ Joan. vii, 38.

conveniebant eo consilio, ut animam meam acciperent; nam occulti et invisibiles inimici, me in peccatum lapsi, in unum congregati sunt ut animam meam raperent; ideo eorum insidias subodoratus, tale de me supplicium sumpsi; cogitans num forte Deus, conspecta huiusmodi abiectione mea, misericordia motus me liberaturus esset.

VERS. 15, 16. *Ego autem in te speravi, Domine; dixi: Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Hæc inimicis, inquit, contra me molientibus, in te speravi, Domine; dixique, te solum mihi adiutorem sufficere: nam, Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Pro quo tum Hebraica lectio, tum reliqui interpretes, tempora mea, ediderunt. Etiamsi enim inimici jam maxime viribus valeant, quasi adversum me nacti opportunum tempus; at mihi tempora mea in manibus tuis reservata sunt: quo tempore sortes meas penes te repositas novi. Quamobrem jure supplico postuloque, me in præsentia ab inimicis et a persequentibus me liberari.*

VERS. 17-19. *Illustra faciem tuam super servum tuum, salvum me fac in misericordia tua: Domine, non confundar, quoniam invocavi te. Quemadmodum oriente sole tenebræ dissipantur, sub terra absconso, omnia nox occupat, tuncque ex latibulis suis prodeunt feræ agrestes, virique operarii iniquitatis; ita, Deo averso, insurgunt animæ hostes, ipsamque incursionibus molestant; ipso autem Deitatis suæ lumen emittente, quod vultum Dei Scriptura vocare consuevit, tunc averuntur et fugam faciunt omnes qui amica tenebris opera perpetrant, ac quidquid Deo contrarium est dissipatur. Quare qui primo confitebatur dicens: Illustra faciem tuam super servum tuum, jam rursum, Non propter opera mea, inquit, sed propter misericordiam tuam salutem nancisci rogo; atque iterum: Quoniam te invocavi, inquit, ne confundar quia speravi in te. Etenim impiis qui te Deum non norunt opprobrium debetur. Quapropter ait, Erubescant impii et deducantur in infernum; vel secundum Aquilam et Symmachum, Sileant in inferno. Et jam quidem illi loquuntur multa ausi; at cum in congruentem sibi locum deducti fuerint, tunc arrogantiae finem facient, tunc labia illa, quæ in præsentia cum superbia contra justum virum multa proferunt, muta erunt; tunc de justorum hominum despectu ultio sumetur.*

VERS. 20, 21. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! Perfecisti eis qui sperant in te in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo a contradictione linguarum. Isthæc, ait, deprecatus sum, ut illustres faciem tuam super servum tuum, et ut salutem misericordia tua nanciscar, et ne confundar quoniam invocavi te, con-*

Α αφανείς και άόρατοι έχθροί, περιπεσόντος μου τη άμαρτία, συνετάσσοντο προς άλλλους, όπως διαρπάσωσι την έμην ψυχήν. Διόπερ έγώ, της τούτων έπιβουλης συναισθόμενος, τη τσσαύτη έμαυτὸν έπιβιδου τιμωρία, ει πως άρα ο Θεός δια την τσσαύτην μου ταπεινωσιν έλεήσει με και ρύσαιτο της τών έχθρων έπιβουλης.

Έγώ δέ έπι σοι ήλιμισα, Κύριε· είπα· Σὺ εἶ ὁ Θεός μου, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου. Ταῦτα τῶν έχθρων μου, φησὶ, βουλευομένων κατ' ἐμοῦ, ἐπὶ σέ ήλιμισα, Κύριε· Έλεγον τέ σε μόνον βοηθόν μοι άπαρκεῖν· Θεός γάρ μου εἶ σὺ, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου· ἀνθ' οὗ, οἱ καιροὶ μου, ἡ Έβραϊκή άνάγνωσις και οἱ λοιποὶ έρμηνευταί εκδεδώκασιν. Εἰ γάρ και τὰ μάλιστα νῦν οἱ έχθροὶ καταγύουσαι, ὡςπερ καιρὸν έχοντες κατ' ἐμοῦ, άλλ' οἱ έμοὶ καιροὶ πεφυλαγμένοι εἰσιν ἐν ταῖς σαῖς χερσὶν· ἐν οἷς καιροῖς και τοῦς έμαυτοῦ κλήρους οἶδα παρὰ σοὶ φυλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ίκετεύω και δέομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ρυθθῆναι εκ τῶν έχθρων μου και εκ τῶν καταδιωκόντων με.

Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου σώσον με ἐν έλεεί σου· Κύριε, μή κατασχυνθείην, ὅτι έπεκαλεσάμην σε. Ὅςπερ ήλιου άνατελλαντος; λυεται τὸ σκότος· ὑπὸ γῆν δέ γενομένου, νύξ διαλαμβάνει τὸ πᾶν· προΐασί τε εκ τῶν οικείων καταδύσειον θήρες άγριοι και άνδρες κακούργίας εργάται· οὕτως, άποστρεφομένου μὲν τοῦ Θεοῦ, οἱ της ψυχῆς έχθροὶ επανίστανται και κατατρέχουσιν αὐτης· έπιλάμπαντος δέ αὐτοῦ τὸ φῶς της αὐτοῦ θεότητος, ὡπερ πρόσωπον Θεοῦ ονομάζειν εἰωθεν ἡ Γραφή, άποτρέπονται μὲν και άποφεύγουσι πάντες οἱ τὰ φίλα τοῦ σκότους έργα διαπραττόμενοι, διαλύεται δέ πᾶν τὸ εναντίον τῷ Θεῷ. Διὸ παρακαλεῖ οὗ τὰ πρώτα έξομολογησάμενος φάσκων· Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου εἰς τὸν δοῦλόν σου· και πάλιν· Οὐ διὰ τὰς έμάς πράξεις, φησὶ, διὰ δέ τὸ σὸν έλεος σωθῆναι αξιῶ· και αὔθις· Έπελ δέ σε έπεκαλεσάμην, φησὶ, μή κατασχυνθείην, ὅτι ἐπὶ σοὶ ήλιμισα. Τὸς μὲν γάρ άσεβέσι, τοῖς σε τὸν Θεὸν οὐκ επισταμένοις, αίσχυνή πρέπει· διὸ φησιν· Αἰσχυνθείησιν άσβεῖς και καταγθεισῶν εἰς άδου· ἡ κατὰ τὸν Άκίλαν και τὸν Σύμμαχον· Σιωπάτωσαν εἰς άδην. Νῦν μὲν γάρ λαλοῦσι πολλά τολμώντες· έπειδὴν δέ καταχθῶσιν εἰς τὸ κατάλληλον αὐτοῖς χωρίον, τὸ τηνικαῦτα παύσονται της μεγαλαυχίας· τότε δέ και άλαλα γενήσεται τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλά κατὰ τοῦ δικαίου φβεγγόμενα χείλη μεθ' ὑπερηφανίας· τότε δέ και εκδικηθήσεται πάσα ἡ κατὰ τῶν δικαίων έξουβένωσις.

Ὅς πολὺ τὸ πλήθος της χρηστότητός σου, Κύριε, ἡς έκρύψας τοῖς φοβουμένοις σε! Έξειργάσω τοῖς έλιπίζουσιν ἐπὶ σέ εναντίον τῶν νίων τῶν ανθρώπων. Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν άποκρύπτῳ τοῦ προσώπου σου από ταραχῆς ανθρώπων. Σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν σπηρῇ από αντίλογίας γλωσσῶν. Ταῦτα, φησὶν, ίκέτευσα, έπιφάναι τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, και σωθῆναι τῷ έλεεί σου μή κατασχῆναι, ὅτι έπεκαλεσάμην σε, πεπισμέ-

νος, ὡς ἡ σὴ χρηστότης πολλή τις καὶ ἄφατος τυγά-
νει, πλούτου δὲ γέμει πολλοῦ. Διὸ καὶ παρὰ τῷ Ἀπο-
στόλῳ εἶρηται· *Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος*
αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας κα-
ταρρονεῖς; Ἄλλὰ νῦν μὲν οὐ τοῖς πᾶσι φανερὰν
ποιεῖς τὴν χρηστότητά σου· κρύπτεις δὲ αὐτὴν καὶ τα-
μειύη φυλάττων τοῖς φοβουμένοις σε. Ἐπει καὶ ἐξειρ-
γάσω αὐτὴν εἰς αὐτὸ τοῦτο· λέγω δὲ εἰς τὸ τοῖς ἐλπί-
ζουσιν ἐπὶ σὲ παρασχεῖν αὐτὴν, καὶ παρέξεις γε
αὐτὴν κατὰ καιρὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν υἱῶν
τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πάντας ἰδεῖν τὴν σὴν χρηστό-
τητα, καιρῷ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιβῆς διδομένην τοῖς
ἀξίοις· διόπερ καὶ ἐν τῷ βίῳ τὰς σοὶ ἀνακειμένας
ψυχὰς κατὰ τοὺς τῶν πειρατῆρων καιροὺς τῆς σπρά-
σαντοῦ σκέπης καταζηῶν ἀποκρύπτεις, ῥυθμιζόμενος
αὐτοὺς ἀπὸ παραχῆς ἀνθρώπων, καὶ ὡσπερ ἐν σκέπῃ
ὑπὸ τὴν σαυτοῦ χεῖρα ἀκεπάδων αὐτοὺς ἀπὸ ἀντι-
λογίας γλωσσῶν, πρὸς τὴν μηδὲν καταβλάπτεσθαι μήτε
ὑπὸ τῶν λόγοις αὐτοὺς καταπολεμούντων, μήτε ὑπὸ
τῶν δι' ἔργων τὰς κατ' αὐτῶν μηχανὰς συσκευαζο-
μένων.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος
αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. Διὰ τοσοῦτων τὴν πρὸς
τὸν θεὸν ἐντευξίν πεποιημένος ὁ ἐξομολογούμενος,
ἐπὶ χρηστὸν περιγράφει τέλος τὸν λόγον, εὐλογῶν
τὸν θεόν, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν
πόλει περιοχῆς· ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν οὕτως·
Εὐλογητὸς Κύριος ὁ παραδείξας τὸ ἔλεος αὐτοῦ
ἔμοι, ὡς ἐν πόλει περιπεπραγμένη. Δι' ἐμοῦ γὰρ,
φησίν, ὁ θεὸς ἐδοξάσθη, ὅτι, μυρῶν ἀπ' ἐμὲ πολε-
μίων συστάντων, καὶ δίκην μεγάλης πόλεως τὴν
ἐμὴν ψυχὴν πολιορκεῖν πεπειραμένων, ὁ ἐμὸς φύλαξ,
φραγμὸν μοι περιβαλὼν, τὸ ἔλεος αὐτοῦ θαυμαστὸν
ἔδειξεν, οὕτω με σώσας ὡσεὶ καὶ πόλιν τείχει περι-
βεβλημένην ὄχυρῷ. Τοιοῦτος δὲ μοι γέγονας σὺ ὁ
ἐμὸς Κύριος, ὅπνικα αὐτὸς ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἐν τῇ
γενομένη μοι ἐκστάσει, ἐν ἧ ἔταράχθη ἐν θυμῷ ὁ
ὀφθαλμὸς μου καὶ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ γαστήρ μου.
Οὐκ ἐπετρίβην, ἀλλ' ἐταπεινῶν ἐμαυτὸν, ὡς ἀπορ-
θιφὲς ἀπὸ τῶν σὺν ὀφθαλμοῖς διὰ τὴν ἐμὴν ἀμαρ-
τίαν. Ἄλλὰ ταῦτα ἐγὼ μὲν ἔλεγον ἐξομολογούμενος·
σὺ δὲ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς θεός, οὐκ ἀπέδριψας
τὴν σὸν οἰκέτην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν φά-
σκουσαν· *Ὅταν ἀποστραφῆς στενάξῃς, τότε σω-*
θήσῃ. ταῦτα ἐμοῦ λέγοντος εἰσήκουσας, καὶ διὰ
τοῦτο ἐθαυμάστωσας τὸ ἔλεός σου ἐμοὶ ἐν πόλει
περιοχῆς.

Τῷ ΔΑΥΙΔ ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΛΑ΄.

Μακάριοι ὡν ἀφῆρθαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὡν ἐπε-
καλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Πολλὰ κακίως ἐαυτὸν
ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι πλημμελήματι ὁ Δαυὶδ, καὶ τὰς
διὰ τοῦ τριακοστοῦ φωνὰς προέμενος, φροντίζων καὶ
ἀγωνιῶν τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν, ἐφ' ὅς αὐτὸς ἐαυτῷ συν-
εργῶναι· εἶτα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τῇ δυνάμει τῇ
προφητικῇ τὴν διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος μέλλουσαν
ἔσεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις συγχώρησιν τῶν ἀμαρτη-
μάτων ἐπιγνοῦς, καὶ ὡς οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰδωλόατροι

afisus mansuetudinem tuam magnam et ineffabilem
esse, ac divitiis multis refertam. Quare dictum
ab Apostolo fuit : *An divitias bonitatis ejus et pa-*
tientiae et. longanimitatis contemnis ? Sed jam
quidem non omnibus bonitatem tuam manifestam
facis, sed occultas eam et recondis, custodisque
timentibus te. Quia vero ad eam ipsam rem perfe-
cisti eam, id est, ut sperantibus in te largi-
re, praebasque ipsam opportuno tempore praecul-
fiorum hominum, ita ut omnes bonitatem suspi-
ciant tuam, tempore remunerationis bonorum di-
gnis attributam ; ideo in hac vita animas tibi ad-
dictas, tentationum tempore tua protectione dignas
habens, abscondis, liberasque illas a conturba-
tione hominum, ac sub manu tua velut sub te-
gmine quodam protegis eas a contradictione lin-
guarum, ut nihil laedantur vel ab iis qui ipsas ver-
bis impugnant, vel ab iis qui machinas suas ad-
versus illas instruunt.

VERS. 22. *Benedictus Dominus, quoniam mirifica-*
vit misericordiam suam in civitate munitionis. Post-
quam confitendo tot verbis Deum compellavit, ser-
monem suum opportuno et bono termino claudit,
benedicendo Deum, *quoniam mirificavit misericor-*
diam suam in civitate munitionis : quod Symma-
chus sic interpretatus est : *Benedictus Dominus, qui-*
ostendit mihi misericordiam suam, quasi in civitate
munita. Per me quippe, ait, Deus glorificatus est,
quia propemodum infinitis collectis hostibus, ani-
mamque meam ceu magnam civitatem obsidere
conantibus, custos ille meus septo me circummu-
nians, misericordiam suam mirabilem exhibuit,
atque ita me servavit perinde atque civitatem for-
tissimo muro circum instructam. Talis erga me
fuisti, Domine mi, quando memetipsum humiliavi
in excessu mentis meae, quo *conturbatus est in ira-*
oculus meus, anima mea et venter meus. Neque-
tunc procrastinavi, sed memetipsum humiliavi,
quasi peccati mei causa projectus ab oculis tuis.
Et haec quidem confitendo dixi : Tu vero humanus
bonusque Deus, me domesticum tuum non abjecisti,
sed secundum promissionem istam, *Cum con-*
versus ingemueris, tunc salutem obtinebis **, me haec
dicentem exaudisti, et propterea *mirificasti misericor-*
diam tuam mihi in civitate munitionis.

IPSI DAVID INTELLECTUS XXXI.

VERS. 1. *Beati quorum remissae sunt iniquitates,*
et quorum tecta sunt peccata. Postquam pro ad-
misso scelere sese David multum affligerat, voces-
que in psalmo tricesimo positas emiserat, de ju-
dicio Dei pro iis quorum sibi conscius erat solli-
citus ; gnarus item ex Spiritu sancto atque ex pro-
phetica illa virtute, remissionis peccatorum qua
per salutarem gratiam hominibus concedenda erat :
gnarus item idololatrias et atheos sexcentis malis

** Rom. II, 4. ** Ezech. xxxiii, 12.

complicatos, aliquando veniam peccatorum per lavacrum regenerationis confertim consecuturos, his dictis eosdem ter beatos prædicat. Gemitibus, inquit, et lacrymis frequentibus peccati causa contabescens, et illius ergo in adversitates innumeras delapsus, æmulatione dignos eos ac beatos prædico, qui sine miseriis huiusmodi, per Dei benignitatem, remissionem peccatorum acceperunt. Tanto quippe erga illos studio et liberalitate utitur, ut non solum remittat, sed etiam tegat eorum peccata, ut ne vestigium quidem eorum residuum sit.

VERS. 2. *Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in ore ejus dolus.* Quæ superius dicta sunt, generatim efferuntur, atque omnes omnino respiciunt qui per gratiam peccatorum veniam nacturi sunt; at quæ in præsentī dicuntur, quo ritu remissio concedatur declarat his verbis: *Cui non imputaverit Dominus peccatum.* Nam peccatum semel perpetratum, fieri non posse quin admissum fuerit significat: sed penes Dominum esse, ut in rationibus suis peccanti facinus vel imputet vel non imputet, ac veniam et indulgentiam concedat. Verum quia quotquot remissionem delictorum, quæ per baptismum datur, adeunt, per confessionem in Salvatorem emissam, per fidem in universorum Deum, ac per confessionem sinceram, veniam consequuntur; congruenter et accurate admodum adjicitur, *Nec est in ore ejus dolus, aut, in spiritu ejus dolus:* nam utroque modo in lectione fertur. Hic enim beatus, qui spiritu puro ac ore veraci confessionem edit, vocesque profert in lavacro regenerationis solitas. Quod si in ore ejus, vel in spiritu, vel in anima dolus invenitur, utpote qui seipsum deceperit ita ut veniam non obtineat; sua insuper mala adaugebit, cum majorem sibi iram in die iræ coacervaverit.

VERS. 3, 4. *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die, etc.* Illi quidem beati sunt, quos in spiritu cognoscens beatos prædicavi. Ego vero postquam clamoribus et confessionibus multum laboraveram, defatigatus tacui. Pro quo Symmachus, *Quoniam silui;* Theodotio autem, *Quoniam laboravi,* interpretati sunt. Pro illo autem, *dum clamarem,* Symmachus, *Dum lamentarer tota die,* edidit. Inveteraverunt autem ejus ossa, contrita scilicet ex continua illa afflictione qua se in confessione maceravit: ibi namque vires animæ, quæ ossa dicuntur, defatigabantur. Quare secundum Aquilam dicitur, *Quoniam obmutui, contrita fuerunt ossa mea in rugitu meo;* secundum Symmachum, *Quoniam silui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.* Non ad unum mensem, sed omnibus diebus sese macerabat ac defatigabat.

VERS. 5. *Delictum meum cognitum feci, et injuriam quam non abscondi. Dixi: Confitebor adver-*

A καὶ ἄθεοι, μυρίοις κακοῖς ἐμπεκαρμένοι, ἀθρόας ποτὲ τεύξονται ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τρισμακαρίους τούτους ἀποφαινεὶ διὰ τῶν προκειμένων. Ὀδυρμοῖς, φησὶν, ἐγὼ καὶ δάκρυσι θαμνινοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν προστετηκώς, καὶ παντοδαπαῖς συμφοραῖς ταύτης χάριν περιπεσὼν, ζῆλω τοὺς ἐκεῖνους καὶ μακαρίους ἀποκαλῶ, τοὺς ἀταλαιπώρους τῆ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῶν ἁμαρτημάτων δεξαμένους τὴν ἄφεσιν. Τοσαύτη γὰρ περὶ αὐτοὺς χρῆται φιλοτιμία, ὡς μὴ μόνον ἀφεῖναι, ἀλλὰ καὶ καλῶσαι τὰς ἁμαρτίας, καὶ μηδὲ ἔχνη τούτων καταλείπειν.

Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Τὰ μὲν προλελεγμένα γενικῶς εἰρηται, καὶ καθόλου περὶ πάντων τῶν μελλόντων ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χάριτος τοῦ γέναν· τὰ δὲ προσκείμενα ὅπως ἡ ἄφεσις διδοται παρρησιῇ διὰ τοῦ· Οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἁμαρτίαν. Ἄπαξ μὲν γὰρ γενομένην τὴν παραχθεῖσαν ἁμαρτίαν ἀγέννητον μὴ δύνασθαι εἶναι δηλοῖ· τὸν γε μὲν Κύριον τὸν ἐξουσίαν ἔχοντα ἐν τῷ λογοθεσίῳ λογιζέσθαι τῷ ἡμαρτηκῶτι, ἢ μὴ λογίζεσθαι τὸ πεπραγμένον, ἀλλὰ συγχωρεῖν ποιεῖσθαι τὴν ἄφεσιν. Καὶ ἐπειδὴ περ ἕκαστος τῶν προσιόντων τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος δωρουμένη συγχωρήσει δι' ἔμολογίας τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα, τῆς γε εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν πίστεως, καὶ δι' ἐξομολογήσεως εὐκρινούς, τῆς ἀφέσεως τεύξεται· σφόδρα ἀκριβῶς ὁ λόγος προστιθησι τὴν φάσκουσαν προσθήκην· Οὐδ' ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ, ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος· ἐκατέρως γὰρ φέρεται ἐν τῷ ἀναγνώσματι. Οὗτος γὰρ μακάριος, ὁ καθαρῶν πνεύματι τὴν ἐξομολόγησιν ποιούμενος, καὶ τὰς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας φωνὰς προσφερόμενος. Εἰ δ' εὐθεβῆ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ψυχῇ, ὡς ἀπατήσας ἑαυτὸν πρὸς τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἀφέσεως, ἔτι καὶ αὐξήσει τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἐπισωρεύσας καθ' ἑαυτοῦ πλείονα ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης.

Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν, κ. τ. λ. Ἐκεῖνοι μὲν εἰσι μακάριοι, οὓς τῷ πνεύματι γνοὺς ἐμακάρισα· ἐγὼ δὲ πολλὰ κοπιάσας ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν βολαῖς καὶ ἐξομολογήσεσιν, ἀπέκαμον καὶ ἐσίγησα· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὅτι ἀπέσίγησα· ὁ δὲ Θεοδοσίω, Ὅτι ἐκοπίασα, ἠρμήνευσαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπὸ τοῦ κράζειν με, Ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι με πᾶσαν ἡμέραν, ἐκδέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Ἐπαλαιώθη δὲ αὐτοῦ τὰ ὀστέα συντριβόμενα ἐκ τῆς πολλῆς κακώσεως τῆς κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῷ γεγεννημένης· ἐν ἣ καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὅστέα ὀνομαζομένας κατεπόνει. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Ὅτι ἐκόψυσσα, κατετρίθη τὰ ὀστέα μου ἐν βρυχήματι μου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀπεσιώπησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι πᾶσαν ἡμέραν. Οὐδὲ μέχρι μηνός, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας κατέτρυχεν ἑαυτὸν καὶ κατεπόνει.

Τὴν ἁμαρτίαν μου ἐγνώρισα, καὶ τὴν ἀνομίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ

τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. Διάψαλμα. Ἄλλοι δὲ οὐ, τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας, ἀλλὰ, τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου, ἐξέβητο. Ἄντι δὲ τούτου ἀκριθέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπών· Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀμαρτίαν μου. Τάδε γάρ, φησί, καὶ τάδε διεπραξάμην, ἵνα τάδε μοι γένωνται. Οὐκ ἦδη τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, ἀλλ' ὡς πάντα πράττων, ἵνα αὐτῆς τύχη, ταῦτ' ἔλεγε κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ἔχεται γὰρ λόγος ἡ τοιαύτη ἔρμηνεια· εἰ γὰρ ἑτέρους ἐμακάριζεν, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, ὡς μηδέπω αὐτοὺς τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, πῶς ἐνταῦθα ἐδύνατο λέγειν· Καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου; Διόπερ κατὰ τὸν Σύμμαχον ἀκριθέστερον εἰρησθῆναι φημι τὸ, Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου.

Ἐπεὶ ταύτης προσεύξεται σοι πᾶς ὁσιος ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Πλήρ' ἐν κατακλισμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσι. Διὰ τοῦτο πᾶς ὁσιος ὑπόδειγμα λαθὼν ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ πεπραγμένων προθυμώτατα καὶ εὐθαρσῶς προσεύξεται σοι, εἴ ποτε καιρὸς αὐτὸν καλῆ ἐπὶ τὴν ὁμοίαν ἐμοὶ προσευχὴν ἔλθειν. Προσευξαμένου δὲ αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ἐμὸν, καὶ αὐτοῦ ἐπακουσείς, παρέξεις τε αὐτῷ τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, ὥστε μηδὲν αὐτὸν βλαθῆναι, κἂν μυρία κατακλύζοντα ὕδατα κατ' αὐτοῦ φέρηται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας αὐτοῦ τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπὶ σὲ τὸν μέγαν Σωτῆρα ἀναρτήσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας, ἀπρωτος καὶ ἐδραϊος μενεῖ· διὰ γὰρ τὴν σὴν φυλακὴν οὐδὲ πλησιάσαι αὐτῷ, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι δυνήσεται. Καὶ ταύτην γε τὴν διάνοιαν ἡ τοῦ Συμμάχου παρέστησεν ἔρμηνεία, φησασα· Περὶ τούτου προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἀντι τοῦ, Διὰ τοῦτο προσεύξεται πᾶς ὁσιός σοι καιρὸν εὐρών, ὥστε ἐπικλύζοντα ὕδατα πολλὰ πρὸς αὐτὸν μὴ ἐγγίσει. Ἐὰν δὲ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα λέγεται· Ἐπεὶ ταύτης προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἐρούμεν, ὅτι, ὑπερ ταύτης, δηλαδὴ τῆς ἀφέσεως τῆς ἐμοὶ γενομένης. Διὰ γὰρ τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην φιλανθρωπίαν πᾶς ὁσιος εὐελπίς ἐσται, τῶν ὁμοίων παρὰ σοῦ τυχεῖν· εἴ ποτε αὐτῷ γένοιτο, ὡς ἀνθρώπῳ σάρκα περικειμένῳ, τοιοῦτό τι σφάλμα καὶ καιρὸς δεόμενος ὁμοίας ἐμοὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσευχῆς.

Συνειῶ σοι καὶ συμβιδῶ σοι ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορευσῇ· ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἐδ λεγόμενον διὰ τοῦ προφήτου· Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι, καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ἐπληρῶτο. Διότι εὐχομένου καὶ τὴν δέησιν ἀναπέμποντος, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἀποκρίσεως αὐτὸν ἀξιοί, θαρσεῖν αὐτῷ παρακελευόμενον. Ἐγὼ γάρ σε, φησὶν, σινησιῶ καὶ συμβιδῶ σε· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ἐπιστημιώσω σε καὶ φωτισω σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορευσῇ· ὁ δὲ Σύμμαχος· Συνεισιω σοι καὶ ὑποδείξω σοι ὁδὸν ἣν ὀδεύσεις. Ἐπαγγέλλεται γὰρ κίεσαι αὐτῷ τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἦν δὲ ἵτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τοὺς ὀδεύοντας ἄγων ἐπὶ

A sum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. Diapsalma. Alii, non impietatem cordis, sed impietatem peccati mei exposuerunt. Pro quo accuratius Symmachus interpretatus est his verbis, Ut tu auferres peccatum meum. Hæc, inquit, et hæc feci, ut hæc mihi obvenirent. Non enim jam misericordiam consecutus, sed velut omnia agens ut consequeretur, hæc dicebat secundum Symmaclium. Et sane hujusmodi interpretatio recte cohæret. Nam si alios, ut veniam iniquitatis consecutus, ita beatos prædicasset, quasi ipse nondum consecutus esset, quomodo hic dicere potuit: Et tu remisisti impietatem peccati mei? Quare accuratius Symmachum vertisse dico hoc pacto: Ut tu auferres impietatem peccati mei.

B VERS. 6. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt. Quapropter omnis sanctus, sumpto ex iis quæ erga me gesta, sunt exemplo, alacriter ac fidenter ad te orabit; si quando ipsum ad similem meæ orationem tempus evocarit. Illo autem ad mei exemplum orante, ipsum quoque tu exaudies, salutem illam quæ ex te procedit illi imperties, ita ut nihil patiatu detrimenti, etiamsi infinitæ erumpentes aquæ in ipsum ferantur. Nam cum velut in petra domum fundaverit suam, spemque suam in te magno Salvatore reposuerit, lapsu vacuus et firmus consistet: nam tui custodia fulto, ne appropinquare quidem aut juxta accedere poterunt. Quam item sententiam Symmachi interpretatio declarat, quæ sic habet, De hac re orabit omnis sanctus, illius loco, Propter hoc, ad te orabit omnis sanctus, cum invenerit tempus, ita ut exundantes aquæ multæ ad eum non accedant. Quod si secundum LXX Interpretes dicatur, Pro hac orabit omnis sanctus, nos sic explicabimus, pro hac, videlicet remissione mihi facta. Nam propter misericordiam tuam, et tuum erga homines amorem mihi exhibitum, omnis sanctus in spem veniet se similia abs te consecuturum, si quando sibi, utpote homini carne induto, delictum atque tempus simile contingat, quo itidem confessione et oratione opus habeat.

C D VERS. 8. Intellectum tibi dabo et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos. Quod sic a propheta dictum est, Adhuc te loquente, dicam: Ecce adsum⁹⁷, in Davide implebatur. Ipso namque orante ac supplicationem emittente, Spiritus divinus ipsi respondere dignatus, bene sperare jubet. Ego enim, inquit, intellectum tibi dabo et instruam te. Pro quo Aquila, Scientem te faciam et illuminabo te in via hac qua gradieris; Symmachus vero, Prudentem te faciam et ostendam tibi viam qua incedas. Pollicetur enim monstrandam ipsi esse viam ab eo qui dixit, Ego sum via⁹⁸. Hic autem erat Dei Verbum, quod iter agentes ad ter felicem finem

⁹⁷ Isa. LVIII, 9. ⁹⁸ Joan. XIV, 6.

sive ad Patrem deducit. Loco autem illius, *Firmabo super te oculos meos*, Symmachus habet, *Consultabo de te oculo meo*. Quia enim *oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* 99; merito eum qui talia precalus est, oculo dignatur suo, ut radiis illis ex divino oculo emissis illustratus mente, viam cernat sibi promissam. Quare oculi Domini non super omnes, sed *super justos tantum*; nam ab impiis oculos suos avertit. ὄφθαλμοὶ Κυρίου οὐκ ἐπὶ πάντας, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἑαυτοῦ ὄφθαλμούς.

VERS. 11. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Postquam respon- sionem ad precantem sermo conclusit, post supra dictorum promissionem, ad commune hominum genus sermo transfertur: quia ob vim amoris vult omnes salutem obtinere. Ipseque David postquam confessionem suam absolvit, felici response ac pollicitatione donatus, ex vi gaudii reliquis etiam hominibus isthæc emolumenta conciliare satagit. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloria- mini, omnes recti corde.* Quemadmodum peccato- rum ordini ad sinistram posito, congruentem de- dit admonitionem, exemplum sese præbens iis qui a peccatis convertuntur; sic etiam justis propria sibi ac convenientia annuntiat in præsentem, cohortans illos ut de nulla terrenarum rerum lætentur, sed de Domino magnifice sentiant, et de tanto bono gaudeant et exsultent. Sed etiam, *qui gloriatur in Domino gloriatur*, ait Apostolus 1. Jure itaque hoc loco totius sermonis finem facit his verbis, *Et gloria- mini in illo, omnes recti corde*: neque de vobis ipsis magnifice sentiatis, sed de ipso Domino qui vobis virtutis omnis auctor fuit. *τες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ*. μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα γενομένῳ Κυρίῳ.

PSALMUS DAVID XXXII.

Secundum Hebraicam lectionem et secundum reliquos interpretes inscriptione caret hic psalmus, multamque cum præcedenti consonantiam habet. Cum enim in fine illius dixisset, *Lætamini in Domino, et exsultate, justi*, ab iisdem ferme verbis præsentem orditur, VERS. 1: *Exsultate, justi, in Domino*. Videturque mihi ea quæ in præsentem propheticè dicuntur, ad personam eorum qui in præcedenti psalmo indicantur referri, secundum illud: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Nam ad eos qui per salutarem gratiam remissionem peccatorum consecuti sunt, id vociferari videtur, *Exsultate, justi, in Domino*. Non vobismetipsis, non cuiquam sæcularium rerum, sed Domino confisi, in ipso dignitatem præferentes, in ipso gloriantes, exsultate vos, o beati, quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. *Rectos* quippe omnes, inquit, *deceat Dei collaudatio*; secundum Aquitam vero, *Rectis pulchra est cantatio*. Quia enim non speciosus hym-

Α τέλος τὸ τρισμακάριον, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὁ Σύμμαχος, Βουλευέσσομαι, φησί, περὶ σοῦ τῷ ὀφθαλμῷ μου. Ἐπειδὴ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· εἰκότως τὸν τοσαῦτα ἠὺγμένον καταξιοῦ τοῦ ἰδίου ὀφθαλμοῦ, ὅπως, ἐκ τῶν φωτιστικῶν αὐτῶν τῶν ἐκ τοῦ θείου ὀφθαλμοῦ πεμπομένων φωτισθεὶς τὴν διάνοιαν, τὴν ὁδὸν θεάσθῃ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτῷ. Διόπερ τοὺς δικαίους· ἀπὸ γὰρ τῶν ἀσεβῶν ἀποστρέφει

Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Περιγράψας ὁ λόγος τὴν πρὸς τὸν εὐξάμενον ἀπόκρισιν, ἐπαγγελάμενός τε αὐτῷ τὰ προλελεγμένα, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας πάντας βουλόμενος σωθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαυὶδ, προσδιελθὼν τὴν ἑαυτοῦ ἐξομολόγησιν, αἰσίας τε ἀποκρίσεως καὶ ἐπαγγελίας καταξιωθεὶς, ἐξ ὑπερβαλλούσης χαρᾶς καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις προξενεῖ τὰ τῆς ὠφελείας. *Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.* Ὡς περὶ τῷ ἀριστερῷ τάγματι τῶν ἀμαρτωλῶν τὰ κατάλλα παρήνεσεν, ἑαυτὸν ὑπόδειγμα παρασχὼν τοῖς ἐξ ἀμαρτιῶν ἐπιστρέφουσιν· οὕτω καὶ τοῖς δικαίοις τὰ οικεῖα καὶ αὐτοῖς ἀρμόδια εὐαγγελίζεται διὰ τῶν προκειμένων, πραινῶν αὐτοῖς ἐπὶ μηδενὶ μὲν τῶν κοσμικῶν εὐφραίνεσθαι, ἐπὶ δὲ τὸν Κύριον μέγα φρονεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῷ μόνῳ εὐφραίνεσθαι, χαίρειν τε καὶ ἀγαλλιᾶν ἐπὶ τῷ τοσοῦτῳ ἀγαθῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἰκότως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς λόγου ἐπισφραγίζεται λέγων· *Καὶ καυχῶσθε ἐν αὐτῷ, πάντες οἱ εὐθεῖς, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ πάσης ὑμῖν ἀρετῆς αἰτίῳ*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΑΒ'.

Κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀνεπίγραφός ἐστιν ὁ ψαλμός· πολλὴν δὲ σώζει ἀκολουθίαν πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ. Προεϊπὼν γὰρ κατὰ τὸ τέλος ἐκείνου· *Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι*, μονοουχὶ αὐτῆς ἤρξατο τῆς λέξεως τοῦ προκειμένου, φήσας· *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ*. Καὶ μοι δοκεῖ προφρητικῶς τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων εἰς πρόσωπον ἀναπέμπεσθαι τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ δηλωθέντων, κατὰ τὸ, *Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι*. Ὡς γὰρ πρὸς ἐκείνους τοὺς τετυχηκότας τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτημάτων διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος ἀναφωνεῖται τὸ, *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ*. Μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς ἢ ἐπὶ τι τῶν κοσμικῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότες, καὶ ἐπ' αὐτῷ σεμνυόμενοι καὶ ἐν αὐτῷ καυχώμενοι, ἀγαλλιᾶσθε ὑμεῖς οἱ μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Πρέπει γὰρ, φησὶ, πᾶσι τοῖς εὐθέσιν· ἢ εἰς τὸν Θεὸν αἰνεσις. Κατὰ δὲ τὸν

99 Psal. xxxiii, 16. 1Cor. i, 31.

Ἄκωλον, τοῖς εὐθέσις ὠραιοῦται ὕμνησις. Ἐπὶ ἄ γὰρ οὐχ ὠραῖος ὕμνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ, εἰκότως τοῖς καθαρὰς διανοίας καὶ καθαρὰ χεῖλη, κεκτημένοις εὐπρέπει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀίνεσις.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλετε αὐτῷ. Κατὰ πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν γεγραμμένα. Καὶ ὁ τὰς ἔσω δὲ καὶ τὰς ἔσω αἰσθήσεις καθαρὰς καὶ ἀμέμπτους φυλάττων ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ. Ἄσατε αὐτῷ ἄσμα καινόν. Τὸ μὲν παλαιὸν ἄσμα διὰ παλαιᾶς κιθάρας καὶ παλαιοῦ ψαλτηρίου, τῶν ἀψύχων ὀργάνων, ὥστερ διὰ συμβόλων καὶ εἰκόνων ἐσπουδάξτε τοῦ προτέρω λαῷ· τὸ δὲ καινὸν ἄσμα μεγαλοφυέστερον καὶ θεοπρεπέστερον διὰ κιθάρας ζώσης, καὶ διὰ τοῦ ἀποδοθέντος δεκαχόρδου ψαλτηρίου ἀναπέμπεται τῷ Θεῷ. **Καλῶς ψάλλετε ἐν ἀλαλαγμῷ.** Οὗτος ὁ ἀλαλαγμός ἐστι μουσικὸς· διὸ εἰρηται ποῦ· **Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν.** Ἀλλὰ καὶ ἀντὶ βοῶν καὶ μόσχων, καὶ τῶν δι' αἵματος θυσῶν, θυσίας ἀλαλζγμοῦ κατατεθυκέναι φησὶν ὁ εἰπών· **Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίας ἀλαλαγμοῦ.**

Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ χρισίαν· τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Τὰ μὲν τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως διὰ πίστεως ἡμῖν χωρεῖτω, τὰ δὲ τοῦ πρακτικοῦ βίου διὰ ἐλεημοσύνης καὶ χρίσεως. Ταῦτα γὰρ ἀγαπᾷ ὁ εὐθὺς τοῦ Κυρίου λόγος· ἅτε χριστικὸς ἡμᾶς κατασκεύασας καὶ διακριτικὸς τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου. Διὸ βούλεται ἡμᾶς μηδὲν ἀκριτως πράττειν, μηδὲ ἀλόγως φέρεσθαι ταῖς ἐξ αὐτῶν ὀρμαῖς, κεκριμένω, περὶ τῶν πρακτέων βουλευέσθαι, καὶ πρὸς γε πάντων ἐλεημονικὸς εἶναι, συγνωμονικὸς δὲ πρὸς τοὺς ἀμαρτανόντας γιγνομένους, συμπαθεῖς δὲ καὶ φιλοανθρώπους πρὸς τοὺς ἐλέου δεημένους.

Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Τῷ οὖν Πατρὶ πᾶσα ἡ δύναμις ἡ ὑπερουράνιος ἐστερεώθη· τουτέστι τὸ εὐτονον καὶ βέβαιον καὶ πάγιον ἐν ἁγιασμῷ, καὶ πάσῃ πρεπούση ταῖς ἱεραῖς δυνάμεσιν ἀρετῇ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιουρίας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Εὐρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἀμφότερα δὲ συνήργησεν ἐν τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων· διὰ τοῦτο εἰρηται· **Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.** Οἶδὲν γὰρ ἀγιάζεται μὴ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γοῦν τὴν μὲν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ὁ δημιουργὸς Λόγος, ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων, παρείχετο· τὸν ἁγασμὸν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπέφερον· οὗ γὰρ νήπιοι κτισθέντες οἱ ἄγγελοι.

Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τῆν

nus est in ore peccatoris, jure eos, qui pura mente et puro corde sunt, decet Dei collaudatio.

VERS. 2, 3. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* [Instrumenta scilicet] secundum primam legis traditionem scripta. Quisquis cum interiores, tum exteriores sensus, puros inculpatosque servat, in psalterio decem chordarum psallit Deo. *Cantate ei canticum novum.* Canticum vetus antiqua cithara et antiquo psalterio cantatur, instrumentis scilicet inanimatis, quasi symbolis et imaginibus quibus prior ille populus studebat. At novum canticum magnificentius ac Deo dignius, cithara vivente ac memorato illo decachordo psalterio, Deo emittitur. *Bene psallite in jubilatione.* Hæc jubilatio mystica est: quare dictum alicubi fuit: *Beatus populus qui scit jubilationem* *. Imo vero boum, vitulorum, cruentorumque sacrificiorum loco, hostiam jubilationis immolasse ait ille: *Circuiti et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* †.

VERS. 4, 5. *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide. Diligit misericordiam et judicium: misericordia Domini plena est terra.* Quæ cogitationem ac comprehensionem rerum spectant, per fidem nobis tradantur; quæ autem practicam vitam, per misericordiam et judicium. Hæc enim diligit rectum illud verbum Domini, utpote quod nobis internoscendi vim indiderit, ac discernendi inter bonum et oppositum illius. Quamobrem vult nos nihil sine judicio agere, neque irrationabiliter impetuque proprio ferri, de agendis prudenter consulere, ac præ omnibus, misericordes esse, peccata in nos admissa facile condonare, condolere ac mites esse erga eos qui misericordia egent.

VERS. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* A Patre igitur omnis virtus cælestis firmata est, id est firmitas, soliditas, stabilitasque in sanctificatione ac omni saceris potestatibus convenienti virtute ex Spiritus auxilio data est. Hic porro *spiritus oris ejus scriptum est.* Alibi quoque reperire est verbum oris ejus, ut his intelligatur Salvator et sanctus ejus Spiritus: uterque porro in creatione cælorum et potestatum eorum cooperatus est. Ideo dictum est, *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nihil enim sine Spiritus præsentia sanctificatur. Angelis igitur transitum ad existentiam creator Verbum præbuit, universorum opifex: sanctificationem vero eodem tempore Spiritus sanctus indidit; non enim infantes creati angeli sunt.

VERS. 8, 9. *Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.* Ad-

* Psal. lxxxviii, 16. † Psal. xxvi, 6.

modum consequenter, postquam magna Dei opificia declaravit, ac tantum non ob oculos posuit, quantus sit ille talium rerum conditor Dominus; eum timere præcepit. Annuntiatque non ultra idolis adhibendum animum, non dæmonas colendos esse, sed tantarum rerum unum opificem. Illius autem loco, *commoveantur*, Synmachus *revereantur* edidit. Hic intelligas, quo pacto futurum erat ut ab eo commoverentur omnes inhabitantes orbem, si animo perpendas qua ratione per prædicationem evangelicam et salutarem doctrinam in toto orbe Ecclesiæ Deo constitutæ sint, aures omnium verbo repletæ, ac universique homines illa tanta virtute commoti, ac mutati a pristino idolorum errore, ad veræ pietatis commotionem accesserint: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.*

VERS. 10. *Dominus dissipat consilia gentium, et reprobatur autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum.* Quia videbat spiritus propheticus futurum esse, ut persecutionibus affligerentur hi qui a prisca illa superstitione recessuri erant, et multorum deorum errorem aversaturi, ut sese ad universorum Dominum converterent; necessario præcipit eis, qui rerum omnium opificem noverint, ut immissos a gentibus in infidelitate perseverantibus terrores, eorumque minas non reformident. Licet enim infinita contra vos moliantur; at nihil in vestri perniciem exsequi valebunt. Ipse namque omnium opifex et Dominus, ad quem confugistis, insidias a gentibus ac infidelibus populis vobis paratas, et cogitationes eorum vobis adversas vel nutu solo dissipabit: et si quando principes ac reges vobis succenseant, at is consilia ipsorum irrita faciet, solumque ejus consilium in æternum manebit. Enimvero cogitationes sapientiæ ejus non perinde atque cogitationes hominum irritæ erunt: sed judicia ejus permanent in generationem et generationem. Cogitationes quippe suas reservat hominibus se dignis; et quia in singulis generationibus et hominum successionibus, quidam digni reperiuntur, jure ac merito eisdem cogitationes servans suas, ipsas in generationes omnes producit. Et hæc sane olim propheticæ prædicta sunt, ipsisque rebus gestis nos verborum eventum excepimus. Quanta enim adversus Ecclesiam ejus machinati sint, quales persecutiones excitaverint, cujusmodi consilia contra nos inierint principes hujus sæculi, pro rei gravitate enarrari nequit: neque recenseri quo pacto hæc omnia per virtutem Dei dissipata fuerint; neque ætate nostra solummodo, sed per singulas generationes a tempore divini Salvatoris nostri adventus impleta sint.

VERS. 12 - 15. *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus, populus quem elegit in hæreditatem sibi.* Olim quidem pars atque hæreditas ejus erat Israel: verum quia id ille contempsit, ad gentes gratia transmissa est. *De cælo respexit Dominus,*

οικουμένην. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὰς τοῦ Θεοῦ μεγαλουργίας παραστήσας, καὶ μονονουχὶ ὀφθαλμοῖς ἐπιδείξας ὀπτηλίκος ἐστὶν ὁ τῶν τοιοῦτων δημιουργὸς Κύριος, παρακαλεῖται τοῦτον φοβεῖσθαι. Εὐαγγελίζεται δὲ εἰδώλοις μηκέτι προσέχειν τὸν νοῦν, μήτε δαίμονας σέβεσθαι, ἀλλὰ τὸν τοσοῦτον ποιητὴν. Ἄντι δὲ τοῦ, *σαλευθήτωσαν*, ὁ Σύμμαχος, *εὐλαβείσθωσαν*, ἐξέδωκε. Νοήσεις ὅπως ἐμελλον σαλευέσθαι ἀπ' αὐτοῦ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν, ὡς ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ καὶ τῇ σωτηρίῳ διδασκαλίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνέστησαν πᾶσά τε ἀκοὴ ἐπληρώθη τοῦ λόγου, καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ δυνάμει κελίηνται, μεταβάλλοντες ἀπὸ τῆς προτέρας περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης, καὶ εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐφηγήθησαν αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. Ἐπεὶ συνεώρα τὸ προφητικὸν πνεῦμα μέλλοντας ἐξάπτεσθαι διωγμοὺς κατὰ τῶν ἀναχωρούντων μὲν τῆς προτέρας δεισιδαιμονίας καὶ ἀποστρεφόμενων τὴν πολυθεῖον πλάνην, ἐπὶ δὲ τὸν τῶν ὄλων Κύριον ἐπιστρέφόντων, ἀναγκάσιως τῶν ἐν ἀπίστιά μεινάντων ἐθνῶν τοὺς φόβους καὶ τὰς ἀπειλὰς μὴ δεδιέναι παρακαλεῖται τοῖς τῶν ὄλων ποιητὴν ἐπεγνωκόσιν. Κἂν γὰρ μυρία καθ' ὑμῶν ἐπιβουλεύσωνται· ἀλλ' οὐδὲν, φησὶν, ἰσχύσουσι καθ' ὑμῶν ἐνεργῆσαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ὃ προσεφύγετε, τὰς καθ' ὑμῶν ἐπιβουλὰς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀπίστων λαῶν, τοὺς καθ' ὑμῶν λογισμοὺς ἐνὶ νεύματι διασκεδάσει. Εἰ δὲ καὶ ἀρχοντές ποτε καὶ βασιλεῖς μέλλοιεν καθ' ὑμῶν ἐξάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀθετήσει βουλὰς· κρατήσει δὲ μόνῃ ἡ αὐτοῦ βουλή εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄλλὰ καὶ τῆς σοφίας οἱ λογισμοὶ αὐτοῦ οὐχ ὁμοίως τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀθετήσονται· παραμένουσι δὲ αὐτοῦ κρίσεις εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Φυλάττει γὰρ τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς τοῖς αὐτοῦ ἀξίοις· καὶ ἐπειδήπερ καθ' ἑκάστην γενεὰν καὶ διαδοχὴν ἀνθρώπων εὐρίσκονται τινες ἀξιοί, εἰκάτως τούτοις αὐτοῖς διατηρῶν τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν αὐτοὺς παρεκτείνει. Καὶ ταῦτα μὲν πάλαι προελέγετο παραφρητικῶς ἔργοις δὲ αὐτοῖς τὴν ἔκβασιν τῶν λόγων ἡμεῖς παρελήφμεν. Ὅσα γὰρ ἐμνηχάνθησαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ ὅποιοις καθ' ἡμῶν ἐπήγειραν διωγμοὺς, ὅποιας τε βουλὰς ἐβουλεύσαντο οἱ ἀρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου καθ' ἡμῶν, οὐκ ἐστὶν ἐπαξίως διηγῆσθαι· καὶ ὡς ταῦτα πάντα Θεοῦ δυνάμει διεσκαδάνυτον· καὶ ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην γενεὰν ἔργοις ταῦτα ἐπληροῦτο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας ἀρξάμενα.

Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστὶν ὁ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς δὲν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν Ἰσραὴλ μερὶς καὶ κληρονομία αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ ἠθέτησε μεταδέδληται ἡ χάρις ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύ-

ριος, εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιελὶς ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἴνα γινώμεν πῶς ὑπέστη τὸ μακαριζόμενον ἔθνος, καὶ πόθεν εἰληψε τὴν σύστασιν ὁ λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῶν, ἀκολουθῶν διδάσκει, ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Κύριος πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ἐπισκεψάμενος, ἐξ ἀπάντων τούτων συνεστήσατο τὸ προλεχθὲν ἔθνος, καὶ τὸν προεπιρημένον λαόν, οὐ διακόνους ἐτέροις κεχηρημένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπὸ ἐδράσματος καθέδρας αὐτοῦ, ἠρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπὸ ἐδρας κατοικίας αὐτοῦ ἐπέβλεψεν. Ὁ δὲ Λόγος αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν διεκονεῖτο τοῖς σωζομένοις· Ἀπέστειλε γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Διὰ τί δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε Κύριος, καὶ τί τὸ αἴτιον τοῦ καταξίωσαι τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας ἐκάστην καρδίαν αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις ζώοις καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑφίστη, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον ἐπιθλέπειν αὐτὸν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἀπῆρκει γὰρ ἡ καθ' ἑαυτὴν πρόνοια πάντων ἐξ Ἰσοῦ προνοουμένη· νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ περ ἐξαιρέτως τις οὐσία ἀνθρώπου ψυχῆ, ἐπεὶ περὶ μόνου ἀνθρώπου μεμαρτύρηται εἰρηκώς· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοιωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ Κύριος τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· εἰκότως, ὡς ἂν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης προνοῶν, ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε καὶ εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ παριστάς ὁ παρῶν λόγος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν· καταμόνας δὲ εἴρηται ἀντὶ τοῦ, ἀφωρισμένους παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα. Καρδίας δὲ λέγων τοὺς λογισμοὺς ἐδήλου, καὶ ὅτι ἀφωρισμένους ἕκαστος ἀνθρώπος ὥσπερ ταμίον ἀποκεκλεισμένον ἔχει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, ὡς μὴ δύνασθαι ἐτέρους καταλαμβάνειν λογισμοὺς. Οὐδεὶς γοῦν οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Διὸ περὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς παράστασιν τῆς αἰτοῦ θεότητος ἐλέγετο· Αὐτὸς γὰρ ἤδει τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ πάλιν· Εἰδὼς δὲ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παρίσταται· μετὰ γὰρ τὸ· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, συνῆπται τὸ· Ὁ συνιελὶς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Μόνος γὰρ αὐτὸς συνῆσιν ἐξ ὁποίας προαιρέσεως τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα ἐπιτελεῖται, μηδὲν ἄλλου δυναμένου συνιέναι· οἷα προθέσει καὶ ὁποῖα ὀρμῇ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πράττει ἢ πράττει.

Ὁ δὲ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλῆν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν· ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἴδου οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς βοουμένους αὐτόν, τοὺς ἐπι-

vidit omnes filios hominum. De preparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram. Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. Ut sciamus quo pacto gens, quæ beata prædicatur, constituta fuerit, et unde collectus fuerit populus ille quem elegit in hæreditatem sibi; consequenter docet, qui ipse Dominus cum omnes filios hominum qui habitant terram respiceret, ex iis omnibus prædictam gentem sibi selegerit, necnon memoratum populum, non aliis quam superius usus ministris. Pro illo autem, De preparato habitaculo suo, Aquila, a stabilimento sedis suæ, interpretatus est; Symmachus autem, a sede habitationis suæ respexit. Verbum autem ejus salutem iis qui accepturi erant administrabat: nam misit verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum⁴. Cur autem de cælo respexit Dominus, et quæ causa fuerit quod omnes filios hominum visitatione sua dignaretur, declarat deinceps his verbis: Qui finxit sigillatim corda eorum; pro quo Symmachus habet, Qui fingit sigillatim unumquodque cor eorum. Si enim humanam mentem pari atque animalia bruta ratione constituisset, necesse profecto non erat ipsum respicere super filios hominum; sufficeret enim universalis illa providentia, omnibus æqualiter prospiciens. Nunc autem quia præcellens quædam substantia est anima hominis, quandoquidem de solo homine declaratum est, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum⁵; jure imaginis ille suæ providentiam gerens, de cælo respexit et vidit omnes filios hominum. Quod his verbis in præsentem pronuntiatur, Qui fingit sigillatim corda eorum; sigillatim dictum est quasi separatim et seorsum a reliquis animalibus. Dum autem corda memoraret, cogitationes significavit: quia quilibet homo seorsum mentem suam cœu receptaculum oclusam habet, ut nemo alterius cogitationes deprehendere valeat, Nullus igitur hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso⁶. Quare de solo Salvatore nostro, ad declarationem ejus Deitatis, dicebatur, Ipse enim sciebat quid esset in homine⁷; ac rursus: Sciens cogitationes illorum⁸. Hoc item in præsentem declarat: post illud enim, Qui finxit sigillatim corda eorum, additur hoc, Qui intelligit omnia opera eorum. Ipse namque solus intelligit ex cujusmodi electione voluntatis hominum opera edantur, cum nullus alius intelligere queat ex cujusmodi proposito, ex quo motu voluntatis quivis hominum agat quæ agit.

VERS. 16 - 19. Non salvabitur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. Ecce oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super mi-

¹ Psal. cvi, 20. ² Genes. 1, 26, 27. ³ II Cor. 11, 11. ⁴ Joan. 11, 25. ⁵ Luc. vi, 8.

sericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame. Isthæc supradictorum sententiæ cohærent. Sermo namque postquam omnes qui in terra sunt homines ad Dei timorem superius evocavit his verbis, *Timeat Dominum omnis terra; deinde ut animos adderet, ne animo deficerent ac reformidarent persecutiones obventuras, ante adjecterat, Dominus dissipat consilia gentium, et cætera.* Eidem igitur sententiæ insistens in superius allatis ait. Confidite, vos omnes ad quos sermo vertitur. Si itaque ad hunc timorem accesseritis, oculos ejus vimque illius perspicacem vobis providentem obtinebitis, quæ vos ab omnibus inimicis ac insidiatoribus liberabit. *Ecce namque oculi Domini super metuentes eum, qui sperant super misericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum.* Nam sine oculis Dei nulla salutis spes est, ne quidem regi in militari potestate fidenti; non gigante in multitudine virtutis et fortitudinis superbienti; non equo velocitati pedum confidenti. Hæc quippe omnia decipere solent, fallere item et in errorem inducere eos qui in iisdem spem habent. Sed vos confidite qui Dominum invocatis, ejusque timorem assumpsistis. Consilia gentium ne reformidetis quæ Dominus dissipat, nec cogitationes populorum quæ a Deo irritæ efficiuntur, nec consilia principum quæ ipse subvertit, imo neque regem manui militari innixum, neque gigantem fortitudine ac viribus corporeis tumentem. Et cum ingens præsidium, videlicet providentiæ ipsius oculos obtineatis, in ipso solo et in misericordia ejus spem reponite vestram, *ut eruat a morte animas eorum.* Mors autem animæ fuerit Dei abnegatio, defectio plena, et peccata ad mortem ita ut si quando accidat, ut sperantium in Deum corpora communi morti, ob ejus testimonium tradantur, at oculi Dei animas eorum curantes a morte ipsos eripuerunt. Neque id solummodo præstant; sed ut alat eos in fame, providentiam habent. Siquidem persecutionum tempore, quo plerumque doctrina et divinarum Scripturarum lectiones præpediuntur, rarique occurrunt qui spirituales cibos animabus hominum impertiant; attamen oculi Domini, divini Spiritus influxu, ipsorum animas alunt et ab ipso Deo institutas efficiunt, ita ut citra humanam ullam disciplinam, arcaña quadam virtute nutriantur.

ἐπιβροῆ, καὶ τούτων τὰς ψυχὰς διατρέφουσι θεοδιδάχτους αὐτοὺς ἀπεργαζόμενοι, ὡς καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρώπων διδασκαλίας ἀποβροῆτω δυνάμει τρέφεσθαι.

IN PSALMUM DAVID XXXIII.

1. *Quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum et abiit.*

Quidam suspicati sunt illam præsentis psalmi inscriptionem, historiam respicere, qua fertur Davidem a facie Saulis fugientem, ad Achum regem Geth accessisse, quando insaniam simulans quasi tympano pulsabat ad portas urbis, et deferebatur,

Ἄζορτας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. Ἔχεται τῆς τῶν προλελεγμένων διανοίας τὰ προκειμένα. Συγκαλέσας γὰρ ὁ λόγος πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους ἐπὶ τὴν φόβον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προειπεῖν *Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ* εἶτα παραβαρρύνας μὴ ἀγωνιῶν μηδὲ φοβεῖσθαι τοὺς μέλλοντας ἐπινοῦσθαι αὐτοῖς διωγμούς, συνῆψε δὲ τῶν ἔμπροσθεν τὸ *Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.* Τῆς οὖν αὐτῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ διὰ τῶν προκειμένων φησί· *Θαρσεῖτε, πάντες ὑμεῖς πρὸς ὅς ὁ λόγος.* Εἰ γοῦν προσέλθοιτε τῷ αὐτοῦ φόβῳ, ἔξετε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν διαπρατικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπισκοποῦσαν ὑμᾶς, καὶ πάντων ἐχθρῶν καὶ ἐπιβούλων ῥυομένην. Ἴδου γὰρ οἱ *ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτοῦ, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν.* Δίχα γὰρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν οὐκ ἔστιν ἄλλη σωτηρίας ἐλπίς, οὔτε βασιλεῖ στρατιωτικῆς δυνάμει θαρρῶντι, οὔτε γίγαντι ἐπὶ πλήθει δυνάμει καὶ ἰσχύος γαρουμένῳ, οὔτε ἴππῳ ποδῶν ὠκύτητι θαρρῶντι. Πάντα γὰρ ταῦτα διαψεύδεται, σφάλλει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἠλπικότητας. Ἄλλ' ὑμεῖς θαρσεῖτε, οἱ τὸν Κύριον ἐπικαλοῦντες, καὶ τὸν αὐτοῦ φόβον ἀνελιψέτες. Καὶ μήτε βουλὰς ἐθνῶν φοβεῖσθε, ἅς ὁ Κύριος διασκεδάνουσι, μήτε λογισμοὺς λαῶν, οὓς ὁ Κύριος ἀθετεῖ, μήτε βουλὰς ἀρχόντων, ἅς αὐτοὺς ἀνατρέπει. Ἄλλὰ μηδὲ βασιλεῖα πλήθει στρατιωτικῆς δυνάμει πεποιθότα καταπλήττεσθε, μηδὲ γίγαντα ἰσχυρὰ καὶ ἀλκῆ σώματος τυφοῦμενον. Ἔχοντες δὲ μέγα φιλακτήριον τοὺς τῆς προνοίας αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς, ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζετε μόνον καὶ ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, εἰς τὸ ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Θάνατος δ' ἂν εἴη ψυχῆς ἢ ἀρνησις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παντελῆς ἀποστασία, καὶ αἱ πρὸς θάνατον ἁμαρτίαι ὥστε, κἂν συμβῆ ποτε τῶν ἐλπίζοντων ἐπὶ τὸν Κύριον τὰ σώματα θανάτῳ παραδίδεσθαι τῷ κοινῷ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ κρείττονος ἐπιμεληθέντες τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐῤῥύσαντο ἐκ θανάτου. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ πρόνοιαν ποιοῦνται. Ἐν γὰρ τῆς καιροῦ τῶν διωγμῶν, καθ' ὅς πολλάκις κεκώλυνται μὲν αἱ διδασκαλῆαι καὶ τὰ τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ἀναγνώσματα, σπανίζει δὲ ὁ τὰς πνευματικὰς τροφὰς ταῖς τῶν ἀνθρώπων διαδιδούς ψυχῆς, ὁμοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Κυρίου τῆ τοῦ θεοῦ Πνεύματος

ΕΙΣ ΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΛΓ΄.

Ὅποτε ἠλλόλιωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσε αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν.

Ἐπέλαβόν τινες τὴν τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ προγραφὴν ἐκείνην σημαίνει τὴν ἱστορίαν, δι' ἧς φεύγων Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Σαοῦλ, ἐληλυθέναι πρὸς Ἀγγοὺς βασιλεῖα Γεθ ἀναγέγραπται ὅτε μανίαν προσποιηθεὶς ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως.

καὶ παρεφέρετο, καὶ ἐπιπτε, καὶ κατέρρει τὰ σέλα **A**
 αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα αὐτοῦ ὡστ' εἰπεῖν τὸν Ἀγχοῦς
 πρὸς τοὺς παῖδας αὐτοῦ· Ἄνδρα ἐπίληπτον ἵνα τί
 εἰσηγάγετε πρὸς μέ; Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡλλοίωσε τὸ
 πρόσωπον αὐτοῦ, ἤκουσαν οἱ τοιοῦτοι· ἔτι δ' ἐξῆς
 συνήπται, ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, δοκοῦσι μοι παρεω-
 ρακέυαι. Ὁ μὲν οὖν Ἀγχοῦς τῶν ἀλλοφύλων ἦν βα-
 σιλεὺς τῶν κατοικούντων τὴν Γέθ· ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ
 ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται· πρὸς δὲ καὶ αὐτὸν
 ἐλληλυθῶς ὁ Δαυὶδ πρὸ τῆς παρουσίας τῆς πρὸς τὸν
 Ἀγχοῦς ἱστορεῖται· λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Καὶ ἔρχε-
 ται ὁ Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερεῖ,
 καὶ ἐξέστη Ἀχιμέλεχ τῇ ἀπαρτήσῃ αὐτοῦ· καὶ
 εἶπεν αὐτῷ· Τί ὅτι σὺ μόνος καὶ οὐδεὶς μετὰ σοῦ;
 Καὶ εἶπε Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ· Ὁ βασιλεὺς ἐντέταλ-
 ται μοι ρῆμα σήμερον καὶ εἶπέ μοι Μηδεὶς γινώτω **B**
 τὸ ρῆμα περὶ οὗ ἐγὼ ἀποστέλλω σε, καὶ ὑπὲρ
 οὗ ἐντέταλμαί σοι, καὶ τοῖς παιδαρίοις διαμυ-
 μαρτύρημαι ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Θεοῦ πί-
 σις. Καὶ νῦν εἰ εἰσιν ὑπὸ τὴν χεῖρά σου ἄρτοι,
 ὁδὸς εἰς χεῖράς μου τὸ εὐρεθῆν. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ
 ἱερεὺς τῷ Δαυὶδ, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰσιν ἄρτοι βέ-
 θηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, ὅτι ἀλλ' ἢ ἄρτοι ἄγιοι
 εἰσιν· εἰ πεφυλαγμένα τὰ παιδάριά ἐστιν ἀπὸ
 γυναικός, καὶ φάγετε. Καὶ ἀπεκρίθη Δαυὶδ τῷ
 ἱερεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀλλ' ἀπὸ γυναικός ἀπεσχῆ-
 μεθα ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν· ἐν τῷ ἐξελθεῖν με
 εἰς ὁδὸν γέγονε τὰ παιδάριά ἡγνισμένα· καὶ αὕτη
 ἡ ὁδὸς βέθηλος· διότι σήμερον ἀγιασθήσεται διὰ
 τὰ σκεύη μου. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Ἀχιμέλεχ ὁ
 ἱερεὺς τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως· ὅτι οὐκ ἦν **ἄρτος,**
 ἀλλ' ἢ ἄρτοι τοῦ προσώπου οἱ ἀφηρημένοι
 ἐκ προσώπου Κυρίου τοῦ παρατεθῆναι ἄρτον θερμὸν,
 ἢ ἡμέρα ἔλαβεν αὐτούς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡ περὶ τοῦ Ἀχιμέλεχ διήγησις **C**
 περιέχει· ἐξῆς δὲ συνήπται ὡς ἀνέστη Δαυὶδ καὶ
 ἐφυγεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τοῦ τε Ἀχιμέλεχ ἀνα-
 χωρήσας, ἦλθε πρὸς Ἀγχοῦς βασιλέα Γέθ. Ὁ μὲν
 οὖν τις ἔρει, ἐπεὶ μὴ ἐμφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ
 κατὰ τὸν Ἀχιμέλεχ· ἄλλοιῶσας τὸ πρόσωπον αὐ-
 τοῦ ὁ Δαυὶδ, κατὰ σφάλμα κείσθαι τὸ ὄνομα τοῦ
 Ἀβιμέλεχ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Ἀγχοῦς· σαφῶς γὰρ
 ἐπὶ τοῦ Ἀγχοῦς εἴρηται· ἄλλοιῶσας τὸ πρόσωπον αὐ-
 τοῦ, ὅτε καὶ τὰ σέλα αὐτοῦ κατέρρει καὶ ἐτυμπάνι-
 ζεν. Ἔργον δὲ θρασὺν, καὶ προπετὲς εἶναι ἡγοῦμαι
 εἰ ἀποφῆνασθαι τολμᾶν τὴν θείαν Γραφὴν ἡμαρτή-
 σθαι, καὶ τοσοῦτον περιέχειν σφάλμα, ὡς ἀντὶ ἄλλο-
 φύλου ἀνδρός ἱερέα Θεοῦ παρενθεῖναι· μάλιστα ὅτε
 καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ
 πάντες τὸν Ἀχιμέλεχ περιέχουσιν. Οὐκοῦν ἀκλόουθον **D**
 ἂν εἴη, ἀληθευούσης τῆς προγραφῆς, ἐπιζητεῖν πῶς
 καὶ πότε ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ Δαυὶδ·
 ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ
 ἀπῆλθε. Δοκεῖ δὲ μοι· ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν λοιπῶν
 ἐρμηνευτῶν λύσεις εἰρῆσθεσθαι τοῦ ζητουμένου. Ὁ
 μὲν γὰρ Ἀκύλας εἰς τὴν πέμπτην ἐκδοσιν τοῦτον ἡρ-
 μήνευσαν τὸν τρόπον· Τοῦ Δαυὶδ ὅτε ἡλλοίωσε τὸ
 γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἐξέ-
 βαλεν αὐτόν, καὶ ἀπῆλθε. Μήποτε γὰρ διὰ τοὺς

et decidebat, et defluebant salivæ ejus in barbam
 ipsius; ita ut diceret Anchus pueris suis: Quare
 virum epilepsia correptum ad me introduxistis? Ve-
 rum illi ad id solum attenderunt quod immutaverit
 vultum suum; sed videntur mihi id neglexisse quod
 mox sequitur, coram Abimelech. At enim Anchus
 alienigenarum Getham incolentium rex erat; Abi-
 melech vero sacerdos Dei fuisse memoratur: quem
 item David adisse, antequam regi Anchus se si-
 steret, enarratur; ait quippe Scriptura: *Et venit
 David in Nobam ad Achimelech sacerdotem, et ob-
 stupuit Achimelech de occursu ejus; et dixit ei:
 Quare tu solus et nullus est tecum? Et ait David ad
 sacerdotem: Rex præcipit mihi sermonem hodie et
 dixit mihi: Nemo sciat rem propter quam ego mitto
 te, et de qua præcepi tibi; et pueris testificatus sum
 in loco qui dicitur, Dei fides. Nunc ergo si sint sub
 manu tua panes, da in manus meas quod repertum
 fuerit. Et respondens sacerdos Davidi ait illi: Non
 sunt panes laici sub manu mea, sed tantum panes
 sancti, si abstinerunt pueri a mulieribus, come-
 dite. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei: Certe
 a mulieribus continuimus nos ab heri et nudius ter-
 tius, quando egressi sumus in viam, et fuerunt pueri
 sanctificati: porro via hæc polluta est; sed ipsa ho-
 die sanctificabitur propter vasu mea. Et dedit ei Ach-
 imelech sacerdos panes propositionis, neque enim erat
 ibi panis, nisi tantum panes faciei, qui sublatis suc-
 rant a facie Domini, ut poneretur panis calidus, qua
 die accepit eos.*

Hæc habet narratio illa de Achimelech. Deinde
 adjicitur quo pacto David surrexerit et effugerit
 illa die, cumque ab Achimelech discessisset, ad
 Anchus regem Geth accesserit. Dicit forte quispiam:
 Cum in historia de Achimelech non feratur (Davi-
 dem immutasse vultum suum,) lapsu graphico no-
 men Achimelech pro nomine Anchus positum est:
 clare enim in historia Anchus dicitur immutasse
 vultum suum, quando salivæ ejus diffluebant, et
 quasi tympano pulsabat. At ego audax temerarium-
 que facinus arbitror esse, pronuntiare confidenter
 divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præ-
 ferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini po-
 natur; cum maxime Hebraica lectio. et reliqui in-
 terpretes omnes Achimelech circumferant. Restat
 igitur, quando inscriptio vera profert, ut exquiramus
 quomodo et quando David vultum suum immu-
 tavit coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit. Vi-
 detur sane mihi ex cæterorum interpretum compa-
 ratione quæsitæ solutiones suppeditari. Nam Aquila
 et quinta editio hoc pacto interpretati sunt: *Davi-
 dis quando immutavit gustum suum ad faciem Abi-
 melech, et ejecit eum, et abiit.* Forte propter
 panes propositionis, quos cum accepisset ab Abi-
 melech, comedit ipse et pueri qui cum eo erant,

• I Reg. xxi, 1-6.

immutasse dicitur gustum suum ad faciem Abimelech. Cum enim sanctificatum cibum comederit, ac sacerdotales panes, quibus non nisi solis sacerdotibus uti licebat, immutavit gustum suum. Symmachus vero cum dicit, *Davidis quando transformavit morem suum coram Abimelech*, alium sensum subijcit, dum ait morem Davidis immutatum in conspectu Abimelech: quia scilicet interrogatus quæ causa susceptæ viæ sibi esset, mentitus est, ac sacerdotem fefellerit: alienum quippe Davidis moribus erat fallacia uti, qua tamen usus eo tempore immutavit morem suum, secundum Symmachum. Ex dictis porro ipsam quoque Septuaginta Virorum interpretationem historiæ Abimelechi adaptare licebit, quæ narrat Davidem immutasse vultum suum coram Abimelech, quia non ipsi veram fugæ suæ causam declaraverat, sed fefellerat eum alia pro aliis locutus; ita ut etiam Goliathi frameam ab eo acceperit, ipsique perniciæ causa fuerit. Sub hæc enim Saul cum rem gestam didicisset, misit qui occiderent Abimelech et omnes sacerdotes Domini, et Nobam civitatem sacerdotum percussit. Gestaque hæc omnia sunt, quia David immutavit modum suum, aut vultum suum in conspectu Abimelech. Regnorum Scriptura *Achimelech* habet; ne ex litteræ commutatione quispiam moveatur: nam ex ea quæ intercedit inter litteras *Beth* et *Caph*, ut Hebræi vocant, similitudine, diverse nomen editum fuit: siquidem una eademque fere duorum elementorum figura, brevissimo apice solum distinguente. In Evangeliiis porro hujusce historiæ Davidem spectantis Salvator meminit his verbis: *Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*¹⁰? Hoc in Evangelio secundum Matthæum dictum est. Cum autem in Evangelio secundum Marcum ita locutum Salvatorem esse scribatur: *Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esuriit ipse et qui cum eo erant? quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit*¹¹? quis non animi pendeat quæratve, qua ratione hic Servator non Abimelechi, sed Abiatharis mentionem fecerit? Ad quam rem forte quis respondeat binominem Abimelechum fuisse, ita ut is ipse fuerit qui Abiathar. Et sane mox ejus filius, Abiathar dictus in libro Regnorum fertur: qui solus a sacerdotum cæde elapsus, cum Davide erat. Alius fortasse dixerit, in historia Abimelechum ut sacerdotem memorari; at hoc loco Salvatorem dixisse, Abiatharum eo tempore fuisse principem sacerdotum: *Introivit, ait, David in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum*. Sane vero historia cæsos Achimelech et sacerdotes a Saule memoraus, nihil

ἄρτους τῆς προθέσεως, οὓς λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ τὰ παιδάρια τὰ μετ' αὐτοῦ, ἡλλοιωκέναι λέγεται τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ. Ἦγιασμένης γὰρ τροφῆς γευσάμενος, καὶ τῶν ἄρτων τῶν ἱερατικῶν, οἷς οὐκ ἐξῆν χρῆσασθαι εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν, ἡλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ. Ὅ δὲ Σύμμαχος εἰπὼν Τοῦ Δαυὶδ ὅποτε μετεμόρφωσε τὸν τρόπον τὸν ἑαυτοῦ ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ, ἑτέραν διάνοιαν ὑποβέβηκε, τὸν τρόπον τοῦ Δαυὶδ ἡλλοιωῦσθαι φήσας ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ, ἐρωτηθέντα τίς εἴη αὐτῷ ἡ αἰτία τῆς ὁδοῦ, ψεύσασθαι καὶ παραλογίσασθαι τὸν ἱερέα· ἀλλότριον γὰρ ἦν τοῦ τρόπου τοῦ Δαυὶδ τὸ ἀπάτη κεχρησθαι, ἣ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν χρῆσάμενος, ἡλλοίωσε τὸν τρόπον αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τῆν τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνεῖαν ἐφαρμόσεις τῇ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ ἱστορίᾳ, φησάση ἡλλοιωκέναι τὸν Δαυὶδ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ἐκώπιον Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ μὴ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς, παραλογίσασθαι δὲ καὶ ἕτερα ἀπὸ ἑτέρων εἰπεῖν ὡς καὶ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιάθ παρ' αὐτοῦ δέξασθαι, γενέσθαι τε αὐτῷ αἰτιὸν ἀπωλείας. Μαθὼν γὰρ μετὰ ταῦτα Σαοὺλ τὰ πεπραγμένα, πέμψας ἀνείλεν αὐτόν τε τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου καὶ τὴν Νობὰν τὴν πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξε. Καὶ ταῦτα πάντα πέπρακται, διότι ἡλλοίωσε Δαυὶδ τὸν τρόπον αὐτοῦ ἢ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ. Ἡ τῶν Βασιλειῶν Γραφῆ Ἀχιμέλεχ περιέχει· ἐναλλαγῆς στοιχείου γενομένης, οὐδὲν δεῖ κινεῖσθαι· παρὰ γὰρ τὴν ὁμοιότητα τοῦ στοιχείου τοῦ βῆθ παρ' Ἑβραίοις καλουμένου καὶ τοῦ χάφ διαφόρως ἐξεδόθη τοῦνομα· σχεδὸν γὰρ ἐν καὶ ταυτὸν ἐστὶ τὰ δύο στοιχεῖα, βραχυτάτης κεραίας μόνης ἐναλλαττούσης. Μέννηται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῆς προκειμένης κατὰ τοῦ Δαυὶδ ἱστορίας λέγων· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπειλασε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν*; Τοῦτο μὲν οὖν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ εἰρηται. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ ἀναγέγραπται ὁ Σωτὴρ εἰρηκῶς· *Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε χρεῖαν ἔσχε, καὶ ἐπειλασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε*; τίς οὐκ ἂν ἀπορήσειε, πῶς ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα οὐ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἀλλὰ τοῦ Ἀβιάθαρ μέννηται; Πρὸς δὲ εἰποῖ τις ἂν διώνυμον γεγενῆσθαι τὸν Ἀβιμέλεχ, ὥστ' εἶναι τὸν αὐτὸν τῷ Ἀβιάθαρ. Αὐτίκα γοῦν καὶ υἱὸς αὐτῷ Ἀβιάθαρ κεκλημένος ἐμφέρεται τῇ Γραφῇ τῶν Βασιλειῶν ὅς, διαφυγὼν ἀπὸ τῶν ἀναιρεθέντων ἱερέων μόνος, τῷ Δαυὶδ συνῆν. Ἄλλος δ' ἂν εἰποι τοῦ μὲν Ἀβιμέλεχ τὴν ἱστορίαν ὡς ἱερέως μνημονεύειν ἐνταῦθα δὲ τὸν Σωτῆρα τὸν Ἀβιάθαρ ἀρχιερέα τυγχῶν

¹⁰ Matth. xii, 3, 4. ¹¹ Marc. ii, 25, 26.

νειν κατ' ἐκείνου καιροῦ φῆσαι. *Εισῆλθε γάρ, φησίν, Α de principis sacerdotum nece narravit. Et hæc qui-
Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ dem nobis de psalmi titulo dicta sint.
ἀρχιερέως. Καὶ φαίνεται ἡ τῶν ἱστοριῶν γραφή, τὸν Ἀχιμέλεχ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ ἀνηρῶσθαι φή-
σασα ὑπὸ τοῦ Σαουλ, ἀρχιερεῖα ἀνηρημένον οὐχ ἱστορήσασα. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ ψαλμοῦ
προγραφὴν εἰρήσθω.*

*Ἐύλογησάω τὸν Κύριον ἐν καρτὶ καιρῷ, διὰ
παντὸς ἡ αἰνεσίς αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Εὐ-
χαριστῶν ὁ Δαυὶδ ἐφ' οἷς ἠξιώθη τροφῆς ἱερατικῆς,
Οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ
πάσης τῆς ζωῆς χάριτας ὁμολογῶν καὶ εὐλογῶν αὐ-
τὸν διατελέσσω οὐδὲ ἀπολειφθήσεται ποτε τὸ στόμα
μου τῆς εἰς αὐτὸν αἰνεσεως. Ἄντι γὰρ θυσίας καὶ
ὄλοκαυτωμάτων πεπαιδευμαι τὴν διὰ χειλέων προσά-
γειν αὐτῷ θυσίαν.*

*Ἐπειδὴ γὰρ φεύγοντί μοι οὐδεὶς βοηθὸς πάρεστιν, Β
οὐδὲ τις καταφυγή, οὐδὲ ἀσφάλεια· μόνον δὲ τὸν Κύ-
ριον φυλακτήριον ἐπάγομαι τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς, καὶ
ἐπ' αὐτῷ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς δικαιοπραγίαις ἡ
ψυχὴ μου θαρρεί· εἰκότως, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καυχῆσε-
ται ἡ ψυχὴ μου· ἀκουσάτωσαν πραεῖς καὶ εὐφραν-
θήτωσαν. Ἐμὲ δὲ λαβόντες ὑπόδειγμα πάντες οἱ
πρόοι καὶ ταπεινοὶ καὶ ἐπεικειῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν
εὐλάβειαν, θαρρείτωσαν καὶ πληρουσθῶσαν εὐφροσύ-
νης, τὰ ἴσα μοι προσδοκῆσαντες, καὶ αὐτὸν ἐλπῖσα
τὸν Κύριον θέμενοι. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ρομφαίαν Γολιάθ
τοῦ ἀλλοφύλου παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ λαβὼν ἀπῆει· Ἄλλ'
οὐδ' ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, καυχῆσομαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ,
δι' ὃν ταύτην ἐκτησάμην τὴν ρομφαίαν· ὡς καὶ τὸν
ἱερεῖα εἰπεῖν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡ ρομφαία Γολιάθ τοῦ Φι-
λισταίου, ὃν ἐπάταξας ἐν τῇ κοιλάδι Ἡλᾶ, καὶ
αὐτὴ ἐνελημμένη ἱματίῳ. Εἰ ταύτην λήψῃ, σαν-
τῷ λάβε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερα πυρὲς αὐτῆς. Ὡστε
τούτων ἀκούσαντα τὸν Δαυὶδ εἰπεῖν· Ἐν τῷ Κυρίῳ
ἐπαυθῆσεται ἡ ψυχὴ μου. Μεγάλην δόξαν ἔφερεν
ἐκείνου τὸ δόρυ τῷ Δαυίδ, παιδαριῶ μὲν ὄντι, καὶ μη-
δὲ φέρειν ὄπλα πολεμικὰ ἐπισταμένῳ, πῶσται δὲ τῆ
εἰς Θεὸν καταγωνισαμένῳ τὸν Γολιάθ, ὡς διὰ τοῦτο
ἀντὶ ἀναθήματος τὴν ρομφαίαν μόνην ἐκείνην ἀνα-
κεῖσθαι ἐν τῷ ἱερῷ· ὃ δὴ καὶ ἐπεσημῆνατο φήσας ὁ
ἱερεὺς· Καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλη. Οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ἐν τῇ
σκηνῇ τοῦ Θεοῦ ὄπλα πολεμικὰ ἀποτίθεσθαι· μόνη
δὲ ἐκείνη εἰς μνήμην τοῦ Δαυὶδ τῆς κατὰ τοῦ ἀλλο-
φύλου νίκης ἀνέκειτο, ὡσανεὶ εὐχαριστήριον ἀποκει-
μένη τῷ τὴν νίκην αὐτῷ δεδωρημένῳ τῷ Θεῷ.*

*Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσω- Δ
μεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό. Οἱ γὰρ δι' ἔργων
καὶ βίου τοῦ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς εἰκόνα τοῦ
Θεοῦ κοσμοῦντες, αὐτὸν δοξάζουσι καὶ ὑψοῦσιν. Ἐξε-
ζήτησα τὸν Κύριον καὶ ἐπήκουσέ μου. Ἐπεὶ τῷ,
ἐξεζήτησα, τὸ, ἐπήκουσέ μου, ἀνταπεδόθη.*

*Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσή-
κουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ
ἔσωσεν αὐτόν. Πάλιν ἑαυτὸν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσ-
θεν, ὑπογραμμὸν παρέχει τῆς ἑτέρων διδασκαλίας.
Πτωχὸν γὰρ ἑαυτὸν εἰπὼν διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἑαυτοῦ
ταπεινώσιν καὶ μετριοσύνην, ὡς περὶ ἑτέρου περὶ ἑαυ-*

*VERS. 2. Benedicam Dominum in omni tempore,
semper laus ejus in ore meo. Gratias agit David
quod sacerdotali cibo dignatus sit : Nec solum in
præsenti, ait, sed per totum vitæ curriculum gratias
confitendi laude benedicendi finem non faciam : neque
os meum laude ejus vacuum unquam erit. Nam
institutus ita fui, ut sacrificiorum et holocaustorum
vice, labiis ipsi hostiam offeram.*

*Quandoquidem fugienti mihi nullus opitulator
adest, nullum effugium, securitas nulla ; solumque
Dominum animæ meæ præsidium paravi, atque ipsi
soli, non recte factis meis, confidit anima mea ;
jure sane in Domino laudabitur anima mea : au-
diant mansueti et lætentur. Meque in exemplum sibi
proponentes mansueti omnes, humiles ac modesti
viri, ob pietatem erga Deum suam, confidunt et
gaudio cumulentur, paria mecum expectantes,
ipsumque Dominum sibi in spem proponentes.
Quoniam vero postquam gladium alienigenæ Go-
liath ab Abimelecho acceperat, discessit : neque
in hoc, inquit, gloriabor, sed in Domino, cujus bene-
ficio hunc gladium nactus sum ; ita ut vel ipse
sacerdos sic eum compellaret : Ecce gladius Go-
liath Philisthæi, quem percussisti in valle Ela, invo-
lutus veste. Si hunc vis tollere, tolle tibi, quia nullus
alius hic est præter ipsum¹². His itaque auditis, Da-
vid ait : In Domino laudabitur anima mea. Magnam
certe Davidi gloriam parabat ille gladius ; quippe
qui puerulus cum esset, bellicorumque armarum
imperitus, fide in Deum munitus Goliath devicit ;
ita ut ea de causa donarii loco solus ille gladius in
sacro repositus esset : quod ipsum sacerdos bis
verbis indicavit, et nullus alius est. Neque enim in
tabernaculo Dei licebat arma bellica deponere. Hic
autem solus in memoriam reportatæ a Davide de
alienigena victoriæ repositus erat, quasi in gratia-
rum actionem Deo qui victoriam ipsi dederat.*

*VERS. 3. Magnificate Dominum mecum, et exalte-
mus nomen ejus in idipsum. Nam qui operibus ac
vita cum virtute acta imaginem Dei in se positam
exornant, ii sane ipsum gloria afficiunt et exaltant.
Exquisivi Dominum et exaudivit me. Siquidem huic
voci, exquisivi, illa vicissim additur, exaudivit
me.*

*VERS. 6-8. Iste pauper clamavit, et Dominus
exaudivit eum, et de omnibus tribulationibus ejus
salvavit eum. Hic rursum, uti superius, exemplum
disciplinæ sese aliis perhibet. Cum se namque pau-
perem ob animæ suæ humilitatem ac modestiam
declarat, de seipso quasi de alio hanc doctrinam*

¹² I Reg. xxi, 9.

tradit : *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum*. At ne, inquit, arbitremini, me quidem qui pro rege ac universi populi principe habeor, sed animo ob Dei metum pauper sum, solum talia consecutum; enimvero probe compertum est, ipsum Dominum qui præsens omnibus est, similes mei pauperes, videlicet timentes Deum, exauditurum. *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo*. Quisquis ob perfectam et indeficientem in Deum spem vir existit, beatus est. Neque abs re Aquilæ interpretationi præsens dictum est: *Davidis, quando immutavit gustum suum ante faciem Abimelech*. Quia igitur ipse, cum panes propositionis comedisset, immutavit gustum suum, ac ex gustu deinde divinam sibi virtutem collatam fuisse sensit; idcirco, secundum illud, *Absque dolo accepi, sine invidia comunico*¹³, ad consimilem gustum percipiendum alios festinare cohortatur, atque precari ut pane vitæ alantur: cujus symbolum ac imago erant panes illi propositionis per Moysis legem statuti. Quare David cum intelligeret cujus imago esset panis ille propositionis, non ad corporeum panem ut accedamus; sed ad panem qui corporeo subindicatur, nos provocat. Nos igitur qui in terris versamur, panis et Verbi qui de cælo descendit, ac semetipsum exinanivit et depressit, participes efficiamur. Qui vero sunt in regno cælorum, pleno illo ac perfecto utuntur, ejus divinitate enutriti, et sapientiæ contemplationibus fruentes. Hæc etiam nos aliquando obtinendi spem habere convenit, quamobrem dictum est: *Beatus vir qui sperat in eo*.

VERS. 9. *Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum*. Hæc omnia David ad aliorum utilitatem sententiarum more profert, quorum prior ipse politus erat, quando exquisivit Dominum, ac propitium nactus est. Præcipit itaque sanctis Dei, ut timorem ejus præ oculis habeant: ab illo quippe timore sancti efficiuntur; ideo alio in psalmo dictum, *Timor Domini castus*¹⁴, videlicet, castos efficiens. Quapropter divina lex ait: *Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum*¹⁵. Atque signum illud evidens fuerit timoris Domini, si quis a sordibus et pravus operibus purus et vacuus fuerit, seseque sanctum corpore ac spiritu servaverit. Timentibus porro Deum, qui per ejus metum sancti efficiuntur, nihil unquam deerit, utpote qui divitias magnas ac thesaurum optimum in ipso timore Domini reperirint.

DAVIDIS XXXIV.

VERS. 1-5. *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me. Apprehende arma et scutum: et exurge in adjutorium mihi. Effunde frameam et conclude adversus eos qui persequuntur me*. Quoniam

τοῦ διδάσκει λέγων· Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐπέκραξε καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ. Ἄλλὰ μὴ ἐμὲ, φησὶ, μόνον τετυχηκέαι νομίζετε, τὸν νομιζόμενον μὲν εἶναι βασιλέα καὶ ἀρχοντα τοῦ παντός ἔθνους, τῇ δὲ ψυχῇ πτωχεύοντα διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον· ἀκριβῶς δὲ γινώσκεται, ὅτι ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ παρῶν τῶν ὁμοίως ἐμοὶ πτωχῶν, λέγω δὲ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, εἰσακούσεται. *Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν*. Ὅτι διὰ τὸ τελείως καὶ ἀνελλιπῶς ἐλπίζειν ἐπὶ Θεὸν ἀνὴρ ὑπάρχων μακάριός ἐστιν. Οὐκ ἀπεικόντως ἂν τις ἐφαρμόσειεν τῇ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἐρμηνείᾳ τὴν προκειμένην λέξιν· ἐπέπερ ἐν τῇ προγραφή κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἐλέγγο· *Τοῦ Δαυὶδ, ὅτε ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ*. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς, τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως μεταλαβὼν, ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ, εἶτε' ἀπὸ τῆς γεύσεως ἦσθετο δυνάμει θείας χορηγηθείσης αὐτῷ· τούτου χάριν κατὰ τὸ· Ἄδύλωσ ἔλαβον, ἀφθόνως μεταδίδομαι, παρακαλεῖ καὶ ἐτέρους σπεύδειν ἐπὶ τὴν ὁμοίαν αὐτῷ γεῦσιν, εὐξασθαί τε τραφῆναι τῷ ἄρτῳ τῆς ζωῆς· οὐ σύμβολον καὶ εἰκὼν ἐτύχχανον οἱ διὰ Μωϋσέως νουμοθετημένοι ἄρτοι τῆς προθέσεως. Διόπερ ὁ Δαυὶδ, νοήσας τίνος ἦν εἰκὼν ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος, οὐκ ἐπὶ τὸν σωματικὸν σπεύδειν προτρέπει, ἀλλ' ἐπὶ τὸν δι' αὐτοῦ νοούμενον. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ ἐπὶ γῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβιβηκότες τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ Λόγου κενώσαντος ἐαυτὸν καὶ σμικρύναντος μεταλαμβάνομεν· οἱ δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πλήρους αὐτοῦ καὶ τελείου μεταλαμβάνουσι, τρεφόμενοι αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῶν τῆς σοφίας θεωρημάτων ἀπολαύοντες, ὧν καὶ ἡμᾶς καιρῷ ποτε μετασχεῖν ἐλπίζειν προσήκει, διὸ λέλεκται· *Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν*.

Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Πάντα ταῦτα γωμικῶς ὁ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐτέραν ὠφέλειαν προφέρειται, αὐτὸς πρότερον ἀπολαύσας αὐτῶν, ὅτε, ἐκζητήσας τὸν Κύριον, ἐπηκόου αὐτοῦ τετύχηκε. Παρακελεύεται τοίνυν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι τοὺς ἁγίους αὐτοῦ· ὑπὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦ φόβου ἅγιοι ἀνατελούνται· διὸ λέλεκται ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ· *Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός, ἀντὶ τοῦ, ἀγνοοῦσιν*. Διὸ καὶ ὁ θεὸς νόμος φησὶν· *Ἄγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἄγιος*. Καὶ σημεῖον τοῦ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον τοῦτ' ἂν γένοιτο, τὸ καθαρεύειν μὲν πάσης ρυπαρίας καὶ αἰσχροῦς πράξεως, φυλάττειν δὲ αὐτοὺς ἁγίους καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Τοῖς δὲ τὸν Κύριον φοβουμένοις, καὶ διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ἡγιασμένοις, οὐδὲν ἂν δεήσῃ ὡς ἂν μέγαν πλοῦτον καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν ἐν αὐτῷ τῷ φόβῳ Κυρίου εὐρηκᾶσιν.

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΛΔ'

Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμούντάς με. Ἐπιλαβοῦ δόρυ καὶ θυρεοῦ· καὶ ἀνάστηθι εἰς βοήθειάν μοι. Ἐχθροὶ βομβάζου, καὶ σύγκλεισον ἐξουαρτίας τῶν κατὰ

¹³ Sap. vii, 13. ¹⁴ Psal. xviii, 10. ¹⁵ Levit. xi, 45.

δωκέντων με. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ πολλά περὶ ῥομφαίας εἰρηται· Ῥομφαία γάρ, φησὶ, ῥομφαία, ἐξεγέρθητι, καὶ φάγε αἷμα τραυματιῶν· καὶ πάλιν· Γῆ ἐὰν ἀμάρτη μοι, καὶ ἀποστελῶ ῥομφαίαν ἐπ' αὐτήν· πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τῆς ἐν ἀνθρώποις κακίας ἐπαφίησιν, ὡς ἀγαθός, πρὸς ὑφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῆς κακωμένων· ἐπεὶ καὶ πολέμων τῶς (1), ὡσπερ ἰατρός, τέμνων καὶ καιῶν τὰ πεπονηότα τοῦ σώματος πρὸς θεραπείαν παντός· τοῖσι ἐπιφέρει λέγων ἐξῆς· *Ἐἴσω τῆ ψυχῆ μου· Σωτηρία σου ἐγὼ εἰμι· πιστεύων καὶ ἀκριδῶς πεπεισμένος, ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀργῶς πρόβεισιν, ἀλλ' εἰς ἔργον ἐκβαίνε· πάντως τὸ λεγόμενον. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ τὴν μὲν ἑαυτοῦ ἠρνεῖτο σωτηρίαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρητεῖτο ζωὴν, τὴν δὲ τοῦ Κυρίου σωτηρίαν τῆ ἑαυτοῦ ψυχῆς χαρισθῆναι ἠύχετο, ὅπως καὶ αὐτὸς ἔχοι λέγειν· Ζῶ δὲ σὺκέει ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ σωτηρία ἡμῶν· τοῦτο γοῦν αὐτὸ σημαίνει· καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ δόξατος ἐρμηνεία.*

Ἀισχυρῆτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν μου. Τούτου γάρ, φησὶ, Κύριε, ὑπὸ σοῦ γενομένου, καὶ ἐπακούσαντός μου τῆς εὐχῆς, αἰσχυρῆσονται καὶ ἐντραπήσονται ὡς μάτην ἐπιχειρήσαντες· διὸ καὶ ἀπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου. *Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ἄπιστω καὶ καταίτωσαν οἱ λογιζόμενοι μοι κακά.* Οὐκέτι γὰρ στήσονται πρὸ προσώπου μου· νῦτα δὲ δόντες παραχωρήσουσί μοι τὰ νικητήρια. Φεύγοντας δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς τὰ ὀπίσω χωροῦντας διασκορπισμὸς λήφεται. *Γενηθήτωσαν γὰρ ὡσεὶ χοῦς κατὰ πρόσωπον ἀέμου καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς, μηδὲ συναχθῆναι, μηδὲ παλινδρομησαὶ συγχωρῶν, ὁ δ' αὐτὸς ἐπιμένετω ἐκθλίβων αὐτούς, τουτέστι κολάζων. Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ἄλυσθημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς.* Ὁδὸν ἀσεβῶν τὸν μοχθηρὸν βίον

ὀνομάζει, καθ' ὃν τὴν πορείαν ἐποίησαντο. *Ὅτι δωρεάν ἐκρυψάν μοι διασθορὰν παγίδος αὐτῶν.* Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν οὕτως· *Ὅτι ἀναιτίως κατέκρυψάν μοι διασθορὰν δικτῶν αὐτῶν.* Μηδὲν γάρ ὑπ' ἐμοὶ προπεπονηθέντες δωρεάν καὶ ἀναιτίως ἐπεδολεῦόν μοι κρύπτοντες παγίδα, δι' ἧς ἐμοὶ διασθορὰν κατεσκευάσθη. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ ἐδόκουν δι' ἀνθρώπων με πολεμεῖν, ἦτοι διὰ τοῦ Σαούλ, ἡ καὶ δι' ἐτέρων, ἀλλ' οὐκ ἠγνόουν ἐγὼ τῆς τοῦ Σαούλ ζηλοτυπίας τοὺς αἰτίους καὶ τῶν λοιπῶν ἐχθρῶν τοὺς ὑποδολεῖς. Ἄλλοι γὰρ ἦσαν οἱ τὰς ἑαυτῶν παγίδας κρύπτοντες καὶ τὴν ψυχὴν μου διασθεῖραι πειρώμενοι, οἱ καὶ μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· *Ἀναιτίως ὑπάρψαζαν τὴν ψυχὴν μου.* Πάντα γὰρ ἔπραττον, ἐκστήσει βουλόμενοι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τῆς ἐνουπαρχούσης αὐτῆς πραότητος καὶ ἀνεξικακίας, καὶ ὅπως, πληρωθεὶς θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ἐπὶ τὴν ἀμυναν ἔλθοι, καὶ δράσῃ τι κακὸν τὸν Σαούλ. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν· περὶ δὲ τοῦ ἐν αὐτοῖς κορυφαίου ἐπιλέγει· *Ἐλθέτω αὐτῷ παγὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θύρα ἢν ἐκρυψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παγίδι πε-*

in Ezechiele multa de framea dicta sunt; nam, *Framea, inquit, framea suscitare, et comedere sanguinem vulneratorum* 16; ac rursum: *Terra cum peccaverit mihi, etiam immittam frameam contra illam* 17; hæc autem omnia adversus malitiam hominum, utpote bonus, ad utilitatem eorum qui a framea illa occupantur, emittit: quoniam item a bellis servat et tuetur quasi medicus, corporis membra male affecta, ad totius incolumitatem rescant et adurens; ideo in sequentibus infert: *Dic animæ meæ: Salus tua ego sum, credens scilicet ac persuasum plane habens, effatum illud Dei non frustra prolatum esse, sed opere ac re gesta comprobari. Atque ea quidem in re salutem quam ex se habet abnegabat, vitamque propriam repudiabat, ac Domini salutem animæ conferri suæ precabatur; ut ipse quoque dicere posset: Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus* 18. Ipse namque est salus nostra: id ipsum porro vel ipsa nominis Jesu significatione indicatur.

Vers. 4-8. *Confundantur et reverentur quærentes animam meam.* Illis rebus, Domine, sic a te gestis, postquam deprecationem meam exaudieris, confundentur illi ac pudore afficientur, ut frustra rem aggressi: quamobrem a scopo lapsi sunt. *Avertantur retrorsum et erubescant cogitantes mihi mala.* Non ultra enim consistent ante faciem meam: sed terga dantes, cedent mihi victoriam. Ipsi vero fugientes ac retro cedentes dissipabuntur. *Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos, ne ultra illos congregari aut reverti sinat, sed instet ipse coarctans, id est puniens illos. Fiat via illorum tenebræ et lubricum, et angelus Domini persequens eos.* Viam impiorum vitam pravam nuncupat, qua illi via incedebant.

ὀνομάζει, καθ' ὃν τὴν πορείαν ἐποίησαντο.

Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui. Pro quo Symmachus sic edidit, *Quoniam sine causa absconderunt mihi interitum retium suorum.* Nullo quippe a me affecti damno, gratis et sine causa abscondentes laqueum, insidiabantur mihi, quo mihi interitum pararent. Etiam si enim videbantur, sive Saulis, sive aliorum hominum opera impugnare me; at non ignorabam ego qui Sauli invidiæ auctores, et qui reliquorum hostium occulti impulsores essent. Alii namque erant qui laqueos absconderent, et animam perdere meam molirentur, qui etiam supervacue exprobraverunt animam meam: pro quo Symmachus edidit, *sine causa suffoderunt animam meam.* Nihil quippe non agebant, ut animam ejus ab insita illa mansuetudine et injuriarum oblivione deturbarent, quo ira furoreque plenus ad vindictam se verteret, et Sauli quidpiam mali inferret. Hæc de multis inimicis dicta: de illorum autem principe hæc adjicit: *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ip-*

¹⁶ Ezech. xxi, 9. ¹⁷ Zach. xiiii, 7. ¹⁸ Gal. ii, 20.

(1) Quis non videt legendum esse πολεμῶν, Latineque reddendum: *etiam impugnans salrat?*

καμ: Hæc quasi precando a Davide prolata, futurorum prænuntia erant, et quæ eventura erant prophetice declarabant. Similiterque superius prophetice dictum est: *Erubescant et confundantur*, id est, erubescant et confundentur; ac rursum: *Avertantur et confundantur, et fiant tanquam pulvis*, hoc est, avertentur et confundentur, et fient tanquam pulvis. Nam quæ inimicis eventura erant prænuntiabat. Erit qui arbitretur, de Saule hæc prolata esse, quia haud diu postea hoc ipsi mali contigit. At nos eorum quæ initio psalmi dicta sunt memores, hæc ipsa de quodam ex spiritualibus inimicis, qui in malitia valentior esset, nimirum de diabolo, id dictum accipiemus.

VERS. 9, 10. *Omnia vssa mea dicent: Domine, quis similis tibi? Eripiens inopem de manu fortiorum eo, egenum et pauperem a diripientibus eum. Ossa animæ sunt virtutes ejus intelligendi, uti superius dictum est. Ipsæ vero ejus præsentia illustratæ, dicent: Domine, quis similis tibi? Nisi enim tu egeno aduisses, nisi ipsum auxilio dignatus esses tuo, quis, quæso, quantusque ille homo, qui solus tot tantisque inimicis conferri posset? A nuda et simplici rerum historia dicti sententiam percipies, si memoria repetas, quo pacto David dum fugeret, ad tantam inopiam redactus est, ut pane ac necessariis alimentis careret; ac necessitate coactus panes propositionis comedere auderet. Non enim deliciarum causa, non de justitia sua elatus, non despectu legum id aggressus est; sed ex magna ciborum penuria. Quamobrem Salvator ait: *Non legistis quid fecerit David, quando esurivi* 19? Ipse quidem egenus erat cum paucis fugiens: qui vero insequabantur eum prævalidi, ipseque Saul erat rex totius gentis, ac principes, ejus comites: necnon alienigenarum militum ducēs Davide potentiores, quorum manus cum effugeret, non ignorabat quis sibi auxiliator esset. Et hæc quidem de historia dicta sint. Quod si occultos atque invisibiles animæ justii inimicos intelligas; sane animadvertes, nes in acie adversus inimicos istos, qui animam semper nosram depredare tentant, nullo alio adjutore ac servatore egere nisi ipso Christo. Animum vero intendas num alius sit egenus a paupere, ac utrum re ipsa differant, aut solum cogitandi modo: quia fieri potest ut idem sit egenus et mendicans, quod a divitiis quas pridem habuerat exciderit; atque una pauper, quod labore victum sibi paret.*

VERS. 11. *Surgentes testes iniqui quæ ignorabam interrogabant me.* Qui non justitiæ, sed iniquitatis testes sunt, surgentes atque se excitantes dolose quæ ignoro interrogant. Nihil quippe mali vir frugi novit, nemini scilicet improhorum admiscetur. Testimonium autem illius est: *Qui servat præceptum, non noscet rem malam* 20. Nam hic non noscet,

α σείται ἐν αὐτῇ. Ταῦτα δὲ ὡσπερ ἐν εὐχῇ τῷ Δαυὶδ εἰρημένα μελλόντων ἦν προαγορευτικά, καὶ συμβησομένων προφητικά. Οὕτω γοῦν καὶ ἀνωτέρω προφητικῶς ἐλέγετο· Ἀισχυρῆθησαν καὶ ἐντραπήτωσαν, ἀντὶ τοῦ, Αἰχυρῆθησονται καὶ ἐντραπήθησονται· καὶ πάλιν· Ἀποστραφήτωσαν καὶ καταισχυρῆθητωσαν, καὶ γενηθήτωσαν ὡς χοῦς, ἀντὶ τοῦ· Ἀποστραφήσονται καὶ αἰσχυρῆθησονται καὶ γενήσονται ὡς χοῦς. Τὰ γὰρ μέλλοντα συμβῆσεσθαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ προηγόρευεν. Καὶ ὁ μὲν γὰρ ἠγγήσεται περὶ τοῦ Σαοὺλ εἰρησθαι τὴν προκειμένην ῥῆσιν· ἐπεὶ καὶ πέπονθεν οὐκ εἰς μακρὰν ταῦτα· ἡμεῖς δὲ, μεμνημένοι τῶν προλελεγμένων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ ταῦτα εἰς ἓνα τινὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν τὸν ὡς ἐν κακίᾳ δυνατώτερον, δηλαδὴ τὸν διάβολον, ἐκληψόμεθα.

Β Πάντα τὰ ὀστά μου ἐρούσι· Κύριε, τίς ὁμοίος σοι; Ρυόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν καὶ πένητι ἀπὸ τῶν διωπαζόντων αὐτόν. Ὅσα ψυχῆς αἱ διανοητικαὶ αὐτῆς δυνάμεις ὡς ἐμπροσθεν εἰρηται· φωτιζόμεναι δὲ αὐταὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, φήσουσι· Κύριε, τίς ὁμοίος σοι; Εἰ μὴ γὰρ σὺ παρῆς τῷ πτωχῷ, καὶ κατηξίωσας αὐτὸν τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας, τίς ἂν καὶ πόσος μόνος αὐτὸς συγχρινόμενος τοῖς τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις αὐτοῦ ἐχθροῖς; Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ ψιλλῆς τῆς ἱστορίας τὸν λόγον, ἐν νῷ λαβῶν, ὡς φεύγων ὁ Δαυὶδ εἰς τοσαύτην ἤλαυσε πτωχεῖαν, ὥστε ἄρτων καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς ἀεθθῆναι, εἰς ἀνάγκην τε ἐλθεῖν τοῦ τολμῆσαι τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως μεταλαθεῖν. Οὐ γὰρ τρυφῶν ἔπαι τοῦτ' ἤρχειτο, οὐδ' ἐπαιρούμενος δικαιοσύνην, οὐδ' ἄλλως καταφρονῶν τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἄστικας. Διὶ φησιν ὁ Σωτῆρ· Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπειρασσε; Καὶ αὐτὸς μὲν ἦν πτωχὸς σὺν ὀλίγοις φεύγων· οἱ δ' ἐλαύνοντές αὐτὸν δυνατοί· βασιλεὺς γὰρ ἦν τοῦ παντὸς ἔθνους Σαοὺλ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἄρχοντες· οἱ τε τῶν ἀλλοφύλων πολεμίων καθηγεμόνες στερεώτεροι ὄντες τοῦ Δαυὶδ, ὧν τὰς χεῖρας διαδιδράσκων, οὐκ ἠγνοεῖ τὸν αὐτοῦ βοηθόν. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τὴν ἱστορίαν· εἰ δὲ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους ἐχθροὺς τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς νοήσεις, ὦσι, ὡς οὐδ' ἄλλου βοηθοῦ δεόμεθα καὶ Σωτῆρος ἢ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ παρατάξει τῇ πρὸς τοὺς νοητοὺς πολεμίους, τοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαρπάζειν ἀεὶ πειρωμένους. Ἐπιστήσεις δὲ εἰ ἑτερός ἐστὶν ὁ πτωχὸς παρὰ τὸν πένητα, καὶ πότερον τῇ ὑποστάσει, ἢ τῇ ἐπινοίᾳ τῷ ἐγχωρεῖν τὸν αὐτὸν καὶ πτωχὸν εἶναι πτωχεύσαντα τῷ ἀποπεπτωκένατι οὐ εἶχε πλοῦτου, καὶ πένητα τῷ μετὰ πόνον περιποιεῖν τὰ πρὸς τὸ διαζῆν.

Ἄναστάντες μάρτυρες ἀδικοὶ ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. Οἱ μὴ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀδικίας μάρτυρες, διαναστάντες καὶ διεγείραντες αὐτοὺς, σοφιστικῶς ἐπερωτῶσιν ἃ οὐ γινώσκω. Οὐδὲν γὰρ πῶν φαύλων γινώσκει ὁ σπουδαῖος, τουτέστιν οὐδενὶ τῶν πονηρῶν ἀνακέραται. Μαρτύριον δὲ· Ὁ φυλάσσων ἐρετλήν οὐ γινώσκειται ῥῆμα πονηρῶν. Καὶ ἐναῖθη

19 Matth. xii, 5. 20 Eccl. viii, 5.

γὰρ τὸ οὐ γινώσεται, οὐ πεποιήται οὐδὲ ἀνακέκραται κατὰ ῥῆμα πονηρὸν· ψεύδος γὰρ τὸ νομίζειν μη ἐπίστασθαι ῥῆμα πονηρὸν τὸν φυλάττοντα τὴν θείαν ἐντολήν. Διάκρισιν γὰρ ἔχων πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ, τὰλλα πάντα ἀποστραφεὶς ῥήματα, ἐπιτηρεῖν τὴν ἐντολήν ἤλθεν. Ὁ οὖν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Πείραζαν οὐκ ἔχοντα οὐδὲ γινώσιν ἢ ἐνοιοῦν τῶν κακῶν, διερεθίζοντές με ἐπερώτων με περὶ αὐτῶν, ὡσπερ ἡ Αἰγυπτία τὸν Ἰωσήφ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὴν Σουσάνναν.

Ἀρταπεδίδοσάρ μοι πορηρὰ ἀντὶ καλῶν καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. Ἐμοῦ φιλοτιμουμένου τὰ πρὸς πάντας καθήκοντα ἀμέμπτως ἐπιτελεῖν βούλεσθαι, εἰ δυνατόν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύειν, αὐτοὶ ἀντὶ τούτων τῶν καλῶν πορηρὰ ἀρταπεδίδου μοι, ἐχθροὶ καὶ δυσμενεῖς διὰ πάντων ἀναφαινόμενοι· τὸ ὅσον δὲ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐν καλοῖς εὐτεκνίαν τῆς ψυχῆς μου ἀναιρεῖν ἐπεχείρουν. Εἰ γοῦν, πεισθεὶς αὐτῶν ταῖς ἐρωτήσεσι τοιοῦτος ἐγεγόνειν οἷον ἤθελόν με ποιῆσαι, ἠτεκνώθη ἂν ἡ ψυχὴ μου, μηκέτι δεχομένη τὰς θείας τοῦ νομφίλου γονάς. Εἰ δὲ τέκνα λέγοιντο οἱ μαθηταὶ τοῦ διδάξαντος, καὶ ὄντως ἀτεκνοῦται ἡ ψυχὴ τοῦ διδασκάλου, σφάλμασι περιπεσοῦσα τῷ ἑαυτῆς σκανδάλῳ, ἀναιρούσα τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους διὰ μαθητείας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, Ἀρσστραμμένα κατὰ τῆς ψυχῆς μου, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν.

Ἐπειδὴ τὰ προκείμενα συνήπται τοῖς ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ προλελεγμένοις· ἐκεῖνα δὲ τῆς ἱστορίας ἐμνημόνευε τῆς κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ, ἐφ' οὗ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, κατὰ τὰ ἀποδομένα· τάχα που δύναται καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπ' ἐκεῖνα ἀναφέρεσθαι. Μαθῶν γὰρ ὁ Σαοὺλ παρὰ Δωὴκ, ὡς ἀφίχται Δαυὶδ πρὸς Ἀβιμέλεχ, ἄρτους τε εἰληφώς διασέσωσται, πάντας ἀνελεῖ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου, αὐτόν τε τὸν Ἀβιμέλεχ παγγενεῖ. Δύναται οὖν ταῦτα ὁ Δαυὶδ εἰς πρόσωπον τοῦ Σαοὺλ εἰρηκέναι, ὡς καὶ πάντα τὸν ψαλμὸν εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρεσθαι τὸν καιρὸν, καθ' ὃν Δωὴκ ἐψευδομαρτύρησε τοῦ Ἀβιμέλεχ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· καὶ τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὰ πάθη τῶν ἱερέων ὑπογράφον, τὰ προκείμενα ἀνεφώνει λέγων· *Δίκυσον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, καὶ τὰ ἐξῆς.* Τὰ δὲ μονοτρόπως εἰρηκμένα περὶ ἐνός τινος ἐν τῷ, *Ἐλθέτω αὐτῷ παρὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢν ἔκρυψε συλλαβέτω αὐτόν, καὶ ἐν τῇ παρίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ*, δύναται τῷ Δωὴκ ἐφαρμόζειν. Καὶ τὸ, *Ἀναστάντες μάρτυρες ἀδικοί, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με· ἀρταπεδίδοσάρ μοι πορηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, ἐκ προσώπου λεχθεῖν ἂν τοῦ Ἀβιμέλεχ. Καὶ ταῦτα δὲ εἰκὸς εἰρηκέναι τὸν Δαυὶδ· αὐτοῦ γὰρ ἐπιγέγραπται ὁ ψαλμὸς, ἀποστολικῇ διαθέσει λέγοντος ἂν· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; καὶ, Παθόντος ἐνὸς μέλους, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη.* Καὶ ἄλλος δὲ παρὰ ταῦτα μάρτυρας μὲν ἀδίκους εἶποι ἂν τις πάντας τοὺς ἐνοιαβάλλοντας ἐν Δαυὶδ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· τότε μὲν γὰρ οἱ Ζιφαῖοι

id est, non perpetravit, neque pravo operi admistus est : hallucinatio quippe est arbitrari, eum qui divinum servat mandatum, malam non novisse rem. Nam discretionem boni et mali nactus, a cæteris aversus, ad præceptum servandum accedit. Hujusmodi igitur est quod hic effatur : Me nullum malæ rei experimentum aut notitiam sive cogitationem habentem concitantes, de iis interrogabant, quemadmodum Ægyptia Josephum, et senes Susannam.

VERS. 12. *Retribuebant mihi mala pro bonis et sterilitatem animæ meæ.* Cum hoc unum studerem, ut congruentia omnibus sine reprehensione peragerem si quidem possit cum omnibus hominibus pacate agi; pro iis illi bonis mala rependebant mihi, in omnibus sese inimicos atque infestos exhibentes : ac quantum in ipsis erat, animæ meæ in bonis fecunditatem de medio tollere curabant. Sane si eorum quæstionibus obtemperassem, talis profecto qualem ipsi volebant effectus essem, orbaque prole fuisset anima mea, divina sponsi semina non ulterius excipiens. Quod si discipuli doctoris sui filii esse dicantur; ea quoque ratione prole orbatum anima doctoris, ejusdem erratis in offendiculum abs se paratum delapsa, dum per doctrinam eos qui abs se nati sunt interimit. Pro illo autem, *sterilitatem animæ meæ, perversa contra animam meam*, vertit Symmachus.

Quoniam hæc quæ jam tractamus cum iis quæ in tricesimo tertio psalmo præmissa sunt connectuntur; illa vero de historia Abimelech mentionem fecere, apud quem, uti superius traditum est, immutavit vultum suum; fortasse possint hæc quæ in præsentī aguntur ad illa referri. Nam cum Saul a Doec edidicisset Davidem ad Abimelech accessisse, atque, acceptis panibus, salutem nactum esse [ne fame periret], omnes sacerdotes Domini ipsumque Abimelech cum genere suo internecioni dedit. Potuit ergo David hæc de persona Saulis dicere, ita ut totus psalmus ad id temporis referatur, quo Doec contra Abimelech apud Saulem falsum testimonium dixit : et fortasse Spiritus sanctus sacerdotum cladem describens hæc dixerit : *Judica, Domine, nocentes me*, et cætera. Quæ p̄orro de uno solo dicuntur, ut illud est : *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum*. Doec ascribi possunt. Illud autem, *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me : retribuebant mihi mala pro bonis, et sterilitatem animæ meæ*, ex Abimelechi persona pronuntiatæ fuerint : quæ par est dixisse Davidem, psalmus quippe ejus esse inscribitur : is apostolico more sic effatus credatur : *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* ²¹? Et : *Si quid patiat unum membrum, compatiuntur omnia membra* ²². Et forsitan alius præterea dicat, iniquos testes esse quotquot Davidem apud Saulem calumniati sunt; modo quippe Ziphæi

²¹ II Cor. xi, 29. ²² I Cor. xii, 26.

accedentes dicebant : *Ecce David absconditus est apud nos* ²² : et alio tempore alii, gratiam, ut videtur, apud regem inuturi, multa falsa testimonia dicebant, et quæ ipse neque noverat neque cogitarat ipsi ascribebant. Illud autem, *retribuere mihi mala pro bonis*, ad ipsum quoque Davidem referri potest. Nam multis a Davide bonis affectus Saul, contrariam ipsi vicem rependebat, dum graviora contra animam ejus machinaretur, et sterilitatem animæ ejus inferret. Tunc porro sterilitas animæ adest, dum semina quæ in aliorum utilitatem spargit, aut quæ per doctrinam emittit, fructum non ferunt. Sic ergo cum David multa Sauli bona gigneret, sterilitatem ipsi Saul inferebat, non dignos emittens sparsorum seminum fructus.

Vers. 15. *Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio. Et humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu meo convertetur.* Ad ea quæ prius tradita sunt, perpende, quæso, num hæc personæ Salvatoris nostri convenire queant, propheticæque de ipso prænuntiata fuerint. Vide igitur num eo pacto sententia, nullo obice, plana evadat. Salvator enim noster Patri suo initium psalmi secundum humanitatem dixerit, usque ad illud, et *conclude adversus eos qui persequuntur me* : in vicesimo primo item psalmo, qui perspicue ab ipso profertur, dictum est : *In adjutorium meum intende* ; imo et in Evangelii orationi vacasse narratur. Et sane quæ hic scripta sunt, post patratum a Judæis in eum facinus opere ipse complevit. Framea quippe militaris, bellumque Romanorum non diu postea, nec sine Dei judicio, institit. Nam Deus ipse erat, qui per hostilem exercitum ipsos impugnabat. Id per parabolam Salvator ipse declarat iis qui vocationem ad nuptias respuerant, nuntiosque interfecerant ; dum ait, regem misisse exercitus suos et civitatem eorum succendisse ²³. Sic itaque ea quæ jam tractamus impleta sunt. Quia enim illi cum Filio Dei inique egerunt, damnati sunt, ultioque sanguinis ejus sumpta est. Et quia sese Christi inimicos præbuerunt, a Deo ipso debellati sunt, cum telis, clypeo et framea, irruente. Non occulte enim ipsos divina ultio, sed per hominum exercitus adorta est. Mirari sane subit, quo pacto dictum fuerit : *Effunde frameam*. Non enim, ut olim, ex parte solum bello incescebantur, sed hostilis framea contra illos effusa est ; quapropter dictum est : *Pervenit autem ad illos ira in finem* ²⁴ ; et alibi : *Effunde super eos iram tuam* ²⁵. Quis porro Historias Flavii Josephi percurrens, earumque narratu comperiens, qua ratione obsidione conclusi, fame et seditionibus interibant, non præsens dictum admiretur : *Et conclude adversus eos qui persequuntur me* ? Quæ vero postea subsequuntur, solum Servatorem Patri suo secundum humanitatem dicere convenit : *Dis animæ meæ : Salus tua ego sum, et cætera usque ad illud : Et angelus Domini coarctans*

Ἀ ελεγον ἐλθόντες · Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν, καὶ ἄλλοτε ἄλλους εἰκός, κεχαρισμένα τῷ βασιλεῖ πράττοντας, πολλὰ κατ' αὐτοῦ ψευδομαρτυρεῖν, καὶ ἂ μὴ ἐγίνωσκεν μὴ δὲ διενοεῖτο, ταῦτα κατ' αὐτοῦ λέγειν. Τὸ δ', Ἀνταπεδίδοσαν μοι ποτηρὰ ἀντι ἀγαθῶν, δύναται εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι. Ἐπειδὴ πολλὰ κίς εὖ παθὼν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ὁ Σαοὺλ, τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεῖβετο, δεῖνὰ κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μηχανώμενος, καὶ ἀτεχνίαν ἐμποῦν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἀτεχνία δὲ ψυχῆς ἐστίν, ὅταν τὰ ἐαυτῆς σπέρματα, ἂ καταβάλλεται δι' εὐποιῶν εἰς ἑτέρους, ἢ καὶ διὰ διδασκαλίας μὴ φέρει καρπὸν. Οὕτω γοῦν, πολλὰ γεννῶντος ἀγαθὰ τοῦ Δαυὶδ εἰς τὸν Σαοὺλ, ἀτεχνίαν αὐτῷ ὁ Σαοὺλ εἰργάζετο, μὴ ἀξίους προφέρων καρποῦς τῶν εἰς αὐτὸν ἐσπαρμένων.

Ἐγὼ δὲ, ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύομαι σάκκον, καὶ ἐταπεινῶν ἐν τῆστέλει τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφίσεται. Πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν ἐπίσκεψαι, μήποτε τὰ προκείμενα ἐφαρμοῦσιν δύναται τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, προφητικῶς ἐξ αὐτοῦ θεθετισμένα. Ὅρα δ' οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτως ἐξομαλλίεσθαι ἡ διάνοια κατ' οὐδένα τρόπον ἐμποδιζομένη. Ἔστω γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγων κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ ἕως, Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν διωκόντων με · καὶ ἐν εἰκοστῷ δὲ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ, σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένῳ, εἴρηται : *Εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες* ; ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῇ προσευχῇ σχολάζων ἱστορεῖται. Ναὶ μὴν καὶ δι' ἔργων ἐπλήρου τὰ ἀναγεγραμμένα μετὰ τὴν κατ' αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τόλμαν. Ῥομφαία γὰρ στρατιωτικὴ καὶ πόλεμος Ῥωμαϊκὸς οὐκ εἰς μακρὰν μετέβηεν αὐτοῦς, οὐκ ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ πολεμῶν αὐτοῦς διὰ τοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς παρίστησι τοῖς παρητημένοις τὴν κλῆσιν τοῦ γάμου, καὶ τοὺς κλητορας φωνεῦσαι : *πέμψαι φήσας τὸν βασιλέα τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐμπρῆσαι*. Οὕτω τοῖσιν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπληροῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠδίκουν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐδικάσθησαν, ἐδικουμένου τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολεμίου αὐτοῦς κατέστησαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετελθόντος ὄπλι καὶ θυρεῷ καὶ ρομφαίᾳ. Οὐ γὰρ ἀφανῶς αὐτοῦς ἡ θεία μετῆει δίχη, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐν ἀνθρώποις πολεμίων. Θαυμάσαι δ' ἐστίν ὅπως εἴρηται τό · *Ἐκχεον ρομφαίας* · οὐκέτι γὰρ κατὰ τὸ παλαιὸν μερικῶς αὐτοῦς ὁ πόλεμος μετῆει · ἀλλ' ἐξεχύθη κατ' αὐτῶν πολεμικὴ ρομφαία · διὸ λέλεκται : *Ἐφθασε δ' ἐπ' αὐτοῦς ἡ ὄργη εἰς τέλος* · καὶ ἀλαχοῦ · *Ἐκχεον ἐπ' αὐτοῦς τὴν ὄργην σου*. Τίς δὲ, διελευθὼν τὰς Φλαυτοῦ Ἰωσήπου Ἱστορίας, μαθὼν τε ἐξ αὐτῶν ὅπως, ἐν συγκλεισμῷ ἀποληφθέντες, λιμῷ καὶ στάσει διεφθάρσαν, οὐ θαυμάσει τὴν ἐνταῦθα λέγουσαν φωνήν · *Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με* ; Ἐξῆς δὲ τοῦτοις μόνῳ τῷ Σωτῆρι πρέπει ἂν λέγειν τῷ ἐαυτοῦ Πατρὶ κατὰ τὸ

²² I Reg. xxiii, 19

²³ Matth. xvii, 7.

²⁴ I Thess. ii, 16.

²⁵ Psal. lxxviii, 25.

ἀνθρώπινον· *Εἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρίᾳ σου εἰμι ἐγὼ, καὶ τὰ ἐξῆς. ἕως τοῦ, Καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβωρ αὐτούς. Καὶ ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο, ἵνα τῆς μὲν ἑαυτῶν μητροπόλεως ἠλαύνοντο, διεσκορπίζοντο δὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Εἶτα λέλεχται· Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλίσθημα. Ὁδὸς δὲ αὐτῶν ἦν ὠδεῦον πάλαι ἡ σωματικὴ ἐτύγχανε λατρεία, ἥτις αὐτοῖς γέγονε σκότος καὶ ὀλίσθημα· ἀλλὰ καὶ, Ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Ταῦτα μὲν οὖν τάπιχειρα ὦν κατ' αὐτοῦ τετολημάκασιν. Ἀκουσῆ δὲ τῶν εἰρημένων, οὐχ ὡς τοῦ Σωτῆρος κατευχομένου τῶν ἑαυτοῦ ἐχθρῶν τοῦ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρηγγελκότος, Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιτρεαζόντων καὶ ἀδικούντων αὐτούς· ἀλλὰ γὰρ τούτων ἤκουε ὡς προφητικῶς εἰρημένων, καὶ τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβῆσθαι· προαναφωνούντων. Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔσεσθαι θεσπίζει διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων·*

Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διασθορὰν παρίδος αὐτῶν, μάτην ὠρείδισαν τὴν ψυχὴν μου.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατ' αὐτοῦ συνελθόντων· τὰ δὲ ἐξῆς οὐκέτι περὶ πολλῶν, περὶ δ' ἐνὸς λελεγμένα, δύναται προσαγορεύεσθαι περὶ τοῦ Ἰουδα, ὅς, κρύπτων τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν, φιλιαν τε καθυποκρινόμενος, φιλήματι παρεδίδου τὸν Διδάσκαλον. Διὸ περὶ αὐτοῦ λέγοι· ἂν τὸ, *Ἐλθέτω αὐτῷ παρὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢν ἔκρυψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παρίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ.* Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

Εὖ δὲ εἰδὼς εἰς οἶον ἀγαθὸν τέλος ἡ κατ' αὐτοῦ παραστήσεται ἐπιβουλή, καὶ τοῦτο παρίστησι λέγων· *Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιᾶσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τερφθήσεται τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ. Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; ῥύμοςτος πτωχὸν ἀπὸ τῶν διασκαζόντων αὐτόν.* Ἐν μὲν οὖν τῷ κα' ψαλμῷ, σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος λελεγμένῳ, εἶρητο· *Ὅσει ὕδωρ ἐξέχυθην, καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὀστέα μου·* τοῦ λόγου σημαίνοντος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸν διασκορπισμὸν καὶ τὴν φυγὴν, ἢν ὑπέμειναν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ, ὅτε ἐπληροῦτο τὸ· *Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς.* Ὅσα γὰρ ἦσαν τοῦ σώματος αὐτοῦ οἱ πρῶτοι αὐτοῦ μαθηταί, οἱ τότε μὲν διεσκορπίσθησαν σκανδαλισθέντες ἐπ' αὐτῷ, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐδήλου λέγων· *Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἔμοι ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.* Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, θεασάμενοι αὐτὸν, ἐπληρώθησαν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως. Καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας δὲ περὶ τῶν αὐτῶν λέλεχται· *Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; Σφόδρα δὲ κατάλληλα τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προσώπῳ καὶ τὰ τούτους συνημμένα τυγχάνει, οἱ ὦν εἶρηται· Ἄραστάρτες μάρτυρες ἀδικοὶ δ' οὐκ ἐγνώσκον ἠρώτων με. Ἄρταπεδίδοσάν μοι ποτηρὰ ἀπὲ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. Τούτοις ὁμοῖα καὶ ἐν ρη' ψαλμῷ εὐρήσεις ἐν οἷς εἶρηται· Καὶ ἐπολέμησάν με δωρεὰν· ἀπὲ τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με· καὶ ἔθερτο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀπὲ ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀπὲ τῆς ἀγαπῆ-*

eos. Hæc porro tum implebantur, cum a metropoli sua pulsi, in omnes gentes dispergebantur. Deinde dictum est : Fiant riæ illorum tenebræ et lubricum. Via qua incedebant erat corporalis ille cultus, qui ipsis tenebræ et lubricum fuit; imo etiam, Angelus Domini persequens eos. Hæc suorum adversus Christum facinorum præmia fuere. Cæterum quæ dicta sunt non ita accipias velim, quasi Salvator de inimicorum pernicie gloriaretur, qui discipulis suis præcepit, Orate pro iis qui molestiam et injuriam vobis inferunt 27 : sed hæc ut propheticæ dicta et futurarum eorum calamitatum prænuntia intelligenda sunt. Quæ causa porro fuerit cur ea vaticinetur, deinceps aperit his verbis : Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, supervacue expraverunt animam meam.

αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διασθορὰν παρίδος αὐτῶν, μάτην ὠρείδισαν τὴν ψυχὴν μου.

Et hæc quidem de multitudine contra eum collecta; quæ sequuntur autem, non de multis, sed de uno solum dicta, de Juda congruenter prolata intelligantur, qui conspirationem adversus illum constat occultans amicitiamque simulans, osculo Magistrum tradidit. Quare de illo dixerit : *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum.* Hæc quidem his de rebus dicta fuerint.

Cum probe nosset, quam bonus insidiarum sibi paratarum exitus futurus esset, id quoque declarat his verbis : *Anima autem mea exsultabit in Domino, delectabitur super salutari suo. Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi? Eripiens egenum a diripientibus illum.* In psalmo xxi, qui aperte ex persona Salvatoris pronuntiatum est, sic habetur : *Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea 28.* Hisque significat apostolorum ejus dispersionem, et fugam quæ tempore passionis ejus accidit, quando impletum fuit illud : *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis 29.* Nam primi ejus discipuli, ossa corporis ipsius erant, qui tunc dispersi sunt scandalum passi in ipso; quemadmodum ipse declaravit hoc modo : *Omnes vos scandalum patiemini in me ista nocte 30.* Post resurrectionem vero, ubi ipsi conspexerunt, repleti sunt gaudio et exsultatione. In his item quæ jam agitantur de illis dictum est : *Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tibi? Quæ iis porro subjiciuntur, personæ Salvatoris nostri admodum congruentia sunt, quæ sic habent : Surgentes testes iniqui quæ ignorabam interrogabant me. Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ. His affinia sunt quæ in psalmo cviii habentur his verbis : Et expraverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent detrahebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea 31.* Sterilitatem vero parabant ipsi qui nihil non agebat ut congregaret illos ac sibi regeneraret; quod ipse sic

27 Luc. vi, 28.

28 Psal. xxi, 15.

29 Zach. xiii, 7.

30 Matth. xxvi, 51.

31 Psal. cviii, 5.

indicavit : *Quoties volui congregare filios tuos, A quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluistis* ²². Sic itaque retribuerunt ipsi mala pro bonis, et sterilitatem animæ ejus.

Ἡς ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ.

Hæc ibidem vaticinatus, insequentibus suam mansuetudinem et tolerantiam declarat, dicens : *Ego autem dum mihi molesti essent induebar cilicio. Pro illo autem, dum mihi molesti essent, mire admodum Aquila dicit : Ego autem in infirmitate eorum, indumentum meum cilicium ; Symmachus vero : In infirmitatibus eorum indumentum meum cilicium ; Theodotio et quinta editio : Ego autem cum illi molestia afficerent. Mala quippe et infirmitates eorum miseratus Dominus, eorum causa in luctus et lamentationis signum cilicio induebatur : imo etiam humiliabat in jejuniio animam suam. Quare ita docebat : Tristis est anima mea usque ad mortem* ²³ ; et : *Nunc animæ mea turbata est* ²⁴. Hæc enim vi mansuetudinis suæ tolerabat, veluti pater de filiorum pernicie vehementer dolens atque mœrens. Quamobrem in prophetis de illo dicitur : *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem* ²⁵ ; et rursum : *Ipsæ peccata nostra portat, et pro nobis dolet* ²⁶ ; et iterum : *Ipsæ autem vulneratus est propter peccata nostra, et vibice ejus nos sanati sumus* ²⁷. Ideo in infirmitatibus eorum, cum illi molestia afficerentur, prospiciens Salvator mortem ipsos occupaturam, atque extremam eorum perniciem, eorum causa induebatur cilicio, et humiliabat in jejuniio animam suam. Illi vero ita se gerebant, ut oratio Domini pro ipsis oblata, non ad aures usque Patris adveniret ; sed quasi repulsa ab impietatis eorum magnitudine, retraheretur et ad ipsum rediret : quare dicebat, *et oratio mea in sinu meo convertetur*. Nam si ii salutem nacturi, et ab impietatibus reversuri fuissent, oratio Servatoris recto cursu ac nullo obice ad aures usque Patris adventura erat. Et hæc a me postquam singulas sententias exploravi, ubi necesse fuit, excogitata sunt.

ἐπὶ τὰ ὅσα τὰ πατριὰ παρήει. Καὶ ταῦτα δέ μοι καίως τεθεωρήσθω.

Vers. 15, 16. *Et adversum me lætati sunt et convenerunt ; congregata sunt super me flagella, et ignoravi. Dissipati sunt nec compuncti.* Hæc, uti jam diximus, duplici modo accipienda. Vel enim David, persequente Saule, hæc de se narrabat ; aut prophetice a Spiritu sancto de Salvatore dicta sunt. Loco autem illius, *adversum me lætati sunt*, Aquila serviens Hebraicæ litteræ ait, *in claudicatione mea lætati et collecti sunt* ; Symmachus vero, *claudicante me lætati et collecti sunt* ; quinta autem editio, *et in infirmitate mea lætati sunt*. Queis significari existimo passionis tempus, in quo secundum Apostolum *crucifixus est ex infirmitate, sed vixit*

σεώς μου. Ἀτεκνίαν δὲ αὐτῷ εἰργάσαντο πάντα πράττοντι ἐπὶ τὸ συναγαγεῖν αὐτοὺς καὶ ἀναγεννησαί ἑαυτῷ· ὁ δὲ καὶ ἐδῆλου λέγων· *Ποσάκις ἐθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ἔρω, οὐκ ἠθέλησατε* ; Οὕτω γοῦν ἀνταπεδίδοσαν αὐτῷ

Ἄλλὰ γὰρ ἐν τούτοις ταῦτα θεσπίσας, διὰ τῶν ἐξῆς τὸ αὐτοῦ φιλόφθωρον καὶ ἀνεξίκακον παρίστησι λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύομην σάκκῳ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, σφόδρα θαυμαστῶς ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶ· *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀβρωστία αὐτῶν ἐνδυοίς μου σάκκος*· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμοῦ ἐν ταῖς ἀβρωστίαις αὐτῶν τὸ ἐνδυμα σάκκος· καὶ ὁ Θεοδοτίων δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, εἰρήκασιν. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς ἐκείνων κακοῖς καὶ ταῖς ἀβρωστίαις τῆς αὐτῶν ψυχῆς συμπάσχω ὁ Σωτὴρ πένθους καὶ ὀδυρμῶν σύμβολα ποιεῖ, σάκκον περιβαλλόμενος ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐταπείνω ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐδίδασκος λέγων· *Περὶ λυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου*· καὶ, *Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρκται*. Ταῦτα γὰρ ὑπερβολῆ φιλοφθωρίας ὑπέμεινεν ὑπερπάσχω καὶ ὑπεραλγῶν, οἷα πατὴρ ἐφ' υἱοῦς ἀπολλυμένους. Διὸ ἔλεγεν ἐν προφηταῖς περὶ αὐτοῦ· *Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· καὶ πάλιν· *Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται*· καὶ αἰθῆς· *Αὐτὸς δ' ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν*. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἀβρωστίαις αὐτῶν καὶ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, ἐκείνους θεωρῶν ὁ Σωτὴρ τὸν καταλήψόμενον αὐτοῦς ἄβροτον, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόλειαν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐνεδύετο σάκκον, καὶ ἐταπείνω ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοιαῦτα ἐπραττον, ὡς τὴν εὐχὴν αὐτοῦ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μὴ παραπέμπεσθαι εἰς τὰ ὅσα τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὥσπερ ἀντιχρουμενὴν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς αὐτῶν δυσσεβείας, καθέλεσθαι καὶ ἐπαναστρέφειν πρὸς αὐτόν· διὸ ἔλεγε· *Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται*. Εἰ γὰρ σὺς εἶσθαι ἐμελλον καὶ μεταβάλλειν τῶν ἀσεβημάτων, εὐθυδρομούσα ἡ προσευχὴ τοῦ Σωτῆρος, ἀκωλύτως καὶ ἀπαραποδίστως πᾶσαν ψυλαφῶντι διάνοιαν, εἰς τοὺς τόπους ἀναγα-

Καὶ κατ' ἐμοῦ ἠξερᾶνθησαν, καὶ συνήχθησαν· *συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνω. Διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατενόγησαν*. Ταῦτα ἐκληπτέον διχῶς, ὡς καὶ ἤδη ἐφαμεν. Ἡ γὰρ ὁ Δαυὶδ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διεξήει ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος· ἢ περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικῶς ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Κατ' ἐμοῦ ἠξερᾶνθησαν*, ὁ Ἀκύλας δουλεύων τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει φησὶ· *Καὶ ἐν σκισμῷ μου ἠξερᾶνθησαν, καὶ συνελήγησαν*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Σκάζοντος δέ μου ἠξερᾶντο καὶ ἠθροίζοντο*· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· *Καὶ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ μου ἠξερᾶνθησαν*. Δι' ὧν ἡγοῦμαι δηλοῦσθαι τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἐν ᾧ κατὰ

²² Matth. xxiii, 37. ²³ Matth. xxvi, 38. ²⁴ Joan. xii, 27. ²⁵ Isa. liii, 5. ²⁶ ibid. 4. ²⁷ ibid. 5.

τῶν Ἀπόστολων, ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆν **A** ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ὑπέμεινε δὲ καὶ σκασμὸν δι' ἡμᾶς, ἐκὼν ὑπομείνας τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθένειαν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀσθενῆ πεποίηκεν, οὐ νικηθεὶς ὑπ' ἐτέρου, ἀλλ' ὑπερβαλλούση δυνάμει κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, ἐπικρούσας τε καὶ ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ ἀσθενῆ ποιήσας μέχρι θανάτου. Ἐν τοίνυν τῷ σκασμῷ καὶ ἀσθενείᾳ συνήχθησαν· ἀλλὰ καὶ μάστιγας αὐτῷ ἐπιτεθείκασι· ὁ δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐδήλου προφήτῃ φάσκοντι ἐξ αὐτοῦ προσώπου· Τὸν κώτῳ μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ράπισματα. Τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ ἀισχυρῶν ἐμπυτσωμάτων. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶ· Καὶ ἀπορρήσοιτες οὐκ ἤρέμον. Οὐκ ἔγνω δὲ, φησὶ, τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμάστιζον· οὐ γὰρ εἶχόν τινα εὐλογον πρόφρασιν ὧν ἐπετίθεσάν μοι πληγῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐπειράσαν με μυκτηρισμῷ, ὁ Σύμμαχος φησὶ· Ἐρ ὑποκρισαι φθέγμασι πεπλασμένοις, ἔπριον κατ' ἐμοῦ ὀδόντας αὐτῶν. Πολλὰ δ' ἂν εὐροις ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τούτων παραστατικά· καὶ ὡς προσήεσαν πειράζοντες αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, ἄλλοτε δὲ ἐμυκτηρίζον, καὶ ὡς ἔβρυχον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν διαπριζόμενοι ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαθητευομένων αὐτῷ.

Κύριε, πότε ἐπόψῃ; ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέοντων τὴν μονογενῆ μου. Ἀντὶ τοῦ· Πότε ἐπόψῃ; συμφώνω; οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνεύονται, Κύριε, πόσα δόξῃ; εἰρήκασιν. Ἀποθαυμάζει ὁ Σωτὴρ τοῦ Πατρὸς τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀνοχήν. Διὸ φησὶ· Πόσα δόξῃ; Εἶτα παρακαλεῖ λέγων· Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου. Ὁμοίον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ· Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. Ἐξῆς παρακαλεῖ βυσθῆναι τὴν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπὸ λέοντων. Συγγενῆς δὲ ὧν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ καὶ ὁ καὶ, κατὰ τὰ ἦδη πρότερον ἀποδεδειγμένα, τὰ ὅμοια τούτοις περιέχων, φάσκων· Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Κάκει γὰρ μονογενοῦς ἐμνημόνευσε καὶ κυνὸς καὶ λέοντος· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ μονοκερῶτων, λέγων· Καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου· δι' ὧν σημαίνει αὐτὸν ἡγοῦμαι τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, τὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῇ μονογενεὶ αὐτοῦ ψυχῇ ἐπιθεβουλευκυίας. Ἀντὶ δὲ σοῦ, τὴν μονογενῆ μου· ὁ μὲν Ἀκύλας, τὴν μονογενῆ μου· ὁ δὲ Σύμμαχος, τὴν μονογενῆ μου, ἠρμήνευσεν (1). Εἰ δὲ ὁ Δαυὶδ ταῦτα λέγει, οὐδὲ χαλεπὸν καὶ εἰς αὐτὸν τὰ τῆς διανοίας ἐφαρμόσαι.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ. Καὶ ὁ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λελεγμένος, μετὰ τὰς προφητείας τὰς περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐμμένητο δι' ὧν ἔφη· Ἐρ μέσῳ

A ex virtute Dei³⁰. Sustinuit item propter nos claudicationem, cum nostri causa infirmitatem lubens passus est. Ipse enim sese infirmum effecit, non ab alio victus, sed eximia virtute sua exinanivit semetipsum, formam servi accepit et infirmus factus est usque ad mortem. In claudicatione igitur et infirmitate congregati sunt: sed flagellis quoque ipsum oneraverunt. Quod etiam in alio propheta ex persona ejus significatur: *Dorsum meum dedi ad flagella, et malas meas ad alapas. Faciem autem meam non averti a probro sputorum*³¹. Hæc porro implebantur passionis ejus tempore. Symmachus autem ait, *et abrumpentes non quiescebant*. Non noverant enim, inquit, qua de causa flagellarent: nulla quippe suberat mei plagis afficiendi legitima causa. Pro illo autem, *tentaverunt me subsannatione*, Symmachus ait, *in simulatione verbis confictis serrabant contra me dentes suos*. Multa sane in Evangelii repereris, quæ hæc explicantur: quomodo scilicet accesserint Pharisæi tentantes illum; alias subsannabant, et dentibus stridebant in eum, quasi serra secantes propter discipulorum ejus multitudinem.

VERS. 17. Domine, quando respicies? restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unicum meum. Pro illo, quando respicies, reliqui omnes interpretes concorditer, Domine, quanta respicies? dixerunt. Miratur Servator Patris tolerantiam, et eximiam patientiam. Quamobrem ait: Quanta respicies? Exinde rogat his verbis: Restitue animam meam: quod sane simile huic dicto fuerit: Pater, glorifica me gloria quam habui priusquam mundus esset apud te³². Postulat sub hæc liberari unigenitiam suam a leonibus. Cum affinis huic sit psalmus **xxi**, uti superius declaratum est, ut qui similia complectatur, ait: Salva me ex ore leonis, et de manu canis unigenitam meam³³. Illic enim, unigenitam, canem et leonem memoravit; neque hæc solum, sed etiam unicornes, dicens, et a cornibus unicornium humilitatem meam³⁴: quibus indicare ipsum arbitror adversarias potestates, quæ tempore passionis unigenitæ animæ suæ insidias parant. Loco autem illius, unigenitam meam, Aquila, solitariam meam; Symmachus vero, solitudinem meam, interpretatus est. Quod si David hæc dicat, nihil incongruum ipsi sententiam aptare.

VERS. 18. Confitebor tibi in ecclesia magna. Psalmus quoque **xxi**, ex persona Salvatoris dictus post allatas de passione ejus prophetiæ, Ecclesiæ ipsius meminit his verbis: In medio Ecclesiæ laudabo te³⁵.

³⁰ II Cor. **xiii**, 4. ³¹ Isa. **L**, 6. ³² Joan. **xvii**, 5. ³³ Psal. **xxi**, 21, 22. ³⁴ ibid. 22. ³⁵ ibid. 22.

(1) In Hebræo **יְהוָה** Hieronymus vertit *solitariam meam*, cum Aquila. Vulgata versio, *unicam meam*, plus ad veritatem Hebræicam accedit.

Hæc autem ibidem dixit post illud: *Erue a framea animam meam, et de manu canis unigenitam meam. Salva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam.* His igitur additum illud est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te.* In præsentī similiter psalmo, postquam dixerat: *Restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unigenitam meam,* adjecit: *Confitebor tibi in ecclesia multa, in populo gravi laudabo te*⁴⁴. Pro illo autem, *gravi*, Aquila, *osseo*, edidit, id est, forti: ossa quippe omnium quæ in corpore exstant, fortissima et robustissima sunt. Gravis igitur est, qui fundatus in petra, immobilis et infractus manet. Patri itaque confitetur, gratias ipsa agens in ecclesia sua multa. Multa quippe revera est hæc ecclesia, quam in psalmo xxi magnam vocavit, dicens: *Apud te laus mea in ecclesia magna.* Pater igitur gloriam Filio in ecclesia magna conciliat; Filius autem Patri confitetur in ecclesia multa, quæ scilicet in universa Ecclesia stabilitur.

VERS. 19-21. *Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.* Si post passionem Salvatoris nostri non faustus rerum exitus visus esset, qui in eum conspiraverant, ei *supergaudendi* ac *deridendi* cum forte locum habuissent, utpote qui de medio sublatus nihil valuisset: at quando Ecclesia ejus multa et magna per totum orbem resplendet, ipseque hæcenus in medio consistens, populum suum gravem potentemque congregat, ac per eum Patri suo confitetur; nam *ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine ejus, illic sum in medio eorum*⁴⁵; jure illi, qui alienis lætantur malis, pudore suffusi, retro abscesserunt. Quid enim inimicitia dignum perpersi tantum ejus odium ceperunt? Quare Aquila, *sine causa*, interpretatus est. Annuebant autem oculis me deridentes, institutionesque meas ad sapientiam datas traducentes. Deinceps, *Mihi quidem*, inquit, *pacifice loquebantur*, sed in corde suo dolos et iracundiam meditabantur. Hæc autem tunc impleta sunt, cum Pharisei occasionem captantes dicebant illi: *Magister, scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam; dic ergo nobis, licet censum dare Cæsari an non*⁴⁶? Hasce quippe voces cum dolo proferebant: quare hæc prius adumbrabat his verbis: *Mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant.* Sed hic quidem dolose cum eo colloquia miscabant; at in fine, tempore passionis, pleno ore clamabant, sanguinem ejus expetentes super se et super filios suos: quod

A Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Ταῦτα δὲ ἐκεῖ ἐλέγετο μετὰ τὸ· Ῥῦσαι ἀπὸ βρυχίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνῶν τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μοροκερῶτων τὴν ταπεινῶσίν μου. Συνῆπτο γοῦν τοῦτοις τὸ· Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παραπλησίως προειπὼν· Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέοντων τὴν μονογενῆ μου, ἐπιλέγει· Ἐξομολογησομαι σοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰρέσω σε. Ἀντὶ δὲ τοῦ, βαρεῖ, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν ὀστῆρα, τουτέστιν, ἰσχυρῶ, ἐπεὶ τοῦ παντὸς σώματος τὰ δυνατώτατα καὶ ἰσχυρότατα ὀστᾶ τυγχάνει. Βαρὺς οὖν ὁ ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένος, ὁ ἀσάλευτος καὶ ἀβραγῆς. Τῷ τοίνυν Πατρὶ ἐξομολογεῖται, εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ πολλῇ. Πολλὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς αὕτη ἡ Ἐκκλησία· ἦν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ μεγάλῃ ὀνόμασεν εἰπὼν· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαιρός μου ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ. Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ ἔπαινον τῷ Υἱῷ καταργάζεται ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ, τῇ καθ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυ-

C Μὴ ἐπιχαρῆσάν μοι οἱ ἐχθραίνοντές μοι ἀδίκως, οἱ μισούντές με δωρεὰν καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς. Ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. Καὶ ἐπλάτυνον ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν· εἶπον· Εὗρε, εὗρε, εἶπον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Εἰ μὴ τὰ τέλη αἰσία τὰ μετὰ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐωρᾶτο, τάχα που χώραν εἶχον καταχαρῆσαι αὐτοῦ οἱ τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν μεμηχανημένοι, ὡς ἀφανισθέντος καὶ μηδὲν δεδυνημένου· ἐπεὶ δὲ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἡ πολλὴ καὶ μεγάλη διαλάμπει καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· αὐτὸς τε εἰσέτι καὶ νῦν ἐν μέσῳ ἑστώσ συγκροτεῖ τὸν βαρὺν καὶ δυνατὸν αὐτοῦ λαόν, καὶ ἐξομολογεῖται δι' αὐτῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· Ὅπου γὰρ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἰκότως οἱ ἐπιχαρῆσάκαχοι, αἰσχύνην καταχέμενοι, ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί γὰρ καὶ ἄξιον ἔχθρας παθόντες τὸ πρὸς αὐτὸν ἤραντο μίσος; διόπερ ὁ Ἀκύλας, ἀναιτίως, ἡρμήνευσε. Διένευον δὲ ὀφθαλμοῖς χλευάζοντες αὐτὸν, καὶ διασύροντες τὰ τῆς σοφίας μου παιδεύματα. Εἶτα, Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, εἰρηνικὰ ἐλάλουν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δόλους καὶ ὀργὴν διελογίζοντο. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε λαβὰς θηρώμενοι ἔλεγον πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι· Διδάσκαιε, οἶδαμεν, ὅτι ἀληθῆς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἀληθείας διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοὶ περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον· εἰπέ οὖν ἡμῖν· Ἐξέστι δούναί κἠρσον Καίσαρι ἢ οὐ; Ταύτας γὰρ δολίως προέφερον τὰς φωνὰς· διὲν προλαθόνταυτ' ἠνίκατο φάσκων· Ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. Ἄλλ' ἐγκαῦθα μὲν δολίως τὰς πρὸς αὐτὸν ἐποιούνητο ὀμιλίας· ἐν τέλει γε μὴν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ὅλην τῷ στόματι ἐβόων αἰτιῶν

⁴⁴ Psal. xxi, 22, 23. ⁴⁵ Matth. xviii, 20. ⁴⁶ Matth. xxii, 16, 17.

τες αὐτοῦ τὸ αἷμα καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν τέκνων αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτῷ παρίσται διὰ τῶν προκειμένων λέγων· Ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν. Εἶτ' ἔπειδὴ παρεδόθη αὐτοῖς ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν, καὶ ὡς ἀμνὸς ἀκακὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἀγῶνος, ὁρῶντες αὐτοῦ τὸ πάθος ἐπεφώνουν· Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν.

Εἶδες, Κύριε, μὴ παρασιωπήσης. Καὶ ἄνωθεν εἶπε· Πότε ἐπόψῃ; καὶ διὰ τῶν προκειμένων· Εἶδες, Κύριε. Τί δὲ εἶδεν; Ὡς δολίως αὐτῷ προσήσαν, καὶ ὡς ἐπλάτυναν κατ' αὐτοῦ τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ὡς κατ' εὐχὰς πράξαντες ἐπαθῶν· Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Σὺ δὲ, Κύριε, ταῦτα θεασάμενος, ἀνασχομένός τε καὶ μακροθυμίας, μὴ παρασιωπήσης· ἀλλ' ἀναλαβὼν τὸ τῆς δικαιοσύνης σου κριτήριον λέγε· Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· καὶ πάλιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ δεῖ σιωπήσομαι; Ἀνθρωπίνως δὲ ἵκετεύει· λέγων πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ· καὶ, Ἐξέρθητι καὶ πρόσχες τῇ κρίσει, ὁ Θεὸς μου καὶ ὁ Κυρίός μου εἰς τὴν δίκην μου. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πάθους τοιαύτας ἤφειε φωνάς, ἵνα πιστευθῇ ἄνθρωπος ἀτρεκέως κατὰ ἀλήθειαν γεγῶνός, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἐκουσίως καταδεχόμενος. Καὶ μὴ ἐπιχαρήσιάν μοι, μὴ εἰποισάν ἐν καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, ἢ ψυχὴ ἡμῶν! μὴδὲ εἰποισάν· Κατεπίομεν αὐτόν. Σοὺ γάρ, φησὶν, ἐπέξελθόντος τοῖς τετολομημένοις, καὶ κρίναντος κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, οὐκ ἐπιχαρήσονται, οὐδ' ἐροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, ἴσχυσεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τῷ στόματι αὐτῶν ποτε τοῦτο εἰρήχασιν, ἀλλ' οὐ καὶ ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐροῦσιν· οὐδὲ φήσουσι· Κατεπίομεν αὐτόν, τὴν ἀνάστασιν μου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐμῆς τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἱδρυσιν θεώμενοι. Καταπίνεται μὲν γὰρ ὁ ἄπαξ εἰς βυθὸν χωρήσας καὶ μηκέτ' ἀναβεθῆκώς· οὕτω γὰρ ποτε κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Ἀλλὰ κάκει οἱ καταποθέντες ἐπαλινδρόμησαν, διὸ λέλεκται· Καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς αὐτὸν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου.

Καὶ ἐνταῦθα γροῦνον, εἰ καὶ πρὸς καιρὸν τινα ἔδοξαν αὐτὸν καταπίνειν, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος, φησὶν, ἐροῦσι, προφητικῶς κατ' αὐτὰ θεσιζῶν· Αἰσχρὴ θείσῃ καὶ ἐντραπέισαν ἅμα οἱ ἐπιχαίροντες τοῖς κακοῖς μου· ἐνδυσάσθησαν αἰσχύνην καὶ ἐτροπήν οἱ μεγαλοβήμοιοῦντες ἐπ' ἐμέ. Καὶ ταῦτα δὲ ὅπως τέλους ἔτυχεν ἀναφερόμενα ἐπὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόσωπον, ῥᾶδιον δὴ ἰδεῖν. Ἐξ ἐκεῖνου γὰρ, καὶ εἰς δεῦρο τοῦ χρόνου ἀπεβρίμμενοι καὶ ἀπέδηλοι τυγχάνουσι πάλαι κομῶντες ἐπὶ πολλοῖς χαρίσμασιν. Οἱ δ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀνηρημένον παραδεχόμενοι τῆς μὲν πολυθέου πλάνης ἡλευθέρωνται, τὸν δ' ἐπὶ πάντων Θεὸν εὐσεβῶντες διατελοῦσιν. Εἶθ' οἱ μὲν αἰσχύνην καταχεάμενοι ἐφ' οἷς ἔδρασαν, ἐνετρέπησαν, οἱ δὲ χαρᾶ καὶ παρρησίας ὁσημέραι πληροῦνται· ὡς πληροῦσθαι τὸ παρὰ Μωϋσεὶ λόγιον φήσαν πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν·

A ipsum hic declarat, ita loquens : *Dilataverunt super me os suum.* Deinde quia ipsis traditus fuit sicut ovis ad jugulationem, et sicut agnus sine malitia, coram tondeute sine voce, videntes ejus passionem sic vociferabantur : *Euge, Euge! viderunt oculi nostri.*

VERB. 25-26. *Vidisti, Domine, ne sileas.* Superius dixit : *Quando respicies?* in praesenti vero : *Vidisti, Domine?* Ecquid vidit? Quod dolose se convenerint, et quod dilataverint contra ipsum os suum, et quod, re pro voto gesta, clamaverint : *Euge, Euge! viderunt oculi nostri.* Tu autem, Domine, qui haec vidisti, sed patienter ac moderate tulisti, *ne sileas* : sed assumpto justitiae tuae tribunali **B** dic : *Haec fecisti, et tacui* ⁴⁷; ac rursus : *Tacui, an semper tacebo* ⁴⁸? Humano autem more Patri suo supplicat his verbis : *Ne discedas a me*; et : *Exsurge et intende iudicio meo, Deus meus et Dominus meus in causam meam.* Tempore namque pro nobis susceptae passionis tales emittebat voces, ut crederetur homo factus secundum rei veritatem, ac sponte pro nobis mortem suscepisse. *Et non supergaudeant mihi, ne dicant in cordibus suis : Euge, Euge animae nostrae! nec dicant : Devoravimus eum.* Si tu enim, inquit, haec facinora ulciscaris, et iudices secundum justitiam tuam, nequaquam illi gaudebunt : neque dicent in cordibus suis : *Euge, Euge! praevaluit anima nostra.* Etiam si enim id ore aliquando protulerint, at corde non ita loquentur, neque dicent : *Devoravimus eum,* quando resurrectionem meam, et Ecclesiam item meam late pro orbem propagatam conspiciant. Is namque devoratur, qui semel in profundum delapsus, inde nunquam emergit : sic enim mors olim, cum praevaleat, devorabat. Verum qui devorati sunt, jam revertuntur, quare dictum est : *Et rursus abstulit Dominus omnem lacrymam ab omni vultu* ⁴⁹.

Hic igitur etiam si ad tempus ipsum devorasse visi sunt; at non in finem usque, inquit, ita dicent, propheticæ statim vaticinatur : *Erubescant et revereantur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione et reverentia qui magna loquuntur super me.* Haec porro quem finem sortita sint ad personam Salvatoris nostri reducta, intelligere facile est. Ex eo quippe ad hoc usque tempus abjecti ac depulsi sunt, qui olim gratia donisque multis ornabantur. At quotquot ex gentibus universis eum, qui ab illis interfectus est, receperunt, ii a multorum deorum errore liberati sunt, Deumque universorum constanter ac pie colunt. Exhinc porro illi quidem, ob facinus tantum, pudore affecti ac confusi sunt; illi autem gaudio fiduciaque in dies replentur; ita ut illud Moysis oraculum ad Judæorum populum spectans impleatur : *Prosciy-*

⁴⁷ Psal. XLIX, 21. ⁴⁸ Isa. XLII, 14. ⁴⁹ Isa. XIV, 8.

tus qui vobiscum versatur, erit supra supra; tu autem eris infra infra. Ipse erit tibi caput, tu eris ipsi cauda⁸⁰.

VERS. 27, 28. *Exsultent et lætentur qui volunt justitiam meam, et dicant semper: Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus. Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* Initium prophetiæ judicium et bellum minabatur iis qui impie egerunt, atque impugnarunt eum qui in ipsa prophetia fertur; media vero mores eorum perstringunt; postrema autem, ignominiam et confusionem qua afficiendi sunt describunt. At totius prophetiæ summæ exultationem, lætitiā et bona annuntiat iis qui volunt justitiam ejus. Per justitiam vero ejus, divinitatem ipsius intelligas; quia ipse factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio⁸¹. Qui igitur illam intelligunt, exsultent, ait, et lætentur; ipsosque instituit ut dicant semper, *Magnificetur Dominus*, si quidem pacem cum eo qui in vaticinio fertur amplectantur; quandoquidem ii qui contra eum inimicitiam susceperunt, dignas pro eo pœnas dederunt. Hæc autem pax ea ipsa fuerit, quam ille discipulis suis largitus est, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*⁸². Et hæc de iis qui volunt ac diligunt pacem ejus, ac justitiam ejus honorant. Deum de seipso loquens sermonis finem obsignat, dicens: *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* His, inquit, ita gestis tam circa eos qui me diligunt, quam circa eos qui odio habent, non finem faciam meditandi justitiam tuam, tota die laudem tuam: non omnibus diebus, sed una sola die, eaque infinita ac perenni. Nam mansio illa et commemoratio apud te, dies est æterna. Meditabor autem illam, laudibusque celebrabo, quia justo sane judicio, non unam gentem, sed omnes prorsus, late per orbem diffusas, gratia et vocatione tua dignatus es. Secundum aliam autem explicandi rationem, quia *sumus corpus Christi, et membra ex parte*⁸³, qui divinis exercitantur disciplinis, ejus lingua nuncupari possint, ita ut iis jure hæc referri queant.

μέρους, οἱ ἀσχητὰ τῶν θείων μαθημάτων, λέγοντο φέρεσθαι τὰ προκειμένα.

1. IN FINEM, SERVO DOMINI DAVID XXXV.

Neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribitur; doctrinamque complectitur, quæ sub initium quidem quoslibet timore Dei ac pietate vacuos, qui ideo omni improbitatis generi dediti sunt, coarguit; quod conclusionem vero spectat, eorum finem significat. Postquam igitur sic orsus

⁸⁰ Deut. xxviii, 43. ⁸¹ I Cor. i, 30. ⁸² Joan. xiv, 27. ⁸³ I Cor. x, 27.

(1) Sic mss. Et hæc lectio frequenter occurrit in SS. Patribus, et in codicibus Græcis. Interpres Vulgat. : *Ex μέλους legit, membra de membro.*

(2) Hæc Scholiastis nota Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ συγγραφεὺς εἰς τε τὸν Δαυὶδ καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἐξέλαθεν τὸν ψαλμὸν, μᾶλλον δὲ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃ δὲ ἐπ' ὤφε-

A Ὁ προσήλυτος ὁ ἐν ὑμῖν ἔσται ἄνω ἄνω· σὺ δὲ ἔσῃ κάτω κάτω· αὐτὸς σου ἔσται κεφαλή, σὺ δὲ ἔσῃ οὐρά.

Ἀγαλλιάσαιτο καὶ εὐφρανθῆσαν οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου καὶ εἰπάτωσαν διὰ παντός· Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου αὐτοῦ. Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου. Ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς προφητείας δίκην καὶ πόλεμον ἐπέλεῦσεσθαι ἠπέλκει κατὰ τῶν ἀδικησάντων καὶ πολεμησάντων τὸν προφητεύμενον· τὰ δὲ μέσα τὸν τρόπον αὐτῶν διέβαλλε· τὰ δὲ ἐπὶ τέλει τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς διέγραφεν αἰσχύνην καὶ ἐντροπήν. Ἡ δὲ τῆς ὅλης προφητείας περιγραφὴ ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, καὶ ἀγαθὰ πάντας εὐαγγελίζεται· τὸς τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ θέλοντας. Νοήσεις δὲ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, θεώτητα αὐτοῦ ἐκλαβών· ἐπειδὴ αὐτὸς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Οἱ γοῦν ταύτην νοήσαντες ἀγαλλιάσαιντο, φησί, καὶ εὐφρανθήσαν· τούτους δὲ καὶ διδάσκει λέγειν αἰεὶ, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, εἰ δὴ ἀσπάζονται τὴν πρὸς τὸν προφητεύμενον εἰρήνην· ἐπεὶ οἱ ἀράμενοι πρὸς αὐτὸν ἐχθραν, δίκην δεδώκασι τὴν ἀξίαν. Εἴη δ' ἂν αὕτη ἡ εἰρήνη αὐτοῦ, ἣν ἐχαρίζετο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.* Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐθελόντων καὶ ἀγαπώντων τὴν εἰρήνην αὐτοῦ, τὴν τε δικαιοσύνην αὐτοῦ τιμῶντων. Λοιπὸν δὲ αὐτὸς περὶ αὐτοῦ τὸ τέλος τοῦ παντός λόγῳ ἐπισημαίνεται φάσκων· Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου; Τούτων, φησί, γενομένων ἐπὶ τε τοὺς ἀγαπώντάς με καὶ μισούντάς με, οὐ παύσομαι μελετῶν τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου, οὐχὶ πάσας τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν μόνην τὴν ἄπειρον καὶ διηνεκῆ. Ἡ γὰρ παρὰ σοὶ μόνῃ καὶ διατριβῇ ἡμέρα αἰώνιος τυγχάνει. Μελετήσω δὲ αὐτὴν ἀνυμνῶν, καθ' ἣν τὰ δίκαια κρίνας, οὐχ ἔν ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῆς σῆς χάριτος καὶ κλήσεως κατηξιώσας. Καθ' ἑτέραν δὲ δianoian, ἐπεὶ σώμᾳ ἔσμεν Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ αὐτοῦ γλῶσσα, ὡς δύνασθαι καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνα-

B

C

D ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΩ ΔΟΥΛῳ ΚΥΡΙΟΥ Τῳ ΔΑΥΙΔ ΑΕ'.

Οὕτε ψαλμός, οὕτε ᾠδή, οὕτε τι τοιοῦτον ἐπιγράφεται· διδασκαλίαν δὲ περιέχει κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐλέγχουσαν πάντα τὸν ἄφοβον καὶ ἀνευλαθεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάσαις παρανομίαις ἐκδοδομένον, κατὰ δὲ τὸ συμπέρασμα τὸ τῶν τοιούτων τέλος. Εἰπὼν γοῦν ἐν ἀρχῇ· *Φησὶν ὁ παρὰνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν*

λεῖα τῶν ἐχθρῶν ταῦτα λέγεσθαι, id est: *Hic quidem scriptor de Davide ac de Christo hunc psalmum explicavit, ita ut magis Christo accommodaret. Alius vero ait ad utilitatem inimicorum hæc dicta fuisse.* Hæc, inquam, nota in textum irrepserat.

ἐπιτῶ, πρὸς τῷ τέλει, Ἐκεί ἔπεσαν πάντες οἱ ἀργυροῦμενοι τὴν ἀνομίαν, ἐξώσθησαν καὶ οὐ δύνησονται στήναι. Κατὰ δὲ τὰ μέσα θεολογίαν περιέχει καὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀγαθὰς ἐλπιδας. Ἀλεκται δὲ ταῦτα τῷ δούλῳ Κυρίου τῷ Δαυίδ. Τοῦτο γὰρ ἡ προγραφή σημαίνει· ὅς, ἀφορίσας ἑαυτὸν τῆς τῶν παρανόμων τάξεως, συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ ἰκετείᾳ, τῷ νόμῳ καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ διαταγαῖς ἑαυτὸν καταδουλώσας. Διδάσκει δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους τὰ ὅμοια αὐτῷ πράττειν, καὶ μὴ συναπάγεσθαι τοῖς παρανόμοις.

Φησὶν ὁ παρὶνος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι. Σαφέστερον δὲ τὰ προκείμενα ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς ἐν ῥήτῳ· Φησὶν περὶ ἀσυμβεβίας τοῦ ἀσεβοῦς ἐκδοθεῖν ἡ καρδία μου· Οὐ πρόκειται ὁ φόβος Θεοῦ ἠτικρυς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ὅτι ἐξολισθηταίνεν τὰ περὶ αὐτοῦ δοκεῖ, τοῦ εὐρεθῆναι τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ εἰς τὸ μισθῆναι αὐτήν. Διὰ τούτων γὰρ αὐτὸς ὁ Δαυίδ, Ἐμοῦ, φησὶν, ἡ καρδία καὶ ὁ ἐμὸς λογισμὸς ταῦτα περὶ τοῦ ἀσεβοῦς ἀνδρός ἐνενόησεν. Τὴν γὰρ θεωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, δι' ἧς ἐδύνατο γινῶναι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἐδόλωσεν αὐτοῦς (sic) ἑαυτὸν τῆς διανοίας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαστρέψας. Διὸ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν· Ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰρηται δεδολωκέναι, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ, καὶ μισῆσαι· Οὕτω, φησὶν, ἑαυτὸν ἀστρέψε, καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τῶν ἑαυτοῦ ἀπέβριψεν ὀφθαλμῶν, ὡς τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ προφανῆ τυγχάνειν, καὶ πάλιν ὁρᾶσθαι καὶ εὐρίσκεισθαι· καὶ διὰ τοῦτο μίσους ἀξίαν εἶναι. Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομίαν εἶναι καὶ ὄδλον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκῶν εἴλετο, ἅτε δὴ αὐτεξούσιος ὢν, καὶ δυνάμει μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδὸν, μὴ βουληθεὶς δὲ· διὸ λέλεεται· Οὐκ ἐβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῆναι· ἀνομίαν δὲ διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. Θυδὲ γὰρ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας ἐν ᾧ μετὰ τὰς μεσημερινὰς πράξεις ἑαυτοῦς ἐπιιδίδασιν ἄνθρωποι ἡρεμῆ καὶ εὐσταθείᾳ καὶ ὑπνῳ, ἐν καταστάσει γαλήνῃ γέγονεν ὁ τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἀνομιᾶν διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ.

Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου. Σφόδρα ἀκαλῶτως μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς τοῦ παρανόμου κακίας τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας παρίστησιν, δι' ἧς καὶ τῶν παρανόμων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἀνέχεται· διδάσκων, ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας ἐλέου πεπληρωται μεγάλου. Καὶ τοῦτο τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ αἴτιον τυγχάνει τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ζωῆς τε καὶ εὐθυμίας. Τὸν μὲν ὅν θησαυρὸν τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τεταμεῖσθαι φησὶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ εἶναι παρ' αὐτῷ, πληροῦντες· πάντα τὰ ὑπερουράνια· ὅμως δὲ καὶ μέχρι τῶν νεφελῶν, ἧ, μέχρι τῶν πλάθων, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διήκειν. Οὕτω γοῦν καὶ

fuerat : Dixit injustus ut delinquat in semetipso; in fine ait : Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec poterunt stare. In medio autem theologiam ac bonam piorum hominum spem complectitur. Hæc porro Davidi servo Domini dicta sunt; id enim inscriptio significat : qui David cum se ab improborum ordine semovisset, Deo se supplicem exhibuit, ac legi divinisque statutis subjecit : cæterisque hominibus auctor est, ut similiter agant, neque ad improborum consortium detrahantur.

VERS. 2-5. Dixit injustus ut delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos ejus. Quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniat iniquitas ejus ad odium. Hæc apertius Symmachus his verbis interpretatus est : Dixit de defectione impii intus cor meum : Non prepositus est timor Dei ante oculos ejus. Quia tuere videntur res ejus, ut inveniat iniquitas ejus ad odiendum eam. His quippe David hæc enuntiat : Cor meum et cogitatio mea hæc de impio viro intellexerunt. Nam per speculandi vim, qua Dei timorem nosse poterat, intellexit eum suis se dolis decepisse, mentisque suæ oculos evertisse. Quare secundum Hebraicam lectionem dicitur : In oculis ejus dolose egisse, ut inveniat iniquitatem ejus, et odio habeat. Ita, inquit, sese subvertit, timoremque Dei ab oculis suis abjecit, ut iniquitas ejus manifesta evaderet, ipsisque oculis pateret ac inveniretur, eoque modo digna odio esset. Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipsa admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam, quod ille noluit; quamobrem dictum est : Noluit intelligere ut bene ageret; sed, iniquitatem meditatus est in cubiculo suo. Neque enim quietis tempore, quo post diurna opera homines otio, tranquillitati et somno se dedere solent, talis homo in tranquillo statu degebat; sed eo quoque tempore iniquitatem meditatus est in subili suo.

VERS. 6, 7. Domine, in cælo misericordia tua. Post descriptam improbi hominis nequitiam, præcellentes illas divinæ tolerantiae divitias admodum consequenter enarrat, qua iniquos impiosque homines ferre solet, docens divitiis bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis, misericordia magna repletas esse. Atque isthæc misericordia Dei in causa est, quod peccatores et impii vivant et alacriter agant. Thesaurum itaque misericordiae ejus in cælo reconditum ait, sed veritatem quoque ejus penes ipsum esse; hæc autem cælestia omnia complent; attamen usque ad nubes, vel, ut Symmachus habet, usque ad æthera penetrant. Sic in alio quoque psalmo dictum est : In cælo præparabitur veritas tua.

“ Rom. 11, 4. “ Psal. LXXXVIII. 2.

Veritas itaque Dei in cælo est : inde vero ceu pluvia in nubibus lata stillat in terram. Ideo dicitur, *Et veritas tua usque ad nubes*. Ex nubibus autem in homines veritas Dei effunditur ; nubes vero prophetas et angelicas virtutes, a quibus veritas Dei hominibus allata est, Scriptura solet appellare. Sic in Isaia dictum est : *Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁸⁶, scilicet super Judæorum populum, qui tropice vinea vocatur.

λέλεκται ἐν Ἡσαΐα· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι Ἰουδαίων λαόν, ἀμπελῶνα τροπικῶς ὀνομασμένον.

Ad hæc autem, justitia tua, inquit, Domine, magna excelsaque, montibus, imo montibus Dei comparatur, ac insuper judicia tua incomprehensibilia. Quemadmodum enim abyssus, ut vocant, immensa et hominibus incomprehensibilis est ; quod sane his significatur, *ponens in thesauris abyssos* : sic judicia, Domine, quæ ex justitia prodeunt tua, ceu *abyssus multa*⁸⁷ sunt. Pro illo autem, *justitia tua sicut montes Dei* ; Aquila, *justitia tua sicut montes robusti*, interpretatus est. Hæc porro omnia opportune memorantur : declaraturque, per misericordiam Dei quæ in cælo est, per veritatem et justitiam ejus, ac per illud, *Judicia ejus ut abyssus multa incomprehensibilia sunt*, impios, atheos et peccatores non vita solum, sed reliquis etiam frui bonis a bonitate ipsius subministratis.

ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας

VERS. 8. Quamobrem adjicitur : *Homines et jumenta salvabis, Domine ; quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus*. Nam propter judicia tua quæ ut abyssus multa sunt, propter justitiam et veritatem tuam quæ in cælo est, homines et jumenta simul salutem obtinent. Sic *multiplicasti misericordiam tuam, Deus*, ut non modo qui digni, sed etiam qui brutis moribus et insipientes sunt homines, vita abs te data fruuntur. Quandoquidem enim multi conqueruntur et expostulant cum illo his verbis : *Quare impii prospere agunt, ac Dei bonis fruuntur ? necessario docet multam ejus misericordiam esse. At si misericordia tantum ac clementia existeret, nihil a peccatorum vita ineunda arceret. Verum edocet ille veritatem et justitiam cum misericordia misceri, ita ut post misericordiam justitia et veritas peccatores excepturæ sunt. Nam si ex misericordia et patientia Dei nihil utilitatis percipiant, justitia et veritas ejus invadet illos : judicio quippe justo subjicientur. Sunt enim revera, sunt, inquam, judicia Dei occulta ; multa immensaque profunditas, vel, ut ait Scriptura, *abyssus multa* in judiciorum ejus ratione comprehenditur. Hæc igitur impios manent.*

VERS. 9, 10. *Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Quoniam judicia tua abyssus multa,*

⁸⁶ Isa. v, 6. ⁸⁷ Psal. xxxi, 7.

ἐν ἐτέρῳ λέλεκται· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμοσθόησεται ἡ ἀλήθειά σου. Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, δίκην δὲ ὑετοῦ φερομένου διὰ νεφῶν καὶ μέχρι τῆς γῆς ἐπιστάζει. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἡ ἀλήθειά σου ὡς τῶν νεφελῶν. Ἐκ δὲ τῶν λεγομένων νεφελῶν καὶ εἰς ἀνθρώπους προχέεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλήθεια· νεφέλας δὲ τοὺς προφήτας ἢ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνθρώπους κατατέλλουθεν, εἰσθεν ὁ λόγος ὀνομάζειν. Οὕτω τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν, δηλαδὴ εἰς τὸν

Ἔτι πρὸς τούτοις ἡ δικαιοσύνη σου, φησὶν, ὦ Κύριε, μεγάλη τυγχάνει καὶ ὑψηλή, ὕρσει παραβαλλομένη, καὶ ὕρσει Θεοῦ, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κρίματά σου ἀκατάληπτα. Ὡς γὰρ ἡ καλουμένη ἄβυσσος ἀπειρὸς ἐστὶν ἀνθρώποις καὶ ἀκατάληπτος· ὃ δὲ σημαίνει ὁ φησὶς λόγος· *Τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβυσσους*· οὕτως καὶ πᾶ ἀ κρίματα, ὦ Κύριε, τὰ ἐκ τῆς σῆς δικαιοσύνης φερόμενα, ὡς ἡ ἀβυσσὸς ἐστὶ πολλή. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ, ὃ Ἀκύλας, *δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη ἰσχυρὰ*, ἤρμηνευσε. Τούτων δὲ πάντων εὐκαίρως ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· δεικνύς, ὅτι διὰ τὸ ἔλεός σου τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ διὰ τὸ· Ὡς ἄβυσσος πολλὴ ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι καὶ ἁμαρτωλοὶ οὐ μόνον ζωῆς ἀπολαύουσιν, αὐτοῦ χορηγοῦμένων.

Διὸ ἐπιλέγεται· Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε, ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὃ Θεός. Διὰ γὰρ τὰ κρίματά σου πᾶ ὡς ἄβυσσος πολλή, καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἄνθρωποι καὶ κτήνη κατὰ τὸ αὐτὸ σώζονται· οὕτως ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, Θεός, ὡς μὴ μόνον τοὺς ἀξίους τῆς ἐκ σοῦ ζωῆς μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κτηνώδεις καὶ ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μέμφονται καὶ κατατιμώνται· Ἴνα τι ἀσεβεῖς εὐθνηοῦσι, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν ; ἀναγκαίως διδάσκει, ὅτι πολυέλεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν ἔλεος μόνον καὶ φιλανθρωπία, οὐδὲν ἐκόλυεν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν μετέρχεσθαι βίον· διδάσκει δὲ, ὅτι σὺν τῷ ἔλεῳ ἀνακέκραται ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, ὡς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας διαληφομένης τοὺς ἁμαρτωλοὺς μετὰ τὸ ἔλεος. Εἰ γὰρ μὴ ὠφελοῖντο τῷ ἔλεῳ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια μετελεύσεται αὐτούς· ὑποβλήθησονται γὰρ κρίσει δικαίᾳ· Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἀπόρρητα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ· πολὺς τε καὶ ἀπειρος βυθός, ἢ, καθὼς ἡ Γραφὴ φησιν, *ἄβυσσος πολλή* ἐν τῷ λόγῳ τῶν κριμάτων αὐτοῦ περιέχεται. Ταῦτα τοίνυν μένει τοὺς ἀσεβεῖς.

Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πτερόφων σου ἐλπιοῦσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πιδότητος οἴκου σου, καὶ τὸν χεიმάρβρον τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς. Ἐπειδὴ τὰ κρίματά σου

θεύσους πολλή, εικότως οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κτηνῶν προνοεῖς· οὕτως ἐπλήθυνεις τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Ἔστι δ' ἐτι παρὰ ταῦτα ἐξαιρέτων τάγμα τῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα ὄνομαζομένων υἱῶν ἀνθρώπων· ὅτινες, πλεον τι ἔχοντες τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν τῶν ὑπὸ σοῦ σωζομένων, κατηξίζωνται ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου ἐλπίζειν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὑπὸ σκιὰν τῶν πτερυγῶν σου ἀμεριμνοῦσι. Τοὺς γὰρ ἐπὶ σὲ ἠλπικότας, καὶ ἀφωρισμένους τοῦ τάγματος τῶν διαβεβλημένων, σὺ αὐτοὺς ὁ Θεός ταῖς ἑαυτοῦ πτέρυξι περιέπεις καὶ σκέπεις. Καὶ ἐπεὶ ἠλπισαν οὗτοι ἀγαθὴν ἐλπίδα, Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει· μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστεως οἴκου σου, καὶ τὸν χεῖμαρρόν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Οἶκος μὲν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ· πίστις δὲ τοῦ οἴκου τὰ θεόπνευστα ἀναγνώσματα· μέθη δὲ σώφρων καὶ νηφάλιος ἢ ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλεια· χεῖμαρρός δὲ τρυφῆς, ἐξ οὗ ποτίζονται· οἱ ἐπὶ σκέπη τῶν πτερυγῶν αὐτοῦ ἠλπικότες, ὁ ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ποταμὸς, περὶ οὗ λέλεκται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ἑρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. Χεῖμαρρός δὲ τρυφῆς ὁ Χριστὸς διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐν ἀνθρώποις ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ζωὴν δὲ ἅτα ἐγνωμεν τὸν Χριστὸν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ διδάσκει λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ καὶ, ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα τῇ ζωῇ συνήπται τὸ φῶς συμφώνως τῷ εὐαγγελίῳ μετὰ γὰρ φάνα· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐπιλέγεται· Ἐν τῷ φωτὶ σου ὠφείμεθα φῶς. Φωτὸς γὰρ λογικοῦ χρηρηγητικῆ τυγχάνει αὕτη ἡ ζωὴ· διὸ λέγεται· Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δὲ τούτων μεταλαβόντες τέλος ἔξουσι τοῦ φωτὸς τὴν θέαν.

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτὸν πρόσκαιρον ἐστὶ τὸ ἔλεος· τοῖς δὲ γινώσκουσὶ σε, Σῶτερ, παράτεινον τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου· ἐν ἧ κατ' ἀξίαν κρίνων τοῖς μὲν ἀποδώσεις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, τοῖς δὲ πιστώσεις τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἄντι δὲ τοῦ, Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ τὴν ἐλεημοσύνην σου τοῖς ἀπλοῖς τὴν καρδίαν, ἐξέδωκε. Μὴ ἐλόετω μοι ποὺς σαλευσάμενος, καὶ χεῖρ ἀμαρτωλῶν μὴ σαλεύουσι με. Ἐκεῖ ἔπεσον οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Ἐξώσθησαν καὶ οὐ μὴ δυνησονται στήναι. Μηδὲ κτησαίμην χεῖρα καὶ πράξεις ἀμαρτωλῶν· ταῦτα γὰρ σαλεύειν εἴωθε καὶ μετακινεῖν τῆς παρὰ σοὶ τῷ θεῷ στάσεως τοὺς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἐξωθησομένους. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἐκεῖ ἔπεσον, ὁ Σύμμαχος, ὅπου πλίστουσιν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀδικίαν, ἐξέδωκε. Μὴ γὰρ γενοίμην, φησὶν, ἐκεῖ, ἐνθα οἱ σαλευθέντες πίπτουσι, καὶ πεσόντες ἐξωθῶνται, καὶ ἔξωθέντες οὐκέτι ἐπανελθεῖν δυνησονται. Ἀκολουθῶς

A jure non hominibus modo, sed etiam jumentis prospicis, sic multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Præter hæc autem alius eximius est ordo eorum, qui post prædicta filii hominum vocantur. Hi pluris aliquid habentes quam homines et jumenta quibus salutem paras, digni habiti sunt qui in tegmine alarum tuarum spem habeant; aut ut Symmachus, Sub umbra alarum tuarum securi sunt. Eos enim qui in te spem habent, quique ab ordine infamium illorum segregantur, tu ipse, Deus, alis foves tuis et contegis. Et quia spem cepere magnam, Spes autem non confundit⁹⁸. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Domus Dei est Ecclesia ejus: ubertas domus, divinitus inspiratæ lectiones: ebrietas illa temperata et sobria, utilitas ex lectionibus proveniens: torrens voluptatis, quo potantur ii qui sub tegmine alarum ejus sperant, fluvius in Ecclesia Dei manans, de quo dictum est: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁹⁹; et: Flumen Dei repletum est aquis¹⁰⁰. Torrens voluptatis Christus est, ob temporaneam ejus in hominibus præsentiam. Quoniam apud te est fons vitæ. Ex evangelica doctrina Christum esse vitam ediscimus, ut Salvator ipse docet his verbis, Ego sum lux, veritas et vita¹⁰¹. Sed etiam, quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum¹⁰². Quare hic pariter, ut in Evangelio, vitæ lux subditur: nam postquam dixerat, Quoniam apud te est fons vitæ, adjicitur, In lumine tuo videbimus lumen. Hæc quippe vita rationabilem lucem subministrat. Quamobrem dicitur, Et vita erat lux hominum. Qui porro hæc acceperint, pro fine, lucis contemplationem obtinebunt.

VERS. 14 - 15. Prætende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam iis qui recto sunt corde. Nescientibus Deum temporanea misericordia erit; at scientibus te, Salvator, prætende misericordiam tuam et justitiam tuam, qua pro rerum dignitate judicans, aliis secundum opera eorum retribuies, aliis promissa tua confirmabis. Pro illo autem: Et justitiam tuam iis qui recto sunt corde; Symmachus: Et misericordiam simplicibus corde, edidit. Non veniat mihi pes superbie, et manus peccatoris non moveat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec poterunt stare. Ne manus et gesta peccatorum obtineam: hæc quippe excutere solent et removere abs te eos qui in tenebras exteriores depelluntur. Pro illo autem: Ibi ceciderunt, Symmachus edidit, ubi cadunt qui operantur iniquitatem. Ne, inquit, eo in loco sim, quo commoti cadunt, lapsi expelluntur, expulsi regredi non poterunt. Hæc autem consequenter effatur, postquam qui finis erit eorum, qui in tegmine Dei speraverint, descripsit, resumpta impii, qui initio di-

⁹⁸ Rom. v, 5. ⁹⁹ Psal. xlv, 5. ¹⁰⁰ Psal. lxxiv, 40. ¹⁰¹ Joan. xiv, 6. ¹⁰² Joan. i, 3, 4.

cebat in semetipso ut delinqueret, hominumque ipsi A δὲ αὐτὰ ἔφη, μετὰ τὸ ὑπογράψαι ὅποιον ἔσται τὸ similium, memoria. τέλος τῶν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ ἠλπικῶτων ἐπανα- λαμβάνων τὴν μνήμην τοῦ κατ' ἀρχὰς παρὰ νόμου, ὃς ἔφασκεν ἐν ἑαυτῷ τοῦ ἀμαρτάνειν, καὶ τῶν ἐκεῖνη παραπλησίων.

1. DAVIDIS XXXVI.

Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. Quia in præcedenti psalmo peccatorem induxerat sese ad peccata concitantem, vitamque ejus, necnon finem exitiumque illius descripserat, consequenter in hoc psalmo hortatur ad declinandos improborum mores, et non æmulanda eorum opera. Quoniam vero aliud est æmulari, aliud zelare; dicas concitare et ad zelotypiam incendere, id esse æmulari. Quare Aquila sic interpretatur: *Ne dimica cum malignantibus*; Symmachus vero: *Ne altercare cum maleficis*. Hoc porro dictum ex his intelligas: *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in idolis suis: et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente insipiente irritabo illos*⁶³. Apostolus item Corinthiis scribens ita loquitur: *An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus*⁶⁴? Zelus autem seu voluntas cujuscumque adipiscendi id quod in proximo esse arbitratur, bona est. Est alius medius zelus, plerumque talis qualem describit idem apostolus his verbis: *Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt*⁶⁵. Invidia sane nunquam bona esse queat; nam dolor est de prosperis proximi rebus: zelus vero interdum bonus, uti tradidimus. Hic porro, secundum Aquilam, non dimicandum esse cum malignantibus monet; secundum Symmachum, non altercandum cum maleficis; secundum quintam editionem, non irritari oportere cum malignantibus; secundum vero LXX: *Noli æmulari neque concitari; si alios male agentes videas, neque te concitent improbi prospere agentes, ut tu quoque velis rem bene gerere. Si namque in re prospera et in deliciis agentes te instigant; at tu ne æmuleris neque conciteris, sed neque zelaveris facientes iniquitatem; ne beatos prædices illos, ne putes in bonis versari: nec pari modo rem gerere exoptes*.

VERS. 2 - 9. *Quoniam tanquam fenum velociter arescent. Deinde causam aperit, dicens, quia B finis illorum talis, qualis feni exitus est; quod cum aliquantis floruerit, velociter arescit. Nam omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit*⁶⁶. Sed etiam, quemadmodum olera herbarum cito decident. Ne quidem digni sunt qui oleribus in agro cultis comparentur. Quæ causa igitur est cur eos æmulemur, qui cum brevi tempore floruerint, cras in clibanum mittentur, ut docet Salvator⁶⁷? *Spera in Domino, et fac bonitatem, et inhabita terram, et pacris in divitiis ejus. Delectare in Domino, et dabit*

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΑΣΓ'.

Μὴ παραζηλοῦν ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκαίνῳ εἰσήγε τὸν παρὰ νόμον παρορμῶντα ἑαυτὸν εἰς ἀμαρτίας, τὸν τε βίον ὑπέγραφε τοῦ τοιοῦτου καὶ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ· ἀκολουθῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραινέει φεγγεῖν τοὺς τῶν παρὰ νόμον τρόπους, μηδὲ τὰς ὁμοίους αὐτῶν πράξεις ζηλοῦν. Ἐπεὶ δ' ἕτερόν ἐστι τοῦ ζηλοῦν τὸ παραζηλοῦν, ἔρει, ὅτι τὸ ἐρεθίζειν καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐγείρειν, τοῦτό ἐστι τὸ παραζηλοῦν. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν: *Μὴ ἰαμάχου ἐν πονηρευομένοις· ὁ δὲ Σύμμαχος· Μὴ φιλονεικεῖτε κακούργους*. Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον καὶ ἀπὸ τοῦ· *Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθρει· ἐπ' ἔθρει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπὸστολος γράφων Κορινθίοις ἔλεγεν· *Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Τὸ δὲ ζηλοῦν τοῦ βούλεσθαι καὶ ἑαυτῷ ὑπάρχειν ὁ νομίζει τῷ πέλας παρῆναι, ἀγαθόν. Καὶ ἐστὶ τὸ ζηλοῦν μέσον· πολλάκις γὰρ ὁ ζήλος περὶ οὐ ὁ αὐτὸς φησιν· *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν*. Φθόνος μὲν οὐκ ἂν γένοιτό ποτε ἀγαθός· λύπη γὰρ ἐστὶν ἐπὶ τῇ τοῦ πέλας εὐπραγίᾳ· ζήλος δὲ ἐστὶν ὅτε γίνεται ἀγαθός καθὼς ἀποδεδῶκαμεν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν μὴ διαμάχεσθαι ἐν πονηρευομένοις παραινέει, κατὰ δὲ Σύμμαχον, μὴ φιλονεικεῖν ἐν κακούργοις, κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, μὴ ἐρεθίζεσθαι ἐν πονηρευομένοις· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα· *Μὴ παροξύνου, φησὶ, μηδὲ ἐρεθίζου ὁρῶν ἑτέρους πονηρευομένους· μηδὲ σε ἐγειρέτωσαν εὐθηνοῦμενοι καλὰ ἐπὶ τὸ καὶ ἐθέλειν ὁμοίως αὐτοῖς εὐπραγεῖν*. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εὐθηνοῦμενοι καὶ τρυφῶντες παραζηλοῦσά σε· σὺ δὲ μὴ παραζηλοῦ μηδὲ παροξύνου· ἀλλὰ μηδὲ ζήλου τοὺς ποιῶντας ἀνομίαν, μηδὲ μακάριζε αὐτούς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι νόμιζε· μηδ' εὐχου καὶ σαυτὸν ὁμοίως αὐτοῖς πράττειν.

Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. Εἶτα τὴν αἰτίαν διδάσκει, λέγων, ὅτι τὸ τέλος αὐτῶν τοιοῦτόν ἐστιν, ὅποιον τὸ τοῦ χόρτου· ὃς πρὸς ὀλίγον ἀνθήσας, ταχὺ ἀποξηραίνεται. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. *Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν*. Ἄλλὰ καὶ, ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται· οὐδὲ γεωργουμένοις λαχάνοις ἀξιοὶ εἶσι παραβάλλεσθαι. Τί οὖν ἀξίον ζηλοῦν τούτους, οἱ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, αὐριον εἰς κλίβανον βάλλονται, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ; *Ἐλπῖσον ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιεῖ χρηστότητα, καὶ κατασκήνον τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτι αὐτῆς. Κατατρυφήσον τοῦ Κυ-*

⁶³ Deut. xxxii, 21. ⁶⁴ I Cor. x, 22. ⁶⁵ Galat. iv, 17. ⁶⁶ Isa. xl, 6. ⁶⁷ Matth. vi, 30.

ρίου, και δῶς σοι πάντα τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Ἀποστρέψας τοῦ ζήλου τῶν πονηρῶν διὰ τῶν πρώτων, εὐθὺς ἐκ παραλλήλου τὴν ὀρθὴν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν τίθῃσι, δεικνύς ὁποῖαν χρῆ βαδίζειν. Διόφησιν· Ἄνω βλέπε, ὦ οὗτος, ἀφορῶν εἰς τὸν τῶν ὀλων κυβερνήτην, καὶ αὐτὸν σεαυτοῦ ἐλπίδα θέμενος· θάρσει ὡς ἐπὶ μεγάλην ἀγκυραν ἠδρασμένος. Καὶ τὰ μὲν τῆς διανοίας σου ταύτην ἐχέτω τὴν ἐπίδα· ταῖς δὲ πράξεσιν ἐργάζου καὶ ποιεὶ χρηστότητα, ὥσανεὶ σπέρους σαυτῷ βαλλόμενος ἐπ' ἀγαθῆ καρπῶν συγκομιδῆ. Ταῦτα δὲ τὰ δύο κτησάμενος, μηκέτι περὶ τινος ἀγωνία. *Κατασκήνου τὴν γῆν ἀμεριμνῶς, καὶ τὴν πρόσκαιρον ταυτηνὶ ζωὴν, ὥσπερ ἐν σκηνῇ, πρὸς ὀλίγον ἑστώς διαγε.* Ποιμανθήσῃ γὰρ δίκτην θρέμματος ἀγαθοῦ ὑπὸ ποιμένι καλῷ ποιμαινόμενος. Εἰ γὰρ τίς ἐστιν ἐν ἀνθρώποις ἀληθινὸς ψυχῆς πλοῦτος, ὁ ἐν θεοῖς δόγμασι καὶ τοῖς τῶν βεῖων ἀναγνωσμάτων μαθήμασι, τούτων ἀπολαύσεις, ὥστε λέγειν· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει.* Οὐδὲν γὰρ σε ὑστερήσει ποιμαινόμενος ἐν τῷ πλοῦτῳ τοῦ καλοῦ ποιμένος, τῷ δεδωρημένῳ τοῖς ἐπι ἐπὶ γῆς ποιμαινόμενοις ἀνθρώποις. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτῳ αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος, Καὶ ποιμαίνου διηρεκῶς, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, Καὶ νέμου πιστίν.* Εἴθ' ὥσπερ τῶν πονηρευομένων καὶ τῶν ποιούντων τὴν ἀνομίαν ὑπέγραψε τὸ τέλος, οὕτως καὶ σοὶ τῷ ἐπιζῶντι ἐπὶ τὸν Κύριον καὶ ποιῶντι χρηστότητα ὅποσα ὑπάρξει ἀγαθὰ καταριθμῆται. Πρώτων μὲν γὰρ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ ἀληθινῷ τοῦ καλοῦ ποιμένος· δευτέρων, κατατρυφήσει τοῦ Κυρίου· καὶ τρίτων, δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. *Κατατρυφᾷ δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθίειν τὸν ζῶντα ἄρτον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἶμα.* Τούτοις τρεφόμενος καὶ πιαίνόμενος, τῆς ἐνθέου μέλης ἀπολαύων· *Κατατρυφήσου τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἡδὴ μὲν γὰρ ἐντεῦθεν κατατρυφήσει, ἐθελήσας σε αὐτὸν ἐπιδοῦναι αὐτῷ. Αἰτεῖ δὲ αὐτὸν καὶ τὰ μέλλοντα, ὧν προσδοκᾷ τὴν λῆψιν. Ὁ γὰρ τὰ παρόντα δεδωκὼς ἀφθόνως δωρήσεται καὶ ἂ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδ' ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.

Ἄντι δὲ τοῦ, Ὑποτάγηθι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσον αὐτὸν, ὁ Ἀκύλας φησὶ· *Σιγήσου τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποκαρᾷ αὐτόν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐσίχαζε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσ αὐτῷ.* Τὰ γὰρ προλεχθέντα πράττοντα, καὶ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπιζῶντα, ἡσυχάζειν προσήκει τῶς ἐν τῷ παρόντι, καὶ μετὰ σιωπῆς προσδοκᾷ τὰ ἐπιγγεγμένα. *Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατενοουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιῶντι παρανομίας. Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλειπε θυμὸν, μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεῦσθαι.* Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθίσονται, οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ ἀπρωρομήσουσι γῆν. Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον ἀναγκαίως. Ἐπεὶ γὰρ ἔγνωσ, φησιν, ὁποῖός σου πλοῦτος τεταμίευται, μὴ παραζήλου ἐν τῷ νομιζομένῳ

A tibi omnes petitiones cordis tui. Postquam superioribus dictis ab æmulatione improborum avocaverat, statim ex opposito rectam regiamque viam proponit, indicans qua sit incedendum. Quapropter ait : Heus tu, sursum aspice, ac universorum moderatorem intuere, atque ipsum spem constitue tuam : bono animo esto, ut magna anchora firmatus. Et mente quidem spem talem capias ; operibus autem exsequere *et fac bonitatem* ; ut iis ceu jactis tibi seminibus, opimam fructuum copiam percipias. Horumce porro duorum potitus, ne ultra de quopiam anxius esto, *inhabita terram* sine sollicitudine, ac temporaneam hancce vitam, quasi in tabernaculo, brevi exigas : etenim instar bonæ pecudis curante bono pastore pasceris. Nam si quæ insunt hominibus veræ animi divitiæ, quæ in divinis dogmatibus et divinis lectionibus spectantur, iis frueris ita ut dicas : *Dominus pascit me et nihil mihi deerit* ⁶⁸. Nihil quippe deerit tibi, si in boni pastoris divitiis pascaris, quæ erogantur hominibus in terra pascentibus. Pro illo autem : *Et pasceris in divitiis ejus*, Symmachus : *Et pascere assidue* ; Aquila : *Et pascere fide*, ediderunt. Sub hæc autem, quemadmodum improborum et operantium iniquitatem finem descripsit ; sic quanta tibi in Dominum speranti, ac bonitatem facienti eventura bona sint, enumerat. Nam primo in veris boni pastoris divitiis pasceris ; secundo, delectaberis in Domino ; tertio, dabit tibi petitiones cordis tui. Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum ac vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguatus, divina fruens ebrietate : *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Jam enim ille quoque delectabitur, quod percipiat ut ipsi te dedas. Postula item ab eo ut ea quæ futura exspectas dona accipias. Nam qui præsentia affatim elargitus est, ea obtinebit quæ *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominibus ascendit* ⁶⁹.

Pro eo autem, *Subditus esto Domino, et ora eum*, Aquila ait, *Sile Domino, et exspecta eum* ; Symmachus vero, *Quiesce Domino, et supplica ipsi.* Enimvero par est eum qui superius memorata peragit, et in prædictis spem habet, quiescere dum in hac vita versatur, et cum silentio promissa exspectare. *Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias. Desine ab ira et derelinque furorem, noli æmulari ut maligneris. Quoniam qui malignantur exterminabuntur : sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram.* Sermo nem necessario repetit. Quia, inquit, nosti qualis tibi thesaurus reconditus sit, noli æmulari hominem iniquitati deditum, qui in præsentī vita rem prospere agere putatur ; ne stimulare, neu hujus-

⁶⁸ Psal. xxi, 1. ⁶⁹ I Cor. ii, 9.

modi hominem beatum pronunties, cum probe noris ipsi repositam iram in die iræ et justii judicii Dei. Quamobrem noli irritari aut furore incendi contra impium, qui feliciter rem agere existimatur, neque æmuleris ipsum ut paria scelera edere exoptes; bene siquidem nosti ac persuasum plane habes, improborum finem exitiosum esse. *Nam qui malignantur exterminabuntur, ac soli patientes et sustinentes Dominum, ipsi hæreditabunt terram.* Si qua enim terra est sanctis viris promissa, hanc hæreditabunt qui sustinent Dominum, qui cum aliis enumeratis bonis in hæreditatem illis dandus est. Quod si in cælis Jerusalem et Sion mons Dei cælestis adsit, terram item cælestem dignis promissam putandum est.

Ἔστιν ἐν οὐρανοῖς Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών ὄρος τοῦ

VERS. 10, 11. *Et adhuc pusillum, et non erit peccator, etc.* Hic superius dicta interpretatur, illud scilicet, *Quontam tanquam fenum velociter areascent, et quemadmodum olera herbarum cito decident, his explicat, Adhuc pusillum, et non erit peccator; et quæres locum ejus, et non invenies:* illud vero, *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui,* his apertius enarrat, *Mansueti autem hæreditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis.* Quo pacto autem in Domino quis delectabitur, declarat ipse dum ait, penes cuius multitudinem pacis esse, qua multa pace fruentur ii qui in Domino delectati fuerint. His porro docetur, aliam bonam terram esse, mansuetis destinatum, ac delectationem, multitudinemque pacis in futuram vitam remittit. Non ignorabat enim justis perinde atque peccatoribus in hac vita moriendum esse, ita ut de illis quoque dici possit: *Adhuc pusillum, et non erit justus; et quæres locum ejus, et non invenies:* nam illi quoque moriuntur quemadmodum et peccatores. Neque de hac terra sic locutus est, *Mansueti hæreditabunt terram;* cum probe sciret Moysen omnium minutissimum, olim de medio hominum sublaturum ab hac terra demigrasse.

VERS. 12. *Observabit peccator justum, et stridebit super eum dentibus suis, etc.* Impiorum contra justos insultus amborumque finem describit. Cum peccator, inquit, non satis esse sibi scelera sua putet, justum cernens religiose viventem, id ferre nequit, quia vitam ejus improbitatis suæ vituperationem esse arbitratur; quare ait: *Vel visu solo onerosus nobis est, ideoque observat eum ut dejiciat.* Verum justus nihil pensi habet, neque novit quæ clam contra se struantur machinamenta. Dominus vero omnium inspector, ejus qui talia meditatatur ruinam prospiciens, consilia ejus deridet. Et hactenus quidem nihil aliud agit quam ridere hominem talia frustra cogitantem. Cum autem peccator ad facinora progreditur, acuitque gladios, ut insidias paret ad necem ei, qui propter Deum inopiam pau-

κατὰ τὸν παρόντα βίον κατενοδοῦσθαι ἀνθρώπων ποιοῦντι παρανομίας· μὴ γὰρ παροξύνου, μηδὲ μακάριζε τὸν τοιοῦτον, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι μένει αὐτὸν ὀργὴ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Διὸ σὺ μὴ ὀργίζου, μηδὲ θυμοῦ κατὰ τοῦ νομιζομένου εὐθηνεῖν ἀσεβοῦς, μηδὲ ζήλου αὐτὸν ὡς καὶ θέλειν τὰ ὅμοια αὐτῷ πονηρεύεσθαι· εὐ γὰρ ἴσθι καὶ πέπεισο ἀκριβῶς, ὅτι τὸ τέλος τῶν πονηρευομένων ὀλέθριον τυγχάνει. Οἱ γὰρ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται, μόνοι δὲ οἱ μακροθύμοι καὶ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Εἰ τις γὰρ ἐστι γῆ ἀγαθὴ τοῖς ἀγίοις ἐπιγγελλμένη, ταύτην κληρονομήσουσιν οἱ ὑπομένοντες τὸν Κύριον· μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων τῶν κατηριθμημένων ἀγαθῶν, καὶ αὐτὸς αὐτοῖς δοθήσεται ὁ κληρὸς. Εἰ δ' Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ γῆν ἐπουρά-

B Καὶ ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ἀμαρτωλός. Διερμηνεύει τὰ ἀνωτέρω λελεγμένα, τὸ μὲν, ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡσεὶ λῆχαρα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται, διὰ τοῦ, Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἀμαρτωλός· καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εὑρῆς· τὸ δὲ, Κατατρυφήσουσιν τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου, σαφέστερον ἀποδίδωσι διὰ τοῦ, Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλῆθει εἰρήνης. Πῶς γὰρ τις κατατρυφήσει τοῦ Κυρίου παρίσται, πλήθος εἰρήνης παρ' αὐτῷ εἶναι λέγων· οὐ πλήθος εἰρήνης ἀπολαύσουσιν οἱ τοῦ Κυρίου κατατρυφήσαντες. Διὰ τούτων δὲ ὁ λόγος σαφῶς ἐτέραν τινὰ γῆν ἀγαθὴν τὴν τοῖς πραεῖσι δοθησομένην διδάσκει, καὶ τρυφήν καὶ πλῆθος εἰρήνης εἰς μέλλουσαν ἀναπέμψει ζωὴν. Οὐ γὰρ ἠγνόει, ὅτι ὁμοίως τοῖς ἀμαρτωλοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ οἱ δίκαιοι τελευτήσουσιν, ὡς δύνασθαι καὶ περὶ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ· Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ δίκαιος, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρῆς· τελευτῶσι γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ αὐτοί. Οὐκ ἂν δὲ εἶπε περὶ τῆς παρούσης γῆς τὸδε· Οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, σαφῶς ὁρῶν τῶν πάντων πραδοτάτων Μωυσέα, πάλαι ἐξ ἀνθρώπων γενόμενον καὶ τῆς παρούσης γῆς ἀπὸλλυγμένον.

Παρατηρήσεται ὁ ἀμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ βρῦξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ἐδόντας αὐτοῦ. Τῶν τε ἀσβεσθῶν τὰς κατὰ τῶν δικαίων ἐπαναστάσεις, καὶ ἀμφοτέρων τῶν ταγμάτων τὰ τέλη. Μὴ γὰρ ἀρκοῦμενος, φησὶ, τοῖς ἑαυτοῦ πλημμελήμασιν ὁ ἀμαρτωλός, οὐ φέροι βλέπων τὸν δίκαιον θεοσεβοῦντα· Ἐλεγχον γὰρ τὸν ἐκείνου βίον τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρίας ἠγείται· διὸ λέγει· Βαρῦς ἡμῖν ἐστι καὶ βλεπόμενος· ὅθεν ἐπιτηρεῖ ὅπως αὐτὸν καταβάλλῃ. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος οὐ προσποιεῖται, οὐδὲ γινώσκει τὰ λαθραίως κατ' αὐτοῦ μηχανώμενα· ὁ δὲ πανταπόκτης Κύριος, προορῶν τὴν τοῦ ταῦτα διανοουμένου πτώσιν, τῶν λογισμῶν αὐτοῦ καταγελά. Καὶ τέως μὲν πλέον οὐδὲν ἢ γελά ἐπ' αὐτῷ μάτην τοιαῦτα λογιζομένῳ· ἐπειδὴ δ' ἐπὶ τὰ ἔργα χωρῆ, ἀκονήσας ἑαυτοῦ τὰ ξίφη ὡς μέχρι θανάτου ἐπιβουλεύσαι τῷ τῆν διὰ Θεὸν πᾶ-

χελαν και πενίαν άνειληφότε, και την άκραν κατορθούντι φιλοσοφίαν, τὸ τρηναυτά στρέφει την αὐτῶν ρομφαίαν κατά της αὐτῶν καρδίας ὁ πάλοι καταγελῶν αὐτῶν Κύριος, και τὰ κατά τοῦ δικαίου τόξα τῶν άσεδῶν συντριβει. Μετελεύσεται γάρ αὐτούς· οὐδὲ ἔτι γελῶν ἐφ' οἷς διανοοῦνται, ἀλλὰ τῆ δίκῃ τῆ προσηκούσῃ, κατ' αὐτῶν χρώματος. Ταῦτα δὲ, ὅτι μὴ λόγοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἔργα ἀληθῆ μαρτυρούμενα ὑπ' αὐτῆς ἐνεργείας, και ἡμῖν αὐτοῖς τοῖς ταῦτα νοῦι διεξιῶσιν ἢ πεῖρα τῶν ἔργων ἐπιστώσατο. Ὀφθαλμοῖς γοῦν παρειλίψαμεν, ὡς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν διωγμοῖς ρομφαίαν ἐσπάσαντο κατά τῶν δικαίων, και ὡς ἐνέτειναν τὰ τόξα αὐτῶν τοῦ καταβαλεῖν πένητα και πτωχόν, και τοῦ σφάζει τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ, και ὡς ἔπραξαν και κατέβαλον και ἀνείλον ποικίλοις τρόποις θανάτων τοὺς κατά Θεὸν ἀνδρισαιμένους ἁγίους μάρτυρας. Ὡσπερ δὲ ταῦτα ἰστορησάμενοι, οὕτω και την μετελθοῦσαν αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ δίκην τεθεάμεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἁμαρτεῖν τὸν φῆσαντα ἀληθῶς, την ρομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθέναί εἰς την καρδίαν αὐτῶν και τὰ τόξα αὐτῶν συντερεῖσθαι.

Κρεῖσσον ἄλλορον τῷ δικαίῳ. Οὐ προειρηται μόνον, ἀλλὰ δι' ἔργων ἀποπεπλήρωται, και τὸν ἄλλον δὲ χρόνον. Ὁ μὲν δίκαιος πτωχεύων, ἀρκαῖται τῷ ὀλίγῳ, δεδιδαγμένος ἐν προσευχῇ λέγειν· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, πλοῦτῳ περιβρέόμενος, ἀγαθοῦ τινος ἀπόλαυσιν νομίζει. Ἄλλ' ἐγὼ, φησιν, εὐ οἶδα, διδάσσω δὲ και ἐτέρους· ὅτι πολλῶν βελτιων ἐστὶν ὁ δίκαιος τὸν ἐφήμερον ἄρτον παρά τοῦ Θεοῦ λαμβάνων τοῦ τῶν ἁμαρτωλῶν πλοῦτου. Εἰ δ' ἔρωτᾷς, την αἰτίαν μάθανε· ὅτι ὁ μὲν ὀλίγῳ ἀρκούμενος· ἔχει τὸν Κύριον ὑποστηρίζοντα αὐτοῦ την ψυχὴν και την ζωὴν και τὸν βίον, ὑπὲρ πάντα τε πλοῦτον ἐπαρκοῦντα αὐτῷ· οἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν βραχιονες οὐ διαμένουσιν ἰσχυροί, οὐδὲ ὁ πλοῦτος αὐτῶν βέβαιος· συντριβήσονται γάρ ὅσον οὐδέπω γενόμενοι ὡσεὶ λάχανα χλόης και ὡσεὶ χόρτος ἀποξηραίνόμενοι.

Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων, και ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Οὐ κατασχυνηθήσονται ἐν καιρῷ πονηρῷ, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθήσονται, ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται. Ὅτι τοῦ δεξιῶ τάγματος, λέγω δὲ τῶν δικαίων, οὐ μόνον ὑποστηρίζει ὁ Θεὸς την ζωὴν, ἀλλὰ και τὰς περιμενούσας αὐτοῖς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἡμέρας ἀκριδῶς οἶδε, την τε ἡτοιμασμένην αὐτοῖς κληρονομίαν, περι ἧς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Διὸ οὐδὲν αὐτοῖς καταβάλλει τὸ βραχὺ, και λυπηρὸν τοῦ παρόντος βίου, και τὸ πένεσθαι και πτωχεύειν διὰ τὸν Κύριον. Γυμνάσιον γάρ αὐτῶν ἐστὶ τῆς προαιρέσεως ἢ καρτερία, δι' ἧς την σενήν και τεθλιμμένην δεδύοντες, τεύζονται τῶν ἐπηγγελμένων. Ἄντι δὲ τοῦ, γινώσκει, ὁ Σύμμαχος, Προοιδεν ὁ Κύριος τὰς ἡμέρας τῶν ἀμώμων, ἐξέδωκεν. Καὶ ἄλλο δὲ μέγα ὑπάρξει τούτοις· ἐν γὰρ καιρῷ πονηρῷ οὐ κατασχυνηθήσονται, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθή-

A periemque amplexus ac summæ philosophiæ deditus est, inferendam; tum Dominus, qui olim deridebat eos, gladium vertit in corda ipsorum, et arcus impiorum contra justum paratos confringit. Non jam cogitationes eorum deridens invadet eos, sed promerita illis ultione utetur. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ ac ipso opere comprobata, nobis qui hæc enarramus vel ipsa experientia commonstravit. Ipsi igitur oculis percipimus, peccatores in persecutionibus in nos excitatis adversus justos gladium eduxisse, arcusque suos intendisse ut deicerent pauperem et inopem, et ut trucidarent rectos corde; idipsumque præstitisse: sanctos martyres pro Deo fortiter agentes dejecisse et multiplici mortis genere sustulisse. B Ut autem hæc vidimus, ita et ultionem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis utique fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit gladium eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum contractos esse.

VERS. 16. *Melius est modicum justo, etc.* Hæc non modo prænuntiata fuere, sed et aliis temporibus opere completa. Justus quidem pauperem agens vitam paucis contentus est, ad hæc in oratione proferenda institutus, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* ⁷⁰. Peccator autem divitiis affluens, se bono frui arbitratur. At probe novi, inquit, idque cæteros doceo, multo præstantiorem justum, qui quotidianum a Deo panem accipit, peccatorum divitiis esse. Quod si causam perconteris, ediscas licet, quia ille quidem paucis contentus, Dominum habet qui animam et vitam ejus fulciat, ipsique plusquam omnes divitiæ sufficiat: at peccatorum brachia non robusta manent, neque divitiæ eorum firmæ sunt; prope diem enim conterentur quasi olera herbarum, et tanquam fenum arescent.

VERS. 18 - 20. *Novit Dominus vias immaculatorum, et hæreditas eorum in æternum erit. Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.* Quia eorum qui in dextro ordine sunt, id est justorum, non modo vitam fulcit Dominus; sed etiam dies, qui ipsos in futuro sæculo expectant, accurate novit, atque paratam illis hæreditatem, de qua superius dictum est. Quare nocumenti nihil afferet ipsis præsentis vitæ brevitatis ac tristitia, et pauperies inopiaque quam pro Domino amplexi sunt. Nam eorum propositi et voluntatis exercitatio fuit tolerantia, qua in angusta arctaque via incedentes, promissa consequentur. Pro illo autem, *novit, Symmachus, prævidit Dominus dies immaculatorum*, interpretatus est. Aliudque magnum bonum ipsis obveniet; nam *in tempore malo non confundentur, et in diebus famis saturabuntur*. Malum tempus, id est

⁷⁰ Luc. xi, 3.

tempus iræ adversus impios, quo illi quidem justum Dei iudicium experientur; qui vero in dextro ordine sunt, gloriam, honorem et incorruptionem obtinebunt, ut qui vitam æternam quæsierint. Imo vero statuto tempore iusti, divino alimento potiti, saturabuntur; peccatores autem fame et egestate rationabilis cibi peribunt. Quis autem oculis contemplatus impios qui ævo nostro ex divitiis, gloria et dignitatibus in admiratione fuere, in multasque gentes imperium obtinuerunt, repente ab hac celsitudine lapsos, non fateatur verum esse oraculum huiusmodi: *Inimici vero Domini, mox ut honorificati fuerunt et exaltati, deficientes quemadmodum fumus defecerunt?* Fumus extincti ignis signum est: quare hi qui tempore suo ardentis ignis instar, deinde extincti sunt, similiter in exemplum habentur.

VERS. 21, 22. *Mutuat peccator, et non solvet: iustus autem miseretur et tribuet.* Ille cum nihil possideret, multosque a viro justo utiles salutaresque sermones mutuo acciperet, aut a Deo beneficiis ornaretur, debitum non solvit. Nam adjutum, oportuit opera ac gesta acceptis digna exhibere. At ille non solvit, manetque iustitiæ operibus vacuus. Justus vero divitiis quæ secundum Deum sunt affluens, miseretur et tribuit egentibus. Sed etiam cum iusto benedicunt, ejus cohæredes erunt. Eam enim ipsam supernam hæreditatem, quæ justo promissa fuit, benedictibus justum etiam pollicetur. Quæ consonant oraculo Abraham spectanti ac dicenti: *Et benedicam benedicentes te*⁷¹. Illud autem, *Maledicentes autem ei disperibunt*, affine est huic ad Abrahamum dicto, *et maledicentibus tibi maledicam*⁷². Quemadmodum enim qui lapidem sursum jacet, sic qui maledictis justum impetit, quia non potest iusto maledictum hædere, retortum in se maledicus excipiet.

VERS. 23, 24. *Apud Dominum gressus hominis dirigentur.* Præter supra memorata, hæc etiam homini Dei adsunt: vias ejus Deus complanat, ita ut vita ejus feliciter elabatur: ac sine ullo obice is religiose agit, a nemineque supplantatur, propter cum qui gressus ejus dirigit, *et viam ejus volet*, quia illam approbatione dignam parat; ita ut ideo dicatur, *et viam ejus volet. Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Si quando contingat eum labi et in tentatione cedere, ac impingentem in peccatum quodpiam ruere, non collidetur tamen; sed ut generosus athleta, cum vim perpressus aliquantum cesserit, confestim sese recipiet.

VERS. 25, 26. *Junior sui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens pa-*

⁷¹ Gen. XII, 3. ⁷² ibid.

(1) Textus deficere videtur.

Α σουται. Καιρός δὲ πονηρός ἐστὶν ὁ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς, ἐν ᾧ οἱ μὲν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ πειρασθήσονται, οἱ δὲ τοῦ δεξιῶτος τάγματος ἀπολείφονται δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ζητοῦντες ζωὴν αἰώνιον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐστώτα καιρὸν, οἱ μὲν δίκαιοι τῆς ἐνθέου τροφῆς ἀπολαύοντες χορτασθήσονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ λιμῶ καὶ ἐνδείᾳ λογικῆς τροφῆς ἀπολούνται. Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς παραλαβὼν τοὺς κατ' ἡμᾶς ἀσεβεῖς πλούτιον καὶ δόξαν καὶ ἀξιώμασι θαυμασθέντας, μεγάλων τε ἐθνῶν ἄρξαντας, ἀθρόως ἐκπεσόντας τοῦ ὑψώματος, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν ἀληθῆ τυγχάνειν τὸ φῆσαν λόγιον· οἱ δ' ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ἐπαρθῆναι ἐκλιπόντες ὥσει καπνὸς ἐξέλιπον. Καπνὸς δὲ πυρὸς σεσθενέντος σημεῖον· διὸ καὶ τούτους καιρῷ φλέξαντας πυρὸς δίκην, κἀπειτα ἀποσθενέντας, ὁμοίως ἐν τῷ παραδειγματι (1).

Δαρσίζεται ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει· ὁ δὲ δίκαιος οἰκτελεῖ καὶ διδοί. Μηδὲν κεκτημένος, παρὰ τοῦ δικαίου πολλάκις δανειζόμενος λόγους ὠφελίμους καὶ σωτηρίους, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τυγχάνων, οὐκ ἀποτίνυσσι τὴν ὀφειλὴν. Δέον γὰρ ὠφελήθεντα, ἔργα καὶ πράξεις παρασχεῖν ἀξίας ὧν ἐληφεν. Ὁ δὲ οὐκ ἀποτίνυσσιν, μένει δὲ ἀκαρπὸς τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων. Ὁ δὲ δίκαιος, πλουτῶν ἐν τῷ κατὰ Θεὸν πλούτῳ, οἰκτελεῖ καὶ παρέχει τοῖς δεομένοις. Ἄλλὰ καὶ οἱ τὸν δίκαιον εὐλογοῦντες συγκληρονόμοι αὐτοῦ γενήσονται. Ἦν γὰρ ἐπιγγεῖλατο ἀνωτέραν τοῖς δικαίοις κληρονομίαν ὁ λόγος, ταύτην αὐτὴν καὶ τοῖς εὐλογοῦσι τὸν δίκαιον ὑπισχνεῖται, ἀκολούθως τῷ πρὸς τὸν Ἀβραάμ χρησμῷ φήσαντι· *Καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε.* Τὸ δὲ, *Καὶ οἱ καταρῶμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται*, ὁμοίον ἂν εἴη τῷ λελεγμένῳ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Καὶ τοὺς καταρῶμενους σε καταράσομαι.* Ὡσπερ γὰρ ὁ βάλλων λίθον εἰς ὕψος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ βάλλει, οὕτως ὁ κατάρας βάλλων τὸν δίκαιον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι κατάραν ἱστασθαι κατ' αὐτοῦ, ἀντιστρέφουσαν αὐτὴν εἰς ἐαυτὸν λήφεται.

Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται. Πρὸς τοῖς εἰρημόνοις καὶ ταῦτα ὑπάρχει τῷ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῳ· τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐξομαλίζει ὁ Θεὸς, ὥστε εὐροεῖν αὐτοῦ τὸν βίον, καὶ ἀπαρποδίστως θεοσεβεῖν, μηδενὸς ὑποσκελιζόντος διὰ τὸν κατευθύνοντα αὐτοῦ τὰ διαθήματα, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει, ἀποδοχῆς ἀξίαν ποιοῦντα· ὥστε λέγεσθαι, *Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει.* Ὅταν πέση οὐ καταρραχθήσεται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ πεσεῖν αὐτὸν ποτε ὀλισθήσαντα συμβῆ, καὶ ἐν πειρασμῷ γενόμενος ὀλισθήσειεν, ὁκλάσας τε ὑποπέσει τινὶ ἀμαρτήματι, ἀλλ' οὐ καταρραχθήσεται· οἷα δὲ γενναῖος ἀθλητῆς ἐκβιασθεὶς καὶ πρὸς ὀλίγον ἐνδοῦς, παραχρῆμα ἑαυτὸν ἀναλήφεται.

Νεώτερος ἑγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ

σπέρμα αὐτοῦ ἤϊήσαν ἄρτους. Ἄλλ' ἐκ παιδῶν ἄνεως μέχρι γήραος τὸν τοῦ δικαίου περιεργασάμενος βίον. Ὅτι οὐδὲ εἰς γέγονε καιρὸς καθ' ὃν ἐρημος καταλείπεται ὁ δίκαιος, ἀεὶ δὲ παρέδρον καὶ βοηθὸν κίκτηται τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Διὸ φησιν· Νεώτερος ἐγενόμην, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, νέος ἐγενόμην, ἀλλὰ καὶ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλείμμενον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Καὶ πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ἐνδεὲς ἄρτων γενέσθαι, ὅποτε αὐτὸς διὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενον αὐτῷ πλοῦτον ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανίζει; Νοήσεις δὲ τοῦτο κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν μαθῶν, ὅτι, τάλαντα λαθῶν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ τὴν μὴν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου, τῇ τοῦτων χρῆται πραγματεία πειθαρχῶν τῷ φήσαντι· Ἔδει σε τὸ ἀργύριον μου βαλεῖν εἰς τράπεζαν. Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγάθ', ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκιμῶν τῇ γῆ. Ὁ τοίνυν ἀνακαίμενος τῇ τῶν θείων ἀσκήσει λόγων, καὶ πολλὰ λογικὰ χρήματα συναγαγῶν, οὐδὲν ἕτερον εἶδε πράττειν, ἢ διὰ πάσης ἡμέρας ἐλεεῖν καὶ δανίζειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἔλην τὴν ἡμέραν δωρεῖται καὶ δανίζει· τοῖς μὲν δωρεῖται, τοῖς δὲ δανίζει· τὰ μὲν δόγματα θεωρήματα δωρεῖται ταῖς τῶν χωρούτων ψυχαῖς· τὰ δ' ἐν ἠθικαῖς ἐντολαῖς δανίζει, ἐπὶ τῷ τοῦς εὐλογίας δι' ἔργων τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι τοῦ δάνους. Οὕτως ἀκούση καὶ Μωϋσέως ἐπαγγελλόμενος τοῖς τῶν θείων νόμων φύλαξιν· τὸ, Δανιεῖς ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανιεῖ. Καὶ τοῦτον γε τὸν τρόπον οἱ θεοὶ ἀπόστολοι ἐδάνειζον ἔθεισι πολλοῖς, καὶ μάλιστα γὰρ ὁ Παῦλος· καὶ διὰ τοῦτο οἱ μαθητεύσαντες αὐτοῖς, σπέρμα ὄντες αὐτῶν, οὐδεπώποτε ἐνδεεῖς ἦσαν ἄρτων· ἅτε δὴ ἔχοντες τοὺς χορηγοῦντας αὐτοῖς τὴν λογικὴν τροφήν, ἧς μεταλαμβάνοντες, εὐλογίας ἐπληροῦντο. Διὸ λέλεκται· Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔσται. Καὶ κατὰ ψιλὴν δὲ τὴν λέξιν, εἰ τις λογίζεται ὅπως εἴρηται τῷ Σατῆρι τὸ, Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἑκατοταπλοσίωνα λήψεται, ἔργοις τε αὐτοῖς θεάσασαι πληρούμενον τὸν λόγον διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἔφεται πῶς ὁ δίκαιος ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανίζει. Εἰ γὰρ πάντων τῶν πιστευόντων ἦν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδία μία, καὶ οὐδεὶς ἔλεγεν ἑαυτὸν τι ἑαυτοῦ εἶναι, ἀλλ' ἦν πάντα κοινὰ, ὅσοι τε ἦσαν κύριοι κτημάτων πεπράσκοντες ἐτίθεισαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, διεμέριζόν τε ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἴχῃ· ὁ δὲ ὅλος ὅπως ὄλην τὴν ἡμέραν οὗτοι ἤλειον καὶ ἐδάνειζον.

Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Ἐλευθερώσας σεαυτὸν πάσης κακίας, ἐπὶ σοὶ γὰρ ἔστι τοῦτο, καὶ βουληθεὶς δυνήσῃ· οὐ μὴν ἤδη τέλειος ἔσῃ τοῦτο πράξας, εἰ μὴ καὶ τὸ δεύτερόν σοι παρεῖη· τοῦτο δ' ἔστι τὸ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν. Πρὸς γὰρ τὸ μὴ κλέπτειν προσήκει σε καὶ τῶν σὺν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις κοινωνεῖν· καὶ πρὸς τὸ μὴ κλεονεχεῖν, ἕτερον, τὸ καὶ εὐεργετεῖν τοὺς δεομένους· καὶ πρὸς τὸ κακίας ἀπέχεσθαι, τὸ καὶ ἐτέρους ἀπὸ κακίας ρύεσθαι. Ἐπὶ δὲ ταῦτα ποιήσης, κατασκήνου, φησιν, εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἀνθ' οὗ ὁ

A *ps.* A puero, inquit, ad senectutem usque iusti vitam studiose perpensi: nullo quippe tempore iustus deseritur, sed Dominum suum semper astantem opitulatoremque habet. Quare ait, *junior fui, sive secundum Symmachum, juvenis fui, sed senui, et non vidi iustum derelictum, nec semen ejus querens panes.* Et qui, quæso, potest iusti semen egere panibus, quando ipse, Deo divitias sibi subministrante, *tota die miseretur et commodat?* Hæc porro intelligas ac mente percipias, si edidiceris ipsum cum talenta a patrefamilias, et mnam a Domino accepisset, iis ad negotiationem usum esse, Domino obtemperantem ita loquenti: *Oportuit te pecuniam meam jecisse ad mensam*⁷³. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ*⁷⁴. B Quisquis igitur divini sermonis exercitio incumbit, multasque rationabiles divitias colligit, is nihil aliud agere novit, quam ut tota die misereatur et commodet. Secundum Aquilam vero, *tota die dat et commodat*: aliis quidem dat, aliis autem commodat; dogmata ad speculationem dat lis quorum capaces animæ sunt; moralia præcepta commodat, ut qui acceperint, mutuo accepti fructum operibus reddant. Sic audias Moysen divinarum legum cultoribus hoc pollicentem: *Fœnerabis gentibus multis, et tu non senus accipies*⁷⁵. Et eo utique modo divini apostoli fœnerabant gentibus multis, maximeque Paulus: quare discipuli eorum, qui semper ipsorum erant, nunquam egebant panibus, utpote quibus adessent qui rationabilem cibum suppeditarent: *cujus participes cum essent, benedictionibus replebantur.* Quamobrem dictum est, *Et semen ejus in benedictione erit.* Si quis vero secundum nudam lectionem secum reputaverit qua ratione a Salvatore dictum sit, *In hoc sæculo centuplum recipiet*⁷⁶, remque opere per ejus discipulos comprobata viderit, is sane deprehendet quo pacto iustus tota die misereatur et commodet. Nam si omnium fidelium cor unum et anima una erat, nullusque dicebat sibi quid proprium esse, *sed omnia erant communia*, et quotquot possessores prædiorum erant, vendentes ponebant ante pedes apostolorum, dividebantque singulis *prout cuique opus erat*⁷⁷; manifestum sane est ipsis tota die miser-

D tos esse et commodasse.

VERS. 27 - 29. *Declina a malo, et fac bonum.* Cum te ab omni malitia exemeris, penes te enim illud est, et si velis poteris; non statim, hoc peracto, perfectus eris, nisi aliud secundum adfuerit, id est, ut facias bonum. Nam præterquam quod furari non licet, convenit etiam cum egentibus bona sua communicare; ac præterquam quod avarum esse non oportet, aliud requiritur, ut egenis beneficia præstentur; ac præter abstinentiam a malis, opus est et alios a malis eruere. Cum autem hæc egeris, *inhabita*, inquit, *in sæculum sæculi.*

⁷³ Luc. xix, 23. ⁷⁴ Psal. xi, 7. ⁷⁵ Deut. xv, 6. ⁷⁶ Matth. xix, 29. ⁷⁷ Act. iv, 32-35.

Pro quo Symmacus edidit, *Et quiesces in sæculum*. Hic te scilicet manet finis æterna vita. Nam cum Dominus iudex sit, *amat iudicium, et non derelinquet sanctos suos, sed in æternum conservabit eos. Iniusti punientur et semen impiorum peribit. Iusti autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in sæculum sæculi super eam* : consequenter ad præmissa docet, iniquos qui præceptum non servarint poenam daturus æternam : ac quemadmodum iusti semen in benedictione futurum esse dictum est ; ita *semen impiorum peribit*. Iusti vero promissam mitibus terram hæreditate accipient, et inhabitabunt in ea in sæculum sæculi. Commodum hæc plerumque sermo pollicetur, repetitioneque promissa confirmat : vult enim nos assidue iis in dictis versari, eaque meditari, ac si rationabilem cibum manderemus, ad distributionem probe concocti in anima nostra cibi.

VERS. 30 - 33. *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. Considerat peccator justum, et querit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi.* In admonitione persistens, hortatur nos ut iusti æmulatores simus, ejusque divitias enumerat. Ad ea enim quæ supra dicta sunt, hæc insuper penes eum sunt ; magno illum Deus, hominem licet, munere donavit, cum veræ sapientiæ cognitionem indidit. Sapientia quippe est divinarum et humanorum scientia, per quam omnia facta sunt : omnia quippe in sapientia fecit ⁷⁸. Estque ipsa, quod in principio apud Deum erat Deus Verbum, per quod omnia facta sunt ⁷⁹. Hujus itaque sapientiæ voces, sermones, disciplinas Deus in hominibus disseminavit, ut justus non otiosus, iners ac bonis vacuus esset ; sed una os et meditationem sapientiæ haberet, ut ea quasi cœlesti usus esca, primo animam confirmaret suam, deindeque aliis imperitiret. Quocirca dictum est, *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium*. Gnarus autem legem Dei spiritualem esse, cum secundum interiorem hominem in lege Dei delectaretur, in corde ipso legis contemplationem, et ejus mysteriorum profunditatem excepit : ac propter exercitationem hujusmodi *non supplantabuntur gressus ejus*, quandoquidem gressus ejus a Domino dirigendos esse, superius dictum est. Quod si forte peccator, ejus profectui invidens, insidias vitæ ejus struxerit, stultus sane dicetur, non possibilitis aggressus. Nam magnus ille patronus ejus *non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi*. Symmachus vero, *Nec damnabit eum in iudicio*.

Σύμμαχος ἐξέδωκε, *Και ἡρεμήσεις εἰς αἰῶνα*. Τοῦτο γὰρ περιμένει σε τὸ τέλος τῆς αἰωνίου ζωῆς. Κριτικὸς γὰρ ὢν ὁ Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ὀσίους αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοὺς διαφυλάξει. Ἄνομοι ἐκδικηθήσονται, καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς· ἀκολουθῶν τοῖς προειρημένοις διδάσκει, ὅτι οἱ μὴ τὸ παράγγελμα φυλάξαντες ἄνομοι δίκην δώσουσιν αἰώνιον· καὶ ὡσπερ τοῦ δικαίου τὸ σπέρμα εἰς εὐλογίαν ἔσεσθαι ἐλέγετο, οὕτως τῶν ἀσεβῶν τὸ σπέρμα ἐξολοθρευθήσεται. Οἱ δὲ δίκαιοι τὴν ἐπιγγελεμένην τοῖς πράσι κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐπίτιδες δὲ ταῦτα πολλάκις ἐπαγγέλλεται ὁ λόγος, βεβαιῶν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τὰς ὑποσχέσεις, ἡμᾶς τε βουλόμενος ἐνδιατρίβειν τοῖς αὐτοῖς λόγοις καὶ καταμελετᾶν αὐτοὺς, ὥσπερ τροφήν λογικὴν μασωμένους, εἰς ἀνάδοσιν τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὐεψίας.

Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατώσει αὐτόν. Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσῃται αὐτὸν ὅταν κρίνηται αὐτῷ. Ἐπιμένων τῇ τοῦ λόγου προτροπῇ, ζηλωτὰς ἡμᾶς γίνεσθαι τοῦ δικαίου παρρησίου, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ κατρηιμούμενος. Πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐτι καὶ ταῦτα αὐτῷ πρόσσει· κεχάρισται αὐτῷ μέγα δῶρον ὁ Θεὸς ἀνθρώπῳ ὄντι, τῆς ἀληθοῦς σοφίας τὴν γνῶσιν. Σοφία μὲν γὰρ ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπιῶν ἐπιστήμη, καὶ δι' ἧς πάντα γέγονε· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Ταύτης οὖν φωνὰς καὶ λόγους καὶ μαθήματα ὁ Θεὸς εἰς ἀνθρώπους καταβάλετο, ὡς ἂν μὴ ἄργος εἴη ὁ δίκαιος, μηδὲ ἄπρακτος καὶ ἐρημος ἀγαθῶν· ἔχοι δὲ ἅμα στόμα τῆς οὐρανόθεν σοφίας τὴν μελέτην· ἧς μεταλαμβάνων ὡσπερ οὐρανόθεν τροφῆς, τὴν ψυχὴν πρῶτος αὐτὸς δυναμοῦται, εἶτα καὶ ἑτέροις χορηγεῖ. Διὸ λέλεχται· *Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν*. Εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ πνευματικὸς ἐστὶ, συνήδεται δὲ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρώπον, ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν θεωρίαν τοῦ νόμου καὶ τὸ βάθος τῶν ἐν αὐτῷ μυστηρίων ὑποδέχεται· διὰ δὲ ταύτην τὴν ἀσκησιν οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ· ἐπειδὴ παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα αὐτοῦ κατευθύνεσθαι, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐλέετο. Εἰ δὲ καὶ ποτε ἁμαρτωλὸς διαφθονόμενος τῇ αὐτοῦ προκοπῇ ἐπιβουλεύσειεν αὐτῷ εἰς θάνατον, ἄφρων οὗτος λεχθήσεται ἀδυνάτους ἐπιχειρῶν. Ὁ γὰρ μέγας αὐτοῦ προστάτης οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσῃ αὐτὸν ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Οὐδὲ καταδικάσει κρινόμενον*.

⁷⁸ Psal. ciii, 24. ⁷⁹ Joan. i, 1-5.

Είδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐλαφό-
μενον ὡς εἰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ
 παρόντος διὰ πείρας ἐληλυθέναι τοῦ τέλους τῶν ἀσε-
 βῶν φησιν· Οὐ γὰρ ἐξ ἀκοῆς πάλαι ποτὲ γενόμενα
 ἀτέρων λεγόντων ἀκήκοα· ἀλλ' αὐτὸς εἶδον, φησι,
 βλασφήμους ἀνδρας καὶ ἀθεοῦ θαυμάζομένους μὲν
 ὑπὸ πάντων, ἐπαιρομένους δὲ καὶ γαυριῶντας, ολο-
 μένους τε δικαιώνει ἐν τῷ βίῳ. Ἄλλ' ὡς ἐτι παρ'
 ἑμαυτῷ διελογιζόμενην πῶς οἶδε, καίπερ ἀσεβεῖς ὄντες,
 τοσούτων τετυχήκασι, δεύτερον αὐτοὺς θεάσασθαι
 βουληθεῖς, ἐπήρα τοὺς ὀφθαλμούς· οἱ δὲ οὐκ ἦσαν
 οὐδαμῶς, ἀφανεῖς δ' ἀθρόως ὑπῆρχον. Εἶτα δὲ ἔχνος
 αὐτῶν καὶ ὑπόλειμμα βουληθεῖς καταλαβεῖν, οὐδὲ
 τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐστάναι ἐδόκουν εὐρεῖν δεδύνημαι.
 Διόπερ ἐπειδὴ τοιοῦτο τὸ τούτων τέλος, φεῦγε σὺ
 ὁ μαθητευόμενος τοῦτον τῶν ἀσεβῶν τὸν τρόπον, καὶ
 ἀπόνειψον μὲν ἑαυτοῦ πᾶσαν κακίαν, ἀγάπησον δὲ
 τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Μένει γὰρ ἐγκατάλειμμα καὶ ἐλπίς
 ἀγαθῆ, τῷ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν
 θεὸν μεταδιώξαντι, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηνικῶ ἀνθρώπῳ
 γενομένῳ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Φύλασσε*, φησίν,
ἀκλόνητα, καὶ ὄρα εὐθύ, ὅτι ἐστι μέλλοντι ἀν-
θρώπῳ εἰρηνικῷ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΑΖ'.

Εἰς ἀνάμνησιν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ
ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Αὐτοῖς ῥήμασι καὶ αὐταῖς
 συλλαβαῖς καὶ ὁ ζ' ψαλμὸς τούτου παραπλησίως ἄρ-
 χεται, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ἔκτου τοῖς ἐν τῷ προκει-
 μένῳ φερομένοις συγγενῆ τυγχάνει. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ
 ἔκτῳ ἡ προγραφή περιεῖχεν· *Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις*
ὑπὲρ τῆς ὀρθότης ψαλμὸς τῷ Δαυίδ· ἐν δὲ τῷ
παρόντι τούτων μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ τὸν ψαλμὸν τῷ
Δαυίδ εἰς ἀνάμνησιν δίδεικται. Ἡ γὰρ μὴν προσ-
 θήκη ἡ, *εἰς ἀνάμνησιν*, εἰσὶν ἀναπέμπειν ἡμᾶς
 εἰς τὴν ἐν τῷ ἔκτῳ προγραφὴν, ὡς' εἶναι τὰ παρόντα
 εἰς τὸ τέλος, καὶ, ἐν ὕμνοις, καὶ ὑπὲρ τῆς ὀρθότης·
 πάντων γὰρ ἂν εἴη τούτων παραστατικὸν τὸ, *εἰς ἀνά-*
μνησιν. Ἄλλ' ἐπαὶ διεξιόντες τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ, τὰ
 ὑποπεσόντα εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήκαμεν, εἰς τὴν
 ἐκείνων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἀναπέμφομεν τὸν
 ἐκτυγχάνοντα. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Δαυίδ, διαφόρως ἐν πολ-
 λοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἐξ-
 ἠμολογησάμενος, ἰδίως τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀφωρι-
 κέναι ἑαυτῷ εἰς ἀνάμνησιν, ὡς αἰεὶ καὶ διὰ παντός
 φέρειν αὐτὸ ἀνά στόμα. Κεχρῆσθαι δὲ αὐτῷ ἀντὶ
 ἐπιπόθῃς ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Ἰκετηρίαν
 γοῦν ἀναπέμπει τῷ θεῷ, δι' ἧς ἀποστρέφει μὲν τὴν
 ὀργὴν τὴν πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπηρημένην, ἰλά-
 σσεται δὲ τὸν ἀγαθὸν Κύριον ταῖς μεθ' ὑπερβαλλού-
 σης ἐξομολογήσεως φωναῖς. Λέγων ἐξ· *Κύριε, μὴ*
τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, οὐ τὸν ἐλεγχον παραι-
τεῖται. ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ· οὐδὲ τὸ παιδεύθηναί
 φεύγει, ἀλλὰ τὸ μετὰ ὀργῆς· ὡσεὶ καὶ ἱατρῷ τις τὰ
 διὰ καυτῆρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν ἀντιδότων
 προσφέροντι βοθητήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους ὑποκει-
 μένος λέγοι· Μὴ διὰ πυρός με θεραπεύσῃς, μηδὲ διὰ
 σιδήρου καὶ τομῶν, ἀλλὰ διὰ ἡπίων καὶ πραοτέρων
 φαρμάκων. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τὴν θεραπείαν ἀρ-

A **VERS. 35-37.** *Vidi impium superexaltatum et ele-*
vatum sicut cedros Libani, etc. Sic in presenti
 finem se impiorum experientia edidicisse memo-
 rat. Neque enim hæc olim gesta ex aliorum nar-
 ratu auribus excepi: sed ipse, inquit, vidi viros
 blasphema proferentes et atheos omnibus in admi-
 ratione habitos, elatos et exsultantes, putantes
 sibi perpetuam fore vitam. Sed dum mecum re-
 putarem, quomodo illi quamvis impii, tot nacti
 bona essent, oculos secundo sustuli, ut contem-
 plarer ipsos: at illi nusquam erant, sed confestim
 evanuerant. Deinde vestigium ac monumentum
 eorum deprehendere volens, ne locum quidem in
 quo stetisse videbantur reperire potui. Quapropter
 quia talis eorum finis est, fuge tu, discipule, tales
B impiorum mores, abluce omnem malitiam, dilige
 viam rectam. Manent enim reliquæ spesque bona
 erum qui pacem amicitiamque Dei persequitur, et
 ideo homo pacificus effectus est. Secundum Sym-
 machum autem, *Custodi simplicitatem*, inquit, *et*
vide æquitatem, quoniam futura sunt homini pa-
cifico.

1. PSALMUS DAVIDI XXXVII.

In rememorationem de Sabbato.

VERS. 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me,*
neque in ira tua corripas me. Ipsi verbis ipsisque
 syllabis sextus quoque psalmus pariter inchoatur,
 et reliqua quæ in sexto comparent, hujus psalmi
 dictis affinia sunt. At in sexto psalmo sic habebat
 inscriptio: *In finem in hymnis pro octava psalmus*
Davidi. In presenti autem nihil horum habetur,
 sed duntaxat, *psalmus Davidi, in rememorationem.*
 Hoc porro additamentum, *in rememorationem*, vi-
 detur nos ad psalmi sexti inscriptionem remittere,
 ita ut quæ jam in manibus sunt, *in finem, in hym-*
nis, et pro octava dicta sint; nam hæc omnia repe-
 tere et declarare videtur illud, *in rememorationem.*
 Verum quia cum sextum psalmum explanaremus,
 quæ inscriptionem spectabant explicavimus, nos
 quoque *in rememorationem* eorum lectorem remitte-
 mus. Videtur porro mihi Davidem, cum in multis
 abs se perpetratum facinus varie confessus esset,
 hunc sibi psalmum proprie *in rememorationem*
 seposuisse, ita ut eum semper in ore ferret, eo
 usus quasi delinimento ad medelam animæ suæ.
 Supplicationem itaque Deo emittit, qua iram quid-
 dem peccantibus omnibus impendentem avertit,
 vocibusque eximie confessionis bonum Dominum
 propitium sibi facit. Cum vero ait, *Domine, ne in*
furore tuo arguas me, non reprehensionem de-
 trectat, sed cum furore conjunctam; neque corre-
 reptionem fugit, sed cum ira editam: ac si quis
 medico per adustionem, ferrum et acerbâ remedia
 levamen morbi offerenti subjectus dicat: Ne mihi
 ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admo-
 veas, sed dulcia mitioraque remedia: talis enim
 homo non curationem abnuit, sed duriozem opitu-
 landi rationem. Plerumque autem diximus, iram

et furorem Dei in divinitus traditis Scripturis, non animi motus in Deo significare, nam ab iis vacuum Numen est; sed per translationem hæc solent in Scriptura nominari, quemadmodum oculi, aures, manus, digiti, pedes et reliqua membra: quæ ipse hominibus utiliter dispensat, auditorum simplicitati se attemperans. Sic igitur inflictas ex Dei iudicio peccantibus pœnas, quæ sane molestæ acerbæque patientibus sunt, quasi ex ira et furore invectas adumbrat. Hoc itaque docet sacer Apostolus dicens, *Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus*⁸⁰: ac si quis inductas a lege homicidias pœnas, iram ac furorem appellet; non quod revera lex ira et furore corripiatur, sed quod is qui supplicium luit, inflictas pœnas pro ira legis habeat. Jam vero maligni quoque dæmones, qui suppliciorum impiis illatorum ministri sunt, necnon virtutes Dei administræ, ira et furor vocantur. Eodem modo de decem plagis contra Ægyptios immissis dictum est, *Misit in eos furorem et iram, immissionem per angelos malos*⁸¹. Sic dextera Dei dicuntur bona per dexteram bonasque potestates dignis subministrata. Supplicat itaque David, ne a malignis potestatibus coarguatur, neque immissione angelorum tristium corripiatur; sed salutaribus verbis, utilibusque disciplinis, et alio quoque modo, rogat ne servetur ad diem iræ et revelationis iusti iudicii Dei, sed jam in præsentis vita et ante mortem peccata eluat, quod utique nactus est. Et vero videtur pœnam dedisse, per calamitates ante obitum ipsi illatas, ut ex Regnorum historia didicimus. Alia quoque ratione de se ipse pœnas sumpsit, dum se in variis confessionis modis afflictionibus deditit. Hoc pacto etiam loquitur: Si quid perpetravi, quo dignus sim qui a furore arguar; at respiscens rogo ut a verbo, non a furore arguar; et a doctrina, non ab ira corripiar.

Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐτιμωρεῖτο παντοίας τρόποις. Καὶ ἄλλως δὲ φησιν· εἰ ἐπέπρακται μοι ἅπαντα ἅπαντα μετανοήσας παρακαλῶ ὑπὸ λόγου, καὶ μὴ ὑπὸ ὀργῆς παιδευθῆναι.

Vers. 3. *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* Siquidem athleta Job, omnia tentationum genera perpeccatus, non ignorabat undenam hæc sibi evenirent, quare dicebat: *Sagittæ enim Domini in ore meo sunt, quarum ira meum ebibit sanguinem*⁸². David autem non in corpore veluti Job plagis affectus, sed in ipsa anima letali vulnere confossus, non ait quemadmodum Job: *Sagittæ Domini in ore meo sunt; sed: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam.* Ille vero manum Dei memorat his verbis: *Manus enim Domini est quæ tetigit me*⁸³. Diabolus autem Domino dixit: *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet*⁸⁴: et rursum: *Mitte manum tuam et tange carnem ejus*

νεῖται, ἀλλὰ τὸν ἐπίπονον τρόπον τῶν βοηθημάτων. Πολλάκις δὲ εἴρηται, ὡς ὀργὴ καὶ θυμὸς Θεοῦ λεγόμενα ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς οὐ πάθη περὶ τὸν Θεὸν σημαίνει, παντὸς γὰρ πάθους ἀλλότριον τὸ Θεῖον· κατὰ μεταφορὰν δὲ τὰ τοιαῦτα εἰσθὲν ὀνομάζειν ὁ τῆς Γραφῆς λόγος, ὡς καὶ ὀφθαλμοὺς Θεοῦ, καὶ ὦτα καὶ χεῖρας καὶ δακτύλους, καὶ πόδας καὶ τὰ λοιπὰ μέλη· ἅπερ ὡς πρὸς ἀνθρώπους χρησίμως οἰκονομεῖται, συγκατιῶν τῇ τῶν ἀκρωμένων νηπιότητι. Οὕτως οὖν καὶ τὰς ἐπαγομένας τιμωρίας τοῖς ἀμαρτάνουσι κατὰ Θεοῦ κρίσιν, σκυθρωπὰς οὖσας καὶ ἀλγεινὰς τοῖς πάσχουσιν, ὡσανεὶ ἐξ ὀργῆς καὶ θυμοῦ ἐπαγομένας ὑποτυποῦται. Τοῦτο γοῦν διδάσκει καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρίσιας τοῦ Θεοῦ, ἧς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ*· ὡς εἰ τις καὶ τὰς ἐκ τοῦ νόμου τῷ ἀνδροφόνῳ ἐπηρετημένας κολάσεις ὀργὴν καὶ θυμὸν ὀνομάζει· οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμουμένου καὶ ὀργιζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου ὀργὴν τοῦ νόμου τὴν τιμωρίαν ὑπειληφότος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ τὰς κολάσεις διακονούμενοι κατὰ τῶν ἀσεβῶν πονηροὶ δαίμονες, αἱ τε ὑπηρετικαὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦτα, ὀργὴ καὶ θυμὸς ὀνομάσθησαν. Οὕτω γοῦν εἴρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου τῆς κατ' Αἰγυπτίων ἐπαχθεῖστος λόγῳ τό· *Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς θυμὸν καὶ ὀργὴν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν.* Οὕτω δεξιὰ λέλεκται Θεοῦ τὰ διὰ τῶν δεξιῶν καὶ ἀγαθῶν δυνάμεων τοῖς ἀξίοις χορηγούμενα. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Δαυὶδ μὴ διὰ πονηρῶν δυνάμεων ἐλεγχθῆναι, μηδὲ δι' ἀποστολῆς ἀγγέλων σκυθρωπῶν παιδευθῆναι· διὰ λόγων δὲ σωτηρίων, καὶ μαθημάτων ὠφελίμων καὶ ἄλλως δὲ ἀντιβολεῖ μὴ τηρηθῆναι εἰς ἡμέραν ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρίσιας τοῦ Θεοῦ, ἧδη δὲ ἐντεῦθεν κατὰ τὸν παρόντα βίον πρὸ τῆς τελευτῆς ἀπολούσασθαι τὰ ἀμαρτήματα· καὶ ἔτυχέ γε τοῦ σκοποῦ. Φαίνεται γοῦν δίκην δεδωκώς, δι' ὃν ἔπαθε πρὸ τῆς τελευτῆς, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Βασιλείων μεμαθήκαμεν· ὑποβάλλον κακίωσεν ἐν τοῖς τῆς ἐξομολογήσεως τοιοῦτον ἐφ' οἷς ἄξιον ὑπὸ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, ἀλλὰ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, καὶ ὑπὸ διδασκαλίας, καὶ μὴ ὑπὸ

Ἐπι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι. Ὁ μὲν γὰρ ἀθλητῆς Ἰὼβ, παντοίους ὑπομείνας πειρασμοὺς, οὐκ ἠγνόει πῶθεν αὐτῷ ταῦτ' ἐγένετο· διὸ ἔλεγεν· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα.* Ὁ δὲ Δαυὶδ, οὐ τὸ σῶμα πληγείς ὁμοίως τῷ Ἰὼβ, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καίριαν τραυθεὶς, οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰὼβ φάσκει· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν· ἀλλ', Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου.* Ὁ δὲ μνημονεύει τῆς χειρὸς Κυρίου λέγων· *Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀψαμέντη μου.* Καὶ ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ, *Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι πάντων ὡς ἔχει, ἐφασκε· καὶ πάλιν· Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι τῷ*

⁸⁰ Rom. II, 5, 6. ⁸¹ Psal. LXXVII, 49. ⁸² Job VI, 4. ⁸³ Job XIX, 21. ⁸⁴ Job I, 11.

σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἄλλ' ἑτέρα τις ἦν χεὶρ καὶ ἑτέρα βέλη τῶν σαρκῶν αὐτοῦ τὰ καθιζόμενα καὶ τῶν σωματικῶν ὑπαρχόντων· ἐνταῦθα δ' ἐπειδή περ τὴν ψυχὴν αὐτὴν νεύσθηκεν ὁ Δαυὶδ, ἑτέρα βέλη καθιζέσθαι αὐτοῦ σημαίνει, καὶ ἑτέραν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ἤφθαι αὐτοῦ, καθὰ ἐφθήμεν εἰπόντες, τὰ λογικὰ βέλη, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγους νύττοντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν συνείδησιν αὐτὴν τιμωρομένου. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διαβόλον καὶ τὰ τοῦ διαβόλου πεπυρωμένα βέλη τὰ παθητικὰ καὶ ἐρωτικὰ τὰ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἐξάφανα τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς σημαίνει; ὣν καὶ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι πάντα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ σθένει. Ὡς περ δὲ Ἰὼβ τὰ τοῦ διαβόλου βέλη καὶ τὰ ἐλκὴ τὰ ἐπιτεθέντα αὐτῷ κατὰ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ κατὰ συγχώρησιν ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, βέλη Κυρίου ὠνόμασεν εἰπὼν· Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματί μου ἐστίν, ὣν ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίπτει μου τὸ αἷμα· οὕτως εἰκὸς καὶ τὸν Δαυὶδ ἐνταῦθα βέλη Κυρίου εἰρηκέναι, ἐπεὶ κατὰ συγχώρησιν τοῦ Κυρίου καταστρατεύσατο αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, ἵνα μάθῃ μὴ λέγειν· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπεὶ γὰρ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ δυνατούμενος μέγα ἐφ' ἑαυτῷ ἐφρόνησέ ποτε, ὡς ἀπαυθαδίασθαι καὶ εἰπεῖν· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτου χάριν εἰκότως παρεδόθη τῷ πειράζοντι, ὅς, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καταφάμενος, μειζώνας αὐτὸν ἢ τὸν Ἰὼβ ἐζημίωσεν. Εἰ δὲ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, οἳ τῆς δικαιοκρασίας αὐτοῦ ὑπομνηστικοὶ καὶ τῆς ὀργῆς τῆς τοῖς ἀμαρτανούσιν ἐπηρητημένης διδασκαλικοὶ, βελῶν εἰσιν ὀξύτεροι, τὴν συνείδησιν νύττοντες· καὶ οὕτως εἴποισ ἂν τὸν Δαυὶδ, τοῖς ἱεροῖς ταῖς καὶ θεοῖς βέλεσι κεντούμενος, εὐλόγως παραιτεῖσθαι τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ ἔλεγχον. Προσλαβόντα γὰρ, φησὶ, τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν τὰ παρὰ σοῦ καθιζόμενά μοι βέλη, ἱκανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως ἐπαλλήλων συμφορῶν.

Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Τὴν γὰρ σάρκα μου, δὲ ἧς πέπρακται μοι τὸ ἀμάρτημα, κολάσει παρέδωκα τιμωρούμενος ἑμαυτόν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐδήλου δι' ἑτέρων λέγων· Καὶ ἐταπεινὸν ἐν ῥηστοίᾳ τὴν ψυχὴν μου· καὶ Ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἑλαιον· καὶ, Ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου ἀπὸ προσώπου τοῦ στεναγμοῦ μου, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἄντι δὲ τῆς ὀργῆς, συμφώνως Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, Ἀπὸ προσώπου τῆς ἐμβριμῆσεώς σου, ἠρμήνευσαν. Ἀπὸ τῆς γὰρ μοι ἢ ἀπὸ τῶν σῶν θείων Γραφῶν ἐμβριμῆσις, καὶ ἢ διὰ τοῦ προσώπου Ναθάν ἀπειλή. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσσε, Διὰ τὰς ἀμαρτίας μου. Ἀποπον δὲ οὐδὲν ὅσα τοὺς οἰκελοὺς ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ ἔσμεν ἀλλήλων μέλη, καὶ ὡς ἐνὶ πάντες κατελογίσθημεν σώματι τὸ

et ossa ejus ⁸⁸. Verum alia manus erat, et aliæ sagittæ: quæ carnem et corporea ejus attingebant: hic autem quia David anima ægrotabat, se aliis confossum telis, aliamque manum Dei se tetigisse significat, uti superius diximus, nimirum rationabiles sagittas, imo vero ipsa Dei verba, quæ animam pungebant, et de conscientia ejus supplicium sumebant. Num forte ipsum diabolum et ignita diaboli tela affectum excitantia et amentor, quæ ipsum ad concupiscentiam uxoris Uriæ accendebat, his indicat? de quibus hæc monita dat Apostolus: Accipite armaturam Dei, ut possitis omnia tela nequissimi extinguere ⁸⁹. Quemadmodum autem Job diaboli sagittas et immissa corpori suo ulcera, quia Dei permissu acciderant, sagittas Domini vocavit dicens: Nam sagittæ Domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibit meum sanguinem ⁹⁰; ita verisimile est ideo Davidem hic sagittas Domini dixisse, quia ex Dei concessu inimicus eum oppugnabat, ut ediceret non ita loquendum esse: Non movebor in æternum ⁹¹. Quia enim aliquando Dei gratia fultus magna de se senserat, ita ut arroganter diceret: Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum ⁹²; ideo jure tentatori traditus est, qui animam ejus adortus, majus ipsi quam Jobo damnus intulit. Quod si sermone Dei, qui de justo ejus judicio admonent, et imprudentem peccantibus iram ejus edocent, sagittis acutiores sunt, punguntque conscientiam; sane dixeris Davidem sacris hisce ac divinis sagittis confossum, reprehensionem cum furore illatam jure recusasse. Nam tela abs te mihi immissa, ait, quæ iram et furorem tuum præverterunt, sufficienter de me supplicium sumunt, ac satis me castigant: sed etiam manus tua per illatas frequenter calamitates me contigit.

με κολάζει· ἀλλὰ καὶ ἡ χεὶρ σου καθήφατο διὰ τῶν

VERS. 4. Non est curatio in carne mea a facie iræ tuæ, et non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Carnem quippe meam, qua peccatum admisi, suppliciis tradidi, ultionem de me sumens. Hoc enim in aliis quoque locis significavit dicens: Et humiliabam in jejunio animam meam ⁹³; et: Caro mea immutata est propter oleum ⁹⁴; et: Oblitus sum comedere panem meum a facie gemitus mei ⁹⁵, et similia. Pro autem iræ, Aquila et Symmachus, a facie fremitus tui, similiter interpretati sunt. Satis quippe mihi erat fremitus ille qui divinis Scripturis tuis enuntiat, et interminatio per Nathan prophetam facta. Pro illo autem, a facie peccatorum meorum, Symmachus, propter peccata mea, interpretatus est. Nihil porro absurdum est ossa domesticos vocare. Nam si alter alterius membra sumus, et quasi in unum corpus omnes compingimur, certe ossa singulos nobis proximos ar-

⁸⁸ Job II, 5. ⁸⁹ Ephes. VI, 13. ⁹⁰ Job VI, 4. ⁹¹ Psal. CXXIX, 7. ⁹² ibid. ⁹³ Psal. CXXXIV, 13. ⁹⁴ Psal. CXXIII, 24. ⁹⁵ Psal. CI, 5.

pellare convenit. Cæterum hæc non uni sancto Davidi contigisse dicimus, sed etiam multis aliis; imo vero hodieque sanctis viris idipsum in tentatione accidit. Nam inexpectatæ plerumque calamitates oboriuntur, ut tolerabilis sit bellum ab inimicis illatum propinquorum impetu, quos diximus ossa tropice vocatos esse. Quod si hæc omnibus communia, communis omnibus sane fuerit orationis modus. Cuilibet namque tentationibus impetito, ac defesso, cupientique tranquillitatem a Deo obtinere, hæc precatio convenit.

VERB. 5 - 12. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt ciecatrices meæ.* Illis docemur, ne mala occultemus nostra, neque peccata ceu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus. *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam anima mea impleta est illusionibus illudentium.* Sic porro intelligas: cum in titulo significasset psalmum in rememorationem esse, jure illuc remittitur, et quæ sibi jam olim contigerant repetit. Docet item qualem in conditionem post lapsum peccati deveniret: qua de causa totam hanc confessionem edit. In hæc omnia, inquit, incidi, quia quodam tempore, *Cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum et ipsum non erat mecum.* Nam peccati tempore vis mea intelligendi non parvam perpessa est confusionem, perplexa et obscurata ab eo qui peccati mihi auctor fuerat. Tunc quippe dereliquit eum virtus ejus: non ultra enim dicere poterat, *Omnia possum in eo qui me confortat*⁹¹, victus scilicet a motu animi, ac viribus destitutus. Et vero aliud quidpiam mihi pergrave oblatum est: nam *lumen oculorum meorum*, (id erat propheticus spiritus, qui animæ ejus visum illustrabat), *et ipsum non erat mecum*: ne quippe reliquerat, ac recesserat; quia *in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu⁹². Imo etiam qui antea amici et proximi ejus erant, qui cum ipso omni tempore degebant, eo relicto *de longe steterunt*, cum nequirent ultra ipsi adesse; sed procul, illam amici sui calamitatem deplorabant. Quinam illi, nisi qui nuper de bonis ejus lætabantur, videlicet angeli boni ac ministri Dei, qui de hominum salute una gaudere solent? Quibus procul me positus, alii quidam peccati auctores, prope stantes vim faciebant et animæ illudebant meæ. Hi namque olim sitiennes sanguinem meum, atque a longis retro temporibus peroptantes ruina[m] videre meam, quasi opportunitatem nacti, cum viderent virtutem meam me dereliquisse, et lumen oculorum meorum a me recessisse, amicos quoque et proximos longe remotos, confestim irruentes vim faciebant animæ meæ; ac utpote ma-

ἀπειργον, καὶ ὁσαὶ τοὺς κατὰ μέρος καὶ χρεωθεσάτους μάλιστα λέγειν. Πλὴν οὐχὶ μόνω ταῦτα συμβῆναι φαμεν τῷ θεσπεσίῳ Δαυὶδ, ἀλλὰ γὰρ καὶ κλειστοῖς ἑτέροις· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς δεῦρο πράττεται πειραζομένων ἀγίων. Ἀδόκητοι γὰρ περιστάσεις ἀναφύονται πολλάκις, ὥστε δυσφορητότερον εἶναι τοῦ παρ' ἐχθρῶν πολέμου τὰς τῶν οικειῶν ἐπαναστάσεις, οὓς καὶ ὁσαὶ φαμεν ὠνομάσθαι τροπικῶς. Εἰ δὲ ἅπαντα ἄνα κείνῃ, κοινὸς ἂν εἴη πάντων τῆς προσευχῆς ὁ τρόπος. Παντὶ γὰρ ἀρμόζει πειραζομένῳ καὶ κάμνοντι, γλιχομένῳ τε τυχεῖν ἡμερότητος τῆς παρὰ Θεοῦ.

Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὥσει φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπέδες μου. διὰ τούτων διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἐσωτῶν κακὰ, μηδ' ὥστερ τιὰ μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάθους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα. Ὁλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐνεπλήθησθ ἑμπαιγμῶν ἐμπαιγμάτων. Νοῆσεις δὲ καὶ οὕτως, προεπιστημηνάμενος ἐν τῇ προγραφῇ, ὡς ἄρα εἰς ἐξ ἀνάμνησιν, εἰκότως ἀναπεμπάζεται, καὶ τὰ πάλαι αὐτῷ συμβεβηκότα ἐπαναλαμβάνει. Διδάσκει τε ἐν οἷς γέγονε, τῷ τῆς ἀμαρτίας ὀλίθῳ περιπεσῶν, οὗ χάριν καὶ τὴν πᾶσαν ποιεῖται ἐξομολόγησιν. Εἰς ταῦτα γὰρ πάντα ἐλήλυθα, φησὶν, ἐπειδὴ περ καιρῷ τινι Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλειπέ με ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀμαρτίας καιρὸν οὐ μικρὰν ὑπέμεινεν αὐτοῦ ταραχὴν τὸ διανοητικόν, συγχυθὲν καὶ σκοτωθὲν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐνεργουῦτος, ὡς καὶ εἰς ἀφροσύνην πεσεῖν καὶ πράττειν ἀφροσύνης ἔργα. Τότε δὲ καὶ ἐγκατέλειπεν αὐτὸν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· οὐκ ἔτι γὰρ οἶός τε ἦν λέγειν· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ἐξαιτησας. Καὶ ἄλλο δὲ τι, φησὶ, χαλεπὸν περὶ ἐμὲ γέγονε· Τὸ γὰρ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου (τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικόν πνεῦμα, τὸ φωτίζον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν δραστη) καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, καταλείψαν με καὶ ἀναχωρήσαν· ἐπεὶ εἰς κακότεχρον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία· οὐδὲ κατοικίσει ἐν σώματι κατάγραφῃ ἀμαρτίας· ἄγιος γὰρ Πνεῦμα παιδείας ζεύξεται δόλον, καὶ ἀπαραστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ φίλοι καὶ πλησίον αὐτοῦ, οἱ τὸν σύμπαντα χρόνον αὐτῷ συνόντες, ἐάσαντες αὐτὸν μακρόθεν ἔστησαν, οὐκέτι αὐτῷ συναῖναι δυνάμενοι, πόρρωθεν δὲ ἀποκλιζόμενοι ὡς οικεῖον φίλου συμφορὰν. Τίνες δ' ἦσαν οὗτοι; ἄλλ' ἢ οἱ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἀγαθοῖς αὐτοῦ χαίροντες, ἄγγελοι δηλαδὴ ἀγαθοὶ καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τῆ τῶν ἀνθρώπων συγχαίρειν εἰωθότες σωτηρίῃ; Ὁ μικρὰν μου γενομένων, ἄλλοι τίνες τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργούντες, πλησίον μου γενομένοι, ἐξεβιάζοντο καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατέπαιζον. Πάλαι γὰρ οὗτοι διψώντες τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ ἐκ μακρῶν χρόνων εὐχόμενοι θεάσασθαι μου τὴν πτώσιν, ὡσανεὶ καιροῦ λαβόμενοι, ὅτε εἶδον καταλείπουσάν με τὴν ἰσχύν, καὶ τὸ φῶς

⁹¹ Philipp. iv, 13. ⁹² Sap. i, 4, 5.

τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀναχωρήσαν μου, τοὺς τε φίλους καὶ τοὺς πλησίον μακρὰν γενομένους, παραχρήμα ἐπιπηδήσαντες ἐξεβιάζοντο τὴν ψυχὴν μου· καὶ ὡς ἂν ἐθελόκακοι ἐλάλησάν μοι ματαιότητος, ἔνδον ὑποβάλλοντές μου εἰς τὴν ψυχὴν ματαίους λογισμούς· ἀγαθοὶς ἐδελέαζον καθέλκοντές με εἰς τὴν ἀμαρτίαν.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἀλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. Ἐπεὶ τούτους, φησὶν, οὐδὲν εἶχον λέγειν αἰσχύνῃς πεπληρωμένους· οὐδὲν γάρ μοι λόγος ἦν πρὸς ἀπολογίαν, οὐδ' εἶχόν τινα τοῖς ἐχθροῖς προσφθέγγεσθαι ἅπαξ ὑπ' αὐτῶν νενικημένους· οὐκ ἔμαυτῷ θαρρῶν, οὐδ' ἄλλην τινα πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενος ἐλπίδα ἢ σέ, τὰ τῆς ἰάσεως ὑπέγραφον ἐμαυτῷ. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ σέ ἤλπισα, Κύριε, ἡ δὲ ἐλπίς σου κατασχύνει· διὰ τοῦτο εἰσακούσθη, ὅτι θελητὴς ἐλέους εἶ, καὶ οὐ θέλεις τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ, ἐλπίσας ἐπὶ σέ, ἰκετεύω τῆς παρὰ σοῦ θεραπείας τυχεῖν· *Μήποτε ἐπίχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροὶ μου*, ὅπως μὲν γὰρ παντελῶς ἐχάρησαν. Ἐπιχαροῦνται δὲ, εἰ μὴ τύχοιμι τοῦ σοῦ ἐλέους. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιχαρεῖν μοι οἱ ἐχθροὶ μου, οἱ ἦδη καὶ πρότερον ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου μεγαλοβήμονήσαντες, ἐπὶ σέ κατέφυγον, καὶ φημι· *Μὴ κατασχυνθῆλην εἰς τὸν αἰῶνα*. Οὐ γὰρ πάντῃ περιετράπην, οὐδὲ πτώμα ἔπεσον τοιοῦτον, οἷον οἱ ἀποστάται σου γενόμενοι.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἱσθίου, ὧν τὸ δαγία ἄν.

Ὁλλήν δὲ ἐμφέρειαν ἔχει τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ ᾠδῇ λεγόμενα τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Ἄλλ' ἔκεινον μὲν ὁ Δαυὶδ ψάλλων, εἰς ἀνάμνησιν ἑαυτῷ συνέταπτεν· ὅστος δὲ ἦδη καὶ ἐτέρους παραδίδωαι τοὺς τὰ ὁμοία πεπονηθότας αὐτῷ, διὰ τῆς ἰσῆς ἐξομολογήσεως ζηλοῦν αὐτὸν καὶ μιμεῖσθαι παιδεύων· εἰ μὴ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Ἰδίου καὶ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐδίδασκε λέγειν. Ἠξίωτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδιὸς πνεύματος προφητικοῦ. Μανθάνομεν δὲ διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἄρα προσήκει ἕκαστον ἑαυτῷ διαλέγεσθαι, μηδὲ περιμένειν τοὺς ἔξωθεν διδασκάλους, αὐτὸν δὲ ἑαυτοῦ προσομιλοῦντα τῷ λογισμῷ καὶ τῇ διανοίᾳ.

Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου. Κατ' αὐτὸν, φησὶ, Δὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ, ἐπαναβαίνοντός μοι τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργοῦντος, ἐγὼ ἔλεγον· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Τότε δὲ καὶ ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλάκην· καὶ ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσιγήσα ἐξ ἀγαθῶν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Εἶπον· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, μὴ ἀμαρτεῖν διὰ τῆς γλώσσης μου. Φυλάξω τὸ στόμα μου φημῶ, ἔτι ὄντος ἀσθεοῦς ἐξ ἐναντίας μου. Ἄλαλος ἐγενόμην σιγῇ, ἐσιωπήθη μὴ ὦν ἐν ἀγαθῷ. Ἐρῆς τίνα τρόπον τὴν αἴτιαν τοῦ μὴ τολμᾶν διαίρειν τὸ στόμα ἐδίδαξεν εἰπών· Καὶ ἐσιώπησα ἐξ ἀγαθῶν, ἢ, ἐσιωπήθη μὴ ὦν ἐν ἀγαθῷ, κατὰ τὸν

A levoli, locuti sunt mihi vanitates, malas mihi intus cogitationes suggerentes; imo etiam dolose demulcentes ac decipientes, quasi ad bona inescabant me, dum in peccatum detraherent.

ἀλλὰ καὶ σὺν δόλῳ θέλγοντες καὶ ἀπατῶντες, ὡς ἐπὶ

VERS. 17. *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Quoniam, inquit, mihi pudore suffuso, nihil suppetebat quod dicere; nullus quippe ad defensionem sermo succurrebat, neque inimicos, semel ab iis victus, alloqui valebam, mihi non fidens, neque aliam præter te spem præ oculis habens, hunc mihi curationis modum præscripsi. Quoniam igitur in te speravi, Domine, spes autem non confundit¹⁵; ideo exaudies, quia misericordiam vis, neque vis mortem peccatoris, sed pœnitentiam ejus. Quare cum in te speraverim, obsecro tuam mihi curationem obtinere liceat: Nequando supergaudeant mihi inimici mei, nondum enim penitus gavisus sunt. Supergaudebunt autem, nisi misericordiam consequar tuam: sed ne supergaudeant mihi inimici mei, qui jam antea cum commoverentur pedes mei magna loquebantur, ad te confugi, ac dico, *Non confundar in æternum.* Neque enim penitus eversus sum, neque in talem ruinam delapsus qualem ii qui abs te prorsus defecerunt.

C 1. IN FINEM IDITHUM, CANTICUM DAVID.
XXXVIII.

Quæ in hoc cantico exstant multam affinitatem habent cum iis quæ in præcedenti psalmo leguntur. Sed illum quidem psallens David in rememorationem sibi composuit; hic vero narrat alios similia perpessos, quos ad sui imitationem ac exemplum de se sumendum instituit. Nisi fortasse Spiritus sanctus Idithumi ministerio Davidem ad hæc dicenda erudierit. Nam ipse quoque Idithum spiritu prophetico dignatus fuerat. His porro ediscimus par esse singulos secum colloqui, neque extrinsecus magistros expectare, sed ratiocinio et cogitatione sermones secum conferre.

VERS. 2,3. *Dixi: Custodiam vias meas.* Ipso, inquit, tentationis tempore, invadente me peccati auctore, ego dixi: *Custodiam vias meas. ut non delinquam in lingua mea.* Tunc vero, *posui ori meo custodiam: obtutui et humiliatus sum, et sicut a bonis.* Symmachus autem sic interpretatus est, *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam per linguam meam. Custodiam os meum freno, cum adhuc sit impius adversum me. Mutus factus sum silentio, tacui in bono non existens.* Viden' quo pacto causam afferat, cur non audeat os aperire cum ait, *et sicut a bonis*; vel secundum Symmachum, *tacui, in bono non existens*? Cum enim in bonis non existerem, neque fiduciam haberem, recordatus sum

¹⁵ Rom. v, 5.

ojms qui ait : Peccasti, quiesce⁹⁶ : quare tacui in bono non existens. Neque solum obmutui et mutuiatus sum et silui a bonis, sed etiam, dolor meus renovatus est. Nam dolor animæ meæ, et ulcus a peccato mihi illatum, cum in imum pectus devenisset, et in ipsa conscientia infixum esset, renovabatur, instante atque exprobrante peccati auctore.

VERS. 4 - 6. *Concaluit cor meum intra me. Memor, inquit, peccati, animi deliquio ceu igne comburebar : ab ipsaque conscientia incensus, locutus sum in lingua mea : Notum fac mihi, Domine, finem meum. Etiam post confessionem, qui mihi finis futurus sit ediscere postulo. Hæc porro dicebat cum graviter premeretur, ratus temporaneam hanc mortalenque vitam ob tædium molestiamque ejus diuturnissimam esse. Quare obitus sibi tempus indicari peroptabat, ut accepto libertatis ac tentationum exitus fausto nuntio, alacriter ageret. In sequentibus vero sic ait : Advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tanquam nihilum ante te. Pro quo Symmachus, Ecce quasi palmares dedisti dies meos, edidit. Alius fortassè dixerit, παλαιστάς, sive adversarios dies hominis vocatos, quia certamine, πάλης, sive pugna et tentationibus repleti sunt. Deincepsque ait : Substantia mea tanquam nihilum ante te ; pro quo Aquila interpretatur, et demersio mea quasi non est in conspectu tuo ; Symmachus vero, et vita mea quasi nihil coram te. Namque totum vitæ hominis tempus cum vita Dei atque sæculi immensis collatum, quasi nihilum est in conspectu Dei. Quare alio in loco dictum : Cæli peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent : et sicut operatorium mutabis eos et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt⁹⁷. Sed etiam omnia hominum studia, vanitas vanitatum sunt ; et, universa vanitas, omnis homo vivens ; sive, omnis homo constitutus, secundum Aquilam ; sive, omnis homo stans, secundum Symmachum. Nam qui nunc stat, ac præsentis tempore vitam decurrit, vanitas sane fuerit. Si itaque nulla hominibus inesset spes immortalitatis, vitæ æternæ ac regni cælorum, e re sane putaretur vanitas esse omnis homo vivens. ἀπέκειτό τις ανθρώποις ἐλπίς ἀθανασίας, καὶ ζωῆς μάταιόν τι εἶναι πᾶς ἄνθρωπος ζῶν.*

VERS. 8 - 12. *Et nunc quæ est expectatio mea, nonne Dominus ? etc. Hæc porro sic edidit Symmachus : Nunc igitur quid expecto, Domine ? remansio mea in te est. Ab omnibus transgressionibus meis redime me, exprobrabilem insipientiæ ponas me. Mutus factus sum, non aperies os meum : tu enim fecisti. Post ea quæ superius dicta sunt, ait, nihil mihi relictum, Domine, nisi ut te*

Σύμμαχον ; Μὴ γὰρ ὦν ἐν ἀγαθοῖς, μηδὲ παρρησίᾳ ἀγων, ἐμνημόνην τοῦ λέγοντος Ἠμαρτες, ἡσύχασον διὸ ἐσιώπησα μὴ ὦρ ἐν ἀγαθῷ. Οὐ μόνον δὲ ἐκωφώθη καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀληγμά μου ἀνεκαιρίσθη. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς μου ἀλγος καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐγγενόμενόν μοι ἔλκος, κατὰ βάθους ἐγκείμενον, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς συνειδήσεως ἐμπεπηγμένον, ἀνενεούτο, ἐπαναβαίνοντός μοι καὶ ἐπονειδίζοντος τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐνηργηκόςτος.

Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. Ἀναμιμνησκόμενος, φησί, τῆς ἀμαρτίας, τῆς ἀθυμίας ἐνεπιμπράμην πυρὶ, ὑπ' αὐτῆς πυρούμενος τῆς συνειδήσεως, Ἐλάλησα ἐν γλώσσῃ μου Ἐγώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου. Καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὁποῦ τοῦ τέλους τεύξομαι μαθεῖν ἀξιώ. Βαρούμενος δὲ ταῦτα ἔλεγε, τὴν πρόσκαιρον καὶ θνητὴν ζωὴν διὰ τὸ ἐπαχθὲς αὐτῆς μακροτάτην ἠγούμενος. Διὸ γνωρισθῆναι αὐτῷ τὸν τῆς ἀπαλλαγῆς χρόνον ἐπόθει Ἐν εὐθυμῳ γένοιτο, τὴν ἀπὸ τῶν τῆδε ἐλευθερίαν καὶ τῶν πειρατηρίων τὴν ἀπαλλαγὴν εὐαγγελισθεῖς. Καὶ ἐν τοῖς δ' ἐξῆς προΐων ἔλεγεν Πάροικος ἐγὼ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ κατέρες μου. Ἰδοὺ παλαιστάς ἐθον τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐθέν ἐνώπιόν σου. Ἀνθ' οὗ δὲ Σύμμαχος, Ἰδοὺ ὡς σπιθαμὰς ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου, ἐξέδωκεν. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι παλαιστάς εἰρησθαί τὰς τῶν ἀνθρώπων ἡμέρας, διὰ τὸ πεπληρωθῆναι αὐτάς ἀγῶνος καὶ πάλης καὶ πειρατηρίων. Ἐξῆς τοῦτοις φησί Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐθέν ἐνώπιόν σου ἂνθ' οὗ δὲ Ἀκύλας ἠρμήνευσε Καὶ ἡ κατάδυσις μου ὡς οὐκ ἔστιν ἐναντίον σου ὁ δὲ Σύμμαχος Καὶ ἡ βιωσις μου ὡς οὐθέν ἀντικρῶ σου. Ὅ γὰρ πᾶς τῆς ζωῆς ἀνθρώπου χρόνος, παραβαλλόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ζωῇ, καὶ τοῖς αἰῶσι τοῖς ἀπείροις, ὥσπερ οὐθέν ἐστὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀλλαχῶ εἴρηται Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται ἂν δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσονται καὶ ὡσεὶ περιβολαὶ ἐλλείξεις αὐτοῦς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώποις σπουδὴ ματαιιότης ματαιοτήτων ἐστὶ, καὶ τὰ σύμματα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν, ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐστηλωμένος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐστὴς, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ὅ γὰρ νῦν ἐστὼς καὶ ὁ κατὰ τὸν παρόντα χρόνον τὴν θνητὴν ἐστὶ ζωὴν διεξανύων ματαιότης ἂν εἴη. Εἰ γοῦν μὴ αἰωνίου βασιλείας τε οὐρανῶν, εὐλόγως ἂν ἐνομισθῆ

Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονὴ μου, οὐχὶ Κύριος ; Ὅ ἐξ Σύμμαχος οὕτως τὰ προκειμένα ἐξέδωκε ῥητά Νῦν οὐν τί προσδοκῶ, Δέσποτα ; ἡ ἀναμονὴ μου εἰς σέ ἐστίν. Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀθεσιῶν μου ἐξέλεν με, ἐπονιδιστοῦ ἄφρονι μὴ τάξεως με. Ἄλλως ἐγενόμην, οὐκ ἀνολεῖς στόμα μου ἂν γὰρ ἐποίησας. Μετὰ τὰ προλελεγμένα πάντα, φησὶν, οὐδὲν μοι λείπεται, ὦ Κύριε, ἢ σέ προσδοκᾶν καὶ εἰς σέ τὰς

⁹⁶ Gen. iv, 7, sec. LXX. ⁹⁷ Psal. ci, 27, 28.

Ἰππίδας ἔχαι· παρά σου γάρ τῆς ψυχῆς ἡ ὑπόστασις ἔστι. Διδόμαι καὶ ἱκετεύω ἐλευθερωθῆναι με τῶν τῆδε κακῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν μου ρυθῆναι. Ἄπαξ γάρ περιπέπτωκα ἄφρονι, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου, ἐκωρώθην, καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Αὐτίκα γοῦν ἀφροσύνη παραδοθεὶς γέγονα ἱπποειδιστός· εἰκότως οὖν, ὡς ἂν γνωσιμαχῶν ἐφ' οἷς ἡμάρτον, ἐκωρώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας. Ὁ γὰρ σὺ φόβος κωφῶσαι με ἐποίησε, πληττων με ἐφ' οἷς ἡμάρτον, καὶ κατασιγῶν πρὸς τὸ μὴ φθέγγεσθαι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, δρειδος ἄφρονι ἐδωκάς με, ὁ μὲν Ἀκύλας, δρειδος ἀπορῶσται, φησὶ, μὴ θῆς με· ἡ δὲ Σύμμαχος, ἐπορευίστοσιν ἄφρονι μὴ θῶς με· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· δρειδος ἄφρονι μὴ θῶς με. Ὅπερ παράκλησιν ἐμφαίνει τοῦ ἡμαρτηκότος, ἱκετεύοντος μὴ παραδοθῆναι εἰς ὀνειδισμόν ἄφρονι. Εἰ δ' αὐτὸς ὁ Κύριος παραδίδωσιν ἄφρονι τὸν ἡμαρτηκότα, ὀνειδίζεσθαι πρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἂν εἴποις ἐπ' ὠφελείᾳ γίνεσθαι τοῦ ὀνειδισμένου, ὡς ἂν, κακούμενος, μείζονα ποιήσοιτο τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξομολόγησιν· ἔπερ ἡξίου μὴ παθεῖν ὁ Δαυὶδ, ὡς πάντα πράττων τὰ τῷ Θεῷ ἀρεστὰ ἐξ ἑαυτοῦ. Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μαστιγὰς σου· ἀπὸ γὰρ τῆς χειρὸς τῆς ἰσχύος σου ἐγὼ ἐξέλιπον· ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον, καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, πληρὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος· διάψαλμα.

A expectem et in te spem habeam : nam apud te est substantia animæ. Quare supplico ac rogo liberari me ab hisce malis, et ab iniquitatibus meis eripi. Semel enim insipientem offendi de quo superius dicebam : Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Confestim itaque insipientiæ traditus, probrosus effectus sum : jure ergo peccatum et infirmitate agnoscens meam, obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti. Timor enim tui me obmutescere fecit, meque ob peccata mea percussit, et tacere fecit, ut non ultra loquerer. Pro illo autem, opprobrium insipienti dedisti me ; Aquila, opprobrium desuienti ne ponas me ; Symmachus vero, exprobrabilem insipienti ne ponas me ; quinta editio, opprobrium insipienti ne dederis me. Quod ejus qui peccavit deprecationem exhibet, rogantis ne in opprobrium insipienti tradatur. Quod si quando Dominus peccantem insipienti tradat, ut opprobriis ab eo afficiatur : id ipsum in utilitatem ejus qui opprobriis oneratur vertit, ut vexatus majorem emittat de admissis peccatis confessionem. Quod ne pateretur David rogabat, utpote qui omnia pro viribus ageret quæ Deo placita putaret. Amove a me plagas tuas. A fortitudine enim manus tuæ ego defeci : in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem : et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus, verumtamen vane omnis homo. Diapsalma.

Ἐν μὲν τῷ πρὸς τούτου ψαλμῷ παρείχεν ἑαυτὸν ἱπποστρεπτικαῖς πληγαῖς, οἷά, τις εὐγνώμων μαθητῆς διδασκάλω· διδὼ ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰς μαστιγὰς ἐτοιμος. Ἐπει δὲ λοιπὸν αὐτάρκως τῶν μαστιγῶν ἐπεπειράτο ἐπιμόνας αὐτὸν αἰκίζομένων, ἱκετεύει τοῦ λοιποῦ παύσεσθαι, καὶ μέχρι τούτου τῆναι τὰς μαστιγὰς, ὁμολογεῖ τε ἐξῆς λέγων· Ἀπὸ τῆς ἰσχύος χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. Περὶ δὲ τῆς χειρὸς ταύτης καὶ ἀνωτέρω ἔλεγχο· Ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου. Εἶτα διδάσκει, ὅτι μὴ μάτην ἡ χεὶρ ἐπαίδευε, μηδὲ εἰς ἀργὴν ἐμασίγῃου, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἡμαρτηκότος· διὸ φησιν· Ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρωπον. Ὑπὲρ γὰρ τῆς παραχθείσης ἀνομίας καὶ διὰ τὸ παραχθῆν ἀμάρτημα ἐλέγχων τὸν παιδευόμενον καὶ τὰς μαστιγὰς ἐπήγεσ καὶ τὴν χειρὰ σου προλεχθεῖσαν· τούτοις δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδευομένου ἐξέτηξας, ταπεινούμενην καὶ λεπτυνομένην ἐπ' ὠφελείᾳ τῆ αὐτῆς. Καθ' ἣν γὰρ ἐτρέψα χρόνον, εἰς ἀμαρτίας ἐξώλισθε, κατὰ τὸ· Ἐφαγε καὶ ἐπιεν Ἰακώβ, καὶ ἀπελάττισεν ὁ ἡρασημέρος, ἐπαλύτῃ καὶ ἐπαχύνῃ, καὶ ἀπέστη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ τρέφοντος αὐτόν. Διδό, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, ἡ σὰρξ παραδίδεται εἰς ἔλεθρον· ἥς τιμωρομένης, ἐκτίθηται ψυχὴ ἐξισχυομένη δίκην ἀράχης· διὸ φησι· Καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· καὶ ἐπιδέγει· Πληρὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος, πάλιν τὸν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἰκὴ καὶ μάτην μοχθοῦντα καὶ κακοπαθοῦντα ταλανίζων.

In præcedenti psalmo sese plagis ad correptionem, ceu ingenuum discipulus magistro, tradidit ; quare dicebat, ego in flagella paratus sum. At quoniam deinceps flagella sat expertus erat, cum sese assidue laceraret, precatur demum eorum finem dari et hic sistere flagella, ac deinceps his verbis confitetur, a fortitudine manus tuæ ego defeci. De hac porro manu superius dictum, confirmasti super me manum tuam. Sub hæc docet, manum illam non frustra corrigere, neque in cassum castigare, sed pro peccantis utilitate. quare ait, in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem. Nam pro admessa iniquitate, et pro peccato edito eum qui corripiebatur arguens, flagella et memoratam manum inflixisti. Hisce porro animam illius qui corripiebatur tabescere fecisti, pro utilitate ipsius humiliatam et extenuatam. Nam quo tempore in deliciis agebat, tum in peccata lapsa est, secundum illud : Comedit et bibit Jacob, et recalcitravit dilectus et incrassatus est, et recessit a Deo qui nutrebat ipsum⁹⁹. Quamobrem, ut spiritus salvus sit in die Domini, caro tradita est in interitum¹⁰⁰ : qua supplicio affecta, anima tabescit et extenuatur sicut aranea : ideo ait, Et tabescere fecisti sicut araneam animam meam : quibus adjicit, Verumtamen vane omnis homo, miserum denuo prædicans eum, qui in hac vita in laboribus et ærumnis frustra versatur.

⁹⁹ Deut. xxxii, 15. ¹⁰⁰ I Cor. v, 5.

VERS. 13, 14. *Exaudi orationem meam, Domine, A et deprecationem meam : auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Hic se conflictetur advenam et peregrinum : novit autem aliam esse refrigerationis vitam, quam assequi peroptat, dicens : Remitte mihi ut refrigerer. Non itaque omnem hominem advenam esse temere dicit, nec frustra cum fletu et lacrymis deprecationem emittit, gnarus scilicet illius, Beati qui flet, quoniam ipsi ridebunt¹, et, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur². Ac recte facta sua post hæc ita describit, his sermonem concludens : Quoniam advena ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei. Rarus sane est is qui possit ad imitationem religiosorum patrum et prophetarum Dei, non ut incola, sed ut advena temporaneam ducere vitam : qua in re is qui loquitur gloriabatur, peregrinam et alienam humanam vitam æstimans. Remitte mihi ut refrigerer priusquam adeam, et amplius non ero. Pro quo Symmachus ait, Abscede a me ut rideam, antequam aTEAM et non existam. Nisi enim hic mutatis per gratiam tuam in risum lacrymis rideam, ac nisi in præsentī vita remittas mihi delictum et facinorum veniam præbeas, ut meipsum recipiam et refrigerem; post exitum a vita nullum erit pœnitentiæ tempus. Ac si veniam non consequar, in vita quæ apud te est amplius non ero; sed rejectus assimilabor descendētib; in lacum. Quare in hac vita sic deprecor, Ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendētib; in lacum.*

1. IN FINEM DAVIDI XXXIX.

VERS. 2 - 4. *Expectans expectari Dominum, et intendit mihi. — Quoniam tribulatio patientiam operatur : patientia autem probationem, probatio vero spem : spes autem non confundit³. Jure quidem justus non frustra expectat, sed spem intendens suam, nec desperans de ea quæ a Deo est salute, in patientia perseverat. Quamvis non statim atque precatus est exauditus fuerit, attamen sperando permanet, ac perseverat in obsecrationibus et orationibus. Quod si quandoque labatur, ut Davidi accidit, confitetur non ignorare se quousque malorum devenerit. Si vero postea resipiscens a lapsu se retrahat, gratias agat, notumque faciet omnibus ex quali miseræ gurgite se eduxerit medicus et servator animæ ipsius; quare dicit : Eduxit me de lacu miseræ et de luto fœcis. Id porro obtinebit, quia expectans expectavit Dominum. Lacum miseræ, profundum peccati, lutum fœcis, lutosi corporis voluptates, in quas delapsa anima demergitur et quasi in profundo obruitur, non injuria appellaveris. Qui igitur ex his emersit, et Salvatoris dextera eductus est, ac deinde ad puram et rectam rationem animæ suæ vestigia firmavit,*

Εισάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ τῆς δεήσεώς μου· ἐνώτισαι τῶν δακρῶν μου. Μὴ παρασιωπήσης, ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἐνταῦθα ὁμολογεῖ πάροικος εἶναι καὶ παρεπίδημος· οἷδὲ τε ἐτέραν ζωὴν ἀναψύξεως, ἧς τυχεῖν γλιχεται λέγων· Ἄρες μοι, ἵνα ἀναψύξω. Οὐκ οὖν μάτην πάντα ἀνθρώπων πάροικον ἔλεγε, μετὰ κλαυθμοῦ δὲ καὶ δακρῶν τὴν ἱκετηρίαν ἀναπέμπτει, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελῶσονται, καὶ, Μικαριοὶ οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρεκλήθισονται· καὶ τὰ κατορθώματα δὲ αὐτοῦ ὑπογράφει ἐπιλέγων· Ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Σπανλοῦ δὲ ἐστὶν ἀνδρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ μίμησιν τῶν θεοφιλῶν πατέρων καὶ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ μὴ εἰς ἔνοικος, ἀλλ' ὡς πάροικος τὴν πρόσκαιρον διαβιοῦν ζωὴν· ἐφ' ᾧ καὶ ὁ παρὼν ἐσεμνύετο παροικίαν ἡγοῦμενος καὶ ξενιτείαν τῶν ἀνθρώπων βίον· Ἄρες μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, καὶ οὐκέτι μὴ ὑπάρξω. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησὶ· Ἀπόσχου μου, ἵνα μευιδιάσω πρὶν ἀπελθεῖν με, καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ἐὰν γὰρ ἐντεῦθεν, φησὶ, μὴ, μεταβαλὼν τὰ δάκρυα εἰς γέλωτα διὰ τὴν σὴν χάριν, μευιδιάσω, καὶ ἐὰν μὴ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀνῆς μοι τὸ ἀμάρτημα καὶ συγχωρήσης τὰ πεπραγμένα, ἵνα ἀναλάβω ἑμαυτὸν καὶ ἀναψύξω ἀπαλλαγῆς τοῦ προσκαίρου βίου, οὐκ ἔστι καιρὸς μετανοίας. Μὴ τυχὼν δὲ ἀφέσεως οὐκέτι ὑπάρξω ἐν τῇ παρὰ σοὶ ζωῇ· ἀπόβλητος δὲ γενόμενος, ὁμολογήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Διὲ ἐντεῦθεν ἱκετεύω λέγων· Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμολογήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΔΑΥΙΔ ΑΘ'.

Ἐπιμένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. — Ἐπειδὴ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. Εἰκότως οὐκ ἀπλῶς ὁ δίκαιος ὑπομένει, ἀλλ' ἐπιτείνων τὴν ἐλπίδα καὶ μὴ ἀπογινώσκων τὴν παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, παραμένει τῇ ὑπομονῇ. Κἀν παραχρῆμα δεηθεὶς μὴ ὑπακουσθῆ, ὁμως ἐλπίζων ὑπομένει καὶ προσκαρτερεῖ ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς. Εἰ δὲ καὶ ἐν σφάλματι ποτε γένοιτο, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ, ὁμολογεῖ μὴ ἀγνοεῖν οἷα κακῶν ἐλήλυθεν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναλάβοι λαυτὸν τοῦ σφάλματος συνησθημένος, εὐχαριστήσῃ γυμνίζων ἀπ' οἴου βάθους ταιλαιπωρίας ἀνιμῆσατο αὐτὸν ὁ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γενόμενος λατρός καὶ σωτήρ διόπερ ἔρεῖ· Ἀνήγαγε με ἐκ λάκκου ταιλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. Τοῦτου δὲ τεύξεται, ἐπιδήπερ ὑπομένων ὑπέμεινε τὸν Κύριον. Λάκκον δὲ ταιλαιπωρίας τὸ βάθος τῆς ἀμαρτίας, καὶ πηλὸν ἰλύος τὰς τοῦ πηλώδους σώματος ἡδυσπαθείας, ἐν αἷς ὀλισθήσασα ψυχὴ βαπτίζεται καὶ ὡσπερ ἐν βυθῷ καταποντοῦται, οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν. Ὅ δὲ οὖν ἐκ τούτων ἀνακλύσας, καὶ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Σωτήρος ἀνιμῆθῃς, εἶτα λοιπὸν ἐν καθαρῷ τῷ λόγῳ τὰς τῆς ψυχῆς

¹ Luc. vi, 21. ² Matth. v, 5. ³ Rom. v, 3.

βάσεις στηρίξας, εὐλόγως ἔρει· *Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ ἀλάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος· καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Πέτραν δὲ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ στερεοῦ λόγου θεμέλιον ὀνομάζει, ἐφ' ἧν ὁ βεδικτικῶς φησὶ· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διαγωγὴ, ἢ λιμός;* καὶ τὰ ἐξῆς· *Οὐ μόνον δ' ἔστησε τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀλλὰ καὶ βαδίζειν καὶ τρέχειν ἐπ' αὐτῆς διὰ τῆς τῶν καλῶν εὐδοκίμησεως ποιεῖ· διὸ ἐπιλέγει· Καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Ἐἴτα ἀκολούθως, ὡς ἂν μεταβληθεὶς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, τὸ μὲν παλαιὸν ἄσμα, δι' οὗ ἀπεκλαύσατο τὰ ἐν τοῖς πρὸ τούτου ψαλμοῖς λελεγμένα, ἀποτιθεταί· ἀναλαμβάνει δὲ ἄσμα καινὸν τοῦ σώσαντος αὐτὸν, καὶ ἐμβάλλοντος τὸν στόμα αὐτοῦ καινὸν ἄσμα καὶ ὕμνον, ἀποδυσασμένου τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, ἐνδυσασμένου δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐἴτα μετὰ πάντα ταῦτα ὑπόδειγμα πολλοὶς γίνεται, ὡς ἂν καὶ ἕτεροι, τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ θεώμενοι, ἐλπίδας ἀγαθὰς ἀναλάβοιεν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσαντο μεταβολὴν· διὸ φησὶν· *Ὁψονται πολλοὶ καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐλπιοῦσιν ἐπὶ Κύριον.* Τί δὲ ὄψονται; Αὐτὸ τοῦτο, φησὶν, ὡς εἰς βάθος ἐλήλυθα κακῶν, καὶ εἰς τὸν ἀλάκκον καὶ τὸν πηλὸν τῆς λίθος· χάκεθεν Θεοῦ χάριτι ἀνελευσθεὶς, ἐπὶ τὴν πέτραν ἔστην καὶ κατηύθυνθῃ τὰ διαδήματά μου, καὶ ἄσματος κατηξιώθην καινοῦ. Ταῦτα γὰρ οἱ πολλοὶ θεασάμενοι φόβον Θεοῦ, περὶ οὗ λέλεκται, *Ἄρχῃ ζωῶν ὑπογράψουσι ἐλπίδα.*

Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μαριὰς ψευδαῖς. Ὁ διὰ πείρας ἐλθὼν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τοῖς πᾶσι κηρύττει τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, προφέρει τε καθολικὴν ἀπόφασιν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συμβάντων, διδάσκων, ὅτι πᾶσι δυνατὸν ἀνθρώποις τῶν ὁμοίων αὐτῷ τυχεῖν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, μόνος, τοιούτων ἀξιώθεις, εἴην ἂν μακάριος· ἔκκεται δὲ τοῖς πᾶσιν ἢ αὐτῇ ὁδῷ, καὶ οὐ τίσι μὲν, τίσι δὲ οὐ. Πᾶς οὖν ὁ τὴν ἐλπίδα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναθήσας οὐκ ἀποπεσεῖται τοῦ μακαρισμοῦ, οὐ καὶ αὐτὸς κατηξιώθην. Ματαιότης δὲ καὶ μανία ψευδεὶς πᾶσι· αἱ περὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ μάταια τυγχάνουσι σπουδαί· ἐπέπερ *Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης· καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Πλὴν τὰ πάντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· καὶ πάλιν· Πλὴν μάτην ταράσσονται.* Θεσαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίτιν συνάξει ταῦτα. Μανία δὲ ψευδεὶς αἱ εἰς κενὸν καὶ μάταιον σπουδαζόμεναι τοῖς πολλοῖς φροντίδες. Ὅσπερ οὖν μανία σώφρων ἢ τοῦ παρόντος βίου κατεξανάστασις, δι' ἣν καὶ ἐξεσῶτες ἐνομίζοντο τοῖς πολλοῖς οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται. Σεμνύνεται δ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκστάσει λέγων ὁ δίκαιος· *Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο πεπονθὸς λέγειν·* *Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν Θεῷ, εἴτε σωφρονούμεν ὑμῖν.*

merito dicat : *Et eduxit me de lacu miseræ et de luto facis. Et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos.* Petram autem ad comparationem firmi sermonis, fundamentum vocat, in quo quisquis processerit dicet : *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames* ⁴? etc. Non modo autem pedes statuit super petram; sed etiam id præstat, ut per bonorum dignitatem in ea incedere ac currere liceat; quare adjicit, *et direxit gressus meos.* Dehinc vero consequenter, utpote a pejoribus ad meliora translatus, cantico veteri, quo in præcedentibus psalmis lugebat, deposito, novum canticum assumit, ejus scilicet qui servavit eum, et canticum hymnumque novum in os ejus immisit; exiitque veterem hominem cum operibus ejus, et induit novum, sive renovatum per scientiam Dei. Sub hæc autem omnia, in exemplum multis ponitur, ita ut alii quoque, conspecta ejus mutatione, spem sumant bonam, et a pejoribus ad meliora sese traducant: quare ait, *videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino.* Quidnam videbunt? Idipsum, inquit, quo pacto in profundum malorum, in lacum miseræ et in lutum facis demersus cum fuerim, inde Dei gratia eductus, super petram steterim, et gressus mei directi fuerint, ac novo cantico donatus sim. His conspectis, inquit, multi timorem Dei, de quo dictum est, *Initium sapientiæ timor Domini*, ⁵ accipient, similemque sibi spem ascribent.

σοφίας φόβος Θεοῦ, ἀναλήφονται, καὶ τὴν ὁμοίαν

VERB. 5. Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas. Qui divinæ gratiæ experimentum habuit, sibi collata beneficia omnibus prædicat, atque ex iis quæ sibi contigerunt universalem profert sententiam, docens omnes homines paria secum obtinere posse. Neque enim ego solus, ait, talia nactus, beatus fuerim; sed omnibus ea ipsa via patet, nec quibusdam aperta est, aliis vero minime. Quisquis ergo spem in Deo reposuit, a beatitudine illa, qua ego dignatus sum, non labetur. Vanitas autem et insanix falsæ sunt, omnes temporaneorum et futiilium rerum curæ. Quandoquidem *vanitas vanitatum, omnia vanitas* ⁶; ac superius dictum est : *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens; et iterum : Verumtamen vane conturbantur.* *Thesaurizat et ignorat cui congregabit ea.* Vanitates falsæ, sunt irritæ ac inutiles a multis susceptæ sollicitudines. Igitur vanitas prudens est quasi renuntiatio præsentis vitæ, ob quam prophetæ Dei multis excessisse mente videbantur. De hoc autem excessu gloriatur justus dicens : *Ego autem dixi in excessu meo, omnis homo mendax* ⁷. Apostolusque idipsum passus dicebat : *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis* ⁸.

⁴ Rom. viii, 35. ⁵ Psal. cx, 10. ⁶ Eccle. i, 2.

⁷ Psal. cxv, 11. ⁸ II Cor. v, 15.

VERS. 6-9. *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, A mirabilia tua.* Qui variam illam Dei sapientiam sive in universis opificiis, sive in singulis, in sensilibus, et in iis quæ mente percipiuntur animadverterit, in stuporem veniens ob ingentem Dei universorum potestatem, sane dixerit : *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, mirabilia tua.* Sed etiam ponderatis universalis illius providentiæ rationibus, queis omnia administrat, cum deprehenderit incomprehensibiles eas esse, hæc adjiciet : *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi.* Qualis erat is qui dicebat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* In præsentem autem David pro opportunitate has protulit voces, cum e re gesta edidicisset, novo quodam modo, scilicet per obsequentiam divinis legibus exhibitam, ærvatam se fuisse. Atenim per Moysen olim sacrificia et holocausta pro peccatis offerri jussum fuerat; nunc vero novus traditur salutis modus sine sacrificiis et holocaustis. Docet porro sexcenta esse ad salutem remedia, quæ Dei gratia hominibus elargita est. Neque pro dignitate rei dici, neque mente concipi potest multitudo cogitationum Dei. Symmachus vero : *Permulta, inquit, fecisti tu, Domine Deus meus, prodigia tua, et cogitationes tuas pro nobis non possibile est exponere super te.* Deinde pro illo, *Annuntians et locutus sum, multiplicati sunt super arenam;* rursus Symmachus hac ratione interpretatus est, *Si annuntians annuntiem, plures sunt quam ut enarrari possint.* Nam, *ex parte, inquit, cognoscimus, et ex parte prophetamus* ¹⁰. Omnia sane mirabilia tua innumerabilia et incomprehensibilia sunt : attamen in iis quæ capere licuit id deprehendi, te scilicet in præsentem tempore a Moysse tradita sacrificia et oblationes noluisse, sed eorum loco aures meas et obsequentiam eloquiis tuis perfecisse; ac pro holocaustis, et sacrificiis pro peccato, memetipsum obtuli tibi. Quare ait : *Ecce venio a te vocatus, atque promptissime obsecutus.* Venio autem festinando ut faciam voluntatem tuam : hoc enim pro omni victima holocausti accepturum te persuasum habeo. Hoc porro, *in capite libri scriptum est de me, quid, amabo, aliud est, quam præferendam esse voluntatem tuam sacrificiis et holocaustis? et legem tuam exsequendam esse non secundum obviam lectionem, neque pari ratione atque complures legis Moysis observatores; sed in medio ventris mei; aut ut Symmachus, concupivi legem tuam in medio viscerum meorum.* Nam si qui animæ venter est, tropice sic vocatus, de quo in Evangelii dictum est : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam* ¹¹; in hoc recondito, inquit, ac secreto animæ promptuario legem tuam observare volui, atque præcepta de sacrificiis et holocaustis spirituali more ac secundum mentem persolvere. Hæc quippe tibi

Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου. Ὁ τὴν πολυποικίλον τοῦ Θεοῦ σοφία, κατανενοηκῶς ἐν τε τοῖς καθόλου κτίσμασι καὶ τοῖς κατὰ μέρος, τοῖς τε αἰσθητοῖς καὶ τοῖς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένοις, εἰς ἐκπληξιν ἐλθὼν τῆς ὑπερμεγέθους δυνάμεως τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, εἶποι ἂν· *Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου.* Ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους ἐξετάσας τῆς καθόλου προνοίας, καθ' οὓς τὰ σύμπαντα διοικεῖ, κάπειτα εὐρῶν αὐτοὺς ἀκαταλήπτους, προσθήσει λέγων· *Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τις ὁμοιωθήσεται σοι.* Οἶος ἦν ὁ λέγων· *Ὡ βάρους πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεῖνρητα τὰ κρῖματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις ὁ Δαυὶδ κατὰ καιρὸν ταῦτα προηνήγκατο τὰς φωνάς, ἔργῳ μαθὼν, ὡς καινῶ τινι τρόπῳ σέσωσται τῷ δι' ὑπακοῆς τῶν θείων λογίων. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ Μωϋσέως θυσίαι καὶ ὀλοκαυτοὶ ἀναφορὰι προσετέττοντο ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφέρεσθαι· νυνὶ δὲ καινὸς παραδίδοται τρόπος σωτηρίας, ὁ δίχα θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων. Διδάσκει δὲ καὶ ὡς ἔστι μυρία σωτηρίας φάρμακα, ἕπερ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τοῖς ἀνθρώποις ἐδωρήσατο. Οὐκ ἔστι τε κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, οὐδὲ διανοεῖσθαι περιλαβεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ διαλογισμῶν τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Πάμπολλα, φησὶν, ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ τεράστια σου, καὶ τοὺς διαλογισμοὺς σου τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐκθέσθαι ἐπὶ σοῦ.* Εἶτα ἀντὶ τοῦ· *Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἄμμον,* πάλιν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἐὰν ἀπαγγέλλω καταγγέλλω, πλείω ἔστι τοῦ διηγηθῆναι.* Ἐκ μέρους μὲν γὰρ, φησὶ, γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Τὰ γε μὴν πάντα ἀναριθμητὰ καὶ ἀκατάληπτα τυγχάνει τὰ θαυμάσια σου· πλὴν ἐν οἷς κατέλαβον καὶ τοῦθ' εὗρον, ὅτι κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰς παρὰ Μωϋσαεὶ θυσίας καὶ προσφορὰς οὐκ ἠθέλησας· ἀντὶ δ' ἐκείνων τὰ ὠτά μου καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν σῶν λογίων κατηρτίσω· καὶ ἀντὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ τῶν περὶ ἁμαρτίας θυσιῶν αὐτὸς ἔμαυτὸν προσήγαγόν σοι. Διὸ φησιν· *Ἰδοὺ ἦκα κληθεὶς ὑπὸ σοῦ, καὶ προθυμώματα ὑπακούσας.* Ἦκα δὲ σπεύσας τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου· τοῦτο γὰρ ἀντὶ πάσης ὀλοκαυτοῦ θυσίας πέπεισμαί σε ἀποδέξεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· τοῦτο δὲ ποῖον ἢ τὸ προτιμῆσαι τὸ θέλημά σου θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων; καὶ τὸ ποιῆσαι τὸν νόμον σου οὐ κατὰ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς τὰ παρὰ Μωϋσαεὶ παρηγγελμένα φυλάττοντας· ἐν μέσῳ δὲ τῆς κοιλίας μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Προθυμήθη τὸν νόμον σου ἐνδοθεὶς τῶν ἐγκάτων μου.* Εἰ γὰρ τις ἔστι κοιλία ψυχῆς, τροπικῶς οὕτως ὀνομαζομένη, περὶ ἧς ἐν Εὐαγγελίοις λέλεκται· *Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.* ἐν τούτῳ τῷ ἀπορρήτῳ καὶ ἀποκρύφῳ τῆς ψυχῆς ταμείῳ τὸν νόμον σου, φησὶν, ἐβουλήθη ποιῆσαι, καὶ περὶ θυσιῶν καὶ ὀλο-

¹⁰ Rom. xi, 33. ¹¹ I Cor. xiii, 9. ¹² Joan. vii, 38.

κατωμάτων ἐντολὰς πνευματικῶς καὶ κατὰ διάνοιαν Α περιχαραγεῖται. Ταῦτα γὰρ ἔργων σοὶ φίλα, καὶ πολλῶν
 χρεϊττονα τῶν σωματικῶς Ἰουδαίους παραδομένων.

Ἐδήγησε δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγά-
 ῳ, ἰδοὺ τὰ χεῖλιά μου οὐ μὴ κωλύσω· Κύριε,
 οὐ ἔργως. Τὴν δικαιοσύνην μου οὐκ ἔκρυψα ἐν
 τῇ καρδίᾳ μου· τὴν ἀληθειάν σου καὶ τὸ σωτή-
 ριον σου εἶπα. Ἀλήθειαν δὲ τὴν ἀντιδιαστελλομένην
 τῇ σκιά. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· Ὡς ὁ μακάριος Δαυὶδ
 ὑπισχνεῖται ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ τῇ κατὰ πᾶσαν τὴν
 αἰκουμένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος συλλεγεσθὴ τὴν τοῦ
 Θεοῦ δικαιοσύνην κηρύττειν, καὶ τὴν τῆς προφητείας
 ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀξιόχαστον σωτηρίαν, καὶ τὸν ἀμέ-
 τρητον ἔλεον καὶ αὐτῶν δὲ τῶν πιστῶν ὁ σύλλογος
 εἶποι ἂν ταῦτα ὑπισχνόμενος τὴν ὑπὲρ τῆς σωτη-
 ρίας ἀντίδοσιν δώσειν, τῷ συντρέχειν εἰς Ἐκκλησίαν Β
 καὶ τὰ χεῖλιά κινεῖν εἰς ὑμῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν
 δικαίαν κρίσιν ἀνακηρύττειν, καὶ τὴν ἀρῆστον διεξιέ-
 ναι κηδεμονίαν, καὶ τῶν προφητικῶν ὑποσχέσεων
 ὑποδεικνύειν τὸ ἀληθές. Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύ-
 νης τοὺς οἰκτιρμοὺς σου ἀπ' ἐμοῦ· τὸ ἔλεός σου
 καὶ ἡ ἀληθείᾶ σου διὰ παντός ἀνελάθοιτό μου.
 Καὶ τυχοῦσα τῆς σωτηρίας ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία,
 δεῖται πάλιν τῆς αὐτῆς προμηθείας διὰ τὰς παντοδα-
 πὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων ἐπαναστάσεις, ὧν
 ἐν τοῖς ἐξῆς τῆν μνήμην παποίηται. Ὅτι περισχόν
 με κατὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· κατέλαβόν με αἱ
 ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν.
 Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς
 μου, καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. Μηδεὶς δὲ
 ἀνάρμοστα ἠγεσθῶ ταῖς ἐιρημένα τοῖς ἡμιγνευμένοις. C
 Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες, τῆς ἄκρας ἀρετῆς ἐπειλημ-
 μένοι, καὶ τὸν νικηφόρον ἀναδησάμενοι στέφανον, ἐν
 τῇ καμίνῳ προσευχόμενοι ἔλεγον· Ἠμάρτομεν, ἠνο-
 μήσαμεν, ἠδικήσαμεν, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ τῶν
 ἐντολῶν σου, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ δικαιώματά
 σου. Οὕτως ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ, οὕτως ὁ θεοπέσιος
 Ἰερεμίας, οὕτως ὁ θεῖος Ἡσαίας, οὕτως ὁ σοφώτα-
 τος Παῦλος· Χριστὸς γάρ, φησὶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν
 κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ
 καὶ πάλιν· Οὐκ εἰμι ἄξιος καλεῖσθαι ἀπόστολος.
 Οὕτω τοῖσιν κἀνταῦθα ταῖς παρὰ τῶν δυσσεβῶν τρι-
 κυμίας βαλλομένη ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία οὐ μέγα
 φρονεῖ, ὡς ἀγωνιζομένη, ἀλλ' ἁμαρτίας καὶ πλημμε-
 λείας ἀνατίθησι τὰ γενόμενα, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Σω-
 τήρος ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι παρακαλεῖ. D
 οὐδ' ἐκ τελείων ἅπανα συνέστηκεν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκ-
 κλησία, ἀλλ' ἔχει καὶ τοὺς ῥαστώνῃ συζῶντας, καὶ
 τὸν ἀνειμένον βίον ἀσπαζομένους, καὶ ἡδοναῖς δου-
 λεύειν αἰρουμένους. Καὶ ἐπαίδῃ ἐν ἐστὶ σῶμα, ὡς ἐξ
 ἐνὸς προσώπου καὶ ταῦτα κάκεινα προσφέρεται.

Νοήσεις καὶ οὕτως· Ἐπεὶ οὐ δεῖ μακαρίζειν ἄν-
 θρωπον πρὸς τελευτῆς αὐτοῦ, εἰκότως ὁ μὲν ἀπόστο-
 λος, καίπερ ἀπόστολος ὢν καὶ κλητὸς καὶ ἐκλεκτὸς
 Χριστοῦ Ἰησοῦ, ὅμως οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· Ὑποπίθω
 μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως, ἀλλοίως κη-
 ρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ

perchara esse novi, ac multo præstantiora iis, quæ
 corporeo more Judæis tradita sunt

VERS. 10-16. *Annuntiavi justitiam in ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo* : Domine, tu scis. *Justitiam meam non abscondi in corde meo* : veritatem tuam et salutare tuum dixi. Veritatem scilicet umbræ oppositam. Hoc item modo intelligas, ut beatus David pollicetur se in Ecclesia magna, per totum orbem a divina gratia congregata, Dei justitiam et prophetiæ veritatem prædicaturum, nec non salutem admiratione dignam et immensam misericordiam; similiter fidelium cætus, ceu ad oblatæ salutis compensationem pollicitus dixerit, se vicissim id præstiturum, ut conveniat in ecclesiam, labia aperiat ad hymnos canendos et ad justum Dei iudicium prædicandum, ad ineffabilem enarrandam ejus providentiam, ad prophetarum promissionum veritatem declarandam. *Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me* : misericordia tua et veritas tua semper susceperunt me. Atque salutem nacta Dei Ecclesia, iterum eadem ope indiget, variis frequentibusque hominum dæmonumque insulibus impetita, quorum in sequentibus mentionem facit. *Quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus* : comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem. *Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei, et cor meum dereliquit me*. Nemo arbitretur dicta hujusmodi non consentire iis quæ explicata sunt. Etenim tres pueri, summa virtute præditi, atque triumphali corona ornati, in camino orantes dicebant : *Peccavimus, deliquimus, injuste egimus, et recessimus a præceptis tuis, et non custodivimus justificationes tuas* ¹². Sic admirabilis Daniel, sic magnus ille Jeremias, sic divinus Isaias, sic sapientissimus Paulus : *Christus enim, inquit, intravit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* ¹³; ac rursus : *Non sum dignus vocari apostolus* ¹⁴. Sic igitur hoc in loco Dei Ecclesia, impietum tempestatibus agitata, non magnifice sentit ut impugnata; sed ea quæ contingunt, peccatis ac sceleribus attribuit, et a Salvatore opem consequi rogat. Et alioqui Dei Ecclesia non ex perfectis tota constituitur, sed habet etiam qui in ignavia degant, et inertem vitam amplexi sint, et qui voluptatibus servire peroptent. Et quoniam unum est corpus, tanquam ex una persona et hæc et illa proferuntur.

Hoc quoque modo intelligas : Quia non oportet ante obitum hominem beatum prædicare ¹⁵, jure Apostolus, licet apostolus sit ac vocatus et electus Christi Jesu, attamen non veretur dicere : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne aliis prædicans ipse reprobus efficiar* ¹⁶. Idipsum quoque David

¹² Dan. iii, 29. ¹³ I Tim. i, 15. ¹⁴ I Cor. xv, 9. ¹⁵ Eccli. xi, 30. ¹⁶ I Cor. ix, 27.

ciam nullis in locis declarasset, Deum propitium nactus est. erutusque fuit de lacu miseræ et de luto facis : atque in tuto jam demum positus, utpote pedibus in petra firmatus, ac cantico novo seu vera de sacrificii doctrina donatus. id est prædicatione quæ in Ecclesia Dei magna facta est ; nam illud revera canticum novum erat, cuius rei causa superius dicebat : *Et immisit in os meum canticum novum* : hæc consecutus tamen, ob humanæ vitæ corruptionem supplicationis verba resumit, ac rogat obsecratque ut a Dei gratia et misericordia custodiat. His enim animo revolvebat in memoriamque revocabat quæ sibi prius acciderant mala. Memoria itaque veterum in malorum, cautiore nos efficit, ut ne rursus in ea incidamus ; sed etiam mutationis a pejoribus ad meliora recordatio, gratos reddit atque ad cavendum intentiores. Jure itaque præteritarum iniquitatum memoriam refricat, doceatque easdem iniquitates sibi olim oculis obtexisse, instar caliginis mentis visui offusæ.

προτέρων αὐτοῦ ἀνομιῶν μνήμην, διδάσκει τε, ὡς αἱ ἀνομίαι αὐτοῦ, δίκην ἀχλύος τῇ τῆς διανοίας βλεπτικῶ ἐπιχυθεῖσαι.

Reliqua vero consequenter ad prædicta feruntur : *Complaceat tibi, Domine, ut eruas me : Domine, ad adjuvandum me respice. Confundantur et revereantur simul qui quærent animam meam ut auferant eam. Convertantur retrorsum et revereantur qui volunt mihi mala. Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Nunc quoque sentit multos animæ suæ adversarios, ac ea de causa præsentem orationem emittit. Neque enim cessant invidere perfectis et in petra gradientibus. Quare ab iis liberari se rogat, ita ut illi quidem confundantur et pudore afficiantur qui quæruunt animam ipsius, ut auferant eam ; ipse vero ejus dextera circummuniatur. Pudore afficiuntur autem, ac turpiter agunt, sic enim edidit Symmachus, qui quærent animam justî, postquam omnibus adhibitis machinis re infecta manent : deindeque ut qui nihil perficere potuerint desperantes, pudore suffusi abscedunt. Quamobrem postquam illos pudore, turpitudine et reverentia affectos dixit, adjicit : *Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mala mihi.* Cum enim nihil potuerint, cum nulla rei bene gerendæ spes supersit, avertuntur ac retro discendant ; deinde perfecti ac procul positi, nequitix suæ pignora accipient : quare post hæc dicitur : *Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Pro quo Aquila : *Aa, aa,* ipsa Hebraica voce, sic habente, usus. Estque ipsa vox planctus eorum qui jam superati sunt, ac retro cesserunt confusionemque retulerunt. Secundum Septuaginta Interpretes et Symmachum sic dicitur : *Qui dicunt de me : Euge, Euge.* Et fortasse justî inimici qui multas adversus eum insidias struxerant, sperantes se superaturos, ad singulas dicebant : *Euge, Euge.* Sed cum hæc plerumque dixerint, per tuam, inquit, gratiam jam abscedant, suam ferentes turpitudinem.

(1) Ἀνεπόλει.

Δαυὶδ εἰ καὶ ἐν πολλοῖς ἐνδειξάμενος, ἔτυγεν ὑπερήκου τοῦ Θεοῦ, ἡλευθέρωτό τε ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἕλους· ἐν ἀσφαλεὶ τε ἤδη λοιπὸν ἐστήκει, ὡς ἂν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας ἐρηρυσμένος, καὶ ἄσματος καινοῦ ἡξιωμένος τοῦ περὶ θυσῶν ἀληθοῦς λόγου, τουτέστι τοῦ τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῆ μεγάλης εὐηγγελισμένου κηρύγματος· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καινὸν ἄσμα, οὗ χάριν ἀνωτέρω ἔλεγε· *Καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ἄσμα καινόν*· ὁμοίως δ' οὖν, τοσοῦτον τετυχηκώς, διὰ τὸ σαθρὸν τῆς ἐν ἀνθρώποις ζωῆς ἐπαναλαμβάνει τοὺς τῆς ἰκετηρίας λόγους, ἀντιβολεῖ τε καὶ δέεται φυλάττεσθαι ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἔλεου τοῦ Θεοῦ. Ἀνεπεμπάζετο γάρ διὰ τούτων καὶ ἀνεπόλα (1) τὰ πρότερον αὐτῷ συμβεβηκότα κακά. Ἡ γοῦν μνήμη τῶν παλαιῶν κακῶν, φυλακτικωτέρους ἡμᾶς ἀπεργάζεται πρὸς τὸ μὴ αὐθις τοῖς αὐτοῖς περιπέσειν· ἀλλὰ καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ βελτίω ἢ ἀνάμνησις εὐχαριστοῦς ἡμᾶς ἀπεργάζεται καὶ συντεταμένους μᾶλλον εἰς προσοχὴν. Εἰκότως τοίνυν ἐπαναλαμβάνει τὴν τῶν τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῦς καιρῶ τινι συνεχάλυφα

Τὰ δὲ λοιπὰ τοῖς προειρημένοις ἀκολούθως· *Εὐδοκῆσον, Κύριε, τοῦ ἐρύσασθαι με· Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι πρόσχες. Καταισχυνθησάν κλι ἐντραπείησαν ἅμα οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθησάν οἱ θέλορες μοι κακά. Κομισάσθωσαν παραρηῆμα αἰσχύνην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἐτι καὶ νῦν αἰσθετα πολλῶν περὶ αὐτὸν ἐχθρῶν ἐπικειμένων τῇ αὐτοῦ ψυχῇ, καὶ περὶ τούτων τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. Οὐ γὰρ παύονται διαφθοροῦμενοι καὶ τοῖς ἤδη τελείοις καὶ βεβηκόσιν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ βυθῆναι ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀξιοί, κάκείνους μὲν καταισχυνθῆναι καὶ ἐντραπῆναι τοὺς ἐκζητοῦντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· αὐτὸν δὲ περιφράττεσθαι ὑπὸ τῆς αὐτοῦ·δεξιᾶς. Ἐντρέπονται δὲ καὶ ἀσχημονοῦσιν (οὕτως γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος) οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, ἐπειδὴν, πᾶσαν κατ' αὐτοῦ μηχανὴν ἐπινοήσαντες, ἀπρακτοὶ γίνονται· εἶθ' ὡς μηδὲν δεδυνημένοι ἀπογόνους ἀπαλλάττονται, αἰσχύνην καταχεάμενοι. Διὸ μετὰ τὸ ἀσχημονῆσαι αὐτοὺς, καταισχυνθῆναι εἰς καὶ ἐντραπῆναι ἐπιλέγει· *Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐντραπείησαν οἱ θέλορες τὰ κακά μοι.* Μηδὲν γὰρ δεδυνημένοι, καὶ μὴ κατελείσαντες περιγρησέσθαι, ἀποστρέφονται καὶ ἀπαλλάττονται εἰς τὰ ὀπίσω· εἶτ' ἀπαλλαγέντες καὶ μακρὰν γενόμενοι, τάτιχαιρα τῆς αὐτῶν ἀπολήφονται κακίας· διὸ μετὰ ταῦτα λέλεται· *Κομισάσθωσαν παραρηῆμα αἰσχύνην αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλιας ἠρμήνευσεν· *Ἄα, ἄα,* αὐτῇ συγρησάμενος οὕτως ἐχοῦση τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Ἔστι δὲ αὕτη σχετλιαστικὴ τῶν ἤδη νενικημένων καὶ εἰς τὰ ὀπίσω κευρηκώτων, καὶ τὴν ἑαυτῶν αἰσχύνην ἀπειληφότων. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα καὶ τὸν Σύμμαχον φήσαντα· *Οἱ λέγοντες περὶ ἐμοῦ· Εὐγε, εὐγε, τάχα ποτὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ δικαίου πολλὰς*

ἐπιβουλὰς ἐπινοοῦντες κατ' αὐτοῦ, ἐφ' ἑκάστη προσδοκῶντες περιγενέσθαι, ἔλεγον. Εὗρε, εὗρε. Ἀλλὰ πολ-
λάκις τοῦτο, φησὶν, εἰρηκότες, διὰ τὴν σὴν χάριν ἀπαλλατέσθωσαν ἤδη ποτὲ, τὴν ἑαυτῶν κοιμιάμενοι ἀσχύνην.

Εἰς τὸ τέλος, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Μ'.

1. IN FINEM, PSALMUS XL.

Μακάριος ὁ συνίων ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· ἐν
ἡμέρᾳ πονηρᾶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. Κύριος
διαφυλάξει αὐτὸν καὶ ζώσῃ αὐτὸν, καὶ μαχα-
ρίσαι αὐτὸν ἐν τῇ γῆ, καὶ μὴ παραδῶ αὐτὸν εἰς
φυγὴν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Κύριος βοηθήσῃ αὐτῷ ἐπὶ
κλίνας ὁδύνης αὐτοῦ, ὄλην τὴν κοίτην αὐτοῦ
ἑστρεφῆς ἐν τῇ ἀρρώστια αὐτοῦ. Προΐων ἐξῆς ὁ
λόγος ἐπιφέρει· Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης
μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμε-
γάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερισμόν. Ταῦτα δὲ ἀναγγέγρα-
πται ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάν-
νην Εὐαγγελίῳ ὡς ἐξ οὐραίου προσώπου εἰρηκῶς ἐν
τῇ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁμιλίᾳ· δι' ὧν ἔφασκεν·
Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν· Οὐκ ἐστὶ δούλος μεζῶν
τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μεζῶν τοῦ
ἀεμφύρτος αὐτόν. Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστε
διὰ τὰς αἰεῖτε (1) αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῖν λέ-
γω· ἐγὼ οἶδα οὗς ἐξελεξάμην· ἀλλ' Ἰνα ἡ Γραφὴ
κληρωθῆ· Ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπίηρεν ἐπ'
ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ. Ἄλλη δὲ Γραφὴ τοῦτο φήσασα
οὐχ εὐρίσκειται, μόνη δὲ ἡ παρούσα, δι' ἧς εἰρηται·
Ὁ ἐσθίων ἄρτων μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτε-
ρισμόν. Ὡρα τοιγαροῦν εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τὰ
ἐμπερόμενα τῷ ψαλμῷ ὡς ἂν προφητικῶς εἰρημένα
ἐκλαβεῖν. Διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγγραπται, ἀνα-
πέμποντα ἡμᾶς ἦτοι ἐπὶ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος
καθ' ἣν ἐπληροῦτο τὰ ἀναγεγραμμένα, ἢ ἐπὶ τὰ τε-
λευταῖα τῶν διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλουμένων. Εἰ μὲν οὖν
ἐπὶ τοῦ Σωτήρος ἀναφέροιτο τὰ προκείμενα, εἴποις
ἂν μακαρίζεσθαι τὸν δυνάμενον συνιέναι δι' ἣν αἰτίαν
ἀνέληψε δι' ἡμᾶς πτωχελαν. Ἐτι γὰρ πλούσιος ὢν,
δι' ἡμᾶς ἐπώχευσε, Ἰνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτω-
χεῖα κληρονομήσωμεν· Ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχων
ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῇ δούλου λαβὼν, σαφῶς
ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Καὶ ἄλλος δ' ἂν τις συν-
ῆσει ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα, ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος
ἐν Εὐαγγελίῳ· Δεῦτε, οἱ ἐβλογημένοι τοῦ Πατρὸς
μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπειρασά
γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαεῖν· ἐδίηρησα, καὶ ἐπο-
τίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με·
τυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· ἠσθένουν, καὶ ἐπ-
σευέψασθε· ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ-
ος ἐπιλέγει· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν τούτων
τῶν ἐλαχίστων τῶν ἀδελφῶν μου, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Καὶ οὕτως οὖν μακάριος ἀληθῶς ὁ συνίων ἐπὶ τὸν
οὕτως ἀποδοθέντα πτωχῶν καὶ πένητα. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ
τὸν Δαυὶδ ἀναφέροιτο τὰ λελεγμένα, εἴποις ἂν ἀκο-
λουθῶς τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ταῦτα συνηφθαι. Ἐπεὶ
γὰρ πρὸς τοὺς τελευταίους τοῦ λθ' ἐλέγετο ἐκ προσ-
ώπου τοῦ Δαυὶδ· Ἐγὼ δὲ πένης εἰμι καὶ πτωχός·
ταῦτα δ' ἔλεγον ὁ τοσοῦτος βασιλεὺς, ὁ τὸν ἄφατον
πλοῦτον συναγαγὼς εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ μετὰ
ταῦτα ἐγγεγεμένου διὰ Σολομῶνος σοῦ, σμικρύνων

VERS. 2-4. *Beatus qui intelligit super egenum et
pauperem : in die mala liberabit eum Dominus. Do-
minus conservet eum et vivificet eum, et beatum faciat
eum in terra, et non tradat eum in animam inimicorum
ejus. Dominus opem ferat illi super lectum doloris
ejus, universum stratum ejus versasti in infirmitate
ejus. Sub hæc autem ita sermo procedit : Etenim homo
pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos,
magnificavit super me supplantationem. Hæc porro
dixisse scribitur Salvator et Dominus noster in
Evangelio secundum Joannem, quasi ex propria
persona sic discipulos allocutus : Amen, dico vobis :
Non est servus major domino suo, neque apostolus
major est eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati
eritis cum feceritis ea. Non de omnibus vobis dico :
ego scio quos elegerim ; sed ut adimpleatur Scriptura
: Qui manducat meum panem, levavit contra me
calcaneum suum¹⁶. Nulla porro alia Scriptura quæ
hoc dicat reperitur, præter hanc unam qua dictum
est, qui edebat panem meum, magnificavit super me
supplantationem. Par est igitur ad ejus personam,
quæ in hoc psalmo feruntur, ut propheticè dicta
accipere. Quamobrem in finem inscribitur, quod
hæc nos remittant ad consummationem sæculi, quo
tempore ea quæ scripta sunt implebuntur ; sive etiam
ad postrema psalmi dicta. Quod si hæc ad Salvatorem
referantur, jure dixeris beatum prædicari eum, qui
intelligere possit qua de causa propter nos egestatem
susceperit. Insuper, cum esset dives, propter nos
egenus factus est, ut nos ejus inopia divites
essemus¹⁷; et : Cum in forma Dei esset, semetipsum
exinanivit forma seræ accepta¹⁸, ut clare nos docuit
divinus Apostolus. Alio quoque modo quis
intelligere possit super egenum et pauperem, audiens
Christum in Evangeliiis dicentem : Venite, benedicti
Patris mei, possidete paratum vobis regnum a
constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi
manducare ; sitiivi, et dedistis mihi bibere ; hospes
eram, et collegistis me ; nudus, et cooperuistis me ;
infirmus, et visitastis me ; in carcere eram, et
venistis ad me¹⁹; quibus subjungit : Quantum
fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi
fecistis²⁰. Atque ita vere beatus est qui intelligit
super egenum et pauperem sic acceptum. Quod si ad
Evidem supra dicta referantur, dicat hæc apposite
præcedenti psalmo subnexa esse, siquidem sub
finem psalmi xxxix, ex persona David dicebatur,
ego autem mendicus sum et pauper. Hæc porro
tantus rex dicebat, qui inæstimabiles divitias ad
apparatum templi, sub hæc a Salomone structi,
collegerat ; qui sese parvum et humilem, moderatiquè
animi, ac affectu vere pauperem exhibebat. Ideo
subjunctus est præsens psalmus, beatus prædicans
eum qui super hujusmodi pauperem*

¹⁶ Joan. xiii, 16.

¹⁷ 1^a Cor. viii, 9.

¹⁸ Philipp. ii, 7.

¹⁹ Matth. xxv, 34, 35.

²⁰ ibid. 40.

(1) Ὅταν ποιείτε. Vulg. ἐὰν ποιήτε; et max pro

intelligit. Illud porro, *pauperem*, neque in Hebraico exemplari, neque apud reliquos interpretes fertur. Secundum quartum sensum dici possit, sermonem esse sententiosum et qui ad benignitatem et pauperum amorem cohortetur. Nam erga eos quoque qui vulgariori sensu pauperes dicuntur, misericordes esse decet, eisque erogare libenter, intelligentes scilicet Deum esse qui illos mendicare decrevit, et ad eam conditionem deduxit; atque una ipsos per pauperiem exercet, et eos qui rerum copia polent, bonos propositi sui fructus per largitionem egenis factam præbere desiderat. Tentatur itaque per pauperem dives, num scilicet durus et immisericors, an humanus et misericors. Quamobrem inter divina præcepta, multa de pauperibus et egenis feruntur. Secundum quintam autem explicationem, alium pauperum ordinem reperias, qui a Salvatore beatus prædicatur, secundum illud: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum* ²¹. Quibus verbis eos qui secundum Deum philosophantur, et propter divinam exercitationem pauperes agunt, qui erant ejus discipuli et apostoli, Salvator beatos prædicavit. *Beatus igitur qui intelligit super egenum*, super eum qui illo modo egenus et pauper est; nam bonæ illius ac felicissimæ intelligentiæ fructum accipiet, qui deinceps indicatur: *In die enim mala liberabit eum Dominus*; sive, secundum Symmachum, *in die afflictionis*. Nam si qua tentatio contingat, et in calamitatem ærumnamque incidat, quemadmodum ipse intellexit super egenum et pauperem, sic opportune res ejus intelliget Dominus, pari mensura illum metiens, qua ille mensus erat.

Dominus conservet eum et vivificet eum. Sed etiam custodiet eum et vivere faciet eum; aut, secundum Symmachum, *custodiet eum, et conservabit eum*. Tertium quoque ipsi conferet, *beatum faciet eum in terra*; aut, secundum Symmachum, *beatus prædicandus erit in terra*. Nam dum adhuc in hac terra versatur, beatitudinem a Deo consequetur, manentibus tamen eum cælestibus bonis, secundum hæc promissis. His subjungit: *Et non tradat eum in manus inimicorum ejus*. Pro quo Symmachus ait: *Et non tradet eum in animas inimicorum*.

Sciendum autem est, illud, *Ego dixi: Domine, miserere mei*, a quibusdam ex Davidis persona dictum æstimari: nam sive in medio insertum putant, sive ad hunc usque versum quæ dicta a Davide sunt circumscribunt.

VERS. 10-14. *Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem*. Secundum vero Symmachum, *Sed et homo qui mecum pacem habebat, cui confusus eram, qui una mecum panem meum edebat, contulit se me sequens*; aut secundum Aquilam, mag-

α εαυτὸν καὶ ταπεινῶν, καὶ τῆ ψυχῇ μετριοφρονῶν, καὶ ἀληθῶς τῆ διαθέσει πτωχεύων· τούτου χάριν ἐπισυνῆπται ὁ παρὼν ψαλμὸς, μακαρίζων τοῦ συνιέντος ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχόν. Τὸ δὲ, *πένητα*, οὔτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, οὔτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἐμφέρεται. Καὶ κατὰ τετάρτην διάνοιαν εἴποι τις ἂν γνωμονικὸν εἶναι τὸν λόγον καὶ παραινετικὸν φιλανθρωπίας καὶ φιλοπτωχίας. Προσῆκει γὰρ ἐπὶ τῶν κοινότερον λεγομένων πτωχῶν συμπαθητικοὺς εἶναι καὶ μεταδοτικούς, συνιέντας, ὡς ὁ κρῖνων αὐτοὺς πτωχεύειν θεὸς εἰς ταύτην αὐτοὺς ἤγαγε τὴν κατάστασιν· ὁμοῦ μὲν καὶ αὐτοὺς γυμνάζων διὰ τῆς πτωχείας, ὁμοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐν περισσίχθ βίου καρποὺς τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως παρέχειν διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς κοινωνίας βεβουλημένος. Πειράζεται γοῦν ὁ πλούσιος διὰ τοῦ πένητος, εἴτε τις ἀνηλεὴς καὶ ἀσυμπάθητος, καὶ ἀσπλαγχνὸς εἴη, εἴτε φιλόανθρωπος καὶ ἐλεημονικός. Διὸ πολὺς ὁ περὶ τῶν πενήτων καὶ πτωχῶν λόγος ἐν τοῖς θεοῖς παραγγέλμασι. Καὶ κατὰ πέμπτην δὲ διάνοιαν ἄλλο τάγμα πτωχῶν εὐροῖς ἂν, τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτήριος μακαριζόμενον κατὰ τὸ· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· ἐν οἷς τοὺς κατὰ θεὸν φιλοσοφούντας, καὶ τὴν ἐνθεὸν ἀσκησιν πτωχεύοντας ὁ Σωτὴρ ἐμακάριζεν· οἱ ἦσαν οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι. *Μακάριος οὖν ὁ συνιών ἐπὶ πτωχόν*, ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχὸν καὶ πένητα· τῆς ἀγαθῆς ταύτης καὶ τρισμακαρίας συνέσεως καρπὸν λήψεται τὸν ἐξῆς εἰρημένον· *Ἐν ἡμέρᾳ γὰρ πορηθῆ ῥύσεται αὐτὸς ὁ Κύριος*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἐν ἡμέρᾳ κακώσεως*. Εἰ γὰρ γένοιτό τις πειρασμός, ἢ περιπέσει ποτὲ συμφορᾷ καὶ περιστάσει, ὡσπερ αὐτὸς συνῆκεν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, οὕτω καὶ αὐτοῦ εὐκαίρως συνήσει ὁ Κύριος, μετρῶν αὐτῷ τὸ ἴσον μέτρον ὃ ἐμέτρησεν.

Κύριος φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει ποιήσει αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Φυλάξει αὐτόν, καὶ περισώσει αὐτόν*. Καὶ τρίτον δὲ αὐτῷ παρέξει, *μακαρίσει αὐτόν ἐν τῇ γῆ*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Μακαριστός ἐστὶ ἐν τῇ γῆ*. Ὡς ἐτι γὰρ ἐν τῇ γῆ ταύτῃ τυγχάνει, τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ μακαριότητος τεύχεται, μενόντων αὐτὸν τῶν μετὰ ταῦτα ἐπηγγελμένων οὐρανίων ἀγαθῶν. Τούτοις ἐπιλέγει· *Καὶ μὴ παραδῶ αὐτόν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ*· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησι· *Καὶ οὐκ ἐκδώσει αὐτόν εἰς ψυχὰς ἐχθρῶν*.

Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ· *Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με*, τινὲς ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρησθαί φασιν· ἢ παρεμβεβλημένον ἐν τῷ μέσῳ, ἢ ἕως ἐκεῖ περιγράφοντες τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ.

Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἄλλὰ καὶ ἄνθρωπος ὃς εἰρήνεύει μοι, φησὶν, ὃ ἐπεκόλθειν, συνεσθίων μοι ἄρτον ἐμόν, κατεμεγαλύνθη μου ἀκολούθῳ*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Κατεμεγα-*

²¹ Matth. v, 3.

λόνθη μου πτέρρα. Τῆς δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰρήνης ἦν ἄνθρωπος ὁ Ἰούδας, ἀκούσας καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν*. Ἀλλὰ καὶ· *Ἐφ' ὃν ἤλπισα, φησί· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπεποίησα, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐπεποίθειν*· ἐπειδήπερ καὶ αὐτῷ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις τῶν ἰσων μετεδίβου χαρισμάτων. Ἐπεποίθει δὲ ἐπ' αὐτῷ ὁ Σωτῆρ, καὶ ἀγαθὰς εἶχεν ἐλπίδας ἐπ' αὐτῷ, διὰ τὸ καὶ ἐπ' αὐτῷ αὐτεξούσιον. Οὐ γὰρ ἦν φύσεως ἀδύνατον σώζεσθαι ὁ Ἰούδας· ἀλλ' οἷός τε ἦν, θελήσας, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις μαθητευθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλῶς καὶ ἀγαθῶς μαθητῆς ἀποτελεῖσθαι· συνέστιος δὲ ὢν τῷ Διδασκάλῳ, οὐ τὸν κοινὸν ἄρτον αὐτῷ μόνον συνήσθιεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς θρεπτικῷ μεταλαμβάνειν ἡξιούτο· περὶ οὗ ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· *Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζῶν διδοὺς τοῖς ἀνθρώποις*. Οὕτως οὖν ὁ τοσοῦτων ἡξιωμένος τὴν πέτρην αὐτοῦ ὡσπερ λάξ ἐντέλινον κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπίτηρ· διὸ λέλεκται· *Ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περρισμόν*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *περρισμόν*, παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα εἰρημένον, ἢ Ἑβραϊκῆ ἀνάγνωσις *πέρραν* περιέχει. Οὕτως οὖν δουλεύσας τῷ Ἑβραϊκῷ ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν. Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὡς ἂν Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, τὸν Σωτῆρα, οὐ *περρισμόν*, ἀλλὰ καὶ *πέρραν* ὀνομαζέει ἐμνημόνευσεν.

Εἰς τὸ· *Ἐμοῦ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, *διὰ τὴν ἀπλότητα*· ἐπειδήπερ ὡς *πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη*, καὶ ὡς ἀμὸς ἐναντίον τοῦ κελρατος ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνολίγων τὸ στόμα· καὶ, *λοιδοροῦμενος οὐκ ἀντελοιδόρει*· *πάσῃων οὐκ ἠπέλει*· τὴν ἄκραν δὲ ἀνεξικακίαν ἐνδεικνύμενος ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι ἐσώπα, ψευδομαρτυρούμενός τε οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ἀλλὰ καὶ τὸν νῶτον αὐτοῦ δέδωκεν εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπον οὐκ ἀπέστρεψεν ἀπὸ αἰσχίνης ἐμπτισμάτων. Διὸ φησιν· *Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου, καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς αἰῶνα*. Τοῦτοις πᾶσιν ἐπιτέλει τὸ προφητικὸν πνεῦμα εὐχαριστήριον φωνὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγον· *Εὐλόγητός Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πεπιστωμένως, πεπιστωμένως*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἀμήν, ἀμήν*· ἔνθεν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διαλόγοις εἰς πίστωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων παραλαμβάνειν εἰώθε τὸ· *Ἀμήν λέγω ὑμῖν*· οὗ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπὼν, *πεπιστωμένως, πεπιστωμένως*.

Ἄλλὰ γὰρ διηρημένης τῆς ὅλης βίβλου τῶν ψαλμῶν εἰς πέντε μέρη, τὸ πρῶτον μέρος ἐνταῦθα περιγράφεται, ἀρχόμενον μὲν ἀπὸ τοῦ α' ψαλμοῦ, τελευτῶν δὲ εἰς τὸν μετὰ χεῖρας. Ὡρα δὲ οὖν μεταβῆναι ἐπὶ τὸ δεύτερον· ὅπερ ἄρχειται μὲν ἀπὸ τοῦ μ' ψαλμοῦ, συμπεραιούται δὲ εἰς τὸν σα'.

nificatus est contra me calcaneo. Erat porro Judas homo pacis Salvatoris, qui cum aliis discipulis hæc dicentem Salvatorem audierat: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*²¹. Sed, in quo speravi, ait; vel, secundum Aquilam, *confusus sum*; aut, ut Symmachus, *confusus eram*; quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebat autem ei Salvator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat quæ non posset salutem consequi; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Nam cum Magistro contubernalis esset, non communem modo cum eo panem comedebat, sed illius etiam qui animam nutrit particeps erat: de quo dicebat Salvator: *Ego sum panis qui de cælo descendit, et qui dat vitam hominibus*²². Hic itaque tot ornatus beneficiis, calcaneum suum quasi calcitrando contra Salvatorem extulit; quare dictum est: *Magnificavit super me supplantationem*. Pro voce autem illa, *supplantationem*, a LXX Viris usurpata, Hebraica lectio, *calcaneum*, præfert. Eo itaque modo Aquila Hebraicæ litteræ serviens edidit. Quare Joannes evangelista, utpote Hebræus ex Hebræis ortus, Salvatorem, non *supplantationem*, sed *calcaneum* dixisse memorat.

In illud vero: *Me propter innocentiam suscepisti*; sive, secundum Aquilam et Symmachum, *propter simplicitatem*, [hæc dicenda] quoniam, *sicut ovis ad jugulationem ductus est, et sicut agnus coram tendente sine voce, sic non aperuit os suum*²³, et: *Cum malediceretur, non remaledicebat; cum pateretur, non comminabatur*²⁴: sed summa instructus patientia, cum accusaretur, tacebat, cum falsis testimoniis impeteretur, nihil respondit; sed etiam dorsum suum flagellis obtulit, et malas suas alapis, faciem vero suam non avertit a probro sputorum. Quapropter ait, *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum*. In fine tandem eorum spiritus propheticus gratiarum actiones Deo emittit his verbis: *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, fiat, fiat*; aut, secundum Aquilam, *fideliter, fideliter*; sive, secundum Symmachum, *amen, amen*. Unde Servator in colloquiis, ad sermonis sui confirmationem id usurpare solebat: *Amen dico vobis*. Cujus sententiam apertius explicavit Aquila dicens, *fideliter, fideliter*.

Universo quidem psalmodum libro in quinque partes diviso, prima pars huc desinit, quæ incipit a primo psalmo, et in præsentem terminatur. Restat ut secundam aggrediamur, quæ a quadragésimo primo incipit, et in septuagesimum primum desinit.

²¹ Joan. xiv, 27. ²² Joan. vi, 51. ²³ Isa. LIII, 7. ²⁴ I Petr. II, 23.

1. IN FINEM, AD INTELLECTUM FILIIIS A ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΙΣ ΣΥΝΕΞΙΝ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΜΑ'.

Prima pars libri psalmodum quadraginta psalmodum, qui omnes Davidis sunt, complectitur; hæc vero quam inimus, triginta et unum: quorum octo quidem filiorum Core, unus Asaph, Salomonis unus, reliqui Davidis. Eos autem qui filiorum Core sunt, utpote ordine primos, ad eorum intelligentiam jam expendemus. Nos filii Core inscriptionibus suis instigant, ut ne oscitanter horum lectione utamur. Præsens vero psalmus propheticum chorum tristem animoque de populi ex circumcissione lapsu mœrentem inducit, rogatque per Salvatoris opem erui ipsum et liberari a malis. Quod in fine sermonis his verbis assignat: *Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus.*

Neque psalmum, neque canticum, neque quidpiam simile inscriptio præfert, idque jure ac merito: quia ea quæ subjunguntur tristioribus dictis plena sunt, ideo in finem simpliciter inscriptio est. Nam cum res nondum existerent, sed futuræ essent, prædictiones tantum complectitur. Siquidem filii Core tempore Moysis in deserto fuerunt. Deinde vero cum pater eorum Core in Moysem seditionem concitasset, atque in familia sua periisset, contigit ut filii ejus non una cum patre interirent: et quia paternæ impietatis participes non fuerant, sed pœnitentiam et maximam erga Deum pietatem exhibebant, tanta apud Deum approbatione digni fuerunt, ut etiam prophetiæ gratia ornarentur. Ex eorum porro successione tempore Davidis alius Core exortus est, priori cognominis; et huic filii nati alii. Sive igitur hi postremi, sive priores alii, captivitatem populi quæ longo postea tempore accidit, ac Judæorum populi in omnes gentes dispersionem, hoc in psalmo vaticinantur. In sequentibus igitur aiunt: *Et qui oderunt nos diripuerunt eos. Dedisti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio, et posuisti nos opprobrium vicinis nostris* ²⁶. Non enim hæc ut tempore Davidis gesta historia narrat: ideo inscriptio in finem habet. Atque quia ex divina intelligentia hæc in futuro tempore gesta putare convenit, necessario dictum est, *ad intellectum*. Pro illo autem, *filii Core*, Aquila pariter et Symmachus, *filiorum Core* interpretati sunt, docentes eorum esse prophetias, qui se Deum ipsum sitire, atque amore, desiderio et concupiscentia illius fontibus teneri fatebantur, de quo dictum est ²⁷: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*. Quapropter dicebant:

VERS. 2, 3. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Cornutum animal est cervus, sed etiam pu-*

Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς τῶν ψαλμῶν βίβλου μ ψαλμῶν, καὶ πάντα τοῦ Δαυὶδ, περιεῖχε· τὸ δὲ μετὰ χειρᾶς λα' ὧν ὀκτώ μὲν εἰσι τῶν υἱῶν Κορὲ, εἰς δὲ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος εἰς· οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Δαυὶδ. Πρώτους δὲ τούτων ὄντας, τοὺς τῶν υἱῶν Κορὲ, διασκευώμεθα, ἐπὶ τὸ συνιέναι τὰ λεγόμενα. Παρορμῶσιν ἡμᾶς οἱ υἱοὶ Κορὲ διὰ τῶν προγραφῶν πρὸς τὸ μὴ παρέργως χρήσασθαι τῇ τῶν λεγομένων ἐντεύξει. Εἰσάγει δὲ ὁ παρῶν ψαλμὸς τὸν προφητικὸν χορὸν περιλυτοῦν καὶ σκυθρωπῶν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἐκπτώσει· καὶ ἕξαιτε τε λύτρωσιν καὶ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τῆς σωτηρίου βοηθείας. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου ἐπισφραγίζεται ἐπιτῶν· *Ἐλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσεται αὐτῷ· σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου.*

Ὅτε ψαλμὸν, οὔτε ὦδὴν, οὔτε τι τῶν τοιούτων ἢ προσγραφή περιεῖχει· καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ περ σκυθρωποτέρων λόγων πεπληρωται τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα, διὰ ταῦτα ἀπλῶς εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται. Μὴ γὰρ ὕφεστώτων πραγμάτων, μελλόντων δὲ ποτε ἐσεσθαι, προρρήσεις περιεῖχει. Γεγόνασι μὲν γὰρ οἱ υἱοὶ Κορὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου κατὰ τοὺς χρόνους Μωυσέως. Εἶτα τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Κορὲ καταστασιασάντος Μωυσέως, καὶ ἀπολομένου τῇ αὐτοῦ φρατρῆς, τοὺς τούτου παῖδας συνέθη μὴ συναπολέσσαι τῷ πατρὶ διὰ τὸ μὴ κεκοινωκέναι αὐτοὺς τῇ τοῦ πατρὸς δυσσεβείᾳ, μετάνοιαν δὲ ἐνδείξαμένους καὶ πλείστην περὶ τὸν Θεὸν εὐλάβειαν, τοσαύτης ἀποδοχῆς ἡξιοκέναι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς καὶ προφητικῷ χάρισματος μετασχεῖν. Ἐκ δὲ τῆς τούτων διαδοχῆς κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ γίνεται ἕτερος Κορὲ, ἡμίονμος τῷ προτέρῳ, καὶ τούτου ἕτεροι παῖδες. Εἶτ' οὖν οὗτοι, εἴτε οἱ πρότεροι, τὴν μακρὰν ὕστερον γενομένην αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διασπορὰν θεσπίζουσι διὰ τὸν μετὰ χειρᾶς. Προϊόντες γοῦν φασί· *Καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον αὐτούς. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἄνευ τιμῆς· καὶ ἔθου ἡμᾶς θνητὸς τοῖς γένοιτο ἡμῶν.* Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ταῦτα ἡ ἱστορία γεγενῆσθαι περιεῖχει· διὰ τοῦτο προγέγραπται εἰς τὸ τέλος. Καὶ ἐπὶ θεϊκῆς δὲ συνέσεως τῷ μέλλοντι ταῦτα νοεῖν ἀναγκαίως εἴρηται, εἰς σύνεσιν. Ἄντι δὲ τοῦ, *τοῖς υἱοῖς Κορὲ*, συμφώνως ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, τῶν υἱῶν Κορὲ, ἡρμήνευσαν, διδάσκοντες αὐτῶν εἶναι τὰς προφητείας· οἱ διψῆσιν ὠμολόγουν αὐτὸν τὸν Θεόν, πῶθον τε καὶ ἡμερον, καὶ ἐπιθυμίαν ἔχειν τῆς παρ' αὐτῷ πηγῆς, περὶ ἧς εἴρηται· *Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς.* Διὸ ἔλεγον·

Ὅν τρόπον ἐπιποθεὶ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, οὕτως ἐπιποθεὶ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Κερασφόρον ζῶον ἢ ἔλαφος· ἀλλὰ

²⁶ Psal. XLIII, 11-14. ²⁷ Psal. XXXV, 10.

καὶ καθαρὸν κατὰ τὸν νόμον, ἤδη δὲ καὶ ὄφι- A
 οκτόνον, καὶ πάντων ἐρπετῶν ἀναιρετικόν, ἀλλὰ
 καὶ τῶν τὰς ἐρήμους μεταδιωκόντων. Τοιοῦτος
 δὲ ἦν ὁ προφητικὸς χορὸς, φιλήρημος καὶ ἀνα-
 κχωρηκῶς. Ἐν ἐρημίαις γοῦν καὶ ὄρεσι, καὶ σπη-
 λαίοις πεποιῆσθαι λέγονται τὰς διατριβάς· ἀλλὰ καὶ
 πάσης ἐτύγχανον ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ παντὸς
 τοῦ κατὰ διάνοιαν ἐρπετοῦ ἀναιρετικοῦ, ὡς ἂν ἔχον-
 τες καὶ αὐτοὶ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ
 ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Κερασφόροι δὲ
 ὑπῆρχον, ὡς λέγειν δύνασθαι· Ἐρ σοὶ τοὺς ἐχθροὺς
 ἡμῶν κερατιοῦμεν. Ἀλλὰ καὶ καθαροὶ τὴν ψυχὴν
 ἐτύγχανον, εἰ καὶ τινες ἄλλοι· διδ' ἐλάφῳ παρεβά-
 λοντο. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος ἐν Ἄσματι ἀσμάτων
 νεβρῶ ἐλάφῳ ἀφωμοίωτο, καὶ ἐν τῷ Ἰούθ δὲ εἰρηται·
 Ἐφύλαξας δὲ μῆρας ἐλάφῳ ὠδίνας τε· αὐτοὺς
 ἐξαποστελεῖς. Τοιαύτας δὲ λογικὰς ἐλάφους ὁ Κύ-
 ριος καταρτίζεσθαι λέγεται ἐν κη΄ ψαλμῷ, φάσκοντι·
 Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους.

Αὗται τοίνυν αἱ ἐλάφοι, τῆς πηγῆς διαλειπούσης
 αὐτὰς διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἀποστραφέντος
 τοῦ Θεοῦ, καθ' ἑαυτὰς ἀπεκλαιοντο, καὶ τοῖς ἐαυτῶν
 δάκρυσιν ἐχρῶντο τροφῇ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἀπ-
 ωλειαν τοῦ λαοῦ ἀποθρηνοῦσαι· ὠμολόγουν τε διψῆν
 οὐ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς σαρκί τὰς τοῦτω φιλίας ἡδο-
 νὰς, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ψυχὴ ποθεῖν καὶ ἰμελεῖσθαι κατὰ τὸν
 Σύμμαχον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πορείας. Διδ' ἔλεγον·
 Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ
 πάλιν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν
 ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Ζῆν γὰρ τὸν Κύριον κατὰ τὸ
 εἰρημένον, Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· καὶ μόνον C
 ζῶν ἔχειν παρ' ἑαυτῷ, κατὰ τὸ· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ
 ζωῆς, ἦδυσαν. Καὶ τοῦτο γε τὸ ζῶν ὕδωρ, ὑστερόν ποτε
 ἐπιστάσα (1) κατὰ τὰς τῶν προφητῶν εὐχὰς ἡ πηγὴ,
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρέχειν ἀνθρώποις ἐδίδασκεν, ὡδέ
 πη λέγων· Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω
 αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ζῶντος
 ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ πάλιν· Εἰ τις
 διψῇ ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων
 εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
 κοιλίας αὐτοῦ βρυσσοῦσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτου
 ἢ οὐκ τοῦ πύματος ὁ προφητικὸς χορὸς διψῶν ἔλεγεν·
 Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυ-
 ρὸν τὸν ζῶντα, καὶ, Πότε ἤξω, καὶ ὀφθήσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ὁρῶντες γὰρ ἑαυτοὺς μακρὰν D
 ὑπέρχοντας τῆς πρόσωπον πρὸς πρόσωπον θεᾶς τοῦ
 ἑαυτοῦ, ταῦτα ἔλεγον. Ἀλλὰ καὶ συναισθόμενοι, ὡς
 ἀπέστραπτο τὸν λαὸν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον, οὐκέτι
 αὐτοὺς ἐπισκοπεῖ ἡ πάντοτε πρόσωριαν αὐτῶν ποιου-
 μένη δύναμις, ἀπεθρήνον μὲν τὴν ἐπὶ γῆς διατριβὴν,
 εὐχὴν δ' ἐτίθεντο παραστῆναι ποτε τῷ προσώπῳ τοῦ
 Θεοῦ· διδ' ἔλεγον· Πότε ἤξω, καὶ ὀφθήσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Πολλῆς δὲ γέμοντες παρρησίας
 καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τοιαύταις ἐχρῶντο φωναῖς.
 Ὡς γὰρ ὄλοι διόλου τὰς ψυχὰς ὑγιεῖς καὶ παντὸς μώ-

²⁸ Psal. xliii. 6. ²⁹ Cant. ii, 9, 17. ³⁰ Job xxxix, 1. ³¹ Psal. xxviii, 9. ³² I Tim. vi, 16. ³³ Psal. lxxv, 10. ³⁴ Joan. iv, 13, 14. ³⁵ Joan. vii, 57, 58.

(1) Forte ἐπιστάσσα.

ac oratione et supplicatione sua abnuit dicens : *Averte faciem tuam a peccatis meis* ²⁶. *Αὐτὸν καὶ προσώπων τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἁμαρτάνων φέρει τὸ πρόσωπον, καὶ παραιτεῖται δι' εὐχῆς καὶ ἰκετηρίας λέγων· Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου.*

Cum terrena omnia aversaretur, ab humanisque omnibus voluptatibus abhorreret, solo pane pro necessitate, eoque lacrymis admisto utens, ita fatur :

Vers. 4-8. *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte.* Propheticus autem chorus, cum vultum Dei cerneret ab universo populo aversum, multorumque perniciem, suam esse calamitatem ratus, luctum pro omnibus suscipiebat: atque illi homines Dei in tantum afflictionis cumulum devenerunt, ut propriis lacrymis alerentur, ac die noctuque, vel ipsum panem sumere abnuentes, uni fluitui vacarent. Hæc porro tum maxime agebant, hæcque patiebantur, cum populum, ac præsertim inopios cum illo versantes, hæc dicentes audirent : *Ubi est Deus tuus?* Neque enim inimici et adversarii erant qui hæc quotidie dicerent, sed ut verisimile est, infideles e populo, qui prophetas quasi frustra Deum colentes et incassum laborantes coarguebant ac dicebant eis : *Ubi est Deus tuus?* Quæ cum ipsi a fratribus, consanguineis et familiaribus audirent, luctum augebant suum : quare aiunt : *Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Neque enim perturbationem meam extrinsecus protuli; sed intus in anima mea dolorem occultabam in meipso confusus. Simile quid passus Apostolus dicebat : *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus* ²⁷. Sic itaque nunc etiam *effudi in me animam meam*, inquit. Perfecti autem viri est talia effari posse.

Cum ii exprobrantes mihi dicerent : *Ubi est Deus tuus?* dolore pungebam animoque mæstus eram, perculsus impiorum verbis. Attamen in memetipso cogitationes continebam meas, ut ne effunderer exterius, neu mea in Deo reposita spe exciderem. Memoriam quippe paratum mihi finem repetebam, qua non ignorabam illud ²⁸ : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Quocirca cum probe nossem, quoniam post hanc tristitiam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in voce exultationis et confessionis soni epulantis; hæc *recordatus sum* : neque spe mea excidit, sed intra meipsum *effudi animam meam.* Et quia talem sibi spem ascripserat, jure ac merito ipse sibi medelam admovet his verbis : *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus* : nam ad fiduciam, presentiumque ærumnarum tolerantiam sese cohortatur. Cum porro Symmachus ait : *Quoniam egrediar ad tabernaculum, bajulabor usque ad domum Dei, cum voce benedictionis et confessionis multitudinis concurrentium ad celebra-*

πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀποστρεφόμενος, καὶ πᾶσαν τρυφήν τὴν ἐν ἀνθρώποις βδελυτόμενος, μόνῳ δὲ ἄρτῳ ἐπάναγχεσ χρόμενος, καὶ τούτῳ μετὰ δακρύων, ἐρεῖ.

Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἄρτος μοι ἡμέρας καὶ νυκτός. Ὁ δὲ τῶν προφητῶν χορὸς, ἐπεὶ ἑώρα τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἀποστραφέν πάντα τὸν λαόν, τὴν τῶν πολλῶν ἀπόλειαν ἑαυτοῦ εἶναι ζημίαν ἡγούμενος, τοὺς ὑπὲρ ἀπάντων ἀνεδέχετο θρήνους· εἰς τοσοῦτον δὲ ἐπέτεινον τὴν κακοπάθειαν οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, ὡς τοῖς δάκρυον ἑαυτῶν τρέφεσθαι καὶ διὰ πάσης ἡμέρας καὶ νυκτός παραιτεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὸν τὸν ἄρτον, μόνῳ δὲ τῷ κλαυθμῷ σχολάζειν. Μάλιστα δὲ ταῦτ' Ἐπραττον καὶ ταῦτ' Ἐπασχον, ἀκούοντες αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσεβῶν τῶν ἐν αὐτῷ λεγόντων· *Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου;* Οὐ γὰρ διηπου οἱ ἐχθροὶ καὶ πολέμοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ταῦτα αὐτοῖς ἔλεγον· ἀλλ' εἰκὸς τοὺς ἐν τῷ ἔθνει ἀπίστους ὡς μάτην θεοσεβοῦντας καὶ εἰκὴ μοχθοῦντας τοῖς προφήτας καταμέμφεσθαι καὶ λέγειν αὐτοῖς· *Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου;* Ἄ δὴ παρὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, καὶ γνωρίμων ἀκούοντες, τὰ τοῦ πένθους ἐπέτεινον· διό φασί· *Ταῦτα ἐμνήσθην, καὶ ἐξέχεσά ἐμ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου.* Οὐ γὰρ ἔξω τὴν ἑμαυτοῦ παραχρῆν ἐνέφαινον, ἀλλ' ἔνδον ἐν τῇ ἑμαυτοῦ ψυχῇ κρύπτων τὴν ἐμὴν ἀλγηδόνα καὶ παρ' ἑμαυτῷ συγχεόμενος. Τοιοῦτον δὲ τι πεπονθῶς ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· *Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν.* Οὕτως οὖν καὶ νῦν, *Ἐξέχεσά ἐμ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου,* φασί. Τελείου δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι τοῦτο λέγειν.

Λεγόντων μοι, φησὶ, τῶν οὐνειδιζόντων με· *Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός σου;* ἔδακνόμην μὲν τῇ λύπῃ καὶ ὑπερήλθον τὴν ψυχὴν πληττόμενος ὑπὸ τῶν λόγων τῶν ἀσεβῶν. Ὅμως δ' οὖν ἐν ἑμαυτῷ συνείχον τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμοὺς, πρὸς τὸ μὴ προχυθῆναι καὶ τῆς προκειμένης μοι τοῦ Θεοῦ ἐκπεσεῖν ἐλπίδος. Ἄνεφερον γὰρ τῇ μνήμῃ τὸ περιμένον με τέλος· ἐπεὶ μὴ ἠγγούουν, ὅτι *Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται.* Διδὸν δὲ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ὅτι μετὰ τὰ σκυθρωπὰ *διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκητῆς θαναμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐν φωτὶ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἐορτάζοντος, ταῦτα ἐμνήσθην·* καὶ οὐκ ἐξέπιπτον τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' εἰσωπερ ἑμαυτῷ *ἐξέχεσά τὴν ψυχὴν μου.* Καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα ὑπέγραψεν ἑαυτῷ ἐλπίδας, εἰκότως αὐτὸς ἑαυτὸν θεραπεύει καὶ λέγει· *Ἰνα τί περὶ λυποῦμαι εἰ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ Ἰνα τί συνταράσσεις με;* Ἐλπίζον ἐπὶ Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου· θαρσεῖ γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ παρόντα λυπηρὰ γενναίως φέρειν παρεκελεύετο. Λέγων δὲ ὁ Σύμμαχος, ὅτι *ἐξελεύσομαι εἰς τὴν σκητὴν, διαβάσ-*

²⁶ Psal. L, 11. ²⁷ II Cor. I, 9. ²⁸ Matth. V, 4.

χρήσασθαι ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, μετὰ φωνῆς εὐφροσύνης καὶ ἐξομολογήσεως πλήθους πανηγυριζόντων· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Αἰρέσεως καὶ εὐχαριστίας ὄχλου ἐορτάζοντος· παρίστη ὅποιον ἔσται τὸ τέλος τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάν τὸ ἐπιδὸν γενναίως ὑπομενόντων. Διαδέξεται γὰρ τούτους τὸ τρισμακάριον τέλος, ἢ θαυμαστὴ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἐνδοξάτω αὐτῆς οἶκος αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ ἄξιοι διαβασταζόμενοι, καὶ μετέωροι ὑπὸ ἀγγελικῶν δυνάμεων αἰρόμενοι εισαχθήσονται. Ἄ δὴ καὶ ὁ Ἀπόστολος εἰδὼς ἔλεγεν· Ἄρπαγῆσθε ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.

Σκηνὴν δὲ θαυμαστὴν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐτέρας οὐ θαυμαστῆς, ὅποια ἦν ἡ ἐπὶ Μωϋσέως ἐπὶ γῆς κατεσκευασμένη. Θαυμαστὴν δὲ ἀληθῶς σκηνὴν νοήσεις, ἣν οἱ μακάριοι τοῦ Θεοῦ ἐν ἐλπίσιν ἐτίθεντο. Αὕτη δὲ ἦν ἡ ἐπουράνιος, ἥς τύπους κατεσκεύαζε Μωϋσῆς ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Περὶ ἧς θαυμαστῆς σκηνῆς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγεν· Τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, οὐκ ἄνθρωπος· οἷς ἐπιλέγει ἐξῆς· Οἴτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λειτουργοῦσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχηρμάτισται Μωϋσῆς μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα, γὰρ φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰκόνας ἦσαν καὶ σύμβολα τῶν ἐπουρανίων· Χριστὸς δὲ, παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μελλόντος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐδὲ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αλωτῶν λύτρων ἐνδράμενος. Εἰ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐπὶ ἁμαρτωλῶν μετανοούντων, εἰκότως, θεοφιλοῦς ψυχῆς μετὰ τὸν αὐτάρχη καὶ τὸν παρόντα βίον διὰ γυμνασίαν καταξιωμένης τῆς εἰς τὰ ἅγια τὰ ἐπουράνια εἰσόδου, φωνὴ γίνεται εὐφροσύνης πλήθους πανηγυριζόντων καὶ εὐχαριστούντων ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ σωζομένου. Ἄ δὴ πεπεισμένοι εἶναι ἀληθῆ ὁ τοῖς μαθητευθεῖς, εἰκότως πρὸς ἑαυτὸν φάσκει· Ἰνα τί περιλυπὸς εἶ, ἢ ψυχὴ μου, καὶ ἴνα τί συνταράσσεις με; Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τί κατακάμπτη, ἢ ψυχὴ μου, καὶ τί θορυβῆ κατ' ἐμοῦ; Ἀτάμεινον τὸν Θεόν, ὅτι διηλεκτῶς ἐξομολογήσασθαι αὐτῷ τὰς σωτηρίας τοῦ προσώπου αὐτοῦ· ἢ, ταῖς σωτηρίαις τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Γενόμενος γὰρ ὄσον οὐδέπω ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀγγέλων ἁγίων διαβασταχθεὶς διὰ τὸ ὄρος καὶ τὸ ἔπαρμα αὐτῆς τὸ ἐπουράνιον, παραστήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τεύξομαι τῆς θέας τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ· τούτων ἄξιωθεὶς, κατὰ καιρὸν ἀναπέμφω τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν ὀφειλομένην εὐχαριστίαν αὐτῷ.

A tem; vel secundum Aquilam : *Laudis et gratiarum actionis turbæ festum celebrantis; declarat qui finis eorum futurus sit, qui in hac vita casus omnes strenue sustinuerint. Hos enim excipiet felicissimus finis, videlicet tabernaculum illud Dei admirandum, et quæ in intimis ejus partibus posita est domus Dei, in quam sancti homines deferentur, ac sublimes ab angelicis virtutibus elati intromittentur. Quorum gnarus Apostolus ita loquebatur : Rapiemur in nubibus obvium Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus* 39.

Tabernaculum autem Dei mirabile vocat, ad differentiam alterius quod sane mirabile non est : quale erat illud tempore Moysis in terra constructum. Mirabile autem revera tabernaculum intelligas, quod beati Dei in spem sibi constituerunt. Hoc autem cœleste illud erat, cujus figuram Moyses in deserto adornavit. De quo admirabili tabernaculo hæc tradidit divinus Apostolus : *Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera throni magnitudinis in cœlis, sanctorum minister et tabernaculi veri quod fixit Dominus, et non homo* 40; quibus deinde subjungit : *Qui exemplari et umbræ deserviunt cœlestium, sicut responsum est Moysi cum consummare vellet tabernaculum : Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte* 41. Sed hæc quidem imagines erant et symbola cœlestium. *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est non hujus creationis; neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introvit semel in sancta, æterna redemptione inventa* 42. Quod si gaudium est in cœlis angelis Dei, de uno peccatore pœnitentiam agente 43, merito sane cum religiosa anima, post peractum hujus vitæ cursum, ingressu in sancta illa cœlestia exercitationis suæ causa donatur, vox benedictionis datur a multitudine celebratam et gratiarum actionem agente pro parte ipsi salute. Quæ cum vera esse persuasum habeat qui talibus institutus disciplinis est, jure semetipsam ita alloquitur : *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Sive, secundum Symmachum : Quare defatigaris, anima mea, et quare turbas excitas contra me? Expecta Deum, quoniam assidue confitebor ei, salutes vultus ejus; aut, salutibus vultus ejus, ut habet Aquila. Nam cum jam pene ad tabernaculum Dei pervenerim, atque ob celsitudinem et sublimitatem ejus cœlestem a sanctis angelis bajulatus sim, vultui Dei sistar, et contemplatione salutaris ejus, his dignatus, perfruar, quo tempore confessionem debitamque gratiarum actionem emittam.*

39 I Thess. iv, 16. 40 Hebr. viii, 1, 2. 41 ibid. 5. 42 Hebr. ix, 11, 12. 43 Luc. xv, 7.

Hæc quidem jam memorata in spe mihi reposita sunt. Sed hactenus multis me conturbantibus, non sic tamen commotus sum ut exciderem, et manifesta res conturbantibus evaderet. At, quemadmodam superius, *effudi in me animam meam*; secundum vero Symmachum, *in me*, inquit, *anima mea liquefit, quando recordor tui, a terra Jordanis, et ab Hermoniim, monte minimo. Abyssus abysso occurrit a sonitu scaturiginum tuarum.* Isthæc porro hoc mihi videntur sensu accipienda: Post Moysis mortem cum Jesus populum in terram promissionis introduxisset, sacerdotes arcam humeris gestantes in Jordanem ingressi sunt, Jordanis autem, ut ait Scriptura ⁴⁴, *replebatur omnino in ripa sua, quasi in diebus messis frumenti. Et steterunt sursum aquæ descendentes concreione una. Quæ autem inferius suebat, descendit in mare salsum. Et omnes filii Israel transierunt per siccum in medio Jordanis, inferiore alveo in mare salsum defluente; superiore autem mirabiliter divinaque virtute cohibito atque retro fluente. Et vero fluxus illi Jordanis superiores ex parte fontium, cum exitum non haberent, attollebantur, et cumulo uno erigebantur aquæ affatim confluentes, quod exitus esset interclusus. Tunc utique abyssus abysso occurrebat, repressis et in fastigium evecitis aquis. Hujus itaque providentiæ gratiam tunc populo collatam memoria repetens, merito in præsentiarum animo liquefio, quod nulla hujusmodi Dei providentiæ nobis concedatur. Illi namque mirabiliter Jordanem transierunt, et montem ipsi vicinum Hermoniim nuncupatum, qui minimus existit. Mihi vero, qui hæc loquor, nihil hujusmodi concessum est, sed omnia excelsa tua et fluctus tui super me transierunt; aut secundum Symmachum, omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt. Jure ergo ad meipsum anima mea conturbata est; aut, in me anima mea liquefit, cum recordor tui de terra Jordanis, secundum Symmachum, et ab Hermoniim monte minimo. In his quippe locis olim abyssus abysso occurrebat a sonitu scaturiginum tuarum, et aqua cohibita est, ne iis qui Jordanem transibant molestiam afferret. Atqui tunc quidem hæc acciderunt per providentiam ipsos curantem; at nunc omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt, obruentes ac demergentes me, nemine cohibente. Cæterum hæc jure dicit chorus filiorum Core, prophetice postremam Judæorum abjectionem lugens, cujus calamitates in se recipiebat.*

VERS. 9, 10. *In die mandabit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus.* Eliamsi, inquit, omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierint; at bene novi et persuasum plane habeo, pullum tempus esse quo non miserearis: nam

Τὰ μὲν ἐν ἐλπίσιν ἀποκείμενά μοι ταῦτ' ἔστι τὰ λελεγμένα. Τέως δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλῶν με ταρατόντων, αὐτὸς οὐχ οὕτως ἐταραττόμην, ὡς ἐπεπεσεῖν καὶ φανερώς γενέσθαι τοῖς ταραττούσιν· ἀλλ' ὡσπερ ἄνωτέρω, ἐξέχεα ἐπ' ἐμέ τὴν ψυχὴν μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἐπ' ἐμέ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνησθῶμαι σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου καὶ ἀπὸ Ἑρμωνιέμ, ὄρους μικροτάτου. Ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπαντᾷ ἀπὸ ἤχου τῶν κρουγῶν σου. Δοκεῖ δέ μοι ἡ τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχειν τὸν νοῦν· Μετὰ τὴν Μωϋσέως τελευτὴν, Ἰησοῦ τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγόντος, ὡς οἱ λερεῖς ἐπέβησαν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν κιβωτὸν ἐπ' ὤμων φέροντες. Ὁ δὲ Ἰορδάνης, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ἐπληροῦτο καθόλου τὴν κρηπίδα αὐτοῦ, ὥσει ἡμεῖραι θερισμοῦ πυρῶν. Καὶ ἔστη τὰ ὕδατα καταβαλόντα ἄνωθεν πῆγμα ἕν. Τὸ δὲ καταβαῖνον κατέβη εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἀλῶν. Καὶ πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διεθήσαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ μὲν κάτω φερομένου βέυματος χωροῦντος εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἀλυκὴν· τοῦ δὲ ἄνωθεν κατιόντος παραδόξως Θεοῦ δυναμί· ἀναστελλομένου καὶ εἰς τοῦπίσω χωροῦντος. Καὶ δὴ τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν ἄνωθεν προεόμενα τοῦ Ἰορδάνου βέυματα, μὴ ἔχοντα διέξοδον, ἐκυρτοῦτο, καὶ σωρὸς εἰς ἐγένετο ἐπαιρομένου κατ' ἀλλήλων τῶν ὑδάτων, διὰ τὸ ἀποκεκλεισθαι αὐτοῖς τὴν διέξοδον. Τότε δὴ ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπήντα, ἀναστελλομένων τῶν ὑδάτων καὶ κορυφουμένων. Ἀνατολῶν οὖν τῇ μνήμῃ τῆς τότε γενομένης τῷ λαῷ ἐπισκοπῆς τὴν χάριν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ψυχὴν κατατίθωμαι, μηδεμίαν τοιαύτης καὶ ἐπ' ἡμῶν γιγνομένης Θεοῦ προνοίας. Οἱ μὲν γὰρ παραδόξως τὸν Ἰορδάνην διήλθον καὶ τὸ ὄρος τὸ πρὸς αὐτὸ, Ἑρμωνιέμ ὀνομαζόμενον, μικρότατον τυγχάνον· ἐπ' ἐμοῦ δὲ τοῦ ταῦτα λέγοντος τοιοῦτον μὲν οὐδὲν πέπρακται· Πάντες δὲ οἱ μετεωρισμοὶ σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμέ διήλθον· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Πᾶσαι αἱ καταγίδες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρήλθον. Εἰκότως οὖν πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη· ἢ, Ἐπ' ἐμέ ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνησθῶμαι σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, καὶ ἀπὸ Ἑρμωνιέμ, ὄρους μικροτάτου. Ἐν γὰρ τοῖς τοῖς χωρίοις πάλαι ποτὲ ἄβυσσος ἀβύσσω ἀπήντα ἀπὸ ἤχου τῶν κρουγῶν σου, ἀναστελλομένου τοῦ ὕδατος εἰς τὸ μὴ διοχλήσαι τοὺς τὸν Ἰορδάνην παριόντας. Ἄλλα τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν μηδεὲς ἀναστέλλοντος. Λέγει δὲ ταῦτα εἰκότως ὁ γοδὸς τῶν υἱῶν Κορέ, προφητικῶς ἀποκλαιόμενος τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους οὐ, πάθῃ εἰς ἄνωθεν ἀνελάμβανεν.

Ἡμέρας ἐντελεῖται Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ νυκτὸς τὴν ὄδην αὐτοῦ. Εἰ καὶ πᾶσαι, φησὶν, αἱ καταγίδες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρήλθον, ἀλλ' εὖ οἶδα καὶ πέπεισμαι ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἔστι καιρὸς ἐν ᾧ οὐκ ἔλεεις· Θεὸς γὰρ ἐλείψμαρ

⁴⁴ Josue III, 15, 16.

εἶ, καὶ καὶ οἰκτιρῶν καὶ μακρόθυμος. Διὸ ἑμαυ-
τὸν θεραπεύων ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, εἰδὼς, ὅτι καθ-
ημέραν τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐντέλλεται ὁ Θεός, τὰς
νύκτας τῇ ψῆθῇ αὐτοῦ σχολάζων διατελῶ. Μεθ' ἡμέ-
ραν μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀνθρώπων ὁρῶν πράξεις καὶ
τὰς κυκλούσας ἡμᾶς συμφορὰς, τοὺς τε μετεωρι-
σμούς σου καὶ τὰ κύματά σου, πρὸς ἑμαυτὸν ἀπο-
θύρομαι· τῶν δὲ δι' ἡμέρας με θορυβούντων σχολάσας
διὰ τῆς νυκτὸς, ἀναπεμπάζομαι τὰ ἔλεθ τοῦ Κυρίου·
ἀναμιμνησκόμενός τε ὅπως καθ' ἡμέραν τὸ ἔλεος
αὐτοῦ ἐντέλλεται, ἄσματα αὐτῷ καὶ ψόδᾳ ἀναπέμψω
σχολῆν ἄγων τὰς νύκτας. Διὸ δὴ καὶ λέλεκται·
Καὶ νυκτὸς ψῆθῇ αὐτοῦ παρ' ἐμοί· κατὰ δὲ τὸν
Ἀκύλαν· Καὶ ἐν νυκτὶ ἄσμα αὐτοῦ μετ' ἐμοῦ. Οὐ
μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ προσευχὴ τῷ Θεῷ τῆς
ζωῆς μου. Ἄδω μὲν γὰρ ὕμνον εὐχαριστήριον, δε-
δειγμένος ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν, ταῖς μελλούσαις
ἐλπίσιν χρῆσταις ἑμαυτὸν ἀνακτώμενος. Διὰ δὲ τὰ
τέως ἐν τῷ παρόντι συνέχοντά με λυπηρὰ προσευχὴν
ἀναπέμψω τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου· οἶδα γὰρ, ὅτι
αὐτὸν ἔχω τῆς ἑμαυτοῦ ζωῆς αἰτίον. Προσευχόμενος
δὲ αὐτῷ φημι· Ἀντιλήπτω μου· ἦ κατὰ τὸν Ἀκύ-
λαν καὶ Σύμμαχον, πέτρα μου· ἐφ' ἣν ἐστῶς οὐ
διατραπήσομαι· διὰ τί μου ἐπελάθου; Ἐγὼ μὲν
γὰρ σου οὐκ ἐπιλέησομαι· ἀλλ' οἶδά σου τὰ ἔλεθ καὶ
τοὺς οἰκτιρμούς· οἶδα δὲ καὶ τὰς ἀποκειμένας μοι
ἐλπίδας· διὸ καὶ τὴν ψῆθῇ σου παρ' ἑμαυτῷ ἀδια-
λείπτως φυλάττω· σὺ δὲ μου ἐπελάθου· διὰ τί; Τὴν
αἰτίαν μαθεῖν βούλομαι, δι' ἣν πάντες οἱ μετεωρισμοὶ
σου καὶ τὰ κύματά σου, οἱ πειρασμοὶ δηλαδὴ καὶ
τοσαῦτα περιστάσεις ἐπ' ἐμὲ διήλθον, σοῦ συγχωροῦντος. Μέγα γὰρ τι ὀφείλει τυγχάνειν τὸ αἰτίον τῆς
περὶ ἐμοῦ λήθης.

Ἀέγων δὲ ταῦτα ὁ χορὸς (1) προφητικὸς, ἰδιοποιεῖ-
ται, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ λαοῦ κατάστασιν· τὴν γὰρ ἐσχά-
την ἀποβολὴν καὶ τὴν ἀπόπτωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους
τὴν γενομένην μετὰ τὴν εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον
ἡμῶν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐμφαίνειν μοι διὰ τούτων δο-
κεῖ. Εἶπε δ' ἂν αὐτῷ ἐρωτήσαντι καὶ φάντι· Διὰ τί
μου ἐπελάθου; τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ λεχθέν· Ποσάνις
ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, διὰ τὸν ὄρον
ἐρρις ὑποσυνάγει τὰ ροσσία ὑπὸ τὰς πέτρους,
καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἐπεὶ τοίνυν διὰ τὴν αὐτῶν
κακίαν ἐπελήσθησαν, εἰκότως ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς,
ἐπεὶ φυσικοῖς λόγοις πάσχοντος ἐνὸς μέλους, συμ-
πάσχει πάντα τὰ μέλη, ὡς ὑπὲρ οἰκείου σώμα-
τος ἀλγῶν ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἴνα τί
σκυθρωπὸς περιπατῶ, θλιβόντος ἔχθρου; καὶ
ὡς σφαγῆν τῶν ὀστέων μου ὠρεῖδίζον οἱ ἐναντιοὶ
μου· ἦ, Ἐν τῷ καταλλᾶσθαι τὰ ὀστά μου ὠρεῖδι-
ζόν με οἱ θλιβόντές με. Τῶν γὰρ ὀστέων τῶν προ-
φητικῶν διὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τῶν ὀδύρων κα-
ταθλωμένων, τουτέστι τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, οἱ
ἐν τῷ λαῷ ἔχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδενὸς ἐπαμύνηντος,
ἐπανεβαῖνον ὠρεῖδίζοντες καὶ λέγοντες· Ποῦ ἐστὶν ὁ
Θεός σου;

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΜΒ.

Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς· διὸ οὐδὲ

⁴⁶ Exod. xxxiv, 6. ⁴⁷ Matth. xxiii, 57. ⁴⁸ I Cor. xii, 26.

(1) Desideratur ὁ, ut sit ὁ προφ., ut paulo infra. Edit.

A *Deus, misericors es, ac etiam miserator et longani-
mis*⁴⁶. Quare me bona spe fulciens, gnarus illius,
in die mandabit Deus misericordiam suam, nocte
canticis ejus assidue incumbo. Siquidem cum per
diem hominum opera, et calamitates nos circum-
venientes, excelsa tua et fluctus tuos cernam, in
memetipso lugeo; noctu vero dum induciæ sunt a
conturbantibus, misericordias Domini mecum re-
puto; ac recordatus quo pacto in die mandet mi-
sericordiam suam, per noctis otium cantica ipsi
laudesque profero. Quamobrem dictum est, *et nocte
canticum ejus apud me*; secundum Aquilam autem,
et nocte canticum ejus mecum. Neque id solum, sed
etiam oratio Deo vitæ meæ. Nam hymnum in gra-
tiarum actionem cano, sic institutus ut in omni-
bus gratias agam, quandoquidem me bona futuro-
rum spe reficio. Ac propter eas quibus jam inter-
cipior ærumnas, orationem Deo vitæ meæ persolvo:
novi enim ipsum esse vitæ meæ auctorem. Precando
autem sic eum compello, *suscceptor meus*; sive secun-
dum Aquilam et Symmachum, *petra mea*; in qua con-
sistens nunquam subvertar. *Quare oblitus es mei?*
At enim ego tui non oblitus sum, verum misericordias
et miserationes tuas novi, itemque spem mihi reposi-
tam non ignoro: quare canticum semper tuum in
memetipso custodio. Tu vero mei oblitus es: quare?
Causam ediscere pervelim cur omnia excelsa tua et
fluctus tui, videlicet tentationes et tantæ calami-
tates, te permittente, super me transierint. Magna
profecto, quod oblitus sis mei, causa fuerit oportet.

C Cum porro id ait propheticus chorus, populi
statum, uti dixi, quasi proprium sibi ascribit, huius-
que postremam abjectionem, ac ruinam totius
gentis, quæ post eorum erga Salvatorem et Domi-
num nostrum incredulitatem accidit, indicare mihi
videtur. Illi vero modo interroganti ac compellanti,
Quare oblitus es mei? fortasse illud evangelicum
dictum reponat: *Quoties volui congregare filios tuos,
quemadmodum gallina congregat pullos suos sub
alas, et noluitis*⁴⁷? Quandoquidem igitur malitiæ suæ
causa in oblivionem venerunt, jure chorus prophe-
ticus, quia ex naturali ratione *patiente uno mem-
bro, compatiuntur omnia membra*⁴⁸, quasi pro cor-
pore proprio lugens subjungit, secundum Symma-
chum: *Quare tristicus incedo, affligente inimico; et
quasi occisionem per ossa mea exprobrabant mihi
adversarii mei*; sive: *Dum confringuntur ossa mea
exprobrabant me qui tribulant me*. Nam propheticis
ossibus, id est animæ facultatibus, per fletus et
lacrymas contractis, qui in populo inimici Dei
erant, quasi opitulante nemine, insurgentibus expro-
brantes ac dicentes, *Ubi est Deus tuus?*

1. PSALMUS DAVIDIS XLII.

Psalmus hic apud Hebræos inscriptione caret;

quare neque apud reliquos interpretes titulum habet. Sed quia præcedentis pars videtur esse, quod utique cum ex similibus utrinque verbis, tum ex affini sententia commonstratur; dico sane etiam in præsentiarum chorum propheticum hæc enarrare circa populum, utpote abjectum traditumque gentibus hominibusque improbis, rogantem ac cum precibus postulantem ut ultio sumatur, et ipse e manibus inimicorum eruatur. Quemadmodum autem, afflicto populo, justi quoque viri una patienter ac dolore ob communem calamitatem afficiuntur; ita religiosorum hominum probitas multitudini quoque recte factorum communionem fructumque parit. Quamobrem illi ærumnas populi in se recipientes, preces pro multitudine fundebant, communemque supplicationem Deo emittebant. Jure itaque ceu uno ore has proferebant voces.

VERS. 2. *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso erue me. Quia tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti? Quare tristis incedo dum affligit me inimicus? Dixit quispiam hæc proferre unum alterumve qui in universo populo Judaico justus repperit est. Ipse igitur sive unus sive perrarus homo, qualis erat Jeremias aut quilibet ipsi similis, ita fleat et hujusmodi voces emittat, rogans a gente non sancta liberari, quibus indicari videntur qui ex circumcissione erant; et a viro iniquo et doloso, ut nunquam ipse aut iniquus aut dolosus evadat. Roget autem Deum his verbis: Tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti, me in medio talis populi relinquens? Hæc porro Helix prophætæ congruunt, qui Domino supplicans contra populum ita satur: Domine, prophetas tuos interfecerunt, altaria tua subverterunt: et ego relictus solus, quaeruntque ipsam animam tollere⁴⁸. Perspicue autem docet Jeremias defecisse omnem justum de populo, dicens: Circuite in vivis Jerusalem et in plateis ejus, et videte si est qui intelligat, et propitijs ero eis⁴⁹. Deinde quia multitudo improborum hominum justum ipsum premebat, se hac de causa tristem esse dicebat: Quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Et alioquin cum gentes et inimici calamitatem inferrent, atque populo Judaico superiores evasissent, vir ille Deo addictus animo dolebat, zelo plenus ob prosperas atheorum et impiorum hominum res. Quare supplicationem emittebat, ut Deus, qui de causa sua judicaverat, ac congruentem de se sententiam tulerat, mercedem recte factis suis debitam, universæ populi multitudini largiretur, et sui causa omnes eriperet de manu inimicorum; ut quemadmodum ipse delictorum populi particeps fuerat, ita populus bonorum operum ipsius consors esset. Sicut autem justi homines qui ad tribunalia litem habent, judices obsecrant ut justam causam suam audiant, atque ex æquo et bono sententiam sibi ferant; eodem modo*

A παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἐπιγραφὴν ἔχει. Ἄλλὰ καὶ ὅτι μέρος εἶκεν εἶναι τοῦ πρὸ αὐτοῦ, δεδήλωται ἐκ τε τῶν ὁμοίων ἐν ἀμφοτέροις λόγων καὶ ἐκ τῆς ἐμφεροῦς διανοίας. Φημι τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν χορὸν τὸν προφητικὸν τὰ προκειμένα διεξιέναι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς ἀπωσμένου καὶ παραδεδεμένου ἔθνεσι καὶ ἀνθρώποις πονηροῖς, δεομένου δὲ καὶ ἀντιβαλοῦντος ἐκδικίας τυχεῖν, καὶ ῥυσθῆναι τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων. Ὅσπερ δὲ διὰ τὴν τοῦ λαοῦ κάκωσιν συνέβαινε τοῖς δικαιοπραγοῦσι συμπάσχειν καὶ συναλγεῖν, καὶ συνδιαιτῆσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν δικαιοπραγία κοινωνίαν καὶ μετὰδοσιν ἀγαθῶν παρέχει. Διὸ δὴ, τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀναλαμβάνοντες, εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ πλήθους ἐπιποιῦντο, κοινήν τε ἱκετηρίαν τῷ Θεῷ ἀνέπεμπον. Εἰκότως οὖν ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ταῦτα ἔφρασαν τὰς φωνάς.

Κρίνον με, ὁ Θεός, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου· ἀπὸ ἀνθρώπου δολίου καὶ ἀδίκου ῥύσαι με. Ὅτι σὺ ὁ Θεός κραταίωμα μου, ἴνα τί ἀπόσω με; ἴνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψαι ἐχθρόν; Εἶποι δ' ἂν τις ταῦτα λέγειν ἕνα ἢ πῶς καὶ δευτέρον ἐν ὅλῳ τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, εὐρημένον δίκαιον. Αὐτὸς οὖν ὁ εἰς καὶ σπάνιος, ὅσον Ἰερεμίας ἢ τις ἕτερος ὁμοιος αὐτῷ, ἀποκλαιέσθω, καὶ ταύτας ἀναπεμπέτω τὰς φωνάς, ἱκετεύων ῥυσθῆναι ἐξ ἀνοσίῳ ἔθνους· δηλοῦτω δὲ αὐτοὺς τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπου ἀδίκου καὶ δολίου, ὡς ἂν μήποτε καὶ αὐτὸς γένοιτο ἀδίκος καὶ δόλιος. Παρακαλεῖται δὲ τὸν Θεὸν λέγων· Σὺ εἶ ὁ Θεός κραταίωμα μου· ἴνα τί με ἀπόσω, καταλιπὼν με ἐν μέσῳ τοιοῦτου λαοῦ; Ἡρμῶς δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλίζ, ὃς ἔλεγεν κατεντυγχάνων τοῦ λαοῦ· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ γὰρ ὑπελείφθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν λαβεῖν αὐτήν. Σαφῶς δὲ διδάσκει Ἰερεμίας ἐκλειοπεῖναι πάντα δίκαιον ἐκ τοῦ λαοῦ, λέγων· Περιδράμετε ἐν ταῖς ἀμφοδοῖς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε εἰ ἔστι συνίων, καὶ ἴλεως ἔσομαι αὐτοῖς. Εἶτ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν κακῶν ἀνδρῶν θλίψιν παρέτεχε τῷ δίκαιῳ, σκυθρωπάζειν ἐπὶ τούτῳ ἔλεγεν· ἴνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψαι ἐχθρόν; Καὶ ἄλλως δὲ, τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων θλιβόντων καὶ ἐπικρατεστέρων γενομένων τοῦ ἔθνους, ὁ τῷ Θεῷ ἀνακείμενος ἐδάκνετο τὴν ψυχὴν, ζήλου πληρούμενος ἐπὶ τῇ τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίᾳ. Διὸ καὶ ἱκετηρίαν ἀνέπεμπεν, ὡς ἂν, κρίνας ὁ Θεός καὶ δικάσας αὐτῷ, καὶ τὴν πρέπουσαν περὶ αὐτοῦ δίκην ἐξενεγκάμενος, τὴν αὐτοῦ προσοφειλομένην ἀμοιβὴν τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῷ παντὶ πλήθει χάρισιτο, καὶ δι' αὐτοῦ ῥύσαίτο τοὺς πάντας ἐκ χειρὸς τῶν πολεμίων· ἴν', ὡσπερ κοινωνὸς αὐτὸς γέγονε τῆς τοῦ λαοῦ κακοπραγίας, οὕτω καὶ ὁ λαὸς μετὰσχοι τῆς αὐτοῦ δικαιοπραγίας. Ὅσπερ δὲ οἱ δίκαιοι ἔχοντες ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τοὺς δικαστὰς ἱκετεύουσιν ἐπακούσαι

⁴⁸ III Reg. xix, 14. ⁴⁹ Jerem. v, 1.

τῶν δικαίων αὐτῶν, δικάσαι τε καὶ κρίνειν αὐτούς ὡς ὁ θεός· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεοφιλῆς διὰ τῶν προκειμένων τῷ Θεῷ φησὶ· *Κρίνον μοι, ὁ θεός, οὐχί, κρίνον με·* κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *κρίνον μοι*. Σὺ γὰρ αὐτὸς γενοῦ μοι κριτῆς, καὶ τὴν κρίσιν μου ταύτην κρίνον, καὶ ὑπερδίκησον τῆς δίκης μου, ἵνα, τυχὼν ἐκδικίας, συμβάλωμαι τῇ σωτηρίᾳ τοῦ παντός πλήθους τὰ ἐμαυτοῦ κατορθώματα.

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἠγαγόν με εἰς ἔρος ἁγίων σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου. Νοήσεις μου οὕτως· Τοῦ παρὰ σοὶ φωτός καὶ τῆς παρὰ σοὶ ἀληθείας τυχὼν ὠδηγηθῆσομαι, ὑπὸ μὲν τοῦ φωτός φωτιζόμενος, ὑπὸ δὲ τῆς σῆς ἀληθείας χειραγωγούμενος ἐπὶ τὸ ἔρος τὸ ἅγιόν σου τὸ ἐπουράνιον καὶ ἐπὶ τὰ αὐτόθι σκηνώματά σου, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τοῦτου ἔλεγον· *"Οτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηρῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἱερῶν ἄγγελλων"*· ὡς ἂν δέ σοι τῷ Θεῷ ἱερωμένος, ἐπὶ τὰ ἐνδοτάτω καὶ μέχρι τοῦ θυσιαστηρίου ἤξω, καὶ πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἐλεύσομαι τὸν εὐφραίνοντα τὴν κέκτητά μου τὴν πνευματικὴν. *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν κιθάρᾳ, ὁ θεός*. Κιθάραν δὲ τὸ σῶμά φησι, δι' οὗ ἀνακρούεσθαι πέφυκεν ὁ νοῦς, καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὡσπερ διὰ χορδῶν τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν μελωδίαν ἀναπέμπειν εἴωθε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ὁ χορδὸς ὁ προφητικὸς παρακαλεῖ τὸ φῶς ἀποσταλῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, ὡς μηδέπω τότε φαῖνον ἐπὶ τῆς γῆς, μηδὲ τῆς ἀληθείας ὑπαρχούσης πως σὺν ἀνθρώποις, ὅτε ταύτας ἤφειε τὰς φωνάς. Φῶς δὲ ἀποστελλόμενον ἕτερον ἂν εἴη τοῦ ἀποστέλλοντος, περὶ οὗ εἴρηται· *Ἦν τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*. Διδάσκει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ αὐτοπροσώπως λέγων· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή*. *Ἴνα τί περιλυποῖς ἐλ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἴνα τί συνταραχῆσαι;* *Ἐλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, οὗ ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ θεός μου*. Σύμμαχος δέ· *Τί καταρρέεις, ψυχὴ μου, καὶ τί θορυβεῖς ἐκ' ἐμέ;* *Ἀνάμεινον τὸν Θεόν·* εἰσαεὶ γὰρ *ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, τῇ σωτηρίᾳ τοῦ προσώπου μου καὶ τῷ Θεῷ μου*. Ἀνάμεινον, φησὶν, ἵνα καὶ αὐτὴ δυνήσῃ ποτε εἰπεῖν· *Ἰδομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχες μοι*. Ἀλλὰ καὶ ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν· ἡ γὰρ ἔλπις οὐ καταισχύρει. Τί γὰρ ἂν χρὴ ταραττεσθαι; τί δὲ περιλυπον γίνεσθαι, τοσούτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν; *Ἔτι γὰρ μικρὸν ἔσσο ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονίει*, καὶ τὸ φῶς ἀποσταλήσεται, καὶ ἡ ἀλήθεια παραγενήσεται, καὶ τὰ προφητευθέντα τέλους τεύξεται· καὶ τέλος παντὸς λόγου τὸ σωτήριον ἐστὶ τοῦ προσώπου, αὐτὸς ὁ θεός μου. Ἐπειδὴν γὰρ καταξιωθῶ, παραστὰς τῷ Θεῷ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἐποπτεύσαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος διὰ πασῶν τῶν Γραφῶν· τότε δὴ αὐτῷ ἐξομολογήσομαι ὡς ἂν Θεῷ

A vir religiosus his verbis Deum alloquitur, *judica mihi Deus, non vero, judica me*: nam, secundum Symmachum, *judica mihi, dicitur*. Tu ipse mihi judex esto, et hanc causam meam judicato, ut ultionem nactus, recte facta mea totius multitudinis saluti conferam.

VERS. 3-6. *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua*. Hoc item modo intelligas, luce ac veritate tua donatus, recte ducar, luce quidem illustratus, veritate autem tua quasi manu ductus in montem sanctum tuum caelestem, et in tabernacula tua ibidem posita, de quibus in præcedenti psalmo dicebam: *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei*. In voce exsultationis et confessionis soni festum agentis⁵⁰; quasi tibi Deo sacra celebrans, ad intima et usque ad altare ibo, et ad te Deum veniam qui lætificas juventutem meam spiritualem. *Confitebor tibi in cithara Deus*. Citharam corpus dicit, quò pulsari mens solet, atque sensibus quasi chordis congruentem Deo concentum emittere. His aperte rogat chorus propheticus emitti lucem Dei et veritatem ejus, eo quod nullatenus tunc luceret in terra, et veritas nusquam, quo tempore hæc proferebat, cum hominibus existeret. Lux autem missa, alia sane fuerit ab ea quæ mittit, de qua dicitur. *Erat lux quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*⁵¹. Et Salvator ipse ex persona sua docet his verbis: *Ego sum lux et veritas et vita*⁵². *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo quoniam confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus*. Symmachus vero, *Quare effluis, anima mea, et quare conturbas me? Expecta Deum, semper enim confitebor ei, saluti vultus mei et Deo meo*. *Expecta*, inquit, ut et ipsa aliquando dicere valeas: *Expectans exspectavi Dominum, et intendit mihi*⁵³. Sed spera in Deo, nam *spes non confundit*⁵⁴. Quid conturbatione opus? quæ tristitiæ causa, cum tot expectetur bona? Nam *adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est veniet, et non tardabit*⁵⁵, et lux mittetur, veritas adveniet, et quæ prænuntiata sunt finem habebunt. Finis porro omnis sermonis est salutare vultus, ipse Deus meus. Cum enim dignus habitus ero qui coram Deo facie ad faciem consistam, ac videam salutare illud, de quo multa in omnibus Scripturis circumferuntur, tunc ipsi confitebor ut Deo meo et salutari meo. Pulchre autem veritati lumen adjunxit: nam quod lux sensum movens oculis corporeis est, id ipsum veritas est animæ oculis, naturam rerum inspectantibus, neque ultra deceptis, sed per rerum perceptionem illustratis, et veritatis notitiam percipientibus. Ipsum itaque verbum lucis spiritualis vim, qua vobis

⁵⁰ Psal. xli, 5. ⁵¹ Joan. i, 9. ⁵² Joan. xiv, 6. ⁵³ Psal. xxxix, 1. ⁵⁴ Rom. v, 5.

⁵⁵ Hebr. x, 37.

ritas declaratur, interpretatus est. Jure itaque Salvator hæc discipulis suis tradens ita docuit, *Ego sum lux, et veritas et vita* ⁸⁶. Unicuique porro cæterarum editionum hunc consequenter aptabis finem, sive eorum qui in Babylone ita loquebantur, sive gentium quæ nondum credebant.

Ἡρμήνευσε τοίνυν αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ νοητοῦ Εἰκότως οὖν ὁ Σωτὴρ ταῦτα παραδιδούς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκε λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ ἐκάστη δὲ τῶν λοιπῶν Βαβυλωνίων ταῦτα λέγουσιν, εἴτε τοῖς ἐξ ἔθνῶν μήπω

4. IN FINEM, FILIUS CORE AD INTELLECTUM XLIII.

Propositi sermones neque psalmum in titulo præferunt, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile, quia sententia verborum nihil eorum respicit, sed supplicationes sunt prioribus similes, ac ejusdem argumenti; nimirum de ruina Judaici populi, ex prophetarum persona a filiis Core prolata. In præsentī porro apertius sententiam declarant, qua in superioribus sese flētibus dederant. Ærumnas itaque populo immixtas narant. Quare nos ad intellectum excitant, atque in titulo nos ad finem remittunt, quia hæc in fine eventura, licet ut jam impleta filii Core propheticè vaticinarentur. In superioribus itaque lacrymabantur, doloremque suum Deo renuntiabant; in præsentī vero ipsas calamitates enarrant.

οὖν τῶν ἔμπροσθεν ἀπεκλάσαντο, καὶ τὰς ἑαυτῶν καὶ αὐτὰ τὰ πάθη ἐξέρχονται.

VERS. 2-9. *Deus, auribus nostris audivimus, etc.* Pro illo, *Qui mandas salutes Jacob*, Symmachus, *Tu es rex meus, Deus, manda de salute Jacob. In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Qui in populo probe se gerunt, et qui apud ipsum prophetæ, hæc dixerint, consistentes non propria virtute, non arcu, non gladio salutem sibi parari, sed virtute cornu sui. Cornua porro Danielis Scriptura regna vocat: sanctorum vero cornu dicitur ipse Dominus; quare ait: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*; alibi quoque dicitur: *Protector meus et cornu salutis meæ* ⁸⁷. Igitur ipse cornu est: ac quæras velim quo pacto alio in loco dictum sit, *Confessio ejus super cælum et terram, et exaltabit cornu populi sui* ⁸⁸, quasi alius sit qui memoratum cornu erigit. Animalverte, quæso, num Dei Verbum, ipse Dominus, cornu populi perspicue sit, ac qui erigit illud, Pater qui genuit eum. Quia enim *humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, ideo Deus exaltavit illum* ⁸⁹, secundum Apostolum. In hoc itaque cornu et in rege suo fidentes, confitentur se non arcu, non gladio, non propria virtute, sed regis sui potentia, de inimicis victoriam reportaturos. Deinde quia ipsum Dominum pro rege et cornu obtinuerunt, jure se non inimicis subditos fore, sed superaturos dicunt.

⁸⁶ Joan. viii, 12; xiv, 6. ⁸⁷ Psal. xvii, 3. ⁸⁸ Psal. cxlviii, 14. ⁸⁹ Philipp. ii, 8.

(1) In Græcis exemplaribus additur ψαλμός, quæ vox nec in Hebraico nec in Vulgata legitur, neque in Eusebii exemplari, ut ipse memorat, ferebatur.

Α μου καὶ Σωτῆρί μου· καλῶς δὲ συνῆψε τὸ φῶς τῆ ἀληθεία· ὅπερ γὰρ φῶς αἰσθητῶν ὀφθαλμοῖς σώματος, τοῦτο ἀλήθεια τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐνατινίζουσι τῆ φύσει τῶν πραγμάτων, καὶ μηκέτι ἀπατωμένοις, δι' αὐτῆς δὲ τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως φωτιζομένοις, καὶ γνώσιν τῆς ἀληθείας ἀναλαμβάνουσι τὴν ἐνέργειαν, ἀληθείας οὖσαν παραστατικῆν. μαθηταῖς ἐδίδασκε λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἐκδόσεων ἀρμόσεις ἀκολουθῶς τὸ τέλος, εἴτε τοῖς ἐν πεπιστευκόσιν.

EIS TO TEAΘΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΕΙΣ ΣΥΝΕΣΙΝ (1) ΜΓ.

Ἄλλ' οὐδὲ οἱ προκείμενοι λόγοι ψαλμὸν κατὰ τὴν προγραφὴν περιέχουσιν, οὐδὲ ὕμνον, οὐδὲ ὕμνον, οὐδέ τι τῶν τοιούτων· ἐπεὶ μηδὲ τὰ τῆς διανοίας τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων τοιαύτης ἔχεται θεωρίας· ἰκετηρῆαι δὲ εἰσιν ὁμοίαι τὰς ἔμπροσθεν, καὶ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· λέγω δὲ περὶ τῆς ἀποπτώσεως τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν προσπεφωνημένοι διὰ τῶν υἱῶν Κορέ. Διασαφῶσαι δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος λευκότερον ἐκφαίνοντες τὴν διάνοιαν, δι' ἣν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεκλάσαντο. Διεξέρχονται γοῦν τὰ συμβεβηκότα πάθη τῶ λαῷ. Ὅθεν διεγειροῦσιν ἡμᾶς εἰς σύνεσιν, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπουσι διὰ τῆς προγραφῆς, διὰ τὸ μέλλειν ἐπὶ τέλει ταῦτα συμβαίνειν, εἰ καὶ ὡς ἤδη συμβεβηκότα αὐτὰ οἱ υἱοὶ Κορέ προφητικῶς ἐθέσπιζον. Διὰ μὲν ἐξηγγείλιαν τῷ Θεῷ λύπας· ἐν δὲ τοῖς προκείμενοις

Ὁ Θεός, τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἠκούσαμεν. Ἄντι τοῦ Ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς μου· ὁ Θεός, ἐντελλόμενος περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ. Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Οἱ μὲν ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες, οἱ τε ἐν αὐτῷ προφηταῖ, ταῦτα ἂν εἶποιεν ὁμολογούντες μὴ οἰκεία δυνάμει, μηδὲ τόξῳ καὶ βρομφαῖαι ἑαυτοῖς τὰ σωτηρίας περιποιεῖσθαι, τῆ δὲ τοῦ κέρως αὐτῶν δυνάμει. Κέρατα δὲ ἡ τοῦ Δανιὴλ Γραφῆ τὰς βασιλείας ὀνομάζει· τῶν δὲ ἄγιων κέρασιν λέλεκται αὐτὸς ὁ Κύριος· δι' ἧς· Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Καὶ ἐν ἐτέροις λέλεκται· Ὑπερασπιστὴς μου καὶ κέρασιν σωτηρίας μου εἶ. Τοίνυν αὐτὸς ἐστὶ τὸ κέρασιν· ζητεῖ ὅπως λέλεκται ἀλλαχοῦ· Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, καὶ ὑψώσει κέρασιν λαοῦ αὐτοῦ· ὡς ἐτέρου ὄντος τοῦ ὑψούντος τὸ προδεδηλωμένον κέρασιν. Ὅρα οὖν εἰ μὴ σαφῶς ὁ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὁ Κύριος, εἴη ἂν τὸ κέρασιν τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ ὑψῶν αὐτὸν ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐταπεινώσων ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, διὰ τοῦτο ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τοῦτο οὖν τῷ κέρατι ἑαυτῶν καὶ τῷ βασιλεῖ θαρρόντες, ὁμολογοῦσι μὴ τόξῳ, μηδὲ βρομφαῖαι, μηδὲ οἰκείαι ἀρετῆ τῶν ἐχθρῶν περιγενήσεσθαι, ἀλλὰ τῆ τοῦ βασιλέως αὐτῶν δυνάμει. Εἴτε· ἐπειδὴ βασιλέα καὶ κέρασιν

ἐκτίσαντε αὐτὸν τὸν Κύριον, εἰκότως τοῖς ἐχθροῖς ἅμα ὑποχείριον γενήσεσθαι φασί· κρείττους δὲ τῶν πολεμίων ὑπάρξαι. Τοῦτο γοῦν δηλοῦσι λέγοντες· Ἔσωσάς ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισοῦντάς ἡμᾶς κατήσχυνας. Καὶ ἐπειδήπερ οἱ μὲν ἐχθροὶ αἰσχύνην κατεχέαντο, αὐτοὶ δὲ οὐκ οἰκεία δυνάμει, τῇ δὲ τοῦ κέρως αὐτῶν ἐσώθησαν· εἰκότως ἐπισυνάπτουσι λέγοντες· Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινεθῆσόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐν τῷ Θεῷ καυχησόμεθα· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Τὸν Θεὸν ὑμνοῦμεν ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ τῷ ὄνοματι σου ἐξομολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα. Τὴν δὲ ἐξομολόγησιν ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαμβάνειν εἰώθασιν αἱ Γραφαί· ὥστε εἰκότως καὶ καυχᾶσθαι καὶ ὑμνεῖν, καὶ ἐπαινεῖν καὶ ἐπαινεῖσθαι, εὐχαριστεῖν τε καὶ ἐξομολογεῖσθαι οἱ σεωσμένοι· τῇ τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἀρετῇ φασίν. Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν αἰσίων, ἰδιοποιούμενοι τὰ τῷ πλήθει συμβεβηκότα, διεξέρχονται.

Nunc δὲ ἀπόσω καὶ κατήσχυνας ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. Ἐπεὶ τὸ πλῆθος τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους, ἐν παντοίαις ἀσεβείαις καὶ παρανομίαις ἐξητασμένον, οὐκ ἦν ἀλλότριον τοῦ σώματος τοῦ προφητικοῦ, εἰκότως τὰ τῷ πλήθει συμβάντα ἰδιοποιούμενοι οἱ τὰ πρῶτα εἰρηκότες, μέσου διαψάλματος παρεμβληθέντος, εἰς παράτασιν τῆς μεταβολῆς τῶν λεχθησομένων προφέρονται. Οἱ μὲν οὖν πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἡμετέροις ἰκούομεν ὡς ἐν ὅποιᾳ κατειργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Nunc δὲ ὀφθαλμοῖς οὐ τοιαῦτα ὀρώμεν· τὰ δὲ τούτοις ἐναντία. Ἀπόσω γὰρ ἡμᾶς, σὺ ὁ Θεός, ὁ πάλαι τοὺς πατέρας ἡμῶν διαώσας, διὰ τὰς ἡμετέρας ἀμαρτίας τοὺς πάλαι ἐπὶ σοὶ μέγα φρονούντας, καὶ ἐν σοὶ καυχωμένους κατήσχυνας, ἐρήμους καταλιπὼν καὶ ἀδοθητούς ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολῇ. Οὐδὲ γὰρ συνεξήλαθες ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπέτρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐταξας ἡμᾶς ἐσχάτους παντός ἐναντίου, καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διαπράξουσιν ἐαυτοῖς. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς βοσκήματα βρώσεως, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἐλλικμησας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου οὐχ ὑπάρξεως, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν· προσηλακισμὸν μετὰ χλευασμοῦ τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἐποίησας ἡμᾶς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν ταῖς φυλαῖς. Δι' ὅλης ἡμέρας ἡ ἀσχημότης μου ἀντικρῖς μου, καὶ ὁ κατασχυσμὸς τοῦ προσώπου μου καλύπτει με ἀπὸ φωτὸς ὀνειδίζοντος καὶ βλασφημοῦντος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ τιμωροῦντος ἐαυτῷ. Τοσαῦτα κατὰ τὸν Σύμμαχον ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ διεξῆλθεν, εἰς ἐαυτὸν ἀναλαμβάνων τὰ τοῦ λαοῦ πάθη. Ἐσκαρῆνισται τοῖνυν ἐν τοῖς προκειμένοις δι' ἣν ἐμπροσθεν ἀπεκλάυσατο.

Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπὶ λαοῦ ὀβλιθῆσάν σου. Ὡπερ ἀσεβήσαντός ποτε τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἔπειτα παραδοθέντος τῷ ὀλοθρευτῇ, λαβῶν Ἀαρὼν τὸ θυμιατήριον προσήνεγκεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὸ θυμίαμα· καὶ ἰλάσθη ὁ Θεός τῷ πλήθει διὰ

Hæc sane significant his verbis : Salvasti nos de afflictionibus nos, et odientes nos confudisti. Et quia inimici quidem in eos opprobrium effuderant ; ipsi vero non propria virtute, sed cornu sui fortitudine salutem assecuti sunt ; merito hæc adjiciunt : In Deo laudabimur tota die ; aut secundum Aquilam : In Deo gloriabimur ; sive secundum Symmachum : Deum celebrabimus tota die, et nomini tuo confitebimur in æternum. Confessionem porro pro gratiarum actione usurpare Scripturæ solent ; ita ut merito, gloriari, hymnos celebrare, laudare et laudari, gratias agere et confiteri dicant, quibus Regis sui virtute parta salus fuit. Sed hæc quidem ex persona chori prophetici dicta sunt. Quæ vero deinde feruntur iidem rursus, multitudinis casus sibi ascribentes, enarrant.

προφητῶν εἰρηται· τὰ δ' ἐξῆς ἐπιφερόμενα πάλιν οἱ διεξέρχονται.

VERS. 10. Nunc autem repulisti et confudisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris, etc. Quoniam multitudo totius populi Judaici, in omni impietatis et improbitatis genere volutata, non aliena erat a corpore prophetarum, populi ærumnas sibi proprias attribuentes qui superiora dixerant, intermedio diapsalmate, ad mutationem eorum quæ postmodum fusius dicturi sunt, sese vertunt. Patres itaque nostri annuntiaverunt nobis, ac nos ipsis auribus audivimus, qualia operatus sis in diebus eorum, et cætera. Nunc autem nos nequaquam similia videmus, sed iis opposita. Tu namque, Deus, qui olim patres nostros servasti, propter peccata nostra repulisti nos, eos qui in te olim magnifice sentiebant, et in te gloriabantur, confudisti, atque in congressu cum inimicis desertos et ope vacuos dimisisti. Neque enim egressus es cum virtutibus nostris, sive, secundum Symmachum, cum exercitiis nostris. Ideoque avertisti nos retrorsum post inimicos nostros ; vel, secundum Symmachum : Ordinasti nos ultimos omnium adversariorum, et qui oderunt nos, diripiunt sibi. Dedisti nos ut pecus quod comeditur, et in gentes ventilasti nos. Tradidisti populum tuum sine substantia, nec multum fecisti pretium eorum : opprobrium cum irrisione iis qui circum nos sunt. Fecisti nos parabolam in gentibus, commotionem capitis in tribubus. Per totum diem opprobrium meum contra me est, et pudor vultus mei operit me, a voce exprobrantis et blasphemantis, a facie inimici et ulciscentis se. Hæc tam multa chorus propheticus in sua ad Deum supplicatione, calamitates populi ascribens sibi, prosecutus est. Commonstratum itaque est quæ causa ipsis fletus in præcedentibus fuerit.

VERS. 18. Hæc omnia venerunt super nos, nec obliiti sumus te. Quemadmodum olim cum populus impie egisset in deserto, ac deinde exterminatori traditus fuisset, assumpto Aaron thuribulo, incensum pro populo adolevit, ac propter sacerdotis

oblationem placatus est populo Deus; ita etiam chorus propheticus, et quique probi viri in populo, rationale sacrificium suum per orationem pro populo fusam offerunt, recte facta sua, loco sacrificiorum et oblationum boni odoris, pro multitudine Deo offerentes. Neque enim convenit hæc populum dicere, neque eos qui impietatum causa suarum inimicis traditi fuerant. Sed quemadmodum populi calamitates in se prophetæ recipiebant, et ipsi se talia passos esse profitebantur; sic et bona opera sua omnibus communia efficiunt. Non enim ignorabant se totius corporis membra esse: consentaneum autem erat ut uno membro patiente, una paterentur alia membra; atque uno membro gloriam referente, omnia membra in partem gaudii venirent. Omnia ergo, inquit, quæ nos memoravimus, mala pertulimus; sed nihil eorum nos a tui recordatione removet, et inique non egimus in testamento tuo; sive secundum Symmachum, *Neque decipimus sædus tuum. Et non cessit retro cor nostrum.* Ejus autem loco: *Et declinasti semitas nostras a via tua, clarius Symmachus edidit: Neque translata sunt ea quæ dirigunt nos: in loco afflictionis: aut secundum Aquilam: Contudisti nos in loco inhabitato, et obtexisti nobis umbram mortis. Non oblitus sumus tui, neque transgressi sumus inita tecum sædera.*

VERS. 21 - 22. *Si oblitus sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad Deum alienum: nonne Deus requiret ista?* etc. Te, inquit, testem advocamus, te iudicem et exploratorem verborum nostrorum, atque cogitationum cordis, quæ plurimis latent. Tu itaque nosti, si tantis afflictis malis et humiliati in loco afflictionis, operti umbra mortis, in oblivionem nominis tui venimus, et si non fiducia pleni in nomine tuo gloriati sumus: si de auxilio tuo desperantes, ad alium quemdam accessimus, manusque alii Deo expandimus. Horum tu iudex es: nosti enim abscondita cordis et cogitationes, in quibus versantes, quotidie pietatis causa morte afflicimur. Nam qui in singulis tentationibus in proposito habuit mortem pro veritate subire, is sane quoad virtutem propositi obiit. Id quoque Apostolus dicebat, quoniam frequentes erant, ac subinde repetitæ persecutiones, et vexationes mortem ipsi minitantes; ille vero in singulis tentationibus paratus erat ad firmiter concertandum usque ad mortem, ideo jure se quotidie mori dicebat. Eadem itaque mente illi quondam prophetæ Dei presentibus dictis hæc significabant: In absconditis nostris occidebatur quotidie; imo vero *æstimati sumus sicut oves occisionis.* Nam cum semel quasi in sacrificium pro universo populo nos obtulerimus, mente ac proposito immolati sumus, ut tu ipse, Deus, testificaris: solus namque nosti abscondita cordis. Quoniam igitur tanta perpessi sumus, me-

τὴν τοῦ ἱερέως ἀναφορὰν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς, καὶ οἱ ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες τὴν λογικὴν αὐτῶν θυσίαν διὰ τῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ εὐχῆς ἀναπέμπουσιν, τὰ οἰκεία κατορθώματα ἀντὶ θυσίας καὶ θυμιάματος εὐόδους ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῷ Θεῷ προσάγοντες. Οὐ γὰρ ἀρμόζει ταῦτα τῷ πλήθει λέγειν, οὐδὲ τοῖς διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν τοῖς ἐχθροῖς; παραδεδομένοις· ἀλλ' ὡσπερ τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀνελάμβανον οἱ προφῆται, καὶ αὐτοὶ ταῦτα πεπονηθέναι ἔφασκον· οὕτω τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα κοινοποιοῦσιν εἰς πάντας. Οὐ γὰρ ἠγνόουν ἑαυτοὺς εἶναι μέλη τοῦ παντὸς σώματος· ἀκόλουθον δὲ ἦν, πάσχοντος μέλους ἑνὸς, συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη, καὶ δοξαζομένου πάλιν μέλους, συγχαίρειν πάντα τὰ μέλη. Πάντα τοίνυν, φασίν, ἃ προειρήκαμεν πεπονηθῆμεν· ἀλλ' ἡμᾶς τούτων οὐδὲν παρεκίνησε τῆς περὶ σοῦ μνήμης, καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν Διαθήκῃ σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐδὲ παρελογησάμεθα τὴν συνθήκην σου, οὐδὲ ἀπέστη εἰς τὰ ὄπισθω ἡ καρδία ἡμῶν. Ἀντὶ δὲ· Καὶ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπὼν· Οὐδὲ μετετέθη τὰ ὑπορθοῦντα ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλιν· Συνέθλασας ἡμᾶς ἐν τόπῳ ἀνοικητῶν, καὶ (1) ἐπεκώμασας ἡμῖν σκιὰν θανάτου. Οὐκ ἐπελαθόμεθά σου οὐδὲ παρέβημεν τὰς πρὸς σὲ συνθήκας.

Εἰ ἐπελαθόμεθα τοῦ ἐνόματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ εἰ διεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἄλλότριον· οὐχ ὁ Θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; Σὲ μάρτυρα, φησὶν, ἀνακαλούμεθα, κριτὴν τε καὶ ἐξεταστὴν τῶν ἡμετέρων λόγων καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν λαμβάνοντων τοὺς πολλοὺς λογισμῶν. Αὐτὸς γοῦν οἶσθα, εἰ, τοσαῦτα παθόντες καὶ ταπεινωθέντες ἐν τόπῳ κακώσεως, καὶ καλυφθέντες ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ θανάτου, λήθην τοῦ ὀνόματός σου πεποιθήμεθα· καὶ εἰ μὴ ἐπὶ τῷ σὺ ὀνόματι παρήρησας γέμοντες ἐκαυχώμεθα· εἰ δὲ καὶ, ἀπογνόντες τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν, ἐπὶ ἕτερόν τινα ἠλθομεν, ἑτέρῳ Θεῷ χεῖρας ἀναπετάσαντες· καὶ τούτων σὺ κριτὴς τυγχάνεις. Οἶσθα δὲ καὶ τὰ κρύφια τῆς καρδίας καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ, ἐν οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕνεκα τῆς εὐσεβείας θανατούμεθα. Ὁ γὰρ τῇ προθέσει λογιζόμενος ἐξ' ἐκάστῳ πειρασμῶν τὸν ὑπὲρ ἀληθείας ἀναδέξασθαι θάνατον, δυνάμει ὁ τοιοῦτος τέθηκε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο ἔλεγεν, ἐπειδὴ συνεχεῖς ἦσαν καὶ ἐπάλληλοι διωγμοὶ, καὶ οἱ περισπασμοὶ θάνατον ἀπειλούντες αὐτῶν. Ὁ δὲ καθ' ἕκαστον πειρασμὸν παρεσκευάσαστο ἐνστατικῶς μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι· διὸ εἰκότως καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκειν ἔλεγε. Ταῦτη οὖν τῇ διανοίᾳ καὶ οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ προφῆται διὰ τῶν προκειμένων ταῦτα ἔφασκον· Ἐν γὰρ τοῖς κρυφίοις ἡμῶν θανατούμεθα πᾶσαν ἡμέραν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀπαξ γὰρ ἑαυτοὺς παραδεδωκότες ὡσπερ εἰς θυσίαν ἀντὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τῷ λογισμῷ καὶ τῇ προθέσει ἐσφαγιά-

lectio apud Drusium sic habet: Καὶ ἐπεκάλυψας ἡμᾶς ἐν σκιᾷ θανάτου.

(1) Drusius hanc ut quintæ editionis lectionem afficit, his verbis: Ἐπεκώμασας ἡμῖν, Aquilæ vero

σθήμεν, ὡς αὐτὸς σὺ ὁ Θεὸς μαρτυρεῖς· μόνος γὰρ ἄ
 γνωστικὸς τὰ κρύφια τῆς καρδίας. Ἐπεὶ τοίνυν το-
 σαῦτα πεπόνθαμεν, εἰκότως μετὰ παρρησίας ἐπι-
 στρέφομεν σε πρὸς ἡμᾶς καὶ διεγείρομεν ὡσπερ κα-
 θεύδοντα καὶ φάμεν· *Ἰνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; Ἀνά-
 στηθι, καὶ μὴ ἀπόσῃ εἰς τέλος· ἢ κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον Ἰνα τί ὡς ὁ ὑπνῶν εἶ, Δέσποτα; Ἐξ-
 ἔπαισον, καὶ μὴ ἀποβάλλῃ εἰς τέλος.* Εἰ γὰρ καὶ ἐκ
 μέρους ἀπίσω διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἰκε-
 τεύομεν μὴ εἰς τέλος ἀπίσασθαι, τὰ δ' ἡμέτερα πα-
 ραδέξασθαι κατορθώματα ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ. Ἐπισημῆνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι *δυάδα* (1) προσώπων ὁ λόγος
 ἠνέτατο.

*Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψεις; ἐπιλαν-
 θάνῃ τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν;* Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις; *ἐπιλανθάνῃ τῆς κακώσεως ἡμῶν καὶ θλίψεως;* **B**
 Κρύπτεις μὲν τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ὁ Θεὸς, καὶ
 ἀποστρέψεις πρὸς τὸ μὴ βλέπειν τὰ αἰσχρὰ καὶ
 ἀπρεπῆ, καὶ τῆς σῆς θέας ἀλλότρια. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡμεῖς
 ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσι κατορθώμασι παρρησίαν ἄγομεν,
Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις; Τοσαῦτα δὲ
 πασχόντων καὶ κακοκαθούτων τῆς σῆς ἔνεκεν εὔσε-
 θείας, *Ἰνα τί ἐπιλανθάνῃ τῆς κακώσεως ἡμῶν;*
 ἦτοι τῆς πτωχείας, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα. Εἰ
 γὰρ καὶ μεγάλα ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς κατορθώματα,
 ἀλλ' ὡς πρὸς σὲ πάντα πτωχὰ καὶ μικρὰ, καὶ ὀλί-
 γιστα. Πλὴν ὡς ἐξ ἡμῶν μεγάλα. Διὸ ἰκετεύομεν μὴ
 λήθην ποιήσασθαι τῆς ἡμετέρας πτωχείας· μνησθῆ-
 ναι δὲ καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν, ἧς ὑπεμείναμεν σου
 χάριν. Καὶ ἐπεὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἰς χοῦν τεταπει-
 νῶται, συγγνώμην ταῖς ἀσθενεῖαις ἡμῶν ἰκετεύομεν.
 Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ δυσωπεῖ τὸν Θεόν, λέ-
 γων· *Μηθήσθητι, δεῖ χοῦς εἶμεν ἄνθρωπος ὡσεὶ
 χέρτος αἰ ἡμέραι αὐτοῦ.* Ἀλλὰ καὶ ἡ γαστήρ
 ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Δέον γὰρ αὐτὴν πεπλη-
 ρῶσθαι ναμάτων ἁγίων καὶ πηγῆς ὕδατος ζῶντος
 ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἐξ ἀνδρίας ὑπερβα-
 λούσης ἢ γαστήρ ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Γαστέρα
 δὲ ψυχῆς νόει τὴν μνημονικὸν αὐτῆς, ἢ καὶ τὸ ἡγεμο-
 νικόν, ἐν ᾧ πάντα συναγεῖ τὰ μαθήματα καὶ τὰ
 θεωρήματα· ἐν ᾧ καὶ σπέρμα ὑποδεξαμένη κύει, καὶ
 τελεσφορήσασα γεννᾷ πνεῦμα σωτηρίας, κατὰ τὸν
 φήσαντα· *Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ
 ἐλάδομεν καὶ ὠδινῆσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα
 σωτηρίας.* Τοσαῦτα δυσωπητικὰ οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ
 πρόφηται, καὶ οἱ κατορθοῦντες ἐν τῷ λαῷ δεηθέντες,
 ἰκετεύουσι καὶ λυτρώσεως τυχεῖν· ὃ δὴ καὶ γεγένηται·
 εἶτι γὰρ λαλούντων αὐτῶν εἰσακούσας ὁ Θεός, με-
 ταβάλλει τοὺς ὄδους αὐτῶν ἐπὶ τὸ φαειρότερον.
 Διὸ περ ἔξῃς οἱ τοσαῦτα ἀποκλαυσάμενοι ὑπὲρ τῶν
 ἀλλοιωθησομένων προφητεύουσι, καὶ φῶδην ἔδουσι
 τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, δι' οὗ τὴν κακῶν ἐλευθερίαν
 καὶ τῶν ψυχῶν τὴν ἀπολύτρωσιν ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἐπακούσας τῶν ἐδέξαμένων, τῷ παντὶ γένοι τῶν ἀνθρώ-
 των ἔδωρήσατο.

⁹⁹ Psal. cii, 15. ¹⁰⁰ Isa. xxvi, 18.

(1) Dualitas illa personarum significat, hinc pro-
 phetas justosque viros, qui pauci numero pro po-
 puli delictis precantur; inde multitudinem plebis,

VERS. 24, 25. *Quare faciem tuam avertis, obli-
 visceris inopiae nostrae et tribulationis nostrae?* Sym-
 machus: *Quare faciem tuam abscondis, oblivisceris
 afflictionis nostrae et tribulationis?* Abscondis et
 avertis faciem tuam, Deus, ne videas turpia illa et
 indecora, aspectu tuo aliena. Sed quia nos in recte
 factis, ut dictum est, fiduciam habemus, *quare fa-
 ciem tuam abscondis?* Et cum tot malis pietatis
 causa afficiamur et opprimamur, *quare oblivisceris
 afflictionem nostram?* sive inopiam, secundum Se-
 ptuaginta interpretes. Licet enim, isthaec bona ope-
 ra, magna quod ad nos spectat habenda sint; ve-
 rum quantum ad te omnia egea, modica et minima
 sunt. Verumtamen quia respectu nostri magna sunt,
 ideo supplicamus tibi ut ne inopiae obliviscaris no-
 strae, utque afflictionis, quam tui causa perpepsi
 sumus, recorderis. Et *quia humiliata est in pulvere
 anima nostra,* rogamus infirmitatibus nostris igno-
 scas. Alias quoque ipsis verbis Deum obsecrat di-
 cens: *Recordare quoniam pulvis sumus: homo sicut
 fenum dies ejus*⁹⁹. Imo etiam *adhæsit terræ venter
 noster.* Oportuisset sane repletum ipsum esse sacris
 fluentis, atque fonte aquæ vivæ salientis in vitam
 æternam, sed ex nimia siccitate *adhæsit terræ ven-
 ter noster.* Per ventrem autem memoriam intelligas,
 sive principem animæ partem, in qua disciplinas
 omnes ac speculationes colligit: in qua, concepto
 semine, prægnans efficitur; et postquam parturivit,
 parit spiritum salutis, ut dicit quidam: *Ex timore
 tuo, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et
 peperimus spiritum salutis*¹⁰⁰. Hæc supplicum more
 illi quondam prophetæ Dei et probi in populo viri,
D eripi rogantes, proferunt: quod etiam impetrarunt;
 nam adhuc ipsis loquentibus, propitiatus Deus fle-
 tum eorum in lætitiā vertit. Qui enim tot se fletibus
 dederant, sub hæc de immutandis vaticinantur,
 canticumque pro Dilecto modulantur; quo permotus
 bonus ille Deus, orantibus propitiatus, libertatem
 a malis, et animarum redemptionem toti hominum
 generi elargitur.

peccatis sceleribusque deditam; ut jam superius
 explicavit, ac infra repetit Eusebius.

4. IN FINEM. PRO HIS QUI COMMUTABUNTUR, A FILIIS CORE, AD INTELLECTUM, CANTICUM PRO DILECTO XLIV.

VERS. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ velociter scribens.* Qui in superioribus tot tantisque lacrymas effuderant, jam pro pristinis fletibus cantica et cantilenas edunt, narrantes auctorem sibi mutationis a pristinis calamitatibus Dilectum Dei fuisse, quem ideo in hoc toto cantico laudibus effserunt. At quoniam isthæc longo post tempore eventura erant, jure hoc titulo, *In finem*, prophetiam donant; sive *triumphale canticum*, aut *victoriæ auctori*, inscribunt, ob partas scilicet de spiritualibus inimicis victorias. Titulo autem addiderunt illud, *pro iis qui commutabuntur*, quia ipsi etiam qui hæc proferunt, a tristi sermone ad lætius canticum mutationem fecere. Imo etiam quæ in toto cantico feruntur, mutatione frequenti plena sunt. Nam Dilectus Dei, cum semetipsum exinanivit, formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, non parvam mutationem sustinere visus est, etsi utpote Deus, immutabilis et invariabilis sit. Qui vero illius opera a captivitate diaboli redempti, ad libertatem filiorum Dei translati sunt, pulcherrima plane mutatione sunt affecti. Quare memorata his in locis regina jubetur oblivisci populum suum et domum patris sui, et filia Tyri alienigena ad pulchram illam mutationem evocatur; virgines quoque et filii quidam *pro patribus nati*, populi etiam Deo confidentes, eadem mutatione dignati sunt. Quorum omnium causa canticum *pro iis qui commutabuntur* inscriptum est; vel, secundum Aquilam, *de liliis*; sive, secundum Symmachum, *pro floribus*. Nam qui commutati sunt, bonum spirantes odorem, atque nova Ecclesiæ plantatio effecti, hoc nomine appellati sunt. Quare ut hæc intelligi possent, necessario auditum in titulo fuit, *ad intellectum*; ut intelligamus totam sermonis seriem canticum pro Dilecto complecti; aut, secundum Symmachum, *Canticum in Dilectum*. Hoc autem in loco omnia quæ de Dilecto feruntur colligas oportet; quale est illud Isaïæ: *Cantabo sane Dilecto canticum Dilecti vineæ meæ. Vineæ facta est Dilecto*⁶¹. Queis significatur, vineam quidem esse domum Israel, id enim in sequentibus declaratur; Dilectum autem illum esse Unigenitum Dei Filium, cujus portio ac prior hæreditas fuit memorata illa vinea. Quoniam autem dilectus quilibet diligentem se habet, his clare commonstratur, vineam illam possessionem Dilecti Dei fuisse, cujus gratia præsens canticum, *pro Dilecto*, inscriptum est. In Psalmis quoque dictum est: *Domini dabit Verbum evangelizantibus virtute multa*.

⁶¹ Isa. v, 1.

(1) Ἀγαπητόν. Apud Eusebium idem significat quod Μονογενής, id est, Unigenitus, supple Filium Dei ut infra. Et vero, teste Athanasio t. 1, p. 640, hæc sententia usu venit vox illa apud Græcos. Τὸ δὲ ἀγαπητόν, sic ille, καὶ Ἕλληνες ἴσασι οἱ δεινὸν

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΕΙΣ ΣΥΝΕΣΙΝ, ΩΣΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΜΑ΄.

Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δευγγράφου. Οἱ τὰ τσαῦτα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποκλαυσάμενοι ἐντεῦθεν φῶδες καὶ ἄσματα ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδύρων ἔδουσι, τῆς ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν μεταβολῆς αἰτίον αὐτοῖς γεγονῆναι τὸν Ἀγαπητόν (1) τοῦ Θεοῦ δηλοῦντες· ὃν καὶ δι' ὅλης τῆς ψῆδης ἀνυμνοῦσιν. Ἄλλ' ἐπεὶ περ ταῦτα μακροῖς ὑστερον χρόνοις γίγνεσθαι ἤμελλεν, εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφουσι τὴν προφητείαν, ἣ ἐπιπίκτιον, ἣ τῷ νικητοῖ, διὰ τὰ κατὰ τῶν νοητῶν πολεμίων νικητήρια. Προσέθηκαν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ τὴν, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα φάσκοντες ἀλλοίωσιν τὴν ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν λόγων ἐπὶ τὴν φαιδρότεραν ψῆδην πεποιήνται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμπερόμενα δι' ὅλης τῆς ψῆδης πλείστης πληρῶται ἀλλοιώσεως. Ὅ τε γὰρ Ἀγαπητός τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὴν κενώσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβὼν, σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἀλλοίωσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔδοξεν ὑπομένειν, ἀναλλοίωτος ὢν καὶ ἀτρεπτος ὡς Θεός· οἱ τε δι' αὐτοῦ τῆς ὑπὸ τὸν διάβολον αἰχμαλωσίας λυτρωθέντες, εἰς ἐλευθερίαν τε τὴν ὑπὸ τῷ Θεῷ μετενηγεμένοι, τὴν καλλίστην ἀληθῶς αὐτοὶ ἀλλοίωσιν ὑπομενήχασιν. Διὸ καὶ ἡ ἐμπερομένη τοῖς λόγοις βασιλίσσα κελεύεται λήθην ποιήσασθαι τοῦ λαοῦ ἑαυτῆς καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς· καὶ θυγάτηρ δὲ Τύρου ἀλλοφυλὸς ἐπὶ τὴν καλὴν μεταβολὴν ταύτην καλεῖται παρθένου τε καὶ υἱοὶ τινες ἀντὶ κατατέρων γενομένοι, λαοὶ τε ἐξημολογοῦμενοι τῷ Θεῷ, τῆς αὐτῆς ἡξιώθησαν ἀλλοιώσεως. Ὡν δὲ ἕνεκα πάντων ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προγεγραπται ἡ ψῆδὴ κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἐπὶ τοῖς κρίνοις· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ γὰρ ἀλλοιωθέντες, οὗτοι εὐωδίας πνεύσαντες, καὶ ἀνθη νεαρὰ τῆς Ἐκκλησίας γενομένοι, τοῦτον ὀνομάσθησαν τὸν τρέπον. Διὸ, ἵνα ταῦτα νοηθῇ, ἀναγκαίως πρόσκειται τῇ προγραφῇ τὸ, εἰς συνέσειν· καὶ ἵνα συνῶμεν, ὡς ὁ πᾶς λόγος ψῆδην περιέχει ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἄσμου εἰς τὸν Ἀγαπητόν. Ἐνθα δὲ γενομένοις, πάντα ὅσα περὶ Ἀγαπητοῦ συνάξεις· οἷον ἐν Ἡσαΐα· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμου τοῦ Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· δι' ὧν σημαίνεται ἀμπελῶν μὲν ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦτο γὰρ ἐξῆς ὁ λόγος δι' ἰσραὴλ· ἡγαπημένος δὲ καὶ Ἀγαπητός ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἰδὸς, οὐ μερὶς γέγονε καὶ κληρὸς πρότερος ὁ δηλωθεὶς ἀμπελῶν. Ἐπεὶ δὲ πᾶς ἡγαπημένος καὶ ἀγαπητός ἔχει τὸν ἀγαπῶντα, σαφῶς διὰ τούτων ὁ λόγος παρίστησι τὸν ἀμπελῶνα κτήμα γεγονέναι τοῦ Ἀγαπητοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἡ προκειμένη ψῆδὴ εἴ-

περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν, μονογενής. Cæterum norunt ipsi Græci, qui dictionum periti sunt, dilectum idem esse atque unigenitum. Pro qua re probanda affert ille Homeri carmina.

ρηται, ὅπερ τοῦ Ἀγαπητοῦ. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ λέ-
 ληται· Κύριος δώσει βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις
 διατάμει πολλῇ. Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ
 Ἀγαπητοῦ. Σαφῶς δὲ κἀνταῦθα ἰδίως μνημονευομέ-
 νου Κυρίου τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων· καὶ πάλιν ἰδίως τοῦ
 Ἀγαπητοῦ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τάξει τῶν εὐαγγελιζο-
 μένων τὸν Ἀγαπητὸν, οἷς δίδοσθαι βῆμα ἐξ αὐτοῦ
 τοῦ Θεοῦ ἄνωθεν λέλεχται, καὶ ἡ περὶ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν συνίσταται μαρτυρία. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ αὖθις
 εἶρηται· Καὶ ὁ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων.
 Προκείμεθω τοῦτοις καὶ τὸ ἐπισφράγισμα τῶν ὄλων,
 τὸ σωτήριον (1) Εὐαγγέλιον ἐν φωνῇ πετρικῇ τὸν Ἀγα-
 πητὸν ἄνωθεν παρ' ἀνθρώποις ἐδείκνυ, βοήσῃ· Οὗτός
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.
 Τοσούτων ἀποδεδειγμένων περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, σα-
 φῆς ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ἀναμφιβέκτος ἡ προκειμένη
 προφητεία διὰ τῆς προγραφῆς φήσασα· Ἐδὴ ὅπερ
 τοῦ Ἀγαπητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς ἦν οὗτος, ἕτερος
 ὢν παρὰ τὸν χρισάνα αὐτὸν Πατέρα, προῖων ἐξῆς ὁ
 αὐτὸς εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήσθω· τὰ δ' ἐξῆς πάλιν ὁ
 διεξελθῶν.

Τινὲς φήθησαν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς λέ-
 γεσθαι τὸν ψαλμὸν ἦτοι τὴν ψόδην περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ
 ἦτος πρὸς αὐτὸν Λόγου, ὃν ἐκ τῆς οἰνοει καρδίας, ἢ
 αὐτῶν τῶν σπλάγγνων, φησι, προήγαγε· καὶ ἀπὸ
 ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθὸς λόγος προῆλθεν. Ἐμοὶ δὲ
 δοκεῖ ταῦτα ἐπὶ τὸ προφητικὸν ἀναφέρεσθαι πρὸς-
 ὤπων· τὰ γὰρ ἐφ' ἐξῆς τοῦ ῥητοῦ οὐκέτι ὁμοίως ἐξ-
 ὁμαλλίει ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. Οὕτε
 γὰρ ἂν περὶ τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης ὁ Πατὴρ εἶπεν, ὅτι·

Ἡ γλῶσσά μου κλάμας γραμματέως ὀχυρῶ-
 ρον. Ὁραῖος κἀλλεὶ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
 πων. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συχρί-
 σως τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κἀλλους ἔχει. Καὶ προῖων δὲ
 φησι· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου
 ἔλαιον ἀγαλλιάσεως· οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχρισά σε
 ἐγὼ ὁ Θεός, ἀλλ' ἔχρισέ σε· ὥστε ἐκ τούτου παρ-
 λίσσασθαι ἕτερον εἶναι τὸ διαλεγόμενον πρόσωπον.
 Ποῖον αὖν ἐστὶ τοῦτο ἢ ὁ προφήτης, ὁ χωρήσας τὴν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἑαυτὸν γενομένην ἐνέρ-
 γειαν;

Ἄντι δὲ τοῦ· Ἐξηρῶ ἐξαιτο ἡ καρδία μου, ὁ Σύμ-
 μαχος· Ἐκινήθη, φησὶν, ἡ καρδία μου λόγῳ
 ἀγαθῷ. Ὅς γὰρ ἑτέρου ἀπαγγελίαντος τὸν λόγον,
 ἀπὸς κενιῆσθαι φησι διὰ τῆς ἀκοῆς. Ἐν τῷ φά-
 σκειν· Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου ἐφ' βασιλεῖ, οὐδέτε-
 ρον δηλοῦσι βασιλέα, ἢ τὸν Ἀγαπητὸν αὐτὸν, ᾧ καὶ
 ἐξῆς κερφώνηται. Τούτῳ γὰρ, φησὶ, τὰ ἔργα μου
 διηγῆσομαι· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον,
 τὰ δικαιώματά μου ἐξαγγελλῶ. Πολλῆς δὲ γέμων
 παρρησίας ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ τῶν προφητῶν χο-
 ρός, ταῦτα λέγειν θεθάρησεν. Εἰ δὲ καὶ γυνῶνα
 ποθεῖς εἶνα ἦν τῶν προφητῶν τὰ ἔργα, μάθοις ἂν
 διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐν οἷς ἐφασκον· Ταῦτα πάντα
 ἔλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπαλαθόμεθά σου, καὶ
 οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν· Διαθήκῃ σου· καὶ πάλιν· Ὅτι

Rex virtutum Dilecti⁶³; ubi aperte ac speciatim Do-
 minus Deus universorum memoratur; ac rursus
 speciatim Dilectus, ac demum tertio ordine, evan-
 gelizantes Dilectum, quibus ab ipso Deo Verbum
 dari, superius dictum est; sicque testimonium de
 Salvatore nostro constituitur. In alio item dictum
 est: *Et Dilectus quemadmodum filius unicornium*⁶⁴.
 His adjiciatur ad sermonem totum obsignandum,
 salutare Evangelium paterna voce Dilectum apud
 homines clamore edito commonstrasse: *Hic est Fi-
 lius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁶⁵. Tot tan-
 tisque de Dilecto prolatis, plana demum ac sine
 contradictione fuerit hæc prophetia in titulo s'e
 enuntiata: *Canticum pro Dilecto*. Quod autem hic
 ipse Christus fuerit, alius ab eo, qui ipsum imua-
 xit Patre, in eodem psalmo postea declaratur. Hæc
 quidem de titulo dicta sint; sequentia iterum pro-
 pheticus chorus enuntiat, qui priora narrabat.

ὁ λόγος ἐν αὐτῷ τῷ ψαλμῷ παρέστηκε. Ταῦτα μὲν
 χορὸς ὁ προφητικὸς διεξέρχεται, ὁ καὶ τὰ πρῶτα

Quidam arbitrati sunt ex persona Patris psalmum
 sive canticum pronuntiari de Verbo, quod in prin-
 cipio erat apud Deum, quodque ipse ceu ex corde,
 sive ex ipsis visceribus produxit: et ex bono cordo
 bonum verbum prodiit. Mihi porro hæc ad prophe-
 ticum chorum referenda videntur: quæ enim post
 dictum hujusmodi subsequuntur, non ita planam
 exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim
 de lingua sua Pater dixerit:

VERS. 3-8. *Lingua mea calamus scribæ velociter
 scribentis. Speciosus forma præ filiis hominum*. Si-
 quidem pulchritudinis præstantiam ex compara-
 tione cum hominibus non mutuatur. In sequentibus
 vero ait: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo
 lætitiæ; neque enim ait: Unxi te ego Deus, sed,
 unxit te; ita ut hinc liquidum sit aliam personam
 esse quæ loquitur. Quænam igitur illa, nisi prophe-
 ta qui illapsam Spiritus sancti vim in se recep-
 it?*

Pro illo autem, *Eruclavit cor meum, Symmachus,
 Commotum est, inquit, cor meum verbo bono*.
 Nam veluti alio verbum renuntiante, se auribus
 commotum esse dicit. Cum autem ait, *Dico ego
 opera mea regi*, non alium regem quam Dilectum
 significat; ad quem item pertinent ea quæ sequun-
 tur. Huic, inquit, opera mea narrabo; sive, secun-
 dum Aquilam et Symmachum, *justificationes meas
 enuntiabo*. Propheticus autem chorus magna de bo-
 nis operibus fiducia plenus, hæc confidenter locu-
 tus est. Quod si nosse cupias quænam illa prophe-
 tarum opera, ex præcedentibus ediscas licet, ubi
 sic locuti sunt: *Hæc omnia venerunt super nos, nec
 oblitus sumus te, et inique non egimus in Testamento
 tuo*⁶⁶: ac rursus, *Propter te mortificamur toto*

⁶³ Psal. LXVII, 12-13. ⁶⁴ Psal. XXVIII, 6. ⁶⁵ Mat'h. XVII, 5. ⁶⁶ Psal. XLIII, 18.

(1) Σωτήριον, id est, Salvatorem enuntians.

*die*⁷. Magnum porro opus erat futura per linguam vaticinari, atque regi in cantico boni nuntii ministrum esse. Ejus autem loco, *calamus scribæ velociter scribentis*, Aquila, *calamus scribæ velocis*; Symmachus vero, *lingua mea stylus scribæ velocis*. Quodque mirabile admodum est, linguam suam non manum scribæ eruditi, neque scribam vocat, sed calamum scribæ velociter scribentis; declarans linguam propheticam, alterius ea utentis, sancti videlicet Spiritus, instrumentum esse. Is sane scriba, cujus stylus et calamus erat prophetarum lingua; ita ut alius esset scriba velociter scribens, nimirum Spiritus sanctus, alius propheta, tertius lingua prophetica, quæ calami et styli loco habebatur, et instrumentum Spiritus sancti, qui ea utebatur, erat.

χώραν ἐπέειχεν, ὄργανον τυγχάνουσα τοῦ χρωμένου

Sciendum autem est, secundum Septuaginta interpretes, sententiam [subsequentem] calamo scribæ conjunctam, atque totum eloquium uno versu comprehensum esse, hoc pacto: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis, speciosus forma præ filiis hominum*. At quia Hebraica lectio et reliqui interpretes, superiore sententia circumscripta, alio deinde principio in expositione usi sunt; congruenter nos etiam illud, *Speciosus forma præ filiis hominum*, ab alio initio duximus. Aquila igitur hac ratione interpretatus est, *Pulchritudine ornatus es a filiis hominum*; Symmachus vero, *Pulchritudine pulcher es præter filios hominum*; ita ut quæ in cantico præmittuntur, præcæmii vicem habeant. Cum enim propheticus chorus sermonem de Dilecto initurus, atque canticum de illo prolaturus esset, præcæmio usus est, quod hac sententia terminatur, *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*. Exinde vero canticum in Dilecti personam orditur, sicque compellat ipsum: *Speciosus es forma, pulcher es, et pulchritudine ornatus es, sive pulchritudine decoratus es, o Dilecte, super filios hominum*. Etiam si enim tute unus sis e numero filiorum hominum, atque iis qui in terra versantur annumeratus sis; at nulla pulchritudo est tuæ comparanda. Palam autem est id quoad virtutem dici; neque enim iis adversa proferre putetur Isaias dum ait: *Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem. Sed species ejus inhonorata, deficiens præ filiis hominum*⁸. Hæc quippe crucem et passionem prænuuntiabant, quæ petulantia et contumelia plenæ fuere: quare subdit propheta⁹, *Homo in plaga existens, ac sciens ferre infirmitatem, inhonoratus nec reputatus est*. Psalmus vero pulchritudinem, non corporis, uti diximus, enuntiat, sed virtutis, quæ nullam admittit peccati labem. Sub hæc dicitur: *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum*. Moyses igitur gratiam quamdam invenit; Noe iterum,

Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὄλην τὴν ἡμέραν. Μέγα δὲ ἦν ἔργον καὶ τὸ διὰ γλώττης τὰ μέλλοντα προφητεύειν, καὶ τῷ βασιλεὶ διακονεῖσθαι τὴν εὐαγγελικὴν ὄδον. Ἀντὶ δὲ τοῦ *Κάλamos γραμματέως δξυγράφου*, ὁ μὲν Ἀκύλας· *Σχοῖνος γραμματέως ταχινοῦ*· ὁ δὲ Σύμμαχος· ἡ γλώσσα μου, ψῆσι, γραφεῖον γραφέως ταχινοῦ. Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς τὴν ἑαυτοῦ γλώσσαν, οὐ χεῖρα γραμματέως ἐπιστήμονος, οὐδὲ γραμματέα φησὶν, ἀλλὰ κάλαμον γραμματέως δξυγράφου· δηλῶν, ὅτι ὄργανον ἦν ἡ προφητικὴ γλώσσα ἐτέρου τοῦ χρωμένου αὐτῆ, ἁγίου Πνεύματος· ὅπερ ὁ γραμματέως, οὗ γραφεῖον καὶ κάλαμος ἐτύχανεν ἡ τῶν προφητῶν γλώσσα, ὡσθ' ἕτερον εἶναι τὸν δξυγράφον γραμματέα, δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερον τὸν προφήτην, καὶ τρίτον τὴν γλῶσσαν τὴν προφητικὴν, ἢ καλάμου καὶ γραφεῖον αὐτῆ ἁγίου Πνεύματος.

Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν συνήπται ἡ διάνοια τῷ καλάμῳ τοῦ γραμματέως, ὅφ' ἕνα τε στίχον τὸ ὄλον ἀπειληπται λόγιον. οὕτως ἔχον· *Ἡ γλώσσα μου κάλαμος γραμματέως δξυγράφου· ὠραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐπεὶ δὲ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, τὴν τῶν ἀνωτέρω διάνοιαν περιγράφαντες, ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς τὴν ἐκθεσιν ἐποίησαντο· εἰκότως καὶ ἡμεῖς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τὸ· *Ἐραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, παρεθήκαμεν*. Ὁ μὲν οὖν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον, *Κάλλι· ἐκαλλιῶθη ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Κάλλι καλὸς εἶ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὡστε εἶναι τὰ πρῶτα τῆς ὀδῆς ἀντὶ προοιμίῳ λελεγμένα. Μέλλων γὰρ εὐαγγελίζεσθαι τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ λόγον, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ προφέρειν ὄδον ὁ προφητικὸς χορὸς, προοιμίῳ κέχρηται, στήσας τὸ προοίμιον ἕως τοῦ· *Ἡ γλώσσα μου κάλαμος γραμματέως δξυγράφου*. Ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν ἀπάρχεται τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀγαπητοῦ ὀδῆς· ἀναφωνεῖ τε πρὸς αὐτόν· *Ἐραῖος εἶ κάλλι, καλὸς εἶ, ἢ κάλλι ἐκαλλιῶθης, ἢ κάλλι ὠραιῶθης, ὡ Ἀγαπητὲ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα εἰς τις γέγονας καὶ αὐτὸς υἱὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ κατηριθμηθῆς τοῖς ἐπὶ γῆς πολιτευσαμένοις· ἀλλ' οὐκ ἔστι παραβάλλειν τῷ κάλλει σου ἕτερον. Δῆλον δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἀρετὴν οὕτω γὰρ οὐτε δόξει ἐναντία τοῦτοις Ἑσαῖας λέγειν φήσας· *Καὶ ἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχετ εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐκεῖνα γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος προαναφώνει, ἃ παροινίας καὶ ὑβρεως ὑπῆρχε μεστὰ· διὸ δὴ καὶ ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· *Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ἠτιμώθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη*. Ὁ δὲ ψαλμὸς κάλλος αὐτοῦ καλεῖ, καθ' ὃ εἴρηται, οὐ τὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀρετῆς, ἀμαρτίας οὐ δεξάμενον σπλον. Τοῦτοις ἐξῆς εἴρηται· *Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου· διὰ τοῦτο ἐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς*

⁷ Psal. XLIII, 22. ⁸ Isa. LIII, 2. ⁹ ilid. 3.

τὸν ἀλῶρα. Μωϋσῆς μὲν οὖν εὗρε μίαν τινὰ χάριν· καὶ Νῶε πάλιν εὗρέ τινὰ χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἕκαστος τῶν δικαίων χάριτος μετέσχευεν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ πᾶσα ἡ πατρικὴ εἰς αὐτὸν ἐκενώθη χάρις· ἦν γὰρ ὁ Πατὴρ λαλῶν ἐν Υἱῷ· ἔνθεν καὶ ἡ διακονησαμένη τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πάροδον κεχαριτωμένη ἐλέχθη. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς Θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς· διὸ πάντες οἱ ἅγιοι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ εἰλήφασιν.

Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ οὕτως· Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Ἀγαπητοῦ ἡ χάρις ἡ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ κεχυμένη, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ἐπειδὴ πάντα χαρίζομενος ἔπραττε τοῖς μὲν ἀφίεις τὰς ἀμαρτίας, τῶν δὲ τὰς νόσους καὶ τὰς μαλακίας λώμενος, τοῖς δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δωρούμενος. Δι' ὃ πρὸς αὐτὸν εἰκότως· εἴρητο· Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσίν σου. Τούτοις ἐξῆς οἱ πρόσθεν ἀποκλαυσάμενοι, καὶ τὴν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις δουλείαν ἑαυτῶν ὑπογράφαντες, εὐκαίρως τὸν Ἀγαπητὸν ἰκετεύουσι σπεῦσαι καὶ μέχρις αὐτῶν ἔλθειν, φραζάμενον ὅπλοις πολεμικοῖς διὰ τοὺς ἐπικειμένους ἐχθρούς, ὡς ἂν τροπωσάμενος αὐτούς, τὴν ὑπ' αὐτοῖς αἰχμαλωσίαν ὑπεξαγάγοι. Διὸ φασ· *Περὶ ἔξωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ· ὠρατός μὲν γὰρ εἶ καὶ καλὸς, πλην ἀλλὰ πρὸς τῇ ὠραιότητι σου καὶ πρὸς τῷ κάλλει σου ἀνάλαβε τὴν σαυτοῦ πανοπλίαν δι' ἡμᾶς τοὺς σοὺς ἰκέτας· ρομφαίαν τε περὶ θου τῷ σαυτοῦ μηρῷ, καὶ οὕτω τὴν σὴν δύναμιν ἀναλαβὼν, ἐντεινόν σου τὰ τόξα.* Ἐπειτα βαλὼν τοὺς ἐχθρούς, *κατευοδοῦ καὶ βασιλεύς.* Ῥομφαίαν δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ νόει τὴν δύναμιν τὴν τῶν ἐχθρῶν καθαίρεισιν καὶ κολαστήριον· Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. Καὶ ἄλλως δὲ ρομφαίας Θεοῦ ὁ προφήτης μέμνηται· *Ἐξεκίηλ ὠδε λέγων· Τάδε λέγει Ἀδωνὰὶ Κύριος· Ἐἶπον· Ῥομφαία, ρομφαία, ἐξένου καὶ θυμώθητι, ὅπως σφάξης σφάγια· ἐξένου, ὅπως γένη εἰς στίλβωσιν ἐτοίμη εἰς παράλυσιν· καὶ πάλιν· Ἀνάκραγε καὶ ὀλόλυξον, υἱὲ ἀνθρώπου· ὅτι αὕτη ἐγένετο ἐν τῷ λαῷ μου· αὕτη ἐν τοῖς ἀφηγουμένοις τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐξῆς· Διάταξον σεαυτῷ δύο ὁδοὺς τοῦ εἰσελθεῖν ρομφαίαν βασιλέως Βαβυλῶνος· ἐκ χώρας μιᾶς ἐξελεύσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, δι' ὧν ρομφαίαν τοῦ Κυρίου λέγει τὴν ρομφαίαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἐπαχθεῖσαν τῷ λαῷ. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὡς ὁ ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ βασιλεὺς τοὺς παραιτησαμένους τὴν κλησίν, καὶ ἀνελόντας τοὺς βασιλικούς δούλους, παραδίδωσιν εἰς σφαγὴν· Καὶ πέμψας, φησὶ, τὸ στράτευμα αὐτοῦ, ἐπέκρησε τὴν πόλιν αὐτῶν. Στράτευμα δὲ τοῦ βασιλέως τὴν Ῥωμαϊκὴν χεῖρα σημαίνει τὴν πολιορκήσανσαν τὴν Ἰερουσαλήμ. Ἐπεὶ τόνινυ χρεία ἦν καὶ τοιαύτης ρομφαίας κατὰ τῶν ἐπαναστάντων τῷ Ἀγαπητῷ, εἰκότως φησὶν ἡ προφητεία εἰς αὐτοῦ πρόσωπον· *Περὶ ἔξωσαι τὴν ρομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον, καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλεύς.**

A gratiam aliquam invenit in conspectu Domini; singuli similiter justī gratiæ participes fuerunt: at quia paterna gratia in Dilectum effusa tota fuit; Pater enim in Filio loquebatur; ideo quæ ejus in homines adventus administra fuit, gratia plena dicta est. Nam in ipso placuit omnem plenitudinē divinitatis habitare corporaliter: quamobrem sancti omnes ex plenitudine ejus acceperunt.

Hoc item modo hæc tractate licet: Primum Dilecti opus est gratia, quæ secundum sententiam jam explicatam in labiis ejus diffusa est; ac alia ratione, gratia et veritas per Jesum Christum facta est¹⁰. Siquidem gratias impertiendo omnia agebat, his peccata dimittens, aliorum morbos infirmitatesque curans, aliis dāns Spiritum sanctum. Quamobrem de illo jure dicatur: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Deinde vero qui antea steterant, et suam sub inimicis servitutem descriperant, oportune Dilectum precantur, ut festinet ad seque veniat hostilibus armis instructus, ob ingruentes inimicos, ut iis in fugam versis, se a captivitate abducatur. Quare aiunt, *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime.* Speciosus quidem ac pulcher es, attamen præter speciem ac pulchritudinem tuam, accipe pro nobis supplicibus armaturam tuam, *accingere gladio tuo super femur tuum*; sicque assumpta fortitudine, intende arcus tuos. Hinc confixis inimicis tuis, *prospere age et regna.* Per gladium Dilecti intelligas virtutem inimicis exitiosam et ultricem. *Virus est enim Dei sermo et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti*¹¹. Et alias quoque gladium propheta Dei Ezechiel memorat his verbis: *Hæc dicit Adonai Dominus: Dixi: Framea, framea acuerē, et irascere ut jugules victimas, acuerē ut sis ad fulgendum parata ad solutionem*¹²; ac rursus: *Clama et ulula, fili hominis, quia ipsa fuit in populo meo: hæc in ductibus Israel*¹³; ac rursus: *Constituē tibi duas vias, ut ingrediatur framea regis Babylonis: de terra una egredientur*¹⁴, et alia deinceps, quæ frameam Nabuchodonosoris populo immisam, frameam Domini dicit esse. In Evangeliiis etiam legis, regem qui fecit nuptias filio suo, eos qui vocationem abnuerant, servosque regios occiderant, ad necem tradidisse: *Et misso, inquit, exerciti suo, civitatem eorum succendit*¹⁵. Exercitus autem regis Romanam indicat manum, quæ Hierosolymam obsedit. Quia igitur tali gladio erat ad coercendos Dilecti adversarios opus; jure prophetia ejus personam sic alloquitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procedē et regna.*

¹⁰ Joan. 1, 17. ¹¹ Hebr. 14, 12. ¹² Ezech. xli, 9, 10. ¹³ ibid. 12. ¹⁴ ibid. 19. ¹⁵ Matth. xii, 7.

Deinde subjungit : *Propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua.* Hæc porro quæ sequuntur, superioribus similia sunt : *Sagittæ tuæ acutæ, et populi sub te cadent, in corde inimicorum regis* : quæ per hyperbaton seu transgressionem dicta sunt. Totam porro sententiam hoc ordine constituas : *Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis.* Nam primo ait : *Sagittæ tuæ acutæ sient adversus cor inimicorum tuorum* ; deinde vero, *populi sub te cadent, pulsus immissione telorum tuorum inimicis.* Tunc itaque populi libertatem nacti, et a prementibus se malis respirantes, ad tuos accurrent pedes. Sagittas vero Dilecti immissas in cor inimicorum, invisibiles quasdam et occultas plagas intellexeris adversus principes hujus sæculi : quibus telis confixi dæmones quondam dicebant : *Sine, quid nobis et tibi, Filii Dei? Venisti ante tempus torquere nos* ⁷⁶.

Quod speciosus, pulcher, gratia præmuni, benedictus rex et inimicorum victor, Dilectus Dei fuerit, in præcedentibus edidicimus ; quod autem præterea Deus sit, in præsentem docemur. Ejus quippe personam Spiritus sanctus sic alloquitur : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi* ; sive secundum Aquilam, *Thronus tuus, Dee, in sæculum et ultra.* Quia vero regem eum superius compellavit, jure adjicit : *Virga rectitudinis virga regni tui.* Nihil enim in illo deflexum, nihil tortuosum. Ac ne quis Judaice rem accipiens, mortalem atque nullis regibus similem Dilectum Dei suspicetur, necessario docet thronum regni ejus a sæculo fuisse, atque in sæculum sæculi duraturum. Quod autem hæc non de persona Patris, sed de persona Dilecti et unigeniti Filii dicta sint, sub hæc declarat dicens : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus.* Deus porro a Deo unctus quis fuerit, nisi is qui in Evangeliiis Deus prædicatur : *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁷⁷ ? Hic itaque Deus Verbum dilexit justitiam, et odio habuit iniquitatem. Pro quo accuratius Aquila sic interpretatus est : *Dilexit justitiam et odio habuit impietatem.* Nam recto sane judicio justos sibi subditos diligit, oditque ipsis oppositos : quare præstantiore, quam participes sui, oleo inungitur quod vocatur *exultationis*, et ab ipso Deo Patre suo inungitur ; sive oleo *letitiæ*, secundum Aquilam ; vel oleo *splendoris*, secundum Symmachum. Cum multi porro sint participes ejus, sive amici ejus, qui gratiæ ipsius consortes sunt, ii sane dixerint : *Participes Christi facti sumus* ⁷⁸. Præterem vero sententiam sic quidam legerunt : *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus* ; atque hac lectione Hebraicæ litteræ servientes usi sunt. Quoniam Deus in Hebraica scriptura vocatur *Elohim*, sic dicitur : *In principio throni tui, Dee, in æternum et ultra.* Septuaginta igitur interpretes et Symmachus : *Thronus tuus, Deus, dixe-*

Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου. Ταῦτα δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐξηγήσατο· Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, καὶ λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· ὁ δὲ καθ' ὑπερβατὸν κείται. Συνάψεις δὲ τὴν διάκωσαν τοῦτον τὸν τρόπον· Τὰ βέλη σου ἠκονημένα ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Πρῶτον μὲν γὰρ φησὶ· Τὰ βέλη σου ἠκονημένα γενήσεται κατὰ τῆς καρδίας τῶν σῶν ἐχθρῶν· ἔπειτα, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐλαθέντων τοῖς σοῖς βέλεσι τῶν ἐχθρῶν. Τὸ τηλικαῦτα γοῦν ἐλευθερίας τυχόντες οἱ λαοὶ, καὶ ἀναπνεύσαντες τῶν πιεζόντων αὐτοὺς κακῶν, τοῖς σοῖς ὑποδραμοῦνται πῶσι. Βέλη δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἀποστελλόμενα κατὰ τῆς καρδίας τῶν ἐχθρῶν ἀράτους τινὰς καὶ ἀφανεῖς πληγὰς νοήσεις κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου· οἷς βέλεσι τιτρωσκόμενοι ποτε οἱ δαίμονες ἔλεγον· Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, Πᾶς τοῦ Θεοῦ ; Ἠλλες πρὸ καιροῦ βασυρίσαι ἡμᾶς.

Ὅτι ὠραῖος καὶ καλὸς καὶ χάριτος πλήρης, εὐλογημένος τε βασιλεὺς καὶ τῶν ἐχθρῶν νικητὴς ὁ Ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ ἦν, ἐκ τῶν ἐμπροσθεν μεμαθήκαμεν· ὅτι δὲ πρὸς ἐκείνους πᾶσι καὶ Θεὸς ἦν, διὰ τῶν προκειμένων διδασκόμεθα. Εἰς αὐτοῦ γὰρ πρόσωπον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφωνεῖ λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ὁ θρόνος σου, Θεέ, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι. Ἐπεὶ δὲ καὶ βασιλεὺς αὐτὸν ὀνόμασε διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰκότως ἐπιλέγει· Πάθος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτῷ σκολιὸν οὐδὲ στραγγαλιῶδες. Καὶ ἵνα μὴ τις Ἰουδαϊκῶς ἐκδεξάμενος ὑπολάβοι ὀνητόν τινα τοῖς πολλοῖς ὁμοίον εἶσεσθαι· βασιλεὺς τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὡς ἀρα ἐξ αἰῶνος ἦν ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, διαρκῶν τε καὶ διαμῶν εἶσται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴ εἰς πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἀναπεφώνηται, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ μονογενοῦς Υἱοῦ, προῶν διασαφεῖ λέγων· Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου. Θεὸς γὰρ ἐν τούτοις χριστός ὑπὸ Θεοῦ τίς ἂν εἴη ἢ ὁ ἐν Εὐαγγελίοις θεολογούμενος· Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ; Οὗτος οὖν ὁ Θεὸς Λόγος ἠγάπησεν δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν. Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἀκριβέστερον ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ἠγάπησεν δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀσέβημα. Κρίσει γὰρ ὀρθῆ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δικαίους ἀγαπᾷ, μισεῖ δὲ τοὺς ἐναντίους· διὸ χρισταὶ κρείττονι· ἢ παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ ἐλαίῳ τῷ καλούμενῳ ἀγαλλιάσεως, καὶ χρισταὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς, ἢ ἐλαίῳ χαρᾶς κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἐλαίῳ ἀγαλλοῦσθαι κατὰ τὸν Σύμμαχον. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν μετόχων αὐτοῦ, ἢ ἐταίρων αὐτοῦ τῶν τῆς αὐτοῦ χάριτος μετεσχηκότων, οἱ καὶ εἴποιεν ἄν· Μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γεγονάμεν. Ἀνεγνώσασιν δὲ τινες τὴν προκειμένην λέξιν ὡδὲ πως· Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε, Θεέ, ὁ Θεός σου, καὶ ταύτη γε κέχρηται ἀναγνώσει, τῇ Ἑβραϊκῇ

⁷⁶ Matth. viii, 29. ⁷⁷ Joan. i, 1. ⁷⁸ Hebr. iii, 14.

λέξει δουλεύσαντες. Ἐπειδή περ. Ἐλωειμ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ὀνόμασται γραφῇ, εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ θρόνος σου, Θεὸς, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι. Οἱ μὲν οὖν Ἐβδομήκοντα καὶ ὁ Σύμμαχος· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰρήκασιν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Θεὸς, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, περιεχούσῃ Ἐλωειμ. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς Ἀκύλας, ὁ νῦν Θεὸς εἰρηκώς, πρῶτον ἐξῆς δεύτερον εἰρημένου τοῦ Ἐλωειμ, ἐν τῷ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, οὐκέτι, Θεὸς, ἡρμήνευσεν, ἀλλὰ, Θεός, εἰπὼν· Ἐπὶ τούτῳ ἠλειψέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου, τῆς αὐτῆς λέξεως· οὕτω δὲ ἐρμηνεύσας, εἶπεν ἄν.

Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασίω ἀπὸ τῶν ἱματιῶν σου, ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων. Ἄντι δὲ βάρων ἐλεφαντίνων, ὁ Ἀκύλας· Ἀπὸ γὰρ ὀδόντος, εἰρηκε. Ναοὶ γὰρ ἐνταῦθα εἰρηναί τοῦ Νυμφίου αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ αἱ Χριστῷ ἀνακειμεναὶ ψυχαί, ἐν λογικῇ τροφῇ πᾶσαν ἔχοντες τὴν δύναμιν. Τροφῆς δὲ καὶ λόγων σύμβολον οἱ ὀδόντες. Ἐνθεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ οἱ ὀδόντες λευκοὶ λέγονται· εἶναι ὑπερ γάλα ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ φασκούσῃ προφητεῖ· Χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, ἐλεφάντινοι οἱ ναοὶ ἢ αἱ βάρεις αὐτοῦ λέγονται, διὰ τὸ νεκροῦ ζώου τυχεῖν τὸν ἐξ ἐλέφαντος κόσμον· οἱ τε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐδοκίμουνοι οὐκ ἄλλως διαλάμπουσιν ἢ νεκρῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, κατατὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν.

Ἡ ἀρόστη ἢ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Αἱ μὲν θυγατέρες τῶν βασιλέων, Χριστοῦ δηλαδὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, αἰ κατὰ μέρος ἦσαν ψυχαί. Αὐτὴ δὲ ἢ βασίλισσα ἢ μήτηρ τῶν θυγατέρων παρόσητος ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Τίς δ' ἂν εἴη αὐτὴ ἀλλ' ἢ πᾶσα καθολικὴ Ἐκκλησία, ἢ ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων ἐκ πάντων ἐθνῶν συνειλεγμένη; ἢ αὐτὴς ἑαυτῷ ὑποδόμησεν ἐπὶ τὴν πέτραν, πρὸς τὸ μὴ πύλας ἔξου κατισχύειν αὐτῆς. Κυριώτερον δ' ἂν εἴποις διὰ τούτου τὴν ἐπουράνιον δηλοῦσθαι Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ἐπὶ γῆς ἁγίων ἀνθρώπων. Τοῦτο γοῦν ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ πόλιν Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον ἐν μυριάσιν ἀγγέλων παρρηγύροι, καὶ Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, συνεστῶσαν. Αὕτη μὲν οὖν εἴη ἂν ἡ τελεία Χριστοῦ νύμφη. Ταύτης δ' οὐκ ἂν ἀμάρτοις θυγατέρα φήσας ὑπάρχειν τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν. Βασίλισσα δ' ἐκεῖνη, ὡς ἂν ἦδῃ συμβασιλεύουσα τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ· διὸ ἐκ δεξιῶν παρεστάνα· τοῦ Βασιλέως εἰρηται· ἅτε νύμφη οὖσα αὐτοῦ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα δεχομένη, κούσά τε καὶ τίχτουσα διὰ παντὸς πνεῦμα σωτηρίας· ἢ καὶ τὸ βασιλικὸν ἐνδύμα περιτίθησι, τὸ φωτεινὸς τῆς ἀφθαρσίας ἐνδύμα· ὃ δὴ, πνευματικὸν διόλου τυγχάνον, ταῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγελικαῖς δυνάμεσι περιβέβηται.

runt; Aquila vero, *Dee*, serviens Hebraicæ dictioni *Elohim*. Sed ipse Aquila qui jam *Dee* dixerat, in sequentibus ubi repetitur *Elohim*, hoc loco, *Propterea unxit te Deus*, non ultra *Dee* interpretatus est, sed *Deus*, ita dicens: *In hoc unxit te Deus Deus tuus*. Qui si sibi constitisset, hic etiam deberet *Dee* dicere; cum eadem ipsa vox occurrat, atque ita interpretari debuit: *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus*.

δὸν ἑαυτῷ συμφώνως καὶ ἐνταῦθα Θεὸς εἶπε ἐπὶ Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, Θεὸς, ὁ Θεός σου.

VERS. 9. *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis*. Pro illo autem, *domibus eburneis*, Aquila, *a templis dentis*, dixit. *Templa vero, Ecclesiae Sponsi, et animae Christo addictae hic vocantur, quae in rationabili cibo totam vim habent repositam. Cibi vero, ac verborum symbolum dentes sunt. Inde est quod dentes Christi, in prophetia ipsorum spectante, lacte candidiores dicantur: Splendidi oculi ejus a vino, et dentes ejus candidiores lacte* 79. Secundum reliquos autem interpretes, *eburnea templa aut domus ejus dicuntur, quia ornatus eburneus ex animali mortuo est; et qui in Ecclesia spectandae virtutis sunt, non alia ratione splendent quam mortificando membra sua super terram* 80, secundum apostolicum praeceptum.

VERS. 10. *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Filiae regum, Christi videlicet et Ecclesiae ejus, singulae sunt animae. Ipsa vero regina mater filiarum astitit a dextris ejus *in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Quae nam illa, nisi tota catholica Ecclesia, a terminis terrae usque ad terminos ejus ex universis gentibus congregata? quam ipse sibi aedificavit supra petram, ut portae inferi non praevalerent adversus eam. Congruentius porro dixeris his significari caelestem Ecclesiam, quae sanctorum virorum in terra degentium mater est. Hoc sane docuit divinus Apostolus cum ait: *Illam autem, quae sursum est Jerusalem, libera est: quae est mater nostra* 81. Eam item nuncupat *civitatem Dei viventis Jerusalem caelestem, in multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in caelis* 82. Ipsa ergo fuerit perfecta Christi sponsa. Hujus vero filiam si dicas Ecclesiam, quae in terra est, nequam aberraveris. Illa autem regina, utpote quae jam una cum sponso regnet suo, a dextris Regis consistere dicitur; quippe quae sponsa ejus sit, ipsiusque semina excipiat, praegnans sit et pariat semper spiritum salutis: quae item vestitu regio induitur, pellucido scilicet incorruptionis indumento: quod cum spirituale prorsus sit, angelicis, quae in caelo sunt, virtutibus circumdatur. Hoc porro indumentum, deauratum hic dicitur. Illud autem, *circumdata varietate*, neque in Hebraico textu,

79 Gen. xl. x, 12 80 Coloss. iii, 5. 81 Galat. iv, 26. 82 Hebr. xii, 22.

neque apud cæteros interpretes fertur ; quare obelo notatum est.

Ἐβραϊκῆ ἀναγνώσει οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς φέρεται· διὸ ὠβελίστια.

VERS. 14. *Omnis gloria ejus filiæ regis Esebon, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.* Quomodo fimbriis aureis circumornata sit, probe intelligas, si Paulum audias dicentem : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*⁸³. Nam cognitio quæ ex parte est, aureum ornatum in extremitatibus ipsi circumponit. *Cum autem venerit, inquit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*⁸⁴. Postquam in cœlestem Ecclesiam translata fuerit ea, quæ in terra infantis instar educatur, tunc fimbrias aureas, videlicet cognitionem ex parte deponet ; aureo autem vestimento ornabitur.

VERS. 15, 16. *Adducentur Regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi.* Filia quæ plerumque superius memorata fuit, non semper in terra permanet, sed suo tempore transferetur. At non omnes simul ejusmodi transmigracione donabuntur ; sed quæ primo gradu in hoc regno dignæ erunt, ex parte solum afferentur Regi. Hæc vero sunt quæ virginitatem in Christo et corpore et anima servant, ac spiritu sanctæ sunt. Post primum autem ordinem, quæ proximè illas sunt afferentur : nam apud Patrem mansiones multæ⁸⁵. Hæc vero sunt, quæ honestæ continentisque vitæ causa proximum virginitatis locum occupant. Quomodo autem afferentur, declarat dicens, *in lætitia et exsultatione*. Hæc vero qua ratione dicantur probe intelliges, si apostolicam hanc vocem apponas : *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus*⁸⁶. Non enim venient vel ad Regem accedent virgines, sed afferentur, aliis ipsas adducentibus, scilicet angelis Dei, qui sublimes illas in altum deferent, ut supernum iter facile decurrant. *Adducentur porro in lætitia et exsultatione*, atque in templum regis, in regiam domum, regno cœlorum donatæ, intromittentur. Templum porro, domus Dei est, ita ut Rex ille, ad quem adducuntur, Deus sit. Hæc item adducunt, qui ipsis instituta tradunt, Lex videlicet atque prophetæ.

VERS. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.* Horum sententiam clarius cæteri reddiderunt ; Aquila quidem sic habens, *Pro patribus tuis erunt tibi filii* ; Symmachus vero, *Pro patribus fuerunt filii tui*. Hæc est autem dicti illius interpretatio : Filii tui qui in te et a te nati sunt, pro patribus tibi erunt. Nam hos ipsos, quos tute genuisti, pro patribus habebis. Sermonis autem eventum intelliges, si perpendas quo pacto alienigenæ ex gentibus, Ecclesiam Dei adæcentes, in ipsaque regenerati, filii ejus efficiantur ; ac deinceps cum profectu aucti sunt, patres ipsius constituantur, ad præfecturam ejus promoti, et ad sacerdotale ministe-

⁸³ 1 Cor. xiii, 9. ⁸⁴ ibid. 10. ⁸⁵ Joan. xiv, 2.

Ἀ Τοῦτο καὶ διάχρυσον ὁ παρὼν λόγος ὠνόμασε. Τὸ δὲ, *περιβεβλημένη καὶ πεποικιλμένη*, οὕτε ἐν τῇ

Πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατὶς τοῦ βασιλέως Ἐσεβὼν ἐν χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Νοήσεις, φησί, πῶς χρυσοῖς περιβέβληται, Παύλου λέγοντος ἀκούων· Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ἡ γὰρ γνώσις ἢ ἐκ μέρους ἐν ἄκρις μόνις χρυσοῦ τὸν κόσμον αὐτῆ περιτίθεισιν· Ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ τέλειον, φησί, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ἐπειδὴν εἰς τὴν ἐπουράνιον Ἐκκλησίαν μεταστῆ ἢ τῶς ἐκ γῆς παιδοτροφουμένη, τὸ τῆνικαῦτα ἀποθήσεται μὲν τὰ χρυσοῦ τὰ χρυσαῖα, τὴν ἐκ μέρους γνώσιν, ἐν ἱματισμῷ δὲ χρυσαῖ.

Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὅπισθεν αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι. Ἡ δὲ τῶν ἐμπροσθεν πολλάκις ὠνομασμένη θυγάτηρ οὐκ ἐπὶ γῆς εἰς τὸ παντελὲς διαμένει, μετατεθήσεται δὲ κατὰ καιρὸν. Ἄλλ' οὐ πᾶσα ἀθρόως τῆς τοιαύτης μεταβάσεως ἀξιώθησεται· ἐν μέρει δὲ αἱ πρώτῃ βαθμῶν ἐν αὐτῇ τετιμημέναι ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐν Χριστῷ ἀγγελίαν κατορθώσασαι ψυχῇ καὶ σῶματι, καὶ πνεύματι καθηγιασμέναι. Μετὰ δὲ τὸ πρῶτον τάγμα αἱ πλησίον αὐτῶν ἀπενεχθήσονται· πολλὰ γὰρ μοιὰ παρὰ τῷ Πατρὶ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὸν Ἐγγίστα τόπον τῶν παρθένων ἐπέχουσαι διὰ σεμνοῦ καὶ σώφρονος βίου.

Ὅπως δὲ ἀπενεχθήσονται παρίστωσι λέγων· ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται τοῦτο, παραθεῖς τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ἢ φησιν· Ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Οὐ γὰρ ἐλεύσονται οὐδὲ ἀπελεύσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι, ἀλλ' ἀπενεχθήσονται, ἄλλων αὐτὰς ἀπαγόντων· ἀγγέλων δηλαδὴ θείων μετεωριζόντων αὐτὰς καὶ εἰς ὕψος ἐπαίρόντων, ὡς ἂν εὐμαρῆ τὴν ἀνω ποιήσαιντο πορεύειν. Ἀπενεχθήσονται δ' ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, καὶ εἰσαχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως, εἰς τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταξιοῦμεναι. Ναὸς δὲ οἴκος θεοῦ ἐστίν· ὥστε θεὸς ὁ βασιλεὺς, ᾧ ἀπάγονται. Ἄγουσι δὲ αὐτὰς καὶ οἱ τὰ παιδεύματα παραδιδόντες αὐταῖς, ὁ τε Νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. Τοῦτων τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδεδώκασιν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Ἄντι τῶν πατέρων σου ἔσοῦν σοι υἱοί· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἄντι πατέρων ἐγένοντο υἱοί σου. Ἡ δ' ἑρμηνεία τοῦ λόγου ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· Οἱ υἱοί σου οἱ ἐν σοὶ καὶ ὅπου σοῦ γεγεννημένοι ἀντὶ πατέρων γενθήσονται σοι. Ἐξῆς γὰρ αὐτοὺς πατέρας, οὓς αὐτῆ γεγέννημας. Νοήσεις δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ἐπιστήσας ὅπως οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀλλόφυλοι, προσελθόντες τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀναγεννηθέντες ἐν αὐτῇ, υἱοὶ αὐτῆς γίνονται· κάπειτα ἐπιδιδόντες τῇ προκοπῇ, πατέρες αὐτῆς καθίστανται, προαχόμενοι εἰς τὴν αὐτῆς προ-

⁸⁶ 1 Thess. iv, 16.

στασίαν, καὶ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας καταξιούμενοι. Πῶς δ' ἔξεις αὐτοὺς ἀντὶ πατέρων διερμηνεύει, σαφέστερον λέγων· *Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Λέγει δὲ ταῦτα πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων διήκουσαν· ἐφ' ἣν ἀρχοντας καὶ πατέρας τοὺς ἰδίους υἱοὺς αὐτῆ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καθίστησιν.

Διὰ τοῦτο λαοὶ ὑμνήσουσί σε εἰς αἰῶνα διηγεώσῃς. Ἡ προλεχθεῖσα θυγάτηρ τῶν βασιλέων, αὐτῆ δὲ ἦν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία, συναισθημένη τῆς δυνάμεως τοῦ πατρικοῦ ὀνόματος, ἐπειδὴ περ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· *Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, μετὰ τὰς πρὸς αὐτὴν λεχθείσας ἐπαγγελίας, πιστεύσασα φωναῖς, χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης πληρωθεῖσα.*

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν υἱῶν κορε, ὑπὲρ τῶν κρυφίων, ψαλμὸς με'.

Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς ἐδρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθήσομεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμπτει τῷ μεγάλῳ αὐτὸν καταξιώσαντι ὁ λόγος· ὅτι φρούδος ἔσται, καθάπερ τινὲ παραπεμφθεῖσα βυθῷ, ἡ πάλαι κρατήσασα τῶν δαιμόνων ἀσέβεια, ἡ τῶν ὀρῶν (1) μιμουμένη τὸ ὕψος, καὶ τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πλεῖστον ἐσχραυία τὸ κράτος. Εἶτα λέγει ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς τὰ ὕδατα ζάλην ἰδέξατο, καὶ τὰ ὄρη κλόνον ὑπέμεινε, τοῦ εὐαγγελικοῦ διαπορμευομένου κηρύγματος. Ἐνταῦθα δὲ ὄρη τῶν δαιμόνων προσηγόρευσε στίφος διὰ τὸν τῆς ἀλαζονείας ὄγκον καὶ τοῦ τύφου τὸ ὕψηλόν· ὕδατα δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰς γνώμας, τὰς δίκην ὀδάτων τῆδε κάκιστε φερομένας βάρδεις, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς ἀπάτης κυκωμένας πνευμάτων. Ταῦτα δὲ διδάσκει ἡμᾶς καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία· ὅπως, τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τὴν οἰκουμένην περινοστοῦντων, ζάλης ἐμπίπλαντο καὶ θορύβων αἱ πόλεις. Καὶ γὰρ ἐν Ἐφέσῳ Δημήτριος πᾶσαν τὴν πόλιν ἐκύκλωσε· καὶ ἐν Λύστροις καὶ Δέρβῃ ταῦτ' οὕτω γεγένηται. Καὶ πάλιν ἐν Φιλίπποις καὶ Θεσσαλονίκῃ, καὶ Ἀθήναις, καὶ Κορίνθῳ, τῶν τῆς ἀπάτης πνευμάτων ταῦτα διεγειρόντων τὰ κύματα, ὑπὸ τούτων τινὲς ἐνεργούμενοι κατὰ τῶν ἱερῶν ἑβῶν ἀποστόλων· *Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσι.* Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος προηγόρευεν Ἀθακούμ· *Ἐπέβησας, γὰρ φησιν, εἰς θάλασσαν τοὺς Ἰππους σου, ταρασσόντας ὕδατα πολλά.* Ἰππους δὲ προσηγόρευεν δχημα θεῖον γεγεννημένους τοὺς ἱερούς ἀποστόλους· ἐπ' αὐτῶν γὰρ ὀχοῦμενος ὁ Δεσπότης, τὰ πολλὰ καὶ διάφορα τῆς ἀσεβείας δόγματα διεσχέδασε. Νοήσεις δὲ καὶ ἄλλως τὴν σύγχυσιν τῆς γῆς καὶ τὴν ταρτήν αὐτῆς, ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Πῦρ ἤλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ τί θέλω εἰ ἦδη ἀνήφθη; καὶ πάλιν· Μὴ ρομῆσητε, ὅτι ἤλθοι βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἤλθοι βαλεῖν εἰ-*

rium cooptati. Quomodo autem illos pro patribus habitura sis, apertius explicat his verbis: *Constitues eos principes super omnem terram*. His porro Ecclesiam, quæ in terra est, alloquitur, quæque a terminis terræ usque ad terminos ejus pertingit: in cujus principes et patres, proprios filios ipsa Dei Ecclesia constituit.

VERS. 18. *Propterea populi confitebuntur tibi in æternum perpetuo*. Filia regum jam memorata, scilicet Ecclesia in terra degens, paterni nominis virtutem animadvertens, quoniam *dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum*⁹⁷, post datas sibi promissiones, his vocibus fidem habens, gaudio et exultatione repletur.

B

4. IN FINEM PRO FILIIS CORE, PRO ARCANIS, PSALMUS XLV.

VERS. 2, 3. *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, et transferebantur montes in cor marium*. Hymnum gratiarum actionis emittit ei qui magnis ipsum beneficiis ornaverat, quia quæ olim rerum polita erat dæmonum impietas, et montium altitudinem æmulata, diu in orbem ordinatum obtinuerat; jam quasi in gurgitem quemdam projecta, de medio sublata erit. Deinde narrat propheticus sermo, quo pacto aquæ tempestate agitatæ, montes commotionem passi sint, dum interea evangelica prædicatio latius pervaderet. Hic porro dæmonum catervam montes nuncupat, ob arrogantis tumorem ac superbis altitudinem; aquas vero, hominum sententias, quæ aquarum instar ultro citroque facile feruntur, et a spiritibus fallaciæ miscentur. Hæc docemur ab Actuum historia: quomodo scilicet cum sancti apostoli orbem circumirent, tempestate atque turbis urbes singulæ replebantur. Siquidem Ephesi Demetrius totam urbem miscuit: Lystris et Derbæ, id ipsum contigit: Philippis, Thessalonicæ, Athenis et Corinthi, spiritibus fallaciæ hujusmodi fluctus cientibus, quidam ab iisdem obsessi contra sanctos apostolos clamabant: *Hi qui orbem terrarum subverterunt, hic adsunt*⁹⁸. Hæc etiam beatus Habacum prænuntiavit: nam ait: *Induxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas*⁹⁹. Equos vero dixit sacros apostolos, qui vebiculum divinum effecti sunt: his quippe vectus Dominus multa variaque impietatis dogmata dissipavit. Alio quoque modo terræ confusionem ac perturbationem intelligas, si Salvatorem audias hæc dicentem: *Iguem veni mittere in terram; et quid volo si jam accensus est*¹⁰⁰? Et rursum: *Nolite putare quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem a patre, et filiam a matre, et nurum a socru, et inimici hominis*

D

⁹⁷ Philip. II, 10. ⁹⁸ Act. XVII, 5. ⁹⁹ Habac. III, 15. ¹⁰⁰ Luc. XII, 49.

(1) Ὀρέων.

domestici ejus 11; ac si apertius diceret: Et cujusque domesticos inimicos ipsius efficere. Quid opus est dicere, integras civitates, populos, gentes cujusvis generis de evangelica doctrina perturbatas esse, quia veterem suam superstitionem de medio tolleret? Verum iis perturbatis et confusis, Ecclesie filii ac præsules ejus dicunt, *Non, timebimus*. Deum vero quasi proprium sibi memorant dicentes, *Deus noster*, ad differentiam eorum qui a gentibus per errorem dii nominantur. Quod si homines solum turbati fuissent, sat erat dixisse: Dum turbabitur terra non timebimus; at quoniam occultæ virtutes ac dæmones maligni ob salutarem doctrinam, commotionem et tempestatem passi sunt, jure eos quoque quasi occultos, et aliorum aspectui latentem adumbrat, dicens translatos esse montes in cor

marium. *τὸν θάλασσαν, εἰκότως καὶ περὶ τούτων, ὡς περ κρυφίων φάσκων, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίᾳ θαλασσῶν.*

VERS. 4. *Sonuerunt et turbata sunt aquæ eorum: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.* Hosce montes ex evangelica doctrina, spiritualia nequitie esse intelliges. Nam quando lunaticum Salvator curavit, sic discipulos alloquens intulit: *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit: et nihil impossibile erit tuis* 12: supra memoratum dæmonium montem nuncupans. Quo pacto tantem in cor marium montes transferantur, ex Evangelio secundum Lucam ediscas licet, ubi dicitur, dæmones Salvatorem rogasse, ne præciperet eis in abyssum migrare 13. Abyssum porro solet Scriptura appellare maria, ut in Job dicitur: *Venisti autem in mare, et in vestigiis abyssi ambulasti* 14. De hac abyssu hæc tradidit Moyses in mundi opificio: *Et tenebræ supra abyssum* 15. At dum hæc aguntur, inquit: *Non timebimus aquis sonantibus et turbatis, commotis montibus in celebritate ejus*, secundum Symmachum. Celebritas autem Salvatoris erat Ecclesie incrementum, et multitudo credentium in ipsum, atque multorum deorum erroris eversio.

ὁρὸς ἢ τῆς Ἐκκλησίας αὐξήσις καὶ πληθυσμὸς τῶν εἰς πλάνης.

Diapsalma distinctionem inter ea quæ prius dicta, et quæ sub hæc dicenda sunt efficit. Quamobrem ac si alium in ordinem sermo transferatur, pacificum Ecclesie statum rursus per ænigmata significat, quam ob religiosum vitæ institutum civitatem Dei vocat. Nam civitas Dei est cætus eorum, qui secundum Deum vitam instituunt, qui jam universum replet orbem. Siquidem ab oriente sole usque ad occidentem talem Dei civitatem reperire est, ab Ecclesia constitutam, quæ cælestem sermonem in se scaturientem ac stillantem habens, omni divina letitia repletur. Aquila vero et Symmachus: *Fluminis*, inquit, *divisiones lætificant civitatem Dei*. Quæ sint porro illæ divisiones, recte percipies

Ἀρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Ἐλθοὶ γὰρ διχῶσαι ἀνθρώπον κατὰ τοῦ πατρὸς, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς, καὶ νόμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς, καὶ ἔχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ σαρφέστερον ἔλεγε. Καὶ ἐχθροὺς ἐκάστου ποιῆσαι τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ. Τί γὰρ λέγειν, ὡς καὶ πόλεις ὅλαι καὶ δῆμοι ἔθνη τε παντοῖα ἐπὶ τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ συνεχύθησαν, λυομένης αὐτοῖς τῆς παλαιᾶς δεισοδομονίας; Ἀλλὰ τούτων ταρτατομένων καὶ συγχεομένων, οἱ τῆς Ἐκκλησίας υἱοὶ καὶ προσετώτες αὐτῆς φασὶν Ὁ φοβηθησόμεθα. Ἰδιοποιοῦνται δὲ τὸν Θεὸν λέγοντες. Ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν πλανημένων παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ὀνομαζομένων θεῶν. Καὶ εἰ μὲν ἀνθρώποι μόνον ἐταράσσοντο, ἀπῆρχε εἰπεῖν. Ἐν τῷ ταράσσει τὴν γῆν οὐ φοβηθησόμεθα: ἐπεὶ δὲ καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις καὶ δαίμονες πονηροὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ λόγῳ κλόνον καὶ σάλον ἐπεκαὶ λαθανόντων τοὺς τῶν ἄλλων ὀφθαλμοὺς, ἤνιττετο

ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν· ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ ταῦτα τὰ ὄρη τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ὅπηνίκα γὰρ τὸν σεληνιαζόμενον ὁ Σωτὴρ λάσατο, ἐπιφέρει λέγων τοῖς μαθηταῖς: Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ἔρει τούτῳ. Μετάσθῃ ἐντεῦθεν ἐκεῖ· καὶ μεταθίσειται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν· ὅρος ὀνομαζῶν τὸ προδηλωθὲν δαιμόνιον. Πῶς δ' ἐν καρδίᾳ θαλάσῶν μετατίθεται τὰ ὄρη, μάθοις ἂν ἀπὸ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ἐνθα εἴρηται, ὅτι παρεκάλουν τὸν Σωτῆρα οἱ δαίμονες, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Τῆν δὲ ἄβυσσον εἶωθεν ἡ Γραφή καλεῖν θαλάσσαν, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ εἴρηται. Ἦλθε δ' ἐπὶ τῆς θαλάσσης· ἐν δὲ ἴχθυσιν ἀβύσσου περιεπάτησας. Περὶ ταύτης τῆς ἀβύσσου καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ἐδίδασκε λέγων· Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἀλλὰ τούτων γινομένων· Ἡμεῖς, φησὶν, οὐ φοβηθησόμεθα, ἠχούντων καὶ θολομένων τῶν ὕδατων αὐτῶν, καὶ σειομένων ὄρεων ἐν τῷ παραδοξασμῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐνδοξασμὸς δὲ ἦν τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν πιστευόντων, ἢ τε ἀνατροπῆ τῆς πολυθέου

τὸ διάφαλα διαστολήν εἰργάσατο τῆς τῶν προλεχθέντων διανοίας πρὸς τὸ μέλλοντα βηθήσεσθαι. Διόπερ ὡς ἐπὶ ἕτερον τάγμα διαβάς ὁ λόγος, πάλιν δι' αἰνιγμῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν εἰρηνικὴν κατάστασιν σημαίνει, ἣν πάλιν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει διὰ τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα. Θεοῦ δὲ πόλις τὸ τῶν κατὰ Θεὸν πολιτευομένων σύστημα· τοῦτο δὲ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληροῖ. Ἐπειδὴ περ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἔστιν εὐρεῖν διὰ τῆς Ἐκκλησίας συνισταμένην τὴν τοιαύτην Θεοῦ πόλιν, ἣτις, τὸν οὐράνιον ἔχουσα λόγον πηγάζοντα ἐν αὐτῇ καὶ ἀνομβροῦντα, πάσης θεϊκῆς εὐφροσύνης πληροῦται. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος· Τοῦ ποταμοῦ, φασὶν, αἱ διαίρεσεις εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Νοήσεις

11 Matth. x, 34-36. 12 Matth. xvii, 19. 13 Luc. viii, 51. 14 Job xxxviii, 16. 15 Gen. i, 2.

ἔτι τὰς διαίρεσεις ἀκούων Παύλου λέγοντος· Διαίρε-
σεις χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δ' αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ
διαίρεσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος·
καὶ διαίρεσεις εἰσὶν ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός,
ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάντιν.

Ἠγάσθη τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Κατὰ
δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸ ἄγιον τῆς κατασκηνώσεως
τοῦ Ὑψίστου. Μεγάλῃ γὰρ οὐσίας καὶ πολλῆς τῆς
πόλεως, ἔστι τι αὐτῆς τὸ ἐξαιρετόν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ πολλοὶ μὲν τὸ ἄλλο πλῆθος, σπανιοὶ δὲ οἱ τῇ
ἀγιότητι προσανακείμενοι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν λέ-
γουσαν Ἄγιοι Ἔσθετε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός
ὁμῶν ἄγιος, φυλάττοντες. Καὶ ἐν τούτοις τε τοῖς
ἁγίοις ἡ κατασκήνωσις λέλεχται εἶναι τοῦ Ὑψίστου·
ἐν μόνοις γὰρ αὐτοῖς χώραν ἔχει ἡ φάσκουσα τοῦ Θεοῦ
φωνή· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω·
καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι
λαός.

Ὁ Θεός ἐν μέσῳ αὐτῆς οὐ σαλευθήσεται· βοη-
θήσει αὐτῇ ὁ Θεός τῷ πρωτῷ, πρωτῷ. Ἐτερος δὲ πάλιν
φησὶν· Οἶμαι αὐτὸν αἰνίττεσθαι τὰς πρωϊνάς
συνόδους, ἐν αἷς εἰώθαμεν κατὰ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς
ἐκκλησίας συγκεκολληθεῖν. Καὶ ἄλλως δὲ διεγείρει
ἡμᾶς τὸ λόγιον καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὰς ἐωθινὰς προσ-
ευχὰς· ἔν' ὡσπερ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἀνα-
φέρομεν αὐτῷ· κατὰ γὰρ τούτους τοὺς καιροὺς
ἀτάραχος οὕσα μάλιστα ἡ κεκαθαρμένη διάνοια,
ιερέας τρόπον λειτουργεῖν εἴωθε τῷ Θεῷ. Διά-
φασμα.

Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλείαι· ἔδωκε
φωνὴν αὐτοῦ, ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Ἐναυθα τοὺς τὴν
γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους εἰσάγει παραττομένους, τὰς
τὴν ἐπὶ γῆς βασιλείας ὀπλιζόμενας κατὰ τῆς Ἐκκλη-
σίας, καὶ πόλεμον αἰρομένας κατὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ
λόγου. Εἶθ' ὡσπερ ἐν ταῖς συμβολαῖς, ἐπικρατοῦντος
τοῦ τῶν νικῶντων μέρους, τὸ ἐναντίον παρτάσσεται
καὶ εἰς φυγὴν χωρεῖ· οὕτω καὶ νῦν, νικῶντος τοῦ
εὐαγγελικοῦ λόγου, ἐταράχθησαν ἔθνη καὶ ἐκλίναν
βασιλείαι, ἢ, περιετρίβησαν βασιλείαι, κατὰ τὸν
Σύμμαχον. Ἀλλὰ καὶ διδόντος φωνὴν αὐτοῦ διελύθη
ἡ γῆ. Τοῦ γὰρ εὐαγγελικοῦ λόγου νεωστὶ περιόντος
εἰς τὴν βίον, ξενιζόμενα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν προτέραν
αὐτῶν δεσιδαίμονίαν διεκδικοῦντα συνεκινήθη· οἷ τε
τούτων βασιλεῖς ἐπανάστησαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλ'
ἔπει ὁ Θεός καταφυγὴ αὐτῆς ἦν, οἱ πάντες ἀνετρά-
πησαν, πλεόν οὐδὲν ἢ φωνὴν μόνην τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν δεδωκότος. Ἐδωκε γὰρ φωνὴν αὐτοῦ, ἢ
ὁ ἐσαλεύετο. Ποίαν δὲ φωνὴν ἢ τὴν διὰ τοῦ κηρύγμα-
τος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ; Εἰκότως οὖν πάλιν ἡμεῖς
οἱ ἀνωτέρω εἰρηκότες· Ὁ Θεός ἡμῶν καταφυγὴ
καὶ δύναμις, τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν ἐπαναλαμβάνομεν
λέγοντες, ὅτι μὴ ἐξ ἡμετέρας δυνάμεως τὰ τοσαῦτα
κτισθῶμενα, ἀλλ' ἦν μεθ' ἡμῶν ὁ ταῦτα ἐνεργῶν
Κύριος τῶν δυνάμεων. Αὐτός τε ἦν ἀντιλήπτω ἡμῶν
ὁ Θεός Ἰακώβ. Εὐκαίρως δὲ καὶ ἐναυθα τοῦ Θεοῦ
Ἰακώβ ἐμνημόνευσαν, ἀναπέμποντες ἡμᾶς ἐπὶ τὸν
ὄφθαλμον τῷ Ἰακώβ ἐν σχήματι· ἀνδρός. Ἐπέλαττε

si Paulum audias dicentem : Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus ; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus ; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. Secundum Symmachum autem, Sanctum habitationis Altissimi. Cum magna quippe et populosa sit civitas, quædam ejus portio cæteris præstat. Nam eorum qui in Ecclesia degunt, est quidem ingens alia multitudo, sed rari admodum qui sanctitati se dedant, et hoc præceptum : Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum **, observent. In sanctis vero hominibus Altissimi habitatio esse dicitur. In his quippe solis hæc Dei vox locum habet : Inhabitabo in illis et inambulabo. Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus **.

VERS. 6. Deus in medio ejus; non commovebitur : adjuvabit eam Deus mane diluculo. Alius iterum ait : Arbitror ipsum matutinos conventus adumbrare, quæ in universis orbis ecclesiis convenire solemus. Alias vero hoc sermone concitatur et invitatur ad matutinas preces, ut eas ceu vitæ nostræ primitias ipsi offeramus ; isto enim maxime tempore mens inturbida et purgata, sacerdotis instar, sacra Deo offerre solet. Diapsalma.

VERS. 7, 8. Conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna : dedit vocem suam, mota est terra. Hic homines terram incolentes turbatos inducit ; regnaque terræ armata contra Ecclesias, bellumque moventia adversus evangelicam doctrinam. Deinde ceu in congressu, superante victorum parte, adversa pars turbatur et in fugam vertitur. Sic jam superante evangelico verbo, conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna, aut subversa sunt regna, secundum Symmachum. Sed etiam ipso vocem suam dante, soluta est terra. Cum enim Evangelicum verbum nuper in mundum invectum esset, rei novitate percussæ gentes, ut pristinam suam superstitionem vindicarent, commotæ sunt : eorundem reges contra Ecclesiam insurrexerunt. At quia Deus refugium ejus erat, in fugam omnes versi sunt ; nihil aliud quam vocem solam dante Salvatore nostro. Dedit enim vocem suam, et mota est terra. Quam vocem, nisi apostolorum prædicatione datam ? Merito igitur nos, qui superius diximus : Deus noster refugium et virtus, hanc ipsam confessionem repetimus dicentes, non ex virtute nostra talia opera edita fuisse, sed nobiscum fuisse qui hæc ageret Dominum virtutum. Ipseque erat susceptor noster Deus Jacob. Opportune autem hic etiam Dei Jacob mentionem fecerunt, ad eum quæ Jacobo sub specie hominis apparuit nos remittentes. Luctatus est enim homo cum illo qui dixit ei :

** 1 Cor. xii, 4-6. ** Levit. xi, 45. ** Levit. xxvi, 12.

Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel A
erit nomen tuum, quia prævulisti cum Deo. Et sur-
gens Jacob vocavit nomen loci illius, Speciem Dei,
dicens: Vidi enim Dominum facie ad faciem 90. Si-
 quidem hic ipse est qui sub specie hominis Jacobo
 apparuit. Ipse autem est *Dominus virtutum nobiscum*
 et ipse est *suscipiens noster, Deus Jacob*. Per eum
 enim supra memorata omnia recte gessimus.

ἡμῶν, καὶ αὐτός ἐστιν ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς
 κατορθώσαμεν.

VERS. 9, 10. *Venite et videte opera Domini, quæ*
vosuit prodigia super terram, auferens bella usque
ad fines terræ. Arcum conteret et confringet arma et
acuta comburet igni. Licet cuivis tempora secum
reputanti, hæc ad litteram impleta deprehendere.
 Siquidem ante Salvatoris nostri adventum, princi-
 palis ac dominia in singulis regionibus et urbibus
 erant: ac in quolibet terræ angulo bella gereban-
 tur; ita ut vel ipsi rustici qui terram incolebant,
 hastis, gladiis omnique telorum genere se instrue-
 rent. At post divinum Salvatoris adventum, unum
 Romanum imperium plurimas gentes occupare cœ-
 pit: Evangeliumque salutare, quod uno eodemque
 tempore exortum est, in omnes gentes pervasit.
 Tuncque implebatur alia prophetia, Isaiæ voce pro-
 lata, his verbis: *Et constabunt gladios suos in ara-*
tra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens
contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad
prælium 1. Hæc igitur præsentī sermone declarantur,
 atque finem sortita sunt, ad litteram quidem ut in
 historia supra memorata; quod ad arcanam verē
 mentem, per spiritualium et invisibilium inimico-
 rum perniciem. Lanceæ porro, tela et scuta adver-
 sariarum potestatum, esse videntur inanimata scul-
 ptilia et statuæ per multiplicium deorum errorem
 inveciæ; sive etiam athei viri et impiæ cogitationes,
 ab invisibilibus spiritibus in mentes hominum in-
 ductæ, queis jaculantur, et ignita tela contra iner-
 mes animas et fide non munitas immittunt.

VERS. 11. *Vacate et videte quoniam ego sum*
Deus, exaltabor in gentibus et exaltabor in terra.
 Quia bella demum cessaverant et perturbatio sub-
 lata erat, paxque profunda iis omnibus qui in
 terra versabantur parta fuerat; jure opportunitate
 ad bonum uti, atque otium animæ salutare assequi
 expetit. Quare ait: *Vacate et cognoscite*: neque enim
 possit quispiam divinæ cognitionis particeps esse,
 nisi vacet ab eis quæ ad contraria trahunt. Unde
 merito rex Ægypti, contra otium hujusmodi cal-
 lumniis præoccupatus, iis qui dicebant: *Trium die-*
rum itinere progrediemur, et serviemus Domino Deo
nostro 2; his verbis respondet: *Vacatis, otiosi estis* 3.
 Deinde cum nollet ipsos Deo vacare, luto et late-
 ritio opere afflixit eos. At nobis ii qui in totum
 orbem principes constituti sunt, inclamant ut vace-

γάρ, φησίν, ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ, ὃς καὶ εἶπεν αὐτῷ·
 Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ, ἀλλ'
 Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομα σου· ὅτι ἐπίσχυσας μετὰ
 θεοῦ. Καὶ ἀναστὰς Ἰακώβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ
 τόπου ἐκεῖνου, εἶδος θεοῦ, εἰπὼν· εἶδον γάρ
 θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Οὗτος γὰρ αὐτὸς
 ἐκεῖνος ὁ ἐν ἀνθρώπου σχήματι τῷ Ἰακώβ φανεῖς.
 Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων ὁ μετ'
 Ἰακώβ. Δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ προγεγραμμένα πάντα

Δεῦτε καὶ ἴδτε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, ἃ ἔθετο
 τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι
 τῶν περάτων τῆς γῆς. Τόξον συντριψέει, καὶ συγ-
 κλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ.
 Ἔστι γε, ἐπιστήσαντα τοῖς χρόνοις, καὶ πρὸς λέξιν
 αὐτὰ ταῦτα πεπληρωμένα παραλαβεῖν· εἰ γε πρὸ
 τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τοποκρατίας καὶ
 τοπαρχίας κατὰ χώρας ἦσαν καὶ κατὰ πόλεις· πό-
 λεμοὶ τε συνέσταστο καθ' ἑκάστην γωνίαν τῆς γῆς·
 ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς γεωπόνους, τὴν χώραν ἐργάζο-
 μένους, δοράτων καὶ ξιφῶν καὶ παντοίων πολεμικῶν
 ὄπλων ἐπιμελεῖσθαι. Μετὰ δὲ τὴν σωτήριον θεοφά-
 νειαν μόναρχος μὲν ἡ Ῥωμαίων βασιλεία ἐπικρατεῖν
 πλείστων ἔθνων ἤρξατο· διέτρεχε δὲ συναρξάμενον
 αὐτῇ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη.
 Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἄλλη προφητεία, ὡδέ πη ἀναφω-
 νοῦσα διὰ Ἡσαίου· Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας
 αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέ-
 πανα· καὶ οὐ μὴ ληφῆται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν,
 καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. Ταῦτα δὴ οὖν καὶ
 διὰ τῶν παρόντων δηλοῦται, καὶ τέλος ἐτύγχανε,
 βητῶς μὲν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἱστορίαν, πρὸς ἐξ
 διάνοιαν, κατὰ τὴν τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων
 καθάρσιν. Δόρατα δὲ καὶ ὄπλα, καὶ θυρεοὺς τῶν
 ἀντικειμένων δυνάμεων ἐποίησαν εἶναι τὰ ἄψυχα
 ξόανα καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς πολυθέου πλάνης, ἣ καὶ
 τοὺς ἀθέους ἀνδρας καὶ τοὺς δυσσεβεῖς λογισμοὺς
 τοὺς ταῖς διανοαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποβαλλομένους
 ὑπὸ τῶν ἀοράτων πνευμάτων, δι' ὧν κατατοξεύουσιν
 ἀκοντίζοντες τὰ πεπυρωμένα βέλη κατὰ τῶν ἀφρά-
 κτων καὶ μὴ τῇ πίστει πεφραγμένων ψυχῶν.

Σχολάσετε καὶ γῶντε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός,
 ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ
 γῇ. Ἐπειδὴ λοιπὸν πέπαυτο τὰ τοῦ πολέμου καὶ λέ-
 λυτο τὰ τῆς ταραχῆς, εἰρήνη δὲ βαρεῖα δέδοτο τοῖς
 ἐπὶ γῆς ἅπασιν· εἰκότως βούλεται εἰς ἀγαθὸν χρῆσθαι
 τῷ καιρῷ, καὶ σχολὴν ἀναλαβεῖν ψυχῆς σωτήριον.
 Διὸ φησι· Σχολάσετε καὶ γῶντε· οὐδὲ γὰρ ἐτέρως
 ἔστι γνώσεως μετασχεῖν θείας, μὴ σχολάσαντα τῶν
 ἀφελκόντων ἐπὶ τάναντία. Ἔνθεν εἰκότως ὁ τῆς Αἰ-
 γύπτου βασιλεὺς, πρὸς τὴν τοιαύτην διαβεβλημένος
 σχολῆν, τοῖς φάσκουσιν· Ὅδον τριῶν ἡμερῶν πορευ-
 σόμεθα, καὶ λατρεύσομεν Κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν,
 ἀποκρίνεται λέγων· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἔστε.
 Εἴτα, μὴ βουλόμενος αὐτοὺς τῷ θεῷ σχολάζειν, κα-
 ταπονεῖ τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ. Ἄλλ' ἡμῖν γε οἱ
 καταστάντες ἄρχοντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπαδούσ-

90 Gen. xxxii, 28-30. 1 Isa. ii, 4. 2 Exod. v, 3. 3 ibid. 5-8.

σκολάζειν, καρπὸν τῆς σχολῆς ἐπαγγελλόμενοι τὴν ἄμυστον γνῶσιν. Ἄλαί· δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν λέγων· *Γινώστε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ.* Πάλαι μὲν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους ἔτιμωσκόμενον μόνους, ὅτε γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· νυνὶ δὲ ὑμῖν παρακαλεῖσθαι σχολὴν ἄγειν, ὡς ἂν μάθοιτε καὶ γινώτε τίνα τρόπον καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑψωθήσομαι, δοξαζόμενος παρ' αὐτοῖς μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς πάλαι με εἰδέναι νομιζομένοις.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΜCΓ.

Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· ἀλαλάξατε Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως· ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν. Δοκίμοι τὰ τῆς προγραφῆς ἐσφαλμένους ἔχειν. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλὰ, τοῖς υἱοῖς Κορέ, ἢ τῶν υἱῶν Κορέ, ἐχρῆν ἐπιγεγράφθαι κατὰ τὰς ἐμπροσθεν προγραφάς. Οἱ γὰρ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν ὁμοίως ἔχουσι τοῖς ἐμπροσθεν. Καὶ ἐπειδὴ περ σαφέστατα τοῖς ἔθνεσιν ὁ λόγος παρακαλεῖται, οὐδὲν ἔχων ἐπικεκαλυμμένον, εἰκότως οὐδὲ τὰ τῆς προγραφῆς εἰς σύνεσιν ἡμᾶς παρορμῆ, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ψαλμὸς δὲ ἀπλῶς εἴρηται, ἢ μελῶδημα, ἢ ᾄσμα κατὰ τοὺς λοιπούς. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἀναγκαίως πρόκειται, διὰ τὸ ἐν ὑστέροις γένους μέλλειν ἀποπληροῦσθαι τὴν πρόβρῃσιν. Προσάττει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σφόδρα ἀκολουθῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, καὶ περὶ τῶν τούτου κηρύκων, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐφροσύνης σύμβολα πράττειν, διὰ τοῦ κροτεῖν μὲν τὰς χεῖρας ὡς ἐπὶ γάμοις συντελουμένοις νυμφίου καὶ σύμφης· ἀλαλάζειν δὲ τῷ Θεῷ, ὡς ἐπὶ βασιλείᾳ εὐφρομένου ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν πολεμίων νίκῃ. Καὶ εἰκότως μετὰ τὴν κατὰ τῶν πολεμίων νίκην τοῦ Σωτήρος, νύμφην αὐτοῦ δηλαδὴ τὴν Ἑκκλησίαν ἀπειληγῶτος, πάντας παρακαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σπεύδειν ἐπὶ τὴν ἑορτήν. Διὸ βοᾷ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι λέγων· *Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως.* Τὸ δ' αἴτιον τῆς παρακαλεούσεως δ. δάσκει ἐξῆς φάσκον· *Ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν.* Πρότερον μὲν γὰρ Κύριος αὐτὸς ὁ ὕψιστος μόνων τῶν κατ' οὐρανὸν ἔβασίλευεν· ἤγγειτο δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε δαίμονες ἐπάτουσαν ἐπὶ τῆς ἀνθρώπων· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἐπέλαμψε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτὸς ὁ ὕψιστος, φοβερός γέγονεν ἐκείνους τοῖς πολεμίοις τοῖς τὴν πολυθεὸν ἐνεργούσι πλάνην· πάντας γὰρ αὐτοὺς ἤλασε, καὶ μακρὰν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐποίησεν ἀγέλης. Σχολῆς δὲ γενομένης, βασιλεὺς μέγας τῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἔθνῶν ἀνεκηρύττετο. Διὸ τοῖς βασιλευομένοις κροτεῖν ταῖς χερσὶν ὁ λόγος παρακαλεῖται, τουτέστιν ἔργου καὶ πράξεσι· ὡς περ εἰ φωνὰς ἀφίναί ἀξίας τῆς τοῦ Ὑψίστου βασιλείας, καὶ ἀλαλάζειν δὲ αὐτῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως

mus, vacationis fructum pollicentes divinam cognitionem. Ipse vero Deus per eosdem loquitur, dicens: *Cognoscite quia ego sum Deus, imo etiam, quia exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* Olim quidem Judæis duntaxat notus eram, quando notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus; nunc autem jubeo vos vacare, ut cognoscatis et sciatis, qua ratione apud omnes gentes exaltandus sim, plus ab iis celebratus, quam ab iis qui olim nosse me putabantur.

4. IN FINEM, PRO FILIIS CORE, PSALMUS XLVI.

VERS. 2, 3. *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Videtur mihi inscriptio mendose posita: neque enim, pro filiis Core, sed, filiis Core, aut, filiorum Core, perinde atque in prioribus titulis, inscriptum oportuit. Reliqui enim interpretes, et Hebraicum exemplar similem prioribus præferunt inscriptionem. Et quia perspicue gentes sermo cohortatur, nihilque occulti præfert, jure inscriptionis verba nos ad intellectum minime conciant, neque pro occultis habent; sed psalmus simpliciter dicitur, sive melodia, sive canticum, secundum reliquos interpretes. Illud autem in finem, necessario positum fuit, quia postremis temporibus implendum vaticinium erat. Post supra dicta porro admodum consequenter Spiritus sanctus universis gentibus præcipit, ut de Dilecto ejusque præconibus lætitiæ symbola conferant plaudendo manibus, ac si nuptiæ sponsi et sponsæ celebrarentur; utque Deo jubilent, quasi regi ob partam de inimicis victoriam acclamationibus excepto. Et merito sane post reportatam a Salvatore, qui scilicet Ecclesiam sibi in sponsam accepit, de inimicis victoriam, Spiritus sanctus omnes evocat ad celebritatem: quare omnibus per orbem gentibus inclamat his verbis: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis.* Quæ causa vero præcipiendi fuerit, in sequentibus aperit dicens: *Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Primum enim ipse Dominus excelsus, in solis cælestibus regnabat; ab iis autem qui in terra erant ignorabatur, quo tempore dæmones in terra hominibus imperabant. Nunc vero per Dilectum Excelsus eos, qui in terra sunt, gratia sua illustravit, terribilis sæpe adversariis, qui multorum numinum errorem inducebant, effectus est; universos enim expulit, et procul a grege hominum abegit. Tum parta tranquillitate, rex magnus omnium per orbem gentium proclamatus est. Quare subditos plaudere jubet manibus, id est operibus ac gestis quasi voces Excelsi regno dignas emittere, ac jubulare ipsi in voce exultationis; ita ut non modo operibus ac vitæ

¹ Psal. LXXV, 2.

instituto ipsum celebrent, sed etiam rectis dogmatibus divinaque doctrina.

VERS. 4, 5. *Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hereditatem suam, spociam Jacob, quam dilexit.* Nemini non notum est illis Cave, neque populos subjectos, neque gentes sub pedibus eorum constitutas fuisse; itaque quasi ex persona apostolorum hæc dicta sunt. Hi namque jussi ab ipso Salvatore docere omnes gentes, virtute illius inspirati, ad universas gentes iter instituerunt, barbarasque nationes pervasere, totiusque orbem peragrarunt. Jure ergo ex eorum persona, hæc iis qui verbum susceperunt dicuntur. Quoniam etsi Dominus quem prædicamus, non corpore, non carnis oculis percipitur; at vel ex ipso opere ediscite quis ille quantusque sit. Annon videlicet nos ejus præcones, qui homines simus viles ac privati? et tamen verbum a nobis nuntiatum ita prævalet, ut universum impleat orbem. Unde ergo tanta potestas, quæ *subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris*; sive populos illos priores qui doctrinæ nostræ morigeri fuere; sive gentes quæ adhuc in infidelitate perseverant; quas plerumque insurgentes ac bellum nobis et verbo quod prædicamus inferre conantes, Rex magnus subjecit sub pedibus nostris; ita ut nos ipsos invaderemus et prostratos calcaremus? Contestim itaque vel ipsis repugnantibus, nos in mediis ipsorum urbibus et agris Deo nostro Ecclesias constituimus. Elegit autem nobis hereditatem suam, quam promisit Dilecto suo, dicens: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*¹. Hanc itaque ex gentibus coactam Ecclesiam nobis apostolis suis a se electam distribuit. Electa quippe illa est, et cooptata, ex omnibus gentibus constituta, non ex generis successione. Pro illo autem, *hereditatem suam*, reliqui, *hereditatem nostram*, aut, *possessionem nostram*, ediderunt. Quemadmodum enim priori populo terram promissionis, qui erant cum Jesu filio Nave, pulsus prioribus incolis, sorte distribuerunt; eodem prorsus modo regni Dei præcones, cum totum orbem peragrassent, pulsus invisibilibus inimicis, supradictos populos sorte acceperunt. Hanc hereditatem speciem Jacob dicit esse; sive secundum Aquilam, *excellentiam Jacob*; secundum Symmachum autem, *gloriam Jacob*; secundum quintam editionem, *gloriationem Jacob*. Nam Ecclesia Christi, gloria et gloriatio veteris prophetæ Jacob fuit, ob datas ab ipso Jacob de gentibus prædictiones. Ad ignominiam quippe ipsius vergeret, si sermones ejus veri non fuissent; quod autem opere perfecti sint, id gloria et gloriatio ejus est.

φωνήσεις· ὁραξία γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ μὴ ἐπαληθεύσαι αὐτοῦ τοὺς λόγους· τὸ δὲ εἰς ἔργα κερχωρηκῆναι δόξα καὶ καύχημα αὐτοῦ.

προσάττει, ὡς ἂν μὴ μόνον ἔργοις καὶ βίῳ, ἀλλὰ καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ θεολογίαις ἀνυμνεῖν αὐτὸν.

Ἰπέταξε τοὺς λαοὺς ἡμῶν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, τὴν καλλονὴν Ἰακώβ, ἣν ἠγάπησεν. Ὅτι τοῖς υἱοῖς Κορὲ οὐτε λαὸς ὑπετάγησαν, οὐτε ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν γεγένηνται, παντὶ τῷ δῆλον. Οὐκ οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων ταῦτα εἴρηται. Οὗτοι γὰρ προσταχθέντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος μαθητεύσαι πάντα τὰ ἔθνη, ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνευσθέντες, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη πορεῖαν στελλόμενοι, διήθον καὶ τὰ βάρβαρα φύλα, καὶ τὴν οἰκουμένην διέδραμον σύμπασαν. Εἰκότως οὖν ἐξ αὐτῶν προσώπου τοῖς τὸ κήρυγμα παραδεξαμένοις λέγεται ταῦτα· Ὅτι εἰ καὶ μὴ σῶματι καταλαμβάνεται καὶ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ὁ ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενος Κύριος· ἀλλ' αὐτῷ ἔργῳ μάθετε τίς ποτὲ ἐστὶ καὶ πηλίκος ὅτος. Οὐχ ὁράτε τοὺς κήρυκας ἡμᾶς τίνας ἐσμέν καὶ ὅποιοι ἄνδρες εὐτελεῖς καὶ ἰδιῶται; ὁμως γοῦν τοσούτον ὁ δι' ἡμῶν ἰσχύει λόγος, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη δύναμις, ἡ ὑποτάξασα ἡμῖν λαοὺς καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, τοὺς μὲν προτέρους λαοὺς τοὺς πειθηνίους γενομένους τῇ ἡμετέρᾳ διδασκαλίᾳ· τὰ δὲ ἔθνη τοὺς ἐτι ἐν ἀπιστίᾳ μέναντας· οὓς ἐπαναστάτας πολλάκις, καὶ πολεμῆταις βεβουλημένους ἡμᾶς τε καὶ τὸν ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενον λόγον, ὁ μέγας Βασιλεὺς ὑπέταξε τοῖς ἡμετέροις ποσίν, ὡς ἐπληθεῖν ἡμᾶς καὶ ἐπιθεῖναι αὐτοῖς; Αὐτίκα δ' οὖν καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν ἡμεῖς ἐν μέσαις ταῖς αὐτῶν πόλεσι τε καὶ χώραις τῷ ἡμετέρῳ Θεῷ συνεστησάμεθα Ἐκκλησίας. Ἐξελέξατο δὲ ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ἣν ἐπηγγέλματο τῷ αὐτοῦ Ἀγαπητῷ εἰπὼν· *Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*. Ταύτην οὖν δηλαδὴ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐκλεξάμενος διένειμεν. Ἐκλεκτὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη, κατ' ἐκλογὴν ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν ὑποστᾶσα, καὶ οὐ κατὰ διαδοχὴν γένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *κληρονομίαν αὐτοῦ*, οἱ λοιποὶ, *τὴν κληρονομίαν ἡμῶν*, ἢ, *τὴν κληρουχίαν ἡμῶν*, ἐκδεδώκασι. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν γῆν ἐπαγγελίας κλήρω διενείμαντο οἱ μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τοὺς πρὶν οἰκήτορας ἐκβάλλοντες, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας κήρυκας, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην διελθόντες, κατεκληρώσαντο τοὺς προλεχθέντας λαοὺς, τοὺς ἀφνειοὺς καὶ ἀόρατους πολεμίοις ἐλάσαντες. Ταύτην τὴν κληρονομίαν τὴν καλλονὴν Ἰακώβ εἶναι φησιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὸ ὑπερφερὲς Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, τὸν ἐνδοξασμὸν Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, τὸ καύχημα Ἰακώβ. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία Χριστοῦ καύχημα καὶ δόξα τοῦ παλαιοῦ προφήτου Ἰακώβ γέγονε διὰ τὰς αὐτοῦ Ἰακώβ περὶ τῶν ἔθνῶν προανα-

¹ Psal. II, 8.

Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, οἱ τοῦ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Μετὰ τῶν ἄλλων τῶν προλεχθέντων, καὶ ἄρχοντες λαῶν ὑπὸ μιαν συνήχθησαν Ἐκκλησίαν, γενόμενοι λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ· οὕτως γὰρ ἡρμηνεύσας θαυμαστῶς ἀποδοτὴς ὁ Σύμмахος εἰπὼν· Ἀρχοντες λαῶν ἠθροίσθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ πάλαι ἄρχοντες τῶν λαῶν οἱ εἰθωλόατραι, καὶ πάσης δεισιδαιμονίᾳ πλάνης ἐκδεδομένοι, οὗτοι λαοὶ γεγόνασι τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, τὸν Θεὸν Ἀβραάμ ἐπιγνόντες, καὶ τούτον ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀναδοῶμενοι, καὶ μετ' αὐτοῦ ποιούμενοι τὴν σύνδοξον. Καὶ ὁ Θεοδοσίω δὲ, εἰς καὶ αὐτὸς τῶν ἐπιμελῶς ἡρμηνεύσαντων τυγχάνων, ὁμοίως τῷ Συμμάχῳ ἡρμηνεύσεν εἰπὼν· Ἀρχοντες λαῶν συνήχθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Διὰ τί δὲ οἱ Ἐβδόμηκοντα, μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, εἰρήχασιν; Ἐπειδὴ ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ τοῖς αὐτοῖς στοιχείοις γράφει τὸ, μετὰ, καὶ τὸ, λαός. Εἴρηται γὰρ, ἂν Ἐλοῖμ· ὁ δὲ δυνατὸς καὶ, μετὰ τοῦ Θεοῦ, λέγεσθαι, καὶ, λαὸς τοῦ Θεοῦ.

ΩΑΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΜΖ.

Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ ἐβρίζω· ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς, ὄρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Τρεῖς μὲν οἱ πρῶτοι ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορὲ συμφωνῶν καὶ λύτης περιεῖχον λόγους· ὁ δὲ τέταρτος μεταβολὴν ἐπὶ τὸ φαιδρότερον ἐδήλου· διὸ ὡδὴ ἐτύγγανεν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ πέμπτος, ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἦν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἕκτος ὁμοίως ψαλμὸς ἦν. Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας, μέγιστος τῶν ἔμπροσθεν θεολογίαν περιεῖχων, εἰκνύτως ὡδὴ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἐπιτέγραπται· κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ οἱ μὲν διὰ φωνῆς ἀναβοῶντες ὕμνουσιν τὸν Θεόν, οἱ δὲ δὲ ὄργάνων μουσικῶν τὴν αὐτὴν ἀνεκρούοντο ὡδὴν, τῷ μέλει σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἄρμονίαν. Ὑμνον δὲ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀναπέμπουσι τῷ τὰς κατὰ τῶν παλεμίων νίκας ἀραμένῳ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τῆς πικρᾶς καὶ χαλεπῆς δουλείας λυτρωσάμενῳ. Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου παρεκελεύετο τοῖς ἔθνεσι κροτεῖν καὶ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, καὶ ψάλλειν αὐτῷ, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός· ψάλλειν τε συντόως, ἐπεὶ περ ἔβασιλευσεν ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἔδει δὲ τοὺς κεκελευσμένους ταῦτα πράττειν, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸν ψαλμὸν αὐτὸν ὡς παρὰ διδασκαλίαν μαθεῖν· διὸ ἀναγκαίως ὁ παρὼν λόγος τοῦτο διδάσκει. Παιδεύεται τοίνυν τὰ ἔθνη τὰ ἐξ ἀθεότητος ἐπὶ τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν μεταβεβλημένα τὸν ἑαυτῶν θεολογεῖν Κύριον καὶ λέγειν· Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα· ἦ, καὶ ὕμνητός σφόδρα, κατὰ τοὺς λοιπούς. Νοήσεις δὲ ὅπως μέγας εἴρηται, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν σύμπαντα περιαβρῆσας κόσμον, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν φήσαντα· Ἐπάρατε εἰς ὕψος τοὺς ὄφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται· οὐ σωματικῷ με-

⁶ Isa. XL, 26.

VERS. 40. Principes populorum congregati eunt cum Deo Abraham, quoniam Dei fortes terræ vehementer elevati sunt. Cum prædictis aliis, etiam principes populorum in unam congregati sunt Ecclesiam, Dei Abraham populus effecti; sicque mirabiliter interpretatus est Symmachus his verbis, Principes populorum conacti sunt, populus Dei Abraham. Siquidem illi olim principes populorum idola colentes, omnique superstitionis errori dediti; hi populi Dei Abraham facti sunt, cognito Abrahami Deo, eum in precibus invocantes, atque cum eo cætus agentes. Theodotio item qui e numero accuratiorum interpretum est, pari atque Symmachus modo interpretatus est his verbis, Principes populorum congregati sunt, populus Dei Abraham. Cur Septuaginta interpretes, cum Deo Abraham, dixerunt? Quia Hebraica vox ipsissimis elementis exprimit illud, cum, et illud, populus: nam sic habet, am Elohim, quod et, sum Deo, et, populus Dei, explicari potest.

1. CANTICUM PSALMI FILII CORE XLVII.

VERS. 2, 3. Magnus Dominus et laudabilis valde, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, bene radicato; jubilatione universæ terræ, montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Tres priores psalmi, qui filiorum Core inscripti sunt, calamitatis dolorisque verba complectuntur: quartus mutationem in jucundiorum statum significabat: quare, Canticum pro dilecto, inscribitur; similiter quintus pro occultis erat: sextus item similiter psalmus erat. Hic vero, quem tractamus, majorem quam superiores complectens theologiam, jure, Canticum psalmi filii Core, inscriptus est: una enim illi vocibus et clamore Deum celebrabant; hi vero instrumentis musicis idem pulsabant canticum, uno concentu ac modulatione harmoniam concinnantes. Hymnum vero pro Ecclesia emittunt ei, qui de inimicis victoriam reportavit, et Ecclesiam suam ab acerba illo et dura servitute liberavit. Præcedens itaque psalmus gentibus præcipiebat, ut plauderent et jubilerent Deo in voce exsultationis, ac psallerent ipsi, quoniam rex omnis terræ Deus: psallerent item sapienter, quia regnavit in gentes. Oportuit autem jussos isthæc agere, atque jubilationis modum ipsumque psalmum quasi a magistro edicere; quapropter e re præsens sermo id edocet. Instituantur itaque gentes, ex impietate ad divinam doctrinam translate, ut Dominum divinis dictis celebrent ac dicant: Magnus Dominus et laudabilis valde; sive, et celebrandus valde, secundum reliquos. Probe autem intelligas quare magnus dicatur, si respicias in cælum, si totum orbem circumspicias, secundum Isaiam sic loquentem: Attollite in altum oculos vestros, et videte quis ostendit hæc omnia: ex magnitudine enim creaturarum, proportionem quædam creator conspicitur; non magnitudine corporea, sed incomprehensibili virtute; imo etiam sapientis

magnus est, bonitate, tolerantia, clementia, cæterisque in eo cogitatis divinis virtutibus; quare dictum est: *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi*?

Atheos quosdam, et dæmones incantationum auctores [carpit], qui regnum suum in terra firmavit, et omnia prius enumerata in hominibus implevit. Neque solum magnus est, sed etiam laudabilis valde: non quidem apud omnes nec in omni loco, sed in civitate Dei nostri et in monte sancto ejus. Quia ii qui extra civitatem ejus sunt, divinæ doctrinæ imperiti, nesciunt quo pacto celebrandus sit, nec digne divina loqui possunt; quare venerandum illud nomen, ad inanimatam materiam projecerunt, aut in animalium irrationabilium genera, sive in elementa, terram, aquam, aerem, ignem; sive etiam in mundi partes: atque alii alio ritu de Deo impie senserunt; idcirco cum alieni essent a civitate Dei, a vero hymno lapsi sunt. Civitas porro Dei nostri, Ecclesia est, quæ supra eloquio hujusmodi indicatur: *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*⁷. Et hæc quidem de ea, quæ in terra est, Ecclesia; de qua dictum est: *Inhabitabo in illis et inambulabo: et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*⁸. Quod si qua sit alia hac melior civitas, cujus artifex et conditor is ipse sit, perpende, quo pacto in illa etiam magnus, celebrandus et laudabilis sit valde, cum in ea pro dignitate intelligatur, ac divinis verbis celebretur. In quo autem terræ loco civitas illa sit, ita docet psalmus: *In monte sancto ejus bene radicato*; id est, bene fundato, et radicato, et exultatione universæ terræ. Qualis porro mons ille sit, magnus docet Apostolus his verbis: *Accessimus ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in caelis*⁹. Eandem vero esse civitatem Dei veram ipse declarat dicens: *Illam autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra*¹⁰. Mons autem Deo dignus, ipsum cælum est. Quia vero homines in terra degentes regno suo dedignatus non est; id enim significabat præcedens psalmus dicens: *Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnavit Deus super gentes*¹¹; jure in terra quoque civitas ipsi constituta est, vitæ scilicet institutum Dei cultui addictum, in toto orbe per evangelicam prædicationem consistens. Montem Dei in quo hujusmodi institutum stabilitum est, nec cunctis dicere Verbum Dei esse, videlicet Christum; quia supra petram fundatam ejus Ecclesia est: ipse autem petra erat. Mons itaque, petra, fundamentum Ecclesiæ ipse solus fuerit, ut quidam dicit: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præ-*

γέθει, δυνάμει δὲ ἀκαταλήπτῳ· ἀλλὰ καὶ σοφίᾳ μέγας ἐστὶ καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀνεξικακίᾳ καὶ φιλοanthρωπίᾳ, ταῖς τε λοιπαῖς ἐπινοουμέναις ἐν αὐτῷ θεῷ καὶς δυνάμει· διὸ λέλεκται· Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἐστὶ τις ὁμοιωθήσεται·-

Ἀθέους τινὰς ὄντας δαίμονας ἐπιφθόν (sic) πεποιτημένους ὁ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆν συστησάμενος, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν ἐμπροσθεν κατηγορημένων ἐν ἀνθρώποις ἐπιτελέσας. Οὐ μόνον δὲ μέγας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὑμνητὸς σφόδρα· οὐ μὴν παρὰ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ. Ἐπειπερ εἰ ἔξω τῆς αὐτοῦ πόλεως, ἀμαθεῖς ὄντες τῆς ἐνθεοῦ διδασκαλίας, οὐκ ἴσασιν αὐτὸν ὑμνεῖν, οὐδ' ἐπαξίως θεολογεῖν· διόπερ τὴν σεβάσμιον προσηγορίαν ἐπὶ τὴν ἀψυχὸν ὕλην καταβεβλήκασιν, ἣ ζῶων ἀλόγων γένη, ἣ ἐπὶ τὰ στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἣ ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ κόσμου· καὶ ἄλλοι ἄλλως πῶς περὶ Θεοῦ ἐδόξασαν ἀσεβῶς· καὶ διὰ τοῦτο, τῆς πόλεως ὄντες ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ, ἀποπεπτόκασι τοῦ ἀληθοῦς ὕμνου. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία, ἣν καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐδήλου λόγια, δι' ὧν εἰρητο· *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ἠγάσθη τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος*. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας· περὶ ἧς εἰρηται· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός*. Εἰ δ' ἐστὶ τις ἄλλη κρείττων ταύτης πόλις, ἣς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς αὐτός· θέα ὅπως καὶ ἐν ταύτῃ μέγας καὶ ὑμνητὸς, καὶ αἰνετός ἐστὶ σφόδρα, κατ' ἀξίαν νοούμενος ἐν αὐτῇ καὶ θεολογούμενος. Ποῖ δὲ γῆς ψυχοδόμηται ἡ πόλις αὕτη, ὁ μὲν ψαλμὸς διδάσκει λέγων· *Ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ εὐρίψω*· τουτέστι τῷ εὐ τεθεμελιωμένῳ καὶ ἐρρίζωμένῳ, καὶ τῷ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς. Ποῖον δ' ἂν εἴη τοῦτο τὸ ὄρος, ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· *Προσεληλύθαμεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγῦρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ταύτην δὲ αὐτὴν εἶναι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀληθινὴν ὁ αὐτὸς παρίστη λέγων· *Ἡ δὲ ἀνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν*. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐπάξιον αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους οὐκ ἀπηξίωσε τῆς οἰκείας βασιλείας· τοῦτο γὰρ ἐδήλου ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς λέγων· *Βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός, ψάλλετε συνετός· ἐβασίλευσεν ὁ Θεός ἐπὶ τὰ ἔθνη· οἰκίους καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνέστη αὐτῷ πόλις, τὸ θεοσεβὲς δηλαδὴ πολίτευμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ συστάς κηρύγματος*. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ τὸ πολίτευμα τοῦτο συνέστηκε, μὴ ἔκνει λέγειν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τὸν Χριστόν· ἐπειπερ ἐπὶ τὴν πέτραν ψυχοδομηται αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία· αὐτός τε ἦν ἡ πέτρα. Οὗτος οὖν καὶ ὄρος καὶ πέτρα καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς ἂν μόνος εἴη κατὰ τὸν φάσκοντα· *Θεμέλιον*

⁷ Psal. xxxix, 6. ⁸ Psal. xlv, 5. ⁹ Levit. xxvi, 12. ¹⁰ Hebr. xii, 22. ¹¹ Gal. iv, 26. ¹² Psal. xlvi, 8.

ἄρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός· καὶ ἀγαλλίαμα δὲ τυγχάνει πάσης τῆς γῆς.

Τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ. Διόπερ καὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ ἐπέχειν λέγεται. Παρὰ μὲν οὖν τοῖς παλαιοῖς ἐλέγετο· Ἐκ Βορῶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ἐπεὶ δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς συστάσα, ἤλασε τοὺς τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ πάλαι κρατοῦντας, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς λέθητα τὸν ὑποκείμενον ἐσέβεσε, κρείττων τε γεγένηται· τῶν κακῶν τῶν πάλαι τὸν Βορῶν πληροῦντων· εἰκότως ἐνταῦθα τὸ προλεχθὲν ἕρος διήκειν λέγεται ἐπὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μέχρι τῶν πάλαι εἰδωλολατρῶν ἔθνῶν ἡ τοῦ βασιλέως ἐξεχῦθη χάρις· δύο δὲ νοουμένων κατὰ τὰς γεωγραφίας τῆς ὅλης γῆς μερῶν, τοῦ μὲν κατὰ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον κλίμα, ὃ δὴ φασιν εἶναι τῆς ἀντοικουμένης· τοῦ δ' ἐτέρου κατὰ τὸ βορρῆιον, ὃ οἰκοῦμεν ἡμεῖς· εἰκότως ὁ παρῶν λόγος τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην σημαίνων τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ ὠνόμασεν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα δέξασθαι ἢ μόνως οὕτως· ἐπειδὴ περ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, πεπληρωκυῖα τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ καὶ πᾶσαν τὴν βορρῆιον οἰκουμένην, ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται· διὰ λέλεκται· Ὁρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορῶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται. Πάλιν ἐνταῦθα σημεῖα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ τῆ προλεχθεῖσθ διδωσιν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρητο· Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρῶτ πρῶτ. Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλείαι, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ἐσαλεύθη ἡ γῆ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τὸ ἐναργὲς τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ παρίστησι λέγων· Ὁ Θεὸς ἐν βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος· Ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτῆς γνωσθήσεται, εἴρηκεν. Ἀφανοῦς γὰρ ὄντος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀοράτου, τότε μάλιστα ἡ παρουσία αὐτοῦ γινώσκειται, ὅταν, πολεμίων ἐπιθεμένων τῇ αὐτοῦ πόλει, τὴν ἀντιλήμην αὐτῇ παρέχει. Βάρεσι δὲ τῆς πόλεως τίνας ἀνείποις ἢ τὰς ἀφωρισμένας κατὰ χώρας καὶ κατὰ τόπους ἐκκλησίας; Τὸ μὲν γὰρ πᾶν θεοσεβὲς πολιτεῦμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστὼς ἢ μεγάλη νοεῖται πόλις τοῦ βασιλέως· αἱ δὲ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν τυγχάνουσιν αἱ βάρεσι, ὧν μέσος αἶψ ὢν ὁ εἰρηκὼς Θεός· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ, Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· τότε γινώσκειται, ἐπειδὴν, πολεμίων ἐπιθεμένων, ἀντιλαμβάνηται τῆς ἑαυτοῦ πόλεως καὶ τῶν βάρεων αὐτῆς.

Ἐξῆς τούτοις συνῆπται ἡ τῶν πολεμίων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐφοδος· εἴρηται· Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς συνήχθησαν, διήλοσαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἴδου γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς συνετάξαντο, ἦλθον ἐμοῦ. Ποιοὶ δὲ βασιλεῖς ἢ οἱ ἔθροιοι τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος συνετάξαντο

A ter id quod positum est, quod est Jesus Christus 10. itemque exsultatio est universæ terræ.

Latera Aquilonis. Quare latera aquilonis cohibere fertur. Siquidem apud antiquos dicebatur: A borea accenduntur mala in omnes habitantes terram 11. Quoniam vero regnum Dei in terra consistens, expulit eos qui latera aquilonis olim obtinebant, et ollam eisdem subjectam exstinxit, atque iis malis, quæ olim boream replebant, superius evasit, jure mons prædictus latera aquilonis prætergredi dicitur. Quandoquidem autem regis gratia ad eas usque gentes, quæ olim idololatræ erant, effusa est, ac secundum geographiam universæ terræ, duæ ejusdem terræ partes esse intelliguntur; quarum altera ad meridionale et australe clima quod ἀντοικουμένης, sive oppositæ partis vocant; altera ad boreale quod nos incolimus; congruenter hic per latera aquilonis terram quam incolimus indicavit; Neque omnino possunt isthæc alio modo accipi: quoniam Ecclesia Dei, quæ latera aquilonis et septentrionalem totam plagam occupat, ipsis oculis percipitur; quamobrem dictum est: Montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni.

1 Vers. 4-8. Deus in domibus ejus cognoscitur. Hic rursus signa præsentis Dei in memorata civitate sua suppeditat. Sicut enim superius dictum est: Deus in medio ejus, non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo. Conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna; dedit vocem suam, mota est terra 12, eadem ratione et nunc conspicuam Dei in civitate sua præsentiam declarat his verbis, Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam. Ejus autem loco, in domibus ejus, Symmachus, in regia ejus cognoscetur, interpretatus est. Cum enim Deus non appareat neque videatur, tunc maxime ejus præsentiam cognoscitur, cum ingruentibus civitati suæ inimicis, ipsius patrociniū suscipit. Domus autem civitatis quas dixeris esse, nisi ecclesias per diversas regiones atque loca distributas? Nam religiosum omne institutum per universum orbem consistens, Regis magna civitas intelligitur esse. Ecclesiæ vero per universum orbem constitutæ, domus illæ sunt, in quarum medio semper existens Deus qui ait: Ubi duo vel tres congregati fuerint, illic sum in medio eorum 13; et: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad summationem sæculi 14; tunc ipse cognoscitur, cum scilicet irrupentibus inimicis, civitati suæ domibusque ejus patrociniatur.

Deinceps vero subjungitur inimicorum contra Ecclesiam Dei incursus; nam ait: Quoniam ecce reges congregati sunt, convenerunt in unum. Secundum Symmachum autem, Ecce enim, ait, reges consenserunt, venerunt simul. Qui reges, nisi piæ religionis inimici, mutuo consenserunt, legesque ad oppu

11 I Cor. III, 11. 12 Jerem. I, 14. 13 Psal. XLV, 6, 7. 14 Matth. XVIII, 20. 15 Matth. XXVIII, 20.

gnandam Dei Ecclesiam scripto dederunt? Cæterum ingens miraculum Dei in domibus ejus cognitum deprehenditur, cum reges in unum coacti bellum inferentes Ecclesiæ ipsius, persecutionem moventes, sexcentas insidias struentes adversus illam, nihil possunt inferre damni. Quare subjungit, *ipsi videntes sic admirati sunt*; nam ex ipsis operibus perspecta ejus virtute, sic admirati sunt; cum antea minime mirarentur. Postea, *conturbati sunt*, ut pote qui Dei adversarii essent: *Commoti sunt et tremor apprehendit eos. Ibi dolores ut parturientis.* Nam tunc demum ratio judicii Dei, quem impugnabant, conspectui eorum patuit. Quamobrem secundum Symmachum dicitur: *Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, perculai sunt, tremor occupavit eos, dolores ut parturientis.* Parturiebant, ut dictum est: *Ecce parturit iniquitatem, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. Lacum aperuit et effudit eum, et incidit in foveam quam fecit. Converteretur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet*¹⁸. Hæc porro opere completa, nos ipsis oculis percepimus: quibus sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum audient, non fidem habituros esse. Quotquot igitur ævo nostro fuere Ecclesiæ Dei inimici, principes hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis laniati, alii quidem cariem corporis percipiunt, ut etiam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore vermium seaterent: alii item viventes oculis capti sunt; ita ut divinitus immissum sibi flagellum animadvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesiæ Deum magnum verumque, et solum esse Dominum confiterentur, summaque cura præciperent ut civitas illa Dei, ab se olim impugnata, restanraretur ac denuo construeretur. Quod postea additur, *in spiritu vehementi contentes naves Tharsis*; sive secundum Aquilam, *in spiritu urente conteris naves Tharsis*; sive secundum Symmachum, *per ventum violentum confringes naves Tharsis*; intelligens si animadvertas dictum fuisse, naves Tharsis ingentes divitias Salomoni advesisse, prout in Regnorum historia narratur¹⁹; atque ita memoratorum regum divitias et dominatum contenda, ac quasi in profundum penitus demergenda atque prorsus auferenda esse, per contritas naves Tharsis subindicatur.

τε καὶ κατὰ βυθῶν χωρήσειν, παντελῶς τε ἀφανισθήσονται, ὁ λόγος ἤνικετο διὰ τῶν νηῶν θαρσεῖς τῶν συντριβομένων.

Vers. 9. *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum.* Antiqui ex divinis lectionibus solum propheticas has voces acceperunt; nunc autem, cum ipsis rebus gestis prædictiones impletas vident, ita fantur: *Sicut audivimus, ita et*

ἄλλοις καὶ νόμους ἐγγράφους ἔθεντο τοῦ πολεμῆν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ; Πλὴν τὸ μέγα θαῦμα τοῦ ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινωσκομένου Θεοῦ τότε δεικνύται, ἐπειδὴν οἱ βασιλεῖς, συναρθέντες, πόλεμον ἄρῳνται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, διωγμούς τε κινῶντες, καὶ μυρίας ἐπιβουλὰς κατ' αὐτῆς βουλευόμενοι, μηδὲν ἰσχύουσι. Διὸ ἐπιλέγει· *Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν*· ἔργον γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ παραλαβόντες, οὕτως ἐθαύμασαν, πρὸ τούτου μὴ θαυμάσαντες. Ἐἶτα ἐταράχθησαν, ὡς ἂν Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες· *Ἐσαλεύθησάν τε καὶ τρόμος ἐπελάβετο αὐτῶν*. Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης. Λοιπὸν γὰρ ὑπέπιπτεν αὐτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγος, τοῦ ὑπ' αὐτῶν πολεμουμένου. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· *Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν, ἐταράχθησαν, ἐξεπλάγησαν, φρίκη κατέσχευ αὐτούς, ὠδίνες ὡς τικτούσης*. Ὡδίνον γὰρ κατὰ τὸ λελεγμένον· *Ἴδου ἀβύρρησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόρον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν*. Λάκκον ὕρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἔμαρσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. *Ἐπιστρέψῃ ὁ πόρος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται*. Ταῦτα δ' ἔργων πληρούμενα ὀφθαλμοῖς αὐτοῖς ἡμεῖς παρελήφαμεν· ἃ καὶ εἰκὸς τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἀπίστοις μὴδ' ἀκοῆ πιστεῦσθαι λεγόμενα. Πάντες γοῦν οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες, ἀρχόντες τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τύραννοι, θεηλάτοις μάστιξιν αἰκισθέντες (1) οἱ μὲν σήψεις τοῦ σώματος ὑπέμειναν, ὡς καὶ σκύληκας ἐξ αὐτῶν ἐτι ζώντων

μετ' ἀπορήτου δυσωδίας βρούεν· οἱ δὲ τὰς βίβεις ἐτι ζῶντες ἐπηρώθησαν, ὡς καὶ εἰς συναίσθησιν ἔλθειν τῆς καταλαβοῦσης αὐτούς θεηλάτου μάστιγος, παλινοφθίαν τε ἄσαι καὶ τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεὸν μέγαν εἶναι καὶ ἀληθῆ καὶ μόνον Κύριον ὁμολογήσαι· προστάξει δὲ σὺν πολλῇ σπουδῇ ἀνανεοῦσθαι καὶ οἰκοδομεῖν τὴν πάλαι πρὸς αὐτῶν πολεμηθεῖσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν. Τὸ δ' ἐξῆς εἰρημένον· *Ἐν πνεύματι βιαίω συντρέψῃς πλοῖα θαρσεῖς*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Ἐν πνεύματι καύσωνος συντρέβεις νῆας θαρσεῖς*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Δι' ἀνέμου βιαίου κατὰ νῆας θαρσεῖς*· νησεῖς ἐπιστήσας ὡς νῆας θαρσεῖς ἐλέγοντο πλοῦτον μέγαν φέρειν τῷ Σολομῶντι ποτὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις κειμένην. Οὕτως οὖν καὶ τῶν προλεχθέντων βραχίων τῶν πλοῦτον καὶ τὴν δυναστείαν συντριβήσονται, ὀλοστολὸν

καθὰπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Οἱ πάλαι μὲν ἤκουον αὐτὸ μόνον τῶν προφητικῶν φωνῶν ἐκ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων· νυνὶ δὲ αὐτοῖς πράγματα τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφῶσεων ὀφθα

¹⁸ Psal. vii, 45-47. ¹⁹ III Reg. x, 22.

(1) Scilicet Galerius Maximianus. Vide Lactantium *De mortib. persecutorum*, c. 33; Euseb. *Hist. eccl.*, c. 26, et alios. Sequens qui oculos amisisse fertur, est Maximianus, de quo vide Euseb. l. ix,

c. 40, et Lactantium *De mort. pers.*, c. 49. Utrumque autem, deposita adversus Christianos sævitia, edicta in illorum gratiam emisisse narrat idem Eusebius.

μοῖς ὀρώντες φασί· *Κυθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν.* Διὸ τοῖς ταῦτα φάσκουσιν ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Πολλοὶ προσῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε· καὶ, Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν.* Ἀρμόζοι δ' ἂν καὶ ἡμῖν ἡ τριαύτη φωνή, τὰ ὅμοια θεωραμένοις κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους· ἃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο ἐν τῇ προλεχθεισῇ πόλει, ἦν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Μάλιστα γὰρ τότε αὐτῆς φαίνεται ὁ θεμελίος αἰώνιος, ἡ τε οἰκοδομή οὐκ ἐξ ἀνθρώπων ἰδρυμένη, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴν, τοσούτων πολεμίων πολιορκούντων, ἀήττητος καὶ ἀκαθαίρετος διαμένῃ.

Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεὸς, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσις σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πληρῆς ἡ δεξιὰ σου. Ἐπειδὴ περὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, ἡ εὐεργετικὴ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πᾶροχος, πεπληρωται ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, οὐκ ἔστι τε προσωποληψία παρ' αὐτῷ· εἰκότως τὸ εὐαγγέλιον πᾶσιν ἐκηρύττετο τοῖς ἔθνεσι. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ὁ γὰρ ἔπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται.* Τούτοις ἀκολουθῶς ἐπιλέγεται ἐξῆς· *Ἐνέφρανήτω ὄρος Σιών·* τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηκῆτο, ἐφ' ᾧ τεθεμελιώτο ἡ Ἐκκλησία. Ἡ πέτρα οὖν καὶ τὸ ὄρος αὐτὸς ἦν ὁ Χριστός. Χαίρει τίνων καὶ πάσης εὐφροσύνης πληροῦται ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐπ' αὐτῷ οἰκοδομῇ, καὶ τῇ ἀκαταμάχητῳ πόλει, καὶ συχαίρει τοῖς σωζομένοις ὁ σώζων αὐτούς Κύριος· ἀλλὰ καὶ αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἀγαλλιώνται ἕνεκεν τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ. Τίνες δ' ἂν εἴεν αὗται ἀλλ' ἢ αἱ ἀποστολικαὶ ψυχᾶι καὶ παῖς ὁ τῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χορὸς ἐξ Ἰουδαίων γεγεννημένος; Ἐχαιρόν γε μὴν καὶ πάσης ἀγαλλιάσεως καὶ θυμῆδας ἐπληροῦντο διὰ τὰ δίκαια κρίματα τοῦ Θεοῦ· ἐπέπερ δι' αὐτῶν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκηρύττετο τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον.

Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν, διηγῆσαθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλθε τὰς βάρεις αὐτῆς, ὅπως ἂν διηγῆσαθε εἰς γενεὰν ἐτέραν. Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν, αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα θεολογίαν περιέχει τοῦ τὰ τοσαῦτα ἐν ἀνθρώποις κατωρθωκότος· τὰ δὲ προκείμενα προσφώνεται εἰς πρόσωπόν τινων, ὡς ἂν τὴν προλεχθεισαν πόλιν τοῦ Θεοῦ διαλάβοιεν κυκλώσαντες αὐτήν, καὶ ταῖς χερσὶ περιλαβόντες· ὡς ἂν, πανταχόθεν αὐτὴν περιστοιχιζάμενοι, φυλάττοιεν. Τίσι δὲ ἄρα προστάττεται ταῦτα ποιεῖν; Οἶμαι, ὅτι ταῖς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ θεοσεβὲς πολιτεῦμα φρουρούσας θείας δυνάμεις, ἀγγέλους τε ἁγίους. Τούτοις οὖν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσφωνεῖ λέγον· *Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν· ἄντι*

A vidimus. Quare hæc dicentes sic alloquitur Salvator : Multi prophetae et justi voluerunt videre quæ vos videtis ²⁰; et: *Vestri autem beati oculi, quia vident* ²¹. Nobis quoque hæc vox competat, qui temporibus nostris similia vidimus in prædicta civitate impleta; quam non homo, sed ipse Deus fundavit in sæculum. Tunc porro maxime fundamentum ejus æternum, structuraque illius non ab hominibus excitata videtur, sed ab ipso Deo; cum obsidentibus tot inimicis, invicta et inexpugnabilis manet.

VERS. 11, 12. *Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua.*

B Quoniam benefica ejus dextera, quæ bona omnia elargitur, æquabilitate et justitia plena est, neque ulla est apud ipsum personarum acceptio; jure Evangelium omnibus gentibus prædicabatur. Quamobrem inquit Apostolus : Non enim erubescō Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur ²². Consequenter autem additur : *Lætetur mons Sion : quod ex præcedentibus declaratum est, cum de foundatione Ecclesiæ ageretur. Petra igitur et mons ipse Christus erat. Gaudet itaque et omni lætitia repletur de magna in se fundata structura, ac de inexpugnabili civitate; atque salutem nactis salutis auctor Dominus gratulatur; imo etiam filia Judææ exsultant propter judicia Dei. Quænam illæ fuerint nisi apostolicæ animæ, totusque discipulorum evangelistarumque Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi chorus, ex Judæis ortus? Lætabantur porro, ac omni exultatione et animi gaudio replebantur, propter justa Dei judicia, quia ipsorum ministerio omnibus una gentibus, omnibusque hominibus salutare Evangelium annuntiabatur.*

VERS. 13-15. *Circumdate Sion, et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus Deus noster, ipse pascet nos in sæcula. Quæ supra dicta sunt omnia, theologiam continent ejus qui tot tantaque gesta in hominibus edidit. Hæc autem profert ad personam quorundam, ut ad prædictam Dei civitatem concedant circumdantes ipsam, ipsisque manibus complectantur, ut circumstantes undique, ipsam tueantur. Quibusnam hæc agere præcipit? Divinis arbitror potestatibus, quæ Ecclesiam Dei ejusque religiosum institutum custodiunt, sanctisque item angelis. Hos itaque ipsos Spiritus sanctus compellat his verbis : Circumdate Sion, et complectimini eam; sive, muris circummunite, secundum Symmachum. Pro illo autem, narrate in turribus ejus, Aquila, computate, inquit,*

²⁰ Luc. x, 24. ²¹ ibid. 23. ²² Rom. i, 16, 17.

numeros ejus; Symmachus vero, numerate. Et vero A præstantiora maxime ædificia, ac quæ in civitate munitiora erant, utpote majoris momenti ac necessitatis quam cætera, memoratis custodibus numero tradita sunt ad tutelam; ut traditum sibi numerum, salvum integrumque restituerent. Hæc porro dicta ex Salvatoris voce intelligas, qua ipsos discipulos et apostolos, qui ceu turres cæteris ædificiis præstabant, sic alloquebatur: *Vestri autem capilli capillis omnes numerati sunt* 23. Nam qui ipsos ad tantam sublimitatem evexit, et Ecclesiæ suæ turres constituit, ne quid ab inimicis mali paterentur, majoribus ipsos custodibus, videlicet sanctis angelis tradit. Unde in Actibus apostolorum, gnari singulos Servatoris discipulos quibusdam angelis traditos esse, renuntiante puella, Petrum esse, qui B *angelus ejus est* 24? Imo etiam de pusillis in Ecclesia Servator hæc tradit: *Nam angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est* 25. Juve ergo iis præsentī sermone præcipitur: *Numerate turres ejus*. Deinceps vero: *Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus; secundum Symmachum autem, Ponite corda vestra in ambitum ejus: metimini regiam ejus*. Hæc omnia agere jubentur custodes Ecclesiæ: *Castrametabitur enim angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* 26. Quas autem domus indicat, nisi de quibus supra dicebatur, *Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam*? Jam dicebamus per civitatem Dei intelligi religiosum omne institutum in universa terra stabilitum; per domos autem, ecclesias singulas variis in locis positas. Singulæ autem illæ præsentī sermone distribui jubentur. Vult enim singulos angelos ecclesiarum singularum sibi commissarum custodes esse. Postea sic claudit, *ut enarretis in progenie altera*. Angelorum enim erat virtutes Dei per diversas generationes enarrare posse. *Et quoniam hic est Deus Deus noster in sæcula et in sæculum sæculi, ipse pascet nos in sæcula: vos quidem ceu tutores fueritis et quasi custodes gregis; pecorum autem pastor alius fuerit. Quisnam ille nisi qui dixit* 27: *Ego sum pastor bonus?*

ἀρετὰς τοῦ Θεοῦ διηγῆσασθαι. Καὶ ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ αἰὼνα τοῦ αἰῶνος· αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὑμεῖς μὲν γὰρ φρουροὶ ἂν εἴητε καὶ ὡσπερ ποιμνῆς φύλακες· ὁ δὲ τῶν θρεμμάτων ποιμὴν ἄλλος ἂν εἴη. Τίς δὲ οὗτος ἢ ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός;

1. IN FINEM, FILIUS CORE PSALMIUS XLVIII.

Oportuit filios Core, qui prima suo tempore protulerant, et secunda annuntiant, ac insuper gentium vocationem prædicaverant, et quæ Ecclesiam Dei spectabant tradiderant; post hæc de consumptione præsentis vitæ et divini judicii testimonium ferre: in quo *omnem creaturam adducet Deus in judicium* 28, et omnes tribunali Dei sistemur, ut re-

δὲ τοῦ διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ψηφίστατε, φησί, πύργους αὐτῆς· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀριθμῆσατε. Μάλιστα γὰρ τὰ ἐξοχώτατα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὰ θυρωράτα τῆς πόλεως, ὡς ἂν κρεῖττονα καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαϊότερα, δέδοται σὺν ἀριθμῶ τοῖς εἰρημένους φρουροῖς φυλάττει ἐπιμελῶς, ὡς ἂν παραδῶσιν ἔμπαιιν σῶον καὶ πληρῶν παρελήφασαι ἀριθμὸν. Νοήσεις δὲ τὸ λεγόμενον ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς τοῖς αὐτοῖς μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, τοῖς ὡσπερ εἰ πύργους ἐξέχουσι καὶ διαφέρουσι τῆς λοιπῆς οἰκοδομῆς, ἔλεγεν· Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημένα εἰσίν. Ὁ γὰρ εἰς τοσοῦτον ὕψος αὐτοὺς ἐπάρας, καὶ πύργους τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καταστήσας, ὡς ἂν μὴ τινα πάθοιεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, μεῖζουσι αὐτοὺς B φύλαξιν, ἀγίους ἀγγέλους, παραδίδωσιν. Ἐνθεν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, εἰδότες, ὡς ἕκαστος τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις τίσι παραδέδοται τῆς παιδίσκης ἀπαγγειλάτης, ὡς ἄρα Πέτρος εἰη ὁ τὴν θύραν παίσας, οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἔφασαν· Μήποτε ἀγγελος αὐτοῦ ἐστὶ; Διδάσκει δ' οὖν καὶ περὶ τῶν μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Σωτὴρ λέγων· Οἱ γὰρ ἀγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰκότως οὖν προστάττει ὁ παρὼν λόγος τοῖς αὐτοῖς λέγων· Ἀριθμῆσατε τοὺς πύργους αὐτῆς· εἰδὲς τὸ τάξαι τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλεσθαι τὰς βάρεις αὐτῆς· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τάξαι τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν περιβολὴν αὐτῆς· διαμετρήσατε τὰ βασίλεια αὐτῆς. C Πάντα ταῦτα προστάττονται ποιεῖν οἱ φρουροὶ τῆς Ἐκκλησίας Παρεμβάλει γὰρ ἀγγελος Κυρίου κῆκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτοὺς. Πόλας δὲ βάρεις φησὶν, ἢ περὶ ὧν καὶ ἀνωτέρω ἐλέγτο· Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς; Ἐλέγομεν δὲ πόλιν μὲν νοεσθαὶ πᾶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, βάρεις δὲ αὐτῆς τὰς κατὰ μέρος καὶ κατὰ τόπον ἐκκλησίας. Αὐτὸς οὖν ταύτας τὰς κατὰ μέρος ὁ παρὼν προστάττει λόγος καταδιελεσθαι. Βούλεται γὰρ ἕκαστον τῶν ἀγγέλων ἀφωρισμένως ἐκκλησιῶν τινῶν φρουρὸν ἐπιστήσαι. Εἴτ' ἐπιλέγει τοῖς· Ὅπως ἂν διηγῆσῃσθε εἰς γενεὰν ἑτέραν. Ἀγγέλων γὰρ [ἦν τὸ εἰς γενεὰς διαφόρους δύνασθαι τὰς

ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὑμεῖς μὲν γὰρ φρουροὶ ἂν εἴητε καὶ ὡσπερ ποιμνῆς φύλακες· ὁ δὲ τῶν θρεμμάτων ποιμὴν ἄλλος ἂν εἴη. Τίς δὲ οὗτος ἢ ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός;

D

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΨΑΛΜΟΣ ΜΡ.

Ἐδεῖ δὲ τοὺς υἱοὺς Κορὲ, τὰ πρῶτα κατὰ καιρὸν ἐχθεμένους, καὶ τὰ δεύτερα εὐαγγελισμένους, ἐπὶ τοῖς τε τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν κηρύξαντας, τὰ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ παραδόντας, μετὰ πάντο διαμαρτύρεσθαι τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ παρόντος βίου καὶ τοῦ θείου δικαιοκρηρίου· ἐν ᾧ πᾶν τὸ κολίμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρῖσιν, καὶ πάντες παραστη-

23 Matth. x. 30. 24 Act. xii. 15. 25 Matth. xviii. 10. 26 Psal. xxxiii. 8. 27 Joan. x. 11. 28 Eccle. xi. 14.

σάρκα τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. Ἀναγκαίως τοίνυν πάντα καλεῖ τὰ ἔθνη ἐπὶ τὴν τῶν λεχθησομένων ἀκρόασιν. Ἔς γὰρ ἐπὶ τὴν σωτηρίαν πᾶν γένος ἀνθρώπων παρεκάλει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς θείας κρίσεως ὁμοῦ πάντα ἀνακαλεῖται φάσκων·

Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωπίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλῦσις καὶ πέτης. Ἐπειδὴ τῶν ἔθνῶν τὰ μὲν ἀγριώτερα τυγχάνει ἐν ἐρήμοις σκηνοποιούμενα, τὰ δὲ τὸν πολιτικὸν μετέρχεται βίον καὶ τὰς γεωργουμένας χώρας οἰκεῖ, ἀναγκαίως διαστολῆ κέχρηται, καὶ μετὰ τὴν κινήν κλῆσιν τῶν ἔθνῶν, ἴδιον εἰσάγει τάγμα τὸ τῶν οἰκούντων τὴν οἰκουμένην· διὸ φησιν· Ἐνωπίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, οἱ κατοικοῦντες τὴν κατὰδυσιν· οὕτω δὲ καλεῖ τὰς πόλεις καὶ τὰς κύμας καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς καταδύουσιν οἱ ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντες. Εἶτα πάλιν διαιρεῖ τοὺς αἰχμητάς τῆς γῆς φάσκων· Οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπεὶ μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ τὸ οἰκετικὸν γένος προσίεται ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἀγρικώτερον μετερχομένους βίον, καὶ τοὺς ἄλλως εὐγεγονότας καὶ τροφῆς ἡξιωμένους ἐλευθερίου· ἢ γηγενεῖς μὲν τοὺς τὴν ἔρημον οἰκεῖν ἡρημένους, τοὺς δὲ ἀνθρώπων τοὺς ἡμερωτέρους. Ὁ δὲ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ τε ἀνθρωπότης καὶ προσέτι καὶ υἱοὶ ἐκάστου ἀνδρός· ἵν' ἢ διὰ μὲν τοῦ προτέρου καθολικῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων δηλοῦμενον, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ κατὰ μέρος ἕκαστος.

Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου. Ταῦτα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων δύναται λέγεσθαι. Παραβολὰς δὲ καλεῖ τοὺς αἰνιγματώδεις λόγους. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος, παραβολικῶς τοῖς ὄχλοις διαλεγόμενος, τοῖς ἀποστόλοις κατ' οἶκον αὐτάς διελέυε. Τοῦτο νῦν ὁ χορὸς τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν τὸν Χριστὸν ἐπὶ σώματος φέρων· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἐλέγετο· Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν. Τοῦτον γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκήρυττον. Ἡκονημένοι δὲ τὸν νοῦν, πάσας τοῦ Χριστοῦ συνέεσαν τὰς παραβολὰς καὶ πρὸ τῆς αὐτοῦ ἐρμηνείας. Διὸ μετὰ ταύτας ὁ μὲν Σωτὴρ ἔλεγε· Συνήκατε ταῦτα πάντα; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, ναί. Ἡ καρδία τοίνυν αὐτῶν ἐμελέτα συνέσεις, ἃς ἤνοιγον τοῖς μὴ παρακολουθεῖν δυναμένοις, τοῦ σωματικῶ ὄργάνου τῆ ἐνοικουσίᾳ πρὸς τοῦτο διακονοῦντος ψυχῆ. Τοῦτο γὰρ ἀντιψαλτηρίου παρέλαβε πρὸς τὴν διὰ τούτων θείων ὕμνων ἀνάκρουσιν, ἐκάστου μέρους ἐπιστημονικῶς ἐν αὐτῷ κινουμένου.

Ἴνα τί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ ποτηρῆ; ἢ ἀνομία τῆς πέτρας μου κυκλώσει με. Εἰ δὲ πρόσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πέτρναν αὐτοῦ εὐρεῖς τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ πλησιάζοντα Ιούδα· σῶμα

A feral unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum¹⁹. Necessario igitur omnes gentes evocat ad hæc, quæ dicenda sunt, audienda. Sicut enim totum genus hominum ad salutem hortabatur, eodem modo ad doctrinam iudicii divini omnes simul invitat dicens :

VERS. 2, 3. Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ et filii hominum, simul in unum dives et pauper. Quoniam ex gentibus rudiores alii sunt, qui in desertis habitant; alii vero civiliores vitam agentes, cultas terras frequentant; distinctione usus necessario est: ac postquam communi vocabulo gentes appellavit, peculiarem ordinem inducit eorum qui habitant orbem; quare ait: Auribus percipite, omnes qui habitatis orbem: sive secundum Aquilam et Symmachum, qui habitatis lutiulum; sic vero vocat urbes, vicos et domos, in quibus sese abscondunt qui habitant in ipsis. Deinceps vero terræ incolæ distinguit dicens: Quique terrigenæ et filii hominum. Quia non liberos tantum, sed etiam domesticorum genus ad audiendum admittit, sive eos qui agrestem vitam instituerunt, necnon eos qui ingenui sunt, et liberaliter educati: sive etiam terrigenas, qui eremum incolere aggressi, et hominum mansuetissimi sunt. Symmachus autem hoc modo interpretatus est: hominum genus, ac insuper filii uniuscujusque viri; ut priore dicto in commune totum genus hominum, posteriore autem, unusquisque singillatim acceptus indicetur.

VERS. 4, 5. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. Inclino in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam. Hæc autem possunt ab apostolis dici. Parabolas vero vocat obscuros sermones. Siquidem Dominus cum turbis parabolice loqueretur, domi postea easdem apostolis explicabat. Ideo jam chorus Christum Dei sapientiam in ore ferens: nam Christus Dei virtus et Dei sapientia²⁰, dicebat, Os meum loquetur sapientiam. Hunc enim omnibus prædicabant. Cumque acuta mente instructi essent, omnes Christi parabolas intelligebant, antequam ipse eas interpretaretur. Quare cum iis prolatis Salvator diceret: Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, etiam²¹. Cor igitur eorum prudentias meditabatur, quas iis qui sequi non poterant, aperiebant, instrumento corporeo animæ intus habitanti ministrante. Hoc enim pro psalterio utebatur, ad divinos hymnos pulsandos, singulis partibus scite ac congruenter motis.

VERS. 6. Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circumdabit me. Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus corporis et terræ propinquior

¹⁹ II Cor. v, 10. ²⁰ I Cor. i, 24. ²¹ Matth. xiii, 51.

erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timebo A itaque Judæ proditionem in tempore crucis. Quandoquidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent : hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Adami vero inobsequentiam, ideo iniquitatem calcanei esse dixi, quia serpens contra calcaneum ejus potestatem habet.

VERS. 8, 9. *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* Hoc quoque modo intelligas, non frater fratrem, non amicus amicum redimet : singuli namque mercedem suam recipient, et quale sit cujusque opus ignis probabit : nec dabit quisquam pro se Deo placationem in illa die : neque pretium B deponet quasi pro sua redemptione. Inutiles itaque sunt divitiæ; nisi quis in præsentī vita fidelis ac prudens œconomus inveniatur, qui critici mensuram in tempore suo conservis distribuat. Hic enim cum in hac vita ad justitiam seminaverit, tunc metet vitæ fructus. Nam *redemptio viri*, ait Sapiens, *divitiæ ejus*³¹. Qui autem nec de divitiis nec de robore corporis superbiunt, sed præsentem vitam in labore transigunt, promissa vita dignabuntur. Pro illo, *laboravit in æternum*, Symmachus, *sed postquam requievit sæculo, vivens in sæculum talis permanebit*. Qui laborat in rebus agendis, vivet in finem per cognitionem.

VERS. 11, 12. *Et relinquent alienis divitias suas, et sepulcra eorum domus illorum in æternum.* Alius ait : Relinquent alienis divitias sensum moventes, divitias sensiles suas, necnon eas, quas scripto consignatas habent. Nullum quippe ex ipsis emolumentum percipient in die judicii. Abducetur quippe anima eorum, nihil aliud asferens præter sepulcrum; videlicet corpus, et corruptionem in qua ceu in sepulcro defossa est. Et alias ex terrenis possessionibus nihil plus referet quisquam quam locum sepulcri, in quo post mortem jacebit corruptum cadaver. Tabernacula autem eorum, in quibus cum adhuc in vivis essent habitabant, ad alienos venient, et tradentur in generationem et generationem.

VERS. 15. *Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Cum dixisset ea quæ impiis ante mortem obventura sunt; nunc qualia in inferno passuri sint enuntiat. Nam pecora mortis erunt, et ab ipsa pascentur. Secundum Symmachum autem, *sicut pecora inferni sese constituerunt*. Noluerunt enim sub bono pastore constitui; atque ideo pecora mortis effecti sunt : atque illos quidem abducet in ignem æternum; alios, *ubi est fletus et stridor dentium*; alios, *in tenebras exteriores*. Pro illo autem, *Et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum*, Aquila, *Et character eorum contereferet infernum*

γὰρ Κυριοῖ οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰουδα προδοσίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μὴδὲ ἔχαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοχὴν. Ταύτην γὰρ ὑπηνεξάμεθα πτέρναν ἀνομίαις εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται. Ἀνομίαν δὲ πτέρνης τὴν παρακοχὴν εἶπον Ἀδάμ, τῷ τὸν ὄφιν ἐξουσίαν ἔχειν κατὰ τῆς πτέρνης αὐτοῦ.

Ἀδελφοὶ τοῦ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα αὐτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· οὐκ ἀδελφὸς ἀδελφῶν, οὐ φίλος φίλον λυτρώσεται· ἕκαστος γὰρ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, καὶ ἕκαστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· καὶ οὐ B δώσει τις ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν· οὐδὲ τιμὴν καταθήσεται καθάπερ ἑαυτὸν ἐξουνοῦμενος. Μάταιος ἄρα τοῖς κεκτημένοις ὁ πλοῦτος· πλὴν εἰ μὴ τις κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐρεθῆ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδουλοῖς, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὴν σπείρα· αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, τρυγήσει τότε καρποὺς ζωῆς. Ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν ὁ Σοφὸς, ὁ ἴδιος πλοῦτος. Οἱ δὲ μὴτε πλοῦτος μὴτε δυνάμει σώματος ἀλαζονεύμενοι, ἐπίπνον δὲ τὸν παρόντα κτησάμενοι βίον, καταξιοθήσονται τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ ζωῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Σύμμαχος, Ἀλλὰ παυσάμενος, φησὶ, τῷ αἰῶνι, ὡς εἰς αἰῶνα διατελέσει ὁ τοιοῦτος. Ὁ κοπιῶν διὰ τῆς πρακτικῆς ζήσεται εἰς τέλος διὰ τῆς γνώσεως.

C Καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτρίους τὸν πλοῦτον αὐτῶν, καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐτερος ἔφη· Καταλείψουσιν ἑτέροις τὸν αἰσθητὸν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸν ἐν συγγράμμασιν. Οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν αἰρήσονται κέρδος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἀπαχθήσεται γὰρ ἡ τοῦτων ψυχὴ, οὐδὲν πλέον ἢ τὸν ἑαυτῆς τάφον ἐπαγομένη· δηλαδὴ τὸ σῶμα καὶ τὴν φθοράν, ἐν ἧ ὥσπερ ἐν τάφῳ κατώρυκτο. Καὶ ἄλλως δὲ οὐδὲν πλέον ἔξει τις ἐκ τῶν γῆινων κτημάτων, ἢ τοῦ τάφου τὸν τόπον, ἐν ᾧ τελευτήσας κείσεται νεκρὸς ἐφθαρμένος. Τὰ δὲ σκηνώματα αὐτῶν, ἐν οἷς ἐτι ζῶντες κατῴκουν, εἰς ἑτέρους ἄλλοτρίους ἤξει, καὶ διαδοθήσεται εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν.

D Ὡς πρόβατα ἐν ἄδῃ ἔθεντο, θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. Εἰπὼν τῶν ἀσεβῶν τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, νῦν οὐα πείσονται λέγει ἐν αὐτῷ τῷ ἄδῃ ἰγενομένοι. Θρέμματα γὰρ ἔσονται θανάτου ὑπὸ αὐτοῦ ποιμανόμενοι· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὡς βοσκήματα ἄδου ἔταξαν ἑαυτούς. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὑπὸ τῷ καλῷ ποιμένι τετάχθαι· καὶ διὰ τοῦτο γεγόνασι θρέμματα θανάτου, καὶ τοὺς μὲν ἀπάξει εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τοὺς δὲ ὄπου ὁ κλυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τοὺς δὲ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄδῃ ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ χαρακτήρ αὐ-

³¹ Prov. XIII, 8.

τῶν κατατρίβειν ἄδην ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν. **A** *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovilibus degant.

Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ εὐλογηθήσεται, ἐξομολογήσεται σοὶ ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ. Ὁ μὲν δίκαιος εὐλογεῖ τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς τοτηνικαῦτα ἐξομολογουμένος, εὐλογεῖ τὸν Θεὸν ὀπηνίκα ἂν ἀγαθὸν τι αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ἀποδῇ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ ΜΘ΄.

Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τοῦ Ἀσάφ εἰσι μὲν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ἑβ΄· ἐφεξῆς δὲ οἱ ἑατ' ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ εβ΄ ἐξ ὧν ὁ παρῶν ἀπεσπάσθη ψαλμὸς, οὐχ ἀπλῶς· ἀλλ' ἐπέπερ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς περὶ κρίσεως τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο, τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ παρῶν, εἰκότως κατὰ τοῦτο ἀκολουθίαν ἐδέξατο. Ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Μωυσέως ἀνατρέπων νομοθεσίαν, παραδίδωσι τῆς καινῆς Διαθήκης τὸν θεόθεντα τοῖς ἔθνεσι τρόπον. Καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἐν τοῖς τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοῖς· οἵτινες καὶ αὐτοὶ τυγχάνουσι μὲν ἑβ΄. Ἀλλ' ἡ' οἱ προλαβόντες ἐφεξῆς κατετάγησαν, ὧν ἀποσπασθέντες οἱ λείποντες τέσσαρες, μετὰ τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοὺς κατετάγησαν· ἴσως ἐπεὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ πάντες, ὡς εἰπεῖν, τοῦ Ἰσραὴλ ἐθέσπιζον τὴν ἀποβολὴν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασποράν, μεθ' ἧν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη πάντα μετέλλεθον· ὅθεν οἱ λοιποὶ τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοὶ διεδέξαντο, τὴν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προαγορεύοντες κλήσιν.

Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησεν, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Οἱ λοιποὶ δὲ τρεῖς ἠρμηνεύσαν· Ἰσχυρὸς Θεὸς λαλήσας ἐκάλεσε τὴν γῆν. Οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα θεοὺς ἐκάλεσαν τοὺς τε ἄρχοντας καὶ κριτὰς, ὅπερ ἴδιον μόνου Θεοῦ. Τοιγαροῦν ἐν πα' ψαλμῷ προφήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρίνει, ἐπήγαγεν· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν; Οὕτω καὶ ὁ νόμος διαγορεύει· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. Εὐλόγως δ' ἂν κληθεῖεν οἱ τὸ κατ' εἰκόνα φυλάξαντες· ὁ τούτων Θεὸς πᾶσαν συνάγει τὴν οἰκουμένην εἰς τὸ κριτήριον· αὐτὸς ἂν ὁ Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνανθρωπήσας ἐλάλησεν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντας μὲν καλεῖ, οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγε-

A *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovilibus degant.

VERS. 19. *Quia anima ejus in vita ipsius benedicitur, confitebitur tibi cum bene feceris ei.* Justus omni tempore benedicit Deo; peccator autem tunc confitens solum benedicit Deo, cum quid boni sibi a Deo obtulerit.

4. PSALMUS ASAPH XLIX.

Qui Asaph inscripti sunt, omnes numero duodecim exstant. In sequentibus vero alii undecim habentur, qui a LXXII incipiunt: ex quibus præsens psalmus avulsus est, nec sine causa. Sed quia præcedens psalmus de Dei judicio edisserebat, ac præsens similis est argumenti; merito post illum consequenter positus est. Enimvero eversa Moysis lege, novi Testamenti modum gentibus traditum profert. Atque idipsum evenit in psalmis filiorum Core: qui et ipsi numero duodecim. Sed octo priores deinceps positi sunt, a quibus avulsi quatuor reliqui, post psalmos Asaph sunt constituti: forte quia Asaphi fere omnes, Israelis abjectionem et in omnes gentes dispersionem vaticinabantur, post quam Dei gratia omnes gentes adit; quare reliqui filiorum Core psalmi illos exceperunt, qui universarum gentium vocationem prænuntiant.

VERS. 2. *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram.* Reliqui tres sic interpretati sunt: *Fortis Deus loquens vocavit terram.* LXX autem deos vocarunt principes ac judices, quod proprium solius Dei est. Siquidem in LXXXI psalmo postquam dixerat, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*²³; subjunxit, *Usquequo iudicatis iniquitatem*²⁴? Sic et lex præcipit: *Diis non maledices, et principibus populi tui non conviciaberis*²⁵. Jure sic vocentur qui imaginem illam in se servaverint, quorum Deus totum orbem ad judicium evocat: ipseque Dominus Dei Verbum, incarnatus per Evangelium locutus est: et omnes quidem vocat, sed non omnes obsecuti sunt Evangelio. Sed

²³ Psal. LXXXI, 1. ²⁴ ibid. 2. ²⁵ Exod. XXII, 28.

qui obediērent, promissa nanciscuntur; iis vero A qui gratiam contempserunt, in glorioso suo adventu ignem comminatur, venturus ex cœlesti Sion, de qua Paulus ait: *Ea vero, quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra*³⁶; et: *Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem*³⁷. *Species autem decoris est gloriosa ejus theophania, quam aperte declarat illud: Deus manifeste veniet. In primo itaque adventu suo, dum ab hominibus judicio examinaretur, silebat, tantaque perperuss non sese ulcisceretur, nec omnibus suam exhibebat deitatem. Tunc, ait, manifeste veniet et non silebit. Ignis autem prævertens, regnum ejus expurgat, omnem, quæ uri potest, materiem absumens, ut neque ligna, neque fenum, neque palea, ante conspectum ejus appareat. Arguet autem B simul et approbabit, aliis dicens, Venite, benedicti Patris mei*³⁸; aliis vero, *Discedite a me*³⁹. *Ignis in conspectu ejus exardescet. Ignem veni mittere super terram*⁴⁰. Ignem hic vocat doctrinam Dei Verbi: quia ignis quidem pravos habitus comburit, mundos autem probat. Propterea in circuitu ejus *tempestas valida*. Quotquot enim *volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁴¹; sed etiam inquit, *Tribulationem habebitis in mundo*⁴².

VERS. 4, 5. *Advocabit cœlum desursum, et terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.* Alio modo, prioris populi proprium judicium declarat, cœlum advocans et terram, quoniam cum legem per Moysem tradidisset, dicebat: *Testor vobis hodie cœlum et terram*⁴³. Ac rursus in magno cantico: *Attende, cœlum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo*⁴⁴. Quamobrem ait Isaias: *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra, Dominus locutus est: Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me*⁴⁵. Nunc quoque eosdem evocabit testes; ac quemadmodum Servator in Evangeliiis ovile suum discernit, scilicet eos qui Ecclesiæ sunt, oves statuens a dextris, hædos autem a sinistris; eodem modo ipse Dominus jam discernit populum suum. Hebraicum exemplar et reliqui, *congregate mihi*, injungunt. Sicut enim in Evangelio dictum est: *Et mittet angelos suos, et congregabunt omnes gentes*⁴⁶; ita et nunc iisdem præcipit. Vult autem sanctos prius quam impios segregari, utpote qui promissa consequi debeant.

VERS. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Esca Dei est de qua dixit: Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere*⁴⁷, etc.; a quibus enutritus dicam: *In quantum fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis*⁴⁸. Immolari autem potest per divinos sermones ac gratiarum actionem; cum quispiam

λίω. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπακούσαντες τῶν ἐπηγγελμένων τυγχάνουσι· τοῖς δὲ τὴν χάριν ἀθετοῦσι, τὸ πῦρ ἀπειλεῖ κατὰ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν, ἥξων ἐκ τῆς ἐπουρανίου Σιών, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησὶν· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίω. Εὐπρέπεια δὲ ὠραιότητος ἢ ἔνδοξος αὐτοῦ θεοφάνεια· ταύτην καὶ τὸ, Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει, δηλοῖ. Κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὑπὸ ἀνθρώπων κρινόμενος ἐσιώπα· οὐδὲ τοσαῦτα πάσων ἡμῶν, οὐδὲ πᾶσιν ἐδείκνυ τὴν ἰδίαν θεότητα· τότε δὲ, φησὶν, ἐμφανῶς ἤξει, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Προλαμβάνον δὲ τὸ πῦρ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καθαιρεῖ, πᾶσαν ὕλην καυστὴν ἀναλίσκον, πρὸς τὸ μὴ ξύλα, μὴ χόρτον, μὴ κλάμην πρὸ προσώπου αὐτοῦ φαίνεσθαι. Ἐλέγξει δὲ ἢ ἀποδέξεται, τοῖς μὲν λέγων· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, τοῖς δὲ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ. Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καθύσεται· πῦρ ἤλθορ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Πῦρ δὲ ἐνταῦθα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγει· ὅτι περ πῦρ καίει μὲν τὰς μοχθηρὰς ἕξεις, δοκιμάζει δὲ τοὺς καθαρούς. Διὰ γὰρ τοῦτο, κύκλω αὐτοῦ καταίγεις σφόδρα· ὅσοι γὰρ θέλουσι εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἀλλὰ καὶ θλίψιν, φησὶν, ἔξετε ἐν τῷ κόσμῳ.

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ἀγίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμένους τὴν Διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Ἄλλως, τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν κρίσιν ἰδιόζουσαν δείκνυσαι, τὸν οὐρανὸν προσκαλούμενος καὶ τὴν γῆν· ἐπειδὴ τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως παραδιδούς ἔλεγε· *Μαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἐν μεγάλῃ φῶν· Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Διὸ καὶ Ἡσαίας, Ἄκουε, φησὶν, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἢ γῆ, ὁ Κύριος ἐλάλησεν· Γιόους ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν. Καὶ νῦν τοίνυν τοὺς αὐτοὺς ἐπικαλέσεται μάρτυρας· καὶ ὡσπερ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις τὸ ποιμνιον αὐτοῦ διακρίνει, δηλαδὴ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πρόβατα μὲν ἰστών ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίζια ἔξ εὐωνύμων· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ νῦν διακρίνει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ, *Συναγάγετέ μοι, φασὶν· ὡς γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηται· Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συναΐξουσι πάντα τὰ ἔθνη· οὕτω καὶ νῦν τοὺς αὐτοὺς ἐπιτάττει. Πρώτους δὲ βούλεται ἀφορισθῆναι πρὸ τῶν ἀσεβῶν τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ὀφελιόντας.**

Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Τροφή δὲ Θεοῦ περὶ ἧς εἶπεν· Ἐπίσινασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ μοι ὕψ· ὡν τρεφόμενος λέξω· Ἐφ' ὅσον ἐποίησατέ ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ἔστι δὲ θῆσαι λογικῶς καὶ διὰ θεολογίας καὶ εὐχαριστίας· καὶ ἐπεὶ δ' ἄν τις τῷ Θεῷ πρέπον ὑποσχόμενος ἔργους

³⁶ Galat. iv, 26. ³⁷ Hebr. xii, 22. ³⁸ Matth. xxv, 34. ³⁹ Luc. xii, 49. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ II Tim. iii, 12. ⁴² Joan. xv, 35. ⁴³ Deut. xxx, 19. ⁴⁴ Deut. xxxii, 1. ⁴⁵ Isa. i, 2. ⁴⁶ Matth. xxiv, 31. ⁴⁷ Matth. xxv, 35-36. ⁴⁸ ibid. 40.

επαταλέσειεν. Εὐχὰς γὰρ ἡ Γραφή τὰς ἐπαγγελίας ἀποδοῦναι. Ὡς ἐν τῷ· Ἐὰν εὐξῆς εὐχὴν, μὴ βραδύνης ἀποδοῦναι. Ἄγαθόν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Οὕτως οὖν σπείρας εἰς δικαιοσύνην, Ἐπιχεε τρυγήσειν καρπὸν ζωῆς.

Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνα τί σὺ διηγῆσαι τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀντιλαμβάνεις τὴν Διαθήκην μου διὰ τοῦ στόματός σου; Μετάβασιν ὁ λόγος ἔχει ἀπὸ τοῦ τῶν δικαίων τάγματος ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν πονηρῶν. Ἐκεῖνο γάρ τι πλέον ἔσχε, τῆς καινῆς Διαθήκης τὴν ἐπιστήμην. Ἄμαρτωλὸν δὲ οὐ τὸν ἀλλότριον τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τὸν παραβάτην καλεῖ. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν οὐκ ἐπὶ παραβάσει σαβδάτων ἢ θυσῶν, ἢ τοιῶνδε βρωμάτων, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν νόμων, ἐφ' οἷς ἀνόητα ἦν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ τὰ μαθήματα· τὰυτὰ γὰρ ἁμαρτανῶν ἀπέβριπτε. Φυσικὸς γὰρ ὁ νόμος τὸ μὴ δεῖν ποιεῖν, ἀ δὴ παθεῖν οὐ βουλόμεθα. Μοιχοὶ δὲ καὶ οἱ ἄθεοι εἰδωλολάτραι· κλέπτει δὲ καὶ οἱ κλέπτοντες τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ μὲν οὖν, Ἐπαρῆρσιάζου, φησί, τῆ κακίᾳ, ποτὲ δὲ, Δολίως ἐπεβοῦλευες, προσεποιού δὲ γνησίως καὶ ὡς ἀδελφοῖς ὁμιλεῖν, λάβρα τούτων καταλαλῶν· ἐν ἡρώεσσι δὲ καὶ τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς σοι μητρὸς, ἦτοι συναγωγῆς, ἢ καὶ ἐκκλησίας· ἐφ' οἷς ἐμοῦ σιωπῶντος ἠνίκα ἐνηνθρόπησα· ἢ καὶ ἑλλως· Ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐβάδιζες ναταφρονῶν τῆς ἐμῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας· διὸ λοιπὸν οὐκ ἀνέξομαι. Καὶ γὰρ διεκέισό με τὰς σὰς ἀποδέχεσθαι πράξεις, ἢ καὶ μηδένα τούτων μεμνήσθαι. Ἄλλ' ἐγὼ σε διελέγχων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἅπαντα θῆσω, ὅπως ὁρῶν αἰσχυθῆς.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ Ν'.

Ἐν τῷ ἔλθεῖν πρὸς αὐτὸν Ναθάν τὸν προφήτην, ἠνίκα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβέε.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Ὡς ἐπὶ μεγάλῳ δὲ ψυχῆς τραύματι μεγάλου δεῖσθαι ἔλεου ὁμολογεῖ.

Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με. Ὅρα δὲ πρὸς τὸ Χριστοῦ πάλιν μυστήριον· τὴν γὰρ ἐν νόμῳ κάθαρσιν ἢ τοῦ βαπτίσματος ὑπερβαίνουσα δύναμις, καὶ ταύτης τῆς ψυχῆς ἐργάζεται κάθαρσιν. Ἐκεῖνη γὰρ πρὸς τῆς ψυχῆς προσελαμβάνετο καθαρότητα.

Σοὶ μόνῳ ἡμάρτων καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικῆσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι τὸν Οὐρίαν οὐκ ἔδικησα· ἀλλ' ὅτι τὴν μεγίστην παρανομίαν εἰς αὐτὸν τετόλημκε τὸν Θεόν, ἀπὸ προβατέως μὲν γενόμενος βασιλεὺς, κρατήσας δὲ τῶν ἐχθρῶν, παντοδαποῖς δὲ κοσμηθεὶς ἀγαθοῖς, καὶ τοιούτοις τὸν εὐεργέτην ἀμεψάμενος. Τὸ δὲ, ἐνώπιόν σου, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δεδῆλωται· Ὁφθην, γὰρ φησὶ, τὸ γεγονὸς πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἡ οὕτως· Ἐδόκουν τις εἶναι πάλαι σκεπόμενος ὑπὸ σοῦ. Νενόμικα δὲ λοιπὸν ἀσάλευτος εἶναι, λέγων ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου. Οὐ μὴ σαλευθῶ· διὸ ἀπέστρεψάς τὸ

quæ Deo pollicitus est, opere compleverit. Nota enim promissiones Scriptura vocat, ut cum ait· Si votum voveas, ne tardes reddere⁴⁸. Melius siquidem est non vovere, quam voveri et non reddere. Sic igitur cum seminaveris ad justitiam, speres te fructum vitæ collecturum.

VERS. 16. Peccatori autem dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum ? Transitionem sermo habet ab ordine justorum ad ordinem improborum. Ille enim aliquid amplius habuit, scilicet novi Testamenti scientiam. Peccatorem autem, non alienum a Scripturis, sed prævaricatorem vocat. Illumque coarguit, non de transgressione circa sabbata aut hostias, aut similes escas, sed de legum naturalium violatione, quarum disciplinam a Deo traditam pro insana habebat : hanc enim peccando abiecit. Naturalis quippe lex ea est, nemini facere quæ pati nolimus. Mœchi autem sunt, impii idololatræ, et fures, qui veritatem suffurantur. Modo igitur ait : In malitia confidebas ; mox : Dolose insidiabaris, simulabasque te sincere et quasi cum fratribus colloqui, et clam iis maledicebas ; insidias struebas iis qui ex eadem quam tu male orti sunt, siye ex Synagoga, siye ex Ecclesia : de quibus ego silebam, quando humanam assumpsi naturam. Sive alio modo : Ad pejora gradiebare, mansuetudinem, patientiam et tolerantiam meam despiciens : quare ulterius non patiar. Nam sic affectus eras, ut putares me gesta probare tua, aut neminem eorum recordaturum. At ego te arguens, omnia tibi ob oculos ponam, ut, his conspectis, pudore afficiaris.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID L.

2. Cum venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bersabee.

VERS. 3. Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Quasi pro magno animæ vulnere, magna misericordia opus esse constitetur.

VERS. 4. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Respice iterum ad Christi mysterium ; nam purgatione legis præstantior baptismi virtus, hujus animæ emundationem perficit. Nam illa ad animæ puritatem advecta est.

VERS. 6. Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris. Non hoc ait : Uriæ injuriam non feci. sed quia magnum scelus in Deum aggredi ausus est, qui ex pastore rex effectus, inimicis devictis, atque nullis non ornatus beneficiis, benefico per tale facinus gratiam rependerit. Illud autem coram te, in historia explicatur : Visum est, inquit, quod factum est, malum coram Domino⁴⁹. Vel sic interpreteris : Videbar aliquis esse cum a te protegereris, æstimabamque demum me immobilem esse, cum dicerem in abundantia mea : Non movebor ; quare avertisti faciem tuam a me et factus sum conturbatus⁵⁰ : a

⁴⁸ Deut. xxiii, 21. ⁴⁹ II Reg. xi, 27. ⁵⁰ Psal. xxix, 7.

misericordia tua sic edoctus, *Nisi Dominus adificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant* ⁵¹.

VERS. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Hæc similia fuerint iis quæ in Job leguntur: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua dixerunt: Ecce masculus* ⁵². Cur maledicta, nisi quia in iniquitatibus conceptus est? Consequens enim erat maledictionem subsequi peccatum. Iisdem usus verbis est Jeremias: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua concepit me mater mea* ⁵³. Beatum enim fuisset, non peccare primam mulierem, et corruptæ proli operam non dare, ac manere in paradiso divinis angelis similem; sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁵⁴. Generatio autem per sanguinem et carnem morti ministrabat, ad continuam mortalis generis successionem. Quamobrem conceptio, utpote morti subjecta, a beatis viris inculsatur. Symmachus vero, *in injustitiam utero gestatus sum, et in peccatis parturivit me mater mea.* In utero, inquit, gestatus sum, ut transirem ad injustitiam, idque ut in peccatis natus, secundum hanc cogitandi rationem arguar. Non in iniquitatibus matris meæ, inquit, conceptus sum, non in iniquitatibus suis ipsa parturivit me; sed ego in iniquitatem natus sum, mortali indutus carne; et hæc dico, quoniam veritatem dilexisti.

VERS. 9. *Asperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.* Hyssopus vacuitatis affectuum symbolum est, et ablutio cognitionem significat: per vacuitatem affectuum mundamur, et per cognitionem dealbamur.

VERS. 11. *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* Alia ratione, qui animam a mala conscientia purgatam habet, Deo dixerit: *Faciem tuam, Domine, requiram, ne avertas faciem tuam a me* ⁵⁵. Qui vero animæ vulnerum scditatem conspicit, sese occultans jure magno judici ait: *Averte faciem tuam a peccatis meis; et non a meipso, sed quasi ægrum curato.*

VERS. 14. *Redde mihi lætitiā salutaris tui.* Quod discrimen apud Hebræos sit inter illud, *salutis tuæ*, quod frequenter occurrit, et illud, *salutaris tui*, declaratur. Nam illud, *salutare tuum*, apud illos scribitur, *Jesuach*, quod manifeste Salvatoris nostri Jesu nomen exprimit, sic enim omnes interpretantur; illud vero, *salutis tuæ Isuach*.

VERS. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum, Deus non despiciat.* Alius dixit: Sanis quidem convenit sacrificium laudis, ægris vero, sacrificium cordis contriti et

πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐγενήθη ἑτεταραγμένος· διδαχθεὶς ἐλέω τῷ σῶ· Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες.

Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκτίσθησέ με ἡ μήτηρ μου. Ὅμοια δ' ἂν εἴη καὶ ταῦτα τοῖς παρὰ τῷ Ἰωβ· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθην, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ εἴπων Ἰδοὺ ἄρσεν. Διὰ τί γὰρ ἦν επικατάρατος, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀνομίαις συνελήφθη; Ἀκόλουθον γὰρ ἦν κατὰραν ἔπεσθαι ἀμαρτίᾳ. Τοῖς αὐτοῖς Ἰερεμίας ἐχρήσατο φήσας· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ συνέλαβέ με μήτηρ μου. Μακάριον γὰρ ἦν τὸ μηδὲ τὴν πρώτην γυναῖκα παραβάσαν τῇ φθορῇ γενέσθαι διακονήσασθαι, μένειν δὲ ἐν παραδείσῳ θεῖος ὁμοιωθεῖσθαι ἀγγέλοις· ἀλλὰ φθόρῳ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Θανάτῳ δὲ ἡ δι' αἱμάτων καὶ σαρκὸς ὑπηρετεῖτο γενέσθαι εἰς τοῦ θνητοῦ γένους διαμονήν. Διὸ καὶ ἡ σύλληψις, ὡσανεὶ θανάτῳ ὑποκειμένη, τοῖς μακαρίοις διεβάλλετο. Ὁ δὲ Σύμμαχος· *Εἰς ἀδικίαν ὠδυνήθη, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκύσέ με ἡ μήτηρ μου.* Ὄδυνήθη γὰρ καὶ ἐκύσθη, φησὶν, ἵνα παρέλθω εἰς ἀδικίαν, καὶ ἵνα, ἐν ἀμαρτίαις γενόμενος, ἐλεγχθῶ κατὰ ταύτην τὴν ἔνοιαν· Οὐκ ἐν ἀνομίαις, φησὶ, τῆς ἐμῆς συνελήφθη μητρὸς, οὐδὲ ταῖς ἑαυτῆς ἀνομίαις ἐκτίσθησέ με· ἀλλ' ἐγὼ εἰς ἀδικίαν ἐγεννήθην, θνητὴν, περιβαλλόμενος σάρκα καὶ ταῦτά φημι, ἐπειπερ ἀλήθειαν ἠγάπησας.

C *Ῥαντιεὶς με ὑσώψῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεὶς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκαθήσομαι.* Τὸ ὑσώπων ἐστὶ σύμβολον ἀπαθείας, καὶ ἡ πλύσις γνώσιν σημαίνει· καὶ διὰ μὲν ἀπαθείας καθαριζόμεθα, διὰ δὲ τῆς γνώσεως λευκαινόμεθα.

Ἀποστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. Ἄλλως, ὁ μὲν τὴν ψυχὴν κεκαθαρμένος ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς εἴποι ἂν τῷ Θεῷ· *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ·* ὁ δὲ τὸ αἰσχρὸν τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων ὄρων ἐκκαλυπτόμενος εἰκότως λέγει τῷ μεγάλῳ κριτῇ· *Ἀποστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, ἀλλὰ μὴ ἐξ ἐμοῦ αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς νοσοῦντα θεράπευσον.*

D *Ἄποδος μοι τὴν ἀγαλλίαν σου σωτηρίου σου.* Πλείστης δὲ παρ' Ἑβραίους τῆς κοινότερον σωτηρίας σου λεγομένης καὶ τοῦ σωτηρίου σου δηλοῦται· εἰσφορά. Γράφεται γὰρ τὸ μὲν σωτήριόν σου παρ' αὐτοῖς, Ἰησουάχ, σαφῶς δηλοῦν τοῦνομα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ· συμφώνως γὰρ οὕτως ἐρμηνεύουσιν ἅπαντες· τὸ δὲ, σωτηρία σου, Οἰσουάθ (1).

Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Ἄλλος εἶπεν· Ὑγιέσι μὲν ἀρμόττει τῆς αἰνέσεως ἡ θυσία· νοσοῦσι δὲ ἡ διὰ τῆς τεταπει-

⁵¹ Psal. cxxvi, 1. ⁵² Job iii, 3. ⁵³ Jer. xx, 14. ⁵⁴ Sap. ii, 24. ⁵⁵ Psal. xxvi, 1, 9.

(1) Lege Ἰσουάχ. Hebr. יְהוּאָח, quæ tamen vox indiscriminatim, contra quam dicit Eusebius, vel σωτήριον, salutare, vel σωτηρία, salus, explicatur.

ωμένης καὶ συντετριμμένης καρδίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ καταστροφή γέγονεν ἢ καρδία μου, κατὰ Σύμμαχον, εικότως εὐξάμενη καρδίαν καθάρην ἐν ἐμοί ὁ Θεὸς ἀντὶ τῆς καταστροφῆς· καὶ ἀντὶ τοῦ συντετριμμένου πνεύματος, κατὰ Σύμμαχον, ἔλεγον· Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαινίσσον ἐν τοῖς ἐγκύτοις μου. Συντετριμμένον δὲ πνεῦμα τὸ δι' ἐξομολογήσεως ἑαυτοῦ συντρίβον τυγχάνει· τοιαύτη καὶ ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἑαυτὴν ταπεινοῦσα καρδία. Τοιαύτην γὰρ αὐτὴν γενομένην μετὰ τὸ τῆς ἀμαρτίας οἴδημα ἀντὶ θυσίας προσδέξεται ὁ Θεός.

Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὴν καὶ ὀλοκαυτώματα. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα φησεῖεν ἄν τις, πῶς ἀρτίως εἰπὼν, Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, νῦν ὡς μέλλοντος θυσίαν δέχεσθαι τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ τὴν πόλιν ἀνακτισθῆναι, φησὶ, Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν; Ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἔφη θυσίαν, ἀλλὰ δικαιοσύνης. Ὅτι γὰρ εὐδοκίσεις τὴν Σιών καὶ οἰκοδομηθῆ τὰ τεῖχη Ἱερουσαλὴμ, τοιαύτη σοι θυσία προσενεχθήσεται. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολίτευμα εἰκόνα φέροι ἂν τῆς ἐπουρανοῦ πόλεως τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ταύτης ὁμώνυμος ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἥς τεῖχη λέγετε τοὺς περιφράττοντας ταύτην ἀγγέλους ἢ καὶ τοὺς ἱερωμένους καὶ προμαχοῦντας αὐτῆς, Προσδέξῃ δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, εὐδοκίσεις, ὁ Σύμμαχος Καὶ τὴν ἀναφορὰν δὲ, καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα, δικαιοσύνης νοητέον, καὶ προσέτι τοὺς μίσχους. Πάντα γὰρ δικαιοσύνης ἐκτελείται, κατὰ τὰς ἀνάμους καὶ πνευματικὰς θυσίας, τὰς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης προσφερομένας. Καὶ ἐν ἄλλῳ γὰρ εἴρηται πρὸς Ἰουδαίους προφήτη· Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίας οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδύξασται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου, καὶ θυσία καθάρα. Αὐτὴ νῦν λέγεται θυσία δικαιοσύνης· ἔστι δὲ καὶ αἰνέσεως, καθὰ πρόσθεν ἔλεγε· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως.

(1) Εἰς τὸ τέλος συρρέσῃς τῷ ἁγίῳ Νά·

Ἐν τῷ ἔλθειν Δαὴκ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ· Ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀχιμέλεχ.

Ὁ μὲν γὰρ ψαλμὸς εἴρηται τῷ Δαυὶδ, ὁπότε ἡλθοῖσεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀχιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθεν. Οὗτος δὲ ἐκείνῳ ἀκόλουθος ἂν εἴη κατὰ τὴν ἱστορίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῶν Βασιλειῶν, Καὶ ἐκεῖ ἦν ἐν τῶν παιδαρίων τοῦ Σαούλ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀχιμέλεχ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε λαβῶν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Κατ' αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ φθάσας Δαὴκ ὁ Σύρος, ὁ νέμων τὰς ἡμίονους Σαούλ, καὶ ἔλθων πρὸς Σαούλ εἶπεν· Ἐώρακα τὸν υἱὸν Ἰσσαὶ παραγενόμενον εἰς Νοβὴν πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν υἱὸν Ἀχιζάβ τὸν ἱερέα, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ

humiliati. Quia vero secundum Symmachum, *confRACTUM fuit cor meum*, merito precatus sum, ut pro confracto, mundum cor habeam; et pro contrito spiritu, secundum Symmachum dixi, *et spiritum rectum innova in visceribus meis*. Contritus autem spiritus est, qui sese per confessionem conterit; simileque est cor, quod per pœnitentiam sese humiliat. Illud enim, post peccati tumorem ita affectum pro sacrificio Deus admittet.

VERS. 21. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationem et holocausta*. Sed ad hæc dixerit quispian, quare postquam modo dixit, *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique*; jam quasi Deo sacrificium accepturo post civitatis restaurationem, ait, *Tunc acceptabis sacrificium*? At non dixit simpliciter *sacrificium*; sed addidit, *justitiæ*. Quando acceptaveris Sion, et ædificati fuerint muri Jerusalem, tale tibi offeretur sacrificium. Namque religiosum institutum, imaginem sane referat cœlestis Dei civitatis; quare Ecclesia Dei eodem nomine donatur, cujus muros dicit esse angelos ipsam circumstantes, sive sacros illos propugnatores ejus. Symmachus autem dixit, *accipies*, loco illius, *acceptabis*. Oblationem vero et holocausta, *justitiæ* scilicet suppleas, atque insuper vitulos. Omnia quippe quæ persolvuntur, *justitiæ* sunt, pro ratione incruentorum et spiritualium sacrificiorum, quæ in Ecclesia Dei per universum orbem offeruntur. In alio quoque propheta ad Judæos dictum est: *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et hostias non accipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus; et in omni loco thymiama offerunt nomini meo, et sacrificium mundum*⁶⁶. Ipsum nunc dicitur *sacrificium justitiæ*: est etiam laudis, ut supra dicebat: *Immola Deo sacrificium laudis*⁶⁷.

1. IN FINEM, INTELLECTUS DAVID LI.

2. *Cum venit Doec Idumæus, et nuntiavit Sauli ac dixit ei: Venit David in domum Achimelech.*

Psalmus trigesimus tertius a Davide pronuntiatum est, quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit⁶⁸. Hic vero secundum historiam illum subsequitur. Ait enim scriptura Regnorum: *Et ibi erat unus ex pueris Saul in die illa*⁶⁹. Significatque quo tempore venit David in domum Abimelech, et acceptos a principe sacerdotum panes propositionis comedit. Eo enim ipso tempore profectus Doec Syrus, qui pascabat mulas Saulis, ipsum Saulem adiit ac dixit ei: *Vidi filium Jessæ advenientem Nobam ad Abimelech, filium Achitob sacerdotem, et omnes filios patris ejus: qui consuluit pro eo Dominum, et cibaria dedit ei. Et misit rex vocatum Abimelech sacerdotem, et*

⁶⁶ Malach. 1, 10, 11. ⁶⁷ Psal. XLIX, 14. ⁶⁸ I Reg. XXI, 7-13. ⁶⁹ ibid. 7.

(1) Hic incipit codex Eminentissimi card. de Coislin. de quo pluribus in præfatione.

omnes filios patris ejus sacerdotes in Noba, qui universi venerunt ad regem ⁶⁰. Tuncque, jubente Saule, ipse Doec occidit sacerdotes Domini trecentos. et quinque viros ferentes ephod, et Nobam civitatem sacerdotum percussit in ore gladii a viro usque ad mulierem, a puero usque ad lactantem, et vitulum et asinum et ovem ⁶¹. Hæc cum audisset David tali modo gesta esse, hos profert sermones, qui neque canticum, neque hymnus, neque quid simile inscribuntur. Qui enim potuit, in tot sacerdotum calamitate, cantica aut psalmos pro iis canere? Quare nullus hujusmodi titulus præmissus est, sed solum in finem dicitur, et intellectus, quia quæ sub finem habentur bona renuntiant, ubi dicitur: *Ego autem sicut oliva fructifera*, et cætera. Intellectu autem ex Deo eget præsentium sermonum sententia. Cum itaque apud Abimelech sacerdotalem gustavit cibum, mutato gustu suo, sive more suo, secundum reliquorum interpretationem, benedictiones et gratiarum actiones Deo emisit dicens: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*, et cætera ⁶². Nunc autem, cognito calumniatoris Doec facinore, quo pacto scilicet, diabolico usus scelere, tot sacerdotes occidisset; præsentis sermones ad ipsum dirigit dicens:

Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διαπαντός ἡ αἰνεῖσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Nunquid, ὅτε τοῦ διαδόλου Δωὴκ τὴν πρῆξιν ἔγνων, καὶ ὡς τοσοῦτους ἀνέλεν ἱερεῖς, ἔργῳ διαβολικῷ χρησάμενος, ὡς πρὸς αὐτὸν συντάττει τοὺς προκειμένους λόγους φάσκων·

VERS. 3. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es? iniquitatem tota die et injustitiam cogitavit lingua tua.* Et hæc quidem multo ante dicta sunt, quam historia quinquagesimi psalmi contingeret. Nam adhuc superstite Saule et prius quam David regnaret, et res gesta, et psalmus dictus est. Ac diuturnis postea temporibus, post Saulis obitum, postremisque regni sui annis, confessionem in quinquagesimo psalmo expressam David protulit, quam tamen huic psalmo præmisit, propter ejus cum quadragesimo nono psalmo affinitatem, uti jam commonstratum est. Psalmi vero a LI ad LXX, viginti numero, Davidis inscripti, ab alio principio argumentum mutuati sunt, videnturque vivente adhuc Saule pronuntiati fuisse, antequam David regnaret. Nam is, quem jam tractamus, vivente Saule dictus est, *Cum venit Doec Idumæus et nuntiavit Sauli, ac dixit ei: Venit David in domum Abimelech* ⁶³. Sed etiam LIII, tunc pronuntiatum est, *Cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul: Nonne David absconditus est apud nos* ⁶⁴? Quinquagesimus vero quintus sic inscriptus est: *Cum tenuerunt illum Allophyli in Geth*: quo tempore nondum regnabat David, Saule superstite. Quinquagesimus autem sextus sic titulum habet, *David, cum fugeret a facie Saul in speluncam*. Similiter et LVIII, *Quando misit Saul, ait, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret*. Quinquagesimus vero nonus, etiamsi post mortem Saulis pronuntiatum fuerit,

ἠρώτα αὐτῷ διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισιτισμὸν ἔδωκεν αὐτῷ. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς καλέσαι τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τοὺς ἐν Noba, καὶ παρεγένοντο πάντες πρὸς τὸν βασιλέα· Ὅτε κελεύσαντος τοῦ Σαούλ, αὐτὸς ἐκείνος ὁ Δωὴκ, ἐθανάτωσε τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τ' καὶ ἐάνδρας φέροντας ἐφοδὸν, καὶ τὴν Noba πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξεν ἐν στόματι βομφαλας ἀπὸ ἀνδρῶς ἕως γυναικὸς, ἀπὸ ἡπαιίου ἕως θηλάζοντος, καὶ μύσχου καὶ βουοῦ καὶ προβάτου. Ταῦτ' οὖν μαθὼν Δαυὶδ τοῦτον πεπραγμένα τὸν τρόπον, τοὺς προκειμένους προσφέρειται λόγους, ὅστε ᾧδὴν περιέχοντας, ὅστε ὕμνον, ὅστε ἄλλο τοιοῦτον. Πῶς γὰρ καὶ οἶόν τε ἦν ἐπὶ συμφορᾷ τοσοῦτων ἱερέων, φάσκει αὐτῶν καὶ ψαλμοὺς ᾄδειν; διὸ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιγράφεται· μόνον δὲ εἰς τὸ τέλος εἴρηται καὶ συνέσεως· ἐπειδὴ τὰ τελευταία τῶν λόγων ἀγαθῶν ἐστὶν ἀπαγγελτικὰ ἐν οἷς φησιν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ συνέσεως δὲ τῆς ἐκ Θεοῦ δεῖται ἡ τῶν ἐμπεφορμένων λόγων διάνοια. Ὅτε μὲν οὖν παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ γενόμενος, τῆς ἱερατικῆς ἀπεγέυσαστο τροφῆς, ἀλλοιώσας τὴν γεῦσιν αὐτοῦ ἢ τὸν τρόπον αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν· εὐλογίας καὶ εὐχαριστίας ἀνέπεμπεν τῷ Θεῷ λέγων·

Τὶ ἐγκανχᾷ ἐν καρδίᾳ, ὁ δυνατός; ἀνομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἀδικίαν ἐλόγησαστο ἡ γλώσσά σου. Καὶ λέλεκται μὲν τὰ μετὰ χεῖρας πολὺ πρότερον τοῖς χρόνοις τῆς ἱστορίας τοῦ ν' ψαλμοῦ. Ἐτι γὰρ ζῶντος τοῦ Σαούλ, καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ πέπρακτο καὶ εἴρητο. Μακροῖς δὲ ὕστερον χρόνοις, μετὰ τὸν θάνατον Σαούλ, καὶ πρὸς τοῖς τελευταίοις τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ὁ Δαυὶδ τὴν ἐν τῷ ν' ποιεῖται ἐξομολόγησιν, ἣν προὔταξε διὰ τὴν πρὸς τὸν μθ' ψαλμὸν ἀκολουθίαν, ὥσπερ οὖν καὶ ἀποδείκνυται. Οἱ δ' ἀπὸ τοῦ α' καὶ ν' τὸν ἀριθμὸν εἰκοσι, τοῦ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένοι, μέχρι τοῦ σ' ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τὴν ὑπόθεσιν εἰληφασιν· εἰδικασίαι γούν ἐτι ζῶντος Σαούλ εἰρησθαι, πρὶν ἢ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ. Ὅ τε γὰρ μετὰ χεῖρας ἐτι ζῶντος Σαούλ ἐλέχθη, Ἐν τῷ ἔλθειν. Δωὴκ τὸν Ἰδομᾶϊον καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ, ὅτι ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ. Ἀλλὰ καὶ ὁ νγ' Ἐν τῷ ἔλθειν τοὺς Ζιφαίους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ· Οὐχὶ ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; εἴρητο. Καὶ ὁ ε' δὲ καὶ ν' Ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ, ἐπιγράφεται· ἦν δὲ καὶ οὗτος ὁ χρόνος ὁ πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ, ἐτι τοῦ Σαούλ περιόντος τῷ βίῳ, καὶ ὁ νς' ἐπιγράφεται· Τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ αὐτῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ὁσαύτως καὶ ὁ νη' Ὅποτε, φησὶν, ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐξύλιξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Ὅ γε μὴν νθ', εἰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Σαούλ εἴρητο,

⁶⁰ I Reg. xxii, 9-11. ⁶¹ ibid. 18, 19. ⁶² Psal. xxxiii, 2. ⁶³ I Reg. xxi, 1. ⁶⁴ ibid. 11.

ἡδὴ βασιλευοντος τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς ἀκατὰ τὸν Οὐρίαν πράξεως· ὃ δὴ σημαίνεται ἀπὸ τῆς προγραφῆς, ἥτις δηλοῖ τὸν χρόνον φάσκουσα· Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωδῶ, καὶ ἀπέστρωψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν γάρραγγα τῶν Ἀλῶν, δώδεκα χιλιάδας. Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προάγει τὴν ἐν τῷ ν ψαλμῷ ἐξομολόγησιν. Ἔτι μὴν καὶ ὁ ξβ' ψαλμὸς ἐλέχθη τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαοῦλ. Καὶ θεὰ ὅπως σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τοῦ δευτέρου μέρους τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, παρεκτός τοῦ ν, τοὺς πρόπαλαι εἰρημένους αὐτῷ πρὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν πράξεως περιειλήφασιν. Τό γε μὴν πρῶτον μέρος τῆς αὐτῆς βίβλου τὸ ἀπὸ πρώτου καὶ μέχρι μ' τὴν ἐναντιαν εἶχε τάξιν· τοὺς γὰρ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ν ἐκεῖνο περιεἶχε τὸ μέρος. Ὁ γοῦν τρίτος ψαλμὸς λέλεκτο τῷ Δαυὶδ, ὅποτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλῶμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐφυγε δὲ τὸν υἱὸν μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ζ' τῆς αὐτῆς ἕνεκα πράξεως ἀπεκλάετο(1) λέγων· Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην ῥύκα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Καὶ ὁ ζ' δέ· Ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμὶν εἰλεγεμένους, τῶν αὐτῶν εἴη ἂν χρόνων. Χουσι γὰρ ἀρχιεταῖρος γεγωνῶς τοῦ Δαυὶδ, τῷ Ἀβεσσαλῶμ συνεγένετο. Ἔτι μὴν καὶ ὁ ιζ' ἀποδέδεικται περὶ τὰ τελευτάτα τῆς ζωῆς Δαυὶδ ἐλεγεμένους. Ἀλλὰ καὶ ὁ λζ', ἐπιγεγραμμένους εἰς ἀνάμνησιν, τὴν αὐτὴν ἔχων διάνοιαν τῷ ζ', ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥημάτων λέγων· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Προῶν δὲ τὴν αὐτὴν ἐξομολόγησιν τῇ ἐν τῷ ν φερομένη ποιεῖται ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ δι' ὧν φησιν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κρηλὴν μου. Προσώξεσάν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπέδες μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Καὶ σὺ δ' ἂν κατὰ σαυτὸν συναγαγῶν εὐροῖς ἂν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν ψαλμῶν μετὰ τοὺς χρόνους τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν ἱστορίας εἰρημένα, τὰ δὲ μετὰ τὴν ν τοῖς χρόνοις προάγοντα τὴν κατὰ τὸν Οὐρίαν πράξιν. Τί δήποτε οὖν οὐ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἀκαλουθίαν οἱ πρῶτοι τοῖς χρόνοις πρῶτοι κατετάγησαν· ἀλλ' οἱ τὴν πρῶτοι λελεγμένοι ἔτι ζῶντος Σαοῦλ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῶν ψαλμῶν· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ οἱ τοῖς χρόνοις ὕστατοι; ἡγοῦμαι δὲ ταύτην εἰληγέναι τὴν τάξιν, ὡς ἂν μὴ ἀπὸ τῶν κριτετῶν ἐπὶ τὰ χεῖρω φέροιο ὁ λόγος· τὸ γὰρ, εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ψαλμῶν τάξεως πεφυλάχθαι ἔοικεν. Διὸ καὶ τὰ σκυθρωπότερα πρῶτα τέθειται· ἵνα δευτέρα τὰ χρηστότερα φυλαχθῆ, καλυπτομένων καὶ ἐξαφανιζομένων τῶν χειρόνων, διὰ τῶν ἐν τοῖς δευτέροις κριτετῶν. Εἰκόξ δὲ τὸν Δαυὶδ τὸ πλημμελιθὲν αὐτῷ ὕστερον διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐθέλειν καλύπτειν. Εἴποι δ' ἂν τις, ὅτι

A jam regnante Davide ; at ipse quoque ante admissionem in Uriam facinus editus est : quod ex inscriptione significatur, temporis notam ferente his verbis : Cum succendit Mesopotamiam Syriae, et Syriam Soba : et conversus Joab percussit vallem Salinarum, duodecim millia. Hæc porro tempore prævertunt confessionem in l psalmo factam. I. super lxi a Davide dictus est, cum esset in deserto Idumææ, vivente adhuc Saule. Ac mihi perpendas velim, quo pacto plerique in secunda parte libri, psalmoreum Davidis positi psalmi, excepto quinquagesimo, eos qui ab ipso diu ante tempus gesti in Uriam facinoris pronuntiat fuerant, præoccupaverint. Prima sane pars ejusdem libri a primo ad quadragesimum, contrarium habet ordinem : namque pars illa eos, qui post confessionem quinquagesimi psalmi dicti sunt, complectitur. Tertius itaque psalmus a Davide pronuntiat est, cum fugeret a facie Absalonis filii sui. Fugit autem a filio post historiam Uriæ. Imo etiam in sexto pro eodem facinore sebat dicens : Laboravi in gemitu meo : lavabo per singulas noctes lectum meum ; lacrymis meis stratum meum rigabo⁶⁵. Septimus item, pro verbis Chusi filii Jemini dictus, ejusdem temporis fuerit. Chusi enim qui princeps amicorum David fuerat, cum Absalone junctus est. Et jam quidem commonstratum est decimum septimum circa finem vitæ David dictum fuisse. Similiterque tricesimus septimus, inscriptus in rememorationem, eandem præferens quam sextus sententiam, iisdem verbis incipit dicens : Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. In sequentibus vero eandem, quam in psalmo quinquagesimo, confessionem edit, sive in aliis, sive in hoc dicto : Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁶⁶. Ac si eadem per te colligas, multa in prima parte libri psalmoreum deprehendas, quæ post tempus historiæ de Uria prolata sunt, atque ea quæ post quinquagesimum posita sunt, gestum in Uriam facinus tempore prævertere comperies. Quid igitur causæ est, quod non secundum temporum seriem, qui primi tempore sunt, primi positi sint, sed qui primi, superstite Saule dicti sunt, in secunda psalmoreum parte sint constituti ; et in prima, qui tempore posteriores erant ? Ego vero arbitror ideo hunc ordinem sumptum esse, ut ne a præstantioribus ad pejora sermo declinaret. Illud enim : In finem ne disperdas, etiam pro psalmoreum ordine observatum videtur. Quare tristiora primo posita sunt, ut mitiora pro secundis servarentur, occultatis et oblitteratis pejoribus per meliora illa secundo loco posita. Verisimile autem est Davidem ab se patratum postea facinus per priora illa bona opera tegere vo-

⁶⁵ Psal. vi, 7. ⁶⁶ Psal. xxxvii, 5, 6.

(1) Ita frequenter in hoc commentario ἀποκλάομαι, pro ἀποκλείομαι legitur. et quidem in omnibus manuscriptis.

luisse. Potest etiam dici, ex sublimi pietate Davidem confessiones suas primas statuisse, quia *justus in principio sermonis accusator est sui*⁶⁷. Cum tanta porro de ordine psalmodum a nobis exquisita fuerint, jam tempus est ad propositas L psalmi voces accedere.

Hæc itaque scribit, cum edidicisset quæ Doec Syrus, structis contra se calumniis, gesserat. Quamobrem ceu ipsum alloquens ait: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es?* sive etiam diabolium compellat, qui in ipso operabatur. Non nesciebat enim illum sibi semper adversarium esse, et assidue se impugnare, modo per Saulem, modo per Doecum, ac plerumque aliorum ministerio. Qui ergo in malitia infirmus, invalidus ac debilis est, cum meliores in ipso mores prævaleant, utpote qui in malitia infirmior sit, dum peccat sese occultabit, et pungente conscientia fortasse respiscet, atque malitiæ suæ remedium per confessionem ac sinceram pœnitentiam excogitabit. Sed qui potens est in iniquitate, in ipsa superbit et gloriatur, et quasi magno edito facinore sese ostentat. Ac videtur mihi, in præsentī sermone contrarium describi morem, ei qui in psalmo L de confitente designatur. In illo namque qui semel in malitiam lapsus erat, aliquando respisciebat, ac sese macerabat in confessione, suaque mala deflebat. At ei de quo nunc sermo, in malitia degenti dicitur:

VERB. 7-9. *Et eradet te de tabernaculo tuo, et eradicabit te de terra viventium in æternum; ut videntes iusti semper timeant, ipsumque derideant, ac dicant: Ecce homo, qui non posuit Deum virtutem suam, sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et prævaluit in calamitate sua.* Hæc porro quasi de Doec dicta sunt, qui genere quidem Syrus erat, sed in medio Israelis versabatur; imo fortasse piam religionem simulans, una cum multitudine in tabernaculum Dei concesserat. Et sane dicta sunt isthæc ad quemque in malitia potentem, qui lingua pro gladio utatur ad animarum perniciem, quem ceu quamdam amaram et exitiosam radicem, animarum agricola evellet, etiamsi videatur ad breve tempus in tabernaculo Dei et in Ecclesia ipsius plantatus fuisse. Evulsus autem talis homo ac procul tabernaculo sanctorum ejectus, in miserabile spectaculum ponetur ad utilitatem et castigationem videntium: qui terribile Dei adversus huiusmodi hominem iudicium oculis percipientes, id curabunt, id cavebunt, ut ne in paria incidant. Deinde pristinam potentis in malitia arrogantiam, sublimitatem et superbiam memoria repetentes, atque advertentes eam, quæ postea ipsum invasit, abjectionem ac perniciem, risu dignum æstimabunt, considerantes ex qualibus in qualia deciderit; iudicium Dei probabunt, justumque esse fatebuntur. Sub hæc calamitatum impii causas expendent, rectum esse iudicium Dei prædicantes. Oportuerat

A καθ' ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρώτας ἔταπτε τὰς ἐξομολογήσεις ἑαυτοῦ· Ἐπειδὴ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. Ἀλλὰ τοσοῦτων ἡμῖν εἰς τὴν ἀποδοθεῖσαν τάξιν γεγυμνασμένον, καιρὸς ἦδη καὶ ἐπὶ τὰς προκειμένας φωνὰς τοῦ να' παρελθεῖν.

Γράφει τοίνυν τοὺς προκειμένους λόγους, μαθὼν ὅτι διαπερῆξάτο Δωὴκ ὁ Σύρος ἐν ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς. Διὸ ὡς πρὸς αὐτὸν ἀποτεινεται λέγων· *Τὶ ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός;* ἢ ὡς πρὸς τὸν ἐνεργήσαντα ἐν αὐτῷ διάβολον. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖ τὸν πάντοτε αὐτῷ ἀντικείμενον, καὶ διὰ παντὸς αὐτὸν πολεμοῦντα, ποτὲ μὲν διὰ τοῦ Σαοῦλ, νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Δωὴκ, καὶ ἄλλοτε ἄλλως δι' ἑτέρων. Ὁ μὲν οὖν ἀδύνατος καὶ ἄσθενος καὶ ὀλίγος ἐν κακίᾳ, πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ τοῦ κρείττονος τρόπου, ὡς ἀγ' ἀσθενέστερος ἐν κακίᾳ, ἐγκαλύφεται ἀμαρτάνων, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κεκτομένον, μετανοήσειεν ἄν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ κακίας περινοήσειεν ἑαυτῷ φάρμακον δι' ἐξομολογήσεως καὶ εὐκρινοῦς μετανοίας· ὁ δὲ δυνατός ἐν κακίᾳ τυφούται ἐπ' αὐτῆς, καὶ ἐγκαυχᾷται, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ κατορθώματι σεμνυνόμενος. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν ἐναντίον τρόπον διαγράφειν ὁ παρῶν λόγος τῆ προσηγορολογησαμένου ἐν τῷ V ψαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ ὀλισθήσας ἐν κακίᾳ ἅπαξ, ποτὲ μετεγίνωσκε καὶ ἑαυτὸν ἔκοπτεν ἐξομολογούμενος, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἀποκλαόμενος (sic)· ὁ δὲ παρῶν ἐν κακίᾳ ὡς ψησι·

C *Καὶ ἀποξύσει σε ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ ἐκρίψει σε ἐκ γῆς ζώντων εἰσαεῖ ἵνα δίκαιοι βιάποντες σε φοβῶνται, καὶ καταγελοῦσιν αὐτοῦ λέγοντες· Ἰδοὺ ἄνθρωπος, ὃς οὐ παρέθετο τὸν θεὸν ἰσχὺν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐσπολήθη ἐν πλῆθει τοῦ πλοῦτος αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυρέυσατο τῇ συμφροσῇ ἑαυτοῦ. Λέλεκται δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Δωὴκ, ὅτι μὲν Σύρον τὸ γένος, ἀναστρεφόμενον δὲ ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ που τάχα καὶ παραβάλλοντα μετὰ τῶν πλῆθους εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ, θεοσεβεῖν τε προσποιούμενον. Λέλεκται δὲ καὶ πρὸς πάντα τὸν ἐν κακίᾳ δυνατόν, τῇ γλώσσει χρώμενον ἀντὶ ζήτους ἐπὶ ψυχῶν ἀπωλείᾳ, ὡς περὶ τινὰ πικρὰν καὶ λυμαντικὴν ῥίζαν, ὃ τῶν ψυχῶν γεωργὸς ἐκτίλει, κἄν δοκῇ πρὸς βραχὺν τινα χρόνον ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ πεφυτεῦσθαι. Ἐκταλεῖς (sic) δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ μακρὰν ἀποβήσεται τοῦ τῶν ἁγίων σκηνώματος, θέαμα κείσεται οἰκτρὸν ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ σωφρονισμῷ τῶν ὀρίωντων, οἷ, τὴν ἀπότομον τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ τοιοῦτου κρίσιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντες, ἀγωνιάσουσι καὶ φυλάσσονται μὴ τοῖς ὁμοίῳ περιπεσεῖν. Εἶτα ἀναφέροντες τῇ μνήμῃ τὴν προσέβραν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ μεγαλαυχίαν, τό τε ὕψος καὶ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὀρώντες δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα μετελθούσαν αὐτὸν ταπεινώσιν τε καὶ ἀπώλειαν, καταγέλαστον αὐτὸν ἠγῆσονται, ἐξ οἷων εἰς οἷα μεταπέπτωκε θεομνημονίᾳ ἀποδέξονται δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν, δικαίαν αὐτῆν εἶναι ὁμολογούντες. Εἰτὶ καὶ τὰς αἰτίας διελεύσονται, δι' ἃς ταῦτα πέπονθε*

⁶⁷ Prov. xviii, 17.

ὁ ἀσεβῆς, δικαιούντες τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν. Δέον γὰρ μὴ ἐπὶ πλοῦτι μὲγα φρονεῖν, μηδ' ἐπὶ τῇ ματαιότητι τοῦ παρόντος βίου ἐπαίρεσθαι, μόνον δὲ τὸν Θεὸν ἐλπίζα καὶ βοηθὸν αὐτοῦ τίθεσθαι, καὶ ἐπὶ ταύτῃ μὴ σαλεύειν τῇ ἐλπίδι· ὁ δὲ τὴν μὲν ἀγαθὴν ἀγκυραν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καταλέλοιπεν, ἐπὶ ματαίῳ δὲ πλοῦτι τὰς ἐλπίδας ἀναρτήσας, ἑαυτὸν ἐπαιξε, πλέον οὐδὲν ἢ γέλωτα ὀφλήσας ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ματαίᾳ καὶ ἄφρονι μεγαλαυχίᾳ.

Ἐγὼ δὲ, ὡσεὶ ἐλαία κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ μὲν ἐν κακίᾳ δυνατὸς ὁποῦ τοῦ τέλους τεύξεται, διὰ τῶν εἰρημένων μεμαθήκαμεν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ταῦτα παιδευθεὶς πρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὔτε ἐπὶ πλήθει πλοῦτου προσκαίρου ἐπαρθεῖν ποτὲ, οὔτε ἐπὶ ματαιότητι τοῦ θνητοῦ βίου. *Ματαιότης γὰρ ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀλλὰ καὶ φεύγων τὴν ὁδὸν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ, τὴν ἑμαυτοῦ γλώτταν καὶ τὰ ῥήματα οὐκ εἰς ἀπώλειαν ἐτέρων ἀκοησάμι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ ψυχῶν, καὶ εἰς διακονίαν σωτηρίων λόγων. Καὶ ταῖς λοιπαῖς δὲ πράξεσιν οὕτως ἂν γενοίμην εὐθαλῆς καὶ εὐκαρπός, ὡς παραβάλλεσθαι μου τὴν ψυχὴν ἀειθαλεῖ καὶ πολυκάρπῳ φυτῷ ἐν οἴκῳ Θεοῦ πεφυτευμένῳ. Διὸ φημι: Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία εὐθαλῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἀπένευον τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἔδον ἐν αὐτῷ ὡσπερ ἐν γεωργίῳ Θεοῦ πεφυτευμένους, καὶ τῶν ναμάτων τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πηγῆς ἀπολαύων, πολυκαρπὸς ἐγενόμην καὶ ἀειθαλής, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ τῆς ἐλαίας φυτοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς ἀειθαλέσι παρελιπται. Τῆρει δὲ, ὅτι ταῦτα λέγων ὁ Δαυὶδ, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐτύγγανεν, ἢ ἐνόμιζον εἶναι Ἰουδαίων παῖδες οἴκον τοῦ Θεοῦ· οὔτε γὰρ ἰσοδόμητο· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ σκηνῇ τῇ ὑπὸ Μωϋσέως κατεσκευασμένη, εἰσέτι τότε παρὰ Ἰουδαίους οὕση. Φεύγων γὰρ τὸν Σαοὺλ παρ' ἐτέροις τὰς διατριβὰς ἐποίητο· ὅμως δ' οὖν οὐκ ἠγνόει ἑαυτὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένον· οἴκον Θεοῦ νοῶν τὸ θεοσεδὲς πολιτεύμα. Καὶ ἐπειδὴ ἔπερ κατὰ καρπὸς, οὐδὲ πικρὸς φέρων καρποῦς, γλυκεῖς δὲ καὶ πολλῆς γέμοντας φιλιανθρωπίας, εἰκότως ἐλαίας φυτῷ κατὰ καρπὸν παρεβάλλετο, τὸν εἰς τοὺς πέλας ἔλεον σημαίνοντος, καὶ τὴν εἰς ἅπαντας φιλιανθρωπίαν τοῦ παραδείγματος. γει: *Ἠλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.*

Τοῦ μὲν γὰρ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ τὸ τέλος ἐκρίζωσιν αὐτῷ καὶ ἀφανισμόν ἐδῆλου. Ἐχρῆν γὰρ τὴν τῶν πικρῶν οἰστικὴν ῥίζαν καρπῶν πρὸς τοῦ τῶν ὄλων σοφοῦ γεωργοῦ ἀποκατῆλαι (1). Ὁ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισεν ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἀθανασίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον πορίζόμενος ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, ἧς οὐποτε ἐκπεσεῖται· ἢ γὰρ ἔλει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, οὐ κατασχύσει. Εἶθ' ὡς ἐπ' ἀγαθοῖς καρποῖς, ἀγαθὰς ἐλπίδας· ἑαυτῷ ὑπο-

enim non tam efferrī de divitiis, nec de vanitate vitæ præsentis extolli; sed unum Deum in spem et auxilium sibi ponere, atque in tali spe non fluctuare. Ille vero bona animæ suæ anchora dimissa, atque in divitiis inanibus spe reposita, sibi ipsi ilusit; nihilque aliud de vana illa et insana arrogantia retulit, quam quod se ridiculum præberet.

VERS. 10. *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.* Qui finis futurus sit ejus qui potens est in iniquitate, ex jam dictis edidicimus. Ego autem, ait David, his eruditus a Spiritu sancto, neque de multitudine tempernearum divitiarum, neque de vanitate mortalīs vitæ unquam extollar: nam *vanitas vanitatum, omnia vanitas* 68. Imo vero viam potentis in iniquitate fugiens, linguam et verba mea non in perniciem aliorum exacuam; sed ad utilitatem animarum et ad ministerium salutis sermonis. Et in reliquis operibus sic virens, sic fructifer evadam, ut anima mea arbori semper virenti ac fructiferæ in domo Dei plantatæ comparetur. Quamobrem dico: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei; sive, secundum Symmachum, Ego autem sicut oliva virens in domo Dei.* Neque enim domum Dei abnebam; sed intus in ipsa quasi in agro Dei plantatus, et rivis fontis in domo Dei scaturientis fruens, fructifer ac semper virens evasi, exemplo arboris olivæ, quæ inter semper virentes annumeratur. Observes velim Davidem hæc dicentem non fuisse in Jerusalem, quam domum Dei esse arbitrabantur Judæi; nondum enim ædificata fuerat; sed neque in tabernaculo a Moyse structo, quod adhuc penes Judæos erat. Cum enim fugeret a Saule, apud alios morabatur: et tamen non ignorabat se in domo Dei plantatum esse; intelligens domum Dei religiosum esse institutum. Et quoniam fructifer erat, neque amarus, sed dulces et humanitate plenos fructus ferebat, jure fructuosæ arbori olivæ comparabatur, exemplo misericordiam in proximos, et humanitatem in omnes significante. Utpote igitur qui tot bonis instructus esset, consequenter infert: *Speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.*

Ὁς οὖν τοσοῦτοις βριθὼν ἀγαθοῖς, ἀκολούθως ἐπιλέ-

Nam illius quidem, qui potens est in iniquitate, finem significabat esse eradicationem et destructionem; radicem enim amarorum fructuum feracem, a sapiente omnium agricola eradicari oportebat. Qui vero sicut oliva fructifera in domo Dei, speravit in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi, immortalitatem et vitam æternam refert ob bonam spem, qua nunquam excidet; nam, secundum Apostolum, *spes non confundit* 69; deinde, utpote de bonis fructibus, bonam sibi spem con-

68 Eccle. 1, 2. 69 Rom. v, 5.

(1) Ἀποκατῆλαι. Anne ἀποκατῆλαι? Ed. 17.

signans, horum causam bonorum omnium subministratori ascribit dicens : *Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti*. Neque enim ego; inquit, me sicut olivam fructiferam composui, sed tu fecisti : abs te enim gratia ; quare nunquam finem faciam tibi gratias habendi ac constendi : sed postquam semel speravi in misericordia Dei, *expectabo nomen ejus*. Nam cum bona spes subsit, patientia nobis opus. Quapropter *expectabo nomen tuum*, ait, *quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum* ; sive secundum Symmachum, *Quoniam bonum est nomen tuum in conspectu sanctorum tuorum*. Gnarus itaque ipsum bonum esse et bonorum auctorem, non potentibus in malitia, non abjectis hominibus, sed sanctis ; jure *expectabo nomen tuum*, bona speruens me nunquam lapsurum a misericordia tua. Sic itaque in ipso speravi in æternum et in sæculum sæculi.

1. IN FINEM, PRO MAHELETH, INTELLIGENTIÆ DAVID LII.

VERS. 2-6. *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus, non est qui faciat bonum*. Quinquagesimus psalmus confessionis modum ejus, quem admissi peccati penitet, complectitur ; sequens vero in malitia potentis et impii moris insaniam describit ; ac qualis, cum istum, tum priorem, finis exciperit. Nam ei qui in malis suis gloriabatur dictum est : *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo*¹⁰ ; ex persona autem confitentis subjungitur, *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia ejus in sæculum*¹¹. Hic vero qui psalmus non est, neque enim ita inscribitur ; sed neque canticum, neque quid simile, salutaris Dei adventus prophetiam continet, quem multi prophetæ et justii voverunt videre. Præsens itaque, quasi in omnium hominum ruina, et quasi in communi naufragio hæc precatur : *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis sue, exsultabit Jacob et lætabitur Israel* : quando confitens declaransque peccata sua, per salutarem Dei adventum purgationem consecuturus erat ; quando impii et in malitia potentes hominum mores, non per alium quam per unum Salvatorem, qui insanabilibus animæ morbis mederi valet, curari poterant. Et hæc de serie dicta sint.

Observe porro hanc prophetiam bis in libro Psalmorum ferri, in prima parte, psalmo tertio decimo ; in secunda, eo quem jam tractamus. Nam a principio ad finem, iisdem fere verbis jacet decimus tertius ac præsens psalmus ; his verbis incipiens, *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ; his vero desinens, *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis sue, ex-*

Α τυπωσάμενος, τὴν αἰτίαν ἐξάπτει τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν χορηγῷ λέγων· Ἐξομολογήσομαι σοι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἐποίησας. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐποίησα ἑμαυτὸν ὡσεὶ ἐλαίαν κατάκαρπον, ἀλλὰ σὺ ἐποίησας· παρὰ σοῦ γὰρ ἡ χάρις· διὸ οὐδέποτε παύσομαι σοι τὴν χάριν εἰδὼς, καὶ σοι ἐξομολογούμενος· ἅπαξ δὲ ἐλπίσας ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὑπομενῶ τὸ δρομά αὐτοῦ. Τῆς γὰρ ἀγαθῆς ἐλπίδος ὑποκειμένης, ὑπομονῆς ἡμῖν χρεῖα. Διὸ ὑπομενῶ τὸ δρομά σου, φησὶν, ὅτι χρηστόν ἐστὶν ἐναντίον τῶν ὀσίων σου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀγαθὸν τὸ δρομά σου ἀντικρὺς τῶν ὀσίων σου. Εἰδὼς οὖν, ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν, οὐ τοῖς δυνατοῖς ἐν κακίᾳ, οὐδὲ τοῖς ἀποβλήτοις τῶν ζώντων, ἀλλὰ τοῖς ὀσίοις, εἰκότως ὑπομενῶ τὸ δρομά σου, εὐελπίς ἂν μήποτε ἐκπεσεῖν τοῦ σοῦ ἐλέους. Οὕτω γοῦν ἤλπισα ἐπ' αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΘΕΘ. ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΝΒ'

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεσθάρησαν καὶ ἐβδελύγησαν ἐν ἀνομίαις, οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν. Ὁ μὲν ὡς ἐξομολόγησιν τρόπου μεταγινώσκοντος ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, περιεῖχεν ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῷ, ἀπόνοιαν τοῦ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ καὶ ἀθέου τρόπου· ὁποῖόν τε τοῦτον διεδέχετο τὸ τέλος, καὶ ὁποῖον τὸν πρότερον. Τῷ μὲν γὰρ καυχησαμένῳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ἐλέγετο· Διὰ τοῦτο ὁ Θεός καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταρραστεύσει σε ἀπὸ σκηνώματος· ἐκ προσώπου δὲ τοῦ ἐξομολογησαμένου ἐπήγετο ἐξῆς τὸ, Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ ὀλιῷ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ δὲ παρὼν οὐκ ἂν ψαλμὸς, οὐ γὰρ οὕτως ἐπιγέγραπται, ἀλλ' οὐδὲ ὧδῃ, οὐδέ τι τῶν τοιούτων, προφητείαν περιέχει τῆς σωτηρίου θεοφανείας, ἣν πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων διαπτώσει, καὶ ὡσπερ ἐπὶ κοινῷ ναυαγίῳ εὐχόμενος καὶ λέγων· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ· ὅτε γὰρ, ἐξομολογούμενος καὶ ἐξαγορεύων τὰ ἑαυτοῦ ἀμαρτήματα διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανείας, καθάρσεως ἐμελλε τεύξεσθαι· ὅτε ἄθεος ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν κακίᾳ δυνατὸς τρόπος οὐδ' ἄλλως οἶός τε ἦν ἢ διὰ μόνου τοῦ Σωτήρος θεραπείας τυχεῖν, τοῦ καὶ τὰ ἀνάτα τῆς ψυχῆς πάθη ἰάσασθαι δυναμένου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὴν ἀκολουθίαν εἰρήσθω.

Σημείωσι δὲ, ὅτι δευτέρον ἦδη ἡ προκειμένη προφητεία ἐγκρατεῖται τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει κατὰ τὸν ἰγ', ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κατὰ τὰ προκειμένα. Σχεδὸν γὰρ αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ὁ ἰγ' ὁμοίως ἔχει τῷ παρόντι· ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τοῦ· Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· τελευτῶν δὲ εἰς τὸ· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ

¹⁰ Psal. LI, 7. ¹¹ ibid. 10.

ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Βραχεται δὲ λέξεις τὴν ἐν ἀμφοτέροις διαφορὰν ἐργάζονται. Ἐν μὲν γὰρ τῇ προγραφῇ ὁ μὲν ἰγ' εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ ἐλέγετο· ὁ δὲ παρῶν ἔχει μὲν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν, πλεονάζει δὲ ἐν τῷ λέγειν, ὑπὲρ Μαελέθ, συνέσεως. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐπὶ χορεία, ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, διὰ χοροῦ· ὁ δὲ Θεοδοσίω, ὑπὲρ τῆς χορείας, καὶ ἡ πεμπτὴ ἔκδοσις ὡσαύτως. Ἀναγκαίως δὲ πρόκειται τὸ, συνέσεως· ἐπειδὴ περ συνέσεως ἡμῖν δεῖ πρὸς τὸ νοῆσαι τίς ἐστὶν ἡ χορεία ἢ διὰ τῆς προγραφῆς δηλουμένη, καὶ τίς ὁ λόγος, καθ' ὃν ἅπαξ προλεχθεὶς τῆς προφητείας κατὰ τὸν ἰγ' δευτέρου ἐνταῦθα περιελήπτται. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἐν ἀμφοτέροις κείμενον, σημαντικὸν ἂν εἴη τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡμελλεν ἀποτελεῖσθαι τὰ προφητευόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἐπιφανὲν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, χορείαν συνεστήσατο τὴν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συγκροτουμένην, εἰς ὕμνους καὶ δοξολογίας τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς· εἰκότως ἐπὶ σύνεσιν ἡμῶς ταύτης τῆς χορείας ὁ λόγος παρορμηθῆ. Καὶ ὅρα τὸ παράδοξον· προγράφει μὲν γὰρ ὑπὲρ τῆς χορείας, ἢ ὑπὲρ τοῦ χοροῦ, εἰσάγει δὲ οὐδένα ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀγαθόν, οὐδὲ ποιῶντα χρηστότητα ἕως ἐνός, λέγων ἐξῆς· Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἐστὶ συνῶν καὶ ἐκλήτων τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιον, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός.

Εἰ δὲ οὖν τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν ἀνθρώποις, ὡς μηδένα ἀγαθόν εὐρίσκεισθαι ἐν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, πῶς ὑπὲρ τῆς χορείας τὰ τῆς προγραφῆς λέγεσθαι σημαίνει; Ἄλλ' ἔρειξ, ὅτι, ἐπειδὴ πάντες ἐξέκλιον ἕως ἐνός, διεφθάρσαν τε οἱ ἐπὶ γῆς καὶ ἐδοκλύθησαν ἐν ἀνομίαις, εἰκότως ὁ προφήτης· ἐπηύξατο ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα εἰπὼν· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Συνεῖδε γὰρ τῇ προγνώσει τοῦ πνεύματος τοῦ προφητικοῦ, ὡς ἄρα διὰ τοῦ Σωτηρίου ἡμελλεν ἡ αἰχμαλωσία τοῦ λαοῦ ἐπιστρέφειν καὶ ἐλευθεροῦσθαι τῆς τῶν πολεμίων δυναστείας· ὧν ἐπιτελουμένων, ἡ τοῦ Θεοῦ χορεία συνίστατο ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐλευθερουμένων τῆς αἰχμαλωσίας. Εἰκότως οὖν εἰς τὸ τέλος ἀναπίμπεται τὰ λεγόμενα, καὶ ὑπὲρ Μαελέθ, τούτῃ ἐστιν ὑπὲρ τῆς χορείας, λέλεκται· ὡσεὶ σαφέστερον ἠρμήνευτο, ὑπὲρ τῶν ἐλευθερωθησομένων τῆς αἰχμαλωσίας· διόπερ καὶ εἰς σύνεσιν ἡμῶς ἀναπέμπεται. Εἴρηται δὲ, τῷ Δαυὶδ, ἡ προφητεία, ὑπ' αὐτοῦ λεγθεῖσα. Διὸ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, τοῦ Δαυὶδ, ἐπιγέγραπται. Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Δαυὶδ, προφῆσας τὸ· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλάλα κατὰ καρπὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως τεύξεσθαι τοῦ ἔλεους ἠπίστατο ἢ διὰ τοῦ προφητευομένου σωτηρίου. Διὸ ἐν μὲν τῷ ὕψι λέγει· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν

sultabit Jacob et lætabitur Israel. Modicis autem verbis ambo differunt. Nam in titulo decimus tertius in finem David habet, hic vero eandem quidem sententiam præfert; sed hæc insuper addit, pro Maheleth, intelligentiæ. Aquila, super chorea, interpretatus est; Symmachus, per chorum; Theodotio, pro chorea, et quinta editio similiter. Necessario autem intelligentiæ dicitur; quia intelligentia nobis opus, ut capiamus quæ sit illa chorea, in titulo indicata; et qua de causa, semel prolata prophetia in psalmo decimo tertio, secundo hic repetatur. Illud autem, in finem, quod in utroque legitur, tempus quo impleri debent quæ in prophetia feruntur significaverit. Quia enim in consummatione sæculi, Salutare Dei quod in terra hominibus illuxit, choream constituit ex omnibus gentibus in Ecclesia ipsius congregatam, ad hymnos et gloriam Patri ipsius referendam; jure ad talis choreæ intelligentiam nos sermo concitat. Et vide mihi, quæso, rem permiram: dum enim hunc titulum edit, pro chorea vel pro choro, nullum esse in terra bonum hominem, ac ne vel unum qui faciat bonitatem enuntiat, dicens in sequentibus: Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat donum, non est usque ad unum.

ἐξέκλιον, ἅμα ἠηρεώθησαν, οὐκ ἐστὶ ποιῶν

Si itaque sic se res habebant apud homines, ut nullus in filiis hominum bonus reperiretur, quare pro chorea psalmus dici inscriptio significat? Verum dicas, quia omnes declinaverunt usque ad unum, ac corrupti erant qui in terra versabantur, et abominabiles facti erant in iniquitatibus; merito prophetam in sequentibus precatum his verbis esse, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel. Nam prophetici spiritus affatu noverat, per Salutare illud, captivitatem plebis reversuram et liberandam esse ex inimicorum dominatu. Quibus absolutis, Dei choream ex iisdem a captivitate liberatis constituendam esse. Jure igitur hæc dicta ad finem remittuntur, pro Maheleth, id est, pro chorea dicta sunt: ac si clarius explicaretur, pro iis qui liberandi sunt a captivitate; quare nos ad intelligentiam remittit. Dicta autem est prophetia, Davidi, quia ab ipso Davide prolata; quapropter apud interpretes, Davidis, inscripta est. Ac dici potest Davidem, qui ante dixerat, Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei, bene novisse se non alio modo misericordiam consecuturum esse, quam per salutare illud quod in vaticinio ferebatur. Quamobrem in quinquagesimo dicebat: Redde mihi lætitiam Salutaris tui⁷¹; in hoc autem, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? Rogabat quippe commune bonum sibi

⁷¹ Psal. L, 14.

quoque erogari. Decimus tertius etiam magnam A cum præcedenti, scilicet cum duodecimo, habet affinitatem. Nam postquam rogavit idem in duodecimo, ac dixit, *Usquequo, Domine, oblitiviseris me in finem? usquequo avertis faciem tuam a me?*⁷³ quibusdam postea additis, ita claudit: *Ego autem in misericordia tua speravi. Exsultabit cor meum in Salutari tuo*⁷⁴. Et quia in duodecimo Salutare illud memoravit, in decimo tertio consequenter ait: *Quis dabit ex Sion Salutare Israel?*

μόνευσε τοῦ Σωτηρίου ἐν τῷ ἰβ', ἐν τῷ ιγ' ἀκολουθῶς ψησί· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριο τοῦ Ἰσραήλ;*

Inscriptio itaque, quæ multa eget intelligentia, pro chorea dicebatur per Salutare in hominibus constituenda, ac post Salvatoris nostri Jesu Christi B adventum opere perfecta; per quem in universo orbe una constitit Deo chorea, qualis visa nunquam fuerat, scilicet catholica Ecclesia Dei, supra firmam immobilemque salutaris verbi petram fundata. Quæ autem initio prophetiæ dicuntur, omnium qui in terra sunt hominum quasi naufragium inducunt. Nam ait: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate: non est qui faciat bonum.* Eadem vero in XIII habentur, maxime secundum Hebraicam linguam, in qua eadem verba, eadem litteræ in ambobus psalmis feruntur; etsi in versione nostra quasdam diversas voces præferre videantur. Nam pro illo, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate*; decimus tertius, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis*⁷⁵: ac rursus pro illo, *Non est qui faciat bonum*, habet ille, *Non est qui faciat bonitatem*⁷⁶: nam diversitas apud interpretes solum fertur. His porro significatur lapsas prorsus fuisse communes de Deo cogitationes; atque impiam irreligiosamque omnium hominum sententiam ante Salvatoris nostri adventum obtinuisse. Nam cum Deus in communibus cogitationibus bona cognitionis suæ semina jecerit, quemque in hominibus insipientem tanta subversio occupaverat, ut impiam sententiam in mente sua servaret, ac nullum esse, nec in universo exstitisse Deum, cogitaret. Et hic sane vere athens et prorsus insipiens erat, qui neque providentiam omnia prospicientem, neque mentem illam universalem, neque substantiam omnia exsuperantem omniumque opificem, existere definiret. Reliqui vero homines multorum numinum errori per idololatriam sese tradentes, alio insipientiæ modo in nullius Dei cultum prolapsi sunt: qui etiam sparsa illa in se de Deo sana semina exstinxerunt, ac mortuorum simulacrorum abominationi se dediderunt, quæ nullius pretii et vere execranda erant, colentes. Quare dictum est: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate.* Quod clarius interpretatus Symmachus est his verbis, *Corrupti sunt et abominationi studuerunt cum iniquitate.* Abominationi namque stu-

α τοῦ Σωτηρίου σου· ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριο τοῦ Ἰσραήλ;* Ἡύχεται γὰρ καὶ αὐτῷ δοθῆναι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Καὶ ὁ ιγ' δὲ πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ, λέγω δὲ τὸν ἰβ'. πολλὴν εἶχεν ἀκολουθίαν. Εὐξάμενος γὰρ ἐν τῷ ἰβ', ὁ αὐτὸς καὶ εἰπὼν *Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς συνάψας, ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἠλπίσα. Ἀγαλλιάσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ Σωτηρίῳ σου. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐμνη-*

ψησί· *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριο τοῦ Ἰσραήλ;*

Ἡ μὲν οὖν προγραφή, πολλῆς συνέσεως δεομένη, ὑπὲρ τῆς χορείας ἐλέγεται, τῆς μελλούσης διὰ τοῦ Σωτηρίου συνίστασθαι ἐν ἀνθρώποις· ἥτις ἔργῳ ἐπετελέσθη μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης μία συνέστη τῷ Θεῷ χορεία, οἷα οὐδεπώποτε, ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀειστον πέτραν τοῦ σωτηρίου λόγου τεθεμελιωμένη. Τὰ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας λεγόμενα ἀπάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ὡσπερ τι ναυάγιον εἰσάγει. Εἶπεν γάρ· *Φησὶν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν.* Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἐν τῷ ιγ' ἐδηλοῦτο, μάλιστα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ἐν ἧ αἰ αὐτὰ λέξεις ἐμφέρονται καὶ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἐν ἀμφοτέροις· εἰ καὶ μάλιστα τῆς παρ' ἡμῶν ἑρμηνείας, λέξεις τινὰς ἐνηλλαγμένας περιέχειν δοκεῖ. C Ἄντι γὰρ τοῦ, *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*, ὁ ιγ', *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐπιτηδεύουσι* καὶ πάλιν ἀντι τοῦ, *Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν*, *Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα*, περιέχει παρὰ γὰρ τοὺς ἑρμηνεύσαντας ἡ ἐναλλαγὴ φέρεται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὴν ἐκπτώσιν τῶν κοινῶν περὶ Θεοῦ ἐνομιῶν, καὶ τὸν δυσσεβῆ καὶ ἀθεον λογισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειας ἐπικρατήσαντα. Τοῦ γὰρ Θεοῦ ταῖς κοιναῖς ἐνομίαις ἀγαθὰ σπέρματα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως καταβαλλομένου, τοσαύτη τις κατέσχευεν διαστροφή πάντα τὸν ἐν ἀνθρώποις ἄφροντα, ὡς δόξαν ἀθεον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λογισμῷ κτήσασθαι, καὶ ὅτι μηδὲς ἐστὶ μηδὲ ὑφέστηκεν ἐν τῷ παντὶ ὁ Θεὸς διανοηθῆναι. Οὗτος μὲν οὖν ἀληθῶς ἀθεός τις D ἦν καὶ παντελῶς ἄφρων, οὕτε πρόνοιαν τὰ πάντα ἐφορῶσαν, οὕτε νοῦν τὸν καθόλου, οὕτε τὴν ἐπέκεινα τῶν ὄλων οὐσίαν τὴν ἀπάντων ποιητικὴν, ὑφεστάναι ὀριζόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, πολυθέῳ πλάνῃ τῇ κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ἑαυτοὺς ἐκδόντες, ἐτέρῳ ἄφροσύνης τρόπῳ εἰς ἀθεότητα πεπτώκασιν· οἱ καὶ αὐτοὶ διέφθειραν τὰ σπαρέντα ἐν αὐτοῖς ὑγιᾶ περὶ Θεοῦ σπέρματα, καὶ τῇ τῶν νεκρῶν εἰδώλων βδελυρίᾳ ἑαυτοὺς παραδεδόκασιν, ἄτιμα καὶ ἀληθῶς βδελύγματα σεβασθέντες. Διὸ εἰρηται· *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*· ὁ δὲ ἄφροστερον ἠρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Διέφθειραν καὶ βδελυρίαν ἐπέτηδενσαν μετὰ ἀδικίας.* Ἐπετή-

⁷³ Psal. XII, 1. ⁷⁴ ibid. 6. ⁷⁵ Psal. XIII, 1. ⁷⁶ ibid. 5.

θεύσαν γὰρ τὴν βδελυρίαν, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ἂν εἰδωλοποιήσαντες μετὰ τῆς ἀνωτάτω ἀδικίας. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ταύτης ἐτέρα χεῖρων ἀδικία, καθ' ἣν φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον;

Ἐτε' ἀκόλουθα δρῶντες τοῖς ἀθέοις καὶ διαστρόφοις ἐαυτῶν ἐπιτηδεύμασιν, εἰς πᾶρ εἶδος βλου μοχθηρίας περιπετώκασι. Διὲ ἐπιλέγεται ἐξῆς· Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν. Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνῶν ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιαν, ἅμα ἠγρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα ἕως ἔνδος. Ὁ μὲν ἄφρων ἠπάτα ἐαυτὸν, λέγων ἐν τῇ καρδίᾳ ἐαυτοῦ μὴ εἶναι Θεόν· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες ἐβδελύχθησαν βδελυρίαν ἐπιτηδεύσαντες. Ὁ δὲ ἀληθὴς λόγος τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καὶ Κύριον οὐχ ὑφεστάναι μόνον καὶ τὰ πάντα περιεχεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπιρᾶν καὶ ἐπισκέπτεσθαι, οὐ τὰ καθόλου μέρη τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ μέρος, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὰς διατριβάς ποιουμένους υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, διδάσκει. Ἐτε' ἐπειδὴ περ πρόνοιαν ποιούμενος τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδίου μεγέθους ὑποβαίνων, καὶ ὡς περ ἐξ ὑψηλοτάτης ἀκρωρείας τῆς ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντα δυνάμεως ἐαυτοῦ, καθίσιν ἐπὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἐπισκοπῶν εἰ ποὺ τίς ἔστι τῆς αὐτοῦ προνοίας τὴν διοίκησιν συνειῶν, καὶ εἰ ποὺ τις, πάντα δεύτερα θέμενος τὰ τῆς τοῦ βλου ἀπάτης, τὴν περὶ αὐτοῦ ζητήσιν ἀνεληφε. Καὶ ἐπειδὴ, ζητῶν, οὐδένα τοιοῦτον εὔρεν, τῷ πάντας· ἐκκλίνει, ὁμοῦ τε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἀχρειωθῆναι, ὡς μὴ ποιῶντα ἀγαθὸν ἕως ἔνδος εὔρεῖν· εἰκότως ἐπαπειλεῖ τοὺς διαφθειρασιν αὐτοὺς, τὰ ἐξῆς λέγων· Οὐχὶ γινώσκοντες πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλιότες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου; Τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο· ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ οὐ οὐκ ἦν φόβος. Ἐπειδὴ, διακύψας ἐκ τοῦ ἰδίου κατοικητηρίου ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔνθα κατοικεῖν λέγεται διὰ τοὺς αὐτόθι χωροῦντας αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, πάντας εἶδε τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀχρειωθέντας καὶ τῆς εὐθείας καὶ ὀρθῆς ἀποκλίναντας ὁδοῦ· εἰκότως οἷά τις ποιμὴν ἀνεύχθης κηδόμενος τῆς ἐν ἀνθρώποις αὐτοῦ ἀγέλης, ἐπαπειλεῖ τοῖς αἰτίοις τῆς διαστροφῆς, λέγων· Οὐχὶ γινώσκοντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλιότες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου; Καὶ μοι δοκεῖ ταῦτα περὶ δυνάμεων ἀντικειμένων λέγεσθαι τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τοῦ γένους τοῦ ἀνθρώπου. Οὗτοι γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατάθρωμα ἐαυτοῖς ἐποίησαντο, οἷα δεινοὶ θῆρες τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεσθίοντες, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν προφητείαις· Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ὄλω τῷ στέμματι.

Οὗτοι οὖν αὐτοὶ νῦν μὲν, φησὶν, ὡς οὐκ ἂν τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, ταῦτα κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐν ἀνθρώποις λογικῆς ἀγέλης δι-

duerunt, iis quæ non erant, ac si existerent, simulacra erigentes cum suprema omnium iniquitate. Ecqua enim illa deterior iniquitas, qua dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, secundum sanctum Apostolum ??

Deinde consequenter agentes ad impia et per-versa studia sua, in omnem improbitatis speciem lapsi sunt. Quare dehinc subjungitur : Non est qui faciat bonum. Deus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens, aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem usque ad unum. Insiptens sane sese deceptit, dicens in corde suo non esse Deum : ac reliqui omnes abominabiles facti sunt, abominationi studentes. At sermo verus docet eum, qui supra omnia est, Deum ac Dominum, non existere modo et omnia complecti ; sed etiam prospicere et considerare, non solum præcipuas universi partes, sed singula quoque, et filios hominum in terra versantes. Deinde quia filiis hominum prospiciens, ex propria magnitudine descendens, quasi ex altissimo cacumine virtutis suæ omnibus præeminente, descendit ad eos, qui in terra erant, homines internoscendos, explorans num quis esset qui providentiæ suæ administrationem intelligeret, et num quis, postpositis omnibus hujus vitæ fallaciis, ad se perquirendum attenderet. Cumque hujusmodi neminem lustrando invenisset, quod omnes declinassent et simul inutiles facti fuissent, ita ut ne vel unum qui faceret bonum reperiret ; jure comminatur iis qui sese corruperant, quæ sequuntur proferens : Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Dominum non invocaverunt : illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quia ex proprio domicilio prospiciens Deus, id est, ex cælo, ubi habitare dicitur propter eos qui ibi regnum ejus possident, omnes filios hominum vidit inutiles factos, a recta via declinasse ; jure ceu quidam pastor bonus gregem suum in hominibus existentem curans, perversionis auctoribus comminatur dicens : Nonne cognoscent qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Et hæc videntur mihi de adversariis potestatibus invisibilium inimicorum et hostium generis humani dicta esse. Hi enim hominum genus cibum sibi fecerunt, ceu immanes feræ animas eorum devorantes, ut in prophetiis dictum est : Qui devorant populum meum toto ore ??

Hi igitur, inquit, utpote qui Deum ob oculos non ponant, jam contra populum et contra meum in hominibus rationabilem gregem hæc egerunt. Num

?? Rom. i, 22. ?? Isa. ix, 12.

ergo semper sic agentes perseverabunt? Esto jam Deum non invocaverunt, Deo contraria et inimica operati, annon quodam tempore cognoscent ultionem ipsis inferendam? Sane tempus erit in quo trepidabunt timore. Quodnam illud, nisi quando illucescente Salutari, nullus ultra metus pecoribus meis aderit, illas autem immanes feras, occultos et invisibiles dæmones timor corripiet, ubi non erit timendi locus? Tunc enim iis quidem qui bonis erunt digni nullus erit metus; iis vero, qui jam contra populum meum eriguntur, ingruet timor iræ ipsos invasuræ, quæ instans, *dissipabit ossa eorum qui hominibus placent*; qua confundentur; quia tunc omnium iudex ipsos nihili faciet. Pro illo autem, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent*, Symmachus ita interpretatus est: *Nam Deus dissipabit ossa eorum qui castrametantur circa te: confunderis quia Deus reprobavit eos.* Aquila autem eidem sententiæ hæret dicens: *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui castrametati sunt circa te: confusus es, quoniam Deus abiecit eos.* Sermonis autem sententia declarat, prædictorum populi insidiatorum, videlicet invisibilium inimicorum et occultorum hostium, virtutes delendas esse. Nam ossa inimicorum dissipata, malitiæ eorum virtutes fuerint, quas notato tempore Deum dissipaturum comminatur. Tunc porro etiam confundentur, cum Deus eos reprobaverit, ac despexerit, nihil eos esse comprobans. Hæc merito interminatus est hominum curator Dei verbum; quoniam prospiciens de cælo super filios hominum, ac perflustrans num quis esset inter eos intelligens aut requirens Deum, nullum invenit; sed deprehendit omnes insidiis inimicorum declinasse ac inutiles factos esse, ut ne vel unus residuus esset bonis operibus deditus. Priora itaque tertius decimus etiam complectitur: quæ sequuntur vero inter se differunt. Nam in decimo tertio his subjungitur illud: *Quoniam Deus in generatione justa est, consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes ejus est*¹⁹; hic vero, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt quoniam Deus sprexit eos.* Sed quæ tertium decimum spectant suis locis propria interpretatione donata sunt. Quæ vero jam tractantur, qua ratione explicaverimus, cuique legenti palam est.

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Deus captivitatem plebis suæ, exultabit Jacob et lætabitur Israel.* Cum Propheta ex revelatione Spiritus sancti magna concepisset animo de pernicie inimicorum humani generis, deinde addidit illud, *Quis dabit ex Sion Salutare?* ac si diceret, quis dabit hæc jam opere compleri? Non enim alia ratione liberatio a malis rata erit filiis hominum, nisi per solum adventum Salutaris Dei,

¹⁹ Psal. XIII, 6.

ἠεπράξαντο. Μῆτι οὖν καὶ εἰς τὸ παντελὲς ταῦτα πράτοντες διατελέσουσιν; Ἔστω δὲ νῦν, τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεκαλέσαντο, τάναντία τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἐχθρὰ αὐτῷ ἐνεργούντες, μὴ οὐχὶ γινώσκονται καιρῷ τινι τὴν ἐπελευσομένην αὐτοῖς δίκην; Καὶ μὴν ἔσται καιρὸς, ἐν ᾧ φοβηθήσονται φόβον. Ποῖος δ' ἂν εἴη οὗτος ἢ ἐκεῖνος καθ' ὃν ἐπιλάμπαντος τοῦ Σωτηρίου, οὐκέτι τοῖς ἔμοις θρέμμασι φόβος ἐπιστήσεται· αὐτοὺς δὲ τοὺς δεινοὺς θήρας καὶ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους δαίμονας φόβος λήφεται ἐκεῖ οὐ οὐκ ἔσται φόβος; Τότε γὰρ τοῖς μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀξίους οὐκ ἔσται φόβος, τοῖς δὲ νῦν ἐπαίρομένοις κατὰ τοῦ λαοῦ μου ἐπιπесεται φόβος ὁ τῆς μετελευσομένης αὐτοῦς ὀργῆς, ἥτις ἐπιστάσα διασκορπίσει ὅσα ἀνθρωπαρέσκων· ἐν ἧ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ τότε αὐτοὺς ὁ τῶν ἀπάντων ἐξουθενώσει κριτής. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκορπίσεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ὁ γὰρ Θεὸς διασκορπίσει ὅσα τῶν παρεμβαλλόντων περὶ σέ· καταισχυθήσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεδοκίμασεν αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τῆς αὐτῆς ἔγχεται διακονίας λέγων· Ὅτι ὁ Θεὸς ἐσκορπίσεν ὅσα παρεμβεβληκότων σου ἤσχυρας, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέβριψεν αὐτούς. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια παρίστησι τῶν προλεχθέντων ἐπιθυσίαν τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ τῶν ἀφανῶν πολεμίων, τὰς δυνάμεις καθαιρεθῆσθαι. Ὅσα γὰρ διασκορπίσθημενα τῶν ἐχθρῶν εἰεν ἂν αἱ τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, ἃς διασκορπίζειν κατὰ τὸν σημαίνοντα καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ. Τότε δὲ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάσῃ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἢ ἐξουθενήσῃ, τὸ μὴθὲν αὐτοὺς εἶναι ἀποδείξας. Ταῦτα εἰκότως ἠπέλησεν ὁ τῶν ἀνθρώπων κηδεμὼν τοῦ Θεοῦ λόγος· ἐπειδὴ διακύψας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ζητήσας τε ἐν αὐτοῖς εἰ ἔστι συνίων ἢ ζητῶν τὸν Θεόν, οὐδένα εὔρε· κατέλαβε δὲ τοὺς πάντας ἐξ ἐπιθυμίας ἐχθρῶν ἐκκλίνοντας καὶ ἀχρειωθέντας, ὡς μὴδὲ ἕως ἐνὸς περιλείπεσθαι ἀγαθῶν ἔργων ποιητήν. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ὁμοίως καὶ ὁ ἰγ' περιέχει· παρήλλακται δὲ τὰ ἑξῆς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ ἰγ' συνῆπται τούτοις τὸ, Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαία, βουλήν πτωχοῦ κατησχύνατε, ὅτι Κύριος ἐλάλις αὐτοῦ ἔστιν· ἐνταῦθα δὲ, Ὅτι ὁ Θεὸς διεσκορπίσεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουθένωσεν αὐτούς. Ἄλλὰ μὲν εἰς τὸν ἰγ' οικείας ἔτυχεν ἐρμηνείας κατὰ τοὺς οικείους τόπους· τὰ δὲ προκειμένα, ὅπως ἡμῖν παρέστη, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεὸν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Μεγάλα φαντασθεῖς ὁ Προφήτης ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποκαλύψεως περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ἐχθρῶν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἑξῆς ἐπήγαγε τὸ, Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον; ὡσεὶ ἔλεγεν· Τίς δώσει ἡδὴ ποτὲ ταῦτα δι' ἔργων χωρηταί; Οὐ γὰρ ἄλλως σεσῶσθαι κακῶν ἐλευθερίαν τοῖς

υιοῖς τῶν ἀνθρώπων ἢ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἀ
 Σωτηρίου τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος διὰ πασῶν φέ-
 ρεται τῶν Γραφῶν. Ἐπεύχεται τοίνυν λέγων· *Τίς δώ-
 σαι ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ*; Πολλάκις δὲ
 ἡμῖν εἴρηται, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύ-
 ριος ἡμῶν τοῦτον ἐν ταῖς προφητείαις προαγορεύεται
 τὸν τρόπον· Σωτήριον γὰρ αὐτὸν καλεῖν εἰώθασιν· ὁ
 καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γνωστῆσεσθαι προεκήρυττον ἔντε
 τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς εἴρηται· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα
 καινόν, ἴσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυ-
 ρίῳ, εὐλογήσατε τὸ δρομὸν αὐτοῦ. Εὐαγγελίσασθε
 ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ Σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγ-
 γείλατε τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ πάλιν·
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, ὅτι θανμαστὰ
 ἐπέτελεσεν. Ἐγνώρισε Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ,
 ἐναντίον τῶν ἔθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην
 αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἡσαίας, Ἄποκαλύψει, φησὶ, Κύριος
 τὸν βραχίονα τὸν ἄριστον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων
 τῶν ἔθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἦδη δὲ πολλάκις παρατε-
 θείμεθα τῶν λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, μαρτυρούμενον
 ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ὅς, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστὸν, ἔτι νῆπιον ὄντα, ταῖς ἀγκάλαις λα-
 βῶν, ἀνεφώνησε λέγων· *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
 σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ δρομὸν σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον
 οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριον, ὃ ἠτόλμασας
 κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἔθνῶν.*

Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐν Εὐαγγελίῳ ἐπληροῦτο. Οἱ γε
 μὴν παλαιοὶ προφήται, τὸ μέλλον τῷ Πνεύματι προ-
 θεωροῦντες, καὶ τῶν ἀγαθῶν εἰς ἔρωτα καὶ πόθον
 ἐρχόμενοι, ἐπεθῶν ἐν εὐχαίς, τοτὲ μὲν φάσκοντες·
 Δαΐξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ Σωτή-
 ριον σου δόξης ἡμῖν· τοτὲ δὲ ἐν εὐχῇ λέγοντες· *Τίς
 δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ*; Τί γὰρ
 καὶ ἔμελλε γίνεσθαι ἐπιφανέντος τοῦ Σωτῆρου,
 ἐξῆς ὁ λόγος παρίστασι φάσκων· Ἐν τῷ ἐπιστρέ-
 ψαι τὸν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
 ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ.
 Ὅρας, ὡς, ἐπιφανέντος τοῦ Σωτηρίου, ἐπιστροφὴν
 γενήσεσθαι τῆς αἰχμαλωσίας θεοπέζει κατὰ τὴν σω-
 τήριον φωνὴν τὴν ἐμπεφομένην ἐν τῷ λέγοντι ἐξ αὐ-
 τοῦ προσώπου προφήτη· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ,
 οὐ εἰνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσεσθαι πτωχοῖς
 ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφροσιν, τυ-
 φολοῖς ἀνάβλεψιν*; ἦν μετὰ χεῖρας αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ
 ἐπὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων λαβῶν, καὶ τὸν
 τόπον διελθὼν ἐπεσφραγίσασθαι φήσας· *Σήμερον ἡ
 Γραφή αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν*. Τῆς
 οὖν αἰχμαλωσίας ἀνεθείσης, χορεῖται λοιπὸν ἐξ αὐτῆς
 συνίστανται, τοὺς ὕμνους ἀναπέμπουσαι τῷ ἐλευθε-
 ρωτῇ βασιλεῖ. *Τότε δὲ καὶ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ,
 καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ*. Τότε δὲ, τότε, ἢ κατὰ
 τὴν καιρὸν τῆς δηλουμένης ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς ποιεῖν σε ἕτερον μὲν εἶναι τὸν ἐλευθερούμε-
 νον λαόν, καὶ ἕτερος τὸς ἐπὶ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ
 εὐφραινομένους; Τοῦτο γὰρ ἡ διάνοια ὑποβάλλει
 φάσκοντος τοῦ λόγου· Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεόν
 τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

de quo multa feruntur in omnibus Scripturis. Pre-
 ceatur itaque dicens : *Quis dabit ex Sion Salutarem
 Israel* ? Plerumque autem diximus, Christum Dei,
 Salvatorem et Dominum nostrum hoc in prophetiis
 modo appellari ; nam illum Salutarem vocare solent :
 quod ab omnibus gentibus cognitum iri prænun-
 tiabant sive in aliis, sive in hoc dicto : *Cantate
 Domino canticum novum, cantate Domino, omnis
 terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus, an-
 nuntiate de die in diem Salutarem ejus. Annuntiate in
 gentibus gloriam ejus* ⁶⁰ : ac rursum, *Cantate Do-
 mino canticum novum, quia mirabilia fecit. Notum
 fecit Dominus Salutarem suum, in conspectu gentium
 revelavit justitiam suam* ⁶¹ ; et Isaias : *Revelabit,
 inquit, Dominus brachium sanctum suum in con-
 spectu omnium* ⁶², et cætera. Et jam sæpe verborum
 eventum exposuimus, testimonio Simeonis fultum,
 qui Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Chris-
 tum adhuc infantem, in ulnis accipiens, sic vocif-
 eratus est, *Nunc dimittis servum tuum, Domine,
 secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi
 mei Salutarem, quod parasti ante faciem omnium po-
 pulorum* ⁶³.

Sed hæc quidem in Evangeliiis impleta sunt. An-
 tiqui vero prophetæ Spiritu quod futurum erat præ-
 videntes, et bonorum desiderio amoreque capti,
 clamabant in orationibus, modo quidem illud pro-
 ferentes, *Ostende nobis, Domine, misericordiam
 tuam, et Salutarem tuam da nobis* ⁶⁴ ; modo autem in
 oratione dicentes : *Quis dabit ex Sion Salutarem
 Israel* ? Quid enim post Salutaris adventum evasurum
 esset, in sequentibus sermo declarat dicens : *Cum
 converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsul-
 tabit Jacob et lætabitur Israel. Viden' quo pacto
 post Salutaris adventum, conversionem captivi-
 tatis futuram esse vaticinatur, secundum illam Sal-
 vatoris vocem, quæ in propheta ex ejus persona
 loquente fertur : Spiritus Domini super me, eo quod
 unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, præ-
 dicare captivis dimissionem, cæcis visus restitutio-
 nem* ⁶⁵ ? Quam prophetiam Saluator in synagoga
 Judæorum, manibus accipiens, postquam locum
 legisset, obsignavit dicens : *Hodie hæc Scriptura
 impleta est in auribus vestris* ⁶⁶. Remissa itaque
 captivitate, ex ea postea choreæ constituuntur,
 quæ hymnos liberatori Regi emittunt. *Tunc exsul-
 tabit Jacob, et lætabitur Israel. Tunc, quandonam,
 nisi tempore memoratæ illius libertatis populi Dei,
 ita ut intelligas alium esse liberatum populum,
 alios eos qui de ipsius salute lætantur* ? Hæc enim
 sententia subindicatur cum dicitur : *Cum conver-
 terit Deus captivitatem plebis suæ, et cætera*. Hi
 namque lætabuntur cum converterit Dominus capti-
 vitatem plebis suæ. His itaque duos ordines decla-

⁶⁰ Psal. xcvi, 1-3. ⁶¹ Psal. cxvii, 1, 2. ⁶² Isa. lvi, 10. ⁶³ Luc. ii, 29. ⁶⁴ Psal. lxxxiv, 6.
⁶⁵ Isa. lxi, 1 ; Luc. iv, 18, 19. ⁶⁶ Luc. iv, 31.

rat, alium eorum qui in captivitate abducti non sunt; alium eorum qui abducti quidem sunt, sed per Salutare libertatem sunt consecuti. Dicitur igitur illos olim prophetas, justos, patriarchas, et quotquot ab errore idololatriæ puri fuerunt, ipsos esse qui in captivitate a spiritualibus inimicis abducti non sunt: eos vero ex gentibus qui in nullius Dei cultum sese verterunt; eos item qui multorum numinum errori se subdidere; sive etiam qui ex circumcissione peccatis suis venditi sunt; atque in summa omnes, de quibus superius dictum est, *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus; corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate, eos, inquam, esse qui captivitate passi sunt. Quibus per salutarem adventum liberatis, chorus propheticus qui jam olim in Deo requievit, quippe proprie Jacob et Israel, ob res per nomina hujusmodi significatas, appellatur, exsultabit et lætabitur, ut propriis membris gratulatus iis qui per Salutare libertatem nacti sunt.*

τα, ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται, συγχάρων ὡς

4. IN FINEM IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI. 2. CUM VENISSENT ZIPHÆI, ET DIXISSENT AD SAUL: NONNE DAVID ABSCONDITUS EST APUD NOS? LIII.

VERS. 3, 4. *Deus in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me.* Sicuti psalmos qui in prima parte libri sunt, post lapsum in uxorem Uriæ pronuntiatos fuisse ex singulorum titulo demonstratum est; ita nunc quoque singulorum psalmorum inscriptiones, notam temporis quo recitati sunt, præferunt. Præsens itaque psalmus nos statim remittit ad primum Regnorum librum, ut inde discamus, quibus de rebus hunc hymnum David emisit. Historia porro sic habet: *Et sedes habebat David in deserto Masdec in angustiis: et morabatur in monte, in deserto. Ziph⁸⁷. Deinde ut venit Jonathan filius Saul ad ipsum, et dixit illi: Ne timeas; neque enim te inveniet manus Saul patris mei: et tu regnabis super Israel, et ego ero tibi secundus, et Saul pater meus scit hoc⁸⁸. Et percusserunt ambo sedes coram Domino, mansitque David, et Jonathan abiit in domum suam. Quibus deinde subjungit: Et ascenderunt Ziphæi ex arido loco ad Saul in collem dicentes: Nonne ecce David latitat apud nos in Mesara in angustiis, in nova⁸⁹? Quod cum didicisset Saul, ad Davidem insequendum versus est. Jamque proximum erat ut eum caperet; scriptum enim est: Quod cum audisset Saul, persecutus est David in deserto Maon. Et ibant Saul et viri ejus ex parte montis hujus: et erat David obtectus, ut abiret a facie Saul; et Saul et viri ejus castrametabantur contra David et viros ejus, ut caperent eos. Et nuntius venit ad Saul dicens: Festina et veni, qui irruerunt allophyti in terram! Et reversus est Saul, desistens persequi David: et perrexit in occursum allophytorum⁹⁰. Hæc sunt quæ historiam*

Α Οὔτοι γὰρ εὐφρανθήσονται ἐν τῷ ἐπιστρέφειν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Δύο τοίνυν διὰ τούτων παρίσταται τάγματα, τὸ μὲν τῶν μὴ ὑποπεπτωκότων τῇ αἰχμαλωσίᾳ, τὸ δὲ τῶν ὑποπεπτωκότων μὲν, ἐλευθερίας δὲ τετυχηκότων διὰ τοῦ Σωτηρίου. Ἐρεῖς οὖν τοὺς μὲν πάλαι προφῆτας καὶ δικαίους, καὶ πατριάρχας, καὶ πάντας τοὺς καθαρῶς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης γενομένους, αὐτοὺς εἶναι τοὺς μὴ ὑποπεπτωκότας τῇ τῶν νοητῶν πολεμίων ἀλώσει· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν εἰς ἀθεότητα περιτραπέντας, τοὺς τε τῇ πολυθέῳ πλάνῃ καταδουλωθέντας, ἢ καὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς τοὺς ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις παρθέντας, καὶ ἀπαχαπλῶς ἅπαντας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγγο· *Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός, διέφθειραν καὶ ἐδεδολύχησαν ἐν ἀνομίᾳ,* τούτους τυγχάνειν τοὺς τῆν αἰχμαλωσίαν πεπονθότας. Β Ὦν ἐλευθερουμένον διὰ τῆς τοῦ Σωτηρίου ἐπιλάμφσεως, ὁ πάλαι παρὰ Θεῷ ἤδη ἀναπαυμένους προφητικῶς χορὸς, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ κύριως ὀνομαζόμενος διὰ τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων σημαίνόμενα πράγματα οικεῖοι μέλει τοῖς διὰ τοῦ Σωτηρίου ἐλευθερουμένοις.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΣΥΝΕΞΕΩΣ ΤῸ ΔΑΥΙΔ, ΕΝ Τῷ ΕΛΘΕΙΝ ΤΟΥΣ ΖΙΦΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΠΕΙΝ Τῷ ΣΑΟΥΛ· ΟΥΚ ΙΔΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΕΚΡΥΠΤΑΙ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ; ΝΥ'.

Ο Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον με, καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρίνον με. Ὅσπερ ἀπεδείκνυντο οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν μετὰ τὸ πταίσμα τὸ εἰς τὴν τὸν Οὐρίου γεγεῶς λελεγμένοι ἐκ τῆς ἐφ' ἑκάστῳ κειμένης προγραφῆς· οὕτω καὶ νῦν αἱ καθ' ἑκάστον ψαλμὸν προγραφαὶ δηλωτικαὶ τυγχάνουσι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐλέχθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ ὁ προκείμενος ἀνέπεμφεν ἐπὶ τὴν πρώτην βίβλον τῶν Βασιλειῶν· ὡς ἂν ἐκεῖθεν μάθοιμεν, ἐφ' οἷσι πράγμασι τὸν προκείμενον ὕμνον ὁ Δαυὶδ ἀνέπεμφεν. Ἐχεῖ δὲ ἡ ἱστορία τοῦτον τὸν τρόπον· *Καὶ ἐκάθησε Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μακεδὸν ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεῖφ.* Εἶδ' ὡς ἦλθεν Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς Σαοὺλ πρὸς αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Μὴ φοβῶ, ὅτι οὐ μὴ εὗρησέ ἡ χεὶρ Σαοὺλ τὸν πατρός μου, καὶ σὺ βασιλεύσεις ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἔσομαι σοὶ εἰς δεξιάν, καὶ Σαοὺλ ὁ πατὴρ μου οἶδεν οὕτως. Καὶ συνέθετο ἀμφότεροι διαθήκη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ Δαυὶδ ἐκάθητο, καὶ Ἰωνάθαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ ἀνέβησαν οἱ Ζιφαῖοι ἐκ τῆς ἀγχμῶδους πρὸς Σαοὺλ ἐπὶ τὸν βουνόν, λέγοντες· Οὐκ ἴδου Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν ἐν Μεσσυρὰ ἐν τοῖς στενοῖς, ἐν τῇ καινῇ;* Ὁ δὲ μαθὼν Σαοὺλ ἐπὶ δίωξιν ἐτέραπῃ τοῦ Δαυὶδ. Ἦδη τε λοιπὸν ἐγγὺς ἦν τοῦ λαβεῖν αὐτὸν ὑποχείριον· γέγραπται γάρ· *Καὶ ἤκουσε Σαοὺλ καὶ κατεδίωξεν ὀπίσω Δαυὶδ εἰς τὴν ἐρημον Μαῶν. Καὶ πορεύεται Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὄρους τούτου· καὶ γέγενετο Δαυὶδ σκεπαζόμενος πορεύεσθαι ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ· καὶ Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ παρεθέβαλλον ἐπὶ Δαυὶδ καὶ*

⁸⁷ 1 Reg. xxiii, 14. ⁸⁸ ibid. 16-18. ⁸⁹ ibid. 19. ⁹⁰ ibid. 23-28.

τὸς ἀνδρας αὐτοῦ, συλλαβεῖν αὐτούς. Καὶ ἀγγε-
λος ἦλθε πρὸς Σαούλ λέγων· Σπεῦθε καὶ δεῦρο,
οἱ ἐπέθετο ἀλλοφύλοι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἀν-
έστρεψε Σαούλ μὴ καταδώκειν ὄπισθ' αὐτῷ, καὶ
ἐπορεύθη εἰς συνάτησιν τῶν ἀλλοφύλων. Ταῦτα
μὲν τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐφ' οὗτος τὸν προκειμένον
ὑμνον διασωθεὶς ἐκ χειρὸς Σαούλ ὁ Δαυὶδ γραφῆ πα-
ραβίβωσιν, ἐπισημηνάμενος τὸν καιρὸν καὶ τὸ πρᾶγμα
δηλώσας διὰ τῆς προγραφῆς. Διὸ καὶ ἐπὶ σύνεσιν
ἡμᾶς παρορμᾷ τῶν ἐμφερομένων, λέγων· Εἰς τὸ τέ-
λος ἐν ὑμνοῖς συνέσεως τῷ Δαυὶδ. Κατὰ δὲ τὸν
'Ακύλαν· Τῷ ρυκοποιῷ ἐν ψαλμοῖς ἐπιστήμονος
τοῦ Δαυὶδ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιρρικτωρὶ διὰ
ψαλτηρίων περὶ συνέσεως τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειδὴ καὶ
φεύγων καὶ τὴν ἔρημον μεταδιδύσκων, ἀντὶ φυλακτηρίου
μενος καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ εἰς Θεὸν ἀναπεμπτομένοις
ἀντὶ θυσίας χρώμενος, ἀντὶ δὲ εὐόδου θυμιάματος δι'
Ἐν τῷ ἀλθεῖν τοῖνυν τοὺς Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν
τῷ Σαούλ· Οὐκ ἰδὼν Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν;
Τοῦτο μαθὼν ὁ Δαυὶδ ἤτοι ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ προφητικοῦ ἢ ἐκ τίνος τῶν τὰς τοιαύτας
ἀπαγγελίας διακονεῖν ἐιωθότων, τὸ ψαλτήριον μετὰ
χρῆρας παραχρημα λαθὼν, δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ τὴν λογι-
κὴν ἀναφέρει θυσίαν λέγων τὰ προκειμένα, δι' ὧν ἀξιοῖ
σωθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος
αὐτοῦ· διό φησιν· Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον
με· ἥδει γὰρ εἶναι τι βνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα. Ὡσπερ
γὰρ ἐστὶ τινα ἐν ταῖς ἐπιδαῖς κατὰ τῶν ἰοθόλων ἐρπε-
τῶν ῥήματα καὶ ὀνόματα, τοσαύτην ἐμφαίνοντα δυνά-
μειος ἰσχύν, ὡς κατακοιμᾷσιν ἢ καὶ νεκροῦν τὰ φοβε-
ρώτατα τῶν ἐρπετῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ βνομα
τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα ἠπίστατο σωτήριον μὲν τυγχά-
νειν τῶν σωτηρίας ἀξίων, τῶν δὲ ἐχθρῶν καὶ ἐναν-
τίων δυνάμεων ἀπελατικόν. Ἐβούλετο τοῖνυν σωθῆ-
ναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀκρίτως τε ἐβού-
λετο· ἀλλ' εἰ ἀξίως εὐρίσκειτο τῆς σωτηρίας. Διὸ ἐπι-
λέγει· Καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρινεῖς μοι· ἢ
κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, δικάσεις μοι. Πρό-
τερον γὰρ ἀξιοῖ κρινεσθαι καὶ δικάζεσθαι πρὸς τοὺς
ἐλαύνοντας ἢ καὶ διαβεβληκότας αὐτόν· εἶθ' οὕτως εἰ
φάνειαι ἀδικοῦμενος ἐκδικήσεως τυχεῖν τῆς παρὰ τοῦ
κρίτου, μετερχομένου τοὺς ἀδικούντας. Ταῦτ' εἰπὼν,
προστίθησι λέγων· Ὁ Θεός, εἰσάκουσον τῆς προσ-
ευχῆς μου, ἐνώτισαι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός
μου· ὡσπερ δικαιολογίαν ποιούμενος ἐνώπιον τοῦ
κρίνοντος αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀδικούσιν αὐτόν. Καὶ ἵνα
γε τὰ τῆς δικαιολογίας παραδεχθῆ, τὴν εὐχὴν ἀνα-
πέμψει, ἣν καὶ εἰσακουσθῆναι ἀξιοῖ λέγων· Ὁ Θεός,
εἰσάκουσον, καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δ' ἂν ἐβούλετο ἡ προσ-
ευχῆ, καὶ ποῖαν δικαιολογίαν εἶχε, ἐξῆς παρίστησι
λέγων·

Ὅτι ἀλλότριον ἐπανάστησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ κρα-
τιοὶ ἐξήτησαν τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ προ-
έθετο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν. Ταῦτ' ἦν τὰ τῆς
δικαιολογίας. Καὶ ὅρα πῶς οὐ διὰ μακρῶν ἐκτείνει
τοὺς λόγους, ἀλλ' ἄτε Θεῷ τῷ πάντα εἰδοτῷ διαλεγό-
μενος, αὐτῷ μόνον ὑπόμνησιν ποιεῖται, τὴν μακρὰν
τῶν πραγμάτων ἀποσιωπῶν διὰ τκαλίαν. Μήποτε δὲ
τοὺς μὲν ἀλλοτρίους ἠγίσαστο τοὺς Ζιφαίους τοὺς ποδῶ

Aspectant. Quibus de causis ereptus David ex manu
Saulis hunc hymnum scripto tradidit, notans per
inscriptionem tempus ac rem ipsam. Quare ad in-
tellectum rei quæ narratur nos provocat, dicens :
In finem, in hymnis, intellectus Davidi. Secundum
Aquilam vero, *Victoriæ auctori, in psalmis, scientis
Davidis*; secundum Symmachum autem, *Triumphale,
per psalteria, de intelligentia Davidis.* Quia
fugiens, et desertum transcurrans, pro præsidio
psalterii instrumentum secum agebat, ipso usus,
atque hymnos per illud Deo emittens : cantica et
psalmos spirituales pro sacrificio persolvens; pro
thymiamate autem boni odoris, per orationes spiri-
tuale ministerium obiens.

ἐπήγετο τὸ τοῦ ψαλτηρίου ὄργανον, αὐτῷ χρώ-
ματι· καὶ ψαλμοῖς πνευματικοῖς
ὑμνοῖς· καὶ ψαλμοῖς πνευματικοῖς
εὐχῶν τὴν πνευματικὴν ἀποτελῶν λειτουργίαν.

Cum venissent ergo Ziphæi, ac dixissent ad Saul :
Nonne ecce David absconditus est apud nos ? Hæc
cum David, sive ex revelatione spiritus prophetici,
sive ex quopiam talia nuntiari solito edidicisset,
accepto statim præ manibus psalterio, per illud
Deo rationabile sacrificium offert, hæc loquens,
quibus a Deo salutem obtinere, non per aliud quod-
piam, quam per nomen ejus postulat, quare ait :
Deus, in nomine tuo saluum me fac ; gnarus scilicet
esse quoddam nomen, quod est super omne no-
men. Quemadmodum enim in incantationibus con-
tra reptilia venenosa, quædam assignata vocabula
et nomina sunt, tanta vi potestatis instructa, ut
reptilium terribilissima vel sopiant vel exstinguant ;
sic et ille probe sciebat nomen illud super omne
nomen, salutare quidem iis esse qui salute digni
sunt, inimicos vero et adversarias potestates fu-
gare. Volebat itaque salutem in nomine Dei conse-
qui, idque non sine examine ; sed si dignus salute
deprehenderetur. Quamobrem addit, *Et in virtute
tua judicabis mihi* ; sive secundum reliquos inter-
pretes : *jus dices mihi.* Nam prius rogat judicari
se et jus dici sibi adversus impulsores et calum-
niantores : ac deinde sibi injuria affectus videretur,
a judice vindicari, qui injuria se afflicentes adori-
retur. His dictis adjicit : *Deus, exaudi orationem
meam, auribus percipe verba oris mei* ; quasi disce-
ptans pro causa sua in conspectu sui et inimico-
rum suorum judicis. Ut autem defensio sua admit-
tatur, orationem, quam exaudiri rogat, emittit di-
cens : *Deus, exaudi, etc.* Quid porro sibi vellet
oratio, et quam defensionem institueret, sub hæc
explicat his verbis :

Vers. 5-7. *Quoniam alieni insurrexerunt adver-
sum me, et fortes quæsierunt animam meam, et non
proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Hæc
erat disceptatio. Ac vide mihi quo pacto non lon-
gum proferat sermonem ; sed utpote Deum omni-
scium alloquens, rem ipsi solum commemorat,
longamque negotii explicationem silentio premit.
Num vero per alienos subindicat Ziphæos, qui

Ipsam apud Saulem incusaverant? Ac per fortes illas animam ipsius quærentes, Saulem et comites ejus, qui Deum non proponentes ante conspectum suum, insequerentur eum qui nihil sibi injuriæ intulisset; ac eo sese fallebant, quod putarent se posse præter Dei voluntatem aliquid illi mali infligere? Id sane erat hominum qui non proposuerant Deum ante conspectum suum.

Hæc porro scripta sunt, inquit Apostolus, in admonitionem nostram⁹¹, id imitatores sanctorum efficiamur, si quando in similia inciderimus. Non est sane tempus, quo qui volunt pie vivere non persecutionem patientur, et non odio injuste habeantur ab iis, qui contrariam vitæ rationem instituerunt. Et verò necessaria hæc nobis sunt ad disciplinam, ut scilicet nos quoque hæc ceu incantatione utamur; hujusmodi voces Deo emittentes, cum in manus inimicorum delapsi, eorum insidiis et calumniis cum periculo impetitur; persuasi non inutilia fore orationis verba, sed auxilio nobis magna futura, utpote qui primi orationi nos dederimus. Hæc precatur itaque David, continuo propitium habuit Deum, et ejus ope dignatus est. Nam cum proximum esset ut caperetur et Saulis manibus traderetur, insperato servatur a Deo, nuntio Saulem ad alta negotia abducente, secundum historiam jam enarratam. Quamobrem ait postea: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ. Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos. Diapsalma.* Diapsalma mutationem sententiæ induxit. Illa enim ceu orando Deo commiserat; hæc verè quasi prophetice subjungit, quæ salutem precanti prænuntiant, inimicis vero, et quorum manibus eripi rogavit, perniciem. Hæc igitur Spiritus sancti afflatu vaticinatur; his ea significans quæ se spectarent: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ.* Quæ verò ad inimicos suos pertinent, scilicet ad Ziphæos, qui ipsum apud Saulem calumniati sunt; sive ad spirituales quosdam et occultos hostes, qui ejus secundum Deum profectui invadebant, atque ideo conspirationem adversus eum confababant, his verbis effert: *Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos.* Secundum vero Symmachum: *Retribuet, inquit, mala iis qui mihi muros auferunt: in veritate tua silere fac eos.* Et vide, cum hæc cum historia quadrent. Nam Ziphæi ipsum apud se latitare volentem, quasi denudantes et muros ipsi auferentes, ipsum calumniis et verbis diabolicis impetebant apud Saulem: quare illos jure subindicavit his verbis: *Retribuet mala iis qui mihi muros auferunt, et in veritate tua silere fac eos.* Bonum ipsis silentium est, ut ne talibus adversum me calumniis utantur. Admodum autem congruenter Deum susceptorem, sive fulcrum animæ suæ, secundum Symmachum vocavit. Quia enim superius fortes quærebant animam ejus; ne-

A τὸν Σαοὺλ ἀνδιὰβάλλοντας αὐτόν; τοὺς δὲ κραταιοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ζητοῦντας αὐτὸν τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, οἱ, μὴ προθέμενοι τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν, ἤλαυνον τὸν μηδὲν αὐτοὺς ἡδικηκότα, ἑαυτοὺς ἀπατώντες τῷ νομίζειν, ὅτι καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ δυνήσονται τι κατ' αὐτοῦ; Τοῦτο δ' ἦν ἀνδρῶν μὴ προθεμένων τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν.

'Ἐγράφη δὲ ταῦτα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς ρουθεσίαν ἡμῶν, ὡς ἂν μιμηταὶ γιγνοίμεθα τῶν ἁγίων, εἴποτε τοῖς ὁμοίοις περιπίπτωμεν. Οὐκ ἔστι γὰρ ὅτε πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν οὐχὶ διώκονται, καὶ μὴ μισοῦνται μίσος ἄδικον ὑπὸ τῶν τὸν ἐναντίον αἰρουμένων βίον. Καὶ ἀναγκαῖα γε ἡμῖν τὰ προκείμενα εἰς διδασκαλίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ δίκην ἐπαρῆς ἑαυτοῖς ἐπάδοιμεν τὰς τοιαύτας φωνὰς ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπειδὴν ἐχθροὶ περιπεσόντες ἐπιβουλοίμεθα ὑπ' αὐτῶν, καὶ διαβαλλοίμεθα, καὶ κινδυνεύοιμεν· πεπεισμένοι οὐκ ἀργὰ ἔσεσθαι τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς, τὰ μεγάλα δὲ συμβαλοῦνται ἡμῖν, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτοῖς τοῖς πρώτοις εὐξαμένοις. Ἀντίχα γοῦν εὐξάμενος ταῦτα ὁ Δαυὶδ, παραχρῆμα ἐπηκόου θείας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀξιοῦται τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Ἦδη γὰρ μέλλων ἀλίσκεσθαι καὶ ταῖς τοῦ Σαοὺλ χερσὶ παραδίδοσθαι, παραδόξως ἐκ Θεοῦ σώζεται, ἀγγελίας τὸν Σαοὺλ ἀπαγαγούσης ἐφ' ἑτέρας ἀσχολίας κατὰ τὴν παρατεθείσαν ἱστορίαν. Διὸ ἐξῆς φησὶν· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου. Ἀποστρέψει τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. *Διάψαλμα.* Τὸ διάψαλμα μεταβολὴν εἰργάσατο τῆς διανοίας. Τὰ μὲν γὰρ ὡς ἐν προσευχῇ ἀνεπέμπετο τῷ Θεῷ· τὰ δὲ προφητικῶς ἐπιλέγει, τὰ θεσπίζοντα σωτηρίαν μὲν τῷ εὐξαμένῳ, πτώσει δὲ τοῖς ἐχθροῖς, ἀφ' ὧν βυσθῆναι ἠέξατο. Ταῦτ' οὖν ἐξ ἁγίου Πνεύματος προφητεύει, τὰ μὲν περὶ αὐτὸν σημαίνων ἐκ τούτοις· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου· τὰ δὲ περὶ τῶν ἐναντίων αὐτῷ, ἔτι περὶ τῶν Ζιφαίων τῶν διαβεβληκότων αὐτὸν πρὸς τὸν Σαοὺλ, ἧ καὶ νοητῶν τικῶν ἧ καὶ ἀφανῶν ἐχθρῶν τῶν διαφθουρούμενων αὐτοῦ τῇ κατὰ Θεὸν προκοπῇ, καὶ διὰ τοῦτο συσκευαζομένων αὐτὸν, ἐν τῷ, Ἀποστρέψει τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀρταποδώσει, φησὶ, κακὰ τοῖς ἀποσειχίζουσί με, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφωνεῖ ταῦτα τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ περὶ οἱ Ζιφαῖοι βουλόμενον αὐτὸν κρύπτεσθαι παρ' αὐταῖς, ὡσπερ ἀπογυμνοῦντες καὶ ἀπατειχίζοντες, διέβαλλον πρὸς τὸν Σαοὺλ, λόγοις διαβολικοῖς κατ' αὐτοῦ χρώμενοι· διόπερ αὐτούς, ὡς εἰκὸς, αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ἀρταποδώσει κακὰ τοῖς ἀποτειχίζουσί με, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καλὴ γὰρ αὐτοῖς ἡ σωτὴρ, ἵνα μὴ τοιαύταις χρώνται κατ' ἐμοῦ διαβολαῖς. Σφόδρα δὲ καταλλήλως τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα, ἧ ὑπέροισμα, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὠνόμασε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἐπειδὴ

⁹¹ I Cor. x, 11

γὰρ ἀνωτέρω οἱ κραταιοὶ ἐζήτουν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἅ οὐκ οὕτως ἐπιβουλεύσαι αὐτοῦ τῷ σώματι προηρημένοι, ὡς τῇ ψυχῇ· εἰκότως καὶ αὐτὸς τὸν Κύριον ἀντιλήπτωρα τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ὠνόμαζεν. Ἔμαλε γὰρ αὐτῷ οὐδὲν τοῦ σώματος, οὐδὲ τῶν ἐκτὸς ὑπαρχόντων, οὐδὲ τῆς προσκαιροῦ ταύτης ζωῆς, μόνος δὲ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

Ἐκουσίως θύσω σοι, ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν. Διὰ τῶν πρώτων δέξαι καὶ ἱκετηρίαν ἀναπέμφας τῷ Θεῷ, καὶ τὴν δικαιολογίαν αὐτοῦ ἐκθέμενος, ἐν τοῖς δευτέροις, πληρωθεὶς τοῦ πνεύματος, θεσπίζει τὰ τε περὶ αὐτὸν μέλλοντα ἔσθαι, τὰ τε τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ συμβησόμενα· εἶθ' ἐξῆς καὶ ἀκολουθῶς ἐν τῷ τρίτῳ μέρει θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀνύσειν ἐπαγγέλλεται τῷ Θεῷ ἐφ' οἷς εὐπέπονθεν. Ὡς γὰρ δὴ διασωθεὶς καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ἠλευθερωμένος, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλοθεν τῶν ἐχθρῶν ἐπιδὸν, θύειν καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ὑπισχνεῖται· καὶ ταῦτα προλέγει θεσπίζων περὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως. Ὅτε γὰρ οἱ Ζιφαῖοι ἐλθόντες πρὸς τὸν Σαούλ εἶπον· Ἴδού Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν· ἀρχὴν ἔτ' ἐχοῦσης τῆς κατ' αὐτῶν ἱστορίας καὶ τῶν Ζιφαίων ἄρτι σαβεβληχότων αὐτῶν, τότε δὴ τὰ τέλη τῶν πραγμάτων αὐτὸς θεσπίζει, τὰ ὑπερὸν ποτε γενησόμενα προλαμβάνων ὡς ἤδη γεγονότα. Διὸ φησιν· Ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσω με, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέειδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου. Ταῦτα γὰρ ὑστερον μὲν ποτε γέγονεν· ὁμοῦ δὲ προγνώσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς ἤδη αὐτὰ γεγονότα ἀπαγγέλλει, καὶ ἐπ' αὐτοῖς εὐχαριστεῖ, καὶ θύσειν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ, λέγων· Ἐκουσίως θύσω σοι. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν ἐκουσισμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἐπειδὴ γὰρ δοικὸς καὶ ἀπολις καὶ ἀνέστιος ὢν, ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐποιεῖτο τὰς διατριβὰς, καινὸν ἐξεύρε τρόπον θυσίας. Τίς δ' ἦν οὗτος; Ἐν ἐκουσισμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐκουσιότης καὶ ἡ προαίρεσις, δι' ἧς ἀναπέμφω σοι τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν Θεὸν παραιτούμενον μὲν τὰς δι' αἱμάτων καὶ ζώων σφαγῆς θυσίας, λογικὴν δὲ θυσίαν τὴν δι' αἰνέσεως ἀσπαζόμενον, ἅτε προμεμαθηκὸς τὸ, Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου. Ταύτην οὖν, φησὶν, ἐκουσίως θύσω σοι τὴν θυσίαν, αὐτὸ τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐκούσιον καὶ τὸ θέλημά μου καὶ τὴν ἐμὴν προαίρεσιν ἀνατιθεὶς σοι, τὴν τε εὐχαριστίαν αὐτὴν ἀντὶ θυσίας σοι προσφέρων. Διὸ συνάπτει ἐξῆς λέγων· Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν· σαφέστατα ἐπὶ τοῦ παρόντος τῆς ἐξομολογήσεως ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαβανομένης. Ἐφ' οἷς γὰρ ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσθη, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ἐπέειδεν ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ, ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας ἀναπέμπει, καὶ τὰς τοῦ ἐκουσισμοῦ θυσίας ἐπαγγέλλεται ἀποδώσειν τῷ Θεῷ.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΣΥΝΕΣΕΩΣ, ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΝΑ΄.

Ἐρώτωσαί, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου. Ὡς μὲν πρὸς τὴν ἱστο-

Ἔ Psal. XLIX, 14.

que ita corpori insidias struere cogitabant, ut animæ; merito ipse Dominum susceptorem animæ auz nuncupavit. Nihil quippe de corpore neque de rebus extra positis sollicitus erat, neque de temporanea hac vita: sed de anima tantum.

VERS. 8, 9. *Voluntarie sacrificabo tibi, confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Cum prioribus verbis obsecrationem et supplicationem Deo emisisset, ac disceptationem suam exposuisset; secundis, quæ sibi, quæ inimicis suis eventura erant spiritu plenus vaticinatur: deinde consequenter tertio loco hostias et gratiarum actiones se Deo pro beneficiis persolutorum pollicetur. Nam ut ereptus et ab inimicorum insidiis liberatus; neque ob id solum, sed quia inimicorum exitium prospiciebat, se immolaturum et confessionem nomini Domini editurum promittit: atque hæc vaticinans ante rerum eventum prædicit. Nam cum Ziphæi ad Sanilem accedentes dixerunt: *Ecce David absconditus est apud nos;* cum res in historia enarrata inciperent, et dum adhuc Ziphæi ipsum calumniarentur, tunc ipse rerum exitum vaticinatur; quæ postea eventura erant quasi jam facta prævertens. Quare ait: *Quoniam ex omni tribulatione eripuit me, et super inimicos meos despexit oculus meus.* Hæc quippe post hæc gesta sunt; sed tamen Spiritus sancti præscientia, ut jam edita nuntiat, de iisque gratias agit, ac sacrificaturum confessionemque Deo emissurum pollicetur, dicens: *Voluntarie sacrificabo tibi;* Aquila vero ait: *Sponte sacrificabo tibi.* Quia enim sine domo, sine urbe, sine lare, in desertis agebat, novum sacrificii modum excogitavit. Quisnam ille erat? *Sponte*, inquit, *sacrificabo tibi.* Sufficit quippe voluntas et propositum, quo tibi sacrificium offeram. Non ignorabat siquidem, Deum cruentas et animalium nece oblatas hostias abnuere, rationale vero sacrificium laudis approbare; utpote qui jam edidicisset illud: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua* *. Hanc, inquit, voluntarie tibi hostiam sacrificabo, ipsam voluntatem, propositum et consilium meum tibi apponens; ac gratiarum actionem pro hostia tibi offerens. Quare deinde subdit: *Confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Apertissime autem in præsentem confessio pro gratiarum actione accipitur. Quia enim ex omni tribulatione ereptus est, et super inimicos suos despexit oculus ipsius, gratiarum actiones emittit, et voluntaria sacrificia se redditurum Deo pollicetur.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI LIV.

VERS. 2-6. *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam.* Secundum hi-

storiæ rationem hæc videntur a Davide dicta fuisse A quo tempore fugiens a facie Saulis in deserto sedes habebat. In sequentibus itaque ait : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine*. Quoniam vero Saul usque ad mortem ipsi insidiatus est cum ministris suis, dixisse videtur ex persona propria : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici et a tribulatione peccatoris. Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi*. Hæc sane quidem Davidis personæ coaptare, non abs re esset; at non ea quæ post subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate die ac nocte : circumdabit eam super muros ejus, et iniquitas et labor in medio ejus. Et non defecit de plateis ejus usura et dolus. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique, et cætera*. Quam civitatem significare velit, in qua hæc visa sunt, quæ vidisse se commemorat, non potest quis ex historia expiscari. Quis vero ille quem sic alloquitur, *Tu vero homo unanimitas, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos*? Si enim, inquit, hæc, inimico inferente, mala perpessus essem; aut si quis odio me habere professus designasset, nil mirum esset. Nunc autem neque infensus neque inimicus mihi, sed consors et amicus, imo vero unanimitas, et dux a me constitutus, communi mensa dignatus, et fortasse, qui una mecum ingressus in domum Dei et orationis consors erat, taliane adversum me aggredi ausus es? Hæc autem propria persona dicere Davidem, non video qua ratione constare possit. Neque enim Saul unanimitas ipsi aut amicus erat; sive secundum Symmachum, *unius moris*. Quænam morum similitudo fuerit inter duorum vitam, qui tantum inter se differunt? Sed neque unanimitas Davidi unquam fuit Saul, neque legitur usquam in historia, ipsos cum consensu in domo Dei ambulasse. Sed liquet Saulem semper Davidi aperte inimicum fuisse; jure ergo fugiebat et abscondebatur se ab illo, quasi a manifesto inimico cavens sibi. Sed etiam quæ de memorata urbe feruntur, nequaquam Davidis historiæ convenient. In qua enim civitate illam, quam dicit, iniquitatem vidit et contradictionem, non die solum, sed etiam nocte; laborem item et dolorem, iniquitatem et usuram ex plateis ejus non deficientem? Nam urbs quidem Saulis, Rama dicebatur esse; domicilium ejus, Gabeæ, cum nondum Jerusalem Israeli subdita esset, sed ad allophylos pertinere.

Quod autem videatur David diras imprecari dicens : *Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes*, quam affinitatem habeat cum præclara illa ejus celebrataque virtute, qua dixisse scribitur : *Si reddidi retribuendis mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis*? Nam tales imprecationes in hostes edere, non injuriarum immemoris Davidis fuerit. Qui, ut in historia narratur, semper Saulem in honore et pretio habuit, ut ne auderet quidem ipsi manus inferre, etiam cum illum in pote-

ρίαν, δόξειεν ἄν τὰ προκείμενα εἰρησθαι τῷ Δαυὶδ καθ' οὓς ἀπεδίδρασκε χρόνους, φεύγων ἀπὸ προσώπου Σαουλ, ἐν ταῖς ἐρήμοις τὰς διατριβὰς ποιούμενος. Λέγει δ' οὖν ἐξῆς προῶν· Ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθη ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ἐπειδὴ μέχρι θανάτου ἐπεβούλευεν αὐτῷ Σαουλ καὶ οἱ συμπράττοντες αὐτῷ, εἶπεν ἄν ἐξ οἴκειου προσώπου καὶ τῷ, Ἐλυπηθῆν ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Ὅτι ἐξέκλιαν ἐπ' ἐμε ἀνομίαι, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκόντου μοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρμόσει τῷ τῷ Δαυὶδ προσώπῳ οὐ δυσχερές· οὐ μὴν καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτὸς· κυκλώσει αὐτὴν ἐπὶ τὰ τεύχη αὐτῆς, καὶ ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ οὐκ ἐξέλειπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ ὄδιος. Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ἀνελεδίσε με, ὑπήνεγκα ἄν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ποίαν γὰρ πόλιν βούλεται σημαίνειν, ἐφ' ἧς ταῦτα τεθέαται, ἃ φησιν ἐωρακέναι, οὐκ ἄν ἔχοι τις ἀπὸ τῆς ἱστορίας εἰπεῖν. Τίς δὲ οὗτος ἦν ᾧ προσεφώνει λέγων· Σὺ δὲ, ἀνθρώπε ἰσόφυγος, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὴ μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανας μοι ἐδδόμενα; Εἰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθροῦ ταῦτ' ἐπασχον, φησιν, ἢ εἰ μίσος ὁμοιωτῶν τις ἔχειν πρὸς με ταῦτ' ἐποίηι, οὐδὲν ἦν θαυμαστόν· νυνὶ δὲ οὕτε μισῶν οὕτε ἐχθρὸς, συνήθης δὲ ἦν καὶ φίλος, ἰσόφυγός τε καὶ ἡγεμῶν ὑπ' ἐμοῦ καθεσταμένος, κοινής τε τραπέζης ἀξίωμα ἔχων, ἴσον μίθς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰσόδου μοι καὶ εὐχῆς κακοκωνητικῆς, τοιαῦτα εἰς ἐμὲ τετελιμηκας; Ταῦτα δὲ τὸν Δαυὶδ λέγειν ἐξ οἴκειου προσώπου, οὐκ ὀδ' εἰ τινα ἔχοι λόγον. Οὕτε γὰρ Σαουλ ἰσόφυγος αὐτοῦ ἢ φίλος, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὁμότροπος ἦν. Ποία γὰρ ὁμοιοτροπία γένοιτ' ἄν ἐν τοῖς ἐκατέρωθεν βίοις πάμπλου διαλλάττουσιν; Ἄλλ' οὐδὲ ἰσόφυγος πώποτε γέγονε τῷ Δαυὶδ ὁ Σαουλ, οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἱστοροῦνται πώποτε πεπορευμένοι ἐν ὁμοιοίᾳ. Προφανῶς δ' ἐχθρὸς ὁ Σαουλ τοῦ Δαυὶδ πάντοτε φαίνεται γεγονώς· ἔφευγε δ' οὖν αὐτὸν εἰκότως, καὶ ἐκρύπτετο, ὡς φανερόν ἐχθρὸν φυλαττόμενος. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ περὶ τῆς εἰρημένης πόλεως ἐφαρμόσαι ἄν τις τῇ κατὰ τὸν Δαυὶδ ἱστορίᾳ. Ἐν ποίᾳ γὰρ εἶδε πόλιν ἦν φησιν ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι, οὐ μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νυκτὸς, κόπον τε καὶ πόνον, ἀδικίαν τε καὶ D τόκον ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς μὴ ἐκλείποντα; Ἡ μὲν γὰρ πόλις τοῦ Σαουλ ἐλέγετο εἶναι ἡ Ῥαμὰ, τὸ δ' οἰκητήριον αὐτοῦ ἡ Γαβεε, οὕτω τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῷ Ἰσραὴλ γενομένης, ἀλλ' ἔτι ἀλλοφύλων οὐσης.

Τὸ δ' ἐπαρῶσθαι δοκεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ λέγειν· Ἐθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταθήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες, ποίαν ἔχοι συμφωνίαν πρὸς τὸ σεμνολόγημα τῆς ὑμνουμένης αὐτοῦ ἀρετῆς, ἐφ' ἧς λέγων ἀναγράφεται· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπείσειν ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; τὸ γὰρ τοιαύτας ἀρὰς κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἄν εἴη τοῦ ἀνεξικακοῦ Δαυὶδ, ὅς πάντοτε τιμῶν καὶ σέβας ἔχων τοῦ Σαουλ, ὡς μηδὲ τολμᾶν ἐπιβάλλειν αὐτῷ χεῖρας, ὅτε καὶ ποτε ὑποχείριον αὐ-

τὸν εἰληφεν, ἐξ αὐτῆς δείκνυται τῆς ιστορίας. Καὶ Ἀ
 προῶν δὲ ἐπιλέγει· *Ἐπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ*
ἐπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. Τίνα οὖν ἄν
 τις ἔχοι δεῖξαι τὸν ταῦτα τῷ Δαυὶδ πεποιηκότα; Ἐξ
 ὧν ἀπάντων ἡγοῦμαι μὴ χώραν ἔχειν ἀναφέρεσθαι
 τὰ προκειμένα ἐπὶ τὸ τοῦ Δαυὶδ πρόσωπον· προφη-
 τικῆ δὲ οἶμαι δυνάμει λελέχθαι αὐτὰ, καὶ ἐπὶ μόνον
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν συνίστασθαι πεπληρω-
 μένα, ὅτε, κατὰ τὸ αὐτὸ συναχθέντες οἱ τοῦ Ἰουδαίων
 ἔθνους ἄρχοντες ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, συνέδριον
 ἐποίησαντο καὶ σκέψιν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ἐν
 ᾧ οἱ μὲν θάνατον αὐτοῦ κατεψηφίσαντο· ἕτεροι δὲ
 ἀντέλεγον, ὡς ὁ Νικόδημος λέγων· *Μὴ ὁ νόμος*
ἡμῶν κατακρίνει τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τι ἀκούσῃ
παρ' αὐτοῦ; Ταῦτ' οὖν προφητικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἄγιον ἀποθεσπίζει διὰ τῶν προκειμένων λέγων· *Ὅτι*
ἔλθοι ἀνομιᾶν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας
καὶ νυκτός. Σαφῶς δὲ καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ
 μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ, ἐπὶ τὸν προδότην Ἰούδαν
 ἐλαβοῦσα τὸ, *Εἰ ὁ ἐχθρὸς ἀνείδισέ με, ὑπήνεγκα*
ἄν· καὶ εἰ ὁ μισῶν με, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβρομήθη-
σεν, ἐκρύβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, *ἄνθρωπε ἰσό-*
ψυχε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ σύμφρασις
 τῶν λόγων οὐκ ἄλλως πεπληρῶσθαι ἀποδείκνυται ἢ
 διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα πεπραγμένων, ἢ τε μαρτυρία
 τῆς εὐαγγελικῆς παραθέσεως ἐπὶ τὸν προδότην ἀνα-
 φέρει τὸ προλεχθὲν μέρος τοῦ ἀναγνώσματος· ἀκό-
 λουθον ἄν εἴη καὶ ἡμᾶς· ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ Σωτηρίου
 πάθους τὴν παρούσαν ἐκλαθεῖν προφητείαν, δεῖξαι τε
 ἕκαστα τῶν ἐν ταύτῃ φερομένων ἐν καιρῷ τῆς κατὰ
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς τέλους τετυχηκότα. Τὰ
 μὲν οὖν τῆς προγραφῆς καὶ νῦν ἡμᾶς ἐπὶ σύνεσιν
 διεγείρει τῶν ἐμπερομένων, καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ πα-
 ραπέμπει, διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος δι' ἔργων
 αὐτὰ πεπληρῶσθαι. Εἰρηαὶ δὲ καὶ ἐν ὑμνοῖς· ἢ,
 κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν ψαλμοῖς· ἢ, κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον, διὰ ψαλτηρίων· ἐπειδὴ τὸ τέλος τοῦ πάθους
 τοῦ Σωτηρίου ὑμνων καὶ ψαλτηρίων, καὶ ψδῶν μετεῖχε
 τῶν δι' αὐτῆς λελυτρωμένων. Καὶ τοιαῦτα μὲν

τὰ τῆς προφητείας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἐνωρί-
 σασθαι τοῦ λέγοντος, καὶ τοῦτ' αὐτῷ πρῶτον παρα-
 σχεῖν· εἶτα δεύτερον, γινῶναι τὴν διὰ τῆς προσευχῆς
 ἀναπεμπομένην δέησιν καὶ ἰκετηρίαν, μὴ ὑπεριδεῖν
 τε αὐτὴν· καὶ τρίτον, τὴν κατάστασιν θεάσασθαι τοῦ
 τὴν προσευχὴν ἀναπέμποντος, καὶ οὕτως αὐτὸν κατ-
 αψῖσαι τῆς ἑαυτοῦ ἀσπείρας· διὰ ἐπιλέγει· *Πρόσχε*
μοι καὶ εἰσάκουσόν μου. Ὡσπερ γὰρ δυσωπεῖ τὸν
 Θεὸν ἑαυτὸν δεκνύς ὁ τὴν προσευχὴν ἀναπέμπων,
 καὶ λέγων τῷ Θεῷ· *Πρόσχε μοι·* τὴν δὲ ἑαυτοῦ
 κατάστασιν παρίστησι καὶ ἐξῆς λέγων· *Ἐλυπήθη*
ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθην ἀπὸ φωνῆς
ἐχθροῦ, καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Τὴν γὰρ λύ-
 πην ἑαυτοῦ δείκνυσι τῷ Θεῷ καὶ τὴν ταραχὴν, καὶ
 ἦν φησιν ἀδολεσχίαν, καὶ ὡς ἄξια τῆς ἑαυτοῦ θεω-
 ρίας. Διὸ, τοῦτοις, φησὶν, πρόσχε, ὅπως ἐλυπήθην,
 ὅπως ἐταράχθην, ὅπως ἀδολεσχίας πεπλήρωμαι·
 ἀποδείξάμενός τε ταῦτα, ἐπάκουσέν μου. Λέγει δὲ

state habuit. Et in sequentibus addit : *Molliti sunt*
sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula. Quem-
 nam proferre quis valeat qui hæc in Davidem egerit?
 Ex quibus omnibus æstimo non posse ad Davi-
 dis personam hæc referri; sed prophetica vi arbi-
 trator dicta esse, et in uno Salvatore et Domino
 nostro completa, quando Judaicæ gentis principes,
 Hierosolymæ in unum congregati, consessum ac con-
 siliium inierunt, quomodo eum perderent : in quo
 alii quidem capitis damnabant; alii obsistebant, ut
 Nicodemus qui dicebat : *Nunquid lex nostra judicat*
hominem, nisi prius audierit ab ipso 22? Hæc itaque
 prophetice Spiritus sanctus hisce verbis vaticina-
 tur. *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in*
civitate die ac nocte. Aperte porro Evangelii scri-
 ptura prophetiam asserit, hæc de proditore Juda ac-
 ciptens, *Si inimicus meus maledixisset mihi, susti-*
nuissem utique : et si is qui oderat me, super me ma-
gna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab
eo. Tu vero homo unanimis, et cætera. Quoniam
 ergo verborum seriem non alio modo, quam in ad-
 missis contra Salvatorem facinoribus, impletam
 esse comprobatur; atque evangelicæ sententiæ te-
 stimonium memoratam lectionis partem ad prodi-
 torem refert; consentaneum sane fuerit nos quoque
 de tempore Salutaris passionis hanc prophetiam ac-
 cipere, atque commonstrare singula ibi allata, tem-
 pore insidiarum contra Salvatorem nostrum, sinem
 accepisse. Inscriptionis itaque verba jam ad intelli-
 gentiam dictorum nos provocant, atque ad finem
 remittunt, quia hæc in consummatione sæculi ipso
 opere perfecta sunt. Dictum vero est, *in hymnis*;
 sive, secundum Aquilam, *in psalmis*; sive, secun-
 dum Symmachum, *per psalteria*, quia finis passio-
 nis Salutaris, propter resurrectionem ac redemptio-
 rum salutem, hymnis, psalteriis et canticis celebra-
 tur. Et hæc quidem de inscriptione.

τῆς τε ἀνυστάσεως αὐτοῦ ἕνεκα καὶ τῆς σωτη-
 ρίας τῆς προγραφῆς.
 Quod prophetiam vero spectat, rogat Deum, uti
 se loquentem exaudiat, et hoc primum sibi conse-
 rat; secundo, ut attendat obsecrationi ac supplica-
 tioni ab se per orationem emissæ, nec eam despi-
 ciat; tertio, orantis affectum consideret, et ita di-
 gnetur aurem præbere, quare sic claudit, *Intende*
mihi et exaudi me. Nam qui orationem effundit,
 quasi Deo sese conspiciendum præbens, obsecrat et
 ait ipsi, *Intende mihi* : statumque suum postea de-
 clarat dicens : *Contristatus sum in exercitatione*
mea, et conturbatus sum a voce inimici, et a tribula-
tionem peccatoris. Nam dolorem suum Deo exhibet
 necnon conturbationem, et eam quam vocat exer-
 citationem, utpote quæ digna sint conspectibus
 ejus. Quare, his, inquit, intende, quomodo contri-
 status sim, quomodo conturbatus, et exercitatione
 repletus : atque his acceptatis, exaudi me. Hæc
 porro Spiritu divino afflatus propheta dicit, futu-

22 Joan. vii, 51.

ros Judæorum contra Filium Dei ausus quasi jam præsentem prospiciens : quibus confusus et turbatus, dolore et angustia, quam exercitationem vocat, repletur degebat. Contristatus ergo, conturbatus, exercitatione et angustia plenus erat ob facinora, quæ mox recenset dicens : *Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et cætera, quæ postea opere completa sunt.* Prævertens igitur in Spiritu sancto propheta, contristabatur, conturbabatur, excitabatur, dolore plenus in eos qui talia aggressuri erant. Quamobrem Deum status sui inspectorem esse rogat dicens : *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despereris deprecationem meam : intende mihi et exaudi me.* In hac conditione rerum positus, sic deinde precabatur : *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum.* Quis rogat eorum contra Salvatorem concordiam dissipari, superbiam et arrogantem tumorem deprimi, ne ipse attereretur, et mala eorum augerentur. Cum porro rationi consentanea postularet, supplicabat ne despiceretur; sed etiam dolore, perturbatione, exercitatione replebatur, dicens, *A voce inimici et a tribulatione peccatoris, inimici scilicet et peccatoris populi : nam spiritui prophético molestiam inferebant qui talia audebant.* Deinde subjungit : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi, quæ contra Salvatorem gesta sunt ut propria sibi ascribens.* Atque ex Salvatoris persona possunt cum alia dici, tum illud : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi;* sive, secundum Symmachum, *Quoniam inscripserunt contra me impietatem, et cum ira contrarii fuerunt mihi. Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me, et cætera.* Hæc omnia passum se confitetur propheta, quod spiritu prophético prævidisset, memoratam postea civitatem iniquitate, contradictione, labore, dolore et injustitia repletam; atque unanimum illum et notum Salvatori, pari atque inimici et hostes animo instructum. Suam enim his de rebus commiserationem Deo declarat, atque rationi consentaneam perturbationem quam patiebatur, de qua superius dicebat : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum;* et jam rursum : *Cor meum conturbatum est in me;* secundum Aquilam vero ait, *Cor meum parturivit in visceribus meis;* secundum vero Symmachum, *Cor meum exagitabatur intra me.* Sed etiam formido mortis cecidit super eum, id est, Salutaris mortis, ob quam, Propheta humana cogitatione commotus, sive ob mortem animarum, quæ pro tali ausu periturae erant, timore replebatur. Imo vero timor et tremor, ob pietatis eminentiam, cecidit super prophetam, cum videret Dilectum Dei talia ab impiis patientem. Tenebræ autem contexerunt eum, sive, secundum Aquilam, *convolutio;* aut, secundum Symmachum, *horror,* utpote qui horrenda ac tenebris digna contra Salvatorem gesta cerneret. Hæc porro dicta eorum exemplo, quæ nobis in somniis contingunt, intelligas. Nam plerumque somniantes,

ταῦτα Πνεύματι θείῳ ὁ προφήτης, τὰ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μέλλοντα ὑπὸ Ἰουδαίων τολμᾶσθαι, ὡς ἦδη παρόντα βλέπων· ἐφ' οἷς συγχεόμενος καὶ ταραττόμενος, λύπης τε πληρούμενος καὶ ἀμηχανίας, ἦν ἀδολεσχίαν ὠνόμασε, διετέλει. Ἐλυπεῖτο γοῦν καὶ ἐταράττετο, καὶ ἠδολέσχει ἀμηχανῶν καὶ ἀπορῶν ἐπὶ τοῖς τολμωμένοις, ἃ μικρὸν ὕστερον διεξείσει φάσκων· *Ἐἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ ἐξῆς·* ἄπερ, ὕστερόν ποτε δι' ἔργων κευρωκότα, προλαθὼν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὁ προφήτης, ἐλυπεῖτο καὶ ἐταράττετο καὶ ἠδολέσχει, ἀθυμίας ἐμπλάμενος ἐπὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσι. Διὸ καὶ τὴν Θεὸν ἐνόπητην τῆς ἑαυτοῦ κατὰστάσεως γενέσθαι παρακαλεῖ λέγων· *Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχήν μου, καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου· πρόσχες μοι καὶ εἰσάκουσόν μου.* Ἐν τοιαύτῃ δὲ γεγωνῶς καταστάσει, ἤξιον λέγων ἐξῆς· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταθίσεις τὰς γλώσσας αὐτῶν·* δι' ὧν ἰκέτευε τὴν συμφωνίαν αὐτῶν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος διασκευασθῆναι, τὴν τε μεγαλευσίαν αὐτῶν καὶ τὸ τῆς ἀλαζονείας ἔπαρμα ταπεινωθῆναι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιτρίβασθαι, καὶ αὐξίνει αὐτῶν τὰ κακά. Ἐδύλογα τῶν αἰτιῶν, διὰ τῆς δεήσεως ἡξίου μὴ ὑπεροραθῆναι· ἀλλὰ καὶ λύπης ἐπιηροῦτο καὶ ταραχῆς, καὶ ἀδολεσχίας, φάσκων· *Ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ, ἐχθροῦ δηλαδὴ καὶ ἀμαρτωλοῦ λαοῦ·* θλίψιν γὰρ παρεῖχον τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες. Εἶτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· *Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότουν μοι,* ἰδιοποιούμενον τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τετολμημένα. Καὶ ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Σωτῆρος δύναται λέγεσθαι τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ· *Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότουν μοι·* ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ὅτι ἐπέγραψαν κατ' ἐμοῦ ἀσέβειαν, καὶ μετ' ὀργῆς ἠναντιώθησάν μοι.* Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμὲ, καὶ τὰ λοιπά. Πάντα ταῦτα πεπονηθέναι ὁ προφήτης ὁμολογεῖ, διὰ τὸ προεωρακέαι τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν ἐξῆς δηλουμένην πόλιν ἀνομίας πληρουμένην καὶ ἀντιλογίας, καὶ κόπου, καὶ πόνου, καὶ ἀδικίας· καὶ τὸν ἰσόψυχον καὶ γνωστὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ πολεμίων δατιθέντα. Ἐπὶ τούτοις γὰρ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ δείκνυσιν τῷ Θεῷ, καὶ ἦν ὑπέμεινεν εὐλογον παραχρῆν· περὶ ἧς καὶ ἀνωτέρω εἰλέγεν· *Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη·* καὶ νῦν πάλιν· *Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί·* κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Ἡ καρδία μου, φησὶν, ὠδίνησεν ἐν ἐγκάτω μου·* κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἡ καρδία μου διεστρωφᾶτο ἐνδον μου.* Ἀλλὰ καὶ δειλία θανάτου εἰσέπεσον ἐπ' αὐτόν· ἦτοι τοῦ Σωτηρίου θανάτου, ἐφ' ᾧ δειλίας ὁ προφήτης ἐπιηροῦτο, ἀνθρωπίνῃ λογισμῷ κινούμενος, ἢ τοῦ τῶν ψυχῶν θανάτου τῶν ἀπέλλασθαι μελλόντων διὰ τὰ τοιαῦτα τολμήματα. Ἀλλὰ καὶ φόβος καὶ τρόμος δι' ὑπερβολὴν εὐλαβείας ἐπέπιπτε τῷ προφῆτῃ, ὀρῶντι τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν πάσχοντα. Ἐκάλυπτε τε αὐτὸν σκότος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *ἐλλῆδθησεν·* ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *φρικῆ·* ὡσανεὶ φρικτὰ καὶ σκότους ἀλη-

ὡς ἄξια τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος δρώμενα θεωροῦντα. ΑΝΘΡΩΠΩΣ ΔΕ ΤΑ ΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΚ ΠΑΡΑΒΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤῶΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΘΝΕΣΤΟΥΣ ἡμῖν συμβαινόντων· ἔπει πολλὰκις θναιρώτοντας, ἀπαιτὰ τινὰ θρώνες φοβερά, ἢ θῆρας θιώκοντας, ἢ ἔρπετά, ἢ πολεμίους ἐπίοντας ἡμῖν, θορυδοῦμεθα τὴν ψυχὴν καὶ ἐξιστάμεθα, τρώμου καὶ ἀγωνίας, καὶ ἰθρώτος ἐμπιπλάμενοι. Κατὰ τὸν αὐτὸν γάρ, οἶμαι, τρώπον καὶ τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν τῶν μηδέπω παρόντων, μελλόντων δὲ γίγνεσθαι πραγμάτων, τὴν θεωρίαν φωτὶ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τοῖς τῆς θναιολας ὀφθαλμοῖς ἐντυπουμένην ὀρῶντα τεταράχθαι, καὶ φόβου καὶ θειλιας, καὶ τρώμου πεπληρωσθαι διὰ τὴν τῶν θεωρουμένων κακῶν ὑπερβολὴν.

Εἰδ' ὡσπερ μέσος ἀποληφθεὶς τῶν ταῦτα δρώντων, μηθμίαν τε ἔχων ἀποφυγῆν, μηδὲ ὅποι κλίνας ἑαυτὸν ἐκτὸς τῶν κακῶν γένοιτο, εὐχεται μετῴρος ἀρθῆναι, πτηνός τε δι' ἀέρος ἐκφυγεῖν. Διδ' ἐπιλέγει·

Καὶ εἶπα· Τίς θώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω; Περιστερᾶς γάρ θικην ἀνάκκου πτέρυγας ἐκφεύξα καὶ πετασθῆναι, ὡς ἂν φύγοι τὰ κακὰ, ἤξλου. Οὐκοῦν καὶ περὶ τούτου ἀνωτέρω θελεγε τὸ, Ἐνώτισαι, ὁ θεός, τὴν προσευχὴν μου, ὡς ἂν τύχοι πτερύγων περιστερᾶς καὶ πετασθῆ· μόνως γάρ οὕτως, καὶ οὐδὲ ἄλλως, πόρρω γίνεσθαι τῆς τῶν ἀσεθῶν πόλεως οἷός τε ἦν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Καὶ εἶπον· Τίς θώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, πετασθῆναι, καὶ ἔδρασθῆναι; Πόρρω ἂν ἐπολήσω τὴν ἀναχώρησίν μου, ἢ ἔλεξομαι ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐξαίφην ἂν ἐποίησα τὴν ἐκφευγῆν μου ἀπὸ πνεύματος ἐπαίροντος· πόρρω γάρ ἂν ἐποίησα, φησι, τὴν ἀναχώρησίν μου, εἰ ἔτυχον πτερύγων, φεύγων τοὺς τὰ προλεχθέντα τολμῶντας, καὶ τὰς ἐρήμους μᾶλλον τῆς εἰρημένης πόλεως προσετιμῶν. Οὕτως τε ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγωνός, προσεθεχόμεν ἂν τὸν σώζοντά με ἀπὸ τῆς γεννημένης μοι ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ τῆς καταλαβούσης με κατακλιθός. Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταθιλε τὰς γλώσσας αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἠθέματο πτερύγων τυχεῖν, ὡς ἂν πετασθῆ καὶ φύγοι, ἔρημῳ τε μᾶλλον οἰκεῖν ἐλέσθαι ἢ τὴν θηλουμένην πόλιν, διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει λέγων· Ἐπειθὶ τάδε καὶ τάδε προγνώσει τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἔθεασάμην πραθησόμενα ἐν τῇ πόλει, τούτου χάριν ἐνταῦθεν ἤδη φεύγειν θιανενόημαι τὴν τῶν κακῶν κληθῶν. Πρώτον γάρ ἀσέθημα τῶν τὴν προλεχθεῖσαν πόλιν οἰκησάντων ὀρῶ τὸ ἐκ τῆς γλώττης αὐτῶν. Πάντες γάρ ὠθυναν ἑαυτῶν ἐπὶ κακῶ συμφωνήσαντες τὰς γλώττας κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ θεοῦ· διδ', μὴ φέρων αὐτῶν τὴν μοχθηρὰν ταῦτην καὶ ἀσεθῆ συμφωνίαν, εὐχομαι λέγων· Ὁ Κύριε, καταπόντισον καὶ καταθιλε τὰς γλώσσας αὐτῶν. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καταποτισθῆναι ποιησον, Ἄεσποτα, καὶ ἀσύμφωνον ποιησον τὴν γλώσσαν αὐτῶν. Τῆς γάρ μοχθηρᾶς συμφωνίας πολὺ κρείττον γένοιτο' ἂν ἡ ἀσύμφωνία, ἀτονωτέραν καὶ ἀθνεστέραν κακίαν ἀπεργασομένη. Τούτο μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἦν αὐτῶν κακόν. Οἱ τε γάρ τοῦ ἔθνους προεστώτες, νομοθιδάσκαλοι καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ λοιποὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, θολίως αὐτῶ προσιόντες, πειράζουσιν αὐτὸν ἐθλό-

ac quaedam terribilia cernentes, verbi gratia insequentes feras, vel reptilia, vel inimicos irruentes, animo turbamur et obstupescimus, terrore, concertatione ac sudore repleti. Eodem arbitror modo prophetæ animam, quæ nondum præsentium, sed futurarum rerum contemplationem expressam prophetici spiritus lumine in mentis oculis percipiebat, turbatam, atque ob malorum quæ videbat exsuperantiam, timore, metu terroreque repletam esse.

Deinde quasi medius interceptus ille inter talium facinorum auctores, cum nullum perflugium haberet, neque quo declinaret ab ingruentibus malis, precatur se sublimem elevari, atque volucris instar per aërem effugere. Quamobrem ait :

VERB. 7-12. Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? Pennas instar columbæ innoxie ad fugiendum et volandum petebat, ut malis se proriperet. Ideoque superius hæc de causa dicebat, Exaudi, Deus, orationem meam, ut alas columbæ obtineret, et volaret : hoc quippe modo tantum, et non alio, a civitate impiorum procul recedere poterat. Secundum Symmachum autem : Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ ad volandum et insidendum? Longe fecissem secessionem meam, mansissem in solitudine. Confestim effugissem elevante me spiritu; longe quippe fecissem secessionem meam, ait, si alas obtinuissem, fugiens ab iis qui jam dicta aggredi audebant, atque solitudines præfatæ civitati antetulissem. Sic in deserto constitutus exspectabam eum, qui saluum me facit a pusillanimitate quæ me invadebat, et a tempestate quæ me interceperat. Præcipita, Domine, et divide linguas eorum, et cætera. Causam aperit cur alas obtinere rogaverit ad volandum et effugiendum, et cur solitudinis habitationem memoratæ civitati antetulerit, his utens verbis : Quoniam hæc et illa ex prophetici spiritus præscientia in civitate gerenda esse cognovi; ideo hinc effugere et malorum multitudini me subducere cogitavi. Primam enim impietatem futurorum ejusdem civitatis incolarum, ex lingua eorum profecturam video. Omnes quippe in malo consentientes, linguam suam exacuere contra Filium Dei : quare impiam eorum et sceleratam concordiam non ferens, hæc precor : O Domine, præcipita et divide linguas eorum; sive, secundum Symmachum, Fac demergi, Domine, et discordem pone linguam eorum. Nam scelerata concordia multo præstantior discordia fuerit, quæ infirmiore debilioremque malitiam reddat. Hoc primum malorum inerat ipsis. Nam magistratus gentis, legis doctores, principes sacerdotum ac reliqui populi principes ad eum cum dolo adeuntes, ipsum tentare audebant, occasionem captantes, et insidias in eum struentes. Quod alius quoque subindicabat psalmus, ex ejusdem persona talia fatus : Circum-dederunt me tauri multi, vituli pingues obsederunt

me. *Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens* 13. Nam ibi quoque principes populi adumbrabat : quamobrem rursus os eorum memorat, et consilia et insidias eorum adversum se stru-
ctas.

καὶ ὠρρόμενος. Κάκει γὰρ τοὺς ἄρχοντας ἤντιετο τοῦ λαοῦ· διὰ πάλιν τοῦ στόματος αὐτῶν ἐμνημόνευσε διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς τε καὶ σκέψεις.

Et sane cujusmodi voces ad Pontium Pilatum totus Judæorum populus contra eum ediderit, narrant Evangelia. Quod item in vicesimo primo psalmo declarabat dicens : *Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me* 14. Et hæc omnia in memorata urbe gerebantur : quare in præsentī dicitur, *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum*. Deinde subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate : die ac nocte circumdabit eam, et cætera ; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : Quoniam vidi violentam iniquitatem et injustitiam in civitate, die ac nocte circumdantem muros ejus, dolorem et miseriam intra ipsam, improbitates intra ipsam, inseparabile a plateis ejus damnum et insultum*. Iniquitatis autem opera erant, admissa in Salvatore scelera, et violenta vere iniquitas. Nam *pro eo ut me diligere, inquit, detrahebant mihi ; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea* 15. Contradictio autem et injustitia apud illos erat, multis testibus contra eum accedentibus, nihilque verum aut consentaneum dicentibus. Hæc vero non die solum. sed noctu quoque gerebantur. Sic enim noctu quoque Petrus abnegat, quando Judas cum læternis et lampadibus accessit. Nox item erat cum modo ad Annam, modo ad Caipham adducebant eum, nullis non contumeliis afflicentes. *Mane autem facto, ligantes adduxerunt eum et tradiderunt Pilato* 16, et cætera quæ passionem spectant, egerunt. Quæ omnia spiritu prospiciens propheta sic vociferabatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, die ac nocte circumdantes ipsam, secundum Symmachum*. Et hæc quidem in civitate. Circa muros ejus autem iniquitas et labor ; sive secundum Symmachum, *dolor et miseria* : significatque ea quæ extra urbem gesta sunt, cum educentes ipsum adduxerunt in locum dictum Golgotha. Et quæ foris acta sunt talia erant, plena sane dolore ac miseria : quæ vero intus, improbitate, inquit, damno et insultu repleta vidi ; injustitia item in medio ejus, et non defecit ex plateis ejus usura et dolus ; pro quo Aquila, *debitum et insultum interpretatus est* ; Symmachus vero, *damnum et insultum*. Omni quippe malorum genere implebantur qui insidias in Salvatore nostrum struxerunt.

VERS. 13-15. *Quoniam si inimicus meus dixisset mihi, sustinuissem utique ; et si is, qui oderrat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo*. Tu vero, homo unanimis, dux

ἄμων, λαθῶς θηρώμενοι, καὶ ἐπιβουλὰς κατ' αὐτοῦ συσκευαζόμενοι. Ὁ δὲ καὶ ἕτερος ἠντιέτετο ψαλμῶς ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησας· *Περιεκύκλωσάν με ταῖροι πολλοί, μόσχοι κίστες περιέσχον με*. *Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀπάλλων*

Καὶ ὁ πᾶς δὲ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ὅποιας ἐπὶ τοῦ Πόντιου Πιλάτου κατ' αὐτοῦ προσήκατο φωνῆς, ἱστορεῖ τὰ Εὐαγγέλια. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παρίστη ἐν κα' ψαλμῶ ὁ εἰπὼν· Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύστες πολλοί, συναγωγὴ ποθηρευομένων περιέσχον με. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν τῇ δηλωμένῃ ἐπράττετο πόλει· διὸ λέλεται ἐν τοῖς προκειμένοις· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδιελὲ τὰς γλώσσας αὐτῶν*. Εἶτε ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ὅτι ἐθώρησα βίαιον ἀδικίαν καὶ ἀδικίαν ἐν τῇ πόλει, ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτῆς τὰ τείχη, ὀδύνην καὶ ταλαιπωρίαν ἔνθον αὐτῆς, ἐπιρροίας ἔνθον αὐτῆς, ἀχώριστον ἀπὸ τῶν πλατειῶν αὐτῆς ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν. Ἀνομίας δὲ ἔργα ἦν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμώμενα, καὶ βίαιος ὡς ἀληθῶς ἀδικία. Ἀντὶ γὰρ τοῦ ἀγαπᾶν, φησὶν, ἐνδιέβαλλον με· καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντὶ τῆς ἀγαπήσεώς μου. Ἀντιλογία δὲ ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀδικασία, πολλῶν μαρτύρων παρόντων κατ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν ἀληθῆς σύμφωνον λεγόντων. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς. Οὕτω γὰρ ἐν νυκτὶ Πέτρος ἀρνεῖται, ὅτε Ἰουδας μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων ἐπήκει. Ἀλλὰ καὶ νύξ ἦν ὅτε ἀπήγον αὐτὸν ποτὲ μὲν πρὸς Ἀνναν, ποτὲ δὲ καὶ πρὸς Καϊάφαν, ὕβρει παντοιαῖς ἀτιμάζοντες. Πρωτὰς τε γενόμενης, δῆσαντες αὐτὸν ἤγαγον καὶ παρέδωκαν Πιλάτῳ, τὰ τε κατὰ τὸ πάθος ἐνήργουν. Ἄ δὲ πάντα τῷ πνεύματι προιδὼν ὁ προφήτης, ἀνεφώνει λέγων· Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτήν· κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ πόλει· περὶ δὲ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνομία καὶ κόπος, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὀδύνη καὶ ταλαιπωρία. Σημαίνει δὲ τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως πεπραγμένα, ὀπηνίκα κατεξαγαγόντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὸν λεγόμενον τόπον Γολγοθά. Καὶ τὰ μὲν ἐξω τοιαῦτα ἦν, μετὰ ἀληθῶς ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας· πάλιν δὲ τὰ ἔνθον αὐτῆς, ἐπιρροίας, φησὶ καὶ ζημίας καὶ ἐπιθέσεως εἶδον μεστὰ· ἀδικία τε ἦν ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐξέλιπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος· ἀνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας, *δολημὴ καὶ ἐπίθεσιν*, ἠρμήνευσε· ὁ δὲ Σύμμαχος, *ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν*. Πάντων γὰρ πεπλήρωτο κακῶν οἱ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν συσκευασάμενοι.

Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ὠνειδίσει με, ὑπὴρνεγα ἂν, καὶ εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλορρήμονησεν, ἐκρύβην ἂν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσχύνη, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὸς μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐμάκα-

13 Psal. xxi, 13, 14. 14 ibid. 17. 15 Psal. cviii, 4, 5. 16 Matth. xxviii, 1, 2.

τάς μοι ἑδέσματα, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐπο-
 ρεύθημεν ἐν ὁμοιοίᾳ. Εἰς ἑαυτοῦ πρόσωπον ἀναλα-
 βῶν ὁ Προφήτης τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμη-
 θήσμενα, εἰκότως ἐφασκε τεταράχθαι καὶ δειλίας
 θανάτου πεπληρῶσθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ πᾶσα,
 φησὶν, ἡ πόλις πεπλήρωτο ἀνομίας καὶ ἀντιλογίας, οὐ
 δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτός· τὰ δ' ἐκτός
 τῆς πόλεως ἀμφὶ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνομίας ἐμπλεα ἦν
 καὶ ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάν-
 των αὐτῶν αἱ ψυχὰς ζημίας ἐτύγχανόν καὶ ἐπιθέσεως
 μεσσίαι. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, ὅτι αἱ τῶν ἐμῶν
 ἰσοφύχων εἰς, τῶν τε σφόδρα γνωρίμων καὶ γνωστῶν
 ἐμοί, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ πεπαρήνηκεν, ὡς ἀφόρητα
 εἶναι, καὶ οὐκ οἰστά. Τὰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθρῶν καὶ
 ἐμολογούντων ἐναντιοῦσθαι καὶ μισεῖν ἐκ τοῦ προφα-
 νόσ, οἰστά ἂν γένοιτο ποτε· ἐπεὶ καὶ προφυλάττεσθαι
 τοὺς ἐχθροὺς κρύπτεσθαι τε ἀπ' αὐτῶν δυνατὸν, καὶ
 μὴδὲν ξένον ἠγεῖσθαι τοὺς τῶν ἐχθρῶν θνευδισμούς·
 ὅταν δὲ φίλος ἰσόφυχος, ὅταν ὁ τῆς παρ' ἐμοῦ τιμῆς
 τε καὶ ἐκλογῆς κατηξιωμένος, ὅταν ὁμοτρόπος μα-
 θητής, ὅταν ὁ συνεπιθεὶς ἐμοὶ πολλάκις εἰς τὸν τοῦ
 Θεοῦ οἶκον, συμπροσευξάμενός τε καὶ μυστικῆς ἀπο-
 λύσεως τροφῆς, λόγων τε ἀπορρήτων τῶν περὶ τῆς
 βασιλείας τῶν οὐρανῶν μετασχὼν, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ
 ἔρῶν, οὐκέτ' ἂν γένοιτο ἀνεκτά. Ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς
 μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τετολμη-
 μένων, ἰδίως περὶ τοῦ προδότου Ἰούδα θεσπίζετο.
 Ἄδη καὶ αὐτὰ τοῦτον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε τὸν τρό-
 πον· Ὁ γὰρ ἐχθρὸς προσπηλάκισέ με, ἵνα βα-
 σταξῶ· οὐδὲ διὰ μίσους μοι ἐπ' ἐμὲ ἐμεγάλυνε
 περηνισμόν, ἵνα κρύβωμαι αὐτόν. Ἀλλὰ σὺ, ὁρ-
 θρωπε, ὁμοιότροπός μοι, συνήθης καὶ γνῶριμός
 μοι, οἵτινες ἐκοινολογοῦμεθα γλυκεῖαν ὀμίλιαν·
 ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἀναστρεφόμεθα συνδιατώ-
 μενοι.

Ἐθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήτωσαν
 εἰς ἄδου ζῶντες· ὅτι πορνεία ἐν ταῖς παροικίαις
 αὐτῶν, ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἦδη πολλάκις ἡμῖν καὶ διὰ
 τῶν ἐμπροσθεν ἀποδέδεικται, ὅτι τὰ προρρητικὰ
 προστακτικῶ τρόπῳ ἔθος τῇ θεῖᾳ Γραφῇ προφέρεσθαι·
 καὶ ἐνταῦθα τοῖνον ἀντὶ τοῦ, Ἐλεύσεται θάνατος
 ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήσονται εἰς ἄδου ζῶντες,
 προστακτικῶς εἴρηται τὰ προκείμενα. Θεσπίζει δὲ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ συμβησόμενα τοῖς τὰ προ-
 λεχθέντα τετολμηκόσιν. Ὁ γοῦν Ἀκύλας ὀρθότερον
 ἠρμήνευσε ἐπιπῶν· Ἐπάξει θάνατον ἐπ' αὐτούς.
 Τίς δὲ θάνατον ἐπάξει ἐπ' αὐτούς ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν;
 Αὐτὰ γὰρ αὐτοῖς αἴτια γεγένηται θανάτου, ἢ ὁ κρίνας
 αὐτοὺς θανάτου ἀξιῶς διὰ τὰς ἀσεβεῖς πράξεις αὐτῶν.
 Θάνατος δὲ τοὺς ἀσεβεῖς μετερχόμενος οὐχ ὁ κοινὸς
 ἂν λέγοιτο· οὗτος γὰρ καὶ τοὺς δικαίους ἅπαντας με-
 τήληεν· οἱ καὶ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον ζῶσι παρὰ
 τῷ Θεῷ· ὥσπερ οὖν ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπῶν· Ὁ Θεὸς
 Ἄβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ,
 οὐκ ἐστὶ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· ψυχῶν δὲ
 θάνατος· καὶ παρὰ τῷ Ἐξεκιτῆ δεδήλωται φάσκοντι·
 Ψυχὴ ἀμωπτόρουσα, αὐτῇ ἀποθανεῖται. Ἐπεὶ

*A meus et notus meus : qui simul mecum dulces capie-
 bas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.*
*Ad sui personam referens Propheta admittendos
 contra Salvatorem nostrum ausus, jure ait se tur-
 batum et formidine mortis repletum esse. Et vero
 tola, inquit, civitas iniquitate et contradictione
 plena erat, non die solum, sed etiam nocte. Quæ
 autem extra civitatem, circa muros ejus, iniquitate,
 dolore et miseria repleta erant; imo etiam eorum
 omnium animæ damno et insultu refertæ. At quod
 omnium pessimum erat, unus ex iis qui unanimes
 et admodum noti mihi erant, talibus contra me
 debacchatus est, quæ intolerabilia et nullatenus se-
 ferenda sint. Etenim ab inimicis et iis qui se palam
 adversarios et infensos esse profitentur, ferenda
 forsitan essent, quia inimicos cavere ab iisque se
 occultare in promptu est, atque opprobria inimici
 non pro re aliena et inusitata habentur. At cum is
 qui amicus unanimis, cum is qui a me honore et
 electione dignatus est, cum niensæ consors disci-
 pulus, qui in domum Dei sæpe mecum ingressus
 est, atque una præcatus, mystico cibo usus, qui
 arcana de regno cælorum verba acceperat, talia
 contra me egerit; ea sane non ferenda. Hæc porro
 consequenter post ea quæ de facinoribus in civi-
 tate admissis prædicta sunt, de proditore Juda spe-
 ciatim vaticinabatur. Quæ Symmachus hoc pacto
 interpretatus est: Non inimicus vituperavit me, ut
 feram; neque per odium mei magnificavit super me
 supplantationem, ut abscondar ab eo. Sed tu homo
 unius moris, familiaris et notus mihi, qui dulce collo-
 quium miscabamus: in domo Dei versamur simul
 viventes.*

VERS. 16. *Veniat mors super illos, et descendant
 in infernum viventes: quoniam nequitia in habita-
 tionibus eorum, in medio eorum. Jam superius a
 nobis plerumque demonstratum est, futura impera-
 tivo modo divinam Scripturam proferre solere;
 hic igitur loco illius, Veniet mors super illos, et de-
 scendent in infernum viventes, eadem imperativo
 modo dicta sunt. Vaticinatur porro Spiritus sanctus
 quæ eventura sint iis, qui supra memorata aggredi
 ausi sunt. Aquila certe rectius interpretatus est
 his verbis: Inducet mortem super eos. Quis inducet
 mortem super eos, nisi opera ipsorum? Hæc enim
 ipsis mortis causa erunt potius, quam is qui ob
 impia gesta morte dignos judicavit. Mors autem
 impios invadens, non communis æstimanda; nam
 ea justos quoque omnes adiit, qui etiam post com-
 munem mortem vivunt apud Deum; quemadmo-
 dum docuit Salvator dicens: Deus Abraham, Deus
 Isaac, et Deus Jacob, non est Deus mortuorum, sed
 vivorum⁹⁸: et apud Ezechielem mors animarum
 declaratur his verbis: Anima quæ peccaverit, ipsa
 morietur⁹⁹. Quoniam igitur ii, de quibus supra, a*

⁹⁸ Matth. xxii, 32. ⁹⁹ Ezech. xviii, 4.

vita seipso segregarunt, Salvatorque noster vita erat; nam quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum¹; jure cum sese ab ipso separaverint, morti animæ traditi sunt: non quod ipsa corrumpatur aut deleatur, in nihilum redacta; sed quod vivens illa et immortalis natura prædita, in prædicta morte versetur. Quare dictum est: *Et descendant in infernum viventes*. Non enim animarum destructionem his significabat: *Veniat mors super illos*; sed separationem a vita, quæ secundum Deum est, et habitationem in inferno. Num forte dicatur, alio modo viventes ipsos in infernum descendisse, in noxia scilicet peccantes, ac scientes quidem Salvatorem esse Christum Dei, sed non esse similes? Quare perinde atque Dathan et Abiron² ipsos deglutendos, atque in infernum viventes descensuros esse prænuunt. Pro illo autem, *Nequitia in habitationibus eorum, in medio eorum*; nam conventus et concilia adversus Salvatorem improba fuere, Aquila dicit: *Quoniam nequitia in conversatione eorum*. Quia ergo non pro bono conveniebant, et conversationes conciliaque improba inibant, jure vaticinatur qui finis eos excepturus sit.

VERS. 17-20. *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me, et cætera*. Etiam si, inquit, spiritu prophetico illustrante, futuram in memorata civitate iniquitatem prospiciens, admodum contristatus in exercitatione mea, et conturbatus sim; attamen finem exitumque rerum conspicatus, bene novi me clamantem ad Deum, non derelictum iri; sed communis Salvatoris gratia ad me usque perveniente, salutem assequar. Hæc autem Propheta secundum LXX dicit, quod futurum erat quasi præteritum explicans; quare dictum est: *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*: at secundum reliquos interpretes, hæc futura vaticinatur. Aquila certe ait: *Ego ad Deum vocabo, et Dominus salvabit me*; Theodotus autem: *Ego ad Deum clamabo, et Dominus salvabit me*. Cum enim talia contra Salvatorem perpetranda sint, ego qui prius dixeram, *Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me: timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ*; hæc passus ob speculationem revelatarum rerum, ad Deum clamavi. Ille vero non despiciens, dignatus est hæc mihi conspicua ponere, ut tristiora prius declaraverat, sic lætiora jam obtulit; nempe Salvatoris resurrectionem, et ejus apud Patrem gloriam. Atque hæc videns, salutem nactus sum: quare dico, *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*. Salutem vero nactus, nondum tamen quiesco, neque cessare possum; sed prædico omnibusque hominibus annuntio, narrans singulis diebus et horis, atque omnibus renuntians mirabilia et stupenda, quæ in sancto et prophetico spiritu contemplatus sum. Quamobrem

Α τοίνυν εαυτούς τῆς ζωῆς οἱ δηλούμενοι πεχωρίσασιν, ἦν δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἡ ζωὴ. Ὁ γέγονε γὰρ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἰκότως, ἀπομηθέντες αὐτοῦ, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ παρεδόθησαν· οὐχ ὥστε φθαρήναι αὐτὴν καὶ ἀφανισθῆναι εἰς τὸ μὴ ἂν χωρήσασθαι, ἀλλ' ὥστε ζῶσαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον τὴν οὐσίαν κεκτημένην ἐν τῷ λεχθέντι θανάτῳ διάγειν. Διὸ λέλεχται· Καὶ καταβήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες. Οὐ τὸν ἀφανισμὸν ψυχῶν ἐβήλου λέγων· Ἐλθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς χωρισμὸν, καὶ τὴν εἰς τὸν βῆλον κατοίκησιν. Μήποτε δὲ καὶ ἄλλως ζῶντες εἰς ἄδου κατήσαν, ἐν γνώσει ἀμαρτάνοντες, καὶ εἰδότες μὲν τὸν Σωτῆρα ὡς αὐτὸς εἶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, προποιούμενοι δὲ μὴ εἶναι; Διὸ καὶ ὁμοίως τοῖς περιδεθάν καὶ Ἀθηνῶν καταποθήσεσθαι καὶ αὐτούς, εἰς βῆλον τε ζῶντας καταβήσεσθαι παραγορεύει. Ἄντι δὲ τοῦ, Ποιηταὶ ἐν ταῖς παροικίαις αὐτῶν ἐν μέσῳ αὐτῶν· τῶν γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένων εἰ συστάσεις καὶ αἱ κατὰ τὸ αὐτὸ σύνδοι ποιηταὶ γιγνώσκει, διὸ καὶ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι ποιηταὶ ἐν συστροφῇ αὐτῶν. Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἐπὶ καιρῷ συνήρχοντο, συστροφῆς τε καὶ συστάσεις ποιητὰς ἐποιούντο, εἰκότως ἐθέσειεν ὁποῖον αὐτούς διαλήφεται τέλος.

Ἐγὼ πρὸς Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέν με, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν μέλλουσαν γενήσεσθαι ἀνομίαν ἐν τῇ προλεχθείσῃ πόλει θεασάμενος, ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολοχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη· ὅμως δ' οὖν, τὰ τέλη συνιδῶν τῶν πραγμάτων, εὐ οἶδ', ὅτι, βοήσας πρὸς τὸν Θεὸν, οὐ καταλειφθήσομαι, τεύξομαι δὲ σωτηρίας, τῆς τοῦ κοινῷ Σωτῆρος χάριτος καὶ μέχρις ἐμοῦ διαθησομένης. Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης, κατὰ μὲν τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸ μέλλον εἶσεσθαι ὡς παρρηχῆδος ἐρμηνευίων· διὸ λέλεχται· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέν με· κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, μελλητικῶς προφητεύει καὶ ταῦτα. Ὁ γοῦν Ἀκύλας φησὶν· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν καλέσω, καὶ Κύριος σώσει με· καὶ ὁ Θεοδοτιῶν· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν κεκράξομαι, καὶ Κύριος σώσει με. Τῶν γὰρ κατὰ τὸν Σωτῆρος τοληθησομένων τοιούτων ὄντων, ἐγὼ ὁ πρότερον εἰρηκῶς, Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ· φόβος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐκάλυψέν με σκότος, ταῦτα παθῶν διὰ τὴν τῶν ἀποκαλυφθέντων μοι θέν, πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα. Ὁ δὲ, μὴ παριδῶν με, κατηξίωσε φανερά μοι καταστήσαι, ὥσπερ τὰ σκυθρωπὰ πρότερον ἐδείκνυ, οὕτω καὶ τὰ φαιδρότερα· λέγω δὲ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν παρὰ τῷ Πατρὶ δόξαν. Καὶ ταῦτα ἐβιδῶν, ἐκούθη· διὸ φημι· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ Κύριος ἔσωσέν με. Σωθεὶς δὲ οὐκέτι ἡρεμῶ, οὐδὲ ἡσυχίαν ἔχειν δύναμαι· ἀλλὰ κηρύττω καὶ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίζομαι, διηγούμενος ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας, ἀπαγγέλλων τε εἰς πάντας ἄπερ ἐν ἀγίῳ πνεύματι τῷ προφητικῷ τεθέταται

¹ Joan. 1, 3, 4. ² Num. xxvi, 9.]

θαυμαστά και παράδοξα. Διό φημι· Ἐσπέρας και πρωί και μεσημέρας διηγῆσομαι και ἀπαγγεῶ. Ἐμοῦ δὲ ταῦτα βωόντος εἰς πάντας ἐξέτε και μέχρι ἑσπέρας, ἐν αὐτῷ τε τῷ ἀκμαϊστάτῳ φωτὶ τῆς μεσημερινῆς ἡμέρας τὰ σωτήρια τέλη κηρύττοντος, εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου ὁ ταύτης τῆς γνώσεως καταξιώσας· και οὐκέτι μὲν ταράττεσθαι ἐν ἐμοὶ ἔλασι τὴν καρδίαν μου, οὐδὲ τὴν δειλίαν τοῦ θανάτου ἐπιχεισθαί μοι. Ταῦτα δὲ πάντα παραγαγῶν, και διασκεδάσας τῆς ἐμῆς ψυχῆς, λυτρώσεται αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν θορυβεῖν αὐτὴν θελότων. Διό φημι· Λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι· ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν ἐμοὶ· ἀνθ' οὗ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος· Πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς ἐμέ. Οἱ γὰρ θορυβεῖν θέλοντές μου τὴν ψυχὴν μου βραχεῖς τινες ἦσαν, οὗς ὁ Θεὸς ὁ πρὸ τῶν ἀκόντων ὑπάρχων ταπεινώσει, τῆς ἐμῆς κραυγῆς ἐπακούσας.

Ταῦτα μὲν οὖν ὡς τοῦ Προφήτου ἐξ οικείου προσώπου τὰς προκειμένας φωνὰς προενηνεγμένου. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ταῦτα λέγοιτο διὰ τοῦ προφητικῶν πνεύματος, ἐπειδήπερ ἐξ αὐτοῦ ἐλέγετο τὸ, *Εἰ ἐχθρὸς ὠνείδιό με, ὑπήνεγκα ἄν, και τὰ ἐξῆς, ἀκολουθῶς και ταῦτα φῆσαι ἐν ὁ Σωτήρ*. Ὅτι ὁ μὲν οὐκ ἐχθρὸς, ἀλλὰ φίλος· και οὐχ ὁ μισῶν, ἀλλ' ὁ μικρῶν πρόσθεν ἀγαπῶν, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ τετέλεμαίεν. Ἐγὼ δὲ πλέον οὐδὲν ἐπραττον, ἀλλ' ἐδόων πρὸς τὸν Θεόν· εἶχόν τε αὐτὸν οἶα Πατέρα ἐπήκοον. Ἀλλὰ και οἱ μὲν ἐπεδούλευον ἐμοί, ὁ δὲ ἔσωξέ με· διὸ οὐ παύσομαι ἑσπέρας και πρωί και μεσημέρας τὰς τοῦ Πατρὸς ἀρετὰς διηγούμενος εἰς πάντας, εἰσακουστόν τε πᾶσιν ἀνθρώποις κηρύττων τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον· και ταύτης μου τῆς φωνῆς ἐπακούσας ὁ Πατήρ, λυτρώσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι, τουτέστιν ἀπὸ τῶν ἐγγύθεν και οὐ πόρρωθεν με πολεμούντων· οἵτινες ἦσαν πολλοὶ· οὗς και ταπεινώσει ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρὸς ὀλίγον αὐτοῖς γενομένη εὐκαιρία, καθ' ἣν ἐμεγαλαύχησαν, και ἐπλήρωσαν τὴν ἐαυτῶν πόλιν ἀνομίας και ἀντιλογίας, παραμενεῖ αὐτοῖς· ὅσον δὲ οὕτω ταπεινωθήσονται, τῆς ἐκ Θεοῦ ὀργῆς μετελευσομένης αὐτοῦς και τὴν πόλιν αὐτῶν, ὡς και τὸν ἐν αὐτῇ διαβόητον νεὼν ἀφανισθῆναι και πᾶσαν τὴν ἐν αὐτῷ ἐπιτελουμένην λατρείαν καταλυθῆναι. Οὕτως οὖν, τῆς ἐμῆς ἐπακούσας ὁ Θεὸς βοῆς, ταπεινώσει αὐτούς.

Ὅ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, και οὐκ ἐποθήθησαν τὸν Θεόν, και τὰ ἐξῆς. Ταπεινώσει τοὺς προλαχθέντας ἀσεβεῖς ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός· ἔσονται τε ταπεινοὶ και διαμενοῦσιν ἐπὶ μήκιστον τοιοῦτοι· ἐπεὶ μηδεὶς ἔσται ὁ ὑπὲρ αὐτῶν διδοὺς ἀντάλλαγμα. Ἄπαξ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ λύτρον ἐαυτὸν διδοὺς και ἀντάλλαγμα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, τοὺς μὲν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἐξηγόρασε, πάντων τε αὐτοῦς τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων ἤλευθέρωσεν· τοὺς δὲ εἴασε ταπεινοὺς, ἐπεὶ μὴ προσήκοντο τὴν ὑπὲρ αὐτῶν δοθεῖσαν τιμὴν, μηδὲ ἐπίστευσαν εἰς τὸ τίμιον αἷμα τοῦ πάντων ἀνθρώπων Αντρωτοῦ και Σωτήρος. Διό φησι περὶ αὐτῶν ὁ λό-

A dico : *Vespere et mane et meridie, narrabo et annuntiabo.* Me autem talia omnibus clamante ex hac hora usque ad vesperam, atque in splendidissima luce et in meridie salutarem finem prædicante, *exaudiet vocem meam*, qui tali me notitia dignatus est· neque sinet ultra turbari in me cor meum, neque formidinem mortis instare mihi. His porro omnibus abductis et dissipatis ex anima mea, redimet eam in pace ab iis qui eam conturbare vulerint. Quare dico : *Redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi; quoniam inter multos erant mecum.* Pro quo Symmachus edidit : *Multi enim accedebant ad me. Nam qui turbare volebant animam meam, minimi quidam erant, quos Deus, qui ante sæcula est, humiliabit, clamorem meum exaudiens.*

Hæc itaque quasi a Propheta dicta fuerint, ceu ex propria persona voces propositas proferente. Quod si ab ipso Salvatore per propheticum spiritum hæc dicta fuerint; siquidem ex ipsius persona dicebatur illud, *Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*, et cætera; consequenter sane hæc Salvator dixerit : Quoniam non inimicus, sed amicus; non qui odio haberet. sed qui paulo ante diligeret, talia contra me ausus est. Ego autem nihil plus agebam, quam quod clamabam ad Deum; eumque utpote Patrem, propitium habebam. Sed illi quidem insidiabantur mihi; hic vero salvum faciebat me : quare vespere, mane et meridie non finem faciam Patris virtutes enarrandi omnibus; atque salutare Evangelium ad aures universorum hominum prædicandi : eamque vocem exaudiens Pater, *redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi*, id est ab iis qui proxime, non procul, impugnant me; multi sane numero, quos humiliabit qui est ante sæcula Deus. Neque enim illa ad breve tempus ipsis data opportunitas, in qua gloriati sunt, et civitatem suam iniquitate et contradictione repleverunt, diu permanebit; sed propediem humiliabuntur, ira Dei ipsos et civitatem eorum invadente, ita ut templum illud insigne in ea positum diruatur, et cultus ibidem persolvi solitus de medio tollatur. Sic itaque Deus me exaudiens humiliabit eos.

VERS. 21, 22. *Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum*, et cætera. Memoratos impios humiliabit qui est ante sæcula Deus, eruntque humiles, ac tales diu permanebunt, quia nullus erit qui det pro illis commutationem. Nam cum semel Dei Filii sese dederit in redemptionem et commutationem pro peccatoribus; eos quidem qui in se crediderunt exemit, atque a pristinis delictis omnibus liberavit; alios vero reliquit abjectos, quia pretium pro se datum non admisserunt, neque crediderunt in pretiosum sanguinem Redemptoris et Salvatoris omnium hominum. Quamobrem de illis dicitur : *Non enim est illis commutatio.* Quare autem

non sit illis commutatio, postea docet his verbis, quia non timuerunt Deum. Iste enim, utpote bonus, cum vellet omnes homines salvos fieri, et in cognitionem veritatis venire¹, extendit manum suam salutarem, ut iis bona sua retribueret. Illi vero ea a dextera Dei oblata non acceperunt; sed contaminaverunt testamentum ejus, novam et evangelicam legem respicientes. Quare secundum Symmachum dictum est: *Extendit manum suam ad eos qui pacem habebant secum: transgressi sunt fœdus*; secundum Aquilam vero: *Misit manum suam in pacificos suos*. Ipse namque pacificam dexteram porrexit accedentibus ad pacem ipsius accipiendam; illi vero transgressi sunt testamentum ejus, oblata sibi pacem non accipientes. Quare, pace cum bello commutata, *divisi sunt ab ira vultus ejus*. Quia enim gratiam non admiserunt, merito iræ traditi, procul dispersi, et in omnes gentes dissipati sunt. Pro illo autem, *Et appropinquavit cor illius. Molliti sunt sermones ejus super oleum. et ipsi sunt jacula*, clarius Symmachus interpretatus est: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque ipsorum. Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Vide mihi quo pacto hic etiam duo ordines declarentur; alius multorum confertim, de quibus in plurali dicit: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque eorum*; alius vero quasi unius tantum, de quo singulatim claudit, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Et hi duo ordines erant superius indicati, scilicet eorum qui in civitate habitabant, de quibus dicebatur: *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate*; et proditoris, quem spectant isthæc: *Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*. Hic itaque quoniam principes Judaici populi cum simulatione adulationeque ad Salvatorem accesserunt; modo magistrum nec cum puro corde compellantes; modo dicentes ipsi: *Scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, nec est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominis*²; jure de iis hic dicitur, *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque illorum*; peculiariter rursus de proditore, quia Rabbi ipsum et magistrum vocabat, et cum proditorem machinarentur, affectus et amicitiae symbola dabat, merito dictum est, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*; sive secundum LXX interpretes, *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula*.

Ἰδίως δὲ πάλιν περὶ τοῦ προδότου, ἐπειδὴ καὶ διαθέτω; καὶ φιλίας παρέχε, τὴν προδοσίαν ποιούμενος, εἰκότως περὶ αὐτοῦ λέλεκται· Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί· ἢ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἐπαυλώθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες.

Vers. 23, 24. *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet: non dabit in æternum fluctuationem iusto, et cætera*. Illi quidem cum dolo et simula-

¹ I Tim. II, 4. ² Matth. xxii, 16.

(1) Αὐτοῦς. Et sententia et syntaxeos ratio postulat αὐτοῦς. Edit.

(2) Colb. habet ἀπομητητικοί.

Ἄγος· Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα. Διὰ τι δὲ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, ἐξῆς διδάσκει λέγων· ἐπεὶ μὴ ἐφοβήθησαν τὸν Θεόν. Ὁ μὲν γάρ, ἀτα ἀγαθός, πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν σωτήριον εἰς τοὺς καὶ αὐτοὺς (1) μεταδοῦναι τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν· οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ προτεινόμενα, ἀλλ' ἐβεβήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, τὸν καινὸν νόμον τὸν εὐαγγελικὸν παρακρουσάμενοι. Διὰ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτὰν· παρέβησαν συνθήκην· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἐν εἰρηναίοις αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν γὰρ εἰρηναίῃ δεξιᾶν προβύτει πρὸς ἐλθόντας παραδέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ εἰρηναίαν· οἱ δὲ παρέβησαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, μὴ καταδεξάμενοι τὴν προτεινόμενὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Διὰ πόλεμον ἀντικαταλαξάμενοι εἰρήνης, διμερισθῆσαν ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ μὴ προσεδέξαντο τὴν χάριν, εἰκότως, ὀργῇ παραβήντες, μακρὰν διασκορπίσθησαν, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασκεδασθέντες διασπάρθησαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἤγγισεν ἡ καρδία αὐτοῦ. Ἐπαυλώθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες, σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Αἰώταρι βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν. Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί (2). Ὅρα δὲ τίνα τρόπον κἀνταῦθα δύο τάγματα παρίστησιν ὁ λόγος· ἐν μὲν πολλῶν ἀθρόως κατὰ τὸ αὐτὸ, περὶ ὧν πληθυντικῶς φησι· Δειώτερα βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν· ἕτερον δὲ ὡς περ ἐνὸς μισμονωμένου, περὶ οὗ ἰδίως ἐπιλέγει· Ἀπαυλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔλαλον, ὄντες ἀνατμητικοί. Καὶ ταῦτ' ἦν τὰ δύο τάγματα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλούμενα, τότε τῶν τὴν πόλιν ἐκούντων, περὶ ὧν ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· καὶ τὸ περὶ τοῦ προδότου, περὶ οὗ ἔφασκεν ὁ λόγος· Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ἠνείδισέ με, ὑπήνεργα ἄν. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ προσήσαν τῷ Σωτῆρι μεθ' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ποτὲ μὲν διδάσκαλον ἀποκαλοῦντες οὐ σὺν καθαρῇ καρδίᾳ, ποτὲ δὲ λέγοντες αὐτῷ· Οἰδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις· καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· ὁ γὰρ βλέπει εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· εἰκότως περὶ αὐτῶν φησιν ἐνταῦθα ὁ λόγος· Δειώτερα βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν· Ραββὲν αὐτὸν καὶ διδάσκαλον ἀποκαλεῖ, σύμβολά τε

Ἐπιβρίβιον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει· οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλαρον τῷ δικαίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μὲν σὺν ἀπάτῃ

καὶ ὑποκρίσει ἀπαλύνοντας ἑαυτῶν τοὺς λόγους ἐκ αὐτοῦ φανεροῦ, ἔσωθεν δὲ αὐτοὺς ἀκοντίσαντες ὑπὲρ βολίδας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ὁ προδότης γεγωνὺς τοῦ Σωτῆρος, ὁποίου τέλους τεύξονται δεδήλωται· οὐ δὲ ὁ τούτων ἀκρωμένους, σωφρονισθεὶς ἀπὸ τοῦ τῶν προλελεγμένων τέλους, καὶ ὁ τῷ προφητευσμένῳ ὄλον σαυτὸν ἐπιδοῦς, θάρσει, τὴν σαυτοῦ φροντίδα ἐπιβρίψας ἐπ' αὐτὸν, ὅσα Καινῇ Διαθήκῃ μαθητευθεὶς, δι' ἧς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παιδεύει λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τί φάγητε, μηδὲ τί πίητε· καὶ, Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρὸν, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν. Ταῦτ' οὖν φυλάξας, ἐπιβρίψον ἐπὶ Κύριον τὴν μερίμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει, τὸν ἄρτον σοι διδοὺς τὸν ἐπιούσιον, καὶ τὴν λογικὴν καὶ ἐπουράνιον τροφήν· ἐπαρκῶν δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρεϊώδη. Τοῦτο (1) γὰρ ἐπήγγελται φήσας· *Ὅλθε γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὧν χρεῖαι ἔχετε πρὸ τοῦ τι αὐτὸν αἰτήσαι ὑμᾶς. Αὐτὸς σε δὲ διαθρέψει, ὡς καὶ πάντα δίκαιον· οὐδένα γὰρ πώποτε τῶν δικαίων καταλέλοιπεν, ὡς ὑπομείναι αὐτὸν σάλον πρὸς τὸ σαλευθῆναι καὶ ἐκπεσεῖν. Διὸ λέλεκται ἐξῆς· *Οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Οὐκ ἐδώσει εἰς αἰῶνα κλεισθῆναι δίκαιον. Διὸ λέλεκται ἐν ἑτέροις· *Νεώτερος ἔγενόμην, καὶ γὰρ ἔγηρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτον. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐξῆς ἐπάγει περὶ τῶν ἐπιβοῦλων τοῦ Σωτῆρος τὸ, *Σὺ δὲ ὁ Θεὸς κατὰξίεις αὐτοὺς εἰς φρέαρ διαθορᾶς· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Σὺ δὲ ὁ Θεὸς κατένθηεις αὐτοὺς εἰς λάκκον διαθορᾶς· περὶ οὗ λάκκου μυρία διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρηται· ὡσπερ ἐν τῷ· *Υπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος· καὶ πάλιν· *Μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· καὶ αὐθις· *Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος διασώζεται πρὸς τὸ μὴ κατενεχθῆναι εἰς τὸν δηλούμενον λάκκον· οἱ δὲ ἀσεβεῖς κάτω φέρονται εἰς αὐτὸν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταρασσόμενοι, ὡς εἰς κατὰ ἄλλον αὐτοῖς χωρίον. Λάκκον δὲ ταλαιπωρίας καὶ πηλὸν ἰλύος, καὶ φρέαρ διαθορᾶς τὸν τοῦ θανάτου τόπον καλεῖν εἴωθεν ὁ λόγος· εἰς δὲ καταβάλλονται δίκην τῶν ἄνωθεν καταφερομένων ἐν τοῖς λάκκοις ὑδάτων αἱ τῶν ἀσεβῶν ψυχαί. Καὶ ἐπειδήπερ διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς φονεῦτάς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐδήλου, ἀκολούθως καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν φησιν· *Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος· οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Μιαυρόνοι καὶ δόλιοι οὐκ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Ἄνδρες αἱμάτων καὶ ἐπιθέσεως οὐκ ἡμισεύσωσιν ἡμέρας αὐτῶν. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐπληροῦντο καὶ ταῦτα ἐπιστήσας, ὡς παραχρῆμα καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον τῆς κατὰ*************

tionem mollientes palam sermones suos, dum intus exacererit plus quam tela, imo etiam ipse Salvatoris proditor, quem finem nacturi sint jam declaratum est; tu vero qui hæc auscultas, eorum quos narravimus exitu prudens effectus, et quisquis ei qui in vaticinio fertur te totum dedisti, confide, edoctus a Novo Testamento curam tuam super illum jactare, ubi ipse Salvator hanc doctrinam tradit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* 2; et: *Nolite possidere aurum, nec argentum, neque æs in zonis vestris* 3. Hæc itaque cum servaveris, *jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet*, dans tibi panem supersubstantialiam, et rationalem cœlestemque cibum; ministrans quoque ea quæ sunt ad vitam necessaria: id enim pollicitus his verbis est: *Scit enim Pater vester cœlestis quorum opus habetis, antequam quid vos petatis ab ipso* 4. Ipse te enutriet, ut et quemlibet justum; neminem enim justorum unquam ita reliquit, ut fluctuationem pateretur, ac vacillaret et caderet. Quare sub hæc dictum est: *Non dabit in æternum fluctuationem justo*; sive ut Symmachus: *Non dabit in æternum claudi justum*. Ideo alibi dicitur: *Junior fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panes* 5. His prolatis, de insidiatoribus Salvatoris hoc adjicit: *Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus*; sive, secundum Symmachum, *Tu vero, Deus, dejicies eos in lacum interitus* 6: de quo lacu sexcenta superius dicta sunt, exempli gratia: *Exspectans expectavi Dominum, et intendit mihi, et eduxit me de lacu miseriæ et de luto sæcis* 10; ac rursum: *Nequando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum* 11; iterumque: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*. Sed justus quidem eruitur, ut ne in memoratum lacum deferatur; impii vero in ipsum dejiciuntur, a Deo præcipitati quasi in congruentem sibi locum. Lacum autem miseriæ, lutum sæcis et puteum interitus, mortis locum vocare solet Scriptura, in quem dejiciuntur animæ impiorum, instar eorum qui ab alto loco in lacum aquarum præcipitantur. Quia vero superius Salvatoris nostri interfectores memoravit, consequenter jam de iisdem ait: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*; sive, secundum Symmachum, *Sanguinarij et dolosi non dimidiabunt dies suos*; vel secundum Aquilam, *Viri sanguinum et insultus non dimidiabunt dies suos*. Hæc ut impleta fuerint, intelliges, si perpendas, statim, nec elapso multo tempore ab insidiis contra Salvatorem nostrum, totum genus memoratorum hominum perniciæ funditus traditum esse, invadente eos ira in obsidione Romanis bellum inferentibus facta. Imo etiam in præsentem tempore mortalis hujusce vitæ, cum ne dimidium quidem dierum exegissent, hujusmodi perniciæ viri illi sanguinum et dolosi

2 Matth. vi 25. 3 Matth. x, 9. 4 Luc. xii, 30. xxix, 4. 5 Psal. xxix, 4.

(1) Τοῦτο. Interpres legisse videtur τοῦτο. EDIT.

traditi sunt. Post mortem vero quænam ipsos manent, ante declaratum est his verbis: *Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus*. Hæc quidem illi patientur: *Ego autem sperabo in te*; sive is qui vaticinatur Propheta, sive is qui in vaticinio fertur.

αὕτη παρεδόθησαν ἀπωλεία οἱ ἄνδρες αἱμάτων καὶ αὐτοὺς διαδέξεται, προδεδήλωται διὰ τοῦ, *Σὺ δὲ ὁ μὲν οὖν ἐκεῖνοι πείθονται*: Ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ· φητευόμενος.

4. IN FINEM, PRO POPULO, QUI A SANCTIS LONGE FACTUS EST, DAVID IN TITULI INSCRIPTIONEM, CUM TENUERUNT EUM ALLOPHYLI IN GETH. LV.

VERS. 2-4. *Miserere mei, Deus, quoniam concucavit me homo, tota die impugnans tribulavit me*. Populus qui a sanctis longe factus est, quantum ad historiam, videtur is esse qui cum Davide fugiebat a facie Saulis; erant autem viri numero sexcenti, ut testatur Regnorum scriptura. Quoniam vero bis apud Gethæos allophylos fuit; primo, cum solus deprehensus intra portas, insaniam simulavit, quando ceu tympano pulsabat in portis urbis, et defluebant salivæ ejus in barbam¹²; alias vero quando cum sexcentis viris ad regem Geth confugit¹³, qui assignavit illi in habitaculum Sicela. Videtur præsens inscriptio hæc Davidi ascribere, quando cum sexcentis viris secum fugientibus apud Gethæos peregrinabatur, qui ipsum exceperunt et apud se ut amicum detinuerunt, quo tempore a rege Geth in pretio habitus est. Quare inscriptio sic habet: *In finem, pro populo, qui a sanctis longe factus est, Davidi in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum allophyli in Geth*. Secundum Aquilam vero dicitur: *Victoriæ auctori pro columba muta, peregrinationum Davidis humilis perfecti, cum tenuerunt eum Phylistæi in Geth*; secundum Symmachum vero: *Triumphale pro columba, pro gente repulsa Davidis, humilis et inculpatus: quando detinuerunt eum Phylistæi in Geth*. Quinta autem editio: *Victoriæ auctori pro columba impeditæ linguæ, absconditorum Davidi, in tituli inscriptionem, quando tenuerunt eum allophyli in Geth*; Theodotio loco illius, *Pro populo, qui a sanctis longe factus est*, pariter cum aliis, *pro columba interpretatus est*. Fortasse vero qui columbam mutam, aut linguæ impeditæ ediderunt, ipsum Davidem apud allophylos versantem subindicant; ubi consueto more non poterat in Spiritu sancto prophetias neque confidenter hymnos proferre. Quare columbam linguæ impeditæ sive mutam quoque vocabant ipsum. In præcedenti sane psalmo dictum est: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? Et volabo et requiescam. Longe fecissem secessionem meam, habitassem in deserto*¹⁴, secundum Symmachum. Quoniam igitur Spiritus sanctus, qui in Propheta operabatur, quique in columbæ specie in Servatorem descendisse narratur, cum delicatus in-

Α τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἄρδην τὸ πᾶν γένος τῶν προλεχθέντων ὀλέθρῳ παρεδόθη, μεταλθούσης αὐτοὺς τῆς ὀργῆς ἐν τῇ καταλαβούσῃ αὐτοὺς πολιορκίᾳ κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν πόλεμον. Καὶ τέως μὲν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὸν θνητὸν ἐν ἀνθρώποις βίον, μὴδὲ ἡμισεύσαντες τὰς ἡμέρας αὐτῶν τοιοῦτος· μετὰ δὲ τὴν ἐνταῦθα τελευτήν, ὅποια θεὸς κατὰξίς αὐτοὺς εἰς γέρας διασθερᾶς. Ταῦτα ἦτοι ὁ ταῦτα θεσπιζῶν προφήτης, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ προ-

EIS TO TELOS YPER TOY LAOY, TOY APO TON AGIΩN MEMAKRYMMENOY, TOY ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΟΠΟΤΕ ΕΚΡΑΤΗΣΑΝ ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΑΛΛΟΦΥΛΟΙ ΕΝ ΓΕΘ. ΝΕ'.

Β Ἑλλῆσόν με, ὁ θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με. Λαὸς ἀπὸ τῶν ἁγίων μακρυμμένος, ὅσον ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἔοικεν εἶναι ὁ σὺν τῷ Δαυὶδ φεύγων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ· ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες ἑξακόσιοι, ὡς ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ ἐν Βασιλειῶν. Ἐπεὶ δὲ δις γέγονεν παρὰ τοῖς ἐν Γέθ ἄλλοφύλοις· ἅπασι, ὅτε μόνος ἀποληφθεὶς εἰσὼ πυλῶν, μανίαν προσεποιήθη, ὅτε καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐν ταῖς πύλαις τῆς πόλεως, καὶ κατέρριε τὰ σέλα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα αὐτοῦ· ἄλλοτε δὲ, ὅτε σὺν ἀνδράσιν χ' προσέφυγε τῷ βασιλεῖ τῆς Γέθ, ἀφώρισέ τε αὐτῷ οἰκητήριον τὴν Σικελα. Ταῦτ' εἰοικεν ἢ προκειμένη στήλογραφία εἰρησθαι τῷ Δαυὶδ, καθ' ὃν καιρὸν ἅμα τοῖς χ' τοῖς σὺν αὐτῷ φεύγουσιν ἐπεδήμει τοῖς ἐν Γέθ· ὑπεδέξαντό τε αὐτὸν καὶ κατέσχον παρ' ἑαυτοῖς ὡς φίλον, ὅτε καὶ τιμῆς ἀξιοῦται παρὰ τῷ βασιλεῖ Γέθ. Διὸ τὰ τῆς προγραφῆς περιέχει: *Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μακρυμμένου, τῷ Δαυὶδ, στήλογραφία, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφύλοι ἐν Γέθ*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Τῷ νικησιῶν ὑπὲρ περιστερᾶς ἀλάλου, μακρυμνῶν τοῦ Δαυὶδ ταπεινοῦ, τελείου, ἐν τῷ κρατῆσαι αὐτὸν Φυλισταλοῦς ἐν Γέθ*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, ὑπὲρ τοῦ φύλου ἀποσμένου τοῦ Δαυὶδ, τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἁμώμου, ὅτε κατέσχον αὐτὸν οἱ Φυλισταῖοι ἐν Γέθ*· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· *Τῷ νικησιῶν ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς τῆς μογιλάλου, κεκρυμμένων τῷ Δαυὶδ, εἰς στήλογραφίαν, ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφύλοι ἐν Γέθ*· καὶ ὁ Θεοδοτίων δὲ ἀντὶ τοῦ, *Ἐπὲρ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μακρυμμένου, ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἐξέδωκε*. Τάχα δὲ που αἰνίττονται οἱ περιστερᾶν ἀλαλον ἢ μογιλάλου εἰρηκότες αὐτὸν τὸν Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἄλλοφύλοις ὄντα, καὶ μὴ δυνάμενον λαλεῖν συνήθως τῆς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι προφητείας, μὴδὲ σὺν παρήρησι τοὺς ὕμνους προσφέρεσθαι (1). Διὸ μογιλάλου περιστερᾶν ἢ καὶ ἀλαλον αὐτὸν ὀνόμαζον. Καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου δὲ ψαλμῷ ἐλέκετο· *Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς; Καὶ πετασθήσομαι ἢ καὶ ἐδρασθήσομαι*. Πέβρω ἂν ἐποίησα τὴν ἀναχώρησίν μου, ἠλλοζῶμην ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τὸν Σύμμα-

¹² I Reg. xxi, 13. ¹³ I Reg. xxvii, 2. ¹⁴ Psal. lvi, 7, 8.

(1) Προσφέρεσθαι. Forte προφέρεσθαι, ut et interpres legisse videtur. EDITION.

χον. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τῷ Προφήτῃ ἐνεργοῦν, ὃ καὶ ἐν εἰδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Σωτῆρα κατεληλυθῆναι μαρτυρεῖται, τρυφερὸν ὄν καὶ ἄκακον, ἡλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκομένου τοῦ δαυῖδ, ἐλαυνόμενον τε οὐκ ἠμύνετο, ἀλλ' ἔφακε περιστερᾶ ἀλάω μακρυνομένη καὶ ἀπυθουμένη ὑπὸ τῶν διωκόντων· τούτου χάριν κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηευτάς, ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, εἰρηται. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς *στηλογραφίαν*, ὃ μὲν Ἀκύλας, *ταπεινοῦ τελίου*· ὃ δὲ Σύμμαχος, *τοῦ ταπεινοφρονος καὶ ἀμώμου*, ἡρμήνευσεν, τὸν τρόπον δηλοῦντες δι' ὃν ὡς περ στήλης καὶ αἰωνίας μνήμης ἤξιοῦτο παρὰ τῷ Θεῷ ἡ τοῦ Προφήτου ἀρετῆ. Τὸ γὰρ μέγιστον τοῦ δαυῖδ κατόρθωμα ἡ ταπεινότης ἦν καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη, καθ' ἣν τελείαν ἐπεδείκνυτο ἀρετὴν, οὐδένα ὑπερβαλλούσης καὶ τελείας ταπεινοφροσύνης δείγματα περιέχοντας, ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ λέγων·

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὡς πρὸς τὴν λέξιν τὸν Σαοὺλ σημαίνων, ἐπαναθάντα αὐτῷ, καὶ οὐ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐπιθέμενον τῷ κατ' αὐτοῦ πολέμῳ· διὸ ἐπιλέγει· *Ὀλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με*. Εἰτ' ἐπειδή περ τῷ θεῷ Πνεύματι συνείρα οὐχ οὕτως τὸν Σαοὺλ αἴτιον ὄντα τῆς τσαούτης κατ' αὐτοῦ σπουδῆς, ὅσον ἀφανεῖς τινας καὶ νοητοὺς ἐχθροὺς ἀοράτους, δηλαδὴ δυνάμεις καὶ πνεύματα πονηρὰ, τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντα καὶ διεγείροντα ἐπὶ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, εἰκότως ἐπιλέγει· *Κατεπάτησάν με οἱ ἐχθροὶ μου ὅλην τὴν ἡμέραν*· ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ἐπέτριβον οἱ θλιβοῦτές με κατὰ πᾶσαν ἡμέραν*. Τίνες δὲ οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ θλιβόντες αὐτὸν, οἱ τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντες, διασαφεῖ ἐξῆς λέγων· *Ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους*. Οὐ γὰρ ἡγνόει, ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κομοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ὑφ' ὧν ὁ Σαοὺλ ἀκονώμενος, τὸν μηδὲν αὐτῷ λελυπηκότα πώποτε μάτην ἤλανε καὶ ἐπόλεμει. Εἴθ' ἐξῆς φησιν· *Ἡμέρας φοβηθήσομαι, ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ*. Ὁ δὲ διεσαφῆσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα φοβηθῶ, σοὶ πέποιθα*. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ ἄνθρωπός με καταπατηθέναι, πολλὸς γενόμενος κατ' ἐμοῦ ὁ Σαοὺλ, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ μου καὶ οἱ πολεμοῦντές με ἔκωθεν, ἀπὸ ὕψους τὰ ἑαυτῶν βέλη κατὰ τῆς ἐμῆς βάλοντες ψυχῆς πλείστοι τυγχάνουσι. Τούτων δὲ πάντων καταφρονεῖν μεμάθηκα διὰ σὲ τὸν ἐμὸν πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν. Σοὶ γὰρ πεποιθώς, εἴποτε ἐμπέσοι φόβος τῇ ἐμῇ ψυχῇ, διακρούομαι τούτου, σοὶ τῷ ὑπερασπιστῇ μου θαρρῶν.

Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαίρεσώ τοὺς λόγους μου, ἐπὶ τῷ Θεῷ ἡλπισα· οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ. Ἄντι τοῦ, *ἐν τῷ Θεῷ ἐπαίρεσώ τοὺς λόγους μου*, ὃ μὲν Σύμμαχος, *διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμνήσω τὸν λόγον αὐτοῦ*· ὃ δὲ Ἀκύλας· *ἐν τῷ Θεῷ ὑμνήσω ῥήματα αὐτοῦ*· καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις· *ἐν τῷ Θεῷ ἐπαίρεσώ τὸν λόγον μου*, ἐκδεδώκασι. Εἰ ποτε, φησὶ, φόβος ἐκ τῆς τῶν πολεμούντων με παραχῆς ἐνέπιπτε μοι, διεκρούομην αὐτὸν ἐπιζῶν ἐπὶ σέ· καὶ ἀντὶ ἐπωδῆς καὶ φυλακτῶν,

A nocensque sit, a Saule Davidem insequente pellebatur, pulsusque non obsistebat, sed similis erat columbæ mutæ procul abactæ, et ab insequentibus depulsæ; ideo a reliquis interpretibus *pro columba* dictum est. Pro illo autem, *in tituli inscriptionem*, *Aquila, humilis perfecti*; Symmachus vero, *humilis et inculpati*, interpretati sunt; significantes qua ratione Prophetæ virtus, quasi cippo, ad æternam memoriam apud Deum donata sit. Enimvero præcipua Davidis perfectio erat humilitas et abjectio, qua absolutam virtutem nulli reprehensioni obnoxiam exhibebat. Quare hos sermones, eminentis ac perfectæ humilitatis rationem complectentes, Deo emittit,

μῶμον ἐπαγομένην. Διὸ τοὺς προκειμένους λόγους, B Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo diserte quasi Saulem indicans, qui in se impetum faciebat, neque uno tantum, sed multis diebus ad bellum sibi inferendum incumbabat; quare subjungit, dicens: *Tota die impugnans tribulavit me*. Deinde quia Spiritu sancto monstrante videbat, non tam Saulem tanti adversum se moliminis auctorem esse, quam occultos quosdam et spirituales invisibilesque inimicos, videlicet potestates ac spiritus malignos Saulem exagitantes et excitantes ad bellum sibi movendum, jure sic pergit: *Conculcaverunt me inimici mei tota die*; sive, secundum Symmachum, *Atterebant me qui tribulabant me per omnem diem*. Quinam vero inimici essent tribulantes ipsum, qui Saulem excitabant, deinceps declarat, dicens: *Quoniam multi bellantes adversum me ab altitudine*. Non enim ignorabat non esse sibi luctam adversus carnem et sanguinem; sed adversus principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, contra spiritualia nequitæ, a quibus Saul concitatus, eum qui sibi nihil damni intulisset, sine causa pellebat et impugnabat. Deinde ait: *Die timebo, ego vero in te sperabo*. Quod clarior Symmachus explicavit his verbis: *In quacunque die timebo, in te speravi*. Etiamsi enim homo me impugnare, Saulque multa contra me moliri videatur; sed inimici mei, et qui ab alto me impugnant, tela sua adversus animam meam immittententes, multi numero sunt. Hos porro omnes propter te propugnatorem et protectorem meum despicere didici. Nam in te confisus, si quando metus in animam incidat meam, hunc depello, tibi propugnatori meo innixus.

VERS. 5, 6. In Domino laudabo sermones meos, in Deo speravi, non timebo quid faciat mihi caro. Pro illo, in Deo laudabo sermones meos; Symmachus, per Deum celebrabo sermonem ejus; Aquila vero, in Deo celebrabo verba ejus; quinta editio, in Deo laudabo sermonem meum; ediderunt. Si quando, inquit, ex inimicorum meorum perturbatione metus instaret mihi, ipsum in te sperando propulsabam, ac pro incantatione et amuletis, hymnos persolvebam; nam cum celebrarem ser-

monem tuum, juvabar ut a persequentium nemine averterem me. Ita sperans in Deo, et sermones ejus in ore meo ferens, omnes hominum insidias despiciebam, non timens *quid faciat mihi caro*. Quid enim possit caro et sanguis contra Deum opitulantem? Nam *si Deus pro nobis, quis contra nos*¹⁴? inquit Apostolus. Caro autem erat Saul, qui ea quæ carnis sunt sapiebat: quod sane declarat Apostolus ad Corinthios scribens: *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*¹⁵? Hic vero Saullem quoque zelo et contentione plenum, qui ideo Davidem pellebat, carnem vocavit, dicens: *Non timebo quid faciat mihi caro*. Deinde ait: *Tota die verba mea execrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum*. Quod sane clarius interpretatus est Symmachus, dicens: *Per omnem diem sermones de me curabant: contra me omnis cogitatio eorum in malum*. Ac si enim nihil aliud ipsis agendum suppeteret, neque de aliis sermo movendus esset; otium suum totum in loquendo et cogitando de me insumebant, nihil boni in me molientes; sed in malum et pro malo totam curam impendebant suam.

VERS. 7, 8. *Inhabitabunt et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt. Sicut sustinuerunt animam meam pro nihilo salvos facies illos; in ira populos confringes, Deus*. Hæc obscure apud Septuaginta Interpretes dicta, apertius interpretatus est Symmachus his verbis: *Conveniebant clam, et vestigia mea observabant, expectantes animam meam propter iniquitatem. Libera ab illis, in ira populos deprime, Deus*. Ita enim, inquit, tota die mihi [observando] vacabant, sermones de me moventes, et tota cogitatio eorum contra me erat; ut studeant una simul adversum me conspirationem conficere: neque eo sisterent gradum; sed etiam calcaneum sive vitæ gressum observarent, num supplantando dejicere me possent. Vestigia quoque mea, et quo pergerem, observabant, ut quoquo modo me comprehenderent. Hæc illi qui me sine causa persequerentur contra me designabant. Tu autem, Domine, spes mea, me ab injusta eorum conspiratione libera; ipsos autem ira tua invadens, ex ea arrogantia et superbia dejice: id enim ipsis utile erit. Siquidem elati ac tumentes, id in suam perniciem agebant: etenim *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*¹⁶: quare rogo omnes insurgentes in me deprimas; sive, secundum Aquilam, *dejicias*; ut modestius atque humiliter sentientes, magnam utilitatem percipiant.

VERS. 9, 10. *Vitam meam annuntiavi tibi, posuisti lacrymas meas in conspectu tuo; sicut et in promissione tua, convertentur inimici mei retrorsum, in quacunq[ue] die invocavero te*. Hæc clarius Symma-

χου διεξέειπεν· ὁμῶν γὰρ τὸν λόγον σου ἐδοθηόμην, ὡς μηδένα τῶν διωκόντων ἐπιστρέψουσι. Ὁπῶς ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐλπίζων, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ φέρων ἐν τῷ στόματί μου, πάσης τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς κατεφρόνου, οὐ φοβούμενος τί ποιήσει μοι σὰρξ. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναίτο σὰρξ καὶ αἷμα πρὸς Θεὸν βοηθόν; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Σὰρξ δὲ ἦν ὁ Σαοὺλ, τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν· ὁ δὲ παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις· Ὁπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζήλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σάρκινοι ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Ὁ δὲ καὶ τὸν Σαοὺλ ζήλου πεπληρωμένον καὶ ἔριδος, καὶ διὰ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐλάοντα, σάρκα ὠνόμασεν εἰπόν· Οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σὰρξ. Εἰτά φησιν· Ὁλην τὴν ἡμέραν τοὺς λόγους μου ἐβδελύσσορτο, κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς κακόν· ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Διὰ πάσης ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἐφρόντιζον· κατ' ἐμοῦ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν εἰς κακόν. Ὡς γὰρ μηδὲν ἔχοντες ἔττερον πράττειν, μηδὲ περὶ ἐτέρων λόγους κινεῖν, τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σχολὴν τοῖς περὶ ἐμοῦ λόγοις καὶ τοῖς κατ' ἐμοῦ λογισμοῖς ἀνετίθεσαν, οὐδὲν ἀγαθὸν περὶ ἐμοῦ βουλευόμενοι. Ἄλλ' εἰς κακὸν καὶ ἐπὶ κακῷ τὴν ἑαυτῶν ἀναλίσκοντες σπουδῆν.

Παροικήσουσι καὶ κατακρύψουσιν, αὐτοὶ τὴν πτέρην μου φυλάξουσιν. Καθάπερ ὑπέμειναν τὴν ψυχὴν μου, ὑπὲρ τοῦ μηδεὸς σώσεις αὐτούς· ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάξεις, ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα ἀσαφῶς εἰρημένα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, λευκότερον διηρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπών· Συνήγοντο λάθρα, καὶ τὰ ἔχη μου παρετήρουν προσδοκῶντες τὴν ψυχὴν μου διὰ τὴν ἀδικίαν. Ῥῦσαι ἀπ' αὐτῶν, ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάγαγε, ὁ Θεός. Οὕτως γὰρ, φησὶ, διὰ πάσης ἡμέρας ἐμοὶ ἐσχολάζον, τοὺς περὶ ἐμοῦ λόγους κινούσιν, καὶ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ἐγίνετο· ὡς σπουδάζειν συνάγεσθαι αὐτοὺς ἑμοῦ συσκευάς· καὶ μὴ μέχρι τούτου χωρεῖν, ἀλλὰ καὶ περιεργάζεσθαι μοι τὴν πτέρην, τοῦτέστι τὴν τοῦ βίου πορείαν, εἴ πως σκελίσαντες δυνηθῆεν καταβαλεῖν με. Καὶ τὰ ἔχη δέ μου παρετήρουν, ὅποι ἂν βαδίζοιμι, καὶ ἐν ὅπως ἐπιλάβοιτό μου. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ μάτην διώκοντες κατ' ἐμοῦ ἐπραττον. Σὺ δὲ, Κύριε, ἡ ἐμὴ ἐλπίς, ἐμὲ μὲν τῆς ἀδικου αὐτῶν συσκευῆς ῥύσαι, αὐτοὺς δὲ μετελθῶν τῇ σεαυτοῦ ὄργῃ, κατάβαλε τῆς μεγαλαυχίας καὶ τῆς ὑψηλοφροσύνης· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς συνόσει. Ὑψούμενοι γὰρ καὶ ἐπαιρόμενοι, ἐπ' ὀλέθρου τῷ ἑαυτῶν ταῦτ' ἐπραττον· ὁ γὰρ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· διὸ, ἰκετεύω, πάντας τοὺς ἐπανισταμένους μοι κατάγαγε· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *καταβίβασον*· ὡς ἂν, μέτριον φρόνημα λαβόντες καὶ ταπεινά φρονούντες, τὰ μεγάλα ὠφελῆθαιεν.

Τὴν ζωὴν μου ἐξηγγηλά σοι, ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου· ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου, ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος

¹⁴ Rom. viii, 31. ¹⁵ I Cor. iii, 3. ¹⁶ I Petr. v, 5.

καφέστερον ἠρμήνευσεν, οὕτως εἰπὼν· *Τὰ ἔνδοξά μου ἄξιον ἐξηριθμήσας· οὐ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Μὴ οὐχὶ ὅταν ἐξαριθμῆς, τότε ἀποστραφήσονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω, ἢ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε*; Οἱ μὲν ἐχθροὶ μου, φησί, διὰ πάσης ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἀνεκίνουν, καὶ κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν ἦσαν· ἐγὼ δὲ ὁποῖους ἐν ἐμαυτῷ συνῆγον λογισμοὺς καὶ ὅποιας ἐνθυμήσεις εἶχον, εἰς αὐτὸς, ὡς καρδιογνώστης Θεός, οἶδας. Τὰ γὰρ ἔνδοξά μου ἐξηριθμήσας πάντα, καὶ τὰ κρύφια μου καὶ τὰς ἐνθυμήσεις τῆς ψυχῆς· μου γινώσκεις· διόπερ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἀπεστράφησ' αὐτά· ἀλλ' ὡς περ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου ὑπισχυοῦ λέγων· *Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἴδου παρέμι, οὕτως ἀκόλουθα πράττων ταῖς σαῖς ἐπαγγελίαις, ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Καὶ κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα δὲ ἐρμηνείαν, Τὴν ζωὴν μου, φησὶν, ἐξήγγελλά σοι, ὡς ἂν παρήρσιαν ἄγων καὶ μὴ ἐπαισχυνόμενος ἐπὶ τῇ ἐμαυτοῦ ζωῇ. Σὺ τε ἀποδεχόμενός μου τὴν ζωὴν, τὰ δάκρυά μου οὐκ ἀπεσεῖσω, ἀλλὰ πρὸ τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἔθου αὐτά, πιστούμενος τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Διὸ συνέβαινεν, ἐμοῦ εἰσακουσμένου, τοὺς ἐχθροὺς μου εἰς τὰ ὀπίσω χωρεῖν· ὅθεν φημί· Ἐν ἡ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαι σε, ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Μὴ οὐχὶ ὅταν, φησὶν, ἐξαριθμῆς, τότε ἀποστραφήσονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω*; Ἐπειδὴν φυλοκρινῶν διακαθάρης ἀφορίζων τοὺς σεαυτοῦ ἀξιούς, καὶ ἐξαριθμησὶν πηλούμενος τῶν μελλόντων εἰς τὰ δεξιὰ ἵστασθαι, καὶ τῶν εἰς ἀριστερὰ χωρούντων, τότε, ἐν τῷ σὲ τὴν ἐξαριθμῆσιν ταύτην ποιῆσθαι, ἀποστραφήσονται οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω.*

Ἴδου ἔγνωρ, ὅτι Θεός μοι ἐστίν. Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰρέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰρέσω λόγον· ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τοῦτο φησὶν· *Οἶδα, ὅτι ἐστὶ Θεός μοι. Τὸν Θεὸν ὑμολογήσω, διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμολογήσομαι λόγον· τῷ Θεῷ ἀπέποιθα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Αὐτοῖς ἔργοις, φησὶ, παρελήφα, καὶ ἔγνωρ ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἐπὶ ματαίῳ ἤλπισα· ἀλλὰ Θεὸν βοηθὸν ἐκτισάμην. Τοῦτου δὲ ἔλεγχος, ἐπεὶ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Εἶτα ἐμοῦ μὲν ἐπήκοος ἐγένου, οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ἐχώρουν εἰς τὰ ὀπίσω διὰ ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰρέσω ῥῆμα· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐν Θεῷ καυχῆσομαι ῥῆμα· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸν Θεὸν ὑμολογήσω· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον αἰρέσω λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν Κυρίῳ ὑμνήσω λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διὰ τοῦ Κυρίου ὑμολογήσομαι λόγον· καὶ πάλιν, ὡς ἀνωτέρω μοι εἰρηται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ· καὶ νῦν φημι, Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Σὰρξ γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἐν καὶ ταυτὸν ἐστίν, ἐπειδὴ λέλεκται· Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε· καὶ, Ὅταν γὰρ ἢ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις,*

chus interpretatus est his verbis : *Interiora mea enumerasti : tu posuisti lacrymas meas coram te· Annon cum enumeraveris, tunc convertentur inimici mei retrorsum, in quacunq; die invocavero te?* Inimici quidem mei, inquit, tota die sermones de me movebant, et contra me cogitationes eorum erant ; ego vero qualia in me ratiocinia collegerim, et quales cogitationes habuerim, tu, utpote cordium cognitor Deus, nosti. Nam quæ intra me sunt enumerasti omnia, et occulta mea cogitationesque animæ meæ cognoscis : quomobrem posuisti lacrymas meas in conspectu tuo, nec aversatus eas es ; sed sicut et in promissione tua professus es, dicens : *Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum* ¹⁷ ; sic consequenter ad promissa tua, *posuisti lacrymas meas in conspectu tuo*. Ac secundum interpretationem LXX, *Vitam meam*, inquit, *annuntiavi tibi*, utpote qui cum fiducia agerem, nec de vita mea erubescerem. Tu vero cum vitam approbares meam, lacrymas meas non repulisti, sed ob oculos posuisti tuos, sic promissis tuis fidem concilians. Quare contigit, cum exauditus essem, inimicos meos retro cedere ; ideo dico : *In quacunq; die invocavero te, convertentur inimici mei retrorsum* ; secundum Symmachum vero : *Annon cum enumeraveris, inquit, convertentur inimici mei retrorsum ?* Cum per singulas tribus discernens, eos qui te digni sunt selegere, et enumeraveris eos qui ad dexteram statuendi, et eos qui ad sinistram recessuri sunt, *tunc, cum talem enumerationem facies, convertentur inimici mei retrorsum*.

VERS. 41. *Ecce cognovi quoniam Deus mihi est. In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem : in Domino speravi, non timebo quid faciat mihi homo. Secundum Symmachum autem sic ait : Novi quod sit Deus mihi. Deum celebrabo, per Deum sermonem in hymnum convertam ; in Deo speravi, non timebo quid faciet mihi homo. Ipsis operibus, inquit, accepi et vere novi me non frustra sperasse, sed Deum adiutorem obtinuisse. Cujus rei argumentum est, quod posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. Deinde mihi quidem propitius fuisti ; inimici vero mei retro cesserunt : quare in Deo laudabo verbum ; sive, secundum Aquilam : In Deo glorificabo verbum ; secundum Symmachum autem : Deum celebrabo : sed etiam in Domino laudabo sermonem ; aut, secundum Aquilam, in Domino celebrabo sermonem, sive, secundum Symmachum, per Dominum sermonem in hymnum convertam : ac rursum, ut superius dixi : In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi caro : sic jam dico : In Deo speravi, non timebo quid faciet mihi homo. Caro enim et homo idipsum sunt, quandoquidem dictum est : Vos autem sicut homines moriemini !* ; et, *Cum enim sit zelus ei*.

¹⁷ Isai. LVIII, 9. ¹⁷ Psal. LXXVI, 7.

contentio inter vos, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis ¹⁸ ?

VERS. 12, 13. *In me sunt, Deus, vota quæ reddam, laudationes tibi. Quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu, ut placeam coram Deo in lumine viventium.* Pro illo : *In me sunt Deus vota, quæ reddam laudationis tibi, apertius Symmachus interpretatus est, dicens : Recipio, Deus, quæ precatus sum : reddam laudationes tibi.* Non enim oblitus, ait, eorum quæ precatus sum ; sed in me sunt, et omnia in memoria retineo quæcunque precando promisi : quæ ceu quoddam debitum, hostias laudis offerendo persolvam, secundum eloquium illud : *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Domino vota tua* ¹⁹. Offeram itaque tibi hostiam laudis, utpote conscius me multa pro salute mea debere. Ipsam certe animam meam a morte liberasti. Nam inimici mei pro viribus ipsam pellebant, et magna vi curabant eam in mortem dejicere. Siquidem dum me pellerent, cogerentque ad habitandum in medio allophyllorum et alienigenarum, quantum in ipsis erat animam enecabant meam ; proximum quippe erat ut ad allophyllorum idololatram accederem, in medio eorum habitans : quo tempore apud Achus in Geth et apud allophylos degebam, jam pridem ab ea, quæ penes te est, vita lapsus, anima mortuus essem : sed gratia et misericordia tua id contingere non permisit ; quandoquidem me, etiam apud allophylos versantem, protegebas, ut nihil mihi detrimenti ex eorum consortio accederet. Quapropter dico : *Eruiisti animam meam de morte* ; quin etiam *eruiisti pedes meos de lapsu*. Quis enim non perversus esset, ceu in lutum delapsus, et lubrica in loca dejectus, medius relictus inter tot atheos et idololatrias viros ? Verum in hac rerum conditione aderat misericordia et gratia tua, eruens pedes meos de lapsu ; neque enim virtuti hæc ascribo meæ ; quia non ita fortis animo eram, ut immutabilis manerem, cum in medium tot hominum devolutus essem, nisi tu auxilio fuisses. Quare confitens gratias ago, quoniam eripuisti pedes meos de lapsu. Hæcque mihi misericordia tua concessit, *ut placeam coram te in lumine viventium* ; sive, secundum Symmachum, *ut incedam in conspectu Dei per lumen vitæ*. Moras igitur faciens apud allophylos, a recta et regia via non declinat ; sed, ait : Tibi placito more incedebam ductus abs te et illustratus ; non luce solum illa communi fruens, omnibus præsentem, rationabilibus et brutis, feris et reptilibus, mortuis et inanimatis ; sed illa etiam quæ tantum iis, qui apud te vivunt, destinata est. Lumen porro illud viventium, quo David et omnes Deo accepti prophetæ et justî illustrati sunt intelliges, si attendas evangelistæ dicenti : *Quod factum est in ipso* ²⁰, scilicet Dei Verbo quod in principio apud Deum erat, *vita erat, et vita erat lux hominum* ²¹ : ac rursus : *Erat lux vera quæ illuminat*

οὐχί σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε ;

Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἰ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι. Ὅτι ἐβρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, καὶ τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος, τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ζώντων. Ἀντι τοῦ, Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἰ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι, σαφέστερον ἠρμηνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Ἀγαδέχομαι, Θεέ, ἃ ἠύξάμην ἀποδώσω αἰνέσεις σοι. Οὐ γὰρ ἐπιλέλησμαι, φησὶ, ὡν ἠύξάμην· ἀλλ' ἐν ἐμοί εἰσι, καὶ κατέχη τῇ μνήμῃ πάντα ὅσα ἐπηγγεϊλάμην εὐξάμενος· ἃ καὶ ὡσπερ τι χρέος ἀποδώσω, θυσίας ἀναφέρων τὰς δι' αἰνέσεως, καὶ κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου. Ἀποδώσω τοίνυν αἰνέσεώς σοι· ἐπειδὴ πολλὰ σύνεθα ἑμαυτῷ ὀφειλοῦντι ὑπὲρ τῆς ἑμαυτοῦ σωτηρίας. Αὐτῆν γοῦν τὴν ψυχὴν μου ἐβρῦσω ἐκ θανάτου. Οἱ μὲν γὰρ ἐχθροί μου τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἤλαυνον αὐτὴν, καὶ ἐξεβιάζοντο εἰς θάνατον ἐκπεσεῖν. Ἐλαύνοντές με γὰρ, καὶ μέσον ἀλλοφύλων καὶ ἀλλογενῶν ἐθνῶν οἰκεῖν καταναγκάζοντες, τὸ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ψυχὴν μου ἐθανάτου· ἦγον ἤμελλον συνάπτεσθαι τῇ τῶν ἀλλοφύλων εἰδωλολατρείᾳ, μέσος αὐτῶν οἰκῶν, καθ' οὓς χρόνους παρὰ τῷ Ἀχοῦς (sic) καὶ ἐν τῇ Γεθ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις ἐποιοούμην τὰς διατριβάς, πάλαι ἂν τὴν ψυχὴν μου τεθνήκειν, τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς ἐκπεσών· ἀλλ' ἡ σὴ χάρις καὶ τὸ σὸν ἔλεος οὐ συγχώρησε τοῦτο γενέσθαι· ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις με ὄντα περιέφραττες, ὡς μηδὲν καταβλάπτεσθαι ἐκ τῆς τοῦτων συνουσίας. Διὸ φημι· Ἐβρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου· ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας μου ἐβρῦσω ἐξ ὀλισθήματος. Τίς γὰρ οὐκ ἂν διετράπη, ὡσπερ εἰς πηλὸν ἐμβάς, καὶ ὀλισθηροῖς περιπεσὼν χωρίοις, μέσος τοσοῦτων ἀπολειφθεῖς ἄθρων καὶ εἰδωλολατρῶν ἀνδρῶν ; Ἀλλ' ἦν ἄρα καὶ ἐν τούτῳ τὸ σὸν ἔλεος, καὶ ἡ σὴ χάρις βυομένη μου τοὺς πόδας ἐξ ὀλισθήματος· οὐ γὰρ ἑμαυτοῦ δυνάμει ἐπιγράψω ταῦτα· ἐπεὶ μηδ' οὕτως ἤμην στεβρῆς τὴν ψυχὴν ὡς ἀδιάρετος μένειν, ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτων εἰληθῆσαι, εἰ μὴ σὺ ἦσθα βοηθός. Διὸ ἐξομολογούμενος εὐχαριστῶ, ὅτι ἐβρῦσω τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος. Καὶ ταῦτά μοι τὸ σὸν ἔλεος ἔδωρεῖτο, ἵπὲρ τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιόν σου ἐν φωτὶ ζώντων· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς τὸ ὀδεύειν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ διὰ φωτός τῆς ζωῆς. Διατριβῶν γοῦν καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, τῆς ὀρθῆς καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ οὐ παρέξεισιν· ἀλλὰ σοὶ εὐαρέστως ὤκεον ὑπὸ σοῦ ποδηγούμενος καὶ φωτιζόμενος, φωτός τε μεταλαγχάνων οὐ τοῦ κοινού καὶ πᾶσιν ἐγκειμένου, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θηρίοις τε καὶ ἔρπετοῖς, νεκροῖς τε καὶ ἀψύχοις, ἀλλὰ τοῦ μόνου τοῖς παρὰ σοῦ ζῶσιν ἀφωρισμένου. Νοήσεις δὲ τὸ φῶς τῶν ζώντων, ἐν ᾧ καὶ Δαυὶδ καὶ πάντες οἱ θεοφιλεῖς προφῆται καὶ δίκαιοι ἐφωτίσθησαν, ἐπιστήσας τῷ εὐαγγελιστῇ λέγοντι· Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, δηλαδὴ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντι, ζωὴ ἦν, καὶ ἡ

¹⁸ 1 Cor. III, 3. ¹⁹ Psal. XLIX, 14. ²⁰ Joan. I, 3, 4. ²¹ ibid.

ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ πάλιν Ἦν ἅ
τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον
ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ
ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν
οὐκ ἔγνω. Οὐκοῦν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ· κάκεινῳ τῷ φωτὶ
οἱ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ζωῆς καταξιούμενοι ἐφωτίζοντο.
Ὑστερον δὲ καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· ὅσοι τε ἐδέ-
ξαντο αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ
γενέσθαι. Τοσαύτη δύναμις παρῆν τῷ φωτὶ τῶν
ζώντων, ὡς τέκνα Θεοῦ ἀπεργάζεσθαι τοὺς καταδε-
χομένους αὐτό· ὅπερ εἰδὼς ὁ Δαυὶδ δι' εὐχῆς εἶχε
ζῶντων.

Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρησ, τὸ δαγία εἰς
στηλογραφίαν ἐν τῷ αὐτῷ ἀποδιάραι-
κεῖν ἀπο προσητοῦ Σαούλ εἰς τὸ στη-
λαίον. ΠΝΓ'.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἔ-
πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου. Ὅσπερ ἀπὸ τῆς ἱστορίας
ἐδείκνυτο δεύτερον γινόμενος ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἐν
Γεθ ἄλλοφύλοις, παρ' οἷς διατρίβων τὸν νεῖ ἀναγέγρα-
πται ψαλμὸν εἰρηκῶς· οὕτω δις φαίνεται ἐν τῷ σπη-
λαίῳ ἐληλυθὼς· ἀπαξ μὲν, ὅτε, μανίαν προσποιηθεὶς,
τὰς χεῖρας τοῦ Ἀγγούς (sic) καὶ τῶν ἐν Γεθ ἄλ-
λοφύλων διαφεύγει· κάκειθεν διασώζεται εἰς τὸ σπη-
λαιον τὸ Ὀδολλάμ, ἐνθα πάντες οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ,
καὶ πᾶς ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταβαλνοῦσι
πρὸς αὐτόν. Συνήγοτό τε παρ' αὐτῷ πᾶς ἐν
ἀνάγκῃ ὢν, καὶ πᾶς ὑπόχρεως, καὶ πᾶσα κατ-
ώδυνος ψυχὴ καὶ ἦν ἐπ' αὐτῶν ἠρούμενος. Ἦσαν
δὲ ὡς τετρακόσιοι ἄνδρες· δεύτερον δὲ, ὅτε ἀν-
έστρεψεν ὁ Σαούλ ἀπὸ διωθῆναι τῶν ἄλλοφύλων,
καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, ὅτι Ἰδοὺ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ
τῇ Ἰαδβὶ· καὶ ἔλαβε μὲθ' αὐτοῦ τρεῖς χιλιάδας
ἀνδρῶν ἐκλεχτῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη
ζητῶν τὸν Δαυὶδ καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐπὶ
πρόσωπον Αἰλιεῖν. Καὶ ἦλθεν εἰς τὰς ἀγέλας τῶν
ποιμνῶν τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Καὶ ἦν ἐκεῖ σπη-
λαιον, καὶ εἰσῆλθε Σαούλ παρασκευάσασθαι καὶ
Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐσώτεροι τοῦ σπη-
λαιῶν ἐκδήθητο. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς
αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ ἡμέρα αὕτη, ἦν εἶπε Κύριος πρὸς
σέ, παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖράς
σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὡς ἀγαθὸν ἐν ὀφθαλμοῖς
σου. Καὶ ἀνέστη Δαυὶδ καὶ ἀψείλε τὸ περὺγιον
τῆς διπλοῦδος Σαούλ λαθραίως. Καὶ ἐγενήθη
μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπάταξ καρδίᾳ Δαυὶδ αὐτόν,
ὅτι ἀψείλε τὸ περὺγιον τῆς διπλοῦδος αὐτοῦ.
Καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ· Μηδα-
μῶς μοι παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο
τῷ κυρίῳ μου τῷ κυριῷ Κυρίου, ἐπενεγκεῖν
χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν· ὅτι Χριστὸς Κυρίου ἐστὶν
οὗτος. Καὶ ἐπεισε Δαυὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν
λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοὺς ἀναστάντας
θανατώσαι τὸν Σαούλ. Ζητητέον οὖν κατὰ ποίους
χρόνους τὴν προκειμένην στηλογραφίαν ὁ Δαυὶδ ἀν-
έγραψε, καὶ ἐν ποίῳ σπηλαίῳ διατρίβων· πάτερον ἐν

1. IN FINEM, NE DISPERDAS, DAVID IN TI-
TULI INSCRIPTIONEM, CUM FUGERET A
FACIE SAUL IN SPELUNCAM. LVI.

VERS. 2. *Miserere mei, Deus, miserere mei, quo-
niam in te confidit anima mea.* Sicut ex historia
commonstratur Davidem bis apud allophylos in
Geth fuisse, ibique degentem psalmum LV recitas-
se scriptum est : sic bis in speluncam venisse vi-
detur ; primo cum , insania simulata, manus Au-
chus et Gethæorum allophyllorum effugit, atque
inde in speluncam Odollam se subduxit, ubi omnes
fratres ejus et universa domus patris ejus cum
ierunt. Et convenerunt ad eum omnes qui erant in
angustia constituti, et oppressi ære alieno, et amaro
animo : et erat eorum dux. Erant autem quasi qua-
dringenti viri ²². Secundo autem, cum reversus est
Saul fugatis allophyllis, et nuntiatum est ei : Ecce
David in deserto Gaddi ; et assumpsit secum tria
millia electorum ex Israel, perrexitque ad quaerend-
um David et viros ejus, ad faciem Aelin. Et venit
ad greges ovilium, quæ erant in terra viæ. Eratque
ibi spelunca, et ingressus est Saul ad se apparan-
dum (1), et David et viri ejus in interiore parte spe-
luncæ sedebant. Et dixerunt viri David ad eum : Ecce
dies, de qua locutus Dominus ad te, quod tradat ini-
micum tuum in manus tuas, ut facias ei sicut placue-
rit in oculis tuis. Surrexit ergo David et præcidit
oram diploidis Saulis clam. Et factum est postea et
percussit Davidem cor ejus, quia abstulerat oram di-
ploidis ipsius. Dixitque David ad viros suos : Absit
mihi a Domino, si faciam hanc rem domino meo,
christo Domini, ut inferam manum meam in eum ;
quia Christus Domini est hic. Et persuasit David vi-
ris suis sermonibus, et non permisit ut insurgerent in
Saul ad occidendum eum ²⁴. Quaerendum igitur quo
tempore, et in qua spelunca degens, hanc tituli in-
scriptionem David scripserit ; an in spelunca Odol-
lam, an in spelunca Engaddi. Verum quia duo psal-
mi ab eo in spelunca dicti sunt ; hic scilicet qui tituli
inscriptio est, et cxli, inscriptus : *Intellectus
Davidi in spelunca, oratio* ; consentaneum est dis-
quirere, an ii eodem tempore pronuntiatii fuerint,
et num in spelunca versans utrumque composuerit.

²² ibid. 9, 10. ²³ I Reg. xxii, 1, 2. ²⁴ I Reg. xxiv, 2-8.

(1) Id est, ad alvum exonerandam.

Videtur ergo mihi, moventibus utriusque psalmi verbis, hanc tituli inscriptionem in spelunca Odollam dictam fuisse; orationem vero in cxli psalmo positam, in spelunca Engaddi, cum, Saule sese appropinquante, in spelunca latens deprehensus est. Sicque mihi persuasum est ex dictis utriusque psalmi. Et quidem cxli videtur mihi tunc prolatus, cum David in angustia magna et concertatione degeret; sic enim ibi loquitur: *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu ejus orationem meam: tribulationem meam ante ipsum pronuntiabo. In deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas. In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi*²⁵. His quippe angustiam qua premebatur declarat; maximè autem in sequentibus hisce verbis: *Periit fuga a me*. Obsidente namque Saule speluncæ ostium, intus latens ipse, effugere se posse desperabat. Cæterum cum de fuga desperaret, ad salutarem portum confugit; quare subjungit: *Clumavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea*; et hæc adjicit: *Educ de custodia animam meam*. Viden' quomodo suam in spelunca conclusionem indicat? Jure itaque hæc dicta orationem inscribit, tempus inscriptione illa declarans. Ait igitur: *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca, oratio*. Et hæc quidem notato tempore precatus est, magno in periculo constitutus. Hæc vero tituli inscriptio ab eo recitata est, ut æstimo, cum esset in spelunca Odollam, ac recepisset omnes fratres suos, cognatos item ac reliquos fugitivos; qui fortasse sui causa insidiis Saulis appetebantur; quin etiam quis afflicto animo et injuriam passus, fugæ Davidis consors erat. Nam eum virum justum, a Deo honoratum, injuria a Saule pulsum videntibus, ea ipsi consolatio in malis erat. Tum ipsi quoque qui a lædentibus se fugebant, Davidi studebant, ejusque partes amplectebantur; malebantque pelli cum ipso, quam insequenti hæreret. Cum ergo otium ageret in spelunca Odollam, præsentem tituli inscriptionem exaravit. Quod sane declarant tum alia quæ adjicit, tum isthæc: *Misit de caelo, et liberavit me*: ac rursum: *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*. Vides eum, cum Gethæos allophylos effugisset, utpote in tuto positum, ac otium agentem, hujusmodi voces emisisse, ac maxime omnium eas quæ sequuntur, et sic habent: *Paratum cor meum, Deus, cantabo et psalmum dicam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam dicuculo. Confitebor in populis, Domine, psalmum dicam tibi in gentibus*. Hæc enim multum otium, imo etiam animi voluptatem, significant. Ait igitur sacer apostolus: *Contristatur quis in vobis? oret. Equo animo est? & salva*:²⁶ Sed neque poterat hæc dicere, cum in spelunca Engaddi detineretur a Saule ante ostium sedente. Quæ enim

τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, ἢ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ δύο εἰρηναὶ φαλμοὶ αὐτῷ ἐν τῷ σπηλαίῳ, ὁ μὲν προκειμένος στηλογραφία τυγχάνων, ὁ δὲ ῥμα' ἐπιγεγραμμένος, *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχή*: ζητήσαι ἐν τις εὐλόγως εἰ κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρηναὶ χρόνον, καὶ εἰ ἐν τῷ σπηλαίῳ τυγχάνων ἀμφοτέρους συνέταξεν. Δοκεῖ τοίνυν ἐμοί, κινουμένῳ ἐκ τῶν ἐν ἑκατέρῳ φερομένων λόγων, ἢ μὲν μετὰ χεῖρας στηλογραφία ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ εἰρηῆσαι, ἢ δὲ ἐν τῷ ῥμα', προσευχῇ, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί, ὅτε, τοῦ Σαοὺλ παρασκευαζομένου, ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔνδον κρυπτόμενος εὐρηται. Οὕτω δὲ μοι παρέστη κινηθέντι ἐκ τῶν παρ' ἑκατέρῳ φερομένων λόγων. Ὁ μὲν ῥμα' φαίνεται εἰρημένος ἐν πολλῇ συνοχῇ καὶ ἀγῶνι τυγχάνοντι τῷ Δαυὶδ' φησὶ γοῦν ἐν αὐτῷ· *Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθην*. *Ἐκχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου τὴν θλίψιν μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαγγεῶ*. *Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου, καὶ σὺ ἐτίρωσκας τὰς τρίβους μου*. *Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐπορευόμην, ἐκρυσῆσαν καρδίᾳ μου*. Διὰ τούτων γὰρ τὴν συνοχὴν ἐν ἣ ἐξητάζετο παρίστησι· καὶ εἰ μᾶλλον δι' ὧν ἐπάγει λέγων ἐξῆς· *Ἀπώλετο φωνὴ δα' ἐμοῦ· πρὸ τῶν θυρῶν γὰρ τοῦ σπηλαίου καθεζόμενος τοῦ Σαοὺλ, ἔνδον κρυπτόμενος, ἀπεγνώκει τὴν αὐτοῦ φυγὴν*. Πλὴν τὴν φυγὴν ἀπογνοῦς, ἐπὶ τὸν σωτήριον λιμένα καταφεύγει· διὸ ἐπιλέγει· *Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, εἶπα· Σὺ εἰ ἐλπίς μου· καὶ προστίθεισι λέγων· Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου*. Ὅρας ὅπως τὸν εἰσω τοῦ σπηλαίου ἀποκλεισμὸν σημαίνει; Εἰκότως οὖν καὶ προσευχὴν ἐπιγράφει τοὺς λόγους, δηλῶν διὰ τῆς προγραφῆς τὸν καιρὸν. Λέγει γοῦν· *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, προσευχή*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν προστίξεται ἐν μεγάλῳ περιστάς ἀγῶνι κατὰ τὸν δηλωθέντα χρόνον, ἢ δὲ μετὰ χεῖρας στηλογραφία λέλεκτο αὐτῷ, ὡς οἶμαι, ὅντι ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, πάντας τε ὑποδοχομένῳ τοὺς τε ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς φυγάδας, τάχα που δι' αὐτὸν ἐπιθευευσόμενος ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ· ἀλλὰ καὶ πᾶς κατώδυνος ψυχὴ καὶ πᾶς ἀδικούμενος κοινῶν ἐγίγνετο τῆς τοῦ Δαυὶδ φυγῆς. Δίκαιον γὰρ ἄνδρα καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τιμημένον, ἐλαυνόμενον ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἀδίκως ὀρώντες, τὰ ἐκ τῶν παρεμυθοῦντο κακά. Εἶτα καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀδικοῦντας αὐτοὺς φεύγοντές τε, τὸν Δαυὶδ ἐξήλθον. ἡσπάζοντό τε τὴν σὺν αὐτῷ μερίδα, μᾶλλον ἀγαπῶντες ἐλαύνεσθαι σὺν αὐτῷ, ἢ τῷ ἐλαύνοντι συνεῖναι. Ἐπὶ σχολῆς τοίνυν διάγων ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ τὴν παρούσαν ἔγραφε στηλογραφίαν. Παρίστησι δὲ τοῦτο τὰ ἐπιλεγόμενα, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ὧν φησιν· *Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με*· καὶ πάλιν· *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων*. Ὅρας, ὡς τοὺς ἐν Γέθ ἄλλοφύλους διαφυγῶν, ἅτε δὴ ἐν ἀσφαλεῖ

²⁵ Psal. cxli, 2 4. ²⁶ Jac. v, 13.

εὐγάρων, καὶ ἐν ἀνέσει ὧν, τοιαύτας ἤφειε φωνάς, καὶ ἐτι μᾶλλον τὰς ἐξῆς ἐπιφερομένας δι' ὧν εἰρηται· Ἐτοίμη ἢ καρδία μου, ὁ θεός, ἕσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι ἢ δόξα μου, ἐξεγέρθητι ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου. Ἐξομολογήσομαι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσι. Ταῦτα γὰρ πολλῆς σχολῆς ἐμφατικὰ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ θυμηδίας. Λέγει γοῦν ὁ ἱερός ἀπόστολος· Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω· εὐθυμεῖ τις; ψαλάτω. Ἄλλ' οὐδὲ οἷός τε ἦν ταῦτα λέγειν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐνγαδδὶ συνεχόμενος ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ πρὸ τῆς εἰσόδου καθεζομένου. Ποία γὰρ ἦν εὐκαιρία τότε, ὡς ψαλτήριον ἀναλαμβάνειν καὶ κιθάραν, κρυπταζόμενον ἐνδοτάτω τοῦ σπηλαίου; ὡς αὐτὸς οὐκ εἶχε λόγον, ἐν σχολῇ καὶ ἀνέσει διάγοντα αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν τῶν συνόντων αὐτῷ, λέγειν· Ἀπόλετο φωνὴ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ, Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω εἰς τὴν διαφορὰν τῶν προκειμένων. Ἴωμεν δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ μετὰ χεῖρας ἐξήγησιν. **E**is τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς, τῷ Δαυὶδ εἰς σπηλογραφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦλαυνε μὲν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ὁ δ' ἔργους ἐπιτελῶν τὸ, Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φύγετε εἰς τὴν ἐτέραν, ἀπεδίδρασκεν, ὡς ἂν μὴ παρὼν ἐρεθίζῃ τὸν ἐχθρὸν, αἰτιὸς τε αὐτῷ γίνοιτο μαιφρονίας. Τὸ γὰρ, *Μὴ ἐκκαίει ἀνθρώπους ἀμαρτωλοῦ*, πάντων μᾶλλον Δαυὶδ ἠπίστατο· διὸ ὑπεχώρει καὶ παρεχώρει, καίπερ ἀγαπώμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους, πλείστους τε ἔχων τοὺς συμπάσχοντας καὶ συναλγούντας, δυναμένους τε αὐτὸν οἰκοῖ παρ' ἑαυτοῖς ὑποδέχεσθαι καὶ κρύπτειν. Ἀλλὰ ἵνα μὴ καὶ ἐτέριος αἰτίας γίνοιτο κινδύων, ἔφυγεν ἐπὶ τὰς ἐρήμους χώρας, καὶ τὰς ἐν τοῖς σπηλαίοις ἠσπάζετο διατριβάς. Καὶ μοι δοκεῖ καὶ αὐτῷ τὴν μνήμην αἰνίττεσθαι λέγων ὁ ἱερός ἀπόστολος· *Ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς*. Ὡσπερ δὲ ὁ προτεταγμένος τοῦ παρόντος, ψαλμὸς οὐκ ἦν, ἀλλὰ σπηλογραφία, ὅπερ ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας, *ταπεινοῦ τελείου*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου*· οὕτως καὶ ὁ παρὼν λόγος, τὴν εἰς ἄκρον πρᾶττης καὶ ἀνεξικακίας τοῦ Δαυὶδ ἀρετὴν, ταπεινοῦ τελείου, ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου· εἶθ' ὡσπερ αἰωνίου μνήμης τὴν ταπεινοφροσύνην ἀξίαν ἀνατίθῃσι σπηλογραφία. Ἐπὶ ταύτῃ δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ Μωϋσῆς ἐμαρτυρεῖτο, καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τῆ ἀρετῆς ἡμῶν ἐπὶ ταύτῃ παρεκάλει λέγων· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*. Ἐπεὶ δὲ ἐδεῖτο παραμονῆς καὶ τῆς ἐπὶ μάλιστα φυλακῆς ἢ τοιαύτης ἀρετῆς (ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται) διὰ τοῦτο ἐπιγέγραπται, *Eis τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς*. Πολλοὶ γὰρ, καλῶς ἀρξάμενοι, οὐ διήρκεσαν εἰς τέλος. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ Δαυὶδ τὴν φυγὴν καὶ τὴν ἐν ἐρημίαις διατριβὴν, τὴν τε ἐν σπηλαίοις καρτερικωτάτην οἰκίαν ἀποδεχόμενον, φησὶν αὐτῷ, *Eis τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς, μένει δὲ δι' ὅλου τοιοῦτος, ὡς ἂν τύχῃ σπηλογραφίας καὶ μνήμης αἰωνίου*. Ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις, οὐ κατὰ Κυριακῶν τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου μετερχομένων τυφούμενος (sic), οὐδὲ μέγα φρονῶν καὶ βρενθούμενος ἐπὶ τῇ τοῦ βίου καρτερία, οὐδ' ὅτι πλείους

A tunc opportunitas ad psalterium accipiendum et citharam ei, qui in speluncæ intimo latebat? ut e contrario nulla ratio fuisset, in otio et tranquillitate degentem in spelunca Odollam, cum quadringentis viris, dicere: *Periit fuga a me*; et: *Educ de custodia animam meam*.

Hæc porro dicta sint de discrimine propositorum. Jam præsentium vocum explicationem aggrediamur. **B** In finem, ne disperdas, Davidi in tituli inscriptionem, et cætera. Pellebat Saul Davidem qui illud opere complens, *Si vos persequantur ex hac civitate, fugite in aliam*, aufugit, ne præsens inimicum irritaret, ipsique cædis causa esset. Illud enim, *Ne accendas carbones peccatoris*, melius omnibus sciebat David: quare cedebat et secedebat, etiamsi a tota gente diligeretur, et multos haberet qui in partem doloris afflictionisque ejus venirent, et possent eum domi apud se excipere, et occultare. Sed is ne et aliis periculum crearet, in deserta loca fugiebat, et in specubus habitare cooptabat. Videaturque mihi memoriam ejus refricare sanctus Apostolus his verbis: *In solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ*. Quemadmodum vero qui hunc præcedit, non psalmus erat, sed tituli inscriptio, quod Aquila interpretatur, *humilis perfecti*; Symmachus vero, *humilis et inculpati*; ita hic sermo, summam Davidis mansuetudinis et tolerantæ virtutem indicans, humilis perfecti est, et humilis et immaculati; ac insuper, quasi æterna memoria dignam humilitatem exhibet tituli inscriptio. Hac item virtute præditum Moysen fuisse testimonio fertur, ad eamque hortabatur Salvator et Dominus noster his verbis: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*. Quia vero perseverantia et diuturna custodia hæc virtus opus habebat (nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit), ideo inscriptum est: *In finem, ne disperdas*. Multi namque re bene cæpta non perseverantur usque in finem; sed Spiritus sanctus Davidis fugam, moras in desertis, diutinam illam et constantem habitationem in speluncis approbans, ait illi: *In finem, ne disperdas*, semper talis maneat, ut tituli inscriptionem et memoriam æternam obtineas. Qui autem in his versatur non Cynicorum more, qui sapientiam hujus sæculi profitentur, tumore elatus; neque altum sapiens, superbiensque de tolerantia vitæ; neque ob æstantem sectarum et discipulorum instituti sui multitudinem inflatus, neque iis ceu satellitibus et com-

¹⁷ Psal. cxli, 5. ¹⁸ ibid. 8. ¹⁹ Matth. x, 23. ²⁰ Eccli. viii, 15. ²¹ Hebr. xi, 38. ²² Matth. xi, 29.

²³ Matth. x, 22.

militonibus confidens ; sed mansuetum se, humilem perfectum ac vere sui despicientem et immaculatum opere exhibens, ad Deum clamabat, dicens : *Miserere mei, Deus, quoniam in te confidit anima mea, et in umbra alarum tuarum sperabo.* Novi enim alas tuas et tegumentum tuum perfectis animabus destinata esse : ego vero parvus et humilis, non in alis tuis, sed in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ; sive, secundum Aquilam, donec transeat insidiæ ; vel, secundum Symmachum, donec transeat calumniator. Cum autem transierit iniquitas, atque insidiæ mihi paratæ, illeque calumniator dictus ; tunc non in umbra, sed in ipsis alis tuis, utpote profectu auctus liberatusque ab omni actione iniqua et a peccato, sperabo.

ταῖς σάξ πτέρυξιν, ὡς ἂν προκόψας καὶ ἡλευθερωμένους πάσης ἀνομίου πράξεώς τε καὶ ἁμαρτίας ἐλπῶ.

VERS. 3, 4. *Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi. Misit de cælo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Diapsalma.* Clamores et vociferationes emittere Deo solent viri iusti, non alta voce, sed eminenti animæ virtute. Quare etiam silentes plerumque, spiritu clamabant. Ipse namque *Spiritus gemitibus inenarrabilibus postulat Deo*³⁴, secundum Apostolum. Sic itaque David ad Deum clamabat. Deinde, ut qui pleraque experimenta Servatoris sui ceperit, grato animo pergat, *Deum qui benefecit mihi.* Cum dicit autem, *Misit de cælo, et salvavit me* ; missum a Deo Salvatorem quemdam indicat. Quis vero sit ille jam non declarat, verum in alio docet, ubi ait : *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum*³⁵. Verbum itaque Dei erat, quod olim mittebatur, et eorum qui erant salute ejus digni, Salvator effectum est. Quod cum probe nosset David, aiebat : *Misit de cælo, et salvavit me.* Itaque salute dignum per Salvatorem salvum faciebat Altissimus : ipseque juste judicans, insurgentes et conculcantes justum dabat in opprobrium : utinam et meliores reddidisset, opprobriisque ipsos resipiscere fecisset !

δοῦ εἰς ὄνειδος, ὄφελον καὶ βελτίους ἀπεργαζόμενος, διὰ τοῦ ὄνειδίζειν καὶ ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν.

VERS. 5. *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum, et cætera.* Sententiam quæ superius deficiebat his exposuit. Cum quæreretur enim quemnam misisset de cælo ad eripiendum Davidem hic declarat : *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam.* Misericordia autem et veritas missa quænam fuerint nisi Dei verbum, de quo dicebatur, *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum* ? Ipsumque similiter lux missa dicitur in psalmo qui ait : *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deducunt*³⁶. Lux autem veritas et verbum, missa ab altissimo Deo, non

Α τοὺς παρ' αὐτῶ συνηγμένους μιμητὰς καὶ μαθητὰς τοῦ οἰκείου τρόπου ἐκέκτητο χαυνούμενος· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δορυφόροις καὶ συμμάχοις θαρσύνων· τὸν δὲ πρῶτον καὶ ταπεινὸν, τέλειον τε καὶ ὡς ἀληθῶς ταπεινόφρονα καὶ ἁμωμον ἔργῳ παριστάς, ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· Ἐλέησον με, ὁ Θεός, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπῶ. Οἶδα μὲν γὰρ τὰς σὰς πτέρυγας καὶ τὴν σὴν σκέπην τελείαις ψυχαῖς ἀφωρισμένας· ἐγὼ δὲ, μικρὸς ὢν καὶ ταπεινός, οὐκ ἐπὶ ταῖς σάξ πτέρυξιν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπῶ, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἀνομία· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπιβουλὴ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπηρεαστήσ. Ἐπειδὴν δὲ παρέλθῃ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ κατ' ἐμοῦ ἐπιβουλὴ, καὶ ὁ ὄνομασμέ-

Β νος ἐπηρεαστής, οὐκέτι ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλ' ἐν αὐταῖς

Κεκράξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με. Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄνειδος τοὺς καταπατοῦντάς με. Διάψαλμα. Κραυγὰς καὶ βοᾶς εἰκόθαι οἱ δίκαιοι τῷ Θεῷ πέμπειν, οὐ γεγωνῶ τῇ φωνῇ (1), δυνάμει δὲ ψυχῆς ὑπερβαλλούση. Διὰ καὶ σιωπῶντες πολλάκις τῷ πνεύματι ἐβδών· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐκεκράγει πρὸς τὸν Θεόν. Εἴθ' ὡσανεὶ πολλάκις πείραν ελληφώς τοῦ ἑαυτοῦ Σωτῆρος, εὐγνωμόως ἐπάγει λέγων, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με.

Γ Εἰπὼν δὲ, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἐμφαίνει ἀπεστάλθαι τινὰ Σωτῆρα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ τοῦτον νῦν μὲν οὐ παρέστησεν, ἐν ἑτέρῳ δὲ διδάσκει, ἔνοθα φησίν· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴσατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Οὐκοῦν λόγος ἦν Θεοῦ, ὁ καὶ πάλαι ἀποστελλόμενος, καὶ τῶν ἁγίων τῆς αὐτοῦ σωτηρίας Σωτῆρ γιγνόμενος, ὃν καὶ ὁ Δαυὶδ ἀκριθῶς εἰδὼς ἔλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με. Τὸν μὲν οὖν σωτηρίας ἁξίον ἔσωζε διὰ τοῦ Σωτῆρος ὁ Ἵψιστος· ὁ δὲ αὐτὸς, δίκαια κρίνων, τοὺς ἐπανισταμένους καὶ καταπατοῦντας τὸν δίκαιον ἐίδου

Δ Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύνων, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν ἀνωτέρω λέπουσαν διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἀποδέδωκε. Ζητουμένου γὰρ τίνα ἐξαπέστειλεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσε τὸν Δαυὶδ, παρέστησεν ἐνταῦθα εἰπὼν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ. Ἐλεος δὲ καὶ ἀλήθεια ἐξαποστελλομένη τίς ἂν εἴη ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, περὶ οὗ ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴσατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν ; Ὁ δ' αὐτὸς ὁμοίως καὶ φῶς ἀποστελλόμενον εἴρηται ἐν τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· Ἐξαπέστειλεν τὸ

³⁴ Rom. viii, 26. ³⁵ Psal. cvi, 20. ³⁶ Psal. xlii, 5.

(1) Γεγωνῶ τῇ φωνῇ. Ita correximus quod editi exhibent γεγωνοσῆ φωνῇ. Edit.

φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, αὐτὰ με ὡδήγησεν. Φῶς δὲ καὶ ἀλήθεια καὶ λόγος ἀποστελλόμενα παρὰ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, οὐκ ἀνούσια, οὐδὲ ἀνυπόστατα· οὐ γὰρ οἶόν τε ἦν πρῶτον ἀνυπόστατον ἀποστελλέσθαι. Ὅσπερ δὲ Λόγος νοεῖται ἰάσεως καὶ σωτηρίας ποιητικῆς, οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ αὐτὸς ἔλεος ὠνόμασται, ὡς ἂν ὑπηρετικὸς ὢν τῆς τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἀλήθεια, ὡς ἂν ἀληθῶς ὑφ' ἑστέως καὶ κατ' ἐνέργειαν οὐσιωμένος. Ὁ γοῦν ἡμέτερος λόγος ὢν, συλλαβαῖς καὶ ῥήμασι καὶ ὀνόμασι τὴν ὑπόστασιν ἔχων, καὶ διὰ γλώττης καὶ φωνῆς ἐξηχούμενος, οὐκ ἂν λεχθεῖη κυρίως καὶ ἀληθῶς λόγος. Ἐχει γοῦν ἕτερον τὸν γεννῶντα αὐτὸν, ὃν καὶ κυρίως ἂν τις εἰποι ἀληθῆ λόγον· τοῦτον δ' εἶναι φασὶ τὸν ἐνδιάθετον. Ὅσπερ οὖν ὁ ἐν ἡμῖν ἐνδιάθετος λόγος (1), ὁ καὶ κυρίως ἂν ῥηθεῖς ἀληθῶς λόγος, ὑπόστατος τυγχάνει, κατ' οὐσίαν ὑφ' ἑστέως, ἕτερός τε ὢν παρὰ τὸν ἀποστέλλοντα αὐτὸν διὰ ἀνωτέρω μὲν ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με. Τίνα δὲ ἐξαπέστειλε, ἐπὶ τοῦ παρόντος διδάσκει φάσκων· Ἐξαπέστειλε τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειάν αὐτοῦ, καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων· ὢν μέσος γινόμενος ἐκοιμήθη, φησί, τεταραγμένος. Μέσος γὰρ ἀποληφθεὶς σκύμων τῶν ἐν Γεθ' ἀλλοφύλων, ἡ τῶν ἄλλως πολεμούντων με ἐχθρῶν, τὸ ὅσον ἐπ' ἐμοὶ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἐκοιμήθη τεταραγμένος. Ὁ δὲ ὑψίστος Θεὸς, τὸν προλεχθέντα λόγον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ἔλεον ἐξαποστείλας, ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου, ὡς μηδὲν αὐτὴν παθεῖν ἐκ τῆς ταραχῆς τῶν σκύμων. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύται· Οὐ τεταραγμένος, φησὶν, ἐκάθευδον μέσος ἀποληφθεὶς λέοντων, ἀλλ' ἀπίστος ἦμην καὶ εὐθαρσής. Λέγει γοῦν ὁ Ἀκύλας· Ἐν μέσῳ λαυνῶν κοιμηθήσομαι λάβρων· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐν μέσῳ λέοντων εὐθαρσῶν ἐκοιμήθη. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ λέοντες, ἡ οἱ σκύμοι καὶ αἱ λάιναι, διασαφεῖ ἐξῆς λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσο αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. Παντὸς γὰρ θηρὸς ἀγρίου ἰσθόλου τε ἐρπετοῦ, χείρων ἂν γένοιτο φαῦλος καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος, μάλιστα ὁ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς σχολάζων, καὶ ταῖς τῶν θεοφιλῶν ψυχαῖς ἐπιβουλεύων, οὐχ ὄπλοις δὲ καὶ δόρασι, κεκρυμμένοις δὲ καὶ λανθάνουσι τοῖς διὰ λόγων ἀναρετικοῖς ὄργανοις. Κέχρηται γοῦν οἱ τοιοῦτοι τῇ μὲν τῶν ὀδόντων περιβολῇ ὡσπερ τινὲ ὄπλων περιφράττοντι, καὶ περικλιέονται τοὺς εἰσω τῶν ὀδόντων κρυπτομένους λόγους· τῇ δὲ γλώττῃ καὶ ταῖς ἐκ ταύτης διαπεμπομέναις διαβολαῖς, ὡσπερ τισὶ βέλεσιν ἀκοντιζόμενοις. Ἡ δ' αὐτὴ τῶν τοιούτων γλῶττα μάχαιρας ὀξύτατης οὐδὲν ἂν διαφέροι κεντούσης, καὶ τὰ πρὸς θάνατον ἐνεργούσης. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀνθρώπινοι λέοντες καὶ ὠνομασμένοι σκύμοι τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ αὐτῶν διέφερον τὴν ἐπιβουλὴν, διὰ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένον μοι Σωτῆρα, τὸν βυστάμενον τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Εἶτε δὲ ταῦτα περὶ τοῦ Σαοὺ ἐλέγετο, εἶτε περὶ τῶν διαβαλλόντων τὸν Δαυὶδ παρὰ τὸν Σαοὺ, εἶτε περὶ τῶν ἐν Γεθ' ἀλλοφύλων, εἶτε περὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

(1) Ἐνδιάθετος λόγος, *insitum verbum*, dicitur ad differentiam τοῦ προφορικοῦ, *prolati*. Horum frequens apud Patres usus. EDIT.

A sine essentia, nec sine substantia sunt: neque enim poterat res sine substantia mlti. Quemadmodum autem Verbum intelligitur curationis et salutis effector; sic et in praesenti idem misericordia vocatur, utpote paternae erga homines clementiae minister: similiter et veritas dicitur, ut vere subsistens, et secundum agendi vim substantia praeditum. Nostrum itaque verbum, syllabis, verbis et nominibus substantiam habens, lingua et voce enisum, non proprie ac vere verbum dicitur. Habet enim aliud se gignens, quod quis proprie ac vere verbum appellaverit, quod aiunt insitum esse. Sicut insitum in nobis verbum, quod proprie verbum dicitur, substantiam habet, cum secundum essentiam subsistat, aliudque sit ab eo qui misit ipsum. quare superius dicebatur, *Misit de caelo, et salvavit me*. Quem vero miserit, in praesenti docet dicens: *Misit misericordiam suam, et veritatem suam, animam meam eripuit de medio catulorum leonum*: in quorum medio consistens, ait: *Dormivi conturbatus*. Nam in medio catulorum leonum Gethæorum scilicet allophylium deprehensus, seu inimicorum me alia ratione impugnantium, quantum mihi per humanam infirmitatem lieuit, *dormivi conturbatus*. Altissimus vero Deus praedictum verbum, misericordiam et veritatem suam mittens, eripuit animam meam, ut ex perturbatione catulorum leonum nihil pateretur. Secundum reliquos autem interpretes: Non conturbatus, inquit, dormiebam in medio leonum deprehensus; sed imperterritus et confidens eram. Ait igitur Aquila: *In medio leonarum dormiam voracium*; Symmachus vero: *In medio leonum confidens dormivi*. Quinam essent leones, vel catuli leonum et leonæ, postea declarat, dicens: *Filii hominum dentes eorum telum et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus*. Siquidem omni fera agresti, venenosa et reptili deterior fuerit improbus et nequam homo, maximeque qui calumniis et maledictis vacat, et qui religiosi animabus insidiatur, non telis et hastis, sed occultis et latentibus verborum perniciosiis instrumentis. Hi itaque dentium ambitu quasi armis utuntur circummumentibus, et concludentibus verba intra dentium septum latentia; lingua vero calumniisque ex ea emissis, cum quibusdam telis jaculantur. Ea vero ipsa eorum lingua, a gladio acuto et pungente cedemque perpetrante, nihil differat. Sane quidem tales sunt humani leones, et memorati catuli leonum. Ego vero eorum insidias declinavi Salvatoris a Deo missi opera, qui eripuit animam meam de medio catulorum leonum. An hæc de Saule dicantur, sive de iis qui Davidem apud Saulem calumniati sunt, sive de allophyliis Gethæis, seu de invisibilibus inimicis; tu ipse perpendas velim.

VERS. 6, 7. *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram, gloria tua, et cætera.* Missum sibi ab Altissimo adiutorem et Servatorem, utpote qui se humiliaverit per suum ad homines descensum, et animam suam eripuerit de medio catulorum leonum, his verbis Propheta compellat : Quoniam ex propria magnitudine descendens, teque ipsum parvum efficiens, humilitatis meæ curam suscepisti, et eripuisti animam meam de medio prædictorum, exaltare demum, proprium thronum ac tibi competens regnum cælorum repete. Neque enim terra gloria tua privabitur, etiamsi in cælo degas. Quemadmodum enim sol proprium cursum conficiens, eos qui in terra versantur fulgore suo non fraudat, eodem modo et tu, Domine, etiamsi ob magnam mittentis te Patris erga homines clementiam, usque ad parvitatem meam te extenderis ; at exaltare demum super cælos, et in sinu Paternæ deitatis residens, omnem terram gloria tua reple. Hæc porro jure profero, in tuto contra malum quodlibet positus, et a prædictis catulis et leonibus tua visitatione ereptus, qui *laqueos paraverunt pedibus meis*, et, quantum in ipsis erat, *incurvaverunt animam meam* ; sed etiam *foderunt ante faciem meam foveam*. Sed hæc in suam perniciem, non in meam, tua protectione, designarunt. Ipsi namque in hac foveam suam primi ceciderunt. Quapropter quia tu a Patre missus talia edidisti, exaltare demum, ac cælestes illas mansiones, ut tibi proprias et delatati tuæ consuetas recipe.

VERS. 8-12. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psalmum dicam, etc.* Salvator in sua ad discipulos doctrina hæc de Spiritu sancto dixit : *Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*²⁷ ; et rursus : *Hæc locutus sum vobis apud vos manens ; Paracletus autem, Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret*²⁸ ; ac iterum : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, narrabit vobis veritatem, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*²⁹. Quibus declarat majora illa sua esse, quam ut ab apostolis caperentur : Non enim potestis, inquit, portare : sed Spiritum veritatis ex se datum et apostolis ab se missum, annuntiatorum ait ipsis omnem veritatem. Quod si hæc sic intelligantur, jure David, postquam Deo in sui auxilium misso dixerat, *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua* ; rogat exinde eundem ut sibi mittat Spiritum Paracletum, propheticum ; paratum sese dicens ad excipiendum eum : purgatum scilicet esse templum in se positum, et animæ suæ receptaculum ; nimirum ipsam mentem, quam tro-

A Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῷ ἐξαποσταλέντι ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου βοηθῶν ἑαυτοῦ καὶ Σωτῆρι, ὡς ἂν ἑαυτὸν ταπεινώσαντα διὰ τῆς μέχρι ἀνθρώπων καθόδου, ῥυσαμένῳ τε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ μέσου σκύμων, ἐπιφωνεῖ λέγων ὁ Προφήτης· Ἐπειδὴ, τοῦ οικείου μεγέθους ὑποκαταβάς, καὶ σεαυτὸν σμικρύνας, τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἐφρόντισας, ἐρῶσω τε τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου τῶν προλεχθέντων, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σουτοῦ θρόνον καὶ τὴν πρέπουσάν σοι ἐν οὐρανῷ βασιλείαν. Οὐδὲ οὕτως γὰρ ἀποστερηθήσεται ἡ γῆ τῆς σῆς δόξης, καὶ ἐν οὐρανῷ διατρέψῃς. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος, τὸν οικεῖον ἀποτελῶν δρόμον, οὐκ ἀποστερεῖ τοὺς ἐπὶ γῆς τῆς ἑαυτοῦ λαμπηδόνας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σὺ, ὦ Κύριε, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ὑπερβολὴν φύλας θρωπίας τοῦ καταπέμψαντός σε Πατρός μέχρι τῆς ἐμῆς σμικρότητος ἐξητάσθης, ἀλλ' ὑψώθητι λοιπὸν ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τοῖς κόλποις τῆς Πατρικῆς θεότητος ἐνοικῶν, πλήρου τῆς σουτοῦ δόξης πᾶσαν τὴν γῆν. Λέγω δὲ ταῦτα εἰκότως, ἐν ἀμεριμνίᾳ παντὸς κακοῦ γεγονώς, καὶ τῶν προλεχθέντων σκύμων καὶ λεόντων διὰ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς ῥυθθεῖς· οἵτινες *παρίδας ἠτοίμασαν τοῖς ποσὶ μου*, καὶ, τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, *κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου*· ἀλλὰ καὶ *ἔωξαν πρὸ προσώπου μου βόθρον*. Ταῦτα δὲ καθ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐμοῦ διὰ τὴν σὴν σκέπην εἰργάσαντο. Ἐφθασαν γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον εἰς τὸν ἑαυτῶν καταπεσόντες βόθρον. Διόπερ ἐπειδὴ ταῦτα εἰργάσω σὺ ὁ ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὰς οὐρανοὺς, ὡς οικείας καὶ συνήθεις τῇ σῇ θεότητι διατριβάς.

C Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ἵσσομαι καὶ ψαλῶ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς μαθητὰς διδασκαλαῖς ταύτ' εἰρηκῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἐὰν ἀγαπᾶτε ἐμὲ, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἴσα ἢ μεθ' ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ πάλιν· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει· καὶ αὐθις· Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀληθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Δι' ὧν παρίστωσι μείζονα μὲν εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ μὴ χωρούμενα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων· Οὐ γὰρ δύνασθε, φησὶ, βαστάζειν· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐξ αὐτοῦ χορηγούμενον καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὑπ' αὐτοῦ πεμπόμενον ἀναγγέλλειν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὴ οὖν ταῦτα νενόηται, εἰκότως καὶ ὁ Δαυὶδ τῷ ἀπεσταλμένῳ Θεῷ εἰς τὴν αὐτοῦ βοηθειαν προφήσας, Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, ἵκετεύει ἐξῆς τὸν αὐτὸν καταπέμψαι αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸν

²⁷Joan. xiv, 15-17. ²⁸ ibid. 25, 26. ²⁹ Joan. xvi, 12, 13.

Παράκλητον, τὸ προφητικὸν, ἔτοιμον εἶναι ἑαυτὸν ἄσκησιν εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· κεκαθάρθαι γὰρ τὸν ἐν αὐτῷ καθὼν καὶ τὸ δοχεῖον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς· δηλαδὴ τὴν αὐτὴν διάνοιαν, ἣν τροπικῶς καρδίαν εἰωθεν ὀνομάζειν ὁ λόγος· ὃ δὴ παρίστησι λέγων· Ἔτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἔτοίμη ἡ καρδία μου. Ἡ μὲν οὖν ἐμὴ καρδία καὶ τὸ διανοητικὸν ἔτοιμον τυγχάνει, φησί. Σὺ δὲ λοιπὸν κατάπεμπέ σου τὸ Πνεῦμα. Ἐπιστάντος γὰρ αὐτοῦ καὶ ἐποχουμένου τῇ ἐμῇ ψυχῇ, συνήθως βρομαι καὶ ψαλῶ, τὴν ἐμαυτοῦ διακονίαν καὶ ὑπηρεσίαν παρέχων τῇ δυνάμει τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, παραχρῆμά τε εἰσακουσθεὶς κατὰ τὸ, Ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι, συνήσθετο τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίας. Εἶθ' ὥσπερ ἐπὶ θύραις ἐστῶτος, ἐπιστρέφεται ὁ Προφήτης, καὶ διεγείρει αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν διακονίαν τῆς προφητείας· διὸ ἐπιφέρει· Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου. Δόξα μου ἐστὶ τὸ προφητεύειν. Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα· τὴν μὲν ψυχὴν διὰ τοῦ ψαλτηρίου, τὴν δὲ κιθάραν διὰ τοῦ σώματος αἰνιτιτόμενος· ἥ καὶ αὐτὰ τὰ συνήθη ὄργανα ταῖς χερσὶν ἀναλαμβάνων, ἐπὶ τῷ ἀνακρούσασθαι τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὑποβαλλόμενα. Καὶ τούτοις προστίθησι λέγων· Ἐξεγερθήσομαι ἔρθου. Ἄρτι γὰρ φωτισθεὶς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας, ἐν ἡμέρᾳ τε θελοῦ φωτὸς γενόμενος, ἔτοιμός εἰμι προφητεύειν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, ἀνατίθεισιν ὄλον ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι· τὸ δὲ ὡς δι' ὄργανου διὰ τοῦ προφήτου ἀγαθῶν ἀπαγγέλλει, ἀνὰ πᾶσιν εὐαγγελίζεται τοῖς ἔθνεσι φάσκον· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἰουδαίων ἔθνος καὶ ὁ τούτων λαὸς τοὺς σοὺς ἐλαύνει προφήτας, ὡς μηδενὸς τόπου παραχωρεῖν αὐτοῖς· ἐστὶ δὲ καιρὸς καθ' ὃν πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη καὶ πάντες οἱ ἐν ἀνθρώποις λαοὶ τοῦ σοῦ ἐλέου μεθέξουσιν, ὡς ἐμὲ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πάντας ἀβρώας λαοὺς πληρῶσαι καιρῷ τῷ θεσπιζομένῳ, γενόμενον ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐξομολογήσασθαι σοὶ καὶ εὐχαριστῆσαι, ὅτε καὶ ψαλῶ σοὶ, οὐκ ἐν τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι· τούτου χάριν φημί· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Τὸ δὲ τούτου αἴτιον, λέγω δὲ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λαοῖς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμπολιτευέσθαι τὸ προφητικὸν πνεῦμα. Καὶ τοὺς πάλαι ἀναφωνηθέντας προφητικούς λόγους εἰς ἔργα χωρήσειν ἐξῆς διασαφεῖ φάσκον· Ὅτι ἐμγαλήνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἔως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. Τὸ γὰρ παράδοξον τοῦτ' ἦν, ὅτι τὰ μὲν οὐράνια ἐλέους φημι ἀξιοῦσθαι, τὰ δὲ ἐπίγεια τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ τὰ ἐν οὐρανοῖς κεκαθαρμένα τυγχάνειν, καὶ πάντα τέλεια καὶ εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐληλαχότα· ὅμως δ' οὖν καὶ αὐτὰ διὰ τὸν σὸν ἔλεον τοιαῦτα ὄντα καθέστηκεν. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οὐδὲ παρ' αὐτῶν τῆς τοιαύτης μετέχει μακαριότητος, ἀλλὰ παρὰ σοῦ τοῦ πάντων ἀγαθῶν χορηγοῦ. Ἡ

A pice cor Scriptura solet appellare : quod his significat, *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*. Cor igitur meum, ac vis intelligendi parata est. Tu vero tandem emitte Spiritum tuum. Astante quippe illo, et animæ meæ insidente, pro consueto more cantabo et psalmum dicam, operumque meam et ministerium virtuti prophetici spiritus præstabo. Hisque dictis, statim exauditus, secundum illud, *Adhuc te loquente, dicam : Ecce adsum*⁶⁶, Spiritus sancti præsentiam animadvertit. Deinde quasi ipso in januis stante, convertitur Propheta, seseque ad ministerium prophetiæ excitat : quare subjungit : *Exsurge, gloria mea*. Gloria mea est prophetare. Addit postea, *Exsurge, psalterium et cithara* : psalterio animam, cithara corpus subindicans ; sive hæc ipsa solita instrumenta manibus arripiens, ad ea pulsanda quæ Spiritus suggererit. His adjicit, *Exurgam diluculo*. Modo enim Spiritus præsentia illuminatus, et in die divinæ lucis positus, paratus sum ad prophetandum. Hisque dictis, sese totum Spiritui addicit : ille vero per Prophetam ceu per instrumentum, bona annuntiat, omnibusque gentibus evangelizat dicens : *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Quia enim in præsentia Judaica gens et populus propheta pellit tuos, ut nullus iis locus perfugii relinquatur ; eritque tempus quo omnes universæ terræ gentes et omnes in hominibus populi, misericordiæ tuæ participes erunt, ita ut ego propheticus spiritus prænunlato tempore omnes una populos adiens repleam, consteatarque ac gratias agam tibi, quando psallam tibi, non in populo Judaico, sed in omnibus per universum orbem gentibus ; ideo dico, *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Hujusque rei causam esse dico, quod in omnibus per orbem populis et apud omnes gentes propheticus spiritus versetur. Propheticos autem olim prolatos sermones opere compleodos esse post declarat dicens : *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua*. Nam quod incredibile videatur, cælestia misericordia dignata fuisse divi ; terrena, veritate. Etsi enim ea præsertim, quæ in cælo sunt, purgata videantur, omniaque perfecta, et ad virtutis summum progressa ; at tamen ipsa per misericordiam tuam tali in conditione posita sunt. Neque enim ex se et sua vi tali gaudent felicitate, sed abs te omnium honorum subministratore. Sive alio modo, *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua*, effusa in homines omnes. Quam item superius missam esse dicebatur his verbis, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam*. Tanta enim in hominibus misericordia illa missa edidit, ut in omnibus populis ego Spiritus sanctus consteatar tibi, et in omnibus gentibus psallam tibi : unde factum ut magnificata illa sit usque ad cælos ; quia usque ad cælos pertraxit homines qui proficiebant ; ita ut ipsis regni cælorum

⁶⁶ Isa. LVIII, 9.

promissio data sit. Sed etiam, inquit, usque ad nubes veritas tua. Nubes autem, divinæ Providentiæ voluntati operam dantes, pluviam inserviunt. Eo autem constat demonstratur Deus hominibus providere, quod dispensatio, et veritas inspectionis ejus usque ad nubium ministerium pertingat. Alias quoque, perfectas in hominibus animas, propheticas scilicet, quæ Dei doctrinam ceu pluviam egentibus animabus subministrant, nubes solet Scriptura appellare. Cum ergo Isaias propheta vastitatem Judaico populo minabatur, Deum ita loquentem induxit. *Destruam sepem ejus, et erit in direptionem; et destruo murum ejus, et erit in conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur: et ascendet in ipsa quasi inculta, spina. Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁴¹. Palam hisce verbis divini prophetæ nubes vocantur: qui, spiritu cœlesti repleti, animabus hominum rationabiles pluvias suppeditabant. Quoniam igitur veritas Dei et misericordia ejus, de quibus paulo ante dicebat, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*, olim quidem animam Davidis eripuit, futurumque erat ut postea visitaret omnes gentes; jure Spiritus sanctus qui hæc annuntiat, et ait fore ut in populis confiteatur, et psallat Deo in omnibus gentibus; hujus rei causam apponit dicens: *Quoniam magnificata est usque ad cœlos misericordia tua, et cœtera*. Deinde his ceu sigillum adjicit his verbis: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua*, eundem de Deo sermonem secundo repetens. Tibi, inquit, convenit exaltari, tametsi hominum causa te nostræ abjectioni attemperas, populos atque gentes gratia tua vocans. Verum exaltare, thronum repete tuum. Sic enim in cœlis mansionem habens, in tuaque deitate, in tuo regno consistens, gloria tua universam terram replere valebis. Quod item Moyses describit, Deum inducens de Judæis quidem ob conflatum vitulum hæc dicentem: *Dimitte me, et incensus ira conteram ipsos*⁴²; de vocatione autem gentium adjicientem illud, *Vivo ego et vivit nomen meum, quia implebitur gloria mea universa terra*. Apud Isaiam vero seraphim, quæ Dominum Sabaoth circumdant, clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*⁴³. Quibus affinia in LXXI psalmo, de Christo clare narrante, dicta sunt⁴⁴: *Benedictus Dominus Deus Israel, et benedictum nomen gloriæ ejus, et replebitur omnis terra gloria ejus*. Hæc igitur obsignat præsens prophetia dicens: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua*.

Θεὸν εισάγων περὶ μὲν Ἰουδαίων λέγοντα δι' ἣν εἰργάσαντο μοσχοποιῶν· *Ἐασόν με, καὶ θυμῶθεις ἐφ' ἣν ἐκτριψήσεται αὐτούς*· περὶ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως ἐπάγοντα τὸ, *Ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ δνομά μου, ἔτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ*. Καὶ παρὰ τῷ Ἰσαΐα δὲ τὰ σεραφίμ, κυκλοῦντα τὸν Κύριον Σαβαώθ, ἑβδα· *Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Θεὸς Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*.

ἄλλως, *Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου*, τὸ χυθὲν εἰς πάντας ἀνθρώπους. *Ὁ δὲ καὶ ἀνωτέρω ἀπεστάλθαι ἐλέγετο ἐν τῷ, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ*. Τοιαῦτα γὰρ ἐν ἀνθρώποις κατώρθωσε τὸ ἀποσταλὲν ἔλεος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐμὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξομολογήσασθαι σοι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλαι σοι· ὅθεν ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν· ἐπεὶ μέχρι τῶν οὐρανῶν τοὺς ἐν ἀνθρώποις προκάλυπτας εἴλκυσεν, ὡς καὶ ἐπαγγέλλαν αὐτοῖς δεδόσθαι βασιλείας οὐρανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἕως τῶν νεφελῶν, φησὶν, ἢ ἀλήθειά σου. Νεφέλαι δὲ ὑπηρετικαὶ τυγχάνουσιν ὑπέρι, τῷ τῆς θείας Προνοίας βουλήματι διακνούμεναι. Οὕτω δὲ παρίστησιν ὁ λόγος προνοεῖν ἀνθρώπων τὸν Θεὸν, ἐκ τοῦ μέχρι τῶν νεφελῶν ἐκτείνεσθαι αὐτοῦ τὴν διοίκησιν,

καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς τῶν νεφελῶν ὑπηρεσίας φθάνειν. Καὶ ἄλλως δὲ τῆς ἐν ἀνθρώποις τελείας ψυχᾶς, τὰς προφητικὰς ὡσπερ ὑετοῦς τὰς ἐκ Θεοῦ διδασκαλίας χορηγούσας ταῖς τοῦτων δεομένων ψυχαῖς, νεφέλας εἴωθεν ὀνομάζειν ἢ Γραφή. *Ὅτε γοῦν ἤπελπει τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἐρημίαν ὁ προφήτης Ἰσαΐας, τὸν Θεὸν εἰσήγε λέγοντα· Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ· καὶ ἀνυθίσεται εἰς αὐτὸν ὡσεὶ χέρσον ἄκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τὸ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν δευτέρον.* Ἀντικρυς διὰ τούτων τῶν θείων προφητῶν, νεφελῶν ὀνομασμένων, οἱ πνεύματος οὐρανόθεν πληρούμενοι λογικοὺς ὑετοῦς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐχορήγουν ψυχαῖς.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, περὶ ὧν μικρὸν πρόσθεν ἔλεγεν, *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐβρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων*· πάλαι μὲν τὴν ψυχὴν ἐβρύσατο τοῦ Δαυὶδ, ἡμελλε δὲ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πάντα ἐπισκοπεῖν τὰ ἔθνη· εἰκότως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῦτα εὐαγγελιζόμενον, καὶ ὅτι ἐν λαοῖς ἐξομολογήσεται, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψαλεῖ τῷ Θεῷ, τὴν αἰτίαν προστίθησιν λέγον· *Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ ἐξῆς*. Εἶτα τοῦτο ἅπασιν τὸ ἐπισφράγισμα ἐπάγει λέγον· *Ἐψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, δευτέρον ἐπαναλαβὼν τὴν αὐτὴν θεολογίαν*. Σοὶ γὰρ, φησὶ, πρέπει ὑψοῦσθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ἀνθρώπους συγκαταβαλεῖς τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει, λαοὺς καὶ ἔθνη προσκαλούμενος τῇ σου τοῦ χάριτι. Ἄλλ' ὑψώθητι, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σου τοῦ θρόνον. Καὶ οὕτως γὰρ ἐν οὐρανοῖς τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν τῇ σου τοῦ τυγχάνων θεότητι τε καὶ βασιλείᾳ, πᾶσαν τὴν γῆν πληροῦν δυνάμει τῆς σου τοῦ δόξης. Ὁ δὲ καὶ Μωσῆς ἀναγράφει τὸν

θεολογίαν. Σοὶ γὰρ, φησὶ, πρέπει ὑψοῦσθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ἀνθρώπους συγκαταβαλεῖς τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει, λαοὺς καὶ ἔθνη προσκαλούμενος τῇ σου τοῦ χάριτι. Ἄλλ' ὑψώθητι, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σου τοῦ θρόνον. Καὶ οὕτως γὰρ ἐν οὐρανοῖς τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν τῇ σου τοῦ τυγχάνων θεότητι τε καὶ βασιλείᾳ, πᾶσαν τὴν γῆν πληροῦν δυνάμει τῆς σου τοῦ δόξης. Ὁ δὲ καὶ Μωσῆς ἀναγράφει τὸν

⁴¹ Isa. v, 5, 6. ⁴² Exod. xxxii, 16. ⁴³ Isa. vi, 3. ⁴⁴ Psal. lxxi, 18, 19.

Οἱς συμφώνως καὶ ἐν οἱ ψαλμῷ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ σαφῶς διαγορεύονται λέλεχται· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ εὐλογητὸν τὸ δρομα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡ παρούσα προφητεία ἐπισφραγίζεται λέγουσα· Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΕΙΣ Α 4. IN FINEM, NE DISPERSAS, IN TITULI INSCRIPTIONEM. LVII.

Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθεῖρειν, φυλάττειν δὲ ἑαυτοῦ τέλη, καὶ ὁ παρῶν παραινεῖ λόγος. Ἄμφω δὲ, ὁ τε μετὰ χεῖρας καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ τὴν ἴσιν ἔχουσι προγραφῆν, ὁμοίως τὸ, Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρης τῷ Δαυὶδ, καὶ τὸ, εἰς στηλογραφίαν, περιέχοντες. Ὁ γε μὴν χρόνος, εἰ καὶ μὴ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδῆλωται κατὰ τὴν προσθήκην ἧ φησιν, Ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπῆλαιον. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν εἰρησθαὶ χρόνον καὶ ὁ προκείμενος, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων δοκεῖ μοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρὸ τούτου στηλογραφία περὶ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν, Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη· εἰκότως καὶ ἡ μετὰ χεῖρας τοῖς αὐτοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐθύς ἐν ἀρχῇ προσφωνεῖ λέγουσα· Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο· Ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων, κατὰ τοῖς λοιποῦς, εἰκότως ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἐπιφέρεται, Τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασε Κύριος. Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὅπως ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν τοῦ Δαυὶδ ἐκ μέσου σκύμων. Καὶ πάλιν περὶ τῶν ὀδόντων τῶν ἐνδιαθαλόντων αὐτὸν ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου, Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη, ἐλέγετο, ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας· Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. Ἀφ' ὧν δεικνύται ἡ ἐν ἀμφοτέροις ταῖς στηλογραφίαις συμφωνία. Καὶ ἄλλως δ' οὖν τις εἴποι, ἐπειδὴ ἡ πρὸ τούτου περιέχει τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν, εἰκότως τὴν τοιαύτην προφητείαν ἡ παρούσα στηλογραφία συνῆπται, διαγορεύουσα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὸν περὶ τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ λόγον, διαστελλομένη τε πᾶσι τοῖς λαοῖς σὺν ἀληθινῇ προαιρέσει καὶ συνειδήσει καθαρᾶ τῇ τοῦ λόγου προσίεναί διδασκαλίαν, καὶ μὴ καθυποκρίνεσθαι τὴν θεοσέβειαν. Διὸ πρὸς πάντας τοὺς ἀνωτέρω λαοὺς ὀνομασμένους καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, περὶ ὧν ἐλέγετο, Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσι, τὴν προσφώνησιν ποιούμενος ὁ παρῶν λόγος διαμαρτυρεται λέγων· Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ ἀληθῶς τις δικαιοσύνην ἐπαγγέλλοιτο, οὐδ' ἄλλοθεν δειχθήσεται, ἢ ἀπὸ τοῦ κρίνειν εὐθέα. Κρίνει δὲ εὐθέα ὁ κρίνας παρ' ἑαυτῷ τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ μηδὲ σχολὴν μηδὲ διάστροφον πράττειν. Εἴθ' ὡς τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ὀρθὰ μὲν λαλούντων τοῖς χεῖλεσι, καὶ τῷ στόματι δικαιοσύνην ἐπαγγελλομένων, ἐλεγχόμενων δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων, ὅτι τάναντι κατὰ δianoia

VERS. 2, 3. Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum. Hortatur præsens sermo singulos, ut ne in finem disperdant, sed observet quisque fines suos. Ambo quippe, tum hic, tum præcedens, similem præferunt inscriptionem, scilicet, In finem, ne disperdas David, atque, in tituli inscriptionem. Tempus autem, etsi non in præsentem, at in præcedenti declaratur, dum hæc addit, Cum sugeret a facie Saulis in speiuncam. Eodem itaque tempore pronuntiatum etiam præsentem fuisse, non solum ex jam dictis, verum etiam ex mox afferendis planum mihi videtur. Quia enim in præcedenti tituli inscriptio de filiis hominum dicebat, Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ⁴⁶; hæc item tituli inscriptio statim ab exordio eosdem filios hominum compellat dicens: Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum. Et quoniam in præcedenti dicebatur, Eripuit animam meam de medio catulorum leonum⁴⁶, sive, de medio leonum, secundum reliquos, consequenter in præsentem infertur, Molas leonum confregit Dominus. Oportuit enim ediscere nos, quomodo pacto eripuerit animam Davidis de medio catulorum leonum. Ac rursus de calumniatorum suorum dentibus in præcedenti aiebat, Filii hominum, dentes eorum telum et sagittæ; in præsentem vero, Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum. Quibus ambarum tituli inscriptionum consensus plane comprobatur. Et alia quoque ratione dixerit quispiam, quia præcedens gentium vocationem complectitur, jure hujusmodi prophetiæ præsentem tituli inscriptionem adjunctam fuisse, quæ filiis hominum justitiam Dei rationem enarret, omnibusque populis præcipiat, ut sincera voluntate et pura conscientia ad verbi doctrinam accedant, neque pietatem erga Deum simulent. Quare omnes supra memoratos populos, universasque gentes de quibus dicebatur, Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus⁴⁷, compellens sermo præsentem, obtestatur dicens: Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum. Nam si vere justitiam quis profiteatur, non aliunde comprobabitur, quam ex eo quod recta judicet. Recta vero judicat, qui apud se judicavit ac decrevit, justitiam ex recta ratione, nec quidpiam tortuosum aut perversum edere. Deinde vero, cum filii hominum labiis quidem recta loquerentur, et ore justitiam profiterentur, sed ipsis operibus deprehenderentur adversa cogitare, subjungit: Et enim in corde iniquitates operamini in terra: cujus rei, inquit, argumentum sunt opera vestra, Inju-

⁴⁶ Psal. LVII, 3. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ ibid. 10.

stilitiam manus vestræ complicant. Recta ergo judicate, filii hominum, et vobiscum reputate, num sermones vestri cum operibus consonent. Nam si justitiam loquimini, cur manus vestræ injustitiam complicant? Ex quo sane palam est vos iniquitates in corde cogitare, et alia quidem mente tenere, alia ore proloqui. Si ergo *vere justitiam loquimini*, heus vos! *recta judicate*, et quæ loquimini peragite, neque in corde iniquitates operemini, nec manus vestræ injustitiam complicent. τὰ εὐθέα, ὦ οὔτοι, καὶ ἄπερ λαλεῖτε, ταῦτα καὶ αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀνομίαν συμπλεκέτωσαν.

VERS. 4 6. *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, locuti sunt falsa.* Hæc quoque filiis hominum applicat, qui se Deum colere, et justitiæ leges adire profitentur, neque tamen recte judicant. Eos igitur sic compellat: Heus vos! audite, qui justitiam ore tenus loquimini, manibus vero injustitiam operamini, multaque simul peccata complicatis; magno judici latet nihil eorum quæ singuli in mente versant. Etiam si enim quis oculis hominum latere videatur; at sciat inmani se errore duci seseque decipere. Neque enim magno universorum judici occultus erit, ad cujus tribunal omnes sistemur. Quomodo autem Deo latere possint, cum priusquam in lucem prodirent, ei, qui omnia novit antequam fiant, cogniti essent? Quare antequam fierent, eos, quasi jam existerent, tales fore quales jam sunt prospiciebat: exinde vero jam apud ipsum reprobati erant. *Alienati sunt igitur peccatores a vulva.* Ac etiam si hodie justitiam simulate loquantur, operibus contraria aggredientes; at non jam priusquam apud Deum tales esse videntur: sed priusquam ex utero prodirent; quin et antequam in vulvæ receptaculo conciperentur, ex numero errantium ab eo reputabantur, et quod tales futuri essent non ignorabat ipse. Sed ab eo jam tempore noverat eos falsa locuturos, et furorem ipsis *secundam similitudinem serpentis* fore. Θυμὸν αὐτὴν Ἰβρίοι solent etiam animam appellare. Quoniam igitur antiquus serpens qui Evam decepit, suavi quidem et amica oratione simulate utebatur, Dei mentionem faciebat, et cum quadam pietatis specie mulieri dicebat: *Quare dixit Deus: Ne comedatis ex omni ligno, quod est in paradiso* ⁴⁸? ac rursum: *Sciebat enim Deus, quod quacunquē die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* ⁴⁹. Et talibus quidem dictis simulans, et Deum se nosse præferens, mulierem alloquebatur; in corde autem iniquitates operabatur, ac operibus injustitiam complicabat. Merito hi quoque dicuntur furorem et animam habere memorato serpenti similem. Quod ipsum Deus præscientia sua præoccupavit. Nam hi, auditis divinis sermonibus, sacrisque verbis eruditi, nihil ad utilitatem parient, quia aures ocludunt, neque divinarum incantationum virtutes recipiunt, sed similes sunt aspidi surdæ et

λογίζονται, ἐπιλέγει· Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῆ· τούτου δὲ, φησὶν, Ἐλεγχος αἱ ὑμέτεροι πράξεις· Ἄδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσιν. Κρίνατε οὖν εὐθέα, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ λογίσασθε παρ' ἑαυτοῖς, εἰ τοῖς ὑμέτεροις λόγοις συμφωνεῖ τὰ ἔργα. Εἰ γὰρ δικαιοσύνην λαλεῖτε, πῶς αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀδικίαν συμπλέκουσιν; Ἄφ' οὗ δεικνυσθε ἀνομίας ἐν τῇ καρδίᾳ λογιζόμενοι, καὶ ἕτερα μὲν διανοούμενοι, ἕτερα δὲ τῷ στόματι λαλοῦντες. Εἰ δὴ οὖν ἀληθῶς δικαιοσύνην λαλεῖτε, κρίνατε πράττετε, μὴδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε, μὴδὲ

Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρῶς, ἐλάλησαν ψευδῆ. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀποτίναται τοὺς ἐπαγγελομένους θεοσεβεῖν, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης μετέρχεσθαι νόμους, μὴ κρίνοντας δὲ ὀρθῶς. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Ἀκούσατε, ὦ οὔτοι, οἱ λαλοῦντες μὲν δικαιοσύνην τῷ στόματι, ἐργαζόμενοι δὲ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν, καὶ πολλὰς κατὰ τὸ αὐτὸ συμπλέκοντες ἁμαρτίας· τὸν μέγαν κριτὴν οὐδὲν λαθάνει τῶν κατὰ διάνοιαν ἐκάστῳ λογιζόμενων. Κἀν γὰρ δοκῆ τις ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς κρύπτειν, ἀλλ' ἴστω, ὅτι δεινὴν πλάνην πεπλάνηται ἑαυτὸν ἀπατῶν. Οὐ γὰρ τὸν μέγαν τῶν ὄλων κριτὴν λήσεται, οὐ πάντες πρὸς τοῦ βήματος παραστησόμεθα. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοιεν τὸν Θεὸν οὔτοι, ὅποτε καὶ πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν αὐτούς, πάντα εἰδοῖσι πρὸς γενέσεως αὐτῶν ἐγνωρίζοντες; Διὸ πρὶν γεννηθῆναι αὐτούς, ὡς ἤδη ὤφαστώτας, καὶ τοιοῦτους ὄντας οἱοὶ νῦν εἶσι προεώρα· ἤδη τε ἐξ ἐκείνου ἀπόβλητοι ἦσαν παρ' αὐτῷ. Ἀπηλλοτριώθησαν γοῦν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα σήμερον δικαιοσύνην λαλεῖν προσποιούνται, τοῖς ἔργοις τὰ ἐναντία μετερχόμενοι, ἀλλ' οὐ καὶ παρὰ Θεῷ νῦν ἐφάνησαν τοιοῦτοι· πρὶν δὲ ἀπὸ γαστρῶς προσελθεῖν αὐτούς, μάλλον δὲ καὶ πρὸς τοῦ συλληφθῆναι ἐν τῷ τῆς μήτρας δοχεῖο, ἐν πεπλάνημένοις ἐλογίσθησαν παρ' αὐτῷ, καὶ μέλλοντες εἶσεσθαι τοιοῦτοι οὐκ ἠγνοοῦντο. Ἦδη δὲ ἐξ ἐκείνου ὡς ἂν μέλλοντες τὰ ψευδῆ λαλεῖν ἐγίνωσκοντο, καὶ ὡς θυμὸς αὐτοῖς ἐστὶ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφρατος. Θυμὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ παῖδες Ἑλλήνων καλεῖν εἰώθησαν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ παλαιὸς ὄφρατος, τὴν Εὐάν ἀπατήσας, προσεποιεῖτο μὲν γλυκεῖα καὶ φιλικῆ κεχρησθῆναι ὁμιλίᾳ, μνήμην τε Θεοῦ ποιεῖσθαι, καὶ τινα ἐπιδείκνυσθαι εὐλάβειαν, λέγων τῇ γυναικὶ· Τί στί εἶπεν ὁ Θεός· Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; καὶ πάλιν· Ἦδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἡ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν αἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἴσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν· καὶ τοιαῦτα μὲν ὑποκρινόμενος, καὶ τὸν Θεὸν εἰδέναι προσποιούμενος, ὁμιλεῖ τῇ γυναικὶ, ἐν καρδίᾳ δὲ ἀνομίας εἰργάζετο, καὶ τοῖς ἔργοις ἀδικίαν συνέπλεκεν· εἰκότως καὶ οἷδε λέγονται θυμὸν ἔχειν καὶ ψυχὴν ὁμοίαν τῷ προλεχθέντι ὄφρατι· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ προεβλήθη ὁ Θεός τῇ προγνώσει. Τῶν γὰρ θείων εἰσακούοντες λόγων καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθη-

⁴⁸ Gen. iii, 1. ⁴⁹ ibid. 5.

τεύμενοι βήμασι, οὐδὲν τικτῆσονται πρὸς ὠφελείας, ἅ
 διὰ τὸ βύειν τὰ ὦτα, καὶ μὴ καταδέχεσθαι τῶν θείων
 ἐπιφῶν τὰς δυνάμεις, ἀφομοιοῦσθαι δὲ ἀσπίδι κωφῇ
 καὶ βουούσῃ τὰ ὦτα αὐτῆς, πρὸς τὸ μὴ ἀκοῦσαι φω-
 νῆς ἐπαδόντων, *φαρμακοῦται* (1) *φαρμακευόμενον*
παρὰ σοφοῦ. Τῷ μὲν οὖν ὄφει ὠμοιώθησαν διὰ τῆν
 ὑπόκρισιν καὶ τῆν ἐπιπλαστον περὶ Θεοῦ ὁμιλίαν, τῇ
 δὲ ἀσπίδι διὰ τὸ κρύπτειν ἐν αὐτοῖς τὸν θανατηφόρον
 ἰόν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀπλῶς ἀσπίδι παρεθλήθησαν, ἐλπὶς
 ἂν ἦν ποτε ὠφελήθησθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ δεινὸν ἐρπε-
 τὸν ἐκαίνω ἐστὶν ὅτε ἐξ ἐπιφῶν καὶ κατασκευῆς ἐτέ-
 ρων τινῶν ἀπορρίπτει τὸν ἰόν, καὶ τὸν θυμὸν ἀποτί-
 θεται, καὶ ὡς περ ἀπονεκροῦται τὴν κακίαν· εἰ δὲ ἡ
 τοιαύτη τῆς ἀσπίδος πικρία δυνάμει λόγων τινῶν
 ἐξασθενεῖ καὶ ἀπομαραινεται, τὸν ἰόν τε ἀπορρίπτει,
 τί χρὴ λέγειν περὶ ἀνθρώπου ψυχῆς, τῆς κατ' εἰκόνα
 Θεοῦ γεγεννημένης, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ πολὺ μᾶλλον ἢ
 τὸ ἐρπυστικὸν ἐκαίνω γένος μετέβαλεν ἐν ἐπὶ τὸ
 κρείττον, τῆς κακίας ἰὸν ἀποθεμένην, εἰ παρεῖχεν
 ἑαυτῇ τῇ ἐκ τῶν θείων μαθημάτων ὠφελεία, καὶ
 ταῖς ἀληθῶς θεοπνεύστοις ἐπιφοδαῖς; Διὸ δὲ ἀκριβῶς
 ὁ λόγος οὐχ ἀπλῶς ἀσπίδι τὴν τοιαύτην παρέβαλεν,
 ἀλλ' ἀσπίδι κωφῇ, οὐκ ἐκ φύσεως οὕση τοιαύτη,
 ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἑαυτῇ ἀποκωφούση. Διὸ εἶρη-
 ται, *Ὡς ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα*
αὐτῆς. Οὕτω γάρ ποτε καὶ ἄνθρωπος τῶν θείων
 ἀνήκοος λόγων, οὐ παρὰ τὸ κεκωφῶσθαι τὴν ψυχὴν,
 ἐστέρηται τῆς ἀκοῆς, παρὰ δὲ τὴν οἰκείαν βούλησιν·
 ἄκων γάρ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ βιαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ
 φύσιν. Θεὸς γάρ κωφὴν ψυχὴν οὐκ εἰργάσατο, ὡς
 οὐδὲ τυφλὴν, οὐδὲ ἀνάπηρον, οὐδὲ ὄλω; λελωθῆμένην·
 ἐββωμένην δὲ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις· ἐπεὶ
 κατ' εἰκόνα καὶ κατ' ὁμοίωσιν τὴν αὐτοῦ τὸν ἄνθρω-
 πον ὑπέστησατο. Ἐκαστος δὲ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ καὶ
 τυφλοῖ, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς λυβᾶται.
 Τοῦτο δὲ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου ὁ ἐκ περιτομῆς
 ἀπελέγχεται πράττων λαός. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐ-
 τοῖς· *Ἐπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ*
τοῖς ὡς βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς
ἐπάμμυσαν, καὶ τὰ ὦτα ἐβάρυναν· μήποτε ἴδωσι
τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσωσι, καὶ εἴ
καρδία συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι
αὐτούς. Οὕτως οὖν ἀσπίδι κωφῇ ἑαυτῇ ἀποκωφούση
 ὁ τῶν θείων ἀνήκοος λόγων παρωμοίωται. Διὸ λέ-
 λεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ὡς ἀσπίδι κωφῇ,*
βουούσῃ ὡς τὸν αὐτῆς, ἵνα μὴ ἀκούση φωνὴν ψι-
θυρίζοντων, ἐκάστου ἐπιφῶν σασσοφισμένου. Ἄλλ'
 ὁ μὲν νῦν ὠφεσιῶς ἄνθρωπος, καὶ τοιοῦτον ἑαυτὸν
 κατασκευάσας, ὅτε ταῦτα πράττει, τοῖς πολλοῖς γι-
 νόσκειται· τῷ δὲ Θεῷ καὶ πρὸ γενέσεως, καὶ πολὺ
 ἔσόμενος ἐγνωρίζετο. Μάτην ἄρα ἑαυτὸν ἀπατᾷ ὁ
 λαλεῖν μὲν δικαιοσύνην ἐπαγγελλόμενος, ταῖς δὲ
 χερσὶν αὐτοῦ συμπλέκων ἀδικίαν· Ἐπειτα κρύπτων
 ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἀνομίαν, ὡς καὶ τὸν Θεὸν
 λησόμενος ἐν τῷ θείῳ δικαιοτηρίῳ.

Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ
 στόματι αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα μα-

obturanti aures suas, ut non exaudiat voces incan-
 tantium, neque recipiat remedium a sapiente para-
 tantium. Serpenti igitur similes sunt, ob hypocrisin, et
 simulatum illud de Deo colloquium; aspidi vero,
 quia letale venenum in se occultant. Verum si
 aspidi duntaxat comparandi essent, spes foret eos
 aliquando utilitatem percepturos: siquidem ferum
 illud reptile, ex incantatione et artificio quorum-
 dam, virus nonnunquam abjicit, furoremque de-
 ponit, et quasi exstinguitur quoad malitiam. Quod
 si talis acerbitas aspidis vi quorundam verborum
 debilitatur et marcescit, venenumque abjicit, quid
 dicendum de anima hominis, quæ ad imaginem Dei
 facta est, nisi eam multo potius quam reptile illud
 genus, deposito malitiæ veneno, in melius mutan-
 dam esse; si tamen sese divinarum disciplinarum
 utilitati, et divinitus vere inspiratis incantationibus
 applicet? Quamobrem accurate sermo non aspidi
 simpliciter talem animam comparavit, sed aspidi
 surdæ, quæ non ex natura sua surda sit, sed ex
 propria voluntate talis evaserit. Quare dictum est,
Sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. Sic
 enim aliquando homo verba divina non audiens, non
 quod anima surdus evaserit, auditu privatur, sed id
 propriæ voluntatis est; sponte namque naturæ vim
 inferens suæ obsurdescit. Etenim Deus non surdam,
 non cæcam, non mutilam vel mancam animam; sed
 validam cunctisque suis virtutibus præditam effe-
 cit; nam ad imaginem et similitudinem suam ho-
 minem condidit. Quisque vero surditatem sibi cæ-
 citatemque procurat, animæque suæ substantiam
 labefactat. Quod populus ex circumcissione fecisse
 per Isaiam arguitur his verbis: *Incrassatum est cor*
populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos
clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus au-
diant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem
*eos*⁹⁹. Sic ergo aspidi surdæ et obturanti aures
 comparatur, qui divina verba non audit. Quare se-
 cundum Symmachum dicitur: *Sicut aspidi surdæ,*
obturanti auriculam suam, ut ne audiat vocem su-
stantium, unoquoque incantationes sapienter edo-
cto. Verum homo nunc existens, qui sese tali modo
 constituit, dum hæc agit a multis noscitur; at Deo
 etiam ante ortum notus; imo vero diu antequam in
 D utero conciperetur, quod talis futurus esset, ab eo
 cognoscebatur. Incassum ergo sibi ipsi illudit qui
 justitiam ore profitetur, dum manibus injustitiam
 complicat, deindeque iniquitatem in corde occultat
 suo, ac si in divino tribunali ipsi Deo latere possit.

πρότερον πρὸ τῆς κατὰ γαστρὸς συλλήψεως, τοιοῦ-
 τος ὄσιμος ἐγνωρίζετο. Μάτην ἄρα ἑαυτὸν ἀπατᾷ ὁ
 λαλεῖν μὲν δικαιοσύνην ἐπαγγελλόμενος, ταῖς δὲ
 χερσὶν αὐτοῦ συμπλέκων ἀδικίαν· Ἐπειτα κρύπτων
 ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἀνομίαν, ὡς καὶ τὸν Θεὸν
 λησόμενος ἐν τῷ θείῳ δικαιοτηρίῳ.

VERS. 7, 8. *Deus conteret dentes eorum in ore*
ipsorum, et cætera. Hac de peccatoribus notitia in-

⁹⁹ Isa. vi, 10.

(1) Lege, φαρμάκου τε. Estque lectio Theodotionis.

structi filii hominum, quod scilicet a Deo præno-
 scantur, et quod antequam ad homines transirent,
 notum illi esset tales ipsos futuros, audite cujus-
 modi sine iidem excipiendi sint. Quoniam enim li-
 bera et sui arbitrii natura præditi, vi internoscendi
 boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrum-
 libet inclinationem nacti, non recte iudicio suo sunt
 usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt,
 neque operibus iustitiam adierunt, quam verbis
 duntaxat et labiis sunt professi, veterique serpenti
 similes, aspide surda deteriores evasere; ideo quæ
 ipsis eventura sint audite, disciteque, ab univer-
 sorum iudice Deo conterendos esse ipsorum dentes,
 qui nihil prorsus a leonibus discrepant, et quod
 post hæc omnia instar aquæ effluentis dissolvendi
 sint. Nam illius loco, *Ad nihilum devenient tanquam*
aqua decurrens, Symmachus sic interpretatur, *Dis-*
solvantur sicut aqua pertransiens sibi. Quia enim
 ore tenus iustitiam simulant, jure Deus dentes eo-
 rum in ore ipsorum conteret. Et quia non sat ipsis
 fuit, quod serpenti et memoratæ aspidi surdæ collati
 essent; cum jam aliorum perniciem molientes, leo-
 nibus et catulis leonum comparantur; a quibus ani-
 mam erui suam David ita precatur in præcedenti
 psalmo, *Et eripuit animam meam de medio catulorum*
*leonum*⁸¹; aut, *de medio leonum*; molas eorum
 confracturum esse Deum dicitur, videlicet potesta-
 tes malitiæ eorum, quæ in multorum perniciem
 utebantur. Cum autem dentes et molas eorum con-
 triverit Deus, tunc demum ceu mortui ad nihilum
 devenient, et sicut aqua sibi pertransiens dissol-
 ventur. Et is quidem futurus impiorum omnium
 finis. Quod sane vos scire necesse est, o filii homi-
 num, ut, *si vere utique, iustitiam loquimini, recta*
judicetis, neque prædictorum hominum viam inea-
 tis, neque in corde iniquitates operemini, neque
 iniustitiam manus vestræ complicant, nec vos si-
 miles serpenti exhibeatis, nec sitis sicut aspis surda,
 obturans aures suas, nec cum memoratis impiis et
 peccatoribus una ambulamini: quos præscientia
 sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent,
 tales futuros esse noverat; sed tamen concessit ut
 noscerentur ac in lucem venirent, gratia sua ipsis
 quoque concessa, ut palam eorum propositum fie-
 ret. Siquidem et ordinem iustorum rectam ac mi-
 nime deflectam viam suapte voluntate initurum præ-
 vertens Deus noverat. Deinde utrique ordini libe-
 rum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio
 cursum conficerent. Ac cum universos natura si-
 miles constituisset, voluntate propria quemque
 meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote
 qui sui ipsorum domini, sui juris ac liberi quoad
 motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis
 rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Ideo
 justus ille iudex, utrique ordini ceu certaminis ar-
 biter, congruenti ac debito fine digno remunerat:
 non hominum ritu ex actu eventus cujusque mo-

Α οόντες περί τῶν ἀμαρτωλῶν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ ὡς, προγνώσαντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὶν εἰς
 ἀνθρώπους παρελθεῖν, ἐγνωρίζοντο αὐτῷ ἐσόμενοι
 τοιοῦτοι, ἀκούετε ὅπως τέλος αὐτοῦ διαλήφεται.
 Ἐπειδὴ γὰρ, φύσεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίῃ
 γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου,
 τὴν τε εἰς ἑκάτερα ῥοπήν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένην,
 οὐκ ἔρρωθ' ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν
 τὴν εὐθείαν, καίπερ εἰδότες αὐτήν, οὐδ' ἔργῳ με-
 τήλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖρα
 ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλατῷ δὲ ἔθει μοιωθέντες, ἀσπί-
 δος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τούτου χάριν ἐπακούσα-
 τε τίνα καὶ αὐτοὺς περιμένει, μαθόντες, ὡς ὁ τῶν
 ὄλων κριτὴς Θεὸς συντριβεί τοὺς ὀδόντας αὐτῶν κα·
 οὐδὲν διαφερόντων λεόντων, καὶ ὡς μετὰ πάντα δια-
 λυθῆσονται δίχην ὕδατος ἐκρέοντος. Ἄντι γὰρ τοῦ,
 Ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ παραπορευόμενοι,
 ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διαλυθήτωσαν ὡς ὕδωρ
 παρερχόμενον αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ στόματι καθ-
 υποκρίνοντας τὴν δικαιοσύνην, εἰκότως τοὺς ὀδόντας
 αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ στόματι αὐτῶν συντριβεί. Καὶ
 ἐπεὶ μὴ ἀπῆρκεσαν αὐτοῖς ὁμοιωθῆναι τῷ θφει καὶ
 τῇ προλεχθείσῃ ἀσπίδι κωφῆ, ἦδη δὲ καὶ ἐτέρους λυ-
 μαινόμενοι, λέουσι παρεβλήθησαν καὶ σκύμνοις, ἀφ'
 ὧν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐρρύσσαι εὐχεται ὁ Δαυὶδ λέγων
 ἐν τῷ πρὸ τούτου· Καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου
 ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων τὰς μύ-
 λας αὐτῶν συνὸλάσειν λέγεται ὁ Θεὸς, δηλαδὴ τὰς
 τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, αἷ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῶν
 ἐχρήσαντο. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καὶ τὰς
 μύλας συντριβῆ ὁ Θεὸς, τότε λοιπὸν ἐξουδενωθήσονται
 ὡς ἀν νεκρωθέντες, καὶ διαλυθήσονται ὡς ὕδωρ πα-
 ρερχόμενον αὐτῷ. Καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσται τῶν ἀσε-
 βῶν πάντων τὸ τέλος. Ὁ δὲ ἀναγκαῖον ὑμᾶς γινῶναι,
 ὦ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐν', εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιο-
 σύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνητε, καὶ μὴ μετέρχεθε
 τὴν τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ὁδόν, μηδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνο-
 μίας ἐργάζεσθε, μηδὲ ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμ-
 πλέκωσι, μηδὲ ἑαυτοὺς κατασκευάζετε ὁμοίους τῷ
 θφει, μηδὲ γένησθε ὡς ἀσπίς κωφὴ βύουσα τὰ ὄτα
 αὐτῆς, μηδὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἀσεβείαι καὶ ἀμαρτω-
 λοῖς συναπάγοισθε· οὐς προλαθῶν ὁ Θεὸς τῇ προγνώ-
 σει, πρὶν εἰς φῶς προσελθεῖν, ἔγνω μὲν τοιοῦτους ἐσο-
 μένους, ὁμοῦ δ' οὐκ συνεχώρησε γεννηθῆναι καὶ εἰς
 φῶς παρελθεῖν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δω-
 ρησάμενος, εἰς τὸ φανεροὺς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν.
 Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν δικαίων τάγμα, ἐξ οικείας προαι-
 ρέσεως τὴν ὁρθὴν καὶ ἀδιάστροφον μέλλον ὀδεύειν,
 προλαθῶν ὁ Θεὸς ἔγνω. Εἴτ' ἀμφοτέρων τῶν ταγμα-
 τῶν τὴν αὐτεξουσίαν ὁρμὴν ἐλευθέραν ἀνήκεν, ὡς ἐν
 σταδίῳ ποιεῖσθαι τὸν δρόμον ἐπιτρέψας αὐτοῖς. Καὶ
 αὐτὸς μὲν ὁμοίους τὴν φύσιν τοὺς πάντας ὑπόστισά-
 μενος, προαίρεσει οικείᾳ χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν
 κριτετόνων αἵρεσιν τοὺς πᾶσιν ὁμοίως συγκεχώρηκεν·
 οἱ δὲ, ἅτε κύριοι αὐτῶν καθεστῶτες, ἄφετοί τε καὶ
 ἐλεύθεροι τὴν ὁρμὴν, αὐτοπροαιρέτῳ γνώμῃ διέστη-
 σαν, οἱ μὲν τὴν εὐθείαν ὀδεύειν, οἱ δὲ τὴν διάστροφον

⁸¹ I'sal. Lvi, 5.

ἐλθόμενοι. οὗτου χάριν ὁ δίκαιος κριτής, ἀγνωστοῦν
 ἐκατέρω τάγματι, τῷ καταλλήλῳ καὶ προσήκοντι τέ-
 λει τοὺς ἀξίους παραδίδωσιν· οὐ καθάπερ ἄνθρωποι
 μαθῶν ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποβάσεως τὸν ἐκά-
 στου τρόπον, οἷα δὲ θεὸς καὶ πρὸ γενέσεως εἰδῶς
 ἅπαντα. Διὸ οἱ μὲν ἀπηλλοτριώθησαν παρ' αὐτῷ καὶ
 πρὶν ἢ τοῖς λοιποῖς γνωσθῆναι· οἱ δὲ ἅγιοι ἐκλογῆς
 ἠξιώθησαν ὁμοίως Ἱερεμίας τῷ προφητῇ, ὃ φησιν ὁ
 θεός· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπισταμαί
 σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἠγγακά
 σε.* Καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦτο ἐδήλου φάσκων· *Καθὼς
 ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου,*
εἶναι ἡμᾶς ἄγιους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐ-
τοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορισίας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ
Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθη-
μεν προορισθέντες κατὰ πρόγνωσιν τοῦ τὰ πάντα
ἐνεργούντος καὶ κατὰ τὴν βουλήν τοῦ θελή-
ματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἕκκαινον δόξης
αὐτοῦ. Ὁρᾷς ὅπως πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐξε-
 λέχθαι καὶ προωρισθῆναι εἰς υἰοθεσίαν, κατὰ πρόθεσιν
 τοῦ πάντα ἐνεργούντος φησι; τὴν αὐτὴν δὲ παρίστησι
 δίκαιον ὁ αὐτὸς λέγων· *Οἶδαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγα-*
πῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν τοῖς
κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν· δει οὖν πρόγνω-
 καὶ προόρισσε συμμόρφους τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ
 αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν *πρωτοτόκον ἐν πολλοῖς*
ιδεατοῖς. Οὗς δὲ προόρισσε, τούτους καὶ ἐκάλεσε,
 καὶ οὗς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε, οὗς δὲ
 ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Τα ὅμοια δὲ καὶ
 περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει· ἐν οἷς φησιν· *Ὅτε δὲ ἠδύ-*
κησεν ὁ ἀφοριστὰς με ἐκ κοιλίας μητρός μου,
ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ὅσπερ οὖν
 τούτους προγνοῦς μέλλοντας ἀγαπᾶν αὐτὸν προώρι-
 σεν, οὕτω καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προέγνω μέλλον-
 τας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτὴν, οὐ
 μὴ καὶ τοὺς ἔργους αὐτὴν μεταλευσομένους, διὰ τὸ
 ταῖς χερσὶν ἀδικίαν συμπλέκειν, τούτου χάριν ἀπλη-
 λωσέν αὐτοὺς ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λα-
 λῶσι ψευδῆ παρ' ἑαυτῷ κατηγορήθησε πρὶν γενέσθαι·
 συνεχώρησε τε εἰδῶς αὐτοὺς τοιοῦτους ἐσομένους εἰς
 φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ
 θεοτεθῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσεως
 διαλάμψετε. Μιᾶς γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν
 ἐκόντες ἐπαινοῦ τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὤθει-
 σαν, αὐτεξουσίᾳ πρᾶξι· ἀρετῆς χρησάμενοι. Ὑψηλὸς δὲ
 ὁ μέγας τῶν ὄλων κριτής, προκαθεζόμενος ἐκατέρω
 τάγματι, βραβεύει τὰ πρόπεντα. Διὸ τοὺς μὲν ἀγα-
 πηστας αὐτὸν ἐδόξασε, συμμόρφους ἀποδείξας τῆς
 εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἔργῳ τὴν εἰς αὐτὸν
 ἐκδειχθέντες ἀγάπην· τοὺς δὲ ἐναντίους, ὡς ἂν ἑαυ-
 τοὺς ἀπαλλοτριώσαντας τῆς αὐτοῦ χάριτος, κατα-
 βάλλει συντριβῶν αὐτῶν τοὺς εἰδόντας, οἷς οὐ δεόντως
 ἐχρήσαντο, καὶ συνθλῶν τὰς μύλας αὐτῶν, δι' ὧν
 πολλοὺς ἐλυμήναντο· καὶ τέλος εἰς ἐξουθένειαν αὐτοὺς
 βουστῶν καὶ οὐχ ἐσώτων ὁδῶν ἀποβρέουσιν, αὐτοὶ

A res ediscens, verum utpote Deus omnia cognoscens
 ante originem. Quare alii quidem antequam cæteris
 noti essent, ab eo alienati sunt; sancti vero, elec-
 tione dignati, sicuti Jeremias propheta, cui dixit
 Deus: *Antequam te formarem in utero, novi te, et
 antequam exires de vulva, sanctificavi te*⁵³. Id ipsum
 Apostolus declarat his verbis: *Sicut elegit nos in
 ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et
 immaculati in conspectu ejus in charitate: qui præ-
 destinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum
 Christum*⁵⁴; ac rursum: *In quo et nos forte vocati
 sumus, prædestinati secundum præscientiam ejus
 qui operatur omnia secundum consilium voluntatis
 suæ, ut simus in laudem gloriæ ejus*⁵⁵. Viden' quo-
 modo ante mundi constitutionem, electos et præ-
 destinatos dicat ad adoptionem filiorum, secundum
 propositum ejus qui talia operatur? Eademque
 ipse sententiam profert. his verbis: *Scimus autem
 quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo-
 num iis qui secundum propositum vocati sunt. Nam
 quos præcivit et prædestinavit conformes fieri ima-
 gini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fra-
 tribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et
 quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justifi-
 cavit, illos et glorificavit*⁵⁶. Similia de se ipse decla-
 rat dicens: *Cum autem placuit ei, qui me segregavit
 ex utero matris meæ, revelare Filium suum in me*⁵⁷.
 Quemadmodum igitur cum eos præcivisset, qui
 amaturi ipsum erant, etiam prædestinavit; sic et
 impios cum prævidisset justitiam locuturos, utpote
 qui nossent illam, sed ipsam tamen non operibus
 adituros esse, quia injustitiam manibus complica-
 turi erant, ideo alienavit eos a vulva, et vel ante-
 quam fierent, in errantium et mendacia loquen-
 tium numero in se computavit; permisitque ta-
 men, etsi tales futuros esse nosset, ut palam pro-
 dired, quo præstantia justorum religiosorumque
 hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam
 cum ex una omnes natura constarent, libero usi
 arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii
 contrariam inire viam. At excelsus et magnus ille
 universorum judex, utrique ordini præsidens, pro
 merito cuique tribuit. Quare sui amatores gloria
 affecit, conformes imagini Filii sui exhibens, quippe
 qui amorem erga se operibus comprobaverint; alios
 vero ipsis oppositos, utpote qui sese ab ejus gratia
 abalienaverint, dejecit: dentes eorum, quibus non
 ut par erat usi sunt, conterit, molasque eorum,
 quibus multis perniciem intulerunt, confringit: ac
 demum in nihilum, in risum et opprobrium deducit,
 quando fluxarum et non consistentium aquarum
 instar defluunt: ipsi talem finem exitumque sibi
 procurarunt.

παροιδιούς καὶ χλεύην καὶ θνητός· ὅτε καὶ δικτὴν τῶν
 ἑαυτοῖς τὴ τοιοῦτον προξενήσαντες τέλος.

VERS. 9, 10. *Intendet arcum suum donec infir-
 mentur. Sicut cera quæ fuit, auferentur: supercecidi i*

*Erreturē τὸ τόξον αὐτοῦ ἕως οὐ ἀσθενήσουσιν.
 Ὅσει κηρὸς τακτὶς ἀνταναρθεῖσονται· ἐπεσε*

⁵³ Jer. i, 5. ⁵⁴ Ephes. i, 4. ⁵⁵ ibid. 11-12. ⁵⁶ Rom. viii, 28-29. ⁵⁷ Gal. i, 15,

ignis in ipsos, et non viderunt solem. Priusquam emitterent spinæ vestræ rhamnū, sicut viventes, sicut in ira absorbebit vos. Hæc cum apud LXX obscure ferantur, paulum apertius quod ad sententiam (1) a Symmacho versa sunt hoc modo : Qui tendit arcum suum turbetur, ut quæ comminuta sunt, ut vulvæ pellicula dissoluta, dissonet abortivum mulieris, ut ne videant solem. Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnū, adhuc viventem quasi penitus siccum turbo auferet. Hæc porro fuerit dicti sententia. Quia in proposito est qualis futurus peccatorum finis sit, describere : præter ea quæ superius diximus, hæc etiam illos exspectare, o filii hominum, ediscite. Dictum sane fuit antea, Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confringet Dominus, et, ad nihilum devenient tanquam aqua decurrens. Ad ea autem hæc insuper patientur. Qui olim arcum suum intendebat, verbisque suis tanquam telis alios impetebat et occidebat, is ipse in iudicii tempore turbabitur : itaque ejus quæ jaculatus est, ac quibus multos interfecit, comminuta de medio tollentur. Deinde quemadmodum pellicula e muliere prodiens, vitæ consors nullatenus est, sed dissoluta dissonat ; vel sicut abortivum in pellicula jacens mortuum, cum a prægnante egreditur, nullo sensu præditum est, ut luce et sole fruatur ; sic erunt peccatores memoratis verbis indicati. Nam corpus eorum, perinde atque pellicula dissolutum, corruptioni tradetur ; nullam spem habens se cum sanctis resurrecturum. Anima vero eorum, quæ in corpore ceu in pellicula convoluta est, abortivo mulieris similibus erit, nec vita, nec luce, nec solis radiis gaudens ; sed a tenebris in tenebras concedet ; neque in regione vivorum assumetur, neque placebit Domino in lumine viventium ; nec dicet, Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi⁵⁷ : verum his omnibus privata, tenebris tradetur. Cujus rei mentionem ita facit Salvator : Ligantes ejus pedes et manus ejicite ipsum in tenebras exteriores : ibi erit jetus et stridor dentium⁵⁸. Et hic quidem impiorum finis erit. Fructum autem et opera, spinis nihil ab similia, antequam maturescant et ad malitiæ perfectionem deveniant, dum adhuc pullulabunt, exciccabit ira Dei, quæ ipsos invadet. Quod sane his verbis significatur : Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnū, adhuc viventem, quasi penitus siccum turbo auferet. Cum igitur interpretationis Symmachi mentem aliquatenus perceperimus, jam restat ut ad LXX versionem transeamus, ut ex allata comparatione, eorum quoque sententiam speculemur. Ait itaque : Intendet arcum suum donec infrmentur. Qui dentes eorum in ore ipsorum contriturus, et molas leonum confracturus est Dominus, ipse arcum suum eo usque intendet, feriens

⁵⁷ Psal. cxiv, 5. ⁵⁸ Matth. xv, 30.

^a Ms. ὀλοκληρον.

(1) Atqui hæc haud clarius a Symmacho explicantur. Quæ nos pro facultate in collectione *Hexaplorum*, propediem edenda, explanabimus.

A πῦρ ἐπ' αὐτούς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. Πρὸ τοῦ συγκέντρι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν ῥάμνον, ὡσεὶ ζῶντας, ὡσεὶ ἐν ὄργῃ καταπίπτει ὑμᾶς. Ἀσπίς τούτων παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερομένων, μετρίως πῶς τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδεικεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν τρόπον· Ὁ τείνων τὸ τόξον αὐτοῦ θορυβηθήτω ὡς τὰ θρυπτόμενα, ὡς περιχωρίον διαλυθὲν, διαφωνεῖα ἐκτρωμα γυναικός, ἴνα μὴ ἴδωσιν ἥλιον. Πρὶν ἢ ἀξήσωσιν αἱ ἀκανθαὶ ὑμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνος, ἔτι ζῶντα ὡς ἀλόξηρον λαλαψ' ἀρεῖ. Εἴη δ' ἂν ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιούτος. Ἐπειδὴ τὰ τέλη τῶν ἀμαρτιῶν ἡποία ἔσται διαγράφειν πρόκειται, καὶ ταῦτα πρὸς τοῖς προλεχθεῖσι περιμένειν αὐτούς, ὡ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, μανθάνετε. Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου, ὅτι Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λέοντων συνθλάσει Κύριος, καὶ, ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ διαπορεύμενον. Πρὸς τούτοις οὖν καὶ τάδε πεύσσονται· ὁ πάλαι πρότερον τὸ ἑαυτοῦ τόξον ἐντείνων, βέλλων τε καὶ ἀναιρῶν ἐτέρους ὡσπερ βέλεσι τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις, οὗτος ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ θορυβηθήσεται, καὶ τὰ βέλη αὐτοῦ δι' ὧν ἰκόντις καὶ ἀνήρει πολλοὺς, θρυπτόμενα ἀφανισθήσεται. Εἴθ' ὡσπερ χωρίον προχωρήσαν ἀπὸ γυναικός, οὐδεμιὰς μετέχει ζωῆς, διαλυθὲν δὲ διαφωνεῖ· ἢ ὡσπερ τὸ ἐν τῷ χωρίῳ ἐναποθανὸν ἐκτρωμα, προσελθὼν τῆς κατὰ γαστρός αὐτὸ φερούσης, οὐδεμιὰς μετέχει αἰσθήσεως εἰς τὴν ἀπολαύσαι φωτὸς καὶ ἡλίου· οὗτως οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὶ οἱ διὰ τῶν προλεχθέντων δηλωθέντες ἔσονται. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα αὐτοῖς διαλυθὲν ὁμοίως χωρίον, φθορὰ παραδοθήσεται, ἐλπίδα τῆς μετὰ τῶν ἀγίων ἀναστάσεως οὐχ ἔξον· ἢ δὲ ἐν τῷ σώματι ὡσπερ ἐν χωρίῳ συνελημένη αὐτῶν ψυχὴ ἐκτρώματι γυναικὸς ὁμοιωθήσεται, μήτε ζωῆς, μήτε φωτὸς, μήτε ἡλίου αὐγῶν ἀπολαύουσα, ἀπὸ σκότους δὲ ἐπὶ σκότος χωρήσει· καὶ οὕτως ἐν χωρᾷ ζῶντων ἀναληφθήσεται, οὕτως εὐαρεστήσει τῷ Κυρίῳ ἐν φωτὶ ζῶντων· οὐδὲ μὴν ἐρεῖ Ἐπιστρέψον, ἢ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάκαισίν σου, ὅτι Κύριος ἐπηρέτησέ σε· στερηθεῖσα ἑ τούτων ἀπάντων, σκότῳ παραδοθήσεται. Οὐ μνημονεύσας ὁ Σωτὴρ, ἔλεγε· Δῆσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ τοῦτο μὲν ἔσται τῶν ἀσεβῶν τὸ τέλος. Τὸν δὲ καρπὸν αὐτῶν καὶ τὰς πράξεις, ἀκανθῶν οὐδὲν διαφέροντας, πρὶν τελεσφορηθῆαι καὶ εἰς τελείωσιν κακίας ἔλθειν, ἔτι ἐν ἀρχαῖς οὐσας ξηρανεῖ ἢ καταληψομένη αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ ὄργῃ. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ λόγος φάσκων· Πρὶν ἢ ἀξήσωσιν αἱ ἀκανθαὶ ὑμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνον, ἔτι ζῶντα, ὡς ἀλόξηρον^a λαλαψ' ἀρεῖ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας μετρίως πῶς τὸν νοῦν καταλήψαμεν, ὡρα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα παρελθεῖν, ἕκ τε τῆς λεχθείσης παραβέσεως καὶ τὴν παρ' αὐ-

τοὺς διάνοιαν συνιδῆσιν. Φησὶν οὖν· Ἐρτερεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ ἕως ἀσθενήσουσιν. Ὁ δὲ μέλλων συντριβεῖν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λεόντων συνθλάξῃ Κύριος, αὐτὸς τὸ ξαντοῦ τόξον ἐπὶ τοσοῦτον κατ' αὐτῶν ἐντενεῖ βάλλων αὐτοὺς καὶ τιμωρούμενος, ἕως ἀσθενήσουσιν. Οἱ δὲ βαλλόμενοι τῷ πεπυρωμένῳ βέλει, κηροῦ δίκην ὑπὸ πυρὸς τηχομένου διαλυθήσονται· Διὸ λέλεεται· Ὀσει κηρὸς τανθεὶς ἀνταναιρεθήσονται, ἔπεσε πῦρ. Ὅσπερ γὰρ πεσόντος πυρὸς διαλυθεὶς κηρὸς ἀφανίζεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ θηλωθέντες ὑπὸ τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναιρεθήσονται, ἕως μὴ καταξιωθῆναι αὐτοὺς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς ῥάμνον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἢ ὀργῆ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

Εὐφρανθήσεται δικαίος, ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν, τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Καὶ ἔρει ἄνθρωπος· Εἰ ἄρα ἔστι καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Σύμμαχος· Χαρήσεται δικαίος ἰδὼν ἐκδίκησιν, τοὺς πόδας αὐτοῦ νίψεται αἵματι ἀσεβοῦς. Ὅσπερ οἱ ψευδῶς δικαιοσύνην λαλοῦντες, ἔργοις δὲ ἀδικίαν συμπλέκοντες, προεγράψαν ὅποιον ἔξουσι τέλος· οὕτως ἔχρη ἐκ παραλλήλου τοῦ ἀληθινοῦ δικαίου, τοῦ δι' ἔργων ἐνδεικνυμένου τὴν δικαιοσύνην, τὸ χρηστὸν τέλος διδαχθῆναι. Τί συνέσται ἀγαθὸν τῷ τοιοῦτῳ; Νῦν μὲν, φησὶ, κατὰ τὸν παρρητα καιρὸν, οὐχ' ὄρων τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐκδίκησιν, πολλάκις σχετιάζει, ἀποκλαίμενος καὶ λέγων· Ἰνα τί ἀσεβεῖς εὐθνηροῦσι, πεπαλαίωνται δὲ καὶ ἐν πλοῦτῳ· ὁ σφόδρος αὐτῶν κατὰ ψυχὴν, τὰ δὲ παιδία αὐτῶν εὐφραίνεται ἀναλαμβάνοντα ψαλτήριον καὶ κιθάραν; Καὶ νῦν ὁ αὐτὸς ταπεινούμενός φησιν· Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσυλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εὐρήνην ἁμαρτωλοῦ θεωρῶν. Ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ τὸ τέλος τῶν ἀσεβῶν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἐκδίκησιν, τῆνικαῦτα χαρήσεται καὶ εὐφρανθήσεται, οὐ τῆ τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείᾳ ἐπιχαίρων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ εὐφρανόμενος. Καὶ τοὺς πόδας δὲ αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀσεβοῦς· οὐχ αἰμοπότης τις ὢν καὶ φιλοπόλεμος, ἀλλὰ καθαίρομενος διὰ τῆς ἐκεῖνων τιμωρίας, καὶ βελτιούμενος διὰ τῆς ἐτέρων ἐπιστροφῆς. Ἡ ἄλλως· Νίψεται τὰς χεῖρας ἐπὶ τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀθῶν καὶ ἀναίτιον, καὶ καθαρὸν ἑαυτὴν δεικνύς τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ. Ἐπειδὴν οὖν οἱ μὲν ἀσεβεῖς δικὰς δῶσι τὰς προσηκούσας· ὁ δὲ δικαίος ἐκδικηθεὶς, εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἐμπλησθῆ, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ νίψεται, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν· εὐλόγως τότε πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πᾶσα φωνὴ καὶ γλῶσσα ἀποφανεῖται, ὅτι, Εἰ ἄρα ἔστι καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Εἰ γὰρ ἔστι καρπὸς τῷ δικαίῳ, περὶ οὗ καρποῦ εἴρηται ἐν πρώτῳ ψαλμῷ· Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ

ulciscensque illos, donec infirmetur. Illi vera ignito telo confossi, ceræ instar ab igne liquefactæ dissolventur. Quare dicitur : Sicut cera quæ fuit, auferentur, supercecidit ignis. Sicut enim decidente igne, soluta cera liquescit, eodem modo illi ab ingruente ira destruentur, ita ut ne quidem digni habeantur, qui solem justitiæ mentis oculis perspiciant. Sed antequam spinæ eorum accrescant et rhamnus evadant, nuper edita eorum spinea opera ira comprehendet et absorbebit.

τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναιρεθήσονται, ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς ῥάμνον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἢ ὀργῆ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

VERS. 11, 12. *Lætabitur justus cum viderit vindictam : manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Et dicet homo : Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Symmachus, *Gaudebit justus cum viderit vindictam, pedes suos lavabit sanguine impii.* Sicut ii qui mendaci ore justitiam loquuntur, dum operibus injustitiam complicant, qui finem habituri sint jam descriptum est; sic oportuit e converso veri justis, qui operibus justitiam exhibet, bonum finem declarari. Quid tali homini boni continget? Jam quidem in præsentis, ait, cum non videat ultionem de impiis sumendam, sæpenumero dolet, ingemiscit et ait : *Quare impii prospere agunt, in divitiis consenuerunt : semen eorum ex voto procedit, pueri eorum lætantur sumentes psalterium et citharam*? Nunc autem ipse humiliatus dicit : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos pacem peccatoris videns*. Cum autem viderit impiorum finem et ultionem de iis sumptam, tunc lætabitur et exsultabit; non de impiorum exitio gaudens, sed de justo Dei judicio lætus. *Pedes autem suos lavabit in sanguine impii*: non quod sanguinarius ac belli cupidus sit, sed quia ex eorum supplicio purgatur, et aliorum castigatione melior efficitur. Sive alio modo : *Manus lavabit in sanguine peccatoris*, id est, innocentem se, inculpatum et purum a pernicie ejus ostendet. Cum ergo impii promeritas pœnas dederint, justus autem vindicatus, gaudio ac lætitia repletus fuerit, manus ac pedes suos, secundum reliquos interpretes, laverit in sanguine peccatoris, secundum traditam sententiam; tunc merito omnis homo, omnis vox et lingua pronuntiabit, *Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Nam si est fructus justo, de quo fructu in primo psalmo dictum est⁶¹ : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.* Si itaque merces ac fructus erit bonus ei qui justitiam operatus sit, quem tempore justis judicii Dei recipiet; hinc sane consequenter intelligitur, etiam ante judicium esse Deum qui in-

⁶⁰ Job xxi, 7, 8. ⁶¹ Psal. lxxii, 2, 3. ⁶² Psal. i, 3.

spiciat ac judicet eos qui in terra mortalem vitam exigunt. Etiam si enim in præsenti ejus judicia non videantur, attamen hominum gesta non sine iudicio et examine penes eum sunt. Atenim si justii una cum iniquis perituri essent, nullusque fructus justo esset, dici sane posset Deum humana non curare; sed quia tempus erit, quo justii quidem gaudebunt, peccatores autem memoratum finem consequentur; nullatenus homines ambigere par est, sed confiteri ac pronuntiare, Deum esse, qui de omnibus in terra degentibus judicat, inspectorque est, ac humana opera spectatur. Et hæc quidem hæc de re dicta sint.

δὲ ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ ὁ μὲν δίκαιος χαρήσεται, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸ πρόλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὐδὲ ἀμφιβάλλειν προσήκει, ὁμολογεῖν δὲ πάντα ἀνθρώπων καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἔστι θεὸς ἔσφορος καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρίνων ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσάμενους. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη.

Animadvertendum autem est, num prophetia istihæc, quæ tota coheret et una serie jungitur cum præcedentibus, finem describat eorum, qui prophetias de Christo meditantur, justitiam ore loquuntur, et venientem ipsuin receperunt; neque tamen vocem ejus audierunt qua clamabat ipsis hæc dicens: *Qui habet aures audiendi audiat*⁶²: qui sese serpenti similes effecerunt, et aures sibi pararunt sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. In vero ipsi dentes suos molasque suas blasphemias in Salvatore nostrum dictis exaceruerunt. Jure itaque de illis dictum fuerit, *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confregit Dominus*. Possunt item hæc dici de omnibus qui athea dogmata, et impias falsasque sententias in atheis hæresibus consarcinarunt, atque de iis qui sapientiam hujus sæculi profitentur, qui linguas suas contra salutarem doctrinam exaceruerunt: neque pigeat iis annuenerare quotquot in Ecclesia calumniis et obreclationibus in proximorum perniciem vacant. Quis omnibus dicatur illud, *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum*; scientes quod omnem creaturam adducei Deus in iudicium⁶³; et, *oportet omnes tribumali Dei sisti, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*⁶⁴.

καὶ τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ· ἴνα κομισθῆται ἕκαστος εἰς τὰς κλίμακας.

1. IN FINEM, NE DISPERDAS DAVID, IN TITULO INSCRIPTIONEM, QUANDO MISIT SAUL, ET CUSTODIVIT DOMUM EJUS, UT EUM INTERFICERET. LVIII.

Vers. 2, 5. *Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me*. Jam prius observavimus, psalmos a LI, antequam David regnaret, adhuc superstite Saule, pronuntiatos fuisse; eos autem qui in prima parte libri censentur, ferme omnes, paucisque exceptis, post lapsum ejus: et ob pietatis eminentiam, eos qui confessionem præferrent, priores in libro consignatos ab illo fuisse,

δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρύησεται, καὶ πάντα ὄσα ἂν ποιῆ κατενοδοθήσεται. Εἰ οὖν ἔσται μισθὸς καὶ καρπὸς ἀγαθὸς τῇ τῆν δικαιοσύνην ἐργασαμένῳ, ὃν ἀπολήφεται κατὰ τὴν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ καιρὸν, ἀκόλουθὸν ἐπινοεῖν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς κρίσεως τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν θνητὸν εἶ διεξανύοντάς βίον ἔστι Θεὸς ἐφορῶν καὶ διακρίνων. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐχ ὀρῶνται αὐτοῦ αἱ κρίσεις ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἄκριτα, οὐδὲ ἀνεξέταστα τυγχάνει παρ' αὐτῷ τὰ ἐν ἀνθρώποις. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλον οἱ δίκαιοι τοῖς ἀδίκους συναπολέσθαι, καὶ μηδεὶς ἦν καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἦν ἂν εἶπεῖν μηδὲ ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα τὸν Θεόν· ἐπεὶ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸ πρόλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὖν περὶ αὐτῶν λεχθεῖν ἂν Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ Κύριος. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ περὶ πάντων τῶν τὰ θεὰ δόγματα καὶ τὰς ἀσεβεῖς ψευδοδοξίας ἐν ταῖς ἀθέοις αἱρέσεσι συστησάμενων λέγεσθαι, καὶ περὶ τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπαγγελομένων, οἱ τὰς γλώσσας αὐτῶν ἰχθύησαν κατὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας: οὐ παρατιθέον δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς ἐπιθέθησαν τῶν πλησίον σχολάζοντάς τοῦτοίς συμπαραλαμβάνειν· πρὸς οὓς ἅπαντας λέγοιτο ἂν τὸ, Εἰ δὲ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· εἰδότες, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν· καὶ, δεῖ τοὺς πάντας παραστή-
τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἰς ἀγαθὸν

Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, μήποτε ἡ μετὰ χεῖρας προφητεία, πᾶσα ἀκόλουθος οὖσα καὶ συνημμένη ταῖς πρὸ αὐτῆς, τὰ τέλη διαγράφει τῶν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας μελετώντων καὶ δικαιοσύνην τῷ στόματι λαλούντων καὶ παραδεξαμένων αὐτὸν ἑλθόντα, μηδὲ ἐπακουσάντων αὐτοῦ τῆς φωνῆς βοῶντος πρὸς αὐτοὺς, καὶ λέγοντος· Ὁ ἔχων ὄρα ἀκούειν ἀκούετω ὅτινες ὡμοίωσαν ἑαυτοὺς τῷ θείῳ, καὶ τὰ ὄρα αὐτῶν πεποιθήσασιν ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὄρα αὐτῆς. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καὶ τὰς μύλας διὰ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημιῶν ἰχθύησαν. Εἰκότως οὖν περὶ αὐτῶν λεχθεῖν ἂν Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ Κύριος. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ περὶ πάντων τῶν τὰ θεὰ δόγματα καὶ τὰς ἀσεβεῖς ψευδοδοξίας ἐν ταῖς ἀθέοις αἱρέσεσι συστησάμενων λέγεσθαι, καὶ περὶ τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπαγγελομένων, οἱ τὰς γλώσσας αὐτῶν ἰχθύησαν κατὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας: οὐ παρατιθέον δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς ἐπιθέθησαν τῶν πλησίον σχολάζοντάς τοῦτοίς συμπαραλαμβάνειν· πρὸς οὓς ἅπαντας λέγοιτο ἂν τὸ, Εἰ δὲ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· εἰδότες, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν· καὶ, δεῖ τοὺς πάντας παραστή-

D EIS TO TELOS, MH DIAΦΘΕΙΡῆΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ, Εἰς ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ὅποτε ἀπεστειλῆς ΣΑΟΥΛ, καὶ ἐφύλαξεν τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανάτωσαι αὐτον. ΝΗ.

Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεὸς, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαι με. Τετηρήκαμεν ἤδη πρότερον, ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ α' καὶ ν' πρὸ τοῦ βασιλεύσαι τὸν Δαυὶδ, εἶτι ζῶντος τοῦ Σαοῦλ, εἰργιντο· ὡσπερ οὖν οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου σχέδον πάντες, παρεκτός ὀλίγων, μετὰ τὸ πληγμεληθὲν αὐτῷ σφάλμα, καὶ ὅτι καθ' ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρῶτους ἔταξεν ἐν τῇ βίβλῳ τοὺς ἐξομολογησά-

⁶² Matth. xi, 5. ⁶³ Eccl. xii, 14. ⁶⁴ II Cor. v, 10.

πυριεχοντας, δευτέρους οντας τῷ χρόνῳ· τοὺς δὲ τῷ χρόνῳ πρώτους, δευτέρους συνήψε, ὡς ἂν καλύπτοιο τὰ τῆς ἐξομολογήσεως διὰ τῆς τῶν κατορθωμάτων μνήμης. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ παρῶν συνίστησι ψαλμός· συνήθως δὲ εἰρήθως, ἐπειπερ καὶ αὐτὸς στηλογραφία τυγχάνει, ἐπισημαινόμενος καὶ ὃν ἐλέχθη καιρὸν ἦν δὲ οὗτος, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Πλατύτερον δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ πρώτη τῶν Βασιλειῶν παρίστησι, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον· Καὶ προσέθετο πόλεμος γενέσθαι καὶ κατασχυσε Δαυὶδ, καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς πληρὴν μεγάλην σφόδρα, καὶ ἔφυγον ἐκ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο πνεῦμα πορνῆρ ἐπὶ Σαούλ· καὶ αὐτὸς ἐν οἴκῳ καθέδων, καὶ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ Δαυὶδ ἐψυλλεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Καὶ ἐξίηται Σαούλ πατάξει τὸ δόρυ εἰς Δαυὶδ· καὶ ἀπέστη Δαυὶδ ἐκ προσώπου Σαούλ, καὶ ἐπάταξε τὸ δόρυ εἰς τὸν τοίχον. Καὶ Δαυὶδ ἀνεχώρησε καὶ διεσώθη. Καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους εἰς οἶκον Δαυὶδ φυλάξαι αὐτόν, τοῦ θανατώσαι αὐτόν πρῶτ· καὶ ἀνήγγειλε τῷ Δαυὶδ Μελχολ, ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα· Ἐάν μὴ σὺ σωθῆς τὴν ψυχὴν σαυτοῦ τὴν νύκτα ταύτην, αὐριον θανατωθήσῃ. Καὶ κατάγει ἡ Μελχολ τὸν Δαυὶδ διὰ τῆς θυρίδος, καὶ ἀπῆλθε καὶ ἔφυγε, καὶ σώζεται· ὅτε καὶ τὴν προκειμένην στηλογραφίαν συντάττει· διὸ προέγραπται· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν, ὡς ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Τὸ μὲν οὖν, εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ, καὶ τὸ, μὴ διαφθείρης, καὶ ἡ στηλογραφία, τρίτον ἦδη εἴρηται ἐφεξῆς· ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον, ἕτερον ἐσήμανε καιρὸν, ὃν ἐδήλου ἡ προγραφή λέγουσα· Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτόν οἱ ἀλλοφύλοι ἐν Γέθ· τὸ δὲ δευτέρον, Ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν αὐτόν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον· ἐνταῦθα δὲ, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Τὸ δὲ αἴτιον τῆς τοῦ Σαούλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπιβουλῆς φθόνος ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν κατὰ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ ἦρατο νίκην, ὑμνεῖτό τε ἐπὶ τοῦτο παρὰ τοῖς πᾶσι, τούτου χάριν ὠρμάτο θανατώσαι αὐτόν· καὶ μάλιστα ὅτε εἶδεν, ὡς Κύριος ἦν μετὰ τοῦ Δαυὶδ, καὶ αὐτὸς συνῆκε σφόδρα, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα ἠγάπα τὸν Δαυὶδ. Ἔτι τε μάλλον ἐξήφθη τὰ τῆς ζηλοτυπίας, ὡς ἔωρα αὐτόν κρατοῦντα ἐν πολέμοις συνεργεῖα καὶ βοηθεῖα Θεοῦ. Λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Καὶ εἶδε Σαούλ, ὅτι Κύριος μετὰ Δαυὶδ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἠγάπα αὐτόν. Καὶ προσέθετο εἰλαβεῖσθαι ἀπὸ Δαυὶδ ἔτι. Καὶ ἐγένετο Δαυὶδ ἐχθρὸς τοῦ Σαούλ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτοὶ προσέθετο πόλεμος γενέσθαι, καὶ κατασχυσε Δαυὶδ, καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτοῖς πληρὴν μεγάλην, καὶ ἔφυγον ἐκ προσώπου αὐτοῦ· πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦ φθόνου τὸν Σαούλ ἐπινεν, ὡς ἦδη καὶ αὐτόχειρα

A etiamsi posteriores tempore essent; eos vero qui primi tempore, secundos adjectos esse, ut recte factorum memoria ea quæ confessionem continebant obtegerentur. Hoc itaque presentis psalmo comprobatur, (quod consueto more dictum sit) quia tituli inscriptio est; notamque temporis præfert quo editus fuit, scilicet, *Quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Sed fusius historiam enarrat primus Regnorum liber, qui sic habet: *Motumque est autem iterum bellum; et superavit David, debellavitque allophylos, et percussit eos plaga magna valde, et fugerunt a facie ejus. Et factus est spiritus malus in Saul: et ipse in domo sua dormiebat, et lancea in manu ejus: porro David psallebat manibus suis. Et quærebat Saul percutere Davidem lancea: et declinavit David a facie Saul, et lancea percussit parietem. David autem recessit et salvatus est. Et factum est in nocte illa, misit nuntios in domum David, qui custodirent illum, ut interficeretur mane. Et renuntiavit Davidi Melchol, uxor ejus, dicens: Nisi salaveris animam tuam hac nocte, cras interficietis. Et demisit Melchol Davidem per fenestram, porro ille abiit et aufugit, atque salvatus est*⁶⁵. Quo tempore hanc tituli inscriptionem edidit: quare sic titulus habet: *In finem, ne disperdas, David in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Illud ergo, *in finem Davidi*, et illud, *ne disperdas*, et tituli inscriptio, jam tertio consequenter dictum est. At primo aliud tempus indicavit, per titulum scilicet qui sic habet, *Quando tenuerunt eum allophyli in Geth*⁶⁶; secundo item, *Cum fugeret a facie Saulis in speluncam*⁶⁷; hic vero, *Quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Causa porro insidiarum Saulis in Davidem, invidia erat. Cum enim de Goliath Allophylo victoriam retulisset, et ab omnibus ea de causa celebraretur, ideo ad ejus eadem animus appulit: maxime vero cum videret Dominum esse cum Davide, ac rem perspicue intelligeret, universusque Israel et Juda Davidem adamaret. Tunc vero præcipue inflammata æmulatio est, cum adverteret eum ope et auxilio Dei in bellis superiores esse. Ait ergo Scriptura: *Et vidit Saul quod Dominus esset cum David, et omnis Israel diligebat eum. Et cepit magis timere David, et factus est David inimicus Saul omnibus diebus*⁶⁸. Cum autem iterum motum est bellum, et superavit David, debellavitque allophylos, et percussit eos plaga magna, et fugerunt a facie ejus⁶⁹; spiritus invidiarum rursus Saulem suffocabat, ut jam manu propria vi-rum confodere vellet. Tentavit ergo lancea percutere, et cum aberrasset ab ictu, non clam ulterius, sed palam, missis in domum David satellitibus, necem inferre cupivit. Ille vero in hujusmodi calamitate præsentem tituli inscriptionem edidit, emissioque clamor: Deum precatus his verbis est: *Eripe me de inimicis meis, Deus, et ab insurgentibus in*

⁶⁵ I Reg. xix, 8-12. ⁶⁶ Psal. lv, 1. ⁶⁷ Psal. xix, 8.

lvi, 1. ⁶⁸ I Reg. xvii, 14, 16, 28. ⁶⁹ I R g,

me libera me : eripe me de operantibus iniquitatem , et de viris sanguinum salva me. Quis rogat Deum sibi custodem, adjutorem et servatorem esse, ut ne ab inimicis capiatur, neve in manus eorum veniat; sive etiam, ne iis similis esse pronuntietur, neu in numero operantium iniquitatem, aut ex parte virorum sanguinum censeatur, de quibus superius dicebatur: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te* ⁷⁰. Quod autem non visibiles solum inimicos, sed etiam occultos et invisibiles cognosceret, qui et Saulem exagitabant, nam spiritus malus in Saule erat, a quo permotus invidia inflammabatur in Davidem; jam sæpius a nobis commonstratum est. Hic itaque inimicos superasse scribitur, ac plerumque victoriam de allophyllis retulisse. Truces porro ac graves erant occulti ejus inimici et hostes, quos hisce dictis declarat: *Quoniam ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes.* Secundum historiam sane non alios videtur inimicos habuisse quam Saulem. Id enim Scriptura significat dum testificatur, ipsum ab omni populo dilectum; eamque in primis causam invidiæ in ipsum fuisse. Si ergo omnes Davidem diligebant, solusque Saul ea de re livore incensus insidias ipsi parabat, cur hic pluraliter ait: *Eripe me de inimicis meis, et ab insurgentibus in me;* ac rursum, *Quia ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes?* Sed hic clare indicantur occulti et invisibiles inimici, de quibus Apostolus ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, et mundi rectores tenebrarum harum, et contra spiritus nequitie* ⁷¹. Ii igitur Saulem incendebant contra Davidem: ideoque rogabat Deum, ut ab iis eriperetur. Contra Goliath enim et contra reliquos allophylos ipse solus sufficiebat, lege bellucinctos adortus; ac contra occultas potestates et invisibiles inimicos propugnator sibi Deum postulabat. Quod autem a Saule, cum nihil ipsi damni intulisset, frustra pelleretur, cum historia enarrat, tum in sequentibus ita recenset ipse: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum: sine iniquitate cucurri et direxi.* Pro illo autem, *sine iniquitate cucurri et direxi*, Symmachus ait, *cum non sit peccatum irruunt, ut pertrahant me.* Nam cum ne minima subesset causa, tanta adversus eum supra memorati illi aggressi sunt. Et, quæso, advertas, Davidem in præsentī fidenter agere, qui in prima Psalms parte dicebat: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* ⁷². Hæc et his similia in præcedentibus confitebatur; in præsentī vero ait: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi.* Cursum porro, quem David agebat, intelliges, si apostolicam illam vocem apponas: *Bonum certa-*

Α ἰθέλειν γενέσθαι τοῦ ἀνδρός. Ἐπειρᾶτο γοῦν τῷ δόρατι κατ' αὐτοῦ· ὡς δ' ἠστόχησε τῆς πληγῆς, οὐκέτ' ἐπιχειρομμένως, ἐκ δὲ τοῦ φανεροῦ ἀποστείλας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαυὶδ, θανατώσας αὐτὸν ὠρμηθῆ. Ὁ δ' ἐν τοιαύτῃ ἀποληθθεὶς συμφορᾷ, τὴν προκειμένην στηλογραφίαν συντάττει, ἀναβοῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ λέγων· Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαι με. Ῥύσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σώσον με. Ἐύχεται δὲ διὰ τούτων φύλακος τυχεῖν τοῦ Θεοῦ, βοηθοῦ τε καὶ σωτήρος, εἰς τὸ μὴ ἀλῶναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, μηδ' ὑποχείριον αὐτοῖς γενέσθαι· ἢ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ καὶ αὐτὸν ὅμοιον αὐτοῖς ἀποφανθῆναι, μηδὲ γενέσθαι ἓνα τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, Β μηδὲ τῆς μερίδος τῶν ἀνδρῶν τῶν αἱμάτων, περὶ ὧν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος, οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. Ἐχθροὺς δὲ ὅτι μὴ τοὺς ὁρατοὺς μόνους ἐγίνωσκεν, ἀλλὰ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους, οἱ καὶ αὐτοὶ ἐνήργουν τὸν Σαοὺλ· πνεῦμα γὰρ πονηρὸν ἦν ἐπὶ Σαοὺλ, ὑφ' οὗ κινούμενος ἐξεκαίετο ἐπὶ τὸν κατὰ τοῦ Δαυὶδ φθόνον· πολλὰκις ἡμῖν ἀποδείδειται. Κἀναυθα τοίνυν τῶν μὲν πολεμίων περιγενόμενος ἀναγέγραπται, νίκην τε πολλὰκις ἀράμενος κατὰ τῶν ἀλλοφύλων. Δεινοὶ δὲ ἦσαν ὅρα ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι οἱ ἀφανεῖς αὐτοῦ ἐχθροὶ, ὡς παριστάς καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἔλεγεν· Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταιοί. Ἐκ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὐδετέρους φαίνεται ἐσχηκῶς ἐχθροὺς ἢ μόνον τὸν Σαοὺλ. Τούτο γὰρ παρέστησεν ἡ Γραφή μαρτυραμένη, ὅτι ἠγαπάτο ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ· καὶ τοῦτ' ἦν μάλιστα τὸ αἰκίων τῆς κατ' αὐτοῦ βασκανίας. Εἰ τοίνυν πάντες ἠγάπων τὸν Δαυὶδ, μόνος δὲ Σαοὺλ καὶ ἐπὶ τούτῳ φθόνῳ πιμπράμενος ἐπεδοῦλευσεν αὐτῷ, πῶς ἐναυθα πληθυντικῶς φησιν, Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ καὶ πάλιν, Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταιοί; Ἀλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων παρίστανται ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἐχθροὶ, περὶ ὧν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ πρὸς τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας. Οὗτοι γοῦν ἐξέλαον τὸν Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ· διὸ ἐξ αὐτῶν ρυσθῆναι εἶδετο τοῦ Θεοῦ. Πρὸς μὲν γὰρ τὸν Γολιάθ, καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύλους ἀπήρκει αὐτὸς ἰστάμενος, καὶ πολέμου νόμῳ τοῖς πᾶσιν ἐπεξιών· πρὸς δὲ τὰς ἀφανεῖς δυνάμεις καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθροὺς Θεὸν ὑπέρμαχον ἤξλου αὐτῷ γενέσθαι. Ὅτι δὲ μηδὲν ἀδικήσας τὸν Σαοὺλ, μάτην ἤλαυνετο ἐπ' αὐτοῦ, παρίστησι μὲν ἡ ἱστορία, ἐμφαίνει δὲ καὶ αὐτὸς ἐξῆς λέγων· Ὅτε ἡ ἀνομία μου, ὅτε ἡ ἀμαρτία μου· ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Ἄντι δὲ τοῦ, ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα, ὁ Σύμμαχος, μὴ οὐσίας, φησὶν, ἀμαρ-

⁷⁰ Psal. LIV, 24. ⁷¹ Ephes. VI, 12. ⁷² Psal. XXXVII, 5, 6.

τίας, ἐπιτρέχουσιν, ἴνα ἐλκύσωσί με. Μηδεμιᾶς ἄ μὲν certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in γὰρ προφάσεως ὑποκαιμένης, τσαῦτα κατ' αὐτοῦ reliquo reposita est mihi corona justitiæ ¹². ἐνεχείρουν οἱ δηλωθέντες. Καὶ θέα τίνα τρόπον ἐπὶ μὲν τοῖς προκειμένοις παβήρησαν ἄγων ὁ Δαυὶδ φαίνεται· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ μέρει τῶν Ψαλμῶν ἔλεγεν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ἐπερήρην τὴν κεφαλὴν μου, ὥσπερ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζωσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἐξωμολογεῖτο διὰ τῶν ἔμπροσθεν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος φησὶν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, ὅθτι ἡ ἀμαρτία μου, Κύριε, ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Νοήσεις δὲ τὸν δρόμον. ὃν ἔερχε Δαυὶδ, παραθέεις τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν δι' ἧς ἔλεγε· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον ἐπέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.

Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου καὶ ἴδε, καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ὡς ἀγαθὸς δρομεὺς καὶ ἀγωνιστὴς ἀριστὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνιζόμενος, ἐφ' οἷς ἐπαβήρησάσαστο εἰπὼν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, ὅθτι ἡ ἀμαρτία μου· ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα· διεγείρει τὸν ἐγωνοθέτην ἐπὶ τὴν θέαν τῆς οικειᾶς ἀρετῆς, καὶ ἰδεῖν ἀξιοῖ ὅπως τοῖς εἰρημένοις λόγους σύμφωνα ἢ ἀντὶ τὰ ἔργα. Δείκνυται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ἐν ἣ μύρια μὲν πεπονηκὼς ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ φαίνεται, οὐδὲν δὲ αὐτὸς κατ' αὐτοῦ λυπηρὸν δράσας, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου πολλάκις ἄλόντα αὐτὸν διασώσας αὐτίκα. Καὶ ὅτε τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐπνιγεν αὐτόν, συτήρ αὐτῷ παρεφαίνεται Δαυὶδ, ἀνακρουόμενος μὲν τῷ ὀργάνῳ, δυνάμει δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος τὴν ἐν τῷ Σαοὺλ ἐναντίαν δύναμιν ἐλαύνων. Τὸ ἀνεξίκακον τοῖνον ἑαυτοῦ καὶ τὸ πρᾶον, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν δεκτικὸς τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ὅθτι ἡ ἀνομία μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου, καὶ ἴδε. Ἐῖθ' ἐξῆς τοσαύτη χρησάμενος παβήρησι, φωτίζεται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ διδάσκειται, ὡς ἄρα ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ διωχθήσεται, καὶ ἐπιβουλεύθησεται ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, σωτήρ τε καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων γενήσεται· ἐν ᾧ καιρῷ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀρεταὶ ἀσθήσονται καὶ βοηθήσονται ἐν παντί τοῖς ἔθνεσι. Καὶ τοῦτο γνοὺς καθ' ὑποβολὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπιστῆναι ποτε τοῦτον εὐχεται τὸν καιρὸν. Διὸ ἐξῆς φησὶ· Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχες ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ, ὁ σὸς χρηματίας πρότερος λαὸς, πολλῶν εὐεργεσιῶν τετυχηκὼς, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀξιώθεις, οὐδένα σου ἄξιον ἐπεδείξατο καρπὸν· αἰεὶ δὲ καὶ πάντοτε παντοίαις ὑποπέπτωκεν ἀσεβείαις, τοτὲ μὲν εἰδωλολατρῶν, τοτὲ δὲ τοὺς σοὺς προφήτας ἀναιρῶν· τέλος δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ σου χεῖρας ἐπιβαλὼν. Θαυμαστὰ δὲ ὑπὸ τοῦ σου Πνεύματος προμαθῶν περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, εἰκότως ἐπιστῆναι τὸν καιρὸν ἔχεινον εὐχομαι, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ προσωπολήπια. Δικαιοσύνη δὲ τὰ πάντα διέπων, οἶδας καὶ ἔθνη ἀλλόφυλα καὶ ἀλλογενῆ τῆς πλάνης ἐπιστρέφοντα σώζειν· οἶδας καὶ τοὺς νομιζομένους τῆς σῆς εἶναι μέληδες, εἰ ἀνάξιον εἰρήσκοντο, τῆς τοιαύτης κλήσεως μετέρχεσθαι. Διὸ περὶ μὲν τῶν ἐθνῶν εὐχομαι λέγων· Πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου μέρους φημί· Μὴ οἴ-

VERS. 6. *Exsurge in occursum, et vide, et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel.* Ut bonus cursor, pugnatorque strenuissimus, bonum certamen decertans, quia confidenter dixerat, *Neque iniquitas mea neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi*; jam agonothetam ad virtutis suae inspectionem provocat, rogatque advertere velit, opera sua cum prolatis verbis consentire. Idipsum porro ex historia comonstratur, ubi innumera mala a Saule perpressus, nihilque injuriæ adversus illum aggressus exhibetur; contra vero plerumque captum subito liberavit. Et quando spiritus malus suffocabat eum, David servator ejus visus est, instrumento quidem pulsans, sed virtute in se degentis Spiritus divini, contrariam in Saule virtutem depellens. Suam itaque injuriarum oblivionem, mansuetudinem, patientiam Deo exhibens dicebat: *Neque iniquitas mea, et cætera. Exsurge in occursum meum, et vide.* Deinde vero, tanta usus fiducia, a prophético spiritu illustratur, ac ediscit futurum tempus, quo ipse Christus Dei vexationibus et insidiis Judaici populi impetetur, ac servator et inspector universarum gentium erit; quo etiam tempore ipsius Davidis præclara opera et virtutes hymnis concinentur, et in universis gentibus celebrabuntur. Hujusque rei Spiritu sancto revelante gnarus, tempus illud advenire precatur. Quare deinceps ait: *Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes.* Nam Israel ille, qui prior populus tuus dicebatur, multis ornatus beneficiis, multisque dignatus bonis, nullum te dignum fructum protulit; sed semper omnique tempore in varias omnis generis impietates prolapsus, modo simulacra coluit, modo prophetas tuos interfecit, ac demum ipsi Christo tuo manus intulit. Mira porro a Spiritu tuo de gentium conversione edoctus, jure tempus illud advenire postulo, probe sciens nullam apud te esse personarum acceptionem. Quia enim cum justitia omnia administras, nosti alienigenas et extraneas gentes, si convertantur ab errore, salute donare; nosti itidem eos qui tua sortis esse putantur, si indigni deprehendantur, tali vocacione excludere. Quare pro gentibus quidem ita precor: *Intende ad visitandas omnes gentes*; de altera vero parte dico, *Non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.* Cum autem indiscriminatim, omnibus, dicat, ipsum Israel eo in

¹² II Tim. iv, 7, 8.

numero comprehendit, necnon eos qui tali modo olim in Israele affecti erant. Quid enim amplius factum Sauli fuit, qui genere quidem ab Israel ortus erat, ex tribu Benjamin, qui tanti populi rex inauguratus fuerat, quique tanta in cassum et sine causa adversus eum, qui se nihil læsisset, machinatus fuerat? Quod si alii postea reperiantur qui Sauli gestis affinia meditentur vel peragant; non eo tales salutem consequi necessum est, quod ex tua portione esse reputentur; ut e converso si qui inter extraneas gentes salutis idonei sunt, nihil obsit quominus, pro ratione justitiæ, visitatione tua dignentur. Quare dico, *intende ad visitandas omnes gentes*; iis vero qui operantur iniquitatem, ex quovis genere orti sint, ne miserearis. Operantes vero iniquitatem supra quoque memorat dicens: *Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me*. Sic vocabat eos qui Salvatore nostro impias intulere manus. Eosdem quoque subindicabat in LIV psalmo dicens, *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate: die ac nocte circumdabit eam*⁷⁴; ac rursus; *Contaminaverunt testamentum ejus, divisi sunt ab ira vultus ejus*⁷⁵; iterumque: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem in te sperabo*⁷⁶.

ὁργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ αὐθις· Ἄνδρες ἡμέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ σὲ ἐλπῶ.

VERS. 7, 12. *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem*. Postquam visitationem gentium et ullionem operantium iniquitatem fieri rogavit, admodum consequenter ita postea vaticinatur: *Convertentur ad vesperam*. Quinam illi, nisi qui operantur iniquitatem, et viri sanguinum? Cur autem *ad vesperam*? quia in consummatione sæculi hæc futura erant. Pro illo autem, *Et famem patientur ut canis, Aquila, Et tumultuentur ut canis*; Symmachus, *Et consirepent ut canes*; Theodotio, *Et vociferabuntur ut canis*, et quinta editio similiter, *Et vociferabuntur ut canes*. Propalam bisce verbis, eos qui sero tandem, tempore adventus Salvatoris nostri, perinde atque Saul innocentem insequerentur, ita et ipsi bellum adversus Christum Dei suscepturi erant, canes nuncupavit. Quinetiam per prophetam Isaiam ipse Spiritus sanctus hæc declarat: *Omnes canes muti nescientes latrare*⁷⁷; et in XXI psalmo, qui Salvatoris nostri cruciatus describit, ex ejus Salvatoris persona dicitur: *Circumdedederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me*⁷⁸. Qui igitur operantur iniquitatem, et viri sanguinum, etsi jam multum viribus valere et ad præsens tempus regnum ut Saul obtinere videantur; at quotquot affinia ipsius gestis ediderunt, convertentur tandem, et ad vesperam tumultuabuntur, ac vociferabuntur: nihil quidem articulatum loquentur, neque ex rationabili mente verba memoria digna proferent; sed perinde ut canes ululatus emittent vocesque contumeliosas

κτειρήσης πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Λέγων δὲ ἀδιορίστως, πάντας, καὶ τὸν Ἰσραὴλ συμπαραλαμβάνει, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ πάλαι γενομένους τοιοῦτους. Τί γὰρ καὶ πλέον γέγονε, φησὶ, τῷ Σαούλ, τὸ μὲν γένος ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὁρμημένῳ, καὶ φυλῆς Βενιαμὴν, βασιλεὶ δὲ τοῦ τοσούτου ἔθνους καθισταμένῳ, τοσαῦτα δὲ εἰκῆ καὶ μάτην κατὰ τοῦ μηδὲν ἡδικηκότος ἐπιχειροῦντι; Εἰ δὲ οὖν τὰ ἀδελφὰ τῷ Σαούλ φρονούντες τε καὶ πράττοντες γένοιτό ποτε ἕτεροι, οὐ παρὰ τοῦτο σώζεσθαι αὐτοὺς ἀνάγκη διὰ τὸ νομίζεσθαι τῆς σῆς μερίδος εἶναι· ὡς ἐμπάλιν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις ἔθνεσιν, εἰ εὐρίσκειντο τινες ἐπιτηδείως ἔχοντες πρὸς σωτηρίαν, οὐδὲν ἂν κωλύοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς αὐτοὺς τυχεῖν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Διὸ φημι· *Πρόσρχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη* τοὺς δὲ ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὅθεν ἔποτε εἶεν, μὴ οἰκτειρήσης. Μέννηται δὲ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ ἀνωτέρω λέγων· *Ῥῦσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σῶσόν με*. Οὕτω δὲ ἐκάλει τοὺς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀθέους ἐπενέγκαντας χεῖρας. Τοὺς αὐτοὺς δὲ ἠντήτεο καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγων· *Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει*. *Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν· καὶ πάλιν· Ἐθεδήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διεμερίσθησαν ἀπὸ αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισυῶσι τὰς*

Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Σφόδρα ἀκαλοῦθως ἐπισκοπῆν τῶν ἔθνων ἵκετεύσας γενέσθαι, τῶν τε ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν ἐκδικησιν, ἐξῆς θεσπίζει φάσκων· *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν*. Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων; Διὰ τί δὲ εἰς ἑσπέραν; ἐπειδὴ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἤμελλε ταῦτα γίνεσθαι. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων*, ὁ μὲν Ἀκύλας, *Καὶ ὀχλασάτωσαν ὡς κύων*, ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ συνηχῆσουσιν ὡς κύνες*· ὁ δὲ Θεοδοσίω, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύων*· καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὁμοίως, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύνες*. Ἄντικρυς δὲ διὰ τούτων τοὺς ὀφέ ποτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφίξεως ὁμοίως τῷ τότε Σαούλ, τὸν ἀνάτιον διώξαντι, μέλλοντας καὶ αὐτοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πολεμεῖν, κύνας ὠνόμασεν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰσαίου τὸ αὐτὸ ἄγων Πνεῦμα περὶ τῶν αὐτῶν διδάσκει λέγον· *Πάντες κύνες ἐνεοὶ οὐκ εἰδότες ὑλακτεῖν*· καὶ ἐν καὶ ψαλμῷ, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαγράφοντι, ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέλεται τοῦ Σωτῆρος· *Περικύκλωσάν με κύνες πολλοὶ, συναγωγὴ πονηροῦμένων περιέσχον με*. Οἱ οὖν ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα νῦν πολλὰ δύνασθαι δοκοῦσι, καὶ τῆς βασιλείας κρατεῖν ὡσπερ Σαούλ τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ πάντες γε οἱ τὰ ἀδελφὰ τούτῳ πράξαντες ἐπιστρέψουσιν ὀφέ ποτε, καὶ εἰς ἑσπέραν ὀχλάσουσι τε καὶ συνηχῆσουσιν, οὐδὲν μὲν ἔναρθρον φθεγγόμενοι, οὐδὲ ἐκ λογικῆς δια-

⁷⁴ Psa'. xiv, 10, 11. ⁷⁵ ibid. 21, 22. ⁷⁶ Psal. LIV, 24. ⁷⁷ Isa. lvi, 10. ⁷⁸ Psal. xxi, 17.

νοίας λόγους ἀξίους μνήμης προσφέροντες, κυσί δὲ Α παραπλησίως ὑλαγμούς ἀφιέντες, φωνάς τε ὑβριστικὰς καὶ ἀναιδεῖς. Διδὸν καὶ λιμώξουσιν τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου στερηθέντες· ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο τὴν σωτήριον καὶ οὐράνιον τροφήν, αὐτὸν τὸν εἰρηκότα· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις. Ὅθεν καὶ ἕτερος προφήτης τὸν λιμὸν τοῦτον αἰνιττόμενος ἐβόα λέγων· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι κλονταί, ὑμεῖς δὲ διψήσετε. Στερηθέντες δὲ τῆς αἰωνίου τροφῆς καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς παραιτησάμενοι, οὐκέθ' ὡς πρόβατα γενήσονται τοῦ καλοῦ ποιμένος· παραβληθήσονται δὲ κυσί. Εἶτα δὲ καὶ τῆς ἑαυτῶν πόλεως, ἣν κακῶς ὤκησαν, ἀπελασθήσονται· ἀποκλεισθήσονται τε αὐτῆς, ὡς μηκέτ' αὐτῆς ἐπιθαίνειν τολμᾷ· ἐπειδήπερ οἱ οἰκούντες αὐτὴν αἱμάτων αὐτὴν ἐπλήρου. Διδὸν ἐν τῷ προδηλωθέντι ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τὰ τολμηθέντα τῷ Ἰσραὴλ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐδηλοῦτο· ἐνταῦθα δὲ τὸ συμβεβηκὸς αὐτοῖς μετὰ ταῦτα τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προγνώσει ἡ Γραφή στηλιτεύει· διὸ καὶ στηλογραφία κέκληται. Τοῦ δὲ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα παρίστησιν ἡ τῶν πραγμάτων ἑκθασίς. Μετὰ γοῦν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν αὐτῶν, ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τέλος ἐπήγον τοῖς προφητικοῖς λόγοις. Νόμοις γοῦν τῶν κρατούντων ἐξ ἐκείνου τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀπηγόρευται τοῖς τόποις ἐπιθαίνειν, ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἐπαιωρουμένης τοῖς τοῦ νόμου παραβάταις. Διδὸν εἰσέτι καὶ σήμερον ἀμφὶ ἡμῶν τῶν ὄρων καὶ κύκλω παριόντες πόρρωθεν ἔπαιον· μηδ' ἐξ ἀπόπτου τὸ πάλαι νομομισμένον αὐτοῖς ἱερὸν ἕδαφος θεάσασθαι καταξιοῦμενοι· ἔξωθεν δὲ κυκλοῦντες, πίστιν ἐπάγουσι τῇ μετὰ χεῖρας λεγούσῃ Γραφῇ· Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πάλιν. Καὶ τούτοις ἐξῆς ἐπιλέγεται ἡ αἰτία δι' ἣν ταῦτα πείσονται· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀποφθέρονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, ὅτι τίς ἤκουσε; ταῦτα γὰρ ἅπαντα πεπόνθασιν διὰ τὰς ἀθέλους αὐτῶν καὶ δυσσεβεῖς φωνάς, αἷς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἠφρέσαν, ἐπὶ τοῦ Παλάτου βοῶντες· Ἄρτε, ἄρτε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· ὃ δὲ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος· Ἰδοὺ ἀποφθέρονται ἐν στόματι αὐτῶν καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὅτι τίς ἤκουσε; σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ὡς οὐδενὸς ἀκούοντος ἐβόων. Τοιαῦτα γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὑλάτουν, ὡς μηδενὸς ὑφορῶντος, καὶ ὡς μὴ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐπακρωμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ὡς μηδενὸς ἀκούοντος ἐβόων· σὺ δὲ αὐτὸς ὁ πάντων ἑφορος κριτῆς οὐ μόνον ἤκουες τὰ τοιαῦτα ὑλακτούντων, ἀλλὰ καὶ καταγέλαστους ἐπόλεις. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἦσαν καταγέλαστοι οἱ νομίζοντες δύνασθαι τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἐργῶν ποιητὴν τῇ ἑαυτῶν νικῆσειν κακίᾳ; Καὶ ἐν τῷ δ' δὲ εἶρηται ψαλμῷ· Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκφράσει αὐτοῦς, καὶ Κύριος ἐκμυκτηρισὶ αὐτοῦς.

et impudentes. Quare famem patientur, pane vitæ privati, quia salutarem et cœlestem cibum non acceperunt, ipsum scilicet qui ait : *Ego sum panis, qui de cœlo descendit, et qui dat vitam hominibus* 79. Quare alius propheta hujusmodi famem adumbrans clamabat dicens : *Ecoe qui serviunt mihi comedent, vos autem esurietis : ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiatis* 80. *Æterna autem esca privati, ac pane vitæ rejecto, non ultra ut oves boni pasteris reputabuntur, sed canibus comparabuntur.* Deinde vero ex civitate sua, quam improbe coluerunt, exturbabuntur : atque ita excludentur, ut ne ultra adire illam audeant : quia ipsi ejus incolæ, eam sanguine repleverunt. Quare in supra memorato loco dicebatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate* 81. Atenim ibi Israelis in Jerusalem contra Salvatorem facinora recensebantur ; hic vero quæ ipsis postea contigerint ex Spiritus sancti revelatione Scriptura ceu in cippo inscribit ; quare *tituli inscriptio* dicitur. Completum porro sermonem esse rerum eventus declarat. Nam post insidias ab iis contra Salvatorem paratas, irruentes Romani, dictis propheticis finem intulerunt : siquidem victorum lege universæ Judaicæ genti aditu locorum interdictum est ; inevitabilis quippe legis transgressoribus impendet ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur. Sed foras circumeuntes, Scripturæ quæ jam agitur lidem conciliant dicenti : *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem.* Deinde vero subjungitur tantæ calamitatis causa : nam ait : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum, quoniam quis audivit?* Enimvero hæc omnia passi sunt oves impias illas et nefarias voces, quas contra Salvatorem nostrum protulerunt, ad Pilatum clamantes : *Tolle, tolle, crucifige eum* 82. *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* 83. Quod his verbis significatur : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum.* Pro illo autem, *Quoniam quis audivit?* clarius Symmachus interpretatus his verbis est, *Quasi nullo audiente clamabant.* Talia quippe contra Salvatorem oblatrabant, quasi nemine inspiciente, et quasi ne vel ipse Deus vocem eorum audiret. Verum illi quidem ut nemine audiente clamabant ; at tu omnium inspector et judex, non solum talia oblatrantes audiebas, sed ridiculos agebas. Et quomodo non ridiculi, qui putarent tot mirabilem opificem, se malitia sua superatum esse ? In psalmo secundo similiter dicitur : *Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos* 84.

79 Joan. vi, 41. 80 Isa. lxxv, 15. 81 Psal. lxxv, 10. 82 Joan. xix, 15. 83 Matth. xxvii, 25. 84 Psal. 11, 4.

Ad nihilum deduces omnes gentes. Pro illo autem, Ad nihilum deduces omnes gentes, Symmachus, Obstruet omnibus gentibus, interpretatur. His porro significatur, correptionem a Deo omnibus gentibus inferendam esse. Quia enim supra dicebatur, Intende ad visitandas omnes gentes; consequenter docet, Deum inspectorem prius omnes correpturum gentes, deinde eas a multorum numinum et idolorum errore conversurum esse. Sermonem porro completum deprehendet, si quis animadvertat, post adventum Salvatoris nostri, gentes multorum nominum errori maxime deditas, sub initium predicationis verbum recipere abnuentes, obsidionibus et quibusdam aliis ærumnis deductas respuisse, Deo ita ipsas alloquente atque castigante; sic ergo ad meliorem frugem se postea recipientes, salutari verbo subditæ sunt. Quamobrem deinde subjungitur ex persona Salvatoris: Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es. Deus meus, misericordia ejus præveniet me. Deus ostendet mihi in inimicis meis; sive, secundum Symmachum, Despicere me faciet eos qui muros mihi abstulerant. Alibi quoque dictum est: Et desepxit oculus meus insurgentes in me malignantes, audiet auris mea⁹⁹. Sed etiam David Saulis ruinam et mortem aspexit, et casum mortis ejus desepxit. Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi tui. Rursum pluraliter, ne occidas eos, inquit, disperge illos, et depone illos; cum tamen quo tempore hæc proferebantur, nullus alius ex historia Davidi inimicus feratur, præter unum Saulem. Verum hæc etiam ex persona Salvatoris Spiritus propheticus vociferatur, de iis scilicet, qui adversus se insurrexerunt, de quibus dictum: Et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ et principes consenserunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus¹⁰⁰. Nos igitur qui incassum prophetias ipsius meditati sunt, ac principes ducesque eorum ne occidas, sed disperge et depone. Precatur autem ipsos ex gradu dejici: quod etiam factum est. Non ultra igitur rex, non principes sacerdotum, non propheta; sed neque Scribæ, Pharisei et Sadducei penes illos sunt. Nec tamen ipsos occidi rogat. Quare genus eorum subsistit, et filiorum successio accrescit. Neque enim occisi, vel de medio hominum sublati; sed hactenus superstites sunt; ita tamen ut ab honore quo donati olim a Deo fuerant, dejecti ac depulsi sint. Sed etiam disperge illos, ait, in virtute tua; sive, secundum Symmachum, Extorres fac eos virtute tua. Quod verbo quovis clarius rerum eventus declarat, Judaico populo per omnes gentes disperso, atque extorre facto; ita ut, si ea de re Judæi altum sapiant quod omnes gentes repleant, apudque barbaros et in medio Græcorum degant, at sciant maledictionis vocabis id de ipsis prænuntiatum fuisse. Hæc itaque prophetia sic de iisdem loquitur: Disperge illos in virtute tua, et depone eos,

Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη. Ἄντι δὲ τοῦ Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη, ὁ Σύμμαχος, Ἐπιφράξει πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἠρμήνευσε. Ἀπολοῖ δὲ ὁ λόγος ἐπιτιμησὶν τινα τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Πρόσχεος τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη· ἀκολουθῶς διδάσκει, ὡς ἐπισκοπῶν ὁ Θεὸς ἐπιτιμήσει πρότερον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἴτ' ἐπιστρέψει αὐτὰ τῆς πολυθέου καὶ εἰωλολάτρου πλάνης. Γυνῶνα δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀπετέλεσμα ἐπιστήσαντα, ὡς μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὰ μάλιστα περὶ τὴν πολυθεῶν πλάνην ἐπτοημένα ἔθνη, κατ' ἀρχὰς τοῦ κηρύγματος ἐναντιωθέντα τῇ τοῦ λόγου παραδοχῇ, πολιορκίας καὶ τισιν ἄλλαις ἐπιστρεπτικαῖς περιστάσεσιν ἐσφρονίσθη, τοῦ Θεοῦ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιφθεγγόμενου καὶ ἐπιτιμῶντος αὐτοῖς· οὕτω γοῦν, μετὰ ταῦτα σφρονισθέντες, καθυπετάγησαν τῷ σωτηρικῷ λόγῳ. Διὸ ἐπιλέγεται ἕξῃς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος· Τὸ κράτος μου πρὸς σὲ φυλάξω, ὅτι ὁ Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου, ὁ Θεὸς μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με· ὁ Θεὸς δεῖξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐπιδείν ποιήσει με τοῖς ἀποκτεινούσῃ μου. Καὶ ἐν ἐτέρω δὲ εἴρηται· Καὶ ἐπειδὴ ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ πονηρομένοις, εἰσακουσεται τὸ σὸς μου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ Σαουλ τὴν πτώσιν καὶ τὴν τελευτὴν εἶδεν, ἐπειδὴ τε αὐτοῦ τῇ καταστροφῇ τοῦ θανάτου. Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε ἐπιλάβωμαι τοῦ λαοῦ σου. Πάλιν πληθυντικῶς, Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, φησὶ, καὶ διασκορπίσον αὐτούς, καὶ κατάραγε αὐτούς· οὐδενὸς ἐχθροῦ τῷ Δαυὶδ καθ' ὃν καιρὸν ταῦτα ἐλέγετο δεικνυμένου ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ μόνου τοῦ Σαουλ. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἀναφωνεῖ περὶ τῶν ἐπαναστάντων αὐτῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο· Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνέστησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Τούτους οὖν τοὺς εἰς κενὸν τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας μελετήσαντας, τοὺς τε ἄρχοντας αὐτῶν καὶ καθηγούμενους μὴ ἀποκτείνῃς, φησὶν, ἀλλὰ διασκορπίσον καὶ κατάραγε. Εὐχεται δὲ αὐτοὺς καθαιρεθῆναι τοῦ ἀξιώματος· ὃ δὲ καὶ γέγονεν. Οὐκέτι γοῦν βασιλεὺς, οὐδὲ ἄρχιερεὺς, οὐδὲ προφήτης, ἀλλ' οὐδὲ γραμματεὺς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ Σαδδουκαῖοι παρ' αὐτοῖς εἰσιν. Οὐ μὴν καὶ ἀποκτανθῆναι αὐτοὺς φησὶ. Διὸ συνέστηκεν αὐτῶν τὸ γένος, καὶ τῶν παιδῶν ἡ διαδοχὴ πληθύνει. Οὐ γὰρ ἀπεκτάθησαν, οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπεσβέσθησαν· ἀλλ' εἰσὶ μὲν καὶ ὑφ' ἐσθήκασιν· οὕτω δὲ ὡς καταβεβλημένοι καὶ κατενηγεγμένοι ἤς πάλαι ἤξιωντο παρὰ Θεῷ τιμῆς. Ἄλλὰ καὶ διασκορπίσον αὐτούς, φησὶν, ἐν τῇ δυνάμει σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἀναστῆτωσαν αὐτοὺς τῇ δυνάμει σου. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐναργέστερον παντὸς λόγου παρίστησιν, ἀπανταχοῦ γῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διεσκορπισμένου,

⁹⁹ Psal. xci, 12. ¹⁰⁰ Psal. ii, 1, 2.

καὶ ἀναστήτου τυγχάνοντος ὥστ' εἰ μέγα φρονοῖεν Ἀ
 ἐπὶ τούτῳ Ἰουδαῖοι, ὡς πάντα πληροῦντες τὰ ἔθνη
 παρά τε βαρβάρους καὶ ἐν μέσοις Ἑλλησιν οἰκοῦντες·
 ἀλλ' ἴστωσαν, ὅτι ἐν κατάραις λόγῳ ταῦτα περὶ
 αὐτῶν ἐθεσπίζητο. Ἡ γοῦν προῦσα προφητεία φησὶν
 περὶ αὐτῶν· *Διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει*
σου, καὶ κατάγαγε αὐτοὺς, ὁ ὑπερασπιστὴς μου Κύριε. Ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ πάμπαν αὐτοὺς ἐξ
 ἀνθρώπων ἠφανίσθαι σημαίνει λέγουσα· *Μὴ ἀπο-*
κτείνῃς αὐτοὺς, μήποτε ἐπιλάβῃται τοῦ λαοῦ
σου. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντες, καὶ
 μηδὲν ἐν ζώσιν ὄντες, οὐκ ἂν εἶδον, φησὶ, τὸν
 ἐμὸν λαόν, οὐδ' ἂν ἔγνωσαν ἀνοῦσαν τὴν ἐμὴν
 Ἐκκλησίαν· ἀλλ' ἵνα βλέπωσιν αὐτὴν καὶ τὸν ἐμὸν
 θεωρῶσι λαόν, μὴ ἀποκτείνῃς μὲν αὐτοὺς, διασκόρ-
 πῃσιν δὲ αὐτοὺς ἀπανταχοῦ γῆς, ἔσθα μέλλει καὶ Β
 ἡ ἐμὴ Ἐκκλησία συνίστασθαι· ὅπως, βλέποντες τὸν
 ἐμὸν λαόν καὶ τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὑπ'
 ἐμοῦ θεμελιωθεῖσαν Ἐκκλησίαν, εἰς ζῆλον ἔρχονται
 ἐπιστρέφοντες λαοῦ καὶ αὐτοὶ πύσονται ποτε τοῦ
 εὐδολογητέως. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἠύχεται, δεηθεὶς τοῦ Πατρὸς μὴ ἀναίρεθῆναι
 μὲν αὐτοὺς, μένειν δὲ ἐν τῷ βίῳ καὶ φυλάττεσθαι ἐπὶ τῷ θεωρεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν καὶ μέγαρα ἐξ αὐτοῦ
 ὠφελίσθαι.

Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χειλέων αὐ-
 τῶν· καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐ-
 τῶν. Πάλιν κἀναυθὰ τὴν αἰτίαν παρίσταναι τῶν προ-
 λεχθέντων. Διὰ τί γὰρ ταῦτα παθεῖν αὐτοὺς ἤξίου,
 ἀναγκαίως διδάσκει λέγων· Δι' ἄμαρτιαν στόματος
 αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν. Καὶ C
 ἴστω θαυμάσαι τὸ ἀκριβὲς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 προφήτειας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, κατὰ
 τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν τὸν θάνατον αὐτῷ εἰρ-
 γάσαντο, Ῥωμαϊκῇ δὲ χειρὶ τοῦτ' ἐπράττετο, δικά-
 ζοντος μὲν Πιλάτου, διαλαβόντων δὲ στρατιωτῶν καὶ
 ἀπαγαγόντων αὐτὸν, Ἰουδαίον δὲ τούτων μὴδ' ὀτιοῦν
 πεποιηκότων· εἰκότως οὐκ αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ θανάτου
 τούτοις ἀνατίθει, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν. Οἱ τε γὰρ ἄρ-
 χοντες τῶν Ἰουδαίων, συνέδριον ποιησάμενοι, πᾶσαν
 ἐκίνησαν μηχανὴν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· οἱ τε
 τούτοις χαριζόμενοι ψευδομάρτυρες καὶ συκοφάνται
 εἰς πρόσσωπον ἔστησαν τοῦ Σωτῆρος· ὃ τε πᾶς λαὸς
 φωναῖς καὶ χειλεσιν οἰκείοις τὸ αἴμα αὐτοῦ καθ' ἐν-
 τῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων παιδῶν ἐζητήσαντο. Εἰκότως
 οὐδ' ὁ παρῶν λόγος οὐ τῆς τοῦ θανάτου πράξεως, D
 ἣν ὤρισε μὲν Πιλάτος, διεπράξαντο δὲ οἱ ὑπ' αὐτῷ
 στρατιῶται, μνημονεύει, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων
 συσκευῆς, καὶ τῆς τῶν συκοφαντῶν μαρτυρίας, τῆς
 τε φωνῆς τοῦ πλήθους ἐπιβοήσαντος κατ' αὐτοῦ.
 Διό φησιν· Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χει-
 λέων αὐτῶν· ὡσεὶ ἔλεγε σαφέστερον· Δι' ἄμαρτιαν
 στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ λόγον χειλέων αὐτῶν. Διὰ
 γὰρ ταῦτα *διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου,*
καὶ κατάγαγε αὐτοὺς, ὁ ὑπερασπιστὴς μου Κύριε.
 Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἄμαρτιαν, φησὶ, τοῦ στό-
 ματος αὐτῶν, καὶ τῷ λόγῳ τῶν χειλέων αὐτῶν τὰ
 προλεχθέντα αὐτοῖς ἐπαυθῆσθαι. Καὶ ἐπιλέγει·
 Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν·
 ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς

protector meus Domine. Sed etiam quod non peni-
 tus ex hominibus deleti sint, his indicat, *Ne occidas*
eos, nequando obliviscantur populi tui. Nam si ex
 hominibus sublati essent, neque ulterius inter vi-
 vos numerarentur, nequaquam, ait, viderent popu-
 lum meum, neque florentem Ecclesiam meam per-
 noscerent : sed ut eam et populum meum conspi-
 ciant, ne occidas, sed dispergas eos ubique terra-
 rum, ubi Ecclesia mea constituenda est ; ut popu-
 lum meum, Ecclesiamque per totum orbem a me
 fundatam videntes, ad æmulationem religionis ac-
 cedant ; exemploque populi ex gentibus conversi,
 ipsi quoque insanabili incurabilique suo idololatriæ
 malo finem imponant. Hæc itaque pro illis Salvator
 precatus est, Patrem obsecrans, ne occiderentur,
 sed in vita manerent et servarentur, ut viderent
 populum suum, et multum ab eo utilitatis perciperent.

θεοσεβείας, καὶ τῷ παραδείγματι τοῦ ἐξ ἐθνῶν
 ἀνιάτου παρ' αὐτοῖς καὶ ἀθεραπεύτου κακοῦ τῆς
 Σωτῆρ ἠύχεται, δεηθεὶς τοῦ Πατρὸς μὴ ἀναίρεθῆναι
 μὲν αὐτοὺς, μένειν δὲ ἐν τῷ βίῳ καὶ φυλάττεσθαι ἐπὶ τῷ θεωρεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν καὶ μέγαρα ἐξ αὐτοῦ
 ὠφελίσθαι.

VERS. 15. *Delictum oris eorum sermonem labio-
 rum ipsorum ; et comprehendantur in superbia sua.*
 Hic rursus memoratorum causam aperit. Cur enim
 ipsos hæc pati rogaverit, necessario edocet dicens,
 propter delictum oris eorum, et sermonem labio-
 rum ipsorum. Et mirari subit prædictionis sancti
 Spiritus accurationem. Quia enim tempore Salva-
 toris nostri, non Judæi ipsi mortem intulerunt, sed
 Romanorum manu id peractum est, iudicium Pilato
 ferente, militibus comprehendentibus et abducen-
 tibus eum, et a Judæis nihil eorum actum est ;
 jure illis non ipsum necis actum ascribit, sed cau-
 sam. Principes namque Judæorum concilium in-
 euntes, nullam non machinam moverunt, ut eum
 perderent ; falsi testes autem et sycophantæ, eorum
 gratiam occupantes, in conspectu Salvatoris stete-
 runt ; lotusque populus vocibus labiisque suis san-
 guinem ejus super se et super filios suos expetie-
 runt : jure ergo non necis facinus, quam decrevit
 Pilatus, perpetrarunt milites ejus, memorat ; sed
 principum sacerdotum conspiracy, sycophan-
 tarum testimonium, contra ipsum acclamantis mul-
 titudinis vocem. Quare ait : *Delictum oris eorum,*
sermonem labiorum ipsorum ; ac si liquidius dice-
 ret, propter delictum oris eorum, et propter ser-
 monem labiorum ipsorum. Ea de causa *disperget il-
 los in virtute tua, et deponet eos, protector meus*
Domine. Secundum Symmachum vero, *peccato, in-
 quit, oris eorum, et verbo labiorum ipsorum prædi-
 cta ipsis infligenda sunt.* Ac subjungit, *et compre-
 hendantur in superbia sua,* si ve secundum Symma-
 chum, *comprehendantur cum superbia sua.* Nam
 cum superbi arrogantesque essent, Servatoris no-
 stri fiduciam non ferebant. Quare superbe admodum
 adentes illum sic compellabant : *Quis dedit tibi*

potestatem hanc? et in qua potestate hæc facis?! A Plenim cum nos et templum et populum omnem sub imperio habeamus, quis tu es, et cur talia audes? Hujusmodi ergo verborum causa hic dicitur: *Et comprehendantur in superbia sua: et de execratione et mendacio annuntiabuntur.* Pro quo Symmachus interpretatus est: *Comprehendantur cum superbia sua, execrationem et mendacium loquentes.* Postea subjicit: *In consummatione, in ira consummationis, et non erunt:* cujus locò iterum Symmachus clarius his verbis interpretatur: *Consumma in furore, absume ut non sint.* Hæc Spiritus propheticus non diras imprecans iis qui hæc passuri erant, sed tantum quæ futura sunt vaticinans, prænuntiat; cam enim mentem ejus esse sententia præfert. Ob delictum oris eorum, et sermonem laborum ipsorum comprehendentur in superbia sua, et comprehendentur execrationem et mendacium loquentes; eruntque in consummatione et in ira, quæ absumet eos ita ut non ultra existant. Secundum Aquilam vero dicitur, *Confice in ira, absume, et non existant;* similiter, secundum Symmachum, *Consumma in furore, absume, ut non sint.* His porro vaticinatur, eos qui talia sunt ausi in memorata civitate non ulterius mansuros, ac cultum illum divinum, antiquitus in civitate servatum, finem habiturum, necnon constitutum ibi regnum, omniaque prius ipsis a Deo collata bona; videlicet prophetarum præsentiam, angelorum conspectus, ac reliquam, qua dignabatur eos, inspectionem. Quæ sane finem per illatam ipsis iram sortita sunt. Quod autem hac de re dicatur illud, *confice in furore, absume ut non sint,* ex sequenti dicto palam. Quid illud est? *Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ.* Nam si de ipsa gente de ipsisque viris illud, *confice in furore, absume ut non sint,* dictum fuisset; quomodo jam confecti, nec ultra existentes, scire possent quia Deus dominabitur finium terræ? cur superius dictum fuisset, *ne occidas eos?* siquidem illud, *ne occidas eos,* contrarium videretur his verbis, *confice in furore, absume ut non sint.* Verum non hic dicitur, *confice eos;* sed indefinite, *confice in furore, absume ut non sint,* subintelligendo scilicet ac suppiendo illud, ut non sint quales prius erant, et ut non existant pari atque olem apud Deum honore: quo sublato, et amotis iis quæ olim possidebant, nudi relictæ, a superbæ sublimitate dejecti, in omnes gentes dispersi, ipsis operibus agnovere, eum ipsum qui olim Deus Jacob vocabatur, dominari, non ultra Jacobo nec Israeli, sed omnibus finibus terræ, Deum vero Jacob hic opportune memoravit, Christum significans. Ipse namque erat qui in specie ac forma hominis patriarchæ Jacob visus est, quando quidam homo luctabatur cum eo, nomenque ipsius mutavit, dicens: *Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel nomen tuum erit:* quo-

ὕπερηφανίας αὐτῶν. Ὑπερήφανοι γάρτινες ὄντες καὶ ἀλαζόνες, οὐκ ἔφερον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν παρρησίαν. Διὸ μετὰ πολλῆς ὑπερηφανίας προσελθόντες ἔλεγον αὐτῷ· Τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτης; καὶ ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; Ἡμῶν γὰρ κρατούντων τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ παντός ἔθνους ἀρχόντων, οὐ τίς ὦν καὶ πόθεν τὰ τοιαῦτα τολμᾷς; Τούτων οὖν ἕνεκα τῶν λόγων ἐνταῦθα εἴρηται· Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν· καὶ ἐξ ἀρᾶς καὶ ψεύδους διαγγελήσονται· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες. Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· Ἐρ συντελεῖα, ἐν ὀργῇ συντελεῖας, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξωσιν. Ἀνθ' οὗ πάλιν ὁ Σύμμαχος λευκότερον ἀπέδωκε φήσας· Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον ἵνα μὴ ᾧσι. Ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν οὐκ ἐπαρίωμενον τοῖς ταῦτα μέλλουσι πείσεσθαι προαναφώνει, τὰ δὲ συμβησόμενα προαγορεύον, τῆς διανοίας τοιοῦτον περιστάσης νοῦν. Διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν συλληφθήσονται ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν, καὶ συλληφθήσονται ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες· γενθήσονται τε ἐν συντελείᾳ καὶ ἐν ὀργῇ ἀναλίσκουσά αὐτοὺς ὡς μὴκέθ' ὑπάρχειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· Τέλεσον ἐν χολῇ, τέλεσον, καὶ οὐκ ὑπάρξουσιν. Ὡσπερ οὖν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσι. Θεσπίζει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος μηκέτι ὑπάρχειν ἐν τῇ προλαχθείσῃ πόλει τοὺς τὰ τοιαῦτα τετολημχότας· τέλος δὲ λαβεῖν λοιπὴν τὴν πάλαι σπουδαζομένην ἐν τῇ πόλει λατρείαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνεστῶσαν βασιλείαν, καὶ πάντα τὰ πρότερον αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἐκ Θεοῦ ἀγαθὰ, προφητῶν δηλαδὴ παρουσίας, καὶ ἀγγέλων ἐπιφανείας καὶ τὴν λοιπὴν ἐπισκοπὴν· ἃ δὴ ἀληθῶς τέλους ἔτυχε διὰ τῆς ἐπιπεχθείσης αὐτοῖς ὀργῆς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέλεκται τὸ, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσι, πῶς, συντελεσθέντες, καὶ μηκέθ' ὑπάρχοντες, ἐδύνατο γινώσκειν, ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς; πῶς δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, ἔδοξε γὰρ ἂν ἐναντίον εἶναι τὸ, Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, τῷ, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσιν. Ἀλλ' οὐκ εἴρηται ἐνταῦθα, Συντέλεσον αὐτούς· ἀλλ' ἀορίστως, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, ἵνα μὴ ᾧσιν, ἐπινοούτων ἡμῶν καὶ προσυπακούοντων ἐξωθεν τὸ, ἵνα μὴ ᾧσιν ὅποιοι καὶ ἦσαν πρότερον, καὶ ἵνα μὴ ὑπάρχωσιν ἐν ἧ ἐτύγχανον πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τιμῇ· ἧ; ἀφαιρέσεως αὐτῶν, καὶ τῶν πάλαι ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἀρθέντων, γυμνοὶ καταλειφθέντες καὶ κενεσθέντες ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, διασκορπισθέντες τε εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἐγκασαυ

⁶¹ Luc. xv, 2.

αὐτοῖς ἔργοις, ὅτι ὁ πάλαι Θεὸς Ἰακώβ χρηματίζων, **A** οὗτος αὐτὸς δεσπόζει οὐκέτι τοῦ Ἰακώβ, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. Θεὸν δὲ Ἰακώβ καὶ νῦν εὐκαιρῶς ὠνόμασε, τὸν Χριστὸν δηλώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν ἀνθρώπου σχήματι τε καὶ μορφῇ τῆ πατριάρχῃ Ἰακώβ ὄφθει, ὅτε ἐπάλειεν ἀνθρώπος μετ' αὐτοῦ. Μετονομάζει τε αὐτὸν λέγων· Οὐκέτι κληθήσεται τὸ δρομὰ σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ δρομὰ σου· ὅτι ἐπίσχυσας μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ τῆ Ἰακώβ χρηματίσας Θεὸς τῶν περάτων τῆς γῆς ἀρξί: κυριολογούμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, δεσπότης τε καὶ Κύριος ὀνομαζόμενος. Ἄπερ ἵνα ὀφθαλμοῖς παραλάβωσιν οἱ ἀρνησάμενοι αὐτὸν, ἀναγκαιῶς προείρηται· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτοὺς, μήποτε ἐπιλάβωται τοῦ λαοῦ μου· καὶ ἐνταῦθα· Καὶ γνώσονται, ὅτι δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ Θεὸς Ἰακώβ.* Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Εἰς βεβαίωσιν τῶν προλεχθέντων δευτεροῦ τὸν λόγον, ἐπαλαιάθων τὴν αὐτὴν προφητείαν, θεσπίζει τε, ὅτι οὐκ ἀφανισθήσονται ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ ἀποκτανθήσονται, ἐπιστρέψουσι δὲ, τουτέστιν, εἰς συναίσθησιν ἐλεύσονται ἰδέ ποτε καὶ ἑσπέραν· *Λιμώξουσι τε ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὀχλάσουσιν ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, θορυβηθήσονται ὡς κύνας, καὶ περικυκλώσουσι πόλιν.* Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἔθεσπίζετο· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνεφέρετο ἐξῆς ἢ αἰτία ἐν τῷ, *Ἰδοὺ ἀποφθέρξονται τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ῥομφαλὸν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, καὶ δι' ἀμαρτιῶν στόματος αὐτῶν, καὶ λόγων χειλέων αὐτῶν·* ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ, *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν,* ἐπενήνεκται· *Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται τοῦ φαγεῖν· ἐὰν δὲ μὴ χορτασθῶσι καὶ γογγύσουσιν.* Ἀπ' οὗ ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἀνακαμπτέωσαν εἰς ἡμέραν, θορυβεύωσαν ὡς κύνας, περιερχόμενοι πόλιν ῥεμβόμενοι, ἵνα μὴ ἀχόρταστοι αὐλισθῶσι.* Διασκορπισθέντες γοῦν εἰς πάντα τὰ ἔθνη δίκην κυνῶν λιμωπτῶτων ζητοῦσι τοῦ φαγεῖν· μὴ εὐρίσκοντες δὲ τροφήν λογικὴν, ἐκλείπουσιν. Εἰ δὲ καὶ ποτε ἀπὸ ψιλῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως μεταλάβοιεν τροφῆς, ὅμως, οὐδενὸς στεβροῦ μεταλαμβάνοντες οὔτε ζωοποιοῦ ἄρτου ἀπογευόμενοι, ἀχόρταστοι διαμένουσι· μὴ χορταζόμενοι δὲ, καταγογγύζουσιν, ὡσπερ οὖν κατεργγυσάν ποτε ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς εἰρήνην εὐφραντο, καθὼς τινὲς αὐτῶν ἐργγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τῶν ὄψεων.

D *Ἐγὼ δὲ ἔσομαι τὴν δύναμιν σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τῷ πρῶτῳ τὸ ἔλεός σου· ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ ὀλιψῶός μου. Βοηθός μου, σοὶ ψαλῶ, ὅτι Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου εἶ, ὁ Θεὸς μου τὸ ἔλεός μου.* Ταῦτα μὲν οὖν οἱ ἐπαναστάντες μοι πείθονται· ἐγὼ ἔτι τὴν δύναμιν σου τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ἔσομαι. Λέγεται δὲ ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προφητικῶν κειμήτων, ὡς καὶ ἐν ἐτέροις ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ· *Ἀπαγγελῶ τὸ δρομὰ σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆρῶν σε. Καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐξ, φησι, τῷ πρῶτῳ τὸ ἔλεός σου· ὅπερ ὁ Σύμμαχος*

*niam praevaluit cum Deo, et cum hominibus potens eris*⁸⁸. Is ipse igitur qui Deus Jacob vocabatur, finibus terræ dominabitur, apudque omnes gentes Dominus princepsque vocabitur. Quod ut oculis percipiant ii qui ipsum abnegarunt, necessario premissum fuit illud: *Ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei; hic vero, Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis; et circuibunt civitatem.* Nimirum ad confirmationem eorum, quæ supra dixerat, sermonem repetit, eandemque prophetiam resumit, ac vaticinatur eos, non de medio hominum tollendos, neque occidendos, sed reversuros, id est ad sensum tandem et vespere redituros. *Et famem patientur ut canis; B sive, secundum Aquilam, tumultuabuntur ut canis; aut, secundum Symmachum, turbabuntur ut canes, et circuibunt civitatem.* Hæc porro superius quoque prænuuntiabantur: sed ibi postea causâ subjungitur his verbis: *Ecce loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum, et propter delictum oris eorum, et sermonem labiorum ipsorum; hic vero post illud, convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem, adjicitur, ipsi dispergentur ad manducandum: si vero non fuerint saturati, et murmurabunt.* Pro quo Symmachus hac ratione interpretatus est: *Deflectantur in die, tumultuentur ut canes circumneutes civitatem vagabundi, ne insatiati pernoctent.* Dispersi itaque in omnes gentes, instar canum famelicorum escam quaerunt: ac non reperto rationabili cibo, deficiunt. Quod si quando ex nuda divinarum Scripturarum lectione cibum capiant; attamen neque firmum neque vivificum panem degustantes, insatiati manent: non saturati vero, murmurant, quemadmodum olim in deserto murmurarunt. Nam id ipsis in more fuit. Quare sic nos Apostolus alloquitur: *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et a serpentibus perierunt*⁸⁹.

D *VERS. 17, 18. Ego autem cantabo fortitudinem tuam, et exultabo mane misericordiam tuam, quia factus es susceptor meus, et refugium meum in die tribulationis meæ. Adjutor meus tibi psallam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus misericordia mea.* Hæc itaque patientur qui insurrexerunt in me. Ego vero tuam Patris mei misericordiam cantabo. Quæ propheticis spiritu ex persona Salvatoris dicuntur; ut et alibi ex ejusdem personâ dicebatur: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁹⁰. *Et exultabo, inquit, mane misericordiam tuam: quod ita Symmachus interpre-*

⁸⁸ Gen. xxxi, 28. ⁸⁹ I Cor. x, 10. ⁹⁰ Psal. xxi, 23.

tatus est, et celebrabo diluculo misericordiam tuam. His porro cultum in Ecclesia ejus, Dominica die per totum orbem diluculo celebrari solitum, prophetice indicat. Nam cum dicitur, in medio Ecclesiae laudabo te, locus significatur in quo se Patrem celebraturum Christus pollicebatur; his autem verbis, et celebrabo diluculo misericordiam tuam, tempus declaratur quo paternam misericordiam per omnes gentes effusam Unigenitus ejus per populum suum, de illa gaudens exsultansque, celebrat. Et hæc, inquit, omnia reddam tibi: quia factus es susceptor meus et refugium meum in die tribulationis meæ. His quippe omnibus a Patre beneficiis ornatus, jure celebrabo misericordiam tuam, egoque ipse tibi psallam, quia factus es susceptor meus, Deus meus et misericordia mea. Ex inferioribus quippe nemo porrigere mihi manum poterat: sed tu solus Pater, qui supra me es. Quare me abs te pendere fateor, virtutem cantabo tuam, teque unum susceptorem ac refugium mihi ascribam. Hæc porro Salvatoris voces fuerint, quæ pietatem erga Patrem suum omnes edoceat.

1. 2. IN FINEM, PRO HIS QUI IMMUTABUNTUR, IN TITULI INSCRIPTIONEM IPSI DAVID IN DOCTRINAM, CUM SUCCENDIT MESOPOTAMIAM SYRIÆ ET SYRIAM SOBAL, ET CONVERSUS JOAB PERCUSSIT VALLEM SALINARUM DUODECIM MILLIA LIX.

Vers. 5-6. « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus es, et miseratus es nobis. » Hic quoque sermo in tituli inscriptionem est, quæ tamen non eodem quo priores tempore pronuntiata fuit. Illæ quippe superstite Saule, necdum regnante Davide, prolatae sunt. Prima scilicet, « cum tenuerunt eum Allophyli in Geth ⁹¹; » secunda, « cum sugeret a facie Saulis in speluncam ⁹²; » postrema, « cum misit Saul et custodivit domum ejus, ut interficeret eum ⁹³. » Hanc autem post Saulis obitum, cum jam regnum teneret, exactoque jam regni tempore bene multo, numine afflatus David edidit. Quod ipse titulus indicat his verbis: « Cum succendit Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia. » Historiam autem invenies in secundo libro Regnorum sic descriptum: « Et percussit David Adrazar filium Jaab regem Soba, cum profectus est ut manum imponeret ad fluvium Euphratem, et præripuit illi David mille currus, et septem millia equorum, et viginti millia peditum. Et enervavit David omnes currus, et reservati sunt ei ex ipsis centum currus. Venit quoque Syria Damasci in auxilium Adrazar regi Soba. Et percussit Syro viginti duo millia virorum. Et posuit David præsidium in Syria Damasci. Et factus est Syrus in servum Davidi ferens tributa. Servavitque Dominus David in omnibus ad quæcumque profectus est ⁹⁴. » Sub hæc autem pau-

A ἡρμήνευσε· Καὶ ὑμνήσω κατ' ἄρθρον τὸ ἑλεός σου. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου προφητικῶς τὴν κατ' ἄρθρον καὶ καθ' ἑκάστην πρωϊαν τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συντελουμένην λατρείαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγεσθαι, Ἐρμήσω Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε, ὁ τόπος ἐδηλοῦτο καθ' ὃν ὑμνήσειν τὸν Πατέρα ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλλετο· ἐν δὲ τῷ, Καὶ ὑμνήσω κατ' ἄρθρον τὸ ἑλεός σου, ὁ χρόνος παρίσταται, ἐν ᾧ τὸ ἑλεός τὸ πατρικὸν τὸ εἰς πάντα χρόνον τὰ ἔθνη ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ διὰ τοῦ ἰσίου λαοῦ ὑμνεῖ χαίρων καὶ ἀγαλλιώμενος ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα ἀποδώσω σοι, φησὶν· ὅτι ἐγενήθη ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου. Τούτων γὰρ ἀπάντων παρὰ τοῦ Πατρὸς· τυχὼν, εἰκότως κατ' ἄρθρον ὑμνήσω τὸν ἑλεόν σου, καὶ σοὶ ψαλῶ αὐτός ἐγώ· ὅτι γέγονάς μου ἀντιλήπτωρ, καὶ θεός μου καὶ ἑλεός μου. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ὑποβεβηκότων οἶός τε ἦν ἐμοὶ ὀρέγειν χεῖρα ἢ σὺ μόνος ὁ ὑπὲρ με Πατήρ. Διδὸς καὶ σου ἀνηρητήσθαι ὁμολογῶ, καὶ τὴν δυναμίην σου ἴσομαι, ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγὴν ἑμαυτοῦ σὲ μόνον ἐπιγραφόμενος. Εἰεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ φωναὶ τοῦ Σωτῆρος, διδάσκοντος τοὺς πάντας εὐσεβεῖν εἰς τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

EIS TO TELEOS, TOIS ALLOIΩΘΗΣΟΜΕΝΟΙΣ EIS STHΛOΓPAFIAN, TΩ ΔAΓIΔ EIE ΔIΔAXHΝ, OΠOTE ENEΠYPIΣE THN MEΣOΠOTAMIAIHN SYPIAΣ, KAI THN SYPIAN ΣOBAΛ, KAI AΠEΣTPEYE IOAB KAI EΠATAXE THN ΦAPAΓΓA TΩN AΛΩN ΔOΔEKΑ XILIΔAΣ NΘ'.

C « Ο θεός, ἀπόσω ἡμᾶς καθελεῖς ἡμᾶς, ὠργίσθης καὶ φκτείρησας ἡμᾶς. » Εἰς στήλογραφίαν μὲν ἐστὶ καὶ ὁ παρῶν λόγος, οὐ μὴν κατὰ τοὺς αὐτοὺς εἴρηται χρόνους ταῖς πρὸ αὐτῆς. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ ἐτι ζῶντος Σαοὺλ καὶ πρὸ τοῦ βασιλευσῆαι τὸν Δαυὶδ ἐλέγησαν· ἡ μὲν πρώτη, « ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ· » ἡ δὲ δευτέρα, « ἐν τῷ ἀποιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον· » ἡ δὲ τελευταία, « ὅτε ἀπέστειλε Σαοὺλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. » Τὴν δὲ μετὰ χεῖρας μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ, τὴν ἀρχὴν ἦδη τῆς βασιλείας διέκων, πολὺν τε ἐν αὐτῇ χρόνον διαγεγόμενος, ὁ Δαυὶδ θεσπίζει. Τοῦτο δὲ ἐπισημαίνεται ἡ προγραφή φάσκουσα· « Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβά, καὶ ἐπέστρεψε Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν Ἄλων δώδεκα χιλιάδας. » D Εὐροὶς δ' ἂν τὴν ἱστορίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἐν ἣ γέγραπται· « Καὶ ἐπάταξε Δαυὶδ τὸν Ἀδραζάρ υἱὸν Ἰαάβ βασιλεῖα Σωβά, παρευομένου αὐτοῦ ἐπιστήσαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην. Καὶ προκατελάθετο Δαυὶδ τῶν αὐτοῦ χίλια ἄρματα, καὶ ἐπτὰ χιλιάδας ἵππων, καὶ εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν πεζῶν. Καὶ παρέλυσε Δαυὶδ πάντα τὰ ἄρματα, καὶ ὑπελείπετο αὐτῷ ἐξ αὐτῶν ἑκατὸν ἄρματα. Καὶ παραγίνεται Συρία Δαμασκού βοηθῆσαι τῷ Ἀδραζάρ βασιλεῖ Σωβά. Καὶ ἐπάταξε τῷ Συρῶ εἴκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Καὶ ἔθετο Δαυὶδ φρουρὰν ἐν Συρίᾳ τῇ κατὰ Δαμασκόν. Καὶ ἐγένετο ὁ Σὺ

⁹¹ Psal. LV, 1. ⁹² Psal. LVI, 1. ⁹³ Psal. LVIII, 1. ⁹⁴ II Reg. VIII, 3-6.

ρος τῷ Δαυὶδ εἰς δούλους φέροντας ξένια. Καὶ ἔσωσε ὁ
 Κύριος τὸν Δαυὶδ ἐν πάσιν οἷς ἐπορεύετο. » Τούτοις
 ἐξῆς μετὰ βραχέα ἐπιλέγεται· « Καὶ ἐδασίλευσε
 Δαυὶδ ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἦν Δαυὶδ ποιῶν κρίμα καὶ
 δικαιοσύνην ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ Ἰωάβ
 υἱὸς Σαρουίας ἐπὶ τῆς στρατείας. » Καὶ αὐθις μεθ'
 ἕτερα εἶρηται· « Καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἀμμών,
 καὶ ἐμισθώσαντο τὴν Συρίαν Ῥωῦβ καὶ τὴν Συρίαν
 Σωβὰλ εἴκοσι χιλιάδας πεζῶν, καὶ τὸν βασιλέα Μα-
 χαὰ χιλίους ἀνδρας, καὶ Εἰσιτῶβ ἑβ' χιλιάδας ἀνδρῶν.
 Καὶ ἤκουσε Δαυὶδ, καὶ ἀπέστειλε τὴν δύναμιν, τοὺς
 δυνατοὺς. Καὶ ἐξῆλθον υἱοὶ Ἀμμών, καὶ παρετάξαντο
 πόλεμον παρὰ τῆ θύρᾳ τῆς πόλης Συρίας Σωβὰ καὶ
 Ῥωῦβ καὶ Εἰσιτῶβ. Καὶ εἶδεν Ἰωάβ, ὅτι ἐγενήθη πρὸς
 αὐτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πολέμου ἐκ τοῦ κατὰ πρόσω-
 πων· καὶ ἐπέλεξεν ἐκ πάντων τῶν νεανίσκων Ἰσ-
 ραὴλ, καὶ παρετάξαντο ἐξεναντίας Συρίας, » καὶ τὰ
 τούτοις ἐξῆς. Οὐς ἐξῆς ἐπιφέρεται· « Καὶ εἶδον οἱ
 δοῦλοι Ἀδραζάρ, ὅτι ἔπτασεν ἔμπροσθεν Ἰσραὴλ,
 καὶ ἠτομώθησαν μετὰ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδούλευσαν αὐ-
 τοῖς. » Διὰ τούτων ἡ ἱστορία καὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ
 τῆς Σωβὰλ καὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ Ἰωάβ, καὶ τῶν
 ἑβ' χιλιάδων ἐμνημόνευσε, καὶ ὡς τῶν πολεμίων
 ἀπάντων περικρατῆς γέγονεν ὁ Δαυὶδ· ὅπως τε ὁ
 ἀριστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάβ, παραταξάμενος τοῖς
 ἀλλοφύλοις, ὑποχειρίους αὐτοῦ εἰλήφει. Αὐτοὺς δὴ
 οὖν ἐκείνους, καθ' οὓς ταῦτα ἐπράττετο, σημαίνει ἡ
 μετὰ χεῖρας στηλογραφία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τὰ
 τῆς προγραφῆς οὕτως ἔχει· « Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν
 ἀνθῶν τοῦ ταπεινοφρονος καὶ ἀμύμου τοῦ Δαυὶδ, εἰς
 διαδοχῆν, ὅποτε, ἐμπρήσας τὴν Συρίαν τῆς Μεσοπο-
 ταμίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰλ, καὶ ἀνέστρεψε Ἰωάβ,
 καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τοῦ Ἀλδὸς
 ἑβ' χιλιάδας. » Ἀηλοὶ δὲ ὁ χρόνος εἰρηθεῖν τὰ προ-
 κείμενα, ἐν τῷ διαπρέπειν καὶ τὰ μεγάλα κατορθοῦν
 βασιλεύοντα τὸν Δαυὶδ, πρὸ τῆς κατὰ τὴν Βηθσαβεὲ
 ἱστορίας, ὅτε καλῶς αὐτῷ τὰ πράγματα προῦχώρει
 εὐδοκίμουσιν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν· ὡς
 μαρτυρεῖσθαι, ὅτι ἦν ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην
 ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ γὰρ ἄξιον ἐν τούτοις ἀπορη-
 σαι, πῶς, ἐν τοιαύτῃ τυγχάνων καταστάσει, ἀρχό-
 μενος τῆς στηλογραφίας φάσκει· « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω
 ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς. » Καὶ μὴν πρόταια κατ'
 ἑχθρῶν ἀνίστη, καὶ νίκας κατὰ πολεμίων ἤρητο·
 δὸν οὖν ἐπὶ τούτοις ψδὰς ἐπινικίους ἔδειν, θύειν τε
 εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν πράτ-
 τει, τάναντία δὲ ἀπολοφύρεται λέγων· « Ὁ Θεὸς,
 ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργίσθης, καὶ ὠκ-
 τείρησας ἡμᾶς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ὠκτείρησας
 ἡμᾶς, » καὶ περιήγαγες ἡμᾶς, ὁ Σύμμαχος ἠρμή-
 νευσεν· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « καὶ περιεκύκλωσαν
 ἡμᾶς· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « θυμωθεὶς μετέστρεψας ἡμῖν. »
 Ἔτι ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρά·
 ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. » Ταῦτα δὲ ἀκα-
 ῖα καὶ ἀνάρμοστα δόξαι ἂν εἶναι τοῖς ἐν τῇ προ-
 γραφῇ θελουμένοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἀσκόπως ἡγοῦμαι
 τὴν προγραφὴν εἰς τὸ τέλος ἡμᾶς ἀναπέμπειν, καὶ

A cis interjectis additur : « Et regnavit David in
 Israel : faciebat quoque David iudicium et iustitiam
 omni populo suo. Joab autem filius Sarviae erat su-
 per exercitum. » Rursumque postea dicitur : « Et
 miserunt filii Ammon, et conduxerunt mercede Sy-
 riam Roob et Syriam Sobal, viginti millia peditum,
 et a rege Machaa mille viros, et Istob duodecim
 millia virorum. Quod cum audisset David, misit
 exercitum et fortes [viros]. Et egressi sunt filii Am-
 mon, et direxerunt aciem ad januam portæ Syriæ
 Soba et Roob et Istob. Videns autem Joab quod
 esset sibi prælium ex adverso et a tergo, elegit ex
 omnibus juvenibus Israel, et instruxit aciem con-
 tra Syriam ^{96.97.}, et cætera. Quibus deinde subjun-
 gitur : « Et viderunt servi Adrazar quod cecidisset
 B a facie Israel, et transfugerunt ad Israel, et servie-
 runt ipsis ^{97.} » His historia, Sobal, Syriam, Joab et
 duodecim millia memorat, narratque Davidem ini-
 micos omnes debellasse, ac ducem exercitus ejus
 Joab instructa contra allophylos acie, ipsos capti-
 vos egisse. Eisdem itaque his attritos cladibus indi-
 cat præsens tituli inscriptio. Secundum Symma-
 chum autem sic titulus habet : « Triumphale pro
 floribus humilis et inculpati Davidis, ad doctrinam,
 cum incensa Syria Mesopotamiæ, et Syria Sobal,
 reversus Joab percussit Edom in valle Salis duo-
 decim millia. » Ex temporis porro nota deprehen-
 ditur hæc dicta fuisse, cum David regnans prospere
 ageret, resque magnas perpetraret, ante Bersabce
 historian; cum probe et ex voto res ipsi cederent,
 C ipseque Deo et omnibus spectabilis esset; ita ut,
 Scriptura teste, faceret iudicium et iustitiam in
 Israel. Verum hic quæstionem movere consenta-
 neum est, cur in tali conditione rerum, sic tituli lu-
 scriptionem ordiatur : « Deus, repulisti nos et des-
 truxisti nos. » Atqui post tropæa de hostibus ere-
 cta, et victoriam de inimicis partam, oportuit hæc
 de re triumphalia cantica emittere, Deoque in gra-
 tiarum actionem immolare. At ille nihil præstat hu-
 jusmodi; imo vero res adversas deplorat his ver-
 bis : « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus
 es, et misertus es nobis. » Pro illo autem, « et mi-
 sertus es nobis, » Symmachus, « et circumduxisti
 nos, » interpretatus est; quinta vero editio, « et
 circumdederunt nos; » Aquila, « iratus convertisti
 nobis. » Subdit post hæc : « Ostendisti populo tuo
 dura; potasti nos vino compunctionis. » Hæc porro
 videri possint inconcinne dicta, nec congruere cum
 iis quæ in titulo notantur. Sed æstimo titulum non
 sine prævio scopo nos ad finem remittere, nec sine
 causa, « pro iis qui immutabuntur, » inscriptum
 esse, atque sermones istos tituli inscriptionem vo-
 catos fuisse. Nam « in finem » dicitur, quia ea, quæ
 in vaticinio feruntur, in consummatione sæculorum
 implenda sunt. Necessario additur, « pro iis qui
 immutabuntur, » propter immutationem illius tem-
 poris rebus inferendam. Siquidem cum hæc dico-

^{96.97.} II Reg. x, 6-9. ⁹⁷ ibid. 19.

rentur, allophylos vincebat Israel, inimicisque superior erat. Sed futurum tempus erat, quo mutationem rerum subiret, inimicisque subditus esset. Quare sic habet titulus : « In finem, pro iis qui immutabuntur ; » Symmachus vero, « pro floribus ; » Aquila, « super lilia. » Sicut enim lilia agri et fenum, ad breve quidem tempus speciosa esse videntur, sed repente immutantur et corrumpuntur ; sic res populi tunc florentes, brevi immutandæ erant. Quare in doctrina sua Servator ait : « Considerate lilia agri⁹⁸ ; » ac rursus : « Quod si fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur⁹⁹ ; » imo etiam : « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ; Verbum autem Domini manet in æternum¹ ; » quibus propheta secundum reliquos interpretes hæc addit : « Vere fenum populus, exsiccatum est fenum, decidit flos², » Judaicam gentem nec obscure significans. Eadem ipsa jam Spiritus sanctus per Davidem testificatur, præmissa illa populi futura inversione et mutatione. Quare secundum Aquilam dictum est, « Super lilia testimonii ; » secundum Symmachum autem, « Pro floribus testimonium ; » secundum LXX vero Interpretes, « Pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptionem : » quæ magnam habeant cum dictis in præcedenti psalmo affinitatem. Nam ille populi abjectionem indicavit his verbis : « Convertentur ad vesperam et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem³, » et cætera. Quibus hæc de vocatione gentium subjungit : « Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. » Tituli vero inscriptionem in præsentem ut et alias Aquila, « humilis, perfecti Davidis ; » Symmachus vero, « humilis Davidis et inculpati, » interpretati sunt. Nam cippo digna erat tanti regis modestia. Cum enim tot bella feliciter gessisset, et populos usque ad Mesopotamiam subegisset vectigalesque fecisset, consuetum servabat morem, quo exornatus erat cum a Sane pelleretur, ac perfugus in desertis ageret. Nam tunc quoque, ut humilis, perfectus, humiliter sentiens et inculpatum, æternis cippis a divina Scriptura dignatus est. Nunc autem cum regnans tot inimicos invaderet, omniumque divitias colligeret, in eodem affectu perseverabat ; quare

et tituli inscriptione et spiritu prophetico dignatus est. εν τῷ οικείῳ διέμενεν ἦθει, ἐν ᾧ καὶ ὅτε ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, καὶ τῆς ἐρήμους φεύγων κατέκει, διέπρεπε. Καὶ τότε γὰρ ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς ταπεινὸς τέλειος, ἢ ταπεινόφρων καὶ ἀμωμος σπηλῶν αἰώνων ἤξιοτο· καὶ νῦν δ' ὅτε βασιλεύων τοσοῦτοις ἐπέζηε πολεμίοις, καὶ τὸν ἀπάντων συνήγε πλοῦτον, ἐπὶ τῆς αὐτῆς διέμενε προαιρέσεως διὸ σπηλογραφίας ἤξιοτο, καὶ πνεύματος ἤξιοτο προφητικῶ.

Observes porro velim hoc tempore, cum Israel regnante Davide, usque ad Mesopotamiam imperium obtineret, ac vectigalia a finitimis gentibus acciperet, promissionem Dei ad Abraham factam opere completam esse, qua pollicitus erat se daturum semini ejus totam terram a flumine Ægypti usque ad

Α « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ἐπιγράφειν, καὶ σπηλογραφίαν τοὺς λόγους ἀποκαλεῖν. « Εἰς » μὲν γὰρ « τὸ τέλος, » διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων μέλλειν πληροῦσθαι τὰ προφητευόμενα, εἰρηται· πρόσκειται δὲ ; « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, » ἀναγκαίως διὰ τὴν μέλλουσαν διαλήψεσθαι ἀλλοίωσιν τὴν κατάστασιν τῶν τότε πραγμάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ταῦτ' ἐλέγετο, ἐκράτει τῶν ἀλλοφύλων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν πολεμίων κρείττων ἐτύγγανεν. Ἐμελλε δὲ ἄρα καιρῷ τινι ἀλλοίωσιν ὑπομένειν, καὶ ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς γίνεσθαι. Διὸ φησιν ἢ προγραφή· « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων. » Ὡς γὰρ τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁ χόρτος δοκεῖ μὲν τινα πρὸς βραχὺ φαίνεσθαι ὠραία, ὅσον δὲ οὕτω μεταβάλλει καὶ φθείρεται· οὕτως καὶ τὰ πράγματα τοῦ λαοῦ, ἀνοῦντα τότε, ἐμελλεν ὅσον οὕτω μεταβάλλειν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς διδασκαλίαις ἔλεγε· « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ· » καὶ πάλιν· « Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον· ἀλλὰ καὶ, « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα· » οἷς ὁ Προφήτης κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς προστίθει λέγων· « Ἀληθῶς χόρτος ὁ λαὸς· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, ἐξέπεσε τὸ ἄνθος, ἀκαλύπτως τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὀκλώσας. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα καὶ νῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὸ αὐτῷ μαρτυρεῖται, προσαναφωνοῦν τὴν μέλλουσαν ἐσεσθαι τοῦ λαοῦ ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολήν. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, « Ἐπὶ κρίνων μαρτυρίας· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν μαρτυρία· » κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, « Τοῖς ἀλλοιωθησομένοις εἰς σπηλογραφίαν. » Πολλὴν δὲ ἀκολουθίαν ἔχει ἂν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένα. Ἐπεὶ κάκεινος τὴν τοῦ ἔθνους ἀποβολὴν ἐδήλου λέγων· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν, » καὶ τὰ ἐπιπερόμενα. Οἷς ἐξῆς περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν ἔφασκε· « Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχε τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. » Τὴν δὲ σπηλογραφίαν καὶ νῦν ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ μὲν Ἀκύλας, « ταπεινὸς τέλειου τοῦ Δαυὶδ· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « ταπεινόφρονος τοῦ Δαυὶδ καὶ ἀμώμου, » ἠρμήνευσαν. Στήλης γὰρ ἦν ἀξία ἡ τοῦ τοσοῦτου βασιλέως μετριοφροσύνη. Τοσοῦτων γὰρ πολέμων περιγενομένων, καὶ τοὺς μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ὑποτάξας, ὑποφόρους τε αὐτοὺς καταστησάμενοι,

Ἐπιτήρει δὲ ὅπως κατὰ τοῦτου τοῦ χρόνου ὁ Ἰσραὴλ, βασιλεύοντος Δαυὶδ, μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ἐκράτει, καὶ φόρους παρὰ τῶν πέριξ ἐθνῶν ἐλάμβανε, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ εἰς ἔργα χωρούσης· δι' ἧς ἐπηγγέλλετο δάσειν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ πο-

⁹⁸ Matth. vi, 28. ⁹⁹ ibid. 30. ¹ Isa. xl, 6-8. ² ibid. 7. ³ Psal. LVIII, 7.

ταμοῦ Αἰγύπτου, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου · ἃ ἄ
 ἢ βασιλεύοντος τοῦ Δαυὶδ ἔργοις ἐπληροῦτο · τοῦτο
 γοῦν καὶ ἡ παραθεθεῖσα ἱστορία τῆς Βασιλειῶν γρα-
 φῆς ἐμαρτύρει. Ἄλλα γὰρ φωτισθεὶς ὁ προφήτης
 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θεσπίζει τὰ ἐν τοῖς μέ-
 λουσι χρόνοις συνηθισμένα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα διδά-
 σκει λέγων · « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. »
 Εἴθ' ἐξῆς προῶν ἐπάγει · « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς
 καὶ καθέλιες ἡμᾶς, » καὶ τὰ ἐξῆς · οἷς μεθ' ἕτερα ἐπι-
 λέγει · « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ · ἀγαλι-
 λίσσομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν
 σκηνῶν διαμετρέσω, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σημαίνει δὲ διὰ
 τούτων τοῦ Θεοῦ διαλλαγῆς πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους.
 Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐλάλησε, καὶ λαλήσας ἐν τῷ
 ἁγίῳ αὐτοῦ τῷ Γαλαὰδ καὶ τῷ Μανασσῆ, καὶ τῷ
 Ἐφραΐμ, καὶ τῷ Ἰουδα, συμπεριλαμβάνει τὸν Μωάβ
 καὶ τὴν Ἰδουμαίαν καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύ-
 λους. « Μωάβ » γὰρ, φησὶ, « λέβης τῆς ἐλπίδος μου »
 ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε, « Μωάβ λέβης ἀμερι-
 μνίας μου » · ὁ δὲ Ἀκύλας, « Μωάβ λέβης λουτροῦ
 μου. » Εἶτα περὶ τῆς Ἰδουμαίας αὐτὸς ἐπαγγέλλε-
 ται λέγων · « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπό-
 δημά μου. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐπὶ τὴν
 Ἰδουμαίαν ἐπιθήσομαι τῷ ὑποδήματί μου. » Καὶ
 τοιαῦτα μὲν ἐπαγγέλλεται τῷ Μωάβ καὶ τῇ Ἰδου-
 μαίᾳ. Περὶ δὲ τῶν ἀλλοφύλων πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιλέ-
 γει · « Ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ὑπετάγησαν. » ἢ, κατὰ τὸν
 Ἀκύλαν · « Ἐπ' ἐμὲ Φυλιστιαία (sic) ἤταίρησάτο. »
 κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « Ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ἐφιλά-
 σαν. » Ἀυτὰ δὲ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι, καὶ αὐταῖς
 λέξεσι καὶ ἐν τῷ ρ' εἰρηται ψαλμῷ, ἐν ᾧ καὶ κατὰ
 τοὺς Ἐβδομήκοντα φιλιόσκειν τῷ Θεῷ οἱ ἀλλοφύλοι
 θεσπίζονται. Γέγραπται γοῦν καὶ ἐν ἐκείνῃ · « Μωάβ
 λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβάλω
 τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ἐφιλάσαν. » Καὶ
 ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀλλοφύλων διήλθε. Μετὰ δὲ ταῦτα
 ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ προφητεία πάλιν
 ἐπάγει φάσκουσα · « Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπωσάμενος
 ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν ; »
 Ἄ δὲ ὁμοία γένοιτο ἂν τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν λελεγμέ-
 νους ἐν τῷ, « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες
 ἡμᾶς. » δι' ὧν σαφῶς ἑαυτοὺς μὲν ἀπεῦσθαι λέγουσι
 καὶ καθαιρεῖσθαι, μὴ ἔχειν τε τὸν Θεὸν βοηθὸν ἐν
 ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεισι · τοὺς δὲ ἀλλοφύλους καθόλου
 μὲν πάντας φίλους γεγονέναι τῷ Θεῷ, ἰδίως δὲ τὸν
 Μωάβ λέβητα αὐτοῦ τῆς ἐλπίδος, ἢ λέβητα τοῦ λου-
 τροῦ αὐτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας αὐτοῦ γεγονέναι · τὴν
 δὲ Ἰδουμαίαν τοῦ ὑποδήματος τοῦ Θεοῦ κατηξιώσθαι.
 Ταῦτ' οὖν τῷ Πνεύματι τῷ θεῷ φωτισθεὶς ὁ Δαυὶδ,
 κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὡς ἐκ προσώπου τοῦ πνευτός λαοῦ
 καὶ φησὶν · « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες
 ἡμᾶς. » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον · « Ὁ Θεὸς, ἀπεβάλου
 ἡμᾶς, καὶ διέκοψας ἡμᾶς. » σαφῶς ἀποβολὴν καὶ
 ἀποκοπὴν αὐτῶν δηλώσας. Εἶτ' ἐπιλέγει · « Ὀργίσθης,
 καὶ ὠκτελήσας ἡμᾶς. » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ὀμωθεὶς
 μετέστρεψας ἡμᾶς. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὀρ-
 γίσθης, καὶ περιήγαγες ἡμᾶς. » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην
 ἐκδοσιν, « Καὶ περιήγαγες ἡμᾶς. » Ταῦτα δὲ
 μᾶλλον τῶν λόγων ἢ τῶν πραγμάτων ἐκδασίς παρίστησι.

quod Davide regnante revera contigit, ut allata Regnorum historia testificabatur. Ad hæc etiam Spiritu sancto illustratus Propheta, vaticinatur ea quæ futuro post tempore eventura sunt. Quænam autem illa essent, his verbis docet, « In finem pro iis qui immutabuntur. » In sequentibus vero infert, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, » et cætera. Quibus postea subjungit, « Deus locutus est in sancto suo, exultabo et dividam Sichima, et convallem Tabernaculorum dimetiar, » et reliqua. His porro significat Dei reconciliationem cum alienigenis. Deus enim, ait, locutus est, ac in sancto suo locutus ad Galaad, Manassen, Ephraim et Judam; Moab et Idumæam ac reliquos omnes alienigenas una complectitur. Nam « Moab, inquit, lebes spei meæ; » pro quo Symmachus edidit, « Moab lebes securitatis meæ; » Aquila vero, « Moab lebes lavacri mei. » Deinceps de Idumæa hæc ipse pollicetur, « In Idumæam extendam calceamentum meum; » sive secundum Symmachum, « In Idumæam conscendam calceamento meo. » Et hæc quidem Moab et Idumææ pollicetur. De alienigenis rursum adjicit, « Mihi alienigenæ subditi sunt; » sive secundum Aquilam, « Mihi Philisthæa amica fuit; » secundum Theodotionem autem, « Mihi alienigenæ amici facti sunt. » Hæc porro ipsis verbis et vocibus in cvii psalmo dicta sunt, in quo secundum LXX Interpretes, amicos Dei futuros alienigenas in vaticinio fertur. Scriptum itaque est in illo : « Moab lebes spei meæ. In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ amici facti sunt. » Et hæc quidem de alienigenis enarravit. Sub hæc autem ex persona Judaici populi prophetia rursum adjicit : « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos, et non egredieris in virtutibus nostris ? » Quæ similia sunt iis quæ ab initio dicta fuere, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos; » queis perspicue se repulsos et destructos fuisse narrant, neque Deum in virtutibus, sive in exercitiis suis opitulantiem habere : alienigenas vero generatim omnes amicos Dei effectos esse; Moab vero speciatim lebetem spei ejus, seu lebetem lavacri ejus, vel securitatis ejus esse; Idumæamque calceamento Dei dignatam fuisse. Hæc illustratione Spiritus divini edoctus David, quasi ex persona totius populi, dicit, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos; » sive, secundum Symmachum : « Deus, abjecisti nos, et abscidisti nos, » abjectionem et abscissionem manifeste significans. Subjungit postea, « Iratus es, et misertus es nobis; » secundum Aquilam vero, « Iratus avertisti nos; » secundum Symmachum, « Iratus es, et circumduxisti nos; » secundum quintam editionem, « Et circumduxisti nos. » Hæc porro eventus rerum plus quam verba declarat.

⁴ Psal. cvii, 10. ⁵ ibid. 12.

Post Salvatoris itaque nostri adventum, quando in-
 vasisit eos ira in finem, hæc omnia passi, repulsi, de-
 structi et affecti sunt; abscissi item et circumducti,
 in omnesque gentes dispersi. Sed etiam, « commo-
 visti, inquit, terram et conturbasti eam, quia sex-
 centa ibi mala inerant; in terra dico eorum, scilicet
 Jerusalem, ubi regia et sanctuarium, ubi omnia in
 lege veneranda persolvebantur: sive etiam in tota
 illorum regione; sive in animabus eorum tropice
 terra nuncupatis. Quæ omnia confertim ob improba
 eorum facinora, commota et conturbata sunt. Atta-
 men rogat Propheta in sequentibus: « Sana con-
 tritiones ejus, quia commota est. » A proprio nam-
 que loco et situ commota et concussa prædicta
 terra, contritionibus et ruinæ suberat. Quare sub
 hæc additur: « Ostendisti populo tuo dura: » et
 vino compunctionis potat illos; sive secundum
 Aquilam, « vino soporis; » sive secundum Sym-
 machum, « vino jactationis. » Ac dicere licet,
 divinarum Scripturarum verbum, quo eorum in
 Christum incredulitas arguitur, vinum esse com-
 punctionis, eorum conscientia per prophetias de
 Christo, necnon per præsentem rerum conditio-
 nem, ac per conversionem gentium compuncta
 et vulnerata. Hæc quippe, etiamsi non fucati vi-
 deantur esse, eorum conscientiam pungunt, feriunt,
 et ad sensum suæ erga Salvatorem et Dominum
 nostrum infidelitatis adducunt. Sed illis quidem
 hæc eventura esse vaticinatur. Iis autem qui ad
 Christum Dei conventuri, ejusque salutem susce-
 pturi sunt, hæc postea annuntiat: « Dedisti metu-
 entibus te significationem, ut fugiant a facie ar-
 cus; » secundum Aquilam vero, « Dedisti metu-
 entibus te signum, ut significantur a facie firmitatis; »
 secundum Symmachum autem, « Dedisti metu-
 entibus te signum, ut fugiant a facie sagittarum. » Si
 illi, de quibus superius, hoc signo notati fuissent,
 non repellendi, nec destruendi, nec iræ tradendi
 erant. Sed quia signum illud salutare recipere no-
 luerunt, jure in hæc inciderunt. At qui timent Do-
 minum, (sic eos qui credunt ex gentibus, ut ple-
 rumque demonstravimus, Scriptura solet appella-
 re,) accepto signo, illoque usi, ac in vultu obsignati,
 locum invenerunt fugiendi a facie arcus, nullo spi-
 ritualium et invisibilium inimicorum ipsos, ob si-
 gnum cum illis tum antiquis inditum, ferire audente.
 Moyses siquidem domorum limina sanguine agni
 paschalis obsignari Israelitis præcepit, ut exterminator
 averteretur *. In Ezechiele itidem, cum ever-
 tenda urbs esset, dixisse scribitur Deus ei, qui tunc
 temporis potere induebatur: « Transi per mediam
 civitatem Jerusalem, et da signa super frontes vi-
 rorum gementium et dolentium super cunctis ini-
 quitatibus quæ sunt in medio ipsorum †. » Deinde
 aliis dicitur: « Ite in civitatem post eum, et percu-
 tite: ne parcatis oculis vestris, neque misereamini
 senem et adolescentem, parvulos, et virginem, et

Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν
 πάντα ταῦτα πεπόνθασιν, ὅτε ἐφθασεν ἐπ' αὐτοὺς
 ὄργη εἰς τέλος, ἀπώσθησάν τε καὶ καθηρέθησαν καὶ
 ἀπεβλήθησαν· διεκόπησάν τε καὶ περιήχθησαν δια-
 σκορπισθέντες εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἀλλὰ καὶ ἐ συν-
 ἔσεισας, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ συνετάραξας αὐτήν, διὰ
 τὸ μυρία κακὰ ἐν αὐτῇ γίγνεσθαι· λέγω δὲ τῆ αὐτῶν
 γῆ. ἦτοι τῆ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἧ καὶ τὸ βασίλειον, καὶ
 τὸ ἅγιασμα, καὶ πάντα τὰ σεμνὰ τοῦ νόμου συνετε-
 λεῖτο· ἢ καὶ πάση αὐτῶν τῆ χώρῃ, ἢ καὶ ταῖς ψυ-
 χαῖς αὐτῶν τροπικῶς γῆν ὠνομασμέναις. Ἄ δὲ πάντα
 ἀθρόως διὰ τὰς παρανόμους αὐτῶν πράξεις συνεσει-
 σθη καὶ συνετάραχθη. Ὅμως δ' οὖν ἰκετεύει ὁ προ-
 φῆτης λέγων ἑξῆς· « Ἰασαί τὰ συντριμμάτα αὐτῆς,
 ὅτι ἐκινήθη. » Κινηθεῖσα γὰρ καὶ σαλευθεῖσα τῆς οἰ-
 κείας μονῆς καὶ στάσεως ἢ προλεχθεῖσα γῆ, συντριμ-
 μάτα καὶ κατὰγματα ἐκτῆσατο. Διόπερ ἑξῆς ἐπιλέ-
 γεται· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρά· » καὶ ποτίζει
 δὲ αὐτοὺς οἶνον κατανύξεως· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν,
 « οἶνον καρώσεως· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « οἶνον
 σάλου. » Καὶ ἔστι γε εἰπεῖν τὸν ἀπὸ τῶν θείων Γρα-
 φῶν λόγον, ἐλεγκτικὸν ὄντα αὐτῶν τῆς εἰς τὸν Χρι-
 στὸν τοῦ Θεοῦ ἀπιστίας, οἶνον ὑπάρχειν κατανύξεως,
 νυττομένης αὐτῶν καὶ τιτρωσκομένης τῆς συνειδήσεως
 ἀπὸ τῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητειῶν· ἐξ αὐτῶν
 τε τῶν περιεχόντων αὐτοὺς πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς
 τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφῆς. Ταῦτα γὰρ, κἂν ἀπροσποίητο
 εἶναι δοκῶσιν, ὁμως τὴν συνειδήσιν αὐτῶν τιτρώσκει,
 κλήττοντα καὶ εἰς συναίσθησιν αὐτοὺς ἄγοντα τῆς εἰς
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀπιστίας. Ἀλλ' ἐκεῖ-
 νοις μὲν τοιαῦτα μέλλειν ἐσεσθαι θεσπίζει. Τοὺς δὲ
 μέλλοντας προστρέχειν τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν
 δι' αὐτοῦ σωτηρίαν παραδέχεσθαι, εὐαγγελίζεται ἑξῆς
 λέγων· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖον
 τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄξου. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύ-
 λαν· « Ἐδωκας, φησὶ, τοῖς φοβουμένοις σε σύστη-
 μον, τοῦ σημεῖουσθαι ἀπὸ προσώπου βεβαιότητος· »
 κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις
 σε σημεῖον, εἰς τὸ ἐκφυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοξέυμα-
 τος. » Εἰ μὲν οὖν ἦσαν καὶ οἱ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δε-
 δηλωμένοι τῷ σημείῳ τούτῳ, οὐκ ἂν ἀπώσθησαν, οὐδ'
 ἂν καθηρέθησαν, οὐδ' ἂν τῇ ὄργῃ παρεδόθησαν· ἀλλ'
 ἐπεὶ μὴ ἠβουλήθησαν καταδέξασθαι· τὸ σωτήριον ση-
 μεῖον, εἰκότως τούτοις περιπεπτώκασιν. Οἱ δὲ γε
 φοβούμενοι τὸν Κύριον (οὕτω δὲ εἰωθε καλεῖν ὁ λόγος
 τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστευόντας, ὡς πολλάκις διὰ πλειόνων
 ἐδείξαμεν), λαβόντες τὸ σημεῖον χρησάμενοί τε αὐτῷ,
 καὶ κατὰ τοῦ προσώπου σφραγισόμενοι, εὐρανὸν φυ-
 γὴν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄξου, μηδενὸς νοητοῦ καὶ ἀοράτου
 πολεμίου βάλλειν αὐτοὺς τολμώντος διὰ τὸ ἐπιχειμέ-
 νον αὐτοῖς σημεῖον καὶ τοῖς παλαιῶς δεδομένον. Μωϋ-
 σῆς μὲν γὰρ τὰς φιλίας τῶν οἰκῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν
 αἵματι· τοῦ προβάτου τοῦ Πάσχα κατασημαίνεσθαι
 διετάξατο εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ὀλοθρευτοῦ· καὶ ἐν τῷ
 Ἐξεκίηλ δὲ, μελλούσης ἀφανίζεσθαι τῆς πόλεως,
 ἀναγράφεται ὁ Θεὸς εἰρηκῶς πρὸς τὸν ἐνδεδυμένον
 τὸν ποδῆρον, ὅστις ποτ' ἦν· « Δεῖλθε μέσθην τὴν πόλιν

* Exod. xii, 7. † Ezech. ix, 4.

τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄδς τὰ σημεῖα ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων καὶ τῶν κατοδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Εἶθ' ἐτέροις ἐλέχθη· « Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε· μὴ φαίδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε πρεσβύτερων καὶ νεανίσκων, καὶ νῆπια καὶ παρθένων, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον μὴ ἐγγίσητε, καὶ ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἄρξα-θε. » Ὁρᾶς ὅπως οἱ μὲν ἀπώλοντο· οἱ δὲ τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέροντες διεσώζοντο; τοιοῦτοί τινες ἦσαν καὶ οὗς ἡ παροῦσα στηλογραφία παρίστησι λέγουσα· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τῶζου· οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ, φησιν, ἔδωκας, ἀλλὰ τοῖς φοβουμένοις σε. Ὅτι δὲ ἔθος ἐστὶ τῇ προφητείᾳ φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, πολλάκις ἀπεδείξαμεν, καθὼς προεῖρηται. Ὡσπερ οὖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀλοθρευτοῦ διέφυγον ποτε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς πληγὰς, χροῆσαντες τῷ σημεῖῳ τοῦ αἵματος, τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀποτροπισμὸν τοῦ πολεμίου καὶ ἐχθροῦ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τοῦ τοξεύειν καὶ καταβάλλειν αὐτάς ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας πλάνην εἰωθότος, δέδοται τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα σημεῖον τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

« Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα μέχρι τοῦ τέλους καὶ ὁ ρζ' περιέχει ψαλμός. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς προκειμένοις τὰ προλεχθέντα ἀποδολὴν ἐδήλου τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦ ρζ' τὰ πρὸ τούτου, « ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου » καὶ τῶν ἐπιφερομένων, σαφῆ κλήσιν ἐθνῶν θεοσπίζει. Προειπὼν γὰρ ὁ λόγος ἐν τῷ ρζ', « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου, » ἐπιφέρει· « Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν· ὅτε μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀληθεία σου ἕως τῶν νεφελῶν. Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » Εἶτ' ἐπιλέγει τὰ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς προκειμένα λόγῳ· « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου, » καὶ τὰ λοιπὰ συμφώνως τοῖς προκειμένοις. Σφόδρα δὲ θαύμασα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν οἰκονομίαν· ἀπὸ γὰρ δύο στηλογραφιῶν ἓνα ψαλμὸν πεποίηκε, τὸν ρζ'. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ νς' στηλογραφίας τοῦ Δαυὶδ ἐξελών, ἐν ἧ καὶ αὕτῃ ἐλέκτο· ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ, » καὶ τὰ ἐπιλεγόμενα δ' ἐξῆς συμφώνως τοῖς ἐν τῷ ρζ' μέχρι τοῦ· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου· » τὰ δὲ δευτέρα τὰ ἀπὸ τοῦ, « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου καὶ ἐπάκουσόν μου, » σὺν τοῖς μέχρι τέλους ἐπινηγεμένοις ἀπὸ τῆς μετὰ χειρᾶς στηλογραφίας, διδάσκοντες ἡμᾶς θείου Πνεύματος μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐμφέρεσθαι ἐν ἀμφοτέροις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νς' ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ ἐν λαοῖς καὶ ψάλλειν αὐτῷ ἐν ἔθνεσιν εὐηγγελίζετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χειρᾶς ἀποδολὴν σημαίνει τοῦ Ἰσραὴλ,

A mulieres occidite ad interneclionem : ad eos autem super quos est signum ne accedatis, et a sanctis meis incipite ⁹. » Viden' quo pacto alii quidem occisi; ii vero qui signum in fronte ferrent servati fuerint? Tales ii erant, quos hæc tituli inscriptio indicat his verbis : « Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. » Non enim ait, Israeli dedisti, sed timentibus te. Quod autem prophetiæ consuetum sit timentes Dominum vocare eos ex gentibus, qui ad Deum confugerunt, plerumque demonstravimus, uti supra dictum est. Quemadmodum igitur exterminatoris plagas, signo sanguinis usi, fugiebant qui in Ægypto erant ⁹, eadem ratione ad avertendum humanarum animarum hostem et inimicum, qui solet eas telis impetere, et in idololatriæ errorem deducere, signum hic memoratum metuentibus Dominum collatum est.

« Ὡσπερ οὖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀλοθρευτοῦ διέφυγον ποτε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς πληγὰς, χροῆσαντες τῷ σημεῖῳ τοῦ αἵματος, τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀποτροπισμὸν τοῦ πολεμίου καὶ ἐχθροῦ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τοῦ τοξεύειν καὶ καταβάλλειν αὐτάς ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας πλάνην εἰωθότος, δέδοται τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα σημεῖον τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

VERS. 7. « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me. » Hæc et sequentia ad finem usque cVII item psalmus complectitur. Sed in præsentī quæ præmissa sunt, abjectionem Israelis; quæ isthæc verba psalmi cVII, « ut liberentur dilecti tui, » et sequentia præcedunt, vocationem gentium manifeste vaticinantur. Nam cum in psalmo cVII dixisset, « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo ¹⁰, » adjicit : « Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus : quoniam magna est super cælos misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹¹. » Deinde adjicit ea quæ in præsentī feruntur : « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me ¹², » et cætera præsentibus similia. Admodum vero mirari subit Spiritus sancti dispensationem : ex duabus namque tituli inscriptionibus unum psalmum concinnavit, scilicet cVII. Priora enim, quæ sic habent : « Paratum cor meum, Deus, » et cætera, ex tituli inscriptione Davidis LVI exsumpsit, in qua item dictum fuerat : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam dicam ¹³, » et quæ sequuntur, iis quæ in cVII feruntur similia, usque ad illud; « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁴ : » posteriora autem ab illo, « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me, » cum iis quæ ad finem usque habentur, ex præsentī tituli inscriptione mutuatus est; docente nos Spiritu divino unam eamdemque in utroque sententiam ferri; nam in LVI se confiteri Domino in populis et psallere ipsi in gentibus annuntiabat; in præsentī autem Judæorum abjectionem significat, ut in præmissis docetur. Ac post

⁹ Ezech. ix, 5, 6. ¹⁰ Exod. xii, 7. ¹¹ Psal. cVII, 2, 5. ¹² ibid. 4-6. ¹³ ibid. 7. ¹⁴ Psal. LVI, 8. ¹⁵ ibid. 10.

prima illa, queis indicabatur abjectio prioris populi, signumque metuentibus ipsum conferendum esse; intermedio diapsalmate, orationem Deo Spiritus sanctus emittit dicens: « Ut liberentur dilecti tui, saluum fac dextera tua, et exaudi me. » Ita vero supplicat rogans, ut, sua usus dextera, Deus eripiat salvosque faciat dilectos suos; neque simpliciter ita supplicat, « Saluum fac, » sed adjicit, « dextera tua, » primo ut eripiat, secundo ut saluum faciat. Dilectos autem Dei nullos noverat, nisi nomines qui ad imaginem ejus facti sunt. Quamvis enim in peccata lapsi, attamen ob substantiam animæ spirituales et rationabilem, dilecti Dei vocantur. Deum itaque, mentione dilectorum suorum facta, placare conatur, rogatque ut a spiritualibus inimicis et hostibus eripiantur, atque ereptos, dextera sua salute donet. Dexteram autem Dei quam dixeris esse, nisi Christum tropice sic vocatum? Ut enim alias virtus et sapientia, justitia et sanctificatio et redemptio dictus est; sic jam dextera vocatus fuerit, quia dextera et salutaria omnibus hominibus procuraturus erat.

σύνη τε καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, οὕτω καὶ τήρια πᾶσιν ἀνθρώποις προξενήσειν ἐμελλεν.

VERS. 8, 9. « Deus locutus est in sancto suo, » et cætera. Cum precatus Spiritus sanctus esset ut liberarentur dilecti Dei, nihil cunctatus Deus respondet his verbis: « Exaltabor et dividam Sichima. » Hæc per Verbum suum, quasi per interpretem locutum Deum audiens Spiritus sanctus, hæc ipsa nos edocet: quare ait, « Deus locutus est in sancto suo. » Sanctum porro Dei, qui formam servi accepit, non ignorabant olim dæmones: quamobrem clamabant, « Scimus te quis sis, Sanctus Dei ¹⁵. » Ino vero in LXXXVIII psalmo dictum est: « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar ¹⁶. » Quemadmodum enim pater in filio dilecto, sic universorum Deus in Filio jurat. Hic igitur etiam « Deus locutus est in sancto suo; » sive, secundum Aquilam, « Deus locutus est in sanctificato suo. » Quandonam id impletum est, nisi cum in novissimo dierum locutus est nobis in Filio? Quid autem locutus est nisi hæc quæ sequuntur, « Exsultabo et dividam Sichima? » In cvii itaque dictum est, « Exaltabor, et dividam Sichima ¹⁷; » idque ex re admodum, quia in eodem dictum antea fuit, « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁸. » Ad illud enim, « exaltare, » hoc reponitur, « exaltabor; » hic vero ad illud, « Saluum fac dextera tua, » et ad illud, « Ut liberentur dilecti tui, » de dilectorum suorum salute gaudens sic respondet, « Exsultabo; » sive, secundum Aquilam, « Gloriabor; » sive, secundum Symmachum, « Gloriabor et distribuam Sichima. » Hæc autem portio olim Josepho ex prærogativa quadam deputata fuit: ob quam olim altum sapiebant Judæi, nunc vero gens Samaritanorum. Ea autem ipsa est Sichima

¹⁵ Luc. iv, 34. ¹⁶ Psal. LXXXVIII, 36. ¹⁷ Psal.

(1) Forte deest τῆς. EDIT.

ὡσπερ οὖν ἐδίδασκε τὰ προλεχθέντα. Καὶ δὴ μετὰ τὰ πρῶτα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ ἀποβολὴ τοῦ προτέρου λαοῦ, τό τε σημεῖον τὸ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν δοθησόμενον, ἐξῆς μέσου διασφάλματος παρεντεθέντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ φράσκον· « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σώσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ἰκετεύει δὲ ταῦτα δεόμενον, ὅπως, τῇ αὐτοῦ χρησάμενος δεξιᾷ ὁ Θεός, ῥύσῃται καὶ σωσῇ τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἰκετεύει, « Σῶσον, » ἀλλὰ « τῇ δεξιᾷ ἐαυτοῦ » πρῶτον μὲν ῥύσασθαι, ἔπειτα σῶσαι. Ἀγαπητοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἄλλους ἠπίστατο ἢ τοὺς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεπονημένους ἀνθρώπους. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ὑποπεπώκασι τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλ' ὁμως διὰ τὴν (1) ψυχῆς οὐσίαν νοεράν οὔσαν καὶ λογικὴν, ἀγαπητοὶ εἰρηναῖοι τοῦ Θεοῦ. Δυσωπεῖ τοίνυν ὁ λόγος τὸν Θεὸν διὰ τῆς μνήμης τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ, παρακαλεῖ τε ῥύσασθαι αὐτοὺς ἀπὸ νοητῶν τε ἐχθρῶν καὶ πολεμίων· ῥυσάμενόν τε σῶσαι αὐτοὺς διὰ τῆς ἐαυτοῦ δεξιᾶς. Δεξιάν δὲ τοῦ Θεοῦ τίνα ἂν τις εἴποι ἢ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τροπικῶς οὕτως ὠνομασμένον, Ἄς γὰρ ἀλλαχού δύναμις καὶ σοφία ἐλέγχεται, δικαιοῦν δεξιὰ χρηματίζειεν ἂν· ἐπειδὴ τὰ δεξιὰ καὶ σω-

« Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εὐχαμένον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅπως ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ, μηδὲν ὑπερθέμενος ὁ Θεός ἀποκρίνεται λέγων· « Ὑψώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. » Ταῦτα δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ὡς δι' ἐρμηνέως λαλήσαντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπακούσαν, διδάσκει καὶ ἡμᾶς εἰδέναι· ἀτὰρ διό φησιν· « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Τὸν δὲ ἅγιον τοῦ Θεοῦ μορφήν δούλου λαθόντα οὐκ ἔγνωνσάν ποτε οἱ δαίμονες· διὸ ἐβόων λέγοντες· « Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν πηΨαλμῷ λέλεκται· « Ἀπαξ ὁμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. » Ὡς γὰρ πατήρ ἐφ' υἱῷ ἀγαπητῷ, οὕτως ὁ τῶν ὄλων Θεός ἐπὶ τῷ Ἰῶφ ὤμνυσι. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν « ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ. » Ὅτε δὲ καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ἢ ὅτε ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰῶφ; Τί δὲ ἐλάλησεν ἢ τὰ ἐπιφερόμενα λέγων· « Ἀγαλλιᾶσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα; » Ἐν μὲν οὖν τῷ ρζ' εἴρηται· « Ὑψώθησομαι, καὶ διαμεριῶ Σίχιμα, » σφόδρα καταλλήλως· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου. » Πρὸς γὰρ τὸ, « Ὑψώθητι, » ἐπενήνεκται τὸ, « Ὑψώθησομαι· » ἐνταῦθα δὲ πρὸς τὸ, « σώσον τῇ δεξιᾷ σου, » καὶ πρὸς τὸ, « ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, » χαίρων ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ σωτηρίᾳ, τὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται λέγων, « Ἀγαλλιᾶσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Γαυριᾶσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Γαυριᾶσω καὶ διανεμήσω Σίχιμα. » Αὕτη δὲ ἦν ἡ πάλαι ἀφωρισμένη τῷ Ἰωσήφ μερὶς κατ' ἐξάρετον, ἐφ' ἣ καὶ μέγα ἐφρόνουν πρότερον μὲν Ἰουδαίων

cvii, 8. ¹⁸ Psal. cvii, 6.

παῖδες, νῦν δὲ τὸ Σαμαρειτῶν φύλον. Ἡ αὐτὴ δὲ ἔστι Σίχιμα τῇ Συχέμ, ἣν ἔδωκεν Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ· ἔνθα καὶ τὸ φρέαρ καὶ ἡ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ τυγχάνει, ὧν μέμνηται τὸ Εὐαγγέλιον, τὸν Σωτῆρα φάσκον ἐπιδημηκέναι, πολλοὺς αὐτῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκέναι. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ οἱ ἀπόστολοι, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ γενόμενοι, σημεῖα καὶ τέρατα ἐποίουν ἐν αὐτῇ, ὡς ιστορεῖσθαι ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δεδῶσθαι τοῖς τὸν τόπον οἰκοῦσι, χαρὰν τε μεγάλην γεγονέναι αὐτοῖσι. Γέγραπται γοῦν, ὅτι Φίλιππος, καταβῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκφύρυσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσεῖχον δὲ οἱ ἄγιοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδόν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει· ἐγένετο δὲ φωνὴ χαρᾶς μεγάλης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Καὶ ἐξῆς εἴρηται· « Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον· » καὶ ἐπιλέγει· « Τότε ἐπετίθεισαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάβανον Πνεῦμα ἅγιον. » Ταῦτ' οὖν ἐγένετο ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, πληρουμένης τῆς κατὰ χεῖρας ἐπαγγελίας, φασκούσης· « Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. Τοῖς γὰρ ἐπὶ τῆς Σαμαρείας διεμέρισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν, ὅτε « ἀναβάς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Καὶ ταῦτα ἐγένετο μετὰ τὸ διωχθῆναι τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ Ἱεροσολύμων. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· « Ἐγένετο δὲ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις· πάντες δὲ διεσπάρησαν· » καὶ πάλιν· « Οἱ μὲν οὖν διασπαρῆντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. » Εἰθ' ἐξῆς εἴρηται ὅπως τοῖς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εὐαγγελιζόντο, καὶ ὡς τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου μετεδίδοσαν αὐτοῖς οἱ ἀπόστολοι. Δέδεκται τοῖνον ὅπως εἴρηται τὸ, « Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· » μετὰ γὰρ τὸ ὑψωθῆναι τὸν Σωτῆρα πάντα ταῦτα ἐπληροῦτο. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι, διὰ τὸ πάλαι μὲν τῶν Ἰουδαίων εἶναι τὸν τόπον, νῦν δὲ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν Ἑλλῆσι καὶ Σαμαρειταῖς ἐκδεδῶσθαι, τούτου χάριν εἰρησθαι τὸ, « Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· » ἀλλὰ καὶ « τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. » Κοιλάδα δὲ εἶωθεν ὀνομάζειν ὁ προφητικὸς λόγος τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον· διὸ λέλεκται ἀλλαχοῦ· « Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος. » Τοῦτο δὴ οὖν τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον, καὶ τὴν κοιλάδα ταύτην ἐκκλησιῶν, φησίν, ἔμαντοῦ πληρώσω· ὃ δὴ αἰνίττεται λέγων, « Σκηνῶν διαμετρήσω. » Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τούτον ἡρμήνευσεν τὸν τρόπον, « Κοιλάδα συσκιασμῶν καταμετρήσω. » Εἰθ' ὡσπερ ἐμὸς, φησὶ, γέγονεν ὁ Γαλαὰδ, καὶ ἐμὸς γέγονε ποτε ὁ Μανασσῆς, καὶ Ἐφραῖμ ἦν ποτε, ὅτε ὑπῆρχε, « κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἰσχύς τῆς ἀρχῆς μου· » ὁμοίως τε ὡσπερ, ἦν ποτε « ὁ Ἰούδας βασιλεὺς μου, »

quæ Sichem, quam Josepho dedit Jacob, ubi puteus et fons Jacob est. Quorum meminit Evangelium, dicens Salvatorem eo advenisse, eorumque multos in ipsum credidisse. Quin etiam post ejus assumptionem, apostoli Samariam petentes, signa et prodigia operabantur in ipsa, ita ut in Actibus apostolorum narretur Spiritum sanctum ejus incolis datum fuisse, ibique magnum exstitisse gaudium. Scribitur quoque Philippum descendisse in urbem Samariam, ipsisque prædicasse Christum. Turbæ porro dictis Philippi unanimiter hærebant, cum audiret ac viderent signa quæ faciebat: exortaque magna vox lætitiæ: et in civitate illa. Deinde dicitur: « Cum autem audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum; » ac subjungitur: « Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum 19. » Hæc igitur Samarix facta sunt, ita ut hæc promissio impleretur: « Exaltabor et dividam Sichima. » Nam Samaritanis Spiritum sanctum distribuit post assumptionem suam et postquam exaltatus est, quando « ascendens in altum captivam duxit captivitatem, et dedit dona hominibus 20. » Hæc porro facta sunt postquam discipuli Salvatoris Hierosolymæ persecutionem passi sunt. Ait itaque Scriptura: « Facta est persecutio magna in Ecclesia quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt 21; » ac rursus: « Igitur qui dispersi erant pertransibant, evangelizantes verbum 22. » Deinde dictum est, qua ratione Samaritanis evangelizarent, et quomodo apostoli Spiritum sanctum ipsis impertirent. Demonstratum ergo est quare dictum sit: illud, « Exaltabor, et dividam Sichima. » Nam hæc omnia implebantur postquam Salvator exaltatus est. Dixerit forsitan alius, quia olim Judæorum locus erat, nunc autem post Salvatoris nostri assumptionem, Græcis et Samaritanis concessus fuerat, ideo dictum, « Exaltabor, et dividam Sichima; » sed etiam, « convallem tabernaculorum dimetiar. » Convallem universorum hominum domicilium vocare consuevit propheticus sermo: quare alibi dictum est: « Disposuit in valle lacrymarum 23. » Hoc itaque hominum omnium domicilium, et convallem istam, ecclesiis, inquit, meis replebo. Quod his verbis subindicat, « Tabernaculorum dimetiar. » Aquila vero sic interpretatus est, « Convallem umbraculorum metiar. » Deinde, ut olim, inquit, meus fuit Galaad, meus item Manasses, et Ephraim, « fortitudo capitis mei » quondam erat; sive, secundum Symmachum, « robur principatus mei; » item, ut olim « Judas rex meus » fuit; aut secundum Aquilam, « Judas diligens inquisitor meus; » eadem prorsus conditione erit alienigenarum regio et urbs, quæ dicitur Moab: efficietur enim « lebes spei meæ; » vel, secundum Aquilam, « lebes la-

¹⁹ Act. viii, 14-17. ²⁰ Psal. lxxvii, 19. ²¹ Act. viii, 1. ²² ibid. 4. ²³ Psal. lxxiii, 6.

vacri mei ; » aut « lebes securitatis meæ, » secundum Symmachum. Ephraim vero fortitudinem capitis sui, sive robur principatus sui, vocavit : quoniam qui ex tribu Ephraim olim regnarunt, in novem et dimidiam ex tribubus Israel imperium in Samaria obtinuerunt.

φιλῆς ἑαυτοῦ ὠνόμασεν, ἢ ἰσχὺν τῆς ἀρχῆς ἑαυτοῦ· ποτε ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τῶν ἐννέα ἡμισυ φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ.

Cum autem duo Josephi filii fuerint, Ephraim et Manasses : Ephraimitæ sese ab Jerusalem segregantes, in Samaria, sive in prædicta Sychem quæ et Sichima, regiam constituerunt. Quamobrem dictum est : « Ephraim fortitudo capitis mei, » sive, « robur principatus mei. » Qui autem ex tribu Manasse fuerunt, Galaad obtinebant. Quare dictum est : « Meus est Galaad, et meus est Manasses. » Nam locus Galaad vocatus est, et habitatores Manasses appellati sunt. Ut igitur illi, ait, mei fuere, scilicet filii Manasse, Galaad incolentes, et qui in Sichimis populi principatum tenuere, filii Ephraim ; quin etiam ut ii qui in ipsa Jerusalem regnabant ex tribu Juda, mei et meæ portionis erant reges ; sic aliquando meæ erunt alienigenæ gentes. Omnes porro alienigenas per Moab et Idumæam indicat, in duabus illis gentibus, quibus prohibitum erat ingredi in Ecclesiam Dei, reliquas omnes una complexus. Scriptum namque est : « Ammonitæ et Moabitæ non ingredientur in Ecclesiam Domini, usque ad tertiam et quartam generationem, et usque in sæculum ²⁵. » Moab autem et Ammon filii Lot fuere, ex scelerata illa filiarum suarum commistione, atque ex Sodomitico semine : quorum successionem, Moabitas nimirum et Ammonitas, lex Moysis repudiat. At lex præsens ipsi Moab pulcherrima annuntiat, dicens : « Moab lebes spei meæ ; » alteri vero genti Esau ortæ bona denuntiat, hæc adjiciens : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Idumæa porro ab Edom nomen sortita. Hic erat Esau de quo dictum est : « Ne quis mœchus, aut profanus, ut Esau ²⁶. » Sexcentæ quoque aliæ prophetiæ contra Idumæos et Idumæam feruntur. Sed iis quoque præsens sermo pulcherrima annuntiat, dicente Deo : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Deinde vero de reliquis gentibus indiscriminatim subjungit : « Mihi alienigenæ subditi sunt, » sive, « amici tacti sunt. » Moab vero lebetem spei suæ vocat, seu lebetem lavacri sui, aut securitatis suæ, quia alio modo non licitum ipsi fuisset, utpote semel repudiato, in Ecclesiam Dei concedere, nisi per lavacrum regenerationis. Itaque ceu in lebete ablutus et purgatus a pristina impietate, gratia donatur, atque ita securitatem obtinet. Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, « In Idumam, inquit, conscendam calceamento meo, »

²⁵ Deut. xxiii, 5. ²⁶ Hebr. xii, 46.

ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ἰουδαὶς ἀκριβαστῆς μου· » τὸν αὐτὸν τρόπον ἔσται καὶ ἡ τῶν ἀλλοφύλων χώρα τε καὶ πόλις ἢ καλουμένη Μωάβ· γενήσεται γὰρ « λέθης τῆς ἐλπίδος μου, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « λέθης λουτροῦ μου· » ἢ, « λέθης ἀμεριμνίας μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τὸν δὲ Ἐφραὶμ κραταίωσιν τῆς κεφαλῆς ἐπειδήπερ οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ βασιλεύσαντες ἤρξάν

Δύο δὲ παίδων γενομένων τῷ Ἰωσήφ, τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Μανασσῆ, οἱ μὲν τοῦ Ἐφραὶμ, ἀποσχίσαντες τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τῇ προλεχθεῖσῃ Συχέμ τῇ καὶ Σίχιμα συνέστησαν τὸ βασίλειον· διδ λέλεκται· « Ἐφραὶμ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, » ἢ, « ἰσχὺς τῆς ἀρχῆς μου· » οἱ δὲ ἐκ τοῦ Μανασσῆ γενόμενοι ἔσχον τὴν Γαλαὰδ· διδ εἶρηται· « Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς. » Ὁ μὲν γὰρ τόπος ἐκ τοῦ Γαλαὰδ ἐσημαίνετο, οἱ δὲ οἰκῆτορες ἐκ τοῦ Μανασσῆ. Ὡσπερ οὖν οὗτοι, φησί, γεγόνασιν ἐμοί, οἳ τε τὴν Γαλαὰδ οἰκῆσαντες υἱοὶ Μανασσῆ, καὶ οἱ ἐν Σίχιμοις ἀρξάντες τοῦ λαοῦ υἱοὶ Ἐφραὶμ· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ οἱ ἐκ φυλῆς Ἰουδα βασιλεύσαντες ἦσαν ἐμοί, καὶ τῆς ἐμῆς μερίδος βασιλεῖς· οὕτως ἔσται ποτὲ ἐμὰ καὶ τὰ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνη. Διγλοὶ δὲ πάντας ἀλλοφύλους διὰ τοῦ Μωάβ καὶ διὰ τῆς Ἰδουμαίας, ἐκ δύο τούτων ἔθνῶν τῶν ἀπηγορευμένων εἰσιέναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα παραδείκνυμενος. Γέγραπται γοῦν· « Ἀμμανίται καὶ Μωαβίται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. » Μωάβ δὲ καὶ Ἀμμάν γεγόνασιν υἱοὶ Λὼτ ἐκ παρανόμου μίξεως τῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ἐκ τε τοῦ Σοδομιτικοῦ σπέρματος· ὧν τὴν διαδοχὴν, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας, ἀποβλήτους ποιεῖται ὁ Μωυσῆως νόμος. Ἄλλ' ὁ παρῶν νόμος τῷ μὲν Μωάβ εὐαγγελίζεται· κάλλιστα λέγων· « Μωάβ, λέθης τῆς ἐλπίδος μου· » ἐτέρῳ δὲ ἔθνη τῷ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ ὑπεστῶτι τὰ χρηστά σημαίνει, ἐπιφέρων ἕξῃς· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου. » Ἰδουμαία δ' ἐκέκλητο ἀπὸ τοῦ Ἐδώμ· οὗτος δὲ ἦν ὁ Ἡσαῦ περὶ οὗ λέλεκται· « Μὴ τις πόρνος, ἢ βέθλος, ὡς Ἡσαῦ. » Μυρίαί τε ἄλλαι προφητεῖαι κατὰ τῶν Ἰδουμαίων καὶ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας εἶρηται. Ἄλλ' ὁ παρῶν λόγος τὰ κάλλιστα καὶ τούτοις εὐαγγελίζεται, λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου. » Εἶθ' ἕξῃς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν ἀδιορίστως ἐπιλέγει· « Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν, » ἢ « ἐφιλίσαν. » Λέθητα δὲ τὸν Μωάβ τῆς ἑαυτοῦ ἐλπίδος καλεῖ, ἢ λέθητα τοῦ λουτροῦ ἑαυτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας ἑαυτοῦ· ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἕξῃν αὐτῷ, ἅπαξ ἀποβλήτω γενομένῳ, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν, μὴ οὐχὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ὡσπερ οὖν λέθητι ἀπολουσάμενος καὶ ἀποκαθαρθείς τῆς προτέρας δυσσεβείας, καταξιοῦται τῆς χάριτος, καὶ οὕτως ἀμεριμνίας τυγχάνει. Καὶ ταῦτα δι' ἔργων κεχωρηκότα πάρεστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, τῇ τῶν Ἀράβων ἐπιδημήσαντας χώρα, θεωμένους τε τοὺς παρ' αὐτοῖς πληθύνοντας λαοὺς, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας

πληρῶντας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ Ἰδουμαίαν ἐπιθήσομαι, φησί, τῷ ὑποδήματι μου, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πρόβησιν οὐδὲν ἂν εἴη δυσχερὲς ἰδεῖν, τῇ τῶν Ἰδουμαίων ἐπιστάντας χώρα καὶ τὰ πλήθη τῶν αὐτόθι Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἔθει παραλαβόντας· ὡς μὴ ὀκνησαί τινα ἀληθῶς ἐπιθασιν γεγονέναι τοῖς τόποις ἐκείνοις ὁμολογήσαι. Διὰ δὲ ταῦτα ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· Ἀγαλλιάσομαι. » Μέλλον γὰρ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνακαλεῖσθαι, πρεπόντως αὐτοῦ τῇ φιλοφροσύνῃ, συνέχαιρε τῇ τῶν σωζομένων σωτηρίᾳ. Καὶ ἄλλως δὲ ὑπόδημα αὐτοῦ οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τοὺς ἀποστόλους, ἢ τοὺς εἰς ἐτι δεῦρο τῷ περὶ αὐτοῦ κηρύγματι διακονουμένους. Ταῦτα δὲ οὖν πάντα εἰργάσατο ὁ Θεός, ὅτε ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Καθ' ἑτέραν δὲ ἐκδοχὴν λαλήσας ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, πάντας ἀπαξιαπλῶς Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, τὰ τε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη εἰς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἀνεκαλέσατο διὰ καὶ τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ (1), καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Μωάβ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἅπαντας κατηγορήσατο, ἐξ Ἰσοῦ τῆς ὁμοίας κλήσεως καταξιώσας ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· πλὴν ἀλλὰ πρῶτους τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλεῖ. Ἐχρῆν γὰρ τὰ πρωτεῖα καὶ τὰς ἀπαρχὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πρῶτοι αὐτοὺς ἀπονεμαίε διὰ τὰς πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας ἐπαγγελίας, δι' ἃς καὶ αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ πρῶτοι αὐτοῖς εὐηγγελίζετο μαρτυρόμενος καὶ λέγων· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις δὲ αὐτοῦ πρῶτοι αὐτοῖς κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον παρήγει φάσκων· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Εἶτα μετ' ἐκείνους προσέτατε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εὐαγγελίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐνοικήσει ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ λαλήσει ἀνθρώποις θεοσπίζεται· καὶ ὡς ἡμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἰούδαν εἰσδέξεται· οἱ πάλαι μὲν ἦσαν διεσπῶτες, ὅτε ὁ μὲν Ἰούδας ἐβασίλευεν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὁ δὲ Ἐφραῖμ, ἐν Σικίμοις καὶ Σαμαρείᾳ, ὁ δὲ Μανασσῆς ὤκει τὴν Γαλαὰδ. Ὡς μηκέτι τοῖνυν ἀφορισμοῦ, μήτε διαστάσεως οὐσης ἐν αὐτοῖς, πρῶτους αὐτοὺς εἰσκαλεῖται· εἶτα Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας, Ἰδουμαίους τε καὶ τοὺς λοιποὺς ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης οἰκοῦντας. Γνώσεις δ' ἂν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν εὐαγγελίων, ὅπως καθ' οὓς χρόνους ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς Σικίμοις ἐπεδήμει, καὶ αὐτῇ Σαμαρείᾳ, τῇ τε Ἱερουσαλήμ, ἠνωμένου τότε τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρῶτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

« Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπ-

¹⁶ Matth. xv, 24. ¹⁷ Matth. x, 5, 6.

(1) Τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ. Forte τὰ Σ. κ. τὴν Γ. Edit.

A secundum Symmacum. Quam item prædicationem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt; ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa consensum factum esse. Propterea superior dictum est: « Deus locutus est in sancto suo: Exultabo. » Nam cum humanum genus universum ad salutem revocandum esset, ut ejus erga homines amorem decebat, salutem nactis gratulatur. Alia autem ratione nihil aberres si dicas, calceamentum ejus fuisse apostolos, sive etiam ejus ad hanc usque diem prædicationis ministros. Hæc itaque omnia operatus est Deus, quando in novissimo dierum locutus est nobis in Sancto suo. Secundum aliam vero explicationem, locutus Deus in Sancto suo, omnes omnino Judæos et Græcos, aliasque per universum orbem gentes ad gratiam suam revocavit. Quare Sichima, Galaad, Manassen, Ephraim, Judam, Moab, Idumæam, et alienigenas omnes enumeravit, simili vocatione totum genus humanum æque dignatus; sed priores qui ex Israel erant memoravit. Oportuit enim primitias evangelicæ prædicationis ipsis impertire, ob promissiones patribus eorum factas, quarum causa Salvator ipsis prioribus Evangelium prædicabat, hæc testificatus: « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel¹⁶. » Apostolis quoque suis præcipiebat, ut ipsi primum Evangelium prædicarent dicens: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis; sed ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel¹⁷. » Secundum illos autem jubet discipulos suos Evangelium prædicare omnibus gentibus in nomine suo. Sic ergo in præsenti universorum Deus in Sancto suo habitaturum se, atque in ipso et per ipsum locuturum esse hominibus vaticinatur: et ait se simul pariterque Ephraim, Manassen et Judam excepturum esse; qui olim quidem dissiti erant, quando Juda regnabat in Jerusalem, Ephraim in Sichimis et Samaria, Manassen vero habitabat in Galaad. Ut nullo igitur ulterius discrimine intercessuro, nullaque inter eos discrepantia futura, ipsos priores advocat; deinde Moabitas, Ammonitas, Idumæos, cæterosque homines omnes, universum orbem incolentes. Ex historia porro Evangeliorum ediscas, quo tempore Sanctus Dei in Sichimis peregrinabatur, et in ipsa Samaria, necnon in Jerusalem, Israelum tum conjunctum fuisse, nullamque intercessisse divisionem; sic et apostolos suos primo ad oves quæ perierant domus Israel misit; postea autem, iisdem usus ceu calceamentis, universum hominum genus salutaris gratia dignatus est.

καὶ μηδεμιᾶς οὐσης ἐν αὐτῷ διαστάσεως· οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρῶτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

VERS. 11. « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam?

Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? et non exhibis in virtutibus nostris? » Supra dictorum sententiæ insistentis Propheta, supra modum miratur illud inexpectatæ alienigenarum gentium mutationis prodigium. Deinde cum dixisset Deus, « In Idumæam extendam calceamentum meum, » dictum huiusmodi admiratur, secum reputans an unquam ipse Deus calceamento usus, consensurus sit, non in Jerusalem, neque in Samariam, neque in aliam Israelis civitatem, sed in alienigenas Idumæos. Quare beatos illos prædicat, ad quos accessurus Deus erat, orationemque emittit, ut ipse quoque hæc videre dignus habeatur: quapropter dicit: « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam? » Precabatur enim deduci, annosque vitæ suæ produci usque ad id temporis, quo Deus calceamentum suum usque in Idumæam extensurus erat, ut magnum illud miraculum cerneret, Deum videlicet apud homines peregrinantem, et in Idumæa ambulantem, alienigenasque ipsi subditos et amicos: quare ait: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Civitatem porro munitam vocat Ecclesiam Dei, vallatam firmo et fortissimo muro, salutari nempe virtute, quam etiam videre cœlagitabat; quocirca dixit: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Perpendas velim, ipsum minime rogare ut deducatur usque in Jerusalem, sive usque ad Galaad, aut usque ad Sychem, sive usque ad Ephraim, sive usque ad Judam; sed quasi inexpectata promissione percussus, quod scilicet perosi ac mœchi Esau posterius tanta gratia donandi sint, ut Deus ad eos conscendat, precatur dicens: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Ac quod mirum prorsus est, Deus non nudis pedibus ambulaturus dicitur, sed cum calceamentis; subindicatis animabus voluntatis ejus administris, quarum opera, vocatione gentium peracta, per universam terram, suam constituit civitatem, nimirum catholicam Ecclesiam suam, ac cœlum religiosorum hominum: de qua civitate dictum alias est: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei²⁸; » et: « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei²⁹. » Hanc civitatem munitam cum videre peroptaret Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » aut « in civitatem circumseptam? » sic enim interpretatus Symmachus est. Eam quippe portæ, januæ et vectes divinarum virtutum circummuniunt, ne quadam obsidione prematur. Quare de illa dicebat Salvator: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam³⁰. » Hanc igitur circumseptam civitatem videre gestiens Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Atque alienigenarum salutem oculis inspicere peroptans, hæc adjiciebat: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Deinde

ασάμενος ἡμᾶς; καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν; » Ἐπιστήσας τῇ τῶν προλεχθέντων διανοίᾳ ὁ Προφήτης, ὑπερεκπλήττεται τὸ θαῦμα τῆς παραδόξου τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν μεταβολῆς. Εἶτα τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου, » τὸν λόγον ἀποθαυμάζει, εἰ μέλλει ποτὲ Θεὸς αὐτῶς, ὑποδήματι χρῆσάμενος, ἐπιβαίνειν οὐ τῇ Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ τῇ Σαμαρείᾳ, οὐδὲ ἄλλῃ τινὶ τῇ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τῶν ἀλλοφύλων Ἰδουμαίων. Διὸ μακαρίζει μὲν τούτους, οἷς ἐπιδημήσειν ἡμελλεν ὁ Θεός· εὐχὴν δὲ τίθεται καταξιοῦσθαι ποτε καὶ αὐτὸν τῆς τούτων θέας· διὸ φησι· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Ἡἴχετο γὰρ ὀδηγηθῆναι καὶ παρατείνει τοὺς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους ἐπὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἡμελλεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτείνειν τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, ὡς ἂν ἴδοι τὸ μέγα θέαμα, Θεὸν ἐπιδημοῦντα ἀνθρώποις καὶ ἐμπεριπατοῦντα τῇ Ἰδουμαίᾳ, ἀλλοφύλους τε αὐτῷ ὑποτεταγμένους καὶ φιλιάζοντας· διὸ φησι· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Πόλιν δὲ περιοχῆς καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, περιπεφραγμένην στερέρω καὶ ὀχυρωτάτῳ τείχει, τῇ σωτηρίῳ δυνάμει, ἣν καὶ αὐτὴν ἰδεῖν ἠἴχετο· διὸ ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Θέα δὲ ὅπως οὐκ ἠἴχετο ὀδηγηθῆναι ἕως τῆς Ἱερουσαλήμ, ἢ ἕως τῆς Γαλααδ, ἢ ἕως τῆς Συχέμ, ἢ ἕως τοῦ Ἐφραΐμ, ἢ ἕως τοῦ Ἰούδα· ἀλλ' ὡσπερ ἐκπλαγεὶς τὸ παράδοξον τῆς ἐπαγγελίας, εἰ τοῦ μεμισσημένου καὶ πόρνου Ἠσαΐ οἱ ἀπόγονοι ταύτης τότε τεύχονται χάριτος, ὡς ἐπιθῆναι αὐτοῖς τὸν Θεόν, εὐχεται λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς ὁ Θεὸς ἐμπεριπατήσειν οὐ γυμνοῖς ποσὶ λέλεκται, ἀλλὰ δι' ὑποδημάτων· ἀνιτιτομένου τοῦ λόγου τὰς ὑπηρετικὰς τοῦ βουλήματος αὐτοῦ ψυχὰς, δι' ὧν τὴν τῶν ἐθνῶν κτίσιν ποιησάμενος, πανταχοῦ γῆς τὴν ἑαυτοῦ συνεστήσατο πόλιν, λέγων δὲ τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ σύστημα τῆς τῶν θεοσεβῶν πολιτείας· περὶ ἧς εἰρηται ἀλλαχοῦ· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· » καὶ, « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ταύτην οὖν τὴν πόλιν τῆς περιοχῆς διψῶν θεάσασθαι ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » ἢ, « εἰς πόλιν πεφραγμένην; » οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Πύλαι γὰρ αὐτὴν καὶ θύραι καὶ μοχλοὶ θεῶν δυνάμειν περιφράττουσι, πρὸς τὸ μὴ τίνα ὑπομείναι πολιορκίαν. Διὸ περὶ αὐτῆς ἔλεγε ὁ Σωτήρ· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔθου οὐ κατεσχύσουσιν αὐτῆς. » Ταύτην οὖν τὴν περιπεφραγμένην πόλιν ἐπιθυμῶν ἰδεῖν ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Καὶ τὴν τῶν ἀλλοφύλων σωτηρίαν εὐχόμενος ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, προσετίθει λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Εἶτα πρῶτον καὶ δεύτερον εἰπὼν, « Τίς; » τὸν μόνον δυνατόν ταῦτα δεῖκνύναι γνωρίζειν ὁμολογεῖ· ἦν δὲ οὗτος ὁ Θεός· ὃ κατ' ἀρχὰς τῆς προκειμένης στη-

²⁸ Psal. lxxxvi, 3. ²⁹ Psal. xlv, 5. ³⁰ Matth. xvi, 18.

λογραφίας Ελεγεν· « Ο Θεός, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθ-
 ειλες ἡμᾶς. » Διὸ πρὸς ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀποδι-
 δωσιν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν διάνοιαν λέγων· « Οὐχὶ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀπώσαμένους ἡμᾶς; » Τίς γὰρ ἄλλος, φησί,
 δύνата δεῖξαι ἡμῖν τὰς ἐπαγγελίας τὰς σὰς καὶ τῶν
 σῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς ὁ ἀπ-
 ωσάμενος ἡμᾶς; ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰ μὴ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀποβαλλόμενος ἡμᾶς, καὶ μὴ προσελθὼν ἐν
 ταῖς στρατεύσεσιν ἡμῶν; » Ἀπώσω γὰρ ἡμᾶς σὺ,
 Κύριε, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· ἀλλὰ καὶ πάλαι εἰωθῶς
 συνεξίεναι καὶ συμπολεμῆσαι ταῖς ἡμετέραις δυνά-
 μεσι, νῦν δὲ τὴν κλησὶν ἐποίησας τῶν ἐθνῶν, ἀπώσω
 ἡμᾶς καὶ οὐκέτι συνεξέρχῃ ταῖς ἡμετέραις δυνάμεσι.
 Ἄλλη οὖν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐλπίς πρὸς τὸ θεάσασθαι
 σου τὰς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς βουληθείης.
 Σὺ γὰρ θελήσαντος, δυνατόν ἡμῖν τοὺς σοὺς προ-
 φήτας συγκαταλεγήναι ἐπὶ πόλει σου ἐπὶ περιπεφρα-
 γμένη, καὶ ὁδηγηθῆναι ἕως τῆς ἀποδειχθείσης Ἰδου-
 μαίας

« Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σω-
 τηρία ἀνθρώπων. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν,
 καὶ αὐτὸς ἐξουθενήσει τοὺς θλιβοντας ἡμᾶς. » Οἱ τῶν
 ἐπαγγελιῶν καταξιωθέντες διδάσκονται διὰ τῶν προ-
 κειμένων νήφειν καὶ ἐργηγορέναι, παρασκευάζεσθαι
 τε εἰς θλίψεις, καὶ δι' εὐχῶν λέγειν τῷ ἑαυτῶν βα-
 σιλεῖ· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως. » ματαίαν
 γὰρ εἶναι πᾶσαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἐλπίδα. Εἴτ' εὐ-
 ξάμενοι ταῦτα, τὴν ἀγαθὴν ἐπιδείκνυνται προθυμίαν
 λέγοντες· « Ἐν Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς
 ἐξουθενήσει τοὺς θλιβοντας ἡμᾶς. » Τοιούτος ἦν ὁ
 Παῦλος λέγων· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί
 με. » καὶ πάλιν· « Οὐκ ἐγὼ δέ, φησὶν, ἀλλ' ἡ
 χάρις ἡ σὺν ἐμοί. » Ταῦτα δὲ λέγειν παιδεύονται οἱ
 ἐκ τῆς Ἰδουμαίας καὶ ἐκ τῶν ἄλλοφύλων ἐθνῶν τῇ
 τοῦ Θεοῦ χάριτι προσεληλυθότες. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου
 τοῦ προφητικῆς χοροῦ λέγοιτο καὶ ταῦτα, πρέπει ἂν
 αὐτοῖς, ἀποκλαυσαμένους τὸν ἀπωσμὸν καὶ τὴν καθ-
 αίρεσιν τοῦ προτέρου λαοῦ, εὐχὴν ἀναπέμπειν ὑπὲρ
 τοῦ κοινῆς πάντων αὐτῶν σώματος, καὶ λέγειν τῷ
 Θεῷ τὰ προκειμένα.

1. ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, Τῷ ΔΑΥΪΔ Ξ'.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου, πρόσχος
 τῇ προσευχῇ μου. » Οἱ μὲν ἐπιγεγραμμένοι στηλο-
 γραφίας ἐφεξῆς πέντε μέχρι τοῦ νθ' τέλος ἔχουσιν·
 εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν προγραφὴν ἐξ·
 οἷ τε προλεχθέντες καὶ ὁ ιε' ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου τῶν Ψαλμῶν κείμενος. Ὁ γὰρ μὴν μετὰ χεῖρας
 ὕμνος ὢν καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τέλος διὰ τὰς ἐπὶ τέλει
 τοῦ ὕμνου φερομένας ἐπιχρήστας ἐπαγγελίας ἀνα-
 πέμπει. Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ἐπιγεγραμμένοι· « Ἐν
 ὕμνοις » πέντε· δύο μὲν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου, ὁ τέταρτος καὶ ὁ ε'. Ἄλλ' οὔτοι μὲν « Ἐν
 ὕμνοις ψαλμοὶ » λέγονται· οἱ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει
 τῆς βίβλου τρεῖς « Ἐν ὕμνοις » ἐπιγράφονται μόνον,
 ὁ γγ', καὶ ὁ δδ', καὶ ὁ μετὰ χεῖρας. Οἱ μὲν οὖν « Ἐν

A cum semel et secundo dixisset, « Quis? » eum qui
 solus talia ostendere possit cognoscere se confi-
 tetur; hic porro Deus erat; quod etiam initio hu-
 jus tituli inscriptionis dicebat: « Deus, repulisti
 nos et destruxisti nos. » Quare ad illam vocem spe-
 ctans, eandem hic profert sententiam dicens:
 « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? » Quis enim
 alius, inquit, promissa tua, et verborum tuorum
 exitum exhibere nobis valeat, nisi tu ipse qui
 repulisti nos? sive, secundum Symmachum, « Nisi
 tu, Deus, qui abjicis nos, et non accedis ad exer-
 citus nostros? » Siquidem repulisti nos, tu Do-
 mine, et destruxisti nos: sed qui olim una nobiscum
 exire, et cum exercitibus nostris pugnare
 solebas, nunc post peractam gentium vocationem,
 repulisti nos, neque ultra egrederis cum virtuti-
 bus nostris. Non alia itaque subest nobis spes
 videndi promissa tua, nisi tu ipse volueris. Te
 quippe volente, possumus nos prophetæ tui in cir-
 cumsepta civitate tua annumerari, ac deduci us-
 que declaratam illam Idumæam.

VERS. 13, 14. « Da nobis auxilium de tribula-
 tione, et vana salus hominum. In Deo faciemus
 virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes
 nos. » Qui promissis dignati sunt, his edocentur
 sobrie agendum et vigilandum esse, atque ad ærum-
 nas paratos esse oportere, ac dicere regi suo in
 orationibus, « Da nobis auxilium de tribulatione: »
 vana quippe est spes in homine posita. Deinde
 hæc precati, alacritatis suæ signa præbent dicentes:
 « In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum de-
 ducet tribulantes nos. » Talis erat Paulus, qui
 dicebat: « Omnia possum in eo qui me confortat²¹; »
 ac rursus; Non ego, inquit, sed gratia quæ est
 mecum²². Ad hæc dicenda erudiuntur, qui ex
 Idumæa et ex alienigenis gentibus
 ad Dei gratiam accessere. Quod si ex persona
 prophetici chori dicantur, sane decet ipsos repul-
 sam et ruinam prioris populi deplorantes, oratio-
 nem effundere pro communi suo corpore, et hæc
 verba Deo proferre.

4. IN FINEM, IN HYMNIS, DAVIDI. LX.

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, deprecationem
 meam, intende orationi meæ. » Qui tituli inscrip-
 tiones dicuntur, consequenter positi numero
 quinque, in lxx desinunt. Sunt autem omnes,
 qui hujusmodi titulo inscribuntur, numero sex;
 nempe qui jam memorati sunt, et decimus quin-
 tus, in prima parte libri Psalmorum situs. Hic
 vero quem jam tractamus hymnus, ad finem, ob
 perutilia illa promissa, quæ in fine feruntur, re-
 mittit. Sunt autem « In hymnis » inscripti quinque
 numero: quorum duo in prima parte libri sunt,
 quartus nempe, et sextus. Sed illi quidem « In hym-
 nis psalmi » dicuntur; qui vero in secunda parte
 libri sunt, tres numero, « In hymnis » solum in-

²¹ Philip. iv, 13. ²² I Cor. xv, 10.

scribuntur; nempe LIII, LIV, et hic quem tractamus. Qui igitur « In hymnis psalmi » dicuntur, videntur cum musico instrumento, quod psalterium dicunt, pronuntiati fuisse: quoniam qui psallit, corporis, quod instrumentum animæ est, actione indiget. Qui autem hymni solum dicuntur, sola voce hymnum offerentis, nulla adhibita psalterii pulsatione, dicti sunt; qui sermones ibidem positi sola mentis speculatione opus habeant. Idque declarat præsens hymnus qui sic habet: « A finibus terræ ad te clamavi; » quo significat Prophetam quasi extra corporis ambitum a Deo assumptum fuisse. Nec ignoro reliquos interpretes alia edidisse ratione. Hic autem obsecrat David his verbis: « Exaudi, Deus, deprecationem meam. » Cum enim magnis divinisque rebus egeat, hæc consequi se postulat. Deinde ut se dignum declaret qui exaudiat, subjungit: « Intende orationi meæ. » Suam enim orationem magna et profunda quadam intelligentia repletam esse confisus, rogabat Deum ut respiceret et verba sua specularetur, dicta examinaret, utpote suis auribus digna. Deinde rem declarat ejus causa Deum orationis suæ speculationem advocaret, cum adjicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Et quia reliqui interpretes simili modo interpretati sunt, Aquila scilicet, « Ab extremo terræ ad te clamabo; » Symmachus vero, « A finibus terræ te invocabo; » quinta autem editio, « A finibus terræ ad te clamabo; » quis non dicti sententiam merito requirat? Qui enim possit quispiam totum orbem prætergressus, cum super ipsum Oceanum devenerit, hæc vociferari: « A finibus terræ ad te clamavi? » At consideres velim, annon omnis Dei amicus fines terræ congruenter vocetur. Nam improbus homo qui forum et turbas, curias et tribunalia circumcursat, totusque in corporeis voluptatibus defossus est, jure in profundo terræ habitare dicatur; qui vero « circuierint in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti »³², et a medio urbium fugerunt, ac in desertis commorati sunt, in montibus, in cavernis et in foraminibus terræ, merito dicantur extra terram esse: ac etiamsi non prorsus erant a corpore exempti, etsi extra illud essent, tunc tamen in ipso viventes, illoque ut instrumento utentes, nequaquam in vitæ mala demergebantur; sed carptim solummodo necessarium cibum, et reliqua ad usum requisita contingentes degebant; jure in extremis et in finibus corporis siti videbantur: qualis erat Paulus, qui dicebat: « In carne enim viventes, non secundum carnem militamus »³³; et: « Cum Christo crucifixus sum; vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus »³⁴. Qui ergo sic affectus est, jure dicat Deo: « Intende orationi meæ. » Multamque in hujusmodi vita fiduciam habens, nequaquam mentitur cum dicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Causam vero adjicit his verbis, « Dum

A ὕμνοις ψαλμοὶ ἐοικᾶσι σὺν τῷ μουσικῷ ὄργανῳ τῷ καλουμένῳ ψαλτηρίῳ λελέχθαι, ὡς δεηθέντος τῆς διὰ τοῦ σώματος, ὅπερ ἐστὶν ὄργανον τῆς ψυχῆς, πρακτικῆς ἐνεργείας τοῦ ψάλλοντος. Οἱ δὲ ἀπλῶς ὕμνοι διὰ μόνης φωνῆς τοῦ τὸν ὕμνον ἀναπέμφαντος εἰρηγνῶνται, οὐ συμπαραληφθείσης τῆς διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρούσεως, τῷ μόνῃ τῆς κατὰ διάνοιαν θεωρίας δεηθῆναι τοὺς ἐν αὐτοῖς λόγους. Τοῦτο γοῦν παρίστησιν ὁ μετὰ χεῖρας ὕμνος λέγων· « ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » δι' οὗ σημαίνει ὡσπερ ἔξω γεγενῆσθαι τῆς τοῦ σώματος καταστάσεως θεοληπτούμενον τὸν Προφήτην. Οὐκ ἀγνοῦ δὲ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς οὐχ ἐτέρως ἐκδεδωκέναι. Παρακαλεῖ δὲ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ὁ Δαυὶδ λέγων· « Εἰσακούσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου. » Ἐνδεῆς γὰρ ὢν

B μεγάλων τινῶν καὶ θείων, τούτων τυγχάνειν παρακαλεῖ. Εἶθ' ὡσπερ ἄξιον ἑαυτὸν τοῦ εἰσακουσθῆναι παραστήσας, ἐπιλέγει· « Πρόσχες τῇ προσευχῇ μου. » Πολλῆς γὰρ καὶ βαθεῖας διανοίας πεπληρωθῆναι αὐτοῦ τὴν προσευχὴν θαρσύν, ἤξειον τὸν Θεὸν ἐπιδιέξαι, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ λόγοις ἐναντεῖσθαι, καὶ δοκιμάσαι τὰ λεγόμενα, ὡς ἂν τῶν αὐτοῦ ἀκοῶν ἄξια. Εἶτα καὶ τὸ ἔργον δείκνυσιν, οὗ χάριν θεωρῶν τὸν Θεὸν τῆς ἑαυτοῦ προσευχῆς ἀνεκαλεῖτο· διὸ ἐπιλέγει· « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Καὶ ἐπειδήπερ συμφώνως οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταὶ ἐκδεδώκασιν, ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν, « Ἀπὸ τελευταίου τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐπικαλέσομαι. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς σὲ ἐπικαλοῦμαι. » ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ κεκράξομαι. » τίς οὐκ ἂν εὐλόγως τὸν νοῦν τῆς λέξεως ἐπιζητήσῃ; Πῶς γὰρ ἂν τις δύναται, τὴν σύμπασαν ὑπερβάς οἰκουμένην, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἑλθὼν τὸν Ὀκεανὸν, « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα, » βοᾶν; Ἄλλ' ὅρα εἰ μὴ πᾶς ὁ τῷ Θεῷ φίλος εὐλόγως ἂν τὰ πέρατα τῆς γῆς ῥηθεῖη. Ὁ μὲν γὰρ φαῦλος ἀνὴρ, ἀγορᾶς καὶ δήμους, βουλευτήριά τε καὶ δικαστήρια περιτρέχων, ὅπως τε ταῖς τοῦ σώματος ἡδυπαθείαις κατορωρυγμένος, ἐν βυθῷ τῆς γῆς οἰκεῖν λέγοιτ' ἂν εἰκότως· οἱ δὲ ἐπεριελθόντες ἐν μηλωταῖς καὶ ἐν αἰγίνοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, φεύγοντές τε τὰ μέσα τῶν πόλεων, καὶ τὰς διατριβάς ἐν ἐρημίαις ποιούμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς, εὐλόγως ἂν λεχθεῖεν ἔξω τυγχάνειν τῆς γῆς· καὶ εἰ

D μὲν μὴ παντελῶς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ σώματος, καὶ ἐκτὸς ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δὲ ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ βιούμετες, ὄργανον τε αὐτῷ χρώμενοι, οὐκ ἐνεθαπίζοντο τοῖς τοῦ βίου κακοῖς, ἀκροθίνως δὲ αὐτὸ μόνον τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, καὶ τῶν λοιπῶν χρειῶν ἐφαπτόμενοι διετέλουν· εἰκότως ἐν ἀκροῖς ἐδόκουν εἶναι καὶ ἐν τοῖς πέρασιν τοῦ σώματος· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· « Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » καὶ, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Ὁ δὲ οὖν οὕτω διακείμενος εὐλόγως ἂν εἴποι τῷ Θεῷ· « Πρόσχες τῇ προσευχῇ μου, πολλὴν ἄγων παρῆρσιαν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ βίου ζωῇ· οὐδ' ἂν ψεύσαιτο φάσκων·

³² Hebr. xi, 57. ³³ II Cor. x, 3. ³⁴ Gal. ii, 20.

« Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Ἀ
 Προστίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιλέγων, « Ἐν τῷ
 ἀκηδίασαι τὴν καρδίαν μου. » ἢ « Ἐν τῷ ἀδημονεῖν
 τὴν καρδίαν μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀκηδιᾶ γὰρ,
 καὶ ἀδημονεῖ πᾶσα θεοφιλῆς ψυχὴ τῷ θνητῷ ἐνδια-
 τριβούσα βίῳ· διὸ καὶ φῆσαι ἄν, οἶμαι· « Ὅτι ἐμα-
 κρύνθη ἡ παροικία μου. » Καὶ ἡμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ
 σκῆνι στενάζομεν βαρούμενοι. Ἔστεινε οὖν καὶ ὁ
 Παῦλος ἀκηδιῶν ἐπὶ τῇ παρεκτάσει τοῦ θνητοῦ βίου·
 διὸ καὶ ἀπεκλάετο λέγων· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρω-
 πος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου
 τούτου; » Ἀκηδιᾶ δὲ καὶ ἀδημονεῖ καὶ διὰ φιλαν-
 θρωπίας, τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων θεωρῶν·
 ἐπειδὴ « πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα
 εἰς τὴν ἀπώλειαν. » οὕτως πάλιν ὁ αὐτὸς πενθεῖ
 πολλούς, περὶ ὧν ἔλεγε· « Πενθήσω πολλούς τῶν
 προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ
 ἁμαρτίᾳ καὶ ἀνομίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ ἧ ἔπραξαν. » Ὁ δ'
 αὐτὸς ὑπεραλγῶν καὶ ὑπερπάσχων ἑτέρων ἔβρα·
 « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται,
 καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ προφη-
 ται τὸν πάλαι ἀπεκλάοντο λαὸν, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ
 Δαυὶδ. Διὸ αὐτὸς μὲν ἔφραγε τὰ μέτα τῆς γῆς, καὶ
 ἐν ἄκροις αὐτῶν γινόμενος ἔβρα πρὸς τὸν Θεόν· ἐπὶ
 δὲ τῇ τῶν πολλῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαουλ ἀπωλείᾳ τὴν
 ψυχὴν ἀλγῶν ἀπεκλάετο.

« Ἐν πέτρᾳ ὑψώσας με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου,
 πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ τὰ ἑξῆς.
 Κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα, εὐχαριστίαν περιέχει
 ὁ λόγος. Ταῦτά μοι, φησὶν, ὑπῆρξεν ὅσα προείρηκα·
 ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπῆράς με καὶ ὑψώσας στήσας
 ἐν τῇ παρὰ σοὶ πέτρᾳ, ἧτις ἐστὶν ὁ προῖών σου Λό-
 γος· ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστός. Ἐπεὶ τοίνυν ἐν τῷ
 λόγῳ σου ὑψώσας με καὶ μετέωρον ἐποίησας, ὡς μικ-
 εῖ κατοικεῖν τὰ μέτα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν ἄκροις αὐτῆς
 γενέσθαι, ἥδη δὲ καὶ ὠδήγησάς με, ὥστε πλησίον σου
 εἶσθαι· γέγονάς τε ἐλπίς μου, δι' ἣν ἐλπίδα οὐ κατα-
 σχυνθήσμαι· ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἐπιχειμένων μοι
 κητῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῶν ζητούντων τὴν
 ψυχὴν μου, ἀντὶ πάντων ἀπήρκεσας σὺ μόνος, πύ-
 ργος ὄχυρός μοι γενόμενος, καὶ περιφράττων με ἐν
 ἀσφαλείᾳ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας, ὡς μηδένα τῶν ἐμῶν
 ἐχθρῶν ἐπιστρέφεισθαι· εἰκότως τούτων ἀπάντων τυ-
 χῶν, σοὶ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπω, ὡς ἀπάντων μοι
 τῶν ἀγαθῶν γενομένην αἰτίαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐν πέ-
 τρᾷ ὑψώσας με, » καὶ τῶν ἑξῆς, ὁ Σύμμαχος ἕτερον
 ἀπέδωκε νοῦν εἰπών· « Ὅταν στερεὸς καταπαίρεται
 μου, ὀδηγήσεις με. Ἐγένου γὰρ ἀφοβία μου, πύργος
 ὑψηλὸς ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως
 τὸν αὐτὸν ἀπέδωκε νοῦν εἰπών· « Ἐν στερεῷ ὑψώθητι
 παρ' ἐμέ, καθοδηγήσεις με, » καὶ τὰ ἑξῆς. Διδάσκει
 δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων ὁ λόγος μηδένα τῶν καταπειρο-
 μένων ἡμῶν ἐπιστρέφεισθαι, ὅλους δὲ γενέσθαι τοῦ
 Θεοῦ, ἐπ' αὐτῷ μόνῳ θαρσύνοντας. Ὁ γοῦν ἀγαθαῖς
 ἐλπίσιν ἐξωδιασμένος, καὶ τὸν Θεὸν κτησάμενος πύ-
 ργον ἰσχύος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πύργον κράτους. »

Α anxiaretur cor meum; » sive secundum Symma-
 chum, « Dum desperaret cor meum. » Anxiatur
 enim et quasi desperat religiosa quælibet anima,
 dum in mortali vita versatur : qua de causa ipsam
 dicere arbitror, « Quia incolatus meus prolongatus
 est ³⁶. » Et nos quoque dum in hoc tabernaculo su-
 mus afflicti, ingemiscimus. Ingemiscebat item Pau-
 lus ob mortalis vitæ diuturnitatem tædio affectus :
 quare cum lacrymis dicebat, « Infelix ego homo,
 quis me liberabit de corpore mortis hujus ³⁷? » An-
 gustiatur autem et quasi despondet animum, ob
 humanitatis sensum, tantam cernens pereuntium
 multitudinem : siquidem « lata et spatiosa via est
 quæ ducit ad perditionem ³⁸. » Sic etiam is ipse
 multos luget de quibus dicebat : « Lugebo multos
 ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœni-
 tentiam de peccato et iniquitate et impietate, quam
 gesserunt ³⁹. » Idem quoque pro aliis supra modum
 lugens et afflictus clamabat : « Quis infirmatur, et
 ego non infirmor ? Quis scandalizatur, et ego non
 uror ⁴⁰? » Similiter prophetæ pristinum illum popu-
 lum deplorabant, quem admodum et David. Quare
 ipse quidem de medio terræ fugiebat, ac in extre-
 mis ejus partibus constitutus clamabat ad Deum,
 et de multorum deque Saulis pernicie animo lu-
 gens lacrymas fundebat.

VERS. 4, 5. « In petra exaltasti me, quia factus
 es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici, »
 et cætera. Secundum LXX Interpretes gratiarum
 actionem sermo complectitur. Hæc, inquit, quæ su-
 pra dixi, mihi aderant; quia tu ipse Deus elevasti
 et exaltasti, ac in petra illa, quæ apud te est, sta-
 tuisti me, quæ est Verbum abs te procedens : « Pe-
 tra » enim « erat Christus ⁴¹. » Quia igitur in Ver-
 bo tuo exaltasti et sublimem fecisti me; ita ut non
 ultra in medio terræ habitem, sed in extremitati-
 bus ejus consistam; jamque deduxisti me, ut pro-
 pe te accederem, factus es spes mea, cujus spei
 causa non confundar : sed etiam multis instanti-
 bus mihi spiritualibus inimicis et hostibus, quæ-
 rentibus animam meam; ineter omnium mihi sui-
 sti : tuque solus mihi turris fortissima effectus cir-
 cummunisti me, et in tutela salutis. quæ apud te
 est, posuisti; ut nullum jam inimicorum meorum
 reformidem : hæc omnia nactus, tibi ut omnium
 mihi honorum Auctori, hymnos emitto. Pro illo
 autem : « In petra exaltasti me, » etc., aliam Sym-
 machus sententiam extulit his verbis : « Cum for-
 tibus insurget adversum me, deduces me. Fuisti enim
 securitas mea, turris excelsa a facie inimici : »
 Aquila item eadem sententia interpretatus est hoc
 modo : « In firmo exaltare apud me, deduces me, »
 etc. His porro docemur neminem ut adversarium
 reformidemus, sed nos Deo penitus tradamus, in
 ipso solo confidentes. Qui ergo bona spe instru-
 ctus, Deum in turrim fortitudinis habet; sive,

³⁶ Psal. cxix, 5. ³⁷ Rom. vii, 24. ³⁸ Matth. vii, 13. ³⁹ II Cor. xii, 21. ⁴⁰ II Cor. xi, 29.
⁴¹ I Cor. x, 4.

secundum Aquilam, « turrim roboris; » aut secundum Symmachum, « turrim munitam; » is, inquam, dicit : « Inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula, protegar in velamento alarum tuarum. » Neque enim, ait, in me confidam, sed in velamento alarum tuarum. Ita porro vocare Scriptura solet virtutes Dei providentiæ administras, quibus obtegitur religiosus homo, qui a velamento Dei nunquam recedit, sed intra ipsum in sæculum habitat : jamque Ecclesia ejus et decore domus ejus fruitur, ut dicat : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ ⁴²; » et : « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ : ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus ⁴³. » Quod si tabernaculum est cœleste, quod fixit Dominus, non homo, ad cujus exemplum, jussus Moyses aliud fabricatus est, ad illud sane tabernaculum remittens, dixerit : « Inhabitabo in tabernaculo tuo in sæcula. » Talem enim perfectus homo promissionem accepit, minime spectans ea quæ sub conspectum cadunt, sed quæ non videntur. Nam quæ videntur, temporanea ; quæ non videntur, æterna sunt.

VERS. 6. « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas. » deditis hæreditatem timentibus nomen tuum. » Si vulgaris quædam oratio esset ea, quæ jam a Davide emissa est, non necesse sane fuisset eam in libro Psalmorum reponi : verisimile quippe est eum sexcentas alias orationes ad Deum effudisse; quemadmodum nos quoque quotidie variisque temporibus precamur; at quia plerumque dum precaretur, aut psalmos pulsaret, hymnosve emitteret, prophetica virtute replebatur; merito jam non ut vulgares orationes, sed ut sermones alii prophetici hæc obsignabantur; eaque in divinis libris reponerant. Sic ergo post prædicta verba, intermedio diapsalmate, Propheta sancti Spiritus illapsum animadvertens, adeoque illustratus, cum nosset præmissam ab se orationem a Deo exauditam esse, jam mutationem sermonis inducit. Quamobrem superius quidem sic precabatur : « Exaudi, Deus, deprecationem meam; » hic vero post diapsalma dicit : « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas ⁴⁴. » Viden' quo pacto se exauditum esse sentiebat? Et illud erat per Isaiam prophetam dignis hominibus promissum a Deo : « Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum ⁴⁵. » Nam adhuc loquente Propheta, astans Spiritus indicabat ipsi exauditum se esse. Quare ait : « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas. » Eademque secundum reliquos interpretes sententia declaratur : nam secundum Aquilam dicitur : « Quoniam tu, Deus, audisti orationes meas; » secundum vero Symmachum : « Tu enim, Deus, exaudisti preces meas. » Adjicit deinde : « Deditis hæreditatem timentibus nomina

ἡ, « πύργον ὀχυρὸν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἐρεῖ· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας· σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πετερύγων σου· Ὅυ γὰρ ἐπ' ἐμαυτῷ, φησὶν, εὐθαρσῆσω, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκέπῃ τῶν σῶν πετερύγων. Οὕτω δὲ καλεῖν εἰσθεν ὁ Λόγος τὰς προνοητικὰς τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, ὅφ' ἄς σκεπάζεται ὁ θεοφιλῆς, μηδέποτε τῆς σκέπης ἀναχωρῶν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' αἰῶνος ἔνδον ἐν αὐτῇ κατοικῶν· καὶ ἤδη μὲν ἀπολαύων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τῆς εὐπρεπείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὥστε λέγειν· « Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου » καὶ ἐτόπον σκηνώματος τῆς δόξης σου· » καὶ, « Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἐπουράνιος σκηνή, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἀνθρώπος, ἥς τὴν εἰκόνα Μωϋσῆς προσταχθεὶς ἐποίησε, εἰς ἐκείνην ἀναπέμπων τὴν σκηνὴν, εἶποι ἂν τό· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ταύτην γὰρ εἰληψε τὴν ἐπαγγελίαν ὁ τέλειος, οὐ σκοπῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

« Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου, ἔδωκας κληρονομίαν τοῖς φοδομένοις τὸ ὄνομά σου. » Εἰ μὲν ψιλή τις ἦν προσευχὴ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεμφθεῖσα ἢ μετὰ χεῖρας, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον αὐτὴν ἀναληφθῆναι τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· εἰδὸς γὰρ αὐτὸν καὶ μυρίας ἄλλας εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν πεποιθῆσθαι· ὡσπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, καὶ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε ἄλλους εὐχόμεθα διαφόρους· ἐπεὶ δὲ πολλάκις ἐν αὐτῷ τῷ προσεύχεσθαι, ἢ τοὺς ψαλμοὺς ἀνακροῦσθαι, ἢ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπειν, προφητικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ δυνάμειος· εἰκότως οὐκ ἐθ' ὡς φίλας προσευχὰς, ἀλλ' ὡς ἄλλους λόγους προφητικῶς ἐπεσημαίνοντο τὰ λεγόμενα, καὶ ταῖς θεαῖς βίβλοις ἐγκατέταττον οἱ τὸ χάρισμα τῆς διακριτικῆς τῶν πνευμάτων εἰληφότες. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα μετὰ τὰ προλεχθέντα, διαψάλματος μεταξὺ παρενεθέντος, μεταβολὴν ποιεῖται τοῦ λόγου ὁ Προφήτης, αἰσθόμενος τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφίξεως, φωτισθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνούς, ὅτι τὰ τῆς προλεχθείσης αὐτῷ δεήσεως ἐπηκόου ἔτυχε τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀνωτέρω μὲν εὐχόμενος ἔλεγε· « Εἰσακούσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου· » ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ διάψαλμα φάσκει· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Ὅρα ὅπως συνήθετο εἰσακουσθεῖς; καὶ τοῦτ' ἦν τὸ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου τοῖς ἀξίως ἐπηγγελμένον ὑπὸ τοῦ λέγοντος Θεοῦ· « Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι· » Ἐτι γὰρ φθειρομένη τοῦ Προφήτου, τὸ Πνεῦμα ἐπιστάν τὸ ἄγιον ἐδῆλον αὐτῷ, ὡς ἄρα εἰσακουσθεὶς εἶη. Δέ φησιν· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ ἐρμηνευτὰς ἢ αὐτὴ παρίσταται διάνοια· ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Ὅτι σὺ, ὦ Θεέ, ἤκουσας τῶν εὐχῶν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Σὺ γὰρ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν προσευχῶν μου. » Εἰτ'

⁴² Psal. xxv, 8. ⁴³ Psal. xxvi, 4. ⁴⁴ Psal. lx, 6. ⁴⁵ Isa. lviii, 9.

ἐπλάγει· « Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου. » Ἐμοὶ μὲν γὰρ τῶς εἰσήκουσας· ἔγνω δὲ ὑπὸ τοῦ σου Πνεύματος φωτισθεὶς, ὅτι οὐκ ἔμοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου καρπὸν ἄξιον τοῦ σου φρόνου δώσεις, τὴν κληρονομίαν ἣν ἐπηγγείλω αὐτοῖς. Ἀορίστως δὲ εἰπὼν, « τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, » ἠπλώσε τὴν χάριν ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ ἐπήγγελται τὴν κληρονομίαν, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ ἔσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. « Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « καὶ Ἑλληνι. » Πολλάκις δὲ ἡμῖν ἀποδέδεικται, ὡς πάντας τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῷ Θεῷ προσκύνοντας, φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν εἰσθῆναι ὁ Λόγος. Τοῖτοις οὖν αὐτοῖς, φησὶν, ἔδωκας κληρονομίαν· καὶ ποίαν οὐκ εἶπεν, ἡμῖν δὲ καταλείπειν ζητεῖν. Τῷ μὲν οὖν Ἰσραὴλ τὴν ρέουσαν μέλι καὶ γάλα ἐπήγγελλται διὰ Μωϋσέως· τοῖς δὲ φοβουμένοις ὅποιαν ἔδωκε κληρονομίαν, εἶπαι ζητεῖσθαι. Εὐρήσεις δὲ ἐν τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μακαρισμοῖς ταύτῃ, ἐν οἷς εἶρηται· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ πάλιν ἔχεις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπαγγελίαν, δι' ἧς φησὶ· « Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτῳ πολυπλασίονα λήφεται, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς κληρονομίας ὁ πέμπτος ψαλμὸς ἐπαγγράπτο, « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομοῦσης· » καὶ ἐν τῷ 16^ῳ δὲ ψαλμῷ ἡ αὕτη κληρονομία ἐδηλοῦτο κατὰ τὸ, « Κύριος ἡ μερίς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου, οὐ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Καὶ γὰρ ἡ κληρονομία μου κρατίστη μοι ἐστίν. »

« Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις· τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς αὐτοῦ διαμνεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ; » Προειπὼν, « Ὅτι σὺ, ὁ Θεὸς, εἰσήκουσας τῶν εὐχῶν μου, » καθ' ὑπερβατὸν συνῆψε τὸ, « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις. » Εἰσάκουσον γὰρ, φησὶ, τῶν εὐχῶν μου, ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας μοι προσέθηκας. Διὰ μέσου δὲ ἐνεδήθη ἡ περὶ τῶν φοβουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μνήμη· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῖς ἐπήγγελλται τὴν κληρονομίαν ἣν προφητεῖα. Ἦν δὲ ἡ κληρονομία ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἣν ὁ λόγος σημαίνει φάσκων· « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις. » Μεγάλα τοίνυν εὐξάμενῳ τῷ βασιλεὶ Δαυὶδ ἐπήγγελλται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας προσθήσειν, καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. Ταύτην γὰρ αὐτῷ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγείλατο· ὃ δὴ καὶ ἐν τῷ 1^ῳ δηλοῦται ψαλμῷ, ἐν ᾧ εἶρηται· « Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ· » καὶ ἔξης· « Ζωὴν ἤτησάτ' σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Ἐπειδὴ γὰρ τῶν οὐρανίων ὀριγνώμενος, καὶ τῶν παρὰ σοὶ ἀγαθῶν ἐπιθυμήσας, ἠῤῥῆσάτο· εἰσήκουσας αὐτοῦ, φησὶ, καὶ εἰσακούσας, « τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ, καὶ τὴν θέλησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ

A tuum. » Me quippe jam exaudisti : ac bene novi a Spiritu tuo illustratus, non mihi soli, sed etiam omnibus timentibus nomen tuum, te dignum timore tuo fructum daturum esse, scilicet eam quam pollicitus ipsis es, hæreditatem. Cum autem indiscriminatim dixerit, « timentibus nomen tuum, » in omnes homines gratiam extendit. Neque enim Israeli, neque Judaico populo tantum hæreditatem pollicitus est, sed etiam omnibus timentibus nomen suum. « Judæo primum, » inquit Apostolus, « et Græco ⁴⁸. » Jam plerumque demonstratum a nobis est, Scripturam omnes qui ex gentibus ad Deum accedunt, timentes Dominum vocare solere. His itaque ipsis, ait, dedisti hæreditatem : qualem, non explicat, sed inquirendum nobis reliquit. B Israeli itaque terram fluentem mel et lac per Moysen promisit; timentibus autem quam det hæreditatem, quærendum reliquit. Eam vero in Salvatoris nostri beatitudinibus deprehendas, ubi dicitur : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁴⁹; » ac rursus Salvatoris nostri promissum habes, quo ait : « Et in hoc sæculo multa plura recipiet, et in futuro vitam æternam possidebit ⁵⁰. » Hujus hæreditatis causa quintus psalmus inscriptus est : « In finem, pro ea quæ hæreditatem accipit; » et in decimo quinto psalmo eadem ipsa hæreditas declaratur hoc dicto : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei : tu es qui restituas hæreditatem meam mihi. Etenim hæreditas mea præclara est mihi ⁵¹. »

VERS. 7, 8. « Dies super dies regis adjicies, anni ejus usque in diem generationis et generationis ejus permanebunt in æternum in conspectu Dei. Misericordiam et veritatem ejus quis requireret? » Cum antea dixisset, « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas, » per transgressionem adjecit illud, « Dies super dies regis adjicies. » Exaudi, inquit, orationes meas, dies super dies mihi adjecisti; in medio autem interposita est timentium nomen Domini mentio, quia prophetia ipsis quoque hæreditatem promisit. Hæreditas autem illa æterna vita erat, quæ his significatur, « Dies super dies regis adjicies. » Magna itaque postulanti regi Davidi, pollicetur Deus per Spiritum sanctum, se dies super dies ipsi adjecturum, et annos ejus in diem generationis et generationis. Hanc enim ipsi promisit hæreditatem : quod et in xx psalmo declaratur his verbis : « Domine, in virtute tua lætabitur rex. Desiderium cordis ejus tribuisti ei ⁵²; » et postea : « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum et in sæculum sæculi ⁵³. » Quia enim cælestium percupidus, et bona quæ penes te sunt concupiscens, precatus est; exaudisti eum, inquit, et cum exaudisses, « desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate laborum ejus non fraudasti eum. » Quæ illa con-

⁴⁸ Rom. 11, 10. ⁴⁹ Matth. v, 3. ⁵⁰ Matth. xix, 29. ⁵¹ Psal. xv, 5, 6. ⁵² Psal. xx, 2. ⁵³ ibid. 5.

cupiscentia ejus, quæ petitio laborum ejus sit, sub hæc docet his verbis : « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum et in sæculum sæculi. » In præsentī igitur eodem modo precatus David est, et preces ejus exauditæ sunt : exauditus hanc consecutus est promissionem, qua dicitur : « Dies super dies regis adjicies, annos ejus usque in diem generationis et generationis ; » sive, secundum Symmachum, « dies diebus regis adjicies, annos ejus in quantum generatio et generatio : habitabit in æternum in conspectu Dei : misericordia et veritas circummunit ipsum. » Hæc omnia adipiscetur qui dicere potuit : « A finibus terræ ad te clamavi, dum anxietur cor meum. » Nam hujusmodi profectus condignum fructum accipiet, vitam æternam. Cum dicitur autem, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis, » significatur Davidem non solum tempore vitæ suæ memorandum esse, sed per singulas generationes ; sive per duas generationes, quæ subindicatur populus ex circumcissione, et Ecclesia ex gentibus. Quanto igitur tempore prima illa generatio divinas legit Scripturas, Davidem in memoria retinet ; secunda vero generatio, quæ electa ex omnibus gentibus est, similiter nunquam finem facit Davidem memorandi, quia ejus in ore versatur liber generationis Jesu Christi filii David. Id itaque subindicatur his verbis, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis. » Et hanc quidem penes homines diuturnitatem obtinebit. Apud Deum autem, inquit, nunquam peribit ; sed immortalē atque in infinitum durantem nactus vitam, « permanebit in æternum in conspectu Dei. » Quomodo autem durare possit et Dei vitæ cœquare hominum vita, sub hæc docet his verbis : « Misericordiam et veritatem ejus quis requireret ? » Quod apertius interpretatus Symmachus est dicens : « Misericordia et veritas circummunit ipsum ; » similiter Aquila, « Misericordia et veritas servabunt eum. » Hæc ipsis immortalitatis causa, nempe Dei misericordia et veritas : quarum consors religiosus quivis homo, quasi sale conditus, in æternam vitam servabitur. Neque enim quod similis Deo secundum substantiam sit, ideo similiter vivet ; sed quia a misericordia Dei et a veritate ejus conservatur.

VERS. 9. « Sic psallam dicam nomini tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem. » Hæc cum Spiritus sanctus Davidis animæ inspirasset, quasi a magistro sic edoctus, fide sermonem obsignat hæc vociferans : « Sic psallam dicam nomini tuo in sæculum sæculi. » Nec simpliciter ait, « Psallam nomini tuo in sæculum sæculi, » sed addita voce, « Sic. » Sic quomodo ? nisi ut Spiritus sanctus docuit superius his verbis, « Misericordia et veritas circummunit ipsum. » Sic enim misericordia tua et veritate tua circummunitus et servatus, psallam nomini tuo in sæculum sæculi. Confido enim misericordia et veritate

« ἐστέρησας αὐτόν. » Τίς δὲ ἦν ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, καὶ τίς ἡ αἰτήσις τῶν χειλέων αὐτοῦ, διδάσκει ἐξῆς λέγων· « Ζωὴν ἠήτησάτο σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοίνυν παραπληρώσις ἐκείνου· ἠύξαστο Δαυὶδ, καὶ εὐξάζμενος εἰσηκούσθη· εἰσακουσθεὶς τὰ ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπαγγελίας, δι' ἧς εἴρηται· « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλείως προσθήσεις· τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς· » ἢ, κατὰ τὴν Σύμμαχον· « Ἡμέρας ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλείως προσθήσεις, ἔτη αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον γενεὰ καὶ γενεὰ οἰκῆσει αἰωνίως ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ· ἔλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Τούτων δὲ πάντων τεύχεται ὁ δυνήθεις εἰπεῖν· « Ἀπὸ τῶν περὺγων τῆς γῆς· πρὸς σὲ ἐκέκραξα ἐν τῷ ἀκηδιάσῃ τὴν καρδίαν μου. »

Τῆς γὰρ τοιαύτης προκοπῆς καρπὸν ἐπάξιον λήφεται τὴν αἰώνιον ζωὴν. Φάσκων δὲ ὁ λόγος, « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς, » σημαίνει, ὡς ἄρα ἔσται ὁ Δαυὶδ μνημονευόμενος οὐ καθ' ὅν μόνον ἐβίου χρόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην γενεάν, ἢ κατὰ δύο τινὰς γενεὰς, αἰνιττομένου τοῦ λόγου τὸν τε ἐκ περιτομῆς λαὸν καὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν. Ἐφ' ὅσον γοῦν χρόνον ἡ γενεὰ ἡ πρώτη τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνει γράμμασι, φέρει διὰ μνήμης τὸν Δαυὶδ· καὶ ἡ δευτέρα δὲ γενεὰ ἡ τῆς ἐξ ἀπάντων ἔθνῶν ἐκλογῆς· ὡσαύτως τοῦ Δαυὶδ οὐποτε διαλείπει μνημονεύουσα, διὰ τὸ φέρειν ἀνὰ στόμα τὴν βίβλον τῆς γενεᾶς· Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο οὖν ἠνέχαστο φῆσας ὁ λόγος· « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. » Καὶ ἐν μὲν ἀνθρώποις ταύτης τεύχεται τῆς μακρότητος· παρὰ δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ οὐποτε, φησὶν, ἀπολείπει· ἀθανάτου δὲ καὶ εἰς ἄπειρον διαρκούσης ζωῆς τυχάν· « διαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Πῶς δὲ διαρκεῖν καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ ζωῆ συμπαρεκτείνεσθαι ἀνθρώπου φύσις οἷα τε ἂν εἴη, διδάσκει ἐξῆς φάσκων· « Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ ; » Ὅπερ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν· » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια διατηρήσουσιν αὐτόν. » Ταῦτα γὰρ τῆς ἀθανασίας αὐτῷ ἔσται αἷτια, τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ ἀλήθεια· ὧν μεταλαμβάνων πᾶς ὁ θεοφιλῆς, ὡσπερ ἀπὸ ἄλλων ἀλιζόμενος, φυλαχθήσεται εἰς αἰώνιον ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ ὁμοίως τῷ Θεῷ πεφυκὼς τὴν οὐσίαν, ὁμοίως αὐτῷ ζήσεται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ διακρατούμενος.

Οὕτως ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχὰς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. » Ταῦτα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆ τοῦ Δαυὶδ ὑψηγῆσαντος ψυχῆ, μαθῶν ὡσπερ παρὰ διδασκάλου τὰ λεχθέντα, ἐπισφραγίζεται τῆ πίστει τὸν λόγον ἀναφωνῶν καὶ λέγων· « Οὕτω ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· οὐχ ἀπλῶς δὲ, « Ψαλῷ, φησὶ, τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς, « Οὕτω. » Πῶς δὲ οὕτω ; ἀλλ' ὡς προεβίβαζε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῆσαν· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ τοῦ σου ἐλέους καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ἀληθείας περιφραττόμενος καὶ διατηρούμενος, ψαλῷ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν

αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τεθάρηκα γάρ ζωῆς αἰωνίου τεύξεσθαι καὶ ἀθανασίας τῆς παρὰ σοὶ διὰ τὸν σὸν ἔλεον καὶ διὰ τὴν σὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰς ἐμάς ἀρετὰς. « Οὕτως οὖν ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχάς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἀποδοῦς τὰς εὐχάς μου καθ' ἑκάστην ἡμέραν. » Οὐδὲ πώποτε γάρ ἀπολείψομαι τοῦ μὴ ἀποδιδόναι τὰς ἐμάς ἐπαγγελίας, ὡσπερ ὀφειλάς διηνεκεῖς καὶ ἐμοὶ σωτηρίους. Ταύτας γάρ διατελέσω καὶ εἰς τὸν ἄπειρον αἰῶνα ἀποδιδούς. Οὐδὲ γάρ ἀργὸς καὶ ἄπρακτος ἔσομαι κατ' ἐκείνην τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν δὲ πρέπουσαν καὶ ὀφειλομένην ἀποδιδούς τῷ Θεῷ κακεὶ σὺτῷ πρέπουσα διηνεκῆς εὐχαριστία (1).

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ ἰδιθύμ ψαλμὸς τῷ βασιλεῖ Δαυὶδ.

« Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτῷ γάρ τὸ σωτήριόν μου. » Ὁ μὲν προκείμενος ψαλμὸς εἰρηται μὲν τῷ Δαυίδ, πρόκειται δὲ τῇ ἐπιγραφῇ, « ὑπὲρ Ἰδιθύμ. » διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς ἄρα ὁ Δαυίδ, ὑπὲρ τοῦ Ἰδιθύμ συντάξας τὸν ψαλμὸν, παρέδωκεν αὐτῷ μελετᾶν, καὶ ἀντὶ ἐπιφύλλῃ χρῆσθαι εἰς θεραπείασαν, συμφορὰς τίνος ἐπισυμβάσης αὐτῷ. Καὶ ὁ λ' δὲ καὶ ἡ' ἐπεγράφητο, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδιθύμ, ὡδὴ τοῦ Δαυίδ. » ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ ὁμοίως διδασκαλίαν παρεδίδου ὁ Δαυίδ τῷ Ἰδιθύμ διὰ τὴν αὐτὴν, οἶμαι, κατάστασιν. Ἐνταῦθα μὲν γάρ λέλεκται. « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φονεύετε πάντες ὑμεῖς; » ἐν δὲ τῷ λη' « Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσῆγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀληγμά μου ἀνεκαινίσθη » καὶ πάλιν. « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαι με. ὄνειδος ἄρρονι ἔδικάς με. » Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐμφαίνει δι' ἀμφοτέρων ἐν πειρασμῷ τῆν ἐξηγητῶν καὶ δεινὰ πεπονημένοι. διὸ ταύτας προσέτετο τὰς φωνάς. Καὶ ἐν μὲν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ προῶν φησι. « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδαεῖς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » καὶ ἐν ἐκείνῳ δὲ ὁμοίως εἶρητο. « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. καὶ πάλιν. « Πλὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος. » ἄπειρ οὐδὲν ἂν διαφέρει τοῦ. « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ἐπι πρὸς τούτους ἐν τῷ λη' εὐροῖς ἂν εἰρημένον τό. « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος. Πλὴν μάτην ταρασσονται. Θήσασαυρῖζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτά. » Σύμφωνά δὲ τούτοις εἶη ἂν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας λεγόμενα ἐν τούτοις. « Μὴ ἐλπίζετε ἐπὶ ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε. πλοῦτος ἐάν βῆ, μὴ προστίθεσθε τῇ καρδίᾳ. » Καὶ σὺ δ' ἂν, ἐπὶ σχολῆς ἐκ παραλλήλου τὰς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δηλωθεῖσι ψαλμοῖς ἐγκειμένους λέξεις παραθεῖς ἀλλήλαις, εὐροῖς ἂν μὲν καὶ τῆς

tua, non mea virtute, me vitam æternam, et eam quæ apud te est immortalitatem adepturum. « Sic » itaque « psallam nomini tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem; » sive secundum Symmachum, « Reddens vota mea singulis diebus. » Nunquam sane desinat promissis stare, quasi perpetuis mihi que salutaribus debitis. Illa enim vel per infinita sæcula reddere perseverabo. Siquidem non otiosus, non opere vacuus in illa æterna vita ero; sed congruentem debitamque Deo ibi operam præstabo. Hæc quippe est debita et ipsi congruens perpetua gratiarum actio.

πρᾶξιν διατελέσω. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ὀφειλομένη καὶ

41. IN FINEM, PRO IDITHUM PSALMUS DAVID LXI.

VERS. 2, 3. « Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim Salutare meum. » Hic psalmus Davidi quidem dictus est, inscriptioni porro additur, « pro Idithum. » Quibus edocemur, Davidem cum pro Idithum psalmum adornasset, ipsi tradidisse ad meditandum; ut eo, accidente calamitate, quasi incantamento uteretur ad medelam. Item xxxviii inscriptus est: « In finem, ipsi Idithum, canticum Davidis. » In quo similiter David doctrinam ipsi Idithum in pari rerum, ut arbitror, conditione tradidit. Nam hic dicitur: « Non movebor amplius. Quousque irrucitis in hominem? interficitis universi vos. » In xxxviii autem: « Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est⁸⁸; » et rursus, « Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insipienti dedisti me⁸⁹. » Animadvertite porro, quo pacto in utroque se in tentatione constitutum et gravia passum significet; qua de causa hasce protulit voces. Et in præsentī quidem psalmo deinceps ait: « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi de vanitate in idipsum: » in illo autem similiter dicebatur: « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens⁹⁰: » ac iterum, « Verumtamen vane omnis homo⁹¹; » quæ in nullo differant ab hisce: « Verumtamen vani filii hominum, ipsi ex vanitate in idipsum. » Ad hæc in xxxviii dictum deprehendas: « Verumtamen in imagine pertransit homo. Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea⁹²; » quibus consona fuerint hæc in præsentī dicta: « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere: divitiarum si affluant, nolite cor apponere. » Quod si tu per otium dicta in utroque psalmo posita adversum contuleris, eandem spectare sententiam deprehendes. David itaque ipsi Idithum accidente tentatione, et fortasse lapsu, hæc

⁸⁸ Psal. xxxviii, 2, 3. ⁸⁹ ibid. 9. ⁹⁰ ibid. 6. ⁹¹ ibid. 12. ⁹² ibid. 7-9.

(1) Post hæc sequitur catalogus titulorum Eusebii in undecim sequentes psalmos hoc ritu, Σχολιζέ, ἢ ἐξηγήσεων εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους ψαλμοὺς, εἰς τὸν ξα', ἐν ᾧ ἐστὶ διδασκαλία θεραπευτικῆ, et sic cetera i conjuncte, usque ad σα', ut initio editi sunt, afferuntur.

doctrinam medelæ opportunam tradidisse videtur; ut sese reciperet, et a lapsu revocaret. In xxxviii quidem ipsum instituebat, ut sese cohortaretur, ac secum colloquia misceret diceretque: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum et silui a bonis, et dolor meus renovatus est⁸⁷, » et cætera. In quibus adest et illud: « Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me, opprobrium insipienti dedisti nr̄e. Obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti⁸⁸; » ac rursus: « Amove a me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ ego defeci⁸⁹. » Hæc et similia ut diceret ac Deo tales orationes emitteret, in illo psalmo instituebatur Idithum; in hoc autem similiter eidem viro auctor est David ut colloquia secum misceat ac dicat: « Nonne Deo subjecta erit anima mea: ab ipso enim salutare meum? » Quis significat se vacillasse, ac quamdam perturbationem animæ passum esse. Quia igitur ingruentibus tentatoribus tantillum animo fractus est, id animadvertens, non ut ille qui dicebat, « Mei aulem pene moti sunt pedes⁹⁰; » sed ut vere motus, necessario ad hæc dicenda instituitur: « Non movebor amplius; » sive secundum Aquilam, « Falar multum; » secundum quintam editionem dicitur etiam, « Non movebor amplius. » Consonat autem doctrinæ præsentis sententia prophetiæ dicenti: « Væ qui detrahunt peccata ut funiculo longo, et quasi plaustris loro buculæ, iniquitates⁹¹; » atque illi: « Nunquid qui cadit, non resurget, et qui avertitur non revertetur? Quare avertitur aversione impudenti? dicit Dominus⁹². » Hæc quippe omnia docent eum qui semel lapsus sit, ut in peccato non inaneat, neque despondeat animum, neque tentationis fluxui sese dedititium præbeat. Quare necessario edocetur Idithum ad sui medelam hæc proferre: atque primo ad magnum Servatorem et animarum medicum confugere; deindeque animam suam non hominibus, neque terrorem incipientibus subicere; sed unum magnum iudicem et Deum ob oculos ponere, ipsique soli animam subicere suam, liberamque ipsam ab omni extraneo metu statuere. Quamobrem ait: « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » et cætera. Hic rursus salutare Hebraica voce, et ipsissimis elementis, quis salutaris nostri Jesu nomen scribitur.

ἐλευθεροῦν τε αὐτὴν παντὸς ἄλλοτρίου φόβου. Διὸ καὶ τὰ ἐξῆς. Πάλιν δὲ κἀναστῆθα τὸ σωτήριον Ἑβραϊκῆ τοῦ σωτηρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ὄνομα, φέρεται.

Hæc legens quispiam opportune quaerat: Cuius causæ est quod cum duo tantum sint « pro Idithum, » vel secundum Aquilam, « de Idithum, » inscripti, ii tamen non consequenter, sed longo intervallo dissiti jaceant (1). Hujus rei causam, cum

αὐτῆς ἐγομένας διανοίας. Ὁ τοίνυν Δαυὶδ εἶπαι τῷ Ἰδιθούμ πειρασμῶ τινι πεπωκότι, τάχα που καὶ ὀλισθήματι, διδασκαλίαν θεραπευτικὴν παραδεικνύει· ὅπως ἂν λάβοι ἑαυτὸν, καὶ ἀνακτήσοιτο τοῦ συμβάντος αὐτῷ πταίσματος. Ἐδίδασκε γοῦν αὐτὸν ἐν μὲν τῷ λη' ἑαυτῷ παραινέειν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν διαλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ σέματί μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου. Ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐτίγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀλγῆμά μου ἀνεκατέλιθα, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς. Ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαι με· ὄνειδος ἄφρονος ἔθεκάς με. Ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας· » καὶ πάλιν· « Ἀπόστρεψον ἀπὸ ἐμοῦ τὰς μάστιγὰς σου. Ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. » Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐδίδασκετο λέγειν καὶ τῷ Θεῷ τοιαύτας εὐχὰς ἀναπέμπειν ὁ Ἰδιθούμ ἐν ἐκείνῳ· καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τὸν αὐτὸν ἄνδρα ὁ Δαυὶδ διδάσκει· ἑαυτῷ προσδιλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. » Σημαίνει σαλευθεῖσθαι αὐτὸν, καὶ τινὰ παραχρῆν τῆ ψυχῆ πεπονθέναι. Ἐπεὶ τοίνυν, τῶν πειραζόντων ἐπιθεμένων αὐτῷ, γέγονε τις αὐτῷ ἀτονία, ἥθετό τε ἑαυτοῦ οὐ κατὰ τὸν εἰρηκότα· « Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλευθήσαν οἱ πόδες, » ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς σαλευθέντος· ἀναγκαίως διδάσκειται λέγειν· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Σαλεύσομαι πολλήν· » καὶ κατὰ τὴν πέμπτην δὲ ἐκδοσιν εἴρηται· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεον. » Σύμφωνα δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς τῆς προκειμένης διδασκαλίας τῆ φασκούση προφητεία· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπύμενοι: τὰς ἀμαρτίας τῶς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλει; ὡς ἀνομιᾶς· » καὶ τῷ, « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, καὶ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἀναστρέφει; Ἴνα τί ἀποστρέφεται ἀποστροφῆν ἀναιδῆ, λέγει Κύριος; » Πάντα γὰρ ταῦτα διδάσκει τὸν ἅπαξ ἡμαρτηκότα μὴ παραμένειν τῷ ἀμαρτήματι, μηδὲ ἀπγινώσκειν ἑαυτὸν, μηδὲ ἐκδοτον παρέχειν τῷ τοῦ πειρατηρίου βέματι. Διὸ ἀναγκαίως διδάσκειται ὁ Ἰδιθούμ ἐπάδειν ἑαυτῷ, καὶ τὰ προκειμένα λέγειν· καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μέγαν Σωτῆρα καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν καταφεύγειν· ἔπειτα ὑποτάττειν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, μηκέτι ἀνθρώποις, μηδὲ τοῖς ἐκφοδοῦσιν· ἕνα δὲ μόνον πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενον τὸν μέγαν κριτὴν τε καὶ Θεόν, αὐτῷ μόνῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑποτάττειν φησιν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; » φωνῆ δὲ τῶν αὐτῶν στοιχείων, δι' ὧν γράφεται τὸ

Εὐλόγως δὲ τις ζητήσῃε τοῦτοις ἐντυγχάνων· Τί δὴποτε μόνων δύο ὄντων τῶν ἐπὲρ τοῦ Ἰδιθούμ, ἢ ἐπεὶ τοῦ Ἰδιθούμ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρημένων, οὕτ' ἐφεξῆς ἀλλήλοις κείνται ἀμφοτέροι, μακρὰν δ' ἀπεσχονισμένοι τυγχάνουσι. Τὴν δὲ τούτων αἰτίαν ἐν

⁸⁷ Psal. xxxviii. 2-3. ⁸⁸ ibid. 9, 10. ⁸⁹ ibid. 11, 12. ⁹⁰ Psal. lxxii, 2. ⁹¹ Isa. v, 18. ⁹² Jer. viii, 4, 5.

(1) Hæc enarratio ex tricesimo octavo psalmo excidit.

τοῖς εἰρημένους ἡμῖν εἰς τὸν λη', γραμματικαῖς ἀπο-
 δεΐξαι παρστήσαμεν. Ἄλλὰ καὶ τίς ἦν ὁ Ἰδιθούμ,
 ἦδη πρότερον ἐν αὐτῷ ἐκεῖνφ δεδηλώκαμεν, τὴν ἀπὸ
 τῶν Παραλειπομένων ἱστορίαν παραθέμενοι· δι' ἧς
 ἐδείκνυτο εἰς τῶν ἐκλελεγμένων εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν
 γεγονώς. Γέγραπται γοῦν· « Καὶ κατέλειπον ἐκεῖ
 ἐναντίον τῆς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης Κυρίου τὸν Ἀσάφ
 καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ λειτουργοὺς ἐναντίον τῆς κι-
 βωτοῦ. » Καὶ ἐξῆς εἶρηται· « Αἰμάν καὶ Ἰδιθούμ, καὶ
 οἱ λοιποὶ ἐκλεγέντες ἐπ' ὀνόματος τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύ-
 ριον, ὅτι εἰς αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· » καὶ πάλιν·
 « Μετ' αὐτῶν Αἰμάν καὶ Ἰδιθούμ, σάλπιγγές τε καὶ
 κύμβαλα τοῦ ἀναφωνεῖν, καὶ ὄργανα τῶν ψῶδων τοῦ
 Θεοῦ, υἱοὶ Ἰδιθούμ εἰς τὴν πύλην· » καὶ αὖθις· « Καὶ
 ἔστη ἐν ὀνόματι βασιλεὺς Δαυὶδ καὶ οἱ ἀρχόντες τῆς δυνά-
 μως εἰς τὰ ἔργα τοὺς υἱοὺς Ἀσάφ καὶ Αἰμάν, καὶ
 Ἰδιθούμ, τοὺς ἀποφθεγγομένους ἐν κινύρα καὶ ἐν
 νάλαις καὶ ἐν τυμπάνοις. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς
 ἀποφθεγγομένους, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « τῶν προφη-
 τῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « τῶν προφητευσάντων διὰ
 λύρας, » ἐξέδωκεν ὥστε προφήτας χρῆ νομίζειν γεγο-
 νέναι τοὺς δηλωμένους. Καὶ αὖθις ἐξῆς εἶρηται τῷ Ἰδι-
 θούμ· « Υἱοὶ Ἰδιθούμ, Γοδολεῖας καὶ Σουρεὶ καὶ Αἰείας,
 καὶ Σεδείας, καὶ Μαθίας, ἔξ μετὰ τὸν πατέρα αὐτῶν
 Ἰδιθούμ ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι. » Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 « ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι, » πάλιν ὁ Ἀκύλας,
 « κιθάρα προφητεύων· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « διὰ λύρας
 τοῦ προφητεύοντος, » ἐξέδωκεν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰδι-
 θούμ εἰς τὴν τῶν προφητευσόντων διὰ λύρας· διὸ καὶ
 εἰκότως εἶποι ἂν τις, ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, μὴ τὸν
 Δαυὶδ συντάξαι τὸν ψαλμὸν, καὶ δεδωκέναι τῷ Ἰδι-
 θούμ, μηδὲ τὸν Ἰδιθούμ ὑποπεπωκέναι τῷ πειρα-
 σμῷ, καὶ θεραπείας δεδεῆσθαι τῆς παρὰ τοῦ Δαυὶδ.
 Μηδὲ γὰρ τὴν Γραφὴν ὑπαίτιόν που τὸν Ἰδιθούμ εἰσ-
 ἄγειν· ἀλλ' ἔμπαλιν μᾶλλον τὸν Δαυὶδ πειρασμῷ
 περιπεπωκέναι διδάσκειν. Διὸ καὶ φῆσαι ἂν εἰκό-
 τως, προφήτην ὄντα τὸν Ἰδιθούμ, τοὺς ἐν ἀποτέ-
 ροις τοῖς προδηλωθεῖσι ψαλμοῖς λόγους συντάξαι,
 καὶ τῷ Δαυὶδ παραδεδοκέναι, ὡς ἂν ὠφελοῖτο καὶ
 θεραπεύοιτο ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῖς αὐτῷ συμβεβηκόσι.
 Δοκεῖ δὲ πως ταύτη τῇ διανοίᾳ συμβάλλεσθαι καὶ ὁ
 Σύμμαχος, τὴν προγραφὴν τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν
 τρόπον· « Ἐπινίκιος διὰ Ἰδιθούμ ᾠδὴ εἰς Δαυὶδ. »
 Καὶ μήποτε μετὰ τὸ σφάλμα τὸ ἐπισυμβάν τῷ Δαυὶδ
 ἐπὶ τῇ τοῦ Οὐρίου γυναικί, μηκέτι ὄλου τε αὐτοῦ κατὰ
 τὸ παλαιὸν προφητεύειν, πολλῶν δὲ πειρασμῶν ἐπα-
 νισταμένων αὐτῷ καὶ συμφορῶν ἐπαλλήλων, ὁ Ἰδι-
 θούμ, Πνεύματι ἁγίῳ συντάξας τοὺς προκειμένους
 λόγους, ὡς περ τινὰ φάρμακα ψυχῆς θεραπευτικὰ
 ἐπιδίδωσιν αὐτῷ, εἰς τὸ παραμυθεῖσθαι ἐκ τῆς ἐν
 αὐτοῖς διδασκαλίας; Καὶ δὴ δυσὶν ἐκδοχαῖς ἐπιβάλ-
 λοντες εἰς τὰ προκειμένα τοῖς ἐντυγχάνουσι, θατέρας αὐτῶν τὴν αἴρεσιν καταλείψομεν.

« Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον, φονεῦτε πάν-
 τες ὑμεῖς; ὡς τοίχιφ κεκλιμένφ καὶ φραγμῷ ὡσμένφ. »
 Ἐμφάνει διὰ τούτων μὴ ἓνα μόνον πειρασμὸν ὑπο-
 μενηκέναι ὁ Δαυὶδ, μηδ' ὡς περ μίαν πληγὴν εἰλη-
 φέναι ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων· ὡς δὲ ἐπὶ μακρῷ χρόνφ
 τυπτόμενος, καὶ καρτερῶς ὑπομένων τὰς ἐπαγομέ-

de xxxviii ageretur, grammaticis demonstrationibus
 allatis descripsimus. Sed etiam quis esset Idithum,
 jam eodem in psalmo declaravimus, allata ad hanc
 rem Paralipomenon historia; qua demonstratur
 eum e numero delectorum ad Deum laudibus cele-
 brandum fuisse. Scriptum itaque est: « Et reli-
 querunt ibi coram arca Testamenti Domini Asaph
 et fratres ejus, ut ministrarent in conspectu arcæ⁶³; »
 ac deinceps dicitur: « Æman et Idithum et reliqui
 ex nomine electi ad laudandum Dominum: quon-
 iam in æternum misericordia ejus⁶⁴; » ac rursum:
 « Cum ipsis Æman et Idithum, tubæ et cymbala ad
 pulsandum, et instrumenta canticorum Dei: filii
 Idithum in porta⁶⁵; » ac iterum: « Et statuit rex
 David et principes exercitus ad ministeria filios
 Asaph et Æman et Idithum, vociferantes cinyra,
 nablis et cymbalis⁶⁶. » Pro illo autem, « vocife-
 rantes, » Aquila, « prophetas, » Symmachus vero,
 « prophetantes lyra, » ediderunt; ita ut memorati
 viri prophetæ reputandi sint. Rursumque fertur
 de Idithum: « Filii Idithum, Godolias, Suri, Æeas
 Sedeas et Matthias, sex post patrem suum Idithum,
 cinyris concrepantes. » Pro illo autem, « cinyris
 concrepantes, » Aquila rursum, « cithara prophe-
 tans; » Symmachus vero, « lyra prophetantis, »
 edidit. Idithum ergo e numero prophetantium lyra
 fuit; quamobrem jure quis, hinc argumentum
 mutiatius, dixerit, Davidem nec composuisse psal-
 mum, nec ipsi Idithum tradidisse: neque Idithum
 in tentationem delapsus, ut medelam a Davide ac-
 ciperet opus habuisse. Neque enim Scriptura
 uspiam ipsum Idithum reum inducit; imo potius
 Davidem in tentationem lapsus esse docet. Quare
 congruenter dicatur, ipsum Idithum, utpote pro-
 phetam, memoratos duos psalmos composuisse, et
 Davidi tradidisse, ut ex iis utilitatem ac remedium
 in accidentibus malis perciperet. Huic porro sen-
 tentiæ conferre Symmachus videtur, qui titulum
 hac ratione interpretatus est: « Triumphale per
 Idithum, canticum in Davidem. » Num forte post
 lapsum Davidis erga Uriæ uxorem, cum nondum
 posset pristino more prophetare, multæque tenta-
 tiones, calamitatesque frequentes instarent, Idithum
 Spiritu sancto afflatus hos ab se compositos ser-
 mones, quasi remedia ad medelam animæ parata,
 ipsi tradidit, ut eorum doctrina solatium acciperet?
 Sane cum ad præsens argumentum duas sententias
 legentibus attulerimus, utram velint amplecti, per
 nos licebit.

VERS. 4, 5. « Quousque irrutis in hominem, in-
 terficitis universi vos, tanquam parieti inclinato
 et maceræ depulsæ. » His declarat David se non
 unam perpeccatum tentationem, neque uno ab ad-
 versariis velut vulnere confossum, sed diuturno
 tempore percussus, ac inflictas plagas patienter

⁶³ I Paral. xvi, 37. ⁶⁴ ibid. 41. ⁶⁵ ibid. 42. ⁶⁶ I Paral. xxv, 1.

ferentem, cadentes talibus dictis compellare: A
 « Quousque irruius in hominem? » sive, secundum
 Aquilam, « Quousque insidiarini? » vel, secundum
 Symmachum, « Quousque in vanum laborabitis? »
 Exinde insidiatorum arguens propositum, infert:
 « Interficietis universi vos. » Homicidæ, inquit,
 estis: neque contra athletam quasi adversarii sta-
 tariam pugnam ad exercitationem committitis;
 sed occidendi studio in me irruius, et ut auxilio
 vacuum, ut murum jam inclinatum et maceriem
 depulsam, aggredimini. Nam quasi nemine circum-
 vallante aut muniente, animamque meam tutante,
 ita irruius. Quousque igitur hæc frustra tentabitis,
 neque cessabit, scientes invenisse me præsidium,
 custodem ac servatorem? Quare fidenter dixi:
 « Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso
 enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et
 Salvator meus, susceptor meus, non movebor
 amplius. Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere, cucurrerunt in siti, ore suo benedice-
 bant, et corde suo maledicebant. Biapsalma. »
 Priora quidem sive David sive Idithum sese allo-
 quens dixit; secunda inimicos compellans protulit;
 tertia ex propositis verbis nos edocent quo consilio
 insidias ipsi pararint conjuratores. Quocirca
 dicit: « Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere. » Omnia quippe eorum molimina, omne
 consilium, non alio spectabant, quam ut me ab
 honore quo apud Deum gaudebam deturbarent, et
 pristina mea gloria spoliarent. Hinc consilio inito
 ut honorem ac pretium mihi auferrent, cucurrerunt
 in siti, meam cernere perniciem sitientes. Pro illo
 autem, « in siti, « Aquila, « in fallacia; » Symmachus
 vero, « in mendacio; » quinta editio, « in falso; » et alia
 item editio, « in dolo, » interpretati sunt. Verisimile
 itaque est in nostra quoque lectione positum primo
 fuisse, « in mendacio, » ita ut diceretur, « cucurrerunt
 in mendacio; » id est, inimici et insidiatores mei,
 non duce veritate, sed cum sese totos mendacio
 tradidissent, cursum et studium suum contra me
 direxerunt: sed sequentibus temporibus lapsus
 graphico, pro illo, « in mendacio, »
 « in dolo, » id est « in siti » positum fuisse. Quomodo
 autem insidiatores illi currebant in mendacio,
 sub hæc explicat dicens: « Ore suo benedicebant
 et corde suo maledicebant. » Cum fallacia molli-
 bus utebantur dictis, ut me inescarent et ab illa
 cum Deo statione deturbarent: quare benedicere
 videbantur in facie, meque laudare et approbare;
 sed mens eorum intus maledictionibus replebatur,
 queis me honore depellere et in maledictum deji-
 cere satagebant. His autem docemur, quotquot Dei
 hominibus insidiantur, nihil aliud curare, quam ut
 ipsos eo, qui apud Deum est, honore exuant.

VERS. 6-9 « Verumtamen Deo subjecta esto,
 anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Nam
 ipse Deus meus et Salvator meus: susceptor meus

νας αὐτῷ πληγὰς. φάσκειν τοῖς τύπτουσιν· « Ἐως
 πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν· « Ἐως τίνας ἐπιβουλεύετε; » ἢ κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον· « Ἐως τίνας ματαιοποιήσετε; » Εἶτα τὴν προ-
 αἴρεσιν τῶν ἐπιβουλεύοντων αὐτῷ διελέγων φησί·
 « Φονεύετε πάντες ὑμεῖς. » Φονευταὶ γάρ ἐστε, φησί·
 καὶ οὐχ ὡς περ ἀνταγωνιστὰ πρὸς ἀθλητὴν ἰστάμενα
 μέχρι γυμνασίου ποιεῖσθαι τὴν ἀμιλλαν· ἀλλὰ φονικῇ
 προαίρεσει ἐπιτίθεσθέ μοι, καὶ ἐπιτίθεσθε ὡς ἀθλη-
 τῆτι, καὶ ὡς ἤδη κεκλιμένῳ τοίχῳ καὶ φραγμῷ ὠ-
 σμένῳ. Ὡς γὰρ μηδενὸς περιφράττοντος μηδὲ περι-
 τειχίζοντος καὶ τὴν ἐμὴν φρουρῶντος ψυχὴν, οὕτως
 ἐπιτίθεσθε. Ἐως οὖν πότε ταῦτα ματαιοποιήσετε,
 καὶ οὐχὶ παύσεσθε λοιπὸν, γνόντες, ὅτι εὗρον τὴν
 ἐμαυτοῦ φυλακὴν, καὶ τὸν ἐμαυτοῦ φρουρὸν καὶ Σω-
 τῆρα; Διὸ ἐθάρσησα φάναι· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποτα-
 γήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν
 μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου, ἀντι-
 λήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Πλὴν τὴν
 τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι, ἔδραμον ἐν δι-
 ψει· τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐ-
 τῶν κατηρώντο. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα αὐτὸς
 ἐαυτῷ ἔποιε Δαυὶδ, ἡ Ἰδιούμ διελέχεται· τὰ δὲ δεύ-
 τερα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπετίειναι· τὰ δὲ τρίτα διὰ
 τῶν προκειμένων ἡμᾶς διδάσκει, τίποτε βουλευόμενοι
 οἱ ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν κατεσκεύαζον.
 Διὸ φησί· « Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώ-
 σασθαι... » Ἡ γὰρ πᾶσα σκέψις αὐτῶν καὶ ἡ βουλὴ
 οὐδὲν ἕτερον, φησὶν, ἢ καταβαλεῖν με τῆς παρὰ τῷ
 Θεῷ τιμῆς, καὶ γυμνώσαι τῆς δόξης ἧς εἶχον πρότε-
 ρον ἐσπούδαζον. Εἶτα βουλευσάμενοι ταύτην μου τὴν
 τιμὴν περιελεῖν, ἔδραμον ἐν δίψει τὴν ἐμὴν ἀπώ-
 λειαν θεάσασθαι διψῶντες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐν δίψει,
 ἐν διαψεύσματι, » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἐν
 ψεύσματι. » ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « ἐν ψεύδει. » καὶ
 ἄλλιν ἑτέρα ἔκδοσις, « ἐν δόλῳ, » ἡρμήνευσαν. Εἰ-
 κὸς οὖν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγνώσει κείσθαι μὲν
 πρότερον τὸ, « ἐν ψεύδει, » ἐν τῇ ἢ τὸ λεγόμενον·
 « Ἐδραμον ἐν ψεύδει. » τούτέστιν οἱ ἐχθροὶ μου καὶ
 οἱ ἐπιβουλεύοντες, οὐ σὺν ἀληθείᾳ τὸν κατ' ἐμοῦ δρό-
 μον καὶ τὴν κατ' ἐμοῦ σπουδὴν ἐποιοῦντο, ὅλους δὲ
 αὐτοὺς τῷ ψεύδει παραδόντες· σφάλμα δὲ γραφικὸν
 γεγονέναι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα συνέβη χρόνοις, ὥστε
 ἀντὶ τοῦ, « ἐν ψεύδει, ἐν δίψει » γραφῆναι. Πῶς δὲ
 ψευδόμενοι οἱ ἐπιβουλεύοντες ἔδραμον, διερμηνεύει
 λέγων ἐξῆς· « Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ
 καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο. » Ἀπατώντες γὰρ, λόγους
 γλυκέσιν ἐχρῶντο πρὸς τὸ καθελκύσαι με καὶ κατα-
 βαλεῖν τῆς παρὰ τῷ Θεῷ στάσεως· διὸ εὐλογεῖν ἐδό-
 κουν καὶ ἐπαινεῖν με, καὶ ἀποδέχεσθαι εἰς πρόσωπον
 τὰ δὲ τῆς διανοίας αὐτῶν πεπληρωτο καταρῶν, δι' ὧν
 τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι, καὶ κατὰ
 με ὑποβαλεῖν. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ὅτι δι-
 πάντες οἱ τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες
 οὐδὲν ἕτερον σπουδάζουσιν ἢ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς
 γυμνώσαι αὐτούς.

« Πλὴν τῷ Θεῷ ὑποτάγητι, ἡ ψυχὴ μου, ὅτι παρ'
 αὐτοῦ ἡ ὑπομονὴ μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ
 Σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. »

Ἀρχόμενος μὲν ἔλεγεν· Ὁὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; ὡς περ ἐνδυναζῶν ἐτι· ἐνταῦθα δὲ ἀποφατικῶς, βεβαιωθεὶς ἐκ τῶν εἰρημένων, τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ἐπιθαρῶν παρακελεύεται· διό φησι πρὸς αὐτήν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ὑποτάγητι, ἡ ψυχὴ μου. Καὶ ἄνωτέρω μὲν ἔλεγε· Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου· ἐνταῦθα δέ· Ὅτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπομονή μου. Ὅμοιον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. Οὐ γὰρ παρ' ἐμαυτοῦ κέκτημαι τὴν ἰσχύν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἐνδυναμοῦντός με· καὶ ἐνταῦθα, Ἡ ὑπομονή μου· οὐκ ἐξ ἑμῆς, φησί, ἀρετῆς καὶ δυνάμεως συνέστηκεν, ἀλλὰ παρὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος· Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου· διόπερ ὡς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου παρέχει μοι τὴν ὑπομονήν. Εἴτ' ἄνωτέρω μὲν ἔχεις τὸ, Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, ὁ οὐ σφαλῆσμαι. Πολλὴ δὲ διαφορὰ τοῦ φάσκοντος, ὁ οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον, καὶ τοῦ λέγοντος, ὁ οὐ σφαλῆσμαι, καὶ, ὁ οὐ μεταναστεύσω. Τὸ μὲν γὰρ ἐδήλωσεν σαλεύεσθαι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλεῖον· ἐνταῦθα δὲ ἀρνησίς ἐστι παντελῆς τοῦ πταίσματος. Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, Θεὸς τῆς βοήθειάς μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ἐνταῦθα τὸ Σωτήριον ὁ Ἰησοῦς τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ ὠνόμασται, καὶ τοῖς χαρακτηρησὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγγέγραπται. Ὡς περ δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν λέγων ἔγραφε· Δικαιοῦμενοι δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι· ἢ κατὰ τὸν Ἑβραϊστὴν ἀμάρτην, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον· καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἱλασμὸς ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐνταῦθα λέλεται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, καὶ ἡ βοήθειά μου καὶ ἡ ἐλπίς μου. Ὡς εἰ λευκότερον τὸ σημαινόμενον ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς τίθειτο ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ, οὕτως ἂν περιεῖχεν· Ἰησοῦς τὸ σωτήριόν μου ἐν τῷ Θεῷ τυγχάνων, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐστὶν ἡ δόξα μου καὶ ὁ φύλαξ μου, καὶ ὁ Θεὸς τῆς βοήθειάς μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἢ ἐν τῷ Θεῷ. Ταῦτα γὰρ πάντα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἐλπίζουσι. Διὸ καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· Ἐπὶ Θεῷ σωτήριόν μου καὶ δόξα μου, στερεὸς κράτους μου, ἐλπίς μου ἐν Θεῷ. Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν· ἐκχέετε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. Διάψαλμα. Μνημονεύσατε τοῦ Σωτηρίου, συνειδὲν, ὅτι οὐ μόνον αὐτοῦ θεραπευτικὸν ἔσται, κοινὸν δὲ γενήσεται ἀγαθόν· διὸ ἐπ' αὐτὸ συγκαλεῖ τοὺς πάντας, φιλαυτίαν μὲν ἐκτρέπόμενος, φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὴν πρὸς τοὺς πέλας ἀγάπην ἐνδεικνύμενος. Προσκαλεῖται τοίνυν ὡς ἐπὶ σωτήριον λιμένα φάσκων· Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἀμεριμῶντες ἐν αὐτῷ ἐν παντὶ καιρῷ, λαός. Ἀμεριμῶντας δὲ ἐν αὐτῷ καὶ ἐλπίζοντας, ἐξαπλοῦν προσήκει τοὺς λογισμοὺς

non emigrabo. In initio quidem ac si adhuc ambigeret dicebat : « Nonne Deo subjecta erit anima mea ? » Hic vero, ex iis quæ animæ suæ revelata fuerant firmatus, absolute ac fidenter præcipit : quare sic eam alloquitur, « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea. » Ac superius dixerat : « Ab ipso enim salutare meum ; » hic vero, « Quoniam ab ipso patientia mea. » Simile autem id fuerit dicto huiusmodi : « Omnia possum in eo qui me confortat ». Non enim a meipso fortitudinem obtineo, sed ab eo qui me confortat, et hic ait : « patientia mea » non ex virtute et potestate mea constat, sed ab ejus gratia prodit : « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus ; » quapropter ut Deus meus et Salvator meus patientiam mihi suppeditat. Rursumque superius illud habes, « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus, non emigrabo ; » sive, secundum Aquilam et Symmachum, « non fallar. » Multum interest discriminis inter illud, « non movebor amplius, » et illud, « non fallar, » et « non emigrabo. » Nam illud quidem indicabat moveri quidem ipsum, sed non multum ; at hic cujusvis lapsus negatio est. « In Deo salutare meum et gloria mea, Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » Hic quoque « salutare » Hebraica lingua Jesus dictus, atque ipsis characteribus descriptus est. Quemadmodum autem divinus Apostolus de Salvatore nostro hæc scripsit : « Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu : quem proposituit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius » ; ac rursum : « Si quis peccaverit, advocatum habebimus apud Deum, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris » ; sic et hoc loco dicitur, In Deo salutare meum et gloria mea, et auxilium meum et spes mea. Ita ut si Hebraicæ vocis significatum clarius in interpretatione positum fuisset, sic haberet : Jesus salutare meum in Deo existens, et in sinu Patris, ipse est gloria mea, custos meus, et Deus auxilii mei et spes mea, quæ in Deo est. Nam Dei Verbum horum omnium loco est sperantibus in se. Quare et secundum Aquilam dictum est : « In Deo salutare meum, et gloria mea, firmus fortitudinis mea, spes mea in Deo. Sperate in eo omnis synagoga populorum : effundite coram illo corda vestra. Deus adiutor noster. Diapsalma. » Postquam salutare memoravit, agnovit non solum sibi medellam allaturum, sed commune bonum futurum esse : quare ad ipsum omnes evocat, eversoque amore proprio, humanitatem et proximorum dilectionem exhibet. Quasi ergo ad salutarem portum invitat bis verbis : « Sperate in eo, omnis congregatio populorum, » sive, secundum Aquilam, « Secure agite in ipso, omni tempore, populus. » Secure porro agentes ac sperantes in ipso par est cogitationes ipsi aperire, et animæ morbos tanquam medico ra-

¹⁷ Philipp. iv, 13. ¹⁸ Rom. i, 21

facere. Quamobrem subjungit : « Effundite coram illo corda vestra. Deus adjutor noster. » Adjutorem, inquit, habentes nihil subducatis, nec quidpiam in mente occultetis, sed expansis animæ receptaculis, absconditas ibi cogitationes revelate : ipsique, utpote qui omnia curare possit, vos concredite.

VERS. 10. « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi ex vanitate in idipsum. » In xxxviii quoque dicebatur : « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens ⁷⁰; » ac rursus : « Verumtamen vane conturbantur ⁷¹; » et : « Verumtamen in imagine pertransit homo ⁷². » Hic quoque similia dicuntur : quis edocemur in uno Servatore spem ponere, ipsumque nobis adjutorem ascribere, quandoquidem omnes filii hominum, etiamsi principes videantur esse, quamvis multum in mundo valeant, vani sunt; sive, secundum Symmachum, « vapor, » brevi futuri « tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ ⁷³. » Hinc Salomon patris usu et exemplo, « Vanitas vanitatum, omnia vanitas ⁷⁴, » et similia scripsit. Mendaces porro duobus modis sunt filii hominum; altero quia procul a veritate aberrantes falsa loquuntur; altero quia fraudibus mendaciisque credulos sibi in errorem deducunt. Quare talibus sese credere non expedit : mentiri quippe solent, neque est in ipsis veritas; sed etiam stateræ animæ ipsorum nihil justum, æquabile nihil habent; sed cum alio inclinentur, juri contraria peragunt. His ergo iniquis stateris suis vanitatem administrant, veritatem ejusque Deum aversati : quare non convenit se ipsis concredere; sed eum solum, qui Salvator dicitur, adjutorem ascribere.

VERS. 11. « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere; divitiæ si affluent, nolite cor apponere. » In xxxviii quoque psalmo affinia hisce dicuntur : « Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ⁷⁵. » Quia igitur qui thesaurus in terra recondit, et pecunias multas colligit, in vanum congregat; neque enim ille ipse prorsus fruatur, cum sternutamento citius ex hac vita auferendus sit, neque probe sciat qui ipsi hæres futurus sit : quid vane conturbatur? Multi itaque, sive propem odum omnes, sese deceperunt, cum filiis et charioribus amicis se divitias relicturos sperarent; sed quod futurum esset ignorabant, aberrabantque a scopo. Ii profecto vane turbantur dum thesauros condunt, ignorantes quis congregabit eos. Quare convenit non sperare in iniquitatem, et in res iniquitate partas; neque si divitiæ fluminis instar affluent, ideo erigi. Quod si quando de divitiis bonam spem sumere e re fuerit, de divitiis, inquam, ex æquo et bono partis a Deoque præbitis; iis, heus! vos

και τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῶ ὡσπερ ἱατρῶ τὰ πάθη. Διδ' ἐπιλέγει· « Ἐχέατε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. » Ἐχοντες γὰρ, φησὶ, βοηθὸν, μὴδὲν ὀποστέλλεσθε, μὴδὲ τι ἐν ταῖς διανοαῖς ὑμῶν ὑποκρύπτετε, ἀναπετάσαντες ἐκ τῆς ταμείας τῆς ψυχῆς, τοὺς ἐν αὐτῇ κρυπτομένους λογισμοὺς ἀνακαλύπτετε, ὡς ἂν μόνω ἀγαθῶ και δυνατῶ τὰ πάντα ἴσασθαι ἑαυτοὺς ἐμπιστεύοντες.

« Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγῶ, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Καὶ ἐν τῷ λη' ἐλέγετο· « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν. » Καὶ πάλιν· « Πλὴν μάτην ταρασσονται; » και, « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος. » Κἀνταῦθα συμφώνως ἐκείνοις λέλεκται τὰ προκειμένα· δι' ὧν διδασκόμεθα ἐπὶ μόνον τὸν Σωτῆρα ἐλπίζειν, κακῆνον βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι· ἐπειδὴ πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν ἄρχοντες εἶναι δοκοῖεν, κἂν πολλὰ δυνάμενοι κατὰ τὸν βίον, μάταιοι ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀτμὸς, » μετ' ὀλίγον ἐσόμενοι « ὡσεὶ γρῦς, ὃν ἐκρίπτει ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » Ἐντεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφελῆθεις τὸν πατέρα, « Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης, » και δὸς τοιαῦτα ἔγραφε. Ψευδεῖς δὲ εἰσι κατὰ δύο τρόπους οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθ' ἓνα μὲν ψευδολογοῦντες και μακρὰν τῆς ἀληθείας ἀπεβρίμμενοι· κατὰ θάτερον δὲ ἀπάταις και ψευδολογίαις πλανῶντες τοὺς πιστεύοντας αὐτοῖς. Διδ' οὐ προσήκει τοῖς τοιοῦτοις ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι· ψεῦδεσθαι γὰρ εἰώθασαι, και οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια· ἀλλὰ και ζυγοὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς οὐδὲν δίκαιον οὐδὲ ἰσθόρροπον περιέχουσιν· ἑτεροκλινεῖς δὲ ὄντες, τάναντία τῷ δικαίῳ πράττουσι. Τοῦτοι οὖν τοῖς ἀδίκοις αὐτῶν ζυγοῖς τὴν ματαιότητα περιέπουσι, τὴν ἀλήθειαν και τὸν ταύτης Θεὸν ἀποστρεφόμενοι· διδ' οὐ προσήκει αὐτοῖς ἐμπιστεῦν· μόνον δὲ τὸν λεχθέντα Σωτῆρα βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι.

« Μὴ ἐλπίζετε ἐπὶ ἀδικίαν, και ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε· πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. » Καὶ ἐν τῷ λη' συγγενῶς τούτοις ἐλέγετο· « Πλὴν μάτην ταρασσονται. Θησαυρίζει, και οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτά. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, και πολλὰ χρήματα συνάγων, εἰς μάταιον συνάγει· οὔτε γὰρ ἐξ ἅπαντος αὐτὸς αὐτῶν ἀπολαύσει, παρμῶν τάχιον τοῦ βίου μεθιστάμενος, οὔτε ὅποιον ἔξει διάδοχον ἀκριβῶς πέπεισται· τί και θορυβεῖται μάτην; Πολλοὶ γοῦν ἢ και σχεδὸν οἱ πάντες σφᾶς αὐτοὺς ἠπάτησαν, ποῖς μὲν και φιλέτοις τὸν αὐτῶν πλοῦτον καταλιπεῖν προσδοχῆσαντες, ἀγνοήσαντες δὲ τὸ μέλλον και ἀστοχῆσαντες τοῦ σκοποῦ. Μάτην οὖν ταραττονται ἀληθῶς θησαυρίζοντες, και οὐ γινώσκοντες τίς συνάξει αὐτά. Διδ' προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν και τὰ ἐξ ἀδικίας πορίζόμενα, μὴδὲ πλοῦτος ἐὰν βέη ποταμῆδ' ὑπερόμενος, ἐπαίρεσθαι. Εἰ δὲ προσήκει και διὰ πλοῦτου ποτὲ ἀγαθὴν τινα πορίζεσθαι ἐλπίδα, δικαίῳ χρησάμενοι πλοῦτῶ τῶ ἐκ Θεοῦ πολλάκις παρεχομένων· και ζυγοῖς ὀρθοῖς και ἴσοστατοῖς, δεξιᾶς, ὡ οὔτοι, χρήσασθε πράξεις,

⁷⁰ Psal. xxxviii, 6. ⁷¹ ibid. 12. ⁷² ibid. 7. ⁷³ Psal. 1, 4. ⁷⁴ Eccle. 1, 2. ⁷⁵ Psal. xxxviii, 7.

θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἁσπείροντες ἐν ἐβλογίαις κατὰ τὸ λελεγμένον· « Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Αὕτη γὰρ μόνη ἐλπίς ἀγαθῆ· ἄλλως δὲ προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν, μηδὲ ἐπὶ τοῖς ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας συναγομένοις χρήμασι μέγα φρονεῖν· ἀλλὰ καὶ εἰ συμβαίῃ ποτὲ εὐροεῖν ἡμῖν τὰ πράγματα, καὶ ἀκωλύτως φέρεσθαι πανταχόθεν τὸν πλοῦτον ποταμοῦ δίκην ῥέοντα, καὶ ὅθεν οὐκ ἂν τις ἀδικήσῃ, φορᾶ τι ἀδοκίμη φερόμενον, μὴ πάντως ἐκ Θεοῦ τοῦτο γίνεσθαι καὶ νόμιζε, μηδὲ μακάριζε σεαυτὸν ἀπατώμενος τῇ διανοίᾳ καὶ προστιθέμενος ὡς ἀγαθὸν τῷ πλοῦτι. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ῥευστῆς ὢν φύσεως, ὡσπερ ῥέων φέρεται, οὕτω καὶ ἀπορρεῖ· οὐδὲν δὲ βέβαιον οὐδὲ στεβρὸν καὶ ἀσφαλὲς κεκτημένος. Θαυμαστῶς δὲ τῷ τῆς ῥῆσις ὀνόματι κέχρηται, « Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, » φησας· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Πλοῦτος, φησὶν, ἐὰν καρποφορῇ, μὴ τάσσετε τὴν καρδίαν. » Ἄλλ' ἐπὶ τίνα δεῖ τάσσειν τὴν καρδίαν καὶ τίνη προσετίθεσθαι, εἴρηται πολλάκις ἐν τῷ, « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγέσθαι ἡ ψυχὴ μου; » καὶ πάλιν· « Πλὴν τῷ Θεῷ ὑποτάγηθι ἡ ψυχὴ μου· αὐτὸς γὰρ Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου· » καὶ, « Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ. » Οὐκοῦν, ἔχοντες τὸν μέγαν πλοῦτον καὶ τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν, μὴ ἐλπίσωμεν ἐπὶ τῷ ματαίῳ καὶ ῥευστῷ καὶ ἀδίκῳ πλοῦτι· μάταιοι γὰρ ἀληθῶς πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐπὶ τούτῳ πεποιθότες.

« Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, δύο ταῦτα ἤκουσα· ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος· ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Τοσαῦτα προπαιδευσας ὁ λόγος, ἀκολούθως τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας· ὑπομιμνήσκει· ὡς ἂν, ταύτην πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, μήτε τῇ ἀδικίᾳ μήτε τοῖς ἀρπάγμασι, μήτε τῷ προσκαίρῳ καὶ τυφλῷ πλοῦτι ἑαυτοὺς ἐπιδίδωμεν. Οὐ γὰρ ἄπαξ μόνον περὶ τῆς κρίσεως ὁ Θεὸς διεστελλατο, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον. Καὶ ταῦτα, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἤκουσα ἀκριβῶς, τὸν νοῦν ἐπιστήσας τοῖς δυοῖν τούτοις παραγγέλμασιν. Ἄπαξ γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐγὼ δύο ταῦτα ἤκουσα· ἐλάλησε γὰρ καὶ διὰ προφητῶν, ἐλάλησε καὶ διὰ ἀποστόλων· καὶ τὸν ἕνα λόγον τὸν ἄπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισθέντα καὶ διὰ παλαιᾶς Διαθήκης καὶ διὰ τῆς καινῆς ἤκουσα. Τίς δὲ ἦν οὗτος, ἀλλ' « Ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος, » καὶ, « Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; » Ἐλεος δὲ, φησὶ, καὶ κράτος· τὸ μὲν κράτος πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ ταπεινοῦν τοὺς ἀφηνιῶντας, τὸ δὲ ἔλεος πρὸς τὸ σῶζειν τοὺς εἰς αὐτὸν ἠλπικότας. « Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν διὰ τοῦ κράτους, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότης διὰ τοῦ ἔλεους. Ταῦτ' εἰπὼν, ἄνω τὸ πρόσωπον ἀνατείνας, προσφθέγγεται τῷ Θεῷ λέγων· « Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τὰ προκειμένα τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· « Ἐλάλησεν ὁ Θεός, καὶ δεῦτερον ἐπήκουσα· ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ

A cum justa statera et bilance ad bona opera utimur, thesaurizantes vobis thesauros in caelis, et seminantes in benedictionibus, ut dictum est : « Dispensit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum 76. » Hæc sola bona spes est; alias vero non convenit sperare in iniquitate, neque de divitiis ex rapina et avaritia collectis altum sapere; imo si quando contigerit res nostras prospere cedere, ac divitias fluminis instar accedentes, sine ullius injuria, inexpectato quodam fluxu ad te deferri; ne ex Deo id provenire putaveris; neque ideo, cogitatione deceptus, divitiisque quasi bonis hærens, te beatum prædicaveris. Scitoque illas, fluidæ naturæ cum sint, ut fluxu feruntur, pari modo defluere, teque nihil firmum, stabile, solidumve possidere. Mirum autem in modum fluxus nomine est usus : « Divitiæ si affluant, » inquit; vel, secundum Symmachum, « Divitiæ si fructum pariant, inquit, ne apponite cor. » Cuinam vero cor ordinare et apponere opus sit, plerumque dictum est in illo, « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » ac rursum : « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea : ipse enim Deus meus et Salvator meus et susceptor meus, » et, « Sperate in eo omnis congregatio populi. » Cum itaque magnas divitias verumque thesaurum obtineamus, ne spem ponamus in vanis, fluxis et iniquis divitiis. Nam vani vere sunt omnes filii hominum, qui hisce confidunt.

Vers. 12, 13. « Semel locutus est Deus, duo hæc audiavi, quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia : quia tu reddes unicuique juxta opera sua. » Cum tanta ad nostram institutionem præmissa fuissent, consequenter de justo Dei judicio verba facit, ut illud præ oculis statuentes, neque injustitiæ, neque rapinis, neque temporaneis cæcisque divitiis nos dedamus. Neque enim semel tantum de judicio Deus præcepta dedit, sed etiam secundo : Et hæc ego sedulo audiavi, inquit, animoque hæc duo præcepta consideravi. Semel quippe Deus locutus est; sed ego hæc duo audiavi : locutus namque est per prophetas, locutus per apostolos : atque sermonem illum unum semel, cum per Vetus tum per Novum Testamentum a Deo pronuntiatum, audiavi. Quis ille erat, nisi « quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia; » et, « quia tu reddes unicuique juxta opera sua? » Misericordia, ait, et potestas; potestas ad ulciscendum et humiliandum effrenes homines; misericordia ad salvos faciendos sperantes in se. « Vide ergo bonitatem et severitatem Dei 77, » inquit Apostolus : severitatem in lapsos per potestatem suam; erga te vero bonitatem per misericordiam. Postquam hæc dixerat, erecto sursum vultu Deum sic alloquitur : « Quia tu reddes unicuique juxta opera sua. » Aquila etiam hæc sic interpretatus est : « Locutus est Deus, et secundo audiavi, quia

76 Psal. cxī, 9. 77 Rom. xi, 22.

fortitudo Dei, et tibi, Domine, misericordia. Tu vero redde singulis viris secundum opera sua. »

1. PSALMUS DAVIDI, CUM ESSET IN DESERTO
(1) JUDÆÆ LXII.

VERS. 2, 3. « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. » Cum fugeret David, accessit ad Achimelech sacerdotem; hinc ad Achus regem Geth; inde vero in Massepha Moab. Gad autem propheta, qui aderat, auctor est ipsi ut ne ultra apud allophylos moras trahat. Quare inde profectus, in deserto Judææ habitat, de quo tempore hæc Scriptura enarrat: « Et morabatur David in deserto Masseneth in angustiis, et sedes habebat in deserto in monte Ziph. Et quærebatur eum Saul omnibus diebus, et non tradidit eum Dominus in manus ejus⁷⁸. » In hoc rerum statu, hunc psalmum adornat, notato per titulum tempore. Quare dictum est, « Psalmus Davidi, cum esset in deserto Judææ. » E re autem fuerit hic rursus observare, non ex serie historię et temporum, ordinem psalmodum constitutum, sed valde permista tempora esse. Nam historia primo recenset, Saulem nuntios misisse in domum David, qui interficerent eum, et Melchol uxorem ejus demisisse eum per fenestram; Psalmorum vero scriptura eam rem in LVIII memorat. Deinde historia Scripturæ narrat venisse Davidem in Noba ad Achimelech sacerdotem; sed Psalmorum liber hanc rem gestam meminit in XXXIII psalmo. Rursumque scriptura Regnorum ait: « Et abiit David inde, et venit, et salvatus est in spelunca Odollam⁷⁹; » liber autem Psalmorum hujus negotii in LVI mentionem facit. Sub hæc iterum scriptura Regnorum Doec memorat, quo pacto scilicet Achimelech sacerdotem apud Saulem calumniatus sit; at Psalmorum liber in LI hoc tempus commemorat. Agnita porro David ipsius Doec calumnia, fugit et in desertum Judææ se contulit, quo tempore hunc quem tractamus psalmum adornavit. Et scriptura quidem Regnorum post præsentis, scilicet LXII psalmi tempus, quædam gesta commemorat, v. g. ut Ziphæi David apud Saulem calumniati sunt; de quibus Psalmorum liber, in LIII, mentionem habet, cujus titulus est: « In finem, in hymnis, intellectus David, cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul, Ecce David absconditus est apud nos. » Et LV inscriptus est: « Quando tenuerunt eum Allophyli in Geth. » Illud autem Regnorum scriptura in postrema historię parte reponit. Viden' quo pacto prima postrema, et postrema prima constituentur? Quod si secundum temporum seriem digesti fuissent, primus statuendus erat LVIII, secundus XXXIII, tertius deinde LVI, quartus LI, et consequenter quintus LXII, sextus LIII, ac postremum omnium LV. Post mortem vero Saulis primum psallit LIX, cum percussit Joab vallem Salinarum, cepitque duodecim millia hominum Moabitarum; » i. vero postea,

Θεοῦ, καὶ σοὶ, Δέσποτα, τὸ ἔλεος. Σὺ δὲ ἀπόδος κατὰ ἄνδρα ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΝ Τῷ ΕἶΝΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΝ Τῇ ΕΡΗΜῳ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΒ'

« Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. » Φεύγων ὁ Δαυὶδ παραγίνεται πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἔνθεν πρὸς Ἀχούρ τὸν βασιλέα Γεθ, κάκειθεν εἰς Μάσσηφα τῆς Μωάβ. Συνὼν δὲ αὐτῷ Γὰδ ὁ προφήτης, παραινεί μὴ ποιεῖσθαι παρὰ τοῖς ἄλλοφύλοις τὰς διατριβάς. Δὴ μεταστὰς ἐντεῦθεν, τὴν ἐρημίαν τῆς Ἰουδαίας οἰκεῖ· ὅτε καὶ ἱστορεῖ λέγουσα ἡ Γραφή: « Καὶ ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μασσενεθ ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεφ. Καὶ ἐζήτησε αὐτὸν Σαοὺλ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ οὐ παρέδωκεν αὐτὸν Κύριος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐν τούτοις ὧν, τὸν προκειμένον ψαλμὸν συντάττει, τὸν καιρὸν διὰ τῆς προγραφῆς σημήνας. Διὸ εἰρηται, « Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας. » Ἐύλογον δὲ ἐνταῦθα γενομένους ἐπισημήνασθαι πάλιν, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνῆλλακται δὲ παρὰ πολὺ τοῖς χρόνοις. Αὐτίκα γοῦν ἡ μὲν ἱστορία πρῶτην περιέχει τὴν διήγησιν καθ' ἣν ἀπέστειλε Σαοὺλ ἀγγέλους εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν· ὅτι Μελλὰ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καθῆκεν αὐτὸν διὰ τῆς θυρίδος· ἢ δὲ τῶν ψαλμῶν γραφὴ ἐν τῷ νη' ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως. Εἰθ' ἐξῆς ἡ μὲν Γραφή τῶν ἱστοριῶν διδάσκει, ὡς ἔρχεται Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως ἐν τῷ λγ' ψαλμῷ. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν φησι: « Καὶ ἀπηλλάγη Δαυὶδ ἐντεῦθεν, καὶ ἔρχεται, καὶ διεσώθη εἰς τὸ σπηλαιον τὸ Ὀδολάμ; » ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ νς' μέμνηται τῆς τάξεως. Καὶ αὖθις μετὰ ταῦτα ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν τοῦ Δαὶχ μέμνηται, ὡς διαβέβληκε τῷ Σαοὺλ τὸν ἱερέα Ἀχιμέλεχ· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ να' τοῦτον σημαίνει τὸν χρόνον. Γνοὺς δὲ ὁ Δαυὶδ τὴν τοῦ Δαὶχ διαβολὴν, φεύγει καὶ παραγίνεται εἰς τὴν ἐρημον τῆς Ἰουδαίας, ὅτε καὶ συντάττει τὸν μετὰ χεῖρας ψαλμὸν. Καὶ ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν μετὰ τὸν χρόνον τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ ξς', πράξειόν τινας μέμνηται, ὡς οἱ Ζιφαῖοι διαβάλλουσι τῷ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν τούτων μέμνηται ἐν τῷ νγ', ὅς ἐπιγράφεται, « Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαῖους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ· Ἴδου Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. » Καὶ ὁ νε' ἐπιγράφεται: « Ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφυλοι ἐν Γεθ. » Τοῦτο δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφή ἐν ὑστέροις τίθησι τῆς ἱστορίας. Ὅρξεν ὅπως τὰ πρῶτα ὑστερα, καὶ τὰ ὑστερα πρῶτα τέτακται; ὡς εἰ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν χρόνων τέθειτο, πρῶτος ἂν τέτακτο ὁ νη', ἐξῆς τούτῳ ὁ λγ', καὶ τρίτος καὶ μετὰ τῶντων ὁ νς', καὶ τούτους τέταρτος ὁ να', εἴτ' ἀκολουθῶν πέμπτος ὁ ξς', καὶ ἕκτος ὁ νγ', καὶ μετὰ πάντας τούτους ὁ νε'. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σαοὺλ πρῶτον ψάλλει τὸν

⁷⁸ I Reg. xxiii, 14.15. ⁷⁹ I Reg. xxii, 1.

(1) Græc. et Vulg. *Idumæa*.

νθ', ἤνικα ἐπάταξεν Ἰωάβ τὴν φάραγγα τῶν Ἀλῶν, A
 καὶ ὑποχειρίου εἶλε τοὺς Μωάβ ἐξ ἑκατῶν. Τὸν
 δὲ ν' μετὰ ταῦτα, ὅτε ἤλαθε πρὸς αὐτὸν Ναθάν ὁ προ-
 φῆτης, ἤνικα καὶ εἰσήλαθε πρὸς Βηθσαβεί. Εἶτα τὸν
 τρίτον συντάττει, ὅτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου
 Ἀβεσσαλὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ζ'
 ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμινεί. Τίς οὖν οὐκ ἂν
 τὴν τούτων ζητήσκειεν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸ
 μὴ διὰ τινος ἀναγκαίας ὑποθέσεως ταῦτα τοῦτον δια-
 τετάχθαι τὸν τρόπον. Ἄλλος μὲν οὖν τοὺς ἀριθμοὺς
 αὐτοῦς οἰήσεται ἔχειν τινὰ δύναμιν διὰ καταλλήλους
 ἐκάστῳ ἀριθμῷ ἐφ' ἑρμῶσθαι τὴν διάνοιαν τῶν ἐμφε-
 ρομένων λόγων· οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματός ο' ἂν ἀρι-
 θμὸς τὸν περὶ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων λόγον περιέχει
 διὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ φερομένην πεντηκονταετηρίδα, ἣν
 Ἰωηλαῖον παῖδες Ἑβραίων ἐκάλουν, ἐν ᾧ ἀφέσεις B
 καὶ συγχωρήσεις ἐγένοντο τοῖς χρεωφειλέταις, ἐλευ-
 θερία τε οἰκέταις, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα πράττειν
 νομοθέτητο. Τούτου χάριν τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ
 πλημμελήματος ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως
 ἀμαρτιῶν τῷ ν' ψαλμῷ ἐφ' ἑρμῶσεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐφ'
 ἐκάστῳ ψαλμῷ κατὰ τινος λόγους τῆ τῶν ἀριθμῶν
 δύναμις τὰς οἰκείας διανοίας εἶποι· ἂν ἐφ' ἑρμῶσθαι.
 Ἄλλ' ὁ ταῦτα λέγων οὐ μοι δοκεῖ τυγχάνειν τοῦ σκο-
 ποῦ πρώτον μὲν ὅτι οὐδὲ ὅλους ἀριθμὸς τις ἐν τῇ
 Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φέρεται· ἄνευ δὲ τῆς
 τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφησαν· εἴθ' ὅτι διαφθ-
 ρος οἱ μὲν εἰσὶ συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Αὐτίκα
 γοῦν ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς
 βίβλου συνημμένοι εἰσὶ κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν C
 ὁ β' συνημμένος παρ' ἡμῖν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται
 εἰς δύο. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ τῶν Ψαλμῶν βίβλος εἰς μέρη ε'
 διήρηται, καθὼς ἤδη πρότερον εἴρηται. Ἄν οὕτως
 ἐχόντων, σχολάζοι ἂν ἡ προλεχθεῖσα τῶν ἀριθμῶν
 θεωρία. Ποῖον δὲ καὶ λόγον εἶποι ἂν τις ἔχειν, φέρ'
 εἶπειν, τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ εβ', τὴν
 διάνοιαν πρὸς τὸν τοιούδε ἀριθμὸν ἐφαρμόττειν, ἣ τῶν
 ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ρν' ἀριθμῶν ἴδιον ἀφοριεῖσθαι νοῦν
 προσήκοντα τῷ τοιούδε, ἣ τῷ τοιούδε ἀριθμῷ; ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ὅπῃ τις ἐθέλοι παραδεχέσθω. Ἐγὼ δὲ
 ἴγνομαι τῆς τῶν ἐγγεγραμμένων διανοίας ἔνεκεν
 ἐφεξῆς ἀλλήλων τοὺς ψαλμοὺς κεῖσθαι κατὰ τὸ πλεῖ-
 στον, οὕτως ἐν πολλοῖς ἐπιτηρήσας καὶ εὐρών· διὸ καὶ
 συνήθαι αὐτοὺς ὡσανεὶ συγγένειαν ἔχοντας καὶ ἀκο-
 λουθίαν πρὸς ἀλλήλους. Ἐνθεν μὴ κατὰ τοὺς χρόνους D
 ἐμφέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς διανοίας ἀκολουθίαν.
 Δέδεικται δὲ τοῦτο ἤδη πρότερον καὶ ἀπὸ πλείονων
 μὲν ἐτέρων, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ μα' μέχρι τοῦ ν', ἐν
 οἷς ἀποδεικτικῶς παρεστήσαμεν τοὺς μὲν ἐπιγε-
 γραμμένους τῶν υἱῶν Κορὲ πολλὴν αἰτίαν ἀκολου-
 θίαν πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐξ αὐτῶν δηλούμενον· ἐφεξῆς
 δὲ τοῦτοις κείμενον τὸν τοῦ Ἀσάφ καὶ πάλιν τούτων
 συνημμένην τοῦ Δαυὶδ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν ἐν τῷ ν'
 φερομένην, ἀδίαστον τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν θεωρίαν
 παρέχειν. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
 τῆς ἀκολουθίας γένεσις· ἂν τῶν ψαλμῶν· ἔχω δὲ καὶ
 ἄλλην εἰπεῖν. (1) Πολλῆς γὰρ εἰδωλολατρίας κατα-
 κρατησάσης τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, λήθην αὐτοὺς πε-

(1) Iis fere similia in prologis supra habentur.

« quando venit ad ipsum Nathan propheta, post-
 quam ingressus est ad Bersabee. » Deinde tertium
 composuit, « cum aufugit a facie Absalom filii
 sui ; » sub hæc septimum « pro verbis Chusi filii
 Jemini. » Quis horum causam non perquirat? Non
 enim rationi consentaneum esset, sine ulla neces-
 saria causa hæc tali modo ordinata fuisse. Erit for-
 tasse qui numeros ipsos vim aliquam habere putet;
 ideoque singulis numeris congruentem aptari ver-
 borum sententiam; exempli causa, quinquagenari-
 us numerus remissionis peccatorum rationem
 continet, ob quinquagesimum illum annum in lege
 memoratum, jubilæum ab Hebræis vocari solitum,
 quo remissiones concessionisque debitoribus erant,
 libertas famulis, et similia quædam agi lege consti-
 tutum erat. Cujus rei gratia confessionem sceleris
 pro venia et remissione peccatorum quinquage-
 simo psalmo aptaverit. Sic igitur ille singulis in
 psalmis, secundum quasdam rationes, numerorum
 virtuti sententiam propriam accommodari dixerit.
 At qui talia dicat, non videtur mihi scopum at-
 tingere : primo quidem quod nullus omnino nume-
 rus in Hebraico Psalmorum libro feratur; sed ii
 nullo addito numero inscribantur : deinde quia di-
 verso modo illi vel disjuncti vel conjuncti sunt.
 Nam vel ab ipso initio primus et secundus in He-
 braico exemplari copulati sunt : rursusque nonnus
 qui conjunctus in nostro, in Hebraico divisus in
 duos est. Totusque Psalmorum liber, ut dictum
 superius, in quinque partes distributus est. Quæ
 cum ita se habeant, vacet profecto inutilisque sit
 prædicta numerorum consideratio. Equa, amabo,
 ratio fuerit, exempli causa, præsentis, nimirum
 LXXII psalmi sententiam, cum hujusmodi numero
 coaptare; vel in singulis et numeris propriam et
 congruentem tali vel tali numero mentem assignare
 ? Sed hæc quidem arbitrio suo quisvis accipiat.
 Ego vero arbitror pro sententiæ ratione et simili-
 tudine, psalmos ut plurimum digestos esse, quia
 hoc in multis observatum comperi : ideoque ordi-
 ne conjunctos esse qui affinitatem et consequen-
 tiam invicem præferrent : indeque non pro tempo-
 ris ratione, sed pro sententia in serie ferri. Idque
 jam superius commonstratum est, cum ex multis
 aliis, tum maxime a XLII ad quinquagesimum, in
 quibus clare comprobavimus, eos qui filiorum Core
 inscripti sunt, multam habere quod ad sensum in
 iis deprehensum, inter se affinitatem : sequentem
 vero qui Asaphi est, et iis subnexam in quinquage-
 simo Davidis confessionem, opinionem nostræ,
 quod scilicet vim nullam rebus inferat, astipulari.
 Hæc una causa fuerit, ut mihi quidem videtur,
 cur psalmi eo ordine positi sint : aliam tamen
 proferre valeo. Cum multo idololatricæ genere Judæi-
 cus populus detineretur, ipsos patrias scripturas e
 memoria obliterasse narrat Regnorum historia; ita
 ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, ne-
 que paternæ pietatis memoria penes illos servare-

tur. Sic itaque prophetas impietatem suam coar- A guentes interficiēbant : quibus de causis in captivitate Assyriorum primo traditi sunt. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione quædam, quæ in libro Psalmorum exstabant, longo annorum curriculo oblivione oblitterata, excidisse. Sub hæc autem sive Esdras, sive quispiam alius prophetarum ipsos colligendi curam suscepit, atque una cum aliis librum quoque Psalmorum consecravit : neque confertim omnes reperit, sed diversis temporibus. In primis autem locavit eos, qui primi inventi fuerant : hincque factum, ut ii qui Davidis sunt, non consequenter omnes jaceant ; sed commisti cum iis qui filiorum Coræ, Asaph, Solomonis, Moysis, Æthan, Æman, rursumque Davidis in libro deprehenduntur, non ratione temporis quo pronuntiat, sed quo reperti sunt. Hincque contigit, ut qui tempore posteriores erant, quia primi reperti, primi repositi sint ; ac vice versa, qui primi fuerant, quia post alios eruti sunt, posteriorem in locum sint constituti. Et hæc nobis de quæstione proposita conjectando dicta sint. Jam tempus est, ut ad dicta hujus quem tractamus psalmi accedamus.

εις την προταθεισαν ζήτησιν ἐξ εἰκότων εἰρήσθω. ψαλμῷ ἐφάσθαι καιρός.

Cum pari atque cæteri prophetæ modo David erraret in solitudinibus, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ, exercitatus laboribus, C quos sibi oblivio injuriarum pepererat, hunc quoque psalmum cecinit, otium solitudinis, divinæ philosophiæ consecrans : excitansque suum erga res divinas amorem, constitetur se immortalitatis poculum sitire : quare ad Deum ita clamat : « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Pro illo autem, « quam simpliciter tibi caro mea, » Aquila, « expansa est tibi caro mea, » interpretatus est ; Symmachus vero, « concupiscit te caro mea ; » ita ut non sola Davidis anima ad Deum expanderetur, sed ipsa quoque caro et corpus ejus, utpote qui, cum Deo vacaret, caste et pure ageret. Illud vero, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nocturnæ suæ puritatis argumentum erat. Nemo enim qui D in cubilibus atque impudicitis animam suam commaculaverit, corporeque turpis immundusque fuerit, talibus possit uti vocibus. Cæterum magnus ille David fidenti conscientia, non simpliciter Deum invocabat, dicens, « Deus ; » sed bis eum quasi sibi proprium ascribit : quare adjicit, « Deus meus. » Deinde quia ut sibi proprium Deum pronuntiare ausus erat, talis ausus causam edocet his verbis, « Ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Nam ideo Deum meum compellavi, quia nullo terrenarum, vel quæ oculis carnalibus percipiuntur, rerum desiderio tenor. Quemadmodum enim Apostolus dixit : « Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus⁶⁰ ; »

⁶⁰ Gal. II, 20.

ποιησθαι τῶν πατρῶν γραφῶν ἢ τῶν Βασιλειῶν Ἰστορία διδάσκει· ὡς μηδὲ φαίνεσθαι βιβλίον τοῦ Μωϋσεως νόμου, μηδὲ μνήμην τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας σώζεσθαι παρ' αὐτοῖς. Οὕτω γοῦν καὶ τοὺς προφήτας ἀνήρουν διελέγοντας αὐτῶν τὰς δυσσεβείας, καὶ τούτων ἕνεκα τὸ πρῶτον τῆ τῶν Ἀσσυρίων παρεδόθησαν αἰχμαλωσίᾳ. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν, καὶ τὰ ἐμπερόμενα τῆ βιβλίῳ τῶν Ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθη τε μακροῖς παρεδόσθαι χρόνοις. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰ ἕτερον προφητῶν, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μετὰ τὴν ἑκ τῶν λοιπῶν καὶ τὴν βιβλίον τῶν Ψαλμῶν συναγοχέναι, οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Κατατάττειν δὲ ἐν πρῶτοις τοὺς πρῶτους εὐρισκομένους· διὸ μηδὲ τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κείσθαι τοὺς πάντας· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος καὶ Μωϋσεως, Αἰθῶν τε καὶ Αἰμᾶν, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεσθαι ἀναμῆξ ἐν τῆ βιβλίῳ κατατεταγμένους, οὐ καθ' οὗς ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὗς εὐρηναί. Ἐνθεν συμβῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑπέρρους πρῶτους εὐρεθέντας ἀναληφθῆναι πρῶτους, καὶ τοὺς τοῖς χρόνοις προτέρους, μετὰ ταῦτα εὐρημένους, ἐν δευτέρᾳ καταταγῆναι χώρᾳ. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν Ἦδη δὲ καὶ τῶν ἐμπερομένων ἐν τῷ μετὰ χεῖρας

Πλανώμενος Δαυὶδ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς προφήταις ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς, τοῖς τε τῆς ἀνεξικακίας πόνοις ἐγγυμαζόμενος, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἦδε ψαλμὸν, τῆ κατὰ Θεὸν ἀνατιθεῖς φιλοσοφία τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου σχολῆν καὶ τὸν ἑαυτοῦ περὶ τὰ θεῖα ἔρωτα διεγείρων, ὁμολογεῖται διψῆν τοῦ τῆς ἀθανασίας πόματος· διὸ ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπετάθη σοι ἡ σὰρξ μου, » ἡρμηνεύσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἱμείρεται σε ἡ σὰρξ μου. » ὥστε οὐχ ἡ ψυχὴ μόνη τοῦ Δαυὶδ πρὸς τὸν Θεὸν τέτατο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀγνεύοντος δηλαδὴ καὶ καθαρεύοντος διὰ τὸ τῷ Θεῷ σχολάζειν. Καὶ τὸ λέγειν δὲ, « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω, » παραστατικὸν ἦν τῆς νυκτερινῆς καθαρότητος. Οὐδεὶς γὰρ ἐν κοίταις καὶ ἀσελείαις βυπάνας ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα μιαρὸς ὦν καὶ ἀκάθαρτος, οἶός τ' ἂν εἴη τὰς τοιαύτας προσέσθαι φωνάς. Πλὴν ὁ μέγας Δαυὶδ πεπαρρησιασμένην συνειδήθει οὐχ ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἀνεκαλεῖτο, λέγων, « Ὁ Θεός· » δεύτερον δὲ ὡς ἑαυτοῦ ἴδιον ὄντα ἐπεγράφετο διὸ προστίθησι φάσκων· « Ὁ Θεός μου. » Εἶτ' ἐπειδὴ περ ἑαυτοῦ Θεὸν ἀναγορεύσει αὐτὸν τετόλμηκε, τῆς τόλμης τὴν αἰτίαν διδάσκει λέγων, « Πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Διὰ ταῦτα γὰρ Θεὸν μου προσείπον, ἐπειδὴ περ οὐδενὸς τῶν ἐπιγεῖων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁρωμένων περιέλακει με πόθος. Ὡσπερ δὲ ὁ Ἀπόστολος, « Ζῶ, φησὶν, οὐκ ἐτι ἐγώ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· » τοιαύτη διανοία

καὶ Δαυὶδ τῷ Θεῷ ἔλεγε· « Πρὸς σὲ ὀρβρίζω. Ἐδί-
ψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ἄσαι καὶ χώρα τις, μὴ τυ-
χοῦσα τοῦ συνήθους ὕδατος, διψῆν λέγοιτο τούτου·
τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐδίψησέ σοι, ἢ ἡμεῖρεται σε πρὸς
τῆ ψυχῆ μου καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ μου, πολυπλάσιον ὡς
διψῶσα. Ὡσπερ γὰρ φυσικοῖς λόγοις τὴν γῆν αὐτὴν
ραμεν διψῆν ὕδατος, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ μου ἐδίψησέ
σοι, φησί· διὸ ἐπιφέρει· « Ἐν γῆ ἔρημῳ καὶ ἀβάτῳ,
καὶ ἀνύδρῳ, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ὡς ἐν γῆ
διψᾷ καὶ ἐκλύσει μὴ ὑπάρχοντος ὕδατος. » Δύναται
δὲ καὶ τὴν ἔρημον αὐτὴν σημαίνειν διὰ τούτων, ἐν
ἣ φεύγων τὸν Σαοὺλ τὰς διατριβάς ἐποιεῖτο. Πάντως
γάρ που ἐν ταύτῃ τυγχάνων καὶ μακρὰν ἀπωχισμέ-
νος τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ ἀγιάσματος
σκηνῆς, ἐν ἣ τὰς κατὰ νόμον ἐποιοῦντο λατρείας,
τούτων ἐπόθει τὴν θέαν. Ὡσπερ δὲ γῆ διψῶσα ὕδα-
τος ὀρέγεται, οὕτω, φησί, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ τὰ σοι τῷ
Θεῷ ἀρεστὰ καὶ φίλα διψεῖ· ὡς ἐκλείπειν καὶ ἐκτῆκε-
σθαι, εἰ μὴ μεταλάβῃ τῆς παρὰ σοι πηγῆς· περὶ ἧς
εἴρηται· « Ὅτι παρὰ σοι πηγὴ ζωῆς. Διὸ ἐδίψησέ
σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ἐδίψησε δὲ πῶς, ἐρμηνεύει λέ-
γων ἔξης· « Οὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ ὤφθην σοι, » ὡσεὶ
ἔλεγε τοῦτο· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου τὸ ὀφθῆναι σοι
ἐν τῷ ᾧ ἁγιάσματι, « τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου καὶ
τὴν δόξαν σου. » Τοιοῦτον δὲ ἔστι καὶ τὸ διὰ τῶν
ἐμπροσθεν εἰρημένον· « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς
τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πότε ἤξω καὶ ὀφθῆ-
σομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ. » Γενόμενος γὰρ ἐν
τῷ ἁγίῳ σου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν ἐτέρῳ, « Ἀπαξ
ἠμῶσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, » πρῶτον μὲν αὐτὸς ὀφθῆσο-
μαί σοι, δοκιμασθησόμενος εἰ ἄξιός εἰην τῆς σῆς θέας.
Εἶτα ἄξιός ὀφθελς, ὄψομαι τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν
δόξαν σου· ὡν ἀδύνατόν ἐστιν εἰς θεωρίαν ἔλθεῖν, μὴ
οὐχὶ πρότερον ἐν τῷ ἁγίῳ γενόμενος, καὶ πρῶτον
ὀφθέντα ἄξιον τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν. Μετὰ γὰρ ταῦτα
ὄψεται τις, ὡς ἂν ἦδη δεδοκιμασμένος, τὴν δύναμιν
τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν
τούτ' ἂν εἴη τὸ ἐν θεωρίᾳ τούτων γενέσθαι· διὸ λέλε-
πται· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν
Θεὸν ὄψονται. » Τοῦτο οὖν ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ τοῦ
Δαυὶδ· διὸ ἔλεγεν· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ
ὀρβρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου. »

« Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωᾶς, τὰ χεῖλη
μου ἐπαινεσοῦσαί σε. » Ὁ τὴν φύσιν τοῦ θνητοῦ βίου
κατανοήσας, καὶ τὴν πρόσκαιρον ζωὴν ὅση τις ἐστὶ
καὶ ὅποια ἐξητακῶς, ἀποστρέφεται μὲν ταῦτα ὡς
μικρὰ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια· ὅλος δὲ τῆς ἄνω ἐλπί-
δος γενόμενος, ἐκείνης τυχεῖν εὐχεται, ἐλέψ Θεοῦ
χρηγυμένης. Οὐ γὰρ διὰ κατὰ ὀφειλήν, οὐδὲ κατ'
ἄξιαν τῆς ἑαυτοῦ δικαιοσύνης τεύξεταί τις τῶν ἐπου-
ρανίων. Διὸπερ ἀλλαχοῦ που εἴρηται· « Τί γὰρ μοι
ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ; » τὸ δὲ πᾶν ἐλέψ Θεοῦ καὶ
φιλοφροσύνης δωρεῖται, τοῖς μικρὰ κατωρθωκόσι τὰ
μεγάλᾳ χαριζομένου. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ παρὼν λόγος
φάσκων· « Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωᾶς. »
Κᾶν γὰρ μακρόβιος καὶ μακροχρόνιος ἐπὶ τοῦ πα-

A eadem sententia David Deo dicebat : « Ad te de
luce vigilo. Sitivit tibi anima mea. » Ceu ager con-
suetu orbatus pluvia, eam sitire dicatur, sic sitivit
tibi, vel concupiscit te, cum anima mea, tum ipsa
caro mea, quam multipliciter sitiens. Sicut enim
physice loquendo terram dicimus sitire aquam, ita
et caro mea, inquit, sitivit tibi : quare infert, « In
terra deserta, et invia, et inaquosa ; » sive secun-
dum Symmachum : « Quasi in terra sitiens et
languida non existente aqua. » His vero ipsam
solitudinem significare potest, in qua, Saulem fugi-
ens, moras trahebat. Siquidem dum ibi versaretur,
ab arca Dei et a tabernaculo sanctificationis, in
quo legalem cultum exsequebantur, procul remotus
erat. Horum ille conspectum exoptabat.

B Quemadmodum autem terra sitiens aquam expetit,
sic anima mea, ait, quæ tibi placita et dilecta sunt
sitibunda concupiscit ; ita ut si illius qui penes te
est fontis particeps non fuerit, deficiat et contabe-
scat ; de quo fonte dictum est : « Quoniam apud
te est fons vitæ⁸¹. » Quare « sitivit tibi anima
mea. » Quo pacto sitiit, mox aperit : « Sic in sancto
apparui tibi, » ac si diceret : Sitivit anima
mea aspectum tuum in sanctuario tuo, « ut videam
virtutem tuam et gloriam tuam. » Simile huic
est illud superius dictum : « Sitivit anima mea ad
Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo
ante faciem Dei⁸². » In sancto quippe tuo con-
stitutus, de quo in alio psalmo dictum est : « Se-
mel juravi in sancto meo⁸³, » primo apparebo tibi,
ut probetur num dignus conspectu tuo sim. Deinde
cum dignus comperiar, videbo virtutem tuam et
gloriam tuam : ad quarum conspectum admitti
nemo potest, quin prius in sancto sit, ac prius di-
vinis bonis dignus appareat. Postea enim quisvis,
utpote jam probatus, virtutem et gloriam Dei videbit.
Isque finis bonorum fuerit, ad eorum contempla-
tionem admitti : quare dictum est : « Beati mundo
corde, quoniam ipsi Deum videbunt⁸⁴. » Hoc ita-
que sitiabat Davidis anima : quare dicebat, « Deus
Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima
mea. »

VERS. 4-6. « Quoniam melior est misericordia
tua super vitas, labia mea laudabunt te. » Qui
mortalis vitæ naturam consideravit, et quæ qualis
sit, exploravit, hæc utpote
parva et nullius pretii aversatur ; sed supernæ spei
sese totum applicans eam misericordia Dei conse-
qui exoptat. Neque enim quispiam ex debito aut ex
justitiæ suæ merito cælestia adipiscetur. Quam-
obrem alibi dicitur : « Quid enim mihi est in
cælo⁸⁵? » Sed totum Dei misericordia et humani-
tate datur, qui modica præstantibus magna elar-
gitur. Quod his verbis significatur : « Quoniam
melior est misericordia tua super vitas. » Nam
etiam si quis longævus et annosus in hac vita sit,

⁸¹ Psal. xxxv, 10. ⁸² Psal. xli, 5. ⁸³ Psal. lxxxviii, 36. ⁸⁴ Matth. v, 8. ⁸⁵ Psal. lxxii, 25

ita ut in multis annorum periodis multorum vitam A expleat; hoc sane nihil est, misericordiae Dei comparatum, quæ vitæ æternæ et cælestium bonorum causa est. Quare misericordiae confisus tuæ, totam hanc vitam, ceu quædam pretiosa donaria et opulenta cimelia tibi consecrabo; membra scilicet et sensus meos ministerio addicam tuo. Quapropter labia mea nihil aliud eloquentur, sed pura castaque servabuntur, ut tuis vacent hymnis et sermonibus. Vita autem mea tibi benedicendo nocte dieque semper incumbet: manus corporis mei, operaque iis edita, in nomine tuo levabo extollamque in altum, pravo quovis facinore puras efferam, ut dicit quidam: « Volo viros orare, levantes puras manus sine ira et disceptatione⁶⁶. » Sic autem labia mea et manus meæ tibi destinabuntur, ut labia B quidem a thymiamate boni odoris nihil differant, manus vero ab efficaci et vero sacrificio non discrepent, ut opportune dicam de labiis meis, « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁶⁷; » de operibus autem, « Elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum⁶⁸. » Atque ita caro et corpus meum ministerio tuo addicentur; anima veromea majoris consors erit virtutis: quare de illa dico: « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Neque enim pari atque corpus ratione, anima labiis, aut manibus, aut alia quapiam parte vel membro; sed ipsa tota ac per se præstantior omni sacrificio holocausti, omnique animali pingui adipe et pinguedine referto, tibi Deo offeretur, pretiosiorque vitulo, tauro ac quovis bruto animali abs te reputabitur. Quare hanc pinguisssimam acceptamque tibi hostiam, animam dico meam, tibi dicabo. Atque hac de causa gratiam tibi professus, pleno ore ipsisque labiis gaudio repletis te celebrabo: ideo sic loquor: « Et labiis exultationis laudabit os meum; » sive, secundum Symmachum, « Et labiis benedictionis celebrabit os meum. »

λεσι χαρᾶς παπληρωμένοις ἀνυμνήσω σε· διό φημι· C κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ διὰ χειλέων εὐφήμων

VERS. 7-9. « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te, quia fuisti adjutor meus. Et in velamento alarum tuarum exultabo, adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua. » Cum in deserto Judææ versaretur admirabilis ille David, non animalia immolaturum se, neque brutorum pecorum, sed memoratas superius verborum, operum et ipsius animæ hostias, pollicetur. Sub hæc autem qua temperantia, quam perfecta castitate præditus esset, Deo declarat: quare ait: « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te; » sive secundum Symmachum, « Recordatus tui super stratum meum, per singulas custodias meditabar te. » Neque enim alio modo poteram, inquit, ad te de luce vigilare, neque precando dicere, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nisi purum stratum habuis-

ρόντος γένηται τις, ὡσπερ πολλὰς ζωὰς ἐν πολλαῖς ἐτῶν περιέδοις κτησάμενος· ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ ταῦτα συγκρινόμενα πρὸς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν αἴτιον. Διόπερ καὶ τῷ σὺ ἔλεψ' ἐπιθαρήσας, πᾶσάν μου τὴν παροῦσαν ζωὴν σοὶ ἀναθήσω, ὡσπερ τινὰ τίμια ἀναθήματα, καὶ πολυτελῆ χειμῆλια τὰ μέλη μου καὶ τὰ αἰσθητήρια τῇ σῇ ἀφορίσας λειτουργίᾳ. Διὸ τὰ μὲν χεῖλη μου οὐδὲν ἕτερον λαλήσει, ἀγνεύσει δὲ καὶ καθαρά φυλαχθήσεται, εἰς τὸ σχολάζειν τοῖς σοῖς ὕμνοις καὶ λόγοις· ἡ δὲ ζωὴ μου αὕτη περὶ τὸ εὐλογεῖν σε πάντοτε νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀσχοληθήσεται· καὶ τὰς χεῖρας δὲ τοῦ σώματός μου, τὰς τε διὰ τούτων ἐπιτελουμένας πράξεις, ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀρῶ μετεωρίζων εἰς ὕψος, καὶ σοὶ καθαρὰς πάσης παρανομίας μου πράξεως ἐπιδεικνύς αὐτάς κατὰ τὸν φήσαντα· « Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας αἰσίου χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. » Οὕτως δὲ τὰ χεῖλη μου καὶ αἱ χεῖρες ἀφορίσθησονται σοὶ, ὡς τὰ μὲν χεῖλη θυμιάματος εὐώδους τὸ μῆθ' ἐν διαφέρειν, τὰς δὲ χεῖρας θυσίας ἐνεργοῦς καὶ ἀληθινῆς μὴ λειπεσθαι· ὡς εἰπεῖν με εὐκαίρως περὶ μὲν τῶν χελέων μου τὸ, « Γενθήτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· » περὶ δὲ τῶν πράξεών μου τὸ, « Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Καὶ ἡ μὲν σὰρξ καὶ τὸ σῶμα οὕτως ἀνατεθήσεται τῇ σῇ λειτουργίᾳ· ἡ δὲ ψυχὴ μου πλείονος μεθέξει δυνάμεως· διὸ καὶ περὶ αὐτῆς φημι· « Ὄσει στέατος καὶ πότητος ἐμπλήσθη ἡ ψυχὴ μου. » Οὐκέτι γὰρ ὁμοίως τῷ σώματι καὶ ἡ ψυχὴ χεῖλεσιν οὐδὲ χερσίν, οὐδὲ κατὰ τι μέρος ἢ μέρος ἕτερον, ὅλη δὲ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὑπὲρ πᾶσαν ὀλόκαυτον θυσίαν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον εὐτραφὲς πιότητος καὶ στέατος γέμον, σοὶ τῷ Θεῷ προσενεχθήσεται, μόσχου καὶ ταύρου, καὶ παντὸς ἀλόγου ζώου τιμιωτέρα παρὰ σοὶ λελογισμένη. Διὸ καὶ ταύτην εἰς πιστοῦσιν καὶ σοὶ προσφιλεῖ θυσίαν, λέγω δὲ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, ἀναθήσω. Ἐπὶ τούτοις τε χάριτας ὁμολογῶν ἔλεψ' ἐν τῷ στόματι καὶ αὐτοῖς χεῖ- C « Καὶ χεῖλη ἀγαλλιάσεως αἰνέσει, τὸ στόμα μου· » ἡ ὕμνησει τὸ στόμα μου. »

« Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρησις ἐμελέτων εἰς σέ, ὅτι ἐγενήθης βοηθός μου. Καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περυγῶν σου ἀγαλλιάσομαι, ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου, ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας διατρίβων ὁ θαυμάσιος Δαυὶδ, οὐ ζῶα θύειν ἐπαγγέλλεται, οὐδὲ τὰς ἐξ ἀλόγων θρεμμάτων θυσίας, τὰς δὲ προλεχθείσας διὰ λόγων καὶ πράξεων, καὶ ψυχῆς αὐτῆς. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις τῷ Θεῷ δεικνυσὶν ὅπως ἀνεκίτο σωφροσύνη καὶ παντελεῖ ἀγνεύει· διὸ φησὶ· « Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρησις ἐμελέτων εἰς σέ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀναμνησκόμενός σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε. » Οὐ γὰρ ἄλλως φησὶν, οἷός τε ἤμην πρὸς σέ ὀρθηρίζειν, οὐδὲ λέγειν εὐχόμενος· « Ὁ Θεός ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθηρίζω, » εἰ μὴ καθαρὰν ἐκεκτῆμην τὴν στρωμνὴν. Ἐγνώ-

⁶⁶ I Tim. 11, 8 ⁶⁷ Psal. cxi, 2. ⁶⁸ ibid.

σκετο δέ μου ἡ καθαρότης οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ τοῦ
κατὰ τὸν ὄρθρον τὰ σά μελετῶν λόγια. Δῆλον γάρ ἦν
ἐκ τούτου μηδ' ἄλλο τι πράττειν με τὰς νύκτας, ἢ σὲ
τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμα-
χον λέγοντα, « καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε, »
καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν φήσαντα, « ἐν φυλακαῖς φθέγ-
γομαι ἐν σοί, » δηλοῦν ἔοικε τὰς νυκτερινὰς ὥρας
ἀσχεῖσθαι ταῖς τῶν θείων Γραφῶν μελέταις. Διήρη-
ται μὲν γὰρ ὁ πᾶς τῆς νυκτὸς χρόνος εἰς φυλακὰς
διαφόρους· οὕτω γοῦν εἴρηται ἐν εὐαγγελίοις τετάρτη
φυλακὴ ἐληλυθὺς ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ
ἀλλοχοῦ δὲ αὐτός φησι· « Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε
ποῖα φυλακὴ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. » καὶ πάλιν·
« Ἐκεῖνο δὲ γινώσκατε, ὅτι, εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης
ποῖα φυλακὴ ὁ κλέπτῃς ἔρχεται. » Ὁ δὲ γε Θεοφιλὴς
καὶ τῷ Θεῷ ἀνακειμένος, ἀναμιμνησκόμενος ἐπὶ τῆς
ἑαυτοῦ στρωμνῆς τοῦ Θεοῦ, ἀπιδόν τε αὐτὴν καὶ
ἀγνήν, καὶ ἀμίαντον φυλάττων, καθ' ἑκάστην φυλα-
κὴν τῆς νυκτὸς ἀνιστάμενος, εὐχαῖς προσεῖχε, καὶ
τοῖς θεοῖς ἐνησκειτο μαθήματι· ὁ δὲ διδάσκων κατὰ
τὸν Σύμμαχον ἔλεγεν· « Ἀναμιμνησκόμενός σου
ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν
ἐμελέτων. » Εἰς σὲ γὰρ αὐτὸν ἐμελέτων τὸν Θεὸν ἀντι-
πάσης βίβλου καὶ γραφῆς, ἄνω πρὸς σὲ τὸν νοῦν
τεταμένος, μελετῶν τε καὶ ἀναμιμνησκόμενος ὅσων
ἠξιώθη ὑπὸ σοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ ὡς γέγονάς μου
πάντοτε βοηθός, καὶ ἐκ μυρίων με πειρασμῶν διέσω-
σας, καὶ ὡς ἐκσπάσας με ταῖς σου τοῦ πτέρυξι, δη-
λαδὴ ταῖς δυνάμεισι τῆς σου τοῦ προνοίας· ἅτινα ἀνα-
πειμαζόμενος τῇ μνήμῃ, χαρᾶς ἐπληρούμην, ἢ
ἀνηυφίμουν σε τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα,
« καὶ σκεπόμενος ἐν ταῖς πτέρυξι σου ἀνηυφίμουν. »
Μελετῶν δὲ τὰ σά λόγια καθ' ἑκάστην φυλακὴν τῆς
νυκτὸς, κἀπειτα ἀκούσας τοῦ φήσαντος Θεοῦ νόμου·
« Ὁπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύθη, » καὶ πρὸς
αὐτὸν « κολληθεῖς, ἢ διαταθεῖς τὴν ψυχὴν πειθήνιος
γέγονα τῷ νόμῳ, ὅλος τε εἰχόμεν τῷ πράγματι,
πάντα τε ἠγησάμενος, μᾶλλον δὲ ἀποστραφείς τὰ
μετὰ τὸν Θεὸν πάντα, ἀνώτερος καὶ ὑψηλότερος τῷ
κόβῳ τῆς ψυχῆς κατέστην, καὶ σὸι τῷ Θεῷ μου
συνήφθην, ὡς εἰπεῖν μὴ ψευδόμενον· « Ἐκολλήθη ἡ
ψυχὴ μου ὀπίσω σου. » Εἰς τοσαύτην δὲ ἤλασα προ-
κοπήν καὶ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἀρετῆς προήλθον, οὐκ
ἑμαυτοῦ δυνάμει χρησάμενος, ἀλλὰ τῇ σὴ δεσποτεῖζ·
σὺ γὰρ αὐτὸς τῷ σῷ ἔλεω τοῦτό μοι ἔδωκῆσθε. Ὅρων
γάρ μου τὸν περὶ σὲ πόθον καὶ ἀποδεξάμενος αὐτὸν,
κατηξίωσας τὴν σου τοῦ δεξιὰν ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι
μου καὶ ἀνελκύσαι ἄνω πρὸς ἑαυτόν· διὰ τοῦτο γὰρ
δεδύνῃται ἡ ψυχὴ μου ὑπὸ σοῦ βοηθηθεῖσα κολληθῆ-
ναι ὀπίσω σου· ἐπειδὴ περ « ἔμου ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ
σου. » Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐφικνούμην τοῦ τοσοῦτου
ὑψους, εἰ μὴ ἀντελάβετό μοι ἡ δεξιὰ σου. Διδάσκει
δὲ ὁ Ἀπόστολος πῶς τις κολλᾶται τῷ Κυρίῳ, λέγων·
« Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστιν· ὡς καὶ
ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ ἐν σώμα ἔστι. » Λέγων δὲ
ἀυτὸ τῷ Κυρίῳ· « Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω
σου, ὅλος ἦν καὶ ἐκ τούτου ἀγνεῖα καὶ καθαρότης·
σχολάζων.

« Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζητήσαν τὴν ψυχὴν μου. »

sem. Neaque puritatis non aliud aderat argumen-
tum, quam quod diluculo eloquia meditarer tua.
Hinc enim palam erat, me aliud nihil noctu agere,
quam te Deum præ oculis habere. Secundum Sym-
machum autem, qui sic habet, « per singulas cus-
todias meditabar te, » et secundum Aquilam Tri-
centem, « in custodiis loquor in te, » intlicare
videbatur se nocturnis horis divinarum Scriptura-
rum meditationi vacare. Noctis quippe tempus
totum in varias custodias distributum est : sic in
Evangelio Salvator quarta noctis custodia ad disci-
pulos venisse dicitur. Alibi vero ipse dicit : « Vigilate,
quia nescitis qua custodia Dominus vester
veniet »⁸⁹; » ac rursus : « Hæc autem scitote,
quia si sciret paterfamilias qua custodia fur ven-
turus esset »⁹⁰. » Vir porro ille religiosus et Deo
addictus, Dei in strato suo recordatus, immacula-
tum illud, castum et impollutum custodiebat, sin-
gulis noctis custodiis exsurgebat, precibus animam
adhibebat, divinisque disciplinis exercitabatur.
Quod his Symmachi verbis edocetur : « Recordatus
tui super stratum meum, per singulas custo-
dias meditabar. » Te quippe Deum contemplantur,
ac vice librorum et scripturarum, mente ad te
sursum elata, meditabar, recordatus quantis me
beneficiis ornaveris, et quod mihi semper adiutor,
a sexcentis me tentationibus eripueris, alisque
tuis, nimirum providentiæ tuæ virtutibus, extuleris :
quæ in memoriam repetens, gaudio replebar, teque
Deum celebrabam secundum Symmachum qui sic habet,
« et protectus alis tuis celebrabam. » Eloquia vero tua
per singulas noctis custodias mecum reputans, auditaque
post hæc divina lege quæ sic habet, « Post Dominum
Deum tuum gradieris ; » ipsi hærens, ipsi addictus,
morigerum me legi præbui, ipsique inhæsi totus, omnia
pro nihilo habens, imo vero omnia quæ post Deum
sunt aversatus, ex animi desiderio sublimior excelsiorque
factus, tibi Deo meo conjunctus sum, ut vere dicere
valeam : « Adhæsit anima mea post te. » Ad tantum
vero profectum, ad tantum virtutis cumulum perveni,
non mea potestate, sed tuo dominatu : tu enim ipse
misericordia tua id mihi elargitus es. Meum quippe
erga te amorem cernens acceptansque, extensa dextera
tua me suscipere, sursumque trahere dignatus es ;
ideoque anima mea, te opitulante, adhærere tibi potuit :
quoniam « me suscepit dextera tua. » Non enim tantam
sublimitatem attigissem, nisi me suscepisset
dextera tua. Docet porro Apostolus quo pacto quis
Domino hæreat, his verbis : « Qui adhæret Domino,
unus spiritus est, quemadmodum qui adhæret
meretrici, unum corpus est »⁹¹. » Cum ergo David
Domino diceret, « Adhæsit anima mea post te, »
hinc se castitati puritatisque deditum declarabat.

« Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζητήσαν τὴν ψυχὴν μου. » Vers. 10-12. « Ipsi vero in vanum quæsierunt ani-

⁸⁹ Matth. .xxiv, 42. ⁹⁰ ibid. 43. ⁹¹ I Cor. vi, 16, 17.

mam meam. » Ego quidem, ait, tibi Servatori meo hærebam, atque perfugus et in solitudine degens, tibi animam copulabam meam, et sermones tuos meditabar: neque enim insequentes me propulsabam, neque etiam, dum tibi Deo vacarem, preces fundebam contra inimicos; sed tibi uni, ut dictum est, adhærebam. Illi vero futilem adversus animam meam sollicitudinem suscipere non desistebant: in vanum quippe quærebant eam, quæ, quoniam tibi hærebat, ab ipsis minime reperiri poterat: quare quæ se manent ipsi quidem ignorant, sed Spiritus sanctus vaticinatur. Deinde vero hæc propheticæ vociferatur: « Introibunt in inferiora terræ. » Quandoquidem enim terrena sapiebant, et in infimis constituti erant, jure facinorum præmia recipient. Nam qui Deo conjunctus et anima ipsi conglutinatus est, regni cælorum spem obtinebit; qui vero contrariam decurrunt viam, et infima sapiunt, in lacum alias memoratum dejecti, introibunt in inferiora terræ. Dum enim quisvis homo superficiem terræ incolit, in inferioribus tantum habitare dicitur, ut dicit quidam, « Quia Deus in cælo sursum, et tu in terra deorsum⁹². » Post exitum autem ex hac vita, religiosi quidem homines cælum pro domicilio habebunt, sursum elati, ac rapiendi in nubibus obviam Domino, ac sic semper cum Domino futuri; impii vero et peccatores in inferiora terræ descendent: quæ commemorans Apostolus dicebat: « In inferiores partes terræ qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia⁹³. » Etenim Servator et Dominus noster usque ad infima terræ descendit, ut salutari virtute impleret omnia. Hoc ipsum Jobo significat ille qui Dominus vocatur dicens: « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ mortis: ostiarii inferni videntes te conterriti sunt⁹⁴. » Sed ille quidem ad eos qui istic habitabant descendit, ut animas justorum ibidem jamdiu detentas libertate donaret. Impii vero in inferiora terræ dejecti, tradentur in manus gladii. Est enim ibidem gladius quidam mortis, quem Servator in xxi psalmo memorat his verbis: « Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unicam meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam⁹⁵. » Hæc autem omnia de adversariis potestatis dicta sunt. Non enim in manus gladii tantum prædici homines tradentur, sed etiam huc illuc distrahentur a sævis quibusdam versutisque spiritibus, qui vulpes hic nuncupantur, quia foveas subeunt, et in infimis penetralibus latibula habent. Hæ itaque vulpes impiorum animas istuc delapsas, ut oblatam prædam, comprehensas diripiunt atque inter se dividunt. Sane talem fore impiorum finem Spiritus sanctus vaticinatur. De

Ἐγὼ μὲν, φησὶ, σοὶ τῷ ἑμαυτοῦ Σωτῆρι προσείχων, καὶ σοὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν συνῆπτων, τοῖς τε σοῖς ἐμελέτων λόγοις, ἐν φυγῇ τυγχάνων, καὶ ἐν ἐρημίαις ποιούμενος τὰς διατριβάς. Οὐ γὰρ ἡμυνόμην τοῖς ἐλαύνοντάς με, ἀλλ' οὐδὲ σοὶ τῷ Θεῷ σχολάζων εὐχὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνέπεμπον· σοὶ δὲ μόνῳ προσείχων, ὡς ἔφην. Οἱ δὲ οὐ διέλειπον ματαίαν σπουδὴν κατὰ τῆς ψυχῆς μου ποιούμενοι· εἰς μάταιον γὰρ ἐξήτουν αὐτὴν, ἀνεύρετον αὐτοῖς οὕσαν διὰ τὸ κεκολληθῆαι ὀπίσω σου· διόπερ τὰ περιμένοντα αὐτοὺς αὐτοὶ μὲν οὐκ ἴσασι, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεοσπίζει. Εἴθ' ἐξῆς· τοῦτοις προφητικῶς ἀναφωνεῖ λέγων· « Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς γῆς ἐφρόνου καὶ τῶν κάτω γεγόνασιν, εἰκότως τὰ πειραχόμενα εἰς ἐδρασαν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ συναφθεὶς, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῷ προσκολληθεὶς, ἐπιβάς ἐξεῖ βασιλείας οὐρανῶν· οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν δρασμόντες καὶ τὰ κάτω φρονήσαντες, εἰς τὸν ἀλλαχοῦ λάκκον ὠνομασμένον καταχθέντες, ἐν τοῖς κατωτάτω τῆς γῆς ἐλεύσονται. Τέως μὲν γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, τὴν ἐπιφανείαν οἰκῶν τῆς γῆς, τὰ κάτω μόνον οἰκεῖν λέγεται κατὰ τὸν φησάντα· « Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σὺ ἐν τῇ γῇ κάτω. » Μετὰ δὲ τὴν ἐνθὲνδε ἀπαλλαγὴν, οἱ μὲν θεοφιλεῖς οὐρανὸν ἐξουσιάζουσιν, εἰς τὰ ἀνώτερα μετεωρισθέντες καὶ ἀρπαγισόμενοι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, οὕτω τε πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμενοι· οἱ δ' ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς καταθήσονται· ὧν μνησθεὶς ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Εἰς τὰ κατώτερα τῆς γῆς ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Καὶ μέχρι γὰρ τῶν κατωτάτω τῆς γῆς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν καταβέβηκεν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα τῆς σωτηρίου δυνάμεως. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Ἰωβ σημαίνει ὁ χρηματιζὼν Κύριος ἐν οἷς φησιν· « Ἥλθε δὲ ἐπὶ γῆν ἰθαλάσσης, ἐν δὲ ἵχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου· πυλῶρον δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἐπιτίξαν. » Ἄλλ' ὁ μὲν καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ καταβέβηκεν, ἵνα τὰς πάλαι τῶν ἁγίων αὐτόθι συνεχομένας ψυχὰς ἐλευθερίας ἀξιώσῃ· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς κατενεχθέντες, παραδοθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας· « Ἔστι γὰρ τις ἐκεῖ ῥομφαία θανάτου, ἧς ὁ Σωτὴρ μνημονεύων ἐν κα' ψαλμῷ ἔλεγε· « Ρῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου· σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου. » Ταῦτα δὲ πάντα περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων ἔλέγετο. Οὐ μόνον δὲ εἰς χεῖρας ῥομφαίας παραδοθήσονται οἱ προλεχθέντες, ἀλλὰ καὶ διασπασθήσονται ὡς κἀκαίετα περιελκόμενοι ὑπὸ δεινῶν τινῶν καὶ πανούργων πνευμάτων, οὓς ἀλώπεκος ὀνομάζει ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ καταδεδυκέναι καὶ τοῖς κατωτάτω μυχοῖς ἐμφωλεύειν. Οὗτοι δ' οὖν οἱ ἀλώπεκες ὡσπερ εὖρεμα τὰς ἐκεῖ καταπιπτούσας ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν λαβόντες διαρπάζουσιν, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὰς μεριζόμενοι. Καὶ

⁹² Deut. iv, 39. ⁹³ Ephes. iv, 10. ⁹⁴ Job xxxviii, 16, 17. ⁹⁵ Psal. xxi, 21, 22.

(1) In Bibliis, πηγῆν.

τῶν μὲν ἀσεβῶν τοιοῦτον ἔσεσθαι τὸ τέλος τὸ Πνεῦμα ἅγιον θεσπίζει. Περὶ δὲ τοῦ δικαίου τοῦ τὰ προλεχθέντα καταρωθωκότες ἐπιφέρει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ· ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ἰσχυρὸς ἐν αὐτῷ· ὅτι ἐνεφράγη στόμα λαλούντων ἄδικα.» Σφόδρα παραδόξως ἐνταῦθα τὸ τοῦ βασιλέως εἰσῆχται ὄνομα· Δαυὶδ μὲν γὰρ φεύγων τὸν Σαοὺλ, καὶ τὴν ἐρημον τῆς Ἰουδαίας οἰκῶν καθ' οὗς ταῦτα ἔλεγε χρόνους, δείκνυται, οὐ μὴν ἤδη του βασιλεύοντος· Σαοὺλ δὲ, κρατῶν τοῦ ἔθνους, τῆς βασιλείας ἤγειτο. Ποῖος οὖν βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ; Ἄλλ' ἔρει τις κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος αὐτὸν σημαίνεισθαι τὸν Δαυὶδ· ἡμελλε γὰρ ὅσον οὕτω τελευτήσαντος τοῦ Σαοὺλ βασιλεύειν αὐτός. Ἐτερος δὲ φησι καὶ τότε ἤδη βασιλέα εἶναι αὐτόν· ἐπειδὴ κέριστο ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰς βασιλέα, καὶ παρὰ τῷ Θεῷ ἐλεόγιστο ἤδη βασιλεὺς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐθαύσαστο τοῦ συνόντος αὐτῷ πλήθους, οὐ μὲν γὰρ ἡ ἱστορία. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ τέλος τῶν ἐλαυνόντων αὐτὸν παρέστησεν ὁ λόγος, εἰκότως καὶ αὐτοῦ ὡς ἂν πολλὴν ἐνδοξαμένου προκοπὴν τὰ τέλη τῶν πόνων προφητεύεται. Διὸ λέγεται· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ὡς γὰρ γενναῖος τοῦ Θεοῦ ἀθλητῆς, μέγλους ἀγῶνας διεξελθὼν, βραβείων τε καὶ θείων στεφάνων κατηξωμένος, εὐφροσύνης ἀπολαύσει τῆς παρ' αὐτῷ τῷ ἀγωνοθέτῃ. Ὡς περὶ γὰρ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ τέλος οὐκ αἴσιον εὐχόμενοι, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς εἰσελθόντες, καὶ παραδοθέντες εἰς χεῖρας ῥομφαίας, μερίδες τε ἀλωπέκων γενόμενοι· ἃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὀπνηίκα, φεύγων ὁ Σαοὺλ τοὺς πελαμίους, ἐκρυπτάζετο, ζιτῶν τε παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, οὐχ εὕρισκεν· ἀλλ' οὐδὲ ἀποκρίσεις θείας ἤξιοῦτο· ὡς διὰ τοῦτ' ἐλθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐγγαστρίμυθον, καὶ πολυπραγμονεῖν τὰ ἀπυγορευμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τότε γοῦν ἀληθῶς μερίδες ἀλωπέκων γεγόνασιν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Διὸ καὶ καταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τῆ τῶν πολεμίων ἱομαφαί παρεδόθησαν πεσόντες ἐν τῷ πολέμῳ. Ὡς περὶ οὖν ταῦτα μετῴρω γεγόμενα κατὰ πρόγνωσιν εἰρητο μέλλοντα ἔσεσθαι τοῖς τὸν Δαυὶδ ἐλαύνουσιν· οὕτω καὶ αὐτῷ τὰ αἴσια τέλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεφώνει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ἐλπίσας γὰρ ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν συνάψας αὐτῷ, ὡς εἰπεῖν, «Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου,» τῆς ἀνωτάτω τεύξεται παρὰ τῷ Θεῷ εὐφροσύνης. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἐπὶ τούτοις ἰσχυρὸς ὡς ἂν εὐορκῶν ἐπαινεθήσεται· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «Καυχῆσεται ὁ ἰσχυρὸς ἐν αὐτῷ.» Ὁ γὰρ μὴ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ὄρκον τιθέμενος περὶ τοῦ μήποτε ἐκπεσεῖσθαι τὸν βασιλέα τῆς ἐπηγγεαμένης ἐλπίδος, ὡς ἀνεὶ εὐορκῶν, ἐπαινεθήσεται. Καὶ ταῦτα ἔσται περὶ τὸν βασιλέα καὶ περὶ πάντα τὸν ἰσχυρὸν περὶ αὐτοῦ, «Ὅτι ἐνεφράγη τὸ στόμα λαλούντων ἄδικα.» Καθ' ἑτέραν δὲ διάνοιαν τοῦ δικαίου τελειομένου κατὰ τὰς ἀποδοθείσας ἐν ἀρετῇ προκοπὰς, χαίρει καὶ εὐφραίνεται ὁ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενῆς Υἱὸς εὐχαριστῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, τῷ τὰ τληϊκαυτὰ χαρίσματα δωρημένῳ τῆ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Τοῦτον δὲ τὸν βασιλέα ὁ γνοὺς, καὶ ὄρκιον αὐτοῦ ποιούμενος τοῦνομα,

A Justo autem, qui supra memorata præclara opera edidit, hæc subjungit: «Rex vero lætabitur in Deo: laudabuntur omnes qui jurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.» Mirum in modum hic regis nomen inductum est: siquidem David cum, ut demonstravimus, quo tempore hæc dicebat a Saule fugeret, desertumque Judææ incoleret, nondum rex erat, sed Saul genti imperans regnum obtinebat. Quis ergo rex lætabitur in Deo? Sed dicit quispiam, ex præscientia futuri ipsum Davidem indicare: brevi namque, post mortem Saulis, regnaturus ipse erat. Dicit alius, jam tum Davidem fuisse regem, utpote a Samuele in regem unctum, atque ut talem a Deo reputatum: imo etiam tunc temporis regnasse in gentem sese comitantem, cujus meminit historia. Quia igitur insequentium ipsum finem sermo declaravit, consequenter ipsius quoque, utpote magno profectu aucti, laborum finem vaticinatur. Quare dicitur: «Rex vero lætabitur in Deo.» Nam ut generosus Dei athleta, magnis editis certaminibus, præmiis divinisque coronis donatus, ea, quæ penes ipsum agonothetam est, lætitia fruatur. Ut e converso inimici ejus non faustum finem obtinuerunt, quippe qui in inferiora terræ ingressi, et traditi in manus gladii, partes vulpium fuerint. Quæ ad litteram impleta esse in historia narratur, quando ab inimicis fugiens Saul latebras quærebat, petitamque a Deo opem non obtinuit, neque divino responso dignatus est; ita ut deo ingastrimytham adiret, et a Deo vetita curiosius inquireret. Tunc revera partes vulpium fuere, cum ille, tum comites ejus. Quare abs Deo derelicti, gladio inimicorum traditi sunt, et in bello ceciderunt. Sicut igitur illa nondum edita, insequentibus Davidem obventura, ex præscientia renuntiabantur, ita et ipsi Davidi prosperum finem Spiritus sanctus prædicebat his verbis, «Rex vero lætabitur in Deo.» Cum enim in Deo spem posuerit, ipsique animam conjunxerit suam, ita ut dicat, «Adhæsit anima mea post te,» supernam a Deo lætitiā obtinebit. Ac quisquis hac de re juravit, ut bene prologo juramento laudabitur; sive, secundum Aquilam, «Gloriabitur qui jurat in eo.» Nam quisquis nihil dubitans, juramento affirmaverit, regem a proposita spe nunquam lapsurum esse, ut qui recte juraverit, laudabitur. Et hæc contingent tum regi, tum iis qui de ipso juraverint, «quia obstructum est os loquentium iniqua.» Secundum aliam vero sententiam cum justus virtutum profectu auctus consummatur, tunc gaudet rex et exultat, Unigenitus scilicet Dei Filius, Patri suo gratias referens, qui humanæ naturæ tanta gratiarum dona contulerit. Hunc porro regem qui noverit, ejusque nomine ad juramentum usus fuerit, is sane omni laude dignus habeatur; utpote qui edidicerit, ejus virtute justum consummatum, et os quodlibet injusta multa proferens obstructum fuisse. Etiam si enim aliquanto tempore concessum impiis fuit, ut oie

injuncta multa proferrent, et blasphemata dicta contra justum ipsumque Deum spargerent, utpote, qui viros sui causa pulsos non ulcisceretur; illis sane non permittetur ut ad finem usque talia debilerent; sed os impium ipsorum obstruetur, cessabitque illa contra pios homines arrogantia, cum illos memoratus finis exceperit.

λαλεῖν συγχωρηθήσονται· φραγήσεται δὲ αὐτῶν τὸ γαλαυχία παυθήσεται, ἐπειδὴν καταλάβῃ αὐτοὺς τὰ

1. IN FINEM PSALMUS DAVID LXIII.

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor: a timore inimici eripe animam meam. » Præsens quoque psalmus in finem remittit, quo bravia supernæ vocationis, et justitiæ coronas, qui bonum certamen certaverunt, a magno illo agonotheta accepturi sunt. Quare in principio psalmi, inimici et iniqui homines contra justum insurgentes inducuntur; in fine autem totius sermonis spem bonam obsignat his verbis, « Lætabitur justus in Domino, et sperabit in eo, et laudabuntur omnes recti corde. » Talem futurum esse finem docet eorum qui pro justitia concertarunt. Religiosus vero athleta, a sexcentis hostibus inimicisque animæ, non solum visibilibus, sed etiam occultis impetibus, ad unum Deum confugit, ejusque auxilium postulat, hæc tantum non proferens: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Quamobrem precibus dat operam, Deum invocans et dicens: « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor. » Qui vero hujusmodi non est, sed divinis præceptis non obtemperat, tanta fiducia uti non valet: qua mensura enim metimur, eadem remetiatur nobis. Quapropter in Proverbiis hæc inobsequentibus Dei Sapientia edicit: « Quia vocavi, et non obedistis, extendi sermones, et non attendistis; sed irrita fecistis consilia mea, præceptis autem meis non obtemperastis. Itaque ego quoque in interitu vestro ridebo. » Erit enim tempus quo invocabitis me, et ego non exaudiam. Si igitur exaudiri volumus cum invocamus Deum, id ipsum nos divinis præceptis obtemperantes faciamus. Tunc enim multa cum fiducia nos quoque Deo dicere poterimus: « Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor. » Quid autem leatuz David precabatur (illius namque, ut æstimo, verba sunt, eo tempore prolata quo a Saule et comitibus ejus fugiebat), ut anima ipsius a timore inimici eriperetur, non autem ut inimicos non haberet, aut ut consilia eorum eliminarentur; sed anima ipsius imperterrita et intrepida maneret; ut imperturbatum gerens animum, ipse perinde atque Paulus diceret: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus. » Hæc cum Deo diceret David, non erat beneficiorum, quæ sibi pridem collata fuerant, immemor. Quare de præteritis gratias agens, infert: « Pro-

παντὸς γένοιτ' ἂν ἐπίνου δξιος, ὡς ἂν μεμαθηκῶς ὅτι τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ὁ δίκαιος ἐτελειώθη, καὶ πᾶν στόμα τὸ πολλὰ λαλοῦν ἄδικα ἐνεφράγη. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα καιρῷ τινι συνεχωρεῖτο τῷ τῶν ἀσεβῶν στόματι λαλεῖν ἄδικα καὶ καταβλασφημεῖν τοῦ δικαίου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδὲν ἐπαμύνοντος τοῖς δι' αὐτὸν ἐλαυνομένοις· ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος τοιαῦτα ἀσεβῆς στόμα, καὶ ἡ κατὰ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν με-

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΞΓ.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξέλου τὴν ψυχὴν μου. » Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει· ἐν ᾧ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης στεφάνους οἱ τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν διηγωνισμένοι παρὰ τοῦ μεγάλου λήφονται ἀγωνοθέτου. Διὸ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ ἐχθροὺς εἰσάγει καὶ πονηρευομένους ἐπανισταμένους τῷ δικαίῳ· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ παντὸς λόγου χρηστὰς ἐλπίδας ἐπισφραγίζεται λέγων· « Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν· καὶ ἐπαινέθησονται πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. » Τοιαῦτα τὰ τέλη τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένων εἶναι διδάσκει. Ὁ γὰρ τοῖς θεοσεβείας ἀθλητῆς, μυριοὺς ἔχων ἐχθροὺς καὶ πολεμίους τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, οὐχ ὁρατοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφανεῖς, μόνῳ προσφεύγει τῷ Θεῷ καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν αἰτεῖ, μονονοχὶ λέγων· « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Διὸ ταῖς εὐχαῖς σχολάζει τὸν Θεὸν ἀνακαλούμενος καὶ λέγων· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με. » Ὁ δὲ μη τοιούτος, παρακωλύων δὲ τῶν τῶν Θεοῦ παραγγελλμάτων, οὐκ ἂν δύναιτο χρῆσθαι τῇ τοσαύτῃ παρήρσι· ἢ γὰρ μέτρω μετροῦμεν ἀντιμετρεῖται ἡμῖν. Διότι ἐν Παροιμίαις ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία πρὸς τοὺς ἀπειθεῖς ἀποτείνεται λέγουσα· « Ἄνθ' ὧν ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε· ἀλλ' ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλάς, ταῖς δὲ ἐμαῖς ἐντολαῖς οὐ προσείχετε. Τοιγαροῦν κἀγὼ τῇ ὑμετέρῃ ἀπωλείᾳ ἐπιγέλασμαι. » Ἔσται γὰρ ὅτι ἐπικαλέσεσθέ με, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσομαι. Εἰ τοίνυν εἰσακούεσθαι βουλόμεθα ἐν οἷς δεόμεθα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ τοῦτο πράττωμεν τοῖς τοῦ Θεοῦ παραγγέλμασι καταπειθεῖς γιγνώμενοι. Τότε γὰρ σὺν πολλῇ παρήρσι καὶ αὐτοὶ φάναι δυνήσομεθα τῷ Θεῷ· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με. » Τί δὲ ἐδεῖτο ὁ μακάριος Δαυὶδ; (αὐτοῦ γὰρ εἰσιν οἱ λόγοι, ὡς οἶμαι, κατὰ τοὺς χρόνους εἰρημένοι, καθ' οὓς τὸν Σαοὺλ ἔφευγε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ·) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυθθῆναι ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, οὐκ ἐχθροὺς μὴ ἔχειν, οὐδὲ τὰς ἐκεῖνων ἀποκρουσθῆναι προαιρέσεις· τὴν δὲ αὐτοῦ ψυχὴν ἀτρομον καὶ ἀπτόητον, καὶ ἀφοβὸν διατηρεῖσθαι, ὅπως, ἐν ἔξει γενόμενος ἀταραξίας, λέγῃ καὶ αὐτὸς ὁμοίως Παύλῳ· « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Λέγων δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἡμνημόνευε τῶν ἡδὴ πρότερον εἰς αὐτὸν γε-

⁶⁶ Rom. viii, 31. ⁶⁷ Prox. i, 24-26. ⁶⁸ II Cor. iv, 8, 9.

νομένων ευεργεσιῶν. Διὸ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς παρ-
 ρηχηκόσιν, ἐπιλέγει· « Ἐσκέπασάς με ἀπὸ συστροφῆς
 πονηρευομένων, ἀπὸ πλήθους ἐργαζομένων ἀδικίαν. »
 Ἐνθα γὰρ πείραν εὐλογίᾶς τῶν φθασάντων εἰς ἐμὲ,
 οὐποτε λήθην αὐτῶν ποιήσασθαι δύναμαι· φέρων δὲ
 αὐτὰ διὰ παντός ἐν μνήμῃ, εὐχάριστος εἰσαεὶ τυγ-
 χάνω. Ὅμως δὲ καὶ νῦν τῆς αὐτῆς ἀξίω παρὰ σοῦ
 βοηθείας τυχεῖν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς,
 μία καὶ ἡ αὐτὴ πεφύλακται τοῦ λόγου ἔγκλησις, καὶ
 μία διάνοια τῶν εἰρημένων· διὸ λέλεκται κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς φωνῆς μου
 προσλαλοῦντος, ἀπὸ ἐκπλήξεως ἔχθρου περιφράξεις
 τὴν ζωὴν μου· κρύψεις με ἀπὸ συσκέψεων κακούρ-
 γων, ἀπὸ κυκήσεως ἐργαζομένων ἀδικίαν. » Οὐ γὰρ
 ὡς περὶ παρρηχότων, ἀλλ' ὡς περὶ μελλόντων τὰ
 δλα εἴρηται, καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς B
 ὁμοίως.

« Οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίας τὰς γλώσσας αὐ-
 τῶν, ἐνέτειναν τόξον πικρὸν, τοῦ κατατοξεύ-
 σαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. Ἐξάπινα κατατοξεύσου-
 σιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Εἰ καὶ προῆγε τοῖς
 χρόνοις εἰς τὴν σωτήριον ἐπιδημίαν ὁ Δαυὶδ, ἀλλ' οὐκ
 ἤγναιε τὰ εὐαγγελικὰ μαθήματα θείῳ Πνεύματι με-
 μαθητευμένος· ἦδει δὲ εὖ μάλα τὸ σωτήριον λόγιον
 τὸ φῆσαν· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ
 σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν· » διὸ
 οὐκ ἤγωνία στρατιωτικῆς παρατάξεως πληθύν, οὐδὲ
 τοὺς παντευχίας καὶ ὀδρασι παραταττομένους· ἀλλὰ
 τούτων μὲν κατεφρόνει, ὡς ἂν τὸν τοσοῦτον Γολιάδ
 ἀκμητὴ καὶ ἀνιδρωτὴ καταβαλὼν· ἐκείνους δὲ ἠγωνία C
 οὐκ ἠνίττετο διὰ τῶν προκειμένων λέγων· « Οἵτινες
 ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἐνέτειναν
 τόξον πικρὸν. » Ὅραξ ὁποῖαν διαγράφει
 πανοπλίαν ἐχθρῶν; Καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δὲ ἐλέ-
 γετο· « Γιὸς ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον
 καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. »
 Ταῦτα δὲ ἀναγράφεται εἰρηκῶς, « ὅποτε ἀπεδίδρα-
 σκεν ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον; » Ἀπὸ
 τῶν ὁμοίων τειραρῶν λόγων φαίνεται ὁ αὐτὸς ὦν
 χρόνος, καθ' ὃν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας περὶ αὐτῶν ἐκεί-
 νων καὶ τῶν ἐκείνοις παραπλησίων λέλεκτο. Ἀλλὰ καὶ
 « ὅτε ἀπέστειλε Σαουλ, καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ
 τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν, » περὶ τῶν αὐτῶν πάλιν τὰς
 ὁμοίας ἠφίει φωνὰς λέγων· « Ἰδοὺ ἀποφθέζονται
 ἐν τῷ στόματι αὐτῶν; καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς στό-
 μασι αὐτῶν. » Ἀλλ' ἐν ἐκείνοις μὲν ταῦτ' ἐλέ-
 γετο· ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ,
 ὦν ἀπὸ φόβου βυσθῆναι ἤχετο, ἠκονηκέναι φησὶ τὰς
 γλώσσας αὐτῶν εἰς ῥομφαίας· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνευτὰς, « ὡς μάχαιραν· » ἀλλὰ καὶ ἐνέτειναν
 τὸ τόξον αὐτῶν, κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐρμη-
 νευτὰς, « ἐν πράγματι πικρῶν· » διὰ γὰρ πικροῦ πρά-
 γματος κατατοξεύειν ἐπειρῶντο τὸν δίκαιον· κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον, « Ἐπλήρωσαν, φησὶ, τὸ τόξον αὐτῶν
 λόγῳ πικρῶ. » Ἦσαν γὰρ ἀληθῶς πικροὶ, οὐδὲν
 γλυκὺ περιέχοντες, οἱ τὸν Δαυὶδ διαβάλλοντες πρὸς
 τὸν Σαουλ· ὅσος ἦν ὁ Δαυὶδ, καὶ οἱ Ζιφαῖοι, καὶ οἱ

A texisti me a conventu malignantium, a multitu-
 dine operantium iniquitatem. Cum jam enim præ-
 teritorum experimentum ceperim, nunquam ea
 oblivisci possim; sed semper memoria tenens,
 grato semper animo sum. Sed tamen jam idem
 abs te auxilium postulo. Secundum reliquos au-
 tem interpretes una eademque servatur verbi ex-
 postulatio, unaque sermonis sententia: nam apud
 Symmachum dicitur: « Exaudi, Deus, vocem mei
 invocantis, a terrore inimici circummunies vitam
 meam: abscondes me a moliminibus malignorum,
 a perturbatione operantium iniquitatem. » Non enim
 quasi de præteritis, sed quasi de futuris, omnia
 dicta sunt, ac similiter secundum reliquos inter-
 pretes.

VERS. 4-7. « Qui exacerunt ut gladium linguas
 suas, intenderunt arcum, rem amaram; ut sagit-
 tent in occultis immaculatum. Subito sagittabant
 eum, et non timebunt. » Etiamsi David salutarem
 adventum tempore præverterit, evangelicas tamea
 disciplinas, magistro Spiritu divino, non ignora-
 bat; sed salutare illud eloquium probe noverat:
 « Nolite timere ab iis qui occidunt corpus, ani-
 mam autem non possunt occidere¹: » quare mi-
 litaris aciei multitudinem, ac omni genere armo-
 rum hastisque instructos homines non reformida-
 bat; sed illos quidem, utpote qui sine sudore et
 labore immanem illum Goliath prostravisset, de-
 spiciebat; eos autem pertimescebat, quos hisce
 verbis antea subindicavit: « Qui exacerunt ut
 gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem ama-
 ram. » Viden' quæ describat inimicorum arma? Supra
 vero dicebatur: « Filii hominum dentes eorum arma et
 sagittæ, et lingua eorum gladius acutus¹. » Hæc
 autem dixisse scribitur, « cum fugeret a facie Saulis
 in speluncam². » A verborum sane similitudine
 videntur illa eodem tempore scripta esse, quo hæc,
 quæ jam tractamus, de iis et similibus dicta fuere.
 Sed etiam « quando misit Saul, et custodivit do-
 mum ejus, ut eum interficeret³, » de iisdem iterum
 similes proferebat voces dicens: « Ecce loquentur
 in ore suo, et gladius in oribus eorum⁴. » Sed hæc
 quidem ibi; in his vero de quibus nunc sermo, ini-
 micos suos, a quorum metu eripi precabatur, exa-
 cuisse ait ut gladium linguas suas, sive secundum
 reliquos interpretes, « sicut machæram; » imo in-
 tenderunt arcum suum, secundum LXX Interpretes,
 in re amara: per rem quippe amaram justum sa-
 gittis confodere tentabant; secundum Symma-
 chum autem, « impleverunt, inquit, arcum suum
 verbo amaro. » Nam qui Davidem apud Saulem cri-
 minabantur, vere amari erant, dulcedine affecti
 nulla: qualis erat Doec, quales Ziphæi et iis simi-
 les. Quin et quivis sermo impius, amarus; ut et di-
 vinus, dulcis et suavis fuerit. Quare dictam est:

¹ Matth. x, 28. ² Psal. lvi, 5. ³ ibid. 1. ⁴ Psal. lviii, 1. ⁵ ibid. 8.

« Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus ⁶. » Sævi porro arcus et vere acuti gladii impiorum heterodoxorum, qui simplicium animas sagittis impetunt, gladiisque suis eas trucidant. Sapientes quoque hujus sæculi, sicut et sophisticis verbis utentes, multas animas sustulerunt. Opus ergo nobis ferventi oratione, ut ab iis omnibus eripiamur. Ii vero in primis qui supra memorati sunt, simplicem et rudem hominem sagittis conficere satagunt; quare dictum est: « Intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum. » Inculpatum hic immaculatum vocat, his indicans sycophantiam contra eos, qui nihil injuriæ intulissent; paratam: Pro illo autem, « immaculatum, » Aquila, « simplicem, » interpretatus est. Nam ii simplicem et nequitiae expertem sagittis confodere maxime satagunt: quare infert, « Subito sagittabunt, eum et non timebunt. » Nam tempus observantes, confertim et inopinanter immaculatum, sive simplicem, aut innocentem invadunt. Quare ad homines iis similes rescribens Apostolus, ait: « Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo ⁶. » Eum quippe cuius anima circummunita fuerit, dejicere nunquam valeant ii qui supra memorati sunt, « qui exacerunt ut gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum; » sive, « ut sagittent in occultis simplicem. Subito sagittabunt eum, et non timebunt. » At vide quo pacto dicat, sagittabunt eum, non me qui talia profero; sed simplicem, id est rudem et innocentem, et adhuc parvulum, ut quis dixerit, ex eorum numero de quibus Servator hæc docuit: « Ne contemnatis unum ex pusillis qui sunt in Ecclesia mea ⁷; » et: « Si quis scandalizaverit unum ex pusillis, expedit ei ut demergatur in mare ⁸. » Neque enim hic magnum hominem scandalizari Servator inducit, sed eum, qui in Ecclesia pusillus sit; ut hoc in loco simplicem dicit. Inimici ergo magnos et qui apud Deum sapientes sunt, adoriri non audent, sed simplices et innocentes maxime venantur. Quamobrem David cum inimicos memorasset, ad quos præsertim irrepere soleant declaravit.

« Firmaverunt sibi sermonem nequam: narraverunt ut absconderent laqueos. » Postquam tropice inimicos gladios suos exacuere et arcus intendere dixerat, jam apertius qui sit gladius, qualis arcus, enarrat his verbis: « Firmaverunt sibi sermonem nequam. » Non enim sermonem a Deo mutuati sunt; sed postquam sibi ipsis confinxerunt et commenti sunt, hunc firmaverunt. Tales sunt sycophantæ, et quotquot falsas, quas sibi confinxerunt et commenti sunt, sententias firmare et stabilire satagunt. Deinde vero ubi sermonem illum nequam, quem sibi firmaverant, pravum esse adverterunt,

A τούτοις παραπλήσιοι. Ἄλλα καὶ πᾶς θεὸς λόγος πικρὸς ἂν εἴη, ὡσπερ ὁ θεὸς, χρηστὸς καὶ γλυκύς. Διὲ εἰρηται· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Δεινὰ δὲ τόξα καὶ μάχαιραι ὡς ἀληθῶς ὀφείλουσι αἱ τῶν ἀθέων ἑτεροδόξων, τῶν τὰς ἀκεραίους ψυχὰς κατατοξεύοντων, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ῥομφαλαῖς κατασφαττόντων αὐτάς. Καὶ οἱ σοφοὶ δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, τὸν ἀπατηλὸν καὶ σεσοφισμένον λόγον προβαλλόμενοι, πολλὰς ἀνεῖλον ψυχὰς. Εὐχῆς οὖν ἡμῖν δεῖ συντεταμένης, πρὸς τὸ ῥυθῆναι τούτων ἀπάντων. Μάλιστα δὲ οἱ προλεχθέντες τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀφελῆ κατατοξεύειν πειρῶνται· διὸ λέλεκται· « Ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἄμωμον. » Καὶ τὸν ἀνατίον δὲ ἄμωμον καλεῖ τὴν κατὰ τῶν μηδὲν ἡδικοκῶτων ὑπογράφων συκοφαντίαν. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἄμωμον, ἀπλοῦν, » ἡρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας. Τὸν γὰρ ἀπλοῦν καὶ ἀπειρόκακον μάλιστα κατατοξεύειν οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται· διὸ ἐπιλέγει· « Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καίροφουλακοῦντες γὰρ οὗτοι, ἀθρόως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπέρχονται τῷ ἄμωμῳ, ἢ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀκεραίῳ. Διὲ γράφων που ὁ Ἀπόστολος πρὸς τοὺς τοιοῦτους φησὶ· « Φοβοῦμαι μὴ πως, ὡς ὁ θεὸς ἐξηπάτησεν Ἐβάν, φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς ἐν Χριστῷ. » Τὸν γὰρ πεφραγμένον τὴν ψυχὴν οὐκ ἂν ποτε δύναιτο καταβαλεῖν οἱ προλεχθέντες, « οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν πᾶς γλώσσας αὐτῶν, καὶ ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἄμωμον. » ἢ, « τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἀπλοῦν. Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καὶ ὅρα τίνα τρόπον κατατοξεύουσιν αὐτὸν φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐμὲ τὸν ταῦτα λέγοντα· τὸν δὲ ἀπλοῦν, τουτέστι τὸν ἀφελῆ καὶ ἀκεραῖον, καὶ ἐτι μικρὸν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξ ἐκείνων ὄντα περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε λέγων· « Μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μου. » καὶ, « Ὅστις ἐάν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν, συμφέρεῖ αὐτῷ βληθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν. » Σκανδαλιζόμενον γὰρ κάκει ὁ Σωτὴρ οὐ μέγαν εἰσάγει, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρὸν, ὡσπερ ἐνταῦθα τὸν ἀπλοῦν. Οἱ τοίνυν ἐχθροὶ οὐδὲ τολμῶσι προσεῖναι τοῖς μεγάλοις, οὐδὲ τοῖς παρὰ Θεοῦ σοφοῖς· τοὺς δὲ ἀπλοῦς καὶ ἀκεραίους μάλιστα θηρεύουσι. Διὸ περὶ ὁ Δαυὶδ, μνημονεύσας τῶν ἐχθρῶν, καὶ περὶ τίνας μάλιστα εἰλεῖσθαι εἰδῶσιν οὗτοι παρέστησεν.

D « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν· διηγήσαντο τοῦ κρύψαι παγίδας. » Τροπικῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς τῆς ψυχῆς ἐχθροὺς τὴν ῥομφαίαν αὐτῶν ἀκονήσαι καὶ τὰ τόξα ἐντείνειν προσιπῶν, σαφέστερον διὰ τῶν προκειμένων τῆς ἦν ἡ ῥομφαία, καὶ τί τὸ τόξον παρίστησιν εἰπῶν· « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν. » Οὐ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαθόντες λόγον, ἀλλ' ἑαυτοῖς πλασάμενοι καὶ συνθέντες, τοῦτον ἐκράτουν. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ συκοφάνται, καὶ οἱ κρατύνειν καὶ βεβαιῶν πειρούμενοι ἄς ἑαυτοῖς ἀνεζωγράφωσαν καὶ ἀνεπλάσαντο ψευδοδοξίας. Εἶπε δὲ τὸν πονηρὸν λόγον ὃν ἑαυτοῖς ἐκράτουν ὁρῶντας

⁶ Psal. xxxiii, 9. ⁷ II Cor. xi, 3. ⁸ Matth. xviii, 10. ⁹ Ibid. 6.

εαθρόν, οὐ γυμνὸν αὐτὸν προβάλλονται, ἀλλὰ περι-
 εβάλλουσιν ἐξωθεν παγίσι, χρύπτοντες διὰ τινων σο-
 φισμάτων καὶ παραλογισμῶν ἢν κατὰ τῶν ἐπιβου-
 λευομένων συσκευῆν· οὗτω γὰρ ἄληπτοι καὶ ἀθήρα-
 τοὶ ἔσεσθαι ὑπολαμβάνουσι. Διδὲ εἶπαν ἔν ἑαυτοῖς·
 « Τίς ὄψεται αὐτούς; » καὶ, « ἐξερευνήσαν ἀνο-
 μίας. » Οὐδὲν γὰρ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ θείου νόμου ζητή-
 σαντες εὔρον· ἀλλ' ἀνομίας ἑαυτοῖς ἐπενόησαν. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξερευνήσαν ἀνομίας σύμπαν-
 τες. » καὶ ἐπὶ τούτοις πολλὰ ζητήσαντες καὶ μυρία
 παρ' ἑαυτοῖς ἐπινοήσαντες, μηδὲν δὲ ἀληθὲς ἐπὶ τέλει
 εὑρόντες, ἐξέλιπον, πλέον οὐδὲν ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐρευ-
 νῆς οκτησάμενοι. Διδὲ λέλεκται· « Ἐξέλιπον ἐξερευ-
 νῶντες ἐξερευνήσεις. » Τοσοῦτος τινὰς διέγραψεν
 ὁ Δαυὶδ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἐξ ὧν τὴν ἑαυ-
 τοῦ ψυχὴν ῥυσθῆναι ἠύχαστο, ἐξερευνητικούς τινὰς,
 καὶ ζητητικούς ἀνομίας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψυχῆς ἀλη-
 θῶς ἂν εἴεν φονεῦται· διὸ δὴ μάλιστα Θεὸν βοηθὸν
 ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀνακαλεῖτο, τοὺς αἰσθητοὺς πολε-
 μίους καὶ τοὺς τοῖς σώμασι παραταττομένους ἐπ' οὐ-
 δὲν λόγῳ τιθέμενος.

« Προσελεύσεται ἄνθρωπος ἐν καρδίᾳ βαθεῖα, καὶ
 ὑψωθήσεται ὁ Θεός. Βέλος νηπίων, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Οἱ μὲν τῆς ψυχῆς πολέμιοι, λόγοις πονηροί; ἑαυτοὺς
 περιφράξαντες, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐγκρύψαντες παγί-
 δας, ἀνομίας τε ἐξερευνῶντες, καὶ διὰ τούτων τὰς
 ἑαυτῶν ῥομφαίας ἀκονήσαντες, καὶ ταῖς ἑαυτῶν γλώσ-
 σαις ἐντεινάντες τόξα, τὸν ἄμωμον, ἢ τὸν ἀπλοῦν καὶ
 ἀκέραιον περιήεσαν ζητοῦντες, ὅπως ἀνέλυσιν αὐτοῦ
 τὴν ψυχὴν· ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν ὁ Θεὸς ῥύσεται. Τῶν
 γὰρ μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἄγγελοι διὰ παντὸς
 ἔρωσι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς. Προ-
 σελύσεται δὲ τις αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἀληθῶς ἄνθρω-
 πὸς καὶ φορῶν τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένον,
 ὅς, ἐν καρδίᾳ βαθεῖα πεφραγμένος, ἀκατάπληκτος;
 αὐτοῖς παρατάξεται, πάντας τε αὐτοὺς καταλύσει,
 ὡς ὑψωθῆναι καὶ δοξασθῆναι δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, καὶ
 πάντων ἐκεῖνων τὰ βέλη ἐλεγχθῆναι ἄτονα καὶ ἀσθενῆ,
 ὡς νηπίων λογισθῆναι βέλη τὰς πληγὰς αὐτῶν, καὶ
 τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς ἐξασθενῆσαι. Τοιοῦ-
 τος γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ὁ παρατατό-
 μενος τοῖς προλεχθεῖσιν ἐν καρδίᾳ βαθεῖα· ὡς δέχε-
 σθαι μὲν αὐτὸν τὰς πληγὰς καὶ τὰ διὰ σοφισμάτων
 βέλη, γελᾶν δὲ αὐτὰ καὶ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι, ὡς ὑπὸ
 νηπίων ἀτόνων κατ' αὐτοῦ πεμπόμενα. Εἶτα καὶ ἐπι-
 λυόμενος αὐτῶν τὰ σοφίσματα, τὰς γλώσσας αὐτῶν
 καὶ τοὺς λόγους ἐξασθενούντας ἐλέγξει. Βαθεῖα δὲ
 καρδία ἢ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ἔχουσα τὰ μαθήματα,
 μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ σεμνυνομένη, ἀλλ' ἐνδο-
 ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς πίστεως θεμελίους ἐβρίζωμένους.
 Ἀκολούθως τοῖνον λογικούς τινὰς πολεμίους τὴν γλῶσ-
 ταν ἀκονήσαντας, καὶ τόξα τοῖς χεῖλεσιν ἐντεινοντας
 ὑποστησάμενος, ἀντιτάττει αὐτοῖς ἄνθρωπον Θεοῦ
 καρδίαν βαθεῖαν κεκτημένον· καὶ τὸν μὲν Θεὸν
 διὰ τούτου δοξαζόμενον, ἐκεῖνους δὲ ἡττωμένους καὶ
 ἀτρημονούντας.

« Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτοὺς, καὶ
 ἐφοβήθη πᾶς ἄνθρωπος. » Ἀκόλουθον ἦν, τῶν δοκί-
 σει σοφῶν ἀνατραπέντων καὶ τῶν τῆς ψυχῆς πολε-

A non nudum proferunt, sed laqueis extrinsecus clam
 circumsepiunt, sophismatibus cavillisque quas pa-
 rant ipsis insidias occultantes, ita se capi et de-
 prehendi non posse opinantes. Quare « dixerunt »
 in seipsis : « Quis videbit eos ? » et, « scrutati sunt
 iniquitates. » Nihil quippe utilitatis in divina lege
 perquisierunt vel invenerunt ; sed iniquitates sibi
 excogitarunt ; sive, secundum Symmachum, « scruta-
 ti sunt iniquitates universi ; » ac cum hæc mul-
 tum perquisivissent, et infinita excogitassent, cum
 nihil veri tandem reperirent, defecerunt, nihil aliud
 ex tanta perscrutatione referentes. Quare dictum
 est : « Defecerunt scrutantes scrutinia. » Hujusmodi
 hostes et inimicos descripsit David, e quorum ma-
 nibus animam eripi suam precabatur : erant scilicet
 B cet ii perscrutantes et perquirentes iniquitatem.
 Nam qui tales sunt, vere animæ interfectores ha-
 beantur : quare Deum contra hujusmodi hostes ad-
 jutorem invocabat ; cum sensiles inimicos, qui con-
 tra corpora aciem instruent, nihili faceret,

VERS. 8, 9. « Accedet homo in corde alto, et exalta-
 bitur Deus. Sagittæ parvulorum, » etc. Inimici quidem
 animæ verbis sese malignis circummunientes, la-
 queos suos occultantes, iniquitates perscrutantes,
 hisque gladios suos exacuentes, linguisque suis in-
 tendentes arcus, immaculatum, simplicem et inno-
 centem undequaque perquirebant, ut ejus animam
 interficerent. At illum Deus eripiet ; angeli namque
 pusillorum in Ecclesia semper vident faciem Pa-
 tris qui in cœlis est. Accedet autem homo quispiam
 ad eos, vir vere perfectus, eumque ferens qui ad
 imaginem Dei factus est, qui alto corde munitus,
 C imperterritus contra eos aciem instruet, ipsosque
 omnes dissipabit, ita ut ejus opera Deus exaltetur
 et gloria afficiatur, eorumque omnium sagittæ in-
 firmæ debilesque comprobentur, ac plagæ eorum
 pro sagittis parvulorum reputentur, et linguæ eor-
 um in ipsis infirmantur. Hujusmodi enim ille ho-
 mo Dei est, qui corde alto contra memoratos ho-
 mines aciem instruit, ut plagas ipse, et sagittas
 sophismatibus paratas excipiat ; ipsasque, utpote a
 parvulis infirmis emissas, irrideat ac pro nihilo ha-
 beat. Sub hæc postquam eorum sophismata solve-
 rit, linguas et sermones eorum infirmos comproba-
 bit. Cor autem altum est, quod disciplinas non
 quoad superficiem tantum obtinet, neque in prola-
 titio sermone gloriatur ; sed quod intus fidei fun-
 damenta radicata habet. Consequenter igitur post-
 quam rationabiles quosdam inimicos linguam exac-
 uentes, et labiis tela vibrantes induxerat, hominem
 Dei alto corde instructum ipsis opponit, Deumque
 ejus opera gloria celebratum, illosque abjectos ac
 turpiter agentes effert.

VERS. 10. « Conturbati sunt omnes qui videbant
 eos, et timuit omnis homo. » Consentaneum erat,
 eversis iis qui sibi sapientes videbantur, ipsi-

cisque animæ ab homine Dei confutatis, eos qui in sapientia hujus sæculi non ita conspicui erant conturbari. Nam cum illi quoque in numero eorum qui victi fuerant computarentur, et ipsi quoque athei et impii essent; cæterum utpote malitia ipsis impares, fortiores seipsis devictos cernentes, conturbantur. Quare dictum est: « Conturbati sunt omnes qui videbant eos. » At Dei homo, et omnes ejus amici, qui per unum victoriam de inimicis retulerunt, Deum tunc magis timuerunt, « et annuntiaverunt opera Dei, » et justificationes ejus intellexerunt. Etiam si enim homo videretur, et alto corde putaretur inimicos debellasse; a prudentibus tamen ut Deus auctor victoriæ cognoscebatur. Quare ii opera Dei annuntiabant, et præclara ejus in hominum gratiam gesta facinora celebrabant. Hi itaque, ut spectatores, de victoria triumphatoris Deum laudibus efferebant. Ipse autem victor « lætabitur in Domino, et sperabit in eo. » Neque enim de seipso magnum sentiet, neque de victoria efferetur, sed divino gaudio et lætitia replebitur, utpote qui victoris Dei minister fuerit. Hoc porro lætante, omnes recti corde laudabuntur, ipsi quoque unius opera ceu victores effecti. Nam totus ordo totumque corpus sanctorum laudem consequetur, quia, secundum S. Apostolum, uno membro gloriam referente, omnia membra in gloriæ partem veniunt.

IN FINEM, PSALMUS CANTICI DAVID LXIV.

Vers. 2, 3. « Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem. » Prophetiam complectitur eorum quæ in finem eventura erant; quapropter inscribitur « In finem. » Quænam autem illa essent, deinde aperit his verbis: « Ad te omnis caro veniet. » Non jam solum Judaicus populus, sed omnis caro, id est, totum hominum genus. Sic enim solet Scriptura homines omnes indicare, qui olim carnales terrenique erant. Quare in lege dicitur: « Corrupti omnis caro viam suam; » ac rursum: « Non permanebit spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt ¹⁰. » Sed tunc quidem omnis caro incusabatur; nunc vero ad Deum ventura dicitur. Quamobrem qui post Davidem fuit Joel propheta, omni carni pulcherrima vaticinatur dicens: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt ¹¹. » Idipsum quoque declarat Isaias dicens: « Videbit omnis caro salutare Dei ¹². » Salutare porro Dei ab omni carne cognoscendum quid aliud fuerit, quam Christus Dei, ut plerumque demonstravimus? Hoc itaque salutare omnibus hominibus, qui olim carnales erant, revelatum iri in vaticinio enuntiatur. Jure ergo præsens psalmus, idipsum significans, promissionem obsignat cum ait: « Ad te omnis caro veniet. » Sub hæc autem clarius sententiam effert cum addit: « Exaudi nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terræ,

μίλων ἀπελεγθέντων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. τοὺς μὴ οὕτω δεινοὺς ἐν σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τοῦτου ταραττεσθαι. Τῆς γὰρ μερίδος ὄντες τῶν ἡττωμένων, θεοὶ καὶ αὐτοὶ καὶ δυσσεβεῖς· πλὴν ὡς ἐν κακίᾳ τῆς ἐκείνων δεινότητος ἐλάττους, ὀρῶντες νενικημένους τοὺς ἐαυτῶν βελτίους, ταραττονται. Διὸ λέλεκται· « Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς. » Ὅ γε μὴν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ πάντες οἱ τούτω φίλοι, διὰ τοῦ ἐνός τὰ κατ' ἐχθρῶν βραβεῖα ἀράμενοι, μειζόνως τὸν Θεὸν ἐφοβήθησαν, « καὶ ἀνήγγειλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ συνῆκαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἄνθρωπος ἐδόκει, καὶ καρδίᾳ βαθεῖα τὴν τῶν πολεμίων ἀνατροπὴν πεποιτῆσθαι, ἀλλὰ τοῖς συνετοῖς ἐγνωρίζετο, αὐτὸ ὡν ὁ Θεὸς ὁ τῆς νίκης αἴτιος. Διὸ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀπήγγελλον, ὕμνουντες αὐτοῦ τὰ δι' ἀνθρώπων κατορθώματα. Οὗτοι μὲν οὖν, ὡσπερ θεαταί, τὸν Θεὸν δοξάζοντες ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ νενικηκότος διετέλουν. Αὐτὸς δὲ ὁ νικητῆς « εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλπει ἐπ' αὐτόν. » Οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονήσει, οὐδ' ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐπαρθήσεται· χαρὰς δὲ θείας καὶ εὐφροσύνης πληρωθήσεται, ὡς ὑπουργὸς καὶ διάκονος τοῦ νικοποιῦ Θεοῦ γεγονώς. Τούτου δὲ εὐφραينوμένου, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ ἐπαινεθήσονται, διὰ τοῦ ἐνός καὶ αὐτοὶ ὡσπερ νικηταὶ ἀποδειχθέντες. Ὅλον γὰρ τὸ τάγμα καὶ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων ἐπαίνοιο τεύξεται· ἐπειδὴ, δοξαζομένου μέλους ἐνός, συνδοξάζεται πάντα τὰ μέλη, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

EIS TO TELOS, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΩΔΗΣ. ΞΔ΄

« Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Προφητεῖαν περιέχει μελλόντων εἰς τὸ τέλος ἀπαντήσεσθαι πραγμάτων διὸ ἐπιγράφεται « Εἰς τὸ τέλος. » Τίνα δὲ ταῦτα, διδάσκει ἐξῆς λέγων, « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει. » Οὐκέτι γὰρ μόνον τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα σὰρξ, τουτέστι πᾶν γένος ἀνθρώπων. Οὕτως γὰρ εἰωθεν ὁ Λόγος πάντας ἀνθρώπους σημαίνει τοὺς πάλαι σαρκίνους καὶ γεώδεις. Διὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ λέλεκται· « Διέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμεινῇ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Ἀλλὰ τότε μὲν πᾶσα σὰρξ κατηγορεῖτο· νῦν δὲ ἔξειν πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται. Διὸ καὶ μετὰ τὸν Ἀπὸλὸν Ἰωήλ, προφήτης γενόμενος, τὰ κάλλιστα πάσης σαρκὸς θεσπίζει λέγων· « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαίας ταῦτον παρίστησιν εἰπὼν· « Ὁψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Σωτήριον δὲ Θεοῦ πάση σαρκὶ γνωσθησόμενον· τί ποιεῖν ἔρα, ἢ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς πολλάκις ἐπεδείξαμεν; Τοῦτο οὖν τὸ σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς πάλαι σαρκίνους ἀποκαλυφθήσεσθαι προσεγγτεύετο. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χειρὸς ψαλμὸς, τοῦτο αὐτὸ σημαίνει, ἐπισφραγίζεται τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τοῦ φάναι· « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει. » Ὑπακαταβάς δὲ, σαφέστερον ἐρμηνεύει τὴν διάνοιαν ἐπιλέγων· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἢ ἐλπίς

⁹ Gen. vi, 12. ¹⁰ Ibid. 3. ¹¹ Joel. ii, 28. ¹² Isa. Lii, 40.

πάντων των περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν· καὶ ἔτι σαφέστερον ἐπιλέγει· Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. Ἐὰν γὰρ φοβηθῆναι πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἦν καὶ σοφίας ἀρχή· ἐπισπερ· ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Διὰ δὴ ταῦτα «Εἰς τὸ τέλος» προγράφεται ὁ ψαλμὸς· καὶ ἔστιν ὡδὴς ψαλμὸς, ἐπινίκιον ὕμνος εἰς τὸν Σωτῆρα τῶν ἐθνῶν περιέχων. Ἐφ' οἷς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνυμνεῖ φάσκον· «Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών.» Τίνα γὰρ ἔχρη ἄλλον ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ ὕμνεσθαι ἢ τὸν παντὸς ἀτίον ἀγαθοῦ; Διδάσκει δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τοὺς προσιόντας ἐξ ἐθνῶν μόνῳ τῷ Θεῷ λέγειν· «Σοὶ πρέπει ὕμνος· ὡς ἂν κατεγνώκωτας ἑαυτῶν, ὅτε μὴ πρέποντας ὕμνους ἀνεπεμπον τῇ πολυθέῳ πλάνῃ. Πρέπει δὲ ὕμνος τῷ Θεῷ οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ ἐν Σιών ἀναπεμπόμενος, δηλαδὴ ὁ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Σιών μὲν γὰρ ἐστὶν ἀληθινὴ ἢ ἐπουράνιος Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐπουράνιον ὄρος τοῦ Θεοῦ· περὶ οὗ διδάσκων ὁ Ἀπόστολος Ἐλεγε· «Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς·» καὶ πάλιν· «Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἔλευσθαι ὄρα ἐστὶν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν.» Αὕτη ἂν εἴη ἢ ἀληθὴς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἡ κυρίως ἀναδειχθεῖσα Σιών, ἐφ' ἧς καὶ βασιλεύειν λέλεκται ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ὡς περ οὖν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν 6 ψαλμῷ· «Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ.» Ἡ αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ καταγγελλομένη τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχομένοις βασιλεία θράνων. Εἰκὼν δ' ἐκείνης ἢ ἐπὶ γῆς γένοιτ' ἂν Ἐκκλησία· ὁμωνύμως καὶ αὕτη καλουμένη ποτὲ μὲν Σιών, ποτὲ δὲ Ἰερουσαλήμ, καὶ ἄλλοτε θυγάτηρ Σιών, ἢ θυγάτηρ Ἰερουσαλήμ. Οὕτως γοῦν αὐτὴν οἱ προφηταὶ θεοσπίζοντες ἀνηγόρευον. Ὁ τοῖνον ὕμνος ὁ ἐν τῇ Σιών, ἦτοι τῇ ἐπουρανίῳ, ἢ καὶ τῇ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀπόδομος, πρέπει ἂν μόνος τῷ ὕμνουμένῳ Θεῷ. Πᾶσα δὲ ἢ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λεγομένη θεολογία, εἴτε παρὰ τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς, εἴτε παρὰ τοῖς ἀθέοις ἑτεροδόξοις, ἀπρεπὴς ἂν εἴη. Τῶν γὰρ παρ' Ἑλλήσι σοφῶν οἱ μὲν εἰς ἀθεότητα παντελῆ καταπεπτώκασιν, οἱ δὲ τὴν πολυθεον πλάνην ἐσέμνυναν. Τῶν δὲ ἀθέων αἰρεσιωτῶν οἱ μὲν πλείστας καὶ ἐναντίας ἀρχὰς ὑπεστήσαντο, οἱ δὲ πονηραὶ καὶ φαύλας δυνάμεις τὴν τοῦ παντὸς διοικήσιν ἀνατεθείκασιν. Ἦδη δὲ καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων παιδες, ἀνθρωπομορφον καὶ ἀνθρωποπαθεῖ τὸν Θεόν, τῷ μὴ νοεῖν τὰς Γραφὰς, εἰσάγοντες· ἀλλὰ καὶ μυρία ἕκτοπα καὶ ταπεινὰ μυθολογοῦντες, μακρὰν ἀποπεπτώκασιν τοῦ πρέποντος ὕμνου. Μόνον δὲ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὸν πρέποντα ὕμνον παρ' αὐτοῦ δεδιδαγμένοι τοῦ Σωτῆρος ἐπαξίως τὸν Πατέρα θεολογοῦσιν· ὁ δὲ παριστήσιν διὰ τῆς μετὰ χεῖρας φάσκων ὡδῆς· «Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών.» Ἀπρεπὴς δὲ ὕμνος λεχθεῖται ἂν ὁ δαίμοσι πονηροῖς καὶ πνεύ-

et eorum qui in mari sunt longe : » imo apertius subjungit : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam quod omnes qui habitabant terminos terræ timerent a signis Dei, id bonorum et sapientiae initium erat : siquidem « initium sapientiae timor Domini ¹². » His de causis « In finem » psalmus inscribitur : estque psalmus cantici, triumphalem hymnum in Servatorem gentium complectens. Et ob eam rem Spiritus sanctus Deum, qui supra omnia est, celebrat dicens : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Quem enim alium pro omnium hominum salute celebrari oportuit, nisi omnis boni auctorem? Docet autem idem Spiritus eos qui ex gentibus accedunt soli Deo dicere debere : « Te decet hymnus, » quasi sese damnantes, quod multorum numinum errori indecenter hymnos emisissent. Deum autem hymnus decet, non quivis, sed qui in Sion, videlicet qui in Ecclesia ejus emittitur. Nam vera Sion est caelestis Jerusalem, et caelestis mons Dei : de quo Apostolus hæc docuit : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis ¹⁴. » ac rursum : « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra ¹⁵. » Hæc sane fuerit vera Jerusalem, et quæ proprie Sion comprobata est, in qua regnare dicitur Salvator et Dominus noster, ut ipse docet in secundo psalmo : « Ego autem constitutus sum rex super Sion montem sanctum ejus ¹⁶. » Id ipsum autem fuerit regnum caelorum, quod accipientibus Evangelium annuntiat. Imago autem illius fuerit Ecclesia quæ in terra est : quæ pari nomine modo Sion, modo Jerusalem, aliquando filia Sion, aliquando filia Jerusalem vocitatur. Sic itaque illam prophetæ vaticinantes appellabant. Hymnus igitur qui in Sion, illa scilicet caelesti, sive in Ecclesia Dei quæ in terra est, canitur, solus celebrando Deo conveniat. Omnis vero quæ extra Ecclesiam Dei theologia dicitur, sive apud Græcorum sapientes, sive apud impios heterodoxos, indecens dici possit. Nam Græci sapientes, alii in nullius Dei cultum penitus lapsi sunt; alii multorum numinum errorem celebrarunt. Impii autem hæretici, alii plurima et contraria principia constituerunt; alii pravis malisque virtutibus universi administrationem ascripsere. Jam vero ipsi Judæi, humanam formam humanosque affectus, quod Scripturas non intelligunt, Deo affingunt : imo vero infinita absurda abjectaque fabulantes, ab hymno qui deceat longe prolapsi sunt. Ii vero soli qui in Ecclesia Dei decentem hymnum ab ipso Servatore edocti sunt, condignam divinamque de Patre doctrinam efferunt; quod in præsentem cantico declaratur his verbis : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Indecens porro hymnus dicatur, qui malignis dæmonibus impurisque spiritibus emittitur : indecens item qui soli, lunæ, astris

¹² Psal. cx, 10. ¹⁴ Hebr. xii, -2. ¹⁵ Galat. iv, 26. ¹⁶ Psal. ii, 6.

cæterisque mundi partibus ab iis canitur, qui eadem inter deos annumerant. Longe turpior vero et admodum indecorus est, qui impuris lascivisque canticis de amatoris deorum historiis confingitur. Solus autem speciosus ac decens hymnus ille dicitur, qui soli Conditori, Opifici ac Regi universorum emittitur, cui etiam vota reddere, atque id non extra Ecclesiam ejus præstare convenit. Quare secundum LXX Interpretes dicitur: « Et tibi reddetur votum in Jerusalem. » Votum autem solet divina Scriptura vocare promissionem, quam quis Deo dederit, quando scilicet respicere vitamque suam divinæ philosophiæ addicere, sive etiam ex honis suis quidpiam consecrari, sive aliud quodvis promissum vitæ, quæ secundum Deum est, consentaneum ac probum edere constituerit. Quare dictum alicubi fuit: « Si votum feceris, ne tardes reddere: melius quippe est non voveri, quam voveri et non reddere¹⁷. » Decet igitur in primis universorum Opificem et Servatorem hymnis celebrare; deinde vero divinis hisce laudibus consentanea opera edere, bonaque promissa dare. Postquam vero et hymnum et vota ipsi reddiderimus, tunc cum ea quæ penes nos sunt impleverimus, fidenter agemus; ita ut dicamus:—« Exaudi orationem. » Hic porro accurate προσευχῆς non εὐχῆς dictum; nam εὐχῆς promissionem significat, προσευχῆ vero supplicationem ac deprecationem, quam Spiritus sanctus pro nobis edebat, congruentem deprecationem Deo offerens ac dicens: « Exaudi orationem. » Quorumnam orationem exaudias? Id deinde declarat, gentium vocationem vaticinans, dum ait: « Ad te omnis caro veniet. » Spiritus vero sanctus pro omni carne precabatur, ut omnis caro postquam ad Deum conversa fuerit, ipsumque invocaverit, propitium illum inveniat. Quamobrem non dixit: « Exaudi orationem meam; » sed: « Exaudi orationem, ad te omnis caro veniet; » ac si clarius dixisset: Quia futurum est ut omnis caro, et totum genus humanum a multorum deorum errore secedat, et ad te solum verum Deum convertatur, hymnos canat tibi, vota reddat, orationes et supplicationes effundat, exaudi orationem eorum.

VERS. 4. « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Consequenter admodum, postquam de omni carne dixerat, hæc intulit, quæ omnis prædictæ carnis confessionem complectuntur. Itaque quotquot ex omnibus gentibus, quæ olim carnales erant, a superstitione gradum revocarunt, a Spiritu divino docentur confiteri quantis olim in malis complicati fuerint, atque proprias impietates commemorare. Quare ait: « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Hæc sane quasi ex persona omnis memoratæ carnis valde consequenter dicta fuerint. Quia vero canti-

μασιν ἀκαθάρτοις ἀναπεμπόμενος ἀπρεπῆς δὲ ἵστι καὶ ὁ ἤλιπ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις καὶ τοῖς λοιποῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν ὑπὸ τῶν ταῦτα θεοποιούντων φέδόμενος. Καὶ ἔτι μᾶλλον αἰσχίλων καὶ ἀπρεπέστατος ὁ δι' αἰσχρῶν καὶ ἀκολάστων ἡμαρμάτων τοῖς περὶ θεῶν ἔρωτικῶς διηγῆμασιν ἀναπλαττόμενος. Μόνος δ' ἐκεῖνος ὠραῖος λεγθεὶς ἂν καὶ εὐπρεπῆς ὕμνος, ὁ τῷ μόνῳ Ποιητῇ καὶ Δημιουργῷ καὶ Βασιλεῖ τῶν ὄλων Θεῷ ἀναπεμπόμενος, ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδίδουαι προσήκει, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἔκτος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ λέλεκται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα: « Καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Εὐχὴν δὲ σύνθηες τῇ θεῷ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἂν ἐπαγγέλληται τις τῷ Θεῷ, ἥτοι σωφρονεῖν ταξάμενος καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀναθεῖναι τῇ κατὰ θεὸν φιλοσοφίᾳ, ἣ τῶν κτημάτων ἀφιερῶσαι τι, ἣ τάξασθαι τινα σεμνὴν ἐπαγγελίαν πρέπουσαν τῷ κατὰ θεὸν βίῳ. Διὸ λέλεκται ποῦ: « Ἐὰν εὐξῆ εὐχὴν, μὴ χρονίσῃς ἀποδοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. » Πρέπει τοίνυν πρῶτα μὲν ἐπαξίως τὸν τῶν ὄλων Ποιητὴν καὶ Σωτῆρα ἀνυμνεῖν· ἔπειτα δι' ἔργων ἀκόλουθα πράττειν τῇ θεολογίᾳ ἐν ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ἐπειδὴν δὲ καὶ τὸν ὕμνον πρεπόντως καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδῶμεν αὐτῷ, τῆνικαῦτα, ὡς ἂν τὰ παρ' ἑαυτῶν πεπληρωκότες, παρήσιας μεθέξομεν ὥστε λέγειν: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Ἀκριβῶς δ' ἐνταῦθα προσευχῆς, ἀλλ' οὐκ εὐχῆς εἰρηται· ἢ μὲν γὰρ ἐπαγγελίαν ἐδέχθη· ἢ δὲ προσευχῆ δέησιν καὶ ἱκετηρίαν, ἣν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὲρ ἡμῶν ἐποιεῖτο, πρέπουσαν ἱκετηρίαν προσαγαθὸν τῷ Θεῷ καὶ λέγον: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Τίνων δὲ προσευχῆς εἰσάκουσον; Παρίστησιν ἔξης τῶν ἔθνῶν τὴν κλήσιν θεσιζόν: διὸ φησι: « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » Ὑπερρύχεται δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάσης σαρκός, ἵν' ἐπειδὴν ἐπαστραφῆ πᾶσα σὰρξ πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐπικαλῆται αὐτὸν, τύχοι αὐτοῦ ἐπηκόου. Διὸ οὐκ εἶπεν: « Εἰσάκουσον τῆς ἐμῆς προσευχῆς; » ἀλλ': « Εἰσάκουσον προσευχῆς, πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » ὡσαύτ' ἠελεγε· Ἐπειδὴ μέλλει πᾶσα σὰρξ καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναχωρεῖν μὲν τῆς πολυθέου πλάνης, ἐπιστρέφειν δὲ ἐπὶ σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, ὕμνους τέ σοι ἀναπέμπειν καὶ εὐχὰς ἀποδίδουαι, προσευχὰς τε καὶ ἱκετηρίας ποιεῖσθαι, εἰσάκουσον τῆς αὐτῶν προσευχῆς.

« Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἴλασθαι. » Σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τὰ περὶ πάσης σαρκός λελεγμένα, ἐπενήνεται τὰ προκείμενα τῆς ὕνομασμένης πάσης σαρκός ἐξομολόγησιν περιέχοντα. Οἱ γοῦν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τῶν πάλα σαρκίων τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ἐπιστρέψαντες διδάσκονται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὁμολογεῖν ἐν ὁποίοις ποτὲ κακοῖς γεγόνασι, τῶν τε οικείων ἀσεβημάτων μνημονεύειν. Διὸ φησι: « Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἴλασθαι. » Ταῦτα μὲν οὖν λεγόμενα ἐκ προσώπου τῆς ἀποδοθείσης πάσης σαρκός πολλὴν ἂν εἶχε ἀκολουθίαν. Ἐπεὶ δὲ ἐ τοῦ Δαυὶδ ἐπιγέγραπται: ἡ ψῆ

¹⁷ Eccle. v, 3, 4.

τοῦ ψαλμοῦ, ζητήθειεν ἄν τις, πότε τὸν Δαυὶδ ἢ τοὺς ἄλλοις ἄν
 οὖν αὐτῷ λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν· ἢ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον, «κατεδυνάστευσαν»· ποίας δὲ καὶ
 ἀσεβείας ἐκτίησάτο ὁ τοσοῦτος τοῦ Θεοῦ προφήτης καὶ
 οἱ σὺν αὐτῷ, ἐπεὶ περ, «τὰς ἀσεβείας ἡμῶν σὺ ἰλάση;»
 φησὶν. Ἄλλὰ γὰρ, ὡς ἀποδεδῶκαμεν, προφητικῶς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως μνημο-
 νεῦσαν, καὶ φῆσαν· «Πρὸς αὐτὰ πάντα σὰρξ ἔξει,»
 ἀκολούθως τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῶν διαγράφει, ἐξ
 αὐτῶν προσώπου φάσκον· «Λόγοι ἀνόμων ὑπερ-
 εδυνάμωσαν ἡμᾶς,» τούτεστι κρείττους ἡμῶν γέγον-
 ασι καὶ θυνατότεροι ἡμῶν οἱ τῶν ἀνόμων λόγοι.
 Ἄνομοι δὲ πάντες ἦσαν οἱ πρῶτοι συστησάμενοι τὴν
 τῶν εἰδώλων θεοποιίαν· λόγοι τε αὐτῶν οἱ διὰ ποιη-
 τῶν καὶ τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου περὶ τῆς πολυ-
 θεοῦ πλάνης ἐν συγγράμμασι καταβεβλημένοι. Ἄλλ' **B**
 οἱτοὶ μὲν «κατεδυνάστευσαν ἡμῶν,» κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· σὺ δ' οὐχ ὑπερῖδες ἡμᾶς, Δέσποτα·
 ἰλάσω δὲ τὰς ἀσεβείας ἡμῶν, καταπέμφας ἡμῖν τὸν
 Ἰασμὸν, δι' οὗ κατέστης ἡμῖν ἰλασῶν, ὑπερβᾶς ἡμῶν
 τὰς ἀσεβείας. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Ἰασμὸς, διδάσκει λέγων
 ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος· «Ὅν προέθετο ὁ Θεὸς
 Ἰαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι·» καὶ
 πάλιν· «Αὐτὸς Ἰασμὸς ἐστὶν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
 ἡμῶν· οὐχ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου.»

«Μακάριος ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάβου, κατοική-
 σει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου.» Οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν
 ἐπιστρέψαντες, τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας ἐξομολογήσα-
 μενοι, καὶ ὡς κατηξιώθησαν τοῦ Ἰασμοῦ, προκοπήν **C**
 ἐπιδείκνυνται, καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν πολλήν, γινώσκοντες
 ἀνεκλήφην διδάσκοντες τοῦ ἀληθῶς μακαρίου. Πά-
 λαι μὲν γὰρ τὸν θνητὸν βίον καὶ τὴν πρόσκαιρον
 ζωὴν μόνην εἰδότες, πάντως που ἐμακάριζον τοὺς
 ταύτης ἀπολαύοντας, τέλος ἤδου ὀρεζόμενοι, καὶ
 πλούτους, καὶ τὴν ἐν σώματι τρυφήν· ὅν δ' ὅτε
 τετυγχάσαι τοῦ Ἰασμοῦ, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας
 ἀπεκαθήραντο, γινώσκοντες ἀνεκλήφην τοῦ ἀληθῶς μα-
 καρίου· καὶ τοῦτον εἰνέει φασὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεγ-
 μένον καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προσλήψεως κατηξιωμένον·
 διὸ φασὶ· Πάντες ἡμεῖς τῆς κλήσεως κατηξιώμεθα
 οἱ πάσαι· ὄντες σὰρξ· ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι πολλοὶ μὲν
 κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Εἰκότως οὖν ὡς ἂν
 σπάνιον μακαρίζομεν τὸν ἐκλεκτόν. Τίς δὲ ἐστὶν **D**
 οὗτος ἀλλ' ἢ ὁ ἀφορισθεὶς τῶν πολλῶν καὶ ἀνα-
 ληθελὲς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριος
 ἀληθῶς ὁ τοιοῦτος, ὅποτε, τῶν δύο τούτων τυχὼν,
 λέγω δὲ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προσλήψεως,
 ἐτέρου κρείττονος καταξιωθήσεται; κατοικήσει γὰρ
 ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταύτην λοιπὸν τὴν
 μονὴν εὐρῶν καὶ τὴν ἀνάπαυαν, ἐνταῦθα στη-
 ριχθήσεται· τὸ τέλος ἀγαθὸν τοῦτο ἀπολαύων, οὐ
 τυχεῖν καὶ ἄλλος ἠγχετο προφήτης ὁ εἰπὼν· «Ἐπι-
 ποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλάς τοῦ
 Κυρίου.» Αὐλαὶ δὲ τοῦ Κυρίου εἰσὶν αἱ κατ' οὐρανὸν
 μοναί, περὶ ὧν εἰρηται ἐν Εὐαγγελίῳ· «Πολλὰὶ μοναὶ

cum psalmi, «Davidis» inscriptum est; oportuno
 queratur quondam in Davidem aut suos verba ini-
 quorum praevaluerunt; sive secundum Symmachum,
 «dominati sunt:» quibus vero impietatibus cum
 tantus ille Dei propheta; tum socii ejus addicti
 fuerint, siquidem ait, «impietatibus nostris tu propi-
 tiaberis.» Verum, uti jam tradidimus, cum Spi-
 ritus sanctus gentium vocationem prophetice com-
 memoret ac dicat: «Ad te omnis caro veniet,»
 earum confessionem consequenter describit, ac ex
 earum persona dicit: «Verba iniquorum praevalue-
 runt super nos,» id est, verba iniquorum super-
 riora ac potentiora nostris fuerunt. Iniqui autem
 fuere, qui primi idola inter deos computarunt:
 verba porro eorum sunt, quae a poetis et sapientibus
 hujus saeculi de multorum numinum errore
 scriptis consignata sunt. Sed ii quidem «dominati
 sunt nobis,» secundum Symmachum; tu vero non
 despexisti nos, Domine, sed propitiatus impietati-
 bus nostris, misisti propitiationem nobis, qua im-
 pietates praetergressus nostras, placatus evasisti.
 Quae porro sit illa propitiatio, docet Apostolus de
 Servatore dicens: «Quem proposuit Deus propi-
 tiationem per fidem in sanguine ipsius 18;» ac rur-
 sum: «Ipse propitiatio est pro peccatis nostris:
 non pro nostris autem tantum, sed pro totius
 mundi 19.»

Vers. 5-9. «Beatus quem elegisti et assumpsi-
 sti, inhabitabit in atriis tuis.» Qui ex omnibus
 gentibus conversi sunt, impietates confessi suas, ut
 propitiatione dignati, profectum animaeque utilita-
 tem multam, illius qui vere beatus est notitia in-
 structi, exhibent. Olim namque cum mortalem
 tantum et temporaneam vitam nossent, qui ea
 fruerentur beatos omnino praedicabant, volupta-
 tem, divitias, corporis delicias pro fine constituen-
 tes. Nunc vero propitiationem nacti, depositisque
 impietatis sordibus, illius qui vere beatus est co-
 gnitionem adepti sunt, huncque esse dicunt, quem
 Deus assumere et eligere dignatus est: quare aiunt:
 Nos omnes vocatione digni habiti sumus, qui olim
 caro eramus: sed scimus multos vocatos, paucos
 electos esse: jure igitur electum, utpote qui perra-
 rus sit, beatum praedicamus. Quis ille est, nisi qui
 ex multis segregatus et a Deo assumptus est? Ec-
 qui non vere beatus sit qui hujusmodi est, quando
 duo haec a Deo consecutus, electionem scilicet et
 assumptionem, alio praestantiore dignabitur? nam
 inhabitabit in atriis Dei. Et hac inventa mansione
 et quiete, istis confirmabitur, sineque bono fruetur,
 quem nancisci rogabat alius propheta dicens:
 «Concupiscit et deficit anima mea in atria Do-
 mini 20.» Atria vero Domini sunt caelestes man-
 siones, de quibus dicitur in Evangelio: «Apud
 Patrem mansiones multae 21.» Is itaque ex genti-
 bus, qui olim caro erat, sed jam mutatus, homo
 Dei effectus est, eum qui segregatus et jam electus.

18 Rom. iii, 25.

19 I Joan. ii, 2.

20 Psal lxxxiii, 3.

21 Joan. xiv, 2.

est beatum prædicat; utpote qui a Deo assumptus et in atria cœlestis Jerusalem translatus fuerit. « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Qui supra memorati sunt, bona cœlestia, quæ prædictus vir beatus dignus habitus est, consequi peroptantes, aiunt: « Replebimur in bonis domus tuæ. » Cœlestem enim illam Dei domum, cujus in atriiis is qui jam electus fuit constitutus est, probe norunt. Quamobrem precantur, se quoque opportuno tempore cœlestia illa bona consequi. Quod si domus Dei Ecclesia ejus sit secundum Apostolum, qui ait: « Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis²²; » jure dicunt: Beatus ille jam tuam consecutus est electionem; nos vero, qui nondum tales sumus, sed adhuc induti [carne], gaudemus quod jam hic constituti, bonis domus tuæ fruamur, divinis scilicet sermonibus, sapientiæ disciplinis, et sancti Spiritus charismatibus, quæ domus Dei exornatur: « Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides in eodem Spiritu, alii dona curationum, alii genera linguarum²³, » et alia quæ divinus Apostolus enumeravit. Hoc se itaque apparatu instruant qui meliora concupiscunt. Deinde quia domus Dei mentionem fecerunt, consequenter edocent quænam illa sit dicentes: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Hæc enim domus Dei erat, sanctum templum ejus. Templum autem sanctum Dei intelligas, non murorum tectorumque fabricam, sed illud quod jam ex electis animabus constituitur. Sancti, lapides vivi sunt; domumque spiritualem ad sanctum sacrificium destinatam, cœtum religiosorum hominum esse sacer Apostolus docuit his verbis: « Vos autem omnes domus Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos²⁴. » Hæc autem cum dixit, affinia locutus est dictis præsentibus: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Sicut enim sensibillum templorum structura in admiratione plerumque est, quod ea studiosa varietate exædificata sint; aurea quippe tecta et anaglyphis ornata concinnant elegantiae studentes, columnis atque marmoribus ædificia exornant: eodem modo templum Dei quod sanctum est (et hoc sane ipsi primum et quidem pulcherrimum bonum adest), externo ornatu circumfulget, videlicet sapientia illa Dei varietate distincta, justitia et reliquis virtutibus, Spiritus item sancti donis varie illustratum, ita ut in stuporem et admirationem se contemplantibus conjiciat. Quamobrem qui ut in eo sedes haberent digni habitus sunt, læti dicunt: « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Observes porro velim hæc

παρὰ τῷ Πατρὶ. » Ὁ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν πάλαι μὲν ὡν σὰρξ, μεταβαλὼν δὲ καὶ γενόμενος Θεοῦ ἄνθρωπος, μακαρίζει τὸν ἐξαίρετον καὶ ἤδη ἐκλεκτὸν· ὡς ἂν προσληφθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ παραληφθέντα εἰς τὰς αὐλὰς τῆς ἐπουρανίου Ἰερουσαλὴμ. « Πληθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου· ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οἱ προλεχθέντες, τυχεῖν εὐχόμενοι καὶ αὐτοὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ὧν ἠξίωται ὁ προειρημένος μακάριος, φασίν· « Παυσθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. » Ἐγνωσαν γὰρ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἐπουράνιον, οὗ ἐν ταῖς αὐλαῖς ὁ ἤδη ἐκλεκτὸς κατατέτακται. Διὸ κατεύουσι καιρῷ ποτε καὶ αὐτοὶ τυχεῖν τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ καὶ οἶκος Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· « Ἰνα ἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας· » εἰκότως φασίν, ὅτι Ὁ μὲν μακάριος ἤδη τῆς παρὰ σοὶ τετύχηκεν ἐκλογῆς· ἡμεῖς δὲ οἱ μηδέπω τοιοῦτοι, ἐτι δὲ περιβεβλημένοι ἀγαπῶμεν ἐντεῦθεν ἤδη τῶν ἐν τῷ οἴκῳ σου ἀγαθῶν ἀπολαύοντες, λόγων δηλαδὴ θεῶν καὶ τῶν τῆς σοφίας μαθημάτων τε καὶ χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷς κακόςμηται ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ· « Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνῶσεως, ἐτέρω δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλω χαρίσματα ἰαμάτων, ἐτέρω δὲ γένη γλωσσῶν, » καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἐν τούτοις οὖν ἑαυτοὺς παρασκευάζουσιν οἱ τῶν κρειττόνων ἐπιβήμενοι. Εἰτ' ἐπειδὴ περὶ οἴκου Θεοῦ ἐμνημόνευσαν, ἀκολούθως ὁποῖος οὗτος τυγχάνει διδάσκουσι λέγοντες· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οὗτος γὰρ ἦν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἅγιος αὐτοῦ νεῶς. Νεῶν δὲ ἄκουε τοῦ Θεοῦ ἅγιον οὐ τοίχων καὶ ὀρόφων οἰκοδομήματα, ἀλλὰ τὸν ἐκ ψυχῶν ἐκλεκτῶν συνεστῶτα ἤδη. Λίθοι ζῶντες οἱ ἅγιοι, καὶ οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον τὸ σύστημα τῶν θεοσεβῶν εἶναι ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπών· « Ὑμεῖς δὲ πάντες οἶκος Θεοῦ ἄστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φερεῖ τούτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἳτινὲς ἔστε ὑμεῖς. » Τοῦτο δὲ εἰπὼν, συνωδὰ τῷ μετὰ χεῖρας ἐδίδασκε λόγῳ φάσκοντι· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Ὡς γὰρ τῶν αἰσθητῶν ναῶν θαυμάζεται πολλάκις ἡ κατασκευὴ διὰ φιλοκάλου πολυτελείας γενομένη· χρυσόροφα γοῦν καὶ διάγλυφα τεκταίνουσι, φιλοκαλοῦντες, ὕλη τε κίονων καὶ μαρμάρων κατακοσμοῦσι τὰς οἰκοδομὰς· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τοῦ Θεοῦ νεῶς ἅγιος ὢν, καὶ τοῦτο πρῶτον κάλλιστον ἀγαθὸν κεκτημένος, τὸν ἐξωθεν περιέβληται κόσμον; πολυποικίλῳ σοφίᾳ Θεοῦ, δικαιοσύνῃ τε καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς, τοῖς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσμασι πεποικιλμένος, ὡς ἐκπλήξῃ ἐμποιεῖν καὶ θαῦμα παρέχειν ταῖς ὀρώσιν. Ὅθεν οἱ καταξιοῦμενοι τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς χαίραντές φασι· « Πληθυσόμεθα ἐν ταῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου· ἅγιος ὁ ναὸς

²² I Tim. iii, 15. ²³ I Cor. xii, 8, 9. ²⁴ I Cor. iii, 16, 17.

σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. Ἡ γὰρ δὲ ὅπως ταῦτα ἀ-
κατὰ τοὺς χρόνους ἐλέγετο τοῦ Δαυὶδ, καθ' οὗς ὁ
αἰσθητὸς ὑπὸ Σολομῶνος οὐδέπω κατασκευάστο νεώς·
δεικνύντος ἐναργῶς τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἀληθῶς ναὸς
τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ ἐκ λίθων ἀψύχων ὑποδομημένος ἦν,
ἀλλ' ὁ ἀποδοθεὶς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυ-
ριαν. Καὶ ἄλλως δὲ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν, ἐπειδὴ
ἀνωτέρω ἐμακάρισαν τὸν ἐκλεγέντα καὶ ἀναληφθέντα
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατοικήσαντά τε ἤδη ἐν ταῖς αὐλαῖς
αὐτοῦ ταῖς ἐπουρανίους, εἰκότως καὶ αὐτοὶ τῶς
μὲνοντες κλητοὶ, εὐχόμενοι δὲ ἐκλεκτοὶ γενέσθαι καὶ
τῶν αὐτῶν ἐπουρανίων μονῶν καταξιοθῆναι, ἐλπιδας
ἀγαθῆς ἑαυτοῖς ὑπογράφουσιν, ἰκετεύοντες τυχεῖν
τοῦ αὐτοῦ ἐπουρανίου οἴκου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν.
Εἶθ' ὡς μεμαθηκότες ὁποῖός ἐστιν ὁ ἐπουράνιος τοῦ
Θεοῦ οἶκος, ἐρμηνεύουσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ φάσκον-
τες· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. »
Ναὸς δὲ ἐπουράνιος καὶ ἀληθῶς ἐπάξιος τοῦ Θεοῦ,
ἐν ᾧ κατοικῶν ἐπινοεῖται ὁ τῶν ὄλων Θεός, τίς ἂν
γέναιτο, ἢ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος, εἰς ὃν εὐδόκησε
πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικήσαι; Οὗτος
οὖν ἀληθῶς θαυμαστός ἐστιν ἐν δικαιοσύνῃ· ἐπειδὴ
γένονεν ἡμῖν αὐτὸς σοφία ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δικαιοσύνη
τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.

« Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς
πάντων τῶν περὰ τῶν τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ
μακρὰν. » Ὁ μὲν δὴ ἐκλελεγμένος ὑπὸ σοῦ καὶ
ἀναληφθεὶς εἰς τὸν ἐπουράνιον ναὸν μακάριος ἀληθῶς
καὶ τρισμακάριος· ἡμεῖς δὲ ἐν ἐπαγγελίαις ὄντες τῶν
προλεθθέντων ἀγαθῶν, ἐλπίζομεν τε ἀνηρητημένοι, ἤδη ποτὲ
τούτων τυχεῖν εὐχόμεθα διὰ παρακαλοῦμεν λέγοντες·
« Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. » ἐπακού-
σας δὲ, μακαρίους γενέσθαι καταξίωσον, καὶ ἡμᾶς προ-
λαβόμενος, καὶ ἐκλεξάμενος καὶ κατοικήσας ἐν ταῖς αὐ-
λαῖς σου· ἔν' ἐκεῖ γενόμενοι πλησθῶμεν τῶν ἀγαθῶν
τοῦ οἴκου σου. Ἀγαθὰ δὲ τοῦ ἐπουρανίου οἴκου, ὁποῖα
ἂν τις νοήσειεν, ἢ ὅσα ὁ θεοῦ Ἀπόστολος διέγραψεν
εἰπών· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε,
καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, & ἠτοίμασεν
ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; » Ἐπάκουσον τοίνυν
ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ἐπακούσας κα-
τάξίωσον καὶ ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου σου.
Ταῦτα διδάσκονται λέγειν οἱ πάλα ὄντες σάρκες,
τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ κλήσεως κατηξιομένοι. Ἐπικα-
λοῦνται δὲ εὐκαίρως ἐν τούτοις τὸν ἑαυτῶν Σωτῆρα,
ὃν καὶ ἀνωτέρω ἱλασμὸν ὠνόμασαν εἰπόντες, « καὶ
τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν σὺ ἴλασθη. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν
Σωτῆρα ἢ Ἑβραϊκῆ Γραφῆ τούτοις ἐγγράφει τοῖς
χαρακτῆρσι, δι' ὧν καὶ ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ Ἰησοῦς
γράφεται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν
ἱλασμὸν, « ἐλπίδα πάντων τῶν περὰ τῶν τῆς γῆς καὶ
τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν » ὀνομάζουσιν, ἀντικρυς
παριστῶντες μηδὲν ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους· οὐ γὰρ
μόνοι αὐτοῖς, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Σωτῆρος
χάριν εὐαγγελίζεσθαι, οἷς γνώμη Θεοῦ καὶ ἐπιστή-
μην θεσπίζουσιν· ὡς μηκέτι τὰς ἐλπίδας ἀναρτῶν
ἐπὶ τοὺς πάλα νομιζομένους αὐτῶν Θεοὺς, ἀλλ' ἐπὶ

A. Davidis tempore dicta fuisset, quo templum illud
sensibile a Salomone nondum excitatum fuerat :
sicque clare docetur, verum Dei templum, non il-
lud esse quod ex inanimatis lapidibus structum
erat, sed quod ex apostolico testimonio designavi-
mus. Secundum aliam vero interpretationem, quia
electum et assumptum a Deo, qui jam in caelesti-
bus ejus atriis habitat, beatum praedicaverunt; jure
et ipsi qui vocati permanent, atque electi esse, et
caelestibus mansionibus donari peroptant, bonam
sibi spem ascribunt, eandem domum caelestem
ejusque bona consequi rogantes. Deinde, utpote
qui edidicerint qualis illa caelestis Dei domus sit,
ejus virtutem post explicant dicentes : « Sanctum
est templum tuum, mirabile in justitia. » Templum
autem caeleste ac vere Deo dignum in quo habitare
universorum Deus intelligitur, quid aliud fuerit,
quam unigenitum ejus Verbum, in quo placitum
est omnem plenitudinem deitatis inhabitare? Hoc
itaque vere mirabile est in justitia; utpote quod
factum sit nobis sapientia a Deo, justitia, sanctifi-
catio et redemptio.

« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium
finium terrae, et eorum qui in mari sunt longe. »
Qui abs te electus, et in caeleste illud templum as-
sumptus est, vere beatus et ter beatus : nos autem
qui in praedictorum bonorum promissionibus et in
spe versamur, jam haec ipsa consequi precamur :
quare his verbis rogamus : « Exaudi nos, Deus Sal-
vator noster : » postquam autem exaudieris, con-
cede etiam nobis ut beati efficiamur, qui nos antea
assumptos et electos habitare fecisti in atriis tuis ;
ut ibi constituti impleamur bonis domus tuae. Bona
vero caelestis domus quatenam esse putaveris, nisi
quae Apostolus his verbis descripsit : « Quae oculus
non vidit, nec auris audivit, nec in cor homi-
nis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus
se »? Exaudi itaque nos, Deus Salvator noster,
et postquam exaudieris, nos bonis domus tuae di-
gnare. Haec dicere edocentur, qui cum olim caro
essent, Dei vocatione donati sunt. Opportune au-
tem hisce verbis Servatorem invocant suum, quem
D. superius propitiationem appellaverunt, cum dice-
rent, « et impietatibus nostris tu propitiaberis. »
Hic quoque Hebraica Scriptura Salvatorem ipsis
characteribus effert, quibus Salvator noster Jesus
scribitur. Eundem porro Servatorem et propitia-
tionem ita quoque vocant, « Spem omnium finium
terrae et eorum qui in mari sunt longe, » palam
declarantes haec nihil ad Judaeos pertinere : neque
enim ipsis tantum, sed etiam omnibus gentibus
Servatoris gratiam, ut et notitiam scientiamque
Dei annuntiandam vaticinantur, ita ut non ultra in
suis olim vocatis diis, sed in eo solo qui Servator
eorum effectus est, spem reponant. « Praeparans

¹⁶ I Cor. II, 9.

montes in virtute sua, accinctus potentia. » Pro illo, « præparans montes, » Symmachus, « fundasti montes, » interpretatus est. Hic porro divina de Servatore doctrina inducenda est. Tu enim, inquit, es spes omnium finium terræ, qui et hæc et illa virtute tua magna condidisti. Primo quidem præparasti montes in virtute tua, accinctus potentia: deinde conturbasti profundum maris, et sonum fluctuum ejus mitigasti: postea per hæc conturbasti gentes. His vero gestis magnam utilitatem perceperunt qui habitant terminos. Te quippe noverunt, et timuerunt a signis tuis, ita ut nullam ulterius præter te spem ob oculos ponerent. Quare supra dictum est: « Spes omnium finium terræ. » Ii enim qui terminos terræ incolunt hic prænuntiatur futurum esse ut timeant Deum a signis ejus, ut dicitur: « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Quænam signa illa erant, quæ cum viderent qui habitabant terminos timuerunt Deum in ipsamque sperarunt, superius docuit his verbis: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Quis sustinebit? « Turbantur gentes. » Hæc videntes qui habitant terminos, timuerunt a signis ejus. Illis porro significatur spirituum malignorum, qui olim contra Dei scientiam erigebantur, abjectio et depulsio, ac diabolicæ aciei clades, principatum videlicet, potestatum, rectorum mundi: et spiritualium nequitia: quæ quidem olim gentibus terram incolentibus dominabantur, et humanæ vitæ mare commiscebant et conturbabant, ita ut deorum religionem, omnibus universon orbis elementum incolentibus emitterent. Omnia vero per salutarem Dei adventum de medio sublata et eversa sunt. Illis similia alius quoque propheta hisce verbis vaticinatur: « Audite, populi omnes, qui habitatis in ipsa: et erit Deus vobis in testimonium, Dominus de domo sancta sua. Quia ecce Dominus, Dominus descendet de loco suo, et conscendet super excelsa terræ. Et conteret montes subtus se, et valles liquescent sicut cera a facie ignis: propter impietatem Jacob: hæc omnia et propter peccatum domus Israel²⁶. » In xvii item psalmo, qui ejusdem Domini descensum ex cælis in terram complectitur, dictum est: « Et commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Dominus²⁷. » Illis porro descensus Domini, id est Dei verbi, significatur; deindeque occularum et invisibilitium potestatum, quæ olim in sublime erigebantur, et ab omnibus gentibus colebantur, ruina, abjectio et dissipatio, quæ in ejus ad homines descensum contigit. Quare in præsentia dicitur: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia. » Potentia enim accinctus, fortitudine scilicet sua, prædictos montes nondum quidem prorsus

μόνον τὸν αὐτῶν γενόμενον Σωτῆρα. « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ἄντι τοῦ, « ἐτοιμάζων ὄρη, ἤδρασας ὄρη, » ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. Ἐπάξει δὲ ὁ λόγος τὰς περὶ τοῦ προλεχθέντος Σωτῆρος θεολογίας. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ τάδε καὶ τάδε τῇ σου δυνάμει μεγαλοργήσας. Πρῶτον μὲν ἠτοίμασας ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί σου περιεζωσάμενος δυναστείαν· εἶτα συνετάραξας τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν κυμάτων αὐτῆς τὸ ἦχος ἐπράυνας· εἶτα διὰ τούτων ἐτάραξας ἔθνη. Τούτων δὲ γενομένων, τὰ μεγάλα ὠφελήθησαν οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα. Ἔγνωσαν γὰρ σε, καὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων σου, ὡς μηκέτι λοιπὸν ἄλλην τινα ἐλπίδα πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι ἢ σέ. Διὰ ἀνωτέρω ἐλέγτο· « Ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. » Οὗτοι γὰρ οἱ τὰ πέρατα τῆς γῆς οἰκούντες ἐν τοῖς προκειμένοις φοβήθησασθαι τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ θεσπίζονται ὑπὸ τοῦ φήσαντος λογίου· « Καὶ φοβήθησονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Ποία δὲ ἦν τὰ σημεῖα, ἅπερ θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἐφοβήθησαν τὸν Θεὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἤλπισαν, προεδίδαξεν εἰπὼν· « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ, ὁ συντάραξων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχους κυμάτων αὐτῆς. » Τίς ὑποστήσεται; « Ταραχθήσονται ἔθνη. » Ταῦτα θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα, ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ. Διηλοῦται δὲ διὰ τούτων ἡ τῶν πάλαι ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πονηρῶν πνευματικῶν ταπεινώσις καὶ ἡ καθάρσις τῆς διαβολικῆς παρατάξεως, ἀρχῶν δηλαδὴ καὶ ἐξουσιῶν, καὶ κοσμοκρατόρων καὶ πνευματικῶν τῆς πονηρίας· ὅτινα πάλαι μὲν κατεκράτει τῶν ἐπὶ γῆς οἰκούντων ἔθνων, συνεχύκα τε καὶ συνετάραττε τὴν τοῦ ἀνθρωπίου βίου θάλασσαν, ὡς Θεὸς δόξαν ἀποστελεῖν παρὰ πᾶσι τοῖς τὸ τῆς γῆς οἴκοις στοιχεῖον. Καθήρηται δὲ πάντα καὶ ἀνατέτραπται διὰ τῆς σωτηρίου θεωφανείας. Τὰ ὅμοια δὲ τούτοις καὶ ἄλλος προφήτης ὧδε θεσπίζει λέγων· « Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ· καὶ ἔσται ὁ Θεὸς ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἀγίου αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ Κύριος καταθίσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· καὶ ἐπιθήσεται, Κύριος ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς. Καὶ συντριβήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ· καὶ αἱ κοιλᾶδες ταχίσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς δι' ἀσέθειαν Ἰακώβ· ταῦτα πάντα καὶ δι' ἁμαρτίαν οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἰσ' ψαλμῷ, τὴν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς κατάβασιν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου περιέχοντι λέλεκται· « Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐνετρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρων ἐτάραχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Κύριος. » Σημαίνεται δὲ διὰ τούτων κάθοδος τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου· εἶτι' ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους καθόδῳ αὐτοῦ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων τῶν κείων εἰς ὕψος ἐπηρμένων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τιμιμμένων καθάρσις καὶ ταπεινώσις καὶ σκεδασμῆς.

²⁶ Mich. i, 2-4. ²⁷ Psal. xvii, 8.

Αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας εἰρηται· Ἐτοιμάζων ἄβυσσος ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ἐτοιμάσει γὰρ περιεζωσμένος, τῇ αὐτοῦ ἰσχυρί, τὰ προλεθθέντα ἄβυσσος οὕτω μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπώλεσεν· ἠτοίμασε δὲ εἰς τιμωρίαν τῶς ἀφορίας αὐτῆ καὶ ἀποστήσας τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος· ἀλλὰ καὶ τὸ κύτος τῆς θαλάσσης τῇ ἑαυτοῦ δυναστείᾳ κατέπαυσε. Αὐτὸ λέλεκται· Συνταράσσω τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχους κυμάτων αὐτῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, ὁ συνταράσσω, ὁ μὲν Ἀκύλας, «καταστέλλων» ὁ δὲ Θεοδοτίων, «καταπραΐνων», καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, «ὁ καταπραΐνων», ὁ ἡρμήνευσαν. Λέγει δ' οὖν ὁ Ἀκύλας· «Καταστέλλων ἦχον θαλάσσης, θόρυβον κυμάτων αὐτῆς καὶ ἤχλον φυλῶν.» Ὡσπερ γὰρ τὰ προλεθθέντα ἄβυσσος εἰς τὴν μέλλουσαν αὐτὰ διαλήψεσθαι τιμωρίαν ἠτοίμασεν, οὕτω κατέστειλε τὸν ἦχον θαλάσσης καὶ τὸν θόρυβον τῶν κυμάτων αὐτῆς. Τίς δὲ ἡ θάλασσα, καὶ ποταπὸς ὁ ἦχος αὐτῆς, καὶ τίς ὁ θόρυβος τῶν κυμάτων αὐτῆς, ἐξῆς διασαφεί ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· «Καὶ ἤχλον φυλῶν.» Ὁ γὰρ πολὺς ἤχος τῶν πάλαι ἐθνῶν, καὶ τῶν κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων φυλῶν ἦν, ὅτε κύμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, καὶ ἡ τοιαύτη τοῦ θνητοῦ βίου θάλασσα τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας πεπληρωμένη, πολὺν θόρυβον εἶχε, μέγαν τε ἦχον ἐξαπέστειλεν· ἄτε τὸν δράκοντα οἰκούντα ἐν αὐτῇ κεκτημένη, περὶ οὗ λέλεκται· Ἐπάξει Κύριος ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ὅστις τὸν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἀλλαγῶν προειπῶν ὁ λόγος· Ἀὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, ἐπιλέγει· Ἐκεῖ δράκων οὗτος, ὃν ἐπλάσας ἐμπάττει αὐτῷ. Ἀλλὰ γὰρ ἀθρόως καὶ τὸν δράκοντα καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς ἦχον, ἡ ἑλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, ἐπιφανείσα ἀνθρώποις, κατέστειλε καὶ κατεπράυνε, τὸν τε ἤχλον τῶν φυλῶν ἐσθεσε. Τοῦτων δὲ γενομένων, ἐξῆς καὶ ἀκολούθως εἰρηται· Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου· Ἰκανὰ γὰρ ἦν τὰ προλεθθέντα σημεῖα, ἄβυσσος ταπεινούμενα καὶ θαλάσσης ἦχος καταστειλόμενος, θόρυβός τε κυμάτων μηκέτι ταράττων κατὰ τὸ παλαιὸν, ἀλλὰ καὶ ἤχος φυλῶν καὶ αὐτὸς σθενούμενος, φόβον ἐμποιῆσαι τοῖς κατοικοῦσι τὰ πέρατα· ὡς μηκέτι τὰ προλεθθέντα πάντα φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἕνα μόνον τὸν πάντων ἐκείνων νικητὴν· ὄντινα λοιπὸν γνόντες καὶ φοβούμενοι, τοῦ φάσκοντος μακαρισμοῦ τυγχάνουσι· Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι, τὸ παρὸν λόγιον διδάσκει φάσκον· Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. Κατοικεῖν δὲ λέγονται τὰ πέρατα οὐ πάντως οἱ τὰς ἐσχάτας τῆς γῆς οἰκούντες, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· καί· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Οὗτοι γὰρ, οὔτε ἐμβαδύναντες τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, οὔτε πάντῃ ἐκτὸς ὄντες αὐτῶν, ὡσπερ ἐν μεθορίῳ καθεστῆκασι, ἀμφὶ τὰ πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πολιτευόμενοι. Οἱ

sustulit, sed præparavit et ad supplicium destinavit, et a tyrannide quam in homines exercebant semovit : imo etiam profundum maris potentia sua sedavit. Quapropter dicitur : « Conturbans profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Pro illo autem, « conturbans, » Aquila, « comprimens ; » Theodotio, « mitigans ; » quinta item editio, « mitigans, » interpretati sunt. Ait igitur Aquila : « Comprimens sonum maris, tumultum fluctuum ejus, et turbam nationum. » Quemadmodum enim prædictos montes ad futurum ipsis inferendum supplicium præparavit, ita quoque sonum maris et tumultum fluctuum ejus compressit. Quodnam illud mare, quis sonus ejus, quis tumultus fluctuum ejus sit, sub hæc declarat Aquila dicens : « Et turbam nationum. » Siquidem multa olim turba gentium et nationum totius humani generis erat : hujusce autem mortalis vitæ fluctus et mare, malitia repletum, tumultum magnum excitabat, et ingentem emittebat sonitum ; utpote quod draconem in medio sui habitantem contineret, de quo dictum est : « Inducet Dominus Deus gladium super draconem, serpentem tortuosum, et occidet draconem qui est in mari²⁸. » Et alibi postquam dixisset : « Hoc mare magnum et spatiosum²⁹, » subdit : « Illic draco iste quem formasti ad illudendum ei³⁰. » Imo confertim draconem, mare et sonum fluctuum ejus compressit et sedavit spes illa omnium finium terræ, quæ hominibus affulsit, et turbam nationum exstinxit. His peractis consequenter subjungitur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam prædicta signa, nempe montes depressi, sonus maris sedatus, tumultus fluctuum, non ut olim perturbans ; turba item nationum exstincta, erant ad terrorem habitantibus terminos incutiendum satis ; ita ut non ista jam memorata, sed unum eorum omnium vitæ, ultra reformidarent : quem demum cognoscentes ac timentes, beatitudinem sic expressam consequuntur : « Beati omnes qui timeant Dominum³¹. » Quinam vero sint illi, hisce verbis edocetur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Terminos autem inhabitare dicuntur non prorsus ii qui extrema terræ incolunt, sed qui una cum Paulo dicere possunt : « In carne viventes, non secundum carnem militamus³², » et : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus³³. » Ii enim humanis non sese negotiis immergentes, neque tamen iis sese prorsus subducentes, quasi in finibus consistunt, et circa vitæ humanæ terminos versantur. Qui sane multo sensu præditi, conspectis Servatoris nostri signis, ad principium sapientiæ, timorem Dei assumentes, devenerunt. Quis vero eorum, qui variis temporibus imperium tenere, sublimitatem et insultus in Ecclesiam Dei conspicatus, quis impiorum hominum persecutiones et minas intuitus, non dicat

²⁸ Isa. xxxvii, 1. ²⁹ Psal. ciii, 25. ³⁰ Ibid. 26. ³¹ Psal. cxxxvii, 1. ³² II Cor. x, 3. ³³ Gal. ii, 20

montes exaltatos, mare concussum fuisse, et so-
num fluctuum esse impiorum et atheorum blas-
phemia dicta? Quæ sane omnia ille omnium terræ
terminorum Servator, vel solo nutu in virtute sua
deprimere consuevit; ita ut qui ruinam et perni-
ciam eorum conspiciunt turbentur; alii vero hinc
utilitatem nanciscantur, Deique timorem assu-
mant, impiorum perniciem divinæ Salvatoris po-
testatis signa perspicua esse confitentis.

Ισχυί αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς
πτώσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπώλειαν ταράττεισθαι· τοὺς δὲ ὠφελείσθαι καὶ φόβον ἀναλαμβάνειν Θεοῦ, σημεῖα
ἐναργῆ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνθέου δυνάμεως τὴν τῶν

ἀθ, πολλῆς αἰσθήσεως μετασχόντες, τὰ σημεῖα τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν θεασάμενοι, οἱ ἐν ἀρχῇ γεγόνασ:
σοφίας, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἀνειληφότες. Τίς δὲ τὴ
ὑψώματα τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων καὶ τὰς κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπαναστάσεις, τοὺς τε
διωγμοὺς καὶ τὰς ἀπειλάς τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν τεθα-
μένος, οὐκ ἂν εἶποι ὄρη εἶναι ὑψούμενα καὶ θάλασσαν
ἀληθῶς κυμαίνουσαν, ἤχόν τε κυμάτων τὰς τῶν ἀσε-
βῶν καὶ ἀθέων βλασφημίας; Ἄ δὴ πάντα ἐν τῇ
μὲν ῥοπῇ ταπεινοῦσιν εἰωθεν· ὡς τοὺς ὀρώνας τὴν
ἀσεβῶν καταίρειν εἶναι ὁμολογοῦντας.

VERS. 10, 11. « Exitus matutini et vespere delectationes. Visitasti terram et inebriasti eam. » Ad ea quæ prius enumerata sunt, alia item signa virtutis Servatoris declarat his verbis : « Exitus matutini et vespere delectationes. » Pro quo Symmachus : « Progressus diluculi et hymni vespere. » Unum quippe hoc maximumque signum est salutaris virtutis, quod postquam supra dicta depresserat, exitus matutini et delectationes vespere hominibus constituerit; sive, secundum Symmachum, « hymnos, » aut, secundum Aquilam, « laudes. » Nam quod per universum orbem in ecclesiis Dei in matutino solis exitu, et vespertinis horis, hymni, laudes et divinæ vere delectationes Deo constituentur, id sane Dei virtutis non modicum signum est. Dei vero delectationes sunt hymni ubique terrarum in Ecclesia ejus matutinis et vespertinis horis emissi. Quare dictum est alicubi : « Jucunda sit ei laus mea⁴⁴; » ac rursum : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum⁴⁵; » et : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁴⁶. » Ipsæ itaque delectationes Servatoris signa sunt. Ad hæc aliud maximum signum memorat dicens : « Visitasti terram, et inebriasti eam. » Ut enim agrum medicus inspicit ac visitat. morbi que curam gerit, omniaque ad medelam et salutem opportuna confert; eodem modo in Servator noster et spes omnium finium terræ, accinctus potentia virtutis tuæ, hæc omnia operatus es : adversarias potestates de medio sustulisti, matutinas vespertinasque delectationes in terra constituisti : et hæc effecisti, homines visitatione dignatus tua, qua infinita ipsis bona collata sunt, ita ut optinis illis tuis muneribus replerentur et inebriarentur, atque divites evaderent secundum Apostolum qui ait : « In omni divites facti estis in ipso, in omni verbo et in omni scientia⁴⁷; » sive secundum Symmachum : « Fructuum ubertate ditabis ipsam. » Quomodo inebriaverit terram, quomodo locupletaverit et fructuum ubertate repleverit, sub hæc declarat dicens : « Flumen Dei repletum est aquis. » Nam tuum sancti Spiritus flumen, quod ex fonte scaturit tuo, terræ habitatoribus elargitus, atque rationabilem spiritualemque ipsorum agrum, qui terra vocatur, magno inundans fluxu,

« Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρφεις· ἐπεσκέψω
τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Πρὸς τοὺς κατελι-
γμένοις καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς τοῦ Σωτῆρος δυνάμεως
παρίσθη λέγων· « Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρ-
φεις· » ἀντ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· « Τὰς προ-
ελεύσεις τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς ἐσπέρας τὰς ὕμνο-
λογίας. » Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον σημεῖον τυγχάνει
τῆς σωτηρίου δυνάμεως, τὸ μετὰ τὴν ταπεινώσιν
τῶν προλεχθέντων συστήσασθαι ἐν ἀνθρώποις ἐξόδους
πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρφεις· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον,
« ὕμνολογίας, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « αἰνοποιήσεις. »
Τὴ γὰρ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις
τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς πρωϊνάς τοῦ ἡλίου ἐξόδους, κατὰ
τε τὰς ἐσπερινὰς ὥρας ὕμνολογίας καὶ αἰνοποιήσεις,
καὶ θείας ἀληθῶς τέρφεις τῷ Θεῷ συστήσασθαι, οὐ
τὸ τυχόν ἦν Θεοῦ ἀρετῆς σημεῖον. Θεοῦ δὲ τέρφεις
οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀναπε-
πόμενοι κατὰ τοὺς ὀρθρινούς καὶ κατὰ τοὺς ἐσπερι-
νοὺς καιροὺς ὕμνῳ τυγχάνουσι. Διὸ λέλεκται ποῦ·
« Ἠδυνθείη αὐτῷ ἡ αἶνεσίς μου· » καὶ πάλιν·
« Ἐπαρσίς τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή· » καί·
« Γεννηθῆτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν
σου. » Καὶ αὐταῖς οὖν αἱ τέρφεις σημεῖα τυγχάνουσι
τοῦ Σωτῆρος. Καὶ ἄλλο δὲ πρὸς τοὺτοισι σημεῖον μέ-
γιστον καταριθμεῖται ἐξῆς λέγων· « Ἐπεσκέψω τὴν
γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Ὡς γὰρ νοσοῦντα ἰα-
τρὸς ἐφορᾷ καὶ ἐπισκεπτεται, ἐπιμέλειαν ποιούμενος
τοῦ πάθους, πάντα τε τὰ πρὸς ἰασίν καὶ σωτηρίαν
συντελοῦντα συμβαλλόμενος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ
οὗ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων
τῆς γῆς, περιζωσάμενος δυναστείαν τῇ ἰσχυί σου,
ταῦτα πάντα εἰργάσω· τὰς μὲν ἀντικειμένους καθε-
λες δυνάμεις, συνησθῆσθαι δὲ ἐπὶ γῆς πρωϊνάς καὶ
ἐσπερινὰς τέρφεις· καὶ ταῦτ' ἐπραξας, καταζώσας
τῆς σεαυτοῦ ἐπισκοπῆς τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους,
δι' ἧς μυρία αὐτοῖς ἀγαθὰ δωδῶρηται· ὡς πληρῶσαι
αὐτοὺς καὶ μεθύσαι ταῖς ἀγαθαῖς σου χορηγίαις,
πλουτίσαι τε αὐτοὺς κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα·
« Ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ
καὶ πάσῃ γνώσει· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα·
« Πολυκαρπία πλουτίσεις αὐτήν. » Πῶς δὲ ἐμέθυσε
τὴν γῆν, καὶ πῶς ἐπλούτισε καὶ ἐπλήρωσεν αὐτὴν
πολυκαρπίας, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· « Ὁ ποταμοῦ
τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. » Τὸν γὰρ σεαυτοῦ πο-
ταμόν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἀπὸ τῆς ἐν σὺ

⁴⁴ Psal. cxlvi, 1. ⁴⁵ Psal. cxl, 2. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ I Cor. i, 5.

πρὸς ἀναβλυσταίνοντα, τοὺς ἐπὶ γῆς οἰκοῦσι δωρη-
 σάμενος, τὴν λογικὴν καὶ νοσρὰν αὐτῶν χώραν γῆν
 ὀνομαζομένην, πολλὰ τῷ βρέματι κατακλύσας, μεθύ-
 σασ τοὺς τῆς σοφίας ὀμβρήμασιν, ἢ ἐπλήθυνάς τε τοῦ
 πλουτῖσαι αὐτὴν ἢ τοὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαφό-
 ροις χαρίσμασι. Τοῦτου δὲ ἡ τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμή-
 ματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. ἢ Καὶ ὁ Σωτὴρ
 δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδίδασκε λέγων ἡ Ὁς ἂν πίη ἐκ
 τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος, ἀλλομένου εἰς
 ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ
 ἡμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. ἢ Ὁ-
 τος σὺν ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων ὥστ'
 ἂν εἰπεῖν ἡ Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάν-
 τες ἐλάβομεν. ἢ Πολλῶν δὲ ὑδάτων ὁ ποταμὸς ἡπεπλη-
 ρωται, διὰ τὸ μὴ ὀμοίους εἶναι τοὺς ἐξ αὐτοῦ ποτι-
 ζομένους. Διαφόρων δὲ ὄντων ταγμάτων τῶν μετα-
 λαμβανόντων αὐτοῦ, εἰκότως ἐκάστῳ παρέχων τὰ
 πρόσφορα, πολλῶν ὑδάτων ἡπεπληρωθῆσθαι λέγεται ἡ Ὦν
 μεταλαβοῦσα ἡ λογικὴ χώρα, τὰς ἐπιτηδεύουσας ἐκά-
 στῳ δίδωσι τροφὰς, καὶ τοὺς ἐπαξιούς τοῦ τοσοῦτου
 ποταμοῦ καρπούς. Αὐτὸ λέλεκται ἡ Ἡτοίμασας τὴν
 τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία. ἢ Κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον ἡ Τελεσφορήσεις, φησὶ, τὴν σπερ-
 ματίαν αὐτῆς, ὅτι οὕτως ἡδρασας αὐτὴν, ἢ δηλονότι
 τὴν γῆν, ἢ καὶ ἐμέθυσας αὐτὴν, ἐπλήθυνας τοῦ
 πλουτῖσαι αὐτὴν. ἢ Τῷ οὖν ποταμῷ τῷ σὺν τελεσφο-
 ρήσεις τὴν σπερματίαν αὐτῆς, τοῦτέστι τὰ σπέρματα
 ἐν αὐτῇ καταβληθέντα σὺ αὐτοῦ διὰ τοῦ σαυτοῦ πο-
 ταμοῦ τελεσφορηθῆναι ποιήσεις, ὡς τελείους ἀποδοῦ-
 ναι τοὺς στάχυς. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ
 μὲν ποιήσει λ', ἡ δὲ ξ', ἡ δὲ ρ', τῆς ἀνθρωπίνης ψυ-
 χῆς γῆς ὀνομαζομένης, καὶ κατὰ τὴν σωτήριον πα-
 ραβολὴν ἡ Τοὺς αὐλακας αὐτῆς μέθυσον ἢ πληθυ-
 νον τὰ γεννήματα αὐτῆς ἢ ἐν ταῖς σταγασίν αὐτῆς
 εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. ἢ Διεξελθὼν ὁ προφητι-
 κὸς λόγος τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀρετῆς, καὶ
 τῆ τοῦ Πνεύματος προφητείας τὰ ἐσόμενα, ὡς ἡδη
 δι' ἔργων κειραρχοῦσα θεσπεσίως ὅπως μὲν τῶν
 ἀντικειμένων ἀνατροπῆν εἰργάσατο, ὅπως δὲ ἐπεσκέ-
 ψατο τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσεν αὐτὴν, καὶ ὡς ἐπλήθυσε
 τοῦ πλουτῖσαι αὐτὴν, πληρωθέντος ὑδάτων τοῦ πο-
 ταμοῦ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα θεσπίσας, καὶ ὡς ἡδη πρὸ
 ὀφθαλμῶν ὀρώμενα θεασάμενος, ἐπ' εὐχῆν τρέπεται,
 καὶ τὸν Θεὸν ἱκετεύει λέγων ἡ Τοὺς αὐλακας αὐτῆς
 μέθυσον, καὶ πληθύνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. ἢ Ἀ-
 ὑλακες δὲ ψυχῆς εἶεν ἂν οἱ κατὰ βάθους αὐτῆς λογι-
 σμοί, καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἡ κρύβιος καὶ τοὺς
 πολλοὺς λανθάνουσας δύναμεις, ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος
 ἀρτροῦ δίκην ἀνατέμνων καὶ μεταβάλλων, λείον
 ἀπεργάζεται ἢ περιελθὼν τε τὰς ἀκάνθας, καὶ τὴν
 περιττὴν ὕλην, ἐντίθησι τὰ ἑαυτοῦ σπέρματα ἢ εἶτα
 τοὺς λογικοὺς νάμασιν ἀρδεύων, μεθύσκει αὐτὴν. Διὸ
 λέλεκται ἡ Τοὺς αὐλακας αὐτῆς μέθυσον, καὶ πλη-
 θύνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. ἢ Εἶτα ἀντὶ τοῦ ἡ Ἐν
 ταῖς σταγασίν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα ἢ
 κατὰ τὸν Σύμμαχον ἡ Ταῖς ψεκάσιν αὐτῆς χαυνώ-

sapientiaque imbribus incibrians, ἢ multiplicasti
 locupletare eam ἢ variis Spiritus sancti charisma-
 tibus. Hujus porro ἢ fluminis impetus lætificans
 civitatem Dei. ἢ Salvator item de eadem ipsa re
 hæc docuit : ἢ Si quis biberit ex aqua, quam ego
 dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ,
 salientis in vitam æternam. Hoc autem dicebat de
 Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum²⁸. ἢ
 Hoc itaque flumen Dei repletum est aquis; ita ut
 dicant : ἢ Ex plenitudine ejus nos omnes accepi-
 mus²⁹. ἢ Multis autem aquis repletum flumen est,
 quoniam qui eo potantur, inter se dissimiles sunt.
 Cum diversi porro sint ordines eorum, qui ejus
 consortes sunt, jure singulis congruentia præbens,
 multis aquis repletum esse dicitur : quarum par-
 ticeps rationalis ager, congruentes singulis præ-
 bet escas, atque condignos tanti fluminis fructus.
 Quare dictum est : ἢ Parasti cibum illorum, quo-
 niam ita est præparatio. ἢ Secundum Symmachum
 vero : ἢ Fructificare facies semen ejus, quoniam ita
 fundasti eam, ἢ videlicet terram, ἢ et inebriasti eam,
 multiplicasti locupletare eam. ἢ Flumine itaque
 tuo fructum parere facies semini ejus, id est, se-
 mina istuc conjecta, tu ipse, tuoque flumine fruct-
 um parere facies, ita ut perfectas spicas præbeat.
 Sic secundum Evangelium alia terra tricesimum,
 alia sexagesimum, centesimum alia proferet : nam
 in Salvatoris parabola anima hominis terra voca-
 tur. ἢ Rivos ejus inebria, multiplica genimina
 ejus : in stillicidiis ejus lætabitur germinans. ἢ
 Postquam propheticus sermo signa virtutis Serva-
 toris recensuit, et ex præscientia Spiritus futura,
 ut jam opere completa, prævidit; quomodo scilicet
 adversarios prostraverit, quomodo terram visitave-
 rit et inebriaverit, quo pacto multiplicaverit locu-
 pletare eam, flumine Dei aquis repleto. Hæc vatici-
 natus, et quasi præ oculis haberet contemplatus,
 ad preces vertitur, Deoque supplicat his verbis :
 ἢ Rivos ejus inebria, multiplica genimina ejus. ἢ
 Rivi animæ ejusdem profundæ cogitationes fuerint,
 et abscondita multisque latens conscientia vis,
 quam Dei verbum ceu aratrum sulcans et immu-
 tans, planam efficit : spinisque ac superflua materia
 amotis, semina sua inserit : deindeque rationabi-
 libus fluentis irrigans, ipsam inebriat. Quare dic-
 tum est : ἢ Rivos ejus inebria, multiplica geni-
 mina ejus. ἢ Postea vero illius loco : ἢ In stillici-
 diis ejus lætabitur germinans, ἢ Symmachus sic
 habet : ἢ Stillis ejus emollies ipsam et germen ejus. ἢ
 Et hæc omnia visitantis Ecclesiam suam signa
 sunt : quæ sane olim prænuntiata, non alio modo
 quam per Servatoris nostri adventum completa
 sunt : per quem qui ejus gratia dignati sunt, cœ-
 lestia semina in animabus suis excipientes, uberes
 fructus proferunt; alii nempe centesimum, alii
 sexagesimum, alii tricesimum. Quisquis vero in
 Dei Ecclesia diversos eorum qui in Christo profi-

²⁸ Joan. vii, 38, 39. ²⁹ Joan. i, 16.

ciunt ordines conspicit, is eorum quæ in vaticinio A feruntur ubertatem probe cognoscat.

τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἃ δὴ πάλαι προλεχθέντα οὐδ' ἄλλως εἰς ἔργα κενώρηκεν ἢ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας· δι' ἧς οἱ κατηξιωμένοι τῆς αὐτοῦ χάριτος, τὰ ἐξ οὐρανῶν σπέρματα ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἀποδεξάμενοι, καρποῦς εὐθλαεῖς παρέχουσιν· οἱ μὲν ῥ' ποιοῦντες, οἱ δὲ ε', οἱ δὲ λ'. Ὅρων ἐτις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὰ διάφορα τάγματα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπτόντων, τὴν παγκρατῆαν ἀίσταται τῶν διὰ τῆς προκειμένης προφητείας θεσπιζομένων.

VERS. 12, 14. « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, et campi tui replebuntur ubertate. » Quia ad prædicandum annum Dei acceptabilem, et diem retributionis, venisse Servator dicitur, secundum Scripturam ex ejus persona sic loquentem : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me : evangelizare pauperibus misit me ; prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem ; vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis⁴⁰ ; » jure hic retributionis diem indicat. Est autem illa futurum sæculum, quod post præsentis consummationem veniet. Illum itaque annum quasi corona novisque ac speciosis floribus, qui in eo versaturi sunt, ornandum, sermo præsens vaticinatur dicens : « Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. » Nam ille futuri sæculi annus, cum sit annus benignitatis Dei, benedictam coronam habebit, totum nempe sanctorum chorum. Quam coronam cum benedixerit, imponet sibi Christus Dei, eorum agriculturæ floribus decoratus. Sed etiam ipse eorundem corona erit secundum Isaiam sic loquentem : « Et erit Dominus Sabaoth corona gloriæ. Tunc campi Dei replebuntur ubertate, et montes deserti tunc pinguescent⁴¹. » Ad hæc etiam tunc « colles exultatione accingentur. » Præter hæc autem omnia arietes ovium proprio vellere induentur. Hæc porro intelliges, si eorum qui salutem nanciscuntur discrimina tecum reputes. Quorum alii quidem comparatione præstantiorum quasi inferiore gradu vitæ incedentes, allegorice campi Dei ubertate repleti vocati sunt ; quare dictum est : « Campi tui replebuntur ubertate ; » alii vero variis jam virtutibus florentes, montes Ecclesiæ prius desertæ nuncupati sunt. Qui et ipsi ubertim irrigati a memorato flumine, pinguedine replendi dicuntur ; sed etiam colles iis quoque sublimiores, sic tropice vocati, exultatione acclingentur. Et hi quidem tres ordines in futuro benignitatis Dei anno beatitudinem consequentur : qui fortasse ex eorum numero sunt, qui fructum ferunt, alii centesimum, alii sexagesimum, alii tricesimum. Qui vero eorum præfecti futuri sunt, principes ac duces quidam ipsorum, præcellentibus virtutibus exornabuntur ; quare dicitur : « Induti sunt arietes ovium, » ac si diceret, « induentur. » Arietes autem ovium principes ac duces memoratorum hominum intelligas, qui induti sunt, imo potius induentur. Quid induentur cogitandum nobis reliquit ; sed tale nobis indumentum declarat divinus Apostolus dicens : « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem⁴² ; » ac rursum : « Eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri,

« Εὐλόγησεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσεται πύθης. » Ἐπειδὴ κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως ἐληλυθῆναι λέγεται ὁ Σωτὴρ, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἐξ αὐτοῦ προσώπου Γραφῆν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως· » εἰκότως καὶ ἐνταῦθα τὴν ἡμέραν σημαίνει τῆς ἀναποδόσεως. Ἔστι δὲ αὕτη ὁ μέλλων ἐπιστήσεσθαι αἰὼν μετὰ τὴν τοῦ ἐνεστώτος συντέλειαν. Ἐκείνον τοῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ὡς περ στέφανον κοσμηθῆσεσθαι διὰ τῶν νεαρῶν καὶ ὠραίων ἀνθρώπων τῶν μελλόντων ἐν αὐτῷ πολιτεῦσθαι, τὸ παρὸν θεσπίζει λόγιον φάσκον· « Εὐλόγησεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου. » Ὁ γὰρ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, χρηστότητος ὡν Θεοῦ, στέφανον ἔξει ὑπολογημένον, σύμπαντα χορὸν τῶν ἁγίων. Ὅντινα στέφανον, εὐλογήσας, περιθήσεται ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῆς αὐτῶν γεωργίας ἀνθεσιν ὠραϊζόμενος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτῶν γενήσεται στέφανος κατὰ τὴν Ἰσαΐαν φήσαντα· « Καὶ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στέφανος τῆς δόξης. Τότε δὲ καὶ τὰ πεδία τοῦ Θεοῦ πλησθήσεται πύθης, καὶ τὰ ὄρη δὲ τῆς ἐρήμου τότε πιανθήσεται. » Ἐτι μὴν καὶ « οἱ βουνοὶ » τότε ἀγαλλίασιν περιζώσονται. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἅπασιν οἱ κριοὶ τῶν προβάτων τοὺς ἰδίους ἐνδύσονται πόκους. Νοήσεις δὲ ταῦτα, τὴν διαφορὰν ὑποθέμενος αὐτῶ τῶν σωζομένων ὡν οἱ μὲν, ὡς ἐν παραθέσει τῶν κριετῶνων τὴν βίον ὑποβιβησάμενος, ἀλληγορικῶ τρέπω πεδία Θεοῦ προσηγορευθῆσαν πύθης πληρούμενα· διὸ λέλεκται· « Τὰ πεδία σου πλησθήσεται πύθης. » οἱ δὲ ἤδη ἐν διαφόροις ἀρεταῖς ἀνθούντες ὄρη τῆς πρὶν ἐρήμου Ἐκκλησίας ὠνομάσθησαν οἱ, καὶ αὐτοὶ πλουσίως ἀρδόμενοι ἐκ τοῦ δηλωθέντος ποταμοῦ, πιανθήσονται λέγονται· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτι τούτων ὑψηλότεροι βουνοὶ τροπικῶς καλούμενοι ἀγαλλίασιν περιζώσονται. Καὶ τρία μὲν ταῦτα τάγματα κατὰ τὸν μέλλοντα ἐνιαυτὸν τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ τεύξεται τῆς μακαριότητος· τάχα που ἐξ ἐκείνων ὄντες, ὡν οἱ μὲν ἐποίουν ῥ', οἱ δὲ ε', οἱ δὲ λ'. Οἱ δὲ τούτων ἐπιστησόμενοι ἄρχοντες τινες καὶ ἡγεμόνες τινὲς αὐτῶν, ἐν δυνάμεσιν ἐξαιρέτοις κοσμηθήσονται· διὸ λέλεκται· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων » ἀντὶ τοῦ· « Ἐνδύσονται. » Κριοὺς δὲ προβάτων τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡγουμένους τῶν προλεχθέντων νοήσεις, οἵτινες ἐνεδύσαντο ἢ καὶ μᾶλλον ἐνδύσονται. Τί δὲ ἐνδύσονται, ἡμῖν καταλέλοιπεν νοεῖν· διδάσκει δὲ τὸ ἐνδυμα τούτων ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· « Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο

⁴⁰ Isa. LXI, 1. ⁴¹ Isa. XXVIII, 5. ⁴² I Cor. XV, 53.

ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν· ἰ καὶ πάλιν· « Ἐρ' ὃ οὐ θέλο-
 μεν ἐνδύσασθαι (1), ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ
 τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐνδύσονται τοίνυν οἱ
 κριοὶ τὸ ἐμπρέπον αὐτοῖς ἔνδυμα, τοῦ φθαρτοῦ σώμα-
 τος αὐτοῖς μεταβάλλοντος εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τοῦ
 θνητοῦ εἰς ἀθανασίαν. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ παρά-
 δεῖγμα καὶ οἱ κριοὶ οἰκοθεν ἐπάγονται τὸ ἔνδυμα, τοῦ
 σώματος αὐτοῖς καρποφοροῦντος τὸν πόκον. Ἀλλὰ
 καὶ αὐτὸν ἐνδύσονται τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν, τὸ ἐξάριτον ἔνδυμα τὸ φῶς τῆς θεότητος αὐτοῦ
 περιβαλούμενοι. Ἔτι μὲν καὶ « αἱ κοιλάδες » τότε
 « πληθύνουσι σίτον. » Ἔδει γὰρ μὴδὲ τῶν κοιλάδων
 ἀμνημονῆσαι· ἀνωτέρω μὲν γὰρ πεδιάδες ὠνομάσθη-
 σαν καὶ βρεα ἐρήμου καὶ βουνοί. Ἐπειδὴ δὲ εἶτι καὶ
 παρὰ τὰ λεχθέντα τάγματα ἄλλοι τινὲς ταπεινότεροι,
 καὶ οὐκ ἀπόδλητοι μὲν τῆς βασιλείας, πλην ὡς ἐν πα-
 ράθεσι τῶν προλεχθέντων σμικροὶ καὶ βραχεῖς,
 πάντων τε ὡς ἂν εἴποι τις, ἔσχατοι· ἀναγκαιῶς οὐδὲ
 τούτων παρήλθε τὴν μνήμην ὁ λόγος· ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τοῖς καρπὸν ὄσσειν τὸν ἐπιβάλλοντα διδάσκει λέγων·
 « Καὶ αἱ κοιλάδες πληθύνουσι σίτον » προφέρουσαι, ἦ,
 « τὴν τροφήν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. « Κεκράζονται. »
 Τί δὲ κεκράζονται, ἐρμηνεύει ἐξῆς λέγων· « Καὶ γὰρ
 ὑμνήσουσιν » ὡσεὶ σαφέστερον εἰρήκει· Ἐἰ γὰρ κοι-
 λάδες τυγχάνουσιν, ὁμῶς δ' οὖν ὑμνήσουσι τὸν καὶ
 αὐτοῖς τῶν ἀγαθῶν πάροχον. Ὑμνοῦσαι δὲ κεκράζον-
 ται, παρρησίᾳ χρώμεναι καὶ βοῆ μεγάλῃ. Βοῶσαι δὲ
 κρουγῆ καὶ ὑμνοῦσαι ποίας προήσονται φωνάς, ἡ τὰς
 ἐν ἀρχῇ παντὸς ψαλμοῦ φερομένας· « Σοὶ πρέπει
 ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών, » λέγουσαι· Ἀναγκαιῶς δὲ
 πρόκειται τό· « Κεκράζονται, καὶ γὰρ ὑμνήσουσι, »
 C
 περὶ τῶν κοιλάδων, ἢ καὶ περὶ τῶν προλεχθέντων
 ἀπάντων, ὡς ἂν μάθομεν, ὅτι μὴ περὶ αἰσθητῶν καὶ
 σωματικῶν τόπων ὁ λόγος ταῦτα διδάσκει· καίτοι
 καὶ περὶ τούτων εἰκὸς ἦν τὰ προλεχθέντα λέγεσθαι
 νομίζειν ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς τοῦ Θεοῦ δωρημασιν, ὡστ'
 εἶναι εὐχαριστήριον ὕμνον, ὡς πρὸς τὴν λέξιν, ὑπὲρ
 τῶν κατ' ἔτος ἀνθρώποις χορηγουμένων τὸν παρόντα
 λόγον. Καθ' ἕκαστον γοῦν ἐνιαυτὸν ὁ φιλόανθρωπος
 καὶ παντὸς ἀγαθοῦ δοτὴρ Θεός, ἐπισκεπτόμενος· τὴν
 γῆν, μεθύσκει αὐτήν, ἀρδων τοῖς συνήθεσιν ὕδροις,
 πληροὶ τε αὐτῆς τοὺς ἀβύλακας ταῖς τῶν ὑετῶν χορη-
 γίαις. Τὰ τε γεννήματα αὐτῆς πληθύνουν εὐλογῆσει.
 Ἡ δὲ εὐφραίνεται, νεαροποιηθεῖσά τε ἀνατέλλει.
 Κάπειτα πληρουμένη παντοίων καρπῶν, σπορίμων
 τε καὶ ἀκροδρόων στεφανοῦται, ὡς μὴ ἂν ἐκνήσται
 D
 κατὰ τὸν τοῦ ἔαρος καιρὸν ἐστεφανώσθαι λέγειν αὐ-
 τήν, τὰ τε πεδία πληθύνεσθαι πλοῦτος· καὶ μὴν καὶ
 τὰ βρεα τῆς ἐρήμου ἀνθεῖν, καὶ τοὺς βουνοὺς ἀγαλ-
 λασι περιζώννυσθαι· ἀλλὰ καὶ τοὺς κριοὺς τῶν
 προβάτων τοῖς ἑαυτῶν πόκοις ἐνδιδύσασθαι, αὐτὰς
 τε τὰς κοιλάδας χώρας πολλαῖς πληροῦσθαι σίτου,
 καὶ μονονοχί τῷ ἔργῳ βοᾶν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζειν.
 Ταῦτα δὲ εἰ καὶ ὅτι μάλιστα αἰσθητῶς πληροῦται καθ'
 ἕκαστον ἔτος, ἀλλ' ἡ σύμφρασις τῆς τοῦ παντὸς λόγου
 ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἡμᾶς ἀναπέμπουσα ἀπο-
 δείκνυται. Ὁμοῦ δὴ οὖν τὰ προλεχθέντα πάντα, λέγω

A ut absorbeat quod mortale est a vita¹¹. Induentur
 itaque arietes congruenti sibi vestimento, mutato cor-
 ruptibili corpore in incorruptionem, et mortali in im-
 mortalitatem. Sic itaque secundum exempli rationem,
 arietes vestimentum sibi producent, corpore ipso vel-
 lus emittente. Imo vero ipsum Dominum nostrum Je-
 sum Christum induent præstantissimo illo indumen-
 to, luce nempe deitatis vestiendi. Ad hæc autem tunc
 « valles abundabunt frumento. » Par quippe fuit val-
 les non silentio præterire; nam superius campi, mon-
 tes deserti, et colles nominati sunt. Quia vero alii sunt
 memoratis ordinibus viliores, nec tamen ex regno
 ejiciendi, licet prædictis comparati, parvi, pusilli, ac,
 ut ita dicam, postremi habeantur; necesse fuit ut
 necque eorum mentio præteriretur; sed eos quoque
 congruentem fructum laturos esse declaratur his
 B
 verbis: « Et valles abundabunt frumento, » quod
 proferent, sive « escam, » secundum Symmachum.
 « Clamabunt. » Quid autem clamabunt, sub hæc
 explicat dicens: « Etenim hymnum dicent; » ac
 si apertius dixisset: Etiam si valles sint, attamen
 talium sibi bonorum auctori hymnum dicent. Hym-
 num vero dicentes clamabunt, fiducia clamoreque
 niagno utentes. Clamantes autem voce magna et
 hymnum dicentes quas voces emittent, nisi eas
 quæ initio totius psalmi feruntur: « Te decet hym-
 nus, Deus, in Siou? » Necessario autem illud, « cla-
 mabunt, etenim hymnum dicent, » enuntiatur tam
 de vallibus quam de memoratis omnibus, ut edi-
 scamus, hæc non de sensibilibus et corporeis locis
 C
 doceri: tametsi prædicta verba de sensibilibus
 quoque Dei donis dicta putare par est, ita ut sit
 hymnus in gratiarum actionem pro iis, si verba
 spectentur, quæ quotannis a Deo hominibus sub-
 ministrantur. Singulis itaque annis hominum ille
 amator largitorque bonorum omnium Deus, visi-
 tans terram, inebriat eam solitisque imbribus irri-
 gat, rivos ejus pluviis tumere procurat, genimina
 ejus multiplicans benedicit. Illa vero læta et reno-
 vata iterum efflorescit. Deinde fructibus omnis ge-
 neris referta, segetibus et pomis coronatur, ut no-
 pigeat eam verno tempore coronatam dicere:
 campi replentur ubertate; quin etiam et montes
 deserti efflorescunt, et colles exsultatione accingun-
 tur: arietes ovium velleribus suis vestiuntur; ipsæ
 D
 convalles plerumque frumento abundant, et ipsis
 operibus tantum non clamant Deumque laudibus ef-
 ferunt. Hæc porro etiam si quotannis sensibili modo
 impleantur, ex serie tamen narrationis commonstra-
 tum est, eadem nos ad contemplationem evocare.
 Nihilominus memorata omnia, nimirum campi,
 montes deserti, colles et arietes ovium, atque insu-
 per prius explicatæ convalles, tum secundum datam
 interpretationem, tum obvio sensu accepta, unam
 vocem, melodiamque consonam Deo emissura esse
 dicuntur. Quare in omnibus hæc intelligas: « Cla-
 mabunt et hymnum dicent. »

¹¹ II Cor. v, 4.

(1) Forte ἐκδύσασθαι.

ἐξ τὰ πεδία καὶ τὰ ὄρη τῆς ἐρήμου, οἱ τε βουνοὶ καὶ οἱ κριοὶ τῶν προβάτων, καὶ πρὸς τοῦτοις αἱ ἀποδοθεῖσαι κοιλιάδες κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, κατὰ τε τὴν πρόχειρον διάνοιαν, μίαν ἀφήσειν ψῆφον καὶ σύμφωνον μελωδίαν τῷ Θεῷ εἰρηναί. Διὸ κατὰ πάντων ἀκούσῃ τό· «Κεκραζόνται καὶ ὑμνήσουσιν.»

1. IN FINEM, CANTICUM PSALMI. LXV. A

Vers. 2. «Jubilare Deo, omnis terra, psallite nomini ejus, date gloriam laudi ejus.» Evangelicus hic item psalmus est: nam gentium vocationem complectitur. Neque enim eo quo canebatur tempore finem consecuturus erat, sed in consummatione sæculorum. Quare memoratarum ibi rerum prophetiam ad finem remittit. Estque rursus canticum psalmi; sive, prout in præcedenti psalmo inscribitur, «Psalmus cantici.» Spiritus quippe sanctus per propheticam animam, quæ se receperat, cum lætitia multa canebat psallebatque, pro bonis in vaticinio suo annuntiat: quorum causa omnibus gentibus salutarem gratiam suscepturis quædam agenda præcipit, quæ nos exsequi, ad quos præmissæ voces spectant, necessarium est. Præcipit itaque omni terræ, id est, omnibus terræ elementum incolentibus, ne sese Moysis mandatis et gravi legis jugo subjiciant; sed ea solum, quæ in præsentis psalmo jubentur, peragant; et primo quidem Deo jubilent; secundo, psallant nomini ejus; tertio, dent gloriam laudi ejus; quarto, dicant Deo: «Quam terribilia sunt opera tua!» et: «In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.» Primum itaque per scientiam et veram cognitionem exsequemur Deo jubilantes, militum instar qui in bellis acclamant et jubulant, quique vocis magnitudine sese terribiles et formidabiles inimicis exhibent. Quoniam ergo Servator noster inimicos nostros, qui olim animas nostras in multorum numerum errorem captivas egerant, propellens ac oppugnavit, nos omnes milites suos armis adversus eosdem instruit; jure precibus ad Deum effusis jubulare, ac gemitibus inenarrabilibus victoriæ Regis nostri operam dare jubemur. Jubilatio autem per orationes, per theologiam, per sanam et claram cognitionem emittitur, itemque per spirituale sacerdotium, quod gratiarum actionibus, in mysteriis Novi Testamenti, per universam terram persolvimus, quando immolationis Agni Dei commemorationem agentes, hanc implemus prophetiam: «Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam laudis et jubilationis⁴⁴.» Quare in alio eloquio horum eruditus populus, beatus prædicatur his verbis: «Beatus populus qui scit jubilationem⁴⁵.» Hoc itaque primum, ut necessario præstandum, omnes homines Spiritus sanctus agere jubet dicens: «Jubilare Deo, omnis terra.» Secundo, psallere nomini ejus præcipit, quod a nobis omnibus in locis observari consuetum est. Nam in omnibus Dei ecclesiis apud gentes constitutis, hæc ipsa modulari et psallere, non Græcis tantum, sed etiam barbaris præcipitur. Alias quoque, allegoriæ ritu, corpus humanum, quod ceu instrumentum animæ traditum est, psalterium vocari solet: quo cum pulsatur interior

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΩΝ ΨΑΛΜΟΥ. ΞΕ'.

«Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὲ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, ὅτε δόξαν αἰνέσει αὐτοῦ.» Ευαγγελικός ὑπάρχει καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς, τὴν τῶν ἐθνῶν περιέχων κλήσιν. Ἡμελλε δὲ ἄρα οὐ καθ' ὅς ἤθετε χρόνους τέλους τυγχάνειν, ἀλλ' ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. Διὸ ἀναπέμπει τὴν τῶν δηλουμένων προφητείαν εἰς τὸ τέλος. Ἔστι ἐξ ὧδ' ἡ ψαλμοῦ ἐμπαιλίη ἢ κατὰ τὸν πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἐπεγέγραπτο, «Ψαλμὸς ὧδ'ῃ.» Ἡδὲ γάρ καὶ ἐψάλλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σὺν πολλῇ χαρᾷ διὰ τῆς ὑποδεξαμένης αὐτὸ προφητικῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς δι' αὐτοῦ θεσπιζομένοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν σωτήριον χάριν ὑποδεξάμενοις παρακελεύεται πράττειν τινὰ, ἅπερ ἀναγκαῖον ἐπιτελεῖν ἡμᾶς, οἷς ταῦτα προανεφωνεῖτο. Προστίθεται τοίνυν πάση τῇ γῆ, τουτέστι τοῖς τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦσιν ἅπασιν, μὴ τοῖς Μιωθῆσέως παραγγέλμασι καὶ τῷ βαρεῖ ζυγῷ τοῦ νόμου ἑαυτοῦς ὑποτάττειν· μόνα δὲ τὰ διὰ τῶν μετὰ χειρὸς κελεύμενα ποιεῖν· καὶ πρῶτον μὲν ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ, δευτέρον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τρίτον δόξαν διδόναι τῇ αἰνέσει αὐτοῦ· τέταρτον λέγειν τῷ Θεῷ· «Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου.» καὶ· «Ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεός σου φεύσονται σε οἱ ἐχθροὶ σου.» Τὸ μὲν οὖν πρῶτον δι' ἐπιστήμης καὶ γνώσεως ἀληθοῦς ἐπιτελέσωμεν ἀλαλάζοντες τῷ Θεῷ, δίκην τῶν ἐν πολέμοις ἀναφωνούντων καὶ ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν, οἱ τῇ δυνάμει τῆς φωνῆς καταπληκτικούς καὶ φοβερούς ἑαυτοῦ τοῖς πολεμοῖς ἐμφαίνουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν τοὺς ἡμετέρους ἐχθρούς, τοὺς πάσαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς τὴν πολυθεῖον πλάνην ἠχμαλυτικότητας, ἐλαύνων καὶ πολεμῶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας κατ' αὐτῶν ὀπλίξει, ἐκόντως διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν ἀλαλάζειν κελεύομεθα· στεναγμοῖς τε ἀλαλήτοις συμπράττειν τῇ νίκῃ τοῦ Βασιλέως ἡμῶν. Γίνεται δὲ ὁ ἀλαλαγμὸς δι' εὐχῶν, γίνεται καὶ διὰ θεολογίας, γίνεται δὲ καὶ δι' ὑγιῶς καὶ τετρανωμένης γνώσεως, γίνεται καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἱερουργίας, ἣν ἐν ταῖς εὐχαριστίαις κατὰ τὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐπιτελοῦμεν, ὁπνίκα, τῆς θυσίας τοῦ Ἁγνοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι, τὴν προφητικὴν πληροῦσμεν τὴν φάσκουσαν· «Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ.» Διὸ καὶ ἕτερον λόγιον τὸν τούτων ἐπιστήμονα λαὸν μακαρίζει φάσκον· «Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν.» Τοῦτο δὲ οὖν πρῶτον ἀναγκαῖως τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πᾶσιν ἀνθρώποις πράττειν διακελεύεται φάσκον· «Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.» Ἔϊτα δευτέρον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προστίθεται· δ καὶ αὐτὸ κατὰ πάντα τόπον εἰσθεν ὑφ' ἡμῶν ἐπιτελεῖσθαι. Ἐπεὶ κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἰδρυμένην, αὐτὰ ἐξ ταῦτα μελωδεῖσθαι καὶ ψάλλεσθαι, οὐχ Ἑλλησι μόνοις, ἀλλὰ καὶ βαρβάροις παραδέδεται. Καὶ ἄλλως δὲ, νόμοις

⁴⁴ Psal. xxvi, 6. ⁴⁵ Psal. lxxxviii, 16.

ἀλληγορίας, τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον, ὡσπερ ὄργανον τῆ ψυχῆ δεδομένον, ψαλτήριον εἰσθεν ονομάζεσθαι· δι' οὗ ὁ εἶσω ἀνθρώπος, ἀνακρουόμενος, ἐπιστημόνως τὰ μέλη καὶ τὰ αἰσθητήρια τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ λέγουσι· ἂν εἰκότως ψάλλειν. Τὰ μὲν οὖν τῆς γνώσεως καὶ διὰ τοῦ ἀλαλαγμοῦ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ἢ ψυχῆ κατώρθου· διὸ αὐτῷ τῷ Θεῷ ἠλάλαξε· τὰ δὲ τοῦ ψάλλειν διὰ τῆς τοῦ σώματος ἠθικῆς καὶ πρακτικῆς κινήσεως ἐνεργεῖ· διὸ λέλεκται· « Τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Εὐφημίαν γὰρ τῷ τοῦ Θεοῦ ὀνόματι φέροι· ἂν ἢ διὰ τῶν πράξεων τοῖς πολλοῖς θεωρουμένη κατόρθωσις. Καὶ τρίτον δὲ, πρόσταγμα πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνῶν τὸν Θεὸν ἐπεγνωκῶσι παρηγγεῖται, τὸ κελεῖον διδόναι· δόξαν οὐ τῷ Θεῷ, ἀπῆρκει γὰρ ἀλαλάζειν αὐτῷ· ἀλλ' οὐδὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τοῦτ' ἂν γὰρ ψάλλειν ἐκελευόμεθα· τῆ δὲ εἰνέσει αὐτοῦ. Αἰνοῦντας γὰρ αὐτὸν προσῆκει μὴ ταπεινῶς, μηδὲ ἀδόξως αἰνεῖν, σὺν πολλῇ δὲ τιμῇ καὶ δόξῃ. Πρὸς γὰρ τῇ κατὰ διάνοιαν ἐρῶμένη περὶ Θεοῦ γνώσει· δι' ὄργανου κατορθουμένη προσῆκει καὶ διὰ λόγων θείων αἴνους καὶ ὕμνους τοὺς εἰς τὸν Θεὸν περιεχόντων σὺν εὐλαβείᾳ καὶ σεβασμῷ τιμῇ τε πρῶτον ἀποπληροῦν πρόσταγμα. Διὸ λέλεκται· « Δότε δόξαν αἰνέσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Ἄκυλλαν, « Δότε δόξαν ὑμνήσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Τάξατε εἰς τιμὴν τὸν ὕμνον αὐτοῦ. » Ἔτι πρὸς τούτοις τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν παρακελεύεται πᾶσιν ἡμῖν θεωρημένως ἐνατενίζειν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν ἐφιστᾶν, ὅπως φόβου καὶ ἐκπλήξεως γέμῃ· ἢ τῆς σοφίας αὐτοῦ μεγαλοργήματα. « Ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γεννησιουργὸς θεωρεῖται. » καὶ· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀποκρίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ταῦτ' οὖν θεωροῦντας, ὑπερεκπλήττεσθαι δεῖ, καὶ λέγειν τῷ Θεῷ· « Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου. » Ἄλλ' ἡμῖν μὲν τοῖς ὑπὸ σοῦ πεφωτισμένοις ἔργωσται· καὶ καταλείπεται τὰ ἔργα σου ὄντα φοβερά· οἱ δὲ ἔχθροί σου ἐν σκότῳ κελινδοῦμενοι, κἂν ἐθέλωσι ποτε περὶ τῶν σῶν ἔργων διεξιέναι, καὶ λόγους ὡς οἶόν τε φυσικοῦς ἀποδιδόναι, μακρὰν ἀποπίπτουσι τοῦ πλήθους τῆς σῆς δυνάμεως, οὐδὲν ὑγιὲς οὐδὲ ἀληθὲς ἔχοντες λέγειν. Διὸ φαμεν· « Ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεώς σου ψεύσονται σε οἱ ἔχθροί σου. Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα παραγγέλματα ἦν πάση τῇ γῇ, δηλαδὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, προφητικῶς παρηγγεῖλμένα· ἐπεὶ δὲ εὐχῆς ἦν χρεῖα εἰς τὸ δυνῆθῆναι δι' ἔργων ταῦτα χωρῆσαι, ἀναγκαίως τὸ θεῖον Πνεῦμα μετὰ τὰ πρῶτα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφει τὸν Θεὸν, εὐχὴν ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς ἀναπέμπον. Διὸ φησι· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. » Ἀνεὶ δὲ τοῦ· « Πᾶσα ἡ γῆ, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν εἰπών· « Πάντες οἱ ἐπὶ γῆς. » λευκότερον δηλώσας, ὅτι μὴ Ἰουδαίοις τὸ παράγγελμα δέδοτο, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. Μεγίστης γὰρ ἔδοντο εὐχῆς, ὡς ἂν δυνάμει Θεοῦ παράδοξος γένοιτό τις ἐν αὐτοῖς μεταβολὴ πρὸς

A homo, membra et sensus ejus scite legi Dei psallere jure dicantur. Quæ igitur ad cognitionem pertinent anima in seipsa per jubilationem exsequebatur, quamobrem ipsi Deo jubilabat; per consuetum autem corpori agendi motum psallendi ritum exsequebatur: quare dicitur: « Nomini ejus. » Laudem quippe nomini Dei conciliant recte facta, quæ a multis conspiciuntur. Tertio, mandatum nobis omnibus, qui ex gentibus ad Deum cognitionem accessimus, traditum est, quo jubemur gloriam dare, non Deo, satis enim erat jubileare ipsi; non nomini ejus, huic enim psallere jubemur, sed laudi ejus. Laudantes enim ipsum par est non humiliter, nec sine gloria id agere, sed magno cum honore et gloria. Siquidem præter cognitionem Dei in mente defixam, quæ per instrumentum celebratur, par est etiam divinis sermonibus laudes et hymnos Dei complectentibus cum pietate ac veneratione primum præceptum implere. Quare dictum est: « Date gloriam laudi ejus; » vel, secundum Aquilam: « Date gloriam hymnis ejus; » vel, secundum Symmachum: « Constituite in honorem hymnum ejus. » Ad hæc vero Spiritus propheticus jubet nos omnes attento animo opera Dei considerare, atque mente perpendere, quo pacto magna sapientiæ illius opera timorem stuporemque inferant. « Nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportione quadam opifex intelligitur⁴⁶; » et: « Invisibilia ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas⁴⁷. » Hæc contemplantes, stupore affici par est, ac dicere Deo: « Quam terribilia opera tua! » Sed a nobis quidem abs te illuminatis cognoscitur et comprehenditur opera tua terribilia esse. Inimici vero tui in tenebris volutati, etiamsi nonnunquam velint de operibus tuis verba facere, naturalesque sermones pro facultate texere, longe aberrant a magnitudine virtutis tuæ, nihique sanum, verum nihil efferre valent. Quare dicimus: « In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. Diapsalma. » Priora quidem præcepta omni terræ, videlicet omnibus gentibus, propheticè tradita fuerant. Quia vero, ut hæc opere compleri possent, oratione opus erat, Spiritus divinus post priora illa, necessario ad Deum vertitur, orationemque pro universa terra emittit. Quamobrem ait: « Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » Pro illo autem: « Omnis terra, » clarior Symmachus interpretatur dicens: « Omnes qui in terra sunt, » apertius declarans, non Judæis traditum præceptum esse, sed omnibus qui in terra sunt hominibus. Precibus namque maxime opus erat, ut ex Dei potestate, inexpectata quædam mutatio ipsis accederet, ut ne ultra multorum numinum errori animo adhærent; sed unum Deum, solum adorandum reapse colerent et adorarent, at-

⁴⁶ Sap. XIII, 5. ⁴⁷ Rom. I, 20.

que præceptum hujusmodi observarent : « Psallite nomini ejus. » Ut itaque hæc eveniant, Spiritus sanctus ita precatur : « Omnis terra adoret te et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » οὐν ταῦτα γένηται, εὐχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λάτῳσάν σοι, ψαλῳάσωσαν τῷ ὀνόματί σου. »

VERS. 5, 6. « Venite et videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum. » Ut longe disitis iis qui invocant nomen Dei, ut propius accedant præcipit dicens : « Venite. » Quod ipsum divinus Apostolus declaravit his verbis : « Et veniens annuntiavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope⁴⁸. » Omnes porro per orbem gentes ad Dei notitiam, et ad contemplationem operam ejus sermo evocat. Nam procul Deo positæ, neque videbant, neque noverant. Quamobrem ait : « Venite et videte opera Dei : » de quibus supra dictum est : « Dicite Deo : Quam terribilia sunt opera tua ! » Sed olim quidem præcipiebat dicere : « Quam terribilia sunt opera tua ! » Quoniam autem verisimile erat eos, procul positos, quæ essent opera Dei ignorare, hic consequenter eosdem sic alloquitur : « Venite et videte opera Dei. » Cum autem ea videritis, ediscetis, eum terribilem esse in consiliis pro filiis hominum. Horum sententiam sic clarius interpretatur Symmachus dicens : « Venite et videte opera Dei, terribiles machinationes pro filiis hominum. » Omnia quippe pro salute filiorum hominum machinatus est. Sub hæc docet quanta apud antiquos illos Deus fecisse narretur. Quænam vero illa sint, postea declarat : « Qui convertit mare in aridam ; in flumine pertransibunt pede. » Secundum Symmachum autem : « Convertit, inquit, mare in aridam ; fluvium pertransierunt pede. » Hæc porro in historia Scripturæ feruntur : quæ gentibus, utpote ignorantibus, necessario enarrantur, ut ediscant, eum qui olim populus Dei erat, in servitute Ægyptiorum aliquando fuisse, et Ægyptiacæ idololatriæ subjectum ; sed Deum pro illis magna et terribilia edidisse, divinitus scilicet immisis plagis Ægyptios verberasse, ipsumque populum a dira servitute liberasse. Hæc quippe erant terribilia Dei opera : neque tantum ea ibi edita, sed etiam in mari Rubro : quo in aridam mutato, suos quidem eripuit, impios vero in profundum perniciæ conjecit. Hæc edocti, heus ! vos, inquit, confidite, ac credite eum qui talia pro antiquis illis operatus est, non imparem futurum ad similia pro vobis agenda. Quare « venite et videte opera Dei, » quam terribilis sit « in consiliis pro filiis hominum. » Convertit igitur mare in aridam ; et in Jordane fluvio alia quædam terribilia opera designavit, quando demisso flumine pedibus pertransierunt, qui ex deserto ad istam terram accesserant. Ipsis igitur iisdemque calcementis usi, confidite ipsum Deum spirituales Ægyptios, demones nempe malignos, qui olim animas vestras in servitute

τὸ μηκέτι μὲν τῇ πολυθέῳ προσέχειν πλάνη, μόνον δὲ σέβειν ὃν δεῖ καὶ προσκυνεῖν, τὸν ἕνα καὶ μόνον καὶ προσκυνητὴν Θεόν, ἐπιτελεῖν τε τὸ πρόσταγμα δι' οὗ ἐλέγετο· « Ψάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Ἴν' ἐλθὼν λέγον· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψα-

« Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, φοβερὸς ἐν βουλαῖς παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ὡς μακρὰν ἀφεστηκόσι τοῖς καλουμένοις τὸ θεῖον ὄνομα πλησίον ἔρχεσθαι προστάττει λέγον· « Δεῦτε. » Τοῦτο δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος παρίστη εἰπών· « Καὶ ἐλθὼν εὐηγγέλισατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » Καλεῖ δὲ ὁ λόγος τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γυνῶσιν, ἐπὶ τε τὴν θεωρίαν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Μακρὰν γὰρ ἀφιστάτωα τοῦ Θεοῦ οὕτε ἐώρα, οὕτε ἐγίνωσκε. Διὸ φησὶ· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Εἰπάτε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου ! » Ἀλλὰ πάλαι μὲν προσέταττε λέγειν· « Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου ! » Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν ἀγνοεῖν τοὺς μακρὰν ἀφεστῶτας τίνα ἦν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀκολούθως ἐνταῦθα πρὸς τοὺς αὐτοὺς φάσκει· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » Ἰδόντες δὲ ταῦτα μαθήσεσθε, ὅτι φοβερός ἐστιν ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τρανώτερον τὴν διάνοιαν ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Ἐλθετε καὶ ἴδετε πράξεις τοῦ Θεοῦ, φοβερὰ μηχανήματα ὑπὲρ υἱῶν ἀνθρώπων. » Πάντα γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐμηχανήσατο. Εἶτα διδάσκει ὅσο C πρῶτερον παρὰ τοῖς παλαιῶς πεποιηκῶς ὁ Θεὸς ἱστορεῖται. Τίνα δὲ ταῦτα, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Μετέβαλε, φησὶ, τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ποταμὸν διέβησαν ποδί. » Ταῦτα δὲ φέρεται ἐν τῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ· ἃ δὴ ἀναγκαιῶς ὡς μὴ εἰδῶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλεται, ὡς ἂν μάθοιεν, ὅτι καὶ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ λαὸς ἦν ποτε Αἰγυπτιακῆς δεδουλωμένος, καὶ τῇ πλάνῃ τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρίας ὑπηγμένος· ἀλλ' ἐργασται ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Θεὸς μεγάλα καὶ φοβερὰ, πληγαῖς μὲν τοὺς Αἰγυπτίους θεληάτους μαστίξας, αὐτοὺς δὲ τῆς πικρᾶς δουλείας ἐλευθερώσας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ φοβερὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Ἐρυθρᾶς· ἦν εἰς ξηρὰν μεταβαλὼν, D διέσωσε μὲν τοὺς οικειοὺς, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς βυθῷ παρέδωκεν ἀπωλείας. Ταῦτα δὲ μανθάνοντες, ὡ οὗτοι, φησὶ, θαρσεῖτε, πιστεύοντες, ὅτι ὁ τὰ τοσαῦτα ἐργασάμενος ἐπὶ τῶν παλαιῶν οὐκ ἀδυνατήσεται τὰ ἕμοια καὶ ἐφ' ὑμῶν καταπράξασθαι. Διὸ « δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » ὡς φοβερός ἐστιν « ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Μετέστρεψε γοῦν τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου δὲ ποταμοῦ ἄλλα τινὰ φοβερὰ θαύματα εἰργάσατο, ὅτε διήλθον τοῖς ποσίν, ὑποσταλέντος τοῦ ποταμοῦ, οἱ ἀπὸ τῆς ἐρήμου παριόντες ἐπὶ τῆνδε τὴν γῆν. Τοῦτοις δὴ οὖν αὐτοῖς ὑποδήμασι χρῆσάμενοι, θαρσεῖτε, ὡς καὶ τοὺς ὑμετέρους νοητοὺς Αἰγυπτίους,

⁴⁸ Ephes. II, 17.

δαίμονας πονηρούς, τοὺς πάλαι καταδυναστεύοντας ὑμετέρων ψυχῶν, ἀπελάσει ὁ αὐτὸς Θεός. Ἐὰν κυμαίνῃ δὲ ἡ τῶν ἀνθρώπων θάλασσα, καὶ ὁ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν βίος κλυδωνῆται καὶ κινδύνους ἐγείρῃ καθ' ὑμῶν· θαρσεύετε ὑμεῖς, ἐναργῆς ἔχοντες ὑπόδειγμα τὴν πάλαι στραφεῖσαν θάλασσαν εἰς ξηράν. Οὕτως γὰρ καὶ ὑμῖν ὁμαλή τις ἔσται, καὶ ἀπαρπόδιστος ἡ ἀπὸ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν διάβασις. Εἰ δὲ καὶ ποταμὸν ποτε τὸν Ἰορδάνην παραβέβωκε διῆλθον οἱ παλαιοὶ, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν ἤδη εὐαγγελίζεσθε, γινώσκοντες, ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες « ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ. » « Ἐκεῖ, δηλαδή ἐν τῷ μνησθέντι ποταμῷ. » Ἔσται γάρ, ἔσται καιρὸς, καθ' ὅν, ὥσπερ εἰς συμπόσιον παρασκευαζόμενοι, ἐπὶ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαντήσουσιν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ μυστικῆν ἀποκάθαρσιν οἱ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐλευθερούμενοι πλάνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ὁπνῆκα ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας παρῆει, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, προσιέτο τε πάντας Ἑλλήνας καὶ Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν παραπτωμάτων· ἵτε καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐπιστάς ὢν αὐτὸν κατηξίωσε ποταμὸν τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ ἐπίδασως. Διὸ ἐν τοῖς προκειμένοις λέλεκται· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ. » Ἐνθεν εἰκότως τὸ αὐτὸ προφητικὸν πνεῦμα διὰ Ἡσαίου τὴν ἔρημον εὐαγγελιζόμενον καὶ αὐτοῦ μνήμην πεποιοῦται τοῦ Ἰορδάνου λέγον· « Εὐφρανθήτη, ἐρημος διψῶσα· ἀλλ' ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθίστω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἰσχύσατε, χεῖρες ἐκμεινάναι, καὶ γόνατα παρακλιμένα· παρακαλέσατε οἱ ἀλιγόψυχοι τῆ διανοία. Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδεδώκεν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὤτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείψεται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψώσῃ. » Ταύτην διαλέλεκται ἐπὶ τοῦ παρόντος· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ· » ὃ δὲ ἐπληροῦτο κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν. Ἐνθεν εἰκότως ὁ παρὼν ψαλμὸς ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν ἔλεγε· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· » καὶ πάλιν· « Εἰπάτε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου! » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως εἰπὼν· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ, » ἐπιφέρει· « Τῷ δεσποζόντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος. » Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· πορεύοντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου. » Διὸ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Τῷ ἐξουσιάζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ δι' αἰῶνος. » Καὶ ἄλλως δὲ εὐφρανθήσμεθα ἐν αὐτῷ τῶν προειρημένων καταξυθιέντες. Πότε δὲ εὐφρανθήσμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴν ὁ μέλλων ἐπιστῆ αἰὼν, οὗ τὴν δεσποτείαν καὶ τὴν ἐξουσίαν οὐδ' ἕτερος ἔξει, ἢ ὁ αὐτὸς ὁ τὴν δυνα-

A redigebant, expulsurum. Etiamsi mare illud hominum fluctibus intumescat, etiamsi atheorum et impiorum genus fluctus et pericula vobis suscitet; confidite tamen, cum exemplum vobis conspicuum offeratur, mare scilicet olim versum in aridam. Sic quippe vobis expeditus, ac nullo obice interclusus erit ab errore ad veritatem transitus. Quod si Jordanem fluvium antiqui illi inexpectato modo transierunt; at vos quoque hoc exemplo Evangelium excipite, scientes quod tum nos ipsi qui hæc dicimus, tum vos qui auditis, « ibi lætabimur in ipso. » Ibi, scilicet in memorato fluvio. Erit tempus, erit, inquam, quo ceu ad convivium apparantes se, ad lavacrum regenerationis accedent, ad mysticam in Jordane fluvio peragendam sordium purgationem, qui ab Ægyptiaco errore liberati sunt. His porro significatur lavacrum regenerationis, quod ab Jordane fluvio incepit, cum Joannes Baptista Judæam percurreret, prædicans baptismum poenitentiae, omnesque cum Græcos tum Judæos admitteret ad confessionem delictorum: cum ipse Servator et Dominus noster astans, ipsum fluvium divino suo aditu dignatus est. Quapropter supra dictum est: « Ibi lætabimur in ipso. » Unde et merito quidem idem propheticus spiritus, ubi deserto per Isaiam fausta denuntiat, ipsius Jordanis mentionem facit dicens: « Lætare, deserto sitiens; sed etiam exsultet solitudo, et floreat quasi liliū: et efflorescent et exsultabunt deserta Jordanis. Confortamini, manus remissæ et genua dissoluta; consolamini, qui mente pusillanimes estis. Confortamini, nolite timere. Ecce Deus noster judicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet quasi cervus claudus, et lingua balbutientium clara erit: quia erupta est in deserto aqua, et torrens in terra sitiens⁴⁹. » De hoc loquitur in præsentī: « Ibi lætabimur in ipso. » Quæ in divino Servatoris nostri ad homines adventu impleta sunt. Unde merito præsens psalmus omnes gentes compellans dicebat: « Venite et videte opera Dei; » ac rursus: « Dicite Deo: Quam terribilia sunt opera tua! » Et valde consequenter postquam dixerat: « Ibi lætabimur in ipso, » infert: « Qui dominatur in virtute sæculi. » Id quoque porro intelligas, Servatorem audiens dicentem: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes docete omnes gentes in nomine meo⁵⁰. » Quare secundum Aquilam dicitur: « Qui potestatem habet in virtute sua per sæculum. » Alias quoque lætabimur in ipso, jam memoratis bonis donati. Quandonam exsultabimus, nisi cum futurum sæculum advenerit, cujus dominatum et potestatem nullus alius obtinebit, nisi ille qui dominatum a Patre accepit? Nunc enim in præsentī sæculo principatus sunt multi, potestates et dominationes, spiritualia nequitiae et rectores mundi. Tunc vero, postquam sustulerit omnem

⁴⁹ Isa. xxxv, 1 6. ⁵⁰ Matth. xxviii, 18, 19.

principatum, potestatem et virtutem, ipse solus imperium obtinebit in sæculum illud, in quo lætitiā nobis hic sermo pollicetur.

κράτορες· τότε δὲ, ὅτε καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, μόνος αὐτὸς ἐξουσιάσῃ τοῦ αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐπαγγέλλεται ἡμῖν ὁ παρῶν λόγος τὴν εὐφροσύνην.

VERS. 7-9. « Oculi ejus super gentes respiciunt : qui exasperant non exaltentur in semetipsis. Diapsalma. » Cum superiorum gentium vocationem adumbraret, universam terram evocabat : neque tamen gentes diserte memoravit : nunc vero apertissime easdem, necnon Dei reconciliationem meminit. Nam de peccatoribus quidem dictum est : « Averte faciem tuam a peccatis meis⁸¹ ; » ac rursum : « Quare faciem tuam, et dexteram tuam avertis⁸² ? » et iterum : « Avertisti autem faciem tuam a me, et factus sum conturbatus⁸³. » De iis vero qui bona spe instructi sunt dictum est : « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum⁸⁴ ; » et rursum : « Oculi tui videant æquitates⁸⁵ ; » et iterum : « Signetur super nos lumen vultus tui, Domine⁸⁶. » Magnæ igitur pollicitationes gentibus in præsentī datæ sunt. Jam oculi ejus super gentes respiciunt. Atque animadvertas velim in hisce nusquam Judæorum mentionem haberi ; sed per totum psalmum bona gentibus annuntiari. Perhumanus ergo ille gentium Servator oculos suos, scilicet inspiciendi virtutes, expandit in omnes gentes. Lucis autem radii ex oculis ejus emissi, animas sui capaces illustrant. Quoniam vero futurum erat ut non omnes gratiam reciperent, sed tantam ejus erga homines clementiam irritarent et exasperarent, quod donum non admitterent ; jure additur : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » His porro significat eos ex gentibus, qui immergeri et inobsequentes Evangelio sunt. Quare apud Symmachum dicitur : « Oculi ejus gentes inspiciunt ; inobsequentes ne exaltent semetipsos. » Alio item sensu indicat eos ex circumcissione, qui gratiam contempserunt, et Servatoris vocationem nihili fecerunt. Quare Spiritus sanctus per Isaiam ad eos respiciens dicebat : « Aure audiat, et ne intelligatis ; et videntes videatis, et ne sciatis⁸⁷. » Merito igitur viros increpans præsens sermo, utpote sine causa de atavorum dignitate inflatos, et de progenitorum gloria altum sapientes, dicit : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » Heus ! vos, inquit, superbire et vano tumori vestro finem date, scientes Deum non magis, quam reliquis gentibus, vobis prospicere. Oculi ergo illius lustrandi vi præditi, universorum hominum providentiam gerentes, super gentes respiciunt. Quid igitur vos, ac si præstantiora obtineatis, exaltamini in vobismetipsis, cum maxime viri exasperantes sitis ? Quod autem ipsos sermo subindicet, aperte declarat Spiritus per Ezechielem dicens : « Fili hominis, mittam te ego ad domum

« Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. Διαψάλμα. » Διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐπισκιασμένως τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν αἰνιξάμενος, πᾶσαν τὴν γῆν ἐκάλει· οὐ μὴ σαφῶς τὰ ἔθνη· νυνὶ δὲ λευκότερα τῶν ἐθνῶν μέμνηται καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διαλλαγῆς. « Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀμαρτανόντων εἰρηται· « Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου· » καὶ πάλιν· « Ἴνα τί ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου καὶ τὴν δεξιάν σου ; » καὶ πάλιν· « Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθην τεταραγμένος. » Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαθῶς ἐπιβλέπωντων λέλεκται· « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· » καὶ πάλιν· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἰδέτωσαν εὐθύτητας· » καὶ αὖθις· « Σημειώθητω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Μεγάλοι τοίνυν ἐπαγγελίαι διὰ τῶν προκειμένων τοῖς ἔθνεσι δέδονται· ἦδη ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Καὶ θεὰ ὅπως οὐδαμῶς τῶν προκειμένων Ἰουδαίων μέμνηται, δι' ὅλου δὲ τοῖς ἔθνεσι τὰ χρηστὰ εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος τῶν ἐθνῶν Σωτὴρ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, τὰς ἐπισκοπικὰς δηλαδὴ δυνάμεις, ἐξήπλωσεν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Φωτὸς δὲ ἀκτίνες ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πεμπόμεναι τὰς χωρητικὰς αὐτῶν ψυχὰς καταλάμπουσιν. Ἐπεὶ δὲ ἤμελλον μὴ πάντες τὴν χάριν ὑποδέχασθαι, παροργίζειν δὲ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς καὶ παραπικραίνειν τὴν τοσαύτην φιλοανθρωπίαν, διὰ τὸ μὴ παραδέχασθαι τὸ δῶρον, εἰκότως ἐπιλέλεκται· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀπειθεῖς καὶ ἀνοποτάκτους τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τὰ ἔθνη ἐπισκοπεύουσι· οἱ ἀπειθεῖς μὴ ὑψούσθωσαν ἑαυτούς. » Σημαίνει δὲ καὶ ἄλλως τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀθετήσαντας τὴν χάριν καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλήσιν ὑπερφρονήσαντας· διὸ πρὸς αὐτούς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ διὰ Ἡσαΐου ἀπειτεῖνετο φῆσαν· « Ἀκούη ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Εἰκότως τοιγαροῦν ἐπιβραβίζων αὐτούς ὁ παρῶν λόγος, εἰκὴ φυσιομένους ἐπὶ τοῖς προγόνους, καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τῇ τῶν προπατόρων εὐδοκίμῳ, φησὶν· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Παύσασθε γὰρ, φησὶ, βρενθυμένοι καὶ εἰκὴ τυφόμενοι, ὡς οὗτοι, γνόντες, ὅτι οὐ μᾶλλον ὑμῖν ἐπιβλέπει ὁ Θεὸς ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Οἱ γοῦν τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὀφθαλμοὶ, πάντων ἀνθρώπων πρόνοιαν ποιούμενοι, ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Τί οὖν ὑμεῖς, ὡσπερ εἰ ἐξαίρετον κεκτημένοι, ὑψούσθε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ταῦτα ἄνδρες ὄντες ἀεὶ παραπικραίνοντες ; Ὅτι δὲ αὐτοῖς αἰνιττεται ὁ λόγος, σαφῶς παρίστησι τὸ Πνεῦμα διὰ

⁸¹ Psal. l, 11. ⁸² Psal. xliii, 24. ⁸³ Psal. xxix, 8.

⁸⁷ Isa. vi, 9.

⁸⁴ Psal. xxxiii, 16. ⁸⁵ Psal. xvi, 2. ⁸⁶ Psal. iv, 7

Ἰεζεκιήλ λέγων· Ἐγὼ ἀνθρώπου, ἐξαποστελῶ σε ἐγὼ πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, τοὺς παραπικραίνοντας, οἵτινες παρεπίκραναν με αὐτὸν καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας· καὶ ἐξῆς· Ἐὰν ἀρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, διότι οἶκος παραπικραίνωντων ἐστὶ· καὶ πάλιν· Καὶ λαλήσω τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτοὺς, ἐὰν ἀρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, ὅτι οἶκος παραπικραίνωντων ἐστὶ. καὶ ἐν ρε' δὲ ψαλμῷ λέλεκται· Ὅτι παρεπίκραναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Πλεονάκις ἐβρόυσαστο αὐτούς· αὐτοὶ δὲ παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. καὶ μὴν καὶ Μωϋσῆς τὴν πικρίαν αὐτῶν παρίστησι λέγων· Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπελοῦ αὐτῶν, καὶ ἡ κλημάτις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμίᾳ δὲ εἴρηται πρὸς τοὺς αὐτούς· Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελοῦ ἢ ἀλλοτρία· Εἰκότως τοίνυν καὶ ἐνταῦθα παραπικραίνοντες ὠνόμασθησαν. Ἐκ παραλλήλου δὲ μνημονεύσας τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς τούτων σωτηρίας ὁ λόγος, παράθεσιν τῶν ἐκ περιτομῆς πεποιθῆται εἰπών· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑπόσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ. Εὐαγγελικὸν εἶναι τὸν ψαλμὸν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου τετηρήκαμεν· ὁ καὶ δι' ὅλου τοῦ ὕφους τῆς προφητείας παρίσταται. Ἐκάλει μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ πᾶσαν τὴν γῆν· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ πλείονα διδάξας, σαφέστερον περὶ τῶν ἐθνῶν ποιεῖται προφητεῖαν λέγων· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τούτων διδασκαλίαν ἀκολούθως πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἂν ὠφελιμένοις ἐκ τοῦ προμεμαθημένοι τὰ προλεχθέντα, εὐλογεῖν τῶν τοσούτων θαυμάτων τῶν τε φοβερῶν ἔργων ποιητῆν παρακελεύεται λέγων· Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν. Μὴ γὰρ τοὺς ὑμετέρους, φησὶ, τοὺς πάλαι πεπλανημένους νομιζομένους θεοὺς, ἀλλὰ τὸν ἡμέτερον, ὃν ἐκ πατέρων ἡμεῖς ἐπεγραψάμεθα, τούτων γινόντες εἶναι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, καὶ ὑμεῖς εὐλογεῖτε. Εὐφημοῦντες δὲ αὐτὸν, καὶ εὐλογοῦντες ὡς μόνον ἀληθινὸν καὶ κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν Θεόν, μὴ σεσωτημένους, μηδὲ ἡρεμέα (sic) τῇ φωνῇ τοῦτο πράττετε· σὺν πολλῇ δὲ παρρησίᾳ καὶ θάρσει, φωναῖς τε γεγωνοῖς καὶ βοαῖς χρήσασθε μεγάλας· ὡς καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀκούσθαι τὴν ἀναπεμπομένην εἰς Θεὸν ὑφ' ὑμῶν αἰνεσιν· ὁ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐδὲ ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν δωματίων. Ταύτης οὖν ἔχεται τῆς διανοίας τὸ φάσκον λόγιον· Καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐξάκουστον ποιεῖτε τὴν φωνὴν τοῦ ὕμνου αὐτοῦ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι, ἐν τε κώμαις καὶ χώραις κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ Χριστοῦ λαοὶ ἐξ ἀπάν-

A Israel, ad exasperantes, qui exasperaverunt me ipsi et patres ipsorum usque ad præsentem diem⁵⁸· et postea : « Si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁵⁹ ; » et iterum : « Et loquar sermones meos ad illos, si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁶⁰. » Et in cv psalmo dictum est : « Quia exacerbaverunt spiritum ejus⁶¹ ; » ac rursus : « Sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo⁶². » Imo etiam Moyses acerbiter eorum declarat his verbis : « Nam ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorrha. Uva eorum uva fellis, botrus acerbitalis eorum⁶³. » In Jeremia autem ad eosdem dicitur : « Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena⁶⁴ ? » Jure igitur hic quoque exasperantes vocantur. Dum autem ex adverso gentium et salutis eorum mentionem sermo facit, comparisonem inducit, cum iis qui ex circumcissione sunt, dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt, qui exasperant non exalten- tur in semetipsis. Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus. » Evangelicum esse psalmum jam sub initium observavimus : quod etiam ex tota prophetiæ serie comprobatur. Nam initio omnem terram compellabat : deindeque plura docens, clarius de gentibus vaticinatur dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt. » Post hujusmodi itaque doctrinam consequenter omnibus gentibus, utpote quæ supra memorata edidicerunt, et hinc utilitatem nactæ sunt, præcipit ut tot miraculorum terribiliumque operum artificem benedicant. « Benedicite, inquit, gentes Deum nostrum. » Non pristinos, ait, vestros, quos deos esse errantes putabatis ; sed nostrum, quem ab avis usque nostris Deum ascripsimus, scientes hunc verum esse Deum. Nunc igitur, etiamsi id prius non feceritis, vos quoque benedicite. Benedicentes autem et laudantes illum ut solum verum et communem omnium tam nostrum quam vestrum Deum, ne tacite, neu demissa voce id agite ; sed cum multa fiducia et confidentia, alta voce magnisque clamoribus utimini, ut laudes a vobis Deo emissæ etiam ab extraneis audiantur, quod etiam Servator his verbis declarabat : « Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta⁶⁵. » Huic igitur sententiæ affine hoc dictum est : « Et auditam facite vocem laudis ejus ; » sive, secundum Symmachum : « Auditam facite vocem hymni ejus. » Mirari porro subit qui impletus hic sermo fuerit, quando per universum orbem, in mediis urbibus, in vicis, in agris per universas Dei Ecclesias, Christi populi ex universis gentibus delecti, hymnos et psalmos, non patriis diis, non Dei inimicis dæmonibus ; sed uni Deo a prophetis prædicato, alta emittunt voce, ita ut psallentium vox ve-

⁵⁸ Ezech. ii, 5. ⁵⁹ Ibid. 5. ⁶⁰ Ibid. 7. ⁶¹ Psal. cv, 33. ⁶² Ibid. 43. ⁶³ Deut. xxxii, 32. ⁶⁴ Jerem. ii, 21. ⁶⁵ Matth. x, 27.

ab iis qui foris consistunt audiatur; ut præsens sermo opere compleatur: «Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Additur postea: «Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos.» Pro illo autem, «animam meam, animam nostram,» reliqui omnes interpretes ediderunt: ac rursus pro illo, «pedes meos, pedes nostros» item omnes interpretati sunt. Non tantum, inquit, pro antiquis illis Dei operibus, quæ supra declarata sunt, hymnum ipsi et laudes emittite; sed ob beneficia nobis ipsis, qui talia loquimur, collata. Quandoquidem enim pedes nostros, valde currentes, utpote qui vobis omnibus gentibus salutare Evangelium prædicemus, confortavit, et in vitæ defluxu, obices amovens, servavit inconcussos; multisque animæ nostræ insidiantibus, ipse ejus servator et custos fuit: eorum itaque gratia «benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Hæc porro ex persona præconum Evangelii manifeste prædicta sunt, quorum cursum pedumque virtutem Isaias, imo potius Spiritus sanctus per ipsum declarans, mirabundus acclamabat: «Quam speciosi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem⁶⁶!» Quoniam igitur multis laboribus perfuncti, et ab incredulis gentibus vexationem, vincula, carceres et omne insidiarum genus perpassi, immutabiles permanere; jure eum qui ipsis vires addiderat, qui animam ipsorum ad vitam custodierat, ut ne in peccati mortem laberetur; qui pedes firmos statuerat, ne commotionem, neu lapsus vel ruinam paterentur, omnes gentes benedicere jubent, et auditam facere vocem laudis ejus; non tantum pro mirabilibus terribilibusque illis antiquis operibus; sed etiam pro recentibus beneficiis, quæ animam eorum qui talia loquerentur ad vitam posuit, neque dedit in commotionem pedes ipsorum. Quare secundum Symmachum pluraliter dicitur: «Qui ordinavit animam nostram ad vitam, et non dedit labi pedes nostros.»

φοβεροῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς νέοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς τὴν ψυχὴν τῶν ταῦτα λεγόντων ἔθετο εἰς ζωὴν, μὴ δοῦς εἰς σάλον τοὺς πόδας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν ψυχὴν ἡμῶν εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος σφαλῆναι τοὺς πόδας ἡμῶν.

VERS. 10-15. «Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.» Et hæc consequenter ad superiora dicta sunt. Oportebat enim edoceri nos quo pacto Deus posuerit ad vitam animam eorum qui hæc dicerent, et quomodo pedes eorum non dederit in commotionem. Nam quid admiserant, ut non corpore, sed anima perituri essent, et qua de causa in tantum periculi devenerant, ut pedes eorum commovendi essent, id singulatim enarrant, una Deo gratias agentes, et eorum quæ passi fuerant notitiam præbentes. Primo igitur aiunt, «Probasti nos, Deus.» Et quomodo probasti? Id explicant dicentes: «Igne nos ex-

των τῶν ἐθνῶν συνειλεγμένοι, τοὺς ὕμνους καὶ τὰς ψαλμοφθίας, οὐκ ἐπὶ τοῖς πατράσι θεοῖς, οὐδὲ τοῖς θεομάχοις δαίμοσι, μόνῃ δὲ τῷ παρὰ τοῖς προφήταις θεολογουμένῳ μετὰ μεγάλης ἀναπέμπουσι βοῆς, ὡς καὶ τοῖς ἐκτὸς ἐστῶσιν ἐξάκουστον εἶναι τῶν ψαλλόντων τὴν φωνήν· Ἔργῳ πληρουμένου τοῦ φάσκοντος ἐνταῦθα λογίου· «Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Εἰθ' ἐξῆς συνήπται· «Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος μου τοὺς πόδας μου.» Ἄντι δὲ τοῦ, «τὴν ψυχὴν μου, τὴν ψυχὴν ἡμῶν,» οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ πᾶν ἄντι, «τοὺς πόδας μου, τοὺς πόδας ἡμῶν,» ὁμοίως οἱ πάντες ἡρμήνευσαν. Μὴ γὰρ ἐπὶ τοῖς παλαιοῖς, φησὶ, μόνοις ἔργοις τοῦ Θεοῦ, ἀ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐηλουτο, τὸν ὕμνον αὐτῷ καὶ τὰς αἰνέσεις ἀναπέμπετε· ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς ταῦτα λέγοντας εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἡμετέρους πόδας, πολλὰ δραμόντας, ὥστε πᾶσιν ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, ἐδυνάμωσεν, ἐφύλαξέ τε ἀδιατρέπτους ἐν τοῖς τοῦ βίου ρεύμασι τὰ ἐμπροσθεν κωλύματα περιελών· πολλῶν τε τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἐπιβουλευόντων, αὐτὸς ταύτης σωτὴρ καὶ φύλαξ ἐγένετο· καὶ τοῦτων αὐτῶν ἔνεκα «εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Ταῦτα δὲ ἀντικρυς ἐκ προσώπου τῶν κηρύκων τοῦ εὐαγγελίου προανεφωνεῖτο, ὧν τὸν δρόμον καὶ τῶν ποδῶν τὴν ἀρετὴν Ἡσαίας, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτοῦ ἀποθαυμάζον ἐβόα· «Ὡς ὦραιοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην!» Ἐπει τοίνυν, πολλὰ κεκμηκότες, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν διωγμοὺς ὑπομείναντες, δεσμά τε καὶ φυλακὰς καὶ παντοίας ἐπιβουλὰς, ἀδιάτρεπτοι μεμενήκασι· ἐκόντως τὸν δυναμώσαντα αὐτοὺς, καὶ τὴν μὲν ψυχὴν εἰς ζωὴν φυλάξαντα, ὡς μὴ ἐκπεσεῖν αὐτὴν εἰς τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον, τοὺς δὲ πόδας αὐτῶν στεβροὺς ἀπεργασάμενοι πρὸς τὸ μὴ σάλον ὑπομείναι, μηδὲ ὀλισθῶν καὶ πῦσιν, εὐλογεῖν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παρακελεύονται, ἐξάκουστον γε ποιεῖν τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ, οὐκ ἐπὶ μόνοις τοῖς παλαιοῖς αὐτοῦ παραδόξοις καὶ τὴν ψυχὴν τῶν ταῦτα λεγόντων ἔθετο εἰς ζωὴν, Σύμμαχον πληθυντικῶς εἰρηται· «Τοῦ τάξαντος τὴν

«Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ἐπίρωςας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.» Καὶ ταῦτα ἀκολούθως εἰρηται τοῖς ἐμπροσθεν. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς διδαχθῆναι, πῶς ὁ Θεὸς τὴν ψυχὴν ἔθετο εἰς ζωὴν τῶν ταῦτα φασάντων, καὶ πῶς τοὺς πόδας αὐτῶν οὐ παρέδωκεν εἰς σάλλων. Τί γὰρ παθόντες ἤμελλον οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἀπολλύναι, τίνος δὲ γενομένου εἰς τοσοῦτον ἤλασαν κινδύνου, ὡς τοὺς πόδας μέλλειν σαλεύεσθαι, κατὰ μέρος διεξέρχονται, εὐχαριστοῦντες ἅμα τῷ Θεῷ, καὶ διδασκαλίαν ποιούμενοι ὧν ὑπομεινήκασι. Πρῶτον οὖν φασιν· «Ἐδοκίμασας ὑμᾶς, ὁ Θεός.» Καὶ πῶς ἐδοκίμασας; Ἐρμηνεύουσι λέγοντες· «Ἐπίρωςας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.»

⁶⁶ Isa. LII. 7.

φωναὶ δὲ αὐταί, ὡς ἔφη, ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τυγχάνουσι τοῦ Σωτῆρος, ὧν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα. Ἐξεν δ' ἂν καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων, οἱ κατὰ μίμησιν τῶν πρώτων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηρύκων τὰ ἴσα πεπόνθασιν· ἐν οἷς τοὺς ὑπὲρ θεοσεβείας ἄθλους ἠγωνίσαντο. Φασὶν οὖν ἐρμηνεύοντες καὶ διασαφύντες, ὅπως τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἔθετο εἰς ζωὴν, καὶ ὅπως τοὺς πόδας αὐτῶν οὐκ ἔδωκεν εἰς σάλον· « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπειραστος ἀνήρ ἀδόκιμος, εἰκότως ἐγγυμνάων τοῖς πειρασμοῖς παραδίδωσι τοὺς οικεῖλους ὁ Θεός· οὐχ ἵνα αὐτὸς γνῶ ὅποιοι τινές εἰσιν, ἀλλ' ἵνα, αὐτοὶ πυρωθέντες λαμπρότεροι καὶ καθαρώτεροι ἀποτελεσθῶσιν. Ὡσπερ γὰρ ἐν ἀργύρῳ πολλάκις εὐρίσκεται ὕλη ἀλλοτριᾶς μίγμα, ὃ τέως μὲν λανθάνει πρὸ τῆς χωνείας, ἐν δὲ τῇ πυρώσει διελέγχεται καὶ διακρίνεται· μένει τε λοιπὸν αὐτὸς καθαρὸς ὁ ἀργυρος, κρείττων καὶ λαμπρότερος γεγονῶς ἐκ τῆς καθάρσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ὅσον ἀλλοτριον ἐν τῇ αἰσῶν ψυχῇ ἐκ τῆς περὶ τὴν σάρκα συμπολοκῆς φειλάσσαντο, τοῦτο πᾶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, καὶ τοῖς κατ' αὐτῶν ἐπανισταμένοις διωγμοῖς ἀπορύπτονται, (εἰς) πυρούμενοι καὶ καθαιρόμενοι διὰ τῆς τοιαύτης χωνείας, ὡς πᾶσαν ἀποβαλεῖν ἀμαρτίας κηλίδα, ἦντινά ποτε, ὡς ἄνθρωποι, ἐν τισιν ἐλαττώμασι γενομένοι προσεκτήσαντο. Ἐπὶ τούτοις οὖν εὐχαριστοῦντες, φασὶν· « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Οὐ γὰρ ὡς καλάμην, οὐδ' ὡς χόρτον, οὐδ' ὡς ἑτέραν εὐθραυστον ὕλην ἐπύρωσας ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἀργύριον, τὸ ἀπὸ τῆς πυρώσεως καθαρώτερον γιγνόμενον. Πῶς δὲ ἐπύρωθησαν ὑφηγοῦνται λέγοντες· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Εἰσήγαγες ἡμᾶς, φασὶν, ἐν ὀχυρώματι· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Εἰσήγαγες ἡμᾶς ἐντὸς πολιορκίας· » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς περιεχῆν. » Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος εἰρκτὰς καὶ φυλακᾶς καὶ δεσμοτήρια, ἐν οἷς πρὸ τοῦ θανάτου κατάκλειστοι γίνονται οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες· ἃ δὴ παγίδι εἰσικεν, εἰσω αὐτῆς ἀπολαθούση τὸ τεθηρευμένον. Ταύτης δὲ τῆς παγίδος μέμνηται καὶ ἀλλαχοῦ οἱ αὐτοὶ φάσκοντες· « Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἡ παγὶς συνετρίβη καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθημεν. » Πρῶτον μὲν οὖν εἰς τὴν παγίδα οἱ πυρούμενοι εἰσάγονται, ἢ εἰς τὸ ὀχύρωμα, ἢ εἰς τὴν περιεχῆν, ἢ εἰς τὴν πολιορκίαν· εἶτα δεύτερον ἄθλον ἀγωνίζονται, ὀνδιασαφούσι λέγοντες· « Ἐθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν φασὶν· « Ἐθηκας τρισμὸν ἐν τῷ νῶτι ἡμῶν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐθηκας κύκλωσιν τῇ ὀσφύϊ ἡμῶν. » Δηλοῦσι δὲ διὰ τούτων τὰς κατὰ τοῦ σώματος πληγὰς, ἃς ἐδήλου σαφέστερον ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Τρίς ἐρραβδίσθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη, ὑπὸ Ἰουδαίων τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἑλαβον. » Μετὰ δὲ τὰς εἰρκτὰς καὶ τὰς κατὰ τῶν νῶτων ἢ κατὰ τῶν ὀσφύων

minasti sicut examinatur argentum. » Hæ ipsæ sunt, ut jam dixi, apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris voces, quorum sonus in omnem terram exivit, et in fines orbis terræ verba eorum. Fuerint quoque sanctorum Dei martyrum, qui ad imitationem priorum Servatoris præconum, paria perpessi sunt, cum pro divina religione certamina subierunt. Aiunt itaque, explicantes ac declarantes quo pacto animam, suam posuerit ad vitam, et quomodo non dedit in commotionem pedes suos : « Quoniam probasti nos, Deus, ut igne examinatur argentum. » Quia enim quisquis non probatur inglorius est, jure Deus familiares suos exercens, tentationibus tradit ; non ut cognoscat ipse quinam illi sint, sed ut ipsi igne examinati, splendidiore ac puriore evadant. Quemadmodum enim in argento alienæ materiæ plerumque commistio reperitur, quæ sane latet antequam in conflaturam reponatur ; dum autem igne conflatur, tunc discernitur et probatur ; ipsumque argentum tandem purius, præstantius ac splendidius ex purgatione remanet : sic et viri Dei, si quid alienum in anima sua ex carnis commistione contraxerint, illud omne in tentationibus et instantibus persecutionibus abstergunt, igne examinati et per talem conflaturam purgati, ita ut omnem peccati labem deponant, quam aliquando, utpote homines, in quædam lapsi delicta, admiserant. De his itaque gratias agentes, dicunt : « Quoniam probasti nos, Deus ; igne nos examinasti sicut examinatur argentum. » Non enim ut paleam et fenum, neque ut aliam fragilem materiam nos igne examinasti ; sed ut argentum, quod ab igne purius evadit. Quomodo autem igne examinati fuerint, his verbis enarrant : « Induxisti nos in laqueum ; » secundum Aquilam vero : « Induxisti nos, aiunt, in munimentum ; » secundum vero Symmachum : « Induxisti nos intra obsidionem ; » secundum quintam editionem : « Induxisti nos in munitionem. » His porro significatur ergastula, custodiæ, carceres in quibus antequam morti tradantur, conclusi degunt Dei martyres : quæ sane laquei similia sunt, quo venatione capta detinentur. Hujusce laquei mentionem iidem alibi faciunt dicentes : « Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium : laqueus contritus est, et nos liberati sumus ⁶⁷. » Primò quidem qui igne examinantur, in laqueum inducuntur sive in præsidium, in munitionem aut in obsidionem ; secundo certamen obeunt ; quod significant his verbis : « Posuisti tribulationes in dorso nostro ; » secundum Aquilam vero dicunt : « Posuisti contritionem in dorso nostro ; » secundum Symmachum : « Posuisti circulum lumbis nostris. » His vero declarant inflictas corpori plagas, quas apertius enarravit Apostolus dicens : « Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, a Judæis quadragenas uno minus accedi ⁶⁸. » Post carceres, post plagas dorso

⁶⁷ Psal. cxxiii, 7. ⁶⁸ II Cor. xi, 25.

aut lumbis incussas hæc addunt : « Imposuisti homines super capita nostra. » Hæc autem intelliges, cum videas atheos et impios viros persecutionum tempore insurgentes ac contra divinæ religionis athletas sese extollentes; hos vero abjectos ac vultu demisso ob blasphema dicta et jactantiam atheorum. Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis cæderent. Sed hæc omnia, aiunt Dei martyres, tu nobis, Deus, induxisti : nec tamen te volente quid simile in nos admittere ausi sunt, sed permittente. Quare sic eum alloquuntur : « Induxisti nos in laqueum. » Tu enim nos carcere detineri curabas, quia id fieri permittebas. Tu quoque ponebas tribulationes in dorso nostro. Neque enim id adversum nos ausi essent, si nos manu protegens tua custodiisses. Tu vero atheos homines imposuisti super capita nostra. Ad hæc autem in extremum malorum devenimus; nam alii quidem igni traditi mortem sustinuerunt; alii in aqua extincti sunt. Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo reputantur ex deteriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem tacemus. Quia vero inter atrociora, nihil crudelius nece per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpressos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt; alii ignis supplicium luerunt. His tantis suppliciis probasti nos, Deus, his omnibus igne nos examinasti sicut examinatur argentum.

Sed cum hæc omnia in nos induxisses, tu ipse rursus eduxisti nos in refrigerium. Non enim nostrum erat talia sustinere et talia effugere, sed tui magni Servatoris; sicut enim induxisti nos in laqueum, sic eduxisti in refrigerium. Quandoquidem non permisisti ut tristitia illa diu permanerent, neque in infinitum tribulationem protraxisti, neque permisisti ut diuturno tempore homines capitibus instarent nostris; neque in ignem coniecti diu ibi versati, neque in aquam dejecti absorpti fuimus; sed eam pertransivimus : quare dicitur : « Transivimus per ignem, et profundum aquarum prætergressi sumus; » ideo dicitur, « per aquam. » His omnibus nos probasti, sumptoque patientiæ et perseverantiæ nostræ experimento, eduxisti nos in refrigerium; sive, secundum Symmachum, « in latitudinem. » Hoc autem diverso modo impletum est. Nam cum unum sit religiosorum hominum corpus; et alii quidem hæc passi sint, alii supplicium luerint, alii solum mulcta bonorum exercitati fuerint; alii fuga et secessu familiarium probati fuerint, non diu postea omnium finis omnibus faustus occurrit. Nam Dei martyres morte consummati, verum refrigerium invenerunt, ut dicere valeant : « Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, quoniam eripuit animam meam de morte ⁶⁵, » etc. Hæc quippe affinia præsentibus

⁶⁵ Psal. cxi. 7. 8.

πληγὰς· « Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο δὲ νοήσεις, ὁρῶν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπεμβαίνοντας τοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἀνδράς καὶ κατεπαιρομένους τῶν τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν, τοὺς δὲ ταπεινούμενους καὶ τὰ πρόσωπα συνεσταλαμένους ἐπὶ ταῖς τῶν ἀθέων βλασφημίαις τε καὶ μεγαλαυχίαις. Ἡδὴ δὲ πολλάκις καὶ κατὰ κόρης ἔτυψαν παῖοντες πληγαῖς τὰς τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ κεφαλὰς. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα, φασὶν οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες, σὺ ἡμῖν ἐπήγαγες, ὁ Θεός. Μὴ γάρ σου βουλομένου, οὐκ ἂν τι τοιοῦτον καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο· συγχωροῦντος δὲ σου, ταῦτ' ἐγένετο, διὸ φασὶ πρὸς αὐτόν· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα. » Σὺ γὰρ ἦσθε ὁ κατακλείστους ἡμᾶς ποιῶν, συγχωρῶν δὲ ταῦτα γίνεσθαι. Καὶ σὺ ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῦτον ἡμῶν. Ὅ γὰρ ἂν ταῦτα καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο, εἰ τῇ σαυτοῦ χειρὶ σκεπάσας ἐφύλαττες. Σὺ δὲ καὶ τοὺς ἀθέους ἀνθρώπους ἐπεβίβασας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. Ἡδὴ δὲ πρὸς τοῦτοις εἰς ἔσχατα κακῶν ἤλθομεν, οἱ μὲν τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντες θάνατον, οἱ δὲ τὸν δι' ὕδατος. Σίδηρος μὲν γὰρ καὶ αἱ διὰ σιδήρου κολάσεις, οἱ τε ἄλλοι θάνατοι, οὓς οἱ πλείους ἡμῶν ὑπομεινῆκασι, τὸ μὴθὲν ἐνομίσθησαν παραθέσει τῶν χειρόνων. Διὸ ἐκεῖνα μὲν σεσιωπήκαμεν· ἐπεὶ δὲ, ὡς ἐν δεινοῖς, οὐδὲν χεῖρον τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου καὶ τοῦ δι' ὕδατος νενομίσται, ταῦτα δὲ αὐτὰ φάμεν ὑπομεινῆκαμεν. Τινὲς μὲν γὰρ ἡμῶν ὑποβρύχιοι θαλάττῃ καὶ ποταμοῖς παρεδόθησαν· οἱ δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν ὑπέστησαν. Διὰ τοσούτων οὖν ἔδοξίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.

Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ἐπαγαγὼν ἡμῖν, πάλιν σὺ αὐτὸς ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οὐ γὰρ ἡμῶν ἦν τὸ ὑπομείναι καὶ διαφυγεῖν τὰ τοσαῦτα, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μεγάλου Σωτῆρος· ὡς γὰρ εἰσήγαγες εἰς τὴν παγίδα, οὕτω καὶ ἐξήγαγες εἰς ἀναψυχὴν. Ἐπειδὴ μὴ παράμονα εἰσας ἡμῶν τὰ σκυθρωπὰ, μηδὲ εἰς ἀπειρον παρέτεινας τὴν θλίψιν, μηδὲ εἰς μακρὸν χρόνον συνεχώρησας ἐπιβῆναι ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ πυρὶ γενόμενοι ἐνυπεμείναμεν, οὐδὲ ἐν τῷ ὕδατι ἐμβλήθοντες κατεπόθημεν· καὶ τοῦτο δὲ διήλθομεν· διὸ λέλεκται· « Διήλθομεν διὰ πυρὸς, καὶ τὸν βυθὸν τῶν ὑδάτων διεξήλθομεν. » διὸ καὶ, « δι' ὕδατος, » εἰρηται. Καὶ δὴ ἐπὶ τοῦτοις ἅπασιν ἐγγυμνάσας ἡμᾶς καὶ τῆς ὑπομονῆς ἡμῶν καὶ τῆς καρτερίας τὴν δοκιμὴν λαβὼν ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν· ἢ κατὰ τὴν Σύμμαχον, « εἰς εὐρυχωρίαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐπληροῦτο διαφόρως· ἐνὸς γὰρ ὅστος τοῦ τῶν θεοσεβῶν σώματος, καὶ τῶν μὲν τάδε πεπονηθέντων, τῶν δὲ ὑπομεινάντων τιμωρίαν, τῶν δὲ τῇ τῶν ὑπαρχόντων ζημίᾳ μόνῃ δοκιμασθέντων, τῶν δὲ διὰ φυγῆς καὶ τῆς τῶν οικειῶν ἀναχωρήσεως ἐγγυμασθέντων, οὐκ εἰς μακρὸν τὸ πάντων τέλος τοῖς πᾶσιν αἴσιον ἀπήντα. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες διὰ τοῦ θανάτου τελειωθέντες, τὴν ἀληθῶς ἀναψυχὴν εὗραντο, ὡς δύνασθαι φάναι· « Ἐπίστρεψον, ἦ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλιπε τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, » καὶ τὰ ἔξης.

Ἄδελφα γὰρ ἀν εἶη ταῦτα τῶν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ἀσπέντων· Ἐτοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοῦς πόδας μου· καὶ πάλιν· Καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οἱ δὲ ἐν τῷ βίῳ πεφυλαγμένοι καὶ τὴν τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊὰν ἀποσθεθεῖσαν τεθεαμένοι, ἐν εἰρήρῃ φαιδρᾷ καταστάντες, τῆς ἀναψυχῆς ἔτυχον, καὶ εἰς εὐδιον λιμένα κατανήσαντες, καὶ τῆς μετὰ τοῦ διωγμοῦ εὐφροσύνης ἀπολαύσαντες. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται ἐνταῦθα τό· Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, παραθεῖς τὸ ἐν ἐτέρῳ εἰρημένον· Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροῦς μου. Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ σου θυσίαν ἀλαλαγμοῦ. Ὅσπερ γὰρ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπανίστησιν ὁ θεὸς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, οὕτω μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν, ὕψοι τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Καὶ τοῦτο προφητικῶς ἰδῆλου ὁ φήσας· Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροῦς μου. Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Οἱ μὲν γὰρ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ μάρτυρες μετὰ τοὺς μεγάλους ἀθλοὺς, οὓς ὑπομεμενήκασι, διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, εἰς ἀναψυχὴν παρελήφθησαν. Ἐἶτα τὸν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ οἶκον τὸν ἀληθινὸν ἀπολαθόντες, φασίν· Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασι. Ὡς γὰρ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, τὰ ἑαυτῶν ὀλοκαυτώματα, ἐν οἷς ἑμαρτύρησαν, δίκην θυσίας τῷ ἑαυτῶν προσφέρουσι Θεῷ, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενοι ἐφ' αἷς ἠύξαντο εὐχαίς. Ἡύξαντο δὲ ἀγωνίσασθαι, καὶ ταύτην ἐποίησαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ μέχρι θανάτου ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθῆσαι. Ὡς οὖν κατωρθωκότες ἄπερ ἠύξαντο, φασίν·

Ἀποδώσω σοι τὰς εὐχὰς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη μου· καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. Κατ' αὐτὰς γὰρ τὰς θλίψεις, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐθεοῦ θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν, τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπην τελείαν καὶ ὀλόκληρον ἐνδεικνύμενοι, εὐχὰς ἐτίθεντο καὶ ἐπαγγελίας ἐποιούοντο μέχρι θανάτου ἐνοστήσαι, μονουχὶ ὁμοίως τῷ Παύλῳ λέγοντες· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος; καὶ· Ἐπέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνεστώτα, οὔτε μέλλοντα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ταύτας οὖν φησι τὰς εὐχὰς ἀποδεδωκέσθαι τῷ Θεῷ, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη αὐτῶν, καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα αὐτῶν ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν. Καὶ τοιαῦτά γε ἦν τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν ἐμμεμαλωμένα ἀληθῶς. Αἱ γοῦν ψυχὰι αὐτῶν, φέρουσαι τὸ πῖον καὶ δυνατὸν τῆς πίστεως, εἶπον ἂν τὸ ἐν ἐτέρῳ λελεγμένον· Ὅσει στέατος καὶ πίστητος ἐμπλησθεῖη ἡ ψυχὴ μου, καὶ χεῖλη ἀγαλλιᾶσεως ἀνέσει τὸ στόμα μου. Οὕτω γοῦν ἐμμεμαλωμένα λέγεται τὰ εὐτραφῆ καὶ πῖονα καὶ λιπαρά. Τοιαῦται δὲ τυγχάνουσιν αἱ τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ ψυχὰι, ἐκ τῶν θείων καὶ λογικῶν τροφῶν ἐμμεμαλωμένα, καὶ μηδὲν ὑποκείμενον ἔχουσαι, μηδὲ ἀσθενές· διὸ φασίν· Ὀλοκαυτώματα ἐμμεμαλωμένα ἀνοίσω σοι μετὰ θυμιάματος.

sunt : Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos ; ac rursum : Et eduxisti nos in refrigerium. Qui autem superstites servati sunt, restinctumque persecutionis incendium viderunt, in jucunda pace constituti, refrigerium nacti sunt, et in tranquillum portum ingressi, post persecutionem lætitia fruebantur. Sane intelligas qua ratione hic dicatur : Imposuisti homines super capita nostra, si hæc conferas cum hoc alterius psalmi dicto : Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Circuivi et immolavi in tabernaculo tuo hostiam jubilationis⁷⁰. Quemadmodum enim persecutionis tempore imponit Deus homines super capita nostra, ita postquam eduxit nos in refrigerium, exallat capita nostra super inimicos nostros. Idque propheticè declarabat qui dixit : Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Introibo in domum tuam in holocaustis. Nam sancti Dei martyres post magna, quæ sustinuerunt, certamina, per ignem et aquam transgressi, in refrigerium recepti sunt. Deinde petita illa cœlesti ac vera Dei domo, aiunt : Introibo in domum tuam in holocaustis. Utpote enim qui per ignem et aquam transierint, holocausta sua, quæ martyrium passi sunt instar hostiæ Deo suo offerunt, multa usi in precibus fundendis fiducia. Orabant quippe ut certamina inirent, hæc data promissione, se usque ad mortem pro pietate certaturos. Utpote vero re bene gesta pro qua precati fuerant, dicunt :

Vers. 14, 15. Reddam tibi vota mea, quæ distinxerunt labia mea : et locutum est os meum in tribulatione mea. In ipsis namque tribulationibus, de quibus supra dicebant : Posuisti tribulationes in dorso nostro, perfectam et integram erga Deum charitatem exhibentes, preces effundebant et promissa dabant, se ad mortem usque perseveraturos, tantum non dicentes cum Paulo : Quis nos separabit a charitate Dei ? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum⁷¹ ? et : Certus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura poterunt nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu⁷². Hæc se vota Deo reddidisse ait, quæ distinxerunt labia sua, et locutum est os eorum in tribulatione ipsorum. Et hæc vere eorum holocausta medullata. Animæ itaque ipsorum adipem ac virtutem fidei ferentes, illud dixerint alio in psalmo positum : Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exsultationis laudabit os meum⁷³. Sic ergo crassitudine, adipe et pinguedine referta, medullata dicuntur. Tales porro sunt athletarum Dei animæ, divinis et rationabilibus cibis medullatæ, nihil abjectum, infirmum nihil habentes : quare dicunt : Holocausta medullata offeram tibi cum incenso. In-

⁷⁰ Psal. xxvii, 6. ⁷¹ Rom. viii, 35. ⁷² Ibid. 38. ⁷³ Psal. lxi, 6.

cei sum vero illud intelligas ex hoc dicto : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁷⁶. » Hæc igitur animæ, spirituali igne purgatæ, holocausta fuere : sive sacerdotum instar ipsæ corpora sua, utpote igne consummata, in holocausta obtulerunt. Orationes autem ipsarum thymiamata fuerint. Quoniam vero arietes, boves et hircos oblaturas se pollicentur, tecum reputes velim hæc ipsa ex apostolorum Servatoris persona dicta fuisse, perque hircos, boves et arietes eos, qui suo apostolorum ductu fuerunt, intelligas. Nam primo ipsi martyres Dei fuere; deinde alios sui infinitos imitatores et æmulos excitarunt, quos quasi culturam suam Deo offerunt. Arietes dixeris, principes Ecclesiarum, de quibus in præcedenti psalmo dicebatur : « Induti sunt arietes ovium⁷⁷ : » quos velut gregum duces ipsi constituerunt; boves autem, animas in armentis Ecclesiæ constitutas; etenim « An de bobus, inquit, cura est Deo⁷⁸? » sed de nobis prorsus loquitur. Hirci vero fuerint ii qui recens nati, et procellæ tempore orti sint. Quare secundum reliquos interpretes, « et deserti, » utpote qui persecutionem effugerint, vocantur. Et hos itaque quasi novellos et ab se ductos Deo offerunt, gloriantes singuli de iis quos adduxerunt. Hæc itaque a nobis modo spirituali, et divinarum Scripturarum promissis consentaneo, considerata sunt. Et sane par est hæc quæ jam tractamus verba sic intelligere, potius quam Judæorum ineptas illas fabulas admittamus, Deum scilicet holocaustis, thymiamatis sensum moventibus, aut arietum, boum et hircorum sanguine delectari. Quæ sane omnia per prophetam ipse Deus repudiatur his verbis : « Quid mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus : plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo. Quis enim hæc requisivit de manibus vestris⁷⁹? » Et alias hæc contraria fuerint iis quæ prius psalmo XLIX dicta sunt, ubi ex persona Dei fertur : « Non in sacrificiis tuis arguam te⁸⁰; » et : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus et boves⁸¹; » sub hæc autem : « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo⁸²? » Qui enim illis consentent quæ de holocaustis, arietibus, bobus et hircis hic traduntur? Et sane ipse David superius confitendo dixerat : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis⁸³; » et in alio iterum : « Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. Holocausta et pro peccato non grata habuisti⁸⁴. »

Vers. 16-20. « Venite, audite et narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ. » Iidem superius dicebant : « Venite et videte opera Dei,

⁷⁶ Psal. CXL, 2. ⁷⁷ Psal. LXIV, 14. ⁷⁸ I Cor. IX, 9. ⁷⁹ Ibid. 13. ⁸⁰ Psal. L, 18. ⁸¹ Psal. XXXIX, 7

(1) Legendum σώματα.

Νοήσεις δὲ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῆς λεγοῦσης φωνῆς : « Γεννηθῆτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Αὐταὶ μὲν οὖν αἱ ψυχαὶ, τῷ πνευματικῷ πυρὶ καθαρθεῖσαι, ὀλοκαυτώματα γεγονάσιν, ἢ δικὴν ἱερείων αὐταὶ τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα (1), ὡς ἂν διὰ πυρὸς τελεωθέντα, ὀλοκαυτώματα προσηγάκοντο. Αἱ δὲ προσευχαὶ αὐτῶν εἶεν ἂν τὰ θυμιάματα. Ἐπεὶ δὲ κριοὺς καὶ βόας μετὰ χιμάρων ἀνοίσειν ἐπαγγέλλονται, ἐπιστήσεις ὅπως εἰρηται καὶ ταῦτα ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος, τοὺς ὑπ' αὐτῶν προηγημένους χιμάρους καὶ βόας καὶ κριοὺς νοήσας. Πρῶτοι μὲν γὰρ μάρτυρες αὐτοὶ τοῦ Θεοῦ γεγονάσιν· εἶτα μιμητὰς ἑαυτῶν καὶ ζηλωτὰς μυρίους ἄλλους κατεστήσαντο, οὓς ὡς περ οἰκεία γεώργια τῷ Θεῷ προσφέρουσι. Κριοὺς μὲν τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων » οὓς ὡς περ παιμνίων ἡγομένου αὐτοὶ κατέστησαν· βόας δὲ τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγελαζόμενας ψυχὰς· « Μὴ γὰρ τῶν βοῶν, φησὶ, μέλι τῷ Θεῷ; » ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει· χιμᾶροι δὲ οἱ ἀρτιγενεῖς καὶ τῷ καιρῷ τοῦ χειμῶνος γεγεννημένοι εἶεν ἂν διὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύτας, « καὶ ἔρημοι, » ὡς τὸν τοῦ διαγμοῦ καιρὸν ἐκφυγόντας, ὠνομαστήσαν. Καὶ τούτους τοιγαροῦν ὡς ἂν νεογνούς καὶ ὑπ' αὐτῶν προηγημένους τῷ Θεῷ προσάγουσιν ἕκαστος ἐφ' οἷς προηγάγετο σεμνυνόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν πνευματικῶς καὶ πρεπόντως τῇ τῶν θεοπνεύτων Γραφῶν ἐπαγγελίᾳ τεθειώρηται ἡμῖν. Καὶ πρέπει γε ὄντως ἀκούειν τῶν προκειμένων, ἢ κατὰ τὰς Ἰουδαίων ταπεινὰς μυθολογίας ὀλοκαυτώμασι χαίρειν τὸν Θεόν, ἢ θυμιάμασιν αἰσθητοῖς, ἢ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων αἵμασιν ὑπονοούτων. Ἄ δὲ πάντα διὰ τοῦ προφήτου αὐτὸς ὁ Θεὸς παραιτεῖται λέγων· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἵματα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξεζητήσεται ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Καὶ ἄλλως γ' ἂν εἴη ταῦτα ἐναντία τοῖς ἐμπροσθεν κατὰ τὸν μὲν ψαλμὸν λελεγμένοις, ἐν οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐλέγετο· « Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε » καὶ· « Οὐ λήψομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ὅτι ἐμὰ ἐστί πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες » καὶ ἐξῆς· « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἶμα κριῶν πίομαι; » Πῶς γὰρ ἐκείνοις σύμφωνα ἂν εἴη τὰ ὡς περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων ἐνταῦθα λελεγμένα; Καὶ μὴν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐξομολογούμενος ἔλεγεν· « Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκῆσεις. » Καὶ ἄλλοι ἐν ἐτέρω· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἐθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠδύκῃσας. »

« Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου. » Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ

⁷⁷ Isa. I, 11, 12. ⁷⁸ Psal. XLIX, 8. ⁷⁹ Ibid. 9, 10.

Ἔργα τοῦ Θεοῦ, φεβερὸς ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς ἔθνεσι. Καὶ νῦν οὖν πάλιν οἱ αὐτοὶ τοῖς προσφωνοῦσι φάσκοντες· « Δεῦτε καὶ ἀκούσατε, καὶ διηγῆσομαι. » Τίνες δὲ δεῦτε; ἐπιλέγει ἐξῆς· « Πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν· » οὐδ' ἀνωτέρω ποτὲ μὲν πᾶσαν τὴν γῆν ὠνόμαζον, ποτὲ δὲ πάντα τὰ ἔθνη. Τοὺς αὐτοὺς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσι φοβουμένους τὸν Θεὸν ἀποκαλοῦντες. Πολλάκις δὲ καὶ ἐν ἑτέροις ἀπεδείξαμεν, ὡς τοὺς ἐξ ἔθνῶν θεοσεβούντας φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν εἰσθεῖν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ τοίνυν μνείας δεῖται τὸ κήρυγμα τὸ ἀποστολικόν, ἀναγκαιῶς ἐπαγγέλλονται τὴν ἑρμηνείαν παραδώσειν τοῖς ἔθνεσι λέγοντες· « Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγῆσομαι. » Λέγουσι δὲ ταῦτα ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος διὰ τὴν τελειώσιν· οἱ γὰρ πάντες ἐν γενόνασι τελειωθέντες ἐν Κυρίῳ. Καὶ ταῦτα θεοσίζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐξ ἑνὸς χοροῦ τοῦ ἀποστολικοῦ τοῖς ἔθνεσι προσφωνοῦν, ἐπαγγελλόμενόν τε διερμηνεύειν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Πάλαι μὲν οὖν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὡς μετέστρεψέ ποτε τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν, καὶ ὡς ἐν ποταμῷ διήλθον ποδί. » Νῦν δὲ οὐκέτι τὰ παλαιὰ, ἀλλὰ τὰ τῆς νέας καὶ καινῆς ἱστορίας παραδεδώκασι, τὰς αὐτῶν πράξεις ὑφηγούμενοι, καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένας εὐεργεσίας. Διὸ φασιν· « Ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου· » εἶτα διηγούνται τὴν ἐπαγγελίαν πληροῦντες. Τίς δὲ ἡ διήγησις; « Πρὸς αὐτὸν, ψῆσι, τῷ στόματι μου ἐκέκραξα, καὶ ὑψώσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ κατηριθμήσαντο, ὡς ἐπυρώθησαν, ὡς ἔδοξίμασθησαν, ὡς εἰσῆλθον εἰς τὰς θλίψεις, ὡς ὑπέμειναν, ὡς διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὡς ἐξήλθον εἰς ἀναψυχὴν· ὅτι μὴ ἀργῶς ταῦτα αὐτοῖς πάντα, ἢ θεὰ δεδώρηται χάρις· ἀλλὰ γὰρ αὐτῶν τὰ μεγάλα συμβαλλομένων εἰς τὸ μαρτύριον διδάσκουσιν ἀναγκαιῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ, φασιν, οὐδέποτε ἀνεχωροῦμεν εὐχόμενοι καὶ βοῶντες πρὸς αὐτόν. Ἐβούμεν δὲ οὐ κραυγῇ καὶ φωνῇ γεγωνῆν, ἀλλ' « ὑπὸ τὴν γλῶσσαν » εἰσω συνέχοντες αὐτῶν τὰς βοάς· ἤδοιμεν γὰρ, ὅτι καὶ σιωπῶντων ἀκούει ὁ Θεός, καὶ εἰσι κραυγαὶ ψυχῆς οὐκ εἰς γλώττης προφερόμεναι, ἀρρήτην δὲ δυνάμει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπόμεναι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπῶν· « Εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσον τὴν θύραν σου, καὶ πρόσευξαι· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. » Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθ' αὖ φασιν, ὅτι « Πρὸς αὐτόν τῷ στόματι μου ἐκέκραξα καὶ ὑψώσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτόν, ἔφρασι, τῷ στόματι μου ἐπεκαλεσάμην, καὶ ὑψώθη παρακρήμα ἡ γλῶσσά μου. » Ἄλλ' οὐ μόνον ταῖς εὐχαῖς ἐσχολάζομεν καὶ ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεσι καὶ ἱκετηρίαις· ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀπεστρεφόμεθα μὲν πᾶσαν ἀδικίαν, ὡς μηδὲ ἐμβλέπειν αὐτῇ ἐθέλειν, ἢ καὶ τῷ νῷ ἐνθυμεῖσθαι τι ἀδικῶν. Εἰ γὰρ τι τοιοῦτον ἐνενοοῦμεν, οὐδ' εἰσακούεσθαι ἐξιοῖ ἂν ἡμεν· διὸ φασιν· « Ἀδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακούσάτω Κύριος. » Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὴν διάνοιαν τοιαύτην εἶχε καὶ τὰς εὐχὰς τοιαύ-

A *terribilis in consiliis super filios hominum.* Et his gentes alloquebantur. Nunc igitur ipsi eosdem compellant his verbis : « Venite, et audite, et narrabo. » Quinam, venite? deinde infert : « Omnes qui timetis Deum : » quos supra modo omnem terram nuncupaverant, modo omnes gentes. Eosdem enim in præsenti declarant, cum timentes Deum compellant. Plerumque in aliis commonstravimus, eos ex gentibus qui piam colunt religionem, timentes Dominum Scripturam appellare solere. Quoniam igitur prædicatio evangelica commentario eget, se ejus interpretationem tradituros necessario gentibus pollicentur, dicentes : « Venite, audite, et narrabo. » Hæc porro quasi ex uno ore proferunt propter consummationem : omnes quippe in Christo consummati unum effecti sunt. Et hoc Spiritus sanctus quasi ex uno apostolico choro gentibus loquens vaticinatur ; ac pollicetur se declaraturum quanta fecerit Deus animæ ipsorum. Olim quidem : dicebant, « Venite et videte opera Dei, qui aliquando convertit mare in aridam, et in flumine pertransierunt pede. » Nunc autem non vetera ulterius, sed ea quæ novam spectant historiam tradunt, gesta sua, necnon a Deo sibi collata beneficia narrantes. Quare dicunt : « Quanta fecit animæ meæ ; » deinde promissis stantes narrationem ordiuntur. Quæ narratio illa? « Ad ipsum, inquit, ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea. » Nam quia Dei erga se beneficia recensuerunt, quomodo scilicet igne examinati et probati sint, quomodo in ærumnis positi eas sustinuerint, quo pacto transierint per ignem et aquam, et ingressi sint in refrigerium ; quod non hæc omnia sibi frustra divina gratia contulerit ; sed isthæc sibi maxime ad martyrium profuerint, necessario edocent. Primo quidem, aiunt, nunquam suum precandi ipsum et clamandi fecimus. Neque tamen alta et sonora voce clamabamus, sed « sub lingua, » intus clamores nostros comprimentes. Noveramus quippe Deum vel tacentes audire, esseque clamores non lingua sed mente prolatos, ac ineffabili virtute ad Deum emissos. Idipsumque a Salvatore docetur his verbis : « Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora : et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi⁸². » Sic igitur hic loquuntur : « Ad ipsum ore meo clamavi et exaltavi sub lingua mea ; » secundum Symmachum vero : « Ipsum, aiunt, ore meo invocavi, et exaltata est confestim anima mea. » Sed non tantum orationibus, precibus et supplicationibus ad Deum emissis vacavimus ; sed ipsis operibus iniquitatem omnem aversati sumus ; ita ut ne quidem respicere illam voluerimus, aut quidpiam iniquum vel animo cogitare. Nam si quid simile cogitassetis, non digni eramus qui exaudiremur. Quamobrem aiunt : « Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat Dominus. » Quia ergo tali mente prædi-

⁸² Matth. vi, 6.

tus tales orationes fundebat, jure dicit (Propterea exaudivit Deus, et attendit voci deprecationis mee.) Et hæc in causa erant cur Deus post tentationes, eduxerit nos in refrigerium. Pro quibus omnibus debitum gratiarum actionis hymnum Deo emittentes, totum sermonem hoc ceu sigillo concludunt: « Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam et misericordiam suam a me. » Hæc porro omnia chorus apostolicus ex unius persona, benedictionem, laudem et gratiarum actionem pro omnibus supra memoratis Deo offerens, post tot prolatos sermones obsignavit.

1. IN FINEM IN HYMNIS PSALMUS CANTICI. LXVI.

VERS. 2, 3. « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Præsens quoque psalmus, evangelicus cum sit, eidem ac præcedens hæret sententiæ; quare (ad finem) et ipse remittit, atque (canticum psalmi) inscribitur; quia ille quoque psalmus cantici esse dicebatur. Fortasse vero ideo neuter eorum cujus sint sermones in titulo declarat, quod manifestum sit quænam personæ in utroque loquentes inducantur. Etenim gentium præcones, sive apostoli Servatoris nostri, in utroque assumuntur. Qui statim ab exordio in præsentī psalmo nec occulte acclamant in terra et in omnibus gentibus salutare Dei, et viam ejus cognosci precantes, deinde aiunt: « Consteantur tibi populi, Deus, consteantur tibi populi omnes. Lætentur et exsultent gentes. » Quem sermonem secundo ad vaticinii firmitatem repetunt. Chorus igitur apostolicus, qui prius dixerat: « Jubilate Deo, omnis terra⁸⁴; » et rursum: « Omnis terra adoret te⁸⁵; » iterumque: « Benedicite, gentes, Deum nostrum⁸⁶; » in præsentī psalmo similiter, animadvertens magno sibi opus esse ad faustum evangelicæ prædicationis exitum Dei auxilio, quasi sibi accinendo sic precatur: « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Nos quippe nihil dicimus esse, nihil posse fatemur, cum viles homines, simplices, pauperes et hominum postremi simus. Ipse vero Deus, qui nos in salutis gentium ministros adlegit, primo quidem misereatur nostri, nostræ scilicet infirmitatis commiseratione moveatur; deinde aliquid adjiciat quod confortare valeat; id est, ut benedicat nobis, benedictione sane spirituali; quo illius gratia in nos impleatur, ut par est, hujusmodi benedictio: « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini illius⁸⁷. » Hæc enim a principio in mundi exortu dicta sunt: quæ Judæi non alio quam corporeo more, per multiplicationem impleta putant. Nos autem gnari animæ quoque prolem esse atque discipulos esse magistrorum filios, hujusmodi benedictionem consequi precamur, ut crescamus et multiplicemur multitudine

Α τας ανέπεμπεν, εικότως φησί· « Διὰ τοῦτο εἰσήκουσεν ὁ Θεὸς καὶ προσέσχε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. » Καὶ ταῦτα ἦν τὰ αἷτια δι' ἃ ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν μετὰ τοὺς τοσοῦτους πειρασμούς. Ἐφ' οἷς ἅπασι τὸν ὀφειλόμενον εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπισφράγισμα τοῦ παντὸς ποιοῦνται λόγου φάσκοντες· « Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστρεψε τὴν προσευχὴν μου, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς ἐξ ἐνὸς προσώπου μετὰ πάντας τοὺς προλεχθέντας λόγους ἐπισφράγισατο, εὐλογίαν καὶ δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν ἐπὶ πᾶσι τοῖς προλεχθεῖσιν ἀναπέμπων τῷ Θεῷ.

1. ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ ΨΑΛΜΟΣ ΚΑΘΗ. ΕΣΓ'.

« Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς. » Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς εὐαγγελικὸς ὢν, τῆς αὐτῆς ἔχεται τῷ πρὸ αὐτοῦ διανοίας· διότι « εἰς τὸ τέλος » παραπέμπει καὶ αὐτὸς, « ὥδῃ » τε (ψαλμοῦ) ἐπιγράφεται· ἐπεὶ κάκεινος ψαλμὸς ὥδῃς ἐλέγετε εἶναι. Μήποτε δὲ τὸ τίνας εἶεν λόγοι οὐδέτερος αὐτῶν ἐν τῇ προγραφῇ παρίστησι διὰ τὸ ἐναργὲς τῶν προφητικῶν εἰσηγγμένων ἐν αὐτοῖς προσώπων. Οἱ κήρυκες γοῦν τῶν ἐθνῶν, οἱ ἀπόστολοι δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐν ἑκατέρῳ παρελήφθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀκαλύπτως ἀναβοῶσιν ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τε σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωσθῆναι εὐχόμενοι· εἴθ' ἐξῆς· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Καὶ αὖθις δευτεροῦσι τὸν λόγον εἰς βεβαίωσιν τῶν θεσιζομένων. Ὁ χορὸς τοῖνον ὁ ἀποστολικός, ἢ διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰρηκώς· « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ » καὶ αὖθις· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνήσασθωσαν » καὶ πάλιν· « Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν » καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ὁμοίως, ὁρῶν, ὅτι πολλῆς δεῖται συνεργίας Θεοῦ εἰς καθόρθωσιν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὥσπερ κατεπέδων ἑαυτῷ δι' εὐχῆς φησιν· « Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς. » Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἑαυτοὺς τὸ μὴθὲν εἶναι φάμεν, καὶ τὸ μὴδὲν δύνασθαι ὁμολογοῦμεν, εὐτελεῖς ὄντες καὶ ἰδιῶται, πένητές τε καὶ πάντων ἔσχατοι ἀνθρώπων· αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς βουληθεὶς ἡμᾶς ὑπρέτας γενέσθαι τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας, πρῶτον μὲν οἰκτειρήσειεν ἡμᾶς, οἶκτον ἡμῶν λαβὼν τῆς ἀσθενείας· εἶτα προσθεῖη τι τὸ δυνάμενον ἡμᾶς δυναμῶσαι· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐλόγησαι ἡμᾶς· εὐλογία δὲ πνευματικῆ, ὡς ἂν καὶ εἰς ἡμᾶς πληρωθεῖη πρεπόντως τῇ αὐτοῦ χάριτι ἢ φάσκουσα εὐλογία· « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. » Ταῦτα μὲν γὰρ καὶ πάλαι κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας εἶρητο· ἐνομίσθη τε Ἰουδαίοις οὐκ ἄλλως ἢ σωματικῶς μόνως διὰ τῆς πολυτελείας πληροῦσθαι. Ἡμεῖς δὲ, εἰδότες, ὡς ἔστι καὶ ψυχῆς ἔχοντα, διδασκάλων τε παῖδες οἱ μαθητεύμενοι, τοιαύτης ἀξιούμεν τυχεῖν εὐλογίας, ὡς ἂν ἀξήθειημεν καὶ πληθυνθεῖμεν πλή-

⁸⁴ Psal. Lxv. 1. ⁸⁵ ibid. 4. ⁸⁶ ibid. 8. ⁸⁷ Gen. 1, 28.

θει τῶν μαθητευομένων, μυριάσι τε τῶν δι' ἡμῶν σωζομένων, ὡς ἂν εἰπεῖν· « Εὐλογητός ὁ Θεός ὁ εὐλογησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Οὕτως οὖν ὁ Θεός οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς πρότερον, εἴτ' οἰκτειρήσῃ εὐλογῆσαι ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἔσται, εἰ μὴ ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, ὥστε καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν· « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Ἐδὲ ἐπιλεγόμενον ἐξῆς, « καὶ ἐλεήσῃ ἡμᾶς, » μὴ κείμενον μῆτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μῆτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς, ἀναγκαίως ὠθέλιται. Τῶν δὲ προλεθθέντων εὐχόμεθα τυχεῖν, ἵνα δυνηθῶμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωστὴν ποιῆσαι ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Διὸ λέλεκται· « Τοῦ γινῶναι ἐν τῇ γῆ τὴν ὁδὸν σου. » Τίς ἢ ἡ γῆ καὶ τίς ἡ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ; Ἡ μὲν πάντες οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· ὁδὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ θεοσεβῆς βίος· οὐ τὰ τέλῃς πρὸς αὐτὸν ἄγει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ μετρόπολιν ἀγαθῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σωτήριος λόγος εἴη ἂν ὁδὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἐξῆς ὡσπερ διερμηνεύων τὴν διάνοιαν ἐπιλέγει· « Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ σωτήριόν σου. » Ὅπως οὖν δυνηθῶμεν ἐν πάσῃ τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι τὴν ὁδὸν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου, ταῦτ' ἴνα γάρ ἐστι, γνωστὸν ποιῆσαι, οἰκτειρήσον ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ εὐλόγησον ἡμᾶς, καὶ τὸ πρόσωπόν σου ἐπιφανόν ἐφ' ἡμᾶς, ἵνα πληρωθῆντες φωτὸς ἐκ τοῦ προσώπου σου, καταλάμψωμεν πάντας ἄνθρώπους. Εἰ γὰρ μὴ ταῦθ' ἡμῖν ὑπάρξειεν, οὐδὲν ἔσμεν ἡμεῖς πρὸς τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος κατόρθωσιν.

« Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός, ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν. » Τὰ μὲν πρῶτα ἑαυτοῖς ἐπηύξαντο οἱ τῶν ἐθνῶν κήρυκες· τὰ δὲ προκείμενα τοῖς τῷ δι' αὐτῶν κήρυγμα παραδεξαμένοις. Καὶ δὴ καὶ πρῶτον μὲν αὐτοῖς ἐξομολογήσεως ἐνδοθῆναι χώραν εὐχονται, ὅπως τὰ πρότερα ἑαυτῶν πλημμελήματα καὶ τὰς ἐν εἰδωλολατρειᾷ διυσεβείας ἀποβρῦψανται διὰ τῆς ἐξομολογήσεως· δεύτερον καθαρθέντας αὐτοῖς τυχεῖν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ἵκετεύουσι. Διὸ πρῶτον φασίν· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἐπεὶ συνέβαινε μὴ πῶθ' εὐφρανθῆναι ἡμᾶς ποίους εἰρήχασιν λαοῦς· ἐπεὶ καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀθροίσματα καὶ λαοὺς ἐκέκτητο ἀναγκαίως, ἵνα νοήσωμεν ποίων ἐμνημόνευσαν λαῶν, δευτεροῦσι τρανοῦντες τὴν διάνοιαν ἐν τῷ λέγειν· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. » Μῆποτε δὲ διὰ τῶν προτέρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίους λαοὺς αἰνέττονται, ὑπὲρ αὐτῶν πρῶτον τὴν εὐχὴν ἀναπέψαντες, διὰ δὲ τῶν δευτέρων τοὺς ἐξ ἐθνῶν λαοὺς; Ὅπερ ἵνα γινώριμον γένηται τοῖς ἐντυγχάνουσι, διασαφεί φάσκων ὁ λόγος· « Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Ἐπειδὴ δὲ ἴς τὸ, « ἐξομολογήσασθωσάν σοι, » εἴρηται, ὅρα μῆποτε τὸ μὲν πρῶτον ἐδήλου τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων τὴν ὁμολογίαν, τὸ δὲ δεύτερον, τὴν ἐφ' οἷς ἔτυχον ἀγαθοῖς εὐχαριστίαν. Λαμβάνεται γὰρ ἡ ἐξομολογήσις καὶ ἐπὶ εὐχαριστίας. Οὕτω γοῦν ὁ Σωτῆρ

A discipulorum, atque infinito eorum qui per nos salutem obtinebunt numero, ut dicamus : « Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo⁸⁸. » Sic ergo Deus primum misereatur nostri, deinde misertus benedicat nobis. Id porro nequaquam eveniet, nisi illuminet vultum suum super nos : ita ut et nos dicamus : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine⁸⁹. » Quod sequitur porro, « et misereatur nostri, » cum neque in Hebraico, neque in reliquis interpretationibus legatur, obelo, ut consentaneum erat, notatum est. Ideo autem jam memorata assequi rogamus, ut viam ejus in universa terra notam facere valeamus. Quare dicitur : « Ut cognoscamus in terra viam tuam. » Quænam terra illa ? quæ via Dei ? Terre nimirum sunt omnes homines terram incolentes et gentes universum orbem occupantes ; via autem Dei, est religiosa vita, cujus finis ad ipsum Deum, ceu ad quamdam honorum metropolim deducit. Ipseque salutaris sermo via Dei fuerit. Quamobrem sub hæc velut sententiam explicans adjicit : « In omnibus gentibus salutare tuum. » Ut itaque valeamus in omni terra et in omnibus gentibus terram incolentibus viam tuam et salutare tuum, nam idem ipsum est, notum facere, miserere nostri, Deus, et benedic nobis, vultumque tuum illumina super nos ; ut lumine vultus tui repleti, omnes homines illustremus. Atenim nisi hæc nobis adfuerint, nihil ad tantam rem perficiendam sumus.

C VERS. 4-8. « Confi-teantur tibi populi, Deus, confi-teantur tibi populi omnes. Latentur. » Priora quidem sibi præcones gentium postularunt ; hæc vero iis qui prædicationem suam exceperunt. Et primo ipsis confessionis locum dari precantur, ut per confessionem pristina delicta et idololatriæ impietatem abstergant. Secundo rogant ut purgati lætitiæ et exultationem a Deo consequantur. Quare primo dicunt : « Confi-teantur tibi populi, Deus. » Sed quia nondum nobis notum erat, qui populi indicarentur ; nam ipsa quoque Judaica gens cœtus et populos habuit ; ut sciamus quibus de populis agatur, necessario repetunt, mentemque suam declarant his verbis : « Confi-teantur tibi populi omnes. » D Num forte per priores illos, Judæorum populos subindicant, pro illisque orationem primo emittunt ; per secundos autem, gentium populos ? Quod ut legentibus planum fiat, his verbis declaratur : « Latentur et exsultent gentes. » Quoniam vero bis illud, « confi-teantur tibi, » dictum est ; perpende num primum pristinorum delictorum confessionem significet ; secundum vero, gratiarum pro collatis bonis actionem. Nam confessio etiam pro gratiarum actione usurpatur. Sic enim Servator gratias agit dicens : « Confi-teor tibi, Pater, Domine cœli et terræ⁹⁰. » Post primam vero et secundam confessionem, jam tertio pro gentibus illis confessis præ-

⁸⁸ Ephes. 1, 3. ⁸⁹ Psal. 1v, 7. ⁹⁰ Matth. xi, 25.

cantur. Quibus verbis? « Lætentur et exsultent gentes. » Qua vero de causa, deinde docet sic loquens: « Quoniam judicabis populos in æquitate; » populos autem non aliquos, aliis dimissis; sed omnes, ut demonstratum superius est: qui gnari insuper se abs te ductum iri, ut viam sibi a nobis indicatam perambulent, jure lætitia et exultatione replebuntur. Pro illo autem, « et exsultent, » Aquila, « et laudabunt; » Symmachus vero, « et benedicant, » interpretati sunt. « Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes: terra dedit fructum suum. » De bonis promissis tuis lætabundus Spiritus sanctus, iisdem vocibus insistit, quasi de communi universorum hominum salute delectatus. Quare bis terve resumit, neque vult a salutari et evangelico cantico secedere. Rursum itaque ait: « Confiteantur tibi populi, Deus. » Quod sane maximum erat miraculum, quia Judæi quidem universorum Dei cultum a patribus edocti, in idololatriæ errorem frequenter proruebant. Populi autem per orbem universi, qui a multis retro sæculis errori dediti erant, eousque mores immutabant, ut non solum te omnium Deum agnoscant; sed etiam ediscant tibi duplici jam tradito more confiteri: quod ut eveniat jam vaticinium matura; ut æternarum promissionum oculati testes simus. Hæc porro sic accipienda sunt, ut possint ex prophetarum persona dici; ita ut quæ ante diapsalma sunt, apostolorum personæ convenient; quæ vero secundum diapsalma ponuntur, prophetarum choro, qui ea juxta nos videmus, ipsi quoque conspiciere flagitabant, et tamen non viderunt secundum Salvatoris vocem⁹¹. Deinde dicitur: « Terra dedit fructum suum; » sive, secundum Symmachum: « Terra dabit proventus suum. » Vere namque fructus secundum terræ naturam est, nosse universorum Deum, eosque queis in illa habitare concessum est, debitas ipsi confessiones et gratiarum actiones emittere. Nam ea de causa terræ elementum conditum est, ut qui in illa versarentur, pietatis fructus profferrent; sed ob primi hominis prævaricationem dictum est: « Maledicta terra in operibus tuis. In dolore comedes ipsam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi⁹². » At non erat hic fructus terræ secundum naturam; sed prædictio malitiæ quæ præter naturam in ea pullulatura erat. Nam præter naturam spinæ et tribuli oborti sunt propter prævaricationem non solum primi hominis, sed etiam eorum qui post illum in impietatem prolapsi sunt. Quia in principio quando dixit Deus: « Germinet terra herbam feni, seminantem semen, secundum genus et similitudinem, et lignum fructiferum ferens fructum, cujus semen in ipso sit secundum genus super terram⁹³; » nusquam mentio spinarum ac tribulorum est; neque terra isthæc produxisset, nisi hominibus inobsequentiæ subsecuta ultio esset. In malitiæ ergo, quæ homini-

Α ἠγαθήσῃ λέγων· « Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. » Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐξομολόγησιν ἐπεύχονται τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἐξομολογησαμένοις τὰ τρίτα. Τίνα δὲ ταῦτα; « Εὐφρανθήσασαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· « Ὅτι κρινεῖς λαοὺς ἐν εὐθύτητι, » καὶ ὅτι λαοὺς, οὐ τινὰς μὲν, τινὰς δὲ οὐ· ἀλλὰ πάντας κατὰ τὰ ἐμπροσθεν δεδηλωμένα. Ἔτι δὲ γνόντα, ὅτι ὀδηγηθήσεται ὑπὸ σοῦ πρὸς τὸ βασιλεῖν τὴν ὁδὸν τὴν ὑψ' ἡμῶν αὐταῖς γνωριζομένην, εὐχότως εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως πλησθήσεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἀγαλλιάσθωσαν, » « καὶ αἰνέσουσιν » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ εὐφρημεῖσασαν, » ἠρμήνευσαν. Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεὸς, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες· γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Ἐπὶ ταῖς χρησταῖς καὶ ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις εὐφραίνόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῖς αὐταῖς ἐνδιατρίβει φωναῖς, ὡσπερ ἐντροφῶν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Διὸ ἐπαναλαμβάνει δεύτερον καὶ τρίτον, καὶ οὐ βούλεται ἀναχωρεῖν τοῦ σωτηρίου καὶ εὐαγγελικοῦ ἔσματος. Πάλιν οὖν φησὶ· « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός. » Ὅ ὁ δὴ μέγιστον ἦν θαῦμα, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν, ἐκ πατέρων τὸν τῶν ὄλων Θεὸν σέβειν δεδιδασμένοι, συνεχῶς ἐξετραχηλίζοντο ἐπὶ τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρίας· λαοὶ δὲ πάντες οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τοῦ μακροῦ αἰῶνος πεπλανημένοι εἰς τοσαύτην ἕξουσι μεταβολὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιγνώναί σε τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμην ἀναλαβεῖν τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα διττὸν τρόπον· ὅπερ ἓνα γένηται ἤδη ποτὲ, τάχυνον τὰ τῆς προφητείας, ἵνα αὐτόπται τῶν αἰώνων ἐπαγγελῶν γενοίμεθα. Ἀκουστέον δὲ τῶν προκειμένων ὡς δυναμένων καὶ ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν λέγεσθαι· ὥστ' εἶναι τὰ μὲν πρὸ τοῦ διαφύλακτος, ἀρμόζοντα τῷ προσώπῳ τῶν ἀποστόλων, τὰ δὲ μετὰ τὸ διάφασμα, τῷ χορῷ τῶν προφητῶν, οἱτινες ἐπεθύμουν ἰδεῖν ἃ ἡμεῖς βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον κατὰ τὴν σωτήριον φωνήν. Ἐξῆς τοῦτοις εἰρηται· « Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Γῆ δώσει τὴν φορὰν αὐτῆς. » Καρπὸς γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ κατὰ φύσιν τῆς γῆς ἐστὶ τὸ γνωρίζειν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτῷ ἐξομολογήσεις καὶ εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τοὺς οἰκτεῖν αὐτὴν ἐπιτραπέντας. Ἐπὶ τοῦτο μὲν γὰρ κατεσκευάσται τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, ἐπὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ τὰς διατριβὰς ποιουμένους εὐσεβείας προσφέρειν καρπούς· διὰ δὲ τὴν τοῦ πρώτου ἀνδρὸς παράθασιν ἐλέχθη· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πᾶσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι. » Ἄλλ' οὐκ ἦν οὗτος ὁ κατὰ φύσιν καρπὸς τῆς γῆς· πρόρρησις δὲ τῆς μελλούσης φύειν ἐν αὐτῇ παρὰ φύσιν κακίας. Παρὰ φύσιν γὰρ αἱ ἀκανθαὶ καὶ τριβόλοι διὰ τὴν παράθασιν ὑποστᾶσαι οὐ μόνον τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἡσεθηκότων· ἐπεὶ κατ' ἀρχάς, ὅτε εἶπεν ὁ Θεός· « Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην

⁹¹ Luc. x, 24. ⁹² Gen. iii, 17. ⁹³ Gen. i, 11.

χόρτου· σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοί-
τητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ
σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς· ἢ
οὐδ' αὖ μὴ μὴ γέγονεν ἀκανθῶν οὐδὲ τριβύλων· οὐδ'
ἂν ἔφουσε ταῦτα ἡ γῆ, εἰ μὴ τὰ τῆς παρακοῆς ἐπηκο-
λούθησεν ἀνθρώπων. Τῆς γοῦν ὕστερον ἐπισυμβάσης
ἀνθρώποις κακίας εἰκόνες ἐφύησαν ἀκανθαὶ καὶ τρι-
βολοὶ. Ὅθεν ἵνα ταῦτα ἀπόληται, πῦρ ἤλθε βαλεῖν
ἐπὶ τὴν γῆν ὁ Σωτῆρ. Καὶ δὴ τοῦ σωτηρίου λόγου
δίχην πυρὸς τὰς ἀκάνθας καὶ τοὺς τριβύλους ἀφανί-
ζοντος, νεωθεῖσα τῆς κακίας ἡ ψυχὴ, τὸν προσήκοντα
αὐτῇ καὶ κατὰ ἄλλῳ καρπὸν ἀποδίδωσι. Διόπερ λαοὶ
μὲν πάντες ἐξομολογοῦνται· ἔθνη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς
ὀδοῦνται. Τούτοις τε ἀκολουθῶν, ἐπενηνέκται τό·
ἢ Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ
θεὸς, ὁ θεὸς ἡμῶν, εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ θεός. Καὶ
φοβηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. ἢ
Ἔστε οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἔστε οἱ παλαιοὶ
τοῦ θεοῦ προφῆται (ἐκατέρῳ γὰρ τάγματι ἐφαρμό-
ζει τὰ λεγόμενα), εὐχονται τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ εὐ-
λογίας τυχεῖν, ἥς καὶ ἀνωτέρω τὴν διάνοιαν παρε-
στήσαμεν, δεικνύντες ὅπως τὸ, ἢ Αὐξάνεσθε καὶ
πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυ-
ριεύσατε αὐτῆς, ἢ ἐπὶ τούτων ἐπληροῦτο πνευματι-
κῶς. Πάρεστι γοῦν ἔργον παραλαβεῖν, ὡς ἡ σύμπασα
γῆ τῆς ἐκεῖνων διαδοχῆς ἐπληρώθη. Αἶψά τε καθ' ὅλης
τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλη-
σῖαι, καὶ οἱ καθ' ἑκάστην μυριάδῃ λαοὶ τῆς εὐλο-
γίας αὐτῶν ἐμφαίνουσι τὰ ἀποτελέσματα. Πρεπόν-
τως δὲ αὐτοῖς τὸ, ἢ Ὁ θεὸς ἡμῶν, ἢ ἐν τῷ, ἢ Εὐλο-
γήσαι ἡμᾶς ὁ θεός, ὁ θεὸς ἡμῶν· ἢ ὡς ἂν πάτριον
κεκτημένοι τὸ τοῦ θεοῦ αὐτῶν γνῶρισμα. Ἄλλ' ἐξῆς
ἐπισυνάπτουσιν ἀορίστως λέγοντες τὸ, ἢ Εὐλογῆσαι
ἡμᾶς ὁ θεός· ἢ ὡς μηκέτι μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
πάντων τῶν δι' αὐτῶν σωθησομένων θεὸν ὄντα. Καὶ
μετὰ πάντα τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης προφητείας
ἐπισφραγίζονται λέγοντες· ἢ Καὶ φοβηθήτωσαν αὐ-
τὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. ἢ Ἐπειθὴ γὰρ ἄρχῃ
σοφίας φόβος Κυρίου, ἢ ἀναγκαίως ὡσπερ εἰσαγω-
γὴν τῆς θεοσεβείας τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἐγγενέσθαι
πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς
γῆς οἰκοῦσιν ἐπεύχονται· ὃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο μετὰ
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοφάνειαν, μεθ' ἣν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος τῶν ἀποστόλων αὐ-
τοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Περὶ τούτων δὲ τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ διὰ
τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· ἢ Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ θεὸς ὁ Σωτῆρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς
γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ ΕΖ'.

ἢ Ἀναστήτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ
ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
οἱ μισοῦντες αὐτόν. ἢ Οἱ μὲν πρὸ τοῦ μετὰ χεῖρας
τρῆεις ἐφεξῆς τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν προεφώνουν· ὧν
ὁ μὲν εἶδ' ἢ Ψαλμὸς ὠδῆς ἢ ἐπεγεγράφτο ἐν τῷ Δαυὶδ·
ὁ δ' ἐπόμενος ἢ Ὁδὴ ψαλμοῦ· ἢ ὁ δὲ τρίτος ἢ Ἐν
ἔμφω ψαλμὸς ὠδῆς. ἢ Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ
μετὰ χεῖρας, εὐαγγελικῶς ὧν καὶ αὐτὸς, καὶ οὐ περὶ
τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ
Σωτῆρος αὐτοῦ προφητεῖαν περιέχων, ἢ εἰς τὸ τέλος

A bus postea inhæsit, imaginem, spinæ et tribuli
suborti sunt. Quamobrem, ut hæc dispereant,
ignem in terram missum Servator venit. Et sane
salutari verbo ignis instar spinas et tribulos absu-
mente, renovata anima malitiam exuens, conve-
nientem sibi et consentaneum fructum profert. Qua-
propter populi omnes contententur; gentes vero in
terra diriguntur. Ad hæc autem consequenter infer-
tur illud: « Terra dedit fructum suum. Benedicat
nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et me-
tuant eum omnes fines terræ. » Sive apostoli Ser-
vatoris nostri, sive prisci illi Dei prophætæ (nam
utrique ordini hæc dicta competunt), Dei bene-
dictionem consequi precantur, cujus mentem su-
pra declaravimus, cum illud, « Crsecite et multi-
plicamini et replete terram, et dominamini illius »,
in ipsis spiritualiter completum esse probaremus.
Licet igitur vel ex gestis rebus intelligere, univer-
sam terram eorum successione repletam esse. Ec-
clesiæ namque Servatoris nostri per universam
terrâ fundatæ, et innumeri per singulas earum
populi, benedictionem ipsorum completam exhi-
bent. Ipsi porro convenit illud, « Deus noster, » in
hoc dicto expressum, « Benedicat nos Deus, Deus
noster; » utpote qui paternam Dei sui cognitionem
obtineant. Verum deinde illud adjiciunt: « Bene-
dicat nos Deus; » utpote qui non ipsorum tantum,
sed etiam eorum omnium, qui per eos salutem na-
cturi sunt, Deus sit. Post hæc omnia autem totius
prophetiæ complementum obsignavit his verbis:
« Et metuant eum omnes fines terræ. » Quandoqui-
dem enim « initium sapientiæ timor Domini »,
necessario precantur, ut timor, quasi initiatio ad
piam religionem, omnibus hominibus, etiam extre-
ma terræ incolentibus, ingeratur. Quod post divi-
num Salvatoris nostri adventum impletum est:
post illum enim in omnem terram exivit sonus apo-
stolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum.
De his quoque terræ finibus superius dicebatur:
« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium
finium terræ, et eorum qui in mari sunt longe ».

D. I IN FINEM DAVIDI, PSALMUS CANTICI. LXVII.

VERS. 2-4. ἢ Exurgat Deus, et dissipentur inimici
ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. ἢ Tres
psalmi ante præsentem consequenter positi, vocatio;
nem gentium prænuntiabant: e quibus LXIV ἢ Psalmus
cantici Davidi ἢ inscriptus erat; sequens vero, ἢ Canti-
cum psalmi; ἢ tertius ἢ In hymnis psalmus cantici. ἢ
Jure itaque præsens psalmus cum evangelicus item sit,
ac non solum de vocatione gentium, sed etiam de ipso
Servatore prophetiam contineat, « in finem Davidi, »
atque « psalmus cantici, » perinde atque superio

⁹⁹ Gen. 1, 28. ⁹⁸ Psal. cx, 10. ⁹⁶ Psal. Lxvii, 6.

res, inscriptus est. Par erat enim sermones bonorum promissa complectentes, non modo psalmos, sed una psalmos cantici, et cantica psalmi vocari, atque (in finem) remittere; quia ea quæ in horum vaticiniis feruntur, diuturnis post temporibus in consummatione sæculi perficienda erant. Hic quoque psalmus a Spiritu prophetico ex persona apostolorum pronuntiatus est. Sicut ergo in præcedentibus orabant, Deum sibi ad evangelicam prædicationem adiutorem evocantes; eodem quoque modo in præsenti ulterius progressi dicunt: « Benedictus Dominus quotidie; prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum: » et iterum: « Manda, Deus, virtuti tuæ, confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Vides enim quomodo precentur, ut Deus sibi prosperum iter paret, seque confirmet, ut Evangelii cursum sine obice perficiant. Evangelicam item prædicationem aperte memorant dicentes: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Imo quibusnam Evangelium prædicaturæ essent vaticinantur his verbis: « Venient legati ex Ægypto, Æthiopia porriget manum suam Deo. » Clare enim hisce verbis Ægyptiis Evangelium annuntiant, idololatrias subindicantes: ex Ægypto namque idololatria ortum accepit. Quinetiam Æthiopianam Deo manum porrigere suam dicunt, extrema terræ significantes. Deinde vero omnia regna terræ confertim advocant, hocque ritu universas gentes significant. Ut autem ea quæ in vaticinio ferebantur, nunc tandem opere perficerentur, in ipso principio Spiritus sanctus per Davidem preces emitit dicens: « Exsurgat Deus et dissipentur inimici ejus. » Pergraves enim inimici Dei jam olim in omnes terræ habitatores tyrannidem exercebant, maligni videlicet dæmones, qui multiplicum numinum errorem in universum orbem induxerant. Nemo porro erat qui mala propelleret, non vir sapiens, non justus, non propheta, imo nec quispiam ex angelis et sanctis spiritibus, sive ex cœlestibus divinisque virtutibus. Quapropter Deum rogat ut exsurgat, et ex regio throno suo excitetur. Nam Dei providentia tunc cessare, vacare et ceu quiescere dicitur, cum ex divitiis bonitatis, et ex patientia longanimitateque sua peccantes et erga se impie agentes tolerat; moveri autem et excitari dicitur, cum peccatores aggressus ulciscitur. Ut igitur memorati hostes finem facerent dominandi hominibus, Deo supplicat ut exsurgat seseque concitet ad ultionem, ut qui olim in unum congregati erant, et improbam mutuo concordiam inierant, eam scilicet quæ diabolicam idololatriam spectabat, dissiparentur procul dispersi. Ii vero inimici Dei erant, eumque oderant, qui aerem terræ eminentem replebant, et improbitatem illam multiplicis erroris fovebant, impii nempe quidam et athei dæmones. Qui Deo vel tantum commovente se, et ad facinorum ultionem sese excitante, primo quidem dissipati et alii procul aliis dispersi, deinde in fugam versi sunt, ac postea sicut deflavit fumus defecerunt, et sicut liquescit cera

α τῷ Δαυὶδ ἔπιγέγραπται, καὶ ἡ ψαλμὸς ὡς ὁμοίως τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ἐδεῖ γὰρ τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελτικὸς λόγους μὴ μόνον ψαλμοὺς, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ψαλμοὺς ὡς καὶ ὡς ψαλμῶν ὀνομάζεσθαι καὶ εἰς τὸ τέλος ἄναπέμπειν· ὡς ἂν μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μελλόντων πληροῦσθαι τῶν ἐν αὐτοῖς θεσπιζομένων. Λέλεκται δὲ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων. Ὡς περ οὖν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηύχοντο ἑαυτοῖς ἀνακαλούμενοι Θεὸν συνεργὸν εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις οἱ αὐτοὶ προϊόντες, φασὶν· Ἐὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν· κατευδῶσαι ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν· καὶ πάλιν· Ἐντείλει, ὁ Θεὸς, τὴν δυνάμιν σου· δυνάμωσον, ὁ Θεὸς, τοῦτο ὃ κατεργάσω ἡμῖν. Ὁρᾷ γὰρ ὅπως κατευδωθήναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δυναμωθῆναι εἰς τὸ ἀκωλύτως τὸν δρόμον τοῦ Εὐαγγελίου τελειῶσαι εὐχονται. Μένονται δὲ σαφῶς καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος λέγοντες· Κύριος δῶσαι ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ· ἀλλὰ καὶ τίσιν ἡμελλὸν κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον θεσπίζουσιν ἐν οἷς φασιν· Ἐξουσίαν πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου· Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων Αἰγύπτου εὐαγγελίζονται, τοὺς εἰδωλολάτραις αἰνιττόμενοι· ἐπεὶ ἐξ Αἰγύπτου κατήρξατο ἡ εἰδωλολατρεία. Ἀλλὰ καὶ τὴν Αἰθιοπίαν προφθάσαι χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ φασί, τὰ ἔσχατα τῆς οἰκουμένης δηλοῦντες. Εἰθ' ἐξῆς τὰς βασιλείας τῆς γῆς πάσας ἀθρόως συγκαλοῦσι, τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τοῦτον σηματονομήσαντων τὸν τρόπον. Ἴνα δὲ τὰ διὰ τῶν λόγων προφητευόμενα ἤδη ποτὲ καὶ δι' ἔργων χωρήσῃ, ἀρχόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν, διὰ τοῦ Δαυὶδ εὐχὴν ἀναπέμπειν λέγον· Ἐναστήτω ὁ Κύριος, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Δεινοὶ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ κατετυράνουν πάλαι πρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων, οἱ τὴν πολυθεον πλάνην καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησάμενοι πονηροὶ δαίμονες. Οὐδεὶς τε ἦν ἐπαμύνων τοῖς κακοῖς, οὐ σοφὸς ἀνὴρ, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης· ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων τις ἢ πνευμάτων ἁγίων, ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν θείων δυνάμεων. Διὸ δὴ αὐτὸν ἀναστήναι τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ βασιλικῆ διεγερθῆναι θρόνου παρακαλεῖ. Ἠρεμεῖν μὲν καὶ ἡσυχάζειν καὶ ὡς περ διαναπαύεσθαι τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας λέγεται, ἐπειδὴν τῷ πλοῦτι τῆς χρησιότητος αὐτοῦ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ φέρῃ τοὺς ἀμαρτάνοντας καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντας· τὸ δὲ κινεῖσθαι καὶ διανίστασθαι, ἐπειδὴν τὰς ἐκδικήσεις ποιῆσαι ἐπέσιων τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Ἴν' οὖν ἤδη ποτὲ παύσονται ταῖς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείαις οἱ προλεχθέντες ἐχθροὶ, διαναστήναι τὸν Θεὸν καὶ διεγείραι ἑαυτὸν εἰς ἐκδίκησιν ἔκτετεύει, ὅπως οἱ πάλαι κατὰ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι καὶ κακῆ συμφωνίαν πρὸς ἀλλήλους θέμενοι, τὴν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλολατρείας, διασκευασθῶσι μακρὰν ἀλλήλων γενόμενοι. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ μισοῦντες αὐτὸν ἦσαν, οἱ τὸν ὑπὲρ γῆς ἀέρα πληροῦντες καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολυπλανῆ κακίαν ἐνεργοῦντες δυσσεβεῖς τινεὶ καὶ ἄθεοι δαίμονες· οἱ, κινηθέντος αὐτοῦ μόνον τοῖ

Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν πραττομένων ἐκδίκησιν αὐ-
τὸν διεγείραντος, πρῶτον μὲν ἐσκορπίζοντο μακρὰν
ἀλλήλων διασκεδανύμενοι, εἴτ' ἐχρῶντο φυγῆ· καὶ
μετὰ ταῦτα ὡς ἐκλείπει καπνὸς ἐξέλιπον, καὶ ὡς
τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἤμελλον
ἀπολλύσθαι. Νοήσεις δὲ ὅπως ὡς ἐκλείπει καπνὸς
ἐξέλιπον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἐπιστήσας ὡς τὸ μὲν πα-
λαιῶν μετασηματίζοντο εἰς ἀγγέλους φωτὸς, αὐτὸς
δὲ ὁ διάβολος καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον, ὅς φησιν· « Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασημα-
τιζέται εἰς ἀγγελον φωτὸς. » Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ
οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασηματίζονται εἰς ἀγγέλους
δικαιοσύνης, ἐχρησμοδότης τε τότε κατὰ πάντα τό-
πον, μαντείας καὶ θεραπείας ἐπαγγελλόμενοι, ὡς τοὺς
δεισιδαίμονας θύειν αὐτοῖς καθ' ὑπερβολὴν μανίας
καὶ τὰ αὐτῶν φιλιτάτα. Νυνὶ δὲ ἐκαίρων πάντων
ἀφανισμὸς καὶ ἐρημία γέγονεν, ὡς μηδὲ μνήμην αὐ-
τῶν ἐπιλιπέσθαι· ἐξέλιπον δὲ ὡς ἐκλείπει καπνὸς
ἀποσβεσθέντος αὐτῶν τοῦ πυρὸς· διὸ καὶ ἀλαχχοῦ εἴ-
ρηται· « Ἀνέθη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. » Ἡ γὰρ
τοῦ Θεοῦ ὀργὴ τούτοις αὐτοῖς ἐπελθοῦσα, τὸ πῦρ αὐ-
τῶν ἕφ' ἐκατέφλεγον τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
έσθεσεν οὐ σβεσθέντος, ἀνέθη καπνὸς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος
ὁ καπνὸς μηκέτ' ὑποκαίόμενος, μηδὲ ἔχων ὀπῆεν ὑπο-
στῆ, ἐκλείπει. Ἐπει, δὲ ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν
αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδέμια, τοῦτο τὸ φῶς τοῖς αὐτῷ φί-
λοις σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀληθείας μαρμαρυγὰς
ἐκπέμπει, ὡς φάναι αὐτοὺς, « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ
φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Τοῖς δὲ προλεχθεῖ-
σιν ἐχθροῖς αὐτοῦ πῦρ καταφλέγον γίγνεται. Διὸ λέ-
λεχται ἐν ἐτέροις· « Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται,
καὶ κύκλω αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά· » καὶ, « Πῦρ ἐναντίον
αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ φλογεῖ πάντας τοὺς ἐχθροὺς
αὐτοῦ. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς οἱ ἐχθροὶ οὐ μόνον
ἐκλείπειν ὡς καπνὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ
προσώπου πυρὸς, οὕτως ἐκτῆκεσθαι εἴρηται· ἐπει-
δήπερ αὐτοὶ αὐτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ πεποιθήκασιν.
Ἦ γὰρ Θεὸς ἀγαπᾷ τὰ ὄντα πάντα, καὶ οὐδὲν βδε-
λοῦσεται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μίσων τι κατασκευά-
ζει· διὸ οὐδενὸς ἐχθρὸς αὐτός. Οἱ δὲ μακρύνοντες αὐ-
τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐχθροποιούντες αὐτοὺς, ἐπι-
σπῶνται τὴν ἀπώλειαν· ὡς λέγεσθαι· « Ὅτι ἰδοὺ οἱ
μακρύνοντες αὐτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. » Οὕτω δὲ
καὶ μισοῦσι τὸν Θεὸν οἱ τὰ ὑπ' αὐτοῦ μεμνημένα
πράττοντες. Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ἕνα λελέχθω τρό-
πον. Ἐπει δὲ ἡ πᾶσα προφητεία εὐαγγελικῆ τυγ-
χάνει, θεὰ μήποτε ταῦτα εἰς τὸν Θεὸν Λόγον ἀναφέ-
ρεται, ὅς ἦν μὲν πάλαι ἐν τοῖς κόλποις ἀναπαυόμε-
νος τοῦ Πατρὸς· « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος » καὶ ὁ
Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καί·
« Ὁὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » αὐτὸς ἦν ὁ Μο-
νογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς.
Ἐπει δὲ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σῆματι εὐρεθεὶς
ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν αὐτὸν μέχρι θανάτου, τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ θε-
σπίζει λέγον· « Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθή-

A a facie ignis, sic et illi perituri erant. Quomodo
autem sicut deficit fumus defecerint adversarii ejus,
intelliges, si animadvertas qua ratione olim ipse
diabolus et ministri ejus transformarentur in an-
gelos lucis, secundum Apostolum, qui ait : « Ipse
enim Satanas transformatur in angelum lucis ⁹⁷. »
Non magnum itaque quidpiam si ministri ejus trans-
formarentur in angelos justitiæ, nec si tunc omni-
bus in locis oracula ederent, vaticinia et curatio-
nes pollicentes; ita ut supersticiosi homines per
summam insaniam vel sibi charissima ipsis immo-
larent. Nunc vero eorum omnium ruina et desertio
contigit, ita ut ne vel eorum memoria supersit :
extinctoque ipsorum igne defecerunt sicut deficit
fumus. Quare alio in loco dicitur : « Ascendit fu-
mus in ira ejus ⁹⁸. » Nam ira Dei invadens ipsos,
ignem ipsorum, quo animas hominum incendebant,
restinxit : quo restincto, ascendit fumus. Sed ipse
fumus cum ignis non subsist, nec habeat in quo
subsistat, deficit. Quia vero Deus lux est, et te-
nebræ in eo non sunt ullæ, hæc lux amicis suis
sapientiæ, scientiæ et veritatis radios emittit, ita
ut dicant : « Signatum est super nos lumen vultus
tui, Domine ⁹⁹; » inimicis autem suis supra memo-
ratis ignis consumens est. Quare alibi dictum est :
« Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu
ejus tempestas valida ¹; » et : « Ignis in conspectu
ejus exardescet, et inflammabit omnes inimicos
ejus ². » In præsentī quoque inimici ejus non modo
ut fumus deficere, sed sicut fluit cera a facie ignis,
ita et ipsi liquescere dicuntur. Quoniam ipsi sese
inimicos Dei constituerunt. Deus enim omnia quæ
sunt amat, et nihil odit eorum quæ fecit : neque
enim aliquid condidit quod odisset; quare nullius
inimicus ipse est. Qui vero sese ab ipso longe re-
movent, ipsiusque se inimicos efficiunt, perniciem
sibi attrahunt, ita ut dicatur : « Quia ecce qui elon-
gant se a te, peribunt ³. » Sic autem et Deum ode-
runt, qui perosa ipsi perpetrant. Hæc igitur uno
modo dicta fuerint. Cum porro omnis prophetia
evangelica sit, consideres velim num hæc ad Deum
Verbum referantur, quod quidem olim in paterno
sinu requiescebat : « In principio » enim « erat
Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus era-
Verbum ⁴. » Et : « Hoc erat in principio apud
Deum ⁵, » ipsum erat Unigenitus Dei, qui est in sinu
Patris. Quia vero formam servi accipiens, et ha-
bitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum usque
ad mortem; jure Spiritus sanctus ejus resurrectionem
vaticinatur dicens, « Exsurgat Deus et dissipentur
inimici : » ubi per illud, « Deus, » Deus
Verbum intelligitur. Aut oratio illa de Christo hoc
profert, « Exsurgat, » et ad universorum Deum
emittitur; ita ut illud, « Deus, » sic accipiat :
O Deus, exsurgat Christus tuus, et dissipentur ini-
mici-ejus. Congregati namque sunt inimici ejus

⁹⁷ H. Cor. xi, 14. ⁹⁸ Psal. xvii, 9. ⁹⁹ Psal. iv, 7. 27. ¹ Joan. i, 1. ² ibid. 2.

¹ Psal. xlix, 3. ² Psal. xcvi, 3. ³ Psal. lxxii,

tempore passionis ipsius, quando « fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus⁶. » Hosce porro omnes resurrectio Christi ex mortuis dissipavit : tuncque defecerunt ut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis. Hunc sane Christum Dei odio habuerunt, ac etiamnum oderunt, qui frequenter impia dicta, convicia et blasphema verba proferunt, ejus Ecclesiam oppugnant ac doctrinam calumniantur. Nam alias nullus reperire est qui universorum Deum oderint ; neque enim ipsi athei et impii, neque maligni dæmones, neque impuri spiritus id dixerint. At Christum Dei se odio habere aperte proflentur, primo ii de quibus ipse per prophetiam ita fatur : « Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea⁷ ; » deinde qui post illos etiam nunc in ipsum blasphema dicta proferunt. Cæterum omnes inimici ejus, et qui oderunt eum talia passi sunt ; maximeque invisibiles et occulti inimici, maligni nempe dæmones et spiritus nequam, qui olim multorum numinum erroris auctores erant : qui post resurrectionem ex mortuis penitus dissipati sunt. Iidemque ipsi liquescentes sicut cera a facie ignis, clamabant dicentes : « Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei ? venisti ante tempus torquere nos⁸. » Nam deitatis ipsius invisibiles et occulti radii, tormenta doloresque talia dicentibus invexerunt. Dexter porro amicorum Dei ordo quibus in Servatoris nostri resurrectione frueretur bonis, deinceps docet prophetia quæ ait : « Et justii lætentur et exsultent in conspectu Dei, delectentur in lætitiis. » Quid illud sit, non simpliciter lætari et exsultare, sed in conspectu Dei et apud Deum his perfrui, divinaque voluptate gaudere, non potest pro merito enarrari.

Θεοῦ τάγμα ὁποῖων ἀπέλαυνεν ἀγαθῶν ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσει, ἐξῆς διδάσκει ἡ προφητεία λέγουσα· « Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήτωσαν, ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τερφθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ. » Ὅποιον δὲ ἐστὶ τὸ μὴ ἀπλῶς εὐφραίνεσθαι καὶ ἀγαλλιάειν, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τούτων ἀπολαύειν, ἔδον ἢ τε θέλα ἐντροφῆν, οὐκ ἐστὶν ἐπαξίως λόγῳ διηγῆσθαι.

⁶ Psal. II, 1, 2. ⁷ Psal. CVIII, 3-5. ⁸ Matth. VIII, 29.

Α τωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ· Θεοῦ νοουμένου τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἡ τῆς εὐχῆς περὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ λεγουσῆς τὸ, « Ἀναστήτω, » πρὸς δὲ τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ἀναπεμπομένης· ἴν' ἦ τὸ, « Ὁ Θεός, » ἀντιτοῦ, Ὁ Θεός, ἀναστήτω ὁ Χριστός σου, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ. Συνήχθησαν μὲν γὰρ οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν, ὀπηλίκα « ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Πάντων δὲ τούτων διασκορπισμὸν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ κατεργάσατο· ἐξέλιπὸν τεὼς ἐκλείπει καπνός, καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Καὶ τοῦτόν γε τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμίσησαν, μισοῦσά τε εἰσέτι καὶ νῦν, οἱ συνεχῶς αὐτὸν ἀθέοις λόγοις καὶ λοιδορίαις βλασφημοῦντες, τὴν Β τε Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πολεμοῦντες, καὶ τὴν διδασκαλίαν διαβάλλοντες. Ἄλλως γὰρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν οὐκ ἂν εὔροι μισοῦντάς τινας· οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ οἱ ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς· ἀλλ' οὐδὲ οἱ πονηροὶ δαίμονες, οὐδὲ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τοῦτ' ἂν εἰποῖεν. Τὸν δὲ Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογουμένως ἐμίσησαν· πρῶτος μὲν ἐκεῖνοι, περὶ ἃν αὐτὸς διὰ τῆς προφητείας ἔρασκεν· « Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλον με. Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου· » ἔπειτα καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνους εἰσέτι νῦν αὐτὸν βλασφημοῦντες. Πλὴν πάντες οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν διεσκορπίσθησαν καὶ πεφεύγασιν ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐξέλιπὸν τε C ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Αὐτίκα γοῦν οὐδεὶς πώποτε τῶν μεμισηκότων αὐτὸν ἀτιμώρητος διεξῆλθε τὸν βίον· ἀλλὰ καὶ οἱ πάλοι τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ τυρεύσαντες ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι οὕτως ἐξέλιπον, ὡς μηδὲ μνήμην αὐτῶν εἰσέτι νῦν μηδ' ἄνομα παρὰ Ἰουδαίους αἰσέσθαι. Τότε πᾶν ἔθνος αὐτῶν διασκεδασμὸν καὶ διασκορπισμὸν ὑπέμεινε εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις πάντες ὅσοι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πεπολεμήκασιν, ὁμοίως ἐξέλιπον καὶ αὐτοὶ ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Οἱ μὲν οὖν ἔχθροὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν τοιαῦτα πεπόνθασιν, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἔχθροὶ, πονηροὶ δαίμονες καὶ μοχθηρὰ πνεύματα, δι' ὧν τὰ τῆς πολυθέου πλάνης ἐνηργεῖτο πάλοι· ὧν παντελὴς διασκορπισμὸς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν γέγονεν· οἱ δ' αὐτοὶ, τηρόμενοι ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, ἔδδων λέγοντες· « Ἐὰ τί ἡμῖν καὶ σοὶ, Υἱὲ Θεοῦ; Ἥλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Αἱ γὰρ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἀκτῖνες, βασάνους καὶ ἀληθδόνας τοῖς ταῦτα λέγουσι παρεῖχον. Τὸ δὲ γε δεξιὸν τῶν φίλων τοῦ

« Ἀσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθετηκῷ ἐπὶ δυσμῶν. » Τὸν μὲν περὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ μισούντων τὸν Θεὸν λόγον διὰ βραχέων ἐπετέμετο ἡ προφητεία· τὸν δὲ περὶ τῶν δικαίων ἐξαπλοῖ, ἐνδιατριβουσα τῇ περὶ αὐτῶν μνήμῃ. Καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρακελεύεται τοῖς δικαίοις ἄδειν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὡς ἂν διὰ τούτων μέλλουσιν ἀπολαύειν τῆς θείας εὐφροσύνης καὶ τῆς προλαχθείσης τερπωλῆς καὶ ἀγαλλιάσεως. Καὶ ἐπειπερ τῶν δύο τούτων, λέγω δὲ τοῦ ἄδειν καὶ ψάλλειν, τὸ μὲν κρεῖττον ἦν τὸ ἄδειν, τὸ δὲ ὑποθετικῶς τὸ δι' ὄργανου ἀνακρούεσθαι, εἰκότως τὸ μὲν κρεῖττον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, τὸ δὲ διὰ τοῦ ὄργανου ἐνεργεῖν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. « Ἀσατε, ἢ γὰρ, φησὶ, ἐ τῷ Θεῷ, καὶ ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Ἄδει δὲ τῷ Θεῷ ὁ δι' ὕγιων δογμάτων τὴν ψυχὴν πεπαιδευμένος καὶ τὰς προπούσας αὐτῷ θεολογίας ἐκ διανοίας κεκαθαυμένης ἀναπέμπων· ψάλλει δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὁ διὰ τῶν τοῦ σώματος κινήσεων καὶ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας τοιαῦτα πράττων. ὡς δοξάζεσθαι δι' αὐτοῦ παρὰ τοῖς ὄρωσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν πρῶτα παρακελεύεται τῷ τῶν δικαίων χορῷ πράττειν ὁ λόγος· ἐξῆς δὲ πρᾶγμα τι ποιεῖν ἑτέροις χρήσιμον προστάττει. Ἴνα γὰρ ἐπιβῇ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, καὶ ὅπως ἐμπεριπατήσῃ τοῖς ἐπὶ γῆς, τὴν ὁδὸν αὐτῷ λείαν καὶ ὀμαλὴν ἀπεργάζεσθαι διακαλεῖται φάσκων· « Ὀδοποιήσατε, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καταστρώσατε, » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ἀποσκολοπίσατε, » τοῦτέστι πᾶν σχολιὸν ἀφέλετε, καὶ πᾶν τραχὺ καταστρώσατε, ὡς ἂν γένοιτο λεία καὶ ὀμαλὴ τοῦ Θεοῦ ἢ εἰς ἀνθρώπους πορεία. Τοῦτο δὲ καὶ Ἡσαίας ἐδήλου λέγων· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. Καὶ ἔσται τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα δὲ οὐ πρότερον ὁδοποιεῖν κελεύει ἢ πρῶτον αὐτοὺς μαθόντας ὅπως χρῆσθαι τῷ Θεῷ καὶ ὅπως ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ προμαθόντας καὶ ἔργοις ἐπιτελέσαντας, ἐξῆς βούλεται ὁδοποιεῖν, τοῦτέστι τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παρασκευάζειν, καθαρὰς τε καὶ ἐτοιμοὺς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι εἰς τὴν ἐπιδημίαν τοῦ προδηλωθέντος Θεοῦ. Διὸ φησιν· « Ὀδοποιήσατε τῷ ἐπιθετηκῷ ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτοῦ. » Κέκληκε δὲ τὸν Κύριον ἐνταῦθα καινότερον φωνῇ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν· *Ja* γὰρ αὐτὸν ὠνόμασεν· ὅθεν ὁ Σύμμαχος, « Διὰ τοῦ *Ja* ἡ ὀνομασία αὐτοῦ, » ἠρμήνευσεν· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, « Ἐν τῷ *Ja* τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ἡνέξατο δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ διὰ τῆς πρώτης συλλαβῆς. Καὶ τοῦτον τὸν Κύριον, οὐ τὸ ὄνομα φησιν εἶναι διὰ τοῦ *Ja*, ἢ ἐν τῷ *Ja*, ἐπιθετικῶς ἐπὶ δυσμῶν διδάσκει· σημαίνει δὲ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παράδοσιν καὶ τὴν ἐνσαρκωσιν ἐπιδημίαν. Οὐ γὰρ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ Θεὸν Λόγον γυμνὸν ἐπιδείξας φώτων δίκην ἐξήστραψε τὸν πῶν ἀνθρώπων βίον, μορφὴν δὲ δούλου λαβὼν καὶ

A **VERS. 5, 6.** « Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus, iter facite ei, qui ascendit super occasum. » Sermonem de inimicis et osoribus Dei Verbi compendio absolvit prophetia; de justis autem fusius agit, eorumque commemorationi insistit. Et sane Spiritus sanctus jubet justos cantare et psallere Deo; utpote qui his vacantes, divinam lætitiā memoratamque delectationem et exsultationem nacturi sint. Quia vero ex his duobus, nimirum ex cantu et ex psalmodia, præstabilior cantus erat, atque inferior ipsi erat instrumenti pulsatio; jure quod præstantius erat Deo addixit, instrumenti vero actionem nomini ejus. Nam inquit, « cantate Deo, et psalmum dicite nomini ejus. » Deo autem cantat, cujus anima sana doctrina instituta est, et congruentia divinaque verba ex pura conscientia ipsi transmittit; psallit vero nomini ejus, qui corporeis motibus et sensibili actione talia exhibet, quæ spectatores ad nomen Dei gloria celebrandum inducant. Hæc igitur primo jubetur justorum chorus peragere; deinde vero eidem præcipitur ut opus aliis utile perficiat. Nam ut Deus ad hominum genus accedat, et cum terrigenis perambulet, præcipit ut viam facilem atque planam ipsi muniant, dicens: « Iter facite; » sive secundum Symmachum, « Sternite; » secundum Aquilam vero, « A surculis mundate, » id est, omne tortuosum auferite, et quod asperum est, sternite, ut iter Dei ad homines planum facillime evadat. Idipsum sic Isaias declaravit: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Et erunt tortuosa in viam rectam, et aspera in vias planas. Et videbit omnis caro salutare Dei. » Hic vero non prius iter facere jubet, quam edidicerint qui canendum oporteat Deo et psallendum nomini ejus. His institutos, postquam id reipsa præstiterint, iter deinde facere præcipit, id est, humanas animas præparare, purasque illas et ad ipsius Dei adventum paratas efficere. Quamobrem ait: « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi. » Hic porro Dominum nova voce secundum Hebraicam lectionem expressit: ipsum quippe, *ia*, nuncupavit: quare Symmachus, « Per *ia* vocabulum ejus, » interpretatus est: quinta vero editio, « In *ia* nomen ejus. » Per primam autem syllabam nomen Servatoris Jesu subindicavit. Et hic est Dominus cujus nomen per *ia*, vel in *ia* dicit esse: et ascendisse eum ad occasum docet, significatque ejus in carne transitum ad homines. Neque enim cum, qui in forma Dei erat, Deum Verbum nudum exhibens lucis instar, humanum genus illustravit; sed forma servi accepta, radiisque deitatis suæ contractis, et in corpore quasi demersus, cum ad occasum usque mortalitatis vitæ devenisset (quam vitam divinus Apostolus tenebras vocat, dicens: « Adversus mundi rectores tenebrarum harum¹⁹ »); sive etiam cum

¹⁹ Isa. XL, 3-5. ²⁰ Ephes. vi, 12.

ipsam mortem subiisset, ascendisse dicitur super occasum. Huic igitur Domino, qui ascendit super occasum, cujus nomen Jesu per *ia* significatur, iter facite. Hæc porro apostolico choro spiritus propheticus præcipit, et illud cum alacritate et fiducia magna ipsum peragere jubet. Quamobrem deinde infert : « Et exsultate in conspectu ejus ; » sive secundum Symmachum, « Et gloriamini in facie ejus. » Aliam quoque prædicti Domini notitiam præbet dicens : « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Nisi enim pater orphanorum et vindex judexque viduarum effici dignatus esset, nulla ipsi ratio fuisset cum humilibus terræ. At quia per humanitatis excessum dignatus est ascendere super occasum, et in tenebris orphanorum pater vocari, et viduarum patrocinio carentium, animarumque orbarum, judex et ultor effici ; jure ad orphanos cælestis Patris ignaros, et ad viduas animas sponso orbas viam apparari jubet. Alias quoque Providentiæ rationem hæc sententia declaraverit, docens viduas et orphanos, orbos et patrocinio carentes in mundo relinqui non sine ratione et sapientia Dei ; sed ad ejus gloriam, ejusque divinæ providentiæ argumentum. Sæpe itaque orphani parentibus orbi, accuratius edocti et litteris instituti fuere, quam ii qui a parentibus educati sunt ; itemque diuturnæ vitæ et annosi exstiterunt : neque solum iis victui necessaria adfuere ; imo etiam præclari et illustres evasere viri. Parique modo mulieres in viduitatis infortunium lapsæ, alacriori, feliciori ac religiosiori vita perfunctæ sunt, quam illæ quæ in conjugio vitam egerant. Deus quippe plus orphanis prospicit, quam patres filiis ; et viduarum patronus vindexque est. Quare dictum est : « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Pro illo autem, « Qui ascendit super occasum ; » Symmachus, « Qui velitur in inhabitata. » Inhabitata porro vocat, alienigenarum et extranearum gentium regionem ; quæ aliis in locis desertum nuncupari solet. Ac rursus pro illo, « judicis viduarum ; » Aquila, « judicantis viduas ; » Symmachus, « ulciscantis viduas. » Apposite admodum patrem orphanorum, viduarum judicem vocat. Quia enim non omnes viduæ eodem vitæ instituto sunt, dijudicans ipse quænam se dignæ, quæ non dignæ sint, judex earum constituitur. Neque tamen pari modo orphanorum judex fuerit : æque enim illis ceu pater prospicit.

ἰσῆσαι χῆραι τῆς ἰσῆς ὑπάρχουσι προαιρέσεως, διακρίνων τὰς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, κριτῆς αὐτῶν καθίσταται. Οὐ μὴν καὶ ὀρφανῶν ὁμοίως γένοιτ' ἂν κριτῆς· ἐξ ἰσοῦ γὰρ τούτων πατὴρ δίκην προνοεῖ.

VERS. 7. « Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit unius moris in domo. » Quia memoratum Dominum quasi deprimens humilem in locum deduxerat, dicens ascendisse super occasum, esseque patrem orphanorum et judicem viduarum ; necessario ad ejus deitatem prædicandam veritur,

τὰς ἀκτίνας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος συστειλας, καὶ ὡσερ καταδὺς ἐν τῷ σώματι, ἐπὶ δυσμῶν τε γενόμενος τοῦ θνητοῦ βίου, (ὄν ὁ θεῖος Ἀπόστολος σκότος ὠνόμασεν εἰπών· « Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου· » ἢ ἐν αὐτῷ καταδὺς τῷ θανάτῳ, λέλεκται ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν. Τούτῳ οὖν, φησὶ, τῷ ἐπιθεθῆκοτι ἐπὶ δυσμῶν Κυρίῳ, οὗ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα διὰ τοῦ *ia* σημαίνεται, ὁδοποιήσατε. Προστάττει δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν τῷ ἀποστολικῷ χορῷ, καὶ τοῦτο πράττειν σὺν πολλῇ προθυμίᾳ καὶ παρρησίᾳ ἐπικελεύεται. Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ γαυριᾶσθε εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλο δὲ γνώρισμα δίδωσι τοῦ προδηλωθέντος Κυρίου, λέγων· « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. »

Εἰ μὴ γὰρ ὀρφανῶν ἤξιωσε γενέσθαι πατήρ, χηρῶν τε ἐκδικος καὶ κριτῆς, οὐδεὶς ἦν αὐτῷ λόγος πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς ταπεινοὺς. Ἐπεὶ δὲ καθ' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίᾳ κατηξίωσεν ἐπιθεῖναι ἐπὶ δυσμῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ σκότῳ ὀρφανῶν χρηματίζει πατήρ, τῶν τε ἀπερίστατων χηρῶν τε καὶ ἐρήμων ψυχῶν κριτῆς καὶ ἐκδικος γενέσθαι· εἰκότως τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τοὺς ὀρφανούς τοὺς τὸν ἐπουράνιον ἀγνοοῦντας Πατέρα, ἐπὶ τε τὰς ἐστερημένας τοῦ νομφίου χήρας ψυχὰς ὁδοποιεῖν παρακλεύεται. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ περὶ Προνοίας λόγου γένοιτ' ἂν ἡ διάνοια παραστατικῆ, διδάσκουσα, ὅτι χῆραι καὶ ὀρφανοὶ ἔρημοὶ καὶ ἀπερίστατοι καταλείπονται ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἄνευ λόγου καὶ σοφίας Θεοῦ, ἀλλ' εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ εἰς ἐνδειξὴν τῆς αὐτοῦ θείας ἐπισκοπῆς. Πολλάκις γοῦν οἱ γόνεον ἐστερημένοι παῖδες ὀρφανοὶ μᾶλλον τῶν ὑπὸ πατράσι τραφέντων λόγων καὶ παιδείας μετέσχον, μακρόβιοι τε καὶ πολυχρόνιοι γεγόνασι· καὶ οὐ μόνον τροφῆς ἠυπόρησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπισήμους ἄνδρας προήλθον. Καὶ γυναῖκες ὡσαύτως χηρίαν δυστυχῆσαι μᾶλλον τῶν ἐν συζυγίᾳ βίον εὐθυμον καὶ ἄλυπον καὶ θεοσεβῆ διεξῆλθον· τοῦ Θεοῦ τοῖς μὲν ὀρφανοῖς ὑπὲρ πάντα πατέρα καταστάντος, ταῖς δὲ χήραις ἀντιλήπτορος καὶ ἐκδίκου. Διὸ εἰρηται· « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Τῷ ἐπιθεθῆκοτι ἐπὶ δυσμῶν, » ὁ Σύμμαχος· « Τῷ ἐποχουμένῳ ἐν τῇ ἀοικίῳ. » Ἀοικῆτον δὲ καλεῖ τὴν τῶν ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφυλῶν ἐθνῶν χώραν· ἣν ἔρημον ὀνομάζειν ἐν ἑτέροις εἶωθεν ὁ λόγος. Καὶ πάλιν ἀντὶ, « τοῦ κριτοῦ τῶν χηρῶν, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « δικαστοῦ χηρῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ ὑπερδικούντος χηρῶν, » ἠρμήνευσαν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὀρφανῶν μὲν αὐτὸν πατέρα ἀποκαλεῖ, χηρῶν δὲ κριτὴν. Ἐπεὶ γὰρ μὴ

« Ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ, ὁ Θεὸς κατοικεῖσι μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » Ἐπειδὴ τὸν προδηλωθέντα Κύριον κάτω που ἐπὶ τὸ ταπεινὸν κατήγαγεν ὁ λόγος, ἐπιθεθῆκεναι ἐπὶ δυσμῶν φήσας αὐτὸν, ὀρφανῶν τε εἶναι πατέρα καὶ χηρῶν κριτὴν, ἀναγκαίως ἐπανέρχεται ἐπὶ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν, διδάσκων,

δει τας μὲν προλεχθεῖσαις δυσμαῖς διὰ τινὰς οἰκονομίας πρὸς βραχὺν ἐπιθαίνει χρόνον· τό γε μὴν οἰκητήριον αὐτοῦ καὶ ἡ πρέπειουσα αὐτῷ διατριβὴ οὐκ ἐν δυσμαῖς ἐστίν, « ἄλλ' ἐν τόπῳ ἁγίῳ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἐν οἰκητηρίῳ ἡγιασμένῳ αὐτοῦ » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν βασιλείοις ἁγίοις αὐτοῦ. » Ἔστι μὲν γὰρ αὐτῷ τόπος ἐμπρέπων καὶ ἀρμόζων τῇ αὐτοῦ θεότητι· ὅμως δ' οὖν, φιλόανθρωπος ὢν, τοῦ οἰκείου μεγέθους ὑποκαταβαίνει, συγκαταβαίνει τε τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ὄρφανοῖς καὶ χήραις. Διὸ καὶ ἀλλαχού εἰρηται· « Ὅτι ἰδοὺ Κύριος Κύριος ἐκπορεύεται καὶ καταθήσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Κατῶν δὲ ἐνθένδε καὶ ἐπιθαίνει ἐπὶ δυσμάς, ὅποια διαπράττεται θεασώμεθα. « Κατοικίζει, φησὶ, μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Δίδωσιν οἰκεῖν μοναχοῖς οἰκίαν » καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καθίζει μονογενεῖς οἴκονδε » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « Κατοικίζει μονοζώνους ἐν οἴκῳ. » Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατορθώμα· ὃ δὴ καὶ μέγιστον τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῷ τῶν ἀνθρώπων δωδωρηται γένει. Τὸ γοῦν πρῶτον τάγμα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπιόντων τὸ τῶν μοναχῶν τυγχάνει. Σπάνιοι δὲ εἰσιν οὗτοι· διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν μονογενεῖς ὠνομάσθησαν ἀφωμοιωμένοι τῷ μονογενεῖ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα μονότροποι τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ πολύτροποι, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλως τὸν ἑαυτῶν μεταβάλλοντες τρόπον, ἕνα δὲ μόνον κατορθοῦντες, τὸν εἰς ἄκρον ἦκοντα ἀρετῆς. Μονοζώνους δὲ αὐτοὺς ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὠνόμασεν, ὡς ἂν μονήρεις καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀνεξωσμένους. Τοιοῦτοι δὲ πάντες εἰσιν οἱ τὸν μονήρη καὶ ἀγνὸν κατορθοῦντες βίον, ὧν πρῶτοι γεγονασιν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, οἷς εἰρητο· « Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. » Ἐν γὰρ τῷ λέγειν μὴ δεῖν κτήσασθαι χρυσόν μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ἀνεξωσμένους αὐτοὺς εἰσάγει. Οὕτω δὲ καὶ πᾶσιν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖται λέγων· « Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὄσφιν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Καὶ οἱ τὸ Πάσχα δὲ ἐσθίοντες ἐκελεύοντο τὰς ὄσφύς ἔχειν περιεζωσμένας. Τοῦτο δὴ οὖν πρῶτον κατορθοῖ τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ἐπιδημίας ὁ θεσπιζόμενος. Ἀπὸ γὰρ τῶν προλεχθέντων ὄρφανῶν καὶ τῶν δηλωθειῶν χηρῶν ἀφορίσας, ἐξαιρετον καὶ τιμιώτατον ἑαυτῷ τάγμα τὸ τῶν μονοτρόπων κατοικίζει αὐτοὺς ἐν οἴκῳ, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, παραμένειν καὶ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ καταξιῶν αὐτούς. Μετὰ δὲ τούτους δεῦτερον ἔργον κοινωφελὲς καὶ εἰς πολλοὺς διαβαῖνον κατορθοῖ, « ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ » τῇ γὰρ ἑαυτοῦ ἀνδρείᾳ ἐξάγει τοὺς πρότερον σειραῖς ἀμαρτιῶν πεπεδημένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐν ἀνδρείᾳ, εἰς ἀπόλυσιν, » ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπὼν « Ἐξάγει δεδεμένους εἰς ἀπόλυσιν. » Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς λεγομένης ἐν Ἡσαΐα προφητείας εἰς αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Κυρίου· « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξάγειν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ

A docens eum ad prædictum occasum per œconomiam ad breve tempus ascendisse. Domicilium quippe ejus et condigna ipsius habitatio non in occasu est; sed « in loco sancto; » sive secundum Aquilam, « in habitaculo sanctificato suo; » aut secundum Symmachum, « in regia sancta sua. » Est enim ipsi locus condecens, et deitati ejus consentaneus; sed tamen humanus cum sit, a propria magnitudine descendit, orphanisque et viduis in occasu habitantibus sese attemperat. Quare alibi dicitur : « Quia ecce Dominus Dominus egreditur et descendet de loco suo. » Cum autem inde descenderit, et ascenderit super occasum, quæ operetur, videamus. « Inhabitare facit, inquit, unius moris in domo. » Secundum Symmachum autem, « Dat inhabitandam monachis domum; » secundum Aquilam, « Sedere facit unigenitos domi; » secundum quintam editionem, « Inhabitare facit una zona præcinctos domi. » Et illud erat primum ejus præclarum opus, quod maximum ejus facinus est in gratiam humani generis editum. Primus itaque ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi; quare secundum Aquilam unigeniti vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei. Secundum LXX autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant, sed unum colunt qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos vero unius zonæ quinta editio vocavit, utpote qui solitarii, et per seipsos præcincti sint. Tales autem sunt, quotquot monasticam castamque vitam agunt, quorum primi fuere Salvatoris nostri discipuli, quibus dictum est : « Nolite possidere aurum neque argentum in zonis vestris, neque peram in viam, neque calceamenta, neque virgam¹¹. » Cum dicitur enim, non oportere possidere aurum neque argentum in zonis, ipsos zonis præcinctos indicat. Sic autem omnibus nobis Apostolus præcipit dicens : « State igitur præcincti lumbos vestros in veritate¹². » Itemque qui pascha comedebant, lumbos præcinctos habere julebantur. Id igitur primum opus habitantibus in occasu adventans exhibet is qui in vaticinio fertur. Nam ex memoratis orphanis et viduis adlectum sibi præstantem illum et pretiosissimum unius moris ordinem, inhabitare facit in domo, scilicet in Ecclesia sua, dignosque eos habuit qui in ea manerent et habitarent. Postquam ipsos delegit, aliud opus præstat, in multorum utilitatem et emolumentum, « educens vincetos in fortitudine : » nam virtute sua eos qui pridem peccatorum vinculis constringebantur, educit. Pro illo autem, « in fortitudine, » Symmachus « in dimissionem » interpretatus est dicens : « Educit vincetos in dimissionem. » Hæc porro intelligas ex prophetia Isaiæ, quæ ex ipsius Domini persona sic loquitur : « Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, ad educendum ex vinculis ligatos, et ex

¹¹ Matth. x, 9, 10. ¹² Ephes. vi, 14.

domo custodiæ sedentes in tenebris ¹². » Ecs enim qui olim diabolicis vinculis constringebantur, diabolico multorum numinum errori deditos, solutis vinculis eduxit, concessa peccatorum remissione. Imo etiam eos qui a sæculo in morte colligati erant secum resuscitavit, cum acerba mortis vincula solvisset. Hoc autem fecit « in virtute; » nam accepta hominis forma perque humanum corpus viriliter agens, vinctos superius memoratos ex vinculis eduxit. Hæc erant præclara Dei Verbr ad homines adventantis facinora, quibus deinde subjungitur : « Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris. » Quod Symmachus hoc pacto clarius et apertius explicavit : « Inobsequentes autem inhabitabunt æstus siccitatem; » Aquila vero, « Verumtamen absistentes inhabitabunt lævem pe- tram. » Ipse quippe volebat exacerbantes a vinculis eruere et liberare. At illi in hujusmodi inobsequentia perseverantes, Deumque ea in re exacerbantes et exasperantes, in sepulcris suis habitabunt, ita ut de illis dicatur : « Sine mortuos sepelire mortuos suos ¹³; » sive etiam « inhabitabunt æstus siccitatem; » utpote qui ituri sint « in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus ¹⁴. »

VERS. 8, 9. « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto. Diapsalma. » Dei Verbum non modo in consummatione sæculorum ad homines advenisse, sed etiam ipsum fuisse quod per Moysem oracula fundebat, hic docetur his verbis : « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli distillaverunt. » Tunc enim, inquit, cum edueres filios Israel ex terra Ægypti, fama rerum in Ægypto gestarum ad omnes pervagante, universa terra mota est. Sed tunc quidem terra mota est; sive fama, ut dictum est, omnium terrigenarum aures implente; sive etiam ipso terræ elemento de adventu Dei lætante. Quod item docet alius psalmus his verbis : « In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium ¹⁵. » Terra itaque gaudens commovebatur; cœli autem distillaverunt : quid distillaverunt, nisi cibum inexpectatum in deserto degentibus delapsum, sive etiam divinos sermones et leges quæ animarum rationabilium cibi sunt? Mota est autem terra, et cœli distillaverunt « a facie Dei Sinai, » id est, in monte Sinai oracula edentis. Hæc vero clarius interpretatus Symmachus est dicens : « Terra movebatur, cœlum vero distillavit a facie Dei hujus Sinai, et a facie Dei, Dei Israel. » Num forte celestes virtutes ceu nutrices quædam e mamma lac infantibus distillare facientes, sic et ipsæ alimentum esse iis qui tunc infantes animo erant, subministrarunt? Quare lex a Moyse edicta, pædagogus ab Apostolo vocata fuit ¹⁷.

γὸς ὠνόμασται παρὰ τῷ Ἀπὸστολῷ ὁ διὰ Μωϋσέως λαληθεὶς λόγος.

¹² Isa. XLII, 6, 7. ¹³ Luc. IX, 60. ¹⁴ Matth. XXV, 41. ¹⁵ Psal. CXIII, 4, 4. ¹⁷ Gal. III, 24.

οἴκου φυλακῆς καθήμενους ἐν σκότει. » Τοὺς γὰρ πάλαι δεσμοῖς διαβολικοῖς κατεσφιγμένους, καὶ τῇ πολυθέῳ καὶ δαιμονικῇ πλάνῃ προσετηχότας, λύσας τῶν δεσμῶν ἐξήγαγε, δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ θανάτῳ δεσμίους ὄντας ἐξ αἰῶνος συνανέστησεν ἑαυτῷ, λύσας τῶν πικρῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν. Καὶ τοῦτο ἔπραξεν « ἐν ἀνδρείᾳ; » ἀνδρὶς γὰρ σχῆμα λαθῶν, καὶ δι' ἀνθρωπεῖου σώματος ἀνδριστάμενος, ἐξήγαγε τῶν δεσμῶν τοὺς προλεχθέντας. Ταῦτ' ἦν τὰ κατορθώματα τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οἷς ἐξῆς εἴρηται : « Ὁμοίως τοὺς παραπικραίνοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάροι; » Ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε λευκότερον, διασαφίσας τὴν διάνοιαν καὶ εἰπὼν : « Οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα. » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Πλὴν ἀφιστάμενοι, φησὶν, ἐσχίηωσαν λεωπετρίανδε. » Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ τοὺς παραπικραίνοντας ἐξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τῶν δεσμῶν. Ἐπιμένοντες δὲ οὗτοι τῇ ἀπειθείᾳ, παροξύνοντές τε ἐν αὐτῷ τούτῳ καὶ παραπικραίνοντες τὸν Θεόν, κατοικήσουσι τοὺς ἑαυτῶν τάφους, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν : « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς; » ἢ κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα. » ὡς ἂν μέλλοντες πορεύεσθαι « εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. »

« Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διάψαλμα. » Ὅτι μὴ μόνον ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀνθρώποις ἐπεδημῆι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ καὶ πρότερον αὐτὸς ἦν ὁ διὰ Μωϋσέως χρηματίζων, ὁ παρῶν διδάσκει λόγος φάσκων. « Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσειέθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Καὶ τότε γὰρ, φησὶ, καθ' ὅν χρόνον ἐξήγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ γῆς Αἰγύπτου, ἡ σύμπασα γῆ ἐσειέτο τῆς φήμης τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πεπραγμένων διατρεχούσης εἰς πάντας. Ἀλλ' ἡ μὲν γῆ τότε ἐσειέτο ἡτοι τῆς φήμης, ὡς εἴρηται, τὰς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀκοὰς πληροῦσης, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ στοιχείου χαλρότος ἐπὶ τῇ ἐπιθάσει τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ἕτερος ψαλμὸς λέγων : « Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, τὰ ὄρη ἐσχίρησαν ὡς κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Ἡ μὲν οὖν γῆ χαλρούσα ἐσειέτο· οἱ δὲ οὐρανοὶ ἔσταξαν. Τί δὲ ἔσταξαν, ἀλλ' ἡτοι τὴν τροφήν τὴν παραδόξως ἐνεχθεῖσαν τοῖς ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἢ καὶ τοὺς θεοὺς λόγους τε καὶ νόμους τροφήν ὄντας ψυχῶν λογικῶν; Ἐσειέτο δὲ ἡ γῆ, καὶ ἔσταξαν οἱ οὐρανοὶ « ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σιναι, » τουτέστι τοῦ ἐν τῷ ὄρει Σιναι χρηματίσαντος. Καὶ ταῦτα δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν : « Ἐπὶ ἐσειέτο, οὐρανὸς δὲ ἀπέσταξεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ τοῦ Σιναι, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, Θεοῦ Ἰσραὴλ. » Μήποτε δὲ καὶ αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ὡστερ τροφαὶ τινες καὶ τιθηνοὶ ἀπὸ θηλῆς γάλα νηπίοις ἀποστάξουσαι, οὕτως καὶ αὐταὶ τὴν ἐξ αὐτῶν χορηγίαν παρείχον τοῖς τότε τὰς ψυχὰς νηπίοις; Δι' ὃ καὶ παιδαγω-

« Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεὸς, τῇ κληρονομίᾳ σου, καὶ ἠσθένησας, σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Τότε μὲν, φησὶν, « ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσεισθή, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν· » ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, ὅτε ἐπιβέβηκας ἐπὶ δυσμῶν, ἕτερα παράδοξα εἰργάσω. Τῇ γάρ κληρονομίᾳ σου ἀφώρισας βροχὴν ἐκούσιον. Κληρονομία δὲ αὐτοῦ τίς ἦν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία, ὡσεὶ οὖν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν δευτέρῳ ψαλμῷ· « Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Υἱὸς γάρ Θεοῦ κελευόμενος πρὸς τοῦ Πατρὸς αἰτεῖν κληρονομίαν, οὔτε Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς, τίς ἂν γένοιτο ἢ ὁ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν συστησάμενος; Ταύτη οὖν τῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ ἀφώρισε βροχὴν ἐκούσιον· διὸ λέλεκται περὶ αὐτοῦ· « Καταβήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόρον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Λόγος δὲ ἦν εὐαγγελικὸς ἡ βροχὴ ἢ ἐκουσία, καὶ τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυγμα τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίᾳ παραδεδομένον. Καλὴ δὲ ἦ προσθήκη τῆς « ἐκουσίας βροχῆς· » διὰ Μωϋσῆως μὲν γὰρ οὐχ ἐκούσιος τοῖς παλαιοῖς παρεῖχτο λόγος, ἐπεὶ οὐ κατὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ ἐνομοθετεῖτο· διὸ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν· » ὁ δὲ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς κατὰ βουλήν καὶ κατὰ προαίρεσιν Θεοῦ ἀφωρίσθη « τῇ κληρονομίᾳ » αὐτοῦ, ἣν ἀνένησασαν σὺ, φησὶ, κατηρτίσω· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Μεμοθηκυῖαν, φησὶ, σὺ ἤδρασας αὐτήν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἦν ἐξέπότησας, φησὶ, καὶ ἤδρασας. » Οὐδεὶ δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ παραστῆσαι ὅπως ἢ ἐξ ἐθνῶν πάσαι πρότερον ἦν μεμοθηκυῖα πόνοις καὶ μόχθοις τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης καταπονηθεῖσα· ἀσθενήσασά τε ἦν εἰς ὑπερβολήν, ὡς μηδεμίαν ἐν αὐτῇ καταλειφθῆναι δύναμιν. Ἄλλ' ἀναλαθὼν αὐτήν ὁ Σωτὴρ κατηρτίσατο αὐτήν, ἔδρασας ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν ἀβραγῆ καὶ ἄσειστον τῆς αὐτοῦ πίστεως· ὁ δὲ καὶ ἐπηγγεῖλατο ποιῆσειν εἰπὼν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἑκκλησίαν· καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἐδρασας δὲ αὐτήν καὶ καταρτισάμενος, τὰ ζῶα αὐτοῦ κατώκισεν ἐν αὐτῇ. Ζῶα δὲ τίνα ἂν εἰποις τοῦ Θεοῦ ἢ τὰς ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ ζωῆς ἀρουμένας καὶ ζωοποιουμένας ψυχάς; Καὶ ταῦτα πάντα, φησὶν, « ἠτοίμασας » διὰ τῆς σῆς χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, ἢ διὰ « τῆς σῆς ἀγαθωσύνης, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ἐν πτωχῶν. » Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα κέκληκε μυστικῶς τὸν κατὰ σάρκα ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅς « πλεῖστος ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. » Ἐδῆλου δὲ αὐτοῦ τὴν πτωχείαν καὶ αὐτὸς λέγων· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ. » Τοῦτω οὖν τῷ πτωχῷ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ χρηστότητι ἤτοι-

VERS. 10, 11. « Pluviam voluntariam segregabis, Deus, hæreditati tuæ, et infirmata est, tu vero perfecisti eam. » Tunc, inquit, « cum egredereris in conspectu populi tui, et cum pertransires in deserto, terra mota est, et cœli distillaverunt. » In præsentem autem cum ascendisti super occasum, mirabilia alia perpetrasti. Nam hæreditati tuæ segregasti pluviam voluntariam. Hæreditas porro illius quænam erat post priorem illum populum, nisi Ecclesia gentium, ut ipse docet in secundo psalmo: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹⁸. » Nam Filius Dei, cui Pater præcipit ut petat in hæreditatem, non Judæorum gentem, sed omnes gentes et terminos terræ, quisnam fuerit, nisi qui Ecclesiam ex gentibus constituit? Huic itaque hæreditati suæ segregavit pluviam voluntariam: quare de illo dictum est: « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram¹⁹. » Pluvia autem voluntaria erat verbum evangelicum, et prædicatio Novi Testamenti Ecclesiæ gentium tradita. E re adjicitur ad « pluviam » illud, « voluntariam: » nam per Moysen non voluntarium antiquis illis tradebatur verbum, quia non secundum ipsius sententiam lex dabatur. Quamobrem illos sic Salvator alloquitur: « Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit²⁰. » At verbum evangelicum secundum voluntatem et electionem Dei « hæreditati » ejus traditum est: quam infirmam tu, inquit, perfecisti; secundum Aquilam, « laborantem, inquit, tu fundasti eam; » secundum Symmachum vero, « quam elaborasti, inquit, et fundasti. » Neque multis opus sermonibus est ad declarandum quo pacto gentium Ecclesia pridem defessa, laboribusque erroris idolorum confecta esset, ac supra modum infirma, ut nulla ipsi virtus superesset. Sed ipsam Servator susceptam perfecit, inque firma et immota petra fidei suæ fundavit: quod se facturum pollicitus erat dicens: « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam. » Postquam vero fundavit et perfecit, animalia sua habitare fecit in ea. Animalia vero Dei quæ dixeris esse, nisi animas vita quæ apud ipsum est, instructas et donatas? Et hæc inquit, omnia per dulcedinem et humanitatem tuam, sive per « bonitatem tuam » secundum reliquos interpretes, « pauperi parasti. » Pauperem hic mystice vocat hominem Salvatoris nostri secundum carnem, qui « cum dives esset, egenus propter nos factus est, ut nos ejus inopia divites essemus²¹. » Suam vero ipse inopiam his verbis declaravit: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde²². » Huic igitur pauperi Deus et Pater ejus humanitate ac dulcedine sua prædicta omnia præparavit; videlicet pluviam voluntariam, præfatam hæreditatem et memorata

¹⁸ Psal. 11, 7, 8. ¹⁹ Psal. LXXI, 6. ²⁰ Marc. x, 5. ²¹ Matth. xv, 18. ²² II Cor. VIII, 9. ²³ Matth. xi, 29.

animalia. Quamobrem post hæc omnia infertur : **A** « Parasti in dulcedine tua pauperi. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Hæc sunt præclara Domini opera, qui ascendit super occasum. Quoniam vero ea omnibus declarari oportuit, id etiam ipse Dominus post reliqua omnia efficit. Quomodo et qua ratione? Hominibus quidem qui nec proprium verbum nec propriam sapientiam habent, sed qui omnino rudes et ineruditi sunt, ipse verbum suppeditabit plenum inenarrabili virtute. Ipsi vero roborati et tradito sibi verbo disertis, præcones honorum totius mundi constituentur, ut memorata hominibus omnibus annuntient. Quare consequenter post præclara illa Domini opera adjicitur illud :

« **Α**κούσιμοι πάντων ἀνθρώπων τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶσθε τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπιεικῶς καὶ τὸ »

« Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » **B** « Necessaryum vero fuit id nos cognoscere, quia superius quidam jussi sunt canere et psallere Deo, iterque facere ei qui ascendit super occasum : idque declarat dicens : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » His enim evangelizantibus, qui suo ad homines transitui viam parabant, ipse qui annuntiandus ab ipsis est, dabit verbum divinum. Nam multi erant ejusdem verbi capaces cum virtute multa : magnumque ipsis erat hujusmodi verbum, quod ad Evangelii ministerium sufficeret. Ipse namque Dominus perfectum erat Dei Verbum. Ii vero qui verbum acceperunt brevi quodam virtutis ejus afflatu dignati, virtute cum multa prædicantis, universum orbem Evangelio repleverunt : quod ipse iisdem pollicitus his verbis erat : « Vos autem accipietis virtutem superveniens Spiritus sancti in vos ²⁴ ; » Secundum Symmachum autem : « Dominus, inquit, dedit verba evangelizanti exercitui multo. » Ingens autem erat Salvatoris nostri exercitus, eorum scilicet quibus verba illa data et annuntiata fuerant ; primo quidem apostolorum duodecim ; secundo discipulorum septuaginta ; præter hæc vero aliorum quingentorum, quibus simul post resurrectionem apparuit, ut divinus Apostolus testificatur his verbis : « Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul : ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt ²⁵ ; » postea subjungit : « Deinde visus est apostolis omnibus ²⁶. » Et erant sane cum illis duodecim, eum illis septuaginta, et cum illis quingentis, alii bene multi Evangelii præcones, apostolicis temporibus, et post illos alii, qui per totum orbem in Ecclesiis Evangelium ejus prædicaverunt, quibus rex virtutum Dilecti virtutem suppeditabat. Aliæ item præter illas erant Dilecti virtutes, cælestes nimirum exercitus, angeli, archangeli et divini spiritus. Hæc virtutes Dilecti erant. Qua-

μασε τὰ προλεχθέντα πάντα· λέγω δὲ τὴν ἐκούσιον βροχὴν, τὴν δηλωθεῖσαν κληρονομίαν, τὰ προλεχθέντα ζῶα. Διὸ τοῖς πάνσιν ἐπενήνεκται τὸ, « Ἐτοιμάσαο ἐν τῇ χρηστότητι σου τῷ πτωχῷ. Κύριος δώσει τὸ ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Τὰ μὲν κατορθώματα τοῦ ἐπιβεδηκότος ἐπὶ δυσμῶν Κυρίου τοιαῦτα. Ἐπεὶ δ' ἐγρήν αὐτὰ ἐξάκουστα πάνσιν ἀνθρώποις γενέσθαι, πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖ. Πῶς δὲ καὶ τίνα τρόπον; Ἀνθρώποις μὴ ἔχουσιν ἴδιον λόγον, μηδὲ οἰκείαν σοφίαν, παντελῶς δὲ ἰδιωταῖς ἀνεπιστήμοσιν, αὐτὸς ἐπιχορηγήσει ῥῆμα μεστὸν ἀφάρτου καὶ πολλῆς δυνάμεως. Οἱ δὲ δυναμωθέντες καὶ στομωθέντες ὑπὸ τοῦ δωρηθέντος αὐτοῖς ῥήματος κήρυκες ἀγαθῶν τοῦ παντός κόσμου καταστήσονται εὐαγγελιζόμενοι πάντων ἀνθρώπων τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶσθε τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπιεικῶς καὶ τὸ »

« Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » **B** « Αναγκαῖον δὲ ἦν γινῶναι ἡμᾶς καὶ τοῦτο. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω παρεκελεύετό τισιν φθεῖν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὁδοποιεῖν τε τῷ ἐπιβεδηκότι ἐπὶ δυσμῶν, παρέστησεν εἰπών· « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Τοῦτο γὰρ τοῖς εὐαγγελιζομένοις καὶ ὁδοποιούσιν αὐτῷ τὴν εἰς ἀνθρώπους παράδοσιν αὐτὸς ὁ πρὸς αὐτῶν καταγγελλόμενος δώσει ῥῆμα θεϊκόν. Τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν χωρητικοὶ σὺν πολλῇ δυνάμει· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς τοῦτο τὸ ῥῆμα καὶ αὐταρκὴς εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διακονίαν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος ὁ τέλειος ἦν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οἱ δὲ ῥῆμα λαβόντες καὶ βραχείας τινὸς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνεύσεως καταξυωθέντες τὴν σύμπασαν ἐπληθρουν οἰκουμένην τοῦ Εὐαγγελίου σὺν πολλῇ δυνάμει κηρύττοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐπηγγέλω αὐτοῖς δι' ἐαυτοῦ φήσας· « Ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δυνάμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Κύριος, φησὶν, ἔδωκε ῥήσεις (1) εὐαγγελιζομένη στρατιᾷ πολλῇ. » Στρατιὰ δὲ ἦν πολλὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἢ τῶν εὐαγγελιζομένων τὰς δοθείσας αὐτοῖς ῥήσεις, πρῶτον μὲν ἀποστόλων ἑβ'· ἔπειτα μαθητῶν σ'· καὶ ἐπὶ τούτοις ἑτέρων φ', οἷς ἀθρόως ἐφάνη μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὡς ὁ θεὸς ἐμαρτύρησεν Ἀπόστολος εἰπών· « Ἐπειτα ὤφθη ἐπάνω φ' ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσι ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν » οἷς ἐπιλέγει· « Ἐπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν. » Ἦσαν γὰρ (sic) ἦσαν καὶ μετὰ τοὺς ἑβ', καὶ μετὰ τοὺς σ', καὶ μετὰ τοὺς φ' ἕτεροι πλείους κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τε τοὺς χρόνους τοὺς ἀποστολικούς, καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ κηρύττοντες, οἷς ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τὴν τοῦ Ἀγαπητοῦ δυνάμιν ἐχορήγησε. Ἐτεροι δὲ παρὰ ταύταις τοῦ Ἀγαπητοῦ δυνάμεις ἦσαν αἱ κατ' οὐρανὸν στρατιαί, ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πνεύματα θεῖα. Αὗται γὰρ ἦσαν αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀγαπητοῦ.

²⁴ Act. 1, 8. ²⁵ I Cor. xv, 6. ²⁶ ibid. 7.

(1) *Drusus*, εὐαγγελιζόμενοις.

Ἀδ Κύριος τῶν δυνάμεων ἀνηγγόρευται. Ἄγαπητός δὲ τοῦ Θεοῦ τις ἦν ἢ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ἢ ἡ πατρικὴ φωνὴ ἐμαρτύρει φήσασα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἠδεδόκησα· Ὁὗτος τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῶν τοῦ Ἄγαπητοῦ δυνάμεων, ὡπερ ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν ἐχορήγει τὰς αὐτοῦ εὐεργεσίας, οὕτως καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς εὐαγγελιζομένοις δίδωσι τὸ εὐαγγελικὸν βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ ἐπὶ γῆς στρατιαὶ ἦσαν αὐτοῦ καὶ δυνάμεις αὐτοῦ. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον λέλεκται· « Βασιλεῖς τῶν στρατειῶν ἠγαπήθησαν, » ἢ, ἀγαπητοὶ ἐγένοντο. Τοῦτοις δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλο χάρισμα ἐδωρήσατο· τοῦτο δὲ ἦν τὸ διελεύσθαι σκύλα εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου. Ὁραιότης μὲν οἴκου τὰ διαπρέποντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εἶη ἂν τάγματα· ὧν καὶ ἐπιθυμητὴς ὁμολογεῖ τις γεγονέναι, φησας· « Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπεια οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματός σου. » Καὶ πάλιν· « Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. »

Τὰ Ἅγια τοίνυν τῶν ἁγίων εἶη ἂν ἡ τερπνότης καὶ ὠραιότης τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἀγνείᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς διαλάμποντα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τάγματα. Εἰς δὲ τὴν ὠραιότητα ταύτην σκύλα διελεύσθαι τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις ἐδωρήσατο ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων. Τῶν γὰρ πολεμίων ἀνατραπέντων καὶ εἰς φυγὴν κεχωρηκότων, λέγω δὲ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ἀναστῆτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες αὐτὸν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, » οἱ τοῦ νικητοῦ βασιλέως στρατιῶται τὰ σκύλα τούτων εἰς αὐτοὺς διηροῦντο. Σκύλα δὲ ἦμεν ἡμεῖς καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀχθρώπων γένος, τὸ πάλαι πρότερον ὑποχείριον τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων γεγεννημένον· ὧν ἀπελασθειῶν, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγελισταὶ, ἢ τε λοιπὴ αὐτοῦ στρατεία, τὰς πάλαι πρότερον ἐσकुλευμένας ψυχὰς, κτήμα ἴδιον ποιησάμενοι, διενείμαντο εἰς ἀλλήλους. Παῦλος μὲν οὖν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὰ ἐξ ἐθνῶν ἐκληροῦτο σκύλα· Πέτρος δὲ πάλιν ἐτέρων ἐθνῶν καὶ Ἰωάννης ὡσαύτως ἐτέρων, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἕκαστος παρακλησίως. Ἄφ' ὧν σκυλῶν τὰ ἐξάρητα ἀναθήματα, εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀφώριζον. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ὠραιότητι τοῦ οἴκου διελεύσθαι σκύλα. Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλῆρων πτέρυγες περιστερᾶς περιτρυρωμέναι, καὶ τὰ μετὰφρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. » Μνημονεύσας ὁ λόγος τῶν εὐαγγελιζομένων δυνάμει πολλῇ τοῦ τε οἴκου καὶ τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ, ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ σκυλῶν, δι' ὧν ἠνέτετο τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέποντας· ἀκολούθως δὲ τῶν μετὰ χεῖρας καὶ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωσμά-

A re Dominus virtutum vocatur. Dilectus autem Dei quis fuerit, nisi Unigenitus Filius Dei, cui hæc paterna vox testificabatur : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui ? » Hic itaque rex virtutum Dilecti, quemadmodum cœlestibus virtutibus beneficia sua subministrabat, sic et evangelizantibus in terra verbum dat evangelicum cum virtute multa. Ii vero ipsi, qui in terra degebant, exercitus et virtutes ejus erant. Quare secundum Symmachum dicitur, « Reges exercituum dilecti sunt, » sive dilecti evaserunt. His vero ipsis altera gratia collata est ; id erat, ut dividerent spolia in speciem domus. Species quidem domus fuerint ornati et decori illi in Ecclesia Dei ordines ; quorum se cupidum quispiam fatetur, dicens : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ » ; ac rursus : « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ ; ut videam voluptatem Domini et visitem templum ejus » .

Sancta sanctorum itaque voluptas ac species domus Dei fuerint. Ii porro sunt Ecclesiæ Dei ordines, temperantia, castitate, justitia et cæteris virtutibus fulgentes. Ad talem ergo speciem spolia dividere rex virtutum militibus suis concessit. Versis enim et fugatis inimicis, occultis videlicet et invisibilibus virtutibus, de quibus superior dicebatur : « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, fugiant omnes qui oderunt eum a facie ejus ; » victoris regis milites spolia eorum inter se distribuerunt. Spolia autem nos eramus ; totumque hominum genus, olim adversariis virtutibus subditum. Quibus repulsis Salvatoris nostri discipuli, apostoli et evangelistæ, et reliquus ejus exercitus animas, quæ olim raptæ fuerant, quasi in potestatem et ditionem suam redactas, inter se distribuerunt. Paulus siquidem ab Jerusalem et vicinis locis usque ad Illyricum, gentium spolia sortitus est : Petrus item aliarum gentium, Joannes pariter aliarum, ex reliquis apostolis singuli aliarum similiter gentium spolia obtinere. Ex quibus spoliis excellentiora donaria ad speciem domus Dei segregarunt. Quamobrem dictum est : « Et speciei domus dividere spolia. Si dormiatis inter medios clericos pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora ejus in pallore auri. » Postquam evangelizantium virtute multa domusque ac speciei ejus, necnon spoliolorum quæ in ipsa erant, queis Ecclesia Dei et ii qui in ipsa conspicui fuere subindicabantur, mentio facta est ; consequenter in iis quæ jam tractamus divinitus inspiratas lectiones commemorat, nos ita compellans : « Si dormiatis inter medios clericos. » Cleri autem, sive fortes Ecclesiæ, sunt Vetus et Novum Testamentum Dei : docetque, eos qui in medio eorum versantur pennas columbæ deargentatas inventuros esse ; cu-

²⁷ Matth. iii, 17 ; xvii, 5. ²⁸ Psal xxv, 8. ²⁹ Psal. xxvi, 4.

jus columbæ posteriora dicit esse in pallore auri. Nam cum Spiritus sanctus columba esse intelligatur, quæ verba in Veteri et Novo Testamento leguntur, secundum nudam et obviam lectionem, quasi sub alis occulta sunt, alis, inquam, deauratis, quia eloquia Domini argentum sunt igne examinatum, probatum terræ. Sensa autem in profundo abscondita, quæ memoratæ columbæ, nimirum Spiritus sancti, posterioribus comparanda, in pallore dicuntur esse, quia sententia et purissima mens sub dictione abscondita auri instar effulget. Hisque rursum nos compellat omnes, qui in domo Dei congregati sumus, quos spolia superius nuncupavit. Pro illo autem, « Si dormiatis, » Symmachus sic habet, « Si recideritis inter clericos. » Nam dormire, nunc requiescere significat. Iis igitur qui sacrorum verborum exercitationi vacant, hortatorio modo promittitur divinarum Scripturarum utilitas : nam sacrarum lectionum dictio purgata est instar argenti igne examinati, secundum hanc sententiam : « Eloquia Domini igne examinata ³⁰ ; » ac rursum : « Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum ³¹. » Sententia vero spiritualis præstans et magni pretii esse, cum dicitur, « In pallore auri, » declaratur.

« Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα » καὶ πάλιν · « Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως » ἢ τε διάνοια ἢ πνευματικὴ ἐξάιρετος καὶ πολυτίμητος διὰ τοῦ λέγεσθαι, « Ἐν χλωρότητι χρυσοῦ, » παρίσταται.

VERS. 15-17. « Dum discernit cælestis reges super eam nive dealbabitur in Selmon. » Pro illo, « Dum discernit cælestis, » et cætera, sic interpretatur Symmachus : « Quando dispensavit potens regnare illam, quasi nive dealbata erat. Selmon mons Dei, mons pinguis, mons altissimus, mons pinguis : quare curiose investigantur montes excelsi ? Mons in quo desideravit Deus habitare, et Dominus habitabit in finem. » His autem docemur, cum cælestis ille, sive cælestium incolarum Deus, prædictam columbam regibus terræ donavit, id est, iis qui in terra regni ejus consortes fuerunt (hi porro erant prophetæ, justi et pii viri, ac discipuli et apostoli Salvatoris nostri, quibus Spiritum sanctum cælestis ille Deus distribuit); tunc eos qui divini Spiritus donis ornati fuerant, instar nivis candidos clarosque fuisse. Quare dictum est : « Ut quid suspicamini montes coagulatos ? » Objurgantur scilicet qui aliquid simile existere arbitrantur : addit vero qua de causa non oporteat quidvis aliud cum ipso conferre, dicens : « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo : etenim Dominus habitabit in finem. » Nam ille solus mons est in quo Deus habitare cooptavit, et in quo Pater domicilium habet in sæcula infinita; quare non decet alium cum illo conferre. Nam etsi de aliis dictum fuit illud, « Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus ³² ; » at non perinde in ipsis habitat et am-

των τὴν μνήμην ποιεῖται ὡς πρὸς ἡμᾶς λέγων · « Ἐάν κοιμηθῆτε ἀνά μέσον τῶν κλήρων. » Κλήρα δὲ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν ἢ τε Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ · ὧν τοὺς ἐν μέσῳ διασπρεφευμένους διδάσκει πτέρυγας περιστερᾶς περιηργυρωμένας εὐρῆσειν · ἧς περιστερᾶς τὰ μετάφρασα εἶναι ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. Τοῦ γὰρ ἀγίου Πνεύματος περιστερᾶς νοουμένου, οἱ ἐν Παλαιᾷ καὶ Καινῇ λελαλημένα λόγοι, κατὰ μὲν τὴν ἐπιπόλαιον ἀνάγνωσιν, πτέρυξιν ὡσπερ ἐγκεκαλυμμένοι τυγχάνουσι, καὶ πτέρυξιν περιηργυρωμέναις, ἐπειδὴ τὰ λόγια Κυρίου ἀργύριον ἐστὶ πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ · τὰ δὲ κατὰ βάθος ἐγκεκρυμμένα νοήματα, ἅπερ εἶοικε μεταφρένουσ τῆς ἀποδοθείσης περιστερᾶς, δηλαδὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐν χλωρότητι λέγεται εἶναι, τῆς ἐγκεκρυμμένης τῆ λέξει διανοίας καὶ τοῦ καθαρωτάτου νοῦ χρυσοῦ δίκην ἀπαστραπτόμενος. Ταῦτα δὲ ἀναφωνεῖται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ συνηγμένοις, οὓς διὰ τῶν ἐμπροσθεν σκύλα ὁ λόγος ὠνόμαζεν. Ἄντι δὲ τοῦ, « Ἐάν κοιμηθῆτε, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐάν ἀναπέσητε μεταξύ τῶν κλήρων, » εἴρηται. Τὸ γὰρ κοιμηθῆναι νῦν διαναπαύσεσθαι δηλοῖ. Τοῖς οὖν τῶν ἱερῶν ἀσκηταῖς λόγων προτρεπτικῶς ἢ προσφώνησις ἐπαγγέλλεται τὴν ἐκ τῶν θείων λόγων ὠφέλειαν · ἢ τε γὰρ λέξις τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων κεκάθαρται δίκην ἀργυρίου πεπυρωμένου, κατὰ τὸν φήσαντα λόγον ·

« Ἐν τῷ διαστῆλιν τὸν οὐράνιον βασιλεῖς ἐπ' αὐτὴν, χιονωθήσονται ἐν Σελμών. » Ἄντι τοῦ, « Ἐν τῷ διαστῆλιν τὸν οὐράνιον » καὶ τὰ ἐξῆς, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμηνευσεν τὸν τρόπον · « Ὅποτε κατεμέριζεν ὁ ἱκανὸς βασιλεὺς αὐτὸν, ὡς χιονισθεῖσα ἦν Σελμών ὄρος Θεοῦ, ὄρος εὐτροφίας, ὄρος ὑψηλότατον, ὄρος εὐτροφίας · εἰς τί περισπουδάζεται τὰ ἄρη τὰ ὑψηλά ; Τὸ ὄρος ὅπερ ἐπόθησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, καὶ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἄρα κατὰ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος, δηλαδὴ ὁ τῶν ἐν οὐρανοῖς οἰκούντων Θεός, τὴν προλεχθεῖσαν περιστερᾶν κατεμέριξε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεῦσι, τούτεστι τοῖς ἐν τῆ γῆ μετόχοις τῆς αὐτοῦ βασιλείας, (προφῆται δὲ ἦσαν οὗτοι, δίκαιοι τε καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, οἳ τε μαθηταὶ καὶ ἀποστολοὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Θεὸς διεμέριζεν ὁ ἐπουράνιος), χιόνος δίκην ἐλαμπύνοντο οἱ τῶν τοῦ θείου Πνεύματος χαρισμάτων καταξιούμενοι. Διὸ λέλεκται · « Ἴνα τί ὑπολαμβάνετε βρῆ τετυρωμένα ; » Ἐπιτιμῶντος τοῦ λόγου τοῖς ἕτερον τι νομίζουσιν ὅμοιον αὐτῷ εἶναι. Ἐπιλέγει δὲ καὶ αἰτίαν δι' ἣν οὐ προσήκει ἀντιπαράδῃ αὐτῷ ἕτερον ὄψφῃ · « Τὸ ὄρος δ' ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ · καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Μόνον γὰρ ἐστὶ τοῦτο ἐν ᾧ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν, καὶ ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ κατασκηνοῖ εἰς ἀπείρους αἰῶνας · διὸ οὐ προσήκει ἕτερον ἀντιπαράδῃ αὐτῷ. Εἰ γὰρ καὶ λέλεκται περὶ ἐτέρων τῶν, « Ἐνοικήσω ἐν

³⁰ Psal. xvi, 31. ³¹ Psal. xi, 7. ³² Levit. xxvi, 12 ; II Cor. vi, 16.

εὐτοίς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, A καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός· ὁ ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ ἐν τούτοις, ὡς ἐν τῷ αὐτοῦ δρει· ὁ γὰρ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· ἡ καὶ ἐν αὐτῷ ἠδύοχησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι· ἡ καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἔκρησεν ἐν αὐτῷ, ἄλλοτε δὲ αὐτοῦ ἀπέστη· ἀλλ' εἰς τὸ ἄπειρον τέλος αἰεὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ κατοικεῖ. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Διὸ καὶ Σαλμών (sic) ὠνόμασταί, ὅπερ ἐστὶν Εἰρήνη· καὶ τόπος τοῦ Θεοῦ ἡ εἰρήνη λέλεκται, κατὰ τὸ, « Ἐν εἰρήνῃ ἀγάπῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. »

ἡ Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούτων· Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ. ἡ Ἀποδοῦς ὁ λόγος πρώτην τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν διὰ τῆς περισσεύσεως, ἔπειτα τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ ἁγίου τοῦ Θεοῦ, καταβαίνει λοιπὸν ἐπὶ τὰς ὑποβεθηκίας δυνάμεις· παριστᾷ, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ἄρμα τὸ ἀποδοθὲν τοιοῦτον τυγχάνει, ὡς ἐν αὐτῷ κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀλλ' οὐ μόνον τούτο κτήμᾳ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἔχει δὲ καὶ ἄλλας ὑποβεθηκίας διακοινικᾶς καὶ λειτουργικᾶς δυνάμεις, ἅς μυριάς οὖσας καὶ πολλὰς, τῆς ἀρετῆς διαφερούσας ὑφ' ἑνα ζυγὸν καταδησάμενος, ἄρμα ἑαυτῷ κατέζευξεν ὁ παμβασιλεὺς Θεός, ὑφ' ἡνιόχῳ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ. Τὸ δὲ τούτων πλῆθος καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐν τῇ θεοπτικῇ παρίστωσι λέγων· ἡ Μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χιλιαὶ χιλιάδες παρεστῆκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. ἡ Ὁ συμφώνως καὶ νῦν λέλεκται· ἡ Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούτων. ἡ Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· ἡ Ὀχησις τοῦ Θεοῦ μυριάδων, χιλιάδες ἠχούτων. ἡ Τί δὲ ἠχούτων ἡ πάντως που φωνὰς πλήρεις δοξολογίας καὶ θεολογίας; Ὁἷα καὶ τὰ σεραφεῖμ ἀναγέγραπται παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ βρώντα καὶ λέγοντα· ἡ Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. ἡ Ἐν ταύταις δὲ ταῖς χιλιάσι καὶ ταῖς μυριάσι ταῖς ὑπεζευγμέναις τῷ ἄρματι τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μέσος ἐμπολιτεύεται, ὡς περὶ ἡνιόχων αὐτὰς καὶ τῷ Πνεύματι παρασκευάζων. Διὸ ἐπιλέγεται, ἡ Κύριος ἐν αὐτοῖς. ἡ Ποῖος δὲ Κύριος, σημαίνει προῶν καὶ φάσκων· ἡ Ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ. ἡ Αὐτὸς γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ ἐν Σιναι τῷ ἁγίῳ δρει ὀφθεις· ἡ ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δηλαδὴ τοῖς ὑπὸ τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ ἐζευγμένοις. Διὸ οὗ τῷ [τῷ] τετραγράμμῳ κέχρηται ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, στοιχείοις δὲ κοινῶς τὸν Κύριον περιέχει ἐν τῷ, ἡ Κύριος ἐν αὐτοῖς. ἡ Ἰνα γὰρ ἕτερον παραστήσῃ τοῦτον τοῦ ἁνωτέρου διὰ τοῦ τετραγράμμου σημανθέντος Θεοῦ, ὅτε μὲν ἡ τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ ἐλέγετο, διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις ἐδηλοῦτο στοιχείων· νυνὶ δὲ ταῖς κοινωτέροις χαρακτηρῶσιν, οἷς καὶ ὁ παρ' ἀνθρώποις γράφεται κύριος. ἡ Ἀκριβῶς δὲ καὶ τὸν τόπον ἐπισημαίνεται τὸν ἐν Σιναι, ἡ Ἰνα σημήνη τὸν ἐπὶ γῆς ὀφθέντα Κύριον. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως ἐπιλέγει ἐξῆς·

ἡ Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἡ ἤμαλῶτευσας ἀτμαλωσίαν· ἡ Ἐλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. ἡ Διεί-

bulat, atque in monte suo : etenim Pater in Filio, et Filius in Patre, « et in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare » : neque eniun modo habitavit in illo, modo recessit ab eo ; sed in infinitum ac semper Pater in Filio inhabitat. Ipse autem est pax nostra, secundum Apostolum²⁴. Quare Selmon vocatur, id est, Pax ; et locus Dei pax dicitur, secundum illud, « In pace sancta locus ejus ».

VERS. 18. « Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis, in Sinai, in sancto. » Post primam traditam de Spiritu sancto doctrinam per columbæ similitudinem, deinde de Filio per figuram montis Dei, ad inferiores denium potestates descendit ; declarans, etiamsi mons ille memoratus hujusmodi sit, ut in ipso inhabitet omnis plenitudo paternæ divinitatis, non esse tamen solam Patris possessionem ; sed ipsum alias habere administras et subditas virtutes, quas, licet infinito numero sint, atque virtute præstantes, sub uno jugo colligans omnium rex ille Deus currui adjunxit suo, aurigante Unigenito Verbo suo. Harum vero multitudinem in divina sua visione declarat Daniel, dicens : « Decies millies dena millia ministrabant ei, et millia millium astabant in conspectu ejus » . Cui accinit hic locus : « Currus Dei multiplex millia lætantium. » Pro quo Symmachus sic interpretatur, « Vectura Dei denorum millium, millia sonantium. » Quid illud, « sonantium, » nisi voces laudibus divinisque sermonibus plenas emittentium ? Qualia seraphim apud Isaiam clamare ac dicere scriptum est : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus »²⁷. Inter hæc millia et dena millia, quæ Dei currui juncta sunt, medius versatur ipse Dominus, quasi aurigans ac Spiritui præparans ipsas. Quamobrem subjungitur, « Dominus in eis. » Qui sit Dominus subinde declarat his verbis, « In Sinai, in sancto. » Nam ipse, inquit, Dominus est qui in monte sancto Sinai visus est ; erat autem ille Dei Verbum, visus scilicet iis qui sub curru Dei juncti erant. Quare Hebraica lectio, non tetragrammo, sive voce quatuor litterarum utitur, sed elementa communia Dominum memorans usurpat in illo, « Dominus in eis. » Ut enim eum alium esse declararet ab eo, qui superius per nomen quatuor litterarum indicabatur, Deo, cum « currus Dei » diceretur, elementis apud Hebræos ineffabilibus usus est ; nunc vero communioribus characteribus, quibus indicatur dominus quilibet apud homines. Locum item accurate indicat, « in Sinai, » ut significaret Dominum in terra visum. Deinde consequenter admodum infert :

VERS. 22. « Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus. » Descensum

²⁴ Coloss. i, 19. ²⁵ Ephes. ii, 14. ²⁶ Psal. cxxv, 3. ²⁷ Dan. vii, 10. ²⁸ Isa. vi, 3.

porro ejus subindicat cum ait, « ascendisti : » neque enim ascensus erat, nisi prius descendisset. « Nam qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut implet omnia ³⁸. » Quid autem fecit cum ascendisset? Captivam duxit captivitatem, et accepit dona in hominibus. Quam vero captivitatem captivam duxit, nisi prædicta spolia, quæ milites sui dividerant? Sed etiam largiente Patre suo accepit dona in hominibus, secundum promissionem ad ipsum factam his verbis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ. ³⁹ » Acceptis a Patre hujusmodi donis « in hominibus, » suam constituit Ecclesiam. His subjicitur: « Etenim non credentes inhabitare; » quod clarius interpretatus Symmachus est, « Adhuc et in non credentibus inhabitare. » Nam et illud, inquit, a Patre accepit, ut inhabitaret in eis qui olim non crediderant, et pietati in Deum contradixerant. Nam hanc quoque potestatem accepit, ut in medio non credentium inhabitaret, atque ex ipsis non credentibus dona acciperet. Postquam autem tot præcepta post prophetiam data sunt, deinceps Spiritus sanctus, quasi præclaris mirabilibusque gestis operibus, tot bonorum largitori benedicit his verbis: « Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus quotidie. » Non ultra enim, inquit, homines malignos spiritus errore ducti colunt, sed singulis diebus et horis prædictum Dominum benedicunt. Ipse vero Dominus « prosperum iter faciet nobis, » cum ipse sit « Deus salutarium nostrorum. » Hæc vero ex persona chori apostolorum Spiritus sanctus loquitur, ut ab initio sermonis declaravimus. Quoniam igitur prosperum iter a Deo illi precabantur, ut eum adirent, uti jam antea dictum est, necessario dicunt: « Benedictus Dominus quotidie, prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. » Pro illo autem, « salutarium nostrorum, » Symmachus (« Salvatoris nostri » interpretatus est; pro quo rursus Hebraicum exemplar, Salvatoris nostri Jesu nomen commemoravit. « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis. » Hæc rursus ex persona apostolorum prophetice dicta sunt. Quia enim de Deo prius locuti sunt, consequenter in præsentī dicunt: « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis; » sive secundum Symmachum: « Deus nobis, Deus in salutem, et Domini dominatoris exitus in mortem. » Nam cum hic solus Deus sit, is sane exitus invenit queis a morte evaderet. Quandoquidem omnis homo ad ingressum quidem mortis pervenit, nondum tamen ab eo exire potuit. Dominus autem hic memoratus, qui jam communibus elementis in Hebraico libro scribitur, cum exitus a morte aperuerit, Deus salutis cognominis effectus est. Quamobrem dicitur: « Deus noster, Deus salvos faciendi. » Quare hic ipse Jobo vaticinans dicebat: « Venisti autem in fontem maris, et in

ταται δὲ αὐτοῦ τὴν ἀπόδοσιν, διὰ τοῦ φάναι, « ἀνάβηθς »· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἀνάβηθ, εἰ μὴ πρότερον καταβεβήκει. « Ὁ γὰρ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Ἀναβάς δὲ τί ἐπραξεν; ἤχημαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ποίαν δὲ αἰχμαλωσίαν ἤχημαλώτευσεν ἢ τὰ προλεχθέντα σκῦλα, ἃ διενείμαντο οἱ αὐτοῦ στρατιῶται; Ἀλλὰ καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δεδωρημένου, καθ' ἣν ἐπήγγελται πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν, φησας: « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ τὰ δόματα « ἐν ἀνθρώποις » παρὰ τοῦ Πατρὸς λαθῶν, συνεστήσατο τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Τούτοις ἐξῆς ἐρήται· « Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκευῶσαι » ὅπερ σαφέστερον ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπῶν· « Ἐτι καὶ ἐν ἀπειθοῦσι κατασκευῶσαι. » Καὶ τοῦτο γὰρ, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε, τὸ κατασκευῶσαι ἐν τοῖς πάλαι ἀπειθοῦσι καὶ ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ Θεοῦ εὐσεβείᾳ. Καὶ ταύτην γὰρ εἰληψε τὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἐν μέσῳ τῶν ἀπειθοῦντων κατασκευῶν, ἐξ αὐτῶν τε τῶν ἀπειθοῦντων λαμβάνειν ἑαυτῷ δόματα. Τοσοῦτον δὲ μαθημάτων παραδοθέντων διὰ τῆς προφητείας, ἐξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν μεγάλοις καὶ παραδόξοις κατορθώμασιν, εὐλόγει τὸν τοσοῦτων ἀγαθῶν δοτήρα φάσκον· « Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητὸς, εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. » Οὐκέτι γὰρ, φησὶν, ἄνθρωποι δαίμονας πονηροῦς πλανημένως δοξάζουσιν, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ καθ' ἐκάστην ὥραν τὸν προδηλωθέντα Κύριον εὐλογοῦσιν. « Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος ἡμετέρος ἐκατεῶσαι ἡμῖν, αὐτὸς ὢν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. » Λέγει δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, ὡς περ οὖν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου παρεστήσαμεν. Ἐπεὶ τοίνυν τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατευδῶσεως ἐδέετο οὗτοι, εἰς τὸ ὁδοποιῆσαι αὐτῷ, κατὰ τὰ ἔμπροσθεν εἰρημένα, ἀναγκασίως φασὶν· « Εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν, κατευδῶσαι ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, » ὁ Σύμμαχος, « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, » ἠρμήνευσεν· ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν πάλιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ μέμνηται. « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » Πάλιν ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων προφητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἐπεὶ γὰρ ἐθεολόγησαν διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἀκολούθως καὶ διὰ τῶν μετὰ χεῖράς φασιν· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ὁ Θεὸς ἡμῖν Θεὸς εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῦ Κυρίου τοῦ δεσπότητος αἱ εἰς θάνατον ἐξοδοι. » Μόνος γὰρ οὗτος Θεὸς ὢν τοῦ σώζειν ἐξόδους εὐρετο τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ πᾶς ἄνθρωπος εἰς μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ θανάτου ἐφθασεν, οὐκέτι δὲ καὶ διεξελθεῖν αὐτὸν δεδύνηται. Ὁ δὲ διὰ τῶν παρόντων δηλούμενος Κύριος, καὶ νῦν διὰ τῶν κοινῶν στοιχείων ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ γραφόμενος, διεξόδους ποιησάμενος τοῦ θανάτου, γέγονε Θεὸς ἐπίπνυμος σωτηρίας

³⁸ Ephes iv, 10. ³⁹ Psal. 11, 8.

Διὸ λέλεκεται· Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν. » **A** Διὸ καὶ τῷ Ἰὼβ ὁ αὐτὸς οὗτος χρηματίζων ἔλεγεν· Ἦλθε δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης· ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσοι περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἔβου ἰδόντες σε ἐπτηξαν. » Διαβρήθην καὶ ἐν ἐκείνοις τὴν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κἀπόδοι καὶ τὴν ἐκεῖθεν διέξοδοι παριστάς, ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς προκειμένοις, οἷς ἀκολουθῶς τὴν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συντριβὴν διδάσκει λέγων· « Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ κοῆσεις παραθεῖς τὴν ἐν ἐτέρῳ λέγουσαν φωνήν· « Σὺ ἐκραταλίωσας τῆ δύναμι σου τὴν θάλασσαν, σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » Διὰ γὰρ τούτων καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἐδηλώθησαν, περὶ ὧν ἐνταῦθα λέλεκεται· « Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Ἦσαν δὲ οὗτοι δράκοντες οἱ ἐν θαλάσῃ καὶ ἐπὶ ὑγρᾶς οὐσίας νηχόμενοι, δυνάμεις δηλαδὴ ἀντικείμεναι ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀλμυροῖς καὶ ρευστοῖς τοῦ βίου κύμασιν ἐγκαλινοῦμεναι. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ ἐλέγετο· Ἦλθε δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσοι περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἔβου, ἰδόντες σε, ἐπτηξαν. » Συντριβομένων γὰρ τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων, ἐπτησον οἱ πυλωροὶ τοῦ ἔβου· διὸ καὶ φόβῳ τὰς πύλας ἤνοιγον τοῦ θανάτου τῷ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συνθλῶντι. Οὗτοι δὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου τὸ πάντων ἀνθρώπων καταπέτου γένος. Διὸ λέλεκεται ἐξῆς· « Κορυφὴν τριχῶς διαπορευομένων ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν. » Τούτων γὰρ ὁ Θεὸς συνθλάσει τὰς κεφαλὰς, φησὶ, τῶν διαπορευομένων τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, « κορυφὴν τριχῶς, κορυφὴν ἐντριχον, » ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Κορυφὴ δὲ ἐντριχος ἡ κεφαλὴ τῶν ἀνθρώπων σημαίνεται. Τούτων οὖν αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἑαυτοῦ, τῶν πρότερον τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς διαπορευομένων καὶ ὑπὸ τοῖς ἑαυτῶν ποσὶ καταπατούντων, ὁ τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου πεποιημένος· Θεὸς τὰς κεφαλὰς συνθλάσει. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς, » ἡρμήνευσεν εἰπὼν· « Κορυφὴν ἐντριχον ἀναστρεφομένην ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς. » Οὐδὲ γὰρ ἄλλως δυνατὸν ἦν τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ καταπατεῖν κορυφὴν ἐντριχον, τουτέστι τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς, εἰ μὴ ταῖς οικείαις πλημμυλείαις καὶ ἀμαρτίαις τεταπεινώτο. Διὸ τοῖς μὴ τοιοῦτοις ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ἰμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσίν. » Τῶν γὰρ αὐτῶν μαθητῶν καὶ ἐκάστη θρῖξ τοῦ τιμιωτέρου μέρους τοῦ σώματος, ὡς ἀναγκαῖα καὶ κόσμῳ τοῦ παντὸς συμβαλλομένη, ἀριθμοῦ κατηξίωται θεοῦ καὶ φυλακῆς· ὡς ἂν μὴ ξυρηθῶσι τῷ ξυρῷ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐμπεριπατούντων καταπατούντων πᾶσαν κορυφὴν ἐντριχον τὴν

vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt ⁴⁰. » Diserte in illis quoque descensum ejus in mortem et exitum inde declarans, quemadmodum et in præsentibus, postea vero consequenter inimicorum suorum contritionem docet his verbis : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Hæc porro intelliges, si vocem alio in psalmo positam huic compares, nempe : « Tu confirmasti virtute tua mare, tu contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti caput draconis. » His enim inimici Dei declarantur, de quibus hic dictum est : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Erant autem illi dracones in mari et in humida substantia nantes, videlicet adversariæ potestates Dei inimicæ, in salsis et volubilibus vitæ fluctibus volutatæ. Quare in Job quoque dicebatur : « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt. » Contritis namque draconum capitibus ostiarii inferni conterriti sunt : quare timore correpti portas mortis capita inimicorum suorum confringenti aperiabant. Hi vero inimici Domini universum hominum genus conculcabant. Quapropter inferius dicitur : « Verticem capilli perambulantium in delictis suis. » Horum, inquit, Deus capita confringet, perambulantium, ait, et calcantium capita hominum. Pro illo namque, « verticem capilli, » Symmachus, « verticem capillatum, » vertit. Vertex autem capillatus, ipsum hominum caput significat. Horum itaque sibi inimicorum, qui prius hominum capita terebant pedibusque suis calcabant, capita confringet Deus, qui exitus mortis effecit. Pro illo autem, « in delictis suis, » Symmachus, « in delictis ejus » interpretatus est, dicens : « Verticem capillatum revolutum in delictis ejus. » Neque enim alio modo poterant inimici Dei verticem capillatum, id est hominum capita, conculcare, nisi propriis delictis ac peccatis depressi fuissent. Quare iis qui tales non erant dicebat Servator : « Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt ⁴¹. » Nam discipulorum capilli singuli nobilioris corporis partis, ut necessarii et ad ornatum totius conferentes, enumeratione et custodia divina digni fuere ; ut ne raderentur novacula inimicorum, qui perambulant et conculcant omnem verticem capillatum revolutum in delictis ejus.

D **VERS. 23.** « Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam in profundum maris. » Hic rursus « Dominus, » non illa quatuor litterarum voce apud Hebræos exprimitur, sed communioribus elementis. Jamque tertio hunc præsens scriptura nominavit, secundumque Dominum, ut quispiam dixerit,

« Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. » Πάλιν κἀνταῦθα « ὁ Κύριος » οὐ διὰ τετραγράμμου παρ' Ἑβραίοις ἐκπεφώνηται, διὰ δὲ τῶν κοινωτέρων στοιχείων. Ἦδη δὲ τρίτον τοῦτον ἐδήλωσεν ἡ παρούσα Γραφὴ ἐφιστώσα τὸν ὡς ἂν εἴποι τις, δεύτερον Κύριον. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ φάσκοντι ψαλ-

⁴⁰ Job κκκxiii, 16, 17. ⁴¹ Matth. x, 30.

induxit. Siquidem in psalmo qui sic habet : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis⁴², » primus per ineffabilia apud Hebræos quatuor elementa scribitur ; secundus autem, quem sui Dominum Propheta declarat dicens, « Domino meo, » aliis elementis exprimitur, quæ cuiusvis servi dominus significatur. Sic ergo nunc quoque jam tertio ille Dominus, qui usque ad infernum descendit, exitusque mortis paravit, vulgaribus et consuetis apud Hebræos elementis exprimitur. Quare Symmachus *δεσπότην*, sive *dominatorem* interpretatus est. Hic ergo Dominus, videlicet Dei Verbum, ait, « Ex Basan convertam ; » ac rursum, « Convertam ex profundo maris. » Pro illo autem, « convertam, » ac secundo, « convertam, » Symmachus sic interpretatur, « Dixit Dominus : Ex Basan revertar, et reverti faciam ex profundo maris. » Viden' quæ opera ediderit Dominus cum descendisset in profundum maris? Confregit capita draconum in aqua, necnon capillos inimicorum suorum, qui « verticem capillatum in delictis » conculcabant ; reverti fecit ex Basan et ex profundo maris animas istic olim demersas. Basan autem explicatur ignominia, in quam delapsus est Dominus per memorata elementa indicatus, qui ignominiam contempsit pre salute eorum qui istic in captivitate detenti erant. Quamobrem dicitur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris : » deinde adjicitur : « Ut intingatur pes tuus in sanguine. » Pro quo Symmachus interpretatur. « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, et lambat lingua canum tuorum ab unoquoque inimicorum tuorum. » Nam cum inimicos suos contereret, et capita eorum confringeret, pedem suum sanguine ex capite inimici sui fluente replebat. Quare in Isaia dicitur : « Quis est hic qui venit ex Edom, rubor vestimentorum ex Bosor⁴³ ? » ac deinde : « Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis, plenus conculcata⁴⁴ ? » Postea rogantibus ita respondet : « Calcavi ipsos in furore meo⁴⁵. » Hic item post calcata draconum capita, dicitur : « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, » vel, « Ut intingatur pes tuus in sanguine, et lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. » Pro quo clarius Symmachus interpretatus est dicens, « Et lambat lingua canum tuorum, ab unoquoque inimicorum tuorum. » Canes porro Domini sanguinem inimicorum ejus lambentes, quos esse dixeris, nisi gregis ipsius custodes pervigiles qui Ecclesiam ejus tuentur, sive ultrices quasdam virtutes, quæ conterendis inimicis ejus incumbunt, quæque perniciem eorum quodammodo degustare satagunt?

VERS. 25, 26. « Visi sunt ingressus tui, Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto. » Hæc consequenter præcedentibus adjiciuntur. Quia

⁴² Psal. CIX, 1. ⁴³ Isa. LXIII, 1. ⁴⁴ ibid. 2. ⁴⁵ ibid. 3.

α μὴ · « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις τετάρων στοιχείων ἐγγράπτω. Ὁ δὲ δεύτερος, ὃν ἑαυτοῦ Κύριον ὁ προφήτης ἐδήλου φάσκων, (τῷ Κυρίῳ μου,) ἑτέροις στοιχείοις ἐδήλουτο, οἷς καὶ πᾶς ὁ ἐν ἀνθρώποις δούλου κύριος σημαίνεται. Οὕτως οὖν καὶ ἐν ταῦθα ἤδη τρίτον ὁ μέχρις ἄδου καταβάς καὶ διεξόδους θανάτου πεπονημένος Κύριος διὰ τῶν παρ' Ἑβραίοις κοινῶς γραφομένων στοιχείων ὠνόμασται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος (δεσπότην) ἠρμήνευσεν αὐτὸν. Οὗτος οὖν ὁ Κύριος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δηλοῦν, εἶπε · « Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω » καὶ πάλιν · « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐπιστρέψω, » καὶ τοῦ δευτέρου, « ἐπιστρέψω, » ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσεν τὸν τρόπον · « Εἶπε Κύριος · Ἀπὸ Βασάν ἐπιστρέψω, καὶ ἀναστρέψαι ποιήσω ἀπὸ βυθῶν θαλάσσης. » Ὅρας ὅποια κατορθώματα εἰργάσατο καταβάς εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης ὁ Κύριος ; συνέθλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τὰς τρίχας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν « τὴν ἔντριχον κορυφὴν ἐν πλημμυλείαις » διαπορευομένων · ἐπιστρέψαι δὲ ἔποιε ἀπὸ Βασάν καὶ ἀπὸ βυθῶν τῆς θαλάσσης τὰς πάσαι καταπεποντωμένας αὐτοῦ ψυχὰς. Βασάν δὲ ἠρμήνεται αἰσχύνῃ, ἔνθα δι' ἡμᾶς κατῆλθεν ὁ διὰ τῶν εἰρημένων στοιχείων δηλωθεὶς Κύριος, αἰσχύνῃ καταφρονήσας ὑπὲρ σωτηρίας τῶν αὐτῶν καταδεδουλωμένων. Διὸ λέλεκται · « Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης · » εἶθ' ἔξις λέλεκται · « Ὅπως ἂν βαφῆ ὁ ποὺς σου ἐν αἵματι. » Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Ὅπως συγκατέαξῃ ὁ ποὺς σου μετὰ αἵματος, καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Συντρίβων γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν συνθλῶν, ἐπλήρου τὸν ἑαυτοῦ πόδα αἵματος, τοῦ ἐκ τῶν κεφαλῶν τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ρυέντος. Διὸ ἐλέγετο ἐν Ἡσαΐᾳ · « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὸμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσὸρ ; » καὶ ἔξις · « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης πεπατημένης ; » εἶθ' ἔξις ἀποχρίνεται πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας, καὶ φησι · « Κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ μου. » Καὶ ἐν ταῦθα τοῖνον μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων λέλεκται · « Ὅπως ἂν συγκατέαξῃ ὁ ποὺς σου μετὰ αἵματος, » ἢ, « Ὅπως βαφῆ ὁ ποὺς σου ἐν αἵματι, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ. » Ἀνθ' οὗ λευκότερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Κύναι δὲ τοῦ Κυρίου λάπτοντας τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τίναις ἂν εἴποις ἢ τοὺς τὰ πολίμνια αὐτοῦ φυλάττοντας φύλακας τίναις ἐγγρηγῶρους, τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ φρουροῦντας, ἢ τιμωροὺς ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ὡσερ ἀπογεύεσθαι πειρωμένας

« Ἐθεωρήθησαν αἱ πορείαι σου, Θεὸς, αἱ πορείαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν ἀκολούθως ἐπενήκεται.

Ἰσπεὶ γὰρ τὰ θεσπιζόμενα πρὶν γενέσθαι προ-
 εθεωρεῖτο τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ προφήταις, διὰ τοῦτο
 φησὶν ὁ λόγος· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ
 Θεός. » Ποῖαι δὲ πορεῖαι; ἀλλὰ πρώτη μὴν ἡ κάθοδος
 αὐτοῦ ἡ ἐν Σιναι, καὶ πάλιν ἡ ἀνάβασις ἡ εἰς ὕψος,
 καὶ αὐθις ἡ κάθοδος ἡ ἐπὶ Βασάν καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἐπι-
 στροφή, ἡ τε μέχρι τοῦ θανάτου κατάβασις, καὶ
 ἐντεῦθεν διέξοδοι αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ἐκ τῶν
 βυθῶν τῆς θαλάσσης ἐπάνοδος; Αὗται πᾶσαι πορεῖαι
 ἦσαν τοῦ δηλουμένου Κυρίου, αἵτινες τοῖς τοῦ Θεοῦ
 προφήταις εθεωρήθησαν πρὶν γενέσθαι· διὸ καὶ ταῖς
 προφητικαῖς παρεδόθησαν Γραφαῖς. Εἰκότως οὖν
 εἴρηται· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ Θεός. »
 Εἰ ἀσφαλίζεται διδάσκων πόλου Θεοῦ αἱ πορεῖαι
 εθεωρήθησαν· διὸ ἐπιλέγει· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ
 μου, τοῦ βασιλέως μου. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς Θεοῦ, οὐδὲ
 βασιλέως, ἀλλὰ τῷ « Θεοῦ μου. » Τοῦτο δὲ ὅμοιον
 τυγχάνει τῷ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » ὁ μὲν
 γὰρ πρῶτος ὁ ἐπὶ πάντων εἴη ἄν Θεός· ὁ δὲ δεύτερος
 Κύριος ὁ ἀκούων· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » ἐμὲ
 τυγχάνει Κύριος· διὸ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. »
 Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν τὸν δεύτερον σημαίνων ὁ αὐτὸς
 προφήτης φησὶν· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ
 βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Ἐὰν γὰρ λέγω
 θεωρουμένης πορείας, μή τις νομιζέτω με λέγειν
 τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ μου καὶ τοῦ
 βασιλέως μου πορεῖαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐπροέφθασαν
 ἄρχοντες ἐχόμενοι ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων
 τυμπανιστριῶν. Αὐτοὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ προφθάσαντες
 ἄρχοντες, ἢ οἱ ἄδοντες καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸ μέλλον
 θεσπιζόντες, προεβούρησαν τὰς πορείας τοῦ Θεοῦ
 μου καὶ τοῦ βασιλέως μου. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ προφή-
 ται, οἱ προφθάσαντες τοὺς μετὰ ταῦτα προελθόντας
 ἀποστόλους. Δύο γὰρ χορῶν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 θεολογίαν ἀνθρώποις παραδεδικώτων, ὁ μὲν προφθά-
 σας χορὸς ἦν ὁ προφητικὸς, ὁ δὲ δεύτερος ἐπελθὼν
 ὁ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος. Πλὴν
 ἀλλὰ εθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ·
 ἢ τοῖς μὲν ἀποστόλοις εθεωρήθησαν, οἳ καὶ ὤφει
 παρέλαθον τὰ πάλαι προγνώσει προπεφωνημένα.
 Οὗτοι μὲν οὖν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς τὰς πορείας εθεώ-
 ρησαν τοῦ Θεοῦ· προέφθασαν δὲ αὐτοὺς ἄρχοντες
 τινες οὗτοι αἱ ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων. Σημαίνει δὲ
 ὁ λόγος τὸν Δαυὶδ αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ κατὰ
 τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡγουμένους τοῦ λαοῦ· οἳτινες
 ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων προέφθασαν ἐν μέσῳ νε-
 ανίδων τυμπανιστριῶν. Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ Ἰουδαϊκαὶ
 συναγωγαί, ἀτελεῖς καὶ εἰσέτι νεάνιδες, πλέον οὐδὲν
 ἐπιστάμεναι ἢ τυμπάνοις χρῆσθαι τοῖς σωματικοῖς
 ὄργανοις ἐκ δορᾶς νεκρῶν ζώων κατεσκευασμένοις.
 Διὸ τυμπανιστριαὶ εἴρηγται, τῷ μὴδὲν ἕτερον εἶδέναι
 ἢ τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου παραγγέλματα.

« Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ
 πηγῶν Ἰσραὴλ. » Μετὰ τοὺς προθεωρήσαντας τὰς
 τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ πορείας, ἀκολουθῶς ὁ λόγος
 ἑτέροις τισὶ μετὰ τοὺς πρῶτους γενομένους προσ-
 φωνεζέγων· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. »

A enim quæ in vaticinio feruntur, antequam essent
 prævidebantur a sanctis Dei prophetis, ideo dicitur :
 « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Qui ingressus,
 nisi primum descensus ejus in Sinai, ac rursus
 ascensus in altum, iterumque descensus in Basan
 ac regressus in altum, et rursus demissio ejus us-
 que ad mortem, et exitus illius ex ea, ac præter
 hæc omnia reditus ex profundo maris? Hi omnes
 ingressus erant memorati Domini, qui antequam
 existerent a prophetis Dei visi sunt : quare pro-
 pheticis in scriptis consignati sunt. Jure ergo dic-
 tum est : « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Dein-
 deque rem confirmat indicans eujusnam Dei ingres-
 sus visi fuerint ; nam adjicit : « Ingressus Dei mei,
 regis mei. » Non simpliciter Dei, aut regis, sed
 B « Dei mei. » Hoc porro simile fuerit illi, « Dixit Do-
 minus Domino meo : » primus quippe universo-
 rum Deus fuerit ; secundus vero Dominus, qui au-
 dit, « Sede a dextris meis⁴⁴, » meus Dominus est :
 quare, « Dixit Dominus Domino meo. » Hic igitur
 illum secundo loco positum ipse Propheta signifi-
 cans dicit : « Ingressus Dei mei, regis mei, qui est
 in sancto. » Nam cum ingressus videri dico, ne
 quis existimet universorum Dei illos esse ; sed Dei
 mei, regis mei ingressus sunt. Verum quia « præ-
 venerunt principes conjuncti psallentibus, in medio
 juvenularum tympanistiarum. » Hi enim ipsi
 principes qui prævenerunt, sive qui canunt, et in
 Spiritu sancto futura prænuntiant, prævenerunt in-
 gressus Dei mei regis mei. Illi vero, prophetæ
 nempe, apostolos, qui post venerunt, prævenerunt.
 Etenim cum duo chori Salvatoris nostri theolo-
 giam hominibus tradiderint, qui primus prodiit,
 propheticus chorus erat ; qui vero secundus acces-
 sit, apostolorum et discipulorum Christi chorus ex-
 stitit. Cæterum visi sunt ingressus memorati Dei ;
 sive apostolis quidem visi sunt, qui quæ olim ex
 præscientia prænuntiata fuerant ipsis oculis con-
 spexerunt. Hi itaque oculati ingressus Dei testes
 fuere : ipsos tamen prævenerunt principes quidam
 conjuncti psallentibus : quæ significantur cum
 ipse David, tum ii qui una cum eo tunc duces
 populi erant. Hi conjuncti psallentibus prævene-
 runt in medio juvenularum tympanistiarum. Tales
 certe erant Judaicæ synagogæ, imperfectæ scilicet
 et adhuc juvenulæ, nulla alia scientia præditæ,
 quam ut tympanis sive corporeis instrumentis ute-
 rentur, ex mortuorum animalium pelle confectis.
 Quare tympanistriae dicuntur, quod nihil aliud
 nossent, quam corporea legis præcepta.

VERS. 27, 28. « In Ecclesiis benedicite Deo Do-
 mino de fontibus Israel. » De iis locutus qui Dei
 jam memorati ingressus præviderant, post illos
 primos consequenter alios compellat dicens : « In
 ecclesiis benedicite Deo. » Quia vero hi, a princel-

⁴⁴ Psal. cix, 1.

pibus illis qui prævenerunt diversi erant; jure cætus illorum ecclesias vocat, queis prophetia nec obscure Servatoris nostri ecclesias commemorat. Jubentur porro hi secundi, non in medio juvenularum tympanistriarum, sed in ecclesiis benedicere Deo. Quis sit Deus ille mox indicat dicens, « Domino. » Unde vero id hauserint, quod oporteat Ecclesiis Domini (1) theologiam tradere, necessario explicat his verbis: « Domino de fontibus Israel, » vulgaribusque iterum characteribus hic Dominus exprimitur. Fontes vero Israel, prophetiæ Scripturæ sunt atque lex Moysis. Ex quibus quasi ex fontibus, per hausta de Salvatore nostro testimonia, secundi illi in ecclesiis benedicere ipsi jubentur. Deinde subjungit: « Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. » Pro illo autem, « ibi, » Symmachus ait, « ubi Benjamin minimus; » Aquila vero similiter, « ibi Benjamin brevis, imperans ipsis. » Benjamin vero junior, minimus aut brevissimus Paulus erat divinus Apostolus, ex tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, quemadmodum ipse docet his verbis: « Circumcisio octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis ⁴⁷. » Junior vero dicitur, sive minimus aut brevis, quia id ipse declarat dicens: « Novissimo autem omnium quasi abortivo visus est et mihi ⁴⁸. » Pro illo autem, « in mentis excessu, » Aquila, « imperans ipsis; » Theodotio autem, « præceptor eorum; » quinta editio, « instituentem, » aut « docentem, » interpretati sunt. Nec multis verbis opus ad comprobandum, sanctum Apostolum, qui Benjamin vocatur, Ecclesiis imperare, earumque præceptorem esse. Non solus itaque Benjamin ibi erat, videlicet in Ecclesiis Dei; sed etiam « principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthali. » His porro indicantur reliqui apostoli, quorum alii ex tribu Juda, alii ex tribu Zabulon, alii ex tribu Nephthali erant. Quare horum terram memorat Spiritus sanctus per Isaiam prophetam dicens: « Terra Zabulon et terra Nephthali, viam maris, trans Jordanem, Galilæa gentium ⁴⁹. » Ipse quoque Servator transiens juxta mare Galilææ, isthinc suos discipulos vocavit. Aperte itaque docet Ecclesiis imperare primo Paulum, brevissimum et minimum, ac juniorem cæteris apostolis, in mentis excessu aliquando positum, quando persequebatur Ecclesiam Dei, eamque vastabat, sive quando in revelatione Salvatore vidit; vel quando raptus est in paradysum usque ad tertium cælum. Post Paulum vero, cæteros apostolos « ibi, » scilicet in ipsa Ecclesia ornate versaturos vaticinatur, principesque fore nostros ex tribu Juda, ac principes Zabulon, principes Nephthali. Si quis vero per otium accurate perquisierit, cujusque apostoli tribum reperiet:

καὶ ἐπειδὴ ἕτεροι ἦσαν οὗτοι παρὰ τοὺς προφῆ-
σαντας ἀρχοντας, εἰκότως καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν
ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ, μονονοῦχι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὰς
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησίας προαγορευούσης τῆς
προφητείας. Κελεύονται δὲ οὗτοι οἱ δεῦτεροι οὐκ ἐν
μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν, ἀλλ' ἐν ἐκκλησίαις
εὐλογεῖν τὸν Θεόν. Καὶ ποῖον Θεόν, πάλιν ἐπιλέγει
ἐξῆς, « Κύριον. » Καὶ πόθεν ἀρουόμενος χρῆνται
ἐκκλησίαις τὴν τοῦ Κυρίου παραδιδόναι θεολογίαν
ἀναγκάλως παρίσθησι λέγων· « Κύριον ἐκ πηγῶν
Ἰσραὴλ, » τοῖς κοινωτέροις χαρακτῆρσι κἀνταῦθα
πάλιν τοῦ Κυρίου σημαίνοντο. Πηγαὶ δὲ Ἰσραὴλ
αἱ προφητικαὶ Γραφαὶ τυγχάνουσιν, ἢ τε Μωϋσέως
νομοθεσία· ἐξ ὧν ὡσπερ ἀπὸ πηγῶν ἀρουόμενος τὰς
περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας εὐλογεῖν αὐτὸν
ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῖς δευτέροις παρακελεύεται.
Ἔττα ἐπιλέγει· « Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστά-
σει. » Ἀντὶ δὲ τοῦ « ἐκεῖ, » ὁ Σύμμαχος, « ὅπου,
φησὶ, Βενιαμὴν ὁ μικρότατος. » καὶ ὁ Ἀκύλας
ὁμοίως· « Ἐκεῖ, φησὶ, Βενιαμὴν ὁ βραχύς, ἐπικρατῶν
αὐτῶν. » Βενιαμὴν δὲ νεώτερος καὶ μικρότατος ἢ
βραχύτατος Παῦλος ἦν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, φυλῆς ὡν
Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, καθὼς αὐτὸς δι-
δάσκει λέγων· « Περιτομῇ ὀκταήμερος ἐκ γένους
Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. »
Νεώτερος δὲ εἴρηται, ἢ μικρότατος, ἢ βραχύς, ἐπεὶ
καὶ αὐτὸς τοῦτο διδάσκει λέγων· « Ὑστερον δὲ πάν-
των ὡσπερ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. » Ἀντὶ δὲ
τοῦ, « ἐν ἐκστάσει, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπικρατῶν
αὐτῶν. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « παιδευτῆς αὐτῶν. » ἢ δὲ
πέμπτη ἐκδοσις, « παιδεύοντα, ἢ, διδάσκοντα, ἢ ἡγή-
νευσαν. Οὐ δεῖ δὲ ἡμῖν πλείονον λόγων εἰς ἀπόδειξιν
τοῦ κρατεῖν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ παιδευτῆν αὐτῶν
εἶναι τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον Βενιαμὴν ὠνομασμένον. Οὐ
μόνος δὲ ἄρα ὁ Βενιαμὴν ἦν ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν ταῖς
Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες Ἰουδα
ἡγεμόνες αὐτῶν, οἱ τε ἄρχοντες Ζαβουλῶν καὶ οἱ
ἀρχοντες Νεφθαλείμ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων
τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἐκ φυλῆς
Ἰουδα, οἱ δὲ ἐκ φυλῆς Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλείμ. Διὸ
τῆς τούτων μέμνηται χώρας τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ
Ἠσαίου τοῦ προφήτου λέγον· « Γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ
Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου,
Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτῆρ, παραγα-
γὼν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, τοὺς ἑαυτοῦ
μαθητὰς ἐνθένδε ἀνεκαλεῖτο. Σαφῶς οὖν ἐπικρατεῖν
τῶν Ἐκκλησιῶν πρῶτον μὲν Παῦλον τὸν βραχύτατον
καὶ μικρότατον, καὶ νεώτατον τῶν ἀποστόλων εἰδεί-
ξεν, ἐν ἐκστάσει ποτὲ γενόμενον, ὅτε ἐδίωκε τὴν
Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ ὄψει αὐτῆν, ἢ ὅτι ἐν
ἀποκαλύψει τὸν Σωτῆρα θεάετο· ἢ ὅτι ἠρπάγη εἰς
τὸν παράδεισον ἕως τρίτου οὐρανοῦ· μετὰ δὲ τὸν
Παῦλον τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ἐκεῖ ἐν τῇ αὐτῇ
Ἐκκλησίᾳ διαπρέπειν θεοσπίζει, ἀρχοντας ὄντας
ἡμετέρους ἐκ φυλῆς Ἰουδα, καὶ ἀρχοντας Ζαβουλῶν

⁴⁷ Philipp. iii, 5. ⁴⁸ I Cor. xv, 8. ⁴⁹ Isa. ix, 1.

(1) Id est, Deum illum esse in Ecclesia prædicare.

καὶ ἄρχοντας Νεφθαλείμ. Ἐπὶ σχολῆς δ' ἂν τις φιλοκαλήσας, τὴν ἐκάστου τῶν ἀποστόλων εὐρήσει φυλὴν· ἐπεὶ παντὶ τῷ ζητοῦντι ἡ τῆς εὐρέσεως δέδοται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελία.

« Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. » Ἐπειτα καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν. Ἐπειδὴ γὰρ προφητικῶς προσέταπτεν ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἐτέρων τινῶν ὀρωμιένους λόγων, ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν Ἰσραὴλ, ἀκολουθῶν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὴν ἀναπέμπει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν, φάσκον· « Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου· » ὡσεὶ σαφέστερον ἔλεγεν· Ἐπισπευσάτω ἡ δυνάμις σου, καὶ συνεργείτω τοῖς ἀνδράσιν· ἀλλὰ καὶ ἡδὴ ποτὲ τῇ ἰσχύϊ σου δι' ἔργων χωρησάτω τὰ προφητευόμενα· καὶ τοῦτο δὲ δ κατειργάσω ἡμῖν τῇ σῇ βουλῇ προορίσας, καὶ αὐτὸ δυνάμωσον· ὅπως τῇ σῇ δυνάμει ἔργοις ἐπιτελεσθεῖη. Τί δὲ ἦν τοῦτο ἡ τὸ ἐξῆς ἐπιφερόμενον, « Ἐπὶ τὸν ναὸν σου τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ σοὶ ὀφίονται βασιλεῖς δῶρα; » τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐπαγγελιάμενος ἡμῖν δυνάμωσον γενέσθαι. Βασιλεῖς δὲ διὰ τοῦτο αἱ βασιλείαι τῆς γῆς εἰρηναίαι, τῶν ἔθνῶν ἀπάντων τοῦτον σημαινομένων τὸν τρόπον. Νεὺς δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐφ' ὃν τὰ δῶρα ὀφίουσιν οἱ βασιλεῖς, οὐδ' ἕτεροι· ἂν εἴη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἔπερ Ἰσμεν Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον, ἦν ἔδειξεν ὁ εἰπὼν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιῳ. » Ταύτης οὖν τῆς ἐπουρανίου πόλεως τοῦ Θεοῦ τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀνώτατον καὶ κρείττον ὁ νεὺς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τοῦτον τοῖνον τὸν νεὺν σου, φησὶν, σοὶ ὀφίονται βασιλεῖς δῶρα· οἱ τὴν λοιπὴν δηλαδὴ πόλιν τὴν ἐπουράνιον οἰκοῦντες βασιλεῖς ὄντες, διὰ τὸ κατηξιῶσθαι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ διὰ τούτο συμβασιλεύειν τῷ ἑαυτῶν Κυρίῳ. « Εἰ γὰρ συναπαθάνομεν, καὶ συζήσομεν, καὶ εἰ ὑπομένομεν Θεόν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Οὗτοι οὖν οἱ βασιλεῖς, ὡς ἂν ὑπὸ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ τῷ Μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ λειτουργοῦντες, ἱερεῖς τε ὄντες, καὶ αὐτοὶ δῶρα προσοφίουσιν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ τὸν ἐπουράνιον, συνεισέρχόμενοι τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ. Ὅπως δὲ τοῦτο γένηται καὶ δι' ἔργων προχωρήσῃ, ἀναγκαίως ἐπηύξατο εἰπὼν· « Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. »

« Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Ὅσπερ ἡψύξατο συνεργῆσαι τοῖς προλεχθεῖσιν εἰπὼν· « Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τὴν δύνάμειν σου· » καὶ « Δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν· » οὕτω πάλιν εὐχεται τὰ κωλύματα ἐκποδῶν ἀρθῆναι ἐκ μέσου, ὅπως ἀκωλύτως ὁ λόγος διαδράμῃ. Συνεώρα γὰρ τῇ προγνώσει τοὺς μέλλοντας ἐπανίστασθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι διωγμοῦς καὶ τοὺς νοητοὺς θῆρας, ὧν ἡβητο βυσθῆναι ὁ εἰπὼν· « Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὰς ἐξομολογουμένας σοι· » θηρία δὲ καλάμου νοήσεις, μαθὼν ἀπὸ τοῦ Ἰεὺ ὅπως εἴρηται ὑπὸ τοῦ διαβόλου· « Ὑπὸ παντοδαπὰ δένδρα κοιμᾶται, παρὰ πάπυσον

A nam cuius quarenti datur a Servatore invenendi promissio⁸⁰.

VERS. 29. « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Hæc præcedentibus connectuntur. Quia enim propheticæ præcipitur apostolis in ecclesiis benedicere Domino, idque præstare non aliis sermonibus exorsos, sed ex fontibus Israel; consequenter pro iis orationem Spiritus propheticus effundit, dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » ac si apertius diceret: Festinet virtus tua, illisque viris cooperetur; sed vel sero tandem virtute tua quæ propheticæ dicta sunt opere compleantur: et hoc ipsum quod B operatus es in nobis postquam futurum esse voluntate tua definieras, confirma, ut potestate tua res ipsa perficiatur. Quid autem aliud illud erat, quam id quod sequitur, « Ad templum tuum in Jerusalem tibi offerent reges munera? » Hoc enim ipsum quod nobis promisisti confirma, ut eveniat. Reges autem regna terræ significant, qua ratione universæ gentes indicantur. Templum autem in Jerusalem, quo deferent reges munera, non aliud fuerit quam regnum cælorum. Novimus siquidem Jerusalem cælestem quam indicavit quispiam his verbis: « Ea vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra⁸¹; » et: « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem⁸². » Quod igitur in illa cælesti Dei civitate præstantius, sublimius et melius habetur, templum Dei est. In hoc templo tuo, inquit, tibi offerent reges munera: qui scilicet aliam illam civitatem cælestem incolunt, vere reges, quia regno cælorum dignati sunt; ideoque una cum Domino suo regnant. « Nam si commortui sumus, et convivemus, et si sustinemus Deum et conregnabimus⁸³. » Hi itaque reges, utpote qui sub magno sacerdote principe Unigenito Dei ministerium obeant, et sacerdotes sint, munera et ipsi in templum ejus cæleste afferent, una cum magno sacerdotum principe introeuntes. Ut autem hoc fiat et opere compleatur, necessario sic precatus est: « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, D Deus, quod operatus es in nobis. »

VERS. 31-33. « Increpa feras arundinis. » Quemadmodum precatus fuerat, ut prædictos homines adjuvaret dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » et, « Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis; » sic modo precatur, ut obices de medio tollantur, et sine impedimento sermo percurrat. Præscientia quippe noverat eas quæ adversus prædicationem evangelicam exitandæ erant persecutiones, spiritualesque feras, a quibus eripi rogabatur ille qui hæc loquebatur: « Ne tradas bestiis animas consistentes tibi⁸⁴. » Quæ sint illæ feræ arundinis intelligas, si a Job ediscas quid dictum

⁸⁰ Matth. vii, 7, 8. ⁸¹ Galat. iv, 26. ⁸² Hebr. xii, 22. ⁸³ II Tim. ii, 14, 12. ⁸⁴ Psal. lxxiii, 19.

de diabolo sit : « Sub omnis generis arboribus dormit, juxta papyrum, calamum et caricem⁶⁶. » Non juxta ficum, vilem, oleam aut palmam, aut quid iis simile, sed juxta papyrum, calamum et caricem quiescere ipsum ait, infirmas, frigidas nullumque fructum bonum proferentes animas his subindicans; juxta illas quippe draco quiescebat. Truces autem illæ feræ arundinis, sunt adversariæ potestates, maligni dæmones, et venenosi reptilesque spiritus, quos ut increpet Deus, Spiritus sanctus rogat hisce verbis : « Increpa feras arundinis. » Et congregationem taurorum; sive, secundum Symmachum, « cœtum prægrandium; » vaccas item populorum increpari postulat : vaccæ autem populorum et tauri, sunt ii inter Judæos qui verbi persecutores sunt. His aliud opus subjungitur, « ut excludantur ii qui probati sunt argento : » quod liquidius explicat Symmachus dicens : « Qui calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Hi namque tauri, et memoratæ vaccæ, a feris arundinis agitatæ, nullum iapidem non movent, ut sancti Dei a spe sibi proposita deturbentur. Sancti vero Dei sunt qui probati sunt argento. Quemadmodum enim « eloquia Domini casta, argentum igne examinatum⁶⁷; » sic et homines Dei probati sunt ut argentum : quare dicunt : « Probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum⁶⁸. » Igitur feræ arundinis, congregatio taurorum, et vaccæ populorum, eos qui probati sunt argento a proposita sibi spe excludere satagunt. Sive, secundum Symmachum, « Calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Ut ne itaque illi supra dicti sanctis Dei impedimento sint, necessario dictum est : « Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum. » Alla item ratione tauros fatelligas Judæorum principes : vaccas autem eorum synagogas iis subditas, et populos qui tempore passionis Servatoris nostri insurrexerunt. Cui sententiæ astipulatur vox illa ex ipsius Salvatoris persona in psalmo cxi posita : « Quoniam circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt in me os suum⁶⁹. » Quis subindicabat principes Judaici populi, necnon multitudinem ipsis subditam quæ adversum se insurrexit.

« Dissipa gentes quæ bella volunt. » Quæ superius feruntur, de adversariis potestatibus et de principibus Judæorum enarrata sunt : hæc vero de inimicis Ecclesiæ ex reliquarum gentium numero. Prospiciens namque Spiritus sanctus eos ex gentibus qui in incredulitate perseveraturi erant, adversus fideles bella et persecutiones moturos esse contra Ecclesiam Dei, necessario hac de re sic precatur : « Dissipa gentes quæ bella volunt. » His namque disaipatis, gratia evangelica locum habe-

καὶ κάλαμον καὶ βούτομον. » Οὐ γὰρ παρὰ συκῆν, οὐδὲ παρὰ ἀμπέλων, οὐδὲ παρὰ ἐλαίαν, ἢ φοίνικα, ἢ τι τῶν τούτοις παραπλησίων, ἀλλὰ παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον καὶ βούτομον ἀναπαύεσθαι φησὶν αὐτὸν, τὰς ἀτόνους καὶ καθύγρους καὶ μηδὲνα καρπὸν ἀναγκαίον προφερούσας ψυχὰς τούτων ἀνιξάμενος τὸν τρόπον· παρὰ τοιαύταις γὰρ ἀνεπαύετο ὁ δράκων. Δεινὰ δὲ θηρία καλάμου τυγχάνουσιν αἱ ἀντικείμενα δυνάμεις, οἳ τε πονηροὶ δαίμονες καὶ τὰ ἰοδὸλα καὶ ἔρπυστικά πνεύματα, οἳς ἐπιτεμῆσαι τὸν θεὸν ἐν Πνεύμα τὸ ἅγιον διὰ τῶν μετὰ χειρὸς εὐχεται λέγων· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Καὶ τῆ συναγωγῇ δὲ τῶν ταύρων, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « συνὸψ παμμεγέθων, » καὶ ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν ἐπιτεμῆσαι ἰκετεύει· δαμάλεις δὲ λαῶν καὶ ταῦροι οἱ παρὰ Ἰουδαίους εἰσὶ διώκται τοῦ λόγου. Ὡν ἔργων τὸ ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῷ, « τοῦ ἐκκλεισθῆναι τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ· » ὅπερ σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Τοῖς διαλακτίζουσι τοὺς εὐδοκῆτους ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Οὗτοι γὰρ οἱ ταῦροι, καὶ αἱ προλεχθεῖσαι δαμάλεις, ὑπὸ τῶν θηρίων τοῦ καλάμου ἐνεργούμεναι, τὴν πᾶσαν ποιῶνται σπουδὴν πρὸς τὸ ἐκκλεισθῆναι τοὺς ἁγίους τοῦ θεοῦ τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἄγιοι δὲ θεοῦ οἱ δεδοκιμασμένοι τῷ ἀργυρίῳ. Ὡσπερ γὰρ « τὰ λόγια Κυρίου ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, » οὕτως καὶ οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι δεδοκιμασμένοι εἰσὶν ὡς τὸ ἀργύριον· διὸ φασιν· « Ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς περῶται τὸ ἀργύριον. » Οἱ οὖν θῆρες οἱ τοῦ καλάμου καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων, καὶ αἱ δαμάλεις τῶν λαῶν, τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ ἀποκλεισθῆναι σπουδάζουσι τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Διαλακτίζουσι τούτους αὐτοὺς εὐδοκῆτους ὄντας ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Ἴν' οὖν μὴ ἐμποδῶν γένονταί τοις ἁγίοις τοῦ θεοῦ οἱ προλεχθέντες, ἀναγκαιῶς εἴρηται· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου, ἢ συναγωγῇ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν. » Καὶ ἄλλως ταύρους νοήσεις τοὺς Ἰουδαίων ἄρχοντας· δαμάλεις δὲ αὐτῶν τὰς ὑπὸ τούτους συναγωγὰς καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπισυστάνας κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἐν κα' φαλιμῷ φωνῇ φάσκουσα· « Ὅτι ἐκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν. Δι' ὧν ἠνίστεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοὺς πλήθη τὰ ἐπισυστάνα κατ' αὐτοῦ.

« Διασκορπίσον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Τὰ μὲν ἀνώτερα περὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδηλοῦτο, τὰ δὲ προκείμενα περὶ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι πολεμίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔωρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομείναντας τῶν ἐθνῶν ἐπαναστησομένους τοῖς πιστοῖς, καὶ διωγμούς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ κινήσοντας, ἀναγκαιῶς καὶ περὶ τούτου εὐχεται λέγων· « Διασκορπίσον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Δια-

⁶⁶ Job xl, 16. ⁶⁷ Psal. xi, 7. ⁶⁸ Psal. lxxv, 10, ⁶⁹ Psal. cxi, 13, 14.

σκορπιζομένων γὰρ τούτων, ἡ χάρις ἡ εὐαγγελικὴ A
 χώραν ἔξει. Ἡμελλε τοῦ ἐνεργεῖν καὶ ἐξ αὐτῶν πρώ-
 των ἀρχεσθαι τῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰδωλολατρῶν.
 Αἰγύπτιοι δὲ ἦσαν οἱ πάντων ἀνθρώπων καὶ πάντων
 ἐθνῶν δεισιδαιμονέστατοι. Διὰ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἦξουσι
 πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Οἰ-
 σουσιν ἐσπευσμένως ἐξ Αἰγύπτου. » κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, « Ἐλθέτωσαν ἐκφάναντες οἱ ἐξ Αἰγύπτου. »
 Καὶ τὸ μὲν πάντων εἰδωλολατρῶν γένος διὰ τῶν
 ἐλευσομένων ἐξ Αἰγύπτου καὶ διαθησομένων ἐπὶ τὴν
 τοῦ Θεοῦ γνώσιν δεδήλωται· διὰ δὲ τοῦ ἐξῆς ἐπιλε-
 γομένου· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ, »
 τὰ ἄκρα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης. Σημαίνει
 γὰρ ὁ λόγος, ὡς ἄρα ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν
 ἀπ' ἀνατολῆς ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἤξουσιν, κατὰ τὸ
 φάσκον ἐν ἐτέροις λόγιον· « Μνησθήσονται καὶ ἐπι- B
 στραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς
 γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ
 πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· « Αἰ-
 θιοπία, φησὶ, δρομῶσει χεῖρα αὐτοῦ τῷ Θεῷ. » κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον· « Αἰθιοπία σπευσάτω διδοῦσα χεῖρα
 τῷ Θεῷ. » Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦτο
 πεπληρωσθαι φάναι ἐπὶ τοῦ Αἰθίοπος, οὗ μέμνηται
 τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις. Σχεδὸν γὰρ προέφθασεν
 οὗτος τὰ λοιπὰ ἔθνη, καταξιώθει πρὸ πάντων τῆς
 γνώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως δὲ καὶ πρέσβεις ἦλθον
 ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὴν ἱστορίαν, πάλιν αἱ Πράξεις
 τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν, ἐν αἷς εἰρηται, ὡς ἄρα
 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐπλήρωσε τὸν οἶκον ἐνθα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι,
 ἐκάθισέ τε ἐπὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας· ἐν οἷς ἦσαν C
 Παρθοὶ καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμίται καὶ οἱ κατοικοῦν-
 τες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδο-
 κίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμ-
 φυλίαν, Αἰγύπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ
 Κυρήνην. Οὗτοι δὲ ἄν πάντες ὡσπερὶ πρέσβεις
 ἐτίγγανον τῶν ἐθνῶν, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἀπαρχῆς κατηξιωμένοι. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τοὺς ἐξ
 Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν προφθάσαν Αἰθιοπίαν,
 ἐξῆς αἱ λοιπαὶ βασιλείαι τῆς γῆς καλοῦνται, δηλαδὴ
 καὶ τὰ ὑπὸ ταύταις ἔθνη. Διὰ ἐπιλέγεται· « Αἱ βασι-
 λείαι τῆς γῆς, ἕσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ Κυρίῳ. »
 Ἄ καὶ οὐδ' ἄλλως ἢ διὰ μόνης τῆς τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν διδασκαλίας τέλους ἐτίγγανεν. Οὐκ ἔστιν οὖν
 ἔθνος, οὐ χώρα, οὐ γένος ἀνθρώπων, οὐ βασιλεία
 καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ἐνθα οὐχὶ λαοὶ τῷ Θεῷ D
 συστάντες τὸ κέλευσμα ἀποπληροῦσιν. Πάλιν δὲ κἀν-
 ταῦθα ἕδειν μὲν προστάττει τῷ Θεῷ, ψάλλειν δὲ τῷ
 Κυρίῳ οὐχ ἵνα (1) τοῦ τετραγράμμου, τῷ δὲ κοινοτέροις
 στοιχείοις δηλουμένου νόματι. Καὶ ἵνα σαφέστερον
 γινώμεν τίς ποτε ἦν οὗτος ὁ Κύριος, ἐπισυνάπτει λέγων
 ἐξῆς· « Τῷ ἐπιθεσκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρα-
 νοῦ κατὰ ἀνατολᾶς. » σφόδρα ἀκολουθῶς· ἐπειδὴ
 γὰρ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρητο· « Ὁδοποιήσατε τῷ
 ἐπιθεσκότι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ἄνομα αὐτῷ. »
 ἀκολουθῶς διὰ τῶν μετὰ χεῖρας οὐκέτι ἐπιθεσκέναί
 αὐτὸν ἐπὶ δυσμῶν φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κατ'

bit. Jam futurum erat ut gratia operaretur, ab
 iis prioribus orsa qui supra modum idololatræ
 erant: Ægyptii autem illi erant omnium gentium
 ac populorum supersticiosissimi. Quare postea sub-
 jungit: « Venient legati ex Ægypto. » Secundum
 Aquilam vero, « Ferent festinanter ex Ægypto; »
 secundum Symmachum, « Veniant efferentes ex
 Ægypto. » Totumque idololatrarum genus, per eos
 qui ex Ægypto venturi, et ad Dei notitiam transi-
 turi sunt, indicatur; per id vero quod mox addi-
 tur: « Æthiopia porriget manum suam Deo, » ex-
 tremam orbis significantur. Declaratur porro ex uni-
 versis gentibus ab oriente sole usque ad occiden-
 tem accessuros esse, ut alibi dicitur: « Remini-
 scentur et convertentur ad Dominum universi fines
 terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ
 familiæ gentium⁹⁹. » Secundum Aquilam: « Æthiops
 accurrere faciet manum suam Deo; » secundum
 Symmachum: « Æthiopia festinet dare manum
 Deo. » Ex historia porro licet eam rem impletam
 dicere in Æthiopia, cujus mentionem habent Acta
 apostolorum. Ipse namque cæteras gentes fere
 prævenit, Salvatoris cognitione ante omnes digna-
 tus. Quomodo autem legati venerint ex Ægypto,
 rursum enarrant Acta apostolorum, ubi dicitur,
 in die Pentecostes Spiritum sanctum replevisse
 domum, ubi erant apostoli, sedisseque supra om-
 nes qui aderant. In quibus erant Parthi, Medi,
 Elamitæ, et qui habitabant Mesopotamiam, Ju-
 dæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phry-
 giam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ
 circa Cyrenem⁹⁹. Hi igitur omnes ceu legati gen-
 tium erant, Spiritus sancti primitiis donati. At-
 enim post Ægyptios, post Æthiopiam quæ præve-
 nerat, cætera deinde regna terræ vocantur, vide-
 licet gentes iis subjectæ. Quare subjungitur:
 « Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. »
 Quæ non alio modo quam per unam Servatoris
 nostri doctrinam finem acceperunt. Nulla igitur
 gens, nulla regio, nullum genus hominum, nullum
 in toto orbe regnum, in quo non populi Deo con-
 gregati jussu exequantur. Hic vero rursum can-
 nere Deo, psallere Domino jubet, non per illud
 quatuor litterarum nomen, sed eo qui vulgaribus
 elementis enuntiatur. Atque ut clarius perspiciamus
 quis sit ille Dominus, subdit: « Qui ascendit
 super cælum cæli ad orientem: » idque admodum
 consequenter, quia superius dictum fuit: « Iter fa-
 cite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen
 illi. » E re in præsentem non ait ipsum ascendisse
 super occasum, sed super cælum ad orientem.
 Par quippe erat nos qui descensum ejus edidice-
 ramus, reditum item edoceri. Descensus itaque
 ut deitatis suæ lumina occultaret ad occasum fa-
 ctus est; ascensus autem ejus ad cælum cæli, ad
 orientem, ob gloriosam ejus in cælum remigra-
 tionem. Hoc porro dictum exemplo solis intelligas.

⁹⁹ Psal. xxi, 28. ⁹⁹ Act. ii, 1-10.

(1) Lege οὐ διὰ.

Sicut enim vel in occidente occulte progreditur, A
deinde postquam ad orientalem horizontem ad-
venit, recta in cælo pergit, omnia illuminans, lu-
cidamque diem efficiens, eadem ratione Dominus
hic enuntiatus, qui tempore passionis et mortis,
occasum, ut ita dicam, fecerat, postquam regionis
illius cursum confecisset, postea dicitur ascendisse
super cælum cæli ad orientem. Secundum Aquila-
m vero: « Qui ascendit in cælum cæli ab initio; »
secundum Symmachum: « Qui vehitur in cælo cæli
ex prima. » Illud autem, « ex prima, » et, « ab ini-
tío, » probe cognoscas audiens Servatorem ita lo-
quentem: « Pater, glorifica me gloria quam ha-
bui antequam mundus esset apud te⁶¹. »

τὴν χώραν διαπορευθεὶς, μετὰ ταῦτα λέγεται ἀναβηθῆναι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατο-
λάς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « τῷ ἐπιβηθῆναι ἐν οὐρανῷ οὐρανοῦ ἀρχῆθεν. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον,
« τῷ ἐποχουμένῳ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ πρώτης, » εἴρηται. Τὸ δὲ, « ἐκ πρώτης » καὶ, « ἀρ-
χῆθεν, » νοήσεις αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ
τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

VERS. 34-36. « Ecce dabit voci suæ vocem vir- B
tutis, date gloriam Deo super Israel. » Notitiam
præbet memorati Domini dicens: « Ecce dabit voci
suæ vocem virtutis. » Hic vere licet formam de-
scribere virtutis ejus, qui « in principio erat apud
Deum⁶², » Dei Verbi, quod vox ejus non hominum
voci similis, sed divina virtute plena sit. Nam
« dabit, inquit, voci suæ vocem virtutis. » Su-
perius item dicebatur: « Dominus dabit verbum
evangelizantibus, virtute multa. » Quia enim vox
ejus virtute replebatur, merito prædicationem
suam evangelizantibus verbum dabat cum virtute
multa. Opus autem ipsum virtutem declarat. Nam
cum simplici vocula discipulis suis dixisset, « Ve-
nite, sequimini me, et faciam vos pisces hominum⁶³, »
opus ipsum virtute sua edebat: ac
rursum cum præcepisset iisdem dicens: « Euntes
docete omnes gentes in nomine meo⁶⁴, » opere vir-
tutem exhibuit: ac rursum cum diceret: « Oportet
prædicari Evangelium regni in toto orbe in testi-
monium omnibus gentibus⁶⁵, » verbi virtutem ipsis
operibus conspiciendam præbuit, et alias sic lo-
cutus: « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam,
et portæ inferi non prævalebunt adversus eam⁶⁶, »
re ipsa vim declaravit. Eodem prorsus modo in
cæteris omnibus ejus doctrinæ verbis admistam
divinam ejus virtutem deprehendas. Cujus causa
dictum est: « Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. »
Sed etiam his traditis institutis, sub hæc præci-
pit: « Date gloriam Deo super Israel: magnificen-
tia ejus et virtus ejus in nubibus. » Illud quidem,
« Date gloriam Deo, » omnibus dicitur, qui ad sal-
utare fidem vocantur; illud autem, « super Israel
magnificentia ejus, » significat eos ex Israele qui
deitatis ejus præcones fuerunt, apostolos scilicet
et evangelistas, a quibus magnificentia ejus, vide-
licet deitatis, noscebatur. Quare alibi dicitur:

ἀνατολάς. Ἔδει γὰρ ἡμᾶς, τὴν κάθοδον αὐτοῦ προ-
μεμαθηκότας, καὶ τὴν ἐπάνοδον διδαχθῆναι. Ἡ μὲν
οὖν κάθοδος διὰ τοῦ καλύπτειν αὐτοῦ τὰ φῶτα τῆς
θεότητος ἐπὶ δυσμῶν ἐγένετο· ἡ δὲ ἀνοδος ἐπὶ τὸν
οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς διὰ τὴν ἔνδοξον
αὐτοῦ εἰς οὐρανοὺς ἀποκατάστασιν. Νοήσεις δὲ ἐν
λελεγμένον ἐκ τοῦ κατὰ τὸν ἥλιον παραδείγματος.
Ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος, κατὰ δυσμὰς γενόμενος, τὴν
ἀφανῆ πορείαν ποιεῖται, εἴτ' ἐπὶ τὸν ἀνατολικὸν ὀρι-
ζόντα κατανήσας, εὐθὺς τοῦ οὐρανοῦ φέρεται τὰ
σύμπαντα φωτίζειν καὶ λαμπρὰν ἡμέραν ἐργαζόμε-
νος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ δηλούμενος ἐν-
ταῦθα Κύριος, τὴν ἀποδοθεῖσαν καταδύσειν ποιησά-
μενος κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου,
δοτε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » Γνώρισμα τοῦ
δηλωθέντος Κυρίου παραδίδωσι λέγων· « Ἴδου δώ-
σει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. » Ἐντεῦθεν οὖν
ἀληθῶς ἐστὶ χαρακτηρισαί τὴν ἀρετὴν· ἐ τοῦ ἐν ἀρχῇ
πρὸς τὸν Θεὸν· Θεοῦ Λόγου, ἐκ τοῦ τὴν φωνὴν αὐτοῦ
μὴ ὁμοίαν εἶναι ἀνθρώποις, δυνάμεως δὲ πεπληρω-
σθαι θείας. « Δώσει, » γὰρ, φησὶ, « τῇ φωνῇ αὐτοῦ
φωνὴν δυνάμεως. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγετο· « Κύ-
ριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει
πολλῇ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φωνὴ αὐτοῦ πεπληρωτὸς δυ-
νάμεως, εἰκότως καὶ τοῖς εὐαγγελιζομένοις τὸ περὶ
αὐτοῦ κήρυγμα ἐδίδοτο ῥῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Παρί-
στησι δὲ τὸ ἔργον τὴν δύναμιν. Φιλῆ γὰρ φωνῇ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν· « Δεῦτε ἀκολουθεῖτέ μοι,
καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁγίους ἀνθρώπων, » δυνάμει τὸ ἔργον
ἐποίει· καὶ πάλιν ἐντεταλόμενος αὐτοῖς καὶ εἰπὼν·
« Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ
ὀνόματί μου, » ἔργῳ τὴν δύναμιν ἐδείκνυ· καὶ αὖτις
εἰπὼν· « Δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασι-
λείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς
ἔθνεσι, » τοῦ λόγου τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἔργοις παρεί-
χεν ὄραν· καὶ ἄλλοτε φησας· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰ-
κοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ
κατισχύσουσιν αὐτῆς, » αὐτῷ πράγματι τὴν δύναμιν
παρεστήσατο. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τοῖς λοιποῖς
ἅπασιν τοῖς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ῥήμασι συγκεκρα-
μένην εὐροῖς ἂν τὴν θεϊκὴν δύναμιν. Οὐ χάριν εἴρη-
ται· « Ἴδου δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. »
Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα παιδεύσας, ἐξῆς παρακαλεῖται φά-
σκων· « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· ἡ με-
γαλοπρέπεια αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νε-
φέλαις. » Τὸ μὲν οὖν, « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ, » πᾶσιν
εἴρηται τοῖς κεκλημένοις ὑπὸ τὴν σωτήριον πίστιν·
τὸ δὲ, « ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, »
σημαίνει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ γενομένους τῆς θεότητος
αὐτοῦ κήρυκας, ἀποστόλους δηλαδὴ καὶ εὐαγγελιστάς.

⁶¹ Joan. xvii, 5. ⁶² Joan. i, 1. ⁶³ Matth. iv, 19. ⁶⁴ Matth. xxviii, 19. ⁶⁵ Matth. xxiv, 14. ⁶⁶ Matth. xvi, 18.

⁶¹ Matth. xxviii, 19. ⁶² Matth. xxiv, 14. ⁶³ Matth.

παρ' οἷς ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ ἐγνωρίζετο· οὕτω ἂν ἡ θεότητος αὐτοῦ καλουμένης. Διὸ λέλεχται ἐν ἐτέροις· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Ὅτι δὲ οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ οἱ ἐπὶ σπέρμα Ἀβραάμ πάντες τέκνα· καὶ ὡς οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ ὅ ἐν τῷ φανερωθῆναι Ἰουδαϊσμοῦ ἐστίν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερωθῆναι ἐν σαρκὶ περιτομῆ, ἀλλ' ὅ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ περιτομῆ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, διδάσκει σαφῶς ὁ Ἀπόστολος. Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοίνυν ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις· ὁ περὶ ὧν Ἡσαΐας θεοπέζει λέγων· « Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα ὑστὸν. » Ἐδῆλου δὲ ἄρα τοὺς προφῆτας καὶ τοὺς τῶν θεῶν μαθημάτων διδασκάλους, οἱ τῆ τοῦ Πνεύματος χορηγία τὸν οὐρανὸν ὑστὸν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὡσπερ ἐν χώραις ἀγαθαῖς ἐπήρδουσιν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις. « Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, » ἐτέροις οὖσι παρὰ τοὺς προνομιασμένους προφῆτας καὶ ἀποστόλους. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἀγέλαις καὶ ἀγιστάτοις ἔξωμένοι; ἐν οἷς καὶ θαυμαστὸς ἐστὶν ὁ Θεός, διδοὺς αὐτοῖς δύναμιν καὶ κραταίωσιν. Διὸ συνῆπται ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Πάλιν δὲ ἀνταῦθα δύναμιν ἀναγκαίως διδοῖται λέλεχται τῷ ἀγίῳ λαῷ αὐτοῦ, ἵνα δύνηται λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με. » Ἐδεῖ γὰρ, ὡσπερ τοῖς εὐαγγελιζομένοις δέδοτο βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ, οὕτω καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ κραταίωσιν καὶ δύναμιν παρέχειν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἰστασθαι πρὸς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου, καὶ λέγειν ὁμοίως Παύλῳ· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς; » καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤῶΝ ΑΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, Τῷ ΔΑΥΪΔ. ΞΗ.

« Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Τέτταρες εἰσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ἐν Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ὁ δὲ μὲν τοῦ Δαυὶδ, ὁ μετὰ χεῖρας καὶ ὁ νθ'· τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἷς, ὁ μδ', καὶ τοῦ Ἀσάφ ὁμοίως ὁ οθ'. Ἐπὶ πάντων δὲ ἀντὶ τοῦ, « Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων, » ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἰσραὴλ τῶν ἀνθρώπων. » Ὁ μὲν οὖν μδ' τὴν περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ προφητείας περιεῖχε, τῆς τε ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ἀλλοίωσιν· ὁ δὲ πεντηχοστὸς ἕνατος ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους καὶ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν ἐπὶ τὰ κάλλιστα μεταβολὴν· ὁ δὲ οθ' αὖθις τὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἀπόπτωσιν, καὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας, « Ἰσραὴλ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ἢ, « Ἰσραὴλ τῶν ἀνθρώπων, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ, « Ἐπὶ κρίνων, » κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπιγράφεται· ἐπειδὴ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλοίωσιν τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ καὶ αὐτὸς περιέχει, οὗς, κρίνα καὶ ἄνθη κατὰ καιρὸν ὀφθέντας, ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρα διεδέξατο μεταβολῆ. Ἄνθεσι δὲ αὐ-

« Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos⁶⁷. » Quod autem non omnes qui ex Israele sunt, Israel vocandi sint; neque quia semen Abrahæ sunt, ideo omnes filii ejus sint; quodque filii carnis non filii Dei sint⁶⁸, neque qui palam Judæus, vere talis sit, neque vera circumcisio sit ea quæ in carne sit; sed Judæus verus in occulto, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera sit⁶⁹, clare docet Apostolus. Super Israel igitur magnificentia ejus; sed etiam « virtus ejus in nubibus: » de quibus Isaias vaticinatur dicens: « Et nubibus mandabo ne pluant supra vineam pluviam⁷⁰; » indicans scilicet prophetas, et divinarum disciplinarum doctores, qui, subministrante Spiritu, cælesti pluvia animas hominum ut bonum agrum irrigabant. Ita ergo virtus ejus in nubibus. « Mirabilis Deus in sanctis suis, » qui alii sunt a supra memoratis prophetis et apostolis. Quinam illi, nisi qui ex omnibus gentibus castitate et sanctimoniam donati sunt? in quibus mirabilis Deus est, qui virtutem et robur ipsis impertiit. Quare deinde subjungitur: « Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus. » Hic rursum virtutem sancto populo ejus necessario dari ait, ut possit dicere: « Omnia possum in eo qui me confortat⁷¹. » Oportuit enim, ut evangelizantibus verbum datum fuerat cum virtute multa, ita quoque populo ejus robur et virtutem subministrari, ut possit contra versutias diaboli consistere, ac perinde atque Paulus dicere: « Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames⁷²? » et his similia.

IN FINEM, PRO HIS QUI COMMUTABUNTUR, IPSI DAVID. LXVIII.

VERS. 2, 3. « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Quatuor psalmi « Pro iis qui commutabuntur » inscripti sunt. Duo Davidis, nempe hic quem tractamus et LIX: filiorum Core unus, scilicet XLIV; Asaphi similiter LXXIX. In omnibus porro illius loco, « Pro iis qui commutabuntur, » Aquila, « Super lilia, » edidit; Symmachus vero, « Pro floribus. » Quadragesimus itaque quartus de Dilecto prophetiam, atque gentium Ecclesiæ a pejoribus ad meliora immutationem, complectitur; quinquagesimus nonus abjectionem Judaici populi, alienigenarumque gentium ad præstantissimam conversionem; rursum septuagesimus novus Judaici populi lapsum, et Salvatoris nostri incarnationem significat. Jure itaque præsens item psalmus, « Pro iis qui commutabuntur; » aut « Pro floribus, » ut Symmachus; aut, « Super lilia, » ut Aquila, inscriptus est, quia populi ex circumcisione ad pejora mutationem continet, qui cum liliis et floribus olim similes visi fuissent, jam ad deteriora declinarunt. Floribus

⁶⁷ Psal. viii, 2. ⁶⁸ Rom. ix, 6-8. ⁶⁹ Rom. ii, 28, 29. ⁷⁰ Isa. v, 6. ⁷¹ Philippi. iv, 13. ⁷² Rom. viii, 35.

autem illos Isaias comparat dicens : « Omnis caro sicut fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ⁷³. » Quis speciosum illum ad breve tempus florentem corporeum Judæorum cultum feno et floribus confert. In præsentem quoque floridi eorum status ad deteriora mutationem et conversionem declarat in sequentibus, ubi dicitur : « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem et in scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant, » etc. Et quia longis postea temporibus hæc eventura erant, necessario, « In linem, » inscriptum est. Et vero neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quid simile est : quia ea quæ subsequuntur non consentanea tali titulo erant. Quare dixeris prophetiam esse ex persona Servatoris nostri enarrantis ea quæ sibi postea contigerunt ; prædictionemque eorum quæ Judæis post tantos ausus illata sunt. Orditur itaque Servator orationem emittens ad Patrem his verbis : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Videnturque mihi de industria hæc cum dictis in præcedenti psalmo conjuncta esse. In illo namque dicebatur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris ⁷⁴; » in hoc vero, « Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Oportuit enim edoceri nos quo pacto descenderit Dominus in Basan, quod est ignominia, et quomodo dixerit, « Convertam ex profundo maris. » Quare hæc ipsa in præsentem declarat : de ignominia quidem in sequentibus, dicens : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam ; » ac rursus : « Tu scis improprietatem meam et confusionem meam et reverentiam meam. » De profundo autem maris illud, « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Hæc enim magnam affinitatem habeant cum iis quæ in præcedenti psalmo dicta sunt, nempe in illo : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Quia in illo ipse Dominus sic dicebat ; et nunc quoque eundem ipsum esse qui hæc loquitur existimandum.

Ipse igitur quem non alium esse quam Dei Verbum superius demonstravimus, orationem effundit ad Patrem, hominis quem assumpsit cruciatus sibi proprios reputans, quare ait : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Præcedens utique psalmus his compellabat : « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi ⁷⁵. » Deinde suam cum

τοὺς παραβάλλει καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων · « Πᾶσα σὰρξ χορτός, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χορτοῦ · ἐξηράνθη ὁ χορτός, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε · » δι' ὧν τὸ πρὸς βραχὺν τινα χρόνον ἀνθῆσαν καὶ ὠραῖον ὄφθην τῆς σωματικῆς Ἰουδαίων θρησκείας χορτὴ καὶ ἀνθὲσιν ἀπεικάζει. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν τῆς ἀνθῆς (sic) αὐτῶν παρίσται προῖων ὁ λόγος ἐν οἷς φησι · « Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδήπερ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ταῦτα δι' ἔργων χωρεῖν ἐμελλον, ἀναγκαίως « Εἰς τὸ τέλος » προγέγραπται. Οὕτε δὲ ψαλμὸς ἐστίν, οὕτε ψῆδῆ, οὕτε ὕμνος, οὕτε τι τοιοῦτον · ἐπεὶ μὴδὲ καθ' ἄλλα ἦν τὰ ἐπιλεγόμενα τοιαύτη προγραφῆ. Διὸ εἴποισ ἂν προφητεύσαν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διεξιόντος τὰ περὶ αὐτὸν συμβεθεκῶτα, προαναφώνησιν τε τῶν Ἰουδαίους ἐπελεθόντων μετὰ τὰ καθ' αὐτοὺς τετολημμένα. Ἀρχόμενος δ' οὖν ὁ Σωτῆρ, εὐχὴν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων · « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Καί μοι δοκεῖ κατὰ λόγον ταῦτα τοῖς ἐν τῷ προλεγεθέντι συνῆθαι ψαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐλέγετο · « Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης · » ἐν τούτῳ δὲ, « Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ἔδει γὰρ ἡμᾶς διδαχθῆναι πῶς εἰς τὴν Βασάν κατήλθεν ὁ Κύριος, ὅπερ ἐστὶν αἰσχύνη, καὶ πῶς ἔλεγεν, « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Διὸ δὴ ταῦτα αὐτὰ διὰ τῶν προκειμένων παρίσται περὶ μὲν τῆς αἰσχύνῃς προῖων καὶ λέγων · « Ὅτι ἕνεκα σοῦ ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου · » καὶ αὖθις · « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου καὶ τὴν ἐντροπὴν μου · » περὶ δὲ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τὸ, « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ὕλην (1) βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ταῦτα γὰρ πλείστην ἔχει ἀκολουθίαν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ λεγόμενα ἐν τῷ, « Εἶπεν ὁ Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ αὐτὸς ἦν ὁ Κύριος ὁ ταῦτα λέγων · ἔπειτα δὲ καὶ νῦν τὸν αὐτὸν εἶναι ἠγεῖσθαι τὸν τὰ προκειμένα διεξιόντα.

Αὐτὸς ταγαροῦν, ὃν οὐδ' ἕτερον εἶναι ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγον διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρεστήσαμεν, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Πατρὶ, ἰδιοποιούμενος τὰ καθ' οὐ ἀνεληφεν ἀνθρώπου πάθη · διὸ φησι · « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου ψαλμὸς προσεφώνει φάσκων · « Ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιβεθεκῶτι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτοῦ · » εἰθ' ἐξῆς τὴν ἅμα ἀνθρώποις διατρι-

⁷³ Isa. xl, 6, 7. ⁷⁴ Psal. lxxvii, 23. ⁷⁵ ibid. 5.

(1) Ὑλην. Interpres legisse videtur ἰλὺν, quod verisimilius est et nobis quoque magis placet. Edit.

θὴν αὐτοῦ παρίστησι λέγων· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Καὶ τῶν μαθητῶν δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν κλήσιν ἐδήλου ἐν τῷ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Εἶθ' ἐξῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κάθοδον καὶ τὴν διέξοδον τὴν ἐντεῦθεν ἐδίδασκεν ἐν τῷ, « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέοδοι τοῦ θανάτου. » καὶ ἐν τῷ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτους τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνοδον αὐτοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐδήλου λέγων· « Ψάλατε τῷ Θεῷ τῷ ἐπιθεοηκῶτι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ἐκείνοις· διὰ δὲ τῶν προκειμένων τὰ ὡς ἐν παραδρομῇ τότε λελεγμένα πλατύνει, δεικνύς ὅπως λέλεκτο· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέοδοι τοῦ θανάτου, » καὶ τὸ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ταῦτα γὰρ εἰς πλάτος ἐπὶ τοῦ παρόντος διεξέρχεται λέγων· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης καὶ καταίγρις κατεπόντισέ με. » Πειρασμούς δὲ καὶ διωγμούς καὶ ἐπαναστάσεις ἀσεβῶν ἀνθρώπων ὕδατα καλεῖν εἰθεν ὁ Λόγος· Οὕτω γοῦν εἴρηται· ἀλλαχοῦ· « Τὸν χεῖμαρρόν διῆλθεν ἡ ψυχὴ τῶν· ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ ἀνυπόστατων. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε τοῦτο λέγων· « Κατέβη ἡ βροχὴ, ἦλθον οἱ ποταμοὶ, ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσεβήθησαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς C ἀποδοχὰς ἐπιβουλάς, ὕδατα ὀνομάζων εἰσεληλυθέναι ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διδάσκει. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰάβ, καί περ ὄντος ἀθλητοῦ γενναίου, γέγραπται εἰρηκῶς ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι· « Ἰδοὺ πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ δίδωμι ἐν τῇ χειρὶ σου, μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον. » Ἐνταῦθα δὲ τὴν ψυχὴν αὐτῆν ὁ πειράζων πειράζει, ἥτις ποτὲ ἦν αὐτῆ, ἥς μέμνητο καὶ αὐτὸς λέγων· « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. » καὶ πάλιν· « Τὴν ψυχὴν μου τίθιμι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου. » καὶ, « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. » καὶ, « Περιλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. » Ὅθεν καὶ νῦν φησιν· « Ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ὅτι ἐπῆλθεν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Εἶτα ἐπιλέγει· « Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐβαπτίσθην εἰς ἀπεράντους καταδύσεις, καὶ οὐκ ἔστι στάσις, » ἡρμήνευσε· σφοδρὰ ἀκολούθησε. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἦν στάσις ἐτέροις, διὰ τὸ πάντας τοὺς αὐτόθι καταλθόντας ὀλισθῆν περιπεσεῖν καὶ κατασύρεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ θανάτου ρευμάτων, ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς ἦλθον, ὀπηνίκα εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐλήλυθα· ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰσῆλθον εἰς τὰ βάθη τῶν ὕδατων, καὶ ῥεῖθρον ἐπέκλυσε με. » Καὶ τὰ παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἀπὸ τῆς

A hominibus commorationem enuntiabat dicens : « Et exsultate in conspectu ejus, patris orphanorum et judicis viduarum ⁷⁶. » Discipulorum item et apostolorum suorum vocationem declarabat in illo : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa ⁷⁷. » Sub hæc ejus ad mortem descensum, et inde reditum docuit ita fatus : « Et Domini Domini exitus mortis ⁷⁸; » et in illo, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Ad hæc autem omnia, reditum ejus ad cælum ejus ad cælum in eodem psalmo sic enarravit : « Psallite Deo qui ascendit super cælum cæli ad orientem ⁷⁹. » Hæc ibi. In præsentī autem quæ quasi in transcurso tunc dicta fuerant fusius aperit, ostendens quo sensu dictum de Domino fuerit : « Et Domini Domini exitus mortis, » atque illud, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Hæc enim fusius in præsentī enarrat dicens : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Tentationes autem, vexationes et insultus impiorum viro- rum, aquas vocare Scripturæ mos est. Ita enim dicitur alibi : « Torrentem pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam sine fundo ⁸¹. » Idipsumque idem Servator docet his verbis : « Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et impeerunt in domum illam, et non cecidit : fundata enim erat supra petram ⁸². » In his itaque dictis tentationes et insidias sibi paratas, aquas nuncupans, usque ad animam suam venisse docet. De Jobo saue, tametsi strenuus athleta erat, dixisse Deum tentatori fertur : « Ecce omnia quæcumque ipsi sunt do in manu tua, tantum animam ejus servato ⁸³. » Hic vero ipsam animam tentator aggressivo, eam ipsam scilicet de qua Dominus dicit : « Nemo tollit animam meam a me : potestatem habeo ponendi illam, et potestatem habeo accipiendi eam ⁸⁴. » Et iterum : « Animam meam pono pro ovibus meis ⁸⁵, » et, « Nunc anima mea turbata est ⁸⁶; » et, « Tristis est anima mea usque ad mortem ⁸⁷. » Quamobrem nunc quoque ait : « Quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : » sive secundum Symmachum : « Quoniam accesserunt aquæ usque ad animam meam. » Deinde subjungit : « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia ; » secundum Symmachum vero : « Immersus sum in infinitas voragine, et non est status, » explicatur ; et quidem e re admodum. Nam ubi nullus standi modus aliis erat, quia quotquot eo descenderant in perniciem ibant, et a fluctibus mortis detrahebantur, eodem accessi quando veni in altitudinem maris ; sive, secundum Symmachum, « Ingressus sum in profundum aquarum, et fluctus inundavit me. » Et his similia Jonas propheta a ventre ceti precatus scribitur ; ait igitur ille : « Circumfusa est mihi aqua

⁷⁶ Psal. LXXII, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 12. ⁷⁸ ibid. 21. ⁷⁹⁻⁸⁰ ibid. 34. ⁸¹ Psal. CXXIII, 5. ⁸² Matth. vii, 25, 26. ⁸³ Job ii, 6. ⁸⁴ Joan. x, 18. ⁸⁵ ibid. 15. ⁸⁶ Joan.

xii, 27. ⁸⁷ Matth. xxvi, 58.

usque ad animam meam, abyssus ultima circum-
dedit me. Subiit caput meum ad divisiones mon-
tium, descendi in terram, cujus vectes sunt admi-
nicula æterna⁸⁸. » Quapropter exemplo Jonæ proph-
etæ usus Servator est ad eos, qui signum ab se
petebant, dicens : « Generatio prava et adultera
signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi si-
gnum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas pro-
pheta in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus,
sic erit et Filius hominis in corde terræ tribus die-
bus et tribus noctibus⁸⁹. » Cor terræ vocat id quod
hic dicitur profundum maris, inferni loca subindi-
cans. Quamobrem in Job quoque oracula fundens
ipse Dominus similia declaravit dicens : « Venisti
autem ad fontem maris, in vestigiis vero abyssi
deambulasti. Aperiuntur tibi timore portæ mortis :
ostiarum inferni videntes te conterriti sunt⁹⁰. »
τησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πυλωροὶ ᾄδου ἰδόντες σε ἐπιτήξαν.)

Vides autem quomodo hic quoque cum fontem
maris nominasset, et adjecisset, « In vestigiis
abyssi ambulasti, » declaret quid sit abyssus, quid
mare, subjiciens : « Aperiuntur autem tibi timore
portæ mortis, ostiarum vero inferni videntes te con-
territi sunt. » Hic igitur etiam profundum maris
mortis regiones adumbrat, quo descendens Salva-
tor est Dominus noster, solus inde regressus est.
Quare in præcedenti quoque psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis⁹¹; » ac rursum :
« Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam
ex profundo maris⁹². » Pro illo autem, « Et tem-
pestas demersit me, » Aquila, « Et profluvium
inundavit me; » Symmachus vero, « Et fluctus inun-
davit me, » interpretati sunt. Nam verisimile est
adversarias potestates in circuitu ejus stetisse,
quando ingressus mare confregit capita draconum
in aqua. Quocirca in præcedenti psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis. Verumtamen
Deus confringet capita inimicorum suorum⁹³. » Non
enim alio modo illos mortis exitus pertransisset,
nisi confregisset capita inimicorum suorum, qui
istic erant. Quod si quis hæc eo dixisse Davidem
putet, quod ipse in multas tentationes incidere,
is perpendat quomodo possint isthæc Davidi compe-
tere : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea
potaverunt me aceto; » aut illud, « Fiat mensa
eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones
et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne vi-
deant, et dorsum eorum semper incurva. » Cætera-
que his similia si quis sibi collegerit, Davidis per-
sonæ nullatenus congruere deprehendet. Interpre-
tationi autem illi de Servatore nostro evidentibus
argumentis fidem conciliat sacrorum Evangeliorum
testimonium, cum ab allato Jonæ exemplo, tum ex
hujus psalmi dicto, « Quoniam zelus domus tuæ
comedit me, » quod in Evangelio secundum Joan-
nem, ipsissimis verbis impletum declaratur, ubi

κοιλίας τοῦ κήτους ἀναγράφεται ἠύγμενος. Λέγει δ'
ὁ ὦν καὶ αὐτός· « Περιεχύθη μοι ὕδωρ ἕως ψυχῆς μου
ἄβυσσος ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη. Ἐδὼ ἡ κεφαλὴ μου εἰς
σχισμὰς ὄρων, κατέβην εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς
κάτοχοι αἰῶνιοι. » Διόπερ τῷ παραδείγματι τοῦ
Ἰωνᾶ κέχρηται ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς αἰτήσαντας αὐ-
τὸν σημεῖον, εἰπὼν· « Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς
σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ-
μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὅσπερ γὰρ
ἐγένετο Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους
τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέ-
ρας καὶ τρεῖς νύκτας. » Καρδίαν δὲ γῆς τὰ ἐνταῦθα
λεγόμενα βάθη θαλάσσης ὀνομάζει, τὰ τοῦ ἄδου χω-
ρία αἰνιττόμενος. Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἰωβ χρηματίζων ὁ
αὐτὸς Κύριος τὰ ὅμοια παρίστη λέγων· « Ἥλθες δὲ
ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴγνεσι ἀβύσσου περιεπά-
τησας, ὄραξ γὰρ ὅπως καὶ ἐν τοῦτοις πηγὴν θαλάσσης
ὀνομάσας, καὶ προσθεὶς τὸ, « Ἐν δὲ ἴγνεσι ἀβύσσου
περιεπάτησας, » τὴν ἄβυσσον καὶ τὴν θάλασσαν εἶνα
ἐστὶ διασαφεῖ ἐπιλέγων· « Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ
πύλαι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ᾄδου ἰδόντες σε ἐπιτήξαν.
Οὐκοῦν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τὰ βάθη τῆς θαλά-
σσης τὰ τοῦ θανάτου χωρία αἰνιττεται, ἔνθα μόνος
καταβάς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν διεξῆλθεν. Διὸ ἐν
τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Καὶ τοῦ Κυρίου
Κυρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου· » καὶ πάλιν· « Εἶπε
Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θα-
λάσσης. Ἄντι δὲ τοῦ· « Καὶ καταίγεις κατεπόντιέ
με, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ ροῦς ἐπέκλυσέ με· » ὁ δὲ
Σύμμαχος, « Καὶ βέθρον ἐπέκλυσέ με, » ἡρμήνευσεν.
Εἰκὸς γὰρ περὶ αὐτὸν γεγονέναι τὰς ἀντικειμέναις
δυνάμεις, ὅτε, ἐπιθὰς τῇ θαλάσῃ, συνέτριβε τὰς κε-
φαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Διὸ καὶ ἐν τῷ
πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυ-
ρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου. Ἰλὴν ὁ Θεὸς συνθάσει
κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Οἱ γὰρ ἂν ἄλλως διεξ-
εληλύθει τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου ἢ συνθάσει τὰς
κεφαλὰς τῶν αὐτῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τις ταῦτα
νομίξῃ λέγειν τὸν Δαυὶδ διὰ τὸ πολλοῖς περιπεπω-
κέναι πειρασμοῖς, ἐπιστησάτω πῶς οἶόν τε ἦν τῷ
Δαυὶδ ἀρμόζειν τὸ λέγειν· « Ἐδῶκα εἰς τὸ βρῶμά
μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος·
ἢ τὸ, « Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν
εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀναποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον.
Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν·
καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. » Καὶ
τὰ λοιπὰ δὲ τοῦτοις παραπλήσια συναγαγὼν τις
ἐαυτῷ, εὖροι ἂν οὐδαμῶς ἀρμόζοντα τῷ τοῦ Δαυὶδ
προσώπῳ. Τὴν δὲ γε ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα ἐρ-
μηνεῖαν πιστώσεται σφραγίσιν ἀναμφιλέκτοις ἢ τῶν
ἱερῶν Εὐαγγελίων μαρτυρία, ἀπὸ τε τοῦ παραπεθέν-
τος τοῦ Ἰωνᾶ παραδείγματος, καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι
ἐν τοῖς προκειμένοις, « Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου
κατέφαγέ με· » ὅπερ αὐτολεξεῖ μεμαρτύρηται εἰς

⁸⁸ Joan. II, 6, 7. ⁸⁹ Matth. XII, 39, 40. ⁹⁰ Job xxxviii, 16, 17. ⁹¹ Psal. lxxvii, 21. ⁹² ibid., 23.
⁹³ ibid., 22.

αὐτὸν πεπληρωμένον ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ γέγραπται· « Καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ πρόβατα πωλοῦντας καὶ βόας καὶ περιστεράς. » Εἶθ' ὡς ἤλασε τούτους εἰπὼν· « Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, » ἐπιλέγει ὁ εὐαγγελιστὴς· « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἐδωκαν εἰς βρωμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, » ἐν τοῖς μετὰ χείρας κείμενον, ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεμαρτύρηται λελεγμένον, κατὰ τὸν Ἰωάννην, φήσαντα· « Μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεστοι ἤδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λεχάνη ἔκειτο ὄξους μεστή· σπῆγγον οὖν μεστὸν ποιήσαντες ὄξους μετὰ χολῆς, ὑσώπῳ περιθίντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαβεν ὁ Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ χολῆς, εἶπε· Τετέλεστοι καὶ αὕτη ἡ Γραφή, » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναφερόμενα, σῶζοι ἀναβίαστον (1) τὴν ἐρμηνείαν.

« Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου, ἰξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με εἰς τὸν Θεόν μου. » Καὶ ταῦτα ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἐπληροῦτο Εὐαγγελίῳ· ἐν ᾧ εἰστέχει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐκραζε λέγων· « Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· » αὐθις δὲ εἴρηται· « Ἰησοῦς δὲ ἐκραζε καὶ ἔλεγεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με. Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. » Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· « Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λαζαρε, δεῦρο ἔξω. » Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πάθος ἱστορεῖ ὁ Ματθαῖος λέγων· « Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκοτός ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. Περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν, ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Ἥλει, Ἥλει, Λαμὰ Σαβαχθανεῖ. » Τότε μὲν οὖν συνὼν ἀνθρώποις, πάντας βοῶν παρεκάλει ἤκειν καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν· καὶ τὸν τεταρταῖον δὲ νεκρὸν μετὰ μεγάλῃς ἀνεκαλείτο κραυγῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τοῦ πάθους ἀνεβόα φωνῇ μεγάλῃ· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν· « Κράζας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐβράβησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεύχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν· » τὰ ποσῶτα τῆς μεγάλῃς αὐτοῦ φωνῆς ἐνεργεῖν δυναμένης. Εἰ δὲ ἐπιστήσειε τις, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτοῦ βοᾷ, σπεύδειν ἐπὶ τὸ ζωοποιεῖν αὐτοῦ πῆμα παρακαλῶν, καὶ τοὺς ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίας νενεκρωμένους ἀνακαλούμενος· τῷ τε

A dicitur : « Et ascendit Jesus Jerosolymam, et invenit in templo vendentes oves et boves et columbas. » Deinde postquam ejecisset eos dicens : « Auferite ista hinc ; nolite facere domum Patris mei domum negotiationis, » subdit evangelista : « Recordati sunt discipuli ejus quia scriptum est : Zelus domus tuæ comedit me⁹⁴. » Sed etiam illud, « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto, » quod in hoc psalmo habetur, ex persona Salvatoris nostri dictum declaratur, secundum Joannem, qui ait : « Postea videns Jesus quia omnia consummata sunt, ut impleretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto cum felle hysopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum cum felle, dixit : Consummata est et hæc Scriptura⁹⁵, » et cætera quæ ad personam Servatoris nostri referuntur ; et sine ulla violentia interpretationem hanc tuentur

VERS. 4, 5. « Laboravi clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ, defecerunt oculi mei dum spero in Deum meum. » Hæc quoque in Evangelio secundum Joannem impleta feruntur, quando stabat Jesus et his verbis clamabat : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat⁹⁶. » Rursus quoque dictum est : « Jesus autem clamabat et dicebat : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat⁹⁷. » Et super Lazarum elevatis oculis suis in cælum dixit : « Pater, gratias ago tibi quia audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis. Et cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras⁹⁸. » Sed etiam de ipso passionis tempore hæc narrat Matthæus : « A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens : Eli, Eli, Lama Sabachthani⁹⁹. » Tunc itaque cum hominibus degens, clamando omnes cohortabatur, ut venirent maturarentque ad ejus doctrinam : et quatruiduanum mortuum clamore magno evocabat. D Sed etiam circa nonam passionis horam, clamabat voce magna : ac postea rursus : « Clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duo, et terra mota est, et petra scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant resurrexerunt¹. » Hæc scilicet magna ipsius vox edere poterat. Quod si quis consideret qui ab illo ad hoc usque tempus per totum orbem in ecclesiis suis ipse clamet, cohortans singulos ut maturent ad vivificum ipsius potum ; ac revocans illos qui mortalibus peccatis extincti sunt ; audiat item clamantem passione

⁹⁴ Joan. II, 13-17. ⁹⁵ Joan. XIX, 28-30. ⁹⁶ Joan. VII, 37. ⁹⁷ Joan. XII, 44-46. ⁹⁸ Joan. XI, 41-43. ⁹⁹ Matth. XXVII, 45, 46. ¹ ibid. 50-52.

(1) Σῶζοι ἀναβίαστον. Forte σῶζει ἀκαταβίαστον, vel ἀβίαστον. EDIT.

sua ad totum orbem, magis quam tunc ad Sionem, A
 siquidem « in omnem terram exivit sonus eorum,
 et in fines orbis terræ verba eorum »; » is sane
 sciet cur in præsentī ex ejus persona dictum sit :
 « Laboravi clamans, rauce factæ sunt fauces
 meæ. » Nam vocis ejus perseverantiam his indi-
 cat. Non enim cum semel clamasset abscessit; sed
 semper discipulorum voce clamat et ad omnium
 animas vociferatur : semper item ad Patrem cla-
 mat pro iis qui in ipsum crediderunt. Quare deinde
 subjungit : « Defecerunt oculi mei dum spero in
 Deum meum. » Pro illo autem, « defecerunt, »
 Aquila, « confecti sunt, ait, oculi mei, expec-
 tantes Deum. » Clamabat porro et vociferabatur ob
 multitudinem inimicorum suorum. Quod his verbis
 declarat : « Multiplicati sunt super capillos capitis
 mei qui oderunt me gratis. » Quod si Ecclesia
 ejus sit corpus ejus, secundum Apostolum, qui id
 docet his verbis : « Vos autem estis corpus Chri-
 sti, et membra ex parte »; » dixeris in membra cor-
 poris quæ magis necessaria sunt, atque, ut ita
 dicam, sensus, eos ex populo esse qui necessarii
 habentur; ut, verbi causa, caput præfecti fuerint;
 os, magistri; aures, prudentes auditores; oculi,
 qui in Scripturis perspicaces sunt; manus, qui re-
 bus agendis promptiores : atque cum quadam pro-
 portione sic reliqua corporis membra distribuun-
 tur. Pari modo capillos intelligas esse multitudi-
 nem totam, ac superfluum turbam eorum, qui ali-
 quem ornatum toti corpori conciliant, neque
 tamen perinde necessarii sunt ac reliqua membra.
 Talibus igitur capillis multo plures numero fuerint
 qui alieni sunt a fide, utpote qui in lata et spatiosa
 via incendant. Quamobrem dictum est : « Multipli-
 cati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me
 gratis. » Gratis autem odisse dicuntur, qui nullam pro-
 ferre valent odii causam, ut qui salutare verbum
 persequuntur, cum nulla incusandi ejus ratio sup-
 petat. Pro illo autem, « qui oderunt me gratis, »
 Symmachus, « odientes me, inquit, sine causa. »
 Illi itaque, ait, multiplicati sunt plus quam capilli
 capitis mei. Quin etiam confortati sunt inimici per-
 sequentes eum. Et sane videre est, quo tempore
 persequendi facultas datur, confortari, extolli,
 multaque posse inimicos ejus. Injuste autem per-
 sequuntur illum, et gratis oderunt. Cum enim nulla
 subsit inimicitie causa, neque consentaneam rati-
 onem proferre valeant cur persequantur, injuste
 tamen vexant. Ille vero cum nihil rapuerit, nihil
 injuriæ intulerit, supplicium luit. Nam si secundum
 leges pænæ a reis repetendæ sint, neque ipse ne-
 que germani ejus discipuli aliquo in facinore de-
 prehensi sunt. Jure ergo ait : « Quæ non rapui
 tunc exsolvebam. » Ac tempore passionis suæ
 gratis cruciabatur, et supplicium luebat, cum nulli
 injuriam fecisset. Quare tunc dicebat : « Quæ non
 rapui tunc exsolvebam; » sive, secundum Aquila-

βομάνω αὐτοῦ πάθει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην
 μᾶλλον ἢ τότε Σιών, ἐπεὶ περ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
 ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » εἴσεται ὅπως ἐν
 τοῖς προκειμένοις ἐξ αὐτοῦ προσώπου εἰρηται τὸ,
 « Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου. »
 Τὸ γὰρ παράμουνον αὐτοῦ τῆς βοῆς διὰ τούτων
 σημαίνει. Οὐ γὰρ ἅπαξ ποτὲ βοήσας παρῆλθεν·
 ἀλλ' ἀεὶ βοᾷ καὶ κέκραγεν εἰς τὰς πάντων ψυχὰς
 διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν· ἀεὶ δὲ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα
 βοᾷ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Διὸ ἐξῆς
 ἐπιλέγει· « Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ
 ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 « ἐξέλιπον, » ὁ Ἀκύλας, « Ἐτετέθησαν, φησὶν,
 οἱ ὀφθαλμοὶ μου περιμένοντες τὸν Θεόν. » Ἐδοῦκα δὲ
 καὶ ἐκεκράγει διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ·
 ὁ δὲ παρῆλθεν λέγων· « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς
 τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. »
 Εἰ δὲ σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, κατὰ
 τὸν Ἀπόστολον, ὃς ἐδίδασκε λέγων· « Ὑμεῖς δὲ ἐστε
 σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. » εἰ ποῖς ἂν τὰ
 μὲν ἀναγκαιότερα μέλη τοῦ σώματος, καὶ τὰ, ἴν'
 οὕτως εἴπω, ἀισθητῆρια, τοὺς ἀναγκαίους εἶναι τοῦ
 λαοῦ· οἷον κεφαλὴν τοὺς ἡγουμένους, στόμα τοὺς
 διδασκάλους, καὶ τοὺς συνετοὺς ἀκροατὰς τὰ ὤτα,
 τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς διορατικοὺς τῶν Γραφῶν,
 χεῖρας τοὺς πρακτικωτέρους, τούτοις τε ἀναλόγως
 τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, οἷς ἀκόλουθον εἶη νοεῖν
 τρίχας εἶναι τοῦ παντός τὰ πλῆθη, καὶ τὸν περιττὸν
 ὄχλον φέροντας μὲν τινα κόσμον ὅλην τῷ σώματι,
 μὴ μὴ ἀναγκαίαν τινὰ χρῆσιν ὁμοίαν τὰ λοιπὰ
 μέλη. Τῶν οὖν τοιούτων τριχῶν πολλῶν πλείστοι εἶεν
 ἂν οἱ ἀλλότριοι τῆς πίστεως, ἅτε δὴ τὴν πλατείαν
 καὶ τὴν εὐρύχωρον βαδίζοντες. Διὸ λέλεκται·
 « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου
 οἱ μισοῦντές με δωρεάν. » Δωρεάν δὲ μισεῖν λέγον-
 ται οἱ οὐκ ἔχοντες αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ μίσους, ὡς οἱ
 τὸν σωτήριον λόγον διώκοντες καὶ μηδὲν καταμέμφε-
 σθαι αὐτῷ δυνάμενοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « οἱ μισοῦντές
 με δωρεάν, » ὁ Σύμμαχος, « Οἱ μισοῦντές με,
 φησὶν, ἀναίτιως. » Οὗτοι οὖν μᾶλλον ἐπλεόνασαν,
 φησὶν, ἢ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου. Ἀλλὰ καὶ
 ἐκραταιώθησαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ οἱ διώκοντες αὐτόν.
 Ἴδοι γοῦν τις, καθ' ἕκαστον καιρὸν καθ' ὃν διώκειν
 συγχωροῦνται, κραταιομένους καὶ ἐπαιρομένους,
 καὶ πολλὰ δυναμένους τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀδίκως
 δὲ αὐτὸν διώκουσιν οὗτοι, καὶ ἐμίσουν αὐτὸν δωρεάν.
 Μηδεμίαν γὰρ ἔχοντες ὑπόθεσιν ἐχθρας, μηδὲ αἰτίας
 εἰπεῖν εὐλόγους οἷοί τε δι' ἃς διώκουσιν, ὅμως ἀδί-
 κως αὐτὸν διώκουσιν. Ὁ δὲ ὑπὲρ ὧν μὴ ἤρπασε,
 μηδὲ ἠδίκησε, κόλασιν ὑπέμεινε. Εἰ γὰρ κατὰ νό-
 μους προσήκει δικὴν εἰσπράττεσθαι τοὺς ἠδικηκό-
 τας, οὔτε δὲ αὐτὸς οὔτε οἱ αὐτοῦ γνήσιοι μαθηταὶ
 ἤλωσαν ποτὲ ἐπὶ παρανομίᾳ· εἰκότως φησὶν· « Ἄ
 οὐχ ἤρπασα τότε ἀπετίγγουν. » Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν
 δὲ τοῦ πάθους αὐτοῦ δωρεάν ἔπασχε, καὶ ὑπὲρ ὧν
 μὴ ἠδίκηκε τιμωρίαν εἰδίδου. Διὸ καὶ τότε εἰσγεν·

ἰ Psal. xviii, 5. ἰ I Cor. xii, 27.

« Ἄ οὐχ ἤρπαζον τότε ἀπειτίνυον » ἢ, κατὰ τὸν A lam : « Quæ non violenter abstuli tunc restituebam. »

Vers. 6. « Deus, tu scis insipientiam meam. »

Quemadmodum divinus Apostolus *stultum Dei*, passionem Salvatoris, et crucem, infirmitatem inculpatim vocavit dicens : « Crucifixus est ex infirmitate ⁴; » ac rursum : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus : et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus ⁵; » sic et in præsentī non aberraveris, si insipientiam hic memoratam, pari ratione intelligas atque stultitiam ab Apostolo dictam. Sed sicut novit Dominus qui sunt ejus, quoniam quidam selecti homines sunt Dei cognitione dignati, ita hoc loco insipientia illa, quæ digna est Dei cognitione, magnam profundamque rationem habuit. Neque enim præter voluntatem ac præter cognitionem tuam fuit illa insipientia mea. Quænam illa, nisi quæ talis a multis reputatur? Sicut enim insipientia illa Græcis insipientia æstimabatur, secundum profundam vero Dei rationem, ad melius vertebatur; et quod ab hominibus stultum putabatur, sapientius erat hominibus; nam Deo placuit per stultitiam prædicationis credentes salvos facere, sic et stultitia, quam propter nos subiti, humilians seipsum, formam servi accipiens, et usque ad mortem accedens, sapientior ipsa hominum sapientia erat. Nam crucis ratio pereuntibus quidem, inquit Apostolus, stultitia est. Quod si stultitia et insipientia est, nobis tamen salutem nactis virtus Dei est. Hanc igitur insipientiam et stultitiam non ignoravit Deus; nam ipsius judicio exstitit. Ideo ait : « Deus, tu scis insipientiam meam. » Nos vero Symmachus ab hac re expedivit, sic interpretatus : « Deus, tu scis imperitiam meam, » imperitiam scilicet quæ in hominibus est. Nam cum ab hominum malitia alienus esset, hanc probam imperitiam Patris sui cognitioni assignat. Alibi quoque divina Scriptura insipientiæ Salvatoris meminit, hisque consonat. Scriptum itaque est in Proverbiis : « Hæc dicit vir credentibus Deo, et cesso. Stultissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me. Deus docuit me sapientiam, et cognitionem sanctorum novi ⁶. » In his namque se omnium hominum insipientissimum pronuntiat, et prudentiam hominis se non habere dicit : sed tamen ab ipso Deo edoctum se spiritualem sapientiam, et cognitionem sanctorum nosse narrat. Sed etiam, inquit, « delicta mea a te non sunt abscondita. » Nam si quædam in me delicta essent, ob quæ me cruci destinaverint, sane tu primus nosces, cui latere nihil potest; sed nulla erant. Quare qui oderant me, gratis oderant : et qui persequiebantur me, injuste quæ non rapui exigebant. Quia vero falsos testes et sycophantas ad me accusandum subornarunt, tu nosti, inquit,

« Ὁ Θεός, σὺ ἔγνως τὴν ἀφροσύνην μου. » Ὡσπερ ἀνεγκλήτως ὁ θεὸς Ἀπόστολος μαρτὸν τοῦ Θεοῦ ὠνόμασε τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἀσθένειαν τὸν σταυρὸν, εἰπὼν· « Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας » καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν· ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἂν ἀμαρτοῖς τὴν ἐνταῦθα λεγομένην ἀφροσύνην παραπλησίως νοήσας τῇ ὀνομασίᾳ παρὰ τῆς Ἀποστολῆς μωρίας. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ ἔγνω Κύριος τοῦς θύτας αὐτοῦ, ἐπέπειρε ἐξαιρετοί τινές εἰσιν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως κατηξωμένοι· οὕτως καὶ ἡ ἐνταῦθα ἀφροσύνη, ἄξια τῆς γνώσεως τυγχάνουσα τοῦ Θεοῦ, μέγαν τινὰ καὶ βαθὺν εἶχε λόγον. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν σὴν βουλήν, οὐδὲ παρὰ τὴν σὴν γνώσιν ἐγένετο, φησὶν, ἡ ἀφροσύνη μου. Ποῖα δὲ αὕτη εἰ μὴ ἡ νομιζομένη τοῖς πολλοῖς; Ὡς γὰρ ἡ μωρία Ἑλληνιστὶν ἐνομιζέτο μωρία, κατὰ βαθεῖς δὲ λόγους Θεοῦ συνεσελεύετο· καὶ ἦν τὸ παρ' ἀνθρώποις μωρὸν νομιζόμενον σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων· ἠὲ δόκησε γὰρ ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· οὕτως καὶ ἡ ἀφροσύνη, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέθηκε κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαθὼν καὶ μέχρις θανάτου παρελθὼν, σοφωτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων σοφίας ἦν. Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μωρία ἐστὶν, εἰ δὲ μωρία, καὶ ἀφροσύνη, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. Ταύτην οὖν τὴν ἀφροσύνην καὶ τὴν μωρίαν οὐκ ἠγνόησεν ὁ Θεός· αὐτοῦ γὰρ κρίσει γαγνήνεται. Διὸ φησὶν· « Ὁ Θεός, σὺ ἔγνως τὴν ἀφροσύνην μου. » Ἀπῆλλαξε δὲ ἡμᾶς πραγμάτων ὁ Σύμμαχος, ἐρμηνεύσας καὶ εἰπὼν· « Ὁ Θεός, σὺ οἶδας τὴν ἀπειρίαν μου· ἀπειρίαν δηλαδὴ τὴν ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐν ἀνθρώποις κακίας ἀλλότριος ὢν, τὴν καλὴν ταύτην ἀπειρίαν ἀνατίθεισι τῇ γνώσει τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός. Καὶ ἄλλη δὲ Γραφή θεία ἀφροσύνης μέμνηται τοῦ Σωτῆρος συμφώνως τῇ προκειμένῃ. Γέγραπται γοῦν ἐν Παροιμίαις· « Τάδε λέγει ἀνὴρ τοῖς πιστευούσι Θεῷ, καὶ παύομαι. Ἀφρονέσματος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί. Θεός δεδίδαχέ με σοφίαν, καὶ γνώσιν ἁγίων ἔγνωκα. » Καὶ ἐν τούτοις γὰρ πάντων μὲν ἀνθρώπων ἀφρονέστατον ἑαυτὸν εἶναι λέγει, καὶ φρόνησιν ἀνθρώπου μὴ ἐσχηκέναι· ὁμοίως δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δεδιδάχθαι τὴν πνευματικὴν σοφίαν, καὶ τὴν γνώσιν τῶν ἁγίων ἔγνωκέναι. Ἀλλὰ καὶ « αἱ πλημμέλειαι μου, φησὶν, ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » Εἰ γὰρ ἦσαν τινες ἐν ἐμοὶ πλημμέλειαι, δι' ἃς τῷ σταυρῷ με προσετίμησαν, τάχα ποῦ σὺ πρῶτος ἔγνως, ὃν λαμβάνειν οὐδὲν ὁλόν τε· ἀλλ' οὐδένας (sic) ἦσαν. Διὸ οἱ μισοῦντές με δωρεὰν ἐμίσησαν, καὶ οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδικῶς ἃ οὐχ ἤρπασα ἐξέπραττον. Ἐπεὶ δὲ ψευδομάρτυρας καὶ

⁴ II Cor. xiii, 4. ⁵ I Cor. i, 23-25. ⁶ Prov. xxx, 1-5.

Deus num quid peccatum a me sit. Neque enim si quædam mihi delicta inessent, tibi essent occulta. Et alias, si nostra ipse peccata abstersit, et factus est pro nobis maledictum, ita ut de illo dicatur : « Ipse peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur. Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infirmatus est propter iniquitates nostras. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris ». Hæc, inquit, delicta pro hominibus suscepi : tu nosti, Deus, quia non abscondita tibi sunt. Neque enim præter consilium tuum isthæc suscepi. Quare illa notitia tua digna effecisti.

VERS. 7. « Non erubescant in me qui exspectant te, Domine, Domine virtutum. » Quia doctrinam meam sapientes hujus sæculi criminantur, ipsamque pellunt ut insipientia et stultitia plenam propter ignominiosam crucem, precor ac rogo, eos qui credunt in me abs te servari immutabiles, ita ut nunquam erubescant. Quare tu ipse, Domine, Domine virtutum, eos qui propter cognitionem tuam a me traditam impugnantur, qui gravia semper patiuntur, et usque ad mortem perseverant, ne derelinquas, ne in me sperantes confundantur, qui te Deum Israel exquirunt. Etiam si enim te olim non noscerent, quia dæmonibus malis subditi erant ; at jam cum te noscant, in omnium oblivionem venerunt, teque solum quærendo perseverant. Quamobrem supplicio ne confundantur, neu ignominia afficiantur ; sic enim interpretatus Symmachus est : « Ne confundantur super me, qui exspectant te, Domine Deus virtutum, ne ignominia afficiantur super me qui quærunte te, Deus Israel. » Observes porro quomodo dictum sit, « Domine, Domine virtutum ; » ita ut nomen Domini repetitum, et ad Deum universorum relatum sit.

VERS. 8, 9. « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Cæteri, inquit, homines ob peccata sua correptionibus et opprobriis subjiciuntur ; ego vero qui peccatum non novi, propter te sustinui opprobrium, quia tu ipse, Deus hominum amator, pro humano genere me peccatum fecisti ; ut qui credunt in me, justitia efficiantur. Imo etiam propter te sustinui opprobrium, cum ex voluntate tua me ad nihilum redegi, et ad mortem usque depressi, quo tempore prætereuntes blasphemabant, moventes capita sua et dicentes : « Vab, qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas, salvum fac temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum sacerdotibus et Scribis et Phariseis dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et eredemus ei. Speravit in Deum, eripiat eum, si

συκοφάντας ἔστησαν ἐν τῇ καρ' ἐμοῦ κατηγορεῖται, οὐ οἶδας, φησὶν, ὁ Θεὸς, εἴ τινὰ μοι πεπλημμέληται. Οὐ γὰρ ἂν ἐκρῦθησάν σε, εἴ τινες ἦσαν ἐν ἐμοὶ πλημμέλεια. Καὶ ἄλλως, εἴ τὰς ἡμετέρας ἀνεμάξατο ἁμαρτίας, καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ· « Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Καὶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. » Καὶ ταύτας, φησὶ, τὰς πλημμελείας ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδεξάμην· σὺ ἔγνω, ὁ Θεὸς, ἐπεὶ μὴ ἀπεκρῦθησάν σε. Οὐ γὰρ εἶχα τῆς σῆς βουλήσεως ταύτας ἀνεδεξάμην· διὸ καὶ ἀξίας τῆς σαυτοῦ γνώσεως αὐτάς ἐποίησω.

« Μὴ ἀσχυθησάν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντες σε, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων. » Ἐπειδὴ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου διαβάλλουσιν, ἐλαύνουσι τε αὐτὴν ὡς μεστὴν ἀφροσύνης καὶ μωρίας διὰ τὸν ἐπονεϊδιστὸν σταυρὸν, ἀντιβιολῶ καὶ δέομαι, τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας φυλάττεσθαι ὑπὸ σοῦ ἀδιατρέπτους, ὡς μήποτε καταισχυθῆναι. Διὸ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, τοὺς πολεμουμένους διὰ τὴν σὴν γνῶσιν, ἦν ὑπ' ἐμοῦ παρελήφασαι, πάντοτε ὑπομένοντας τὰ δεῖνά καὶ μέχρι θανάτου καρτεροῦντας, μὴ ἐγκαταλείψης, μηδὲ ἐντραπειήσαν θαρσύναντες ἐπ' ἐμοί, οἱ σὲ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκζητοῦντες. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἦσαν ποτε ἀγνωστοὶ σε διὰ τὸ δαίμοσι πονηροῖς δεδουλωσθαι, ἀλλὰ νῦν, ἐπιγινώσκοντες σε, πάντων μὲν λήθην ἐποίησαντο, σὲ δὲ μόνον διατελοῦσι ζητοῦντες. Διὸ ἰκετεύω μὴ καταισχυθῆναι αὐτοὺς, μηδὲ ἀσχυμονῆσαι· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Μὴ καταισχυθησάν ἐπ' ἐμοί οἱ προσδοκῶντές σε, Κύριε Θεὸς τῶν δυνάμεων· μὴ ἀσχυμονῆσαι ἐπ' ἐμὲ οἱ ἐκζητοῦντές σε, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐπιτήρει δὲ ὅπως εἴρηται τὸ, « Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, » δευτεροῦντος τοῦ λόγου τὴν κυριολογίαν καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον Θεὸν ἀναπέμποντος.

« Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου. » Οἱ μὲν λοιποὶ, φησὶν, ἄνθρωποι δι' οἰκείας ἁμαρτίας ἐλέγχους καὶ ὄνειδισμοὺς ὑποβάλλονται· ἐγὼ δὲ ὁ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν· ἐπειδὴ περ σὺ αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἁμαρτίαν με ἐποίησας. ὅπως οἱ πιστεύοντες εἰς ἐμὲ γίνονται δικαιοσύνη. Ἀλλὰ καὶ ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν, διὰ τὴν σὴν βουλήν κενώσας ἐμαυτὸν καὶ μέχρι θανάτου ταπεινώσας, καθ' ὃν καιρὸν οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφημοῦν κινουντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· « Οὐδὲ ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σώσῃ σεαυτὸν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, καταβῆθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρχιερεῖς ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν ἱερέων καὶ Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τῶν

¹ Isa. LIII, 4-6.

Θεόν· ρυσάσθω αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. Εἶπε γάρ, ὅτι Θεοῦ Υἱὸς εἰμι. » Ταῦτα δὴ οὖν θεσπίζων ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶν· « Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμὸν, ἐκάλυψεν ἔντροπή τὸ πρόσωπόν μου. » Οὐ γάρ δι' ἁμαρτίας ἐμὰς, οὐδὲ διὰ παρανόμους πράξεις, ἀλλ', « ἕνεκά σου » καὶ τὸν προλεχθέντα « ὀνειδισμὸν ὑπέμεινα, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐκάλυψεν ἔντροπή » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκάλυψεν ἀσχημόνησις τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα πάντα ὑπέμεινα. φησὶν, ἕνεκά σου, τουτέστιν ἕνεκα τοῦ σοῦ θελήματος. Ἄλλὰ καὶ « ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Δύο δὲ τάγματα ἐν τούτοις παρίστησιν· ἓν μὲν τῶν ἀληθῶς ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ἀπηλλοτριωμένος· ἕτερον δὲ τῶν υἱῶν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ξένος. Καὶ μὴν ἐχρῆν υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ, ὄντας ἀδελφούς, καὶ αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς προτέροις χρηματίζειν. Ἄλλ' οὐκ ὠνόμασε τοὺς υἱοὺς τῆς μητρὸς ἀδελφούς, ὡς ἐτέρους ὄντας δηλαδὴ παρὰ τὸ πρῶτον τάγμα τῶν ὀνομασθέντων ἀδελφῶν αὐτοῦ. (1) Εἰς οὖν ἀδελφούς μὲν αὐτοῦ γεγεγονέναι τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, περιῶν καὶ ἐν ἐτέρῃ φησὶν· « Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῇ Μαρίᾳ φανείς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν εἶπε· « Πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπον αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Τούτοις οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη κατὰ καιρὸν τοῦ δηλουμένου πάθους, ὅτε πάντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀφέντες αὐτὸν ἔφευγον, αὐτὸς τε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἠρνήσατο αὐτὸν τρίτον. Τούτους ξένος καὶ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη· τοῖς δὲ υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν καὶ ἀδελφοῖς οὖσιν αὐτοῦ, ξένος γέγονε. Μémνηται δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ μητρὸς, ὅτε, ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἰδίδασκεν ἐν τῇ συναγωγῇ, ὡς ἐκπλήσσεισθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν· « Πόθεν τοῦτω ἡ σοφία αὕτη; Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; Οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; Πόθεν τοῦτω ταῦτα πάντα; » Ἐάν μὲν οὖν τοὺς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας λεγομένους υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ τούτους εἶναι ἐκλάδοιμεν, ἀνάγκη τὴν ἁγίαν Παρθένον μητέρα φάναι γεγονέναι τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπιφαίνεται Ἰάκωβος ὁ χρηματίσας αὐτοῦ ἀδελφός οὐκ ἀπεξενωμένος αὐτοῦ γεγονώς, οὐδὲ ἀλλότριος τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, εἰς δὲ τῶν σφόδρα γνησίων αὐτοῦ μαθητῶν· ὡς καὶ τὸν θρόνον ἀναδέξασθαι πρῶτον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ αὐτοῦ ἀδελφοί, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὅλοι εἰσι πιστεύσαντες. Ἰστορεῖ δ' οὖν τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς ἄρα ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰστήκεισαν ἐξωζητούντες λαλῆσαι αὐτῷ. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ τῶν ἀποστόλων λέλεχται, ὡς ἄρα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι κοινῇ πάντες προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ σὺν Μαριάμ.

A vult eum. Dixit enim, quia Filius Dei sum. » Hæc nunc vaticinans dicit : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Non enim ob peccata et improba facinora mea ; sed « propter te » prædictum « opprobrium sustinui, et operuit confusio faciem meam ; » sive, secundum Symmachum : « Operuit ignominia faciem ejus. » Et hæc omnia, inquit, propter te passus sum, id est, propter voluntatem tuam. Quin etiam « extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Duos hic ordines significat ; alterum eorum qui vere fratres ejus erant, quibus extraneus factus est ; alterum eorum qui filii matris ejus erant, sed non fratres ejus, quibus peregrinus effectus est. Et tamen oportuit B filios matris ejus, cum fratres ejus essent, perinde atque priores nuncupari fratres. At filios matris fratres non vocavit, utpote alios et diversos a priore ordine eorum qui fratres vocati sunt. Fratres ergo ejus, discipuli existimandi, de quibus alibi dicit : « Narrabo nomen tuum fratribus meis, et in medio Ecclesiæ laudabo te. » Et in Evangelio post resurrectionem ex mortuis, cum Mariæ visus est, dicebat : « Vade ad fratres meos, et dic illis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » His itaque fratribus suis extraneus factus est tempore prædictæ passionis, quando omnes discipuli ejus relicto eo fugiebant, ipseque præcipuus apostolorum Petrus ter negavit eum. His peregrinus et extraneus effectus est. Filiis item matris suæ, qui fratres sui non erant, peregrinus fuit. Meminit porro Evangelium fratrum et matris ejus, ubi cum venisset in patriam suam, docebat, in synagoga, ita ut ipsi stuperent ac dicerent : « Unde huic sapientia hæc ? Nonne hic est fabri filius ? Nonne mater ejus et fratres ejus, et sorores ejus omnes apud nos sunt ? Unde huic hæc omnia ? » Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos, pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem, reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus ; imo vero unus ex iis qui cum primis inter germanos ejus discipulos erant ; ita ut ipse primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum, at certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium ¹², matrem et fratres ejus foras stetitisse quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum ¹³ dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus. Qui ergo existimetur iis peregrinus esse ? Nullus itaque locus superest ut de iis dicatur : « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus,

⁹ Matth. xviii, 40-43. ⁹ Psal. xxi, 23. ¹⁰ Joan. xx, 17. ¹¹ Matth. xiii, 54-56. ¹² Matth. xii, 47. ¹³ Act. i, 14.

(1) Textus vitiatas.

sed multum pretiosus erat, ita ut nullatenus credere liceat memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam omnemque cognationem secundum carnem, eorum scilicet qui ex circumcissione erant; filios vero hujusmodi matris, eos qui ipsum abnegarunt, ac dixerunt: « Hunc autem nescimus unde sit ¹⁴. » Ideo, cum illum peregrinum existimarent, dicebat eis: « Cur loquelam meam non nostis? quia non potestis audire sermonem meum ¹⁵. » Peregrinum etiam illum putabant cum dicerent: « Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes ¹⁶? » Quare dicebat eis: « Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine proprio, ipsum accipietis ¹⁷. » Sic igitur peregrinus et extraneus factus est filiis matris suæ. Hæc porro omnia sustinuit ob eam, quæ mox afferitur, causam, quam necessario aperit, dicens:

λότριος γέγονε τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ καίως παρίστησι λέγων·

VERS. 10-15. « Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quia enim multa usus fiducia, eos qui domum Patris sui, domum negotiationis et speluncam latronum faciebant, coarguebat et pellebat, ideo insidiabantur ipsi. Quod declarat evangelista, dicens: « Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Jerosolymam: et invenit in templo vendentes oves et boves, et nummulariorum effudit æs et mensas. Et iis qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, donum negotiationis ¹⁸. » Quibus subjungit: « Recordati sunt discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me ¹⁹. » Sed etiam opprobria exprobrantium Deo in æ recipiens, eorum ultor fuit: quamobrem dicebat: « Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Non ferens enim eos qui operibus suis opprobrium religionis legibus inferebant, principes gentis coarguebat. Quare turbas et discipulos suos cohortabatur, dicens: « Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcunque dixerint vobis facite et servate, secundum opera autem eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt ²⁰. » Deinde vero arguens hæc in eorum personam proferebat: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum in conspectu hominum ²¹; » ac rursus: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei, quia similes estis sepulcris dealbatis ²². » Ob tales itaque correptiones, insidias ipsi pararunt. Quapropter hic ait: « Zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Et operui in jejunio ani-

τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Πῶς οὖν δύναιται τοῦτοις ξένος εἶναι νομιζέσθαι; ὥστε μὴ χῶραν ἔχειν περὶ τούτων λέγεσθαι τὸ, « Ἀπηλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Οὐ γὰρ ἦν τούτων ξένος, ἀλλὰ καὶ ἄγαν τίμιος· ὡς μηκέτι τοὺς προλεγθέντας αὐτοῦ ἀδελφοὺς υἱοὺς εἶναι τῆς Μαρίας ἠγείσθαι, ἕτεροι δ' ἂν εἴεν παρὰ τούτους οἱ διὰ τοῦ ψαλμοῦ λεγόμενοι υἱοὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οἷς ξένος ἐγενήθη. Νοήσεις δὲ μητέρα μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν τῶν ἐκ περιτομῆς· υἱοὺς δὲ τῆς τοιαύτης μητρὸς τοὺς ἀρνησαμένους αὐτὸν, καὶ εἰρηκότας· « Τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· » Δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ἐπειδὴ ξένον αὐτὸν ἐνόμιζον· « Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Ξένον δὲ αὐτὸν πάλιν ἠγοῦντο λέγοντες· « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Διὸ εἶπε πρὸς αὐτούς· « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἐλθῆ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε. » Οὕτω τοίνυν ξένος καὶ ἀπᾶντα ὑπέμεινε διὰ τὴν ἐπιλεγομένην αἰτίαν, ἣν ἀναγ-

« Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με, καὶ οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπειδὴ γὰρ, πολλῆ παρρησίᾳ χρώμενος, τοὺς τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου καὶ σπῆλαιον ληστῶν ποιούντας ἠλεγγέτε καὶ ἤλαυνε, τούτου χάριν ἐπεθούλεμον αὐτῶν· ὃ δὲ παρ' ἱστησιν ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν· « Καὶ ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ πωλοῦντας πρόβατα καὶ βόας, καὶ τῶν κολλυθιστῶν ἐξέχευε τὰ κέρματα καὶ τὰς τραπεζὰς. Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου· » ἐπιλέγει· « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὄνειδισμοὺς τῶν ὄνειδιζόντων τὸν Θεὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων, ἐκδικος ἐγένετο τούτων· διὸ εἶπε· « Καὶ οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Οὐ γὰρ φέρων τοὺς διὰ τῶν οικείων ἔργων ὄνειδος προστρίβοντας τῷ τῆς θεοσεβείας νόμῳ, τοὺς ἐλέγχους ἐποιεῖτο κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ ἔθνους. Διὸ τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ παρήγει λέγων· « Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν ποιήσατε καὶ τηρεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσιν. » Εἶθ' ἐξῆς ἀπελέγχων αὐτοὺς εἰς αὐτῶν πρόσωπον εἶπεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκοιμημένοις. » Τῶν γοῦν τοιούτων ἐλέγχων ἕνεκα τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ συνεσκευάσαντο. Διόπερ ἐν ταυθὰ φησιν· « Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με,

¹⁴ Joan. ix, 29. ¹⁵ Joan. viii, 43. ¹⁶ ibid. 48. ¹⁷ Matth. xxiii, 2, 3. ¹⁸ ibid. 3. ¹⁹ ibid. 27.

¹⁷ Joan. v, 43. ¹⁸ Joan. ii, 13-16. ¹⁹ ibid. 17.

καὶ οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων .σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. » Ὅτε μὲν, φησὶν, ἐύρων τὸν σὸν οἶκον πάσης πληρούμενον ἀνομίας, καὶ ποτὲ μὲν γινώσκον οἶκον ἐμπορίου, ποτὲ δὲ σπῆλαιον ληστῶν, πυρούμενος ὑπὸ θεοῦ ζήλου, ἤλαυνον τοὺς ἔνδον παρανομοῦντας· ἀλλὰ καὶ ὅτε ταῖς ἑαυτῶν ἀθεμίτοις πράξεσιν ὄνειδος περιηπτόν σοι τῷ θεῷ, οὗ τῆς θεοσέβειαν ἐπηγγέλλοντο, πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων τοὺς τοιούτους ὄνειδισμοὺς, ἠναγκαζόμεν παρρησίᾳ χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἐλέγχους αὐτοῖς θεραπευτικῶς προσφέρειν· ὅτε δὲ ἐύρων ἀναισθήτως αὐτοὺς ἔχοντας, καὶ μὴ ἐπισηρομένους τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχους, ἀποκλαιόμενος αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐνήστευον καὶ κατεπόνοι ἐμαυτὸν ὑπὲρ αὐτῶν. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ὠνειδίζόν μοι διασύροντες καὶ χλευάζοντες τὴν ἐμὴν νηστείαν. Βουλόμενος δὲ αὐτοῖς ὑπογραμμὸν μετανοίας δεικνύναι, οὐ μόνον νηστείας ἐμαυτὸν κατεπόνοι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδομά μου σάκκον ἐποιούμην, κολάζων καὶ τιμωρούμενος τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα, αὐτῷ τε ἔργῳ τρόπον ἐξομολογήσεως καὶ τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων καθάρσεως ἐπιδεικνύς αὐτεῖς. Οἱ δὲ καὶ ταῦτα γελῶντες ἀντὶ παραβολῆς με εἶχον, συνερχόμενοι μὲν ἅμα καὶ πρὸς ταῖς ἑαυτῶν πύλαις καθεζόμενοι, πᾶσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν ὀμίλιαν περὶ ἐμοῦ ποιοῦμενοι, καὶ μονονοχὶ ἀδολεσχοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ κατ' ἐμοῦ χλευῇ. Οὐκ ἀπῆρκει δὲ αὐτοῖς διασύρειν καὶ χλευάζειν τὰς ἐμὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ συμπόσια συγκροτοῦντες, ψῆδὰς καὶ ἄσματα εἰς ἐμὲ διεξήσαν οἰνοφλυγοῦντες καὶ μεθυσκόμενοι ἐν ταῖς κατ' ἐμοῦ παροιναῖς. Ἐφ' οἷς ἐτι μᾶλλον ἐγὼ συνεκάλυπτον ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐτιθέμην τὸ ἐνδομά μου σάκκον, τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν ἀποκλαιόμενος. Διδὸν κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηταί· « Καὶ ἔκλαυσα ἐν νηστείᾳ ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. Καὶ ἔδωκεν ἐνδοσίην μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολὴν. Ὁμίλιον ἐν ἐμοὶ καθήμενοι πύλῃν· καὶ ψαλμοὶ πίνοντων μέθυσμα. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ κλόνοντι μετὰ νηστείας τὴν ψυχὴν μου ἐγένετο εἰς ὄνειδος ἐμοί. Καὶ τάσσω τὸ ἐνδομά μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολὴν. Διηγούντο με καθήμενοι ἐν πύλῃ, καὶ ἔψαλλον με οἱ πίνοντες μέθυσμα. » Ἀλλὰ τούτοις συνεξετάσαι ἀναγκαῖον, πῶς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν Εὐαγγελίοις· « Ἦλθεν Ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγουσιν· Δαιμόνιον ἔχει. Ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. » Ἀλλ' ἐρεῖς ταῦτα κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου γίνεσθαι, ὅτε διὰ τὸ μὴ νηστεῦειν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογία ἐποιούμενος, ἔφασκεν· « Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νομφῶνος νηστεῦειν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νομφῶς· ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νομφῶς, καὶ τότε νηστεύσουσιν. » Ὅρθῶς γάρ, ὡς καὶ αὐτὸς ἠπίστατο τὸν τῆς νηστείας καιρὸν· Εἰ τοίνυν τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ συνεξετάσεις τοῖς μετὰ χεῖρας προκειμένοις, εὖροις ἂν ὅπως

A mam meam, et factum est in opprobrium mihi. » Cum, inquit, domum tuam viderem omni iniquitate repletam, et modo domum negotiationis, modo speluncam latronum effectam, divino incensus zelo, eos qui intus iniquitatem operabantur ejeci. Imo etiam cum nefariis gestis suis opprobrium tibi Deo inferrent, erga quem tamen religionem prostebantur, in me rursus opprobria hujusmodi recipiens, necessitate compulsus, correptiones ipsis ad remedium admovebam. Ut videbam autem illos nullo sensu moveri, neque resipiscere ex reprehensione mea, eorum perniciem deplorans jejunabam, neque illorum causa macerabam. Illi autem tunc etiam exprobrabant mihi, et jejunium meum profusis cachinnis irridebant. Cum vellem porro exemplum poenitentiae ipsis proponere, non modo jejuniis me macerabam, sed etiam pro vestimento ponebam cilicium, carnem meam castigans et puniens, atque ipso opere modum confessionis atque purgationis pristinorum peccatorum ipsis commonstrabam. Illi vero hæc quoque deridentes pro parabola me habuerunt, simul convenientes, et ad portas suas sedentes, de me una colloquia miscentes, ac mutuo nugas spargentes dum me irriderent. Neque sat illis fuit quod me deluderent, atque ob mea pro illis suscepta exercitia ridiculum agerent; sed etiam convivia agentes, cantilenas vino capti et ebrii, in me debacchantes edebant. Qua de causa ego multo magis operiebam in jejunio animam meam, et ponebam vestimentum meum cilicium, exitium ipsorum deplorans. Quare, secundum Aquilam, dicitur « Et ploravi in jejunio animam meam, et factum est in opprobria mihi. Et dedit vestimentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Colloquebantur in me sedentes ad portam : et psalmi bibentium ebrietatem ; » secundum Symmachum autem : « Et ploranti post jejunia animam meam, factum est in opprobrium mihi. Et ponens indumentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Enarrabant me sedentes in porta, et psallebant me bibentes ebrietatem. » At horum occasione disquirendum est, cur a Servatore dictum in Evangelio fuerit : « Venit Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus ». Sed dicas hæc initio Evangelii facta esse, quando eo quod discipuli ejus non jejunarent, pro ipsis, objecta depellens, dicebat : « Non possunt filii thalami sponsalis jejunare, quandiu cum illis est sponsus : auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt ». Viden' quod ipse quoque jejunii tempus probe sciret? Si ergo tempus passionis ipsius cum iis quæ jam tractamus contuleris deprehendes quomodo hæc completa fuerint, quando sublato demum sponso, discipuli ejus jejunabant. Neque veri absimile est, eum præ-

²² Matth. xi, 18, 19. ²³ Matth. ix, 15.

videntem se brevi post tempore ipsis extraneum fore, et totum ex circumcissione populum sanguinem suum postulaturum esse, Petrum negaturum, et talia contra se perpetranda esse; ut futurum esset tenebras omnia circum obvolvere, solem ipsum obscurari, velum templi scindi, omniaque olim in Israele veneranda everti; nimirum regnum eorum, sacerdotium et Sancta sanctorum; omniumque eorum abjectionem et excidium confertim futurum: non veri, inquam, absimile est, ipsum horum causa macterasse in jejunio animam suam, et posuisse vestimentum suum saccum. Qua de causa impii homines ipsum irridebant, dum loco parabolæ futilibus suis sermonibus nugarentur; alioque diei tempore in portis collecti, eos qui præteribant per calumnias in ipsum structas in errorem deducebant; tempore autem cibi, vino et ebrietati vacantes, cantilenas contra ipsum ederent. Quare ille operiebat in jejunio animam suam, et ponebat indumentum suum saccum, idque pro aliorum salute ex bonitatis exsuperantia præstabat.

καὶ ἐτίθετο τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ σάκκον, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων σωτηρίας, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ταῦτα πράττων.

VERS. 14. « Ego vero orationem meam ad te, Domine, tempus beneplaciti, Deus: In multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Illi quidem, ait, deridebant, afflictionemque meam traducebant. Ego vero perseverabam, orationem meam tibi Domino offerens. Observes porro velim, Hebraicam Scripturam hic quoque quatuor litterarum voce Dominum exprimere. Te vero Dominum deprecans dicebam: « Tempus beneplaciti, Deus; » sive, secundum Symmachum: « Tempus reconciliationis. Deus, in multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Nam si alias vox tua Patris mei mihi hæc testificata est: « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ²²; » nunc maxime tempus beneplaciti est: quare precor ut in multitudine misericordiæ tuæ exaudias me, et in veritate salutis tuæ serves me. Non humanam quippe postulo salutem, sed veram. Talis porro est quæ ex te provenit, qua me rogo eripi a luto ut non insigam. A quo luto, nisi de quo superius dicebam: « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia? » Nam qui superius limus profundi dictus est, hic lutum vocatur. His porro significat solutionem corporis in morte, de qua in alio sic loquebatur: « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem ²³. » Qui igitur a morte delinquent, corruptionem passi, in eaque constituti, cum in ea permanserint, infixi sunt in luto: ego vero etiamsi descenderim, ad lutum usque humilians meipsum, precor tamen his verbis: « Eripe me de luto, ut non insigam. » Quæ porro subsequuntur, virtutes in ipsa morte sitas denotant, a quibus eripi se rogat dicens: « Liberer ab iis qui oderunt me, et de profundis aquarum. Non me de-

Α ταῦτα ἐπιληροῦτο, ὅτε λοιπὸν αἰρομένου τοῦ νομφίου καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐνήστευον. Ἐφ' οἷς οὐκ ἀπεικὸς ἦν καὶ αὐτὸν προορῶντα, ὡς μικρὸν ὕστερον ἀπλοτριωμένος ἔσται αὐτοῖς, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἔθνος τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξανθήσεται, καὶ ὡς Πέτρος αὐτὸν ἀνήσεται, καὶ τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ τολμηθήσεται, ὥστε σκότος διαλαβεῖν τὸ περιέχον, ἡλίον τε αὐτὸν σκοτισθῆναι, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ σχισθῆναι, ἀνατραπῆναι τε. πάντα τὰ πάλαι τοῦ Ἰσραὴλ σεμνά, λέγω δὲ τὴν βασιλείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ Ἄγρια τῶν ἁγίων πάντων τε τούτων ἀποβολὴν καὶ ἀνατροπὴν ἀθρόαν γενέσθαι· τούτων ἕνεκα οὐκ ἀπεικὸς ἦν αὐτὸν καταπονεῖν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ τιθεῖν τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ σάκκον ἐφ' ᾧ καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν οἱ ἀσεθεῖς, ἀπὸ παραβολῆς ταῖς κατ' αὐτοῦ διηγήσεσιν ἀδολεσχοῦντες· καὶ τὸν μὲν ἄλλον καιρὸν τῆς ἡμέρας, ἐν ταῖς πύλαις συναγόμενοι, τοὺς δι' αὐτῶν διερχομένους ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς ἐπλάυνον· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς τροφῆς, ὄνυχ καὶ μέθη σχολάζοντες, ψῆδᾶς συνετίθεσαν κατ' αὐτοῦ. Διὸ συνεχάλυπτεν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,

« Κάγω δὲ ἡ προσευχὴ μου πρὸς σέ, Κύριε, καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Οἱ μὲν ἐχλεύαζον, φησὶ, καὶ διέσυρον τὰς ἐμὰς κακώσεις· ἐγὼ δὲ προσεκαρτέρουν, τὴν ἐμὴν προσευχὴν σοὶ τῷ Κυρίῳ προσαναφέρων. Τῆραι δὲ, ὡς καὶ ἐνταῦθα τὸν Κύριον διὰ τοῦ τετραγράμμου ἡ Ἑβραϊκὴ ἐπισημαίνεται γραφῇ. Εὐχόμενος δὲ πρὸς σέ τὸν Κύριον ταῦτα ἔλεγον· « Καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· « καιρὸς διαλλαγῆς. Ὁ Θεός, ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἄλλοτε ἡ σὴ τοῦ Πατρὸς ἐμαρτύρησι φωνὴ λέγουσα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπῆτός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. » Ἀλλὰ νῦν μάλιστα καιρὸς ἐστὶ τῆς εὐδοκίας· διὸ ἱκετεύω ἐν τῷ πληθῆι τοῦ ἐλέους σου ἐπακούσαί μου, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου σῶσαι με. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης δέομαι σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἀληθοῦς· Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ παρὰ σοῦ, καθ' ἣν σωθῆναι ἱκετεύω ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. Ποίου δὲ πηλοῦ, ἢ περὶ οὗ ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐνεπάγγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις; ἢ Ἡ γὰρ ἀνωτέρω λεχθεῖσα ἰλὺς βυθοῦ ἐνταῦθα πηλὸς ὀνόμασται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ λύσιν, περὶ ἧς ἐν ἐτέρῳ ἔφασκεν· « Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Οἱ μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατηθέντες, διαφθορὰν ὑπομείναντες καὶ ἐν φθορᾷ γνόμενοι, ἐναπομείναντές τε αὐτῆ, ἐνεπάγγησαν εἰς τὸν πηλόν. Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ κατῆλθον κενώσας ἐμαυτὸν μέγρι τούτου· ἀλλ' ἱκετεύω λέγων· « Σῶσόν με ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. » Τὰ δὲ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα τὰς ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ δυνάμεις παρίστησιν· ἀφ' ὧν ρυσθῆναι εὐχεται λέγων· Ἐρυσθῆν ἐκ τῶν μισούντων με καὶ ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων. Μὴ με καταποντισάτω καταγίγς ὕδατος, μηδὲ κατα-

²² Matth. iii, 17; xvii, 5. ²³ Psal. xv, 10.

πίτω με βυθός. » Ταῦτα δὲ τὰ ὕδατα ὡς ἐν αὐτοῖς ἄνεργοντες καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηλοῦντο, κατὰ τὸ· Ὡσὸν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις· Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταίγῃς καταπέποντίσε με. » Ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν προτέρων τὴν κάθοδον αὐτοῦ τὴν εἰς ταῦτα παρίστη, διὰ δὲ τῶν μετὰ χειρας τὴν ἀπὸ τούτων ἐπάνοδον. « Ἐρυσθῆην » γὰρ φησιν « ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων καὶ μὴ με καταποντισιάτω καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ καταπίτω με βυθός, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Τὰς μὲν γὰρ λοιπὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατέπειν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ τὸ φρέαρ συνέσχε καὶ ἀπέκλεισε τῷ ἑαυτοῦ στόματι. Φρέαρ δὲ στόμα ἔχον αὐτὸς ἂν λεχθεῖ ὁ θάνατος, ὁ ἐξ αἰῶνος πάντα καταπεπωκώς τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεπωκώς, καὶ μετὰ τὸ καταπιεῖν ἑνθακῶν, ὡσπερ καὶ ἀποκλείσας τὸ ἑαυτοῦ στόμα, πρὸς τὸ μὴ τινα παλινδρομησαι. Ἐπ' ἐμοῦ δὲ μὴ γένοιτο τοῦτο. Διὸ ἀντιβολῶ σε τὸν Πατέρα λέγων· « Μὴ με καταποντισιάτω καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ καταπίτω με βυθός, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὴν Σύμμαχον, « Μηδὲ ἐπιπωμάσαι μοι φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Καὶ νῦν μὲν ὑδάτων μέμνηται καὶ βυθῶν καὶ φρέατος· ἐν δὲ τῷ κα' ψαλμῷ τὰ αὐτὰ ταῦτα σημαίνων, ἐτέροις ὀνόμασι κέχρηται λέγων· « Ῥῦσαι ἀπὸ βομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Ὡσὸν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου. » Καὶ ταῦτα γὰρ περὶ τῶν ἐν τῷ καλουμένῳ ἄρῃ δυνάμεων ἀντικειμένων ἐλέγχται, ὡς τοὺς τόπους διηγούμενοι παρεστήσαμεν.

« Εἰσακούσόν μου, Κύριε, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου· κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ. » Καὶ ἐνταῦθα διὰ τοῦ παρ' Ἑβραίοις ἀνεκφωνήτου τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὁ Σωτὴρ ἐπικαλεῖται λέγων· Ἐπειδὴ τὰδε καὶ τὰδε ἤτησα, ἵνα μὴ ἐμπάγω εἰς τὸν πηλὸν, καὶ ὅπως ῥυσθῆην ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων, τὰ τε ταῦτοις ἐξῆς, τούτου χάριν ἐπίνευσόν μου τῇ δεξιῇ, ὦ Κύριε, « ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ. Μὴ ἀποστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ παιδός σου. » Ἐν οἷς παρακαλεῖ ἐπιβλέψαι, καὶ μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ αὐτοῦ· Ἐν ὡσπερ μέγας ἀγνωθῆτης δοκιμάσῃ τὸν ἀγῶνα ἐν ὑπέστη καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ταπεινώσιν, ἐπ' ἣ σεμνυόμενος ἀξιῶ τὸν Πατέρα μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιβλέψαι εἰς αὐτόν. Εἶτα ἐπιλέγει· « Ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὅτι στενὸν μοι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. » Νοήσεις δὲ καὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας ὅπως εἶρηται τὸ, « Στενὴ καὶ θελιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. » Πρῶτος γὰρ ὡς τὴν στενὴν αὐτὴν καὶ τὴν θελιμμένην ὁδὸν εἶπεν· « Ὅτι στενὴ μοι, » καὶ, « ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. » Ἐδήλου δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὴν θλίψιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν

mergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum. » Hæc vero aquæ, et dracones in ipsis degentes, superius indicabantur in illo : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Sed prius quidem ejus in aquas descensus declarabatur ; in his autem regressus inde notatur. « Liberer, inquit, de profundis aquarum, et non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. » Cæteras quippe hominum animas mors absorpsit, et prævaluit, ac puteus ursit, et conclusit ore suo. Puteus autem ore inconstructus, ipsa mors esse dicatur, quæ ab initio omnes isthuc delapsos deglutivit : et postquam deglutivit, memordit, ac si occlusisset os suum, ne quis inde reverteretur. Mecum autem ne pari modo agatur. Quare tibi Patri supplico dicens : « Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum ; » sive secundum Symmachum : « Neque obturet super me puteus os suum. » Et jam quidem aquas, profunda et puteum memorat : in vicesimo autem primo psalmo eadem ipsa aliis vocabulis indicat dicens : « Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unigenitam meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam ²⁷. » Et hæc de adversariis potestatis in inferno, ut vocant, degentibus dicta sunt, ut in hujusmodi locorum explicatione declaravimus.

Vers. 17-21. « Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua, secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. » Hic quoque ineffabili apud Hebræos voce Servator Patrem suum invocatur dicens : Quia hæc et illa rogavi, ut ne infigar in luto, ut liberer a profundis aquarum, et cætera quæ sequuntur, ideo annue obsecratione meæ, o Domine, « quoniam benigna est misericordia tua, et secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. Ne avertas faciem tuam a puero tuo. » Quibus rogatur ut respiciat, nec avertat faciem suam a se, ut quasi magnus agonotheta probet quod certamen subierit, quam patientiam et humilitatem : de qua gloriatus, Patrem rogatur ut ne avertat faciem suam, sed se respiciat. Dehinc subjungit : « Quoniam tribulor, velociter exaudi me ; » sive secundum Aquilam, « Quia angustiam mihi, velociter exaudi me. » Hanc porro sententiam intelliges, si consideres quod dictum est : « Angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui ingrediuntur per eam ²⁸. » Ipse igitur, qui primus hac angusta et arcta via incessit, dicebat : « Quoniam angusta mihi, » et, « quoniam tribulor, velociter exaudi me. » In superioribus quoque tribulationem et angustiam suam sic declarabat : « Et

²⁷ Psal. xxi, 21, 22. ²⁸ Matth. vii, 14.

operui in jejunio animam meam, et factum est in opprobrium mihi. Et posui vestimentum meum sacco. » Patrem itaque rogabat hæc ut respiceret et consideraret quæ pro nobis certamina sustinuerit. Quare dicebat : « Intende animæ meæ, et libera eam. » Deinde vero recte facta ostendens sua, quæ ut ille respiciat obsecrat, pergit : « Propter inimicos meos eripe me. Tu scis improprium meum et confusionem meam, et reverentiam meam. » Quemadmodum enim supra dicebat : « Tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita ; » sic et nunc. tua, inquit, cognitione digna sunt impropria mea. De illis quoque superius agebat dicens : « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quandoquidem igitur ex iudicio tuo et nutu opprobria sustinui et ignominia plenam passionem, ideo dico : « Tu scis improprium meum et confusionem meam et reverentiam meam. » Confusionem nosti meam, non indignam notitia tua, et reverentiam seu pudorem, quem sustinui, cum « dorsum meum dedi ad flagella, et faciem meam ad alapas. » Neque pari atque ego ratione cruciantes me nosti : neque enim illi cognitione tua digni. Quare de illis dico : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ita porro contra te sunt, ut contraria tibi eligentes, meque cruciant, nihil utilitatis ex ministerio meo nacti, atque in suam perniciem cruciant. Addit postea : « Improprium expectavit cor meum et miseriam. » Quod elarius interpretatus Symmachus est dicens : « Improprium confregit cor meum, et dolebam ; » Aquila vero, « Improprium, inquit, contrivit cor meum, et desperatus sum. »

ἡνώμην · ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ὀνειδισμὸς, φησὶ, **VERB. 22-25.** « Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Secundum Symmachum autem : « Et expectabam qui simul contristaretur, et non fuit ; et consolantem, et non inveni. Et inficiebant in cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Discipulos ejus tempore passionis, ipso derelicto, effugisse, neque tamen dolore vacuos fuisse, docet Evangelium. Cum enim Petrus flevisse amare scribatur ; ac reliqui congregati in domo una latuisse propter metum Judæorum ferantur ; nequaquam dolore vacui erant. Hæc igitur de choro apostolorum dicta fuisse putare consentaneum non est ; sed de cruciantibus illum de quibus dictum : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ego quippe omnia pro illorum salute agebam, operiens in jejunio animam meam, sacco utens indumenti loco ; illi vero iis contraria perpetrabant, modo exprobrantes traducesque jejunia mea, mox in computationibus suis contra me psallentes, ac omnia potius agentes, quam ut mecum contristarentur. Ego vero pro illis dolore afflictebar ; illi vero non una mecum dolebant et angebantur ; nec quispian inter illos fuit qui me consolaretur. Sed nihil

στώσωιν λέγων · « Καὶ συνεχάλυφα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμοὺς ἔμοι. Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδύμα μου σάκκον. » Ἐπὶ τούτοις αὖν καὶ παρεκάλει τὴν Πατέρα ἐμβλέψαι καὶ θεάσασθαι τοὺς ἄθλους οὓς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε· διὸ ἔλεγε· « Πρόσχεῖς τῇ ψυχῇ μου, καὶ λύτρωσαι αὐτήν. » Εἶτα δεικνύς αὐτοῦ τὰ κατορθώματα οἷς ἐμβλέψαι παρεκάλει, ἐπιλέγει· « Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου βύζαι με. Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. » Ὡς γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε· « Σὺ ἔγκως τὴν ἀπροσόνην μου, καὶ αἱ πλημμέλειαί μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » Οὕτω καὶ νῦν τῆς σῆς, φησὶ, γνώσεως τυγχάνουσιν ἄξιοι οἱ ὀνειδισμοὶ μου. Ἐδήλου δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λέγων· « Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπεὶ τοίνυν σὴ κρίσει· καὶ σὴ πνεύματι τοὺς ὀνειδισμοὺς ὑπέμεινα, καὶ τὸ μεστὸν αἰσχύνης τὸ πάθος, διὰ τούτῳ φημι· « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. » Τὴν μὲν ἐμὴν οἴδας αἰσχύνην οὐκ οὔσαν ἀναξίαν τῆς σῆς γνώσεως. Καὶ τὴν ἐντροπήν μου, ἣν ὑπέμεινα, « τὸν νῦτόν μου δούς εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας μου εἰς βραπίσματα, » γινώσκεις. Οὐκέτι δὲ ὁμοίως ἔμοι τοὺς θλιβοντάς με γινώσκεις· οὐ γὰρ τῆς σῆς τυγχάνουσι γνώσεως ἄξιοι. Διὸ περὶ αὐτῶν φημι, « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Οὕτω δὲ εἰσὶν ἐναντίον σοῦ, ὡς τὰ ἐναντία σοὶ προσηρημένοι· θλιβουσι δὲ με μὴδὲν ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἐμῆς θεραπείας, καὶ θλιβουσι διὰ τῆς αὐτῶν ἀπωλείας. Εἰτ' ἐπιλέγει· « Ὀνειδισμόν προσεδόκησεν ἡ καρδίᾳ μου καὶ ταλαιπωρίαν. » ὃ δὲ σαφέστερον ἠρμηνεύσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ὀνειδισμὸς κατέαξε τὴν καρδίαν μου, καὶ συνέτριψε τὴν καρδίαν μου, καὶ ἀπεγνώσθη. »

« Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἀνέμενον συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρηγοροῦντα, καὶ οὐχ εὔρισκον· Καὶ ἐνέβαλλον εἰς τὴν τροφήν μου χολήν, καὶ ἐν τῇ δίψει μου ἐπότισάν με ὄξος. » Ὅτι μὲν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καταλιπόντες αὐτὸν, ἔφυγον κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, ὅμως δ' ἐκτὸς λύπης οὐκ ἦσαν, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅτι γὰρ Πέτρος ἀναγέγραπται ἀποκλαυσάμενος πικρῶς, οἱ τε λοιποὶ συνηγγαμίαι καὶ ὑφ' ἓνα κρυπταζόμενοι οἴκον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἔξω λύπης ὑπῆρχον. Οὐκ ἂν οὖν ἀρμόσειε ταῦτα περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῶν θλιβόντων αὐτὸν, περὶ ὧν ἔλεγε· « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Ἐγὼ μὲν γὰρ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἐποίησα, καλύπτων ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, σάκκῳ τε ἐνδύματι· χρώμενος· οἱ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις ἐπραττον, τοτὲ μὲν ὀνειδίζοντες καὶ διασύροντες τὰς ἐμάς νηστείας, τοτὲ δὲ ἐν ταῖς παροινίαις αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ψάλλοντες, καὶ πάντα ἄλλων ἢ συλλυπούμενοι. Κἀγὼ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν ἀλγῶν ἐλυπούμην· οὗ δὲ οὐ συνήλθον μοι, οὐδὲ συνέπασχον· ἀλλ' οὐδὲ παράκλητός τις αὐτῶν εἰς ἐμὴν παραμυθίαν εὑρήται.

Πά-τα δὲ τὰ κατ' ἐμοῦ ἐγχειροῦντες, εἰς μὲν τὸ βρω- A
 μά μου χολὴν ἐβαλλον, καὶ τοὶ τροφὰς αὐτοῖς ἐμοῦ
 κλυστίας παρεχομένου· διψῶντι δέ μοι ὄξος ἀντὶ πο-
 τοῦ προσέφερον. Τοιαύτην δὲ μοι ἐκίρων χολὴν
 ἵποϊαν ἐδήλου ὁ προφητικὸς λόγος εἰπών· « Πῶς
 ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἢ ἀμπέλως ἢ ἀλλοτρία; » Νοή-
 σεις δὲ ὅπως τρέφεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπακούων αὐ-
 τοῦ λέγοντος· « Ἐψίλων, καὶ ἐδώκατέ με φαγεῖν·
 ἐδίψων, καὶ ἐποτίσατέ με » Εἰ δὲ ἀντὶ τροφίμων
 καρπῶν τῶν διὰ εὐσεβοῦς βίου πικράς τις προσφέρει
 κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, τῆ τε διδασκαλίᾳ αὐτοῦ παρ-
 εμπλέκει ἄθεα καὶ ψευδῆ δόγματα, οὗτος εἰς τὸ
 βρωμα αὐτοῦ χολὴν ἐμβάλλει, καὶ διψῶντι οἶνον ἐκ-
 τροπίαν τὸν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρατετραμμένον
 δίδωσιν. Τοιαῦτα δὲ ἐθέσπισε περὶ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ
 Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ προφητικῶς ἀναφωνῶν καὶ B
 λέγων· « Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπέλως αὐ-
 τῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἢ σταφυλὴ
 αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότερος πικρίας αὐτῶν. » Ἐν-
 θεον εἰκότως τοῖς αὐτοῖς καὶ διὰ Ἡσαίου καταμέμ-
 φεται τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἐμείνα ἵνα ποιῆσθ σταφυ-
 λην, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » Καὶ πάλιν· « Ἐμείνα ἵνα
 ποιῆσθ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύ-
 νην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Ἐργοῖς τοιγαροῦν καὶ πρά-
 ξεις, πικρῶ τε λόγῳ καὶ βίῳ ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμα
 τοῦ Σωτῆρος χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν αὐτοῦ ἐπότι-
 σαν αὐτὸν ὄξος. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν
 τὸν τῆς προφητείας ἀποκλήρωθῆαι λόγον, κατὰ τὸν
 καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ ἱστορεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς λέ-
 γων· « Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέ- C
 λισταί ἦδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λε-
 κάνη ἔχειτο ὄξος μεστή. Σπόγγον οὖν μεστὸν ποιῆ-
 σαντες ὄξους μετὰ χολῆς καὶ ὑσώπῳ περιθέντες
 προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαθεν ὁ
 Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ τῆς χολῆς, εἶπε· Τετέλεσται
 καὶ αὕτη ἡ Γραφή. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, ἀφῆκε
 τὸ πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέ-
 δωκε τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς Γραφῆς,
 εἰκότως καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ μέχρι τούτου τὰ ἑαυτοῦ
 περιγράφει πάθη. Εἶτ' ἐντεῦθεν ὅποια μετελεύσεται
 αὐτοῦς θεσπίξει· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώ-
 πιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς
 σκάνδαλον. » Ὅσπερ κατὰ τινὰ συνήθειαν, τὰ μέλ-
 λοντα ὡς παρωχηκότα προφέρεσθαι εἴθωεν ἡ Γραφή·
 ἀρτίως γοῦν εἶπε τὸ, « Ἐδώκαν εἰς τὸ βρωμά μου D
 χολὴν, » ἀντὶ τοῦ, δώσουσι, καὶ εἰς τὴν δίψαν
 μου ἐπότισάν με ὄξος· ἀντὶ τοῦ, ποτίσουσι.
 Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁμοίως εἶρηται· « Διμερίσαντο τὰ
 ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβα-
 λον κλῆρον· » καὶ πάλιν· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς
 τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ,
 κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. »
 Ὑπερίως γάρ καὶ ταῦτα μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἦδη
 παρωχηκότα προαναφώνητο. Οὕτω καὶ ὅσα νομίζε-
 ται προστακτικῶς ἢ εὐκτικῶς λέγεσθαι, καὶ ταῦτα
 προφητικῶ τρόπῳ προαγορευτικῶς ἐξακούεται· εἰδ

contra me non aggressientes, in escam meam fel in-
 jecerunt, etiamsi ego lautos illis cibos apposuissem :
 sitiēti vero mihi acetum pro potu offerebant. Hu-
 jusmodi vero mihi fel miscebant, quale declarat pro-
 pheticus sermo dicens : « Quomodo conversa es in
 amaritudinem, vitis aliena ²⁸ ? » Quomodo autem
 alatur Servator noster, intelliges si ipsū audias
 dicentem : « Esurivi, et dedistis mihi manducare ;
 sitivi, et dedistis mihi bibere ²⁹. » Quod si pro fru-
 ctibus ad alendum opportunis, per piam vitam
 præbitis, acerbas contra ipsum blasphemias quis
 proferat, et doctrinæ ejus athea et falsa dogmata
 admisceat, is ad escam ejus fel injicit, et sitiēti
 vinum, vappam a recta via deflectentem offert. Hæc
 autem de Judaico populo Moyses in magno cantico
 propheticæ vaticinatus est, hæc vociferans : « Nam
 ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes ejus
 ex Gomorraha. Uva eorum, uva fellis, botrus amari-
 tudinis eorum ³⁰. » Hinc similiter Spiritus eos per
 Isaiam arguit dicens : « Exspectavi ut faceret uvam,
 fecit autem spinas ³¹ ; » et rursum : « Exspectavi ut
 faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non
 justitiam sed clamorem ³². » Operibus ergo et re-
 bus gestis, acerbo sermone et vita dederunt in
 escam Servatori fel, et in siti ejus potaverunt cum
 aceto. Quia vero secundum historiam quoque prophe-
 tiæ sermonem impleri oportuit, hæc de tempore pas-
 sionis ejus narrat evangelista dicens : « Postea sciens
 Jesus quia omnia consummata sunt jam, ut consum-
 maretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum
 aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto
 cum felle et hyssopo circumponentes obtulerunt
 ori ejus. Cum ergo accepisset acetum cum felle,
 dixit : Consummata est et hæc Scriptura. Et, incli-
 nato capite, tradidit spiritum ³³. » Quoniam vero
 inclinato capite tradidit spiritum post consumma-
 tionem Scripturæ, jure in psalmo ad hoc usque
 tempus cruciatus circumscribit suos. Deinde vero
 quæ ipsis mala eventura sint vaticinatur : « Fiat
 mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retribu-
 tionem et in scandalum. » Quasi ex consuetudine
 solet Scriptura futura quasi præterita vaticinari ;
 quare jamjam dicebat : « Dederunt in escam meam
 fel, » ac si diceret, *dabunt* ; « et in siti mea pota-
 verunt me aceto, » id est *potabunt*. Alibi quo-
 que similiter dicitur : « Diviserunt sibi vestimenta
 mea, et super vestem meam miserunt sortem ³⁴ ; »
 ac rursum : « Astiterunt reges terre, et principes
 convenerunt in unum adversus Dominum et adver-
 sus Christum ejus ³⁵. » Nam similiter hæc quæ fu-
 tura erant, quasi jam præterita prænuntiabuntur.
 Pari ratione quæcunq; putantur imperando aut
 optando dici, prophetico more prænuntiarum putan-
 dum est : qualia sunt hæc quæ tractamus. Illud
 enim : « Fiat mensa eorum, » intelligas, « fiet : »
 et illud : « Obscurentur oculi eorum, » pro « obsca-

²⁸ Jerem. ii, 21. ²⁹ Matth. xxv, 35. ³⁰ Deut. xxxii, 32. ³¹ Isa. v, 2. ³² ibid. 7. ³³ Joan. xii, 28-30. ³⁴ Psal. xvi, 19. ³⁵ Psal. ii, 2.

rabuntur; et sequentia similiter. Non enim contentaneum est, eum qui nobis præcipit ut malum pro malo non reddamus, sed precemur pro iis qui nobis molestiam creant, et ut benedicamus, nec exsecremur, inimicosque diligamus, huiusmodi mala aliis imprecari. Non optativo igitur, neque imperativo modo, sed secundum traditam rationem hæc propheticè pronuntiata sunt. Pro iis enim quæ contra me ausi perpetrarunt, hæc ipsos excipient: mensa eorum illis non ad suppedandum cibum erit, sed in laqueum, et in retributiones et in scandalum, quia dederunt in escam meam fel. Mensam porro Judaici populi quam dixeris esse, nisi divinitus inspiratas Scripturas, quas meditari et memoriter proferre solent? Quarum contemplatio et intelligentia, animarum rationabilium escam complectitur, dictio autem mensæ loco est.

καὶ ἀποστοματίζουσιν εὐθυσίαν; ὧν ἡ μὲν θεωρία καὶ ἡ τραπεζὴς χύραν περιέχει.

Hanc itaque mensam eorum, nempe obviam divinarum Scripturarum lectionem, ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum fore prænuntiat; atque non natura talem esse, sed ipsis huiusmodi futuram. Id enim his verbis significatur: « Coram ipsis fiat mensa eorum in laqueum et in retributiones et in scandalum. » Hoc autem opere in illis completur. Divinas namque Scripturas legentes, exinde laqueis complicantur: earum quippe dicta præter veram scientiam excipientes, rectumque verborum sensum evertentes; iis ad non credendum Servatori seducti sunt. Imo etiam mensa eorum ipsis in retributiones vertitur. Quod enim lectiones non intelligant, vel inde facinorum suorum in ipsum pœnas luunt. Quare Symmachus pro illis, « et in retributiones, » vertit, « et in supplicium; » quin etiam in scandalum coram ipsis mensa eorum vertitur. Nuda quippe verba legentes impingunt, arcanum eorum sensum non capientes. Exempli causa, cum audiunt, ut, adveniente Christo, simul pascet lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit, leo et bos comedent paleas⁸⁶; hæc et similia non intelligentes, adveniente Christo in hæc impingunt; quia hæc non sensibili modo in ejus adventu contigerunt. Sic ergo prædicta eorum mensa fuit coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum. Hæc quæ passi sunt, quia obscurati sunt oculi eorum ut non viderent, quia respuerunt lucem illuminantem omnem hominem, et quia oculis habentes non videbant, et aures habentes non audiebant. Incrassatum enim est cor eorum; secundum Isaiam, et oculos obturarunt, auresque aggravarunt⁸⁷. Quare hic prænuntiatur: « Obscurati sunt oculi eorum ne videant. » Alium quoque casum eorum clare vaticinatur his verbis: « Et dorsum eorum semper incurva, » id est, « incurvabis; » et: « Effundite super eos iram tuam, » scilicet, « effundes; » et: « Furor iræ tuæ comprehendat eos, » nimirum,

Ἄ ἐστι τὰ μετὰ χειρας. Τὸ γὰρ, « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν, » ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, « γενήσεται. » καὶ τὰ, « σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, » ἀντὶ τοῦ, « σκοτισθήσονται. » καὶ τὰ ἐξῆς: τοῖτοις παραπλησίως. Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸν ἡμῖν προστάττοντα μὴ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ προσεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπιπρασζόντων, καὶ εὐλογεῖν καὶ μὴ καταρᾶσθαι, ἀγαπᾶν δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς, αὐτὸν τοιαῦτα κατεύχεσθαι ἐτέροις. Οὐκ εὐκτικῶς τοῖνυν, οὐδὲ προστακτικῶς, κατὰ δὲ τὸν ἀποδοθέντα τρόπον προφητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἄνθ' ὧν γὰρ τετολμήκασι καὶ διεπράξαντο κατ' ἐμοῦ, τοιαῦτα αὐτοῖς διαδέξεται ἡ τράπεζα αὐτῶν ἔσται αὐτοῖς οὐκ εἰς παράθεσιν τροφῆς, ἀλλ' εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον, ἀνθ' ὧν ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολήν. Τράπεζαν δὲ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τίνα ἂν εἴποις ἢ τὰς θεοπνεύστους Γραφάς, ἃς μελετᾷ ἡ νόησις, ψυχῶν τροφήν λογικῶν περιέχει, ἢ δὲ λέξις

Ταύτην τοῖνυν τὴν τράπεζαν αὐτῶν, τὴν πρόχειρον τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσιν προαγορεύει βεβασθαι αὐτοῖς εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον· καὶ ἔσεσθαι αὐτὴν τοιαύτην αὐτοῖς, οὐ φύσει οὖσαν τοιαύτην, ἀλλ' αὐτοῖς ἔσεσθαι τοιαύτην. Τοῦτο γὰρ σημαίνει ὁ λόγος εἰπόν· Ἐνώπιον αὐτῶν γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον. Ἐργῶ δὲ τοῦτο εἰς αὐτοῖς πληροῦται. Ταῖς γοῦν θείαις Γραφαῖς ἐντυγχάνοντες ἐξ αὐτῶν παγίσαι περιπεύρονται, ἐτέρως ἢ κατὰ τὴν ἀληθῆ νοῦν ἐκλαμβάνοντες τὰς λέξεις, καὶ διαστρέφοντες τὸν ἐν αὐταῖς ὀρθὸν λόγον, ἐξ αὐτῶν τε εἰς ἀπίστιας τοῦ Σωτῆρος περιπειρόμενοι. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνταποδόσεις γίνεται αὐτοῖς ἡ τράπεζα αὐτῶν. Ἐν γὰρ αὐτῷ τούτῳ τῷ μὴ συνιέναι τὰ ἀναγνώσματα, ἀπολαμβάνουσιν ὧν ἔδρασαν κατ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν. Διόπερ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, « καὶ εἰς ἀνταποδόσεις, καὶ εἰς τιμωρίαν, » ἠρμήνευσεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς σκάνδαλον γίνεται ἐνώπιον αὐτῶν ἡ τράπεζα αὐτῶν. Σκανδαλίζονται γὰρ ἐντυγχάνοντες ψυχαῖς ταῖς λέξεσι, καὶ μὴ συνιέντες τὴν ἐν αὐταῖς θεωρίαν· οἷον ἀκούοντες, εἰς ἐπιστάντως τοῦ Χριστοῦ, συμβοσκησεται λόκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων καὶ βοῦς φάγεται ἄχυρα· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μὴ συνιέντες, σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ ἐηλυθότῳ Χριστῷ, ὅτι μὴ αἰσθητῶς ἐγένετο ταῦτα ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Οὕτως οὖν ἡ ἀποδοθεῖσα αὐτῶν τράπεζα γέγονεν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα πεπόνθησιν, ἐπειδὴ περιεσκοπίσθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, διὰ τὸ παρητησθαι τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων, καὶ ἐπεὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ὧτα ἔχοντες οὐκ ἤκουον. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἠσαίαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν, καὶ τὰ ὧτα ἐδάρναν. Διὸ προαγορεύει φάσκων ὁ λόγος· « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. » Καὶ ἄλλο δὲ ἐναργῶς συμβῆναι αὐτοῖς θεσπίζει λέγων· « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμ-

⁸⁶ Isa. xi, 6. ⁸⁷ Isa. vi, 10.

φοι, ἀντί τοῦ, « συγκράμψεις »· καί, « Ἐκχεον ἐπ' αὐτούς τὴν ὄργην σου, » ἀντί τοῦ, « ἐκχεεῖς »· καί, « ὁ θυμὸς τῆς ὄργῆς σου καταλάβοι αὐτούς, » ἀντί τοῦ, « καταλήψεται. » Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν τῷ Ἰουδαίῳ συμβέβηκεν ἔσθαι, οὐ δυσχερὲς καταμαθεῖν. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ τὰς εἰδωλολατρείας αὐτῶν ἐχθροῖς καὶ πολεμοῖς πρὸς ἄλλογον καιρὸν ἐδουλοῦντο· εἶτ' αὖθις τὴν οἰκειάν ἐλευθερίαν ἐλάμβανον· αὐτόνομοί τε καὶ αὐτοβασίλευτοι διετέλουν, τὸ ἱερὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον λατρεῖον διατρέχοντες· μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν, πάντων ἀθρόως ἐστρατήθησαν· πολιορκίαν τε καὶ δουλείαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις ὑπομείναντες, διέμειναν οὕτω ταπεινοί, καὶ μηκέτ' ἀνανεῦσαι δεδωνημένοι· ὁ δὲ σημαίνει ἡ μετὰ χεῖρας προφητεία ἐν τῷ λέγειν· « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. » Ἰκρόσχετος γὰρ ὅπως εἴρηται τὸ, « διαπαντός »· οὐ γὰρ πρὸς ὀλίγον τινὰ χρόνον καθὼς ἄλλοτε ἐγένετο, ἀλλὰ, « διαπαντός, » φησίν. Ἄνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· « Καὶ τοὺς νῶτους αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀτόνωσον »· ὁ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τὰς ὀφῦς αὐτῶν διαπαντὸς ἐξέσθρῳσον. » Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῖς συνέβη· ἐπεὶ ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ οὐκέτι μέτρω κατὰ τὸ παλαιὸν μετῆλθεν αὐτοῦς· ἡ πᾶσα δὲ ἀθρόως κατ' αὐτῶν ἐξεχύθη. Διὸ ἐπιλέγεται· « Ἐκχεον ἐπ' αὐτούς τὴν ὄργην σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὄργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. » Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ δηλοῦται ψαλμῷ τῷ φήσαντι· « Ἰνατί, ὁ Θεὸς, ἀπίσω εἰς τέλος; » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀπόστολος τοῦτοις συμφώνως ἔλεγεν· « Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτούς ἡ ὄργη εἰς τέλος. » Πρῶτον οὖν ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐγένετο αὐτοῖς· εἰς παγίδα· εἶτα οἱ ἄφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίζοντο· εἶτα ὁ νῶτος αὐτῶν ἐκχιτομένης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἄλλο τι γενήσεσθαι αὐτοῖς

« comprehendet. » Quomodo autem isthæ post Judæorum contra Servatorem nostrum audax facinus genti contigerint, non difficile intellectu est. Nam olim quidem, idololatriæ suæ causa, inimicorum et hostium servituti ad breve tempus tradebantur; deinde in pristinam libertatem restituebantur, aq̄ sui juris suisque regibus subditi degebant, templum, cultumque ibi ex Moysis lege præscriptum frequentabant; post insidias vero contra Salvatorem nostrum structas, omnibus contra fertim privati sunt: atque obsidione et servitute Romanis oppressi, sic abjecti, ne quidem caput erigere audentes, remanserunt. Quod hac prophetia significatur his verbis: « Et dorsum eorum semper incurva. » Attende vero ad illud, « semper. » Non enim ad breve tempus ut olim, sed « semper, » ait. Pro quo Aquila interpretatus est: « Et dorsa eorum indesinenter enerva; » Symmachus vero, « Et lumbos eorum semper debilita. » Quod etiam accidit illis; ira quippe Dei non cum mensura quadam, ut antiquius, invasit eos; sed tota confertim effusa est. Quamobrem additur: « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. » Hoc in alio item psalmo enuntiatum his verbis: « Utquid, Deus, repulisti in finem? » His etiam affinia habet divinus Apostolus: « Pervenit in eos ira in finem. » Primo itaque mensa eorum fuit ipsis in laqueum, deinde oculi eorum obscurati sunt; postea dorsum eorum semper incurvatum est, effusa scilicet in illos ira Dei. Sub hæc autem aliud ipsius eventurum vaticinatur dicens:

« διαπαντός ἐκάμπετο, τῆς τοῦ Θεοῦ ὄργῆς ἐπ' αὐτούς προαγορεύει φάσκων·

« Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη » ἀντί τοῦ, γενηθήσεται· « καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν »· ἀντί τοῦ, μὴ ἔσεται. Ἔδει γὰρ μὴδὲ τοῦτο παρελθεῖν τὴν προφητικὴν γνώσιν· ὡς ἔρα καὶ ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἔσται ἔρημος· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀοικήτος »· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἔφρασιμένη. » Ἐπαυλιν δὲ αὐτῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει, οὐκέτι Θεοῦ πόλιν οὔσαν, ἀλλ' αὐτῶν ἔπαυλιν. Διὸ καὶ ἔρημον αὐτὴν ἔσεσθαι φησιν· ὁ δὲ καὶ ἔργω δείκνυται. Εἶτ' ἐπιλέγει· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν, » ἐξ αὐτῶν δηλαδὴ τῶν πάλαι οἰκητόρων· ὁ καὶ αὐτὸ ὀφθαλμοῖς ἡ ἀλήθεια τοῦ λόγου παρίστησιν. Εἰ γοῦν τις ἀφίκοιτο εἰς τοὺς τόπους, ἴδοι ἂν τὴν ἐσχάτην ἐρημίαν τοῦ τόπου· Ἰουδαίῳ δὲ οὐδὲνα τολμῶντα ἐπιθαίνειν τῇ πόλει, μήτι γε οἰκεῖν αὐτῇ· ἀλλ' οὐδὲ οἰκήσις Ἰουδαϊκῆ περιλείπειται ἐν τῷ τόπῳ, ὡς τινα τῶν Ἑλλήνων οἰκεῖν ἐν αὐτῇ δύνασθαι. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν »· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν. » Ἄρδην γὰρ ἐκ βῆθρων πᾶσαι αὐτῶν αἱ σκηναὶ καὶ αἱ οἰκήσεις κατεσκάφησαν. Ὅρα τοίνυν ὀπίσω ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἐρημίας τοῦ ἁγίου τόπου, ἀφανισμοῦ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν, τοῦ ἔθνους παντελοῦς ταπεινώσεως,

VERS. 26-29. « Fiat habitatio eorum deserta; » id est, fiet: « et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » scilicet, non erit. At enim prophetica mentitiam id præterire non oportuit, quod nempe habitatio eorum deserta futura sit; sive, secundum Symmachum, « inhabitabilis; » vel, secundum Aquilam, « deleta. » Habitationem eorum vocat Jerosolymam, quæ non ultra civitas Dei est, sed eorum habitatio. Quare desertam fore dicit; quod ipso opere comprobatur. Subdit postea: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » ex priscis scilicet incolis; quod ipsum etiam oculis rei veritas offert. Si quis enim loca adeat, extremam ibi solitudinem conspiciet; Judæorum nullo audente in urbem accedere, nedum isthic habitare; imo etiam nullum ibi Judæorum habitaculum relictum est ubi Græcorum quispiam habitare possit. Quapropter dictum est: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet; » vel, secundum Symmachum, « in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. » Radicitas enim et a fundamentis omnia tabernacula et domicilia eorum excisa sunt. Animadvertite igitur quot et quanta hic memorentur, sancti loci solitudo, evulsio tabernaculorum ipsorum, extrema gentis abjectio,

²⁸ Psal. lxxiii, 1. ²⁹ I Thess. ii, 16.

mentis eorum obscuratio, ignorantia divinarum A
Scripturarum: quæ non alio tempore completa
sunt, quam post impia sua in Christum Dei gesta.
Quare horum causam secundum hæc prophetia nar-
rat his verbis: « Quoniam quem tu percussisti,
persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum
addiderunt: » etc. Omnia superius enarrata ipsis
eventura esse dicit, non propter idolorum cultum;
sed « quoniam quem tu percussisti persecuti sunt. »
Tu namque secundum hæc prophetiam, « Percu-
tiam pastorem, et dispergentur oves gregis »⁴⁶,
rationibus abs te cognitis percussisti. Unde apud
Apostolum dicitur: « Si enim proprio Filio suo non
pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum »⁴⁷.
Cui tradiderit eum, Isaias docebit his verbis: « Et
Dominus tradidit eum peccatis nostris »⁴⁸: » quare
factus est pro nobis maledictum. Nam cum pecca-
tum non nossit, Deus illum pro nobis effecit esse
peccatum, ut nos simus iustitia in ipso. Sed et
« homo fuit in plaga constitutus, et sciens ferre
infirmiorem: et vibice ejus nos sanati sumus »⁴⁹.
Plagas itaque et vibices accepit, et hæc omnia, Pa-
tre volente et permittente, passus est. Quamobrem
in Zacharia propheta dictum est: « Framea, sus-
citare super pastorem meum, et super virum civem
ejus. Percute pastorem, et dispergantur oves gre-
gis »⁵⁰. In Evangelio autem ipse Servator noster
passionis vicinis discipulis prænuuntiabat dicens:
« Omnes vos scandalizabimini in me. Scriptum est
enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves
gregis »⁵¹. In hoc similiter psalmo iis affinia dicun-
tur, nempe, « Quoniam quem tu percussisti perse-
cuti sunt. » Pater igitur proprio Filio non pepercit,
sed pro nobis omnibus tradidit illum. Vi etiam et
ratione quadam ipse est qui percussit, quia permi-
sit ipsum talia perpeti. Illi vero non modo percus-
serunt, sed abs se abjecerunt et procul persecuti
sunt eum: cum par fuisset saltem percussum ex-
cipere, et nosse Christum pro nobis mortuum esse,
factum pro nobis maledictum; quem, cum non
nosset peccatum, Deus pro nobis peccatum effecit,
ut nos efficiamur iustitia Dei in illo. Meninse
item oportet Isaiæ vocum quæ sic habent: « Homo
in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem:
et Dominus tradidit eum peccatis nostris »⁵²; » et:
« Quoniam ipse peccata nostra portat, et pro no-
bis cruciatur »⁵³. » Quoniam vulneratus est, non alia
de causa nisi propter peccata nostra, et infirmatus
est propter iniquitates nostras. Illi vero nihil eorum
cogitarunt, sed ejecerunt eum et abs se repulerunt,
postulantes homicidium, ac vitæ principem ne-
gantes. Ideo hic ait: « Quoniam quem tu per-
cussisti persecuti sunt, et super dolorem vulne-
rum meorum addiderunt. » Ego quidem pro ipsis
vulnera excepi, purgatio eorum effectus, et re-
demptio pro peccatis eorum: illi vero mala sua

σκοτισμού τῆς διανοίας αὐτῶν, ἀνοησίας τῶν θείων
Γραμμάτων, ἀ καὶ οὐκ ἄλλοτε ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς
ἢ μετὰ τὸ ἀπεθῆσαι εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ
ἐπιλέγει τοῦτους ἐξῆς τῆν αἰτίαν ὡς φάσκουσα προ-
φητεία: « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξαν, καὶ ἐπὶ
τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας, » καὶ τὰ
ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα συμβῆσθαι αὐτοῖς φη-
σιν, οὐ διὰ τινα εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ὅτι ὃν ἐπά-
ταξας, κατεδίωξαν. » Σὺ μὲν γὰρ κατὰ τὴν λέγουσαν
προφητείαν, « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορ-
πισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς, » δι' οὗς αὐτὸς
οἶδας λόγους ἐπάταξας. Ὅθεν εἰρηται παρὰ τῷ Ἀπο-
στόλῳ: « Εἰ γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέισατο, ἀλλ' ὑπὲρ
ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. » Τίνι δὲ παρέδωκεν
αὐτόν, Ἡσαίας διδάξει λέγων: « Καὶ Κύριος παρέ-
δωκεν αὐτὸν ἁμαρτίαις ἡμῶν. » διὸ γέγονεν ὑπὲρ
ἡμῶν κατάρρα. Μὴ γνόντα γὰρ αὐτὸν ἁμαρτίαν ὁ Θεὸς
ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα
δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν πληγῇ
ῶν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν γέγονε: καὶ τῷ μύ-
λωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἐθήμεν. » Ὁμοῦν καὶ πληγὰς καὶ
μύλωπις ἐλαφε, καὶ ταῦτα πάντα πέπονθε, τοῦ
Πατρὸς βουλομένου καὶ συγχωροῦντος οὕτως γίγνεσθαι.
Διὸ ἐν μὲν Ζαχαρία τῷ προφήτῃ ἐλεκεται: « Ῥομφαία,
ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, καὶ ἐπ' ἄνδρα πολί-
την αὐτοῦ. Πάταξον τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθή-
την αὐτοῦ. Πάταξον τῆς ποιμνῆς. » ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸς τῷ πάθει γενόμενος τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς εἰσετέλλετο εἰπὼν: « Πάντας ὑμεῖς
σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοί. Γέγραπται γὰρ: Πατάξω
τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς
ποιμνῆς. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς τοιγαροῦν τοῦτοις
συμφώνως εἰρηται τὸ, « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίω-
ξαν. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέισατο,
ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Δυνάμει τε
αὐτὸς ἦν ὁ πατάξας διὰ τοῦ συγχωρῆσαι τοιαῦτα αὐ-
τὸν παθεῖν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπάταξαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἤλα-
σαν ἐξ ἑαυτῶν καὶ μακρὰν ἀπέδιωξαν αὐτόν: δέον καὶ
ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, καὶ
ὅτι μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, αὐτόν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν
ἁμαρτίαν ἐποίησεν: ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη
Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Μνημονεῦσαι δὲ χρῆ καὶ τῶν Ἡσαίου
φωνῶν, δι' ὧν ἐλέγετο: « Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ῶν, καὶ
εἰδὼς φέρειν μαλακίαν: καὶ Κύριος παρέδωκε τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν. » καὶ, « Ὅτι οὗτος τὰς ἁμαρτίας
ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυῖται. » ὅτι τε ἐτραυ-
ματίσθη οὐ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν,
καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Οἱ δὲ τού-
των μὲν οὐδὲν διανοήθησαν, ἤλασαν δὲ αὐτὸν καὶ ἀπε-
δίωξαν ἑαυτῶν, ἐξαιτησάμενοι μὲν τὸν φονέα, τὸν δὲ
ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι. Διὸ φησιν ἐνταῦθα:
« Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος
τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας. » Ἐγὼ μὲν γὰρ τὰ
ὑπὲρ αὐτῶν ἀνεδεχόμενον τραύματα, καθαρμὸς αὐτῶν
γενόμενος, καὶ ἀντίψυχον διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν: οἱ

⁴⁶ Zach. xiii, 7. ⁴⁷ Rom. viii, 32. ⁴⁸ Isa. liii, 6. ⁴⁹ ibid. 5. ⁵⁰ Zach. xiii, 7. ⁵¹ Matth. xxvi, 31.
⁵² Isa. liii, 6. ⁵³ ibid. 4, 5.

ὁ προσέθηκαν ἐμοὶ τὰ ἑαυτῶν κακά. « Ἐδωκαν » γοῦν A
 εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπό-
 τιστὴν με ὕδωρ · » οὐ μόνον κατ' ὄν ἐπασχον ὑπ' αὐτῶν
 καιρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ταῖς κατ'
 ἐμοῦ βλασφημίαις παραμένοντες. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν, ἀντὶ τοῦ, « προσέθηκαν, » διηγῶνται, εἰρηται·
 κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξηγοῦντο. » Οὐ γὰρ ἀπήρκει
 τὸ ἅπας ποτὲ τραυματίσαι αὐτὸν, καὶ τοιαῦτα κατ'
 αὐτοῦ τολμησαι· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ κατορθώμασιν ἐγκαυ-
 χόμενοι τοῖς ἑαυτῶν τέκνοις, τὰ κατ' αὐτοῦ τολμη-
 θήντα αὐτοῖς διηγούντο. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ταύτην
 εἶπαν τὴν μερίδα, διώξαντες μὲν ὃν σὺ ἐπάταξας,
 ἀνομίας δὲ καὶ ἀσεβείας ἐφ' ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
 αὐτῶν σωρεύσαντες· εἰκότως ἐπιλέγεται τοῦτοις·
 « Πρόσθετε ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν· » ἀντὶ τοῦ,
 « προσθήσεις· » ἔσται γὰρ αὐτοῖς κακῶν προσθήκη. B
 Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἀνθρώποις γίνεται, τὰ
 δὲ ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων ἔξωθεν τῷ ἐφ' ἡμῖν. Διὸ
 λέλεκται ποῦ πρὸς τὸν Θεόν· « Μετὰ ὁσίου ἀσιμώθησιν,
 καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις· » Καὶ ἐν τῷ νόμῳ
 δὲ εἴρηται ἐκ προσώπου αὐτοῦ. « Καὶ ἐκ πορευθῆτε
 πρὸς με πλάγιοι, πορευόμενοι καὶ γὰρ πρὸς ὑμᾶς θυμῷ
 πλαγίῳ. » Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ὥσπερ μακρῶν σχοινίῳ
 τὰς ἀνομίας ἑαυτῶν ἐπισπάσαντο, εἰκότως καὶ σὺ ὁ
 δίκαιος κριτῆς προσθήσεις ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν
 αὐτῶν· δευτέραν αὐτοῖς πρὸς τῆ προτέρᾳ λογιζόμε-
 νος. Ἀλλὰ καὶ « Μὴ εἰσελεύσασιν, φησὶν, ἐν δι-
 καιοσύνῃ σου. » Ἡ μὲν γὰρ σὴ δικαιοσύνη δικαίου
 εἰσκαλεῖται, καὶ πάντας εἰς τὰ ἐνδοτάτω τῆς σῆς βα-
 σιλείας κατὰ τὰς ἐπαγγελίας ὑποδέχεται· οἱ δὲ τοι-
 αῦτα τολμήσαντες οὐκ εἰσελεύσονται μετὰ τῶν σῆ C
 δικαιοσύνη συνελουσμένων· ἀλλ' οὐδὲ ἐγγραφήσου-
 νται ἐν βίβλῳ ζώντων· τούναντιον δὲ πείσονται τοῖς
 ἐγγραφομένοις. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτοι τῆς ἐμῆς χάριτος
 ἀξιωθέντες ἐνεγράφησαν ποτε ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζών-
 των διὰ τοὺς παρὰ τῷ Θεῷ ζώντας πατέρας αὐτῶν,
 ὡς καὶ αὐτοῖς δεδόσθαι τὰς ἐπαγγελίας· ἀλλ' ἐπεὶ τοι-
 αῦτα τετολμήκασιν, « Ἐξλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου
 ζώντων. » Διασαφῶν δὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βίβλου τῶν
 ζώντων, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ μετὰ δικαίων μὴ γρα-
 φήτωσαν. » Ἐκλογῆς γὰρ γιγνομένης τῶν κατὰ τὸν ἀν-
 θρώπινον βίον, οἱ μὲν ζωῆς ἀξιοὶ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ
 διὰ τὴν οἰκείαν δικαιοσύνην ἀνάγραπτοι γενήσονται
 παρ' αὐτῷ· οἱ δὲ ἀπόδητοι τῆς βίβλου ἔσονται οἱ τὸν
 ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς παρατηρήσαντες. Καὶ τοῦτο μὲν D
 τὸ τέλος τῶν τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 τετολμηκότων· τὰ δ' ἐξῆς ὁ λόγος ἐπὶ τὸ φαιδρότερον
 μεταβάλλει, ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος
 ἀπαρχόμενος.

« Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ
 Θεός, ἀντελάβετό μου. » Ὁ εἰπὼν ἐν Εὐαγγελίοις·
 « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῆ
 καρδίᾳ, » διὰ τῶν προκειμένων πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ
 εἰμι, φησὶ. Πτωχὸς δὲ ἦν τὸν πλουτοῦ τῆς αἰωνίου
 βασιλείας ἀποθέμενος. Διὰ φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἰησοῦς
 Χριστὸς πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς
 τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν. » Ἀλλὰ καὶ « ἀλγῶν »

mihi addiderunt. « Dederunt » igitur in escam meam
 fel, et in siti mea potaverunt me aceto ; non so-
 lum tempore passionis meæ, sed in sequentibus
 blasphema contra me dicta proferre perseverantes.
 Quare, secundum Aquilam, pro illo, « addiderunt, »
 dicitur, « enarrabunt ; » secundum Symmachum
 vero « enarrabant. » Non enim sat illis fuit quod
 semel ipsum vulnerassent, et talia contra cum
 ausi fuissent ; sed quasi re bene gesta gloriosi,
 ausus suos filii enarrabant. Quoniam igitur illi
 talem portionem cooptarunt, quem tu percussisti
 persequentes, iniquitates autem et impietates in se
 et in filios suos coacervantes ; jure adjicitur : « Ap-
 pone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, » id
 est, « appones : » ipsis namque malorum accessio
 erit. Alia enim nobis hominibus ex interioribus
 eveniunt ; alia vero aliunde ex sequentibus inte-
 riora nostra. Quare alicubi Deo dicitur : « Cum
 sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris⁶⁰. »
 In lege quoque ex ipsius persona dicitur : « Si veni-
 natis ad me obliqui, accedam et ego ad vos animo
 obliquo⁶¹. » Quia igitur illi quasi funiculo oblongo
 peccata sua trahebant, jure tu quoque justus ju-
 dex appones iniquitatem super iniquitatem ipso-
 rum ; ad priorem illam, aliam imputans. Imo quo-
 que ait : « Non intrent in justitiam tuam. » Nam
 justitia quidem tua justos advocat, omnesque ad
 intima regni tui secundum promissionem recipit.
 Qui vero talia ausi sunt non intrabunt cum iis
 qui una cum justitia tua ingressuri sunt : sed ne-
 que in libro viventium scribentur ; imo contraria iis
 qui descripti sunt patientur. Etiam si enim gratia
 donati mea aliquando in libro viventium, patrum
 suorum apud Deum viventium causa, conscripti
 fuerint, ita et et ipsis promissa oblata sint ; at
 quoniam talia sunt ausi, « deleantur de libro
 viventium. » Libri autem viventium rationem expli-
 cans, subdit postea, « Et cum justis non scriban-
 tur. » Electione quippe facta eorum qui in mundo
 erant hominum, alii quidem vita quæ apud Deum
 est digni, ob propriam justitiam apud ipsum de-
 scribentur ; qui autem ex libro delebuntur, ii erunt
 qui vitæ principem repudiarunt. Et hic finis erit
 eorum qui jam memorata contra Servatorem no-
 strum aggressi sunt. Quæ sequuntur autem, in lo-
 tiorem formam nutantur : nam inde evangelicæ
 gratiæ initium ducitur.

VERS. 30, 31. « Ego sum pauper et dolens, salus
 tua, Deus, suscepit me. » Qui in Evangeliiis dixit :
 « Discite a me quia mitis sum et humilis corde⁶², »
 in præsentī se pauperem et dolentem dicit. Pauper
 autem erat, depositis æterni regni divitiis. Quam-
 obrem ait Paulus : « Jesus Christus cum dives esset,
 propter nos inops effectus est, ut nos ejus inopia
 divites essemus⁶³. » Sed etiam « dolens » fuit ; quare

⁶⁰ Psal. xvii, 26, 27.

⁶¹ Levit. xxvi, 23, 24.

⁶² Math. xi, 29.

⁶³ II. Cor. viii, 9.

supra dicebat : « Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Dolebat enim pro iis qui in perniciem ibant, et patiebatur eorum causa qui ad salutem abs se procuratam non accederent. Ideo seu dolens clamabat : « O generatio incredula et perversa, quousque vobiscum ero? quousque vos patiar? » Ideo dicit : « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me. » His porro salutem subindicat qua post mortem donandus est. Nam cum pridem infixus in limo profundi, venerit in altitudinem maris, ut in prophetia dicebat, jam vero dicit, « Salus tua, Deus, suscepit me : » aperte declarat se, postquam in altitudinem maris venerat, postquam memorata superius passus fuerat, patrocinium consecutum esse. Quare in vicesimo primo psalmo hymnum « pro susceptione matutina »⁵², emittit. Deinde vero, ut patrocinium consecutus, ad jucundiora sermonem convertit hymnis Patrem celebrans, cum ait, « Laudabo nomen Dei cum cantico. » Cum melodia autem et cantico sermones proferre, id signum gaudii et lætitiæ erat. Sed etiam « magnificabo eum, » inquit, scilicet Patrem suum. Qui magnificabit postea subjicit, « in laude, » sive, secundum Aquilam, « in gratiarum actione. » Gratiarum vero actionem et laudem qua Patrem Filius magnificat intelliges, si Novi Testamenti mysteriis animum adhibens, ubi Ecclesia Dei per totum orbem ad gratiarum actiones, ad rationabilem et sine fumo cultum Deo offerendum instituta est. Laus isthæc et gratiarum actio corporeis hostiis, quæ olim secundum legem Moysis offerebantur, multo præstantior est. Quamobrem adjicit : « Et placebit Domino super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas. » Si namque de iis Judæi gloriantur, seiant utique longe meliorem Deoque acceptiorem meam gratiarum actionem et laudem supra memoratis esse. Quamobrem secundum Symmachum dicitur, « Et placebit Domino magis, quam bos taurus, ungulas diffundens, cornutus. » Cur hic vitulum dicat, non aliud animal in sacrificio offerri solitum, non sine examine præmittendum. Nam ex animalibus secundum legem Moysis immolari jussis, alia ex armento boum, alia ex grege ovium, adducebantur, alia ex volatilibus; quorum alia masculi, alia feminae erant; alia spontanea ex arbitrio, alia ex debito; alia sacrificium salutaris, alia pro peccato vocabantur; alia pro summo sacerdote, alia pro universo populo, alia pro principe peccante offerebantur. Cum magnum itaque in his discrimen esset, nunquam tamen pro principe quolibet vel pro quopiam privato vitulus offerebatur. Vitulus masculus aliquando immolabatur; aliquando vero, cum tota synagoga in peccatum lapsa esset, sacerdos, qui universi populi seu caput erat, ut peccati consors vitulum offerebat. Hæc porro in Levitico deprehendas, in quo scribitur : « Et locutus est Dominus ad Moysen

γέγονε· διὸ ἔλεγεν ἀνωτέρω· « Καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν. » Ἦλγει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις, καὶ ὑπερέπασχε τῶν μὴ προσιόντων τῇ δὲ αὐτοῦ προξενουμένη σωτηρίᾳ. Ἀπὸ ὧσπερ ἀλγῶν ἐβόα· « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, ἕως ποτε μεθ' ὑμῶν εἰμι; ἕως ποτε ἀνέχομαι ὑμῶν; » Διὸ φησι· « Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγὼ εἰμι· ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου. » Αἰνύσσεται δὲ διὰ τούτων τὴν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἐκπαθή εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ὡς διὰ τῶν τῆς προφητείας ἐδήλου, νυκτὶ δὲ φησιν· « Ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου; » σαφῶς παρίστησιν ἀντιλήψεως τετυχημένοι, μετὰ τὸ ἐληλυθέναι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, μετὰ τὸ πεπονθέναι τὰ προλεχθέντα. Διὸ καὶ ἐν κα' ψαλμῷ τῶν
B « ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθηῆς » ἀνέπεμπεν ὕμνον. Εἴθ' ὡς τυγῶν ἀντιλήψεως, μεταβάλλει τοὺς λόγους ἐπὶ τὸ φαιδρότερον, ὕμνους ἀναπέμπων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, ἐν οἷς φησιν· « Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μετ' ὥδης. » Τὸ δὲ μετὰ μέλους καὶ ὥδης λόγους προσφέρεισθαι σύμβολον ἦν θυμηθίας καὶ εὐφροσύνης. Ἄλλὰ καὶ « μεγαλυνῶ αὐτόν, » φησὶν· ὄψλον δ' ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα. Πῶς δὲ καὶ αὐτόν μεγαλυνεῖ, ἐπιλέγει ἐξῆς, « ἐν αἰνέσει; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἐν εὐχαριστίᾳ. » Νοήσεις δὲ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν αἰνεσιν δι' ἧς ὁ Υἱὸς μεγαλύνει τὸν Πατέρα, ἐπιστήσας τοὺς μυστηρίους τῆς Καθῆς Διαθήκης, ἐν οἷς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τὰς εὐχαριστίας καὶ τὰς λογικάς καὶ ἀκάπνους λατρίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ παρελιήφεν. Αὕτη δὲ ἡ αἰνεσις καὶ ἡ εὐχαριστία πολὺ κρείττων τυγχάνει τῶν σωματικῶν θυσιῶν, τῶν κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον πάσαι προσαγομένων. Διὸ ἐπιλέγει· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπίλας. » Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦτοις σεμνύονται Ἰουδαίων παῖδες, ἴστωσαν, ὅτι πολὺ βελτίων καὶ τῷ Θεῷ προτιμωτέρα ἡ ἐμὴ εὐχαριστία καὶ ἡ ἐμὴ αἰνεσις τῶν προλεχθέντων. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ μᾶλλον ἢ βοῦς ταύρος, διχηλῶν, κέραστος. » Διὰ τὶ δὲ ἐναῦθα μόσχου μνημονεύει καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς τῶν προσφέρεσθαι εὐχότων εἰς θυσίαν ζώων, ἄξιον μὴ ἀβασανίστως παρελθεῖν. Τῶν γὰρ κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον θύεσθαι προσταττομένων ζώων τὰ μὲν ἐξ ἀγέλης βοῶν προσήγετο, τὰ δὲ ἐκ προβάτων, τὰ δὲ ἀπὸ πετεινῶν· καὶ τὰ μὲν ἄρβανα, τὰ δὲ θήλαα· καὶ τὰ μὲν ἐκούσια κατὰ προαίρεσιν, τὰ δὲ κατὰ ὀφειλὴν· καὶ τὰ μὲν ὠνομάζετο θυσία σωτηρίου, τὰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας· καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο, τὰ δὲ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὰ δὲ ὑπὲρ ἄρχοντος ἡμαρτηκότος. Πολλῆς δὲ οὐσίας ἐν τοῦτοις διαφορᾶς, οὐδὲ πώποτε ὑπὲρ τοῦ τυγῶτος ἄρχοντος, οὐδ' ὑπὲρ ἰδιώτου ἀνδρὸς μόσχος ἀνεφέρετο. Ποτὲ δὲ ὁ μόσχος ὁ ἄρβην ἐθύετο, ἄλλοτε πᾶσα ἡ συναγωγὴ ἁμαρτίᾳ περιπεπτῶκει, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ἱερεὺς ὡσπερ κεφαλὴ ὢν τοῦ παντὸς λαοῦ τῆς ἁμαρτίας κοινωνὸς τὸν μόσχον προσήγε. Ταῦτα δὲ ἐν Λαυιτικῷ εὗροις ἀν' ἐπιτήσεως, ἐν ᾧ

⁵² Matth. xvii, 16. ⁵³ Psal. xxi, 1.

γέγραπται· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Ἀάλησον πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ λέγων· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν, καὶ προσάξει περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ ἢς ἤμαρτε, μόσχον ἐκ βοῶν ἀμωρον τῷ Κυρίῳ· καὶ ἐξῆς· Ἐάν δὲ πᾶσα συναγωγὴ Ἰσραὴλ ἀγνοήσῃ, καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς· καὶ ποιήσῃ μίαν ἀπὸ πασῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, ἢ οὐ ποιηθήσεται, καὶ πλημμελώσῃ, καὶ γνωσθῆ αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία ἢν ἤμαρτον ἐν αὐτῇ· καὶ προσάξει ἡ συναγωγὴ μόσχον ἐκ βοῶν περὶ τῆς ἀμαρτίας. » Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἱστορία εἰσάγει ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως θυσίαν μόσχον, ἐν οἷς εἰρηται· « Καὶ προσήγαγε Μωϋσῆς τὸν μόσχον τὸν περὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐπέθηκεν Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ μόσχου τοῦ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐσφαξεν αὐτόν. » Ὁρᾶς ἐπὶ ποιοῖς ὁ μόσχος προσεφέρετο ἐπὶ πάσῃ τῇ συναγωγῇ Ἰσραὴλ ἀμαρτούση, καὶ ἐπὶ ἀρχιερεὶ ἡμαρτηκῶτι· καὶ οὐκ ἀπλῶς ἡμαρτηκῶτι, ἀλλὰ καὶ τῷ λαῷ αἰτιῶ γενομένῳ ἀμαρτίας· λέγει γάρ· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· « Εἰς πλημμέλησιν τοῦ λαοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τῷ τε παντὶ λαῷ διαστροφῆς αὐτοὶ γεγονάσιν αἰτίοι· γέγραπται γάρ· « Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως θανωσίντων αὐτόν. » καὶ πάλιν ἐξῆς· « Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τοὺς ὄχλους ἵνα αἰτήσῃσιν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν. » Χρεία δὲ ἦν καθάρσεως τοῖς ταῦτα τετολημῶσι, καὶ θυσίας οὐκ ἄλλης, ἢ τῆς διὰ τοῦ μόσχου, ὡς μεμαρτύρηται διὰ τῆς προτεθείσης Γραφῆς· εἰκότως, Οὐκ αἰσθητὸν ἐγὼ, φησὶ, μόσχον προσφέρω, διὰ τῶν προκειμένων ὁ Σωτήρ ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν καθαρὰν καὶ ἀναιμον θυσίαν, ἢν αὐτὸς ἐγὼ συνεστησάμην ἐν τῇ ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ἀνάιμου καὶ ἀπύρου λειτουργίας, τῆς δι' αἰνέσεως· ἦτις ἀρέσει τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ ὁ παρὰ Μωϋσῆϊ νενομοθετημένος μόσχος. Διὸ λέλεκαται· Μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει. Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ, ἢ αἰνεῖς δηλαδὴ, ἢ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὄπλας. » Ἐτυχον δ' ἂν ἀπέσεισε καὶ καθάρσεως τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τοῦ παντὸς ἔθνους, εἰ κέρηοντο ταύτῃ τῇ θυσίᾳ, τὴν καινὴν καὶ σωτήριον Διαθήκην παραδεξάμενοι.

Ἐἶτα εὐχὴν ἀναπέμπτει ὁ προλεχθεὶς πτωχὸς ὑπὲρ τῶν παραπλησιῶν αὐτῷ πτωχῶν, περὶ ὧν διδάσκει λέγων· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ φησὶ διὰ τῆς εὐχῆς· « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. » Εὐχεται δὲ ἤδη ποτὲ εἰς ἔργα χαρῆσαι τὰ προλεχθέντα, ὥστε ὀφθαλμοῖς αὐτὰ θεάσασθαι τοὺς εἰρημένους πτωχοὺς, δηλαδὴ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀποστόλους, Ἰδεῖν δὲ τούτοις εὐχεται· τὴν ἀποδομασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. »

⁶⁶ Levit. iv, 1-3. ⁶⁷ ibid. 15, 14. ⁶⁸ Levit. vii, 14. ⁶⁹ Matth. xxvi, 59. ⁷⁰ Matth. xxvii, 20, 1. Matth. v, 3.

dicens : Loquere ad filios Israel, dicens : Si summus sacerdos qui unctus est peccaverit, ut peccare faciat populum, offeret pro peccato suo quo peccavit, vitulum ex bobus immaculatum Domino ⁶⁶; » ac deinde : « Quod si omnis synagoga Israel ignoraverit, et latuerit verbum ex oculis synagoga: aut fecerit unum ex omnibus præceptis Domini ; aut non fecerit, et deliquerit et cognoverit peccatum suum quo peccavit ; offeret synagoga vitulum ex bobus pro peccato ⁶⁷. » Sub hæc autem pro sacerdote inducitur in sacrificium vitulus, nam dicitur : « Et obtulit Moyses vitulum pro peccato : et imposuit Aaron et filii ejus manus super caput vituli pro peccato, et immolavit eum ⁶⁸. » Vides quibus de causis vitulus offerretur pro universa synagoga Israelis peccante, et pro summo sacerdote peccante ; nec modo peccante, sed etiam populum in peccatum inducente ; dicit enim : « Si summus sacerdos, qui unctus est, peccaverit, ut peccare faciat populum. » Pro quo Aquila sic interpretatus est : « In delictum populi. » Quia igitur tempore passionis Domini summi sacerdotes et principes Judaicæ gentis convenerant in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus, totique populo perversionis auctores fuere, scriptum est enim : « Principes sacerdotum et consilium totum quærebant falsum testimonium contra Jesum, quomodo morti traderent eum ⁶⁹; » ac rursus : « Principes sacerdotum et seniores persuaserunt turbis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent ⁷⁰. » His porro qui talia ausi fuerant purgatione opus erat, et sacrificio, non alio quam vituli, ut Scriptura superius allata testificatur. Jure hic Servator noster ait : Non sensibilem ego vitulum profero, sed puram et incruentam hostiam, quam ego ipse in Ecclesia mea constitui, per incruentum et igne vacuum ministerium, quod laude persolvitur ; quod sane Deo longe acceptius et gratius erit, quam ille Moysis lege assignatus vitulus. Quapropter dictum est : « Magnificabo eum in laude. Et placebit Deo, » laus scilicet, « super vitulum novellum, cornua producentem et unguas. » Et sane veniam purgationemque cum principes sacerdotum, tum populus omnis consecuti essent, si novum et salutare Testamentum suscipientes, tali sacrificio fuissent usi.

Deinde mendicus ille orationem effundit pro pauperibus sui similibus, de quibus hæc tradit : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁷¹. » In oratione vero sua ait : « Videant pauperes et lætentur. » Jam autem precatur ut quæ supra dicta sunt eveniant, ita ut pauperes isti, scilicet discipuli et apostoli sui, videant. Precatur vero ut laudem illam vitulo novello cornua producente et unguas gratiorem conspiciant. Et sane « Ea vero quæ sursum est Jerusalem libera est,

quoniam oratio ejus diuturnis postea temporibus effectum consecuta est, beatos prædicabat eos qui talium rerum spectaculo dignati essent : quare in Evangeliiis discipulis suis dixisse scribitur : « Vestri autem beati oculi, quia vident ; et aures vestrae, quia audiunt ⁶⁰. » Hæc quippe affinia huic dicto erant, « Videant pauperes, et lætentur : quærite Deum, et vivet anima vestra. » Cum pro pauperibus rogasset, ipsos demum alloquitur, ipsisque vitam denuntiat, non corporum, sed animarum : quam ab ipsis Deum quærentibus reperendam esse pollicetur, talia fatus : « Quærite Deum, et vivet anima vestra. » Fons quippe vitæ penes illum est. Quomobrem iisdem pauperibus præcipit, ut, omnia postponentes, illum fide bonaque spe muniti perquirant ; ita enim eos vita animæ victuros pollicetur : de qua vita hæc Apostolus docuit : « Nam vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria ⁶¹. » Postea subdit : « Quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vinctos suos non despexit. » Hic rursus, « exaudivit, » pro, « exaudiet ; » et, « non despexit, » pro, « non despiciet, » dictum est. Cum jam enim dixisset, « Quærite Deum, et vivet anima vestra ; » fidenter ait, quærite, quoniam exaudiet pauperes. Neque enim voluptariorum, superbiorum et arrogantium Deus est ; sed humilium et pauperum. Quapropter dicitur : « In quem respiciam, nisi in mansuetum et humilem et quietum et tremementem sermones meos ⁶² ? » Fiducia igitur instructi quærite Deum, gnari Dominum vos pauperes exauditurum, et vinctos suos non despecturum esse ; sive secundum Symmachum : « Et vinctos suos non parvi faciet. » Quo pacto autem hi pauperes, vincti et compediti fuerint intelliges, si Paulum audias dicentem : « Paulus vinctus Jesu Christi ⁶³ : » ac similiter reliqui discipuli pro Christi vinctis habendi. Quin etiam ii qui in tabernaculo (corporis) quasi in vinculis sunt, lugent supplicantes a vinculis eripi : quare dicunt : « Infelix ego homo, qui me liberabit ex corpore mortis hujus ⁶⁴ ? » Qui ergo corruptibili corpore onusti sunt, et corruptionem aversantur, gementes in hac corruptibili vita, vincti Dei sunt, et compediti ejus, quorum deprecationes non despiciet neque aversabitur. Qui vero vincula sua impinguant, et nimia voluptate sovent, vincti corruptionis et mortis jure dicantur.

νοι αὐτοῦ, ὧν τὰς εὐχὰς οὐκ ἐξουθενώσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται. Οἱ δὲ τοὺς ἑαυτῶν δεσμοὺς πιαίνοντες, καὶ διὰ πολλῆς τρυφῆς περιέποντες, δεσμῶται φθορᾶς καὶ θανάτου λεγθεῖεν ἂν εἰκότως.

VERS. 35. « Laudent illum cæli et terra, mare et omnia reptilia in eo. » Quoniam regnum cœlorum pauperibus pollicitus est his verbis : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ⁶⁵ ; » admodum consequenter postquam de pauperibus locutus est, infert : « Laudent illum

θεῖσαν αὐτοῦ ἀνεῖναι τὴν ὑπὲρ μοσχὸν νέον τὸν κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς. Καὶ δὴ πληρουμένης αὐτοῦ τῆς εὐχῆς μακροῖς ὕστερον χρόνοις, ἐμακάριζε τοὺς κατηξιωμένους τῆς τῶν πραγμάτων θέας· διὸ ἐν Εὐαγγέλοις ἀναγέγραπται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν· « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπετε, καὶ τὰ ὅσα ὑμῶν, ὅτι ἀκούετε. » Ταῦτα γὰρ σύμφωνα ἦν τῷ φῆσαντι λόγῳ· « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. » Εὐξέμενος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν ποιεῖται τὸν λόγον, εὐαγγελίζεται τε αὐτοῖς ζωὴν οὐ σωματίων, ἀλλὰ ψυχῶν· καὶ ταύτην αὐτοῖς εὐρεθήσεσθαι ἐκζητήσασιν τὸν Θεὸν ἐπαγγέλλεται· διὸ φησὶ· « Ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. » Πηγὴ γὰρ ζωῆς παρ' αὐτῷ. Διὸ πάντα δεύτερα θεμένους τοὺς εἰρημένους πτωχοὺς, ἐκζητεῖν αὐτὸν προστάττει μετὰ πίστεως καὶ ἀγάθης ἐλπίδος· ζήσεσθαι γὰρ αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται ζωὴν ψυχῆς. περὶ τῆς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· « Ἡ γὰρ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Εἰς ἐπιλέγει· « Ὅτι εἰσῆκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσε. » Πάλιν δὲ κἀνταῦθα τὸ, « εἰσῆκουσεν, » ἀντὶ τοῦ, « εἰσακούσεται, » εἰρηται, καὶ τὸ, « οὐκ ἐξουδένωσεν, » ἀντὶ τοῦ, « οὐκ ἐξουδένώσει. » Προειπὼν γὰρ, « Ζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν, » θαρσύνωντας φησὶ, Ζητήσατε, ὅτι εἰσακούσεται τῶν πενήτων. Οὐ γὰρ τρυφῶντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὐδὲ ἐπηρμένων καὶ ἀλαζονευομένων, ἀλλὰ ταπεινῶν καὶ πενήτων. Διὸ εἰρηται· « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ταπεινὸν, καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους ; » θαρσύνωντας οὖν ζητήσατε τὸν Θεόν, εἰδότες, ὅτι εἰσακούσεται ὑμῶν τῶν πενήτων Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένώσει· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ τοὺς δεσμῶτας τοὺς ἑαυτοῦ οὐκ ἐξουθενώσει. » Νοήσεις δὲ ὅπως οἱ πτωχοὶ ὅσα δεσμῶται καὶ πεπεδημένοι γεγονάσιν ἀκούων Παύλου λέγοντος· « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ » ἢ παραπλησίως καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ δέσμιοι ἦσαν Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὄντες ἐν τῷ σῆκναι ὡσπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες στένουσι λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἰκετεύοντες· διὸ φασὶ· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » Οἱ μὲν οὖν τὸ φθαρτὸν σῶμα βαρούμενοι, καὶ τὴν φθορὰν ἀποστρεφόμενοι, στένοντές τε ἐπὶ τῷ φθαρτῷ βίῳ, δεσμῶται τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσι, καὶ πεπεδημένοι

« Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτῇ. » Ἐπειδὴ τοῖς πτωχοῖς ἐπηγγεῖλατο βασιλείαν οὐρανῶν εἰπὼν, « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τὸν περὶ τῶν πενήτων λόγον ἐπιφέρει· « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρα-

⁶⁰ Matth. xiiii, 16. ⁶¹ Coloss. iii, 3, 4. ⁶² Isa. lxxvi, 2. ⁶³ Philem. i, 1. ⁶⁴ Rom. vii, 24.

⁶⁵ Matth. v, 3.

νοί.) Ἐπειδὴ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ἤμελλον Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνιστάσθαι ἐκ τῶν προλελεγμένων πτωχῶν, ἀκολούθως ἐπισυνῆπται, « καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Ἐρποντα δὲ ἐπὶ γῆς καὶ θάλασσης ἐνταῦθα κελευόμενα σὺν οὐρανῶ καὶ γῆ αἰνεῖν τὰ ἔθνη τυγχάνει τὰ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἔρπετῶν δίκην τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευόμενα. Καὶ παρὰ τῶ Ἡσαΐα θηρία καὶ ἔρπετὰ ἀλληγορικῶ τρόπῳ τὰ ἔθνη κέκληται, ἐν οἷς εἴρηται· « Καὶ συμβοσκήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρβαλι συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα. Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιθαλεῖ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσουσιν. » ἃ καὶ διερμηνεύων ἐξῆς ὁ λόγος ἐπιφέρει· « Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ἐν αὐτῷ ἔθνη ἔλπουσι. » Τῆς οὖν μεταβολῆς ταύτης τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ γιγνομένης, εἰκότως σὺν οὐρανῶ καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγέλοις τὰ ἀποδοθέντα ἔρπετὰ αἰνεῖν προστάττεται τὸν Θεόν. Διὸ λέλεκται· « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Πῶς δὲ δύναται τὸν Θεὸν αἰνεῖν τὰ ἔρπετὰ, εἰ μὴ μετὰ σοφίαν φρονήσεως καὶ Θεοῦ γνώσεως; Οὐκοῦν θύσει τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως καὶ τὰ ἔρπετὰ; Ὅτι δὲ ἀνθρώπου διὰ τούτων αἰνίττεται, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ γέγραπται· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους μετανοίας. »

« Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθῶσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. » Αἰτίαν ἀποδίδωσι δι' ἣν οὐρανοὶ καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς αἰνέσειν λέγονται τὸν Θεόν. Ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν αὕτη, « Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθῶσονται αἱ πόλεις Ἰουδαίας. » Ποίαν δὲ Σιών, ἢ δηλονότι τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν; Πόλεις δὲ Ἰουδαίας μὴ βικνεῖ λέγειν τὰς θεοπροφῆτας Γραφὰς, δι' ὧν ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία τετύπεται. Ἄλλ' αὐτὰ μὲν αἱ πόλεις καθήρηντο, ὅσον ἐπὶ Ἰουδαίοις, οἰκοδομῆν δὲ εἰλήφασιν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ καινῆς διδασκαλίας· δι' ἣς καὶ ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ συνίσταται, καὶ τὰ πνευματικὰ Σάββατα, καὶ αἱ πνευματικαὶ θυσίαι καὶ πάντα τούτοις ἀκολούθως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Οὕτως οὖν οἰκοδομοῦνται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐταῖς οἱ πολῖται καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐπηγγελμένων διὸ λέλεκται· « Καὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν. » Ἄλλὰ καὶ « τὸ σπέρμα τῶν δούλων αὐτοῦ καθέξουσιν αὐτήν. » Δούλοι δὲ αὐτοῦ τίνες ἀν εἶεν, ἢ πάντως οἱ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μαθηταί, καὶ τὸ σπέρμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης κατασπαρῆν, ὅπερ τὴν κληρονομίαν τὴν ἐπηγγελμένην ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καθέξει; Ἄλλὰ καὶ « οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ, » ὅθλον δ' ὅτι τῇ κληρονομίᾳ οἷς λεχθήσεται· « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἰστο-

caeli. » Quia vero futurum erat, ut per totum orbem in terra et in mari Ecclesiae Deo ex memoria pauperibus constituerentur, secundum haec additur : « et terra et mare et omnia reptilia in eis. » Quae reptilia in terra et in mari una cum terra et caelo laudare jubentur, gentes sunt, quae olim in mortali hominum vita reptilium instar supra pectus et ventrem gradiebantur. In Isaia quoque ferae et reptilia allegorico more gentes vocantur, cum dicitur : « Et pascet lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit, et leo quasi bos comedet paleas. Et puer infans in foveam aspidum, et in cubile filiorum aspidum manum injiciet; et nihil laudent eum. » Quae sub haec expirans infert : « Et erit radix Jessae, et qui surgit ad imperandum gentibus, in eum gentes sperabunt. » Tanta igitur gentium mutatione in adventu Christi effecta, jure cum caelo et iis qui in caelo sunt angelis praedicta reptilia Deum laudari jubentur. Quare dictum est : « Laudent illum caeli et terra, mare et omnia reptilia in eis. » Quomodo possunt reptilia Deum laudare, nisi prudentia et cognitione Dei instructa? An reptilium sacrificium laudis offerent? Quod reptilibus illis homines subindicentur, docet Evangelium his verbis : « Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentiae. »

ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν

Vers. 36, 37. « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judaeae. » Causam effert cur caeli, terra, mare et omnia quae in eis sunt Deum laudatura esse dicantur. Ea vero est : « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judaeae. » Quam Sionem dicit, nisi Ecclesiam Servatoris nostri in toto orbe fundatam? Civitates autem Judaeae ne cuncteris dicere divinitus allatas Scripturas, quae Judaeorum respublica informatur. Sed haec quidem civitates, quantum ad Judaeos spectat, de medio sublatae sunt; sed denuo aedificatae per novam in Christo doctrinam fuere, qua et vera circumcisio consistit, necnon spiritualia Sabbata, spirituales hostiae et omnia quae haec consequuntur secundum interpretationem spiritualis legis. Sic itaque aedificantur civitates Judaeae, in eisque inhabitabunt cives et haeredes promissorum quae in divinis Scripturis feruntur. Quare dictum est : « Et haereditabunt illam. » Sed etiam « semen servorum ejus possidebit eam. » Servi autem ejus qui fuerint, nisi haud dubie Salvatoris nostri discipuli, et semen in universo orbe sparsum, quod haereditatem in divinis Scripturis promissam obtinebit? Imo, « qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea, » id est, in ea haereditate. Quibus dicitur : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum a constitutione mundi. » Quod si caelestis sit Dei civitas Sion, de qua Apostolus haec docuit :

⁶⁶ Isa. xi, 6-9. ⁶⁷ ibid. 10. ⁶⁸ Luc. iii, 8. ⁶⁹ Matth. xxv, 34.

quæ est mater nostra⁷⁰; et : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem⁷¹; » fueritne Judææ civitas? sed consequenter dicamus esse cœlestem Sion ubi mansiones apud Patrem multæ⁷²: quas incolent et hæreditate accipient omnes servi ejus, sive illi olim prophetæ et religiosi viri, sive qui postea ministri Evangelii ipsius fuere. Imo etiam semen eorum scilicet qui ab illis, secundum Deum orti sunt, profectu aucti et ad perfectam Dei charitatem progressi, hoc munus condignumque præmium ab ipso recipient, quod inhabitent in promissa sibi hæreditate.

4. IN FINEM, IPSI DAVID IN REMEMORATIONEM. LXIX.

VERS. 2-4. « Deus, in adjutorium meum intende. » Neque canticum, neque psalmus, neque quid simile hi, quos tractamus, sermones sunt: cœlestium ad finem remittunt, quia de futuro supplicationem habent. Dicuntur autem, « ipsi David in rememorationem; » utpote qui ideo dicti fuerint, ut possent eos in promptu ore proferre, utque iis pro remedio in casibus variis uteretur. Duo autem sunt « in rememorationem » inscripti; hic quem tractamus, et xxxvii, qui item « in rememorationem » inscriptus est. Sed ille non ad finem remittit, sed est « psalmus Davidi in rememorationem; » hic vero « in finem » inscriptus est. Nam xxxvii, non futura prænuuntiabat, sed præteritarum rerum memoriam refricabat: quamobrem eodem quo sextus exordio utitur, nempe, « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » Et eodem uterque argumento erant. Siquidem sextus in sequentibus ait: « Laboravi in gemitu meo: lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo⁷³. » Tricesimus vero septimus similia docet his verbis: « Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁷⁴. » Hæc porro et similia ad memoriam admissi sceleris referebat. Quare « in rememorationem » inscriptus est, frequenti confessione præterita repetens. Quæ item causa est, ut « in finem » non inscribatur. Hic vero « in finem » dicitur, quia expectatarum rerum precatio est, prævertente Propheta ac rogante; ut si quando contingant inimicorum insultus et insidiæ in se paratæ, his remediis usus, ea quasi antidota quodvis perniciosum amuletum depellentia afferat. Num etiam hæc dicta ad personam Salvatoris nostri prophetice referantur? Quandoquidem in præcedenti psalmo clare passionem ejus vaticinanti ex ejus persona dicebatur: « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me⁷⁵; » similiter

Α ΕΙ δὲ ἐπουράνιος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ πόλις Σιών, παρὰ ἡ δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπὼν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, καὶ Προσεληλύθατε Σιών ἔρει, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω, » εἰεν ἂν πόλις τῆς Ἰουδαίας, (1) δι' ἧς ἀκολουθῶς τῇ ἐπουρανίῳ Σιών αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ μοναί, ἐν αἷς κατοικήσουσι, καὶ ἐκ κληρονομήσουσι πάντες οἱ δούλοι αὐτοῦ· οἱ τε πάλαι γενόμενοι προφήται καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ὑπηρέται καὶ διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, οἱ ἐξ αὐτῶν ὀφθαλμοὶ κατὰ Θεὸν γεγεννημένοι, προκρίφαντες καὶ εἰς τὸ τέλος ἔξουσι καὶ μισθὸν ἐπάξιον παρ' αὐτοῦ, τὸ κατασφ

B ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ. ΕΘ'.

« Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. » Οὕτως ὄψῃ, οὕτε ψαλμὸς, οὕτε τι τῶν τοιούτων οἱ προκαίμενοι τυγχάνουσι λόγοι· πλὴν ἀναπέμπουσιν εἰς τὸ τέλος, ἐπεὶ περὶ μελλόντων τὴν ἱκετηρίαν ποιοῦνται. Εἰρήνεται δὲ « τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν· » ὡς ἂν εἰς αὐτὸ τοῦτο λεχθέντες, ἵν' ἔχοι προχειρῶς διὰ στόματος ἀπομνημονεύειν αὐτοῦς, καὶ ἀντὶ ἐπιβολῆς αὐτοῖς ἐν ταῖς περιστάσεσι χρῆσθαι. Δύο δὲ εἰσι οἱ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπιγεγραμμένοι, ὃ τε μετὰ χείρας, καὶ ὁ λγ' ἐπιγεγραμμένος καὶ αὐτὸς « εἰς ἀνάμνησιν. » Ἀλλ' ἐκείνος μὲν οὐκ εἰς τὸ τέλος ἀνέμπεν, ἀλλ' ἦν « ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν. » Οὗτος δὲ « εἰς τὸ τέλος » ἐπιγράφεται. Ὁ μὲν οὖν λγ', οὐ μελλόντων ἦν προαγορευτικός, ἀλλὰ παρωχτικός πραγμάτων ὑπομνηστικός· διὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν εἶχε τῷ ε' λέγων· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Μίαν τε οἱ ἀφ' ὀφθαλμοῦ ὑπόθεσιν περιεῖχον. Ὁ μὲν γὰρ ἔκτος προῖον ἐπιλέγει· « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· λούσασθαι καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου· ἐν δάκρυσι μου τὴν σρωμνὴν μου βρέξω. » ὁ δὲ λγ' τὰ ὅμοια διδάσκει λέγων· « Οὐκ ἐστὶν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου· ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. » Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τὴν μνήμην τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἀνέφερε, Διόπερ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπέγραψεν, ἐπιναλαμβάνων τὰ παρελθόντα διὰ τῆς συνεχοῦς ἐξομολογήσεως. Διὸ οὐκ ἐπέγραψεν « εἰς τὸ τέλος. » Ὁ δὲ παρῶν « εἰς τὸ τέλος » εἰρήνεται, ἐπειδὴ περὶ ἱκετηρία ἐστὶ προσδοκωμένων πραγμάτων, τοῦ Προφήτου προλαμβάνοντος καὶ εὐχόμενου· ἵν', εἴ ποτε συμβαίεν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεις καὶ ἐπιβουλαὶ κατ' αὐτόν, ταῖς προκειμέναις ἐπιβολαῖς χρώμενος ἀλεξιφάρμακον ὡσπερ ἀποτρόπαια παντὸς πονηροῦ ἀντιπεριπέμματος ἐπάγοιτο. Μήποτε δὲ καὶ προφητικῶς εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ λεγόμενα τοῦ Σατῆρος; ἐπειδὴ περὶ ἡμῶν μὲν τῷ πρὸ τούτου σαφῶς θεσπίζοντι τὸ πῆδος αὐτοῦ ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ προσώπου· « Πτωχὸς καὶ

⁷⁰ Galat. iv, 26. ⁷¹ Hebr. xii, 22. ⁷² Joan. xiv, 2. ⁷³ Psal. vi, 7. ⁷⁴ Psal. xxxvii, 4-6. ⁷⁵ Psal. lxxviii, 36

(1) Lectic, ut videtur, vitiatum.

ἀλλῶν ἐγὼ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας προΐων φάσκει· « Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πένθης, ὁ Θεὸς, βοήθησάν μοι. » Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαιῶς ἐπιγράφειν εἰς τὸ τέλος. « Ἐάν μὲν οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ λέγοιτο, εἴποι, ἂν ὅτι μεγάλου βασιλεύων ἔθνους, σφόδρα πλουσιώτατος ὢν, οὐκ ἠγνόει τὸ φάσκον λόγιον· « Ὅσφ μεγάς εἶ, τοσοῦτῳ ταπεινοῦ σαυτὸν, καὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐθήρησεις χάριν. » Διὸ μετριοφρονῶν καὶ ταπεινοφρονῶν καὶ ἀληθῶς συμκρύων ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τὴ μέγεθος ἀφορῶν τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, πτωχὸν καὶ πένθητα ἑαυτὸν διὰ τῶν προκειμένων ὠνόμασε· καὶ ἀργόμενος δὲ τοῦ λόγου, ὡς μηδὲν αὐτῷ συμβαλλόμενον, μήτε πλοῦτου, μήτε βασιλείας, μήτε τῆς τοῦ παντὸς ἔθνους βοήθειας, μήτε τῆς ἐξ ἀσκήσεως πορισθείσης αὐτῷ δικαιοσύνης, τὴν παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἐξῆτες λέγων· « Ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι σπεύσον. » Ὅρων δὲ πολλοὺς διαφρονουμένους τῇ κατὰ Θεὸν αὐτοῦ προκοπῇ καὶ βασκαίνοντας αὐτοῦ τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς, παραστῆθαι τὰ· « Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταίσχυνθήτωσαν οἱ βουλόμενός μοι κακά. Ἀποστραφήτωσαν παρὰ τὰ αἰσχυνόμενοι· οἱ λέγοντές μοι, Εὐγε, εὐγε. » Διὰ τούτων γὰρ ὁμολογεῖ αὐτὸς μὲν ἑαυτῷ μὴ δύνασθαι ἐπικρῖν, δεῖσθαι δὲ τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος βοήθειας· ὡς, εἰ μὴ τύχοι ταύτης, ἔρημος ἐσόμενος καὶ ἐλεγχθὸς ἀσθενὴς καὶ πλεονούδην ἢ θνητὸς ἀνθρώπος· καὶ ὡς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπιχαιροσικάκοι τινας ἔντες πεσόντι· αὐτῷ ἐπαναθήσονται. Εἰ δὲ βοήθου τύχοι τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς μὲν ἔσται ἀνώτερος· αἰσχύνῃ δὲ καταχεοῦνται οἱ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπιθῆλοι· οἵτινες ἐφ' ἐκάστη πράξει κατὰ πόδας αὐτοῦ βαίνοντες καὶ πειρώμενοι ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ λέγειν εἰώθασιν, « Εὐγε, εὐγε, » ὡς ἂν ἐπιτυγχάνοντες καὶ κατ' εὐχὰς πράττοντες ἐν οἷς αὐτὸν σφάλλεσθαι ἐνόμιζον. Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Σωτῆρὰ τῆς ἀναφορῆς ταῦτα διὰ τὴν ἀποδοθείσαν αἰτίαν, ἐρεῖ, ὅτι τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῦ τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, τῷ τε μεγάλῳ σώματι τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ θεωρῶν ἐπανισταμένους, καὶ τοὺς διωγμοὺς συνεχῶς κατ' αὐτῆς ἐνεργούντας, ἀποτροπιαζόμενος αὐτῶν τὴν κακίαν, ταύτην προφητικῶς ἀνέπεμπε τὴν εὐχὴν, οὕτω δεῖν εὐχεσθαι διδάσκων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

« Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σὲ πάντες οἱ ζητοῦντές σε. » Τὰ μὲν πρῶτα ἀνατρεπτικὰ ἦν τῶν ἐναντίων· ἀκολούθως δὲ τὰ δευτέρα ὑπὲρ τῶν οικειῶν προσεύχει. Κατ' εἰ μὲν ὁ Δαυὶδ δικαίως πρέπουσαν εὐχὴν ἐποιεῖτο, ὡς ἂν πάντες οἱ τὸν Θεὸν ζητοῦντες, ὢν εἷς καὶ αὐτῆς ἦν, ἀγαλλιάσεως καὶ εὐφροσύνης μετέγειεν τῶν ἐχθρῶν καταίσχυνόμενον· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ λέγοιεν ἂν, « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός· » καὶ τοῦτο μὴ εἰσάπαξ, μηδὲ ἐνί ποτε καιρῷ, ἀλλὰ διαπαντὸς λέγοιεν, νικῶντος ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν πᾶν τὸν πολέμιον γένος τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ὁ Σωτὴρ τοῖς προλεχθεῖσιν (1) ἀκολούθως εἴη ὑπὲρ τῶν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων εἰς

¹ Eccli. iii, 20.

(1) Λεῖπει.

in-præsenti postea dicit : « Ego vero egenus et pauper sum, Deus, adjuva me. » Ita ut ea de causa « in finem » necessario inscribatur. Quod si ex persona Davidis proferatur, dicas licet ipsum magnæ gentis regem, ac ditissimum, non ignorasse tamen dictum illud : « Quanto major es, tanto magis teipsum humilia, et in conspectu Domini invenies gratiam ⁷⁶. » Quare moderate et humiliter sentiens, vereque sese parvum reputans, ac respiciens magnitudinem divitiarum bonitatis Dei, egenum se et pauperem in præsentii vocavit : atque sermonem ordiens, ac si divitiæ, regnum, cælii populii auxilia, itemque justitia per exercitationem comparata, nihil sibi conferrent, solius Dei auxilium expetebat dicens : « Deus, in adjutorium meum intende ; Domine, ad adjuvandum me festina. » Animadvertens autem plurimos esse qui suo se eundem Deum profectui, livore ducti, ac saluti animæ suæ inviderent, illud adjecit : « Confundantur et reverentur qui quærunt animam meam. Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mihi mala. Avertantur statim erubescences qui dicunt mihi, Euge, euge. » Illis confitetur se non sibi satis esse, sed Dei auxilio egere. Futurum quippe erat, si id non consequeretur, ut desertus esset, ac infirmus nihilque magis quam mortalis homo deprenderetur, inimicique alienis malis gaudentes, lapsam se invasuri essent. Si vero adjutorem Deum nancisceretur, superiorem se fore animæque suæ inimicos pudore suffusum iri sperabat. Hi enim ad singula gesta ejus e vestigio incedentes observabant, ipsumque comprehendere studentes dicere solebant, « Euge, euge, » quasi re bene gesta et pro voto succedente, cum lapsam eum putarent. Quod si quis hæc ad Salvatorem ob super traditam causam referat, is dicet, ipsum cum eerneret eos qui verbo et doctrinæ suæ magnoque Ecclesiæ suæ corpori insidiabantur, insurgere ac frequenter adversus illam persecutiones excitare ; eorum malitiam execratum, hanc prophetiæ orationem emisisse, hocque orandi institutum Ecclesiæ suæ tradidisse.

VERS. 5, 6. « Exsultent et lætentur super te omnes qui quærunt te. » Priora quidem ad inimicos avertendos dicta sunt ; secunda vero pro domesticis supplicant. Et sane quidem David orationem justo congruentem emisit, precatus ut universi qui Deum requirunt, ex quorum ille numero erat, inimicis pudore suffusis, exsultationis et gaudii participes sint. Ji vero qui diligunt salutare Dei, jure dixerint, « Magnificetur Dominus ; » idque non semel, sed omni tempore, quia ipse Dominus in ipsis ipsorumque opera genus omne adversariorum Dei profligat. Quod si Salvator prædictis verbis usus sit, consequenter de omnibus gentibus in se cre-

dentibus dixerit : « Exsultent et lætentur in te omnes qui quærent te. » Non enim Judæi solum, neque ii qui se ex Abrahamo ortos gloriantur; sed universim et indefinitè omnes prorsus qui quærent te, ex quovis genere fuerint, et exsultent et lætentur in te, et dicant, Magnificetur Deus : » idque omni tempore dicant qui diligunt salutare tuum, scilicet Salvatorem, qui sæpe in Scripturis salutare vocatur; quem diligunt ii, qui doctrinam ejus in dilectione pura operibus sument. « Ego vero egenus et pauper sum : Deus, adjuva me. » David quoque, dives cum esset, humiliter sentiebat, gnarus scilicet magnitudinis Dei, et quod se nihil esse videret. Quare solius fortis [Dei] opem implorabat dicens : « Deus, adjuva me : adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » Christus quoque cum dives esset, propter nos egenus factus est, ut docuit divinus Apostolus ⁷⁶. Quamobrem seipsum Spiritus auxilio commendabat, pro populo suo deprecans, et pro Ecclesia; ne diutius tempore persecutionum impugnata, gravi hinc detrimento afficeretur. Quamobrem ait : « Adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » An porro hæc ad tempus passionis Servatoris referantur, tu ipse consideres velim. Quandoquidem enim in præcedenti illatas sibi vexationes descripsit; quomodo intraveriat aquæ usque ad animam suam, qui infixus sit in limo profundi, venerit in altitudinem maris, multiplicati sint super capillos capitis sui qui se gratis oderunt, et alia multa ibidem allata perpessus sit; jure hanc supplicationem Patri suo emittit dicens : « Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina. » et cætera. Quia apostolorum suorum ordinem amoris sui causa magna in confusione versantem videbat, sæcundas pro illo voces edebat; ut accepto resurrectionis suæ, quam ejus videndi cupidi exspectabant, nuntio, exultatione et lætitia repleti semper dicerent, « Magnificetur Dominus : » ipsi quippe erant qui diligebant salutare ipsius.

(1) LXX.

VERS. 4-5. « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me et eripe me. » His similia tricesimus quoque psalmus circumfert, hoc item modo orsus : « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam ⁷⁷. » Sed ille quidem, « In finem, » et « Psalmus Davidi, » inscriptus est; hic autem titulo caret. Ille confessionem cum supplicatione continet, hic vero prophetia videtur esse ex persona Salvatoris prolata. Quare « Davidis » consueto more non inscriptus est. Dixerit fortasse quispiam oportere illum præcedentibus conjungere, quod magnam cum illis hæ-

⁷⁶ II Cor. viii, 9. ⁷⁷ Psal. xxx, 2, 5.(1) In Vulgata titulus, *Filiorum Jonadab et oriorum captivorum*.

αὐτὸν πεπιστευκότων, λέγοι ἂν τὸ, « Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητούντές σε. Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πέννης· ὁ Θεός, βοήθησόν μοι. » Καὶ Δαυὶδ πλούσιος ὢν ἐταπεινωρῶνει, ἅτε γινώσιν ἔχων τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μὴδὲν ἑαυτὸν ὀρῶν. Διὰ τὴν παρὰ μόνου τοῦ ἰσχυροῦ βοήθειαν ἐξηγεῖτο λέγων· « Ὁ Θεός, βοήθησόν μοι· βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ὡς ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ἑαυτὸν ἀντιτίθει τῇ τοῦ Πνεύματος βοήθειᾳ, πρεσβεύων ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἂν μὴ, εἰς μακροῦς χρόνους πολεμουμένη ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, μεγάλῃ ἀπενέγκοιτο βλάβῃ. Διὸ φησι· « Βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀναπέροιο ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ἐπειδὴ γὰρ διέγραψεν ἐν τῷ πρὸ τούτου τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεις· ὅπως τε εἰσέλασσαν ὕδατα ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐνεπάγη εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ὡς ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης· ἐπληθύνθησάν τε ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ οἱ μισοῦντές με δωρεάν· πέπονθὲ τε ὅσα καὶ εἰρηται· εἰκότως τὴν παρούσαν δέησιν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε· Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαί μοι σπεῦσον, » καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα. Ἐπειδὴ ἐώρα τὸ τάγμα τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἐν πολλῇ συγχύσει γεγεννημένον διὰ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην, τὰς δευτέρας ὑπὲρ αὐτῶν προέτετο φωνάς, ὅπως, ἀπολαθόντες αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἦν περιέμενον ποθοῦντες ἰδεῖν, πληρωθεῖεν ἀγαλλιᾶσεως καὶ εὐφροσύνης, λέγοντες διαπαντός· « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός, » αὐτοῦ ὄντες οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

G.

« Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχνυθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξέλου με. » Τὰ ἰσοδυναμοῦντα τούτοις καὶ ὁ ἰσχυρὸς φησὶ· « Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχνυθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με. Κλίνον πρὸς με τὸ ὄσος σου. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, « Εἰς τὸ τέλος, » καὶ « Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, » ἐπεγέγραπτο· ὁ δὲ παρὼν ἀνεπίγραπτος τυγχάνει. Κάκεινος μὲν ἱερομολόγησιν σὺν ἱκετηρίᾳ περιεῖχεν, ὁ δὲ προφητικῶς ἔοικεν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προσηνεγμένη. Διὸ οὐδὲ ἐπιγέγραπται συνήθως, « τοῦ Δαυὶδ. » Εἰποι δ' ἂν τις προσήκειν συμπεριλαμβάνειν αὐτὸν τῷ

πρὸ αὐτοῦ τεταγμένοις, διὰ τὸ πολλὴν πρὸς αὐτὰ
 σῶζειν ἀκολουθίαν· ἐν γοῦν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο·
 « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Αἰσχυνθή-
 τωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν
 μου. Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυ-
 θείησαν οἱ βουλόμενοι μοι κακά· » καὶ ἐν τοῖς μετὰ
 χεῖρας δὲ προῦν ὁ λόγος ταῖς αὐταῖς κέχρηται φω-
 ναῖς λέγων· « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες,
 αἰσχυνθείησαν· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται
 διανοίας, εἰς πλάτος ἐκτεινομένου τοῦ λόγου διὰ τῶν
 προκειμένων, ἅπερ οὐκ ἀπὸ σκόπου ἂν τις εἴποι· ἀρ-
 μόειν τῷ Πατρὶ· Διὰ τε τὸ λέγεσθαι ἐν αὐτῷ· « Ὅτι
 σὺ εἶ ἡ ὑπομονή μου, Κύριε, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ
 νεότητός μου· » αὐτὰ γὰρ ταῦτα ἐν καὶ τῷ κα' ψαλ-
 μῷ ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐλέγετο ἐν τούτοις· « Ὅτι σὺ
 εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ· » καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄλλὰ
 καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῇ μετὰ χεῖρας προφη-
 ταίᾳ ἐν τῷ, « Ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ἕως
 ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρ-
 χομένη, » Ἰσοδυναμεῖν εἶοικε τῷ ἐν κα' ψαλμῷ φράσκοντι
 λόγῳ· « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· »
 Πρόσχες γὰρ ἀκριδῶς ὅπως ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγετο,
 « Ἀναγγελάσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » ἐν δὲ τῷ
 προκειμένῳ, « ἕως ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου
 τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένη. » Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐκ νε-
 ρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ σαφῶς παρίστησιν ἡ μετὰ χεῖρας
 προφητεία λέγουσα ἐξ αὐτοῦ προσώπου· « Ὁ Θεός, τίς
 ὁμοίός σοι; ὅσας ἐδειξά; μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακάς
 καὶ ἐπιστρέψας ἐζωποποίησά; με, καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς
 τῆς πάλιν ἀνήγαγέ; με; » Εἶτε ὅν ἐκ προσώπου τοῦ Σα-
 τήρος, εἶτε ἐκ προσώπου παντὸς δικαίου, τῶν προκει-
 μένων ἀκουστέον. Περιέχει γὰρ διδασκαλίαν παιδεύου-
 σαν ἡμᾶς μετὰ διαθέσεως ὑγιοῦς πάντα μὲν δευτέρα
 τίθεσθαι, ἐπὶ μόνον δὲ τὸν Κύριον τὰς ἐαυτῶν ἀναρτῆν
 ἐλπίδας, ὥστε λέγειν αὐτῷ διαθέσει γνησίᾳ· « Ἐπὶ σοί,
 Κύριε, ἠλπισα, μὴ καταισχυνθῆιν εἰς τὸν αἰῶνα. » Οἱ
 γὰρ ἐπὶ πλοῦτι καὶ πολλῇ περιουσίᾳ βίου, ἢ ἐπὶ ἀξίω-
 μασι; κοσμητοῖς, ἢ ἐπὶ ἀρχόντων οικειότητι καὶ προστα-
 σίᾳ, ἐφ' ἐτέρῳ τινὶ τῶν θνητῶν καὶ ἐπιχρήρων τὰς
 ἐαυτῶν ἀνατιθέντες ἐλπίδας, αἰσχύνῃ ὀφλήσουσιν.
 « Ἐπικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ'
 ἄνθρωπον, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ. »
 Κέκραγέ; τε βοῶν ὁ λόγος· « Μὴ πεποιθᾶτε ἐπ' ἄρ-
 χοντας, μηδὲ ἐφ' υἱοῦς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σω-
 τηρία· » καὶ πάλιν· « Πλοῦτος ἐάν; ῥέῃ, μὴ προστι-
 θεσθε καρδίαν. » Καὶ ἐν ἐτέροις δὲ λέγειν διδασκόμεθα·
 « Κύριος ἔ; μοι βοηθός, οὐ φοβηθή;σομαι τί ποιήσει; μοι
 ἄνθρωπος. Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποι-
 θῆναι ἐπὶ ἄνθρωπον. Ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ
 ἐλπίζειν ἐπὶ ἄρχοντας. » Ὁ δὲ ἀγαθὰ ἐαυτῷ συνει-
 δῶς εἴποι ἂν τῷ Κυρίῳ καὶ τὸ, « Ἐν δικαιοσύνῃ σου
 ῥύσαι; με καὶ ἐξέλου; με. » Πολλῇ γὰρ πεποιθήσει
 τεθάβῆ;κεν, ὅτι, κατὰ τὸ δικαιοτάτον κρίνας ὁ Θεός,
 εὐρή;ζει αὐτὸν οὐ κατακρίσας, οὐδὲ ἀποβολῆς ἄξιον,
 ἀλλὰ βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως· διὸ φησιν· « Ἐν τῇ
 δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι; με καὶ ἐξέλου; με. » Συνειδήσει

A beat affinitatem. Nam in præcedenti dicebatur :
 « Deus, in adiutorium meum intende . Confundan-
 tur et revereantur qui quærunt animam meam.
 Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt
 mihi mala ⁷⁶. » In hoc vero , quem nunc tracta-
 mus, ipsissimæ voces in sequentibus usurpantur :
 « Deus, in adiutorium meum intende , confundan-
 tur, » et cætera, quoque eidem sententiæ insistent ;
 sed hic fusius res enarrantur, quas Patri convenire
 non abs re quispiam dixerit. Cum item in hoc psal-
 mo dicatur, « Quoniam tu es patientia mea, Domine,
 Domine spes mea a juventute mea ; » hoc ipsum in
 psalmo xxi, ex eadem persona dicitur : « Quoniam
 tu es qui extraxisti me de ventre ⁷⁹, » et sequentia.
 Sed etiam quod in hac prophetia subjungitur,
 « Deus meus, ne derelinquas me, donec annuntiem
 brachium tuum generationi omni quæ ventura est ; »
 simile videtur illi xxi psalmi dicto, « Annuntiabi-
 tur Domino generatio ventura ⁸⁰. » Attendas quippe
 velim, quomodo in illo quidem dicatur, « Annuntia-
 bitur Domino generatio ventura ; » in hoc autem,
 « Donec annuntiem brachium tuum generationi om-
 ni quæ ventura est. » Quin etiam ejus ex mortuis
 resurrectionem aperte declarat hæc prophetia , ex
 ejus persona dicens : « Deus, quis similis tibi? Quan-
 tas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, et
 conversus vivificasti me, et de necessitatibus terræ
 iterum reduxisti me? » Sive igitur ex persona Ser-
 vatoris, sive ex persona cujuslibet justii hæc acci-
 pienda sunt. Doctrinam enim complectuntur, quæ
 nos instituit ut ex bono proposito omnia post du-
 camus, in unoque Domino spem statuamus nostram,
 ita ut sincero affectu dicamus : « In te, Domine,
 speravi, non confundar in æternum. » Qui enim in di-
 vitiis ac in copiosis vitæ facultatibus, sive in mundanis
 dignitatibus, sive in principum favore et patrocini-
 o, sive in alia quapiam mortalium et fluxarum
 rerum spem reponunt, ignominie obnoxii erunt.
 « Maledictus enim homo qui spem habet in homi-
 nem, et firmat carnem brachii sui ⁸¹. » Clamat item
 Scriptura, « Nolite confidere in principibus, neque
 in filiis hominum, in quibus non est salus ⁸²; »
 et rursum, « Divitiæ si affluant, nolite cor appo-
 nere ⁸³. » In aliis item ad hæc dicenda institui-
 mur : « Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat
 mihi homo. Bonum est confidere in Domino, quam
 confidere in homine. Bonum est sperare in Domi-
 no, quam sperare in principibus ⁸⁴. » Qui autem
 honorum sibi conscius est, Domino dixerit illud :
 « In justitia tua libera me et eripe me. » Multa
 quippe fiducia repletur, quia justissimo secum ju-
 dicio Deus agens, non damnatione, neque repulsa,
 sed auxilio et patrocinio dignum comperiet : quare
 ait : « In justitia tua libera me et eripe me. » Pu-
 raque conscientia supplices voces ad Deum emit-
 tens id quoque dicebat : « Inclina ad me aurem

⁷⁶ Psal. lxxix, 2-4. ⁷⁹ Psal. xxi, 10. ⁸⁰ ibid. 32. ⁸¹ Jerem. xvii, 5. ⁸² Psal. cxlv, 2. ⁸³ Psal. lvi, 11.

⁸⁴ Psal. cxvii, 7-9.

tuam, et salva me⁸⁵. » Imo quasi ex necessitate Deum ita rogabat : « Esto mihi in Deum protectorem et in locum munitum, ut salvum me facias. » Nam cum Deus protegit et propugnat, non pro nullius prelii homine id agit, solusque perfectus id Deo dicere valet : « Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu. » Pro quo Aquila, « Quoniam petra mea et præsidium meum, » interpretatus est ; Symmachus vero, « Quoniam petra mea et refugium meum est. » — Deus meus, eripe me de manu peccatoris, et de manu contra legem agentis et iniqui. Quoniam tu es patientia mea, Domine, spes mea a juventute mea. » Vir perfectus quasi propriam possessionem Deum invocat dicens, « Deus meus : » quia promissio dignis a Deo data est his verbis : « Ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus⁸⁶. » Qui vero dicit, « In te, Domine, speravi, » et omnia post putavit ut uni Deo se committeret, jure dicat, « Deus meus. » Eripi vero se de manu peccatoris rogat, ne gestis suis peccatori vel iniquo similis evadat : quare addit, « De manu peccatoris et de manu contra legem agentis et iniqui ; » ac ne iis subjectus sit ; sed merito Deum, non solum ob allata superius, sed etiam ob subsequentes causas, sibi Deum appellat. Nam, inquit, tu mihi patientia es, tu spes mea a juventute. Nunquam enim te exspectare destiti, neque fuit tempus quo non te mihi in spem proponerem. Quamobrem rogo ex manu peccatorum et iniquorum eripi.

δεικνύον σε ὑπομένων, οὐδὲ γέγονέ τις καιρὸς, ἐν ᾧ οὐχὶ σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπῖδα. Ὡν χάριν ἐπέσω ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

VERS. 6, 7. « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris mee tu es protector meus. » De David quoque dici valet quod a seneca juvenutem in Deo speravit. Nam juvenis cum esset, et pasceret oves Jessæ patris sui, fide ac spe in Deum, in leones et ursos irruerat, ut servaret oves : bonum pastorem imitatus, de quo dicitur : « Quemadmodum cum extraxerit pastor ex ore leonis duo crura, aut particulam ariculæ⁸⁷. » Sed etiam cum puer esset, spiritum malignum ex Saule perlebat, idque vi fidei et spei in Deum. At enim id quoque juveni cuilibet, qui Dei electione dignatus sit, qualis erat Timotheus, qui a puero sacras litteras edidicerat, dicere competit, « Spes mea a juventute mea. » Illud autem, « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris mee tu es protector meus, » soli conveniat Salvatori nostro, qui immaculatus et nihil inquinatus erat quo tempore in utero gestabatur. Nam reliqui homines omnes, dum utero gestantur, et primam corporis constitutionem accipiunt, quasi ritu plantarum viventes, neque sensibus neque mente sensus sequente utuntur ; sed etiam ipsa principe animi parte et mente demersi nihil a verne differunt. Qui autem Deo dicit, « In te confirmatus sum ex utero, » non modo se Dei

δὲ καθααρμένη τὰς ἑκατέρους φωνὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπέμπων, καὶ τὸ, « Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, καὶ σώσον με, » ἔλεγεν. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαίως τῷ Θεῷ παρακάλει λέγων, « Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς πόπον ὀχυρὸν τοῦ σώσαί με. » Προεσπίζων γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ὑπερμαχῶν, οὐκ ἂν περὶ μικροῦ τινος τοῦτ' ἐποίησε· μόνος δὲ ὁ τέλειος εἶποι ἂν τῷ Θεῷ, « Ὅτι στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου σύ εἶ. » Ἄνθ' αὐτὸ μὲν Ἀκύλας, « Ὅτι πέτρα μου καὶ ὀχύρωμά μου, » ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ὅτι πέτρα μου καὶ καταφυγή μου σύ εἶ. » — Ὁ Θεὸς μου, βύσαί με ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικούντος. Ὅτι σύ εἶ ἡ ὑπομονή μου, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. Ὁ τέλειος ὡσπερ ἴδιον κτήμα τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται λέγων,

« Ὁ Θεός μου. » Ἐπειδὴ περ ἐπαγγελία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἀξίων λέγουσα, « Ἐσονται αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἑσονται μοι λαός. » Ὁ δὲ λέγων, « Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, » καὶ πάντα δεύτερα θέμενος, ἐπὶ λόγον δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἐπιβρίψας, εὐκρίτως εἶποι ἂν, « Ὁ Θεός μου. » Ῥυθῆναι δὲ ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ εὐχεται, ἵνα μὴ ταῖς πράξεσιν ὁμοίος γένηται τῷ ἁμαρτωλῷ, μὴδὲ τῷ παρανομούντι· διὸ ἐπιλέγει, « Ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικούντος. » ἀλλὰ καὶ ὅπως μὴ ὑποχειρίος γένηται τοῖς τοιοῦτοις, εὐλόγως δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ Θεὸν ὀνομάζει ἂν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἔμπροσθεν λελεγμένα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐξῆς ἐπιλεγόμενας αἰτίας. Σὺ γὰρ μου, φησὶ, τυγχάνεις ὑπομονῆ, καὶ σύ μου ἐλπίς ἐκ νεότητος. Οὐ γὰρ πάποτε οὐχὶ σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπῖδα. Ὡν χάριν ἐπέσω ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

« Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη ἀπὸ γαστρὸς, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου σύ μου εἶ σκεπαστής. » Τὴ μὲν ἐκ νέας ἡλικίας ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν λέγοιτ' ἂν καὶ περὶ τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειτέρ, νέος ὢν καὶ ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰεσσαὶ τοῦ πατρὸς, πίστει καὶ ἐλπιδὶ τῇ εἰς τὸν Θεὸν καὶ λέουσι καὶ ἀρκτοῖς ἐπέηε τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας ἕνεκα· τὸν καλὸν μιμούμενος ποιμένα, περὶ οὗ εἴρηται, « Ὅν τρόπον ὅταν ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου. » Ἀλλὰ καὶ παιδάριον ὢν ἤλαυνε τὸ πνεῦμα τὸ πανηρὸν ἀπὸ τοῦ Σαουλ δυνάμει πίστεως καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴν καὶ πᾶς ὁ ἐκ νέας ἡλικίας τῆς κατὰ Θεὸν ἐκλογῆς κατηξωμένος, ὅς ᾤν Τιμόθεος ἐκ παιδὸς ἅγια Γράμματα μεμαθηρῶς τὸ, « Ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. » Τὸ δὲ, « Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη ἀπὸ γαστρὸς, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, σύ μου εἶ σκεπαστής, » μόνω ἂν ἀρμόζοι τῷ Σωτήρι ἡμῶν ἀθολώτῳ καὶ ἀσυγχύτῳ γενομένῳ καθ' ἂν ἐκφορεῖτο καιρὸν. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ πάντες ἄνθρωποι ἐν τῷ κύττωσθαι, καὶ πρώτῃ λαμβάνειν σύστασιν τοῦ σώματος, φυτικὴν ὡσπερ ζωὴν ζῶντες, οὕτε τὰς τοῦ σώματος αἰσθητηρίους, οὕτε τῆς διανοίας παρακαλοῦσθαι κέχρηται· ἀλλὰ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτὸ καὶ τὸν νοῦν βεβαπτισμένοι, οὐδὲν σκόληκος διενέγκην ἂν. Ὁ δὲ λέγων τῷ Θεῷ, « Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη

⁸⁵ Psal. cxx, 3. ⁸⁶ Ezech. xxxvii, 23. ⁸⁷ Amos iu, 12.

ἐπὶ γαστρὸς, ὁ οὐ μόνον γυνῶνιν ἐμφαίνειν κεκτῆσθαι Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγίστην ἀρετὴν φιλοθέου δυνάμειος, δι' ἧς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐστηρίζετο. Καὶ τοιοῦτος ἦν κυττακόμενος καὶ ἐν γαστρὶ τῆς μητρὸς συλλαμβανόμενος. Τὸ δὲ, « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου εἶ σκεπαστῆς, » δύναται καὶ ἐπὶ πάντων ἀρμόζειν. Εἰ γὰρ μὴ Θεοῦ δύναμις ἐφρούρει καὶ ἐφύλαττε τὸ κατὰ γαστρὸς κυττακόμενον, οὐδ' ἂν συνέστη, οὐδ' ἂν μετέβη ζωῆς, μήτε πνεῖν δυνάμενον, μήτε τοῖς λοιποῖς χρῆσθαι αἰσθητηρίοις. Πάλιν δὲ καὶ ἐν τούτῳ λέγων, « Σὺ μου εἶ σκεπαστῆς, » ἐνεφαίνεν ἐξαιρετόν τι ἐσχηκέναι παρὰ τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐν κοιλίᾳ μητρὸς συλληφθέντας. Τάχα γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων γενέσεως ἄλλοι τινὲς ἐφεστῆχασιν ἄγγελοι διακονοῦμενοι τῇ ἐκείνου εἰς τὸν βίον παρόδῳ· ἐπὶ δὲ τῆς γενέσεως τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ σκεπαστῆς αὐτοῦ γινόμενος· διὸ καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐπεστηρίζετο. Οὕτως διαπαντὸς « ὕμνησιν » ἑαυτοῦ εἶχε τὸν Πατέρα. Διὸ ἐπιλέγει· « Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησίς μου διαπαντός. » Οὐ γὰρ διέλιπε τίνα καιρὸν ὕμνων τὸν Πατέρα, ἢ καὶ ὕμνούμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τσαύτῃ ὑπακοῇ. Ἄλλ', « Ἡ μὲν ἐμῆ, φησὶν, αἰνεσις, ἢ καὶ ὕμνησις ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν τούτων ἐπιστάμενοι, ὥσπερ τέρας ἐκτῆσαντό με. Τεράστιον γοῦν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς ἐγενόμην, ὡς διάφορα περὶ ἐμοῦ δοξάζειν αὐτοὺς· καὶ τινὰς μὲν Θεὸν εἶναι ἄσκαρον καὶ ἀσώματον, δοκῆσαι μόνον ὄφθέντα ἐπὶ γῆς, ἡγείσθαι, τινὰς δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, ὡς μηδὲν πλέον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἐσχηκέναι· καὶ ἄλλους μὲν ἀραῖς καὶ δυσφημίαις ὑποβάλλειν, ἐτέρους δὲ σέθειν καὶ προσκυβεῖν. Τέρας δὲ τοῖς πᾶσιν ἀληθῶς γέγονεν ὁ ἐμὸς θάνατος. Τὸ γὰρ σταυρὸν ὑπομεῖναι Θεὸν ὄντα, καὶ τοιαῦτα παθεῖν τὸν ἐτέροις ζῶντι κεχαρισμένον, τέρας ἦν ἀληθῶς. Διὸ φησὶν· « Ὄσει τέρας ἐγενήθη τῶν πολλοῖς. » Ἄλλ', ἐν πᾶσι τούτοις σὺ, φησὶ, « βοηθός » μου γέγονας « κραταῖός »· οὐδὲ γὰρ ἄλλον ἐκτῆσάμην βοηθόν. Πάντα γὰρ ἦν δεύτερα καὶ ὑποθεθηκέναι τῆν ἐμὴν δύναμιν· σὺ δὲ μόνος, ὃν ἐλπὶδα ἑμαυτὸν ὑπεγραψάμην, « βοηθός » μου γέγονας « κραταῖός ». Καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον δὲ ὁμοίως εἴρηται· « Σοὶ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρὸς, ἀπὸ τῶν ἐνδοσθίων τῆς μητρὸς μου σὺ ἐπειδὴς με. Εἰς σὲ ἡ ἀναμονὴ μου ἐνδελεχῶς, ὥσει τέρας ἐγενόμην τῶν πολλοῖς· σὺ δὲ πεποιθήσις μου ἰσχυρά. »

« Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως, ὅπως ὕμνησω τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου. » Ἦδη μὲν κατὰ τὸν παρελθόντα χρόνον ὕμνησις μου, φησὶν, ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός· πλην ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος δέομαι, ὡς ἂν μέχρις ἐσχάτης ὥρας τοῦ βίου τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως πληρῶτο, καὶ οὕτως γε πληρῶτο, ὡς μηδένα χώραν σχολάζουσαν ἔχειν πρὸς τὸ ἄλλο τι φεβύγασθαι, μηδὲ ἀνθρώποις ὁμιλεῖν· καὶ τοῦτο μοι ὑπάρξει ἀξιώ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, καὶ ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ τῆς ἐμῆς ζωῆς μὴ ἀποστερηθῆναι καὶ ἀπορριφῆναι ταύτης τῆς χάριτος, καὶ ἐπὶ γῆραος οὐδὲ δέοι φθάσαι, μηδὲ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς ἄλλο τί με πρᾶττειν ἢ πληροῦσθαι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλο-

PATROL. GR. XXIII.

cognitione imbutum fuisse ostendit, sed etiam magnam se virtutem, vimque amoris erga Deum, qua in ipso confirmabatur, habuisse demonstrat. Tais autem in utero et in ventre matris conclusus ille erat. Illud vero, « De ventre matris meæ tu es protector, » omnibus convenire possit. Nisi enim Dei virtus custodiret ac servaret fetum uteri, neque formaretur, neque vitæ particeps esset, cum nec respirare, nec reliquis sensibus uti valeret. Rursumque cum dicit, « Tu es protector meus, » se aliquid præstantius reliquis hominibus in ventre matris conceptis habuisse commonstrat. Fortasse quippe in reliquorum hominum generatione angeli quidam adsunt singulorum ad vitam ingressi ministrantes; in generatione vero Servatoris ipse Pater protector ejus erat; quare in ipso confirmabatur. Sic semper « cantationem » habuit in Patris laudem. Quare subdit : « In te cantatio mea semper. » Nullum enim prætermisit tempus, quin vel Patrem hymnis celebraret, vel ab ipso pro tanta obsequentia celebraretur. Verum ait, Laus sive cantatio mea in te fuit semper. Hominum vero multi horum ignari, tanquam prodigium me habuerunt. Prodigiosum ergo quidpiam multis effectus sum, ita ut in varias de me sententias abirent; et alii quidem Deum carne vacuum et incorporeum, sola specie visum in terra putarent; alii nudum hominem, nihil plus quam alii habentem; alii exsecrationibus et conviciis me subjicerent; alii colerent et adorarent. Mors vero mea omnibus prodigium plane fuit. Nam eum qui Deus esset crucem sustinere, et talia pati eum qui aliis vitam impertiret, vere prodigium erat. Quamobrem ait : « Tanquam prodigium factus sum multis. » Sed in his omnibus tu mihi, inquit, « adjutor fortis, » fuisti. Neque enim mihi alius adjutor exstitit. Omnia quippe virtuti meæ inferiora et imparia erant : tu vero solus, quem mihi in spem ascripsi, fuisti mihi « adjutor fortis. » Secundum Symmachum item similiter dicitur, « Tibi confirmatus sum ex ventre, ex visceribus matris meæ tu respexisti me. In te patientia mea perpetuo, tanquam prodigium factus sum multis : tu vero fiducia mea fortis. »

D
VERS. 8-11. « Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. » Jam præterito, inquit, tempore, cantatio mea in te fuit semper : cæterum pro futuro quoque supplico, ut ad ultimam vitæ horam os meum laude tua repleatur, et ita repleatur, ut aliud quidpiam loquendi, vel cum hominibus versandi nullus supersit locus : meque quotidie et toto vitæ meæ decursu ita comparatum esse rogo, ut tali gratia orbatus nunquam nec depulsus sim : utque etiamsi ad limen senectutis devenero, nihil aliud ad mortem usque peragam, quam, quod repleatur os meum laude et magnificentia tua. Pro illo autem, « tota die, » Symmachus, « per omnem diem, » edidit

« Repleatur, inquit, os meum laude tua, per omnem diem, in decore tuo ne abjicias me tempore senectutis. » Nam si ad senectutem usque vitam devenire meam oporteat, non abnuo : id supplico tantum, ut os meum nunquam finem faciat celebrandi laudem tuam et magnificentiam tuam. Quod si senectutis causa aliquando vires me deficiant, ne tunc quidem me derelinquas. Hæc in oratione dicere convenit tum Davidem, tum quemvis hominem religiosum. Animadvertite porro quomodo de Salvatore ab Apostolo dicatur : « Crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei ⁸⁰. » Etsi enim ex infirmitate crucifixus sit ; at non ab aliis superatus : ipse quippe sese infirmum effecit, seque dedititium hominibus obtulit. Quod etiam ipse docet his verbis : « Nemo tollit animam meam a me : sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo recipiendi eam ⁸¹. » Quemadmodum igitur humiliavit semetipsum, formam servi accipiens ; sic sese infirmum effecit, ut ab hominibus capi posset, utque cruceam subiret, « factus obediens » Patri « usque ad mortem, mortem autem crucis ⁸². » Quare ait, « Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. » Deinde cum passionem memorasset, passionis auctorum mentionem facit dicens : « Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam ; » sive secundum Symmachum, « Et qui observabant animam meam, consilium inierunt simul dicentes, Deus dereliquit eum ; persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eripiat. » Hæc quippe dicebant principes sacerdotum et qui cum iis erant, in tempore passionis moventes capita sua et sic loquentes : « Qui destruit templum et in tribus diebus excitat illud, alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei ⁸³. »

δύναται σώσαι. Εἰ βασιλεύς ἐστι τοῦ Ἰσραὴλ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. »

VERS. 12-16. « Deus, ne elongeris a me, Deus in auxilium meum respice. » Inimici mei supra memorati dicebant, « Deus dereliquit eum : » ego autem rogo deprecorque te Deum meum, ut adsis semper mihi, neque procul a me recedas, sed ad auxilium meum respicias. Te quippe adiutorem nactus, probe scio me omnes inimicos meos pudore suffusus visurum esse. Illud autem, « confundantur, » pro consueto in divina Scriptura more, nunc quoque pro « confundentur » dictum est ; illud item, « et deficiant, » pro « deficient detrahentes animæ meæ, » positum est ; sive secundum Symmachum, « adversarii animæ meæ. » Quomodo autem pudore suffusi defecerint qui necem ejus moliti sunt, non longo nobis sermone disquirere opus est : nam ex eo tempore princeps sacerdotum apud eos penitus defecit, Pharissæorum vero ne nomen quidem superest, neque memoria ulla dignitatum

πρεπειας. Ἄντι δὲ τοῦ, « ὅλην τὴν ἡμέραν, » ὁ Σύμμαχος, « κατὰ πᾶσαν ἡμέραν » ἐξέδωκε. « Πλησθήτω τὸ στόμα σου αἰνους σου κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, ἐν τῇ εὐπρεπειᾷ σου μὴ ἀποβάλλῃς με καιρῷ γήρωσ. » Εἰ γὰρ δέοι καὶ μέχρι γήρωσ παρατεῖναι τὴν ἡλικίαν, τοῦτο μὲν οὐ παραιτητέον, ἰκετεύω δὲ μὴ ἀποστερηθῆναι ποτε τοῦ πεπληρωθῆναι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλοπρεπειας. Εἰ δὲ καιρῷ τινι διὰ γήρωσ ἐκλείποι ἡ ἰσχὺς μου, μὴδὲ τότε με εὐἐγκαταλίποις. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρμόδιοι ἀν λέγειν καὶ τῷ Δαυὶδ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ θεοφιλεῖ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίαῖς. Ἐπι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἐπίστησον ὅπως εἴρηται τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Ἐσταυρώθη δὲ ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη, ἀλλ' οὐτι γὰρ νικηθεὶς ὑπ' ἐτέρων, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀσθενῆ ποιήσας, καὶ ἑαυτὸν παραδοὺς ὑποχείριον ἀνθρώποις. ὁ δὲ διδάσκει φέσκων. Οὐδεὶς ἀφίρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θείναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. » Ὅσπερ οὖν ἐκέκωσεν αὐτὸς ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαθῶν, οὕτως ἀσθενῆ ἑαυτὸν εἰργάσατο, ὅπως ἄλιωτὸς γένηται ἀνθρώποις, καὶ ἕνα σταυρὸν ὑπομένη « ὑπήκοος γινώμενος » τῷ Πατρὶ « μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου σταυροῦ. Διὸ φησιν. « Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Εἶτα ἐπειδὴ τοῦ πάθους ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσε καὶ τῶν τὸ πάθος ἐργασαμένων ἀκολούθως ποιεῖται μνήμην λέγων. « Ὅτι εἶπαν οἱ ἐχθροὶ μου ἐμοί, καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχὴν μου. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ οἱ ἐπιτηροῦντες τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ λέγοντες. Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν. καταδιώξατε καὶ καταλάβετε αὐτόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βυθύμενος. » Ταῦτα γὰρ ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, κινουῦντες αὐτῶν τὰς κεφαλὰς καὶ λέγοντες. « Ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγείρων αὐτόν, ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ

« Ὁ Θεὸς, μὴ μακρόνης ἀπ' ἐμοῦ. ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοθητιάν μου πρόσχες. » Οἱ μὲν προλεχθέντες ἐχθροὶ μου ἔλεγον. « Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν. » ἐγὼ δὲ ἀντιβόλῳ καὶ δέομαι σε τὸν ἐμαυτοῦ Θεὸν παρῆναι μοι διαπαντός, μὴδὲ μακρὰν μου ἴστασθαι, προσέχειν δὲ εἰς τὴν βοθητιάν μου. Σὲ γὰρ βοηθὸν κτώμενος, οἶδ' ὅτι βίβομαι κατασχυνομένους πάντας μου τοὺς ἐχθρούς. Τὸ δὲ, « ἀσχυνοθήτωσαν, » συνήθως τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ νῦν ἀντὶ τοῦ, « ἀσχυνοθήσονται, » εἴρηται. καὶ τὸ, « ἐκλείπευσαν, » ἀντὶ τοῦ, « ἐκλείψουσιν οἱ ἐνδιὰβόλλοντες τὴν ψυχὴν μου. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « οἱ ἀντικείμενοι τῇ ψυχῇ μου. » Ὅπως δὲ ἐκλείοιπασιν ἀσχυρῆν καταχεάμενοι οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ τυρεύσαντες, οὐ μακρῶν ἡμῖν δεῖ λόγων. ὅποτε ἐξ ἐκείνου ἐκλείοιτε πᾶς ἀρχιερεὺς παρ' αὐτοῖς, Φαρισαίων δὲ οὐδὲ ὄνομα ἐτι λείπεται, οὐδὲ μνήμη τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιωματῶν. Ἐξέλιπον γὰρ ἀρχοντες ἐξ Ἰουδα καὶ ἡγούμενοι ἐκ τῶν μηρῶν αὐ-

II Cor. xiii, 4. ⁸⁰ Joan. x, 18. ⁸¹ Philip. ii, 8. ⁸² Matth. xxvii, 40

τοῦ, τῆς προσδοκίας τῶν ἔθνῶν ἐπιστάσης κατὰ τὴν αὐτοῦ θεοπλίζουσαν προφητείαν. Καὶ οὕτε βασιλεῖς, οὕτε ἡγεμόνες, οὕτε τινὲς παρ' αὐτοῖς δυνάσται εἰσίν, οὐδὲ τι τάγμα τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς ὄντων περιέλειπται· καταισχυθέντες δὲ πάντες ἐκκλειοίπασιν οἱ διαβάλλοντες αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἐν ὁποῖα δὲ αἰσχύνῃ τυγχάνουσιν εἰσέτι καὶ νῦν οἱ τῶν Ἰουδαίων προσεσῆσαν νομιζόμενοι, ὀρώντες ἑαυτοὺς μὲν διὰ πάσης Γραφῆς ἐπὶ εἰδωλοατραπείαις διαβεβλημένους, πάντα δὲ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας τῆς πατροπαράδοτου πλάνης μεταβεβληκῆτα· ἐν οἷς ἔβη τυγχάνουσιν, ἐντροπῇ ὀρώντες ἑαυτοὺς μὲν τῆς βασιλικῆς αὐτῶν μητροπόλεως καὶ ἀποθλήτους, Ἕλληνας δὲ ἄνδρας ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὸν τόπον αὐτῶν οἰκοῦντας, κατὰ πάσας τε ἐπαρχίας καὶ χώρας, καὶ πόλεις τοὺς ἐξ ἔθνῶν τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικὰς φωνὰς κηρύττοντας· Ἀσχύνῃ δὲ ἀληθῶς καὶ ἐντροπῇ κατέληφεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, τὸν χθὲς δι' αὐτῶν σταυρῶ παραδοθέντα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης προσκυνούμενον καὶ θεολογούμενον ὀρώντας· ἃ δὲ ἐπληροῦτο ἀκολουθῶς τῇ μετὰ χεῖρας προβόρῃσει λεγούσῃ· Περὶ δαλέσθωσαν αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπῇ οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι. Καὶ οὗτοι μὲν τάδε πείσονται· « Ἐγὼ δὲ, ὑπ' αὐτῶν τὰ τοσαῦτα πεπονηθῶς, « διαπαντὸς, φησὶν, ἐλπῶ, καὶ προσθήσω ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἀνεσίαν σου. » Ἐπεὶ δὲ κατὰ πάντας τοὺς ἔρμηνεύσαντας τὸ, « προσθήσω, » λέλεκται ὅ τε Ἀκύλας φησὶ, « Καὶ προσθήσω ἐπὶ πάσας ὑμνήσεις· » καὶ ὁ Σύμμαχος, « καὶ προσθήσω τοῖς ἔμνοις· » ὅρα εἰ μὴ προσθήκη ἐποικησατο τοῖς τοῦ Πατρὸς ὕμνοις, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς τῇ Παλαιᾷ παραδοῦς. Οὐ γὰρ ἀνείλε τὰ πρῶτα, εἰσαγαγὼν τὰ δεύτερα, προσθήκη δὲ ἐποικησατο· καὶ τοῦτό ἐστιν εὐρεῖν ἐν ταῖς αὐτοῦ διδασκαλαῖς, δι' ὧν φησὶν· « Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ὀργίζεσθαι. Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ἐπιθυμῆν· » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα προσθήκη ἔχοντα διὰ τῆς πνευματικῆς θεωρίας τε καὶ ἔρμηνείας τοῦ νόμου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ παραδέδοται. Ἀλλὰ καὶ « τὸ στόμα μου, φησὶν, ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου. » Τὸ γὰρ εὐαγγέλιον δικαιοσύνην ἐμφανίει Θεοῦ, οὐκ Ἰουδαίους μόνους ἀφωρισμένον ὡς περὶ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Διὸ ἐνεαυθα λέλεκται· « Τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐστὶ πληρούμενον θεωρεῖν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· ἐν ᾗ τὸ στόμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῶν θείων Γραφῶν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τὴν δι' αὐτοῦ προξενθεῖσαν ἅπασιν σωτηρίαν κηρύττει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις, « Ὅτι οὐκ ἔγνω γραμματείας. » Τὰς κλείς ἐληφότες τῆς βασιλείας, καὶ μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμε-

corum. Defecerunt quippe principes ex Juda et duces ex femoribus ejus, cum advenisset expectatio gentium²², secundum prophetiam hæc vaticinantem. Ac neque reges, neque duces, neque ulli penes eos magnates sunt, non ordo quispiam priscorum magistratuum illis superstes est; sed omnes qui detrahebant animæ ejus, confusi defecerunt. Quanta vero in confusione versantur hodieque, qui Judæis præesse putantur, videntes se passim in Scripturis idololatriæ nomine accusari, omnes vero per orbem gentes per Christi doctrinam a paterno errore descivisse: ac in quibus locis jam degunt, nec sine confusione cernentes, se quidem regia sua metropoli extrusos ac dejectos, Græcos autem alienigenas et extraneos locum suum incolentes; gentesque in omnibus provinciis, regionibus et urbibus propheticas Servatoris voces prædicantes? Confusio revera et ignominia animas eorum invasit, videntes eum qui ab ipsis hesternæ die ad crucem traditus est, per totum orbem adorari Deumque prædicari; quæ sane impleta sunt consequenter ad hanc prædictionem sic habentem: « Induantur confusione et reverentia qui quærunt mala mihi. » Et illi quidem talia patientur: « ego vero, » ait, tot malis affectus ab illis, « semper sperabo, et adjiciam super omnem laudem tuam. » Cum autem ab omnibus interpretibus « adjiciam » dicatur, et Aquila sic habeat, « Adjiciam super omnes hymnos, » Symmachus vero, « Et adjiciam hymnis; » vide num hymnis Patris sui additamentum fecerit, Novum Testamentum Veteri addens. Neque enim priora sustulit, cum secunda adjecit, sed additamentum effecit. Quod etiam in ejus doctrina reperire est, ubi ait: « Dictum est antiquis, Non occides; ego autem dico vobis, Ne irascamini. Dictum est antiquis, Non mœchaberis; ego autem dico vobis, Ne concupiscatis²³, » et si qua similia, quæ spirituali sensu et interpretatione intellecta, et additamentum legi inferentia, in Ecclesia ejus tradita sunt. Sed etiam, inquit, « os meum annuntiabit justitiam tuam. » Siquidem justitiam Dei exhibet Evangelium, non Judæis duntaxat destinatum, ut lex per Moysem data. Quamobrem ait Apostolus: « Non enim erubescio Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur²⁴. » Idcirco hic dicitur: « Os meum annuntiabit justitiam tuam, tota die salutem tuam; » sive secundum Symmachum, « Per omnem diem salutem tuam. » Idque per totum orbem impletum videre est: in quo os Salvatoris nostri per divinas Scripturas omnibus hominibus quotidie salutem ab se omnibus procuratam prædicat. His adjicit, « Quoniam non cognovi litteraturam. » Qui clavibus regni acceptis, neque ipsi ingrediebantur, neque alios ingredi concedebant, litteraturam detinebant. Ego vero, inquit, qui Moysis scriptis non attendo, neque corpoream legis litteraturam

²² Gen. XLIX, 10. ²³ Matth. v, 21, 27, 28. ²⁴ Rom. I, 16, 17.

discipulis meis tradidi, non cognovi litteraturam. Quid autem nosti? Id postea declarat dicens: «Introibo in potentias Domini Domini, et memorabor justitiæ tuæ solius.» Nam litteratura Judæis solis competebat, qui ter in anno Jerosolyman adire jubebantur; eaque multa alia ardua nec necessaria continebat. Ego vero in potentia Domini Domini in Ecclesias meas introibo, et memorabor justitiæ tuæ solius. Justitia namque Patris erat, ut omnes homines Græcos simul et barbaros sua cognitione donaret, et ut in omni loco, neque in uno ut olim, coli se præciperet; ita ut ab oriente sole usque ad occidentem nomen ejus celebraretur in gentibus⁹⁵.

βαρβάρους τῆς αὐτοῦ καταξιωθῆναι γνώσεως, καὶ τὸ ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλὰ μηκέτι ἐν ἐνὶ ἐπιτρέψαι λατρεύειν αὐτῷ· ὥστε ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δοξάζεσθαι αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

VERS. 17. «Deus, docuisti me a juventute mea, et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua.» Solus Servator Patrem sibi magistrum ascribit: quare contribules ejus dicebant: «Unde huic sapientia tanta, et virtutes? Nonne hic est fabri filius⁹⁶?» Probe quippe sciebant ipsum non magistris hominibus operam dedisse. Quia igitur forma servi accepta, et habitu inventus ut homo, puerilem emensus est ætatem, ac perinde atque nos juventutis annos decurrit, illoque tempore non disciplinæ, non magistris operam dedit; sed virtute divina proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines: ἵνα hic ait: «Deus, docuisti me a juventute mea, et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua;» quod etiam penes discipulos meos servetur usque ad consummationem sæculi: et, ut dixerit quispiam, usque ad senectutem, et ad usque postremam consummationem, te rursum deprecor, Deus, ne me derelinquas; sed mihi adsis ac per me mirabilia tua opereris, «donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura est.» Nam præsens, inquit, generatio tortuosa est et perversa, generatio mala et adultera. Quapropter in futura generatione annuntiabo «potentiam tuam et justitiam tuam, Deus, usque in altissima, et quæ fecisti magnalia.» Tu ipse, Pater, per me hæc omnibus, qui post futuri sunt hominibus, et venturæ generationi annuntiabis, et prædicabitur justitia tua usque in altissima. Nam cum ii qui in terra sunt, salutem consequentur, gaudium erit in cœlis, angelis, qui in altissimis habitant, hominum salutem gratulantibus. Senectam vero et senium ne cuncteris dicere, esse discipulorum et Ecclesiæ ipsius perfectionem. Si namque corpus ejus Ecclesia est, ut docuit Apostolus dicens: «Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte⁹⁷;» pars Ecclesiæ et senium ejus opportune dicatur esse, ejus in præsentem vitam secundum virtutem consummatio, postquam exuta mortali ac terrena vita, cœlesti mansione dignata, et conjuncta Ecclesiæ primogenitorum descriptorum in cœlis,

κατεῖχον. Ἐγὼ δὲ, φησί, μὴ τῷ Μωϋσέως συγγράμματι προσέχων, μηδὲ τὰς τοῦ νόμου σωματικὰς γραμματείας τοῖς ἑμαυτοῦ παραδοῦς μαθηταῖς, οὐκ ἔγνω γραμματείας. Τί δὲ ἔγνω; Ἐξῆς διασαφεί λέγων· «Ἐισελεύσομαι εἰς δυναστείας Κυρίου Κυρίου, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου.» Αἱ μὲν γὰρ γραμματεῖαι Ἰουδαίους μόνους ἤρμωτον, τῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ παρακελευομένοις ἀπαντᾶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, πολλὰ τε ἄλλα δυσχερῆ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα περιεῖχον. Ἐγὼ δὲ ἐν δυναστείᾳ Κυρίου Κυρίου, εἰς τὰς ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίας εἰσελεύσομαι, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου. Δικαιοσύνη γὰρ τοῦ Πατρὸς ἦν τὸ πάντας ἀνθρώπους· Ἑλληνας ἅμα καὶ

«Ὁ Θεὸς, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγεῶ τὰ θαυμάσιά σου.» Μόνος ὁ Σωτὴρ τὸν Πατέρα διδάσκαλον ἐπιγράφεται· διότι οἱ ἐν τῇ πατρὶδι αὐτοῦ ἔλεγον· «Πόθεν τούτῳ πᾶσα ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; Ὁὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκνονος υἱός;» Ἥδεσαν γὰρ ἀκριβῶς μὴ διδασκάλως ἀνθρώποις προσεσηκῶτα αὐτόν. Ἐπεὶ τοίνυν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σῆματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, τὴν παιδικὴν διήλθεν ἡλικίαν, καὶ τῆς νεότητος τὴν ὥραν ὁμοίως ἡμῖν ὑπέμεινεν· οὔτε δὲ διατριβαὶ προσέσχεν, οὔτε διδασκάλως κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, δυνάμει δὲ θεϊκῇ προέκοπεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· εἰκότως ἐνταυθα φησιν· «Ὁ Θεὸς, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγεῶ τὰ θαυμάσιά σου·» καὶ τὰς ἡμοῖς φυλαχθεὶς μαθηταῖς μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι, μέχρι γῆρας καὶ τῆς εἰς ἄκρον τελειώσεως, σὲ πάλιν τὸν Θεὸν ἱκετεύω μὴ με ἐγκαταλίπειν, συνεῖναι δέ μοι καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐνεργεῖν δι' ἐμοῦ, «ἕως ἀναγγεῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένῃ.» Ἡ γὰρ νῦν, φησί, περὶ οὔσα γενεὰ σχολία τυγχάνει καὶ διεστραμμένη, καὶ γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλῆς. Διὸ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγεῶ «τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, ὁ Θεὸς, ἕως τῶν ὑψίστων, ἃ τε ἐποίησας μεγαλεῖα.» Σὺ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, δι' ἐμοῦ ταῦτα πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα γεννησομένοις ἀνθρώποις καὶ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγεῶ, καὶ κηρυχθήσεται ἡ δικαιοσύνη σου ἕως τῶν ὑψίστων. Σωζομένων γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς, χαρὰ ἔσται ἐν οὐρανοῖς, συγγαιρόντων τῶν ἐν τοῖς ὑψίστοις οἰκούντων ἀγγέλων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Γῆρας δὲ καὶ πρεσβεία μὴ δκνεῖ λέγει τὴν τελειότητα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Εἰ γὰρ σῶμα αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία τυγχάνει, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· «Ἔμεῖς δὲ ἔσμεν σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους·» μέρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρεσβεῖον αὐτῆς λέγοιτ' ἂν εἰκότως ἢ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τελειώσις, μεθ' ἣν, ὡς περ ἀπόδυσσάμενη τὸν ἐπὶ γῆς θνητὸν βίον, ἀνεκαίνισθήσεται τῆς οὐρανοῦ διατριβῆς καταξιωθησάμενη, συναπτομένη τε τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτο-

⁹⁵ Malach. i, 11. ⁹⁶ Matth. xiii, 54-55. ⁹⁷ I Cor. xii, 27.

κων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Οὕτω νόσεις ἅ
καὶ τὸ ἀνωτέρω λελεγμένον ἐν τῷ, « Μὴ ἀποβρίψῃς
με εἰς καιρὸν γῆρας, ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου
μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Κατὰ γὰρ ἐτέραν ἐκδοχὴν
ὑπερέχεται τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἵνα ἐν καιρῷ
τῆς κατὰ γῆν μακρότητος μὴ ἀποβρίφθῃ· εἰ δὲ καὶ
τότε ἐκλείπει ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, μηδὲ τότε ἐγκαταλει-
φθεῖ. Συμβαίνει γὰρ πολλάκις ἐκλείπειν κατὰ τοὺς
καιροὺς τῶν διωγμῶν, ἐπειδὴν οἱ πολλοὶ τοῦ σώ-
ματος τῆς Ἐκκλησίας δι' ἀσθένειαν πίστεως ἐξ-
ομνύονται τὴν πίστιν. Καὶ μήποτε ταῦτα ἀναπέμ-
πεται ἐπὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας, περὶ οὗ καιροῦ
ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· « Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ
ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ἄνθρωπος
τῆς ἀμαρτίας, ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. » Τοῦτον
δὲ τὸν καιρὸν ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· « Ἄρα Β
ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν
ἐπὶ τῆς γῆς; » Καὶ πάλιν· « Διὰ δὲ τὸ πληθυνθῆναι
τὴν ἀνομίαν, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. » Τότε
γὰρ ἔσται γηραλέον καὶ ἀσθενὲς τὸ σῶμα τῆς Ἐκ-
κλησίας. Ἄλλ' ἵνα μηδὲ τότε κρημος καταλειφθεῖ ὁ
λαὸς αὐτοῦ, ἀναγκαίως τὰς προκειμένας ἀναπέμπει
φωνάς· « Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθῆσεται σοι; Ὅσας ἔδει-
ξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ; » καὶ τὰ ἐξῆς.
Τοὺς ἀκριβεῖς λόγους καθ' οὓς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ
οὐκ ἐφέεσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν
αὐτὸν, μὴ γνόντα τε αὐτὸν ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν
ἀμαρτίαν ἐποίησεν, οὐδεὶς δύναται διελεῖν ἢ μόνος
αὐτός. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει
αὐτόν; » Οὐδ' ἂν ἐπιβόλοι τις τῆ τοῦ Θεοῦ χρίσει,
οὐδ' ἂν ἐξεύροι τοὺς λογισμοὺς, δι' οὓς ἐνεδείξατο C
τῷ Μονογενεῖ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ· οὐ μὲν εἶ-
πεν αὐτὸν ἐν αὐταῖς· ἀλλ' ἐπιστρέψας ἐξωποιοῦσεν
αὐτὸν καὶ ἐκ τῶν ἀδύσσωσ τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγεν
αὐτόν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς εἴρηται τὸ, « Ἐδειξάς μοι
θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ. » Ἰδὼν γὰρ τὰς θλίψεις καὶ
τὰ ὀνομαζόμενα κακὰ, οὐκ ἔαλω ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲ
ἠτήθη· κρείττων δὲ πάντων γενόμενος, θεωρὸς ἦν
αὐτῶν· ὡς πάντων μάλλον εἰπεῖν ἂν τὸ, « Ἐν παντὶ
θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι,
ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ
ἐγκαταλειπόμενοι. » Ταῦτα γὰρ Παῦλος καὶ οἱ πα-
ραπλήσιοι ὠφελῆμενοι τὸν διδάσκαλον ἔλεγον. Ἀδύσ-
σους δὲ γῆς ἐνταῦθα τὴν τῶν καταχθονίων γῆν χώ-
ραν ὠνόμαζεν· ὃ δὴ σαφηνίζει ὁ Ἀπόστολος λέγων·
« Μὴ εἴπῃς, Τίς καταθῆσεται εἰς τὴν ἄβυσσον, του-
τέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν; » Καὶ ἐν τῷ Ἰωβ
δὲ ὁ χρηματίζων αὐτῷ Κύριος ἔλεγε· « Ἥλθες δὲ ἐπὶ
πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴγχεσιν ἀδύσσου περιπάτη-
σας. Ἀνοίγονται δέ σοι φρέγες πύλαι θανάτου· πύλω-
ροι δὲ ἄβου ἰδόντες σε ἔπληξαν. » Ὁ δὲ εἰπὼν ἐνταῦ-
θα, « Καὶ ἐκ τῶν ἀδύσσωσ τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές
με, » σαφῶς ἐδίδαξεν ἑαυτὸν κατεληλυθῆναι εἰς τὰς
ἀδύσσωσ τῆς γῆς, καὶ πάλιν ἀνεληλυθῆναι. Οὐκ οἶδα
δὲ εἰ τις δύναται ἐτέρωσ ἐκλαθεῖν ταῦτα ἢ ἐπὶ τὸν
Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀναφέρων τὴν προφητείαν.

renovabitur. Sic item intelligas quod superius di-
citur : « Ne projicias me in tempore senectatis,
cum deficiet virtus mea, ne derelinquas me. » Nam
secundum aliam expositionem pro Ecclesia sua
precatur, ut ne in tempore terrenæ illius diutur-
nitatis projiciatur. Quod si tunc deficiat virtus
ejus, rogat ut ne sic quidem derelinquatur. Con-
tingit enim plerumque, ut persecutionum tem-
pore deficiat, cum multi ex Ecclesiæ corpore ob
fidei infirmitatem, eam abjurant. Num forte hæc
referenda ad tempus defectionis, de quo Aposto-
lus hæc docuit : « Nisi venerit defectio primum,
et revelatus fuerit homo peccati, filius perditio-
nis¹⁰. » Hoc vero tempus Servator declaravit his
verbis : « Num veniens Filius hominis inveniet fidem
super terram¹¹? » et rursum : « Et quoniam abun-
davit iniquitas, refrigescet charitas multorum¹². »
Tunc enim corpus Ecclesiæ senio confectum et in-
firmum erit. Verum ne illo tempore desertus po-
pulus ejus relinquatur, necessario has profert vo-
ces : « Deus, quis similis erit tibi? Quantas osten-
disti mihi tribulationes multas et mala? » et cæ-
tera. Nam accuratam rationem cur Deus Filio suo
non pepercerit, sed pro nobis omnibus tradiderit
illum; ac cum peccatum non nosset, peccatum eum
pro nobis effecerit, nemo præter ipsum solum enar-
rare potest. « Quis enim novit sensum Domini, qui
instruat eum¹³? » Neque enim quis in Dei iudicium
sese immittere audeat, neque consilia deprehen-
dere possit, queis Unigenito suo ostendit tribula-
tiones et multa mala. Neque in iis ipsum deseruit,
sed conversus vivificavit eum, et de abyssis terræ
iterum reduxit eum. Accuratissime autem dictum
fuit illud, « Ostendisti mihi tribulationes multas et
mala. » Cum prospiceret enim tribulationes, et
multa illa quæ vocantur mala, non captus ab illis
neque victus est; sed omnibus superior effectus,
contemplabatur ea; ita ut his vocibus piusquam
omnes alii usus sit : « In omnibus tribulationem
patimur, sed non angustiamur : aporiamur, sed non
destituimur : dejicimur, sed non derelinquimur¹⁴. »
Hæc quippe Paulus, et qui paræm atque magister
ille utilitatem perceiverant dicebant. Abyssos terræ
hic inferorum regionem vocavit : quod Apostolus
explicat dicens : « Ne dicas : Quis descendet in aby-
ssum¹⁵; id est, Christum ex mortuis reducere? »
Et in Job quoque Dominus qui in ipso oracula fun-
debat hæc protulit : « Venisti vero in fontem ma-
ris, in vestigiis autem abyssi ambulasti. Aperiu-
tur vero tibi timore portæ mortis : ostiarii autem
inferni videntes te conterriti sunt¹⁶. » Qui porro
hic ait, « Et de abyssis terræ iterum reduxisti
me, » clare docuit se in abyssos terræ descendisse,
ac rursum ascendisse. Nec scio utrum quis valeat
hæc alio accipere modo, quam ad Servatorem et
Dominum nostrum referendo prophetiam. Is ipse vero

¹⁰ II Thess. II, 5. ¹¹ Luc., XVIII, 8. ¹² Matth. XXIV, 12. ¹³ Rom. XI, 34. ¹⁴ II Cor. IV, 8, ¹⁵ Rom. X, 7.
¹⁶ Job, XXXVIII, 16, 17.

subjungit : « Multiplicasti magnificentiam meam, et conversus consolatus es me. » Quomodo autem Pater multiplicaverit magnificentiam Unigeniti sui, nisi cum ostendit illi tribulationes multas et mala? Quemadmodum enim agonotheta quispiam, cum adversum multos athletam exercet suum, ejus liquisidius virtutem ostendit, quando eum omnium victorem prædicat; eodem modo Pater Filii magnificentiam ut omnibus palam faceret, multis ipsum tribulationibus et malis circumdedit; ut parta contra omnes victoria, apud omnes prædicaretur. Quare ait : « Multiplicasti magnificentiam meam; » sed post hæc omnia, inquit, « conversus consolatus es me. » Quo pacto consolatus eum est, superius docuit his verbis : « Et conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me. » Hæc quippe consolatio erat, quam Apostolus his declaravit : « Propter quod et Deus exaltavit illam, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum ⁶. »

VERS. 22-24. « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam. » Tu mihi quidem hæc, Pater, præbui, inquit. Post multas enim illas tribulationes, post prædicta mala, « conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me, » et consolatus me es, multiplicans magnificentiam meam. Ego vero pro collatis abs te mihi beneficiis vicem rependens, « confitebor tibi in vasis psalmi : » nam « quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? » Imo vero apparatus vasis tibi congruentibus, concinnatisque psalmodiæ instrumentis te dignis, per hæc veritatem tuam cantabo tibi, talesque excitabo citharas, quibus lobia mea exultabunt, necnon « anima mea quam redemisti, » reducens eam de abyssis terræ, et vivificans eam postquam mortem sustinuerat. Vasa autem et instrumenta Deo grata, quibus hodieque Christus Dei per totum orbem psalmos, hymnos et laudes Patri emittit, quæ dixeris esse, nisi populos in singulis Ecclesiis consistentes? quorum animas componens Dei Verbum, ipsasque uno symphonix et harmonix vinculo Patri colligans, amabilem dulcemque modulationem emittit. Si quis ergo animi gratia, instrumenta illa Judæorum veterum, inaniatis ex chordis conflata, ac non articulatam vocem proferentia, cum hymnis in Christi Ecclesia a rationabilibus animabus Deo emissis contulerit; nihil in his simile deprehendet. Quovis enim corpore psalterio præstantior est multitudo, quæ per totum orbem uno concentu, harmonia una, Deum qui super omnia est celebrat. Cujus ministerio Filius se Patri psallere constitetur dicens : « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam, Deus. » Non ultra enim figuras, non umbras, non symbola qualia apud Moysem erant, sed veritatem

« Ὁ δ' αὐτὸς ἐπιλέγει. » Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου, καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με. » Πῶς δὲ ἐπλεόνασεν ὁ Πατήρ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἢ διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ; Ὡσπερ γὰρ τις ἀγωνοθέτης, πολλοὺς παραβάλλων τὸν ἑαυτοῦ ἀθλητὴν, μειζώνως αὐτοῦ τὴν ἀθρείαν ἐπιδείκνυσι, νικητὴν αὐτὸν ἀπάντων ἀνακηρύττων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Πατήρ, τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Υἱοῦ τοῖς πᾶσι φανεράν ἐπιδεικνύς, θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ περιέβαλλεν αὐτῷ, ὡς ἂν τὰ κατὰ πάντων ἀράμενος νικητήρια, παρὰ τοῖς πᾶσι κηρυχθεῖ. Διὸ φησιν· « Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου. » Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα, φησιν, « ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με. » Πῶς δὲ παρεκάλεσεν αὐτὸν, προεδίδαξεν ἀνωτέρω εἰπών· « Καὶ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με. » Αὕτη γὰρ ἦν ἡ παράκλησις, ἣν καὶ ὁ Ἀπόστολος παρέστησεν εἰπών· « Διὸ καὶ ὁ θεὸς ὑπερέψωσεν αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. »

« Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀληθειάν σου. » Σὺ μὲν ἐμοὶ ταῦτα, φησιν. Ὁ Πάτερ, παρέσχου· μετὰ γὰρ τὰς πολλὰς θλίψεις καὶ τὰ λελεγμένα κακὰ « ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, » καὶ παρεκάλεσάς με, πλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου· καὶ γὰρ δὲ, ἀμειβόμενος τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας, « ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ· τί γὰρ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; » Ἀλλὰ γὰρ τὰ σοὶ πρόποντα σκευὴ κασαρτιζόμενος, ὄργανά τέ σου ἄξια ψαλμωδίας κατασκευάσας, δι' αὐτῶν τὴν ἀληθειάν σου ψαλῶ σοι, καὶ ταιάυτας σοὶ κιθάρας ἀναστήσω, δι' ὧν τὰ χεῖλη μου ἀγαλιάσεται, ἀλλὰ « ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω, » ἀναβιδάσας αὐτὴν ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς, καὶ ζωοποίησας αὐτὴν μεθ' ἃν ὑπέμεινε θάνατον. Σκευὴ δὲ καὶ ὄργανα τῷ Θεῷ κεχαρισμένα, δι' ὧν εἰσέτι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ψαλμωδίας ἀναπέμπει καὶ ὕμνους καὶ αἴνους τῷ Πατρὶ, τίνας ἂν εἴποις ἢ τοὺς καθ' ἑκάστην Ἐκκλησίαν λαούς; Ὡν τὰς ψυχὰς συντείνας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, συμφωνίᾳ τε καὶ ἁρμονίᾳ μιᾷ συνδησάμενος τῷ Πατρὶ, προσφιλῆ καὶ ἡδέϊαν ἀναπέμπει μελωδίαν. Εἰ γοῦν τις ὡς ἐν παραθέσει σύγκρισιν ποιήσοιτο τῶν πάλαι παρὰ Ἰουδαίους σωματικῶν ὄργανων ἐξ ἀψύχων χορδῶν κατεσκευασμένων, φωνῆν τε ἀναρθρὸν ἐξηχούντων, καὶ τῶν ἐν τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐκ λογικῶν ψυχῶν ἀναπεμπομένων ὕμνων τῷ Θεῷ, οὐδὲν ἂν εὖροι ὅμοιον. Παντὸς γὰρ κρείττονα σωματικοῦ ψαλτηρίου τυγχάνει τὰ πλήθη τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συμφωνίᾳ μιᾷ καὶ ἁρμονίᾳ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ὑμνοῦντα, δι' ὧν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ψάλλειν ὁμολογεῖ φάσκων· « Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀληθειάν σου, ὁ Θεός. » Οὐκέτι γὰρ τύπους, οὐδὲ σικιάς καὶ σύμβολα, οἷα ἦν τὰ παρὰ

⁶ Philip. II, 9 ⁷ Psal. cxv, 12.

Μωδοσι, τὴν δὲ ἀλήθειαν τὴν σὴν παραστήσω τοῖς Ἀ ανθρώποις, καὶ « ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Μελωδήσω σοι ἐν κιθάρᾳ, ἅγιος Ἰσραήλ. » Ἄλλὰ καὶ « ἀγαλλιάσεται τὰ χεῖλη μου, ὅταν ψαλῶ σοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εὐφημήσει τὰ χεῖλη μου, ὅταν μελωδήσω σοι, καὶ ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω. Ἐτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου μελητήσεται ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν δικαιοσύνην σου. » Χεῖλη δὲ καὶ γλῶσσαν αὐτοῦ μελετώσαν τὴν δικαιοσύνην τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀσκήσει θεῖων λόγων ἑαυτοὺς ἀναθεοικίας. Καὶ ταῦτα πάντα, φησι, ποιήσω, « ὅταν αἰσχυνθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ὅτι κατησχύνθησαν, ἢ οἱ ἀπωρύγησαν οἱ ζητοῦντες τὴν χάρισίν μου » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὅτι κατησχύνθησαν οἱ ζητοῦντες κακίαν μου. » Πάρσει δὲ καὶ ταῦτα ἔργῳ πληρούμενα θεωρεῖν· ἀπανταχοῦ γὰρ γῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Σωτῆρος τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διεξερχομένων, καὶ αὐτοῦ δὲ σκευὴ ἐκλογῆς, οἷα προλέλεκται, καὶ ὄργανα λογικὰ τῷ Πατρὶ καταρτιζομένου, ἀνυμνοῦντός τε ἀεὶ δι' αὐτῶν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, αἰσχύνῃν περιβάλλονται οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· ἐντραπῆσαν τε καὶ ἐντρέπονται οἱ ζητοῦντες αὐτῷ κακά. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ θηρεύοντες μὲν πάσας προφάσεις, ὕβρεις τε καὶ διαβολάς, καὶ βλασφημίας κατ' αὐτοῦ περιουῶντες, μηδεμίαν δὲ εὐρίσκοντες ὑπόθεσιν διαβολῆς, μήτε κατ' αὐτοῦ, μήτε τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ καταχθόνται αἰσχύνῃ καὶ ἐντρέπονται πρὸς τὸ μηκέτι μηδὲν τοιμῶν διαβολῆς ἄξιον ἐπικαλεῖν. Καὶ ταῦτα πάντα ἔργῳ πληροῦται συμφώνως τῇ φασκουσῇ διὰ τῶν προκειμένων προφητειῶν· « Ὅταν αἰσχυνθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. » Τότε γὰρ, φησιν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ καταισχύονται, ἐγὼ ψαλῶ σοι, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι τῷ ἑμαυτοῦ Πατρὶ. Ἐτι δὲ καὶ « ἡ γλῶσσά μου ὅλην τὴν ἡμέραν μελητήσεται τὴν δικαιοσύνην σου. »

ΕΙΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΑ ΟΑ'.

« Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός. » Οἱ λοιποὶ τοῦ « Σολομώντος » ἡρμήνευσαν. Ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερος τοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς ψάδαῖς τῶν ἀναβαθμῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. » Ἐν οἷς ἔοικεν ὁ Σολομὼν ἐπὶ τῇ κατασκευῇ τοῦ οἴκου, ὃν ἤγειρεν ἐν Ἱεροσολύμοις, πρῶτος αὐτὸς οἰκοδομήσας τὸ αὐτόθι ἱερὸν, τὴν ψῆδὴν πεποιθῆσθαι, διδάσκουσαν μόνον τὰ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομήματα διακινεῖν· τὰ γὰρ ἀνθρώπινα καιρῷ συνίστασθαι· ὁ δὲ καὶ ἀπέβη ἐπὶ τῆς αὐτοῦ οἰκοδομῆς· οὐκ εἰς μακρὸν γοῦν ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεὶς νεὸς ὑπὸ Βαβυλωνίων κατελύθη. Ἡ δὲ μετὰ χεῖρας προφητεία εἶτε εἰς αὐτὸν λέλεκται τὸν Σολομῶντα, εἶτε αὐτοῦ ἔστι κατὰ τοὺς λοιποὺς ἔρμηνευτάς· οἱ λόγοι ἕτερόν τινα παριστῶσι προφητευόμενον. Διὸ οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ψῆδὴ, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τούτοις παραπλήσιον ἐπιγράφεται. Ἄλλ' ἔστι προφητεία θεσπίζουσα ἀναφανήσεσθαι τινα ἐν ἀνθρώποις πενήτων καὶ πτωχῶν σωτήρα, καὶ τοῦτον ἄνωθ' ἐν

tuam hominibus declarabo, et « psallam tibi in eithara, sanctus Israel. » Sive secundum Aquilam, « Modulabor tibi in eithara, sancte Israel. » Sed etiam « exsultabunt labia mea, cum cantavero tibi; » sive secundum Symmachum, « Celebrabunt labia mea cum modulabor tibi, et anima mea, quam redemisti. Sed et lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. » Labia autem et linguam ejus meditantem justitiam Patris, non aberraveris si dicas eos esse qui in Ecclesia ipsius exercitationi divinæ Scripturæ sese consecrarunt. Et hæc omnia, inquit, faciam, « cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi; » sive, secundum Symmachum, « Quia confusi sunt, aut quia effossi sunt qui quærunt afflictionem meam, » sive, secundum Aquilam, « Quia confusi sunt qui quærunt miseriam meam. » Hæc porro opere completa videre licet. Nam cum ubique terrarum Ecclesiæ Servatoris justitiam Dei enarrent, ipseque Servator vasa electionis, qualia supra dicta sunt, et instrumenta rationabilia Patri præparet, semperque Deum qui supra omnia est iis concelebrat, inimici ejus confusione induuntur, ac confusi et reveriti sunt qui quærunt ipsi mala. Hi vero sunt, qui omnes occasiones venantur, contumelias, calumnias et blasphemias contra eum excogitant, nullamque reperiunt vel in ipsum vel in Ecclesiam ipsius calumniæ causam. Quare pudore suffunduntur et reverentur, quod ultra non audeant quidpiam calumniæ proferre. Et hæc omnia opere complentur, secundum prophetiam quæ in præcedentibus sic habet, « Cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi. » Tunc enim, inquit, cum inimici confundentur, ego psallam tibi, tibi que Patri meo confitebor. Insuperque « lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. »

IN SALOMONEM LXXI.

VERS. 1, 2. « Deus judicium tuum regi da. » Reliqui, « Salomonis, » interpretati sunt. Est autem et alius ejusdem in canticis graduum, cujus initium: « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Ex quibus videtur Salomonem in constructione domus, quam excitavit in Jerusalem, nam ipse primus templum illic extruxit, hoc canticum edidisse: quo docemur, sola Dei ædificia æternum permanere; humana quippe pro tempore solum consistunt: quod etiam in ejus extructione actum est; non diu enim postea templum ab eo ædificatum, a Babyloniis dirutum fuit. Præsens vero prophetia, sive in Salomonem dicta est, sive secundum reliquos interpretes, ipsius Salomonis est. Series certe sermonis alium quempiam vaticinio enuntiatum declarare videtur. Quare neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quidpiam simile, inscriptus est. Sed est prophetia prænuntians quem-

¹ Psal. cxxvi, 1.

pram hominibus adventurum pauperum et inopum A
servatorem, qui ex alto sensim et sine strepitu ac-
cessurus est : « Descendet enim sicut pluvia in
vellus. » Aitque justitiam deinceps in adventu ejus
in genere hominum versaturam : ipsumque non Ju-
dææ modo, neque duabus tribusve gentibus, sed
omnibus per orbem dominaturum, omnes gentes
subigendas ipsi fore, celebrandum ipsum esse om-
nibus, non brevi tempore, sed per omne sæculum.
In summa quid aliud hic sermo recenset, nisi ta-
lem esse qui in vaticinio fertur, qualem nemo un-
quam, nec in Judæorum gente, neque in aliis fuisse
memoravit? Neque enim ipse Salomon, neque Da-
vid, neque quispiam successorum is videbatur esse,
cui ea quæ in prophetia feruntur aptari possint.
Perpunde igitur num præmissis de Servatoris no-
stri passione prædictionibus hæc, qua regnum ejus
describitur, consequenter adjiciatur. Par erat enim
nos quæ ad illud quoque attinent edoceri. Cum
autem plurimæ prophetiæ Christum, qui ex Davide
originem ducturus erat, celebrarent, quia veri-
simile erat, nonnullos iis Salomonem indicari suspi-
catorios esse ; nam is solum ex filiis Davidis in re-
gno maxime claruit, Deo templum excitavit, et sa-
pientia ornatus fuisse memoratur : necessario « in
Salomonem » hæc prophetia inscribitur ; sive ipsius
Salomonis esse fertur ; ut non ultra putaretur
ipsum esse ex Davidis semine qui expectabatur :
ex ipso quippe Salomone alius venturus speratur,
ut ipsi promissum est. Si itaque secundum Septua-
ginta Interpretum titulum in ipsum Salomonem
dictum fuisse psalmum intelligamus, dicemus uti-
que Spiritum sanctum, cum pro ipso orationem
Deo emisisset in primo versu, qui sic habet,
« Deus, judicium tuum regi da, » id est Salomoni ;
quæ sequuntur de illo qui ab ipso nasciturus erat
mixisse his verbis, « Et justitiam tuam filio regis, »
id est, ipsi Jesu qui ex semine ejus venturus erat.
Vel horum quæ tractamus talis mens fuerit, decre-
tum a deitate tua editum fuit, atque edictum et
judicium regum ex Spiritu tuo constitutum est,
ut ex Salomonis prole Servator mundi secundum
carnem gignatur. Hoc igitur judicium tuum, Deus,
nunc tandem regi da, scilicet Salomoni, ut verba
opere compleantur : ipsique regi memoratum judi-
cium præbeas ; justitiam vero tuam filio regis, qui
ex semine ejus proditurus est ; ut qui ex Spiritu
gignetur successor ejus, accepta justitia tua, « ju-
dicet populum tuum in justitia, et pauperes tuos
in judicio. » Et hæc quidem, si in ipsius Salomonis
personam referatur inscriptio Septuaginta Inter-
pretum, quæ « in Salomonem » habet. Sin secun-
dum reliquos interpretes Salomonis prophetia dica-
tur esse ; dicemus ipsum Salomonem Spiritu re-
pletum, tres hic personas declarare, Deum, cui
orationem emitit ; regem, quem in universa regna-
turum credebat, videlicet Filium Dei ; tertio homi-
nem, quem assumpsit ex semine David, ex ipsoque
Salomone nasciturum ; alium ab illo rege qui in

ποθεν ἡρέμα καταβῆσθαι καὶ ἀφορητέ· « Καταβ-
σεται γὰρ ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. » Δικαιοσύνην τε λοι-
πὸν ἐμπολιτεύσεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ
αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἐπικρατήσεν τε αὐτὸν οὐ τῆς Ἰου-
δαίας μόνης, οὐδὲ δυεὶν ἢ τριῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ πάντων
τῶν καθ' ἅλην τῆς οἰκουμένης, πάντα τε τὰ ἔθνη
ὑποταγήσεσθαι αὐτῷ, ὀνομαστόν τε αὐτὸν ἔσεσθαι πα-
ρὰ τοῖς πᾶσιν, οὐ κατὰ τινα χρόνον βραχύν, ἀλλ' εἰς
ἅπαντα τὸν αἰῶνα. Καὶ τί γὰρ ἀλλ' ἢ τοιοῦτόν τινα
ἔσεσθαι τὸν θεσπιζόμενον ὁ μετὰ χεῖρας ὑπογράφει
λόγος, ὅποσον οὐδεὶς πώποτε οὔτε παρὰ τῷ Ἰουδαίων
ἔθνει, οὔτε παρ' ἑτέροις γεγονέναι μνημονεύει ; οὔτε
γὰρ αὐτὸς Σολομῶν, οὔτε Δαυὶδ, οὔτε τις τῶν μετ'
αὐτοῦ τοιοῦτος ἐφάνη, ὡς ἀρμοσαι τινὲ αὐτῶν τὰ
ὑπὸ τῆς προφητείας σημαινόμενα. Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ
B ταῖς προτεταγμέναις διὰ τῶν ἐμπροσθεν περὶ τοῦ
πάθους τοῦ Σωτῆρος προῤῥήσεσιν ἀκολουθῶς συν-
ῆπται ἡ μετὰ χεῖρας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διαγρά-
φουσα. Ἐχρήν γὰρ ἡμᾶς καὶ τὰ περὶ ταύτης παθευ-
θῆναι. Πολλῶν δὲ προφητεῶν τὸν ἐκ Δαυὶδ προφη-
τευόμενον Χριστὸν ἀνυμνουσῶν· ἐπειδὴ εἰκόσ ἦν ὑπο-
λαβεῖν τινὰς τὸν Σολομῶντα δηλοῦσθαι δι' αὐτῶν· μέ-
νος γὰρ οὗτος τῶν υἱῶν Δαυὶδ ἐπιδοξότατα βασιλεύ-
σας, καὶ τὸν νεὼν ἤγειρε τῷ Θεῷ, καὶ σοφία διαπρέ-
ψαι μεμαρτύρηται· ἀναγκαιὸς ἡ προκειμένη προφη-
τεία « εἰς Σολομῶντα » ἐπιγέγραπται· ἡ αὐτοῦ τοῦ
Σολομῶντος εἶναι λέλεκται· ἵνα μηκέτι αὐτὸς νομίζη-
ται ὁ προσδοκώμενος εἶναι ἐκ Δαυὶδ· ἐξ αὐτοῦ δὲ
C Σολομῶντος ἐπιλέγεται ἕτερος ὁ καὶ αὐτῷ ἐπηγγελέ-
μενος. Ἐὰν μὲν οὖν ἐκδεξώμεθα εἰς αὐτὸν εἰρησθαι τὸν
Σολομῶντα τὸν ψαλμὸν κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα
προγραφῆν, ἐρούμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ
αὐτοῦ τὴν εὐχὴν ἀναπέμψαν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ πρώτου
στίχου, δι' οὗ εἰρηται· « Ὁ Θεὸς, τὸ κρίμα σου ἐπὶ
βασιλεῖ ὀδός, » τουτέστι τῷ Σολομῶντι, τὸν ἐξῆς λόγον
περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννησομένου ποιεῖται· διὸ ἐπιλέγει·
« Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· »
δηλαδὲ τῷ μέλλοντι προελεύσεσθαι ἐκ σπέρματος αὐ-
τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς τοιοῦτος· Ὅρα
παρὰ τῆς σῆς θεότητος ἐξενήνκεται, δῶγμα τε καὶ
κρίμα βασιλικὸν ἐκ σοῦ Πνεύματος διατέτακται,
ὡς ἂν ἐκ τῆς Σολομῶντος διαδοχῆς ὁ τὸ κόσμον Σωτῆρ
κατὰ σάρκα γεννηθῆι. Τοῦτο οὖν τὸ κρίμα σου, ὁ
Θεὸς, ἤδη ποτὲ δῦρησαι τῷ βασιλεῖ, δηλαδὲ τῷ Σο-
λομῶντι, ὡς ἂν δι' ἔργων χωρήσειαν οἱ λόγοι· καὶ αὐ-
τῷ μὲν τῷ βασιλεῖ τὸ δηλωθὲν κρίμα παράσχου, τὴν
δὲ δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως, τῷ μέλλοντι
ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελεύσεσθαι· ἵν' ὁ γεννώμε-
νος ὁ ἐκ πνεύματος καὶ διάδοχος αὐτοῦ, ὑποδεξάμε-
νος τὴν σὴν δικαιοσύνην, « διακρίνη τὸν λαόν σου ἐν
δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. » Καὶ
ταῦτα μὲν, εἰπερ εἰς αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σολομῶντος
ἀναφέροιο ἢ προγραφῆ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα
φέρουσα, « εἰς Σολομῶντα· » εἰ δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς
ἐρμηνευτὰς τοῦ Σολομῶντος εἶναι λέγοιτο ἡ προφη-
τεία, φήσομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Σολομῶν, Πνεύματος
πληρωθεὶς, τρία διὰ τούτων παρίστησι πρόσωπα·
ἐν Θεόν, ᾧ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει, καὶ τὸν βασιλέα,
ὃν πέπειστο βασιλεύειν τῶν ἔθνων, ἐτλαδὲ τὴν Ἰησὺν

τοῦ Θεοῦ· καὶ τρίτον ὃν ἀνεληφεν ἄνθρωπον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐξ αὐτοῦ τε τοῦ Σολομῶντος γεννώμενον, ἕτερον ἵστα παρὰ τὸν βασιλέα τὸν διὰ τοῦ φάλμου φάνατα· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος ἄγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρῶταγμα Κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Διὰ τούτων γὰρ σαφῶς καταστάς, ἀκούει πρὸς τοῦ Πατρός· Ἐγὼς μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σολομῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, σοφίαν ὀνομάζων αὐτὸν, ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐν Παροιμίαις τάδε φησίν· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν καὶ ἐνοιῶν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι· καὶ ἐξῆς· Κύριος ἔκτισέ με ἄρχην ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με. » Γίννημά τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία καὶ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ὁ Μονογενής· καὶ περὶ αὐτοῦ τὴν παρούσαν εὐχὴν ἀναπέμπει ὁ Σολομῶν φάσκων· Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ὅθλον δ' ὅτι τῷ Μονογενεῖ λόγῳ σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔκρινας αὐτὸν ἐπὶ γῆς ὄφθηται, ἵνα μὴ μόνον τῶν κατ' οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεῶν, τοῦτο τὸ κρίμα ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρασ ἀγέσθω· καὶ τὴν δικαιοσύνην δὲ τὴν σὴν τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως δός, ὁ Θεός· υἱὸς βασιλέως ἐνταῦθα τοῦ κατὰ σάρκα νοουμένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ ὁ πρῶτον τοῦ Θεοῦ λόγος ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ

τῆς ἁγίας Παρθένου συνεστήσατο· ὃν καὶ ἐν Παροιμίαις αἰνίττεσθαι τὸν Σολομῶντα ἠγοῦμαι δι' ὧν γράφει λέγων· Τίς ἀνέθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κατέθη; Τίς συνήγαγεν ἀνέμους ἐν κόλπῳ; Τίς συνέστρεψεν ὕδωρ ἐν ἱματίῳ; Τίς ἐκράτησε πάντων τῶν ἄκρων τῆς γῆς; Τί δνομα αὐτῷ, καὶ τί δνομα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Οὕτω γὰρ ἠρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Ἐ τί δνομα αὐτῷ, καὶ τί δνομα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » καὶ ὁ Θεοδοσίων ὁμοίως· Ἐ τί δνομα αὐτῷ, καὶ τί δνομα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις μὲν κρατήσας τῆς γῆς, καὶ καταθεθῆκως καὶ ἀνεθῶν εἰς οὐρανὸν, τὰ τε λοιπὰ δεόμενα τῆς κατὰ σχολὴν ἑρμηνείας πεποιηκῶς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο ἕτερος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὰ δὴ ταῦτα διδάσκων ἔλεγεν· Ὁυδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· Ὁ δ' ἐνταῦθα λεγόμενος αὐτοῦ Υἱὸς εἴη ἂν ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος, ἦν ἀνεληφεν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος γενομένην.

Ἄλλ' ἐπεὶ Ἰουδαίων παῖδες τὰς προκειμένας τῶν Παροιμιῶν φωνὰς εἰς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνάξουσιν, οὐκ εἰδότες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεικτέον αὐτοῖς ἐκ τῶν προκειμένων ὡς Υἱὸν Θεοῦ, σαφῶς καὶ διαρρήθην παρίστησιν ἡ Γραφὴ λέγουσα· Ἐ τί δνομα αὐτῷ, καὶ τί δνομα τῷ Υἱῷ αὐτοῦ; » Φάσκων δὲ ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ· Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ἄλλο εἶναι τὸ κρίμα παρὰ τὴν κρίσιν διδάσκει. Κρίμα γὰρ τὸ ἅπαξ δόξαν τῷ Θεῷ καὶ τὸ κριθὲν παρ' αὐτῷ τυγχάνει· κρίσις δὲ τῶν κρινόμενων διάκρισις, ἥ

A psalmo ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ». » His enim aperte constitutus, hæc a Patre audit : « Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. » Novit porro et ipse Salomon Filium Dei, qui ipsum sapientiam vocat in Proverbiis, ubi ex ejus persona sic loquitur : « Ego Sapientia inhabitavi consilium, et scientiam, et cogitationem ego invocavi. Per me reges regnant ¹⁰; » ac deinde : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua : ante sæculum fundavit me, B antequam montes collocarentur : ante omnes colles gignit me ¹¹. » Proles igitur Dei est sapientia et Filium ejus Unigenitus : deque illo Salomon hanc fundit orationem dicens : « Deus, judicium tuum regi da, » scilicet Unigenito Verbo tuo. Quia enim judicasti ut in terra videretur, ut non modo cælestibus, sed etiam terrenis regnaret; hoc judicium jam demum ad terminum deducatur. Justitiam item tuam filio regis, o Deus, concede : hic vero filius regis intelligitur secundum carnem ex semine David, quem Dei Verbum, quod antea exsistebat, sibi ex Spiritu sancto et sancta Virgine constituit : quem item puto Salomonem in Proverbiis subindicare his verbis : « Quis ascendit in cælum et descendit in sinu? Quis congregavit ventos in sinu? Quis convertit aquam in vestimentum? Quis dominatus est omnium finium terræ? Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus ¹²? » Sic enim interpretati sunt reliqui, Aquila scilicet dicens : « Quod nomen ipsi, et quod nomen filio ejus? » Theodotio similiter, « Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus? » Clare enim qui hic fertur terræ imperrasse, descendisse et ascendisse in cælum, et reliqua peregrisse, quæ non nisi per otium explicari possunt, nullus alius quam Filius Dei fuerit, qui hæc ipsa docebat his verbis : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filium hominis ¹³. » Qui autem hic Filius ejus dicitur, secundum carnem intelligatur, quam ex semine David et Salomonis factam accepit.

Sed quia Judæi has Proverbiorum voces universorum Deo referent, nescientes Filium Dei hisce verbis quasi vere Filium Dei demonstrandum ipsis esse, id clare et aperte Scriptura declarat his verbis : « Quod nomen ejus, et quod nomen Filio ejus? » Cum autem Scriptura in psalmo dicit, « Deus, judicium tuum regi da; » diversum esse judicium a judicatione docet. Nam judicium est quod semel Deo placitum et judicatum est; judicatio vero est eorum quæ judicantur examen, quod sequitur pro

¹⁰ Psal. II, 6-8. ¹¹ Prov. VIII, 12. ¹² ibid. 22, 25.

¹³ Prov. 50, 4. ¹⁴ Joan. III, 13.

merito singulis data retributio. Quare hic non iudicacionem postulat regi dari, sed iudicium, sive sententiam et placitum Patris de divino Filii sui ad homines adventu. Iudicium itaque regi, justitia vero filio regis datur. Ipse quippe rex justitia erat, ut declarat Apostolus dicens: « Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia item et sanctificatio, et redemptio ¹⁴. » Hæc itaque Patris justitia filio regis data est ex semine David secundum carnem facta: in quo ceu in templo habitavit Dei verbum et sapientia et justitia. Causam vero cur justitia memorato filio regis data sit, deinde docet his verbis: « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in iudicio. » Oportebat enim pauperes Dei, et populum ejus in hominibus a filio regis in justitia judicari: quia alio modo regem suscepturi non erant. Quamobrem formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, per Filium hominis quem assumpsit, ex omnibus gentibus secundum hoc justus viri dictum (1), « elegit sibi populum peculiarem ¹⁵; » necnon eos qui hic pauperes ejus vocantur, quos ille beatos prædicat his verbis: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnorum cælorum ¹⁶. » Et alias de justitia hæc docet Apostolus: « Non enim erubescio Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco. Justitia enim in ipso revelatur ¹⁷. » De pauperibus item hæc ipse declarat: « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi nobiles, non multi potentes: sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma et contemptibilia elegit, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret; ut non gloriaretur omnis caro in conspectu Dei ¹⁸. »

σοφούς· καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. »

VERS. 3. « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Præter priora hæc quoque spiritus propheticus precatur, ut montes quondam populo infesti, posita inimicitia, pacem cum eo haberent, et ut colles prædictam justitiam eidem populo annuntierent. Jam pridem enim montes cum populo inimicitias gesserunt, et colles similiter. Cum autem filius regis populum olim extraneum, proprium sibi facit, tunc montes, ut hic vocantur, pacem cum populo habent. Montes autem et colles pacem cum populo habentes, quos esse dixeris, nisi angelorum chorum, et his superiores divinas virtutes? quæ cum olim populus extraneus Deo esset, inimicitias cum eo gerebant; nunc autem cum in possessionem filii regis venerit, posita inimicitia, amicæ ejus effectæ sunt. Quis sit vero populus ex omnibus gentibus coactus intelliges, si his conferas Zachariæ prophetiam, quæ sic habet:

¹⁴ I Cor. 1, 30. ¹⁵ Deut. xiv, 2. ¹⁶ Matth. v, 3.

A παρακολουθεῖ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὸν ἐκάστη. Διόπερ ἐνταῦθα οὐ τὴν κρίσιν ἀξιολογῶναι τῷ βασιλεὶ· ἀλλὰ τὸ κρίμα, τουτέστι τὸ δόγμα καὶ τὸ κριθὲν τῷ Πατρὶ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους θεοφανείας αὐτοῦ. Τὸ μὲν οὖν κρίμα τῷ βασιλεὶ δέδοται· ἡ δὲ δικαιοσύνη τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. Δικαιοσύνη γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὡσπερ οὖν παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Ἀβητοῖνων ἢ τοῦ Πατρὸς δικαιοσύνη τῷ Υἱῷ τοῦ βασιλέως δέδοται τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γενομένῳ· ἐν ᾧ κατώκησεν ὡσπερ ἐν ναῷ. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δικαιοσύνη. Τῆμ. δὲ εἰτίαν τοῦ δοθῆναι τὴν δικαιοσύνην τῷ δηλωθέντι υἱῷ τοῦ βασιλέως, ἐξῆς διδάσκει λέγων· « Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. »

B Ἔδει γὰρ τοὺς πτωχοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις λαόν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως διακρίνεσθαι ἐν δικαιοσύνῃ· ἐπεὶ μὴ ἐχώρουν ἄλλως δεῖξασθαι τὸν βασιλεῖα. Διόπερ μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, δι' οὗ ἀνεληφεν Υἱοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν κατὰ τοῦ ἁκαίου λόγον, « ἐξελέξατο ἑαυτῷ λαόν περιούσιον, » καὶ τοὺς καλούμενους αὐτοῦ πτωχοὺς, οὓς καὶ μακαρίζων ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ ἄλλως δὲ περὶ τῆς δικαιοσύνης διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Οὗ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Καὶ περὶ τῶν πτωχῶν πάλιν ὁ αὐτὸς διασαφελὲς λέγων· « Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί· ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, οὐ πολλοὶ δυνατοί· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς

C αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Καὶ περὶ τῶν πτωχῶν πάλιν ὁ αὐτὸς διασαφελὲς λέγων· « Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί· ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, οὐ πολλοὶ δυνατοί· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς

D « Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. » Πρὸς τοῖς προτέροις καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν εὐχεται, ὅπως τὰ ὄρη τὰ πάλαι ἐχθραίνοντα τῷ λαῷ εἰρηνεύσειε πρὸς αὐτὸν ἀπωθούμενα τὴν ἐχθραν, καὶ ὅπως οἱ βουνοὶ τὴν προλεχθεῖσαν δικαιοσύνην τῷ αὐτῷ λαῷ εὐαγγελίζωνται. Πρώτερον μὲν γὰρ τὰ ὄρη ἐχθραν εἶχε πρὸς τὸν λαόν, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσαύτως· ὅτε δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως ἴδιον ἐποίησατο τὸν λαόν πάλαι ἀπηλλοτριωμένον αὐτοῦ, τῆνικαῦτα καὶ τὰ καλούμενα ἐνταῦθα ὄρη εἰρηνεύει πρὸς τὸν λαόν. Ὅρη δὲ καὶ βουνοὺς εἰρηνεύοντας ἀνθρώποις τίνας ἂν εἴποις ἢ τὸν ἀγγέλων χορὸν καὶ τὰς τούτων ἀνωτέρας θείας δυνάμεις; ἀ? πάλαι μὲν, ὅτε ἀλλότριος ἦν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἐχθραὶ ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δ' ὅτε κτήμα γέγονε τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, ἐφιλιώθησαν αὐτῷ μεταδολόντες τῆς ἐχθρας. Νοήσεις δὲ τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν συνηγμένον λαόν, παραθεὶς τούτοις τὴν ἐν τῷ

¹⁷ Rom. 1, 16. ¹⁸ I Cor. 1, 26-29.

(1) Vel, secundum justitiæ rationem.

Ζαχαρία προφητεύσαν, ὡς λέγουσαν· Καίρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών. Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται, καὶ κατασκηνώσει ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαὸν, καὶ γὰρ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γνώσονται, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαιέσταλκέ με πρὸς σέ. Ὁ Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους συντάξεν αὐτὸς ἐαυτῷ λαὸν ὁ Κύριος εὐαγγελίζεται. Τούτῳ δὴ οὖν τῷ λαῷ αἱ δυνάμεις αἱ ὑπερκόσμιοι καὶ αἱ ἀγγελικαί, ὅρη καὶ βουνοὶ ἐνταῦθα ὀνομαζόμενα, εἰρήνευσαν ἐχθραίνουσαι τὸ πρῖν, ὅτε τῇ ἀθέῳ προσεῖχεν εἰδωλολατρεία. Αἱ δ' αὐταὶ δικαιοσύνην εὐαγγελίζονται τῷ αὐτῷ λαῷ· ἦτοι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν ὄντα τὴν δικαιοσύνην, ἣ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, δι' ὃ λέλεκται· Ἐναλαβέτωσαν τὰ ὅρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. Καὶ ταῦτα ἔσται, ἐπειδὴ ὁ προλεχθεὶς υἱὸς τοῦ βασιλέως· κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων· κρίνας γὰρ πρότερον ἀξίους εἶναι σωτηρίας, οὕτως αὐτοὺς σώζει. Οὐ γὰρ ἀκρίτως, μετ' ἐξητασμένης δὲ κρίσεως τὴν σωτηρίαν παρέχει τοῖς ἐαυτοῦ πτωχοῖς καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν πενήτων, ὧν καὶ ἡ προφητεία μέμνηται λέγουσα· Ἐυαγγελισσάσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Πτωχοὺς δὲ ποίους φησὶν, ἣ τοὺς δυναμένους ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· Ἄχρη τῆς ἀρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν· τοὺς τε ὁμοίως Πέτρῳ φησαντας· Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Τοιούτους δὲ πτωχοὺς αὐτὸς ἐαυτῷ παρεσκεύαζε παραινῶν μὴ κτῆσαι χρυσίον μηδὲ ἀργύριον εἰς τὰς ζώνας, μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ πάλοι περιελθόντες ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν τούτων μόνον ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἀποκλείετο πᾶς ὁ μὴ τοιοῦτος· νῦν δὲ καὶ δεύτερον τάγμα καταριθμεῖται φάσκων· Καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων. Υἱοὶ δὲ πενήτων ἦσαν οἱ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνωρίζοι, ὁποῖους δηλῶν ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· Ἐάν γὰρ πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· καὶ πάλιν· Ἐτέκνα μου, οὓς πάλιν ὠδίνω ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς ἑαυτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων σὺν δικαιοσύνῃ καὶ ὀρθῇ κρίσει σώζει· τὸν δὲ συκοφάντην προσηρημένον ἣ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πολεμεῖν (μυριοὶ δὲ συκοφάνται τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαβάλλουσι), καὶ τὸν βίον τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ διαπρεπόντων ἄλλοι συκοφαντοῦσιν· ὧν ἐπιστήσας τῇ τελευτῇ τοῦ βίου, ὄψει ὅπως εἴρηται τὸ, Καὶ ταπεινώσει συκοφάντην. Τίς γὰρ τῶν τυραν-

A « Gaude et letare, filia Sion. Ecce rex tuus venit, et habitabit in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multae ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscent quia Dominus omnipotens misit me ad te¹⁹. » His quippe Dominus, ex gentibus se, non ex Judaica gente, sibi populum congregatum esse perspicue denuntiat. Huic sane populo virtutes quae supra mundum et angelicæ sunt, hic montes et colles vocatae, ad pacis condiciones venerunt; quæ olim, cum populus impie idololatriæ hæreret, infestæ erant. Hæ vero ipsæ justitiam eidem populo annuntiant, videlicet Christum Dei, qui vere justitia est; sive salutare Evangelium, cujus causa dictum est : « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Hæc porro evenient, quia memoratus filius regis « judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum; » nam cum prius salute dignos judicasset, sic eis salutem impertit. Non enim sine prævio judicio, sed præmisso examine, salutem præbet pauperibus suis et filiis pauperum, quorum prophetia meminit dicens : « Evangelizare pauperibus misit me : prædicare captivis dimissionem²⁰. » Mendicos vero quos ait, nisi eos qui perinde atque Paulus dicere valent, « Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus²¹ : » atque eos qui cum Petro hæc effari possunt, « Argentum et aurum non est mihi²². » Tales sibi pauperes paravit, præcipiens illis ut non possiderent aurum neque argentum in zonis, neque peram ad viam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam²³. Hujusmodi item erant illi olim « circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ²⁴. » Sed si hosce solum sermo commemorasset, exclusus sane foret quisquis iis non similis esset. At jam alium ordinem enumerat dicens, « Et salvos faciet filios pauperum. » Filii vero pauperum erant apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri noti, quos Apostolus hisce verbis indicavit : « Nam etsi multos pædagogos habeatis in Christo, sed non : multos patres : in Christo enim Jesu ego vos genui²⁵; » ac rursus : « Filii mei, quos rursus parturio, donec formetur Christus in vobis²⁶. » Verum pauperes suos et filios pauperum cum justitia et recto judicio salute donat. Calumniatoris autem, qui in animum induxit populum et Ecclesiam ejus impugnare (nam sexcenti sycophantæ sunt qui Ecclesiam ejus calumniantur); imo etiam aliorum qui prohi instituti viros in Ecclesia ejus sycophantiis impetunt, vitæ exitum perpendens, probe intelliges cur dicatur, « Et humiliabit calumniatorem. » Quis enim eorum, qui tyrannice in Salvatoris nostri Ecclesiam egerunt,

¹⁹ Zach. II, 10, 11. ²⁰ Isa. LXI, 1. ²¹ I Cor. 4, 11. ²² Act. III, 6. ²³ Matth. X, 9. ²⁴ Hebr. XI, 37.

²⁵ I Cor. IV, 15. ²⁶ Gal. IV, 19.

eamque blasphemis dictis et sycophantiis traduxerunt, dejectus non fuit? Quis ex sapientibus hujus sæculi linguam suam exacuit contra divinam Scripturam, quin sycophantiæ sæ pignora retulerit? Sed cum bene multi sycophantiæ contra Ecclesiam ejus insurrexerint, omnesque prorsus dejecti et humiliati fuerint; ipse tamen una cum sole permanens, ac perinde atque sol doctrinæ sæ radiis totum orbem illustraturus prædicatur; et ante lunam futurus prænuntiatur; sive secundum Aquilam, « Et in faciem lunæ; » aut secundum Symmachum, « Et in conspectu lunæ permanebit. » Non enim, ante lunam, id est, antequam luna fieret; sed coram, id est, in conspectu lunæ est reputandus. Quemadmodum enim sol diem efficit cum super terram advenit; luna vero lumine suo noctis tenebras solvit: eodem modo qui in vaticinio fertur, perinde atque luna animas in tenebris et nocte versantes illuminat; atque veluti sol totum illustrat orbem, ac permanet et perseverat usque ad consummationem sæculi. Quandiu enim sol totum orbem lætificat, tandiu et ille una cum sole permanens et perseverans hominum animas illuminat; ac perinde atque luna plena in generationes generationum perdurare dicitur.

VERS. 6-8. « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram. » Descensum Dei Verbi intelligas, si consideres depressionem et attemperationem qua se hominum parvitati adaptavit, cum « humiliavit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo »¹⁷. Quare dicitur, « Descendet. » Necesse vero fuit ut exemplo prophetia uteretur dicens, « Sicut pluvia in vellus. » Quod similiter reliqui omnes ediderunt, Aquila scilicet, « Et descendet sicut pluvia in pellem; » Symmachus, « Descendet sicut ros in vellus; » parique modo reliqui interpretes, declarantes Verbi, quod in prophetia, fertur ex sublimi, sive ex ipsis cælis, descensum in terram: ipsumque quiete ac sensim, advertente nemine, descendisse subindicantes. Pluvia quippe in vellus insensibili modo sine strepitu demittitur. Quia igitur Servatoris nostri generatio secundum carnem tali dispensatione facta est, ut ne ex vicinis quidem ullus conceptionis et partus sanctæ Virginis mysterium vel cogitaret vel audiret; quod ipsum præsens sermo subindicavit dicens: « Descendet sicut pluvia in vellus; » et alias, quia vellus ovium pellis est, si cogites Servatorem ipsum ita docuisse, « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel »¹⁸; præsens dictum hujusmodi voci coaptabis. Non enim ad aliam gentem descendit, sed ad solam Judaicam, penes quam commoratus est. Primus ergo ejus descensus talis fuit, qualis pluviae in vel-

¹⁷ Philip. II, 8. ¹⁸ Matth. xv, 24.

(1. Forte τοῖς.

νευσάντων, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν βλασφημίαις καὶ συκοφανταῖς περιβαλλόντων, οὐ τεταπεινῶνται; Τίς τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, τὴν αὐτοῦ γλώτταν ἀκονήσας κατὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, οὐ τὰ ἐπιχειρα πέπονθε τῆς συκοφαντίας; Ἄλλα γὰρ πλείστον ὄσων ἐπισταμένων συκοφαντῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, πάντων τε κατὰ καιροὺς ταπεινουμένων, αὐτὸς συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ θεοσπίζεται, ὁμοίως ἡλίῳ ταῖς αὐγαῖς τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν σύμπαντα καταλάμπων κόσμον· καὶ πρὸ τῆς σελήνης δέ· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ εἰς πρόσωπον τῆς σελήνης· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἔμπροσθεν τῆς σελήνης διαμενεῖ. » Οὐ γὰρ πρὸ τῆς σελήνης, τούτέστι πρὶν γενέσθαι τὴν σελήνην· ἀλλ' ἐνώπιον ὡσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἡγούμενος τῆς σελήνης. Ὅσπερ γὰρ ἡλῖος μὲν ἡμέραν ἐργάζεται ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενος· σελήνη δὲ νυκτὸς διαλύει τὸ σκότος τῷ ἑαυτῆς φωτὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ προφητευόμενος ὁμοίως μὲν σελήνη τὰς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ τυγχανούσας ψυχὰς φωτίζει, ἡλῖος δὲ παραπλησίως τὸν σύμπαντα καταλάμπει κόσμον, διαμένει τε καὶ συμπαραμένει ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰς ὄσων γὰρ ἡλῖος τὸν σύμπαντα φαειδρύνει κόσμον, εἰς τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τῷ ἡλίῳ συμπαραμένων καὶ συνεκτεινόμενος τὰς τῶν ἀνθρώπων φωτίζει ψυχὰς· ὡσαύτως δὲ καὶ σελήνη πλησιφαεῖ παραπλησίως εἰς γενεὰς γενεῶν λέγεται διαρκεῖν.

« Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάξουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Κατάθασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου νοήσεις; ἐπιστήσας τῇ καταθάσει καὶ τῇ συμπεριφορᾷ καθ' ἣν συμπεριενεχθεὶς τῇ τῶν ἀνθρώπων σμικρότητι, « ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μορφῇ δουλοῦ λαβῶν, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἄνθρωπος. » Δι' ὃ λέλεχται· « Καταθήσεται. » Ἀναγκαίως δὲ καὶ παραδείγματι κέχρηται προφητεία φήσασα, « Ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. » Ὁ δὲ συμφώνως οἱ λοιποὶ πάντες ἡρμήνευσαν· Ἀκύλας μὲν εἰπὼν, « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ κουράν· Σύμμαχος δὲ, « Καταθήσεται ὡς δρόσος ἐπὶ πόκον· » καὶ οἱ λοιποὶ ἔρμηνευταὶ ὁμοίως· παριστώντες τοῦ Λόγου τὴν ἐξ ὕψους τὴν ἐξ αὐτῶν οὐρανῶν κάθοδον ἐπὶ γῆς τοῦ προφητευομένου· καὶ ὡς ἡρέμα καὶ ἡσυχῇ μηδέως αἰσθημένου καταβέβηκεν. Ἐτέρος γὰρ ἐπὶ πόκον κειμένων, ἀνεπαίσθητος καὶ ἀψοφητὶ κάτσειν. Ἐπὶ τοίνυν ἡ κατὰ σάρκα γένεσις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοιαύτη ἀνείληψε τὴν οἰκονομίαν, ὡς μηδένα νοῆσαι μηδὲ ἀκουσθῆναι, μηδὲ τοὺς (1) ἐκ γειτόνων οἰκουσῶν μυστήριον τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τοκετοῦ τῆς ἁγίας Παρθένου. Τοῦτ' αὐτὸς ὁ παρὼν ἠνέξατο λόγος, εἰπὼν· « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον· » καὶ ἄλλως, ἐπειδὴ πόκος προβάτων δορὰ, νοήσας ὅπως αὐτὸς ἐδίδασκε λέγων ὁ Σωτὴρ· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » ἐφαρμόσεις τὸ παρὼν λόγιον τῇ αὐτοῦ φωνῇ. Οὐ γὰρ ἐπὶ ἕτερον ἔθνος καταβέβηκεν, ἀλλ' ἐπὶ μόνον τὸ Ἰουδαίων, παρ' οἷς καὶ τὰς διατριβὰς ἐποίησατο. Ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάθασις αὐτοῦ γέγονεν ὡς ὑετὸς

ἐπὶ πόκον κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους· μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι ὡς ἐπὶ πόκον, ἀλλὰ σὺν πολλῇ κινήσει· καὶ κτύπος ἐξάκουστος γέγονε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἢ διδασκαλία αὐτοῦ. Δι' ὃ ἐπιλέγεται ἐξῆς, « καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Σταγόνες γὰρ ἢ ψεκάδες κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν οὐκέτ' ἀφορητῆ, σὺν πολλῷ δὲ φόρῳ κατλάσι. Καὶ τοῦτο δὲ τέλος ἐτύγγανεν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Βλαστήσει ἐν ἡμέραις αὐτοῦ δίκαιος καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἀνθήσει ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δίκαιος. » Ἡμέραι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἱ ἀπὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος νοηθήσονται. Ὅσπερ γὰρ ἀκούομεν τὸ, « Ἐν ταῖς ἡμέραις Δαυὶδ, » καὶ, « Ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ, » οὕτως εἴεν ἂν ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν, πρὸς ὀλίγον φανέντες, θάπτον ἀπεσθέθησαν· δι' ὃ καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον· αἱ δὲ ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὄψαι τυγχάνουσι, φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν εἰπὼν· « Συμπαρραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ ἐμπροσθεν τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν· » οἷς ἀκολούθως καὶ αὐτὸς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐπηγγέλλετο λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὕτω γὰρ ἡμελλε συμπαρραμενεῖν τῷ ἡλίῳ. Οὐκοῦν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, καθ' ἃς συμπαρραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, καὶ ὁμοίως σελήνῃ τὰς τῶν ἐν σκότῃ φωτίζει ψυχὰς, ἀναλάμψει ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δικαιοσύνη· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « δίκαιος· » οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίους μόνοις ἐνός που καὶ δευτέρου ὀνομαζομένου δικαίου, καθ' ὅλης δὲ τῆς οἰκουμένης μυρίων ἐν Χριστῷ δικαιομένων. Τὸ δὲ πλήθος τῶν δικαίων τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σωτῆρος ἀνθρώπων καὶ φωτὸς δίκην ἀνατελλόντων ὁμοίως τῷ αὐτῶν φωστῆρὶ νοήσεις ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀπανταχοῦ γῆς μαρτύρων αὐτοῦ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τὸν ἀγγελικὸν ἐν παντελεῖ ἀγνείῃ καθορθούντων βίον. Εἰ δὲ καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνθήσειν λέλεκται, καὶ τοῦτο ὅπως δι' ἔργων πληροῦται ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τοῦ μὴ Ἰουδαίους μόνοις, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔθνος καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν ἔνθεον πίστιν, δούλους τε ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἐλευθέρους θεοσεθεῖν, καὶ πένητας ὁμοίως τοῖς πλουσίοις, ἄρχοντας τε σὺν ἀρχομένοις σὺν πολλῇ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ὅπως δὲ πλήθος εἰρήνης ἀνατέταλκεν ἐν ταῖς δηλωθεῖσαις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραις, νοῆσαι ἔστιν ἐπιστήσαντα τῇ καταστάσει τῶν πρὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας πραγμάτων. Καθ' ἣν τὸ σύμπαν τῶν ἀνθρώπων γένος διήρητο ἀποτεταμημένον ὡσπερ ἐξ ἐνὸς σώματος εἰς μυρία διεσπαρμένα μέλη, ἄλλων ἄλλων ἔθνῶν πάσαι πρότερον ἀφωρισμένων, πολεμούντων τε ἀλλήλοισι καὶ πολεμουμένων· καὶ τῶν μὲν τυραννουμένων, τῶν δὲ δημοκρατουμένων, ἐτέρων δὲ ὑλιγαρχουμένων· τοπάρχων κατ' ἔθνος καὶ τυράννων

A autem, non ultra sicut in vellus, sed magno cum motu, sonitus sive doctrina ejus per totum orbem ad omnium aures pervasit. Quare additur deinde, « et sicut stillicidia stillantia super terram. » Stillicidia namque, sive « guttæ roris » secundum reliquos interpretes, stillantes super terram, non prorsus sine strepitu, sed magno cum sonitu descendunt. Id vero tum finem accepit, quando in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum.

Sub hæc dicitur : « Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis ; » secundum Aquilam vero, « Germinabit in diebus ejus justus, et abundantia pacis ; » secundum Symmachum vero, « Florebit in diebus ejus justus. » Dies autem Servatoris nostri ab adventu ejus usque ad consummationem sæculi intelligendi sunt. Qua ratione enim audimus, « In diebus David ; In diebus Jeroboam ; » eodem prorsus modo dies Servatoris nostri excipiendi sunt. Sed illi quidem cum ad breve tempus superstites fuissent, brevi extincti sunt, quare dies illorum defecerunt. Dies vero Servatoris nostri quot sint, supra declaratum his verbis est : « Permanebit cum sole et ante lunam, in generationes generationum. » Consequenter ad hæc verba discipulis suis hæc pollicitus est : « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi » ; ita enim cum sole permansurus erat. Itaque in diebus ipsius, quæ cum sole permanebit, et simili quo luna modo, animas in tenebris positas illuminabit, justitia lucebit in universa terra ; sive secundum Aquilam, « justus. » Nec ultra apud Judæos tantum unus aut alter justus nominabitur ; sed per totum orbem infiniti in Christo justificabuntur. Multitudinem autem Justorum, qui in diebus Servatoris nostri floruerunt, et qui luminis instar, perinde atque ipsorum luminare, exorti sunt, intelliges ex multitudine martyrum ejus per universam terram, eorumque qui in Ecclesia ejus angelicam vitam cum omni castitate duxerunt. Quod si dictum est, futurum esse ut justitia in diebus ejus efflorescat ; et hoc quo pacto eveniat hinc edisces, quod non tantum Judæi, sed etiam omnes gentes ad divinam fidem vocatæ sint, ac servi pariter et liberi Deum colant, pauperes perinde atque divites, principes cum subditis, cum multa Dei justitia [pie vivant]. Quo pacto autem abundantia pacis in memoratis Salvatoris nostri diebus orta sit, probe intelligitur ex rerum ante primum ejus adventum conditione. Quo tempore totum humanum genus ceu ex uno corpore in infinita membra hinc inde dispersa divisum erat. Nam gentes aliæ alio modo a priscis jam temporibus divisæ fuerant ; bellumque inter se gerebant, ab aliisque impugnabantur : et alii quidem tyrannis subditi erant, alii democratia, alii paucorum dominatu regabantur, toparchæ et

¹⁰ Matth. xxviii, 20.

tyranni varii imperium obtinebant; ut vicinis non facultas esset ad finitimas regiones commeandi, quia nulla esset societas, bellaque inexpiabilia et implacabiles inimicitiae jamdiu usque ad Servatoris nostri tempus perdurarent. Ex quo autem sublatis regulis, monarchia gentibus multis imperavit, vere fuit abundantia pacis, et commercium universarum gentium; ita ut opere comprobetur hoc testimonium soli Servatori nostro convenire. Hanc autem abundantiam pacis permansuram ait «donec auferatur luna,» sive secundum Aquilam, «usquequo luna;» vel, secundum Symmachum, «donec antiquetur luna.» Quandonam antiquabitur luna? In consummatione sæculi, qua hæc propheta implebitur: «Sol et luna obscurabuntur²⁰;» ac rursus, «Non erit tibi sol in lucem diei, neque luna illuminabit te noctu²¹.» Itaque quemadmodum superius eum qui in vaticinio fertur, cum sole permansurum declarabat; sic jam abundantiam pacis ab eo hominibus procurandæ, usque ad consummationem duraturam esse vaticinatur: quod scilicet quiete ac sine strepitu in Judaicam gentem ventura sit, et quod impletura sit totum orbem instar stillicidiorum stillantium super terram. Quod item futurum sit ut justitia oriatur in diebus ejus atque abundantia pacis, jam superius demonstratum est.

Sub hæc docet, non quodam angulo terræ circumscribendum dominatum ejus esse; sed dominaturum ipsum esse omnibus gentibus. Quamobrem dictum est: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Nam si termini quidam terræ sunt, qui ipsam circumquaque ambient, videlicet maria Oceanusque, qui ab hominibus præternavigari nequit; sane id quod ab omnibus undique maribus continetur, Domino, qui prænuntiatur, consistebitur. Quocirca dicitur: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Dictum autem impletum noveris, si perpendas Dei Ecclesias ubique terrarum Christum ejus, Dominum prædicare. Sed etiam a flumine usque ad terminos orbis terrarum dominaturum eum necessario pronuntiat. Nos quippe ediscere opus erat undenam doctrinæ initium ducturus sit: significat autem principium ipsi futurum esse a flumine. Quod flumen indicat Evangelium dicens: «Tunc accedit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Ille autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me. Ille autem respondens dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam²².» Quando postquam baptizatus fuisset, «Aperti sunt cæli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super ipsum. Et vox de cælis audita est dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui²³.» Ex illo namque tempore dominatus ejus agnoscere cœpit. Miro quoque modo hujus fluminis mentionem Isaias propheta facit,

κρατούντων· ὡς δμικτα εἶναι καὶ ἄβατα τοῖς πλησιχώροις τὰ τῆς τῶν γειτόνων χώρας· πολέμους ἀκρόνθους καὶ ἐχθρας ἀκαταλλάκτους ἐκ μακροῦ αἰῶνος μέχρι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν συνεστάναι. Ἐξ ἐκείνου δὲ πάσης πολυαρχίας ἐκποδῶν ἀρθείσης, μοναρχία τῶν πλειστον ἐθνῶν ἐπικεκράτηκε· γέγονέ τε ὡς ἀληθῶς πλῆθος εἰρήνης, κοινωνίαν καὶ ἐπιμξίαν κτησαμένων ἀπάντων τῶν ἐθνῶν· ὡς ἔργῳ μαρτυρεῖσθαι τὴν ἐν χερσὶ μαρτυρίαν μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ἐφαρμόττουσαν. Τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος τῆς εἰρήνης παραμένειν φησὶν «ἕως οὐ ἀνταναίρει ἡ σελήνη;» ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «ἕως οὐ ἡ σελήνη·» ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, «ἕως παλαιώσεως τῆς σελήνης.» Πότε δὲ παλαιούται σελήνη; Κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν πληρωθήσεται ἡ φάσκουσα προφητεία· «Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συσκοτάσουσι·» καὶ πάλιν· «Οὐκ ἔσται σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἡ σελήνη φωτιεῖ σοι τὴν νύκτα.» Οὐκοῦν ὥσπερ ἀνωτέρω συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ τὸν προσφητευόμενον ἐδῆλου, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ πλῆθος τῆς ὑπ' αὐτοῦ προφητησομένης ἀνθρώποις εἰρήνης μέχρι τῆς συντελείας διαρκέσειν θεσπίζει. Ὅπως μὲν οὖν καταθήσεται ἡρέμα καὶ ἀσφοπιεῖ ἐπὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ὡς πληρώσει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην δίχην σταγόνων σταζουσῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς δικαιοσύνη ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ καὶ πλῆθος εἰρήνης, δεδήλωται διὰ τῶν εἰρημένων.

Ἐξῆς δὲ διδάσκει, ὅτι μὴ ἐν γωνίᾳ γῆς περιγραφῆσθαι αὐτοῦ ἡ δεσποτεία· κυριεύσει δὲ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Εἰ γὰρ ἐστὶ τίνα πέρας γῆς, ἃ δὴ πανταχοῦ κυκλοῦσι, θάλασσα; Ὁκεανὸς τε ἀπέραντος ἀνθρώποις· τοῦτο πάντων εἰσὼ τῶν ἀπανταχοῦ θαλασσῶν Κύριον ὁμολογήσει τὸν θεσπιζόμενον. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Γνώψις δ' ἂν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα συνιδῶν ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς αἰ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαι τὸν Χριστὸν αὐτοῦ Κύριον ἀναγορεύουσι. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης κατακυριεύσειν αὐτὸν φησὶ σφόδρ' ἀναγκαίως. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὅπθεν ἄρξεται τῆς διδασκαλίας· σημαίνει δὲ, ὡς ἄρα ἔσται αὐτῷ ἡ καταρχὴ ἀπὸ ποταμοῦ. Ὅντινα ποταμὸν παρίσθησι τὸ εὐαγγέλιον φάσκον· Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· Ἄρες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπειν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ὅτε μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἐννοήθησαν οἱ οὐρανῶν, καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡς περιστέρην καὶ ἐρχόμενον εἰς αὐτόν. Φωνὴ τε ἐκ τῶν οὐρανῶν ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα. Ἐξ ἐκείνου γὰρ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ ἤρξαστο ἡ κυριότης. Παράδῃ δὲ τούτου μέμνηται τοῦ ποταμοῦ καὶ Ἡσαίας ὁ προφήτης εὐαγγελιζόμενος τὴν Ἐρημον, ἐν ᾗ ἐκήρυ-

²⁰ Joel II, 10. ²¹ Isa. LI, 19. ²² Matth. III, 13-15. ²³ ibid. 16, 17.

την Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Ἐδοξά δ' οὖν λέγων· « Εὐ-
φράνθητι, ἔρημος διψώσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ
ἀνθείτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται
τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. » Ἀντι τίνος γὰρ οὐχ ἐτέ-
ρου μὲνηται ποταμοῦ ὁ τοσοῦτος προφήτης, ἀλλ'
αὐτοῦ τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς ἐρήμου ἀμφὶ τοῦτον·
εὐφροσύνην τε καὶ ἀγαλλίασιν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορ-
δάνου, ἀλλ' οὐχὶ τῇ Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ τῇ λοιπῇ Ἰου-
δαίᾳ εὐαγγελίζεται; Οὐκοῦν ἔχομεν καὶ παρὰ τῷ
Ἡσαΐα τὴν δὴλωσιν τοῦ ποταμοῦ περὶ οὗ φησιν ὁ
παρῶν λόγος, « Καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων
τῆς οἰκουμένης » κατακυριεύσει τὸν προφητευόμε-
νον. Ὀφθαλμοῖς δὲ παραλαβεῖν ἔστι δι' ἔργων κε-
χωρηκίας τὰς προαναφωνήσεις, ὁρῶντας μέχρι τῶν
περάτων τῆς γῆς ἐν ταῖς Ἐκκλησιαίς αὐτοῦ κυριολο-
γούμενον τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες, καὶ οἱ
ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι. » Σφόδρ' ἀκολούθως μετὰ
τὸ εἰπεῖν, « Κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θα-
λάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως περάτων τῆς οἰκουμέ-
νης, » Αἰθίοπων ἐμνημόνευσεν, οἱ τὰ ἔσχατα τῆς καθ'
ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκοῦσι, τὰ τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ
τὰ πρὸς δύοντα ἤλιον. Ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τοῦ
καθ' ἡμᾶς λόγου κατὰ φύσιν εἰρησθαι δοκεῖ τὸ,

*Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίταται ἔσχατοι ἀνδρῶν·
Οἱ μὲν δυσσομένον ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος.*

Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ· « Αἰθιοπία προ-
φθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ » καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ
προφῆτῃ λέλεκται· « Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιο-
πίας ὀσσοῦσιν οὐσίας μοι. » Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις
δὲ ἀκολούθως τοῦτοις τὸ, « Ἐνώπιον αὐτοῦ προπε-
σοῦνται Αἰθίοπες, » θεσπίζεται. Δι' ὧν ἀπάντων ὁ
λόγος σημαίνει τὰ ἔσχατα τῆς γῆς τὴν τοῦ προφη-
τευομένου γνῶσιν ἀναλήψεσθαι, καὶ προσκυνήσειν
αὐτῷ, προσπίπτοντας καὶ γόνου κλίνοντας. Δι' ὃ λέ-
λεκται κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ
κάμψουσιν Αἰθίοπες » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον·
« Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν Αἰθίοπες. » Διὰ δὲ
τῶν Αἰθίοπων τῶν τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκούντων καὶ
τὰ εἰσω τῆς οἰκουμένης ἔθνη δηλοῦνται. Καὶ πρόδη-
λον ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες,
γόνου κλίνοντες καὶ εἰς αὐτὴν προσπίπτοντες τὴν γῆν,
δι' αὐτοῦ τὴν προσκύνουσιν τῷ ἐπὶ πάντων ἀναπέμ-
πουσι Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, φησὶ, χοῦν
λείξουσιν, ἐξομοιωθέντες τῷ ἑαυτῶν πατρὶ τῷ ὕφει,
ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευομένῳ, καὶ γῆν
ἐσθλοῦσι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην αὐτῷ προστί-
μησιν. Οὕτω δ' οὖν ὕφει τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Χριστοῦ πολεμίους τὸν χοῦν καὶ τὰς σωματικὰς ἡδο-
νάς περιλιχωμένους. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα, ὑπερ κεῖται
ἢ ψυχῇ, χοῦς ἀνείρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν·
« Ἐλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν
ἄνθρωπον » οἱ τὸν χοῦν περιλιχωμένοι καὶ τὰς
τῆς σαρκὸς ἡδοναθείας τιμῶντες διαβέβληνται εἰκό-
τως, ὡς ἂν ἐχθροὶ τοῦ σωτηρίου τυγχάνοντες λόγου.
Ἄλλ' οὕτοι μὲν τοιοῦτοι· τὸ δ' ἕτερον τάγμα τῶν

evangelizans desertum in quo prædicabat Joannes
Baptista. Sic ille clamabat : « Latere desertum si-
tiens, exsultet solitudo et floreat sicut lilium : et
florebunt et exsultabunt deserta Jordanis ²⁴. » Quare
non alius fluminis mentionem tantus propheta facit,
quam Jordanis, et solitudinis circumpositæ ; lætiti-
amque et exultationem deserto Jordanis an-
nuntiat, non autem Jerosolymæ, nec reliquæ Judææ.
Adest sane apud ipsum Isaiam declaratio flumi-
nis, de quo hic dicitur, « Et a flumine usque ad
terminos orbis terrarum » dominaturum esse eum
qui in vaticinio fertur. Licetque prædictionem vel
ipsis oculis completam deprehendere, cum videamus
Christum Dei usque ad terminos terræ in Ecclesiis
ejus ut Dominum celebrari.

B Vers. 9-11. « Coram illo procident Æthiopes,
et inimici ejus terram lingent. » Admodum conse-
quenter, postquam dixerat, « Dominabitur a mare
usque ad mare, et a flumine usque ad terminos or-
bis terrarum, » Æthiopas memoravit, qui orbis no-
stri extrema incolunt, tum ea quæ ad orientem,
tum ea quæ ad occasum solis sita sunt. Unde apud
exteros, dictis nostris consona secundum rei natu-
ram habentur in illo :

*Æthiopas qui bifariam divisi sunt ultimi hominum,
Atii quidem ad occidentem, alii ad orientem so-
[lem ²⁵.]*

In alio quoque psalmo dictum est : « Æthiopia por-
rigit manum suam Deo ²⁶ ; » ac iterum in alio pro-
pheta : « Ex terminis fluminum Æthiopiæ ferent
substantiam mihi ²⁷. » In his item consona voce
vaticinatur ille, « (Coram illo procident Æthiopes.)
Quis omnibus significatur futurum, ut termini ter-
ræ ejus qui in prophetia enuntiat cognitionem
recipiant, ac procidentes et genua flectentes, ado-
rent ipsum. Quamobrem, secundum Aquilam, dicitur,
« Ad faciem ejus curvabunt se Æthiopes ; »
secundum Symmachum autem, « In conspectu ejus
procumbent Æthiopes. » Per Æthiopes autem qui
extrema terræ incolunt, gentes etiam quæ intra or-
bem sunt, indicantur. Manifestumque est, ubique
terrarum, qui in ipsum credunt, genua flectentes et
in terram procumbentes, per eum adorationem suam
universorum Deo emittere. Imo etiam ait, « Inimici
ejus terram lingent, » patri suo serpenti similes,
qui in pectore et ventre graditur, et terram comedit,
secundum inflictam sibi a principio pœnam. Sic videas
inimicos Ecclesiæ Christi, terram et corporeas voluptates
lingere. Si enim corpus, cui inest anima, pulvis dictum
est secundum banc Scripturæ vocem, « Accepit Deus
pulverem ex terra, et efformavit hominem ²⁸, » qui
terram lingunt, carnalibusque voluptatibus addicti
sunt, jure, utpote salutaris verbi inimici, male audiunt.
Sed hi quidem tales : alius autem ordo eorum qui
regnum Christi cognoscunt, dona ipsi afferet, ut in
prophetia fertur his verbis : « Reges Tharsis et
insulæ munera

²⁴ Isa. xxiv, 1. ²⁵ Hom. Odyss. 1. ²⁶ Psal. lxxvii, 32. ²⁷ Soph. iii, 10. ²⁸ Gen. ii, 7.

offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. » A In his autem dum in duas partes orbis dividitur, aliud ad occasum solis assignantur, quod primum declaratur his verbis, « Reges Tharsis et insulæ munera offerent; » queis mare Occidentale significat, necnon insulas ibidem sitas. Sic ergo olim Jonas propheta surrexit ut fugeret in Tharsis, et descendit Joppen, conscenditque navem ut fugeret in Tharsis, quam esse dicunt Tharsum. In Ezechiele vero Tharsis vocabulum, Carthaginem LXX expresserunt. Aliud clima ad orientem solem his significatur, « Reges Arabum et Saba. » Nam Arabum genus orientale est, ulterius autem Persica regio necnon Sabaitarum terra posita dicitur. Pro illo autem, « Reges Arabum et Saba, » Aquila et Symmachus ac cum iis Hebraicum exemplar, « Reges Saba et Saba » habent. Ita ut pronuntiando quidem idipsum sint, elementorum varietate differant. Nam primum Saba per litteram *Sex* ab Hebræis dictam; secundum vero per *Sade* scriptum in Hebraico est, unde interpretationis ortum discrimen est. Servator sane hoc nomen commemorat dicens: « Regina Saba surget in die iudicii, et condemnabit generationem hanc, quia venit a finibus terræ, ut audiret sapientiam Salomonis »³⁹: » aperte declarans in terminis terræ sitam gentem Saba dictam. Hæc porro tertius Regnorum liber de ista gente narrat: « Et regina Saba audivit nomen Salomonis, et venit ut tentaret eum in ænigmatibus. Et venit in Jerusalem in potestate gravi valde. Et cameli ferentes delicias et lapidem pretiosum »⁴⁰. » Vocabatur porro regio atque gens illa Saba, a proavo Saba, qui filius Chus fuisse scribitur. At ergo Moysis Scriptura: « Filii autem Chus, Saba et Hevila, et Sabatha »⁴¹. » Chus vero explicatur « Æthiops. » Gens igitur quæ Saba vocatur, Æthiopica videtur esse. Secundum item Saba memoratur, de quo ait Scriptura: « Filii Regmas, Saba et Dadan »⁴². » Congruenter itaque in psalmo secundum reliquos interpretes scribitur: « Reges Saba et Saba dona adducent. » Cæterum his prophetia significat, regna ad orientalem plagam sita, itemque regna occidentis, ei qui in vaticinio fertur, dona oblatura esse; nam sic indicantur gentes regibus subditæ. Num fortasse reges dicantur angeli, qui gentibus præsent, Deo sacra facientes, eique Ecclesias gentium quarum præfecti sunt in donum offerentes? Quare deinde vaticinatur futurum, ut adorent eum omnes reges. Neque enim duntaxat prædicta dona allaturos præannuntiat, sed cum etiam adoraturos esse. Quod item Moyses in magno cantico docuit de Christo talia fatus: « Lætamini, cæli, cum ipso, et adorent eum omnes angeli Dei »⁴³. » Hi scilicet reges, occulti et invisibiles gentium principes Dominum suum adorantes, animas sibi commissas ipsi in dona offerabant: quare sub hæc adjicitur, « Omnes gentes servant

την βασιλειαν τοῦ Χριστοῦ γυριζόντων δῶρα προσοίσουσιν αὐτῷ, προφητεύεται· δι' ὃ λέλεκται ἐξῆς· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ λόγος, διελθὼν εἰς δύο μέρη τὴν οἰκουμένην, τὸ μὲν ἀφορίζει ἐπὶ τὸ πρὸς δυσμαῖς ἡλίου κλίμα, ὃ δὴ πρῶτον παρίστησιν εἰπών· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι· » δι' ὧν τὴν πρὸς δυσμαῖς σημαίνει θάλασσαν καὶ τὰς ἐν ταύτῃ νήσους. Οὕτως οὖν ποτε καὶ Ἰωάννης ὁ προφήτης ἀνέστη φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς καὶ κατέβη εἰς Ἰόππην, καὶ ἀνέβη εἰς πλοῖον τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, ἣν φασι εἶναι τὴν Θαρσόν. Ἐν δὲ τῷ Ἐξεκλήλ τοῦ Θαρσεῖς ὀνόματος φερομένου, οἱ Ἑβδομήκοντα Καρχηδόνα ἠρμήνευσαν. Τὸ δὲ ἕτερον κλίμα τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἡλίου δηλοῦται διὰ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ. » Τὸ τε γὰρ τῶν Ἀράβων γένος ἀνατολικῶν τυγχάνει, ἐπέκεινα δὲ αὐτοῦ τὰ Περσικὰ μέρη, καὶ ἡ τῶν Σαβαίτων χώρα εἶναι λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ, » ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἡ τε Ἑβραϊκὴ γραφὴ συντόμως τοῦτο, « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ » εἰρήκασιν. Ὅσοι εἶναι ταῦτόν μὲν ἐκφωνοῦμενον ὄνομα, διαλλάττειν δὲ τῆ τῶν στοιχείων διαφορᾷ· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον Σαβὰ διὰ τοῦ καλουμένου παρ' Ἑβραίοις σάβ, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τοῦ σάδθ στοιχείου κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἐμφέρεται γραφὴν· ἔθεν καὶ τὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῖς ἐναλλάττει. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τούτου μέμηται τοῦ ὀνόματος λέγων· « Βασιλίσσα Σαβὰ ἀναστήσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος· » σαφῶς πιστοῦς ὡς ἐν τοῖς πέρασιν τῆς γῆς τὸ Σαβὰ ἔθνος τυγχάνει. Ἱστορεῖ δὲ καὶ ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ταῦτα· « Καὶ βασίλισσα Σαβὰ ἤκουσε τὸ ὄνομα Σολομῶντος, καὶ ἦλθε πειράσαι αὐτὸν ἐν αἰνίγμασι. Καὶ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐν δυνάμει βαρεῖα σφόδρα. Καὶ κάμηλοι αἴρουσαι ἡδύσματα καὶ χρυσὸν πολλὸν σφόδρα καὶ λίθον τιμίον. » Κέκλητο δὲ ἡ χώρα καὶ τὸ ἔθνος Σαβὰ ἀπὸ προπάτορος τοῦ Σαβὰ, ὃς ἀναγέγραπται υἱὸς γεγονῶς τοῦ Χούς. Λέγει δ' οὖν ἡ Μωϋσέως γραφή· « Υἱοὶ δὲ Χούς, Σαβὰ καὶ Εὐδία, καὶ Σαθάθα. » Χούς δὲ ἐρμηνεύεται· ὁ Αἰθίοψ. » Γένος οὖν Αἰθιοπικὸν εἴκειν εἶναι τὸ Σαβὰ ἔθνος. Καὶ δεύτερον δὲ εἴρηται Σαβὰ, D περὶ οὗ φησιν ἡ Γραφή· « Υἱοὶ δὲ Ῥεγμάς, Σαβὰ καὶ Δαδάν. » Εἰκότως τοίνυν ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται κατὰ τοὺς λοιπούς· « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσι. » Πλὴν ἀλλὰ σημαίνει ἡ προφητεία διὰ τούτων τὰς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν κλίμα βασιλείας καὶ τὰς πρὸς δυσμὰς ἡλίου δῶρα τῷ θεσπιζομένῃ προσοίσειν, οὕτω πως σημαυνομένων τῶν ὑπὸ τὰς βασιλείας ἐθνῶν. Μήποτε δὲ καὶ βασιλεῖς οἱ τῶν ἐθνῶν προσώτῳτες ἄγγελοι δηλοῦνται ἱερωμένοι τῷ Θεῷ καὶ δῶρα προσάγοντες αὐτῷ τὰς Ἐκκλησίας ὧν καθηγούνται ἐθνῶν; Δι' ὃ ἐξῆς προσκυνήσειν αὐτῷ πάντας τοὺς βασιλεῖς θεσπίσει. Οὐ γὰρ μόνον προσοίσειν αὐτῷ πρὸς προλεχθέντα δῶρά φησιν, ἀλλὰ καὶ προσκυνήσει

³⁹ Luc. xi, 31. ⁴⁰ III Reg. x, 1, 2. ⁴¹ Gen. x, 7.

⁴² ibid. ⁴³ Deut. xxxii, 43; Psal. xcvi, 7.

αὐτῷ. Ὁ δὲ καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὄδῃ ἐδίδασκεν ἅδι περὶ Χριστοῦ λέγων· « Εὐφράνθητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Οὗτοι δὲ τὰ οἱ βασιλεῖς, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι τῶν ἐθνῶν ἄρχοντες, προσκυνήσαντες τὸν ἐκλυτῶν Κύριον, τὰς ὑπ' αὐτοῖς ψυχὰς δῶρα προσήγον αὐτῷ. Διόπερ τούτοις ἐξῆς συνήπται τό· « Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. » Σύμφωνανον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι λόγῳ· « Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ὁ δὲ καὶ πεπεισθαι χρὴ πληρωθῆσθαι, ὅτ' ἂν τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν δευτέρῳ τῷ Σωτήρῳ ἡμῶν θεοφανίαν. Τότε γοῦν πάντες οἱ βασιλεῖς προσκυνήσουσιν αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. « Καὶ τοῦτο ἔσται τὸ πάντων τέλος, ὅτ' ἂν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅτ' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρι οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας αὐτοῦ, ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. »

« Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » Ἄντι τοῦ· « Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, » ὁ Σύμμαχος· « Ὅτι ἐξελεῖται πένητα οἰμώζοντα. » Οὐ γὰρ ὡς ἤδη γεγεννημένα, ἀλλ' ὡς μέλλοντα ἐσεσθαι ταῦτα θεσπίζει. Ὅρα δὲ ὁ δάκρυς τοῦ πτωχοῦ μνημονεύει, πρῶτον εἰπὼν· « Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς ἐν κρίσει. » Δεύτερον, « Κρίνει τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων. » καὶ νῦν πάλιν· « Ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » καὶ αὖθις· « Φείσεται πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει. » Ὅμιμα δὲ διὰ τοῦτον ἀπάντων πτωχοῦ καὶ πένητος καλεῖν τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, αἷ, τὴν δι' αὐτὸν πτωχεῖαν ἀνεληφότας, τὴν εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐλαύνουσαν κατῳρθοῦν φιλοσοφίαν· δι' ὃ περὶ αὐτῶν Ἡσαΐας μὲν προανεφώνει λέγων· « Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Αὐτὸς δὲ ὁ Σωτήρ, αὐτοῖς προσομιλῶν, ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Πάντα » οὖν « τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, ὅτι ἐρρύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » Τὸ γὰρ, « ὅτι, » παρὰ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ κείμενον, αἰτιολογικὸν τυγχάνει, διδάσκον ὅπως πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν ἡμέλλε τῷ Σωτήρῳ. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, γενήσεται, « ἐπειδὴ ρύσεται πτωχὸν ἐκ δυνάστου. » ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν· Ὅτι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ τάγμα, τῶν δι' αὐτὸν πτωχῶν καὶ πενήτων, ρύσεται ἀπὸ παντὸς δυνάστου. Πολλῶν γὰρ δυναστῶν ἐρατῶν τε καὶ ἀφανῶν ἀντικειμένων καὶ ἐπανισταμένων τούτοις αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς πένησιν, αὐτοῖς, ἀφανεῖ δύναμει προασπίζων αὐτῶν, ἐκ πάντων αὐτοὺς ρύσεται, πρὸς τὸ μὴ καλυθῆναι τὴν δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένην τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ὑπηρεσίαν. Καὶ τοῦτο πράξει συνὼν αὐτοῖς, καθ' ἣν ποιήσεται πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν φήσας· « Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὕτως οὖν καὶ ἐφείσατο πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυ-

ei. » Quod sane huic dicto affine est : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴¹. » Quod sane eventurum esse credendum, quando plenitudo gentium ingressa fuerit, maximeque in secundo et divino Servatoris nostri adventu. Tunc omnes reges adorabunt eum, et omnes gentes servient ei. « Et hic omnium finis erit, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis, et novissima inimica destruat mors⁴². »

VERS. 12. « Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. » Pro illo : « Quia liberavit pauperem a potente, » Symmachus : « Quia eripiet pauperem ejulantem. » Hæc quippe non quasi jam evenerint, sed ut futura vaticinatur. Animadvertas velim quoties pauperem memoret ; primo cum ait : « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio ; » secundo : « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum ; » et nunc iterum : « Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor ; » ac rursum : « Parcet pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet. » Arbitror porro his omnibus in locis ipsum apostolos et discipulos Servatoris nostri, pauperes et inopes vocare, qui propter ipsum paupertatem subeuntes, philosophiam illam ad virtutis fastigium evehentem colebant. Quamobrem hæc de illis Isaias prænuntiabat : « Evangelizare pauperibus misit me⁴³. » Ipse vero Dominus eos alloquens dicebat : « Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cælorum⁴⁴. Omnes » ergo « gentes servient ei, quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. » Nam illud, « quia, » apud omnes interpretes, et in ipsa Hebraica scriptura positum, causam denotat ; docens cur futurum sit ut omnes gentes serviant Servatori ; id namque fiet, inquit, « quia liberavit pauperem a potente ; » ac si clarius diceret : Quia apostolorum suorum, qui propter ipsum pauperes et inopes erant, ordinem liberabit ab omni potente. Cum multi enim potentes visibiles et invisibiles adversum illos pauperes et inopes insurgent, eosdem ipse occulta virtute proteget, exque omnibus libera bit, ut ne quod ipsi obeunt evangelicæ prædicationis ministerium præpediatur. Idque ipse præsens efficiet, secundum ab se tradendam promissionem, qua dicit : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumptionem sæculi⁴⁵. » Sic itaque pepercit pauperi et inopi, et animas paupe-

⁴¹ Psal. II, 7, 8. ⁴² I Cor. XV, 24-26. ⁴³ Isa. LXXI, 1. ⁴⁴ Matth. V, 3. ⁴⁵ Matth. XXVIII, 20.

rum salvas fecit : hæcque omnia discipulis et apostolis suis præbuit, ut in omnem terram exiret sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum. Horum vero pauperum et inopum animas ex usuris et iniquitate redemit, ut nemini quidpiam deberent. Quod si quandoque fenus acceperint, ita ut veterum peccatorum rei existant; at ipse pretioso sanguine pro illis tradito redemit animas eorum: unde divinus Apostolus hæc docuit: « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum ⁴⁹. » Nam quia debitores erant legi Moysi, et quæ scripto tradita sunt non impleverant, sub maledicto deinde erant, quod non totam legem servassent. Scriptum quippe erat: « Maledictus omnis qui non manebit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea ⁵⁰. » Merito ereptos illos ex tali maledictione, ex usuris et iniquitate redemit, factus pro illis maledictum: traditoque eorumdem gratia pretioso sanguine, sic sibi pretiosos effecit. Quare sub hæc dicitur, « Et pretiosum nomen eorum coram illo; » ideo illos sic allocutus scribitur: « Nolite gaudere quoniam dæmonia subjiciuntur vobis: gaudete autem et exultate quia nomina vestra scripta sunt in cælis ⁵¹. » Cur autem nomen eorum pretiosum erat coram illo, nisi quia ipse nomina illis indere dignatus est, Simonem, Petrum nuncupans; Thomam, Didymum; filios Zebedæi, Boanerges, quod explicatur *filii tonitru*? Imo vero universim omnium nomen pretiosum erat coram illo. Idque significat Evangelii scriptura dicens: « Hos duodecim elegit Jesus, quos apostolos nominavit ⁵². » Pro illo autem, « nomen eorum, » Hebraica scriptura, « sanguis eorum, » circumfert; atque reliqui sic interpretati sunt, Aquila scilicet: « Et honorabitur sanguis eorum in oculis ejus; » Symmachus vero: « Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo. » Quas aperte necem illorum subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo ob testimonium de illo datum sanguinis agonem subiit; ita ut de illis dicatur: « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ⁵³. » Isti enim simile hoc quoque dictum est: « Et pretiosum nomen eorum coram illo. »

ειρήσθαι περὶ αὐτῶν. « Τίμιος ἐνώπιον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Τοῦτω γὰρ ὁμοιον τυγχάνει καὶ τὸ μετὰ χεῖρας φάσκον. « Καὶ ἐντιμον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. »

VERS. 15, 16. « Et vivet et dabitur ei de auro Arabiae, et orabunt de ipso semper. » Hic videtur mihi illud, « et vivet, » voci Servatoris discipulos alloquentis accinere: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁵⁴. » Ut enim ejus qui in vaticinio fertur permansionem, et vitam in infinitum durantem declararet, hac usus voce est, « et vivet. » Diuturna quippe vis opus erat ad prædicta opera edenda. Si itaque is qui in prophetia fertur, judicabit populum suum

Ἀρχὴς πενήτων ἔσωσε· καὶ ταῦτα πάντα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παρεῖχεν, ἵν' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξέλθοι ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Τοῦτων δὲ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πενήτων ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς, ὅπως μὴδὲν μὴδὲν ὀφείλοεν. Εἰ δὲ καὶ ποτε δεδαισισμένοι ὤφλησαν, ὥστε ἐνόχους αὐτοὺς γενέσθαι παλαιῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' αὐτοὺς, τὸ αἷμα τὸ τίμιον λύτρον ὑπὲρ αὐτῶν δούς, ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς αὐτῶν· ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐδίδασκει λέγων· « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάραι τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάραι. » Ἐπειδὴ γὰρ χρεῶσται ἦσαν καὶ ὀφείλεται τῆς Μωϋσέως νομοθεσίας, οὐκ ἐπλήρουν δὲ τὰ γεγραμμένα, εἶθ' ὑπὸ κατάραι ἦσαν, διὰ τὸ μὴ πάντα τὸν νόμον φυλάττειν. Γέγραπτο γάρ· « Ἐπικατάραιος πᾶς ὅς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Εἰκότως ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐλυτρώσας αὐτοὺς, ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτρώτο αὐτοὺς, γινόμενος ὑπὲρ αὐτῶν κατάραι· καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ αὐτῶν δίδους, καὶ οὕτω τιμίως ἑαυτῷ ἀπεργαζόμενος. Διὸ λέλεκται ἐξῆς· « Καὶ ἐντιμον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Ὅθεν ἀναγέγραπται εἰρηκῶς πρὸς αὐτοὺς· « Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Διὰ τί δὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐντιμον ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτῆς καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτοὺς ἤξισον, τὸν μὲν Σίμωνα Πέτρον ἀνειπόν, τὸν δὲ Θωμᾶν Διδύμον, τοὺς τε ἰσὺς Ζεβεδαίου Βοανεργες, ὅπερ ἐρμηνεύεται *υἱοὶ βροντῆς*; Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κοινὸν πάντων αὐτῶν ἐντιμον ὄνομα ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἐπιστημῆνατο ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ φήσασα· « Τοῦτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τὸ ὄνομα αὐτῶν, » τὸ *αἷμα αὐτῶν*, ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ περιέχει· οὕτω δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· « Καὶ τιμηθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τίμιον ἔσται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Δι' ὧν σαφῶς ἠνέξατο τὸν θάνατον τῶν προλεχθέντων, ὧν ὁ καθεὶς ποικίλον ὑπέμεινε τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος, ἄλλος ἄλλως διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν τὸν δι' αἵματος ὑπομείνας ἀγῶνα· ὡς

« Καὶ ζήσεται καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διαπαντός. » Δοκεῖ μοι ἐνταῦθα τὸ, « καὶ ζήσεται, » συνάδειν τῇ σωτηρίῳ φωνῇ φησάσῃ πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Ἴνα γὰρ τὴν παραμονὴν καὶ τὴν παρατείνουσαν εἰς ἀπειρον ζωὴν τοῦ προφητευσόμενου παραστήσῃ, ἐπήγαγε τὸ, « καὶ ζήσεται. » Μακρᾶς γὰρ ἔδει ζωῆς εἰς κατόρθωσιν τῶν εἰρημένων. Εἰ γοῦν ὁ προφητευσόμενος κρινεῖ

⁴⁹ Gal. iii, 15. ⁵⁰ Dent. xxvii, 26. ⁵¹ Luc. x, 20. ⁵² Luc. vi, 15. ⁵³ Psal. cxv, 15. ⁵⁴ Matth. xxviii, 20.

τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς αὐ-
 τοῦ ἐν κρίσει, καὶ ταπεινοὶ συκοφαντήν, καὶ συμπα-
 ραμενεὶ τῷ ἡλίῳ, κατακυριεύσετε ἀπὸ θαλάσσης ἕως
 θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς
 οἰκουμένης· εἰκότως μακροβίου ζωῆς ἔδει αὐτῷ.
 Πῶς τε ὑποταγεῖν αὐτῷ Αἰθίοπες καὶ βασιλεῖς Θαρ-
 σεῖς καὶ νῆσοι, προσκυνήσουσι τε αὐτῷ πάντες οἱ βα-
 σιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν
 αὐτῷ; Τούτων γὰρ ἕνεκα πάντων διαρκούς αὐτῷ
 ζωῆς ἔδει. Διὸ μετὰ ταῦτα πάντα καλῶς καὶ ἀναγ-
 καίως ἐπενήνεκται· « καὶ ζήσεται. » τοῦτον δη-
 λουμένης τὸν τρόπον τῆς τοῦ προφητευσομένου ἀθα-
 νάτου καὶ αἰωνίου ζωῆς. Ἐξῆς δ' εἴρηται· « Καὶ δο-
 θήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀντι-
 δὲ τοῦ, « τῆς Ἀραβίας, » πάλιν ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ
 τὸ « Σαβὰ » περιέχει· οἱ τε λοιποὶ ἐρμηνεύονται τῇ
 ὁμοίᾳ κέχρηται τῇ φωνῇ. Τροπικῶς μὲν οὖν εἶποι
 ἂν τις τὸ χρυσίον τοῦτο σημαίνει τὸν ἐν ἀνθρώποις
 καθαρῶτατον νοῦν. Καὶ κατὰ ἱστορίαν δὲ ἐπληροῦτο
 τὸ λόγιον, ὅτε οἱ ἐξ ἀνατολῆς μάγοι ἐλθόντες παῖδα
 ὄντα προσεκύνησαν τὸν Σωτῆρα, προσήνεγκάν τε
 αὐτῷ χρυσίον καὶ λίθων καὶ σμύρναν. Μὴ ποτε δὲ
 καὶ τὸ, « ζήσεται, » εἰς ἐκείνον ἀναφέρεται τὸν χρο-
 νον, καθ' ὃν Ἡρώδης, ἐπιβουλεύων νηπιάζοντι τῷ
 Ἰησοῦ, « πέμψας ἀνείλε πάντας τοὺς περὶ τὴν Βηθ-
 λεὲμ παῖδας ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν
 χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. » Τότε γὰρ
 χρηματισθεὶς ὁ Ἰωσήφ, παρέλαβε Μαρίαν τὴν γυ-
 ναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸ παιδίον, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴ-
 γυπτον. Διὸ ταῦτα θεσπίζουσα ἡ παρούσα προφητεία
 προὔλεγεν, ὅτι « ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ
 τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας » τοῦ ἀπὸ Σαβὰ· ὡσεὶ σα-
 φέστερον ἔλεγε « τοῦ ἐκλεκτοῦ. » Ἡ γὰρ Σαβὰ αὕτη
 καὶ τὸ Σαβαϊτῶν ἔθνος λέγεται εἶναι τῆς Ἀραβίας
 τῆς καλουμένης Εὐδαίμονος· ἐντεῦθεν τε ἱστορεῖται
 τῷ Σολομῶνι φέρεσθαι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ χρυσίον
 ἐκλεκτόν. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρώμεν
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Χριστοῦ μυρία κειμήλια ἀπὸ
 χρυσοῦ καθαροῦ εἰς αὐτοῦ τε τιμὴν ἀφιερούμενα.
 Εἰκότως οὖν οὐδὲ τὴν τοῦτων μνήμην παριδεῖν ἤξιω-
 σεν ὁ λόγος. Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς· « Καὶ προσεῦξονται
 περὶ αὐτοῦ διηρκῶς, διὰ πάσης ἡμέρας ἕκαστος
 εὐλόγησει αὐτόν. » Οὐδεὶς δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ
 παραστῆσαι ὅπως πάντες οἱ εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ
 πεπιστευκότες ἀδιαλείπτως ἀναφέρουσιν εὐχὰς « περὶ
 αὐτοῦ, » ὡς ἂν ἔχοιεν αὐτὸν αἰεὶ συνόντα, καὶ βοηθὸν
 αὐτοῖς πᾶσι γιγνόμενον. Ὡς δὲ διὰ πάσης ἡμέρας
 ἕκαστος εὐλογεῖ αὐτόν, τίς ἂν ἀμφιβόλλοι; Νύκτωρ
 γοῦν καὶ μεθ' ἡμέραν πλείον τῆς ἀναπνοῆς· πᾶσα
 ψυχὴ τῶν εἰς αὐτὸν γενήσιως πεπιστευκότων, τὴν
 προσηγορίαν αὐτοῦ τιμῶσα καὶ σέβουσα εὐλογεῖ αὐ-
 τὸν, πεπεισμένη εἰς ἑαυτὴν ἀντιστρέφειν τὴν εὐλο-
 γίαν, ἀκολούθως λογίῳ εἰς αὐτοῦ πρόσωπον Χριστοῦ
 φέσαντι· « Οἱ εὐλογούντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ κατα-
 ρώμενοί σε κκατῆρανται. » Ὅθεν καὶ αὖξει ὁση-
 μέραι καὶ πληθύνει τὸ Χριστιανῶν γένος, διὰ τὸ μετέ-
 χειν τῆς ἐκ Θεοῦ εὐλογίας, ἧς ἀπολαύει διὰ τὸ ἀδι-α-

A in iustitia et pauperes suos in iudicio, et humilia-
 bit calumniatorem, et permanebit cum sole, domi-
 nabiturque a mari usque ad mare et a flumine us-
 que ad terminos orbis terrarum; jure ipsi longa vita
 opus. Alias enim quo pacto ipsi subditi fuissent
 Æthiopes, necnon reges Tharsis et insulæ, qui ad-
 orassent eum omnes reges terræ, et omnes gentes
 serviissent ei? Horum eum omnium causa perenni
 vita ipsi opus erat. Quapropter sub hæc omnia
 probe ac necessario affertur illud, « et vivet: » sic
 namque ejus qui in vaticinio enuntiatur vita, im-
 mortalis et aeterna fore prædicatur. Deinceps addi-
 tur: « Et dabitur ei de auro Arabiæ. » Pro illo au-
 tem, « Arabiæ, » rursus Hebraica scriptura « Saba »
 circumfert; ac reliqui interpretes simili voce sunt
 usi. Dixerit quispiam, hic aurum tropice indicare
 purissimam in hominibus mentem. Secundum hi-
 storiam autem impletum illud fuit, quando magi ab
 Oriente venerunt, et Servatorem tunc puerum
 adoraverunt, obtuleruntque ei aurum, thus et myr-
 rham. Num forte illud, « vivet, » in id tempus re-
 feratur, quo infanti Jesu insidias parans Herodes,
 « mittens occidit omnes pueros, qui erant circa
 Bethlehem a bimatu et infra, secundum tempus quod
 exquisierat a magis⁸⁸. » Tunc enim responso ac-
 cepto, Joseph assumpsit Mariam conjugem suam et
 puerum, et secessit in Ægyptum. Quare hæc pro-
 phetia vaticinando prænuntiat: « Vivet et dabitur ei
 de auro Arabiæ, » seu de Saba; ac si apertius dice-
 ret, « electo. » Nam hæc regio Saba et gens Sa-
 baitarum, dicitur esse Arabiæ, quam Felicem vocant:
 ex qua Salomoni quoque allatum cum aliis fuisse
 aurum electum enarratur. Et alias quoque in ec-
 clesiis Christi infinita videmus ex auro puro cime-
 lia in ejus honorem consecrata. Merito igitur ho-
 rum memoria nequaquam prætermissa fuit. Mox
 subjungitur, « Et orabunt in ipso semper, tota die
 singuli benedicunt eum. » Non multis verbis opus
 ad declarandum quo pacto omnes qui in Christum
 Dei crediderunt, indesinenter preces efferant « de
 illo, » ut illum semper secum habeant, et adjuto-
 rem in omnibus nanciscantur. Quod autem quotidie
 singuli benedicant ei, quis dubitaverit? nam nocte
 et die animæ omnium in ipsum sincere credentium
 frequentius, quam respirent, nomen ejus colunt ac
 venerantur, ipsique benedicunt: certæ in se refle-
 cti talem benedictionem, secundum hoc in perso-
 nam Christi dictum: « Qui benedicunt tibi, bene-
 dicti sunt, et qui maledicunt tibi, maledicti⁸⁹. »
 Quamobrem quotidie crescit et augetur Christiano-
 rum genus, quod benedictionis Dei consors est:
 ea quippe fruitur, quia semper Christo ipsius be-
 nedicit, secundum hanc Scripturam dicentem:
 « Tota die benedicent ei. » Horumque causam de-
 clarat dicens: « Erit firmamentum in terra in sum-
 mis montium. » His autem indicat Ecclesiam ejus
 in firma virtutis ipsius petra fundatam firmatam-

⁸⁸ Matth. II, 16. ⁸⁹ Num. xxiv, 9.

que, elatam item et exaltatam, et quasi in cacumine montium sitam, in prophetis scilicet et apostolicis verbis, quæ Ecclesia Servatoris nostri constructur.

τῶν ὀρέων. » Οὕτω δὲ σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τεθεμελιωμένην καὶ ἐστηριγμένην ἐπὶ τὴν ἀβραάμ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀβραάμ ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

Vers. 16, 17. « Superextolletur super Libanum fructus ejus, et florebut de civitate sicut fenum terræ. » Qua ratione Servatoris, qui in prophetia enuntiatur, fructus super Libanum exaltatus sit, intelliges, si colligas ea quæ in prophetiis de Libano dicuntur. Dictum quippe est in Isaia : « Ecce Dominus Sabaoth conturbat gloriosos cum fortitudine⁵⁷; » et postea : « Libanus autem cum excelsis cadet⁵⁸. » In Zacharia vero fertur : « Aperi, Libano, portas tuas, et devoret ignis cedros tuas⁵⁹. » Dictum item fuit in vicesimo octavo psalmo : « Confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libanum⁶⁰. » Has porro voces sane obscuras explicat Scriptura in Ezechiele dicens : « Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habens ut ingrediatur in Libanum, et exsecuit tenera cedri⁶¹; » quibus subdit : « Cum venerit rex Babylonis, et ingressus fuerit in Jerusalem, assumet principes⁶². » His quippe clare prophetia aquilam grandem magnarum alarum, regem Babyloniorum interpretatur; Libanum vero Jerusalem. Reliquorum item prophetarum dicta, ceu de Libano prolata, Jerosolymæ aptabis. Enim vero nemo ex circumcissione fateri dubitet, iis quæ de Libano dicuntur Jerosolymam adumbrari. « Superexaltabitur, » ut fert sermo præsens, « super Libanum fructus ejus, » scilicet Servatoris de quo prophetia loquitur. Fructus autem ejus quis fuerit, nisi Ecclesia ipsius per totum orbem firmata, de qua dicebatur : « Erit firmamentum in terra in summis montium? » Hanc itaque super Libanum exaltandam esse in prophetia dicitur. Licet enim Libanus ille, nempe Jerosolyma, olim gloria affici et florere visus sit; at præstantiori incomparabilique modo superexaltatus fuit Servatoris nostri fructus, seu Ecclesia per totum orbem constituta. Sub hæc autem populos in singulis urbibus collectos multitudinemque magnam indicat his verbis : « Et florebut de civitate sicut fenum terræ. » Illud porro, « de civitate, » dictum est, quasi singulis in civitatibus et omnibus in locis. Imo etiam Ecclesia ipsius, ob politica et evangelicæ, quæ utitur, instituta, civitas Dei vocatur. Quare dictum est : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei⁶³; » et rursus : « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei⁶⁴. » Quia ergo civitas illa Dei fluvio in se exundante, seu verbo, irrigata, magnam profert turbæ in Ecclesia collectæ multitudinem; jure adjicitur : « Et florebut de civitate sicut le-

λείπτως τὸν Χριστὸν αὐτοῦ εὐλογεῖν ἀκολούθως; ἢ μετὰ χεῖρας γραφῆς φασκοῦση. » Ὁλὴν τὴν ἡμέραν εὐλογῆσουσιν αὐτόν. » Καὶ τὸ τούτων αἰτιον παρίσθησι λέγων. « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρου τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀβραάμ ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

« Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Ὅπως ὑπερήρθη τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς ὑπὲρ τὸν Λίβανον νοήσεις τὰ περὶ τοῦ Λιβάνου ἐν προφηταίαις λελεγμένα συναγαγών. Εἴρηται δὲ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐα. « Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς εὐδόξους μετὰ ἰσχύος. » καὶ ἐξῆς. « Ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. » Ἀλέκται δὲ καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ. « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς πύλας σου, καὶ καταφαγετω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Εἴρηται δὲ καὶ ἐν κη' ψαλμῷ. « Συντρίψει τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβανον. » Ἐπιλύεται ἂν ταύτας τὰς φωνὰς ἀσαφεῖς οὕσας ὁ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ φάσκων λόγος. « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερυγός, ὁ πλατὺς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων, ὃς ἔχει τὸ ἡγῆμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἀπέκοψε τὰ ἀπαλά τῆς κέδρου. » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται. « Ὅτε ἂν ἔλθῃ ὁ βασιλεὺς Βαβυλωνῶν καὶ εἰσελθῇ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ λήψεται τοὺς ἄρχοντας. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὸν μὲν ἀετὸν τὸν μέγαν τὸν μεγαλοπτερυγον τὸν βασιλέα τῶν Βαβυλωνίων ἡρμίνευσε, τὸν δὲ Λίβανον τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐφαρμόσεις δὲ καὶ τὰ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις ὡσπερ Λιβάνου λελεγμένα τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἐκ περιτομῆς τις ἀμφιβάλλοι ἂν μὴ οὐχὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ αἰνίττεσθαι ὁμολογεῖν τὰ περὶ Λιβάνου λελεγμένα. « Ὑπεραρθήσεται » τοίνυν, τὸ παρὸν λόγῳ φησιν, « ὑπὲρ τὸν Λίβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ, » δηλαδὴ τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος. Καρπὸς ἂν αὐτοῦ τίς ἂν γένοιτο ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἢ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐστηριγμένη, περὶ ἧς ἐλέγετο. « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρου τῶν ὀρέων; » Αὕτη τοίνυν ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον προφητεύεται. εἰ γὰρ καὶ ἐδοξέ ποτε ὁ δηλωθεὶς Λίβανος, λέγω δὲ ἡ Ἱερουσαλήμ, δοξάζεσθαι καὶ ἀνθεῖν, ἀλλ' ὑπερήρθη καὶ πολὺ κάλλιον ἐκείνης ἀσυγκρίτως ὑπεροχῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς, ἢ καθ' ὅλης δηλαδὴ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία γέγονε. Τούτοις ἐξῆς τοὺς λαοὺς τοὺς κατὰ πᾶσαν πόλιν συγκροτούμενους καὶ τὰ πολλὰ πλήθη παρίσθησι λέγων. « Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Τὸ δὲ, « ἐκ πόλεως, » εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ κατὰ πάντα τόπον. Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ πόλις ὀνομάσται τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ συνισταμένην νόμιμον καὶ εὐαγγελικὴν πολιτείαν. Διὸ λέλεκται. « Δεδόξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ⁶⁵; » καὶ ἄλιν. « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ἡ

⁵⁷ Isa. x, 33. ⁵⁸ ibid. 34. ⁵⁹ Zach. xi, 1. ⁶⁰ Psal. xxviii, 5, 6. ⁶¹ Ezech. xvii, 3. ⁶² ibid. 12. ⁶³ Psal. lxxxvi, 3. ⁶⁴ Psal. xlv, 5.

πόλις τοῦ Θεοῦ, ἀρδευομένη τῷ ἐν αὐτῇ πλημμύ-
 ροντι ποταμῷ, λόγῳ, πολὺ πλῆθος προφέρει τῶν ἐν
 τῇ Ἐκκλησίᾳ συγκροτουμένων, εἰκότως ἐπιλέκεται·
 « Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. »
 Προηγείτο μὲν οὖν τοῦ χόρτου δίκεν ἐξανθοῦντος πλῆ-
 θους ὁ προλεγεγμένος καρπὸς αὐτοῦ, πολὺ βελτίων
 καὶ κρείττων τυγχάνων τοῦ χόρτου τῆς γῆς· διὸ
 προστάσσεται τό· « Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον
 ὁ καρπὸς αὐτοῦ· » μετὰ δὲ τὸν καρπὸν τὸν ἐξαίρε-
 τον, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλαδὴ καρποφοροῦντας,
 τὰ λοιπὰ πλῆθη καταριθμεῖ διὰ τοῦ· « Καὶ ἐξανθή-
 σουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Εἶτ' ἐπὶ
 τοῖς λέγεται· « Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς
 αἰῶνας. » Διαμένοντος δὲ καὶ διαιωνίζοντος τοῦ Χρι-
 στοῦ ὀνόματος, συμπαρεκτείνεσθαι καὶ τὸ Χριστιανῶν
 ὄνομα ἀκόλουθον ἂν εἴη. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ
 πάντων ὄνομα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν·
 διὸ εἴρηται· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐ-
 τοῦ. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγετο συμπαραμένειν τῷ
 ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σεληνης εἰς γενεὰς γενεῶν. Ὅτι δὲ
 ταῦτα οὐ δυνατὸν θνητῇ ἐφαρμόσαι φύσει, φθάσαν-
 τες ἦδη παρεστήσαμεν. Μετὰ ταῦτα δὲ λέλεκεται·
 « Καὶ ἐνευλογηθήσεται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς
 γῆς. » Οἷς παραθήσεις τὸν φήσαντα πρὸς τὸν
 Ἀβραάμ χρησμόν· « Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ
 σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Καὶ θεά,
 ἕως ἢ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελία ἐφυλάττετο
 κατὰ χρόνους ἀνανεομένη δι' ἐκάστου προφήτου. Τῷ
 μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρώτῳ ἐλέκτο τό· « Εὐλογηθή-
 σονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· »
 μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἰακώβ θεοπίζων περὶ τοῦ Χριστοῦ
 ἀναγράφεται εἰρηκῶς· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
 Ἰούδα ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκριται (1)· καὶ αὐτὸς ἔσται
 προσδοκία ἐθνῶν. » Καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις
 αὐθις εἴρηται διὰ τοῦ Βαλαάμ· « Ἐξελεύσεται ἄν-
 θρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει
 ἐθνῶν πολλῶν. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἐθνῶν ἐν ᾧδῃ
 μεγάλῃ μέμνητο λέγων· « Εὐφράνθητε, ἔθνη λαὸς
 αὐτοῦ· καὶ προσκυνήσατωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ
 Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ
 διὰ τοῦ χρησμοῦ θεθεσπισμένα ἐπαναλαμβάνει τὸ
 λόγιον διδάσκον οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ πληρω-
 θήσεσθαι, φάσκον· « Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν αὐτῷ
 πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Εἶθ' ἐξῆς φησι· « Πάντα
 αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη; διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς μακαριότητος

τὴν ἐξ αὐτοῦ χάριν παριστώντα.
 « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυ-
 μάσια μόνος. » Εὐλογούμενα τὰ ἔθνη ἐν τῷ προφη-
 τευομένῳ κατὰ τὸ λόγιον τὸ φῆσαν· « Καὶ εὐλογηθή-
 σονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. » αὔξει τὴν κατὰ
 Θεὸν αὐξήσιν, καὶ πλῆθει, καὶ τῆς γῆς κατακυριεύει.
 Διόπερ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς
 ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ. »
 Οὕτω δὲ ἔχοντα, ἀντευλογεῖ τὸν τῆς εὐλογίας αὐτοῖς
 αἴτιον γεγεννημένον. Διὸ πρώτων μὲν ἐμακάριζον αὐ-
 τὸν, εἶτα καὶ εὐλογεῖν διδάσκειται διὰ τοῦ λέγειν·
 « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμά-
 σια μόνος. » Ἐπιτρέπει δὲ, ὡς ἕκαστον μέρος τῆς

num terræ. » Præmittitur sane multitudini, quæ
 instar feni efflorescit, memoratus fructus ejus,
 longe præstabiliior meliorque feno terræ; quan-
 tobrem præpositum fuit illud : « Superexaltabitur su-
 per Libanum fructus ejus : » post fructum autem
 illum præcellentem, videlicet post eos qui in Ec-
 clesia fructificant, reliquam multitudinem enume-
 rat, sic dicens : « Et florebunt de civitate sicut fe-
 num terræ. » Secundum hæc dicitur : « Erit nomen
 ejus in sæcula. » Cum porro nomen Christi per-
 petuo maneat, consequenter sane Christianorum
 nomen tantumdem temporis permanebit. Hoc au-
 tem nomen quod est super omne nomen ante mundi
 constitutionem erat : quare dictum est : « Ante so-
 lem permanet nomen ejus. » Superius quoque di-
 cebatur, permansurum esse cum sole et ante lunam
 in generationes generationum. Quod vero illud
 mortali naturæ coaptari nequeat, jam comprobare
 occupavimus. Sub hæc autem dicitur : « Et benedi-
 centur in ipso omnes gentes terræ. » Quibus con-
 ferat velim hoc oraculum ad Abrahamum datum :
 « Et benedicentur in semine tuo omnes gentes
 terræ⁶⁶. » Et perpende, quæso, promissionem ad
 Abrahamum factam, subsequenti tempore serva-
 tam, ac per singulos prophetas renovatam fuisse.
 Atenim Abrahamo primum dictum fuit : « Benedi-
 centur in semine tuo omnes gentes terræ. » Post
 hæc Jacob de Christo vaticinans dixisse scribitur :
 « Non deficiet princeps ex Juda, donec veniat cui
 repositum est : et ipse erit expectatio gentium⁶⁷. »
 Secundum hæc tempora rursus a Balaam dictum
 est : « Egredietur homo ex semine ejus, et domi-
 nabitur gentibus multis⁶⁷. » Moyses item in magno
 cantico gentium meminidicens : « Lætami, gentes
 populus ejus : et adorent eum omnes filii Dei⁶⁸. »
 Sic igitur hoc loco quæ per oraculum Abrahamo
 prænuntiata fuerant resumuntur, dum ea non ab
 alio quam a Christo implenda esse docemur his
 verbis : « Et benedicentur in ipso omnes gentes
 terræ. » Deinde vero ait : « Omnes gentes beatum
 prædicabunt eum. » Quomodo beatum prædicabunt
 eum omnes gentes ? per beatitudinem suam gratiam
 ejus declarantes.

τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. Πῶς δὲ μακαριοῦσιν
 τὴν ἐξ αὐτοῦ χάριν παριστώντα.

D VERS. 18, 20. « Benedictus Dominus Deus Israel,
 qui facit mirabilia solus. » Cum gentes in eo,
 quem prophetia indicat, benedictionem acceperint,
 prout superius habetur : « Et benedicentur in ipso
 omnes gentes ; » accessione crescunt secundum
 Deum, multiplicantur et terræ dominantur. Qua-
 propter ait divinus Apostolus : « Benedictus Deus,
 qui benedixit nos in omni benedictione spirituali⁶⁹. »
 Cum ita porro se res habeat, benedictionis aucto-
 rem e converso benedicunt. Quare primo quidem
 beatum prædicant eum ; deinde benedicendi ratio-
 nem edocentur his verbis : « Benedictus Dominus

⁶⁶ Gen. xii. 18. ⁶⁷ Gen. xlii. 10. ⁶⁸ Num. xxi. 19. ⁶⁹ Deut xxxii. 43. ⁷⁰ Ephes. i. 5.

(1) Legu ἢ ἀποκρίται.

Deus Israel, qui facit mirabilia solus. » Observa A porro singulas libri Psalmorum partes similem in sinem desinere. Nam primæ partis postremus psalmus erat quadragesimus, qui sic in fine habet : « Benedictus Dominus Deus Israel ex nunc et in sæculum, fiat, fiat. » Secundæ partis ultimus est hic psalmus, qui similiter in fine dicit : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus, » et cætera. Tertię partis postremus est LXXVIII, cujus finis est : « Benedictus Dominus in sæculum : fiat, fiat. » Item quartæ partis ultimus est CV, hujus vero finis : « Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnis populus : Fiat, fiat. » Quinta pars autem in « alleluia » terminatur, quo totus liber circumscribitur. Cæterum præsens psalmus post memoratam de Christo prædictionem, adjicit illud : « Benedictus Dominus Deus Israel, » subditque, « qui facit mirabilia solus. » Quæ mirabilia, nisi ea quæ superius allata sunt : quod scilicet descensus sit sicut pluvia in vellus, humiliatus sit calumniatorem, quod permansurus sit cum sole ; quod in diebus ejus oritura sit justitia, quod dominaturus sit a mari ad mare ; quod futurum sit ut Æthiopes procidant coram illo ; quod dona ipsi ex omnibus gentibus afferenda sint ; quod etiam ipse firmamentum futurus sit in terra, et fructus ejus super Libanum exaltandus sit ; et similia quæ hæc enumerantur ? Quibus omnibus ad hæc dicenda instituitur : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum. » Nomen autem gloriæ ejus deitas ejus. Si enim quod natum est ex sancta Virgine, Jesu nomine dignatum est secundum Gabrielem, qui ait ad Joseph : « Et pariet illium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum ⁷⁰ ; » hinc sequitur nomen gloriæ ejus, accipiendum esse de theologia ipsius, qua Deus Verbum et unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, intelligitur. Quare dehinc adjicitur : « Et replebitur gloria ejus omnis terra. » Nam olim quidem « in mundo erat et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit ⁷¹. » Quoniam vero ne Judæi quidem, queis tanta prodigia ostenderat, cognitionem ejus recipiebant, jure ad Moysen dicit : « Sine me, et ira accensus conteram eos, et faciam te in gentem magnam ⁷² ; » atque subdit : « Vivit nomen meum quia replebitur gloria mea universa terra ⁷³⁻⁷⁴. » Quamvis enim hi, inquit, gloriam meam depellant ; sed futuro quodam tempore totus orbis replebitur gloria mea. Quod in præsentī docetur his verbis : « Et replebitur gloria ejus universa terra. » Quod ipsum Isaias vaticinando declarabat, dicens seraphim circa Dominum Sabaoth clamare ac dicere : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plena est omnis terra gloria ejus ⁷⁵. » Verum hæc quidem olim ex præsentia

βίβλου τῶν Ψαλμῶν εἰς ὅμοιον καταλήγει τέλος. Τοῦ μὲν γὰρ πρώτου μέρους τελευταῖος ἦν ὁ μ', οὗ πρὸς τῷ τέλει ἐλέγετο· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· » τοῦ δὲ δευτέρου τελευταῖος ἦν ὁ μετὰ χεῖρας ὁμοίως ἐπὶ τῷ τέλει λέγων· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦ δὲ τρίτου μέρους τελευταῖος ὁ πη' τυγχάνει, οὗ τέλος· « Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. » Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ τετάρτου μέρους τελευταῖος μὲν ἔστιν ὁ ρε', τέλος δὲ τούτου· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο. » Τὸ δὲ πέμπτον μέρος εἰς τὸ « ἀλληλουῖα » καταλήγει, ἐν ᾧ καὶ πᾶσα περιγράφεται ἡ βίβλος. Πλὴν ὁ παρὼν μετὰ τὴν προεκθεθεῖσαν περὶ τοῦ Χριστοῦ πρόβῃσιν ἐπιφέρει τὸ· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, » καὶ προστίθησι τὸ, « ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. » Ποῖα δὲ θαυμάσια, ἧ τὰ προλεχθέντα ἐν οἷς ἦν τὸ καταθέσθαι αὐτὸν ἐπὶ πόκον ὡς ὕετον, καὶ τὸ ταπεινώσαι συκοφάντην, καὶ τὸ συμπαραμενεῖν τῷ ἡλίῳ· καὶ τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνατελεῖν δικαιοσύνην, καὶ τὸ κατακυριεύσειν αὐτὸν ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης· τοὺς Αἰθίοπας προπίπτειν ἐνώπιον αὐτοῦ· δῶρά τε αὐτῷ προσάχθησθαι ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν· ἀλλὰ καὶ τὸ στήριγμα αὐτὸν ἐν τῇ γῆ γενήσθαι, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸν Λίβανον ἀρθήσθαι, καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐξῆς κατηρόμηνται ; ἐφ' οἷς πᾶσι διδασκόμεθα λέγειν· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὅνομα δὲ δόξης αὐτοῦ ἡ θεότης αὐτοῦ τυγχάνει· εἰ γὰρ τὸ ὑπὸ τῆς ἀγίας Παρθένου γεγεννημένον ὀνόματος ἡξίωται τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν Γαβριὴλ φησάντα πρὸς τὸν Ἰωσήφ· « Καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ· ἀκόλουθὸν ἔστι τὸ τῆς δόξης αὐτοῦ ὄνομα τὴν περὶ αὐτοῦ νοεῖσθαι θεολογίαν, δι' ἧς Θεὸς Λόγος καὶ μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐπινενόηται· ὅθεν ἐπιλέγεται ἐξῆς· « Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Πάλαι μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Καὶ ἐπεὶ μηδὲ Ἰουδαῖοι οἷς τοσαύτας ἐνεδείξατο θαυματουργίας παρεδέξαντο τὴν γνώσιν αὐτοῦ, εἰκότως φησὶ πρὸς Μωϋσῆν· « Ἐασόν με, καὶ θυμηθεὶς ὄρηθ' ἐκτρίψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα· » καὶ ἐπιλέγει· « Ζῆ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὗτοι, φησὶ, παρωθόνται τὴν ἐμὴν δόξαν, ἀλλὰ κερῶ τινι πληρωθήσεται ἡ οἰκουμένη πᾶσα τῆς ἐμῆς δόξης. Ὁ δὲ καὶ τὸ παρὼν λόγιον διδάσκει φῆσαι· « Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τοῦτο καὶ Ἡσαΐας παρίσταν θεοπλῆζων τὰ σεραφεῖμ κυκλῶντα τὸν Κύριον Σαβαὺθ βοῶντά τε καὶ λέγοντά· « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαὺθ· πλήρ-

⁷⁰ Matth. i, 21. ⁷¹ Joan. i, 10. ⁷² Exod. xxxii, 10.

⁷³ ⁷⁴ Num. xiv, 21. ⁷⁵ Isa. vi, 3.

ρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν θεϊκῆ προγνώσει ἐθεοπίζητο πάσαι· ἔργοις δὲ ἐπληροῦτο πρότερον ἢ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τῶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιλάμψαι γένοι· ἰδοὺ γὰρ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνατέτραπται μὲν πᾶσα δαιμονικῆ πλάνη· πεπληρώκε δὲ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ, τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ ἐν πάσῃ τῇ γῆ δοξάζουσα. Καὶ ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μέλλουσα ἐσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει (1) συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελειώσει, πιστοῦμένους τε αὐτὰ καὶ λέγων· « Γένοιτο, γένοιτο· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀμήν καὶ ἀμήν· » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Σύμμαχος ἠρμηνεύσεν· « Ἐπετελέσθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ὁ δὲ Θεοδοσίω καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· « Ἀνεκαφαλιώθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Οἱ μὲν οὖν ἄπειροι τῆς ἀκριβείας τοῦ ἀναγνώσματος οὐχ ὡς μέρος τοῦ ὅλου ψαλμοῦ ἐξελεῖλαι τὸ, « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἀλλ' ὡς ἐξώθεν τῆς προφητικῆς παραγεγραμμένον ἀνέγνωσαν. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἔρμηνεαὶ καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ σαφῶς παρίστησιν, ὅτι καὶ ταῦτα μέρος τυγχάνει τοῦ ὅλου ψαλμοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς ἐν προσευχαῖς ἐτίθετο ἀεὶ ἐπιλάμψαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προφωνουμένην γένεσιν· ταύτης δὲ εἰς ἔργα χωρούσης, ἐμελλε συμπληροῦσθαι πάντα τὰ προφητευμένα· εἰκότως μετὰ τὸ συμπέρασμα τῶν προλελεγμένων ἐπιλέγεται, ὡς ἄρα ἐπετελέσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ τῶν προλελεγμένων αἱ τοῦ Δαυὶδ προσευχαί. Δύναται δὲ τὸ, « ἐπετελέσθησαν ἡ ἐξέλιπον, » προφητικῶς λέγεσθαι εἰς μέλλουσα χρόνον· τῶν γὰρ προκατηριθμημένων ἕκαστον γενήσεται ἐπὶ καὶ ἐπιτελεσθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν αἱ προσευχαὶ Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. Εὐκαιρότατα δὲ διὰ τὸν προφητευόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσεν οὐχ ἀπλῶς « τοῦ Δαυὶδ, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἵνα συνώψωμεν τῇ παρουσίᾳ γραφῆ τὴν Ἡσαίου προφητείαν, δι' ἧς τὰ ὅμοια περὶ τοῦ Χριστοῦ θεοπίζηται ἐν οἷς εἴρηται· « Ἐξελείσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται· καὶ ἐπάναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς ἐπιλέγεται· « Καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν. » Ὅρξ γὰρ ὅπως καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν ἀναφώνεεται· ὥστε μὴ μάτην μηδὲ τὴν προσθήκην τὴν « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί » ἐν τῇ προκειμένῃ φέρεσθαι προφητεία. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐνταῦθα, Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἐθνῶν εὐαγγελισθείσης, τὸ δεύτερον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν περιγράφεται, ἀρχάμενον μὲν ἀπὸ πρώτου καὶ τεσσαρακοστοῦ, καταλήξαν δὲ εἰς τὸν

ΤΩΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ἈΣΑΦ ΨΑΛΜΩΝ ΑΙ ΠΕΡΙΟΧΑΙ.

Α'.

Οἱ τοῦ Ἀσάφ ἐπιγεγραμμένοι εἰσι μὲν τὸν ἀριθμὸν

⁷⁶ Isa. xi, 1. ⁷⁷ ibid. 10.

(1) Ὑπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad Opera S. Athanasii.

A divina prænuntiabantur : opere autem complebantur prius quam Servator et Dominus noster Jesus Christus humano generi illuceret : ecce namque tempore nostro eversus est omnis diabolici error, totam vero terram replevit Ecclesia Christi, Deum Israel in toto orbe gloria afficiens. Et quia hæc Spiritus sanctus prophetice futura prædixerat, chorus angelorum respondet una deprecans pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens : « Fiat, fiat, » sive secundum Aquilam, « fideliter, fideliter ; » aut secundum Symmachum : « Amen, amen. » Quois deinde additur : « Defecerunt hymni David filii Jessæ. » Pro quo Symmachus sic interpretatur : « Perfectæ sunt orationes David filii Jessæ ; » Theodotio autem et quinta editio : « Recognitæ sunt orationes David filii Jessæ. » Qui lectionis acurationem ignorant, hæc verba, « Defecerunt hymni David filii Jessæ, » pro parte psalmi non habent ; sed quasi rem extra prophetiam et adjectitiam legunt. Verum reliquæ interpretationes, et ipsa Hebraica scriptura, clare commonstrant hæc quoque totius psalmi partem esse. Quia enim David rex in orationibus suis semper insistebat, ut ortus Servatoris, qui ex semine suo proditurus erat, illucesceret ; quia cum ad effectum perductus esset, futurum erat ut omnia quæ in prophetiis seruntur implerentur ; jure post prædictorum complementum additur, perfectas et completas superius esse Davidis orationes. Potest etiam illud, « perfectæ sunt aut defecerunt, » prophetice intelligi de futuro tempore : nam singula quæ superius enumerantur tunc evenient, cum orationes Davidis filii Jessæ perficiantur et re ipsa implebuntur. Opportunissime autem propter Christum Dei qui in vaticinio fertur, non « Davidis » tantum dixit, sed cum hoc additamento, « filii Jessæ ; » ut huic scripturæ, Isaïæ prophetiam subjungamus quæ similia de Christo vaticinatur, cum ait : « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ⁷⁶, » et cætera, quibus adjicitur : « Et erit radix Jessæ, et qui exsurgit imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt ⁷⁷. » Vides enim quo pacto hic per radicem Jessæ vocatio gentium annuntietur, ita ut additamentum illud, « filii Jessæ, » non frustra in hac prophetia jaceat. Cum autem Christi regnum et gentium vocatio annuntiata fuerint, hic peropportune terminatur secunda pars libri Psalmorum, quæ a quadragesimo primo incipit, et in præsentem psalmum desinit.

ARGUMENTA PSALMORUM QUI ASAPHI INSCRIBUNTUR.

I.

Psalmi qui Asaphi inscribuntur duodecim numero

sunt (1), quorum unus a reliquis undecim sejunctus, ac ante quinquagesimum constitutus est. Quadragesimus nonus itaque psalmus *Asaphi* inscriptus est. cujus rei causam, qualis tunc succurrebat, in ejus expositione retulimus. Primus autem *Asaphi* psalmus, de quo jam agitur, prophetam inducit ingenti admiratione captum de longanimitate optimi Dei, deque ejus erga impios tolerantia, itaque de venia peccantium concessa. Qua de re obstupescens, sese ut pusillanimum ac pene commotum, atque animæ gressu eversum coarguit; quod videret impiorum et atheorum hominum res prospere cedere. Cæterum postquam in principio rem ægre ferre visus fuerat, in sequentibus infaustum eorum exitum vaticinatur dicens: *Dejecisti eos, dum extollerentur. Quomodo facti sunt in desolationem subito? Defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam* ⁷⁸, et quæ sequuntur.

II

Secundus de qua rerum conditione in primo dictum sit edocet, deplorans postremam Romanorum tempore Jerosolymæ obsidionem, obsidentiumque motus et gesta declarat his verbis: *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* quibus adjicit: *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; quibus iterum subjungit: Signa nostra non vidimus; jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius* ⁷⁹. Nam quod dicit, tempore obsidionis istius prophetas non exstitisse; id sane postremi eorum excidii argumentum est. Hæc vero congruenter post prædictiones de Christo superius enuntiatis posita sunt. Quia enim ipsum venientem non acceperunt, necessario eam, quæ post tanta in Christum facinora ipsos invasit, ultionem vaticinatur.

III.

Tertius *Asaphi* psalmus in finem remittit eum qui priora legerit, hortaturque *ne disperdat* ⁸⁰. Ad hæc autem titulus psalmum et canticum ipsum esse declarat, quia eorum qui in Christum crediderunt gratiarum actionem complectitur. Divinum item judicium memorat, narratque quomodo constituerit diem judicii, quo reddet unicuique secundum opera ejus, ita ut qui in præsentī vita ærumnis afflicti fuerint, futura in Deo reposita spe non excidant; qui vero hoc tempore elati contra Christum arroganter egerint, ultionem in futura vita non declinent. Quapropter ex persona apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri hæc pronuntiat: *Confitebimur tibi, Deus, et invocabimus nomen tuum.* De iis vero qui in Salvatore nostrum

Α 16', τούτων δὲ εἰς ἀπεσχινοῦνται τῆς τῶν προκειμένων ἰα' συναφείας, κατατάσσεται δὲ πρὸ τοῦ ν ψαλμοῦ. Ὁ γοῦν μὲν ἐπιγράφεται τοῦ Ἀσάφ· τὴν δὲ ὑποπεσοῦσαν ἡμῖν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγούμενοι παρεθήκαμεν. Εἰσάγει δὲ ὁ μετὰ χεῖρας πρῶτος ὄν τοῦ Ἀσάφ, τὸν προφήτην ὑπερβαυμάζοντα τὸ μακρόθυμον τοῦ παναγάθου Θεοῦ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνεξικακίαν αὐτοῦ, τὴν τε ἐνδοξομένην συγχώρησιν τοῖς ἀμαρτάνουσιν· ἦν ὑπερεκπληρότομος, αὐτοῦ κατηγορεῖ ὡς ὀλιγοψυχούντος καὶ μικροῦ δεῖν σαλευθέντος, καὶ τῆς ψυχῆς τὰς βάσεις περιτραπέντος, δι' ἃς ἑώρα τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν εὐπραγίαν. Πλὴν ἀποδυσπετήσας ἐν τοῖς πρῶτοις, πρῶτων τῆν καταστροφῆν αὐτῶν θεσπίζει λέγων· *Κατέβηλας αὐτοῦς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα;* Ἐξέλιπον, ἀπόλωτο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα.

B'.

Ὁ δεῦτερος ἐπὶ ποίαις περιστάσεσιν τὰ ἐν τῷ πρώτῳ λέλεκτο διδάσκει, ἀποδουρόμενος τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν, ἣν πέπονθεν ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, σημαίνων τε τὴν ἐπανάστασιν τῶν τὸν τόπον πολιορκησάντων· ὁ δὲ παρίσθησι φήσας· *Ἰνα τί, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· Ὡς ἐν δρυμῶ ξύλων ἀξίτης ἐξέκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβησαν αὐτήν. Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγαστήριόν σου· οἷς αὖθις ἐπιλέγει· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἔτι· τῷ γὰρ φάσκειν μηκέτι προφήτας γεγονέναι κατὰ τὴν δηλουμένην πολιορκίαν σημεῖον ἦν τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποπτώσεως. Ἔπεται δὲ αὐτὰ σφόδρα ἀκόλουθως ταῖς διὰ τῶν ἑμπροσθεν περὶ τοῦ Χριστοῦ λεχθεῖσαις προρρήσεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐλθόντα αὐτὸν μὴ παρεδέξαντο, ἀναγκαίως τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ὄργην μετὰ τὰ κατ' αὐτοῦ τολμηθέντα αὐτοῖς θεσπίζει.*

Γ'.

Ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάφ εἰς τὸ τέλος παραπέμπει τὸν τοῖς προτέροις ἐντετυχηκότα, καὶ παραινεῖ μὴ διασθεῖραι. Ἐπιγράφει τε πρὸς τοῦτοις, ὅτι καὶ ψαλμὸς εἶη καὶ ψῆδῃ· ἐπειδὴ περιέχει εὐχαριστίαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότων. Καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίαν παρίσθησι διδάσκων ὅπως ἔστησεν ἡμέραν κρίσεως, ἐν ἣ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ οὕτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον κακούμενοι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ μελλούσης ἐλπίδος ἀποπεσοῦνται, οὐθ' οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα καιρὸν ἐπαρθέντες καὶ καταλαζονευσάμενοι τοῦ Χριστοῦ ἀτιμώρητον ἔξουσι τὸν μετὰ ταῦτα βίον. Διὸ ἐκ προσώπου μὲν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ἀναφωνεῖ τὸ· *Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου· περὶ δὲ*

⁷⁸ Psal. LXXII, 48, 49. ⁷⁹ Psal. LXXIII, 1-9. ⁸⁰ Psal. LXXIV, 1.

(1) Vide supra ad psal. XLIX. initio.

τῶν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμησάντων προῶν **A** ἐπάγει τό· *Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομήσετε, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρατα. Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὑψοῦς τὸ κέρατα ὑμῶν, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. Εἶθ' ἐξῆς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐγὼ δὲ ἀπαγγελῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου.*

Δ'.

Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς λέλεκται Ἐν ὕμνοις· οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ᾠδῇ τυγχάνει ἀναπέμπουσα εἰς τὸ τέλος. Διαγράφει δὲ τῶν μὲν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν ἀσφάλειαν, αὐτοῦ δὲ τὴν ἐν εἰρήνῃ μονὴν καὶ στάσιν, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας παρουσίαν· καὶ ὡς ἡ ἀληθινὴ αὐτοῦ πόλις, καὶ τῶν Σιών δρος τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ οἰκητήριον πάντοτε εἰρηνεύεται, οὐδὲ πώποτε ἐχθροῖς ὑποχείριον γιγνώμενον. Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· *Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέχρι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐγενήθη εἰρήνη ὁ τόπος αὐτοῦ καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἶθ' ἐξῆς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πολεμίων τὴν πτώσιν παρίστησιν ὧδε φάσκων· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, ὄπλον καὶ βρομφαίαν καὶ πόλεμον· καὶ πάλιν· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῆ καρδίᾳ. Ὑπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εὗρον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσός σου, ὁ Θεός Ἰακώβ, ἐνύστασαν πάντες οἱ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἵππους· οἷς ἐπισυνάπτει τὴν ἐνδοξὸν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν λέγων· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούσθεις κρίσις, γῆ ἐφοβήθη καὶ ἠσύχασεν ἐν τῷ καταστήνῃ· εἰς κρίσις τῆς γῆς.*

Ε'.

Καὶ ὁ μετὰ χεῖρας τοῦ μεν Ἀσάφ τυγχάνει, ὑπογράφει δὲ, Ἐπὲρ Ἰδιθούμ· περὶ οὗ προδιειληφάμεν διὰ τῶν ἔμπροσθεν. Ἔοικεν δὲ ἐπὲρ τοῦ Ἰδιθούμ συντάττειν τοὺς λόγους, πολλὰ ὡς εἰκότως ἐφ' οἷς ἀκήκοεν περὶ τοῦ λαοῦ καταστενάζοντος, λειποθυμοῦντός τε ἤδη καὶ μικροῦ δεῖν καὶ ἐαυτὸν ἀπογινώσκοντος διὰ τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας καὶ τὰ συμβητόμενα δι' αὐτὰς τῷ παντὶ ἔθνει. Δι' ὃ ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ τίθησι τὸ, *Φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέειπεν μοι· εἶθ' ἐξῆς τὴν γενομένην αὐτῷ ἀθυμίαν ὑποβαίνει λέγων· Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, ἠδολέσθησε καὶ ὠλιγοψύθησε τὸ πνεῦμά μου. Ἐταράχθη καὶ οὐκ ἐλάλησα. Καὶ ἐπιλέγει· Νύκτωρ μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσθου καὶ ἔσκαλλον τὸ πνεῦμά μου. Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκρύψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός, ἢ συνέξει ἐν τῇ ἔργῃ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρομένους αὐτοῦ; Ταῦτ' ἦν τὰ λυπήσαντα τὴν τοῦ Ἰδιθούμ ψυχῆν. Δι' ὃ καλῶς ὠλιγοψυχημένα*

talia ausi sunt sub hæc adjicit : Dixi iniquis : Nolite inique agere ; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altum cornu vestrum , nolite loqui adversus Deum iniquitatem. Deinde vero ex persona ipsius Christi addit : Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob. Et omnia cornua peccatorum confringam , et exaltabuntur cornua justii.

IV.

Præsens quoque psalmus *In hymnis* ²¹ dicitur ; quin etiam canticum est ad finem remittens. Describit vero apostolorum Servatoris et Ecclesiæ ipsius securitatem ; ipsius vero Christi pacificam mansionem et statum , ejusque in Judæam adventum. Narratque veram ejus civitatem , et Sion montem , ejus verum domicilium , in pace semper versari , neque unquam in hostium ditionem venturum esse. Quod sane his verbis significat : *Notus in Judæa Deus , in Israel magnum nomen ejus. Factus est pax locus ejus , et habitatio ejus in Sion.* Sub hæc inimicorum ejus , necnon Ecclesiæ ejus hostium ruinam declarat his verbis : *Ibi confregit potentias arcuum , telum , gladium et bellum ; ac rursum : Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum , et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob , dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos.* Quibus gloriosum Servatoris adventum subjicit dicens : *De cælo auditum fecisti judicium , terra tremuit et quievit , cum exurgeret in judicium Deus , ut salvos faceret omnes reges terræ.*

τὸν Θεόν, τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς.

V.

Hic item psalmus Asaphi est : titulus autem ejus est, *Pro Idithum* ²² ; de quo jam superius. Videturque sermonem texere pro Idithum , qui audito populi statu , multum , ut par erat , ingemiscebat , jamque animo deficiebat , atque ob populi scelera , ac futuras ideo universæ genti calamitates , pene desperabat. Quare in principio quidem , quasi ex persona ipsius sic habet : *Voce mea ad Deum clamavi , voce mea ad Deum , et intendit mihi.* Deinde vero suum animi deliquium subindicat his verbis : *Renuit consolari anima mea , exercitatus est , et defecit spiritus meus. Turbatus sum et non sum locutus.* His subjungit : *Nocte cum corde meo exercitabar et scopebam spiritum meum.* Nunquid in æternum projiciet Dominus , an non apponet ei complacitior sit adhuc , aut in finem misericordiam suam abscondet a generatione in generationem , aut obliviscetur misereri Deus , aut continebit in ira sua misericordias suas ? Hæc erant quæ Idithumi animam affligebant. Quare se animo defecisse fatebatur. Sed Spiritus sanctus per prophetam Asaph ejus dolori deinde medetur , dum ait : *Quia Deus*

²¹ Psal. LXXIV, 1. ²² Psal. LXXVI, 1.

magnus sicut Deus noster? Tu es Deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis virtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph; ac rursum: Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatae sunt abyssi: multitudo sonitus aquarum: ac sermonem his obsignat: Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi et Aaron. Hæc necessario Asaph ipsi Idithum commemoravit, ut ne ultra diceret: Exercitatus est et defecit spiritus meus; sed mirabilibus Dei per Moysem olim gestis, queis populum suum redemit, fidem habens pro futuro quoque tempore similia eventura speraret.

τοῖς πάλαι ἐπὶ Μωϋσέως τοῦ Θεοῦ παραδόξοις ἔργοις, ἐπιόντα χρόνον ἐλπίζοι γενήσεσθαι.

VI.

Sextus neque psalmus est neque canticum, neque hymnus, neque in finem remittit. Quare hujusmodi nihil in titulo habet: sed nos ad eorum quæ hic feruntur intelligentiam excitat. Cur autem nihil eorum quæ diximus fert inscriptio, nisi quia totus hic sermo Judaicam gentem inculsat, pristinas eorum impietates enumerans? Quod ad justii iudicii Dei defensionem propheta concinnavit: vaticinaturus enim ea, quæ ante Servatoris adventum populo eventura erant, necessario docet ipsos non modicarum impietatum causa isthæc passuros. Quamobrem recenset ille quoties peccaverint, et quoties Dei patientia peccata eorum tulerit, ac quomodo demum cum implesent impietatum mensuram, eos ipsos admodum juste ira Dei invaserit. Ut hæc itaque cognoscamus, necessario sic inscribit: *Intellectus Asaph*⁸², ac in sequentibus omnia eorum scelera recenset.

VII.

Postquam multitudinem peccatorum Judaici populi compendio retulerat, et ceu in cippo crimina eorum insculperat; consequenter hic irruptionem, quæ tempore Antiochi Syriæ regis facta est, vaticinatur. Qui Jerosolymam ingressus, templum non evertit, sed profanavit, atque gentem ad idola colenda compulit. Quarum rerum historiam, liber Machabæorum inscriptus complectitur. In quo occisorum numerus, variique modi queis pro pietate martyrium perpassi sunt, describuntur. Quare spiritus propheticus has supplices voces pro universo populo effundit: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ*⁸³. Hæc ad gloriam gentis vergebant, quare magna cum fiducia dicta sunt. Verum non talia erant in septuagesimo tertio, in quo dicebatur: *Utiquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*⁸⁴? Illis quippe abjectio populi in finem usque declarabatur, necnon postrema Jerosolymæ

ὡμολόγει. Ἀλλὰ τὸ θεῖον Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξῆς τὰ λυπηρὰ θεραπεύει ἐν οἷς φησι· Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ἐγγώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου, ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου, τοὺς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ· καὶ αὐτοῖς· Εἰδοὺσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἶδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι· πλῆθος ἡχους ὕδατος· καὶ ἐπισφραγίζεται λέγων· Ὁδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών. Ἀναγκαιῶς δὲ τούτων ὁ Ἀσάφ ὑπέμνησε τὸν Ἰδοῦθου, ὡς ἂν μῆκεται λέγει· Ἐδοξέσῃ καὶ ὠληγοῦν ἕχῃς τὸ πνεῦμά μου· πιστεῶν ἂν δι' ὧν ἐλυτρώσατο τὸν λαόν, τὰ ὅμοια καὶ εἰς τὴν

B

Γ.

Ὁ ἕκτος οὐκέτι ψαλμός οὐδὲ ᾠδὴ οὐδὲ ὕμνος, οὐδὲ ἀναπέμπει εἰς τὸ τέλος. Ὅθεν οὐδὲν τούτων ἐπιγράφεται· διεγείρει δὲ ἡμᾶς εἰς σύνεσιν τῶν ἐμφερομένων. Διὰ τί δὲ μὴδὲν τῶν προειρημένων ἢ προγραπτῶν περιέχει, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους κατηγορεῖ, καταριθμούμενος αὐτῶν τὰ πάλαι ἀσεβήματα; Τοῦτο δὲ πράττει ὁ προφήτης εἰς ἀπολογία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρατίας· μέλλων γὰρ θεσπίζειν τὰ συμβησόμενα τῷ ἔθνει πρὸ τῆς τοῦ Σωτήρος παρουσίας, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὅτι μὴ ἐπὶ μικροῖς ἀσεβήμασι ταῦτα πείσονται. Διόπερ καταριθμεῖται ὁσάκις ἤμαρτε καὶ ὁσάκις ἠγεγεγεν αὐτοὺς ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, καὶ ὡς ὕστερον πληρώσαντας αὐτοὺς τὸ μέτρον τῶν ἀσεβημάτων δικαιοτάτα μετέβλεν ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή. Ἴν' οὖν ταῦτα γινώμεν, ἀναγκαιῶς ἐπιγράφει, *Συνέσεως τῷ Ἀσάφ*, καὶ προῶν ἐξῆς ἀνακεφαλαιοῦται αὐτῶν πάσης τᾶς παρανομίας.

C

Z.

Ἐπιτεμούμενος το πλῆθος τῶν ἀσεβημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡσπερ ἐν στήλῃ τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας ἐντυπώσας, ἀκολουθῶς διὰ τῶν προκειμένων τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ἐπανάστασιν κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως θεσπίζει. Ὁ ἐπελθὼν τοῖς Ἱεροσολύμοις, οὐ καθαιρεῖ μὲν, βεβηλοῖ δὲ τὸ ἱερὸν, εἰδωλολατρεῖν ἐπαναγκάσας τὸ ἔθνος. Τούτων δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ τῶν ἐπιγεγραμμένων Μακκαβαίων βίβλος περιέχει· ἐν ἣ καὶ τὰ πλῆθη τῶν ἀνηρημένων, οἱ τε τρόποι τῶν ὑπὸ εὐσεβείας μεμαρτυρηκότων παρ' αὐτοῖς ἀνεγράφθησαν. Διὸ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα ἐντυξεῖν ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀναπέμπει λαοῦ φάσκον· Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλησαν τὸν ναόν τὸν ἡγίων σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ εἰς ὄπωρον σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ταῦτα γὰρ ἦν σεμνολογήματα τοῦ ἔθνους· διὸ σὺν παρρησίᾳ πολλῇ λέλεκτο. Ἀλλ' οὐ τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν τῷ γ' καὶ δ', ἐ' οὐ ἐλέγετο· Ἴνα τί, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὡρῆσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Ἐν

D

⁸² Psal. LXXVII, 1. ⁸³ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁸⁴ Psal. LXXIII, 1.

ἐκείνοις γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀποβολὴν τοῦ ἔθνους ἐδή-
λου, καὶ τὴν ἐσχάτην τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπόπτωσιν.
Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν οὐκ ἐμφέρεται χρηστὸν τέλος οὐ-
δὲ ἐπαγγελία μετὰ θεραπεύουσα τὰ λελεγμένα· ἐν δὲ
τῷ παρόντι μὲν τὰ σκυθρωπά ἐπισυνάπτει τῷ τέλει
τοῦ παντός λόγου· Ἀπόδος τοῖς γειτοῖσιν ἡμῶν
ἐπιταπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, τὸν ὀνει-
δισμὸν αὐτῶν, ὃν ὠνείδισάν σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ,
λαός σου καὶ πρόβατα νομῆς σου, ἀνθομολογη-
σόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν
δικαίων τυγχάνουσι φωναί.

H.

Ἡ ὀγδόη προφητεία τοῦ Ἀσάφ πολλα σημαίνει
κατὰ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς προγραφῆς· ἔστι γὰρ, εἰς τὸ
τέλος, καὶ, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, καὶ, B
ψαλμός· πρὸς τούτοις ἅπασιν ἐπιτετέθηται ὡς καὶ
μαρτύριον εἰη μόνος οὗτος τῶν ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ
φερομένων οὕτως ἐπιγεγραμμένος. Εἰς μὲν οὖν τὸ
τέλος ἀναπέμπει διὰ τὸ θεσιπίζειν τὸ μέλλον ὑπὲρ
δὲ τῶν ἀλλοιωθησομένων, διὰ τὴν μεταβολὴν
τῶν διὰ τῆς προφητείας δηλουμένων· μαρτύριον
δὲ εἶρηται διὰ τὸ μαρτυρεσθαι περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ
προαναφωνουμένου ἀνδρὸς καὶ τοῦ καλουμένου Υἱοῦ
ἀνθρώπου. Υἱὸν γὰρ τινὰ ἀνθρώπου εἰσάγει καὶ
Ἰνδρα δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὀνομάζει. Πρῶτον μὲν
οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου πορείαν
καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Παλαιστίνων γῆς οἰκισιν παρίστη-
σιν ἐν ἀλληγορίας τρόπῳ φάσκων· Ἄμπελον ἐξ Αἰ-
γύπτου μετήρας, ἐξέβυλες ἔθνη καὶ κατεφύτευ-
σας αὐτήν, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· εἶτα δηλοῖ τὴν C
ἐσομένην ἐρημίαν αὐτῶν φάσκων· Ἰνα τί καθεῖλες
τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτήν πάντες
οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; Καὶ περὶ τῶν πο-
λιορκησάντων δὲ διδάσκει λέγων· Ἐλυμήνατο αὐ-
τήν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κάτεμεμή-
σατο αὐτήν. Δι' ὧν δύο πολιορκητὰς ἔσεσθαι τοῦ
ἔθνους σημαίνει· ὃ δὴ γέγονε μὲν καὶ κατὰ τοὺς
τῶν Βαβυλωνίων χρόνους· πρῶτος γὰρ ὁ Ἀσσύριος
ἐπελθὼν τὰς δέκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτους
ἀπήγαγεν· εἶτα μετὰ τοῦτον ὁ Βαβυλώνιος τοὺς ὑπο-
λοίπους ἐχειρῶσατο, τὴν Ἱερουσαλήμ σὺν τῷ ναῷ
πυρπολήσας. Ὁ δὲ θεσιπίζει φάσκων ὁ λόγος· Ἐμ-
πευρισμένη ἐν πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη· γέγονε
δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας, πρῶτον μὲν πο-
λιορκήσαντος αὐτοῦς Τίτου τοῦ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπο-
λήσαντος μετὰ τὰ τολμηθέντα αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σω-
τήρος ἡμῶν· ἔπειτα Ἀδριανοῦ τοῦ τὴν πόλιν αὐτὴν
ἄβατον Ἰουδαίους εἶναι νομοθετήσαντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ
ταῦτα περὶ τῆς πολιορκίας ἐθέσπισε τοῦ ἔθνους,
πρῶτον περὶ τῆς σωτηρίου θεοφανείας εὐχὴν ἀνα-
πέμπει λέγων· Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα
δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίω-
σας σεαυτῷ. Παρακαλεῖ δὲ ἐν τούτοις τὸν ἄνδρα
τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ὀφθῆναι ἐπὶ γῆς. Δι' αὐτοῦ γὰρ,
φησὶν, ἡμεῖς οἱ παραδεξάμενοι αὐτὸν οὐ μὴ ἀποστῶμεν
ἀπὸ σοῦ, ἀλλὰ καὶ ζωώσεως ἡμᾶς δι' αὐτοῦ· δι'
ὃ καὶ ἱκετεύομεν λέγοντες· Κύριε τῶν δυνάμεων,
ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίζατον τὸ πρόσωπόν
σου, διὰ τοῦ δηλωθέντος ἀνδρὸς, καὶ σωθησόμεθα.

VIII.

Octava Asaphi propheta multa in titulo simul
indicat : nam dicitur, *in finem*, et, *pro iis qui com-
mutabuntur*, et, *psalmus* ⁸⁶ : ad hæc autem omnia
observatur hunc solum psalmum, ex iis qui in toto
libro feruntur, *testimonium* inscribi. In finem ita-
que remittit, quia futura vaticinatur; est vero, *pro
iis qui commutabuntur*, ob mutationem eorum qui in
prophetia indicantur; *testimonium* autem dicitur,
quia testimonium præbet viro ibidem prænuntiato,
et ei qui vocatur Filius hominis. Nam quemdam Fi-
lium hominis hic inducit, et virum dexteræ Dei
eumdem nuncupat. Primo itaque Judaici populi ex
Ægypto exitum, atque habitationem in Palæstina
allegorico more declarat dicens : *Vineam de Ægypto
transtulisti, eiecisti gentes et plantasti eam*, et cæ-
tera. Deinde futuram ejus desolationem his indicat :
*Ut quid destruxisti maceriem ejus, et vindemiant eam
omnes qui prætergrediuntur viam*? De obsidentibus
autem eam hæc tradit : *Exterminavit eam aper de
silva, et singularis serus vastavit eam*. Quibus ver-
bis eam gentem a duobus obsidentam significat.
Quod evenit Babyloniorum tempore : nam Assy-
rius prior invadens, decem tribus Israel captivas
abduxit; deinde vero Babylonius incensis cum tem-
plo Jerosolymis, reliquos cepit. Quod hic sermo
vaticinatur his verbis : *Incensa igne et suffossa* :
idipsum quoque Romanorum tempore accidit; pri-
mo quidem obsidente Tito, qui post eorum contra
Salvatorem nostrum facinora, templum quoque
incendit; deinde vero Adriano imperante, qui
Judæis urbis aditum lata lege interclusit. Sed post-
quam isthæc de obsidione gentis vaticinatus fue-
rat, in sequentibus de divino Servatoris adventu
hæc precando dicit : *Fiat manus tua super virum
dexteræ tuæ, et super Filium hominis quem confir-
masti tibi*. His autem rogat, ut vir dexteræ Dei in
terra appareat. Per ipsum enim, inquit, nos qui
suscepimus eum, non discedemus a te, sed etiam
per ipsum nos vivificabis : quamobrem his verbis
supplicamus : *Domine virtutum, converte nos, et
ostende faciem tuam per prædictum virum, et salvi
erimus*.

⁸⁶ Psal. LXXIX, 1.

IX.

A

Θ.

Admodum consequenter ad prædicta, hæc, quam tractamus, prophetia, *pro torcularibus*⁸⁷ inscripta est, et ad finem remittit. Torcularia porro hic vocat Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, in quibus sanctæ illius vineæ vindemia colligitur. Stupendo autem modo *pro torcularibus*, post destructam priorem vineam, inscribitur. Illa namque ab agresti apro vastata, atque maceria ejus destructa, hic multorum torcularium, non unius tantum, mentio habetur. Torcular autem primum illud, quod unum erat, declarabat Isaias his verbis: *Et adificavi turrim, et protorcular sodi in ipsa*⁸⁸, scilicet vinea. At postquam primæ turris ruinam atque protorcularis destructionem, itemque totius vineæ desolationem illic enarraverat; jure in præsentii omnium gentium vocationem denuntiat, cum *pro torcularibus* prophetiam inscribit. Quamobrem ad gaudium et lætitiã eos, quibus Evangelium prædicatur, invitat dicens: *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum cum cithara.* Et hæc quidem iis qui digni Evangelio sunt, quique propriis fructibus torcularia replent. De Judaica vero gente clare subjungit: *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et divisit eos secundum desideria cordis eorum.* Hæc porro opportunissime præcedenti prophetiæ cohærent. Quemadmodum enim illic vineæ ruinam declarabat, ita etiam hoc loco eorumdem hominum inobsequentiam coarguit; et sicut in illo virum dexteræ Dei, et Filium hominis confirmatum induxit, sic illi hanc subjunxit prophetiam, inscriptam *pro torcularibus*, id est, Ecclesiis Dei, quas Filius hominis constituit.

X.

Hic Asaph deos inducit, et Deum in medio eorum, eos, qui dii vocantur, dijudicantem et quidem necessario: nam quia superius totam Judaicam gentem incusabat, consequenter in præsentii eorum principes speciatim coarguit. Deinde quia in præcedenti psalmo Christum Dei, virum dexteræ ejus et Filium hominis confirmatum vocaverat, ejus in carne adventum his significans, ne quis ipsum merum hominem, et multis aliis similem arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: *Deus stetit in synagoga eorum*⁸⁹. (1) Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos qui sub hæc incusantur, tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Deinde vero

⁸⁷ Psal. LXXX, 4. ⁸⁸ Isa. v, 2. ⁸⁹ Psal. LXXXI, 1.

(1) De monarchia vide in Præf.

Σφόδρα ἀκολούθως τοῖς προλεχθεῖσιν ἡ μετὰ χειρας προφητεία ὑπὲρ τῶν ληνῶν προεγγράπται, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει. Ληνοὺς δὲ διὰ τούτων ὀνομάζει τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ὁ τρυγητὸς τῆς ἀγίας ἀμπέλου συνήται. Παραδόξως δὲ προεγγράπται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν, μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἀμπέλου. Ἐκείνης γὰρ λυμανθείσης ὑπὸ τοῦ ἀγρίου σὺδς (sic), τῷ τε φραγμαῦ αὐτῆς καθαιρεθέντος, ἐνταῦθα πολλῶν ληνῶν καὶ οὐκέτι μιᾶς ὁ λόγος μνημονεύει. Ληνὸν δὲ μίαν τὴν πρώτην ἐδήλου καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων· *Καὶ ἠκροδομήσα πύργον, καὶ προλήνισεν ὠρυξά ἐν αὐτῷ*, δηλαδὴ τῷ ἀμπέλῳ. Ἄλλ' ἐπεὶ τὴν πᾶσιν ἐδήλου τοῦ προτέρου πύργου, καὶ τὸν ἀφανισμόν τοῦ προλήνιου, τὴν τε τοῦ παντὸς ἀμπελῶνος ἐρημίαν ἐν ἐκείνοις· εἰκότως διὰ τοῦ παρόντος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλήσιν εὐαγγελίζεται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπιγράφας τὴν προφητείαν. Διδὲ ἐπὶ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην προκαλεῖται τοὺς εὐαγγελιζομένους φάσκων· *Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν· ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Λάβετε ψαλμὸν, καὶ δότε τύμπανον, ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κithαρᾶς.* Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἀξίοις τοῦ εὐαγγελίου, τὰς τῶν ληνῶν ἀπὸ τῶν οἰκείων καρπῶν πληροῦσι. Περὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους σαφῶς ἐπιλέγει· *Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξάπεστεῖλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐτῶν.* Πολλῆς δὲ ἔχεται ἀκολουθίας ταῦτα πρὸς τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τῆς ἀμπέλου τὸν ἀφανισμόν ἰδήλου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῶν αὐτῶν τὸ ἀπειθεῖν καὶ ἀνήκουον ἐλέγχει· καὶ ὡς ἐν ἐκείνῳ ἄνδρα δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ εἰσήγαγε, καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, οὕτω διὰ τῶν προκειμένων τὴν ὑπὲρ τῶν ληνῶν συνήψε προφητείαν, δηλαδὴ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἃς ὁ Ἰῶς τοῦ ἀνθρώπου συνεστήσατο.

I.

Θεοὺς εἰσάγει καὶ Θεὸν ἐν μέσῳ θεῶν διακρίνοντα τοὺς ὀνομασμένους θεοὺς ἐν τούτοις ὁ Ἄσαφ ἀναγκαίως· ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορεῖ, ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς παρ' αὐτοῖς ἄρχοντας ἰδίως ἐλέγχει. Εἴτ' ἐπειδὴ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἄνδρα ὀνόμασε δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, τὴν ἑσαρχον αὐτοῦ παρουσίαν σημήνας, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ψιλὸν ὑπολάβῃ ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ χειρας φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθῆι τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονοουχὶ παρακελεύομενος μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Ἰῶν Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβασθέντες τοῦ ἔθνους ἄρχοντες θεοὶ ἡξιώθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκρα-

ταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; Εἴτ' ἐπὶ τέλει τοῦ παν-
τός ὁ Προφήτης εὐχὴν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς τῶν
ἰθῶν κλήσεως φάσκων· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον
τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν. Ἔοικε δὲ τούτῳ ἀκόλουθος εἶναι ὁ μὲν ψαλ-
μός, ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ λέλεκτο· Θεὸς θεῶν Κύριος
ἐλάλησε. Καὶ ἐν ἀμφοτέροις δ' οὖν Θεὸς θεῶν εἰ-
ῆται· καὶ πάλιν ἐν ἀμφοτέροις κρίνων ἀναγέγρα-
πται. Καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι λέλεκται· Ἀνάστα, ὁ
θεός, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις
ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐν δὲ τῷ μὲν σφόδρα τούτοις
ἀκολουθῶς ὅπως ἀναστὰς κρίνει τὴν γῆν ὑπογράφει
ὁ λόγος φάσκων· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ
ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι
δυσμῶν· καὶ ἐξῆς· Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει, καὶ οὐ
παρισιωπήσεται. Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται,
καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ὅπως μέλλει κρίνειν διεξέρχεται.
Καὶ ἐπειδήπερ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας λέλεκται· Ὅτι σὺ
κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· εἰκό-
τως ἐν τῷ μὲν τοὺς παρὰ Μωϋσὶν ἐπὶ θυσίῶν ἀνα-
τρέψει νόμους, ἕτερον τρόπον παραβιδοῦς λογικῆς
θυσίας, τὸν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν ἐπιτελούμενον· δι' ὃ λέλεκται· Ὅτι σὺ κα-
τακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

IA.

Ὁ παρῶν λόγος, τελευταῖος ὢν τοῦ Ἀσάφ, ἱκετη-
ρίαν περιέχει καὶ παράκλησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σφόδρ'
ἀκολουθῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς πρώτοις ἐθέσπισε
τὴν ἐσχάτην τοῦ τόπου πολιορκίαν, εἴτ' ἀναδραμῶν
τῷ χρόνῳ δευτέραν τὴν ὑπ' Ἀντιόχου γενομένην ἐτα-
ξεν, εἴτ' ἐπὶ ταύτης τρίτης ἐμνημόνευσε τῆς προ-
γούσης τοῖς χρόνοις, λέγων δὲ τῆς κατὰ τῶν Ἀστυ-
ρίων καὶ Βαβυλωνίων ἀρχῆς· ἀκολουθῶς διὰ τῶν προ-
κειμένων δέξιν καὶ ἱκετηρίαν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς
τοῖς χρόνοις πρώτης πολιορκίας, καθ' ἣν πάντες οἱ
περίοικοι τῆς Ἰουδαίας δεξιὰς τοῖς Ἀσσυρίοις κατ'
αὐτῶν ὤρεξαν. Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· Τὰ σπηρώ-
ματα τῶν Ἰδουμαίων καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωὰβ
καὶ οἱ Ἀραρηνοὶ, Γεδὰλ καὶ Ἀμμὼν καὶ Ἀμαλὴκ,
ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ
γὰρ καὶ Ἀσσοῦρ συμπαραγέγνετο μετ' αὐτῶν,
ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λώτ. Ὡς
ἐξῆς τὸ καταληψόμενον αὐτοὺς ὑπογράφει τέλος φά-
σκων· Ὁ Θεός μου, θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, ὡς
καλάμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, ὡσεὶ πῦρ δ
διαφλέξει ὄρυμνον, ὡσεὶ φλόξ κατακαύσει ὄρη,
καὶ τὰ ἐπιφερόμενα. Ἐνθα γενόμενος ἀναγκαιῶς
ἐπιτηρήσεις, ὡς ὅπου μέμνηται τοῦ Ἀσσοῦρ, οὗτοι
δὲ ἦσαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ τῶν προλεχθέντων ἔθνῶν
τὴν κατ' αὐτῶν ποιεῖται δέξιν, καὶ τὴν καταστρο-
φὴν αὐτῶν ἐξῆς θεσπίζει· καὶ ἐν τῷ οἱ ὁμοίως, ἐν
ᾧ τὰ κατὰ Ἀντιόχου προαναφώνει, ὅς Ἑλληνίζειν καὶ
παραβαίνειν τὰ πάτρια ἠνάγκασεν Ἰουδαίους. Πάλιν
γὰρ κίκει τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων προύλε-
γεν. Οὐκέτι δὲ καὶ ἐν τῷ οἱ, καθ' ὃν ἡ ἐσχάτη αὐ-
τῶν ἐδηλοῦτο ἀποβολή.

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ συνημμένοι τοῦ Ἀσάφ εἰσι. Ὁ δὲ

in fine psalmi orationem Propheta profert pro gen-
tium vocatione, dicens : Surge, Deus, judica ter-
ram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.
Videtur huic psalmo quadragesimus nonus affinis
esse, in quo etiam dicebatur : Deus deorum Domi-
nus locutus est⁹⁰ : nam in utroque Deus deorum
inducitur; rursumque in ambobus judicare scribitur;
in præsentī quippe dicitur : Surge, Deus, judica
terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus;
in quadragesimo autem nono, valde consentanea
huic ratione, quo pacto surgens judicet terram de-
scribitur his verbis : Deus deorum Dominus locutus
est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occa-
sum⁹¹ : ac deinceps : Deus manifeste veniet, et non
silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet⁹², et cæ-
tera : queis quomodo judicaturus sit enarrat. Et
quia in præsentī dictum est : Quoniam tu hæredita-
bis in omnibus gentibus; opportune in quadrage-
simo nono, Moysis de sacrificiis leges abrogat,
aliumque rationabilis sacrificii ritum tradit, quod
per totum orbem in omnibus gentibus persolvitur.
Quare dictum est : Quoniam tu hæreditabis in om-
nibus gentibus.

XI.

Hic sermo qui postremus Asaphi⁹³ est, supplica-
tionem ac deprecationem pro populo admodum op-
portune complectitur. Quia enim in primis postre-
mam loci obsidionem vaticinabatur, deinde vero
quoad tempus retrogressus, secundam posuit ab
Antiocho illatam cladem, ac sub hæc tertio loco
posuit eam quæ tempore præcurrerat, videlicet
quæ sub imperio Assyriorum et Babyloniorum ac-
cidit; consequenter in præsentī supplicationem of-
fert, pro obsidione quæ tempore prior erat, in qua
omnes Judææ finitimi dexteræ suas Assyriis ad-
versum illos porrexerunt. Quod his significat : Ta-
bernacula Idumæorum et Ismaelitæ, Moab et Aga-
reni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum
habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis,
facti sunt in adiutorium filiis Lot. Quibus deinde
finem quo excipiendi sunt describit dicens : Deus
meus, pone illos ut rotam, sicut stipulam ante fa-
ciem venti, sicut ignis qui comburet silvam, sicut
flamma comburet montes, et reliqua. Cum huc au-
tem deveneris observa, quæso, eum ubi illius As-
sur meminit (erant autem ii Assyrii), necnon præ-
dictarum gentium, supplicationem adversus eos
emittere, ac exinde infaustum eorumdem finem vati-
cinari : quod itidem in lxxviii præstitit, ubi item
quæ Antiochi tempore acciderunt prænuntiat, qui
Judæos compulit ut Græcorum ritum observarent,
paternasque leges transgredirentur. Nam illic quo-
que infelicem inimicorum finem prædixit. At non
in lxxiii, ubi postrema Judæorum abjectio decla-
ratur.

Illi igitur Asaphi numero undecim, conjuncti

⁹⁰ Psal. xlix, 1. ⁹¹ ibid. ⁹² ibid. 3. ⁹³ Psal. lxxxii, 1.

sunt. Duodecimus vero ante psalmum I collocatus est, ob causam quam illum explicantes attulimus. Verum post hoc compendium, primum repetentes, ejus sententiam minutatim explorabimus.

1: PSALMUS ASAPH. LXXII.

VERS. 1-3. *Quam bonus Israel Deus iis qui recti sunt corde!* Tertia pars libri Psalmorum a presenti incipit, et in LXXVIII desinit, ita ut psalmos complectatur septemdecim, quorum undecim consequenter ipsius Asaph sunt : hinc filiorum Core quatuor, Davidis unus, postremusque omnium Ethan Esdraitæ. Hic vero quem tractamus Asaphi est, qui propheta Davidi coætaneus erat : *Psalmusque* inscribitur ; quia ad calcem cum impiorum infastum exitum, tum piorum in Deo reconditum optimum finem complectitur. Quæ his declarat : *Quia ecce qui elongant se a te peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est.* Init autem a doctrinæ præceptis, queis impiorum ad quoddam tempus felicitatis rationem affert : hujusce quippe rei causam esse ait, quod Deus bonus patiensque sit. Idipsum sane docet divinus Apostolus dicens : *An divitias bonitatis ejus et longanimitatis contemnis, ignorans quod clementia Dei ad pœnitentiam te adducit* ⁹⁴? et alibi dictum est : *Deus judex justus, bonus et patiens, nunquid irascitur per singulos dies* ⁹⁵? Uipote bonus igitur, *Solem suum oriri facit super justos et injustos, et pluit super malos et bonos* ⁹⁶. Unde Servator hanc sententiam de Patre protulit : *Nemo bonus nisi unus Deus* ⁹⁷. Quod si de Filio perquisieris, comperies qua ratione et ipse bonus sit ; quia scilicet splendor est lucis sempiternæ, et speculum sine macula paternæ virtutis, et imago bonitatis illius ⁹⁸. Talis itaque Deus est ; sed illud non omnibus notum ; verum soli Israeli, viro scilicet perspicaci et internoscendi vi prædito, qualem sub hæc declarat his verbis, *rectis corde.* Qui enim in mente nihil tortuosum habet, sed recta et sincera cogitatione providentiæ rationem contemplatur, ipse scilicet Israel fuerit, cui Deus bonus esse cognoscitur, quia ob bonitatis excellentiam omnes tolerat. Sed Deus quidem hujusmodi est. Ego vero homo qui veritati studeo, mentis meæ stoliditatem enarro. Etenim firmitate mea et gressu, sive ut metaphorice loquar, animæ pedibus et fulcris commotus pene et eversus sum a spe mea in Deo reposita ; idque ob prosperas atheorum impiorumque res. Verum id quidem pene perpeccatus sum ; at Dei gratia concussus non fui ; neque a tali cogitatione superatus : alias vero periissem, et effusi essent gressus mei : nam, *pene effusi sunt gressus mei, sed non revera effusi sunt.* Quomodo autem gressus animæ effundantur intelliges, si perpendas, qua ratione multi pietatis exercitatione jam proveci, temperantia et castitate diuturno tempore fulgentes, demum ad molliorem

ἰδ' πρὸ τοῦ ὕψαλμοῦ κατατέτακται δι' ἣν ἀποδεδώκαμεν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγούμενοι. Ἄλλὰ γὰρ μετὰ τὴν τούτων ἐπιτομὴν φέρ' ἐπιναλαθόντες τὸν πρῶτον, τὴν κατὰ μέρος αὐτοῦ διάνοιαν ἐπιθεωρήσωμεν.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΒ'.

Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! Τὸ τρίτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἀρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ παρόντος, περαιοῦται δὲ εἰς τὴν πη', ὡς τοὺς πάντα περιέχειν ψαλμοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα· ὧν ἐφεξῆς ἅ' τυγχάνουσι τοῦ Ἀσάφ· εἴτα τῶν υἱῶν Κορὲ δ', καὶ τοῦ Δαυὶδ εἰς, καὶ Αἰθᾶν τοῦ Ἑσδραίου τελευταῖος. Ὁ μέντοι μετὰ χεῖρας τοῦ Ἀσάφ (προφήτης δὲ ἦν οὗτος συγγρονίας τῷ Δαυὶδ), Ψαλμὸς μὲν ἐπιγέγραπται, διὰ τὸ περιέχειν ἐπὶ τέλει τῶν λόγων τῶν μὲν ἀσεβῶν τὴν καταστροφὴν, τῶν δ' εὐσεβῶν τὸ παρὰ τῷ Θεῷ τεταμιευμένον ἀγαθὸν τέλος· ἃ δὴ παρίστη λέγων· Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται, ἐξολοθρευοῦσα πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλησθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἔστιν· ἀρχεται δ' ἀπὸ δογματικῆς διδασκαλλίας, δι' ἧς αἰτίαν ἀποδίδωσι τῆς τῶν ἀσεβῶν κατὰ τινὰς καιροὺς ἐπιπραγίας· τὸ γὰρ ἀγαθὸν εἶναι καὶ μακρόθυμον τῷ Θεῷ, τοῦτο φησὶν ὑπάρχειν αἰτίον. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ὁ Θεὸς Ἀπίστολος λέγων· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ μετάνοιαν σε ἄρει; καὶ ἀλλοχῶ δὲ εἰρηται· Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ μακρόθυμος μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν Ὡς ἀγαθὸς γοῦν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δίκαιους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχει ἐπὶ ποιηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἐνθεν καὶ ὁ Σωτὴρ ὄρον περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήνεγκεν εἰπών· Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Κἂν ἐξετάξῃς περὶ τοῦ Υἱοῦ, μαθήσῃ ὅπως ἔστι καὶ αὐτὸς ἀγαθός· ἐπεὶ περ ἀπαύγασμά ἐστι φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίωτον τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ Θεὸς πέφυκεν· Ἐγνωστὸν δὲ ὡ πᾶσιν, ἀλλὰ μόνῃ τῷ Ἰσραὴλ, τῷ διορατικῷ δηλαδὴ καὶ γνωστικῷ ἀνδρὶ, ὃν δὴ παρίστησι συνάπτων ἔξῃς καὶ λέγων, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Ὁ γὰρ μὴδὲν σχολιὸν κεκτημένος ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, λογιμαί; δὲ ὀρθοῖς ἐπιθέλλων τοῖς τῆς προνοίας λόγοις, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Ἰσραὴλ, ᾧ καὶ ἔγνωστα: ἀγαθὸς ὧν ὁ Θεός· εἰ ὑπερβολὴν τε ἀγαθότητος πάντων ἀνεχόμενος· Ἄλλ' ὁ μὲν Θεὸς τοιοῦτος. Ἐγὼ δὲ, ἀνθρώπος· φιλαλήθης εἶναι θέλων, τὴν ἑμαυτοῦ διηγούμαι τῆς ψυχῆς νοθρίαν. Μικροῦ γὰρ δεῖν τὴν ἑμαυτοῦ στάσιν καὶ βάσιν, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις μεταφορικῶς, τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας καὶ τὰ εἰρείσματα παρεστράπην ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος διὰ τὰς τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίας. Ἄλλὰ παρὰ μικρὸν μὲν τοῦτ' ἔπαθον· διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἐσαλεύθη, οὐδὲ κατεκράτησέ μου ὁ προλεχθεὶς λογιμός· ἥ γὰρ ἂν ἀπωλόμην, καὶ πάντα μου τὰ διαθήματα κέχυτο· παρ' ὀλίγον γὰρ ἐξεχύθη τὰ

⁹⁴ Rom. II, 4. ⁹⁵ Psal. VII, 12. ⁹⁶ Matth. V, 45.

⁹⁷ Marc. X, 18. ⁹⁸ Sap. VII, 26; Hebr. I, 5.

διαβήματά μου, οὐ μὴν ἐξεχύθη. Νοήσεις δὲ ὅπως ἂν ἐκλείπει ψυχῆς διαβήματα, ἐπιστήσας, ὡς ἤδη τινὲς, προκόψαντες ἐν ἀσκήσει θεοσεβείας, ἐν σωφροσύνῃ τε καὶ ἀγνεΐᾳ διαλάμπαντες μακροῖς χρόνοις, ὕστερον ποτε ὑπεσύρησαν χαννότερον βιώσαντες καὶ ὀλισθήσαντες, ἢ παντελῶς ἐκπεσόντες τοῦ σκοποῦ, καὶ ὡσπερ ναυάγιον παθόντες τῶν πάλαι συνηγμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν πράξεων. Τοῦτων γὰρ οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τοὺς πόδας τῆς ψυχῆς σεσαλεύσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅλους πεπτωκέναι, τὰ τε διαβήματα αὐτῶν καὶ τὰς κατὰ Θεὸν πορείας τὴν ἐν μακρῷ χρόνῳ προκοπὴν ἀπορρέυσαι καὶ ἐκκεχῦσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρὰ μικρὸν, φησὶν, ἔπαθον, οὐ μὴν πέπονθα διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος. Πλὴν ἡμελλόν γε ταῦτα πάσχειν διὰ ζῆλον ὃν ἐξήλου ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ὄρων τὴν εἰρήνην αὐτῶν καὶ τὴν ἐν πλούτῳ καὶ τρυφῇ, ἐν τε ἀρχαῖς καὶ ἀξιώμασιν εὐημερίαν. Εἰς ταῦτα γὰρ ἀφῆκεν διεπριόμην, ὡς μικροῦ δεῖν κινδυνεύσαι περιπεσῶν ἀθείοις λογισμοῖς· οἷς οὐ περιπέπτωκα δόγμασιν ὀρθοῖς· θεραπευόμενος, τοῖς ὑπομιμνήσκουσιν ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεὸν καὶ ἀνεξίκακον καὶ μακρόθυμον. Διόπερ ἐκπληττόμενος αὐτοῦ καὶ ἀποθυμάζων τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος, εἶπον ἀρχόμενος τοῦ λόγου· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός, τοῖς εὐθέσει τῆ καρδίᾳ. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὡς ἀγαθός, ὁ Σύμμαχος· Πλὴν ὄντως, φησὶν, ἀγαθός ὁ Θεός τῷ Ἰσραὴλ, ὁ Ἰσραὴλ, ἐπισυνάψας καὶ εἰπὼν, τοῖς καθαρῶς τὴν εἰλέγετο καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται· καὶ ὁ Ἰσραὴλ δὲ ὄρων τὸν Θεὸν ἐρμηνεύεται.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάρευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, καὶ στερέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσι, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερηφανία εἰς τέλος. Ὡς ἐν ἱστορίᾳ διεξέρχεται τὰ ταραξάντα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἵνα γνῶμεν, ὅτι μὴ ἐπὶ μικροῖς σεσαλεύθησαν αὐτοῦ οἱ πόδες παρ' ὀλίγον· μηδὲ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἡμελλόν ἑαυτοῦ ἐκχεῖσθαι τὰ διαβήματα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα; Οἱ ἀσεβεῖς καὶ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες, οὕτω, φησὶν, ἐν εὐσταθείᾳ βίου καὶ θμηδαῖς διήκον, καὶ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς τσαυτῆς ἀπήλασον τρυφῆς, ὡς καὶ πᾶνθ' ὄντινόν ἐβλασθαι τῶν ἰσῶν αὐτοῖς τυχεῖν, ζηλωταὶ τε αὐτῶν οὐ μόνον τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον, ὃν οὐδὲ πραιτήσασθαι ἐξῆν οὐδὲ ἀπεικτὸν ἠγάσασθαι. Οὕτως οὐκ ἦν ἀνάρευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰ συνέβη ποτὲ μάστιγι καὶ πληγῇ, τουτέστι περιστασίαι καὶ συμφορᾷ περιπεσεῖν αὐτῶν τινα, ἢ ἐν νόσοις ἐξετασθῆναι καὶ ζημίαις, οὐκ ἦν στερέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. Οὐ γὰρ στερεὰ τις ἦν καὶ ἐπίμονος ἡ κατ' αὐτῶν πληγῇ· βραχεῖα δὲ τις καὶ ἐξ ἐπιπολῆς παρατρέχουσα. Οὐδὲ ἐν κόποις δὲ ἀνθρώπων ἐζητάζοντο, γεωπονοῦντες καὶ τὴν τροφὴν ἀπὸ χειρῶν πορίζομενοι, πενία τε κατατροχόμενοι· τούναντίον δὲ πλοῦτῳ περιβρέμενοι καθηδυπάθουν ἐν τρυφῶντες, καὶ μηδὲν ὅμοιον πάσχοντες τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις τοῖς μαστιζομένοις ἐκάστης ἡμέρας δι' ἐπιπόνου καὶ μοχθηροῦ βίου. Διὸ ἐν κόπῳ ἀνθρώπων οὐκ εἰσι,

vitam allecti et profapsi sint; sive etiam penitus a scopo defecerint, et quasi naufragium in bonis jam collectis operibus fecerint. Hos si pedibus animæ commotos dixeris; imo vero si penitus prolapsos, atque gressus eorum, diuturnumque in via Dei profectum vacillasse et effusum esse affirmaveris, neutiquam aberres. Sed hæc, inquit, fere pertuli; nec pertuli tamen per misericordiam Dei. Cæterum tanti mihi periculi in causa fuit zelus quo iniquorum causa accendebar, dum viderem pacem ipsorum, necnon eorum in divitiis, voluptate; dominatu, dignitatibus felicitatem. Hæc respiciens dissecabar, ita ut pene in impiis labi cogitationes periclitarer: in quas tamen, rectis firmatus institutis, Deum bonum patientem et tolerantem esse commonentibus, neutiquam decidi. Quamobrem præcellentiam bonitatis ipsius demirans, ac stupens, sic sermonem orsus sum: *Quam bonus Israel Deus, rectis corde!* Pro illo autem: *Quam bonus; Symmachus: Sane, inquit, vere bonus Deus Israeli, puris corde.* Quis vero esset Israel his additis verbis declaravit, *puris corde.* Illi namque vere Israel sunt; quare a Servatore quoque dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: Israel autem videns Deum explicatur.

τοῖς καθαρῶς τὴν καρδίαν. Παρέστησε γὰρ τίς εἰς τὴν καρδίαν. Οὗτοι γὰρ εἰσιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ· διὸ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται· καὶ ὁ

VERS. 4-9. Quia non est respectus morti eorum, et firmamentum in plaga ipsorum. In laboribus hominum non sunt et cum hominibus non flagellabuntur. Ideo tenuit eos superbia in finem. Historia more quæ animam turbant suam enarrat, ut sciamus non parva de causa pene commotus ejus pedes, neque ob res parvi momenti pene effusus gressus ipsius fuisse. Quænam illa erant? Impii, inquit, et qui Deum non norant, tam felici vitæ decursu, tantæque voluptate degebant, et usque ad extremam vitæ halitum tot deliciis fruebantur, ut nemo non optaret paria consequi, ac non solum vitæ eorum, sed etiam morti invideret, tali scilicet, qualem abnuere ac horrendam putare nemini liceret. Sic non erat respectus morti eorum. Sed etiam si quando contingeret eorum aliquem in plagam et flagellum, videlicet in ærumnam et calamitatem incidere; sive morbo affici vel detrimento, non erat firmamentum in plaga ipsorum. Non enim firma permanensque talis ipsorum plaga erat; sed brevis superficiemque carptim attingens. Neque item in laboribus hominum versabantur, terram colendo, vel manibus victum parando; non pauperie afflictis erant; verum e contrario divitiis affluentibus, in deliciis immergebantur, nihilque patiebantur ut reliqui homines, qui quotidie laboriosa ærumnosaque vita macerantur. Quare in labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. Symma-

⁹⁹ Matth. v, 8.

chus autem sic interpretatus est : *Quia non cogitant de morte : firma namque erant vestibula eorum ; ac deinceps : In miseria, inquit, viri non erant, neque cum hominibus percutiebantur.* Quia igitur tali in conditione erant, ideo tenuit eos superbia. Cum par fuisset enim, ut illi vere impii, secundum humanum cogitandi morem, condignas impietatibus pœnas luerent ; illi certe in deliciis vitæ versabantur dum Deo bellum moverent. Quare dum attererentur seipsi pejores evadebant, et *operti sunt iniquitate et impietate sua ; pro quo Symmachus : Superbia, inquit, induti sunt, quasi horrea ex iniquitate habentes.* Ad hæc autem : *Prohibet quasi ex adipe iniquitas eorum.* Cujus loci clariorem extulit sententiam Symmachus his verbis : *Prociderunt ex pinguedine oculi eorum :* similiter Aquila interpretatus est dicens : *Exierunt ab adipe oculi eorum.* Præter hæc inquit : *Transierunt in affectum cordis : cogitaverunt et locuti sunt in iniquitate :* quæ sic interpretatur Symmachus : *Prætergressi sunt quæ apparebant, corde irridentes.* Nam ipsa opera Dei quæ omnium oculis conspicuiuntur, et aperta providentia miracula prætergredebantur : cum tamen ipsi ea intelligerent et caperent ; sed ob stultitiæ vim illudebant et irridebant. Insuper *locuti sunt in malitia, et iniquitatem in excelsum locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transiit in terra.* Hæc porro Symmachus sic explicavit : *Loquebantur cum multa calumnia, contra excelsum loquebantur. Posuerunt in cælum os suum : lingua autem eorum obambulationes in terra.* Blaspherna quippe dicta proferentes contra Deum, quasi non videret, neque curaret ; imo quasi omnino non existeret, iniquitatem in excelsum locuti sunt, ac usque ad cælum os suum extenderunt ; etsi viles essent et linguam suam in terra haberent. Hæc sane sunt quorum causa meam fateor infirmitatem ; ac velut in cippo accusationem inscribo meam, quia *pene moti sunt pedes mei, et pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.*

ἔσα. τεύθησαν οἱ πόδες μου, καὶ παρ ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαδήματά μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, σιγήτην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν.

VERS. 10. *Ideo convertetur populus meus hic, et dies pleni invenientur in eis.* Athea illa impiorum dicta et eorum superbia, quæ rerum potiebatur, talis erat qualis commonstrata est. Nec ignorandum hæc ipsa populo meo in bonum vertisse. Etiam si enim ad quoddam tempus populus meus impiis illis ad peccatorum expiationem traditus sit : sed stultitiæ eorum exsuperantia, quæ ruinæ ac perniciæ ipsis causa fuit, quiescendi ac respirandi locum populo meo dabit. Nam cum illi ob impietates suas prolapsi perierint, *convertetur populus meus hic ;* id est, in præsentī vita : *et dies pleni invenientur in eis ;* id est, in iis e populo meo qui digni fuerint. Dies pleni autem sunt ii, qui omnis boni repleti sunt, et qui justum vitæ spatium complent. Sic alicubi dicitur : *Mortuus est plenus die-*

καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· "Ὅτι οὐκ ἐνεθιμῶντο, περὶ θανάτου· στερεὰ γὰρ ἦν τὰ πρόθυρα αὐτῶν καὶ ἐξῆς· Ἐν ταλαιπωρίᾳ, φησὶν, ἀνδρὸς οὐκ ἐτήρορτο, οὐδὲ μετὰ ἀνθρώπων ἐπλήσσοντο. Ἐπαὶ οὖν ἐν τοιοῦτοις ἦσαν, διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερψαλία. Δέον γὰρ ἀσεβεῖς ὄντας, ὅσον ἐν ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, τάπιγειρα πάσχειν τοῖς ἀσεθῆμασιν· οἱ δὲ κατενετρώφων τοῦ βίου θεομαχοῦντες, δι' ὃ ἐπιτιρθόμενοι χεῖρους ἑαυτῶν ἐγίγνοντο, καὶ περιεθάλλοντο ἀδικίαν καὶ ἀσέβειαν ἑαυτῶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος· Ὑπερψαλίαν, φησὶν, ἠμψώσαντο, ἀποθήκας ἐξ ἀδικίας ἐχοντες. Ἐτι μὴ πρὸς τοῦτοις· Ἐξελύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν· οὐ δὲ σαφεστέραν ὁ Σύμμαχος ἀπέδωκε τὴν διάνοιαν εἰπὼν· Προέπιπτον ἀπὸ λιπαρότητος οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν· καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ ὁμοίως ἠρμήνευσε φήσας· Ἐξῆλλον ἀπὸ στέατος ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Εἶτ' ἐπὶ τοῦτοις· Διήλθουσαν, φησὶν, εἰς διάθεσιν καρδίας, διανοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πορηρίᾳ· ἃ καὶ αὐτὰ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν ὅτι· Παρέβαινον τὰ φανόμενα τῆ καρδία καταμωκόμενοι. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς δρώμενα ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ προφανῆ τῆ Προνοίας θαύματα παρέβαινον οὕτοι, νοεῦντες μὲν καὶ συνιέντες αὐτὰ, καταμωκόμενοι δὲ καὶ χλευάζοντες δι' ὑπερβολὴν ἀπονοίας. Ἐτι μὴ ἐλάλησαν ἐν πορηρίᾳ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐξθέγγοντο. Ἐθενότ τε εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ἐλάλουν ἐν πολλῇ συκοφαντίᾳ, τοῦ ὕψους κατελάλουν. Ἐτασσον εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν· ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν περιπατήματα ἐν τῇ γῇ. Βλάσφημα γὰρ προφερόμενοι ῥήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μήτε ὀρώντες μήτε ἐπισκοποῦντος, μήτε μὴν ὄλον ὑπάρχοντος, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν, καὶ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἐξέτεινον ἑαυτῶν τὸ στόμα· καὶ ταῦτα ταπεινοὶ ὄντες καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐχοντες. Ταῦτ' ἦν δι' ἃ ὠμολόγουν τὸ ἑμαυτοῦ πάθος, κατ' ἑμαυτοῦ στυλιτεῶν ἔγγραφον κατηγορίαν, καὶ ὅτι παρὰ μισῶν

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαός μου ἐνταῦθα, καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς. Τὰ μὲν ἄθεα τῶν ἀσεβῶν ῥήματα καὶ ἡ κρατήσασα αὐτῶν ὑπερψαλία τοιαύτη τις ἦν οἷα δεδήλωται. Χρὴ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὡς αὐτὰ ταῦτα πρὸς ἀγαθοῦ γεγένηται τῷ ἐμῷ λαῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τινα καιρὸν αὐτοῖς ἐκέλευεν τοῖς ἀσεβέσιν ὁ ἐμὸς λαὸς παρεῖσθαι εἰς ἔκπραξιν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' ἡ ὑπερβολὴ τῆς τῶν προλεχθέντων ἀπονοίας, πτώσιν αὐτοῖς ἐργασμένη καὶ ὀλέθρου γενομένη αὐτοῖς αἰτία, ἀνεσιν καὶ ἀναποθῆν τῷ ἐμῷ παρέξει λαῷ. Ἐκπεσόντων γὰρ ἐκείνων καὶ ἀπολομένων διὰ τὰς οικτίας ἀσεβείας, ὁ λαός μου ἐπιστρέψει ἐνταῦθα, τοῦτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς, δηλαδὴ τοῖς ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ ἀξίοις. Πλήρεις δὲ ἡμέραι· εἰσὶν αἱ παντὸς ἀγαθοῦ πεπληρωμέναι, καὶ

τὸν οὐκ αἰὼν χρόνον τῆς ζωῆς ἀποπληροῦσαι. Οὕτω λέλεκται περὶ ἑμοῦ, ὅτι Ἐκοιμήθη πλήρης ἡμερῶν. Ὁ μὲν οὖν ἐμὸς λαὸς ἐκ τούτων ὠφέληται· οἱ γὰρ μὴν προλεχθέντες ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι οὕτως ἠσέβουν, ὡς τοῖς ὀρώντας ἀμηχανεῖν καὶ λέγειν· Πῶς ἔγνων ὁ θεός, καὶ εἰ ἔσται γνώσις ἐν τῷ Ἰψίστῳ; εἰ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ Ἰψίστῳ γνώσις, καὶ εἰ ταῦτα ἐφορᾷ, καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἐπισκοπεῖ, πῶς οὗτοι τοιαῦτα ὀρώντες εὐθηνοῦσιν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου; Κἀγὼ δὲ, ταῦτα θεωρῶν, ἐθοροῦδουμην τοῖς λογισμοῖς, ὡς πρὸς ἑμαυτὸν ἐνοεῖν· *Μήποτε ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐνηγάμην ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ ἐγενόμην μεμαστιγωμένος ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὁ ἔλεγχός μου εἰς τὰς πρῶτας;* Εἰ γὰρ τοῖς μὴ ταῦτα πεποιηκόσι τοσαύτη πάρεστιν εὐθυμία, εἰς μάταιον ἄρα ἐγὼ κοπιῶ, καὶ περιττῶς ἐσποῦδακα δικαιοσύνης ἐπιμελούμενος· εἰκὴ δὲ καὶ μάτην ἐφύλαξά μου τὰς χεῖρας καὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀδίκων ἔργων· εἰκὴ καὶ νηστεαῖς καὶ κακοπαθείαις κατατρώχων ἑμαυτὸν καὶ μασιτίων πᾶσαν ἡμέραν διετέλεσα· εἰκὴ καὶ μάτην ἐπόηον, ὅσα τῇ ἐπιανιστάμενος καὶ ἐξαγορεύων ἐν ταῖς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαῖς τὰς ἑμαυτοῦ ἀμαρτίας ἀποκλαδόμενος τε καὶ τοὺς κατ' ἑμαυτοῦ προφέρων ἐλεγχούς ἐν ταῖς πρὸς τὸν θεὸν ἐξομολογήσει. Ταῦτ' ἦν δ' ἐνθυμούμενος, παρὰ μικρὸν ἐσαλευόμην. Ἀντὶ δὲ τούτων ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἴσως οὖν κἀγὼ μάτην ἐκάθαρα τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐνηπόμην ἐν ἀναμαρτησίᾳ τὰς χεῖράς μου, καὶ διετέλεσα μυκτηριζόμενος καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ ἐλεγχόμενος καθ' ἕκαστον ἄρθρον.*

Εἰ ἔλεγον. Διηγήσομαι οὕτως, ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ἡσυντέθεικα. Καὶ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἕως οὗ εἰσελθῶ εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Τὰ προλεχθέντα ἐν τοῖς ἑμαυτοῦ λογισμοῖς ἐνεθυμήθην αὐτὰ μόνον, ἐφ' οἷς καὶ ἐκινδύνευον σάλον παθεῖν, οὐ μὴν καὶ ἐξηγούρευον εἰς ἑτέρους. Εἰ γὰρ κρίνας οὕτω φρονεῖν τὴν ἄθεον ταύτην διδασκαλίαν προέφερον εἰς ἑτέρους· παραδάτης ἂν ἐγενόμην τῶν εὐσεβῶν δογμάτων, καὶ τὰς συνθήκας ἂν παρήλθον τῆς γενεᾶς τῶν ὧν τέκνων. Τέκνα γὰρ σου τοῦ θεοῦ πάντες γενόμενοι οἱ ἄγιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες. Γενεὰ δὲ αὐτῶν ἡ ἐξ αὐτῶν διαδοχὴ τῶν ἁγίων, ὧν τὰ μαθήματα καὶ τὰ δόγματα παρεχάραξα ἂν, εἰ προέφερον εἰς ἑτέρους τοὺς προλεχθέντας ἑμαυτοῦ λογισμούς. Ἀλλὰ καὶ εἰ παρείχον ἑμαυτὸν τοῦ γινῶναι τὰς αἰτίας, δι' ἧς οἱ ἀμαρτωλοὶ εὐθυμοὶ διατελοῦσι καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου, οἱ δὲ δίκαιοι ταπεινοῦνται· οὐδὲ οὕτω κατέλαθον ἂν τὰς ἀπορήτους περὶ τούτων κρίσεις, κόπους δὲ μόνους ἑμαυτῷ συνῆγον, εἰς ἀπορίαν ἐπιπίπτων καὶ εἰς ψυχῆς κάματον. Διὸ φησι· *Καὶ εἰ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ εἰ ἐλογιζόμην ἐπιγινῶναι τοῦτο, μόχθος ἐφύλαξέ μοι.* Διόπερ ὀρών ἀκατάληπτον εὖσαν ἀνθρώποις τὴν τούτων γνώσιν, εὐσεβεῖ χρώμενος λογισμῷ, διεννοούμενη παρ' ἑμαυτῷ κρείττον εἶναι ἐπέχειν καὶ ἐκδέχεσθαι τὸν, ἐπιτήδειον τῆς

rum'. Meus ergo populus ab iis utilitatem accepit. Illi vero prædicti impii et athei eo usque impietatis proruperunt, ut qui videbant stupore percussi dicerent : *Quomodo scit Deus, et si est scientia in Altissimo?* Nam si in Altissimo scientia existat, isque talia videat, terrigenasque curet, quare illi talia edentes facinora prospere agunt, et in sæculum usque divitias obtinent? Hæc vero conspiciens ego, cogitationibus turbabar, ita ut penes me cogitarem, *Namquid sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et sui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis?* Si enim iis qui hæc minime peragunt tanta insit prosperitas, in vanum ergo laboro, superflue justitiæ studeo, frustra et incassum manus et actus meos iniquis operibus puros servavi; frustra jejuniis et ærumnis me quotidie flagellavi et maceravi; incassum laboravi, cum aurora surgens et in orationibus meis peccata mea confitens ac deplorans, atque in confessionibus Deo emissis accusationes adversum me proferens. Hæc erant quæ dum cogitarem pene effusus sum. Pro illis vero Symmachus sic interpretatus est : *Fortassis igitur et ego frustra purgavi animam meam, et lavi in innocentia manus meas, et perseveravi delusus singulis diebus, et reprehensus singulis matutinis.*

Vers. 15-17. Si dicebam, Narrabo sic, ecce generationem filiorum tuorum reprobavi. Et suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me; donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum. Prædicta in cogitationibus tantum meis versabam, quod periculum esset ne commoverer; neque tamen aliis enarrabam. Nam si hac admittæ opinione, impiam hujusmodi doctrinam aliis protulissem, temeratae piæ doctrinæ reus effectus essem, atque pacta generationis filiorum tuorum violassem. Omnes quippe sancti ac Dei amantes viri, tui, Deus, filii sunt. Generatio autem eorum, successio sanctorum est, quorum disciplinas et dogmata adulterassem, si prædictas cogitationes meas aliis protulissem. Sed si animo institissem ad cognoscendum quæ causa sit cur peccatores prospere agant, et in sæculum divitias obtineant, justii vero humilientur; neque ita arcana hac de re judicium comperissem, sed laborem duntaxat mihi intulissem: in dubitationem solum animique defatigationem delapsus. Quamobrem ait : *Et si suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me.* Sive secundum Symmachum, *Si putabam me cognoscere hoc, labor videbatur mihi.* Quamobrem videns rem esse hominibus incomprehensibilem, pio usus rationis, mecum reputabam satius esse ut me continerem, atque opportunum huic cognitioni tempus expectarem. Illud autem erat, *Donec intrem in san-*

¹ Gen. xlv, 8.

ctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum; A sive secundum Symmachum, *Donec intrem in sanctuaria Dei, intelligam novissima eorum.* Cum hoc mihi commodum effugium ad quæstionis solutionem reperissem, videlicet eum ad vitæ mortalis exitum et ingressum in promissiones Dei remittendo, hinc curationem ac consolationem mutuatus sum: gnarus me cum istuc devenero, quæstionis rationem intellecturum, atque impiorum novissima cogniturum esse. Non convenit enim præsentem solum vitam et voluptatem respicere; sed novissima eorum considerata sunt.

VERS. 18-20. *Verumtamen propter dolos eorum posuisti eis mala; dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam velut somnium surgentium.* Tribus admissis in quæstionem ratiociniis, aliud impium et atheum esse comperi, nempe Illud, *Ergo sine causa justificavi cor meum;* aliud vero, nempe de intelligenda quæstione, plenum labore et defatigatione deprehendi, ob profunditatem scilicet divitiarum scientiæ Dei, et quod incomprehensibilia sint judicia ejus, et investigabiles viæ ejus; in tertio autem substiti, ac decrevi gradum sistere atque expectare, omniumque finem considerare. Cum huic cogitationi acquievissem, utpote quæ pia veraque sit, ex fide hujusmodi utilitatem accepi. Nam Spiritu sancto afflatus novi quomodo propter dolos eorum non diu postea dejecturus sit eos Deus, postquam elati in sublimate evecti fuerant. Sub hæc autem illuminatus, ac prophetica virtute ruinam ipsos in fine excepturam prospiciens, jure dico: *Quomodo facti sunt in desolationem subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam, facti sunt item velut somnium surgentis.* Dum quis enim in somnis quædam imaginatur, somnii phantasia deceptus, se putat aliquid agere; experrectus vero cum est, excussoque somno, commenta omnia abscedunt. Sic impiorum in hac vita commentitia felicitas, divitiæ, superbia, finem sortientur similem somniantibus, qui postea experrecti, nullam rem earum quas videre se ac tenere opinabantur, præ manibus retinent. Secundum Symmachum autem, illius loco: *Verumtamen propter dolos posuisti eis, sic dicitur: Vere in lapsu posuisti eos, dejecisti eos in perditiones: subito defecerunt, consumpti sunt, ac si non existissent, quasi somnium expurgiscenti.* Huic vero voci, *repente, et subito,* hanc Servatoris vocem conferas: *Vigilate, quia nescitis qua die et hora Dominus vester veniet;* ac rursus: *Veniet Dominus ejus in die qua non expectat, et in hora qua non novit* ².

Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Superius dicebat, *Donec intrem in*

τούτων γνώσεως καιρόν. Οὗτος δὲ ἦν, "Ἔως εἰσέλθω εἰς ἀγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, "Ἔως εἰσέλθω εἰς τὰ ἀγιάσματι τοῦ Θεοῦ, συνεισιθῶ τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Ταύτην δὲ καλὴν ἑμαυτῷ καταφυγὴν εὐθὺς τῆς τῶν ἀπορουμένων λύσεως, τὴν ἀπαλλαγὴν δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ βίου, καὶ τὴν εἰσοδὸν τὴν ἐπὶ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, θεραπείας ἐτύγγανον καὶ παραμυθίας εὐ εἰδῶς, ὡς ἐκεῖσε γενόμενος, συναισθήσομαι πύς; λόγους τῶν ἐζητημένων, γνώσομαι τε τὰ ἔσχατα τῶν ἀσεθῶν. Μὴ γὰρ προσήκει εἰς τὸν παρόντα μόνον ἀποδιλέπειν βίον καὶ εἰς τὴν παρούσαν αὐτῶν τρυφὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν ἀφορᾶν.

Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν ἔθου αὐτοῖς κακὰ· κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρῆθῃ. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάλινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλλίαν αὐτῶν ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγερομένων. Τρισὶ λογισμοῖς ἐπιβαλὼν περὶ τῶν ἐζητημένων, τὸν μὲν ἐώρων ἀσεθὴ καὶ ἄθεον τὸν λέγοντα· "Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου τὸν δὲ τῆς τούτων καταλήψεως, πεπληρωμένον κόπου καὶ πόνου διὰ τὰ βᾶθη τοῦ πλοῦτου τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸ ἀνεξερεύνητα εἶναι τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνιάστους τὰς ἑδοὺς αὐτοῦ· ἐπὶ τὸν τρίτον οὖν ἔστην χρίνας ἐπέχειν μὲν τέως, περιμένειν δὲ καὶ ἀφορᾶν εἰς τὸ πάντων τέλος. Τοῦτο δ' ἐμπειστέουσας ἑμαυτὸν τῷ λογισμῷ εὐσεβεῖ ὄντι καὶ ἀληθεῖ, ἐξ αὐτῆς ὠνάμην τῆς πίστεως. Ἐργῶν γὰρ ἐξ ὑποβολῆς τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, ὡς διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν καταβαλεῖ αὐτοὺς οὐκ εἰς μακρὸν ὁ Θεός, μετὰ τὸ ἐπαρῆθῃ καὶ ὑψηθῆναι. Εἶτα φησὶσθεῖς, καὶ τὴν πτώσιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τέλει καταληφθεμένην αὐτοὺς προφητικῇ δυνάμει συνιδῶν, εἰκότως φημί· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάλινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλλίαν αὐτῶν, γυνάσαςί τε ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγερομένου. "Ἔως μὲν γὰρ τις φαντάζεται ὄνειρώττων ἐν τοῖς ὕπνοις, δοκεῖ τι πράττειν ἀπατώμενος τῇ τοῦ ἐνυπνίου φαντασίᾳ· ἐπειδὴν δὲ διεγερθῆ τὸν ὕπνον ὑποτριψάμενος, ἀχεται αὐτῷ τὰ τῆς φαντασίας. Οὕτω δὲ καὶ τῶν ἀσεθῶν ἢ τοῦ παρόντος βίου δοκοῦσα εὐπραγία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑπερρηφάνια ὅμοιον ἔχει τὸ τέλος τοῖς ὄνειρώττους καὶ ἐνυπνιαζομένοις, ἔπειτα διεγρητοροῦσι καὶ μηδενὸς ὧν ἐδόκουν ὄρᾳν τε καὶ κατέχειν ταῖς χερσὶν ἐπιλημμένοις. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἀντὶ τοῦ, Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας ἔθου αὐτοῖς, τοῦτον εἶρηκε τὸν τρόπον· "Ὅπως ἐν ὀλίσθῳ ἑταίας αὐτοὺς, κατέβαλες αὐτοὺς εἰς ἀγασμοῦς· ἐξαιρηθῆς ἐξέλιπον, ἀνηλώθησαν ὡς οὐχ ὑπέβησαντες, ὡς ὄνειρον ἐξυπνίσαντι. Εἰς δὲ τὸ, ἐξαιρηθῆς, καὶ τὸ, ἐξάλινα, παραθήσεις τὴν σωτήριον φωνὴν τὴν λέγουσαν· Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ἡμέρα καὶ ὥρα ὁ Κύριος ὁμῶν ἔρχεται· καὶ πάλιν· "Ἢεὶ ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ἢ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ἢ οὐ γινώσκει.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενήσεις. Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, "Ἔως εἰσέλθω εἰς

² Matth. xxiv, 42. ³ ibid. 50.

τὸ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ· οὐν δὲ τί ποτ' ἦν τὸ ἁγια-
στήριον διδάσκει λέγων· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν
εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. Ἐνθεν εἰκότως ὁ θεὸς
Ἀπόστολος, πόλιν οὐράνιον Θεοῦ εἰδὼς ἔλεγεν· Προσε-
λάβουθαμεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱε-
ρουσαλήμ ἐπουρανίῳ καὶ πάλιν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερου-
σαλήμ ἐλευθέρα ἐστί. Ταύτην οὖν καὶ ὁ παρὼν
Προφήτης τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ σημαίνει λέγων· Κύριε,
ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις.
Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν, φησὶ, φυλάξαντες τὴν σὴν εἰκόνα,
εἰκότως καὶ τῆς σῆς πόλεως κατηξιοῦντο· ἐπεὶ δὲ
ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρσυνεβλήθη
τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς,
ἀναλόγως τε τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ ἑαυτὸν μετεμόρφωσεν
εἰς ἀγρίου θηρὸς τρόπον τε, γέγονέ τε ἵππος θηλυμα-
νῆς, ἢ λύκος ἀρπακτικὸς, ἢ ὄφις καὶ γέννημα ἐχιδ-
νῶν, ἢ ἄλλο τι τούτοις παραπλήσιον· τούτου χάριν
ὡσπερ κίβδηλον νόμισμα τὴν τοιαύτην εἰκόνα τῆς
ἑαυτοῦ πόλεως ἀπορρίπτει ὁ Θεὸς, ἐξουθενῶν αὐτήν,
οὐδὲ ἀξίαν κρίνων τῶν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ μονῶν.
Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δι' ὃ λέλεκται·
Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθε-
νήσεις. Τοῦτο μὲν οὖν προφητικῶς ὁ Ἀσάφ ἀπε-
φθέξατο, ὡσπερ ἐπιθειάσας, καὶ τὸ μέλλον πεφωτι-
σμένοις ψυχῆς ὀφθαλμοῖς τεθεαμένους. Τὴν δὲ αὐτὴν
δὲ ἦν ἐφωτισθῆ τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ συνιδεῖν, παρι-
στησι λέγων ἐξῆς·

Ἵτι ἐξεκαύθη ἡ καρδία μου, καὶ οἱ νεφροὶ μου
ἠλλοιώθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ζηλῶν ἐξήλωσα τῷ Κυρίῳ
κατὰ τὸν προφήτην Ἠλίαν, ἐξειλκόμενον τε τοῖς λογισμοῖς
ὄρων ἀσεβεῖς εὐθυμουμένους· ἀλλὰ καὶ ἐπουρούμην τοὺς
νεφροὺς καὶ τὰ βῆθη τὰ κρύφια τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς· δι'
ὃ καὶ ἔλεγον, Ἵτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρή-
νην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν· τούτου χάριν ἠξιώθη φω-
τισθῆναι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καὶ τὴν πόλιν ἰδεῖν τοῦ
Θεοῦ, τοὺς τε ἀξίους αὐτῆς καὶ τοὺς μὴ. Ἄντι δὲ
τοῦ, Ἐξεκαύθη ἡ καρδία μου, ὁ Σύμμαχος, Συνε-
στέλλετο, φησὶν, ἡ καρδία μου, καὶ ἐντὸς τῶν νε-
φρῶν μου διελερόμην ἀντιλέγων. Εἴθ' ἐξῆς εἰρη-
ται· Καὶ ἐγὼ ἐξουθενημένος, καὶ οὐκ ἔγνω· ὃ
δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν, Ἡμῖν
δὲ ἀνεπιστήμων καὶ μὴ εἰδῶς· καὶ πάλιν Κτηνώ-
δης ἐγενήθη παρὰ σοί· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Κτη-
νώδως διετέλεσα παρὰ σοί. Καὶ ἐγὼ, φησὶν, δια-
παντὸς μετὰ σοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Καὶ συ-
νῆμην σοὶ διαπαντὸς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐ
συνείην πρὶν φωτισθῆναι καὶ γῶναι τὰ περὶ τῆς σῆς
πόλεως λελεγεμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς εἰκόνας τῶν ἀσε-
βῶν· καὶ εἰ δίχην ἀλόγου κτήνους διετέλεσα πρότε-
ρον ἀνοηταίνων, καὶ μὴ δυνάμενος ἐπιβαλεῖν τοῖς τῆς
σῆς προνοίας λόγοις· ὅμως οὐκ ἀπελιμπανήμην σου
τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ἐξέπιπτον τῆς ἐπὶ σὲ ἐλπίδος, συνήμην
ἐξ σοὶ διαπαντὸς· καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐκ ἐξ ἑμαυ-
τοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ αὐτὸς
τῇ σαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, τῆς ἐμῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπι-
λαβόμενος, συνεῆχες καὶ διεκράτεις πρὸς τὸ μὴ δια-

A *sanctuarium Dei*; nunc vero quodnam sit hujusmodi
sanctuarium edocet his verbis, *Domine, in civitate
tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Unde me-
rito divus Apostolus, ut qui caelestem Dei civitatem
nosset, dicebat: *Accessimus ad Sion montem, et ci-
vitatem Dei viventis Jerusalem caelestem*; ac rur-
sum: *Illam vero quae sursum est Jerusalem, libera est*.
Hanc itaque Dei civitatem Propheta qui jam loqui-
tur sic indicat: *Domine, in civitate tua imaginem
ipsorum ad nihilum rediges*. Nam si, inquit, imagi-
nem conservassent tuam, merito civitate quoque
tua donati essent: at quia homo cum in honore es-
set, non intellexit: *comparatus est jumentis insi-
pientibus, et similis factus est illis*, atque modo
malitiae suae congruenti sese in agrestis feræ mo-
rem transmutavit, factusque est equus emissarius,
aut lupus rapax, aut serpens et genimen vipera-
rum, sive quid iis simile; ideo talem imaginem
quasi adulterinum numisma ex civitate sua Deus
abjicit, ad nihilum redigit, neque dignam judicat
illis civitatis suae mansionibus. Nam apud Patrem
mansiones multae sunt. Quare dictum est: *Domine,
in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum redi-
ges*. Hoc itaque propheticæ Asaph quasi affatus Num-
mine, ac illuminatis mentis oculis futura contem-
platus, locutus est. Causam vero cur illuminatus
sit ad civitatem Dei conspiciendam mox aperit di-
cens:

Vers. 21-24. *Quia inflammatum est cor meum,
et renes mei commutati sunt*. Quia enim zelo zelavi
Domino, secundum Eliam prophetam, cogitatio-
nibusque detrahebar cum cernerem impios prospere
agere; imo etiam renes mei necnon profunda oc-
cultaque animae meae urebantur; ideo dicebam,
Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.
Quare concessum mihi fuit ut illuminarer a Spiritu
et viderem civitatem Dei, necnon eos qui illa
sive digni, sive indigni sunt. Pro illo autem, *In-
flammatum est cor meum*, Symmachus, *Contrahe-
batur*, inquit, *cor meum, et intra renes meos ratio-
cinabar contradicens*. Deinde dicitur: *Et ego ad ni-
hilum redactus sum, et nescivi*; quod clarius inter-
pretatus Symmachus est dicens, *Eram inscius et
non cognoscens*. Rursum: *Ut jumentum factus sum
apud te*; sive secundum Symmachum, *Jumentum in-
star versatus sum apud te*. Et ego, inquit, *semper
tecum*; secundum Symmachum autem, *Etsi una tecum
eram semper*. Etsi enim non intelligebam priusquam
illuminarer ac ea cognoscerem quae de civitate tua,
necnon ea quae de imagine impiorum dicta sunt; ac
etiamsi instar bruti jumentum prius degerem, insipiens
nec providentiae tuae rationem attingere valens; at-
amen abs te, Deus, non deserebar, neque abs spe mea
in te reposita excidebam, tibi quoque semper aderam: et
hoc agebam non mea virtute, sed gratia tua. Tu
namque humanitate tua, arrepta manu dextera mea,
me detinebas astringebasque, ut ne effunderentur

• Hebr. xii, 22. • Galat. iv, 26. • Psal. xlviii, 21. • II Reg. xix, 40.

vestigia mea, neque pedes moverentur a mea apud A te statione. Quapropter dico : *Tenuisti manum dexteram meam.* Bonam quippe dexteram habui, prævalidam et paternam, dextera omnia et tibi placita peragentem : quare arrepta illa, in voluntate tua deduxisti me ; sive secundum Symmachum, *consilio tuo duxisti me*, a mortali me vita traducens, et ad tranquillum tutumque requieui tuæ portum deducens ; ita ut si dexteram meam non tenuisses, jam olim quasi a torrente abreptus, pedibusque subversus, in extremam perniciem delapsus essem. Nunc vero tu ipse tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me : ac demum post memoratas tentationes et tempestates animam perturbantes meam, sine periculo per vitæ fluctus deductum cum gloria suscepisti me, nihil in tot casibus mali perpersum. Secundum Symmachum autem, *Postremo*, ait, *honor me exceptit.*

VERS. 25-28. *Quid enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? Tuus, inquit, erga homines amor, misericordia item et gratia tua, omnium mihi honorum causa fuit. Tua quippe bonitate usus, tenuisti manum dexteram meam, et servasti me, ita ut nec pedes mei moverentur, nec gressus mei effunderentur. Sed etiam cum gloria suscepisti me : quoniam hoc tibi utpote bono Deo inest ; mihi enim nihil in cælo est ; neque ut debita mihi hæc accesserunt : nullus sane mihi in cælo est, nisi tu solus. Quare nihil in terra volui abs te obtinere, neque optavi mortales fluxasque res consequi. Jure autem nihil a te volui in terra, quia cælestes mansiones peroptarem, et bona illa consequi expeterem. Ideo tabescebam, vitamque macerabam, cor amligebam, quia te Deum in spei meæ portionem posueram. Quamobrem dico : Defecit caro mea et cor meum ; Deus cordis mei et pars mea Deus in æternum. Quia ecce qui elongant se a te, peribunt : perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam ; ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filia Sion. Superius quidem dicebam : Et ego semper tecum ; sive secundum Symmachum, Et ego una tecum eram semper ; nimirum fide, voluntate et dilectione erga te mea : nunc autem causam aperte profero quare una tecum semper fuerim, teque portionem meam posuerim. Sciebam enim, ac plane persuasum mihi erat, quoniam Qui elongant se a te, peribunt : quare non me abs te amovi, etiamsi œconomia tuæ rationem ignorarem, sed una tecum eram semper. Sese porro a Deo amovent quotquot peccatis et atheis impiisque cogitationibus se Deo alienos constituunt : qui quanto longius ab eo discedunt, tanto pernicipi propinquius accedunt ; ut vice versa, Deo conjuncti, cum vita copulantur, et a pernicipi se amovent. Finis porro eorum qui a Deo dis-*

χεῖσθαι μου τὰ διαθήματα, μηδὲ τοὺς πόδας μου σαλεύσθαι τῆς παρὰ σοὶ στάσεως. Διὸ φημί· Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. Εἶχον γὰρ καλὴν δεξιάν, ἐβρωμένην καὶ πατρικὴν (1), τὰ δεξιὰ πάντα καὶ τὰ σοὶ ἀρεστὰ πράττουσαν· δι' ἧ ἐπιλαβόμενος αὐτῆς, τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῇ συμβουλῇ σου ὠδήγησάς με, τὸν θνητὸν διαπορθμεῶν βίον, καὶ εἰς εὐδίων καὶ ἀσφαλῆ λιμένα τῆς παρὰ σοὶ ἀναπαύσεως χειραγωγῶν με· ὡς, εἰ γε μὴ τῆς δεξιᾶς τῆς ἐμῆς κεκρατήκεις, πάλαι ἂν, ὡσπερ ὑπὸ χειμάρρου κατασύροντος περιτραπέζους τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας, πτώματι περιέπιπτον ἐξαισίων. Νῦν δὲ σὺ αὐτὸς ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. Καὶ τέλος μετὰ τοὺς δηλωθέντας πειρασμοὺς καὶ τοὺς χειμῶνας τοὺς ἀναθορυθήσαντάς μου τὴν ψυχὴν, διαγαγῶν με ἀκινδύνως τὰ τοῦ βίου βέυματα, μετὰ δόξης προσελάθου με, μηδὲν πεπονθότα ὑπὸ τῶν τοσοῦτων. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὑστερον, φησι, τιμῇ διεδέξατό με.

Τι γὰρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς ; Ἡ σὴ φιλάνθρωπια φησι, καὶ τὸ οὐκ ἔλεος καὶ ἡ χάρις πάντων μοι τῶν ἀγαθῶν γέγονεν αἰτία. Τῇ γὰρ σαυτοῦ χρησάμενος ἀγαθωσύνη, ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ διέσωσάς με, ὥστε μὴ σαλευθῆναι τοὺς πόδας, μηδὲ διαχυθῆναι μοι τὰ διαθήματα. Ἄλλὰ καὶ μετὰ δόξης προσελάθου με· ἐπειδὴ περ σοὶ τοῦτο ὡς ἀγαθῷ Θεῷ πάρεστιν· ἐμοὶ γὰρ οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν μοι ταῦτα γέγονεν· ἀλλ' οὐδὲ ἐστὶ μοι τις ἄλλος ἐν τῷ οὐρανῷ ἢ σὺ μόνος. Δι' ὃ οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἠθέλησα παρὰ σοῦ κτήσασθαι, οὐδὲ ἠϋξάμην τυχεῖν θνητῶν καὶ ἐπικλήρων πραγμάτων. Εἰκότως δὲ οὐδὲν παρὰ σοῦ ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς· τὰς γὰρ ἐν οὐρανῷ ἐπόθουν διατριβὰς, καὶ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τυχεῖν ἠϋχόμην. Δι' ὃ κατέτηκον τὸν ἑμαυτοῦ βίον, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν κατέτρυχον, τὴν τε καρδίαν μου κατεπόνουν, σὲ μόνον τὸν Θεὸν τῆς ἑμαυτοῦ ἐλπίδος μερίδα τιθέμενος. Ὅθεν φημί· Ἐξέλιπερ ἡ σὰρξ μου καὶ ἡ καρδία μου· ὁ Θεὸς τῆς καρδίας μου, καὶ ἡ μερίς μου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν κορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστι, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου, τοῦ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰρέσεις σου ἐν ταῖς πόλεις τῆς θυγατρὸς Σιών. Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγον, καὶ ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, καὶ συνήμην σοὶ διαπαντὸς· τῇ πίστει δηλαδὴ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πρὸς σὲ ἀγάπῃ· νυνὶ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν καθίστημι φανεράν, δι' ἣν συνήμην σοὶ διαπαντὸς, καὶ σὲ μερίδα ἐπιθέμην ἑμαυτοῦ. Ἥδεις γὰρ, καὶ ἀκριβῶς ἐπεπέλοισμην, ὅτι οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· δι' ὃ οὐκ ἐμάκρυνον ἑμαυτὸν, καί περ ἄγνωθον τοὺς λόγους τῆς σῆς διακρίσεως, ἀλλὰ συνήμην σοὶ διαπαντὸς. Μακρύνουσι δὲ ἑαυτοὺς οἱ ταῖς αὐτῶν ἀμαρτίας καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ

(1) Ms. πρακτικῆν

ἀσεβεία λογισμοῖς ἄλλοτριῶν ἐαυτοὺς καθιστώντες A
 τοῦ Θεοῦ· οἵτινες ὅσα πορβώτατά αὐτοῦ γίνονται, τοσοῦτῃ τῇ ἀπωλείᾳ πλησιάζουσιν· ὡς ἔμπαλιν, συναπτόμενοι τῷ Θεῷ, τῇ μὲν ζωῇ συνάπτονται, τῆς δὲ ἀπωλείας μακρύνονται. Τέλος δὲ τῶν ἐαυτοὺς μακρύνοντων διεσθρος τυγχάνει, ἅτε δὴ ἐκπορνευσάντων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς οὐδένα μακρύνει ἐαυτοῦ, οὐδὲ ἀπωθεῖται· ἀλλ' ἕκαστος ἐαυτὸν ἀπαλλοτριῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκπορνεύων καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ἔκδοτον παραδιδούς τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐναντίοις. Οἱ δὲ μακρύνοντες ἐαυτοὺς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἐπισπῶνται καθ' ἐαυτῶν τὴν ἀπωλείαν. Τούτους δὲ τῇ ἀπωλείᾳ οἰκειωθέντας ὁ Θεὸς αὐτὸς τὸ ἐξῆς διατίθει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐξωλόθρευσας, φησὶ, πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Πορνεύει δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ μετὰ τὸ πλησιάζει αὐτῷ μακρύνων ἐαυτόν. Αὐτὸς μὲν γὰρ καὶ νυμφεύεσθαι οὐκ ἀπαξιοῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὰ οἰκεία σπέρματα ἐν αὐτῇ καταβάλλεσθαι· ἡ δὲ μακρύνουσα ἐαυτὴν καὶ ἐτέροις παρέχουσα τοῖς καταπορνεύειν αὐτὴν ἐθέλουσι, πνεύμασι πονηροῖς καὶ δαίμοσιν ἀκαθάρτοις, ἢ λογισμοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσιν, ἢ πράξεις μαρμαῖς καὶ ἀκαθάρτοις, εἰκότως ὀλέθρῳ παραδίδεται. Διὸ λέλεκται· Ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένος περὶ τῆς σῆς δικαίας κρίσεως, τὴν ἐναντίαν εἰλόμην τοῖς ἀσεβέσι, καίπερ μὴ νοῶν τὰ σὰ μυστήρια· ἀλλὰ καὶ κτηνώδως γινόμενος παρὰ σοι, ὁμῶς συνήμην σοι διαπαντός. Οὐδὲν γὰρ ἐμοὶ κάλλιον ἐφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι τῷ ἐμῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα αἰρεῖσθαι ἄπερ αὐτὸς ὤρισας καὶ ἐνετείλω. Οὕτω γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστίν. Διὸ περ ἐμοὶ οὐδὲν κάλλιον οὐδὲ κρείττον καταφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι. Διὸ φημι, ὅτι Ἐμοὶ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἶς ὁ Θεός, πῶθεν ἂν γένοιτο ἐτέρῳ τι ἀγαθὸν ἢ ἐκ τοῦ προσκολλᾶσθαι αὐτῷ; Καὶ ἦδη μὲν ἀπῆλαυον παντὸς ἀγαθοῦ, κολλώμενος καὶ συναπτόμενος τῷ Θεῷ· ὥστε λέγειν· Ἐκολλήθη ὁπίσω σου ἡ ψυχὴ μου. Καὶ εἰς τὸν μέλλοντα δὲ χρόνον ἀγαθὰς ὑπέγραφο ἐλπιδας ἔμαυτῷ. Ἐτερόν τε τοῦτο ἀγαθὸν μοι ἦν, τὸ τίθεσθαι ἐν Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. Τέλος γὰρ μοι τῆς πάσης ἐλπίδος ἦν τὸ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Καταξίωθεις γὰρ τῆς εἰς τὴν πόλιν σου εἰσόδου, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις, καὶ ταῖς πύλαις ταῖς ἐπουρανίους ἐπιβάς, ἀνακηρύξω τοῖς πᾶσι τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας. Ἐνθα γινόμενος καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν σου τεύζομαι, ὡς ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀρέθη. Τοιαῦτα γὰρ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Μὴ κελμενον δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μηδὲ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τὸ ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών, παρὰ μόνους δὲ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερόμενον, ὠβέλίσται, διὰ τὸ καὶ περιττὸν εἶναι. Τὸ γὰρ πάντων ἀγαθὸν τέλος ἐπ' αὐτὴν ἀγει τὴν ἐπουράνιον Σιών, ἥτις ἦν ἡ ἀποδεδομένη τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανοῖς πόλις, θυγατρὸς Σιών νοσημένης τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησίας, ὡς διὰ πολλῶν ἀποδείξει βιβλίον.

• I Cor. vi, 17. • Psal. LXXII, 9. • I Cor. II, 9.

cedunt, est interitus, utpote qui a Deo ceu fornicati fuerint. Deus namque neminem amovet, neque abs se repellit; sed quisque sese alienum a Deo facit, dum ceu fornicatur, animamque suam dedititiam inimicis Dei tradit. Qui vero proprio delectu sese amovet, exitium sibi attrahunt. lis vero qui sese perniciæ dederunt, Deus quod superest adjicit. Quid illud est? *Perdidisti*, inquit, *omnes qui fornicantur abs te*. Fornicatur a Deo, qui postquam ad eum propius accesserat, ab ipso procul recedit. Ipse namque humanam animam desponsare, et propria semina in illam jacere non dedignatur; illa vero recedens ab eo, seseque aliis admovens qui fornicari cum ea cupiunt, malignis scilicet spiritibus, et impuris dæmonibus, aut impiis cogitationibus, sive fœdis impurisque facinoribus, jure perniciæ traditur. Quare dictum est: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te*. Verum ego hæc probe sciens, ac plane de justo judicio tuo persuasus, adversam impiis elegi viam, etiamsi mysteria tua non intelligerem; sed et quamvis ut jumentum factus essem apud te, attamen una tecum eram semper. Nihil enim pulchrius mihi videbatur esse, quam tibi Deo meo adhærere, illaque diligere quæ tu jussisti ac præcepisti. Ita enim *qui adhæret Domino unus spiritus est*⁹. Ideo nihil mihi pulchrius, nihil melius videbatur, quam adhærere tibi. Quapropter dico, *Mihi adhærere Deo bonum est*. Nam si nemo bonus nisi unus Deus, undenam alii cuiquam boni aliquid advenerit, nisi ex eo quod Deo adhæreat? Et jam quidem omni fruebar bono, adhærens et conjunctus Deo; ita ut dicerem: *Adhæsit anima mea post te*⁹. Itemque ad futurum sæculum bonam mihi spem ascripsi. Et sane aliud quoque mihi bonum aderat, scilicet, *ponere in Domino spem meam*. Nam finis omnis spei mihi erat, *ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filię Sion*. Siquidem ingressu in civitatem tuam dignatus, de qua superior dicebatur: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; cum etiam ad cœlestes portas conscenderim, tua erga me beneficia omnibus prædicabo. Ubi constitutus promissa consequar tua, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt*¹⁰. Talia quippe Deus præparavit diligentibus se.

Cum autem illud, *in portis filię Sion*, neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes jaceat, sed apud solos Septuaginta Interpretes iteratur, obelo notatur, quia superfluum est. Bonus quippe omnium finis ad ipsam Sion cœlestem ducit, quæ est illa jam tradita civitas Dei in cœlis. Nam filia Sion Ecclesia nostra esse intelligitur, ut pluribus facile est comprobare.

I. INTELLECTUS ASAPH. LXXXIII.

A

ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ 'ΑΣΑΦ. ΟΓ'.

Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? Ad dicatorum intelligentiam nos excitat et invitat spiritus propheticus. Qui neque psalmum de more, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile in titulo indicavit, quia tristitia enuntiantur. Ubi videtur supplicatio contineri, de qua divinus Apostolus præcepta dabat, dicens oportere nos omnes emittere obsecrationes, preces, supplicationes, gratiarum actiones¹¹. Hic itaque sermo Deum alloquitur, atque futura ut jam præterita prophetice enarrat, postremam item Jerosolymorum obsidionem, quæ post salutarem Adventum a Romanis facta est, significat. Et hæc cum nondum constitutus locus esset, prænuntiat. Etenim Asaph, qui hæc vaticinatur. æqualis Davidi erat; Salomon vero post Davidis mortem, templum exstruxit. Cum autem duas loci vastationes prævidisset, priorem scilicet a Babyloniiis, et secundam a Romanis factam; priorem quidem in LXXIX psalmo, et in LXXXII significat; posteriorem vero in præsentī prophetia, quam sic orditur: *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* Postremum namque et integrum illorum excidium non alio tempore fuit, quam cum Servator et Dominus noster sententiam contra illos tulit dicens: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*¹². Ac consequenter sacer Apostolus post rerum exitum dixit de illis scribens: *Pervenit ad eos ira in finem*¹³. Hic vero propheta minutatim ea, quæ huic loco Romanæ obsidionis tempore contigerunt, declarat his verbis: *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum*, videlicet Jerosolymæ; *in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; in terra polluerunt tabernaculum nominis tui*. Quod si quis dixerit hæc etiam tempore Babyloniorum gesta esse, advertas velim quæ sequuntur, *Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et vos non cognoscet amplius*. Nam signa hæc erant Deum inspicere et curare Judaicam gentem, cum ipsis prophetas daret: siquidem etiam cum male se gererent, prophetas ipsis ceu medicos et servatores constituēbat. Sic in prima obsidione magnum Dei prophetam Jeremiam habuerunt, et Baruch; quin etiam mulier quædam nomine Oida eodem tempore prophetavit. In ipsa quoque Babyloniorum regione aderant ipsis Ezechiel et Daniel. præclari ac conspicui prophetæ. Postque reditum ex captivitate, temporibus Cyri et Darii, Zacharias et Aggæus prophetæ noti erant. Quomodo igitur illis temporibus aptari possit hæc prophetia, *Signa nostra non vidimus, et jam non est propheta, et vos non cognoscet amplius?* Verum hæc finem sortita sunt post Salvatoris adventum, et postquam memoratas voces ipse protulerat: non diu enim postea irrupentes Romani locum deleverunt. Quod etiam

Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Διεγείρει μὲν ἡμᾶς καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων σύνεσιν τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν. Οὕτε δὲ ψαλμὸν ἐπιγράφει συνήθως, οὔτε ᾠδὴν, οὔτε ὕμνον, οὐδέ τι τῶν παραπλησίων, διὰ τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἀπαγγελλομένων. Ἐν οἷς δοκεῖ ἐντεῦξες περιέχεσθαι, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διεκελεύετο, δεῖν λέγων πάντας ἡμᾶς ποιείσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεῦξες, εὐχαριστίας. Ἐνυγχάνει γοῦν ὁ λόγος τῷ θεῷ, προφητικῶς τὰ μέλλοντα ὡς παρωχηκότα διεξῶν, καὶ τὴν ἐσχάτην σημαίνων πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένην μετὰ τὴν σωτήριον Παρουσίαν. Καὶ ταῦτα μηδὲ συστάντος πω τοῦ τόπου προαναφωνεῖ. Ὁ μὲν γὰρ

Ἄσαφ, δι' οὗ ταῦτα προφητεύετο, σύγχρονος γέγονε τῷ Δαυτῷ. Σολομὸν δὲ μετὰ τὴν τοῦ Δαυτῷ τελευτήν οἰκοδομεῖ τὸν νεῶν. Δύο δὲ πορθήσεις προθεωρήσας τοῦ τόπου, τὴν τε προτέραν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων· τὴν μὲν πρώτην διὰ τοῦ οἴφ' ψαλμοῦ σημαίνει καὶ διὰ τοῦ πβ', τὴν δὲ ὑστάτην διὰ τῆς μετὰ χεῖρας προφητείας. ἧς ἀπάρχεται λέγων· Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Τέλος γὰρ αὐτοῖς παντελοῦς ἀποπτώσεως οὐδ' ἄλλοτε γέγονεν, ἢ ὅτε ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν τὴν κατ' αὐτῶν ἐξηγήκατο ἀπόφασιν εἰπὼν· Ἴδου ἀφιέται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν κρημοσ. Οἷς ἀκολουθῶν καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἔκθεσιν γράφων περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος. Καὶ κατὰ μέρος δὲ τὰ ἐξῆς συμβάντα τῷ τόπῳ ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας παρίστησιν ὁ παρὼν προφήτης, ἐν οἷς φησιν· Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐκοῦσαν τὰς θύρας αὐτῆς, δῆλον δ' ὅτι τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν ἀέλναι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξαν αὐτήν. Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἐβέβηλωσαν τὸ σκήνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Εἰ δὲ λέγει τις ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βαβυλωνίων γεγονέναι, προσεκτέον τοῖς ἐξῆς, δι' ὧν εἰρήται· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡ μᾶς οὐ γινώσκειται ἔτι. Σημεῖα γὰρ ἦν τοῦ τὸν θεὸν ἐφορᾶν καὶ ἐπισκοπεῖν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τὸ παρέχεν αὐτοῖς προφήτας· ἐπεὶ καὶ ὅτε κακῶς ἔπραττον, ὡς περὶ ἰατροῦς καὶ σωτήρας αὐτοῖς τοὺς προφήτας ἐφοίτη. Οὕτω γοῦν ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τὸν μέγαν τοῦ θεοῦ προφήτην Ἱερεμίαν εἶχον, καὶ τὸν Βαρούχ· ἀλλὰ καὶ γυνὴ τις Ὀλδᾶ τοῦνομα κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπροφήτευσεν χρόνους· ἐν αὐτῇ τε τῇ Βαβυλωνίων χώρα συνῆν αὐτοῖς Ἐζεκὴλ καὶ Δανιὴλ ἐπίσημοι καὶ διαφανεῖς προφήται· καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον κατὰ τοὺς Κύριον καὶ Δαρείου χρόνους, Ζαχαρίας καὶ Ἀγγαῖος προφήται ἐγνωρίζοντο. Πῶς οὖν οἶόν τε ἦν ἐφαρμόζειν τοῖς τότε χρόνοις τὴν παρούσαν προφητείαν φάσκουσιν· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἔτι; Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα τέλους ἐτύγχανε μετὰ τὴν σωτήριον

¹¹ I Tim. II, 4. ¹² Luc. XIII, 35. ¹³ I Thess. II, 16.

Παρουσίαν καὶ τὰς προλεχθείσας αὐτοῦ φωνάς, μεθ' ἃς οὐκ εἰς μακρὸν ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τὸν τόπον ἤφάνισαν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἐδῆλου θεοσπίζων τὸ μέλλον ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς τῆς οὕτως ἐχούσης· Ὁμοιωθή ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους δούλους καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· οἱ δὲ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἑτέρους· οἱ δὲ, πρὸς τὸ μὴ θελήσει ἀπαντηῆσαι, ἐτι καὶ διαλαβόντες τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Οἱς ἐπιλέγει· Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀκούσας, ὤργισθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπέκρησε. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ἐτι τότε συνεστῶτι ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· ἃ καὶ ἐπληροῦτο οὐκ εἰς μακρὸν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πολιορκησάντων τὸν τόπον· καθ' οὓς προφητῶν οὐδεὶς γεγὼνος ἱστορεῖται γενέσθαι κατὰ τούτους. Τοιγαροῦν πολιορκίαν ὁ μετὰ χεῖρας παρίστησι λόγος· διὸ φησιν ἀρχαῖος· Ἰνα εἶ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; Ἔστι δὲ ἐκ τούτων τὴν ἀρετὴν ἀποθαυμάσαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ὡς τὰ μακροῖς ὕστερον πραχθέντα χρόνοις προγνώσει θεῖα προεληφε. Τὸ δὲ, Ἰνα εἶ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, εἴρηται, ἐπειδὴ πολλάκις ἀπεβίαις καὶ πλημμελείαις τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ὑποπίπτον παρεδίδοτο τοῖς περιοίκις ἀλλοφύλοις ἔθνεσι· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοὺς Μωαβῖται ἐχειροῦντο, ποτὲ δὲ Ἀγμανῖται, καὶ ἄλλοτε δὲ Μαδιηναῖοι. Εἴτ' ἐπιστρέφων αὐτοὺς ἀνελάμβανεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν παρανομοῦντας παρεδίδοτο πολεμίους ἑτέροις, καὶ αἴθις ἀνεκτάτο· οὐδέποτε δὲ αὐτοὺς ἀνωθεῖτο εἰς τέλος, πρὸς βραχὺν δὲ τινα καιρὸν ἐπιστρέφων ἐνήγγεν εἰς σωτηρίαν. Μετὰ δὲ τὸ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθὲν αὐτοῖς ἄγος ἐφθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν Γραφὴν, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο μηκέτ' ἐπάροι κεφαλὴν αὐτοῦς. Ὁ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· Ἰνα εἶ, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; Σεισσηπόμενος δὲ ὁ λόγος διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἤνιξατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρᾶξιν, μεθ' ἣν καὶ εἰς τέλος ἀπεβλήθησαν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς παρίστη λέγων· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, διὰ τὸν τρόπον ὁρίεις ἐπισυνάγει τὰ νεοστία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; Ἰδοὺ ἀφρεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Τὸ γὰρ, Ποσάκις ἠθέλησα, δηλοῖ τὴν μακρῷ χρόνῳ ἐνδοθεῖσαν αὐτοῖς μοκροθυμίαν· τὸ δὲ, καὶ οὐκ ἠθελήσατε, παραστατικὸν ἂν γένοιτο τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποβολῆς, ὅτε καὶ ὤργισθη ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πάσαι γενόμενα πρὸβατα νομῆς αὐτοῦ. Ἐξῆς δὲ ὁ λόγος ἱκετηρίαν προσάγει λέγων· Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς. Σφόδρα δὲ καταλήλως συναγωγῆς ἐμνημόνευσε, καὶ πρῶτον κτήμα τοῦ Θεοῦ φησὶν αὐτὴν γεγονέναι· ἅτε εἰδὼς καὶ τὴν μὴ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὕστερον μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἐκείνης ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὑποστᾶσαν Ἐκκλησίαν. Ἦς καὶ ἐν ἑτέροις μνημονεύει λέγων· Ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ἐμνήσω σε· καὶ πάλιν· Εὐήγγημισάμην

A ipse Servator futura vaticinans significavit per parabola istam : *Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo : et misit servos suos ut vocarent invitatos ad nuptias : illi vero noluerunt venire. Iterum misit alios : illi vero præterquam quod noluerunt venire, etiam captos servos contumeliis affecerunt, et occiderunt*¹⁴. Quibus subdit : *Rex autem, audiens, iratus est, et, missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem eorum succendit*¹⁵. Hæc Salvatorem in ipso templo adhuc consistente dixisse scribitur : quæ non diu postea impleta sunt, Vespasiano et Tito locum obsidentibus : quorum tempore nullus propheta apud illos fuisse narratur. Obsidionem itaque præsens psalmus significat : quare in principio dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Hinc vero mirari subit divinitus inspiratæ Scripturæ virtutem, quæ diuturnis postea temporibus gesta divina præscientia antevertit. Illud autem, *Uti quid, Deus, repulisti in finem*, dictum est, quia Judaica gens in impietates et in scelera decedens, finitimis alienigenis gentibus tradi solebat ; et modo quidem Moabitæ subigebant illam, modo Ammonitæ, modo Madianitæ. Deinde autem ad frugem revocans Deus, ipsis patrocinabatur ; subinde vero prævaricantes aliis inimicis tradebat, ac rursus in pristinum statum restituebat : et nunquam in finem usque abiciebat illos, sed brevi post tempore in salutem revocabat. At post patratum ab eis contra Servatorem execrandum facinus, *pervenit ad eos ira in finem*¹⁶, secundum apostolicam Scripturam ; ita ut post illam calamitatem non haecenus caput extulerint. Quæ significans prophetia dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Per interrogationem vero admissum in Servatorem nostrum facinus subindicatur, quo peracto in finem abjecti sunt. Id sane ipse quoque Servator declarat dicens : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*¹⁷. Illud enim, *Quoties volui*, indicat tolerantiam illam diuturno tempore ipsis exhibitam ; illud vero, *et nolulistis*, postremam illorum abjectionem significat, quando iratus est furor ejus super illas quæ olim erant oves pascuæ ejus. Deinde vero supplicatio emittitur his verbis : —

D VERS. 2. *Memor esto Synagogæ tuæ, quam possedisti ab initio*. Admodum congruenter Synagogam commemorat atque illam primam Dei possessionem fuisse ; utpote qui nosset Ecclesiam, ex omnibus gentibus constitutam, quæ non ab initio, sed post Synagogæ ruinam exstitit. Cujus Ecclesiæ alias meminit dicens : *In medio Ecclesiæ laudabo te*¹⁸ ; et rursus : *Annuntiavi justitiam in Ecclesia magna*¹⁹ ; ac iterum : *Apud te laus mea in Ecclesia magna*²⁰. Verum non talis illa olim Synagoga erat : illa quippe ideo sic vocabatur quod uno in loco congregaretur ; hæc vero præcellentiam electionis suæ decla-

¹⁴ Matth. xii, 26. ¹⁵ ibid. 7. ¹⁶ I Thess ii, 16. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Psal. xxi, 23. ¹⁹ Psal. xxxix, 40. ²⁰ Psal. xxi, 26.

rans, Ecclesia dicitur. Quod si quis causam requirat cur synagoga, quam ipse possederat ab initio, repulsa fuerit, ipse Christus Dei per aliam prophetiam id edocebit dicens : *Circumdede- runt me canes multi, Synagoga malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos. dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* 21. Hæc causa fuit cur prior illa Synagoga repelleretur. Deinde vero subdit : *Redemisti virgam hæreditatis tuæ. Id placantis more dictum : Tu enim, ait, hanc Synagogam redemisti, ac dignam habuisti quæ portio et virga hæreditatis tuæ vocaretur ; nam quando dividebat Altissimus gentes, portio Domini facta est Jacob populus ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel* 22. Hujus itaque hæreditatis tuæ memor esto. Pro illo autem, *virgam hæreditatis tuæ, Aquila, sceptrum hæreditatis, interpretatus est ; Symmachus vero, sceptrum sortis tuæ. Quo quidem docetur, homines prorsus omnes Dei esse ; populum autem ipsi segregatum, quasi sceptrum ejus regium fuisse.*

νομίας, ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, πάντας μὲν ἀνθρώπους εἶναι τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ ἀφωρισμένον αὐτοῦ λαὸν ὡσπερ βασιλικὸν αὐτοῦ σκήπτρον γεγενῆαι.

VERS. 2, 3-7. *Montem Sion hunc, in quo habitasti. Lava manus tuas in superbias in finem : quanta malignatus est inimicus in sancto ! Quæ esset virga, sive sceptrum secundum reliquos interpretes, his declarat, Montem Sion hunc, in quo habitasti. Nam regius mons erat, et sceptrum regni, in quo constructum fuerat templum et domus habitationis Dei. Quare metropolis fidelis Sion vocabatur, et civitas Dei Jerusalem ; cœlestis illius docebat : Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem* 23. Postquam hoc dixerat, ea quæ loco isti eventura erant vaticinatur, futura quasi præterita pro consueto more prænuntians. Ait itaque : *Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio solemnitatis tuæ ; sive, secundum Aquilam, Fremuerunt inimici tui in medio constitutionis tuæ. Posuerunt signa sua signa, et non cognoverunt sicut in exitu super summum. Quod clarius interpretatus est Symmachus dicens : Posuerunt signa sua manifeste cognita in introitu sursum. Pro illo item, Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam ; rursum Symmachus, Instrumentis ligneis et securibus suis, et portas ejus cum vectibus et furcis dejecerunt. Signa autem inimicorum, quæ manifeste ante ingressum posuerant, quænam erant, nisi instrumenta bellica, securæ videlicet, ascie atque hastæ et arma ? Verisimile etiam est his significari vexilla quæ ante exercitus ferebantur. Sed etiam, ait, Incenderunt igne sanctuarium tuum, et in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Ubi senten-*

δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ· καὶ αὐθις· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινος μου ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλη. Ἄλλ' οὐ τοιαύτη καὶ ἡ προτέρα ἐτύγγανε συναγωγὴ· ἡ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ συνάγεσθαι οὕτως ὀνομασμένη, ἡ δὲ τὸ ἐξαίρετον παριστώσα τῆς ἐκλογῆς, ἡ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τις ἔριτο τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἀπεβλήθη ἡ συναγωγὴ, ἦν ἐκτίσατο ἀπ' ἀρχῆς, αὐτὸς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἑτέρας προφητείας διδάξει λέγων· Περιεκύκλωσάν με κύριες πολλοὶ, συναγωγὴ ποτηρευομένων περισέχσ με. Ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρήθησαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διεμέρισαντο τὰ ἰμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἰμυτισμῶν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτ' ἦν τὰ αἰτία δι' ἃ ἡ προτέρα συναγωγὴ ἀποβέβλητο. Ἐξῆς δ' ἐπιλέγει· Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου· ὑσωπητικῶς· Σὺ γὰρ, φησὶν, ταύτην ἔλυτρώσω τὴν συναγωγὴν καταξιώσας αὐτὴν τὴν χρηματῖσαι μερίδα καὶ ῥάβδον κληρονομίας σου· ὅτε γὰρ διεμέριξεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτης οὖν τῆς σαυτοῦ κληρονομίας μνήσθητι. Ἄντι δὲ τοῦ, ῥάβδον κληρονομίας σου, σκήπτρον κληρονομίας σου· διδάσκοντος τοῦ λόγου

Ὄρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. Ἐπυρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας εἰς τέλος· ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ ! Τίς ἦν ἡ ῥάβδος, ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς τί ποτ' ἦν τὸ προλεχθὲν σκήπτρον, διασαφεῖ λέγων Ὄρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. Βασιλικὸν γὰρ ἦν ὄρος καὶ σκήπτρον βασιλείας, ἐν ᾧ κατεσκεύαστο ὁ νεὺς καὶ ὁ οἶκος τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Θεοῦ. Διὸ μητρόπολις πιστῆ Σιών ἐχρημάτιζε, καὶ πόλις Θεοῦ Ἱερουσαλήμ, εἰκόνα φέρουσα τῆς ἐπουρανίου, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων λέγει· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Τοῦτο δ' εἰπὼν, ἐξῆς θεσπίζει τὰ συμβησόμενα τῷ τόπῳ, τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι ὡς παρωχηκότα συνήθως προφηνῶν. Λέγει δ' αὖν· Καὶ ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου· ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐβρυχήσαντο οἱ πολέμιοι σου ἐν μέσῳ τῆς συνταγῆς σου. Ἐθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα, καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ὡς εἰς τὴν ἔξοδον ὑπεράνω· ὃ δὴ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἐθηκαν τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐπισήμως γινώσκοντες κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἐπάνω. Ἄλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ, Ὄς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐκοψάν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν αὐτήν, πάλιν ὁ Σύμμαχος, Ἐν ἄρμένοις ξυλλοῖς ἀξίναις τῶνδε καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς ὄμοῦ ἐν μοχλοῖς καὶ δικράνοις κατέρριψαν. Σημεῖα δὲ τῶν πολεμίων τίνα ἦν, ἅπερ ἐπιστήμιος πρὸ τῶν εἰσοδῶν ἔθηκαν, ἢ τὰ πολεμικὰ ὄργανα, καὶ πέλεκεις καὶ ἀξίναι καὶ τοιαῦτα ὄργανά τε καὶ ὄπλα ; Εἶδος δὲ καὶ τὰς σημαίας τὰς πρὸ τῶν στρατοπέδων φερομένας διὰ τούτων δηλοῦσθαι. Ἄλλὰ καὶ Ἐθε-

21 Psal. cxl, 17-19. 22 Deut. xxxii, 8, 9. 23 Hebr. xii, 22,

πίρσαι, φησί, ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Ἐν ᾧ διερμηνεύει τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνωτέρου λελεγμένου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρητο· Ὅρος Σιών τοῦτο δ' κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ· ὅπως κατεσκήνωσεν ἐν αὐτῷ διασαφεῖ νῦν φήσας· Τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου· Σκῆνωμα γὰρ ἦν ὁ τόπος οὐκ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· Δυσωπεῖ δὲ ἐφ' ἑκάστῳ, προστιθείς· Ἐν μέσῳ γὰρ, φησί, τῆς ἑορτῆς σου τὸ ἀγιαστήριόν σου καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Τὰ γὰρ τοιαῦτα δυσωπητικὰ ἦν καὶ ἐγερτικά ἐπὶ ἐκδίχῃσιν τῶν τετολημένων, ἐφ' ἣν παρορμᾷ ἐξῆς λέγων· Ἐπαρον τὰς χεῖρας σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸ ὕψωμα, φησί, τῶν ποδῶν σου ἤφανισθη εἰς νίκος. Ὑψωμα δὲ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ὁ νεὸς ἦν ὁ εὐκτήριος. Ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντες τὴν Θεὸν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ πρότεροι τὸν τόπον οἰκοῦντες ἀθέους ἤσαντο γείρας κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ, βοαῖς τε ἀθέοις καὶ ἐναγέσις ἐχρήσαντο, ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ τὸ αἷμα αὐτοῦ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων τέκνων ἐξαιτησάμενοι· εἰκότως ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς μετῆει αὐτοὺς ἡ ἐκ Θεοῦ ὀργή· ὡς καὶ ἑτέραν προφητείαν πληροῦσθαι εἰς αὐτοῖς, δι' ἧς εἰρητο· Καὶ μετυστρέψω τὰς ἑορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ὑμῶν εἰς θρήνον.

Εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτό· Καταπαύσωμεν τὰς ἑορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα δυσσεβεῖ σκοπῷ, φησί, διεπράξαντο οἱ ἐχθροὶ σου· τό τε γὰρ ἀγιαστήριόν σου ἐνεπύρισαν, καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου ἐβεβήλωσαν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τετολημάκασιν· οὐκ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες, οὐδὲ τόπον πολιορκεῖν προθέμενοι· σοὶ δὲ τῷ Θεῷ πολεμοῦντες, καὶ τὰς ἑορτὰς σου καταλύσαι διανοοῦμενοι. Ταῦτα δὲ, εἰ καὶ μὴ στόματι ἐλάλουν, ἀλλὰ ταῖς καρδίαις αὐτῶν καὶ ταῖς ἐνθυμήσεσι ἐλογίζοντο. Ἀλλὰ τότε μὲν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λογιζόμενοι τὸν πάλαι τῷ Θεῷ ἀφωρισμένον κόπον καθήρουν· ὁ δὲ μέγας καὶ δυνατὸς Θεὸς ἀνὸρ ἐνδὲς ἐκείνου τὰς ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίας ἐν πᾶσι συνίστη τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οἱ μὲν ἐχθροὶ σου, φησί, καὶ πολέμιοι τὰ ἑαυτῶν σημεῖα ἔθηκον ἐν ὑψηλῷ καὶ ἐπισημίῳ τόποις, παρ' αὐτὰς τὰς εἰσόδους τοῦ ἱεροῦ· ὡς ἂν πάντες οἱ διόντες ὄρῃεν αὐτῶν τὰ νικητήρια· ἡμεῖς δὲ, ὧν ἐκ προσώπου ἰκετήριος εὐχὴ ἀναπέμπεται, Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν. Πῶς δὲ οὐκ εἶδομεν ἡμῶν τὰ σημεῖα, ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἔτι; Πάλαι μὲν γὰρ καθ' ἕκαστον καιρὸν καὶ κατὰ γενεάς καὶ κατὰ διαδοχὰς τῶν ἡμετέρων πατέρων, προφῆται συνῆσαν αὐτοῖς πολιορκομένους καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομένους· ὅπερ ἦν μέγιστον δεῖγμα καὶ σημεῖον τοῦ μὴ ἰνεπισκόπους αὐτοὺς ὑπάρχειν· ἡ γοῦν προνοητικῆ ὧν ὄλων δύναμις, ὥσπερ ἱατροῦς ἐν ταῖς ἐσχάταις συμφοραῖς τοὺς προφῆτας τῷ τότε λαῷ καθίστη·

tiam eorum quæ supra dicta sunt aperit. Quia enim prius hæc locutus erat, *Montem Sion hunc in quo habitasti*; quomodo in eo habitaverit jam declarat dicens, *Tabernaculum nominis tui*. Tabernaculum quippe locus erat, non ipsius Dei, sed nominis ejus. In singulis autem conqueritur adjectis his verbis: In medio, inquit, solemnitate tue sanctuarium tuum et tabernaculum nominis tui. Nam hæc querimonie sunt ad excitandam facinororum ultionem, ad quam sub hæc provocat dicens: *Leva manus tuas in superbias eorum in finem*; secundum Symmachum vero: *Exaltatio*, ait, *pedum tuorum de medio sublata est ad victoriam*. Exaltatio autem pedum ejus, templum erat precibus destinatum. Gloriatii sunt qui oderunt Deum in medio solemnitate ejus, et merito quidem. Quia enim ipsi primi locum incolentes, in medio solemnitate ejus impie contra Christum Dei extulere manus, clamoribusque impiis et nefariis usi, in ipso Paschæ die sanguinem ejus super se et super filios suos expetierunt²⁴; jure in medio solemnitate invadebat eos ira Dei; ita ut alia prophetia impleatur qua de illis dicitur: *Et convertam solemnitates vestras in luctum, et celebritates vestras in placentiam*²⁵.

ὕμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ὑμῶν εἰς θρήνον.

VERS. 8, 9. *Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul, Quiescere faciamus dies festos Dei a terra*. Hæc omnia, inquit, impio consilio inimici tui peragebant: nam sanctuarium, inquit, tuum incenderunt, et tabernaculum nominis tui profanarunt, cæteraque omnia ausi sunt, non hominibus insidias struentes, non locum ipsum obsidere tantum in animo habentes; sed tibi Deo bellum moventes, et festa tua solvere cogitantes. Hæc porro etiamsi non ore proferrent, sed corde menteque cogitabant. Verum illi Dei hostes talia cogitantes locum olim Deo dicatum excidio tradiderunt: magnus autem ille potensque Deus, pro uno illo loco, ab oriente sole usque ad occasum per universum orbem ecclesias sibi per omnes gentes constituit. Et vero inimici, inquit, et hostes tui signa sua in alto et in conspicuis locis posuerunt, ad ipsas usque templi valvas, ut omnes qui præteribant, victoriæ illorum symbola conspicerent; nos autem, ex quorum persona oratio funditur, *Signa nostra non vidimus*. Quomodo signa nostra non vidimus, nisi quia *jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius*? Olim quidem singulis temporibus, in generationibus et successionibus patrum nostrorum, prophetæ ipsis obsessis et in captivitate actis aderant: quod maximum erat argumentum et signum, eos non providentia excludos tua fuisse; virtus enim illa universis providens, in extremis calamitatibus prophetas ceu medicos ipsi olim populo constituabat: et hæc erant Dei signa.

²⁴ Matth. xxvii, 25. ²⁵ Amos viii, 10

Nunc autem cum prædicta in nos opere perficiuntur, *Signa nostra non vidimus : quare jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius.* Nam si ad hæve solum tempus prophetæ defecissent, et postea tamen apparuissent, nequaquam dictum esset, et nos non cognoscat amplius. Jam vero quia post ipsorum in Servatorem ausus, irrumpentibus Romanis, locumque a fundamento diruentibus, nusquam prophetæ obsessis aderant, sed neque sequenti tempore adfuerunt, nec unquam postea surrecturi sunt; admirabili modo prophetia postquam dixerat, *Jam non est propheta*, addidit, et nos non cognoscat amplius. Quod sane non Babyloniorum tempore, neque superiori ævo dici poterat. Nam singulis in generationibus penes illos prophetarum successio floruit, et usque ad Joannem prophetam permansit.

VERS. 10, 11. *Usquequo, Deus, impropere inimicus, irritat adversarius nomen tuum in finem? In præsentia prophetia illud, in finem, plerumque dictum fuit. In principio namque dicebatur: Utquid, Deus, repulisti in finem? Deinde vero: Leva manus tuas in superbias in finem; tertio: Irritat adversarius nomen tuum in finem; rursumque: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Quis postrema loci obsidio significatur. Cum autem percontatur et dicit: Usquequo, Deus, impropere inimicus? edoceri cupit quousque isthæc perdurabunt, et quænam temporis circumscriptio erit, et usquequo irritabit adversarius nomen tuum, num talia agendo in finem perseveraturus sit. Consequenter horum causam precando sciscitatur dum dicit: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Hæc porro dicti sententia est: sinus Dei bonis repletus est, quare dictum est: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit²⁶. Et est hic arcanus Paternæ divinitatis thesaurus, et plenitudo bonorum omnium, unde gratiarum dona iis qui se digni sunt largitur. Quoniam igitur de medio sinu dona gratiarum dignis erogat, ac dexteram suam in illos extendit, ab indignis vero dexteram suam avertit, nihilque ex bonis in memorato sinu suo reconditis ipsis elargitur; jure sciscitatur, dicens: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Rursumque id adjicit, in finem, significans, in finem ipsis dexteræ Dei aversionem futuram esse. Interrogatione autem nos ad causam perquirendam invitat; ut quæramus quare illi in finem abjecti sint. Nam si quis eos de peccato et iniquitate incusaverit, at scimus olim similia cum fecissent non in finem abjectos fuisse: infinita quippe et nefaria eorum opera, adulteria, idololatriam, prophetarum cædes enumerant prophetici sermones; sed nunquam in finem derelicti sunt: prophetæ quoque ipsis, etsi talia patrantibus, ad-*

²⁶ Joan. 1, 18.

(1) Forte legendum παροξυνη, et mox, διζμενεϊ. EDIT.

καὶ ταῦτα ἦ, τοῦ Θεοῦ τὰ σημεῖα. Νῦν δὲ εἰς ἡμᾶς γινόμενα ὅτε τὰ προλεχθέντα δι' ἔργων χωρεῖ, τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· δι' ὃ οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν βραχὺν διέλιπον οἱ προφῆται, εἶτα μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνεφάνησαν, οὐκ ἂν ἐλέγετο, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης· νῦν δὲ ἐπειδὴ μετὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τοληθέντα αὐτοῖς, Ῥωμαίων ἐπιστάντων καὶ τὸν τόπον ἐκ βάθρων ἐρημωσάντων, οὐδαμῶς προφήται παρήσαν τοῖς πολιορκουμένοις· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ γεγονόσιν, οὐδ' ἡμελλον εἰσαῦθις ποτε ἀναστήσεσθαι· θαυμαστῶς ἢ πρόβηθις φήσασα, Οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης, ἐπήγαγε, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης. Ὅτι οὐτ' ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων χρόνων ἤρροτε λέγεσθαι, οὐτ' ἐπὶ τῶν παλαιότερων. Ἡκμαζε γοῦν καθ' ἐκάστην γενεάν παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν προφητῶν διαδοχὴ, ἡ καὶ διήρκεσε μέχρις Ἰωάννου τοῦ προφήτου.

Ἔως τότε, ὁ Θεός, ἐνειδίξει ὁ ἐχθρὸς, παροξύνει ὑπερναντίος τὸ βρομᾶ σου εἰς τέλος; Πολλὰς εἴρηται διὰ τῆς μετὰ χειρὸς προφητείας τὸ, εἰς τέλος. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ἐλέγετο· Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; εἶθ' ἐξῆς· Ἐπιπροφήτης τὰς χειρὰς σου ἐπὶ τὰς ὑπερναντίας εἰς τέλος· καὶ τρίτον· Παροξύνει ὁ ὑπερναντίος τὸ βρομᾶ σου εἰς τέλος· καὶ αὐθις· Ἰνατί ἀποστρέψεις τὴν χειρὰ σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; δι' ὧν ὁ λόγος τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τοῦ τόπου σημαίνει. Πυνθανόμενος δὲ καὶ λέγων· Ἔως τότε, ὁ Θεός, ἐνειδίξει ὁ ἐχθρὸς; διδαχθῆναι ποθεῖ ἕως τότε ταῦτ' ἔσται, καὶ τίς ἔσται ἡ περιγραφή τοῦ χρόνου, καὶ μέχρι τίνος παροξύνει (1) ὁ ὑπερναντίος τὸ βρομᾶ σου, καὶ εἰ διαμένει εἰς τέλος τοῦτο πρᾶττων. Εἶτ' ἀκολούθως πυνθάνεται τὴν τούτων αἰτίαν ἀξίων δι' ὧν φησιν· Ἰνατί ἀποστρέψεις τὴν χειρὰ σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· ὁ κόλπος τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἐστὶ πλήρης, διδ' ἐλεειται· Μογορηθῆς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ ἔστιν ἀπόβητος οὗτος τῆς Πατρικῆς θεότητος θησαυρὸς καὶ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, ἐξ ὧν δίδωσι τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίῳ αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ μέσου τοῦ κόλπου τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίῳ δωρεῖται ἐκτείνων εἰς αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ δεξιάν, ἀπὸ δὲ τῶν μὴ ἀξίῳ ἀποστρέφει τὴν χειρὰ τὴν δεξιάν, μηδὲν αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ δηλωθέντι κόλπῳ τεταμιευμένων ἀγαθῶν δωρούμενος· εἰκότως πυνθάνεται λέγων· Ἰνατί ἀποστρέψεις τὴν χειρὰ σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Καὶ πάλιν προστίθῃσι τὸ, εἰς τέλος, σημαίνων, ὡς ἀποστροφή τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς εἰς τέλος ἔσται αὐτοῖς. Διὰ δὲ τῆς ἐρωτήσεως ἐπὶ τὴν ζήτησιν τῆς αἰτίας ἡμᾶς διεγείρει, ὡς ἂν ζητήσῃμεν τί τὸ αἴτιον γεγένηται τοῦ εἰς τέλος αὐτοῦ ἀποβληθῆναι. Εἰ μὲν γὰρ ἁμαρτίας καὶ παρανομίας αἰτιάσασαί τις, ἀλλὰ καὶ πάλαι τοιαῦτα πράξαντας αὐτοὺς ἐγνωμεν καὶ μὴ ἀπωσθέντας εἰς τέλος.

μυρίους γὰρ ἀθεμίτους πράξεις μοιχείας τε καὶ ἰδω-
λατρείας, προφητῶν τε ἀναίρεσεις καταλέγουσιν
αὐτῶν οἱ προφητικοὶ λόγοι· ἀλλ' οὐ πώποτε ἐγκατε-
λείφθησαν εἰς τέλος. Συνῆσαν δὲ αὐτοῖς, καίπερ
τοιαῦτα πράττουσιν, οἱ προφῆται· ἐτίγγοντο δὲ παρ'
αὐτοῖς καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνειαι, καὶ Πνεύματος ἁγίου
παρουσία. Τί τοίνυν τὸ ξέρον, καὶ τί τοσοῦτον αὐτοῖς
την δεξιὰν τοῦ Θεοῦ ἀποστροφῆται αὐτοὺς εἰς τέλος;
χρῆν αὐτοῖς κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τόλμημα.

Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος εἰργά-
σατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Διελθὼν τὰ προ-
λελεγμένα, ἐπαναλαμβάνει τοὺς περὶ τῆς προνοίας
λόγους, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὰς
μεγαλοουργίας, εὐκαίρως εὐσεβεῖς προέτεμος φωνάς,
ὡς ἂν μὴ τις νομίσειε, διὰ τὸ μὴ ἐφορᾶν αὐτὸν,
μηδὲ ἐπιστατεῖν τοῖς πᾶσι τὰ προλεχθέντα γεγενῆ-
σθαι. Διὸ φησιν· Εἰ καὶ ταῦτα τοῦτον ἐπράχθη τὸν
τρόπον· ἀλλ' ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὃν καὶ βασιλέα ἡμῶν εἶναι γνωρίζομεν, κρίσει βασι-
λικῇ καὶ θεῖα πάντα ἡμῶν, βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ
αἰῶνος εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς.
Ὅστ' εἰ καὶ ἐν μιᾷ γωνίᾳ γῆς τοιαῦτα πραχθῆναι
συγκεχώρηκας διὰ τοὺς οἰκητορας τοῦ τόπου· ἀλλ'
ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης
οἰκούντας ἀνθρώπους σωτηρίας ἀξιώσεις, τὸν ἑαυτοῦ
Χριστὸν ἐγείρας ἅπαντι ἀνθρώποις Σωτήρα. Καὶ μοι
δοκεῖ δι' ἑνὸς τοῦ μετὰ χειρας στίχου ὡς περ ἄνταπὸ-
δοσιν ποιεῖσθαι τῶν ἐπιπορημένων· ἀντὶ γὰρ τῶν
συμβεβηκότων κατὰ τοῦ δηλωθέντος τόπου, ἐργάσε-
ται, φησιν, ὁ Θεὸς σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Συν-
ήθως δὲ καὶ νῦν τὰ ἐσόμενα ὡς παραφηκῶτα θεσπί-
ζει. Εἴτα διδάσκει ἐξῆς ὅποιας ἤδη πάλαι πρότερον ὁ
Θεὸς κατεργάσατο θαυματουργίας λέγων· Σὺ ἐκρα-
ταίωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν. Ἀντὶ
δὲ τοῦ, Σὺ δὲ ἐκραταίωσας, ὁ Σύμμαχος, Σὺ δι-
σκέδασας τῇ ἰσχύϊ σου τὴν θάλασσαν, ἡρμή-
νευσε. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν ἱστο-
ρίαν σημαίνειν τὴν ἐπὶ Μωσέως γενομένην διόδον
τοῦ λαοῦ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Διὸ κατὰ μὲν
τὸν Σύμμαχον εἴρηται, Σὺ δισκέδασας τῇ ἰσχύϊ
σοι τὴν θάλασσαν· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, Σὺ
διέστησας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν.
Ἐἴτα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τὸν Φαραῶ ἀντίτεσθαι
μοι δεκεῖ φάσκων· Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς
τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας
τὴς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος· δράκοντα μὲν τὸν
Φαραῶ, κεφαλὰς δὲ αὐτοῦ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄρχοντας
ἀνιπτόμενος· ἢ δράκοντας τοὺς Αἰγυπτίους, κεφα-
λὰς δὲ αὐτῶν τοὺς τριστάτας καὶ τοὺς ἡγουμένους
αὐτῶν ὀνομάζων. Τὸ δὲ, Ἔδωκας αὐτὸν βρῶμι
λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν, εἶποι ἂν τις τὰ νεκρὰ σώματα
αὐτῶν, ἐκβρασθέντα τῆς θαλάσσης, βράν γεγενῆσθαι
τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τοῖς Αἰ-
θίοψιν, ὃ μὲν Ἀκύλας, τοῖς ἐξελευσομένοις, ὃ δὲ
Θεοδοτίων, τῶ ἐσχάτῳ, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, τῶ
ἐξεληλυθότι, ἡρμήνευσαν. Τῶν μὲν τῇ Ἐρυθρᾷ
θαλάσσει καταποντωθέντων μνημονεύσας ὁ λόγος,
ἐξῆς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα πεπραγμένων ἀναφέρει

Arant, angelorum visiones, Spiritus sancti præsenti-
tia. Quod ergo tantum tam inauditum facinus eor-
um, ut in finem abjiciantur et dextera Dei ab
eis avortatur in finem? Hæc porro dicens ad-
missum ab eis in Christum Dei facinus tacite sub-
indicat.

τετόλμηται, ὡς εἰς τέλος αὐτοὺς ἀπωσθῆναι, καὶ
λέγων δὲ ταῦτα, ἀντίτεται σεσωτημένως τὸ πρα-
χθὲν αὐτοῖς κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τόλμημα.

VERS. 12-18. Deus autem rex noster ante sæcu-
lum operatus est salutem in medio terræ. Postquam
prædicta recensuit, sermones de providentia resti-
mit, atque virtutis Dei ingentia opera declarat, piis
opportune voces proferens : ne quis putaret ideo
jam memorata gesta fuisse, quod Deus universa
non curet, iisque non provideat. Quamobrem ait :
Etsi hæc tali modo gesta sint, persuasum tamen
nobis est, te Duem nostrum, quem regem item
nostrum esse scimus, judicio regio ac divino omnia
ad universorum salutem temperare : nam Deus nos-
ter rex noster ante sæculum operatus est salutem in
medio terræ. Ita ut etiamsi isthæc in uno terræ an-
gulo effici permiseris eorum causa qui locum inco-
lebant, persuasum tamen habeamus te omnes ter-
ram incolentes homines salute dignaturum, qui
Christum tuum excitasti omnium hominum Serva-
torem. Videturque mihi hoc uno versu, quasi quæ-
stionum solutionem præberi. Nam eorum vice quæ
contra prædictum locum perpetrata sunt, Deus, in-
quit, operabitur salutem in medio terræ. De more
autem hic futura ut jam præterita vaticinatur. Dein-
de vero docet, qualia jam olim prodigiâ Deus ope-
ratus sit, sic loquens : Tu confirmasti in virtute tua
mare. Pro illo autem, tu confirmasti, Symmachus,
Tu dissipasti virtute tua mare, interpretatus est.
Et mihi quidem videtur historice indicare populi
per mare Rubrum duce Moyse transitum. Quare se-
cundum Symmachum dicitur : Tu dissipasti virtute
tua mare; secundum Theodotionem vero : Tu diri-
sisti in potentia tua mare. Deinde Ægyptios et
Pharaonem adumbrare mihi videtur, dicens : Tu
contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti
capita draconis. Per draconem scilicet Pharaonem,
per capita vero ejus, principes qui sub eo erant
subindicat; sive per dracones, Ægyptios; per ca-
pita vero eorum, principes et duces eorum signifi-
cat. Illud autem, Dedisti eum escam populis Æthio-
pibus, sic explicet quispiam, quod cadavera eorum
ad litus maris rejecta in escam volatilibus cœli
fuerint. Pro illo autem, Æthiopicibus, Aquila, egressus;
Theodotio, novissimo; quinta editio, egresso,
interpretati sunt. Postquam eorum qui in mari Ru-
bro demersi sunt mentio facta est, sub hæc eorum
quæ postea gesta sunt memoriam refricat, dicens :
Tu dirupisti fontes et torrentes. Non enim Moyses
erat qui petranu virga percutiens, ex illa eduxit fon-
tes et torrentes; sed tu, Deus, eras, qui hæc per
Moysen miracula patrabas. Quod additur autem,
Tu siccasti fuvios Etham, ad Jordanem referatur.

quæm filii Israel post Moysis mortem, duce Jesu, A
 exiitum pedibus transierunt. Est autem figura
 perileptica, quæ pro singulari pluralem adhibet.
 Etham vero Aquila, *solidos fluvios*; Symmachus
 autem, *antiquos*, edidit. Hæc quidem secundum lit-
 teram dicta sint. Tropice autem loquendo hæc loca
 referet quispiam ad occultas et invisibiles virtutes,
 dicetque eas esse dracones, ut hic vocantur; mare
 autem tropice sumptum, eorum esse domicilium;
 per draconem veromulta capita habentem, principem
 malignorum spirituum indicari: ad quem dixerit
 quispiam hæc pertinere: *Tu confregisti capita dra-
 conis, dedisti eum escam populis Æthiopicibus*. Quæ-
 ret idem quinquam Æthiopes allegoriæ more fuerint,
 dicetque eos esse qui anima sunt nigra, quosa me-
 morato dracone comedi ait, eademque proportione
 qua ii qui salutaris Verbi carnes comedunt: his
 consequenter fontes diruptos in torrentes et sicca-
 tos fluvios, tropico item more explicare tentabit.
 Sed nos postquam ea ad litteram explanavimus, ad
 cætera transeamus. Cum declarasset propheta qua-
 lia miracula Deus ante sæcula rex ediderit, hæc
 etiam adjicit: *Tuus est dies, et tua est nox*. Tantam
 quippe rerum mutationem tu solus omnipotens
 operatus es. Quemadmodum enim firma petra in
 fluidam materiam conversa, fontes et torrentes ex
 ipsa effecisti, ac rursum fluviorum alveum e con-
 trario exsiccasti, ita et diem arbitrato tuo in no-
 ctem vertis, atque rursus noctem in diem commu-
 tas: ipse luminaria et astra in cælo lucere fecisti
 eis; soli cursum suum assignasti, omnibusque ter-
 minos constituisti, et quasi confinia distribuisti,
 annique tempestates per omne sæculum varias in
 sectiones divisisti. Siquidem cum unum sit tempus,
 upa et eadem orbis revolutio, tu, Deus, qui omnia
 potes, variis conversionibus totum distribuisti:
 æstatem veri junxisti, eam autumno circumscripsi-
 sti, hyemem vere terminasti: hæc quippe omnia tu
 formasti. Quoniam igitur tu, qui a sæculo et ante
 sæculum rex noster es, talia miracula et prodigia
 edere, atque tuo nutu constituta ex contrariis in
 contraria vertere soles; merito jam supplicationi-
 bus annuas nostris rogamus: et memor esto hujus
 (pro illo hujus, Symmachus, hæc, interpretatus est);
 precamurque ut malorum quæ nobis acciderunt
 mutationem efficias. Pro illo autem, *Tu fabricatus
 es auroram et solem*, Aquila, *Tu præparasti lumina-
 re et solem*, interpretatus est.

VERS. 18, 19-21. *Inimicus improperavit Domino, et
 populus insipiens incitavit nomen tuum. Ne tradas
 bestiis animam confitentem tibi*. Talia sunt inenar-
 rabilis virtutis tuæ opera, qualia declaratum est.
 Horum ut in nostri gratiam recorderis supplicamus.

(1) An legendum τινες Αἰθίοπες? EDIT.

τὴν μνήμην λέγων· Σὺ διέβρηξας πηγὰς καὶ χει-
 μάβρους. Οὐ γὰρ Μωσῆς, φησὶν, ἦν ὁ τῆ βόθρω
 τύψας τὴν πέτραν καὶ εξαγαγὼν ἐξ αὐτῆς πηγὰς
 καὶ χειμάβρους· ἀλλὰ σὺ ἦσθα, ὁ Θεὸς, ὁ ταῦτα διὰ
 Μωσέως παραδοξοποιῶν. Καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ ἐν
 τῷ, Σὺ ἐξήρανας ποταμούς· Ἡθάμ, ἀναφέροιο ἐν
 ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὃν ἀποξηρανθέντα διήλθον ποσὶ
 μετὰ τὴν Μωσέως τελευτὴν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ἡγουμέ-
 νου αὐτῶν Ἰησοῦ. Ἔστι δὲ ὁ τρόπος περιληπτικῶς,
 ἀντὶ τοῦ ἐνικου πληθυντικῶς προσηνεγμένος. Τὸ δὲ
 Ἡθάμ, ὁ μὲν Ἀκύλας στερεοῦς ποταμούςς ἡρμη-
 νευσεν, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρχαίους. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς
 πρὸς τὴν λέξιν εἰρήσθω. Τροπικῶς δ' ἂν τις ἐπιβα-
 λῶν τοῖς τόποις ἀνοίσει ταῦτα ἐπὶ δυνάμεις ἀφανῆς
 καὶ ἀοράτους, αὐτὰς εἶναι λέγων τοὺς δράκοντας τοῖς
 ἐν ταῦθα ὀνομασμένους· θάλασσαν τε τροπικῶς τὸ
 τούτων οἰκητήριον, αὐτὸν τε τὸν ἀρχοντα τῶν πονη-
 ρῶν πνευμάτων σημαίνεσθαι διὰ τοῦ πολυκεφάλου
 δράκοντος· περὶ οὗ φησέει τις εἰρησθαι τὸ, Σὺ συν-
 ἔθλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐ-
 τὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοσι. Ζητήσεται δὲ ὁ ποιῶ-
 τος καὶ τινὰς Αἰθίοπας (1) νόμοις ἀλληγορίας, τίς
 τὰς ψυχὰς μεμελανωμένους φάσκων εἶναι· οὐς δὲ καὶ
 ἐσθίειν ἐρεῖ τὸν προλεχθέντα δράκοντα, ἀναλόγως
 τοῖς ἐσθίουσι τοῦ σωτηρίου Λόγου τὰς σάρκας· ἀπ-
 λούθους δὲ τοῦτους καὶ πηγὰς ῥηγνυμένας εἰς χει-
 μάβρους καὶ ποταμούςς ἀποξηραίνομένους τροπικῶς
 ἀποδοῦναι πειράσεται. Ἄλλ' ἡμεῖς, πρὸς λέξιν τὴν
 διάνοιαν ἀποδεδωκότες, ἐπὶ τὰ ἐξῆς διαθεσόμεθα.

Παραστήσας ὁ προφήτης ὅποια εἰργασταὶ θαύματα
 ὁ πρὸ αἰῶνων βασιλεὺς Θεὸς, ἔτι καὶ ταῦτα προ-
 τήσεται λέγων· *Σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ σὴ ἔστιν ἡ
 νύξ*. Τὴν γὰρ τοσαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολὴν
 σὺ μόνος ὁ παντοδύναμος εἰργάσω. Ὡς γὰρ τὴν σα-
 ρέμνιον πέτραν εἰς βρυστὴν οὐσίαν μεταβαλὼν, πηγὰς
 καὶ χειμάβρους ἐξ αὐτῆς εἰργάσω, καὶ ἀνάπαινον τῶν
 ποταμῶν βρῦματα εἰς τὸ ἐναντίον καταστήσας
 ἐξήρανας· οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ὅτε θέλεις νυκτε-
 ποιῆς, ἔμπαιλιν τε τὴν νύκτα μετατρέψεις εἰς ἡμέ-
 ραν· αὐτὸς καὶ φωστῆρας ἐν οὐρανῷ κατηστέρις
 αὐτοῖς, καὶ ἡλίω διέταξας δρόμους, ὄρους τε τῷ παν-
 νομοθετήσας, ὥσπερ μεθορίους διεῖλας τὸν σύμπαντα
 αἰῶνα κατακερματίσας εἰς διάφορα τεμήματα τοῖς
 τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καιροῖς. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ
 χρόνου, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἀνακυκλήσεως μιᾶς καὶ
 τῆς αὐτῆς οὐσης, σὺ ὁ πάντα δυνατὸς Θεὸς τροπικῶς
 διαφοροῖς διεῖλας τὸ πᾶν, θέρος μὲν ἔαρι συνέλας,
 τούτῳ δὲ μετόπωρον περιγράφας, χειμῶνά τε περιορι-
 σὺ ὁ ἐξ αἰῶνος καὶ πρὸ αἰῶνος βασιλεὺς ἡμῶν τοιαῦτα
 πέφυκας μεγαλοουργεῖν καὶ παραδοξοποιεῖν, μεταβάλλειν τε ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία τὰ τῷ σῶν νε-
 ματι παριστάμενα· εἰκότως ἀντιβηλοῦμεν καὶ νῦν ταῖς ἡμετέρας ἰκετηρίας ἐπινεύσαι, μνησθῆναι τε ταῦ-
 τῆς (ἀντὶ δὲ τοῦ, ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν)· ὅπως καὶ ἐφ' ἡμῶν μεταβολὴν ποιήσεις
 τῶν προκαταβόντων ἡμᾶς κακῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἡλίον, ὁ Ἀκύλας, Σὺ

Ἐχθρὸς ὤρελθισε τῷ Κυρίῳ, καὶ λαὸς ἀπρὸν
 παρώξυνε τὸ δρομὰ σου. Μὴ παραδῶς τοῖς θη-
 ρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. Τὰ μὲν τῆς
 σῆς ἀνεκφράστου δυνάμεως ἔργα τοιαῦτά τινε,
 ὅποια δεδῆλωται τυγχάνει. Τούτων δὲ σε μνησθήσεται

4. IN FINEM, NE CORRUMPAS, PSALMUS ASAPH. LXXIV.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ
ΑΣΑΦ. ΟΔ'.

VERS. 2. *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Pro illo : *In finem, ne corrumpas*, Symmachus sic interpretatur : *Triumphalis de incorruptione psalmus Asaphi.* Sermo igitur est de incorruptione, quæ justis reconditur, quibus etiam victoriæ præmia ceu in thesauris reposita sunt. Quamobrem triumphalis dictus est : nos autem remittit in finem, de quo Apostolus ait : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima inimica destruetur mors*²¹. In fine quippe, quotquot in hoc sæculo, in bono hujusmodi certamine vicerunt, incorruptam vitam consequentur. Quod sub finem præsens psalmus declarat his verbis : *Et omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi.* Nam cum perinde atque Apostolus cornua confringenda esse dixisset, addidit illud : *Et exaltabuntur cornua justi*, atque hoc præsentis prophetiæ complementum est. Quare et psalmus et canticum simul nuncupatur ; ex persona autem justorum initium ducit dicens : *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Ipsi namque solis convenit confessio cum gratiarum actione, qua Servator in Evangelii Patri confitebatur dicens : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ*²². Primo autem confitentur, deinde invocant nomen ejus, qua invocatione salutem a Deo consequentur, ut fert dictum illud : *Et omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*²³. Potest item hic sermo ad confessionem instituere eos, qui in præcedenti ruinam Jerosolymorum, et postremam ejus obsidionem deploraverant. Nam qui superius dixerant : *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*²⁴ ; et cætera ; nunc docentur confiteri Deo, et invocare nomen ejus. Quia xero duplex confessionis modus est, necessario hic bis dicitur illud : *Confitebimur tibi.* Per primum quippe, ut par est, confessio pro peccatis significatur ; per secundum vero ii qui prius confitebantur, pro bonis acceptis gratiarum actionem emittunt.

τρόπος, ἀναγκαίως δεύτερον εἰρηται ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ, Ἐξομολογησόμεθα σοι· τοῦ μὲν πρώτου, ὡς εἰκὸς, ἐφ' ἁμαρτίας τὴν ἐξομολόγησιν δηλοῦντος, τοῦ δ' ἐξῆς τὴν ἐφ' οἷς εὐπεπόνθασιν οἱ τὸ πρῶτον ἐξομολογησόμενοι εὐχαριστίαν.

VERS. 3, 4. *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus, ego rectitudines judicabo.* Hasce Dei voces esse, dictorum sententia declarat : illud quippe : *Ego rectitudines judicabo* ; ac rursus illud : *Ego confirmavi columnas ejus*, videlicet terræ ; atque sub hæc illud, *Et omnia cornua peccatorum confringam*, quem dicere conveniat, nisi Deum ? Si itaque ex persona Dei hæc dicantur, cur alius qui Deum noverat, ipsum quasi compellere sic videtur : *Narrabo mi-*

Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοι, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Ἄντι τοῦ, Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρῃς, ὁ Σύμμαχος, Ἐπινίκιος περὶ ἀφθαρσίας ψαλλόμενος τοῦ Ἀσάφ, ἠρμήνευσεν. Οὐκοῦν περὶ ἀφθαρσίας ὁ λόγος τῆς τοῖς δικαίοις ἀποκειμένης, οἷς καὶ τὰ τῆς νίκης ἀποτεθησαύριται βραβεῖα. Διὸ καὶ ἐπινίκιος εἰρηται· ἀναπέμπει δὲ ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ τέλος, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐἴτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ τῆ βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργῆσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῆ πάντα τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Εἰς ἐκεῖνο γὰρ τὸ τέλος οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα τὸν καλὸν ἀγῶνα νενικηκότες τῆς ἀφάρτου ζωῆς τεύξονται· ὁ δὲ πρὸς τοὺς τελευταίους καὶ ὡς τὰ χεῖρας λόγος παραστήσει λέγων· Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου. Συμφώνως γὰρ τῷ Ἀποστόλῳ ὁ παρῶν λόγος κλασθήσεσθαι τὰ κέρατα εἰπῶν, ἐπήγαγε τὸ, Ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ τῆς παρουσίας προφητείας συμπέρασμα. Διὸ καὶ ψαλλόμενος καὶ ὑδὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ὠνόμασται· ἐκ προσώπου δὲ τῶν δικαίων τὴν καταρχὴν ποιεῖται εἰπῶν· Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοι, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Μόνως γὰρ αὐτοῖς πρέπει ἢ εὐχαριστήριος ἐξομολόγησις, καθ ἣν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐξομολογεῖτο ἐν Εὐαγγελίῳ πρὸς τὸν Πατέρα φάσκων· Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πρῶτον δὲ ἐξομολογούνται, εἴτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως παρὰ τῷ Θεῷ τευξόμενοι σωτηρίας, κατὰ τὸ φάσκων λόγιον· Καὶ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Δύναται δὲ ὁ λόγος διδασκαλικὸς εἶναι ἐξομολογήσεως τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀποκλαυσαμένων τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς πολιορκίας. Οἱ γὰρ εἰρηκότες ἐν τῷ ἔμπροσθεν, Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου ; καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκονται νῦν ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ διττός ἐστιν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως

καὶ ὁ Σωτὴρ ἐξομολογεῖτο ἐν Εὐαγγελίῳ πρὸς τὸν Πατέρα φάσκων· Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πρῶτον δὲ ἐξομολογούνται, εἴτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως παρὰ τῷ Θεῷ τευξόμενοι σωτηρίας, κατὰ τὸ φάσκων λόγιον· Καὶ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Δύναται δὲ ὁ λόγος διδασκαλικὸς εἶναι ἐξομολογήσεως τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀποκλαυσαμένων τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς πολιορκίας. Οἱ γὰρ εἰρηκότες ἐν τῷ ἔμπροσθεν, Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου ; καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκονται νῦν ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ διττός ἐστιν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως

Διηγήσομαι τὰ θυμῶνά σου, ὅταν ἐλάβω καιρὸν, ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Θεοῦ φωνὰς εἶναι τὰς προκειμένας ὁ νοῦς τῶν λεγομένων πιστοτήτων. Τὸ γὰρ, Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ, καὶ πάλιν τὸ, Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς, ὅλον δ' ὅτι τῆς γῆς, καὶ ἐξῆς τὸ, Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω, τίνοι ἂν ἀρμόζοι λέγειν ἢ Θεῷ ; Εἰ τοίνυν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγεται, πῶς ἕτερος εἰδώς Θεόν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀναφωνεῖ

²¹ 1 Cor. xv, 24-26. ²² Matth. xi, 25. ²³ Joel ii, 32 ; Act. ii, 21 ; Rom. x, 13. ²⁴ Psal. lxxiii, 1.

λέγων· Διηγῆσομαι τὰ θαυμάσιά σου διατρίβω καιρόν, καὶ ἐπιφέρει· Ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς ἐστὶ καὶ πάλιν, Ὅτι ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου; Πῶς δὲ πρὸς τοῦτοις ἅπασιν ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ ἀναγγεῖλω εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ, καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συγκλάσω; Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ διὰ τούτων ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος τὰς οικίας ἐνεργείας διδάσκει τὴν τοῦ Πατρὸς διεξιῶν θεολογίαν. Φησὶ γοῦν· Διηγῆσομαι τὰ θαυμάσιά σου διατρίβω καιρόν. Ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὅταν λάβω συνταγὰς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅταν λάβω τὴν συναγωγὴν. Καὶ μοι δοκεῖ εὐχαίρως εἰρηκέναι τὸ, Ὅταν λάβω συνταγὰς, ἢ, τὴν συναγωγὴν. Ἐπαγγέλλεται γὰρ καιροῦ λαβόμενος πάντα τὰ θαυμάσια τοῦ Πατρὸς διηγῆσασθαι ἐπὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, ἣν αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐπηγγέλλετο αὐτῷ εἰπὼν· Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ κέρατα τῆς γῆς. Ὅταν οὖν λάβω, φησὶ, ταύτην τὴν συνταγὴν, καὶ ἐπειδὴν τύχω τούτου τοῦ καιροῦ, τῆνεαῦτα παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφουσι διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Οἷς ἐπιλέγει· Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Δικαιοσύνης γὰρ καὶ εὐθύτητας ἔργον τὸ μὴ Ἰουδαίους μόνους προσέσθαι, μὴδὲ τὸ ἐξ Ἀβραάμ γένος κατὰ τὴν Μωσέως κλῆσιν, ἀλλ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὴν ἐκλογὴν ποιέσθαι τῶν σωζομένων. Διόπερ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀναγγέλλεται εἰρηκώς· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι οὐκ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ Θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν δεκτός ἐστιν αὐτῷ. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ Ἰουδαίω τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι τὸ εὐαγγέλιον κηρύττεσθαι φησὶ λέγων· Οὐ γὰρ ἐπισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίω τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Οἷς ἀκολουθῶς ἐνταῦθα φάσκει τὸ· Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Εἰς ἐπιλέγει· Ἐτάκη ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν· ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Συσταθήσεται, φησὶν, ἡ γῆ σὺν τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν· ἐγὼ ἤδρασα τοὺς στύλους αὐτῆς. Ταῦτα δὲ τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένοις εἴρηται συμφώνως. Ἡ γὰρ πολιορκηθεῖσα γῆ καὶ πυρὶ παραδοθεῖσα, περὶ ἧς ἐλέγετο— Ὡς ἐν δρυμῶν ξύλων ἀξίταις ἐκοίησαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέρριψαν αὐτήν. ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἐβέβηλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου— ταῦτα παθοῦσα ἐτάκη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν τοιαῦτα πεπόνθησι. Πλὴν τούτων ἀπολλυμένων, ἐγὼ, φησὶν, ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Τίνας δ' ἂν εἴποις τούτους ἢ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητάς τε καὶ εὐαγγελιστάς; Ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐκεῖνης προελθόντες τῆς γῆς, στῦλοι καὶ ἰδραίωμα γεγονάσι τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ καὶ Παῦλος τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων στῦλους ὠνόμαζε λέγων· Ἰακώβος καὶ Κηφῶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι:

²⁵ Psal. II, 8. ²⁶ Act. X, 34. ²⁷ Rom. I, 16, 17. ²⁸ Psal. LXXIII, 5-7. ²⁹ Galat. II, 9

VERS. 5, 6. *Dixi iniquis : Nolite inique agere ; et A delinquentibus : Nolite exaltare cornu.* Columnas quidem sanctæ et catholicæ Ecclesiæ ego, inquit Deus, firmavi, utpote qui ex memorata terra liquefacta cum habitatoribus suis, ipsos elegerim ; reliquos vero contestatus sum, præcipiens illis ipsosque cohortans ut ne inique agerent. Secundum Symmachum vero : *Dixi seditiosus, inquit, Ne seditiose agatis ; et iniquis, Nolite exaltare cornu. Ne extollite in altum cornu vestrum loquentes cervice iniquitatem.* Eadem vero ipsa possunt ad alium ordinem, eorum videlicet qui ex circumcisione sunt, referri, qui contra Servatorem seditionem moverunt, et adversus eum insurrexerunt : quorum causa liquefacta est terra eorum et omnes qui habitabant in ea. Cæterum omnibus quoque per orbem gentibus apostolorum prædicatione testificatus est, ut ne inique agerent, et peccatoribus ut ne peccati cornu exaltarent, neque sese efferrent et arroganter agerent, neque loquerentur adversus Deum iniquitatem : quod sane ante agebant cum multiplicium deorum errori animum adhiberent, et Deum universorum ignorarent.

VERS. 7-9. *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus, quoniam Deus judex est.* Et hæc quoque, ait, per apostolos meos omnibus hominibus testificatus sum, ut iudicii Dei recordarentur, et omnis iniquitatis finem facerent, persuasi universorum iudicem non procul abesse, sed omnia implere, et ubique præsentem esse. Quare convenit nos quasi in oculis ejus viventes animo ad eum converso degere. Neque enim procul abest, ita ut arbitremur eum longe a nobis habitare, sive in oriente, sive in occidente, sive in desertis et montibus. Nam medius et præsens universis, iudex omnium est. Iudicii autem illius officium est, ut unicuique pro merito tribuat, hunc humiliet et hunc exaltet ; superbos quidem illosque qui cornu suum in altum extollunt humiliet, humiles vero exaltet, secundum illud : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*⁶⁰. Quamobrem ait : *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus ; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : Non enim ab oriente, non ab occidente, neque a deserto montium : sed Deus iudex hunc quidem humiliat, hunc autem exaltat.* Et hoc sane, inquit, necessarium est omnes homines cognoscere, *Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc ; verumtamen sæx ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Secundum Symmachum vero : *Calix enim in manu Domini, et vinum merum replens effusum, ita ut trahant ab ipso. Verumtamen sæces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ.* Hæc item, ait, omnes homines docui, ne ignorent calicem illum omnes manere, quem cuique temperat et commiscet universorum iudex. Hoc porro intelligas ex iis, quæ in prophetiis de calice feruntur

⁶⁰ Jac. iv, 6.

(1) An legendum ἄτε ? Edit.

Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι, Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρασ. Τοὺς μὲν σύλους τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐγὼ, φησὶν ὁ Θεός, ἐστερέωσα ὅτι (1) ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀποδοθείσης γῆς τακείσης μετὰ τῶν οἰκούντων αὐτὴν τοῖς δὲ λοιποῖς διεμαρτυράμην διατελλάμενος καὶ παραινέσας μὴ παρανομεῖν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Εἶπα, φησὶ, τοῖς στασιάζουσιν, Μὴ στασιάζετε· καὶ τοῖς παρανόμοις, Μὴ ἐπαίρετε κέρασ. Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρασ ὑμῶν λαλοῦντες τραγῆλῳ ἀνομίαν. Δύναται δὲ ταῦτα πρὸς τὸ ἕτερον τάγμα τὸ ἐκ περιτομῆς λέγεσθαι, τῶν καταστασιασάντων τοῦ Σωτῆρος καὶ κατεπαρθένω αὐτοῦ· δι' οὗσ ἐτάκη αὐτῶν ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Πλὴν καὶ τοῖς καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι διὰ τοῦ τῶν ἀποστόλων κηρύγματος ἐμαρτύρατο μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ ὑψοῦν τὸ τῆς ἁμαρτίας κέρασ, μηδὲ ἐπαίρεσθαι καὶ καταθρασύνεσθαι, μηδὲ λαλεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ· ὅπερ πρότερον Ἐπραττον πολλοὶ προσέχοντες πλάνῃ, καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν μὴ εἰδότες.

Ὅτι οὐτε ἀπὸ ἐξόδων, οὐτε ἀπὸ δυσμῶν, οὐτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων, διὸ ὁ Θεός κριτῆς ἐστὶ. Καὶ ταῦτα, φησὶ, διεμαρτυράμην διὰ τῶν ἐμῶν ἀποστόλων ἅπασιν ἀνθρώποις, μνημονεῦειν τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι πάσης παρανομίας, πεπισμένους ὅτι οὐ πόρρω που ἀφέστηκεν ὁ τῶν ὄλων κριτῆς· πάντα δὲ πληροὶ καὶ πανταχοῦ πάρεσσι. Δὲ προσήκει ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ζῶντας ἐπιστρέφει πολιτεύεσθαι. Οὐ γὰρ μακρὰν ἀφέστηκεν, ὡς νομίτη πόρρω που ἀπῆκλιθαί αὐτόν, ἢ πρὸς αὐταῖς ἀνωτολαῖς, ἢ κατὰ τὰ δυσμηαία μέρη, ἢ που ἐνερμημία καὶ ὄρεσι. Μέσος γὰρ ἐπιπαρῶν τοῖς πᾶσι, κριτῆς τῶν ὄλων ἐστὶ. Ἔργον τε αὐτοῦ τῆς κρίσεως τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν ἐκάστω, καὶ τοῦτον μὲν ταπεινῶν, τοῦτον δὲ ὑψοῦν· ταπεινῶν μὲν τοὺς ὑπερηφάνους καὶ τοὺς ἐπαίροντας εἰς ὕψος τὸ κέρασ αὐτῶν ὑψοῦν δὲ τοὺς ταπεινοὺς, κατὰ τὸ· Ὁ Θεός ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Διὸ φησὶν· Ὅτι οὐτε ἀπὸ ἐξόδων καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, οὐτε ἀπὸ δυσμῶν, οὐτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Οὐ γὰρ ἀπὸ ἀνατολῆς, οὐδὲ ἀπὸ δύσεως, οὐδὲ ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀλλ' ὁ Θεός κριτῆς τοῦτον μὲν ταπεινοῖ, τοῦτον δὲ ὑψοῖ. Καὶ τοῦτο δὲ, φησὶν, ἀναγκαῖον εἰδέναι πάντας ἀνθρώπων, Ὅτι ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου, πλήρης κεράσματος. Καὶ ἐκλίνας ἐκ τοῦτου εἰς τοῦτο· πλὴν ὁ τραγῆλας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη, πλοῦται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ποτῆριον γὰρ ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ οἶνος ἀκράτος πληρῶν ἐκχυθεῖς, ὡστε ἔλαιον ἀπ' αὐτοῦ. Πλὴν τὰς τραγῆλας αὐτοῦ ἐκστραγγίσουσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα φησὶν, εἰδίδαξα πάντας ἀνθρώπων, ὡς ἂν μὴ ἄγνοεν, ὅτι περιμένει τοὺς πάντας τὸ ποτῆριον, ὅπερ ἐκάστω

κίρνησιν ὁ τῶν ἄλων κριτής. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς προφηταῖς λελεγμένων περὶ ποτηρίου· γέγραπται γοῦν ἐν Ἱερεμιά οὕτως· *Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ πρὸς μέ· Λάβε τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτιεῖς αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ ἐγὼ ἐξαποστελῶ σε πρὸς αὐτούς. Καὶ πίνονται καὶ ἐξεμούνται, καὶ ἐκμαρῆσσονται ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τὸ ποτήριον ἐκ χειρὸς Κυρίου, καὶ ἐπότισα πάντα τὰ ἔθνη πρὸς ἃ ἐπέστειλέ με Κύριος ἐπ' αὐτὰ, τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, καὶ βασιλεῖς αὐτοῦ καὶ ἀρχοντας αὐτοῦ, τοῦ θείναι αὐτούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ εἰς ἄβατον καὶ εἰς συριγμόν· καὶ τὸν Φαριῶ βασιλέα Αἰγύπτου καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ· καὶ ἐξῆς φησι· Καὶ πάντα τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς τῶν ἀλλοφύλων, τὴν Ἀσσυρίαν, καὶ τὴν Γάζαν, καὶ τὴν Ἀκκάρων, καὶ τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ τὴν Μωαβίτιν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ πάντας βασιλεῖς Τύρου, πάντας βασιλεῖς Σιδῶνος, καὶ πάντας βασιλεῖς νήσου τοὺς ἐν τῷ πέραν τῆς θαλάσσης. Μεθ' ἧ ἐπιλέγει οὕτως· *Εἶπε Κύριος παντοκράτωρ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Πίστε καὶ μεθύσθητε, καὶ ἐξεμέσετε, καὶ πεσεῖτε, καὶ οὐ μὴ ἀναστήτε ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον ὑμῶν. Καὶ ἔτσι δταν μὴ βούλωνται δέξασθαι τὸ ποτήριον ἐκ τῆς χειρὸς σου, ὥστε πειεῖν, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς. Οὕτως εἶπε Κύριος τῶν δυνάμεων· Πίνοντες πίεσθε. Δι' ὧν διδάσκει ὁ λόγος δικτὴν λατροῦ τοῖς ἐνομένοις πικρᾶς ἀντιδότου τὸν Θεὸν ἐπάγειν τὰς κολάσεις, ὡς ἂν ἐμέσαιεν, καὶ ἀποκενύσειεν τὴν πλεονάσασαν ἐν αὐτοῖς κελίαν· καὶ πρώτην γε αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ λεχθέντος ποτοῦ πιεῖσθαι· εἶτα δὲ τὰ λοιπὰ ἔθνη, ὡς καὶ πάντων τῆς ὁμοίας τευξομένων καθάρσεως διὰ τῶν ἐπαχθησομένων αὐτοῖς τιμωριῶν. Καὶ τὸ παρὸν οὖν λόγιον καταλλήλως τῇ προφητικῇ διδασκαλίᾳ ποτήριον εἶναι διδάσκει ἐν χειρὶ Κυρίου, ἐν ᾧ τοὺς ἐκάστου καρποὺς συναγαγῶν, ὡσπερ ἀκρατον οἶνον ἐργάζεται. Εἴτ' ἐπιδίδωσι τὸ κατ' ἀξίαν πόμα ἀναλόγως ταῖς ἐκάστου πράξεσι κίρνων αὐτὸ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Μὴ γὰρ τὰς φαύλας πράξεις μόνας ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγαθὰς λογίζεσθαι, σταθμᾶσθαι τε ὡσπερ συμμετρίᾳ καὶ ἀπάλληλον τοῖς ἐκάστου ἔργοις ἀπεργάσασθαι τὸ κρᾶμα. *Ὁ δὴ παρίστησι λέγον· *Καὶ ἐκλίεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο*· ὡς ἂν μία γένοιτο κρᾶσις τῶν τε ἄντι δὲ τοῦ, *Ἐξέκλιεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο*, ὁ Σύμμαχος, *ὡστε ἐκλίεν ἀπ' αὐτοῦ, ἠρμήνευσε· τὴν δὲ τρύφα πιεῖσθαι πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς. Οὐκέτι γὰρ κρᾶμα, ἀλλὰ τὸ ἐσχατον καὶ θολερὸν τοῖς τὰ μεγάλα ἡμαρτηκόσιν ἀποκείσεσθαι. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· *Πλὴν τὰς τρυφὰς ἐκστραγιούσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς*.**

Ἐγὼ δὲ ἀπαγγεῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα εἶπα τοῖς παρομοῖσι, καὶ διεστειλάμην ἅπασιν μαρτυράμενος. Ἐγὼ δὲ ὁ ἀνωτέρω εἰπὼν· *Διηγήσομαι τὰ θαυμάσια σου, ὅταν λάβω καιρόν*· καὶ πάλιν φήσας· *Ἐγὼ ἐσθύτητας κρινῶ* καὶ αὖθις εἰπὼν· *Ἐγὼ*

tur; in Jeremia quippe scriptum est: Dixit Dominus Deus Israel ad me, Sume calicem vini meri de manu mea, et potabis ipso omnes gentes, ad quas ego mittam te. Et bibent et voment et insanient a facie gladii, quem ego mittam in medium eorum. Et accepi calicem de manu Domini, et potavi omnes gentes ad quas misit me Dominus: Jerusalem et civitates Juda, reges ejus et principes ejus, ad ponendum eos in solitudinem, in inviam, et in subsannationem: et Pharaonem regem Ægypti, et pueros ejus et optimates ejus *; ac deinceps ait: *Et omnes reges terræ alienigenarum, Ascalonem, Gazam et Accaronem, Idumæam et Moabitidem, filios Ammon, et omnes reges Tyri, et omnes reges Sidonis, et omnes reges Insulæ trans mare* **; Postea vero sic concludit: *Dixit Dominus omnipotens Deus Israel: Bibite et inebriamini, et vometis, et procumbetis, nec resurgelis a facie gladii, quem ego mittam in medium vestri. Et erit, si noluerint accipere calicem de manu tua, ut bibant, dices ad eos, Sic dicit Dominus virtutum, bibentes bibetis* ***; Quæis ediscitur, Deum instar medici, amarum antidotum egentibus offerre, nempe castigationes, ut evomant, malitiamque illam exuberantem quam intus habent exonerent; primamque Jerusalem eo calice potandam; deinde reliquas gentes, quia omnes simili purgatione per illatas castigationes evacuandi sunt. Præsens itaque sententia perinde atque prophetica illa doctrina, calicem esse docet in manu Domini; in quo singulorum fructus colligens, quasi merum vinum exprimit. Deinde vero pro justitiæ ratione, et cujusque merito potum temperans, cujusque actionum proportione habita, ipsis bibendum propinat. Non enim prava duntaxat singulorum opera, sed etiam bona examinanda et æqua lance ponderanda sunt. atque congruentem singulorum operibus potum parare opus est. Quod ipse declarat his verbis: *Et inclinavit ex hoc in hoc*; ita ut una commistione mala singulorum opera bonis temperentur. Pro illo autem, *Inclinavit ex hoc in hoc*, Symmachus, *Ita ut trahant ab ipso*, interpretatus est; et ut sæcem bibant omnes peccatores terræ. Non enim mistio temperata, sed quod extremum ac turbidum est, gravium scelerum reis reservatur. Quare secundum Symmachum dictum est: *Verumtamen sæces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ*.

ἐκάστου μοχθηρῶν πράξεων καὶ τῶν χρηστοτέρων.

VERS. 10, 11. *Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob*. Supra memorata omnia inique agentibus dixi, et contestatus omnibus præcepta dedi. Ego vero qui superius dixi, *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus* ***; ac rursus: *Ego recitudoines iudicabo* ****; iterumque, *Ego confirmavi*

* Jer xxv, 15-19. ** ibid. 20-22. *** ibid. 27 28. **** Psal. lxxv, 2, 3. ***** ibid 3

columnas ejus ⁴²; postquam prædicta peccatoribus prædicavi et testificatus sum, et postquam iudicis rationem omnes edocui, quid faciam? *In sæculum cantabo Deo Jacob*. Novi quippe eum qui religiosi viri Deus est, patrem esse meum: ipsique cantabo, ipsi præclara gesta mea annuntiabo. Deinde vero accepta a Patre iudicandi potestate, *omnia cornua peccatorum confringam*; cum quidem quo tempore tolerantia, patientia et mansuetudine utendum erat, ipsos extolli concesserim; verum in fine cornua eorum contra Deum elata confringam; viceque versa cornua iusti, quia demissa erant, exaltabo. Tunc vero exaltabitur justus, quando una cum rege suo regnabit secundum Apostolum qui ait: *Primitiæ enim Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus; deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem potestatem et virtutem* ⁴³. Quando scilicet iusti vitæ immortalis calicem bibent; quem ipsis promisit dicens: *Donec bibam illum novum vobiscum in regno cælorum* ⁴⁴.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, PSALMUS IPSI ASAPH, CANTICUM. LXXV.

VERS. 2, 3. *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. Hic psalmus item ex numero eorum est qui ad bonum finem remittunt: præcedentique affinis, de iudicio Dei verba facit. Quod deinceps his verbis declarat: *De cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit et quievit, cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ*. Et in illo quidem iniquis dicebatur, *Nolite exaltare cornu, et nolite extollere in altum cornu vestrum* ⁴⁵; in præsentem vero, *Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum*. Illi vero erant qui cornua extulerant. His porro altissimum dogma traditur, ut sciamus qui sit verus Israel, et quæ sit ejus secundum rectam veramque rationem regio, quæ vocatur Judæa; quæ item vera Jerusalem, quod Dei domicilium. Hæc Spiritus propheticus præcellentis sapientia dispensat, atque una iis qui abjectius Judaico more rem intelligunt, voluptatem ob nominum similitudinem affert; eos autem qui speculandi vi præditi sunt divinis institutis erudit. Judæus itaque qui nihil aliud est, quam caro et sanguis, carnali et corporeo more hæc audit; deinde vero extolletur, sensu carnis suæ temere inflatus, neque caput tenens secundum S. Apostolum. Quare se Israelæm esse, atque Judæam, nihil aliud quam Palæstinorum regionem esse putabit; locum vero Dei pro terrena Jerusalem habebit: quoniam Hebraica lectio in Salem locum ejus factum esse dicit: quo item modo reliqui interpretes, *in Salem videlicet, ediderunt*. Qui vero divina imbutus disciplina est, cum edidicerit, non omnes qui ex

ἄστερεύωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· μετὰ το κηρύξαι καὶ μαρτύρασθαι τὰ προλεχθέντα τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ μετὰ τὸ διδάξαι τὸν περὶ τῆς κρίσεως λόγον τῶς πάντας, τί πράξω; *Εἰς τὸν αἰῶνα ψαλῶ τῷ θεῷ Ἰακώβ*. Οἶδα γὰρ ἑμαυτοῦ πατέρα τὸν γενόμενον τῷ θεοφιλοῦς θεόν, κάκεινψ ψαλῶ, κάκεινψ ἀπαγγεῖν τὰ ἑμαυτοῦ κατορθώματα. Εἶθ' οὕτω λαβὼν κινὰ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ κρίνειν ἐξουσίαν, πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συγκλάσω· συγχυρῆσας μὲν αὐτοῖς ἐπαίρεσθαι κατὰ καιρὸν καθ' ὃν ἔκει χρῆσασθαι τῇ ἀνοχῇ, καὶ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ χρηστότητι· πλὴν ἐπὶ τέλει τὰ κέρατα αὐτῶν καταπαρθέντα τοῦ θεοῦ συγκλάσω· ἀνάπαλιν δὲ τὰ τῷ δικαίῳ κέρατα ὑψώσω, ἐπειπερ ἦν τεταπεινωμένα. Τότε δὲ ὑψωθήσεται, ἐπειδὴν συμβασίλευῃ τῷ ἐπιτοῦ βασιλεῖ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅς φησιν· Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστός· εἶτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργῆσῃ πῶσιν ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν. Ὅτε καὶ πλόνται οἱ δικαίῳ ποτήριον ζωῆς ἀθανάτου· ὅπερ αὐτοῖς ἐπήγγελται εἰπὼν· Ἔως ἂν πῶ αὐτὸ καιρὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΔ, ΡΑΗ. ΟΕ'.

Γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δρομα αὐτοῦ. Τῶν ἐπ' ἀγαθὸν τέλος ἀναπειπόντων καὶ ὁ παρὼν τυγχάνει ψαλμός. Συνάδει δὲ τῷ πρὸ αὐτοῦ, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως τοῦ θεοῦ λόγους περιέχων. Ὁ δὲ παρίστησι φάσκων ἐξῆς· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκόντισας κρίσει, γῆ ἐφοβήθη καὶ ἠσέχασεν ἐν τῷ ἀναστήναι εἰς κρίσειν τὸν θεόν τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶσις τῆς γῆς. Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγετο τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρα, καὶ μὴ ἐπαύρετε εἰς ὑψος τὸ κέραν ὑμῶν ἐν θεῷ μετὰ χειρᾶς· Ἐταράχθησαν, φησιν, οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ· ὑπνωσαν ὑπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εἴπον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου. Οὕτω δὲ ἦσαν οἱ τὰ κέρατα ὑψοῦντες. Παιδεύει δὲ διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος δόγμα βαθύτατον, ὡς ἀνεκλήθημεν τίς ποτὲ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ, καὶ τίς ἡ τοῦτου κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον χώρα ἡ ὀνομαζομένη Ἰουδαία· τίς τε ἡ ἀληθινή Ἰερουσαλήμ, καὶ ὅπου τὸ τοῦ θεοῦ οἰκητήριον. Ταῦτα τὸ προφητικὸν Πνεῦμα μεθ' ὑπερβαλλούσης σοφίας οἰκονομεῖ· ὁμοῦ καὶ τῷ ταπεινώτερον καὶ Ἰουδαϊκότερον ἀκρωμένους θυμῶν διὰ τῆς ὁμωνυμίας τῶν δηλουμένων, ὁμοῦ καὶ τοὺς θεωρητικοὺς παιδεύματα διδάσκει θεῶν δογμάτων. Ὁ μὲν οὖν Ἰουδαῖος, πλέον οὐδὲν εἰσάρξαι καὶ αἷμα τυγχάνων, σαρκίνως καὶ σωματικῶς ἀκούσεται τῶν προκειμένων· κἀπειτα ἐπαρθήσεται, εἰκὴ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Διὸ ἐαυτὸν μὲν εἶναι τὸν Ἰσραὴλ οἴησεται, καὶ τῇ Ἰουδαίᾳ οὐδ' ἐτέραν εἶναι τῆς Παλαιστίνων χώρας, καὶ τὸν τόπον τοῦ θεοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς Ἰερουσαλήμ ἐπειδὴ περ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις περιέχει ἐν Σαλήμ τῷ

⁴² Psal. lxxiv, 4, 5 ⁴³ I Cor. xv, 23, 24. ⁴⁴ Matth. xxvi, 29. ⁴⁵ Psal. lxxiv, 5, 6.

γονάνα· τὸν τόπον αὐτοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ἐρμηνεύονται τούτων ἠρμηνεύσαν τὸν τόπον, ἐν Σαλήμ ἐκδεδωκότες. Ὁ δὲ τοῖς θεοῖς δόγμασι μεμαθητευμένους, παιδευθεὶς, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ ὅσοι σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, πάντες τέκνα· οὐ γάρ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα· ἔτι τε ἐπακούσας τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Οὐ γάρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομῇ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἐν περιτομῇ οἱ ἐν πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες· ἔτι μὴ ἐπιστήσας τὸ, Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα, ὡς ἐτέρου ὄντος τοῦ μὴ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ· τούτοις μεμαθητευμένος, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἐκδέχεται εἶναι τὸν ἐκ τοῦ πράγματος σημαίνόμενον. Μεταλαμβάνεται γοῦν τοῦνομα εἰς τὸν ὄροντα τὸν Θεόν· τὸν διορατικὸν τοῖνον καὶ γνωστικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἄνδρα μόνον εἶναι τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἀποφανεῖται· ὃν ἡ μετὰ χειρὸς παρίστησι λέξις φάσκει· Ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλέγχει δὲ τὸν Ἰουδαῖον οὐκ ἄξιον ὄντα τῆς προσηγορίας τοῦ Ἰσραὴλ ὁ προφητικὸς λόγος ἀποταϊνόμενος πρὸς αὐτοὺς καὶ λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτανῶν, λυδὸς πλήρης ἀμαρτιῶν· καὶ, Ἀκούσατε λέγον Κυρ' οὐν, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λυδὸς Γομόρρας. Ὡσπερ οὖν ὁ φάσκων περὶ τῶν ἐθνῶν· Δίδοι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδῶξασται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ· καὶ πάλιν· Δίδοι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, σαφῶς παρίστησι δύνασθαι τὰ ἔθνη εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, εἶπερ ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ πρὸς μὲν Ἰουδαίους ἐλέγχο· Ἡμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτὸ, δῆλον δ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐθις εἰρηται· πρὸς αὐτούς· Δι' ὑμῶν διαπαντός τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ τοῖνον ἡ μετὰ χειρὸς Γραφὴ διδάσκει κεινὸν εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, παρ' ὃ τὸ τοῦ Θεοῦ δοξάζεται ὄνομα, ἐκ τῶν εἰρημένων γένοιτ' ἂν κατάδηλος ὁ ὀφελίων λέγεσθαι κυρίως Ἰσραὴλ. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ νοήσεις καὶ τὴν Ἰουδαίαν· ἔνθα γάρ ἐστιν ἡ γνήσις τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἐστὶν ἡ Ἰουδαία. Τοῦτο γοῦν ἡ Γραφὴ παρίστησι λέγουσα· Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Εἰ δὲ μὴ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, λέγω δὲ τῆς Παλαιστίνων χώρας εὐρίσκειτο, πλείστης ὄσης εἰδωλολατρίας ἐν αὐτῇ γενομένης, αὐτῶν Ἰουδαίων τὸ παλαιὸν εἰδωλολατρευόντων ἐν αὐτῇ, ὡς τοὺς προφήτας ἀπελέγχειν αὐτοὺς καὶ λέγειν· Κατὰ γὰρ τὸ ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου Ἰουδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἀμφοδῶν Ἰερουσαλήμ ἔθνον τῇ Βαβυλῶν· πῶς δυνατὸν ταύτην εἶναι λέγεσθαι τὴν τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ κακῆτημένην Ἰουδαίαν; Διὰ τί δὲ

Israele sunt, Israel esse: neque quotquot semen Abraham, filios ejus esse: non enim filii carnis, ii filii Dei sunt, sed filii promissionis, ii pro semine computantur; cum audierit item illud Apostoli dictum, *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito, Judæus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est* ⁴⁹; ac rursum, *Nos enim sumus in circumcissione qui in spiritu Dei servimus, neque in carne confidimus* ⁵⁰; cum consideraverit etiam illud, *Respicite Israel secundum carnem* ⁵¹, utpote scilicet alio existente, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum verus Israel est; hæc edoctus, verum Israelem admittit eum qui ex opere demonstratur. Nomen porro accipitur pro eo qui videt Deum; ergo virum perspicacem, notitia præditum et doctum, solum esse verum Israelem declarabit, qualem hæc sententia prodit dicens, *In Israel magnum nomen ejus*. Evincit vero Judæum Israelis nomine dignum non esse propheticus sermo, qui ipsos respicit et sic habet: *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis* ⁵²; et, *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorrhæ* ⁵³. Quemadmodum etiam qui de gentibus dicit, ab oriente sole usque ad occidentem, gloria celebrari nomen suum in gentibus; *et in omni loco, ait, thymiana offertur nomini meo et sacrificium mundum* ⁵⁴; ac rursum, *Quia magnum est nomen meum in gentibus* ⁵⁵; aperte declarat posse gentes Israel esse, siquidem *in Israel magnum nomen ejus*. Judæis vero dicebatur: *Vos autem profanatis illud* ⁵⁶, videlicet nomen Dei. Rursumque illis dictum est: *Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus* ⁵⁷. Si itaque hæc Scriptura docet illum esse Israelem penes quem nomen Dei celebratur, ex jam dictis manifestum fuerit qui vere et proprie Israel vocandus sit. Proportione quadam de Judæa idem intelligas. Nam ubi cognitio Dei est, ibi Judæa existit. Quod his verbis Scriptura declarat: *Notus in Judæa Deus*. Quod si id non in Judæa, sive in Palæstinorum terra reperitur, cum multa ibi idololatria fuerit, quando olim Judæi idola colebant, ita ut prophetæ ipsos coarguerent ac dicerent, *Nam secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum biviorum Jerusalem sacrificabant ipsi Baal* ⁵⁸, qui fieri potest hanc dici Judæam quæ notitia Dei obtineat? Cur item non dicas Ægyptiorum regionem eo vocabulo dignam, de qua dictum est, *Et erit altare Domino in terra Ægypti* ⁵⁹; ac rursum, *Et notus erit Dominus Ægyptiis*? Nam si penes eos quibus notus est Deus Judæa reperitur, quid impediatur quominus omnes qui cognitionem Dei acceperunt in Judæa esse dicantur? Quare consequenter ad isthæc, Ecclesia Dei per totum orbem

⁴⁹ Rom. II, 28, 29. ⁵⁰ Philipp. III, 3. ⁵¹ I Cor. X, 18. ⁵² Isa. I, 4. ⁵³ ibid. 10. ⁵⁴ Malach. I, 11. ⁵⁵ ibid. ⁵⁶ ibid. 12. ⁵⁷ Isa. LI, 5. ⁵⁸ Jer. II, 28. ⁵⁹ Isa. XIX, 19.

constituta, in qua qui est super omnia Deus notus est, Judæa congruenter dici possit. Neque aberres si dicas Judæam esse, totam divinitus inspiratam et Judaicam scripturam, quæ ceu possessio et ambitus veri Israelis nuncupari potest, quia in ipsa cognitio Dei continetur. Pari itaque modo vera Judæa et verus Israel intelligatur.

Τούτοις οὖν ἀναλόγως καὶ ἡ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία Θεοῦ, ἐν ᾗ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς γνωστὸς ὢν συγχάνει, Ἰουδαία τε εὐλόγως ἂν βῆθῃ. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοισι Ἰουδαίαν εἶναι λέγων πᾶσαν τὴν θεοπνευστον καὶ Ἰουδαϊκὴν Γραφὴν, κτήμα οὖσαν καὶ ὡς περίχωρον τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῇ περιέχεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἡ ἀληθινὴ Ἰουδαία καὶ ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ νοηθήσεται κατὰ τὸν ὁμοιον τρόπον.

VERS. 3. Perpendas vero quomodo factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Nam si locus ille, quem Judæi in honore habebant, bellis et vastationibus non obnoxius fuisset, merito Judæis concedi posset eum ipsum esse locum a Scriptura indicatum. Quod si ille a fundamentis dirutus et sæpe captus ab hostibus fuit, et tamen locus ejus in pace esse dicatur, non sane possit revera putari locus Dei esse, qui plerumque ab inimicis debellatus sit. Quare jam non dicit, in Jerusalem, ne quis laberetur Judaicam urbem esse cogitando; sed loco illius veram sententiam sic expressit, Factus est in Salem locus ejus. Salem vero pax explicatur: quare apud Septuaginta Interpretes dictum est, Factus est in pace locus ejus. Si igitur animæ omni prorsus bello liberæ in prosperitate, quiete et tranquillitate degentes, in terra reperiantur, jure dicantur illæ locus Dei esse, utpote quæ Spiritum divinum in se capiant. Ideo de talibus dictum est, Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus⁶⁰. Quod si tales in terra perraro inveniantur; cum contra in civitate Dei, cœlesti Dei domicilium angelis, archangelis, divinis virtutibus, spiritibusque sanctis frequentetur; jure dicat quispiam ibi locum Dei esse, et illam veram esse pacem, quæ Salem hic Hebraice nuncupatur. Quare Apostolus cum nosset eam dicebat: Illa vero quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra⁶¹. Nam Salem explicatur pax; Jerusalem vero, visio pacis: ejus lares in cœlestibus divinisque virtutibus existunt: in quibus Deus ipse ambulat, utpote quæ ejus deitatem capere valeant. Deinde dicitur: Et habitatio ejus in Sion. Postea subjungitur: — VERS. 4. Ibi confregit potentias arcuum, telum, gladium et bellum. Hic rursus, si in sensibili et terrena Sion hæc gesta essent, non esset causa invidendi Judæis sic explicare volentibus; quod si ipsis rebus gestis contrarium appareat, quia in obsidione inimicorum diruta fuit; necessarium est hic Sionem, quæ cum pace congruat, intelligere, scilicet Ecclesiam Dei; vel etiam cœlestem illam de qua divinus Apostolus hæc declaravit: Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum mil-

οὐκ ἂν εἴποις τὴν Αἰγυπτίων χώραν ἄξιαν τῆς προσηγορίας, περὶ ἧς εἴρηται· Καὶ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου· καὶ αὖθις· Καὶ γνωστὸς ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις; Εἰ γὰρ παροῖς γνωστὸς ἔστιν ὁ Θεὸς παρὰ τούτοις καὶ ἡ Ἰουδαία συγχάνει, τί τοῦ κωλύον μὴ πάντας τοὺς τὴν γνώσιν ἀνειληφότας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἶναι λέγεσθαι;

Νοήσεις δὲ ὅπως ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἰ μὲν γὰρ ὁ παρὰ Ἰουδαίους τιμώμενος τόπος ἀπόρρητος καὶ ἀπολέμητος πεφύλακτο, λόγον εἶχε συγχωρεῖν Ἰουδαίων παισὶν αὐτὸν εἶναι νομίζειν τὸν ὑπὸ τῶν Γραφῶν δηλούμενον· εἰ δ' οὕτως μὲν ἐκ βάρβρων ἀνηρται ἀλοὺς πολλάκις ὑπὸ πολεμίων, ἐν εἰρήνῃ δὲ λέγεται ὑπάρχειν ὁ τόπος αὐτοῦ· οὐκ ἂν δύναται ἀληθεῖ λόγῳ νομίζεσθαι τόπος εἶναι τοῦ Θεοῦ ὁ πολλάκις ὑπὸ πολεμίων ἀλούς. Διὸ οὐδὲ ἀνώμασε νῦν, ἐπὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἂν μὴ τις ἐκπέσει ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πόλιν· ἀντὶ δὲ ταύτης τὴν διάνοιαν τοῦ πράγματος παρέστησεν εἰπὼν· Ἐγενήθη ἐν Σαλήμ ὁ τόπος αὐτοῦ. Σαλήμ δὲ ἐρμηνεύεται εἰρήνη διὰ τὰς τοῖς Ἐβδομήκοντα εἴρηται· Ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἐπὶ γῆς εὐρίσταντο ψυχὰι παντὸς ἡλευθερωμέναι πολέμου ἐν εὐσταθείᾳ καὶ ἀταραξίᾳ καὶ γαλήνῃ διάγουσαι, εὐκότως ἂν λεχθεῖεν καὶ αὗται τόπος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν χωρητικαὶ οὔσαι θείου Πνεύματος. Διὸ περὶ τῶν τοιούτων εἴρηται τὸ, Ἐροικῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Εἰ δὲ σπανίως μὲν εὐρίσκειντο ἐπὶ γῆς τοιοῦτοι, ἐν δὲ τῇ κατ' οὐρανὸν χρηματιζούσῃ Θεοῦ πόλει πληθύνει τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ἐν ἀγγέλοις, καὶ ἀρχαγγέλοις, καὶ θείαις δυνάμεσι, καὶ πνεύμασιν ἁγίαις εὐκότως τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ παρ' ἐκείνοις εἶποι ἂν τις, κἀκεῖνην εἶναι τὴν εἰρήνην ἀληθῶς Σαλήμ ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν ὀνομασμένην. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος ταύτην εἰδὼς ἔλεγεν· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Σαλήμ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται εἰρήνη, Ἰερουσαλήμ δὲ ὕρασις εἰρήνης· ἧς τὸ ἐφέστιον ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις συγχάνει δυνάμεσιν· ἐν αἷς ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐμπεριπατεῖ, χωρητικαῖς οὐσίαις τῆς αὐτοῦ θεότητος. Ἐξῆς τοῦτοῦ λέγεται· Καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἶτα συνάπτει φάσκων ὁ λόγος· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, δόρυ καὶ βολάντα καὶ πόλεμον. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν εἰ μὲν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς καὶ ἐπιγείου Σιών ταῦτα πέπρακται, οὐδὲ ἔδει φθονεῖν Ἰουδαίους οὕτως ἐκδέχεσθαι βουλομένοις· εἰ δὲ πᾶν τούναντιον ἐξ αὐτῶν ὁρᾶται τῶν πραγμάτων, διὰ τὸ ἡρημῶσθαι τὴν Σιών ἐκ τῆς τῶν πολεμίων πολιορκίας, ἀνάγκη τῇ ἀποδοθείσῃ εἰρήνῃ κατὰλλήλως καὶ τὴν Σιών ἐκλαμβάνειν, ἥτοι τὴν

⁶⁰ Levit. xxv., 12. ⁶¹ Galat. iv., 26.

Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν ἐπουράνιον, ἢ ὁ θαλός· **A** Ἄποστολος παρίστη λέγων· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐνταῦθα γὰρ μηδεμιᾶς ἁμαρτίας ἐνεργούσης, μηδέ τινος ὑφειστώτος· ψυχῶν πολεμίου, συντέτριπται τὰ κράτη τῶν τόξων, ἀνήρηται τε ὄπλον καὶ ῥομφαλα· διατριβῆς· Ἀπέδρου ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων, ἐπαράχθησαν οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. Σφῶδρα ἀκολούθως, μετὰ τὸ παραστήσαι τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ, διδάσκει, ὅτι ἀποκέκλεισται εἰς αὐτὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ ἀκτίνας δ' ὡσπερ ἐκπέμπει καὶ ἐπὶ τοὺς πορρωτάτω. Διὸ φησι· Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων. Τίνα δὲ ἦν τὰ αἰώνια ὄρη, ἀλλ' ἢ Σιών καὶ ἡ Σαλήμ, τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδοθέντα; Ἄνωθεν γοῶν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ὑψωμάτων, ὡσπερ ἐκ τινῶν αἰωνίων ὄρων, τὰς αὐγὰς τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐπὶ γῆς ἐκπέμπων, φωτίζει τὰς τῶν ἀξίων ψυχὰς, καταλάμπων αὐτὰς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι· ταύτας μὲν σὺν φωτίζει· τοὺς δὲ ἀναξίους τῶν φώτων αὐτοῦ προνοεῖ τῆς δικαιοκρισίας αὐτοῦ μετερχόμενος θορυβεῖ. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐπαράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. Ἀσύνετοι γὰρ ἀληθῶς ὄντες τῇ καρδίᾳ, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὑπερήφανοι τῆν καρδίαν, οὐ παρεβέβησαν τοῦ φωτός τοῦ Θεοῦ τὰς μαρμαρυγὰς, διὸ ἐπαράχθησαν. Οἱ δ' αὐτοί, καὶ ἐπ' ἀνώσυντες τὸν ὕπνον αὐτῶν, οὐκ εἶδον οὐδὲν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, ἄνδρες ὄντες πλοῦτου. Πρὸς βραχὺ γὰρ οικειώσαντες τῇ τοῦ θνητοῦ βίου φαντασίᾳ, καὶ μέγα φρονήσαντες ἐπὶ πλοῦτι, ἐνόμιζόν τινες εἶναι, κατεντραφῶντες ταῖς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου ποριζομέναις αὐτοῖς ἡδυσπλαθείαις· ὡς δὲ τοῦ ὕπνου διεγρηγόρησαν, μεταστάντες τοῦ παρόντος βίου, εἶδον ἑαυτοὺς οὐκ ἔχοντας οὐδὲν, οὐδέ τι ταῖς χερσὶ κρατοῦντας. Διὸ λέλεκται ποῦ· Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ σὺν καταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἔθεν εἰκότως οἱ ἀληθῶς ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ ἐπαράχθησαν ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἀπὸ ἐμβριμῆσεως· τὸ **D** ηνικαῦτα γὰρ ὑπὸ ἀπόφασιν γενόμενοι τῆς τοῦ Θεοῦ καιοκρισίας, παραχθῆσονται εἰκότως, ἐπειδή περ νύσταξαν ἐπιβεβηκότες τοῖς ἑαυτῶν ἵπποις, δηλαδὴ ἄσκολάστοις σώμασι· δέον ἐγρηγορεῖν καὶ νήφειν, νημονεύοντας θεοῦ προστάγματος λέγοντες· Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ἡμέραν. Οἱ δὲ ἐνύσταζον καὶ ὑπκωσαν ὕπνον αὐτῶν. Ἰπποὶς καὶ φαντάσμασιν ἐκδοθέντες, ἵπποις τε θημιανέσι τοῖς αὐτῶν σώμασι χρησάμενοι. Οὕτοι τοιροῦν πάντες οἱ ποτὲ μὲν λεγόμενοι ἀσύνετοι τῇ ἰδέῃ, ποτὲ δὲ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου, νυκτὶ δὲ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἵππους, τέως μὲν κατὰ τὴν θνητὴν ἡν ἐνύσταξαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐπαρώθη-

lium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in caelis ⁶². Hic enim nullo peccato vigente, nulloque animarum inimico existente, potentiae arcuum contritae sunt, telum et gladius ablata sunt, ita ut de iis qui illa mansionem dignati sunt dicatur, *Abcessit dolor, tristitia et gemitus* ⁶³.

ὡς λέγεσθαι περὶ τῶν καταξιουμένων τῆς ἐκεῖ

VERS. 5. *Illuminas tu mirabiliter a montibus aeternis, turbati sunt insipientes corde.* Admodum consequenter, postquam locum Dei declaravit, docet non intra locum huiusmodi concludi bona; sed eum ceu radios exinde emittere ad eos qui longissime siti sunt. Quamobrem ait: *Illuminas tu mirabiliter a montibus aeternis.* Quinam montes illi aeterni, nisi Sion et Salem, de quibus superius actum? Ex supernis igitur et caelestibus cacuminibus, ceu ex aeternis montibus, deitatis suae radios ad terrigenas usque emittens, eorum qui digni sunt animas illustrat Spirituque sancto suo illuminat. Has, inquam, illuminat; suo autem lumine indignos iusti iudicii sui providentia invadens conturbat. Quamobrem subdit, *Turbati sunt omnes insipientes corde.* Nam cum revera insipientes corde; sive secundum Symmachum, *superbi corde*, essent, divinae lucis radios non exceperunt, ideo turbati sunt. Idem vero ipsi postquam dormierunt somnum suum, nihil **C** *invenerunt in manibus suis*, quia *viri divitiarum* erant. Nam cum ad breve tempus in mortalis vitae phantasia dormitassent, et altum de divitiis saperent, rati se aliquid esse, in voluptatibus, quas sibi divitiarum conciliabant, demersi sunt. Experrecti autem, atque ex hac vita translati, sese nihil habentes, nec quidpiam manibus tenentes deprehenderunt. Quare alicubi dictum est ⁶⁴: *Ne timueris cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus; quoniam cum interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.* Unde nec immerito illi vere insipientes corde turbati sunt *ab increpatione Dei Jacob*; sive, secundum Symmachum, *a fremitu* [comminatione]. Tunc enim sententiam iusti iudicii Dei subeuntes, merito turbabuntur, quia dormitaverunt conscensis equis suis, videlicet lascivis corporibus; cum oportuisset vigilare et sobrie agere, in memores divini praeccepti dicentis: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam* ⁶⁵. Illi vero dormitabant, et dormierunt somnum suum, somniis et phantasiis dediti, equisque lascivis, corporibus nempe suis usi. Hi itaque omnes qui, modo insipientes corde, modo viri divitiarum, nunc ascendentes equos vocantur, dum in praesenti vita degerent, dormitaverunt; sive secundum Symmachum, *soporati sunt*, sopore et ebrietate animae depressi. Deinde vero, *dormierunt somnum suum*, vanis phantasiis dediti; ac demum expergefatti, turbati sunt ab increpatione Dei Jacob. Illic porro erat Servator

⁶² Hebr. XII, 22. ⁶³ Isa. LI, 11. ⁶⁴ Psal. XLVIII, 17, 18. ⁶⁵ Matth. XXV, 15.

noster, Dei Verbum, qui ipsi Jacob Deus visus A fuisse in Scriptura fertur : quique iudicium in om- nris a Patre accepit.

ἐπιτιμήσεως τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῷ Ἰακώβ ἀναγεγραμ- μένος ὄψθαι Θεός, ὁ πῦν κατὰ πάντων κρίσιν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναδεδαγμένος.

VERS. 8. *Tu terribilis es, et quis resistet tibi? ex tunc ira tua.* Iis qui divinæ lucis radios excipere nolunt, terribilis esse dicitur. Quapropter sic superius ipsum Deum alloquebatur, *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*; nunc autem eidem αἰ: *Tu terribilis es, et quis resistet tibi?* Ipse itaque et lucis largitor, et terribilis est; iis scilicet qui in dextera sunt, lucis administrator; iis qui in sinistra, terribilis, quibus etiam dicit: *Abite in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus* ⁶⁶. Deinde subdit, *Ex tunc ira tua.* Ex tunc, a quonam tempore, nisi a que dormitaverunt qui ascenderunt equos, et dormierunt somnum suum insipientes corde? Ex eo namque tempore sibi ipsis thesaurizaverunt iram in die iræ; ita ut ipsis dicatur: *Ite ad lumen ignis vestri, et ad flammam quam accendistis* ⁶⁷. Singuli namque quo tempore peccant, ex eo iram sibi thesaurizant: siquidem per iram intelligitur supplicium peccantibus reconditum. Deinde vero dicitur: — **VERS. 9.** *De cælo auditum fecisti iudicium.* Accuratius animadvertas, non dictum fuisse, *fecisti*, sed, *auditum fecisti*. Antequam enim iudicii tempus eveniat iis qui ante iudicium mortalem vitam obiere, per divinas lectiones, sermones de divino iudicio ipsos audire fecit. Sed nunc quidem futurum iudicium de cælo auditum fecit: superveniente autem iusti iudicii Dei tempore (**VERS. 10**), *terra, inquit, tremuit et quievit, cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ.* Aperte autem his declarat, quæ sit iudicii causa; uti scilicet salvos faceret mansuetos terræ. Nam de impiis dictum est: *Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio justorum. Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit* ⁶⁸. Cum surrexerit itaque Deus in iudicium, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ, terra tremet et quiescet. Nam mansueti quidem salutem obtinebunt; alii autem, iræ tradentur. Reliqua vero terra, et qui medio in statu versantur, assumpto Dei timore a perturbatione quiescent. — **VERS. 11.** *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et hoc ait futurum esse cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ; quid aliud id fuerit, quam quod *cogitatio hominis confitebitur tibi?* Omnis quippe lingua, omnis hominum cogitatio mentisque perceptio tempore iudicii confitebitur Deo, quando occulta hominum revelabuntur. *Et reliquiæ, inquit, cogitationis diem festum agent tibi.* Quid porro fuerit illud, *reliquiæ cogitationis*, nisi ratiocinium omni prava cogitatione purgatum? simile iis de quibus dictum est: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt* ⁶⁹.

σαν, κάρην καὶ μέθη ψυχῆς περινεχθέντες· εἶτα ἐκ ὑπνωσαν ὑπὸν αὐτῶν, φαντασίαις ματαίαις ἐνδοθέντες· καὶ τέλος διυπνισθέντες, ἐταράχθησαν ἀπὸ Σωτῆρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῷ Ἰακώβ ἀναγεγραμμένος.

Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; ἀπὸ τότε ἡ ὄργη σου. Τοῖς μὴ βουληθεῖσι τοῦ θεοῦ φαι- τὸς τὰς αὐγὰς παραδέξασθαι φοβερός εἶναι λέγεται. Διὸ ἀνωτέρω μὲν αὐτῷ προσεφώνει τῷ Θεῷ λέγων *Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰώνων· καὶ δὲ τῷ αὐτῷ, Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς καὶ φωτὸς πάροχος, καὶ φοβε- ρὸς τυγχάνει· τοῖς μὲν δεξιotois φωτὸς χορηγῶν, τοῖς δὲ ἀριστεροῖς φοβερός, οἷς δὴ καὶ φήσει· Πορεύεσθε B εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ δια- βόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιφέρει· Ἄπὸ τότε ἡ ὄργη σου. Ἄπὸ τότε δὲ, πότε, ἀλλ' ἢ ἀπ' οὗ ἐνύσταξαν οἱ ἐπιθετηχότες τοὺς ἴππους, καὶ ὑπνωσαν ὑπὸν αὐτῶν οἱ ἀσύνητοι τῇ καρδίᾳ; Ἐξ ἐκείνου γὰρ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐθησαύρισαν ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτούς· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐκ- εκαύσατε. Ἐκαστος γὰρ καθ' ἑνὸν καιρὸν ἁμαρτάνει, ἀπὸ τότε ὀργὴν ἑαυτῷ θεσαυρίζει· ὀργῆς νοσημένης τῆς τοῖς πλημμελοῦσι τεταμιευμένης τιμωρίας. Ἐξῆς δὲ εἰρηταί· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούστικας κρίσιν. Πρόσχετος δὲ ἐπιμελῶς, ὡς οὐκ εἴρηται, ἐποίησας, ἀλλ' ἠκούστικας. Πρὶν γὰρ ἐπιθεῖναι τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς πρὸ τῆς κρίσεως τὸν θνητὸν βίον διανύοντα, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως λόγους ἀκουσθῆναι ἐποίησε ἐκ τῶν θεῶν ἀναγρωσμάτων. Ἄλλὰ νῦν μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουστικὴν ἐποίησε τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ἐπιστάτως δὲ τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσιας, Γῆ, φη- σιν, ἐφοβήθη καὶ ἠσύχασεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς κρίσιν τὸν Θεόν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶξις τῆς γῆς. Σαφῶς δὲ παρίστησι διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ αἴτιον τῆς κρίσεως· ὑπὲρ γὰρ τοῦ σώσαι τοὺς πρᾶξις τῆς γῆς. Περὶ γὰρ τῶν ἀσεβῶν εἴρηται· Οὐκ ἀπέ- στησονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐκ βουλή δικαίων· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπει. Ἀναστάντος τοίνυν τοῦ Θεοῦ εἰς κρίσιν ὑπὲρ τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶξις τῆς γῆς, γῆ φοβηθήσεται καὶ ἠσυχάσει. Οἱ μὲν γὰρ πρᾶξις τεύξονται τῆς σωτηρίας, οἱ δὲ τῇ ὀργῇ παραδοθήσονται· ἡ δὲ λοιπὴ γῆ καὶ οἱ τὴν μέσην εἰληφότες κα- τάστασιν παύσονται τῆς παραχῆς τὸν θεῶν ἀνελεῖσθαι- τες φόβον. Ὅτι ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι, καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἐκράσει σοι. Καὶ τοῦτό φησιν ἕσσεσθαι ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν θεόν εἰς κρίσιν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶξις τῆς γῆς. Πᾶσα γὰρ γλῶσσα καὶ πᾶς λογισμὸς καὶ ἐνθύ- μησις ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὅτε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων φανερά γενήσεται. Καὶ ἐγκατάλειμμα δὲ, φησιν, ἐν- θῦμιον ἐκράσει σοι. Τίδ' ἂν γένοιτο ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἢ ὁ κεκαθαρμένος ἀπὸ πάσης πονηρίας ἐν-*

⁶⁶ Matth. xxv, 41. ⁶⁷ Isa. l, 11. ⁶⁸ Psal. i, 5, 6. ⁶⁹ Rom. xi, 5.

θυμήσεως λογισμῶς; ὁμοίως ὧν ἐκείνους περι ὧν εἰρη- A
ται· *Λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν*. Οὕτω
γούν αὐτὸς ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ὠνόμασται· διὸ
ἐορτάσει τότε, ὅτε δὴ κατὰ καιρὸν τὰς ἐπαγγελίας
ἀπολαβῶν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας.

Εἰξασθε καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς
ὑμῶν, πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ· τῷ φοβερῷ καὶ
ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, τῷ φοβερῷ
παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Συντέλεσας τὸν περι
τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγον, παραινειτικῶς λοιπὸν
πλὴν ἡμῖν προστάττει εὐχεσθαι, καὶ ἀποδιδόναι Κυ-
ρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν τὰς εὐχὰς· ὡς ἔτι δὲ καιρὸς ἐστὶ
κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, ἀναγκαιῶς τοῦτο ποιεῖν πα-
ραίνει. Εὐχὰς δὲ τὰς ἐπαγγελίας εἰσθεν ὀνομάζειν·
διὸ λέλεκται· *Ἐὰν εὐχὴ εὐχὴν, μὴ χρονίσῃς ἀπο-*
δοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εἰξασθαι, ἢ τὸ εἰξασθαι B
καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Ἐκαστος τοίνυν τῶν ἡμῶν τὴν
ἑαυτοῦ πρόθεσιν καὶ τὴν οἰκίαν ἐπαγγελίαν ὡσπερ
εὐχὴν ἀποδίδετε, μεμνημένος τοῦ φήσαντος· *Θῦσον*
τῷ Θεῷ θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ
τὰς εὐχὰς σου· καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρῃ θ.λ.
ψαως, καὶ ἐξελεύμαι σε, καὶ δοξάσεις με. Νῦν μὲν
οὖν, φησὶν, *εἰξασθε καὶ ἀπόδοτε*. Ἔσται γὰρ και-
ρὸς ἐν ᾧ πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα. Κατὰ
γὰρ τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ καιρὸν βασιλεῖς θαρ-
σεῖς καὶ γῆσοι δῶρα προσάξουσιν, βασιλεῖς Ἀρά-
βων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσοίσουσιν, καὶ προσκυνή-
σουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Τότε
γούν καθήμενῳ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ προσκυνή-
σουσι πάντες μετὰ δῶρων· τουτέστι, μεθ' ὧν ἐπι-
φέρεται ἕκαστος καρπῶν. Διὸ περ ὡς ἔτι καιρὸς
ἐστίν, ἐνεσθὲν ἤδη παραινεῖ εἰξασθαι καὶ ἀποδιδό-
ναι· ὡς ἂν, τοὺς ἑαυτῶν θησαυροὺς ταμειωσάμενοι,
κατὰ καιρὸν αὐτῷ προσκομίσωμεν, ὅτιοι γενόμενοι
τῶν κυκλοῦντων αὐτοῦ τὸν θρόνον. Πάντες γὰρ κύκλω
αὐτοῦ προσοίσουσιν αὐτῷ δῶρα, φοβερῷ ὄντι τοῖς μὴ
πλησιάζουσιν αὐτῷ, μηδὲ τὰ δῶρα προσφέρουσι. Διὸ
ἐπιλέγεται· *Τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα*
ἀρχόντων, φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς.
Τὸ γὰρ, *οὐ μὴ καταμείλῃ τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς*
υἱοὺς ἀνθρώπων, λεχθήσεται καὶ ἐπ' ἐκείνων τῶν
ποτα μὲν ἀρχόντων καὶ ἡγουμένων χρηματισάντων,
καὶ Πνεύματος ἁγίου καταξιοθέντων, οὐ μὴν ἀξίως
βιωσάντων τῆς χάριτος· ἀφ' ὧν ἀφαιρεῖται τὸ πνεῦμα,
ὅπως, στερηθέντες αὐτοῦ, τῇ προσηκούσῃ παραδοθῶσι τιμωρία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *τῷ νομο-*
δότῃ, ἀφαιροῦντι μὲν πνεῦμα ἡγεμόνων, φοβερῷ δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς

EIΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΥΠΕΡ ΙΔΙΘΟΥΜ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ D 1. IN FINEM PRO IDITHUM, PSALMUS ASAPH.
ΑΣΑΦ. ΟΓ'.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου
πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι. Τῷ μὲν Ἀσαφ
εἰρηται ὁ ψαλμὸς, ἀνήνεκται δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ
Ἰδιθούμ, ὑπὲρ οὗ τὰ ἐμφερόμενα τῷ ψαλμῷ συνετά-
τετο. Ὄθεν ὁ Σύμμαχος, *Διὰ Ἰδιθούμ, ὁ δὲ Ἀκύ-*
λως, Ἐπὶ Ἰδιθούμ, ἡρμηνεύσαν. Καὶ νῦν μὲν ὁ
Ἀσαφ, τοὺς μετὰ χεῖρας λόγους συντάξας, ὡσπερ
διδάσκαλος μαθητῆ ἡμμελετῆν τῷ Ἰδιθούμ παραδέδω-
κεν· ἢ ὡσπερ ἰατρὸς τῷ θεραπειας δεομένῳ σωτή-

Sic igitur et ipsum [ratiocinium] reliquæ cogitatio-
nis vocatum est; quapropter tunc festum ager, ut-
pote in tempore suo promissiones regni cœlestis
accepturum.

VERS. 12, 13. *Vovete et reddite Domino Deo vota
vestra, omnes qui in circuitu ejus estis: terribili et
ei qui aufert spiritus principum, terribili apud reges
terræ.* Absoluto de Dei judicio sermone, hortantis
more præcipit nobis ut voveamus et Domino Deo
nostro vota reddamus: dum adhuc in præsentī vita
tempus adest, ut id agamus nos necessario cam-
monet. Vota autem promissiones nuncupare solet;
quare dictum est: *Si votum voveris, ne tardes red-
dere: melius enim est non vovere, quam vovere et non* B
reddere 70. Unusquisque ergo nostrum propositum
et promissionem suam, ceu votum reddat, memor
dicti illius: *Immola Deo sacrificium laudis, et red-
de Domino vota tua: et invoca me in die tribulationis,
et eruam te, et glorificabis me* 71. Nunc igitur,
ait, *Vovete et reddite*. Tempus enim aderit quo om-
nes qui in circuitu ejus sunt afferent munera. Nam
tempore regni ipsius reges Tharsis et insulæ munera
offerent, reges Arabum et Saba dona adducent, et
adorabunt eum omnes reges terræ 72. Tunc ipsum
in throno gloriæ suæ sedentem, omnes cum donis
adorabunt, id est, cum suis, quos afferent, fructi-
tibus. Idcirco dum adhuc tempus est, monet ut vo-
veamus et reddamus, ut cum thesauros nostros
condiderimus, eos opportuno tempore ipsi zfferam-
mus, digni habiti ut inter eos qui thronum ipsius
circumdant annumeremur. Omnes enim in circuitu
ejus afferent ipsi munera, qui non accedentibus ad
eum, nec munera illi offerentibus terribilis est.
Quare sic concluditur: *Terribili et ei qui aufert spi-
ritus principum, terribili apud reges terræ.* Illud
enim: *Non permanebit spiritus meus in filiis homi-
num* 73, de illis quoque dicitur qui olim principes
et duces audiebant, et Spiritu sancto dignati sunt;
sed non digno accepta gratia modo vixerunt: a
quibus spiritus auferetur, ut eo privati, promerito
supplicio dedantur. Secundum Symmachum vero:
*Legislatori, auferenti quidem spiritum ducum, terri-
bili autem regibus terræ.*

VERS. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi, voca-
mea ad Deum, et intendit mihi.* Psalmus ab ipso
Asaph dictus est, refertur autem ad personam Idi-
thum, pro quo ea quæ in psalmo feruntur composita
sunt. Unde Symmachus, *Propter Idithum*, Aquila
vero, *Super Idithum* interpretati sunt. Et jam qui-
dem Asaph hos sermones abs se editos quasi magi-
ster discipulo ipsi Idithum ad meditandum tradit:
vel quasi medicus ei qui medela eget, salutare

70 Eccle v, 3, 4. 71 Psal. XLIX, 14, 15. 72 Psal. LXXI, 10, 11. 73 Gen. VI. 3.

pharmacum ad levamen morbi ægro offert. In superioribus autem pro eodem viro ipse David modo psalmum, modo canticum scripsit. Quare in psalmo xxxviii sic habet inscriptio : *In finem pro Idithum, canticum ipsi David.* Quod vir iste Davidi et Asaph æqualis fuerit, narrat Scriptura Paralipomenon uti superius commonstravimus. Mihique videtur Idithum doctrina de Providentia opis habuisse, quia ex hominibus multos videret impios, superbos et arrogantes, divitiis et ampla re familiari luxuriantes; ac vice versa justos abjectos et ab impiis oppressos. Vero simile igitur est illum hæc ægre tulisse, eaque de re tum Davidi tum ipsi Asaph verba fecisse, qualia ex antiquis alii proferebant : *Cur impii prospere agunt, et in divitiis consenuerunt? Semen eorum pro voto : pueri eorum ludentes, assummentes psalterium et citharam. Dicit autem Domino : Abscede a me : vias tuas scire nolo*⁷⁴. Hæc ut verisimile est et similia quærenti Idithum, modo Davidi, modo Asaph, quasi magistri et medici, ad eam ipsi elevandam opinionem, doctrinæ verba tradebant. Quapropter in xxxviii eum ad talia dicenda instituebat : *Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me : obmutui et humiliatus sum et silui*, et cætera, quæ suis locis explicavimus. In xxi autem eundem ipsum his verbis edocuit : *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus non movebor amplius. Quousque irruitis in hominem, interficitis universi vos? Quorum etiam mentem pro collata nobis gratia exposuimus. Consequenter Asaph eidem viro hoc in psalmo disciplinam tradit, ut in tentationibus hujusce vitæ, atque in iis quæ Ipse ex prophetiis abs se enuntiatis de impiorum insultu, deque populi Dei abjectione probe noverat, non turbaretur, sed in hujusmodi angustiis ad Deum, ceu ad salutarem portum confugeret, ipsumque precibus sedulo compellaret, et ea diceret, quæ ipsi, quasi magister in præsentī psalmo offerebat. Qua suscepta ille disciplina, animæ suæ hanc medelam adhibebat, ad solatium suum his usus verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Deum, et intendit mihi.* Eo, inquit, modo me composui, ut dignus attentione Dei essem, quare *intendit mihi.* Talesque voces et clamores emisi, qui digni auditu Dei essent. Quamobrem secundum Symmachum dicitur : *Voce mea ad Deum, et clamante me ad Deum, aures suas præbuit.* His docebatur Idithum ne putaret Deum procul esse clamantibus ad se. Nam si ad primam vocem ipse propitium sibi Deum factum esse senserit, ipsa re docebatur divinum numen ubique adesse, et Providentiæ oculos dignis semper prospicere.*

κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βοήσαντός μου πρὸς τὸν Θεόν, παρέσχες τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ. Διὰ τούτων γὰρ ἐδιδάσκτο ὁ Ἰδιθὺμ μὴ νομίζειν πύρρον που ἀφεστάναι τὸν Θεὸν τῶν

ριον φάρμακον ἐπὶ τὸ χρῆσασθαι αὐτῶν καὶ ὠφελεῖσθαι τὸν θεραπευόμενον· ἐν δὲ τοῖς ἔμπροσθεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς ὁ Δαυὶδ ποτὲ μὲν ᾠδὴν, ποτὲ δὲ ψαλμὸν ἔγραψε. Διὸ ἐν μὲν τῷ λη' ψαλμῷ ἐπεγράφεται, *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθὺμ, ᾠδὴ τῷ Δαυὶδ.* Οὗ δὲ ὁ ἀνὴρ οὕτως συγχρονίσι λέγεται τῷ Δαυὶδ καὶ τῷ Ἀσάφ, ἢ τῶν Παραλειπομένων παρίστησι Γραφῆ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεδείξαμεν. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ Ἰδιθὺμ διδασκαλίᾳ δεδεῆσθαι τοῦ περὶ Προνοίας λόγου, διὰ τὸ συνορᾶν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ πολλοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἐπαιρομένους καὶ μεγαλοχουμένους, πλοῦτιν τε καὶ περιουσίᾳ ἐντροφῶντας· δικαίους δὲ ἔμπαλιν ταπεινομένους καὶ πρὸς τῶν ἀσεβῶν καταπονουμένους. Εἰκὸς γοῦν αὐτὸν ἐπὶ τούτοις ἀποδυσπετεῖν, καὶ λόγους τινὰς κεκηνηκέαι πρὸς τε αὐτὸν τὴν Δαυὶδ καὶ πρὸς τὸν Ἀσάφ, ὁποίους ἐκίνουον καὶ ἕτεροι τῶν παλαιῶν, ὡς οὐκ ἔστιν· *Ἰναὶ ἀσεβεῖς εὐθηνούσι, πεπαλαλωτῆται δὲ καὶ ἐν πλοῦτιν, Ὁ σπὸρος αὐτῶν κατὰ ψυχῆν· τὰ δὲ παῖδια αὐτῶν πάλιστα, ἀναλαβάνοντα ψαλτήριον καὶ κιθάραν.* Λέγει δὲ Κυρίῳ· *Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ· ὁδοῦ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι.* Τοιαῦτά τινα, ὡς εἰκὸς, ἐπαποροῦντι τῷ Ἰδιθὺμ, οἷα διδάσκαλοι καὶ ἱατροὶ ποτὲ μὲν ὁ Δαυὶδ, ποτὲ δὲ ὁ Ἀσάφ, διδασκαλίᾳ παρεῖχον τῆς τοιαύτης δόξης θεραπευτικᾶς. Ὅθεν ἐν μὲν τῷ λη' τοιαύδε λέγειν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακῆν ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου· ἐκωλύθη καὶ ἐταπεινώθη καὶ ἐσίγησεν, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς· ἔδη κατὰ τοὺς οἰκειοὺς τόπους παραθέμενοι διεσαφίσασμεν.* Ἐν δὲ τῷ εα' πάλιν ὁ αὐτὸς λέγων τὸν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ συλευθῶ ἐπιπλεῖον.* Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φορεῖτε πάντες ὑμεῖς; Καὶ ταῦτα δὲ ὅποιον ἔχει νοῦν κατὰ τὴν δοθείσαν χάριν ἡρμήνευται. Οἷς ἀκολουθῶν καὶ ὁ Ἀσάφ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ παραδίδωσι διδασκαλίαν τοῦ μὴ ταρᾶσθαι ἐν τοῖς τοῦ βίου πειρατηρίοις, μηδὲ ἐν οἷς ἔγνω ἐκ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ προφητειῶν περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἐπαναστάσεως, τῆς τε τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ταπεινώσεως· καταφεύγειν δὲ ὡς ἐπὶ λιμένα σωτήριον ἐν ταῖς τοιαύταις ἀμχανίαις ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεόν, ταῖς τε πρὸς αὐτὸν ἰκετηρίαῖς σχολάζειν, καὶ ταῦτα λέγειν, ἅπερ αὐτῷ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ, οἷα διδάσκαλος, παρεδίδου. Καὶ δῆτα παραλαβὼν τὸ μάθημα τοῦτο, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐθεράπευε, κατεπαῖδων αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ λέγων· *Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι.* Τοιοῦτον γὰρ, φησὶν, ἑμαυτὸν παρ' εσκεύαζον, ὡς ἄξιον εἶναι τῆς προσοχῆς τοῦ Θεοῦ· διὸ προσέσχε μοι· καὶ τοιαύτας τε ἤφειν φωνὰς καὶ βοὰς, ὡς ἀξίας εἶναι αὐτὰς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκοῆς. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· *Φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βοήσαντός μου πρὸς τὸν Θεόν, παρέσχες τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ.* Διὰ τούτων γὰρ ἐδιδάσκτο ὁ Ἰδιθὺμ μὴ νομίζειν πύρρον που ἀφεστάναι τὸν Θεὸν τῶν

⁷⁴ Job xxi, 7-14.

ἐπιβουλεύων αὐτόν. Εἰ γὰρ ἄμα τῷ τὴν φωνὴν ἀναπέμψαι ἤσθετο ἐπηκόου αὐτοῦ γενομένου τοῦ Θεοῦ, αὐτοῖς ἔργοις ἐδιδάσκετο πανταχοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον, καὶ τοὺς τῆς Προνοίας ὀφθαλμοὺς ἐφορᾶν τοὺς ἀξιούς.

Ἄλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, φησὶ, τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἠπατήθην. Καὶ ὅτι μὲν πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων (ἐπειδὴ ἀπειραστός ἀνὴρ ἀδόκιμος), παντοίως διδάσκουσιν οἱ θεοὶ λόγοι· ὡς δὲ θλιβόμενοι κρείττους ἑαυτῶν ἐγίνοντο, δοκιμὴν τῆς ἑαυτῶν παρέχοντες ὑπομονῆς, οὐ μὴν συγχέμενοι ὡς εἰλιγγίαν καὶ θορυβείσθαι, διδάσκει ὁ εἰπὼν, Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με, καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωροῦμενοι· καταβαλέμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· διακόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταυθὰ φησιν· Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα· οὐ γὰρ ἀπέβλεπον ἐπὶ τοὺς θλιβόντας, οὐδ' ἐπὶ τοὺς ἐπαιρομένους· ἐπιστρέφων δὲ ἑμαυτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν Θεὸν κατ' αὐτὸν τὴν τῆς θλίψεως καιρὸν, αὐτὸν ἐξεζήτητον. Ἐζήτητον δὲ αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου, δεδιδαγμένους ἐπαίρειν ὀσίους χεῖρας κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Βούλομαι δὲ τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι, ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς, τὰς χεῖράς μου ἐπαίρων ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς προσευχῆς, καὶ διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν φωνῶν ἐπιζητῶν αὐτόν. Διὸ, ταῦτα πράττων, Οὐκ ἠπατήθην· εὐρίσκω γὰρ μοι ζητούμενος· διὸ προσέσχε μοι, καὶ τὰς ἑαυτοῦ ἀκοὰς ἐμοὶ παρέσχεν Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠπατήθην, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ χεὶρ μου νυκτὸς ἐκτέτατο διηνεκῶς. Ταύτην βὴν οὖν εἶχον μεγίστην καὶ μόνην παραμυθίαν. Ἄλλως δὲ, οὐθενὸς ἠνειχόμεν παρακαλεῖν με καὶ θεραπεύειν ἐθέλοντος ἀνθρώπου ἐν τῷ τῆς θλίψεώς μου καιρῷ. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀπρηγήματο παρακληθῆναι ἢ ψυχῆ μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Οὐκ ἐπειθετο παρηγορεῖσθαι ἢ ψυχῆ μου· ἀλλ' ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐπειθόμεν, τοῖς ἄλλοις με παρηγορεῖν καὶ παρακαλεῖν· ἐμνήσθη δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠψόφραθη· ἀπήρκει γὰρ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ μνήμη πρὸς εὐφροσύνην· ἀλλὰ καὶ ἠδολέσχησα, φησὶ, καὶ ὠλιγοψύχησα· ἀθ' οὐδ' ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διελάλουν ἐν ἑμαυτῷ καὶ ἐλειποθύμουν. Ὅτι μὲν, φησὶ, ἑμαυτῷ διελάλουν, ἐλειποθύμουν· καὶ ὅτε ἠδολέσχουν παρ' ἑμαυτῷ, τηνικαῦτα ὠλιγοψύχει τὸ πνεῦμά μου· ὅτε δὲ ἀνεμιμησκόμην τοῦ Θεοῦ, εὐφροσύνης ἐπληρούμην· ἀλλὰ καὶ ζητῶν αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς, οὐκ ἠπατώμην· εὐρίσκον γὰρ ὡσπερ πλησίον παρεστῶτά μοι, καὶ τῆς φωνῆς οὐκ ἐπήκουσιν γινόμενον.

Προκαταλείδοντο φιλῶντες ὁ ὀφθαλμοὶ μου, ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐλάλησα. Οἱ θλιβόντες με, φησὶ, λογισμοὶ τοιοῦτοι ἦσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων τὴν ἀποβολὴν τοῦ λαοῦ, ἦν ἐθέσπισαν οἱ προλεχθέντες προφητικοὶ λόγοι, ἐθορυβοῦμένην εἰκότως, καὶ ἐνενοῦσιν πρὸς ἑμαυτὸν εἰ ἀθεράπευτον αὐτοῖς ἔσται τὸ κακόν. Τὸ μὲν γὰρ ἀποβλήθη· αὐτοὺς καιρῷ τι καὶ

Vers. 3. Sed etiam in die tribulationis meæ, inquit, Deum exquisivi manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus. Quod multæ sint proborum calamitates (nam vir non tentatus inglorius est), omnimode docent divinæ Scripturæ: quod autem in ærumnis degentes sibi ipsis superiores evaserint, experimentumque patientiæ suæ dederint, non confusi ita ut vertigine laborarent et turbarentur, ita docet ille, In tribulatione dilatasti mihi⁷⁵; divinus item Apostolus hæc tradit, Tribulationem patimur, sed non angustiamur; deicimur, sed non perimus; persecutionem patimur, sed non derelinquimur⁷⁶. Sic igitur hic ait: In die tribulationis meæ Deum exquisivi. Non enim ad tribulationem inferentes, non ad tumidos illos respiciebam; sed oculo mentis meæ ad Deum tribulationis tempore converso, ipsum exquirebam. Manibus vero meis quærebam eum, institutus ad levandas sanctas manus secundum effatum illud: Volo autem viros orare, levantes sanctas manus⁷⁷. Idque non die solum, sed etiam nocte manus meas contra eum erigebam; ita ut tam oratione quam vocibus emissis illum exquirerem. Quapropter hæc agens non sum deceptus: nam perquisitus ille inventus a me fuit, et intendit mihi, auresque mihi præbuit. Pro illo autem, Manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus, Symmachus hoc modo interpretatus est, Manus mea nocte extensa erat assidue. Hanc itaque maximam et solam nactus sum consolationem. Seu alio modo, afflictionis meæ tempore neminem ex hominibus admittebam qui vellet me consolari, ac mederi dolori meo. Quare subdit: — Vers. 4. Renuit consolari anima mea; sive, secundum Symmachum, Non persuadebatur consolationemmittere anima mea; sed hominibus quidem consolari et hortari volentibus non obtemperabam; verum memor sui Dei et delectatus sum: nam Dei memoria ad lætitiā mihi satis erat; quin etiam ait, exercitatus sum, et defecit spiritus meus; pro quo Symmachus interpretatus est, Loquebar in meipso et animo deficiebam. Quoniam, inquit, loquebar mihi ipsi, animo deficiebam: et cum exercitarer apud me ipsum, tunc deficiebat spiritus meus; cum vero Dei recorderer, lætitiā replebar; sed etiam cum eum manibus meis noctu exquirerem, non aberrabam: nam ipsum ceu vicinum, præsentem mihi, et vocis meæ propitium deprehendebam.

Vers. 5. Anticipaverunt vigiliis oculi mei, turbatus sum et non sum locutus. Cogitationes quæ mihi afflictionem pariebant tales erant. Quia enim abjectionem populi, quam memorati prophetici sermones vaticinati sunt, prospiciebam, jure turbabar, mecumque reputabam, num ipsorum calamitas sine remedio futura sit. Nam quod tempore quo-

⁷⁵ Psal. iv, 2. ⁷⁶ II Cor. iv, 8, 9. ⁷⁷ I Tim. ii, 8.

dam abjiciendi, et quod in finem idipsum passuri essent, id sane credebam obtemperans prophetiæ dicenti : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* ⁷⁸? ac in meipso dubius hærebam, isthæc revolvens : *Nunquid in æternum projiciet Dominus, aut non apponet ut complaceat adhuc?* et cætera. Hæc cogitans turbabar ; sed in memoriam repetebam dies antiquos, et annos æternos ex veteri Scriptura mecum reputabam, quoties videlicet cum ipsos peccati causa abjecisset, reduxit tamen ; et cum impie agentes hostibus tradidisset, iterum recepit. Cur ergo cum olim post gravia scelera revocaret eos, neque repelleret in finem nec abscinderet misericordiam suam ; nihil tale jam faciet, et humanitatis pristinae misericordiæque obliviscetur, qui patiens et multæ misericordiæ, et miserationum amans est? Hæc nocte mecum reputabam, et scopebam spiritum meum, meas scilicet cogitationes examinans et explorans, discernensque spiritum, num quid ad dubiorum solutionem subjiceret. Pro illo autem, *anticipaverunt vigiliis oculi mei*, Symmachus, *impediebant*, inquit, *sursus aspicere oculi mei*. In me namque tot cogitationes colligens occludebam oculos meos, ut ne in sensibilia impingens a proposito abducerer. Clausis itaque corporis oculis, in meipso dubius hærebam, non voce loquens, non alium compellans, sed ipse mecum cogitabam. Quare pro illo, *Turbatus sum, et non sum locutus*, et cæteris, apud Symmachum dicitur, *Dubitabam, et non locutus sum*. — VERS. 6, 7. *Recogitabam dies pristinos, annos qui a sæculo sunt in memoriam revocabam. Sed psalmos meos noctu cum corde meo recitabam : et vir præsens erat spiritus meus. Cum ita pervigil degerem, et noctes insomnes ducerem, ea sollicitèolvebam animo, quæ superius dicta sunt : Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam. In terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul : Quiescere faciamus dies festos Dei a terra. Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius* ⁷⁹. In his igitur dubitabam, num mala hujusmodi perpessus remedium futurum sit. Verisimileque est Idithum, cum Asaphi prophetiam audisset, et talia secum reputaret, prophetam quasi magistrum interrogasse, ac interrogantis more hanc movisse quæstionem : Quid igitur, o propheta? cum hæc prophetice dixeris, ediscere nosseque velim : — VERS. 8-10. *Nunquid in æternum projiciet Dominus, et non apponet ut complaceat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas? Ad tales propositiones Asaph doctrinam suam paravit, psalmum pro ipso Idithum conscribens, eumque ad talia dicenda instituens : Voce mea ad Do-*

εις τέλος αὐτοῦς τοῦτο παθεῖν ἐπίστευον τῇ προφητείᾳ λεγούσῃ· *Ἰσραὴλ, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβαρα νομῆς σου; ἐνηπόρου δὲ πρὸς ἑμαυτὸν διανοούμενος ταῦτα· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, ἢ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι;* καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα λογιζόμενος ἐταραττόμην· ἀλλ' ἔφερόν τε τῇ μνήμῃ τὰς παλαιὰς ἡμέρας καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος ἔτη ἀπὸ τῶν παλαιῶν Γραμμάτων ἀναλεγόμενος, ὁσάκις ἀμαρτήσαντας αὐτοῖς ἀποβαλὼν, ἐπανήγαγεν, καὶ πολεμίοις παραδοῖς ἀποδοῦντας, αὐθις ἀνεκτήσατο. Τί οὖν πάλαι μὲν αὐτοῖς καὶ μετὰ δεινὰς πλημμυλείας ἀνεκαλεῖτο, μὴ εἰς τέλος ἀπωθούμενος, μηδὲ ἀποκόπτων τὸ ἔλεος αὐτοῦ· νῦν δὲ οὐδὲν τούτων ποιήσει, λήθην δὲ ἔξει τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ ἐπιλήσειαι τοῦ οἰκτερῆσαι ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ φιλοκτείρων; Ταῦτα νυκτὸς πρὸς ἑμαυτὸν διελογιζόμεν, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἔσκαλλον, διερευνῶν καὶ βασανίζων τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμούς, ἀνακρίνων τε τὸ πνεῦμα, εἰ τι ἄρα ὑποβάλοι πρὸς θεραπεία τῶν ἡτορημένων. Ἄντι δὲ τοῦ, *Προκατελάβορτο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου*, ὁ Σύμμαχος, *Ἐκώλωρον*, φησὶ, *τὰς ἀναβλέψεις ὁ ὀφθαλμοί μου*. Συνάγων γὰρ εἰς ἑμαυτὸν τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμούς, ἔμυον τὰ δῆμματα, ὡς ἂν μὴ τοῖς αἰσθητοῖς προσβάλλων, περιελκομένη τοῦ προκειμένου. Μῦον οὖν τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ σώματος, πρὸς ἑμαυτὸν διηπόρου, οὐ φωνῇ φθειγγόμενος, οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν λαλῶν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἑμαυτὸν ἐννοῶν. Διὸ ἀντι τοῦ, *Ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐλάλησα, καὶ τῶν ἐξῆς, παρὰ τῷ Συμμάχῳ εἰρηται· Διηπόρου, καὶ οὐκ ἐλάλησα*. — Ἄνελογιζόμεν τὰς ἡμέρας τὰς πρώτας, τὰ ἔτη τὰ ἀπ' αἰῶνος ἀνεμνησκόμεν. Ἀλλὰ ψαλμὸς μου νυκτὸς πρὸς τὴν καρδίαν μου διεκώλωρον· καὶ ἄνηρ συνῶν τὸ πνεῦμά μου. Οὕτως ἐπαγρύππως διακείμενος, καὶ τὰς νύκτας διαγρηγορῶν, ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἔμπροσθεν δι' ὧν εἰρηται· Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐκούσαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πέλικι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξαν αὐτήν. Εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ἐνόματός σου. Εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγέναι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ· Καταπαύσωμεν τὰς ἐορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἔτι προσήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἐτι. Ἐπὶ τοῦτοις οὖν διηπόρου, εἰ θεραπεία ἔσται τοῖς ταῦτα πεπονθόσι· τὰ κακά. Καὶ εἰκόσ γε ἦν τὸν Ἰδιοῦμ ἐπακούσαντα τῆς τοῦ Ἀσάφ προφητείας, καὶ ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν λογισάμενος, ἐπαπορῆσαι πρὸς τὸν προφήτην ὡς πρὸς διδάσκαλον, ἐρώτησίν τε αὐτῷ προσαγαγεῖν, καὶ ὡσπερ τινα προτείνοντα πρότασιν φάναί· Τί οὖν, ὦ προφήτα; ἐπειδὴ ταῦτα προσφῆτευσας, βούλομαι γάρ ναι καὶ μαθεῖν, *Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι;* ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσειαι τοῦ οἰκτερῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ τοὺς οἰκτερμούς αὐτοῦ; Καὶ δὴ πρὸς ταύτας τὰς προτάσεις τὴν διδασκαλίαν ἐ

⁷⁸ Psal. LXXIII, 1. ⁷⁹ ibid., 5-9.

Ἄσαφ ἐποιεῖτο, ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Ἰεθούμ γράφων ἅ minium clamavi, vocæ mea ad Deum, et intendit mihi, auctorque illi est, ut ne Dei consilia curiosius exploret, sed orationibus vacet, iisque solis intendat animum, pietati deditum et judicia Dei celebrantem. Nam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus⁸⁰.

γάρ τὰ κρήματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

Καὶ εἶπα, Νῦν ἠρξάμην· αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Ἄντι τούτου ὁ μὲν Ἀκύλας, Καὶ εἶπα, φησὶν, ἀβρωστία μου· αὕτη ἀλλοίωσις δεξιᾶς Ὑψίστου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Τρώσις μου ἐστὶν ἐπιδευτέρως δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Καὶ εἶπα, φησὶν, ὠδίνες μου εἰσὶν ἀλλοίωσις δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Πρὸς τοῖς προηπορημένοις καὶ ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἑμαυτὸν ἐνενοῦν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι λογισμοί, δι' ὧν ἀρτίως ἐπηπόρουσιν, ἀβρωστία μου εἰσὶν, ἡ ὠδίνες εἰσὶν, ἡ τρώσεις μου εἰσὶν. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ψυχῆς τοὺς τοιούτους προήκαμεν λόγους, καὶ ἀπὸ τρώσεως ψυχῆς· τετραμένους γὰρ καὶ συναλγῶν ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ μελῶν· ἀλλὰ καὶ ὠδίνων ὡς ὑπὲρ σπλάγγνων οἰκείων τοιαῦτα ἐφθελγάμην. Ταῦτα δὲ πέπονθα, ἐπειδὴ περ εἶδον ἀλλοίωσιν γενομένην τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Πάλαι μὲν γὰρ αὕτη κατειργάζετο πολλὰ τε θαύματα καὶ παραδόξους εὐεργεσίας τῷ λαῷ παρέχουσα· νυνὶ δὲ ἀλλοίωσις γαγένηται τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Διὸ καὶ ὠδίνες με κατέσχον· ὁμολογῶ τερωσθῆαι τὴν ψυχὴν ἀβρωστία καὶ ἀσθενεία γνώσεως. Τὴν δὲ ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἑώρων, ἀναμνησκόμενος τῶν παλαιῶν ἔργων αὐτοῦ. Διὸ φησὶν· Ἐμνήσθη τῶν ἔργων Κυρίου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασίων σου. Καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδευμάσι σου ἀδολεσχήσω. Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἀνεμνησκόμενη τὰς περιολὰς Κυρίου, ἀναπολῶν τὰ ἀρχαῖα τεράστια σου καὶ διεμελέτων πάσας τὰς πράξεις σου, καὶ τὰ μηχανήματά σου διεηγούμην, ταῦτα ἀναφέρων τῇ μνήμῃ. Ἐπειτα νῦν ἀκούων, ὡς εἰς τέλος ἀπώσω, καὶ ὠρίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου, εἰκότως ἐνενόησα, ὅτι ἀλλοίωσις ἐστὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. Μεταβολῆς γὰρ ταῦτα σημεῖα καὶ ἀλλοιώσεως τῆς πάλαι τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν λαὸν κηδεμονίας.

Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· τὸς θεὸς μέγας ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν· Σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου συνιδῶν ὅποια εἰργάσατο· ἀντι γὰρ ἐνὸς ἔθνους πάντων τῶν ἔθνων εὐεργετικὴ κατέστη· οὐκέτι γὰρ ἐνὶ λαῷ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐγνώρισεν· διόπερ ἐκπληττόμενος καὶ ἀποθαυμάζων, φησὶ· ὁ θεός, ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδὸς σου· ἐπέκεινα γὰρ ἐστὶ τῆς θνητῆς φύσεως ἡ κατάληψις τῆς ὁδοῦ σου· ὡστ' ἂν εὐλόγως φάναι τό· Ὁ βῆθος πλοῦτου σου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρήματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὐκέτ' οὖν προσήκει πολυπρα-

VERS. 11. Et dixi, Nunc cæpi, hæc mutatio dexteræ Altissimi. Pro illo autem sic Aquila dicit, Et dixi, infirmitas mea : hæc mutatio dexteræ Altissimi; Symmachus vero, Vulnus meum est iteratio dexteræ Altissimi; quinta autem editio : Et dixi, inquit, dolores mei sunt mutatio dexteræ Altissimi. Ad proposita jam dubia, hæc item, inquit, mecum reputabam, cogitationes scilicet illas quæ jam dubius animi eram, aut infirmitatem, aut dolores, aut vulnera mea esse. Nam ex animæ infirmitate tales sermones protuli, necnon ex vulnere animæ : vulneratus nempe et dolore affectus sum quasi pro membris meis; verum etiam quasi dolore parturiens pro visceribus meis talia effatus sum. Hæc porro sum perpressus, quia vidi factam dexteræ Altissimi mutationem. Olim quippe dextera illa mirabilia multa operabatur, beneficia incredibilia populo conferens; nunc vero dexteræ Excelsi mutatio facta est. Quamobrem dolores me detinebant, fatiorque me animo vulneratum ex morbo et infirmitate cognitionis. Mutationem vero dexteræ Dei conspiciebam, recordatus illorum quondam operum ejus. Quapropter ait : — VERS. 12, 13. Memor sui operum Domini, ab initio mirabilia tuorum : et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventio-nibus tuis exercebor. Pro quibus Symmachus hoc modo interpretatus est : Recordabar cogitationum Domini, animo volvens antiqua prodigia tua. Et meditabar omnes actiones tuas, et machinamenta tua narrabam, hæc memoria repetens. Deinde vero cum jam audiam, quomodo repulisti in finem, et iratus est furor tuus super onera pascuæ tuæ⁸¹; jure opinatus sum esse mutationem dexteræ Altissimi. Hæc quippe signa sunt mutationis Dei, ac amotionis ejus ab illa, quam olim de populo gerebat, sollicitudine.

VERS. 14, 15. Deus, in sancto via ejus : quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia. Cum videam mutationem dexteræ Altissimi, et qualia operata sit; nam unius gentis loco jam omnibus gentibus benefica est; non enim uni populo ut olim, sed omnibus gentibus et populis virtutem suam n. t. m. fecit; ideo stupens et mirabundus aio : Deus, in sancto via tua; etenim viæ tuæ comprehensio humanam naturam exsuperat; ita ut hic apposite dicatur : O altitudo divitiarum, sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus⁸²! Non ultra ergo curiose inquirere, aut secreta explorare

⁸⁰ Rom. xi, 35. ⁸¹ Psal. lxxiii, 1. ⁸² Rom. xi, 35.

convenit : nam quis novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit⁸³? Idcirco dum hæc cogitat, obstupefactus de profunditate sapientiæ Dei ait : *Deus, in sancto via tua : quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia.* Quæ sint illa mirabilia sub hæc interpretatur dicens : *Notam fecisti in populis virtutem tuam ;* pro quo Symmachus edidit, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam.* Nam quemadmodum olim (VERS. 16) redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph, quando liberos eos eduxisti ex terra Ægypti, cum domo servitutis ; eodem quoque modo jam, cum facta est mutatio dexteræ Altissimi, notam fecisti in populis virtutem tuam, et in gentibus fortitudinem tuam.

VERS. 17. *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi.* Admodum consequenter postquam dixerat, *Notam fecisti in populis virtutem tuam,* sive, secundum Symmachum, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam,* futura vaticinans, virtutem Novi Testamenti propheticè declarat. Quare ait : *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt.* Sicut enim in in exitu olim filiorum Israel ex Ægypto, mare ridit et fugit, *Jordanis conversus est retrorsum*⁸⁴ ; eodem modo in adventu Emmanuelis, (id est, nobiscum Deus,) eum accessit ad Jordanem fluvium, aquæ videntes eum stupore percussæ sunt. Quin etiam multitudo populorum in Ecclesiis Dei collecta, aquis consimilis (VERS. 18) secundum propheticum sermonem, *Vox gentium multarum, similis aquis multis*⁸⁵, Deum inter homines peregrinanti mentis oculis videns, salutari timore correpta est, de quo dicitur, *Initium sapientiæ timor Dei*⁸⁶. Quandiu enim aquæ illæ cæcæ erant, Deum non videbant, nec timore ejus affectæ erant ; nunc autem magnam utilitatem ex contemplatione et cognitione Verbi apud se peregrinantis acceperunt. Rursumque secundum historiam, cum Servator discipulos jussit ascendere in naviculam et transfretare ; et quarta vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare ; tunc etiam viderunt eum aquæ et timuerunt. Item quando increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna, turbatæ sunt abyssi, et multitudo sonitus aquarum. Hæc porro secundum prophetiam ad litteram implebantur ; secundum vero penitentiorem mentem, aquæ, nempe ecclesiastica multitudo omnibus ex gentibus collecta, initium sapientiæ effectæ sunt, utpote quæ divino timore affectæ fuerint, secundum illud, *Initium sapientiæ timor Domini*⁸⁷. Abyssi vero, quæ diversæ ab aquis erant, turbatæ sunt, ita ut sonitum ac tumultum facerent. Dixeris porro abyssos esse gentium incredularum ordines, quæ variis temporibus contra Ecclesiam insurgentes, persecutiones concitarunt. Sed primo quidem aquæ Deum timuerunt, postea

Α γμονεῖν, οὐδὲ τὰ ἀπόρρητα διερευνησθαι· τίς γάρ ἔγνω τοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; Διὸ κατὰ καιρὸν ταῦτα ἐνοήσας, ὑπερεκλήτεται τὸ βάθος τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν· Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ ἀρχῶ ἡ θόδός σου· τίς θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν ; σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ποῖα δὲ θαυμάσια διερμηνεύει ἐξῆς εἰπών· Ἐργώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Γρωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου. Ὅσπερ γὰρ ἐλυτρώσω πάλαι ποτὲ ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου, τοῖς υἱοῦς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ, ὅτ' ἠλευθέρους αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν, ὅτε γέγονεν ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἐγνωρίσας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου.

Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, καὶ ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι. Σφῆδρα ἀκολουθῶνς προειπών, Ἐργώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Γρωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύν σου, παρίστησι τὴν δύναμιν τῆς Καινῆς Διαθήκης προφητικῶς τὰ μέλλοντα θεσπιζῶν. Διὸ φησιν· Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ὅσπερ γὰρ πάλαι ποτὲ ἐπὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔφυγες, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ, δηλαδὴ τοῦ μεθ' ἡμῶν Θεοῦ, ὀπηνίκα παρήει ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, ἰδόντα αὐτὸν τὰ ὕδατα ἐξεπλάγη. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ πλήθη τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ συγκροτούμενων λαῶν, ὕδασι παρωμοιωμένα κατὰ τὸν φάσκοντα προφητικὸν λόγον, *Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ὁμοία ὕδατων πολλῶν*· ἰδόντα ψυχῆς ὀφθαλμοῖς τὸν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημηκότα Θεὸν, φόβον ἀνάλαβον σωτήριον, περὶ οὗ εἰρηται· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ. Ἔως μὲν γὰρ τυφλώττοντα ἦν ταῦτα τὰ ὕδατα, οὐχ ἑώρα τὸν Θεόν, οὐδὲ φόβον εἶχεν αὐτοῦ· νυνὶ δὲ τὰ μεγάλα ὠφέληται ἀπὸ τῆς θέας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς λόγου. Καὶ αὖθις κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὀπηνίκα ὁ Σωτὴρ ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς ἀνελεῖν εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν· εἶτα τετάρτη φυλακῆ τῆς νυκτὸς ἤρξατο πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε εἶδον αὐτὸν ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐπετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι, καὶ πλήθος ἤχους ὕδατος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐτελεῖτο συμφώνως τῇ προφητείᾳ πρὸς λέξιν, πρὸς δὲ διάνοιαν, τὰ μὲν ὕδατα, λέγω δὲ τὰ πλήθη τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνηγμένα, ἀρχὴ σοφίας γέγονε, τὸν θεῖον ἀναλαβόντα φόβον κατὰ τὸ, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου· αἱ δὲ ἄβυσσοι, ἕτεροι οὔσαι παρὰ τὰ ὕδατα ἐταράχθησαν, ὡς ἤχον καὶ θόρυβον παρασχεῖν. Εἰποις δ' ἂν τὰς ἀβύσσους εἶναι τὰ τάγματα τῶν ἀπίστων ἔθνῶν τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ καιροῦς ἐπανισταμένων, καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμοὺς ἐπεχειρόντων

⁸³ Isa. xl, 15. ⁸⁴ Psal. cxiii, 5. ⁸⁵ Ezc. h. xlvi, 2. ⁸⁶ Psal. cx, 10. ⁸⁷ Psal. cx, 10.

Ἄλλα μὲν πρῶτα ὕδατα ἐφοβείτο τὸν Θεόν, αἱ δὲ δη-
λωθεῖσαι ἄβυσσοι ἐταράττοντο· τρίτον δὲ τάγμα τυγχά-
νει παρὰ τὰ λελεγμένα τὸ τῶν νεφελῶν, ὃ δὴ φωνὴν
ἔδωκε. Τίνες δὲ ἦσαν αἱ νεφέλαι, ἀλλ' ἢ αἱ κελευσθεῖ-
σαι μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν πρότερον ἀμπελῶνα, κατὰ τὸ
φῆσαν λόγιον· *Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ
μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτόν*, δηλον δὲ, οἱ τὸν ἐκ περιτο-
μῆς λαόν; Νεφέλαι δὲ πεπληρωμέναι ὕδατων μὴ ἔου-
σαι ἐπὶ τὸν παλαιὸν ἀμπελῶνα τίνες ἂν εἴεν ἢ οἱ τοῦ
Σωτῆρος μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταί, οἱ
καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν ἐπουράνιον ὕετον διαδε-
δωκότες, φωνὴν ἔδωκαν, ὥστε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελ-
θεῖν τὸν φθόγγον αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου-
μένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; Διὸ λέλεχται· *Φωνὴν ἔδω-
καν αἱ νεφέλαι· καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύ-
ονται*. Ποῖα δὲ τὰ βέλη ἢ τὰ σωτήρια καὶ τὰ ἐκλεκτά
τὰ τιτρώσκοντα τὰς τῶν σωζομένων ψυχὰς, δι' ὧν
ἢ νύμφη Χριστοῦ ἢ Ἐκκλησία τιτρώσθαι ὁμολογεῖ
φάσκουσα· *Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ*; Καὶ αὐτὸς
δὲ ὁ Σωτὴρ βέλος ὀνόμαστο κατὰ τὸν εἰπόντα προ-
φήτην· *Ἔθιξέ με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ ἐν τῇ
σφαίρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με*. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς
βέλος ἦν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος· τοῦ δὲ Υἱοῦ βέλη
ἐτύγχανον οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ θεῖα καὶ πεπυρωμένα
αὐτοῦ λόγια. Διὸ λέλεχται ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγαπητοῦ
ψαλμῷ· *Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, λαοὶ ὑποκάτω
σου πεσοῦνται*. Οὕτω δ' οὖν καὶ ἐνταῦθα εἴρηται·
Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. Περιτρέχονται
γὰρ ἀπανταχοῦ τὰ τοῦ Χριστοῦ βέλη διεπορεύετο κη-
ρίττοντα· διὸ *φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι*· ἀλλὰ καὶ
Φωνὴ τῆς βροντῆς σου, φησὶν, ἐν τῷ τροχῷ· βρον-
τὴν δὲ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν αἰνῆτε-
ται. Ὡς γὰρ φωνὴ βροντῆς οὐράνιος τυγχάνει βοή,
καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλουσα δύναμιν, τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, οὐράνιον
τυγχάνον, οὐκ ἀνθρωπίνην περιεῖχεν ἰσχύν. Οὐδὲ γὰρ
ἐκ σθητῆς βουλής ὠρμάτο· σὺν θεῖῃ δὲ δυνάμει τὸν
σύμπαντα ἐπλήρου κόσμον. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους
αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ *βροντηρῶς* ὀνόμαζεν, ὅπερ ἔρμηνεύε-
ται *υἱοὶ βροντῆς*. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἀκολουθῶς τοῖς
ἔμπροσθεν εἴρηται· *Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ
τροχῷ*. Τροχὸν δὲ σημαίνει τὸν σύμπαντα βίον· ἐπεὶ
καὶ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ τροχὸς ἐν τροχῷ λέλεχται ὁ σύμ-
πας τῶν ἀνθρώπων βίος. Ἔστι μὲν οὖν τροχὸς ὁ κό-
σμος σφαιροειδῆς ὢν, κυκλοφορητικῶς τε κινούμενος.
Ἐνταῦθα δὲ τροχὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ βίος, ἀπαυ-
στον τὴν στροφὴν ποιούμενος· διὸ καὶ τροχὸς ἐν τῷ
τροχῷ εἴρηται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Φωνὴ βροντῆς
σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Ἦχος
βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα,
Φωνὴ βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. Καὶ θεὰ ὅπως κα-
τὰ πάντας τοὺς ἔρμηνευτὰς *τροχὸς ὀνόμασαι*· ἐπεὶ
καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις *βαρελγάλ* περιεῖχει, ὅπερ ἐστὶν
ἐν τῷ τροχῷ· οὕτω δὲ ὀνόμασαι καὶ ἐν τῷ Ἐζε-
κιήλ. Ἐνθα γενόμενος, παρασημειώσῃ, ὡς καὶ ἡ θεὰ
Γραφὴ τὸ περιέχον τροχὸς οἶδε. Διὸ σφαιροειδῆ φασιν
εἶναι τὸν κόσμον. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἔσδρα ὁ Ζορο·

memoratæ abyssi turbatæ sunt : præter illa vero
tertius ordo superest, nempe nubium, quæ vocem
dederunt. Quæ nubes illæ erant, nisi quibus præ-
ceptum fuerat ne pluerent super vineam illam pri-
stinam; secundum illud, *Et nubibus mandabo ne
pluant super eam imbrem* 88; videlicet super popu-
lum ex circumcissione? Nubes autem aquis plenæ,
nec super vineam illam pristinam pluentes, quæ-
nam fuerint nisi Salvatoris discipuli, apostoli et
evangelistæ, qui per totum orbem cœlestem plu-
viam impertientes, vocem dederunt, ita ut in om-
nem terram exierit sonus eorum, et in fines orbis
terræ verba eorum? Ideo dictum est : (VERS. 19.)
Vocem dederunt nubes, etenim sagittæ tuæ transeunt.
Quænam sagittæ, nisi salutares et electæ illæ, quæ
animas salutem consecuturas vulnerant, quæ se
Christi sponsa Ecclesia vulneratam fatetur his ver-
bis, *Quia vulnerata amore sum* 89? Ipseque Salvator
sagitta vocatur apud prophetam dicentem, *Posuit
me quasi sagittam electam, et in pharetra sua abs-
condit me* 90. Sed Patris quidem sagitta unigenitum
ejus Verbum erat; Filii vero sagittæ erant apo-
stoli, necnon divina et ignita ejus eloquia. Quam-
obrem in psalmo de dilecto dicitur : *Sagittæ tuæ
acutæ, populi sub te cadent* 91. Sic itaque in præ-
senti dictum est : *Etenim sagittæ tuæ transeunt*.
Nam sagittæ Christi ubique prædicantes percurrer-
bant; ideo *vocem dederunt nubes*; sed etiam, in-
quit, *vox tonitruui tui in rota*. Tonitruum hic evan-
gelicam prædicationem subindicat. Sicut enim vox
tonitruui cœlestis sonitus est, humanamque omnem
virtutem exsuperat; sic et evangelica prædicatio,
cœlestis cum sit, non humana virtute prædita erat.
Neque enim ex mortali voluntate prodibat, sed di-
vina potestate totum implebat orbem. Idcirco apo-
stolos suos Servator *Boanerges* nuncupavit, quod
significat *filios tonitruui*. Hic itaque consequenter
ad priora dictum est, *Vox tonitruui tui in rota*. Ro-
tam dicit, totam vitam significans : nam in Eze-
chiele 92 tota hominum vita rota in rota dicitur.
Rota item est mundus qui sphaerica forma est, at-
que in circulum movetur. Hic autem rota est homi-
num vita, quæ indesinenti conversione movetur :
quæ causa est ut rota in rota dicta fuerit. Secun-
dum Aquilam vero, *Vox tonitruui tui in rota*; secun-
dum Symmachum, *Sonitus tonitruui tui in rota*; se-
cundum Theodotionem, *Vox tonitruui tui in rota*.
Et animadvertas velim secundum omnes interpre-
tes, *rota*, dictum fuisse : quia Hebraica lectio, *Ba-
gelgel*, circumfert, id est *in rota*; sic autem in Eze-
chiele quoque vocatur. Huc cum deveneris, observes
velim divinam Scripturam id quod circumpositum
est pro rota habere. Quare mundum ad sphaeræ si-
militudinem constitutum aiunt. Nam in Esdra Zo-
robabel victoriæ præmium a rege reportavit, post-
quam dixerat : *Magnum est cœlum, et magnus sol,
quia vertitur in circuitu cœli, et revertitur in propriam*

88 Isa. v, 6. 89 Cant. II, 5. 90 Isa. XLIX, 2. 91 Psal. XLIV, 6. 92 Ezech. I, 16.

locum in uno die 93. Quæ secundum physicam considerationem dicta sint. Hæc porro, quæ tractamus, evangelici Dei adventus virtutem vaticinantur; ut videlicet ejus opera multitudo gentium Deum cognoverit, abyssi turbatæ fuerint, memoratæ nubes vocem dederint; sagittæ ejus transierint, utque vox tonitruum ejus fuerit in rota; ad hæc vero omnia, ut fulgura ejus in orbe apparuerint. Quæ fulgura ejus esse dixeris, nisi splendorem charismatum sancti Spiritus qui per totum orbem fulgurat? *Nam divisiones gratiarum sunt, idem vero Spiritus. Et alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides* 94, et cætera. Quæ cum præstantia gratiæ Dei dona sint, ceu fulgura Ecclesiam ejus illustrant.

Καὶ ᾧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος διδοται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλῳ λόγος γνώσεως, καὶ ἄλλῳ πίστις, καὶ τὰ λοιπὰ ἄτινα, ἐξαίρετα ὄντα τοῦ Θεοῦ χαρίσματα, ἐξαστράπτει καὶ καταλάμπει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

VERS. 20. *In mari via tua et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur.* Congruenter jam traditis, concussa et commota est terra. Pro illo enim, *et contremuit*, secundum omnes interpretes, *et commota est*, dicitur. Eo autem modo commota est terra, quo dicitur in Evangeliiis 95: *Et ingrediente Salvatore Hierosolymam, commota est omnis civitas dicens, Quis est hic?* Sic enim per locum ipsi civitatis incolæ designantur, ita et hoc loco ipsos terræ incolas commotos et concussos esse dicitur. Quare ex evangelica prædicatione, in testimonium omnibus gentibus annuntiata, omnium aures commotæ sunt. Consequenter autem concussa et commota est terra propter ea quæ prius tradita sunt. Nam si illuxerunt fulgura ejus orbi terræ, si vox tonitruum ejus insonuit in rota, si sagittæ ejus in omnes transierunt, si nubes dederunt vocem suam, ex his omnibus sequitur concussam et commotam fuisse terram. Quomodo autem in mari via ejus fuerit, et semitæ ejus in aquis multis, ac quomodo vestigia ejus non cognoscantur, ex ipsius ad discipulos promissione intelligas, quæ sic habet: *Euntes docete omnes gentes in nomine meo* 96; et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* 97. Nam ubique terrarum discipulis suis invisibiliter præsens, in mari vitæ, et in multis gentium aquis ambulabat: idque occulta et invisibili virtute peragebat: quare dicitur, *Et vestigia tua non cognoscentur.* Hæc itaque in salutari Dei adventu implebantur. Hæc autem, inquit, in salutari ejus ad homines adventu per mutationem dexteræ Altissimi sic impleta sunt; quemadmodum olim in priore populo, quando eductis illis ex terra Ægypti per mare transitum munivit: tunc enim commonstrata virtute sua, viam et semitas in aquis multis paravit; ita ut præeuntem ipsum totus Israel in transitu maris sequeretur, incessusque ejus ignotus incomprehensibilisque hominibus esset, quando deduxit

A βάβελ τὰ νικητήρια ἀπηνέγκατο παρὰ τῶν βασιλεῖ εἰρηκώς· Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ μέγας ὁ ἥλιος, διτι σφραγίζεται ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἐν ἡμέρᾳ μᾶ. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ φυσικὴν θεωρίαν. Τὰ δὲ προκείμενα θεοπίζει τῆς εὐαγγελικῆς θεοφανείας τὴν δύναμιν· καὶ ὡς δι' αὐτῆς τὰ πλήθη μὲν τῶν ἐθνῶν τὸν Θεὸν ἐπέγνω, αἱ δὲ ἄδουσοι ἐταράχθησαν, αἱ δὲ προλεχθεῖσαι νεφέλαι ἔδωκαν φωνήν, καὶ ὥστε τὰ βέλη αὐτοῦ διεπορεύθη, καὶ ὡς φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ γέγονεν ἐν τῷ τροχῷ· καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖσι ὡς ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη. Τίνας δ' ἂν εἴποις τὰς ἀστραπὰς αὐτοῦ ἢ τὰ φέγγη τῶν τῶν ἁγίου Πνεύματος χαρισμάτων τὰ ἀστράπτουσα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης; Διαρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα

B *Ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς σου καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ ἰχθυήσου οὐ γνωσθήσονται.* Ἀκολουθῶς τοῖς ἀποδοδομένοις ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ ἔτρομος, κατὰ πάντας τοὺς ἐρμηνευτὰς, καὶ ἐσεισθη εἰρήται. Οὕτω δὲ ἐσεισθη ἡ γῆ, ὡς εἰρηται ἐν Εὐαγγελίῳ. *Καὶ εἰσελθόντος τοῦ Σωτῆρος εἰς Ἱερουσόλυμα ἐσεισθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα· Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὡς γὰρ αἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες ἐδηλοῦντο διὰ τὸν τόπον, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας κλονηθῆναι φησὶ καὶ σεισθῆναι τὸ λόγιον. Διὸ πᾶσα ἀκοὴ κεινίηται ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κεκηρυγμένου. Ἀκολουθῶς δὲ ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ, ἢ ἐκλονήθη διὰ τὰ ἐμπροσθεν λελεγμένα. Εἰ γὰρ ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη, ἢ φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ ἐξήχησεν ἐν τῷ τροχῷ, εἰ τὰ βέλη αὐτοῦ ἐπὶ πάντας διαπορεύεται, εἰ αἱ νεφέλαι τὴν αὐτῶν ἔδωκαν φωνήν, ἀκόλουθον ἦν ἐκ τούτων ἀπάντων κλονηθῆναι καὶ σαλευθῆναι τὴν γῆν. Ὅπως δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ γέγονε, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ ὡς τὰ ἰχθυήσου οὐ γνωσκαται, εἴση ἐπιστήσας τῇ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγγελίᾳ αὐτοῦ φησάση· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου· καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀοράτως γὰρ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς συνῶν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσῃ καὶ τοῖς πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ὕδασι ἐπορευέτο· καὶ τοῦτ' ἐπραττεν ἀοράτως καὶ ἀφανεί δυνάμει· διὸ λέλεκται· *Καὶ τὰ ἰχθυήσου οὐ γνωσθήσονται.* Ταῦτα μὲν οὖν ἐπληροῦτο κατὰ τὴν σωτήριον θεοφανείαν· Οὕτω δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐγίνετο ἐπὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· ὡσπερ καὶ πάλαι ἐπὶ τοῦ πρώτου λαοῦ ὀπηνίκα ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου διήγαγε διὰ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε γὰρ δεικνὺς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ὄδῳ ἐποίησε καὶ τρίβους ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὡς προηγουμένῳ αὐτῷ ἐπακολούθει*

93 III Esdr. iv, 34. 94 I Cor. xii, 4, 8, 9. 95 Matth. xxi, 10. 96 Matth. xxviii, 19. 97 ibid 30.

ἐν τῇ πορείᾳ τῆς θαλάσσης τὸν πάντα Ἰσραὴλ, ἄγνω-
 στὸν τε εἶναι καὶ ἀκατάληπτον ἀνθρώποις τὴν πο-
 ρεῖαν αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὠδήγησεν ὡς *πρόβυτα τὸν*
λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών. Ἄλλος
 μὲν οὖν τὰ προκειμένα ἅπαντα ἐπὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν
 ἀπ' Αἰγύπτου ἀνοίσει, τότε πεπληρωσθαι φάσκων τὸ,
Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ
ἐφοβήθησαν, ἐταράχθησαν ἄβυσσοι, πλῆθος
ἤχους ὕδατος· πᾶσάν τε τὴν περικοτὴν ἀκολούθως
 ἐπὶ τὴν τότε πραχθεῖσαν ἱστορίαν ἀναπέμφει· ἐγὼ
 δὲ, μὴ εὐρῶν ὅπως τὰ ἐξῆς εἰρημένα κατὰ τὴν λέξιν
 ἐπληροῦτο· οὐ γὰρ μέμνηται ὁ Μωϋσῆως νόμος, ὡς
 νεφέλαι τινὲς κατὰ τὸν κατὸν ἐκείνων φωνῶν ἔδω-
 καν σωματικῶς, οὐδὲ ὡς βέλη αἰσθητὰ διεπορευέτο,
 οὐδὲ ὡς ὅλη οἰκουμένη ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ,
 καθ' ὃν χρόνον ἦσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὴν ὑποπεσοῦσαν
 εἰς τοὺς τόπους ἐρμηνείαν παρεθέμην. Ὅποια δὲ
 ἔλυτο γράφων εἴσεται.

ΣΥΝΕΣΕΩΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΖ'.

Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε
τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.
 Παρορμῶν ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐμφε-
 ρομένων, *Συνέσεως* τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησατο· ταύ-
 τής γὰρ δέομεθα εἰς θήραν τῆς προκειμένης διανοίας.
 Πρώτον μὲν οὖν ζητήσκειν ἂν τις εὐλόγως, τίνος
 πρόσσωπον τυγχάνει τὸ φάσκον ἐν ἀρχῇ, *Προσέχετε,*
λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Οὔτε γὰρ τῷ
 Ἀσάφ οὔτε τῷ Δαυὶδ ἀρμόζει ταῦτα λέγειν· ἐπεὶ
 μὴ νομοθεταὶ γεγονόσιν οὗτοι· οὔτε τὸ, *Οὖς ὑμῶν*
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, ἔπρεπε λέγειν
 ἦτοι τὸν Ἀσάφ, ἢ τὸν Δαυὶδ· οὐ γὰρ οἰκεῖα ῥήματα
 προσέφερον, τῇ δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος βουλή διη-
 κονοῦντο. Διὸ *συνέσεως* ἐπιγράφεται, ὡς ἂν συν-
 ὤμην τίς τέ ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων, καὶ τίς ὁ λαὸς αὐ-
 τῷ, καὶ τίς ὁ νόμος· ἕτερος γὰρ εἶκοθεν εἶναι παρὰ
 τὸν Μωϋσῆως. Ταῦτα δ' ἐπιλύεται τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν
 ᾧ εἴρηται· *Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν*
παρομοίαις τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς
οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ
τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παρομοίαις
τὸ στόμα μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κατα-
βολῆς. Διὰ ποίου δὲ προφήτου ταῦτα εἴρητο ἢ διὰ
τοῦ προκειμένου Ἀσάφ; Ὁ μὴ συνιέντες τινὲς,
προσέθηκαν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ, διὰ Ἡσαίου τοῦ
προφήτου· ἐν δὲ γε τοῖς ἀκριθέσις ἀντιγράφοις
ἀνευ τῆς προσθήκης τῆς διὰ Ἡσαίου, ἀπλῶς οὕτως
εἴρηται· Ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προ-
φήτου λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παρομοίαις τὸ στόμα
μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς, &
δὴ φέρεται ἐν τοῖς προκειμένοις, οὐ μὴν ἐν τῇ τοῦ
Ἡσαίου προφητείας. Οὐκοῦν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς
παραθέσεως ὁ Σωτὴρ ἂν εἴη, καὶ οὐδὲ ἄλλος, ὁ ἐξ
οὐραίου προσώπου φάσκων ἐπὶ τοῦ παρόντος τό·
Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου. Ἴνα δὲ
 συνῶμεν αὐτὸν, *συνέσεως* τὴν προγραφὴν ἐποίη-
 σατο· ὡς μήτε ψαλμὸν μήτε ὠδὴν μήτε τι τοιοῦτον

⁹⁰ Matth. xiii, 34, 35.

(1) Forte, οἰκεῖα.

(VERS. 21) *sicut oves populum suum in manu Moysi*
et Aaron. Alius ræc omnia ad exitum ex Ægypto
referet, dicitque hæc verba, Viderunt te aquæ,
Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatæ sunt
abyssi, multitudo sonitus aquarum, tunc impleta
fuisse: totamque clausulam ad illam historiam re-
ducet; ego vero cum nusquam deprehendam ea quæ
sequuntur ad litteram gesta fuisse; Moysis quippe
lex non meminit, nubes quasdam illo tempore cor-
poræo more vocem dedisse, neque sensiles sagittas
transiisse, neque per totum orbem fulgura ejus il-
luxisse, quo tempore illi in deserto erant, eam,
quæ mihi tum succurrebat, ad singula loca inter-
pretationem addidi. Quam vero ex his interpreta-
tionem amplecti debeat, ex proprio judicio lector
 B intelliget.

χρη τῶν εἰρημένων ἐκδοχῶν αἰρεῖσθαι θελα (1) κρῖσε⁹⁰

INTELLECTUS ASAPH. LXXVII

Attendite, popule meus, legem meam: inclinate
aurem vestram in verba oris mei. Cum ad dictorum
 intelligentiam nos sermo provocet, *Intellectus* in
 titula fertur; eo quippe indigemus ad ejus senten-
 tiam investigandam. Et primò quidem opportune
 quærat, quæ persona hæc initio dicat, *attendite,*
popule meus, legem meam; inclinate aurem vestram
in verba oris mei. Non enim Davidi vel Asapho
 hæc dicere conveniat: illi quippe legislatores non
 fuere; neque illud, *Aurem vestram in verba oris*
mei, vel Davidem vel Asaphum dicere par erat:
 C neque enim propria verba proferebant, sed divini
 Spiritus voluntati ministrabant. Ideo *Intellectus*
 inscribitur, ut intelligamus quis hæc dicat, quis
 populus ejus, quæ lex; nam videtur alia a lege
 Moysis esse. Hæc porro solvit Evangelium⁹⁵, cum ait
Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad
turbas, et sine parabola non loquebatur eis; ut im-
pleretur quod dictum erat per prophetam dicentem.
Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita
a constitutione. Per quem prophetam hæc dicta
 sunt, nisi per hunc Asaphum? Quod non intelli-
 gentes quidam adjecerunt Evangelio, *per Isaiam*
prophetam: sed in accuratis exemplaribus, sine
 additamento illo, *per Isaiam,* ita simpliciter dici-
 tur, *ut impleretur quod dictum erat per prophetam*
 D *dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo*
abscondita a constitutione, quæ hic habentur, non
autem in prophetia Isaie. Ex evangelico igitur tes-
 timonio Servator et non alius fuerit, qui ex propria
 persona in præsentem dicit, *Attendite, popule meus, le-*
gem meam. Ut autem intelligamus ipsam esse, inscrip-
 tionem *Intellectus,* posuit; ita ut neque psalmus, ne-
 que canticum, neque quid simile hæc existimentur
 esse, sed Christi ad populum suum, sive ad Ec-
 clesiam suam doctrinam, qua de Judaici populi
 sceleribus verba facit. Populum porro ejus alium
 esse ab eo qui in sequentibus accusatur intelliget,

si Zachariæ prophetiam his conferas, quæ sic habet : *Gaude multum, filia Sion ; prædica, filia Jerusalem. Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me ad vos* 1. Hic consideres velim Dominum se ab alio Domino omnipotente missum testificari, ac se sibi ex omnibus gentibus collecturum esse populum promittere. Hoc ipsum itaque Dei Verbum, populum ex gentibus sic alloquebatur : *Attendite, popule meus, legem meam. Legem vero suam Evangelium esse docet, de quo Isaias sic vaticinabatur : Nam ex Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, et iudicabit inter gentes* 2. Hoc Jeremias novum testamentum vocavit dicens : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et disponam testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum* 3. Isaias iterum hæc de Servatore prænuntiabat : *Ecce puer meus quem elogi, electus meus : suscepit eum anima mea. Iudicium gentibus afferet. Non contendet, et non clamabit, neque audietur foras vox ejus. Calamum conquassatum non confringet, et linum fumigans non exstinguet, sed in veritatem feret iudicium : respiciendū et non ifrangetur, donec ponat in terra iudicium, et in nomine ejus gentes sperabunt* 4. Pro illo enim, et in nomine ejus gentes sperabunt, Hebraicum habet, et in lege ejus, ut et reliqui omnes interpretes ediderunt, videlicet, in lege ejus. Hortatur itaque Christus populum suum ex gentibus, his verbis, ut attendant legi suæ. Ut attendant enim, non ut leviter audiant, exoptat, atque animo accurate perpendant intelligantque legem suam, imo etiam inclinent aurem suam in verba oris ipsius, atque ipsi legi suæ ut attendant præcipit, quia doctrinam suam in parabolis tradebat. Quare subjungit : — **VERS. 2.** *Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio.* Quod item docet sacrorum Evangeliorum scriptura, qua dicitur 5 : *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et in parabola non loquebatur eis; ut impleretur quod dictum erat per prophetam dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione.* Pro illo enim, *Loquar propositiones ab initio,* Matthæus, Hebræus cum esset, propria interpretatione usus dixit : *Eructabo abscondita a constitutione.* Cujus loco Aquila, *Pluam ænigmata ex initio,* edidit, Symmachus vero, *Scaturire faciam propositiones antiquas.* Cum porro Verbum Dei prioris populi accusationes instituturum esset, causasque allaturum quare depulsi essent, necessario Ecclesiæ suæ præcipit ut dictis attendat, intelligatque allatas in comparisonem prioris populi accusationes, ut ne similem in casum labatur; sed hujusmodi narratione electa qualis illos finis exceperit, exemplū illo ad meliorem frugem revo-

νομίζεῖν εἶναι τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ Χριστοῦ διδασκαλίαν πρὸς τὸν αὐτοῦ λαόν, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ περὶ τῶν παρανομημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διαστελλομένου. Νοήσεις δὲ τὸν αὐτοῦ λαὸν ἕτερον ὄντα πρὸς τὸν ἐν τοῖς ἐξῆς κατηγορούμενον, τὴν Ζαχαρίου προφητείαν τοῦτοις παραθεῖς, δι' ἧς εἴρηται· *Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, κἀγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γινώσθε, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Θέα γὰρ ἐν τοῦτοις, ὡς ὁ Κύριος ἀπεστάλθαι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ ὑφ' ἑτέρου Κυρίου παντοκράτορος, ἑαυτῷ τε ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνάξειν ἐπαγγέλλεται λαόν. Αὐτὸς οὖν εὖτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ προσεφώνει λέγων· Προσέχετε λαός μου, τὸν νόμον μου. Νόμον δὲ αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι διδάσκει, περὶ οὗ καὶ Ἡσαίας ἐθέσπιζε λέγων· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀναμέσον τῶν ἔθνῶν. Τοῦτον δὲ καὶ Ἱερεμίας διαθήκην καινὴν ὠνόμασεν εἰπὼν· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι Διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθήμην τοῖς πατέροισιν αὐτῶν. Καὶ Ἡσαίας δὲ πάλιν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνεφώνει λέγων· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου· προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Κρίσει τοὺς ἔθνησιν ἐξέλοισι. Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάζει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνῆ αὐτοῦ. Κάλυπον συντεβλασμένον οὐ κατέδει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σέβει· ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξέλοισι κρίσει ἀναλάβημι καὶ οὐ θρασυθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσει· καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι, τὸ Ἑβραϊκόν, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ, περιέχει, ὡς συμφώνως καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ ἐκδέδωκασι, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ εἰρηκότες. Παραίνει τοίνυν ὁ Χριστὸς τῷ ἑαυτοῦ λαῷ τῷ ἐξ ἔθνῶν διὰ τῶν προκειμένων προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ. Προσέχειν γὰρ βούλεται, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀκούειν· θεωρεῖν δὲ κατανενομημένως καὶ συνιναίει τὸν αὐτοῦ νόμον· ἀλλὰ καὶ κλίνειν τὸ οὖς εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ παρακαλεῖται, ἐπειδὴ περ τὰς διδασκαλίας ἐν παραβολαῖς ἐποιεῖτο. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀνοιξὼ ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς· ὃ ἔτι διδάσκει καὶ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφὴ, δι' ἧς εἴρηται, ὅτι Πάντα ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνοιξὼ ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεῖξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καινοβολῆς. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, Ἑβραῖος ὢν ὁ Ματθαῖος, οὐκ εἰς ἐκδόσει κέχρηται εἰπὼν, Ἐρεῖξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ και-*

1 Zach n, 10, 11 2 Isa n, 5, 4 3 Jerem xxxi, 31, 32. 4 Isa. xlii, 1 4.

ταβολῆς· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὀμβρόησω αἰνί-
γματα ἐξ ἀρχῆθεν, ἐκδεδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος,
Ἀραβλίωσω προβλήματα ἀρχαῖα. Μέλλων δὲ ὁ τοῦ
θεοῦ λόγος τὰς κατηγορίας τοῦ προτέρου ποιεῖσθαι
λαοῦ, καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς ἀποβέβληται παρατίθε-
σθαι, ἀναγκαίως τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ παρακλεῖε-
ται προσέχειν τοῖς λεγομένοις, καὶ συνιέναι τὰς πα-
ραβόσεις τῆς τῶν παλαιῶν κατηγορίας, ὡς ἂν μὴ
τοῖς αὐτοῖς περιπέσοι, μαθοῦσα δὲ ἐκ τῆς περι ἐκεί-
νων διηγήσεως ὁποῖον αὐτοὺς διεδέξατο τέλος, σω-
φρονίζοιτο ἐκ τοῦ παραδείγματος. Εἰπὼν· Διανοίξω
ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέγγωμαι προβλή-
ματα ἀπ' ἀρχῆς, ἐπιφέρει τὰς τοῦ προτέρου λαοῦ
κατηγορίας. Παραβολῇ γὰρ ἐκείνοις κέχρηται ἀντὶ
ὑποδείγματος εἰς ἡμετέραν νοουθεσίαν. Καὶ καθ' ἑτέ-
ραν δὲ διάνοιαν ὁ παρῶν λόγος τὰς παρανομίας τοῦ
Ἰουδαίων ἔθνους συγκαταριθμεῖται, ἐπειδήπερ ἐν
τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· Ἴνα τί, ὁ Θεός, ἀπόσω
εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νο-
μῆς σου; καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τῆς καταλαβούσης αὐ-
τοῦς πολιορκίας ἐλέγετο. Τὰς γὰρ τούτων αἰτίας
καρίστησι διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ
πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας
ἀπόσσειται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι;
ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλκος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ
γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οὐκτεριῆσαι ἐτι;
ἢ εἰς τέλος ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλέγει τῆς εἰς
τὸ τέλος μεταλθούσης τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὀργῆς.
Καὶ αὐτὸς δὲ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ παρακλησίως
τοῖς προκειμένοις πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀπετείνεται λέγων·
Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου,
ἐν τρόπον δροῖς ἐπισυναγαγεῖν τὰ ροσσία ὑπὸ τὰς
πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν
ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος.

Ἔσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνωμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πα-
τέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. Τὰ μὲν πρῶτα ἐξ
ἐνὸς ἐλέγετο προσώπου, ὅπερ τίνος ἦν ἀποδέδεικται
μὲν ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Συμπαλαμβάνει δὲ καὶ ἕτερα
ὑποκαταβάς τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀνθρωπινώτε-
ρον φεγγόμενος, ὡς ἂν ἐκ προσώπου οὗ ἀνεληφεν
ἀνθρώπου τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ
σάρκα· οὗ τὴν γένεσιν ἱστορεῖ τὸ Εὐαγγέλιον φά-
σκον· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ
Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Διόπερ συμπαλαμβάνων
τοὺς κατὰ σάρκα ὁμογενεῖς αὐτοῦ γενομένους μαθη-
τὰς καὶ ἀποστόλους, πληθυντικῶς διεξέργηται τὰ
μετὰ χεῖρας λέγων· Ἔσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνωμεν
αὐτὰ. Ὅτε μὲν γὰρ τὸν λαὸν ἑαυτοῦ ἀνεκαλεῖτο, καὶ
οἰκεῖον νόμον αὐτοῖς προῦβάλλετο, παρῆγει τε κλίνειν
τὸ ὄς τοῖς αὐτοῦ ῥήμασι, σὺν αὐθεντεῖα βασιλικῇ ἐξ
ἐνὸς προσώπου προσφέρειτο τὴν παραγγελίαν· νῦν δὲ,
ὅτε τῶν παλαιῶν ἀναγνωσμάτων ἐπιτέμνεται τὴν διη-
γησιν, κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὑπομιμνήσκων τὰ πάλαι
πεπραγμένα, καὶ ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γνώριμα ἐπαναλαμ-
βάνων τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς Γραφῆς δηλούμενα. Διό
φησιν· Ἔσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνωμεν αὐτὰ. Οὐ πάν-
των δὲ ἐστι τὸ ἀκούειν καὶ γινώσκειν, ἀλλ' ἢ μόνων
πῶς συνιέντων τοὺς λόγους. Διὸ καὶ ὁ Φίλιππος τῷ
εὐνούχῳ ἔλεγεν· Ἄρα γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;
Ἄλλ' οὐδὲ πᾶσιν οἱ πατέρες διηγήσαντο. Οὐκ ἔχομεν
γούν ἡμεῖς οἱ ἐξ ἔθνῶν τῷ θεῷ λόγῳ προσελθόντες
διδασκάλους ἐπιγράψασθαι τῶν θεῶν μαθημάτων

A cetur. Cum dixisset : *Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio*, prioris populi accusationes adjicit. Parabola quippe exempli loco uilitur ad nostram institutionem. Secundum aliam vero explicandi rationem hic sermo, ideo Judaici populi facinora enumerat, quia superius dixerat : *Utiquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* ? et similia quæ de illorum obsidione dicta sunt. Nam hic eorum causas aperit. Et quia in præcedenti psalmo dictum est : *Nunquid in æternum projiciet Dominus, et non apponet ut compleceat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet, a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* jure post hæc B proposita dubia, causas recenset cur Judaicam gentem ira in finem invaserit. Ipseque Servator in Evangeliiis, similibus eos dictis alloquebatur : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

VERS. 3. *Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis.* Priora quidem ex unius persona dicebantur, quænam vero ea esset, ex iisdem dictis demonstratum est. Alia vero jam assumit a deitate sese demittens, e' humaniorē loquens more, quasi ex persona hominis, quem assumpsit ex semine David secundum carnem : *cujus generationem narrat Evangelium his verbis* : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Quamobrem assumptis secum discipulis et apostolis, qui secundum carnem ejusdem cujus ipse generis erant, pluraliter hæc edisserit dicens : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Siquidem cum populum suum advocaret, ac propriam ipsi legem proponeret, invitaretque ut inclinarent aurem ad D verba sua, auctoritate regia ex unius persona admonitionem proferebat ; nunc vero cum antiquarum lectionum narrationem compendio refert, sermonem quasi in communi enuntiat, illa olim gesta commemorans, et quæ in historia Scripturæ feruntur cæu omnibus nota resumens. Quare ait : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Non omnium porro est audire et cognoscere, sed eorum tantum qui sermonem intelligunt. Idcirco dicebat eunucho Philippus : *Putasne intelligis quæ legis* ? Sed non omnibus narravere patres. Nos itaque qui ex gentibus ad divinum verbum accessimus, patres nostros secundum carnem divinarum nobis discri-

⁵ Psal. LXXIII, 4. ⁶ Matth. XXIII, 37. ⁷ Matth. I, 4. ⁸ Act. VIII, 30.

plinarum magistros ascribere non possumus; verum Servator cum ex sua tum ex apostolorum, discipulorum et evangelistarum suoruna, qui iisdem quibus ipse patribus secundum carnem progeniti sunt, persona, has profert voces: *Quanta a:divimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis?* Hæc enim ipsi a patribus accepta nobis ex gentium semine ortis, ut ignaris, annuntiabunt, docebuntque ea quæ antiquis illis contigerunt; quæ a patribus per successionem filiis tradita, et rursus quæ ab hisce ad posterios transmissa, ex hisque iterum ad filios filiorum memoriæ mandata sunt. Quapropter dicitur: — **VERS. 4.** *Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes Domini et virtutes ejus, et mirabilia ejus quæ fecit.* Multa quidem nobis a patribus tradita sunt, de beneficiis a Deo sibi collatis; unum autem omnium maxime necessarium, est testimonium, lexque in testimonio posita, quam ipsis scripto tradidit, præcipiens ut meditentur ipsam, et ejus meditationem filiis, nepotibus et posteris per successionem traderent. Quamobrem ait: — **VERS. 5.** *Et suscitavit testimonium in Jacob, et legem posuit in Israel.* Testimonium vocabatur tabernaculum testimonii, in quo deposita erat arca Testamenti, lex in arca posita, necnon cherubim et propitiatorium, candelabrum, mensa et propositio panum: quæ jussus facere Moyses, secundum exemplar quod ipsi in monte ostensum fuerat construxit. Sed olim quidem lex illa et testimonium illud Jacobo et Israeli tradita fuerant. Quoniam vero iis acceptis illi transgressi sunt, jure ipse cum alium sibi parasset populum, aliudque testimonium, videlicet corpus Christi, quod Dei Verbi in ipso habitans templum erat, ut ipse ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud?* ad hæc etiam populo suo legem aliam, evangelicam videlicet, tradit. Ideo in principio hujus psalmi ait: *Attendite, popule meus, legem meam;* cæterum legem antiquam et veterem (testificationem) nam sic interpretatus Symmachus est, dicens: *Et statuit testificationem Jacob*) cum priore populo disposuit, præcipiens ipsis ut nota facerent ea filiis et nepotibus suis, ut generatio nulla ignoraret, sed legis doctrina in posteris quoque maneret. Idcirco dictum est: — **VERS. 6.** *Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt ea filiis suis.* Complementum autem et scopus meditationis legis hic erat: — **VERS. 7.** *Ut ponant in Deo spem, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus exquirant; ut non fiant sicut patres eorum, generatio prava et exasperans: generatio quæ non dixit cor suum, et non fidelis fuit cum Deo spiritu ejus. Quæ illa prior patrum generatio, nisi ea quæ tempore Moysis erat? propter quam Moyses acceptas legis tabulas contrivit; sic enim Moyses illos generationem pravam et perversam vocabat, hæc in illos pronuntians: *Filii vituperabiles, gene-**

A τούς κατά σάρκα πατέρας· ἀλλ' ὁ γε Σωτὴρ ἐξ αὐτοῦ προσώπου καὶ τῶν κατά σάρκα ἐκ τῶν αὐτῶν πατέρων γενομένων ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ταύτας προφέρεται τὰς φωνὰς λέγων· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνώμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν; Ταῦτα γὰρ ἐκ πατέρων αὐτοὶ παρειληφότες, ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνων ὡς μὴ ἐπισταμένοις ἀπαγγελοῦσι, διδάσκοντες ἡμᾶς τὰ τοῖς παλαιοῖς συμβεβηκότα· ἃ δὴ κατὰ διαδοχὴν ἐκ πατέρων ἠκούσθη τοῖς παισὶ, καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐλήλυθεν, ἐκ τούτων τε αὖθις εἰς παιδᾶς παίδων τῇ μνήμῃ παρεδόθη. Διὸ λέλεκται· Οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰ ἑτέραν. Ἀπαγγέλλοντες τὰς ἀνέσεις τοῦ Κυρίου καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησεν. Πολλὰ μὲν ἐστὶ τὰ παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἅπερ αὐτοὺς ὁ Θεὸς εὐεργετῶν διεπράξατο· ἐν δὲ τὸ πάντων ἀναγκαϊότερον ἐκεῖνο ἦν, λέγω δὲ τὸ μαρτύριον, καὶ ὁ ἐν τῷ μαρτυρίῳ νόμος, ὃν ἐγγράφως αὐτοῖς παρέδωκεν, ἐντειλάμενος μελετᾶν ἐν αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτῶν παισὶ τε καὶ ἀπογόνους τοῖς κατὰ διαδοχὴν γενησομένοις παραδίδόναι τῆ τούτου μελέτην. Διὸ φησι· Καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ, καὶ νόμον ἔθετο ἐν Ἰσραὴλ. Μαρτύριον δὲ ἐκαλεῖτο ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, ἐν ἣ ἀπέκειτο ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, καὶ ὁ ἐν τῇ κιβωτῷ νόμος, τὰ τε χερουδὶμ καὶ τὸ ἰλαστήριον, καὶ ἡ λυχία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων· ἅπερ κεινσθεὶς ποιῆσαι Μωσῆς, κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει κατεσκευάσεν. Ἀλλὰ πάλαι μὲν ἐκεῖνος ὁ νόμος καὶ τὸ μαρτύριον ἐκεῖνο τῷ Ἰακώβ καὶ τῷ Ἰσραὴλ δέδοτο. Ἐπειδὴ δὲ παρέβησαν οἱ παρειληφότες, εἰκότως ἕτερον ἑαυτοῦ καταρτισάμενος λαὸν καὶ μαρτύριον ἕτερον, τὸ Χριστοῦ σῶμα, καὶ ὃν τοῦ οἰκουμένου ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς ἰδούδαξεν εἰπών· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· καὶ πρὸς τούτοις καὶ νόμον ἕτερον τὸν εὐαγγελικὸν τῷ ἑαυτοῦ λαῷ παραδίδωσι. Διὸ ἐν ἀρχῇ τῶν προκειμένων ἔλεγε· Προσεχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου· πλὴν ἀλλὰ τὸν παλαιὸν νόμον καὶ τὴν παλαιὰν διαμαρτυρίαν (οἷον γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Καὶ ἔστησε διαμαρτυρίαν τῷ Ἰακώβ) τῷ προτέρῳ λαῷ διέθετο, ἐντειλάμενος αὐτοῖς γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν καὶ ἀπογόνους, ὡς ἂν μηδεμίαν λάθοι γενεάν, διαμένοι δὲ ἡ τοῦ νόμου διδασκαλία καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα γενησομένους. Διὸ λέλεκται· Ὅπως ἂν γνῶ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεχθῆσομενοι καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Τὸ δὲ συμπέρασμα τῆς τοῦ νόμου μελέτης καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦν, Ἴνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν· Ἴνα μὴ γένωνται ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν, γενεὰ σχολιὰ καὶ παραπικραίνουσα· γενεὰ ἥτις οὐ κατηύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστάθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Τίς δὲ ἦν ἡ πρότερα γενεὰ τῶν πατέρων ἀλλ' ἢ ἐπ' αὐτοῦ Μωσέως γενομένη; δι' ἣν

* Joan. II, 19.

δεξιόμενος Μωσῆς τὰς πλάκας τῆς νομοθεσίας συν-
έτριψεν· οὕτως γοῦν καὶ αὐτὸς Μωσῆς γενεάν σκο-
λιάν καὶ διεστραμμένην αὐτοὺς ἐκάλει, εἰς αὐτῶν
πρῶτον ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· *Τέκνα μωμη-
τά, γενεὰ σκολιά καὶ διεστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ
ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός;*
*Ἄλλ' ἵνα μὴ οἱ μετὰ ταῦτα γενησόμενοι τοῖς πα-
τράσιν ἀποταλεσθῶσιν ὅμοιοι, ἐγγραφον αὐτοῖς παρ-
έδωκε τὸν νόμον, καὶ τὴν διαμαρτυρίαν, δι' ἧς κατη-
γορεῖ μὲν τῶν πατέρων, διετελλάτο δὲ καὶ διεμαρ-
τύρατο τοῖς τέκνοις μὴ ἐξομοιοῦσθαι τοῖς πατράσι,
μηδὲ τῇ προτέρῃ γενεᾷ, ἥτις οὐ κατηύθυνε τὴν
καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ
τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οὐ γὰρ φύσεως φαύλης ἦν, οὐδὲ
κατασκευῆς πονηρᾶς, ἐκ προαιρέσεως δὲ ἀνανεύουσα
πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπακοὴν παροεπίκρανε, καὶ ἐκ
διαστροφῆς σκολιά γέγονε· διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· *Γενεὰ ἀπροαίρετος τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀβέ-
βαιος πρὸς τὸν Θεὸν τῷ πνεύματι τῷ αὐτῆς.**

Υἱοὶ Ἐφραΐμ, ἐντεινοντες καὶ βάλλοντες τό-
ξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Ὁ μὲν ἀγα-
θὸς καὶ φιλόανθρωπος Κύριος τοῖς πρώτοις προπάτορι
τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἔργα παντὸς λόγου κρείττονα
ἐνεδείκνυτο τὰ διὰ Μωσέως· οἱ δὲ ἐγένοντο σκληρο-
αὔχενες καὶ ὡς ἀληθῶς λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός,
καὶ γενεὰ σκολιά καὶ διεστραμμένη. Ἄλλὰ τῶν
πρώτων τοιοῦτων ἀπελεγχθέντων, νόμον τοῖς μετὰ
ταῦτα παρεδίδου, διαστελλόμενος καὶ διαμαρτυρά-
μενος ἐν αὐτῷ τὰ τε πρακτέα καὶ τὰ μὴ· παραινῶν
τε μὴ μιμεῖσθαι τοὺς πατέρας, μηδὲ τὴν γενεάν τὴν
σκολιάν, μηδὲ τὴν παραπικραίνουσαν, ἥτις οὐ κατη-
ύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη
μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οἱ δὲ, χείρους
τῶν πατέρων γενόμενοι, οὐδὲν μὲν ἀπὸ τῆς παρα-
δοθείσης τοῦ νόμου γραφῆς ὠφελοῦντο εἰς βάθος
κακίας ἐλαύνοντες. Καὶ πρῶτον γε τούτων ἦσαν οἱ
υἱοὶ Ἐφραΐμ, τιμηθέντες μὲν ἐξαιρετῶ τιμῇ διὰ τοῦ
τὴν αὐτῶν φυλὴν καὶ τὸν αὐτῶν κληρὸν προκριθῆναι
τοῦ παντὸς ἔθνους, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τὴν ὑπὸ Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ
κατασκευασθεῖσαν ὑποδέξασθαι πρῶτους· ὁ γοῦν
τόπος ὁ ἐν Σηλῶ, ἔθνα ἡ σκηνὴ καὶ τὸ ἅγιον, πρὸ
τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ ἐτύχχανεν·
ἀλλὰ πρῶτοι ταύτης τυχόντες τῆς τιμῆς, εἰδωλο-
λάτραι γεγόνασι. Καὶ ἔστι γε τὴν ἰστορίαν τῶν
πεπραγμένων αὐτοῖς ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν
ἀναλέξασθαι. Ἐλέγχει δὲ καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προῦν
ἐξῆς καὶ λέγων περὶ αὐτῶν· Ἄπώσατο τὸ σκῆνωμα
Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραΐμ οὐκ ἐξελέξατο·
καὶ πάλιν· Καὶ ἀπώσατο τὴν σκηνὴν Σηλῶν,
σκῆνωμα οὗ κατασκηνώσεν ἐν ἀνθρώποις· καὶ τὴν
οἰκίαν παρίστησιν εἰπών· Μετεστράφησαν εἰς
τόξον στρεβλόν. Καὶ παρώρισαν αὐτὸν ἐν τοῖς
βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἑλυπτοῖς αὐτῶν πυρ-
εξήλωσαν αὐτόν· Εἰκότως οὖν καὶ διὰ τῶν προ-
κειμένων εἴρηται· Υἱοὶ Ἐφραΐμ, ἐντεινοντες καὶ
βάλλοντες τόξον, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου.
Πῶς δὲ ἐστράφησαν σαφέστερον παρίστησιν εἰπών·
Καὶ ἐγένοντο εἰς τόξον στρεβλόν. Δεῖν γὰρ βάλ-

*A ratio prava et perversa, hæccine Domino redditus?
siccine populus stultus et non sapiens* ¹⁰? Sed ut eo-
rum nepotes patribus similes non evaderent, scri-
ptam ipsis legem tradidit, et testificationem, qua
patres quidem incusavit, præcepit autem et testifi-
catus filiis est, ut ne patribus similes essent, neque
priori illi generationi, quæ non direxit cor suum, et
non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. Neque enim
pravæ naturæ erat, neque malæ constitutionis; sed
ex voluntate Deo obsequentiam detrectans, exacer-
bavit eum, atque ex perversione tortuosa effecta est.
Quamobrem secundum Symmachum dictum est :
*Generatio invita corde, et infirma erga Deum spiritu
suo.*

*B VERS. 9. Filii Ephraim intendentes et emittentes
arcubus, versi sunt in die belli.* Bonus quidem et
clemens Dominus primis Judaicæ gentis atavis per
Moysen inenarrabilia opera edidit: ipsi vero dura cer-
vice fuerunt, et revera populus stultus et non sapiens,
et generatio tortuosa et perversa. Sed cum priores
illos tales fuisse comprobatum fuerit, posteris eo-
rum legem tradidit, præcepta dans illis, et testifi-
catus quænam agenda, a quibus abstinendum es-
set: cohortans quoque ne patres neque generatio-
nem illam tortuosam et exasperantem imitarentur,
quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum
Deo spiritus ejus. Illi vero, patribus deteriores, ab
sibi tradita legis scriptura utilitatis nihil percepe-
runt; sed in profundum malorum lapsi sunt. Ho-
rum primi erant filii Ephraim, qui præcellenti ho-
nore donati, quod tribus et sors eorum toti genti
præhabita fuerit, et arcam Dei tabernaculumque
testimonii ab Moyse in deserto constructum ipsi
primi acceperint: nam locus ille in Silo, ubi taber-
naculum et sanctificatio (antequam in Jerusalem
esset) debebat, tribus Ephraim erat. Verum cum
ipsi primi tanto honore dignati essent, idololatræ
effecti sunt. Ac cuique licet historiam rerum ab il-
lis gestarum ex libro Judicum colligere. Ipsos au-
tem præsens psalmus in sequentibus quoque coar-
guit, dicens: *Repulit tabernaculum Joseph, et tri-
bum Ephraim non elegit; et rursus: Et repulit ta-
bernaculum Silo, tabernaculum suum ubi habitavit in
D hominibus; causamque profert his verbis: Conversi
sunt in arcum pravum. Et irritaverunt eum in colli-
bus suis, et in sculpilibus suis ad emulationem eum
provocaverunt.* Jure ergo in præsentibus dictum est:
*Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, versi
sunt in die belli.* Quo pacto autem conversi fuerint
clarius ostendit dicens: *Et facti sunt in arcum
pravum.* Nam cum oportuisset tela immittere et
bellum inferre inimicis Dei, idololatræ illi præ-
optarunt bellum movere Deo. Quare subdit:—*VERS.*

10. Non custodierunt testamentum Dei, et in lege

¹⁰ Deut. xxxii, 6.

ejus noluerunt ambulare. Per filios porro Ephraim reliquos omnes totius gentis populos metaphorice significat, imo etiam quoslibet moribus similes, etiamsi non ex eadem tribu fuerint. Nam qui in sequentibus temporibus se abs Jerusalem segregaverunt, et in Samaria idola coluerunt, filii Ephraim erant. Merito ergo cum totius gentis transgressores filios Abraham vocasset, confertim omnes incusat, dicens : — **VERS. 11, 12.** *Et obliti sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus quæ ostendit eis. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos.* Nam omnium eorum obliti quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nolent in lege ejus ambulare : etiamsi penes ipsos esset ut possent et vellent. Illi vero etsi hac potestate instructi, recto proposito uti noluerunt ; sed Deo terga dantes in illorum olim mirabilium ejus oblivionem venerunt. Qualium autem mirabilium, nisi eorum quæ olim in Ægypto gesta sunt, neque in tota Ægypto, sed in campo Taneos? Quod tamen Moyses in Scriptura sua non declaravit ; sed Asaph, qui propheta erat, in præsentem docet, admiranda illa in Ægypto gesta, a Moyse in campo Taneos edita fuisse. Rursum enim in sequentibus ait : *Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos.* Cur in campo Taneos? Quia in hoc maxime dæmoniaca vis obtinebat : tunc multa poterant dæmones in campo Taneos constituti. Id vero Isaias propheta declarat in visione Ægypti, dicens : *Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consiliiarii regis, consilium eorum stultum fiet. Quomodo dicetis regi : Filii sapientium nos sumus, filii regum qui a principio fuerunt? Ubi sunt sapientes tui, et annuntient tibi, et dicant tibi, quid consilii Dominus ceperit super Ægyptum? Defecerunt principes Taneos, et perierunt principes Memphæos*¹¹. Dæmones autem maligni erant, ut verisimile est, qui per oracula et divinationes quamdam sapientiæ speciem profitebantur, et ob illam eorum qui in diversis Ægypti locis principes erant consiliiarii effecti sunt. Num forte qui præstigiis Ægyptiacis operam dabant, et ii qui veneficiis suis Moysei obstiterunt, principes Taneos et sapientes consiliiarii regis erant? Quamobrem jure quæ per Moysem in Ægypto facta sunt, in campo Taneos edita esse hic edocemur.

εικός, πονηροὶ διὰ χρησμῶν καὶ μαντειῶν σοφίαν κρατούντων τῆς Αἰγύπτου σύμβουλοι γινόμενοι. Μήποτε δὲ καὶ οἱ ταῖς γοητείαις τοῖς Αἰγυπτιακαῖς προσανέχοντες, οἱ τὸ ἀντιστάντες Μωσεί ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν, οἱ ἄρχοντες ἦσαν Τάνεως, καὶ οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως; Διόπερ εἰκότως ἐν πεδίῳ Μωσέως ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένα.

VERS. 13. *Interrupit mare et perduxit eos, et statuit aquas quasi urem.* Quæ in Ægypto facta sunt, uno verbo complexus dixit : *Quæ fecit mirabilia in terra Ægypti, et adjicit ea quæ non noveramus, in campo Taneos.* Quænam illa mirabilia essent Moysis Scriptura fusius enarrat. Sed præsens psalmus ea paucioribus infra recenset, dicens : *Convertit in*

λεῖν καὶ πολεμεῖν τοὺς τῷ Θεῷ πολεμίους, οἱ δὲ εἰδωλοκατρῶντες πόλεμον ἤρανο κατὰ τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἐπιλέγει· *Οὐκ ἐθύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἠβουλήθησαν πορεύεσθαι.* Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τοῦ παντὸς ἔθνους δηλοῖ μεταφορικῶς διὰ τῶν υἱῶν Ἐφραΐμ, καὶ τοὺς ὁμοίους τοῖς τρόποις, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς ἐτύγγαν ὄντες φυλῆς, σημαίνων. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀποσχίσαντες τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εἰδωλοκατρήσαντες υἱοὶ ἦσαν Ἐφραΐμ. Εἰκότως οὖν τοὺς παραβάτας τοῦ παντὸς ἔθνους υἱοὺς Ἀβραάμ ὀνομάσας, ἀθρόως διαβάλλει τοὺς πάντας λέγων· *Καὶ ἐπελάθορτο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἔδειξεν αὐτοῖς.* Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν, ἃ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Αἰγύπτου ἐν πεδίῳ Τάνεως. Πάντων γὰρ τούτων λήθην ποιηθημένοι τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδειγμένων, ὅπλα ἤρανο κατὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες [ἐν] τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορεύεσθαι, καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένον τοῦ δύνασθαι καὶ τῷ βούλεσθαι. Οἱ δὲ τὴν δύναμιν ἔχοντες, οὐκ ἔβουλήθησαν ὀρθῆ χρησασθαι προαιρέσει· νῦνα δὲ δόντες τῷ Θεῷ, λήθην ἐποίησαντο τῶν πάλαι θαυμασιῶν αὐτοῦ. Ποίων δὲ θαυμασιῶν ἢ τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκ ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ὅπερ Μωσῆς μὲν οὐκ ἐδήλωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ Γραφῆς· ὁ δὲ Ἀσάφ, προφήτης ὢν, διδάσκει διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἐν τῷ πεδίῳ Τάνεως τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πραχθέντα θαύματα διὰ Μωσέως ἐπετελέσθη. Λέγει δ' οὖν αὐτῶν προῖων διὰ τῶν ἐξῆς· *Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Διὰ τί δὲ ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ἐπιδήπερ ἐν τούτῳ μάλιστα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἐπεκράτει· τότε πολλὰ τε ἴσχυον κατ' ἐκεῖνο καιρῷ οἱ ἐν τῇ Τάνει ἰδρυμένοι δαίμονες. Τοῦτο δὲ ὀρθῶς Ἡσαίας ὁ προφήτης ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου λέγων· *Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἢ βουλή αὐτῶν μωρανθήσεται. Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ, Ἰδοὺ συνεστῶν ἡμεῖς, υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Πῶς εἰσὶν οἱ σοφοὶ σου, καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσάν σοι τί βεβοῦλενται Κύριος ἐπ' Αἰγύπτου; Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ἀπόλορτο οἱ ἄρχοντες Μέμφεως.* Δαίμονες δὲ ἦσαν, ὡς τινὰ ἐπαγγελλλόμενοι, καὶ ἐν ταύτῃ τῶν κατὰ τόπους

Διέρρηξε θάλασσαν καὶ διήγαγεν αὐτοὺς, παρῆσεν ὕδατα ὡσεὶ ἀσόν. Τὰ μὲν ἐν αὐτῇ πεπραγμένα τῇ Αἰγύπτῳ διὰ μιᾶς ἐπετέμετο λέξως εἰπών· Ἄ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Αἰγύπτου, καὶ προσθεὶς ὅπερ οὐκ ἔβουλομεν, ἐν πεδίῳ Τάνεως. Τίνα δὲ ἦν τὰ θαυμάσια, εἰς τλάτος μὲν ἡ Μωσέως περιέχει Γραφή· ἐπιτέμνεσαι δὲ ταῦτα ὁ παρῶν ψαλμὸς

¹¹ Isa. xix, 11-13.

ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα λέγων· *Μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρηματά ὅπως μὴ πίωσιν*. Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς κοινόμυϊαν καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπιλεγόμενα. Ταῦτα μὲν οὖν κατ' Αἰγυπτίων ἐγένετο ἐν πεδίῳ Τάνεως· ἃ δὴ παρελθὼν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος, τὰς εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσίας προτάττει· ὡς διήλθον τὴν θάλασσαν, εἰς πολλὰ μέρη διαιρεθέντων τῶν ὑδάτων· ὃ δὴ παρίσταται διὰ τοῦ φάσκοντος λόγου· *Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις, καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς*. Φασὶ γοῦν Ἑβραίων παῖδες εἰς ἑ' τμήματα διηρῆσθαι αὐτὴν κατ' ἀριθμὸν τῶν ἑ' φυλῶν τοῦ λαοῦ· ὥστε ἀφωρισμένως ἐκάστην διελθεῖν φυλὴν, κατὰ τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῇ πορείαν. Δυσταμένων δὲ τῶν ὑδάτων, καὶ ξηρὰς γῆς ἐν τῷ μεταξύ συν-
 ραταμένης, ἀκόλυθον ἦν συνοχὴν γίνεσθαι τῶν ὑδάτων, ὡς κυρτούμεθα αὐτὰ συνεχόμενα πρὸς ἄλληλα κυρούμενα καὶ μεταωριζόμενα, καὶ ὡσπερ ἐν ἀσκή ὕδατα ὡσεὶ ἀσκήν.

Μετὰ δὲ τὸ τηλικούτον θαῦμα, *ὠδήγησεν αὐτοὺς, φησὶν, ἐν νεφέλῃ ἡμέρας*, ἐπισκιαζούσης καὶ σκέπην αὐτοῖς παρεχούσης τῆς νεφέλης, ὡς ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ φλογμοῦ τοῦ ἡλιακοῦ καταπονοῖντο. Καταλλήλως δὲ τῇ τῆς ἡμέρας νεφέλῃ, στύλῳ πυρὸς δὲ τῆς νυκτὸς προῆγεν αὐτούς, ἡμέραν αὐτοῖς φωτεινὴν ἀπεργαζόμενος· διὸ λέλεκται, *Καὶ ὄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρὸς*. Ἐπὶ τούτοις λέγεται· *Διέβρηξε πέτραν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτούς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ*. Τήρει δὲ ὅπως καὶ ἐνεαυθὰ τὸ πληθὸς τῶν ὑδάτων ἀβύσσον ὠνόμασεν. Ἄντι δὲ τοῦ, *διέβρηξε πέτραν*, ὁ Ἀκύλας, *ἔσχισε πέτρους ἐν ἐρήμῳ, ἐξέδωκε, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ*, δι' ἧς παρίσταται, ὡς οὐ μία πέτρα ἦν ἡ ἀναδύσασα αὐτοῖς τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὰ. Ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐπισημαίνεται λέγων· *Ἐπιρον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσας αὐτοῦς· πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*· ὡς ἀπανταχοῦ παρεπομένης αὐτοῦς πέτρας, καὶ κατὰ σταθμούς καὶ κατὰ μόνάς καὶ κατὰ πάντα τόπον παρούσης. Ἐπιτηρήσας δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Μωσέως εὐρήσεις Γραφῇ· ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἐξόδῳ εἰρηται· *Καὶ παρενέβαλον ἐν Ῥαφιδεῖν καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ πικρὸν τῷ λαῷ*. Καὶ ἐλοιδόρειτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ ἐξῆς· *Εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Προπορεύου τοῦ λαοῦ, λάβε δὲ μετὰ σεαυτοῦ ἀπὸ τῶν πρῶσθεν τῶν λαοῦ, καὶ τὴν ῥάβδον ἐν ἧ ἐπάταξας τὴν θάλασσαν, καὶ πορεύσῃ*. Ἴδὲ, ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σε ἐκεῖ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρὲβ· καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ἐξ αὐτῆς ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός. Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν Ἐξόδῳ· ἐν δὲ τοῖς Ἀριθμοῖς· λέλεκται· *Καὶ ἦλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πᾶσι ἡ συναγωγῇ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖρ, καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ τῇ συναγωγῇ, καὶ ἠβροίσθησαν ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἀαρὼν*. Καὶ ἐλοιδόρειτο ὁ λαός πρὸς Μωσῆν· καὶ ἐξῆς· *Εἰδὴ ἴσα*

anguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos canomyiam et comedit eos, et cætera. Hæc itaque contra Ægyptios in campo Taneos contigerunt, quæ transcurrunt in præsentis beneficia in populum præmittit: ut scilicet aquis plures in partes divisit, mare pertransierit, quod his verbis declaratur: Qui divisit mare Rubrum in divisiones, et eduxit Israel per medium ejus ¹². Aiunt itaque Hebræi in duodecim sectiones divisum fuisse mare secundum numerum duodecim populi tribuum; ita ut singulæ tribus separatim in assignato sibi meatu pertransierent. Cum porro aquæ intermedio spatio sejunctæ essent, et arida terra in medio haberetur, consequens erat aquas in cumulum evectas contineri, in aere tumidas elevari et attolli, in ipsoque aere quasi in utre concludi; quapropter dicitur: *Et statuit aquas quasi utrem*.

καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι ἐπαίρεσθαι καὶ ὑψοῦσθαι τῷ ἀέρι περικλειόμενα· διὸ λέλεκται· *Παρέστησεν*

VERS. 14. Post tantum miraculum *deduxit eos*, inquit, *in nube diei*, adumbrante, atque tegumentum præbente nube, ut ne solis æstu laborarent. Ut porro nube diei tegebantur, sic congruenter columna ignis ipsis noctu præibat claram diem efficiens: quare dicitur: *Et tota nocte in illuminatione ignis*. Ad hæc dicitur: *VERS. 15. Interrupit petram in eremo, et potavit eos velut in abyso multa*. Observes porro velim hic etiam copiam aquarum *abyssum* vocari. Pro illo autem, *interrupit petram*, Aquila, *divisit petras in eremo*, edidit, Hebraicæ videlicet litteræ serviens, qua declaratur non unam, sed plures petras ipsis aquas emisisse. Unde divinus Apostolus hæc adnotat: *Bibebant autem ex spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus* ¹³. Quasi scilicet eos ubique petra sequeretur, ac in stationibus, in mansiouiibus, in omnique loco præsens adesset. Illud quoque in Moysis Scriptura observare licet; nam in Exodo dicitur: *Et castrametati sunt in Raphidin, et non erat populo aqua ad bibendum. Et jurgatus est populus cum Moyse*; ac deinde: *Dixit Dominus ad Moysem: Antecede populum et sume tecum ex senioribus populi, et virgam qua percussisti mare, et vades. En ego steti ante te ibi supra petram in Choreb: et percussiam petram et exibit ex ea aqua, et bibet populus; fecitque Moyses ita* ¹⁴. Hæc in Exodo; in Numeris autem dicitur: *Veneruntque filii Israel omnis multitudo in desertum Sin, et non erat aqua multitudini, et convenerunt ad Moysem et Aaron: et jurgatus est populus contra Moysem*; ac deinde: *Locutus est Dominus ad Moysem dicens: Tolle virgam, et congrega multitudinem, tu et Aaron frater tuus, et loquemini ad petram coram eis, et dabit aquas suas. Et efferetur ipsis aqua de petra, et potabitis multitudinem et jumentum eorum* ¹⁵. Jure ergo quia variis in locis visa est petra aquam subministrare, de prioris quidem in præsentis dicitur: *Interrupit petram in eremo, et*

¹² Psal. cxxxv, 13, 14.

¹³ I Cor. x, 4.

¹⁴ Exod.

xvii, 1, 2, 5, 6. ¹⁵ Num. xx, 1, 2, 7, 8.

adaquavit eos veluti in abyssu multa; de alia vero deinde subjungit: — VERS. 16. *Et deduxit aquam de petra, et deduxit tanquam flumina aquas.* Verumtamen cum tot illis subministrata bona fuissent, nihilominus apposuerunt peccare (VERS. 17), peccare autem non sibi, sed ipsi. In ipsum enim Deum peccatum eorum vertebat, dum per contradictionem in ipsum impie agerent. Quare subjicit: *Exacerbaverunt Excelsum in inaquoso; sive secundum Aquilam, Ut rebellarent contra Excelsum in invio; sive secundum Symmachum, Ut contenderent cum Excelsu in siti in invio.* Quare autem exacerbaverunt Excelsum in inaquoso docuit Moyses; postquam enim suppeditasset eis aquam de petra, hæc narrat¹⁶: *Et vocavit nomen loci illius, Tentatio et jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverant Dominum dicentes, An est Deus in nobis, necne?* κατά τὸν Ἀκύλαν, *Τοῦ προτερίσαι Ὑψίστω ἐν ἀβάτω· ἢ διψεῖ ἐν ἀβάτῳ. Διὰ τί δὲ παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Φιλωναίειν τῷ Ὑψίστῳ ἐπισημαίνοντες ἐν ἀνυδρίῳ, εἰδίδαξε Μωσῆς· μετὰ γὰρ τὸ παρασχεῖν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὴν ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· Καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λοιδορήσις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάξειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας· Ἐἴ ἐστι Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;*

VERS. 18, 19. *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sint de Deo narrat Moyses dicens¹⁷: *Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysem et Aaron, et dixerunt ad eos: Utinam mortui essemus percussi a Domino in terra Ægypti, quando sedebamus super lebetes, et comedebamus panes ad saturitatem! Quia eduxistis nos, ut occideretis totam hanc multitudinem fame.* Postea vero ait Moyses ad populum¹⁸: *Nos vero quid sumus: non enim contra nos murmur vestrum est, sed contra Deum. Accedite coram Deo: audivit enim murmur vestrum.* Post hæc autem¹⁹, *Locutus est Dominus ad Moysem dicens: ego audivi murmur filiorum Israel, etc.* Hæc igitur memorat sermo præsens his verbis: *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo, et dixerunt, Numquid poterit Deus parare mensam in deserto?* — VERS. 20. *Quoniam percussit petram et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt; numquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?* Hæc quidem in historia non feruntur, sed hic observatur eos isthæc cogitasse. *Tentaverunt, inquit, Deum in cordibus suis, et, Male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sunt, nisi hæc cogitando, etsi id minime labiis protulerint, sed mente revolverint, quæ ille cordium cognitor bene novit audivitque? Quamobrem dicitur: — VERS. 21. *Audivit Dominus et distulit.* Pro quo Aquila, *et non supersedit,* interpretatus est, id est, non distulit; Symmachus vero, *et iratus est.* Deinde ait, *Et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel.* Apud Moysem quoque scribitur²⁰: *Et erat populus murmurans contra Dominum, et audivit Dominus et iratus est: et incensus est in eis ignis a Domino, et devoravit partem*

Α Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Δάδε τὴν ῥάβδον, καὶ ἐκκλησίασον τὴν συναγωγὴν οὐ καὶ Ἄαρὼν ὁ ἀδελφός σου, καὶ λαλήσετε πρὸς τὴν πέτραν ἐναντίον αὐτῶν, καὶ δώσει τὰ ὕδατα αὐτῆς. Καὶ ἐξοίσειται αὐτοῖς ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας, καὶ ποτιεῖται τὴν συναγωγὴν καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν. Εἰκότως οὖν ἐπειδὴ περ ἐν διαφόροις τόποις φαίνεται ἡ πέτρα χορηγήσασα τὸ ὕδωρ, περὶ μὲν τῆς προτέρας διὰ τῶν προκειμένων εἰρηται· Διέβρῆξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ· περὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐξῆς ἐπάγει· Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμοὺς ὕδατι. Πῶς ἄλλὰ τοσούτων αὐτοῖς χορηγηθέντων, ὅμως προσέθετε τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ἁμαρτάνειν οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλ' αὐτῷ. Κατ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἡμαρτανον, ἀσεβοῦντες διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας. Δὲ ἐπιλέγει· Παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἐν ἀνυδρίῳ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Φιλωναίειν τῷ Ὑψίστῳ ἐπισημαίνοντες ἐν ἀνυδρίῳ, εἰδίδαξε Μωσῆς· μετὰ γὰρ τὸ παρασχέειν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὴν ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· Καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λοιδορήσις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάξειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας· Ἐἴ ἐστι Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;

Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτῆσαι βρῶμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ. Ὅπως καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ καὶ Μωσῆς διδάσκει λέγων· Καὶ ἐγόγγυζον πάντες συναγωγὴ υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἄαρὼν, καὶ εἶπαν πρὸς αὐτούς· Ὁφελον ἀπεθάνομεν πλῆγῆς ἐκ Κυρίου ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων, καὶ ἐφαγόμεν ἄρτους εἰς πληροσμήν· Ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς ἀποκτεῖναι πάνσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ. Καὶ μετὰ ταῦτα εἶπε Μωσῆς πρὸς τὸν λαόν· Ἡμεῖς δὲ τί ἐσμεν; οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γόγγυσμός ὡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Προσέλιθετε ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσακίχως γὰρ τοῦ γόγγυσμου ὡμῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα· Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Ἐγὼ ἀκήκοα τὸν γόγγυσμόν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτων οὖν μεμνημένος καὶ ὁ παρῶν λόγος, εἶπε· Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτῆσαι βρῶμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπαν· Μὴ θυμωθῆται ὁ Θεὸς ἐκεί· μάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτρα καὶ ἐβρύθησαν ὕδατι, καὶ χεῖμαρροι κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι, ἢ ἐτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ; Ἐν μὲν οὖν τῇ ἱστορίᾳ οὐ φέρεται ταῦτα· ἐν ταῦτα δὲ τετήρηται, ὡς ἄρα ταῦτα διειροήθησαν· Ἐξεπείρασαν, γὰρ φησι, τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, καὶ, Καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲ καταλάλησαν ἢ τὰδε διανοηθέντες, εἰ καὶ μὴ χεῖλεσι φηγεξάμενοι, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς λογισάμενοι, ἃ δὴ ὁ καρδιογνώστης εἰδὼς ἤκουσε; Διὸ εἰρηται· ἤκουσε Κύριος καὶ ἀνεβάλετο. Ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, Καὶ ἀνυπερθέτησεν, ἠρμήνευσε, τουτέστιν, οὐχ ὑπερέθετο· ὁ δὲ Σύμμαχος, Καὶ ἐχολώθη· εἶπα, Καὶ πῦρ ἀνήφθη, φησὶν, ἐν Ἰακώβ, καὶ ὄρη ἀπέδη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ παρὰ Μωσῆϊ δὲ γέγραπται·

¹⁶ Exod. xvii, 7. ¹⁷ Exod. xvi, 2, 3. ¹⁸ ibid. 7, 9.

¹⁹ ibid. 11, 12. ²⁰ Num. xi, 1-3.

Καὶ ἦν ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐνοστῖον Κυρίου, καὶ ἤκουσε Κύριος, καὶ ἐθυμώθη ὀργὴ αὐτοῦ· καὶ ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρὰ Κυρίου, καὶ κατέφαγε μέρος τῆς παρεμβολῆς. Καὶ ἐκέκραξεν ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ ἤβησεν πρὸς Κύριον, καὶ ἐκόπισεν τὸ πῦρ. Καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Ἐμπυρισμός, ὅτι ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρὰ Κυρίου. Διὸ καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρας εἰρηται· Καὶ ἀνήθη πῦρ ἐν Ἰακώβ, καὶ ὀργὴ ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἠπίπισαν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Καὶ ἐντελέματο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψξε. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς μάννα φαγεῖν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Τὸ δὲ, Ἐντελέματο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ πρόσταγμα δεδόσθαι ἀγγελικαῖς δυνάμεισι, ταῖς εἰς τὴν παράδοξα τότε διακονουμέναις, δι' ὧν καὶ τὸ μάννα ἐχορηγεῖτο τῷ λαῷ. Διδασκόμεθα δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἄρα νεφέλαι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις κέκληνται, ὡς καὶ ἐν τῷ φάσκοντι προφήτῃ· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν· ὥστε τοὺς ἀγγέλους νοεῖσθαι τὰς νεφέλας, ὡς περ εἶναι καὶ ἐνταῦθα. Καὶ εἰκόσ γε ἦν διὰ μὲν πονηρῶν δυνάμεων τὰς κατ' Αἰγυπτίων ἐπιτελεῖσθαι πληγὰς κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν καὶ θυμὸν, θλίψιν καὶ ἀποστολήν εἰς ἀγγέλων πονηρῶν· τὰ δὲ χρησιώτερα δι' αἰσίων καὶ δεξιῶν ἀγγέλων γεγενῆσθαι. Διὸ λέλεκται· Καὶ ἐντελέματο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψξε. Θύρας δὲ οὐρανοῦ ἀνοικνουμένας τὰς οὐρανίους νόει πράξεις. Πάντα γὰρ τὰ παραδόξως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένα θεῖα καὶ οὐράνια ἦν· ἃ δὴ καὶ ἀνθρώποις ἀποκλείετο, ὅτε μὴ ἐγγίνετο· ὅτε δὲ παραδόξως ἐγγίνετο, ὡς περ θύρας τινὰς οὐρανίους ἀνέψγειν αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος, ὁ Ἀκύλας, Ἄρτον δυναστῶν ἔφαγεν ἄνθρωπος, ἠρμήνευσε δὲ δὲ Σύμμαχος, Καὶ πυρὸν οὐράνιον παρέσχεν αὐτοῖς, ἄρτον μεγάλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Καὶ τῆρει ὅπως ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων· ἀλλ' ἦτοι κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἄρτον μεγάλων· ἢ κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα, Ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, Ἄρτον δυναστῶν. Ἀγγέλων δὲ, οὐδεὶς ἠρμήνευσε. Ἐπεὶ μὴδὲ τὸ Ἑβραϊκὸν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ τις νομίση καὶ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις αἰσθητῇ χρῆσθαι τροφῇ. Μέμφεται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις τοῖς νομιζουσιν, ὅτι ἀγγέλων ἦν τροφή τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ χορηγηθὲν τῷ λαῷ μάννα· διὸ ἔλεγεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· καὶ πάλιν· Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. Οὐδὲς ἔστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαλῶν, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ ζῆται καὶ μὴ ἀποθνήσκῃ. Εἰ μὲν οὖν, φησιν, οὐράνιος ἦν ἄρτος, ὅς χρῆσθαι τοὺς ἀγγέ-

castrorum. Et clamavit populus ad Moysen, et precatus est Moyses Dominum, et cessavit ignis. Et vocatum est nomen loci illius, Incendium, quia exarsit in eis ignis a Domino. Quapropter in presenti psalmo dictum est: Et accensus est ignis in Jacob, et ira ascendit in Israel, (VERS. 22-25) quia non crediderunt in Deo, nec speraverunt in salutari ejus. Et mandavit nubibus desuper, et januas cæli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum, et panem cæli dedit eis. Panem angelorum manducavit homo. Illud autem, Mandavit nubibus desuper, subindicare videtur mihi, mandatum angelicis virtutibus, quæ ad prodigia edenda tunc ministrabant, traditum esse, et ab illis populo manna suppeditalum fuisse. Hinc item edocuem angelicas virtutes forte nubes vocatas fuisse, quemadmodum et in propheta qui ait: Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem²¹: ita ut angeli nubes esse intelligantur, perinde atque in hoc loco: ac par erat a malignis virtutibus plagas Ægyptiis infligi, ut his enuntiatur: Misit in eos iram et furorem et tribulationem, et immisionem per angelos malos; contra vero quæ meliora erant per faustos probosque angelos præstari. Quare dicitur, Et mandavit nubibus desuper, et januas cæli aperuit. Januas cæli apertas quæ mirabilis modo a Deo perpetrabantur divina et cœlestia erant, quæ cum non fierent, hominibus claudebantur; cum autem stupenda ratione edita sunt, sic ceu quasdam cœlestes januas ipsis reserabat. Pro illo autem, Panem angelorum manducavit homo, Aquila, Panem potentium manducavit vir, interpretatus est; Symmachus vero, Et frumentum cœlestis præbuit eis, panem magnorum manducavit homo. Notandum autem. Hebraicam vocem non habere illud, panem angelorum; sed sive secundum Aquilam, panem potentium; sive secundum Symmachum, panem magnorum; sive secundum Theodotionem, panem potentium; vel secundum quintam editionem, panem potentium. Angelorum vero alius nemo interpretatus est, quia Hebraicum exemplar non sic habet; ut ne quis arbitretur angelicas etiam virtutes sensibili uti alimento. In Evangeliiis autem Servator cœli Dominus noster eos coarguit, qui putarent manna populo in solitudine subministratum, angelorum esse cibum; quare dicit²²: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo verum; ac rursum²³: Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis qui de cælo descendit, ut si quis ex ipso manducet, non moriatur. Si itaque, ait, cœlestis esset panis quo uti angelos verisimile est, nequaquam mortui essent qui ex illo pane in deserto gustaverant: at quia nec cœlestis, nec vero panis angelorum erat, ideo mortui sunt. Hic vere cœlestis panis est, cujus quisquis particeps fuerit, nunquam morietur. Quis hic panis esset docet his verbis: Panis autem Dei est qui de

²¹ Isa. v. 6. ²² Joan. vi, 32. ²³ ibid. 49, 50.

cælo descendit, qui dat vitam mundo ²⁴. Id item declarat dicens : *Ego sum panis vitæ : qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet unquam* ²⁵ ; ac rursum : *Ego sum panis vitæ qui de cælo descendit. Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum* ²⁶. Itaque angelicæ quoque virtutes ex participatione Verbi vita fruuntur æterna. Nam solum unigenitum Dei Verbum, rationabilis omnis substantiæ alimentum est. Quamobrem apposite Hebraica lectio in præsentem non habet illud, *Panem angelorum manducavit homo*.

καταβάς. Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Οὐκοῦν καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐκ τῆς τοῦ Λόγου μεταλήψεως αἰώνιον ζῆν καρποῦνται. Μόνος γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος πάσης λογικῆς οὐσίας θρηπτικὸς τυγχάνει. Διόπερ ἀκριβῶς ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις ἐν τοῖς προκειμένοις οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.

VERS. 26-31. *Cibaria misit eis ad saturitatem. Transtulit Austrum de cælo, et induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam marium volatilia pennata : et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum. Et manducaverunt et saturati sunt invidiis et desiderium eorum altulit eis, non sunt fraudati a deserto suo. Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos : et occidit plures eorum, et electos Israel impedivit. Quod non modo panem, sed etiam opsonium procuraverit eis docet Moysis Scriptura, in Exodo quidem dicens* ²⁷ : *Et dixerunt Moyses et Aaron ad totum cætum filiorum Israel : Vespere sciatis quod Dominus eduxerit vos de terra Ægypti ; mane autem videbitis gloriam Domini, quia audivit omne murmur vestrum. Dabit quippe vobis Dominus vespere carnes ad manducandum, et mane panes ad saturitatem.* Postea vero subjungit ²⁸ : *Et factum est vespere, et ascendit coturnix, et operuit castra : mane vero ros jacuit in circuitu castrorum : et ecce in facie solitudinis, tenuis sicut pulvis, albus sicut pruina super terram.* Sed quia postea in Numeris dictum est ²⁹ :—*Vulgus quoque promiscuum flagravat desiderio ; et sedentes stebant filii Israel, et dixerunt : Quis dabit nobis carnes ? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis, et cucumeres et pepones et porros et cepe. Nunc autem anima nostra perarida* Deinde subjicitur ³⁰ : *Et abiit Moyses in castra ipse et seniores Israel. Et spiritus egresus est a Domino, et emisit coturnicem a mari, et iniecit in castra itinere unius diei in circuitu castrorum, quasi duobus cubitis super terram. Et surgens populus toto die illo et nocte, congregavit unusquisque quod sufficiebat : qui multum, non superabundavit ; et qui parum, non indignuit. Qui parum, collegit decem coros. Et siccate sunt in vasis in circuitu castrorum, quæ aderant carnes, antequam deficerent. Et iratus est Dominus : et vocatum est nomen loci illius, Sepulcra concupiscentiæ, quia ibi sepelierunt populum qui concupiverat ;—opportune igitur clausula, quam tractamus, hæc docet his verbis : Cibaria misit eis ad saturitatem, et cætera. Docet autem volatilia illa*

ἄλους εἰκός, οὐδ' ἂν ἀπέθανον οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετασχόντες ἄρτου· νῦν δὲ ἐπεὶ οὐκ ἦν οὐράνιος, οὐδ' ἦν ἀληθῶς ἄρτος ἀγγέλων, διὰ τοῦτο ἀπέθανον. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἀληθῶς οὐράνιος ἄρτος, οὐδ' ὁ μεταλαβὼν οὐκ ἂν ἀποθάνοι ποτέ. Καὶ τίς οὗτος ἦν διδάσκει λέγων· Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ· παρίστησι τε αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρὸς μὲ οὐ μὴ πεινάσει, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· καὶ αὐθις· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ

B Ἐπισιτισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονήν. Ἀπῆρεν Νότον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ Λίθα. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χοῦν σάρκας, καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πετεινὰ πτερωτά· καὶ ἐπέπεσον ἐν μέσῳ τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, κύκλῳ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἔφαγον καὶ ἐνεπλήσθησαν σφόδρα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠνεγκεν αὐτοῖς, οὐκ ἐτερήθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ἡ ὄρη τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεῖστον αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν. Ὅτι μὴ μόνου ἄρτου, ἀλλὰ καὶ ἕψου προενόησεν αὐτοῖς, διδάσκει καὶ ἡ Μωσῆς Γραφή, ἐν μὲν Ἐξόδῳ λέγουσα· Καὶ εἶπε Μωσῆς καὶ ἅρτων πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ· Ἐσπέραν γινώσθε, ὅτι Κύριος ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· πρῶτ' δὲ θύεσθε τὴν δόξαν Κυρίου, ἐν τῷ εἰσακοῦσαι αὐτὸν πάντα τὸν γογγυσμὸν ὑμῶν, ἐν τῷ διδοῦναι τὸν Κύριον ὑμῖν ἐσπέρας κρέα φαγεῖν, καὶ ἄρτους τὸ πρῶτ' εἰς πλησμονήν. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Καὶ ἐγένετο ἐσπέρας, καὶ ἀνέβη ὄρυγμομήτρα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν τὸ πρῶτ' δὲ ἐγένετο καταπινομένης τῆς ἐρόσου κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ προσώπου τῆς ἐρήμου, λεπτὸν ὡσεὶ κόμιον, λευκὸν ὡσεὶ πάχος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα εἴρηται ἐν Ἀριθμοῖς·—Καὶ ὁ ἐπιμικτός ἐν αὐτοῖς ἐπεθύμησεν ἐπιθυμίαν, καὶ καθίσαντες ἔκλαον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ εἶπαν, Τίς ψωμίσει ἡμῖν κρέα ; Ἐμνήθησθησαν τοὺς λχθῆς, οὗς ἠσθλομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεάν, καὶ τοὺς σικυνοὺς, καὶ τοὺς πέποντας, καὶ τὰ πρόσα, καὶ τὰ κρόμυα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάτηρος. Εἶτα ἐπιλέγεται ἐξῆς· Καὶ ἀπῆλθε Μωσῆς εἰς τὴν παρεμβολήν, αὐτὸς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ Κυρίου, καὶ ἐθέβρασεν ὄρυγμομήτραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν παρεμβολήν ὁδὸν ἡμέρας, ἐντεῦθεν κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς ὡσεὶ δισπηχὺ ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἀναστὰς ὁ λαὸς ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὅλην τὴν νύκτα, καὶ συρτήγαγεν ἕκαστος τὸ ἄρκοῦν· ὁ τὸ πολὺ ἵκεν ἐπιλόρασε, καὶ ὁ τὸ εἰλεῖν

²⁴ Joan. vi, 33. ²⁵ ibid. 35. ²⁶ ibid. 51, 52. ²⁷ Exod. xvi, 6-8. ²⁸ ibid., 13, 14-6. ²⁹ Num. xi, 4. ³⁰ ibid. 30, 34.

οὐκ ἠλαττόνησεν· ὁ δὲ ὀλίγον, συνήγαγε δέκα κέ-
 ρους. Καὶ ἔψυξεν ἐν τοῖς ψυχτήρσι κύκλῳ τῆς
 παρεμβολῆς τὰ κρέα ἢν πρὶν ἢ ἐκλείπειν (1). Καὶ
 ὤρπισθη Κύριος. Καὶ ἐκλήθη τὸ δρομα τοῦ τόπου
 ἐκείνου, Μνήματα ἐπιθυμίας, δεῖ ἐκεῖ ἔθαψαν τὸν
 λαὸν τὸν ἐπιθυμητὴν—εἰκότως οὖν καὶ ἡ μετὰ χεί-
 ρας· περικοπὴ διδάσκει ταῦτα λέγουσα· Ἐπισπι-
 ρισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονὴν, καὶ τὰ
 ἐξῆς. Διδάσκει δὲ, ὡς ἄρα ὑπ' ἀνέμων ἐλαυνόμενα
 τὰ πτηνὰ κατεφέρετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Καὶ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον δὲ εἴρηται· Ὅς ἦσαν Εὐβρον ἐξ οὐ-
 ρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ Νό-
 τος, ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πεσειὰ πτερωτά. Καὶ
 ἐπέβαλεν ἐνθρον εἰς τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν κύκλῳ
 τῶν σκητῶν. Καὶ φρόντες, ἐνεπλήσθησαν σφό-
 δρα· καὶ τῆν ἐπιθυμίας αὐτῶν ἤνεργεν αὐτοῖς,
 ὅν ἀπέστησαν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς
 βρώσεως αὐτῶν οὕσης ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν,
 ὀργῇ οὖν Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς
 λιπαρωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς γεαριστικούς
 τοῦ Ἰσραὴλ ὠκλασε. Καὶ ταῦτ' ἐπασχον εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ
 αὐτοῖς εἰς ἐνδειξὴν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
 παραδόξως καὶ ταῦτα παρείχεν· οἱ δὲ ἀπλήστῳ
 χρώμενοι τῇ κρεωφαγίᾳ, χολερικῶ πάθει διεφθείροντο,
 μὴ προσέχοντες μὲν τῷ τοῦ παραδόξου θαύματι,
 μηδὲ δοξάζοντες τὸν παραδοξοποιόν· ὅλοι δὲ τῶν
 σαρκῶν γιγνώμενοι, διὸ καὶ ἐπεσπῶντο ἑαυτοῖς ὄλεθρον.

Ἐν πᾶσι τούτοις ἡμαρτον ἔτι, καὶ οὐκ ἐπί-
 στευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ ἐξέλιπον
 ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν
 μετὰ σπουδῆς. Ἐλεγκτικὸς ὢν καὶ κατηγορητικὸς
 τῆς Ἰουδαίων μοχθηρίας ὁ λόγος, καταριθμησὶν ποιεῖ
 καὶ τῶν πεπλημμελημένων αὐτοῖς, παριστῶν, ὅτι μὴ
 μάτην αὐτοὺς τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ μετήλθεν. Καὶ δὴ
 διδάσκει, ὡς καὶ μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, αἰζόν-
 τες ἑαυτῶν τὰ κακὰ, ἡμαρτον ἔτι· καὶ ἡμαρτον, ἐπεὶ
 οὐκ ἐπίστευσαν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Τοιαῦτα γὰρ
 ὄφθαλμοῖς ὀρώντες, ἐνικῶντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας (2).
 Ἔτα, καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐ-
 τῶν. Δέον γὰρ θεωροῦς γενομένους τῶν τοῦ Θεοῦ με-
 γαλοῦργημάτων, ὅλους αὐτοὺς ἀναθεῖναι αὐτῷ· οἱ δὲ
 ὀρεμμάτων ἀλόγων δίχην τῇ τῶν σωμάτων προσεί-
 χον ματαιότητι, ἐν ἀλογίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατηγοροῦντες,
 καὶ μηδὲν πλέον ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς χορηγουμένων
 εἰς γνῶσιν Θεοῦ καὶ ψυχῆς σωτηρίαν ποριζόμενοι.
 Οὕτως οὖν ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐ-
 τῶν· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπου-
 δῆς ἐξέλιπον· κατὰ κοινὸν γὰρ ἀκουστέον τοῦ, ἐξέ-
 λιπον· ἀνθ' οὗ πεποίηκεν ὁ Ἀκύλας· Καὶ συντέλε-
 σεν ὡς ἀτμὸν τὰς ἡμέρας αὐτῶν, καὶ τὰ ἔτη αὐ-
 τῶν κατέσπευσε. Τοῦ μὲν γὰρ ἐν ματαιότητι τὰς
 ἡμέρας καταναλισκόντος καὶ τὰ ἔτη παρατρέχει κατε-
 σπευσμένως· τοῦ δὲ τὰς ἡμέρας ἐν φωτὶ καὶ ἐν ἔρ-
 γοις ἀγαθοῖς ἐκτελοῦντος αἱ ἡμέραι οὐκ ἐκλείπουσιν,
 ἀλλὰ πλήρεις γίνονται, καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ ἐντελεῖ τυχά-
 νει· καὶ μακρομύμνα. Διὸ κάκεινους τοῖς μετὰ τοι-
 αῦτας παραδοξοποιίας ἐν ἀπιστίᾳ καταγγράσασιν μά-
 ταιος καὶ ἐσπευσμένως παρατρέχων ὁ χρόνος. Αὐτίκα
 δ' οὖν δὲ μὲν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐερ-

vento impulsa, in castra fuisse delata. Secundum Sym-
 machum vero dicitur : Qui tulit Eurum de caelo, et in-
 duxit in virtute sua Notum, quasi arenam marium
 volatilia pennata. Et injecti intus in castra eorum,
 in circuitu tabernaculorum. Et manducantes saturati
 sunt valde : et concupiscentiam eorum attulit eis, non
 abstiterunt a concupiscentia sua. Cum adhuc esca
 eorum esset in dentibus eorum, ira igitur Dei invasit
 illos, et occidit pinguios eorum, et juniores Israelis
 prostravit. Hæc porro jure passi sunt. Nam ille qui-
 dem ad potentiae suæ indicium mirabiliter illa sup-
 peditavit ; ipsi vero insaturabili carniū comestione
 usi, intestinorum morbo perierunt : ingenti mira-
 culo non animum adhibentes, nec gloriam tanti
 prodigii auctori referentes ; sed toti carniū de-
 diti, suam sibi perniciem procurarunt.

VERS. 32, 33. In omnibus his peccaverunt adhuc,
 et non crediderunt in mirabilibus ejus. Et defecerunt
 in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione.
 Cum sermo in arguenda et incusanda Judæorum im-
 probitate totussit, eorum scelera enumerat, declarat-
 que non sine causa ipsos iram Dei invasisse. Ac docet,
 eos post prædicta illa omnia, mala augentes sua, adhuc
 peccasse : peccasse scilicet quia non crediderunt mi-
 rabilia ejus. Cum talia namque ipsis oculis vide-
 rent, a concupiscentia sua superabantur. Deinde,
 et defecerunt in vanitate dies eorum. Cum oportuis-
 set enim illos, spectatores nempe prodigiorum Dei,
 totos sese ipsi committere ; illi contra brutorum
 instar corporis vanitatis animum habebant, cum
 stultitia et insipientia conquærentes, nihilque ex
 bonis sibi subministratis ad Dei cognitionem et
 animæ salutem conferentes. Sic itaque defecerunt
 in vanitate dies eorum ; neque id tantum, sed etiam
 anni eorum cum festinatione defecerunt : nam illud,
 defecerunt, in communi pro utroque accipiendum.
 Pro quo Aquila edidit : Et consummavit quasi va-
 porem dies eorum, et annos eorum festinare fecit.
 Ejus quippe qui in vanitate dies suos transigit, an-
 ni festinanter decurrunt ; ejus contra qui dies in
 luce et bonis operibus insumit, dies non deficient ;
 sed pleni evadunt, et anni ejus perfecti et diuturni
 sunt. Quamobrem iis qui post tot patrata miracula,
 in incredulitate consenuerunt, vitæ tempus vanum
 est et festinanter decurrit. A miraculis itaque illis,
 et a collatis sibi beneficiis nihil statim fructus per-
 cipiebant ; sed per illatam sibi ultionem meliores
 evadebant. Quare deinde subdit :—VERS. 34. Cum

(1) Καὶ ἔψυξεν... τὰ κρέα ἢν πρὶν ἢ ἐκλείπειν.
 Phrasin omnino mendosa. Exemplar Vaticanum
 versionis LXXviralis habet : Καὶ ἔψυξαν ἑαυτοῖς
 ψυγμούς κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς. Τὰ κρέα ἔτι ἦν ἐν

τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν πρὶν ἢ ἐκλείπειν, καὶ Κύριος ἐθι-
 μώθη, κ. τ. λ. EDIT.

(2) Ms. in marg. : Γρ. ἀπιστίας.

occideret eos querebant eum, et revertebantur et diluculo veniebant ad Deum. Verberati quippe et supplicio affecti brutiorum jumentorum instar ad verberantis sensum revocabantur (VERS. 35), cum ex recta ratione ad meliorem se frugem non recipere. Quos sic alloquitur Scriptura: Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In campo et freno maxillas eorum constringe qui non approximant ad te. Multa flagella peccatorum, sperantes autem in Domino misericordia circumdabit³¹.

VERS. 36, 37. *Et dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Cum in sui gratiam miracula ederentur, non credebant: verberati autem et interfecti revertebantur ad Deum. Verum id non sincere præstabant, sed simulate tantum et laborum tenus Dei laudes celebrabant, nec puro sane animo; ita ut illis hoc dictum conveniat: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me³². Et ipsi quidem ad tantam improbitatem devenerunt; ille vero boni patris instar, majore erga illos misericordia commotus, propitius erat peccatis eorum, neque tradebat eos in extremam perniciem; imo vero dæmonem exterminatorem, et iræ suæ ministrum ultoremque angelum, qui furor ejus vocabatur, placato Patre suo, ab iisdem avertibat. Quare dictum est:—VERS. 38 *Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet. Et abundabit ut avertat iram suam, et non accendet omnem iram suam.* Nam cum eos patienter ferret, nondum in finem illos repudiabat. Secundum Symmachum autem dicitur: *Ipse misericors, propitius peccato, et non disperdens. Et multum avertit iram suam, et non excitavit totum furorem suum.* Ad hæc aliam in eos accusationem instituit dicens:—VERS. 39. *Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens et non rediens. Quia enim qui adhæret Domino, unus spiritus est, et, qui adhæret carni, unum corpus est³³; jure carnales et corporeos illos esse ob corporis et voluptatum amorem, et carnem esse factos ait. Ideo dicit: Recordatus est quia caro sunt. Quomodo autem caro sint sub hæc explicat his verbis: Spiritus vadens et non rediens. Nam spiritus carnis terrenus, mortalis, et ruinæ obnoxius. Tales erant illi tempore diluvii de quibus dicitur: Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt³⁴; ita ut alius sit spiritus divinus initio hominibus inditus; alius vero spiritus carnis. Nam spiritus carnis talis fuerit qualis ille qui in brutis est, spiritus scilicet vadens et non rediens. Ipsum vero proprio nomine prudentiam carnis vocat Apostolus, cum ait: Nam prudentia carnis inimicitia est in Deum: legi enim Dei non subjicitur, neque enim potest. Prudentia vero spiritus, vita et pax³⁵.* Sic porro qui incusantur ca-*

Α γαστῶν οὐδὲν πλέον ἐκτῶντο πρὸς ὠφελίαν, διὰ δὲ τῆς μετεροχόμενης αὐτοῦς ὀργῆς κρείττους ἐγίνοντο. Διὸ ἐξῆς ἐπιλέγει· Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξήζητον αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον καὶ ὠρθηζον πρὸς τὸν Θεόν. Μαστιζόμενοι γὰρ καὶ κολαζόμενοι, κτηνῶν ἀλόγων δίκην αἰσθησιν ἀνελάμβανον τοῦ τύπου· τὸς, λόγῳ μὲν ὀρθῶ μὴ σωφρονιζόμενοι· πρὸς εὐς εἶπεν ἂν ὁ λόγος· Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἳ οὐκ ἔστι σῶνσεις. Ἐν κημῶ καὶ χαλιμῶ τὰς σιαγῶνας αὐτῶν ἀρξαι τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. Πολλὰ αὖ μάλιστα τῶν ἀμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐπιζῶντας ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσει.

Καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐφυσῶσαν αὐτῶν. Ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστάθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. Τῶν μὲν παραδόξων ἀπυλαύνομενοι, ἐπέστρεφον πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλ' οὐαὶ τοῦτο γνησίως ἐποίουν, προσποιήσει δὲ καὶ εἰρηνεῖα μέχρι χειλέων εὐφημεῖν ἐδόκουν, οὐ μὴν καθαρῶ λογισμῶ τοῦτ' ἐπραττον· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀρμόττειν τὸ φῆσαν λόγιον· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσὶ μ τιμῶ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτηρ δὲ σέθενται με. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰς τοσούτων ἤλανον μοχθηρίας· ὁ δὲ, πατρὸς ἀγαθοῦ δίκην οἰκτον αὐτῶν πλεονα λαμβάνων, ἰλάσκειτο ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ παρεδίδου· αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην διασφορὰν· ἀλλὰ καὶ τὸν φοροποιδὸν δαίμονα καὶ ἐν τῆς ὀργῆς ὑπηρετήν ἄγγελον τιμωρῶν, θυμὸν αὐτοῦ ὀνομαζόμενον, ἀπέστρεφεν ἐξ αὐτῶν, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν ἰλασκόμενος. Διὸ εἰρηται· Αὐτὸς δὲ ἔστιν οἰκτίμων καὶ ἰλάσεται ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ διασφεί. Καὶ πληθυνεῖ τοῦ ἀσπρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Ἐτι γὰρ τότε μακροθύμως αὐτοὺς ἔφερεν οὐκ εἰς τέλος αὐτοὺς ἀπωθούμενος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Αὐτὸς, φησιν, ἐλεῖσθε, ἐξιλιάσκων ἀμαρτίας, καὶ μὴ διασφείρω. Καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπέστρεψεν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ διήγειρεν ὄλον τὸν θυμὸν αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτοις ἄλλοι αὐτῶν κατηγορεῖ λέγων· Καὶ ἐμνήσθη, ὅτι σὰρξ εἰσι, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἔστι, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ σαρκὶ ἐν σώμα γίνεταί, εἰκότως κρείδεις τινὰς καὶ σαρκώδεις φησὶν αὐτοὺς γεγόνεσαι διὰ τὸ φιλήδονον καὶ φιλοσώματον, καὶ οὕτως αὐτοὺς γενέσθαι σάρκας. Διὸ φησιν· Ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσι. Πῶς δὲ σάρκες ἦσαν διασφεί λέγων ἐξῆς· Πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Τὸ γὰρ πνεῦμα τῆς σαρκὸς τοιοῦτον, γένεταί καὶ θνητὸν καὶ ἀπολλύμενον. Τοιοῦτοι δὲ τινες γεγόνεισαν καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, περὶ ἐν εἰρητῷ· Οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· ὡς ἔτερον μὲν ἔντος τοῦ θείου πνεύματος τοῦ κατ' ἀρχὴς ἀνθρώπου ἐμπνευσθέντος, ἔτερον δὲ τοῦ τῆς σαρκὸς πνεύματος. Τὸ γέ τοι τῆς σαρκὸς πνεῦμα τοιοῦτον ἐν αἷθ, οἷον καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις, ὅπερ ἐστὶ

³¹ Psal. xxxi, 9, 10.

³² Matth. xv, 8, 9.; Isa. xxix, 13.

³³ I Cor. vi, 16, 17.

³⁴ Gen. vi, 12.

³⁵ Rom. viii, 6, 7.

πνεῦμα παρευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Ὀνομάζει δὲ αὐτὸ οἰκείῳ ὀνόματι ὁ Ἀπόστολος, φρόνημα σαρκός, ἐν οἷς φησί· Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη. Οὕτω δὲ σάρκες οἱ κατηγορούμενοι γέγονεσαν ἐκ τοῦ φιλοσωματεῖν· ὡς καὶ περὶ αὐτῶν δικαιοτάτα ἂν εἰρῆσθαι τό· Ἄρθρωσος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυρβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

Ποσάκις παρεπύκρναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρώρρισαν αὐτὸν ἐν γῇ ἀνύδρῳ! Καὶ ἐπέστρεψαν καὶ ἐπέπειρασαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώρρισαν. Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος. Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως. Μπέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρῆματα αὐτῶν ὅπως μὴ πλώσιν. Ἐξάπεσταιεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυια καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ βάτραχον καὶ διέφθειρεν αὐτούς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίλῃ τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ τοὺς πόρους αὐτῶν τῇ ἀκριδί. Καὶ ἀπέκτεινε ἐν χαλάσῃ τὴν ἄμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίτους αὐτῶν ἐν τῇ πάχῃ. Καὶ παρέδωκεν εἰς χιλιάρῳ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξίαν αὐτῶν τῷ πυρὶ. Μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα παρέμενον παραπικρῶντες, τουτέστι πικρὸν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν καθιστῶντες, χρῆστον ὄντα τῇ φύσει καὶ ἀγαθὸν καὶ γλυκύν, τοῖς δὲ τιμωρίας ἀξίους πικρὸν νομιζόμενον. Οὗτοι γοῦν οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ παρώρρισαν αὐτὸν, ἑαυτοῖς τὴν ὀργὴν ἐπισπῶμενοι. Καὶ πάλιν ἐπέστρεφον καὶ ἐπέπειρασαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώρρισαν. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραττον μὴ ἀναλαμβάνοντες τῇ μνήμῃ τὰς πάλαι δειχθείσας αὐτοῖς παραδόξους δυνάμεις· καθ' ὃν καιρὸν λυτρώμενος αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος τοῦ Φαραῶ, ἡλευθέρου τῆς τῶν Αἰγυπτίων δυναστείας, διαφόρως τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν αἰκισόμενος ἐν τῷ Τάνεως πεδίῳ· ἐν τῷ πρώτῳ ἐγένετο ἡ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα μεταβολή, Αἰγυπτίους οὕσα τοιαύτη, οὐ μὴν καὶ τοῖς βοθηουμένοις. Ὅθεν καὶ τὰ ὄμβρῆματα αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, αἱ κατάβροχαι αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὰ βεῖθρα αὐτῶν, μετεβάλλετο εἰς αἷμα. Πᾶσα γὰρ σύστασις ὑδάτων τὰ ὅμοια τῷ ποταμῷ ἔπασγεν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμίαν ἐποιοῦντο μνήμην οἱ κατηγορούμενοι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς κυνομίας κατ' Αἰγυπτίων πληγῇ προσεῖχον τὸν νοῦν, οὐδὲ τῇ διὰ τῶν βατράχων μάστιγι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς ἐρυσίλης (1)· ἀλλ' οὐδ' ὅπως δι' αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι ἀκριδί καὶ χαλάσῃ, καὶ πάχῃ καὶ πυρὶ παραδοθέντες ἐκολάζοντο. Τούτων δ' ἔργοις τὴν πείραν εἰληφότες, ἀμνημονες ἀπάντων ἐγένοντο. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Οὐκ ἀνεμνησκόρτο τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τὴν ἡμέραν ἐν ἣ ἐρύσσατο αὐτοὺς ἐκ τοῦ θλιβόντος· τοῦ ποιήσαντος τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν πεδίῳ Τάνεως· τοῦ μεταβαλόντος εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βεῖθρα αὐτῶν, ἵνα μὴ πλώσιν· τοῦ ἐπιπέμψαντος αὐτοῖς κυνόμυια φ-

ro facti sunt, quod corpus diligenter; ut justissime de illis dicatur: Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis³⁶.

ὄντως δὲ σάρκες οἱ κατηγορούμενοι γέγονεσαν ἐκ τοῦ φιλοσωματεῖν· ὡς καὶ περὶ αὐτῶν δικαιοτάτα ἂν εἰρῆσθαι τό· Ἄρθρωσος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε, παρασυρβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

VERS. 40 - 48. Quoties exacerbaverunt eum in deserto, in iram concitaverunt eum in terra inaquosa! Et conversi sunt et tentaverunt Deum, et Sanctum Israel exacerbaverunt. Non sunt recordati manus ejus, diei qua redemit eos de manu tribulantis. Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos. Convertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos cænomiyam et comedit eos, et ranam et disperdidit eos. Et dedit ærugini fructum eorum, et labores eorum locustæ. Et occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina. Et tradidit grandini jumenta eorum, et possessionem eorum igni. Post prædicta omnia, exacerbantes, inquit, permanserunt, id est, Deum sibi acerbum constituentes, qui tamen mansuetus natura, bonus et dulcis est; sed ab iis qui supplicio digni sunt acerbus existimatur. Hi igitur qui in deserto irritaverunt eum, sibi iram attraxerunt. Rursumque vertebantur ut tentarent Deum, et Sanctum Israel exacerbarent. Hæc porro omnia agebant quod mirabiles illas sibi olim exhibitas virtutes memoria non repeterent: quo tempore de manu Pharaonis se opprimentis redemit eos, et ab Ægyptiorum dominatu liberavit, variasque inimicis eorum inflixit plagas in campo Taneos: ubi primo contigit luminis in sanguineam mutatio, quæ quidem Ægyptiis talis erat, non autem iis qui jubabantur. Quare imbres quoque eorum, sive secundum Aquilam, fluxus eorum; sive secundum Symmachum, alvei eorum, in sanguinem vertebantur. Omnis quippe aquarum collectio, paria flumini passa est. At ii qui accusantur, nullam eorum memoriam retinebant, neque animo repetebant cænomiyæ plagam Ægyptiis immissam, non ranarum neque æruginis flagellum; sed neque qua ratione illorum gratia Ægyptii locustæ, grandini, pruinæ et igni traditi castigabantur. Horum experimentum cum opere cepissent, immemores tamen omnium erant. Quare secundum Symmachum dictum est: Non sunt recordati manus ejus, diei qua liberavit eos de tribulante, ejus qui fecit signa sua et prodigia sua in Ægypto, in campo Taneos; qui immutavit in sanguinem flumina eorum, et alveos eorum ut non biberent; qui misit ipsis cænomiyam ad comedendum eos, et ranam ad disperdendum eos; qui dedit ærugini fructus eorum et labores eorum locustæ; qui occidit in grandine vineam eorum, et sycomoros eorum in vermine; qui tradidit pesti jumenta eorum, et possessiones eorum avibus. Pro illo autem, ærugini, Symmachus

³⁶ Psal. XLVIII, 21.

(1) Ms. ἐρυσίλης.

similiter myzeta, sive ærugini; Aquila autem, brucha, interpretati sunt; ac rursus pro illo, pruinæ, Symmachus, vermi, Aquila, in glaciæ, edidit. Hæc porro a Moysæ prætermissa hic enarrantur: videtur autem ærugo et myzetes, idem esse qui a Moysæ cinips vocatur. Nam cum Moysis Scriptura decem plagas memoret; hic sermo, sanguinem, ranas, cœnomyiam, locustam, grandinem, jumentorum mortem, primogenitorum obitum, recensuit; non autem ciniphes, non tumores, non tenebras; pro illis autem æruginem dixit et pruinam; quorum loco, myzeten aut bruchum, vermem aut glaciem reliqui interpretati sunt.

Τῆς γὰρ Μωσέως Γραφῆς μνημονεύουσης δέκα πληγῶν, ὁ παρὼν λόγος τοῦ αἵματος ἐμνημόνευσε καὶ τῶν βατράχων καὶ τῆς κυνομυίας καὶ τῆς ἀκρίδος καὶ τῆς χαλᾶξης, καὶ τοῦ θανάτου τῶν κτηνῶν, καὶ τοῦ θανάτου τῶν πρωτοτόκων· σκνιπῶν τε (sic) οὐκ ἐμνήσθη, οὐδὲ τῶν φλυκτανῶν, οὐδὲ τοῦ σκότους· ἀντὶ δὲ τούτων ἐρυσίθη ἐῖπε καὶ πάχνην· ἀνθ' ὧν μυζήτην ἢ βρούχον, ἢ σκώληκα, ἢ κρύος οἱ λαοὶ ἤρμηνευσαν.

VERS. 49-51. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem, immissionem per angelos malos. Viam fecit semitæ iræ suæ, non percipit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham.* Præter ea quæ superius dicta sunt, hæc etiam contra Ægyptios pro salute populi operatus Deus est: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem.* Cum autem ira et indignatio frequenter memoretur, hic sermo hujus vocis significationem in sequentibus aperit dicens, *Immissionem per angelos malos*; sive secundum Symmachum, *Immissionem angelorum mala inferentium*. Nam angelorum mala inferentium immissio, secundum humanum cogitandi morem ira et indignatio Dei esse putatur. Non enim iræ commotionem in Deo existimare consentaneum est; sed supplicia impiis justo Dei judicio per immissionem angelorum, qui ad hoc deputati sunt, inflicta, ira et indignatio vocantur. Cæterum cum Ægyptiis immissiones angelorum mala inferentium factæ fuissent, ipse viam fecit semitæ iræ suæ, secundum Symmachum vero, *stravit callem iræ suæ*. Hisque traditum populo tempore illatæ Ægyptiis vindictæ mysticum cultum subindicare mihi videtur. Tunc enim jubetur Paschæ festum celebrari, et immolari agnum ad symbolum Agni Dei pro hominibus immolandi, inungique sanguine superliminari domorum, ut hoc conspecto, exterminator abstineret a damno hoc agentibus inferendo. Scriptum est enim: *Et transibit Dominus ad percutiendum Ægyptios, et videbit sanguinem in superliminari et in utroque poste. Et pertransibit Dominus januam, et non permittet ingredi exterminatorem in domos vestras ad percutiendum* 37.

ἐτέρων τῶν σταθμῶν. Καὶ παρελεύσεται Κύριος τὴν θύραν· καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρευόντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν πατάξαι.

Sed illis quidem viam paravit ut effugerent iram

37 Exod. XII, 25.

A γεῖν αὐτούς, καὶ βάτραχον διαφθεῖραι αὐτούς· τοῦ δόντος τῷ μυζήτη τὰ γεννήματα αὐτῶν, καὶ τοὺς κόπους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι· τοῦ ἀποκτείναντος ἐν χαλᾶξῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν καὶ τὰς συγκομῆρους αὐτῶν ἐν σκώληκι· τοῦ ἐκδόντος λοιμῶ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ὀλοοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τῇ ἐρυσίθῃ (1), ὁ μὲν Σύμμαχος ὁμοίως τῷ μυζήτη, ὁ δὲ Ἀκύλας τῷ βρούχῳ, ἤρμηνευσε· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, τῇ πάχνη, ὁ μὲν Σύμμαχος τῷ σκώληκι, ὁ δὲ Ἀκύλας ἐν κρύει, ἐδεδώκασιν. Σεισιωπημένα δὲ ταῦτα παρὰ Μωσῆϊ τὸ παρὼν λόγιον ἐδίδαξεν. Ἔοικε δὲ ἡ ἐρυσίθη καὶ ὁ μυζήτης αὐτὸς εἶναι ὁ παρὰ Μωσῆϊ κεκλημένος κτή.

B Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτούς ὄρηθν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄρηθν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν. Ὁδοποίησε τρίβον τῇ ὄρηθ αὐτοῦ, οὐκ ἐφείσαστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέλεσε. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν παντός πόρου αὐτῶν ἐν τοῖς σπηρώμασι Χάμ. Πρὸς τοῖς λεχθεῖσι καὶ ταῦτα κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ ὁ θεὸς ἐργάζετο· Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτούς ὄρηθν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄρηθν καὶ θλίψιν. Πολλοὺ δὲ τῆς ὄρηθς ἔνομαζομένης καὶ τοῦ θυμοῦ, ὁ παρὼν λόγος τὴν διάνοιαν ἐρμηνεύει τῆς τοιαύτης φωνῆς ἐξῆς ἐπιλέγων· Ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐπαποστολὴν ἀγγέλων κακούντων. Ἡ γὰρ τῶν κακούντων ἀγγέλων ἐπαποστολὴ ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἐνομιζέτο θυμὸς εἶναι καὶ ὄρηθ θεοῦ. Οὐ γὰρ δὴ πάθος εἶναι ὄρηθς περὶ τὸν θεὸν προσήκει νομιζεῖν· τὰς δὲ κατὰ τὸν ἀσεβῶν τιμωρίας κρίσεις δικαίᾳ θεοῦ δὲ ἀποστολὴν ἀγγέλων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων γιγνομένων ὄρηθν καὶ θυμὸν καλεῖσθαι. Πλὴν ἀλλὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαποστολῆς ἀγγέλων κακούντων γενομένης, αὐτὸς ὠδοποίησε τρίβον τῇ ὄρηθ αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, διέστρωσε ἀτραπὸν τῇ ὄρηθ αὐτοῦ. Καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνέττεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν τῷ λαῷ μυστικὴν λατρειᾶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιλοθούσης τοῖς Αἰγυπτίοις ὄρηθς. Τότε γὰρ διάτασσεται τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελέσαι, θύσαντας μὲν πρὸς βατον κατὰ σύμβολον τοῦ μέλλοντος ὑπὲρ ἀνθρώπων τυθήσεσθαι Ἄμνου τοῦ θεοῦ, χρύσαντας δὲ ἐαυτῶν τὰς φιλίας τῶν οἰκῶν τῷ αἵματι· ὡς ἂν, τοῦτο θεοσάμενος ὁ ὀλοθρευτῆς, ἀναχωρήσειε τῆς κατὰ τὸν τοῦτο πραξάντων ἐπιβολῆς. Γέγραπται γοῦν· Καὶ παρελεύσεται Κύριος πατάξαι τοὺς Αἰγυπτίους· καὶ ὄψεται τὸ αἷμα ἐπὶ τῆς φιλίας, καὶ ἐκ' ἀμφοτέρων τῶν θύραν· καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρευόντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν πατάξαι.

Ἄλλὰ τούτοις μὲν ὠδοποίησε τρίβον πρὸς τὴν εἰ-

(1) Ms. ἐρυσίθη.

φυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ· τῶν δὲ Αἰγυπτίων οὐκ ἐφείσατο· παρεδίδου δὲ εἰς θάνατον τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ἀξίων ὄντων τῆς τοιαύτης τιμωρίας· ἐπειδήπερ, ἀσεβείαις ἐκδεδομένοι καὶ τῇ πολυθείᾳ καὶ Αἰγυπτιακῇ δεισιδαιμονίᾳ, ἄλλω θανάτῳ τὰς ψυχὰς ἐτύγχανον βεβαπτισμένοι. Διόπερ ὁ παρὼν λόγος οὐ κοινὸν θάνατον ἐπεληλυθέναι αὐτοῖς διδάσκει, ἀλλὰ ψυχῶν θάνατον. Ὁ γὰρ ὀλοθρευτῆς, ὃ παρεδόθησαν, ἅμα τῇ τοῦ σώματος διαλύσει, τὰς ψυχὰς αὐτῶν παρελάμβανεν, εἰς βλεθρον αὐτὰς ἀπάγων. Διὸ καὶ αὐθις γέγραπται· Οὐκ ἐφείσατο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Εἶτα διασαφεί λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπάταξε πᾶρ πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν τῶν πόσων αὐτῶν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀπαρχὴν τῶν πόσων αὐτῶν ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ὁ Σύμμαχος· Πρωτεῖον ἐν δυνάμει αὐτῶν, ἡρμήνευσε. Τὰ γὰρ πρωτότοκα καὶ πρωτεῖον ἦν τῆς δυνάμεως τῶν γεννησάντων. Διὰ μὲν οὖν τῶν πρώτων πληγῶν, ὡσπερ εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς πρόσκαλούμενος διὰ τῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, πεφεισμένως αὐτοῖς ἐπήγε τὰς τιμωρίας. Ἐπὶ τέλει δὲ οὐκ ἐφείσατο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισεν. Ἐπεὶ καὶ πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἀνηρέτο, κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων. Σφόδρα δὲ ἀκριθῶς ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ φησὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν παραδεδοῦσθαι· ἦν γὰρ ὁ ὀλοθρευτῆς δαίμων, ὁ τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ μετὰ θάνατον παραλαμβάνων· ἐπὶ δὲ τῶν κτηνῶν οὐκέτι ψυχῶν ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ κοινοῦ καὶ σωματικοῦ θανάτου· οὐ γὰρ μετέχει ψυχῆς τὰ κτήνη τῆς μετὰ τὴν τοῦ σώματος λύσιν παραμενουσῆς ὁμοίως ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Τὴν δὲ αὐτὴν ἱστορίαν διαφόρως Μωσῆς τε καὶ ὁ παρὼν λόγος ἡρμήνευσεν· ὁ μὲν ὀλοθρευτὴν εἰπὼν διακονῆσαι τὸν θάνατον τῶν πρωτοτόκων· ὁ δὲ παρὼν λόγος δι' ἀγγέλων πονηρῶν ταῦτα γεγονέναι. Κάκει μὲν ὁ Μωσῆς τῷ αἵματι κεχρίσθαι τὰς φιλιάς, καὶ τοῦτο φυλακτήριον γεγονέναι τῶν διαφυγόντων τὸν ὀλοθρευτὴν· ἐνταῦθα δὲ ὠδοποιηκέναι τρίβον εἰρηται ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ, φησὶ, συνετελεῖτο ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ἦ, ἐν ταῖς σκηνώσει Χάμ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἦ, ἐν ταῖς σκέπαις Χάμ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Δι' ὧν διδασκόμεθα τὴν Αἰγυπτὸν γεγονέναι σκηνώματα τοῦ Χάμ. Τριῶν γὰρ παιδῶν τοῦ Νῶε γενομένων, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ, ὁ Χάμ γέγονε πατὴρ τοῦ Χαναάν, Χαναάν δὲ πατὴρ τοῦ Μεσραῖμ, ὃς ἦν Αἰγύπτῳ, ἀπ' οὗ Αἰγύπτιοι πάντες· ὡστ' εἰκότως τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν σκηνώματα τοῦ προπάτορος τοῦ Μεσραῖμ εἰρήσθαι. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χάμ τὴν Αἰγυπτὸν πρῶτος οἰκήσας.

Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Μετὰ τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων δεκάτην πληγὴν, ὅπως τὴν ἀπ' Αἰγύπτου πορείαν πεποίηται διδάσκει φάσκων· Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς καὶ ὤσει ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἔδειλαισαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ καθώδηγησεν αὐτοὺς εἰς πεποιθήσιν, καὶ οὐκ ἐποτήθησαν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡδή-

A suam : Ægyptiis vero non pepercit ; verum in mortem tradidit animas eorum, dignorum sane tali supplicio, quia impietatibus et Ægyptiacæ multorum deorum superstitioni dediti, alia in morte, animæ scilicet, demersi erant. Quare hic non communem mortem ipsis illatam esse docetur ; sed mortem animarum. Nam exterminator ille, cui traditi sunt, statim atque corpora dissoluta sunt, animas abripuit, in perniciem abducens eas. Quare rursum scribitur, *Non pepercit a morte animabus eorum*. Postea vero hæc declarat : *Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnium laboris eorum*. Pro illo autem, *primitias laboris eorum in tabernaculis Cham*, Symmachus, *primitias virtutis eorum*, interpretatus est. Nam primogenita, primitiæ virtutis gignentium erant. Per primas itaque plagas quasi ad poenitentiam ipsos evocans, per patientiam et tolerantiam suam, paulatim ipsi supplicia inferebat. In fine vero non pepercit a morte animabus eorum ; sed etiam jumenta eorum in morte conclusit. Nam omne primogenitum in terra Ægypti occidebatur, tam jumentorum, quam hominum. Sed accurate admodum de hominibus quidem ait animas eorum morti traditas fuisse : aderat quippe dæmon exterminator, qui animas etiam eorum post mortem abriperet. Cum de jumentis porro agitur, non ultra animas commemorat ; sed solum communem et corporalem mortem : jumenta siquidem non animas habent, quæ post corporis solutionem maneat, perinde atque hominum animæ. Hanc vero ipsam historiam diverso modo Moyses et hic psalmus enarrant. Nam ille quidem dixit exterminatorem primogenitorum morti ministrasse ; hic vero sermo per angelos malos hæc facta fuisse narrat. Atque illic quidem Moyses sanguine superliminaria uncta fuisse narrat, et hoc signum fuisse ad tutelam eorum qui ab exterminatore effugerunt ; hic vero Deus viam fecisse dicitur et semitam, ut effugerent iram suam. Hæc porro, inquit, in tabernaculis Cham effecta sunt, sive secundum Symmachum, *in habitationibus Cham* ; sive secundum Aquilam, *in tectis Cham*. Quis edocemur Ægyptum fuisse tabernacula Cham. Cum enim Noë tres filii fuerint, Sem, Cham, Japhet ; Cham fuit pater Chanaan ; Chanaan vero pater Mesraim, qui erat Ægyptus ; a quo Ægyptii omnes ; ita ut jure Ægyptiorum regio tabernacula avi Mesraim esse dicatur. Hic porro Cham erat, qui primus Ægyptum incoluit.

Vers. 52, 53. *Et abstulit sicut oves populum suum*, etc. Post decimam Ægyptiorum plagam, quomodo exitus ex Ægypto contigerit his verbis docet : *Et abstulit sicut oves populum suum, et perduxit eos tanquam gregem in deserto : et deduxit eos in spe et non timuerunt* ; secundum Aquilam vero : *Et deduxit eos in fiducia, et non terri sunt* ; secundum Symmachum, *Deduxit eos sine timore et terrote ; et inimicos eorum operuit mare*. Et hæc

quidem ante eorum in deserto commorationem gesta sunt; neque enim sermo serie rerum utitur; sed utpote in hymno et cantico præpostere res enarrat. Quare cum ea quæ ipsis in deserto contigerant, et peccata quæ in solitudine admiserant, quotiesque ipsum exacerbaverant enarrasset; postea priorum mentionem facit, ut sermonem non tristibus, sed Dei beneficiis circumscribat. Quapropter sub hæc rebus a Deo in Ægypto gestis, et maris Rubri transitui addit illud:—VERS. 54, 55. *Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem hunc quem acquisivit dextera ejus. Hic ea quæ in deserto contigerant silentio mittit, quia eorum recensionem præmiserat. Mons autem quinam, nisi Sionis, in quo Jerusalem sub hæc post Asaphi et Davidis tempora structa est? Deinde narrationem resumit ita loquens: Et ejecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel.* Postquam ingressum in terram promissionis memoravit, et quomodo occupaverint montem Sion, quem longis postea temporibus David, pulsus gladio Jebusæis obtinuit; historiam resumit, compendio narrans, quomodo post mortem Moysis, duce Jesu filio Nave, transierint in terram promissionis, et alienigenas bello ab se devictos a regione exegerint, et funiculo dimensam terram sorte dividerint. Deinde ipsos iterum coarguit (VERS. 56-58), dicens eos prioribus in deserto admissis peccatis nova mala addidisse: ac postquam terram obtinuisent, Deum excelsum ibi iterum tentasse et exacerbasse, et testimonia ejus per Moysen sibi tradita non custodisse; sed sese advertisse ac despexisse quemadmodum patres eorum, et versos fuisse in arcum pravum. Nam cum oportuisset inimicos Dei et adversarias sibi potestates telis impetere et confodere; ipsi idolis dediti Deum blasphemis et nefariis verbis impetivere. Quare facti sunt in arcum pravum: quod sub initium declaratum his verbis est: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcubus, conversi sunt in die belli.* Quomodo autem conversi fuerint in arcum pravum declarat postea dicens: *Et irritaverunt eum in collibus, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum.*

τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Πῶς δὲ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλὸν διασαφεί λέγων ἐξῆς· Καὶ παρώρτισαν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς (2) καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν.

VERS. 59. *Audivit Deus et sprevit, et ad nihilum redegit valde Israel.* Postquam mala ab ipsis etiam in terra promissionis perpetrata recensuit, justum Dei judicium postea declarat, comprobaturque jure eos post prædicta omnia ira Dei invasos fuisse. Nam cum versi sunt in arcum pravum, et cum irritaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum; tunc Deus nec ipsos intueri, tales scilicet cum essent, nec in eos respicere; imo vero neque impiam eorum vocem

ἤκουσεν αὐτοὺς ἀφ' οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐκάλυψεν ἡ θάλασσα. Καὶ ταῦτα μὲν πρότερα ἦν τῆς κατὰ τὴν ἔρημον διατριβῆς· οὐ μὴν καὶ ὁ λόγος τῇ τάξει κέχρηται τῶν πεπραγμένων· ὡς ἐν ὕμνῳ δὲ καὶ ὡδῇ τὰ δευτέρα πρῶτα τίθησι καὶ τὰ πρῶτα δευτέρα. Διὸ τὰ κατὰ τὴν ἔρημον συμβάντα, καὶ ὅσα ἡμαρτον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ὁσάκις παρεπίκρανον προδιηγησάμενος, μετὰ ταῦτα τὴν τῶν πρῶτων μνήμην ποιεῖται, ὡς ἂν τὸν λόγον περιγράψῃ μὴ εἰς λυπηρὰ, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις. Διόπερ ἐξῆς ἐπισυνάπτει τοῖς κατὰ τὴν Ἄγυπτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένοις, καὶ τῇ διόδῳ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὸ, *Καὶ εἰσῆγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄρος ἀγίαςματος αὐτοῦ, ὄρος τοῦτο ὁ ἐκτίσαστο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ· τὰ κατὰ τὴν ἔρημον ἐνταῦθα ἀποσιωπήσας, διὰ τὸ προειληφέναι αὐτῶν τὴν διήγησιν.* Ὅρος δὲ ποῖον ἢ τὸ Σιών, ἐφ' ᾧ Ἱερουσαλήμ (1) ὕστερον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀσάφ καὶ τοῦ Δαυὶδ ᾠκοδομήθη; εἴτ' ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν διὰ τῶν ἐξῆς λέγων· *Καὶ ἐξέβαλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη, καὶ ἐκληροδότησεν αὐτοὺς ἐν σχοιρίῳ κληροδοσίας. Καὶ κτεσεκλήρωσεν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραήλ.* Μνημονεύσας τῆς εἰσόδου τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἀπειλήσασιν τὸ ὄρος τὸ Σιών, ὅπερ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἐκτίσαστο Δαυὶδ ἐν βομφαίᾳ τὸν Ἰησοῦσιν ἐλάσας, ἐπαναλαμβάνει τὴν ιστορίαν ἐπιτεμνόμενος, ὡς μετὰ τὴν τελευταίαν Μωσέως, ἡγουμένου αὐτῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, παρήλθον εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἐξέβαλον τοὺς ἀλλοφύλους πολέμῳ κρατήσαντες τῆς χώρας, καὶ ὡς κλήρω διέδωκαν τὸν σχοιρίῳ μετρήσαντες τὴν γῆν. Εἴτ' αὖθις αὐτῶν κατηγορεῖ, διδάσκων, ὡς πρὸς τοὺς ἡμαρτημένους κατὰ τὴν ἔρημον προσθήκας κακῶν ἐποίησαντο· καὶ μετὰ τὸ κτήσασθαι τὴν γῆν, ἐπέειρασαν πάλιν ἐνταῦθα καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ τὰ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραθεσμένα οὐκ ἐφύλαξαν· ἀλλ' ἀπέστρεψαν καὶ ἠθέτησαν, καθὼς οἱ πατέρες αὐτῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς τόξον στρεβλόν. Δέον γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς πολεμικοὺς αὐτῶν δυνάμεις τὰς ἀντικειμένους τοξεύειν καὶ βάλλειν, οἱ δὲ εἰδωλολατρησάντες τὸν Θεὸν ἐβάλλον βλασφημίαις καὶ ἀθεμίτοις λόγοις. Διὸ γεγόνασιν εἰς τόξον στρεβλόν· ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐδήλω τὸ λόγον φῆσαν· *Υἱοὶ Ἐφραὶμ ἐντείνοντες καὶ βάλλοντες*

ἤκουσεν ὁ Θεὸς καὶ ὑπερίδεν, καὶ ἐξουθένωσεν σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. Καταλέξας καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας πεπραγμένα αὐτοῖς κακὰ, παρίστηεν ἐξῆς τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς, ὡς εὐλόγως μετὰ πάντα τὰ προλελεγμένα μετέλλθεν αὐτοῖς ἡ ὀργή. Ὅτε γὰρ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλόν, καὶ ὅτε παρώρτισαν αὐτόν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν, τὸ τῆνικαῦτα οὐδὲ ἐμβλέπειν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ποιούσας ὄντας, ἀλλ' οὐδὲ ὄραν ἤξιοι· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν αὐτῶν

(1) F. τὸ ἱερόν.

(2) Γρ. βωμοῖς.

τῆς ἀσεβοῦς φωνῆς. Διὸ ἐπιλέγει· Ἦκουσεν ὁ θεός **A** καὶ ὑπερίδω, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἀνυπερβέτησε· μηκέτι ἀναβολὴν μηδὲ ὑπέρβεισιν αὐτοῖς ἐνδοῦς· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Καὶ ἀπεδοκίμασε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. Οὕτως δὲ ἤκουσεν ὁ θεός, ὡς καὶ ἐπὶ Σοδομιτῶν εἴρητο· Φωνὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας βοᾷ πρὸς μέ. Τῶν γὰρ ἀσεβῶν αὐτὰ κέκραγε καὶ βοᾷ τὰ τῆς ἀσεβείας πράγματα· ὧν ἀκούσας ὁ θεός ἀπώσατο τὴν σκηνὴν Σηλὼμ, σκηνῶμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἐν γὰρ τῇ Σηλώμ πρῶτον ἔστη ἡ σκηνή, ἔνθα ἱεράτο Ἠλεὶ καὶ Σαμουὴλ, ὡς παρίστησιν ἡ Γραφή τῶν Βασιλειῶν. Ταύτην οὖν ἀπώσατο πρῶτην τὴν ἐν Σηλώμ σκηνῶσιν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· Καὶ ἀπέβριψεν τὴν σκηνῶσιν τὴν Σηλὼμ, καὶ τὴν σκηνῶσιν τὴν Ἰδρυθεῖσαν ἐν ἀνθρώποις. **B** Ὅπως δὲ τοῖς ἀνθρώποις παρεδόθη ἡ κιβωτὸς διὰ τὰ ἀσεδήματα τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἐκράτησαν αὐτῆς οἱ πολέμιοι, ἀπήγαγον τε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐτροπώθησαν, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἠλεὶ πεπτῶκασιν, οἱ ἱερεῖς ὄντες, ὃ τε τούτων πατήρ ὡς ἀπώλετο ἐπὶ τῇ τῶν παιδῶν ἀγγελίᾳ, ἡ πρώτη παρίστησι τῶν Βασιλειῶν. Διὸ εἴρηται ἐνταῦθα· Καὶ ἀπώσατο τὴν σκηνὴν Σηλὼ, σκηνῶμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τὸ κράτος αὐτῶν ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας. Κράτος δὲ αὐτῶν καὶ ἰσχὺν καὶ καλλονὴν, εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ εἰς χεῖρας θλιβόντος παραδοθέντα τίνα ἂν εἴποις ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢν ὁ παρὼν ἀντίτεται λόγος φάσκων· Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ; **C** Ἄλλὰ ταῦτα μὲν παρέδωκεν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, τὸν δὲ λαὸν συνέτριψεν ἐν ῥομφαίᾳ. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ ἐξέδωκεν εἰς μάχαιραν τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερίδω· καὶ δὴ ὑπεριδόντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐξῆς ἐγένετο. Τίνα δὲ ταῦτα; Τοὺς νεανίσκους αὐτῶν κατέφαγε πῦρ, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῶν οὐκ ἐπενθήθησαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Οὐχ ὑπεμνήθησαν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Οὐκ ἐπηνήθησαν. Οὐκέτι γὰρ μετὰ ὕμνων καὶ ἐπαίνων συνήθως ταῖς γαμουμέναις παρεδίδοτο ἀνδράσι, κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν, διὰ τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοῖς (1) τότε συμφορὰν. Κατὰ δὲ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἔκδοσιν, αἰχμάλωτοι ἀπαχθεῖσαι, ἐν τῷ θνήσκειν αὐτάς οὐκ εἶχον τοὺς πενθοῦντας, διὰ τὸ μὴ παρῆναι αὐτοῖς τοὺς προσήκοντας· ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐν ῥομφαίᾳ ἔπεσαν (οὔτοι δ' ἦσαν οἱ τοῦ Ἠλεὶ υἱοί), καὶ αἱ χῆραι δὲ αὐτῶν οὐ κλαυσθήσονται. Καὶ ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅπως, τῶν υἱῶν Ἠλεὶ πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ, αἱ τούτων γυναῖκες, χῆραι καταλειφθεῖσαι, δεινὸν ὑπέμειναν θάνατον. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ αἱ γαρυσθεῖσαι αὐτῶν οὐκ ἐκλαυσαν· οὐδὲ γὰρ ὑπέστησαν, ὥστε κλαῦσαι· συναπώλοντο δὲ καὶ αὐταὶ τοῖς τικτομένοις κατὰ τὴν φάσκουσαν ἱστορίαν·

Audire dignabatur. Quamobrem subdit, Audivit Deus et spreuit, secundum Aquilam vero, Et non distulit, nullum spatium neque dilationem illis concedens; secundum Symmachum vero, Et reprobavit valde Israel. Sic autem audivit Deus, ut de Sodomitis dicitur: Vox Sodomorum et Gomorrhæ clamat ad me²⁸. Impiorum enim vel ipsa impia gesta clamant et vociferantur. — VERS. 60. Quæ audiens Deus repulit tabernaculum Silom, tabernaculum ubi habitavit in hominibus. Nam in Silom primum stetit tabernaculum, in qua sacrorum antistites erant Heli et Samuel, ut declarat Scriptura Regnorum²⁹. Hoc itaque primum in Silom statutum tabernaculum propter impietates eorum repulit. Quare secundum Symmachum dicitur: Et abiecit tabernaculum Silom, et tabernaculum firmatum in hominibus. Quomodo autem hominibus tradita fuerit arca ob impietates populi, et quomodo inimici ceperint illam, abduxerintque secum; filii vere Israel in fugam versi sint, filii Heli qui sacerdotes erant ceciderint, eorumque pater, accepto de illis nuntio, perierit, narrat primus Regnorum liber. Quapropter hic dicitur: Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ubi habitavit in hominibus. — VERS. 61. Et tradidit in captivitate virtutem eorum. Pro illo autem, virtutem eorum, Aquila, robur eorum, interpretatus est. Robur autem, virtutem et pulchritudinem, in captivitate et in manus inimici tradita, quæ dixeris esse, nisi arcam, quam hic sermo subindicat dicens, Et tradidit in captivitate virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici? — VERS. 62-64. Sed hæc quidem tradidit in manus inimici, populum vero contrivit gladio. Ideo secundum Symmachum dicitur: Et tradidit in machæram populum suum et hæreditatem suam spreuit. Deo autem ipsos spernente, ea quæ sequuntur evenerunt. Quæ illa? Juvenes eorum comedit ignis, et virgines eorum non sunt lamentatæ; secundum Aquilam vero, non sunt desponsatæ; secundum Symmachum autem, non sunt laudatæ. Non ultra enim, secundum reliquos interpretes, cum hymnis et laudibus, ut consuetum desponsatis est, viris tradebantur, ob immissam tunc ipsis calamitatem. Secundum LXX Interpretes autem, in captivitate actæ, cum morentur, non erat qui lugeret, quod non adessent propinqui earum; imo etiam sacerdotes eorum in gladio ceciderunt (hi porro erant filii Heli), et viduæ eorum non plorabuntur. In primo Regnorum libro legitur, cum filii Heli in bello cecidissent, eorum uxores viduas relictas, gravem sustinuisse mortem. Quare dicitur secundum Symmachum, Et viduatæ eorum non ploraverunt: neque enim exsistebant ut flere possent; nam una cum partu suo exstinctæ sunt, ut fert hæc historia: Et factum est in diebus illis convenerunt allophyli in bellum contra Israel³⁰; deinde vero cum exisset populus ad pugnam, Cæsus est, inquit,

²⁸ Gen. xviii, 20. ²⁹ I Reg. iv, vii. ³⁰ I Reg. iv, 1.

(1) Syntaxis postulat αὐτοῦς. EDIT.

Israel : et facta est plaga magna valde : et ceciderunt de Israel triginta millia ex ordinibus : et arca Dei capta est, et ambo filii Heli mortui sunt, Ophni et Phinees. Et cucurrit vir Jeminæus ex castris, et venit in Silom in illa die, scissa veste, et conspersus pulvere caput. Et ecce Heli in sella ad portam contra bivium spectans. Erat enim cor ejus pavens pro arca Dei. Sub hæc dicitur : Erat autem Heli quasi nonaginta octo annorum, et oculi ejus caligaverant, et non videbat. Et vir ille accedens dixit : Ego sum qui veni ex castris, et ego ex acie fugi hodie. Et ait, Quid actum est, fili mi ? Et respondit puer et dixit : Fugit, inquit, Israel a facie allophylorum, et facta est plaga magna in populo, et ambo filii tui mortui sunt, et arca Dei capta est. Et factum est cum memorasset arcam Dei, cecidit de sella retrorsum juxta ostium, et contritum est dorsum ejus, et mortuus est, quia senex homo erat et gravis. Nurus autem ejus uxor Phinees prægnans erat vicinaque partui : et audito nuntio quod capta esset arca Dei, et mortuus esset socer suus, et vir suus, flevit et peperit, quia irruerant dolores in eam, et in tempore suo (1) mortua est. Et dixerunt mulieres quæ astabant ei, Ne timeas, quia filium peperisti : quæ non respondit, neque animadvertit. Postea subjungit : Et allophyli acceperunt arcam Dei, et asportaverunt eam in Azotum. Et acceperunt allophyli arcam Domini, et intulerunt eam in domum Dagon⁴¹. Hæc porro omnia hic compendio memorantur : nam subjungitur : —

VERS. 65. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino. Postquam arca capta fuit ab allophylis, et postquam supra dicta contra populum gesta sunt, suam Deus providentiam commonstrans, invisibili virtute allophylos incessit et ulciscitur. Quare dictum est : Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino ; secundum Symmachum vero, Tanquam potens loquens ex vino ; secundum Aquilam, Tanquam potens crapulatus ex vino. Deinde seipsum excitans, inimicos suos percutit, videlicet qui arcam testamenti ceperant (VERS. 66), et percutit eos in posteriora, datque eis opprobrium sempiternum. Quomodo percusserit eos in posteriora historia declarat, quæ sic habet in primo libro Regnorum⁴² : Et aggravata est manus Domini super Azotios, et afflixit eos, et percussit eos in podicibus eorum, Azotum et fines ejus ; et rursus : Et translata est, inquit, arca Domini in Geththam, et factum est postquam translata est, facta est manus Domini in urbe, fortitudine magna valde. Et percussit viros urbis a parvo usque ad magnum, et percussit eos in podicibus eorum. Et mittunt arcam Dei in Ascalonem : et clamaverunt Ascalonitæ dicentes : Quid avertistis arcam Dei ad interficiendum nos ? Hinc subjungit : Quia facta est confusio mortis in

A Καὶ ἐγενήθη ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ συνθροσκίζονται ἀλλόφυλοι εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ· εἶθ' ἐξῆς προελθόντος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν πόλεμον, Πταλεῖ, φησὶν, ἀνὴρ Ἰσραὴλ· καὶ ἐγένετο πληγὴ μεγάλη σφόδρα· καὶ ἔπεσαν ἐξ Ἰσραὴλ τριακοντα χιλιάδες ταγματῶν· καὶ ἡ κιβωτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ Ἡλὲι ἀπέθανον, Ὁρνεί καὶ Φινεές. Καὶ ἔδραμεν ἀνὴρ Ἰεμναῖος ἐκ τῆς παρατάξεως, καὶ ἦλθεν εἰς Σηλόμ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ διεβρωγῶτα, καὶ γῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ Ἡλὲι ἐπὶ τοῦ δίφρου παρὰ τὴν πύλην σκοπεῖν τὴν διόδον· ὅτι ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ἐξεστηκνῦια περὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ Ἡλὲι ὡς ἦν ἐτῶν· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπανεστῆσαν, καὶ οὐκ ἔβλεπε. Καὶ ὁ ἀνὴρ προσελθὼν εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἦκων ἐκ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐγὼ ἐκ τῆς παρατάξεως πέφευγα σήμερον. Καὶ εἶπε· Τι ἔστι τὸ γεγονός ῥῆμμα, τέκνον ; Καὶ ἀπεκρίθη τὸ παιδάριον, καὶ εἶπε· Πέφευγες ἀνὴρ Ἰσραὴλ ἐκ προσώπου ἀλλοφύλων, καὶ πληγὴ μεγάλη γέγονεν ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ σου τεθνήκασι, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη. Καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμνήσθη τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπεσαν ἀπὸ τοῦ δίφρου ὀπισθίως ἐχόμενος τῆς πύλης, καὶ συνετερίθη ὁ ῥῆτος αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν· ὅτι πρεσβύτης ὁ ἄνθρωπος καὶ βαρῦς. Καὶ νύμφη αὐτοῦ γυνὴ Φινεές συνειληφνῦια τοῦ τεκεῖν· καὶ ἤκουσε τὴν ἀπαγγελίαν, ὅτι ἐλήφθη ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ διετέθηκεν ὁ πενθερὸς αὐτῆς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἔκλαισε καὶ ἔτεκεν, ὅτι ἐπεστράφησαν αἱ ὠδίνες αὐτῆς ἐπ' αὐτήν· καὶ ἐν τῷ καιρῷ αὐτῆς ἀποθνήσκει. Καὶ εἶπαν αὐτῇ αἱ γυναῖκες αἱ παρεστηκνῦια αὐτῇ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι υἱὸν τέτκαας· καὶ οὐκ ἀπεκρίθη, καὶ οὐκ ἐνόησεν ἡ καρδία αὐτῆς. Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγεται τούτοις· Καὶ ἀλλόφυλοι ἔλαβον τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς Ἄζωτον. Καὶ ἔλαβον οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν Κυρίου, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς οἶκον Δαγῶν. Τούτων δὴ πάντων ἐπιτίμνεται τὴν μνήμην ὁ παρῶν λόγος, καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεραιπαληκῶς ἐξ οἴκου. Μετὰ τὸ ληφθῆναι τὴν κιβωτὸν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ μετὰ τὸ πραχθῆναι τὰ προλελεγμένα κατὰ τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ δεικνύς ὁ Θεός, μετέρχεται τοὺς ἀλλοφύλους ἀοράτω δυνάμει κολάζων αὐτούς. Αἰὶδ λέλεκται· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς κεραιπαληκῶς ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡς δυνατὸς διαλαλῶν ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Ὡς δυνατὸς κεραιπαληκῶς ἐξ οἴκου. Εἶτα διεγείρας αὐτὸς ἑαυτὸν, πατάσσει τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, δηλαδὴ τοὺς τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἀπολαβόντας· καὶ πατάσσει αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω, δίδωσί τε

⁴¹ I Reg. v, 1, 2. ⁴² ibid., 6.

(1) Id est sui partus.

αυτοῖς θνεῖδος αἰώνιον. Πῶς δὲ εἰς τὰ ὀπίσω ἐπάτα- A
 ξεν αὐτοὺς, διδάσκει ἡ ἱστορία τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ
 τῶν Βασιλειῶν ἔχουσα τὸν τρόπον· Καὶ ἐβαρύνθη
 χεῖρ Κυρίου ἐπὶ τοὺς Ἀζωτιοὺς, καὶ ἐβασάνισεν
 αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἕδρας αὐ-
 τῶν, τὴν Ἀζωτον καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς· καὶ αὖθις·
 Καὶ μετῆλθε, φησὶν, ἡ κιβωτὸς τοῦ Κυρίου εἰς
 Γεθθά. Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ μεταλθεῖν αὐτήν, καὶ
 γίνεται χεῖρ Κυρίου ἐν τῇ πόλει κράτος μέγα
 σφόδρα. Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως
 ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς
 εἰς τὰς ἕδρας αὐτῶν. Καὶ ἐξαποστέλλουσι τὴν
 κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ εἰς Ἀσκάλωνα· καὶ ἐβόησαν
 οἱ Ἀσκωλιῶται λέγοντες· Τι ἀπεστρέψατε τὴν
 κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ θανατώσαι ἡμᾶς; Καὶ ἐπιλέγει
 ἕξῃς· Ὅτι ἐγενήθη σύγχυσις θανάτου ἐν ὅλῃ τῇ B
 πόλει βαρεῖα σφόδρα, ὡς εἰσῆλθεν ἡ κιβωτὸς τοῦ
 Θεοῦ ἐκεῖ· καὶ οἱ ζῶντες καὶ οἱ ἀποθανόντες
 ἐπλήχθησαν εἰς τὰς ἕδρας· καὶ ἀνέβη ἡ κραυγὴ
 τῆς πόλεως εἰς τὸν οὐρανόν. Διὰ δὲ ταῦτα λέλεχται
 ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ· Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς
 αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω· θνεῖδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. Ὀνειδος γὰρ ἦν τὸ ἐν ταῖς ἐδραῖς πληγῆναι
 αὐτοὺς, ὡς ἂν ἀκολασταίνοντας ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι. Τοὺς μὲν ἐχθροὺς οὕτως ἐτιμωρήσατο· τοὺς
 δὲ οικειοὺς ἐτέρῳ μετήρητο. Διὰ εἰρητο· Καὶ ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ. Ποῖον δὲ τοῦτο ἄλλ' ἢ
 τὴν Σηλῶμ; Ἦν γὰρ αὐτῆς κληρονομίας Ἐφραῖμ· Ἐφραῖμ δὲ τοῦ Ἰωσήφ υἱὸς ἦν. Διὰ ἐπιλέγει· Καὶ
 ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο· καίπερ αὐτὴν πρώτην
 ἐκλεξάμενος, καὶ τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ πρῶτον τιμήσας. Διὰ καὶ ἡ Σηλῶμ εἰς ἐσχάτην ἐρημίαν κατέστη.
 Παιδεύει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς Σηλῶμ μὴ μέγα φρονεῖν τοὺς ἐν τῇ Ἱερου-
 σαλήμ, τὴν σκητὴν καὶ τὴν κιβωτὸν ὑποδεξαμένους· πείσεσθαι γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς πρώτοις, εἰ μὴ ἄξιοι
 γίνοντο τοῦ Θεοῦ· ὃ δὲ καὶ ἀπέβη ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις.

Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα, τὸ ὄρος Σιών C
 ὃ ἠγάπησε. Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ
 ἁγίασμα αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, ἔθεμελλωσεν αὐτὴν εἰς
 τὸν αἰῶνα. Φυλὴν μὲν φυλῆς ἀντικατηλλάξατο, τὴν
 φυλὴν Βενιαμὴν ἀντὶ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ· καὶ τόπον δὲ
 ἀντὶ τόπου εἶλατο, τῆς Σηλῶμ τὴν Ἱερουσαλήμ προ-
 κρινάς· ἀλλὰ καὶ ὄρος ἀντὶ ὄρους ἠγάπησε, τὸ Σιών
 ἠλαδῆ ἀντὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἐν Σηλῶμ. Εἰτά φησὶ·
 Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Καὶ ἠκοδόμησεν
 ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ. Ὅμοίως οὖν ὑψηλοῖς καὶ ὡς τὰ ὑψηλὰ ἠκοδό-
 μησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Ἀναπέμπει δ' ἡμᾶς ὁ λόγος
 εἰς βαθὺ καὶ ἀπόρρητον νοῦν, διδάσκων, ὡς τὸ ἐπὶ D
 γῆς ἁγίασμα τὸ ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ δρει
 Σιών καταστὰν ὁμοίωσιν εἶχε τῶν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς,
 καὶ ἠκοδόμητο ὡς τὰ ὑψηλὰ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοί-
 ωσιν γενόμενον τῶν ἐν οὐρανοῖς ὑψηλῶν· ἃ δὲ καὶ ὁ
 Ἀπόστολος παρίστη λέγων· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ
 ἐλευθέρα ἐστίν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών δρει
 καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου.
 Διὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, Καὶ ἠκοδόμησεν
 ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
 αὐτοῦ· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Ὡς μονοκερῶ-
 των ἠκοδόμησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· νοούτων ἡμῶν

*tota urbe gravis valde, ut intravit arca Dei illuc: et
 viventes et mortui percussi erant in podicibus; et
 ascendit clamor urbis in cælum. Ideo in præsentí
 psalmo dictum est: Et percussit inimicos suos in
 posteriora, opprobrium sempiternum dedit eis. Op-
 probrium quippe erat in podicibus percussos illos
 fuisse, utpote qui iis in partibus lascivi fuissent.
 Inimicos quidem suos sic ullus est; proprios vero
 sibi alio modo castigavit. Quare dictum est:—
 Vers. 67. Et repulit tabernaculum Joseph. Quodnam
 illud nisi Silom? Erat enim ea ex sorte Ephraim:
 Ephraim autem filius Joseph erat. Ideo subdit: Et
 repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non
 elegit; etiamsi primum eam elegisset, et taberna-
 culum Joseph prius affecisset honore. Quare Silom
 in extremam solitudinem redacta est. Iis vero docet
 exemplo illius Silom, ut ne altum sapiant qui in
 Jerusalem habitant, quod tabernaculum et arcem
 acceperint: quippe similia primis passuri, nisi Deo
 digni efficiantur, quod sane sequenti tempore con-
 tigit.*

VERS. 68, 69. *Et elegit tribum Juda, montem
 Sion, quem dilexit. Et edificavit sicut unicornium
 sanctificium suum in terra, fundavit eam in sæcu-
 lum. Tribum pro tribu commutavit, tribum Benja-
 min pro tribu Joseph: et locum pro loco elegit; Hiero-
 solymam Silo anteponeus; imo etiam montem
 pro monte dilexit, Sion videlicet, pro monte qui in
 Silo erat. Deinde ait: Et edificavit sicut unicor-
 nium sanctificium suum; secundum Aquilam vero,
 Et edificavit simile excelsis sanctificium suum; se-
 cundum Symmachum autem, Et edificavit ut ex-
 celsa sanctificium suum. Sanctificium itaque suum
 simile excelsis, aut ut excelsa ædificavit. Nos au-
 tem ad profundum et arcanum sensum sermo re-
 mittit, docens sanctificium illud in terra, in Jeru-
 salem et in monte Sion constitutum, similitudinem
 habuisse cum eo quod in excelsis est, et ad excel-
 sorum modum constructum fuisse, ad imaginem et
 similitudinem excelsorum cœlestium; quæ item
 Apostolus declaravit dicens: Illa vero quæ sursum
 est Jerusalem libera est⁴³; et, Accessistis ad Sion
 montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœle-
 stem⁴⁴. Quare secundum Aquilam dicitur, Et ædi-
 ficavit simile excelsis sanctificium suum; secundum
 Symmachum vero, Et edificavit ut excelsa sanctifi-
 cium suum; secundum LXX vero Interpretes, Ædi-
 ficavit sicut unicornium sanctificium suum. Nos*

⁴³ Gal. iv, 26. ⁴⁴ Heb. xii, 22.

porro intelligimus unicornes esse eos, quorum A unum cornu descriptum in caelo est, quos Apostolus his verbis declarabat : *Et ad multorum millium angelorum celebritatem, et Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in caelis* ⁴⁵. Sed etiam, inquit, *in terra fundavit eam in saeculum*. Secundum Symmachum autem, *sicut terram, quam fundavit in saeculum*. Nam sanctificium illud quod in sensibili et terrena Jerusalem est, sic aedificavit in terra. Sicut enim terra media inter aquas comprehenditur secundum Scripturam, ita et Jerusalem media inter alienigenas gentes posita erat. Quare dictum est in prophetiis : *Hæc est Jerusalem, in mediò gentium posui illam* ⁴⁶. Sub hæc autem ait : — **VERS. 70.** *Elegit David servum suum*, de quo dictum est : *Inveni David servum meum, virum secundum cor meum*; quem elegit, non tantum ut primus ex tribu Juda regnaret, sed ita ut dignus judicaretur, ex cujus semine Christus Dei prodiret. Elegit autem eum pluribus ipsum fratribus suis anteponens. Accepitque eum ex gregibus ovium, et de post fetantes. Nam qui suscitatur de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, Davidem humilem et abjectum, ita ut nec cum fratribus suis communeretur, neque pro viro haberetur, elegit, prius in pastoralis institutum, et ex cura fetarum quam gesserat, edoctum quam accurata sollicitudo egentibus adhibenda esset. Inde susceptum illum ex irrationabilium ovium pastoralis cura, protulit Deus et constituit ut (**VERS. 71**) *pasceret Jacob servum suum, et Israel hereditatem suam*. Ut enim experimentum sui dederat in pastoralis irrationabilium ovium cura, rationabiliori ovili præfectus est. Quo pacto autem pecora pasceret declaravit ipse Sauli dicens : *Pastor agebat servus tuus patri suo in ovili : et quando veniebat leo aut ursus, et arripiebat ovem ex grege, post illum adibam, et percussi illum et extraxi ex ore ejus. Et insurrexit in me, et comprehendi fauces ejus, et percussi occidique illum. Leonem et ursum percussit servus tuus. Et erit alienigena et incircumciscus ut unus ex illis, qui exprobravit acie Dei viventis. Et ait David : Dominus qui eripuit me de manu leonis et de manu ursi, ille me eripiet de manu alienigenæ incircumcisci istius* ⁴⁷. His enim cum fidei et pietatis suæ experimentum dedisset, D necnon providentiæ quam de pecoribus sibi commissis gerebat, Deus elegit eum et ad imperium in rationabiliora pecora provexit. Ille vero sibi commissos populos non crudeliter, non dure, non superbe, sed in innocentia cordis sui pascebat (**VERS. 72**); sive, secundum Aquilam et Symmachum, *secundum simplicitatem cordis sui. Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos*. Secundum Aquilam vero, *Et in prudentia palmarum suarum deduxit eos*; secundum Symmachum, *Et secundum puritatem manuum suarum deduxit eos*. Pascebat itaque David humanum rationabileque ovile; sed

⁴⁵ Heb. xii, 22. ⁴⁶ Ezech. v, 5. ⁴⁷ I Reg. xvii, 34.

(1) Ἄρκτος.

μονοκέρωτας εἶναι τοὺς τὸ ἐν κέρασ ἐπιγραφόμενους κατ' οὐρανὸν, οὗς ἐδήλου λέγων ὁ Ἀπόστολος· καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγόρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῆ, φησὶν, ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡς τὴν γῆν, ἢ ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ γὰρ ἅγιοσμα τὸ ἐν τῇ αἰσθητῇ καὶ ἐπιγείῳ Ἱερουσαλήμ οὕτως φιλοκλήθησεν εἰς τὴν γῆν. Ὡς περὶ γὰρ ἡ γῆ μέση ἀπειλεῖται ὑδάτων κατὰ τὴν Γραφήν· οὕτω καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ μέση τῶν ἀλλοφυλῶν ἐθνῶν συνειστήχει. Διὸ λέλεκται ἐν προφηταίαις· Αὕτη ἡ Ἱερουσαλήμ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν τέθεικα αὐτήν. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις· Ἐξελέξατο, φησὶ, Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, περὶ οὗ εἰρηται· Εὐδρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν μου· ὃν ἐξελέξατο, οὐχ ὥστε πρῶτον ἐκ φυλῆς Ἰούδα βασιλεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὥστε ἄξιον κριθῆναι τοῦ προελθεῖν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐξελέξατο δὲ αὐτὸν τῶν ἀδελφῶν πλειόνων ὄντων προκρίνας. Ἀνελαβὴ τε αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, καὶ ἐξόπισθεν τῶν λοχευομένων. Ὁ γὰρ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνιστῶν πένθητα, καὶ τὸν Δαυὶδ ταπεινὸν ὄντα καὶ ἀπερήμιμον, ὡς μὴδὲ συγκαταριθμεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, μὴδὲ εἰς ἄνδρα λογίζεσθαι, ἐξελέξατο προπαιδαγωγούμενον ἐν τῇ ποιμαντικῇ, καὶ διὰ τῆς τῶν λοχευομένων θρεμμάτων προνοίας τὸ ἐπιμελεῖς τῶν δεομένων κτηδεμονίας ἐκδιδασκόμενον. Ἐνθεν αὐτὸν ἀναλαβὼν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων προβάτων ποιμαντικῆς, προήγαγεν ὁ Θεὸς καὶ κατέστησε ποιμαίνειν Ἰακώβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ὡς γὰρ δοκιμὴν δεδωκότα ἐν τῇ τῶν ἀλόγων θρεμμάτων ποιμαντικῇ, ἐπὶ τὴν λογικωτέραν καθίστη ποιμνην. Ὅπως δ' ἐποίμαινε τὰ θρέμματα παρίστη λέγων αὐτὸς πρὸς τὸν Σαούλ· Ποιμνίων ἦν ὁ δοῦλός σου τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐν τῷ ποιμνίῳ· καὶ ὅταν ἤρχεται ὁ λέων ἢ ἄρκος (1), καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, καὶ ἐξεπορεύμην ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξα αὐτὸν, καὶ ἐξέσπασα ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπανίστατο ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκράτησα τοῦ φρυγγος αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξα καὶ ἐθανάτωσα αὐτὸν, καὶ τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκον ἐτυπτεν ὁ δοῦλός σου. Καὶ ἔσται ὁ ἀλλοφυλὸς ὁ ἀπεριτμήτος ὡς εἰς τούτων, ὃς ὠρνεῖδισε παρατάξει Θεοῦ ζῶντος. Καὶ εἶπε Δαυὶδ· Κύριος, ὃς ἐξέβλατό με ἐκ χειρὸς τοῦ λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς τῆς ἄρκου, οὗτος ἐξελεῖται με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀλλοφυλοῦ τοῦ ἀπεριτμήτου τούτου. Διὰ γὰρ τούτων δοκιμὴν δεδωκότα πίστεως καὶ εὐσεβείας, τῆς τε τῶν ὑπ' αὐτὸν θρεμμάτων ἀλόγων προνοίας, ἐξελέξατο Θεὸς καὶ προήγαγεν ἐπὶ τὴν τῶν λογικωτέρων θρεμμάτων ἀρχὴν. Ὁ δὲ, ὑποδείξάμενος τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ, οὐκ ἀπηνώς, οὐδὲ σκληρῶς, οὐδὲ ὑπερηφάνως, ἀλλ' ἐν ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐποίμαινε αὐτούς· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, κατὰ τὴν ἀπλότητα τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγη

σερ αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Καὶ ἐν φρονή- A*
σει ταρσῶν αὐτοῦ καθωδήγησεν αὐτούς. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, *Καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν*
χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Ἐποίμαινε τοίνυν
 ὁ Δαυὶδ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ λογικὴν ποίμνην· ἀλλ'
 οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, οὐδὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ συνέσει,
 ἀλλ' ἐν ἀκκλίᾳ καὶ ἀπλότῃ, τὴν πᾶσαν ἐγχειρίζων
 τῷ Θεῷ φροντίδα. Τὴν γε μὴν ἑαυτοῦ σύνεσιν διὰ
 τῶν χειρῶν ἐπεδείκνυτο, τουτέστι διὰ τῶν πράξεων
 καὶ διὰ τοῦ βίου, καὶ τῆς λοιπῆς πολιτείας. Καὶ μέχρι
 τούτου ἴσταται τὰ τῆς παρουσίας ὑποθέσεως, κατη-
 γορίαν περιέχοντα τῆς τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ μοχθηρίας,
 διδασκαλίαν τε τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας διὰ τὰς ἐν
 τοῖς ἐμπροσθεν ἐπηγορημένας φωνάς, πρὸς ἃς ὡσπερ
 δικαιοκρισίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ παιδεύει, σωφρονίζων ἡμᾶς διὰ
 τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων, ὡσπερ οὖν ἀρχομένοις ἡμῖν εἰσγεται τοῦ λόγου.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΗ'.

Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν
 σου, ἐμίωσαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίόν σου, ἔθεντο
 Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. Ὅτι πρὸ τοῦ τὸν
 ναὸν οἰκοδομηθῆναι τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, γέγονεν ὁ
 Ἀσάφ τῷ Δαυίδ συνακμάτας, δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας.
 Προφητικῶς οὖν τὰ μέλλοντα μακροῖς ὕστερον χρό-
 νος συμβήσεσθαι καὶ διὰ τῶν παρόντων θεσπίζει.
 Ἀλλὰ διὰ μὲν τοῦ σ' καὶ γ' τὴν ὑστάτην τῆς πόλεως
 ἄλωσιν καὶ τὸν ἔσχατον ἀφανισμόν τοῦ ναοῦ, τὸν ἐπὶ
 Ῥωμαίων γενόμενον μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν τόλμαν τῶν οἰκητόρων, προαναφώνει, ὡς προ-
 αποδέδεικται· διὰ δὲ τῶν μετὰ χειρας ἐπεληλυθέναι
 μὲν ἔθνη τῇ κληρονομίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ
 νέων μεμιαγέσθαι, αὐτὴν τε τὴν πόλιν εἰς ὀπωροφυ-
 λάκιον τεθεικέναι σημαίνει· οὐ μὴν πυρὶ παραδεδ-
 οῦσθαι τὸν τόπον, οὐδὲ τοιαῦτα πεπονθέναι ὅποια ἐδήλου
 διὰ τοῦ προλεχθέντος. Ἐτι δὲ διὰ τοῦ παρόντος προστί-
 θησιν, ὡς ἄρα οἱ τὸν τόπον μίαναντες πολλοὺς ἀνεῖλον
 ὀσίους ἄνδρας καὶ Θεοῦ δούλους· ὧν τὰ νεκρὰ σώματα
 μὴ συγχωρήσαντες τῇ κατὰ φύσιν παραδοθῆναι ταφῇ,
 τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ βορὰν ἔθεντο. Ταῦτα δὲ
 οὐκ ἂν εὖροις πραχθέντα οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην
 πολιτοκίαν τοῦ τόπου· ἐπεὶ μηδὲ ὑπῆρχεν τοῖς τότε
 παρ' αὐτοῖς ὀσίοις, τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, ἀνοσίων
 καὶ ἀσεβῶν ἀπάντων γεγονότων διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν κατὰ τε τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τετολ-
 μημένα αὐτοῖς. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα
 αἰχμαλωσίας εὖροις ἂν τὰ μετὰ χειρας γενόμενα·
 ἐπεὶ μηδὲ τότε ὀσίους ἄνδρας καὶ θεοφιλεῖς ὑπὸ τῶν
 Βαβυλωνίων ἀνῆρησθαι ἡ ἱστορία παραδίδωσι. Πότε
 τοίνυν ἐπληροῦτο ταῦτα; Οὐκ ἔστιν ἕτερον εἰπεῖν
 χρόνον, ἢ τὸν ἐπὶ Ἀντιόχου, καθ' ὃν ἡ τῶν Μακκα-
 βαίων γραφὴ τὰ μετὰ χειρας προλεγόμενα δι' ἔργων
 κεχωρηκότα δείκνυσιν. Γέγραπται γοῦν ἐν αὐτῇ τοῦτον
 τὸν τρόπον· *Καὶ ὑπέστρεψεν Ἀντιόχος μετὰ τὸ
 πατάξαι τὴν Αἴγυπτον ἐν τῷ ρ' καὶ μ' καὶ γ' ἔτει,
 καὶ ἀνέβη ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν δυχλῷ βαρεῖ· καὶ εἰσῆλ-
 θεν εἰς τὸ ἄγιασμα ἐν ἑρμηφανίᾳ. Καὶ ἔλαβε τὸ
 θυματήριον τὸ χρυσοῦν, καὶ τὴν λυχνίαν τοῦ
 φωτός, καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς, καὶ τὴν τρά-
 πεζαν τῆς προθέσεως, καὶ τὰ σπονδία, καὶ τὰς
 σιάλας, καὶ τὰς θυῖσθας τὰς χρυσοῦς, καὶ τὸ*

non in sapientia humana, non prudentia propria,
 sed in innocentia et simplicitate, totam curam Deo
 committens, suam vero intelligentiam manibus, id
 est operibus, vitæ genere et reliquo instituto com-
 monstrabat. Et huc desinit præsens argumentum,
 improbitatis Judaici populi accusationem divinæ-
 que patientiæ doctrinam complectens, concinnatum
 ad præpositas quasdam dubias voces, ad quas ceu
 defensio quædam justi Dei iudicii necessariò insti-
 tuitur. Hæc porro omnia nos, qui ex gentibus su-
 mus, Christus Dei edocet, priscis exemplis nos ad
 frugem revocans, ut initio sermonis dictum a no-
 bis est.

B 1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXVIII.

Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, pol-
 luerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusa-
 lem in pomorum custodiam. Quod ante templi in
 Jerosolyima constructionem Asaph æqualis et coæ-
 taneus Davidi fuerit, ex historia planum est. Pro-
 phetice ergo quæ diuturno post tempore eventura
 erant in præsentī vaticinatur. Sed in LXXIII qui-
 dem, postremum urbis excidium, et ultimam tem-
 pli ruinam quæ sub Romanis post civium ejus in
 Salvatorem nostrum ausus contigit, prænuntiabat,
 ut superius comprobatum est. In præsentī vero ve-
 nisse quidem gentes in hæreditatem Dei, templum
 quod in ea erat polluisse, ipsamque urbem in pom-
 rum custodiam posuisse significat; neque tamen ait
 igni traditum locum fuisse, neque talia passum,
 qualia in prædicto psalmo narrabat. Addit insuper
 in præsentī, eos qui locum polluerunt, multos occi-
 didisse viros sanctos et Dei servos: quorum mor-
 tua corpora non sinentes naturali sepulture tradi,
 in escam volatilibus cœli posuerunt. Hæc porro ge-
 sta non deprehendas in postrema loci obsidione:
 quia hæc non accidere viris sanctis qui penes illos
 erant. Hi namque qui urbem incolebant scelesti
 omnes et impii erant, ob suos in Servatorem no-
 strum et in ejus apostolos ausus. Sed neque in Ba-
 bylonica captivitate hæc facta reperias, quia ne
 tunc quidem sancti et religiosi viri a Babiloniis
 trucidati in historia feruntur. Quandonam igitur
 hæc impleta fuere? Non potest aliud indicari tem-
 pus, nisi Antiochi, sub quo Machabæorum scri-
 ptura, quæ hic prænuntiantur contigisse narrat.
 Scriptum itaque ibi legitur: *Et reversus est Antio-
 chus, postquam percussit Ægyptum, in centesimo
 et quadragesimo tertio anno; et ascendit in Israel
 cum multitudine gravi; et ingressus est in sanctua-
 rium cum superbia, et accepit altare aureum, et
 candelabrum luminis, et universa vasa ejus, et me-
 sisam propositionis, et libatoria, et phialas, et mor-
 tariola aurea, et velum, et coronas, et ornatum:
 qui in facie templi erat. Et comminuit omnia: et
 accepit thesauros occultos, quos invenit. Et sublatis
 omnibus, reversus abiit in terram suam. Et fecit cu-*

dem magnam : et factus est planctus magnus in Israel. Et scripsit rex omni regno suo, ut essent omnes populus unus, et relinqueret unusquisque legem suam⁴⁸. Et amplexæ sunt omnes gentes verbum regis : et multi ex filiis Israel consenserunt cultui ejus, et sacrificaverunt idolis, et coinquinaverunt Sabbatum⁴⁹. Post hæc autem dicitur : Et ædificavit abominationem desolationis in altari. Et in civitatibus Juda in circuitu ædificaverunt altaria, et in portis suis, et in plateis thymiama adolebant. Et libros (1) psalmi quos invenerunt scindentes, igne combusserunt⁵⁰. Adjiciturque : Et multi in Israel defnierunt in se, ut non manducarent immunda. Et elegerunt mori, ut non contaminarentur cibis, et mortui sunt. Et facta est ira magna in Israel valde⁵¹. Hæc porro diuturnis postea temporibus, post Assyriaca et Medica, post Persica et post Alexandri Macedonis mortem gesta sunt. At Spiritus divinus per hunc prophetam hæc ipsa vaticinatur dicens : Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. — VERS. 2-4. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt. Pro illo autem, in pomorum custodiam, Aquila, in acervum lapidum ; Symmachus vero, in saltus, ediderunt.

ὄπωροφυλάκιον. Ἔθεντο τὰ θρησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡς ὕδωρ κύκλῳ Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἐγενήθημεν θνητοὶς τοῖς γελτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς ὄπωροφυλάκιον, ὁ μὲν Ἀκύλας, εἰς λιθολογίαν, ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς θρυμῶδες ἐκδεδώκασιν.

VERS. 5 *Usquequo, Domine, irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus ? Videtur mihi propheta Asaph post accusationem Judaici populi, quam in præcedenti instituit, hæc apposite inducere, quæ quasi ad placationem et ad medelam eorum quæ prius reprehensa fuere composita sunt. Recenset itaque varia mortis genera Judæorum qui pro pietate martyrium tunc subierunt. Quorum morticina inimici Dei in escas volatilibus cæli dederunt, et carnes sanctorum Dei bestiis terræ. Opportune igitur pro iis Deum placat, ac si sacrificium ipsi morte sanctorum suorum offeratur. Quamobrem ait : Usquequo, Domine, irasceris in finem ? ad priorum memoriam sermonem reducens, queis dicebatur : Utquid, Deus, repulisti in finem⁵² ? Vult enim extremam illam populi ruinam et abjectionem cohiberi, et per sanguinis sanctorum suorum memoriam iram sedari. Utrumque vero dictum, nempe, Usquequo, Domine, irasceris in finem ? et quod sequitur, Exardescet sicut ignis zelus*

καταπέτασμα, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὸν κόσμον τὸν κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐλέειπε πάντα· καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἀποκρύφους, οὓς εἶρε. Καὶ λαβὼν σύμπαντα, ἐπιστρέψας ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησε φοροκοτίαν μεγάλην· καὶ ἐγένετο πένθος μέγα ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς πάση τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ εἶναι πάντας λαὸν ἕνα, καὶ ἐγκαταλείπειν ἕκαστος τὰ νόμιμα αὐτοῦ. Καὶ ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ βασιλέως· καὶ γε πολλοὶ ἀπὸ νῶν Ἰσραὴλ εὐδόκησαν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσαν τοῖς εἰδώλοις, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ Σάββατον. Καὶ μετὰ ταῦτα εἰρηται· Καὶ ὠκοδόμησε βδέλυγμα ἐρημώσεως ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γε ἐν πόλεσι Ἰούδα κύκλῳ ὠκοδόμησαν βωμούς· καὶ διὰ τῶν θυρῶν τῶν οικειῶν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἐθυμῶν ἐπ' αὐτούς. Καὶ τὰ βιβλία τοῦ ψαλμοῦ ἃ εἶρον κατασχίσαντες, ἐρεπύρισαν ἐν πυρὶ. Καὶ ἐπιλέγεται· Καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά. Καὶ ἀπεδέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μωθῶσι τοῖς βρώμασι, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἐγένετο ὄργη μεγάλη ἐπὶ Ἰσραὴλ σφόδρα. Ταῦτα δὲ μακροῖς ὕστερον ἐπληροῦτο χρόνοις μετὰ τὰ Ἀσσύρια καὶ Μηδικὰ, καὶ μετὰ τὰ Περσικὰ καὶ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τελευτήν. Τό γε μὴν Πνεῦμα τὸ θεῖον διὰ τοῦ μετὰ χειρας προφήτου αὐτὰ δὴ ταῦτα θεοπέζει λέγον· Ὁ Θεὸς, εἰσηλθούσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλιαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθετο Ἱερουσαλήμ εἰς

ὄπωροφυλάκιον. Ἔθεντο τὰ θρησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡς ὕδωρ κύκλῳ Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἐγενήθημεν θνητοὶς τοῖς γελτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς ὄπωροφυλάκιον, ὁ μὲν Ἀκύλας, εἰς λιθολογίαν, ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς θρυμῶδες ἐκδεδώκασιν.

Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος, ἐκκαθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζήλος σου ; δοκεῖ μοι ὁ προφήτης Ἀσάφ μετὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορίαν, ἣν πεποίηται ἐν τῷ πρὸ τούτου, τὰ προκείμενα καὶ ἀκολουθῶς ἐπάγειν, ἐξιλεούμενα ὡσπερ καὶ θεραπεύοντα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐληλεγμένα. Κατὰ λέγει γοῦν τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας θανάτους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις μεμαρτυρηκότων· ὦν τὰ θρησιμαῖα οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰς σάρκας τῶν ὀσίων τοῦ Θεοῦ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Εὐκαίριος τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἐλάσκειται τὴν Θεόν, ὡσανεὶ θυσίας αὐτῷ προσηνεγμένης τοῦ θανάτου τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Διό φησιν· Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος ; Ἄναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν μνήμην τῶν ἔμπροσθεν, δι' ὧν εἴρητο· Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος ; Βούλεται γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀπόπτωσιν καὶ ἀπόβλην τοῦ λαοῦ ἐπισχεθῆναι, καὶ τὰ τῆς ὀργῆς παύσασθαι διὰ τῆς μνήμης τοῦ αἵματος τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Κατ' ἀμφοτέρων δὲ ἀκούσῃ τὸ, Ἔως πότε, Κύριε,

⁴⁸ I Mach. i, 21. ⁴⁹ ibid. 44. ⁵⁰ ibid. 57. ⁵¹ ibid. 65. ⁵² Psal. LXXIII, 4.

(1) Hæc in Bibliis paulum diversa sunt.

ὀργισθῆσθε εἰς τέλος; καὶ κατὰ τοὺς ἐξῆς ἐπιλεγόμενους, Ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου; Ἔως πότε γὰρ καὶ τοῦτο ἔσται; Λέλεκται δὲ ὁ ζῆλος κατὰ παραβολὴν τῶν δι' ὑπερβολὴν διαθέσεως ζηλούντων τὰς ἑαυτῶν γαμετάς, εἰ προσέχοιεν ἕτεροις ἀνδράσιν ὁδῶ γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκδίχησιν τῶν τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας παραβαινόντων ζῆλον εἴωθε καλεῖν ὁ λόγος. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Προφήτης ἦτοι ἐξ ἰδίου προσώπου, ἢ καὶ ὡς ἐκ τῶν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου χρόνους διασωθέντων, μετὰ τὴν πρόβρῃσιν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι κατὰ Ἀντιόχον τὸν τῆς Συρίας βασιλέα, καθ' ὃν οἱ ὄσιοι τοῦ Θεοῦ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον ὑπομμενήκασιν, παύσασθαι μὲν τὰ τῆς ὀργῆς τῆς κατὰ τοῦ λαοῦ, μετελθεῖν δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Διὸ φησιν· Ἐκχεον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γνώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας αὐτῶν τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακώβ, καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ ἠρήμωσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐν τούτοις τοῦ Ἰακώβ οἶμαι πεποιῆσθαι τὴν μνήμην τῆς τοῦ παλαιοῦ προπάτορος θεοσεβείας ἕνεκα. Ὡς γὰρ ὑπομιμήσκων τὸν Θεὸν τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐκείνου ἀρετῆς, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἐκείνου μνήμης, καὶ ἰσοῦται τὰ παρόντα. Ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, ὀπηνίκα τοῦ Ἰωσήφ ἐμνημόνευεν, οὐ τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἀποδεβληθῆαι εἶλεγε διὰ τοῦ· Καὶ ἀπώσατο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο, τοῦ λόγου σημαίνοντος τὸν ἐν Σηλὼμ τόπον· ἐπέπερ ἐν κλήρῳ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ ἐκεῖτο ἡ Σηλὼμ· ἐν τούτοις δὲ τοῦ Ἰακώβ μέμνηται καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ· διὰ μὲν τοῦ Ἰακώβ τοὺς ἀπογόνους τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς δηλών, διὰ δὲ τοῦ τόπου αὐτοῦ τὴν Ἰερουσαλὴμ σημαίνων, ἣν εἰς ἔρημον ἐλθεῖν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου συνέθη χρόνους. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. Οἱ δ' ὑπὲρ ἀρχαίων ἀμαρτημάτων εὐχόμενοι δηλοῖ ἐν εἶεν μὴ νεώτεροις ἐνεχόμενοι πταίσμασιν. Ἀντὶ ἐξ τοῦ, Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοὶ σου, ὅτι ἐπρωχέσαμεν σφόδρα, ὁ Σύμμαχος, Τάχυνον, προκαταλαβέτω ἡμᾶς τὰ ἐλέη σου, ὅτι ἠτορήσαμεν σφόδρα, ἠρμήνευσεν. Ὡσπερ δὲ ἀθλητῆς, πολλοὺς ὑποστάς ἀγῶνας καὶ ἀθλοὺς ὑπομείνας πολλοὺς ἐν φροντίδι καθέστηκε, μὴ πη ἐξατονήσας πέση· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἶδε ἰκετεύουσι προκαταληφθῆναι καὶ βοηθείας τυχεῖν. Διὸ φασὶ· Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοὶ σου, ὅτι ἐπρωχέσαμεν σφόδρα. Βοήθησον ἡμῖν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἕνεκεν τῆς δοξῆς τοῦ ὀνόματός σου· Κύριε, ῥῦσαι ἡμᾶς, καὶ ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης ἐκ προσώπου τῶν κατὰ Ἀντιόχον βασιλέα δεδιωγμένων προφέρειται· προφητικῶς τὴν εὐχὴν διὰ τῆς γραφῆς τοῖς μελλοῦσι διώκεσθαι καταλιπὼν, ὡς ἂν ἔχοιεν ἐξ ἐτόιμου εἰδέναί, ὅποιοις προσήκει κερῆσθαι αὐτοὺς λόγοις ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς. Οὐ μὴν εἰς ἐκείνους μόνους ἴσταται τὰ λεγόμενα· ἀρμόσει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς τὰ παραπλήσια πεπονθόσι, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς διωγμοῖς, μ-

A *quis?* sic intelligas: Quousque hæc erunt? Dicitur autem zelus, ad exemplum eorum qui nimis zelotypiæ affectu tenentur erga uxores, si ad alios viros accedant; sic enim et in Deo ultionem eorum qui pacta cum eo inita transgressi sunt, zelum Scriptura solet appellare. Supplicat ergo Propheta, sive ex propria persona, sive eorum nomine qui tempore Antiochi salvi facti sunt, post prædictionem eorum quæ tempore Antiochi Syriæ regis eventura erant, quando sancti Dei pro pietate mortem subiere, ut cesset ira populo immissa, et invadat inimicos ejus. Quamobrem ait: — **VERS. 6, 7.** *Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt, et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt. Quia comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt.* Opportune existimo hic Jacobi mentionem fieri, ob religionem prisca illius atavi. Nam talem virum Deo dilectum ejusque virtutem ipsi Deo commemorans, videtur ejus mentione facta ipsum deprecari, et in præsentī casu propitium reddere. In præcedenti quidem psalmo, quando Josephum memoravit, non ipsum Josephum, sed tabernaculum ejus repulsum fuisse dixit his verbis: *Et repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit* ²², hisque significat locum illum in Silo situm; quia in tribu Joseph Silo jacebat. Hic vero Jacobum meminit et locum ejus: per Jacobum, religiosi illius viri posteros indicans; per locum vero ejus, Hierosolymam, quam in solitudinem verti tempore Antiochi contigit. Sub hæc adjicit: — **VERS. 8.** *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum.* Eos qui pro pristinis illis peccatis supplicat, palam est non esse nuperis delictis obnoxios. Pro illo autem, *Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis*, Symmachus, *Accelera, præveniant nos misericordiæ tuæ, quia infirmati sumus valde*, interpretatus est. Quemadmodum enim athleta qui multa subiit certamina, et pugnas multas sustinuit, in sollicitudine degit, ne debilior factus labatur; ita hic quoque precantur se prænuiri et auxilium consequi. Quare aiunt: *Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis.* — **VERS. 9.** *Adjuva nos, Deus salvator noster, propter gloriam nominis tui; Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Hæc Propheta ex persona eorum qui tempore Antiochi regis vexabantur, pronuntiat; orationem iis qui persecutionem passuri erant scriptam propheticæ relinquens, ut in promptu cognoscere possent, quibus uti verbis in suis ad Doum precibus opus esset. Neque iis solum hæc tradita sunt; omnibus quippe similia patientibus competunt, quia in persecutionibus quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis similia sunt perpassi, qui opportune utique talibus dictis usi fuerint, queis ad ita loquendum instituimur: *Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos.* Etiam si enim nos auxilio digni non simus, at nomen gloriæ tuæ ne apud

²² Psal. LXXVII, 67.

gentes blasphemetur, ac si non valeat nos liberare: *Et propitius, inquit, esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Superius quidem dicebatur: *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum*: sed illic quidem, *iniquitatum*, dicitur. Iniquitates sane olim admiseramus antequam divinis legibus obsequeremur; quæ merito antiquæ dicuntur. Nam ante Dei cognitionem scelera nostra iniquitates antiquæ erant; nunc vero cum hæc precamur non iniquitatum ulterius, sed peccatorum nobis consci sumus; at iis quoque propitius esto rogamus, propter nomen tuum quod invocatum est super nos. Siquidem nonini consulens tuo quo nos exornamur, propitius esto peccatis nostris: ne forte nobis subjugatis, inimici blasphema dicta in nomen tuum proferant dicentes: — **VERS. 10.** *Ubi est Deus eorum?* At illud, *ubi*, dicere nunquam permittantur; sed tu Servator noster conspicuus effectus, ulciscere sanguinem servorum tuorum, qui effusus est. Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda institui-mur, hostiarum et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, ac huiusmodi supplicationes emittentes. Hæc quoque ante nos qui in Judaico populo similia sunt perpassi, memorato tempore dicere edocebantur: quo et apud illos generosi martyres commonstrati sunt. Ulorum meminit Machabæorum scriptura⁵⁴: in iisque erat Eleazarus vir illustris, ætate provectus, qui generosam mortem pro pietate erga Deum vitæ prætulit. Sed etiam quædam mirabilis septem filiorum mater, certamine martyrii omni laude superior perfuncta est; filii quoque illius septem varias pugnas subeuntes, faustam perseverantiæ virtutem exhibuere⁵⁵. Alii quoque plurimi sancti viri fuere, quorum mortem et sanguinis effusionem in oratione sermo commemorat his verbis: *Et innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est.* Alii quidem sanguinem suum quasi libamina pro tota gente tradidere; alii vero non similia passi, alio modo pro pietate certamen inierunt carceribus mancipati, et vinculis constricti. Quorum item gemitus et dolores laboræque opportune in oratione commemorat dicens: — **VERS. 11.** *Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.* Compedito vero, non labere si dicas eos esse qui in mortalibus corporibus toto vitæ suæ tempore macerati sunt. Qualis erat Paulus dicens: *Nos autem viventes in tabernaculo, ingemiscimus gravati*⁵⁶; et rursus: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius*⁵⁷? Tales erant Dei prophetæ, omnesque qui in corporibus suis nec deliciis nec voluptatibus dediti fuerunt, sed contra vitam suam afflixere jejuniis, laboribus, aliisque asceticis macerationibus; qui non pro se tantum, sed etiam pro toto populo imo pectore ad Deum inzepebiscebant. Quare dicitur: *Introeat in conspectu*

Α ριοι τὰ ὅμοια τοῖς προλεχθεῖσιν ὑπομεμνήχασιν· οἱ καὶ εὐκαίρως χρῆσταιντο ταῖς προκειμέναις φωναῖς, ἐν αἷς διδασκόμεθα λέγειν· Ἐρεκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς. Κἂν γάρημεις μὴ ἀξιοὶ ὦμεν βοθηίας, ἀλλὰ τό γε ὄνομα τῆς σῆς δόξης μὴ βλασφημείσθω παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς μὴ ἰσχύσαν ἡμᾶς ῥύσασθαι· Καὶ ἰλάσθητι, δὲ φησι, ταῖς ἀμαρτίας ἡμῶν ἔρεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Ἄνωτέρω μὲν οὖν ἐλέγετο· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνομιῶν· ἀνομίας δὲ ἦσαν πάσαι ἡμῖν πεπραγμέναι πρὸ τῆς τοῦ θεοῦ νόμου ὑπακοῆς, αἵτινες ἐκτόως ἀρχαῖαι εἰρηναῖαι. Πρὸς γὰρ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τὰ πλημμελοῦμενα ἡμῖν ἀνομήματα ἦν ἀρχαῖα· νῦν δὲ, ὅτε τὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπομεν, οὐκέτι μὲν ἀνομίας, ἀμαρτίας δὲ ἑαυτοῖς συνοῖδαμεν· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἰλασθῆναι ἀξιούμεν διὰ τὸ ἐπικεκλημένον ἡμῖν σὸν ὄνομα. Τοῦ γὰρ σαυτοῦ φειδόμενος ὀνόματος τοῦ κοσμοῦντος ἡμᾶς, ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, μήποτε, λαθόντες ἡμᾶς ὑποχειρίους οἱ ἐχθροὶ, βλασφημήσωσι τὸ σὸν ὄνομα λέγοντες· Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς αὐτῶν; Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν, ποῦ, εἰπεῖν αὐτοῖς μὴ συγχωρηθεῖη· ἐμφανῆς δὲ γενόμενος σὺ αὐτοῖς ὁ σωτὴρ ἡμῶν τὴν ἐκδικησὶν ποιήσαι τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Ταῦτα λέγειν ἐν εὐχαῖς παιδευόμεθα κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς, ἀντὶ θυσίας καὶ ὀλοκαυτωμάτων τὰ αἵματα τῶν ἁγίων μαρτύρων προβαλλόμενοι, καὶ τοιαύτας ἀναπέμποντες ἱκετηρίας. Ταῦτα δὲ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ ἐν τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει τὰ ὅμοια πεπονηθότες κατὰ τὸν δηλωθέντα καιρὸν λέγειν ἐδιδάσκοντο· καθ' ὃν παρ' αὐτοῖς γενναῖοι μάρτυρες ἀπεδείχθησαν. Ὡν μέμνηται ἡ γραφὴ τῶν καλουμένων Μακκαβαίων· ἐν οἷς ἦν Ἐλεάζαρος τις, ἐπιφανῆς ἀνὴρ, προβεδηκῶς μὲν τὴν ηλικίαν, τὸ δὲ μετ' εὐκλείας θάνατον τῆς ζωῆς αὐτῆς προτιμήσας· ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν θεὸν εὐσεβείας. Ἀλλὰ καὶ μήτηρ ἐπὶ τὰ παῖδων θαυμασία τις καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον ἐναθλήσασα τῷ μαρτυρίῳ· παιδῆς τε αὐτῆς ἐπὶ τὰ διαφόρους ὑποστάντες ἀθλοῖς, ἐξείστων ἀρετὴν καρτερίας ἐνεδειξάντο. Ἄλλοι τε παρὰ τούτοις πλείστοι ὄσοι, ὧν τῆς τελευταῖας καὶ τῶν αἱμάτων τῆς ἐκχύσεως διὰ τῆς εὐχῆς μνημονεύων ὁ λόγος φησὶ· Καὶ γνωσθήτω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἐκδικησὶς τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Οἱ μὲν τὰ αἵματα ἑαυτῶν ὥσπερ σπονδὰς ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἔθνους ἐκδεδώκασιν· οἱ δὲ, μὴ τὰ ἴμοια τούτοις πεπονηθότες, ἄλλω τρόπῳ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπέμειναν ἀγῶνα, ἔργοις (1) καὶ δεσμοῖς πεδύμενοι. Ὡν καὶ αὐτῶν τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰς δόνας καὶ τοὺς πόνους εὐκαίρως διὰ τῆς εὐχῆς ἀναμνησκει λέγων· Εἰσελεύθετε ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων. Πεπεδημένους δὲ οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν καὶ τοὺς ἐν τοῖς θνητοῖς σώμασι πάντα τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν βίον κατατροχομένους. Ὅποιος ἦν Παῦλος λέγων· Ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἐν τῷ σκήνῳ στενάζομεν βαρῶμενοι· καὶ πάλιν· Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τῶ

⁵⁴ II Mach. vi, 18. ⁵⁵ II Mach vii. ⁵⁶ II Cor. v, 4. ⁵⁷ Rom. vii, 24.

(1) Γρ. εἰργμῶν.

σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, καὶ πάντες οἱ μὴ καθηδου-
παθοῦντες ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι, μηδὲ τρυφῇ καὶ
ἡδονῇ σχολάζοντες· τουμπάλιν δὲ πιέζοντες ἑαυτῶν
τὴν ζωὴν ἀσιτίαις καὶ πόνοις καὶ ταῖς ἄλλαις ἀσκη-
τικαῖς κακοπαθείαις· οἱ καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον,
ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ ἐκ βάθους καρδίας
πρὸς τὸν Θεὸν ἔστενον. Διδέλεξται· *Εἰσελεύτω ἐν-
ώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων*. Τίνες
δὲ εἰσι οἱ ταῦτα διδασκόμενοι λέγειν, ἐξῆς παρίστηαι
μένων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐ κατηξιώμεθα μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι, οὐδὲ ὑπὲρ Θεοῦ κενῶσαι τὰ ἑαυ-
τῶν αἵματα· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ταῦτα πεπονητότων ἐσμὲν
μεθὰ δι' ἐκείνους ἐλεηθῆναι. Διδέ φαμεν· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων*.

Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίου εἰς τὸν
κόλπον αὐτῶν, τὸν ὀνειδισμόν αὐτῶν, ὃν ὀνειδίσαι
σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου καὶ πρόβατα νομῆς
σου, ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου.
Ἡμεῖς μὲν περιποίησαι, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ
τοὺς πατέρας. Τοῖς δὲ γείτοσιν ἡμῶν, τουτέστι τοῖς
ἐπανισταμένοις ἡμῖν καὶ τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον διεγεί-
ρουσιν, ἀπόδος τὰ ἀμοιβαῖα, πολυπλασιάζων τὴν
ὀφειλομένην αὐτοῖς ὑπὲρ ὧν ἔδρασαν τιμωρίαν, μὴ
τοῖς καθ' ἡμῶν ἀρκεσθέντες κακοῖς, ἀλλ' ἤδη καὶ σὲ
τὸν ἐπὶ πάντων Κύριον βλασφήμοις καὶ ὀνειδιστικοῖς
περιβάλλοντες λόγοις. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν, φησὶν, ἀπό-
δος τὴν ἀξίαν τιμωρίαν πρὸς ὠφελείας αὐτῶν γενη-
σομένην, ἐπιστρεφομένων καὶ σωφρονιζομένων δι' αὐ-
τῆς· ἡμᾶς δὲ σῴζε, τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων·
οἱ, εἰ καὶ μὴ τοῖς πατράσι γεγόναμεν ὅμοιοι, ἀλλ'
ὅμως σου τυγχάνομεν λαὸς καὶ τῆς σῆς νομῆς πρό-
βατα· διὸ ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα,
εὐχαριστοῦντες δηλαδὴ καὶ τοὺς πρέποντας ὕμνους καὶ
δοξολογίας ὑπὲρ ὧν εὐπεπὸνθαμεν σοι· ἢ πάντων ἀγα-
θῶν δοτῆρι Θεῷ ἀναπέμποντες. Ἐφεξῆς τε κατὰ γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου
παισὶν ἡμετέροις καὶ παιδῶν παισὶ, διαδόχοις τε αὐτῶν
τοῖς μετὰ ταῦτα γενησομένοις, ὡσπερ ἀγαθὸν κληρον
παραδώσαντες τῆς ἀνέσεως τὰ σωτήρια μαθήματα.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιοθησομένων,
μαρτυρίον τῷ Ἀσαφ.

ΘΒ΄.

Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχεες, ὁ ὀδηγῶν
ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Τέσσαρες εἰσιν οἱ ἐπι-
γεγραμμένοι, Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· δύο
μὲν τοῦ Δαυίδ, ὁ νθ' καὶ ὁ ξη', τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἷς,
ὁ μδ', καὶ τοῦ Ἀσαφ ὡσαύτως ὁ μετὰ χεῖρας. Ὁ
μὲν οὖν νθ' ἀπόπτωσις τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδήλου
καὶ κλησὶν ἐθνῶν· ἔλεγε δ' οὖν ἀρχόμενος, Ὁ Θεός,
ἀπόσω ἡμῖς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργίσθης, καὶ
τὰ τοῦτο ἐξῆς. Εἶτα προῖων, ἐπήγε· *Μωὰδ λέβης
τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ
ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφύλλισαν*· ἢ, ὑπε-
τάγησαν. Ὡσαύτως καὶ ὁ ξη', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθη-
σομένων ἐπιγεγραμμένος, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος καὶ
τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἀποβολὴν παρίστηαι λέγων· *Γενη-
θήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα
καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτι-
σθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν,*

tuus gemitus compeditorum. Quinam porro sint qui
ad hæc dicenda instituti sunt sub hæc aperit his
verbis : *Patrocinare filiis occisorum*. Nos siquidem
non digni habiti sumus qui ad mortem usque certa-
remus, ac pro Deo sanguinem funderemus ; sed
quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, vir-
tute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum
gratia misericordiam consequamur. Quare dicimus :
Patrocinare filiis occisorum.

φάσκων· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατω-
υἱοὶ, σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων ἀρετῇ, θεό.*

VERS. 12-14. *Redde vicinis nostris septuplum in
sinu eorum, improprium ipsorum, quod exprobrave-
B runt tibi, Domine. Nos autem populus tuus et oves
pascuæ tuæ, confitebimur tibi in sæculum. In genera-
tionem et generationem annuntiabimus laudem tuam.*
Nobis patrocinare, etsi non nostri causa, sed propter
patres nostros. Vicinis vero nostris, id est iis
qui insurgunt in nos, nobisque bellum movent, vi-
ces retribuas, multiplicans illud sceleribus eorum
debitum supplicium. Non sat illis fuit mala in-
fluxisse nobis ; sed te quoque universorum Domi-
num blasphemis et contumeliosis dictis impe-
verunt. Verum illis ad utilitatem suam promeritum
redde supplicium ; ita ut eo convertantur et ad
meliorem se frugem recipiant ; nos autem occiso-
rum filios, salute dona, qui, etiamsi non patribus
similes fuerimus, attamen populus tuus sumus et
oves pascuæ tuæ ; quare *confitebimur tibi in sæculum*,
gratias scilicet agentes debitique hymnos
et laudes pro acceptis beneficiis tibi omnium bono-
rum largitori Deo emittentes. Deinceps vero in *ge-
nerationem et generationem annuntiabimus laudem
tuam* filiis nostris, filiis filiorum et eorum posteris,
salutarem laudis tuæ disciplinam, ceu optimam
sortem, tradentes.

4. IN FINEM, PRO IIS QUI COMMUTABUNTUR,
TESTIMONIUM ASAPH.

LXXIX.

VERS. 2. *Qui pascis Israel, intende, qui deducis
velut ovem Joseph*. Quatuor sunt inscripti, *Pro iis
D qui commutabuntur* ; duo quidem Davidis, LIX et
LXVII, filiorum Core unus, XLIV, Asaphi item hic
quem tractamus. Quinquagesimus nonus lapsus
Judaici populi et vocationem gentium significabat,
his verbis orsus : *Deus, repulisti nos et destruxisti
nos, iratus es, et cætera quæ sequuntur*. Sub hæc
autem : *Moab lebes spei meæ. In Idumæam exten-
dam calceamentum meum ; mihi allophyli amici fa-
cii sunt, sive, subditi sunt*. Similiter LXVIII, *Pro ii-
qui commutabuntur* inscriptus, cruciatus Servato-
ris et Israelis abjectionem declarat his verbis :
*Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in re-
tributionem et in scandalum. Obscurentur oculi eo-
rum ne videant, et dorsum eorum semper incurvæ.*
Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ cor-

prehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Hi quidem Davidis sunt. Filiorum vero Core XLIV, cui titulus, *Pro iis qui commutabuntur*, canticum pro Dilecto emisit, cujus adventum vaticinans, vocationem Ecclesiae ex gentibus addidit, hoc eam modo subindicans: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus tuus, et adorabunt eum, filia Tyri in muneribus.* Eodem itaque modo hic quem tractamus, *Pro iis qui commutabuntur* inscriptus, ac in finem remittens, Christi adventum, Judaici populi captivitatem et Hierosolymorum incendium quod a Babylonis factum est prænuntiat. Primo quidem orditur ab exitu Judæorum ex Ægypto, et habitatione eorum in Palæstina: deinde adjicit obsidionem post hæc ab Assyriis et Babyloniis factam: ad hæc autem supplicationem effundit pro Christi adventu: quæ singulatim in hujus prophetiæ interpretatione explicabuntur. Initio autem eum qui pascit Israel psalmus evocat: hic porro erat Dei Verbum, uti plerumque comprobavimus, declarantis non Deum qui super omnia est, sub hominis figura visum Abrahamo fuisse; neque Moysi oracula fudisse, nec in deserto præcessisse populum; sed hunc non alium esse, quam eum qui in Evangelio dicit: *Antequam Abraham fieret, ego sum*⁵⁵; et, *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est*⁵⁶. Ipsum ergo jam evocat dicens: *Qui pascis Israel, intende, etc.*, rogatque ut ostendat faciem suam pro communi omnium salute, adventumque ejus quamprimum contingere supplicat his verbis: *Excita potentiam tuam, et veni ut salvos facias nos*; ac tertio cum dicit, *Ostende faciem tuam, et salvi erimus.* Deinde vero adventus modum declarat dicens: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi*, in corporeum namque Dei Verbum rogat, ut per virum dexteræ suæ, et per Filium hominis beneficam virtutem suam omnibus largiatur. Divini itaque et salutaris adventus hac ratione mentionem fecit; Israelis vero ruinam ita vaticinatur: *Uiquid destruxisti maceriam ejus? scilicet vineæ, quam ex Ægypto transtulit, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. Incensa igni et suffossa.* Hæc de vinea percurrans, Judaicæ gentis vastationem prænuntiabat. Jure itaque in titulo hæc dicta testimonium vocantur: nam testimonium hæc futura esse dixit. Unde apud Symmachum et Aquilam, *testificatio* dicitur. Illius autem loco, *pro iis qui commutabuntur*, Symmachus, *pro floribus*; Aquila vero, *pro liiis*, interpretati sunt. Prosperitatem siquidem Ju-

καὶ τὸν ῥῶτον αὐτὸν διαπαντὸς σύγκαμψον. Ἐχσον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. Γενηθῆτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ὅτι ὄν σὺ ἐπάταξας κατεδίωξας, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλο τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τοῦ Δαυὶδ. Τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ ὁ μὲν, Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τὴν ἐπιγραφὴν ἔχων, ὥδην ἀνέπεμπε ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, οὗ τὴν παρουσίαν θεοπείσας ἐπισυνῆπτε τὴν κλήσιν τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τοῦτον αἰνιττόμενος τὸν τρόπον· Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ κλίρον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθει τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου, καὶ προσκνηθήσουσιν αὐτῷ, θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ὁ μετὰ χεῖρας Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ἐπιγεγραμμένος, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπων, Χριστοῦ παρουσίαν, τοῦ τε Ἰουδαίων ἔθνους τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὃν πέπονθεν ὑπὸ Βαβυλωνίων προαναφωεῖ. Πρῶτον μὲν οὖν διεξέρχεται τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἐξοδόν, καὶ τὴν κατοίκησιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τῆς τῶν Παλαιστίνων γῆς· ἔπειτα συνάπτει τὴν μετὰ ταῦτα εἰσελθοῦσαν αὐτοῖς πολιορκίαν ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων καὶ πρὸς τοῦτους ἱκετηρίαν ἐκτίθεται ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανεῖας· ταῦτα δὲ κατὰ μέρος δειχθήσεται ἐν τῇ τῶν προφητευσόμενων ἐρμηνείᾳ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν ἀνακαλεῖται ὁ ψαλμὸς τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ· αὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς πολλάκις ἀπέδειξαμεν παριστῶντες, μὴ τὸν ἐπέκεινα τὸν ὄλων Θεὸν εἶναι τὸν ὄφθαι τῷ Ἀβραάμ ἐν ἀνδρὸς σχήματι ἀναγεγραμμένον, καὶ τῷ Μωϋσεὶ κεχηρηματικέναι, καὶ ἐν τῇ ἐρμυμ προωδευκέναι τοῦ λαοῦ· εἶναι δὲ τοῦτον οὐδέτερον τοῦ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκότος· Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι· καὶ, Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιόσατο ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἴδῃ καὶ ἐχάρῃ. Αὐτὸν δὲ οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνακαλεῖται φάσκων· Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπιφάναι τε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων σωτηρίας ἀντιβολεῖ, τὴν τε παρουσίαν αὐτοῦ ἡ τάχος γενέσθαι ἀξιοῖ λέγων· Ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ, εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Τρίτον δὲ εἰπὼν, Ἐπίσταντο τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, τὸν τρόπον τῆς ἐπιφανεῖας παρίστησιν ἐξῆς ἐπιλέγων· Γενηθῆτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκρταλιώσας σεαυτῷ. Τὸν γὰρ ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀξιοῖ δι' ἀνδρὸς δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ διὰ Υἱοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν δωρήσασθαι τοῖς πᾶσι. Τῆς μὲν οὖν σωτηρίου θεοφανεῖας τὴν μνήμην τοῦτον ἐποιήσατο τὸν τρόπον, τὴν δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόπτωσιν ὠδέπη θεσπίζει λέγων· Ἰναὶ καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; δηλονότι· τῆς ἀμπέλου, ἣν ἐξ Αἰγύπτου μετήγαγε, καὶ ζρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπρεσόμενοι τὴν ἐδόν. Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μο-

⁵⁵ Joan. VIII, 58. ⁵⁶ ibid. 56.

γῆς ἀγρίως κατενεμήσατο αὐτήν. Ἐμπεπυρισμένη A *dæorum brevem et temporaneam, floribus et liliis comparat. Supplicationem igitur emittit Propheta ad eum qui olim Israelem curabat et inspiciebat, Dei scilicet Verbum, quod invocans ait : Qui pascis Israel, intende. Sic autem ipsum flectere conatur, antiquam ejus in populum inspectionem commemorans. Tua, inquit, pecora, ovesque tuas cures, qui olim pascebas illas. Nam si quondam pastoralem hominum sollicitudinem subiisti, si populum, qui inter homines alios tuus dicebatur, deduxisti, horum memento, neque despicias eos quos tanta providentia dignatus es. Intende igitur, inquit, et considera quanta grex ille tuus patiat, quomodo vineam illam exterminaverit aper de silva, et singularis ferus depastus sit eam, quomodo fuerit incensa igni et suffossa ab increpatione vultus tui. Hæc porro in Spiritu sancto Judaicam gentem Propheta docet, tempora et eventus rerum meditari ac prænuntiare occupans; ut cum res quæ in prophetia feruntur advenerint, in promptu notitiam illius ad Deum emissæ supplicationis exciperent. Quis vero sit qui pascit Israel, declarat ipse qui ait : Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me* B *meæ* 59; *et rursus : Ego sum pastor bonus, et animam meam pono pro ovibus* 60. Ipse vero erat qui Josephum, vel tribum ejus, ut ovem deducebat; sive etiam totam Judaicam gentem metaphorice ab una tribu Joseph subindicans; sive potius ipsum virum tribus progenitorem. Quoniam ipsi insidiis fratrum impetito, Ismaelitis vendito, in Ægyptum deducto, Petephrae servienti, impudicam dominam aversanti, in carcerem item conjecto, aderat. Nam in omnibus his adfuisse Moysis scriptura commemorat dicens : *Et erat Dominus cum Joseph* 61. Unde commodius vertisse mihi videtur Theodotio, qui ait : *Qui deducis quasi ovem Joseph. Ita quoque dixeris ipsum Israelem, qui primus hoc nomine appellatus est, a pastore ductum fuisse. Hic vero Jacob erat, filius Isaac. Nam ille cum solus in Mesopotamiam spe in Deum fultus descenderet, pastorem suum invenit qui aderat sibi, Verbum scilicet Dei, quod ipsi apparere solebat. Opportune itaque Deo supplicans, non turbam impiorum memorat, sed unius tantum et alterius ex religiosis illis olim viris mentionem facit, ex progenitorum virtute et religione posteris eorum misericordiam consequi deprecans.* — *VERS. 3.* Hic vero ipse qui sanctorum olim virorum pastor fuit, is qui cherubinibus velitur erat. Quibusnam cherubinibus, nisi iis qui ab Ezechieli visi sunt, quorum imagines et symbola jussus Moyses supra arcam ex auro posuit? Cherubim autem meminit Ezechiel hoc pacto loquens : *Et vidi, et ecce super firmamentum, quod erat super caput cherubim, quasi lapis sapphiri, similitudo throni in ipso* 62. Postea vero ait : *Et egressa est gloria Domini a limine domus, et ascendit super cherubim :*

⁵⁹ Joan. x, 14. ⁶⁰ *ibid.*, 11. ⁶¹ Gen. xxxix, 2.

⁶² Ezech. i, 26.

*et assumpserunt cherubim alas suas, et elevata sunt a terra in conspectu meo dum exirent: et rotæ hærebant ipsis. Et steterunt ad præliminaria portæ domus e regione positæ, et gloria Dei Israel erat supra eos*⁶³. Viden' quo pacto hic currus Dei describatur de quo alibi dicitur, *Currus Dei decem millibus multiplex millia latantium?* Cherubim vero currus erant, ita ut supra caput ipsorum throni similitudo esset, et supra thronum gloria Domini. Quænam esset gloria Domini initio libri declaratur, ubi dicitur: *Super cherubim quasi species erat lapidis saphiri, similitudo throni super ipsum: et super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi formam electri a specie lumborum et desuper; et a specie lumborum usque deorsum, quasi species ignis, et lux ejus in circuitu; adjicitque: Hæc visio similitudinis gloriæ Domini*⁶⁴.

Ἔστησαν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης τοῦ οἴκου τῆς ἀπέναντι, καὶ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτῶν ὑπεράνω. Ὁρᾷς ὅπως ἐν τούτοις τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ διαγράφεται, περὶ οὗ λέλεκται ἐν ἑτέρῳ, τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον χιλιάδης εὐθηνούντων; Χερουβὶμ δὲ ἦν τὸ ἄρμα, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς θρόνου ὁμοίωμα Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τούτῳ δόξα Κυρίου. Τίς δὲ ἡ δόξα Κυρίου ἦν κατ' ἀρχὰς τῆς βίβλου δηλοῦται, ἔνθα εἰρηται: Ὑπεράνω τῶν χερουβὶμ ὡς ὄρασις ἦν λίθου σαπφειροῦ, ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν. Καὶ εἶδον ὡς ὄψιν ἠλέκτρον ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως ἀνω· καὶ ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως κάτω, ὡς ὄρασις πυρός, καὶ φέγγος αὐτοῦ κύκλῳ· καὶ ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου.

Vides quomodo gloriam Dei in throno sedentem explicans, formam hominis descriperit? Quænam alia fuerit illa hominis forma, quæ non ipse Deus, sed gloria Dei dicta est, quam unigenitum Dei Verbum, quod aliquando gloriam Dei Patris, aliquando speciem hominis propter hominem quem assumpsit, nuncupat? cujus quæ ad deitatem spectabant electro, omnis materiæ pretiosissimo, simile dicebatur; quæ vero a lumbis usque deorsum erant, modo speciei ignis, modo lucis splendori; quia quæ in naturæ consortium veniunt, homines scilicet in terra constituti, vario modo ejus virtutibus opus habent: nam ii qui luce digna faciunt, illuminante vi indigent; qui vero igne digna perpetrant, comburente et ultrice virtute. Cælestium porro imagines et symbola adornare jussus Moyses, cherubim ex auro confecit: hæc vero arcæ insidebant, in quorum medio propitiatorium ex auro factum consistebat: eratque propitiatorium in medio cherubim aurigæ instar ipsis impositum; ita ut propitiatorium illud ex auro factum, imago et exemplar esset ejus qui super cherubim in Ezechiele propheta visus est; quem Verbum esse Dei commonstravimus. Quare divinus Apostolus ipsum Verbum propitiatorium vocat, dicens: *Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus*⁶⁵. Hæc autem a Moyse ex auro figurate confecta, cherubim dico et propitiatorium, populo præbiant in solitudine, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Nam in exitu duodecim tribuum, ante arcam tres tribus castrametabantur, nempe Juda, Issachar et Zabulon; arcam item tres tribus sequebantur, nempe Ephraim, Benjamin et Manasse, a

τῶν ἀσεβῶν μνημονεύειν· ἐνὸς δὲ καὶ δευτέρου τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν μνήμην ποιεῖται, διὰ τῆς τῶν προπατόρων ἀρετῆς καὶ θεοσεβείας τοὺς ἐξ αὐτῶν γινόμενους ἐλεύω τυχεῖν ποτινώμενος. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ποτε γενόμενος ποιμῆν, καὶ τοῖς χερουβὶμ ἐποχοῦμενος ἦν. Ποίοις δὲ χερουβὶμ ἢ τοῖς παρὰ τῷ Ἐζεκιῆλ τεθεωρημένοις, ὧν εἰκόνας καὶ σύμβολα Μωϋσῆς διὰ χρυσοῦ ὑπεράνω τῆς κιβωτοῦ κελουσθεὶς ἐποιεῖ; Μémηται δὲ τῶν χερουβὶμ ὁ Ἐζεκιῆλ, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπάνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦ χερουβὶμ ὡς λίθος σαπφειροῦ ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ. Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι· Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ τὰ χερουβὶμ· καὶ ἀνέλαβε τὰ χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ ἔμετεωρίσθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξελεῖσθαι αὐτὰ, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν· Καὶ

ἔμετεωρίσθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξελεῖσθαι αὐτὰ, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν· Καὶ

Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὄχουμένην δόξαν Θεοῦ διερμηνεύων εἶδος ἀνθρώπου διέγραψε; Τί δ' ἂν γένοιτο τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ οὐκ αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δόξα τοῦ Θεοῦ εἰρηται, ἢ ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὃν ποτὲ μὲν δόξαν Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζει, ποτὲ δὲ εἶδος ἀνθρώπου δι' ἃν ἀνεληφεν ἀνθρώπων; οὐ τὰ μὲν τῆς θεολογίας ἠλέκτρον τῷ πάσης ὕλης τιμαλφεστέρω παρεϊκάζετο, τὰ δὲ ἀπὸ ὀφύος καὶ κάτω, πῆ μὲν ὄρασις πυρός, πῆ δὲ φωτὸς φέγγει· ἐπειδὴ τὰ ἐκ γενέσεως μέτοχα, καὶ οἱ ἐπὶ γῆς ἀνθρωποὶ διαφόρων αὐτοῦ δυνάμεως ἐπιδέονται· οἱ μὲν φωτὸς δέξια πράξαντες τῆς φωτιστικῆς ἐνεργείας, οἱ δὲ τὰ πυρός δέξια τῆς καυστικῆς καὶ τιμωροῦ δυνάμεως. Τῶν δ' οὐρανίων εἰκόνας καὶ σύμβολα κατασκευάσαι Μωϋσῆς κελουσθεὶς, τὰ χερουβὶμ ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευάσεν· ἐπέκειτό τε ταῦτα τῇ κιβωτῷ, μέσον ἔχοντα τὸ ἱλαστήριον ἐκ χρυσοῦ πεποιημένον· καὶ ἦν τὸ ἱλαστήριον μέσον τῶν χερουβὶμ ἠνιόχου δίκην ἐπικείμενον αὐτοῖς· ὥστ' εἶναι εἰκόνα καὶ τύπον τὸ ἀπὸ χρυσοῦ πεποιημένον ἱλαστήριον τοῦ ἐν τῷ προφήτῳ Ἐζεκιῆλ ὑπὲρ τὰ χερουβὶμ ὀφθέντος· ὃν ἀποδείκνυμεν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἱλαστήριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· Ὁρ προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. Ταῦτα δὲ τυπικῶς παρὰ Μωϋσεὶ διὰ χρυσοῦ πεποιημένα, λέγω δὲ τὰ χερουβὶμ καὶ τὸ ἱλαστήριον, προηγείτο τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ λαοῦ κατὰ πρόσωπον Ἐφραΐμ καὶ Βενιαμὴν καὶ Μανασσῆ. Ἐν γὰρ τῇ πορείᾳ τῶν ἰβ' φυλῶν ἐμπροσθεν μὲν τῆς κιβωτοῦ παρενέβαλον φυλαὶ τρεῖς, Ἰούδα, καὶ Ἰσάχαρ, καὶ Ζαβουλὼν· εἰποντο δὲ τῇ κιβωτῷ ὁμοίως φυλαὶ τρεῖς, Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ, κατὰ νότου ἀκολουθοῦσαι τοῖς χερουβὶμ. Διὸ λέλεκται ἐνταῦθα· Ἐμφάνηθι καθ-

⁶³ Ezech. x, 18 ⁶⁴ Ezech. i, 26. ⁶⁵ Rom. iii, 25.

ἡμερος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ εναντίον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Καθήμμενα τοῖς χερουβὶμ, ἐπιφάνηθι εἰς πρόσωπον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ εἰς πρόσωπον καὶ ἐνώπιον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ προπορευόμενος ἐμφάνηθι. Ἀνακαλεῖται δὲ ἐν τούτοις τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὁ Προφήτης ἅπὸ τῶν γνωριζομένων τῶ λαῷ τὴν ἐπίκλησιν ποιούμενος· ἄλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς θεοπτίας, τῆς τῷ Προφῆτῃ Ἐζεκιήλ τεθεσάμενης. Δυσωπεῖ δὲ τὸν παρακαλούμενον διὰ τῆς εὐχῆς· Εἰ γὰρ ὑπέμεινας, φησὶ, καιρῷ τινι προοδεῦσαι ἀνθρώπων, καὶ τῶν προλεχθεισῶν ἠγήσασθαι φυλῶν, καὶ νῦν τοῖς αὐτοῖς χειμαζομένοις καὶ ἀπολλυμένοις ἐμφάνηθι· καὶ σύ γε αὐτὸς, ὁ καὶ τότε ποιμάνας καὶ προηγχομένους τοῦ λαοῦ, ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Ἰκετεύει τε ἐν τούτοις τὴν εἰς ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄφιξιν ποιήσασθαι καὶ τοὺς ἀποστραφέντας καὶ ἐν ἀποπτώσει γενομένους πάλιν ἀναλαβεῖν, πάλιν καὶ εἰς αὐτὸν ἐπιστρέψαι ποιῆσαι. Διὸ λέγει· Ὁ Θεός, ἐπιστρέψον ἡμᾶς καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα. Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν δούλων σου; Ὁ λεγόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος Κύριος καὶ Θεός τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ ποιμαίνων τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὀδηγήσας ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ· προοδεύων τε ἐναντίον Ἐφραΐμ καὶ Βενιαμὴν καὶ Μανασσῆ. Κύριος δὲ καὶ Θεός τῶν δυνάμεων εἰρηται, ὡς ἐν ἑτέροις ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Τῷ μὲν οὖν διαδόχῳ Μωϋσέως Ἰησοῦ, ἐν σχήματι ἀνδρὸς φανεῖς, ἑαυτὸν ὠμολόγει ὅτις ἦν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ ἐλέχεται, ὅτι Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. Οὐδ' ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς· Θεός δυνατός, ἐξουσιαστής, ἀρχὴν εἰρήνης, πατὴρ αἰῶνος. Τοῦτο τοίνυν διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ προφητικοῦ εὐχὴν ἀναπέμπειν ὁ καταλειφθεὶς Ἐρημος λαός, καὶ αὐτῷ λέγειν· Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου; Ἄνθ' οὐ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ, τοῦ λαοῦ σου, ἠρμήνευσαν. Διέσκονται δὲ καὶ ἄρτον δακρύων ἐσθίειν ἐφ' οἷς τετιμῆκασιν· Ἰν', ἀποκλαυδάμενοι τὰ ἑαυτῶν κακὰ καὶ πενήσαντες, τύχοιεν παρακλήσεως κατὰ τὸν φητανα μακαρισμὸν· Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελεύονται· μακάριοι οἱ περθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐψώμισας ἡμᾶς, φησὶν, ἄρτον δακρύων, καὶ ἐπόσις ἡμᾶς μετὰ δακρύων μέτρῳ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κλαυθμοῦ καὶ δακρύων ἄξιοι γεγόναμεν, ὥστε ἀντὶ ἄρτου τρέψασθαι κλαυθμοῖς καὶ στεναγμοῖς, καὶ ποτίζεσθαι δάκρυσι καὶ γόοις· ἄλλ' αὐτὰ ταῦτα μεμετρομένα ἡμῖν γινέσθω, ὥστε μὴ εἰς ἀπειρον ἡμῖν παραταθῆται· λῆξαι δὲ ποτε, καὶ μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ παιδρότε-

A tergo cherubim sequentes. Quamobrem hic dicitur : Manifestare, qui sedes super cherubim, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Ideo secundum Aquilam dicitur : Insidens super cherubim, manifestare in facie Ephraim, Benjamin et Manasse. Tu enim, inquit, qui in facie Ephraim, Benjamin et Manasse procedis, manifestare. In his autem Propheta Dei Verbum evocat, ab iis quæ populo nota erant nomen ejus mutans, sed non a divina Ezechielis visione. Ipsum autem his verbis supplicando compellat : Si quodam tempore, inquit, hominibus anteire dignatus es, memoratasque tribus ducere, nunc ipsis fluctuantibus et pereuntibus appare; tu, inquam, ipse qui olim populum pascebas ipsique anteibas, excita potentiam tuam et veni, ut saluos facias nos. His vero supplicat ut ad homines accedat, et eos qui aversi et lapsi erant, iterum resummat, iterum ad se convertat. Quapropter dicit : Deus, converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus.— VERS. 5. Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servorum tuorum? Qui in presenti dicitur Dominus et Deus virtutum, is ipse erat qui pascebat verum Israel, et deduceba sicut ovem Joseph, et qui sedebat super cherubim, et qui incedebat coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Dominus autem et Deus virtutum dicitur, ut alibi dux exercitus et virtutis Domini, ac magni consilii Angelus. Jesu itaque Moysis successor, in forma hominis apparens quis ipse esset confitebatur, dicens : Ego sum dux exercituum et virtutia Domini ⁶⁶. In Isaiâ vero dictum est : Puer natus est nobis, et filius datus est nobis. Cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus ⁶⁷. Secundum reliquos interpretes : Deus fortis, potens, princeps pacis, pater sæculi. Hoc itaque docetur a Spiritu prophetico populus qui derelictus est, ut emittat orationem et dicat ipsi : Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servi tui? Pro quo reliqui omnes interpretes, populi tui, interpretati sunt. Docentur porro panem lacrymarum comedere pro ausibus suis, ut mala sua flentes ac lugentes, consolationem obtineant, ut in beatitudinibus dicitur : Beati qui flent, quoniam ridebunt. Beati qui lugent, quoniam consolabuntur ⁶⁸. Secundum Symmachum autem : — VERS. 6. Cibasti nos, inquit, pane lacrymarum, et potasti nos cum lacrymis mensura. Etsi namque fletu et lacrymis digni simus, ut loco panis, fletibus ac gemitibus aliamur, lacrymis et lamentationibus potemur; at hæc ipsa mensurate nobis tradantur, ita ut non in infinitum procedant, sed aliquando cessent, ac in jucundiora mutentur. Tu enim (VERS. 7) posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos : qui non simile quidpiam olim ausi contra nos sunt, eum te patronum haberemus. Quamobrem (VERS. 8) precamur, et te Deum virtutum invocamus, supplicantes ut

⁶⁶ Jos. v, 14. ⁶⁷ Isa. ix, 6. ⁶⁸ Matth. v, 5.

nos convertas. Quod sane eveniet si conspicuus
 fias et vultum tuum ostendas nobis. Nam si id con-
 cedatur, salvi erimus, ac nos quoque dicemus :
*Signatum est super nos lumen vultus tui, Domi-
 ne* ⁶⁹.

Τούτο δὲ ἔσται εἰ ἐπιφανῆς γένοιτο, καὶ τὸ σαυτοῦ
 σωθησόμεθα λέγοντες ἂν καὶ ἡμεῖς· Ἐσημειώθη ἐφ’

VERS. 9. *Vineam de Ægypto transtulisti : ejecisti
 gentes et plantasti eam. Dux itineris fuisti in con-
 spectu ejus, et plantasti radices ejus, et implevit ter-
 ram. Supplicationem ordiens Propheta, eum qui pas-
 cit Israel evocabat. Erat autem Israel a memorata
 hic vinea diversus. Nam ille quidem semper a Do-
 mino pascitur; hæc autem vinea in pejorem multo
 conditionem declinavit. Per religiosum autem
 virum, illum nempe olim Israelem, Deo sup-
 plicat ut posteris suis male agentibus prospiciat.
 Færit vero Israel, perspicax omnis anima, quæ a
 Iovio pastore semper pascitur. Vineam autem Dei
 dicatur, quæ imaginem servat ejus qui in Evange-
 lio dixit : *Ego sum vitis vera* ⁷⁰; vinea vero ex
 Ægypto translata, est anima subversionem passa :
 qualis fuit Judaicus populus qui olim diuturno
 tempore idola in Ægypto coluit, ac cum modicos
 fructus protulisset, ut de illis testificatur Moyses in
 magno cantico hæc scribens : *Nam ex vinea Sodo-
 morum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorraha.
 Uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis eorum.
 Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum in-
 sanabilis* ⁷¹; etiamis hujusmodi essent, ipsis prospici-
 ens Deus transplantavit eos, radices eorum ex
 Ægyptiaco satu evellens, in aliamque terram pin-
 guemque locum transferens, ut docet Isaias his
 verbis : *Vinea facta est dilecto in cornu in loco pin-
 gui. Et sepem circumposui, et vallavi, et plantavi
 vineam Sorech. Et ædificavi turrin in medio ejus,
 et protorcular fodi in ea* ⁷². Et sane cum in pingui-
 orem et multo meliorem Ægypto regionem prædi-
 ctam vineam transtulisset, eam ibi plantavit. De-
 inde, utpote optimus agriculus, post primam illam
 translationem, dux itineris fuit in conspectu ejus,
 fruticibus amotis, omnique aliena materia excisa,
 ut ipsi nullus obex ad fructuum emissionem ades-
 set. Pro illo autem, *Dux itineris fuisti in conspectu
 ejus, Symmachus, Amovisti in conspectu ejus, inter-
 pretatus est. Deinde subjungit, radicare fecisti ra-
 dices ejus. Cum tanta Dei Verbi cura memorata vi-
 nea dignata fuerit, jure implevit terram, ita ut
 montes quidem inumbraret, cedros vero arbustis
 suis operiret (VERS. 11), palmites extenderet usque
 ad mare, et usque ad flumina propagines (VERS. 12).
 Hæc omnia ipsi evenerunt. Et quia tot tantisque
 donata est, jure sermo precandi ritu hunc agricola-
 lam memorans, his eum rogat et compellat : Quia
 tanta providentia et cura prædictam vineam digna-
 tus es, pro humanitate et gratia tua hæc omnia in
 illa operatus; quis non in hæsitationem et dubium**

Aρον. Σὺ γὰρ ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτο-
 σιν ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμνηκῆρισαν ἡμᾶς,
 μηδὲν τούτων πάλοι καθ’ ἡμῶν τολμῶντες, ὅτε σε
 προστάτην εἶχομεν. Διδ’ δεόμεθα, καὶ τὸν Θεὸν τῶν θυ-
 νάμεων ἀνακαλοῦμεθα, ἐπιστρέψαι ἡμᾶς καθικετεύου-
 πρόσωπον ἐπιδείξαις ἡμῖν. Τούτου γὰρ γενομένου,
 ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε.

Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· ἐξέβαλες ἔθνη,
 καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν
 αὐτῆς, καὶ κατεφύτευσας τὰς βίβλας αὐτῆς, καὶ ἐπέ-
 ρωσε τὴν γῆν. Ἀρχόμενος τῆς ἱκετηρίας ὁ Προφήτης,
 τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ ἀνεκαλεῖτο. Ἦν δὲ ὁ Ἰσραὴλ
 ἕτερος τῆς ἐνταῦθα λεγομένης ἀμπέλου. Ὁ μὲν γὰρ
 ἀεὶ ποιμαίνεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ἡ δὲ παρούσα ἀμπέλος
 πολλὴν ὑπέμεινε τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν. Δυσωπεῖ δὲ
 διὰ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τοῦ πάλοι Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν
 εἰς τὸ ἐπιθελῆσαι κακῶς πράττουσι τοῖς ἐκείνου ἀπο-
 γόνους. Εἶη δ’ ἂν Ἰσραὴλ καὶ πᾶσα διορατικὴ ψυχὴ
 ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένου διὰ παντὸς ποιμαινόμενῃ.
 Λεχθεῖ δ’ ἂν καὶ ἀμπέλος Θεοῦ ἡ τὴν εἰκόνα σώ-
 ζουσα τοῦ φῆσαντος ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἀμπέλος ἡ ἀληθινή. Ἡ δ’ ἐξ Αἰγύπτου μετενη-
 γμένη ἀμπέλος ἡ παθοῦσα διαστροφὴν τυγχάνει
 ψυχῆ· ὁποῖος γέγονεν ὁ Ἰουδαῖον λαὸς εἰδωλολα-
 τρήσας ἐν Αἰγύπτῳ μακροῖς χρόνοις, μικροῦς τε
 προνεγκάμενος καρποὺς ὡς μαρτυρεῖ Μωϋσῆς ἐν
 μεγάλῃ ψῆθ’ γράφων ταῦτα περὶ αὐτῶν· Ἐκ γὰρ ἀμ-
 πέλου Σοδόμων ἡ ἀμπέλος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημα-
 τὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Ἡ σταφυλὴ αὐτῶν στα-
 φυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. Θυμὸς ἐρα-
 κόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνά-
 τοτος· ἀλλὰ γὰρ καὶ οὕτως ἔχοντας αὐτοὺς ἐπισκέψα-
 μένος ὁ Θεὸς μετεφύτευσεν, ἐκρίζωσας μὲν τῆς
 Αἰγυπτιακῆς συμφοῦτας, μεταφύτευσας δὲ ἐν ἐπι-
 χύρῳ καὶ τόπῳ πῖονι, ὡς διδάσκει λέγων Ἡσαίας·
 Ἄμπελὸν ἐγενήθη τῷ ἡρασημένῳ ἐν κέρατι ἐν
 τόπῳ πῖονι. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαφ-
 κωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σωφῆχ. Καὶ ψευ-
 δόμησα ὑργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήρησεν
 ὄρυζα ἐν αὐτῷ. Καὶ δὴ ἐν τόπῳ πῖονι καὶ πᾶσι
 κρεῖττονι τῆς Αἰγύπτου χώρας μεταγαγὼν τὴν προ-
 λεγθεῖσαν ἀμπέλον κατεφύτευσεν. Εἶθ’ ὅτι γεωργὸς
 ἄριστος, μετὰ τὴν πρώτην μεταμόσχευσιν, ὀδοποίησεν
 ἔμπροσθεν αὐτῆς, πᾶν τὸ βλαστικὸν ἀποσκεύασας,
 καὶ πᾶσαν ἀλλοτρίαν ὕλην ἐκτεμῶν, ὡς μὴ τι κώλυμα
 ἐμποδῶν αὐτῇ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν καρπῶν ἐκφυῖν.
 Ἄντι δὲ τοῦ Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ὁ
 Σύμμαχος· Ἀπεσκεύασας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἡρ-
 μήνευσεν. Εἶτ’ ἐπήγαγε, καὶ ἐριζοδόμησας τὰς βί-
 βλας αὐτῆς. Τοιαύτης δ’ ἐπιμελείας παρὰ τοῦ Θεοῦ
 λόγου τυχοῦσα ἡ δηλωθεῖσα ἀμπέλος, εἰκότως ἐπέ-
 ρωσε τὴν γῆν, ὡς ὅρη μὲν ἐπισκιάσαι, κέδρους δὲ
 καλύψαι ταῖς αὐτῆς ἀναδενδράσιν, ἐκτείνειν δὲ τὰ
 κλήματα ἕως θαλάσσης, καὶ τὰς φυάδας μέχρι πασσά-
 μων. Ταῦτα πάντα ὑπέρβην αὐτῇ. Καὶ ἐπειδὴ τούτων
 ἡξιώθη, εἰκότως ὁ λόγος ὡς ἐν εὐχῇ τούτων ὑπο-
 μνήσας τὸν γεωργὸν, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἱκετηρίας καί:

⁶⁹ Psal. iv. 7. ⁷⁰ Joan. xv, 1. ⁷¹ Deut. xxxii, 52. ⁷² Isa. v, 1.

φρησι πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ τοσαύτης κατηξίωσας ἅπαντας καὶ ἐπιμελείας τὴν εἰρημένην ἀμπέλον, φι-
λανθρωπία καὶ χάριτι πάντα ταῦτα εἰς αὐτὴν ἐνδει-
ξάμενος, τίς οὐκ ἂν ἀμυχανήσειε καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμ-
πέσοι ζητῶν, Ἰνατί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς,
καταπατεῖν τε αὐτὴν ἅπασιν τοῖς ἐθέλουσι συνεχώρη-
σας· ὡς τρυγᾶν αὐτὴν τοὺς βουλομένους, μηδενὸς τε
περιφράττοντος, ποτὲ μὲν ἕν ἐκ δρυμοῦ λυμαίνεσθαι
αὐτὴν, ἄλλοτε δὲ μονιὸν ἀγριον καταθόσκεσθαι αὐτὴν;
Ἄλλὰ γὰρ πρὸς ταύτην τὴν ἐπαπόρησιν ἀποκρίνεται
διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ὡσπερ ἀπολογούμενος ὁ
γεωργός, καὶ τὴν αἰτίαν παρίστησι λέγων· Διότι
ἔμεινα ἵνα ποιήσῃ σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάρ-
θας· καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρανυρῆν. Ταῦτα
δ' ὅτι περὶ τοῦ Ἰουδαίων λέλεται λαοῦ, οὐδεὶς ἂν
ἀμφιβάλοι. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ
τῆς ἀμπέλου, ἐπιστήσας, ὡς σκιὰν ἔχων ὁ νόμος τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πρα-
γμάτων, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους συνετελείτο τοῦ ἐν
Σηλῶμ, ἐνθα τὸ πρότερον ἔβρυτο ἡ σκηνή, ποτὲ δὲ
ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ αἱ ἀνα-
δενδράδες δὲ αὐτῆς ἐκάλυψαν τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ.
Τίνας δ' ἂν εἴποις τὰς ἀναδενδράδας τῆς ἀμπέλου, ἢ
τὰς προφητικὰς ψυχὰς καὶ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
εἰς ὕψος ἐπηρμένους, Θεοῦ τε ἀξίως πολιτευσαμένους,
οἱ καὶ ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ διανεπαύοντο, τὰς
δυνάμεις δὲ τὰς ἀοράτους καὶ θείας; Μέχρι γὰρ τοῦ-
των ἐξετάθησαν αἱ διαπρέψασαι ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
ψυχαι, ὡς καὶ Πνεύματος ἁγίου μετέχειν, καὶ τοὺς
καρποὺς ἐκτείνειν μέχρι τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως.
Τὰ δὲ κλήματα τῆς ἀμπέλου, ἕτερα ὄντα παρὰ τὴν
σκιάν καὶ παρὰ τὰς ἀναδενδράδας, ἐξετάθη ἕως θα-
λάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, τὰ κλήματα, τὰς
χαίτας αὐτῆς, φησὶν, ἐξέτεινεν ἕως θαλάσσης.
Ἐἴεν δ' ἂν χαίται καὶ κόμαι, ὡσπερ ἀναριθμητοὶ τρί-
χες, ἢ καὶ κλήματα πληθύνοντα, κατὰ τὸ τῆς ἀμπέ-
λου παράδειγμα, ὁ πολλὸς δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἀρι-
θμὸς, ὃς δὴ ἐφθασε μέχρι θαλάσσης, πληρώσας πάντα
τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. Διὸ λέλεται ἐν Ὡσηὲ τῷ
προφήτῃ· Καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰσθίων Ἰσραὴλ
ὡσεὶ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἢ οὐκ ἐκμυτρηθήσε-
ται, οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. Παραφυάδες δὲ ἄλλαι
τινὲς παρὰ τὰ κλήματα νεώτεραι καὶ ἀρτιφυεῖς ἕως
ποταμοῦ παρετάθησαν, οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυ-
κες· λέγω δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν· τὴν μὲν φυτὴν καὶ τὴν γένεσιν ἐσχηκότας
ἐκ τῆς προλεχθείσης ἀμπέλου, καὶ ὡσπερ τινὲς παρα-
φυάδες αὐτῆς γενόμενοι, οὐκέτι δὲ ὁμοίως ταῖς χαί-
ταις καὶ τοῖς κλήμασι ἕως θαλάσσης προελθόντες,
ἀλλ' ἕως ποταμοῦ διὰ τὸ μυστήριον τῆς δι' αὐτῶν
χορηγούμενης ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίας. Ἐνθεν καὶ
ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἐν οἱ ψαλμῶ λέλεται· Καὶ κατα-
κυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ
ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἀρ-
ξαμένου γὰρ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ
τοῦ βαπτίσματος, τὴν σύμπασαν ἐπλήρωσεν οἰκου-
μένην. Τέσσαρα δὲ τάγματα τῆς εἰρημένης ἀμπέλου

incidens hoc perquirat, (VERS. 13) *Utquid destru-*
xisti maceriam ejus, et eam omnibus gentibus cal-
candam præbuiisti; ita ut nemine circummuniente,
cuique volenti ipsam vindemiare liceat; ac modo
aper de silva pessumdet, modo singularis ferus de-
pascat illam? Verum huic dubio per Isaiam pro-
phetam respondet agricola, quasi sui purgandi gra-
tia, hujusque rei causam his verbis profert: Quia
expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, et
*non justitiam, sed clamorem*⁷³. Hæc porro de Ju-
daico populo dicta esse nemo dubitaverit. Quo-
modo autem umbra vineæ montes operuerit intel-
liges, si perpendas cum lex futurorum honorum
umbram, non autem ipsam rerum imaginem ha-
beat; eam modo in monte Silo, ubi prius erectum
B fuerat tabernaculum; modo in monte Sion et in
Jerusalem completam esse, et arbusta ejus cedros
Dei operuisse. Quænam esse vineæ arbusta dixeris,
nisi animas propheticas, ac eos qui olim in priore
populo erigebantur, et qui digne Deo vitam insti-
tuerunt, qui etiam in cedris Dei, id est, in invis-
ibilibus divinisque virtutibus, requiescebant? Nam eo
usque provectæ sunt animæ quæ in priore illo po-
pulo ornate et probe vixerunt, ut et Spiritus sancti
participes essent, et usque ad angelicas potestates
fructus suos extenderent. Palmites porro vineæ, ab
umbra sane necnon ab arbustis diversi, extensi
sunt usque ad mare. Symmachus autem pro illo,
palmites, júbæ suas, ait, extendit usque ad mare.
C Jubæ autem et comæ, ceu innumeri capilli sunt;
sive etiam palmites illi multiplicati secundum vi-
neæ exemplum, magnus ille Judaicæ gentis nume-
rus est, qui sane totum hominum genus replens
pervenit usque ad mare. Quamobrem in Osea pro-
pheta dictum est: *Et erat numerus filiorum Israel*
quasi arena maris, quæ non mensurabitur et non nu-
*merabitur*⁷⁴. Propagines vero aliæ adnatæ, palmiti-
bus recentiores ac nuper exortæ, usque ad flumen
extensæ sunt, videlicet Novi Testamenti præcones,
apostolos dico et discipulos Servatoris nostri, qui
genus et originem ex prædicta vinea ducunt, et ceu
propagines quædam ejus sunt. Neque tamen perinde
atque jubæ et palmites ad usque mare protendun-
tur, sed usque ad flumen, ob mysterium regenera-
tionis in Christo ab iis subministratæ. Quare de
D Salvatore ipso in psalmo LXXI dicitur: *Et domina-*
bitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad
terminos orbis terrarum. Nam cum baptismus a Jo-
rdane fluvio initium duxerit, totum replevit orbem.
Quatuor porro prædictæ vineæ ordines præsens
sermo describit, umbram scilicet ejus montes ope-
rientem; arbusta ejus in altum elata, ita ut non
simpliciter cedros, sed cedros Dei operiant; ad
hæc palmites ejus usque ad mare extensos; præ-
ter hæc omnia autem propagines ejus, quæ ad flu-
men usque pertingunt. Quorum interpretationem
pro collata nobis gratia dedimus, umbram quidem

⁷³ Isa. v, 5. ⁷⁴ Ose. i, 10.

pro figurato illo et umbroso cultu tradentes, qui in sensibilibus et corporeis montibus perficiebatur; arbusta, pro animabus prophetiis, quæ in cedris Dei, angelicis videlicet ac divinis virtutibus firmabantur; palmites aut comas, seu jubar, pro tota Judæorum multitudine, ob instabilem et fluctuantem hominum vitam usque ad mare extensa; demum propagine pro apostolis Servatoris nostri qui in flumine versantur de quo dictum est: *Fluminis impetus latificavit civitatem Dei*¹⁶. Verum quia memorata vinea tot tantisque bonis a Deo Verbo, qui prius ipsi prospiciebat, donata est, consequenter eum qui tantis eam donis ornavit, quasi dubitando compellat dicens: *Uiquid destruxisti maceriam ejus?* Ille vero respondet his verbis: *Quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas*¹⁷; ac rursus: *Exspectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem; non justitiam, sed clamorem*¹⁸. In Jeremia quoque vineam ipse coarguit, rationabilis quippe erat, his verbis: *Ego autem plantavi vineam fructiferam, totam veram. Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena*¹⁹? Adjicit autem per Isaiam: *Auferam sepe ejus, et erit in direptionem; et auferam murum ejus, et erit in concalcationem. Et dimittam vineam meam, et non sordietur, neque putabitur. Et ascendet in eam quasi aridam spina, et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*²⁰. Ablata autem sepe, virtute scilicet quæ custodit et circummunit ipsam; consequenter omnes deinde inimici invisibiles et occulti, feris agrestibus immaniores (Vers. 14), exterminaverunt eos, videlicet qui a Scriptura accusabantur. Et quidam impurus aper, nempe Assyrius, prior cum fortitudine invadens, præfatam vineam pessumdedit, ita ut multitudinem populi captivam in Assyrios abduceret. Deinde vero alter inimicus ingressus, quæ a priore relicta fuerant vastavit, Nabuchodonosor videlicet, qui templum incendit, et solo æquavit. Quare secundum Symmachum etiam dictum est: *Vastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam*. Pro illo autem, *singularis ferus*, Aquila, *omnigenam terram*, interpretatus est. Secundum aliam vero interpretationem, *pessumdedit eam*; id est, memoratam vineam, primo Babylonius, qui prior Hierosolyms obsessa, excidit illam; post illum vero Romanus exercitus, qui post Servatoris nostri adventum, irrumpens vastavit eam. Hæc porro omnia vaticinatur Asaph, qui tempore Davidis ante Hierosolyms constructionem erat, quæ adnotatis temporibus eventura ipsi erant prænuntians. Et quidem in præsentia videtur una primam obsidionem a Babylonis, et secundam a Romanis factam vaticinari: per præcedentem vero psalmum quæ sub Antiocho Epiphane contigerunt; per LXXIII autem ea solum quæ ad postremam a Romanis factam obsidionem pertinent, ut ad LXXIII commonstratum est.

Ταῦτα δὲ πάντα προφητεύει Ἀσάφ κατὰ τοὺς χρόνους γεγονώς τοῦ Δαυὶδ, πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερου-

¹⁶ Psal. XLV, 5. ¹⁷ Isa. v, 5. ¹⁸ ibid. 7. ¹⁹ Jer. II, 21. ²⁰ Isa. v, 5

ὁ μετὰ χεῖρας διαγράφει λόγος· σκιδὸν μὲν αὐτῆς καλύπτουσαν ὄρη ἀναδενδράδας δὲ αὐτῆς εἰς ὕψος μετεωριζόμενας, ὡς καλύπτειν οὐχ ἀπλῶς κέδρους, ἀλλὰ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις κλήματα ἐκτεινόμενα ἕως θαλάσσης· καὶ μετὰ πάντα παραφυάδας τὰς μέχρι ποταμοῦ διηκούσας. Ὡν τὴν διάνοιαν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡρμηνεύσαμεν χάριν, οὐκ μὲν ἀποδόντες τὴν τυπικὴν καὶ σκιδώδη λατρείαν, ἥτις ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς ἕρεσιν ἐτελείτο· ἀναδενδράδας δὲ τὰς προφητικὰς ψυχὰς, αἵτινες ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς καὶ θείας ἐννάμεις ἐπεστηρίζοντο· κλήματα δὲ ἡ κόμης, ἡ χεῖρας τὸ πᾶν Ἰουδαίων πλήθος ἕως θαλάσσης ἐκτεινόμενον διὰ τὸν ἄστατον καὶ κυμαινόμενον τῶν ἀνθρώπων βίον· καὶ τέλος παραφυάδας, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ ποταμῷ συνόντας, περὶ οὗ εἰρηται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτον ἤξωθη ἡ δεδηλωμένη ἄμπελος ὑπὸ τοῦ πρότερον ἐπισποῦντος αὐτὴν Θεοῦ Λόγου, ἀκολουθῶν ὁ λόγος ἔφη· ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν τὰ τοσαῦτα δεδωρημένον ἐπαπαγεῖ λέγων· Ἰνατί καθέλιες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; Ὁ δὲ ἀποκρίνεται λέγων· Διότι ἐμνεῖνα Ἰνα ποιήσῃ σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· καὶ πάλιν· Ἐμνεῖνα Ἰνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμῆα δὲ ὁ αὐτὸς ἐλέγχει τὴν ἄμπελον, λογικὴ γὰρ ἦν, φάσκων· Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα ἄμπελον καρποφόρον πῦσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία; Προστίθῃσι δὲ καὶ διὰ Ἰσαίου λέγων· Καθελὼ τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγήν· καὶ καθελὼ τὸν τείχος αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς καταπάτησιν. Καὶ ἀνήσω τὴν ἄμπελόν μου, καὶ οὐ μὴ σκαφῆ, οὐδὲ μὴ τμηθῆ. Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡσεὶ χέρισον ἀκάνθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Καθαίρεθέντος δὲ τοῦ φραγμοῦ, τουτέστι τῆς φυλακτοσύνης αὐτοῦ καὶ περιφρακτοσύνης δυνάμειος, εἰκότως πάντες λοιπὸν πολέμοι ἄρατοι τε καὶ ἀφανεῖς, θηρῶν ἀγρίων ὄντες ἀνημερώτεροι, ἐλυμήναντο αὐτούς, δηλαδὴ τοὺς ὑπὸ τοῦ λόγου κατηγορουμένους. Καὶ τις πρῶτος ἀκάθαρτος ἴς, ὁ Ἀσύριος, εἰσελθὼν ἰσχυρῶς, τὴν δηλωθεῖσαν ἄμπελον διέφθειρεν, ὡς καὶ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον τὸν πλῆθος εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Εἶτα δεῦτερος πολέμος, εἰσελθὼν, τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου καταλειφθέντα κατενεμήσατο, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπολήσας καὶ εἰς ἔδαφος ἀγαθόν. Διὸ λέλεκται καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Κατενεμήσατο αὐτὴν ὅς ἐκ δειμοῦ μου, καὶ μονιὸς ἄγριος κατεδοσκήσατο αὐτήν. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος, ὁ Ἀκύλας, καὶ παντοδαπὴν χώραν, ἡρμήνευσε. Καθ' ἑτέραν δὲ ἑρμηνείαν, ἐλυμήνατο αὐτήν, δηλαδὴ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἄμπελον, πρῶτος ὁ Βαβυλώνιος, ὁ καὶ πρῶτος τὴν Ἱερουσαλήμ πολιορκία δηώσας· ἔπειτα μετ' ἐκείνου ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἐπελθὼν, κατενεμήσατο αὐτήν.

σαλήμ, θεσπιζών αὐτῆ τὰ συμβησόμενα κατὰ τοὺς δηλωθέντας χρόνους. Διὰ μὲν οὖν τῶν μετὰ χεῖρας ἔοικεν ὄμου καὶ τὴν πρώτην πολιορκίαν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων προφητεύειν· διὰ δὲ τοῦ πρὸ τούτου τὰ κατὰ Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ συμβάντα· διὰ δὲ τοῦ ὁ καὶ γ' μόνα τὰ τῆς ὀσάτης πολιορκίας τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένης, ὡς ἀποδέδεικται ἐν τοῖς κατὰ τὸν οἶ' εἰρημένοις.

Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον δὴ, ἐπί- A
 εἴσπον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπίσκεψαι τὴν
 ἀμπελον ταύτην, καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐξύ-
 τωσεν ἡ δεξιὰ σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν
 ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Ἐμπεπυρισμένη πυρὶ καὶ
 ἀνεσκαμμένη, ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου
 σου ἀπολούσται. Ὡς ἀγαθὸν γεωργὸν ὑπομνήσας
 τῆς πολλῆς αὐτοῦ περὶ τὴν ἀμπελον ἐπιμελείας, καὶ
 τῆς μετὰ ταῦτα συμβάσεως αὐτῆ ἐρημίας, ἐξῆς καὶ
 ἀκολούθως ἰκετεύει ἐπιστρέψαι ὡς ἀποστραφέντα,
 καὶ διὰ τῆς ἀποστραφῆς τοῖς ἐναντίοις πᾶσιν ἐκδέδω-
 κῶτα τὴν ἀμπελον. Ἐπισκέψαι δὲ αὐτὸν ἰκετεύει,
 καὶ ἐπιδέξαι ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ· μνησθῆναι τε, ὡς
 ἄρα εἶη αὐτοῦ φυτεία, καὶ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς γεωργία
 ἢ προλεχθεῖσα ἀμπελος, καὶ μνησθέντα ἐπισκέψαι
 αὐτήν, ὡς ἂν πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς B
 φυτευθεῖσαν, νυνὶ δὲ ἐμπεπυρισμένην πυρὶ καὶ ἀνε-
 σκαμμένην, καὶ ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου αὐ-
 τοῦ ἀπολωκυῖαν. Ἄξιοί τε καταρτίσασθαι αὐτήν ἀνα-
 λαβόντα καὶ ἀνακτησάμενον δίκην σωτήρος καὶ
 ἱατροῦ· καὶ ταῦτα πράξει διὰ τοῦ Υἱοῦ ὃν ἐκραταίω-
 σεν ἑαυτῷ. Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος διδάσκει πρῶτον
 εἶναι τὸν ἐμπρησμὸν ὃν πρῶτον ὑπέμεινεν ὁ τόπος
 ὑπὸ Βαβυλωνίων. Οὐ γὰρ ἂν μετὰ τὸν δεύτερον ἐμ-
 πρησμὸν τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένον τὴν τοῦ Σω-
 τήρος θεοφάνειαν γενέσθαι ἠξίον τὴν ἤδη γεγεννημέ-
 νην. Χώραν δὲ ἔχει μετὰ τὰ πρῶτα συμβάντα τῷ
 τόπῳ ἰκετεύειν καὶ δέεσθαι τὸν Λυτρωτὴν ἐπιστῆναι·
 ὃς ἐπιστάνας, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο τὴν πρώτοις
 αὐτοῖς δι' αὐτοῦ καταγγελθεῖσαν χάριν, εἰκότως τὴν C
 αὐτάτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν· ἦν αὐτοῖς προσετίμησεν
 αὐτοῖς εἰπών· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν
 τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάξει τὰ
 ροσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε ;
 Ἴδού ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος· ὅτε καὶ
 εἰς τέλος.

Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου,
 καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ.
 Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ, ζωώσεις ἡμῶς.
 Μίαν τῶν προλεχθέντων ἀπάντων θεραπειῶν διδάσκει
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χρι-
 στοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσίαν. Διόπερ μετὰ τὰ προφητευ-
 θέντα περὶ τῆς ἐρημίας τοῦ ἀμπελώνος καὶ τοῦ ἐπελ-
 θόντος αὐτῷ ἐμπρησμοῦ ἰκετεύει τὰ προκειμένα εἰς D
 τὸ προσδοκᾶν λυτρωτὴν τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ
 Θεοῦ, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 κεκραταιωμένον. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ,
 ὃν εἰδέναι καὶ παρεῖναι δι' εὐχῆς τίθεσθαι παραδί-
 δωσι τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ὡς ἂν, γρόντες αὐτὸν οἱ
 ταῦτα προδιδασκόμενοι καὶ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες,
 δι' αὐτοῦ τυχεῖν τῆς τῶν κακῶν θεραπείας ἐλπίσειαν.
 Διὸ ἐκ προσώπου τῶν θεραπειῶν δεομένων φησὶ τὸ,
 Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ

VERS. 15-17. *Deus virum, convertere, respice de caelo, et vide, et visita vineam istam, et perfice eam, quam plantavit dextera tua, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Incensa igni et suffossa, ab increpatione vultus tui peribunt. Postquam ei ut bono agricolae in memoriam revocavit ingentem illam suam pro vinea sollicitudinem, et ipsi illatam postea vastitatem; sub haec consequenter supplicat, ut ad eam se convertat, qui pridem aversus ei esset, ac per aversionem illam, inimicis eamdem vineam tradidisset. Rogat autem illum ut consideret et sursum de caelo respiciat, recorderque memoratam vineam, sui plantationem et dexteræ suæ agriculturam esse, ejusque memora visitet illam, utpote quæ olim ab ejus dextera plantata fuerit: jam vero incensa igni et suffossa, ab increpatione vultus ejus perierit. Precatur item ut resumens restauransque illam servatoris ac medici instar reficiat: et hæc agat per Filium quem confirmavit sibi. Queis aperte declaratur hic primum loci incendium adnotari, quod a Babyloniis perpressus est. Neque enim post secundum incendium a Romanis illatum, divinum Salvatoris adventum, qui jam contigerat, maturari rogasset. Opportune autem post priorem illam loci calamitatem rogat postulaturque, ut Redemptor adveniat: quo accedente, quia gratiam ipsis prioribus annuntiatam non receperunt, extremam promeritamque vastitatem jure perpressi sunt, quam ipse comminatus illis est his verbis: Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta⁸⁰: quando secundum Apostolum, pervenit ad eos ira in finem⁸¹.*

κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἔφθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ

VERS. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedemus a te, vivificabis nos. Unam prædictorum omnium curationem docet Spiritus sanctus, nempe Christi Dei ad homines adventum. Quamobrem post prophetiam de vineæ vastitate, et de futuro ejus incendio, his supplicat ut redemptorem expectare liceat, virum dexteræ Dei, et filium hominis a Deo confirmatum. Hic porro erat dilectus Dei: quem se nosse, ac ut adveniat in voto habere legentibus tradit; ut qui hæc prius edocui sunt, hac notitia et fide in illum instructi, malorum remedium ab eo se consecuturos sperent. Quare ex persona eorum qui medela opus habent ait: Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedemus a te. Hæc porro verbi sententia est: Vel*

⁸⁰ Matth. xxiii, 37. ⁸¹ I Thess. ii, 16

nunc tandem manus tua occulta illa et invisibilis, illucescat in viro dexteræ tuæ ministro, et in eo qui Filius hominis vocandus est : quem tu tibi parasti, atque ut instrumentum virtutis tuæ confirmasti, et quasi deitatis tuæ simulacrum excitasti. Nam hoc apparente, non ulterius idola colimus : sed neque multorum numinum errori serviemus, neque amplius a te recedemus. Postquam autem ab eo vitam, et salutem quæ in te este acceperimus, nomen tuum invocabimus : neque ulterius cujuspiam nomine appellabimur, non ab Israele Israelitæ, neque a Juda Judæi ; sed a tuo, Christe, nomine Christiani vocabimur. Quapropter secundum Symmachum dicitur : *Vivificabis nos, et nomine tuo vocabimur*. Mirari porro subit, cur Judæi hæc legentes, et a teneris unguiculis meditantés, non quærant quis fuerit ille vir dexteræ Dei, neque eum qui Filius hominis vocatur cognoscant : quare in calamitate sua perseverant. Qui si ipsum novissent ac edidicissent, scirent utique Dei Verbum, quod præsentī supplicatione invocabatur, in ipso habitasse. Sed nos qui ipsum præexistens esse, ac de hominibus providentiam omnino gerere novimus ; nam *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* ⁸⁸ ; scimus ipsum in propria venisse, quando manus ejus sive vis operans facta est super virum dexteræ ejus, qui in Evangeliiis Filius hominis vocatur : quem sibi ipsi ipse ex Spiritu sancto efformavit : quem si noverimus, defectioni nunquam obnoxii erimus, ab eo vitam accipientes, ejus nomine appellati. Nos itaque qui Filium hominis expectamus, et spem nostram in ipsum conjecimus, hæc de nobis ipsis loquimur : pro membris vero nostris reliquam orationem fundimus his verbis : — **VERS. 20.** *Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam et salvi erimus*, sermonem in communi proferentes pro iis, qui nondum conversi sunt, necdum adventum ejus noverunt ; ideoque nondum salutem a Deo sunt consecuti.

τῆν λοιπὴν ἱκετηρίαν ἀναπέμπομεν φάσκοντες· Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίλασον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, κοινοποιοῦντες τὸν λόγον ὑπὲρ τῶν μηδέπω ἐπιστρεψάντων, μηδὲ τῆ ἐπιφανείαν ἐπεγνωκότων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μηδέπω τῆς παρὰ τῷ Θεῷ σωτηρίας τετυχηκότων.

1. IN FINEM PRO TORCULARIBUS IPSI ASAPH. LXXX.

VERS. 2. *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob*. Psalmi *Pro torcularibus* inscripti tres numero sunt : unus Davidis, nempe octavus ; unus Asaphi, quem jam tractamus ; filiorum autem Core, LXXXIII. Octavus itaque vocationem gentium aperte vaticinabatur, quam Spiritu divino prævidentes Dei prophetæ stupore affliciebantur : quare mirantis more exclamabant dicentes, *Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra !* Octogesimus vero tertius multa tabernacula, multa altaria, atria plurima fore prævidebat ; videlicet Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, altaria

⁸⁸ Joan. 1, 10.

ἅ ἐπὶ τὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σου. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ λόγου τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· Ἡδὴ ποτὲ ἡ χεὶρ σου ἢ ἀρα νῆς καὶ ἀόρατος ἐπιλαμψάτω ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς σῆς δεξιᾶς ἄνδρα, καὶ ἐπὶ τὸν μέλλοντα χρηματίζειν Ἰῶν ἀνθρώπου· ὃν σὺ σεαυτῷ κατεσκευάσας, ἐκραταίωσας ὄργανον τῆς σῆς δυνάμεως, καὶ ὡσερ ἄγαλμα τῆς σαυτοῦ θεότητος τοῦτον αὐτὸν ἀναστήσας. Τοῦτου γὰρ φανερός, εἰδύλοις οὐκέτι λατρεύσομεν· ἀλλ' οὐδὲ τῇ πολυθέῳ πλάνῃ δουλεύσομεν, οὐδὲ ἀναχωρησομέν σου τοῦ λοιποῦ· δι' αὐτοῦ δὲ ζωωθέντες καὶ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας τυχόντες, τὴ βνομά σου ἐπικαλεσόμεθα, οὐκέτ' ἐξ ἀνθρώπου τινὸς χρηματίζοντες, οὐδ' Ἰσραηλίται ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλούμενοι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα Ἰουδαίου· ἀπὸ δὲ τοῦ σου ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ τῷ ὀνόματι σου κληθησόμεθα. Θαυμάσαι δὲ ἔστι τίνα τρόπον τοῦτοις ἐντυγχάνοντες Ἰουδαίων παῖδες, ἐξ ἀπαλῶν τε ὀνύχων ταῦτα καταμελετώντες, οὐ ζητοῦσι τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τίς ποτε ἦν, οὐδὲ τὸν λεγόμενον Ἰῶν ἀνθρώπου ἐπιγινώσκουσι· διὸ καὶ παραμένουσι τῇ ἑαυτῶν συμφορᾷ. Ὡς εἴπερ ἐπέγνωσαν καὶ μεμαθήκεισαν αὐτὸν, ἔγνωσαν ἂν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κατοικήσαντα Θεοῦ λόγον ὃν ἡ παροῦσα δέησις ἀνεκαλεῖτο. Ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὴν εἰδότες προόντα, καὶ ἐκ τοῦ παντὸς ἀνθρώπων ἐπιμελούμενον· Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· Ἰσμεν αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντα, ὅτε καὶ γέγονεν αὐτοῦ ἡ χεὶρ, τουτέστιν ἡ πρακτικὴ δύναμις ἐπὶ τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, τὸν καὶ διὰ τῶν Εὐαγγελίων Ἰῶν ἀνθρώπου χρηματίσαντα· ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ συνεστήσατο ἐξ ἀγίου Πνεύματος καταρτίσας· ὃν ἐπιγόντες ἀναπόστατοι λοιπὸν γενησόμεθα δι' αὐτοῦ ζωώμενοι, τῷ τε ὀνόματι αὐτοῦ χρηματίζοντες. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου προσοκῶντες καὶ τὰς ἐλπίδας εἰς αὐτὸν ἀνηρημένοι, ταῦτα περὶ ἑαυτῶν φάμεν· περὶ δὲ τῶν ἡμετέρων μελῶν, Ἐπιλασον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα, κοινοποιοῦντες τὸν λόγον ὑπὲρ τῶν μηδέπω ἐπιστρεψάντων, μηδὲ τῆ ἐπιφανείαν ἐπεγνωκότων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μηδέπω τῆς παρὰ τῷ Θεῷ σωτηρίας τετυχηκότων.

D EIS TO TELOS, YHPET TQN AHNQN TP

ἸΑΣΑΦ. Π'

Ἀγαλλιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλαλιζατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν ληνῶν φάμοι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν τυγχάνουσιν· εἰς μὲν τῷ Δαυὶδ, ὁ ὄγδοος, εἰς δὲ τοῦ Ἀσάφ, ὁ μετὰ χεῖρας, καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ δὲ π' καὶ γ'. Ὁ μὲν οὖν ἡ σαφὴς τῶν ἐθνῶν τὴν κλησὶν ἐθέσπιζεν, ἦν τῷ Πνεύματι τῷ Θεῷ προθεωρῶντες οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, ὑπερ-εξεπλήττοντο διὸ καὶ ἀποθαυμαστικῶς ἀνεφώνουν· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς θαυμάσιον τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Καὶ ὁ γ' δὲ καὶ π' πολλὰ σκηνώματα καὶ πολλὰ θυσιαστήρια καὶ πολλὰς αὐλὰς προσώρα· δηλαδὴ τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τῶ

θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς πολλὰ θυσιαστήρια· ἃ δὴ Ἀ
 παρίστη λέγων· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου,
 Κύριε τῶν δυνάμεων! καὶ αὐτῆς· Ἐπιποθεὶ καὶ
 ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου·
 καὶ ἐξῆς· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνά-
 μεων· Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας ἐτέροις μὲν ἀγαλλίῃν καὶ
 ἀλαλάζειν καὶ ψάλλειν παρακελεύεται, τοῦ δὲ Ἰου-
 δαίων ἔθνους τὴν ἀποβολὴν καὶ τὴν ταύτης αἰτίαν
 παρίστη, καὶ σφόδρ' ἀκολούθως ταῖς διὰ τῶν ἔμ-
 προσθεν προφητεῖαις· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου
 ἠρώτα λέγων· Ἴνα τί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐ-
 τῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παρακορευό-
 μενοι τὴν ὁδόν; ἐπιλύεται τὴν ἐπαπόρησιν, διὰ τοῦ
 μετὰ χεῖρας φάσκων· Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου ἐπορεύθη· ἐν τῷ μη-
 θεῖ τὸις ἐχθροῦς αὐτῶν ἐπακρίνωσα· καὶ ἐπιλέ-
 γει· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου,
 καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχεν μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
 αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐ-
 τῶν, πορεύσονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.
 Ἐπεὶ τσίβυν τὸ ἀνήκουον καὶ τὸ ἀπειθὲς αὐτῶν πα-
 ρίστησι, μεταβάλλει τὸν λόγον εἰκότως, καὶ τὴν τῶν
 ἔθνων κλήσιν εὐαγγελίζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 πᾶσιν ἀνθρώποις προσφωνοῦν καὶ λέγων· Ἀγαλ-
 λιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν. Λέγει δὲ ταῦτα
 ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τοῦ προφητικοῦ· Ὡς γὰρ ἐν
 τῷ ἧ' ἔλεγε· Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ἰδιοποιουμένων
 τὸν θεὸν τῶν ταῦτα λεγόντων, διὰ τὸ πρῶτων αὐτῶν
 γεγονέναι τὸν θεόν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ αὐτοί, τοὺς
 ἀπεξωμένους καὶ ἀλλοτρίους ἀνακαλούμενοι, φασίν·
 Ὁ οὗτος, καταλείποντες τοὺς πεπλανημένους νομι-
 ζομένους ἑμὲν θεοὺς, ἤκτε σπεύδοντες πρὸς τὸν
 ἡμέτερον θεόν, καὶ τούτῳ ἀγαλλιάσθε τῷ πάντοτε
 ἡμῶν τῶν αὐτῷ ἀνακειμένων βοηθῷ γενομένῳ. Τίς
 δ' ἦν οὗτος, ἐξῆς παριστώσι λέγοντες· Ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ· τῷ γὰρ πάλαι ὀφθέντι τῷ ἡμετέρῳ
 προπάτορι· Θεῷ ἔλθοντες, ἀλαλάξατε, κατὰ τὸ εἰρη-
 μένον καὶ ἐν ξε'· Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.
 Τίς δὲ ἦν ἡ πᾶσα γῆ διασαφεῖ ὁ εἰπὼν· Πάντα τὰ
 ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν
 φωνῇ ἀγαλλιάσεως. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ διὰ τῶν
 μετὰ χεῖρας προσφωνεῖ λέγων ὁ χορὸς τῶν προφητῶν·
 Ἀγαλλιάσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Θεὸν δὲ Ἰακώβ τὸν Σωτήρα σημαί-
 νει τὸν ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὀφθέντα τῷ Ἰακώβ·
 ὅτε καὶ ἐκάλεσε Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐν ᾧ
 ὤφθη αὐτῷ ὁ θεός, Εἶδος θεοῦ, ἐπειπὼν· Εἶδον γὰρ
 θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου
 ἡ ψυχὴ. Τούτῳ οὖν, ὡς ἂν αὐτῷ ἐντι τῷ βασιλεῖ
 ἡμῶν, ἀλαλάζειν προστάττει, νικητήριον ἕμνον ἀνα-
 πέμποντας αὐτῷ· Ὅπως δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πα-
 τρός καθίσταται, αὐτὸς διδάσκει λέγων· Ἐγὼ δὲ
 καταστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ἕως τὸ
 ἄσπον αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ Ἰακώβ
 βούλεται τοὺς κεκλημένους, ἀλλὰ καὶ λαμβάνειν ψαλ-
 μὸν καὶ δίδόναι τύμπανον, καὶ ψαλτήριον τερπνὸν
 μετὰ κιθάρης. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν Ἄρατε, ὡσι,

que in illis bene multa : quæ his verbis declarat :
*Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! ac
 rursum : Concupiscit et deficit anima mea in atria
 Domini; et iterum : Altaria tua, Dominus virtutum.*
 Psalmus vero præsens, alios quidem exsultare, ju-
 bilare et psallere jubet, Judaici vero populi abje-
 ctionem ejusque causam declarat, et quidem valde
 consequenter ad priores prophetias. Nam quia in
 præcedenti interrogabat dicens : *Utquid destruxisti
 maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui præter-
 gradiuntur viam?* hic dubium solvit his verbis : *Si
 populus meus audisset me, Israel si in viis meis am-
 bulasset, pro nihilo inimicos eorum humiliasset; ac
 subjungit : Et non audivit populus meus vocem meam,
 et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
 desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus
 suis.* Quia igitur inobsequentiam eorum et immori-
 gerum animum declarat, sermonem merito Spiritus
 sanctus transfert, et gentium vocationem annun-
 tiant omnibus hominibus, sic eos alloquens :
Exsultate Deo adjutori nostro. Hoc porro dicit ex
 persona chori prophetici. Ut enim in octavo psal-
 mo dicebat : *Domine Dominus noster,* ita ut qui hæc
 dicerent, Deum quasi sibi proprium prædicarent,
 quia eorum primum Deus fuerat ; ita et hoc loco
 iidem eos, qui extranei et alieni facti sunt, evo-
 cantes, dicunt : *Heus vos, relictis iis quos errore du-
 cti deos æstimabatis, venite festinanter ad Deum no-
 strum, ipsique exsultetis, qui semper nobis ipsi addi-
 ctis adjutor fuit.* Quis porro hic fuerit, deinde decla-
 rant dicentes : *Jubilare Deo Jacob :* ad Deum scilicet
 qui olim atavo nostro visus est accedentes, *jubilare,*
 secundum id quod in lxx psalmo dictum est : *Jubilare,*
omnis terra. Quæ esset omnis terra, explicat qui
 ait : *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo
 in voce exsultationis.* Eosdem itaque ipsos chorus
 propheticus in præsentī alloquitur dicens : *Exsul-
 tate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob.* Deum
 vero Jacob Servatorem vocat, qui in forma hominis
 Jacobo visus est, quando vocavit Jacob nomen loci
 in quo visus ipsi est Deus, *Speciem Dei :* nam hæc
 addit : *Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva
 facta est anima mea.* Huic enim, utpote qui rex
 noster sit, jubilaræ præcipit, triumphalemque hym-
 num ipsi emittere. Quomodo autem rex a Patre
 constituatur, ipse docet his verbis : *Ego autem
 constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum
 ejus.* Non solum autem vult vocatos jubilaræ Deo Ja-
 cob, sed etiam accipere psalmum et dare tympanum,
 et psalterium jucundum cum cithara. Secundum
 Aquilam vero : *Levate, inquit, melodiam et date tym-
 panum, citharam decentem cum nabla; secundum
 Symmachum autem : Suscipite canticum, et date
 tympanum, lyram dulcem cum nabla.* Aliquid igitur
 accipere, aliquid retribuere præcipit ; accipere qui-
 dem, secundum Aquilam, melodiam ; secundum
 Symmachum vero, canicum : retribuere autem

⁹³ Psal. xlvi. 2.

tympanum, aut lyram dulcem cum nabla. Queis præcipitur, ut auribus quidem verbi doctrina excipiatur; actio autem corpore tribuatur. Canticum enim et melodia auribus verbo traditur: quare ait: Suscipite canticum et melodiam, secundum Aquilam et Symmachum. His vero acceptis, retribuite psalterium jucundum cum cithara, sive lyram dulcem cum nabla. Tympanum autem est instrumentum ex corporea pelle concinnatum; psalterium autem, citharæ species, chordis confectum est, quibus corpus nostrum subindicatur. Vult itaque ipsis operibus ac gestis præcepta verbis tradita impleri; et hæc agere jubentur quotquot in ecclesiis Dei per totum orbem congregati sunt. Quapropter *In finem et Pro torcularibus* hæc quæ diximus inscripta sunt. Torcularia enim ne aliud quidpiam dici putes, quam ecclesias Dei, in quibus coacti, collectisque una fructibus nostris, unam commixtionem efficiunt ad gloriam et lætitiâ Verbi Dei. Mirum porro quo pacto præcedens psalmus incendium declaraverit, necnon vineæ ex Ægypto translatae vastitatem et ruinam integram; hic vero psalmus, quasi alia vitis, alia vinea sit, imo vero multæ vineæ, torcularia inducit plurima: fausta vero denuntiat illis qui ad ea vocati sunt. Pro primo igitur populo vineam unam, torcular unum, unamque vitem induxit qui ait: *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco pingui*⁹⁴. Deinde ait: *Et protorcular fodi in ea, et plantavi vineam Sorec*. In præcedenti vero unam vitem denotabat dicens: *Vineam de Ægypto transtulisti*. In psalmis autem, qui *Pro torcularibus* inscripti sunt, multa declarat torcularia, plurimarum scilicet vinearum. Quod si novam vineam nosse velis, quæ post prioris ruinam in hominibus exorta est, a Deo Verbo ediscas hæc de se docente: *Ego sum vitis vera, Pater meus agricola est. Omnem palmitem non ferentem fructum in me, tollit eum; et omnem ferentem fructum, purgat eum, ut fructuum plus ferat. Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis: manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me et ego in eo, et hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis ferre*⁹⁵. Priscæ ergo illius vineæ finem descripsit præcedens psalmus; vera autem vinea quem habeat cultorem et agricolam, quos palmites, quas botrus, salutaris doctrina declarat. Ex hujus itaque palmitibus per totum orbem distributis, vineæ constitutæ sunt, quarum fructus in unum collecti in ecclesiis per orbem fundatis, multitudinem torcularium invexerunt. Qua de causa psalmi *Pro torcularibus* inscripti per Spiritum sanctum propheticè pronuntiatum sunt.

ὁμοίως τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, καὶ οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε φέρειν. Τῆς μὲν οὖν προτέρας ἀμπέλου τὰ τέλη διεγράψεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς· ἢ δὲ ἀληθινὴ ἀμπέλος ὅποια ἔχει φυτουργὸν καὶ γεωργόν, καὶ ὅποια κλήματα, καὶ ὅποιους βότρους, ἢ

Ἀ μελωδίαν, καὶ δότε τύμπανον, κιθάραν εὐπρεπὴ μετὰ νάβλης· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀναλάβετε ψῆδην, καὶ δίδοτε τύμπανον, λύραν ἠδείαν μετὰ νάβλης. Οὐκοῦν τὸ μὲν τι προστάττει λαμβάνειν, τὸ δὲ δίδοναι· λαμβάνειν μὲν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, μελωδίαν, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ψῆδην· ἀντιδίδοναι δὲ τύμπανον ἢ λύραν ἠδείαν μετὰ νάβλης. Δι' ὧν ὁ λόγος προστάττει δέχεσθαι μὲν ἀκοαῖς τὴν τῶν λόγων διδασκαλίαν, δίδοναι δὲ τὴν διὰ τοῦ σώματος πρᾶξιν· ὅφθι μὲν γὰρ καὶ μελωδία λόγῳ ἀκοαῖς παραδίδοται· διὸ φησι· Λάβετε ψῆδην καὶ μελωδίαν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον. Ταῦτα δὲ λαμβάνοντες ὑμεῖς, ἀντίδοτε ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρας, ἢ λύραν ἠδείαν μετὰ νάβλης. Τύμπανον δὲ ὄργανόν ἐστιν ἐκ δορᾶς σωματικῆς κατεσκευασμένον, καὶ τὸ ψαλτήριον κιθάρας εἶδος ὧδε πη διὰ χορδῶν κατηρητισμένον, ἐ' ὧν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἠνίξαστο. Βούλεται τοίνυν αὐτοῖς ἔργοις καὶ πράξεσι τὰ διὰ τῶν λόγων παραγγέλματα ἀποπληροῦν· καὶ ταῦτα πράττειν ὁ λόγος τοῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συγκροτούμενοις προστάττει. Διὸ εἰς τὸ τέλος καὶ Ὑπὲρ τῶν ληνῶν προεγγράπται τὰ λελεγμένα. Ἀηνοῦς γὰρ μηδὲ ἄλλο τι νόμιζε λέγεσθαι ἢ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν αἷς συγκροτούμενα καὶ τοὺς ἑαυτῶν καρποὺς κατὰ τὸ αὐτὸ συμβαλλόμενοι, μίαν κρᾶσιν ποιούμεθα εἰς δόξαν καὶ εὐφροσύνην τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶν ὅπως ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐμπυρισμὸν ἐδήλου, καὶ παντελῆ ἐρημίαν καὶ ἀφανισμόν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεμένης ἀμπέλου· ὁ δὲ μετὰ χειρας, ὡς περ ἑτέρας ὑποστάσεως ἀμπέλου καὶ ἀμπελῶνος ἑτέρου, μᾶλλον δὲ πλείονων ἀμπελῶνων ληνοὺς ὑψίστην πλείους, φαειδρὰ τε εὐαγγελίζεται τοῖς ἐπὶ ταῖς κεκλημένοις. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸ προτέρου λαοῦ ἵνα ἀμπελῶνα καὶ μίαν ληνὸν, μίαν τε ἀμπέλου εἰσῆγαγεν ὁ φῆσας· Ἀμπέλων ἐγενήθη τῷ ἡρασημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖου. Εἶθ' ἐξῆς· Καὶ προλήριον, φησὶν, ὄρυξα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐφύττευσά ἀμπέλου Σωρῆκ. Καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου μίαν ἀμπέλου ἐδήλου λέγων· Ἀμπέλου ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. Ἐν δὲ τοῖς Ὑπὲρ τῶν ληνῶν πλείους δηλοῖ ληνοὺς, δηλαδὴ πλείονων ἀμπελῶνων. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀμπέλου τὴν καινὴν γυνῶνα βουληθείης, τὴν μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἐν ἀνθρώποις φυεῖσαν, μάνθανε παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου περὶ αὐτοῦ ταῦτα διδάσκοντες· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινὴ, ὁ Πάτερ μου ὁ γεωργός. Πᾶν κλήμα μὴ φέρον καρπὸν ἐν ἐμοί, αἵρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ· Ἡδὲ ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε διὰ τὸν λόγον ὃν ἐλάλησα ὑμῖν· μείνατε ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται φέρειν καρπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνη ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὅμοιως τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, καὶ οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε φέρειν. Τῆς μὲν οὖν προτέρας ἀμπέλου τὰ τέλη διεγράψεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς· ἢ δὲ ἀληθινὴ ἀμπέλος ὅποια ἔχει φυτουργὸν καὶ γεωργόν, καὶ ὅποια κλήματα, καὶ ὅποιους βότρους, ἢ

⁹⁴ Isa. v, 1. ⁹⁵ Joan. xv, 1 et seqq

τήριος παρίστωσι διδασκαλία. Ἐκ τῶν ταύτης τοιγαροῦν κλημάτων διαδοθέντων καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνέστησαν ἀμπελώνες· καὶ τούτων οἱ καρποὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συναγόμενοι ἐν ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίαις πολὺ πλῆθος ἀπειργάσαντο ληνῶν· ὧν ἕνεκα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἑπιλήθιοι ψαλμοὶ προφητικῶς ἀνεφωνήθησαν.

Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Ἐκάλει μὲν ὁ λόγος ἀρχόμενος ἐπὶ ἀγαλλίᾳσιν· προσέτατε δὲ ἀλαλάζειν, τουτέστιν ὕμνον ἐπινίκιον ἀναπέμπειν τῷ δηλωθέντι Θεῷ Ἰακώβ· εἶτα λόγους διδασκαλικούς παραλαμβάνοντας, ἔργοις τούτους ἀποπληροῦν· πληρωτὰς δὲ γενομένων τῶν ἔργων, ἤδη λοιπὸν καὶ εἰς πάντας ἀνθρώπους κηρύττειν καὶ σαλπίζειν, ἐξηγεῖν τε καὶ ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι ποιεῖν τὸ Εὐαγγέλιον· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ παρεκελεύετο λέγων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· Ὁ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν ὀρέων. Διὰ λέλεκται τοῖς τὰ πρῶτα κατωρθωκόσι· *Σαλπίζατε.* Πῶς δὲ αὐτοὺς βούλεται σαλπίζειν, ἢ ὡς ἐσάλπιζον πάλαι πρότερον οἱ τὰς εἰκόνας ἐπιτελοῦντες, καὶ τὰ σύμβολα καὶ τοὺς τύπους τῶν ἀληθῶν; Ἐσάλπιζον δὲ ἐκεῖνοι ἐν νεομηνίᾳ καὶ ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς. Καὶ τοῦτ' ἔπραττον κατὰ τὸν ἔβδομον μῆνα, ἐν ᾧ συνερχόμενοι, τὴν ἑορτὴν τῶν Σαλπίζων ἐπετέλουν, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτο πράττοντες. Λέγει δ' οὖν ἡ γραφὴ τοῦ νόμου· *Τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδομοῦ, μὴ τοῦ μηνὸς, ἔσται ὑμῖν ἀνάπαυσις, μηνιμόσυνον σαλπίζων· κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν.* Οὕτως οὖν ὡσπερ ἐν τῇ νεομηνίᾳ τῇ τότε ἐσάλπιζον, βούλεται καὶ νῦν τοὺς κεκλημένους σαλπίζειν. Ἦν δὲ ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἡ ἑορτῆς τῶν Σαλπίζων εὐσημος ἡμέρα· λέγει δ' οὖν Μωσῆς περὶ αὐτῆς· *Πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε. Ἡμέρα σημασίας ἔσται ὑμῖν.* Διὰ καὶ ἐναυθὰ λέλεκται· *Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν.* Ἦν οὖν ἡμέρα εὐσημος καὶ ἑορτὴ οὐδενὸς ἑτέρου ἢ σαλπίζων· ἐνθεν καὶ Σαλπίζων ἑορτὴ κέκλητο. Τριῶν δὲ οὐσῶν ἑορτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα· πρώτης μὲν τῆς τῶν Σαλπίζων ἐν τῇ νεομηνίᾳ συντελουμένης· ἑτέρας δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου ἐν τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς γινομένης· καὶ τρίτης τῆς τῶν Σχηνῶν· μόνην τὴν τῶν Σαλπίζων μιμῆσθαι κελεύει φάσκων· *Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι·* σαφέστερον δὲ οὕτως ἂν εἶπεν· ὡσπερ ἐν τῇ νεομηνίᾳ ἐσάλπιζόν ποτε περιτρέχοντες πάντα τόπον εἰς τὸ σημεῖναι τὴν ἑορτὴν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς, οἷς ὁ λόγος προσάττει, *σαλπίζατε.* Βούλεται δὲ τοὺς κήρυκας τῶν ἐθνῶν μὴ ταῖς λοιπαῖς προσέχειν Ἰουδαϊκαῖς παρατηρήσεσι, μόνον δὲ χρῆσθαι τῷ κηρύγματι, καὶ σαλπίζειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον. Τούτων γὰρ αὐτῶν τὰ σύμβολα καὶ Μωσῆς ἐποίησεν, καὶ ἦν πρόσταγμα τῷ Ἰσραὴλ ἰδίως τοῦτο νενομοθετημένον, τὸ δεῖν σαλπίζειν, καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος σημαίνειν τοῖς πᾶσι τὴν τοῦ καιροῦ ἑορτὴν. Τὸ δὲ πρόσταγμα τοῦτο κατὰ κρίσιν ἐγένετο, καὶ κατὰ βούλημα καὶ κρίμα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Αὐτὸς γὰρ τῷ Ἰακώβ ὄφθεις πάλαι Θεὸς ἐν ἀνδρὸς εἶδει καὶ σχήματι, οὗτος ἦν ὁ ταῦτα καὶ διὰ Μωσέως εἰκονικῶς τῷ λαῷ πράττειν διαταξάμενος. Ὅτι δὲ τὸ σαλπίζειν ἀντὶ τοῦ βοῦν καὶ εἰς πάντας καταγγέλλειν λέλεκται, διδάσκει ὁ Σωτὴρ λέγων· *Ὅταν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίζῃς ἐμπροσθέν σου.*

VERS. 4. *Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae.* Sub initium quidem sermo ad exultationem vocabat, ac jubulare præcipiebat, hoc est, triumphalem hymnum memorato Deo Jacob emittere; deinde suscepta doctrinae verba operibus implere: absolutis autem operibus, tum deum hominibus prædicare et buccinare, vociferari item et in omnium auribus Evangelium nuntiari; quemadmodum Servator discipulis præcipit suis dicens: *Quod in aure auditis, prædicate super lecta* ⁸⁶. Quamobrem iis qui priora recte gesserant, dictum est: *Buccinate.* Qua autem ratione ipsos buccinare voverit, nisi qua olim et antiquitus qui veri imaginem, symbola et signa gerebant? Buccinabant porro illi in neomenia, et in insigni die solemnitatis. **B** idque agebant septimo mense, quo congregati, Tubarum solemnitatem celebrabant: idque semel per annum præstabant. Ait ergo legis scriptura: *Mense septimo, prima mensis erit vobis requies, memoriale tubarum: vocabitur sancta vobis* ⁸⁷. Ut igitur in neomenia illa clangebant, ita etiam nunc vocatos buccinare cupit. Erat autem dies illa solemnitatis Tubarum, dies conspicua; atque de illa Moyses: *Omne opus servile non facietis: dies celebritatis erit vobis* ⁸⁸. Quapropter hic quoque dicitur: *In insigni die solemnitatis vestrae.* Erat ergo insignis dies et festus dies, non alius rei quam tubarum: quare Tubarum festum vocabatur. Cum autem tres essent eodem mense solemnitates, prima Tubarum, quæ in neomenia celebrabatur; secunda Propitiationis, decima die mensis; tertia Tabernaculorum; solam Tubarum diem imitari præcipit dicens: *Buccinate in neomenia tuba*; quod clarius ita protulisset: Sicut olim in neomenia, locum omnem circumcursantes buccinabant, ut festum indicarent; similiter et vos qui jubemini, *buccinate.* Vult porro gentium præcones, non cæteris Judaicis observationibus adhibere, sed sola prædicatione uti, et omnibus hominibus salutare et evangelicum verbum buccinare. Horum namque symbola Moyses instituebat, eratque præceptum in Israel (**VERS. 5**) lege sancitum quod buccinare oporteret, dieique festi tempus tuba omnibus significare. Hoc vero præceptum ex iudicio, voluntate et decreto Dei Jacob edebatur. Ipse namque Deus, qui Jacobo olim in viri specie et forma visus est, hic erat qui olim isthæc populum facere figurate per Moysen jubebat. Quod autem buccinare hic, clamare et omnibus annuntiare, significet, docet Servator his verbis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te* ⁸⁹.

⁸⁶ Matth. x, 27. ⁸⁷ Levit. xxiii, 24. ⁸⁸ Lev. xxiii, 7. ⁸⁹ Matth. vi, 2.

VERS. 6. *Testimonium in Joseph posuit illud, A cum exiret de terra Ægypti, linguam quam non noverat audivit. Memoratum de tubis præceptum, testimonium, inquit, posuit in Joseph. Secundum Symmachum vero: Testificationem per Joseph posuit illud: testimonium vero quasi testificatus dabat: eratque illud signum alterius rei. Aliquas enim tubas subindicabat, quarum officium cum apostoli Servatoris nostri, tum evangelici verbi præcones partim explebant, per omnem terram clangentes, omnibusque gentibus salutaris Dei adventus festum prædicantes. Arcanorum vero consummationem per angelos futuram docet qui ait: Tuba canet enim, et mortui in Christo resurgent primi⁹⁰; ac rursus: In momento, in ictu oculi, in novissima tuba⁹¹; iterumque: Ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet⁹². His porro Servator discipulos suos initiabat dicens: Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate et majestate magna. Et mittet angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus ex quatuor ventis, a summis cælorum usque ad extremum eorum⁹³. Sed mortuorum quidem resurrectio, per evangelicas tubas annuntiantes adventum regni Filii Dei, efficitur: apostoli autem jam in primo adventu ejus tubis, magnis scilicet Spiritus sancti vociferationibus utentes, quotquot olim secundum animam mortui erant, ad vitam quæ in Deo est revocarunt. Quorum symbola tradens Moyses, Tubarum festum lege sancivit. Quapropter dicitur: Testimonium in Joseph posuit illud. Quodnam illud præceptum erat? de tubis scilicet: ab una autem tribu Joseph totam gentem indicavit. Cur autem in his totam gentem Joseph vocavit? Quia Josephi occasione omnes in Ægyptum descenderunt. Quandonam vero testimonium, videlicet tubarum legem populo posuit, nisi quo tempore eduxit eum de terra Ægypti, quando linguam quam non noverat audivit? Cum enim in deserto versarentur, voce Dei dignati sunt, qui Decalogum ipsorum auribus exceptum, servandum tradidit. Tempore autem illo ab Ægyptiaca servitute et calamitate liberati sunt. Quamobrem dictum est: — (VERS. 7.) *Divertit ab oneribus dorsum ejus, manus ejus in cophino servierunt; secundum Symmachum vero: Abstulerunt ab onere humerum ejus: manus ejus a cophino liberatae sunt.* Nam cum Pharaoni servirent, ac luto lateribusque astringerentur, civitates ipsi ædificantes, tunc sane cophinis manus, oneribus humeri defatigabantur. Cæterum visitatione Dei adveniente, liberi evasere. Quare ait: *Divertit ab oneribus dorsum ejus.* Quis vero divertit, nisi qui liberavit eos Deus? His porro dignatus eos est, quia in tribulatione ipsum invocabant. Quod etiam Moysis Scriptura declarat dicens: *Et ingemuerunt filii Israel, et clamaverunt ad Dominum, et ascendit clamor eorum ad**

Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτὸ, ἐν τῷ ἐξελεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, γλῶσσαν ἣν οὐκ ἔγνω ἤκουσε. Τὸ προλεχθὲν περὶ σαλπίγγων πρόσταγμα μαρτύριον, φησὶν, ἔθετο ἐν τῷ Ἰωσήφ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Μαρτυρίαν διὰ τοῦ Ἰωσήφ ἔταξεν αὐτό·* τὸ δὲ μαρτύριον ὡς περ διαμαρτυρούμενος ἐδίδου· καὶ ἦν τοῦτο σημεῖον ἑτέρου πράγματος· ἦν γὰρ περὶ τινων σαλπίγγων, ὧν ἐκ μέρους μὲν οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ οἱ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κήρυκες ἀπεπλήρουν τὰ ἔργα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν σαλπίζοντες, καὶ πᾶσιν ἔθνεσι κηρύττοντες τὴν τῆς σωτηρίου θεοφανείας ἑορτήν. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν ἀπορρήτοτέρων δι' ἀγγέλων ἔσεσθαι διδάσκει ὁ εἰπὼν· *Σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἔγερθήσονται* πρώτοι· καὶ πάλιν· *Ἐν ἀτόμφ, ἐν βίπῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἑσχάτῃ σάλπιγγι·* καὶ πάλιν· *Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι καὶ ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται.* Ταῦτα δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμυσταγωγεῖ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, λέγων· *Καὶ θύσονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἀκρῶν οὐρανῶν ἕως ἀκρῶν αὐτῶν.* Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται ποτὲ διὰ σαλπίγγων εὐαγγελικῶν εὐαγγελιζομένων τὴν ἀφίξιν τῆς βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐντεῦθεν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν σάλπιγγις· χρώμενοι, ταῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοφωνίαις πάντας ἀνεκαλοῦντο τοὺς φυλάξας νεκρωμένους ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ζωὴν· ὧν τὰ σύμβολα Μωσῆς παραδίδους, τὴν περὶ σαλπίγγων ἐνομοθέτει ἑορτήν. Διὸ λέλεκται· *Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτό.* Τί δὲ αὐτὸ ἦν τὸ πρόσταγμα; τὸ περὶ τῶν σαλπίγγων· ἀπὸ μίᾶς δὲ φυλῆς τῆς τοῦ Ἰωσήφ τὸ πᾶν ἐδήλου ἔθνος. Διὰ τί δὲ ἐν τούτοις τὸ πᾶν ἔθνος Ἰωσήφ ὠνόμασεν; Ἐπειδὴ περ προφάσει τοῦ Ἰωσήφ οἱ πάντες κατεπλήθεισαν εἰς Αἴγυπτον. Πότε δὲ μαρτύριον τὸν περὶ σαλπίγγων νόμον ἔθετο τῷ λαῷ, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅπνῃκα γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν; Ἐπὶ τῆς ἐρήμου γὰρ διατρίβοντες, φωνῆς Θεοῦ κατηξιώθησαν, τὴν Δεκάλουον αὐτοῖς ἐξάκουστον διαταττομένου. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίους δουλείας τε καὶ κακοπαθείας ἠλευθεροῦντο. Διὸ λέλεκται· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ·* αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδόουλευσαν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Παρεῖλον ἀπὸ βασταγμοῦ τὸν ὤμον αὐτοῦ, αἱ χεῖρες αὐτοῦ κοφίνου ἀπηλλάγησαν.* Ὅτε γὰρ ἐδόουλεον τῷ Φαραῶν, πηλῷ τε καὶ κινθίᾳ κατειργάζοντο, οἰκοδομοῦντες αὐτῷ τὰς πόλεις, τὸ τνηκαῦτα κοφίνοις μὲν τὰς χεῖρας, βαστάγμασι δὲ τοὺς ὤμους κατεπονοῦντο. Πλὴν ἄλλὰ τούτων ἀπάντων ἐλευθεροὶ κατέστησαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῖς γενομένης. Διὸ φησὶν· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ.* Τίς δὲ ἀπέστησεν,

⁹⁰ 1 Thess. iv, 15. ⁹¹ 1 Cor. xv, 52. ⁹² 1 Thess. iv, 15. ⁹³ Matth xxiv, 30.

ἀλλ' ἢ ὁ ἐλευθερώσας αὐτοὺς Θεός; Τούτων δὲ αὐτοὺς ἤξιου, ἐπειδὴ περ ἐν θλίψει αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο· καὶ τοῦτο δὲ ἡ Μωσῆς παρίστησι Γραφῇ λέγουσα· *Καὶ κατεστῆραξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνεβόησαν πρὸς Κύριον, καὶ ἀνέβη βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν*. Οἷς ἀκολούθως καὶ τὸ παρὸν φησι λόγον· *Ἐν θλίψει ἐπεκαλέσω με, καὶ ἐβρύσάμην σε· ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρῦφω καταγίθους, ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας*. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρῦφω καταγίθους*, ὁ μὲν Ἀκύλας· *Ἐπακούσω σου ἐν ἀποκρῦφω βροντῆς*· καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις ὁμοίως. Εἶτα ἐπιλέγει· *Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας*. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς ἡ Μωσῆς παρίστησι Γραφῇ λέγουσα· *Οὐκ ἦν δὲ ὕδωρ πιστῶν τῷ λαῷ, καὶ ἐλοιδορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ ἔλεγον· Ἄδός ἡμῖν ὕδωρ, ἵνα πλωμεν*. Ὁ δὲ ἔλεγε· *Τί λοιδορεῖσθέ μοι, ἢ τί περιάξετε Κύριον*; Καὶ ἐξῆς· *Εἶπε Μωσῆς πρὸς Κύριον λέγων· Τί ποιήσω τῷ λαῷ τούτῳ; ἔτι μικρὸν, καὶ λιθοβολήσουσί με*. Εἶθ' ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν φησιν· *Ὅδε ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σὲ ἐκεί, ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Ἠωρήθ*. *Καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός*. *Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς*. *Καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Πειρασμός καὶ Λοιδόρησις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τοῦ περιάξαι αὐτοὺς Κύριον, λέγοντας· Εἰ ἐστὶ Κύριος ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;* Ταῦτα πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν διδάσκει ἡ μετὰ χειρᾶς προφητεία, ὡς ἂν μάθοιο ποίων ἔτυχεν ὁ πρῶτος λαός, καὶ εἰς οἶον ἐλήλυθε τέλος, σωφρονίζοιτό τε ἐκ τοῦ παραδείγματος. Διὸ τοῖς προλεχθεῖσιν ἐπισυνάπτει τὰ ἐξῆς ἀναγκαίως, ἐν οἷς εἴρηται· *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται σοι Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκνηθήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ*. *Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου· πλάτυσον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό*. *Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι*. *Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· πορεύονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν*. Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ, φησὶ, δεδωρημένα τῷ λαῷ τοιαῦτα ἦν, ὅποια διεξῆλθεν ὁ λόγος· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἰς ἐμὲ οὐχ ὅμοια, οὐδὲ ἀξια ὧν ἔτυχον παρ' ἐμοῦ. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ τῶν τοσοῦτων αὐτοῖς χορηγὸς ἀγαθῶν, ἐν τοῦτ' αὐτοῖς, τὸ δὲ τῶν νόμων κεφάλαιον, λέγω δὲ τὸ μὴ εἰδωλοατρῆιν, ἐμὲ δὲ μόνον Θεὸν εἰδέναι, παρεκελευσάμην, αὐτὰ δὲ ταῦτα παραινῶν καὶ λέγων· *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεός πρόσφατος, οὐδὲ προσκνηθήσεις Θεῷ ἄλλοτρίῳ*· ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ταῦτα παρήνουν, ταῦτα παρεκελευσάμην, ταῦτα ὁ πᾶς τῆς ἐμῆς νομοθεσίας ἐβούλετο νοῦς. Συνῆπτό τε τοῖς παραγγέλμασιν ἀγαθῶν ἐπαγγέλα, δι' ὧν ἔφασκον· *Πλάτυσον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό*. Εἰ γὰρ ταῦτα φυλάξετε,

A Deum ⁹⁴. Quibus accinit hoc dictum sic habens : — (VERS. 8.) *In tribulatione invocasti me, et liberavi te, exaudi te in abscondito tempestatis, probavi te apud aquam contradictionis*. Pro illo autem : *Exaudi te in abscondito tempestatis*, Aquila sic habet : *Exaudiam te in abscondito tonitruī, et quinta editio similiter*. Deinde subdit : *Probavi te apud aquam contradictionis*. Quod ipsum clare Moysis Scriptura enarrat his verbis : *Non erat autem aqua ad bibendum populo : et jurgatus est populus contra Moysen dicens : Da nobis aquam, ut bibamus*. Ille vero dicebat : *Quare jurgamini mecum, aut cur tentatis Dominum* ⁹⁵? Postea vero : *Dixit Moyses ad Dominum : Quid faciam populo huic? parum aberit quin lapident me*. Deinde ait Dominus ad eum : *Hic ego sto ante te in petra in Choreb. Et percussit petram, et exiit aqua, et bibit populus*. *Et fecit ita Moyses. Et vocavit nomen loci illius, Tentationem et Jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum dicentes : An est Dominus in nobis, necne* ⁹⁶? Hæc universum ex gentibus populum docet præsens prophetia, ut sciant quæ prisco illi populo acciderint, et qui finis ejus fuerit; atque ex ejus exemplo ad cautelam vocetur. Quare prædictis hæc quæ sequuntur necessario adjicit : — VERS. 9-13. *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum*. *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti; dilata os tuum, et implebo illud. Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum; ibunt in adinventio-nibus suis*. Talia erant, inquit, munera populo per me collata, qualia sermo enarravit. Sed quæ in me ipsi peregere, non similia, neque digna iis erant quæ a me consecuti sunt. Siquidem ego tot tantorumque ipsis largitor honorum, hoc unum ab eis expetens, quod sane legum summa et caput est, ut non idola, sed me solum Deum colerent, præcepi, his illos commonens verbis : *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum*. *Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti*. Hæc monui, hæc præcepi : hæc erat totius legis meæ mens et sententia. Præceptis vero honorum promissio copulabatur, cum dicerem : *Dilata os tuum, et implebo illud*. Nam hæc si servetis, affatim ubertimque cibi vobis suppeditabuntur, sive corporei, sive ii qui per divinas disciplinas animæ subministrantur. Ego quidem hæc monebam, hæc promittebam; illi autem vocem meam non audierunt : et Israel, qui tantis beneficiis ornatus est, non intendit mihi : ideo jure dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Pro quo Symmachus interpretatus est : *Non audivit autem populus meus vocem meam, et Israel non obtemperavit mihi. Dimisi ergo illos beneplacito cordis sui, ut*

⁹⁴ Exod. II, 22. ⁹⁵ Exod. XVII, 1. ⁹⁶ ibid. 4.

ambulent in consiliis suis. Hinc divinus Apostolus A de quibusdam docet : Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum 97. Pro illo autem, *Non erit in te Deus recens : Aquila, Non erit in te fortis alienus ; Symmachus vero : Non sit in te Deus extraneus*, interpretati sunt *Extraneum autem : alienum et recentem Deum, qui talis apud gentes falso reputatur, nominavit, multorum numinum idololatriam sic carptim memorans. Quibus subdit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, declarans se neque extraneum, neque alienum, neque recentem Deum esse. Erat quippe unum et idem Dei Verbum, quod olim diversimode antiquis illis oracula fundebat, quodque Deus Jacob vocatur, quod item in consummatione sæculorum in terra visum est. Nam etiam ante divinum suum adventum in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Quamobrem hæc instituta tradit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.*

ὠνόμασε, τὴν πολυθεὸν εἰδωλοκρατεῖαν οὕτω παραπεμπόμενος. Οἷς ἐπιλέγει· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, παριστάς σου οὔτε ξένον, οὔτε ἀλλότριον, οὔτε πρόσφατον ὄντα Θεόν. Ἦν γὰρ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ὁ πάλαι διαφόρως τοῖς παλαιοῖς χρηματίζων, ὁ δὴ καὶ Θεὸς Ἰακώβ ἐπικεκλημένος, ὁ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπὶ γῆς ὄφθεις. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν καὶ πρὸ τῆς θεοφανείας, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Διόπερ παρακελεύεται λέγων· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἀγαγὼν σε ἐκ γῆς Ἀιγύπτου.

VERS. 14, 15. *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Iram quippe Dei non injuria nec sine causa Judaicam invasisset gentem sufficienter defendit. Videturque mihi ad præcedentes interrogationes : *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* 98? ac rursus : *Ut quid destruxisti maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* 99? responcionem instituere. Nam qua de causa hæc passi sint, declarat his verbis : *Quia non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi; et : Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Pro quo Symmachus interpretatus est : *In minimo forsitan inimicos eorum vicissem, et super adversarios eorum convertissem manum meam.* Hæc sane fecissem, inquit, contra inimicos populi, si morigeros illos habuissem, et si in viis meis, quas præscripseram ipsis, incessissent. Nunc vero cum inobsequentes et immorigeri facti sint, sese ipsi inimicos Dei constituerunt. Deinde quoniam Spiritus sanctus immorigeros et inobsequentes illos, populum suum per humanitatis exsuperantiam vocavit, docet neminem, qui vere populus Dei sit, ipsi repugnaturum. Quamobrem infert : — **VERS. 16.** *Inimici Domini mentiti sunt ei;* secundum Symmachum autem : *Dominum exosum faciunt, qui mentiuntur ipsi.* Additque : *Et erit tempus eorum in sæculum.* Etiam si enim talia ausi fuerint, attamen præsens sæculum obtinebunt. Et hoc eorum tem-

ἀκοιπῆτος ἐξετε καὶ πεπληρωμένως τὰς τροφάς, εἴτε τὰς τοῦ σώματος, εἴτε καὶ τὰς διὰ θεῶν μαθημάτων τῆ ψυχῆ χορηγούμενας. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα παρήνουν καὶ ἐπηγγελλόμενοι· οἱ δὲ οὐκ ἤκουον τῆς ἐμῆς φωνῆς· καὶ ὁ τοσοῦτων κατηξωμένος εὐεργεσιῶν Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι· ὅθεν εἰκότως ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Οὐχ ὑπήκουσε δὲ ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέσθη μοι.* Ἀφῆμαι οὖν αὐτοὺς τῇ ἀρσενικῇ τῆς καρδίας αὐτῶν, ὁδεύειν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει περὶ τινῶν λέγων· *Διὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν.* Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος,* ὁ Ἀκύλας· *Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Ἰσχυρὸς ἀλλότριος,* ὁ δὲ Σύμμαχος· *Μὴ ἔστω ἐν σοὶ Θεὸς ξένος,* ἠρμήνευσε. Ξένον δὲ καὶ ἀλλότριον Θεὸν καὶ πρόσφατον, τὸν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένον

Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἄν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσω, καὶ ἐπὶ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς ἐπέββαλον ἄν τὴν χειρὰ μου. Ἰκανῶς ἀπολελόγηται, ὅτι μὴ ἀκρίτως μήτε ὡς ἔτυχε μετέλλθε τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή. Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς τὰς ἀνωτέρω λελεγμένας πεύσεις, ἐν τῷ Ἰνα τί ὁ Θεὸς, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβυτα νομῆς σου; καὶ πάλιν· Ἰνα τί καθέλιες τὸν φρυγιδῶν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; τὴν ἀπόκρισιν ποιῆσθαι. Ἰνα τί γὰρ τὰ τοιαῦτα πεπένθασι διδάσκει λέγων· *Ὅτι οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι.* καὶ, *Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἄν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσω.* Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· *Ἐν ὀλιγίστῳ ἄν ἐχθροὺς αὐτῶν ἤτησεν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντιοὺς αὐτῶν ἀνέστρεψεν ἄν τὴν χειρὰ μου.* Ταῦτα ἄν ἐπραξα, φησὶ, κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ, εἰ ἔσχον αὐτοὺς ὑπῆκουσεν, καὶ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου αἷς διαταξάμην αὐτοὺς ἐπορεύθησαν. Νῦν δὲ ἀνήκοι καὶ ἀπειθεῖς γενόμενοι, αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ κατέστησαν. Ἐλτ' ἐπειδήπερ λαὸν αὐτοῦ ὠνόμασε τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἀνήκοους καθ' ὑπερβολὴν φιλοφροσύνης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διδάσκει ὅτι οὐδέ τις Θεῷ ἀπειθήσειε λαὸς αὐτοῦ. Διὸ ἐπιλέγει· *Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Μισοποιοὶ Κυρίου οἱ ψευσάμενοι αὐτῷ.* Καὶ προστίθησι· *Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.* Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτα τετολήμασιν, ὅμως τὸν παρόντα αἰῶνα ζῆσουσι. Καὶ οὗτός ἐστιν αὐτῶν ὁ καιρὸς, ἐν

97 Rom. 1, 24. 98 Psal. LXXIII, 1. 99 Psal. LXXIX, 15.

ᾧ καὶ μετὰ τὸσαῦτα πλημμελήματα ἐβώμισεν αὐ-
 τούς ἐκ στέατος πυροῦ, καὶ ἐκ πέτρας μέλι
 ἐχόρτασεν αὐτούς. Κατὰ τοῦτο δὲ ἐπλήρου κα-
 τὰς αἰσῶσας αὐτοῦς τῆς οἰκείας τροφῆς, οὐ μόνον τῆς
 σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευμα-
 τικῆς, ὅπηνίκα πρῶτοις αὐτοῖς ἐπεδήμει ὁ Χριστὸς
 τοῦ Θεοῦ, τροφήν αὐτοῖς παρεῖχε τὸν ἐπουράνιον
 ἄρτον αὐτὸς ἑαυτόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐβώμισεν αὐ-
 τοῦς ἐκ πέντε ἄρτων παραδόξως ἐπὶ τῆς ἐρήμου·
 ὡσπερ πάλαι διὰ Μωσέως τὸ μάννα. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ
 πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς· πέτρα δὲ ἦν αὐ-
 τὸς, χορηγῶν αὐτοῖς τὰ πάσης ἡδονῆς καὶ παντὸς
 μέλιτος γλυκύτερα μαθήματα, περὶ ὧν ἦν εἰπεῖν·
 Ὡς γλυκεία τὰ λόγια σου τῷ φάρυγγί μου! ὕπερ
 μέλι τῷ στόματι μου. Καὶ πάλαι δὲ διὰ Μωσέως
 ἐκ πέτρας αὐτοῖς παρεῖχε ποτόν. Μέλι δὲ ἐνταῦθα τὸ
 ἐκ πέτρας οὐδ' ἄλλως ἢ κατὰ διάνοιαν ἐκδεκτέον·
 ἔπει καὶ αὐτὸς Μωσῆς τὴν αὐτὴν τίθησι μαρτυρίαν,
 λέγων ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ· Ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας,
 καὶ ἔλαιον ἐκ στερεᾶς πέτρας. Ἄπερ πρὸς μὲν
 ψῆλῃν τὴν λέξιν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀλληγορικῶς δὲ κατὰ
 μόνην τὴν διάνοιαν ἐξακούεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς
 ἡ πέτρα, ταῦτα πάντα παρέχων αὐτοῖς διὰ τῆς αὐτοῦ
 διδασκαλίας, οὐ καθ' ὃν χρόνον ἐπεδήμει μόνον, ἀλλὰ
 καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὡς ἐξ ἅπαν-
 τος αὐτοῦς μὲν εἶναι ἀναπολογῆτους, δικαίαν δὲ τὴν
 τοῦ Θεοῦ κρίσιν μετὰ τὰ τὸσαῦτα τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν
 ἐργασασμένην. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα ἡμᾶς τοῦς ἐξ ἔθνῶν
 ἐπὶ τὴν ἐνθεον ἀγαλλισαίν διὰ τῶν πρώτων κεκλη-
 μένους ὁ λόγος διδάσκει προφυλαττομένους, μὴ τη-
 τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτοὶ ποτε περιπέσοιεν.

A pus est, quo post tot tantaque scelera (Vers. 17)
 cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle satu-
 ravit eos. Tunc porro illos proprio cibo replere di-
 gnatus est, non corporeo solum, sed etiam caelesti
 et spirituali, cum ad ipsos primos Christus Dei pere-
 grinatus est atque in cibum ipsis, caelestem pa-
 nem, scilicet seipsum, dedit. Quin etiam in deserto
 ex quinque panibus mirabiliter cibavit eos; sicut
 olim per Moysen manna impertiit. Insuperque ex
 petra melle saturavit eos: petra autem ipse erat,
 disciplinas suas, qualibet voluptate ac melle dul-
 ciores, ipsis suppeditans, de quibus dicere liceat:
 Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel
 ori meo¹. Olim item per Moysen ex petra potavit
 eos. Mel autem de petra, hic non alio quam intel-
 ligendi more excipias: quoniam ipse Moyses in
 magno cantico idem testimonium profert dicens:
 Suxerunt mel de petra, et oleum ex duro saxo².
 Quæ quidem non secundum nudam lectionem even-
 nerunt; sed allegorice solum et cogitandi modo in-
 telliguntur. Nam ipse Christus petra est, qui hæc
 omnia illis per doctrinam suam impertiebat, non eo
 solum tempore quo peregrinabatur, sed etiam ante
 carnalem suum adventum; ita ut ipsi prorsus
 inexcusabiles; Dei vero iudicium, quo sub hæc
 ipsos repudiavit, justum sit. Cæterum hæc nobis
 qui ex gentibus ad divinam exultationem per
 priora verba vocati sumus, ad cautelam traduntur,
 ne in paria ipsi quoque incidamus.

C

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΠΑ'.

Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ
 θεοῦ διακρίνει. Ὁ μὲν πρὸ τούτου λόγος κατηγορεῖ
 τοῦ παντὸς Ἰουδαίων λαοῦ, σαφῶς τοῦ Θεοῦ φάσκον-
 τος· Οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου,
 καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
 αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐ-
 τῶν· καὶ πάλιν· Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ τὴν ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη ἐν τῷ μηθερί
 ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα· ὁ δὲ μετὰ
 χεῖρας ἀκολούθως ἐκείνους τῶν προέδρων τοῦ λαοῦ
 κατηγορεῖ· ὡς πρὸς ἄρχοντα γοῦν καὶ κριτὰς ἀπο-
 τείνεται λέγων· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ
 πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτω-
 χὸν καὶ ταπεινὸν, ὄρφανὸν καὶ πένθητα δικαιο-
 σιατε. Ἔττα ἐπιλέγει· Ἐγὼ ταῦτα παρεκελεύομαι·
 οἱ δὲ οὐκ ἐνγῶσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει δια-
 πορεύονται. Θεοῦ δὲ αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, ἥτοι διὰ τὴν
 τιμὴν ἣν ἀπένεμεν αὐτοῖς ὁ λαός· οὕτω μετὰ πλεί-
 στου φόβου καὶ τιμῆς προσίων αὐτοῖς ὡσεὶ καὶ αὐτῷ
 τῷ Θεῷ· ἢ ἐπειδὴ περὶ χάραν Θεοῦ ἐπειχον τὸ κρί-
 νειν ἀναδεεγμένοι, καλῶν τε καὶ τιμωρούμενοι
 τοὺς ἀδικουέτας κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον· ἢ διὰ
 τὸ τετιμῆσθαι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς υἰοθεσίας
 ἐνόματι, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν· Υἱοὺς ἐγέννησα

1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXXI.

Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem
 deos dijudicat. Qui hunc præcedit sermo totum Ju-
 dæorum populum incusat: nam ibi Deus aperte
 dicit: Non audivit populus meus vocem meam, et
 Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
 desideria cordis eorum; ac rursus: Si populus
 meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset,
 pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem:
 hic vero psalmus consequenter ad illa populi præ-
 sidentes accusat, principem enim et iudices compellat
 his verbis: Usquequo iudicatis iniquitatem, et fac-
 ties peccatorum sumitis? iudicate pauperem et hu-
 milem, pupillum et inopem justificare. Deinde sub-
 dit: Hæc ego præcipiebam, illi vero nescierunt,
 neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Deos au-
 tem vocat eos, sive honoris quo populus ipsos af-
 fliciebat causa, cum timore atque veneratione ipsos
 perinde atque Deum adiens; sive quia locum Dei
 occuparent, iudicandi munere suscepto, iniquos
 secundum legem sibi traditam supplicio poenisque
 afficientes; vel quia a Deo adoptionis nomine
 exornati sunt; ita ut de ipsis dicatur: Filios genui
 et exaltavi; vel quia ad imaginem et similitudinem
 Dei, per spirituales et rationabiles illam in homi-

¹ Psal. cxviii, 105. ² Deut. xxxii, 18.

nibus substantiam, effecti sunt. In hoc itaque psalmo statim post prædicta, eos qui accusantur his affatur: *Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus cadetis.* Præsides itaque populi, sacerdotes videlicet et antistites sacerorum ac reliquos principes dijudicans Deus Verbum, hæc quæ jam tractamus enarrat. Quare dicitur: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat; secundum Aquilam autem: Deus stetit in synagoga fortium, in visceribus Dominus iudicat; secundum Symmachum vero: Deus stetit in cætu Dei, in mediis Deus iudicans.* Hic vero Deus, scilicet Dei Verbum, memoratam deorum synagogam iudicans et dijudicans, accusationes reis inducit. Et quia potentes potenter examinabuntur; jure prædictorum deorum ordinem segregat et seorsim iudicat; cum jam in præcedenti psalmo promissuæ populi turbæ accusationem protulerit. In eo etiam dijudicat, de his qui digni salute sunt, ac de his qui secus se habent, sententiam ferens. Non superbe, non tyrannice, non in alto constitutus iudicat; sed iudicandis sese attemperans, medius stat inter illos, per hominem quem suscepit ipsis habitu similis effectus. Hinc vero eos qui iudicium subituri sunt, præviis monitis ad resipiscenciam vocat; ipsisque prospicit, ut ne in iudicii supplicium incidant; sed sese prius emendent, sibi que caveant ex oblati criminibus.

Quocirca dicit: — *VERS. 2, 3. Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? Iudicate egeno et pupillo.* His porro similia per Isaiam quoque propheticus Spiritus vociferatus est: *Discite bonum facere, querite iudicium, iudicate pupillo et defendite viduam; et venite, et disceptemus, dicit Dominus. Etsi fuerint peccata vestra sicut purpura, quasi nivei dealbabo.* Sed hoc quidem pactum Scriptura proponere anteverit. Qui autem deorum nomine ornat, et tanta doctrina dignati sunt, nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Hæc porro ad tempus item primæ Servatoris nostri peregrinationis referantur, quo ad synagogas Judæorum accedens, et in medium principum veniens, cum ipsis disputabat, ipsosque coarguebat, testificans edicensque ea quæ in futuro iudicio ipsis eventura erant. Sic itaque Deus illo tempore stabat in synagoga deorum, et in medio memoratos deos iudicabat. Pro illo namque, dijudicat, Symmachus et Aquila, iudicans, interpretantur. Et perpende, quæso, quo pacto deos nominaverit eos de quibus iudicatur, nec synagogam deorum memorare dubitaverit, ad confusionem eorum qui Salvatoris deitatem abnegant. Nam si eos qui convicti fuerant, et propter nequitiam male audiebant, deos vocare cunctatus non est; tot mirabilium opificem operum, qui iudicium a Patre accepit, qui

A και ὑψώσα· ἢ διὰ τὸ κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονέναι διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις νοεράν και λογικὴν οὐσίαν. Αὐτίκα γοῦν ἐν αὐτῷ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ προλὼν, ὁ λόγος φησὶ πρὸς τοὺς κατηγορουμένους· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ και υἱοὶ Υἱοῦ Θεοῦ πάντες. Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκατε, και ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίστετε. Τοὺς δὲ οὖν τοῦ λαοῦ προεστῶτας, ἱερέας δηλαδὴ και ἀρχιερέας, τοὺς τε λαίτους ἀρχοντας ἀνακρίνων ὁ Θεὸς Λόγος, τὰ μετὰ χειρὰς διεξέρχεται. Διὸ εἰρηται· Ὁ Θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ ἰσχυρῶν, ἐν ἐγκάτῳ Κύριος κρίνει· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ὁ Θεὸς κατέστη ἐν συνόδῳ Θεοῦ, ἐν μέσοις θεῶν κρίνων. Κρίνων δὲ οὗτος ὁ Θεὸς, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, και διακρίνων τὴν λεγομένην συναγωγὴν τῶν θεῶν, ἐλέγχους προσάγει τοῖς κρινομένοις. Καὶ ἐπεὶ δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται, εἰκότως τὸ τάγμα τῶν προλεγεμένων θεῶν ἀφορίζει ἰδίως και κρίνει, προδιελθὼν ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ τὸν Ἐλεγχον τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ και διακρίνει, κρίνων τοὺς ἀξιῶς σωτηρίας και τοὺς μὴ τοιοῦτους. Κρίνει δὲ οὐκ ἐπιτημένως, οὐδὲ τυραννικῶς, ἐν ὑψί τε προκαθεζόμενος, ἀλλὰ συγκαταβαίνων τοῖς κρινομένοις, μέσος αὐτῶν ἴσταται, ὁμοιούμενος αὐτοῖς τῷ σχήματι δι' οὗ ἀνέληφεν ἀνθρώπου. Ἐντεῦθεν τε ἡδὴ προλαβὼν ἀπεινεται σωφρονίζων τοὺς μέλλοντας κρίνεσθαι, και προφυλαττόμενος αὐτοὺς πρὸς τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ τῆς κρίσεως τιμωρίᾳ, προκατορθῶσαι δὲ και προφυλάξασθαι διὰ τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐλέγχων.

C Διὸ φάσκει· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, και πρόσωπα ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτωχῶν και ὄρφανῶν. Τὰ ὅμοια δὲ τούτοις και διὰ Ἡσαίου τὸ προφητικὸν Πνεῦμα κέκραγε λέγον· Μάθετε καλῶν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, κρίνατε ὄρφανῶν και δικαιοῦσατε χήρᾳ· και δεῦτε, και διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιθόνα λευκανῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ λόγος προδιαστέλλεται· οἱ δὲ τῇ τῶν θεῶν ἐπιγορῆ τιμηθέντες, και τοσαύτης διδασκαλίας ἀξιοθέντες, οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἐν σκοτίαι διαπορεύονται. Ταῦτα δὲ και εἰς τὸν καιρὸν τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἀναφέροιο ἂν, καθ' ὃν ἐν ταῖς συναγωγαῖς παραβάλλων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, και μέσος τῶν ἀρχόντων παριῶν, τὰς πρὸς αὐτοὺς

D ἐποιεῖτο διαλέξεις, ἐλέγχους τε αὐτοῖς ἐπήγε, μαρτυρούμενος και διαστελλόμενος τὰ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦς διαλήψεσθαι κρίσεως. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐστῶς ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ τε τοὺς προλεχθέντας κρίνων θεοῦς· ἀντὶ γὰρ τοῦ, διακρίνει, ὁ Σύμμαχος και ὁ Ἀκύλας, κρίνων, ἐκδεδώκασι. Καὶ ὅρα ὅπως θεοῦς ὠνόμασε τοὺς κρινομένους, και θεῶν συναγωγὴν οὐκ ὠκνησεν ἀποκαλέσαι, εἰς δυσώπησιν τῶν ἀρνούμενων τοῦ Σωτῆρος τὴν θεότητα. Εἰ γὰρ τοὺς ἐλεγχόμενους και ἐπὶ κακίᾳ διαβαλλομένους οὐκ ὠκνεῖ θεοῦς ὀνομάζειν, τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἔργων ποιητὴν, τὸν τὴν κρίσιν

* Is. 1, 17.

παρὰ τοῦ Πατρὸς εὐληφότα, πῶς οὐ δικαιοτάτον τῆ
 τοῦ Θεοῦ σεβασμῶ τιμῆ σεμνύνειν; Τοῦτό τοι καὶ
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ δυσωπητικῶς πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἰου-
 δαίων ἄρχοντας προὔτεινεν, αὐταῖς δὲ ταύταις κα-
 χρημένος ταῖς παρούσαις λέξεσιν. Εἰρηκότων γὰρ
 αὐτῶν· *Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ
 περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς
 σεαυτὸν Θεόν· ἀνταπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·
 Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι, Ἐγὼ
 εἶπα· Θεοὶ ἔστε; Εἰ ἐκείνου, εἶπε θεοῦ, πρὸς οὓς
 ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ δύναται λυθῆ-
 ναι ἡ Γραφή, ὅν ὁ Πατὴρ ἠγάσας καὶ ἀπέστειλεν
 εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖ, ὅτι
 εἶπον· Υἱὸς Θεοῦ εἰμι. Εἰ δὲ λέγοι ὁ Σωτὴρ, ὅτι, Οὐκ
 ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ; μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ
 πάντα λόγον Θεοῦ, οὐ μόνον τὸν διὰ Μωσέως, ἀλλὰ
 καὶ τὸν διὰ τῶν προφητῶν λαλεγμένον, ὡσπερ τινὰ
 βασιλικὸν νόμον ἀποδέχεσθαι διδάσκει· ὥστε καὶ τὰ
 διὰ τῶν προφητῶν παρηγγελμένα εὐλόγως ἂν τινα
 εἶναι φάναι νόμους Θεοῦ· καὶ τὸ διὰ τῆς ψαλμωδίας
 ὁμοίως. Αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, μορφήν δούλου
 λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἔστη ἐν
 συναγωγῇ θεῶν, καὶ μέσος τῶν ἐν ἀνθρώποις ὠνομα-
 σθέντων θεῶν γεγυῶς, ἔκριεν αὐτοὺς, ὅπνηκα πρὸς
 αὐτοὺς ἐλεγεν· Ὁ λόγος ὅν ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς,
 αὐτὸς ὑμᾶς κρίνει. Καὶ ἄλλον οὕτω πρέποι ἂν
 ἐκδέχεσθαι τὴν παροῦσαν Γραφήν, ἣ νομίζειν τὸν
 ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, αὐτὸν τὸν Πατέρα, ἐν τού-
 τοις εἰσάγεσθαι μεταξὺ θεῶν ἑτέρων ἐστῶτα. Οὔτε
 γὰρ ἰσοτίμους αὐτῷ τινὰς εἶναι ὑπονοεῖν θέμις, οὔτε
 αὐτὸν εἰς τοσοῦτον καταγαγεῖν, ὡς μέσον ἀνθρώπων
 παρῆναι καὶ ἐστάναι ὑποτιθεσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα
 ἂν ἀρμόζοι τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ· ὃς δὴ φάσκων·
 Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἁμαρ-
 τωλῶν λαμβάνετε; οὐ πρὸς ἐκείνους μόνους οἷς
 παρὼν ὠμίλει, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας εἶποι ἂν ταῦτα,
 τοὺς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κρίνειν ἑτέρους εὐληφότας.
 Μέμφεται δὲ εἰκότως τοὺς καθυποκρινομένους μὲν
 τὰ τῶν πλουσίων πρόσωπα, καταπονοῦντας δὲ τοὺς
 πένητας· δέον τῷ τῆς δικαιοσύνης ζυγῷ δικάζειν,
 μνημονεύοντας φάσκοντος νόμου· Οὐ λίψη πρό-
 σωπον ἐν κρίσει. Νυνὶ δὲ πολλάκις καὶ ἡμεῖς ἐπὶ μὲν
 τῶν πενήτων πταιόντων σμικρὰ τινα ἀπότομοι γιγνώ-
 μεθα κριταί, καὶ ἀπαραίτητοι ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν
 ἀποφάσεσι· πλουσίων δὲ τὰ μέγιστα ἑξαμαρτανόν-
 των, ἔπειτα παραβαλλόντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
 Θεοῦ, πρόσωπα λαμβάνομεν· ὥστε καὶ πρὸς ἡμᾶς
 ἀρμόττει τό· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρό-
 σωπα ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Ἐν δὲ τῷ λέγειν, ἕως
 πότε, ὑπομνησκει τῆς τοῦ βίου ἀπαλλαγῆς.
 Πόσον γὰρ, φησὶν, ἔχετε χρόνον ἐν ᾧ τοιοῦτοι ἐσεσθε;*

Διδέ ἐπιλέγει· *Κρίνατε πτωχὸν καὶ ὄρφανόν, τα-
 κεινὸν καὶ πένητα δικαιοῦσατε. Ἐξέλθετε πένητα,
 καὶ πτωχὸν ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ρύσασθε.* Ἐάν
 μὲν οὖν τοῦτον ἀχρῶμοι παιδεύομεθα καὶ τὰ παρ-
 αγγέλματα φυλάττοιμεν, τῆς ἐκ τῶν λόγων ὠνάμεθα
 ὠφελείας. Ἐπεὶ καὶ ἡμῖν λεχθήσεται· *Οὐκ ἔργωσαν,
 οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκοτει διαπορεύονται.* Τί δὲ οὐκ

A non æquissimum fuerit venerabili Dei honore cele-
 brare? Quod ipse Servator pudore Judæorum prin-
 cipes afficiens, eosdemque his ipsis verbis compel-
 lans, objiciebat. Nam cum illi dixissent : *De bono
 opere non lapidamus te, sed de blasphemia; quia tu,
 homo cum sis, facis teipsum Deum : respondit eis
 Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi,
 Dii estis? Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus
 est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater san-
 ctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia blas-
 phemat, quia dixi : Filii Dei sum.* Quod si Ser-
 vator dicat : *Nonne est scriptum in lege?* ne mireris;
 quoniam quemlibet sermonem Dei, non solum
 qui per Moysen, sed etiam per prophetas prolatus
 sit, quasi regiam quamdam legem accipiendum docet;
 ita ut præcepta per prophetas tradita, jure
 leges Dei esse dicantur; et similiter quæ in Psal-
 mis feruntur. Ipsum itaque Dei Verbum, quod for-
 mam servi accepit et habitu inventum est ut homo,
 stetit in synagoga deorum, et medium stans inter
 homines, qui dii vocantur, judicabat eos, cum di-
 ceret illis : *Sermo quem locutus sum vobis, ipse vos
 judicat.* Hanc porro Scripturam præstabilius est hoc
 accipere modo, quam putare Deum qui super omnia
 est, ipsum Patrem, hic induci inter alios deos
 stantem. Neque enim licet alios ipsi honore æqua-
 les esse suspicari, neque ipsum ita deprimere, ut
 medius inter homines esse et stare supponatur.
 Hæc porro omnia Christo Dei competant : qui sane
 cum hæc dicit : *Usquequo judicatis iniquitatem, et
 facies peccatorum sumitis?* non eos solum quos præ-
 sens alloquebatur; sed etiam omnes quotquot pote-
 statem de aliis judicandi acceperint, sic compellat.
 Merito autem arguit eos, qui divitum personam in
 occulto accipiunt, pauperes autem opprimunt; cum
 oporteat cum justitiæ bilance judicium ferre, me-
 mores legis quæ ait : *Non accipies personam in ju-
 dicio.* Nunc autem plerumque nos erga pauperes
 in modica lapsos, immanes sumus iudices, atque
 in sententia contra eos ferenda inexorabiles; divi-
 tum vero qui gravissima crimina perpetrant, ac
 deinde in Ecclesiam Dei accedunt, personam acci-
 pimur, ita ut nobis etiam competat illud : *Usquequo
 judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis?*
 D Cum autem dicit, *usquequo*, de vitæ exitu nos ad-
 monet. Quantum, inquit, temporis vobis aderit,
 quo tales sitis? ac demum vos Dei iudicium inva-
 det.

VERS. 4. Quare subdit : *Judicate egenum et pu-
 pillum, humilem et pauperem justificate. Eripite pau-
 perem, et egenum de manu peccatoris liberate.* Si
 itaque his auditis ad disciplinam accedamus et præ-
 cepta servemus, ex sermonibus utilitatem perci-
 piemus. Etenim nobis quoque dicitur : — VERS. 5.
Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambu-

• Joan. x, 33. • Joan. xii, 48. • Deut. xvi, 19.

lant. Quid autem nescierunt neque intellexerunt, nisi se quamprimum tribunali Dei sistendos esse, rationem de iudiciis injuste latis reddituros? Illi vero iudicium Dei præ oculis non ponentes, in tenebris ambulantes, ignorantiae caligine mentis oculos opplentes. Quamobrem par est eos verbi splendore illustratos, aut non iudicare, memores ejus qui dixit: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*⁷; aut si id aliquando necesse fuerit, justissimum iudicium ferre, ac peccatores convincere; etiamsi oportuerit pro veritate mori: in animum inducentes, in universali Dei iudicio, quod per Christum suum laturus est, omnium fore consummationem et mutationem. Quod iudicium declarat id quod sequitur: — **VERS. 6, 7. *Movebuntur omnia fundamenta terræ. Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis.*** Memoratis diis, ducibus videlicet et principibus populi, qui in medium eorum venit Deus, hæc etiam loquitur, docens, se quidem Patris liberalitatem imitatum, nulla invidia cohibitum, deitate communicare suam; ita ut illos quoque omnes deos et filios Altissimi vocaret, quod tamen sibi soli inerat; illi vero gratiam contumelia affecerunt. Quo pacto autem qui a Deo imperium accepere, deorum honorem apud subditos obtineant, intelliges, si animo advertas dictum Moysi fuisse: *Ecce constitui te hodie deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit tibi propheta*⁸. Sicut enim Moyses, cum homo Dei esset, et ab eo honorem accepisset, deus Pharaonis appellatus est; eodem modo quotquot a Deo honorem acceperint, deorum loco subditis habentur. Quamobrem iidem subditi ad eos cum reverentia et timore accedunt, non ob militare satellitium, non ob divitias et potestatem; sed ob honorem ipsis a Deo inditum. Sic enim Moysis vultus gloria replebatur, sic apostolorum Salvatoris nostri, sic olim Dei prophetarum, sic omnium qui vere servi Dei erant; qui dum sine splendore pauperesque vitam degerent, a religiosis tamen hominibus ob inditam sibi gratiam in honore habebantur. Ego quidem, ait, sic volui, sic dixi: *Dii estis*. Volui sane vos perinde atque me in medio vestrum stantem Deum, Altissimi filios effici; vos autem gratiam contempstis. In vestra itaque humana malitia, et in peccatis vestris moriemini. *Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur*⁹. Quapropter vos sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Quemadmodum enim olim diabolus honore affectus fuit apud Deum, et principum in cælis angelorum unus fuit; deinde pravo consilio usus, ex loco suo decidit, ita ut de illo dicatur: *Quomodo cecidit de cælo Lucifer, qui mane oriebatur*¹⁰; tales et vos quoque fuistis: non quod natura malis sitis; sed electione vestra non bona usi. Sane vero ea quæ a me proficiscuntur, ad Dei honorem vos evocabant. Vos autem lapsus principem inuitati, sicut

A ἔγνωσαν οὐδὲ συνήξαν, ἢ ὅτι ὅσον ὄψω καὶ αὐτοὶ παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, λόγον δώσαντες περὶ ὧν οὐ δικαίως ἔκριναν; Οἱ δὲ μὴ πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐν σκότει διαπορεύονται, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει τὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν δῆματα πληρώσαντες. Διὸ προσήκει, τῷ τοῦ λόγου φέγγει φωτιζομένους, ἢ μὴ κρίνειν, μνημονεύοντας τοῦ εἰρηκότος· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθήτε*· ἢ εἰ ἀνάγκη ποτὲ κρίνειν, κατὰ τὸ δικαιοτάτον τοῦτο ποιεῖν καὶ ἐλέγχειν τοὺς ἀμαρτάνοντας, κἀν δέοι ὑπὲρ ἀληθείας θηθεῖν, πεπεισμένους ἀκριβῶς, ὅτι πάντων ἔσται συντέλεια καὶ μεταβολὴ ἐπὶ τῇ καθολικῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ, ἣν ποιήσεται διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ἦν καὶ ὁ παρῶν παρίστησι λόγος ἐπισημασίων ἐξῆς τὸ· *Σαλευθήσονται πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς*. Ἐγὼ εἶπα· *Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ἐτι πρὸς τοὺς προλεχθέντας θεοὺς, ἡγουμένους δηλαδὴ καὶ ἀρχοντας τοῦ λαοῦ, ὁ μέσος αὐτῶν γενόμενος Θεὸς καὶ τὰ παρόντα ἀποτείνεται, διδάσκων, ὡς αὐτὸς μὲν, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀφθονίαν μιμούμενος, πᾶσιν αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ θεότητος οὐκ ἐφθόνησε μεταδοῦναι, ὡς καὶ θεοὶ ἀναγορεῦσαι αὐτοὺς καὶ υἱοὺς Ὑψίστου πάντας ἀνείπειν, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ προσῆν· οἱ δὲ τὴν χάριν ἐνύδρισαν. Νοήσεις δὲ πῶς τιμὴν θεῶν οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρχὴν εἰληφότες παρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἐκτήσαντο, ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται τῷ Μωσεί· *Ἰδοὺ καθέστηκά σε σήμερον θεὸν τῷ Φαραῶ, καὶ Ἀαρῶν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης*. C Ὡς περὶ γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος ὢν Θεοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν τιμὴν λαβὼν, θεὸς ἀνηγορεύθη τοῦ Φαραῶ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας οὐδὲ ἀν τιμῆσειεν ὁ Θεός, θεῶν χώραν παρὰ τοῖς ὑποταξαμένοις εἰλήφασιν. Ἐνθεν καὶ οἱ ἀρχομένοι προσιῶσιν αὐτοῖς μετὰ εὐλαβείας καὶ δέους, οὐ διὰ τινὰ δορυφορίαν στρατιωτικὴν, οὐ διὰ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, διὰ δὲ τὴν ὑπὸ Θεοῦ περιθεῖσθαι αὐτοῖς τιμὴν. Οὕτω γὰρ καὶ Μωσέως ἦν δεδοξασμένον τὸ πρόσωπον· οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, οὕτω καὶ τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν, οὕτω καὶ πάντων τῶν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ δούλων, ἀδόξως μενόντων καὶ πτωχῶν κατὰ τὸν βίον, τετιμημένων δὲ παρὰ τοῖς θεοσεβέσι διὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην αὐτοῖς χάριν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶ, καὶ ἠθέλησα, καὶ εἶπον· *Θεοὶ ἔστε*· βουληθεὶς ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ τῷ μέσῳ ὑμῶν ἐστῶτι Θεῷ υἱοὺς γενέσθαι τοῦ Ὑψίστου· ὑμεῖς δὲ τὴν χάριν ἠθετήσατε. Ταῖς γοῦν ἀνθρωπίναις κακίαις καὶ ταῖς ὑμετέρας ἀμαρτίαις ἐναποθνήσκετε. *Ψυχὴ γὰρ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθαίνεται*. Διὸ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ὡς γὰρ ἦν ποτὲ ὁ διάβολος τιμῆς ἡξωμένος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀρχοντικῶν ἀγγέλων εἰς· εἶτα μοχθηρᾶ προαιρέσει χρησάμενος ἀποπέπτωκε τῆς αὐτοῦ χώρας, ὡς εἰρηθεῖν περὶ αὐτοῦ· *Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἔωσφόρος ὁ πρωτὸς ἀνατέλλων*; τοιοῦτοί τινες καὶ ὑμεῖς γεθ-

Matth. vii, 1. ⁸ Exod. vii, 1. ⁹ Ezech. xviii, 4. ¹⁰ Isa. xiv, 12.

νατε, οὐκ ἐκ φύσεως δυνατοὶ κακοί, χρησάμενοι δὲ οὐκ ἀγαθῇ τῇ προαιρέσει. Διὸ τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς Θεοῦ τιμὴν ὑμᾶς ἐκάλει· ὑμεῖς δὲ τὸν ἀρχόντα τῆς πτώσεως μιμησάμενοι, ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων καὶ αὐτοὶ πλάττετε. Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Σφόδρα ἀκολουθῶς διὰ τοῦ περὶ τούτου ψαλμοῦ κατηγορήσας ὁ λόγος τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ κατηγορίαν πεποιημένος, διαλλαγὴν αἰτεῖ καὶ ἐπιφάνειαν εὐχεται γενέσθαι οὐκέτι τῷ Ἰουδαίων ἔθνει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ κληρονομῆσας ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μὴ ἐρώτα, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐξέταξε, καὶ εὐρήσεις οὐδὲ ἄλλον ἢ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ· πρὸς δὲ λέλεκτο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· Υἱός μου εἰ σὺ ἐγὼ σήμερον γεγεννηκά σε. Αἰτησάμαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ὤσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτον οὖν διεγείρων τὸν ἐν μέσῳ τῶν θεῶν Θεὸν σπάντα καὶ διελέξαντα τοὺς προλεχθέντας, ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρασ ἐπαγαγεῖν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν ὁ παρὼν ἀξιόλογος φήσας· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν, ἔτι σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Οἱ μὲν γὰρ προκατηγορηθέντες, φησὶ, κακοὶ γενομένοι κριταί, ἐν σκότῳ διεπορεύθησαν· ἐπεὶ δὲ σοὶ πρέπει τὸ δικαίως κρίνειν· μόνη γὰρ τὴν κρίσιν ὁ Πατὴρ ἔδωκε τῷ Υἱῷ· ἤδη ποτὲ σὺ αὐτὸς ἀνάστηθι, διὰ τῆς σαυτοῦ ἀναστάσεως τῆν κοινήν πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν ποιησόμενος· καὶ κρίνον τὴν γῆν, πάντας δηλαδὴ τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους. Πρέπει δὲ σοὶ πάντας ἀνθρώπους κρίνειν, ἐπειδὴ σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ὁ μὲν παρὼν ψαλμὸς συναγωγὴν θεῶν ὠνόμασε, καὶ Θεὸν μέσον ἐστῶτα, καὶ θεοὺς διακρίνοντα, πᾶσάν τε τὴν διδασκαλίαν περὶ κρίσεως ἐποίησατο· ἐπήγαγε τε ἐπὶ τέλει τὸ, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν.

Ταῦτα τε πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξηγήκεται. Ἐπεὶ δὲ εὐρομεν καὶ τὸν μὲν ψαλμὸν καὶ αὐτὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ Ἀσάφ, καὶ τὰ περὶ κρίσεως διεληφθέντα ὁμοίως τοῖς προκειμένοις· εἰκότως ἠγησάμεθα ἀκολουθοῦν εἶναι ἐκείνου τούτῳ, δυνατὰ μὲν ὁμοίως τοῦ Ἀσάφ, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἰσηγούμενον. Εἴρηται γοῦν καὶ ἐν αὐτῷ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν. Θέα γὰρ ὅπως τὸ μὲν τέλος τοῦ μετὰ χεῖρας φάσκει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν· ἢ δὲ τοῦ μὲν ἀρχῆ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν εἴρηται· Ὅτι ἐν κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν· καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ μὲν λέλεκται· Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται· ἐλθὼν δὲ τί ποιήσει, ὁ μετὰ χεῖρας διδάσκει λέγων· Ὁ Θεός ἐστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει. Πῶς δὲ διακρίνει, ὁ μὲν διασαφεῖ φάσκων· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· κύκλω αὐτοῦ καταγίγῃ σφόδρα.

A unus de principibus cadetis.— **VERS. 8.** Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Cum in precedenti psalmo totam Judaicam gentem accusasset, et in presenti principum populi accusationem instituisset, admodum consequenter jam reconciliationem et adventum Christi postulat, non Judæorum genti, sed omnibus populis. Quare sic concludit : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Quis autem sit qui hereditabit in omnibus gentibus, ne interrogas, sed rem perquire; et deprehendes non alium esse, quam Christum Dei; cui a Patre dictum est : Filius meus es tu : ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹¹. Hunc ergo qui in medio deorum Deus consistit, et homines illos coarguit excitans, rogat ut jam demum factam sibi promissionem ad finem deducat, dicens : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Nam ii qui prius accusati sunt, inquit, quod iniqui iudices fuerint, in tenebris ambulaverunt. Quoniam vero te juste judicare decet, soli quippe Filio Pater iudicium dedit : jam demum tu ipse surge, resurrectione tua communem omnium resurrectionem factururus; et judica terram, omnes homines videlicet qui in terra versantur. Tibi porro convenit omnes homines judicare, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus. Et præsens quidem psalmus synagogam deorum memoravit, ac Deum in medio stantem, deosque dijudicantem, totamque doctrinam suam de iudicio instituit; in fine vero adiecit illud : Surge, Deus, judica terram.

C Hæc porro omnia Spiritus sanctus per prophetam Asaph extulit. Quia vero psalmum XLIX, qui et ipse Asaphi inscribitur, de iudicio item edisserentem deprehendimus perinde atque præsentem; jure existimamus illum huic subnectendum esse, utpote qui similiter Asaphi sit, et idem argumentum pertractet. Nam ibi quoque dictum fuit : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum. Animadvertas quippe velim, præsentis finem sic habere : Surge, Deus, judica terram; et quadragesimi noni initium hoc esse : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. Hic etiam dicitur, Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus; ibi vero, a solis ortu usque ad occasum. Ac rursum in XLIX dictum est : Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. Cum venerit autem, quid acturus sit, docet præsentis psalmus his verbis : Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Quomodo dijudicabit, declarat XLIX, his verbis : Ignis in conspectu ejus exarscescit, in circuitu ejus tempestas valida. Advocabit

¹¹ Psal. 11, 7.

cælum desursum, et terram dijudicare populum suum. Horum causa merito arbitramur quadragesimum nonum huic psalmo subjungendum esse. Illudque item observandum, eosdem psalmos perinde atque subsequentes, qui item Asaphi sunt, abjectionem Judæorum ejusque causas complecti. Quadragesimus vero nonus, ab eodem propheta scriptus, per sacrificiorum repudiationem, Mosaicæ legis abrogationem inducit; ita ut in illo ejusdem argumenti series sententiaque exhibeatur. Qua vero de causa XLIX a præsentibus avulsus et ante quinquagesimi psalmi confessionem positus sit, jam in ejus commentario disputatum est.

1. CANTICUM PSALMI IPSI ASAPH. LXXXII. B

VERS. 2. *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Septuagesimus nonus psalmus destructionem vineæ, Judaicæ gentis ruinam, loci qui penes eos in pretio et honore habebatur incendium et vastitatem prænuuntiabat; duo sequentes causam hujus calamitatis enarrabant; hic vero iis conjunctus, supplicationem et obsecrationem pro populo effert. Post tristitia quippe illa quasi medelam quamdam prædictis admovere consentaneum fuit, quandoquidem psalmi *Asaph* in hoc circumscribentur. Quamobrem *Canticum psalmi* inscriptus est, quia bona populo precatur. Est porro undecimus eorum qui *Asaphi* inscribuntur, quorum primus erat LXXII, ita ut in eorum quoque numero censeatur XLIX, quia is etiam est Asaphi: atque ita omnes duodecim numero sunt. In præsentibus igitur propheta Deo supplicans ait: *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Ait quippe: Deo patienti, toleranti, ideoque omnes ferenti, nemo similis. Nam quis perinde atque tu atheorum et impiorum blasphemia dicta et superbiam ferre valeat? Quare tibi quidem Deo nemo similis erit. Ego vero ut homo, infirmitate superatus mea, hæc supplicare audeo, tibi quoque Deo cum precibus dicere: *Ne taceas, neque compescaris, Deus.* Tunc vero tacere Deus dicitur, cum insurgentibus atheis et impiis viris, quasi non advertens ille manet, neque confestim ultionem sumit, nec promeritis eos suppliciiis aggreditur. Quamobrem ipse *Asaph* in XLIX psalmo Deum hæc peccantibus dicentem inducit: *Hæc fecisti, et tacui: existimasti inique quod ero tui similis.* Causam vero silentii, patientiæ et tolerantiam Dei docet Apostolus, hæc scribens: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad penitentiam te adducit*¹³? Sed tu quidem, ait, ut Deus, omnes sustines, omnes clementer toleras, ac de iis siles qui impie et nefarie peccant, et contra te Deum blasphemia dicta proferunt. Ego vero cum hæc videre non possum, supplico deprecorque veniam consequi, quod

¹³ Rom. 11, 4.

Ἀ Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τούτων τοιγαροῦν ἕνεκα εἰκότως ἐπεσθαι τῷ μετὰ χεῖρας ἡγησάμεθα τὸν μθ'. Κάκεινο δὲ τηρητέον, ὡς ὁμοίως τοῖς ἐνταῦθα συνημμένοις τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῖς τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ταύτης τὰς αἰτίας περιέχουσι. Καὶ ὁ μθ' τοῦ αὐτοῦ τυγχάνων προφητοῦ, ἀνατροπὴν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου εἰσάγει διὰ τῆς τῶν θυσιῶν παραιτήσεως· ὥστε καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἀκολουθίαν δεικνύσθαι τῆς τῶν ἐμφορομένων διανοίας. Διὰ τί δὲ μετατρέβεται ὁ μθ' ἐκ τῆς τῶν προκειμένων συναφείας, προτέτακται δὲ τῆς ἐν τῷ γ' ψαλμῷ ἐξομολογήσεως, ἐν τοῖς εἰς αὐτὸν τεθεωρημένοις ἡμῖν προδιεληπταί.

B ΔΩΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΩ ΑΣΑΦ. ΠΒ'.

Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆνῃς, ὁ Θεός. Ὁ μὲν ὁθ' ψαλμὸς προανεφώνει τὸν ἀφανισμόν τοῦ ἀμπελώνου καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τοῦ τε παρ' αὐτοῖς τιμημένου τόπου τὸν ἐμπρησμόν καὶ τὴν ἐρημίαν· οἱ δ' ἐξῆς αὐτῶν δύο τὴν αἰτίαν ἐδίδασκον δι' ἣν πόνθησι ταῦτα· ὁ δὲ παρῶν, συνημμένος ἐκεῖνοις, ἱκετηρίαν καὶ δέησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ποιεῖται. Ἐπει γὰρ μετὰ τὰ σκυθρωπὰ ὡσπερ τινὰ θεραπείαν προσάγει τοῖς προλεχθεῖσι, μέλλοντας ἐν τούτῳ περιγράφεσθαι τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῦς. Διὸ καὶ ἡδὴ ψαλμοῦς ἐπιγέγραπται ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ τὰ χρηστὰ ὑπερέχουσθαι τοῦ λαοῦ. Ἔστι δὲ ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ ια', ὡν πρῶτος ἦν ὁ ὁθ', συμπαραλαμβανομένου τοῖς προκειμένοις τοῦ μ' καὶ θ', διὰ τὸ καὶ αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἀσάφ. Γένοιοντ' ἂν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ὁθ'. Λέγει δὲ διὰ τοῦ παρόντος ὁ Προφήτης ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ· Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆνῃς, ὁ Θεός. Ὁ μὲν γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ μακροθύμῳ ὄντι καὶ ἀνεξικιάκῳ, καὶ διὰ τοῦτο πάντων ἀνεχόμενῳ, οὐδεὶς ὁμοίος. Τίς γὰρ σοι παραπλησίως τὰς τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν δυσφημίας καὶ υπερηφανίας οἶός τ' ἂν εἴη φέρειν; Διὸ σοὶ μὲν, ὁ Θεός, οὐδεὶς ὁμοιωθήσεται· ἐγὼ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἡττώμενος ὑπὸ τῆς ἔμμαντοῦ ἀσθενείας, τολμῶ δεῖσθαι, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ μεθ' ἱκετηρίας λέγειν· *Μὴ σιγήσῃς, μὴδὲ καταπραθῆνῃς, ὁ Θεός.* Σιγῆν δὲ λέγεται ὁ Θεός, ἐπειδὴν ἐπαιρομένων τῶν ἀθῶν καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν, ἀπροσποίητος μένει, μὴ ἐπάγων παραχρῆμα τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν, μὴδὲ ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις χρώμενος. Διὸ καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς Ἀσάφ ἐν τῷ μ' καὶ θ' τὸν Θεὸν εἰσάγει λέγοντα· *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοίος.* Τὰ δὲ αἰτία τῆς σιγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας πειθεύει ὁ Ἀπόστολος γράφων· *Ἦ τοῦ κλυτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταπρανεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετανοίαν σε ἄγει;* Ἀλλὰ σὺ μὲν, φησὶν, ὡς Θεός πάντων ἀνεχόμενος, πάντας φέρεις

πρώως, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀσεβῆ καὶ ἄθεα ἀμαρτάνουσι, καὶ κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦσι, σωπᾶς· ἐγὼ δὲ, μὴ δυνάμενος ταῦτα ὄρᾶν, δέομαι καὶ ἱκετεύω συγκωμῆς τυχεῖν ἐπὶ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν σοι τῷ Θεῷ παραπλησίως· τίς γάρ σοι ὁμοιωθήσεται; Διδὼς ὡς ἄνθρωπος, ζῆλον ἔχων τὸν ὑπὲρ τῆς σῆς εὐσεβείας, τολμῶ ἱκετηρίαν σοι προσάγειν· ὥστε παύσασθαι μὲν τῆς ἀπάτου μακροθυμίας καὶ τῆς ἀνεξιτάκτου σωπῆς· ἥδη δὲ ποτε κινήθηναί κατὰ τῶν τὰ ἀνήκεστα τετολμηκότων. Διδὼς φημι· *Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραυνησῶς*· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Μὴ καθησυχᾶσης*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *Μὴ ἐρημάσης*, εἰρήκασιν. Εἶτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤραν κεφαλῆν.* Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ὠχλάσαν, καὶ μισοποιῶντές σε ἤραν κεφαλῆν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἰδοὺ γὰρ οἱ ἐχθροὶ σου, φησι, συνήχουσι, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἐπαίρουσι κεφαλῆν.* Ἦχοῦσι δὲ καὶ ὀχλάζουσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτε οὐκέτι κρύβδην, οὐδὲ πεφεισμένως τολμῶσι παραφθέγγεσθαι τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας· ἥδη δὲ ἐκ τοῦ προφανοῦς καὶ ἀθρόως οἱ πάντες κατὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἄθεα προφέρονται ῥήματα, ὅποια τολμῶσι πράττειν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιρούς. Εἶτα δὲ καὶ ὑψαυχοῦντες καὶ φρουαττόμενοι τὴν κεφαλὴν ἐπαίρουσιν, ὅτε μάλιστα ἐπιτριβὴν αὐτοῖς ἡ σωπὴ τοῦ Θεοῦ κατεργάζεται. Τούτων δὲ τὴν κεφαλὴν ταπεινοῦνται· ὡς ἐμπάλιν ταπεινουμένων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ αἱ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν κεφαλὰ ὑψοῦνται. Διδὼς εἰρηταί που ἐξ αὐτῶν προσώπου τό· *Καὶ τῶν ὑψώσε κεφαλῆν μου ἐπ' ἐχθρούς μου.*

Ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπανουργήσαντο γινώμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου. Εἶπαν· Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἔτι. Δυσωπεῖ τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τοῦ ὑπομιμηθῆσκειν, ὡς ἄρα λαὸς αὐτοῦ γεγονόσι (sic) τὰ τοσαῦτα πεπονηώς. Εἶτα καὶ τῶν ἐν τῷ λαῷ διαλαμφάντων πάλαι πρότερον ἁγίων τοῦ Θεοῦ μνησθῆναι, δεόμενος καὶ ἀντιβολῶν μὴ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀπεδῶν καὶ παρανόμων, μόνων δὲ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ δι' αὐτούς τὸ πᾶν κατελεῆσαι ἔθνος. Ἀκόλουθα δὲ αὐτοῖς ποιοῦντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμοῦσι, πανουργίᾳ χρώμενοι καὶ δόλῳ, πρὸς τὸ καταβαλεῖν αὐτὸν καὶ ἀποστῆσαι τῆς τοῦ Θεοῦ εὐσεβείας. Διδὼς λέλεχται· *Ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπανουργήσαντο γινώμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου.* Μεμελημένως γὰρ καὶ πεφροντισμένως μηχανὰς τινὰς κρυφίους κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ κατετύουσι, κατὰ τὴν τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐπιβουλὰς κατασκευάζονται, δι' ἕνα σκοπὸν ὃν ἐν ἑαυτοῖς προθέμενοί φασι· *Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἔτι.* Οἱ μὲν οὖν θεομάχοι οὐ βούλονται ἐν ἀνθρώποις ἔθνος Θεοῦ ὑφεστάναι· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἐξαλειφθῆναι σπουδάζουσιν. Ὁ δὲ Θεός, αἱ εἰς ἔθνος ἑαυτῷ ἐπὶ γῆς καταρτίζων, μετὰ τὴν τοῦ προτέρου λαοῦ πτώσιν τὴν ἐξ ἔθνῶν συνεστήσατο

A non simili atque tu modo tolerare valeam : nam quis similis erit tibi? Quapropter ut homo, studio pietatis erga te incensus, supplicare tibi audeo, ut finem facias tolerantiae et silentii, ac jam demum moveare adversus eos qui intolerabilia ausi sunt. Ideo dico : *Ne taceas, neque compescaris.* Pro quo Aquila, *Ne quiescas,* Symmachus vero, *Ne cesses,* interpretati sunt. Deinde subdit : — VERS. 3. *Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput.* Secundum Aquilam vero : *Quoniam ecce inimici tui turbas moverunt, et qui oderunt te extulerunt caput;* secundum Symmachum vero : *Ecce enim inimici tui, inquit, una sonant, et qui oderunt te efferunt caput.* Sonant autem et turbas movent inimici Dei, cum non latenter neque remisse blasphema dicta contra Deum proferre audent; sed palam et confertim omnes in Deum impia verba evomunt, qualia persecutionum tempore audent efferre. Deinde erecta cervice frementes caput exaltant, quando maxime silentium Dei inducias ipsis praebet. His vero caput efferentibus, Dei homines afflicti humiliantur; ut vice versa depressis inimicis Dei, sanctorum religiosorumque virorum capita exaltantur. Quare ex eorum persona alicubi dictum est : *Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos* ¹³.

αἰρόντων, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι καταπονούμενοι

VERS. 4, 5. *Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt : Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra.* Deum obsecrat Propheta in Spiritu sancto, monens eum, qui talia patitur, populum ejus esse. Sub haec autem eorum, qui in populo jam olim conspicui fuerunt, sanctorum Dei meminit, supplicans obsecransque, ut ne impiorum sceleratorumque in populo, sed sanctorum suorum recordetur : eorumque gratia totam gentem misericordia donet. Affinia autem impiorum gestis perpetrantes inimici Dei, populum ejus oppugnant, versutia utentes et dolo, ut ipsum dejiciant et a pietate erga Deum avertant. Quocirca dictum est : *Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos.* Meditati enim cum sollicitudine quassdam occultas machinas contra populum Dei instruunt, et sanctis ejus insidias parant, ac, ob unum quem in animo proponunt scopum, aiunt : *Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra.* Inimici itaque Dei populum Dei in hominibus consistere nolunt : quin etiam Israelis nomen delere satagunt. Deus vero post prioris populi ruinam populum sibi semper in terra parans, ex gentibus Ecclesiam constituit, novam superamque gentem, ex gentibus per totum orbem selectam. Idcirco et

¹³ Psal. xxvi, 6.

Israelis nomen, et omnium religiosorum virorum A memoria magis magisque celebratur, et piæ religionis gesta respiciunt.

VERS. 6, 8, 9. *Quoniam cogitaverunt unanimiter simul : adversum te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab et Agareni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis, facti sunt in adjutorium filii Lot. Diapsalma. Quasi Deum excitans irritansque Propheta in sua pro populi supplicatione ait, adversum te. Non enim contra populum, inquit, sed adversum te, et adversum testamentum tuum inimici populi tui machinantur. Hinc narrat quæ in Assyriorum irruptione contra Judaicum populum gesta sunt. Et hæc vaticinatur, postquam quibus de causis hostibus traditi sint enarraverat. Nam in præcedenti psalmo principes populi coarguebat dicens : *Usquequo judicatis iniquitatem* : ac rursus, *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant*. In superiori vero totam gentem accusabat dicens : *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi*. Sed etiam in LXXVII facinorum ipsorum longum catalogum texuit. Consequenter igitur quæ diuturno post tempore ipsis contigerunt ob allatas causas vaticinatur. Illic autem variis temporibus obsessi sunt, primum a Babyloniis ; secundo ab Antiocho rege Syriæ ; postremo a Romanis post patratum in Servatorem nostrum scelus. Opportune ex Spiritus præscientia tres illas obsidiones idem propheta prænuntiat : nam in LXXII postremam significat, ut propriis in locis declaravimus ; in LXXVIII, eam quæ sub Antiocho Syro contigit, uti monestratum est ; in præsentem autem primam meminit, scilicet Assyriorum, quam etiam LXXIX vaticinatus est, vineæ incendium et vasitatem significans. Ex historia igitur edisci potest, quot gentes in unum contra Judaicum populum coactæ sint in prima Assyriorum irruptione, quas præsens prophetia recenset : quæ primos numerat Idumæos, deinde Ismaelitas, tertio Moabitas, quarto Agarenos, hinc Gebalenos et Ammonitas, et Amalecitas. Præter hos autem dicit, *Alienigenæ cum habitantibus Tyrum*. Pro illo autem, *alienigenæ*, Aquila et Symmachus, *Phylistæam* ediderunt. Hoc porro nomine appellari solent qui Gazam, Ascalonem et maritimam incolunt. Hi itaque maritimi allophyli cum habitantibus Tyrum irruerunt, inquit, in populum tuum ; et præter hos omnes Assyrius, quod sane caput malorum est, cum iis impetum faciens, illisque commilitonibus usus castra posuit : omnesque prædicti simul *facti sunt in adjutorium filii Lot*. Pro quo Aquila, *Facti sunt, inquit, brachium filii Lot* ; Symmachus vero, *Facti sunt commilitones filii Lot*. Filii autem Lot erant Ammonitæ et*

Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ καινὸν καὶ νέον ἔθνος, τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐκλογῆς ἐκστάν. Διὸ μειζρόως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πάντων τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἡ μνήμη ἀνυμνεῖται, τὰ τε τῆς θεοσεβείας κατορθώματα διαλάμπει.

Ὅτι ἐδουλεύσαντο ἐν ὁμοιοῖα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ σοῦ διαθήκη διεθέτο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωάβ καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ, Γεβάλ καὶ Ἀμμων καὶ Ἀμαλῆκ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ γὰρ καὶ Ἀσσοὺρ συμπαραγένετο μετ' αὐτῶν, ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λώτ. Διάψαλμα. Ὅσπερ διαλείπειν καὶ παραξύνων τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν τῇ ἱκετηρίᾳ τῇ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ φάσκει τὸ, κατὰ σοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τοῦ λαοῦ, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ σοῦ καὶ κατὰ τῆς σῆς διαθήκης τετολημέκασιν οἱ τοῦ λαοῦ σου πολέμιοι. Εἴθ' ἔξις διεξέρχεται τὰ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει κατὰ Ἰουδαίων ἔθνοος πραγμένα. Καὶ ταῦτα θεσπίζει προδιεθῶν τὰς αἰτίας, δι' ἧς τοῖς πολεμίοις παρεδόθησαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τοὺς ἀρχοντας ἀπήλεγχε τοῦ λαοῦ φήσας· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν ; καὶ πάλιν· οὐκ ἐγγύωσαν, οὐδὲ συνήκων, ἐν σκότει διαπορεύονται. Ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρω τὸ πᾶν διεβάλλον ἔθνοος εἰπὼν· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχεν μοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὗ μακρὸν κατάλογον τῶν παρανομημάτων αὐτῶν διεξῆλθεν. Ἀκολούθως οὖν τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς μακροῖς ὕστερον χρόνοις διὰ τὰς προλεχθεῖσας αἰτίας προφητεύει. Καὶ ἐκεῖ κατὰ διαφόρους χρόνους πεπολιόρχηται· πρότερον μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων, δεύτερον δὲ ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως, καὶ τὸ πάντων ὕστατον ὑπὸ Ῥωμαίων μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν. Εἰκότως τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος τὰς τρεῖς ταύτας ὁ αὐτὸς προφήτης προαναφώνει πολιόρχιας· ἐν μὲν τῷ σ' τῆν ὕστατην σημαίνων, ὡς κατὰ τοὺς οἰκείους τόπους παρεστήκαμεν· ἐν δὲ τῷ σγ' τῆν ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Σύρου, καθὼς ἀποδέδεικται· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας τῆς πρώτης μέμνηται, λέγω δὲ τῆς Ἀσσυρίων, ἣ καὶ ὁ σθ' ἐθέσπισε, τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ἀμπελώνος καὶ τὴν ἐρημίαν αὐτοῦ σημήνας. Ἔστι δ' οὖν καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας μαθεῖν, ὅσα κατὰ τὸ αὐτὸ συνῆλθεν ἔθνη κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει, ἃ καὶ ἡ μετὰ χεῖρας καταριθμεῖται προφητεία· πρώτους Ἰδουμαίους ὀνομάζουσα, εἶτα Ἰσμαηλίτας, καὶ τρίτους Μωαβίτας, καὶ τετάρτους Ἀγαρηνοὺς, εἶτα Γεβαλινοὺς, καὶ Ἀμμωνίτας, καὶ Ἀμαληκίτας. Καὶ ἐπὶ τούτοις, Ἀλλόφυλοι, φησὶ μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀλλόφυλοι, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Φυλισταίαν, ἐκδέωκασιν· ἔθος δὲ καλεῖν τούτῳ τῷ ὀνόματι τοὺς τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν παράλον οἰκούντας. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐφεξῆς οἱ παραλιῶται ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον ἐπέθεντο, φησὶ κατὰ τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀσσύριος, ὃ δὴ κεφάλαιον τῶν κακῶν, σὺν τούτοις ὀρμώμενος,

¹⁶ Psal. LXXV, 12.

καὶ τούτοις συμμάχοις χρώμενος, τὴν παράταξιν Ἀ ἐποίησατο· ὁμοῦ τε πάντες οἱ προλεχθέντες ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Ἀώτ. Ἄνθ' οὐ ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐγένοντο, φησί, βραχίων τοῖς υἱοῖς Ἀώτ· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐγένοντο σύμμαχοι τοῖς υἱοῖς Ἀώτ. Υἱοὶ δὲ Ἀώτ ἦσαν Ἀρμανῖται καὶ Μωαδίται· δύο γὰρ οὗτοι γεγονάσιν υἱοὶ τοῦ Ἀώτ, Μωάθ καὶ Ἀμμών. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴδὲ ἄλλοτε ἐπληροῦτο ἢ κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, σαφῶς ἡ ἱστορία παρίστησι. Τὸ τηνικαῦτα γὰρ πάντα τὰ ἐκ γειτόνων ἔθνη διαφθορούμενα τῇ Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ ἐν αὐτῇ γεγραμμένῳ (1) ναῦ τοῦ Θεοῦ, διψῶντά τε τὴν ἀπώλειαν τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνος; ὁμοῦ οὖν ἐπέθεντο κατ' αὐτῶν τῇ τῶν Βαβυλωνίων δυναστείᾳ συμμαχῆσαντα. Τότε μὲν οὖν πολλὰ συνήκτο κατ' αὐτῶν τὰ τοῖς Ἀσσυρίοις συμμαχοῦντα ἔθνη. Οὔτε δὲ κατὰ Ἀντίοχον, οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην πολιορκίαν, τὰ προκατηριθμημένα ἔθνη φαίνεται συμμαχῆσαντα Ῥωμαίοις, ὀπνηῖα τὸν πρὸς Ἰουδαίους συνεστήσαντο πόλεμον.

Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιάν καὶ τῷ Σισάρα, B ὡς τῷ Ἰαβίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν. Ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ, ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. Θεοῦ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν ὡς τὸν Ὀρήθ καὶ Ζήθ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμωνᾶ. Τοιαῦτα θεσπίζει γενέσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν ἔθνεσιν ὁ Προφήτης, ὅποια τῇ Μαδιάν καὶ τῷ Σισάρα, καὶ τῷ Ἰαβίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν συνέθη ποτέ· οἵτινες ὁμοῦ πάντες ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ, καὶ ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχοντας τῶν προλεχθέντων ἔθνων τοιαῦτα πσεῖν ἀξιοῖ, ὅποια πεπόνθασιν Ὀρήθ καὶ Ζήθ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμωνᾶς. Τούτων δὲ πάντων τὴν ἱστορίαν εὐρήσεις ἐν τῇ βίβλῳ φερομένην τῶν Κριτῶν· ἔνθα καὶ ὁ Σισάρα καὶ ὁ Ἰαβίς, καὶ οἱ λοιποὶ κατονομασμένοι, ὅποια καὶ εἶνα κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμχανήσαντο, καὶ ὅποια C παπόνθασιν, ἡ Γραφή παρίστησιν. Ἐφ' ἣν ἀναπέμφωμεν τὸν βουλόμενον τὰ κατ' αὐτοὺς εἰδέναι, διὰ τὸ μακροτέραν εἶναι τὴν περὶ αὐτῶν διήγησιν. Τὰ αὐτὰ σὺν ἐκείνοις καὶ τούτοις ἵκετεῦσι παθεῖν, διότι ὁμοίως ἐκείνοις καὶ οὗτοι εἰρήκασιν, Κληρονομήσωμεν ἑαυτοῖς τὸ ἀγιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεγον δὲ ταῦτα καὶ οἱ περὶ τὸν Σισάρα, καὶ Ἰαβίς, οἱ τε λοιποὶ, οὓς ὁ λόγος κατὰ λέξιν (2), περὶ τῆς σκηπῆς καὶ τῆς κίθωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀγιαστήριον τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἦν, μήπω τῆς Ἱερουσαλήμ συνεστῶσης. Ἐπηύξατο δὲ ταῦτα ὁ Προφήτης κατὰ τῶν δεδηλωμένων· εἰτ' οὐκ εἰς μακρὸν ἐπληροῦτο τὰ τῆς εὐχῆς. Αὐτίκα γοῦν παραρῆμα τῇ κατὰ τῶν Ἰουδαίων πολιορκίᾳ καὶ ἡ Ἀσσυρίων κατελύθη δυναστεία διαρκέσασα χρόνους· D καὶ μέχρι τούτου συστάσα μέχρις οὗ τοιαῦτα τετολήκασιν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετ' οὐ πολὺ γοῦν Κύρος, τῆς Περσῶν βασιλείας κρατήσας, καταλύει τὴν Ἀσσυρίων ἀρχήν. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ μέρος ὠνομασμένα ἔθνη τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια ὁ λόγος προέφησεν· ὥστ' εἰκότως ἂν τίνα φῆσαι, μὴ κατεῦχεσθαι τὸν Προφήτην ἐν τούτοις τῶν δηλουμένων, προφητεῦειν δὲ αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα, κατὰ τίνα συνήθειαν τῆς Γραφῆς προστακτικῶ τρόπῳ ἀντὶ προαγορευτικοῦ κερημένον· ὥστ' ἡμᾶς ἐξακούειν τὸ,

¹ Judic. iv, seq.

Moabitæ : nam hi duo filii Lot fuere, Moab et Ammon. Hæc porro non alio quam Assyriorum tempore gesta fuisse aperte narrat historia. Illo quippe ævo omnes finitimi populi Hierosolymæ et ei, quod in Scriptura fertur, templo Dei istic positio invidentes, perniciemque totius Judaicæ gentis sitientes, una irruerunt contra illos, Babyloniorum potentia et commilitio adscripti. Tunc mæltæ adversus eos gentes Assyrii auxiliantes coactæ sunt. At neque Antiocho neque Romanis, in postrema obsidione, gentes prius enumeratæ, in bello contra Judæos initio, opem tulisse videntur.

VERS. 10-12. *Fac illis sicut Madian et Sisaræ, sicut Jabin in torrente Cison. Disperierunt in Ændor, facti sunt ut stercus terræ. Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb et Zebee et Salmona.* Eadem memoratis gentibus futura vaticinatur Propheta, quæ olim Madian, Sisaræ, et Jabin in torrente Cison contigerunt : qui omnes disperierunt in Ændor, et facti sunt ut stercus terræ. Ad hæc etiam principes prædictorum populorum eadem perpeti rogat, quæ Oreb et Zeb et Zebee et Salmonas. Horum porro omnium historiam reperias in libro Judicum, ubi quæ Sisara et Jabin atque alii, qui supra recensentur, contra Israelem moliti sunt, et quæ iidem sunt perpassi, Scriptura enarrat ¹⁵. Eo autem mittemus, si quem ea ediscere eorum enarratio foret. — VERS. 13. Eadem porro quæ illi, istos etiam perpeti rogat, quia eodem et isti modo dixerunt, *Hæreditate possideamus sanctuarium Dei.* Illa vero dicebant Sisara, Jabin, et reliqui nominatim recensiti, de tabernaculo et de arca Dei : hæc quippe erant sanctuarium Dei, cum nondum Jerusalem consisteret. Hæc porro Propheta precatus est adversus eos qui superius indicati sunt : nec diu postea precatio est effectum consecuta. Nam secundum illam Judæorum obsidionem, Assyriorum imperium der repente solutum est, postquam diuturno ævo stetit ; et quidem usque ad illud tempus, quo talia contra Hierosolymam aggredi ausi sunt. Non diu itaque postea Cyrus, cum Persarum regnum occupasset, Assyriorum imperium evertit. Reliquæ vero singulatim recensitæ gentes ea sunt perpassæ, quæ hoc vermone prænantiantur ; ita ut e re quispiam dixerit, Prophetam memoratis gentibus non imprecari mala, sed futura vaticinari, ac pro assuetu Scripturæ more, imperantis modum, loco prænantiantis, usurpare ; adeo ut isthæc, *Fac illis, nos sic intelligamus, Facies illis sicut Madian et Sisaræ.* Hæc porro de Assyriorum, aliarumque hic recensitarum gentium excidio præ

(2) Deesse videtur verbum, forte ὀνομάζει. EDIT.

nuntiantur. Neque tamen de iis qui post Salvatoris nostri adventum postremam Hierosolymorum obsidionem fecerunt, similia feruntur. Quare nihil tale Romani post illatam genti cladem perpessi sunt.

λορχίαν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν κατειργασμένων τοιαυτὰ τινα ἐφέρετο. Διὸ οὐδὲν Ρωμαῖοι τοιοῦτον πεπόνθασι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐπιχείρησιν.

VERS. 14. *Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.* Non intempestive Propheta, imo potius in eò Spiritus sanctus, Deum ut sibi proprium in huiusmodi narratione memorat dicens, *Deus meus*: neque enim ait, *Deus noster*; sed, *Deus meus*; quasi vel unus tantum, vel admodum pauci tempore Assyriorum obsidionis Deo digni relictii fuerint. Nam cum populus omnis lapsus et peccatorum causa obsidentibus traditus esset, non communiter Deum compellat; sed ex propria persona sic infert: *Deus meus, pone illos ut rotam.* Ea autem rotæ natura est, ut volubilis sit, nec eodem in loco consistat. Talis vero tota atheorum vita est, quæ certum ad tempus in sublimi erecta, deinde instar rotæ in contrarium vertitur. Primum itaque, *Pone illos ut rotam*, inquit; deinde, (VERS. 15) *sicut stipulam ante faciem venti*, et, *sicut ignis qui comburet sylvam*; sub hæc, *sicut flamma quæ comburet montes.* Ipsos namque adversum seipso insurrecturos, ac sibi ipsis admissorum scelerum supplicium illaturos vaticinatur his verbis: *Pone illos.* Huic autem dicto, *sicut stipulam ante faciem venti*, istuc alibi prolatum adjicias: *Non sic impij, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ*¹⁶: Illud autem, *sicut ignis qui comburet sylvam*, declarat ipsos ignem, eosdemque sylvam esse; ita ut ipsi a seipsis comburendi sint, secundum illud, *Incedite ad lucem ignis vestri, et ad flammam quam succendistis*¹⁷. Illud vero, (VERS. 16) *sicut flamma quæ comburet montes*, nequitiae eorum magnitudinem effert, ac denuntiat quomodo flamma ipsorum, elationem et superbiam eorum, montium instar erectam, combustura sit. Subsequitur deinde: — VERS. 17. *Ita persequeris illos*: alibi quoque dictum est, *Ignis et sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum*¹⁸. His porro declaratur, procellam iramque Dei non animi motum in Deo esse; sed ejus providentiam, qua curat, eos contra seipso insurgentes sibi facinorum pœnas infligere. Hæc omnia accedere precatur, sive potius prænuntiat adversus inimicos Dei eventura; ut vel hinc saltem aliquando juventur. Siquidem summa est utilitas, nosse Deum, et ad inquisitionem nominis ejus venire, quod ipsis accessurum esse post prædicta docet his verbis: — VERS. 18, 19. *Et querent nomen tuum, Domine. Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant. Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus in omni terra.* Inimicorum Dei mortem duobus futuram modis vaticinatur: alio quidem quo illis spem bonam ascri-

Α *Ποίησον αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, Ποιήσεις ὡς τῇ Μαδιάμ καὶ τῷ Σισάρῳ.* Ταῦτα δὲ περὶ τοῦ τέλους τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς καταλεχθέντων ἔθνων προφητεύεται. Οὐ μὴν καὶ περὶ τῶν τὴν ὑστάτην πα-

λορχίας, ἀξίον τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ τοῦ λαοῦ παντὸς ἐκπεσόντος, καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῖς πολιορκηταῖς παραδοθέντος, οὐ κοινοποιεῖ τὴν ἐπίκλησιν· ἐξ οικείου δὲ μόνου προσώπου ἐπάγει λέγον· Ὁ Θεός μου, τοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν. Τροχὸν δὲ φύσις στρεπτή καὶ οὐχ ἐστῶσα ἐν ταῦτῳ. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ τῶν ἀθέων βίος, καιρῷ μὲν εἰς ὑψος ἐπαίρομενος, εἴτα στροφῆν ποιούμενος τὴν ἐπὶ τούναντιον, τροχῷ παραπλησίως.

Πρῶτον τοίνυν, Θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, φησὶν· εἴτα, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου· καὶ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν· καὶ ἐπὶ τούτοις, ὡσεὶ φλόξ, ἣ κατακαύσει δρυ. Αὐτοῦ γὰρ κατ' αὐτῶν ἐπαναστήται, καὶ δι' ἐαυτῶν τὰς τιμωρίας ὧν τετὼ μὴ κασὶν ὑποσχέειν διὰ τούτων θεσπίξει· εἰπὼν· Θεοὶ αὐτοῦ. Παραθήσεις δὲ τῷ, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, τὸ ἐν ἑτέροις λελεγμένον· Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὡς χυτοῦς, ὃ ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ δὲ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν, παρίστησιν αὐτοῖς, εἶναι τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὸν δρυμόν· ὥστε αὐτοῦ ὑφ' ἐαυτῶν φλεχθήσεσθαι κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Πορεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαστε. Τὸ δὲ, ὡσεὶ φλόξ ἣ κατακαύσει δρυ, δείκνυσι τῆς αὐτῶν κακίας τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι αὐτῶν φλόξ τὰ ἐπάσματα αὐτῶν καὶ τὰ ὑψώματα, ὡσπερ τινὰ δρυ, κατακαύσει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις· Οὕτω καταδώξεις αὐτοῦς. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέλεκται· Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταϊγίδοις, ἣ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Ἐβίβαξε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ καταϊγίς καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐ πάθη τυγχάνει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τις ἐπισοπήσις, δι' ἧς αὐτοῦ καθ' ἐαυτῶν ἐπαναστάντας ἐξ ἐαυτῶν λαβεῖν ὧν ἔδρασαν τὴν τιμωρίαν συνέβαινε. Ταῦτα δὲ πάντα ἱκετεύει, ἣ καὶ μᾶλλον θεσπίξει κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι· ἵνα κἂν οὕτω ποτὲ ὠφελήθων. Εἰ δὲ ὠφέλεια μεγίστη τυγχάνει τὸ γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐπὶ ζήτησιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐλθεῖν, ὅπερ ἔσεσθαι περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα διδάσκει λέγων· Καὶ ζητήσουσι τὸ δρομά σου, Κύριε. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ παραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, ὅτι δρομά σοι Κύριος· σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τελευτῆς δύο τρόπους ἔσεσθαι

С *ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν, παρίστησιν αὐτοῖς, εἶναι τὸ πῦρ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὸν δρυμόν· ὥστε αὐτοῦ ὑφ' ἐαυτῶν φλεχθήσεσθαι κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Πορεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαστε. Τὸ δὲ, ὡσεὶ φλόξ ἣ κατακαύσει δρυ, δείκνυσι τῆς αὐτῶν κακίας τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι αὐτῶν φλόξ τὰ ἐπάσματα αὐτῶν καὶ τὰ ὑψώματα, ὡσπερ τινὰ δρυ, κατακαύσει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις· Οὕτω καταδώξεις αὐτοῦς. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέλεκται· Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταϊγίδοις, ἣ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Ἐβίβαξε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ καταϊγίς καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐ πάθη τυγχάνει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τις ἐπισοπήσις, δι' ἧς αὐτοῦ καθ' ἐαυτῶν ἐπαναστάντας ἐξ ἐαυτῶν λαβεῖν ὧν ἔδρασαν τὴν τιμωρίαν συνέβαινε. Ταῦτα δὲ πάντα ἱκετεύει, ἣ καὶ μᾶλλον θεσπίξει κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι· ἵνα κἂν οὕτω ποτὲ ὠφελήθων. Εἰ δὲ ὠφέλεια μεγίστη τυγχάνει τὸ γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐπὶ ζήτησιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐλθεῖν, ὅπερ ἔσεσθαι περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα διδάσκει λέγων· Καὶ ζητήσουσι τὸ δρομά σου, Κύριε. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ παραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, ὅτι δρομά σοι Κύριος· σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τελευτῆς δύο τρόπους ἔσεσθαι*

¹⁶ Psal. 1, 4. ¹⁷ Isa. Lxi, 11. ¹⁸ Psal. x, 7.

θεσπίζει· ἕνα μὲν καθ' ὃν χρηστὰς αὐτοῖς ἐλπιδας ἀπιγράφει· εἰ δὴ ἀγαθὸν ἢ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ τοῦ δνόματος αὐτοῦ κατάληψις, καὶ τὸ παιδευθῆναι τοὺς πρότερον μὴ εἰδότες τὸν Θεὸν, ὡς ἄρα αὐτὸς εἶη μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· τοὺς γὰρ ταῦτα ὁμολογοῦντας, λήθην μὲν πεποιῆσθαι τῆς προτέρας ἑαυτῶν πολυθέου πλάνης, εἰκὸς ἀποθέσθαι τε τὴν ματαιάν καὶ ἀπατηλὴν περὶ Θεῶν ψευδολογίαν· τὸν δὲ ἕτερον τρόπον, καθ' ὃν αἰσχύνην καὶ ταραχὴν καὶ ἐντροπήν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀπώλειαν προσαγορεύει τοῖς τούτων ἀξίοις. Τοῖς μὲν γὰρ ἐκ τῆς θείας ἐπιστροφῆς μεταβάλλουσιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν θείαν γνῶσιν παρέσεσθαι διδάσκει· τοῖς δὲ τῇ ἑαυτῶν ἐγκαταγερῶσι κακίᾳ τὸν βλεθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἀπειλεῖ. Διὸ περὶ μὲν τῶν χειρόνων λέλεκται· *Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν*· Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβληθισμένων τὸ, *Καὶ γνώτωσαν, ὅτι τὸ δρομὸς σοὶ Κύριος, σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν τὰ πάντα λέγεσθαι, ὡς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν πείσσονται καιρὸν τὰ προκαταλεχθέντα, ἐντραπησομένων καὶ αἰσχυνθησομένων, καὶ ἀπώλειαν παραδοθησομένων, καὶ τότε αὐτῇ πείρᾳ γνωσομένων καὶ ὁμολογησόντων ἕνα εἶναι καὶ μόνον Θεὸν τὸν ὑψίστον καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, τὸν καὶ δικαίᾳ κρίσει μετελθόντα αὐτοὺς τῶν τετολημένων αὐτοῖς χάριν.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπερ τῶν Ἀηθῶν, τοῖς υἱοῖς Κορε, Ψαλμὸς. ΠΓ'.

Ὡς ἀραπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Διαλελοιπότων τῶν ἐπιγεγραμμένων ψαλμῶν τοῦ Ἀσάφ, ὧν πρῶτος μὲν ὁ β', τελευταῖος ὁ β' καὶ κ', ἔπεται ὁ παρῶν πγ', τοῖς υἱοῖς Κορε ἐπιγεγραμμένος, περὶ ὧν ἐν τοῖς προτεχνολογουμένοις τὰ ὀδύνητα διειλήφραμεν. Ἐπιτηρῆσαι δὲ ἀναγκαῖον, ὡς οἱ πάντες τοῦ Ἀσάφ δωδέκα τυγχάνουσι τὸν ἀριθμὸν ψαλμοί· ἰσάριθμοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορε. Ἀλλὰ τῶν υἱῶν Κορε ὅκτω μὲν ἦσαν ἐξῆς συνημμένοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα' ψαλμοῦ· οἱ δὲ λείποντες τέσσαρες ἐνταῦθα πρόκεινται, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τοῦ πγ', ἐφεξῆς δὲ κείμενοι τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ ια' μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ ἀπὸ οβ' καὶ ἐπὶ τὸν πβ'. Ὁ δὲ ιβ' ἐξῆς κατατάσσεται τοῖς πρῶτοις ὅκτω τῶν υἱῶν Κορε, ὡς περ ἀντιδόσεως γενομένης διὰ τὰς ἐν ταῖς παρ' ἐκατέροις προφητείας ἐπικοινωνούσας ἀλλήλαις θεωρίας. Ἦσαν μὲν οὖν οἱ πρῶτοι τῶν υἱῶν Κορε ὅκτω τὸν ἀριθμὸν, οἱ πάντες ἀπὸ τοῦ μα' ἀρχόμενοι, καὶ λήγοντες εἰς τὸν μη'. Περιεῖχον δὲ, ὡς περ ἐν κεφαλαίᾳ εἶπειν, ἐπὶ τῷ ἐκ περιτομῆς λαῷ κλαυθμὸν καὶ θρήνον καὶ ὄδυρμον, Χριστοῦ τε παρουσίαν καὶ κλήσιν ἐθνῶν. Ἀλλὰ τῶν μὲν εἰρημμένων ὅκτω τοιαύτη τις ἦν ἡ ὑπόθεσις· τῶν δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιγεγραμμένων καὶ αὐτῶν υἱῶν Κορε τεσσάρων ἕντων, οἱ μὲν ὕστατοι δύο γένεσιν καὶ θάνατον αὐτοῦ περιελήφρασαν, ὡς περ ἐπίτηδες ταμειουσαμένου τοῦ Λόγου ἐπὶ τέλει πάντων τὰς περὶ

bit; siquidem bona res est cum Dei cognitio, tum nominis ejus comprehensio; itidemque bonum est eos, qui prius Deum non norant, edoceri ipsum solum esse altissimum super omnem terram; eos quippe, qui talia profitentur, verisimile est jam multiplicium deorum errorem oblivioni mandasse, ac vanam fallacemque falsorum deorum doctrinam abjecisse: alio item modo, turpitudinem, perturbationem, et confusionem, ac præter hæc omnia perniciem prædicat iis qui eorum digni sunt. Etenim iis qui ex divinitus immissa conversione sese ad meliorem frugem receperint, divinam adfore cognitionem denuntiat; iis vero qui in nequitia sua consenuerint, exitium ac perniciem interminat. Quamobrem de pejoribus quidem illis dictum est.

B Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant; de iis vero qui ad meliorem se vitam recepturi sunt, illud profertur, *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus, tu solus altissimus in omni terra*. Possunt etiam de iisdem hæc omnia dici; quasi videlicet inimici Dei, quo tempore illa superius memorata perferent, confusione atque rubore replendi, ac perniciæ tradendi sint, ipsa experientia cognituri ac confessuri unum solumque Deum esse altissimum in omni terra, qui ipsos justo judicio ac facinorum suorum causa invadit.

C 1. IN FINEM, PRO TORCULARIBUS, FILIUS CORE PSALMUS. LXXXIII.

VERS. 2. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* Postquam defecere psalmi Asaph inscripti, quorum primus LXXII, postremus vero LXXXII erat, jam sequitur LXXXIII, *filii Core* inscriptus, de quibus in disputatis superius sententiam aperuimus nostram. **E** re autem fuerit observare omnes Asaphi psalmos duodecim numero esse; totidemque qui *filiorum Core* inscripti sunt. Verum filiorum Core octo psalmi conjunctim positi sunt, a xli videlicet orsi: reliqui vero quatuor hic sunt constituti, incipientes ab LXXXIII ac post eos, qui Asaphi inscripti sunt, consequenter positi. Pariterque ex Asaphi psalmis, undecim consequenter positi sunt, a lxxii nempe ad LXXXII. Duodecim vero octo priores filiorum Core psalmos subsequitur; ita ut ceu mutua quædam pensatio fiat ob prophetias quæ in utrisque communem speculandi morem servant. Erant itaque priores illi filiorum Core psalmi octo numero, qui omnes a xli initium ducunt, et in xlvi desinunt. Ii vero, ut compendio dicam, de populo ex circumcissione fletum ac planctum, Christi adventum, atque vocationem gentium, commemorant. Hoc sane est illorum octo psalmorum argumentum. Ex hisce vero, de quibus nunc agitur, filiorum Core psalmis quatuor numero, duo postremi ortum et mortem Servatoris complectuntur: ac si videlicet Scriptura omnium vaticinia in fine exponere opportune sibi reservavit. Multa autem de ejus ortu in

LXXXVI obscure subindicantur; at multo plura et profundiora de morte ejus quam pro hominibus sustinuit, qui postremus *filiorum Core* inscribitur, nempe LXXXVII complectitur. Duo autem qui in his primum locum occupant, scilicet hic quem tractamus et subsequens, ejus ad homines adventum, et præclara quæ hic editurus erat gesta vaticinantur. Hic porro inscribitur, *In finem, pro torcularibus*. Cumque tres sint qui hoc titulo inscribuntur: hic ex eorum numero *pro torcularibus* similiter inscriptus est; itidemque VIII et LXXX. Verum ex iis duo nuncupantur psalmi, nimirum VIII et præsens. Quare præsentia bona denuntiant. LXXX vero *Pro torcularibus* quidem inscriptus est, sed non *psalmus*, quia contra Israeliam tristitia quædam complectitur. Hi porro tres *Pro torcularibus* inscripti, ad tres personas pertinent; octavus nempe ad Davidem, LXXX ad Asaphum, hic vero quem tractamus ad filios Core. Atque pariter iidem tres inscribuntur *in finem*, idque, ut arbitror, ob prophetias quas efferunt, quæ in fine temporum et in consummatione sæculi completæ sunt.

Olim quidem cum una esset vinea de qua dictum est, *Nam vinea Domini Sabaoth, domus Israel est*¹⁹; unum ceu torcular in illa erat, cujus meminit Isaias ex persona Domini, dicens: *Et ædificavi turrim, et protorcular fodi in ea*²⁰. Per turrim vero, Hierosolymitanum fortasse templum significat, per protorcular autem, altare in templo situm: quod sane merito non torcular, sed protorcular vocavit, quia spiritualibus corporalia præbant, et Novum Testamentum a Veteri præceditur, quod symbola imaginesque veritatis apud Judæos conservabat: ideo altare ipsorum non torcular, sed protorcular vocabatur. At cum una esset vinea, unum erat torcular, unius templi altare. Tres porro psalmi de quibus jam sermo, non unum, sed plura torcularia memorant, quæ indicantur ecclesiæ Servatoris nostri totum per orbem constitutæ. In præsentibus vero, statim dicitur in titulo, *Pro torcularibus*: mox subsumitur: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* quibus pene declaratur quænam illa præmissa tabernacula fuerint. Palam quippe dicitur esse tabernacula Domini, videlicet ecclesias ejus, quas in sequentibus clarius his verbis commemorat: —VERS. 3. *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*. Sub hæc rursus ait: *Altaria tua, Domine virtutum*. Ac perpendas, quæso, annon pari, atque in titulo qui *Pro torcularibus* scribitur, oratione tabernacula pluraliter exprimantur, itidemque atria et altaria; ita ut non jam antiquum illud unum tabernaculum Hierosolymis situm, non unum ibidem positum altare, non unum atrium eodem consistens loco; sed universa per orbem altaria, tabernacula et atria hic Scriptura significet. Alii quidem, ait, alia diligunt et magni faciunt; mihi vero, Do-

Α τούτων προρρήσεις ἐκφῆναι. Πολλὸς γοῦν ἦν ὁ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λόγος, ἦν ἐν τῷ πρῶτῳ ψαλμῷ ἐπι κεκρυμμένως ἠνίκατο· καὶ ἐπιπλεῖων καὶ βαθύτερος ὁ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃν ὑπερ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, ὃς ἐνὶ τῶν πάντων ἐπιγεγραμμένων *υἱὸν Κορέ* τελευταῖος· λέγω δὲ τῷ πρῶτῳ περιεληφταί. Οἱ δὲ τούτων ἡγούμενοι δύο ψαλμοί, ὃ τε μετὰ χεῖρας καὶ ὃ ἐξῆς αὐτῶν, τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν καὶ τὰ ἐπὶ ταύτῃ κατορθώματα θεσπίζουσιν. Ὁ γὰρ μὴ προκειμένος ἐπιγέγραπται, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν. Τριῶν δὲ ἦσαν τῶν τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἐχόντων, εἰς μὲν οὗτος τυγχάνει· ὁμοίως δὲ ἐπιγέγραπται καὶ ὁ η', καὶ πάλιν ὁ π'. Ἀλλὰ τούτων μὲν δύο ὠνομάσθησαν ψαλμοί, ὃ τε η' καὶ ὁ παρών. Ἀπὸ χρηστῶν παρόντων ἀπαγγελίας περιέχουσιν. Ὁ δὲ π' ἦν μὲν ὑπὲρ τῶν ληνῶν, οὐ μὴν καὶ ψαλμὸς, διὰ τὸ σκυθρωπὰ τινα περιέχειν κατὰ τοῦ Ἰσραήλ. Τρεῖς δὲ ὄντες οἱ ὕπερ τῶν ληνῶν, τρισὶν ἀνάκεινται προσώποις· ὁ μὲν ἡ' τῷ Δαυὶδ, ὁ δὲ π' τῷ Ἀσάφ, ὁ δὲ μετὰ χεῖρας τοῖς υἱοῖς Κορέ. Καὶ συμφώνως γὰρ αἱ τρεῖς ἐπιγράφονται εἰς τὸ τέλος, ὡς οἶμαι, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς προφητείας, εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐπιτελεσθεῖσας.

Πάλαι μὲν οὖν, ὡς ἂν ἐνὸς ὑπάρχοντος ἀμπελώνος, περὶ οὗ εἴρητο, Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Συδαῶθ ὄκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ· μία ὡσπερ ληνὸς ἦν ἐν αὐτῷ, ἧς μέμνηται ὁ Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου λέγων· *Καὶ ἠκοδόμησα πύργον, καὶ προλήνιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ*. Ἐσήμαινε δὲ ἄρα, διὰ μὲν τοῦ πύργου τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν, διὰ δὲ τοῦ προλήνιου τὸ πρὸς τῷ ναῷ θυσιαστήριον, ὅπερ ὡ ληνὸν, ἀλλὰ προλήνιον ὠνόμασεν, εἰκότως· ἐπιπέτῃ τῶν νοητῶν τὰ σωματικὰ προηγεῖτο, καὶ πρὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ παλαιὰ σύμβολα καὶ εἰκόνας τῶν ἀληθῶν παρὰ Ἰουδαίους ἐφυλάττετο· διόπερ οὐ ληνὸς, ἀλλὰ προλήνιον ὠνομάζετο τὸ παρ' ἐκείνους θυσιαστήριον. Ὡς ἐνὸς δὲ τοῦ ἀμπελώνος, μία ἦν πάλαι ληνὸς, καὶ ἐνὸς ναοῦ θυσιαστήριον. Οἱ δὲ ἐν τῷ παρόντι δηλούμενοι τρεῖς ψαλμοὶ οὐ περὶ μίσε, ἀλλὰ περὶ πολλῶν μνημονεύουσι ληνῶν, τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν αἰκουμένην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν τοῦτον ὀφλουμένων τὸν τρόπον. Αὐτίκα διὰ τῶν προκειμένων εἴρηται μὲν ἐν τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ἐξῆς δὲ ἐπιλέγεται· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! μονονουχὶ σφηνίζοντος τοῦ λόγου τὰς προτεταγμένας ληνούς, τίνες ποτὲ εἴεν. Δηλοὶ γὰρ ταύτας εἶναι τὰ σκηνώματα τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἃς προῶν λευκότερον πάλιν ὀνομάζει λέγων· *Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου*. Καὶ αὖθις προῶν φησι· *Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων*. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφώνως τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληνῶν περιεχούσῃ πληθυντικῶς τὰ σκηνώματα εἴρηται, καὶ αὐτὰ καὶ τὰ θυσιαστήρια, σαφῶς τοῦ λόγου οὐκέτι τὸ παλαιὸν ἐν σκηνώματι ἐν Ἱεροσολύμοις, οὐδὲ τὸ ἐν θυσιαστήριον τὸ αὐτόθι ἰδρυμένον, οὐδὲ τὴν αὐτόθι μίαν αὐλήν, ἀλλὰ

¹⁹ Isa v, 7. ²⁰ ibid. 2.

τὰ καθ' ἑλθης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης θυσιαστή-
ρια καὶ τὰ σκηνώματα καὶ τὰς αὐλὰς δηλοῦντος.
Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα, φησὶν, ἀγαπῶσι, καὶ περὶ πολ-
λοῦ ποιοῦνται· ἐμοὶ δὲ, ὦ Κύριε, τὰ σὰ σκηνώματα
προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχάνει, ἐν οἷς κατηξίωσας
αὐτὸς ἅμα ἀνθρώποις τὰς διατριβάς ποιησάμενος
κατασκηνώσαι, φήσας· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συν-
ηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ
αὐτῶν. Οὕτω δὲ μοι προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχά-
νει τὰ εἰρημένα, ὥστε δι' ὑπερβολὴν ἐπιθυμίας αὐ-
τῶν ὁμολογεῖν ἐκλείπειν τὴν ψυχὴν μου τῷ περὶ
αὐτὰς πόθῳ νικωμένην, καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς προ-
τιμᾶν τὰς ἐν ταῖς αὐλαῖς σου διατριβάς. Καὶ οὐ
μόνη γε ἡ ψυχὴ μου ἐκλείπει, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία
μου καὶ πρὸς τῆ καρδίᾳ μου καὶ αὐτό μου τὸ
σῶμα καὶ ἡ σὰρξ ἦν περιβέβλημαι. Καὶ ταῦτα
γὰρ ἐκ τῆς μνήμης τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς χαρᾶς
πληροῦται καὶ εὐφροσύνης· ὥστ' ἀληθευόντά με λέ-
γεις· Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο
ἐπὶ Θεὸν ζῶντα. Ζῶν γὰρ ὁ ἡμέτερος Θεός, καὶ μό-
νος ἰδιόκτητον καὶ φυσικὴν ἐν αὐτῷ κεκτημένος
ζωὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὢν ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς, πᾶσι
τοῖς πλησιάζουσι ταύτης μεταδίδωσι. Διόπερ καὶ
καὶ συχαίρει, ἅτε δι' αὐτῆς κοινωνήσουσα αἰωνίου

Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης διδάσκων, ὅποιον εἶχε
ἔρωτα καὶ πόθον περὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προφητεύμενα.
Διόπερ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγε· Πολλοὶ προφήται καὶ
δικαίον ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ
οὐκ εἶδον. Τὴν σάρκα δὲ φησὶν ἅμα τῇ καρδίᾳ
ἀγαλλιάσθαι ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, αἰνιττόμενος, ὡς οἶμαι,
καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ
γὰρ οἱ τῶν ἐθνῶν νομιζόμενοι θεοὶ νεκροὶ ἀψυχοὶ
τυγχάνουσι· Τὰ γὰρ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ
χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ταῦτα δὲ ἔσεβον
οἱ τότε ἄνθρωποι· ἐγὼ, φησὶν, οὐ τοιοῦτόν τινα Θεόν,
ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν προθεωρῶν, τῇ καρδίᾳ εὐφραίνο-
μαι· καὶ αὕτη δὲ μου ἡ σὰρξ ἐπὶ τούτῳ τῷ Θεῷ
ἠγαλλίασατο, ὡς ἐπὶ Θεῷ ἀληθῶς ζῶντι καὶ ζωο-
ποιῶντι τοὺς νεκρούς, ὃς καὶ αὐτὴν μου ζωοποιήσει
τὴν σάρκα διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀναστάσεως. Διὸ πρὸς τῇ
ψυχῇ καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσατο. Καὶ γὰρ στρου-
θιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ τρυγῶν ροσσίαν
ἑαυτῇ, οὗ θήσει τὰ ροσσία αὐτῆς, τὰ θυσια-
στήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Καὶ πῶς γὰρ οὐ
δικαίον, φησὶ, προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ ὁμολογεῖν εἶναι
τὰ σκηνώματά σου, ὦ Κύριε, ὅποτε καταφυγὴ γέγονε
παντὶ τῷ οἴῳ τε λέγεις· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρου-
θιον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρίδος τῶν θηρευόντων·
καὶ πάλιν τῷ φάσκοντι· Ἐπὶ τῷ Κυρῷ πέποιθα,
πῶς ἔρεϊτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη
τῶν στρουθίων; Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐνέτειναν
τόξον, ἠτολίμασαν βέλη εἰς φάρετραν. Πολλῶν γὰρ
τὴν τοῦ θεοφιλοῦς ψυχῆν παγίαι μεταβάλλειν καὶ δι-
κτοῖς ὡσπερ θηρεύειν αὐτὴν πειρωμένων, διπτα-
μένην ὡδε κάκεισε, καὶ πάντῃ περινοστοῦσαν, τῷ μὴ
ἔχειν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ, μόνα τὰ τοῦ Θεοῦ
σκηνώματα καταφυγὴ τῇ τοιαύτῃ γέγονε. Διὸ εἴρη-
ται· Καὶ γὰρ στρουθιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, ἀλλὰ

mine, tabernacula tua, dilecta et amabilia sunt, in
quibus ipse una cum hominibus morari sedesque
ponere dignatus es; nam dicis: *Ubi duo vel tres
congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio
eorum* 21. Ita porro mihi hæc jam memorata di-
lecta et amabilia sunt, ut fatear ex eorum concu-
piscencia animam meam, eorum amore victam, desi-
cere atque illam in atriis tuis commorationem
vitæ quoque antepone. Neque solum anima, sed
et cor meum deficit; imo vero ipsum corpus et
caro qua circumvestior. Hæc etenim ex vitæ illius
quæ penes te est memoria, gaudio et lætitia re-
pletur; ita ut vere dicam: *Cor meum et caro mea
exultaverunt in Deum vivum*. Deus quippe noster
vivens, qui solus propriam et naturalem in se vitam
possidet, imo potius omnis vitæ fons est, eam omni-
nibus ad se accedentibus impertit. Quamobrem
ipsa caro mea, quæ natura sua mortalis et cor-
ruptioni obnoxia est, gaudet et gratulatur; quia per
eam immortalis vitæ consors et divinæ gratiæ par-
ticeps futura est.

αὐτὴ ἡ φύσει θνητὴ καὶ φθαρτὴ μου σὰρξ χαίρει
ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μεταληψομένη.

Hæc autem ait Propheta, suum exhibens adver-
sus ea quæ in prophetia enuntiantur studium et
amorem. Ideo Servator noster dicebat: *Multi pro-
phetæ et justi voluerunt videre quæ vos videtis, et
non viderunt* 22. Ait porro una cum corde carnem
ipsam exsultare in Deum vivum; queis, ut æstimo,
ipsam Servatoris nostri ex mortuis resurrectionem
adumbrat. Quia enim ii qui inter gentes dii existi-
mantur, mortui et inanimati sunt: nam *simulacra
gentium argentum et aurum, opera manuum homi-
num* 23: hæc tamen illi olim homines venerabantur.
Ego vero, inquit, non deum hujusmodi, sed Deum
vivum contemplans, gaudio in corde repleor: ipsa-
que caro mea in huic Deum exsultavit, utpote in
Deum vere viventem et mortuos vivificantem, qui
hanc ipsam carnem meam per resurrectionem suam
reviviscere faciet. Quare cum anima caro ipsa
exsultavit. — VERS. 4. Etenim passer invenit sibi
domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos
suos, altaria tua, Domine virtutum. Et qui, ait, non
æquum fuerit, o Domine, altaria tua dilecta et
amabilia esse fateri, quando ea refugium cuique
fuere qui dicere valeret, *Anima nostra sicut passer
erepta est de laqueo venantium* 24; ac rursum ei qui
dicat, *In Domino confido, quomodo dicetis animæ
meæ: Transmigre in montem sicut passer? Quoniam
ecce peccatores intenderunt arcum, faraverunt sa-
gittas suas in pharetra* 25. Nam cum multi sint qui
religiosi viri animam ceu laqueis interciperent, et re-
tibus ceu venari conantur, cum ea ultro citroque
evolet ac circumquaque se vertat, quod in hac mor-
tali vita, requie nulla fruatur, in solis Dei taber-
naculis receptum habere potuit. Quapropter di-
ctum est: *Etenim passer intexi sibi domum,*

21 Matth. xv:11, 20.

22 Matth. xiii, 17.

23 Psal. cxiii, 4.

24 Psal. cxxii, 7.

25 Psal. x, 2, 3.

pariterque turtur nidum; videlicet anima quæ in presenti honestam et continentem exercet vitam (hujusmodi namque esse illa avis dicitur), ac quæ hominum malitiam luget et deplorat, ipsa per fugium reperit, nimirum altaria in toto orbe per Christi doctrinam excitata: ubi ceu in nido ac receptaculo recens natam ac teneram prolem deponet, tutum insidiisque vacuum nacla pulvis suis domicilium: ita ut altaria tua passeri pro domo, turturi pro nido habeantur. Hæc quippe aves, passer scilicet et turtur, olim antequam per totum orbem altaria exstruerentur, nullum habuere per fugium, ad diuturno tempore errabundæ pellebantur et captabantur a venatoribus. Ideo qui ceu passer pellebatur, hæc dicebat: *In Domino confido, quomodo dicetis animæ meæ, Transnigra in montem sicut passer?* Idem vero ipsi ex inimicorum manibus erepti, hæc confitebantur: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Occulti ergo et invisibiles venatores animabus cælesti ac sublimi vitæ operam dantibus insidiantes, retia et laqueos tendebant, ac venabula cujusvis generis adornabant ad insidias parandas. Quæ in præcedenti his verbis enuntiata sunt: Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum malignaverunt consilium, cogitaverunt adversus sanctos tuos*²⁶⁻²⁷. Persecutionum tempore, quo inimici Dei populum ejus impugnant vexabantque, Dei homines instar passerum huc illuc fugientes, demum oblata pace, tabernacula, atria et altaria Dei in per fugium ac re-

quiem invenerunt. E re autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, et reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere: quam jubet offerre Deo pullos suos, eosque in altaribus ceu in nido deponere et consecrare.

πεπονημένους, τὴν τρυγώνα, ἣν τῷ Θεῷ φησι προσφέρειν δεῖν τοὺς ἑαυτοὺς νεοττοὺς καὶ ἀνατιθεῖν αὐτοῦ, ὡς ἐν καλιᾷ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις αὐτοῦ.

VERS. 5. *Rex meus et Deus meus, beati omnes qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te. Diapsalmu.* Quare dilecta et amabilia mihi sunt tabernacula tua, et cur desiderio eorum deficit anima mea, ad hæc etiam in quo exsultavit cor meum et caro mea? Quia passer invenit sibi domum, et turtur nidum, altaria tua, Domine virtutum. In quibus altaribus qui non ad breve tempus, sed assidue et perseveranter commorantur et habitant, ter beati sunt. His porro dictis legalia omnia a Moyse tradita circumscribit et ablegat. Non enim beatos dixit circumcisos, non eos qui Sabbata observant, non Mosaicorum sacrificiorum cæterorumque corporalium legis præceptorum cultores, neque etiam eos qui ex Abrahami stirpe sunt, non Israellem, neque Judaicam gentem; sed simpliciter omnes qui habitant in domo Dei. Quid beatius

καὶ τρυγῶν νοσσιάν· ἢ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν σεμνότητά καὶ σωφροσύνην ἀσκούσα ψυχὴ (ταυτοῦτον γὰρ εἶναι λέγεται τὸ ὄρνεον), ἀποκλινομένη καὶ θηνοῦσα τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίαν, εὖρε καταφυγὴν καὶ αὐτὴ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθέντα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σου διδασκαλίας θυσιαστήρια· ἐνθα ὡσπερ ἐν καλιαῖς καὶ νεοττίας τὰ ἀρτιγενῆ καὶ νεογνὰ τῶν αὐτῆς τέκνων ἀποθήσεται, ἀσφαλῆ καὶ ἀκπιθούλευτον εὐρούσα τοῖς ἑαυτῆς νεοττοῖς μονή· ὥστε εἶναι τὰ θυσιαστήριά σου στρουθίω μὲν οικίαν, καλιάν δὲ τρυγόνι. Ταῦτα γὰρ τὰ ὄρνεα, τὸ στρουθίον λέγω καὶ τὴν τρυγῶν, πάλαι μὲν, πρὸ τοῦ συστήναι τὰ πανταχοῦ γῆς θυσιαστήρια, οὐκ εἶχε καταφυγὴν· ἐπλανᾶτο δὲ μακροῖς χρόνοις, ἐν οἷς ἤλαυνετο καὶ ἐδιώκετο πρὸς τῶν θηρευτῶν. Διὸ δὴ ἔλεγον ὁ δίκτυν B στρουθίου ἐλαυνόμενος· Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιου, πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου, μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον; Καὶ ῥυσθέντες γε ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, ὡμολόγουν λέγοντες καὶ αὐτοί· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παρῖδος τῶν θηρευτῶν. Ἀφανεῖς οὖν καὶ ἀόρατοι οἱ θηρευταὶ ταῖς τῶν οὐράνιον καὶ μετάρσιον βίον μεταδιωκούσαις ψυχαῖς ἐπιβουλεύοντες, δίκτυα καὶ παγίδας ἰστώντες, θηρατρά τε παντοῖα κατεσκευάζον εἰς ἐπιβουλήν αὐτῶν. Καὶ ταῦτα γε παρίστατο διὰ τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ, ἐν ᾧ εἶρητο· Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤβησαν κεφαλῆν. Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπαυροῦσαντο γνώμην, ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁσίων σου. Κατὰ τοὺτους τῶν διωγμῶν καιρῶς, καθ' οἷς C οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ τὸν λαόν αὐτοῦ πολεμοῦντες ἤλαυνον, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι δίκτυν στρουθίων ὡς κάκεισε περιφεύγοντες, ὑστερόν ποτε εἰρήνης καταξωθέντες, εὗρον τὰ σκηνώματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια καταφυγὴν ἑαυτοῖς καὶ ἀνάπαυσιν. Εἴποις δ' ἂν τοὺς μὲν εὐζώνους καὶ τὸν μονήρη βίον ἐπανηρημένους εἶναι στρουθίον, τοὺς δὲ παιδοποιίας καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομίας πρόνοιαν

Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου, μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀνεσσοῦσί σε. Διάψαλμα. Διὰ τί προσφιλεῖ μοι τυγχάνει καὶ ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, καὶ τίνος ἕνεκα ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου περὶ αὐτῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἐπὶ τὴν ἠγαλλιάσατο; Ἐπειδὴ περ εὗρεν ἑαυτῷ στρουθίον οικίαν καὶ τρυγῶν νοσσιάν, τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· παρ' οἷς θυσιαστηρίοις οἱ μὴ πρὸς βραχὺ διατρίβοντες, ἀλλ' εἰς τὸ διηνεκές κατοικοῦντες, καὶ παραμόνως ἐμμένοντες, τρισμάκαριοι τυγχάνουσι. Τοῦτο δ' εἰπὼν, πάντα τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα περιέγραψεν. Οὐ γὰρ μακαρίους εἶπε τοὺς ἐμπεριτόμους, οὐδὲ τοὺς τὰ Σάββατα φυλάττοντας, οὐδὲ τοὺς τὰς παρὰ Μωϋσεὶ θυσίας καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ σωματικῶν νόμου ἐντολῆς ἐπιτηροῦντας, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀπογόνους Ἀβραάμ, οὐδὲ τὸν Ἰσραὴλ,

οὐδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλ' ἀπαξαρπῶς ἅπαντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ἀληθῶς μακαριώτερον τοῦ βασιλεῖα μὲν τὸν Θεὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Κύριον τῶν δυναμῶν ἐπιγράφεσθαι, οἰκεῖν δὲ τὸν οἶκον αὐτοῦ διηνεκῶς, ἐξ οὗ πορίζεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀθανασία καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ; Τοῦτο γοῦν παρίστηεν ὁ λόγος φάσκων· *Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰλέσουσι σε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου*. Πῶς δ' ἂν ἄλλως δύναιτό τις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων τὸν Θεὸν αἰνεῖν ἢ διαωνιζῶν καὶ αὐτὸς, ἀτιδὼν τε καὶ ἀθάνατον κεκτημένος ζωὴν; *Μακάριος ἀνὴρ οὗ ἔστιν ἀντιλήψις αὐτοῦ παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, εἰς τὸν τόπον ὃν ἔθετο*. Πληρώσας τὸν εἰρμὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς διανοίας, μεταβολῇ κέχρηται τοῦ λόγου ἀπὸ διαφύλλματος. Διόπερ ἀνωτέρω πληθυντικῶς μακαρίου τοῦς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰπὼν, ἐνταῦθα ἕνα τινὰ μακαρίζει κατὰ ἐξαιρέτων. Τίνα δὲ τοῦτον ἢ τὸν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος ἀντιλήψεως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡξωμένον, τὸν καὶ ἀναβάσεις ἐσχηκότα Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ; Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνδρα πάλιν μακαρίζει· ἀλλ' οὐ τὸν τῶν παρὰ Μωϋσεῖ σωματικῶν ἐντολῶν φύλακα. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ πᾶς ὁ ἀποκλαδόμενος ἑαυτὸν ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, καὶ τὴν ἐπίγειον ταύτην ζωὴν βαρούμενος, ἣν κοιλάδα κλαυθμῶνος ὁ λόγος ὀνομάζει, διὰ τὸ κλαυθμῶν ἄξια εἶναι γὰρ ἐνταῦθα, κλαυθμῶν τε ἄξια πρῶτερον τοὺς ἐπὶ τῆς ἀνθρώπου, καὶ διὰ τὸ τοὺς ἄγιους τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀποκλάεσθαι, στενάζοντας καὶ βαρουμένους κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Πᾶς οὖν ὁ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος, τουτέστιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως τυγχάνων, μακάριος ἀληθῶς ἂν εἴη, ὅτε μάλιστα ἀναβάσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων θνητοῖς λογισμοῖς καθελκομένων εἰς πᾶν εἶδος ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ δαιμόνων ἐπιβολαῖς, καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἐνθυμήσει ὑποσκελιζομένων, ἃ μὴ τούτοις ἀλίσκόμενος, κατὰ δὲ Θεοῦ χάριν ἀναβάσεις ἀγαθὰς καὶ λογισμοὺς ἐκ Θεοῦ πεμπομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κτῶμενος, οὗτος ἀληθῶς μακάριος, ὁ καὶ διὰ παντὸς κατοικῶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ Ἰσραὺς τις μόνῃ τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ σχολάζων, καὶ μακάριος οὗτος· ἅτε πρῶτον μὲν ἀντιλήπτορα ἔχων τὸν Θεὸν βοηθοῦντα αὐτῷ, καὶ ἀντιλαμβάνομενον ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς πράξεσιν· ἔπειτα κεκτημένος ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· ἀγαθούς δὲ λογισμοὺς σημαίνουσιν αἱ ἀναβάσεις καὶ ἀγαθὰς ἐνθυμήσεις τὰς κατὰ Θεοῦ βουλὴν ἀντιούσας καὶ ἀνατρεχούσας ἐπὶ τὴν μνήμην τοῦ μακαριζομένου. Νοήσεις δὲ τοῦτο παραθεῖς τό· *Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς καὶ ἄγωσιν εἰς συνέδρια, μὴ μεριμνήσητε πως ἢ τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ὁ λόγος ἐν ἀπορίᾳ τοῦ στόματος ὑμῶν*. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ἐν ᾧ γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, τοῦτο ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Διὸ εὐχότως μακαρίζεται. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ κλαυθμῶνος, τουτέστιν ἐν τῷ περιγίῳ τόπῳ τῆν τοῦ Θεοῦ Διαθήκην καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ πρεσβεῶν διέθετο.

¹⁸ Matth. x, 19, 20. ¹⁹ Ephes. vi, 19.

A enim fuerit, quam Deum suum et Dominum vitatum in regem sibi ascribere, et in domo ejus perpetuo habitare, ex quo Dei immortalitas et aeterna vita comparatur? Id sane declarat illud: *Qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te*. Qua ratione autem quis valeat in saecula saeculorum Deum laudare, nisi et ipse perpetuo maneat, ac aeternam immortalemque possideat vitam? —VERS. 6, 7. *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum, in loco quem posuit*. Postquam seriem verborumque sententiam absolverat, a diapsalmate sermonis mutationem orditur. Quamobrem cum superius eos qui habitant in domo Dei beatos pluraliter dixisset, hic unum quempiam in primis beatum praedicat. Quem vero, nisi eum qui in valle lacrymarum Dei patrocinio dignatur, qui etiam ascensiones Dei habet in corde suo? Hunc quippe virum rursus beatum dicit; non autem corporalium Moysis praceptorum cultorem. Talis porro est quisquis in hac mortali et humana vita seipsum deplorat; et terrenam hanc vitam, quam vallem lacrymarum sermo nuncupat, gravate et aegre sustinet: quia hujus vitae res fletu dignae sunt, atque homines in terra degentes lacrymis deploranda perpetrant: et quia sancti Dei in hac vita fletibus, gemitibus et aërumnis traditi sunt secundum Apostolum. Quisquis ergo in valle lacrymarum, id est in mortali vita patrocinio Dei fruitur, vere beatus fuerit, quando maxime ascensiones Dei in corde ejus positae sunt. Cum enim alii homines mortalibus cogitationibus in peccata omnis generis detrahantur, daemonumque conatibus ac malignorum spirituum suggestionibus supplantentur; qui eorum machinis non capitur, sed Dei gratia ascensiones bonas et a Deo missas cogitationes in corde suo possidet, hic vere beatus; qui etiam in domo Dei semper habitat, et quasi sacerdos quispiam soli Dei cultui vacat, sane et beatus ille: primo quia in omnibus actibus suis Deum habet susceptorem et patronum; deinde quia ascensiones Dei in corde possidet; quibus ascensionibus significantur cogitationes bonae, quae ex Dei nutu in memoriam ejus qui beatus praedicatur ascendunt et accurrunt. Id porro intelligas, si huic dicto conferas illud: *Cum persequerentur vos et adducent in concilia, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis sermo in apertione oris vestri*. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui in caelis est, qui loquitur in vobis. Nam is in quo Spiritus Dei loquitur, in corde ascensiones Dei obtinet. Unde merito beatus praedicatur. Is ipse in loco fletus, id est, in loco terreno, Dei testamentum et eloquia ejus ceu legatione fungens disposuit.

τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.

Pro illo autem, *Disposuit in valle lacrymarum*, A Symmachus sic habet, *Prægressi vallem plorabat*. Hic porro per vallem lacrymarum, humanam vitam indicari diximus, quam is qui beatus prædicatur pertransiens et transcurrens quasi advena quispiam et peregrinus, cælestis patriæ amore flagrans, fletibus lacrymisque beatitudinem parientibus sese macerat, secundum illud, *Beati qui lugent*²⁰. Qualis erat Paulus qui talia fatur: *Nos qui sumus in tabernaculo, ingemiscimus gravati*²¹. Pro illo autem, *In loco quem posuit, Aquila, Fontem ponent eam*; Symmachus vero, *Fons ordinabitur*. Quem, inquit, fontem ponent, nisi vallem lacrymarum? Totum autem locum sic Aquila interpretatur: *Pertranseunt in valle fletus, fontem ponent eam*. His porro significat, advenas et peregrinos in hac vita, hominum vallem in fontem posituros, sive fontem ordinaturos esse ex Symmacho, hacque voce divinam doctrinam appellant. Fons quippe vitæ potus immortalitatis in valle fletus a Dei et hominibus apud hominum genus constituitur, per vivificam scilicet et piam doctrinam, quam cum ipsi adierunt, tum aliis per docripta sua reliquerunt. — **Vers. 8.** Is vero ipsis in lacrymarum mercedem condignumque fructum, benedictionem rependet ipsorum legislator. Quibusnam benedictionem impertiet, nisi iis qui in hac valle lacrymarum dediti, fontem in illa posuerint? Pro illo autem, *legislator*; Aquila, *matutinus*; Symmachus vero, *commonstrator*, dixit; quinta autem editio, *Qui illuminat*, alia item quædam sexta editio, *Qui docet*. Ita ut ex omnibus salutare Verbum indicari, subintellegere liceat. Ipse namque est legislator, illuminator, doctor, idemque matutinus et commonstrator; secundum singulas virtutum suarum rationes his usus vocabulis. A quo benedictionem nacti qui in valle lacrymantur, ibunt, iter suum perficientes ac in dies roborati; ita ut semper proficiant, et ex minori in majorem virtutem accedant, et a gloria in gloriam, ut ait divinus Apostolus: *In eandem imaginem transformati a gloria in gloriam*²². Quare Symmachus sic interpretatus est: *Iter facient ex virtute in virtutem*.

Vers. 9. *Videbitur Deus deorum in Sion. Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam; auribus percipe, Deus Jacob*. Postquam dixerat, *Benedictionem dabit legislator*, apposite docet qua ratione versantibus in valle hominibus benedictionem daturus sit. Quo pacto dabit, nisi dignatus in terra conspici? Admodum consequenter, vaticinatus torcularia Dei per totum orbem multa futura esse, tabernacula item plura, atria quoque et altaria quam plurima, causam affert cur hæc omnia in terra constituenda sint. Quænam porro sit illa, docet his verbis: *Videbitur Deus deorum in Sion*; adventum Dei ad homines et conspectum ejus aperte decla-

Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος*, ὁ Σύμμαχος φησι, *Προσθεύων κοιλάδα ἐκλαειν*. Κοιλὰδα δὲ κλαυθμώνος ἐν τούτοις τὴν ἀνθρώπινον ἔφαμεν δηλοῦσθαι βίον, ὃν ὁ μακαριζόμενος προσθεύων καὶ παρατρέχων, ὡσπερ τις πάροικος καὶ παρεπίδημος, τὴν ἐπουράνιον ἑαυτοῦ πατρίδα πῶδων, ἀποκλάεται κλαυθμὸν τὸν μακαριοποιὸν κατὰ τὸ *Μακάριοι οἱ κλαλοντες*. Ὅσος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Ἐμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήρει στενάζομεν βαρούμενοι*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Εἰς τόπον ὃν ἔθετο*, ὁ μὲν Ἀκύλας φησι, *Πηγὴν θήσονται αὐτήν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Πηγὴ τάξεται*. Τίνα δὲ αὐτὴν, φησι, πηγὴν θήσονται, ἢ δηλονότι τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος; Ὅλον γὰρ οὕτως ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· *Παρερχόμενοι ἐν κοιλάδι τοῦ κλαυθμοῦ, πηγὴν θήσονται αὐτήν*.

B Διηλοὶ δὲ διὰ τούτων, ὡς ἄρα οἱ πάροικοι καὶ παρεπίδημοι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὴν τῶν ἀνθρώπων κοιλάδα πηγὴν θήσουσι, ἢ τάξουσι πηγὴν κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν τούτου ὀνομάσαντες τὸν τρόπον. Πηγὴ γὰρ ζωῆς καὶ ποτὴν ἀθανάσιαν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμώνος τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ καταβέβληται ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων διὰ τῆς ζωοποιου καὶ θεοσεβοῦς διδασκαλίας, ἣν αὐτοὶ μετήλθον, καὶ ἑτέροις καταλειπίσασιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν γραφαῖς. Τούτοις δὲ αὐτοῖς, φησὶν, εὐλογίας μισθὸν τοῦ κλαυθμοῦ καὶ καρπὸν ἐπάξιον δώσει ὁ νομοθέτης αὐτῶν. Τίσι δὲ τούτοις δώσει τὰς εὐλογίας, ἢ δηλονότι τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἀποκλαομένοις καὶ πηγὴν ἐν αὐτῇ θεμένοις; Ἀπὸ δὲ τοῦ, ὁ νομοθετῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, *πρώιμος*, ὠνόμασεν, ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ὑποδείκτης· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, ὁ φωτίζων· ἄλλη δὲ τις παρὰ ταῦτα ἔκδοσις ἔκτε, ὁ διδάσκων· ὡστε ἐξ ἀπάντων τὸν σωτήριον λόγον ὑπονοεῖν. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ νομοθετῶν· αὐτὸς καὶ ὁ φωτίζων καὶ ὁ διδάσκων· αὐτὸς καὶ ὁ πρώιμος, αὐτὸς καὶ ὁ ὑποδείκτης, καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων ταύταις χρώμενος ταῖς ἐπανωμίαις, παρ' οὗ οἱ ἐν τῇ κοιλάδι κλαίοντες, μεταλαβόντες εὐλογίας, πορεύσονται τὴν ἑαυτῶν πορείαν διανύοντες, καὶ δυναμούμενοι ὀσημέραι· ὡς αἰεὶ προκόπτειν ἐπιδιδόναι ἐκ δυνάμεως βραχυτέρας ἐπὶ δυνάμιν μείζονα, καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, *τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*. Ὅθεν καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Ὁδεύουσιν ἐκ δυνάμεως εἰς δύναντιν*.

D Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Εἰπὼν, *Εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν*, ἀκολούθως διδάσκει ὅπως δώσει τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι τὰς εὐλογίας. Πῶς οὖν, φησὶ, δώσει, ἀλλ' ἢ καταξιώσας ὀφθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς; Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς θεσπίσας ὁ λόγος ληνοῦς Θεοῦ πλείστα μέλλειν ἔσεσθαι καθ' ὅλης οἰκουμένης καὶ σκηνώματα πλείστα καὶ αὐλὰς πλείους, καὶ θυσιαστήρια πλείστα, ἐπάγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤμελλε ταῦτα πάντα ἐπὶ γῆ συνίστασθαι. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία διδάσκει λέγων· *Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών*· σαφῶς παροσίαν εἰς ἀνθρώπους Θεοῦ καὶ φανέρωσιν αὐτοῦ διὰ

²⁰ Math. v, 5. ²¹ II Cor. v, 4. ²² II Cor. III, 18.

σκων. Θεὸς δὲ θεῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὠνόμασται, νοου-
 μένων ἡμῖν θεῶν τῶν μακαρίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν,
 πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο· οἷς καὶ εἴρηται·
 Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε· καὶ, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συ-
 ναγωγῇ θεῶν· καὶ, Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ
 ἐκάλεσε τὴν γῆν. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις Θεὸς θεῶν οὐδὲ
 ἄλλος ἢ μόνος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγος ἀνηγό-
 ρεῦται· ὁ δὲ καὶ θεοὺς αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτοῦ χορη-
 γίας καὶ μετοχῆς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀπεργασά-
 μενος. Θεοὺς γὰρ εἶναι φησιν ἐκείνους, πρὸς οὓς ὁ
 Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Ἐξῆς δ' οὖν καὶ ὀνομαστὶ
 τοῦ Χριστοῦ μνημονεύει, λέγων ἐν εὐχῇ· *Καὶ ἐπι-
 βλεψὼν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου.* Ἀντὶ
 δὲ τοῦ, Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών, ἢ
 Ἀκύλας φησιν, Ὁφθῆσεται ἰσχυρὸς Θεὸς ἐν Σιών.
 Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ μέλλων ὄρατος καὶ ὀφθαλμοῖς
 Θεατὸς ἔσεσθαι, διδάσκει προΐων καὶ λέγων· Ἐνώπι-
 ον, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Οὗτος γὰρ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ
 τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάλαι καὶ τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρώπου
 σχήματι ὄφθεις, φήσας τε πρὸς αὐτόν· Οὐκ ἔτι κλη-
 θήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται
 τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ
 ἀνθρώπων δυνατός. Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ θεοφιλῆς, συναισθό-
 μενος τοῦ χρηματίζοντος αὐτοῦ Θεοῦ φησι· Ἐἶδον
 Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου
 ἡ ψυχή. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ Θεὸς ὁ τῷ Ἰακώβ ὄφθεις
 αὐτὸς ὄφθῆσεται, φησιν, ἐν Σιών, διαρρήδην τῆς τοῦ
 Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιφανείας τοῦτον σημαι-
 νομένης τὸν τρόπον. Αὐτὸν δὲ οὖν τοῦτον τὸν Θεὸν
 Ἰακώβ ἐπικαλούμενος, ἐπιστεῖσαι τὴν παρουσίαν
 αὐτοῦ ἵκετεῖται. Ἐπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός·
 Τίνας δὲ φησιν ἰδὲ, ἀλλ' ἢ τὸν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ
 κλαυθμῶνος καταπονομένους; Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς·
Καὶ ἐπιβλεψὼν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου,
 εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χρι-
 στὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρου-
 σίαν. Δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, *Θυρεὲ ἡμῶν, ἰδε, Θεέ,*
καὶ ἐπίτρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ
Σύμμαχος, Ἐπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ
πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦ-
 τα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὔτοι
 δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ
 τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέ-
 μου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν
 τῷ θεῷ Πνεύματι προρῶντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ
 καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι
 τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων
 ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ
 πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ
 λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς
 διαδέξεται γένος.

Ἐπιβλεψὼν ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ
 χιλιάδας. Τῆς τοῦ Θεοῦ παρουσίας τὴν μίαν, τῆς ἐκ
 νεκρῶν ἀναστάσεως ἡμέραν, πολὺ κρείττω χιλιάδων
 καὶ προτιμωτέραν ὁ τὸν παρόντα ψαλμὸν λέγων ἠγγε-
 λται. Αἰνίττεσθαι δὲ ἡγοῦμαι διὰ τῶν χιλιάδων τὸν χρό-
 νον τῆς συστάσεως τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐν ὅλοις γὰρ

A rans. Deus autem deorum Dei Verbum vocatur; ita
 ut intelligatur deos esse, beatos et religiosos viros,
 ad quos factum est Verbum Dei: quibus etiam di-
 ctum est, *Ego dixi, Dii estis* 33; et, *Deus stetit in*
synagoga deorum 34; et, *Deus deorum Dominus lo-*
catus est, et vocavit terram 35. In his namque non
 alius Deus deorum vocatus est, quam is solus qui
 in principio Verbum erat apud Deum: qui scilicet
 munere suo et ejusdem Spiritus participatione deos
 illos effecit. Deos namque illos esse dicit, ad quos
 sermo Dei factus est. Deinde vero Christum nomi-
 natim memorat in oratione dicens, *Et respice in*
faciem Christi tui. Pro illo autem, *Videbitur Deus*
deorum in Sion, Aquila sic habet, *Videbitur fortis*
Deus in Sion. Quisnam vero sit ille, qui visibilis
 oculisque spectabilis futurus est, deinde declarat
 hoc modo: *Auribus percipe, Deus Jacob.* Nam hic
 ipse erat Dei Verbum, qui olim Jacobo hominis spe-
 cie visus, sic eum affatus est: *Non ultra vocabitur*
nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum:
quia fortis fuisti cum Deo, et cum hominibus potens
eris 36. Quare vir ille religiosus, cum persentisce-
 ret eum qui ipsius Deus vocatur, ait: *Vidi Deum*
facie ad faciem, et salva facta est anima mea 37. Is
 ipse Deus, inquit, qui Jacobo visus est, rursus vi-
 debitur in Sion, Dei Verbi adventum in homines
 hisce manifeste declarans. Hunc Deum Jacob invo-
 cans, adventum maturare suum rogat. — VERS. 10.
Protector noster, aspice, Deus. Quosnam aspicere
 rogat, nisi eos qui in valle lacrymarum afflictione
 premuntur? Deinde vero subjungit, *et respice in*
faciem Christi tui, rogans Dei Verbi adventum ad
 Christum suum, quem ex semine David induit, ac-
 celerari. Quamobrem Aquila sic habet, *Clypee noster,*
vide, Deus, et converte vultum uincti tui. Symma-
 chus vero, *Protector noster vide, Deus, et aspice*
vultum Christi tui. Hæc porro precantur ii, qui to-
 tum psalmum pronuntiant: hi autem erant Dei
 prophetæ, qui a spiritualibus inimicis servati fue-
 rant, et a bello ad pacem translati, divino affante
 spiritu tabernacula Dei prospiciebant, atriorum et
 altarium ejus percupidi. Qui etiam Dei Verbum,
 suum in tempore belli protectorem factum, obse-
 crant ut ad faciem Christi sui respiciat, ut ipso
 D apparente ac Christum, ex semine David secundum
 carnem ortum assumente, malis pristinis omnes
 eximantur, hominumque genus bona per Christum
 nanciscatur.

καὶ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα-
 λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς
 πᾶσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων

VERS. 11. *Quia melior est dies una in atris tuis ses-*
per millia. Unam Dei præsentia, id est, resurre-
 ctionis ex mortuis diem, vel millibus diebus multo
 meliorem et præstabiliorem esse arbitratur is qui
 psalmum hunc profert. Hic autem millenario puto
 subindicari tempus, quo Jerosolyma substitit: nam,

33 Psal. LXXVI, 6 34 ibid., 1. 35 Psal. XLIX, 1. 36 Gen. xxxii, 28. 37 ibid. 30.

totis mille annis templum ejus duravit; totidem quippe numerantur a templi Salomonis fundatione usque ad Salvatoris nostri adventum. Quos item indicari puto in LXXXIX psalmo, qui inscribitur, *Oratio Moysis*; in sequentibus quippe hæc habet: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte.* Hujusmodi itaque millenario vel una dies resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis præponenda, et pretiosior haberi debet ei qui ejusdem amore ducitur. Quare adventum maturare suum rogat dicens: *Aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui, quoniam melior est dies una in atriis tuis super millia.* Neque vero millia hic pluraliter accipienda sunt. Nam apud Hebræos hæc vox millenare unum significat, ut in atriis per totum orbem in adventu Dei, qui prænuntiatur, fundatis, præstantior est millibus; ideo superius quoque dicebat: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* Et rursus quia jam supra dixerat, *Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te*: his fidem habens ac verum esse dictum hujusmodi persuasus, ea de causa dico: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis*; ut in domo Dei consistens in sæcula sæculorum Deum laudare valeam. Sed etiam sicut diem unam millibus antetuli, ita et domum Dei, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna et fundamentum veritatis, potius elegi, quam habitare in multis tabernaculis peccatorum. Nam ipsi quoque peccatores in speciem tabernaculorum Dei sese composuerunt: sed tabernacula Dei, amabilia; peccatorum, odio digna sunt. — VERS. 12. *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus Deus, gratiam et gloriam dabit Dominus.* Pro illo, *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus,* Aquila, *Quia misericordia et clypeus Dominus Deus*; quinta vero editio, *Quia sol et protector Dominus Deus*; Symmachus similiter, *Quia sol*, dixit. Ideo namque, ait, una illa dies millibus melior est, quia Dominus Dei Verbum diei illius sol est. Hunc vero solem propheta his verbis subindicavit: *Timentibus autem me orietur Sol justitiæ, et medela in alis ejus* 38. Eum ipsum significabat qui dixit: *Et occidet sol super prophetas qui errare faciunt populum meum* 39; sapientem autem Isaias, *Non erit tibi sol in lucem diei, inquit, sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus gloria tua* 40. Cum talis sol Dominus sit, gratiam et gloriam ac etiam quid præstantius et melius, atque ineffabile et reconditum honum dabit iis qui ambulant in innocentia; sive secundum Symmachum (VERS. 13), *iis qui ambulant in perfectione.* Ideo dicitis fidem habens, ac probe persuasus vera illa esse, sic sermonem claudio: *Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te.* Nam si quis aliter a multis beatus dicitur; ipsi sane falsa beatitudo ascribitur.

A χιλιοις έτεσι συνέστη δ' εν αυτη νεώς· τσαυτα γαρ ην τα απο της Σολομωντων κατασκευης του ναου μέχρι της του Σωτηρος ημων παρουσιας, α και αυδης δηλουσθαι ηγουμαι δια του πθ' ψαλμου, δε επιγεγραπται μεν, Προσευχη Μωυσεως, φησι και προιον, "Οτι χιλια ετη εν οφθαλμοις σου ωσει ημερα η εχθες, ητις διηλθε, και φυλακη εν τυκτι. Της ουν χιλιαδος εκελνης η μια ημερα της εκ νεκρων αναστασεως του Σωτηρος ημων προκριτα και προτιμοτερα τυγχανει τω ταυτης επιθυμητη γενομενη. Διδ' ευχεται ταχυναι την παρουσιαν αυτου λεγων· "Ιδε, ο θεος, και επιβλεπον εις το προσωπον του Χριστου σου, οτι κρεισων ημερα μια εν ταϊς αυλαις σου υπερ χιλιαδας. Ου παντως δε πληθυντικως ακουστειον των χιλιαδων· παρα γαρ Έβραιοις αυτη η λεξις μιαν χιλιαδα σημαίνει, ως παντι τω επιστησαντι δηλον εσται. Και επειδηπερ η μια ημερα προτιμοτερα εσσι της χιλιαδος εν ταϊς αυλαις ταϊς καθ' ολης της οικουμενης, δια της θεοφανειας του προφητευομενου Θεου, ιερουθειαις· δια τουτο και ανωτερω ελεγεν· Επιποθει και εκλειπει η ψυχη μου εις τας αυλας του Κυριου. Και παλιν επειδηπερ ανωτερω ελεγε το, Μικαριοι οι κατοικουντες εν τω οικω σου, εις τους αιωνας των αιωνων αινεσουσι σε· τουτω πιστευων και ακριβως πεπεισμενος αληθη ειναι τον λογον, δια τουτο φημι· Έξελεξαμην παραβριπτεισθαι εν τω οικω του Θεου μου μαλλον· εν εν τω οικω του Θεου ων, δυναμαι εις τους αιωνας των αιωνων αινειν τον θεον. Μαλλον δε εξελεξαμην ωσπερ την μιαν ημεραν υπερ την χιλιαδα, οτω τον οικον του Θεου, ητις εστιν C Έκκλησια Θεου ζωντος, στυλος και εδραιωμα της αληθειας, μαλλον η οικειν εν πολλοις σκηνωμασι των αμαρτωλων. Μιμηματα γαρ των σκηνωματων του Θεου και οι αμαρτωλοι εαυτους κατεσκευασαν· αλλα τα μεν του Θεου αγαπητα τυγχανει, μισους δε αξια τα των αμαρτωλων. "Οτι ελεος και αληθειαν αγαπη Κυριος ο θεος, χαρις και δόξα δώσει Κυριος. Αντι του, "Οτι ελεος και αληθειαν αγαπη Κυριος, ο Ακυλας φησιν, "Οτι ελεος και θυρεος Κυριος ο θεος· και η πέμπτη εκδοσις, "Οτι ηλιος και σκεπαστης Κυριος ο θεος· και ο Σύμμαχος δε τουτους συμφωνως, "Οτι ηλιον (1), ωνόμασε. Δια τουτο γαρ, φησιν, εκελνη η μια ημερα κρεισων εσσι χιλιαδων, επειδηπερ αυτος ο Κυριος ο του Θεου Λόγος ηλιος D τυγχανει της ημερας εκελνης. Τουτον δε και ο προφητης τον ηλιον ηνιττετο φησας· Τοις δε φοβουμενοις με ανατε Ηλιος δικαιοσυνης, και Ιασις εν ταϊς πτερυξιν αυτου. Τον αυτον δε εδηλου και ο ειπων· Και δύσεται ο Ηλιος επι τους προσφητας τους πλανωντας τον λαόν μου· γυμνότερον δε ο Ησαϊας, Ουκ εσται σοι ο ηλιος εις φως της ημερας, φησιν, αλλ' εσται σοι Κυριος φως αιωνιον, και ο θεος δόξα σου. Τοιουτος δε ηλιος ων ο Κυριος, χαρις και δόξαν και ετι μεϊζον και κρειττον, αρρητον τε και απόρητον αγαθον δώσει τοις πορευομενοις εν ακιχη· η κατὰ τον Σύμμαχον, Τοις οδεύουσιν εν τα:

38 Malach. iv, 2. 39 Mich. iii, 6. 40 Isa. lx, 10.

(1) Vera lectio est "Ηλιος, ωηψ.

λειότητι. Διὰ τοῦτο πιστεύων τοῖς εἰρημένους, καὶ ἀκριβῶς ἔμαυτὸν πείσας ἀληθεῖς εἶναι τοὺς περὶ τούτων λόγους, τέλος τοῦ παντὸς λόγου φημι· *Κύριε τῶν δυνάμεων, μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ*. Πᾶς γὰρ ὁ ἄλλως παρὰ τοῖς πολλοῖς μακαρίζομενος πεπλανημένως ἂν μακαρίζοιτο. Μόνος δὲ, εἰ χρὴ τάληθῆ φάναι, μακάριος διὰ τὰ προλελεγμένα, ὡς ἂν πάντων τῶν ἀγαθῶν ἔμπλεος, ὃ σοι μόνῳ ἑαυτὸν ἀναρτήσας, καὶ πάσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας ταῖς παρὰ σοὶ ἐπαγγελίαις ἀναθείς. Ἦδη δὲ τρίτον ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ μακαρίσας ὁ λόγος τοὺς ἐμπερομένους ἐν αὐτῷ, οὐδαμῶς τοῦ Ἰουδαίου ἐθνους, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τοὺς τὰ Μωϋσέως δι' ἔργων ἀποπληροῦντας ἑμακάρισεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν καθόλου τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· δεῦτερον πάντα ἄνδρα ὃ ἔστιν ἀντιλήψις αὐτῷ παρὰ Κυρίου· καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς λόγου ἀορίστως καὶ καθολικῶς πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον. Χρῆν γὰρ ἐπιφανείας Θεοῦ καὶ Χριστοῦ παρουσίας εἰς ἀνθρώπους καταγγελλομένης μὴ Ἰουδαίους μόνον ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τοὺς παρὰ τῷ Θεῷ μακαρισμοὺς ἀναγγελλίεσθαι.

ΕΙΣ ΤΕΛΟΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΨΑΛΜΟΣ. ΠΑ'.

Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀκολουθῶς τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ μετὰ τὴν ἐν ἐκείνῳ θεοπισθεῖσαν θεοφάνειαν ἐν τῷ μετὰ χεῖρας κακῶν ἀπαλλαγῇ προφητεύεται, καὶ λύτρωσις μὲν αἰχμαλωσίας, συγχώρησις δὲ καὶ ἄφεσις ἀμαρτημάτων. Εἶπετο γὰρ ταῦτα τῇ τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους παρουσίᾳ, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐπὶ τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ δεδιωμένοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκείνῳ σκηνώματα Θεοῦ πλείστα καὶ αὐλαὶ καὶ θυσιαστήρια ἐπὶ τῆς γῆς ἐθεσπίζετο συστήσεσθαι, καὶ τὸ τούτων αἴτιον Θεὸς ἦν μέλλων ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι, καὶ ὀνομαστὶ Χριστὸς ἦν ἐπιβλεπόμενος· ἐλέγετο γοῦν· Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· καὶ πάλιν· Ἐπίφανον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου· εἰκότως ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ τὰ μέλλοντα ἐξεσθαι καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης προαναφωνεῖται. Ἄ δὴ καὶ πεπληρωταὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας, καθ' ἣν εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταξιώσας αὐτὴν τῆς ἐπιβάσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ εἶρητο τῷ πρωτοπλάστῳ· Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καὶ Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· καὶ ἄλλος προφητῶν ἔλεγεν· Ἀρὰ καὶ φόρος καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπὴ καὶ μοιχεύεται ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μισγοῦσιν· Ὡς δὲ ἐπεδήμει τῇ γῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα ἀνελάμβανεν· μεταβολὴ προτέρων ἐγένετο κακῶν, καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς στοιχεῖον ἀντὶ τῆς προτέρας ἀρᾶς εὐλογίας Θεοῦ μετελάμβανεν, ἐκκλησιαί τε καὶ οἶκοι τῷ Θεῷ προσευκτῆριοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνίσταντο. Διὸ νῦν μὲν λέλεκται· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου· ἐν ἐστέροις δὲ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ πάλιν· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Εἰκότως οὖν καὶ αὐτοῦ λέλεκται τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, κατὰ τὸ, Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. Οὐ μόνον γὰρ κτίσμα αὐτοῦ καὶ ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτῆμα γέγονε διὰ τὰ λελεγμένα.

A Sed, ut vere dicatur, solus ille beatus cui supra dicta competunt, siquidem ipse omnibus repletur bonis, qui sese tibi soli concedidit, totamque spem in promissis tuis deposuit. Cum porro in præsentī psalmo jam tertio beati prædicati fuerint ii de quibus sermo, nulla Judaicæ gentis vel Israelis facta mentio est; neque etiam eos qui præcepta Moysis exsecuti sunt beatos prædicavit: sed primo generatim eos qui habitant in domo Dei; secundo omnem hominem qui est auxilium a Domino; ac demum in fine sermonis, indefinite et generatim omnem hominem in Dominum sperantem. Nam cum futura Dei præsentia et Christi ad homines adventus annuntiaretur, non Judæis tantum, sed omnibus etiam hominibus beatitudines illas, quæ penes Deum sunt, annuntiari oportuit.

B 1. IN FINEM, FILIIS CORE PSALMUS. LXXIV.

VERS. 2. *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob.* Postquam in præcedenti psalmo Dei adventus prænuntiatus fuerat, consequenter in hoc ereptio a malis, necnon captivitatis solutio, venia quoque et remissio peccatorum prædicatur. Hæc quippe omnia Dei ad homines adventum et reliqua in superiori psalmo enuntiata subsequerentur. Quia enim in illo multa Dei tabernacula, atria et altaria in terra constituenda esse prædictum fuerat; horumque auctor Deus erat ad homines venturus, ac nominatim Christus hic conspiciendus, unde dicebatur, *Videbitur Deus deorum in Sion*; ac rursus, *Appare ad faciem Christi tui*: jure in præsentī psalmo quæ per totum orbem futura sunt prænuntiantur. Quæ sane in adventu Servatoris nostri completa sunt: quo placitum Deo fuit terram Christi sui aditu dignari. Siquidem olim primo parenti dictum fuerat: *Terra es, et in terram reverteturis*⁴¹; et, *Maledicta terra in operibus tuis*⁴²; aliusque propheta dicit: *Maledictum et cædes et mendacium, et furtum et adulterium effusa sunt super terram: et sanguinem sanguine miscent*⁴³: ubi autem Filius Dei peregrinatus est in terra, terrenumque corpus assumpsit, priorum malorum immutatio facta est, totumque terræ elementum, loco pristinæ maledictionis, benedictionem sortitum est, ac ecclesiæ et oratoria Deo per totum orbem constituta sunt. Quare jam dicitur, *Benedixisti, Domine, terram tuam*⁴⁴; in aliis vero, *Dominus, regnavit, exsultabit terra*⁴⁵; ac rursus, *Cantate Domino, omnis terra*⁴⁶. Merito itaque ipsius Domini esse terra dicitur hoc modo: *Benedixisti, Domine, terram tuam.* Non enim oppillicium duntaxat, sed etiam possessio ejus facta est ob allatas superius causas.

⁴¹ Gen. III, 19. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Ose. IV, 2. ⁴⁴ Psal. LXXXIV, 2. ⁴⁵ Psal. XCVI, 1. ⁴⁶ Psal. XCV, 1.

Qua ratione autem dicatur, *Avertisti captivitatem Jacob*, intelliges ex illa Servatoris voce, qua hanc Isaïæ prophetiam, *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, predicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem* ⁴⁷, cum legisset, addidit, *Hodie impleta est hæc propheta in auribus vestris* ⁴⁸, in se completum oraculum significans. Quia scilicet ipse Servator et redemptor animarum hominum esset, quas a dura multiplicium numinum erroris et dæmonum vexatilis servitute, solutis peccatorum vinculis, liberabat. Quod etiam in presenti psalmo denotatur his verbis. — *VERS. 3. Remisisti iniquitates plebi tuæ, operuisti omnia peccata eorum.* Iniquitates autem remissas et operatas alius item sermo meminit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* ⁴⁹. His porro Spiritus significat, pristinorum peccatorum remissionem iis, qui ex spirituali animarum captivitate redempti sunt, a Servatore concessam: quibus, si post remissionem iterum peccaverint, non secundo peccata remittit, sed operit. Nam ab illo concessum est, ut bonis operibus secundo gestis pristina delicta contegantur. Hæc vero omnia orbi terræ, videlicet illam incolentibus, per Salvatoris adventum universorum Deus elargitus est, sedata ira ac mitigato furore, quo quidem antea terrigenæ illi digni erant, ob impietatis exsuperantiam inimici ejus effecti; at Deus ipse erat, qui in Christo sibi mundum reconciliabat, neque ipsis pristina peccata imputabat. Quamobrem dictum est: — *VERS. 4-7. Mitigasti omnem iram tuam, avertisti ab ira indignationis tuæ. Convertite nos, Deus salutarium nostrorum, et averte iram tuam a nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis? aut extends iram tuam a generatione in generationem? Deus, tu convertens vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te.* Priora quidem de futuris in toto orbe prænuntiabantur, quæ secundum superius traditam interpretationem in adventu Salvatoris nostri ad finem deducta sunt. Hæc vero quæ tractamus, orationem continent pro populo ex circumcissione. Quia enim propheta divino afflatus Spiritu Judaicæ gentis erga Christum incredulitatem prospiciebat, necnon vindictam facinorum causa ipsis indiligendam; hanc pro ipsis orationem emittit peropportune; ita ut nulla in psalmo contradictio deprehendatur, quod cum initio meliora orbi vaticinatus esset, jam quasi nihil boni collatum sit preces instituat. Prima itaque de beneficiis a Salvatore nostro humano generi concedendis prædicta fuerant; secundo autem loco pro contribulibus a propheta preces emittuntur, ut ira ipsos invasura sedetur; atque ipsi demum Dei ad se conversione, atque illa in Christo Dei lætitia digni habeantur.

εὐεργεσιῶν προεφητεύετο· τὰ δὲ δευτέρω ὁ προφήτης ὑπὲρ τῶν ὁμοθεσιῶν εὐχεται, ἵκετεύων παύσασθαι μὲν τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν, καταξιωθῆναι δὲ καὶ αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιστροφῆς καὶ τῆς ἐπὶ τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης.

Πῶς δὲ εἴρηται τὸ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, νοήσεις ἐκ τῆς σωτηρίου φωνῆς, εἰς τὴν φήσαντων τοῦ Ἁσίου προφητείας, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀναγνοῦς ἐπήγαγε, Σήμερον πεπλήρωται ἡ προφητεία αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν, διδάσκων εἰς ἑαυτὸν πληροῦσθαι τὸ λόγιον. Ὅτι δὴ αὐτὸς ἦν ὁ Σωτὴρ καὶ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ὃς ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας τῆς πολυθέου πλάνης καὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἡλευθέρου, λύσας αὐτῶν τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν. Ὅθεν καὶ αὐτὸ παρίσταται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ φάσκοντος· Ἀφήκας τὰς ἀνομιὰς τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἀνομιὰς δὲ ἀφιμένους καὶ καλυπτομένας ὀδὲ καὶ ἀλλαχοῦ ὁ φάσκων λόγος· Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δεδωρημένην ἄφεσιν τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων τοῖς ἀπὸ τῆς νοσητῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας λελυτρωμένοις· οἷς, εἰ μετὰ τὴν ἄφεσιν πάλιν ἁμάρτοιεν, οὐκέτι δευτέρω ἄφεσιν, ἀλλ' ἐπικάλυψιν ἁμαρτιῶν παρέχει. Διὰ γὰρ δευτέρων κατορθωμάτων καλύπτειν τὰ προημαρτημένα συνεχώρησε. Ταῦτα δὲ πάντα τῇ τῶν ἀνθρώπων γῆ, καὶ δηλαδὴ τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐδωρήσατο, καταπαύσας τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν, ὧν ἄξιοι τὸ πρὶν ἐτύγχανον οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες, ἵτι δὴ ἐχθροὶ ὄντες αὐτοῦ διὰ τὰς τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ὑπερβολὰς· ἀλλὰ θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος δὲ αὐτοῖς τὰ περὶ πτώματα. Διὸ λέλεκται· Κατέπαυσας πᾶσαν τὴν ὀργὴν σου, ἀπέστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. Ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ὁ θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, καὶ ἀπέστρεψον τὸν θυμὸν σου ἀφ' ἡμῶν. Μὴ εἰς τὸν αἰῶνα ὀργισθήσῃ ἡμῖν; ἢ διατερεῖς τὴν ὀργὴν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; Ὁ θεὸς, εἰ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ ὁ λαὸς σου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. Τὰ μὲν πρότερα προεφητεύετο περὶ τῶν γενησομένων καθ' ὅλης τῆς γῆς, ἃ δὴ καὶ τέλους ἔτυχε διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν· τὰ δὲ προκειμένα εὐχὴν περιέχει ὑπὲρ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης προεώρα τῷ θείῳ Πνεύματι τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπειθείαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ τὴν καταληψομένην αὐτοὺς ὀργὴν τῶν τοιμηθσομένων αὐτοῖς ἔνεκεν, εἰκότως τὴν προκειμένην εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπει· ὡς μηκέτι δοκεῖν ἐναντιολογίαν περιέχειν τὸν ψαλμὸν, ἀνωτέρω μὲν τὰ χρηστότερα θεοπλάσαντα πάσῃ τῇ γῆ, ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις, ὡς μηδενὸς ἀγαθοῦ πεπραγμένου τὴν εὐχὴν διεξιόντα. Τὰ τοῖσιν πρώτα περὶ τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παύσασθαι τῶν ἀνθρώπων βίβη ὑπὲρ τῶν ὁμοθεσιῶν εὐχεται, ἵκετεύων παύσασθαι

⁴⁷ Isa. LXI, 1. ⁴⁸ Luc. IV, 18. ⁴⁹ Psal. XXXI, 1.

Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου καὶ τὸ σω-
τήριόν σου δόξης ἡμῖν. Ἔτι καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης
εὐχεται, ἰκετεύων καταξιοθῆναι καὶ αὐτὸς ὀφθαλμοῖς
παραλαβεῖν τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι διὰ τοῦ ἔλεους τοῦ
Θεοῦ, ἃ δὴ ἐν τοῖς ἀνωτέροις προσηρτεύετο. Παρακαλεῖ
δὲ καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς ἀνθρώπους ἐπιλάμψως
τυχεῖν, διὰ τοῦ φάσκειν· Καὶ τὸ σωτήριόν σου
δόξης ἡμῖν. Σαφῶς δὲ τὸ σωτήριον αὐτὸν εἶναι τὸν
Χριστὸν ἐδίδαξεν ὁ Συμεὼν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις·
λαβὼν γούν μετὰ χεῖρας ἔτι νήπιον ὄντα τὸν Ἰησοῦν,
εἶπε· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα,
κατὰ τὸν λόγον σου ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ
ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. Τοῦτο οὖν αὐτὸ
καὶ ὁ Προφήτης ἰδεῖν εὐχεται· διό φησιν ὁ Σωτήρ·
Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ
ἡμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ἀκούσομαι τί λα-
λήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός, ὅτι λαλήσει εἰρήνην
ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ,
καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν. Εὐδόμενος
ὁ Προφήτης, τῇ σωτῆρι αὐτὸν παραδίδωσι, πιστεύσας
ἐπακουσθήσεσθαι. Εἶτα προσδοχάσας ἀποκρίσεως τυ-
χεῖν φησιν αὐτὸς πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν τῆς εὐχῆς
μοι τοιαῦτα γέγονε· καιρὸς δὲ λοιπὸν ἐπακοῦσαι τοῦ
ἁγίου Πνεύματος, καὶ μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τί μέλλοι
θεσπίζειν περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ
τῶν μελλόντων διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐπιστρέφειν.
Εἶτα βραχὺ τι ἐφηρσυχάσας, πληροῦται τοῦ Πνεύματος
τοῦ θεοῦ, καὶ προφητεύει ἐξῆς ὧδέ πως λέγων·
Πλὴν ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον
αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν·
Ἐπιστήσῃ δὲ διὰ τούτων, ὅσον οὐδέπω μέλλειν ἐπι-
στήσεσθαι ἀνθρώποις τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ
ἀνωτέρω ἠρξάτο εἰπών· Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ
ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Αὐτὸ
δὴ οὖν τοῦτο φησὶ τὸ σωτήριον ἔγγιστα τυγχάνειν,
καὶ πλησίον ἤδη καὶ ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν
εἶναι, αἰτίον ὑπάρχον τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν καὶ
σκηνώματα συστήσασθαι ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. Ἔθος δὲ τῆ
θεῖα Γραφῆ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὀνομά-
ζειν, πολλάκις διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν. Ὁ δὴ καὶ
νῦν θεσπίζων ὁ λόγος, παρίστη διδάσκων ἀντὶ τῆς
προτέρας ἀτιμίας τῆς κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ὑπο-
στάσης ἐν τῇ γῇ δόξαν ἐν αὐτῇ κατασκηνώσειν, καὶ
σκηνώματα πανταχοῦ γῆς ἰδρυθήσεσθαι δόξης τῆς
τῷ Θεῷ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀνατεθη-
σομένης. Εἶτα τούτοις ἐξῆς τὸν τρόπον, καθ' ὃν
ἡμελλεν ἀποπληρωθῆσεσθαι τὰ ἐπηγγελμένα, δια-
σαφεῖ λέγων· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνητησαν,
δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφίλησαν. Δύο δὴ διὰ
τούτων συζυγίας φησὶν ἀλλήλαις συννητηχῆναι, ὧν ἡ
πρώτη ἔλεους ἦν καὶ ἀληθείας, ἡ δὲ δευτέρα δικαιο-
σύνης καὶ εἰρήνης. Συνήνητησαν ἀλλήλαις, φησὶ, καὶ
φιλικούς ἀσπασμούς ἀποδεδώκασι· κατεφίλησαν τε
ὁμοῦ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην ἢ ἀλήθεια καὶ
τὸ ἔλεος. Πόθεν δὲ ἀφικόμεναι ἀλλήλαις συνήνητησαν,
πάλιν ὑποβᾶς διδάσκει λέγων· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς
ἀνέτειλε, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυ-

VERS. 8. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hic etiam Propheta precando insistit, ut ipse quoque dignus habeatur, qui ea quæ per misericordiam Dei eventura, quæque antea prænuntiata sunt, oculis percipiat. Rogat item ut splendendi illius Christi ad homines adventus ipse consors efficiatur, cum ait, *Et salutare tuum da nobis.* Salutare autem illud Christum esse clare docet in Evangeliiis Simeon: qui, Jesu adhuc infante in ulnis accepto, dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.* Quia viderunt oculi mei salutare tuum⁵⁰. Idipsum videre peroptat Propheta: ideo Salvator ait, *Multi prophetæ et justî voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt*⁵¹. — VERS. 9. *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et in sanctos suos et in eos qui convertuntur corde.* Postquam precatus est Propheta, certus se exaudiendum esse, silentio se tradit. Hinc dum responsonem expectat, sese sic alloquitur: Talis fuit precatio mea; jam tempus est ut Spiritum sanctum audiam, et ab illo ediscam, quid de pace populi sui et de iis qui per Christum suum convertendi sunt, vaticinaturus sit. Deinde vero postquam paulum substitit et quievit, Spiritu divino repletur; et sub hæc prophetiam edit his verbis: — VERS. 10. *Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.* His autem declarat jam jam adventurum hominibus esse salutare Dei, de quo superius hæc precabatur: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hoc ipsum salutare jam proximum esse declarat ac vicinum timentibus eum, ipsumque veram esse causam cur gloria inhabitet et tabernacula ponat in terra nostra. Id autem moris esse Scripturæ divinæ, ut Christum Dei salutare nuncupet, sæpe et pluribus comprobavimus. Quod sane hoc in vaticinio declaratur, scilicet loco prioris infamiae, quæ idololatriæ tempore in terra versabatur, gloriam ibidem habituram, et tabernacula gloriæ Deo per evangelicam doctrinam referendæ, ubique terrarum sigenda esse. Secundum hæc modum aperit quo promissa complenda sunt, his verbis: — VERS. 11. *Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt.* His porro binas conjugationes coaluisse docet, quarum prima est misericordiæ et veritatis; secunda vero, justitiæ et pacis. Occurrerunt, inquit, mutuo, amicasque salutationes contulerunt: oscula dederunt simul justitiæ et paci veritas et misericordia. Unde vero profectæ mutuo occurrerint, secundum hæc declarat his verbis: — VERS. 12. *Veritas de terra orta est, et justitia de caelo prospexit.* Utpote igitur ex magna intercapedine mutuo concurrentes, sese invicem amplexæ et osculatæ sunt, hinc justitia quæ de caelo in terram prospexit, inde veritas quæ de imo sive de terra

⁵⁰ Luc. II, 29, 30. ⁵¹ Matth. XIII, 17.

orta est. His consequenter adjiciemus et subjun-
gemus ea quæ in principio psalmi posita sunt, et sic
habent: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti
captivitatem Jacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ,
operuisti omnia peccata eorum.* Hæc quippe omnia
tum futura prænuntiabantur, cum salutare Dei in
terra visum esset. Siquidem una cum salutari veri-
tate de terra orta, ac justitia quæ de cælo prospici-
ens ipsi occurrit, Dei gratiam ex æquo exque
suprema justii ratione in omnes homines effun-
dit.

Σωτηρίῳ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνατελλασα, ταύτη τε
σύνῃ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰσοῦ καὶ κατὰ τὸ

His porro divinus Domini et Servatoris nostri
Jesu Christi adventus perspicue enuntiatur; per
quem solum veritas de terra orta est: quia ipse
veritas erat, ac doctrinæ ejus evangelicæ sermo,
non ut olim in figuris et symbolis, sed per ipsam
veritatem tradebatur. Ideo dictum est: *Lex per
Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Chris-
tum facta est*⁵³? Universa autem opera ejus veri-
tate erant, necnon ortus ejus, passio et cætera, quæ
specie solum et phantasia gesta fuisse opinabantur
athei hæretici. Quod si omnis homo mendax, me-
rito ipse solus, qui veritas est, de terra ortus est,
peregrinum quidpiam et insolens; terra quale nun-
quam tulerat bonum proferente, in quo justitia illa
de cælo prospiciens requievit. Justitia vero, quæ
in veritate requievit, quænam alia fuerit, nisi ipse
Deus Verbum de quo dictum est: *Qui factus est
nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et re-
demptio*⁵⁴? Hic namque ex cælis descendens in
veritate, quæ de terra orta est, requievit, ipsique
conjunctus, ceu dilectam amabiliter eam amplexa-
tus est. Veritati porro de terra ortæ præcurrrens
aderat misericordia: per misericordiam quippe Dei,
tota veritatis dispensatio facta est. Justitiam vero
de cælo delapsam pax sequebatur; ut homines ter-
ram incolentes, non solum misericordia Dei et veri-
tate, sed etiam illa cælesti justitia et ejus amica
pace fruenterentur. Nam olim quidem justitiæ et pacis
domicilium cælum erat; nunc vero terra cum
misericordia Dei in terra substitit. Nam hæc subse-
quentium causa fuit: siquidem propter Dei mise-
ricordiam reliqua omnia secuta sunt: post miseri-
cordiam quippe veritas, hinc justitia, denique pax.
De Servatore certe nostro diserte scribitur: *Quia
ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum*⁵⁵; et:
*Pacificans per se sive quæ in cælis, sive quæ in terra
sunt*⁵⁶; ac rursum: *Veniens evangelizavit pacem iis
qui longe, et iis qui prope sunt*⁵⁶. Jure ergo in
Psalmo dicitur illud: *Verumtamen prope timentes
eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra no-
stra.* Multa quippe magnæ gloria in terra nostra,
videlicet in orbe, per prophetiarum eventum consti-
tit. Et qui, quæso, non habitatura erat gloria in terra
nostra, quando salutare ipsius, Christus Dei, et illa

Α ψεν. Ὡς ἐκ μακροῦ τοιγαροῦν διαστήματος συντη-
χοῦσαι ἀλλήλους, περιεπύξαντο καὶ κατεφίλησαν.
Ἄνωθεν μὲν ἐξ οὐρανοῦ διακύψασα ἐπὶ τὴν γῆν ἡ δι-
καιοσύνη, κάτωθεν δὲ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατείλασα ἡ
ἀλήθεια. Τούτοις ἀκολουθῶς ἐξῆς παραθησόμεθα καὶ
συνάφομεν τὰ πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ, ἐν οἷς ἐλέγετο·
*Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν
αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὴν ἀνομίαν τοῦ
λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.*
Ταῦτα γὰρ πάντα μέλλειν ἐσεσθαι προεφητεύετο, τῷ
σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος. Ἐπεὶ σὺν αὐτῷ
συναντήσασα ἡ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διακύψασα δικαιο-
σύνη, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰσοῦ καὶ κατὰ τὸ
δικαιότατον τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐξήλωσε.

Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ἡ θεοφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ
Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρίσταται· δι' οὗ
μόνου ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· ἐπειδὴ περὶ
αὐτὸς ἦν ἡ ἀλήθεια, ὃ τε τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ
διδασκαλίας λόγος οὐκ ἔθ' ὡς τὸ παλαιὸν ἐν τύποις·
καὶ διὰ συμβόλων παραδέδοτο, ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἀλη-
θείας. Διδέειρται· Ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ
χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.
Καὶ πᾶσαι δὲ αὐτοῦ αἱ πράξεις· ἀλήθεια ἦσαν, ἡ τε
γένεσις αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος καὶ τὰ λοιπὰ, ἃ δὴ κατὰ
δόξην καὶ φαντασίαν ὑπέλαβον γεγόναι οἱ ἀθεοὶ
αἰρεσιῶται. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, μὴ
ἂν αὐτὸς εἰκότως, ἀλήθεια ὦν, ἀπὸ τῆς γῆς ἀνέτειλε,
ξένον τι χρῆμα τῆς γῆς, καὶ ὅσον οὐδεπώποτε ἐρη-
νήγατο ἀγαθόν, ἀποδοῦσης· ἐφ' ἧν καὶ ἡ ἐξ οὐρα-
νοῦ διακύψασα δικαιοσύνη ἀνεπαύσατο. Τίς ὁ ἂν εἴη
ἡ δικαιοσύνη ἡ ἀναπαυσάμενη ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἢ
αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, περὶ οὗ εἰρηται, Ὅς ἐγενήθη
ἡμῶν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγα-
θὸς καὶ ἀπολύτρωσις; Οὗτος γὰρ, ἐξ οὐρανοῦ
καταβὰς, ἐανεπαύσατο τῇ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατείλασθαι
ἀλήθειᾳ, ἠνώθη τε αὐτῇ, καὶ ὡς φιλῆ περιπλοκάς·
ἔδωκε φιλικῶς. Συνῆν δὲ τῇ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνα-
τείλασθαι ἀλήθειᾳ τὸ ἔλεος προτρέχον αὐτῆς· διὰ γὰρ
τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἡ πᾶσα τῆς ἀληθείας γέγονεν οἰκο-
νομία· τῇ δὲ ἐξ οὐρανοῦ καταβούσθαι δικαιοσύνη
εἶπετο ἡ εἰρήνη, ὅπως οἱ ἐπὶ γῆς οἰκοῦντες ἄνθρωποι·
μὴ μόνον ἔλεος Θεοῦ καὶ ἀληθείας ἀπολαύσωσιν,
ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ δικαιοσύνης, ἅμα καὶ τῆς
ταύτης φιλῆς εἰρήνης. Πάλαι μὲν γὰρ οἰκητήριον
ἐτύγχανε τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης οὐρανοῦ·
νῦν δὲ καὶ ἡ γῆ, ὅτε ἐπὶ τῆς γῆς ὑπέστη τὸ ἔλεος τοῦ
Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ἦν καὶ τὸν ἐξῆς αἴτιον· διὰ γὰρ τὸ ἔλεος
τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἐπεκλούθησε· μετὰ
γὰρ τὸ ἔλεος ἡ ἀλήθεια, ἔπειτα ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἐπὶ
πᾶσιν ἡ εἰρήνη. Γέγραπται δὲ σαφῶς περὶ τοῦ Σωτήρος
ἡμῶν, Ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ποιήσας
τὰ ἀμφοτέρωθεν· καὶ, Εἰρηνοποιήσας δι' αὐτοῦ τὰ
ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν·
Ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ
τοῖς ἐγγύς. Εἰκότως οὖν διὰ ταῦτα ἐν τῷ ψαλμῷ
εἰρηται τὸ, Πλήν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ
σωτήριον αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν
τῇ γῇ ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ καὶ μεγάλη δόξα ἐν τῇ ἡμέ-

⁵³ Joan. 1, 17. ⁵⁴ I Cor. 1, 30. ⁵⁵ Ephes. 11, 14. ⁵⁶ Col. 1, 20. ⁵⁷ Ephes. 11, 17.

τέρξ γῆ, λέγω δὲ τῇ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, διὰ τῆς τῶν προφητευομένων ἐκβάσεως συνέστη. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἤμελλε κατασκευῶν δόξα ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, ὅτε καὶ τὸ σωτήριον τοῦ αὐτοῦ, αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ δικαιοσύνη, ταύτης ἐπιβῆναι κατηξίωσε; Ταῦτα δὲ πάντα ἐπακούσας τοῦ Θεοῦ προορίσαντος καὶ προλαλήσαντος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, θεσπίζει μετὰ τὴν εὐχὴν, εἰπὼν· Ἀκούσομαι εἰ λαλήσει Κύριος ὁ Θεός· διὸ ἐπήγαγεν ἐξῆς· Ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη γέγονε τῷ λαῷ, ὅτε τὸ ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια συνήνησαν, ἢ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη κατεφίλησαν. Ὡς οὕτως ἐχόντων, καὶ τὰ τῆς εὐχῆς ἀποδεδόσθαι τοῦ Προφήτου, καὶ τὰ πρὸ τῆς εὐχῆς εἰρημένα. Καὶ γὰρ εὐδόκησε Κύριος τὴν γῆν αὐτοῦ, καταξίωσας αὐτὴν ἔλεος καὶ ἀληθείας καὶ τῶν λοιπῶν· ἀλλὰ καὶ ἀπέστρεψε τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, λύσας μὲν πάντα πόλεμον, χαρισάμενος δὲ τὴν εἰρήνην, καὶ διαρρήξας τοὺς δεσμούς, καὶ τοὺς κλοιούς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγενομένους. Διὸ καὶ συνῆπται τῷ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, τὸ, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, καὶ τὸ, Ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἐπιστροφή τῆς αἰχμαλωσίας οὐκ ἄλλως ἀπετελέσθη ἢ δι' ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Ὅτι δὲ καὶ ταῦτα διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τέλους ἔτυχεν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε, λαθῶν τὴν βίβλον τοῦ Ἡσαίου, καὶ ἀναγνοὺς τὸ, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶρεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπήνεγκεν εἰπὼν· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν. Εἰ δ' οὖν ἐννοήσῃ τις, εἴποι ἂν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πάλαι πρότερον αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν ἀοράτων πολεμίων, τῶν ἀληθῶς ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθελκυσθῆναι εἰς εἰδωλολατρείας, καὶ πάσας πράξεις αἰσχροῦ καὶ ἀθεμίτου, οὐκ ἂν ὀκνήσει δεινὴν ταύτην φάναι ψυχῶν αἰχμαλωσίαν, ἧς ἀπαλλάξας καὶ ἐλευθέρους καταστήσάμενος ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἀφῆσιν τε διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας παλαίων πλημμελημάτων καὶ λύσιν προτέρων ἀσεβημάτων παρασχῶν, αἴτιος ἡμῖν κατέστη τῆς ἐν τῷ ψαλμῷ εὐχαριστίας, ὡς δύνασθαι καὶ ἡμᾶς λέγειν· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Πάλαι μὲν, ὅτε ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ γῆ, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἔφουε, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι· νῦν δ' ὅτε τοιαῦτα ἀγαθὰ εἰς αὐτὴν ἐλήλυθεν, ἀκολούθως καὶ αὕτη τὴν προσήκοντα καρπὸν ἀποδιδόναι λέγεται, ἅτε δὴ τυχοῦσα τῆς παρὰ τοῦ Κυρίου χρηστότητος. Καρπὸς δὲ ἐπάξιος Θεοῦ οὐκ ἔκωνται καὶ τριβόλοι, ἀλλὰ πάντως που ταῦτα δι' ὧν καταξιοῦται εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Γῆ δὲ ἡ πιούσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον πολλὰκις ὑετὸν, φέρουσά τε βοτάνην εὐθετον ἐκείνους, δι' οὗς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως οὖν

de caelo iustitia ad eam accedere dignata est? Cum hæc autem omnia a Deo definita et prænuntiata audisset, post editam orationem hæc vaticinatur: *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus*; ideoque pergit, *quoniam loquetur pacem in plebem suam*. Hæc vero pax tum populo concessa est, cum *miserericordia et veritas obviaverunt sibi, iustitia et pax osculata sunt*. Quæ cum ita se habeant, cum ea quæ Propheta precatus fuerat, tum ea quæ ante orationem dixerat, concessa fuere. Nam benedixit Dominus terram suam, misericordia et veritate ac reliquis dignatus eam; quin etiam animarum humanarum captivitatem avertit, soluto bello quolibet, ac reconciliata pace, fractisque vinculis ac compediibus per peccatum inductis. Quamobrem huic dicto: *Avertisti captivitatem Jacob*, istud subiungitur: *Remisisti iniquitates plebi tuæ*; et illud: *Operuisti omnia peccata eorum*. Nam reditus ex captivitate, non alio quam per remissionem peccatorum modo partus est. Quod autem hæc per adventum Servatoris nostri ad effectum deducta sint, ipse in Evangeliiis docuit, cum accepto Isaïæ libro, postquam legisset illud: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem* 87, et cætera; intulit his verbis: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris* 88. His si quis animus adhibeat, dicat sane genus hominum olim captivitatem passum esse ab invisibilibus inimicis, vere Dei hostibus, in idololatriam et in turpia omnia nefariaque opera pellectum; neque cunctetur eam gravem animarum captivitatem pronuntiare, qua cum nos eripuisset liberisque constituisset Salvator et Dominus noster, concessa per lavacrum regenerationis pristinorum scelerum et impietatum venia ac remissione, auctor nobis fuit gratiarum actionis in psalmo positæ, ita ut nos quoque dicere valeamus: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum*.

VERS. 13. Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Olim quidem cum sub maledicto terra esset, spinas ac tribulos germinabat, secundum illud: *Maledicta terra in operibus suis, spinas et tribulos germinabit tibi* 89: nunc autem, cum in ea talium bonorum accessio facta est, e re congruentem dicitur proferre fructum; utpote quæ Domini benignitatem consecuta sit. Fructus autem Deo dignus non spinæ et tribuli sunt; sed ea plane quibus Dei benedictionem sortita est. Terra vero quæ decidentem pluviam sæpius excipit et bibit, ac cultoribus suis congruentem herbam profert, ea benedictionis a Deo datæ particeps est. Jure ergo nova cantica edere terra jubetur, utpote

87 Isa. LXI, 1. 88 Luc, IV, 18. 89 Gen. III, 17, 18.

quæ jam indicatis bonis dignata sit, cum Spiritus sanctus ipsi accinat et dicat]. *Cantate Domino, omnis terra, cantate Domino canticum novum* ⁶⁶; et, *Dominus regnavit, exultabit terra* ⁶⁷, et alia his similia. — **VERS. 14.** *Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus ejus.* Hujus dicti sententiam liquidius efferunt reliqui interpretes, maximeque Symmachus qui sic habet : *Justitia uniuscujusque præcedet ipsum, et ponet in via pedes ejus.* Collatis namque terræ bonis, quisquis terram incolit, utpote qui justitiæ de cælo prospicientis consors sit, propriam sibi justitiam obtinens, eam in via ad superna ducem, ac gressus suos dirigentem habebit ; ut iter ad cælos emensus, roboratusque et a præcurrente justitia sua manu ductus, superna promissa nanciscatur : quæ Salvator et Dominus noster omnibus hominibus annuntiavit dicens : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁶⁸; et *Beati hujusmodi homines, quoniam ipsorum est regnum cælorum* ⁶⁹.
 τὰ καινὰ ἔσματα ἔδειν προστάτεται ἡ γῆ, ὡς ἀν τοιοῦτων ἀρτίως δεδηλωμένων κατηξωμένη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφωοῦντος αὐτῇ καὶ λέγοντος· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, ἔσασα τῷ Κυρίῳ ἔσματα καινόν· καὶ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τυγχάνει. Δικαιοσύνη ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύεται, καὶ θήσει εἰς ὁδόν τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Τούτου τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἐκδεδύκασιν οἱ λοιποὶ ἔρμηνευται, καὶ μέγιστα ὁ Σύμμαχος εἰπών· Δικαιοσύνη ἐκάστου προελεύσεται αὐτόν, καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τοὺς πόδας αὐτοῦ. Μετὰ γὰρ τὰ τῆ γῆ κεχαρισμένα ἀγαθὰ ἕκαστος τῶν τὴν γῆν κατοικούντων, ὡς ἀν τις ἐξ οὐρανῶν διακυψάσης δικαιοσύνης μετασχῶν, καὶ αὐτὸς ἴδιαν κτησάμενος δικαιοσύνην, ἔξει αὐτὴν προάγουσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀνω φέρουσαν ὁδόν, καὶ τὰ διαθήματα αὐτῆς κατατάττουσαν· ὅπως ὀδεύσας τὴν εἰς οὐρανὸς φέρουσαν, ἐπιστηριζόμενός τε καὶ χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς προαγούσης αὐτὸν δικαιοσύνης αὐτοῦ, τύχοι τῶν ἐπουρανίων ἐπαγγελιῶν, ἃς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐκήρυττε πᾶσιν ἀνθρώποις λέγων· Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, Μακάριοι οἱ τοιοῦτοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

ORATIO INSI DAVID. LXXXV.

VERS. 1. *Inclina, Domine, aurem tuam et exaudi me, quoniam inops et pauper sum ego.* Cum his in locis quatuor psalmi *filiorum Core* inscripti consequenter ponantur, quorum primus est LXXXIII, secundus LXXXIV, tertius LXXXVI, postremus LXXXVII, opportune quærat aliquis quid causæ sit, quod oratio Davidis intempestive, ut quispiam dixerit, in medio eorum locata fuerit. Æstimo igitur non sine causa, sed opportunissime vaticiniis de Christo immistam hanc orationem fuisse. Quia enim bonorum promissa, veniam peccatorum, Dei ad homines adventum, Christi redemptoris ac Servatoris hominum peregrinationem, primi psalmi *filiorum Core* inscripti vaticinabantur, videlicet LXXXIII et LXXXIV, imo etiam qui postea *filiorum Core* inscribuntur, gentium vocationem, Christi ortum, mortem ab eo pro hominibus susceptam, prædicabant; arbitror in medio prophetiæ hæc res prænuntiantis necessario positam fuisse Davidis orationem, qua supplicat bona per Salvatorem universis hominibus procuranda, sibi quoque conferri; ut et ipse bonorum quæ in prophetia enuntiantur consors, veniam peccatorum consequatur, magnoque illo ac salutari bono fruatur, quod omnibus gentibus promittitur. In hac itaque oratione David effusam in omnes gentes gratiam memorat, quam demirari se et stupere proficitur his verbis : *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te.* Quia igitur ipse quoque paria bona consequi precabatur, orationem suam in medio psalmorum evangelicorum congruenter locavit. Hæc de proposita quæstione dicta sint. Nec ignorandum,

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΠΕ΄.

Κλίνον, Κύριε, τὸ ὄσ σου, καὶ ἐπάκουσόν με, ὅτι πτωχὸς καὶ πένης εἰμι ἐγώ. Τεσσάρων ὄντων ἐφεξῆς ψαλμῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων *υἱῶν Κορέ* κατὰ τοὺς παρόντας τόπους, πρώτου μὲν τοῦ πγ', ἔπειτα τοῦ πδ', καὶ τρίτου τοῦ πε', καὶ τελευταίου τοῦ πζ', πῶς ἡ προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ ἀκαίρως, ὡς ἀν εἴποι τις, παρεμβέλλεται μέση, εὐλόγως ἂν τις ἐετάσειεν. Ἠγοῦμαι τοίνυν οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' εὐκαιρότατα ταῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείας παραμύχθαι τὴν προκειμένην εὐχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας καὶ ἀφέσεις ἀμαρτημάτων, Θεοῦ τε εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν καὶ Χριστοῦ ἀφίξιν λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος ἀνθρώπων, οἱ πρῶτοι τῶν ἐπιγεγραμμένων *υἱῶν Κορέ* προεφῆτεον, ὅτε πγ' καὶ πδ'. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξῆς ἐπιλεγόμενοι τῶν *υἱῶν Κορέ*, καὶ αὐτοὶ ἐθνῶν κλήσιν εὐηγγελίζοντο, καὶ Χριστοῦ γενέσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῦ θάνατον ἀντικαίως ἠγοῦμαι τῆς περὶ τούτων προφητείας μέσῃ παρεμβέλλῃσθαι τὴν προσευχὴν τοῦ Δαυὶδ, δι' ἧς ἐκευεῖ τυχεῖν καὶ αὐτὸς τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένων ἀγαθῶν ὡς ἀν, καὶ αὐτὸς γενόμενος κοινωνός τῶν προφητευσόμενων, τύχοι μὲν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν, ἀπολαύσει δὲ τῆς σωτηρίου μεγαλοδωρεᾶς τῆς πᾶσι τοῖς ἔθνεσι εὐαγγελιζόμενης. Μνημονεύει γοῦν ἐν τῇ αὐτοῦ προσευχῇ ὁ Δαυὶδ τίς εἰς τὰ ἔθνη χυθείσης τοῦ Θεοῦ χάριτος, ἀποθαυμάζων καὶ ἐκπληττόμενος τὴν χάριν, δι' ὧν φησιν· Οὐκ ἐστὶν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐπὶ τοίνυν καὶ αὐτὸς ἠύχετο τοῦ ἴσων ἀγαθῶν τυχεῖν, εἰκότως τὴν αὐτοῦ προσευχὴν μέσῃ τῶν εὐαγγελικῶν ψαλμῶν παρεμβάλλει. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τὴν

⁶⁶ Psal. xcvi, 1. ⁶⁷ Psal. xcvi, 1. ⁶⁸ Matth. III, 2. ⁶⁹ Matth. v, 3, 10.

λαχθεσαν πρότασιν εἰρήσθω. Χρῆ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι A
καὶ ἄλλοι πλείους εἰσι Προσευχῆς ἐπιγεγραμμένοι
ψαλμοί· ἀλλ' οὗτος μετὰ προσθήκης, τοῦ Δαυὶδ, εἰ-
ρηται· ἕτερος δὲ ἐπιγέγραπται, Προσευχὴ τοῦ Μωϋ-
σῆ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλος, Προσευχὴ τοῦ
πτωχοῦ, ὅταν ἀκηδίασῃ καὶ ἐναντίον τοῦ Κυρίου
ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς ἐπαναβεβηκότες
τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ προσευχάς, οἱ τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἀπόστολοι· προσελθόντες ἤξιον αὐτὸν διδάξαι
αὐτοὺς προσεύχεσθαι· ὁ δὲ διδάσκει, μόνος αὐτοῖς
καὶ τοῖς ὁμοίοις κατάλληλον παραδίδους προσευχῆν.
Διό φησι πρὸς αὐτούς· Οὐτως οὖν προσεύχεσθε
ὑμεῖς· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω
τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἔξῃς. Ἐκαστος οὖν ἑαυτὸν
δοκιμαζέτω, εἴτε ἀξίος ἐστίν, ὡς ἦδη υἱὸς Θεοῦ γε-
γονώς, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπικαλεῖσθαι Πατέρα, B
καὶ λέγειν τὸ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ
τὰ ἔξῃς. Εἰ μὴ τοσοῦτος εἴη, ἀναλέγεσθαι ἑαυτῷ
σπουδαζέτω τὴν ἀρμόζουσαν τῇ αὐτοῦ καταστάσει
προσευχὴν ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν καὶ ἀπὸ
τῶν προφητικῶν φωνῶν. Ἡ μέντοι παρούσα προσ-
ευχὴ τοῦ Δαυὶδ οὕσα τυγχάνει· οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν
ὁ τε Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ, τῷ Δαυὶδ,
τοῦ Δαυὶδ, εἰρηκότες. Δοκεῖ δὲ ὁ Δαυὶδ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι μὴ ἠγνοηκέναι τὸν περὶ τῶν πτωχῶν ὑπὸ
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον μακαρισμὸν· διὸ πτω-
χὸν ἑαυτὸν καὶ πένητα ὑπάρχειν ὁμολογεῖ, καὶ ταῦτα
βασιλεὺς ὢν καὶ πλούτις πολλῶ περιβρέμενος. Ἄλλ'
ἐπειδὴ τῷ πνεύματι τοιοῦτος ἦν, κατὰ τὸ, Μακάριοι
οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, εἰκότως ἐν τῇ προσευχῇ,
ὡς ἀρετὰς ἑαυτοῦ καὶ τὰ κατορθώματα προβάλ-
C
λεται τὴν πτωχείαν καὶ πέναν. Καὶ ἄλλως δὲ
ἔρει, ὅτι, ὡσπερ Μωϋσῆς, φωνῆς ἀκούσας Θεοῦ,
ισχνόφωνον ἑαυτὸν εἶναι ὠμολόγει, κατὰ παράθεσιν
τῆς θείας φωνῆς τοῦτο φήσας· οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ, εἰ
καὶ μέγας ἦν καὶ πλούσιος καὶ σοφὸς ἀνθρώποις
συγκρινόμενος, ἀλλ' ἀνατείνας πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς
ὄφθαλμοὺς, ὁρᾷ ἑαυτὸν τὸ μηδὲν ὄντα· καὶ ἐπεὶ μήπω
ἦν δυνατὸς πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, Κύριον αὐτὸν
καλεῖ, δούλου χῶραν ἑαυτὸν ἐπέχειν σημαίνων. Εἶθ'
ὡς αὐτὸς μένων κάτω που καὶ ἐν βυθῷ, τοῦ δὲ Θεοῦ
ὄντος ἐν ὕψει, κλίνει τὸν Θεὸν ἱκετεύει τὸ οὖς ἑαυτοῦ·
ἅτε μὴ τοσοῦτον βοᾷν δυνάμενος διὰ τὴν οικείαν
ἀσθένειαν, ὡς ἀναπέμπειν εἰς ὕψος καὶ τείνειν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Διὸ δεῖται κλίνει ἑαυτοῦ τὸ
οὖς τὸν Θεὸν, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ταπεινότητι συγκαταβῆναι τὴν θείαν ἀκοήν.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ὀσιός εἰμι· σώσον D
τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ.
Ἐν οἷς ἦν, ἐν τούτοις φυλαχθῆναι ἀξιοῖ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,
ὡς ἂν μὴ συληθῆι αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ὡν ἐκέκτητο ἀρε-
τῶν· ἃς ἐδήλωσε πρῶτον εἰπών, Ὅτι πτωχὸς καὶ
πένης εἰμι ἐγὼ· δεύτερον, Ὅτι ὀσιός εἰμι· διὸ καὶ
ἀλλαγῶ φάσκει· Μὴ ἐλθέτω μοι πούς ὑπερηφανίας.
Ἐπεὶ δὲ συνηδαι ἑαυτῷ μηδέπω ὄντι υἱῷ, εἰκότως δού-
λον ἑαυτὸν ὁμολογεῖ καὶ φησι· Σώσον τὸν δούλόν
σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. Δούλος δὲ
Θεοῦ ἐστὶν ὁ μὴ δουλεύων ἁμαρτίᾳ, μηδὲ τινὶ πᾶθει
ὑποκαίμενος, μόνῳ δὲ Θεοῦ Λόγῳ ὑποταταγμένος, καὶ

alios plerosque psalmos esse qui, *Oratio*, inscribun-
tur; sed hic cum hoc additamento, *Davidis*, pro-
fertur; alius ⁶⁶ vero inscribitur: *Oratio Moysis*
hominis Dei; alius ⁶⁸, *Oratio pauperis, cum anxius*
fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem
suam. Sed quemadmodum apostoli Salvatoris no-
stri, Veteris Scripturæ orationibus superiores
effecti, accedentes rogabant eum, ut se orandi
modum edoceret; ille vero ipsis solis et simili-
bus ipsis congruentem tradidit orationem,
cum dixit illis, *Sic vos orate: Pater noster, qui*
es in cælis, sanctificetur nomen tuum ⁶⁶, et cæ-
tera; itaque seipsum quisque probet, num dignus
sit, utpote jam filius Dei effectus, Patrem qui in
cælis est invocare, ac illud proferre, *Pater noster,*
qui es in cælis, etc. Quod si talis non sit, curet
statui suo congruentem orationem deligere, ex libro
Psalmorum et ex prophetis vocibus desumptam.
Hæc igitur oratio Davidis est: nam sic explicarunt
Aquila et Symmachus, qui pro illo, *Davidi*, inter-
pretati sunt, *Davidis*. Videtur porro David, divino
afflatus Spiritu, beatitudinem illam de pauperibus
a Salvatore nostro prolatam non ignorasse: quare
se pauperem et inopem esse fatetur, etiam si rex ac
divitiis instructus multis esset. Sed quia spiritu
talis erat secundum illud, *Beati pauperes spiritus* ⁶⁷;
merito paupertatem et inopiam inter virtutes et
recte facta sua in oratione recenset. Alio item
modo dixeris; sicut Moyses, audita Dei voce, se
balbutientem esse fatebatur, idque dicebat vocem
suam cum divina comparando; ita et David,
etiamsi magnus, dives et sapiens, cum hominibus
comparatus esset; at elevatis ad Deum oculis, se
nihil esse vidit: et quia nondum posset Deum pa-
trem vocare, Dominum eum appellavit, se famuli
locum tenere significans. Deinde, utpote qui in in-
fimis et in profundo maneat, cum Deus in alto
exsistat, rogat ut inclinet aurem suam, quod ipse
præ infirmitate tantum edere clamorem non pos-
sit, qui in altum perveniat, et ad Deum pertingat.
Quamobrem supplicat ut Deus inclinet aurem
suam, et ut divinus auditus humilitati suæ atten-
peretur.

Vers. 2. *Custodi animam meam, quoniam san-*
ctus sum: salvum fac servum tuum, Deus, speran-
tem in te. In quo statu erat se conservari a Deo
postulat, ut ne anima sua virtutibus quas obtine-
bat spoliaretur: quas virtutes, his declarabat,
primo cum diceret, *Quoniam inops et pauper sum*
ego; secundo, *Quoniam sanctus sum*; quare alibi
dicit, *Non veniat mihi pes superbiæ* ⁶⁸. Cum autem
se nondum filium esse putet, se jure servum con-
fietur et ait, *Salvum fac servum tuum, Deus, spe-*
rantem in te. Servus porro Dei est, qui peccato
non servit, nullique affectui subditus est, sed uni

⁶⁶ Psal. LXXXIX, 1. ⁶⁷ Psal. CI, 1. ⁶⁸ Matth. vi, 9. ⁶⁹ Matth. v, 3. ⁷⁰ Psal. xxxv, 12.

Dei Verbo subjectus ; et qui in nullo alio spem habet, nisi in uno Deo. — VERS. 3, 4. *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamabo tota die : lætifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* Licet sanctus sim, ait, licet inops et pauper spiritu ; sed nondum mihi fidens orationem emitto. Precor autem et rogo tuam consequi misericordiam : et hæc perpetua oratio mea est. Pro illo autem, *Tota die*, Symmachus sic edidit, *Quia ad te clamans singulis diebus.* Non enim una tantum die orationi vacandum, sed per totam vitam. Et quia de nulla humana re admodum gaudebat ; illud etiam a Deo præberi sibi rogabat, id est, ut lætitia illa quæ apud ipsum Deum habetur, anima sua digna haberetur : gnarus utique corpus et carnem suam corporeis rebus gaudere. Quare hæc quidem respuit, solam vero, quæ apud Deum est, lætitiæ postulat, animæ suæ voluptatem procurans. Sciebat quippe, non posse omnes illam consequi ; sed eos tantum qui a mortali vita et a corporeis cupidinibus sese amovent, et ad Deum solum mente et cogitationibus accedunt ; ideo jure adjicit, *Quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* — VERS. 5. *Quoniam tu, Domine, suavis et mitis, et multæ misericordiæ omnibus invocantibus te.* Pro illo, et mitis, Aquila et Theodotio, et propitius, ediderunt ; Symmachus vero, et dimittens. Hæc porro commodum a Davide dicta sunt, ut verbum leniret, quod sane durum videri possit ; quale illud erat, *Ad te animam meam levavi* ; ac rursum superius, *Quoniam sanctus sum.* Et hæc quidem mihi, ait, non mea virtute parta sunt, sed gratia tua. Tu enim me ad hæc duxisti, qui suavis es et peccata dimittis, non mihi tantum, sed etiam omnibus invocantibus te : nam multæ misericordiæ es. Cum autem hæc in communi dixerit, *Omnibus invocantibus te, nos omnes ad parem orationem et spem hortatur.* — VERS. 6, 7. *Auribus percipe, Domine, orationem meam, et intende voci deprecationis meæ. In die tribulationis meæ clamavi ad te, quia exaudisti me.* Hinc item declaratur hunc psalmum esse orationem, ut ipse titulus indicat. Quia vero de præterito tempore hæc, *clamavi, et, exaudisti*, dicuntur ; animadvertas Aquilam dicere, *Invocabo te, quia exaudies me* ; ita ut orationis verba pro futuro tempore auxilium a Deo postulent ; ut si quando calamitosum tempus accedat, instetque afflictio, Dominum in tribulationibus invocans, propitium illum nanciscatur. Bonum autem est ante afflictiones et tristia tempora non supine in concupiscentiis, neque segnitè agere in orationibus ad Dominum emittendis ; sed ad futurum tempus se præparare.

VERS. 8-10. *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu*

A ὁ ἐπὶ μηδὲνα ἕτερον ἐλπίζων ἢ ἐπὶ μόνον τὸν Θεόν. Ἐλέησον με, Κύριε, ὅτι πρὸς σέ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν· εὐφρανὸν τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Εἰ καὶ δοσιός εἰμι, φησὶν, εἰ καὶ πτωχὸς καὶ πένης τῷ πνεύματι· ἀλλ' οὕτω θαρσύν ἑμαυτῷ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπω. Δέομαι δὲ καὶ ἰκετεύω ἑλέου τοῦ παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ αὕτη μοῦ ἐστὶν ἡ διηνεκῆς προσευχὴ. Ἄντι γοῦν τοῦ, ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Ὅτι πρὸς σέ βοῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Οὐ γὰρ πρὸς μίαν ἡμέραν δεῖ τῆ προσευχῆ σχολάζειν, ἀλλὰ διὰ πάσης τῆς ἑαυτῶν ζωῆς. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων παρασχεθῆναι ἔλαβε μέγα, ἡξίου διὰ τῆς προσευχῆς παρασχεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐφροσύνης τῆς παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ καταξιωθῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν σάρκα τοῖς σωματικοῖς χαίρειν ἡπίστατο. Διὸ ταῦτα μὲν παραιτεῖται· μόνην δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνην αἰτεῖ τῆς κατὰ ψυχὴν τρυφῆς μεταποιούμενος. Εἰδὼς δὲ, ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ δύνασθαι ταύτης τυχεῖν ἀλλ' ἢ τῶν μακρυνόντων μὲν ἑαυτοὺς τοῦ θνητοῦ βίου καὶ τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, μόνω δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ τῆς διανοίας καὶ τοῖς λογισμοῖς πλησασζόντων, εὐκότως ἐπιλέγει, Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Ὅτι σὺ, Κύριε, χρηστὸς καὶ ἐπεικῆς καὶ πολυέλεος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε. Ἄντι τοῦ, καὶ ἐπεικῆς, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, καὶ Ἰλαστής, εἰρήκασιν· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ ἀρίων.

C Καὶ ταῦτα δὲ χρησίμως ἐλέχθη τῷ Δαυίδ, θεραπεύοντι τὸ νομισθὲν φορτικὸν ῥῆμα· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ πρὸς σέ τὴν ψυχὴν μου ἤρα· καὶ πάλιν ἀνωτέρω τῷ, Ὅτι δοσιός εἰμι. Καὶ ταῦτα γὰρ μοι, φησὶν, οὐκ ἐξ ἐμῆς δυνάμεως ἐπορίσθη, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ με ἐπὶ ταῦτα ἤγαγες, χρηστὸς ὢν καὶ ἀφίων ἀμαρτίας, οὐ μόνον ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε· πολυέλεος γὰρ τυγχάνεις. Κοινοποιήσας δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ, καὶ πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις σε, προτρέπει πᾶσιν ἡμῖν ἐπὶ τῷ τῷ Ἰσα αὐτῷ προσεύχεσθαι τε καὶ ἐλπίζειν. Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν προσευχὴν μου, καὶ πρόσχερς τῇ φωτῇ τῆς δεήσεώς μου. Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου πρὸς σέ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς μου. Καὶ ἐντεῦθεν παρίσταται, ὅτι προσευχὴ τυγχάνει ὁ ψαλμὸς, ὡς καὶ διὰ τῆς προγραφῆς. Ἐπεὶ δὲ κατὰ παρωχητότα χρόνον εἴρηται τὸ, ἐκέκραξα, καὶ τὸ, ἐπήκουσας, σημεῖωσθαι, ὅτι ὁ Ἀκύλας φησὶν, Ἐπικαλέσομαι σε, ὅτι εἰσακούσεις μου· ὥστε εἶναι τὰ τῆς προσευχῆς ἀναπεμπόμενα εἰς μέλλοντα χρόνον αἰτοῦντα παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν· ἵν', εἴποτε καιρὸς γένοιτο περιστατικῶς, καὶ εἴποτε θλίψις ἐπέλθοι, ἐπικαλούμενος τὸν Κύριον ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐπήκουσεν αὐτὸν σχολῆ. Καλὸν δὲ πρὸ θλίψεως καὶ πρὸ τῶν σκυθρωπῶν καιρῶν μὴ ὑπιστάσθαι πρὸς τὸν Κύριον εὐχῶν, ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι

Οὐκ ἐστὶν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὄσα ἐποίησας, ἡξουσὶ καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσιν τὸ δρομά σου. Ὅτι μέγας

σύ, καὶ ποιῶν θαυμάσια, σὺ εἶ Θεὸς ὁ μόνος. Καὶ πᾶσαι μὲν ὠρέλιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αἱ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ προσευχαί· νομίζω καὶ μὴ πάσας γεγράφθαι, ἀλλ' ἢ μόνας ἐκείνας ἐν αἷς προσευχόμενοι ἐκ θεοῦ Πνεύματος ἐκινήθησαν, ὡς καὶ προφητικὰς ἀφείναι φωνάς. Ἡγοῦμαι δ' οὖν καὶ τὸν Δαυὶδ προσευχὰς πολλὰς ἀναπέμψαι τῷ Θεῷ, ὧν οὐδεμία γραφῇ ἠξιώθη, ἀλλ' αἱ μετέχουσαι προγνωστικῆς καὶ προφητικῆς δυνάμεως. Διόπερ καὶ ἡ παρούσα προσευχὴ τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρελήφθη, καὶ μέση τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν παρεμβέβληται, ὡς ἀνακεκραμένη προφητικῶς λόγους, καὶ κλήσιν ἔθνῶν περιέχουσα. Ἄντικρυς γοῦν κλήσις τῶν ἔθνῶν καὶ διὰ τούτων θεοπίσεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πολλὰ περὶ ἑαυτοῦ μόνου ἠΐξαστο, Ἐπάκουσον μου, εἰπὼν, καὶ, Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, καὶ, Σῶσον τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός μου, καὶ τὸ, Ἐλέησόν με, καὶ, Ἐύφρανον τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου· ἐπεὶ τοίνυν τὰ τσαῦτα περὶ ἑαυτοῦ ἠΐξαστο, ὁ πλούσιος καὶ μεγαλόδωρος Θεὸς δεῖκνυσιν αὐτῷ, ὅτι μὴ αὐτῷ μόνῳ τὰ τῆς προσευχῆς αἰτουμένῳ παρέξει, ἀπλωθήσεται δὲ ἡ θεία χάρις καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὡς καὶ αὐτῶν μελλόντων ἀπολαύειν τούτων, ὧν ὁ Δαυὶδ τυχεῖν ἠξίω. Ὅθεν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ φωτισθεὶς καὶ τὸ μέλλον θεασάμενος, ὑπερεκλήτεται τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν μεγαλοδωρίαν, καὶ φησὶ τὰ προλεγόμενα. Θεοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγεσθαι ὁ μὲν τις ἠγγίσειται τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους καὶ θεοφιλῆς ἀνδρας, διὰ τὸ λέγον· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ πάντες· ὁ δὲ τὰς κατ' οὐρανὸν θείας δυνάμεις, διὰ τὸ φάσκειν τὸν Ἀπόστολον· Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, (ὡς περὶ εἰσι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί·) ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτω ἀγγέλων τι, οὕτω προφητῶν τὴν τῶν ἔθνῶν κλήσιν ἐποίησαστο, εἰκότως εἰς πρόσωπον ἠγοῦμαι τοῦ Χριστοῦ λέγεσθαι τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἄλλος δὲ τις φήσει, διὰ τὸ ψευδῶς μὲν καὶ πεπλανημένως παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων νομίζεσθαι εἶναι θεοὺς, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἄλλον ἀλλαχοῦ θεοποιεῖσθαι, μόνον δὲ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Θεὸν ἀνηγορεύσθαι, ἐξ ἀπάντων τε τῶν ἔθνῶν λαοὺς ἑαυτῷ περιπεποιῆσθαι· τούτου χάριν προφητικῶς εἰς πρόσωπον αὐτοῦ τὰς προκειμένας ἀναφωνεῖσθαι θεολογίας. Ἐπὶ ἐπειδὴ περ πολλοὶ προφήται πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδόξων ἔργων γεγονάσι ποιηταί, οὐδεὶς δὲ πώποτε τοιαῦτα πράξας ἀναγέγραπται, ὅποια ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐμφέρεται, καὶ ὅποια δέδεικται διὰ τῆς τῶν ἔθνῶν ἀπάντων ἐπιστροφῆς· διὰ τοῦτο λέγεσθαι καὶ τὸ, Οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου. Καὶ ποῖα ἔργα διδάσκει λέγων ἐξῆς· Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἠξέουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρηται τὸ, Σὺ εἶ Θεὸς ὁ μόνος, καὶ τοῦτο ἐφαρισμῶσις τῷ Σωτῆρι, παραβελίς τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε· ὡς περ γὰρ ἐπὶ συγκρίσει τῶν ἀποδοθέντων θεῶν οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι, οὕτως ἐν παραθέσει τῶν αὐτῶν σὺ εἶ Θεός

A et faciens mirabilia, tu es Deus solus. Omnes quidem orationes a sanctis Dei emissæ, utiles et necessariae sunt: æstimo tamen non omnes scripto consignatas fuisse, sed eas solum quas Spiritu sancto moti emisserunt, ita ut propheticas ederent voces. Puto igitur Davidem multas Deo emisisse orationes, quarum nulla scripto consignata fuit, exceptis iis quæ vi prospiciendi et vaticinandi præditæ erant. Ideo hæc oratio in libro Psalmorum posita, et in medium prophetiarum de Christo inserta fuit, utpote quæ prophetis dictis condita sit, et vocationem gentium complectatur. His itaque vocatio gentium manifeste præannuntiatur. Postquam enim multa sibi soli precatus esset, dicens, Exaudi me, et, Custodi animam meam, et, Salvum fac servum tuum, Deus meus, et, Miserere mei, et, Lætifica animam servi tui; cum, inquam, talia pro seipso precatus esset, dives ille et munificus Deus ostendit illi, non ipsi soli precanti, quæ in oratione serebantur, abs se concedenda; sed divinam gratiam in omnes gentes effundendam esse: quia futurum esset ut illæ quoque iis fruerentur, quæ David consequi rogabat. Quare Spiritu sancto illustratus, et futura prospiciens, magnum Dei gratiæ donum summopere miratur, et supra dicta verba profert. Putet vero quispiam hic deos vocari justos religiososque viros, quia dictum est, Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes; alius vero eas, quæ in cælo sunt, divinas virtutes, quia Apostolus ait: Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra (sicut sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen unus Deus, Pater. Quoniam igitur neque angelorum, neque prophetarum quispiam, vocationis gentium auctor fuit, jure arbitror de persona Christi dictum fuisse, Non est similis tui in diis, Domine. Alius dicet, quia a multis hominibus errore ductis dii esse falso existimantur, et apud omnes gentes, alius alio in loco deus habetur, solusque Salvator et Dominus noster per totum orbem Deus prædicatur, et ex omnibus gentibus populum sibi cooptavit; ideo hanc theologiam prophetice de ipsius persona profertur. Deinde quia ante Salvatorem nostrum prophetæ multi mirabilium operum auctores fuerunt; neque tamen ullus talia edidisse scribitur, qualia in Evangeliiis Salvator noster fecisse commemoratur, et qualia per gentium conversionem exhibentur; idcirco illud etiam dictum fuisse, Et non est secundum opera tua. Quænam sint illa opera, sub hæc docet his verbis: Omnes gentes quas-cunque fecisti venient, et adorabunt coram te. Quod si illud adjiciatur, Tu es Deus solus; id appliescatur Salvatori, hoc item apponens, Non est similis tui in diis, Domine: sicut enim si te cum memoratis diis comparemus, non est similis tui; sic si te conferamus cum iisdem, tu es Deus solus. Siquidem solus Salvator et Dominus noster in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat.

⁹⁹ Psal. LXXI, 6. ¹⁰⁰ I Cor. VIII, 5, 6.

quamobrem non est similis ipsi in diis, ac solus A ipse quasi in diis Deus fuerit; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illis Deus dici possit. Alius vero, quia secundum hæc omnia additur, *Tu es Deus solus*, dixerit ad Patrem et Deum universorum hæc omnia in oratione enuntiata referri: nam per ejus donum et gratiam vocatio gentium per Filium ejus facta est: et ipse fuit omnium creator, conditor et opifex, qui per Filium condidit, tum quæ in cælo, tum quæ in terra sunt: ipse quoque per Filium mirabilia omnia fecit, tum quæ in Veteri Testamento enarrantur, tum quæ in Novo describuntur; ideoque dici, — **VERS. 10.** *Non est secundum opera; et, Magnus es tu, et faciens mirabilia, tu es Deus solus.* Illud autem, *solus*, a Salvatore quoque nostro ad Patrem dictum fuit in illo, *Ut cognoscant te solum verum Deum* ⁷¹. Quoniam vero paternæ deitatis particeps est Filius, cum sit ejusdem regni consors, utpote unigenitus Filius, Dei Verbum, et Dei sapientia; jure et ipse præsentis theologiæ accenseatur qua hæc docemur, inter multos illos qui dii vocantur non esse quempiam similem Deo universorum: nam in uno solo unigenito ejus Verbo, Patris similitudo servatur. Quare imago Dei vocatur, et, *Deus erat Verbum* ⁷²; ita ut in ipso solo Patris similitudo conservetur, sed non in illis multis diis.

ζεται. Διὸ καὶ εἰκὼν χρηματίζει Θεοῦ, καὶ, Θεὸς ἦν Λόγος, ὡς ἐν αὐτῷ μὲν οὐκ ἔστιν ὁμοίωσις, οὐκέτι δὲ καὶ ἐν ταῖς πολλοῖς θεοῖς.

VERS. 11. *Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum ut timeat nomen tuum.* Ne aberremus a veritate Dei, ductore egemus: quare Aquila, *Illumina*, inquit, *me in via tua, Domine, ambulabo in veritate tua*; Symmachus vero, *Ostende mihi, Domine, viam tuam*, ut iter faciam in veritate tua. Rursum item pro illo, *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum*, Aquila dicit, *Solitarium fac cor meum, ut timeat nomen tuum*; Symmachus vero, *Unilo cor meum in timorem nominis tui*. — **VERS. 12.** *Confitebor tibi, Domine, Deus meus, in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in æternum.* Cum multa in præcedentibus bona dixisset, confessionem peccati sui necessario revocat in memoriam, ut ne ex concessa sibi venia, et ex collatis sibi post remissionem muneribus, mollius segniusque versari videretur. Sese igitur ipse vertit et commovet, ac peccati sui memoriam repetit; ut hinc majore erga Deum gratiarum actione utatur. Quamobrem ait, *Confitebor tibi*; ac subjicit, *Eruiisti animam meam ex inferno inferiori*. Nam peccatum mortale hujusmodi est, ut in profundissimum inferni detrahat. Cum enim multa sint peccatorum genera, videntur alia ad superficiem inferni deferre, alia ad infimum, sive, ut quis dixerit, ad ipsum profundum, de quo fertur: *Via viri quæ videntur esse rectæ, postrema autem eorum respiciunt in profun-*

μόνος. Ἐπειδὴ περ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ Θεοῦ Λόγος ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν· διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοίος αὐτῷ ἐν θεοῖς, καὶ μόνος αὐτὸς ὡς ἐν θεοῖς εἴη ἂν Θεός, οὐδενὸς τῶν λεγομένων πολλῶν θεῶν ἐν τῇ αὐτοῦ παραθέσει δυναμένου χρηματίζειν Θεοῦ. Ἄλλος δὲ διὰ τὸ ἐπιφέρεισθαι πᾶσι τούτοις τὸ, ὅτι *Σὺ εἶ Θεὸς μόνος*, εἶποι ἂν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων τὰ προκείμενα πάντα διὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπεσθαι· τῇ γὰρ αὐτῷ ὁμωρεῖ καὶ χάριτι ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γέγονε· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα συστήσας, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πάντα θαυματουργήσας διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰ τε κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἰστορούμενα, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ ἀναγεγραμμένα· διὸ λέγεσθαι, *Οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου· καὶ, Μέγας εἶ σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια*, σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος. Τὸ δὲ, *μόνος*, εἰρηται καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τῷ, *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. Ἐπεὶ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος κοινωνὸς ὑπάρχει ὁ Υἱὸς, τῆς αὐτῆς μέτοχος ὢν βασιλείας, ἅτε μονογενὴς Υἱὸς ὢν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ σοφία, εἰκότως ἂν καταλέγοιτο καὶ αὐτὸς τῇ παρούσῃ θεολογίᾳ διδασκούμενος, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁμοίος τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ ἐν τοῖς πολλοῖς ὀνομαζομένοις θεοῖς· ἐν ἐνὶ γὰρ μόνῳ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ ἢ τοῦ Πατρὸς ὁμοιώτης σὺ τῷ μόνῳ τῆν' τοῦ

Ὀδηγήσόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ προσεύσομαι τῇ ἀληθείᾳ σου, εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου. Εἰς τὸ μὴ ἀποσπᾶσθαι τῆς ἀληθείας Θεοῦ, ποδηγού δεόμεθα· ἡ δὲ ὁδὸς σου, περιπατήσω ἐν ἀληθείᾳ σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἰπὸδεξιόν μοι, Κύριε, τὴν ὁδόν σου, ἵνα ὁδεύσω τῇ ἀληθείᾳ σου*. Καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, *Εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐρωσον τὴν καρδίαν μου εἰς φόβον τοῦ ὀνόματός σου*. **Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ὁ Θεός μου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ μου, καὶ δοξάσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.** Πολλὰ χρηστὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηκῶς, ἀναγκάτως ἀναφέρει τῇ μνήμῃ τὴν περὶ τῆς ἀμαρτίας ἧς ἡμαρτεν ἐξομολόγησιν, ὡς ἂν μὴ δοκῇ διὰ τῆς παραχθελίσης αὐτῷ συγχωρήσεως καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑπαρχόντων αὐτῷ, χαυνουθῆναι, καὶ βεθυμότερον ἀναστρέφειν. Ἐπιστρέφει τοίνυν αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ μνήμην ποιεῖται τῆς αὐτοῦ ἀμαρτίας, ἵνα μείζων γένηται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστία· διὸ φησιν· **Ἐξομολογήσομαι σοι· καὶ ἐπάγει· Ἐβύβω τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἧδου κατωτάτου.** Ἡ γὰρ πρὸς θάνατον ἀμαρτία τοιαύτη τυγχάνει, εἰς τὸν κατώτατον ἕδον κατασπῶσα. Πολλῶν γὰρ οὐσῶν ἀμαρτιῶν, ἴστικασιν αἱ μὲν τοῦ ἕδου εἰς τὰ ἐπιτόλαια φέρειν, αἱ δὲ εἰς τὰ κατώτατα, καὶ, ὡς ἂν εἶποι τις, εἰς αὐτὸν

⁷¹ Joan. xvii, 3. ⁷² Joan. i, 1.

τὸν πωθμένα, περὶ οὗ εἶρηται· Ὁδοὶ ἀνδρῶς αἱ δο- A
κούσαι ὄφθαλ εἶναι, τὰ μέγιστα τελευταία αὐτῶν
βλέπει εἰς πωθμένα ἄδου. Ἄλλ' ἔκειθεν, φησὶν,
ἔρρῶσω με, ἐπειδὴ γέγονε τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ'
ἐμέ. Εὐξάμενος γὰρ μεγάλου τυχεῖν ἑλέους ἐν τῷ ν'
φαλμῷ, ἐν ᾧ εἶρηκεν, Ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα
ἔλεός σου, ἐν τούτοις ὁμολογεῖται τετυχηκέναι τῆς
εὐχῆς· διὸ καὶ ἐξομολογεῖται οὐχ ἀπιδῶς, ἀλλ' ἐν ὄλῃ
αὐτοῦ τῆ καρδίᾳ. Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστη-
σαν ἐπ' ἐμέ, καὶ συναγωγὴ κραταιῶν ἐζήτησε
τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ πρόθετό σε ἐνώπιον αὐ-
τῶν. Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός, οἰκτιρῶν καὶ ἐλεή-
μων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός.
Μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς προσευχῆς εἰς τὴν ἐξομολόγη-
σιν, καὶ ὁμολογήσας τῷ Θεῷ τὴν χάριν, ὅτι ἐρρύσατο
τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξ ἄδου κατωτάτου, ἀπολογεῖται τὴν
αἰτίαν ἐξαγορευῶν δι' ἣν ἤμαρτε, καὶ φησὶν, ὅτι ἐξ
ἐπιβουλῆς πολλῶν ἀοράτων ἐχθρῶν τοῦτο πέπονθε,
φθονοσάντων αὐτοῦ τῆ κατὰ Θεὸν προκοπῆ. Διὸ φη-
σιν· Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστησαν ἐπ' ἐμέ.
Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί, ὑπερήφανοι, εἰρή-
κασι, τὰς ἀοράτους καὶ ὑπερηφάνους δυνάμεις αἰνι-
ξάμενοι. Ὅποιαν δὲ βίαν πέπονθεν ἡ τοῦ Δαυὶδ ψυχὴ
οὐχ ὑπὸ μιᾶς δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ πλειόνων, διδάσκει
λέγων· Καὶ συναγωγὴ κραταιῶν· ἢ ὡς ὁ Ἀκύλας,
καὶ συναγωγὴ κατισχυρευομένων· ἢ ὡς Σύμμα-
χος, καὶ συναγωγὴ ἀνυποστάτων ἐζήτησε τὴν
ψυχὴν μου. Ἄλλ' ἢ μὲν τῶν ἐχθρῶν συναγωγὴ ἐζή-
τησε τὴν ψυχὴν μου, μὴ θεμένον πρὸ ὀφθαλμῶν τῶν
Θεόν, σὺ δὲ, Κύριε, φησὶν, ἄπερ ἐκεῖνοι μὴ προσ-
εδόκησαν, συνεχώρησας καὶ ἐδωρήσας, βυσσάμενός μου
τὴν ψυχὴν ἐξ ἄδου κατωτάτου· καὶ τοῦτ' ἐπραξας, ὡς
οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων καὶ μακρόθυμος καὶ πολυέ-
λεος, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ἀληθινὸς ὑπάρχων.

Ἐπιβλεψὼν ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με· δός τὸ
κράτος τῷ παιδί σου, καὶ σώσον τὸν υἱὸν τῆς
παιδίσκης σου. Ὁρῶν με, φησὶν, ἐλέησόν με. Δείκνυσι
δὲ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ τὴν ταπεινῶσιν καὶ τῆς ψυχῆς τὴν
κάκωσιν, ἣν παρίστη καὶ ἀρχόμενος τῆς προσευχῆς
ἐν οἷς ἔλεγε· Πτωχὸς καὶ πένθης ἐγὼ εἰμι. Ἀντὶ δὲ
τοῦ, Δός τὸ κράτος τῷ παιδί σου, σαφέστερον ὁ
Σύμμαχος ἠρμηνεύσεν εἰπὼν, Δός ἰσχὺν παρὰ σοῦ
τῷ δούλῳ σου. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξασθενήσας ὀλισθήσω,
μετὰ τῶν ἄλλων ὧν παρέσχου, δυναμωθῆναι ἀξιῶ,
πρὸς τὸ μὴ αὔθις καταπαλαισθῆναι ὑπὸ τῆς συνα-
γωγῆς τῶν κραταιῶν. Οὕτω δὲ με ἰσχυροποιήσας
σώσεις, ὡς ἂν σου δοῦλον γενόμενον, υἱὸν δὲ τῆς παι-
δίσκης σου, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας σου, ἣ καὶ τῆς ἐν
τῇ κατὰ Θεὸν παιδείᾳ θρησκαμένης αὐτὸν μητρὸς. Πότη-
σον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν, καὶ ἰδέτωσαν
οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυρῶνθῆωσαν, ὅτι σὺ,
Κύριε, ἐδοθήσάς μοι, καὶ παρεκάλεσάς με.
Ὅσπερ τῷ Κάιν σημεῖον ἔθετο ὁ Θεός τῆς πονηρίας
αὐτοῦ δηλωτικὸν, ὅπερ σημεῖον οἱ θεωροῦντες εἰργοντο
τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ κρῖναι τὸν Θεὸν στένειν καὶ
τρέμειν αὐτὸν ἐπὶ γῆς· οὕτω καὶ τοῖς τελείοις αὐ-
τοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθὸν δίδωσιν, ὅπερ ὁρῶντες, οἱ μὲν

dum inferni ⁷². Verum inde, ait, me eruisti, (VERS.
15) quoniam misericordia tua magna est super me.
Cum enim misericordiam magnam consequi in
quingentesimo psalmo precatus sit, in quo dice-
bat, *Miserere mei secundum magnam misericordiam
tuam*, hic se vota assecutum declarat; quare non
simpliciter, sed in toto corde confitetur. — VERS.
14, 15. *Deus, iniqui insurrexerunt super me, et sy-
nagoga potentium quaesierunt animam meam, et non
proposuerunt te in conspectu suo. Et tu, Domine Deus
miserator et misericors, patiens et multae misericor-
diae et verax*. Cum ex oratione ad confessionem
conversus esset, fassus se Deo gratiam habere, quia
eripisset animam suam ex inferno inferiori; quasi
ad defensionem suam, causam asfert cur peccaverit,
complurium invisibilium inimicorum, qui suo
secundum Deum profectui inviderent, insidiis id se
perpessum asfirmans. Quare ait: *Deus, iniqui in-
surrexerunt super me*. Beliqui vero omnes inter-
pretes, *superbi*, dixerunt, invisibiles et superbas
virtutes subindicantes. Quam porro vim perpessa
sit Davidis anima, non ab una virtute, sed a plu-
ribus, ipse docet his verbis: *Et synagoga poten-
tium*; sive ut Aquila, *Et synagoga roboratorum*; aut
ut Symmachus, *Et synagoga intolerabilium quaesivit
animam meam*. Verum synagoga quidem inimico-
rum quaesivit animam meam, qui non posuerunt
Deum ante oculos suos: tu autem, Domine, ea
concessisti, ea dedisti, quae ipsi non expectabant,
cum animam meam liberasti ex inferno inferiori.
Idque praestitisti, utpote misericors, miserator, et
patiens et multae misericordiae: in omnibusque iis
verax fuisti.

VERS. 16. *Respice in me et miserere mei; da im-
perium puero tuo, et saluum fac filium ancillae tuae*.
Respiciens, inquit, me, miserere mei. Hic porro
David humilitatem suam et animi afflictionem ex-
hibet, quam item in orationis exordio declaravit,
cum diceret, *Inops et pauper sum ego*. Pro illo au-
tem, *Da imperium puero tuo*, apertius Symmachus
interpretatus est his verbis: *Da robur a te servo
tuo*. Siquidem ne ex infirmitate peream, cum aliis
quae largitus es, etiam roborari me postulo, ut ne
D iterum impugner a synagoga potentium. Sic robore
addito me servabis, utpote servum tuum; filium an-
cillae tuae, sive Ecclesiae tuae; vel matris quae in
recto secundum Deum instituto ipsum educavit.—
VERS. 17. *Fac mecum signum in bonum, et videant
qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Do-
mine, adjuvisti me et consolatus es me*. Quemadmo-
dum Caino signum posuit Deus, nequitiae illius
indicium, quod signum qui videbant, ab eo interfi-
ciendo arcebantur ⁷³, quia Deus decreverat ut inge-
misceret et tremere super terram: sic etiam per-
fectis suis signum dat in bonum, quod cernentes
amici gaudent; inimici vero et qui oderunt eum,

⁷² Prov. xvi, 25. ⁷³ Gen. iv, 15.

pudore afficiuntur, a signo indicium habentes, ipsum in ejusmodi casu auxilio et consolatione muniri. Et fortasse inimicæ virtutes, signum Caino impositum cernentes, gaudebant, quod soleant de alienis lætari malis; angeli vero Dei de illo gement, ex signo impendentem illi a Deo iram agnoscentes. At in religiosa anima contrarium accidit; inimicæ quippe virtutes confunduntur, bonum illud signum in ipsa positum conspicientes; divini autem et boni angeli gaudent et gratulantur ei. Id ipsum docuit Salvator noster dicens, gaudium esse in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente ⁷⁵.

1. FILIIS CORE, PSALMUS CANTICI.

LXXXVI.

VERS. 2-4. *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Memorabo Rahab et Babylonem, scientibus me. Pro illo, Filius Core, Aquila et Symmachus, Filiorum Core, ediderunt, quasi psalmus ab iis compositus sit, vel ab iis recitatus, non modo cum psalterio, sed etiam cum cantico. Cum autem mecum reputarem qua de causa psalmi qui Filiorum Core inscripti sunt non una juncti sint, sed primo separatim positi a xlii, ac rursus duo seorsim locati, nempe lxxxiii et lxxxiv, iterumque alii duo, scilicet hic quem tractamus et subsequens; et cur in medio istorum positus sit lxxxv, inscriptus, Oratio Davidis: qua de re quæ tum succurrebant, in postremorum explicatione a me jam tradita sunt. Secus fortasse quispiam dixerit; nempe omnes qui in libro Psalmorum feruntur, a diversis viris prophetico Spiritu afflatis pronuntiatos, separatim positos fuisse, tum quia non eodem tempore dicti, tum quia non ab iisdem prophetice pronuntiatii fuerant. A principio itaque quidam Mosis inscriptus fuit, alii Asaphi, alii Davidis, unus Salomonis, Ætham Esdraitzæ quoque alius; multi vero præter hosce inscriptione carent, ita ut cujusnam sint scire nequeamus. Cum ergo varie recitati fuissent, sparsim positi a studiosis harum rerum viris antiquitus servabantur. Deinde vero [dixerit idem], c. psalmos unum in librum coactos fuisse. Ac fortasse qui collegit, sive is Esdras fuerit, ut aiunt Hebræi, sive alius quispiam, eos qui primo ad manum venerunt, primos in libro constituit. Nam cum non omnes uno eodemque tempore repererit, necessario eos qui casu in manus inciderunt primo repertis adjunxit. Quamobrem cum octo primos Filiorum Core, ut verisimile est, una simul repertos, in libro simul posuisset, iis postea subjunxit eos qui sub hæc sese obtulerunt. Deinde cum plures alii reperti et in libro Psalmorum repositi fuissent post lxxxii psalmum, binos alios Filiorum Core deprehensos, nempe lxxxiii et lxxxiv, consequenter locavit. Tum post elapsum temporis spatium cum*

⁷⁵ Luc. xv, 7.

φιλοι χαίρουσιν, οἱ δὲ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισοῦντες ἀσχηνοῦνται, γνωρίσμα λαβόντες διὰ τοῦ σημείου, ὅτι βεβοσθήθηται καὶ παρακλήθηται ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι. Καὶ τάχα ἐπὶ μὲν τοῦ Κάιν αἱ ἐχθραὶ δυνάμεις, ὁρῶσαι τὸ ἐπιτεθὲν αὐτῷ σημεῖον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπέχαιρον αὐτῷ, ἅτε ἐπιχαιρησικακοὶ οὔσαι· οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι ἐπέστενον αὐτῷ διὰ τοῦ σημείου τὴν ἐπιρητημένην αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ὄργην ἐπιγινώσκοντας. Ἐπὶ δὲ τῆς θεοφιλοῦς ψυχῆς τούναντιον, αἱ μὲν ἐχθραὶ δυνάμεις κατασιχύνονται τὸ ἀγαθὸν σημεῖον ἐπικείμενον ὁρῶσαι αὐτῇ· οἱ δὲ θεοὶ καὶ ἄγαθοὶ ἄγγελοι χαίρουσι καὶ συνευφραίνονται αὐτῇ. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδίδαξεν εἰπὼν, χαρὰν γίνεσθαι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΔΑΪΔ.

B

ΠΓ'.

Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπῶ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Μνησθήσομαι Ῥαῦβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γνωσκούσι με. Ἄντι τοῦ, Τοῖς υἱοῖς Κορέ, ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, τῶν υἱῶν Κορέ, ἐκδεδώκασιν, ὡς ὅτ' αὐτῶν πεποιημένου, ἢ διὰ τούτων εἰρημένου τοῦ ψαλμοῦ καὶ λεχθέντος, οὐ μόνον διὰ ψαλτηρίου, ἀλλὰ καὶ μετ' ὥδης. Ζητῶν δὲ παρ' ἑμαυτῷ, τίνοι λόγῳ μὴ πάντες ἦσαν ἐφ' ἐνὶ συνημμένοι οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλ' οὔτω μὲν ἰδίως πρῶτοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα'· καὶ πάλιν ἰδίως ἀφορισμένοι δύο οἱ πγ', ὁ δ' καὶ π'· καὶ πάλιν ἕτεροι δύο, ὁ μετὰ χεῖρας καὶ ὁ ἐξῆς αὐτῷ· μέσος δὲ παρεμβέβληται τούτων ὁ πε' ἐπιγεγραμμένος Προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ· τὰ μὲν ἐμοὶ παραστάντα εἰς τὴν τῶν τελευταίων θεωρίαν διὰ τῶν εἰρημένων ἤδη πρότερον δεδῆλωται. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ ἄλλως, ὅτι πάντες οἱ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φερόμενοι λόγοι, ὑπὸ διαφόρων ἀνδρῶν προφητικῷ Πνεύματι λελαλημένοι, ἰδιάζοντες ἦσαν, ὡς ἂν μήτε ὅψ' ἕνα καιρὸν λεχθέντες, μήτε ὑπὸ τῶν αὐτῶν προφητευθέντες. Αὐτίκα γοῦν ἐπιγέγραπται τις Μωϋσῆως, καὶ ἕτεροι τοῦ Ἀσάφ, καὶ τοῦ Δαυὶδ πάλιν ἕτεροι, καὶ ὁ Σολομῶντος ἄλλος, καὶ πάλιν Αἰθάν τοῦ Ἑσδραίου· καὶ ἕτεροι δὲ πλεῖστοι ὅσοι παρὰ τούτους φέρονται ἀνεπίγραφοι, οὐ δυναμένων ἡμῶν εἰδέναι τίνος ἄρ' εἴεν. Διαφόρους οὖν εἰρημένων τὸ παλαιὸν σποράδην ὑπήρχε παρὰ τοῖς περὶ ταῦτα σπουδαίους πεφυλαγμένον. Εἴθ' ὕστερον συναχθῆναι τοῖς ῥν ὑπὸ μιαν βίβλον. Μήποτ' οὖν ὁ συναγαγὼν, εἰς Ἑσδρας οὗτος ἦν, ὡς φασιν Ἑβραίων πατέρες, εἰς τις ἕτερος παρὰ τούτον, τοὺς πρῶτους εἰς αὐτὸν ἐχρόμενους πρῶτους ἐν τῇ βίβλῳ κατέταττεν. Οὐκ ἀθρόως γὰρ τοὺς πάντας ὅψ' ἕνα καιρὸν εὐρών, ἐξ ἀνάγκης τοὺς πρὸς χεῖρα παρεμπιπτοντας συνῆπτε τοῖς προεληφόσι. Διόπερ καὶ τοὺς πρῶτους ἢ τῶν υἱῶν Κορέ εἰκὸς τότε κατατάξαι, ὅτε καὶ ἀθρόως ὁμοῦ πάντες εὐρηγναι· μετ' ἐκείνους δὲ συνάψαι τοὺς μετὰ ταῦτα εἰς αὐτὸν ἐλθόντας. Εἶτα πολλῶν ἐν τῷ μεταξὺ εὐρημένων, καὶ εἰς τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ἀναληφθέντων μετὰ τὸν αβ' ψαλμῶν, εὐρησθαι πάλιν ἄλλους δύο τῶν

υἱὼν Κορὲ, οὓς καὶ ἀκολουθοῦσι συνάψας ἐν τῷ τρίτῳ A καὶ π' καὶ τῷ πδ' κατέταξεν. Εἶτα μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Δαυὶδ Προσευχῆς εὐρεθίσης, ἐνθελναι καὶ ταύτην μετὰ τὸν πδ'. Καὶ πάλιν μετὰ τὴν Προσευχήν τοῦ Δαυὶδ, ἐν πε' τόπῳ καταλεχθεῖσαν, εὐρεθῆναι ἐτέρους δύο Τῶν υἱῶν Κορὲ, τὸν μετὰ χειρας καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτῷ· ἐξ ἀνάγκης τε καὶ αὐτοὺς συναχθῆναι τῇ Προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ. Τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὑπάρχειν ὁ αὐτὸς εἶποι· ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Πιστῶσεται δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ προφητικῶν ἀποδείξεων· ἐπεὶ γὰρ ἐν ταῖς προφητικαῖς βίβλοις πολλάκις ἐστὶν εὐρεῖν τὰ τῷ χρόνῳ προλεχθέντα δεύτερα κείμενα τῇ τάξει, καὶ τὰ προφητευθέντα ὕστερα προτεταγμένα τῶν προαγόντων τοῖς χρόνοις. Ὁ γοῦν Ἰερεμίας προφητεύειν μὲν ἀρχεται ἐπὶ Ἰωσίου, παρατείνει δὲ μέχρι Σεδεκίου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· Σεδεκίας δ' ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου βασιλεύς. Μετὰ γὰρ Ἰωσίαν δεύτερος Ἰωακείμ υἱὸς αὐτοῦ διαδέχεται τὴν ἀρχὴν· μεθ' ὃν τρίτος Ἰεχωνίας υἱὸς Ἰωακείμ· μεθ' ὃν τέταρτος Σεδεκίας ἀδελφὸς Ἰωακείμ· καθ' οὓς ἅπαντας τοῦ Ἰερεμίου προφητεύσαντος, ἡ ἐπιώνυμος αὐτοῦ γραφὴ ἀρχεται μὲν ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προϊούσα μέμνηται Ἰεχωνίου τοῦ τρίτου ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προφητεύει τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, ὃς ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου· οἷς ἐξῆς τίθησι τὰ ἐν τῷ τετάρτῳ ἐπὶ Ἰωακείμ προφητευθέντα, ὃς ἦν δεύτερος μετὰ Ἰωσίαν. Εἰθ' ἐξῆς ἐπάγει τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ Ἰωακείμ· εἶτα τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, καὶ πάλιν τὰ ἐπὶ Ἰωακείμ. Εἶτα μέμνηται τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ὡς μετὰ Σεδεκίαν κατέστη ἡγούμενος τῶν ἀπολειφθέντων Γοδολίας, καὶ ὡς Ἰσααὴλ ἀναίρει τὸν Γοδολίαν, μεθ' ὃν Ἰωανᾶν υἱὸς Καριεῖς ἡγεῖται. Καὶ μετὰ τούτους ἅπαντας ἐξῆς ἐπάγει τὰς ἐν τῷ δ' εἶται Ἰωακείμ λεχθεῖσας προφητείας, καὶ πάλιν τὰς ἐν ἀρχῇ βασιλείας Σεδεκίου εἰρημίνας. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ τὰ παραπλήσια. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ τούτου γραφῇ οὐχ ἐξῆς τοῖς χρόνοις σύγκεινται αἱ προφητεῖαι· ἀλλ' εἰσὶν αἱ μὲν κατὰ τὸ κ' ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας προτεταγμένοι τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἰρημίνας· μετὰ γὰρ τὰς ἐν τῷ κ' εἶται φέρονται αἱ λεχθεῖσαι ἐν τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἶται· καὶ πάλιν μετὰ τὰς ἐν τῷ ια' ἄλλαι φέρονται ἐν τῷ ι' εἶται εἰρημίνας, καὶ ἐξῆς αἱ ἐν τῷ κ' εἶται. Καὶ τούτων ἅπαντων εἶποι ἂν τις τὴν αἰτίαν οὐκ ἄλλην εἶναι τῆς ἀποδεδομένης. Σποράδην γὰρ, ὡς εἰκόσ, τῶν κατὰ χρόνους καὶ καθ' ἕκαστον βασιλέα μερικῶς προπεφητευμένων, τὸ παλαιὸν παρὰ τοῖς σπουδαίοις σωζομένων, ἦτοι τὸν Ἐσδραν, ἢ καὶ τινὰς ἐτέρους, ὑπὸ μίαν περιγραφὴν συνάγοντας τὰ ἐκάστῳ τῶν προφητῶν κατὰ χρόνους διαφόρους λεχθέντα, τοὺς πρώτους εὐρισκομένους λόγους κατατάσσιν πρώτους· εἰθ' ἐξῆς συνάπτειν τοὺς μετὰ ταῦτα εὐρισκομένους, εἰ καὶ προηγον τῷ χρόνῳ. Τὸν δ' αὐτὸν εἶναι λόγον καὶ ἐπὶ τῆς τάξεως τῶν Ψαλμῶν, καθόλου μὲν ἅπαντων, ἰδίως δὲ καὶ τῶν μετὰ χειρας ἡμῖν ἐξεταζομένων· εἰ μὴ ἄρα τις βαθύτερος νοῦς λαυθάων ἡμᾶς ἐτέρους τινὰς λογισμοὺς παραστήσει τῆς τῶν ἐζητημένων αἰτίας. Τὰ γε μὴν ἡμῖν ὑποπεσόντα εἰς τε τὴν τάξιν Τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ περὶ τῆς Προσευχῆς τοῦ Δαυὶδ τῆς πρὸ τοῦ μετὰ χειρας

Oratio Davidis reperta fuisset, eam post LXXXIV reposit. Ac rursum post Orationem Davidis, quæ LXXXV numero posita fuerat, inventos fuisse dicit duos alios Filiorum Core, hunc quem tractamus, et sequentem : ac sic necessario Orationi Davidis conjunctos fuisse. Idipsum porro dixerit idem in reliquorum psalmodum ordinatione contigisse.

ὁ αὐτὸς εἶποι· ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Hæc vero sententia prophetis exemplis confirmatur : nam in prophetis libris frequenter reperire est ea, quæ prius dicta sunt, secundo loco posita, et quæ postremo prænuntiata sunt, iis quæ præcesserant præmissa. Nam Jeremias initium prophetandi ducit a tempore Josiæ ; et usque ad Sedeciam et captivitatem pertingit : Sedecias vero quartus erat a Josia rex. Post Josiam enim secundus Jechonias filius Joachim, et post eum quartus Sedecias frater Joachim : ac cum Jeremias his omnibus regnantibus prophetaverit, ejus Scriptura a Josia init ; sub hæc Jechonias, qui tertius a Josia erat, meminit ; tum ea quæ sub Sedecia vaticinatur, qui quartus erat a Josia : his quarto loco subjungit ea quæ prænuntiata sunt sub Joachim, qui secundus post Josiam erat. Adjicit postea quæ in principio ipsius Joachim dicta sunt ; hinc quæ sub Sedecia ; rursum ea quæ sub Joachim. Deinde captivitatem in Babylonem meminit, et quomodo post Sedeciam residui populi dux Godolias constitutus sit, et quomodo Ismael Godoliam occiderit, post quem Joanan filius Carie dux fuit. Post hos autem omnes afferit deinde prophetias anno quarto Joachim pronuntiatas ; sub hæc illas quæ initio regni Sedecias dictæ sunt. Similia quoque in Ezechiele reperias. Nam in hujus quoque scriptura prophetiæ non ordine temporis jacent ; sed quæ vicesimum septimum captivitatis annum spectant, præmittuntur iis quæ de undecimo captivitatis anno dicta sunt : post illas enim vicesimi septimi anni prophetias, quæ undecimo anno dictæ sunt, feruntur : deinde vero post illas undecimi anni, quædam habentur decimo anno dictæ, hinc quæ anni vicesimi quinti sunt. Quorum omnium non aliam causam quis afferat præter jam traditam. Nam cum sparsim, ut verisimile est, variis temporibus, et sub singulis regibus separatim editæ prophetiæ, a studiosis antiquitus servatæ fuissent, sive Esdras, sive quidam alii, singulorum prophetarum dicta, variis temporibus prolata, uno volumine circumscribentes, ea quæ primo reperta fuerant, primo loco posuerunt, deinde ea quæ postea ad manum venerunt, subjungere, etiamsi tempore præirent. Eadem vero ratione Psalmi digesti sunt, sive omnes autem spectantur, sive ii seorsim quos jam tractamus. Nisi fortasse profundior aliqua intelligendi ratio, nobis occulta, aliam causam ad quæstiones solutionem afferat. Ea vero quæ de ordine psalmodum Filiorum Core, et de Oratione Davidis quæ ante hunc psalmum posita et in ma-

dio psalmodum Filiorum Core locata est, prout succurrebant a nobis exposita sunt, cuique volenti legere licet. Et hæc quidem a nobis exercitationis causa dicta sint.

Quia vero in hoc psalmo indefinite sic incipitur : *Fundamenta ejus in montibus sanctis* ; merito roget aliquis quisnam ille sit. Cui respondeat incunctanter quispiam, Deum esse intelligendum ; quia deinde subjungitur, *civitas Dei*. Ego vero considerata psalmi serie, cum deinceps dictum occurrat : *Numquid Sion dicet, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; pro quo Aquila interpretatus est : *Et Sioni dicetur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmabit eam* ; Symmachus vero : *De Sion dicitur, secundum singulos homines ipse natus est ibi, ipse vero firmavit eam* ; arbitror congruentissime dictum esse illud : *Fundamenta ejus in montibus*, sine additamento illo, *Dei* ; ut perquirentes quis ille esset, ex sequentibus comperiremus, cum esse virum qui Sionem fundasse dicitur, quique istic natus est. Nam ait : *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; sive, *et ipse firmavit eam*. Cum dicitur ergo : *Fundamenta ejus*, subaudiamus nos virum qui fundavit eam, videlicet Dei civitatem. Dei vero civitatem, eam esse putare quæ in Palæstina olim Judæorum metropolis erat, id non solum vile et abjectum, sed etiam impium esset ; nam de illa Judææ civitate, quæ jam ab alienigenis gentibus incolitur, existimare dictum esse illud, *Diligit Dominus portas Sion*, quæ jam desertæ et di. utæ sunt ; et illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*, ne rursum alibi, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁶ ; et iterum, *Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus*⁷⁷ ; hæc, inquam, omnia dicta intelligere de civitate, quam nunc Græci, alienigenæ et idololatræ incolunt, abjecta sane mihi et villissima sententia videtur. Quod si quis perpendat solere divinas et propheticas voces civitati Dei vocare pium ac religiosum institutum, is sane videbit quo pacto per totum orbem, Deo dilectum illud et religiosum institutum et civitatem Salvator et Dominus noster Jesus, Christus Dei, fundaverit et firmaverit. Quare diversimode prædicatur a prophetis, cum dicitur de illo, *Hic ædificabit civitatem meam*. Nam Dei civitatem, videlicet institutum secundum Deum, et religiosam vitæ rationem per totum orbem solus ille, in ipsa civitate genitus, constituit et firmavit per Ecclesiam suam catholicam, in omni loco, regione et civitate constitutum : de qua dictum putare convenit illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* ; et illud, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁸ ; et quæcunque illis similia in divinis Scripturis feruntur. Ἐκκλησίας· περι ἧς κατείσθαι προσήκει· λέγεσθαι τό· Δεδοξασμένα ἐλάληθη περι σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, καὶ τό· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα τιαῦτα ἐν ταῖς θείαις φέρεται Γραφαῖς.

ψαλμοῦ κειμένης, καὶ μέσης τῶν υἱῶν Κορέ παρεμβεβλημένης, πρόκειται τοῖς ἐθέλουσιν ἐντυγχάνειν τοῖς εἰρημένους ἡμῖν ἔμπροσθεν. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ὡς πη προγεγυμνάσθω.

Ἐπεὶ δὲ ἀορίστως ἀρχόμενος ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ φησιν· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· εἰκότως ἂν τις ζητησεῖ, τίος αὐτοῦ. Προχείρως μὲν οὖν εἴποι τις ἂν νοεῖσθαι τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ ἐξῆς ἐπιλέγεται· ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ψαλμοῦ, καὶ εὐρῶν ἐξῆς εἰρημένον τί· *Μὴ τῇ Σιών ἔρει· Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν* ἂν οὐδ' Ἀκύλας πεπολιῆκε· *Καὶ τῇ Σιών λεχθίσειαι· Ἄνηρ καὶ ἄνηρ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐδράσει αὐτήν· Ὁ δὲ Σύμμαχος (1)· Περι δὲ Σιών λεχθίσειαι· *Καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον αὐτὸς ἐτέχθη ἐκεῖ· αὐτὸς δὲ ἠδρασεν αὐτήν· ἡγοῦμαι σφόδρα ἀκολουθῶς εἰρῆσθαι τό· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ μὴ προκίεσθαι τὸ, τοῦ Θεοῦ· ἴν', ἐπιζητήσαντες τίος αὐτοῦ, εὐρωμεν ἀπὸ τῶν ἐξῆς τὸν λεγόμενον θεμελιωσάναι τὴν Σιών ἄνδρα, τὸν καὶ γεννηθέντα ἐκεῖ· Ἄνθρωπος, γὰρ φησιν, ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν· ἢ καὶ αὐτὸς ἠδρασεν αὐτήν. Λεγομένου τοιγαροῦν τοῦ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ, προσπαχοῦσμεν ἡμεῖς τὸ τὸ ἐν ὄρεσι τοῦ θεμελιωσάντος αὐτήν· ὄλον δ' ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν. Πόλιν δὲ τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὴν κατὰ Παλαιστίνην τὰ πάλαι συνεστῶσαν Ἰουδαίων μητρόπολιν οὐ μόνον ταπεινὴν, ἀλλὰ καὶ δυσσεβῆς. Τὸ γὰρ περὶ τῆς νῦν ὑπὸ ἀλλοφύλων ἐθνῶν οἰκουμένης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πόλεως λέγεσθαι νομίζειν τὸ· Ἄγαπῆ Κύριος τὰς πόλεις Σιών, τὰς νῦν ἐρήμους καὶ ἠφανισμένας· καὶ τό· Δεδοξασμένα ἐλάληθη περι σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν ἄλλαχθ'· *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ· καὶ ταῦτα πάντα νομίζειν λέγεσθαι περὶ πόλεως ἣν ἔθνες οἰκοῦσι νῦν· Ἕλληγες καὶ ἀλλόφυλοι καὶ εἰδωλολάτραι, σφόδρα μοι δοκεῖ ταπεινῆς εἶναι, καὶ μικροπρεπῆς διανοίας. Εἰ δὲ τις νοήσειεν ὅπως εἰκόσασιν αἱ θείαι καὶ προφητικαὶ φωναὶ πόλιν Θεοῦ καλεῖν τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα, βλεπεται τίνα τρόπον καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὴν θεοφιλεῖ ταύτην καὶ θεοσεβῆ πολιτείαν τε καὶ πόλιν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἐθεμελίωσε τε καὶ ἠδρασε. Διὸ καὶ ποιητικῶς κηρύττεται ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐν οἷς λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ τό· *Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ πόλιν, δηλαδὴ τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης μένος αὐτὸς γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ ἰδρύσαστο, καὶ κατεπέφρατο διὰ τῆς ἐν παντὶ τόσῳ καὶ πάσῃ χώρᾳ καὶ πόλει συνεστῶσης αὐτοῦ καθολικῆς*******

⁷⁶ Psal. XLV, 5. ⁷⁷ Psal. XLVII, 2. ⁷⁸ Psal. XLV, 5.

(1) Lectio Symmachi hic vitiosa videtur ; infra sincerior est.

Τῆς οὖν μεγίστης ταύτης καὶ θεοπρεποῦς πόλεως, λέγω δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμφαινόμενου θεοσεβοῦς πολιτεύματος, οἱ θεμέλιοι τυγχάνουσιν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἐρμηνεύει δὲ τὸν λόγον ὁ Ἀπόστολος φάσκων· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ οὐκ ἐνταῦθα κάτω καὶ παρ' ἡμᾶς τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἄνω που καὶ ἐν τοῖς καλουμένοις ἁγίοις ὄρεσι. Αἰδ' ἐλέκεται· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἐἶεν δ' ἂν ταῦτα τὰ ὄρη οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, ἐνθα τὸ μέγα πνεῦμα τῆς ἐπουρανίου Σιών, καὶ τῆς ἀληθοῦς μεγάλης τοῦ Θεοῦ πόλεως συνέστηκεν. Οὐκ ἐμὸς δὲ οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦ φησαντος Ἀποστόλου· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μίσηρ ἡμῶν, καὶ· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων καινήρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ταύτης οὖν τῆς μεγάλης πόλεως τοῦ Θεοῦ εἰκὼν μὲν εἶη ἂν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ στηρίγματα αὐτῆς καὶ θεμέλιοι, οἱ ἐν τοῖς ἀποδοδομένοις ἡμῖν ἁγίοις ὄρεσι ὑφ' ἑστέχασιν· αἱ δὲ εἰσοδοὶ καὶ αἱ πρῶται στοιχειώσεις αὐτῆς ἐκείνης τῆς οὐρανοπόλεως ἐνταῦθα τυγχάνουσι παρ' ἡμῖν. Ὅσπερ εἰσόδους καὶ εἰσαγωγὰς τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος πύλας ὠνόμασε Σιών ὁ λόγος φάσκων· Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πύλας Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Σκηνώματα δὲ Ἰακώβ αἱ Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις, καὶ αἱ κατὰ Μωϋσέως σωματικαὶ θρησκείαι ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκοῦσι λέγεσθαι· ὧν προτιμότεραι τυγχάνουσι παρὰ τῷ Θεῷ αἱ πύλαι τῆς Σιών, τουτέστιν αἱ εἰσοδοὶ καὶ εἰσαγωγὰς τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυμέναι. Ἐν μόνῃ γάρ ταύτῃ κηρύσσεται ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, καὶ τοῦ σωτηρίου γε εὐαγγελίου ὁ πᾶς σκοπὸς ἐκείσε βλέπει. Ἐπει καὶ αἱ σωτήριαι ἐπαγγελίαι, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἡ πᾶσα ἐλπίς τοῦ κατὰ Χριστὸν πολιτεύματος, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὀρᾷ. Γέγραπται γοῦν, ὅτι ἐκήρυξεν ὁ Σωτὴρ λέγων· Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐμακάριζέ τε τοὺς ἀξίους τῶν οικειῶν μακαρισμῶν, ἐπαγγελλλόμενος αὐτοῖς βασιλείαν οὐρανῶν· ἀλλὰ καὶ ἐδίδασκεν εὐχεσθαι τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐξαιτεῖσθαι φάσκοντας ἐν τῇ προσευχῇ· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Εἰκότως τοίνυν πάντα τὰ τοιαῦτα πύλαι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὠνομάσθησαν, εἰσοδοὶ τινες καὶ εἰσαγωγὰς τυγχάνουσαι τῆς ἐκείσε πορείας. Ἀγαπᾷ τοίνυν ταύτας τὰς πύλας τῆς ἐπουρανίου Σιών ὑπὲρ τὰς νομικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς συναγωγὰς, ὡσπερ ὠνόμασε σκηνώματα Ἰακώβ. Οὐδὲν γοῦν παρ' ἐκείνοις περὶ τῆς ἐπουρανίου πόλεως τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται, οὐδέ τις αὐτοῖς σκοπὸς περὶ βασιλείας οὐρανῶν ἔνεστι, κάτω δὲ δι' ὄλου νενευκότες τὰς ἐλπίδας ἐπὶ γῆς ἔχουσι, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐνταῦθ' αἱ περὶ ἡμῶν· διὸ προτιμότεραι παρὰ τῷ Θεῷ τυγχάνουσι τῶν σκηνωμάτων Ἰακώβ αἱ προδηλωθεῖσαι ἡμῖν

Hujus itaque maximæ et Deo dignæ civitatis, scilicet Ecclesiæ Dei, et pii instituti in ea servati, fundamenta sunt in montibus sanctis. Locum autem explicat Apostolus his verbis : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo, angulari lapide Jesu Christo* ⁷⁹. Et vero fundamenta ejus non inferius posita et penes nos sunt; sed sursum, et in iis qui montes sancti vocantur. Quare dicitur, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Illi porro montes sancti, sunt cæli cælorum, ubi magnum illud institutum cælestis Sionis, et vere magnæ Dei civitatis consistit. Neque meus hic sermo est, sed ejusdem Apostoli dicentis : *Illam vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* ⁸⁰; et, *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui descripti sunt in cælis* ⁸¹. Hujus itaque magnæ Dei civitatis imago fuerit Ecclesia Dei, quæ est in terra; fulcra autem et fundamenta ejus ea sunt, quæ superius per montes sanctos significari tradidimus; ingressus autem et primi aditus cælestis illius civitatis apud nos sunt. Qui ingressus et aditus ad religiosum illud institutum, hic portæ Sion vocantur, cum dicitur : *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob*. Hic autem mihi per illa tabernacula Jacob, Judaicæ traditiones et Mosaici corporales cultus significari videntur : quibus præstantiores apud Deum sunt portæ Sion, id est, ingressus et aditus ad regnum cæleste, in Ecclesia stabiliti. In ea namque sola prædicatur regnum cælorum : totiusque salutaris Evangelii scopus eo respicit. Siquidem salutaria promissa, evangelica prædicatio, totaque Christiani instituti spes, regnum cælorum spectant. Scriptum est enim hæc prædicasse Salvatorem : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁸²; ipseque beatus prædicavit eos qui propria sibi beatitudine digni sunt, ipsisque regnum cælorum pollicitus est; imo etiam discipulos suos precandi et regnum cælorum petendi modum edocuit, hanc orationis formam tradens : *Fiat voluntas tua, adveniat regnum tuum* ⁸³. Jure ergo hæc omnia portæ regni cælorum vocata sunt, utpote ingressus aditusque itineris illo instituendi. Diligit ergo Dominus has cælestis Sionis portas plus quam omnes legales et Judaicas synagogas, quas tabernacula Jacob appellavit. Apud Judæos enim cælestis illa Dei civitas nullatenus memoratur, neque pro scopo habent ipsi regnum cælorum; sed deorsum proni, in terra spem habent, et promissa sibi data hic expectant : quare portæ illæ cælestis Sion, quas supra declaravimus, majore in pretio apud Deum habentur, quam tabernacula Jacob. Cujus Sionis fundamenta non hic et in terra, humili loco posita sunt, sed in montibus sanctis, uti supra explicavimus.

⁷⁹ Ephes. ii, 20. ⁸⁰ Gal. iv, 26. ⁸¹ Hebr. xii, 22, 25. ⁸² Matth. x, 7. ⁸³ Matth. vi, 10.

πύλαι τῆς ἐπουρανίου Σιών· ἤς οἱ θεμέλιοι οὐκ ἐνταῦθα κάτω που ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕρασι τοῖς ἀγίας ὑπάρχουσι, τοῖς προτεθεωρημένοις.

Memorabo Rahab et Babylonem scientibus me. Et ecce alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum, hi facti sunt illic. Pro illo, Memorabo Rahab et Babylonem, Aquila dicit, Memorabo impetum et Babylonem; Symmachus, Memoria repetam superbiam et Babylonem. Æstimo autem per Babylonem, Tyrum et Rahab, et per alienigenas ac populum Æthiopum, vocationem gentium adumbrari, quæ a priore instituto mutata et translata, regeneratione in civitate Dei dignatæ sunt: quas prioris generis sui memores esse sermo expetit. Nam cum dicitur alienigenas, Tyrum et populum Æthiopum illic factos fuisse, quid aliud quam alienigenarum gentium in civitate Dei regeneratio significatur; Aquila vero ait, Phylistæa et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic; simili modo Symmachus interpretatus est his verbis, Ecce Phylistæi et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic. Illic vero ubinam natos dicit, nisi in civitate Dei, aut in spiritualibus ejus portis? Illud quippe ipsa orationis series subindicat. Cum dixisset enim, Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei, subjicit postea, tales et tales alienigenas illic ortos esse, et populum Æthiopum ibidem esse natum; videlicet in memorata Dei civitate, aut in portis ejus, speculandi modo intellectis. Hæc opere completa, veritatem verborum salutaris gratiæ comprobant: quæ Babylonios, Tyrios et omnes alienigenas Israelitico generi extraneos, per lavacrum regenerationis et per omnia Novi Testamenti mysteria in prædicta civitate Dei regenerat. — VERS. 5, 6. Mater Sion dicit, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Reliquorum interpretum editiones clarius horum sententiam exposuerunt. Nam Symmachus hoc modo interpretatus est: De Sion dicitur per singulos, Homo hic natus est illic: ipse fundavit eam Altissimus. Dominus numerabit scribens populos: hic natus est illic. Theodotio vero ait: Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse fundavit eam, et præparavit eam Altissimus. Dominus narrabit in scriptura populorum, Hic natus est in ea. Et animadvertas, quæso, sicut in his dictum est de alienigenis, Alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum hi facti sunt illic; sic et hoc loco, Dicitur, inquit, Vir et vir natus est ibi; et postea rursum, Dominus scribens populos, Hic natus est illic. Nam id

primo de populo alienigenarum dictum est; secundo, de viro qui illic natus fuisse dicitur; tertio, de ipso Domino. Etenim, inquit, ipse Dominus, qui hæc vaticinatur et populos scribit, hic natus est illic.

ἀνὴρ ἐτέχθη ἐκεῖ· καὶ πάλιν ἐξῆς· Κύριος γράφων περὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἀλλοφύλων· δεῦτερον δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ Κύριος, φησὶν, αὐτὸς ὁ θεοπίζων ταῦτα καὶ γράφων λαοὺς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ.

Aperte autem Scriptura per virum qui natus est illic, nimirum in civitate Dei, Salvatoris nostri hominem subindicavit. Cum porro ipsum Dominum

Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γενέσκειν μὲ. Καὶ ἰδοὺ ἀλλόφυλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Ἀνὴρ τῶν Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἀγαμνήσω ὀρμήματος καὶ Βαβυλῶνος ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀγαμνήσω ὑπερηφανίας καὶ Βαβυλῶνα. Ἡγοῦμαι δὲ διὰ Βαβυλῶνος καὶ Τύρου καὶ Ῥαὰβ, διὰ τε τῶν ἀλλοφύλων καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Αἰθίοπων, τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν αἰνέττεσθαι, τῶν μεταθεμένων καὶ μεταβεβλημένων ἀπὸ τῆς προτέρας ἀγωγῆς, καταξωθέντων τε ἀναγεννήσεως τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ· οὗς ὁ Λόγος ἀναμνησκεῖν βούλεται τοῦ προτέρου ἑαυτῶν γένους. Τῷ γὰρ φάσκειν ἀλλοφύλους, καὶ Τύρον καὶ λαοὺς Αἰθίοπων γεγενῆσθαι ἐκεῖ, τί ἕτερον ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ ἀναγέννησιν; Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ φησὶ· Φυλιστιαία καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Ἰδοὺ Φυλιστιαῖοι καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Ἐκεῖ δὲ, ποῦ φησὶ τετέχθαι τοὺς ἀλλοφύλους, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς πύλαις αὐτῆς ταῖς νενομημέναις; Τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία τῆς συμφράσεως ὑποβάλλει νοεῖν. Προειπὼν γὰρ Δοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ, ἐπιλέγει συνάπτων ἐξῆς, ὡς ἄρα οἶδε καὶ οἶδε ἀλλόφυλοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ, καὶ ὁ λαὸς Αἰθίοπων ἐτέχθη ἐκεῖ· δηλονότι ἐν τῇ προειρημένη πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς ταύτης τεθεωρημέναις πύλαις. Ἄ δὴ καὶ ἔργοις ἐπιτελεσθέντα τὴν τῶν λόγων ἀληθειαν πιστοῦται τῆς σωτηρίου χάριτος, καὶ Βαβυλωνίου καὶ Τυρίου, καὶ πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοτρίους τοῦ γένους τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, καὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστηρίων ἀναγεννώσεως ἐν τῇ δηλωθείσῃ πόλει τοῦ Θεοῦ. Μήτηρ (1) Σιών ἐρεῖ· Ἄνθρωποι, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Αἱ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ἐκδόσεις λευκότερον τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν παρέστησαν. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Περὶ τε Σιών λεχθήσεται καθ' ἕναστον· Ἄνθρωπος οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· αὐτὸς ἠδρασεῖν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος ἀριθμῆσει γράφων λαοὺς· οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Καὶ ὁ Θεοδόσιος φησὶ· Καὶ τῇ Σιών ρηθήσεται· Ἄνθρω καὶ ἄνθρω ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν· Οὗτος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. Καὶ πρόσθετος τίνα τρόπον ἐν τοῦτοις οἴσπαρ εἴρηται περὶ τῶν ἀλλοφύλων, τὸ· Ἀλλόφυλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Λεχθήσεται, φησὶν· Ἄνθρω καὶ λαοὺς, Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Πρότερον μὲν γὰρ εἰρηπῆ

Σαφῶς δὲ ὁ Λόγος τὸν μὲν ἄνδρα τὸν τεχθέντα ἐκεῖ, τοῦτέστιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἠγίζαστο· τὸν δὲ Κύριον καὶ αὐτὸν τε

(1) Supra, μὴ τῆ.

ium, quæ in ortu Salvatoris nostri Jesu Christi facta est, indicare: tunc enim *exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis*⁶⁴; cum Cyrenius in Judæam veniens censum edidit. Quod significat evangelista dicens: *Hæc descriptio prima*⁶⁵; ita ut tempus illud in hoc psalmo accurate significetur. Num forte ideo psalmus iste segregatus, longèque ab aliis qui Filiorum Core inscribuntur hoc consilio positus est, ut mysteria ibi de Christi ortu enuntiata occultarentur; ita ut ista quoque ratio et responsio afferri possit ad quæsitam nostram initio sermonis proposita. Id ipsum quoque dicas de LXXVII, qui hunc sequitur, et Filiorum Core pariter inscriptus est. Quia ille Servatoris nostri mortem vaticinatur, consequenter ad hunc, qui ortum ejus prædixerat.

Κορέ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αὐτοῦ περιέχοντι.

CANT. CUM PSALMI, FILIIS CORE, IN FINEM, PRO MAHELETH AD RESPONDENDUM, INTELLECTUS ÆMAN ESDRAITÆ. LXXXVII.

VERS. 2. *Domine Deus salutis meæ, in die clamaui, et nocte coram te.* Præsens quoque psalmus, ut præcedens, Filiorum Core est. Sed ille quidem Christi ortum subindicabat his verbis: *Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmabit eam*, ut Aquila interpretatur: tempus etiam ortus prædicti viri significat in sequentibus dicens, *In scribendo populos, hic natus est ibi.* Hujus porro dicti sententiam apertius extulit quinta editio, in qua dictum est, *In descriptione populorum, hic nascetur ibi.* Manifestissime quippe descriptionem memoravit, cujus tempore Salvator et Dominus noster natus est, sicut enarrat evangelista: *In diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est, præside Syriae Cyrenio*⁶⁶. Verum ille quidem psalmus ortum ejus significabat; hic vero mortem. Illud autem, *pro Maheleth, Symmachus, per chorum*, interpretatus est; Aquila vero, *super choream*. Videturque mihi hic Christi populum et Ecclesiasticam choream adumbrari, in qua mors Servatoris nostri hymnis celebratur. Quia vero ortus ejus per hanc choream canitur, jure præcedens psalmus, qui ortum ejus vaticinabatur, hæc dixit, *Et canentes sicut chori omnes fontes in te*: quis declarantur Christi chori in Ecclesia canentes et hymnis mysteria ejus celebrantes. Æman vero Esdræ, unum ex filiis Zaræ filii Juda esse aiunt, vocatumque apud Hebræos patronymice Zaraiten: fuisseque filios Zaræ numero quinque, ut testificatur primus Paralipomenon liber his verbis: *Filii Juda, Phares et Zara: Filii Zaræ, Zambri, et Ætham et Æman et Chalchal et Darda, numero quinque*⁶⁷. Hos

ἠγοῦμαι τὸν καιρὸν τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐθνῶν, ἥτις ἐπληροῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως· τότε γὰρ ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· ὅτε Κυρήνιος ἐπιστὰς τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς ἀπογραφὰς ἐποιεῖτο. Ἐπισημαίνεται γοῦν ὁ εὐαγγελιστῆς λέγων· Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη· ὥστε καὶ τὸν καιρὸν αὐτὸν ἀκριβῶς διὰ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ δηλοῦσθαι. Μήποτε δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀφώρισται ὁ ψαλμὸς, καὶ μακρὰν ἀπεσχολοῦνται τῶν λοιπῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων υἱῶν Κορῆ, ἐπειδὴ κρύπτεσθαι ὁ λόγος τὰ δηλούμενα ἐν αὐτῷ μυστήρια περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γενέσεως ἐβούλετο· ὥστε καὶ ταύτην ἑτέραν εἶναι αἰτίαν τῶν ἐξητημένων ἡμῖν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν προκειμένων. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν εἴποις καὶ ἐπὶ τοῦ π' ἐξῆς τοῦτο

Β ἐπιλεγόμενου, ἐπιγεγραμμένου τε καὶ αὐτοῦ τῶν υἱῶν προφητεύει ἀκολουθῶς τῷ μετὰ χειρᾶς τὴν γένεσιν

ΩΑΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΕΛΕΘ, ΤΟΥ ΑΠΟΚΡΙΘΗΝΑΙ, ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑΙΜΑΝ ΤΩ ΕΣΔΡΑΙΤῆ (1). ΠΖ'.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐπέκραφα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς τῶν υἱῶν Κορῆ, ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, συγγένηι. Ἄλλ' ὁ μὲν πρὸ αὐτοῦ, Χριστοῦ γένεσιν ἠντίκετο φάσκων· Καὶ τῇ Σιών λεχθήσεται· Ἄνθρ καὶ ἀθήρ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐδράσει αὐτήν, ὡς ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· καὶ τὸν καιρὸν γε σημαίνει τῆς γενέσεως τοῦ εἰρημένου ἀνδρός, προτῶν ἐξῆς· Ἐφασκε γοῦν· Ἐν τῷ γράφειν λαοὺς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Τούτου δὲ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδωκεν ἡ πέμπτη ἔκδοσις, ἐν ἣ ἱερῆται· Ἐν ἀπογραφῇ λαῶν, οὗτος γεννηθήσεται ἐκεῖ. Σαφέστατα γὰρ τῆς ἀπογραφῆς ἐμνημόνευσε, καθ' ἣν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐγεννήθη, ὡσπερ οὖν δηλοῖ λέγων ὁ εὐαγγελιστῆς· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύσαντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν γένεσιν ἐσημανεῖ αὐτοῦ, ὁ δὲ μετὰ χειρᾶς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ, ὑπὲρ Μαελέθ, διὰ χοροῦ, ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος· ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ χορείας. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν Χριστοῦ λαὸν αἰνίττεσθαι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χορείαν, ἐν ἣ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θάνατος ἀνυμνεῖται. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ γένεσις αὐτοῦ διὰ τῆς χορείας ταύτης ἄεται, εἰκότως καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς τὴν γένεσιν αὐτοῦ θεσπίσας ἐπήγαγε λέγων· Καὶ ἄδοιτες ὡς χοροὶ πᾶσαι πηλαὶ ἐν σοί, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ χοροὺς ἄδοντας αὐτοῦ καὶ ἀνυμνῶντος τὰ μυστήρια δηλώσας. Τὸν δὲ λεγόμενον Αἱμάν τὸν Ἐσδραίτην φασὶν εἶναι ἓνα τῶν υἱῶν Ζαρὰ τοῦ υἱοῦ Ἰούδα, κεκληθῆσθαι τε αὐτὸν παρ' Ἑβραίους πατρωνυμικῶς Ζαραίτην· εἶναι δὲ πάντες τοὺς πάντας μαρτυρεῖν δὲ τῷ λόγῳ τὴν πρώτην τῶν Παραλειπομέ-

⁶⁴ Luc. II, 1. ⁶⁵ ibid. 2. ⁶⁶ Luc. II, 1, 2. ⁶⁷ I Par. II, 6.

(1) In cuspis Bibliis τῶν Ὁ, Ἰσραηλίτη, male.

ων, τούτον περιέχουσιν τὸν τρόπον· *Υἱοὶ Ἰούδα* A
Φαρές καὶ Ζαρὰ καὶ υἱοὶ Ζαρὰ, Ζαμβρι, καὶ Αἰ-
θάμ καὶ Αἰμὴν καὶ Χαλιχὰλ καὶ Δαρδὰ· πάντες
ἀνέτε. Τούτους ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος ἐν Αἰγύπτῳ προ-
 φητεῦσαι, πρὸ Μωϋσέως γενομένους, αὐτῶν τε εἶναι
 τοὺς ψαλμοὺς τοὺς εἰς ὄνομα αὐτῶν προγεγραμμένους·
 οἶον τὸν μετὰ χειρας, καὶ τὸν ἐξῆς αὐτῶ, καὶ αὐτὸν
 ἐπιγεγραμμένον, *Αἰθάμ τῷ Ἐσδραῖτῃ*· ἄλλα καὶ πε-
 ρὶ αὐτῶν λελέχθαι ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν· *Καὶ*
ἐσορίσατο Σολομὼν ὑπὲρ Αἰθῶν τὸν Ἐσδραῖτην,
καὶ Αἰμὴν, καὶ τὸν Χαλιχὰλ καὶ τὸν Δαρδάρ. Ταῦ-
 τα μὲν οὖν εἰς τὴν ἱστορίαν εἰρήσθω. Εἰ δέ τι συμ-
 βάλλονται τῇ τοῦ ψαλμοῦ θεωρίᾳ αἱ τούτων τῶν ὀνο-
 μάτων ἐρμηνεῖται, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ὑστατος δὲ
 ὢν ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἰῶν Κορὲ, τὴν
 ἀπόδοσιν τὴν εἰς τὸν ἄδην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιελ- B
 λησεν, ὡσπερ ἐξεπίτηδες ταμειουσαμένου τοῦ λόγου
 τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς παρα-
 δοῦναι. Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ δ' οὗτοι τῶν υἱῶν Κορὲ,
 λέγω δὲ ὁ τρίτος καὶ π', καὶ ὁ δ' καὶ π', ὁ τε πς' καὶ
 ὁ πς' ἔχειν τινὰ πρὸς ἀλλήλους ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γάρ
 πγ' σαφῶς Θεοῦ παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους καὶ Χρι-
 στοῦ προφητείαν ὀνομαστὴ περιεῖχεν· ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῶ
 ἢ τάχος ἐπιστήναι τὰ θεοσεπισμένα ἠύχετο· ὁ δὲ
 πρὸ τοῦ μετὰ χειρας ἤδη τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ γένεσιν ἠντίτετο· τούτοις δὲ πᾶσιν ἀκολουθῶς ὁ προκειμένος
 τὸν θάνατον, ὃν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, προαναφωνεῖ.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκρα-
ξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Εἰσελεύθετω ἐναν-
τίον σου ἡ προσευχή μου, κλῖνον τὸ οὖς σου εἰς C
τὴν δέησίν μου. Ἐν τῷ κα' ψαλμῷ καὶ αὐτῶ εἰς τὸν
 Χριστὸν ἀναφερομένῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ σαφῶς προ-
 φητεύονται, ὅπερ διὰ τῆς ἀρχῆς παρίστησιν ὁ λόγος
 φάσκων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσρχος μοι, *ἴνα τί*
ἐγκατέλιπές με; ἔ καὶ μεμαρτύρηται κατὰ λέξιν
 ἐπὶ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς, μετὰ τὴν ἀρ-
 χὴν ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ὁ Θεός μου, *κεκράξομαι ἡμέ-*
ρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς
ἄνοιαν ἐμοί. Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμὸς φησιν· *Ἡμέ-*
ρας ἐκέκραξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Καὶ μοι
 δοκεῖ τὸ λόγιον τὸν βίον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν ὑπογράφειν διὰ πάσης οὐ μόνον ἡμέρας
 ἀλλὰ καὶ νυκτὸς ἀνακειμένου τῷ Θεῷ. Ἐχει δὲ καὶ
 ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὅπως ταῖς εὐχαῖς διὰ παντὸς
 ἐσχολάζεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος δέεται τοῦ Πατρὸς· D
 καὶ ἀξιῶ κλῖναι τὸ οὖς πρὸς τὴν δέησιν αὐτοῦ·
 οὕτως ἐστιν ἐπινεῦσαι τοῖς αἰτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτ'
 εὐχεται, ὡς ἂν μέλλων ὑπὲρ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν, αὐ-
 τὸς ἐάντων τῷ Πατρὶ προσφέρειν θυσίαν. Πολλὰ δὲ πε-
 ρὶ τοῦ ἰδίου θανάτου μέλλων ἐξῆς διεξίεται, ὁρῶν τε
 τὴν μετὰ θάνατον διαδεξομένην αὐτὸν σωτηρίαν, εἰκό-
 τως τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ψαλμοῦ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ προ-
 λαβὼν ἀνατίθει· διὸ φησι, *Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτη-*
ρίας μου. Ὅτι *ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ*
ἡ ζωὴ μου τῷ ἄδῃ ἤγγισε, προσελογίσθην μετὰ
τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Σαφῶς διὰ τούτων
 τῶν εἰς τὸν ἄδην ἀπόδοσιν αὐτοῦ παρίστησι, καὶ τὰ
 κακὰ ὧν πεπληρώσθαι ἑαυτοῦ ἔφασκε τὴν ψυχὴν.

Hebraeus ait in Aegypto ante Moysis statum tu-
 natos esse, auctoresque esse psalmorum qui no-
 mine suo inscripti sunt: qualis est hic quem tra-
 ctamus et subsequens, qui inscriptus est, *Atham*
Edraitæ: de illis quoque hæc in tertio libro Re-
 gum dicta esse putat: *Et sapientior erat Salomon*
*Athan Edraitæ, Aman et Chalchal et Dardan*⁹⁶.
 Hæc de historia dicta sunt. An vero horum nomi-
 num significationes ad psalmi speculationem con-
 ferant, tu ipse consideres velim. Cum autem hic
 psalmus postremus sit eorum, qui Filiorum Core
 inscripti sunt, Salvatoris nostri ad inferos descen-
 sum complectitur; ita ut quasi de industria provi-
 sum sit, ut mortis ejus mysterium in fine omnium
 traderetur. Videnturque mihi hi quatuor Filiorum
 Core psalmi, nempe LXXXIII, LXXXIV, LXXXVI et
 LXXXVII aliquid connexionis inter se habere. Nam
 LXXXIII Dei adventum ad homines et Christi pro-
 phetiam manifeste complectitur; sequens vero ea
 quæ in vaticinio ferebantur quamprimum accedere
 precabatur: præcedens autem psalmus ejus in
 carne ortum jam subindicabat; hic vero conse-
 quenter ad eos omnes mortem ejus, quam pro ho-
 minibus suscepit, prænuntiat.

Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte
coram te. — VERS. 3. *Intret in conspectu tuo ora-*
tio mea: inclina aurem tuam ad precem meam. In
 vicesimo primo psalmo, qui itidem ad Christum
 refertur, ejusque passionem aperte vaticinatur, ut
 ab initio declaratur his verbis, *Deus Deus meus, res-*
*picere in me, quare me dereliquisti*⁹⁶? quod Salva-
 torem ad verbum in passione dixisse narratur; sta-
 tim post initium additur, *Deus meus clamabo per*
diem et non exaudies, et nocte et non ad insipientiam
mihî. Præsens item psalmus ait, *In die clamavi et*
nocte coram te. Videturque mihi his subindicare to-
 tam incarnati Salvatoris nostri vitam, quæ non so-
 lum die sed etiam nocte Deo consecrata fuit. In
 Evangeliiis porro dicitur eum semper orationibus
 vacasse. In præsentî vero Patrem obsecrat et rogat
 ut inclinet aurem ad precem suam; id est, ut an-
 nuat petitionibus suis. Idque precatur utpote qui
 pro omnibus gentibus ipse se Patri in sacrificium
 oblaturus esset. Cum autem multa de morte sua
 deinceps narraturus, prospiceret eam quæ se post
 mortem exceptura erat salutem, initium psalmi sal-
 uti suæ congruenter applicat cum ait: *Domine*
Deus salutis meæ. — VERS. 4, 5. *Quia repleta est*
malis anima mea, et vita mea inferno appropinqua-
vit, aestimatus sum cum descendentibus in lacum.
 His descensum ad inferos suum manifeste declarat,
 necnon mala illa quæ afflictam animam suam fuisse
 testificatur. Mala vero, calamitates appellat:
 nam mali nomen latius intelligitur; sive etiam
 his indicat hominum malitiam, qua repletam dixit

⁹⁶ Ill Reg. iv, 51. ⁹⁶ Psal xx' 2.

animam suam; imo etiam peccata nostra, quæ in se ipse suscepit, ac quorum causa factus est pro nobis maledictum, secundum Apostolum dicentem: *Dominus pro nobis mortuus est, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁹. Quare, ut in psalmo fertur, repleta est malis anima ejus, et vita ejus inferno appropinquavit, quod ipsum descensum ejus in mortem clare significat. Ideo Aquila sic edidit: *Et vita mea in infernum elevavit*; Symmachus vero: *Et vita mea infernum attingit*. Ut autem alibi dictum est: *Cum iniquis reputatus est*; sic et hoc loco: *Æstimatus sum, inquit, cum descendantibus in lacum*. Pro quo Symmachus edidit: *Reputatus sum cum deductis in lacum*. Siquidem omnes homines in locum mortis, qui jam lacui comparatur, detrahuntur et deducuntur: itaque illuc propter peccata sua, ista regione digni judicati, descendunt. Et ego quoque in eorum numero computatus sum, etsi non id promeritus, sed Patri obsequens fuerim usque ad mortem. Hic itaque *vita mea*, inquit, *inferno appropinquavit, et, Æstimatus sum cum descendantibus in lacum*. In alio item psalmo hæc ipsa commemorans, reditum inde significat his verbis: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*⁹⁹; ac rursus alibi: *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu miseræ. Et statuit supra petram pedes meos*⁹¹; et in decimo quinto psalmo dictum est: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*⁹². C

VERS. 6. *Factus sum sicut he no sine adjutorio inter mortuos liber: sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non est memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt.* Qui vere sine adjutorio sub mortis imperio degunt, ab ipsa deferuntur et abducuntur. Solus autem Servator et Dominus noster seipsum exinanivit et humiliavit usque ad mortem: et sicut factus est in similitudinem carnis peccati, ita factus est sicut unus ex hominibus sine adjutorio. At quia non vere et reipsa in multitudine illa numerabatur, solus inter mortuos liber erat, nec sub mortis servitute remansit. Pro illo autem: *Inter mortuos liber*, Aquila, *In mortuis liber*, edidit; Symmachus vero, *Inter mortuos dimissus liber*. Hæc porro cum distinctione legas; ita ut isthæc: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos, sejungas*; deinde vero addita post illud, *inter mortuos*, interpunctione, quasi negative adjicias illud, *liber*: ut hæc sit dicti sententia: *Ego qui liber et solus vere omnium Dominus sum, factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos; non vere quidem sine adjutorio, sed quasi sine adjutorio*. Hæc autem dicta alii nemini competere posse, quam ei

A Κακά δὲ ἦτοι τὰς περιστάσεις ὀνομάζει, κοινότερον ἐξακουμένου τοῦ τῶν κακῶν ὀνόματος, ἢ καὶ τῆν τῶν ἀνθρώπων κακίαν, ἧς πεπληρωσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔλεγεν· ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ἃς εἰς ἑαυτὸν ἀνεβλήφε, δι' ἃς καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἃς ἔφη· Κύριος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα· ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Διὸ καὶ κατὰ τὸν ψαλμὸν, ἐπέλησθη κακῶν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ τῷ ᾄδῃ ἤγγισεν· ὃ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς τῆν εἰς τὸν θάνατον κέθοδον αὐτοῦ δηλοῖ. Διόπερ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, Καὶ ἡ ζωὴ μου εἰς ᾄδην κατήντηκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Καὶ ἡ ζωὴ μου ᾄδῃ ἤψατο. Ὅσπερ δὲ εἰρηται ἀλλαχθὲν τὸ, Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Προσελογίσθη, φησὶ, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἀπ' οὗ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος, Ἐλογίσθη μετὰ τῶν καταγομένων εἰς λάκκον. Οἱ μὲν γὰρ πάντες ἀνθρώποι καθέλκονται καὶ κατάγονται εἰς τὸ χωρίον τοῦ θανάτου, τὸ νῦν λάκκῳ παραβλλόμενον· καὶ καταβαίνουσιν ἐκεῖ διὰ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας, τῆς αὐτοῦ χύρας ἄξιοι εἶναι κριθέντες. Κἀγὼ δὲ ἐν τούτοις ἐλογίσθη, οὐκ ὢν ἄξιος, ἀλλ' ὑπέκοος γενόμενος τῷ Πατρὶ μετὰ τοῦ θανάτου. Ἐνθάδε μὲν οὖν ἡ ζωὴ μου, φησὶ, τῷ ᾄδῃ ἤγγικε· καί, Προσελογίσθη, φησὶ, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἐν ἐτέρῳ δὲ ψαλμῷ, τοῦτων αὐτῶν μνημονεύων, τὴν ἐκεῖθεν ἄνοδον σημαίνει φάσκων· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· καὶ πάλιν ἀλλαχθὲν· Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι· καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας. Καὶ ἔστησε ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου· καὶ ἐν τῷ ιε' ψαλμῷ εἰρηται· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιὸν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος· ὡσεὶ τραυματῆαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεώσθησαν. Οἱ ἀληθῶς ἀδοθήτοι ὑπὸ τοῦ θανάτου κυριευόμενοι, κατάγονται καὶ ἀπάγονται ὑπ' αὐτοῦ. Μόνος δὲ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἑαυτὸν ἐκένωσε καὶ ἑαυτὸν ἐταπεινωσε μέχρι θανάτου· καὶ ὡσπερ γέγονεν ἐν ὀμιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, οὕτως ἐγενήθη ὡς εἰς τῶν ἀδοθήτων ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἐπεὶ μὴ ἀληθῶς εἰς τὴν τῶν πολλῶν, μόνος ἐν νεκροῖς ἦν ἐλεύθερος, ἀδούλωτος τῷ θανάτῳ μένας. Ἀντὶ δὲ τούτου, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὁ Ἀκύλας, Ἐν τεθηκόσιν ἐλεύθερος, ἐξέδωκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Ἐν τὸς νεκρῶν ἀφελὲς ἐλεύθερος. Ἀναγνώση δὲ καὶ μετὰ ὑποδιαστολῆς, ἰδίως μὲν ἀφορίσας τὸ, Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς· εἶτα ὑποστιξας εἰς τὸ, ἐν νεκροῖς, ἀποφατικῶς ἐπέξειξεν τὸ, ἐλεύθερος· τῆς διανοίας τούτου δηλοῦσης, ὅτι Ἐγὼ ὁ ἐλεύθερος καὶ μόνος ἀληθῶς ἀπάντων Κύριος γέγονα ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτος ἐν νεκροῖς· ἀλλ' οὐκ ἀληθῶς ἀδοθήτος, ἀλλ' ὡς ἀδοθήτος. Ταῦτα δὲ ὅτι μηδὲν ἐτέρῳ λέγειν ἀρμόζει ἢ τῷ ἀψαμένῳ μὲν τοῦ θανάτου, καὶ εἰς ᾄδην καταβεηκότι, μὴ καταδουλοθέντι· ὃ

⁹⁹ Gal. iii, 13; Deut. xxi, 25. ⁹⁰ Psal. cxix, 4.

⁹¹ Psal. xxxix, 2, 3. ⁹² Psal. xv, 10.

αὐτῷ, παντὶ τῷ ὄφρα φανερόν τυγχάνειν· ὡς μὴ δύνασθαι ἐφ' ἕτερον ἄνθρωπον ἐφαρμόζειν τὰ ἐν τῷ ψαλμῷ λεγόμενα ἢ ἐπὶ μόνον τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα. Ὡς περ δὲ γέγονεν ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθητος, οὕτω καὶ ὡσεὶ τραυματῖαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἡ ταφή αὐτοῦ σημαίνεται, ἧς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μνημονεύει γράφων Κορινθίοις, λέγων· Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὁ καὶ παρέλαβον· ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν· ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι ἐτάφη. Καὶ Ἡσαίας δὲ τῆς ταφῆς αὐτοῦ μύθηται λέγων· Ἐν εἰρήρῃ ἡ ταφή αὐτοῦ ἦσται ἐκ μέσου. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὡσεὶ τραυματῖαι, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ὁμοίος ἀνηρημένους· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὡσεὶ τετραωμένοι· καὶ σαφές τινα τρόπον καὶ τοῦτο ἐπληροῦτο, ὀπνηνικὰ ὁ στρατιώτης λόγχῃ ἔτρωσεν αὐτοῦ τὴν πλευράν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τραυματίας γέγονε καὶ ἐν τάφῳ, σαφῶς παρίσταται· πλὴν εἰ λέγοι γεγονέναι ὡσεὶ τραυματίας, καὶ ὁμοίος τοῖς καθεύδουσιν ἐν τάφῳ, ἀλλ' οὐ μέχρι τούτου ἴσταται· ἕλον δὲ συνάψας, βύβει τὴν διάνοιαν τοῦ λόγου. Γέγονα γὰρ φησιν, ὡσεὶ τραυματῖαι, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ, μετὰ τὸν θάνατον ἐν τοῖς τάφοις γενόμενοι, ἀπελείφθησαν, καὶ ἀπέμειναν γῆ καὶ κόνις, μηκέτι μετὰ τὸν θάνατον μνημονεύσαντος αὐτῶν τοῦ Θεοῦ· ἐγὼ δὲ ἐγενήθην ὡς εἷς τῶν τοιούτων, μὴ ὡν ὁμοίος αὐτοῖς· ἐμοῦ γὰρ μετὰ τὴν τρώσιν καὶ μετὰ τὸν θάνατον καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν ἐμνήσθησθε, ζωῆς μετὰ ταῦτά με καὶ σωτηρίας τῆς παρὰ σοὶ καταξιώσας. Διὸ καὶ ἀρχόμενος καὶ εὐχαριστήριον ἀνέπεμπεν ὕμνον, λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν ῥυκτὶ ἐν-αριτωρ σου. Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐμὲ τοιαῦτα ἦν. Ὅμως δ' οὐ γέγονα ὁμοίος τοῖς πολλοῖς τοῖς ἐν τάφῳ γενομένοις, καὶ μηκέτι τῆς σῆς κατηξιωμένοις μνήμης, διὰ τὸ ἀπὸ τῆς σῆς χειρὸς ἀπεῖσθαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Ὡν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεῖσθησαν, ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν, Ὡν οὐκ ἐμνήσθησθε αὐτῶν ἐστὶ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεμνήσθησαν· ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν, Ὡν οὐ μνημονεύσεις ἐστὶ, οἵτινες ὑπὸ τῆς χειρὸς σου ἐξεκόπησαν.

Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωπιάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Ἀντὶ τοῦ, Ἐθεντό με, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐθου με, ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐταξιάς με, ἐξεδόχασιν. Δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι νεύματι τοῦ Πατρὸς καὶ βουλῇ, οὐκ ἀπλῶς εἰς τὸν θάνατον, οὐδὲ εἰς τὸν ᾄδην καὶ τὸν καλούμενον λάκκον κατελήλυθεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ βαθύτατα καὶ τὰ κατώτατα καὶ τὰ ἐσχατα, ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν ἐκεῖ χωρίων. Παρίστησι δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φάσκων· Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς ῥύκτας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου, ὁ Ἀκύλας, ἐν σκοτεινοῖς, φησὶ, καὶ ἐν βυθοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν σκοτεινοῖς ἐσκαπασμένον· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, ἐν σκοτεινοῖς, ἐν καταδύτοις. Τοῦτο δὲ μοι παρα-

A qui mortem quidem attigit, et ad inferos descendit, neque tamen in servitutem ejus redactus est, cuiusvis puto manifestum esse; ita ut nulli alii hominum psalmi verba possint aptari, præterquam Salvatore nostro. Quemadmodum autem factus est sicut homo sine adjutorio; ita etiam sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non es memor amplius. His etiam sepultura ejus indicatur, quam divinus Apostolus ad Corinthios scribens his commemorat: Tradidi enim vobis in primis quod et accipi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est⁹². Isaias quoque sepulturam ejus iemorat his verbis: In pace sepultura ejus sublata est ex medio⁹³. Pro illo autem, Sicut vulnerati, Aquila: Perinde atque occisi; Symmachus vero: Quasi vulnerati: idque clare quodammodo impletum est, quando miles lancea latus ejus vulneravit: quod autem in sepulcro etiam vulneratus jacuerit, propalam est. Cæterum cum dicit se factum esse sicut vulneratum, et similem dormientibus in sepulcro, hic series non terminatur; sed si totum connectas dicti sententiam deprehendes: Factus sum, inquit, sicut vulnerati, quorum non es memor amplius. Cæteri namque post mortem in sepulcris depositi, relictis sunt, ac terra et pulvis remanserunt, Deo post mortem nullam eorum memoriam retinente: ego vero factus sum sicut unus eorum, licet non illis similis sim; nam mei post inflictum vulnus, post mortem et post depositionem in sepulcro, memor fuisti, ac vita et salute, quæ penes te est, dignatus me es. Quare ab initio gratiarum actionis hymnum emisit his verbis: Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. Quæ se spectabant talia erant. Attamen factus sum multis in sepulcro jacentibus similia, qui non amplius memoria tua digni habentur, quia de manu tua repulsi sunt. Nam illius loco: Quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt, Aquila edidit: Quorum non recordatus es ultra, et ipsi ex manu tua abscissi sunt; Symmachus autem: Quorum non recordaberis ultra, qui a manu tua excisi sunt.

VERS. 7. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in umbra mortis. Loco illius, Posuerunt me, Aquila, Posuisti me; Symmachus vero, Statuisti me, ediderunt. Queis declarat se ex nutu et voluntate Patris, non modo in mortem, in infernum et in memoratum lacum descendisse; sed etiam in profundissima, infima et extrema, ut ita dicam, ibi posita loca. Idipsumque in Evangeliiis narrat his verbis: Oportet Filium hominis manere in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus⁹⁴. Pro illo autem, in tenebrosis et in umbra mortis, Aquila sic habet, in tenebrosis et in profundis; Symmachus vero, in tenebrosis oblectum; quinta editio, in tenebrosis, in latibulis. Hoc autem necessario a me observatum est, ne quis suspicetur ipsum in

⁹² I Cor. xv, 3, 4. ⁹³ Isa. LIII, 8. ⁹⁴ Matth. xii, 40.

morte non fuisse, quia a LXX Interpretibus dicitur, *in tenebrosis et in umbra mortis*. Nam commonstratur eum in tenebrosis, profundis et latibulis ipsius mortis fuisse: quamobrem neque Hebraicum exemplar, neque reliqui interpretes, *umbra mortis* interpretati sunt. Nam presentem vitam, umbram mortis plerumque vocare Scriptura consuevit. Hic vero Salvator, in ipsa morte constitutus, totam æconomiam suam describit. — VERS. 8, 9. *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. Diapsalma. Longe fecisti notos meos a me, posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar*. Quoniam Christus pro nobis mortuus est, secundum Apostolum, factus pro nobis maledictum; ideo scribitur, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁵: et quia eum, qui peccatum non noverat, Deus pro nobis peccatum effecit, secundum eundem Apostolum⁹⁶, jure imminentem nobis, qui nuper impii et peccatores eramus, iram Dei, et furorem ejus instantem nobis in se pertrahens, atque ob vim sui erga homines amoris, supplicium et destinatam nobis ultionem in se suscipiens, has proferebat voces; utpote qui factus esset Agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Quare hæc de illo propheta loquitur: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur: ejus vibice nos sanati sumus, et Dominus tradidit eum peccatis nostris*⁹⁷. Hæc igitur et ipse declarat in psalmo, dicens: *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me*. Pro quo Symmachus ait, *Super me aggravatus est furor tuus, et procellis afflictasti me*. Nam ceu quidam amantissimus pater, tempestatis aut belli tempore genuinos filios protegens, illos quidem occultavit, in ulnis obtegens atque in tuto ponens; sese vero procellis ac telis pro omnibus objecit, mortem suam pro filiorum salute in commutationem tradens, et iram illis imminentem ad se convertens. Quamobrem qui benedictio Dei erat, factus est maledictum; et qui justitia erat, factus est peccatum: furoremque Dei contra homines aggravatum ad se pertrahens, ipsum quidem abs se repulit; ita ut neque se neque alios vel minimum læderet; illum vero utpote Patrem, hominum generi placatum reddidit. Quomodo autem omnes discipuli ejus tempore passionis ipsum deseruerint; alii autem negaverint, non est quod referamus, quando quatuor evangelistæ simul id ipsum nos edocent. Hæc igitur ille prærumtians, his vocibus vaticinatur, quas Symmachus hac ratione interpretatus est, *Longe fecisti notos meos a me: posuisti me abominabilem ipsis, custoditum et non progredientem*. Tunc itaque ipsum discipuli abnegarunt, cum in domo Caiphæ summi pontificis in custodia detineretur. — VERS. 10. *Oculi mei languerunt præ inopia. Clamavi ad te, Domine, tota die, expandi ad te manus meas*. Hæc item clarius Symmachus edidit his verbis: *Oculus meus effluxit*

Α τετήρηται αναγκαίως, ὡς ἂν μή τις ὑπολάβῃ μὴ ἐν θανάτῳ αὐτὸν γεγονέναι, διὰ τὸ λέγεσθαι παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Δέδεικται γάρ, ὅτι ἐν ἐσκοτισμένοις καὶ βυθοῖς καὶ καταδύτοις αὐτοῦ τοῦ θανάτου γέγονε· διότι περὶ τοῦ Ἑβραϊκῶν, οὐτε οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύεται, σκιὰν θανάτου, ἡρμήνευσαν. Τὸν γὰρ παρόντα βίον καὶ τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν, πολλάκις ὁ λόγος σκιάν θανάτου εἰλωθεν ἀποκαλεῖν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Σωτὴρ, ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ γεγονώς, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν διαγράφει. Ἐπ' ἐμὲ ἐστηρίχθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. Λύψαλιμα. Ἐμάκρυνες τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ, ἔδωκτό με βδέλυγμα ἑαυτοῖς. Παρεδόθην, καὶ οὐκ ἐξεπορεύμην. Ἐπειδὴ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κτῆρα δι' ὃ γέγραπται: Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλον, καὶ ἐπειδὴ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε, κατὰ τὸν αὐτὸν, εἰκότως τὴν ἡμῖν τοῖς πρότερον ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς ἐπικειμένην ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν θυμὸν αὐτοῦ τὸν καθ' ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν ἐπισπασάμενος, ἔ' ὑπερβάλλουσάν τε φιλανθρωπίαν ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τιμωρίαν τε καὶ κόλασιν, τὰς προκειμένας προφέρειται φωνάς· ἄτε δὴ γενόμενος Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ· Ὁδοὺς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρε, καὶ περὶ ἡμῶν ὄνουται· τῷ μῶλωσι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Τοῦτο τοίνυν καὶ αὐτὸς παρίστη διὰ τοῦ ψαλμοῦ φάσκων· Ἐπ' ἐμὲ ἐπιστηρίχθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. Ἀνθ' οὗ φησὶν ὁ Σύμμαχος, Ἐμεῖ ἐπέβρισεν ὁ θυμὸς σου, καὶ ταῖς καταιγίσιν ἐδάκνωσάς με. Οἷα γὰρ τις φιλόδοτος πατὴρ ἐν ὄργῃ χειμῶνος ἢ πολέμου, γηθίσων υἱῶν προασπίζων, τοῖς μὲν ἐκάλυπτεν ἀποκρύπτων καὶ σκέπων ὑπὸ τὰς ἰδίας ἀγκάλας· ἑαυτὸν δὲ ἀντὶ πάντων ταῖς καταιγίσιν καὶ τοῖς βέλεσι παρείχε, τῆς τῶν παίδων σωτηρίας τὸν αὐτοῦ θάνατον ἀντικαταλατόμενος, καὶ τὸν καθ' ἐκεῖνων θυμὸν εἰς ἑαυτὸν ἀποστρέφων. Δι' ὃ γέγονε κατάρρα, ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ὢν καὶ γέγονε ἁμαρτία, δικαιοσύνη τυγχάνων, καὶ τὸν καθ' ἀνθρώπων ἐπιβρίσαντα θυμὸν τοῦ Θεοῦ εἰς ἑαυτὸν περισπάσας, τὸν μὲν ἐξ ἑαυτοῦ διεσκέδασεν, ὡς μὴδὲν μὴτ' αὐτὸν, μὴθ' ἑτέρους ἀδικῆσαι· τὸν δ' οἷα Πάτερα Ἰλεων τῷ τῶν ἀνθρώπων κατεστήσατο γένει. Ὅπως δὲ πάντες οἱ μαθηταὶ καταλειποῦσιν αὐτὸν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, οἱ δὲ καὶ ἠρνήσαντο, οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν συμφώνως τὰ αὐτὰ διδασκόντων. Αὐτὰ δὲ οὖν ταῦτα προλέγει προφητεύων τὸ μέλλον διὰ τῶν προκειμένων φωνῶν, ἔ' ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσε τὸν τρόπον· Μακρὰν ἐποίησας τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐταξίς με βδελυκτὸν αὐτοῖς, φρουρούμενον καὶ μὴ προσερχόμενον. Τότε γοῦν αὐτὸν καὶ ἠρνήσαντο οἱ μαθηταί, ἠνίκα ἐφρουρεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ Καίφα τοῦ ἑρ-

⁹⁵ Deut. xxi, 23; Gal. iii, 13.⁹⁶ II Cor. v, 21.⁹⁷ Isa. liii, 3-5.

ad sepulcrum et (4) martyrium Salvatoris nostri patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo pacto ea quæ prænuntiata fuerant opere completa sint. Animadvertite porro quot diversis modis hic regionem mortis explicet. Nam primo mortuos vocat; secundo, qui habitant in sepulcro; tertio, qui sunt in perditione; quarto, qui in tenebris versantur; quinto, qui sunt in terra oblivionis. Hæc quippe omnia de iisdem enuntiat; quæis hominum amans et benignus Deus mirabilia exhibiturus erat: ii videlicet misericordiam, veritatem et justitiam Dei narabunt. Qua ratione autem hæc videlicet mirabilia Dei, misericordia, veritas et justitia ejus ad illos olim mortuos, ad sepulcra, ad perditionem, ad tenebras et ad terram oblivionis pervenerint, scire licebit, si cogitemus quot bonorum nobis olim in morte versantibus, auctor fuerit Salvator et Dominus noster, quorum gratia in illa loca descendit, ut non vivis modo, sed etiam mortuis dominaretur: nam quæ causa fuerit descensus ejus in mortem, hic apertissime declaravit: quæ secundum evangelistas tunc impleta sunt, cum multa corpora sanctorum, qui dormierant, resurrexerunt, et cum ipso Salvatore in sanctam Dei civitatem, videlicet in illam cœlestem, ingressi sunt.

κατὰ τοὺς εὐαγγελιστάς, ὅτε πολλὰ σώματα κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν, καὶ σὺν αὐτῷ τῷ Σωτῆρι εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ὅπλαθὴ τὴν ἑπουράνιον.

VERS. 14. *Et ego ad te clamavi, et mane oratio mea præveniet te. Quoadmodum in titulo psalmi xxi, qui aperte ex persona Salvatoris nostri profertur, dicitur, Pro susceptione matutina, quo resurrectio Salvatoris nostri, quæ mane contigit, subindicatur; id ipsum jam his significari pato, Mane oratio mea præveniet te: quo indicatur, orationem Salvatoris non alio tempore effectum consecutam esse, nisi illucescente aurora et matutinis horis, cum resurrectio mortuorum accidisse narratur. Quare neque vespere, neque meridie, neque alio quodam tempore, sed (VERS. 15) mane oratio mea præveniet te. Utquid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me? In vicesimo quoque primo dicebat: Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? Hic autem dicit, utquid, interrogando qua de causa derelictus a Patre sit, et quare ille animam suam repulerit; ut si nos aliquando dubii quæramus quare Deus Filio suo non repercit, sed tradidit eum, volens hominum manibus deditum esse (id enim erat eum relinquere ac repellere); ediscamus id nostri gratia plane factum, ut docuit Apostolus his verbis: Sed pro nobis hominibus, ut fieret agnus Dei et ovis immolata pro salute mundi. Quamobrem propheta quoque dicebat: Et Dominus tradidit eum peccatis nostris.*

” Rom. viii, 32.

1) Scilicet ecclesia ad sepulcrum Christi, quæ ab Athanasio in epistola synodi Hierosolymitanæ, p. 199, μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, *martyrium Salvatoris*, apud Sozomenum autem lib. ii, c. 27, μέγα μαρτύριον, *magnum martyrium* dicitur. Hæc anno

A ἡ γνωστῆ· ἐν δὲ τῷ σκότει τὰ θαυμάσια σου κηρυχθῆ, ἐν τε τῇ ἐπιλελησμένη γῆ ἢ δικαιοσύνη σου μνημενευθῆ. Εἰ δὲ τις τὸν νοῦν ἐπιστήσσει τοὺς καθ' ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελεσθεῖσι θαυμασίοις, ἀληθῶς εἴσεται ὅπως πληρῶται ἔργοις τὰ τεθεσπισμένα. Θέα δὲ διὰ τῶν ὅπως τὴν ἐν τῷ θανάτῳ χώραν διαφόρως ἐρμηνεύει. Πρῶτον μὲν νεκροὺς σαφῶς ἀποκαλῶν, δεύτερον τοὺς ἐν τάφῳ, τρίτον τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ, τέταρτον τοὺς ἐν σκότῳ, πέμπτον τοὺς ἐν τῇ ἐπιλελησμένη γῆ. Ταῦτα γὰρ πάντα περὶ τῶν αὐτῶν διεξέρχεται, ὡς ἡμελλεν ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεὸς δεικνύειν τε καὶ παρέχειν θαυμάσια· τὸ ἔλεος αὐτοῦ δηλαθὴ καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διηγῶνται. Ἔστι δὲ ἐπιγνώναι ὅπως πάντα ταῦτα, λέγω

B δὲ τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐφθασεν εἰς τοὺς πάλα νεκροὺς, καὶ ἐν τάφοις, καὶ ἐν ἀπωλείᾳ, καὶ ἐν σκότῳ, καὶ ἐν γῆ ἐπιλελησμένη, εἰ νοήσωμεν ὅσων ἀγαθῶν αἰτίας γέγονεν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν τοῖς πάλα ἐν τῷ θανάτῳ γεγεννημένοις, δι' ὡς καὶ ἐν ἐκείνοις κατεκληλύθει τοὺς τόπους, ἵνα μὴ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν κυριαύσῃ. Τὰ γὰρ αἰτία τῆς μέχρι τοῦ θανάτου καθόδου αὐτοῦ διὰ τῶν προκειμένων τηλαυγῶς παρέστησεν· ὡπερ ἐπιηρόντο

Καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ κέκραξα, καὶ τὸ πρῶτ ἢ προσευχὴ μου προφθάσει σε. Ὅπερ ἐν τῷ κα' ψαλμῷ σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένως κατὰ τὴν προγραφὴν λέλεκτο, Ἰσπερ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινής, τοῦ λόγου τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνιττομένου κατὰ τὴν ἐωθινὴν ὥραν γεγεννημένην· οὕτω καὶ νῦν ταῦτόν τημαίνεσθαι ἠγούμαι διὰ τούτου, Πρῶτ ἢ προσευχὴ μου προφθάσει σε, δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι μὴ ἄλλω καιρῷ τὰ τῆς προσευχῆς τοῦ Σωτῆρος εἰς ἔργα ἐχώρει ἢ κατὰ τὴν ἔω καὶ τὸ πρῶτ, ὅτε καὶ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως γεγενήσθαι μεμαρτύρηται. Δι' ὃ οὕτε ἐσπέρας, ὅτε μεσημβρίας, ὅτε ἄλλω τινὶ καιρῷ, ἀλλὰ τῷ πρῶτ, φθίν, ἢ προσευχὴ μου προφθάσει σε. Ἰσραὴλ, Κύριε, ἀπώθεῖς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Καὶ ἐν τῷ κα' εἶπε τὸ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, Ἰσραὴλ ἐγκαταλείπεις με; λέγει δὲ ἐν τούτοις, Ἰνα τί, ἐρωτηματικῶς πυνθανόμενος δι' ἣν αἰτίαν ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ Ἰσραὴλ ἀπόσαστο αὐτοῦ τὴν ψυχὴν· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς, εἰ ποτε διαποροῦμεν δι' ἣν αἰτίαν ὁ Θεός τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ παρέδωκεν αὐτὸν θελήσας ὑποχείριον ἀνθρώποις γενέσθαι· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καταλιπεῖν αὐτὸν καὶ ἀπόσασθαι· μανθάνομεν, ὅτι τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν, ὡς εἰδόμεν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· Ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων,

Christi 335 dedicata est, unde tempus editorum ab Eusebio commentariorum eruiimus in Preliminariibus. Quæ de re et de mirabilibus ea in ecclesia editis ibi vide.

ἵνα γένηται ἀμνὸς Θεοῦ καὶ πρόβατον ἱερουργού-
μενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Διόπερ ἔλε-
γε καὶ ὁ προφήτης· Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν
ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ οὐτος τὰς ἀμαρτίας
ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Καὶ αὐτὸς
ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα-
λάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· τῷ μύλωπι αὐ-
τοῦ ἡμεῖς λάθμεν. Ἐπιφέρει δὲ λέγων ἐν κα'· Ὁ
θεὸς, κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ,
καὶ τυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἐμοί· καὶ ἐν τοῖς
προκειμένοις· Ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου
ἀπ' ἐμοῦ. Ὅμοια δὲ ἡγοῦμαι εἶναι ταῦτα τοῖς ἐν τῷ
Εὐαγγελίῳ ἔργῳ τετελειωμένοις, ἐνθα διαστάς τῶν
μαθητῶν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος καὶ λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρσληθῶ τὸ πο-
τήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ πάλιν· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο
παρσληθῆναι, ἔδῃ μὴ αὐτὸ πίνω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου

Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου·
ὄψωθε δὲ ἐταπεινώθη καὶ ἐξηγορήθη. Ἐπ'
ἐμὲ διήλθοσαν αἱ ὄργαι σου, οἱ φόβεσμοί σου ἐξ-
στέραζάν με. Ἐκύκλωσάν με ὡς ὕδωρ ὄλην τὴν
ἡμέραν, περιέσχον με ἅμα. Ἐμάκρυνες ἀπ' ἐμοῦ
φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστοὺς μου ἀπὸ
ταλαιπωρίας. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος σαφέστερόν
πως ἐξέδωκεν εἰπὼν· Πτωχὸς ὦν καὶ ἐκλείπων
ἀπὸ νεότητος, ἀνέλασον τὸν φόβον σου. Πρὸς
τούτοις δι' ἐμοῦ παρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, αἱ ἐκ-
πλήξεις σου κατσωπῆσάν με. Περιήλθον με ὡς
ὑδάτα, πᾶσαν τὴν ἡμέραν περιεκύκλωσάν με.
Καὶ ὁ Ἀκύλας, Ἐπ' ἐμὲ, φησί, παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου. Ὅπως δὲ πτωχὸς ἦν καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότη-
τος, διδάσκει αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· περὶ ἑαυτοῦ
λέγων· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ τα-
πεινός τῇ καρδίᾳ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν· Ὅς
ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο
εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν· ὥστε εἶναι
σαφὲς πῶς εἴρηται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα τὸ,
Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου.
Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ νεότητι αὐτοῦ, καὶ ἄλλως ὑπὸ τὸν
νομιζόμενον πατέρα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὴν κατὰ σάρκα
μητέρα τρεφόμενος, πτωχὸς ἦν ἐν πτωχοῖς· καὶ τὸν
ἄλλον δὲ αὐτοῦ βίον πλούσιος ὦν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευ-
σεν, ὅπως ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν.
Ὅτε δὲ λοιπὸν παραδοξοποιῶν καὶ Θεοῦ δυνάμει
ἀποτελεῶν, ὑψώθη ἐν τοῖς ἀπὸ τοῦ πάθους ὑψωθείς
ἐταπεινώθη. Δι' ὃ ἔλεγεν· Ὅσπερ Μωσῆς ὑψώσε
τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ πάλιν· Ὅταν ὑψώσητε
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ
εἰμι· καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ· Ὑψώθη δὲ ἐτα-
πεινώθη καὶ ἐξηγορήθη. Τὸ δὲ, Δι' ἐμοῦ πα-
ρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ
κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐπ' ἐμὲ παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου, ἢ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Ἐπ' ἐμὲ διήλθοσαν
αἱ ὄργαι σου, σαφῶς παρίστησιν, ὅτι οὐκ εἰς αὐτὸν
ἐπέσκηψαν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ παρήλθοσαν· καὶ ὅτι μὴ
ἔστησαν, ἀλλὰ διήλθοσαν. Τὸ δὲ, ἐξέστραζάν με, κατὰ
τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὁμοίῳ ἐστὶ τῷ εἰρημένῳ ἐν τοῖς

A Et hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur. Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infirmatus est propter iniquitates nostras, vibice ejus nos sanati sumus¹. In xxi autem subjungit, Deus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi²; in praesenti vero, Avertis faciem tuam a me. Hæc porro similia puto iis quæ in Evangelio opere completa feruntur, ubi a discipulis semotus, in faciem procubuit orans et dicens: Pater, si possibile est, transeat hic calix a me. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu³; ac rursum, Pater, si non potest hic transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua⁴.

B VERS. 16-19. Pauper sum ego et in laboribus a juventute mea: exaltatus autem humiliatus sum et perplexus. In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua tota die, circumdederunt me simul: Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria. Hæc clarius Symmachus edidit his verbis: Pauper cum sim et deficiens a juventute, suscepi timorem tuum. Ad hæc per me prætermearunt iræ tuæ, terrores tui tacere me fecerunt. Circumvenerunt me sicut aquæ, tota die circumdederunt me. Aquila vero, Super me, inquit, præterierunt iræ tuæ. Quo modo autem pauper fuerit et in laboribus a juventute, docet ipse in Evangeliiis de se loquens his verbis: Discite a me quia mitis sum et humilis corde⁵. Apostolus item ait: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit⁶; ita ut perspicuum sit qua de causa apud LXX Interpretes dicatur, Pauper sum ego et in laboribus a juventute mea. Verum in juventute sua, cum alioquin a Josepho, qui pater ejus esse putabatur, et a matre sua secundum carnem, educaretur, pauper inter pauperes erat; et cum secundum aliam vitam suam dives esset, nostri causa inops effectus est, ut nos ejus inopia divites essemus. Cum porro demum prodigia et Dei virtutes edens, exaltatus est, et per passionem suam elevatus, humiliatus est. Quare dicebat: Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis⁷; ac rursum, Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum⁸; in praesenti vero ait, Exaltatus autem, humiliatus sum et perplexus. Illud autem, Per me prætermearunt iræ tuæ, secundum Symmachum; vel secundum Aquilam, Super me præterierunt iræ tuæ, vel secundum LXX, In me transierunt iræ tuæ, clare denun- tiat, non in illo constitisse, sed per eum præteri- iisse; neque stitisse, sed transiisse. Illud autem, conturbaverunt me, secundum LXX, huic Evange- liorum dicto simile est: Nunc anima mea turbata est⁹; et, Tristis est anima mea usque ad mortem¹⁰: et

¹ Isa. LIII, 5-5 ² Psal, XXI, 5. ³ Matth. XXVI, 39. ⁴ ibid. 42. ⁵ Matth. XI, 29. ⁶ Philip. I, 6, 7. ⁷ Joan. III, 14. ⁸ Joan. VIII, 28. ⁹ Joan. XII, 27. ¹⁰ Mat. XXVI, 38.

cætera quoque secundum historiam implebantur, cum eo relicto apostoli abscesserunt, Petrus vero ter negavit eum. Et alia quoque ratione hæc omnia dicebat, aliorum mala sibi ut propria ascribens, videlicet proditoris Judæ perniciem, totiusque Judaicæ gentis ruinam: de quibus, quasi de filiis improbis, iniquitatis suæ causa pereuntibus, vehementi miserationis et humanitatis affectu eorum mala ad personam propriam referens, ingemiscebat. Id porro intelligas si his prophetæ verbis attendas: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur*¹⁰. Quare eorum gratia dolore affectus exclamabat dicens: *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videbat enim non ita multo post venturam iram, quæ omnia illis augusta et veneranda de medio sustulit; ita ut Sancta sanctorum et altare a fundamentis diruerentur, regesque eorum qui diuturna avavorum successione ad illud usque tempus devenerant, sinem imperandi facerent; jus et facultas illa suis vivendi legibus, qua a longissimo ævo usi fuerant, legalis cultus cum ipso sacerdotio, ac reliquis ducibus principibusque suis exstinguerentur; ita ut ne vestigium quidem eorum ad hoc usque tempus residuum manserit. Quæ omnia perpassi sunt, ira Dei non diu post passionem ejus, ob admissa contra ipsum facinora, totam eorum gentem invadente. Quæ ipse significabat his verbis, *In me transierunt iræ tuæ*, ac si diceret, *Propter me*; sive secundum Symmachum, *Per me*; quia secundum rei veritatem talia propter ipsum passi sunt. Imo etiam illorum cladem prospiciens dicebat, *Terrores tui conturbaverunt me*. Etiam si enim terrores Dei, quos ipsis prophetæ interminabantur, eos ob duritiem cordis non conturbarent; me tamen, inquit, qui terribilium sermonum tuorum exitum prospicerem, terrores tui conturbaverunt. Sic itaque ob eorum impietates Patrem pro illis deprecans, animo valde mæstus, ipsorumque causa turbatus, tristis erat usque ad mortem: quia immincebant illis iræ Dei tela; ita ut orationes, quas pro illis emittebat, nihil loci haberent: quare cum in Evangeliiis pronus et procumbens in faciem jacensque preces emitteret, hæcque clamaret: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*¹¹; deinde, ubi vidit Patris voluntatem abnuere, subjunxit, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*¹². Et secundo abiens procumbit in faciem, et his verbis orat: *Pater, si possibile non est ut hic transeat, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*¹³; ac tertio profectus eundem sermonem protulit. Quare idipsum his verbis significabat: *Ut quid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me?* et illud, *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videns autem longe a salute Dei excidisse eos pro quibus orationes effundebat, pro iisdem sibi patrum suorum causa charissimis et dilectissimis, dicebat: *Elongasti a me amicum et proximum, et no-*

Εὐαγγελίοις· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραιται, καὶ Ἡερλιλυπός ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπληροῦτο, ὅτε καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἀπόστολοι ἔρχοντο· ὁ δὲ Πέτρος καὶ τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ προκαίμενα ἅπαντα ἔφασκεν, ἰδιοποιούμενος τὰ ἑτέρων κακὰ· λέγων δὲ τοῦ προδότου Ἰούδα τὴν ἀπώλειαν, καὶ τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀπόπτωσιν· ἐρσοῖς δι' ὑπερβολὴν εὐσπλαγγχίας καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἐφ' υἱοῖς πονηροῖς, διὰ τὰς αὐτῶν κακίας· ἀπολλύμενοις, ταῦτα εἰς ἑαυτοῦ πρόσωπον ἀναλαμβάνων, ἀπωδύρετο. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἐπιστήσας τῷ λέγοντι προφήτῃ· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Διὸ ὑπὲρ αὐτῶν ὀδυνώμενος ἐβόα λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραξάν με. Ἐώρα γὰρ τὴν οὐκ εἰς μακρὸν ἐπελευσομένην αὐτοῖς ὀργὴν, ἥτις αὐτῶν ἀθρόως τὰ σεμνὰ πάντα ἐξηφάνισεν· ὡς τὰ μὲν Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐκ βάθρων ἀπολέσθαι, βασιλέας δὲ αὐτῶν, τοὺς ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο καιροῦ διαρκέσαντας, καταλυθῆναι, τὴν τε αὐτονομίαν καθ' ἣν ἐξ αἰῶνος μακροῦ ἐπολιτεύοντο, καὶ τὴν κατὰ νόμους λατρείαν αὐτῆς ἱερωσύνης καὶ τοῖς λοιποῖς ἡγεμόσι τε αὐτῶν καὶ ἀρχουσιν ἀποσβεσθῆναι· ὡς μὴδὲ ἔχουσι αὐτῶν εἰσεῖν νῦν περιλειπεσθαι. Ἄ δὲ πάντα πεπόνθασιν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς οὐκ εἰς μακρὸν μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος καταλαβούσης διὰ τὰ τετολημμένα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ· ἃ δὲ ἐδήλου λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου· ὡσεὶ ἔλεγε, Δι' ἐμὲ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Δι' ἐμοῦ· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον δι' αὐτὸν ταῦτα πάντα πεπόνθασιν. Ἀλλὰ καὶ προορῶν αὐτῶν τὸν θλεθρον ἔλεγεν· Οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραξάν με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τὴν ἀναισθησίαν οὐκ ἐτάραττον ἐκείνους οἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειλούμενοι κατ' αὐτῶν φοβερισμοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐμὲ, φησὶν, ὀρώντα τῶν φοβερῶν σου λόγων τὰς ἐκβάσεις, ἐξετάρασσον οἱ φοβερισμοὶ σου. Οὕτως οὖν διὰ τὰς ἐκείνων δυσσεβείας παρακαλῶν τὸν Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπεραλγῶν καὶ δι' αὐτοὺς ταραττόμενος, περιλυπὸς ἦν μέχρι θανάτου· ἐπειδὴ τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ σφοδρῶς ἐπέκειτο κατ' αὐτῶν, ὡς μὴδὲ τυγχάνειν τῶν εὐχῶν, ὧν ἀνέπεμπεν ὑπὲρ αὐτῶν· δι' ὧν παρακαλῶν καὶ δεόμενος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις προσέπιπεν πρηνῆς τε κατὰ προσώπου καίμενος· Ἰββα, Πάτερ, λέγων, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· εἰδ' ὅρων ἀνανεύουσαν τὴν βουλήν τοῦ Πατρὸς, ἐπέφερε· Πλήν ἀλλ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Καὶ δεύτερον ἀπελθὼν, ἐπὶ πρόσωπον πίπτει, καὶ προσεύχεται λέγων· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν, ἂν μὴ αὐτὸ πίνω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου· καὶ τρίτον δὲ πορευθεὶς πρὸς αὐτὸν λόγον προέφερε. Διὸ δὴ ταῦτα σημαίνων καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἔλεγεν· Ἰνα τί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; καὶ τὸ, Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ

¹⁰ Isa. LIII, 5. ¹¹ Matth. xxvi, 59. ¹² ibid. ¹³ ibid. 42.

ροβερισμοί σου εξετέραξάν με. Ὁρῶν δὲ μακρὰν ἅ τος meos a miseria. Indicat autem eos in Judaica ἔκπλιπτοντας τῆς τοῦ Θεοῦ σωτηρίας τοὺς ὑπὲρ ὧν gente qui pridem noti sibi et amici essent, quoniam τὰς εὐχὰς ἐποιεῖτο φιλότατους ὄντας αὐτοῦ καὶ ἀγαπητοὺς διὰ τοὺς πατέρας, ἔλεγεν· Ἐμακρύννας ἀπ' ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστοὺς μου ἀπὸ ταλαιπωρίας. Ἀηλοὶ δὲ τοὺς ἐν τῷ ἔθνεϊ γνωστοὺς ὄντας αὐτοῦ πρότερον καὶ φίλους· ἐπεὶ καὶ μέρος ἦσαν αὐτοῦ καὶ κληρονομία· ἀλλ' ἐμακρύνθησαν ἀληθῶς ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀπιστίας· καὶ πάλαι ὄντες φίλοι, ἐχθροὺς ἑαυτοῦς κατέστησαν· καὶ γνωστοὶ τυγχάνοντες αὐτοῦ, ἐλθόντα αὐτὸν οὐκ ἐπέγνωσαν, οὐδὲ παρεδέξαντο. Ὡν ἕνεκα πάντων καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμακρύνθησαν δι' αἰτίαν τῆς ἑαυτῶν ταλαιπωρίας. Οὕτω δ' οὖν καὶ ἐκπεπτώκασι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ φάσκον λόγιον, Ὅτι οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. Καὶ εἰς τοῦτο καταλήγουσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν νῶν Κορὲ ψαλμοί.

ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑἴΘΑΝ Τῷ ΕΞΑΡΑΙΤῆ. ΠΗ.

B 1. INTELLECTUS ÆTHAN EZRAITÆ. L XXXVIII.

Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου. Ἐπειδὴ προῦν ἐξῆς μέλλει λέγειν· Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; προθεραπεύει τὸ μέλλον ῥηθῆσεσθαι διὰ τῶν προκειμένων, δυνάμει τοῦτο λέγων· Εἰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα τὴν ἐμὴν ψυχὴν εἰς ἀμηχανίαν ἐμβαλόντα ταραττει, Ἐλιγρὸν τέ μοι καὶ ἀπορίαν ἐμποιεῖ, τῶν σῶν, ὦ Κύριε, κριμάτων, ὡς μέλλειν μικρὸν ὑστερον ἀποτολμᾶν καὶ ἀπορεῖν, ὑπὲρ ὧν σὺ μὲν ὀ ἀψευδῆς Θεὸς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελῶν πεποιήσαι· τάναντία δὲ συμβέβηκε ταῖς σαῖς ὑποσχέσεσι· διὸ καὶ μέλλω λέγειν· Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀλλ' ὅμως πεπεισμένος, ὅτι μὴ διαψεύσεται σου ἡ ἐπαγγελία, οὐδὲ διαπσεσεται ἡ τοῦ σοῦ λόγου ἀλήθεια, προλαβὼν τοὺς μέλλοντας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ῥηθῆσεσθαι μοι λόγους, τὴν ἑμαυτοῦ πίστιν καὶ τὸ εὐσεβὲς τῆς ἑμαυτοῦ γνώμης προασφαλίζομαι· διὸ φημι· Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Οὐ γὰρ νῦν μόνον, ὅτε ταῦτα λαλῶ καὶ φθέγγομαι, τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις καιροῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐκεῖνοις δι' οὓς μέλλω λέγειν· Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; Καὶ τότε γὰρ καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ διὰ πάντος τοῦ αἰῶνος οὐ παύσομαι ἀνυμνῶν τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι, ἅπαξ ἐπαγγελάμενος τὰς ἐν τῷ ψαλμῷ προφητείας, οὐ διαψεύσεις, ἅτε Θεὸς ὦν ἀληθῆς. Διόπερ οὐ μόνον τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καθ' ἐκάστην γενεὰν ἀπαγγελῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τοιαῦτά τινα μεταξὺ γενήσεται, ὡς δοκεῖ, ἐναντία ταῖς σαῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις συμβαίνειν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγὼ πεπίστευκα, καὶ ἀληθῶς ἑμαυτὸν πέπεικα, ὅτι τῶν λόγων σου, ὦ Κύριε, ἡ ἀλήθεια οὐδέποτε διαπσεσεται. Διόπερ τὸν πάντα μου χρόνον τῆς ζωῆς οὐ παύσομαι ἐν τῷ στόματί μου τὴν ἀλήθειάν σου ἀπαγγέλλων. Ἀλλὰ καὶ παραδιδούς τῇ ἑμαυτοῦ γραφῇ ταύτην καταλείψω τοῖς μεταγενεστέροις, εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς διδάσκεσθαι τε καὶ μαρθάνειν ὁμοίως ἐμοὶ καθ' ἐκάστην γενεὰν τὴν ἀλήθειάν σου διὰ στόματος φέ-

VERS. 2. *Misericordias Domini in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.* Quoniam in sequentibus dicturus est, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* iis quæ postea proferet jam respondere antevertit, ac si diceret: *Etiamsi humanæ res animam meam in angustiam et dubitationem concitant ac perturbent, caligineque me et hæsitatione afficiant ob tua, o Domine, judicia; ita ut innox questionem movere ausim de promissis, quæ tu Deus mendacii expers Davidi dedisti; et tamen pollicitationibus tuis contraria acciderunt, quamobrem dicturus sum, Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine? verumtamen certus promissionem tuam non irritam fore, neque sermonis tui veritatem lapsuram esse, sermones quos ex humana infirmitate prolaturus sum prævertens, fidem meam et pietatem sententiæ meæ prius profiteor, ac dico, Misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo.* Non enim nunc duntaxat, cum hæc loquor et profero, misericordias Domini cantabo, verum etiam in tristioribus temporibus, in ipsis videlicet quæ dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine?* Tunc enim et omni sequenti tempore, imo per omne sæculum, non finem faciam celebrandi misericordias tuas, Domine: probe sciens te, quando semel ea in prophetia psalmi pollicitus es, non irrita illa facturum esse, utpote Deum veracem. Quamobrem non modo misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo, sed etiam veritatem tuam per singulas generationes annuntiabo. Etsi enim aliqua interim eventura sint, quæ tuis Davidi datis pollicitationibus contraria videantur; nihilominus tamen credo ac plane persuasum mihi est, sermonum tuorum, Domine, veritatem nunquam esse lapsuram. Ideo per totum vitæ meæ tempus non finem faciam annuntiandi veritatem tuam in ore meo. Verum etiam scripto consignatam illam posteris tradam: ut ipsi quoque, perinde atque ego, edoceantur et discant per singulas generationes veritatem tuam in ore ferre,

¹⁴ Psal. LXXII, 27.

ac persuasum habeant nunquam posse promissa tua excidere. Totus autem sermo, Christi ex semine David generationem, et regnum ejus vaticinatur. Quandoquidem enim in præcedentibus ejus in hominibus generatio prænuntiabatur, ut in psalmo LXXXVI declaratum est; at præter generationem ejus scitu quoque opus erat unde proditurus esset; hoc præsens Scriptura necessario docet, quæ promissionem Dei ad Davidem factam de Christo ex semine ejus prodituro complectitur: ita ut hic congruenter post antecedentes psalmos positus sit. Inscriptus autem solum est, *Intellectus*, ac neque psalmus neque hymnus dicitur. Fuerit vero canticum propheticum, ea quæ secundum Deum est intelligentia indigens. Quare dictum est, *In æternum cantabo*, et, *in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam*. Ab his quippe verbis, *In æternum cantabo*, jure canticum esse dicatur; ab illis autem, *Annuntiabo veritatem tuam in generationem et generationem*, et a sequentibus, prophetia fuerit. Dictus autem est Æthan Ezraitæ: qua de re in prius explicatis psalmis pro facultate disputatum a nobis est.

VERS. 3. *Quoniam dixisti, In æternum misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur veritas tua*. Pro illo autem, *Quoniam dixisti*, Aquila interpretatus est, *Quoniam dixi*; Symmachus vero, *quoniam dixi*; Theodotio similiter, *Quoniam dixi*; quinta item editio, *Quoniam dixi*; quasi scilicet ex Prophetæ persona sermo enuntietur; hic porro erat Æthan Ezraitæ, ut titulus declarat. Hujusmodi vero sententiam Prophetæ subindicat: Jam antea dixi, *Misericordias Domini in æternum cantabo*. Id autem qui fieri possit, nisi prima illa Dei misericordia, ab initio et a conditu mundi in hominibus fundata, sequenti tempore accreverit, et instar ædificii accessionem habuerit? Nam Dei erga homines misericordia quotidie crescit, et quasi fabrica augetur et extruitur in generationem et generationem. Quia igitur dixi et affirmavi, in æternum misericordiam Dei ædificandam esse, et ideo me misericordias ejus in æternum cantaturum esse; non ignorandum est, verbi veritatem in cælis præparandam esse. Terrena quippe negotia et hominum malitia non multam verbi accuratorem exhibere possunt; quia multa in vita hominum inæquabilitas est. Verum quoniam promissa Dei, ad Davidem facta, divina ac cælestia sunt, neque, ut Judæi suspicantur, terrena et corporea; ea de causa jure Prophetæ prius distinguit, non in terra, sed in cælis veritatem promissorum Dei præparandam esse. Quamobrem Symmachus hæc clarius explicat dicens: *In cælis fundabitur veritas tua*.

VERS. 4-6. *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem thronum tuum. Diapsalma. Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in*

ρειν, και πεπεισθαι μηδέποτε δύνασθαι διαπίπτειν τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ πᾶς λόγος τὴν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γένεσιν τοῦ Χριστοῦ και τὴν βασιλείαν αὐτοῦ θεσπίζει. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἢ εἰς ἀνθρώπους γένεσις αὐτοῦ προφητεύετο κατὰ τὰ ἐν τῷ π' και ε' ψαλμῷ παραστάνα· ἐχρῆν δὲ πρὸς τῆ γενέσει μαθεῖν και πῶθεν προελεύσεται· διδάσκει τοῦτο ἀναγκαίως ἡ παρούσα Γραφή, τὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν προελεύσεσθαι περιέχουσα· ὥστε ἔχειν ἀκολουθίαν και τοῦτον πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ κατατεταγμένους ψαλμούς. *Συνέσεως δὲ ἐπιγέγραπται αὐτὸς μόνον, οὐτε δὲ ψαλμὸς, οὐτε ὕμνος. Εἴη δ' ἂν ὡδὴ προφητικὴ συνέσεως τῆς κατὰ Θεὸν δεομένη. Δι' ὃ λέλεκται· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι, και, εἰς γενεὰν και γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου.* Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι*, ὡδὴν αὐτὴν εἰκότως ἂν τις εἴποι· ἀπὸ δὲ τοῦ· *Ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου εἰς γενεὰν και γενεὰν*, και ἀπὸ τῶν ἐξῆς ἐπιλεγόμενων, προφητείαν. Λέλεκται δὲ Αἰθὴν τοῦ Ἐσδραίου περὶ οὗ τὰ παραστάνα ἐν τοῖς προτεχνολογουμένοις τῶν ψαλμῶν διελιφσαμεν.

Ἵτι εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ἄντι τοῦ· *Ἵτι εἶπας*, ὁ μὲν Ἀκύλας ἤρμηνευσεν· *Ἵτι εἶπα*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Ἵτι εἶπον*· και ὁ Θεοδοτίων ὁμοίως· *Ἵτι εἶπον*· και ἡ τέμπτη ἐκδοσις· *Ἵτι εἶπα*· ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Προφήτου λεγομένου τοῦ λόγου. Οὗτος δὲ ἦν Αἰθὴν ὁ Ἐσδραίου, ὡς ἡ προγραφὴ παρίστησι. Τοιαύτην δὲ τινα διάνοιν ὑποβάλοι ἂν ὁ Προφήτης· Φθάσας ἦδη πρότερον εἶπον· *Ἵτι Τὴ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσσομαι*. Τοῦτι δὲ πῶς ποτ' ἂν γένοιτο ἡ τοῦ πρώτου ἐλέους τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς και ἀπὸ πρώτης κοσμογονίας καταβληθέντος εἰς ἀνθρώπους, ἐπίδοσιν κατὰ χρόνους λαμβάνοντος, και δίκην οἰκοδομῆς αὔξοντος; Ἀὔξει γὰρ ὁσημέραι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους, και δίκην οἰκοδομῆς προκόπτει και οἰκοδομεῖται κατὰ γενεὰν και γενεὰν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶπον και διεβεβαιώσαμεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθήσεται, και διὰ τοῦτο τὰ ἐλέη αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσσομαι, οὐ προσήκει ἀγνοεῖν, ὅτι τοῦ λόγου ἡ ἀλήθεια ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται. Τὰ γὰρ περίγεια πράγματα και ἡ ἐν ἀνθρώποις κακία δόξουσιν ἂν μὴ πᾶν τι ἐμφαίνειν τὸ ἀκριβὲς τοῦ λόγου, τῷ πολλῶν ἀνωμαλίαν εἶναι δοκεῖν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἄλλ' ἐπειδήπερ αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ, αἱ πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένοι, θεῖαι και οὐράνιοι τυγχάνουσι, και οὐχ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖον παῖδες, γεώδεις και σωματικά· εἰκότως διὰ τοῦτο προδιαστέλλεται ὁ Προφήτης, ὅτι μὴ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡ ἀλήθεια τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἐτοιμασθήσεται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμηνευσεν εἰπὼν· *Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐδραστήσεται ἡ ἀλήθειά σου.* *Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὤμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, και οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν και γενεὰν τὸν θρόνον σου. Διάψαλμα. Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, και*

γὰρ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων. Σαφῶς ἄρα
 εὐτα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ εἰρηται· διόπερ δοκεῖ
 μοι παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα ἀνωτέρω εἰρησθαι τὸ·
 Ὅτι εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσε-
 ται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά
 σου· οἷς ἐπισυνῆπτε τὸ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς
 ἐκλεκτοῖς μου· ἵνα καθ' ὑπερβατὸν εἴη οὕτως ἔχων
 ὁ νοῦς τῶν προκειμένων· Ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύ-
 ριε, ἐν ταῖς περι τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίας εἶπας· Εἰς
 τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεός μου τὸ πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἢ καὶ τὸ
 εἰς πάντας ἀνθρώπους οἰκοδομηθήσεται· καὶ προσ-
 ἔθηκας λέγων· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς
 μου, ἦτοι ἐπιλέκτω μου, καὶ· Ἔμοσα Δαυὶδ τῷ
 δούλῳ μου, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· πέπεισμαι,
 ὅτι οὐποτε διαψευσθήσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι, μέ-
 νουσι δὲ ἀληθεῖς καὶ ἀδιάπτωτοι· ἀλλ' οὐχ ὥστε ἐπὶ
 τῆς γῆς συνίστασθαι αὐτάς· οὐδὲ γὰρ ἐπιγίγει καὶ
 αἰσθηταί, οὐδὲ ὠνηταί καὶ ὀλιγοχρόνιοι τυγχάνουσιν,
 οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ἀλλ' ἀθάνατοι καὶ
 αἰώνιοι καὶ τῇ σῇ θεότητι πρέπουσαι. Διόπερ οὐκ ἐπὶ
 τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλή-
 θεια τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιών· Ἄντι δὲ
 τοῦ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, οἱ
 λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί· Τῷ ἐπιλέκτῳ μου, εἰρή-
 κασι, καὶ μᾶλλον ἀρμόζει τῇ διανοίᾳ ἢ τοιαύτη ἔκ-
 δοσις· οὐδὲ γὰρ περι πολλῶν ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλὰ περι
 μόνου τοῦ Δαυὶδ· αὐτῷ γὰρ, φησί, καὶ ἔμοσα, ἅτε
 δούλῳ μου ὄντι καὶ ἐπιλέκτῳ μου. Οὐ γὰρ ἤρκει ἀπλῶς
 διαθέσθαι αὐτῷ διαθήκην, ὡσπερ διεθέμην τῷ Νῶε,
 καὶ μετὰ ταῦτα τῷ Ἀβραάμ, καὶ πάλιν μετ' ἐκείνων
 τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου διὰ Μωσέως· ἐκεῖ-
 νοὶς γὰρ διχα ὀρκωμοσίας· τῷ δ' ἐπιλέκτῳ μου καὶ
 τῷ ἐμῷ θεράποντι καὶ δούλῳ Δαυὶδ διεθέμην μετὰ
 ὄρκου παραλήψεως· ἔμοσα γὰρ αὐτῷ περι τοῦ δεῖν
 τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἐτοιμάσειν καὶ τὸν
 ὄρνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν, καὶ οὐκ εἰς μίαν γενεάν,
 ἀλλ' εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Περι δὲ τοῦ ὁμνῶναι τὸν
 Θεόν, ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησίν·
 Ἰνα διὰ δύο πραγματικῶν ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύ-
 νατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν
 ἔχωμεν. Κατ' ἐπίτασιν γὰρ μείζονος διαβεβαίωσης
 καὶ ὄρκος παρελήπεται τῷ Θεῷ. Κατὰ τίνος δὲ ὄρ-
 κος ἐξῆς προῶν διδάσκει λέγων· Ἀπαξ ἔμοσα ἐν
 τῷ ἁγίῳ μου· Ἐνθα καὶ ἐπιστήσεις, τίς ποτε ἄρα οὗ-
 τος ἦν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καθ' οὗ ὁμνυοῦσιν ὡς κατὰ
 Υἱοῦ μονογενοῦς, εἰς τὸ ἐξ ἄπαντος τὰ τῆς ἐπαγγελίας
 κρατυνθῆναι. Τὸν μὲν οὖν ἅγιον ὁμολόγουν καὶ οἱ
 δαίμονες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μὴ φέροντες αὐτοῦ
 τὴν ἔνθεον δύναμιν κολαστικὴν οὖσαν αὐτῶν καὶ ἀπ-
 λαστικὴν, ἐβόων λέγοντες· Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί,
 Ἰησοῦ Ναζαρηθνε; Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ
 Θεοῦ. Κατὰ τούτου τοίνυν ὁμνῶς ὁ Θεός, οἷα πατήρ
 κατὰ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ υἱοῦ, τῷ Δαυὶδ τὴν
 ἐπαγγελίαν ἐποιεῖτο· Ὁ δὲ καὶ διδάσκει λέγων·
 Ἀπαξ ἔμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύ-
 σομαι. Ζητῶν δὲ παρ' ἐμαυτῷ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ-
 δεῖν μὲν ἄλλῃ τῶν ἁγίων, μόνῃ δὲ τῷ Δαυὶδ δι' ὄρκου

Ecclesia sanctorum. Hæc ex persona Dei manifeste
 dicta sunt : ac videtur mihi ideo apud LXX su-
 perius dictum fuisse, *Quoniam dixisti : In æter-
 num misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur
 veritas tua;* quibus hæc subdiderunt, *Disposui testa-
 mentum electis meis;* ut per hyperbaton dicti sen-
 tentia sic exprimat: *Quoniam tu ipse, Domine,
 in promissionibus Davidis dixisti : In æternum mi-
 sericordia mea erga Davidem, sive erga omnes ho-
 mines ædificabitur; et hæc adjecisti, Disposui
 testamentum electis meis, scilicet, electo meo, et,
 Juravi David servo meo, et cætera : persuasum mihi
 est promissa tua nunquam irrita fore, sed verè
 firmaque mansura esse; sed non ita, ut in terra
 consistant : neque enim terrena et sensilia sunt,
 neque venalia et brevi tempore duratura, qualis
 hominum vita est; sed immortalia, æterna et dei-
 tati tuæ congruentia. Quapropter non in terra, sed
 in cælis præparabitur veritas eorum quæ Davidi
 pollicitus es. Pro illo autem, *Disposui testamentum
 electis meis,* reliqui omnes interpretes, *Electo meo,*
 dixerunt. Quæ sane interpretatio veræ sententiæ
 magis congruit : non enim de multis sermo est, sed
 de uno Davide; ipsi quippe juravi, inquit, utpote
 servo meo et electo meo. Neque enim satis erat
 ipsi testamentum disponere, sicut Noe, postea vero
 Abrahamo, deindeque filiis Israel in deserto per
 Moysem disposui : nam cum iis sine juramento; ac
 cum electo, servo et famulo meo Davide, exhibito
 jurejurando, fœdus et testamentum inii. Juravi enim
 ipsi futurum esse ut semen ejus in æternum præ-
 pararetur, et thronus ejus ædificetur, non in unam ge-
 nerationem, sed in generationem et generationem.
 Cur autem Deus juraverit, S. Apostolus in Epistola
 ad Hebræos testificatur : *Ut per duas res immobiles,
 quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum
 solatium habemus* ¹⁵. Nam ad accessionem majoris
 certitudinis Deus juramentum adhibuit. Per quem au-
 tem juraverit, in sequentibus docet his verbis : *Semel
 juravi in sancto meo.* Ubi perpendas qui sit ille
 sanctus Dei, per quem quasi per Filium unigenitum
 jurat, ad promissionem omnino confirmandam.
 Sane vero sanctum illum vel demones in Evange-
 liis confessi sunt, cum divinam ejus potestatem, qua
 se puniebat et ejiciebat non ferentes, hæc clama-
 bant : *Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? No-
 vivimus te quis sis, sanctus Dei* ¹⁶. Per hunc itaque ju-
 rans Deus, ut pater per unigenitum et dilectum fi-
 lium, Davidi promissionem dabat. Quod ipse ita
 docet : *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar.*
 Cum autem mecum quærerem, cur nemini sancto-
 rum, nisi Davidi, promissionem de semine ipsius
 cum juramento Deus ediderit; hanc me deprehen-
 disse causam æstimo : comperi namque Davidem
 ante illam a Deo sibi datam promissionem jura-
 mento usum fuisse. Jurasse autem ipsum docet
 Spiritus divinus in cxxxii, dicens : *Memento, Do-**

¹⁵ Hebr vi, 18. ¹⁶ Luc. iv, 34.

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxxj, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicitur Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. Prior itaque David juravit ; deinde vicem repondens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitatum, compressam, supereffluentem, dabunt in sinum vestrum* ¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus delit, eadem mensura re pensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλὸν, σεσαλευμένον, πεπισμύμενον, ὑπερεκχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὡς μέτρον τοίνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶ καὶ θεοσεβεί λογισμῶν πρέπουσα ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium opificis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari ; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino* ¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in dnum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πεποιθῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεός, δοκῶ μοι ταύτην εὐρηκέναι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκω κεχρημένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διέσχευε τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ῥα' λέγων· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πρᾶδότητος αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠδῆατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὑμῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμῶν, ἕως οὗ εὔρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τεταῦτα εὐξάμενός καὶ ἐπαγγελία μὲν τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῶν, τῆ ἴσῃ ἀμοιβῆν ἀντιδιδούς ὁ Θεός αὐτῷ, ἀντομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἐνδὸς διδούς, καὶ ὄρκω τὸν ὄρκον ἀμειθόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ῥα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνήπται ἐξῆς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὧδέ πῃ λέγουσα· *Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειθόμενος αὐτὸν ὁ Θεός, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶν κινήθεις, ἐπηγγείλατό τι τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεός, ὡςπερ ἀντιδιδούς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγείλατο τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολούθως φωνῆς, δι' ὧν φαίνει· Ὁ μέτρον μετρεῖτε, ἀ-**

τί δὲ βούλεται ἢ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ ταῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἀνεγχερμένα, ἐν τε πόλεσι καὶ χώραις καὶ κώμαις, ἐν ὄρεσιν τε καὶ βουνοῖς τὴν σκηνὴν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμοῦ μνήμην παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεῖς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζηλώσα τῷ Κυρίῳ, εὐχὴν ἠύξατο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγείλατο, καὶ ταύτην ὄρκω κατεδήσατο ἢ μὴν τῷ παμφασίλει Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερὸν ἁγίον οἰκοδομήσειν, ἐνθα τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὴν τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσεως κατὰ τὴν ἔρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὧδε κάκιστος μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίῳ, ποτὲ δὲ ἐν Μενασσήρᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Σηλῷ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἐνθεν εἰς Καρειαθίρειμ· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάδ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρᾳ· ἐνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσατο. Ὁ δὲ συνθεῶν γινόμενος, διανοήθη οἶκον ἱερὸν ἐγείρειν καὶ ναὸν ὀ-*

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομήσει, ἐνταῦθά τε τὴν κιβωτὸν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἤβρατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλῆτης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμόν, ἕως οὗ εὗρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μῆδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενου· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρῆν Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὃς καὶ οἰκοδομήσει τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἅγιον, οὗ τὸν θρόνον εἰς τὸν σύμπαντα διαρκέσει αἰῶνα. Ἐδύλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενὴν Ἐκκλησίαν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφὴ τούτου διδάσκει τὸν τρόπον· Καὶ ἐγένετο οὕτως ἐκάθισε Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκληρονομήσεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῶ· καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθὰν τὸν προφήτην· Ἴδου δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· ἢ, ἐν μέσῳ δέξβεως, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπεν Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλεῦ· Πάντα ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βιάδιζε καὶ ποιεῖ, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθὰν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαι με· εἶ οὐ κατέφκησα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἤμην ἐμπειριτατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετείλαμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομήκατέ μοι οἶκον κεδρίνον; Καὶ τῶν τάδε ἐπέσει τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλαβόν σε ἐκ τῆς μάδρας ἀπὸ δπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστόν κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἐαυτόν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὡν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τῶν λαῶν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ

A billeret. Qua de re David Domino juravit, et votum novit Deo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum exstrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inanimatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditorum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum exstrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis. ut Hebraica lectio significat. Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad servum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquens locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constitui iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab ea, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.

¹⁹ Psal. cxxxī. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in sæculum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc ¹⁰. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se domum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi dictum consideremus.

ζειν τῇ κιβωτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ Θεός, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν ἐαυτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου δημοκόκτους μὴ πρότερον ἄλλοι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνωσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπινώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡν οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænumtiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione consideratio futura erant, promissorum complementum in cælos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In cælo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quam mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint propheticonum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum constabuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa, quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditurum esse, quod thro-

τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ ἐτοιμάσω τῇ βασιλείᾳ σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνοματί μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἔσθ' ἔτι διδουκία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἀραιῇ υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπου μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνορθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντα τοὺς αἰῶνας τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Ναθάν πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγειλαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν τῷ Θεῷ, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν ἐαυτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου δημοκόκτους μὴ πρότερον ἄλλοι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνωσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπινώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡν οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; Δύο ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξειν· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἴς' ἐπιδητησέτω ταῦτα μὴ ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μηδὲ ἐν τῇ κατὰ ἄνθρωπον βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοὺς ἐξῆς ἀναπέμψαι τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. Αἱ δ' ὡσπερ ἄνωτέρω ἔφησεν· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθεία σου, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε. Οὗ γὰρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, ψησὶ, δυνήσονται συνείναι, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγων· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεταὶ δυνάμεις· διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἀρμόζει τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμφορομένα ταῖς ἐπαγγελίαις διγγεῖσθαι καὶ διερμηνεύειν. Ὡσπερ πάλιν τὴν ἀληθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοεῖν καὶ διγγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· οὗτοι γὰρ καὶ τὴν ἀληθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γὰρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τις τοιαύτη ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζεον, παρὰ τούτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεταὶ, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀληθειάν σου, τὴν ἐμφορομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύπων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκεῖνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἣ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀληθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσια τὰ ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διγγήσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

¹⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθεξέον, καὶ τὸ διαθήκη αἰώνιον διατιθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκη ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀμνῦναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτόν· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Kal oikodomῆσω εἰς ἐκάστην γενεάν τὸν θρόνον σου, κατὰ τὸν αὐτόν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελόμενον τὸν Θεὸν ὄρκῳ ταῦτα ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρκον δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὄρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἐξῆς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἐξῆς λέγων· *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ἀποθεραπεύει τὴν ἐαυτοῦ ἀμηχανίαν, ἀνωτέρω μὲν εἰρηκώς· Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων*. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ; Ἀντὶ τοῦ ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· *Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς ἐπηγάγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀλήθειάν σου, φησὶ, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἀνθρωποὶ συνεῖναι δύνανται· δι' ἃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἁγίων μαρτυρήσει, ὅτι μηδὲν ὧν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διαπessεται, οὐδὲ ψεύσσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοὶ ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγελίας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναι σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ἅπαντα ὑπὸ σοῦ ὠρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρκου ἐπηγγελέμενα· ὥστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἢ τῶν ἐπαγγελῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνο ἀκριβῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλιον σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προρρήθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὰν ἀφεστηκόσιν ἀπὸ σοῦ.*

Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἀγίῳ Πνεύματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἁγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανοῦν, καὶ τῷ θεῷ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἁγίων Ἐκκλησίᾳ, ἴσικεν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περὶξ ἁγίων ἐγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευματῶν τε θεῶν καὶ δυνάμεων

num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui *pactum* pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unquamque generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum-omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, jramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustiarum suarum medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In caelis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Constabuntur caeli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*. — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in aethere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adjecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; qua de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David?* at caeli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evertat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*. Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiarum sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum caelos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinatorum et virtutum circumpositum chororum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino?* sive secundum Symmachum, *Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filiis Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filiis Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiam si enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in cœlestibus exercitiis versentur, cœlestem implentes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga deorum* ²¹; et, *Deus deorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et sicuti Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cœli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplantur; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittat in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cœlis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit eum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

A χορόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερκαπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶπ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ· Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθῃσι τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα ἐπερὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σῶσαι ἀν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱὸς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τοιμαῖν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἀν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἀν εἴη ὁ λόγος υἱὸς Θεοῦ συγκρίνων Ἰθὺν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνει διὰ τοῦ· Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἄγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι και θρόνοι και κυριότητες, πνεύματὰ τε ἅγια, και δυνάμεις θείαι ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τίς, φησὶν, ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τό· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἔδρασησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ἰγψίστου πάντες· ἀλλὰ Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεῶν; Μυρίων γὰρ θυντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶν, τοῦτῃ ὁμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῷ ὅτι και μονογενῆ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, Λόγῳ τε σοφίᾳ και δυνάμει και σοφίᾳ Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γνώσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς ἔφη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμασιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἡμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαίως δὲ· ἐπειδὴ ἡμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν, τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσαντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἀν ὁμοῦ μάθοιμεν, τίς ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσων Ἰῆδς τοῦ Θεοῦ.

Ἁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τίς ἐστι παρίσθησι λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐφίκει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλὴν ὀνομαζέμεναι, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τοὺς ὀνομαζόμενους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἀν εἴεν οἱ περικύκλω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Τούτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἐστὼς καὶ ὑπὸ τούτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γὰρ μὴ Σύμμαχος τὰ προκειμένα τούτων ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀήτηται ἐν ὀμίλῳ ἁγίων πολλῇ, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σεαυτὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶ· Ἰσχυρὸς καισιχυρευόμενος ἐν ἀπορρήτῳ ἁγίων, πλήθος, πλήθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σὸν ἐπαγγελῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς προεπούσας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφήσει τῶν γηγενῶν εἶναι ὅμοιον τῷ θεολογούμενῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ἅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηδενὸς παρεληπτὰ. Οὐδένα γοῦν ὅμοιον εἶναι φησὶ τῷ κυριολογούμενῳ, ἀντιπαράθελλον αὐτῷ τοὺς ἀνωτέρω εἰρηγμένους υἱοὺς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' οὖν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἶτε ἐπαγγελίαι σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἐστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσί σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἶεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, εἰ μακρὰν σου τυγχάνοντες, εἰς μεγαλοουργίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὀδάτων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραΰνεις, περιθελὲς αὐτῇ κλειθρα καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσα κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν τι τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quoque dii nuncupantur : quorum causa dictum est, *Deus stetit in synagoga eorum* ¹¹? Etenim illud, *In consilio sanctorum* ; et illud, *In ecclesia primogenitorum* ; et, *In synagoga eorum* ; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Symmachus sic edidit : *Deus invictus in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt* ; Aquila autem ait : *Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspecta promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*.

VERS. 9-11. *Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit ; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit : quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit ; illud enim, *Quis similis tibi?* non raros esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eadem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta : *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei? Nunc item, *Quis similis tibi?* ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua : nam si qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,**

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quam- A
admodum autem fluctus marisque comminationes
jussu tuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque
ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtu-
tibus quædam providentiæ tuæ consilio inimicæ et
adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus
potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque
principem et tyrannum, arrogantem illum et su-
perbum principem hujus sæculi virtute tua humili-
lasti et vulnerasti; percussus nempe gladio illo
tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *In-
ducet Dominus gladium grandem et fortem super dra-
conem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet
draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta
draconem hunc vulneratum in mari degere docuit
his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illic* B
*reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem
formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim,
num illud ipsum mare præsens sermo subin-
dicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris,
motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim
subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum su-
perbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos
tuos. Nam adversariarum potestatum, dæmonum et
spirituum malignorum locum, mare videtur nuncu-
pare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea
quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei,
quæ ad adversarias potestates et earum principem
clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est:
Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confre-
gisti capita draconis, dedisti eum escam populis* C
*Æthiopicibus*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem
hamo, pones circum circa naves ejus, et armilla
perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum
supplicatione ac deprecatione molliter, accipiesque
ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert,
*Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹.
Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex
persona Domini: *Non times quia preparatus mihi
est*³⁰? In præsentem etiam eadem apposite memi-
nit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum
mare descensum declarans. Postquam igitur Deum
illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis
conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille
sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declar-
at postea eumdem ipsum memorato mari impera-
turum, vulneratum illum in mari degentem humili-
aturum, omnesque inimicos suos in brachio virtu-
tis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario
dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine,
et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti verita-
tem comprobendam, ipsa re denotat qua ratione
Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta
vera esse declaret.

καὶ ἐν ποίοις πρόεισιν*, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς θηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσαι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσσειν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26. ²⁷ Psal. lxxiii, 14. ²⁸ Job xl, 20-25. ²⁹ Job xli, 25.

³⁰ ibid. 1, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δείγμα. Ὡς γὰρ δεσπότη
δουλεύουσα ἢ τοσαύτη τῶν ὑδάτων κίνησις, κυρω-
μένη εἰς ὕψος καὶ ἐπαιρομένη πῆσσει, καὶ εἰς
ἐαυτὴν καταράσσεται, εἰσω τῶν οἰκειῶν ὄρων ἀπο-
κεκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς
τῆς θαλάσσης ἐγαλίνωσας τῷ σὺ προστάγματι, καὶ
τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμοὺς
κατεπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνά-
μεων, εἰ τινὲς ποτε εἰεν ἐχθροὶ καὶ ἐναντία τῇ βουλῇ
τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε μόνος καὶ ὑπὲρ
πάντας ὢν δυνατώτατος, διεσκορπίσας, τὸν τε τούτων
ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα. τινὰ ὄντα καὶ
ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆ
σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν εἰργά-
σω, πατάξας αὐτὸν τῇ ρομφαίᾳ τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φο-
βερᾷ, ἀκολούθως τῇ φασκώσει προφητεῖτ· Ἐπάξει
Κύριος τὴν ρομφαίαν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυ-
ρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ἔσθῃ τὸν σκολιὸν, ψύ-
χοντα· καὶ ἀνελθεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θα-
λάσῃ. Καὶ ἐπειδήπερ ἄλλος προφήτης τὸν τραυ-
ματίαν τοῦτον δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι
τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Αὕτη ἡ θάλασσα ἢ
μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Ἐκεῖ ἔρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν
ἀριθμὸς. Δράκων οὗτος ὃν ἐπλασας ἐμπαΐζειν
αὐτῷ· ἐπίστησον μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίξαιτο τὴν
θάλασσαν καὶ ὁ παρὼν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις
τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης· τὸν δὲ σάλλον τῶν
κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραῖνεις· τοῦτοις γοῦν
συνῆψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπε-
ρήφανον· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου δι-
εσκορπίσας τοὺς ἐχθροὺς σου. Τὴ γὰρ χωρίων τῶν
ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν
πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν εἰσικεν ἀποκαλεῖν. Διὸ
καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ
τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ,
ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων
ἄρχοντα συμψνας. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ·
Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ
τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ
δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰ-
θιοῦσι· καὶ ἐν τῷ Ἰωβ· Ἄξει δὲ δράκοντα ἐν
ἀγκιστρῷ, περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν ῥίνα
αὐτοῦ, ψελλῶν δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ.
Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς,
λήψῃ δὲ αὐτὸν δούλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπ-
άγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν
τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ
δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωβ·
Οὐ δέδοικας, ὅτι ἠτοίμασται μοι τὰ χοῦν; καὶ
διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε
τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ
τὴν μέχρι τῆς θηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβε-
λογήσας γοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν
τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπόν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὀπίσω
ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων
ἄρχοντα συμψνας. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ·
Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ
τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ
δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰ-
θιοῦσι· καὶ ἐν τῷ Ἰωβ· Ἄξει δὲ δράκοντα ἐν
ἀγκιστρῷ, περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν ῥίνα
αὐτοῦ, ψελλῶν δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ.
Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς,
λήψῃ δὲ αὐτὸν δούλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπ-
άγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν
τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ
δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰωβ·
Οὐ δέδοικας, ὅτι ἠτοίμασται μοι τὰ χοῦν; καὶ
διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε
τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ
τὴν μέχρι τῆς θηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβε-
λογήσας γοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν
τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπόν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὀπίσω

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαιῶς· προειπὼν γάρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*, παρίστησιν αὐτοῖς ἔργοις πῶς ὑπάρχει δυνατὸς ὁ Κύριος εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένης ἀληθείας ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσὶν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ. τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὸν βορρῶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαβὼρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται. Ἡ δὲ ἀνοία τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἔστι· Πεποιήσαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσειν. Ὁρῶμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι μὴ πληρουμένης αὐτὰς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὀρωμένοις· διὸ φαμεν, *Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; πλὴν ἀλλὰ πεπαισμεθά σε ἐξ ἁπαντὸς ἀληθεύειν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου.* Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογήσονται τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὀσίω. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀλήθειάν σου ἐξομολογήσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαθηκώς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὄλων πεπεισθαι· χρῆ, διὰ τὸ μηδένα εἶναι ὅμοιον τῇ σῇ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀλήθειάν σου πιστοῦσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἔστι τις ἐν τοῖς οὐσιν ὑπερήφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αὐτῷ, καὶ πολεμῶν τῇ σῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας· εἴτε τινὲς εἰσὶν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθροὶ καὶ ἀντικείμενοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκόρπισας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας σὺ δεσπόζεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων τυγχάνεις. Αὕτη γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχείον ἔργον ὑπάρχει σὸν, καὶ σὺ κύριον ἐπιγράφεται. Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ στερεώματος νοοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἁγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οἰκητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσὶν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχείον οὐ μικρὸν ἢ ἡ γῆ οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ δὲ ἔστι καὶ αὕτη. Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἀπάντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ὅρκου πρὸς αὐτὸν ἐποιήσας;

Ἐφόρα τοίνυν καὶ ἀκολούθως τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημμένοις διὰ τῶν προκειμένων ἐπήγαγε τὸ, *Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.* Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν, φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῇ ἐν

A **VERBS. 12, 13.** *Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt.* Horum talis sententia est : Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in æternum duraturo : atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus hæc non quantum ad ea quæ sub sensum et aspectum cadunt impleri : quare dicimus, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia *potens es et veritas tua in circuitu tuo.* Testes porro veritatis tuæ sunt quotquot circa te consistunt : nam cœlestes virtutes *confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.* Et sane **B** *jure cœlestes illæ virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in cœlo præparabitur veritas tua; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint : nam in cœlo præparabitur veritas tua. Hæc vero a Spiritu sancto edoctus dico : Misericordias tuas in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.* Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis : siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam : tu sane hunc humiliasti : si vero huic superiores quædam inimicæ et adversæ tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiæ dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidæ substantiæ elementum, tuum est opificium, teque dominum ascribit suum. Quid si cœli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint ; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra cœlis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et **D** *tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quæ juratus edidisti, credibilia reddantur?*

σὰς πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν σου Δαυὶδ ἐπαγγελίας, ἧς

Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud : *Tui sunt caeli et tua est terra : orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti.* Non modo enim cœlum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti : cui accinit illa Proverbiorum sententia : *Deus sapientia fundavit terram : præpara-*

vit autem cælos in prudentia ²⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην noninavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandi more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est : *Dominus regnavit, decorem indulus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ²¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjicit, *Aquilonem et mare tu creasti* : quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat ; pro sinistra, borealem plagam ; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextera tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat ; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem : ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dextras mundi partes, sive sinistras. Verum dextras solum nominatim memoravit, atque a sinistra nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti* ; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid infaustum esse, et dextro oppositum : nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt : etenim hi in nomine tuo exultabunt. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt* ; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitrorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

VERS. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia : firmetur manus tua, exaltetur dextera tua : justitia et*

ταῖς Προοιμίαις λεγοῦση φωνῇ. Ὁ Θεὸς τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· ἠτοίμασε δὲ οὐρανούς ἐν φρονήσει. Κατ' ἐξαιρέτον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκούμενον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστείας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημήνας τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τῆν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἶρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἧτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ ἐθεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά*· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἄκρων τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ὅν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάναι, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἴ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὲ οὖν ἐπῴτερος ἔχοιμεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότου δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαι ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μηδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελοιπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησὶ, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρη, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλα τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστὶ προσεῖπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φήσασα, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντη σεσιώπηται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιὸν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησὶ, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν ἐξαιρέτῶν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀνέσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν τὸ ὄνομα σου εὐσημήσουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γὰρ ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἑρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Σὸς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

²⁰ Prov. III, 19. ²¹ Psal. xcii, 4.

καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσεται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρείληπται, ἅπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον. *Σὺς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας· ἀήτητος ἡ χεὶρ σου, ὑψηλὴ ἡ δεξιὰ σου· δικαιοσύνη καὶ κρῖμα βάσις τοῦ θρόνου σου.* Καὶ ταύτας δὲ ἀναγκαιῶς τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρείληπε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γάρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοὶ τῇ βουλή· μετὰ γάρ τοῦ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοὶ εἶα· Θεῷ καὶ δεσπότῃ τῶν ὅλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὑψηλοτάτη δεξιὰ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὡσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι ἐξ ὕλης τιμίας πεποίηνται, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν πρεπόντων σοὶ τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἄρεται γοῦν θεοπρεπεῖς, δικαιοσύνη καὶ κρῖμα, τὸν σὸν κατακοσμοῦσι θρόνον. Διόπερ τοσοῦτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμεων, ὀραλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηδενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐλέω καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθεισας ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρῖμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ*, εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος *τὴν βάσιν αὐτὴν εἶναί φησι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρῖμα.* Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κριματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γοῦν ἐλέω τὴν δικαιοσύνην ἀνακινῶν, πρα-
στέρα φ ποιεῖται τὰς κατὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων ἀπειλάς· ἀνθρώπων ὑπομείνειεν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιλήψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλέωσ ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμόν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιούντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μεζονος βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπεμπομένας, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· *Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.* Οὕτω δὲ μέγας τις ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλὰκις ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμὸς, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τοῦτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ Θεὸν κατορθώμασι. Διὸ ἐναυθῶ λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν.* Ἐν ἑτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιοῦτον ἀλαλαγμόν διδάσκει λέγων· *Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ.**

A judicium preparatio throni tui. Misericordia et veritas praecedent faciem tuam. Haec item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quae Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hasce virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuae : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quae te Deum decent concinnatus est. Divinae itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantaeque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis praecurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, Justitia et judicium preparatio throni tui ; secundum Aquilam, Justitia et judicium fundamentum throni ejus, dicitur ; Symmachus vero basin dixit esse justitiam et judicium. Justitiae autem et judicio, quod cum justitia effertur, praecurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam ejus non temperatam nullus hominum sustineret. ἄλλως γὰρ ἄκρατον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

VERS. 16-19. *Beatus voxus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilatione, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus²². Tanta porro tamque rara est jubilatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus praedicetur qui gnarus illius est, perinde atque alii ex praeclearis secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : Beatus populus qui scit jubilationem. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum praedicare : ipse namque cum in notitiam venerit victoriarum a Salvatore nostro de inimicis parte, adversus*

²² Rom. vi:1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxx, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicitur Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. Prior itaque David juravit ; deinde vicem rependens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitatum, compressam, superfluentem, dabunt in sinum vestrum* ¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus dedit, eadem mensura repensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλόν, σεσαλευμένον, πεπιωμένον, ὑπερκεχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὁ μέτρον τὸνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶ καὶ θεοσεβεῖ λογισμῶ πρόπουσαν ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium officis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari ; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino* ¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in domum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πιποιῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεὸς, δοκῶ μοι ταύτην εὐρηκέναι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκω κεκρημένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διδάσκει τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ῥα' λέγον· *Μηθήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραδτητος αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠῆξαστο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μοι τυσταγῶν, ἕως οὗ εὖρω τόσον τῷ Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τοιαῦτα ἐξαρμένω καὶ ἐπαγγελιαμένω τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῶντι, τὴν ἴσην ἀμοιβὴν ἀντιτιδοῦς ὁ Θεὸς αὐτῷ, ἀνομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἐνὸς διδοῦς, καὶ ὄρκω τὸν ὄρκον ἀμειδόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ῥα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνῆπται ἐξῆς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὧδε πη λέγουσα· *Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειδόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησαστο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶ κληθεὶς, ἐπηγγείλατό τι τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεὸς, ὡςπερ ἀντιτιδοῦς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγείλατο ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολουθῶς φωναῖς, δι' ὧν φησιν· *Ἐ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλόν, σεσαλευμένον, πεπιωμένον, ὑπερκεχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὁ μέτρον τὸνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶ καὶ θεοσεβεῖ λογισμῶ πρόπουσαν ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.***

Τί δὲ βούλεται ἡ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ κερὰ τὰς πονηροὺς δαίμοσιν ἀνεγχερμένα, ἐν τε πόλεσι καὶ χώραις καὶ κώμαις, ἐν ὄρεσιν τε καὶ βουνοῖς τὴν πονηρὰν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμοῦ μνημῆν παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεὶς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζηλώσα τῷ Κυρίῳ, εὐχὴν ἠῆξαστο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγείλατο, καὶ ταύτην ὄρκω κατεδήσαστο ἡ μὴ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερὸν ἅγιον οἰκοδομήσειν, ἔνθα τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσεῦς κατὰ τὴν Ἐρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὧδε κάκαϊς· μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίῳ, ποτὲ δὲ ἐν Μανασσηφα, ποτὲ δὲ ἐν Σηλῶ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἔνθεν εἰς Καρειαθιρείμ· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάβ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρ· ἔνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσαστο. Ὁ δὲ συνδῶν γινόμενον, διενεθῆθη οἶκον ἱερὸν ἐγείρειν καὶ ναὸν ὀ-*

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομήσαι, ἐνταῦθα τε τὴν κιβωτὸν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠξίατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκηνώμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμόν, ἕως οὗ εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκηνώμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μηδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενου· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρήν Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὅς καὶ οἰκοδομήσει τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἅγιον, οὗ τὸν θρόνον εἰς τὸν σύμπαντα διαρκέσει αἰῶνα. Ἐδύλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενὴν Ἐκκλησίαν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλείων γραφὴ τούτου διδάσκει τὸν τρόπον· *Καὶ ἐγένετο οὕτως ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκλήρονόμησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ· καὶ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς πρὸς Ναθάν τὸν προφήτην· Ἴδου δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· ἢ, ἐν μέσῳ δέρβρωος, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπεν Ναθάν πρὸς τὸν βασιλέα· Πάντα ὅσα ἔν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βιάδιζε καὶ ποιεῖ, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκέλην, καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθάν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τὸν κατοικῆσαι με· ὅτι οὐ κατέκτισα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἡμῖν ἐμπεριπατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετείλαμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομήκατέ μοι οἶκον κεδρίνον; Καὶ τῶν τάδε ἔρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλάβόν σε ἐκ τῆς μάδρας ἀπὸ ἐπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμῖν μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστον κατὰ τὸ δρομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἑαυτόν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐκέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ*

A biliret. Qua de re David Domino juravit, et votum vovit Deo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum exstrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inaninatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditurum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum exstrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : *Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis. ut Hebraica lectio significat. Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad serrum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquens locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constitui iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et annuntiabit tibi Dominus, ut domum ædifices ipsi. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.*

¹⁹ Psal. cxxxī. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in sæculum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc 20. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se domum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi

dictum consideremus. *Καὶ ἐπιθεωρήσει τὴν κιβωτὴν τοῦ Θεοῦ, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ Θεός, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τοῦτου κατασκευάζειν αὐτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου ἁμανοκτότου μὴ πρῶτερον ἄλλοι ποιήσιν τοῦ τόπου εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνησι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπινώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέγεται κατὰ τινὰ νοουμένην θεωρίαν. Ὡς οὕτως ἀποδειχθέντων, κειρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσει.*

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænuntiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione considerato futura erant, promissorum complementum in celos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In celo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quam mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint prophetorum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum confitebuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditurum esse, quod thro-

τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κιβωτῇ σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνόματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἀπαῖς υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἐλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπων μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνορθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντα τοὺς λέγοντας τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Νάθαν, πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγελαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν.

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; Δύο ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξει· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἴτε ἐπειδὴ περὶ ἡμέλλε ταῦτα καὶ ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μὴ δὲ ἐν τῇ κατὰ ἀνθρώπων βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοῦς ἐξῆς ἀναπέμπει τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. Δι' ὃ ὡς περ ἀνωτέρω ἐφησεν· *Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· *Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε*. Οὐ γὰρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, φησί, δυνήσονται συνίεναι, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγων· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεαί δυνάμεις· διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἄρμῶς τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμφερόμενα ταῖς ἐπαγγελίαις διηγεῖσθαι καὶ διερμηνεύειν. Ὡς περ πάλιν τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοῦν καὶ διηγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· οὗτοι γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γὰρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τις τοιαύτη ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζειν, παρὰ τούτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεαί, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐμφερομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἔστι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκείνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἣ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θαυμάσια τὰ ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διηγῆσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

²⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθέξον, καὶ τὸ διαθήκην αἰώνιον διατίθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκην ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀμνῦναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτόν· *Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ οἰκοδομήσω εἰς ἐκάστην γενεάν τὸν θρόνον σου, κατὰ τὸν αὐτόν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελλόμενον τὸν Θεὸν ὄρωγ ταῦτα ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρωγ δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὀρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἐξῆς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἐξῆς λέγων· *Ποῦ ἐστὶ τὴ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ἀποθεραπεύει τὴν ἐαυτοῦ ἀμηχανίαν, ἀνωτέρω μὲν εἰρηκώς· Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ἀντὶ τοῦ ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκλόουτως ἐπήγαγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀλήθειάν σου, φησι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωποι συνεῖναι δύνανται· δι' ἃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἁγίων μαρτυρήσῃ, ὅτι μὴδὲν ὧν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διασπεύεται, οὐδὲ ψεύσσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοὶ ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγελίας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναι σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ἅπαντα ὑπὸ σοῦ ὠρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρωγ ἐπηγγελέμενα· ὥστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἢ τῶν ἐπαγγελῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνῳ ἀκριθῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλιψ σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προῤῥηθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὸν ἀφεστηκόσιν ἀπὸ σοῦ.**

Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἅγιψ Πνεύματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἁγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανῶν, καὶ τῷ θείῳ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἁγίων Ἐκκλησίᾳ, εἴκειν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περίεξ ἁγίων ὀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευμάτων τε θεῶν καὶ δυνάμεων

num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui *pactum* pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unquamquam generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, juramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustiarum suarum medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In caelis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Constabuntur caeli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.* — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in aethere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adiecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; qua de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David?* at caeli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evortat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo.* Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiarum sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum caelos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinatorum et virtutum circumpositum chorum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino?* sive secundum Symmachum, *Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam ; de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filius Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus alii comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filii Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiamsi enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in cælestibus exercitiis versentur, cœlestem implentes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga eorum* ²¹; et, *Deus eorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et fidei Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cæli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplantur ; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittat in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cælis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit eum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

chorόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερεκπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενὴ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναφωνηκέναι τό· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γάρ ἐν αἰθέρι ἀντικαταθήσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα αἴτια ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοικειος γάρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱοῦς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἑτέροις τολμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱοῦς Θεοῦ συγκρίνων Ἰθὴν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνει διὰ τοῦ· Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἅγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι και θρόνοι και κυριότητες, πνεύματά τε ἅγια, και δυνάμεις θεῖαι ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τίς, φησὶν. ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τό· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ἰσῆι στον πάντες· ἀλλὰ Τίς ὀμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Μυρίων γάρ ὄντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶ τοῦτῳ ὀμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῷ ὄσι και μονογενεῖ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, λόγῳ τε σοφίᾳ και δυνάμει και σοφίᾳ Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γῶσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς εἶφη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἤμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαίως δέ· ἐπειδὴ ἤμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσοντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἂν ὁμοῦ μάθοιμεν, τίς ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσων Ἰῆος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὀμοίωσιν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τίς ἐστι παρίστησι λέγων· Ὁ θεός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσιν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐφίκει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλῆν ὀνομακέναι, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὀμοίωσιν πρὸς τοὺς ὀνομαζόμενους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἂν εἴεν οἱ περικύκλω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν; Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτῶν εἶναι μοι δοκεῖ. Τούτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἑστὼς καὶ ὑπὸ τούτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γὰρ μὴ Σύμμαχος τὰ προκείμενα τούτων ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀήτητες ἐν ὀμίλῳ ἁγίων πολλῇ, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σεαυτὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησί· Ἰσχυρὸς κατισχυρευόμενος ἐν ἀπορρήτῳ ἁγίων, πλῆθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἁγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σὴν ἐπαγγελῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς προεπίστας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΐνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφίησι τῶν γενητῶν εἶναι ὁμοιον τῷ θεολογούμενῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ὅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηθενὸς παρεπιηπται. Οὐδένα γοῦν ὁμοιον εἶναι φησὶ τῷ κυριολογούμενῳ, ἀντιπαράβῳ αὐτῷ τοὺς ἀνωτέρως εἰρημένους υἱοὺς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχειται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' οὖν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἱ τε ἐπαγγελίαι σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἔστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσί σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἶεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, εἰ μακρὰν σου τυγχάνοντες, τὰς μεγαλουργίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὕδατων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραΐνεις, περιθεὶς αὐτῇ κλειθρὰ καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσα κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν τε τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quaque dii nuncupantur : quorum causa dictum est, *Deus stetit in synagoga deorum* 22? Etenim illud, *In consilio sanctorum* ; et illud, *In ecclesia primogenitorum* ; et, *In synagoga deorum* ; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Synmachus sic edidit : *Deus invictè in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt* ; Aquila autem ait : *Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspecto promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*.

VERS. 9—11. *Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratum superbam, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit ; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit : quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit ; illud enim, *Quis similis tibi?* non rarus esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eidem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta : *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei? Nunc item, *Quis similis tibi?* ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua : nam si* B *qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,**

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quem admodum autem fluctus marisque comminationes jussutuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtutibus quædam providentiæ tuæ consilio inimicæ et adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque principem et tyrannum, arrogantem illum et superbum principem hujus sæculi virtute tua humiliasti et vulnerasti; percussum nempe gladio illo tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *Inducet Dominus gladium grandem et sortem super draconem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta draconem hunc vulneratum in mari degere docuit his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim, num illud ipsum mare præsens sermo subindicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos*. Nam adversariarum potestatum, dæmonum et spirituum malignorum locum, mare videtur nuncupare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei, quæ adversarias potestates et earum principem clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est: *Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopicis*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem hamo, pones circum circa naves ejus, et armilla perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum supplicatione ac deprecatione molliter, accipisque ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert, *Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹. Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex persona Domini: *Non times quia præparatus mihi est*³⁰? In præsentia etiam eadem apposite meminit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum mare descensum declarans. Postquam igitur Deum illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declarat postea eumdem ipsum memorato mari imperaturum, vulneratum illum in mari degentem humiliaturum, omnesque inimicos suos in brachio virtutis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti veritatem comprobandum, ipsa re denotat qua ratione Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta vera esse declaret.

καὶ ἐν ποίοις πρόκειται, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς δηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσθαι καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσεισιν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26. ²⁷ Psal. lxxiii, 14. ²⁸ Job xl, 20-25. ²⁹ Job xli, 25.

³⁰ ibid. 1, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δεῖγμα. Ὡς γὰρ δεσπότην δουλεύουσα ἡ τοσαύτη τῶν ὑδάτων κίνησις, κυρτωμένη εἰς ὕψος καὶ ἐπαιρομένη πηγήσει, καὶ εἰς ἑαυτὴν καταράσσεται, εἰς τῶν οἰκείων ὄρων ἀποκεκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς θαλάσσης ἐγαλίνωσας τῷ σὺ προστάγματι, καὶ τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμοὺς κατεπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἰ τινὲς ποτε εἰσέλθοιεν καὶ ἐναντία τῇ βουλῇ τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε ἄλλοι καὶ ὑπὲρ πάντας ὧν δυνατότητας, διεσκόρπισας, τὸν τε τούτων ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα. τινὰ θῆρα καὶ ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆς σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν εἰργάσω, πατάξας αὐτὸν τῇ βουραῖα τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φοβερᾷ, ἀκολούθως τῇ φασκουσῇ προφητείᾳ· Ἐπάξει Κύριος τὴν βουραῖαν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, θῆρον τὸν σκολιὸν, φέροντα· καὶ ἀρελεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἕτερος ἄλλος προφήτης τὸν τραυματίαν τούτου δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐνὺψυχορ. Ἐκεῖ ἔρπεται ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Δράκων οὗτος δὲ ἐπλασας ἐμπαίζει αὐτῷ· ἐπίστησον μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίκατο τὴν θάλασσαν καὶ ὁ παρὼν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ κατακραβνεις· τούτοις γοῦν συνήψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθροὺς σου. Τῆ γὰρ χωρίων τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν εἰκεν ἀποκαλεῖν. διὸ καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ, ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων ἄρχοντα σημήνας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ· Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Ἀθλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Ἰώβ· Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ, περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν σῖρα αὐτοῦ, ψελλῶν δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς, λήψη δὲ αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπάγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰώβ· Οὐ δέδοικας, οὐ ἠτοίμασαι μοι τὰ χεῖρα; καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ θεοῦ τὴν μέχρι τῆς δηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβελόγησας γοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπὼν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὀπίσω

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαιῶς· προειπὼν γάρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*, παρίστησιν αὐτοῖς ἔργοις πῶς ὑπάρχει δυνατὸς ὁ Κύριος εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένης ἀληθείας ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσὶν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ. τὴν **A** *οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὸν βορρῶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται.* Ἡ διάνοια τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἐστὶ· Πεποίησαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσειν. Ὁρῶμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι μὴ πληρουμένης αὐτὰς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὀρωμένοις· διὸ φάμεν, *Ποῦ εἰσὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* πλὴν ἀλλὰ πεπαισμεθὰ σε ἐξ ἄπαντος ἀληθεύειν, ὅτι *δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου.* Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογήσονται τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀλήθειάν σου ἐξομολογήσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαθηκῶς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὄλων πεπεισθαι· χρὴ, διὰ τὸ μηδὲνα εἶναι ὅμοιον τῇ σῆ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀλήθειάν σου πιστοῦσθαι. **C** *Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ τις ἐν τοῖς οὐσιν ὑπερήφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αἰεὶ, καὶ πολεμῶν τῇ σῆ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας·* ἔτε τινὲς εἰσὶν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκορπίσας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας σὺ δεσπόεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων τυγχάνεις. Αὕτη γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχείον ἔργον ὑπάρχει σὺν, καὶ σὺ κύριον ἐπιγράφεται. *Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ στερεώματος νοοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἁγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οἰκητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσὶν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχεῖον οὐ μικρὸν ἢ ἤρα οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ ἐστὶ καὶ αὕτη.* Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἀπάντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ὅρκου πρὸς αὐτὸν ἐποίησας;

Ἐφόδρα τοίνυν καὶ ἀκολούθως τὸς ἐμπροσθεν εἰρημένους διὰ τῶν προκειμένων ἐπήγαγε τὸ, *Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.* Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῇ ἐν

A *VERS. 12, 13. Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt. Horum talis sententia est : Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in æternum duraturo : atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus hæc non quantum ad ea quæ sub sensum et aspectum cadunt impleri : quare dicimus, Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine? persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia potens es et veritas tua in circuitu tuo. Testes porro veritatis tuæ sunt quotquot circa te consistunt : nam cœlestes virtutes confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum. Et sane jure cœlestes illæ virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in cœlo præparabitur veritas tua ; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint : nam in cœlo præparabitur veritas tua. Hæc vero a Spiritu sancto edoctus dico : Misericordias tuas in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis : siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam : tu sane hunc humiliasti : si vero huic superiores quædam inimicæ et adversæ tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiæ dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidæ substantiæ elementum, tuum est opificium, teque dominum ascribit suum. Quid si cœli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint ; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra cœlis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et **D** tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quæ juratus edidisti, credibilia reddantur?*

Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud : *Tui sunt caeli et tua est terra : orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti.* Non modo enim cœlum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti : cui accinit illa Proverbiorum sententia : *Deus sapientia fundavit terram : præpara-*

vit autem caelos in prudentia ²⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην nominavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandi more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est : *Dominus regnavit, decorem indutus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ²¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjicit, *Aquilonem et mare tu creasti* : quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat ; pro sinistra, borealem plagam ; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextra tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat ; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem : ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dextras mundi partes, sive sinistras. Verum dextras solum nominatim memoravit, atque a sinistri nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti* ; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid iusta esse, et dextro oppositum : nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt : etenim hi in nomine tuo exultabant. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt* ; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitratorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

Vers. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia : firmetur manus tua, exaltetur dextera tua : justitia et*

ταῖς Παραοικίαις λεγοῦση φωνῇ. Ὁ Θεὸς τῆς σοφίας θεμελίωσε τὴν γῆν· ἡτοιμάσας δὲ οὐρανούς ἐν φρονήσει. Κατ' ἐξαιρετον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκουμένον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστελλας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημήνας τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τὴν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος θεμελίωσε ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἐτέροις εἶρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ θεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά*· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἀκρων τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ὅν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάσει, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἰ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὲ ὅν ἐστῶτες ἔχομεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότου δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαι ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μηδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελειπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησὶ, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρη, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλα τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστὶ προσεῖπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φήσασα, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντῃ σεσιῶπῆται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιόν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησὶ, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν ἐξαιρετὸν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀλῆσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν τὸ δρομά σου εὐσημήσουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἑρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Σὺς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

²⁰ Prov. III, 19. ²¹ Psal. xcii, 4.

καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρείληπται, ἅπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τούτων ἀποδοῦς τὸν τρόπον. Σὺ δὲ βραχίων μετὰ δυναστείας· ἀήττητος ἡ χεὶρ σου, ὕψηλὴ ἡ δεξιὰ σου· δικαιοσύνη καὶ κρίμα βάσις τοῦ θρόνου σου. Καὶ ταύτας δὲ ἀναγκαίως τὰς θεοπρεπείας ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρείληψε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοὶ τῇ βουλῇ· μετὰ γὰρ τοῦ θάλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοὶ εἶα Θεῷ καὶ δεσπότῃ τῶν ὄλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὕψηλοτάτῃ δεξιᾷ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὡσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι ἐξ ὕλης τιμίας πεποιήνται, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν περὸντων σοὶ τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἀρετὰ γούν θεοπρεπείας, δικαιοσύνη καὶ κρίμα, τὸν σὸν κατακομοῦσι θρόνον. Διὲπερ τοσούτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμεων, ἡραλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηθενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὡμοσας τῷ Δαυὶδ ἐλέψ καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθείσας ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ*, εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος *τὴν βάσιν* αὐτὴν εἶναι φησὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρίμα. Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κρίματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γούν ἐλέψ κατὰ τὴν δικαιοσύνην ἀνακίρνας, πραστέρως ποιεῖται τὰς κατὰ τὴν ἡμερτηχότων ἀπειλάς· ἀνθρώπων ὑπομείνειν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιλήψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ βασιλείως ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμόν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ὀλαλαζόντων τρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιοῦντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μελίζουσ βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπεμπομένας, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Οὕτω δὲ μέγας τίς ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλακίς ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμός, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τούτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ θεὸν κατορθώμασι. Διὸ ἐνταῦθα λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν*. Ἐν ἐτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιούτων ἀλαλαγμόν διδάσκει λέγων· *Ἐκύκλωσα καὶ ἐθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ*.*

A judicium præparatio throni tui. Misericordia et veritas præcedent faciem tuam. Hæc item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quæ Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hæc virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuæ : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quæ te Deum decent concinnatus est. Divinæ itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantæque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis præcurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, Justitia et judicium præparatio throni tui; secundum Aquilam, Justitia et judicium fundamentum throni ejus, dicitur; Symmachus vero basin dixit esse justitiam et judicium. Justitiæ autem et judicio, quod cum justitia effertur, præcurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam

C ejus non temperatam nullus hominum sustineret.

ἄλλως γὰρ ἄκρτον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

VERS. 16-19. Beatus vovulus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilationem, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus²². Tanta porro tamque rara est jubilitatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus prædicetur qui gnarus illius est, perinde atque alii ex præclaris secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : Beatus populus qui scit jubilationem. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum prædicare : ipse namque cum in notitiam venerit victoriæ a Salvatore nostro de inimicis partæ, adversus

²² Rom. vi:1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

hostes jubilat et clamat, ac pro rege suo jubilationem edit. Ino etiam unus ille populus incruentam et rationabilem hostiam per jubilationem offerre Deo solet: quia in spiritualibus sacrificiis, atque in cultu quem in Novo Testamento persolvimus, necnon in sacrificiis incruentis et materiæ expertibus, una voce Deo gratiarum actionem emitimus. Pro illo autem, *Qui scit jubilationem*, Symmachus, *Qui scit significationem*, interpretatus est. Cur autem beatus est populus qui memoratam jubilationem novit, nisi quia Salvatoris deitatem agnoscens, quæ vultus ejus vocatur, vultus ejusdem lumine perfusus, sic iter agit suum dicens, *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*²⁴; et, *In lumine tuo videbimus lumen*²⁵? Ea de causa igitur beatus est hic populus. Tertio, quia cum non satis habeat quod cognitione Christi illustretur; sed etiam in nomine ejus gloriatur, et ab eo Christianus nuncupetur, letatur et exultat tota die, imo potius omnibus diebus; ita enim Symmachus interpretatus est; ideoque beatus est. Quarto, quia magnitudine et sublimitate creascens justitia Dei exaltatur: Deo æquum esse censente, populum illum in sublimitatem et in gloriæ magnitudinem agere, qui memoratam illam jubilationem novit, ac qui a facie Salvatoris illustratur, et in nomine ejus exultat, gloriaturque, sed non in recte factis suis.

εἶναι κρίναντος τοῦ Θεοῦ εἰς ὕψος ἀγειν καὶ ἐπὶ μέγα καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος φωτιζόμενον, καὶ τὸν ἐν ὄνοματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς ἰδιοῖς κατορθώμασιν.

Necessario autem prædicti Domini mentionem sermo fecit, Christi ad homines adventus præclarum facinus vaticinans. Antequam enim ortum ejus doceret, qui ex semine David proditurus erat; ac prænuntiaret omnium apud Judæos venerabilium eversionem, qua de causa dubius inquit, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* oportune quidem de veritate promissorum Dei ad Davidem factorum præmissam doctrinam edidit. Quoniam vero nos prius edidicisse opus erat, cui populo gratia beneficii a Servatore collati reservaretur, congruenter memoravit, non Israel, neque Judaicam gentem, sed populum qui scit jubilationem: quem populum jure beatum prædicavit, multa ipsi bona pollicitus. Nam quia sciunt illi jubilationem, primo quidem in lumine vultus Dei ambulabunt, deinde in nomine ejus exultabunt singulis diebus; tertio in justitia ejus exaltabuntur; quarto gloria virtutis eorum erit ipse Dominus. Quia enim hic populus fortis et potens est, utpote qui supra petram ædificatus sit, ita ut portæ inferi non prævaleant adversus eum; jure gloriabitur, non in propria virtute, sed in Domino qui fundavit eum supra petram. Propter hæc omnia *Beatus populus qui scit jubilationem*. Nostrum item prophetarum qui hæc per Spiritum vaticinamur, cornu exaltabi-

Α Δοκεῖ δὴ οὖν μοι ἐν ταῦθα τὸ θεῖον Πνεῦμα μακαρίζων τὸν Χριστοῦ λαόν· οὗτος γὰρ, γνώσιν ἀνειληφώς τῆς κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκης, ἀλαλάζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου βασιλείως τὴν ἀλαλαγμὸν ποιοῦμενος. Ἄλλὰ καὶ τὴν θυσίαν τὴν ἀναιμον λογικὴν μόνος οὗτος ὁ λαὸς δι' ἀλαλαγμοῦ εἴθε προσφέρειν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ συμφωνοῦ ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ εὐχαριστίαν ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἰεουργίαις καὶ ταῖς κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐπιτελουμέναις ἡμῖν λατρείαις, ταῖς τε ἀναιμοῖς καὶ ἀσλοῖς καὶ πνευματικαῖς θυσίαις. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὁ γνώσκων ἀλαλαγμὸν, Ὁ γνώσκων σημασίαν, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε. Διὰ τί δὲ μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ Χριστοῦ λαὸς ὁ τὸν εἰρημένον ἀλαλαγμὸν ἐπιστάμενος, ἀλλ' ἢ ἐπειδήπερ τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἐπιγινώσκων, ἥτις ὠνόμασται πρόσωπον αὐτοῦ, τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καταυγαζόμενος, τὴν αὐτοῦ ποιεῖται πορείαν λέγων, Ἐσημειώθη ἐξ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε· καὶ, Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα τὸ φῶς; Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ λαός. Καὶ τρίτον ἐπεὶ μὴ ἀρχούμενος τῷ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ φωτιζεσθαι, ἐτι καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ σεμνυόμενος, καὶ Χριστιανὸς ἐξ αὐτοῦ καλούμενος, χαίρει καὶ ἀγαλλιᾶ ὅλην τὴν ἡμέραν, μᾶλλον δὲ πᾶσαν ἡμέραν· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· καὶ διὰ τοῦτο γοῦν ἐστι μακάριος. Καὶ τέταρτον ἐπειδὴ εἰς μέγεθος καὶ ὕψος ἐπιδοὺς τῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ὑψοῦται, δίκαιον

δόξης τὸν ἐπιστήμονα τοῦ εἰρημένου ἀλαλαγμοῦ λαόν, καὶ τὸν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον. καὶ τὸν ἐγ-

С Ἄναγκαιὸς δὲ καὶ τοῦ δηλωθέντος μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, θεσπίζων τὸ κατόρθωμα τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Μέλλον γοῦν τὴν γένεσιν διδάσκων τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσμένου, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν παρὰ Ἰουδαίων σεμνῶν προαγορεύειν, δι' ἣν καὶ ἀπορῶν ἐπιλέγει, *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἔλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* ἀναγκαιὸς περὶ μὲν τοῦ ἐπαληθεύσειν ἐξ ἅπαντος τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τὰς προειρημένους ἐποίησατο διδασκαλίαν. Ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν προμαθεῖν ἡμᾶς καὶ ποιῶ λαῷ ἡ χάρις τῆς τοῦ Σωτῆρος εὐεργεσίας ἐταμειέτο, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν οὐ τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ τοῦ γινώσκοντος ἀλαλαγμὸν καὶ τοῦτον εἰκότως τὸν λαὸν ἐμακάρισε, πλείστα αὐτῷ ἀγαθὰ ἐπαγγελιάμενος. Διὰ γὰρ τὸ εἰδένα ἀλαλαγμὸν, πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ πορεύονται, ἔπειτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ τρίτον ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ὑψωθήσονται· καὶ τέταρτον καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἔστι αὐτὸς ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ κραταῖος καὶ δυνατός τυγχάνει ὁ λαὸς οὗτος, ὅτε ἐπὶ τὴν πέτραν ἐκόδομημένος, ὡς μήτε πύλας Ἰδοῦ κατασχεῖν αὐτοῦ· εἰκότως καυχῆσεται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τεθεμελιωκότῳ αὐτὸν ἐπὶ τὴν πέτραν Κυρίῳ. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα μακάριος ὁ λαὸς ἐστ'

²⁴ Psal. iv, 7. ²⁵ Psal. xxxv, 10.

κόσμων ἀλλοιῶσιν. Καὶ ἡμῶν δὲ αὐτῶν τῶν ταῦτα ἁποκαθάρσεων διὰ τοῦ Πνεύματος προφητῶν τὸ κέρασ ὑψωθήσεται. Ποῖον δὲ κέρασ ἢ τὸ μέλλον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ τὴν σὴν, ὦ Κύριε, ἐπαγγελίαν προελέυσεσθα. ; Καὶ τοῦτο γὰρ τὸ κέρασ ἡμῶν, ἐν ᾧ τοὺς ἐχθροὺς ἡρώων κερατιούμεν, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται, σοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀντιλαμβανομένου τῆς τούτου τοῦ κέρως γενέσεως. Ἐἴεν δ' ἂν αὐταὶ φωναὶ προφητικαὶ ἐξ οἴκειου προσώπου τὰ προκείμενα ἀναφωνοῦσαι, κέρασ τε αὐτῶν ἡμολογοῦσαι εἶναι τὸν κατὰ σάρκα φανησόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασι τοῖς υἱοῖς σου, καὶ εἶπας· Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατὸν· ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Ἐύρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν. Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναρτίληψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. Ἄπαξ διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνημονεύσας ὁ λόγος τοῦ κέρως ἐν οἷς ἔφη· Ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν, ἀναγκαίως προῦν διδάσκει τί ποτε ἦν τοῦτο τὸ κέρασ, καὶ πόθεν ἤξει, καὶ πῶς ὑψωθήσεται. Διὸ φησιν· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἔστιν ἡ ἀντίληψις, ἢ τοῦ κέρως δηλονότι. Κυρίου δὲ ποιου, ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ τοῦ βασιλέως ἡμῶν; Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος καὶ ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀντίληψις ἔσται τοῦ κέρως ἡμῶν καθ' ὅς πεποιήται ἐπαγγελίας, ὅπνῃκα λαλεῖ διὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ μέλλοντος; ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελέυσεσθα. Ὅτε γὰρ, φησίν, ἐλάλησας ἐν ὄρασι τοῖς ἁγίοις σου, τὰ τε προκείμενα ἐπηγγείλω σὺ, ὦ Θεὸς, διὰ τῶν σεαυτοῦ υἱῶν τῶν προφητῶν, οἷς τὰς ὁράσεις τῶν μελλόντων ἀπεκάλυπτες· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ποιούμενος τὰς ἐπαγγελίας τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, τούτοις ἐχρήσω τοῖς λόγοις· Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατὸν· ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐπέθηκα ἀντίληψιν ἀνδρῶν, ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἀπὸ τοῦ λαοῦ μου. Ἐύρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, καὶ τὰ ἐξῆς τοῖς ἑβδομήκοντα παραπλησίως ὧν ἡ διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Πολλὰ ζητήσας ἐν ἀνθρώποις ἄξιον εὐρεῖν ἑμαυτοῦ, μόλις ποτὲ εὕρον τὸν δοῦλόν μου Δαυὶδ, τὸν δι' ὑπερβολὴν εὐσεβείας οἶκον ἐπὶ γῆς εὐκτέριον ἐμοὶ δέμασθαί μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος διανενοημένων. Διὸ περ ἄμοιβῆν αὐτῷ τῆς ἀγαθῆς καὶ εὐσεβοῦς προαιρέσεως δωρούμενος, ἀνθ' οὗ διανενοῦνται οἶκου, αὐτὸς ἑμαυτῷ νεῶν πανάγιον ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατασκευάσω. Νεῶς γὰρ ἦν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς ἄνθρωπος τοῦ κατασκηνώσαντος ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εἰδίδασκε περὶ τοῦ ἰδίου σώματος λέγων· Ἐύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν.

tur. Quod autem cornu, nisi id quod ex semine David secundum tuam, Domine, promissionem proditurum est? Nam illud cornu nostrum, quo inimicos nostros ventilabimus, in beneplacito tuo exaltabitur: te Sancto Israel, rege nostro, hujus cornu ortum procurante. Hæc porro voces prophetarum fuerint, ex propria persona hæc quæ jam tractamus proferentium, ac consentientium cornu suum esse Christum Dei, qui secundum carnem proditurus in lucem est.

VERS. 21-25. Tunc locutus es in visione filiis tuis, et dixisti: Posui adjutorium in potente; exaltavi electum ex populo meo. Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocet ei. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, ei odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. Cum semel antea sermo cornu memoraverit, cum diceret: In beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum, necessario docet in sequentibus quodnam illud cornu, unde venturum et quomodo exaltandum sit. Quamobrem dicit, Quia Domini est assumptio, illius cornu videlicet. Domini autem eujusnam, nisi Sancti Israel, regis nostri? Ipse namque Dominus et Sanctus Israel rex, Dei Verbum, assumptio erit cornu nostri, uti pollicitus est, cum per prophetas sermonem faceret de illo qui ex semine David proditurus erat. Cum enim, inquit, locutus es in visione sanctis tuis, et hæc tu, Deus, per filios tuos prophetas promissisti, quibus futurorum visiones revelasti, per eos namque promissiones Davidi edebas; tunc his usus verbis es: Posui adjutorium in potente: exaltavi electum de plebe mea. Pro quo Symmachus hoc pacto interpretatus est, Posui adjutorium virorum, exaltavi electum a populo meo. Inveni David servum meum, et reliqua LXX interpretationi similia: quorum hæc est sententia: Cum in hominibus diu multumque quæsissem virum me dignum, vix tandem inveni David servum meum, qui ingenti pietate motus, solus ex iis qui a sæculo fuerunt domum mihi orationis extruere cogitavit. Quare boni pique consilii vicem ipsi rependens, pro domo quam excitare voluit, mihi ex semine ejus templum sanctissimum adornabo. Nam qui ex semine David factus est homo, Dei Verbi in ipso habitantis templum erat. Quod etiam Saviour ipse docebat de corpore suo dicens: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud²⁶. Atque admodum congruenter promissioni ad Davidem factæ, Deus ipsi vicem rependit. Quia igitur, inquit, idoneum et dignum promissionum mearum virum reperi, Davidem scilicet; ideo ipsum auxilio meo dignatus sum, electum declaravi, et super to-

²⁶ Joan. II, 19.

tum populum exaltavi. Ad hæc vero, quia post multam perquisitionem, ipsum solum pollicitationum mearum dignum inveni; talem deprehensum, dignum item habui qui oleo sancto meo ungeretur, quo ipsum effeci Christum, et hæc illi me beneficia collaturum polliceor: *Dextera mea firmiter ipsi aderit, et brachium meum confortabit eum: inimicus eum non decipiet, neque filius iniquitatis affliget eum. Imo etiam concidam in conspectu ejus odientes eum, et affligentes eum percutiam: confirmatio et gratia mea aderit ipsi.* Et hæc quidem omnia ipsi aderunt, secundum Symmachi interpretationem. Secundum LXX vero, *Manus mea, inquit, auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum: non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non affliget ipsum. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea eum ipso; ac demum post hæc omnia, in nomine meo exaltabitur cornu ejus.*

συναρτιλήψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὤψαλισει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ· καὶ τέλος μετὰ ταῦτα πάντα, ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ.

Hoc autem cornu ejus ex ipso proditurum, et templum ex semine ipsius mihi excitandum est: ipsumque cornu ejus in nomine meo exaltabitur; nomine quippe et appellatione mea dignabitur. Denominationibus enim meis nuncupabitur, et appellationibus quoque meis apud omnes exaltabitur. Quamobrem superius dicebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum.* Sed prophetarum quidem chorus sic superius Deum alloquebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum;* jam vero ipse Deus, promissa Davidi data esserens, cætera omnia his obsignat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus,* Christum ex eo proditurum significans, qui non modo prophetarum, sed etiam Davidis cornu vocatur: de quo sub hæc adjicit: — *Vers. 26-29. Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.* Si quis horum sententiam accuratius perpendat, hæc non de Davide, sed de cornu, quod ex Davide proditurum erat, prænuntiata esse deprehendet. Nam cum dixisset, *Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus,* de cornu illo statim subjunxit, *Ponam in mari manum ejus,* scilicet cornu illius, et cætera: quæ omnia ad Christum ex semine David nasciturum referre convenit. Nam si quis isthæc non eo modo intelligat, sed ad Davidem referat, ipsius sane sententia non consistet: quomodo enim Deus Davidis nomen in mari posuerit et in fluminibus dexteram ejus, explicet qui voluerit. Neque enim David maritimæ regioni imperavit. Aut cur de Davide dicatur, *Ipse invocabit me, Pater meus es tu: et ego primogenitum ponam illum?* Quia de causa enim potius, quam

A Καὶ σφόδρα γε καταλλήλως τῆ τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίᾳ καὶ ὁ Θεὸς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀμοιβὴν ἐποίησατο. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἐπιτήδειον εὔρον καὶ ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν τὸν Δαυὶδ, διὰ τοῦτο κατηξίωσα αὐτὸν τῆς ἐμῆς βοήθειας, ἐκλεκτὸν αὐτὸν ἀποφύνας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν λαὸν ἀνυψώσας. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ πολλὰ ζήτησας, μόνον αὐτὸν εὔρον ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν, καὶ εὔρων κατηξίωσα χρίσεως τοῦ ἁγίου μου ἐλαίου, δι' οὗ καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἀπειργασάμην, καὶ ταῦτα αὐτῷ δωρήσασθαι ἐπαγγέλλομαι. Ἡ δεξιὰ μου βεβαίως συνέσται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου στερεώσει αὐτόν. Οὐκ ἐξαπατήσει αὐτόν ἐχθρὸς, οὐδὲ υἱὸς ἀδικίας κακώσει αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ συγκόψω ἀπὸ ἐμπροσθεν αὐτοῦ τοὺς μισοῦντας αὐτόν, καὶ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν πατάξω· ἡ δὲ βεβαίως καὶ ἡ χάρις μου συνέσται αὐτῷ. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ πάντα ἔσται κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἡ χεὶρ μου, φησὶ, ποιῶντας αὐτόν πατάξω· ἡ δὲ βεβαίως καὶ ἡ χάρις μου συνέσται αὐτῷ. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ πάντα ἔσται κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἡ χεὶρ μου, φησὶ,

B Τοῦτο δὲ τὸ κέρασ αὐτοῦ τὸ μέλλον ἐξ αὐτοῦ προελεύσεσθαι, καὶ ὁ νεὸς ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ μέλλων μοι κατασκευάζεσθαι· ὅπερ κέρασ αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται· καταξιώθησεται γὰρ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐμῆς προσηγορίας. Χρηματίσει γοῦν καὶ αὐτὸς τοῖς ἐμοῖς χρηματισμοῖς, καὶ διὰ τῶν ἐμῶν προσηγοριῶν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὑψωθήσεται. Διὸ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν.* Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν προφητῶν χορὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεφώνει πρότερον λέγων, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν·* αὐτὸς δὲ νῦν ὁ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας περὶ τοῦ Δαυὶδ ποιούμενος, ἐπισφράγισμα πάντων προστίθει καὶ τὸ, *Ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* τὸν ἐξ αὐτοῦ προελευσόμενον Χριστὸν δηλώσας, κέρασ οὐ μόνον καὶ προφητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ ὀνομασμένον· περὶ οὗ ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ.* Αὐτὸς ἐπικαλέσεται μὲ Πατήρ μου εἰ σὺ, Θεὸς μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου· κατὰ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βουσιλεῦσι τῆς γῆς. *Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ Διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ.* Εἰ τις ἀκριβῶς ἐπιστήσῃ τῆ τῶν λεγομένων διανοίᾳ, εὔροι ἂν ταῦτα οὐ περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προελευσόμενου ἐξ αὐτοῦ κέρασ προφητεύμενα. Εἰπὼν γὰρ ὁ λόγος, *Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* ἐπισυναίπτει περὶ τοῦ κέρασ, καὶ λέγει· *Θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ,* ὅθλον δ' ὅτι τοῦ κέρασ, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀρμόζει γε ἐνεῦθεν πάντα ἐπὶ τὸν Χριστόν τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενησόμενον ἀναφέρεισθαι. Εἰ γοῦν τις μὴ τοῦτον ἐκλάβοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀνάγοι τὰ προκειμένα, ἀσύστατος εἴη ἂν αὐτῷ ὁ λόγος. Πῶς γὰρ τοῦ Δαυὶδ ἐν θαλάσῃ ἔταξεν ὁ Θεὸς τὴν χεῖρα καὶ ἐν ποταμοῖς τὴν δεξιάν, ὁ βου-

λόμενος ἐρμηνεύτω. Οὐδὲ γὰρ ἐκράτησεν ὁ Δαυὶδ ἂν τὸ, Αὐτὸς ἐπικαλεῖσθαι με· Πατὴρ μου εἰ σὺ κείνῳ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν; Ἀντί τίνος γὰρ μέλλον τοῦ Ἀβραάμ, ἢ τοῦ Ἰσαάκ, ἢ τοῦ Ἰσραήλ, ἢ αὐτοῦ Μωσῆος, ἢ τοῦ Ἠλία, ἢ τῶν ἄλλων δικαίων τε καὶ προφητῶν, πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ νομισθεῖν ἂν ὁ Δαυὶδ; Πῶς δὲ ἀληθεύσει περὶ αὐτοῦ φάσκων ὁ Θεός, Θήσομαι αὐτόν ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλευσὶ τῆς γῆς; Πότε· οὖν ὁ Δαυὶδ παρὰ Πέρσαις φέρε, ἢ Σκύθαις, ἢ Ἰνδοῖς, ἢ Αἰθίοψιν, ἢ Μαύροις, ἢ Σπάνοις, ἢ Βρετανοῖς, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐθνῶν βασιλευσὶν ὑψώθη; Εἰ δὲ ἐκλάβοις ταῦτα ἐπὶ κυριώτατα εὐροις ἂν ἐφαρμόζοντα αὐτῷ τὰ λεγόμενα.

Μαρτυρεῖ δὲ τῇ τῆς προφητείας ἐκδόσει καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Λουκᾶν Ζαχαρίας ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ προφητικῆ δυνάμει καὶ αὐτὸς κέρας αὐτὸν ὠνόμασε. Λέγει δ' οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς· *Καὶ Ζαχαρίας ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου, καὶ προεφῆτευσεν λέγων·* Ἐύλογητός ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ, οὗ ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ καθὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἐκλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. Κέρας δὲ κυριῶς ὠνόμασται ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ μονόκερως εἶρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν· *Καὶ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκεράτων·* ἐπειπερ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ ἀντικειμένη καὶ ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐνετράπη κερατισθεῖσα καὶ κερατισθεῖσα. Μόνος γοῦν ὡς ἀληθῶς τῶν γενομένων τοῦ Δαυὶδ διαδόχων Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθὼν τῷ κέρατι τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, πᾶσαν τὴν δαιμονικὴν καὶ εἰδωλικὴν ἀνατρέψας καθέλιε πλάνην. Διὸ καὶ κέρας εἰκότως καὶ μονόκερως ἐν τοῖς ἱεροῖς ὠνόμασται λόγοις. Αὐτοῦ δὲ, καὶ οὐδὲ ἄλλου, ἢ χεῖρ καὶ ἢ δεξιὰ κατεκυρίευσεν τῆς οἰκουμένης πάσης, ἐν ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις· ἐπεὶ καὶ τὰς νήσους τῶν ἐθνῶν ἐπλήρωσεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ καὶ πανταχοῦ γῆς Κύριον αὐτὸν καὶ θεὸν καὶ βασιλέα, πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναγορεύει. Ὅμοιον δὲ ἐστὶ τὸ ἐνταῦθα φάσκον, *Θήσομαι ἐν θαλάσῳ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ, τῷ ἐν σα' ψαλμῷ αὐθις περὶ αὐτοῦ λέγοντι· Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης.* Ἀρξάμενος οὖν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κηρύττειν, τὴν πᾶσαν ἐπλήρωσεν οἰκουμένην. Καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ δὲ τῷ προφήτῃ λέλεκται· *Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοὶ πρὸς καὶ ἐπιβεθῆκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Καὶ κατάρξει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν δι' ἐκβολὰς γῆς.* Ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει, *Καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως τῶν περάτων τῆς γῆς.* Εἴποι δ' ἂν τις ἀποβῆρῆτότερον καὶ ἄλλως διὰ τούτων, τὴν μὲν δεξιὰν αὐτοῦ ἐν ποταμοῖς λέγεσθαι, διὰ τὸ πάντας τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καθαίρεσθαι, καὶ τῆς ἐνθεοῦ ἀναγεννή-

Abraham, aut Isaac, aut Israel, aut ipse Moyses, aut Elias, aut alii justi et prophetæ primogenitus Dei David esse putetur? Qui vere dixerit Deus, *Ponam illum excelsum præ regibus terræ?* Quandonam David præ regibus v. g. Persarum, Scytharum, Indorum, Æthiopum, Maurorum, Hispanorum, Britannorum, aut reliquarum gentium exaltatus est? Quod si hæc acceperis de eo qui ex semine ejus nasciturus erat, firmissime et accuratissime dicta congruere deprehendes.

Prophetiæ autem exitum testificatur Evangelium, ubi secundum Lucam, Zacharias etiam Joannis pater prophetica virtute ipsum Christum cornu vocavit. Ait enim evangelista: *Et Zacharias repletus est Spiritu sancto, et prophetavit dicens, Benedictus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui a sæculo sunt prophetarum ejus*²⁷. Cornu vero proprie vocatur Christus Dei. Quare unicornis etiam dicitur in Scriptura, quæ sic habet: *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*²⁸: quia per ipsum omnis adversaria et inimica Deo virtus eversa est, cornu impetita et depulsa. Solus itaque ex successoribus Davidis, Jesus Christus Salvator et Dominus noster, ex semine ejus natus, deitatis in ipso habitantis cornu, omnem dæmonum et idolorum errorem vere ac funditus destruxit. Quamobrem cornu et unicornis in sacris Litteris merito vocatur. Ipsius vero, et non alius, manus et dextera terti mundo dominata est in fluminibus et maribus. Si quidem gentium insulas replevit doctrina ejus, et ubique terrarum universum humanum genus Donium illum, Deum et Regem appellat. Simile porro est hoc dictum, *Ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus*, ei quod de eodem ipso in lxxi psalmo dicitur, *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum.* Cum cœpisset enim Servator a baptisate ad Jordanem fluvium suscepto regnum Dei prædicare, totum replevit orbem. In Zacharia vero propheta dicitur: *Gaude et lætare, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi manumatus, et insidens subjugat, et pullo juveni. Et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terræ*²⁹. Pro quo Hebraicum habet, *Et a fluminibus usque ad terminos terræ.* Dixerit porro quispiam, profundiore intelligendi ritu hic ejus dexteram in fluminibus dici, quia omnes qui a dextris ejus sunt, per lavacrum regenerationis purgantur, et divina regeneratione per influxum Spiritus sancti dignantur. Dextros sane illos ei esse didicimus, quibus pollicendo dixit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum*

²⁷ Luc. viii, 67 70. ²⁸ Psal. xxviii, 6. ²⁹ Zach. ix, 9.

a *constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* ⁴⁰, et cætera. Illos enim, quos oves suas vocavit, a dextris se constitutum promisit; quamobrem profundiore et secretiore ratione dexteram ejus in fluminibus futuram esse dictum est. Flumina porro illius dicantur populi ejus, secundum illud, *Flumina plaudent manu simul* ⁴¹; ac rursum, *Elevaverunt flumina, Domine, elevabunt flumina vocem suam. Elevabunt flumina fluctus suos* ⁴². In hisce fluminibus suis se manum suam positurum esse declarat.

Καὶ πάλιν· Ἐπήραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπήραν οἱ τρυφῆεις αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τούτους γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ

Altera vero manus est, quam esse sinistram cogitandum nobis reliquit, quamque se in mari positurum esse dixit, id est, in salsis vitæ fluctibus, ubi commoratur ille draco, secundum illud: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus: draco iste quem formasti ad illudendum ei* ⁴³. Ilis vero draconibus, et mari hac ratione intellecto, non dextera, sed alia quam dextera manus imponetur, vindicans et ulciscens inimicos ac deprimens eos. Hic vero ipse jam memoratus (videlicet cornu illud Davidis) qui ex semine ejus nasciturus est, patrem vocabit Deum, utpote qui dignus habitus sit in quo habitaret unigenitus Filius Dei, et qui ipsi copularetur et jungeretur. Quapropter ipse Deus Verbum, primogenitus omnis creaturæ, qui ante promiserat et dixerat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*, proprium nomen et propriam dignitatem tradens ei, qui ex semine David nasciturus est, primogenitum ponet illum: ut etiam ille secundum carnem ex semine David natus, Filius Dei vocetur, et ob suam cum Unigenito Dei conjunctionem, Primogenitus nuncupetur. Hæc enim in causa erant quod exaltandum eum esse promitteret dicens, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*. Nomen quippe suum Filius Dei unigenitus filio David secundum carnem dedit. Hunc item excelsam præ regibus terræ positurum se pollicitus est: sive ex Symmacho, *supremum regum terræ*. Omnibus enim se impugnaturis superior et fortior evasurus erat, insultus et persecutiones in Ecclesiam suam concitatas atterens; doctrinæ vero suæ sermonem gloria et vi muniens. Item ait se in æternum misericordiam suam ipsi servaturum, et testamentum suum fidele et firmum effecturum esse; haud dubie Novum Testamentum, quod omnibus per universum orbem gentibus prædicavit, Mosaici testamenti loco Evangelium tradens, quod se fidele effecturum et firmaturum pollicitus est.

τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσιν ἐκήρυξεν, ἀντὶ ὧπε πιστώσασθαι καὶ βεβαιώσασιν ἐπηγγεῖλατο.

VERS. 30-35. *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli. Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et*

σεως διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιβροχῆς καταξιῶσθαι· δεξιῶς αὐτοῦ νοεῖν ἐδιδάχθημεν ἐκεῖνος, οἷς ἐπηγγεῖλατο φήσας· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Ἐποίησα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτους γὰρ, οὗς πρόβατα ἑαυτοῦ ὠνόμασε, τοῖς δεξιῶς στήσεων ἐπηγγεῖλατο· διόπερ κατὰ βαθύτερον λόγον καὶ ἀποβρόχτοτερον, ἢ δεξιὰ αὐτοῦ λέλεκται ἐν ποταμοῖς ἔσεσθαι. Ποταμοὶ δὲ αὐτοῦ εἰρηγται καὶ οἱ λαοὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ, *Ποταμοὶ κροτήσουσι χεῖρι ἐπὶ τὸ αὐτῶν ποταμοὶ φωνῆν αὐτῶν· ἀρῶσιν οἱ ποταμοὶ ταποταμοὺς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ θήσειν ἐπαγγέλλεται*.

Τὴν δὲ ἐτέραν αὐτοῦ χεῖρα, ἣν καταλείπειν ἦν νοεῖν ἀριστεράν οὖσαν, θήσειν ἐν θαλάσῃ φησὶν ἐν τοῖς ἀλμυρῶς τοῦ βίου κύμασιν· ἔνθα καὶ ὁ ἄρακων τὰς ἑαυτοῦ ποιεῖται διατριβὰς, κατὰ τὸ, *Ἄθη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐπεὶ ἐρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· δράκων οὗτος ἐν ἑκλάσας ἐμπαλῆσει αὐτῶν*. Ἐπὶ τούτων γὰρ τῶν δρακόντων, καὶ τῆς οὗτων νοηθείσης θαλάσσης, οὐχ ἡ δεξιὰ, ἀλλ' ἡ ἐτέρα παρὰ τὴν δεξιὰν ἐπιτεθήσεται χεῖρ, κολάζουσα καὶ τιμωροῦσα τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ταπεινοῦσα αὐτούς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ δηλούμενος (δῆλον ὃ ἐπὶ κέρασ Δαυὶδ), ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεννηθόμενος, πατέρα ἐπικαλέσεται τὸν Θεόν, ἅτε κατηξωμένος τις ἐν αὐτῷ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατοικήσεως, συναφείας τε καὶ ἐνώσεως τῆς πρὸς αὐτόν. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, προεπαγγεῖλάμενος καὶ εἰπὼν, *Ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ*, τῆς οἰκείας ὀνομασίας καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιωματος μεταδοῦς τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσμένῳ, πρωτότοκον αὐτὸν θήσεται, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννηθείς χρηματίσῃ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ὀνομασθεῖ Πρωτότοκος διὰ τὴν συνάφειαν τὴν πρὸς τὸν Μωυσῆ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ἦν, δι' ὧν ὑψωθήσεται αὐτὸν ἐπηγγεῖλατο, εἰπὼν· *Ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ*. Τὸ γὰρ ἴδιον ὄνομα ὃ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς τῷ κατὰ σάρκα υἱῷ Δαυὶδ ἐπιτέθεικε, Πρωτότοκον καὶ Θεοῦ Υἱὸν καὶ αὐτὸν ἀναγρεῦσας. Τοῦτον δὲ καὶ ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσ τῆς γῆς θήσεται ἐπηγγεῖλατο· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἀνώτατον τῶν βασιλέων τῆς γῆς*. Πάντων γὰρ τῶν μελλόντων αὐτὸν καταπολεμεῖν ἀνώτερος καὶ κρείττων γεγένηται· θραύων μὲν τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς διωγμοὺς, ἐξάξων δὲ καὶ ἰσχυροποιῶν τὸν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ λόγον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξειν αὐτῷ τῆσ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν Διαθήκην αὐτοῦ πιστοποιῆσιν αὐτῷ· πάντως που τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἣν πᾶσ τῆσ παρα Μωσῆ διαθήκης τὸ Εὐαγγέλιον παρατήν.

Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σέμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν εἰ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασι μου μὴ πρᾶξωσιν,

⁴⁰ Matth. 23, 34 seq. ⁴¹ Psal. xcvi, 8. ⁴² Psal. xci, 3. ⁴³ Psal. ciii, 25.

ὄσκι, καὶ τὰ δικαίωματά μου βεβηλώσωσι, καὶ ἅς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μίστιξι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. Τὰ μὲν εἰρημένα περὶ τοῦ κέρως διὰ τῶν ἐμπροσθεν πεπληρωται. Ἐδείκνυτο δὲ κέρως οὐκ ἄλλοτριον τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννηθέντος Χριστοῦ. Τοῦτου δ' οὖν, ἀκολούθως μετὰ τὰ περὶ αὐτοῦ θεοσησιαμένα, τὴν διαδοχὴν διὰ τῶν προκειμένων, ὅποια τίς ἐστι, παρίστησι φάσκων· Οὐχ ἀπλῶς εἰς ἓνα μόνον τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μετέπειτα αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα δηλωθέντος κέρως θήσομαι· καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ οὐ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, οὐδὲ εἰς ἐτῶν περιόδους βραχείας φυλάξω, ἀλλὰ ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ συμπαρατείνεσθαι ποιήσω. Καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ οὕτως ἠρμήνευσεν εἰπών· Καὶ ποιήσω διηγεκὸς τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐφ' ὅσον αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ. Σπέρμα δὲ τοῦ Χριστοῦ τί χρὴ νοεῖν ἢ τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστύσας ἐξ αὐτοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀναγενηθέντας αὐτῷ λαούς· θρόνος δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ὁ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν προέδρων ἰδρυμένος· ὅτινα θρόνον διαμένειν φησὶν ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰουδαίων βασιλικῷ θρόνῳ, ὃς ἐπ' ὀλίγῳ διαρκέσας, ἀπεσθέσθη, ἐγγύς που φυλαχθεὶς τετρακοσίοις μόνις ἔτεσι, τοῖς ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν. Οὗτος δὲ ὁ παρῶν θρόνος, ὁ διὰ τῶν προκειμένων θεοσησιζόμενος τῶν τῆς Ἐκκλησίας προέδρων, διαμνεῖ καὶ φυλαχθήσεται ὁμοίως ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ δὲ συμβαίη ποτὲ πλημμελεῖν τὸν λαὸν καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ προφητευομένου, λέγω δὲ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, πειραθῆσεσθαι μὲν αὐτοὺς ἐπιστροφῆς τῆς διὰ τῶν διωγμῶν φησι, μὴ μὴν ἐκπεσεῖσθαι ποτε τῶν θρόνων, μὴδὲ στερηθῆσεσθαι τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν γὰρ τάδε καὶ τάδε πράξωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι τοῦ Χριστοῦ, τάδε ἔσεσθαι αὐτοῖς φησὶν· Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν υἱῶν, καὶ ἐν μίστιξι τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πρόσθε, ὅτι μὴ εἰρηται, ἀπ' αὐτῶν, ἀλλ', ἀπ' αὐτοῦ, δῆλον ὅτι τοῦ προφητευομένου, καίτοι τῶν ἀνωτέρω πληθυντικῶς εἰρημένον, κατὰ τὸ, Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μίστιξι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τίτων δὲ αὐτῶν, ἢ δηλονότι τῶν τοῦ κέρως υἱῶν· Ἐν δὲ τῷ, τὸ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, περὶ ἐνὸς λέλεχται, ἦτοι τοῦ θρόνου ἢ τοῦ κέρως τοῦ προφητευομένου. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, δῆλον ὅτι τὴν νέαν καὶ καινὴν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἔφησε τὸ, Καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. Καὶ πάλιν ἐπισφραγίζεται τοῦ λόγου τὴν ἀληθειαν εἰπών· Οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου, οὐδὲ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω· ἀλλὰ πιστὰ καὶ ἀληθῆ, φησὶ, ποιήσω τὰ ἐπηγγελμένα, ἐπιθεὶς τοῖς λόγοις ἔργα δι' αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων.

mandata mea non custodierint; visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dissipabo ab eo, neque nocebo in veritate mea: neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Quæ de cornu dicta fuerant in præcedentibus, impleta feruntur. Cornu porro significabatur non aliud a Christo, qui secundum carnem ex semine David natus est. Consequenter autem ad illa quæ de ipso vaticinatus erat, quænam ejus successio futura sit declarat dicens: Non in unum præsens sæculum duntaxat, sed in subsequens sæculum sæculi, memorati cornu semen ponam: et thronum ejus, non ad paucos dies, neque ad breves annorum periodos, custodiam; sed efficiam ut diebus cæli cœquetur. Symmachus autem his verbis interpretatus est, *Et faciam perpetuum semen ejus, et thronum ejus, in quantum dies cæli*. Semen autem Christi quid esse putandum est, nisi Ecclesias per totum orbem ab illo constitutas, et eos qui in omnibus gentibus regenerati in ipso populi sunt? Thronus vero ejus est, qui in Ecclesia ipsius per totum orbem præsulium, qui a tempore ejus fuerunt, successione firmatus est: quem thronum perseveraturum ait sicut dies cæli; non perinde atque Judæorum regium thronum, qui postquam modico tempore durasset (scilicet annis circiter quadringentis, a Davide usque ad captivitatem in Babilone) extinctus est. At hic thronus præsulium Ecclesiæ, qui in præsentivaticinio fertur, permanebit ac conservabitur sicut dies cæli. Quod si quando contigerit populum et filios, scilicet successores, ejus qui in prophetia enuntiat, scelerate agere, ipsos ait persecutionibus agitato, rerum conversionem experuros, neque tamen thronos suos amisuros unquam, neque misericordia Dei privandos esse. Nam si talia et talia peregerint filii ejus, nempe Christi, hæc illis eventura denuntiat: *Visitabo in virga iniquitates eorum, videlicet filiorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dissipabo ab eo*. Et attendas velim non dictum esse, *ab eis*; sed *ab eo*, id est, qui in prophetia fertur; etiamsi superius pluraliter dicatur illud, *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum*. Quorumnam eorum, nisi cornu illius filiorum? In illo autem, *misericiordiam meam non dissipabo ab eo*, de uno tantum dicitur, scilicet de *agno*, aut de cornu ejus qui in prophetia memoratur. Infert postea, *Neque profanabo testamentum meum*, novum scilicet illud et recens, ut palam est, de quo superius dicebat: *Et testamentum meum fideles ipsi*. Ac rursus sermonis veritatem obsignat dicens: *Neque nocebo in veritate mea, nec quæ procedunt de labiis meis faciam irrita*; sed fideliam, inquit, et vera faciam promissa mea, addens sermonibus opera rerumque complementa.

Et hæc quidem taliaque sunt Davidi data promissa de cornu et de throno ejus, ac de iis qui ab eo prodituri sunt, necnon de Novo Testamento ejus. Quia vero tales pollicitationes, non simplici quodam et nudo sermone prolatas æstimare oportebat, iterum resumit ac verba repetit, et ad promissorum confirmationem ea jurejurando consignat, cum ait: — Vers. 36-38. *Semel juravi in Sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum: et testis in cælo fidelis. Diapsalma.* Mendacii quidem expers Deus est, etiamsi promissionem juramento non munit: quia vero homines alloquens, opus erat ut humano ritu uteretur, secundum morem hominum jurantium, et ad confirmationem verborum testimonium Dei usurpantium. et ipse ait se jurasse, nec pejeraturum esse; *Ut per duas res immobiles*, ait divinus Apostolus⁴⁴, *quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Alia quoque allata est causa, cur jurasse Deus feratur: ut videlicet Davidis promissioni cum juramento date vicem rependeret. Jurat porro Deus per Sanctum suum, quem admodum pater jurat per salutem legitimi ac dilecti filii sui: eodem, inquit, modo et ego *juravi in Sancto meo*, id est, per Sanctum meum, *si David mentiar.* Quid autem continet juramentum illud? *Semen ejus*, inquit, *in æternum manebit.* Hoc primum est, et hæc prima promissio de semine; de quo superius dicebatur, *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus*; indicabat vero Christi successionem. Secunda autem promissio de memorato throno est; quare dicit: *Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum.* Semen itaque, id est, disseminatum Christi sermonem, sive populum et Ecclesiam ejus, nunquam perituum esse ait, neque defecturum; thronum autem ejus permansurum in sæculum; sive secundum Symmachum, *Sicut luna firma in æternum manebit*; sic erit ecclesiasticus Christi thronus. Num forte cum prius dixerit, *Semel juravi in Sancto meo*, et subluderit, *Semen ejus in æternum manebit*, sancti sui semen in sæculum imperatorum esse vaticinatur? ita ut semen Sancti Dei, id est, Unigeniti Dei sit doctrina ejus quam in terra seminavit, ipse sator ejus effectus, secundum parabolam ab eo prolata, qua dicit: *Exiit qui seminavit seminare*⁴⁵, et cætera. Et hæc quidem, ait, ita erunt, ita fient, et credibilia reddentur. Nam horum testis fidelis est Deus in cælo habitans. Veritate porro sermonis confirmat rerum eventus et consummatio: nam illius cornu Davidis, id est, Salvatoris nostri Jesu Christi, semen et successionem ipsis oculis videmus: imo etiam Sancti Dei, unigeniti ipsius Verbi sparsam in terra celeste semen evangelicæ doctrinæ æternum perseverans: itemque thronum ejus per totum orbem in singulis gentibus, urbibus, vicis et agris sta-

⁴⁴ Hebr. iv, 16. ⁴⁵ Luc. viii, 5.

(1) IXX legunt *μενεῖ*, in futuro. EDIT.

Καὶ τὰ μὲν τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν τῶν περὶ τοῦ κέρως καὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, περὶ τε τῶν ἐξ αὐτοῦ γενησομένων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐτοῦ τὸσαῦτα. Ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν τὰς τοιαύτας ἐπαγγελίας μὴ ἀπλῶ τινι καὶ ψιλῶ λόγῳ προσηγοχέαι νομίζειν, αὐτὸς ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐπιδευτεροῖ τὸν λόγον, ὄρκῳ ἐπισφραγίζόμενος τὰ εἰρημένα εἰς βεβαίωσιν τῶν ἐπηγγελμένων. Διὸ φησιν· Ἄραξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει (1), καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρητισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός. Διάψαλμα. Ἀψευδὴς μὲν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἀνωμότῳ χρώμενος τῇ ἐπαγγελίᾳ· ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενον ἀνθρωπίνῃ χρήσασθαι συμπεριφορᾷ κατὰ τοὺς ἐν ἀνθρώποις εὐορκοῦντας, καὶ Θεοῦ μαρτυρίᾳ χρωμένους εἰς πίστωσιν τῶν οικειῶν λόγων· καὶ αὐτὸς φησιν ὁμωμοχέαι καὶ μὴ διαψεύσασθαι (2) τοὺς ὄρκους, Ἴνα διὰ δύο, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, πραγμάτων ἀμεταθέτωρ, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παρέκκλησιν ἔχωμεν. Εἰρηται δὲ καὶ ἄλλη αἰτία, δι' ἣν ὁμνὸς ὁ Θεὸς εἰσῆχται, κατὰ ἀμοιβὴν τῆς τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελίας. Ὁμνύει δὲ ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ, ὡς ἂν καὶ πατὴρ εὐορκῶν κατὰ σωτηρίας υἱοῦ γνησίου καὶ ἀγαπητοῦ· τὸν αὐτὸν τρόπον καγὼ, φησὶν, ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, τουτέστι κατὰ τοῦ Ἁγίου μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τί δὲ περιεῖχεν ὁ ὄρκος; Τὸ σπέρμα αὐτοῦ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Τοῦτο πρῶτον, καὶ αὕτη μὲν πρώτη ἐπαγγελία ἢ περὶ τοῦ σπέρματος· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἐδήλου δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν διαδοχὴν. Δευτέρως δὲ ἐπαγγέλα περὶ τοῦ θρόνου τοῦ προλεχθέντος· διὸ καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη κατηρητισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ μὲν οὖν σπέρμα, τουτέστι τὸν τοῦ Χριστοῦ κατασπαρέντα λόγον, ἢ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐποτε διαφραρῆσθαι φησὶν, οὐδὲ διαλειφθῆναι· τὸν δὲ θρόνον αὐτοῦ διαμένειν εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὡς ἡ μήνη ἐδραία αἰωνίως μερεῖ· οὕτως ἔσται καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς τοῦ Χριστοῦ θρόνος. Μήποτε δὲ προεπιπῶν ὁ λόγος, Ἄραξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, καὶ ἐπισυνάψας ἐξῆς, Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ τὸ σπέρμα κρατήσιν εἰς αἰῶνα θεοσιζει; ὡς εἶναι σπέρμα τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἢν ἔσπειρεν ἐπὶ γῆς διδασκαλίαν, αὐτὸς γενόμενος αὐτῆς σπορευῆς, κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ παραβολὴν, δι' ἣς εἰρηται· Ἐξῆλθεν ὁ σκεῖρον τοῦ σπεῖραι, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ταῦτα μὲν, φησὶν, οὕτως ἔσται καὶ γενήσεται καὶ πιστωθήσεται. Ὁ γὰρ τούτων μάρτυς πιστός ἐστὶν ὁ ἐν οὐρανῷ κατοικῶν Θεός. Συνίστησι δὲ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν τὸ διὰ τῶν ἔργων ἀποτελέσμα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ὀρώμεν τοῦ κέρως Δαυὶδ, τουτέστι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδο-

(2) Forte leg. διαψεύσασθαι. EDIT.

χῆν· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Λόγου τὸ καταβληθὲν ἐπὶ γῆς οὐράνιον σπέρμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας διακονίζον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν πᾶσιν ἔθνεσι, πόλεσίν τε καὶ κώμαις καὶ χώραις ὀρωμένον τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἰδρυμένον θρόνον πληροῦντα τὸν σύμπαντα κόσμον. Εἰ δέ τις μὴ οὕτως, ἀλλὰ Ἰουδαϊκῶς ἐκλάβοι τὸν θρόνον, τὴν σωματικὴν βασιλείαν τοῦ Δαυὶδ λέγεσθαι νομίζων, ψευδεῖς ἐλεγχθήσονται αἱ προφητεῖαι. Μετὰ γὰρ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος, οὐδεὶς εἰς τὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ εἰς δεῦρο, ἕγγυς ποιῆται τυγχάνει χιλία, ἐξ οὗ, καθαιρεθείσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ παυσταμένης, λέλυτο τοῦ Δαυὶδ ὁ θρόνος. Διὸ δὴ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ αὐτὰ ταῦτα ἀποδύρεται, σαφῶς τοῦ σωματικοῦ θρόνου τὴν καταστροφὴν σημαίνοντα, καὶ τάναντία παριστῶντα συμβεβηκέναι ταῖς ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῷ αἰσθητῷ θρόνῳ καὶ τῇ σωματικῇ διαδοχῇ τῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας· ἃ δὴ καὶ αὐτὰ ἐχρῆν μὴ ἀποσιωπηθῆναι, ἀναγκαίως δὲ ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεῖᾳ παραληφθῆναι· ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, τοῦ καιροῦ τῶν προφητευομένων ἐπιστάντος, τῶν μὲν αἰσθητῶν παρὰ Ἰουδαίων νομιζομένων παντελῶς ἔσται λύσις, ἐτέρων δὲ θεοπροπιῶν νοουμένων ἀποτελεσμάτων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας συμπλήρωσις.

Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλω τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἄγιασμα αὐτοῦ· καθείλες πάντα τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθου τὰ ὄχυράματα αὐτοῦ δειλίαν. Διήρπαξον αὐτὸν πάντες οἱ παραπορευόμενοι ὁδόν· ἐρηγήθη δρεῖδος τοῖς ῥιζοῖσιν αὐτοῦ. Ὑψώσας τὴν δεξιάν τῶν θλιβόντων αὐτὸν, εὐφρανᾶς πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάδου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρῶν αὐτῶν, τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς γῆν κατέρβραξας· ἐσμικρυνᾶς τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ, κατέχευς αὐτῷ αἰσχύνην· Διάψαλμα. Ἀποδέδεικται ταῦτα τῇ σωματικωτέρᾳ τοῦ Δαυὶδ διαδοχῇ καὶ τῇ σωματικῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, ἧτις καθηρέθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ. Ἐξ ἐκείνου γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ὁ αἰσθητὸς βασιλεὺς, ὁ ἀπὸ γένους Δαυὶδ διαλέλοιπε, καὶ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατεβράβη, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ προπεφητευμένα πεπλήρωται· ἐφ' οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπολοφύρεται ὁ λόγος, ὡς ἕτερα μὲν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγειλαμένου, ἐτέρων δὲ ἀποδάντων. Προσῆκει δὲ ἡμᾶς ἐπιστήσαι τὸν νοῦν, ὡς, τοῦ Θεοῦ ἀψευδοῦς ἕνεκα, ἀνάγκη πᾶσα ἐπαληθεύεσθαι τοὺς αὐτοῦ λόγους· εἰ δὲ μὴ ἀληθεύοντο ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας, ὥρα ἕτερον τρόπον νοεῖν τὰ ἐπηγγελμένα. Τίς οὖν ὁ τρόπος, αὐτὸ τὸ θεῖον ἐδίδαξε Πνεῦμα διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἐν οἷς εἶρητο· Ἐν οὐρανῷ ἔτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· καὶ πάλιν· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγίων· καὶ πάλιν· Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου· καὶ αὐτίς· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπερεύσονται πρὸ προσώπου σου. Ταῦτα γὰρ πάν-

Abilitum, orbemque totum implementem videmus. Quod si quis non hac ratione, sed Judaico more thronum accipiat, ratus corporeum Davidis regnum ita vocari, falsæ deprehendentur prophetiæ. Nam post Judaicæ gentis in Babylone captivitatem, nemo in throno Davidis sedit : sed ex illo ad hoc usque tempus anni sunt circiter mille, a quo tempore, ejus destructo regno, ac ipsius successione cessante, Davidis thronus solutus est. Quamobrem posteriora psalmi dicta hæc ipsa deplorant, aperteque corporei et materialis throni ruinam significant, ac declarant promissis contraria accidisse, quantum ad sensibilem thronum et corpoream regni Davidis successionem pertinet. Quæ sane non silentio mitti, sed in prophetia de Christo memorari oportuit; ut ediscamus, instante rerum in vaticinio memoratarum tempore, sensibilibus illorum, de quibus agi putant Judæi, solutionem futuram esse; alia vero, quæ divino more intelliguntur, Dei promissionis complementa et consummationem fore.

VERS. 39-46. Tu vero repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus : destruxisti omnes sepes ejus, posuisti munimenta ejus formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam : factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram tributarium eum, letificasti omnes inimicos ejus. Avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. Solvisti eum ab emundatione, thronum ejus in terram confregisti. Minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione. Diapsalma. Hæc de corporea Davidis successione, et de regno ejus sensibili, quod tempore abductæ Judæorum in Babylonem captivitatis destructum fuit, intelligi comprobantur. Ex illo namque tempore Christus, id est, rex sensibilis e genere Davidis defecit, thronus regni ejus confractus est, et reliqua omnia quæ in vaticinio feruntur impleta sunt. Quibus de causis ex persona Judæorum hic sermo lamenta edit; quasi scilicet alia Deus promiserit, alia evenerint. Nos vero animadvertere convenit, cum Deus mendacii expers sit, necessario veros esse sermones ejus : si autem erga sensibile Davidis regnum veri non reperiantur, restat ut alio modo promissa intelligamus. Quis ille modus sit, docet superius divinus Spiritus, cum dicitur : *In cælo præparabitur veritas tua*; ac rursus : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum*; iterumque : *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*; et rursus, *Misericordia et veritas præcedent faciem tuam*. Hæc quippe omnia declarant, Dei promissa nunquam irrita esse, sed quæ ipse novit ratione impleri. Nam, *In cælo*, inquit, *præparabitur veritas tua* : aperte significans cælestes ac divinas esse Dei promissiones. Ac verborum complementa declaravit per Salvatorem no-

strum Jesum Christum, ex semine Davidis ortum, perfecta esse: nam hujus regnum et thronus, non humanus, neque ex hoc mundo erat. Idcirco dicebat Pilato: *Regnum meum non est ex hoc mundo* ⁴⁶. Sciscitante autem illo, num rex esset, respondit, *In hoc natus sum*. Igitur si in hoc natus est, in hoc manebit. Huic porro sermoni testimonium affert qui ortum ejus Virgini promisit angelus Gabriel, qui dixit ei: *Et ecce concipies in utero, et paries, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Deus thronum David patris sui, et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis* ⁴⁷. In hoc itaque natus est; sed regnum ejus non erat ex hoc mundo: nam hujus mundi regnum non potest in æternum durare, neque sine caret, neque in infinitum extenditur; regnum vero semini Davidis promissum æternum erat et immortale: ait enim, *Et thronus ejus erit sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in celo fidelis*.

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Γεγέννηται τοίνυν εἰς τοῦτο, ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεύτητος, οὐδ' εἰς τὸ ἄπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰωνίως τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησὶν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σεληνὴ κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Talia porro sunt quæ Virgini de filio ex se nascituro promissa sunt. Oracula enim ipsi fundens angelus, hæc pollicitus est: *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*. Qualis vero ille et cujusmodi esset, sub hæc explicat dicens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Talis ille thronus erat, quem Davidi Deus cum juramento pollicitus est. Quod declarans angelus, oraculum suum interpretatus est: primo quidem dicens, *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*; postea vero adjiciens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Hæc opere completa sunt in Salvatore nostro Jesu, Christo Dei, qui ex semine David ortus, imperat, legem dat, et regnat in universo orbe; non humano quidem modo, sed divina virtute: et semen ejus vere in sæculum manet; id est, successio ejus, quæ per apostolos et discipulos ipsius totum implet mundum; sive rationale cælestis doctrinæ ejus semen. Sed etiam thronus ejus solis instar resplendet, hominum animas illuminans et radiis illustrans. Hæc porro omnia jam ad effectum deducta sunt, et in dies hactenus implentur, secundum ea quæ Davidi juravit Deus. Verum quoniam non humano ritu, neque secundum morem regum mundanorum, hæc promissa in successoribus Davidis impleta sunt; neque in ipso Salvatore nostro, corporeo more finem acceperunt, quia regnum ejus non fuit ex hoc mundo, neque ille in sensibili Davidis throno sedit; imo vero contrarium accidit, adveniente passione ejus; hæc ipsa divinus et propheticus Spiritus jure ac merito declaravit, ad perquisitionem consummationis divini sermonis

τα παραστατικά τυγχάνει τοῦ μὴ διαφεύσασθαι τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, πληροῦσθαι δὲ αὐτάς, καθ' οὓς οἶδε λόγους. Ἐν γὰρ τῷ ὑβραϊστῷ, φησὶν, *ἔτοιμοσθήσεται ἡ ἀληθεία σου· σαφῶς δηλῶν ἐπουρανίους εἶναι καὶ θείας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας*. Καὶ παρέστηκε τῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ πεπληρωμένα· τούτου γὰρ ἡ βασιλεία καὶ θρόνος οὐκ ἀνθρώπινος ἦν, οὐδὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Διδ' ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ Πιλάτου· *Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*. Ἐρωτηθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ εἰ βασιλεὺς εἶη, ἀπεκρίνατο, *Εἰς τοῦτο καὶ γεγέννημαι*. Οὐκοῦν εἰ γεγέννηται, μενεῖ εἰς τοῦτο. Καὶ μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ ὁ τὴν γένεσιν αὐτοῦ τῇ Παρθένῳ εὐαγγελισάμενος ἄγγελος ὁ Γαβριὴλ εἰπὼν πρὸς αὐτήν· *Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ἰησοῦ καληθήσεται. Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας*

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεύτητος, οὐδ' εἰς τὸ ἄπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰωνίως τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησὶν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σεληνὴ κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Τοιαῦτα δὲ τυγχάνει τὰ καὶ τῇ Παρθένῳ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθησομένου. Χρηματίζων γοῦν αὐτῇ ὁ ἄγγελος ἐπηγγελάτο λέγων· *Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*. Ποῖος δὲ οὗτος καὶ ποταπὸς ἦν, ἐξῆς διερμηνεύσει φάσκων· *Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος*. Τοιοῦτος δ' ἦν ὁ τῷ Δαυὶδ μεθ' ὀρκωμοσίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπηγγελμένος. Ὁ δὲ παριστάς ἄγγελος, διερμήνευσε τὸν ἑαυτοῦ χρησμόν· πρότερον μὲν εἰπὼν, *Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· εἰθ' ἐξῆς ἐπαγαγὼν, Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος*. Ταῦτα δὲ τοῖς ἔργοις ἐπληροῦτο, εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς κρατεῖ καὶ νομοθετεῖ καὶ βασιλεύει καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ θεϊκῇ δυνάμει· καὶ τὸ τε σπέρμα αὐτοῦ ἀληθῶς εἰς τὸν αἰῶνα μένει· ἦτοι τὸ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ τῆς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν τὸν σύμπαντα κόσμον πληρούσης· ἢ τὸ λογικὸν σπέρμα τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐκλάμπει, φωτίζων καὶ καταυγάζων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. Ταῦτα δὲ πάντα τέλους ἔξοῦτο, καὶ εἰσέτι νῦν πληροῦται ἀκολουθῶς οἷς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ. Ἄλλ' ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίνως, μηδὲ συνήθως τοῖς κατὰ ἀνθρώπον βασιλεύσειν εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Δαυὶδ ἐπληροῦτο τὰ ἐπηγγελμένα, ἀλλ' οὐδ' ἐπ' αὐτὸν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα σωματικῶς τέλους ἐτύγχανεν, ἐπεὶ μὴ γέγονεν αὐτοῦ ἡ βασιλεία ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, μηδ' ἐπὶ τὸν αἰσθητὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· τούναντίον δὲ ἀπέβη διὰ τὸ συμβεβηκὸς περὶ αὐτὸν

⁴⁶ Joan. xviii. 36. ⁴⁷ Luc i, 31 53.

πάθος· εικότως και ταῦτα αὐτὰ τὸ θεῖον και προφη- A
τικὸν Πνεῦμα παρίστη, διεγείρον ἡμᾶς ἐπὶ ζήτησιν
τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων· διό φησι·
*Νυνὶ δὲ ἀπώσω και ἐξουδένωσας, Κύριε, ἀπεδά-
λου τὸν Χριστὸν σου· κατέστρεψας τὴν διαθήκην
τοῦ δούλου σου, και τὰ τοῦτοις ἐξῆς· δι' ὧν σαφῶς
ὄνομασι μνημονεύσας τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, παρίστη
ὅτι μηδὲν αὐτὸν ἔλαθε τῶν και περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ
Δαυὶδ, και τὴν σωματικὴν αὐτοῦ βασιλείαν, τῶν τε
περὶ τὸ πάθος τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ συμβεβηκότων.
Ταῦτα γοῦν ἐδίδασκε προσδοκᾶν ἔσεσθαι και περὶ τὴν
διαδοχὴν αὐτοῦ, και περὶ τὴν βασιλείαν, περὶ τε τὸν
ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ προελευσόμενον. Εἰ γὰρ και
τὰ μάλιστα πλεῖστα ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω ἔνδοξα
περὶ αὐτοῦ λέλεκτο, ὅτι τε ὑψώθησεται, και ἐν θα-
λάσῃ και ἐν ποταμοῖς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἔκτενεί, B
ἐπικαλέσεται τε τὸν Θεὸν Πατέρα, και πρὸς αὐτοῦ
πάλιν Πρωτότοκος ἀναγορευθήσεται, ἔσται τε ἀνώ-
τατος τῶν βασιλέων, και διαθήκην ἔξει πιστὴν·
και σπέρμα διαμένον εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, και
θρόνον διαρκοῦντα κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ,
και κατὰ τὸν ἥλιον και τὴν σελήνην· ἀλλ' ἕμως
και τάδε τὰ σκυθρωπὰ περὶ αὐτὸν συμβήσεσθαι προ-
λέγει, προφητεύει τε και ταῦτα και προδιδάσκει
ἀναγκαιῶς τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἵν' εἴ ποτε τοῖς λόγοις
ἀκόλουθα ἀπαντήσῃε τὰ ἔργα περὶ τε τὸν Χριστὸν
τοῦ Θεοῦ, και περὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ διαδοχὴν, μὴ ταράτ-
τοιτο οἱ πάλαι ταῦτα και ἐκ προγόνων μέλλειν ἔσε-
σθαι παρεληφότες· εὖ εἰδότες ὅτι ταῦτα γενήσεσθαι
περὶ αὐτὸν προφητεύσατο, τὰ τε σκυθρωπὰ και
χρησιότερα· οἷς γοῦν και ὁ αὐτὸς λόγος τάναντία περὶ ἕνα
και τὸν αὐτὸν ἔσεσθαι θεσπίζει, ἃ δὴ και
ἔργοις αὐτοῖς παρελήφραμεν. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν χρόνον
τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο εἰς
αὐτὸν τὰ σκυθρωπότερα· κατὰ δὲ τὸν μετὰ ταῦτα αἰ
τῶν κρειττόνων ἐπαγγελίαι ἔργοις πάλιν εἰς αὐτὸν ἐτε-
λειούντο.*

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὸ πάθος αὐτῷ συμβάντα ἀκριδῶς C
ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ· *Σὺ δὲ ἀπώσω, και ἐξουδένωσας,
ἀνεδάλου τὸν Χριστὸν σου. Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύ-
λας φησιν, Ὑπερηθέτησας μετὰ ἡλειμμένου σου·
ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐχολώθησας πρὸς τὸν Χριστὸν σου.
Τηρικαῦστα δὲ και τὰ τῆς Διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς
τοὺς ἀποστόλους διεσχεδάσθη, ὅτε και ἠρνήσαντο αὐ-
τὸν, και τὸ ἀγίασμα αὐτοῦ, τούτεστι τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ
τῆς ἁγίας Παρθένου, εἰς τὴν γῆν ἐβεβηλώθη· ἀλλὰ
και πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ τότε περιεῖλεν ὁ
Θεός· δηλαδὴ τοὺς περιφράττοντας, ὡσπερ και δορυ-
φοροῦντας αὐτὸν και περιέποντας ἀγγέλους· οὐ μὴν
ἀλλὰ και τὰ θυρωμάτα αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἀπό-
στολοι και οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ ἐγένοντο εἰς δειλίαν,
ὡς και ἀρνήσασθαι αὐτὸν και καταλιπόντας φυγεῖν.
Τότε δὲ και ἐγενήθη εἰς δνειδὸς τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ, D
και ὑψώθη ἡ δεξιὰ τῶν Οὐρανῶν αὐτοῦ· και τὰ λοιπὰ
δὲ πάντα τότε εἰς τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐπληροῦτο.
Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν τις ἔχοι ταῦτα ἐπ' αὐτὴν τὸν Δαυὶδ
ἐφαρμόζειν, οὐδ' ἐπιδείξει εἰς ἐκεῖνον πεπληρωμένα
τὰ προκειμένα, ὡς οὐδὲ τὰ σεμνότερα και χρησιότερα
ἐμπερόμενα ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ
Δαυὶδ ὁ θρόνος κατηγήσασε τὴν σύμπασαν οἰκουμένην,
διέκην ἡλίου φωτίσας, οὐδ' ὡς ἡ σελήνη διαρκῆς γέγονε,
οὐδὲ εἰς τὴν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος διεφυλάχθη· οὐδ' ἔχει λό-*

nos excitans; quare ait : *Nunc autem repulisti et
despexisti, Domine, abjecisti Christum tuum : ever-
tisti testamentum servi tui, et cætera* : quæ clare
Christum memorans, indicat, nihil eorum quæ ad
successionem Davidis, et corporeum ejus regnum,
necnon eorum quæ in passione Christo Dei acci-
derunt, latere sibi. Hæc igitur docuit de successione
ejus et regno, ac de eo qui ex semine David prodi-
turus erat exspectanda esse. Licet enim superius
quamplurima de illo gloriosa dicta fuerint, quod
scilicet exaltandus sit, quod in mare et in flumina ma-
num extensurus sit, quod Deum invocaturus sit
Patrem, et ab illo rursus Primogenitus declaran-
dus sit, præstantior futurus sit omnibus regibus,
testamentum fidele habiturus sit, et semen in sæ-
culum sæculi permanens, thronum item durantem
sicut dies cœli et sicut lunam ac solem; attamen
hæc tristitia ipsi eventura esse prænuntiat : hæcque
necessario prædicat, ac docere antevertit Spiritus
divinus; ut si quando secundum sermonem ejus
hæc Christo et Davidis successioni acciderint, ne
turbentur ii, qui jam olim et a majoribus hæc fu-
tura esse didicerant, gnari scilicet in prophetia
isthæc futura prænuntiari, sive tristitia, sive mi-
tiora : quæ sane idem sermo licet contraria, in eo-
dem ipso eventura vaticinatur, quæque ipsis operi-
bus completa accepimus. Nam tempore passionis
Servatoris nostri tristitia illa in ipso sunt impleta;
postea vero, præstantiora illa promissa in eodem
operibus ipsis perfecta sunt.

Quæ igitur in passione ejus acciderunt, accurate
prænuntiata sunt his verbis : *Tu vero repulisti et
despexisti, abjecisti Christum tuum*. Pro quo Aquila
ait : *Distulisti cum uncto tuo*; Symmachus autem :
Iratus es contra Christum tuum. Tunc porro quæ
ad testamentum apostolis datum spectabant, dissi-
pata sunt, quando ipsum abnegarunt, et sanctuarium
ejus, id est corpus ex sancta Virgine accep-
tum, in terra profanatum est. Imo etiam omnes
sepes ejus tunc abstulit Deus, videlicet angelos sti-
pantes eum, ac satellitium agentes et ministrantes.
Itemque munimenta ejus ablata. Ea autem erant
apostoli ejus et discipuli, qui tanta formidine re-
pleti sunt, ut abnegarent eum, ipsoque relicto fu-
gerent. Tunc autem factus est in opprobrium vici-
nis suis, et exaltata est dextera tribulantium eum :
ac cætera omnia in eo, qui ex semine Davidis pro-
dierat, tunc impleta sunt. Alias enim nemo possit
isthæc ipsi Davidi coaptare, neque ostendere hæc
quæ tractamus impleta in ipso esse; ut neque præ-
stantiora et mitiora quæ in promissis Dei feruntur.
Neque enim Davidis thronus radios instar solis emit-
tendo totum illuminavit orbem, neque ut luna per-
petuus fuit, neque in sæculum sæculi conservatus
est. Neque ulla ratione potest ille David Primogc-

nitus Dei vocari: quandoquidem ante et post illum sexcenti illo præstantiores fuere. Neque videtur David dexteram in flumina, sinistram in mare extendisse, neque dominatus est a mari usque ad mare, neque regnum obtinuit, quod pertingeret usque ad terminos terræ. Neque etiam filio ejus Salomoni hæc adaptari possunt: nam hic perinde atque pater ejus, non ultra Judæam imperavit, neque ut pater ejus, plus quadraginta annis regnavit: neque crimine vacuum vitam emensus est. Tali namque modo se gessit, ut propter insanam mulierum amorem et idololatriam male audierit, qua de causa Satanam ipsi suscitasse dicitur Deus. Verum neque post Salomonem ad alterum regum Judæorum ex semine et successione David possunt promissiones illæ referri: sed omnia simul, sive mitiora, sive tristia, in uno solo, ex semine David orto, qui dicitur Jesus Christus Salvator noster. impleta fuisse constat: quæ scilicet divinus Spiritus prænuñtiavit, præmittens quidem divinas pollicitationes, docens autem expectandum esse, ut in uno et eodem hæc tristiora contingerent: cum maxime sensibilem illum totius ex Davide successionis thronum eventum esse prospiceret. Nam reges ex semine Davidis orti ad usque captivitatem populi in Babylone perdurarunt: neque toti Judæorum genti, sed tribus solum tribubus ac ne quidem integris imperabant: atque totum imperii eorum tempus ad quadringentos circiter annos solum pertingit: quibus exactis Jechonia ex successione Davidis postremo regnante, nullus alius Judæorum rex ex semine David memoratur; ita ut hoc item modo impleta sint isthæc divini Spiritus oracula, quibus dicitur: *Nunc autem repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, et cætera.*

τοῦ θεοῦ Πνεύματος λόγια, δι' ὧν εἴρηται· *Nunci dè ἀπόσω και ἐξουδένωσας, και ἀρεβάλου τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· και τὰ τούτοις ἐπιφερόμενα.*

Deinde quia Dei ad Davidem promissiones bonam et ingentem Davidis semini spem ascribebant; et tamen quæ successioni ejus acciderant, omnino contraria videbantur; nam thronus regni ejus humano more sumpti a tempore Jechoniæ solutus cessaverat: hæc prospiciens Spiritus propheticus, jure ad veritatis sermonum Dei perquisitionem nos invitavit, nosque instituit ut id a Deo quæramus et ediscamus, sciscitantes ipsum ac dicentes: *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David?* Nam regni ejus sensibilis et humano more sumpti successio soluta, et a longo jam tempore sublata fuerat, cum ex semine ejus ortus Jesus Christus, qui promissionum David factarum hæres futurus expectabatur, non sensibile neque humanum regnum possedit; sed prorsus contraria iis quæ homines expectabant passus est, ad mortem usque progressus, omniaque perpeesus, quæ divinus Spiritus præscientiæ virtute prænuñtiarat. Qua de

γον τὸν Δαυὶδ ἐκεῖνον Πρωτότοκον χρηματίζει τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ και πρὸ αὐτοῦ μυρίοι καλλίους αὐτοῦ και μετ' αὐτὸν γέγονασιν. Ἄλλ' οὐδὲ φαίνεται ὁ Δαυὶδ τὴν δεξιάν ἐπὶ ποταμούς ἐκτεινάς, και τὴν ἀριστεράν ἐπὶ θάλασσαν, οὐδὲ κατακυριεύσας ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, οὐδὲ βασιλείαν κτησάμενος τὴν παρεκταθείσαν ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γενόμενον Σολομῶνα ταῦτα πάντα ἐφαρμοσθήσεται· οὐ πλέον γὰρ τῆς Ἰουδαίας οὐδ' οὗτο κρατήσας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ ἱστορεῖται πατρί· ἀλλ' οὐδ' ὑπερβάς χρόνον ἐτῶν μ' τῆς βασιλείας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ πατρί· ἀλλ' οὐδὲ ἀνεπληρωτον βίον διατελέσας. Τοιαῦτα γοῦν ἦν τὰ περὶ αὐτὸν ὡς και γυναικομανίαν και εἰδωλολατρείαν διαβάλλεσθαι, ὧν ἕνεκα και Σατανᾶν αὐτῷ ἐπιπέμψαι λέγεται ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐδ' ἐφ' ἕτερον τὸν μετὰ Σολομῶνα τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐκ σπέρματος και διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλευσάντων ἀναφέρεσθαι δύνανται τὰ ἐπηγγελμένα· πάντα δὲ ὁμοῦ και κατὰ τὸ αὐτὸ τὰ τε χρηστότερα και τὰ σκυθρωπά εἰς ἓνα μόνον τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ λεγόμενον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα συνίσταται πεπληρωμένα· ἃ δὴ και προεἶλες τὸ θεῖον Πνεῦμα, προτάξαν μὲν τὰς ἐνθέους ἐπαγγελίας, διδάξαν ἐξ χρῆναι προσδοκᾶν περὶ ἓνα και τὸν αὐτὸν συμβήσασθαι τὰ σκυθρωπότερα· μάλιστα δτε και πάσης τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς, τὸν αἰσθητὸν τῆς βασιλείας θρόνον καταλυθησόμενον θεωρεῖ. Μέχρι γοῦν τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ διήρκεσαν οἱ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ βεβασιλευκότες· και οὐδὲ ὄλου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους βασιλεύσαντες ἀλλὰ μόνον τριῶν φυλῶν, και οὐδὲ τούτων ὄλων· ἀλλὰ και σύμπας ὁ χρόνος τῆς τούτων ἀρχῆς ἀμφὶ τὰ τετρακόσια ἑτη μόνα συντείνει, μεθ' ἃ, Ἰεχονίου ὑστάτου τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς γενομένου, οὐδέτερος βασιλεὺς Ἰουδαίων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς μνημονεύεται· ὡς και κατὰ τούτον τὸν τρόπον πεπληρωσθαι τὰ προκειμένα

Εἶτ' ἐπειδὴ περ τὰ μὲν τῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν ἀγαθὰς τινὰς και μεγάλας ἐλπίδας τῷ σπέρματι Δαυὶδ ὑπέγραφε, τὰ δὲ περὶ τὴν διαδοχὴν αὐτοῦ συμβεβηκότα τάναντία πάντα περιεῖχεν, ὃ τε θρόνος τῆς κατὰ ἄνθρωπον βασιλείας αὐτοῦ λέλυτο πεπαυμένος ἀπὸ τῶν Ἰεχονίου χρόνων· εἰκότως ταῦτα προθεωρήσαν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα, ἐπὶ ζήτησιν ἡμᾶς παρορμᾶ τῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἀληθείας, και παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ζητεῖν και μανθάνειν διδάσκει ἐρωτῶντας αὐτὸν και λέγοντας· *Ποῦ ἐστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ;* Ἡ τε γὰρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῆς αἰσθητῆς και κατὰ ἄνθρωπον διαδοχῆς λέλυτο, ἐκ μακροῦ καθηρημένη, ὃ τε ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονώς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, προσδοκῆθεις αὐτὸς εἶναι ὁ τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν κληρονόμος, αἰσθητὴν μὲν οὐκ ἐκτίησας, οὐδ' ἄνθρωπινῃν βασιλείαν· τάναντία δὲ πάντα και αὐτὸς οἷς προσηδύχσαν ἄνθρωποι πέπονθε, μέχρι και θανάτου φθασας, και πάντα ὑπομείνας, ἃ δὴ προγνωστικῆ

δ νάμει τὸ θεῖον ἀνεφθέγγετο Πνεῦμα. Ἐν ἔνεκα εἰκό-
 τως ἀνερωτᾶν καὶ συνθάνεσθαι διδάσκει λέγοντας· Ποῦ
 ἴσθι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, καὶ τὰ ἐξῆς.
 Μεθ' ἃ ἐπιλέγει· Ἔως πότες, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς
 τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὄργη σου; Μνήσθη-
 τι τίς μου ἡ ὑπόστασις· μὴ γὰρ ματαίως ἐκτίσας
 πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων; Τίς ἐστὶν ἀν-
 θρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὕψεται θάνατον, ῥύσσε-
 ται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου; Διάψαλμα.
 Ἄντι τοῦ ἀποστρέψεις, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ἔως
 πότε, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς γῆρας; ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἔως τέλος, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς τέλος; Καὶ μοι
 δοκεῖ ὁ λόγος τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐπελοούσης ὀργῆς τῆ
 σωματικωτέρας βασιλείᾳ Δαυὶδ, καὶ παντὶ τῷ Ἰουδαίων
 ἔθνῳ αἰνίττεσθαι. Ἐναντίων γοῦν ἀποπάντων ταῖς
 ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῆ προχειρῇ προσδοκία, ὁ τὰς
 ἀγαλλὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ πεποιτημένους
 Θεὸς ἀνεκρητύτετο. Διὸ ἰκετεύει ὁ λόγος μὴ εἰς μα-
 κρὸν παρεκτεῖναι τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ὀργὴν,
 ταχὺ δὲ παρελθεῖν μὲν τὰ σκυθρωπὰ, ἐπιστῆναι δὲ
 τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἐκ προσώπου τῆς ἀν-
 θρωπίνης ἀσθενείας λέγει, Μνήσθητι τίς μου ἡ
 ὑπόστασις, καὶ τὰ ἐξῆς. Διδάσκει δὲ τὸν λαὸν ταῦτα
 λέγειν ὁ προφητικὸς λόγος, εἰς τὸ παρακαλεῖν τὸν
 Θεὸν καὶ δυσωπεῖν καταπαῦσαι μὲν τὴν ὀργὴν τὴν
 κατὰ τοῦ ἔθνους, παύσασθαι δὲ καὶ αὐτὸν ἀποκρυπ-
 τόμενον· καταξιώσαι δὲ ἥδη ποτὲ παρασχεῖν ἀν-
 θρώποις τὰ τῷ Δαυὶδ ἐπηγγελμένα. Ἐπειδήπερ, φη-
 σιν, ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀσθενῆς μὲν ἐστι καὶ πτωχῆ,
 πληρὴ ἀλλὰ πλειστής ἡξίωται παρὰ σοὶ τιμῆς· οὐ γὰρ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οὐς κατ'
 εἰκόνα τὴν σὴν ἐδημιούργησας· δι' ὃ ἵνα μὴ τὸ σὸν
 κτίσμα καὶ ἡ σὴ εἰκὼν παραπόληται διὰ τῆς ἐπελ-
 θούσης ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ὑπερθέ-
 σεως, τάχυνον ἀνακτήσασθαι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ θε-
 ραπεῦσαι τὰ νοσήσαντα διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγε-
 λιῶν ἐκβάσεως. Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν οἱ ἀνθρωποὶ εἰς
 μάταιον ἐκτισμένοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ γῆς ἀλόγοις
 ζώοις, οὐκ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἐχρῆν μέγα ἐπαγγέλλε-
 σθαι· ὅτε δὲ τοιαῦτα φθάνουσιν ἀνθρώποις εὐαγγελι-
 ζόμεναι αἰ πρὸς τὸν Δαυὶδ ὀρκωμοσίαι, παντὶ που
 δῆλον ποιοῦσιν, ὅτι μὴ ἐπὶ ματαίῳ ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς
 τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ τοίνυν τοιαύτης ἡξίωται παρὰ
 σοὶ τιμῆς ἡ ἀνθρωπεία φύσις, εἰκότως φημι, Μνή-
 σθητι τίς μου ὑπόστασις· καὶ μνήσθητι, ὅτι μὴ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ
 καὶ τοῦτο μνησθῆναι ἀξίῳ, ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ἀνθρω-
 πος, ὃς ἀγευστος τυγχάνει θανάτου, οὐδ' οἷός τέ τίς
 ἐστὶν αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐκ θανάτου ῥύσασθαι,
 οὐδὲ καὶ τοῦτο τυγχάνει τῆς εὐεργεσίας. Ὅστε εἰ καὶ
 τοιαῦτα ἡμάρτανον οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ὡς τὰς
 ἐπαναστάσεις (1) τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ εἰς τὸναντίον
 αὐτοῖς περιτραπήναι, καὶ τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ
 διαδοχὴν σὺν τῷ τῆς βασιλείας θρόνῳ καταλυθῆναι·
 οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν σου τοιαῦτα πα-
 θεῖν ὑπὸ τῶν αὐτῶν, ὅποια προλαβόντες οἱ σοὶ λόγοι
 περὶ αὐτὸν γενήσεσθαι προεφήτευσαν· ἀλλὰ μὴ εἰς
 τέλος ἀποστραφῆναι ἀξιόσμεν, μηδὲ ὡς πῦρ ἐκκαυ-

(1) L. ἐπαγγελίας.

A causa jure percontandum et interrogandum esse do-
 cet his verbis : *Ubi sunt misericordiae tuae antiquae,*
Domine? et cætera. Sub hæc infert : —VERS. 47-49.
Usquequo, Domine, avertes in finem, exardescet sic-
ut ignis ira tua? Memorare quæ mea substantia :
nunquid enim vane creasti omnes filios hominum?
Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem, eruet
animam suam de manu inferi? *Diapsalma.* Pro illo :
Avertes, Aquila : Usquequo, Domine, absconderis
in contentionem? Symmachus vero : *Usquequo,*
Domine, absconderis in finem? Videturque mi-
 hi sermo arcanum iræ, regnum Davidis cor-
 poreo more sumptum et totam Judaicam
 gentem invasuræ, subindicare. Cum itaque, quan-
 tum ad vulgarem expectationem, promissis contra-
 ria eveniret, Deus qui bonas pollicitationes Davidi
 dederat evocabatur. Quamobrem hic rogatur, ne
 iram in illos accensam diutius producat : sed quam-
 primum tristitia prætereant, et promissa a Deo ad-
 veniant. Deinde ex persona humanæ infirmitatis
 ait : *Memorare quæ mea substantia, et cætera.* Po-
 pulum autem ad hæc dicenda instituit propheticus
 sermo, ut Deum precibus ac supplicationibus indu-
 cat ad sedandam iram adversus gentem suam; et
 roget ut finem faciat sese occultandi : roget item
 ut vel sero tandem quæ Davidi promisit hominibus
 conferat. Quia, inquit, humana natura infirma et
 inops est, sed tamen multo apud te honore dignata
 est; non enim vane creasti filios hominum, quos
 secundum imaginem tuam condidisti; eapropter ne
 opificium tuum et imago tua per ingruentem iram
 et promissorum dilationem pereat, mature tristitia
 illa repares, infirmisque medearis per promissio-
 num exitum et complementum. Nam si homines
 perinde atque bruta animalia in vanum creati essent,
 nihil ipsis magnum promittendum esset : cum au-
 tem juramenta Davidi data, talia bona hominibus
 annuntiant; ea sane palam faciunt te non in vanum
 creasse filios hominum. Quia igitur humana natura
 tali abs te honore donata est, jure dico : *Memorare*
quæ mea substantia; et recordare te non in vanum
 creasse filios hominum. Sed etiam id recordari te
 precor, nullum esse hominem qui mortem non de-
 gustet, nec posse quemquam animam suam ex morte
 liberare; neque enim id beneficii accepit. Itaque
 etiamsi talia fuerint Judaicæ gentis scelera, ut pro-
 missa Davidi data in contrarium ipsis cederent, et
 successio seminis ejus una cum regni throno solve-
 retur; imo etiam ipse Christus tuus talia ab ipsis
 pateretur, qualia prius sermones tui ipsi futura præ-
 nuntiabant : attamen precamur ne in finem usque
 avertaris, neque ira tua sicut ignis accendatur; sed
 recorderis quæ substantia mea, qui hæc pro illis
 postulo, et quæ sit hominum infirmitas, qui morta-
 lem et interitui obnoxiam naturam sortiti sunt :
 recorderis item tui, qui non in vanum creasti filios
 hominum, sed ad magnam spem penes te repositam.
 Supplicamus autem ut hæc in memoriam revocans,

vel sero tandem mittas nobis eum, qui et a morte eruatur, et ab inferno revocetur (1); et ut finem facias te a nobis avertendi, iramque tuam sedes, ignis instar populo tuo ingruentem, ac quæ juratus promissa Davidi dedisti, operibus perficias.

θῆναι τὴν ὀργὴν σου, μνησθῆναι δὲ τίς μου ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, τοῦ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύοντος, καὶ τίς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀσθένεια, τῶν θνητῶν φύσιν καὶ θανάτῳ δεδουλωμένην εἰληχτόν· μνησθῆναι δὲ καὶ σαυτοῦ μὴ ἐπὶ ματαίᾳ κτίσαντος τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλας ἐλπίσι ταῖς παρὰ σοί. Καὶ τούτων ἐπὶ μνήμην ἐλθόντων ἰκετεύομεν ἤδη ποτὲ τὸν καὶ ἐκ θανάτου ρύομενον, καὶ ἐξ ἔδου ἀνακαλούμενον καταπέμψαι ἡμῖν, καὶ παύσασθαι μὲν ἀποστρέφοντα ἑαυτὸν ἐξ ἡμῶν, καταπαῦσαι δὲ καὶ τὴν πυρὸς δίκην ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὸν λαόν σου ὀργήν, ἔργοις δὲ ἐπιτελέσαι ὡς ὤμοσας πρὸς Δαυὶδ ἐπαγγελίας.

VERS. 50. *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua? Quia non in vanum, inquit, creasti omnes filios hominum, et apud te illi in honore habentur, neque sese possunt a morte eruere; ideo precor et supplico ut mature bonarum promissionum complementa exhibere nobis, quæ a Christo tuo, post sublatum Davidis regnum, conferenda sunt. Festinare autem rogo antequam hominum genus funditus pereat. Quis enim hominum potest se de manu inferi eruere; nisi unus ille qui primo seipsum, deinde omnes in se sperantes, a portis mortis liberavit? Is etiamsi ea passurus sit quæ in prophetia feruntur his verbis: Nunc autem repulisti et despezisti, abiecasti Christum tuum; attamen tua ad Davidem facta promissa consequetur. Nam misericordiae tuæ, Domine, et veritas tua in sæculum manent, ac ne vel unum promissionum tuarum verbum excidet. Licet autem nunc tristium illorum quæ eventura sunt memoriam repelens, dicam: Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* at non ignoro te in veritate jurasse: quare in ipso sermonis exordio bonum illum finem respiciens, dicebam: *Misericordias Domini in æternum cantabo: in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo*; ac rursus hæc loquebar: *In æternum misericordia edificabitur, in cælo præparabitur veritas tua.* Hæc ergo misericordiae tuæ, Domine, ubinam sint, ediscere flagito, et ubi occultæ lateant, et quando venturæ sint. At enim supplico ut jam festinent et veniant ac infirmitatem nostram suscipiant. Nisi enim misericordias tuas antiquas ostenderis, quas non modo promisisti, sed etiam jurasti David in veritate tua, nulla hominibus spes salutis relinquitur. Ut autem sermo tuus de tristibus futuris verax fuit, omniaque illa contigerunt et completa sunt; ita consentaneum est ut meliorum pollicitationes non irritæ sint: quibus scilicet nobis annuntiatum est, æternum fore semen Davidis, et thronum ejus instar solaris luminis universum orbem illustraturum esse. Hæc itaque illis olim antiquis in voto fuere, et ab his qui propheti-carum vocum meditationi dediti erant expectabantur: a nobis vero ipsis operibus completa videntur, per consummationem rerum quæ in Salvatore et Domino nostro Jesu Christo perfectæ sunt.

ἔργοις ὁρᾶται πεπληρωμένα, διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα

*Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ὅτι μὴ ματαίως, φησὶν, ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τετίμνηται δὲ παρὰ σοί, οὐχ οἷοί τε δέ εἰσιν ἑαυτοὺς ρύσασθαι ἐκ θανάτου· τούτου χάριν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ σπεύσαι καὶ τῶν ἐπαγγελίων σου τῶν ἀγαθῶν δεῖξαι ἡμῖν τὰ ἀποτελέσματα, συνενεχθέντα κατὰ τοῦ Χριστοῦ (2) σου καὶ μετὰ τὴν τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ καθαίρειν. Δέομαι δὲ ἐπιταχῆναι πρὶν κατάπτωσιν παντελῆ τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑποστῆναι γένος. Τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ὁ δυνάμενος αὐτὸς ἑαυτὸν ἐκ χειρὸς ἔδου ρύσασθαι, εἰ μὴ εἰς μόνος ὁ πρῶτος μὲν αὐτὸς ἑαυτὸν, εἶτα δὲ καὶ πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ρυσάμενος; Εἰ καὶ τοιαῦτα πείσεται, οἷα διεληφε ἡ προφητεία τὰ ἀπὸ τοῦ, *Νυνὶ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλλου τὸν Χριστὸν σου*, φήσασα· ὁμοίως καὶ τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίων τεύξεται. Τὰ γὰρ ἐλέη σου, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθεια σου εἰς τὸν αἰῶνα μένει καὶ οὐδὲ εἰς λόγος τῶν σῶν ἐπαγγελίων διαπισεῖται. Εἰ δὲ καὶ φημι νῦν εἰς ὑπόμνησιν ἐλθῶν τῶν συμβησομένων σκυθρωπῶν, *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;* ἀλλ' ὡς ἀγνοῶ, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ ὤμοσας· διόπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντὸς λόγου εἰς τὸ χρηστὸν τέλος ἀποβλέπων ἔλεγον· *Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι· εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου· καὶ πάλιν εἰεγον· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου.* Αὐτὰ δ' οὖν ἔκεινα τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ποῦ ἐστὶ μαθεῖν ἀξιῶ, καὶ ποῦ λανθάνει κρυπτόμενα, καὶ ποτὲ ἤξει. Ἄλλὰ γὰρ ἰκετεύω, σπευσάτω νῦν καὶ ἡκέτω, καὶ καταλαβέτω τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιδειξείας σου τὰ ἐλέη τὰ ἀρχαῖα, ἅπερ οὐχ ἀπλῶς ἐπηγγέλλω, ἀλλὰ καὶ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, οὐδεμία λείπεται ἀνθρώποις ἐλπίς σωτηρίας. Ἐ οὖν ἐπηλήθευσεν ὁ λόγος ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν, καὶ γέγονε καὶ ἀπήνησεν ἅπαντα, οὕτως ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τὰ κρείττονα τῶν ἐπαγγελιῶν μὴ διαφεύσασθαι, δι' ὃν ὁ λόγος ἡμῖν εὐηγγελισματοαἰώνιον σπέρμα Δαυὶδ καὶ θρόνον αὐτοῦ δίκην ἡλίου φωτὸς καταλάμψαντα (3) πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν εὐχαίς ἔκειτο τοῖς παλαιοῖς, καὶ προσεδοκῶντες τὰς προφητικὰς φωνὰς μεμελετηκόσιν· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποτελεσμάτων.**

(1) Græca, ρύομενον, ἀνακαλούμενον, active etiam reddi possunt, nempe: *qui eruat et revocet.* Judicet lector utrum rectius. EDIT.

(2) Legendum videtur παρὰ τοῦ Χριστοῦ. EDIT.

(3) Forte legendum καταλάμψοντα. EDIT.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν· οὗ ὠνειδίσαν οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Ἄπὸ τοῦ προτεταγμένου διαψάλματος δοκεῖ μοι μεταβολὴ γεγονέναι τῆς διανοίας. Τὸ γοῦν θεῖον Πνεῦμα, εὐξάμενον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἐμπροσθεν, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖται ἀπὸ τοῦ, Που ἐστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀξιοί δὲ ἦδη ποτὲ ἐπιστῆναι τῶν χρηστοτέρων τὰ ἀποτελέσματα, ἃ ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Εἶτα παρακαλεῖ μνησθῆναι τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἦδη λοιπὸν, κατὰ τὸ σεσιωπημένον, χωρησάντων εἰς ἔργα τῶν προηγορευμένων σκυθρωπῶν, πολλῶν τε ἐχθρῶν καὶ ἐθνῶν ἐπιχειμένων καὶ ὄνειδίζόντων τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ συμβεβηκότα, τὴν ὑπὲρ τούτων εὐχὴν ἀναπέμπει λέγων· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου.* Ἄντι τοῦ, *Οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν*, σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, *Αἰροντός μου ἐν κόλπῳ πάσας ἀδικίας λαῶν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐδάστασα ἐν τῷ κόλπῳ μου πάντων τῶν ἐθνῶν*. Οἱ μὲν οὖν ὄνειδίζόμενοι οἱ δούλοι εἰσι τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐφασκε· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου*· οἱ δὲ ὄνειδίζοντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, *Οὗ ὠνειδίσαν οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου.* Ὁ δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων εἴη ἂν ὁ σωτήριος Λόγος, ὁ αἴρων ἐν τῷ ἑαυτοῦ κόλπῳ τὰς ἀδικίας τῶν λαῶν. Ἀντάλλαγμα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὅπως εἰρηται, νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας, δι' ἧς εἰρηται, *Οὗ ὠνειδίσαν τὰ ἰχνη τοῦ Χριστοῦ σου.* Τὴν γὰρ πορείαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ τὴν κατὰ τὸ πάθος, τὰ τε ἰχνη τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον οἰκονομίας, τοῦτον ἠνίκατο τὸν τρόπον. Ταῦτα γὰρ εἰκόθασιν ὄνειδίζειν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐπακουσθεῖς καὶ πιστεύσας τεύξεσθαι τῶν εὐχῶν, ἐλπίσας τε ἢ τάχος ἐπιστήσασθαι τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὸ τέλος τοῦ παντὸς λόγου διὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας ἐπισφραγίζετε λέγων· *Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα*· ἡμᾶς τε διδάσκει προσπακοῦειν τὸ, *Γένοιτο, γένοιτο*, ὅπερ ἐστὶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ (1), Ἄμην, ἀμην. Περὶ δὲ τοῦ διαψάλματος, πολλάκις μεταξύ παρεμβεβλημένου, ταῦτα λεκτέον. Ἡ πρώτη ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ λεχθεῖσα περιεῖχε, *Διεθέμην διαιθήμεν, καὶ, Ὁμοσα Δαυὶδ, καὶ τὰ ἐξῆς*· εἶτα τοῦ διαψάλματος παρατεθέντος, μεταβαλὼν ὁ λόγος τὸ πρόσωπον, ἐπιλέγει· *Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου*· καὶ πάλιν, ἐπαγγελίας λεχθεῖσης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ, *Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατῶν, μέχρι τοῦ, καὶ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστὸς*. πάλιν τοῦ διαψάλματος παρεμβληθέντος, μεταβάλλει τὴν διάνοιαν ὁ λόγος, καὶ φησι· *Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβόλου τὸν Χριστόν σου.* Εἶτα, διεξελθὼν τὰ σκυθρωπότερα,

VERS. 51-53. *Memor esto, Domine, opprobri servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium : quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui. Benedictus Dominus in æternum ; fiat, fiat.* A præmisso diapsalmate videtur mihi sententiæ mutationem invectam esse. Nam Spiritus divinus pro populo precatus in superioribus, promissa Dei ut eveniant hoc dicto postulat, *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine?* rogat autem ut jam eveniant meliorum illorum complementa, quæ juravit Deus David in veritate sua. Deinde precatur ut memor sit opprobrii servorum suorum. Nam quasi jam, ut tacite judicat, tristia illa prius enuntiat, opere perfecta sint, cum inimici multi et populi instent, et servos Dei propter ea quæ acciderant opprobriis onerent, pro illis Dei famulis orationem emittit dicens : *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum.* Pro illo autem, *Quod continui in sinu meo multarum gentium*, clarius Aquila edidit dicens, *Me ferente in sinu omnes iniquitates populorum ;* Symmachus autem, *Tuli in sinu meo omnium gentium.* Qui itaque opprobriis afficiuntur, servi Dei sunt : quare dicebat, *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum ;* qui autem opprobria inferunt, sunt inimici Dei : quamobrem subjungit postea, *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui.* Qui autem hæc Deo dicit, salutare Verbum fuerit, quod in sinu suo iniquitates populorum tollit. Commutatio autem Christi quo sensu dicta fuerit, ex Symmachi interpretatione intelliges, qua dicitur, *Quod exprobraverunt vestigia Christi tui.* Incesum enim Christi Dei et viam ejus in passione, vestigia item in humanæ vitæ suæ œconomia, hac ratione subindicavit. Hæc enim exprobrare nobis solent inimici Dei. Verum ille quasi exauditus, certusque se vota consecuturum, ac sperans quam primum implendas esse Dei ad Davidem factas promissiones, sermonis totius finem gratiarum actione et benedictione obsignat dicens, *Benedictus Dominus in æternum* : nosque edocet respondendum esse, *Fiat, fiat*, quod Hebraica voce est, *Amen, amen.* De diapsalmate vero quod plerumque inseritur, hæc dicenda sunt. Prima Dei promissio initio prolata, erat, *Disposui testamentum, et, Juravi David, et cætera.* Deinde, apposito diapsalmate, mutata persona subjungitur, *Confitebuntur caeli mirabilia tua* : ac rursus, promissione ex persona Dei facta, ab his verbis, *Posui adjutorium in potente, usque ad illud, et testis in caelo fidelis, rursus interposito diapsalmate, sententia mutatur ac dicitur, Tu vero repulisti et despezisti, rejecisti Christum tuum.* Sub hæc enarratis tristioribus, rursus diapsalma inserit, doctrinamque mutat dicens, *Usquequo, Domine, avertes in finem?* et emissa oratione, iterum diapsalmate interposito utitur, ac subdit, *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine?* mutata sententiâ,

(1) Interpres legit, ut videtur. Ἑβραϊκῆ φωνῆ. EDIT.

et revocatis prioribus initio prolatis Dei pollicitationibus, ita ut diapsalmata rationem quamdam servent ac mutata sententiam vel personam significant. Hoc porro dicas de omnibus psalmis in quibus diapsalma fertur : nam aut personæ aut sententiæ mutationem declarat : aliquando vero Hebraicæ melodiciæ conversionem notat. Aquila autem nusquam diapsalmate utitur ; sed omnibus in locis vice illius, interpretari solet, *semper*. Quod nobis ignorandum non erat. In illo autem totius sermonis ceu sigillo, *Benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat* ; secundum Aquilam, pro illo *Fiat, fiat*, legitur *Fideliter, fideliter* ; secundum Symmachum vero, perinde atque in Hebraico exemplari, *Amen, amen*.

ἐχρῆν ἡμᾶς μὴ ἀγνοεῖν. Τὸ δὲ ἐπισφράγισμα παντὸς ροιτο, γένοιτο, κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν ἀντὶ τοῦ, περιέχει · κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὁμοίως τῷ

1. LXXXIX. ORATIO MOYSIS.

VERS. 2. *Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes firmarentur, aut formaretur terra et orbis, et a sæculo usque in sæculum tu es, Deus.* His edocemur divinum quidem Numen perpetuum et sempiternum esse. Nam qui dixit, *Deus ego sum, qui semper sum, et idem sum, et in infinita sæcula permaneo*, nunquam naturam mutat suam. Nos autem, qui in tempore ad vitam accedimus, torrentis instar effluimus : quoniam secundum Salomonem, *Generatio abscedit, et generatio venit*⁴⁸, et res humanæ nunquam eodem in statu manent ; sed diversimode mutantur. Dominus autem, qui in singulis generationibus manet, in se sperantium refugium factus est. Nam ante diluvium Enoch, et si quis alius ejusdem generationis, in refugium ipsum habuit : pereunte autem in diluvio hominum genere, rursus Noe ipsum et non alium in refugium obtinuit. Et postea Lot ex Sodomitarum generatione ; Abraham, Isaac et Jacob, singuli in sua ; imo etiam Joseph in generatione sua, ac Moyses rursus in alia ; in summa per singulas generationes, Dominum, qui semper est, in refugium habuerunt qui in ipso sperant. His porro nos Scriptura hortatur, ut ne in alium quam in Deum speremus ; sed in omni tempore, in singulis diebus et horis, in singulis item actionibus, maximeque in tempore calamitatis ad ipsum confugiamus. Et quoniam qui frigore vexantur, tegumento ; qui in mari tempestatibus jactantur, portu ; qui ab inimicis et hostibus, aut a feris agrestibus pelluntur, muris ad refugium opus habent ; cum his autem omnibus homo Dei in præsentī vita concertat : necessario docetur ut refugium, murum, portumque salutare sibi pulet esse Dominum ; ut sive persecutionis tempore ab inimicis pellamur, sive ab invisibilibus hostibus oppugnemur, sive hominum in nos conspirantium insidias tentemus, vigilantē ad Dominum nostrum et Deum confugiamus, qui in generatione et genera-

⁴⁸ Ecc!., 1, 4.

Β πάλιν ἐντίθησι τὸ διάψαλμα, καὶ ἐναλλάττει τὴν διδασκαλίαν φάσκων · Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς τέλος ; καὶ τὴν εὐχὴν ἀναπέμφας, πάλιν τῷ διαψάλματι μεταξὺ κέχρηται, καὶ ἐπιλέγει · Πού ἐστι τὰ ἔλεη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε ; μεταβαλὼν τὴν διάνοιαν καὶ ἀνακαλοῦμενος τὰς πρώτας τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, τὰς ἐν ἀρχῇ λεχθείσας · ὥστε λόγον ἔχειν τινὰ καὶ τὰ διαψάλματα μεταβολῆς διανοίας ἢ προσώπου ἐναλλαγῆς δι' αὐτῶν σημαινομένης. Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάντων ἔρεις τῶν ψαλμῶν ἐν οἷς φέρεται τὸ διάψαλμα · ἢ γὰρ τοῦ προσώπου παρίστησιν ἐναλλαγὴν ἢ τῆς διανοίας · ἔστι δ' ὅτε καὶ μεταβολὴ τῆς κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν μελωδίας. Ὁ γὰρ μὴ Ἀκύλας οὐδαμῶς κέχρηται τῷ διαψάλματι · ἀντὶ δὲ τούτου

Β ἐν πᾶσι τοῖς τόποις εἰσθεν ἐρμηνεύειν τὸ, ἀελ. Ὅπερ τοῦ λόγου τὸ, Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο, Πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, Ἑβραϊκῶ, Ἀμήν καὶ ἀμήν.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΜΩΥΣΕΩΣ. ΠΘ.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Πρὸ τοῦ ὄρη δὲρασθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός. Δόγμα παιδεύει ὁ λόγος, διδάσκων τὸ μὲν Θεῖον διαρκὲς ὑπάρχειν καὶ αἰδιον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Θεός ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, ἀελ ὢν, καὶ ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ εἰς τοὺς ἀπειρούς αἰῶνας διαμείνων, οὐποτε μεταβάλλει τὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ καιροὺς παρόντες εἰς τὸν βίον, χειμαζόμενοι τρόπον ἀπορρόεον · ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Σολομῶνα, *Γενεὰ πορεύεται, καὶ γενεὰ ἔρχεται*, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲ οὐδὲ πώποτε ἐν ταῦτῳ μένει, ἄλλοτε δ' ἄλλως μεταβάλλει. Ὁ δὲ διαρκὲς καὶ ἐκάστην γενεάν Κύριος τῶν ἐν αὐτῶν ἐλπίζοντων καταφυγὴ γίνεται. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ κατακλυσμοῦ Ἐνώχ, καὶ εἰ τις ἄλλος τῆς τότε γενεᾶς, καταφυγὴν αὐτὸν ἐσχηκεν · ἀπολλυμένου δὲ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἐν τῷ κατακλυσμῷ, πάλιν Νῶε καταφυγὴν αὐτὸν, ἀλλ' οὐ τινα ἕτερον ἐκτίησατο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Λῶτ ἐκ τῆς Σοδομιτῶν γενεᾶς, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἑκάστης οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἰωσήφ ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν γενεᾶς, καὶ Μωϋσῆς πάλιν ἐπὶ ἄλλης · καὶ ἀπασαιπλῶς καθ' ἑκάστην γενεάν τὸν ἀελ ὄντα Κύριον καταφυγὴν ἐσχηκασιν οἱ εἰς αὐτὸν ἠλπικότες. Προτρέπει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος μὴ ἐπὶ τινα ἕτερον παρὰ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν, παντὶ δὲ καιρῷ καὶ ἡμέρᾳ πᾶσι καὶ ὥρα, ἐν ἐκάστη τῆς πράξεως, καὶ μάλιστα

Δ ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς, ἐπ' αὐτὸν καταφυγεῖν. Καὶ ἐπειδὴ περ οἱ μὲν χειμαζόμενοι στήγης οἱ δὲ κατὰ τὴν θάλασσαν κλυδωνιζόμενοι λιμένος, οἱ δὲ ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἢ καὶ θηρῶν ἀγρίων διωκόμενοι, τείχους εἰς καταφυγὴν δέονται · πᾶσι δὲ τούτοις ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος κατὰ τὸν παρόντα βίον παλαίει · ἀναγκαίως διδάσκειται καταφυγὴν ἑαυτοῦ καὶ τείχος, λιμένα τε σωτήριον ἡγεῖσθαι τὸν ἑαυτοῦ Κύριον · ἔν, εἴτε ἐν καιροῖς διωγμῶν ὑπ' ἐχθρῶν ἐλαυνόμεθα, εἴτε ὑπὸ ἀοράτων πολεμίων πολεμούμεθα, εἴτε ὑπὸ τῶν συσκευάζεσθαι ἡμᾶς πε-

ρωμένων επιβουλεύομεθα, νηφόντως ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ τὸν Θεὸν καταφύγοιμεν, τὸν κατὰ γενεάν καὶ γενεάν ὑπέρμαχον γιγνόμενον καὶ ὑπερασπιστὴν τῶν ἐπικαλουμένων αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ, σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν, Ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ· καὶ πάλιν· Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ οἰκουμένην, συμφώνως ὁμοῦ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος φασὶ· Πρὶν ὄρη τεχθῆναι καὶ ὠδινηθῆναι γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην. Καὶ μοι δοκεῖ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις φυσικὸν ἀποδεδουκέναι λόγον, ἐν αὐτοῖς διδάσκουσα μὴ ἀρχῆθεν συνυπάρξαι τῇ γῆ τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, ἀλλ' ἀναφυθῆναι δίκην τῶν τικτομένων· διὸ εἰρηται· Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι, ἢ, Πρὶν ὄρη τεχθῆναι· καὶ εἰκὸς ἅμα τῷ τεχθῆναι τὰ ὄρη καὶ προδηθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς καταλήλως τοῖς βρέφεσι, μὴ ὅποια νῦν τὸ μέγεθος ὑποστήναι, ἀλλ' ἄρτι μὲν γεννηθέντα καὶ τεχθέντα, ὡσπερ ἀρτιγενῆ τῶν βρεφῶν, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα ὑπάρξαι, τῷ δὲ μακρῷ αἰῶνι αὐξὴν καὶ μέγεθος ἐπιδοῦναι. Φασὶ γοῦν εἰς ἐπὶ δευρὸ τινες τῶν φυσιολόγων αὐξῆσαι τὰ ὄρη, καὶ τὰς πέτρας μείζους ἑαυτῶν γίνεσθαι κατὰ τινὰς λαθνοῦσας ἡμᾶς διὰ μακρῶν περιόδων βραχυτάτας προσθήκας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὠδινηθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην εἰρήκασιν οἱ ἑρμηνεύσαντες, ἐξακολουθήσαντες τῷ Ἑβραϊκῷ, μήποτε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς τὸ παραπλήσιον τοῖς ὄρεσι νοῆσαι προσήκει, ὡς ἐξ ἐτέρου στοιχείου προελθούσης αὐτῆς, καὶ πρότερον μὲν ὠδινηθείσης δίκην τῶν κυοφορουσῶν, καὶ ἐν τῷ τίκτειν ὑπομένουσῶν ὠδίνας;

Εἰ δ' οὖν συνέστηκεν ὁ τῶν φυσικῶν λόγος ὁ φάσκειν, πρῶτον στοιχεῖον γεγονέναι τὸ ὕδωρ, εἶτα ἐξ ὕδατος καὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ὑποστήναι τὰ λοιπὰ στοιχεῖα· εἴποι ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης Γραφῆς σημαίνεσθαι δηλοῦσθαι, ὅτι ἦν ὅτε ἐν ἐτέρῳ οὐσα ἡ γῆ στοιχείῳ ἀφανῆς ἦν, κυομένη καὶ συλλαμβανομένη ἐν τῇ φύσει τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Διὸ καὶ ἐν τῇ κοσμοποιῳ εἰρηται· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· ἀλλ' ὕστερον ὡσπερ ἀπογεννηθεῖσα προῆλθεν ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων οὐσίας, οὐκ ἄνευ θεῆς δυνάμεως καὶ κρείττονος ἀνάγκης ἐπιτεθείσης αὐτῇ· αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Δημιουργοῦ βούλησις. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν κυοφορουσῶν γυναικῶν, βίας καὶ ἀνάγκης ἐπελθούσης αὐταῖς, τὸ κατὰ γαστέρας προάγεται, τοῦ ὠρισμένου χρόνου τῆς ἀποτελέσεως ἐπιστάντος, καθ' ὃν ὠδίνουσαι τίκτουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ τῶν ὄλων δημιουργοῦ γῆν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ ὕδατα προηνάγκατο. Καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ὀπηνίκα εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα ἑνωκᾶτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐσθῆτω ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐγένετο οὕτω.* Θεὰ γὰρ μοι τῇ διανοίᾳ τὴν γῆν ἔνδον ἐν τοῖς ὕδασι πάλαι πρότερον ἐγκεκρυμμένην, τρόπον τε ἰλύος ἀναλελυμένην, καὶ τῷ πλήθει τῶν ὑδάτων ἀνακεκραμένην, ὡς ἀφανῆ εἶναι καὶ ἀόρατον· διὸ λέγεσθαι· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· εἰδ' ὕστερον βουλήσει Θεοῦ αὐτὴν συναγομένην πιλοῦσθαι πρότερον καὶ συμπήγνυσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀθρόως ἀναδοθεῖσαν

lione invocantium se propugnator et pióclior est. Pro illo autem, *In generatione et generatione*, clarior Symmachus edidit his verbis, *In singulis generationibus*; ac rursus hæc, *Antequam montes fierent, et formaretur terra et orbis*; Aquila et Symmachus similiter sic edunt: *Antequam montes parerentur, et parturiretur terra et orbis*. Videturque mihi Hebraica lectio physicam rationem reddidisse, docens non ab initio montes una cum terra exstitisse, sed partium instar ortos esse: quare dictum est, *Priusquam montes fierent*; aut, *Priusquam montes parerentur*: ac verisimile est, montes cum parerentur, ac velut infantes e terra emitterentur, non ea qua nunc sunt celsitudine fuisse; sed recens natos, ut infantes nuper ortos, exiguos minimosque exstitisse; diurnoque ævo incrementum et magnitudinem accepisse. Nam quidam ex physiologis hodieque aiunt, montes crescere, ac petras, acceptis longo temporum curriculo modicis, quæ nobis latent, incrementis, majores sensim evadere. Quia vero interpretes, Hebraicum sequentes, terram et orbem parturisse dixerunt; num etiam de terra paria iis quæ de montibus cogitare par fuerit, quasi ipsa quoque ex alio elemento procedat, ita ut etiam illa prius, quasi a prægnantibus et in partu dolores patientibus, parturiretur?

Si itaque physicorum sermo constet, qui ait primum elementum fuisse aquam, deinde verò ex aqua et humida substantia, reliqua elementa substituisse; dixerit fortasse quispiam, hoc in præsentia Scriptura significari, ac declarari, fuisse tempus cum terra in alio elemento posita, sub aspectum non caderet, quasi utero gestata et concepta in humidæ substantiæ natura. Quare in mundi creatione dicitur⁶⁰: *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum*; sed postremo quasi genita ex aquarum substantia prodiit, non sine divina virtute, sed majori coacta vi et necessitate: hæc verò erat Creatoris voluntas. Quemadmodum enim a prægnantibus mulieribus, imminente vi ac necessitate, definita partus tempore instante, quod in utero erat emititur, atque illæ cum dolore pariunt; eodem prorsus modo universorum opificis vi et sapientia, terram et orbem aquæ protulerunt. Et hoc implebatur quando dixit Deus⁶⁰: *Congregentur aquæ sub celo in collectionem unam, et appareat arida. Et factum est ita.* Et consideres, quæso, terram in aquis olim absconditam, atque instar luti solutam, et aquarum multitudini commixtam fuisse; ita ut invisibilis et occulta maneret: quapropter dicitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; deinde verò ex Dei voluntate compactam et coagulata fuisse, et postea conferatim in lucem editam, in purum aerem emersisse: et animadvertite, nihil fere tum intercessisse discrimi-

⁶⁰ Gen. 1, 2. ⁶⁰ Gen. 1, 9.

nisinter illam et ea quæ ex utero gignuntur. Cum igitur ex aquis emersa prodiret, tunc gigni et nasci videbatur : ante ortum vero intus in aquis in lutum compacta, et instar limi in propria gravitate subsistens et considens, tunc concipiebatur ; demumque quasi ex utero enata, terrenorumque animalium habitaculum effecta est. Verum antequam hæc fierent, et ante mundi constitutionem, tu ipse, inquit, Deus, es. Et pulchre quidem non, *tu eras*, ait ; sed, *tu es* : nam tu ipse, inquit, eras, es et eris ; imo potius idem semper es, et idem es secundum hanc theologiam : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*⁵¹. Non enim fas est de illo dicere, *eras*, aut, *erat*, aut, *erit* : nam illud, præteritum ; hoc, futurum tempus significat : quorum nullum Dei nomini convenit ; nam ipsi soli competit semper esse. Quamobrem hic accuratissime dictum est : *A sæculo usque in sæculum tu es, Deus* ; alibi vero, *Tu autem idem ipse es et anni tui non deficient*. Observandum autem est hoc in loco, *Domine, refugium factus es nobis*, illud, *Domine*, non quatuor litterarum vocabulo apud Hebræos exprimi ; sed vulgaribus et consuetis elementis, qui etiam in humana appellatione usurpantur, si quando herum quempiam in hominibus dominum vocemus. Nam in præsentī illud, *Adonai*, explicatur *Dominus*, cum quatuor litterarum nomen, quod arcanam Dei theologiam significat, in præsentī lectione non compareat, sed Dominus opportune appelletur, ut indicetur curam sollicitudinemque gerere domesticorum suorum, quorum refugium est. Et perpende, num forte ad Deum Verbum hæc doctrina referatur : non enim multum huic sententiæ repugnat hæc lectio : *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, tu es, Deus* : cum hoc Salomonis dictum ex persona sapientiæ proferatur, *Antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me*⁵², quis subindicare videtur incorporeas et angelicas virtutes, quibus Dei Verbum et Dei sapientiam præexistere docet ipsa sapientia.

προσώπου τῆς σοφίας φασκούσης, Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήηται, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· δι' ὧν ἔοικεν αἰνίττεσθαι τὰς ἀσωμάτους καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις, ὧν προϋπάρχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἡ σοφία διδάσκει.

VERS. 3-7. *Ne avertas hominem in humilitatem : D et dixisti : Convertimini, filii hominum. Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et custodia in nocte. Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; vespere decidat, induret, et arescat. Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Quia has voces Moysis esse docet titulus, dum eas Moysis personæ aptare conor, mecum reputo num his latentem Moysis prophetiam sermo tradat. Neque enim psalmus esse mihi videtur ; sed, ut docet inscriptio, oratio Moysis. Quæro autem quo tempore Moyses hac usus oratione sit ; et num ipsi, vel potius populo conveniat : num ge-*

εις φῶς προελθεῖν, καὶ ἀνακύψαι εἰς καθαρὴν αἴρα. Καὶ ἰδὲ, ὡς οὐδὲν τῶν γεννωμένων ἀπὸ γαστρὸς διαφέρειν ἐδόκει τότε. Ὅτε μὲν οὖν προέβλητο τῶν ὕδατων ἀνακύψασα, τικτομένη καὶ γεννωμένη οἶκαι· πρὸ δὲ τῆς γεννήσεως ἔνδον ἐν τοῖς ὕδασι συμπηλωμένη πηγνυμένη τε, καὶ δίκην· ἰλύος ἐπὶ τὸ οἰκεῖν βάρος ὑφισταμένη καὶ συνιζάνουσα, τὸ τηρικαῦτα συναλαμβάνετο· ὡς ὕστερον δὲ καὶ ὠδινθηθεῖσα ἀπετέθη, καὶ γέγονεν οἰκητήριον τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ταῦθ' οὕτω γενέσθαι, καὶ πρὸ γε τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, σὺ, φησὶν, αὐτὸς εἶ, ὁ Θεός. Καὶ καλῶς γε οὐ σὺ ἦσθα, φησὶν, ἀλλὰ, σὺ εἶ· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ ἦς, καὶ εἶ, καὶ ἔση· μᾶλλον δὲ ὁ αὐτὸς αἰῶν τυγχάνεις, καὶ αὐτὸς εἶ, κατὰ τὴν φάσκουσαν θεολογίαν· Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Οὐδὲ γὰρ θέμις ἐπ' αὐτοῦ φάναι τὸ, ἦς, ἡ τὸ, ἦρ, ἡ τὸ, ἔσται· τὰ μὲν γὰρ τοῦ παρεγγήγιου, τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι χρόνου δηλωτικὰ τυγχάνει· ὧν οὐδὲν ἀρμόζει τῇ θείᾳ προσσηγορίᾳ· μόνον γὰρ αὐτῇ τὸ αἰεῖ εἶναι ἀρμόττει. Διὸ σφόδρα ἀκριβῶς ἐνταῦθα τε εἴρηται· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός· καὶ ἐν ἑτέροις τὸ, Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Τηρητέον δὲ, ὅτι ἐν τῷ, Κύριε, καταφυγὴ ἐρησθήκη ἡμῖν, τὸ, Κύριε, οὐ διὰ τοῦ τετραγράμμου φέρεται· παρ' Ἑβραίοις, ἀλλὰ διὰ τῶν κοινῶν καὶ συνήθων γραφομένων στοιχείων, τῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσσηγορίας ταυτομένων, εἶποτε τὸν ἐν ἀνθρώποις δεσπότην, κύριον καλοῦμεν. Κατὰ τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἄδωναι ἡρμήνευται εἰς τὸν Κύριον, τοῦ τετραγράμμου ὀνόματος, ὃ τὴν ἀπῆφῃτον τοῦ Θεοῦ θεολογίαν σημαίνει, μὴ κειμένου κατὰ τὴν παρούσαν λέξιν, ἀλλὰ τοῦ δεσπότητος μάλιστα εἰκαίριως ὠνομασμένου, εἰς παράστασιν τοῦ κηδεσθαι αὐτὸν καὶ φρονιζέειν τῶν αὐτοῦ οἰκετῶν, ὧν καὶ καταφυγὴ τυγχάνει. Καὶ ὄρα μήποτε ἐπὶ τὸν θεὸν λέγον ἀναφέρεται ἡ παρούσα διδασκαλία· οὐδὲ γὰρ μακρὰν ἀπέδει· ἡ ἐνταῦθα φήσασα λέξις· Πρὸ τοῦ ὄρη γεννήθη καὶ πλάσθηται τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην σὺ εἶ, ὁ Θεός· τῆς παρὰ Σολομώντι ἐπι

Μὴ ἀποστρέψῃς ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσειν καὶ εἰπας, Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἦτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί. Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν, ἔτη ἔσσονται. Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ' ἀνθήσει καὶ παρέλθοι, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσει, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· ὅτι ἐξελπίομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. Ἐπειδὴ Μωσέως ὑπάρχειν τὰς παρούσας φωνὰς ἡ προγραφὴ διδάσκει, περιώμενος αὐτὰς ἐφαρμόσαι τῷ Μωσέως προσώπῳ, ἐπίσημη μήποτε λαμβάνουσαν διὰ τούτων ὁ λόγος παραδίωκα προφητεῖαν Μωσέως. Οὐδὲ γὰρ ψαλμὸς εἶναι μεδοκεῖ, ἀλλ' ὡς ἡ προγραφὴ διδάσκει, προσευχὴ τοῦ

⁵¹ Psal. ci, 25. ⁵² Prov. viii, 25.

Μωϋσῆ. Ζητώ δὲ κατὰ ποῖον ἄρα καιρὸν ταύτη κέ-
 χρηται τῇ προσευχῇ Μωϋσῆς, καὶ εἴπερ αὐτῷ, ἢ μάλ-
 λον τῷ λαῷ κατὰλληλος τυγχάνει, πότερον τῇ γενεᾷ τῇ
 κατ' αὐτὸν, καὶ τῷ συνόντι αὐτῷ λαῷ, ἢ τῇ μετ' ἐκεί-
 νους διαδοχῇ ἐφαρμοστέον αὐτήν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς
 αὐτὸν προσήκει τὰ προκειμενα ἀναφέρειν, οἶμαι
 πάνθ' ὄντινόν ὁμολογήσειν. Πῶς γὰρ δύναται Μωϋσῆς
 ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ λέγειν, Ὅτι ἐξελί-
 πομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον,
 Ὅτι ἀνηλώθημεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ
 σου ἐταράχθημεν. Ἔθου τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν ἐναν-
 τιον σου· καὶ πάλιν· Αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον
 ἐν τῇ ὀργῇ σου· καὶ πάλιν· Τίς γινώσκει τὸ κρᾶ-
 τος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν
 θυμὸν σου; Ἄλλ' ὅτι μὲν ταῦτα οὐκ ἂν εἰς τὸν
 Μωϋσέα ἀναφέροντο, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ πάντα περὶ
 ὀργῆς Θεοῦ εἰρησθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ πληθυντικῶς
 προσηνέχθαι τὰ εἰρημένα, δῆλόν ἐστιν. Εἰκὸς οὖν τινα
 ἐπὶ τὸν συνόντα αὐτῷ κατὰ τὴν ἔρημον λαὸν ταῦτα
 ἀναφέρειν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο συγχωρεῖ νοεῖν ὁ λόγος.
 Τί γὰρ καὶ φησι· Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ
 πρῶτ' ἀρθῆσαι καὶ παρέλθοι· τὸ ἐσπέρας ἀποπέ-
 σοι, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· ὅτι ἐξέλιπομεν
 ἐν τῇ ὀργῇ σου; Οὐκοῦν οὐ τῷ πρῶτ' φησὶ ἐκλελοι-
 πέναι, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι· καὶ
 πάλιν, οὐ, Κατὰ τὸ πρῶτ' ἀποπέσοι, οὐδὲ, Κατὰ τὸ
 πρῶτ' σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ, ἀλλ' Ἀρθῆσαι,
 φησὶν ὁ λόγος, κατὰ τὸ πρῶτ' καὶ παρέλθοι· τὸ δὲ
 ἀποπεσεῖν καὶ σκληρυνθῆναι καὶ ξηρανθῆναι ἐσπέ-
 ρας ἔσεσθαι φησι, λέγων τὸ, Ἐσπέρας ἀποπέσοι,
 σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· καὶ τὸ Ὅτι ἐξέλι-
 πομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, κατὰ τὸ ἐσπέρας ἔσεσθαι εἰ-
 ρηται· ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶν, ἐξέλιπομεν· ἐπειδήπερ
 τὸ πρῶτ' ἀνθὸς γενομένης, καὶ χλόης καὶ προσκαίρου
 τινὸς ὠρατισμοῦ, κατὰ τὴν ἐσπέραν σκληρυνθεῖσα ἢ
 χλόη καὶ ἀποξηρανθεῖσα ἢ ἀνθὸς ἐξέλπει. Καὶ τὰ μὲν
 τῆς λέξεως τῆς παρουσίας προσευχῆς τούτου ἔχει τὸν
 τρόπον· τὰ δὲ τῆς διανοίας οὐκ ἐπιτρέπει ἐπὶ τοὺς
 Μωϋσείως χρόνους καὶ τὴν κατ' αὐτὸν γενεάν συνάγειν
 τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ ἐσπέρα ἦν τότε, οὐδὲ τὰ ὕστατα
 τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ· ἀρχαὶ δὲ ἦσαν αὐτῶν, καὶ
 τότε πρῶτον αὐτοῖς ἀνατετάλκει τὸ ἐκ Θεοῦ φέγγος.
 Δὴ καὶ τὸ πρῶτ' ὠνομάσθη ἢ τούτου τε καιροῦ κατὰ-
 στασις, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπή. Ἐσπέρα
 δὲ τότε αὐτοῖς γέγονεν, ἢ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος,
 καθ' ἣν ἔδω αὐτοῖς ὁ τότε ἀνατελάς Λόγος. Ἄλλὰ
 τότε μὲν ἀνατέταλκε καὶ πρῶταν αὐτοῖς εἰργάζετο,
 ὅτε καὶ ἦνθε τὰ κατ' αὐτοὺς πράγματα. Οὐ παρέ-
 μινε δὲ ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ γὰρ ἀνθήσαντα παρήλ-
 θε, καὶ σκιᾶς δίκην παρέδραμε· διὸ λέλεκται· Τὸ
 πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι. Μετὰ δὲ τὴν Μωϋσείως
 τελευτὴν πάλιν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπιδόντας
 εἰς αὐξήσιν καὶ μαζονα φυὴν, οὐδὲ οὕτω διέμειναν,
 ἀλλὰ παρήλθον· διὸ καὶ δεύτερον λέλεκται· Τὸ πρῶτ'
 ἀρθῆσαι καὶ παρέλθοι. Τὰ δὲ γε τελευτάτα αὐτῶν
 μετὰ ταῦτα σημαίνεται διὰ τοῦτο· Ἐσπέρας ἀπο-
 πέσοι, καὶ σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· τὸ γὰρ

generationi suæ et populo secum versanti, aut subse-
 quenti successioni coaptanda sit. Quod autem hæc
 ipsi referre non conveniat, apud omnes arbitror in
 confesso futurum esse. Qui enim possit Moyses, ho-
 mo Dei, de se dicere : *Quia defecimus in ira tua ;*
 vel secundum Symmachum : *Quia consumpti sumus*
in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Posuisti
iniquitates nostras in conspectu tuo ; ac rursum :
Dies nostri defecerunt in ira tua ; iterumque : *Quis*
novit vim iræ tuæ, et a timore tuo iram tuam ? Ve-
 rum quod hæc ad Moysem non referantur, non so-
 lum quia omnia iram Dei expriment, sed etiam quia
 hæc pluraliter proferuntur, manifestum est. Hinc
 igitur verisimile est, hæc quempiam populo qui cum
 ipso in deserto erat, ascripturum esse. At id ne vel
 cogitare concedit series. Cur enim diceret : *Mane*
sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; ve-
spere decidat, induret et arescat ; quia defecimus in
ira tua ? Itaque non dicit mane defecisse, sed : *Ma-*
ne sicut herba transeat ; neque rursum ait : *Mane*
decidat, neque : *Mane induret et arescat ;* sed dicitur :
Mane floreat et transeat ; ut autem decidat, induret
 et arescat, vespere futurum esse ait his ver-
 bis : *Vespere decidat, induret et arescat ;* illud quo-
 que : *Quia defecimus in ira tua, vespere futurum*
 esse dictum est : nam hoc, inquit, tempore defecimus.
 Quoniam cum mane flores, herba et tem-
 poranea quædam species exstitisset, vespere emar-
 cuit herba, et flores exsiccati defecerunt. Et hæc
 quidem oratio quoad litteram ita se habet ; sensus
 vero ad Moysis tempora et ad sui ævi generationem
 conferri nequit. Neque enim tunc vespera erat, ne-
 que extrema populi ex circumcissione tempora vene-
 rant ; sed tunc exordia ejus erant, et tunc primum
 ex Deo lux orta erat. Quamobrem temporis illius
 conditio, et Dei inspectio concessa, mane vocata
 est. Tunc autem vespere fuit illis, cum in consum-
 matione sæculi Verbum, quod hinc ortum erat, oc-
 cidit illis. Verum tunc quidem ortum est, et matu-
 tinum ipsis effecit, cum res ipsorum florent. Ne-
 que sane in veritate permanserunt ; sed cum flo-
 ruissent, transierunt, et umbræ instar aufugerunt :
 quamobrem dictum est : *Mane sicut herba transeat.*
 Post Moysis autem obitum, in sequentibus etiam
 temporibus, in meliorem statum aucti et provec-
 ti, non ita remanserunt, sed transierunt : quocirca
 etiam secundo dictum est : *Mane floreat et transeat.*
 Postrema vero eorum sub hæc ita significantur :
Vespere decidat, induret et arescat : nam quod sen-
 nesit et inveterat, proxime interitum est. Quod
 sane illis contigit occidente justitiæ Sole, secundum
 prophetiam quæ ait : *Et occidet sol super prophetas,*
*qui errare faciunt populum meum*⁸³. Quemadmodum
 enim de justis dictum est : *Orietur timentibus Deum*
*Sol justitiæ*⁸⁴ ; sic etiam de impiis dictum est : *Oc-*
*cidet sol super illos*⁸⁵ ; ac rursum alibi : *Et occidet*
*sol in meridie, et litta non dabit lucem suam*⁸⁶. In

⁸³ Mich. iii, 6. ⁸⁴ Malach. iv, 2. ⁸⁵ Jer. xv, 9.⁸⁶ Amos viii, 9.

consummatione igitur sæculi post Salvatoris nostri adventum, cum vespera ipsis advenisset, ac lux veritatis plane occidisset, in ruinam et abjectionem penitus devenerunt, atque hoc oraculum impletum est : *Vespere decidat, induret et arescat. Quia descimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Hisque videtur mihi Moyses orationem concinnare, populi post Salvatoris nostri adventum conditioni consentaneam. Nam propheta cum esset, et divina præscientia abjectionem eorum ultimam et extremam ruinam prospiceret, salutare ipsis pharmacum ad medelam suggerebat, hanc videlicet orationem, quam in arcanis, ut verisimile est, et extra aliam scripturam suam, iis qui arcana penes se retinere possent tradidit : videturque apud illos diu et privatim eam latuisse, ac demum libro Psalmorum necessario insertam fuisse, ne diuturno tempore multis latens et neglecta excideret. Ut igitur servaretur, omnibusque nota maneret, libro Psalmorum inserta fuit, etsi psalmus non sit. Neque enim psalmi quidpiam complectitur : psalmus quippe ad lætitiæ animi spectat ; hæc autem oratio iram et furorem Dei, aliaque tristia commemorat : divinumque numen iis placat, qui lapsi sunt. Moyses quippe hunc propitiandi modum tradit populo, qui post Salvatoris nostri adventum in peccata decidit.*

ζόντως και λεληθότως μέχρι πολλού· ὕστερόν γε μήν ἄν μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν αἰσχοίτο, και παραμένοι γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μὴ οὖσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμοῦ περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἢ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και τίτριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκειται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

Videturque mihi hanc Moysis orationem, post LXXXVI psalmum, et ea quæ ibi de semine David, deque throno illi promisso prænuntiantur, non sine consilio positam fuisse : ac sermonem profundiore quodam speculandi more, futuram Judaici populi, post adventum ejus qui ex semine David proditurus erat, ruinam et abjectionem subindicare : quod sane rerum eventus obsignat. At enim orationem ipsis tradit Moyses, prophetica virtute orationis verba personæ populi lapsi et abjecti accommodans. Cum igitur ait, *Ne avertas hominem in humilitatem : Et dixisti : Convertimini, filii hominum*, hanc ipsis doctrinam tradere mihi videtur, ut scilicet precando dicant : O Domine, tu variis temporibus refugium nobis factus es per singulas generationes : nam primo cum in Ægypto versaremur, atque a Pharaone et Ægyptiis opprimeremur, refugium nobis fuisti ; iterumque in deserto oppugnati cum ab Amalecitis tum a Chanaanæis, te in subsidium ac refugium habuimus ; imo etiam cum ingressi in terram promissionis allophyliis subacti essemus, ac plerumque postea sub regibus nostris, demum in Babylonica captivitate, refugio nobis fuisti. Et nunc itaque supplicamus paria abs te consequi, teque in refugium nostrum

A παλαιούμενον και γηράσκον ἐγγὺς ἀφανισμού. Ὁ δὲ και περι αὐτοῖς γέγονεν ἐπιδύοντας αὐτοῖς τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἠλίου, κατὰ τὴν φήσασαν προφητείαν *Και δύσεται τὸν λαὸν μου*. Ὡσπερ γὰρ περι τῶν δικαίων ἐλέχθη τὸ, *Ἀνατελεῖ τοῖς γοδουμένοις αὐτὸν ἠλιος δικαιοσύνης*, οὕτω και περι τῶν ἀσεβῶν εἰρηται τὸ, *Δύσεται ὁ ἠλιος ἐπὶ τοῖσδε*· και πάλιν ἀλλοῦ· *Και δύσεται ὁ ἠλιος μεσημβρίας, και ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς*. Ἐπὶ συντελεῖα τοίνυν τοῦ αἰῶνος μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὅτε αὐτοῖς ἡ ἑσπέρα ἐπῆλθε, δύοντας αὐτοῖς ὡς ἀληθῶς τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, ἡ ἐκπτώσις αὐτῶν και ἡ ἀποβολὴ τέλους ἐτυχε, και τὸ παρὸν ἐπληρώθη λόγιον φησάν· *Τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη και ξηρανθεῖη*. Ὅτι ἐξελλοπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, και ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. Και μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ Μωϋσῆς προσευχὴν συντάξει ἀρμόζουσαν τῇ καταστάσει τοῦ λαοῦ, τῇ μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προφήτης οὖν ὢν, προγνώθει τε θεῖα τὸ τέλος αὐτῶν τῆς ἀποβολῆς και τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν συνορῶν, φάρμακον αὐτοῖς σωτήριον και θεραπευτικὸν ὑπετίθετο, τὴν παρούσαν προσευχὴν ἐν ἀποβόητι, ὡς εἰκός, παραδούς αὐτὴν ἐξωθεν τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς τοῖς δυναμένοις τὰ ἀπόβροτα παρ' ἐαυτοῖς κατέχειν· παρ' οἷς και εἰκός φυλάττεσθαι αὐτὴν δια-

ἐγκαταλεχθῆναι ἀναγκαίως τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν, ἕως ἄν μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν αἰσχοίτο, και παραμένοι γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μὴ οὖσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμοῦ περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἢ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και τίτριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκειται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν ἀποπεσπυκώτων· τὸν ἰλασμὸν τούτου Μωϋσεὺς διὰ τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

C Και μοι δοκεῖ οὐκ ἀσκόπως μετὰ τὸν πη' ψαλμὸν και τὰ δι' αὐτοῦ περι τοῦ σπέρματος Δαυὶδ και τῶ ἐπηγγελμένου αὐτῷ θρόνου θεσπισθέντος ἡ παρούσα προσευχὴ Μωϋσεὺς συνήφθαι· μετὰ τινος δὲ βασιλευσθερίας θεωρίας αἰνιττομένου τοῦ λόγου ἀπόπτωσιν ἐπεσθαι και ἀποβολῆν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσομένου· ὃ δὲ και ἐπισφραγίζεται ἡ τῶν πραγμάτων ἔκθεσις. Ἄλλὰ γὰρ προσευχὴν αὐτοῖς παραδίδοσιν ὁ Μωϋσῆς, προφητικῆ δυνάμει ἐφαρμόσας τοὺς ἐν τῇ προσευχῇ λόγους τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκπεσόντος και ἀποβληθέντος λαοῦ. Ἐπὶ τῶν λέγει· *Μὴ ἀποστρέψῃς ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσιν· Και εἶπας· Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*, τοῦτόν μοι δοκεῖ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν νοῦν, προσευχομένους λέγειν· Ὁ Κύριε, σὺ κατὰ χρόνους ἡμῖν γέγονας καταφυγὴ και καθ' ἐκάστην γενεάν· πρῶτον μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τυγχάνουσιν ἡμῖν, και ὑπὸ τοῦ Φαραῶ και τῶν Αἰγυπτίων καταπονουμενοὶς καταφυγὴ γέγονας· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου πολεμούμενοι τοτὲ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀμζλήκ, τοτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ Χανααίου, σὲ καταφυγὴν ἐσχῆκαμεν· οὐ μὴν ἀλλὰ και εἰσελθόντες εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὑπὸ ἀλλοφύλοις τε γενόμενοι, πωλάκις τε και μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν βασιλείων ἡμῶν, και τέλος ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, σὲ

καταφυγήν ἐσχημέν. Καὶ νυνὶ τοιγαροῦν ἵκετεύομεν ἅ των ὁμοίων παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ σε κτήσασθαι καταφυγήν· διὸ δεόμεθα, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἀνθρώπων εἰς ταπεινώσιν*· τουτέστι, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἡμᾶς εἰς τελείαν ἀπόπτωσιν καὶ ταπεινώσιν*. Σὺ γὰρ τῇ σῆ φιλιανθρωπίᾳ εἶπας, καὶ κηρύγματα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐξηνήνοχας λέγων· *Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*. Εἰ δὴ οὖν πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων προσέκλῃται σου ἡ φιλιανθρωπία, καὶ τοὺς πάλα· ἀποστραφέντας ἀπὸ σοῦ, καὶ δαίμοσι καὶ πνεύμασι πονηροῖς καταδουλωθέντας ἐπιστραφῆναι ἐπὶ σὲ κελεύσεις, μηδὲ ἡμᾶς ἀποστραφῆς, μηδὲ εἰς παντελῆ ἐρήμωσιν καταλείπῃς ἔλθειν τοὺς πάλα σου γενομένους οἰκείους, οἵτινες πρὸς ὀλίγον ἀνθρώπινους χειμάρθρου δίκην παρεδράμομεν. Τὰ γοῦν χίλια ἡμῶν ἔτη, ἐν οἷς ἠκμάσαμεν, ταῦτα παρῆλθεν ὡς ἡ ἐχθὲς, ἥτις διήλθε. Γενόμενος δὲ ἐν τούτοις ἐφίσημι πῶς εἰρηται τὰ χίλια ταῦτα ἔτη. Εἰ μὲν γὰρ ἔνεκεν δοξολογίας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς παράστασιν τῆς ἀδίδου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν οἶμαι τὸν λόγον μεγαλοπρεπῆς περιέχειν. Οὐδὲ γὰρ τὸν σύμπαντα αἰῶνα, οὐδὲ τὸν ἀπὸ πρώτης κτίσεως τοῦ κόσμου καὶ μέχρι τῆς συντελείας παρατείνοντα χρόνον, τὸ ἀκαρὲς ἡγοῦμαι εἶναι, οὐχ ὅτι τῆς ἡμέρας, ἀλλ' οὐδὲ τῆς βραχυτάτης ὥρας παραθέσει τῆς ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, πρὸ πάντων ὑπάρχοντος αἰῶνος, καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου καὶ εἰς ἀπειρον ἔκτεινομένου λογισμοῦ, ὑπὲρ τε τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπεράντους καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας διαρκούντος. Διόπερ ἑτερόν μοι δοκεῖ νοῦν ὑποβάλλειν ἡ παρούσα προσευχῆ, διδάσκουσα τὸν λαὸν λέγειν· *Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διήλθε, καὶ φυλακῆ ἐν νυκτὶ*. Τὰ γοῦν σεμνὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν οἷς τὸ πᾶν ἔθνος αὐτῶν ἠκμασε τε καὶ ἠνθησεν ἐν ἡμέραις, ὡσπερ καὶ φωτὶ γέγονε, ταῦτ' ἦν τὰ χίλια ἔτη. Ἐπὶ μόνοις γὰρ χιλίοις ἔτεσι συνέστηκε καὶ διήρκεσε τὰ τῆς ἐν τόπῳ λατρείας· ἃ δὴ καὶ ἀριθμεῖται πούτων τὸν τρόπον. Ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης τοῦ ἱεροῦ κατασκευῆς καὶ τῶν Σολομοῦ χρόνος μέχρι τῆς ὑπὸ Βαβυλωνίων πολιορκίας ἔτη συνάγεται ὡς μετὰ δὲ ταῦτα εἰς ἔρημον περιστάντος τοῦ τόπου, αὐθις Ἰησοῦς καὶ Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου τοῦ Πέρσου ἀνανεῦσι τὸν οἶκον· ἐξ ἐκείνου τε καὶ ἐπὶ τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος ἔτη συνάγεται φημ'· ὡστε εἶναι τὰ πάντα ἄπ'. Διέμεινέ τε χειμαζομένη καὶ ἀστατοῦσα ἡ πόλις μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἑτέροις ἔτεσι μ' μεθ' ἃ ὁ παντελής αὐτοῦς μετήλθεν ὄλεθρος, καὶ ἡ ὑστάτη πολιορκία, ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένη κατὰ Τίτον καὶ Οὐεσπασιανὸν αὐτοκράτορας.

Ταῦτ' οὖν ἦν τὰ χίλια ἔτη περὶ ὧν εἴρηται, *Ὅς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διήλθε*. Διελθόντα γὰρ ταῦτα καὶ μηκέτι ὄντα ἀποκλαίονται οἱ διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἱκετεύοντες· ἀλλὰ καὶ ὡς φυλακὴν νυκτερινὴν ταῦτ' αὐτὰ φασὶ τὰ χίλια ἔτη παρεληλυθέναι. Λύχνος γὰρ ἦν ὁ Μωϋσέως νόμος ἐν νυκτὶ φαίνων αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται, οἱ μετὰ Μωϋσέα, λύχνος ἦσαν ἢ καὶ ἀστέρες ἐν νυκτὶ φαίνοντες, ὅσπῳ τοῦ φωτός

A obtinere : quare rogamus, *Ne avertas hominem in humilitatem*; hoc est, *Ne avertas nos ad extremam ruinam et humilitatem*. Tu namque vi tui erga homines amoris hæc dixisti, atque omnibus hominibus hanc prædicationem attulisti dicens, *Convertimini, filii hominum*. Si itaque clementia tua omnes gentes, omnesque filios hominum evocavit, et si eos qui olim abs te aversi, ac dæmonibus spiritibusque malignis subditi erant, ad te converti jubes; ne nos averseris, neque in extremam ruere vastitatem sinas, qui olim tui fuimus, ac cum tantillum temporis floruissemus, torrentis instar transivimus. Nam mille anni nostri, quæ bene rem gessimus, transierunt sicut dies hesternæ, quæ præterit. Hic vero perpendere libet, cur hi mille anni memorentur. Si enim dicatur hæc ad gloriam Dei esse, et ad sempiternam Dei vitam declarandam, nihil magni hoc puto sermone proferri. Etenim nec omne sæculum, neque etiam totum illud tempus quod a prima mundi creatione usque ad ejus consummationem, vel pro tantillo, non dicam unius diei, sed unius brevissimæ horæ spatio, habendum esse puto, si comparetur cum illa sine principio et generatione vita Dei, qui ante omnia sæcula existit, necnon ante omnem cogitationem vel in infinitum extensam; quique omnia futura, infinita et interminata sæcula duratione excedit. Quomobrem aliam nihi sententiam videtur hæc oratio suggerere, cum populum ad hæc dicenda instituit : *Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et custodia in nocte*. Veneranda ergo illa quæ in Jerusalem erant, quibus tota gens illa florebat et multo dierum curriculo bene rem gerebat, quasi in luce degens; hæc, inquam, pro mille annis habenda. Nam annis mille duntaxat cultus hoc in loco statutus duravit et constitit : qui anni hoc pacto numerantur. A prima templi fundatione et temporibus Salomonis, ad usque Babyloniorum obsidionem, anni computantur quadringenti triginta duo. Post hæc autem cum locus in solitudinem versus esset, rursus Jesus et Zorobabel, filius Salathiel, anno secundo Darii Persæ domum restaurarunt. Ab illo autem tempore usque ad quintum decimum annum Tiberii Cæsaris, colliguntur anni quingenti quadraginta et octo; ita ut omnes ad summam non-gentorum et octoginta supputentur. Post insidias vero ab iis contra Salvatorem nostrum structas, tumultibus et seditionibus agitata civitas, adhuc quadraginta annis permansit : quibus elapsis, accessit extrema eorum pernicies, et ultima obsidio, Tito et Vespasiano imperatoribus, a Romanis facta.

Hi itaque mille anni erant, de quibus dicitur, *Tanquam dies hesternæ quæ præterit*. Nam illos annos ceu præteritos et elapsos deplorant, qui in oratione Deum placare conantur; imo etiam quasi nocturnam custodiam, mille annos illos effluxisse dicunt. Nam Moysis lex lucerna erat in nocte splendens ipsis; prophetæ item qui post Moysem fuerunt, lucernæ erant, sive stellæ in nocte fulgentes, cum

nondum lux solaris, id est salutaris Verbi, propriam diem ac meridiem omnibus gentibus lucere fecisset. Custodia vero nocturna, quoddam noctis tempus vocatur. Hoc porro intelligas ex Evangelio, in quo dictum est: *Quarta autem custodia noctis venit Jesus ambulans supra mare*⁸⁷; ac rursus, *Si sciret paterfamilias qua custodia sur veniret*⁸⁸. Hi ergo mille anni non modo diei, quæ præterit nec ultra existit, conferuntur; sed etiam modicæ noctis parti; ita ut non integra nox, sed ejus pars declaretur, in qua custodiam corporei legis cultus observabant. Sub hæc dicitur: *Quæ pro nihilo habentur eorum, anni erunt*. Horum mihi hæc videtur sententia esse: Anni eorum pro nihilo erunt. Non enim ulterius anni illi in honore erunt, non curandi, non necessarii habebuntur; sed despecti ac pro cibilo reputati erunt. Quomodo autem anni eorum pro nihilo reputandi sint, deinceps declarat dicens: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat, quia defecimus in ira tua*. Olim quidem, ait, quando res nostræ exordium ducebant, et in matutino eramus, quasi herba fuimus: sed cum illa generatio præterisset, herba transiit. Sub hæc autem floruimus, et amplius quid ac majus quam herbam nacti sumus, ita ut flos in nobis reperiretur: at hic quoque flos præterit. Extremis vero temporibus, occidente prorsus nobis lumine, cum nos vespera occupasset, excidimus prorsus exsiccati et arefacti; idque perpassi sumus, *Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus*. Secundum aliam vero sententiam potest dicti hujus physica ratio afferri; quod scilicet humana natura in juventute instar herbæ teneræ pullulet: postea vero in ætatis vigore floreat; postremo autem in senectutis limine decidat, nec alio modo, quam quia primum præ senectute indurata fuerat, ac postea penitus exsiccata; et quod vespera significetur extrema vitæ humanæ.

VERS. 8-10. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo: sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus*. Symmachus, *Apposuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, negligentias nostras ut appareant vultui tuo. Omnes enim dies nostri aufugerunt, in ira tua absumpti sumus*. Hæc in præsentī conditione populi ex circumcissione dicere convenit. Nunc enim omnes eorum pristini dies vere defecerunt, cum vespera illos occupavit, et cum defecerunt in ira Dei. Quoniam olim quidem iniquitates eorum prætermittebat et prætergredebatur; sed post eorum in Salvatore conspirationem implebatur illud, *Non ultra feram peccata vestra*⁸⁹; ideo ait, *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, et, Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui*. Pro quo clarius Symmachus edidit, *Negligentias nostras ut appare-*

Α τοῦ ἡλιακοῦ, τουτέστι τοῦ σωτηρίου Λόγου, τὴν οὐρανὴν ἡμέραν τε καὶ μεσημβρίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμπαντος. Φυλακὴ δὲ νυκτερινὴ καιρὸς ὀνόμασται τῆς νυκτός· τοῦτο δὲ νοήσεις ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ εἰρηται· *Τετάρτη δὲ φυλακὴ τῆς νυκτός ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης*· καὶ πάλιν· *Εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα φυλακὴ ὁ κλέπτῃς ἐρχεται*. Δηλοῦται τοίνυν τὰ χίλια ἔτη οὐχ ὡς ἡμέρα ἢ παρελθούσα, καὶ μικρὴ ὄσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς βραχὺ τι μόριον νυκτός, ὡς μηδὲ ὅλην νύκτα νοῆσαι, ἀλλὰ μέρος τι ταύτης, ἐν ᾧ τὴν φυλακὴν τῆς σωματικῆς τοῦ νόμου λατρείας περιεῖπον. Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· *Τὰ ἐξουθενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται*. Δοκεῖ μοι καὶ ἡ τούτων διάνοια τοιαύτη τις εἶναι· Τὰ ἔτη αὐτῶν ἐξουθενώματα ἔσονται. Οὐκ ἔτι γὰρ ἔντιμα ἔτη, οὐδὲ σπουδαῖα καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἐξουθενώματα καὶ εἰς τὸ μηδὲν λελογισμένα γενήσεται. Πῶς δὲ εἰς οὐδὲν λελογισμένα γενήσεται αὐτῶν τὰ ἔτη, διασαφεί λέγων ἐξῆς· *Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ' ἀνθῆσαι καὶ παρέλθοι· τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθῆναι καὶ ξηρανθῆναι, ὅτι ἐξελλίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου*. Πάλαι μὲν οὖν, φησίν, ὅτε ἀρχὰς εἶχε τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐν πρῶτῳ ἡμεν, γεγόναμεν ὡς ἡ χλόη· ἀλλὰ παρελθούσης ἐκεῖνης τῆς γενεᾶς, παρήλθεν ἡ χλόη. Μετὰ ταῦτα δὲ ἠνθήσαμεν, μαῖζόν τε καὶ πλεόν τῆς χλόης ἐσχῆκαμεν, ὥστε καὶ ἄνθος ἐν ἡμῖν εὐρεθῆναι· καὶ τοῦτο δὲ παρήλθε τὸ ἄνθος. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν καιρῶν, δύνοτος ἡμῖν παντελῶς τοῦ φωτός, καὶ ἑσπέρας ἡμᾶς καταλασθούσης, ἀποπεπτόκαμεν σκληρυνθέντες καὶ ξηρανθέντες· καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, ὅτι ἐξελλίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. Δύναται δὲ καὶ καθ' ἑτέραν διάνοιαν φυσικῶν λόγων ἀποδιδόναι διὰ τούτων ἡ λέξις, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν μὲν τῇ νεότητι δίκην ἀπαλῆς χλόης βλαστῶσης, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀνθούσης· εἰθ' ὕστερον ἐπὶ γήραος οὐδὲ ἀποπιπτούσης, οὐκ ἄλλως ἢ πρῶτον σκληρυνομένης κατὰ τὸ γῆρας, ἔπειτα παντελῶς ξηρανομένης. Ἐσπέραν δὲ σημαίνεισθαι τὰ τελευταῖα τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς.

Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου· ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. Ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου ἐξελλίπομεν. Ὁ Σύμμαχος· *Προσέθηκας τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀντικύρως σου, τὰς ἀμελείας ἡμῶν φαίνεσθαι τῷ προσώπῳ σου*. Πᾶσαι γὰρ αἱ ἡμέραι ἡμῶν διέδρασαν, ἐν τῷ χόλῳ σου ἀνηλώθημεν. Καὶ ταῦτα λέγειν ἀρμόζει τῇ παρουσίᾳ καταστάσει τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς πᾶσαι αἱ πρότεροι ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον, ὅτε ἡ ἑσπέρα αὐτοὺς κατέλαβε, καὶ ὅτε ἐξέλιπον ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πάλαι μὲν παρῆει καὶ ὑπερέβαινε τὰς ἀνομίας αὐτῶν, μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς τὸ· *Οὐκ ἔτι ἀνίσω τὰς ἀμελείας ἡμῶν*· διὸ φησιν· *Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου, καὶ, Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου*. Ἄνθ' οὗ σαφέστα-

⁸⁷ Matth. xiv, 25. ⁸⁸ Matth. xxiv, 45. ⁸⁹ Jer. xxv, 12, 14.

ρον ὁ Σύμμαχος ἀπέδωκεν εἰπών· Τὰς ἀμελείας ἡμῶν φάινεσθαι τῷ προσώπῳ σου Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡσεὶ ἀράχην ἐμελέτων. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ὄ' ἔτη. Ἐὰν δὲ ἐν δυναστείας ὀδοῦχοικται ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. Ἐνταῦθα κατὰ καιρὸν παραθετόν τὴν Ἡσαίου προφητεῖαν, δι' ἧς φησιν· Ὡὰ ἀσπίδων ἐβήξαν καὶ ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι. Ταῦτα δὲ ἐθέσπιζεν ὁ Προφήτης, ἀναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ τὴν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καθ' ἣν οἱ ἄρχοντες αὐτῶν δίκην ὄρνιθος τικτούσης τὰ ἐαυτῶν ἀπογεννώμενα τοσαῦτα προβάλλονται, ὡς ἀσπίδος ὀμοιοῦσθαι γεννήμασι διὰ τὸν ἐνιέμενον ὑπ' αὐτῶν τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημίας ἰδὼν καὶ τῆς ἄλλης εἰς αὐτὸν ἀπιστίας. Πάλαι μὲν οὖν ὑφαίνον χιτῶνας τῷ ἀρχιερεὶ καὶ στολάς ἁγίας· νῦν δὲ πᾶσαν τὴν ὕφην αὐτῶν καὶ τὴν διὰ τοῦ λόγου κατασκευαζομένην διδασκαλίαν, ἣν διὰ τῆς τῶν θείων Γραφῶν συμπλοκῆς τε καὶ ὑφάνσεως προβάλλονται, ἀράχνης ὑφάσματι παρείκασεν ὁ προφητικὸς λόγος. Διὸ φησιν· Ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι. Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμὸς, τὴν ἐκ προσώπου αὐτῶν περιέχων ἐξομολογήσιν, φησὶ· Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχην ἐμελέτων. Ἐντικρυς γὰρ τὰς μελέτας τῶν Γραφῶν ἐν αἷς κατατριβόνται, καὶ τὰς δευτερώσεις, δι' ὧν ὑφάσματά τινα διδασκαλίας δοκοῦσιν ἀπεργάζεσθαι, ἀράχνης ἀπέικασεν ἔργους. Ἄλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν μόνην φασὶν εἶναι τὴν πρόσκαιρον ἐν ὅ' καὶ π' ἔτεσι συμπειριουμένην. Τοῦτο δὲ φασὶ ἐπαγγελλομένην ἀπογινώσκοντες.

Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα. C Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαριθμήσασθαι; τὴν δεξιάν σου οὕτω γνώρισον, καὶ τοὺς παιδευμένους τῇ καρδίᾳ ἐκ σοφίᾳ. Ἄντι τοῦ, Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα, ὁ Σύμμαχος φησὶ· Τμηθέντες γὰρ ἄφρω ἐκπεταννύμεθα. Ἔχεται δὲ τῆς προδηλωθείσης διανοίας καὶ ὁ παρῶν λόγος. Τὰ γὰρ ἔτη ἡμῶν, φησὶ, τὰ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς εἰς ὅ' καὶ π' ἀριθμὸν ἐτῶν συντείνει· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμῶν ἐλπίς, μεθ' ἣν οὐδεμία ἄλλη ἡμᾶς διαδέχεται· τμηθέντες γὰρ ἄφρω κατὰ τὴν τελευτήν, ἐκπεταννύμεθα· μετὰ δὲ ταῦτα τί ποτε ἡμᾶς διαδέχεται, τίς οἶδε; Τίς γὰρ ἐρμηνεύσει δύνатаι, ἢ καὶ ἀκριβῶς γνώσει καὶ ἐξείπειν, ὅποια τίς ἐστὶν ἡ μετὰ ταῦτα τοῦς ἀμαρτωλοῦς καταληφόμενη ὀργή; Διὸ φησὶ· Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου; Τίς δὲ οἶός τέ ἐστὶν ἐξαριθμήσασθαι τὴν δεξιάν σου; Ἄλλὰ σύ γε ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐντεῦθεν ἤδη γνώρισον τὴν δεξιάν σου, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς νοεῖν τε αὐτὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀπαριθμεῖσθαι. Δεξιάν δὲ Θεοῦ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ πολλάκις ἐδίδαξαν οἱ ἱεροὶ λόγοι. Παιδεύονται τοίνυν οἱ δηλούμενα μετὰ τὴν ἐξομολογήσιν εὐχεσθαι καταξιωθῆναι πρῶτον μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ πραΰτητος, ὡς ἂν παιδευθεῖεν δι' αὐτῆς· ἔπειτα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ,

A rent vultui tuo. Anni nostri sicut aranea meditabantur. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor. Hic opportune adjiciatur Isaiaë prophetia, qua ait, *Ova aspidum eruperunt, et telam araneæ texunt* ⁶⁰. Hæc porro vaticinatus est Propheta, sermonem ad populi post adventum Salvatoris nostri statum referens, quo principes eorum eeu gallina pariens, eam emittebant prolem, quæ ob immisum ab illis virus blasphemix in Christum, et ob reliquam circa illum incredulitatem, posset aspidum fetui comparari. Olim quidem sacerdoti texebant vestes, et stolas sanctas; nunc autem totam eorum texturam, et totam apparatus illam verbi doctrinam, quam per divinarum Scripturarum complicationem et texturam producut, araneæ telis confert propheticus sermo. Quapropter ait, *Telam araneæ texunt*. Præsens quoque psalmus ex eorum persona confessionem emittens, ait, *Anni nostri sicut aranea meditabantur*. Aperte namque meditationes Scripturarum in quibus ætatem conferunt, et deuteroseos, sive secundas traditiones eorum, quibus telas quasdam doctrinæ videntur adornare, araneæ opificis comparat. Imo etiam vitam suam temporaneam solum esse dicunt, septuaginta vel octoginta annis circumscriptam. Id porro aiunt de æterna et futura vita, quæ religiosis viris promittitur, desperantes.

τὴν αἰώνιον καὶ μέλλουσαν ζωὴν τὴν τοῖς θεοφιλέσι

Vers. 11, 12. Quoniam supervenit mansuetudo et erudiemur. Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo furorem tuum dinumerare? dexteram tuam sic notam fac, et eruditos corde in sapientia. Pro illo, Quoniam supervenit mansuetudo, et erudiemur, Symmachus ait, *Succisi enim, repente avolamus*. Superius memoratæ sententiæ hic sermo insistit. Nam ait, anni nostri hujus temporaneæ vitæ in septuaginta vel octoginta annorum numerum producuntur: et hæc nostra spes est, post quam nulla alia nos excipiet. Succisi enim repente in tempore obitus, avolamus: postea vero quid nos excepturum sit quis novit? Quis enim explicare potest, aut quis accurate nosse potest ac dicere, quæ sit ira illa, quæ post hanc vitæ peccatorum invasura est? Ideo ait, *Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo iram tuam?* Quis dinumerare potest dexteram tuam? Sed tu Deus hic nobis dexteram tuam notam fac, ut possimus illam intelligere, et virtutes ejus dinumerare. Dexteram porro Dei, Christum ejus esse, plerumque docuerunt sacræ litteræ. Ili itaque jam memorati instituuntur, ut post confessionem conferri sibi precentur, primo Dei mansuetudinem, ut ab illa erudiantur, deinde dexteram ejus, scilicet cognitionem Christi ipsius, et mirabilium ejus virtutum, ut horum notitia meliores evadant, et ut mente eruditi, Dei sapientiæ con-

⁶⁰ Isa. LIX, 5.

sortes sint : Christus autem est Dei virtus et Dei sapientia ⁴¹.

ἄν, παιδευθέντες τὴν διάνοιαν, μετάσχουεν τῆς τοῦ σοφίας.

VERS. 13-17. *Convertere, Domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos. Repleti sumus mane misericordia tua, et exsultavimus et delectati sumus omnibus diebus nostris. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Et respice in servos tuos et in opera tua, et dirige filios eorum : et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. Post confessionem in præcedentibus traditam, congruenter Moyses orandi modum tradit iis ex Israele, qui post Salvatoris nostri adventum lapsi sunt, ut post premissa, hæc, quæ jam traduntur, precando dicant : quorum sententiam clarius interpretatus Symmachus est hoc pacto : *Convertere, Domine, usquequo ; deprecabilis esto super servos tuos. Satia nos matutina misericordia tua, ut dormiamus et lætemur omnibus diebus nostris. Lætifica nos omnibus diebus, quibus nos afflixisti, annis in quibus vidimus mala. Appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas super filios nostros : et sit pulchritudo Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum firma fac super nos, et actionem manuum nostrarum perfice. His porro docet, ut matutinam misericordiam consequi postulent, ut ortu Salvatoris dignentur. Matutinam quippe misericordiam Christi eam dicit esse, quæ ad omnes homines oritur. Nam ut olim priori populo matutinum tempus fuit, quo in Ægypto degens inspectione donatus est ; sic in novissimo dierum matutina misericordia omnibus gentibus effulsit per salutarem orientem, quam memorati illi homines postulare docentur in oratione ; imo etiam inter alia dicere, *Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas tua, et pulchritudo Domini Dei nostri ;* ut et ipsi divina Salvatoris præsentia dignentur, necnon divina ejus gloria ac pulchritudine, de quo dictum est, *Speciosus forma præ filiis hominum* ⁴², ac insuper cæteris omnibus bonis quæ in Christo Dei intelligi possunt.**

σωτηρίου θεοφανελας, καὶ τῆς ἐνθέου δόξης αὐτοῦ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἑθνητικῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγασθῶν.

XC.

VERS. 4, 2. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commorabitur.* Hic psalmus inscriptione caret. An forte neque psalmus est, sed prophetia quædam profundiores de Christo ac de iis, quæ in ipso consummata sunt, sermones complectens ? Hæc porro quæ jam tractamus multam habent cum præcedenti psalmo discrepantiam. Nam ille quidem per Moysis orationem, extremam Ju-

⁴¹ I Cor. 1, 24. ⁴² Psal. xliiv, 5.

Α τῶν τε παραδέξων αὐτοῦ δυνάμεων, ὡς ἂν βελήσων αὐτῶν γένοιτο ἀπὸ τῆς τούτων γνώσεως, καὶ ὡς Θεοῦ σοφίας· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ

Ἐπιστρέψον, Κύριε, ἕως πότε, καὶ παρακληθητι ἐπὶ τοὺς δούλους σου. Ἐρεπλήσθημεν τῇ πρώτῃ τοῦ ἔλέους σου, καὶ ἠγαλλιασάμεθα καὶ εὐφρανθήμεν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐφρανθήμεν ἀπὸ ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἶδομεν κακὰ. Καὶ ἴδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου, καὶ ὀδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν· καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. Ἀκολουθῶν μετὰ τῆν ἐξομολόγησιν τὴν διὰ τῶν προτεινομένων παραδεδείσαν, ἐτι τὴν προσευχὴν ὁ Μωϋσῆς διδάσκει τοὺς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἀποπεπτωκότας τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς τὸ λέγειν αὐτοὺς προσευχομένους, μετὰ τῶν ἀποδοθέντων καὶ τὰ προκείμενα· ὧν τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἐρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον· Ἐπιστρέψῃθι, Κύριε, ἕως πότε· παρακληθητι ὑπὲρ τῶν δούλων σου. Χάρτισσον ἡμᾶς ὀρθρινοῦ ἔλεους σου, ἵνα ὑπνώσωμεν καὶ εὐφρανάμεθα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐφρανῶν ἡμᾶς πάσας ἡμέρας ὡς ἐκάκωσας ἡμᾶς, ἐτη ἐν ὅσῃ εἶδομεν κακὰ. Φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου, καὶ τὸ δέξομαι ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· καὶ ἕστω τὸ κάλλος τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐδραΐα ποιήσον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν πράξιν τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐπιτέλεσον. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων αἰτεῖσθαι τυχεῖν τοῦ ὀρθρινοῦ ἔλεους, ὡς ἂν καταξιωθείεν τῆς ἀνατολῆς τοῦ Σωτῆρος. Τὸ ὀρθρινὸν γὰρ ἔλεος Χριστοῦ τὸ ἐπὶ πάντας ἀνατείλαι ἀνθρώπων. Ὡς γὰρ πάλαι γέγονε πρώτα τῷ προτέρῳ λαῷ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἧς κατηξιώθησαν ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντες, οὕτως ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τὸ ὀρθρινὸν ἔλεος τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς σωτηρίου ἀνατολῆς, ἧς καταξιωθῆναι διδάσκονται οἱ ἠμωθέντες διὰ τῆς προσευχῆς αἰτεῖν· ἀλλὰ καὶ λέγειν μετὰ τῶν ἄλλων· Καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου καὶ τὸ κάλλος Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ καταξιωθείεν τῆς τοῦ τε κάλλους, περὶ οὗ εἰρηται, Ὁραῖος κάλλει ἀπάντων τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐπινοουμένων.

41.

Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ἱψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβυσθῆσται. Ἀνεπίτητος ὁ ψαλμὸς. Μήποτε δὲ οὐτε ψαλμὸς τυγχάνει, ἀλλὰ τις προφητεία βαθυτέρους περιέχουσα λόγους περὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελειομένων ; Πολλὴν δὲ ἀσυμφωνίαν ἔχει τὰ προκείμενα πρὸς τὸν ἀνωτέρω ψαλμὸν τὴν ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διὰ τῆς Μωϋσέως

προσευχῆς ἐθέσπιζεν· ὁ δὲ παρὼν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ πειρατήρια τοῦ κατὰ Κύριον τελειουμένου περιέχει· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ πειρασμὸν προφητεύει, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἐρήμον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι νίκην αὐτοῦ. Τί δὲ οὐνοφθινὸς ὁ προφητικὸς λόγος; Ὁ μὲν πρότερος λαὸς ὁ διὰ τῆς προηγουμένης Μωϋσέως προσευχῆς ἀποκλαυσάμενος ὁμολογεῖ φάσκων, Ὅτι ἐξελλοπομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ἐμφερομένων· ὁ δὲ μέλλον συστήσασθαι μετ' ἐκεῖνον τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ λαὸς, ἐπὶ τῇ βοθείᾳ τοῦ Ὑψίστου πεποιθὺς, καὶ αἰὲν ἐν αὐτῇ κατοικῶν, ἀτάραχος καὶ ἀσάλευτος διαμένει· ὡς ἂν, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ αὐλιζόμενος, οὐδένα τε τῶν πειρασμῶν ἐπιστραφήσεται, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστῳ ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, ἐλπιδίᾳ ἐπ' αὐτόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὁ κατοικῶν ὑπὸ σκέπην τοῦ Ὑψίστου· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου, ἐκδεδώκασιν· σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Θεὸν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένου τὸ ἐδραῖον καὶ ἀπτότητον τῆς διανοίας, καὶ ὡς ἐν ἀποκρύφῳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐνοικίος ἐγκαθίσταται καὶ βοηθὸς αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Πάλιν δὲ ἀντὶ τοῦ, Ἐκ σκέπη τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ· αὐλισθήσεται, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐν σκέπη ἰκαροῦ αὐλισθήσεται· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐπὶ σκιάν τοῦ ἰκαροῦ ρυκτερεύω, εἰρήχασιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐν προοιμίῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διελάλησε· τὰ δ' ἐξῆς αὐτῷ προσφωνεῖ, καὶ τὸν πάντα λόγον εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀποτείνεται, ἦτοι τοῦ τῷ Χριστῷ ἀγωνιζομένου καὶ κινῶντος, ἧ καὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου, ᾧ δίκην ὄργανου κέχρητο ὁ προῶν τοῦ Θεοῦ Λόγος· καὶ γὰρ οὗτος, ἐν βοθείᾳ κατοικῶν τοῦ Ὑψίστου, ὑπὸ τὴν ἀκέπην ἠύλλιξε τοῦ ἐνοικούντος αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ἐπισκιάζοντος αὐτῷ τῇ αὐτοῦ θεότητι, εἶχέ τε ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγῆν καὶ ἐλπίδας αὐτοῦ τὴν πληροῦσαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμιν. Ὡστερ δὲ σῶμα Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπειον αὐτοῦ ὄργανον ἐχρημάτισεν, οὕτω καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ Χριστοῦ σῶμα προστηγόρευται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μερῶν.

Εἰκότως τοιγαρῶν τὰ ἐν τοῖς προκειμένοις λεγόμενα ὡς περὶ τοῦ σώματος Χριστοῦ ἀναφέρονται· ἂν καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπειον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ τελειούμενον. Ὡν οὕτως εἰρημένων, ἐξῆς ὁ λόγος διεξέρχεται ὅσα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπάρξει τῷ κατοικοῦντι ἐν βοθείᾳ τοῦ Ὑψίστου καὶ αὐλιζομένῳ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ, λέγοντι τε τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπιδίᾳ ἐπ' αὐτόν. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ περὶ αὐτὸν γενησόμενα, καταλέγει διὰ τῶν ἐπομένων· Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται με ἐκ παγίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχῶδους. Ἐν τοῖς μεταφράσιν αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας

daicæ gentiæ abjectionem vaticinabatur; hic vero certamina et tentationes ejus qui secundum Dominum consummatur, complectitur; imo etiam Salvatoris nostri in deserto tentationem prænuntiat, quando assumptus est a Spiritu in deserto, ut tentaretur a diabolo, prædicitque ejus in omnibus victoriam. Quid itaque ait propheticus sermo? Prior quidem populus, qui in præcedenti Moysis oratione plorabat, hæc confitebatur, Quia defecimus in ira tua, et cætera, quæ ibidem declarantur; populus vero qui post illum a Deo per Christum constituendus erat, adjutorio Altissimi confusus, in ipsoque semper habitans, perturbatione et commotione vacuus manet; utpote qui sub tegumento Dei sedes habeat, tentationumque nullam aversabitur, sed in singulis dicit Domino: Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum. Pro illo autem, Qui habitat in adjutorio Altissimi, Symmachus, Qui habitat sub tegumento Altissimi; Aquila vero et quinta editio, Qui sedet in abcondito Altissimi, ediderunt. Quo significatur ejus, qui secundum Deum in Christo concertat, firmitas et imperterritus animus, et quomodo in recessu animæ ejus habitet sedeatque adjutor ejus Altissimus. Rursumque, pro illo, In tegumento Dei cæli commorabitur, Aquila, In tegumento fortis commorabitur; Symmachus autem, Sub umbra fortis pernoctans, interpretati sunt. Sed hæc quidem quasi in præcæmiis Spiritus sanctus locutus est: quæ sequuntur autem ad eum dirigit, totumque sermonem ad ejus personam refert, qui pro Christo concertat ac superat; sive etiam ad hominem qui in Salvatore esse intelligitur, quo ceu instrumento usum est Dei Verbum quod præexistebat. Etenim ille in adjutorio Altissimi habitans, sub tegumento inhabitantis in se Dei Verbi commorabatur, qui deitate sua ipsum inumbrabat; atque is in susceptorem, refugium et spem habebat ipsam Dei Verbi virtutem, qua replebatur. Quemadmodum autem Christi corpus humanum illius instrumentum erat; sic et populus ejus, Christi corpus a sancto Apostolo vocatur his verbis: Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte⁶⁶.

Merito igitur quæ hic quasi de corpore Christi dicuntur, etiam ad humanitatem Salvatoris nostri referantur, atque ad eum qui in ipso consummatus est. Quæ cum hac ratione dicta sint, deinceps enarratur, quanta a Deo conferenda sint in eum, qui habitat in adjutorio Altissimi, et sub tegumento Dei commoratur, ac dicit Domino, Susceptor meus es, et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum. Quænam autem illi conferenda sint in sequentibus narrat: — Vers. 3-9. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, et a verbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Sæpe circumdabit te veritas ejus, non timebis a ti-

⁶⁶ 1 Cor. xii, 27.

more nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis. Quoniam tu spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. Insultus plurimos in eum fore prænuntiat, qui in vaticinio enuntiat. Hic vero perrarus erat et mirabilis, in abscondito Altissimi sedens, sub umbra fortis commorans et Domino dicens, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum*; sive secundum Aquilam, *Deus meus, confidam in illo*; aut secundum Symmachum, *Deus meus, et bonam fiduciam habebō in illo*. Adversus eum igitur, qui eo quo dictum est modo in Dei auxilio repositus erat, insidiæ quædam et conjurationes sexcentorum hostium insurrexerunt: quæ scilicet laquei venantium, sermones turbulentis, timor nocturnus, sagitta volans in die, negotium perambulans in tenebris ruina demonii meridiani vocatæ sunt: ad hæc vero, millia et decem millia; ita ut millia sinistram; decem vero millia dexteram ejus occuparent. Nam hæc dextris partibus, utpote firmioribus et fortioribus, insidiabantur. Ait vero nullum horum eum qui in vaticinio fertur attingere posse. Præterea dicitur eum incessurum esse non modo supra serpentes et scorpiones, nam hæc modica erant; sed super aspidem et basiliscum, et conculcaturum esse leonem et draconem: quæ sane inter feras et reptilia principem obtinent locum. Existimo autem his principes hujus sæculi significari, necnon invisibiles et primarias potestates. Verumtamen qui in prophetia fertur omnes simul conculcaturus esse dicitur. Nam *super aspidem, inquit, et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.*

ἀρχοντικὰς δυνάμεις. Πλὴν ὁμοῦς ὁ προφητευόμενος γὰρ, φησὶν, ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλλισκόν, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.

Quis igitur hic fuerit, cui talia competere possint; et quis populus quem decem millia inimicorum ad dexteram oppugnant, ad alterum vero latus millia, neque audent ad eum accedere, sed coram eo cadunt; age disquiramus. Dico autem aliquo modo posse hæc referri ad hominem in Christo consummatum; qualis erat Paulus, qui dicebat, *Scio hominem in Christo*⁶⁴: et ad omnes qui perinde atque ille dicere possint, *Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius*⁶⁵? ac rursus, *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque instantia, neque futura, neque virtutes, neque alitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu*⁶⁶: ad hæc vero quisquis dicere potest, *Sed in his omnibus superamus*⁶⁷, dignus sane fuerit ut de ipso hæc voces proferantur. Talis quippe homo habitans in adjutorio Altissimi, et in tegumento Dei

αὐτοῦ ἐλπίζεις. Ὁπλῶ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μισημένου. Περσεύεται ἐκ τοῦ κλιτοῦ σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγισί. Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καταποθήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ἔσται. Ὅτι σὺ ἡ ἐλπίς μου, τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγῆν σου. Πολλὰς ἐπαναστάσεις ὁ λόγος προαγορεύει γενήσεσθαι τῷ προφητευόμενῳ. Οὗτος δὲ ἦν σπάνιος τις καὶ θαυμαστός, ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ Ὑψίστου καθήμενος, ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζόμενος, καὶ λέγων τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου καὶ καταφυγῆ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὁ Θεός μου, πεποιθήσω ἐν αὐτῷ· ἢ, Ὁ Θεός μου, καὶ εὐθαρσῆσω ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τούτῳ δὲ οὖν τῷ τῶν εἰρημένων τρόπῳ ἀνακαίμενῳ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ ἐπιβουλεύεινες καὶ συσκευαὶ μυρίων κατ' αὐτοῦ στρατευομένων ἐπανέστησαν· παγίδες γούν θηρευτῶν ὠνομάσθησαν, καὶ λόγοι παρακώδεις, καὶ φόβος νυκτερινός, καὶ βέλος πετόμενον ἡμέρας, καὶ πρᾶγμα ἐν σκότει διαπορευόμενον, καὶ σύμπτωμα δαιμονίου μισημένου· καὶ πρὸς τοῦτους ἅπασι χιλιάδες καὶ μυριάδες· ἀ μὲν χιλιάδες τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἀπολαμβάνουσαι, αἱ δὲ τὰ δεξιὰ μυριάδες. Αὐτὰ γὰρ τοῖς δεξιῶς ὡς ἐν κραταιότεροις καὶ ἰσχυροτέροις μέρεσιν ἐπεδούλευον. Τούτων δὲ πάντων οὐδὲν προσψάειν τῷ περιούσιῳ ὀλέγος προφητεύει. Ἐπι δὲ πρὸς τοῦτους ἐπιθήσεσθαι λέγεται, (1) ὅτι καὶ ἐπάνω ἔφευγον καὶ σκορπίων· μικρὰ γὰρ ἦν ταῦτα· ἀλλ' ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλλισκόν, καταπατήσῃν τε λέοντα καὶ δράκοντα· ἃ δὲ βασιλικώτατα καὶ ἀρχικώτατα τῶν ἐν θηρίοις καὶ ἐρπυστοῖς τυγχάνει. Οἶμαι γούν διὰ τούτων τοὺς ἔρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου σημαίνεσθαι, καὶ τὰς ἀοράτους καὶ καταπατήσῃν ἀθρόως λέγεται τὰς πάσας. Ἐπιθήσῃ

Τίς οὖν γένοιτ' ἂν τοιοῦτος, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῷ δύνασθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ δεῖ ὁ λαὸς μὲν ἐχθρῶν μὲν μυριάδας ἐπιστρατεύεται αὐτοῦ τοῖς δεξιῶς, τοῖς δὲ κατὰ θάτερον μέρος χιλιάδας, μὴ τολμῶν δὲ αὐτοῦ προσψάειν, καταπίπτειν δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, φέρε κατανοήσωμεν. Φημὶ δὲ κατ' ἓνα τρόπον ἀναφέρεισθαι ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν Χριστῷ τετελειωμένον ἄνθρωπον· οἷός ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ*· ἐπὶ πάντα τε τὸν ὁμοίως ἐκείνῳ λέγειν δυνάμενον· *Τίς ἡμᾶς χωρίζεται ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Ὀλέθρις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχηρα;* καὶ πάλιν· *Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κλίσις ἐτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· ὁ δὲ πρὸς τοῦτους οἷός ἐστιν ὡς λέγειν· Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικώμεθα, ἄξιός ἐστιν γένοιτο τοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ λεχθῆναι τὰς προ-

⁶⁴ II Cor. xii, 2. ⁶⁵ Rom. viii 35. ⁶⁶ ibid. 38, 39. ⁶⁷ ibid. 37.

(1) Ὁ: μῆ.

κειμένας φωνάς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, κατοικῶν ἐν βο-
 θηλα τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ αὐλιζό-
 μενος, ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ
 καταφυγῇ μου, ὁ Θεός, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν.
 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διαθέσει τελεία εἰρηκότος, θεσπίζει
 αὐτῷ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὅτι δὴ ἀσφαλῆ εἶλατο φύλακα,
 καὶ καλὴν ἐκτίησθε καταφυγὴν τὸν Κύριον. Τοιοῦτον
 γὰρ ἔχων βοηθὸν καὶ πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν,
 οὐδένα τῶν ἐχθρῶν φοβηθήσεται, ἅτε αὐτοῦ τοῦ
 Κυρίου ρυομένου αὐτὸν ἐξ ἀπάντων. Καὶ γὰρ ἐκ
 παγίδος θηρευτῶν ἐξελεῖται αὐτόν, καὶ ἀπὸ λόγου
 παραώδους τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει αὐ-
 τῷ· καὶ πάντα δὲ τὰ ἐξῆς κατηριθμημένα ἐπὶ πάντα
 τὸν ἐν Χριστῷ τέλειον ἄνθρωπον ἀνευχεθήσεται, καὶ
 ἐπὶ τὸ σῶμα δὲ Χριστοῦ, ἦτοι τὸν ἐκ τελείων ψυχῶν
 κατεσκευασμένον μαρτύρων χορὸν· ἢ τὴν τελείαν
 Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρεστήσατο, μὴ
 ἔχουσαν σπιλον ἢ βυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ὁ γοῦν
 ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσει ἐπηγγελμένος τὴν Ἐκ-
 κλησίαν αὐτοῦ, ὡς μὴ πύλας ἕδου κατισχύσει αὐτῆς,
 αὐτὸς αὐτῆς καὶ φύλαξ καὶ φρουρός ἔσται, περι-
 φράττων αὐτὴν καὶ ἀσφαλιζόμενος, πρὸς τὸ μὴ τὰς
 πύλας τοῦ ἕδου κατισχύειν αὐτῆς. Διὸ τῇ τοιαύτῃ
 Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ τοιοῦτῳ δὴ Χριστοῦ μαρτύρων
 χορῷ, τῷ κατοικίαν μὲν μηδαμῶς ἔχοντι ἐπὶ γῆς,
 δυναμένῳ δὲ λέγειν, *Ἡμῶν δὲ τὸ κολλεῦμα ἐν
 οὐρανοῖς ὑπάρχει, λεχθήσεται· Ὁ κατοικῶν ἐν
 βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐ-
 ρανοῦ ἀλυσθήσεται.* Εἰτ' ἐρεῖ μὲν αὐτὸς τῷ Κυρίῳ,
 οὐ εἶλατο κατοικεῖν ὑπὸ τὴν σκέπην· Ἀντιλήπτω
 μου εἰ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ
 ἐπ' αὐτόν. Κτησαμένῳ δὲ αὐτῷ τοιοῦτον φύλακα καὶ
 τοιοῦτον σωτήρα καὶ βοηθὸν ἐπιγραφασμένῳ λεχθή-
 σεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὡς ἄρα εἴη καλὴν
 εὐράμενος ἑαυτῷ μερίδα καὶ τεῖχος ὄχυρον, ὅπλον
 τε ἀμαχὸν τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Τοιοῦτον γὰρ ἔχων ἐν
 ἀσφαλεῖ καὶ ἀμερίμῳ οἰκῆσει, ἅτε κατοικῶν ἐν
 βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζόμενος.

Εἰ γοῦν ποτε, φησὶν, οἱ τῶν ἀνθρωπείων ψυχῶν
 θηρευταί, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι δυνάμεις κατὰ τὸ
 σύνθημα αὐτοῖς παγίδας λαθραίας ἐγκρούπτοντες,
 προβάλλεσθαι κατὰ σοῦ πειρῶντο, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται
 πλῆον· ὅτι αὐτὸς Κύριος ῥύσεται σε ἐκ παγίδος θη-
 ρευτῶν, *Ἡ παγὶς συνετρίθη, καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθη-
 μεν.* Εἰ δὲ καὶ λόγοις θορυβεῖν ἐπιχειροῖεν ἰέντες
 ἑαυτῶν τὸν τῆς ἀσεβείας ἴδν διὰ τῆς ἑαυτῶν γλώσσης,
 ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν πάλιν ὁ Κύριος ἀβλαβῆ τὸν
 ἑαυτοῦ ἄνθρωπον φυλάξει. Ἴνα μὴ ὁ φλογμὸς τοῦ τῶν
 ἀνθρώπων βίου καὶ ὁ τῆς κακίας καύσων, ἐπὶ πλεῖον
 ἔκκαυθεις, ἐξάψη τὰ κακὰ κατὰ τοῦ τῆς εὐσεβείας
 ἀληθοῦ, θεσπίζει φάσκων ὁ λόγος αὐτῷ· *Ἐν τοῖς με-
 ταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὅπδ τὰς
 πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιδίς.* Εἰ δὲ καὶ πολεμῶν στίφη
 πεπυρωμένα καὶ θανατηφόρα βέλγη λόγων ψευδῶν καὶ
 τῆς ἀληθείας ἐναντιῶν ἀκοντίζοι κατὰ τοῦ δηλουμένου,
 αὐτὸς μὲν ἡσυχάσει νόμῳ θεῶν παιδαργῶν λέγοντι·
 Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγή-

A commorans, dicit Domino : *Susceptor meus es et
 refugium meum, Deus, et sperabo in eum.* Hæc quip-
 pe ex perfecto et sincero affectu dicentem, vaticinatur
 divinus Spiritus tutum elegisse custodem, et
 pulchrum obtinuisse refugium, scilicet Dominum.
 Cum talem quippe adjutorem, propugnatorem et
 protectorem nactus sit, nullum inimicorum pertimescet,
 quia ipsum Dominus ex omnibus eruit. Et
 enim ex laqueo venantium liberabit eum, et a verbo
 turbulento, scapulis suis obumbrabit ei : pariterque
 omnia quæ sub hæc recensentur, ad quemvis in
 Christo perfectum hominem referentur; itemque ad
 corpus Christi, videlicet ad martyrum chorum ex
 perfectis animabus compositum; sive ad perfectam
 Ecclesiam ipsius, quam ipse sibi astare fecit, nulla
 B macula aut labe aut quopiam simili affectam. Qui
 igitur Ecclesiam suam se supra petram fundaturum
 esse pollicitus est; ita ut portæ inferi nunquam
 prævaleant adversus eam, illius ipse et custos et
 præsidiarius erit, ipsam circummuniens et vallans,
 ne portæ inferi prævaleant adversus eam. Quamobrem
 hujusmodi Ecclesiæ, et hujusmodi Christi
 martyrum choro, qui habitaculum quidem nulla-
 tenus in terra habet, sed hæc fari potest, *Nostra
 autem conversatio in cælis est* ⁶⁸, dicetur, *Qui habitat
 in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commo-
 rabitur.* Deinde dicit quidem ipse Domino, sub cu-
 jus tegumento habitare cooptavit, *Susceptor meus
 es et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum.*
 Cum autem talem custodem nactus sit, et talem
 C sibi servatorem et adjutorem ascriperit, dicit illi
 Spiritus divinus, optimam ipsum portionem ade-
 ptum esse, murum firmissimum, inexpugnabile scu-
 tum, scilicet Dominum suum. Hunc quippe nactus,
 in tuto et sine sollicitudine deget, utpote qui habi-
 tet in adjutorio Altissimi, et in tegumento fortis
 commoretur.

Si itaque illi, ait, humanarum animarum venatores,
 invisibiles scilicet et occultæ virtutes, pro more
 solito laqueos clam occultantes, te unquam aggre-
 diantur, nihil proderit illis : quia ipse Dominus
 eruet te de laqueo venantium, *Laqueus contritus est,
 et nos liberati sumus* ⁶⁹. Quod si eum sermonibus
 quoque turbare tentaverint, impietatis suæ virus
 D lingua emittentes, his etiam illæsum hominem
 suum Dominus servabit. Ac ne humanæ vitæ æstus
 et ardor malitiæ magis magisque incensus, contra
 pietatis athletam mala succendat, hæc sermo ipsi vaticinatur : *In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub ven-
 nis ejus sperabis.* Quod si inimicorum agmina, ignita
 et lethifera mendacium et cum vero pugnantium
 sermonum tela jaculentur adversus memoratum hominem,
 ille quidem quiescet, divinæ legi obtemperans quæ ait : *Dominus pro vobis pugnabit, et vos
 tacebitis* : opportune autem ipsi dicitur : *Scuto
 circumdabit te veritas ejus.* Ipsa namque Christi

⁶⁸ Philip. III, 20. ⁶⁹ Psal. CXXIII, 7.

πάντα δὲ τὰ ἐνικῶς εἰπὼν ὡς πρὸς ἓνα τινὰ, ἐπισυνάπτει λέγων, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· σαφέστατα παρίσταται, θεὶ Κύριος ἦν πρὸς ὃν ταῦτα πάντα ἐλέγετο. Μηδεμὶς γὰρ διαμέσου ἐναλλαγῆς προσώπου γενομένης, συνῆψεν ὁ λόγος ὑπὸ μίαν διάνοιαν ὡς πρὸς ἓνα τὰ πάντα· παρέστησέ τε τίς ποτε ἦν οὗτος, διασαφῶν ἐξῆς καὶ λέγων· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπειδὴ γὰρ σὺ, φησὶν, ὦ Κύριε, ἐφ' ὃν ἐγὼ ἤλπισα, τὸν Ὑψιστον, δηλαδὴ τὸν ἀνωτάτω Θεόν, καὶ σαυτοῦ Πατέρα, καταφυγὴν ἔθου σαυτοῦ, διὰ τοῦτο οὐ προσελεύσεται σοὶ οὔτε χιλιάς, οὔτε μυριάς, οὔτε παγίδες θηρευτῶν, οὔτε τι ἕτερον τῶν κατηριθμημένων· καὶ ἐπειδήπερ σὺ, ὦ Κύριε, εἶ μου τοῦ ταῦτα λέγοντος ἐλπὶς, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· διὰ τοῦτο καὶ ἀρχιμενος ἔλεγον περὶ σοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἢ, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου· ἐπειδήπερ ἐν ἀπορρήτοις καὶ ἀποκρύφους σύνεδρόν σε καὶ σύνθρονον ὁ Ὑψιστος ἐποίησατο, φήσας πρὸς σί· Κάθου ἐκ τῶν δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ὑψίστου δὲ νοουμένου ἐν τούτοις τοῦ ἀνωτάτου Θεοῦ τῶν ὧων· Κυρίου δὲ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς τὸν Ὑψιστον ἔθετο καταφυγὴν αὐτοῦ, εἰκότως καὶ Μωϋσῆς τῷ αὐτῷ θεῷ Πνεύματι θεοφορούμενος ἐδίδασκειν ἐν μεγάλῃ φῆσὶ λέγων· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς θείσσαιερ υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Διὰ τούτων γοῦν καὶ ὁ Μωϋσῆς Ὑψιστον σαφῶς προσεῖπε τὸν ἀγέννητον Θεόν, διανέμοντα τὰ ἐπιγῆς ἔθνη τοῖς ἑαυτοῦ ἀγγέλοις· Κύριον δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὑποδεεγμένον. Αὐτὸς δ' οὖν οὗτος ὁ Κύριος καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου κατοικεῖν ἐλέγετο, καταφυγὴν τε ἑαυτοῦ τὸν Ὑψιστον τεθεῖσθαι, δηλαδὴ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐτόν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπεὶ δὲ Ἰουδαϊκώτερον ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνεσίαν ἐκθεθείκασιν, ὑφορώμενοι τὴν περὶ τοῦ Ὑψίστου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀποδεδομένον ἡμῖν δόγμα· καὶ ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Εὐ γὰρ, Θεέ, ἀφοβία μου, Ὑψιστην ἔθου τὴν κατοικησίαν σου· τηρητέον πρῶτον μὲν, ὡς ἡ πέμπτη ἐκδοσις συνῆδει τοῖς Ἐβδομήκοντα, φήσασα καὶ αὐτὴ· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· δεύτερον, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ, Ἐλιων περιέχουσα τὸν Ὑψιστον δηλοῖ. Εὐρόμεν γοῦν ἐν νσ' ψαλμῷ κείμενον τὸ, Κεκραξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν Ὑψιστον· ἐνθα ἀντὶ τοῦ, τὸν Ὑψιστον, τὸ Ἑβραϊκὸν Ἐλιων περιέχει, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὐκ ἔρα χρὴ βιαζομένους τὴν ἀλήθειαν διαστρέφειν. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰπερ κατὰ τὸν Ἀκύλαν πρὸς αὐτόν τὸν Κύριον λέλεκται, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, Ὑψιστον ἔθου κατοικησίαν σου· ἢ κατὰ

A sic infert : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum* ; apertissime declarans Dominum esse ad quem hæc omnia dicebantur. Cum nulla enim in medio personæ mutatio facta sit, omnia una sententia, quasi uni dicta, concinnata sunt, ac his verbis clare significatur declaraturque quis ille sit : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia enim, inquit, tu, Domine, in quem ego speravi, Altissimum, id est supremum Deum et Patrem tuum, refugium tuum posuisti, ideo non accedent ad te, neque millia, neque decem millia, nec laquei venantium, neque aliud quidpiam ex memoratis : et quia tu, Domine, spes mei es hæc dicentis : *Altissimum posuisti refugium tuum* ; idem initio sermonis de te dicebam : *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, aut : *Qui habitat in abscondito Altissimi*, quia in arcanis et occultis te Altissimus sedis et throni consortem effecit, te sic alloquens : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ¹².

Cum autem Altissimus hic pro supremo omnium Deo intelligatur ; Dominus autem pro Filio Dei, qui Altissimum posuit refugium suum ; jure Moyses ejusdem Spiritus numine afflatus in magno cantico hæc docuit : *Quando dividebat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam, constituit terminos populorum, secundum numerum angelorum Dei. Et facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* ¹³. His enim Moyses Deum ingenitum liquido Altissimum appellavit, qui gentes terræ angelis suis distribuit ; Dominum vero Filium Dei, qui Israel a Patre suscepit. Hic ergo ipse Dominus in adjutorio Altissimi habitare affirmabatur, et Altissimum posuisse refugium suum, videlicet Patrem suum. Quamobrem dictum est illi : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia vero Aquila et Symmachus modo ad Judaicam sententiam propius accedente interpretati sunt, doctrinam a nobis de Altissimo et de Domino traditam suspectam habentes ; Aquila enim edidit, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; Symmachus vero, *Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationsam tuam* ; observandum primo est, quintam editionem Septuaginta Interpretibus accinens, nam et ipsa sic habet, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum* ; secundo, Hebraicam vocem, quæ *Eliion* habet Altissimum significare. In *LVI* enim psalmo sic expressum invenimus ¹⁴ : *Clamabo ad Deum altissimum* : ubi pro illo, *altissimum*, Hebraicum exemplar, *Eliion*, circumfert, ut et in præsentī. Non oportet ergo violentia utentes veritatem evertere. Et alioquin si secundum Aquilam ipsi Domino dictum sit, *Quoniam tu es, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; aut secundum

¹² Psal. cix, 1. ¹³ Deut. xxxii, 8, 9. ¹⁴ Psal. lvi 3.

Symmachum, Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; et sermo, ut Judæi opinantur, ad Deum universorum referatur: cur deinceps additur, secundum Aquilam, Non importabitur tibi malitia, et plaga non appropinquabit tegumento tuo, quoniam angelis suis præcipiet ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus tolent te, ne forte offendant in lapide pes tuus; secundum Symmachum vero, post illud, Tu, Domine, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; qua de causa subjicitur, Non prævalebit adversum te malum, neque plaga appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus gestabunt te, ut ne impingas in lapidem pede tuo? Hæc quippe de Deo universorum dicta putare, qui non omnium impiissimum fuerit? Quis enim angelis suis mandet de Deo universorum, ut custodiant eum in omnibus viis ipsius? aut quomodo Deum, qui supra omnia est, manibus gestabunt, ut non offendant ad lapidem pes ejus? At vides non licere per sermonis seriem, hæc ad personam Dei, qui supra omnia est, referre: neque item superius dicta ab illo, Quoniam ipse liberabit te de laqueo venantium, a verbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi et sub pennis ejus sperabis, et cætera quæ sequuntur.

Quod si quis hæc accipiat de Christo Dei, qui hic, ut etiam alibi, Dominus vocatur, is non aberraverit a vero: nam Apostolus quoque ait: Unus Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia⁷⁵: ac rursus, Unus Dominus, inquit, una fides, unum baptisma. Unus Deus, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus⁷⁶. Duo autem Domini aperte a Davide dicti sunt in illo, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁷⁷; imo etiam illud Moysis, Pluit Dominus a Domino in Sodomam et Gomorrhæam sulphur et ignem⁷⁸, eidem sententiæ astipuletur; quemadmodum etiam cum diceret, Quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob⁷⁹; manifeste quippe hinc et Altissimum et Dominum nosse videtur; Altissimum quidem eum, qui distribuit et sortes dat angelis suis; Dominum vero, qui cum angelis præcellentem omnium gentium sortem accipit. Quia igitur Dominus, qui hic indicatur, forma servi accepta, in similitudinem hominum factus est et habitu inventus ut homo, ac post baptismum in Jordane omnem passus tentationem est, quando ductus est a Spiritu in desertum ut tentaretur a diabolo, et in solitudine quadraginta diebus et quadraginta noctibus tentatus est, et erat cum feris, ut ait evangelista⁸⁰; jure hæc omnia Spiritus sanctus prænuntiare occupat, significans quanta diebus quadraginta tentatus, quanta totidem noctibus sustinuit. Cum enim ad Evangelium regni Dei prædi-

τὸν Σύμμαχον, Σὺ γὰρ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οἰκησὶν σου· ἀναφέρεται τε ὁ λόγος, ὡς ἂν οἰηθεῖεν Ἰουδαίων παῖδες, ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων θεῶν, πῶς συνήπται ἐξῆς κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν τὸ, Οὐ μεταθῆσεται πρὸς σὲ κενία, καὶ ἀφῆ οὐκ ἔργα ἐν σκέπη σου· δεῖ ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται σε φυλάξαι ἐν πάσαις ὁδοῖς σου. Ἐπὶ τῶν ἄρουσι, μήποτε προσκόψῃ ἐν λίθῳ ὁ πούς σου· καὶ δὲ τὸν Σύμμαχον, μετὰ τὸ, Σὺ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οἰκησὶν σου· πῶς ἐπιλέγεται τὸ, Οὐ κατισχύσει σου κακόν· οὐδὲ ἀφῆ ἔργα τῆ σκηρῆ σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ἐντελεῖται περὶ σοῦ φυλάσσειν σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσί σε, ἵνα μὴ προσπαση ἐν λίθῳ ποδὶ σου; Ταῦτα γὰρ πρὸς τὸν τῶν ὄλων θεῶν λέγεσθαι πῶς οὐκ ἂν εἴη πάντων ἀσεβέστατον; Τίς γὰρ ὁ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελλόμενος περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων, ὥστε φυλάττειν αὐτὸν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ; ἢ πῶς τὸν ἐπὶ πάντων θεῶν ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσιν, ἵνα μὴ προσπαση λίθῳ ὁ πούς αὐτοῦ; Ἄλλ' ὄραξ, ὡς ὁ λόγος οὐκ ἐπιτρέπεται εἰς πρόσωπον τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ ταῦτα ἀναφέρεσθαι· ἐπεὶ μὴ τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦ, Ὅτι αὐτὸς φύσεται σε ἐκ πατρίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχώδους. Ἐν τοῖς μεταφράσεως αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἔλπιαις, καὶ τὰ τούτοις ἐπιόμενα.

Εἰ δέ τις ταῦτα ἐλάβοι ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνταῦθα Κύριον, ὡς περ οὖν καὶ ἐν ἄλλοις ὁμομασίμῳ, οὐκ ἂν διαμάρτοι τῆς ἀληθείας· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος, Εἰς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ πάλιν, Εἰς Κύριος, φησὶ, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Εἰς θεός ὁ ἐξ ἁπάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι. Κύριοι τε ἐν ἀντικρυς καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀυτῆ ὀνομάσθησαν κατὰ τὸ. Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς λέγων, Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ, τῆς αὐτῆς ἂν γένοιτο δόξης· ὡς περ οὖν καὶ ἐν οἷς ἔφασκε τὸ, Ὅτε διεμέριξεν ὁ Ἰψιστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαός αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἀντικρυς γὰρ διὰ τοῦ, τὸν Ἰψιστον καὶ Κύριον εἰδὲς φαίνεται· Ἰψιστον μὲν τὸν διανέμοντα καὶ κληροδοτοῦντα τοῖς αὐτοῦ ἀγγέλοις, Κύριον δὲ τὸν μετὰ τῶν ἀγγέλων κληρούμενον τὴν πάντων τῶν ἐθνῶν διαφέρουσαν μερίδα. Ἐπει τοίνυν ὁ θελούμενος ἐν τούτοις Κύριος μορφήν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιώσει ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὐρέθη ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε τε πάντα πειρασμὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τὸ ἐν Ἰορδάνῃ, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ μ' ἡμέρας καὶ μ' νύκτας πειραζόμενος, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς εἰσέτις ταῦτα πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προλαβὼν ἔσπίζει, σημαίνον ὅσα τε ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις πειραζόμενος ὑπέμεινε, καὶ ὅσα κατὰ τὰς Ἰσραηλιτικὰς

⁷⁵ I Cor. viii, 6. ⁷⁶ Ephes. iv, 5, 6. ⁷⁷ Psal. cix, 1. ⁷⁸ Gen. xix, 24. ⁷⁹ Deut. xxxii, 8, 9. ⁸⁰ Marc. i, 13.

ταῖς ἡμέραις νύκτας. Μέλλον γὰρ ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον ἄ
 τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας παριέναι, πρὶν ἀρξασθαι τοῦ
 κηρύγματος, καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας,
 ἐπὶ τὰς ἐχθράς καὶ πολεμίας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους
 δυνάμεις ἀνήγετο ὅπως, ἐκείνας πρώτας καταγωνι-
 σάμενος καὶ καθελὼν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν πάλαι κατα-
 πονουμένων λύτρωσιν τε καὶ ἐλευθερίαν παρέλθοι.
 Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς δὴ μάλιστα πρώτους τοὺς παρὰ
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσι Θεοῦ εἶναι νομίσαντας, καὶ τὰς τῶν
 ἀνθρώπων ψυχὰς αἰχμαλώτους, ἀπὸ τῆς τοῦ τῶν ὄλων
 Θεοῦ γνώσεώς τε καὶ εὐσεβείας ἀφαρπάσαντας, καθυ-
 ποτάξει καὶ τῆς τυραννίδος καθελείν· εἶθ' οὕτως ἅπα-
 σιν ἀνθρώποις τὸ εὐαγγέλιον τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας
 παραδοῦναι. Διὸ δὴ πρὸ πάσης ἱστορουμένης αὐτοῦ
 πράξεως ἀνήγετο εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὅπου
 τοῦ διαβόλου· καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ
 εὐαγγελιστῆς, θηρία προσειπὼν τὰς ἀπήγριωμένας
 καὶ θηριώδεις πονηρὰς δυνάμεις. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα
 καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προαναφωνεῖ προφητικῶς Πνεύ-
 ματι ἀναγκαίως. Χρῆ γὰρ, διὰ τῶν ἔμπροσθεν διδασκάν-
 τας τὰ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας τοῦ προφη-
 τευμένου, καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου γεννήσεως αὐτοῦ,
 τὰ τε περὶ τοῦ θανάτου, ὅπως τε ἐκ σπέρματος Δαυὶδ
 προελύσεσθαι προσεκλήρυκτο, ἀκολουθῶς καὶ τὸν ἀγῶνα
 μαθεῖν ἡμᾶς ὃν ἤρατο κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνά-
 μεων. Ταῦτα οὖν ἡ παροῦσα παρτίστησι προφητεία προ-
 λέγουσα, ὅσα κατὰ τὴν ἔρημον ὑπέμεινεν ἐφ' ὅλαις ἡμέ-
 ραις μ' καὶ νυξὶ ταῖς Ἰσραὶς πειραζόμενος ὅπου τοῦ διαβό-
 λου. Θηρευταὶ γὰρ ἦσαν περὶ αὐτὸν ἄρατοι δυνάμεις,
 πηγίδας αὐτῶ κατασκευάζουσαι. Καὶ αἱ μὲν λόγοις
 τραχυδίεσιν αὐτὸν θορυβεῖν πειρώμεναι, αἱ δὲ φοβεῖν
 κατὰ τὰς νύκτας, καὶ πάλιν ἄλλα δι' ἡμέρας βέλη
 νοητὰ πέμπουσαι· κατ' αὐτοῦ· καὶ αὖθις ἕτεραι οὐκ
 ὀνομάσθαι ἡμῖν, οὐδὲ λεχθῆναι δυνάμεναι θηταῖς
 ἀκοαῖς, πὸν κατ' αὐτοῦ πειρασμὸν πραγματευόμεναι·
 ὃ δὴ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος, Ἐπὶ πρᾶγματος ἐν
 σκοτίαι διαπορευομένου· Ἄνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας ἡρ-
 μῆνευσε, Ἐπὶ ῥήματος ἐν σκοτομήνῃ περιπατοῦν-
 τος· ὃ δὲ Σύμμαχος, Οὐδὲ λοιμὸν ζόφω ὀδεύοντα.

Ἦδη δὲ καὶ τὰ ἀναιδέστατα καὶ ἀρχοντικὰ τῶν δαι-
 μονίων, τὰ ἐν αὐτῇ τῇ μεσημβρίᾳ καὶ τῇ τοῦ ἡλιακοῦ
 φωτὸς ἀκμῇ τολμῶντα παραφαίνεσθαι, προσήεσαν
 αὐτῷ. Τῶν γὰρ ἄλλων τὸ οἰκτεῖον σκότος μεταδιω-
 κόντων, καὶ ἐν μόνῃ νυκτὶ φαντασιῶν εἰωθόντων, τὰ
 ἀναιδέστατα καὶ δι' ἡμέρας τολμᾷ φαίνεσθαι, καὶ ἐν
 μέσαις αὐγαῖς ἡλίου. Τοιαῦτα δὲ ἦν τὰ καὶ τῷ Σωτῆρι
 ἐπόντα· μεθ' ἡμέραν μὲν ὅν τοιαῦτα τινα αὐτῷ
 προσήει, κατὰ δὲ τὰς νύκτας ἕτερα. Διὸ εἰρηται ἐξῆς·
 Οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, καὶ ἀπὸ
 πρᾶγματος ἐν σκοτίαι διαπορευομένου. Ὅρωντα δὲ
 αὐτοῦ τὴν ἀμαχον καὶ ἀήττητον δύναμιν, ὁμοῦ πάλιν
 ἀθροιζόμενα κατὰ στίφη προσέεσαν αὐτῷ πλήθη
 δυνάμεων ἀντικειμένων. Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι
 παρ' ἀνθρώποις νομιζόμενοι θεοί, καὶ τὰ ἀντικείμενα
 πνεύματα, ξένην τινὰ φύσιν καὶ δύναμιν πάντων
 αὐτῶν καθαιρετικὴν θεώμενα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν, ὁμοῦ συνῆχθαι ἀπανταχόθεν, ἀθρόα
 τε ποσειέναι· καὶ ποσορήσειεν ἐθέλειν αὐτῷ. Καὶ τὰ

candum proditurus esset, antequam prædicationem
 iniret, et antequam beneficia hominibus impertiret,
 ad inimicas et adversarias generi humano virtutes
 adductus est; ut cum illas priores debellasset et
 destruxisset, sic ad eorum qui olim affligebantur
 redemptionem et libertatem curandam procederet.
 Oportebat enim primo illos qui apud omnes gentes
 pro diis reputabantur, hominumque animas captivas
 a cognitione Dei universorum et a pietate abripue-
 rant, subigere, eorum tyrannidem delere: deinde-
 que omnibus hominibus Evangelium regni Dei tra-
 dere. Quapropter ante omnes alias ejus actiones,
 quæ in historia feruntur, ductus est in desertum, ut
 tentaretur a diabolo, eratque cum feris, ut ait evan-
 gelista, feras nuncupans agrestes illas et ferinas
 malignas virtutes. Hæc igitur ipsa præsens psalmus
 prophético Spiritu necessario prænuntiat. Par quippe
 erat nos ante edoctos ea quæ ejus qui in propheta
 enuntiat adventum ad homines spectant,
 necnon quæ ad ejus carnalem generationem perti-
 nent, ad mortem item ejus, et ad modum quo ex
 semine David proditurus prænuntiabatur, ediscere;
 ac consequenter etiam de certamine ejus, quod con-
 tra adversarias potestates suscepit, erudiri. Hæc igitur
 præsens propheta declarat, prænuntians quanta
 in deserto sustinuit, diebus quadraginta totidem-
 que noctibus tentatus a diabolo. Venatores quippe
 illum circumdabant, invisibiles nempe potestates,
 laqueos ipsi parantes. Et aliæ quidem verbis
 turbulentis conturbare ipsum tentabant; aliæ in
 nocte perterrefacere. Aliæ item in die spiritualia
 tela immittebant in eum; rursus aliæ, quæ nec
 nominari nobis, nec dici mortalibus auribus pos-
 sunt, tentationem in eum adornabant: quod his
 significatur, *A negotio perambulante in tenebris*. Pro
 quo Aquila quidem interpretatus est, *A verbo in
 nocte illum perambulante*; Symmachus vero, *Neque
 pestem in caligine ambulantem*

Ad hæc vero etiam impudentissimi dæmoniorum
 principes, qui in meridie, vigente solis luce, appa-
 rere ausi sunt, accesserunt ad eum. Nam cum alii
 proprias sibi tenebras sectentur, et in sola nocte
 phantasias movere solcant; qui impudentissimi
 sunt, etiam in die apparere audent, et in mediis
 solaribus radiis. Tales erant qui Salvatorem adort
 sunt; in die namque hujusmodi spiritus accede-
 bant ad eum, in noctibus autem alii. Quare dicitur
 postea, *Non timebis a timore nocturno, et a negotio
 perambulante in tenebris*. Cum autem invictam et
 insuperabilem ejus virtutem cernerent, agmine si-
 mul instructo, multitudo adversariorum potesta-
 tum ipsum aggressa est. Videturque mihi, illos
 olim, qui apud homines dii existimabantur, item-
 que adversarios spiritus, stupendam quamdam na-
 turam et virtutem sibi omnibus exitiosam in homi-
 ne Salvatoris nostri videntes, una congregatos un-
 dique confertim accessisse, ut irrumperent in eum.

Et primo quidem diabolus aliorum particularium spiritu opera ipsum tentasse : quare dictum est, *Et erat cum feris* ⁶¹. Quibusnam feris? id aperit in sequentibus sermo præsens his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Etenim, ut verisimile est, tali specie taliq̄ue forma suscepta, malignæ quædam virtutes, principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, ac spiritualia nequitiae, per aerem volantes; sive allegorico more, aspidem, basiliscum, leonem et dracones vocatæ; sive ob malitiæ similitudinem his comparatæ, omne tentationum genus in ipsum moverunt. In fine autem omnium, conspicatus diabolus eum super aspidem et basiliscum ambulare, omnesque ipsi subditas operationes conculcare: ipse demum accessit humilis et formidolosus, ipsique interrogationes in Evangeliiis descriptas proposuit, tentans eum ac dicens: Si Filius Dei es, hæc dicito, illa facito. Impetum itaque confertim a malignis spiritibus factum, eorumque eladem describit hæc prophetia: quæ illos una quidem coactos esse docet, neque tamen aliquid agere potuisse; sed cum appropinquarent ipsi, humi decidisse. Ideo dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis*. Pro illo autem, *A latere tuo*, Aquila et Symmachus, *ex transverso tuo*, ediderunt; sic sinistram Salvatoris nuncupante divina Scriptura, quia fortasse penes eum nihil lævum aut sinistrum est. Cæterum de omnibus simul adversariis potestatibus dictum est illud, *Ad te autem non appropinquabunt*; itemque illud, *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis*. Et hæc, inquit, omnia tibi accidunt; quoniam tu, Domine, spes mea, *Altissimum posuisti refugium tuum*.

Æstimo autem has invisibiles et adversarias potestates, quæ sub universo cælo erant, adversus eum confertim congregatas fuisse, quod perturbarentur ex allata ipsi voce, quando in columbæ specie Spiritus sanctus descendit in illum, et audita vox est desuper dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ⁶². Hac igitur audita voce, conspicatæ item a Spiritu sancto per columbam commonstratum fuisse hominem Filium Dei appellatum, neque voci non credere, neque, hominem carne indutum cernentes, hunc dilectum esse Dei persuasum habere poterant. Quare stupendum quidpiam, et novam hominis naturam cernentes, suam operandi vim præstantiori virtute delendam esse exspectabant. Idcirco illum adortæ sunt, qui sese alacri animo omnibus tentationibus obtulit, quas pro salute hominum susceperat. Nam cum, ut dixi, prædicaturus esset *captivis dimissionem, et acerbis visus restitutionem*, secundum prophetiam de ipso prolatam ⁶³; atque futurum esset, ut animas ho-

Α μὲν πρῶτα δι' ἑτέρων μερικῶν πνευμάτων πειρᾶσθαι αὐτὸν ἐπιχειρεῖν τὸν διάβολον· διὸ λέλεχται· Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Ποῶν δὲ θηρίων; ὁ μετὰ χειρᾶς παρίστησι λόγος προῖων ἐξῆς καὶ λέγων· Ἐκ ἀσπίδα καὶ βασιλισκον ἐπιθήσῃ, καὶ κατακατήσῃς λέοντα καὶ δράκοντα. Τοιοῦτοις γάρ τιαν, ὡς εἰκός, εἶδеси τε καὶ μορφαῖς σχηματιζόμεναι, τὴν ἀέριον τόπον διυπτάμεναι τινες δυνάμεις πονηρᾶ, ἀρχαὶ τε καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, καὶ πνευματικὰ πονηρίας, τρόποις ἀλληγορίας ἀσπίδες καὶ βασιλίσκοι καὶ δράκοντες καὶ λέοντες ὀνομαζόμεναι, ἧ καὶ διὰ τὸ ἑμπερὲς τῆς κακίας τούτους παραβαλλόμεναι, πάντα πειρασμὸν ἐκίνουν κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλει δὲ πάντων, ὡς εἰκὸς διὰ δόλου ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκον ἐπιβεβηκότα αὐτὸν καὶ καταπεπατηκότα πάσας τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐνεργείας, αὐτὸς ἦδη λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ προσφῆει ταπεινὸς καὶ ὑποδοξικῶς, προσέφερε τὸ αὐτῷ τὰς ἐρωτήσεις τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναγεγραμμένας, πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων, Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ταῦτα, καὶ ποιήσον ταῦτα. Τὴν οὖν ἀθρόαν ὁρμὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἤτταν αὐτῶν ἢ παρούσα παρῆσθη προφητεία· ὁμοῦ μὲν συνῆχθαι διδάσκουσα, μὴ μὴν δεδυνῆσθαι τι μὴδ' ἰσχυρέναι· ἀλλ' ἐν τῷ πλησιάζειν αὐτῷ καταπίπτειν χαμαὶ. Διὸ λέλεχται· Πιστεύεται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκ τοῦ κλίτους σου, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Ἐκ τοῦ πλαιτίου σου, ἐκδεδώκασιν· οὕτω τῆς θεϊκῆς Γραφῆς τὰ ἀρσενὰ τοῦ Σωτήρος ὀνομαζούσης, τάχα τὸ μὴδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ σκαῖον μὴδὲ ἀριστερόν. Πλὴν ἀλλὰ περὶ πάντων ἀθρόως τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων εἴρηται τὸ, Πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγιούσι, καὶ τὸ, Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ὄψει. Καὶ ταῦτα, φησί, πάντα ἔσται περὶ σὲ, ἐκείδη περὶ σὲ, ὦ Κύριε, ἢ ἐμὲ ἑλπίς, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγῆν σου.

Ἐγούμαι δὲ τὰς ἀοράτους ταύτας καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις, τὰς ὑπὸ παντὶ τῷ οὐρανῷ συνῆχθαι πάσας ἀθρόως κατ' αὐτοῦ θορυβηθείσας ἀπὸ τῆς ἐνεχθείσης πρὸς αὐτὸν φωνῆς, ὅτε ἐν εἰδει περιπερᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβαινεν ἐπ' αὐτὸν, ἢ τι ἀνωθεν φωνῆς ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἀκούσασθαι γοῦν τῆς φωνῆς ταύτης, καὶ θεασάμεναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς περιπερᾶς ἀναδειχθέντα ἀνθρώπων Υἱὸν Θεοῦ ὀνομασμένον, οὔτε τῆ φωνῆ ἀπίστειν εἶχον, οὔτε τὸν ἀνθρώπων ὁρῶσαι σάρκα ἢ μίσησιν πιστεύειν τοῦτον εἶναι τὸν ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ ξένον τι χρέμα καὶ καινὴν ἀνθρώπου φύσιν θεώμεναι, τὰς οικείας ἐνεργείας δυνάμεις κρείττω καθαίρεθῆσθαι προσεδόκησαν. Διὸ δὴ ἐπήρσαν αὐτῷ ἐπιδόντι εὖ μάλᾳ προθύμως ἑαυτὸν εἰς πάντας τοὺς πειρασμοὺς, οὐδ' ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας ἐπαδέδεκτο. Μέλλων γοῦν, ὡς περὶ ἐφθν, κηρύττειν ἀληθῶς ἀφροῖς, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ προφητείαν, ἀφέλειεν τε τὰς τῶν ἀνθρώπων

⁶¹ Marc. i, 13. ⁶² Matth. iii, 17. ⁶³ Luc. iv, 18; Isa. lxi, 4.

των ψυχᾶς ἀπὸ τῶν πάλαι ἠχμαλωτικῶτων αὐτάς, A
 ἐλευθεροῦν τε αὐτάς ἀπὸ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης,
 ἀναγκαίως πρῶτον ἀπάντων κατ' αὐτῶν ἐστρατεύετο
 τῶν τὸν μακρὸν αἰῶνα τετυραννηκότων. Ἐπεὶ δὲ
 τούτοις κατηγωνίσαστο δι' ὑπομονῆς παντὸς πειρα-
 σμοῦ, διὸ φησιν ὁ Λουκᾶς· *Καὶ συντελέσας πάντα*
πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ. Μετὰ
 ταῦτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων θεραπείαν ἐχώρει·
 ἔνθεν καὶ ἐφριττον αὐτὸν οἱ δαίμονες, ὠμολόγουν
 τε αὐτὸν εἰδέναι ὅστις εἴη, βοῶντες καὶ λέγοντες·
 Ἐσ, τί ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; *οὐδαμὲν σε*
εἶς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρὸς αὐτὸν
 ἐνεχθείσης φωνῆς μεμαθήκεισαν ὅστις ἦν· ἀλλὰ καὶ
 ἀφ' ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ καιρὸν
 ἤδεσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν.

Ὁὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κατὰ, καὶ μάστιγι B
 οὐκ ἐγγισί τῷ σκηνώματι σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις
 αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε
 ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν ἀρουσί
 σε, μήποτε προσκλύψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδου σου.
 Καὶ ταῦτα τῷ κατὰ Χριστὸν τετελειωμένῳ ἀνδρὶ καὶ
 τῷ χορῷ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων, τῇ τε ἀγία
 αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστοῦ σώ-
 ματι ἀρμύσειεν ἂν λέγεσθαι· Εἰ γὰρ παρεβάλλει
 ἀγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν,
 καὶ φύσεται αὐτοῦς, τῶν ὑπερβεβηκότων τὸν φόβον
 καὶ ἐν ἔξει τελείῃ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς τυχα-
 νόντων, ὅποῦς ἐστὶν ὁ καθήμενος ἐν βοθηαίᾳ τοῦ
 Ἰησοῦ, καὶ ὑπὸ τῆν σκῆνῶν τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζό-
 μενος· τῶν οὖν τοιούτων εὐχὴ εἰς ἀγγελος, ἀλλὰ C
 παρεμβολαὶ πλείους καθίστανται φύλακες, ὅσαι καὶ
 πλείους; οἱ τῷ κατὰ Θεὸν τελείῳ ἐπιβουλεύοντες.
 Οὕτω γοῦν καὶ τὸν προφήτην Ἐλισσαίον ἐκύκλουν
 πλῆθος δορυφόρων ἀγγέλων. Διὸ οὐδὲν τῶν βλαπτικῶν
 ἐπελεύεσθαι λέγεται τῷ διὰ τοῦ ψαλμοῦ προφητευσ-
 μένῳ· ἀλλ' οὐδὲ μάστιγι ἐπὶ τὸ σῶμα ἐπάφασθαι τοῦ
 σκηνώματος αὐτοῦ· μάστιγα νοοῦντων ἡμῶν οὐ τὴν
 κοινότερον λεγομένην· ταύτη γὰρ ἐμαστίχθησαν μυ-
 ριοὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν τὸ σωματικὸν σκῆνωμα καὶ ἡ σὰρξ μάστιξιν
 ἠκίσθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἀκολουθῶς
 τῇ φασκίῳσι περὶ αὐτοῦ προφητεία, *Τὸν ῥῶτόν*
μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου
εἰς βραχίονατα· διὸ μάστιγα νῦν δηλοῦσθαι τὴν ἀπὸ
 δαιμονικῆς ἐνεργείας πληγὴν νομιστέον, ὅποιας ἐφ-
 ῆται αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἰάσασθαι καὶ θεραπεύειν ἐν D
 ἀνθρώποις δαιμόνων ἀναθάρτων μάστιγας. Τοιαύτην
 οὖν μάστιγὰ φησιν ὁ παρῶν λόγος μὴ ἐγγίσειν τῷ
 σκηνώματι τοῦ προφητευσμένου, διὰ τὸ φυλάττεσθαι
 ὑπὸ τῶν καθεσταμένων ἐπὶ τὸ φρουρεῖν αὐτὸν ἀγγέ-
 λων, οἱ δὴ καὶ ἐπὶ χειρῶν αὐτὸν μετέωρον ἀναλή-
 ψεσθαι λέγονται, πρὸς τὸ μὴ προσκόπτειν αὐτοῦ λίθῳ
 τὸν πόδα. Σκῆνωμα δὲ αὐτοῦ καθ' ἓνα μὲν τρόπον
 ἐρεῖς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Ἐως*
ἢν εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ
Ἰακώβ· οὕτω καὶ πλείονα σκηνώματα τὰς ἀπαντα-

minum ab iis, qui ipsas olim in captivitatem aber-
 gerant, abduceret, liberaretque ab idolorum erro-
 re; necessario bellum primo gerebat in eos qui
 diuturno tempore tyrannidem obtinebant. Et quia
 ipsos per tentationum omnium tolerantiam oppu-
 gnabat, ideo Lucas ait : *Et cum consummasset om-
 nem tentationem diabolus, discessit ab eo* ⁶⁴. Deinde
 vero ad hominum curationem et medelam accede-
 bat : quare fremebant in eum dæmones, constite-
 banturque se nosse quis esset, clamantes et dicen-
 tes : *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei? Novimus te*
quis sis, sanctus Dei ⁶⁵. Abillata enim illi voce didi-
 cerant quisnam esset; imo etiam ex iis quæ tenta-
 tionis tempore gesserat, ejus virtutem noverant.

VERS. 10-12. *Non accedent ad te mala, et flagellum*
non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis
suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis
tuis. In manibus portabunt te, ne unquam offendas ad
lapidem pedem tuum. Hæc de viro secundum Chri-
 stum consummato, de choro martyrum Christi, vel
 de sancta ejus Ecclesia; imo vero de ipso Christi
 corpore opportune dici possunt. Nam si *castrame-*
tatur angelus Domini in circuitu timentium eum, et
eripiet eos ⁶⁶, qui formidinem superarunt, et in bono
 virtutis, quæ secundum animam est, affectu ver-
 santur, qualis est qui *sedet in adjutorio Altissimi,*
et sub umbra fortis commoratur; iis sane qui sic
 affecti sunt, non angelus unus, sed castra plurima
 in custodiam tradita sunt, et tanto plurima, quanto
 qui viro secundum Deum profecto insidiantur. Sic
 itaque Elisæum prophetam muniebant satellitum
 angelorum turmæ Quamobrem nocuenti nihil
 passurus esse dicitur qui in psalmo prænuntiatur;
 neque flagellum corpori tabernaculi ejus incutiend-
 um prædicatur. Per flagellum vero non vulgare
 illud intelligimus; nam eo cæsi sunt innumerabiles
 sancti Dei martyres, atque ipsum corporeum Ser-
 vatoris nostri tabernaculum et caro ejus tempore
 passionis flagellis lancinata est, secundum prophe-
 tiam quæ de ipso fatur, *Dorsum meum dedi ad fla-*
gellas, et genas meas ad alapas ⁶⁷; sed flagellum hic
 plagam dæmonica vi inflictam significare putandum
 est, qualia ipse Servator impurorum dæmonum
 hominibus incussa flagella curasse narratur. Hujus-
 modi flagellum dicitur non appropinquaturum esse
 tabernaculo ejus, qui in vaticinio fertur; quia ab
 angelis ad custodiam ejus deputatis servabitur, qui
 etiam eum in manibus sublimem assumpturi esse
 dicuntur, ut ne pes ejus ad lapidem offendant. Ta-
 bernaculum porro ejus aliqua ratione dicas esse
 Ecclesiam ipsius, secundum illud, *Donc inveniam*
locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ⁶⁸; sic et
 illas per orbem ecclesias plurima tabernacula esse
 novit qui dixit, *Quam dilecta tabernacula tua, Do-*
mine virtutum ⁶⁹! Alio autem modo, corporeum il-

⁶⁴ Luc. iv, 13. ⁶⁵ Marc. i, 24; Luc. iv, 34. ⁶⁶ Psal. xxxiii, 8. ⁶⁷ Isa. l, 6. ⁶⁸ Psal. cxxxi, 5.

⁶⁹ Psal. lxxxiii, 2.

lud instrumentum, in quo habitavit Dei Verbum, A
dixeris tabernaculum ejus esse.

ῥάμωρ! Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ σωματικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λεχθεῖν ἂν αὐτοῦ σκῆνωμα.

Et quidem præcipua et majora gesta illius, qui in prophetia enuntiat, opera præstantioris cuiuspiam edebantur; nam is qui secundum carnem ex semine Davidis esse a nobis intelligitur, cum sederet in adjutorio Altissimi, et cum Altissimum posuisset refugium suum, jure ab Altissimo servabatur. Quamobrem dicebat illi, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum.* Ipse namque eruebat eum de laqueo venantium, et in scapulis suis obumbrabat illi; quin etiam circumdabat illum veritatis scuto obtegens. Et hæc illi omnia Altissimus præstabat, ut ne turbaretur a timore nocturno, vel a sagitta volante in die, aut a negotio perambulante in tenebris, aut a ruina et dæmonio meridiano. Ad hæc vero Altissimus auxiliatus ei de quo agitur omnes inimicorum et hostium ejus virtutes de medio tollebat et pedibus ejus subjiciebat. Quare dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit.* Magna itaque, ut dixi, et perfecta opera Altissimus ipse, memorato viro opitulans, edebat; minora autem, ut quis dixerit, et leviora corporeaue, angelis procuranda demandabat. Hæc porro erant quæ ad tabernaculum, sive ad corporeum instrumentum atque ad ipsam carnem pertinebant; et hæc, utpote quæ modica, atque superius memoratis collata, vilia essent, ministris angelis ad custodiam concredebantur, ne quid nocenti corpori ejus inferretur, neve flagellum quodpiam, non ipsi, sed tabernaculo ejus incuteretur: nam ipsi neque millia, neque decem millia malignarum virtutum appropinquare audebant. Carni vero et corpori ejus, qui in prophetiâ fertur, angeli ministrabant vel in minimis et vilissimis: quod sane his declaratur, *Ne offendas ad lapidem pedem tuum.* His quippe indicari arbitror, vel in minimis et parvi momenti rebus quæ corpori accidere solebant, angelos ipsi ministrasse. In Evangeliiis porro hoc de Salvatore testimonium deprehendas; Marcus enim scripsit tempore tentationis Salvatorem eum feris fuisse, et angelos ei ministrasse⁹⁹; Matthæus vero idipsum tempus significans ait: *Tunc dimittit eum diabolus, et ecce angeli accesserunt et ministrabant ei*¹⁰¹. Sane quod angeli ipsi ministraverint, evangelistæ declarant; quod autem ministerii genus ipsi præstiterint, non memorarunt illi: sed id præsens prophetia docuit, videlicet circa corporea et minima eorum ministerium fuisse. Nam ejus tabernaculum custodiebant, ne flagellum ipsi appropinquaret; ejus autem pedes tutabantur, ut ne vel in minimo ac levissimo offenderent.

αὐτοῦ τὸ σκῆνωμα, ὅπως μὴ μάλιστα αὐτῷ πλησιάζῃ· κόψαιαν μέχρι τοῦ μικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου.

⁹⁹ Marc. i, 13. ¹⁰¹ Matth. iv, 11.

χοῦ γῆς αἰρημένας ἐκκλησίας ὁδεῖν ὁ φήσας λόγος· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! ἐν ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λεχθεῖν

Τὰ μὲν κεφαλαιοδέστερα καὶ μείζονα τῶν κατορθωμάτων τοῦ διὰ τῆς προφητείας δηλουμένου διὰ συνεργίας τοῦ μείζονος κατορθοῦτο. Καθήμενος γὰρ ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος ἡμῶν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς, ὁ αὐτὸς δὲ τῶν Ὑψίστων θέματος αὐτοῦ καταφυγὴν, εὐκότως ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου ἐφυλάττετο· διὸ καὶ αὐτῷ ἔλεγεν· Ἀντιλήπτωρ μου εἶ καὶ καταφυγή μου, ὁ θεός μου, καὶ ἐλπὼ ἐπ' αὐτόν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὴν ἐβόρευτο ἐκ παγίδος θηρευτῶν, καὶ ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπεσκίαζεν αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἐκύλιω αὐτὸν περιβάλλον ἀληθείας ὄπλῳ. Καὶ ταῦτα πάντα παρείχεν αὐτῷ Ὑψίστος, ὅπως μὴ ταράττηται ἀπὸ φόβου νυκτερινου, μήτε ἀπὸ βέλους πέτομένου ἡμέρας, μηδὲ ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, μηδὲ ἀπὸ συμπύματος καὶ δαιμονίου μεσημερινοῦ. Ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις αὐτὸς ὁ Ὑψίστος συνεργῶν τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος, πάσας τὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων δυνάμεις καθήρει καὶ ὑπὸ πόδας αὐτοῦ κατέβαλλε. Διὸ ἐλέγετο· Περσεύεται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγίει. Τὰ μὲν οὖν, ὡς ἔφη, μεγάλα καὶ ἐντελεῖ κατορθώματα ὁ Ὑψίστος αὐτὸς συνεργῶν τῶν δηλουμένων ἐξετέλει· τὰ δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, λεπτὰ καὶ σωματικώτερα ἀγγέλοις διακονεῖσθαι προέταπτε. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ περὶ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ σωματικὸν ὄργανον, καὶ τὰ περὶ αὐτῆς τῆν σάρκα, ἃ δὴ ὡς μικρὰ καὶ παραθέσει τῶν ἔμπροσθεν κατονομασμένων εὐτελεῖ, ὑπηρεταῖς ἀγγέλοις παρεδίδοδο εἰς τὸ φυλάττειν, μὴ τι κακοποιὸν ἐπέλθοι τῷ σώματι αὐτοῦ, μηδὲ τις μάλιστα ἐγγρίμψαιεν, οὐκ αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ σκηνώματι αὐτοῦ· αὐτῷ γὰρ οὔτε χιλιάδες, οὔτε μυριάδες δυνάμειν πονηρῶν πλησιάζειν ἐτόλμων. Διηκονοῦντο δὲ ἀγγελιοὶ τῇ σαρκὶ τοῦ προφητευομένου καὶ τῷ σώματι, καὶ μέχρι τοῦ μικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου· ὃ δὲ καὶ παρίστησιν ὁ λόγος φάσκων· Ὅπως μὴ προσκλήθῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Σημαίνει γὰρ αὐτῷ διὰ τούτου τὸ καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος καὶ βραχυτάτου συμβαίνειν εἰωθὸς περὶ τοῦ σώματος ἀγγέλους διακονεῖσθαι αὐτῷ. Ἐχσις δὲ καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ ἐστὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ ταύτην τὴν μαρτυρίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μάρκος ἀνέγραψε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἄρα ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἀγγελοὶ διηκόνουν αὐτῷ· ὁ Ματθαῖος πάλιν πρὸς αὐτὸν καιρὸν ἐπισημηγνάμενός φησι· Τότε ἀπήρτην αὐτόν ὁ διάβολος, καὶ ἰδοὺ ἀγγελοὶ προσήλθον καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Ἀλλὰ ὅτι μὲν οἱ ἀγγελοὶ διηκόνουν αὐτῷ, ἔδειξεν οἱ εὐαγγελισταὶ· ποίας δὲ διακονίας αὐτῷ παρεῖχον, οὗτοι μὲν οὐκ ἐμνημόνευσαν· ἡ δὲ προκειμένη προφητεία ἐδίδαξεν, ὅτι τῆν περὶ τὰ σωματικὰ καὶ μικρὰ διακονίαν. Ἐφύλαττον γὰρ ἐφφούρουσαν δὲ αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας, ὡς ἂν μὴ προσ-

Και ταῦτα μὲν κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν· πρὸς δὲ Α διάνοιαν ἐπιστήνωμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἀποδέδεικται· ἀλλὰ καὶ σῶμα αὐτοῦ ὁ λαὸς αὐτοῦ κατὰ τὸν φήσαντα Ἄπόστολον· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Ἐλεν ἂν τῶν μελῶν οἱ μὲν ὀφθαλμοί· τοῦ Χριστοῦ σώματος, οἱ δὲ καὶ ὦτα, οἱ δὲ καὶ χεῖρες· κατὰ ταῦτα τοῖνον ἔσονται αὐτοῦ καὶ πόδες ἕτεροι, περὶ ὧν εἰρηται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθά! Τούτων δὴ οὖν τῶν ποδῶν, ὅπως μὴ τις προσκῆψῃ πρὸς λίθον τὸν πόδα, μηδὲ σκανδαλίζηται ἐν τῷ δρόμῳ, ὁμαλῶς τε καὶ ἀκωλύτως διατρέχῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πορείαν, ἄγγελοι καθέστανται φρουροῦντες τοῦ δηλωθέντος σκηνώματος φύλακες. Πάλιν ἕτεροι ἄγγελοι οἱ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἰδρυθείσας πεπιστευμένοι. Ταῦτα δὲ μὴ συνιελὶς ὁ διάβολος· πῶς γὰρ ἢ πόθεν αὐτῷ τοῦ θεοῦ Πνεύματος συνιέναι φωνάς; ἐν τῷ πειράζειν τὸν Σωτῆρα, εἰς τὸ πετερύγιον αὐτὸν τοῦ ἱεροῦ ἀναγαγῶν, εἶπε πρὸς αὐτόν· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. Γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντέλλεται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἄρουσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Συνιδῶν γὰρ ἔργοις αὐτοῖς εἰς τὸν Σωτῆρα πεπληρωμένην τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις προφητείαν, ὁρῶν τε ξένον θέαμα ἐν ἀνθρώπου φύσει, ὡς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν στρατείαν καθηρῆσθαι, καὶ πάσας αὐτοῦ νενικῆσθαι τὰς δυνάμεις, ὑπὸ τοῦ φαινομένου, χιλιάδας τε ἀθρόας, καὶ μυριάδας ἀπέμπροσθεν αὐτοῦ πιπτούσας, αὐτόν τε ἀτρεμεῖ καὶ ἀπαρποδίστως ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνοντα, λέοντά τε καὶ δράκοντα, τὰς ἀρχοντικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, καταπατοῦντα, καὶ τοῦτ' ἐπειράζεε γινῶναι, εἰ, ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πετερυγίου βίβαντος, ἄγγελοι προσελθόντες αὐτόν βασιτάσουσι. Πρὸς ταύτην αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν διεψευσεμένην οὖσαν ὁ Σωτῆρ ἀπεκρίνατο· *Γέγραπται, λέγων, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.* Τὸ γὰρ ἑαυτὸν κρημνίζειν καὶ καταβάλλειν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ἵνα γινῶ. πότερόν ποτε βοήθειας τεύξεται τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ μὴ, πειράζοντος ἦν τὸν Θεόν· ὃ δὴ πειράζειν ἐβούλετο ὁ πειράζων. Οἰκεῖον γὰρ αὐτῷ ἦν πειράζοντι τὸν Σωτῆρα, καὶ τὸν Θεόν πειράζειν τολμᾶν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Σωτῆρ γε ἐπειράζεν· εὐ γὰρ ἤδει καὶ πέπειστο περὶ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως τῆς συνεργούσης αὐτῷ. Διὸ καὶ τῷ διαβόλῳ προστακτικῶς παρεκελεύετο λέγων· *Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου,* θείας Γραφῆς λέξιν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀντιπαρτιθεὶς τῇ φωνῇ τῆς παρουσίας Γραφῆς, ἦν μὴ νοήσας ὁ διάβολος προήγαγεν αὐτῷ, μὴ συνιελὶς, ὅτι οὐκ εἶδετο βοηθείας ἀγγέλων ὁ Σωτῆρ, εἰ καὶ καθ' ὑπόθεσιν οἰκεῖαι προαιρέσει καθεῖναι ἑαυτὸν ἐβουλήθη· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν (ὅπερ ἦν μείζον τῆς ἀπὸ τοῦ πετερυγίου τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τὴν γῆν δι' ἀέρος καθόδου), οὐκ ἀγγελικῆς ἐδεήθη χειρός. Ὅρα δὲ, πῶς, μνημονεύσας ὁ διάβολος τοῦ, *Ἐπὶ χειρῶν ἄρουσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου,* τὸ ἐξῆς συνημμέ-

Et hæc quidem secundum nudam lectionem : at intelligendi more tabernaculum Servatoris nostri Ecclesiam ejus esse commonstratum est ; corpus vero ejus, populus ejus est, secundum Apostolum, qui ait : *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte* ⁹¹. Ex membris autem alii fuerint corporis Christi oculi, alii aures, alii manus ; hac porro ratione alii pedes ejus erunt, de quibus dictum est : *Quam speciosi pedes evangelizantium bona* ⁹² ! Ne quis vero horumce pedum ad lapidem offenderet, neque in cursu impingeret, sed plana via et sine obice iter evangelicum permearret, angeli tutores ac custodes præfati tabernaculi constituti sunt. Rursum vero exstant alii angeli, quibus Ecclesie Christi ubique terrarum fundatæ, concredite sunt. Quod cum non intelligeret diabolus : quomodo enim aut unde divini Spiritus voces intelligere possit? cum Salvatorem tentaret, ipsum ad pinnaculum templi durtum sic alloquebatur : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quia angelis suis mandabit de te, et in manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum* ⁹³. Nam cum ex ipsis operibus perspiceret, prophetiam his verbis traditam in Salvatore impleri, ac stupendum in hominis natura spectaculum cerneret ; ita ut omnis exercitus suus de medio sublatus, omnesque virtutes suæ ab eo qui apparuerat superatæ, millia vero et decem millia in conspectu illius lapsa essent, ille autem sine formidine et obice super aspidem et basiliscum ambularet, leonem et draconem, principes ejus virtutes, conculcasset ; hoc item experiri volebat, num ipsum ex pinnaculo se projicientem, accedentes angeli gestaturi essent. Hujusmodi itaque falsæ suspitioni ita respondit Servator : *Scriptum est, Non tentabis Dominam Deum tuum* ⁹⁴. Nam e sublimi sese præcipitare ac dejicere, idque animo experiundi an angelorum auxilium adfuturum esset, necne, hoc sane tentare Deum fuisset : quod experiri tentator optabat. Nam ipsi Salvatorem tentanti, proprium erat vel ipsum Deum tentare audere. At Servator tentare noluit : gnarus quippe erat ac persuasum habebat Patris virtutem sibi opitulari. Quare imperantis more diabolo dixit : *Non tentabis Dominum Deum tuum,* divinæ Scripturæ dictum ex lege sumptum hujus Scripturæ voci opponens, quam non intelligens diabolus ipsi proferebat, ignorans Servatorem angelorum ope non egere, etiamsi proprio nutu voluisset sese deorsum projicere. Quandoquidem in sua ad cælos ascensione (quod sane majus erat, quam ille a pinnaculo templi ad terram per aerem transitus), non angelica manu opus habuit. Animadvertite porro, quo pacto diabolus his commemoratis, *In manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum ; quod sequebatur non addiderit, videlicet illud, super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem,* quod Salvatoris de diabolo et angelis

⁹¹ I Cor. xii, 27. ⁹² Rom. x, 15. ⁹³ Math. iv, 6. ⁹⁴ ibid. 7.

ejus reportatam victoriam manifeste declarabat. A Nolebat enim sui confutationem adjicere; alioquin ratiocinio colligendum et comprobandum ipsi erat, eundem ipsum qui super tales principes virtutes ambularet, ipsasque conculcaret, non posse non offendere ad lapidem pede suo; ita ut ad hoc angelorum tutela et auxilio egeret. Verum hæc non capiens ille hujus prophetiæ voce est usus, quod cætera in illo impleta esse cerneret. Servator autem non negat de se prolatum oraculum fuisse, sed diabolum qui ejus sensum non caperet, congruenti usus responsione, rejicit. Quomodo autem nos gratia Salvatoris nostri singula propriis in locis commentati simus, legentibus explorare supra licebit. δὲ αὐτὸ τὸν διάβολον, ἀρήσει καταλήψω χρησάμενος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅπως τὰ κατὰ τοὺς τόπους εἰρημένων διαγιγνώσκω.

VERS. 13, 14. *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravi, et liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutarem meum.* Quæ ad tabernaculum spectabant angelis committebat, ut supra diximus, explicantes quo pacto angeli tueantur et custodiant virum in Christo perfectum, seu etiam Ecclesiam ejus; aut carnem qua instrumenti instar pro hominum salute usus est. Hæc quippe, utpote minora vilioraque, angelis commissa sunt; eadem, arbitror, ratione, qua quispiam famulis calceorum aut vilium perinde rerum curam et ministerium tradit; sic quæcunque modica et corporea per Salvatoris nostri carnem efficiebantur, ea angelorum curæ committebantur, qui ministrabant ipsi: de quibus angelis hæc testificatur Evangelii Scriptura dicens: *Accesserunt angeli, et ministrabant ei*⁹⁶. Præstabiliora autem, majora et altiora, non angelis, sed ipsi Salvatori ascribit. Quænam illa sint, superius commonstratum est; inter hæc autem illud erat, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis.* In fine vero omnium Salvatoris nostri victoria de omnibus reportata postrema recensetur his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* His porro significari æstimo principatus, potestates, mundi rectores et spiritualia nequitiæ. Super hæc autem ambulare, et tot feras divinis virtutis suæ gressibus conculcare dicitur ipse Servator. Quod vero in nullo offendat, nec quidpiam corporeis ejus operationibus impedimento sit, id angelorum ministerio concreditum est. Sed quemadmodum de corporeo ejus tabernaculo dicebatur, *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo,* et ejus rei causa hæc adjiciebatur, *Quoniam angelis suis mandabit de te;* ita et nunc post illud, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draco-*

νον οὐ προσέθηκε· τοῦτο δὴ τὸ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα, σαφῶς τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ νίκην τοῦ Σωτῆρος παριστῶντα. Οὐ γὰρ ἐβούλετο τὸν καθ' ἑαυτοῦ ἐλεῆν παρατίθεσθαι. Εἰ δὲ μὴ τὴν (sic) ἑαυτῷ συνέσεως χρῆν ἐπιλογίσασθαι, ὡς οὐκ ἦν τοῦ αὐτοῦ τὸ δύνασθαι ἐπιβαίνειν καὶ καταπατεῖν τὰς τοιαύτας ἀρχοντικὰς δυνάμεις, καὶ μὴ προσκόπτειν πρὸς λίθον τὸν πῖλα, ὡς δεῖσθαι φυλακῆς ἀγγέλων καὶ βοηθείας. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν οὐ συνιεὶς κέχρηται τῇ ἀπὸ προκειμένης προφητείας φωνῇ, διὰ τὸ τὰ λοιπὰ συνωρακῆσαι πεπληρωμένα εἰς αὐτόν· ὁ δὲ Σωτὴρ οὐκ ἀπαρνεῖται μὲν τὸ περὶ αὐτοῦ εἰρησθαι τὸ λόγιον· μὴ συνίεντα τῇ πρὸς αὐτὸν ἀποκρίσει. Ἡμεῖς δὲ, τῇ αὐτοῦ χάριτι θεθεωρήκαμεν, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκ τῶν

B Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Ὅτι ἐπ' ἐμὴ ἡλπισε, καὶ ῥύσομαι αὐτόν· σκεπάσω αὐτόν, δι' ἔργω τὸ δοῦμά μου. Κεκράξεται πρὸς μὲ, καὶ ἐπακούσομαι αὐτόν, μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει ἐξελεύσομαι αὐτόν, καὶ δοξάσω αὐτόν. Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. Τὰ μὲν περὶ τοῦ σκηνώματος ἀγγελίας ἐνετέλλετο, κατὰ τὰ προαποδοθέντα, ὅπως ἀγγελοὶ τιμωσὶ καὶ φυλάττωσι τοῦ ἐν Χριστῷ τετελειωμένου ἀνδρὸς, ἢ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἢ καὶ τῆς σαρκὸς, ἢ κέχρητο δίκην ὄργανου ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας. Ταῦτα γὰρ ὡς βραχυτέρα καὶ εὐτελέστερα ἀγγέλως ἐπετέτραπτο· καλοῖμαι ὅτι, ὡς ἂν τις οἰκέταις ἐπιτρέψειεν ὑποδημάτων διακονίαν, ἢ ἄλλων τιῶν εὐτελεστέρων ὑπηρεσίαν, οὕτως ὅσα μικρὰ καὶ σωματικὰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνηργεστο σαρκὸς, τῶν ὀνηρέταις καθίσταντο ἀγγελοὶ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ· περὶ ὧν καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα, ὅτι Προσηλύθον ἀγγελοὶ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Τὰ δὲ προϋργαίτερα καὶ μείζονα καὶ ὑψηλότερα οὐκέτι ἀγγέλως, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Σωτῆρι ἀνατίθησι. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα, δεδήλωται διὰ τῶν ἐμπροσθεν· ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, Πισθεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ τῶν δεξιῶν σου. Τέλος δὲ πάντων καὶ ὁσάτῃ κατὰ πάντων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκη παριστάται διὰ τοῦ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκὸν ἐπιθήσει καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα. Δηλοῦσθαι δὲ διὰ τούτων ἠνώμααι ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κοσμοκράτορας, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Ταῦταις μὲν οὖν ἐπιβαίνειν, καὶ τὰ τσαῦτα θηρία καταπατεῖν τοῖς θεοτέροις τῆς ἐνθεοῦ δυνάμεως αὐτοῦ βαδίσμασιν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγεται· τὸ δὲ ἐν μηδενὶ προσκόπτειν, μηδ' ἐμποδῶν γίνεσθαι τίνα ταῖς σωματικωτέραις ἐνεργείαις αὐτοῦ, ἀγγελοὶ τὴν διακονίαν εἰλήφεσαν. Ἄλλ' ὡσπερ ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ σκηνώματος αὐτοῦ ἐλέγετο, Μόστιξ οὐκ ἐγγίει ἐν τῷ σκηνώματι σου, καὶ τὸ αἴτιον ἐπήγετο διὰ τοῦ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ· οὕτω καὶ νῦν μετὰ τῷ,

⁹⁶ Matth. iv, 11.

Ἐξ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα, πάλιν ἡ αἰτία ἐπιλέγεται, οὐκ ἐπ' ἀγγέλους ἀναφέρουσα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν Ὑψίστον, οὗ ἐκ προσώπου λέλεκται, Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν. Πῶς δὲ ἐπ' αὐτὸν ἤλπισε, προλαβὼν ἐδίδαξεν ὁ λόγος εἰπὼν Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου· καὶ, Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἶ, καὶ καταφυγὴ μου, ὁ θεὸς μου, καὶ ἐλπὼ ἐπ' αὐτόν. Ἡ τοίνυν ἐπινίκιος καὶ τελευταία πράξις μετὰ πάσας τὰς προκαταληχθείσας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ τελειουμένου ἀνδρός, ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τελείου σώματος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, δηλωθεῖσα διὰ τοῦ, Ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα, τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν καὶ τῆς νίκης τὴν αἰτίαν ἐπὶ τῷ Ὑψίστῳ ἀνατίθῃσι. Διὸ λέλεκται· Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν, ὅτι ἐγὼ τὸ δρόμά μου. Μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει, ἐξελοῦμαι καὶ δοξάσω αὐτόν. Καὶ μοι δοκεῖ καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἡ προφητεία θεσπίζειν πάντα τὸν τρόπον τοῦ κατὰ ἀνθρώπων βίου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· λέγω δὲ τὸν πρῶτον πειρασμὸν, καὶ τὸν κατὰ τὸ πάθος, τὴν τε μετὰ τὴν λύσιν τοῦ σώματος ἐπὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐφοδόν. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ· κοινότερον δὲ οὕτω λεγέσθω ἡ παρούσα προφητεία τὸν πειρασμὸν αἰνίττεσθαι τὸν ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ὃν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις εἰσῆχται πειραθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· τὰ δὲ δεύτερα, ἐν οἷς ἀγγέλους διακονεῖσθαι τῷ αὐτοῦ σώματι παρέστησεν ὁ λόγος, τὴν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον διατριβὴν αὐτοῦ· τὰ δὲ τρίτα, δι' ὧν λέγεται ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβεηκέναι, καὶ καταπεπατηκέναι δράκοντα καὶ λέοντα, τὴν μετὰ τὸν θάνατον κατὰ τῶν ἀρχοντικῶν πνευμάτων νίκην· μεθ' ἧς πάντα ἐπιλέγεται· Ἐξελοῦμαι αὐτόν καὶ δοξάσω αὐτόν· Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου, τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἐκ νεκρῶν σωτηρίας, καὶ τῆς μακραιωνος καὶ ἀθανάτου ζωῆς, τῆς τε ἐνθέου δόξης καὶ τῆς παρὰ τῷ μένῃς.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ, Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. 14^α.

Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ δρόματι σου, Ὑψίστε, τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρῶτ' ὃ ἐλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα, ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ μετ' ᾠδῆς ἐν κιθάρα. Τὰς τῶν Σαββάτων ἡμέρας οἱ πρὸ Μωϋσείως δίκαιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες οὐτ' ἤδεσαν, οὐτ' ἐφύλαττον. Οὐτ' οὖν αὐτοὺς Ἀβραάμ, οὐτε Ἰσαάκ, οὐτε Ἰακώβ, οὐτε οἱ τοῦτου παῖδες, ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐτι τούτων τῷ χρόνῳ παλαιότεροι φαίνονται γινώσκοντες ἡμέραν Σαββάτου. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μέγα τι κατορθοῦντες, τὰ Σάββata φυλάττειν ἤγουνται, ἃ οὐδὲ φυλάττουσι κατὰ τὸ βούλημα τοῦ νόμου, παραθετέον αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἐπειδὴ κατάπαντα σημαίνει τὸ Σάββατον, γέγραπται γούν· Καὶ κατέκτισεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ 7^ῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε, καὶ ἡγήτασεν

nem, causam rursus additur, quæ rem non ad angelos referat, sed ad ipsum Altissimum, ex cuius persona dicitur, Quoniam in me speravit, et liberabo eum. Quomodo in ipso speraverit, jam Scriptura edocere occupavit his verbis: Qui habitat in adjutorio Altissimi, et: Dicit Domino: Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum. Triumphalis itaque et postrema actio, quæ post alia memorata Salvatoris, aut viri in eo consummati, aut ejus perfecti corporis, sive Ecclesiæ, gesta significata in illo: Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem; tota, cum victoriæ causa, Altissimo ascribitur. Quamobrem dicitur: Quoniam in me speravit, et liberabo eum, quoniam cognovit nomen meum. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum. Alio item sensu prophetia videtur mihi vaticinari omnem humanæ Salvatoris nostri vitæ modum; dico autem primam tentationem; illam item, quam in passione sustinuit; ac etiam eam, quam post solutionem corporis fecit contra adversarias potestates irruptionem. Et hæc quidem prima et præcipua in psalmo sunt: vulgariori autem more dicatur hæc prophetia tentationem in deserto significare, qua tentatus esse a diabolo narratur in Evangelio; secunda vero, quibus angelos ejus corpori ministrasse declaratur, ejus in humana vita conversationem indicant; tertia autem, quibus dicitur, eum super aspidem et basiliscum ambulasse, et conculcasse leonem et draconem, ipsum post mortem de principibus spiritibus victoriam reportasse narrant; post quæ omnia adjicitur: Eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum; quibus declarat ejus post obitum resurrectionem ex mortuis et salutem, longævam et immortalem vitam, divinam gloriam, et honorem regnumque apud Patrem susceptum.

Πατρὶ τιμῆς τε καὶ βασιλείας διὰ τούτων παραστα-

PSALMUS CANTICI, IN DIE SABBATI. XCI.

VERS. 2, 3. Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime, ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem, in decachordo psalterio cum cantico in cithara. Qui ante Moysem erant justi ac religiosi viri, dies Sabbatorum non norant nec custodiebant. Nec enim Abraham, neque Isaac, neque Jacob, neque ejus filii, neque etiam qui iis antiquiores erant, diem Sabbati novisse videntur. Quia igitur qui ex circumcissione sunt, quasi magni quidpiam præstent, se Sabbata servare putant, quæ tamen secundum legis mentem non custodiunt, psalmi dicta ipsis sunt exponenda. Et quia Sabbatum requiem significat; nam scriptum est: Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecerat, et sanctificavit illum; dicas sane Dei rc-

¹¹ Gen. 11, 2, 3.

quiem considerandam, verumque Sabbatum pro dignitate Dei accipiendum esse. At enim declarat ille, impios homines non ingressuros esse in requiem ipsius, in psalmis talia fatus : *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*⁹⁸. Necesse igitur est Sabbata Dei secundum mentem accipere, et Deo congruentem requiem cogitare, qua impii non donantur, sed soli justii ac Dei amici. Ita enim dixerimus Abraham, Isaac, Jacob et omnes quotquot ante et post illos Dei cultores fuere, intelligendi more solum novisse ac custodisse Sabbata Dei, et ingressos esse in requiem ejus. Quid igitur significet Sabbatum, pendere necessarium est. Sabbatum esse requiem Dei Scriptura declarat, quam post sensibillum creationem inducit. Dei vero requies quæ alia fuerit, nisi conversatio in intelligibilibus et cœlestibus. Nam cum sensibilibus prospicit, et circa opera providentiæ mundi versatur, tunc dicitur operari; atque sic intelligendum hoc Salvatoris nostri dictum : *Pater meus usque modo operatur et ego operor*⁹⁹ : cum autem circa opera incorporea, et cœlestia, et, ut quis dixerit, circa eam quæ ibi geritur rerum considerationem versatur, tunc requiem habere, et Sabbatum suum agere intelligitur. Eadem ratione igitur viri quoque Dei, quando operibus animam defatigantibus (taliam vero sunt omnia corporea, et terrenæ carnis amica) liberati, Deo prorsus vacant, ac divinorum spiritualiumque contemplationi dediti sunt, tunc accepta Deo Sabbata, et requiem Domino Deo agunt. De his vero Sabbatis hoc ait : *Nunc relinquitur sabbatismus populo Dei*¹ et rursus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*². Nam perfectum Sabbatum et perfecta beatissimaque requies in regno Dei, supra sex dierum opificium, existit, et extra omnia sensibilia in incorporeis et cœlestibus versatur, unde aufugit dolor, tristitia et gemitus; ubi a mortali et corruptioni obnoxia vita erepti, atque otium Deo gratum ac beatum agentes, et a corporis actionibus atque a servitute carnis liberati, cum ipso Deo et apud ipsum versantes, Sabbatum et requiem agemus. Quamobrem ait Apostolus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*. Imaginem porro illius Sabbati ac perfectæ beatissimæque requiei in terra gestantes viri Dei, ferias agebant et cessationem ab iis, quæ a Deo procul amovent; toti autem divinorum contemplationi dediti, die nocteque in sacrorum sermonum meditatione perseverantes, sancta Sabbata et Deo acceptam requiem agebant; ac tunc vere Sabbatum celebrabant. Quare opportune Moysis lex, jam dictorum umbras et symbola tradens, multitudini diem quamdam assignavit, ut saltem in ea a consuetis operibus abstinerent, divinæ autem legis meditationi vacarent. Præsens certe psalmus diserte docet ea

A αὐτὴν ἔρεϊς, ὅτι προσήκει νοῦσαι Θεοῦ κατὰ πνεῦμα, καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἐκδέξασθαι ἐπακρίως τοῦ Θεοῦ. Τοὺς γὰρ ἀσεβεῖς ἀνθρώπους φησὶ μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ λέγων ἐν ψαλμοῖς, Ἄσὶ πλῆρῶνται τῆ καρδία. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον κατὰ διάνοιαν ἐκλαβεῖν Σάββατα Θεοῦ, καὶ ἀνάπαυσιν Θεῷ πρέπουσαν, ἧς ἀσεβεῖς μὲν οὐκ ἀξιοῦνται, μόνοι δὲ οἱ δίκαιοι καὶ τοῦ Θεοῦ φίλοι. Οὕτω γοῦν εἴπομεν ἂν καὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰακώβ, τοὺς τε πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοὺς θεοφιλεῖς πάντας κατὰ διάνοιαν ἐγνωκέναι καὶ πεφυλακέναι τὰ Σάββατα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. Τί ἐστὶ οὖν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀναγκαῖον ἐπιστήσασθαι. Ὁ λόγος ἀνάπαυσιν δηλοῖ Θεοῦ· εἰσάγει τε ταύτην μετὰ τῶν αἰσθητῶν κοσμοποιίαν. Θεοῦ δὲ ἀνάπαυσις τίς ἂν γένοιτο ἑτέρα τῆς πρὸς τοὺς νοητοὺς καὶ ὑπερκοσμίοις διαγωγῆς; Ὅτε μὲν γὰρ περὶ τὰ αἰσθητὰ περισκοπεῖ καὶ περὶ τὰ ἔργα τῆς τοῦ κόσμου προνοίας καταγίνεται, ἐργάζεσθαι λέγεται· καὶ οὕτως ἀκουστῶν λέγοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· ὅτε ἂν πρὸς τοὺς ἀσωμάτους καὶ ὑπεркоσμίοις ἐστὶ, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐν τῇ αὐτῶσε αὐτοῦ περιωπῆ, τὸ τῆν καὶ ἀνάπαυσιν ἔχειν, καὶ τὸ αὐτοῦ Σάββατον ἐπιτελεῖν νοεῖται. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοιγαροῦν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ἐπειδὴν τῶν κοπούμενων (sic) τὴν ψυχὴν ἔργων (τοιαῦτα δὲ πάντα τὰ σωματικὰ καὶ εἴδη τῆς γεώδους σαρκὸς), ἀπαλλαγέντες, ὅλοι γίνονται πρὸς τῷ Θεῷ καὶ πρὸς τῇ τῶν θείων καὶ νοητῶν σχολῇ τε καὶ θεωρίᾳ, τότε τὰ φίλα τῷ Θεῷ Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἄγουσι. Καὶ περὶ τῶν τοιούτων Σαββάτων διδάσκει λέγων· Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ; καὶ πάλιν· Σπουδάζομεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν. Τὸ γὰρ τέλειον Σάββατον, καὶ ἡ τελεία καὶ ἡ τρισμακαρία κατάπαυσις ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ τυγχάνει, ὑπὲρ τῆν ἐξαήμερον δημιουργίαν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων ἐκτός ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπεркоσμίοις, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἔνθα τῆς θνητῆς καὶ φθαρτῆς ζωῆς ἀπαλλαγέντες, καὶ ἀργίαν ἀργήσαντες τὴν θεοφιλήν καὶ μακαρίαν, τῶν τε σωματικῶν πράξεων καὶ τῆς δουλείας τῆς σαρκὸς ἐλευθερωθέντες, σὺν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ παρ' αὐτῷ γενόμενοι, σαββατισσομένη τε καὶ ἀναπαυσόμεθα. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· Σπουδάζομεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν. Εἰκόνα δ' ἐκείνου τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς τελείας ἐκείνης καὶ τρισμακαρίας ἀναπαύσεως φέροντες ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἁγιότητος, σχολῆν μὲν ἐποιούνο καὶ ἀργίαν τῶν μακρῶν ἀφιστάτων τοῦ Θεοῦ, ὅλοι δὲ πρὸς τῇ τῶν θείων θεωρίᾳ γιγνώμενοι, δι' ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τῇ τῶν ἱερῶν λόγων μελέτῃ προσκαρτεροῦντες, ἅγια Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν φησὶν τῷ Θεῷ διακείμενον τότε καὶ ἐσαββατίζον. Ἐνθεν εἰκότως καὶ ὁ

⁹⁸ Psal. xciv, 10, 11. ⁹⁹ Joan. v, 17. ¹ Hebr. iv. 9. ² Ibid. 11

Μωϋσέως νόμος, σκιάς τῶν εἰρημένων καὶ σύμβολα Ἀ παραδεισέως, ἡμέραν τινὰ τοῖς πλῆθεσιν ἀφώρισε, ὅπως κἂν ταύτη ἀπέχωνται μὲν τῶν συνήθων ἔργων, σχολάζοιεν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ νόμου μελέτῃ. Ὁ γὰρ μὴ παρὼν ψαλμὸς διαβρῆθην διδάσκει ἐπὶ τοῦτο δεῖν τὴν τοῦ Σαββάτου σχολὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν τῶν ἀνωφελῶν ἀργιῶν ἐπὶ τὸ κατὰ ταῦτὸν συνερχομένους ἐργάζεσθαι τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα. Ἦν δὲ πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ· δεύτερον ψάλλειν διὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· τρίτον ἀναγγέλλειν κατὰ τὰς ἑωθινὰς ὥρας τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τέταρτον διηγείσθαι τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τοὺς χειλεσι καὶ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν μουσικῶν ψαλτηριῶ καὶ μετ' ᾠδῆς ἐν κιθάρᾳ.

Ὁρᾶς οὖν ὅσα πράττειν ὁ παρὼν λόγος παρανεῖ B κατὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν; Ἐπιγέγραπται γοῦν ὁ ψαλμὸς, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ κατὰ τὸ Σάββατον ἕτερα πλείστα ἔπραττον κατὰ τὸν νόμον. Οὐκ ἄρα ὀλοσχερῶς ἀργεῖν προστάττει. Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἡ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα νενομοθέτητο· μόνους δὲ τοῖς μὴ οἰοῖς τε οὔσι τὸν πάντα χρόνον τῆς αὐτῶν ζωῆς, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς ἡμέρας τῇ τοῦ Θεοῦ λατρειᾷ καὶ τοῖς τῷ Θεῷ φίλοις ἔργοις σχολάζειν· τούτοις γὰρ ἐκ διαστημάτων ταῦτα πράττειν ἐνομοθέτει. Τοῖς γε μὴν πλησμονῇ γαστρὸς καὶ μέθῃ, καὶ πάσῃ ἀκοσμίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἑαυτοὺς παρέχουσιν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐπανατείνεται λέγων· Οἱ ἐραπτόμενοι ψευδῶν Σαββάτων· καὶ πάλιν· Τὰς νεομηνίας ὁμῶν καὶ τὰ Σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Διὸ δὴ παρητημένων ἐκείνων, διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Λόγος μετήγαγε καὶ μετατέθεικε τὴν τοῦ Σαββάτου ἑορτὴν ἐπὶ τὴν τοῦ φωτὸς ἀνατολήν, καὶ παρέδωκεν ἡμῖν ἀληθινῆς ἀναπαύσεως εἰκόνα, τὴν αὐτηρίαν καὶ Κυριακὴν καὶ πρώτην τοῦ φωτὸς ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐν ἀνθρώποις πράξεις, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἀράμενος, τὰς οὐρανίους πύλας ὑπερέβαινεν ὑπὲρ τὴν ἐξαήμερον κοσμοποιίαν γιγνόμενος, τὸ τε θεοπροπέας Σάββατον καὶ τὴν τρισμακαρίαν ἀνάπαυσιν ὑπολαμβάνων, τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος αὐτῷ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἐν ἧ, φωτὸς οὐσῆ καὶ πρώτῃ καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἡλίου ἡμέρᾳ, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ συνερχόμενοι διὰ μέσου ἑξ ἡμερῶν, ἅγια τε Σάββατα καὶ πνευματικὰ ἑορτάζοντες οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτοῦ λελυτρωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, τὰ τῷ Σαββάτῳ πράττειν τοῖς ἱερεῦσι νενομοθετημένα κατὰ τὸν πνευματικὸν νόμον ἐπιτελοῦμεν. Θυσίας τε γὰρ καὶ ἀναφορὰς ποιούμεθα πνευματικὰς, τὰς καλουμένας θυσίας αἱέσεως, καὶ θυσίας ἀλαλαγμοῦ· τὸ τε θυμίαμα τὸ ὑῶδες ἀναπέμπομεν, περὶ οὗ εἴρηται· Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως προσφέρομεν, τὴν πατήριον μνήμην ἀναζωπυροῦντες, τὸ τε τοῦ βαντισμοῦ αἶμα, τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ, τοῦ περιελόντος

A de causa Sabbati otium agi debere, et Inutilem cessationem depellendam esse, ut in unum congregati ea quæ psalmus indicat peragantur. Eorum autem primum est, confiteri Domino; secundum, cum musicis instrumentis psallere nomini ejus; tertium, matutinis horis annuntiare misericordiam ejus; quartum, nocturnis temporibus enarrare veritatem ejus: et hæc non modo labiis et voce, sed etiam per musicorum instrumentorum pulsationem agere: nam ait: *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.*

υυκτερινοὺς καιροὺς· καὶ ταῦτα πράττειν μὴ μόνον ὀργάνων ἀνακρούσεως· Ἐν δεκαῷ ὀργῶν γὰρ, φησί,

Vides igitur ad quæ in die resurrectionis agenda hortetur hic psalmus. Inscriptus enim psalmus est, *in diem Sabbati*. Sed et sacerdotes in templo die Sabbati alia plurima secundum legem agebant. Non ergo præcipit ut omnino vacetur. Neque vero sacerdotibus dies Sabbati præscribatur; sed solum iis qui nec toto vitæ suæ tempore, nec singulis diebus suis possent Dei cultui et Deo acceptis operibus vacare: nam iis, ut intermisso dierum spatio id agerent, lege statutum erat. Eos porro qui crapulæ, ebrietati, aliisque omnibus indecoris gestis die Sabbati se dedunt, Deus per prophetam sic aspere alloquitur: *Qui contingunt falsa Sabbata*³; ac rursum, *Neomenias vestras, et sabbata et diem magnam non fero*⁴. Quare Verbum, ipsis repugnantibus, per Novum Testamentum Sabbati festum in lucis ortum transtulit, nobisque veræ requiei imaginem tradidit, salutarem nempe Dominicam, et primam lucis diem, qua Salvator mundi post omnia sua in hominibus edita opera, victoria de morte reportata, cælestes portas transgressus, sex dierum opificium transcendit, tuncque Deo condecens Sabbatum et beatissimam requiem accepit, dicente Patre, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁵. Ea die, quæ veræ lucis et veri solis dies est, nos ipsi congregati, sex diebus interpositis, sancta et spiritualia Sabbata celebrantes, quotquot ex gentibus in orbe toto per eum liberati sumus, quæ sacerdotes in die Sabbati agere in lege statutum erat, ea nos secundum legem spiritualem perficimus. Nam sacrificia et oblationes spirituales, quæ hostiæ laudis et hostiæ jubilationis vocantur, persolvimus: incensum boni odoris emittimus, de quo dictum est: *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*⁶. Imo etiam panes propositionis offerimus, salutarem memoriam refricantes; asperionem item sanguinis Agni Dei, qui tollit peccatum mundi, piaculum animarum nostrarum, facimus: lumina quoque cognitionis vultus Dei accendimus. Verum etiam ea, quæ in psalmo præsentī recensentur, illa die perficere satagimus, et opere et verbis confitentes Domino, et psallentes nomini-

³ Amos vi, 3. ⁴ Isa. i, 13. ⁵ Psal. cix, 1. ⁶ Psal. cxl, 2.

Altissimi : mane quoque ad orientem lucis nostræ A misericordiam a Deo nobis præstitam annuntiamus, et veritatem ejus in noctibus per sobriam et castam conversationem exhibemus ; in summa quotquot alia in Sabbato peragere sancitum erat, ea nos in Dominicam transtulimus, utpote quæ magis idonea et propria, ac prima item sit et agnien ducat, et Judaico Sabbato pretiosior. Nam illa die in mundi opificio cum dixisset Deus, *Fiat lux*, facta est lux⁷ : in illa quoque animabus nostris ortus est Sol justitiæ. Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis exsequi præceptum est ; quorum primum est, confiteri : nam principium bonorum est pristinorum malorum depositio per veram pœnitentiam et confessionem, quæ ad bonum finem, scilicet ad Deum B ipsum deducit. Etenim si nemo bonus nisi Deus, optimæ viæ ad Deum ducentis principium, confessio fuerit. Ideo dictum est, *Bonum est confiteri Domino*. Par quippe est non hominibus confessionem edere, sed ipsi Domino corda scrutanti. Quia vero confessio pro gratiarum actione item accipitur, ut jam sæpius diximus, jure Dominica die gratiarum actiones Domino reddimus, ubique terrarum in ecclesiis ejus congregati. Cum autem per confessionem progressum et augmentum acceperimus, tum jubemur psallere ad meliorem animæ statum pro- vecti : aucti vero ac meliores effecti, hæc aliis annuntiare, ac eos qui ad nos proxime accedunt misericordias Dei edocere præcipimur : atque id agere matutinis horis, quasi primitias diurnarum actionum doctrinæ de Dei misericordia dicantes.

διδόμεν τῷ Κυρίῳ, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς C ἐκκλησίαις αὐτοῦ συνερχόμενοι. Προκόψαντες δὲ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἥδη καὶ ψάλλειν κελευόμεθα ἐπὶ δὲ ἔτι καὶ βελτίους γινόμενοι ἑαυτῶν, ἥδη καὶ εἰς ἐτέρους ἀπαγγέλλειν, διδάσκειν τε τοὺς ἡμῖν πλησιάζοντάς τὰ τοῦ Κυρίου ἐλέη προστατόμεθα· καὶ τοῦτο πράττειν κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας ὡς περ ἀπαρχὰς τῶν δι' ἡμέρας πράξεων ἀνατιθέντες τῇ περὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ διδασκαλίᾳ.

Hæc porro jubet Scriptura peragere primo diluculo, postquam animas et corpora nostra nocturno tempore sancta et a cordibus quibusque pura servaverimus, pietatisque veritatem, repelita nocturnis horis cultus Dei memoria susceperimus. Olim quidem cum populi ex circumcissione per symbola et figuras Deum cole- rent, non incongruum erat per psalteria et citharas D hymnos Deo emittere, idque die Sabbati præstare, otium nempe solventes, et in hoc legem Sabbati transgredientes. Nos vero Judæum in abscondito ærvantes secundum illud Apostoli dictum : *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio ; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera*⁸ ; viventi psalterio et cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundimus. Omni quippe instrumento musico acceptior et suavior Deo fuerit Christi populorum concentus, quo in omnibus Dei ecclesiis una mente, uno affectu,

τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καθάρσειον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· ποιούμεθ' αὐτὰ τὰ φῶτα τῆς γνώσεως προσωποῦ τοῦ Θεοῦ ἐξαπτόμενα. Ἄλλα καὶ τὰ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας ψαλμῶ φιλοτιμίως ἐκτελεῖν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν σπουδάζομεν, ἔργοις τούτοις καὶ λόγοις ἐξομολογούμενοι Κυρίῳ, καὶ ψάλλοντες τῷ ὄνοματι τοῦ Ὑψίστου· ὁρθοῦτε τε πρὸς αὐταῖς ἀνατολαῖς τοῦ ἡμετέρου φωτὸς τὸ γινόμενον ἔλεος ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ διαγγέλλοντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τὰς νύκτας διὰ σώφρονος καὶ ἀγνῆς ἀναστροφῆς ἐν δεικνύμενοι, καὶ πάντα δὴ ὅσα ἄλλα ἐχρῆν ἐν Σαββάτῳ τελεῖν, ταῦτα ἡμεῖς ἐν τῇ Κυριακῇ μετατελεῖ καμεν, ὡς ἂν κυριωτέρας οὐσίας αὐτῆς, καὶ ἡγουμένης, καὶ πρώτης, καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου τιμητέρας. Κατὰ ταύτην γὰρ ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ εἰρηκότας τοῦ Θεοῦ, *Γενηθήτω φῶς*, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ κατ' αὐτὴν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνατέταλκεν Ἥλιος· διὸ δὴ καὶ ἡμῖν συνέρχεσθαι κατὰ ταύτην παραδέδοται, καὶ τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ παρηγγελμένα καὶ ἡμῖν ἐπιτελεῖν προστέτακται· ὧν πρῶτόν ἐστι τὸ ἐξομολογεῖσθαι· ἀρχὴ γὰρ ἀγαθῶν ἢ τῶν προτέρων κακῶν ἀπόλυσις διὰ γνησίας μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐγγιγνομένη, ἀγούσα τε ἐπὶ τέλος ἀγαθὸν αὐτὸν τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ Θεός, ἀγαθὸς πορείας τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσης, ἀγαθὴ γένοιτ' ἂν ἀρχὴ ἢ ἐξομολογήσεως. Διὸ λέλεκται· Ἄγαθόν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνυσθαι τὴν ἐξομολογήσειν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τὰς καρδίας ἐρευνῶντι Κυρίῳ· Ἐπεὶ δὲ λαμβάνεται ἢ ἐξομολογήσει καὶ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, εἰκότως κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν καὶ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἀπακρίστοις ἐπιτελεῖν αὐτοῦ συνερχόμενοι. Προκόψαντες δὲ διὰ κρείττονα ψυχῆς κατάστασιν προελθόντες· ἐπιπύοντες καὶ τὸ πρῶτον ἀπαρχὰς τῶν δι' ἡμέρας πράξεων ἀνατιθέντες τῇ περὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ διδασκαλίᾳ.

Ταῦτα δὲ πράττειν ὁ λόγος παρακελεύεται ἡμεῖς τῇ ἑβδ., προφυλάξαντας δηλαδὴ ἑαυτῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα κατὰ τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς ἅγια καὶ παντὸς μολυσμοῦ καθαρεύοντα, ἀλήθειαν τε εὐσεβείας ἐπιδεδεγμένους, διὰ τοῦ καὶ ταῖς νυκτεριναῖς ὥραις τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας μεμνησθαι. Πάλαι μὲν οὖν, ὀπηνίκα διὰ συμβόλων καὶ τύπων ἐλάτρευον οἱ ἐκ περιτομῆς, οὐκ ἀπεικὸς ἦν διὰ ψαλτηρίων καὶ κιθάρας ἀναπέμπειν τινὰς τῷ Θεῷ τῶν ὕμνων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σαββάτου, παραλύοντας δηλαδὴ τὴν ἀργίαν, καὶ παραβάνοντας τὸν νόμον τὸν περὶ τοῦ Σαββάτου· ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον ἀποσιζόντες κατὰ τὸν φάσκοντα Ἀπόστολον· *Ὁ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαϊός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῆ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαϊός, καὶ ἡ περιτομῆ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι*, ζῶντα ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ ἐμφύχῳ, πνευματικαῖς τε φωναῖς τὸν ὕμνον ἀποδίδομεν. Παντὸς δ' οὖν ὄργανου μουσικοῦ γένοιτ' ἂν τῷ Θεῷ προσηγοτέρα ἢ τῶν Ἰσραηλίων

Gen. 1, 3. ⁸ Rom. 11, 28, 29.

ἀπὼν συμφωνία, καθ' ἣν ἐν πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ὁμογύμωνι ψυχῇ καὶ μιᾷ διαθέσει, ὁμοφροσύνη τε καὶ ὁμοδοξία πίστεως καὶ εὐσεβείας, ἑκ μέρους μέλος ἐν ταῖς ψαλμολογίαις ἀναπέμπομεν. Τοιαύταις οὖν ψαλμωδίαις καὶ κιθάραις πνευματικαῖς χρῆσθαι εἰώθαμεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις πνευματικοῖς*. Εἴη δ' ἂν ἄλλως κιθάρα μὲν τὸ πᾶν σῶμα, οὗ διὰ τῶν κινήσεων καὶ τῶν πράξεων ἡ ψυχὴ τὸν πρόποντα τῷ Θεῷ ὕμνον ἀποδίδωσι· ψαλτήριον δὲ δεκάχορδον ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν αἰσθητηρίων πέντε μὲν τοῦ σώματος, Ἰσραὴλ μὲν δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμει, ἐπιτελουμένη λατρεία· ἃ δὲ παριστάς ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος φησὶ ποῦ· *Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ*· ὡς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τοῦ πνεύματος πάλιν οικείας, δι' ὧν τὴν ψυχὴν ἐνεργεῖ.

Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι. Ὁ νοῦσας τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεποιημένην ἡμέραν, περὶ ἧς εἴρηται, *Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*, οὗτος εἶρεῖ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου ὁ παρῶν ψαλμὸς προγέγραπται, ζητήσεις πῶς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου ἠυφράνθαι λέγει, οὐκ ἐπὶ τῇ καταπαύσει τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ καταπαῦσαι ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ μὴν ἐχρῆν, εἰπερ ἄρα εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν Σάββατον ἀνεφέρετο τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα, ἐπὶ τῇ σχολῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῇ, ὡς ἂν εἴποιεν, ἀναπαύσει καὶ ἀργίᾳ αὐτοῦ ἠυφράνθαι λέγεσθαι· νῦν δὲ οὐχ οὕτω φησὶν, ἀλλ' *Εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι*, ἀντικρυς παριστάς ἰδίως μὲν νοεῖσθαι τὸ ποίημα, καὶ πάλιν ἰδίως τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' οἷς ἠυφράνθαι ὁμολογεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ. Εἴη δ' ἂν ποίημα μὲν καθ' ἓνα τρόπον αὕτη ἡ ἡμέρα, περὶ ἧς εἴρηται· *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*· δηλοῖ δὲ τὴν ἀναστάσιμον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν, ὡς ἐν ἐτέροις ἀποδεικτικῶς παρεστήσαμεν, τὰ ἀπὸ τῆς κοσμοποιίας παραθέμενοι, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς· *Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ ἐπιλέγει, Γεννηθῆτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν*. Ὅρα γὰρ ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐν ταύτῃ γίνεται δημιουργήμα, ἀλλ' αὕτη μόνῃ ἡ ἡμέρα, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῇ τὸ φάσκον λόγιον, *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος*. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐποίησεν, ἧτις ἦν ἡ πρώτη Κυριακὴ, περὶ ἧς καὶ νῦν λέγεσθαι τὸ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα ἡμέραις γεγενησθαι ἀναγεγραμμένα. Κατὰ δὲ ἕτερον τρόπον λεχθεῖν ἂν ποίημα μὲν τὰ νοητὰ καὶ λογικά καὶ ἀτόματα τοῦ

A pari consensu et una sententia fidei et pietatis, una voce, melos in psalmodiis emittimus. Hujusmodi igitur psalmodiis et citharis spiritualibus uti consuevimus : quia id docet Apostolus his verbis, *Psalmis et canticis et hymnis spiritualibus*. Alia item ratione cithara fuerit totum corpus, cujus motibus et operibus anima condecentem hymnum Deo emittit. Psalterium autem decem chordarum, Spiritus sancti cultus est, per quinque corporis sensus, et per totidem animæ virtutes exhibitus : quæ his declarat idem Apostolus, *Orabo spiritu, orabo autem et mente ; psallam spiritu, psallam et mente*⁹. Quasi scilicet mens etiam motus suos habeat, quibus pulsatur corpus ; et spiritus item proprios oblineat motus, quibus animam movet.

νοῦς ἰδίως ἔχοντος κινήσεις, δι' ὧν ἀνακρούεται : τὸ ψαλμῶν ἐνεργεῖ.

VERS. 5. *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo. Qui diem a Domino factam intellexit, de qua dictum est, Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*¹¹, hic dicit, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua*. Sed quoniam de die Sabbati hic psalmus inscriptus est, quæras cur in die Sabbati se delectatum esse dicat, non de Dei requie, neque de ejus cessatione, ut Judæi opinentur, quia in ipso cessavit ab omnibus operibus suis, quæ fecit. Et vero si ea quæ in psalmo feruntur Judæicum Sabbatum respicerent, oporteret dixisse illum, se de otio Dei, atque, ut ita dicant, de cessatione ab operibus delectatum esse : at non ita loquitur, sed ait, *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo*, aperte declarans seorsim facturam, ac seorsim opera manuum Dei indicari, in quibus se delectatum esse confitetur, sed non in cessatione. Factura autem aliquo modo fuerit ipsa dies, de qua dictum est : *Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*. Significat vero resurrectionis diem Dominicam, ut aliis in locis aperte comprobavimus, dum quæ ad mundi creationem spectant explicarem : de qua dixit Moyses : *In principio fecit Deus cælum et terram*¹² ; ac subjicit, *Fiat lux, et facta est lux : et appellavit Deus lucem, diem*¹³. Vides enim nullum aliud officium ea die effici nisi solam diem, ita ut illi hoc dictum probe conveniat, *Hæc dies, quam fecit Dominus*. Nihil quippe aliud præter ipsam diem condidit, quæ erat prima Dominica, de qua nunc dicitur, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua* : opera autem manuum ejus ea sunt, quæ sequentibus diebus facta scribuntur. Alio item modo factura dicantur intellectu prædita, rationalia et incorporea Dei officia, qua ratione anima ad imaginem Dei facta esse scripto traditur ; opera vero manuum ejus, sensibilia et corporea ejus opera, de quibus dictum est, *Quoniam videbo cælum, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu*

⁹ Ephes. v, 19. ¹⁰ I Cor. xiv, 15. ¹¹ Psal. cxviii, 24. ¹² Gen. 1, 4. ¹³ ibid. 3, 5

*fundasti*¹⁴. Docet igitur hæc Scriptura, in otio divinarum exercitacionum, inque cessatione a corporeis et mortalibus operibus, quam Sabbatum et requiem Scriptura vocat, eos qui contemplationi spiritalium simul et sensibilibus Dei operum vacent, dicere, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo* : nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportione quadam opifex earum conspicitur¹⁵ : ac spiritalia, incorporea et cœlestia, necnon visibilia ejus, a creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur, secundum sanctum Apostolum¹⁶.

καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσθαι, ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλοτῆς κτισμάτων ἀναλόγῃ θ γενοσιν οὗτος αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ τὰ νοητὰ δὲ καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμια, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

VERS. 6, 7. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscat, et stultus non intelligat hæc. Me, inquit, delectasti, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum*; sed non quisvis homo pari atque ego modo affectus est. Multi namque insipientes et imprudentes sunt, qui nec norunt nec intelligunt ea, in quibus me delectari et exultare confiteor. Quamobrem qui vere insipiens et stultus est, Dei providentia et verbo universum constituisse negat; sed fato et necessitati, insanoque cuidam cursui ac fortunæ tanta Dei opificia ascribit. Verum etiam, ut insanus, in universi administratione ruit et labitur opinione, quod ipsi videatur multum inesse in mortali vita inæqualitatis. Insipiens igitur ille et insanus rem ægre ferens, statim ad blasphemum et impium ratiocinium vertitur, horum causam dicitans esse, quod nullus sit Deus, nulla providentia; sed omnia temere et casu ferantur. Ego vero etiam in illis obscuris occultisque rebus, pia imbutus sententiâ, persuasum habeo iudicii et administrationis tuæ rationem, parvitatem meam longe superare. Quamobrem dico, *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! admodum excelssæ factæ sunt cogitationes tuæ.* Et qui possint mortalia ratiocinia, profunda Dei explorare, et cogitationes ejus queis humana administrat cognoscere? Quemadmodum enim nullus hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est; sic quæ Dei sunt nullus novit, nisi Spiritus Dei¹⁷, neque dicere potest: *Nos autem non spiritum mundi accepimus*¹⁸, sed Spiritum Dei, de quo dictum est: *Nam Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei*¹⁹; quæ cum probe norim, nullatenus de hominum inæqualitate perturbor; imo vero gaudeo et lætor, providentiæ rationem non ab humanis easibus, sed ab operibus manuum Dei et ab opificiis ejus mente concipiens. Gaudeo item et admodum lætor, iis donatus bonis, quibus insipiens quilibet et stultus privatur, nec valet ab operibus Dei illius providentiæ in omnia rationes ediscere.

A Θεοῦ κτίσματα, καθ' ὃ καὶ ἡ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγεννημένη ψυχὴ πεποιθῆσθαι ἀναγράφεται· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ αἰσθητὰ καὶ σωματικὰ αὐτοῦ δημιουργήματα, περὶ ὧν εἰρηται· Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελλωσας. Διδάσκει τοίνυν ἡ μετὰ χειρῶν Γραφή, ἐν τῇ σχολῇ τῶν θείων ἀσπίσεων, καὶ τῇ τῶν σωματικῶν καὶ θνητῶν ἔργων ἀσχολίᾳ τε καὶ ἀργίᾳ, ἣν τινα Σάββατον καὶ ἀνάπαυσιν ὁ λόγος ἀποκαλεῖ, ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τε νοητῶν ὁμοῦ καὶ τῶν αἰσθητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ σχολάζοντας λέγειν· Ὅτι ὠψομηνάς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμια, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

B Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, σφόδρα ἐθαυρῶνθησαν οἱ διαλογισμοὶ σου. Ἄνηρ ἄφρων οὐ γνώσεται, καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα. Ἐμὲ, φησὶν, ἠψομηνάς, ὦ Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου· ἀλλ' οὐ καὶ πᾶς ἀνὴρ τὴν αὐτὴν ἐμὸν φέρεει διάθεσιν. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι, οὐ γινώσκοντες, οὐδὲ συνιέντες αὐτὰ δὴ ταῦτα, ἐπ' οἷς αὐτοὺς εὐφραίνεσθαι καὶ ἀγαλλίσθαι ὁμολογῶ. Διόπερ ὁ ὡς ἀληθῶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος ἀναιρεῖ μὲν τὸ προνοῖα καὶ λόγῳ Θεοῦ συνεστάναι τὸ πᾶν, εἰμαρμένη δὲ καὶ ἀνάγκη, ἀλόγῳ τε φορᾶ καὶ τύχῃ προσγράφει τὰ τηλικαῦτα τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσύνετος προσκόπτει τῇ διοικήσει τοῦ παντός, διὰ τὸ δοκεῖν πολλὰς ἀνωμαλίας ἐν τῷ θνητῷ βίῳ θεωρεῖν. Ὁ μὲν οὖν ἄφρων καὶ ἀσύνετος δυσχεραίνων εὐθύς ἐπὶ βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ λογισμὸν τρέπεται, ἀθεοῦτᾶ τε καὶ ἀπρονοήσιαν, καὶ τὸ εἰκῆ, καὶ ὡς ἔτυχε, τοῦτων εἶναι φάσκων αἷτια· ἐγὼ δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀδελφῶν εὐσεβεῖν δεδιδαγμένος, πέπεισμαι, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σμικρότητας τυγχάνουσιν οἱ τῆς σῆς κρίσεως καὶ διοικήσεως λόγοι. Διό φημι· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! σφόδρα ὑπερυψώθησαν οἱ διαλογισμοὶ σου. Καὶ πόθεν γὰρ θνητοῖς λογισμῶς ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, καὶ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς αὐτοῦ καθ' οὓς διοικεῖ τὰ ἀνθρώπινα; Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ οὐκ τε λέγειν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· περὶ οὗ εἰρηται· Τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἄπερ εἰδὼς, οὐδαμῶς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀνωμαλίᾳ ταράττομαι· χαίρω δὲ καὶ εὐφραίνομαι τοὺς τῆς προνοίας λόγους οὐκ ἀπὸ τῶν κατὰ ἀνθρώπων συμπτωμάτων, ἀπὸ δὲ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καταλαμβάνων. Καὶ χαίρω γὰρ ὡς ὑπερυψοῦμαι τοιοῦτων καταξιωθῆς, ὧν ἐστέρηται πᾶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος, οὐ δυνάμενος ἀπὸ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, τοῖς περὶ τῆς καθόλου προνοίας λόγοις μαθητεῦσθαι.

¹⁴ Psal. viii, 4. ¹⁵ Sap. xiii, 5. ¹⁶ Rom. i, 90. ¹⁷ I Cor. ii, 11. ¹⁸ ibid. 12. ¹⁹ ibid. 10.

Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοὺς ὡς βί χόρτον, καὶ Ἀ
 δῖκνυθαι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ-
 νος. Ὁ μὲν ἄφρων καὶ ἀσύνετος, ὁρῶν ἀσεβεῖς εὐ-
 θυμουμένους, δικαίους δὲ καὶ εὐσεβεῖς κακουμένους
 οὐ συνήσει τοὺς τῆς Προνοίας λόγους, ἀλλ' εὐθύς
 ἐπ' ἀσεβεῖς τρέπεται λογισμοῦς, ἐκπίπτων εἰς ἀθεό-
 τητα· ἐγὼ δὲ, τῷ ποιηματί σου ἐνορῶν, καὶ τοῖς
 ἔργοις τῶν χειρῶν σου, μετὰ τῶν ἄλλων συνεῖδον,
 ὅτι τὸ τέλος τῶν κατὰ τὸν βίον εὐθυμούντων ἀσεβῶν
 θλεθρον περιέχει καὶ ἀπώλειαν· διὰ πολὺ πλεόν τοὺς
 τῆς θείας κρίσεως λόγους ὑπερεκπλήττομαι. Ὡσπερ
 γοῦν χόρτος καὶ τὰ ἀπὸ γῆς ἄνθη πρὸς ὀλίγον ὥρατα
 φαίνεται, καὶ θέλγει τὴν ὄρασιν, καὶ τὴν αἴσθησιν
 ἄπασαν, ὅσον δὲ οὐδέπω μεταβάλλει καὶ τρέπεται,
 φθίνει τε βῆστα καὶ ἀπόλλυται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ Β
 οἱ παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζόμενοι ἀμαρτωλοὶ ἅμα
 τε ἀνέτειλαν, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, δέικνυ-
 σαν, ἐφάνησάν τε τίνες ποτὲ εἶσι, καὶ ὅποιας προαι-
 ρέσεως· εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν αὐτοὺς μετήλθεν οὐκέτι
 βραχὺς καὶ πρόσκαιρος θλεθρος, ἀλλὰ διηνεκὴς ἀπώ-
 λεια. Ἐπειδή περὶ τῆς δικαιοκρασίας τοῖς ἀνθρωπίνους
 ἐφέστηκε πρᾶγμασι, διὰ δὴ μάλιστα συγκεχωρησθαι
 τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν
 τὸ ἀνατεῖλαι καὶ διακῦψαι ἡγοῦμαι· ὡς ἂν ἐλεγχθεῖη
 αὐτῶν ἡ προαιρέσις, οὐ καλῶς τοῖς τοῦ Θεοῦ δωρη-
 μασι κεκρημένη· διόπερ ἐκδικος αὐτοὺς θλεθρος
 αἰώνιος διαδέξεται.

Σὺ δὲ Ὑψιστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. Ὅτι ἰδοὺ
 οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, διὰ ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἀπο-
 λούνται, καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐρ-
 γαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μο-
 νοκέρωτος τὸ κέρα μου, καὶ τὸ γῆράς μου ἐν
 ἐλαίῳ πίονι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς
 ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμέ
 πονηρευμένοις ἐπακουσεται τὸ οὖς μου. Σὺ μὲν,
 φησὶν, ὦ Κύριε, δεῖ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων
 Ὑψιστος ἐν ὑψηλοῖς διαμνεῖς τὸν σύμπαντα αἰῶνα οὐ
 τρεπόμενος, οὐ ταπεινούμενος, οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐ
 κρείττων σαυτοῦ γινόμενος, οὐ τοῖς ταπεινοῖς τῶν
 ἐπὶ γῆς ὀμοιούμενος, οὐδὲ μικρόν τι καὶ ταπεινὸν
 φρονῶν καὶ πράττων, ἀλλ' εἰς ἄπειρον σαυτῷ διαμέ-
 νων ὀμοιος· ἡμεῖς δὲ οἱ ταπεινοὶ καὶ μακρὰν τῆς σῆς
 ἀπέχοντες δυνάμειν ἄλλοτε ἄλλως φερόμεθα, καὶ
 μεταβαλλόμεθα. Οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ σου, ὦ Κύριε, ὡς D
 ἂν ἑαυτοὺς ἄλλοτριους καταστήσαντες τῆς παρὰ σοὶ
 ζωῆς, ἐχθραν τε ἀντὶ φιλίας πρὸς σὲ τὸν μόνον ἀγα-
 θὸν ἐλόμενοι, ἀπολοῦνται, ἑαυτοῖς αἰτίοι γενόμενοι
 ἀπωλείας, διὰ τὸ μὴ ἐβελῆσαι σοὶ παραμένειν καὶ
 σοὶ φιλωθῆναι· ἐχθραν δὲ ἄρασθαι τὴν πρὸς σὲ τὸν
 ἑαυτῶν ποιητὴν τε καὶ σωτῆρα. Διὰ τὸ μὴ μὴ μὴ συν-
 γάγῳσιν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ χρήματα, καὶ πλοῦτον, καὶ
 θησαυροὺς, ἀλλὰ τὰ πάντα σὺν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς
 καὶ αὐτοῖς σώμασι διασκορπισθήσονται. Ἐγὼ δὲ ὁ
 τὴν πρὸς σὲ γνώσιν καὶ φιλίαν ἀσπασάμενος, καὶ τῶν
 ἐχθρῶν σου ἀλλότριος γεγονώς, πέπεισμαι, ὅτι τῆς ἐπὶ
 τὸ κρείττον μεταβολῆς τεύξομαι τῇ σῇ δικαιοκρασίᾳ
 πιστεύων ὥστε εἰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἄδοξός
 τις εἶναι δοκοῖν καὶ ταπεινὸς παρὰ τοῖς πολλοῖς,

VERS. 8. Cum exorti fuerint peccatores sicut fe-
 num, et apparuerint omnes qui operantur iniquita-
 tem; ut intereant in sæculum sæculi. Insuper quid-
 dem ac stultus ille, cum videt impios homines pro-
 sperare agere, justos autem et pios homines malis
 opprimi, Providentiæ rationem non intelligit; sed
 statim ad impia ratiocinia vertitur, ita lapsus ut
 nullum esse Deum putet. Ego vero opificium tuum,
 et opera manuum tuarum considerans, in his de-
 prehendi finem impiorum, qui in hac vita prospere
 agunt, esse interitum ac perniciem: quare multo
 magis divini iudicii rationem admiror. Nam sicut
 fenum et flores terræ ad breve tempus speciosa vi-
 dentur oculosque ac sensum demulcent, sed mox
 mutantur ac vertuntur, facillimeque marcescunt et
 pereunt; eodem modo peccatores, qui penes multos
 in admiratione habentur, cum primum exorti
 fuerunt, brevi floruerunt, ac conspecti sunt; stam-
 timque apparuit quales fuerint, et quod institutum
 vitæ tenuerint. Nec diu postea ipsos perniciem in-
 vasis, non jam brevis et temporanea, sed perpe-
 tuum exitium, quia enim justum iudicium tuum
 rebus imminet humanis, idcirco æstimo peccatoribus
 et operantibus iniquitatem concedi, ut exoriantur
 et prospere agant; ut eorum consilium et volun-
 tates, Dei muneribus non bene usa, coarguatur:
 quamobrem ultrix eos et æterna perniciem exci-
 piet.

VERS. 9 - 12. Tu autem Altissimus in æternum,
 Domine. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam
 ecce inimici tui peribunt, et dispergentur omnes
 qui operantur iniquitatem. Et exaltabitur sicut
 unicornis cornu meum, et senectus mea in oleo pingui.
 Et respexit oculus meus inimicos meos, et in insurgentibus
 in me malignantibus audiet auris mea. Tu quidem, ait,
 Domine, qui semper uno eodemque modo Altissimus es,
 in excelsis manes per omne sæculum, non mutaris,
 non dejiceris, non verteris, non teipso melior evadis,
 nec iis qui in terra sunt humilibus similis es,
 non exiguum aut humile quidpiam sentis aut agis,
 sed in æternum tibi similis permanes; nos autem
 humiles, qui procul a virtute tua absumus,
 alio alioque modo ferimur et mutamur. Inimici itaque
 tui, Domine, qui sese vita, quæ apud te est,
 alienos constituerunt; ac præoptarunt inimicitias
 tecum, qui solus bonus es, gerere, quam amicitia
 frui tua, peribunt, et ipse perniciem auctores erunt:
 quia noluerunt apud te manere amicumque tui esse;
 sed inimicitias adversum te, opificem et servatorem suum,
 susceperunt. Quamobrem etiamsi infinitas in hac
 vita pecunias, divitias et thesauros colligant;
 sed omnia cum animabus et corporibus ipsorum
 dispergentur. Ego vero qui cognitionem et amicitiam
 tuam amplexatus, et inimicis tuis alienus effectus
 sum, persuasum habeo me mutationem in melius
 nacturum esse, justo iudicio tuo fidem habens.
 Itaque etiamsi in præsentem vitam inglorius et vilis
 esse penes multos videar; sed in fine rerum exaltabor;
 imo potius cornu meum exal-

tabitur, id est, spes regni illius quod apud te me A
consecuturum exspecto; quæ scilicet pari modo
exaltabitur atque unicornis. Nam si quis est uni-
cornis in spiritualibus, qui te Patrem suum ut unum
cornu sibi ascribit; bene novi me, perinde atque
illum, exaltandum esse. Quia enim hæredes Dei,
cohæredes autem Christi vocamur; spero me eodem,
quo Christus, regno futurum esse, cum senectus
mea, id est extrema vitæ meæ, exaltabitur in oleo
pingui. Etiam si enim juventutis et vigoris animæ
meæ tempus in hac vita, ceu in certamine, humi-
liatum exerceatur; at extrema, ipsiusque animæ
senectus, id est consummatio ejus, mutationem in
melius obtinebit; ac oleo supereffluenti diviti et
pingui, apud te misericors Deus, vivificabitur. Tunc
sane oculus meus qui super peccatores contabescit,
et mortalem vitam deplorat, ab inimicis meis con-
spicietur, eosque debitas pœnas luere videbit; qui
jam apud multos gloria celebrantur, quorumque
finis dispersioni tradetur. Tunc non modo oculus
meus, sed etiam auris animæ meæ, finem audiet
eorum, qui jam insurgunt adversum me et maligne
agunt. Horum ergo omnium causa admiratione per-
cussus de providentiæ tuæ ratione, et de justo
judicio abs te omnibus reddendo, ego quidem lætor
et exulto in operibus manuum tuarum; omnis au-
tem vir insipiens et stultus non intelligit hæc. Qua-
propter dico: *Quam magnificata sunt opera tua,*
Domine! nec modo profundæ factæ sunt, sed *valde*
profundæ factæ sunt cogitationes tuæ; quibus cogi-
tationibus arcano et profundo modo universum ad-
ministras: ac sinis quidem et concedis, ut impii
hoc tempore exaltentur et extollantur; pii vero hu-
miliantur, quorum tamen finis mirabili et sapien-
tissimæ dispensationi tuæ testimonium præbet, quæ
conspicatus divinus Apostolus sic vociferatus est:
O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam
incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles
viæ ejus 20!

του και σοφίας και γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματά σου, και ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

VERS. 13, 14. *Justus ut palma florebit, sicut cedrus, quæ in Libano est, multiplicabitur.* Peccatores quidem sicut fenum exoriri, et ad exemplum feni non diu postea perire dicti sunt. Nam exortum fenum statim exsiccatum est, et flos decidit, eo prorsus modo quo peccatorum vita et gloria. Justus autem non sicut fenum, sed palmæ instar florebit sursum radices et comas efferens; neque humi positas, sed ad cælum extensas. Qua de causa palmæ quidem justus comparatur; non autem unico palmæ trunco: nam in ramis multiplicatur, qui una cum illa et per illam salutem consequuntur. Qua de causa comparandus item cedro, non cuilibet, sed el quæ in Libano est. Multiplex autem illa est, atque admodum numero crescit, utpote quæ in monte pinguisimo, qui celsissimas arbores producit et

ἀλλ' ἐν τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ὑψωθήσομαι, μὴ-
λον δὲ τὸ κέρασ μου ὑψωθήσεται, τουτέστιν ἡ ἐλπίς
τῆς προσδοκωμένης μου παρὰ σοὶ βασιλείας, ἥτις
ὑψωθήσεται τοσοῦτον, ὅσον και ἡ τοῦ μονοκέρωτος.
Εἰ γὰρ ἐστὶ τις ἐν νοητοῖς μονοκέρως ἐν κέρασ ἐπι-
γραφόμενος σε τὸν αὐτοῦ Πατέρα, εὖ οἶδα και αὐτὸς
ὁμοίως ἐκεῖν ὑψωθήσομενος. Ἐπαὶ γὰρ κεκλήμεθα
κληρονόμοι εἶναι Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ,
πέπεισμαι, φησὶ, τῆς αὐτῆς τῷ Χριστῷ σου βασι-
λείας ἀπολαύσειν, ὀπιρῖκα τὸ γῆρας μου, τουτέστι
τὰ ἔσχατα τῆς ἐμῆς ζωῆς ὑψωθήσεται ἐν ἐλαίῳ πίνῳ.
Εἰ γὰρ και τὰ μάλιστα τὰ τῆς νεότητος και τὰ τῆς
ἀκμῆς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ὡς ἐν ἀγῶνι τῷ παρόντι βίῃ
ταπεινοῦται γυμναζόμενα, ἀλλὰ τὰ γε ἔσχατα και τῆς
ψυχῆς αὐτῆς τὸ γῆρας, τουτέστιν ἡ τελειωσις τεύ-
ξεται τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβολῆς, ἐν ἐλαίῳ περι-
τεῦνται και πλουσίῳ και πίνῳ, τῷ παρὰ σοὶ, τῷ
ἐλεήμονι Θεῷ ζησομένης. Τότε δὴ τότε και ὁ νῦν ἐπὶ
τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐκκηκόμενος μου ὀφθαλμός, και
τὸν θνητὸν βίον ἀποκλαόμενος, ἐπόψεται τοῖς ἑθροῖς
μου, ὁρῶν δίκην τὴν πρέπουσαν διδόντας τῆς νῦν
παρὰ τοῖς πολλοῖς δοξαζομένους, ὧν τὸ τέλος δια-
σκορπισμῷ παραδοθήσεται. Τότε δὲ οὐ μόνον ὁ ὀφθαλ-
μός μου, ἀλλὰ και αὐτὸ τὸ εὖς τῆς ἐμῆς ψυχῆς τὸ
τέλος ἀκούσεται τῶν σήμερον ἐπανισταμένων ἐπὶ
ἐμὲ και πονηρευομένων. Τούτων δ' οὐν ἕνεκα πάντων
ὑπερθαυμάζων τοὺς τῆς σῆς προνοίας λόγους, και τὴν
ἀποκειμένην τοῖς πᾶσι παρὰ σοῦ δικαιοκρασίαν, ἐγὼ
μὲν ὑπερευφραίνομαι και ἀγαλλῶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις
τῶν χειρῶν σου· πᾶς δὲ ἄφρων ἀνὴρ και ἀσύνετος
οὐ συνίησι ταῦτα. Διὸ δὴ φημι· Ὡς ἐμεγαλύνθη
τὰ ἔργα σου, Κύριε! και οὐχ ἀπλῶς ἐθαυθήσῃ,
ἀλλὰ σφόδρα ἐθαυθήσῃ οἱ διαλογισμοὶ σου·
καθ' ὅς διαλογισμοὺς ἀπορρήτως και βαθύς δικαίαι
τὸ πᾶν, ἐπιτρέπων και συγχωρῶν ἀσεβείαι μὲν κατὰ
τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρεσθαι και ὑψοῦσθαι, τοῖς
δὲ εὐσεβεῖς ταπεινοῦσθαι, ὧν τὰ τέλη μαρτυρεῖ σου
τῇ θαυμαστῇ και πανσόφῳ διοικήσει· ἃ δὴ συνίησι
και ὁ Θεοῦ Ἀπόστολος ἐξεφώνησε τὸ, Ὡ βάθος κλυ-
-

Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν
τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ ὡσεὶ
D χόρτος ἐλέγοντο ἀνατέλλειν, και καταλλήλως τῷ
παραδειγματι τοῦ χόρτου, οὐκ εἰς μακρὸν διαφθείρε-
σθαι· ἅμα τε γὰρ ἀνέτειλεν ὁ χόρτος και ἐξηράνθη,
και τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν, ὡσπερ οὖν και ἡ τῶν ἁμαρτω-
λῶν ζωὴ τε και δόξα· ὁ δὲ δίκαιος οὐ κατὰ τὸν χόρ-
τον, ἀλλὰ φοῖνικος δίκην ἀνθήσει, ἅνω που φέρων τὰς
ρίζας, και τὰς κομὰς, οὐ χαμαὶ κειμένας, ἀλλ' εἰς
οὐρανὸν ἐκτεινομένας. Τούτων μὲν οὖν ἕνεκα φοῖνιξ
παραβληθεῖ ἀνὸς δίκαιος, οὐκ ἔτι δὲ και τῷ μονο-
φυεῖ στελέχει τοῦ φοῖνικος· πολυπληθεῖ γὰρ ἐν τοῖς
κλάδοις τοῖς ἅμα αὐτῷ και δι' αὐτοῦ σωζόμενοις· Ἰν
ἕνεκα παραβλητέον αὐτῇ τῇ κέδρῳ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ'
τῇ ἐν τῷ Λιβάνῳ· πολλῇ δὲ αὕτη και μεγαλοφυῶς
πληθύουσα· ἅτε ἐν δρεὶ φύουσα λιπαρωτάτη, φέρονται

20 Rom. xi, 33.

καὶ τρέφονται οὐρανομήκη φυτά. Οὕτω δ' οὖν καὶ ὁ δίκαιος, μυρίους ἔχων τοὺς δι' αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ σωζομένους, κατὰ τοῦτο μὲν ἂν ἐμφορῆς τῆ κέδρω, τῷ δὲ φοίνικι κατὰ τὰ ἄλλως δεδηλωμένα. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀσεβεῖς, οἳ ὡσεὶ χόρτος ἀνατέλλοντες καὶ παραχρῆμα ἀφανίζόμενοι. *Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι.* Σπάνιος μὲν ὁ ἄκρω τέλεις, ὁ καὶ δίκαιος ὠνομασμένος, φοίνικι καὶ κέδρω παραβεβλημένος· ἐπεὶ δὲ μὴ πάντες τοιοῦτοι, ἰστέον, ὅτι καὶ τῶν ἀτελεστέρων, πληθὺν ἄλλὰ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτείας ἤξιωμένων, ἔστι τι ἀγαθὸν τέλος· ἐν γοῦν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο οἶκον μέγαν Κυρίου ἀκούων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς, κατὰ τὸν φήσαντα Ἀπόστολον· *Ἦνα ἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος·* πεφυτευμένοι δὲ ἐν ταύτῃ τοὺς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν θεοσεβείᾳ προκοπῆς ἐντεῦθεν εἰληφότες, οἳοι ἦσαν, οὗς ἐφύτευεν ὁ Παῦλος, δι' οὓς καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξασεν.* Οὗτοι οὖν οἱ ἐν τῇ περιγείῳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένοι ἄνθος ἀποδώσουσιν εὐώδεις καὶ γόνιμον καὶ τῶν τελείων καρπῶν οἰστικόν, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεταφυτευθέντες, τουτέστιν ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς· εἶγε πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, ἔνθα κατ' ἀξίαν διαμερισθέντες οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένοι, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ἐξανθήσουσιν.

Ἐτι πληθυνθήσουσιν ἐν γῆρᾳ πῖνοι, καὶ εὐπαθοῦντες ἔσονται, τοῦ ἀναγγεῖλαι, ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Οὐ μόνον φησὶν, ὅτι ἐξανθήσουσιν ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ οἱ σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πεφυτευμένοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πληθυνθήσουσιν, ὡσπερ ἄνωτέρω ἡ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπληθύνετο. Πότε δὲ τοῦτο αὐτοῖς ἔσται, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ γῆρᾳ τῷ πῖνοι; Γῆρας δὲ ἐνταῦθα τὴν τελείωσιν πέπεισο λέγεσθαι τῆς ψυχῆς, ἐν ἣ γενόμενοι εὐπαθοῦντες ἔσονται οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου πεφυτευμένοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἐν ᾧ φυτεύονται ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου κακοπαθοῦντες διατελοῦσι, τοὺς πρώτους τῆς γεωργίας πόνους ὑπομένοντες· ἀλλ' ἔπειν τοῦ γῆρως τοῦ πίνου ἀξιωθῶσιν, εὐπαθοῦντες γενήσουσιν ἀναπαυόμενοι τῶν καμάτων καὶ τῶν ἀγῶνων τὰ ἔπαθλα ἀποληφόμενοι· Ὁμολογήσουσι τε, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ.* Εἰ γὰρ μὴ τὰ κατηγορημμένα ἀγαθὰ ἔμελλε διαδέχεσθαι τοὺς τῷ Θεῷ ἀνακειμένους, καὶ εἰ μὴ τὸ ἀλέθριον τέλος περιέμενε τοὺς ἀσεβεῖς καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ἦν ἂν τάχα ἀδικίαν ἐπικαλέσαι τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ. Ὅτε δὲ τοιαῦτα τέλη καὶ τοῖς δικαίοις ἠτοίμασται, οἷων καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τυχεῖν, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τοιαῦτα ἠπιληγνται τιμωραὶ, ἀφ' ὧν γένοιτο ἡμᾶς βυσθῆναι· πῶς οὐκ ἀκλόουθον ἂν εἴη δαμολογεῖν, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ;*

Alit, nascatur. Sic itaque justus, infinitos secum habens qui ipsius opera salutem assequuntur, ea quidem ratione cedro comparandus, alia autem prius enuntiata, palmæ. At non hujusmodi erant impii, qui, tanquam fenum exorti, mox deleti sunt. *Plantati in domo Dei, in atrii Dei nostri floreunt.* Perrarus quidem est, qui ad summum perfectionis devenit, qui et justus vocatur, palmæque ac cedro confertur. Sed quia non omnes hujusmodi sunt, sciendum est, etiam imperfectioribus, qui tamen illa in domo Dei plantatione dignati fuerint, bonum quemdam finem repositum esse: nam in atrii domus Dei nostri floreunt. Id vero intelligas, si pro magna domo Domini, Ecclesiam ejus in terra sitam accipias secundum Apostolum, qui ait, *Ut videas quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei viventis* ¹¹; et si pro illis qui in ea plantati sunt, eos qui profectus in religione primordia in illa acceperunt: quales ii erant quos plantavit Paulus, quorumque causa dixit, *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit* ¹². Hi itaque qui in terrena Dei Ecclesia plantati sunt, florem emittent suavis odoris ac generosum perfectiorumque fructuum feracem; in atrii Dei nostri, id est in cœlestibus mansionibus transplantati: siquidem multæ sunt mansiones apud Patrem, ubi pro merito distributi qui jam in domo Dei plantati sunt, congruenti tempore floreunt.

Vers. 15, 16. *Adhuc multiplicabuntur in senectute pingui, et bona accipient; ut annuntient, quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo.* Non solum id ait, in atrii Dei floreunt qui hodie in domo ejus plantati sunt; sed et ipsi multiplicabuntur, sicut cedrus, quæ in Libano est, supra multiplicari dicebatur. Quandonam id ipsis eveniet, nisi in senectute pingui? Hic vero senectutem pro consummatione animæ dici persuasum habes, in qua constituti bonis fruentur, qui nunc in domo Domini plantati sunt. Nam si jam in domo Domini plantati, mala patientes perseverant, primis agriculturæ laboribus afflictati; sed cum senectute pingui donati fuerint, bonis fruentur, ac requiem nacti, laborum certaminumque præmia referent, ac confitebuntur, *Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo.* Nisi enim jam enumerata bona eos qui Deo addicti sunt exceptura essent, et nisi impios et operantes iniquitatem exitiosus finis maneret; divinæ Providentiæ culpandæ forte causa subesset. At quando finis hujusmodi justis paratus est, qualem nos consequi peroptamus; ac impiis talia denuntiantur supplicia, a quibus nos eripi contingat: quare consentaneum non fuerit confiteri, *Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo?* At insipiens hæc non cognoscet, nec stultus intelliget, quod a stultitia sua tenebris offundatur. Ego vero qui isthæc probe

¹¹ I Tim. III, 15. ¹² I Cor. III, 6.

cognoscam et intelligam, quia a Spiritu sancto illustratus sum, et quod considerem quam profundæ factæ sint cogitationes Dei; jure lætor et exulto de divina dispensatione: præsentia vero mala, ob spem futurorum strenue tolero. Qua de causa totum olium meum et cessationem a malis Deo consecrans, delectabilia illa et sancta Sabbata observare satago, consistendo, psallendo et annuntiando mane misericordiam Dei, et veritatem ejus per noctem. Tunc enim maxime a religiosa anima veritas exhibetur, cum in tenebris et obscuritate degens, quasi in splendidissima luce et clarissima die, conscientia sinceritas et puritas ostenditur. Talis est psalmus cum cantico die Sabbati dictus, id est in tempore illius, quod secundum Deum est, otii ac requiei: quo nos etiam divinarum disciplinarum meditationi vacantes, gratiarum actionis verba hoc in cantico enuntiata Deo emittere par est.

τὸν τῆς κατὰ Θεὸν σχολῆς τε καὶ ἀναπαύσεως καιρὸν, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς τῇ μελέτῃ τῶν θεῶν μαθημάτων σχολάζοντας, τοὺς εὐχαριστηρίους λόγους τῆς προκειμένης φῶς ἀναπέμπειν προσήκει τῷ Θεῷ.

LAUS CANTICI IPSI DAVID (4). XCII.

VERS. 1. *Dominus regnavit, decorem indutus est.* Quia, secundum Apostolum, regnavit mors ab Adam usque ad Moysen²², id est a prima hominum creatione usque ad corporeum secundum Moysen cultum, qui in terrena Jerusalem antiquitus usque ad Salvatoris nostri Jesu Christi adventum perficiebatur; sane cum mors regnaret, et is qui imperium mortis habet, nimirum diabolus, dominaretur, tunc, ut consequens erat, Dominus non regnabat in hominibus, sed quidam multorum deorum et diabolicus error. Ipse autem Apostolus hæc de Salvatore nostro docet: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem passionibus; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolus*²³. Jure itaque Dei Verbum, quod prius exsistebat, cum vita ipsa esset, ad mortis destructionem, mortale instrumentum, corpus scilicet humanum assumens, ipsumque morti tradens, ad naturæ suæ demonstrationem; idemque postea a morte resumens ad divinam suam virtutem declarandam, dum mortis quidem imperium solvit, diaboli itidem in homines tyrannidem destruit; imo etiam dæmonum malignorum ac spirituum impurorum, qui olim in humanum genus imperium obtinebant, operandi vim exstinguit, sublata per evangelicam prædicationem omni adversaria et inimica Deo potestate, paternum Deo in omnes gentes regnum procurat. Quapropter soluta mortis potestate, ac destructo eo, qui imperium mortis habebat, id est, diabolo; jam regnante in omnibus gentibus Domino, regnante item cum illo in hominibus vita illa, quæ secundum Deum est; merito Spiritus sanctus pro tanto facinore choreas agens, nosque omnes ad choreas convocans, hæc vociferatur: *Dominus regnavit, decorem induit.*

²² Rom. v, 14. ²³ Hebr. ii, 14.

(1) Vulgata adjicit *In die ante Sabbatum, quando fuerat data est terra.*

Ἄλλ' ὁ μὲν ἄφρων ταῦτα οὐ γινώσκειται, οὐδὲ ἀσύνετος συνήσει ταῦτα, διὰ τὸ σκοτιζέσθαι ὑπὸ τῆς οικείας ἀφροσύνης· ἐγὼ δὲ ὁ γνοὺς αὐτὰ καὶ συνιείς διὰ τὸ ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος πεφωτισθαι, καὶ διὰ τὸ θεωρεῖν ὅπως ἐθαβύνθησαν σφόδρα οἱ διαλογισμοὶ τοῦ Θεοῦ· εἰκότως εὐφραίνομαι καὶ ἀγαλλίω ἐπὶ τῇ θεῖᾳ δικησί, φέρω τε τὰ παρόντα γενναίως διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ὅν ἕνεκα τὴν πᾶσαν ἑμαυτοῦ σχολήν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κακῶν ἀργίαν ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ, τὰ τυφρὰ καὶ ἅγια Σάββata ἐπιτελεῖν περιώμαι, διὰ τοῦ ἐξομολογέσθαι καὶ ψάλλειν καὶ ἀνιγγέλλειν τὸ πρῶτ' ἃ ἐλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ νόκτα. Τότε γὰρ μάλιστα ἡ ἀλήθεια τῆς θεοσεβοῦς δεικνύται ψυχῆς, ὅτε, ἐν σκοτίᾳ καὶ σκότει τυχάνουσα, ὡς ἐν λαμπροτάτῳ φωτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ διαυγεστάτῃ τὸ γνήσιον καὶ εἰλικρινὲς τῆς συνειδήσεως ἐπιδείκνυται. Τοιοῦτος καὶ ὁ μετ' ὀδῆς εἰρημνός ψαλμὸς εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, τοῦτέστι τῷ καὶ ἡμεῖς τῇ μελέτῃ τῶν θεῶν μαθημάτων σχολάζοντας, τοὺς εὐχαριστηρίους λόγους τῆς προκειμένης φῶς ἀναπέμπειν προσήκει τῷ Θεῷ.

ΣΙΝΟΣ ΩΔΗΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ. ΛΒ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἐνπρέπειαν ἐνθένε σάτο. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, τοῦτέστι ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνθρώπων γενέσεως μέχρι τῆς κατὰ Μωϋσᾶ σαματικῆς λατρείας, ἥτις ἐπιγέλου Ἱερουσαλήμ πάλαι πρότερον μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας συνετελείτο· εἰκότως ὅτε ὁ θάνατος ἐβασίλευε, καὶ ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτέστι ὁ διάβολος κατακράτει, οὐκ ἦν τότε ἀνθρώπων βασιλεύων ὁ Κύριος, ἀλλὰ τις πολυθεὸς καὶ δαιμονικὴ πλάνη. Διδάσκει δὲ ὁ αὐτῆς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγων· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκαμεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν παθημάτων, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον. Εἰκότως οὖν ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὡν ἡ ζωὴ ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ θανάτου θνητὸν ὄργανον τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον ἀναλαβὼν, καὶ τοῦτο τῷ θανάτῳ παραδοὺς εἰς ἐνδειξὴν τῆς οικείας φύσεως, κτίσασα αὐτὸ τοῦ θανάτου ἐξελὼν εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως, λύει μὲν τοῦ θανάτου τὸ κράτος, λύει ἔτι καὶ τοῦ διαβόλου τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδα· ἀλλὰ καὶ τῶν πάλαι κατακρατούντων τοῦ ἀνθρώπου γένους δαιμόνων πονηρῶν καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων τὴν ἐνέργειαν σθένουσι, πᾶσάν τε καθελὼν τὴν ἀντικειμένην καὶ ἐχθρὰν τῷ Θεῷ δύναμιν, τὴν πατρικὴν τῷ Θεῷ βασιλείαν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προξενεῖ. Διὸ δὴ καταλυθείσης τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας, καὶ καταργηθέντος τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τοῦ διαβόλου, βασιλεύοντος δὲ ἤδη λοιπῶν τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων ἐθνῶν τοῦ Κυρίου, σὺν αὐτῷ βασιλευούσης ἀνθρώπων τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, εἰκότως τὸ θεῶν Πνεῦμα, χορευὼν ἐπὶ τῷ κατορθώματι καὶ

πάντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν χορείαν συναγόν, ἀναφωνεῖ καὶ λέγει· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Βασιλεύει δὲ ὁ Κύριος, αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ, καὶ αὐτὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πάσης ψυχῆς, ἧς μὴ καθάπτεται ἀλογία καὶ ἀφροσύνη, καὶ ἧς μὴ βασιλεύει ἀμαρτία, καὶ ἧς μὴ κρατεῖ ὁ διάβολος, καὶ ἧς μὴ καταδυναστεύει θάνατος, τιτρώσκων αὐτὴν καὶ ἀναιρῶν διὰ τῶν ἰδίων κέντρων. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου τὴν ἀμαρτίαν εἶναι διδάσκει ὁ Ἀπόστολος, δι' ἧς ἀναιρεῖται ψυχὴ κατὰ τὴν φάσκουσαν προφητείαν· *Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθανεῖται*. Διὸ ἀσκητέον τὸ μῆτε ἀλογίαν, μῆτε ἀμαρτίαν, μῆτε τὸν διάβολον, μῆτε τὸν θάνατον ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας κρατεῖν· μόνον δὲ κυριεύειν ἡμῶν τὸν Λόγον καὶ τὴν ζωὴν, τουτέστι τὸν Κύριον, διὰ πάσης ἀρετῆς βασιλεύοντα τῶν κατηξιωμένων τῆς ὑπ' αὐτοῦ βασιλείας.

Ἐπεὶ δὲ μέλλων βασιλεύειν, οὐ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος αὐτὸς ὢν ὁ Κύριος, καὶ οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, καθὼς αὐτὸς διδάσκει λέγων, *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*· ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, τουτέστι τὸ θνητὸν σῶμα καὶ τὸ ἀνθρώπειον ὄργανον· τοῦτο γὰρ ἦν ἡ μορφή τοῦ δούλου· τότε μὲν, ὅτε ταῦτ' ἔπραττεν, ἀπρέπειαν περιεβάλλετο, ὥστε περὶ αὐτοῦ λέγειν, *Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλ' ἦν τὸ εἶδος αὐτοῦ ὁτιμορ καὶ ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὅτε δὲ ἀπολαβὼν τὴν δόξαν, ἦν καὶ πρότερον εἶχε παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετεσχημάτισε, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησιν, *Ὅς μετασχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, τὸ τηλικαῦτα εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ὅτε καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς βασιλείαν, καὶ τὰ πάντων, οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν ἐκράτουνε, πᾶσαν τὴν πολύθεον καθελὼν πλάνην. Διὸ λέλεκται· Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· τὸ γοῦν ἐνεδύσατο, ὡς κατὰ τινα καιρὸν ἀποδουσαμένου τὴν εὐπρέπειαν, λέλεκται· καὶ ὅτε μὲν ὀπέμενε τὰ κατὰ τὸ πάθος, ἐσταυρώθη, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ἐξ ἀσθενείας*· ὅτε δὲ νενικηκῶς τὸν θάνατον, τὴν κατὰ πάντων ἀπελάμβανε βασιλείαν, πάλιν ἐπλήρου τὸ, *Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο*. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις ἦν καὶ Θεοῦ σοφία. Εἶθ' αἶτε τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐνδυσάμενος, καὶ ταύτη περιζωσάμενος, μεγάλῃ κατορθώματι ἑαυτὸν ἐπίδιδωσι. Τί δὲ ἦν τοῦτο, ἐξῆς ὁ λόγος διδάσκει φάσκων· *Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται*. Μικροῦ γὰρ δεῖν ὅλην αὐτὴν διόλου κοστὰ βαράθρων ἐνεχειρίσαν, ὀπηγίκα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας κατὰ πάντων ἰσχυεν, ἀνήγειρε καὶ διωρθώσατο, πᾶσαν τὴν ἐχθρὰν καὶ δαιμονικὴν δύναμιν, τὴν τε πολύθεον πλάνην ἀνατρέψας. Οὕτω γοῦν ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ὡς μηκέτ' αὐτὴν σα-*

A Regnat porro Dominus, qui ipsa vita est, et ipsum Dei Verbum, in omnem animam, cui non inest amentia et stultitia, in quam non regnat peccatum, cui non imperat diabolus, cui non dominatur mors, propriis illam stimulis confodiens et occidens. Stimulum porro mortis peccatum esse docet Apostolus²⁶: quo stimulo occiditur anima, secundum prophetiam quæ ait: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*²⁶. Quare adnitendum est, ut neque amentia, neque peccatum, neque diabolus, neque mors per ipsum peccatum in nobis dominetur; sed solummodo Verbum et vita, id est, Dominus, qui per omne virtutum genus regnat in eos, qui ejus imperio digni habentur.

B Quia vero Dei Verbum, ipse Dominus regnator erat non solum viventibus, sed etiam mortuis; nec solum cælestibus, sed etiam terrenis, ut ipse declarat his verbis: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*²⁷; ideo seipsum exinanivit formam servi accipiens, id est, mortale corpus et humanum instrumentum; nam idipsum erat forma servi. Cum autem hæc ageret, tunc dedecus indutus est; ita ut de ipso dicitur: *Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem; sed erat species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum*²⁸. Cum autem, recepta ea, quam primum apud Patrem habuerat, gloria, formam servi in melius transtulit, secundum Apostoli testimonium sic habens: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ Christi*²⁹, tunc decorem induit: quando penitus sublato multorum numinum errore, et Patris regnum, et non modo cælestium, sed etiam omnium per orbem gentium res firmavit. Quare dicitur: *Dominus regnavit, decorem indutus est*: illud enim, *indutus est*, quasi aliquo tempore decorem exuerit, profertur. Siquidem quando passionis tormenta sustinuit, *crucifixus est*, inquit Apostolus, *ex infirmitate*³⁰; cum autem devicta morte, regnum in omnes accepit, rursus hoc impletum est: *Induit Dominus fortitudinem et præcinctus se*. Nam Christus Dei virtus erat et Dei sapientia³¹. Deinde, utpote propria indutus virtute eaque præcinctus, magnum facinus aggreditur. Quodnam esset illud, declarat postea Scriptura dicens: *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur*. Illam quippe, cum tantum non in barathra penitus ruisset, quando dæmonum vis et efficacia omnibus prævalebat, erexit ac restituit, cum omnem inimicam et dæmoniacam virtutem, et multorum numinum errorem evertisset. Ita enim firmavit orbem terræ, ut neque a pietate erga Deum dimoveretur: Ecclesiam vero ipsius, quæ supra petram fundatus et adversus quam portæ inferi non prævalerunt, hic per orbem terræ indicatam, ita firmatam esse

²⁶ I Cor. xv, 56. ²⁷ Ezech. xviii, 20. ²⁸ Matth. xxviii, 18. ²⁹ Isa. liii, 2. ³⁰ Philipp. iii, 21.

³¹ II Cor. xiii, 4. ³¹ I Cor. i, 24.

dicat, ut non ultra moveri possit. Nam quod in petra fundetur, portæ inferi non prævalebunt adversus eam.

ὁ λόγος σημήνας, καὶ ταύτην ἀληθῶς ἑστερεῶσθαι οὐ κατισχύσουσι, διὰ τὸ θεμελιῶσθαι ἐπὶ τὴν πέτραν.

VERS. 2, 3. *Paratus thronus tuus ex tunc, a sæculo tu es. Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam. Thronus tuus, inquit, Domine, non nunc primum, cum post incarnationem in cœlum ascendisti, præparatus est tibi; imo vero jam olim et ante omnia sæcula tuus erat, ac semper tibi paratus fuit, quoniam ipse a sæculo, imo ante omnia sæcula existis, ut ipse docuisti his verbis: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum fundavit me, et antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me²². Tuus itaque thronus erat etiam ante omnia sæcula: imo et quando exinanivisti teipsum, ac servi formam accepisti, tibi iterum paratus servabatur, quia tibi soli ac nemini alii a Patre dictum fuerat, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²³. Sic igitur paratus tibi thronus erat, in quo ut secum sederes, qui te genuit, Pater præcepit. Paratusque erat ex tunc, a sæculo: quoniam tu ipse a sæculo es. Non ait, eras; sed, es. Nam de te solo dici convenit, es. Quare alibi quoque dicitur, Tu autem ipse es, et anni tui non deficient²⁴. Hunc porro thronum in alio quoque psalmo Spiritus sanctus indicat dicens: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga rectitudinis virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis²⁵. Paratus itaque erat thronus tuus ex tunc; ex quo scilicet apud Patrem eras, quia tu ipse a sæculo es. Cæterum etiam nunc elevaverunt flumina, Domine. Quid elevaverint, repetito sermone postea declarat his verbis: Elevaverunt flumina vocem suam. Hæc enim cum antiquitas latuissent, nunc audita fuerunt omnibus, qui divino Spiritu dignati sunt, prophetis, apostolis et evangelistis, infinitisque populis, qui per totum orbem in ecclesiis salutare regnum annuntiant, qui item elevaverunt vocem suam, effusam in omnes Dei gratiam magna voce prædicantes. Sed etiam æstimo divinas virtutes et multitudinem angelorum, qui in cælo sunt, nunc flumina vocari. Qui item elevaverunt vocem suam, quando ex hominum consortio in cælos ascendentem Servatorem, decore deitatis suæ indutum, paterna virtute præinctum, propriumque ibi regni thronum repetentem, contemplantur. Hæc porro dicebant alta voce clamantes: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est ipse rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio²⁶; ac rursum, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ²⁷. Multitudines item ecclesiarum Servatoris nostri, apud homines*

λεύεσθαι τῆς κατὰ Θεὸν εὐσεβείας· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένην, ἥς πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσι, διὰ τῆς οἰκουμένης φησιν, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Πύλαι γὰρ Ἰδοῦ αὐτῆς

Ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ τὴν φωνὴν αὐτῶν. Ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὦ Κύριε, οὐ νῦν πρῶτον, ὅτε μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰς οὐρανοῦς ἀνεβλήθης, παρεσκευάσθη σοι· ἀλλὰ καὶ πάλαι καὶ πρόπαλαι, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων σὺς ἦν, ἀεὶ τε καὶ διὰ παντός ἡτοίματό σοι, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων αἰώνων ὑπάρχεις, ὡς αὐτὸς εἰδὼς εἰπὼν· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, καὶ πρὸ τοῦ ἡρῆ δὲρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενῆ με. Ἦν μὲν οὖν σὺς ὁ θρόνος καὶ πρὸ πάντων αἰώνων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκένωσας σελήτων, καὶ τὴν δούλου μορφὴν ἀνέληφας, σοὶ πάλιν ἔτοιμος ἐφυλάττετο· ἐπειδὴ σοὶ μόνῳ, καὶ οὐδετέρῳ πρὸς τοῦ σοῦ Πατρὸς εἰρητο· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Οὕτω γοῦν ἦν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου, ἐφ' ὃν σὺν αὐτῷ καθέζεσθαι ὁ γεννήσας σε Πατὴρ παρεκελεύετο. Καὶ ἔτοιμος ἦν ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἄλλ' οὐκ, ἦς, φησὶν, ἀλλ', εἶ. Μόνον γὰρ αὐτῷ τὸ, σὺ εἶ, λέγεσθαι ἀρμόττει. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἰρηται· Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείουσι. Τοῦτον δὲ τὸν θρόνον καὶ ἐν ἑτέρῳ τὸ θεῖον Πνεῦμα σημαίνει· λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐνυθιγῆτος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῆσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου. ἔλαλθ' ἀγαλλιάσθεις παρὰ τοὺς μετῴχους σου. Ἦν μὲν οὖν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἐφ' οὗ δηλαδὴ παρὰ τῷ Πατρὶ ἦς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε. Τί δὲ ἐπήραν, ἐπιδευτερῶν ἑξῆς τὸν λόγον παρίστησιν εἰπὼν· Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὴν αὐτῶν· ταῦτα γὰρ λαμβάνοντα πάλαι πρότερον, νῦν εἰς ἑξάκουστον ἀπάντων γέγονε τῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡγιωμένων προφητῶν, ἀποστόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν, μυριάδων τε λαῶν τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καταγγελλόντων τὴν σωτήριον βασιλείαν, οἱ καὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, τὴν ἐκχυθεῖσαν εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ χάριν μεγάλην τῆς φωνῆς εὐαγγελιζόμενοι. Ἀλλὰ καὶ τῆς θείας δυνάμεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν καθ' οὐρανὸν ἀγγέλων οἶμαι νῦν ποταμοὺς ὀνομάζεσθαι. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, ὀπηνίκα ἐκ τῆς σὺν ἀνθρώποις διατριβῆς ἀνιόντα εἰς οὐρανοὺς τὸν Σωτῆρα καὶ τὴν τῆς αὐτοῦ θεότητος εὐπρέπειαν ἐνδύμενον, δυνάμει πατρικῆ περιζυνόμενον, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀπολαμβάνοντα τῆς βασιλείας θρόνον ἐθεῶντο. Καὶ

²² Prov. viii, 22-25. ²³ Psal. cix, 1. ²⁴ Psal. ci, 58. ²⁵ Psal. xliii, 7, 8. ²⁶ Psal. xliii, 7-9.

²⁷ ibid. 10.

της γε φωνῆς αὐτῶν ἐκεῖνα ἦν, δι' ὧν ἐβόων λέγον-
τες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρ-
θητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς
τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δό-
ξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνα-
τός ἐν πολέμῳ· καὶ πάλιν· Κύριος τῶν δυνάμεων
αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ τὰ πλήθη
δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν
ποταμηδῶν ἐν αὐταῖς τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότων
συρδεδέντων ἀεὶ, ἐπαίροντων τε φωνὴν ἐν ταῖς πρὸς
δοξολογίαις, δύνανται λέγεσθαι ποταμοί· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ
Κύριος ἡμῶν τοὺς μέλλοντας ἐκ τῆς αὐτοῦ
καὶ θείας διδασκαλίας ἀρύεσθαι, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος
πίνειν, ποταμοὶ παραβάλλει λέγων· Ὅς ἂν
πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ
τῆς κελίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος,
ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Ἄροσσι ποταμοὶ ἐπιτριβείς αὐτῶν ἀπὸ φωνῶν
ὕδατων πολλῶν. Θαυμαστοὶ οἱ μετεωρισμοὶ τῆς
θαλάσσης, θαυμαστός ἐν ὑψίστοις ὁ Κύριος. Εἰ
νεώηνται οἱ ποταμοὶ οἱ ἐπὶ τῇ δόξῃ τῆς τοῦ Κυρίου
βασιλείας τὴν αὐτῶν φωνὴν ἐπαίροντες, ἐκ τοῦ ἐναν-
τίου νοηθήτωσαν ἕτεροι ποταμοὶ ἐπιτριβόμενοι καὶ
κατεπειρόμενοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐναντίως δέ τε
διακείμενοι τοῖς ἐπαίρουσι τὴν φωνὴν αὐτῶν τῷ
Θεῷ. Οὗτοι δὴ οὖν οἱ ἐναντίοι ποταμοὶ ἀρροοῦσι, φησὶ,
τὰς ἐπιτριβείς αὐτῶν, τουτέστιν ἀποθήσονται πᾶν
ἕπαρμα καὶ πάντα τῦφον, καὶ πᾶσαν ἐπιτριβὴν· καὶ
τοῦτο ποιήσουσιν ἀπὸ τῆς φωνῆς τῶν ἁγίων ὕδατων.
Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον ἐπιστήσας, ὡς πάλαι μὲν
ἐν ἀνθρώποις πολλᾶκις ἦν ἐπαγγελία σοφίας τοῦ
αἰῶνος τούτου, καὶ φιλοσοφίας ἀνθρωπίνης ἐπιτριβή-
· ἐφ' ἣ καὶ ἐπήροντο φυσιοῦμενοι καὶ ἐπιτριβόμενοι ὑπὸ
τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτῶν ὡς δὴ μέγала τινὰ καὶ σοφὰ
μαθήματα μετερχόμενοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου.
Ὅτε γε μὴν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν παρ' Ἑλλησι τε καὶ
παρὰ βαρβάρους ἐκκλησίαι Θεοῦ συνέστησαν, τὴν ἀλη-
θῆ σοφίαν μετιοῦσαι, καὶ τὰς πρεπούσας τῷ Θεῷ δοξο-
λογίας τε καὶ ὑμνολογίας ποταμηδῶν καὶ μετὰ μελίζονος
καὶ πεπαρβήσιασμένης βοῆς ἀναπέμπουσαι, καὶ ὡσπερ
ὕδατων πολλῶν φωνὴν διὰ τὸ πλήθος θεοσεβοῦντων
ἀφίεσαι, τὸ τηρικαῦτα καθιρέθη ὁ τῦφος τῶν πάλαι
νομιζομένων σοφῶν, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἐπιτριβὴ τετα-
πεινώται, τῆς σοφίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν λογιθείσης.
Εἰ δέ τις πώποτε ἐθαύμασε καὶ τῆς θαλάσσης τοὺς
μετεωρισμοὺς, τοῦ βίου δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ τὰς τρι-
κυμίας καὶ τοὺς κλύδωνας τοὺς ἐπαιρομένους κατὰ
τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἴστω, ὅτι ὑπὲρ πάντας
θαυμαστός ἐστὶν ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος· ὡς μηκέτ' εὐ-
λόγως τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης φοβεῖσθαι
δεῖν τοὺς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότας. Εἰκὸς δὲ θαλάσ-
σης εἶναι μετεωρισμοὺς τοὺς ἐπανισταμένους τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διωγμούς· οὗς ὁ τῆν θάλασσαν
κατοικῶν δράκων ἐνεργεῖν εἰωθεν, ὁ μετεωρίζων κύ-
ματα αὐτῆς, βομβῶν τε καὶ ἠγῶν καὶ ταράττων, καὶ
μονονουχὶ ἀπειλῶν πᾶσαν ἄρδην κατακλύσειν τε καὶ
ἀφανίσειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰποις δ' ἂν καὶ
ἄλλως πρὸς λέξιν ταῦτα διηγούμενος, ἐπαίρειν τοὺς πο-
σαμοὺς, αὐτοὺς δὴ τοῦτους τοὺς αἰσθητοὺς, τὴν φωνὴν
αὐτῶν τῷ Θεῷ, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ δὴ καὶ κτίσαντος

A constitutæ, confluentibus ibi fluminis instar genti-
bus quæ crediderunt, elevantibusque vocem in ora-
tionibus ad Deum emissis, inque laudibus per hym-
nos et psalmos editis, possunt flumina vocari :
quando ipse Dominus noster eos, quos ex sua et
divina doctrina haurire, et ex Spiritu sancto bibere
futurum erat, fluminibus comparat dicens : *Qui
biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre
ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam*³⁸.

B VERS. 4, 5. *Tollent flumina fluctus suos a vocibus
aquarum multarum. Mirabiles elationes maris,
mirabilis in altissimis Dominus.* Si flumina intel-
leximus, quæ super gloria regni Domini vocem
suam elevaverunt; econtrario intelligantur alia
flumina quæ fluctus excitant et attollunt contra cog-
nitionem Dei, atque iis opposita quæ vocem suam
Deo elevant. Hæc itaque contraria flumina, fluctus
inquit, suos tollunt; id est omnem elationem, tu-
morem et allisionem deponent: idque facient a
voce sanctarum aquarum. Hoc porro dictum intel-
ligas, si perpendas, olim apud homines plerumque
existitisse specimen sapientiæ hujus sæculi, et hu-
manæ philosophiæ arrogantiam, qua inflati extolle-
bantur, et a mente carnis suæ erigebantur, quasi
magnas et sapientes disciplinas adirent sapientes
hujus sæculi. At quando per orbem apud Græcos et
barbaros ecclesiæ Dei constitutæ sunt, quæ veram
sapientiam adirent, ac Deo decentes laudes et hym-
nos fluxu quodam ac cum majore et fiducia ple-
niore voce emitterent, et, ob multitudinem religio-
sorum hominum, quasi aquarum multarum vocem
ederent; tunc sublatus est eorum qui olim sapien-
tes æstimabantur tumor, omnisque illorum arro-
gantia depressa est, quod sapientia eorum pro ni-
hilo haberetur. Quod si quis unquam elationes
maris admiratus sit, videlicet mortalis vitæ pro-
cellas et fluctus, qui contra Dei cognitionem erigo-
bantur; sciat ille præ omnibus mirabilem in altis-
simis esse Dominum; ita ut ii qui in Domino con-
sidunt, non ultra elationes maris jure pertimescere
debeant. Verisimile autem est elationes maris esse
persecutiones in Ecclesiam Dei insurgentes, quas
excitare solet draco ille in mari habitans, qui flu-
ctus ejus in sublimem tollit, boat, sonat et contur-
bat, tantum non interminans se Ecclesiam Dei
inundaturum ac funditus deleturum esse. Alio
item modo hæc ad litteram enarrans dixeris flu-
mina hæc sensibilia elevare vocem suam Deo, opi-
fici nempe, qui se creavit et existere fecit, gloriam
efferentes. Quemadmodum enim ex magnitudine et
pulchritudine creaturarum opifex conspicitur; sic
ex partibus mundi, miræculum magni Dei opificii

³⁸ Joan. vii, 38.

iis, qui videndi facultate præditi sunt, declaratur. Si quis enim secum reputet, unde talis fluminum fluxus feratur, unde tanta humidæ substantiæ vis et copia, unde fontes illi qui a sæculo nunquam defecerunt, qui perennia et amplissima flumina scaturiunt, ex quibus abyssis orientur, ex qua substantiæ copia per omne sæculum fluant; si quis, inquam, hæc consideret, is sane videbit hæc tantum non vocem emittere, quæ, per ipsa flumina, creatoris et opificis universorum magnificentiam declaret, et ejus deitatem testificetur. Sic porro elationes maris considerans quispiam, quo pacto scilicet fluctus ejus tumidi in sublime erigantur, usque rursus decedentes in seipsis frangantur, et quomodo nec possint nec audeant terminum et legem sibi definitam prætergredi; hinc sane Dei magnificentiæ vim deprehendet. Nam illi edixit, Hucusque venies, et in te conterentur fluctus tui³⁹, terminumque ipsi posuit, quem non prætergredietur, neque convertetur ad operiendam terram⁴⁰. Præter ea vero quæ supra memoravimus, dixerit quispiam, tunc mirabiles fuisse elationes maris cum accedentes discipuli dixerunt ei, Domine, salva nos, perimus⁴¹: quando imperavit ipsi, et facta est tranquillitas magna. Et alias iterum cum Domini jussu divisum in seque ipso secedens ac distractum, transitum præbuit filiis Israel, ut per illud quasi per aridam terram præterirent: tunc enim mirabiles fuerunt elationes ejus. Imo etiam flumina alio modo vocem elevaverunt, quando arca per Jordanem transeunte, secedebant aquæ et stabant, re ipsa gloriam Dei clamantes, et quando ipso Servatore in eodem flumine baptizato, cælestis vox ipsum Filium esse dilectum ad omnium aures prædicaret.

διψῆι τὸν Ἰορδάνην, ὑπανεχώρει τε καὶ ἴστατο τὰ ὕδατα, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος βαπτισθέντος ἐν τῷ αὐτῷ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰῆδὸν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς ἀνεκήρυττε.

VERS. 3. Testimonia credibilia facta sunt valde: domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum. Prophetiæ futurorum, in quibus testimonia de regno Domini ferebantur, ante rerum eventum, sermonum credibilitatem nondum videre sinebant. Nam post eventum, et post perfecta opera, tunc sane testimonia Dei credibilia facta sunt. Siquidem jam olim dicta et prænuntiata fuerant, et jamdiu exspectabantur ea, quæ ad Dei in omnes gentes regnum spectabant. Testimonium vero illud nunc credibile factum est, cum ipsis operibus impletum oraculum cernitur. Et olim quidem de Domino dicebatur, quod decorem induisset; nunc autem confirmato ex operibus sermone, veritas prædictionis apparuit, cum exuta Dei, induta servi forma, ac usque ad turpem progressum mortem, postea dedecus illud deposuit induitque paternæ gloriæ decorem, regno scilicet in omnia cum cælestia tum terrena coronatus. Rursumque

αὐτοὺς καὶ ὑποστησαμένου τὴν δόξαν ἐμφαίνοντας. Ὡς γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τῶν μερῶν τοῦ κόσμου τὸ θαύμα τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοῦργίας τοῖς ὄρᾳ δυναμένοις παρίσταται. Εἰ γοῦν τις παρ' ἑαυτῷ λογίσαίτο, πόθεν ἄρα φέρεται ἡ τοσαύτη τῶν ποταμῶν φορὰ, πόθεν τὰ τοσαῦτα μεγέθη καὶ τὰ πλήθῃ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, πόθεν αἱ μὴδὲ πώποτε ἐξ αἰῶνος διαλείψασαι πηγαι, αἱ τοὺς ἀενάτους καὶ παμμεγέθεις βρῦουσαι ποταμοὺς· ἀπὸ πῶλον ἄρα βυθῶν ὁρμῶνται, καὶ ἐκ ποίας ὑποστάσεως τὸν σύμπαντα ῥέουσιν αἰῶνα· εἰ τις ταῦτα ἐννοήσειεν, ὄψεται ὡς μονοῦχι φωνῆν ἀφήσει, καὶ ἡ διὰ τῶν ποταμῶν αὐτῶν δὴ τούτων παρισταμένη τοῦ κτίστου καὶ δημιουργοῦ τῶν ὅλων μεγαλοῦργία, μαρτυροῦσα τῇ αὐτοῦ θεότητι. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης, ὄρων τις, ὡς ἐπαίρεται κυρτούμενα αὐτῆς εἰς ὕψος τὰ κύματα, καὶ ὡς πάλιν ταῦτα συμπίπτοντα ἐν αὐτοῖς θραύεται, καὶ ὡς οὐ δύναται οὐδὲ τολμᾷ τὸν ὄρον καὶ τὸν νόμον ὑπερβῆναι τὸν αὐτοῖς διατεταγμένον, ὄψεται καὶ διὰ τούτων τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας τὴν δύναμιν. Εἶπε γοῦν αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ ἐν σοὶ συντριβήσονται σοὺ τὰ κύματα, καὶ ὄριον αὐτῇ ἔθετο, καὶ οὐχ ὑπερβήσεται, οὐδὲ ἐπιστρέψει καλύψαι τὴν γῆν. Καὶ ἐτέρως δὲ παρὰ τὰ εἰρημένα εἶποι ἂν τις θαυμαστὸς εἶναι τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης, ὀπηνίκα προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπαν αὐτῷ, Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα· ὅτε καὶ ἐπετίμησεν αὐτῇ, καὶ γέγονε γαλήνη μεγάλη. Καὶ ἄλλοτε πάλιν, ὅτε τῷ τοῦ Κυρίου κελεύσματι διαιεθεῖσα, καὶ εἰς ἑαυτὴν διαστάσα καὶ ἀναχωρήσασα, παρέσχε διόδον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διελθεῖν εἰς αὐτῆς ὡς διὰ ξηρᾶς γῆς. Καὶ τότε γὰρ θαυμαστὰ γεγόνασιν αὐτῆς οἱ μετεωρισμοί. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπήραν φωνὴν ἐτέρως, ὅτε ἡ κιβωτὸς ὕδατα ἔργοις τὴν δόξαν ἐκδούοντα τοῦ Θεοῦ· καὶ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰῆδὸν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς

Τὰ μαρτύρια ἐπιστώθησαν σφόδρα· τῷ εὐφροῦν πρόπει ἀγλασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Αἱ περὶ τῶν μελλόντων προφητεῖαι, καθ' ἃς ἐφέροντο καὶ αἱ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας μαρτυρίαι, πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ὡς πρὸ παρεῖχον ὄρᾳ τὸ πιστὸν τῶν λόγων. Μετὰ δὲ τῆς ἐκδοῦσιν, καὶ τὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιτελέσματα ἐπιστῶθη τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ εἴρητο καὶ προπεφήτευτο, ἐκ μακροῦ τε προσεδόκατο τὰ περὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ βασιλείας· ἐπιστῶθη δὲ τὸ φῆσαν τοῦτο μαρτύριον νῦν, ὅτε ἔργως ὄραται πεπληρωμένον τὸ λόγιον. Καὶ πάλαι μὲν ἐλέγετο περὶ τοῦ Κυρίου, ὡς ἄρα εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· νῦν δὲ, πιστομένου τοῦ λόγου δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, πέφηνεν ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως, ὅτε ἐπιδυσάμενος τὴν τοῦ Θεοῦ μορφήν, καὶ τὴν τοῦ δούλου περιθέμενος, καὶ μέχρι γε τοῦ ἀπρεπούς θανάτου φέσας, μετὰ ταῦτα τὴν μὲν ἀπρέπειαν ταύτην ἀπέθειται, ἐνεδύσατο δὲ τῆς πατρικῆς δόξης τὴν εὐπρέ-

³⁹ Job xxxviii, 11. ⁴⁰ Psal. ciii, 9. ⁴¹ Matth. viii, 25.

πειαν, τὴν κατὰ πάντων βασιλείαν, τῶν τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀναδησάμενος. Καὶ πάλιν τὰ μὲν προφητικὰ μαρτύρια περιεῖχεν, ὡς ἐνδυσάμενος δύναμιν ὁ Κύριος, ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Ἐπιστώθη δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε μετὰ τὸ πάθος, τὴν οἰκείαν ἀπολαβὴν δύναμιν, ἐν πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐστερέωσεν, εἰς τὸ μηκέτι σαλευέσθαι ὡς κἀκεῖσε τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς περὶ τὴν θεοῦ δεισιδαιμονίαν πλανωμένας. Καὶ πάλιν τὰ μὲν διὰ τῶν προφητῶν μαρτύρια προσφῆτευσεν, ὡς ἄρα οἱ ποταμοὶ ἐπαροῦσι φωνὴν αὐτῶν, καὶ ἄλλοι ποταμοὶ ἀροῦσι τὰς ἐπιτρέψεις αὐτῶν· καὶ ταῦτα δὲ τὰ μαρτύρια ἐπιστώθη, ὅτε κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὰ πλήθη τῶν εὐσεβούντων κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπαίρει φωνὰς εὐχαριστηρίους, τὰς δὲ εὐχῶν καὶ ὑμολογιῶν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπομένας, ὅφ' ὧν οἱ πάλαι ἐπιτριβόμενοι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου καθήρηνται, καὶ τὰς ἐπιτρέψεις αὐτῶν περιεῖλον, ὡς πᾶσαν αὐτῶν σθεσθῆναι τὴν φιλοσοφίαν. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς λοιπὰς τῶν προφητειῶν προρρήσεις διεξιόν, ἐφ' ἑκάστη ἀρμόσεις τὸ, *Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστώθησαν σφόδρα*. Αἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μαρτυρίαι, σφόδρα τὸ πιστὸν εἰλήφασιν διὰ τῆς ἐν ταῖς ἐκβάσεσιν ὁρωμένης ἀληθείας· τῷ δὲ οἴκῳ σου, ποντέσσι τῇ Ἐκκλησίᾳ σου, οὐδὲν οὕτω πρέπει εἰς τὸ φυλάττεσθαι αὐτὴν εἰς μακρότητα ἡμερῶν, ὡς ἀγνωσύνη. Ὡς γὰρ ταῖς μαρτυρίαις σου οἰκεία ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις, οὕτω καὶ τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἀγνωσύνη· ὅφ' ἧς φυλαττόμενος μένει καὶ παραμένει εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Εἰ γὰρ ποτε συμβαίῃ ἀπρέπειαν ἐν τῷ οἴκῳ σου εὐρεθῆναι, καὶ ἀντὶ ἀγιάσματος βέβηλον, καὶ ἀκάθαρτον, καὶ μυσσρὰν πρᾶξιν, οὐκέθ' οἶόν τε αὐτὸ εἰς μακρότητα ἡμερῶν διαμένειν. Ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐν αὐτῷ κατοικῶν Θεὸς ἅγιος ὧν καὶ ἐν ἀγίοις ἀναπαυόμενος, ἡ, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπρεπές τι καὶ ἀλλότριον ἀγιάσματος περὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ εὐρηθεῖν ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Αὐὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἀγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ ΤΕΤΡΑΔΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ.
ΛΓ'.

Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος, Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπιβήρσιάσατο. Ἀνεπίγραφος μὲν ἐστὶ παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς, περιέχει δὲ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν τῶν κατὰ τὸν βίον τὸν ἐνεσιῶτα διωκομένων καὶ καταπονουμένων εὐσεβείας ἕνεκα, ὧν καὶ τὴν εὐχὴν ὑποκαταβάς τίθησι. Προτάττει δὲ τῆς εὐχῆς τὴν παράκλησιν καὶ τὴν παραμυθίαν προλαβάνων τὴν δέησιν τῶν διωκομένων καὶ προθεραπεύων αὐτῶν τοὺς πόνους, ἔργους τε περιστὰς πληροῦμενον ἐπ' αὐτοῖς τὸ, *Ἐτι λαλοῦντάς σου ἐρῶ*. Ἰδοὺ πάρεμυ. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν, ἡ οὕτω, φησὶν· ἐστὶ γὰρ ὁ Κύριος, ἐφ' ὃν ἠλπίσατε, ὡς περ Θεὸς ποιητῆς καὶ Θεὸς δημιουργοῦς, καὶ Θεὸς σωτῆρ, καὶ Θεὸς εὐεργέτης, καὶ Θεὸς κριτῆς, καὶ Θεὸς πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, μακρόθυ-

A prophetica testimonia enuntiabant, Dominum virtute indutum firmasse orbem terræ, qui non ultra commovendus esset. Horum porro veritas comprobata est, cum post passionem, propria recepta virtute, per totum orbem Ecclesiam firmavit suam, ut non ultra commoverentur humanæ animæ, impia superstitione huc illuc errabundæ. Iterumque prophetarum testimonia prænuntiabant, flumina vocem elevatura, aliaque flumina fluctus suos exaltatura esse. Hæc autem testimonia vera reperta sunt, cum in omnibus Dei Ecclesiis ac per totum orbem, secundum Evangelium, cœtus piorum voces gratiarum actionis, per orationes et hymnos ad Deum emittunt: queis illi olim arrogantes, sapientes hujus sæculi, sublatis, et tumor eorum destructus est; ita ut eorum philosophia prorsus extincta fuerit. Si autem pari modo reliqua prophetiarum vaticinia percurras, singulis aptabis illud, *Testimonia tua credibilia facta sunt valde*. Itaque divinarum Scripturarum testimonia, a veritate eventuum, admodum credibilia evaserunt. Domum vero tuam, id est, Ecclesiam tuam, nihil tam decet, ut in longitudinem dierum servetur, quam sanctitudo. Sicut enim testimoniis tuis propria veritas est et fides; ita domum tuam decet sanctitudo: sub cujus tutela manet et perseverat in longitudinem dierum. Nam si quando contingat dedecus in domo tua reperiri, ac loco sanctitatis, profanum, impurum ac execrandum facinus deprehendi; fieri tamen nequit ut illud in longitudinem dierum perseveret. Etenim si, quod absit! indecens quidpiam et alienum in domo Dei deprehendatur, sane Deus in ipsa habitans, qui sanctus est et in sanctis requiescit, dicet, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*⁴¹. Quamobrem nos in domum Dei ingressos, præ omnibus et super omnia sanctitati et temperantiæ studere oportet.

αὐτοῦ εὐρηθεῖν ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Αὐὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἀγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

PSALMUS DAVIDI, QUARTA SABBATORUM.
XCIII.

VERS. 1. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit*. Hic psalmus apud Hebræos inscriptione caret, consolationem autem et levamen complectitur pro iis qui in præsentī vitæ pietatis causa vexantur et affliguntur, quorum item orationem inferius consignat. Orationi vero consolationem et levamen præmittit, a supplicatione eorum qui persecutionem patiuntur orsus, eorumque malis remedium adinvenire occupans, declaransque opere impletum illud esse, *Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum*⁴². Ait itaque, Heus vos, confidite: adest quippe Dominus, in quem sperastis, utpote Deus opifex, Deus creator, Deus servator, Deus beneficus, Deus iudex, Deus pater misericordiarum, Deus totius consolationis, tolerans et multum misericors, placabilis

⁴¹ Luc. XIII, 35. ⁴² Isa. LVIII, 9.

super peccata, cui sexcentæ aliæ divinx rationes A competunt; atque ita jam Deus ultionum dicitur. Curam enim habet eorum, quæ in cœlis [melius, in terra,] geruntur, ita ut dignam ultionem de inique agentibus sumat, juste judicet, reos plectat, ac cuique tribuat secundum opera sua. Confidite igitur, edocti vos Deum ultionum habere: vester quippe Deus, ultionum Deus esse solet. Et quod, utpote Deus vindex eorum qui læduntur, cum fiducia agat; id ipsum clare et cum fiducia per prophetas suos deprædicat: atque sic ejus providentiæ ratio consistit, qua juste et sapienter omnia administrat. In hac quidem vita solem suum oriri facit super justos et injustos, ac pluit super improbos et bonos, atque bona sua æqualiter omnibus impertit; sed congruenti tempore Deus ultionum efficitur, quando promeritas pœnas ab iis qui beneficiis ejus non recte sunt usi expetet.

VERS. 2-4. *Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis. Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Effabuntur et loquentur iniquitatem, loquentur omnes qui operantur injustitiam? Spiritus quidem sanctus vel ante orationem prophetice responsionem edit, illud proferre occupans quod post orationem dicendum erat; idque ex præscientia eorum quæ in oratione dicenda erant. Quamobrem duo versiculi responsionem sancti Spiritus orationi congruentem complectentes præmissi sunt. Nam quæ ad supplicationem Deo emissam attinent, ab hoc dicto, Exaltare, qui judicas terram, exordium habent. Ait ergo Scriptura: Ex quo hominum genus esse cœpit, peccatores justis prævalere cœperunt, ut Cain Abeli, et tempore diluvii gigantes aliis secum versantibus; imo etiam Esau Jacobo, Josepho fratres ejus. Ac si ita subsequenti tempora percurras, in singulis generationibus peccatores contra justos insurgere deprehendes. Usquequo, Domine, hæc erunt? Usquequo in tantam superbiam peccatores erigentur, ut in impietatibus suis gloriantur; neque gesta sua taceant, neque malitiam occultent suam; sed loquantur in omniumque auribus injustitias efferant suas? Usquequo igitur eos talia audentes feras? At cum jam in excelsum justii tui thronum conscenderis, Exaltare, qui judicas terram, et, redde retributionem superbis, promeritum ipsis infligens supplicium. Nunc enim te quoque despiciunt, quasi nihil excelsum habeas, nihil videas, nec terram judices. Quapropter quæ ad vitam pertinent suam et judicio et providentia carere arbitrantur. At ego qui precor et opto ab impietate eorum alienus esse, persuasum habeo te Deum ultionum esse, teque judicare omnem terram. Etiamsi enim mansuetudine, tolerantia et patientia usus te ipsum deprimas, tamque contra impios iram cohibeas; at ego certus judicio tuo, qui omnia prospicis, nihil immune fore, supplico precorque ut exalteris, tuamque*

μός τε καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ ἄλλας μορίας ἔχων θεϊκῆς ἐπινοίας· οὕτω καὶ θεὸς ἐκδικήσεων. Μέλει γὰρ αὐτῷ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραττομένων, ὡς καὶ δίκην τὴν ἀξίαν παρὰ τῶν ἀδικούντων εἰσπράττεσθαι, κρίνειν τε δικαίως καὶ κολάζειν οὓς δεῖ, ἀποδίδόναι τε ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν μαθόντες, ὅτι θεὸν ἔχετε ἐκδικήσεων· πέφυκε γὰρ εἶναι θεὸς ἐκδικήσεων ὁ ὑμέτερος θεός, καὶ τῷ παρῆρησιαν ἄγειν ὡς θεὸς ἐκδικῶν τῶν ἀδικουμένων, διαρρήδην τε καὶ μετὰ παρῆρησίας τοῦτο διὰ τῶν αὐτοῦ προφητῶν κηρύττει· οὕτω γοῦν αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ προνοίας συνίσταται λόγος, καθ' ἣν δικαίως καὶ σοφῶς τὰ συμπαντα διακεῖ. Τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, ἀνατέλλων τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἐξ Ἰσοῦ τε τοῖς πᾶσι τὰ αὐτοῦ παρέχων ἀγαθὰ· κατὰ καιρὸν δὲ τὸν προσήκοντα θεὸς ἐκδικήσεων γινόμενος, ὅτε καὶ τὴν πρόπουσαν δίκην παρὰ τῶν μὴ καλῶς ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ κεχρημένων εἰσπράττεται.

Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις. Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ καυχῶσονται; Φέρονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν, λαλήσουσι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀδικίαν; Τὸ μὲν θεὸν Πνεῦμα προφητικῶς καὶ περὶ τῆς εὐχῆς τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο προλαβὼν τὸ μέλλον ῥηθήσεσθαι μετὰ τὴν εὐχὴν διὰ τὴν πρόγνωσιν τῶν ἐν τῇ εὐχῇ περιεχομένων. Διότι· οἱ δύο προετάρχησαν στίχοι τὴν ἀπόκρισιν περιέχοντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀρμόζουσαν τῇ προσευχῇ. Τὰ τε μὴν τῆς ἱκετηρίας τῆς πρὸ; ἐν θεῶν ἀπὸ τοῦ, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, ἀρισταί. Φησὶ τοίνυν ὁ Λόγος· Ἄφ' οὗπερ ὁ τῶν ἀνθρώπων ἤρξατο συνεστάναι βίος, ἀπὸ τότε ἁμαρτωλοὶ κατισχύειν τῶν δικαίων ἤρξαντο· ὡς Κάλιν τοῦ Ἄβελ, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γίγαντες τῶν ἐν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τοῦ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί· καὶ οὕτω προῖον τοῖς χρόνοις, εὐροῖς ἂν καὶ ἐκάστην γενεάν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπανισταμένους τοῖς δικαίοις. Ἔως οὖν πότε, ὦ Κύριε, τοῦτο ἔσται. Ἔως πότε εἰς τοσοῦτον ἐπιτριβῆς ἐλάσουσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ, ὡς καὶ ἐγκαυχᾶσθαι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν, καὶ μὴδὲ σιωπᾶν ἐφ' οἷς πράττουσι, μὴδὲ ἀποκρούπτειν τὴν αὐτῶν κακίαν, ἀλλὰ καὶ φθέγγεσθαι καὶ ἐξάκουσον τοῖς πᾶσιν ἐκλαλεῖν τὰς ἀδικίας αὐτῶν; Ἔως οὖν πότε ἄρα προχωρήσῃ αὐτοῖς ταῦτα ποιῶσι; Ἄλλὰ γὰρ ἦδη ποτὲ ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν ἀναβῆς τῆς δικαιοκρασίας σου θρόνον, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, καὶ ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις, τὴν ἀξίαν αὐτοῖς ἀποδοῦναι τιμωρίαν. Νῦν γὰρ σου αὐτοῦ καταπεφρονήκασι, ὡς μὴδὲν ὑψηλὸν ἔχοντος, μὴδὲ δρῶντος, μὴδὲ κρίνοντος τὴν γῆν. Ἀδ καὶ ἄκριτα καὶ ἀπροσόντα ὑπειλίφασιν εἶναι τὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν βίον. Ἄλλ' ἐγὼ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀλλότριος εἶναι εὐχόμενος, πέπεισμαι, ὅτι σὺ θεὸς ἐκδικήσεων, ἧ καὶ σὺ εἶ ὁ κριτὴρ πάντων τῆς γῆς. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς σεαυτὸν, χρηστότητι καὶ ἀνοχῇ καὶ μακροθυμῇ χρώμενος, ἐπέχεῖς τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργήν· ἀλλ' ἐγὼ πιστεύων, ὅτι

οὐδὲν ἔσται ἀκριτον σοῦ ἐφορῶντος τὰ σύμπαντα, ἵκετεύω καὶ δέομαι ὑψωθῆναι σε καὶ δεῖξαι τοῖς πᾶσι τὸ οἰκεῖόν σου μέγεθος καὶ τὸ ὕψος τῆς θεότητός σου· ὅπως ἤδη ποτὲ παύσωνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐναθρυνόμενοι καὶ ἐγκαυχώμενοι ἐπὶ πᾶσιν οἷς παρανόμως διαπράττονται.

Τὸν λαὸν σοῦ, Κύριε, ἐταπεινώσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν. Χήρας καὶ προσήλυτον ἀπέκτειναν, καὶ ὄρφανούς ἐφόνευσαν. Καὶ εἶπαν, Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Οὐκ ἤκει, φησὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ εἰς αὐτούς ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ σῷ λαῷ καὶ τῇ σῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανάστησαν, τοὺς μὲν ταπεινούντες, τοὺς δὲ κακοῦντες, τοὺς δὲ παντελῶς ἀναίρουντες. Καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ σοῦ λαοῦ, ὦ Κύριε, καὶ κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας τετολήμασι, μονουχί τὰ ἀσεβῆ καὶ βλάσφημα περὶ σοῦ φρονούντες. Εἶπον γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἀσεβῆς λογιζάμενοι· Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Διὸ, ὡς μὴ ἐφορῶντος, μηδὲ συνιέντος σοῦ, τὰ τοσαῦτα ὄρῃ ἐπιχειροῦσι κατὰ τοῦ λαοῦ σου, καὶ κατὰ τῆς κληρονομίας σου, κατὰ τε χηρῶν καὶ προσηλύτων καὶ ὄρφανῶν, τῶν κατὰ ἀνθρώπειον ἀπεριστάτων καὶ ἀδοθητῶν. Οὐ τοσοῦτον δὲ κατ' ἐκείνων ταῦτ' ἐπραττον, ὅσον κατὰ σοῦ, ὦ Κύριε· σοῦ γὰρ ἦσαν λαὸς καὶ σοῦ κληρονομία οἱ καταπονούμενοι· καὶ εἰς σὲ βλάσφημοῦντες καὶ ἀσεβοῦντες οἱ καταπονοῦντες αὐτούς ταῦτ' ἐλογίζοντο, ὡς οὐκ ὄντος σοῦ, οὐδ' ἐφορῶντος, οὐδὲ συνιέντος, οὐδὲ ἐκδικούντος τὰ πραττόμενα. Διὸ εἰκότως ἔφην εὐχόμενος, Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἕως πότε διαμενοῦσι ταῦτα ποιοῦντες; Λαὸν τε καὶ κληρονομίαν Θεοῦ χρῆσθαι πάσαι μὲν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἐπεὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνων ἀποβολήν, ἣν παράστησι προφητικὸς τις λόγος, φήσας· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· νέον λαὸν τὸν ἐξ ἔθνων ἀντ' ἐκείνων εἰσάγει ἀκολούθως ἑτέρα προφητεία εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ φάσκουσα· Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Σύνετε δὴ ἀφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς οὐκ ἀκούσεται; ἢ ὁ πλάσους τὸν ὀφθαλμὸν οὐ κατανοεῖ; Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει, ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γινώσκῃ; Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμούς τῶν ἀνθρώπων, ἔτι εἰςὶ μάταιοι. Ἀποδυσπετήσας καὶ ἀνθρωπίνως ἀποκλαυσάμενος ὁ Προφήτης περὶ τῶν τοῖς ἀσεβείαις τολμωμένων, εὐξάμενός τε καὶ εἰπόν· Ὑψώθητι ὁ κριτὴρ τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερψάροντι· ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνακινήσας τὸν Θεόν, καὶ διεγείρας διὰ τοῦ φάναι· Τὸν λαὸν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν καὶ ἐταπεινώσαν, καὶ εἶπαν, οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ· ἐμπίπταται τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει, καὶ ὡς πρὸς τοὺς εἰρη-

A magnitudinem ac deitatis tuæ sublimitatem omnibus exhibeas; ut vel sero tandem peccatores finem faciant luxuriandi ac gloriandi de omnibus quæ improbe perpetravit.

VERS. 5-7. Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hæreditatem tuam vexaverunt. Viduam et advenam interfecerunt, et orphanos occiderunt. Et dixerunt: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Non erat, inquit, peccatoribus in se peccare salis; jam vero in populum tuum et in Ecclesiam tuam insurrexerunt, alios humiliantes, alios vexantes, alios prorsus occidentes. Et hæc contra populum tuum, Domine, et contra hæreditatem tuam aggredi ausi sunt, tantum non impia et blasphemia de te sentientes. In seipsis namque dixerunt impie cogitantes, Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Quamionem, quasi te nec vidente nec intelligente, talia facinora moliuntur contra populum tuum et hæreditatem tuam, contra viduas, advenas et orphanos, qui omni humano subsidio et patrocinio carent. Neque tam contra illos, quam contra te, Domine, hæc perpetrabant: nam qui vexabantur, populus tuus et hæreditas tua erant; atque ii, qui illos opprimebant, de te blasphemia et impia sentientes hæc cogitabant, ac si non existeres, nec videres, nec intelligeres, neque talia facinora ulcisceris. Quocirca jure ita precabar: Usquequo peccatores, Domine, usquequo talia agentes manebunt? Populum vero et hæreditatem Dei putare convenit, olim quidem Judaicam gentem, quia facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel⁴⁴. Post eorum vero repulsam, quam sic declarat propheticus quidam sermo, Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁴⁵, ipsorum loco novum populum ex gentibus consequenter inducit alia prophetia, quæ in persona Christi ita loquitur: Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴⁶.

VERS. 8-11. Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Postquam impiorum ausus ægre ferene Propheta humano more deslevit, ac precatus dixit: Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis; sed etiam Deum quasi commovit et excitavit his verbis: Populum tuum et hæreditatem tuam vexaverunt et humiliaverunt, et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob; Spiritus sancti virtute repletur, et quasi responderet iis qui dixerant: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob, sic loquitur: Et quomodo, o vere mento

⁴⁴ Deut. xxxii, 9. ⁴⁵ Jerem. xii, 7. ⁴⁶ Psal. ii, 8.

cæci, potest non videre et non audire, qui hæc non habentibus impertit? Nam is certe qui aliis quidpiam elargitur, prior utique habet ea quæ aliis communicat. Est porro sermo syllogismi ritum prolatum et concinnatum ad providentiæ doctrinam comprobendam. Par autem erat iis maxime Scripturæ divinæ locis animum adhibere, ut ostendatur, non ratione vacuum ibi fidem nobis offerri, sed claris ratiociniis et demonstrationibus logicis doctrinæ testimonia exhiberi. Sexcenta autem similia in sacris Bibliis conspersa sunt. Syllogismis itaque impios et atheos confutat, qui dicebant Deum humana non respicere. Heus vos, inquit, animalium natura per se sponte substitit, an a quadam causa condita est? si dicatur enim temere, ac sorte quadam, sine ratione et sponte sua vita carentem et inanimatam materiam tot animalia, et singulis generibus inditam bujusmodi constitutionem, formas item et species, ac tantam partium et membrorum concinnitatem, pulchritudinis varietatem, et tot discrimina producta esse; stultum certe insanumque fuerit illud, et hominum qui vere anima mortui fuerint, ratiocinium. Quomodo enim quod vitam non habet alteri impertiat? aut quomodo inanimatum animam constituerit? aut irrationabile quomodo quidpiam rationabile producerit? Quo pacto primum movebitur, aut aliud movebit, quod ex natura sua immobile sit? Hujusmodi est terræ elementum, ex quo omnia et varia prodire animalium genera, quæ oculis, auribus cæterisque sensibus instructa sunt, vita, motu et appetitu prædita? homo vero iis longe præstat, cum sit naturæ rationalis, ac mentis et scientiæ capax. Num igitur ex ratione vacuo et inanimato elemento hæc omnia substiterunt? At eum qui hæc confiteri nolit, rei ipsius vis et efficacia vincit, ac ipsum naturale ratiocinium vera dicere cogit; nimirum nec inanimatam materiam, neque aridam rationeque vacuum substantiam, horum esse causam: sed mundi opificem esse mentem quamdam divinam et creatricem, Dei nempe Verbum, rerum omnium factorem, qui tum reliquis omnibus, tum ipsi homini sensus corporis indidit, et animæ humanæ ratiocinium, atque etiam mentem, qua naturam rerum consideret; ac oculis quidem, visibilia respiciat; auribus vero, in auditum cadentia audiat; cogitationes demum, intelligibilia comprehendat. Qui igitur fieri potest ut, qui aliis facultatem videndi, quam ex se non habebant, impertit, non ipse videat? Qui fieri potest ut is, qui in terreno et luteo vase auditum et aurem perforavit, ita ut niata et surda materia, ea quæ ad aurem profertur audiat, non ipse melius et præstantius aliis omnibus humanas cogitationes percipiat? Quæd si universæ per orbem gentes, cum barbaræ tum Græcæ, naturali cogitationum, quas a Deo acceperunt, impulsu, quasdam sibi leges et constitutiones efformarunt; quomodo is qui talem ipsis prudentiam indidit, non arguat eos qui præter naturam ac præter sanam mentem quid agere

A κάτας· Οὐκ ὀφείται ὁ Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ἀποκρίνεται λέγων· Καὶ πῶς, ὡς τὴν διάνοιαν ἀληθῶς τυφλοὶ, οὐ δύναται μὴ ὄραϊν, μηδὲ ἀκούειν, ὁ τοῖς μὴ ἔχουσι ταῦτα παρασκόμμενος; Πάντως γὰρ ποὺ ὁ μεταδιδούς ἐτέροις πρώτος αὐτὸς κέκτηται ταῦτα, ὡν μεταδίδωσιν. Ἔστι δὲ ὁ λόγος κατὰ συλλογισμὸν εἰρημένος καὶ κατασκευαστικὸς τοῦ περὶ προνοίας δόγματος. Προσηκε δὲ μάλιστα τοῖς τοιούτοις τῶν θείων Γραφῶν ἐφίσταναι τὸν νοῦν τόπως, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ἄλογον πιστεῖν προβάλλεσθαι ἡμῖν ὑπ' αὐτῶν, μετὰ λογισμῶν δὲ ἐναργῶν καὶ ἀποδείξεων λογικῶν τὰς τῶν δογμάτων μαρτυρίας παρέχειν· Μυρία δ' ἂν εἴη τοιαῦτα ταῖς ἱεραῖς βίβλοις κατασκευασμένα. Συλλογίζεται τοιγαροῦν τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους τοῦ μὴ ἐφορᾶν τὸν Θεὸν τὰ ἀνθρώπινα φάσκοντας. Πότερα γὰρ, φησὶν, ὡς οὗτοι, αὐτόματος ὑπέστη τῶν ζώων ἡ φύσις, ἢ γέγονεν ἐκ τινος αἰτίας; Τὸ μὲν οὖν φάσκων εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλόγως καὶ αὐτομάτως τὴν ἀζῶον καὶ ἀψυχον καὶ ἀνόητον ὕλην ἐκ τοσαῦτα ζῶα καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ γένει τῶν ζώων τοιάνδε κατασκευῆν, τὰς τε ἐν αὐτοῖς μορφὰς καὶ τὰ εἶδη καὶ τὴν τοσαύτην τῶν μερῶν τε καὶ μελῶν διάθεσιν, τὴν τε τοῦ κάλλους ποικιλίαν, καὶ τὰς τοσαύτας διαφορὰς προενηνοχέαι, σφόδρα μωρὸν καὶ ἡλίθιον, καὶ ἀνδρῶν ὡς ἀληθῶς τὰς ψυχὰς νενεκρωμένων. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ζωῆς μετέχον ζῶον ἐτέρῳ ἂν παρίσχοι; ἢ τὸ ἀψυχον πῶς ἂν ψυχὴν ὑποστήσαστο; ἢ τὸ ἄλογον πῶς ἂν λογικὸν τι κατασκευάσει; Πῶς δὲ τὴν ἀρχὴν κινήσεται, ἢ πῶς ἕτερον κινήσει τὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν φύσιν ἀκίνητον; Τοιοῦτον δὲ τὸ τῆς γῆς σταθεῖον, ἐξ οὗ παντοῖα προῆλθε ζώων γένη, ὀφθαλμοῖς ἔχοντα καὶ ὄτα καὶ τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, ζωῆς καὶ κινήσεως καὶ ὀσμῆς μέτοχα; ἄνθρωπος δὲ καὶ τοῦτον ἐπάγειται πλέον, λογικῆς ὡν φύσεως, νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸς τυγχάνων. Ἄρ' οὖν ἐξ ἀλόγου καὶ ἀψύχου στοιχείου τὰ τοιαῦτα πάντα ὑπέστη; Ἄλλὰ καὶ τὸν μὴ βουλόμενον ὁμολογεῖν αὐτὰ νικᾷ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὁ κατὰ φύσιν λογισμὸς τάληθῆ λέγειν ἐκβάλλεται, τὸ μὴ τὴν ἀψυχον ὕλην, μηδὲ τὴν ἔρητον καὶ ἄλογον οὐσίαν τοῦτον ὑπάρχειν αἰτίαν· νοῦν δὲ τινα θεῶν καὶ δημιουργικῶν εἶναι Λόγον Θεοῦ τῶν κοσμοποιῶν, καὶ πάντων ποιητὴν αὐτὸν, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν καὶ αὐτῷ ἀνθρώπῳ αἰσθήσεις δεδωκότα σώματος, καὶ ψυχῆς λογισμῶν, καὶ νοῦν πρὸς τοῦτοις εἰς τὸ ἐπιβάλλειν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· καὶ θεωρεῖν μὲν ὀφθαλμοῖς τὰ ὄρατά, ὡσεὶ δὲ τὰ ἀκουστά ἀκούειν, λογισμῶν δὲ συνίναί τὰ νοητά. Πῶς οὖν οἷόν τε τὸν ἐτέροις τοῖς μὴ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι παρεσχηκότα τὴν ὀρατικὴν δύναμιν, αὐτὸν μὴ ὄραϊν; Πῶς δὲ δυνατόν τὸν ἐν τῷ γείδει καὶ πληλίῳ σκευεὶ διατρήσαντα ἀκοὴν καὶ οὖς, ἐνθεν τὰ εἰς ὄτα ἀκούειν τὴν ἀκασκον καὶ κωφὴν ὕλην τῶν ἐξωθεν φωνῶν αὐτῶν, μὴ οὐχὶ πρὸ πάντων πολὺ κρείττονως καὶ μεζζόνως τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπιβάλλει λογισμοῖς; Εἰ δὲ καὶ ὅλα ἔθνη τὰ ἐπὶ γῆς βάρβαρα τε καὶ Ἑλληνικά, φυσικαῖς ἐννοιαῖς κινούμενα, ἄς ὑπὸ Θεοῦ εἰλήφασιν, νόμους τινὰς καὶ διατάξεις ἑαυτοῖς διευτυπώσαντο· πῶς οὐχὶ ὁ ταῦτην αὐτοῖς τὴν σύνεσιν δεδωρημένος Θεὸς ἐπέδει τοῖς παρὰ τὴν φύσιν καὶ παρὰ τὰς δοθῆσ ἐννοίας

πράττει τι τολμώντας ; Πόθεν δὲ ἀνθρώποις ἡ περὶ ἅπαντὸς οὐτινοσοῦν πράγματος γνῶσις ; πόθεν αἱ τέχναι ; πόθεν τῶν ἐπιστημῶν αἱ θεωρίαι . , πόθεν οἱ τῶν μαθημάτων λόγοι ; ἄρ' οὐκ ἀπὸ τοῦ κατασπείραντος ἐν αὐτοῖς τὴν δύναμιν τῆς τούτων καταλήψεως ; Τί οὖν ; ὁ τοιαύτην ἀνθρώπων φύσιν χαρισάμενος, αὐτὸς ἐστέρηται τῆς γνῶσεως, ὡς μηδὲ γινώσκειν ταῦτα, ὡν αὐτὸς τυγχάνει δοτῆρ ; Ἄλλὰ γὰρ παύσασθε ἀσεβοῦντας, ὧ μάταιοι . ἀληθεῖ δὲ λόγῳ περὶθόμενοι, γινώτε, ὅτι ὁ φυτεύσας ἐν ἀνθρώποις τὸ οὖς, πολὺ πρότερος αὐτὸς τῶν παρὰ ἀνθρώπους λαλουμένων ἀκούσεται . καὶ οὐ μόνον ὄφεται καὶ τὰ πραττόμενα ἐποπτεύσει ὁ ἐν ἀνθρώποις πλάσας ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, τὰς ἔτι κατὰ διάνοιαν κρυπτομένας συνήσει. Αὕτη γὰρ Θεοῦ δύναμις γινώσκοντος καὶ διακρίνοντος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. Ἄληθῶς γὰρ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώποις νομιζομένη ἀλήθεια, καὶ πᾶσα ἡ παρ' αὐτοῖς σοφία, ἣν ἐξ οικείων λογισμῶν καὶ θνητῶν ἐνθυμήσεων προβάλλονται, μάταιος ἂν εἴη. Πᾶν γὰρ σοφὸν καὶ ἀληθὲς παρ' αὐτῷ μόνῳ τυγχάνει, καὶ παρ' αὐτοῦ μόνοις τοῖς ἀξίοις δίδοται.

Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν, τοῦ πρᾶναι αὐτῷ ἄρ' ἡμερῶν πονηρῶν, ἕως οὗ ὄρυγῃ τῷ ἁμαρτωλῷ βόθρος. Πεισθεὶς ἐγὼ καὶ πιστεύσας τοῖς εἰρημένοις, καὶ ὅτι οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ μάταιοι, εἰκότως ἐκείνον μόνον μακάριον εἶναι ἠγοῦμαι, ὧ Κύριε, τὸν ἀπὸ τῆς σῆς σοφίας καὶ παιδείας, ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς μεταλαμβάνοντα. Πῶς δὲ μεταλάβοι ἂν τις τῆς σῆς παιδείας ἢ τῷ νόμῳ σου τῷ θεῷ μαθητευθεὶς ; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐγγράφους παρέδωκας εὐσεβείας νόμους, εἰς τὸ μεταλαμβάνειν τῆς σῆς παιδεύσεως τοὺς μαθητευομένους αὐτοῖς. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὅτι τὰ συμβαίνοντα τοῖς δικαίοις λυπηρὰ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν γίνεται, γυμναζομένων καὶ πειραζομένων δίκην ἀθλητῶν Θεοῦ διὰ πόνων καὶ σιὰ πληγῶν ἐν ὑπομονῇ δοκιμαζομένων. Διὸ οὐ χρὴ λυπεῖσθαι, οὐδὲ ἀδημονεῖν ἐπὶ τοῖς κακουμένοις κατὰ τὸν παρόντα βίον, μακαρίζειν δὲ μᾶλλον αὐτούς, ὡς ἔπ' τοῦ Θεοῦ παιδευομένους . *Μακάριος γὰρ ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε ; καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν.* Ὁ γὰρ παιδευόμενος ὑπὸ σοῦ καὶ διδασκόμενος, πραίνεται ἐν ταῖς πονηραῖς ἡμέραις. Ἐν αὐταῖς γοῦν ταῖς κακοπαθείαις καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς τὰς ἀπὸ τοῦ νόμου σου παραμυθίας λαμβάνων θεραπεύεται, ὑπομένειν διδασκόμενος καὶ μακροθυμεῖν, ἕως οὗ ὄρυγῃ τῷ ἁμαρτωλῷ βόθρος . τοῦτο γὰρ αὐτὸν περιμένει τὸ τέλος, καθάπερ ὁ σὸς νόμος διδάσκει. Διὸ ταῦτα μαθάνων ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ὁ δικαίος, πραίνεται καὶ θεραπεύεται, τὰ ; ἐκβάσεις τῶν πραγμάτων σκοπῶν, καὶ τοῦ μὲν καταπονοῦντος αὐτὸν ἁμαρτωλοῦ τὸν βόθρον εἰς ὃν ἐμπεσεται, ἐαυτοῦ δὲ τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἀγαθὰς ἐλπίδας πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος.

Ὅτι οὐκ ἀπώσεται Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει, ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν, καὶ ἐχθροὶ αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Διάψαλμα. Ἀκολούθως μετὰ τὸ διερῶσαι τὴν ἀποκείμενον τῷ

ausi fuerint ? Unde hominibus prodiit omnis et unjustilibet rei notitia ? unde artes ? unde scientiarum speculationes ? unde disciplinarum sermones ? annon ab eo qui harumce rerum comprehensionis facultatem in illis insevit ? Quid igitur ? num is qui tali hominem natura donavit, ipse cognitionis expertus erit, ita ut ne ipsa quidem, quorum ipse largitor est, cognoscat ? Verum impie cogitandi ac loquendi finem facite, o vani homines : ac vero sermoni obtemperantes scitote, eum qui plantavit aurem in hominibus, longe prius quæ dicuntur auditurum esse ; ac eum qui oculum finxit hominibus, non modo visurum ac gesta conspecturum : sed et cogitationes adhuc in mente latentes intellecturum esse. Hæc enim virtus est Dei, cognoscentis ac discernentis cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Revera omnis, ut apud homines existimatur, veritas, omnisque illorum sapientia, quam ex propriis ratiociniis et mortalibus cogitationibus præferunt, vana certe fuerit. Omnis quippe sapientia et veritas penes ipsum solum existit, et ab ipso iis tantum qui digni sunt inditur.

VERS. 12, 13. *Beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis, donec sodiatur peccatori fovea.* Ego supra dictis obtemperans et credens, nimirum cogitationes hominum vanas esse illum solum beatum jure arbitror, Domine, qui ex tua sapientia et eruditione velut ex fonte hausit. Quomodo autem quis eruditionis tuæ particeps fuerit, nisi divinæ legis tuæ disciplina institutus ? Nam ideo pietatis leges scripto tradidisti, ut qui illis instituuntur, eruditionis tuæ participes sint. His vero docemur tristia illa, quæ justis accidunt, ad eorum utilitatem esse ; instar enim athletarum Dei, laboribus exercitantur ac tentantur, plagisque in patientia probantur. Quapropter ingruentibus in præsentia vita calamitatibus, non dolendum nec desperandum est ; imo potius illos beatos æstimare convenit, quod a Deo erudiantur : nam *beatus homo quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum.* Etenim qui abs te eruditur et docetur, in diebus malis mitigatur. In ipsis quippe afflictionibus et tentationibus a lege tua consolationem nactus, hinc medelam accipit, ad patientiam et tolerantiam institutus, *donec sodiatur peccatori fovea* ; hic enim illum finis exspectat, ut lex tua declarat. Quamobrem justus hæc in tentationis tempore edoctus, mitigatur ac medelam accipit, rerum eventus, atque vexantis se peccatoris foveam, in quam cadet, considerans, bonamque suam apud Deum spem præ oculis habens.

VERS. 14, 15. *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet, quoad usque justitia convertatur in judicium, et qui adhærent ipsi omnes recti corde. Diapsalma.* Postquam paratam peccatori foveam descriperat, sanctum

eorum qui propter Deum vexantur finem enarrat. Quoniam enim supra dictum fuerat : *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt*, merito jam humiliati populi et vexatae hereditatis finem declarat his verbis : *Non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet*. Etiam si enim ad breve tempus impiis concedat ut populum suum humilient et vexent ; at non in finem usque repellat plebem suam, et hereditatem suam derelinquet. Quæ plebs, quæ hereditas illa sit, novimus ex hac voce de persona Christi prolata : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁴⁷. Hunc ipsum ex gentibus futurum populum Zacharias propheta vaticinatur dicens : *Gaude, uultum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem : Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum : et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum*⁴⁸. Hunc igitur populum suum non repellat Dominus, et hereditatem suam non derelinquet, donec iustitia convertatur in iudicium. Nam eo usque populum suum hereditatemque suam custodiet, donec iustitia Dei convertat se, laborum præmia iis qui bene decertaverint redditura. Qui vero iustitiæ Dei adherent, proxime illum stabunt, a dextris Regis constituendi ; utpote qui recto et sincero corde fuerint, nec in animam quidpiam perversum aut tortuosum advexerint, in sola autem recta ac regia via incesserint.

γενόμενοι τῇ καρδίᾳ, καὶ μηδὲν τῇ ψυχῇ σχολίων, καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βεβαδικότες.

VERS. 16-18. *Quis consurget mihi adversus malignantes, aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem? Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Si dicebam : Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me. Diapsalmatis distinctio magnam attulit sententiæ mutationem. Nam quasi priore absoluto sermone, seu aliud exordium ducens ait : *Quis consurget mihi adversus malignantes? Nam, inquit, ex Spiritus sancti doctrina edidicimus, Deum ultionis esse Dominum, ac redditurum esse retributionem superbis, et futurum esse ut fodiat peccatori fovea, neque unquam eventurum ut repellat Dominus plebem suam, vel hereditatem suam derelinquat; sed in fine rerum, quando conversus fuerit populus in iudicium, redditurum esse unicuique secundum opera sua, ac futurum etiam ut omnes recti corde stent a dextris et prope iustitiam ejus, cum ipso Domino in regno cælorum commemoraturi, per totam vitam suam cum ipso futuri. Hæc credidi, hæc credendo consolationem accepi. At interea quis hoc tempore pro me stabit contra malignantes? aut quis ultor aderit mihi contra operantes iniquitatem? At enim vera confitendo dicam, neminem me adiutorem inter homines inventurum,**

ἁμαρτωλῶ βέβηρον, τὰ χρηστὰ τέλη τῶν διὰ τὸν θεὸν κακουμένων ὑψηγεται. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τῶν ἀνομιῶν εἶρητο, τὸν λαὸν σου, Κύριε, ἐταπεινωσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν, εἰκότως νῦν τὰ τέλη τοῦ ταπεινουμένου λαοῦ καὶ τῆς κακουμένης κληρονομίας παρίστησι λέγων· Οὐκ ἀπόσεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς βραχὺν τινα καιρὸν ἐπιτρέπεται τοῖς ἀσεβέσι συγχωρῶν ταπεινῶν καὶ κακοῦν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν καταλείψει. Ποῖον δὲ λαὸν καὶ ποίαν κληρονομίαν, ἐρωμεν ἀπὸ τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ λεγούσης φωνῆς· Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατέσχισίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τὸν αὐτὸν δὲ λαὸν, τὸν ἐξ ἐθνῶν, καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης θεσιζεῖ λέγων· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον· καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, κατὰ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεόν. Τοῦτον τοίνυν τὸν λαὸν αὐτοῦ οὐκ ἀπόσεται Κύριος, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ἐγκαταλείψει, ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς χριστιν. Μέχρι γὰρ τούτου φυλάξει τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐπιστρέψῃ ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη, τὰ ἐπαθλα τῶν πῶνων ἀποδώσουσα τοῖς καλῶς ἠγωνισμένοις. Οἱ δὲ ἐχόμενοι τῆς δικαιοσύνης τοῦ θεοῦ πλησίον αὐτοῦ στήσονται ἐν τοῖς δεξιῶς τοῦ βασιλέως καταταγησόμενοι· ἅτε δὴ ὄρθοι καὶ εὐθεῖς μηδὲ σκαμῶν ἐπεννηγεμένοι, μόνην δὲ τὴν εὐθείαν

Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους, ἢ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι, πῶς βραχὺ παρῆκθε τῷ ἄθῳ ἢ τῷ ψυχῇ μου. Εἰ ἔλεγον, Σοδάλευται ὁ ποῦς μου, τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐβοήθει μοι. Ἡ κατὰ τὸ διάψαλμα διαστολὴ πλείστη καὶ τῆς διανοίας ἐποίησατο μεταβολὴν. Ὡς γὰρ συμπληρωθέντος τοῦ προτέρου λόγου ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φησι· Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους; μεμαθήκαμεν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, ὅτι θεὸς ἐκδικησέων ἐστι Κύριος, καὶ ὅτι ἀποδώσει ἀναπαδόσιν τοῖς ὑπερηφάνοις· καὶ ὅτι ὀρυγῆσεται τῷ ἁμαρτωλῷ βέβηρος· καὶ ὅτι οὐκ ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καταλείψει· ἀλλ' ἐπὶ τέλει τῶν πραγμάτων, ἐπὶ ἐπιστρέψῃ ὁ λαὸς εἰς χριστιν, ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ ὡς δεξιὸι στήσονται πλησίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ σὺν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τὰς διατριβὰς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὀρανῶν ποιησόμενοι, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν αὐτῷ παραστήσόμενοι. Τοῦτοις μὲν οὖν ἐπίστευσα, καὶ πιστεύσας παρεκλήθην. Ἀλλὰ τέως κατὰ τὸν ἐνεστώσα καιρὸν τίς ὑπὲρ ἐμοῦ στήσεται κατὰ τῶν πονηρευομένων; ἢ τίς ἐκδικῶς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν; Ἀλλὰ γὰρ εἴπομι' ἂν

⁴⁷ Esal. II, 8. ⁴⁸ Zachar. II, 10, 11.

ἐμολογῶν τὰ ληθῆ, μηδένα βοηθὸν ἐν ἀνθρώποις εὐρή-
σαι ἐμαυτῷ, ἕνα δὲ μόνον ἐπικούρου κεκτηθῆσαι, τὸν
Κύριον, ὃς εἰ μὴ βοηθηθῆκει μοι, πάλαι ἂν ὑπὸ τῶν
πονηροῦμένων καὶ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν νε-
νικημένος. τῷ ᾄδῃ, παρῶκου, αὐτῆς Θεοῦ γενομένης
οὐσίας, τὸν θάνατον καὶ τὸν ᾄδῃ οἰκητήριον λαχούσης
ἔχειν. Ταῦτα δ' οὖν ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος
παραστὰς βοηθηθῆκει μοι. Εἰ ποτε γοῦν πειραζόμενος
ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀντελαβύμην ἀσθενείας ἐμαυτοῦ, ὡς
κινδυνεύειν σαλευθῆναι τοὺς πόδας τῆς ἐμῆς ψυχῆς,
ὁμολογῶ παραχρῆμα τοῦ ἑλέους σου, Κύριε, ἀσθησιν
εἰληφέναι, καὶ ὑπὸ σοῦ βοηθηθῆσαι. ὡς εἰ μὴ τοῦτό
μοι παρῆν ὑποστηρίζον μου τοὺς πόδας, πάλαι ἂν
ὄλισθήσας ἐπεπτώκειν ἀπὸ τῆς παρὰ σοὶ στάσεως.
Nūn δὲ τὸ ἑλέος σου, Κύριε, δίδωσί μοι παρῆρησιν τοῦ
λέγειν· Ἔστησας ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου,
καὶ κατηύθυνας τὰ διαδήματά μου.

Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ
μου αἱ παρακλήσεις σου ἠψῆραν τὴν ψυχὴν
μου. Οὐ μόνον τοῖς ποσὶ μου τὸ ἑλέος σου δύναμιν
παρεῖχε πρὸς τὸ μὴ σαλευθῆναι, οὐδὲ μόνον ἡ παρὰ
σοῦ βοήθεια τὴν ἐμὴν κατεκράτει ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ
παροικῆσαι τῷ ᾄδῃ· ἀλλὰ καὶ ἃς ἔφερον ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδύνας, αἱ παρὰ σοῦ παρακλήσεις ἐθεράπευσον,
ἀποβόρηται δυνάμει τῆς σῆς χρηστότητος παρακαλού-
σης μου τὴν ψυχὴν καὶ εὐφροσύνης αὐτὴν πληρούσης.
Οὐδὲ γὰρ μία τις ἦν παράκλησις, οὐδὲ δευτέρα, ἀλλὰ
πλείους καὶ τοσαῦται, ὅσαι ἦν ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδυνῶν. Ἐφαμίλλως γοῦν τὰς ἐμαῖς ὀδύνας
τὰς παρὰ σοῦ μοι παρεῖχες παρακλήσεις πρὸς ἐκάστην
ὀδύνην, ὥσπερ τι φάρμακον σωτήριον τὴν σὴν παρά-
κλησιν προσφέρων, καὶ ὥσπερ πλείοσι τραύμασι,
πλείους καὶ τὰς θεραπείας προσάγων. Τοιούτων δὲ
παρακλήσεων ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἀντιλαμβανόμενος,
ἔφασκεν· Ἐὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν ὀκτιρ-
μῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακα-
λῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνα-
σθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ
τῆς παρακλήσεως, ἣς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ. Ὅτι καθὼ περισσεύει τὰ πηθήματα
τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν, οὕτω περισσεύει καὶ ἡ πα-
ράκλησις ἡμῶν. Καὶ ἦν ἂν εἰπεῖν πρὸς ταῦτα, με-
ταβρόντα τό· Οὐκ ἄξια τὰ πηθήματα τοῦ ἡμῶν και-
ροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι
εἰς ἡμᾶς, τό· Οὐκ ἄξιον τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν
ἐν τῇ καρδίᾳ μου πρὸς τὰς παρακλήσεις σου, ὦ Κύ-
ριε, ἐφ' αἷς ἠψῆραν τὴν ψυχὴν μου. Εἰ δὲ ἐφ' ἐκάστη
ὀδύνη παρακαλεῖται τις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς παρὰ
τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης καταξιοῦται τις· οὐκ ἂν εὐξαιτο
διὰ Θεοῦ πλείους ὑπομένειν ὀδύνας, ὡς ἂν πλείονων
τυγχάνοι παρακλήσεων, καὶ πλείονων τῶν ἐπὶ ταῦτα
εὐφροσυνῶν;

Μὴ συμπεροσέεται σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ πλίσ-
σων κόπον ἐπὶ πρόςτυγμα; Εἰκότως, φησὶ, κατὰ
τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ πα-
ρακλήσεις σου ἠψῆραν τὴν ψυχὴν μου· ἐπειδὴ περ

unumque tantum auxiliatorem, Dominum scilicet,
nacturum esse : qui nisi mihi opitulatus esset, jam
pridem a malignantibus et operantibus iniquitatem
detectus, in inferno habitassem, animaque mea et
illa rationabilis ad imaginem Dei efformata substan-
tia, mortem et infernum in domicilium sortita
esset. Hæc sane passus essem, nisi astans ipse
Dominus auxiliatus mihi esset. Si quando igitur
in certaminibus tentatus, infirmitate mea corre-
ptus fuerim, ita ut periculum esset ne pedes animæ
meæ commoverentur ; fateor me statim, o Domine,
misericordiam sensisse tuam, ac opæ tua fultum
esse. Quæ si mihi non adfuissent, nec pedes meos
sustentassent ; jam olim lapsus a mea apud testa-
tione decidissem. Nunc autem misericordia tua,
Domine, fiduciam mihi præstat ad hæc proferenda :
*Statuisti supra petram pedes meos, et direxisti gres-
sus meos* 49.

VERS. 19. *Secundum multitudinem dolorum meo-
rum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt
animam meam.* Non solum pedibus meis miseri-
cordia tua vires addidit, ut non commoverentur .
neque tantummodo auxilium tuum animam meam
occupavit, ut non habitaret in inferno ; sed etiam
dolores, quos in corde meo tuli, consolationes tuæ
allevavunt, arcana clementiæ tuæ vi animam meam
consolante, ipsamque gaudio replente. Non enim
una consolatio, non altera tantum adfuit, sed plu-
res, ac tot numero, quot in corde meo dolores erant.
Certatim itaque pro numero dolorum, ad singulos
singulare mihi consolationes tuas advovisti : quasi
salutare pharmacum consolationem offerens, et quasi
multis vulneribus multa remedia inducens. Hujus-
modi autem consolationes nactus divinus Apostolus
dicebat : *Benedictus Deus Pater misericordiarum,
Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni
tribulatione nostra : ut possimus nos consolari eos,
qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua
consolamur ipsi a Deo. Quoniam sicut abundant
passiones Christi in nobis ; sic abundat et consolatio
nostra* 50. Atque hæc verba mutando : *Non sunt
condignæ passiones hujus temporis ad futuram glo-
riam quæ revelabitur in nobis* 51 ; sic dici poterat :
Non est condigna multitudo dolorum meorum in
corde meo, ad consolationes tuas, Domine, quibus
lætificasti animam meam. Quod si in singulis dolo-
ribus quis a Deo consolationem accipiat, et lætitia,
quæ a Deo est, dignetur ; annon optet ac precetur
multos pro Deo dolores sustinere, ut plures con-
solationes et plures ea de causa lætitiis assequatur ?

VERS. 20. *Nunquid aderit tibi thronus iniquitatis,
qui fingis laborem in præcepto ?* Jure, inquit, secun-
dum multitudinem dolorum meorum in corde meo,
consolationes tuæ lætificaverunt animam meam .

49 Psal. xxxix, 3. 50 II Cor. I, 5-5. 51 Rom. II, 18.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo iudicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 - 23. *Venabuntur in animam iusti, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adiutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam iusti venabuntur, laqueis illam et retribus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulnæque corpori iustorum inflictæ; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adiutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam iusti, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquet, et molitiam eorum adversus eos iusti iudicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquid dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*²²; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*²³; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*²⁴; et: *Venite, benedicti Patris mei*²⁵. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*²⁶, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

²² Psal. xxxiii, 12. ²³ Isa. ii, 3. ²⁴ Matth. xi, 28. ²⁵ Matth. xxv, 34. ²⁶ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσσεσι σοι Θεῷ ὄντι δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ θρόνος ἀνομίας· πάντα γὰρ κρίσει δικαίᾳ καὶ ὀρθῷ νόμῳ διοικεῖς· διὸ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τούτεστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομεινάντας. *Θηρεύσουσιν ἐπὶ γυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἄθῳον καταδικάζουσι.* Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου γυχὴν θηρεύσουσι παγίσει αὐτὴν καὶ δικτύους περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσῃσιν αὐτὴν, αἷμα ἄθῳον καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε καὶ αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐκφέρουσι. Κἀκεῖνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων καταφρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὃς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν γυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἄθῳον καταδικάζουσιν, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέψει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρίσεως καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διὰ καὶ Θεὸς ἐδικίησεν κατ' ἀρχὰς ἐρήται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΔ΄.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὔτε γὰρ ψαλμὸν, οὔτε ὕμνον, οὔτε ᾠδὴν εὐλογον ἦν ἐπιγράφειν, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαισιν, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὄργην καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγεμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημειώση δὲ εἴ που καὶ ἀλλαγῆς τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηται, καὶ τίνα τρόπον ὡς ἀρεστώτας καὶ μακρὰν γενομένης πλησιάσειν αὐτῷ καλεῖ· τηρήσεις καὶ δεῖ πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαισιν ἔκειν παρακαλεῖ. Διὸ σημειώθη, ὅτι μὴ καλῶς ἡγούται οἱ σκυθρωποὶ καὶ ἐπιλυτοὶ νομίζοντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαιδρῶς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράθεσ τὸ, Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀλώνιον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶ δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολέμων οἱ νικῶντες ἀλαλέειν εἰώθει, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀλαλέειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπών, Θαρ-

οσιτε, ἐγὼ ἐνίκηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ βυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὗ καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα σωτηριῶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλιασιν παρακαλεῖ, εὐφροῖς ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς εἰρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν.* Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπικρανάντων, δῆλον δ' εἶπε τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ.* Θεοπίζει δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν καταπαυσίν μου.* Ἐπεὶ οὖν ἐκείνοι ἀξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκότως ὁ ἐπιφερόμενος ἐξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλιασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιέβαλετο διδελρηται· *Ἄνθρωπος ἐν πληρῇ ὦν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· ὅτι ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη.* Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακαλυμμένην προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημένα διὰ τῶν πρώτων, ἄπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἐξῆς ἀκολουθῶς τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομιμνήσκει, παρακαλεῦόμενος προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσει αὐτὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανῆαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἔνδοξον, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἄπερ ἐστὶ τὰ σώματα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαλαγμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σώφρονι καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ρυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεχται λαθὼν, προκαλουμένου αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶσιν· ὅμως δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησίμως ἂν ἐφαρμοσθεῖ. *Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς.* Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαθὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὢν Θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἄτε μονογενῆς ὢν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἢ τοῖς τῶν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων· ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησίων, ὧς εἰρηται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραῶν*· ἢ θεῶν περὶ ὧν εἰρη-

nisi Dei Verbum quod dixit : *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet deprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exultemus Domino.* Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse : ait enim sub finem : *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei.* In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit : quare dictum est, *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna aderit : quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra : quæ convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur : — **VERS. 3.** *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos.* Quæ prius præcepta et mandata fuere, in Domino et Servatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia eum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet eos qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est : *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹;

⁵⁷ JOH. XVI. 33. ⁵⁸ ISA. LIII. 3. ⁵⁹ EXOD. VII. 1. ⁶⁰ PSAL. XLIX. 1. ⁶¹ PSAL. LXXVI. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei*⁶¹ ?

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipsius sunt.* Ideo exultemus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod si quædam altitudines montium penes Scripturam divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai, Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et oppositi montes, qui a demonibus olim occupabantur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis immolabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ, quia sub manu ejus terrena dispensantur ; cœlestia vero, quæ tropice altitudines montium vocantur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus quasi possessio sunt, et domicilium regni. — VERS. 5. *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus ejus.* Ne mireris, inquit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines montium ad ipsum pertinent. Imo vero discite universum humidæ substantiæ elementum, in quo terra firmatur, ejus opificium esse : neque solum possessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur, quo totum humidæ substantiæ elementum significatur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efformarunt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rursum : *Formavit Deo de terra omnes feras*⁶⁴. Videtur porro terræ elementum, quod sphericum est ut aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo Dei talem accepisse formationem. Quamobrem accurate et secundum physicam rationem dictum illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

VERS. 6. *Venite, adoremus et procidamus et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Cum divinam Domini virtutem ex præcedenti doctrina sermo declarasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem ejus in confessione* : jam necessario confessionis modum aperit. Adhortantis autem more psalmum plane exorsus, non a tristioribus capit, sed a lætioribus : ne ii qui evocabantur, illud *procidamus et ploremus* aversarentur, si statim ab initio audissent. Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ; unum meliorem, quem primo ad laudem et exultationem evocabat ; alterum vero medela egentem :

ταί· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καί, Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ τούτων ὅμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαγῶν εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ ;

Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπηγάγετο καὶ ὑφ' ἐαυτὸν ἐποίησατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτήσας παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληψε κατὰ τό· *Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου, καὶ τῆν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Εἰ δὲ καί τινα ἦν ὕψη ὄρων, ἦτοι τὰ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τετιμμένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρῆβ, τὸ τε Θαβώρ, καὶ τὸ ἄρος Σιών, καὶ τὸ ἄρος τῶν Ἑλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοῦτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τοῦτοις ἐναντία, τὰ δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλοι κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσίζον ὡς θεοί ; τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα δεδιδάγμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ποιητὴς αὐτῶν. Μήποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διοικεῖσθαι τὰ περιγεία, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὄρων ὀνομαζόμενα, κρεῖττον τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐστὶν οἶόν τι κτῆμα καὶ οἰκητήριον τῆς βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν, καὶ τῆν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ μάνθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑστερέωται ἡ γῆ, αὐτοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτῆμα ὄν, ἀλλὰ καὶ ποίημα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησεν· τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ λέγεσθαι· Ἐλαβεν ὁ Θεός χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ Θεός ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἔοικε δὲ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ ἄλλως κατὰ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβῶς καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἰρηται τό· *Καὶ τῆν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.*

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς πρὸς θείσης διδασκαλίας παρατήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τε εἰπὼν, *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει*, νῦν ἀναγκαιῶς διασαφεῖ τὸν τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτρεπτικῶς ἀρχόμενος τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀπὸ τραπέτιν οἱ καλούμενοι τὸ, *προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν*, εὐθύς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἅρα διὰ τάγματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρεῖττον, ὃ

⁶¹ Psal. lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7. ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγούμενως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα- A
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἰρηται· εἴθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθειλογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλήσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τούτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβραντηρίων, κλαυθμῶ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἁμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτρεπτι-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐνυγτίον Κυρίου*, ἐπαγαγῶν,
 τοῦ *ποιήσαντος ἡμᾶς*, ἀγαθὰς ὑπέγραψεν ἐπιπίδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἀλλότριοί ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρῆστό-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κηδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος· Ἔτι πρὸς τούτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὡπίον ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν, B
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγούμενως ὁ λόγος τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νομίᾳ ἢ ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
 Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
 πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οικειῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἄν κτί-
 στής ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ Θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἴλεως. Δι' ὃ καὶ φέσεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἔτι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον C
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθησώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτὸς
 εἶνα ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
 Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρύνητε τὴν καρδίαν ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 κρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησί, ἐσκληρύνετε τὰς καρ-
 δίαν ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρη-
 μου· ὁρᾶτε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτόν πρᾶξῃτε, ἐὰν
 αὖθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγούμενως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν D
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 ταλέγοντες τοῖς καλουμένοις· Δεῦτε, γὰρ ἔφασκον,
 ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσθάσω-
 μεν· καὶ πάλιν· Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
 πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παραιτήσασθαι τὴν κλήσιν πα-
 ραινοῦσαι· μηδ' ἀπιστήσαι τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῖς
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξεί-
 ληφε, κατὰ τὸ, ἕως οὗ τὸ *σήμερον* καλεῖται. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε βλάβη
 ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exultemus*, in exordio di-
 ctum sit; deinde vero post ea quæ circa Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et ablutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creatu-
 ram ejus: quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet officium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominiun
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito*,
*reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum popu-
 lum ad facinorum suorum pœnitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propiti-
 us. Quamobrem parcat nobis et miseretur nostri:
 quia non officium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus: et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et nimis
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 fiteamur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 institui mur ad dicendum: *Dominus pascit me, et*
*nilhil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Podie si vocem ejus audieritis, nolite ob-
 durare corda vestra in exacerbatione*. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; caveate ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori propheta-
 rum prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocatis sese connumerantes: nam,
*venite, aielant, exultemus, jubilemus et præoccupe-
 mus*; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus: in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie vo-
 catnr*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiam si enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dictæ attende-
 re curemus: nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matth. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. cxii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita Dei voce, corde obduralus est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurati corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcissione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apprens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, neve rursum eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo dignerunt.

σεως αὐτοῦ, ἣν καταπαύσει αὐτοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡν οὐκ ἐπακούσαντες, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς ἀληθῆς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

VERS. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus sui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibant in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentia adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadet, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impunitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei* 9. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinatorum et cælestium contemp'tationi vacantibus?

9 Rom. II, 5.

A *σήμερον* καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάζωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὸν λαὸν ἐκείνων, ὅς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ὀπτασίας, ἐσκληρύνθη τῆν καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὅπως πάντων αὐτῶν τὰ κῶλα κατεστρώθη ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ἐκείνων ὑπομιμήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῆ σήμερον ἡμέρᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούσας καὶ παρακούσας παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληρυνόμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούοντες τοῖς σωτηρίοις παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφη, ἀρμόζει τὸ παράγγελμα· κατὰ δὲ τὸν προηγούμενον λόγον πρὸς τὸν ἐπιπεριτωμένον λαὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα θέσιν φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παραπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεύτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανὲς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ἡμῶν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρὶν ἐσκληρύνατε, μηδὲ αὐθις αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσασθε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμήσασθε, ὅπως μὴ στερήσασθε αὐτοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σαθρατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως οὐκ ἐπακούσαντες, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς ἀληθῆς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

C *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα τῇ γενεῇ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄξι κληρονομήσει τὴν καρδίαν. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσομαι εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Ὅπως ἐπειρασάν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐχὶ τῶν πάλαι Ἰουδαίων μόνων, ὡς ἂν ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληρυνόμενων δὲ, κεῖται παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὁ δὲ καὶ ἡ ψαλμῷ πολλὰκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε'· Ἄπερ καθ' ἑαυτὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τοίνυν διὰ ταῦτα ὤμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράνας εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, ἣν ὁ λόγος διὰ βραχέων παρέστησε, προνοητέον καὶ ἡμῶν καὶ μεμνητέον μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπι καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλουμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήψεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργή, παρῳαστὶν ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θεσανρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρίτας τοῦ Θεοῦ.* Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτῷ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἐξόδον τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ Α διατριβῇ, καθ' ἣν ἀναπαυσόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπηλλαγμένοι, μόνῃ δὲ τῇ τῶν θεῶν καὶ ἐπουρανίων θεῶν προσανέχοντες; ὅσα ἀποδράσεται μὲν ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν, σχολή τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δευτέρον καταξιώθειεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἥτις ἤμελλεν αὐτοῖς πάλιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὖθις τὸν Θεὸν παραπικράναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν, Β πρὸ λέγει μοι δοκεῖ καὶ προαινίττεσθαι τὴν ἐσομένην αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἃτε τὸ μέλλον μὴ ἀγνοῶν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ φησὶν· *Καὶ εἶπα· Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ πάλιν· Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Εἰ γὰρ ἀψευδὲς τυγχάνει τὸ θεῶν στόμα, ὅρον τε ἐξήνεγκεν καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι ἀει πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐθεδαίωσε τὸ μὴ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ· σαφῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται ὡσπερ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δευτέρον ἐπὶ τοῦ Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ ὑπακούσαντος.

ΩΔΗ Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΝ. ΛΕ΄.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν· ἤσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φήσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸ, Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ τὸ, Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου· ἐπειδὴ πρῶτους αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν προκαλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησὶν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ δῆλόν ἐστι ἀπὸ τοῦ, *Ἐναγγελλίσετε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ*, ἐξῆς εἰρημένου, καὶ, *Ἐναγγελλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ*· ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρηκασιν οἱ λόγοι. Δι' ὅκα μόνους ἀρμόζει τὰ προκειμένα προσφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ᾄσμα τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκηρυγμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἕξιν τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινὸν ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ὅπερ καὶ ἔργοις πεπληρώκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ ψόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ᾄσμα τὸ καινόν, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον, οὐ τὰ παρὰ Μωϋσεῖ παλαιὰ νόμιμα περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

quando abscedet quidem dolor, tristitia et gemitus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tempore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne patres suos imitentur, neque rursum ut antea Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, videtur mihi prænuntiare ac subindicare futuram eorum erga Christum incredulitatem, utpote futurorum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rursum, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Etenim si in os illud divinum mendacium non cadit, ac definitionem sententiamque illam protulit, quod scilicet semper errent, juramentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare, ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum, qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
ÆDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCIV.

VERS. 2. *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Cum in præcedenti psalmo de Judaico populo dictum fuisset, *Semper errant corde*, et, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum exultationem advocans, immorigeros invenisset, ad vocationem gentium transiit. His porro apostolos et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus*, quæ deinceps sequuntur, et ex his, *Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evangelicum novum canticum, per ipsos omnibus gentibus prædicatum, ipsos solos sic appellare conveniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino canticum novum in universa terra: quod etiam opere perfecerunt, quando *in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ¹⁰. Erat porro canticum illud novum, salutare Evangelium, quod non vetera illa Moysis legalia complectebatur, sed Christi præcepta omnibus Græcis congruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

⁷⁰ Psal. xviii, 5.

hī exordio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia : si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administret et gubernet; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magis potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent : ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrant novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus ædificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaïæ clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴ : docens se esse illum, non corporeo unguento perinde atque alio corporeos Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse : a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existerent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit : *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hucce Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur : ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affine canticum edens dicebat : *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸ : quibus adjicit : *Quid faciam vineæ meæ, quia expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Auferam sepem ejus, et erit in diruptionem; et destruam turrin ejus, et erit*

ἄρδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσῆως οὐ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ἄδειν αὐτῶ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ἄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πᾶσα ἡ γῆ οἶα τε ἦν τίς ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνεῖναι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκαίως ἔφη κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιλέγει τὸ· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τῆν διάνοιαν εἰ μὴ συνιέναι τίς ἐστὶν ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸς, καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστὶν ὅπως δημιουργικὸς ὢν θεῶ Λόγος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα διέπει καὶ διακυβερνᾷ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γε αὐτοῖς ὡς ἐν εισαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γάρ ἐστιν αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψιλῆ ἢ προσηγορία αὐτοῦ εὐφημομένη καὶ εὐλογομένη τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογοῦντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τὴν Ἀβραάμ εὐλογοῦντες, πρὸς ὃν ἐξήρτη· Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ἄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηξωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπέτρωσαν. Διὸ φησὶν ἡ προγραφή τοῦ ζαϊμοῦ, Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἤμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Οὗτος ἐκδομήσει τὴν πόλιν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτῆρ, μέλει ἐργος ἀποπληροῦν τὰ διὰ τῶν προφητῶν προεργημένα, μετὰ χεῖρας λαθῶν καὶ διελοθῶν τὴν δι' αὐτοῦ προσώπου φάσκουσσαν τοῦ Ἡσαίου περικοπήν· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶρεκεν ἐγχεῖστέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλακέ με, κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἄρξαι, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφαι, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μῶρῳ τοῖς σωματικοῖς χριστοῖς ὁμοίως, τῶ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τούτου Χριστὸν ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς τῆς ψυχᾶς αἰχμαλωτοῖς κεκρυῖσθαι ἀκλουθῆσαι τῇ προφητείᾳ. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους προφητῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν Εὐαγγέλιον τοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκήρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ φῶθι πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέταρα μομητά, γερεὰ σκολιὰ καὶ διστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; οὕτω λαὸς μαρὸς καὶ οὐχὶ σοφός; καὶ τὰ τούτοις ἀκλουθῆ· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Περὶ ὧξυνάρ με ἐν ἀλλοτρίοις, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξελικυνάρ με. Ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῶ· καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ θεῶ, πορνώρισαν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ Ἡσαίας δὲ τούτοις κατάλληλον ἔδων ἄσμα ἔλεγεν· Ἄσω ἐγὼ τῶ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῶ ἀμαρ-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ ibid. 16.

ἄνωγί μου· οὗς ἐπιλέγει· **Τι ποιήσω τῷ ἀμπέλωνι** **A** μου, ὅτι ἐμεινυ τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; **Κυθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ κυθελῶ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπέλωνά μου, καὶ τὰ ἀκλόουθα τοῦτοις.** Θρήνους δὲ καὶ Ἱερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προφήται, τὴν πτώσιν αὐτῶν ἀπολοφύρομενοι, ὡδὰς αὐτοῖς ἦσαν καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἄσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκείνοις ὅμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέχον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἄσμα φησι εὐαγγελισθῆσεσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, **Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν.** Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπελοῦσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς εἰπών, **Ἄε πλανῶνται τῇ καρδίᾳ.** Ἐτὸ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τὴν ἐδούσιν μου, ὡς ὤμοσεν ἐν τῇ ὄργῃ μου, **εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαντίν μου,** οἱ πᾶσαν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες, ὅτινίκα παρ' αὐτοῖς ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδή ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἄσμα ἄδειν ἐδιδάκθησαν, τὸ τῆς αἰμονικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀναγνώσμαισι χρώμενοι.

Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγεῖλατε ἅν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἔν πᾶσι τοῖς λαοῖς θαυμάσια αὐτοῦ. Καὶ τῶν ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάττεσθαι ἢ τοῖς δε' ἔργων ὑστερόν ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδὴ εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τούτοις γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἔνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦτο πράττειν παρεκέλευτο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγέλλειν τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μέλλουσι τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἐτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἦτοι κατὰ τοὺς Κύριου χρόνους, ἢ κατὰ τοὺς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκειμένοιαι προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τὸ Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόνῳ καὶ ἀδιαστάτῳ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοὺς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, **ἡμέρα ἐξ ἡμέρας,** τοῦτο παρίστησι, τὸ διηνεκῶς αὐτοὺς εὐαγγελίσεσθαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἶρηται· **Ὁυτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.**

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν δούματι αὐτοῦ. Οὐ μάτην ἄσμα καινὸν ἄδειν ἐν προοιμίῳ τῆς ψαλμῶδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἐθνη γὰρ, ὡς ὄρας, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἔξωθεν εἰς-

*in conculcationem: et relinquam vineam meam*⁷⁹, et cætera. Jeremias item lamentationes canebat contra Judaicum populum: reliqui pariter prophetae, ruinam eorum deplorantes, congruentia item cantica edebant. Novum autem gentibus annuntiatum canticum illis simile non erat; sed novorum ac recentium bonorum promissa complectebatur, non Judæorum populo, sed omni terræ annuntiata. Accuratissime autem titulus indicat, tunc canticum novum gentibus annuntiandum esse, *quando domus ædificabatur, post captivitatem.* Et alioquin post Judæorum captivitatem ac post ruinam eorum et iram Dei immisam ipsis, quam vaticinatus est præcedens psalmus dicens, *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam,* omnes homines orbem incolentes, cum barbari, tum Græci, cum apud eos domus Dei, scilicet Ecclesia ejus constitueretur, deposito eo quod in diabolicum plurium deorum cultum edere solebat, novum canticum canere edocti sunt. Ex illo namque tempore salutare Dei ipsis annuntiant, cum per totum orbem sacrorum Evangeliorum lectionibus utuntur.

VERS. 5. *Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Quibusnam hæc præcipi putandum est, nisi iis qui diu postea hæc operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei prædicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere præcipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus prædicaturi essent. Quinam igitur sunt qui hæc operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus hæc competerent; illos prophetia respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] hæc præcepta discipulis Jesu traduntur, qui hæc audiunt: *Euntes, docete omnes gentes*⁸⁰. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem,* ut scilicet assidue salutare illud annuntient, de quo dictum est: *Hic est vere Salvator mundi*⁸¹.

VERS. 7, 8. *Afferre Domino patriæ gentium, afferre Domino gloriam et honorem, afferre Domino gloriam nomini ejus.* Canticum novum canere in principio psalmodiæ non frustra præcepit; sed quia vocationem et prædicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quæ vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

⁷⁹ Isa v, 4, 5. ⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Joan. iv, 42.

(1) Hic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem asferre jubentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit: — **VERS. 9, 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicite in gentibus, Dominus regnavit, et cætera.** Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videntur pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritalis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Judæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*⁹⁹. Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublimem agite, nec vili et humili intelligenti more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, viventem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*¹⁰⁰. Et introite, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

VERS. 11, 13. Latentur cæli et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. *Et tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.*

IPSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

VERS. 1. Dominus regnavit exsultet terra, læ-

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πᾶν γὰρ ὄλον ἐνδὲς), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, ὄξεν τε καὶ τιμὴν ὡς θεῶν κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ εἶ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὀρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει· Ἄρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς ἀυλίας αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἀβλῇ ἁγία αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· εἰπατε ἐν τοῖς ἔθνεσι· ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, καὶ τὰ ἔξῃ· θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἐς ὁρώμεν διηγεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερόμεναι, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦτα δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ· ἀλλὰ δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Καθῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖαι, αἱ δι' ἔργων καρποφορίαι αἱ χαριστήρια ἀναφοραὶ. Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσίας· ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἑτέρου προφήτου φησὶν ὁ θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος· *Ὁὐκ ἔσται μοι θέλημα ἐν ὁμίῳ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὁμίῳν· ὅτι ἀπὸ ἀνετολῶν ἤλιου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ ὄνομα μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία καθαρὰ. Εὐὲ καὶ τὸ φάναι, Ἄρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωρίσατε τὸ περὶ θυσῶν νόημα μὴ χαμαιζήλως βουθυοῦντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶα, ἀλλ' ὕψηλως τὰ εἰς τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἐπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σμᾶί ἦσαν αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Ποίας δὲ θυσίας ἀπατεῖ ἡ ψαλμωδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἡμνημονεύει λέγων· *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τρίβου; διὰ τῆς πίστεως ὁλοῦσι· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.**

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, κατὰ τὴν Ἀκύλαν, Βροντήσει, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἥχησει. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διεξιέσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τῶς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πληρωμα αὐτῆς ὀνομασμένως· ὃ καὶ αὐτὸ τέλος ἐτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθῶσι τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τῶν Ὀκεανῶν οἰκούντων παρεκτεινομένη. Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ ὄνομα μου πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐρχεται, ὅτι ἐρχεται κρῖναι τὴν γῆν. Κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΠΟΤΕ Η Γῆ ΑΥΤΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑΤΟ. ΗΓ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

⁹⁹ Malach. i, 10, 11. ¹⁰⁰ Rom. xii, 1.

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ φέρεται ἡ προγραφή, ἐροῦμεν, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπωκώς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαουλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαι, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρεσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίῳ καταστάματι γεγονώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ὤδῃ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται παρ' Ἑβραίοις, εἰποὶς ἂν τὰ προκειμένα προφητεῖαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλήν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρήν, καὶ μέγχι τοῦ Παλαίου τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν, ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἦτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰώνος τὴν γῆν οἰκήσαντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ· ἢ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ὅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιώθησόμενη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· οἷον ἐν θαλάσῃ κείμενας ἐν τύπῳ τῷ τόπῳ, καὶ πικροῖς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιττάσαι, καὶ ὡς βραχυστάτοις κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωγμοῖς· πλὴν ἀδιαπτώτως ἐρηρεσιόμενας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτίζομένας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πόλαι ἕξου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ δὴ βούλοιο τίς νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος βαδιεῖται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαι, ἄρτι καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακυπτουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσαι τῷ Θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀνταῦθα τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς τῷ ἑδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἃς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκύ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι.

Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλιρ αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατ' ὀρθῶσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

A tentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus asseritur, dicamus, Davidem in multas delapsum calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublatis inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, completentem: quem Daniel his verbis commemorat: *Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis aderat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur* 66. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui coelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati nites, quoniam ipsi possidebunt terram* 67. Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Latentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulas siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdentur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae fultae et in sublime erectae sint, atque in aërumnis non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalerunt adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam 66, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emeruerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique malitiae procellae impetunt; neque tamen irrumpentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

VERS. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

66 Dan. vii, 13, 14. 67 Matth. v. 4. 68 Isa. xli, 1.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo iudicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 — 23. *Venabuntur in animam justii, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adiutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam justii venabuntur, laqueis illam et retribus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulneraque corpori iustorum inflicta; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adiutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam justii, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquet, et malitiam eorum adversus eos justii iudicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquod dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*⁵³; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*⁵⁴; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*⁵⁵; et: *Venite, benedicti Patris mei*⁵⁶. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*⁵⁷, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

⁵³ Psal. xxxiii, 12. ⁵⁴ Isa. ii, 3. ⁵⁵ Matth. xi, 28. ⁵⁶ Matth. xxv, 34. ⁵⁷ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσθεσί σοι Θεῶ ὄντι δικαίω καὶ ἀγαθῷ θρόνος ἀνομίας· πάντα γὰρ κρίσει δικαίᾳ καὶ ὀρθῷ νόμῳ διοικεῖς· διὸ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τοῦτέστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομεινάντας. Θηρεύουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζονται. Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεὸς μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν θηρεύουσιν παγίσιν αὐτὴν καὶ δικτύοις περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσσωσιν αὐτὴν, αἷμα ἀθῶον καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε· αὐτὸν αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐκφέρουσι. Καὶ κείνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων κατατρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὃς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζουσιν, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέψει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρίσιας καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ τούτους Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διὰ καὶ Θεὸς ἐκδικήσεων κατ' ἀρχὰς ἐρηται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ 144.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὐτε γὰρ ψαλμὸν, οὐτε ὕμνον, οὐτε ᾠδὴν εὐλογον ἦν ἐπιγράφειν, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαισιν, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὀργὴν καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγελλμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημείωσι δὲ εἰ που καὶ ἀλλαγῆς τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηαί, καὶ τίνα τρόπον εἰς ἀφροσύνας καὶ μακρὰν γεγονόσας πλησιάζειν αὐτῷ καλεῖ· τηρήσεις καὶ ὅτι πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαισιν ἔχειν παρακαλεῖ. Διὸ σημείωσι, ὅτι μὴ καλῶς ἠγνοῦνται οἱ σκυθρωπὸν καὶ ἐπιλυτὸν νομίζοντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαυλοῖς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράθεσι τὸ, Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶν δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολέμων οἱ νικῶντες ἀλαλάζειν εἰώθει, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀλαλάζειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπὼν, Θαρ-

σείτε, ἐγὼ ἠντίκχηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ ῥυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὐ καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα σωτηρίων Ἑβραϊκῆ φωνῇ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλίαισι παρακαλεῖ, εὖρος ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἑξῆς, ἐν οἷς εἰρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπικρανάντων, δῆλον δ' ὅτι τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ*. Θεοπίζη δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ*. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαυσίν μου. Ἐπεὶ οὖν ἐκαίνοι ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκότως ὁ ἐπιφερόμενος ἑξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλίασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιεβάλετο δι' εἰρηται· *Ἀνθρώπος ἐν πλητῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· ὅτι ἀπόστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακαλυμμένην προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημένα διὰ τῶν πρώτων, ἅπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἑξῆς ἀκολουθῶς τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομνήσκει, παρακελεύμενος προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνδοξόν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἅπερ ἐστὶ τὰ αἰώματα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαλαγμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σώφρονι καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἁρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ῥυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεκται λαόν, προκαλούμενον αὐτοὺς τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶσιν· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησιμῶς ἂν ἐφαρμοσθεῖ. Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς. Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαδὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὢν Θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἅτε μονογενῆς ὢν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἦτοι τῶν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησίων, ᾧ εἰρηται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραῶν* ἢ θεῶν περὶ ὧν εἰρη-

nisi Dei Verbum quod dixit: *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet deprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exsultemus Domino*. Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse: ait enim sub finem: *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*. Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei*. In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit: quare dictum est, *Homō in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna adierit: quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra: queis convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur: — **VERS. 3.** *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos*. Quæ prius præcepta et mandata fuere, in Domino et Salvatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia cum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet eos qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est: *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹:

⁵⁷ Job. xvi. 33. ⁵⁸ Isa. liii. 3. ⁵⁹ Exod. vii. 1. ⁶⁰ Psal. xlix. 1. ⁶¹ Psal. lxxxi. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem A
alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus*
aquabitur Domino, similis erit Domino in filiis
*Dei*⁶¹ ?

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines ter-*
ræ, et altitudines montium ipsius sunt. Ideo exsul-
temus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus
et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed
etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id
enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum
illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem*
*tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod
si quædam altitudines montium penes Scripturam
divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai,
Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si
quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et op-
positi montes, qui a dæmonibus olim occupaban-
tur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis im-
molabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris
nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex
erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ,
quia sub manu ejus terrena dispensantur ; cœles-
tia vero, quæ tropice altitudines montium vocan-
tur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus
quasi possessio sunt, et domicilium regni. —

VERS. 5. *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud,*
et aridam fundaverunt manus ejus. Ne mireris, in-
quit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines
montium ad ipsum pertinent. Imo vero disce uni-
versum humidæ substantiæ elementum, in quo terra
firmatur, ejus opificium esse : neque solum pos-
sessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur,
quo totum humidæ substantiæ elementum signifi-
catur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efforma-
runt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus*
*pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rur-
sum : *Formavit Deo de terra omnes feras*⁶⁴. Videtur
porro terræ elementum, quod sphaericum est ut
aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo
Dei talem accepisse formationem. Quamobrem ac-
curate et secundum physicam rationem dictum
illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

VERS. 6. *Venite, adoremus et procidamus et plore-*
mus coram Domino qui fecit nos. Cum divinam Do-
mini virtutem ex præcedenti doctrina sermo decla-
rasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem*
ejus in confessione : jam necessario confessionis mo-
dum aperit. Adhortantis autem more psalmum
plane exorsus, non a tristioribus cœpit, sed a læ-
tioribus : ne ii qui evocabantur, illud *procidamus* et
ploremus aversarentur, si statim ab initio audissent.
Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ;
unum meliorem, quem primo ad laudem et exulta-
tionem evocabat ; alterum vero medela egentem :

ται· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καί, Ὁ Θεός
ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ τοῦτων
ἴμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαχού εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέ-
λαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυ-
ρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ;

Ἐπι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ
τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγα-
λιασώμεθα καὶ ἀλαλάζωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι
Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας
τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπεργάγετο καὶ ὑπ' ἐαυτῶν
ἐποίησατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτίας
παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφε κατὰ τό· Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ
καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Εἰ δὲ καίτινα
ἦν ὕψη ὀρέων, ἦτοι τὰ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τετιμη-
μένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρηθ, τό τε Θαβώρ, καὶ
τὸ βρος Σιών, καὶ τὸ βρος τῶν Ἐλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο
τούτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, τὰ
δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλαι κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσί-
ζον ὡς θεοί· τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ
καὶ ταῦτα πάντα δευδιόγαμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σω-
τήρος ἡμῶν Ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ποιητὴς
αὐτῶν. Μήποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα
εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διακείσθαι
τὰ περιγεία, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὀρέων
ὀνομαζόμενα, κρείττον τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδή-
περ αὐτοῦ ἐστιν οἶόν τι κτήμα καὶ οἰκητήριον τῆς
βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς
ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ
ἐπλασαν. Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς
γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐ-
τοῦ ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ μάνθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοι-
χεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑτερέωται ἡ γῆ, αὐ-
τοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτήμα ὄν, ἀλλὰ καὶ
ποίημα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν
στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησε·
τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ
λέγεσθαι· Ἐλασεν ὁ Θεὸς χεῖρας ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ
ἐπλασεν τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ
Θεὸς ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἐοικε δὲ τὸ
τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ
ἄλλως κατὰ τινὰ τρόπον ἐσηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ
καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβῶς
καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἰρηται τό· Καὶ τὴν ξηρὰν
D αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ
κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος
ἡμᾶς. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς πρῆς
θείσης διδασκαλίας παρατήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τι
εἰπὼν, Προφθάσωμεν τὸ προσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξο-
μολογήσει, νῦν ἀναγκαίως διασαφεῖ τὸν τρόπον τῆς
ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτροπτικῶς ἀρχόμενος
τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων
ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀπο-
τραπειῶν οἱ καλούμενοι τὸ, προσπέσωμεν καὶ κλαύ-
σωμεν, εὐθὺς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἄρα διὰ
τάγματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρείττον, ὃ

⁶¹ Psal. lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7. ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγούμενως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα-
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 δεῖτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἰρηται· εἴθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθρολογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλήσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τοὺτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβραντηρίων, κλαυθμῶ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἁμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτρεπτι-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου*, ἐπαγαγῶν,
 τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς, ἀγαθὸς ὑπέγραψεν ἐλπίδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἀλλότριοί ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρηστό-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κηδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος. Ἐπι πρὸς τοῦτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὠπίον ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν,
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, *Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι*. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγούμενως ὁ Λόγος τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νοιᾶ ὧν ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, *Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
 Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
 πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ*. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οικετῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἀν κτί-
 στης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ Θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἴλεως. Δι' ὃ καὶ φείσεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἐπι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ· ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθησώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτὸς
 εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 κρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησὶν, ἐσκληρύνεται τὰς καρ-
 δίας ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρη-
 μου· ὁρᾶτε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτόν πράξῃτε, ἐὰν
 αὐτὸς τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγούμενως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται· ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 τάλεγοντες τοῖς καλούμενοι· *Δεῖτε, γὰρ ἔφασκον,
 ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσθάσω-
 μεν· καὶ πάλιν· Δεῖτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
 πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν* ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παραιτήσασθαι τὴν κλήσιν πα-
 ραινοῦσαι· μηδ' ἀπιστήσαι τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῖς
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξε-
 ληψε, κατὰ τὸ, *ἕως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται*. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε βῆθη-
 μία ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exultemus*, in exordio dic-
 tum sit; deinde vero post ea quæ circa Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et ablutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creaturam
 ejus: quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet officium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominum
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito,*
*B reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum popu-
 lum ad facinorum suorum pœnitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propiti-
 us. Quamobrem parcat nobis et miserebitur nostri:
 quia non officium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus: et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et minus
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 fiteamur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 institui ad dicendum: *Dominus pascit me, et*
*nihil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Podie si vocem ejus audieritis, nolite ob-
 durare corda vestra in exacerbatione*. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; cavete ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori propheta-
 rum prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocatis sese connumerantes: nam,
*venite, aiebant, exultemus, jubilemus et præoccupe-
 mus*; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus: in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie vo-
 catur*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiam si enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dictis atten-
 dere curemus: nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matth. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. xlii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita^a Dei voce, corde obdurtus est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurti corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcissione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apparens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, ne rursum eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo dignerunt.

σεως αὐτοῦ, ἣν καταπαύσει αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἣν οἰκειαν ἀπολαβὼν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαυόμενος, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυαν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἄγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξω τοῖς ἀγίοις τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῶ ἀναπαύσεως.

Vers. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus sui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibant in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentem adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadet, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impenitentem cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei*⁹⁹. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinorum et cælestium contemp'tationi vacantes?

⁹⁹ Rom. 11, 5.

A *σήμερον* καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάσωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὃς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ὀπτασίας, ἐσκληρύνθη τὴν καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὅπνικα πάντων αὐτῶν τὰ κῶλα κατεστρώθη ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ἐκεῖνων ὑπομιμνήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῆς σήμερον ἡμέρας τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούοντες καὶ παρακούοντες παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληροῦμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούοντες τοῖς σωτηρίοις παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφην, ἀρμυζει τὸ παράγγελμα· κατὰ δὲ τὸν προηγούμενον λόγον πρὸς τὸν ἐκ

B περιτομῆς λαὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα διανοίαν· Ἄταξ ποτὲ ἤδη πρότερον ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παρεπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσέως· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεῦτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανεῖς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρὶν ἐσκληρύνετε, μηδὲ αὐτὸν αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμήσησθε, ὅπως μὴ στερήσητε αὐτοὺς τοῦ ἀληθινοῦ σαββατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη προσέχθισα τῇ γενεᾷ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄει κλωνῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσομαι εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Ὅπως ἐπειρασάν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐκ τῶν πάλα Ἰουδαίων μόνον, ὡς ἂν ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληροῦμένων δὲ, καίτοι παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὄ' δὲ καὶ ζ' ψαλμῷ πολλάκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε'· ἄπερ καθ' ἑαυτὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τὸν οὖν διὰ ταῦτα ὤμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράνατας εἰς τὴν κατάπαυσίν αὐτοῦ, ἦν ὁ λόγος διὰ βρα-

D χείων παρέστηκε, προνοητέον καὶ ἡμῖν καὶ μεριμνητέον μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπέσειν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπὶ καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλωμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήφεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῶ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργὴ, παρῆστιν ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, ἠθσανρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρίτιας τοῦ Θεοῦ.* Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτοῦ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ διατριβῇ, καὶ ἦν ἀναπαυσόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπηλλαγμένοι, μόνη δὲ τῇ τῶν θεῶν καὶ ἐπουρανίων θέῃ προσανέχοντες; ὅτε ἀποδράσεται μὲν ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν, σκολῆ τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δεῦτερον καταξιοθεῖεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἧτις ἡμελλεν αὐτοῖς πάλιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὖθις τὸν Θεὸν παραπικράναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν, προλέγειν μοι δοκεῖ καὶ προαινέττεσθαι τὴν ἐσομένην αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἅτε τὸ μέλλον μὴ ἀγνοῦν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ φησὶν· *Καὶ εἶπα· Ἄεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ καὶ πάλιν· Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Εἰ γὰρ ἀψευδὲς τυγχάνει τὸ θεῖον στόμα, ὅρον τε ἐξήνεγκεν καὶ ἀπεφάνητο, ὅτι ἄεὶ πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐθεβαλίωσε τὸ μὴ εἰσελεῖν αὐτούς εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ· σαφῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται· ὡσπερ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δεῦτερον ἐπὶ τοῦ Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ ὑπακούσαντος.

Ω.ΠΙ Τῷ ΔΑΥΙΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 4. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XC.V.
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΙΚΜΑΛΩΣΙΑΝ. ΛΕ'.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· ἴσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φήσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τὸ, *Ἄεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ τὸ, Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ἐρημίᾳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* ἐπειδὴ πρῶτους αὐτούς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν προκαλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ δῆλόν ἐστι ἀπὸ τοῦ, *Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐξῆς εἰρημένου, καὶ, Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῦσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ.* ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρήκασιν οἱ λόγοι. Δι' ὅ καὶ μόνους ἀρμόζει τὰ προκειμένα προσφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ἄσμα τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκηρυγμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἄδειν τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅπερ καὶ ἔργοις πεπληρωκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον, οὐ τὰ παρὰ Μωϋσεὶ παλαιὰ νόμιμα περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

A quando abscedet quidem dolor, tristitia et gemitus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tempore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne patres suos imitentur, neque rursum ut antea Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, videtur mihi prænuntiare ac subindicare futuram eorum erga Christum incredulitatem, utpote futurarum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rursus, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Etenim si in os illud divinum mendacium non cadit, ac definitionem sententiamque illam protulit, quod scilicet semper errant, juramentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare, ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum, qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

4. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XC.V.

VERS. 2. *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Cum in præcedenti psalmo de Judaico populo dictum fuisset, *Semper errant corde*, et, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum exultationem advocans, immorigeros inveisset, ad vocationem gentium transiit. His porro apostolus et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus*, quæ deinceps sequuntur, et ex his, *Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evangelicum novum canticum, per ipsos omnibus gentibus prædicatum, ipsos solos sic compellere conveniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino canticum novum: in universa terra: quod etiam opere perfecerunt, quando *in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*⁷⁰. Erat porro canticum illud novum, salutare Evangelium, quod non vetera illa Moysis legalia complectebatur, sed Christi præcepta omnibus Græcis congruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

⁷⁰ Psal. cxviii, 5.

In exordio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia : si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administrat et gubernet; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magis potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent : ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrent novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus edificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic edificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaïæ clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴ : docens se esse illum, non corporeo unguento perinde atque alio corporeos Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse : a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existerent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit : *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hæccine Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur : ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affline canticum edens dicebat : *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸ : quibus adjicit : *Quid faciam vineæ meæ, quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Ausferam sepem ejus, et erit in diræptionem; et destruam turrin ejus, et erit*

ἄρδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσῆως· οὐ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ζῆδεν αὐτῶ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ᾄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πάσα ἡ γῆ οἶα τε ἦν τίς ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνείναι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκάσιος ἔστι· κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιλέγει τό· Ἄσαστε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τὴν διάνοιαν· εἰ μὴ συνείναι τίς ἐστὶν ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸς, καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστὶν ὅπως δημιουργικὸς ὢν θεοῦ Λόγος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα διέπει καὶ διακυβερνᾷ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γὰρ αὐτοῖς ὡς ἐν εἰσαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γὰρ ἐστὶν αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψαλτῆ ἢ προσηγορία αὐτοῦ εὐφημουμένη καὶ εὐλογουμένη· τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογούντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τὸν Ἀβραάμ εὐλογούντες, πρὸς ὃν ἐῖρηται· Οἱ εὐλογούντες σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ᾄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηξωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ᾄδέτωσαν. Διὸ φησὶν ἡ προγραφή τοῦ ψαλμοῦ, Ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἡμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Ὁδοὺς οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτήρ, μὲν ἔργοις ἀποπληροῦν τὰ διὰ τῶν προφητῶν περιπενημένα, μετὰ χεῖρας λαδῶν καὶ διεσθίων τὴν ἐκείνου προσώπου φάσκουσαν τοῦ Ἰσραὴλ περιουσίαν· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφον, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπληρώται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὁμοῦ διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μέρει τοῖς σωματικοῖς χριστοῖς ὁμοίως, τῷ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς τῆς ψυχᾶς αἰχμαλώτοις κεκηρύχθαι ἀπολεύθως τῇ προφητεῖα. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους προσφῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν Εὐαγγέλιον τοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκήρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέκνα μωμητῶ, γενεὰ σχολιῶ καὶ διστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός; καὶ τὰ τοῦτοις ἀκούουθα· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Πρωξυνάρ με ἐν ἀλλοτριῶσι, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπικρινάρ με. Ἐύσαν δαιμονίους, καὶ οὐ θεῶν; καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ θεῶν, παρωξισάρ με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ Ἡσῆας δὲ τοῦτοις κατάλληλον ᾄδον ᾄσμα ἔλεγεν· Ἄσω ἐγὼ τῷ ἠραπηνέμφῳ ᾄσμα τοῦ ἀραπηνέμφου μου, τῷ ἄμα-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ Ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ Ibid. 16.

λῶνί μου· οἷς ἐπιλέγει· Τι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου, διὲ ἐμεινὸς τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ τὰ ἀκλόουθα τούτους. Θρήνους δὲ καὶ Ἰερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προφηταί, τὴν πτώσιν αὐτῶν ἀπολοφύρομενοι, ὡδὰς αὐτοῖς ἦδον καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἔσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκεῖνοις ὅμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέρον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἔσμα φησὶ εὐαγγελισθῆσεσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὅτε ὁ οἶκος ψωδομοίετο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν. Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς εἰπὼν, Ἄσι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τίς ὁδὸς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν καταπίνασίν μου, οἱ πᾶσαν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι βάρβαροί τε καὶ Ἕλληγες, ἕπηνικα παρ' αὐτοῖς· ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἔσμα ἄδειν ἐδιδάχθησαν, τὸ τῆς αἰμωνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι. Ἐξ ἐκεῖνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἀναγνώσμασι χρώμενοι.

Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγελλάτε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς θανμάσια αὐτοῦ. Καὶ τίσι ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάτεσθαι ἢ τοῖς δι' ἔργων ὑστερόν ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδὴ εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τοῦτοις γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦτο πράττειν παρεκαλεύετο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγέλλειν τὸ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, μέλλουσιν τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἐτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἦτοι κατὰ τοῦς Κύρου χρόνους, ἢ κατὰ τοῖς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκείμεναι προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τὸ Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόμῳ καὶ ἀδιαστάτῳ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοῖς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, ἡμέρα ἐξ ἡμέρας, τοῦτο παρίσται, τὸ διηνεκῶς αὐτοῖς εὐαγγελίσεσθαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἰρηται· Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριά τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Οὐ μάτην ἔσμα καινὸν ἄδειν ἐν προοιμοῖς τῆς ψαλμῶδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἔθνη γὰρ, ὡς ὄρεξ, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἐξῶθεν εἰς-

VERS. 5. *Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Quibusnam hæc præcipi putandum est, nisi iis qui diu postea hæc operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei prædicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere præcipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus prædicaturi essent. Quinam igitur sunt qui hæc operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus hæc competere; illos propheta respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] hæc præcepta discipulis Jesu traduntur, qui hæc audiunt: *Euntes, docete omnes gentes*⁷⁹. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem*, ut scilicet assidue salutare illud annuntient, de quo dictum est: *Hic est vere Salvator mundi*⁸¹.

VERS. 7, 8. *Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus.* Canticum novum canere in principio psalmodiæ non frustra præcepit; sed quia vocationem et prædicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quæ vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

⁷⁹ Isa. v, 4, 5. ⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Joan. iv, 42.

(1) Sic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem afferre jubentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit: — **VERS. 9. 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicite in gentibus, Dominus regnavit, et cætera.** Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videmus pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritualis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Judæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*⁸². Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublimem agite, nec vili et humili intelligendi more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, virentem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*⁸³. Et introite, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

VERS. 11, 13. Latentur cæli et exultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. *Et tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.*

IN PSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

VERS. 1. Dominus regnavit exsultet terra, læ-

⁸² Malach. i, 10, 11. ⁸³ Rom. xii, 1.

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πῶν γὰρ ὄλογον ἐνδέξ), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, δόξαν τε καὶ τιμὴν ὡς Θεῷ κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὁρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει: "Ἀρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγίῃ αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ: εἰπατε ἐν τοῖς ἔθνεσι: ὁ Κύριος ἐδουλόκεν, καὶ τὰ ἐξῆς: θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἃς ὀρωμεν διηνεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερομένας, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦται δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ: αὐλὰς δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Καινῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖται, αἱ δὲ ἔργων καρποφορίαι αἱ χαριστήρια ἀναφοραὶ. "Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσία: ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἐτέρου προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος: *Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν: ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ δρομὰ μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία καθαρὰ. Εἰ δὲ καὶ τὸ φάναι, "Ἀρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωρίζετε τὸ περὶ θυσιῶν νόημα μὴ χαμαιζήλως βουθυνοῦντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶα, ἀλλ' ὑψηλῶς τὰ ἐκ τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἰπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σκιαῖς ἦσαν αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Ποίας δὲ θυσίας ἀπαιτεῖ ἡ ψαλμῳδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἱαμνημονεῖ λέγων: *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρίαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τρίβου; διὰ τῆς πίστεως δηλονότι: αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.**

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, *Σαλευθήτω ἡ θάλασσα*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *Βροτθήσει*, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἥχησει*. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διελεύσεσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τοῦς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πλήρωμα αὐτῆς ἑνομασμένους: ὃ καὶ αὐτὸ τέλους ἔτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθύνει τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τῶν Ὀκεανῶν οἰκούντων παρεκτεινομένη. *Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρομοῦ πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐρχεται, ὅτι ἐρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.*

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΠΟΤΕ Η Γῆ ΑΥΤΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑΤΟ. 74.

Ὁ Κύριος ἐδουλόκεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν ἄνθρωπων ἐρημίᾳ ἐφάρμοσεν ὁ Δαυὶδ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπτωκὸς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαουλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαί, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρεσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίᾳ καταστάσει γεγονώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ἰδὴ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγέγραπται παρ' Ἑβραίοις, εἰποὺς ἂν τὰ προκειμένα προφητεῖαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλήν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρῆν, καὶ μέχρι τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔβασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν, ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἦτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν γῆν οἰκίσαντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ· ἡ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ἅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιοθυσμένη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ ἰερὸν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· ὅσον ἐν θαλάσῃ κείμεναι ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, καὶ πικροὺς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιβάσει, καὶ ὡς βαρδαυστατοῖς κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωμοῖς· πλὴν ἀδιαπτότως ἐρηρεισμένας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτιζόμενας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πύλαι ἕξου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ δὴ θούλοισι τις νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρόποντος βαδίζειται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαι, ἀρετὴ καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακύντουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσι τῷ θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀναυθα τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς περρασμοῖς τὸ ἔδραϊόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἅς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκύβῳ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι.

Νεφέλη καὶ γρόφος κύκλιον αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

Latentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus affertur, dicamur, Davidem in multas delapsam calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublati inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, completentem: quem Daniel his verbis commemorat: Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis aderat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui caelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati nites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Latentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulas siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdantur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae fultae et in sublime erectae sint, atque in aequanimis non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalebunt adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emergerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique maliciae procellae impetunt; neque tamen irruumpentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

Vras. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

⁶⁶ Dan. vii, 13, 14. ⁶⁷ Matth. v. 4. ⁶⁸ Isa. xli, 1.

ex splendente aere radians et tenuissima compositio; caligo autem, turbida et obscura tenebrarum offusio. Per utrumque vero divinæ naturæ invisibilitatem sermo declarat. Quemadmodum enim eum, qui nube quadam et caligine obvolvitur, conspiciere plane non licet; sic et invisibilis natura videri prorsus nequit. Significat item latentem Domini ad homines adventum, quando in servi forma natus est; ita ut nubes et caligo caro esse, quam assumpsit, intelligatur; utpote quæ deitatem operari, secundum illud: *Posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus*⁴⁷. Monet etiam ipsum esse qui in monte Sina in nube et caligine se exhibuit: ac docet, etiamsi divina natura videri nequeat, posse tamen ex operatione ejus virtutem conspici. Siquidem justitiam homines docuit; ac eos qui omnia sine delectu et discretione peragebant, ut cum recto judicio vitam agerent, instituit. Hoc ipsius thronus ac regnum efficit; quare addit: *Justitia et judicium correctio throni ejus*. Hæc fuit, inquit, adventus illius causa, ut judicaret juste causam nostram, quam contra malignas et adversarias potestates habemus. In nos quippe regnavit Christus, ut fide justificaret eos qui in peccato erant. Judicio autem est usus plane divino, ac humanissimo: judicavit enim, non ex operibus justitiæ, sed secundum misericordiam suam magnam: nosque per aquam sanctam et mysticam salvos effecit, in qua contritus et conculcatus fuit, imo potius periit draco ille multis capitibus instructus, ac cum eo virtutes ejus malignæ. Hæc correxit Christi regnum. Id sane hinc palam est, quod nos quidem ab iis qui nos injuste in servitutem redegerant liberati simus, illi vero condemnati simus. Hæc quippe vera justitia est, ut is qui tyrannidem exercebat diabolus destruat, homines vero qui sub tyrannide degebant liberentur. Cæterum id quoque a nobis expetit, ut justitiam et judicium recte exerceamus.

VERS. 3-7. *Ignis in conspectu ejus exardescet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ: vidit et commota est terra. Montes sicut cera liquefacti sunt a facie Domini, a facie Domini omnis terræ. Annuntiaverunt cæli iustitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in idolis suis. Hic terribilia ultricis illius virtutis per ignem et fulguris splendorem, quæ in secundo Christi adventu videnda sunt subindicat; ac evangelicam illuminationem revelat, divinæ prædicationis sermones, qui per totum orbem resplendent, fulgura nuncupans. Neque enim dixerimus eum fulguris, pluvie indicis, mentionem facere; sed divini et spiritualis luminis fulgorem, fulguris nomine significat; aut fortasse fulgura Christi vocat eos, qui sacrum divinæ et evangelicæ prædicationis munus obierunt, id est apostolos et evange-*

Α μὲν ἐστὶν ἐκ φωτισθεῖσθαι ἀέρος φεγγαῶδον καὶ λεπτότατον ὑψασμα· γνόφος δὲ ἀχλύωδης καὶ ὀμίχλωδης σκοτασμός. Δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως ἀποσεμνύει ὁ λόγος. Ὅσπερ γὰρ τὴν νεφέλην τιμὴ καὶ γνόφῳ συγκαλυπτόμενον ἀδύνατον κατεῖναι, οὕτω πάμπαν ἀδύνατον θεάσασθαι τὴν ἀόρατον φύσιν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν λεληθῆσαν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Κυρίου κάθοδον, ὅτε ἐπέφυκεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ὡς νοεῖσθαι νεφέλην καὶ γνόφον τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, ἅτε τὴν θεότητα ὑποκρύπτουσαν, κατὰ τὸ· Ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. Ἀναμνησθεὶς δὲ καὶ ὡς αὐτός ἐστι καὶ ἔν ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει διὰ νεφέλης καὶ γνόφου τὴν οικείαν ποιησάμενος ἐπιφάνειαν, καὶ διδάσκει, ὅτι, εἰ καὶ τὴν θείαν φύσιν ἀδύνατον κατεῖναι, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἐνεργείας τὴν ταύτης δύναμιν ἔνεστι θεωρῆσαι. Δικαιοσύνην γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευσεν, καὶ τοὺς ἀδικητικῶς ἔπαυται δρώντας μετὰ κρίσεως ὀρθῆς ἐδίδαξε πολιτεῦσθαι. Ταῦτα αὐτοῦ ὁ θρόνος καὶ ἡ βασιλεία κατώρθωσεν· διδ' ἐπάγει· Δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατώρθωσεν τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Αὕτη, φησὶ, γέγονε τῆς παρουσίας ἡ αἰτία, τὸ κρίναι δικαίως τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἣν ἔγμεν δηλαδὴ πρὸς τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένους ἰσχύμεις. Βεβασιλευκε γὰρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἵνα ἱκανώσῃ τῇ πίστει τοὺς ἐν ἀμαρτίᾳ. Ἐχρήσατο δὲ καὶ θεοπροπέει καὶ φιλαγάθῳ κρίματι· δεδικαίωσε γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτῷ ἔλεος· σέσωκε δὲ ἡμᾶς καὶ δι' ὕδατος τοῦ ἁγίου καὶ μυστικῆς, ἐν ᾧ συνετριβή καὶ πεπάτηται, μᾶλλον ἔτι καὶ ἀπόλωλεν ὁ πολυκέφαλος δράκων, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ δυνάμεις πονηραὶ. Ταῦτα ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία κατώρθωσεν. Δῆλον δὲ ἀφ' ὧν ἡμεῖς μὲν τῶν καταδουλωσάντων ἀδίκως ἠλευθερώθημεν, ἐκείνοι δὲ κατεκρίθησαν. Τοῦτο γὰρ κρίσις δικαία, τὸ τὸν μὲν τυραννοῦντα διάβολον καθελείν, τοὺς δὲ τυραννομένους ἀνθρώπους ἠλευθερῶσαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτεῖ δικαιοσύνην καὶ κρίσιν κατορθοῦν.

Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καθήσεται, καὶ φλογεὶ κύκλω τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ἐσαν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ· εἶδε καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Τὸ δρῆ ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκθησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου πάσης τῆς γῆς. Ἀγγηγίαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ εἶδον πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Αἰσχυρήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς ἰδωλεῖσιν, οἱ ἐγκυανώμενοι ἐν τοῖς ἐιδώλοις αὐτῶν. Ἐν τοῖς τοῖς τὰ φοβερά τῆς ἀναποδοτικῆς δυνάμεως ὑπέδεικνυσαι, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς διατυπώσεως ἀστραπῆς ἐν τῇ δευτέρῃ Χριστοῦ παρουσίᾳ· ἐκκαλύπτει δὲ καὶ τὴν εὐαγγελικὴν φωταγωγίαν, ἀστραπᾶς λέγων τοὺς τῶν θεοῦ κηρύγματος λόγους, οἱ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπουσιν. Οὐ γὰρ δήπου φαμέν, ὅτι τῆς ἐξ ὑετοῦς γεγεννημένης ἀστραπῆς ἐποείτο μνημῆν, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς ἀνάλαμπιν τῆς ἀστραπῆς κατασημαίνει ὀνόματι· ἢ ἀστραπᾶς ὀνομά-

⁴⁷ Psal. xvii, 12.

ζων Χριστοῦ, τοὺς τὸ θεῖον καὶ εὐαγγελικὸν ἱερουργῶντας κήρυγμα, τουτέστιν ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, οἱ φωτὸς δίκην τὴν οἰκουμένην κατέλαμψαν οἷς καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστός· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀληθινὸν αὐτός· ἐστὶν ὁ Υἱὸς καταφωτίζων ἅπασαν κτίσιν λογικῆν. Ἐπειδὴ δὲ γηγόνασιν μέτοχοι τοῦ παρ' αὐτοῦ φωτὸς καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ Ἄρθρακας ἀνήρθωσαν ἀπ' αὐτοῦ, χρηματίζουσι φῶς τοῦ κόσμου. Οὗτοι τοίνυν καθάπερ ἀστραπαὶ γηγόνασιν· τῇ ὑπ' οὐρανὸν διατρέχοντες πανταχοῦ, καὶ τὸ θεῖον καὶ νοητὸν ταῖς τῶν μυσταγωγουμένων καρδίαις εἰσπέμπονται φῶς. Καὶ πῦρ δέ φησιν ὁ ψάλλων, οὐ πάντως τοῦτο τὸ αἰσθητὸν, οὔτε μὴν τὴν ὀρωμένην φλόγα, ἀλλὰ θεῖαν τινὰ δύναμιν ἄμαχον καὶ δυσάντητον καὶ δυσδιάφικτον, πυρὸς δίκην κατεσθίουσιν τοὺς ἐχθραίνοντας αὐτῷ. Οὗτοι δὲ ἦσαν καὶ πρό γε τῶν ἄλλων οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες καὶ ὁ τῆς ἀγέλης αὐτῶν ἐπιστάτης· τοῦτον κατέφλεξεν ὁ Σωτὴρ τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως· ἐξελῆσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπ' αὐτῷ γενομένους, εἰ μὴ καθάπερ τι πῦρ ἐπαφῆκεν αὐτῷ τὴν δαπανῶσάν τε καὶ ἀφανίζουσαν αὐτὸν ὄργην. Οὕτως ἐξέλειτο τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένους, σέσωκε τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἐβρύσατο τοὺς πεπλανημένους, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκάλεσε φῶς. Τάχα δὲ πυρὸς· καὶ ἀστραπῆς ἐμνημόνευσεν ὁ Δαυὶδ, ἤγουν φλογὸς καὶ φωτὸς· ἐπειδὴ διπλῆ τοῦ πυρὸς ἡ ἐνέργεια· οὐ γὰρ μόνον τὸ καίειν, ἀλλὰ καὶ τὸ φωτίζειν ἔχει· καὶ τὸ μὲν φῶς τοῖς δικαίοις ἀποχαρίζεται, ἡ δὲ καύσις τοῖς παρανόμοις ἀφώριστα. Ταῦτα καὶ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας τὰ θεοπισματὰ· ταῦτα καὶ Δανιὴλ ἐθεάσατο· Ποταμὸς, γὰρ φησιν, πυρὸς ἔλλαξε ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ ὁ Κύριος εἶπεν, ὡς ἡ παρουσία αὐτοῦ ἔσται ὡς ἡ ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν φθάνουσα ὀστραπῆ. Τὸ μὲν πῦρ αὐτοῦ προπορεύσεται ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· τῶν δὲ εὐσεβῶν καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν χάριν ἀστραπαὶ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φωτὸς ἐκπεμπόμεναι ἀντὶ ἡλίου καταλάμψουσι τὴν οἰκουμένην. Εἰ γὰρ τότε ὁ ἥλιος σκοτισθῆσεται, καὶ ἡ σεληνὴ οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ τήριον διδασκαλίαν· πόθεν ἄλλοθεν φωτισθῆσεται ὁ ρος φῶς αἰώνιον.

Προσκυρήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ· ἤκουσε καὶ εὐφράνθη ἡ Σιών, καὶ ἠγαλλιάσατο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἕνεκεν τῶν κριμάτων σου, Κύριε. Σιών μὲν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ ὑπάρχειν ἰστέον, θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας τὰς ἀποστολικὰς ψυχὰς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διελθούσας· αἱ δὲ καὶ ἐπιπέπλανται εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλίασεως, μανθάνουσαι περὶ τῶν κριμάτων τοῦ Κυρίου, τῶν τε τοῖς εἰδωλολάτραις ἀποκειμένων τιμωριῶν, καὶ τῶν τοῖς ἔθνεσι τετηρημένων ἐπαγγελιών. Εἰκότως δὲ χαίρουσιν ἅτε αὐτῷ ἀνακείμεναι, καὶ ἐλπίζουσαι τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας καταξωθῆσθαι. Ὅτι σὺ εἶ Κύριος ὁ Ὑψίστος ἐπὶ πάντων τὴν γῆν, σφόδρα ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, μωθεῖτε ποιηρόν· φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν δούλων αὐτοῦ, ἐκ χειρὸς ἀμαρ-

listas, qui instar luminis orbem terrarum illustrarunt: quibus etiam Christus dixit, *Vos estis lux mundi*⁶⁰. Nam vera lux est ipse Filius, qui omnem creaturam rationabilem illuminat. Quia vero lucis illius participes fuerunt secundum illud, *Carbones succensi sunt ab eo*⁶¹, ideo lux sunt hujus mundi. Hi itaque veluti fulgura facti sunt, totam ubique terram percurrentes, ac divinam spiritualemque lucem initiatorum cordibus immittunt. Ignem porro Psalmista dicit, non hunc sensibilem, neque flammam illam quæ sub aspectum cadit; sed divinam quamdam virtutem inexpugnabilem, cui non obsisti, quæ non effugi potest, quæ ignis instar hostes suos devorat. Hi autem erant, præ aliis perniciosi dæmones, et gregis eorum præfectus, quem Sælvalor cum aliis combussit. Neque alias poterant qui in terra illi subjecti erant liberari, nisi ceu ignem quempiam consumptricem ad perniciem et destructionem, iram suam immisisset in illum. Sic ille liberavit eos qui subditi fuerant, captivos eripuit, errantes reduxit, et in veritatis lucem evocavit. Fortasse vero ignis et fulguris meminit David, videlicet flammæ et lucis; quia duplex igni efficacia inest: non enim urendi solum, sed etiam illuminandi vim habet; ac lucem quidem justis impertit, combustio autem iniquis reservatur. Hæc sunt secundi adventus vaticinia: hæc Daniel vidit, nam ait, *Fluvius igneus trahebat in conspectu ejus*⁶²; et Dominus dicit, adventum suum, ut fulgur ab oriente ad occidentem pertingens, futurum esse⁶³. Ignis quidem ejus præcedet inimicorum causa; amicorum vero ac religiosorum hominum gratia, fulgura a luce ejus emissa loco solis orbem illustrabunt. Si enim tunc *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo*⁶⁴, secundum Sælvaloris doctrinam; unde alias mundus illuminabitur, nisi ex ipso? quandoquidem est ipse Dominus lux æterna.

ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὴν σωκόςμος εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ· Ἐπειδήπεο ἐστὶν αὐτὸς ὁ Κύ-

VERS. 8-12. *Adorate eum omnes angeli ejus: audivit et lætata est Sion, et exsultaverunt filie Judææ propter judicia tua, Domine. Sion quidem Ecclesiam Christi esse sciendum est; filias vero Judææ, apostolicas animas ex Judæorum gente oriundas: quæ sane impletæ sunt gaudio et exultatione; cum de judiciis Domini audierunt, deque suppliciis, quæ idolorum cultoribus reposita sunt, necnon de promissis, quæ gentibus reservantur. Et merito quidem gaudent, utpote ipsi addictæ, ac sperantes se glorioso ejus adventu dignandos esse. Quoniam tu es Dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus es super omnes deos. Qui diligitis Dominum, odite malum: custodit Dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatorum liberabit eos. Si malum, inquit, aversati, sancti efficiamini; tunc*

⁶⁰ Matth. vi, 14. ⁶¹ Psal. cxvii, 9. ⁶² Dan. vii, 10. ⁶³ Matth. xxiv, 27. ⁶⁴ ibid. 29.

vobis continget Dei præsidio muniri, atque a manu A diaboli liberari : is enim proprie peccator dicitur. Modus itaque dilectionis erga Dominum est odisse mala ; merces autem illius est, ipsum in vitæ præsidium obtinere, atque insurgentibus inimicis superiorem evadere. Viden' quanta pro Dei dilectione accipimus? Sancti vero efflicimur, cum ipsi addicti sumus, atque Deum custodem magni illius prædii, animæ scilicet nostræ, nanciscimur; ita ut non ultra sub manu et potestate inimici maneamus, nam *Lux orta est justo, et rectis corde lætitia. Lætanimi, justi, in Domino, et confitemini memoriæ sanctificationis ejus.*
εὐφροσύνη. Εὐφράνθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγνωσύνης αὐτοῦ.

PSALMUS IPSI DAVID XCVII.

VERS. 1. *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Hic item psalmus eidem sententiæ insistit: nam utrumque Salvatoris adventum vaticinatur, sed multo magis de secundo edisserit. Jure autem canticum novum Deo offerre præcipit, quia pristinæ rerum mutationem prædicat, prænuntiatque novum vitæ institutum. Et enim ea quæ a Deo universorum pro salute nostra peracta sunt, supernaturalia sane sunt ac stupenda. Servator quippe noster mundo adveniens, ac Dei gratia pro omnibus mortem degustans, ut tolleret peccatum mundi, ut ex sequentibus versiculis demonstrabitur, magnis et arcanis nos dignatus est mysteriis. *Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus.* Salvatorem esse dexteram et brachium Dei, jam pluribus ex dexteræ et brachii significatione demonstratum est. Dextera itaque Dei eos, qui ad beatitudinem erecti sunt, salvos ipsi custodit. Non enim omnis qui salvus est, Domino Deo servatur; sed solus et omnis ille qui secundum rectam rationem a malis et morbis liberatur, et veritatis cognitionem cum pietate assecutus est. Nam qui ex morbis et vulneribus servatur, non penitus Deo salvus est, maxime vero cum ignorat se a Deo incolumitate donatum. Sanctum porro Dei brachium est, non participatione sanctitatis; sed quia Spiritus sancti brachium est. Et fortasse dextera quidem, Dei vis operandi, quæ non alia quam Deus Verbum est, vocatur; quia dextere, id est, sancte, sapienter, inculcate, laudabiliter omnia efficit; brachium vero ob fortitudinem ac robur præstantissimum.

VERS. 2, 3. *Notum fecit Dominus Salvatore suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam. Recordatus est misericordiæ suæ Jacob, et veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ Salvatore Dei nostri.* Olim Abrahamo pollicitus, in semine ipsius benedicendas esse omnes gentes, verborum veritatem per rerum eventum confirmavit: et misericordiam, quam se exhibiturum esse cum juramento promisit, ad rem deductam esse demonstravit. Hæc porro multum affinia videntur vaticiniis Isaïæ, per quem Pater Unigenito suo ait: *Dedit in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis*

ταλῶν ῥύσται αὐτούς. Εἰ ἀποστραφέντες, φησι, τὸ πονηρὸν οἱοὶ γένησθε, τότε δὴ συμβήσεται ὑμῖν καὶ τῆς φυλακῆς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου ῥύσθηται χεῖρός· οὗτος γὰρ ὁ κυριῶς ἀμαρτωλός. Ὁ μὲν οὖν τρόπος τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης τὸ μισεῖν πονηρὰ· μισθός δὲ τούτου τὸ ἔχειν αὐτὸν φυλακὴν τῆς ζωῆς, καὶ κρείττω τῶν ἐπινοημάτων δυσμενῶν γίνεσθαι. Εἶδες ἤλικα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀπολάβομεν; Γινόμεθα δὲ οἱοὶ ἀνακαίμεν αὐτῷ, καὶ φύλακα τὸν Θεὸν τοῦ μεγίστου κτήματος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἔχομεν· ὥστε μὴ ὑπὸ τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἐξουσίαν γενέσθαι τοῦ ἐχθροῦ· Φῶς γὰρ ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγνωσύνης αὐτοῦ.

B

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΖ΄.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν. Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει διάνκιαν ἑκατέραν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν προθεσπίζει, ἀλλὰ τὰ πλεονα περὶ τῆς δευτέρας διεξείσιν. Εἰκότως δὲ ᾄσμα καινὸν κελεύει προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ· ἐπειδὴ τῶν προτέρων πραγμάτων κηρύττει μεταβολὴν, καὶ καινὴν πολιτείαν προαγορεύει. Ὑπερφυδὴ γὰρ καὶ παράδοξα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γενόμενα ἐπισητηρὰ ἡμετέρα. Ὁ γὰρ Σωτὴρ, ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ καὶ χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντός γευσάμενος θανάτου ἐπὶ τῷ ἔρει τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς διὰ τῶν ἐπιμένων δηλωθήσεται στίχων, τῶν μεγάλων καὶ ἀπρόρητων ἡμᾶς κατηξίωσε μυστηρίων. *Ἔσωσε αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ.* Δεξιὰ καὶ βραχίον Θεοῦ διὰ πλειόνων ἀποδεδείκται ὁ Σωτὴρ εἶναι κατὰ τοῦ τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ βραχίονος κειμένου. Σώζει οὖν αὐτῷ τῷ Θεῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τοὺς εἰς μακαριότητα ἡρμένους. Οὐ γὰρ πᾶς σωζόμενος Κυρίῳ τῷ Θεῷ σώζεται· ἀλλὰ μόνος καὶ πᾶς ὁ κακῶν καὶ παθῶν κατὰ τὸν ὄρθον λόγον ἀπαλαττόμενος, καὶ τῆς ἀληθείας γῶσιν μετ' εὐσεβείας ἀνεληφώς. Ὁ γὰρ ἐκ νόσων καὶ τραυμάτων σωθεὶς οὐ πάντως Θεῷ σώζεται, μάλιστα ὅτε οὐκ ἐπίσταται ἐκ Θεοῦ τὴν ὑγίειν αὐτῷ δεδούσθαι. Ἄγιος δὲ ὁ βραχίον τοῦ Θεοῦ ἐστίν, οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγιότητος τυγχάνων, ἀλλ' ἀγίου Πνεύματος ὢν βραχίον. Καὶ τάχα δεξιὰ μὲν ἡ ἐνεργητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις, οὐκ ἄλλη τοῦ Θεοῦ λόγου τυγχάνουσα, καλεῖται, διὰ τὸ δεξιῶς, τουτέστιν ἀγίως, σοφῶς, ἀμέμπτως, ἐπαινετῶς πάντα ποιεῖν· βραχίον δὲ διὰ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ὑπερβάλλον τῇ κραταιότητι.

D

Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ ὀίκῳ Ἰσραὴλ. Εἶδονσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Πάλαι τὸν Ἀβραὰμ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐπαγγειλάμενος, τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως ἐπιστώσατο· καὶ ὁ δι' ὄρκου ἐπηγγελῆσθε παρέξειν ἔλεος, τοῦτο ἐδείξεν εἰς ἔργον ἐκδάν. Κομιδὴ δὲ ταῦτα ἔοικε τοῖς Ἡσαίου βεσπίσμασι, δι' οὗ ὁ Πατὴρ ἔφη πρὸς τὸν Μωνογενῆ· *Ἔδωκά σε εἰς θιαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ*

εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἄ-
 γάρ τοῖς θαυμασίοις πατριάρχαις καὶ τῷ Δαυὶδ ὑπ-
 ἔσχετο ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν κατὰ
 σάρκα τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ σωτηρίαν δι' αὐ-
 τοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξειν, διαθήκην ἐκέλεσε τὴν
 πρὸς τοὺς πατέρας γενομένην ἐπαγγελίαν. Γένος δὲ
 αὐτοῦ τὸν Ἰσραὴλ κέκληκεν· ἐπειδὴ ἐξ Ἰουδαίων
 κατὰ σάρκα Χριστός. Δέδωκά σε τοίνυν εἰς διαθήκην
 γένους, τουτέστιν, ὥστε πληρῶσαι τὰς πρὸς Ἰουδαίους
 γεγενημένας συνθήκας· ἀλλ' εἰς φῶς οὐκ ἔτι Ἰου-
 δαίων, ἀλλ' ἔθνων· οὗτοι γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῆς
 σωτηρίας μετέλαχον· ἐκεῖνοι δὲ τὸν ζῶπον τῆς ἀπι-
 στίας ἠγάπησαν. Τοῦτο καὶ ἐναυῖθα ἔφη Δαυὶδ·
 Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, ἤγουν τῷ
 Ἰσραὴλ, τουτέστι τὰς πρὸς ἐκεῖνους γεγενημένας
 ἐπαγγελίας ἐπλήρωσε, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγε· διδὲ
 δοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ
 Θεοῦ ἡμῶν. Κηρυχθέντος γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου ἐν πάσῃ
 τῇ ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κατὰ τὴν Χριστοῦ χρησιμοδίαν, εἶ-
 δον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς Χριστὸν, τὸ Σωτήριον
 τοῦ Θεοῦ.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ, ἤσατε, καὶ
 ἀγαλλιῶσθε καὶ ψάλατε. Ψάλατε τῷ Κυρίῳ ἐν κι-
 θάρᾳ, ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ, ἐν σάλπιγγιν
 ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κεράτινης. Ἀλαλά-
 ξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς.
 Κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν, συνάψατε, φησί, τοῖς ὕμνοις καὶ
 ὄργανα ψαλμικά· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, κιθάρᾳ ἢ πρα-
 κτικῇ· φωνῇ δὲ ψαλμοῦ ἢ θεωρία. Δοξάσατε ὢν,
 φησί, τὸν Κύριον διὰ πράξεως καὶ θεωρίας, καὶ πρὸς
 τὸν ψαλμὸν τὸν διὰ τοῦ ὄργανου πληττόμενον, ἤγουν
 τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετὴν, καὶ
 φωνῇ τῆς ἀδέτω ἢ περὶ τῶν πρακτικῶν θεωρία· κιθάρ-
 ραν γὰρ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν
 λέγει. Καὶ τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν διηνεκῶς
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πληροῦμενον· τῇ γὰρ πνευματικῇ
 κιθάρᾳ τὴν θεῖαν ἀνακρουόμεθα μελωδίαν. Ποιοῦμεν
 δὲ καὶ ἡμεῖς λογικὰς κιθάρᾳς τὰ ἡμέτερα στόματα,
 καὶ χρώμεθα ἀντὶ μὲν χορδῶν τοῖς ὀδοῦσιν, ἀντὶ δὲ
 χαλκοῦ τοῖς χεῖλεσι· πληκτροῦ δὲ παντὸς ἡ γλῶσσα
 ὀξύτερον κινουμένη, τὴν ἐναρμόνιον ἀποτελεῖ τῶν
 χροσμάτων ἡχῆν· κινεῖ δὲ τὴν γλῶτταν ὁ νοῦς, οἷόν
 τις μουσικὸς μετ' ἐπιστήμης ποιούμενος τὴν ταύτης
 μετάδοσιν. Αὕτη τῷ Θεῷ ἡ κιθάρᾳ τῆς ἀψύχου θυμη-
 ρεστέρα. Καὶ μάρτυς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου βοῶν·
 Ἀπόστησον ἀπ' ἡμῶν ἡχὸν ὧδῶν σου, καὶ φωνῆς
 ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. Ἐν σάλπιγγιν ἐλα-
 ταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κεράτινης. Ἐλαταὶ λέγον-
 ται σάλπιγγες οἱ λόγοι τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν διὰ τὸ βεβασανισμένον καὶ πεπυρωμένον τῆς πί-
 στειως αὐτῶν· κεράτιναι δὲ διὰ τὸ πρακτικόν. Βοῶν
 γὰρ αἱ κεράτιναι σάλπιγγες· βοῦς δὲ ἐργατικὸν ζῶον.
 Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων δὲ φησὶν ὁ Παῦλος· Μὴ τῶν
 βοῶν μέλει τῷ Κυρίῳ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει. Φο-
 ναὶ τοιγαροῦν τῶν ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἀποστόλων
 ἐλαταὶ ὀμοῦ καὶ κεράτιναι σάλπιγγες ἐτύχχανον. Κι-

in salutem usque ad ultimum terræ⁹³. Quia enim
 admirandis illis patriarchis et Davidi universorum
 Deus promiserat, se ex semine eorum Christum se-
 cundum carnem excitaturum, ac per illum salutem
 omnibus hominibus datum esse; hujusmodi pol-
 licitationem patribus datam, testamentum vocavit.
 Ipsius autem genus Israellem vocavit; quia Christus
 secundum carnem ex Judæis est. Dedi te igitur
 in testamentum generis; id est, ut pacta cum Judæis
 inita impleantur; sed in lucem dedi te, non ultra
 Judæis, sed gentibus, per fidem enim hæ salutem
 nactæ sunt: illi vero infidelitatis caliginem dilexe-
 runt. Id ait hoc loco David: *Recordatus est mis-
 ricordie suæ Jacob*, scilicet Israeli, id est, datas
 ipsis promissiones implevit, et ad rem deduxit:
 quare *viderunt omnes termini terræ Salutare Dei
 nostri*. Evangelio enim in omni terra, secundum
 Christi vaticinium, et in universo terrarum orbe in
 testimonium omnibus gentibus prædicato, viderunt
 omnes fines terræ Christum, Salutare Dei.

VERS. 4-6. *Jubilate Deo, omnis terra, cantate et
 exsultate et psallite. Psallite Domino in cithara, in
 cithara et voce psalmi, in tubis ductilibus, et voce
 tubæ corneæ. Jubilate in conspectu regis Domini,
 et cætera. Ad verbum quidem, hymnis, ait, adjungite
 et instrumenta psalmica. Secundum anagogicum au-
 tem interpretandi modum, cithara est practica;
 vox vero psalmi, theoria. Domino itaque, ait, praxi
 et theoria laudem dicite: et præter psalmum instru-
 mento pulsatum, videlicet præter corporis actiones
 cum virtute editas, vox item canat, id est, agen-
 darum rerum theoria (sive speculatio) addatur: ci-
 tharam quippe vocat, corporis cum anima concen-
 tum. Hanc porro legem videre liceat assidue in ec-
 clesiis impleri: nam spirituali cithara divinam pul-
 samus melodiam. Imo etiam ora nostra citharas
 rationales efficimus; et pro chordis, dentibus uti-
 mur; pro ære, labiis: quovis autem pleetæ cele-
 rius agitata lingua, concinnum edit pulsationum
 sonum: mens autem linguam movet, ceu peritus
 quidam musicus scite ejus mutationem efficiens.
 Hæc cithara Deo gratior est, quam illa animi ex-
 clamans: *Averte a nobis sonum canticorum tuorum,
 et vocem instrumentorum tuorum non audiam*⁹⁴. *In
 tubis ductilibus, et voce tubæ corneæ. Tubæ du-
 ciles dicuntur sermones apostolorum Servatoris
 nostri, ob probatam et igne examinatam eorum
 fidem; corneæ vero propter actiones. Boun
 enim sunt tubæ corneæ: est autem bos ani-
 mal laboriosum. De apostolis vero ait Paulus:
*Nunquid de bobus cura est Domini*⁹⁵? vel pro-
 pter nos omnino hoc dicit. Voces itaque sacrarum
 Salvatoris apostolorum, ductiles simul et corneæ
 tubæ erant. Alio autem modo, citharam ne cuncteris**

⁹³ Isa. XLIX, 6. ⁹⁴ Apoc. v, 23. ⁹⁵ I Cor. IX, 9.

dicere universum Christi populum, ex diversis animabus, tanquam ex pluribus chordis, concinnatum, atque unicam orationem et gratiarum actionem Deo offerentem.

PSALMUS IPSI DAVID. XCVIII.

VERS. 1, 2. *Dominus regnavit, irascantur populi, qui sedet super cherubim, moveatur terra.* Hic psalmus apud Hebræos titulo caret: estque unus ex iis qui Christi regnum annuntiant. Cum enim nemo irasci se dicat quod Deus universorum in omnes regnum obtineat; de Christi tamen regno ait præsens sermo populos irasci, videlicet populos ex circumcissione et ex gentibus, qui in ipsum non credunt. Quis sit autem Dominus, mox declarat dicens: *Qui sedet super cherubim.* Mordet enim infideles, ipsisque dolet gentium pro salute studium: siquidem propheticas de regno ejus voces non intellexerunt. *Moveatur terra.* Dæmones enim, qui olim plurimum valebant, infirmati sunt; ita ut omnes eorum virtutes commotæ sint, et operationes cessaverint. Homines quoque terram incolentes, resipiscentes, paterni erroris perniciem agnoverunt, Deum Verbum sibi Dominum ascribentes. Imo vero qui in eum increduli fuerunt, vehementer commoti sunt, vi doctrinæ ejus concussi atque percussi. Illud autem, *qui sedet*, quasi homines alloquens ait. *Natura quippe incorporea incomprehensa et incircumscripita est. Dominus in Sion magnus, et excelsus super omnes populos.* Sion significat speculam; sic autem appellare divina Scriptura solet omne religiosum institutum, atque hoc modo indicantur illi qui cœlestia speculantur, qualis erat Apostolus qui ait: *Non speculantibus nobis terrena, sed cœlestia* *. Apud illos enim magnus est Dominus.

VERS. 3. *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est.* Nunc quidem irascuntur populi adversus regnum Salvatoris nostri: erit porro tempus quo ipsi quoque nomini magno ejus confitebuntur, *quando omne genu flectentur caelestium, atque terrestrium, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria Patris* *. — VERS. 4. *Et honor regis judicium diligit.* Honor et virtus regis cum judicio, aliis quidem nomen ejus terribile, aliis vero sanctum merito efficit. Si enim qui legem ejus transgrediuntur, per ipsam transgressionem illum inhonorant; qui divinam legem exsequuntur, vice versa, per ejus executionem regem ipsum qui legem dedit honore afficiunt, judicium ejus diligentes: scientes justum esse judicium ejus, ac se divina præmia consecuturos esse, quia secundum voluntatem ejus pie et juste egerunt.

VERS. 5. *Tu parasti directiones, judicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Exaltate Dominum Deum nostrum, etc.* Nemo, inquit, existimet hic alium

θάραν δὲ ἄλλως μὴ δοκεῖ λέγειν τὸν σύμπαντα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἐκ διαφόρων ψυχῶν ὡς ἐκ πλείονων χορδῶν ἡρμωσμένον, μίαν τε εὐχὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ ἀναπέμποντα.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. 148.

Ὁ Κύριος ἐβασιλεύσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί, ὁ καθήμενος ἐπὶ χειρῶν, σαλευθήτω ἡ γῆ. Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμός· εἷς δὲ καὶ αὐτὰς τυγχάνει τῶν εὐαγγελιζομένων τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ τῷ βασιλεύειν ἀπάντων τῶν ὄλων Θεὸν, οὐδένα ἄν τις ὀργιζέσθαι φαίη, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ φησὶν ὁ παρῶν λόγος ὀργιζέσθαι λαούς· φησὶ δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων ἀπιστοῦντας αὐτῷ. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Ὁ καθήμενος ὑπὲρ χειρῶν. Δάκνει γὰρ τοὺς ἀπίστους καὶ λυπεῖ ὁ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἔθνων ζῆλος· οὐ γὰρ συνῆχαν τὰς περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ προφητικὰς φωνάς· Σαλευθήτω ἡ γῆ. Οἱ τε γὰρ πάλα πολλά δυνάμενοι δαίμονες, ἐξητθένησαν, ὡς πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις σαλευθῆναι, καὶ παυσθῆναι τὰς ἐνεργείας· οἱ τε τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι, μεταβαλόντες, τῆς πατρῴας πλάνης τὴν βλεθρον ἐπέγνωσαν, τὸν Θεὸν Λόγον αὐτῶν Κύριον ἐπιγραψάμενοι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπιστοῦντες αὐτῷ, μεγάλως ἐσαλευθήσαν, κινούμενοι καὶ καταπληττόμενοι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὴν ἐναμιν. Τὸ δὲ, καθήμενος, ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενος εἶρηκεν. Ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις ἀπερίληπτος καὶ ἀπερίγραφος. Κύριος ἐν Σιών μέγας, καὶ ὑψιλόος ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. Σιών ἔρμηνεύεται σκοπευτήριον· οὕτω δὲ ὀνομάζειν ἔθος τὴν θείαν Γραφὴν πᾶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα, τῶν τὰ ἐπουράνια σκοποῦντων τούτων δηλουμένων τὸν τρόπον ὁποῖος ἦν λέγων ὁ Ἀπόστολος· Σκοποῦντων ἡμῶν οὐ τὰ ἐπίγεια, ἀλλὰ τὰ ἐπουράνια. Παρὰ τούτοις οὖν μέγας ἐστὶν ὁ Κύριος.

Ἐξομολογήσασθωσαν τῷ ὀνόματι σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἅγιόν ἐστι. Νῦν μὲν ὀργίζονται λαοὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλείᾳ· ἔσται δὲ τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ αὐτοὶ ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῷ μεγάλῳ, Ὅτε πᾶν γόνυ κλῆσει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Πατρὸς. Καὶ τιμὴ βσιλιέως κρῖσιν ἀγαπᾷ. Ἡ τοῦ βασιλιέως τιμὴ τε καὶ ἀρετὴ εἰκότως μετὰ κρῖσεως τοῖς μὲν ἐπιφοβὸν ποιεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς δὲ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἱ παραβαίνοντες αὐτοῦ τὸν νόμον, δι' αὐτοῦ τοῦ παραβαίνειν ἀτιμάζουσιν αὐτόν· οἱ κατορθοῦντες τὸν θεῖον νόμον δι' αὐτοῦ τοῦ ἐνεργεῖν κατὰ ταῦτον τιμῶσι τὸν νομοθετήσαντα αὐτὸν βασιλέα, ἀγαπῶντες τὴν παρ' αὐτοῦ κρῖσιν, ἐπιστάμενοι δίκαιον τὸ κρῖμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι τεύξονται θεῶν ἀμοιβῶν, κατὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ, εὐσεβῶς καὶ δικαίως πολιτευσάμενοι.

Σὺ ἠτοίμασας εὐθιτητα, κρῖσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Μηδαίς, φησὶ, νομίζοντο

* II Cor. iv, 18. * Philipp. ii, 10, 11.

ἔτερον εἶναι τὸν ἐνταῦθα δοξολογούμενον Κύριον τοῦ Θεοῦ τοῦ νομοθετήσαντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Σὺ γάρ, φησὶ, Κύριε, οὗ τὴν βασιλείαν θεσπίζομεν, αὐτὸς ὢν τυγχάνεις, ὁ καὶ τῷ ἐκ περιτομῆς λαῷ κρίσιν καὶ δικαιοσύνην διαταξάμενος κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς νομοθεσίαν, δικαίωματα καὶ κρίματα περιέχουσαν. Σὺ δὲ αὐτὸς καὶ εὐθύτητας ἡτοίμασας κατὰ τὸν τῆς ἀναποδόσεως καιρὸν ἀποδοθησάμενας τοῖς φυλάττουσι τὴν κρίσιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλούμενοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν, ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. Ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Τὸ, *Εἰ ἐπιστεύσατε Μωϋσῆ, ἐπιστεύσατε ἂν ἔμοι· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος ἔγραψε*, τῆς οὖν αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ τὰ προκειμένα. Τοῦτον γὰρ τὸν Κύριον, καὶ οὐχ ἕτερον, φησὶ, τὸν ἐν τῷ παρόντι θεολογούμενον, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, καὶ εἴ τις ἕτερος, εἴτε προφητῶν, εἴτε ἱερῶν, ἐπεκαλοῦντο. Καὶ οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ νῦν ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς ὑψηλὸς ὑπάρχων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δοξαζόμενος, ὁ κάκεινων εἰσακούων καὶ λαλῶν αὐτοῖς ἐν στύλῳ νεφέλης. Οὐκ ἄλλως δὲ τῆς τοσαύτης ἀξίας ἔτυχον οἱ δηλωθέντες, εἰ μὴ ὅτι ἐφύλαττον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὸ πρόσταγμα ὃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἡμῖν διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ αὐτὸς προστάγματα καὶ ἐντολάς, καὶ μαρτύρια ἔδωκεν, ἅπερ εἰ φυλάττοιμεν, τῶν ἰσῶν καὶ αὐτοὶ καταξίωθήμεθα.

Κύριε Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπὶ κηρούς αὐτῶν, σὺ εὐλάτος ἐρίνου αὐτοῖς, καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. Σὺ, φησὶν, ὁ ἡμέτερος Κύριος καὶ Θεός, ὁ τῶν ἐθνῶν βασιλεὺς, ὁ ὑψ' ἡμῶν κηρυττόμενος, αὐτὸς ἦσθα ὁ καὶ τῶν ἀμφὶ Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν ὑπακούων, καὶ τῆς τοσαύτης ἐκείνοις μεταδίδους παρῶσας, ἰλεουμένοις σε ὑπὲρ τοῦ παροργίζοντος λαοῦ, καὶ πολλῆς αὐτοῖς ἀξιών εὐμενείας. Εἰ γὰρ καὶ τισιν ἀσθενεῖαι περιέπιπτον ὡς ἄνθρωποι, ὡς Μωϋσῆς ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ ὕδατος, καὶ Ἀαρὼν ἐπὶ τῇ μοσχοποιίᾳ, σὺ, ὡς παραγάθου πατρὸς πανάγαθος υἱός, ὡς αὐτοῖς ἐρίνου, συγγνώμην νέμων τῇ θνητῇ ἀσθενείᾳ. *Καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν.* Εἰ καὶ ἔδοξάν τι, φησὶν, ἁμαρτάνειν ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπαλευεὺς αὐτοῖς ἐν οἷς παιδείας ἔδόντο. Ἠλέγητο γὰρ ἐπὶ τοῦ μόσχου ἁμαρτήσας Ἀαρὼν, καὶ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας.

Ἦψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Μηδὲν ταπεινὸν, φησὶ, καὶ ἀνθρώπινον περὶ τοῦ Κυρίου φρονεῖτε· ἀλλ' ὕψοιτε αὐτὸν ὑψηλὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζοντες, καὶ τὸ προσῆκον αὐτῷ προσενέγκατε σέβας. Ὅρος δὲ ἅγιον πάλαι μὲν τὸ Σιών ἐκαλεῖτο, νῦν δὲ τῆς Θεογκωσίας τὸ ὕψος· οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαίας καὶ Μιχαίας ἐθέσπισαν· *Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου*

dominum gloria celebrari. quam Deum qui legem dedit in deserto. Tu enim, inquit, Domine, cujus regnum vaticinamur, idem ipse es qui populo ex circumcissione iudicium et iustitiam præcepisti, secundum statutam ipsis legem, justificationes et iudicia complectentem. Tu autem ipse parasti directiones, retributionis tempore iis reddendas qui iudicium et iustitiam custodierint. — **VERS. 6, 7.** *Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos, custodiebant testimonia ejus, et præcepta quæ dedit illis.* Illud, Si crederetis Moysi, crederetis utique mihi, de me enim ille scripsit¹⁰, ejusdem sententiæ est atque illa quæ jam tractamus. Nam eundem, inquit, et non alium Dominum, qui jam Deus prædicatur, Moyses, Aaron et Samuel, ac si quis alius, sive prophetarum, sive sacerdotum, invocabant. Et hic erat ipsum Dei Verbum, jam apud omnes populos excelsum et apud universas gentes gloria affectum, quod illos olim exaudiebat, et in columna nubis loquebatur ad eos. Neque alio modo memorati viri tantam dignitatem nacti sunt, nisi quia testimonia ejus et præceptum, quod dedit illis, custodiebant. Sic itaque ille per Novum Testamentum præcepta et mandata atque testimonia nobis dedit, quæ si custodiamus, paria et ipsi obtinebimus

VERS. 8. *Domine Deus noster, tu exaudiebas eos, tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Tu, inquit, Dominus et Deus noster, omnium rex, qui a nobis prædicaris, ipse eras qui Moysen et Aaronem exaudiebas, ac tantam illis addebas fiduciam, cum te exacerbanti populo propitium redderent, quique illos multa benevolentia dignabare. Etiamsi enim in quasdam infirmitates laberentur, utpote homines, quemadmodum Moyses in incredulitatem circa aquam, et Aaron in conflationem vituli; tu ut optimi patris optimus filius, propitius ipsis eras, ac mortali infirmitati veniam concedebas. *Et ulciscens in omnes adinventiones eorum.* Etiamsi, inquit, utpote homines, in aliquo peccare viderentur, tu castigabas eos, cum castigatione opus erat. Nam de conflato vitulo Aaron redarguebatur, et Moyses apud aquam contradictionis.

VERS. 9. *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate in monte sancto ejus, quoniam sanctus Dominus Deus noster.* Nihil, inquit, humile et humanum de Domino sentite; sed excelsa de illo cogitantes ipsum exaltate, ipsique debitum exhibete cultum. Mons autem sanctus olim Sion vocabatur, nunc vero divinæ sublimitatis cognitionis; ita enim Isaias et Michæas vaticinati sunt: *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini*¹¹; id est, Dei

¹⁰ Joan. v, 46. ¹¹ Isa ii, 2; Mich. iv, 1.

cognitio aperta omnibus erit. Nam ipse quoque Apostolus montem Sion spiritualem agnovit; ait quippe: *Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem*¹. Jubemur itaque pro collata nobis a Deo cognitione ipsi adorationem offerre: qui Dominus noster est, quia nos servi ejus sumus; et Deus item est. utpote opifex. Atque ita spirituali more psalmum intelligamus.

PSALMUS IN CONFESIONEM. XCIX.

Vers. 2, 3. *Jubilate Domino, omnis terra. Id est, gentes quæ in terra sunt: quæ his verbis ad pristinorum peccatorum confessionem evocantur, in quibus quando idolorum errori deditæ erant, volutabantur. Quamobrem psalmus inscriptus est In confessionem. Servite Domino in lætitia, ipsius jugo vos submittentis. Perinde namque est servire ipsi, atque servire luci, et servire vitæ, veritati, justitiæ et sanctitati: hæc quippe omnia Dominus est. Introite in conspectu ejus in exultatione. Si quis autem non serviat ipsi in lætitia, ne audeat conspectui ejus se sistere, illos pedibus ad Ecclesiam ejus accedens. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos, populus ejus et oves pascuæ ejus. Cum enim noverimus ipsum Deum, ipsum Dominum esse, tunc per illam cognitionem in conspectum ejus ingressi, ipsum opificem nostrum esse constebimur. Quod enim non nos ipsi nos faciamus, etsi auctores videamur esse generationis liberorum, hinc palam est, quod ex patre et matre geniti Job et David, ambo tamen dicant: *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me*², ac Jeremiæ ipse Deus ait: *Antequam te formarem in utero, novi te*³. Nam uxorem, quæ errore ducta viro suo dicebat: *Aut da mihi liberos, sin minus, occide me*⁴, vir, cum sapiens esset, docte increpat his verbis: *Nunquid pro Deo ego tibi sum, qui privavit te fructu ventris*⁵? Etiam si enim patres videantur liberos procreare, at Deus illos efficit: ac ille quidem causa est, illi vero cooperantur, utpote qui jussui ejus primitus dato obsecundent. Quamobrem multi etsi liberos suscipere peroptent, non possunt tamen. Symmachus vero ait: *Ipse fecit nos, non existentes. Nos autem populus pascuæ ejus et oves manus illius. His vero non dominatum modo suum; sed etiam providentiam suam indicavit: non solum enim Dominus noster est; sed etiam pastor cum sit, bona nobis pascua offert. Nos autem populus ejus, utpote regis; oves autem ejus, utpote pastoris: populus sunt, qui meliores et rationabiliiores; oves autem, qui his inferiores sunt, et irrationabiliorem ordinem obtinent, neque divinorum oraculorum periti sunt; secundum illud: *Erravi sicut ovis quæ perii*⁶. Cæterum cum omnium Deus et conditor sit, omnia vocat, omnia sibi propria efficit. *Homines quippe et jumenta salvat Deus*⁷; illos quidem, ut populum suum; illa vero, ut oves manus suæ.**

τούτεστιν ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις πᾶσι δῆλη γενήσεται. Οἶδε γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος νοητὸν ἕρος Σιών· Προσεληλύθατε γὰρ ἕρσι Σιών καὶ πόλει Θεοῦ ὡς τὰς Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω. Προσ τετάγματα τοῖνυν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡμῖν ὑπὸ Θεοῦ γνώσιν προσφέρειν αὐτῷ προσκύνησιν· ὅς καὶ Κύριος ἡμῶν ἐστὶν ὡς θεῶν, καὶ Θεὸς ὡς πλάστης. Ἄλλ' οὕτω μὲν πνευματικώτερον τὸν ψαλμὸν νοήσαιμεν.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΙΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΝ. ΙΘ΄.

Ἀλαλιξάτε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Τουτέστι τὴ ἐπὶ γῆς ἔθνη· καὶ διὰ τούτων κέκληται ἐπὶ ἐξομολόγησιν τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων, ἐν οἷς ἐκαλιδοῦντο ὅτε τῇ εἰδωλόατρῳ προσείχον πλάνη. Διὰ ἐπιγέγραπται ψαλμὸς Εἰς ἐξομολόγησιν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ, ὑποβαλόντες ἑαυτοὺς τῷ αὐτοῦ ζυγῷ. Ὅμοιον γὰρ ἐστὶ τὸ δουλεύειν αὐτῷ τῷ δουλεύειν φωτὶ, καὶ δουλεύειν ζωῇ καὶ ἀληθείᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀγιασμῷ· πάντα γὰρ ταῦτα ἐστὶν ὁ Κύριος. Εἰσέλθετε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. Εἰ δέ τις μὴ δουλεύοι αὐτῷ ἐν εὐφροσύνῃ, μὴ τολμάτω παριέναι ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπίπτοις ποσὶ παραβάλλων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Γνώτε ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς, λαὸς αὐτοῦ καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ γινώμεν ὅτι αὐτὸς Θεός ἐστὶν, αὐτὸς ὁ Κύριος, τὸ τριηκᾶδος αὐτοῦ τοῦ γινώσκειν ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσεληλυθότες, καὶ ποιητὴν ἑαυτῶν ὁμολογήσομεν αὐτόν. Ὅτι δὲ οὐχ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ποιοῦμεν, κἂν αἰτιοὶ δοκῶμεν τυγχάνειν τῆς τῶν πατέρων γενέσεως, δῆλον ἐντεῦθεν· ἐκ πατρὸς γὰρ καὶ μητρὸς γινόμενοι Ἰωβ καὶ Δαυὶδ, φασὶν ἐκάτερα, Αἱ χεῖρές σου ἐποίησαν με καὶ ἐπλασαν με· καὶ πρὸς Ἱερεμίαν αὐτὸς ὁ Θεός, Πρὸ τοῦ με πλασαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε. Τῇ γοῦν ἐσφαλμένῳ λεγοῦσῃ τῷ ἀνδρὶ, Ἡ δός μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ, ἀκρεϊνόν με, σοφὸς ὢν ὁ ἀνὴρ, δογματικῶς ἐπιτιμῆ, Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοι εἰμι ἐγὼ, ὅς ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας; Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσιν οἱ πατέρες ποιεῖν τὰ τέκνα, ἀλλ' οὖν ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ ἀκτίος, οἱ δὲ συναίτιοι, ὡς τῷ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ διακονοῦντες προστάγματι. Διὰ τοῦτο πολλοὶ, καίτοι ἐπιθυμοῦντες παιδοποιεῖν, οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν, Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας· ἡμεῖς δὲ λαὸς νομῆς αὐτοῦ καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Διὰ τούτων οὐ μόνον τὴν δεσποτείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐγνώρισεν· οὐ μόνον γὰρ ἡμῶν δεσπότης ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν, τὴν ἀγαθὴν ἡμῶν προσφέρειν νομῆν. Ἡμεῖς δὲ λαὸς αὐτοῦ, ὡς βασιλείως, πρόβατα δὲ ὡς ποιμένος· λαὸς οἱ κρείττους καὶ λογικώτεροι· πρόβατα οἱ ὑποδεηχότες, καὶ τὴν ἀλογώτεραν τάξιν ἐπέχοντες, καὶ μὴ ἐν πείρᾳ τῶν θείων ὄντες λογίων· κατὰ τὸ, Ἐπλατήθη ὡς πρόβατον ἀπολωλός. Πλὴν ἀλλὰ πάντων Θεὸς ὢν καὶ ποιητὴς, πάντα καλεῖ καὶ ἐξοικειοῦται. Ἀρθρώπους γὰρ καὶ κτήνη σώζει ὁ Θεός· τοὺς μὲν, ὡς λαὸν αὐτοῦ, τὰ δὲ, ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ.

¹ Hebr. xii, 22. ² Psal. cxviii, 73; Job viii, 40. ³ Jerem. i, 5. ⁴ Gen. xxx, 1. Vulg., *aliquis morior*. ⁵ *ibid.* 2. ⁶ Psal. cxviii 176. ⁷ Psal. xxxv, 7.

Εισέλθετε εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ ἐν ἑξομολογήσει, εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. Μνημονεύετε, φησὶ, τῶν κακῶν, ἐν οἷς πρῶτον ἐξετάζεσθε, ὅτε μακρὰν ἐτυγχάνετε τοῦ Κυρίου ὑφ' ἑτέροις δεσπότης πονηροῖς ἀγόμενοι. Διὸ ὡς περιβρῶντηρίῳ χρώμενοι τῇ τῶν προτέρων ἀσεβημάτων ὁμολογίᾳ εἰσíte εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ θαρβρόντες· ὅτι μετὰ τὰς πύλας, τουτέστι μετὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πρώτας εἰσοδούς τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας, εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ τὰς αὐλὰς παρελθόντες, οὐκέτι χρῆσεσθε τῇ ἑξομολογήσει, ἀλλ' ὕμνοις λοιπὸν τοῖς εἰς αὐτὸν σχολάσετε. Ὡσπερ μέντοι εἰσιέναι δεῖ πρότερον εἰς τὰς πύλας, εἶτα εἰς τὰς αὐλὰς, οὕτως ἑξομολογεῖσθαι πρότερον χρὴ τὰ ἀμαρτήματα, εἶτα ὕμνεῖν τὸν Θεόν, ἵνα, τῇ ἑξομολογήσει καθαρθεῖς τῆς γλώττης, καθαρὸς ὁ ὕμνος προσενεχθεῖ. Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ. **Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως γενεῶν καὶ γενεῶν ἡ ἀκίβητις αὐτοῦ.** Δίκαιον, φησὶν, εὐχαριστεῖν καὶ ὕμνεῖν τὸν ἀρρήτων φιλανθρωπικῶν χρώμενον, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ὑποσχέσεσιν ἐπιτιθέντα τὸ πέρας. Ἄ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν προγόνων ὑπέσχετο γενεᾶς, ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πεπληρωκε, καὶ ἦν ἐπηγγεῖλατο σωτηρίαν, ἀληθῶς ἐδωρήσατο· καὶ οὐ παύσεται ποτε ἢ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένη εὐεργεσία, ἣτις ἐστὶν ἀλήθεια, κατὰ τὸ, Ἐμνήσθη διαθήκης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ τὸ, Ἐξομολογεῖσθε, ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἰατρῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦτε τραύματα δι' ἑξομολογήσεως· Θαρβρόντες δὲ τοῦτο πράττετε, δόγμα ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ μαθόντες, ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός, καὶ κατὰ πᾶσαν γενεάν ἀληθείας γέμουσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. Ρ'.

Ἐλεος καὶ κρίσις ἕσομαι σοι, Κύριε· ψαλῶ καὶ συνήσω ἐν ὁδῷ ἀμώμου, πότε ἤξεις πρὸς μέ; Ἦτοι τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν σὴν κρίσιν ἕσομαι, τὸν τρόπον διεξιὼν καθ' ὃν πέφυκας, οὐ πρῶτον κρίνειν, ἔπειτα ἐλεεῖν· ἀλλὰ πρῶτον ἐλεεῖν, ἔπειτα κρίνειν, καὶ μετὰ φιλανθρωπίας καὶ ἔλεους ποιεῖσθαι τὰς ἀποφάσεις. Ἦ ἐγὼ αὐτός, ἔλεος ποιῶν καὶ κρίσιν ἐπὶ τοῖς πλησίον, θαρβῶ παρῖναί ἐπὶ τῷ ἕδειν σοὶ καὶ ψάλλειν. Συνεῖς γοῦν ὅπως χρὴ τοῦτο ποιεῖν, τὰς ἑμαυτοῦ ὁδοὺς ἀμώμους καὶ ἀμέμπτους φυλάττω, πεπεισμένος τοῦτον τὸν τρόπον ἀρεσκόντως σοὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν ψάλλειν. Λοιπὸν οὖν ἦκα πρὸς μέ, ὦ Κύριε, ἔτοιμον εὐρήσων παρ' ἐμοὶ μονῆν· ἐπειδὴ περ πάντα μοι τὰ καλὰ παρεσκευάσται, περιμένοντι πότε ἤξεις πρὸς μέ. Διεπορευόμεν ἐν ἀκακίᾳ καρδίας μου, ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. Οὐ προεθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν πρᾶγμα πυράνομον· ποιῶντας παραβάσεις ἐμίσησα. Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων σχηματιζόμενοι κατὰ τὰς ἀγοράς σεμνοὶ φαίνονται καὶ ἐπεικτεῖς· ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, οὐκέτι κρύπτοντες τὸν ἑαυτῶν τρόπον, ἐλέγχονται φαῦλοί τινες ὄντες· ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐν ἀκακίᾳ καρδίας μου ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου ἐπορευθήν, οὐκ ἔχων ἔσωθεν ἐκ τῆς καρδίας μου ἐξίντας διαλογισμοὺς πονηροῦς. Οὐδέποτε γοῦν κατὰ προαίρεσίν τι ἥμαρτον·

VERS. 4. Introite portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis. Commemorate, inquit, mala, in quibus prius versabamini, quando ab aliis pravis dominis abducti, procul a Domino agebatis. Quare pristinarum impietatum confessione, seu aspergillo usi, ingredimini portas ejus cum fiducia: quia secundum portas, id est, post principia et primos servitutis Dei ingressus, in interiora et in atria transeuntes, non ultra confessione utemini, sed hymnis deinceps ipsi vacaturi estis. Quemadmodum enim primo in portas, deinde in aulas ingredi opus est, ita primo peccata confiteri oportet, postea vero Deum hymnis celebrare, ut, lingua per confessionem purgata, purus hymnus offeratur. — **VERS. 5. Confitemini illi. Laudate nomen ejus, quoniam suavis est Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et usque in generationem et generationem veritas ejus.** Consentaneum est, inquit, gratias agere, ac eum hymnis celebrare qui ineffabili erga homines clementia est usus, et qui bonis suis pollicitationibus terminum posuit. Nam quæ in proavorum generatione promiserat, ea ævo nostro implevit; et quam pollicitus erat salutem, eam vere impertit; neque ullus finis futurus est ejus erga nos beneficii, quod est veritas, secundum illud: *Recordatus est testamenti sui in aesculum;* aut illud, *Confitemini*, sic accipiendum est, Tanquam medico animæ vulnera ipsi per confessionem detegite. Confidenter autem id agite, bona de ipso doctrina imbuti: quoniam bonus est et multæ misericordiæ et verax, et in omni generatione sermones ejus veritatis pleni sunt.

PSALMUS IPSI DAVID. C.

VERS. 2, 3. Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine: psallam et intelligam in via immaculata, quando venies ad me? Id est, misericordiam tuam et judicium tuum cantabo, modum explicans quo soles, non primum judicare, deinde misereri; sed primum misereri, postea judicare, ac cum clementia et misericordia sententiam ferre. Quare ego ipse, cum misericordiam et judicium erga proximum exerceam, audeo accedere ad canendum et psallendum tibi. Gnarus itaque quo pacto id peragere opus sit, vias meas inculpatas et immaculatas custodio, persuasum habens hoc modo me tibi placiturum per bona opera psallendo. In posterum igitur, o Domine, ad me venias, paratam apud me mansionem reperturus: quandoquidem omnia apud me bona parata sunt, expectantem quando venies ad me. *Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ: non proponebam ante oculos rem injustam, facientes prævaricationes odivi.* Plerique ex hominibus eminentia specie in foro graves et prohi videntur esse; domi vero, non occultatis moribus, improbi esse deprehenduntur. Ego vero, inquit, *perambulavi in innocentia cordis mei, in medio domus meæ*, nullas in me habens cogitationes malas ex corde procedentes. Nunquam enim ex affectu

peccabam : sed si quid mihi humanitus acciderit, A *ει δὲ καὶ τι συνέθη ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὐ προθεμεννο μου τοῦτο ἐγένετο.*

Vers. 4. *Non adhæsit mihi cor pravam.* Diaboli consilia, utpote quæ rectum nihil habeant, prava sane et perversa sunt, quæ nunquam, ait, in corde admisi : gnarus vero, eum qui adhæret justo justum fore, omnem perversum me contingere ac mihi adhærere abnuebam. Nam rectum curvo coaptari nequit, utpote quod quadrare nequeat. *Declinante a me maligno non cognoscebam.* Vir perfectus, qui cor perversum non habet in quod possit malignus operari, Deo repletur ; ita ut malignus, cum locum apud eum non reperiat, declinet ab eo : declinante autem illo, inquit, non cognoscebam, quia præsentix ejus sensu destitutus eram, qui nec de illo cogitabam, nec opus cum illo habebam. Hæc porro intelliges quoque de homine maligno, quia nec cum accederet, nec cum discederet, sentiebam, ita pestiferos homines vilipendebam, ac non nosse simulabam : nec enim dignabar amicus eorum esse. Num quia superbus es ? Nequaquam, ait ; sed sciens illud, *Corrumpunt mores bonos colloquia prava* ⁹, cum malis societatem non inibam.

Vers. 5. *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer.* Cum hominem, inquit, tum cogitationem mihi aliquid mali contra quempiam suggerentem, ex corde pellebam ut canem clam mordentem. Nam vir probus, qui in omnibus fidenter agere solet, sicut ea quæ clam aguntur, utpote confusione digna, aversatur ; ita secreto contra quempiam vel dicere aliquid vel audire non sustinet : nam id improbi et illiberalis esset : nec ejusmodi res periculo vacat, cum Scriptura dicat : *Ne ames aetrahere, ne de medio tollaris* ⁹ ; et, *Nolite detrahere invicem, fratres, ne sub judicium cadatis* ¹⁰. Quid sit detrahere, quasi exemplo declarandum est : non enim, de aliquo clam obloqui quoque modo, illud est detrahere. Plerumque enim de aliquo tunc absente male loquimur, non quod detrahere ipsi velimus, sed dolentes quod is fortasse improbus sit : atque hæc narrare studemus iis, qui perinde atque nos ex dilectionis affectu de illo curant et solliciti sunt. Qui igitur sic contra absentem loquitur, nequaquam, maledicus est : (nam maledicus non ita agit), sed D *cum voluptate contra quemdam loquitur, non moleste ferens quod ille talia patrarit ; sed de ea re lætatur.* Ejus namque gesta malevolis recenset, qui ea reterege et renuntiare possunt aliis bene multis. Quid sibi vult autem illud quod adjicitur, *secreto*, cum palam sit quamlibet obtrectationem secreto fieri ? Vel id dicit quod agitur ; aut ita distinguendum est : obtrectatorum quosdam contra præsentibus coram obloqui ; hi porro conviciatores et contumeliosi assueto more vocantur ; sed tamen quia contra quempiam loquuntur, detractores fuerint ; alii vero clam et absentibus iis, quibus male-

Ὁὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμθῆ. Τὰ τοῦ διαβόλου βουλευµατα, ἅτε µηδὲν εὐθὺς ἔχοντα, σκαµβά τέ ἐστι καὶ διεστραµµένα, ἅπερ οὐδέποτε ἐν τῇ καρδίᾳ εἰσδέδεγµαι, φησίν· εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ κολλώµενος δικαίῳ δίκαιος ἔσται, πάντα διάστροφον ἄνδρα παρητούµην συνάπτεσθαί μοι καὶ κολλᾶσθαί μοι. Τὸ γὰρ εὐθὺ τῷ στρεβλῷ συναφθῆναι οὐ δύναται ὡς ἀνάρµοστον. Ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐµοῦ τοῦ ποτηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον. Ὁ τέλειος, καρδίαν σκαµθὴν οὐκ ἔχων, εἰς ἣν ἐνεργεῖν ὁ ποτηρὸς δύναται, τοῦ Θεοῦ πεπλήρωται· ὥστε τὸν ποτηρὸν, µη ἔχοντα τόπον παρ' αὐτῷ, ἐκκλίνειν ἀπ' αὐτοῦ· ἐκκλίνοντος δὲ, φησίν, οὐκ ἐγίνωσκον· τῷ µη αἰσθησιν παρουσίας αὐτοῦ ἐσχηκέναι· οὐ γὰρ ἐνθύµηµα ἢ ἔργον τῶν αὐτοῦ ἔσχον παρ' ἐµοί. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀνθρώπου ποτηροῦ, ὅτι οὐδ' ὅτε προσῆλθεν, οὐδ' ὅτε ἀνεχώρει αἰσθησιν ἐλάµβανον, οὕτως ἐν οὐδενὶ µέρει ἐπιούµην τοὺς λοιποὺς, καὶ οὐδὲν εἰδέναι προεπιούµην· οὐ γὰρ ἤξιουν εἶναι φίλον αὐτῶν. Ἄρα ὡς ὑπερήφανος ; Οὐδαµῶς, φησίν· ἀλλ' εἰδὼς, ὅτι φθίβουσιν ἤθη χρηστὰ ὀµιλταί κακαί, οὐ συνδιετιθέµην τοῖς ποτηροῖς.

Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν κλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιωκον. Καὶ ἀνθρωπον, φησὶ, καὶ λογισµὸν ὑποβάλλοντά τι ποτηρὸν μοι κατὰ τινος ἐξέβαλον ἐκ τῆς καρδίας μου, ὡς κύνα λαθροθήκτην. Ὁ γὰρ σπουδαῖος, ἐν παντί τῆ παρῆρησιαν ἔχειν ἀγαπῶν, ὡσπερ τὰ λάθρα δρώµενα τῷ αἰσχύνῃς εἶναι ἄξια, παραιτεῖται· οὕτω καὶ τὸ λέγειν ἢ ἀκούειν κατὰ τινος κρύβδην οὐκ ἀνέχεται· κακοήθους γὰρ καὶ ἀνελευθέρου τὸ χρῆµα, ἐπήρητται δὲ κίνδυνος τῷ πράγματι, τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα µὴ ἐξαρθῆς*· καὶ, *Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί, ἵνα µὴ ὑπὸ κρίσει πέσητε.* Τί δὲ ἐστὶ τὸ καταλαλεῖν ὡς ἐν τύπῳ παραδοτέον· οὐ γὰρ τὸ ὀπωσοῦν λέγειν περὶ τινος καὶ λάθρα ἐκεῖνου καταλαλεῖν ἐστὶ· πολλὰκις γοῦν ἀγορεύοµέν τινα κακῶς ἀπόντα, οὐ καταλαλεῖν αὐτοῦ βουλόµενοι, ἀλλὰ λυπούµενοι διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσως φαῦλον· πειρώµεθα δὲ λέγειν τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς ὡσαύτως ἡµῖν κηδοµένοις αὐτοῦ καὶ φρονεῖζουσιν ἀπὸ διαθέσεως φιλικῆς. Ὁ οὖν οὕτω λέγων κατὰ ἀπόντος, οὐ κατάλαός ἐστιν· ἀλλὰ σπουδῆν ἔχει σὺν ἡδονῇ κατ' ἐκεῖνου λέγειν, οὐκ ἀχθόµενος ἐπὶ τῷ τοιαῦτα ἐκεῖνον πεποιθέναι, ἀλλὰ καὶ χαίρων. Λέγει γοῦν ἐκεῖνος τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς µισοῦσιν αὐτὸν, καὶ φανερώσαι δυναµένους δι' ἐπαγγελίας ἐτέροις πλείοσι τὰ περὶ αὐτοῦ. Τί δὲ βούλεται προσκεῖµενον τὸ, *λάθρα*, φανεροῦ ὄντος, ὅτι πᾶσα κατηγορία λάθρα γίνεται ; ἢ αὐτὸ λέγει τὸ ὄν, ἢ διαρετέον οὕτω, ὅτι τῶν κατηγορούντων τινὰς, οἱ μὲν κατὰ πρόσωπον παρόντας κατηγοροῦσι, λοιδοροὶ δὲ οὗτοι καὶ ὑβρισταὶ συνήθως καλοῦνται· ὁµως οὖν τῷ κατὰ τινος λέγειν κατάλαλοι ἂν εἶεν· οἱ δὲ λάθρα καὶ ἀπόντων τῶν κατηγορουµένων λέγουσι κατ' αὐτῶν. Τὸν ταύτην

⁹ I Cor. xv, 33., ¹⁰ Prov. xx, 13, sec. LXX.

¹⁰ Jac. iv, 11.

οὐν ἔχοντα τὴν τάξιν ἐκδιώκειν ὁ ἅγιος λέγει, οὐ τοὺς εἰς πρόσωπον διαλοιδουρούμενους. Ἐκείνος γὰρ καθ' οὐ αἰ βλασφημία ἢ παρὼν ἀπολογῆσεται, ἢ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ τῷ τοιοῦτος εἶναι, αἰσχυρόθησεται. Δυνατὸν ἀντιδιασπῆσθαι τὴν λάθρα γινομένην καταλαλιὰν πρὸς τὴν ἐπὶ κριτῶν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ αὕτη τῷ γένοι καταλαλιὰ, ἀλλ' οὐ λάθρα γινομένη. Καρπὸς μὲν οὐν διανοίας ἁγιοπρεποῦς τὸ παραιτεῖσθαι τοὺς πονηροῦς· ἐσχάτης δὲ πονηρίας ἀπόδειξις τὸ καταλαλεῖν ἀδελφοῦ, καὶ ταῦτα λάθρα, ἀλλὰ μὴ εἰς πρόσωπον, ἵνα μὴ παρὼν ἀπολογῆσται ὁ κατηγορούμενος· ὡς ὁ γε ἐφ' ἡμῶν ἐτέρου καταλαλῶν, οὗτος οὐδὲ ἡμῶν καταλαλεῖν ἐφ' ἐτέρων ἀρέξεται. Ὅθεν χρῆ τὸν τοιοῦτον ὡς κοινὸν ἔχθρον εἰκότως ἐλαύνεσθαι, ὡς τὸν ἐν παραδείσῳ μιμούμενον δράκοντα, δε τοῦ Θεοῦ καταλαλήσας τὴν Εὐάν ἠπάτησεν. Ἡμεῖς δὲ μήτε λέγωμεν· κακῶς, καὶ τοῖς λέγουσιν ἀκοὴν μὴ παράσχωμεν. Ἀκοὴν δὲ, φησὶ, *ματαίω μὴ παραδέξῃ*· οὐκ εἶπε, μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, *μὴ παραδέξῃ*. Διὸ καὶ ὁ Προφήτης, *Ἐξεδίωκον, φησὶ, τὸν καταλαλοῦντα*· οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἐπίστευον, ἢ, Οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀπῆλυνον. Εἰπέ πρὸς τὸν καταλαλοῦντα, Ἔχεις ἐπαινέσαι τινὰ, ἀνοίγω τὰς ἀκοάς, ἵνα δέξωμαι τὰ μύρα· κακῶς θέλεις εἶπεν, ἀποφράττω τὴν εἴσοδον τοῖς ῥήμασιν· οὐ γὰρ ἀνέχομαι κόπρον καὶ βόρβορον δέχεσθαι. Ἐπιστόμιζε τὸν καταλαλοῦντα ἐν ἀκοαῖς σου, ἵνα μὴ διπλῆν ἀμαρτίαν σὺν αὐτῷ ἀμαρτάνης, καὶ σαυτὸν ὀλεθρίω πάθει ἐθίξῃ, κακείνον κατὰ τοῦ πλησίον φλυαρεῖν οὐκ ἀνακόπτειν. Μὴ δώξης τὴν ἀκοὴν σου τῇ γλώσσῃ τοῦ καταλαλοῦ, μηδὲ τὴν γλῶσσάν σου τῇ ἀκοῇ τοῦ φιλοφύγου, ἡδέως λαλῶν ἢ ἀκούων κατὰ τοῦ πέλας, ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς ἀγάπης, καὶ ἀλλότριος εὐρεθῆς τῆς αἰωνίου ζωῆς. Διαφέρει δὲ τὸ *κατακρίναι*, τὸ ἐξουθενῶσαι, καὶ τὸ *καταλαλεῖν*. *Καταλαλεῖν* γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν κατὰ τινος, οἷον, ὅτι Ἐψεύσατο ὁ δεῖνα, ἢ, ὠργίσθη, ἢ ἐπόρνευσεν, ἢ τι τοιοῦτον· ἐλάλησε γὰρ ἐμπροσθῶς τὸ ἀμάρτημα τοῦ ἀδελφοῦ. *Κατακρίναι* δὲ ἐστι τὸ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ δεῖνα ψεύστης ἐστὶ, πόρνος, ὀργίλος· ἰδοὺ γὰρ κατέκρινεν αὐτὴν τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάνετο καθ' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ λέγων, ὅτι τοιοῦτος ἐστίν· Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ εἰπεῖν, ὠργίσθη, καὶ ἄλλο τὸ, Ὀργίλος ἐστίν. Ἐξουθενῶσαι δὲ ἐστὶ τὸ οἰνεῖ βδελύσσεσθαι τὸν πλησίον, καὶ σιχαίνεσθαι ὡς ἀρῆ τινὰ· ὃ καὶ τοῦ κατακρίναι ὀλεθριώτερον.

Ὁὐ κατόκει ἐν μέσῳ τῆς οικίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν. Ἄνω μὲν περὶ φίλου ὑπερηφάνου ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ περὶ ὑπερήτου φησὶν, ὅτι Οὐδένα τῶν ὑπεροψίᾳ χρωμένων σύνοικον ἔχειν ἠρούμην, οὐδὲ πρωτεῖων καὶ παρῆρησίας ἤξιουτο παρ' ἐμοί, ὡς τοῦ ἐν μέσῳ τῆς οικίας παρῆρησίαν καὶ ἐλευθερίαν ἔχοντος· ἐν βῆσει γὰρ δεσπότου ὁ τοιοῦτος. Ποιεῖν δὲ ὑπερηφανίαν ἐστὶ τὸ μετὰ ἀλαζονείας ἐνεργεῖν. Λέγοι δ' ἄν, καὶ ὅτι· Οὐ κατόκει ἐν τῇ καρδίᾳ μου λογισμὸς ὑποβάλλων ὑπερηφανίαν. *Δαλιῶν ἀδικα οὐ κατεύθυνεν ἐνώπιόν τῶν ἐσθλιῶν μου*. Συντά-

A dicitur, obloquuntur. Eum vero qui hujus ordinis sit, se pellere sanctus ille vir dicit, non autem eos qui coram conviciantur. Is enim in quem maledicta conjiciuntur, vel praesens sese purgabit; vel se talem esse convictus, pudore afficietur. Potest item distingui obtretractio clam edita ab accusatione eorum iudice facta. Etenim ipsa quoque in genere oblocutio dici potest; sed quae clam non fiat. Fructus itaque sanctae mentis fuerit malignos aversari; extremae vero malitiae argumentum contra fratrem obloqui; idque clam neque in conspectu, ne qui accusatur sese purgare valeat; ita ut qui coram nobis alii maledicit, ne quidem a nobis vellicandis coram aliis absteineat. Quamobrem hujusmodi hominem ut communem hostem repellere consentaneum fuerit; utpote qui illum olim in paradiso draconem imitetur, qui contra Deum obloquens, Evam seduxit. Nos autem nec maledicamus, nec maledicentibus aurem praebemus. *Auditum*, inquit, *vanum ne excipias*: non ait, ne credas; sed, *ne excipias*. Ideo Propheta dicit, *Detrahentem persequer*; neque ait: Non credebam ei, vel: Dicta ejus non admittebam; sed ut inimicum pellebam. Dic detrahenti: Si quempiam laudare vis, aures aperiam, ut unguenta excipiam; sin maledicere velis, verbis tuis aditum intercludam, neque enim fimum et lutum excipere sustinebo. Os frena detrahenti ad aures tuas, ne cum illo duplicis peccati reus evadas, cum et tu exitiosus mori assuescas, et illum a susurris contra proximum non absterreas. Ne aurem tuam linguæ detrahentis praebes, neque linguam tuam auribus vituperia amantis: dulcia loquere et audias de proximo, ne a charitate excidas, et a vita aeterna alienus inveniri. Differunt autem inter se *condemnare*, *despicere* et *detrahere*. Nam *detrahens* est contra aliquem verba facere, verbi gratia dicere: Ille homo mentitus est, aut, in iram prorupit, aut mœchatus est, aut quid simile; is enim peccatum fratris sui ex animi motu revelavit. *Condemnare*, id est dicere: Talis homo mendax est, mœchus, iracundus; nam, ut vides, ipsum animi ejus affectum et usum damnavit, ac contra totam vitam ejus sententiam tulit, dicens eum illo modo affectum esse. Aliud quippe est dicere: In iram prorupit; aliud vero: Iracundus est. *Despicere* autem est quasi detestari proximum, et quasi odiosum illum execrari: quod etiam ipsa condemnatione perniciosius est.

VERS. 7. *Non habitabat in medio domus meae qui faceret superbiam*. Superius quidem de amico superbo locutus est; hic autem de famulo loquitur, aitque: Neminem eorum qui superbe agerent domesticum mihi deligebam, neque concedebam ut apud me primas tenerent et fidenter agerent, quia scilicet is qui in medio domus est fiduciam et libertatem obtinet: nam hujusmodi homo in oculis domini versatur. Superbiam vero facere, est cum arrogancia se gerere. Dixit item: *Non habitabat in corde meo cogitatio superbiam suggerens*. *Qui lo-*

quebatur iniqua, non dirigebat in conspectu oculorum meorum. Ut compendio dicam, omnem injustitiam aversabar, neque vel verborum tenuis eam ferebam: nam qui loquebatur iniqua nihil promovebat, neque bene rem gerebat in conspectu meo, nec ea quæ in animo haberet perficiebat.

VERS. 8. *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Hic exactam, stabilem et sobriam justitiæ rationem describit: nam ait, neque ira, neque ebrietas cædem mihi suggererat: ira quippe etiamsi besterna die me inflammabat; at diurnitate noctis mitigata fuerat; ebrietas vero, licet gravis vespertinis horis adfuisset, somno tamen discussa fuerat. Pura itaque manu et mente contra eos qui in Deum peccaverant instructus et armatus eram, neque ex vino neque ex ira animo ac sententia decipiebar. Peccatores autem non solum per universam terram, sed eos etiam qui in ditione mea erant occidebam: neque simul omnes, sed modo istam, mox aliam. Verum nemini puto non manifestum esse hæc ænigmata dicta fuisse; neque enim ea est dicti sententia, me ineantibus singulis diebus humano sanguine manus sordasse meas: id enim præterquam quod detestandum esset, nullatenus credibile est. Quomodo enim singulis matutinis omnes peccatores terræ manu propria condecere potuisset? Neque enim unus omnes superare valuisset, cum, ut verisimile est, magna esset peccatorum multitudo: ac si eos in bello vicisset, uno in matutino omnes interfecisset, neque singulis matutinis ipsos propria manu interemisset. Quid itaque significet illud? Attentius et prudentius dicta intelligamus, ne prophetica oracula mendacii accusemus, quod nefas esset. Civitas Domini est humanæ structuræ compositio; peccatores autem terræ ii sunt de quibus Salvator ait, *Ab intus ex corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemias. Hæc sunt, quæ coinquant hominem*¹¹. Hos autem peccatores ex terra ortos, id est, ex terrena carne prodeuntes, dum singulæ de Deo cogitationes exoriuntur, ex propria structura tollit qui sese purgat. Matutinum autem et diluculum in anima est, quoties salutaris dogmatis ortus accidit, quo omnes cogitationes, quæ operantur iniquitatem, de medio tolli oportet. Nisi enim primi animæ motus ad malitiam excindantur, necessarium est cupidines ad opus procedere. Exempli causa, peccator terræ est cogitatio fornicationem suggerens, quæ efficit ut quis mulierem respiciat ad concupiscendum eam: hæc porro nisi in anima occidatur, ac ratione ceu gladio scindente et affectus tollente cædatur, idque in matutino efficiatur, scilicet cum primum illa palam deprehenditur (nam quidvis conspicuum lux est), post illam in corde fornicationem, ad gravius etiam peccatum illa hominem deducet; id est, ad

ἄμωσ εἰπεῖν, πᾶσαν ἀδικίαν ἀπιστροφόμεν, οὐδὲ τὴν μέχρι λόγων ὑπομένω· ὁ γὰρ λαλῶν ἔδικα οὐδὲν ἤνυεν, οὐκ εὐδοῦτο ἐνώπιόν μου, οὐ κατώρθου ἔεσπούδαζεν.

Εἰς τὰς πρώτας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πάλης Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀδικίαν. Τὸ ἀκριβὲς καὶ ἀπλανὲς καὶ νηφάλιον τῆς δίκης παραίτησιν· οὐτε θυμὸς, φησὶν, οὐτε μέθη τῆς ἀναίρεσιν ὑπετίθετο· ὁ μὲν γὰρ θυμὸς εἰ καὶ τῇ γῆθι ἡμέρᾳ παρώξυνεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μήκουσ τῆς νυκτὸς ἐμαλάσσετο· ἡ δὲ μέθη, κἂν ὀφίας πολλὴ προσεγένετο, διὰ τοῦ ὕπνου ἰκανῶς ἐλεπτύνετο. Καθαρῶ οὖν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ κατὰ τῶν εἰς Θεὸν ἁμαρτανόντων ἐξωπλιζόμεν, μήτε τῆς ἐξ οἴνου γνώμης, μήτε τῆς ἐκ θυμοῦ σφαλλούσης τὸν λογισμὸν. Τοὺς ἔα ἁμαρτωλοὺς ἀπέκτεινον οὐκ ἀπλῶς ἀπάσης τῆς γῆς, ἀλλὰ τῆς ὑπ' ἐμὲ· καὶ πάντας δὲ οὐκ ἅμα, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ ἐκεῖνον. Μᾶλλον δὲ τοῦτο παντί που δῆλον, ὅτι ἐν αἰνίγματι κεκαλυμμένως εἰρηται· οὐ γὰρ ὅτι καθ' ἐκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἵματα ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολυνομένη, οὐ τοῦτό φησιν ὁ λόγος· τοῦτο γὰρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ ἔτι καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἡδύνατο καθ' ἐκάστην πρώτων αὐτόχειρ γίνεσθαι τῶν ἁμαρτωλῶν τῆς γῆς; Ὑὲ γὰρ περιγίνεσθαι πάντων δυνατὸν ἓνα, πολλῶν τῶν ἐξἁμαρτανόντων εἰς τὸ εἰκόσ ὄντων· καὶ εἰ πᾶσι αὐτῶν κατεκράτησεν, ἐν μίᾳ ἂν ἀπέκτεινε πρώτῃ τοὺς σύμπαντας, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἐκάστην πρώτων αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγένετο. Τί οὖν τοῦτό ἐστι; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἀποῦσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορήσωμεν ἐπὶ ψεύδει τῶν προφητικῶν λόγων, ὃ μὴ θέμις. Πόλις τοῦ Κυρίου ἡ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς· ἁμαρτανολοὶ δὲ γῆς, περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτήρ, ὅτι Ἔσθωεν ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ ποθητοὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι. Ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτοις δὲ τοὺς ἐκ τῆς γῆς ἁμαρτωλοὺς, τουτέστι τοὺς ἐκ τῆς γῆθης σαρκὸς προϊόντας, καθ' ἐκάστην ἐνοίαν τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζει ἐκ τῆς ἰδίας συστάσεως ὁ ἑαυτῶν ἐκκαθαρίων. Πρώτῃ οὖν καὶ δρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκάστην ἀναστῆθην σωτηρίῳ δόγματος γίνεσθαι, ἐν ἧ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμοῦς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρώτα πρὸς πονηρίας κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκμηθεῖν, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρήσαι τὰς ἐνθυμήσεις· οἷον γῆς ἁμαρτανολὸς ἐστὶν ὁ τὴν μοιχείαν ὑποβάλλων λογισμὸς, ὅστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμβλέψαι γυναίκε πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οὗτος ἐὰν μὴ ἀποκτανθῆ ἐκ τῆς ψυχῆς, οἰνεῖ εἶφει τινὶ τῷ νηθητικῷ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῷ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο νένηται ἐν πρώτῃ, τουτέστι κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερόν ἀποκάλυψιν (πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστὶ), μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχείαν, καὶ ἐπὶ τὴν μείζονα ταύτης ἁμαρτίαν προάξει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν διὰ

¹¹ Matth. xv, 19, 20.

τοῦ σώματος ἐνέργειαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος. Τοῦτο ὁὖν λέγει· *Αὐτὸς ὅτι, Τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐμπαθεῖς λογιζομένους τοὺς ἐκ τοῦ γεώδους σώματος φουμένους ταῖς ἐωθιναῖς προσευχαῖς καὶ τῇ πρὸς Θεὸν προσεδρία ἐκδοάζον· καὶ τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως καὶ τῇ δι' ἐξομολογήσεως φανερώσει· διέκρινον καὶ ἐξωλόθρευον τὰ τοῦ σώματος πάθη, καὶ τοὺς ἀνομοῦντας λογισμοὺς ἐκ τῆς καρδίας μου. Ἀυτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ πόλις τοῦ Κυρίου, ὡς οἶκος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Ἀδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ πληγὴ ἐστὶν, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τῶν ἀρετῶν ἢ τῆς κακίας εὐημερία, καλῶς ἔχει τὸν προφητικὸν ζηλώσαντας λόγον πρῶτα ἐαυτοῖς ποιεῖν, διὰ τὸ ἀποκεῖναι πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου, ψυχὴ δὲ ἡ πόλις, πάντας τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὣν ὁ διεθρος ζωὴ γίνεται τῶν ἀμεινόνων, κατὰ τὸ, *Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἴσσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελείψαι ἐκ τῶν χειρῶν μου. Νεκρουμένων γὰρ τῶν μελῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπωπιαζομένου τε καὶ δουλαγωγομένου τοῦ σώματος, αἱ ἐκ τῆς σαρκὸς τῶν ἁμαρτημάτων ἀφορμαὶ οὐχ οἶαι τέ εἰσιν ἐγχεῖραι λογισμοῦς τῇ ψυχῇ τοὺς σπεύδοντας δι' ἡδονῆς ἀπλάουσιν τὴν ἀνομίαν ποιεῖν· καὶ λοιπὸν ζῶσι τὰ κρείττονα. Δεῖ τῶν ἡμᾶς μὴ μόνον παθῶν εἶναι σωματικῶν φονευτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν ἐμπαθῶν λογισμῶν ὀλετήρας. Ἄμαρτωλοι γὰρ γῆς τὰ τοῦ σώματος πάθη, ἐργαζόμενοι δὲ ἀνομίαν ἐκ πόλεως Κυρίου ἐξολοθρευόμενοι, τῆς ψυχῆς οἱ ἀνομοῦντες λογισμοί. Κατὰ δὲ τὸ ρητὸν, *Ἀπέκτεινον, φησί, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, χάριν τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς παρανομοῦντας, ἵνα τὴν ἀποτομίαν τῆς κολάσεως ἢ παρανομία βλέπουσα συσταλῇ καὶ ἀφανισθῇ. Ἡ δὲ πρῶτα τὸ σπουδαῖον δηλοῖ κατὰ τὸ τάχος· νόμιμος δὲ ἡ τῶν πονηρῶν ἐξάλειψις· Ἐξαιρεῖτε γὰρ, φησί, τὸν πονηρὸν ἐξ ὧν.****

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΠΤΩΧῷ, ΟΤΑΝ ΑΚΗΔΙΑΣΗ, ΚΑΙ
ENANTION ΚΥΡΙΟΥ ΕΚΧΕῖ ΤΗΝ ΔΕΗΞΙΝ
ΑΥΤΟΥ. ΡΑ'.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου πρὸς σὲ ἐλθέτω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει, *Προσευχὴ τῷ πτωχῷ, ὅταν ἀκηδίασῃ, καὶ ἐναντίον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δεήσιν αὐτοῦ, νόσεις τὸν ἐναυθα λεγόμενον πτωχόν, συμβάλλων αὐτὸν τῷ μακαριζομένῳ, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀρμόσει δ' ἂν τῷ ἀκηδιῶντι πτωχῷ καὶ τὸ· Μακάριοι οἱ κλινοῦντες καὶ κενθούντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Πᾶς τοιγαροῦν τῷ Θεῷ ἀνακείμενος, πτωχεύων ἐν τοῖς τοῦ βίου πράγμασι· παρὰ δὲ Θεῷ πλουτῶν, ἀκτιδᾷ λυπούμενος, ἢ, ἀθυμία, κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν, *κατέχεται, ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν κακίᾳ καὶ ἀπωλείᾳ· οἷος ἦν δόλων· Οἱμοί, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαθῆς ἀπὸ γῆς,**

A corporeum opus evocabit. Id itaque dicit David, Peccatores illos et cogitationes affectusque ex terreno corpore ortos, matutinis orationibus, et assiduis ad Deum emissis precibus castigabam, ac luce cognitionis, declarationeque per confessionem edia, corporeos affectus et impias cogitationes discernebam, exque corde meo exterminabam. Hoc quippe est civitas Domini utpote domus Spiritus sancti, secundum illud : *Fundamenta ejus in montibus sanctis ; diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*¹². Igitur quia malitiæ prosperitas vere plaga virtutum est, consentaneum est, ut, propheticum æmulantes dictum, matutinum nobis constituamus, quo interficiamus omnes peccatores terræ, et disperdamus de civitate Domini, quæ est anima, omnes cogitationes operantes iniquitatem ; quarum exitium meliorum vita est, secundum illud, *Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manibus meis possit eruere*¹³. Nam mortificationis membris quæ sunt super terram, et sublato in servituteque redacto corpore, carnales ad peccata impetus cogitationes in anima excitare nequeunt, quæ pro voluptate fruenda ad iniquitatem exercendam incitent : ac si demum ea vivunt quæ meliora sunt. Opus itaque est nos non modo corporeo affectuum interfectores, sed et pravarum animæ cogitationum exterminatores esse. Nam peccatores terræ sunt corporis affectus ; operantes vero iniquitatem, qui de civitate Domini disperduntur, iniquæ animi cogitationes. Secundum autem dictum illud, *Interficiebam, ait, peccatores, ut iniquos exterminarem ; quo iniquitas immanitatem supplicii conspicata cohiberetur et de medio tolleretur. Matutinum porro diligentiam denotat. Pravorum autem exterminium legitimum est : nam, Auferte, inquit, malum ex vobis*¹⁴.

ORATIO PAUPERI, CUM ANXIUS FUERIT, ET
IN CONSPECTU DOMINI EFFUDERIT
PRECEM SUAM. CI.

VERS. 2-6. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat. Non avertas faciem tuam a me, etc. Quoniam titulus sic habet, *Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam*, hic pauperem intelligas, si ipsum cum illo qui beatus prædicatur, compares, secundum illud, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*¹⁵. Afflicto item pauperi illud aptaveris, *Beati fientes et lugentes, quoniam ipsi consolabuntur*¹⁶. Quisquis enim Deo ad dictus est, et qui in vitæ rebus pauper, apud Deum autem dives est, dolens contristatur, aut secundum Symmachi interpretationem, *tristitia detinetur*, de malitia et interitu plurimorum : cujusmodi erat is qui dicebat, *Hei mihi, quia periit pius de terra, et in hominibus non est qui recte agat : omnes ad san-*

¹² Psal. lxxxvi, 2, 5. ¹³ Deut. xxxii, 39. ¹⁴ I Cor. 5, 13. ¹⁵ Matth. v, 3. ¹⁶ Luc. vi, 21.

gustum judicant, singuli proximum suum tribulant tribulatione¹⁷; et qui dicebat, Non est qui faciat bonum¹⁸. Cæterum pauper qui de iis contristatur et dolet, morbo suo medelam excogitat: hæc autem erat oratio ad Deum, quam solam habebat consolationem, qua animam expandens suam, et omnes cogitationes suas in conspectu Dei offerens, dicitur in conspectu Domini effundere supplicationem suam, sive, loquelam suam, secundum Symmachum. Imo etiam is qui secundum Deum pauper est, id est, prophetarum chorus, dolore plenus de prioris populi ruina, Dominum adit, supplicationes cum jejuniis et lacrymis pro populo emittens; ut ipse quoque populus misericordiam consequatur.

σεις μετὰ νηστίας καὶ δακρύων, ὅπως ἂν καὶ αὐτὸς
VERS: 3. In quacunq[ue] die tribulor inclina ad me aurem tuam. Hic dicatur illud Isaïæ: Domine, in tribulatione recordati sumus tui, in tribulatione parva disciplina tua nobis¹⁹. Ante afflictionis tempus divinis precibus vacandum est, neque solum in adversis temporibus. Hic itaque vir sanctus rogat, non ut afflictione carcat, id enim fieri nequit; sed ut afflictus ne superetur, et ut spe gaudens ærumnas ferat in iisque gloriatur: Tribulatio enim per patientiam et probationem, spem generat²⁰. Exaudi me, inquit, in quacunq[ue] die tribuler, inclina ad me mansuetam aurem tuam. Deus autem aurem inclinare dicitur, quasi humana vis et clamor ad celsitudinem deitatis ejus pertingere nequeat: quapropter ipse a magnitudine sua sese demittens, aurem inclinat iis, quos exaudire dignatur. Illud autem: In quacunq[ue] die tribulor, ac si diceret: Non nunc tantum, sed toto vitæ meæ tempore, maximeque in tribulationibus; tunc enim præcipue auxilio est opus. Aut fortasse non quasi de futura tribulatione, sed de præsentī dictum est. Ea enim ejus sententia est: Quia talis hæc dies est, ut ejus gravitate ferre non valeam, flectere et promptum auxilium præstito. In quacunq[ue] die invocavero te, velociter exaudi me. Ecquid tantum urget? quæ vel qualis causa velocitatis? Quia defecerunt sicut fumus dies mei: temporis brevitatem et instabilitatem per fumum significat. Et ossa mea sicut cremium aruerunt. Percussus sum ut fenum et exaruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. A voce gemitus mei adhæsit os meum carni meæ. Quæ populo acciderunt ut sibi propria enarrat propheticus chorus, vel etiam ipse David: declaratque universam eorum virtutem, qua legalis cultus consistebat, periisse ac pessumavisse. Hæc porro erant sacerdotium, templum, pecorum sacrificia, gentis jus et libertas. Sublimiori vero sensu, qui secundum Deum pauper est, primum suum facinus enuntiat, nempe quod temporaneæ vitæ dies sui instar fumi defecerint, cum inglorius et obscurus ipsos transegerit. Hoc autem intelliges ex his quæ Joh ait: Quando lucebat lucerna super caput meum, quando eram ma-

καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει· πάντες εἰς αἵματα δικάζονται, ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐκθλιβούσιν ἐκθλιθῆ· καὶ ὁ εἰπὼν· Οὐκ ἔστι πτωχῶν χρηστότητα. Πλὴν ἐπὶ τούτοις ὁ πτωχὸς ἀκρίδιον καὶ ἄθυμῶν, φάρμακον τοῦ πάθους θεραπευτικὸν περινοεῖ αὐτῶ· τούτο δὲ ἦν ἡ πρὸς τὸν θεὸν εὐχή, ἣν μόνην εἶχε παραμυθίαν, δι' ἧς ἐξαπλῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ σύμπαντας αὐτοῦ τοὺς λογισμοὺς προσφέρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, λέγεται ἐνώπιον Κυρίου ἐκχεῖν τὴν δέησιν αὐτοῦ, ἧ, τὴν λογοποιῶν αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἄλλὰ καὶ ὁ κατὰ θεὸν πτωχὸς, τουτέστιν ὁ τῶν προφητῶν χορὸς, λύπητος πεπληρωμένος ἐπὶ τῇ τοῦ προτέρου λαοῦ καταστροφῇ, προσέρχεται τῷ Κυρίῳ, τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀναπέμπων δεήλαδος οἰκτειρηθῆ.

B Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα θλιβῶμαι κλίνον πρὸς με τὸ οὖρον σου. Ἐνταῦθα εἰρήσῃω τὸ τοῦ Ἡσαίου· Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν θλίψει μικρῇ ἢ καυδέῃ σου ἡμῖν. Χρὴ δὲ ἄρα καὶ πρὸ τοῦ θλιβεῖσθαι, ταῖς ἰκετηρίαῖς σχολάζειν, καὶ μὴ μόνον ἐν ταῖς περιστάτικοις καιροῖς. Ὁ μέντοι ἅγιος εὐχεται οὐχ ὅπως μὴ θλιθῆ, ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλ' ὅπως θλιβόμενος μὴ ἠττηθῆ, καὶ ὅπως τῇ ἐλπίδι χαίρων ὑπομένη τὰς θλίψεις καὶ καυχώμενος ἐν αὐταῖς. Ἡ γὰρ θλίψις τὴν ἐλπίδα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς γεννῆ. Ἐπάκουσον οὖν μου, φησιν, ἐν ἧ ἄν ἡμέρα θλιβῶμαι, ἐπικλίνας μου τὴν φιλήνθρωπον ἀκοήν. Κλίνειν δὲ ὁθεὶς τὸ οὖς αὐτοῦ λέγεται, ὡς οὐκ ἐφικνουμένης τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως τε καὶ κραυγῆς φθάνειν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ θεότητος· διόπερ αὐτὸς ὑποκατῶν τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ὑποκλίνει τὴν ἀκοήν τοῖς καταξιοῦμένοις εἰσακούεσθαι. Τὸ δὲ, Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα θλιβῶμαι, ἀντὶ τοῦ, Μὴ νῦν μόνον, ἀλλ' παρ' ὅλην ζωὴν, πλέον δὲ ἐν θλίψεσι· τότε γὰρ μάλιστα χρεία βοηθείας. Ἡ τάχα οὐχ ὡς περὶ μελλούσης; θλίψεως, ἀλλ' ὡς ἐνεστώσης ἐξέρχεται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι, ἐπει αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἧς οὐκ ἐστὶν ὑπενεγκεῖν τὴν βαρύτητα, κάμφθητι καὶ ταχέϊαν δὸς τὴν βοήθειαν. Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα ἐπικαλέσῃ σε, ταχύ ἐπάκουσόν μου. Καὶ τί τὸ κατεπίγον; αἰτία δὲ τίς, ἢ ποία τῆς ταχύτητος; Ὅτι ἐξέλιπον αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ καπνός· τὸ ὀλιγοχρόνιον καὶ ἀνυπόστατον διὰ τοῦ καπνοῦ δηλοῖ. Καὶ τὰ ἐστὶ μου ὡσεὶ φρύγιον συνεφρύγησαν. Ἐπλήρη ὡσεὶ χόρτος, καὶ ἐξηράνη ἡ καρδία μου, ὅτι ἐπελάθην τοῦ φοιτῆν τὸν ἄρτον μου. Ἀπὸ φωτῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τὸ ὄστρον μου τῇ σαρκὶ μου. Τὰ συμβάντα τῷ λαῷ οἰκαιοποιεῖται ὁ προφητικὸς χορὸς, ἧ καὶ ὁ Δαυὶδ· καὶ δεικνύσιν ὅτι πᾶσι δυνάμεις αὐτῶν, δι' ἧς συνεστήκει τὰ τῆς κατὰ νόμον λατρείας, διεφθάρη καὶ ἀπόλωλεν. Ἦν δὲ ταῦτα ἡ ἀρχιερωσύνη, ὁ ναὸς, αἱ διὰ τῶν θεμεμμάτων θυσίαι, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ ἔθνους. Ἰψήλοτερον δὲ ὁ κατὰ θεὸν πτωχὸς πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα δέδασκε τὸ ἐκλελοιπέναι καπνοῦ δίκην τὰς τῆς προσκαιροῦ ζωῆς ἡμέρας αὐτοῦ, ἀδόξως καὶ ἀφανῶς αὐτὰς διεξέγοντας. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀφ' ὧν ὁ Ἰωβ φησιν· Ὅτε πῆγε

¹⁷ Mich. vii, 4, 2. ¹⁸ Psal. xlii, 3. ¹⁹ Isa. xxvi, 16. ²⁰ Rom. v. 4.

ὁ λύχνος ὑπὲρ κεφαλῆς μου · ὅτε ἤμην ὑλώδης ἁλιαν. Ἡὕγει αὐτῷ ὁ λύχνος τότε ἐν εὐθηνίᾳ ὑπάρχοντι · ὅτε δὲ πάντα αὐτῷ τὰ ὑπάρχοντα διαπεπτώκει, εἶπεν ἂν καὶ αὐτός · Ὅτι ἐξέλιπον ὡσεὶ καπνὸς αἱ ἡμέραι μου. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶν ὁ κατὰ Θεὸν πτωχὸς, ἀδόξως καὶ ἀφανῶς τὰς ἡμέρας αὐτοῦ τῆς προσκαιροῦ ζωῆς διεξάγων. Εἶτα ἀσιτίαῖς ἑαυτὸν καὶ κακώσεσιν ὑποβάλλων, ἐν λιμῷ καὶ δίψει κατατρέπει καὶ καταφύρει. Καὶ ἐπεὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου, μαραινῶν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα φησὶν, Ἐπλήρη ὡσεὶ χόρτος.

Ὁ δὲ ἀληθὴς στεναγμὸς, ὃς καὶ φωνὴν ἔχει ἀκουμένην παρὰ Θεοῦ, τῆκε τὸ σῶμα, καὶ τῆς σαρκὸς ἐργάζεται νέκρωσιν, ὥστε τὸν ἔσω ἀνακαινοῦσθαι ἀνθρώπων. Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ ὄδῃς Ἐκλείπει καπνὸς πύρρος σβεννυμένου · ὑπεστηκὼς εἰς ὅσον ἐνεργεῖ τὸ πῦρ ἢ αὐτὸς παρακολουθεῖ. Ἴν' οὖν, φησὶ, καὶ αἱ ἡμέραι μὴ ἐκλείπωσιν. Οὐ γάρ μοι πρὸς καλοῦ ἐστὶ τὸ σβεσθῆναι τὸ φῶς ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποιητικὸν τῶν ἡμερῶν μου · παράγαγε τὰ θλιβερά. Εἰ γὰρ ἐπιμένοιοιεν, αἷτια γενήσονται τῆς ἐκλείψεως τῶν ἡμερῶν μου, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀστέα μου εἰ μάλλον συμφρῦζοιεν παραμένοντα, τουτέστι, τὰς εὐτόνους καὶ στερότάτους τῆς ψυχῆς δυνάμεις, αἱ καὶ συμφρῦγονται ὑπὸ τῆς τῶν ψυχικῶν παθῶν πυρώσεως. Σηραυθῆναι δὲ αὐτῷ τὴν καρδίαν φησὶν, οὐδὲν ἰλαρὸν οὐδ' ἐφ' ᾧ ἐστὶν ἔχειν θυμηδίαν κεκτημένην. Γέγονε γὰρ ἐν τοῖς προκειμένοις περιστατικοῖς τοσοῦτον, ὡς μηκέτι οἶόντε εἶναι τὸν κατάλληλον καὶ ἀρμόδιον τῇ τιμιωτέρᾳ αὐτῆ οὐσίᾳ ἄρτον τρέφεσθαι · τούτου γὰρ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνειν ἐστὶ, μὴ περιελκόμενον, μηδὲ θολούμενον ὑπὸ τῶν ἐκτός. Εἰ, τοσοῦτον δὲ φησὶ μὴ θεοράφθαι τοῦτον τὸν ἄρτον, ὡς καὶ λήθην ἔχειν τοῦ ποτε αὐτοῦ γεγεῖσθαι. Πάνυ δὲ στενάζων διὰ τὰ παρόντα ἐπίποννα, τοσοῦτον ἀφίημι ἐπιτεταμένον καὶ συνεχῆ στεναγμὸν, ὡς ἐκ τῆς φωνῆς μου μετὰ ὀλολυγῆς γινομένης κολληθῆναι καὶ τρόπον τινὰ ἐνωθῆναι τὸ ὄστον μου τῇ σαρκὶ μου, διὰ τὴν πο' λήν ξηρασίαν ἀναποθείσης πάσης τῆς παρ-εσπαρμένης τῷ σώματι μου ὑγρότητος ἐκ τῆς ἐπελ-θούσης κακώσεως. Ἀλλ' τῆ γὰρ ἡ ὑγρότης ὅτε μοι παρήν, παινύουσα τὸ ὄστον, διήρει αὐτὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, τὴν μέσσην σάρκα καὶ ὀστέων ἔχουσα χώραν.

Ὁμοιώθη πελεκᾶνι ἐρημικῷ · φεύγων δηλονότι τὰς ἐν ἄγλῳ διατριβὰς ἐμονοῦμην καὶ ἐξηθρόπιζον. Ἐπεὶ καὶ τὸ ζῶον τοῦτο φιλέρημον εἶναι λέγεται ὁ πελεκᾶν. Παρίστησι δὲ καὶ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο που καθ' ἣν μόνος εὕρηται εἰς που καὶ δεύτερος καὶ βραχεῖς τινες · οἷον Ἰερεμίας ἢ Βαροῦχ, ἢ ἕτερος τῶν τότε ἀπολειφθέντων, ὧν ἐκ προσώπου λέγεται τὰ προκειμένα. Ὁμοιοῦται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐρημικῷ πελεκᾶνι κατὰ τὴν τοῦ ὀρνέου τούτου πρὸς τὰ ἔγγονα θαυμασιωτάτην συμπαθείαν. Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον τὰς νοσοιάς παρὰ πέτραις ἀποτόμοις πηγνύμενον τοῖς νεοσοῖς, τὸ μὴ ῥᾶστα παρὰ τινος τῶν ἐπι-βούλων διαφθειρεσθαι, κατεργάζεται. Ἄλλ' ὃ γε ὄφρις, ἀποπτάντος αὐτῶν τοῦ πατρὸς, ἐπαίδη καὶ μὴ προσ-εγγίσειν τῇ καλιᾷ δύναται, ἐπιχέει αὐτοῖς πόρρωθεν

terialis nimis²¹. *Lucebat ipsi lucerna tunc in abundantia existenti : quando vero cunctis facultatibus exciderat, dixerit etiam ipse : Quia defecerunt sicut fumus dies mei.* Hujusmodi autem est ille secundum Deum pauper, inglorius et obscurus temporalis vitæ dies transigens. Deinde vero sese abstinentiis et macerationibus subjiciens, fame et siti castigat et arefacit. Et quia *omnis caro fenem et omnis gloria ejus quasi flos feni²²*, carnem exsiccam suam ait : *Percussus sum ut fenem.*

Verus autem gemitus, qui vocem habet ad Dei aures pervenientem, corpus exsiccat, et mortificationem carnis peragit ; ita ut interior homo renovetur. Hic porro animum adhibeas : *Deficit fumus extincto igne, cum tandiu existat solummodo, quandiu ignis agit, quem fumus sequitur.* Ut ne itaque, ait, dies mei deficient ; non me juvat enim si lux a me extinguatur, quæ dies meos efficit ; ærunnas amove. Nam si illæ maneant, in causa erunt quod dies mei deficient ; imo etiam, si perseverarint, ossa mea magis magisque arefacient, id est, robustas et firmissimas animi virtutes, quæ ab igne passionum animæ exsiccantur. Arefactum autem cor suum esse dicit, quod nihil lætum, nihil in quo gaudere valeat, possideat. Ita enim in calamitatibus demersus est, ut non ultra possit congruenter ac prætiosæ suæ substantiæ idoneo pane nutriri : hoc enim pane tunc solum uti licet, cum rebus extrariis non abstrahitur, neque fœdatur. Tandiu autem se hujusmodi panis alimento privatum ait, ut ne quidem meminerit an aliquando ipsum degustaverit. Multum porro de præsentibus ærunnis ingemiscens, tot tamque frequentia suspiria, tot gemitus edo, ut a voce mea cum ejulatu emissa os meum ceu agglutinatum et adjunctum fuerit carni meæ, cum obmutam illam ariditatem, omnis in corpore sparsa humiditas ex ingruente afflictione amissa esset. Hæc quippe humiditas cum adesset, os impingmans, illud a carne dividebat, cum medium inter carnem et ossa locum teneret.

VERS. 7. *Similis factus sum pellicano solitudinis*, siquidem moras in turba fugiens, solus et procul hominibus degebam. Nam animal illud pellicanus vocatus, solitudinis est amans. Declarat porro gentis vastitatem et solitudinem ; talem videlicet, ut unus tantum vel duo, aut pauci admodum remanerent : qualis erat Jeremias aut Baruch, aut si quis alius ex iis qui tunc relictis sunt, ex quorum persona hæc dicuntur. Similis item Dominus est solitario pellicano, secundum miram avis hujus erga fetum affectionem. Illud quippe animal nidum, in petris ac præruptis delixum, pullis suis ita concinat, ut a quibusvis insidiatoribus facile labefectari non possit. At, patre avolante, serpens, quia nidum adire nequit, virus suum ipsis procul infundit. Ob-

²¹ Job XXI, 5. ²² Isa. XL, 6.

servat enim qua ventus perflet, atque inde venenum suum pullis exhalat, ita ut intereant. Sed pater eorum rursus advolans, ac naturali ratione insidias conspiciat, novit et ipse quo pacto reviviscere possint. Nubem enim observat, et in sublime volat, ac supra caput illorum sensim volutat, lateraque pennis vehementius quatens, sanguinis guttas ipsis exprimit et emittit: illæ vero per nubem stillantes, vivificam mortuis vim effert, atque ita illi excitantur. Pellicanus itaque pro Domino accipitur, pulli pro primis parentibus, nidus pro paradiso, serpens pro apostata diabolo. Insufflavit ergo ille per inobsequentiam primis parentibus in paradiso positus, mortemque invexit illis: Christus vero amore nostri permotus, in cruce exaltatus, ac in latere vulneratus, vivificum inde sanguinem stillare fecit, nosque mortuos per nubem sancti Spiritus vivificavit: *Factus sum sicut nycticorax in domicilio.* Timidus est nycticorax; quare ultro citroque fugiens in domiciliorum rudibus pernoctat, ac in nocte præformidine clamitat. Per pellicanum itaque extremam populi vastitatem et solitudinem significabat, per nycticoracem vero tenebras indicat, quibus populus offusus est: denotatque eos, extincto lumine sibi irradiante, ignorantia Dei affectos, quasi in tenebris et in nocte versari. Fortasse vir sanctus, quia noctibus singulis orando clamet, opportune sese nycticoraci confert.

VERS. 8-11. *Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei: et qui laudabant me, adversum me jurabant.* Derisioni sui inimicis: et qui olim æmulandus et illustris eram, nunc ad jusjurandum usurpor ab iis qui me olim mirabantur: per meas enim calamitates jurant, Ne patiar ea quæ quidam perpessi sunt. *Et qui laudabant me, adversum me jurabant:* ἄνοτε qui Deum adiutorem non haberem. Neque solum inimici Dei hæc agebant; sed etiam qui me diligebant, adversum me jurabant, id est contribulantes mei. Nam hi quoque ipsis prophetiis non credebant: sed hortationes ac futurorum promissa iridentes, adversum me jurabant, vaticiniis meis fidem negantes. *Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fetu miscebam.* His similia sunt quæ in psalmo LXXIX, habentur: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*¹¹. *Doloris vero magnitudinem his declarat.* Nam si edendi tempus dolore plenum erat, quod aliud tempus dolore vacuum fuerit? His autem, inquit, circumcingor malis, quia tu, Domine, iram tuam adversum me commovisti. Hæc porro Propheta dicit, populi calamitatem ut propriam sibi ascribens, ac tantæ multitudinis perniciem lugens. *A facie iræ et indignationis tuæ, quia elevans allisisti me.* Quæ populo et loco acciderunt ut sibi propria enarrat, ac docet, ad magnam glo-

τὸν ἰὸν· περισκοπεῖ γὰρ ὄθεν πνεῖ ὁ ἄνεμος, κάκειθεν ἐμφυσᾷ τοῖς νεοττοῖς τὸν ἰὸν αὐτοῦ, καὶ τελευτῶσιν. Ἄλλ' ὁ γεννήσας, αὐτοῖς ἐπιπτάς αὐθις, καὶ τὴν ἐπιθουλήν φυσικῶς λόγοις εἰδῶς, οἷός τε πάλιν ὁμοίως ὅπως ἀναθιώσονται. Σκοπεῖ γὰρ νεφέλην καὶ πέτεται εἰς ὕψος, καὶ κατὰ κορυφὴν ἡρέμα ἐπ' αὐτοῖς πτερύσσεται, καὶ τὰ πλευρὰ τοῖς πτεροῖς ἐκατέρωθεν πλήσων σφοδρότερον, αἵματος αὐτοῖς ῥανίδας ἀφήσιν αἱ δὲ διὰ τῆς νεφέλης ἐπιπτάσονται ζωογόνον τοῖς νεκρωθεῖσιν ἐντιθέασαι δύναμιν, καὶ ἐγείρονται. Λαμβάνεται οὖν ὁ πελεκᾶν εἰς τὸν Κύριον, οἱ δὲ νεοττοὶ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, ἡ δὲ καλιὰ εἰς τὸν παράδεισον, ὁ δὲ ὄφις εἰς τὸν ἀποστάτην διάβολον. Ἐνεφύσησεν οὖν ὁ ἄνεμος διὰ τῆς παρακοῆς τοῖς ἐν τῷ παραδείσῳ θετέοις πρωτοπλάστοις, καὶ νεκρῶσιν αὐτοῖς ἐνεθέθειεν· ὁ δὲ Χριστὸς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ὕψος γινόμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ νυγείας τὴν πλευράν, ἐκτίθεν τὸ ζωήθητον ἐστάλαξεν αἷμα, καὶ διὰ τῆς νεφέλης τοῦ ἁγίου Πνεύματος νεκρωθέντας ἡμᾶς ἀνεζήλωσεν Ἐγερθήσῃ ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ. Δειδὼν ὁ νυκτικόραξ· διὸ φερόμενον πανταχόθεν τοῖς ἐρείπειαι τῶν οἰκημάτων ἐναυλιζέται, καὶ ἐν νυκτὶ κρᾶζει ὑπὸ δειλιάς. Διὰ μὲν οὖν τοῦ πελεκᾶνος τὴν παντάλῃ ἐρημίαν τοῦ λαοῦ ἐσήμανε· διὰ δὲ τοῦ νυκτικόρακος τὸ κατελιγνός σκότος τὸν λαὸν δηλοῖ· καὶ ὅτι, τοῦ καταγάζοντος αὐτοῦς φωτὸς ἀποσθεσθέντος, οἷα ἐν σκοτίᾳ εἰσὶ καὶ νυκτὶ ἀγνωστίαν Θεοῦ ἔχοντες. Τάχα δὲ ὁ ἄνεμος, ἐπειδὴ παννύχιος ἐδόξα προσευχόμενος, ἀναγκαίως ἐκ τὸν παραβάλλει νυκτικόρακι.

Ἠγγύνησα, καὶ ἐγερθήσῃ ὡσεὶ στροβίλον μορᾶσον ἐπὶ δώματι. Ὁλην τὴν ἡμέραν ὡσεὶ δίζων με οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον. Καταγέλαστος ἐγενόμην τοῖς δυσμενεῖσι, καὶ ὁ πάλας ζηλωτὸς καὶ περιβλεπτός, νῦν ὄρκος γέγονα τοῖς πάλαι θαυμάζουσι· κατὰ γὰρ τῶν ἐμῶν ὀνύσσουσι συμφορῶν· Μὴ πάθοιμι ἃ οἱ δεῖνες πεπόνθασι. Καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον· ὡς μὴ ἔχοντα βοήθον τὸν Θεόν. Καὶ οὐ μόνον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτ' ἔπραττον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγαπῶντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τουτέστιν οἱ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ γένους. Καὶ οὗτοι γοῦν ἠπίστουσαν ταῖς αὐταῖς προφητεῖαις, τὰς τε παρακλήσεις καὶ τὰς τῶν μελλόντων ἐπαγγελίας διασύροντες κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τὸ μὴ πιστεύειν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ προφητευσόμενοις. Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρωσεν. Τούτοις παραπλήσια τὰ ἐν τῷ σθ' ψαλμῷ· Ψωμίς ἡμῶν ἄρτον δακρῶν, καὶ ποτιεὶς ἡμῶν ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. Τὴν δὲ τῆς ὀδύνης ὑπερβολὴν διὰ τῶν δηλοῖ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς τροφῆς καιρὸς ὀδύνης ὑπῆρχε μεστὸς, τίς ἂν ἄλλος καιρὸς ταύτης ἐλεύθερος ἦν; Τούτοις δὲ, φησὶ, περικλύσομαι τοῖς κακοῖς· ἐπειδὴ σὺ, Δέσποτα, κεκλίνηκας κατ' ἐμοῦ τὴν ὀργήν. Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης, οἰκειούμενος τὴν τοῦ λαοῦ συμφορὰν, καὶ ὀλοφυρόμενος τὴν ἀπώλειαν τοῦ ποσόντων πλήθους, Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου, ὅτι ἐπάρας κατέβραξάς με. Τὰ συμβεβηκότα τῷ λαῷ καὶ τῷ τόπῳ ἰδιοποιεῖται διδάσκων, ὅτι

¹¹ Psal. LXXIX, 6.

εις μέγα δόξης ἀρθέντα τὸν λαὸν, ὡς Θεοῦ λαὸν χρηματίσαι, τόνδε τὸν οἶκον Θεοῦ ὀνομασθῆναι διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἁγίασμα. Ἐπάρας καὶ τιμῆσας ὁ Θεὸς ἐφαιμύλιως τῇ εἰς ὕψος ἀρθείσῃ αὐτῶν δόξῃ, εἰς τὸ ἐναντίον παραγαγῶν, κατέρραξε τὸν μὲν τόπον πολιορκίᾳ παραδούς καὶ παντελεῖ ἐρημίᾳ, τὸν δὲ λαὸν αἰχμαλωσίᾳ.

Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιά ἐκλήθησαν, κἀγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Πάλιν κοινοποιούμενος τὸν περὶ τοῦ λαοῦ λόγον, ἐπιλέγει· Καὶ ἐγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. Σὺ δὲ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Τὰ μὲν θνητὰ, φησί, καὶ ἀνθρώπινα τοιαῦτα, οἷα καὶ δεδήλωται, τυγχάνει, εὐμετάβολα καὶ ἀνώμαλα, οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μένοντα· ἀλλ' ἐπαιρόμενα, καὶ καταρρήγνυμενα, ὑφούμενά τε καὶ ταπεινούμενα, καὶ παντοίας τροπᾶς καὶ μεταβολᾶς ὑπομένοντα διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολιτευομένην κακίαν· σὺ δὲ, Κύριε, οὐδὲν ἔχων θνητὸν οὐδὲ ἐπίκρητον, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, ὡς ἄδιος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ τὰ ἅπαξ ὑπὸ σοῦ (1) σαλευθέντα, καὶ ἐν ἐπαγγελίᾳ Θεοπισθέντα μένει εἰς μνημόσυνον ἄδιον, ἢ κἂν μὴ τῇ παρουσίᾳ γενεᾶ, ἀλλὰ τῇ ἐρχομένῃ κατὰ τὴν ψαλμωδίαν. Καὶ τοῦτο οὖν σε μάλιστα ἐπικάμψαι ὀφείλει, Δέσποτα, ὅτι ἐγὼ μὲν καὶ τὴν φύσιν τοιαύτην ἔχω ἐπίκρητον καὶ ὀλιγοχρόνιον, καὶ συμφοραῖς συνεζύγην τοσαύταις· σὺ δὲ αἰώνιος καὶ ἀθάνατος, ὥστε μεταβολὴν τινὰ τῶν παρόντων κακῶν βραδίως ἂν μοι χαρίσαιο. Τοῦτο γὰρ ἐπιφέρει· Σὺ ἀναστὰς οἰκτιρήσεις τὴν Σιών, ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτιρῆσαι αὐτήν, ὅτι ἦκει καιρὸς. Δὸς, φησί, ἀμείνω μεταβολὴν τῆς συμφορᾶς· ὁ γὰρ καιρὸς τὸν ἑλῶν ἀπαιτεῖ· συντελέσεται γὰρ ὁ τῆς ταρακωρίας ἡμῶν χρόνος. Αἰνύττεται δὲ διὰ τούτων τῆς τοῖς ὀφείτεσι περιωρισμένης τιμωρίας καὶ αἰχμαλωσίας τὸ τέλος. Οὕτω καὶ ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ ἀριθμήσας τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον προσφέρει τὴν ἰκετηρίαν, καὶ συνφέρει τούτοις τῆς πνευματικῆς μελωδίας τὰ ῥήματα. Καὶ ὁ Ζαχαρίας δὲ προσευχόμενος ἔλεγε· Κύριε παντοκράτωρ, μέχρι πότε οὐ μὴ ἐλεήσης τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπερείδες; τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. Προφητεύεσθαι δὲ ἐνταῦθα οἶμαι καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις Χριστοῦ ἐπιφάνειαν, αἰτίαν ἐσομένην τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι τὴν Σιών, τούτεστι τοῦ ἀνεωχθῆναι τὸ τῆς εὐσεβείας πολιτεύμα. Τίς δὲ ὁ πολύευκτος καὶ τριπόθητος καιρὸς, ἐν ᾧ πληρωθῆναι λέγεται, τὰ παρὰ τῆς Σιών ἐπηγγελμένα; Ὁ τῆς ἀναστάσεώς σου, Κύριε. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν ἄραι ἐλήλυθα· οὐκ ἔδει δὲ τὸν τηλικούτον ὑπὲρ ὀλίγων ἁμαρτωλῶν ἕλθειν καὶ παθεῖν· ὅτε ἐνέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν εἴρηται ὅτι, ἰ Πάντες ἦμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, τότε ὑπὲρ παντὸς ἔγευσθαι θανάτου.)

A riam levatum populum, ita ut populus Dei vocaretur, ac domus Domus Dei ob sanctuarium ibi positum diceretur. Cum autem a Deo erectus et honoratus fuisset, vicissim postea loco illius sublimis gloriae, in contrarium dejectum eum, allisum a Deo fuisse ait, ita ut locum obsidioni et extremæ vastitati, populum vero captivitati traderet.

VERS. 12-14. *Dies mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut fenum arui. Omnis enim caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni*²⁴. Rursum de populo sermonem quasi sibi proprium effrens subjungit, *Et ego sicut fenum arui. Tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum in generationem et generationem*. Res, ait, mortales et humanæ tales sunt, quales supra declaratum est, B mutationi scilicet et inæquabilitati obnoxie, quæ nunquam eodem in statu maneat; sed modo exaltatæ, mox allisæ; modo erectæ, mox dejectæ videantur, ac mutationem conversionemque quamlibet subeant, ob nequitiam quæ inter homines versatur. Tu autem, Domine, qui nihil mortale, nihil fluxum habes, in æternum permanes, ac semper eodem modo, eodem in statu versaris, utpote æternus et immutabilis: ac quæ semel abs te statuta sunt, et in vaticiniis promissa fuerunt, in memoriale sempiternum manent, etiamsi non in præsentī generatione, at in futura secundum psalmodiam. Atque hoc te, Domine, maxime flectere debet, quia ego quidem talem habeo naturam, fluxam, brevem et ita calamitosam; tu vero æternus et immortalis C es; ita ut præsentium malorum mutationem mihi perquam facile præbueris. Id namque infert, *Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus*. Da, inquit, calamitatis mutationem in melius: nam tempus misericordiam postulat; miseræ quippe nostræ completum spatium est. His porro subindicat supplicii annis septuaginta circumscripti et captivitatis finem. Sic item Daniel ille mirabilis, recensito captivitatis tempore, supplicationem offert suam: hisque spiritualis melodix verba accinunt. Zacharias item orando dicebat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem, et civitatum Juda, quas despectisti? hic septuagesimus annus est*²⁵. Hic etiam prænuntiari puto Christi ad homines adventum, qui in causa futurus est, ut restauretur Sion, id est, ut pietatis institutum aperiatur. Quod autem illud est optatissimum et desideratissimum tempus, quo implenda esse dicuntur, quæ de Sione promissa sunt? Illud est tempus resurrectionis tuæ, Domine. Quia enim peccatum mundi sublaturum venisti: nec oportebat tantum illum Servatorem pro paucis peccatoribus venire et pati; cum instaret tempus, quo dictum est, *Omnes peccarunt et gloria Dei privantur*²⁶, tunc pro omnibus mortem degustasti.)

²⁴ Isa. XL, 6. ²⁵ Zachar. I, 12. ²⁶ Rom. III, 23.

(1) Mendum haud dubie.

VERS. 15-17. *Quoniam placuerunt servis tuis lapides eius et pulveri ejus miserebuntur. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges gloriam tuam. Merito postquam dixerat placuisse lapides prioris populi, gentium vocationem adjicit, atque apertius declarat, tunc eas salutarem timorem accepturas et Deum culturas esse. Reges autem dixit, pro regnis. Neque enim vel gens vel regnum est, quod vel ex toto vel ex parte gloriam Christi non veneretur. Quoniam ædificabit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua. Alio modo, ædificabit Dominus Sion, id est, Ecclesiam: ædificationem autem illam hic declarat, qua gentes per fidem constitutæ sunt: et tunc gloria afflicietur in ipsis.*

VERS. 18-25. *Respexit in orationem humilium, et non sprexit precem eorum. Scribatur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur laudabit Dominum: quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de cælo in terram aspexit, ut audiret gemitus compeditorum, ut solveret filios interemptorum, ut annuntiet in Sion nomen Domini, et laudem ejus in Jerusalem. In conveniendo populos in unum, et reges ut serviant Domino. Respondit ei in via virtutis suæ: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi. Ne revoces me in dimidio dierum meorum. Hic videtur mihi propheticus chorus significare gentium per Salvatorem nostrum vocationem, lugereque quod eam ipsi non sint consecuti. In futurorum namque bonorum adventu, quando gentes et eorum reges non ultra patrios dæmones, sed Dominum adorabunt; tali, inquit, tempore robor meum enervavit Dominus, ut dies meos præscinderet, ne ad illud tempus devenirem. Propheticus itaque chorus est qui respondet, sive potius qui interrogat et a Deo sciscitatur qualis futura sit vita nostra. Ediscere quippe peroptabat, num ad dies illos perventura vita ejus esset, quæ incarnatus Unigenitus in terra conspiciendus erat. Viam autem virtutis ejus vocat ipsius in terram adventum: venit enim ut fortem illum alligaret; dimidium vero dierum suorum, seu vitæ suæ, illud dicit spatium, quo in contemplatione ejus præsentis futurus erat. Rogabat ergo impleri totum vitæ suæ tempus, et quasi produci vitam suam, ut ipsius rerum eventus conspectu dignaretur; ita enim futurum erat ut tota vita ejus impleretur. Interea enim, ait, in præsentibus hæc prænuntio, ac futura prospicio, in parte diei Dei constitutus videor: reliquis autem mihi est ipse rerum prænuntiarum conspectus, quem si consequar, totum vitæ meæ cursum accipiam; sin scopum orationis meæ non attingam, similis ero iis qui in dimidio dierum immature et interpestive vitam deposuerunt. Videturque mihi Salvatore nostrum ob illa prophetarum vota dixisse: *Multi prophetæ et justi voluerunt videre quæ ros videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt* 17. Secundum historiam vero dixerit:*

17 Matth. xiii, 17.

A *Ὅτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὸν χοῦν αὐτῆς οἰκτειρήσουσι. Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ δρομά σου, Κύριε, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆν δόξαν σου. Εἰκότως δὲ μεταξὺ τοῦ εὐδοκῆσθαι τοὺς λίθους τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν τῶν ἔθνων ἐπισυνάπτει κλήσιν, καὶ λευκότερον παρίστησιν, ὅτι τὸν σωτήριον ἀναλήψονται ποτε φόβον, καὶ θεοσεβήσουσιν. Οἱ βασιλεῖς δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ, αἱ βασιλείαι. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔθνος, οὐ βασιλεία, ἢ μὴ προσκυνοῦσα τὴν δόξαν Χριστοῦ, ἢ καθόλου ἢ ἀπὸ μέρους. Ὅτι οἰκοδομήσει Κύριος τὴν Σιών, καὶ ὀρθήσεται ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ἐτέρως δὲ οἰκοδομήσει τὴν Σιών ὁ Κύριος, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν· οἰκοδομήν δὲ φημι καθ' ἣν ἐκτίσθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως· καὶ τότε δοξασθήσεται ἐν αὐτοῖς.*

B *Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν, καὶ οὐκ ἐουδένωσε τὴν δέησιν αὐτῶν. Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὸν Κύριον· ὅτι ἐξέκλυψεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐκέλευσε, τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων, τοῦ λύσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθαρραμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ δρομά Κυρίου, καὶ τὴν αἰνεῖσιν αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν τῷ συναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ βασιλεῖς τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ἀπεκρίθη αὐτῶν ἐν ὀφῶ ἰσχύος αὐτοῦ· τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελλέ μοι. Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. Ὑψηλότερον δὲ δοκεῖ μοι διὰ τούτων ὁ προφητικὸς χορὸς σημαίνειν τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κλήσιν τῶν ἔθνων· ἀποκλαίεσθαι δὲ, ὅτι μὴ καὶ αὐτοὶ ἔτυχον ταύτης. Ἐν γὰρ τῇ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν παρουσίᾳ, ὅτε τὰ ἔθνη καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς λατρεύσουσιν, οὐκέτι τοῖς πατρίοις δαίμοσι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τοιοῦτῳ καιρῷ, τὴν ἔμψιν, φησὶν, ἰσὺν ἐκάκωσεν ὁ Κύριος, κολοῶσαι τὰς ἡμέρας, ὡς μὴ φθάσαι καμὲ εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν. Ὁ προφητικὸς μὲν οὖν ἔστι χορὸς ὁ ἀποκρινόμενος, ἦτοι ἔρωτῶν καὶ λέγων πρὸς τὸν Θεὸν ὅποσος ἔσται ὁ ἡμέτερος βίος. Ἡἴχето γὰρ μαθεῖν εἰ φθάσειεν εἰς ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καθ' ὅς ἐμελλεν ἐνθρωπήσας ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι ὁ Μονογενὴς. Ὅδον δὲ ἰσχύος αὐτοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν καλεῖ· ἦλθε γὰρ ἵνα δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν. Ἡμῖς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἡμερῶν, ἦτοι τῆς ζωῆς, τὸ τέως ἐν θεωρίᾳ γενέσθαι τῆς ἐπιφανείας. Ἡἴχето οὖν πληρωθῆναι τὸν ὅλον αὐτοῦ χρόνον, καὶ οἶδον τε παρεκταθῆναι τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅπως ἂν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως καταξιωθῆναι· οὕτω γὰρ ἐμελλεν ἡ πᾶσα αὐτοῦ ζωὴ πληροῦσθαι. Τέως μὲν γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε ταῦτα προφητεύω, καὶ μέλλοντα ἔσεσθε προορῶ, εἰκοι ἐν μέρει ἡμέρας εἶναι Θεοῦ· λέπει δὲ μοι ἡ αὐτοψία τῆς τῶν προφητευομένων ἐκβάσεως, ἥς εἰ τύχοιμι, τελεσθῆναι τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν· εἰ δὲ ἀστοχῶσω τῆς εὐχῆς, εἰκοι τοῖς ἐν ἡμέραις ἡμερῶν τὴν ζωὴν ἀτελῆ καὶ ἄωρον ἀποτιθεμένοις. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τὰς τοιαύτας τῶν προφητῶν εὐχὰς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκεῖναι· Πολλοὶ ἀποφθῆται καὶ*

δικαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ ἄ
οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκου-
σαν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, Βλέπων, φησὶν, ἑμαυ-
τὸν ἀπονοῦντα καὶ βαρυνόμενον, ὀλίγον ὑπολαμβάνω
καιρὸν ὑπολειφθεῖ μοι ζωῆς. Μὴ οὖν ἐκδημήσαιμι
τοῦ σώματος ἐν τῷ ἡμῆσαι καὶ ἀτελεῖ τῶν ἡμε-
ρῶν. Ἐν γενεᾷ γενεῶν τὰ ἔτη σου. Ἀναγκαιῶς
προειπῶν· Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέσαι ἡμερῶν
μου, εὐξάμενός τε παραθεῖναι τὴν ζωὴν μέχρι τῆς
ἐκθάσεως τῶν προφητευομένων, συνοραῖ τὸ ἀδύνατον
διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς θνητῆς φύσεως·
εἶτα ἐφη· Σοῦ μόνου, Κύριε, τὰ ἔτη εἰς γενεάν καὶ
γενεάν διατείνει· καὶ σὺ ἤξεις εἰς ἐκείνην τὴν γε-
νεάν, κάκῃνον τὸν λαόν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο·

Κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ, Κύριε, ἔθεμελλω-
σας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί.
Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις. Εἰ μὲν γὰρ
οὐ συήσθα, φησὶ, κατ' ἀρχὰς, ὦ Κύριε, καὶ εἰ μὴ
ἔργα τῶν χειρῶν σου ὑπῆρχον οἱ οὐρανοί, οὐχ οἶδόν
τε ἦν αὐτὰ μετατεθῆναι, οὐδὲ εἰς μεταβολὴν ἔλθειν·
εἰ γὰρ ἀγένητα ἦν, ἔμειναν ἂν καὶ ἀτελεῦττα· νῦν
δὲ, ἐπεὶ ποιητὴς αὐτῶν γέγονας, δυνατὸς εἶ καὶ παρ-
αγαγεῖν αὐτὰ θελήσας· φύσεως γὰρ ὑπάρχουσι
φθαρτῆς καὶ ἀπολλυμένης· ὅτι, καὶ μὴ πρότερον
ἦντα, σὴ βουλῇ καὶ δυνάμει γέγονεν. Ἐν γὰρ ἐστι
μένον ἀεὶ, καὶ οὐποτε δυνάμενον μὴ εἶναι, δηλαδὴ
οὐ αὐτὸς ὁ μόνος τῶν ὄλων ποιητῆς. Καὶ πάντες ὡς
ἱμάτιον παλιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἐλιχθήσονται. Καὶ οἱ οὐρανοὶ
δὲ, εἰ καὶ μέγα καὶ ἐξαιρετόν τι τυγχάνουσι κτίσμα,
ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτοὶ ὑποβληθήσονται φθορᾷ· ἡ δὲ
φθορὰ αὕτη γενήσεται αὐτοῖς εἰς ἀνακαινισμὸν, καὶ
σοστελεῖς αὐτοὺς εὐγεῶς οὕτως ὡς ἐλίσει τις πε-
ριβόλαιον· ἐλιχθήσονται γὰρ εἰς βέλτιον σχῆμα μετα-
βαλλόμενοι, καὶ ἀλλαγῆσονται, καὶ τροπὴν ἀγαθὴν
ὑπομενοῦσι τὴν ἀπὸ τῆς παλαιότητος ἐπὶ τὴν ἀνα-
καίνισιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ
τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. Οἱ υἱοὶ τῶν δούλων
σου κατασκηνώσουσι, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς
τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται. Καινοὶς (2) γενομένοις
καὶ ἐπὶ τὸ χρεῖστον μεταρροσθεῖσι, καὶ τὸ σπέρμα
καυτῶν, δηλαδὴ τῶν δούλων σου, εἰς τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται.

Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΒ'.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Τάχα δὲ μέ-
σσην ἀπολειφθεῖσαν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος καὶ τοῦ
πνεύματος, τὸ μὲν σῶμα ἐπὶ τὰς οἰκείας ἐπιθυμίας
καὶ ἀνδραποδώδεις ἡδονὰς καθέλκει, ὡσπερ ἀφ'
ὑψους ἀνωθὲν ποθεν καταβάλλον αὐτὴν· τὸ δὲ πνεῦμα
πάλιν πρὸς ἑαυτὸ ἀνέλκει ἄνω που πρὸς Θεὸν ἀνά-
γον, καὶ τοῦ Κυρίου μνημονεύειν παρακαλεῖ, εὐλο-
γεῖν τε αὐτὸν, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ παντὸς ἔχειν·
ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν ὕμνον διεγείρειν καὶ εὐλο-
γεῖν τὸν Θεὸν ἐγκλεῖσεται, καλὸν ἑαυτῷ σωτηρίας
φάρμακον τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐλογίαν προβαλλόμενος.
Καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ δρομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ.
Τοῖς ἐντός αὐτοῦ προστάσσει εὐλογεῖν τὸ νομα Κυ-
ρίου, τουτέστι τῇ φύσει τῶν ἐσωθεν ἐξερχομένων δια-

(2) Sic.

Dum me infirmum et gravatum cerno, suspicor mihi
perbreve tempus vitæ residuum esse. Ne itaque in
dimidio dierum et immature a corpore profici-
scar. In generatione generationum anni tui. Cum di-
xisset, Ne revoces me in dimidio dierum meorum, ac
rogasset vitam suam usque ad rerum prænuntia-
tarum eventum prorogari; videt hoc ob imbecillam
et fluxam mortalitatis naturæ conditionem fieri non
posse; deinde ait: Tui solius anni, Domine, in ge-
nerationem et generationem producuntur: tuque
pervenies ad illam generationem et populum, de
quibus superius dicebatur: Scribatur hæc in gene-
rationem alteram, et cætera.

Γραφήτω αὕτη εἰς τὴν γενεάν ἑτέραν, καὶ τὰ ἐξῆς.

B VERS. 26-29. Initio tu, Domine, terram fun-
dasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi
peribunt, tu autem permanes. Nisi enim a prin-
cipio, Domine, fuisses, et nisi cæli opera ma-
num tuarum essent, non possent illa opera mu-
tari, nec in aliam conditionem venire: nam si
non facta essent, sine fine manerent. Jam vero
quia eorum opifex fuisti, potes illa mutare si
velis: nam fluxæ et corruptibilis naturæ sunt:
quia cum non prius existerent, voluntate ac
virtute tua condita sunt. Unum quippe est quod
manet, et nunquam non esse potuit, nempe tu so-
lus omnium conditor. Et omnes sicut vestimentum
veterascent, et velut amictum volves eos, et volventur.
Cæli quoque etiamsi magnum præstantissimumque
sint opificium, attamen ipsi quoque corruptioni
subjicientur: hæc autem corruptio ipsis in renova-
tionem vertet, atque ipsos ita facile contrahes, ac
si quis amictum convolvat: nam meliorem in for-
mam volventur, ac mutabuntur atque conversionem
optimam subibunt, a vetustate nempe ad renova-
tionem et incorruptionem translati. Tu autem idem
ipse es, et anni tui non deficient. Filii servorum
tuorum habitabunt, et semen eorum in sæculum di-
rigetur. Innovati scilicet erunt ac meliorem in for-
mam translati, et semen eorum, scilicet servorum
tuorum, in sæculum dirigetur.

D

IPSI DAVID. CII.

VERS. 1. Benedic, anima mea, Domino. Fortasse
mediam relictam animam inter corpus et spiritum,
corpus quidem ad proprias concupiscentias et servi-
les voluptates pertrahit, quasi ex sublimi et altissi-
mo loco dejiciens illam; spiritus vero contra ad se
sursum trahit, et ad Deum adducit, hortaturque
ut Dominum memoret, ipsi benedicat, ipsum præ
oculis semper habeat: vel fortasse quemlibet seip-
sum excitare ac Deo benedicere jubet, bonum sibi
ad salutem esse Deo benedicere proponens. Et omnia
interiora mea nomini sancto ejus. Nomini Domini
benedicere jubet interiora sua, id est, cogitationes
suas quæ ab intus procedunt, quarum duplex est
ordo: aliæ enim pravæ sunt, nempe, cæcæ, for-

uicationes et furta spectantes; aliæ vero urbanæ et salutares, nempe humanitas, temperantia et communitas. Is itaque cujus omnia interiora recta sunt et parata ad benedicendum nomini sancto Dei, interiori suo affectu recte utitur, ad gratiarum actiones Deo agendas, atque omnia interiora sua consecrat, omnesque animæ virtutes et cogitationes ad divinum hymnum concitat. Is enim ratiocinia, cogitationes, omnesque animi motus, atque varias ejus virtutes advocat, vim nempe cogitandi, discernendi, respiciendi, agendi, imaginandi, recordandi, et alias: nam multæ in anima virtutes variique motus sunt. Quare modo strenuum quidpiam cogitamus, modo concupiscimus, mox judicamus; aliquando quæpiam desideramus, aliquando aversamur; ac rursum modo aliquo tendimus, modo declinamus; interdum mæsti sumus, postea vero pacati, læti et tranquillii. Omnes itaque hujusmodi animæ facultates divinus Spiritus hortatur ut henedicant Domino. Quod si cui corporeo more dictum excipere animus sit, dicat, quia omnia corporis nostri interiora et viscera profundissima Dei sapientia concinnata sunt, ita ut inutile nihil in nobis sit, atque illa omnium mutua concordia et consensus ad Dei laudem et benedictionem conferat: jure ista quoque ad Deo benedicendum evocari. Si itaque animam ipsam corporeo more sermo effingit, et corporeas partes in ea partibus carente reponit; partes attributas animæ, quæ sane in partes divisibilis non est, alio ritu cogitabimus; caputque dicemus, mentem; collum opinionem, utpote quæ ceu intermedia sit inter rationabile et irrationabile; pectus, animum; ventrem, concupiscentiam: harum partium nominibus ceu virtutum singularum symbolis usi.

VERS. 2-4. *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia et miserationibus. Hæ sunt retributiones nobis a Deo concessæ: Primo propitiationem posuit pro peccatis nostris, quæ in errore et idololatria admisimus: singulisque eorum propitius ille fuit, supplicationem prævertens, veniamque tribuens per propitiationem suam, quæ est Christus; secundo, quia etiam post remissionem te, o anima, infirmari contigit, in humanos affectus delapsam: et has ægritudines Servator rationabilibus et spiritualibus remediis, quæ in divinis ejus Scripturis fundata sunt, curavit; ad hæc tertio, vitam tuam, quæ in corruptionem cessura, et a morte absorbenda est, secundum illud, Anima quæ peccaverit, ipsa morietur²⁸, misericordiæ suæ consentaneam rem agens, ac præ-*

²⁸ Ezech. xviii, 4.

(1) Ἐπιθυμοῦμεν... ἐπιθυμοῦμεθα. Alterutrum redundare videtur. EDIT. PATROL.

λογισμῶν, ὧν διπλοῦν ἐστὶ τὸ τάγμα· οἱ μὲν γὰρ μογθηροὶ εἰσι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί· οἱ δὲ ἀσέιοι καὶ σωτήριοι, φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικόν. Ἡ τοίνυν πάντα τὰ ἐντὸς κατώρθωται εἰς ἐτοιμίαν τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, οὗτος καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔκδοσιν διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς καθιεροῖ καὶ πάσας τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις, καὶ πάντα λογισμὸν εἰς τὸν θεῖον ὕμνον ἀνακινεῖ· ἐντὸς γὰρ ἐκάλεσε τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, καὶ πάντα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα καὶ τὰς διαφόρους δυνάμεις αὐτῆς, τὴν νοητικὴν, τὴν διανοητικὴν, τὴν βλεπτικὴν, τὴν ὀρμητικὴν, τὴν φανταστικὴν, τὴν μνημονευτικὴν, τὰς ἐτέρας· πολλὰ γὰρ δυνάμεις καὶ διάφορα κινήματα ἐν τῇ ψυχῇ· καθ' ἃ ποτὲ μὲν σπουδαῖόν τι διανοοῦμεθα, ποτὲ δὲ ἐπιθυμοῦμεν, ποτὲ δὲ ἐπιθυμοῦμεθα (1), ποτὲ δὲ κρίνομεν· καὶ ἄλλοτε μὲν ἐφιμέθε τικῶν, ἄλλοτε δὲ ἀποστρεφόμεθα· καὶ πάλιν ἄλλοτε μὲν ὀρμῶμεν, ἄλλοτε δὲ ἐκκλίνομεν, καὶ ποτὲ μὲν διακείμεθα λυπηρῶς, ποτὲ δὲ εὐμενεῖς ἔσμεν καὶ φαιδρῶν καὶ ἀνεμίενοι. Πάσας οὖν ὁμοῦ τὰς τοιαύτας τῆς ψυχῆς δυνάμεις προτρέπει τὸ θεῖον Πνεῦμα εὐλογεῖν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ σωματικώτερον βουληθεῖ τις ἐκλάβειν τὸν λόγον, εἴπω ἂν, ἐπειδὴ καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου πάντα τὰ ἐντὸς ἔγκατά τε καὶ σπλάγχνα βαθυτάτη Θεοῦ σφίλα κατεσκευάσται, ὡς μηδὲν ἀχρηστον εἶναι τῶν ἐν ἡμῖν, συμβάλλεσθαι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δοξολογίᾳ τε καὶ εὐλογίᾳ τὴν ὁμοῦ πάντων πρὸς ἄλληλα συμφωνίαν τε καὶ ἁρμονίαν, εἰκότως καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν κέχληται. Εἰ μέντοι τὴν ψυχὴν αὐτῆν σωματοειδῶς ὁ λόγος πλάττει, καὶ μέρη σωματικὰ τῇ ἀμερεῖ περιπλάττει, ἐτέρωσ νοήσομεν ἐπ' αὐτῆ τὰ περιτιθέμενα μέρη τῇ ἀμερεῖ τῇ κατὰ ψυχὴν, οἰκείως κεφαλὴν μὲν τὸν νοῦν, ἀχένα δὲ τὴν δόξαν ὡς ἐν μέσῳ λογικοῦ καὶ ἀλόγου· στήθος τὸν θυμὸν, γαστέρα τὴν ἐπιθυμίαν, τοῖς τῶν μερῶν ὀνόμασι συμβόλοις τῶν δυνάμεων χρώμενοι.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου τὰς ἀναποδόσεις αὐτοῦ. Τὸν εὐλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου, τὸν λάτρουσον πάσας τὰς νόσους σου, τὸν λυτροῦμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Ἄνται εἰσὶν αἱ περὶ ἡμᾶς ἀναποδόσεις τοῦ Θεοῦ· Πρῶτον ἱλασμὸν ἔθηκε τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, ἃς ἐν πλάνῃ καὶ εἰδωλολατρείᾳ διεπραξάμεθα· καὶ ἴλεως ἐκάστη τούτων ἐγένετο, προλαθὼν πᾶσαν ἱκετηρίαν καὶ τὴν ἀφ᾽ εἰς δόξιν τοῦ ἱλασμοῦ αὐτοῦ, ὃς ἐστὶ Χριστός· δεῦτερον ἔ, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν ἀφ᾽ εἰς συνέθη σε νοσεῖν, ὡ ψυχὴ, ὑποκλιθεῖσάν σοι τοῖς ἀνθρωπίνους πάθει, καὶ ταύτας τὰς νόσους ὁ Σωτὴρ καὶ λογικὸς καὶ σωτήριος φαρμάκιος, τοῖς ἐν ταῖς θείαις αὐτοῦ Γραφαῖς καταβεβλημένοις, ἐθεράπευσε· τρίτον ἐπὶ τῶν τοῖς τὴν ζωὴν σου μέλλουσαν χωρεῖν εἰς φθορὰν, καὶ καταπίνεσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, κατὰ τὸ, Ψυχὴ ἢ ἀμαρτοῦσα, αὐτὴ ἀποθαρσείτω, ἀκλόουθα ἢ

αὐτοῦ πράττων ἐλέη, λύτρα δούς ὑπὲρ σοῦ τῷ θανάτῳ τὸ τοῦ Μογογενοῦς αἷμα, ἐλυτρώσατο τέταρτον, οἰκεία φιλανθρωπία καὶ ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς χρώμενος, ἐπεὶ ἐξ ἔργων οὐδεὶς δικαιούται, ἐστεφάνωσέ σε τῷ τῆς υἰοθεσίας χαρίσματι. Καὶ ἀπλῶς οὗτός σοι δεδωρηται τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἄρεσιν, οὗτός σοι δεδωρηται τῶν παθῶν τὴν ἰασιν, τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα, τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸν τῆς ἀφθαρσίας χιτῶνα ἐνέδυσσε, καὶ χάριτι σέσωκε. Χάριτος γὰρ καὶ φιλανθρωπίας ὁ στέφανος. Καὶ ταῦτα πάντα ἔδνα τοῦ νυμφίου καὶ δῶρα· πίστιν γὰρ ἡ νύμφη προσεσήνεχε μόνον. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν σε ἐνέπλησεν, ἢ καὶ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἐπιθυμίαν σου ἐπλήρωσεν, ὅς τὴν γε ψυχὴν ψυχῆν ἀπαγορεύει, δίδωσι δὲ ἀγαθὰ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν. Εἰ δὲ βούλει κατὰ ταῦτόν ἰδεῖν παθήματα καὶ ἀμαρτήματα λυόμενα, ἔχεις τὸν παράλυτον τῆς διπλῆς ταύτης ἀπολαύσαντα χάριτος· ἤκουσε γὰρ, Ἐφέωνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι σου, καὶ, Ἄρον τὸν κρᾶθρατόν σου· οὕτως ἡ ἀμαρτωλὸς γυνὴ τετύχηκε τῆς ἀφέσεως, ὁ ληστής, οἱ τελῶναι, ἀπλῶς ἅπαντες οἱ πιστεύσαντες.

Τὸν ἐμπιμπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου· ὥστε ἀνακαινίζεσθαι αὐτὴν τὸν παλαιὸν ἀποθεμένην ἄνθρωπον, τὸν δὲ νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ κτίσαντος αὐτόν, λαμβάνουσιν. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἡ νεότης σου ἀνακαινισθήσεται, ὡς μηκέτι παλαιῶσθαι, μηδὲ εἰς φθορὰν αὐθις χωρεῖν, ἀεὶ δὲ παραμένειν ἐν τῷ νεάζειν ἐν τῇ ἀφάρτῳ ζωῇ. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀετὸς τῶν ὀρνέων ἐστὶ βασιλικώτατος, ἀλλὰ καὶ ὑψιπετέστατος, μόνος δὲ ζῶων ἡλίου φωτὸς μαρμαρυγαῖς ἀντωπεῖν δυνατός, καὶ ἀνεὶς ἀφορᾶν αὐτῷ, εἰκότως τὴν ἀνανέωσιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν πτήσιν, καὶ τὸν βίον αὐτῆς τὸν ἐν ἄκρῳ φωτὶ γενησόμενον, ἀετοῦ φύσει παρέβαλε.

Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις, ἐγγράρισε τὰς δόξας αὐτοῦ τῷ Μωσῆ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ Μωσέως Γραφῆς μαθήθη ὅποια κρίματα παρέσχε τοῖς ἀδικουμένοις· κρίσει γὰρ δικαίᾳ μετήλθε τοὺς Αἰγυπτίους, πληγαῖς θεηλάτοις κολάσας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἡδικημένων υἱῶν Ἰσραὴλ. Οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακροθύμος καὶ πολυέλεος, οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθῆναι. Οὐ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκε ἡμῖν. Ὅτι κατὰ τὸ ὄψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καθὼς ἀπέχουσιν ἀνατολὰ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καθὼς οἰκτιρεῖ πατὴρ υἱούς, φησὶν ὁ Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμεν· ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει.

A mium pro te morti sanguinem Unigeniti tribuens, liberavit; quarto, propria clementia, misericordia et miserationibus usus, quia nemo ex operibus justificatur, adoptionis te gratia coronavit. In summa, hic te peccatorum venia donavit, morborum animi medelam tribuit, necnon spem resurrectionis, pignus Spiritus: ac te incorruptionis veste induit, gratia sua salvum fecit. Nam gratiæ et clementiæ corona est. Atque hæc omnia, dotalia sponsi munera et dona sunt: sponsa quippe solam fidem obtulit. Neque solum illis, sed etiam spiritualibus bonis te replevit; sive etiam tuo in bonis desiderio satisfacit, qui frigidam animam repudiat, bona vero petentibus se tribuit. Quod si volueris morbos simul et peccata soluta videre, habes paralyticum hac duplici gratia donatum; audivit enim, *Dimittuntur tibi peccata tua*, et, *Tolle grabatum tuum*²⁹: sic peccatrix mulier remissionem consecuta est; sic latro, publicani, ac demum omnes qui crediderunt.

VERS. 5. *Qui replet in bonis desiderium tuum, renovabitur ut aquilæ juvenus tua*; ita ut prior deposito homine, ac novo, qui renovatur ad cognitionem Creatoris sui, adjuncto, et ipsa renovetur. Sic autem, ait, juvenus tua renovabitur, ut nunquam veterascat, neque ad corruptionem rursus abeat, sed semper vegeta maneat in incorrupta vita. Cum autem aquila sit avium rex, altissimeque volat, ac sola inter animalia solares radios valeat obtueri, ipsumque attente conspiceri; renovationem animæ, et e terra ad cælum volatum, vitamque supremo in lumine versaturam aquilæ naturæ merito comparavit.

VERS. 6-16. *Faciens misericordias Dominus, et judicium omnibus injuriam patientibus, notas fecit vias suas Moysi, filiis Israel voluntates suas*. Ex ipsa vero Moysis Scriptura edisces, qualia pro læsis judicia tulerit: justò namque judicio Ægyptios invasit, divinitus inflictis plagis castigans illos propter filios Israel ab ipsis pessime habitos. *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum-misericors, non in finem irascetur, neque in æternum succensebit. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cæli a terra corroboravit Dominus misericordiam suam super timentes se. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordare quoniam pulvis sumus; homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic effloret. Quoniam spiritus pertransibit in illo et non subsistet, et non cognosceat amplius locum suum. Quemadmodum a tenebris*

²⁹ Marc. 11, 9.

Ignorantiæ peccatis inductæ ad lucem cognitionis suæ nos transtulit; hæcque fecit ut bonus pater insanientes filios miseratus, ac erga liberos male affectos majorem commiserationem assumens: eodem ille modo nos miseratus est, ac ex atheis et timore carentibus, pios ac se timentes nos effectit. μείζονα οἰκτον ἀναλαβὼν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αὐτὸς ὑπεκείρησεν ἡμᾶς, ἐξ ἀθέων καὶ ἀφρόνων εὐσεβεῖς καὶ φοβουμένους αὐτὸν ἀπεργασάμενος.

VERS. 17 19. *Misericordia autem Domini ab æterno, et usque in æternum super timentes eum. Et justitia illius in filios filiorum, his qui servant testamentum ejus, et memores sunt mandatorum illius ad faciendum ea. Huic simile illud: Faciens misericordiam diligentibus me. Nam misericordia Domini, et compar ejus justitia in omnem generationem extenditur in timentes eum, et in filios eorum, id est, in æmulores gestorum ipsorum, in eos scilicet, qui non modo præceptorum ejus recordantur, sed sermonibus opera adjiciunt, et hoc modo vitam concinnant suam. Ea quippe dantur, non ut ipsorum nudam memoriam et notitiam servemus; sed ut memoria ad operandum utamur. Illud quoque Servator declarat his verbis: Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me²⁰: nam observationi tantum, non memoriæ eorum, merces debetur; neque auditores, sed cultores legis justificabuntur. Pulchre autem lex Dei testamentum vocata est, ut qui eam observamus, hæreditatem inde speremus. Quod autem natura quidem nostra fluxa sit, divina vero clementia debitam progenitoribus justitiæ mercedem usque ad nepotes conservet, sexcenta hujusce rei testimonia reperias. Nam ob Abrahami, Isaaci et Jacobi justitiam, populum ex iis postea exortum vocatione et peculiari providentia dignatus est. Jehu autem usque ad quartam generationem regnum conservavit, etiamsi non omnino pietate præditus esset; quia in principio regni sui studium erga Deum exhibuerat. Mirabili vero Davidi inextinctam custodivit generis scintillam, etsi impij multi inter ejus posteros exorti sint. Dominus in cælo paravit thronum suum, et regnum ipsius omnibus dominabitur. Accurate dictum est, omnibus dominabitur; sed non, omnibus dominatur, quia non omnes digni sunt regno illius. Quamobrem iis qui evangelicam vitam exigunt, regnum cælorum Salvator pollicitus est. Alio item intelligendi more omnibus dominatur, etiam iis qui regno cælorum indigni sunt imperans; quatenus nempe omnium Dominus est.*

VERS. 20. *Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum ejus. Superius quidem Spiritus divinus hominis animam ad gratiarum actionem et benedictionem Dei invitabat dicens, Benedic, anima mea, Domino; nunc autem, quia throni Dei et cælestium mansionum, quas dignis Deus*

Ἄ Ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπέβριξε, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἐτι τὸν τόπον αὐτοῦ. Ὅσπερ ἀπὸ σκότους τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀγνοίας ἐπὶ τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ γνῶσεως μετεστήσατο ἡμᾶς· καὶ ταῦτα ἔπραξεν ὡς ἀγαθὸς πατὴρ σπλαγγυζόμενος ἐπὶ υἱοῖς μεμνημένοι, καὶ ἐπὶ κακῶς διακειμένοι τέκνος.

Τὸ ἔλεος δὲ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν· καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν, τοῖς φυλάσσουσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ μεμνημένοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς. Ὅμοιον καὶ τὸ, Ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσι με. Παρατείνει γὰρ τὸ ἔλεος Κυρίου, καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ δικαιοσύνη, εἰς πᾶσαν τὴν γενεὰν ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, τοῦτέστι τοὺς τῶν ἔργων αὐτοῦ ζηλωτάς, τοὺς οὐχ ἀπλῶς μεμνημένους τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτιθένας τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ κατὰ ταῦτ' ἐν οἰκείῳ βίῳ ῥυθμιζόντας. Δίδονται γὰρ αὐτὰ οὐκ ἐπὶ τῷ μνήμῃ αὐτῶν ψιλῆν καὶ γνῶσιν ἔχειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μνήμῃν εἰς τὸ ποιῆσαι. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστησιν εἰπὼν· Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκείνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· τῆς γὰρ ποιήσεως ἀλλ' οὐ τῆς μνήμης αὐτῶν μόνης ὁ μισθός· καὶ οἳ οἱ ἀκροασαί, ἀλλ' οἱ ποιῆται τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. Καλῶς δὲ διαθήκη ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ προσήρεται, ἵνα κληρονομίαν ἐλπίζωμεν ἐξ αὐτῆς οἱ φυλάσσοντες. Ὅτι δὲ ἡ μὲν φύσις ἡμῶν ἐπίκτητος, ἡ δὲ θεία φιλανθρωπία καὶ μέχρις ἐγγόνων διατηρεῖ τὴν τοῖς προγόνους ὑφειλομένην τῆς δικαιοσύνης ἀντιδοσιν, μυρία ἄν εὐροιμα μαρτύρια. Διὰ γὰρ τῆν τοῦ Ἀβραάμ δικαιοσύνην, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τὸν ἐξ αὐτῶν φύντα μετὰ ταῦτα λαὸν τῆς κλήσεως καὶ τῆς οἰκίας ἐπισκοπῆς κατηξίωσε· τῷ Ἰησοῦ μέχρι τετάρτης γενεᾶς τὴν βασιλείαν τετήρηκε, καί τοι μηδὲ τελείαν κτησαμένω εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιδειξαμένω τὸν ζῆλον· τῷ θεσπεσίῳ Δαυὶδ, ἄθεστον ἐτήρησε τὸν τοῦ γένους σπινθῆρα, καὶ ταῦτα πολλῶν δυσσεβῶν ἐν μέσῳ βεβλαστηκότων. Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτόλμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπόσει. Ἀκριβῶς δὲ τὸ πάντων δεσπόσει, εἴρηται, ἀλλ' οὐ, πάντων δεσπόζει· ἐπεὶ μὴ πάντες ἄξιοι τυγχάνουσι τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Διὰ τοῖς τὸν εὐαγγελικὸν κατορθοῦσι βίον τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὁ Σωτὴρ ἐπηγγελάτο. Δεσπόζει δὲ πάντων καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν καὶ τῶν ἀναξίων τῆς βασιλείας αὐτοῦ κρατῶν, οἳα δὲ πάντων Κύριος.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχυρῶν, ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἄνωτέρω μὲν τὸ θεῖον Πνεῦμα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἐκάλει ἐπὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, φάσκον· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· νῦν δὲ, ἐπειδὴ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσας,

²⁰ Joan. xiv, 21.

καὶ τῶν οὐρανίων διατριβῶν, ὡς τοῖς ἀξίοις ὁ Θεὸς ἠτοίμασε, σφόδρα ἀκολουθῶς ταῖς οὐρανίους δυνάμεις συγκαίρειν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ παρακελεύεται, κατὰ τὸν σωτήριον λόγον φήσαντα χαρὰν ἔσεσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἄγει τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις· τὸ γὰρ αὐτὸ τῆς εὐλογίας ἔργον καὶ ταύτῃ κἀκεῖνοις ἐπιτάττει. *Δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ.* Τὰ μὲν κατὰ σέ, φησὶν, ὦ ψυχῆ, ἐξασθενεῖ πρὸς τὸ κατ' ἀξίαν ὑμεῖν τὸν Θεόν· ἐκ μέρους δὲ ἡμῶς τοῦτο ποιεῖ. Ἴσθι δὲ, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ ὄντες, καὶ ἀδιαπτῶτως τὸν λόγον αὐτοῦ ποιοῦντες, ἀξιοὶ τε ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ, πρεπόντως καὶ κατ' ἀξίαν εὐλογοῦσιν αὐτόν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἀνθρώποις εἴεν τινες τὸν ἰσάγγελον βίον μετερχόμενοι, ἅτε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου φοροῦντες, ἰσχύοντες δὲ καὶ αὐτοὶ ποιεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ δυνατοὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ὑπακούειν, κατὰ τὸν φήσαντα· *Πάντα ἰσχύῳ ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με.* Καὶ οὗτοι, ἰσάγγελοι ὄντες, εὐλογεῖσασαν αὐτόν. Μηδεὶς δὲ τῶν παραβαίνοντων τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ παρακουόντων τῆς φωνῆς αὐτοῦ, προπετέστερον τολμάτω τοῦτο ποιεῖν.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ὁ μὲν Δαυὶδ, ἐπειδὴ περ εἰσὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, σφόδρα ἀναγκαίως ἐπιφέρει τὸ· *Λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὰ θελήματα αὐτοῦ,* δεικνύς τινεas βούλεται καὶ ὁποίας δυνάμεις εὐλογεῖν τὸν Θεόν· ὅτι μὴ πάσας, μηδὲ τὰς ἐναντίας, ἀλλὰ μόνους τὰς ἀξίας τὰς ἐν διαφόροις τάξεσι λειτουργούσας αὐτῷ, ἦτοι ποιούσας αὐτοῦ τὸ θελημα. Λειτουργοὶ γὰρ εἰσι Θεοῦ δυνάμεις ὑπερητούσαι αὐτῷ εἰς ἃ βούλεται ποιεῖν δι' αὐτῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ ὠφελείᾳ παντός· διὸ καὶ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐρῆνται. *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον.* Ἡ τῆς ἀκολουθίας διάνοια τοῦτον εἰσικεν ὑποβάλλειν τὸν νοῦν· Εἰ μὲν ἀγγέλων ἦν, φησὶ, μόνον, καὶ θείων δυνάμεων καὶ οὐρανίων λειτουργῶν Θεοῦ τὸ εὐλογεῖν αὐτόν, καλῶς ἂν εἶχες, ὦ ψυχῆ, ὑποστέλλεσθαι ἑαυτὴν, τοῖς κρείττοσι παραχωροῦσα τὴν εὐλογίαν· ἐπειδὴ δὲ ὁ θεῖος λόγος πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εὐλογεῖν τὸν Κύριον προστάττει· προσήκει γὰρ πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν αὐτῆς δυνάμιν τὸν πρέποντα ὕμνον ἀποδίδόναι τῷ Θεῷ· τί μέλλεις, ὦ ψυχῆ; Οὐχὶ καὶ αὐτῆ, ἅτε ἔργον οὐκ εὐκαταφρόνητον οὐσα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ πεποιημένη, ἀνεγείρησασα τὴν ἐπὶ τὴν θεολογίαν καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ ἡ δεσποτεία αὐτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον, πάντων δεσπόζει, οὐρανίων, ἐπιγείων, καταχθονίων, ἀκολουθῶς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν ὄντα, τὰ σύμπαντα γὰρ, φησὶ, δοῦλα σά, ὡς ποιήματα, εὐλογεῖτω αὐτόν. Καὶ πῶς εὐλογοῦσι τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἀψυχα; Ὡς οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, πάντως ἀντὶ φωνῆς χρώμενα τῇ ὄψει εἰς

A pręparavit, mentionem fecit, admodum congruenter cęlestes virtutes jubet animę saluti congaudere, secundum hoc Salvatoris dictum, scilicet, gaudium fore in cęlo super uno peccatore pęnitentiam agente ²¹: sed etiam cum hominis animam, tum cęlestes virtutes in finem agit: idem enim benedicendi munus tam illi, quam istis pręscribit. *Potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus.* Quod ad te spectat, o anima, imbecilla infirmaque es ad Deum pro dignitate celebrandum: atamen id ex parte exsequaris. Scito autem angelos ejus, cum potentes virtute sint, et indesinenter verbum Dei faciant, dignique sint qui vocem et sermonem ejus audiant, decenter ac condigne ipsi benedicere. Quod si quidam inter homines sint qui vitam angelicę parem ineunt, utpote qui imaginem cęlestis circumferant, ac ipsi quoque verbum ejus exsequi et vocem audire valeant, secundum eum qui dicit, *Omnia possum in eo qui me confortat* ²²; hi quoque angelis pares cum sint, benedicant ei. Nemo autem eorum, qui verbum ejus transgrediuntur ac voci ejus non obtemperant, temere hoc agere pręsumat.

VERS. 21, 22. *Benedicite Domino, omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui facitis voluntates ejus.* Quoniam adversarię quoque virtutes sunt, ideo David necessario illud adjicit, *ministri ejus, qui facitis voluntates ejus*: declarans quas et cujusmodi virtutes Deo benedicere velit: non omnes quippe, neque adversarias; sed solum eas quę dignę sunt, et variis ordinibus ipsi ministrant, sive quę faciunt voluntatem ejus. Nam ministri Dei sunt virtutes ipsi ad quęlibet munera pro beneficio et utilitate universi ministrantes: quare voluntates ejus exsequi dicuntur. *Benedicite Domino, omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus. Benedic, anima mea, Domino.* Hęc seriei mens et sententia videtur esse: Si angelorum, inquit, solummodo, divinarum virtutum, cęlestiumque Dei ministrorum officium esset ipsi benedicere, recte posses, o anima, te continere, ac te melioribus benedictionem cedere; quia vero divinus sermo cunctis ejus operibus pręcipit ut Domino benedicant; par est enim omnem creaturam pro facultate, congruentem Deo hymnum emittere, quid cunctaris, o anima? Nunquid etiam ipsa, utpote opus Dei non spernendum, sed ad imaginem ejus factum, temetipsam excitas ad divinas laudes et ad benedicendum Deo? Quoniam dominatio ejus, ut dictum est, omnibus imperat cęlestibus, terrestribus et infernis; ideo omnia opera ejus, utpote ipsius dominationi subdita, ipsi benedicant. Nam omnia, inquit, tibi subdita, utpote opificia tua, benedicere tibi debent. Et quomodo benedicant irrationalia et inanimata? Quo modo cęli enarrant gloriam Dei, qui sane conspectu suo cęu voce, ad exhibendam Dei virtutem utuntur: unde

²¹ Luc. xv, 7. ²² Philipp. iv, 13.

ego laudandi occasionem accipio, et ad Creatorem celebrandum provocor. Et alias solent plerumque prophetæ etiam irrationabilem naturam ad Dei laudes effendas assumere, quasi rationalis non sufficiat, uti revera pueri in camino fecerunt. Cæterum omnibus in locis canere Judæis non convenit. Illi quippe ab iis qui se in captivitatem abduxerant, in Babylone ex canticis Sion cantare jussi, dixerunt, et quidem secundum legem agentes: *Quomodo cantabo canticum Domini in terra aliena* ²³? Nobis autem divinus Apostolus præcipit ut in omni loco orantes elevemus sanctas manus ²⁴. Idipsum Dominus Christus Samaritanæ dixit, localem adorationem de medio tollens, cultumque docens in Spiritu et veritate exhibendum ²⁵.

PSALMUS CIII.

VERS. 1, 2. *Benedic, anima, Domino: Domine Deus meus, magnificatus es vehementer: confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* A creaturarum magnitudine, providentia et varietate docetur anima gaudere ac fiduciam sumere: ita ut in eo gloriatur, ac Dominum Deumque suum magnum tantarum rerum opificem ascribat, eumque sibi proprium prædicet cum affectu dicens, *Domine Deus meus. Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Quemadmodum is qui sensibili vestimento induitur, undique tegitur; sic quod Dei lumen sustineri nequeat, incomprehensibilem esse illius substantiam declarat. Sed quid ais, o David? Evangelista ait: *Ipse est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ²⁶. Paulus vero dicit, ipsum lucem inhabitare inaccessibleem, et tu ais ipsum lumine indui sicut vestimento? Viden' neque prophetam, neque evangelistam, neque apostolum posse eam claritatem complecti; sed a nominibus apud nos usitatis paulatim ascendentes, obscuram quamdam ineffabilis illius gloriæ cognitionem afferre? Quia enim ignorant quæ sit illa substantia, a rebus apud nos conspicuis pro facultate illam complecti conantur.

VERS. 3, 4. *Extendens cælum sicut pellem, qui legit aquis superiora ejus: qui ponit nubes ascensum suum, qui ambulat super pennas ventorum. Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Hinc, ut par est, seraphim Græce explicantur, incendentes ac comburentes. Et vox seraphim incendium significare declaratur. Quare de angelica virtute dicitur: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.*

VERS. 5-13. *Qui fundat terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi. Abyssus sicut vestimentum amictus ejus, super montes stabunt aquæ. Ad increpatione tua fugient, a voce toni-*

τρασιν τῆς θείας δυνάμεως· παρ' ὧν ἐγὼ λαμβάνω τοῦ ὑμνεῖν τὰς ἀφορμὰς, καὶ κινουμαι πρὸς εὐφημίαν τοῦ κτίσαντος. Ἄλλως τε εἰώθασιν οἱ προφῆται καὶ τὴν ἄλογον φύσιν πολλακτικῶς παραλαμβάνειν εἰς εὐφημίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀποχρώσῃς τῆς λογικῆς, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ. Πῶς τὸ ἐν παντὶ τόπῳ ἔδειν οὐκ ἀρομύττει τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐκεῖνοι γάρ, ὑπὸ τῶν ἀνδραποδισάντων ἄσαι προσταχθέντες ἐκ τῶν ψδῶν Σιών ἐν Βαβυλῶνι, ἔρασαν, ἔνομον δρώντες· Πῶς ἔσομαι τὴν ψδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳς. Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς Ἀπόστολος παρεγγυᾷ ἐν παντὶ τόπῳ προσευχομένοις αἰρεῖν ὁσίους χεῖρας. Τοῦτο καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ἔφη, τὴν τοπικὴν ἀναιρῶν προσκύνησιν, τὴν δὲ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ διδάσκων λατρεῖαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΓ'

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθησ ὁδοῦ· ἔξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Διὰ τῆς τῶν κτισμάτων μεγαλοφυΐας καὶ προνοίας καὶ ποικιλότητος χαίρειν εἶ ἐν ταῦτῳ καὶ θάρσος ἀναλαμβάνειν διδάσκαται ἡ ψυχὴ, διὰ τὴν σεμνύνεσθαι, καὶ Κύριον ἐαυτῆς καὶ Θεὸν τῶν τοσούτων μεγαλοφυῶν ἐπιγράφεσθαι, καὶ ἰδιοποιεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῷ λέγειν· Ὁ Θεός μου, μετὰ διαθέσεως, ἔξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Ὡς ὁ ἀναβαλλόμενος αἰσθητῶν ἱμάτιον πάντοθεν καλύπτεται, οὕτω τὸ μὴ δύνασθαι διασεῖν τὸ περὶ τὸν Θεὸν φῶς, ἀκατάληπτον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν παρίστησιν. Ἄλλὰ τί φῆς, ὦ Δαυὶδ; Ὁ εὐαγγελιστῆς φησιν· Ὅτι αὐτός ἐστι φῶς ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ Παῦλος, ὅτι φῶς οὐκ ἔστιν ἀπρόσιτον, σὺ περιβεβλησθαι τὸ φῶς αὐτὸν φῆς ὡς ἱμάτιον; Ὅρα, ὅτι, κἂν προφήτης ἢ τις, κἂν εὐαγγελιστῆς, κἂν ἀπόστολος, οὐ δύναται περιδράζεσθαι τῆς σαφηνείας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ὀνομάτων ἀναβαλόντες κατὰ μικρὸν ἀμυδρὰν τινα παρίστωσιν ἔνοικον τῆς ἀβύθου δόξης ἐκείνης. Ἐπισημῶν γὰρ αὐτὸ τί ποτέ ἐστι τὴν οὐσίαν οὐκ ἴσασιν, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν λαμπρῶν φιλονεικοῦσιν ἐπιλαθέσθαι αὐτῆς ὡς οἶόν τε.

Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρβιν, ὁ στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ, ὁ τιθεὶς νέφη τὴν ἐλπίσασιν αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐντεῦθεν εἰκότως ἐρμηνευόμενα τὰ σεραφίμ, εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνῆ ἐμπιπρῶντες ἢ ἐμπρησταὶ σημαίνουσι. Καὶ τὸ, σεραφίμ τὸν ἐμπρησμὸν δηλοῦν λέγεται. Διὸ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως εἰρηται· Ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον.

Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἄδυστος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβάλλειον αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ὄρεων στήσονται ὕδατα. Ἄπὸ ἐπιτιμήσεώς σου

²³ Psal. cxxxvi, 4. ²⁴ I Tim. ii, 8 ²⁵ Joan. iv, 24. ²⁶ Joan. i, 9.

φύξονται, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου δειλιάσου-
σιν. Ἀναβαίνουνσιν ὄρη, καὶ καταβαίνουνσιν πεδία
εἰς τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αὐτοῖς. Ὅριον ἔθου, ὃ
οὐ παρελεύσονται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι
τὴν γῆν. Ὁ ἐξαποστέλλων πηγὰς ἐν φάραγγιν,
ἀπὸ μέσων τῶν ὄρων διελεύσονται ὕδατα. Πο-
τιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, προσδέξονται
ἐναγροὶ εἰς δίψαν αὐτῶν. Ἐκ' αὐτὰ τὰ πτεινὰ
τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει, ἐκ μέσων τῶν πε-
τρῶν δώσουσι φωνήν. Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν
ὑπερῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ὁ
στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ· ὡν φη-
σι· Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερῶων σου· εἰ μὴ
τῷ φίλον ὑπερῶα τοῦ Θεοῦ ὡς παρ' αὐτοῦ πε-
ποιημένα τὸν ἀέρα νοεῖν, τοῖς νέφεσι περιβαλλόμε-
νων. Ποτίζει τοιγαροῦν ὁ Θεὸς τὰ ὄρη καὶ τὰ ἐν τού-
τοις πεδία τῆν τε λοιπὴν σύμπασαν γῆν οὐκ ἀπὸ τῶν
ἰ ταῖς φάραγγι πηγῶν, οὐδ' ἀπὸ τῶν φερομένων κα-
τὰ γῆς ποταμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑπερῶων αὐτοῦ ἀνω-
θεν ἀφ' ὕψους τοὺς αὐτάρχεις καὶ μεμετρημένους ἐπι-
χορηγῶν ἕτους. Ἰπερῶα δὲ Θεοῦ τὸν ἀέρα καλεῖ,
καθάπερ ἐπὶ μιᾷ οἰκίας τοῦ παντὸς κόσμου. Ὅρη
μὲν εἰσιν οἱ πνευματοφόροι ἄνδρες· ποτίζονται δὲ ἐκ
τῶν ὑπερῶων αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, πληρούμενοι τῶν τοῦ
Πνεύματος χαρισμάτων, λόγου σοφίας καὶ τῶν ἐξῆς
ἀπρηθιμημένων. Ἰπερῶα δὲ Θεοῦ, ἀφ' ὧν τὰ ὄρη
ποτίζει, ἀκραίνεις καὶ ὑπερβάλλουσαι θεωρεῖαι τῆς
ἀληθείας τυγχάνουσι, ὑπερῶα καλούμεναι, τῷ μηδὲν
αὐτὰς ὑπερναθεθικέαι. Ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων
σου χορτασθήσεται ἡ γῆ. Αὐτὸς γὰρ εἶπε· Βλα-
στησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπι-
μον ποιοῦν καρπὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐκ τῶν Ἰησοῦ κατὰ
τὴν οἰκονομίαν ἔργων, πολὺν καρπὸν ἐχόντων, ἅπανα
ἡ γῆ χορτάζεται, μεταλαμβάνουσα τῶν οὕτω παραδό-
ξως ὑπὸ Ἰησοῦ γεγενημένων· οὗτος γὰρ καρπὸς τῶν
ἔργων αὐτοῦ τυγχάνει. Καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ περὶ τῶν ἔρ-
γων τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας αὐτοῦ νοηθεῖς, οἷα
φημι δὴ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διατρέθοντας ἀνθρώπους.

Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήγεσι, καὶ χλόην
τῇ δουλειᾷ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον
ἐκ τῆς γῆς· καὶ οἶνος ἐξυφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου,
καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ὕετου κτάται πλη-
σμονὴν ἡ γῆ, τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένου τὴν ἐκ θαλάσσης
τῶν ὑδάτων ἀναγωγῆν. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν ὑποδείκνυ-
σιν ὠφέλειαν, ὅτι πιανθεῖσα ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων χο-
ρηγίας ἡ γῆ, ἐξανατέλλει τοῖς ἀπ' αὐτῆς ἅπανι τὰς
προσφόρους τροφὰς· ἀνθρώπῳ μὲν εὐγενεῖ ζῶψ, καὶ
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετιμημένῳ, ἐξάιρετον καὶ ἀφωρισμέ-
νην τροφήν, ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον· ἄρτον μὲν
ἐπὶ τῷ στηρίζεσθαι καὶ δυναμοῦσθαι τὴν καρδίαν,
οἶνον δὲ ἐπὶ τῷ κατευφραίνεσθαι τὴν ψυχὴν, ἔλαιον
δὲ ἐπὶ τῷ φαιδρύνεσθαι τὸ σῶμα, καὶ ἀπαλύεσθαι θε-
ραπευόμενον ἐκ τῆς ἐπιπόνου σκληραγωγίας. Οὕτως
αὐτῷ πλουσίαν καὶ ἐκ πλειόνων τράπεζαν εἰς ἀπό-
λαυσιν οἷα πατὴρ ὁ Θεὸς ἐδώρησατο. Οὐ μὴν καὶ τῆς
τῶν λοιπῶν ζώων καταλιγώρησεν ἐπιμελείας· φρον-
τίζων δὲ καὶ τῆς τούτων διαμονῆς τὴν ἀρμόζουσαν

A trui tui formidabunt. Ascendunt montes et descen-
dunt campi in locum quem fundasti eis. Terminum
posuisti, quem non transgredientur, neque conver-
tentur operire terram. Qui emittis fontes in convalli-
bus, inter medium montium pertransibunt aquæ. Fo-
tabunt omnes bestię agri, exspectabunt onagri in
siti sua. Super ea volucres cęli habitabunt, de
medio petrarum dabunt vocem. Rigans montes
de superioribus suis. Quia prius dixerat, Qui
legis aqua superiora ejus; hic ait, Rigans montes de
superioribus tuis. Nisi malit quis superiora Dei,
quasi ab eo constructa aerem nubibus amictum in-
telligere. Deus intracta montes et campos qui in eis
sunt, et universam reliquam terram rigat, non ex
fontibus convallium, neque ex fluminibus quę per
terram defluunt, sed de superioribus suis pluvias
ex alto sufficientes ac moderatas subministrans.
Superiora autem Dei vocat aerem, de toto mundo
quasi de domo quadam verba faciens. Montes qui-
dem sunt spirituales viri: hi autem irrigantur de
superioribus ipsius Dei, Spiritus sancti donis re-
pleti, videlicet sermone sapientię, cęterisque re-
censitis. Superiora vero Dei, de quibus montes ir-
rigat, sunt sublimes ac eximię veritatis contem-
plationes, quę superiora vocantur, quod nihil illas
transcendat. *De fructu operum tuorum satiabitur
terra.* Ipse namque dixit, *Germinet terra herbam
feni et lignum fructiferum faciens fructum*²⁷, et reli-
qua. Ex Jesu operibus per œconomiam editis, quę
multis fructibus instructa sunt, universa terra
satiatur, particeps eorum quę a Jesu adeo mirabi-
liter perpetrata sunt: hic enim fructus operum
ejus est. Et quidem sermo de operibus creationis et
providentię ipsius, ceu fructus operum Dei esse
intellectus, terram satiabit; nempe homines in
terra versantes.

καρπὸς ἔργων Θεοῦ τυγχάνων, χορτάσει τὴν γῆν·

*VERS. 14, 15. Producens fenum jumentis et her-
bam servituti hominum, ut educas panem de terra;
et vinum lætificat cor hominis, et cętera.* Ait a plu-
via satietatem terrę parari, Deo aquas ex mari re-
ducente. Deinde indicat utilitatem hinc promanan-
tem, quia aquarum irrigatione impinguata, cunctis
incolis suis congruentem cibum profert; homini qui-
dem nobili animali, et apud Deum in honore habito,
eximium ac selectum cibum, panem, vinum, et ole-
um; panem quidem quo cor fulciatur et roboretur,
vinum quo anima lætificetur, oleum quo corpus ex-
hilaretur atque a laboriosa defatigatione curetur.
Sic autem illi opimam et variis instructam mensam
ad usum ceu pater paravit Deus. Neque tamen cę-
terorum animalium curam neglexit; sed de eorum
quoque conservatione sollicitus, congruentem ipsis
escam subministravit, fenum quidem jumentis,
servituti autem hominum, herbam producens. Ac-
curatissime vero propheta animalium distinctionem

¹ Gen. 1, 11.

fecit; jumenta quidem generatim appellans omne animal herba vescens; servitutem vero hominum, mansueta et quodammodo civilia animalia ad hominum usum deputata, quorum alia quidem terram arant hominique opem ferunt, ut bos; alia gestant onera, ut asinus; alia demum aliud mortali generi ministerium præstant: quæ proprie et opportune servitutem hominum vocavit, quibus herbam datam esse ait, scilicet ab hominibus seminatam et cultam; cæteris vero jumentis sponte natum fenum. Possunt autem utraque simul, herba videlicet et fenum, et jumentis et servituti hominum data fuisse. Neque feras hic neque reptilia memoravit, quia hæc alio utuntur cibo; alia enim carnivora sunt; reptilia autem ipsa terra vescuntur.

θηρίων ἐν τούτοις, οὔτε ἐρπετῶν ἐμνημόνευσε, διὰ τὸ θηρόρα· τὰ δὲ ἐρπετὰ, αὐτῇ τῇ γῆ κέχρηται τροφῇ

Animadvertite porro sermonem hunc circuitione uti, ac manifestiora quidem leviter tangere, iis vero insistere quibus multi contradicunt, neque abstinere ab irrationabilibus, nec ab usu ministerioque eorum. Id vero duplici de causa agit; alia est, ut ex abundanti impudentiam illorum refrenet, qui dicunt aliquid in mundo supervacaneum et inutile existere; alia vero, ut ostendat quanta sit Deo de hominibus sollicitudo, quando de iis quæ eorum causa condita sunt tantam habet rationem. Quid huic curæ par esse possit, quandoquidem ea quæ nobis serviunt ita nutrit, nec patitur ut in omnibus gravemur? Neque enim hominem deservit, nec laboribus ipsum gravat, vario illum salutis genere donans. Hic juvat eum, qui congenere nostros servitute opprimit, sic alloqui: una hominum servitus sunt irrationabilia, tu vero hæc despicias: quare naturam a servitute et dominatione scindens, id effecisti, ut sibi ipsa serviret et dominaretur. Eum qui ad similitudinem Dei factus est, quis vendidit, quis emit, cum id solus Deus possit efficere; imo vero nec ipse Deus, nam dona ejus sunt sine pœnitentia? Quod si Deus id quod liberum est non redigit in servitutem, quis potentiam suam potentia Dei præponat? Cæterum sat oneris imponitur iis, qui liberi sunt, quod serviant, tantaque in pulvere sit differentia, ut alius imperet, aliis imperetur. At neque jugum, neque supplicium primo peccato nostro destinatum, aggravandum est. Producit autem in his supernaturalibus altissimisque sermonibus suis, qui montes sunt, fenum: quem cibum irrationabiliores ferre valeant. Est autem fenum in hisce montibus positum, sermo de sensibilibus et littera Scripturæ; imo etiam sermo moralis, quem multitudo quoque percipere valebit, dicentibus singulis, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me*³⁰. Qui autem hujusmodi statum transcenderunt cum non in servitute hominum versentur, sed homines facti sint, singuli ite-

καὶ τούτοις ἀπένειμε τροφήν· χόρτον μὲν τοῖς κτήνεσι, τῇ δὲ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων χλόην ἐξανατείλας. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὁ προφήτης τὴν τῶν ζῶων πεποίηται διαίρειν· κτήνη μὲν γενικῶς πᾶν τὸ ποιῶγον ζῶων, δουλείαν δὲ ἀνθρώπων τὰ ἡμέρα καὶ ὡσπερ πολιτικὰ ζῶα τὰ εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων ἀφωρισμένα, ὧν τὰ μὲν ἀροῖ τὴν γῆν συνεργοῦντα ἀνθρώπων, ὡς βοῦς· τὰ δὲ ἀχθοφορεῖ, ὡς ὄνος· τὰ δὲ ἄλλη τινα χρῆσιν τῷ θνητῷ γένει παρέχεται· ἃ οἰκείως καὶ προσφυῶς δουλείαν ἀνθρώπων ὠνόμασεν, οἷς τῇ χλόην δεδῶσθαι φησὶ, τουτέστι τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων σπαρείσαν καὶ γεωργηθεῖσαν· τοῖς δὲ ἄλλοις κτήνεσι, τὸν αὐτομάτως βλαστῶντα χόρτον. Δύναται δὲ καὶ ἀμφοτέρα ἢ τε χλόη καὶ ὁ χόρτος, ὁμοῦ καὶ τοῖς κτήνεσι καὶ τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων δεδῶσθαι. Οὕτε δὲ

ἐτέρᾳ κεχρησθαι ταῦτα τροφῇ· τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ σαφέστερα παρατρέχοντα, ἐπιλοχωροῦντα δὲ τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν ἀντιλεγόμενοις, καὶ τῶν ἀλόγων οὐκ ἀφιστάμενον, καὶ τῆς χρείας αὐτῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας. Ποιεῖ δὲ τοῦτο διὰ δύο ταῦτα· δι' ἐν μὲν, ἵνα ἐκ περιουσίας ἐπιστομίῃ τὴν ἀναίσχυτον τῶν λεγόντων εἶναι τι περιττὸν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἀχρηστον· δι' ἕτερον δὲ, ἵνα δείξῃ ὅση τῷ Θεῷ τῶν ἀνθρώπων ἡ κηδεμονία, ὅπου γε τῶν δι' ἐκείνων γενομένων τοσοῦτον ποιεῖται λόγον. Τί ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς κηδεμονίας, ὅταν καὶ τὰ δουλεύοντα ἡμῖν οὕτω τρέφῃ, καὶ μὴ συγχωρῇ πονεῖσθαι περὶ πάντα; Οὕτε γὰρ εἶπεν τὸν ἀνθρώπων, οὔτε βαρύνει τοῖς πόνοις αὐτῶν, ποικίλλων αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα καλὸν εἰπεῖν πρὸς τὸν τοῦς ὁμογενεῖς καταδουλούμενον· μία δουλεία τῶν ἀνθρώπων τὰ ἄλογα· σὺ δὲ ταῦτα ὀλιγωρεῖς διὰ τὴν φύσιν δουλείας καὶ κυριότητος σχίσας αὐτὴν ἑαυτῇ δουλεύειν καὶ ἑαυτῇ κυριεύειν ἐποίησας. Τὸν καθ' ὁμοίωτα Θεοῦ ὄντα καὶ πάσης γῆς ἄρχοντα τίς ὁ ἀπεμπολῶν; τίς ὁ ἄνομιμος; μόνου Θεοῦ τὸ δυνεῖν ὀτρύναι τοῦτο, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀμεταμέλητα γὰρ αὐτοῦ τὰ χαρίσματα. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς οὐ δουλοῖ τὸ ἐλεύθερον, τίς ὁ ὑπερτιθεῖς τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν; Πλὴν ἀρκεῖ δουλεύειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χόρος τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι. Μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον. Ἐξανατέλλει δὲ ἐν τούτοις ὑπερφυεῖν καὶ ὑψηλοτάτοις λόγοις αὐτοῦ ὄρεσιν οὐσι χόρτον· ὃν φέρεσθαι τροφήν οἱοῖ τὲ εἶναι οἱ ἀλογώτεροι. Ἔστι δὲ ὁ ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι χόρτος ὁ περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγος καὶ τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ ἠθικώτερος, οὗ μεταλαβεῖν καὶ οἱ πολλοὶ δυνήσονται, ἐκαστου τῶν τοιούτων λέγοντος· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ὑπερβάντες δὲ ποτε τὴν τοιαύτην κατάστασιν, οὐκέτι ἐν δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ὄντες, ἀλλ' ἀνθρώποι γεγενημένοι, ἐρροῦσι πάλιν ἕκαστος· *Ἠσέμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξανατείας τῶν ἄλλων*

³⁰ Psal. xxii, 1, 2.

βότων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, A
καὶ τὸ ποτήριόν μου μεθύσκον ὡς κρᾶτιστον. Καὶ
τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου
εἰς μακρότητα ἡμερῶν.

Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, καὶ οἶνος
εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου· τοῦ ἱλαρῆναι πρό-
σωπον ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου
στηρίζει. Ἄξιον ἐνταῦθα ζητήσαι τίνος χάριν εἰπῶν
ὁ Δαυὶδ, ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσιν, ἐπή-
γαγε· Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ
σίτου δηλαδὴ κατασκευαζόμενον. Τί ποτὲ ἐστὶν ὅπερ
αἰνέσασθαι βούλεται; Ὅτι τὸ αὐτὸ σπέρμα κοινὴ
γίνεται ἐδωδὴ καὶ ἀλόγοις καὶ ἀνθρώποις, οὐ κατὰ
τὸ αὐτό. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Σκόπει B
δέ· Καταβάλλεται σίτος, τέως μὲν ἀνθρώπων ἐστὶ
τροφὴ μόνον· ἐπειδὴν δὲ βλαστάνῃ, ἀνεισι καὶ τὴν
τῶν ἀλόγων ἔχων τροφήν. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι
δι' ἡμᾶς ἔλαβε τὰ ζῶα, οὕτω καὶ ἡ τροφή αὐτῶν ἐκ
τῆς ἡμετέρας τροφῆς ἔχει τὴν ἀρχήν. Ἡ γὰρ χλόη
διὰ τοῦτο προηγουμένως γέγονεν, ἵνα τὸν σίτον δια-
τηρῆ. Εἶδες οὖν τὰ ἄλογα οὐ μόνον ἡμῖν δουλεύοντα,
ἀλλὰ καὶ τὴν τροφήν τῶν ἀλόγων τῇ ἡμετέρᾳ τροφῇ
ὑπηρετουμένην, καὶ τῇ τάξει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο
μιμουμένην. Ὅσπερ γὰρ πρότερον ἄλογα, καὶ τότε
ἀνθρωπος, ἐπειδὴ διὰ τὸν ἀνθρώπον τὰ ἄλογα· οὕτω
καὶ πρῶτον χλόη, καὶ τότε σίτος ἐν τῇ βλάστῃ, ἐπειδὴ
διὰ τὸν σίτον ἡ χλόη. Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν
ἀνθρώπου. Οὐ πᾶς, ἢ μόνος ὁ τὴν γένεσιν ἔχων ἐκ
τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀλιθινή. C
Ἄλλ' ἐπεὶ τὰ αἰσθητὰ πάντα γῆ διὰ τὸ ὑλικὸν ὀνο-
μάζεται, εἰς τοῦτον δὲ λαβεῖν ἐστὶ λόγον ἀνατιθέμενον
διὰ τίνος ἀναλογίας ἐπὶ τὰ νοητὰ· καὶ οὗτος ὁ λόγος
ἄρτος ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς ἐξαγόμενος, ἐπὶ τὸ τρέφειν
τὸν ἔνδοξον καὶ ἐν κρυπτῷ ἀνθρώπον, καὶ ἀπὸ τῶν
σωματικῶν δὲ τῆς γραφῆς διηγημάτων διὰ τὸ ἱστο-
ρικὸν γῆ εἰρημένον. Ἄρτος ἐξαγόμενος ὁ μυστικός
ἐστὶ λόγος. Τοῦ ἐξἱλαρῆναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ,
καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει. Ἰαρούνε-
ται δὲ καὶ φαιδρύνεται τὸ πρόσωπον τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που ἐλαίῳ τῷ θρεπτικῷ τοῦ θελοῦ φωτός, καὶ λύονται
τὰς νόσους καὶ τοὺς πόνους τῆς ψυχῆς, ἐπινοῶν μόνη
διαφέρον τοῦ ἀποδοθέντος οἴνου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ
λόγος ὡσπερ ἀμπελος, οὕτω καὶ ἐλαία ἐστίν· Ἐγὼ, D
φησὶν, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ
Θεοῦ. Ἡ γὰρ αὐτοῦ διδασκαλία κατὰ διάφορον σχέ-
σιν οἶνός τε καὶ ἐλαίων ἐστὶ καὶ ἄρτος.

Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι
τοῦ Λιβάνου ὡς ἐφύτευσας· ἐκεῖ στρουθία ἐννοσ-
σεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ οἰκία ἡγεῖται αὐτῶν·
ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ τοῖς
χοιροφυλλίοις. Ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, ξύλα
τοῦ Κυρίου, τεθεικασί. Διεξελθὼν τὰ κάρπιμα,
ἀναγκαίως μνημονεύει καὶ τῶν ἀκάριπων, ὡς ἀναγ-
καίαν ἀνθρώποις καὶ αὐτῶν παρεχόντων χρεῖαν.
Διὰ τοῦτο καὶ Κυρίου αὐτὰ προσηγόρευσεν, ὡς αὐτο-

rum dicent : Parasti in conspectu meo mensam ad-
versus eos qui tribulant me; impinguasti in oleo ca-
put meum, et calix meus inebrians, quam præclarus
est. Et misericordia tua subsequetur me omnibus
diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini in
longitudinem dierum³⁹.

Ut educas panem de terra, et vinum lætificat cor
hominis; ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-
minis confirmat. Hic opportune quæritur, qua de
causa cum dixisset David : Producing senum ju-
mentis; subjunxerit, Ut educas panem de terra, ex
frumento nempe confectum. Quid autem est quod
insinuare vult? Idem scilicet semen communem
escam esse tam brutis quam hominibus, sed non
eadem ratione. Atque illud Dei sapientiæ fuit. Et
vero id animadvertas velim: spargitur frumentum,
atque hactenus quidem hominum est cibus; cum
autem germinaverit, exsurgit, brutorum quoque
alimentum proferens. Quemadmodum enim anima-
lia id nostri causa acceperunt quod existant, ita
et esca illorum a nostra initium habet. Nam herba
ideo maximè producitur, ut frumentum conservet.
Vides igitur non solum bruta nobis famulari, ve-
rum etiam cibum eorum cibo nostro servire, at-
que eodem ordine et ratione id ipsum agere. Quem-
admodum enim prius bruta, deinde homo, quia
propter hominem bruta; sic primo herba, mox
frumentum in germine, quia propter frumentum
herba. Et vinum lætificat cor hominis: non omne
vinum, sed illud solum quod ortum habet ab eo qui
dicit: Ego sum vitis vera⁴⁰. Sed quia sensilia omnia
ob materiam terra vocantur, atque de illo acci-
piendus sermo est, qui quadam ratione et propor-
tione ad spiritualia deinde erigit; hic quoque sermo
panis est de terra eductus, ut interiorum et occul-
tum hominem nutriat: atque a corporeis Scriptu-
ræ narrationibus, ob naturalem historiæ rationem,
terra dicitur. Panis quippe eductus, est mysticus
sermo. Ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-
minis confirmat. Exbilaratur porro ac illustratur in-
terioris hominis facies oleo, quod divinam alit lu-
cem, ac morbos laboresque animæ solvit, solaque
intelligendi ratione a memorato vino difert. Dei
quippe verbum, ut vitis, ita et oliva est. Ego, in-
quit, sicut oliva fructifera in domo Dei⁴¹. Nam
ejus doctrina secundum diversam rationem, et vi-
num et oleum et panis est.

VERS. 16-18. Saturabuntur ligna campi, cedri Li-
bani, quas plantasti, illic passeret nidificabunt. Ero-
dii domus dux est eorum: montes excelsi cervis,
petra refugium herinacii. Hebraicum exemplar et
reliqui interpretes, ligna Domini, habent. Cum
fructifera recensisset, necessario etiam fructu
carentia memorat, utpote quæ hominibus ad usum
necessaria sint. Ideoque ipsa Domini nuncupavit,
ut sponte nascentia, neque manu culta; sed divino

³⁹ Psal. xxii, 5-7. ⁴⁰ Joan. xv, 1. ⁴¹ Psal. li, 10.

verbo germinantia. *Cedri Libani quas plantasti.* Pulchre cedrorum plantationem Deo ascripsit, quia sine ulla humana cura in tantam celsitudinem excreverunt. Non enim lignarius aliquis earum cultor fuit; sed divinum verbum montium cacumina his opaca fecit. Quod si ipse plantaverit, sane utiles sunt: optima quippe sunt quæcunque Deus effecit. Cum porro Libani tanquam celeberrimi mentionem fecit, necnon cedrorum ejus, alios etiam montes et arbores his significavit. *Illic passeret nidificabunt. Erodii domus dux est eorum.* Aquila sic habet: *Illic aves nidificabunt. Erodio abietes domus ipsi.* Nam hæ ipsæ arbores alium quidem hominibus, alium vero avibus usum præbent.

VERS. 19. *Fecit lunam in tempora: sol cognovit occasum suum.* Cum terrena omnia recensisset, invisibiliumque naturarum creationem exhibisset, cælorum item opificium subindicasset, nunc luminarium mentionem facit, quæ quarto die condita sunt. Nec sine consilio arbitror ea quæ superius prætermittenda videntur, quando de rebus cælestibus, de nubibus et ventis verba fecerat, nunc sermo resumit, ea post lot alia recensita memorans; verum ut doceat hæc quoque ad utilitatem condita fuisse. Forsitan enim si hæc primo loco commemorasset, occasio quædam relicta iis fuisset, qui quasi divina et tanquam causam productionis animalium et fructuum terræ, ipsa colenda esse duxerunt. Hoc nempe cum illi qui a pietate alieni erant existimarent; animum appulerunt ut solem et lunam, tanquam deos generationis, alimenti et incrementi nostri auctores, colerent. Sed divinus sermo id minime probat: enimvero affirmat, etiam citra isthæc, universalem illam Dei providentiam, non solum quæ in cælis, sed etiam quæ in terra, animalia nempe plantasque, produxisse. Hæc item Moyses ut doceret, primo plantarum terrestrium ortum, deinde luminarium productionem induxit. Nunc item David denuo recurrit ad cælestium illam providentiam, ac nulla alia de causa conditam lunam fuisse ait, quam ad enumerationem et notitiam mensium et dierum: nam illud, *in tempora*, id ipsum significat; id est, ut conversionibus ejus temporum mutationes dignoscantur, ac menses numerentur et anni. Nam lunæ variationes id præstant, ut possit tempus numerari: mensis quippe inensuram illa incremento imminutioneque sua efficit; ita ut lunæ creatio ad temporum doctrinam facta sit. Neque modica hinc utilitas evenit, quod scilicet tempestates dignoscantur, et ad omnia quemlibet sese adornare facultas sit. Si enim non ita se res haberet, omnia ruerent in exitium; cum neque agricola, neque nauta, vel terram vel mare sulcandi opportunum tempus internoscere valerent. Hæc porro temporum notitia, non hominibus modo, sed etiam brutis idonea utilissimaque est. De luminariis etiam in Genesi dicitur: *Sint in signa et in*

φωῶ καὶ οὐ χειρόκτητα, ἀλλὰ τῷ θεῷ λόγῳ βλαστήσαντα. Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου δὲ ἐφύτευσας. Καλῶς τῷ θεῷ προσέγραψε τῶν κέδρων τὴν φυτείαν· ὅτι ἐκτὸς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας ἐπὶ τοσοῦτον τῆς ἤθησαν. Οὐ γὰρ ἀσκοκόμες τις τούτων γέγονε φυτουργός· ἀλλ' ὁ θεὸς λόγος, ἀμφιλαφεὶς τὰς τῶν ὀρῶν εἰργάσατο κορυφάς. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐφύτευσε, πάντως ὅτι χρήσιμα· πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ θεός, καλὰ λίαν. Τοῦ μὲν Λιβάνου ὡς ἐπισημοῦ μνημονεύσας, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κέδρων, καὶ τὰ ἄλλα ἕρη καὶ δένδρα διὰ τούτων ἐδήλωσεν. Ἐκεῖ στρουθία ἐνροσσεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιῷ ἡ οἰκία ἡγείται αὐτῶν. Ὁ Ἀκύλας οὕτως ἔχει· Ἐκεῖ ὄρνεα ροσσεύσουσι. Ἐρωδιῷ ἐλάται οἶκος αὐτῷ. Τὰ γὰρ αὐτὰ δένδρα ἄλλην μὲν ἀνθρώποις χρεῖαν, ἄλλην δὲ τοῖς ὄρνέοις παρέχει.

Ἐποίησε σελήνην εἰς καιροῦς· ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Τὰ κατὰ γῆν ἅπαντα διεξελθόν, καὶ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν δημιουργίαν δεῖξας, καὶ τῶν οὐρανῶν ὑποδείξας τὴνποίησιν, νῦν καὶ τῶν φωστήρων ποιεῖται τὴν μνήμην, οἱ κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐγένοντο. Οὐκ ἀσκοπως δὲ, οἶμαι τὰ δόξαντα ἐν τοῖς ἄνω παραλελειφθαί, ὅτε τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ περὶ νεφῶν καὶ ἀνέμων ἐλέγετο, νῦν ὁ λόγος ἐπαναλαμβάνει, μετὰ τσαυτά μνημονεύσας αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ διδάξει, ὅτι καὶ ταῦτα χρείας ἕνεκεν ὑπέστη. Τάχα γὰρ, εἰ πρῶτον αὐτῶν ἐμνημόνευσεν, ἀφορμὴ τις κατελείπετο τοῖς ὡς θεῖα δεῖν αὐτὰ σέβειν ἡγουμένοις, καὶ ὡς αἰτία τῆς τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων τε καὶ καρπῶν συστάσεως. Τοῦτο γοῦν οἱ τῆς εἰσεβείας ἀλλότριοι νομίσαντες ὠρμήθησαν σέβειν ὡς θεοὺς ἥλιον καὶ σελήνην, ὡς ἂν τῆς ἡμετέρας γενέσεως τε καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως αἰτίους. Ἀλλ' οὐκέτι ὁ θεὸς λόγος τοῦτο παρίστησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τούτων ἐκτὸς ἡ καθόλου πρόνοια τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τὰ κατ' οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς συνεστήσατο ζῳά τε καὶ φυτά. Τοῦτο καὶ Μωσῆς διδάξει βουληθεὶς, πρῶτον εἰσήγαγε τὴν τῶν ἀπὸ γῆς φυτῶν γένεσιν, εἶθ' οὕτως τὴν τῶν φωστήρων σύστασιν. Καὶ νῦν δὲ ὁ Δαυὶδ ἀνατρέχει πάλιν ἐπὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς πρόνοιαν, δι' οὐδὲν ἕτερον τὴν σελήνην γεγενησθαι λέγων, ἢ πρὸς ἀριθμὸν καὶ διάγνωσιν μηνῶν τε καὶ ἡμερῶν· τὸ γὰρ, εἰς καιροῦς, τοῦτο δηλοῖ· τουτέστιν, εἰς τὸ διαγινώσκειν διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τροπῶν τὰς τῶν καιρῶν μεταβολάς, εἰς τὸ μῆνας ἀριθμεῖν καὶ ἐνιαυτούς. Αἱ γὰρ τῆς σελήνης ἀλλοιώσεις μετρεῖσθαι τὸν χρόνον παρασκευάζουσι· τοῦ γὰρ μηνῶς τὸ μέτρον αὕτη ποιεῖ ἐν τσαυταῖς ἡμέραις αὐξάνουσα τε καὶ φθίνουσα· ὡστε ἡ τῆς σελήνης δημιουργία διὰ τῶν καιρῶν διδασκαλίαν γέγονεν· οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ χρεῖα ἐντεῦθεν ἀνύεται ἐκ τοῦ καιροῦ εἰδέναι καὶ παρασκευάζεσθαι πρὸς ἅπαντα· ὡς, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πάντα ἂν ἀπολώλει, οὔτε γεωργοῦ, οὔτε ναύτου, τοῦ μὲν τὴν γῆν ἀνατέμνειν, τοῦ δὲ τὴν θάλασσαν εἰδότες ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Αὕτη ἡ ἐκ τῶν καιρῶν τούτων γνώσις οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις ἐπιτηδεῖα καὶ χρησιμωτάτη. Περὶ τῶν φωστήρων καὶ ἐν τῇ Γενέσει εἴρηται· Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροῦς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς· εἰς σ-

μεία μὲν ἐπομβρίας, ἀγμῶν, πνευμάτων κινήσεως· A εἰς καιροὺς δὲ, τὰς τῶν ἀέρων ἐναλλαγὰς, χειμῶνος, ἔαρος, θέρους, μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως ἡμᾶς περιδοεῦειν τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν φωστῆρων παρέχει· εἰς ἡμέρας δὲ, οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν· ἡμέρα γὰρ καὶ νύξ πρὸςβύτερα τῆς τῶν φωστῆρων γενέσεως· ἄλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν· εἰς ἐνιαυτοὺς δὲ, ὅτι σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν ἑαυτῆς ἐκτελέσῃ δρόμον, ἐνιαυτοῦ ἐστὶ ποιητικῆ· ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἐνιαυτὸς ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις.

Ὁ ἥλιος ἔργω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἔθου σκότος, καὶ ἐγένετο ρύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. Σκύμνοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς. B Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συναχθήσονται, καὶ ἐν ταῖς μάνδραις αὐτῶν κοιτασθήσονται. Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἐσπέρας. Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ὑπὸ τοῦ κρείττονος αὐτῷ διατεταγμένην. Μόνον γὰρ φωτίζειν ἔμαθεν ἥλιος· οὐδ' αἶε καὶ διαπαντός, τῆς δὲ ἡμέρας ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ τοῖς ἐν ταύτῃ φαίνουσιν ἀστροῖς παραχωρεῖν τὸν οἰκίον ἀποτελεῖν δρόμον· ὅπως νυκτὸς γενομένης, καὶ ἐπιπολάσαντος τοῦ σκότους τῇ γῆ, ὑποσταλῆναι μὲν καὶ ἀναχωρῆσαι τὰ ἡμερα τῶν ζώων, ὅσα δὲ ἐστὶν ἄγρια θηρία, ταῦτα προσέλθοι ἐπὶ τὴν οἰκίαν τροφῆν· ἐν οἰκίᾳ γὰρ C ἀρμόζοντι αὐτοῖς χρόνῳ, τῷ τῆς νυκτὸς διαστήματι. Σκύμνοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς· ὅτι μὴ καὶ αὐτοῖς ἐξανέτειλεν ἡ γῆ χόρτον ὡσπερ τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θεὸς ὡς τῶν ἀπάντων κηδεμῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων διαμονῆς τε καὶ ζωῆς πρόνοιαν εἰσφέρειν, τὰ μὲν ἐλαύνεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ ἡλίου μαρμαρυγῶν, καὶ ὡσπερ ἐχθρὸν φεῦγειν τὸ φῶς ὑποκομῆσατο· τὰ δὲ ὡς τοῦ φωτὸς συγγενῆ ἐν ἡμέρᾳ προιέναι, καὶ τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῷ φωτὶ διαγεῖν συνεχώρησε· τῶν μὲν θηρίων εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιταζομένων, τοῦ δὲ λογικοῦ ζώου ἐν ἡμέρᾳ καὶ φωτὶ προϊόντος· ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἐσπέρας.

Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐυρύχωρος, ἐκαὶ D ἔρπετὰ ὧν οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. Ἐν τούτοις παρίστανται, ὅτι, ὡσπερ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον πολλῶν ἐστὶ ζώων γεννητικὸν καὶ θρεπτικὸν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ὑγρὰ οὐσία ταμπληθὴ γέννη ζώων τρέφει. Οὐ γὰρ κενοὺς τοὺς χώρους ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ ζώων πάντα ἐπέπλησε τὸν αἶρα, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν· τὸν μὲν ὀρνίθων μόνον, τὴν δὲ τετραπόδων καὶ πτερωτῶν, τὴν δὲ ἀπείρων ἰχθύων· ὧν οἱ μὲν μελίκους, οἱ δὲ ἐλάττους, καὶ τροφὴ τοῖς μελίκουσιν οἱ ἐλάττους, καὶ τὸ γένος οὐ παύεται. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας κηδεμονίας τεκμήριον, τὸ τὰ μικρὰ γένη τοῖς μεγάλους συνδιατά-

A tempora, in dies et annos 44; in signa quidem imbrium, æstuum ac ventorum mutationis; in tempora vero aeris mutationum, hiemis, veris, æstatis et autumnus; quæ ut ordine periodos agant statutus luminarium motus nobis efficit: in dies autem, non ita ut dies efficiant, dies enim et nox luminarium conditu antiquiores sunt; sed ut diei dominantur: in annos demum, quia luna quidem cum duodecies cursum suum perficiat, anni est auctor: solaris item est annus, nempe ab eodem signo ad idem ipsam signum solis revolutio.

VERS. 20-24. *Sol cognovit occasum suum. Posuisti tenebras, et facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestię silvæ. Catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregabuntur, et in cubilibus suis collocabuntur. Exhibit homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperum. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creatione tua. Sol cognovit occasum suum, scilicet eum qui sibi a Deo præscriptus est. Sol quippe lucere tantum novit; neque id semper ac perpetuo; sed uni præesse diei, in nocte vero stellis tunc apparentibus concedere locum solet, ut proprium sibi cursum coficiant, ut adveniente nocte ac tenebris terræ superficiei imminentibus, mitiora quidem et mansuetiora animalia receptum habeant et secedant; feræ vero quælibet ad proprium quærendum cibum exeant, in proprio scilicet ac congruenti sibi tempora ac noctis intervallo. Catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi, quia nempe terra non ipsis perinde atque jumentis fenum produxit, et herbam servituti hominum. Deus utpote omnium curam agens, ac omnium conservationi ac vitæ radiis prospiciens, ita providit, ut alia quidem a solis radiis pellerentur, ac lucem ut inimicam sibi fugerent; alia vero, tanquam luci affinia, in die procederent: ipsisque concessit ut in luce vitam degerent, feris quidem in lustris suis cubantibus, rationabili vero animali in die ac luce prodeunte ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperum.*

VERS. 25, 26. *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis. His declarat, sicut terræ elementum multa animantium genera producit et alit; ita humidam substantiam, per multa animalium genera enutrire. Neque enim Deus vacua loca fecit, sed animalibus omnia replevit, aerem, terram, et mare; aerem quidem avibus tantum; terram quadrupedibus et aligeris; mare infinitis piscibus: quorum alia majora, minora alia sunt; ac minora majoribus in escam dantur, et tamen genus non assumitur. Atque illud divinæ providentiæ indicium est, quod cum parva animalium genera cum magnis*

44 Gen. 1, 14.

versentur, non funditus ab illis absumantur; nam validiora infirma devorant, nec penitus destruunt: quia proventus expensam superat. His similes sunt quotquot inter homines eos qui inferiores sibi sunt devorant. Verum illa quidem culpa vacant: illud enim ex natura contingit, tu vero ne minimam quidem tui purgandi viam reperias, qui cum et ratione et lege honoratus sis, ad illam brutorum confusionem ordinis declinas. Cæterum reptilia pisces vocat: quia pedibus carent et quasi in mari reptant, ut reptilia in terra.

Illic naves pertranseunt, in mari videlicet. Cum declarasset quantam progeniem mare nutriat, et quod neque animalia ejus numero, neque ipsum mensura æstimari valeat; jam enarrat quam sit ipsum hominibus utile. Per nauticam quippe artem et gubernandi peritiam, necessaria mutuo communicamus, fructusque in terra nostra nascentes aliis subministramus, ab iisque accipimus suos; ita ut et quod superfluum est non inutile sit, et quod deest, advehi possit. Sublimiori autem ratione navi Ecclesiam confert; mari vero humanam vitam, quod res ejus instabiles ac semper in motu sint. Innumerable porro reptilium genus, multitudinem hominum vocat, et forma et persona quasi discrepantem; ita ut differentia ex varietate affectuum æstimetur. Nam natura quidem omnibus est una, nec diversa ortus ratio: mens autem varie distinguitur, corque nostrum diversitatem sententiarum admittit. Quod cum nosset quispiam, dixit: Quemadmodum facies faciebus similes non sunt; sic nec mentes hominum. Naves autem dicimus esse eas quæ in hoc spirituali mari pertranseunt, ut scriptum est⁴³, videlicet sanctas Servatoris nostri Ecclesias, quæ quidem in mundo, sed superiores mundo sunt; sicut revera onerarias videre est, in aqua sane, sed superiores aquis. Ecclesiarum igitur navibus similes, spirituale mare trajicientes, fideles homines recipiunt, et quasi in aliam terram aut regionem transferunt, scilicet ad regnum cælorum, ad spem in Christo fundatam, ad sanctificationem spiritus, et ad virtutem, quæ sanctorum patria est. Nam cum, sicut scriptum est, advenæ et peregrini sint super terram, non habent hic manentem civitatem⁴⁴: sed ad illam festinant, cujus artifex et creator est Deus⁴⁵. Cum ergo mundus hic noster exemplo maris intelligatur, pro cymba et navicula Ecclesia æstimabitur, pro nautis habens sanctificatos, qui, quod fidem susceperint, Christum secum versantem semper habent, tranquillitatis auctorem. Alia item ratione naves nuncupat eos, qui in corpore suo, hujusce vitæ salsis et decumanis fluctibus agitantur. Laudantur porro naves quæ mare pertranseunt, non vero quæ ibi permanent, vel quæ fluctibus demerguntur. Nam qui in carne sunt, nec secundum carnem militant, vitæ fluctum calcantes, eoque superiores, faciunt operationem in aquis multis, ac descendant, ut ex

⁴³ I Cor. x, 1. ⁴⁴ Hebr. xiii, 14. ⁴⁵ Hebr. xi, 10.

(3) Sic

σθαι, καὶ μὴ παντελῶς ὑπ' ἐκείνων καταναλίσκεσθαι· βόσκονται γὰρ οἱ δυνατώτεροι τοὺς καταδεστέρους, καὶ οὐκ ἀνηλώκασιν, ἀλλὰ νικᾷ τὴν δαπάνην ἢ πρόσδοδος. Τοῦτοις εἰκόασιν ὅσοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς καταδεστέρους καταπίνουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ ἐγκλημα τὸ γινόμενον· φύσεως γὰρ ἔστι τὸ συμβαῖνον· σὺ δὲ οὐδὲ μίαν ἔξεις ἀπολογίαν, ὁ λόγος καὶ νόμος τετιμημένος καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων σύγχυσιν ἑαυτὸν ἐξάγων. Ἐρπετά γε μὴν τοὺς ἰχθύας ὀνομάζει, διὰ τὸ ἀποδας αὐτοὺς οἶονεῖ ἐπισύρεσθαι τῷ ὕδατι, ὡς τὰ ἐρπυστικά τῇ γῆ.

Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Ἐν τῇ θαλάσῃ δηλαδὴ. Εἰπὼν ὅσην ἡ θάλασσα ἐκτρέφει γονίην, καὶ ὅτι οὐτε τὰ ζῶα ἀριθμεῖται, οὐτε αὐτὴ μετρεῖται, λέγει καὶ ὅσον αὐτῆς χρήσιμον εἰς ἀνθρώπους. διὰ ναυπηγικῆς γὰρ τέχνης καὶ κυβερνητικῆς ἐπιστήμης παρ' ἀλλήλων κομιζόμεθα τὰ ἐνδόντα, καὶ τὴν παρ' ἡμῖν φυόμενον καρπὸν χορηγοῦμεν ἑτέροις, καὶ δεχόμεθα τὸ παρ' ἐκείνοις γινόμενον· ὥστε μὴ τὸ περιττεῖον εἶναι ἀνόητον, μήτε τὸ ἐνδόν ἀνεπίκνητον. Ὑψηλότερον δὲ πλοῖον παρεικάζει τὴν Ἐκκλησίαν, θαλάττῃ δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον, διὰ τὴν ἀστάθμητον καὶ ἀεὶκίνητον τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Ἐρπετῶν δὲ τὸ γένος τὸ ἀναρίθμητον τὴν πολυειδίαν καὶ οἶονεῖ πολυπρόσωπον τῶν ἀνθρώπων λέγει πληθύν, εἰς τὴν τῆς ἔξω ποικιλίαν νοουμένης τῆς ἐξαλλαγῆς. Φύσις μὲν γὰρ πᾶσιν ἡ αὐτὴ, καὶ ὁ τῆς γενέσεως τρόπος οὐχ ἕτερος, πολυσχιδῆς δὲ νοῦς, καὶ πολυγνώμων ἐν ἡμῖν καρδία. Καὶ τοῦτο εἰδὼς τις ἔφασκεν· Ὅσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα πρόσωποι, οὕτως οὐδὲ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων. Πλοῖα δὲ εἶναι φαμεν, ἃ καὶ ἐν τῆδε τῇ νοητῇ θαλάσῃ διαπορεύεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὰς ἀγίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίας οὕσας μὲν ἐν κόσμῳ, πληρὴ ἀνωτέρου τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰς ὀκτάδας ἐστὶν ὄρν, οὕσας μὲν ἐν ὕδατι, πληρὴ ὕδατων ἀνωτέρας. Αἱ τοίνυν ὕδατων (3) πλοίων ἐκκλησίαι, τὴν νοητὴν διανηχόμεναι θάλασσαν, δέχονται μὲν τοὺς πιστεύοντας, ἀποκομιζοῦσι δὲ καθάπερ εἰς ἑτέραν τινα γῆν ἢ χώραν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ καὶ εἰς ἀγιασμόν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀγίων πατριῶν τὴν ἀρετὴν. Πάροικοι γὰρ ὄντες καὶ παρεπίδημοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἔχουσιν ὡδε μένοσαν πόλιν· ἐπείγονται δὲ πρὸς ἐκείνην, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἐν σχήματι οὖν θαλάσσης τοῦδε τοῦ καθ' ἡμᾶς νοουμένου κόσμου, σκάφος ἢ πλοῖον ἡ Ἐκκλησία νοηθήσεται, πλωτῆρας ἔχουσα τοὺς ἡγιασμένους, οἳ καὶ διὰ τοῦ καταδέεσθαι τὴν πίστιν συνόντα διὰ παντὸς ἔχουσι τὸν Χριστὸν εὐδὴν ἀπλοῦντα τὴν ἀπαλὴν. Ἐτέρως δὲ πλοῖα ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου τούτου σαλευομένους. Καὶ ἐστὶν ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ μὴ ἐντοιμέοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτιζόμενα τοῖς κύμασιν. Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατεύμενοι, καταπατοῦντες τὸν κλύδωνα τοῦ βίου,

καὶ ὑψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιῶσιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, συγκαταβαίνοντες ἐπὶ τῷ κερῶσαι τινὰς τῶν βεβυθισμένων. Ἐτι τὸν τῆδε τοῦ βίου περισπασμὸν, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν πραγμάτων πικρὰν ἀνάγκην καὶ τὸν ἀναφυρμὸν, σημαίνων ἡμῖν ἀστείως ὁ μελωδὸς, Αὕτη ἡ θάλασσα, φησὶν, ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζωὰ μικρὰ μετὰ μεγάλων. Ἰχθύσι γὰρ παρεικαστέον εὖ μάλα τοὺς ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἔσθ' ὅτε τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν τῆςδε κάκεισε διάττοντας, καὶ μόνα συλλέγοντας τὰ ὅσα περ ἂν ἀποφῆται σαρκικούς, καὶ εἰκαίους ἀνατλήναι παρασκευάζει πόνους. Ὑποκὺν ἰχθύων διανηχόμεθα δίκην τὴν πλατεῖαν ταύτην καὶ εὐρύχωρον ὁ ἐκάστου βίος.

Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλασας ἐμπαίξῃς αὐτῷ. Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσι· ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χορηστέητος. Ὅρα εἰ δυνήσῃ καθολικὸν ἀπὸ τούτου ἐκλαβεῖν δόγμα, ὡς πάντων τῶν γενητῶν πεπομένων, λειπομένων τε καὶ δεομένων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγίας, ἧς μεταλαμβάνοντα δυναμοῦνται καὶ ἰσχύει, ὥσπερ διὰ τροφῆς ζωούμενα. Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον. Τὰ πάντα δὲ φήσας ὁ λόγος περιεῖληφεν ὁμοῦ τὰς νοητὰς καὶ ἀγίας δυνάμεις, τὰς τε αἰσθητὰς καὶ τὰς ἐν θητοῖς σώμασιν. Οὕτω γὰρ μᾶλλον μερίζωνς ἡ ἀναθότης διαλάμπει, τῷ καὶ ἀξίους καὶ μὴ

Ἄρταρελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Περὶ ἀνθρώπων δὲ ὁ λόγος, καὶ οἰμαί γε διὰ τούτων τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος δηλοῦσθαι συντέλειαν, καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀνανέωσιν· ὡς ἂν μή τις ὑπονοήσῃ εἰς ἀπειρον κατατείνειν τὴν παρούσαν τοῦ κόσμου σύστασιν, ἀλλ' ἔχοιμεν ἐλπίδας εἰς ἐκείνον τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἣν ὁ λόγος παρίστησι μετὰ τὸ φάναι, *Εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι, ἐπαγαγών.* Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου τὸ ζωοποιδόν, καὶ κτισθήσονται, ἐκ γῆς ἀνιστάμενοι, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, τὸ κάλλος τῆς γῆς, δηλαδὴ τοὺς ἀπὸ γῆς πλασθέντας ἀνθρώπους. Ἐνταῦθα σαφῶς ἡμῖν καὶ τὴν ἀνάστασιν προσκήρυξε, καὶ τὴν διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀναβίωσιν, καὶ τὸν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς τῶν ἀνθρωπίνων σωματῶν, ἀναπλασμὸν· τὴν τε εἰς τὸ αὖθις εἶναι παραγωγῆν. Καὶ δείκνυσιν, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ καὶ θανάτου καὶ ζωῆς δεσπότης. Οὐ γὰρ βούλεται τοῖς σκυθρωποῖς ἐνδιατριβεῖν, ἀλλὰ τοσούτων εἰπὼν ὅσον φοβῆσαι, πάλιν ἐπὶ τὰ χρηστὰ ἐπαναγείναι τὸν λόγον, καὶ ὅπερ ἀλλοχοῦ εἴρηται, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς αὐτός ἐστι Κύριος, τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ, καὶ φησι τοὺς εἰς τὸν χοῦν ἐπιστρέψαντας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κτίζεσθαι, καὶ ἀνακαινίζεσθαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἡ γὰρ ἀνάστασις εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐστὶν ἀποκατάστασις. Ἄποστολὴν δὲ καλεῖ τοῦ Πνεύματος τὴν πρὸς τὸ ἐνεργεῖν αὐτοῦ συγκατάβασιν, οὐ τὴν ἐκ τύπου εἰς τύπον μετάβασιν·

A demersis aliquos lucentur. Insuperque hujus vitæ distractionem, et amaram illam rerum ejus confusionem commistionemque urbane nobis indicans Psalmista, *Hoc mare, inquit, illic reptilia, quorum non est numerus, etc.* Nam piscibus apposite conferantur, qui ad comparandas sibi res neque necessarias, neque utiles, huc illuc transiliunt, et illa sola colligunt, quæ illos carnales esse declarent, ac labores eorum vanos irritosque faciant. Igitur piscium instar hoc mare magnum et spatiosum tranamus, videlicet mundum : nam cujusque vita varia differensque est.

θάλασσαν, τουτέστι τὸν κόσμον· διάφορος γὰρ πως

B **VERS. 27-29.** *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. Omnia a te expectant ut des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum omnia implebuntur bonitate.* Vide an possis hinc dogma catholicum excipere, quod omnes res creatæ inopes sint ac Dei largitione egeant, qua accepta roborantur ac vigent, utpote esca vitam accipientes. *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore.* Cum porro omnia dixerit, spirituales et sanctas virtutes, necnon sensibiles, quæ in mortalibus corporibus sunt, una complexus est. Nam ita Dei bonitas magis elucescit, quod tam dignis, quam indignis, suam impertiat benignitatem. ἀξίους τῆς παρ' αὐτοῦ χρηστότητος μεταδοῦναι.

VERS. 30. *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Æstimo de hominibus hic sermonem haberi, ac præsentis sæculi consummationem futuri que renovationem his significari; ut ne quis suspicaretur hujus mundi statum in æternum mansurum esse; sed spem haberemus in illud novum sæculum, ac resurrectionem quam sermo declarat, cum posteaquam dixit, *In pulverem suum revertentur*, subjicit, *Emittes spiritum tuum vivificum, et creabuntur*, ex terra resurgentes, et renovabis faciem terræ, pulchritudinem videlicet terræ, id est, homines ex terra efformatos. Hic clare nobis resurrectionem, novam per sanctissimum Spiritum vitam, ac humanorum corporum in novissimo sæculi tempore in pristinam formam restitutionem, prænuntiat : itemque productionem illam ut rursus existamus. Ostenditque ipsum esse et mortis et vitæ Dominum. Non vult enim nos in tristibus permanere; sed postquam eatenus illa dixit, quatenus nos perterrefaceret; ad mitiora rursus sermonem reducit : et quod alibi dictum est, quoniam vitæ et mortis ipse Dominus est, id ipsum jam indicat et ait, eos qui in pulverem reversi sunt a Spiritu creandos, ac renovandum esse genus humanum : nam resurrectio est in pristinum restitutio. Emissionem autem Spiritus nuncupat ejus ad operandum descensum, non vero mutationem a loco in locum, quia *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, a quo facies terræ renovatur. Et-

enim hæc est terræ pulchritudo, animalia quæ in ea sunt, plantæ, et hominum genus. Ut autem illa constituentur, necessaria est spiratio et vita ab illo data, quam et dare et accipere ipsi perfacile est, atque hæc omnia repente ac nullo negotio peragit: id enim vel maximum est virtutis ejus argumentum. Vides etiam in præsentī vita resurrectionem, in seminibus, in plantis, atque in ipso hominum genere expressam ad meditandum. Siquidem animalia et plantæ extremam vitæ rationem obtinent, qua sublata, ut dictum est, tota vita deficit: et quæ residua sunt, quod præ infirmitate vitam conservare non possint, ad unum et idem revertuntur; ac rursus animalia fiunt. Quodque divinissimum est, nos ex toto, videlicet animas et ipsis conjuncta corpora, ad omnimodam vitam et immortalitatem transferendos esse in promissis habemus: quæ res sane antiquis præter naturam esse forte visa fuerit: ac revera et divinum opus esse et supra naturam; naturam, inquam, nostram, non vero illam omni virtute plenam: huic enim nulla vita præter naturam aut supra naturam est; itaque hinc sermones, secundum Simonis insaniam adversum prolati, repudientur. Quidam vero sic hosce versiculos explicant: *Emittes Spiritum tuum*, qui per baptismum accedit, et creabuntur in novam creaturam, in novum populum; ita ut prior quidem interpretatio intelligatur de resurrectione ex mortuis, quando terra renovabitur, et liberabitur a corruptione; secunda vero, de regeneratione per baptismum.

VERS. 51-53. *Sit gloria Domini in sæculum, lætabitur Dominus in operibus suis. Qui respicit terram, et facit eam tremere, qui tangit montes et fumigant. Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo quandiu sum.* Quandoquidem, ait, hæc edidici, ideo totam vitam meam in hymnos et laudem Creatoris insumam: et quandiu vivam et in hac vita degam, debitum psalmum reddam Deo meo. Hoc porro additamentum magnum exhibet affectum et familiaritatem cum Deo. Non dixit enim, *psallam Deo*, tantum, sed, *Deo meo*. Videtur namque dicere, ei qui me creavit, ac enutrivit, omniumque bonorum auctor mihi fuit. Hic autem canticum dicit, non verbis modo, sed et operibus persolvendum. Quod enim sese Deo multorum debitorem agnosceret, neque dignam aliquam retributionem proferre valeret, quam habet, hanc deponit, ut scilicet eum perpetuo hymnis celebret, ac ea in re totam vitam transigat. Audiant qui tota die in negotiationibus et cautionibus versantur: ac ne vel semel ad preces sese convertunt, quantum munerum debitores Deo sint. Hoc vitæ lucrum est, Deo benedicere, atque hac in re vitam agere dignum est. Jure autem adjecit illud, *In vita mea*; et illud, *Quandiu sum psallam Deo*. Neque enim est quispiam in morte, qui memor sit ejus, in inferno autem quis confitebitur? Sic fatuis virginibus nuptialis cubiculi janua clausa est, quia tempus quod in ferendis lampadi-

Α ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπληρώσῃ τὴν οἰκουμένην, ὑφ' οὗ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἀνακαινίζεται. Τοῦτο γὰρ κάλλος, τῆς οἰκουμένης τὰ ζῶα τὰ ἐν αὐτῇ, τὰ φυτὰ, τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ὥστε δὲ ταῦτα συστήναι, τῆς παρ' αὐτοῦ διδομένης χρεῖα πνῆς καὶ ζωῆς· ἦν καὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν αὐτῷ βῆλον, καὶ πάντα μετὰ τάχους καὶ εὐκολίας. Καὶ τοῦτο μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ὁρᾷ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μελετωμένην τὴν ἀνάστασιν ἐν ταῖς σπέρμασιν, ἐν τοῖς φυτοῖς, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ζῶα γὰρ καὶ φυτὰ κατ' ἔσχατον ἀπήχημα τῆς ζωῆς ἔχουσι τὸ εἶναι, ἧς ἀνταναιρωμένης κατὰ τὸ λόγιον, ἐκλείπει πάσα ζωὴ, καὶ πρὸς ἐν τὰ ἐκκλειομένητα τῇ πρὸς τὸ μετέχειν αὐτῆς ἀσθενεῖα πάλιν ἐπιστρεφόμενα, πάλιν ζῶα γίνονται. Τὸ δὲ θεοῦτατον, ὅτι καὶ ὅλως ἡμᾶς, ψυχὰς φημι καὶ τὰ συζυγῆ σώματα, πρὸς παντελεῆ ζωὴν καὶ ἀθανασίαν ἐπηγγέλιται μεταθήσειν· πρᾶγμα τῇ καλαιότητι μὲν ἰσως παρὰ φύσιν δοκοῦν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ καὶ θεῷ καὶ ὑπὲρ φύσιν τὴν καθ' ἡμᾶς, οὐ τὴν πανοσινη· αὐτῇ γὰρ οὐδὲ μία ζωὴ παρὰ φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν, ὥστε οἱ περὶ τούτων τῆς παροινίας Σίμωνος ἀντιβητικοὶ λόγοι ἀπεληλάσθησαν. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τοὺς στίχους· Ἀποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, τὸ διὰ τῷ ἁγίου βαπτίσματος ἐπιφοιτῶν, καὶ κτισθήσονται εἰς καινὴν κτίσιν, εἰς νέον λαόν· ὡς νοεῖσθαι τὴν μὲν προτέραν ἐρμηνείαν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὅτε καὶ ἡ γῆ ἀνακαινισθήσεται καὶ ἀπαλιγῆσεται τῆς φθορᾶς, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τῆς εἰς βαπτίσματος παλιγγενεσίας.

C

Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα· εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὁ ἐκβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμει, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ κακῶν ζοῦται. Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. Ἐπειδὴ ταῦτα δεδίδαγμαί, φησὶ, τοῦτο χάριν πάσαν τὴν ζωὴν μου εἰς ὕμνον καταναλώσω τῷ δημιουργῷ· καὶ ἕως ἂν ζῶ καὶ ὑπάρχω ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸν ὀφειλόμενον ψαλμὸν ἀποδώσω τῷ Θεῷ μου. Πολλὴν δὲ ἐμφαίνει διάθεσιν καὶ οἰκειώσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἢ προσθήκη. Οὐ γὰρ εἶπε, ψαλῶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ, τῷ Θεῷ μου. Ἔοικε γὰρ φάσκειν, τῷ κτιστῶνί με καὶ θρέψαντι καὶ πάντων αἰτίῳ μοι γεγονῶτι τῶν ἀγαθῶν. Ἡδὴν δὲ ἐν ταῦθα λέγει οὐ τὴν διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων. Ἐπειδὴ γὰρ εὗρεν ἑαυτὸν πολλῶν ὄντα ὑπεύθυνον τῷ Θεῷ, καὶ ἀντίδοσιν οὐδεμίαν ἀξίαν δυνάμενον καταβαλεῖν, ἣν ἔχει, ταύτην κατατίθει, τὸ διηνεκῶς ὕμνεῖν, τὸ πᾶσαν εἰς τοῦτο δαπανῆσαι τὴν ζωὴν. Ἀκουέτωσαν αἱ πραγματείας καὶ κατηλείας διὰ πάσης κατασπόμενοι τῆς ἡμέρας, καὶ οὐδὲ ἅπαξ εἰς εὐχὴν τρεπόμενοι, ὅσον εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ Θεῷ· τοῦτο τῆς ζωῆς τὸ κέρδος, τὸ εὐλογεῖν τὸν Θεόν, ἐπὶ τούτῳ καὶ τῷ ἀξίῳ. Εἰκότως δὲ προσέθηκε, ἐν τῇ ζωῇ μου, καὶ τὸ, ἕως ὑπάρχω, ψαλῶ τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν θανάτῳ ὁ μνημονεύων αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ βίῳ τῷ ἐξομολογήσεται; Οὕτως ἀπεκλείσθη ταῖς μωραῖς παρθένους τοῦ νυμφῶνος ἡ θύρα, τὸν τῆς λαμπ-

δηφορίας καιρὸν εἰς ἀγορασίαν ἐλαίου δαπανῶσαι. **A** bus transigere debebant, in oleo emendo consumpserunt.

Ἦδυνθεῖν αὐτῷ ἡ διαλογὴ μου· ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εἴη, φησὶ, τοιαῦτά με ἄσαι· καὶ ψάλλαι, ὡς ἡδυνθῆναι αὐτῷ τὸν ἐμοῦ καρπὸν, τὴν διαλογὴν μου· τουτέστι τὴν διάλεξίν μου, τὴν ὀμιλίαν μου, τὴν αἴνεσιν· ὁ γὰρ ψάλλων Θεῷ διαλέγεται. Τί δὲ ἐστίν, Ἦδυνθεῖν αὐτῷ ἡ διαλογὴ μου; εὐπρόσδεκτος γένοιτο, ἀρέσαι δεχθεῖν, ἡδιστὴ καὶ τερπνοτάτῃ ὀφθεῖν τῷ Θεῷ. Ἄρα ἡ εὐχὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ διάλεξις πρὸς Θεόν. Ἐννόησον τοίνυν τὴν ψαλμῳδίαν, ἐν αὐτῇ τὴν ἀμοιβὴν ἔχουσαν. Τί γὰρ ἴσον γένοιτο· ἂν τοῦ Θεῷ διαλέγεσθαι; Ἦ τοιαύτη θορόδιον ἀπαλλάττεται ψυχῇ, εἰς τὸν οὐρανὸν μεθίσταται, τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος ἀπολύεται, πετροῦται, κουφοτέρα καθίσταται, ἀποτίθεται τὰ πάθη, ἀποδύεται τὰ νοσήματα. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τις συνετῶ καὶ νοῦν ἔχοντι διαλεγόμενος, ἀπὸ τῆς ὀμιλίας τι κερδάνας ἀπέρχεται, ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὀμιλῶν, ἐννόησον πόσῃ καρπώσεται τὴν ἀρετὴν. Ἄρα ἕμνος τοῦτο ἐστίν ἢ πρὸς Θεὸν ὀμιλία. Πῶς δ' ἂν αὕτη ἡδυνθεῖν τῷ Θεῷ; Εἰ βίος εἴη καθαρὸς, εἰ ψυχὴ φιλοσοφοῦσα. Ὅταν γὰρ πᾶσαν ἀναλώσῃ τὴν ἡμέραν εὐχόμενος, τῆς πολιτείας ἀντιπραττούσης, οὐκ ἀκουσθήσῃ βᾶδῖως, οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλ' οὐδ' ἕτερος ὑπὲρ σοῦ τοῦτο ποιῶν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσευχόμεθα, οὐδ' ἵνα μὴ ψάλλωμεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ τοῦ ψάλλειν καὶ βίου καὶ πολιτείας ἐπιμελώμεθα. Νοήσεις δὲ τὸν στίχον καὶ οὕτως· Πολλοὶ κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένως τὰς κρίσεις ἐκφέρουσι, πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἰκανοῦ λόγου, καὶ ἐπιπλεῖον ἐρευνηθέντος, ἐγγινομένης, ἀβασανίστως κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δογματός ῥιπτοῦντες συγκαταθέσεις. Ἦ δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μάλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι, διαίρειν ἀκριβῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις καὶ τὰ ὀμια γνωρίζειν, καὶ τὰ ἐαντῆς διακρίνειν. Διόπερ συνειδῶς ἑαυτῷ τὴν θεῖαν διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγεν ὁ Δαυιδ τὸ, Ἦδυνθεῖν σοι ἡ διαλογὴ μου. Ἦ γὰρ τῶν ἐριστικῶς καὶ φιλονεικῶς ἐπεμβαινόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικῆ, οὐχ ἡδεῖα, ἀλλὰ παραπικραίνουσά τις ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν ἡδὺς Θεῷ λόγος ὁ εἰς ὀρθότητα βλέπων, αὐτὸς ἐν τῷ ἄσματι λέγει· *Κηρίον ἀποστᾶζουσι χελλῆ σου, ἀδελφῆ μου ῥύμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλώσσάν σου.* Ὅτι δὲ ὁ ψυχρολογεῖν εἰσθῶς ἀκαλλῆς, ἢ ψαλμῳδία παρίσθησι· *Τάφος γὰρ, φησὶν, ἀνεφρημένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν.* Ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εὐχομαι, φησὶ, ταύτην μου τὴν ὕμνον διαν καὶ διάλεξιν ἡδυνθῆναι τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ γενομένου, ἐγὼ τὴν ἐνεπύθεν εὐθυμίαν καρπώσομαι, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τουτέστιν ἐπὶ τῇ λατρείᾳ, ἐπὶ τῇ προσκυνήσει καὶ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῖς αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην. Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ὀρώμενα, καὶ τέρπει ὁ οὐρανὸς, καὶ εὐφραίνει ὁ ἥλιος, καὶ γῆ ἀνίησι σπέρματα καὶ φυτὰ· ἀλλ' ἐγὼ τούτων πάντων ἐπὶ τῷ τοῦτο μοι εὐφροσύνη, τοῦτο ἡδονή, τοῦτο τὰ *μυρία ἀγαθά.*

Vers. 34. *Jucundum sit ei eloquium meum : ego vero delectabor in Domino.* Utinam, inquit, ita cantem et psallam, ut fructus meus ipsi placeat; eloquium videlicet, sive colloquium meum, conversatio et laus mea : nam qui psallit, Deum alloquitur. Quid autem est illud, *Jucundum sit ei eloquium meum*? id est acceptabile sit ipsi, placeat ei, jucundissimum ac placidissimum Deo videatur. Oratio itaque nihil aliud est, quam colloquium cum Deo. Animadvertite igitur psalmodiam in se retributionem continere. Quid enim alloquio Dei æquari possit? Hujusmodi anima a tumultibus liberatur, in cœlum transfertur, vinculis corporis solvitur, alis instruitur, levior efficitur, affectus deponit, morbos exuit. Nam si ex prudentis viri colloquio quis lucrum reportans abscedit, cogita quantum virtutis metet ex Dei colloquio. Hymnus ergo est collocutio cum Deo. Quomodo autem hæc Deo jucunda fuerit? Si vita sit pura, si anima philosophetur. Nam si totam diem orando transigas, dum vitæ ratio orationi repugnat, non facile exaudiaris; non modo tu ipse, sed etiam quivis alius qui pro te precetur. Hæc porro dico, non ut ne oremus neque psallamus, sed ut post psalmos de vita et conversatione nostra solliciti simus. Hac item ratione versiculum hunc explices : *Multi quæstus causa perverse judicia ferunt, sed et antequam per accuratum examen temere singulis sententiis assensum præbent.* At ea dialecticæ naturæ est, ut rerum naturas accurate distinguendi, similia cognoscendi, et quæ ad se pertineant discernendi, facultatem præstare posse putetur. Quamobrem David cum se divina dialectica instructum esse cognosceret, dicebat : *Jucundum sit tibi eloquium meum, sive dialectica mea.* Nam dialectica eorum qui altercandi ac contendendi animo res aggrediuntur, non jucunda, sed potius exasperans est. Quod autem sermo æquitatem spectans, jucundus Deo sit, ipse in cantico affirmat : *Favum distillant labia tua, soror mea sponsa : mel et lac sub lingua tua* ⁴⁶. Quod vero qui frigida et futillia verba loqui solet, injucundus sit, id psalmodia declarat, cum ait : *Sepulcrum patens est guttur eorum* ⁴⁷. *Ego vero delectabor in Domino.* Precor, inquit, ut hymnus et eloquium istud, jucundissimum Deo videatur. Id enim si fiat, hinc ego hilaritatem consequar, et delectabor in Domino, id est, in cultu, in adoratione, in præceptis ejus, quod talis mihi Dominus sit. Nam quæ sub aspectum cadunt, pulchra quidem sunt, cœlum delectat, soi lætificat, terra semina plantasque profert; at ego plus delector in Creatore, quam in his omnibus. Hæc mihi voluptas, hæc lætitia, hæc deliciæ, hæc infinita bona mihi sunt. ποιήσαντι πλέον εὐφραίνομαι. Τοῦτο μοι τρυφή,

⁴⁶ Cant. iv, 12. ⁴⁷ Psal. v, 11.

VERS. 35. *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint.* In illo videlicet tempore, quo audient : *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me; hospes eram, et non collegistis me; nudus, et non cooperuistis me; infirmus et in carcere, et non visitastis me*⁴⁸ : et non erunt in portione eorum qui Deo benedicunt. At quis forte dicat : Ergone beatus Propheta imprecatur iis qui in peccatis sunt, omnesque vult perire ac destrui? At decuit potius virum sanctum ac spiritualem pro infirmantibus precari. Cæterum audi, paucis enim absolvam : Ante Servatoris adventum omnes in peccatis eramus, terræ imperabat Satanas, non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum : omnes declinaverant, simul inutiles facti erant. Nam Græci quidem idolorum cultores, æquitatis modum ignorabant, bonæ vitæ callem nesciebant; imo potius omnium rerum opificem et Salvatorem Christum nullatenus cognoscebant. Judæi item legem quidem habebant pro pædagogo : at non poterat ex lege homo justificari : omnes igitur in peccatis eramus, terra iniquitate plena erat. Postquam autem apparuit unigenitum Dei Verbum, et factum est homo, tunc defecerunt peccatores, defecerunt ii qui in iniquitate versabantur. Quomodo aut qua ratione? omnes quippe justificaverat, a sceleribus liberaverat, omnes liberos, puros ac tersos effecerat. Hinc ergo sequitur paucos in peccatis remansisse, multos autem justificatos esse. Itaque hic non naturam destrui rogat, neque homines funditus exitio tradi; sed precatur, ut peccator malitiam deserat, ut non ultra peccator sit, sed immutetur; ne sit iniquus, sed respiscat. Sanctorum quippe animæ non pro seipsis tantum, sed pro universo orbe orationes efferunt suas. Nunc igitur David, arcanas divinæ pulchritudinis divitias, quoad humanæ facultatis erat, explorans, omnes homines paris notitiæ consortes esse peroptabat, peccatorumque sortem omnino deficere precabatur; non ut pereant postulans, sed ut respiscant, utque eorum cætus, postquam pristinam divinorum notitiam posuerunt et abjecerunt, deleatur. Vane igitur contentiosi illi in obdurationis suæ patrocinium hujusmodi voces opponunt; quod David videlicet deficere peccatorem exoptet, ac infamiam confusionemque inimicis imprecetur; quod Jeremias ultionem a Deo adversariis suis inflictam videre cupidus sit; quod Osee, ut infecunda vulva mammæque aridæ inimicis dentur supplicet : ac similia bene multa in divinis Scripturis passim posita colligunt, ut hinc evincant, inimicis imprecari fas esse, atque sic acerbitatis suæ Dei bonitatem vindicem faciant.

ἐχθροῖς δεόμενον καὶ πολλά τοιαῦτα σποράδην ἐγχείμενα ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἀναλέγονται, συνιστάμενοι τῷ δεῖν τῶν ἐναντιῶν κατεύχεσθαι, καὶ τῆς ἑαυτῶν πικρίας συνεργὸν ποιεῖσθαι τὴν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα.

⁴⁸ Matth. xxv, 41-43.

Ἐκλιπώσαν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς. Ἐν ἐκείνῳ ἡμεροῦσι τῷ καιρῷ, ἀκούσονται γὰρ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποιήσατέ με· ξέρος ἤμην, καὶ οὐ συνήγαγέτέ με· γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἀσθενής καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· καὶ οὐκ ἔσονται ἐν τῇ μερίδι τῶν εὐλογούντων τὸν Θεόν. Ἄλλ' ἔρεῖ τις τυχόν· Ἄρ' οὐν ὁ μακάριος Προφήτης κατεύχεται τῶν ὄντων ἐν ἁμαρτίαις, καὶ πάντας ἀπολέσθαι καὶ ἀφανισθῆναι βούλεται; Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν ἅγιον ὄντα καὶ πνευματοφόρον ὑπερέχεσθαι τῶν ἡσθενηκότων. Ἀκούει λοιπὸν, ἐρῶ γὰρ διὰ βραχέων· πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἅπαντες ἤμεν ἐν ἁμαρτίαις, κατακράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Σατανᾶς, οὐκ ἦν ὁ πᾶσι χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός· πάντες ἐξέκλιον, ἕμα ἠχρηώθησαν. Ἐλλῆγες μὲν γὰρ οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταί, τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς οὐκ ᾔδεισαν τρόπους, τῆς εὐζωίας τὴν ὁδὸν οὐκ ἠπίσταντο· μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὸν ἐγίνωσκον ὅπως τὸν πᾶν ὄντων γενεσιουργὸν καὶ Σωτῆρα Χριστόν· Ἰουδαῖοι δὲ πάλιν εἶχον μὲν νόμον τὸν παιδαγωγόν· ἀλλ' οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιοσύνη τὸν ἄνθρωπον. Οὐκοῦν ἅπαντες ἤμεν ἐν ἁμαρτίαις, ἀνομίας ἦν πλήρης ἡ γῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξέλιπον οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐκλειπίσασιν οἱ ὄντες ἐν ἀνομίαις. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; δεδικαίωκε γὰρ ἅπαντας, ἀπίσταξε τῶν πεπλημμελημένων, ἐλευθέρους ἀπέφηκε καὶ δισσηγγμένους. Οὐκοῦν ὀλίγοι γεγόνασι οἱ ἐν ἁμαρτίαις, πολλοὶ δὲ λίαν οἱ δεδικαιωμένοι· ὥστε ἐνταῦθα οὐ τὴν οὐσίαν ἀφανισθῆναι εὐχεται, οὐτε τοὺς ἀνθρώπους πανολεθρίᾳ παραδοθῆναι· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἐκλίπει ἁμαρτωλῶς, ὥστε μὴ εἶναι ἁμαρτωλῶς, ἀλλὰ μετατεθῆναι· μὴ ὑπάρχει ὁ ὄνομος, ἀλλὰ μεταβληθῆναι. Τοιαύτας γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ψυχῶν οὐκ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὰς δεήσεις ἀναφέρουσι. Καὶ νῦν τοίνυν Ἰσααὺ, τὸ θεῖον κάλλος κατὰ τὸν ἀπόβρῆτον πλοῦτον, ὡς ἐντὴν ἀνθρωπείᾳ φύσει διεξελθὼν, πάντας ἀνθρώπους ἐμείρετο τῆς αὐτῆς μεταλαχεῖν γνώσεως, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν πᾶμπαν ἐκλείψαι συμμορίαν ἱκετεύει· οὐκ αὐτοὺς ἀπολέσθαι παρακαλῶν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι δεόμενος, καὶ παύσασθαι αὐτῶν τὸ στίφος ἀντιβόλων, μεταταξαμένων καὶ μεταμαθόντων τὰ θεῖα. Ὅστε μάλιστα οἱ ἐριστικοὶ εἰς σιγήσαν τῆς ἑαυτῶν πικρίας τὰς τοιαύτας φωνὰς παρατίθενται· τὸν Δαυὶδ ἐκλείπει τὸν ἁμαρτωλῶν πλοῦτον, καὶ αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπῇ τῶν ἐχθρῶν κατευχόμενον· τὸν Ἰερεμίαν ἰδεῖν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδικήσιν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἐπιθυμοῦντα· τὸν Ὁσέ μῆτραν ἀτεκνοῦσαν καὶ μαστοὺς ξηροὺς δοθῆναι τοῖς

Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν ἀληθῶς ἀγίων, ὧν αἱ ῥήσεις κατὰ Ἀ
θεῖαν οἰκονομίαν εἰς νοουθεσίαν τῶν ἐφεξῆς ἀνεγρά-
φησαν, ἐπὶ τινι κακῷ τὴν σπουδὴν ἔχων ἐπιειχθήσε-
ται, ἀλλὰ πᾶς αὐτοῖς ὁ σκοπὸς τῶν λόγων πρὸς διόρ-
θωσιν τῆς ἐμπολιτευομένης τῆ φύσει κακίας βλέπει.
Ὅσπερ τοίνυν ὁ εὐχόμενος μὴ εἶναι νοσούντας, μὴ
εἶναι πτωχεύοντας, οὐ τῶν ἀνθρώπων ἀναίρεσιν,
ἀλλὰ τῆς νόσου καὶ τῆς πτωχείας ἀφανισμόν ἐπιθυ-
μεῖ γενέσθαι· οὕτω καὶ τῶν ἀγίων ἕκαστος τὸ τῆ
φύσει πολέμιον, εἰς ἀφανισμόν ἔλθειν εὐχεται.
Ὅταν γὰρ ὁ Παλιμῶδης εἴπῃ· Ἐκλιποῖσαν ἄμαρ-
τωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρ-
χειν αὐτοῦς, τὴν ἁμαρτίαν ἐκλιπεῖν καὶ τὴν ἄνομίαν
εὐχεται. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ πολέμιος, ἀλλ'
ἢ κατὰ κακίαν τῆς προαιρέσεως κινήσεις εἰς ἐχθροῦ
τάξιν τὸ τῆ φύσει συνημμένον κατέστησε. Τὸ κακὸν
τοίνυν ἐκλιπεῖν εὐχεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος κακὸν οὐκ
ἔστι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὁμοίωμα;
Οὕτως κἂν αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπήν τῶν ἐχθρῶν κα-
εὐχεται, δείκνυσαι σοι τὸ στίφος τῶν ἐναντίων, ἐκ
τοῦ ὁράτου τῆ ἀνθρωπίνῃ προσπολεμούντων ζωῆ.
Ὅτι δὲ οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων κατεύχεται,
δηλοῖ τῆς εὐχῆς τὸ εἶδος· Αἰσχυνθήτωσαν γὰρ, φη-
σιν, οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξῆραι αὐ-
τήν. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὄπισθον καὶ ἐντρα-
πήτωσαν οἱ θέλοντές μοι κακά. Κομισάσθωσαν
παρακρήμα αἰσχύνῃν αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι,
εὔγε, εὔγε. Ἀγαλλιάσονται καὶ εὐφρανθήσονται
ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε, καὶ εὐκά-
τωσαν διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ
ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. Μόνοι γὰρ οἱ δαίμο-
νες εἰς ψυχὴν ἐπιβουλεύουσι· ψυχῆς δὲ ἐπιβουλὴ
θεοῦ ἄλλοτριωσις διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γινομένης δια-
θέσεως. Ὡς ἂν οὖν μὴ τοῦτο πάθει, αἰσχύνῃν τῶν
ἀντιπαλαιόντων εὐχεται. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν
ἢ ἑαυτῷ νίκην κατὰ τῶν πολεμίων ἐπεύξασθαι· οἱ
δὲ πολέμιοι τὰ πάθη εἰσὶν. Οὕτως Ἰερεμίας ζῆλον
τῆς θεοσεβείας ἔχων, εἰδωλοατροῦντος τοῦ βασιλέως
καὶ τοῦ λαοῦ, οὐκ ἰδίῳ τὴν θεραπεύει πάθος, ἀλλ'
ὑπὲρ τοῦ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων προσάγει τῷ Θεῷ
τὴν δέησιν, τῆ κατὰ τῶν ἀσεβησάντων ὁρμῇ ἅπαν
σωφρονισθῆναι ἀξιῶν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ Ὡσπὲρ δὲ
πολυγонуῶσαν τότε τὴν κακίαν ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις
τῆ ἀτεκνία καταδικάζει, καὶ τὰς πικρὰς θηλάς τῆς
ἁμαρτίας ξηρανθῆναι βούλεται, ὡς ἂν μήτε τικτοῖτο
ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸ κακὸν, μήτε τρέφαιτο. Καὶ εἰ τις
ἄλλος τοιοῦτος ἐν τοῖς ἁγίοις εὐρεθῆι λόγος θυμοῦ
ἐμφασιν ἔχων, πρὸς τὴν τοιαύτην πάντως διάνοιαν
βλέπει, ἢ ἐξορίζει τὸ κακὸν· οὐκ ἐπιτρέθει τὸν ἄν-
θρωπον.

Εἰ δὲ τις ἐτέρως τὰ τοῦ Δαυὶδ νοεῖν βούλεται, ὡς
τοῦ Προφήτου τοὺς δυσσεβεῖα συζώντας ἀραῖς ὑπο-
βάλλοντος· καὶ οὕτως εὐρήσει τῆ ἀποστολικῆ διδα-
σκαλίξ τὴν προφητείαν συμβαίνουσαν. Παῦλος γὰρ
Κορινθίοις ἐπιστέλλων, τοιοῦτον ἀκροτελεύτιον τέθει-
κεν· Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἦτω ἀνά-
θεμα. Ἴδιον γὰρ τῶν θερμῶς ἀγαπώντων τὸ μισεῖν
τοὺς μισούντας τὸν ἀγαπώμενον. Τάχα δὲ καὶ τὴν

Verum nemo eorum qui vere sancti sunt, quo-
rum dicta ex divina dispensatione ad posterorum
institutionem conscripta fuere, ad malum quod-
piam studium suum contulisse demonstrabitur; sed
totus eorum scopus ad improbitatis in humana na-
tura versantis emendationem respicit. Quemadmo-
dum is qui precatur non esse infirmos, non esse pau-
peres, non hominum destructionem, sed infirmita-
tem paupertatemque aboleri expetit; ita singuli
sanctorum quod naturæ adversatur de medio tolli
postulant. Nam cum Psalmista ait, *Deficient peccato-
res a terra et iniqui, ita ut non sint*, peccatum et
iniquitatem deficere precatur. Non enim homo ho-
mini inimicus est; sed motus voluntatis ad mali-
tiam, quod natura conjunctum erat ad inimicitiam
deduxit. Malum igitur deficere precatur: at homo
non malum quidpiam est. Quomodo enim malum
boni similitudo fuerit? Ita quamvis infamiam et
confusionem inimicis precetur, hic tibi adversario-
rum, qui in occulto humanam naturam oppugnant,
cœtum declarat. Quod autem dæmonibus non homi-
nibus imprecetur, ipsa orationis forma comprobatur:
*Confundantur, inquit, qui quærunt animam meam,
ut auferant eam. Convertantur retrorsum et erube-
scent qui volunt mihi mala. Ferant confesim confu-
sionem suam qui dicunt mihi, Euge, euge. Exsultent
et lætentur in te omnes qui quærunt te, Domine, et
dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt
salutare tuum*⁴⁹. Soli quippe dæmones animæ insi-
diantur: animæ autem insidiæ sunt alienatio a Deo
ob pravum animi affectum. Ut ergo in hæc non inci-
dat, adversariis infamiam precatur. Illud vero
nihil aliud est, quam victoriam sibi de adversariis
postulare: inimici vero sunt animi affectus. Sic
Jeremias zelo religionis instructus, rege et populo
idola colentibus, non peculiarem quemdam animi
morbum curat, sed pro communi hominum suppli-
cationem Deo offert, rogans ut contra impios impe-
tum faciat, et sic omnes homines ad meliorem
frugem revocentur. Et Osee malitiam tunc apud Is-
raelitas sese multiplicantem, infecunditati damnat,
et acerbis peccati mammas exsiccare expetit⁵⁰, ut
ne malum apud homines vel gignatur vel alatur.
Ac si quis alius apud sanctos viros similis sermo,
iræ speciem præferens, deprehenditur, ad hanc
prorsus mentem respicit; scilicet malum eliminat,
hominem vero non atterit.

Quod si quis alia ratione Davidis dicta intelli-
gere velit, ita ut Propheta eos qui in impietate vi-
vunt exsecrationi subiciat: ita quoque inveniet
prophetiam cum apostolica doctrina quadrare. Pau-
lus quippe Corinthiis scribens, hoc modo claudit:
*Si quis non amat Dominum Jesum, anathema sit*⁵¹.
Nam eorum qui ardentem amant proprium est,
odisse eos qui dilectum odio habent. Fortasse item

⁴⁹ Psal. xxxix, 14-17. ⁵⁰ Ose. ix, 14. ⁵¹ I Cor. xvi, 22.

statum qui post resurrectionem futurus est, hic David significat, quando dicit lætari Dominum in operibus suis, deficientibus peccatoribus a terra. Quomodo enim quis a peccato denominetur, si peccatum non fuerit? Hæc tu quoque precare: Aperi, Domine, divitem manum tuam ad spiritualis beneficii dispensationem; ut amarissima et crudelis anima mea impleatur bonitate: mitte Spiritum sanctum tuum, et renova corruptam terram meam; ut tunc læter in operibus tuis, diabolicis præstigiis in corde meo deficientibus.

Benedic, anima mea, Domino. Omnibus cum laude absolutis, in eodem versiculo psalmum benedictione claudit, ac post jactum fundamentum, sermoni tectum imposuit, ac proœmio congruentem finem induxit. Tu enim, inquit, o anima opificem ac Salvatorem tuum assidue hymnis celebrato. Ipse namque te a sorte improborum amovebit, et sanctorum consortio dignam efficiet. Tum in exordio, tum in fine sermonis ipsi benedictionem emittas. Nam assidua Dei benedictio ad rectum institutum vitam concinnat nostram.

ALLELUIA. CIV.

VERS. 1, 2. *Confitemini Domino, et invocate nomen ejus, annuntiate inter gentes opera ejus. Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus.* Hic psalmus primus eorum est qui Alleluia inscribuntur. Est autem Alleluia adhortatio mystica, ad Deum laudandum aurem excitans, ita ut hæc sit ejus significatio, *Laudate Dominum.* Nam in quibus sancte Scripturæ partibus hæc vox apponitur, *Laudate Dominum*, Hebraicis verbis per *Alleluia* exprimitur. Per illud enim *Allelu*, laus intelligitur, quæ ad Deum refertur; illud autem *la*, unum est ex nominibus queis divina natura significatur. Totum vero *Alleluia* explicatur *laus Dei*. Cum itaque hoc nomen in scriptura reperitur, tunc intelligendum est id quod subjungitur ad laudem Dei provocare. Sic in postremis maxime libri psalmis, multi hujusmodi tituli reperiantur: queis intelligere licet eis, qui ad virtutis perfectionem jam devenerunt et qui a præcedentibus psalmodiæ partibus, secundum sententiam purgati sunt, Dei laudes convenire: atque ea conditione illos esse qua angelorum natura esse creditur. Nullam enim aliam eorum occupationem didicimus esse, quam Deum laudare; neque iis qui in virtute perfecti sunt alia cura et studium est, quam ut efficiant totam vitam suam Dei laudem esse. Quoniam igitur ii psalmi qui inscriptionem habent, *Alleluia*, omnes fere in postrema psalmodiæ parte deprehenduntur, hinc intelligere licet, sublimi illi ascensui, qui in psalmis reperitur, præeminere postremam psalmodiæ partem, in qua, ut plurimum, laus Dei, sive adhortatio ad Deum laudandum, frequentatur. In hoc ergo psalmo apostolis præcipit Spiritus sanctus, ut omnia mirabilia, quæ in suo adventu fecit Dominus, populo ex gentibus

μετὰ τὴν ἀνάστασιν διὰ τούτων ὁ Δαυὶδ σημαίνει κατάστασιν, ὅτε καὶ εὐφραίνεσθαι τὸν Κύριον ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ λέγει, ἐκλιπόντων τῶν ἀμαρτωλῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Πῶς γάρ τις ἐξ ἀμαρτίας ὀνομασθήσεται, τῆς ἀμαρτίας οὐκ οὐσης; Τοιαῦτα εὐχου καὶ σύ· Ἄνοιξον, Κύριε, τὴν πλουσίαν σου χεῖρα εἰς χορηγίαν πνευματικῆς εὐεργεσίας· ἵνα ἡ πικροτάτη καὶ ἀπηγῆς μου ψυχὴ πλησθῆ χρηστότητος. Ἀπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀνακαίνισον τὴν καταφθαρμένην μου γῆν, ἵνα τότε εὐφρανθῶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις σου, τῶν δαιμονικῶν μαγανευμάτων ἐκλιπόντων ἀπὸ τῆς καρδίας μου.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐνταῦθα καταλύσας τὸ πᾶν εἰς δοξολογίαν, εἰς εὐφημίαν τῷ αὐτῷ στίχῳ συγκλείει τὸν ψαλμὸν, ἀσφαλῆ μετὰ τοῦ θεμελλοῦ τὸν δροφον ἐπιθείς τῷ λόγῳ, καὶ τῷ προομίῳ ἑοικὸς τὸ τέλος ἐπαγαγών. Σὺ γάρ, φησὶν, ὦ ψυχῆ, ἐνδελειχῶς τὸν σὸν ὕμνον δημιουργὸν καὶ Σωτῆρα. Αὐτὸς γάρ καὶ τοῦ τῶν πονηρῶν ἀποστῆσει κλήρου, καὶ τῶν ἁγίων ἀξιούσθαι ποιήσει. Καὶ ἀρχὴν τοῦ λόγου καὶ τέλος τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ποιῶν. Εὐλογία γάρ Θεοῦ διηνεκῆς εἰς εὐζῶταν ῥυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον.

ἌΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΑ'.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἄσατε αὐτῷ καὶ ψάλλετε αὐτῷ, δηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἄλληλουῖα πρῶτος ὁ παρὼν τυγχάνει ψαλμῆς. Ἔστι δὲ τὸ Ἄλληλουῖα παρακλεις μυστικῆ πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ ὕμνον τὴν ἀκοὴν ἐπεγεύρουσα· ἵνα τοῦτον ἢ τούτου τὸ σημαίνον, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον.* Ἐν οἷς γὰρ μέρεσι τῆς ἁγίας Γραφῆς αὕτη πρόκειται ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον, διὰ τοῦ Ἄλληλουῖα ἐν ταῖς Ἑβραϊκαῖς φωναῖς τὸ τοῦτον σημαίνεται.* Τὸ μὲν Ἄλληλου αἶνος νοεῖται, ὡς εἰς Θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει· τὸ δὲ Ἰα ἐν τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς φύσεως τῆς θείας ἐστὶν ὄνομα. Ὅλον δὲ κοινή τὸ Ἄλληλουῖα, αἶνος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ὅταν τοῖνον τοῦτο τὸ ῥῆμα προγεγραμμένον ἢ τῆς ψαλμῆδος, νοητέον ἂν εἴη τὸ δεῖν πάντως τὸ ὑποκειμένον εἰς δοξολογίαν ἄγειν Θεοῦ. Οὕτω καὶ τοῖς τελευταῖοις μάλιστα τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν αἱ πολλαὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφὰς ἐφευρίσκονται, δι' ὧν ἔστιν ἔνοσι, ὅτι τοῖς ἡδὴ πρὸς τὸ τέλειον φθάσει τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας, καὶ διὰ τῶν προλαβόντων τῆς ψαλμῆδος τμημάτων κατὰ τὴν νοηθεῖσαν ἐπ' αὐτῶν θεωρίαν ἐκκαθαρθέσιν, ἀρμόζει τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν, καὶ ἐν τούτοις εἶναι, ἐν οἷς κατ' ἡ τῶν ἀγγέλων φύσις εἶναι πεπίστευται. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνων μεμαθήκαμεν ἀσχυλίαν ἄλλην τινὰ πλὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν Θεόν, οὕτε τῶν κατ' ἀρετὴν τελείους ἑτερόν τι σπουδάζεται ἢ τὸ τῆς ζωῆς ἑαυτοῦ αἶνον εἶναι Θεοῦ παρασκευάσαι. Ἐπεὶ τοῖνον οἱ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντες τοῦ Ἄλληλουῖα πάντες σχεδὸν τῷ τελευταίῳ τμηματι τῆς ψαλμῆδος εὐρίσκονται, σαφῶς ἔστι κατανοῆσαι, καὶ ὅτι πάσι ὑπέρεκεται τῆς ὑψηλῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως τὸ τελευταῖον τμημα τῆς ψαλμῆδος, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον Θεοῦ αἶνός ἐστιν, ἥτοι εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν παρ-

κέλευσις. Προστάττει μέντοι ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις τὸ Ἡνεῦμα τὸ ἄγιον τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ φανεράς ποιῆσαι πάσας τὰς θαυματουργίας, ἃς πεποιήται ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὁ Κύριος· ναὶ μὴν καὶ ὅσα εὐηργέτησε τὸν πάλαι λαόν, καὶ οἶον ἄνθ' οἷου ἐποιήσεν. Ἔτι δὲ ἐν τούτῳ καὶ μνήμη τῶν πρὸς τοὺς πατριάρχας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένων ὑποσχέσεων, καὶ τῶν δι' ἐκείνους ὑπ' αὐτοῦ παρασχθέντων ἀγαθῶν τοῖς ἐκείνων ἐκγόνοις. Ἰκανὴ γὰρ τούτων ἡ μνήμη τοὺς τοσούτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαντας εἰς ζῆλον τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ἐρεθίσαι. Διδάσκει δὲ κατὰ ταῦτ' καὶ τὸν νέον λαόν, ἥγουν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὡς οὐκ ἀδίκως τὸν ἀχάριστον ἐκείνον λαόν τῆς οικείας κηδεμονίας ἐγύμνωσεν, ὡς ὁμοῦ ἐκ τῆς κατ' ἐκείνων ἐξενεχθείσης ψήφου τὸ δίκαιον καταμάθοιεν, καὶ τῆς ἀχαριστίας ὀρώντες τὰ ἐπιχειρα, μὴ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους βαδίζοιεν, ἀλλὰ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ὀδεύοιεν.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Διπλῆς οὔσης ἐν τῇ γραφικῇ συνθεῖξ τῆς κατ' ἐξομολόγησιν σημασίας, καὶ νῦν μὲν τὴν ἐξαγόρευσιν, αὐθις δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἔνδεικνυμένης, ἐνταῦθα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον χειραγωγούμεθα· ἡ τε γὰρ ἐξαγόρευσις χωρισμὸν τινα καὶ ἀλλοτριώτιν τῶν κακῶν ἀπεργάζεται, τό τε πρὸς τὴν εὐχαριστίαν πρὸθυμον πλεονάζει, καὶ τὴν περὶ τοῦ εὐεργέτου χάριν ἐπὶ τῶν εὐαισθήτως δεχομένων τὰς εὐποίας. Παρακαλεῖται τοίνυν ὁ λόγος τὴν εὐχαριστήριον ὑμνωδῶσαν προσφέρειν, καὶ διηγεῖσθαι τὰς θείας εὐεργεσίας. Τὸ γὰρ ἐπικαλεῖσθε, κηρύσσετε ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· ἕτερος δὲ ἐρμηνευτὴς φησι, Καὶ ἐπικαλεῖσθε ἐν ὀνόματι αὐτοῦ· μέγα τι αἰνιττόμενος. Ἄν γὰρ ἐξομολόγησιν, φησὶ, καὶ ἀποθῆς τὰ ἁμαρτήματα, δυνήσῃ, μετὰ παρρησίας τὸ ὄνομα αὐτοῦ καλέσας, μεγάλα ἐργάσασθαι ἀγαθὰ. Οὐ μάλιστα δὲ ἐξομολογεῖσθαι πρότερον, καὶ δεύτερον ἐπικαλεῖσθαι βούλεται· ἀλλ' ἵνα, καθαροὶ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως γενόμενοι, ἐκ καθαροῦ ὄργάνου τὸν ὕμνον

A patefaciant: itemque narrent quæ beneficia prisco illi populo exhibuerit, et quam vicem singulis eorum gestis reddiderit. Insuper hic promissionum a Deo patriarchis factarum mentio habetur, et quanta ipsorum gratia nepotibus eorum bona concessa fuerint. Horum quippe commemoratio est ad beneficio donatos avitæ virtutis studio inflammandos satis. Postea vero docet novum populum, scilicet ex gentibus, se ingrætam illam gentem divina providentia non injuste spoliasset, ut pariter ex justitia sententiæ contra illos latæ, viso ingrati animi præmio, moneantur ne in eadem qua Judæi via incedant, sed in recto calle insistant.

B Confitemini Domino, et invocate nomen ejus. Cum Scriptura soleat duplici sensu confessionem proferre, ac modo hac voce peccatorum denuntiationem, modo gratiarum actionem significet; hic secundum utramque rationem, ad vitam cum virtute agendam instituimur. Nam confessio a malis hominem semovet et iis alienum efficit: gratiarum autem actionis studium apud beneficum auget gratiam erga eos qui grato animo beneficia nacti sunt. Hortatur itaque sermo ad hymnos gratiarum actionis efferendos, et ad divina beneficia narranda. Nam illud, *invocate*, Symmachus, *prædicare* vertit: alius autem interpres ait, *Et invocate in nomine ejus*; magnum quidpiam subindicans. At enim si confessus fueris, ait, et peccata deposueris, nomen ejus cum fiducia invocando magna edere opera valebis. Neque sine causa primo confiteri, postea invocare exoptat; sed ut per confessionem purgati, ex puro instrumento hymnum offeramus.

Annuntiate inter gentes opera ejus. Hæc laus, quam tractamus, historiam compendio narrat a tempore Abrahami ad exitum filiorum Israel ex Ægypto; quam gentibus annuntiare jubet Spiritus divinus; ita ut his declaret non Judæorum modo, sed etiam gentium utilitatem curari: Spiritu scilicet præcones gentium excitante ad quærendum Dominum et ad prædicanda ejus opera. Idque cum hymnis agendum docet, ait enim: *Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus*. Vult gentibus, utpote ignorantibus ac nondum edoctis, annuntiarum quanta olim beneficia Deus prisco populo impertierit; ac quomodo illi infinita a Deo munera consecuti, impie transgressi sint; qua item ratione ob iniquitates suas a Dei providentia lapsi sint. Jubet autem eos et interpretes et explanatores esse arcanorum quæ divina eloquia complectuntur: quæ sane mirabilia ejus fuerint: ac præcipit, ut hymnis ipsi vicem rependant, et abs se patratæ mirabilia ignorantibus exponant.

Ἐπαγγελῆτε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ μετὰ χεῖρας αἴνος τὴν ἱστορίαν ἐπιτέμνεται τὴν ἀπὸ Ἀβραάμ καὶ ἐπὶ ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου· ἦν καὶ ἐπαγγέλλειν τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον Πνεῦμα παρακαλεῖται, ὡστε διὰ τούτων δηλῶν ἐστίν, ὡς δνησιν οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἔθνῶν πραγματεύεται, τοῦ Πνεύματος τοὺς τῶν ἔθνῶν διεγείροντος κήρυκας εἰς τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον καὶ κηρύσσειν τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. Καὶ ταῦτα μεθ' ὕμνων· φησὶ γοῦν· Ἄσατε αὐτῶ καὶ ψάλατε αὐτῶ· διηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Βούλεται ἀπαγγελθῆναι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἀγνοοῦσι καὶ μηδέπω μεμαθηκόσιν, ὅποιας πάλαι πρότερον εὐεργεσίας ὁ Θεὸς τῷ προτέρῳ λαῷ παρέσχεν· καὶ ὅπως, μυρίων ἀγαθῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τετυχηκότες, παρέβησαν ἀσεβήσαντες· καὶ ὡς διὰ τὰς παρανομίας αὐτῶν τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἐκπεπώκασιν. Καλεῖται δὲ καὶ ἐρμηνέας γίνεσθαι καὶ σαφηνιστὰς τῶν ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἀπορρήτων· ἅπερ ἂν εἴη τὰ θαυμάσια αὐτοῦ· καὶ ἀπλῶς ὑμνωδίας αὐτὸν ἀμελῆσθαι καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξαι θαυμάσια.

VERS. 3 4. *Laudamini in nomine sancto ejus : A lætetur cor quærentium Dominum. Quærite Dominum, et confirmamini, quærite faciem ejus semper. Laus enim et gloria iis est qui Dei virtutem enarrant. Aquila vero loco illius, laudamini, interpretatur, gloriamini. Præcipit autem sermo apostolis eorumque successoribus, ut ne in divitiis, in robore, in potentia, altum sapiant : sed in veri Dei cognitione et providentia, ac in eo quod Christiani vocentur. Hoc item jubet divinus Apostolus, dum ait : Qui gloriatur, in Domino gloriatur : non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat ¹¹. Idipsum Jeremias, id sapientissima Anna pronuntiant : Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis : sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligendo et cognoscendo, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam et justitiam in terra ¹². Læletur cor quærentium Dominum, id est, invocantium eum ad opem, sive virtute ad eum tendentium, a quibus etiam invenitur. Docet autem quanta utilitas ex confessione proveniet. Nam quod quæsitivis, ait, id accidet vobis ; videlicet animi lætitia : illa quippe spei Deo repositæ fructus est. Animadvertite autem quomodo a confessione incepterit, et in lætitiâ desinat. Nam profectus secundum Deum initium confessio est ; finis autem lætitia secundum Deum : plurima vero sunt in medio horum posita. Oportet igitur homines primo confiteri Domino per sinceram pœnitentiam, ac per fructus confessioni congruentes : deinde vero ad meliora profectos confidere et invocare nomen ejus : sicque ubi post confessionem invocaverint eum, divinis charismatibus donari ; sub hæc his acceptis, opera quæ didicerunt omnibus annuntians, aliis quoque utiles esse : ac præter hæc omnia, utpote lætitia illa, quæ secundum Deum est, cingatos, cantare ei et psallere ei : secundum hæc, explanatores esse arcanorum, quæ in divinis sermonibus continentur ; hinc, utpote qui hæc omnia recte peregerint, laudari in nomine ejus ; demum post hæc omnia anima lætari, quæ cor dicitur. Hæc porro quæ Dominum quæsitur, tum ex ipsa perquisitione, tum quod quærendo reperiat, ea quæ secundum Deum est lætitia fruatur.*

Isthæc vero omnia æstimo ad personam apostolorum a Spiritu sancto referri. Nam illud : *Annuntiate in gentibus opera ejus*, non aliis dicere convenit quam illis. Sermonis porro veritatem ipse rerum eventus testificatur. Etenim ii soli in gentibus quæ sua opera universorum Deum cognoverunt, opera Dei annuntiaverunt, quas gentes superius novam generationem et populum qui creatur nuncupavit. Eum itaque qui Dominum quæsiturus est, opus est primo per sinceram pœnitentiam et per fructus ejusdem confiteri : nam qui talis est, Deum quærare,

Ἐπαινέσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ κραταιώθητε· ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Ἐπαινος γὰρ καὶ δόξα τοῖς τὴν ἀρετὴν τοῦ Θεοῦ διηγουμένοις. Ὅδε Ἀquila ἀντὶ τοῦ ἐπαινέσθε, καυχᾶσθε τέθεικε. Παρρηλεύεται δὲ ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν, μὴ ἐπὶ πλούτῳ, μὴ ἐπὶ βίῳ, μὴ ἐπὶ δυναστείᾳ, μέγα φρονεῖν· ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνώσει καὶ προμηθεῖα καὶ τῷ καλεῖσθαι Χριστιανούς. Τοῦτο παρηγγύησε καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Ὁ καυχόμενος γὰρ, φησὶν, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνος δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησι. Ταῦτα καὶ Ἱερεμίας καὶ ἡ σοφιστάτης Ἄννα διέξεισι. Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῷ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, συνιστῶν καὶ γινώσκων, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον τουτέστιν ἐπικαλουμένων αὐτὸν εἰς βοήθειαν, ἢ ἐκ ἀρετῆς πρὸς αὐτὸν ὀδυνούντων, οἷς καὶ εὐρίσκεται διδάσκει δὲ πόσον ὑπελος ἐκ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι γενήσεται. Ὁ γὰρ ἐζητήσατε, φησὶ, τοῦτο συμβήσεται ὑμῖν, ἢ περὶ τὸν νοῦν εὐφροσύνη· τῆς γὰρ εἰς Θεὸν ἐλπίδος αὕτη καρπός. Θεὸς δὲ ὅπως ἀπὸ ἐξομολογήσεως ἤρξατο, καὶ κατέληξεν εἰς εὐφροσύνην. Ἀρχὴ μὲν γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν προκοπῆς ἐξομολογήσεως· τέλος δὲ ἢ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη· πλεῖστα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων. Δεῖσει τοίνυν πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ ἐκ γνησίας μετανοίας, καὶ καρπῶν προπόντων τῇ ἐξομολογήσει· ἔπειτα βελτιωθέντας θαρρῆειν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ οὕτως μετὰ τὴν ἐξομολογήσιν ἐπικαλουμένους καταξιῶσθαι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων· εἶτα τούτων τυχόντες, ἐτέρους ὠφελεῖν διὰ τοῦ ἀπαγγέλλειν εἰς ἅπαντας, ἅπερ μεμαθήκασι ἔργα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ἂν καταβιωθέντας τῆς κατὰ Θεὸν θυμηδίας, ἔδειν αὐτῷ καὶ ψάλλειν καὶ μετὰ ταῦτα σαφηνιστάς γενέσθαι τῶν ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἀπορρήτων· εἴτ' ἤδη καταρωκότας τὰ τοιαῦτα ἐπαινέσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τέλος μετὰ πάντα, εὐφραίνεσθαι κατὰ διάνοιαν, καρδίαν ὀνομαζομένην. Αὕτη, τὸν Κύριον ἐκζητοῦσα, ἐξ αὐτῆς τῆς ζητήσεως καὶ τῆς ἐπιγινομένης τῇ ζητήσει εὐρέσεως, ἀπολαύεται τῆς κατὰ Θεὸν εὐφροσύνης.

Ταῦτα δὲ πάντα ἡγοῦμαι εἰς πρόσωπον τῶν ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναφέρεσθαι. Τὸ γὰρ, *Ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ*, οὐκ ἄλλοις ἀρμόζει λέγεσθαι ἢ αὐτοῖς. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἀποτέλεσμα· μόνον γὰρ ἀπηγγέλλαν τῷ Θεοῦ τὰ ἔργα ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς δε' αὐτῶν τῶν ὄλων Θεὸν ἐπεγνωκόσιν, οὗς ἀνωτέρω καινὴν γενεὴν καὶ λαὸν κτιζόμενον προσηγόρευσε. Δεῖ τοίνυν τὴν μέλλοντα ζητεῖν τὸν Κύριον ἐξομολογεῖσθαι πρότερον δι' εἰλικρινούς μετανοίας καὶ τῶν ταύτης καρπῶν· ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ζητεῖν δύναται, καὶ ζητῶν εἶ-

¹¹ II Cor. x, 17, 18. ¹² Jer. ix, 23, 24.

ρεῖν. Εἰ γὰρ ἐπὶ λίθων τιμῶν τῶν εἰδῶτων χρεῖα, καὶ ἐπὶ κολουμητῶν πολλῆς τῆς ἐπιστήμης δεῖ, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ κωλύοντα αὐτὸν εὐρεῖν, καὶ πραγμάτων ὄχλος, καὶ σαρκῶς ἐπαναστάσεις, καὶ νοσήματα ψυχῶν, καὶ δαιμόνων ἐπιβουλαί, καὶ βραθυμία γνῶμης. Κἂν ἀπαλλαγῶμεν τούτων ἀπάντων, ταχέως αὐτὸν εὐρήσομεν, καὶ τὴν κακίαν ἀποδυσόμεθα, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλώμεθα. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκεῖ φέρουσα ὁδός. Τί οὖν ἐστὶ ζήτησις; τὸ συνεχῶς ἐκεῖνον ἐννοεῖν καὶ λογιζέσθαι· ὁ γὰρ ζητῶν ἐπὶ διανοίας ἔχει τὸ ζητούμενον.

Ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ κραταιώθητε ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Τί ἐστὶ τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον; τὸ τὰ ἐκείνου φρονεῖν, τὸ αὐτὸν λογιζέσθαι, τὸ αὐτὸ ἐν διανοίᾳ ἔχειν, τὸ μηδέποτε παύεσθαι ὁμιλοῦντα αὐτῷ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Ἄμαχοι δὲ οἱ ζητοῦντες ἔσονται καὶ ἀήτητοι. Παρορμήσας μέντοι ὁ λόγος τοῦς τῶν ἐθνῶν κήρυκας ἐπὶ τὸ προθύμως ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, ἐτι μᾶλλον αὐτοὺς ἐπιβρώνυσι λέγων, **Κραταιώθητε**, τούτέστι, Μὴ χυνοῦσθε εἰς τὸ ζητεῖν αὐτόν. Τοῦτο δὲ προσφωνεῖ αὐτοῖς, ὡς δεομένοις κράτους καὶ δυνάμεως εἰς τὸ ἰσχύσαι τὸ προσεταγμένον ποιῆσαι· ὅπερ ἦν τὸ ἔθνεισι κηρύξαι, Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις, κατὰ τὸ, **Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ**. Διδάσκων δὲ πῶς δεῖ τὸ ζητεῖν ποιεῖν, καὶ ὅτι οὐχ ἅπαξ ἢ δις, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον τὴν ἄνωθεν ἐπιχοῦριαν προσήκει ζητεῖν καὶ τὴν ὠφέλειαν καρποῦσθαι, ἐπήγαγε· **Ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός**· αὐτὸ τρίτον τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὸν ὑπὸ Μωϋσεῶς δοθέντα νόμον ἐνώπιον αὐτοῦ φαινόμενοι, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον. Πρόσωπον δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ φησὶ, τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν βοήθειαν, τὴν συμμαχίαν, τὴν ἐννοίαν τὴν περὶ αὐτόν. Τὸ γὰρ τῆς οὐσίας πρόσωπον οὐδεὶς ὄψεται καὶ ζήσεται. Πρόσωπον δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Υἱός.

Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ· ἔστε τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ, ἔστε τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγелиοῖς. Ταῦτα γὰρ δεήσει ἡμᾶς τοῦς τῶν ἐθνῶν κήρυκας εἰς πάντα τὰ ἔθνη διαδοῦναι· ἐπεὶ μὴ πρότερον αὐτὰ παρὰ τινος ἄλλου μεμαθήκασι. Ὅσα τοίνυν ἐνανθρωπήσας ὁ Λόγος διεπράξατο τοῖς παλαιοῖς ἡμοῦ συνάψαντες, μνήσθητε παραδοῦναι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν ὁδὸν δεικνύναι δι' ἧς δυνατὸν καὶ ζητεῖν καὶ εὐρεῖν τὸν Θεόν. Τίς δὲ ἡ ὁδός; τὸ διηνεχῶς ἐπὶ μνήμης φέρειν τὰ παράδοξα αὐτοῦ ἔργα, καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐντολάς· διὸ ἐπάγει, **Τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ**· τέρατα μὲν τὰς θεοσημείας λέγων, κρίματα δὲ τὰς ἀποφάσεις, τὰς ἐντολάς, ἢ τὰ ἐνδικῶς καὶ κρίσει δικαίᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένα θαύματα. Ποῖα δὲ τέρατα, εἰπέ μοι; Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ μετὰ τὴν Αἴγυπτον, τὰ πρὸ τῆς Αἰγύπτου, τὰ μετὰ τὴν παρουσίαν τὴν αὐτοῦ. Πάντα γὰρ ταῦτα

et quærendo invenire potest. Nam si cum de lapidibus pretiosis agitur, peritis est opus, et si urinatores multa scientia egent, multo magis cum de Deo agitur. Multa enim impediunt sunt quominus inveniat, negotiorum tumultus, carnis insultus, animarum morbi, dæmonum insidias, animi seguitics; si his omnibus liberemur, quamprimum ipsum inveniemus, malitiam ponemus, et virtutem amplexabimur. Hæc quippe via est illo tendens. Quid ergo est illa inquisitio? frequenter illum cogitare et animo versare: nam qui quærit, in ipsa mente quod quærit habet.

Quærite Dominum et confirmamini: quærite faciem ejus semper. Quid est Dominum quærerere? quæ ad illum pertinent sapere, de illo semper cogitare, eum in mente semper versare, nunquam cum eo per orationem et bona opera conversandi finem facere. Qui autem ipsum inquirunt, invicti et insuperabiles erunt. Cum igitur sermo gentium præcones incitasset ut Dominum alacriter exquirerent, nunc magis magisque confirmat illos dicens: **Confirmamini**, id est, Ne molliter in illo quærendo agatis. Sic autem ipsos alloquitur, ut robore ac virtute indigentes, quo illos ad jussum peragendum confirmet: erat porro illud, ut gentibus prædicarent, Græcis et barbaris, secundum illud: **Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa**⁸⁴. Docetque quo pacto quærerere illum oporteat, et quod non semel aut bis, sed per totam vitam, supernum auxilium exquirere opus sit, atque hinc utilitatem capere. Subsumit deinde: **Quærite faciem ejus semper.** Non ter in anno, ut in lege Moysis ferebatur, in conspectum ejus venientes, sed per totam vitam. Faciem vero hic vocat ejus adventum, visitationem, providentiã, curam, auxilium, commilitium, benevolentiam. Nam substantiæ ejus faciem nemq̄ v. debet et vivet. Facies itom ejus est Filius.

VERS. 5. Mementote mirabilia ejus quæ fecit, prodigia ejus et judicia oris ejus; sive illa quæ in Veteri Scriptura, sive illa quæ in Evangeliiis memorantur. Hæc enim opus erit vos gentium præcones omnibus gentibus tradere; quando illæ ea a nemine antehac edidicerunt. Quæcunque igitur Dei Verbum incarnatum peregit, cum antiquis conjuncta, gentibus tradere memineritis. Hic videtur mihi viam ostendere qua possimus Deum quærerere et invenire. Quænam illa via? Perpetuo in memoria volvere mirabilia ejus opera, leges et præcepta: quare subdit, **Prodigia ejus et judicia oris ejus.** Prodigia quidem divina signa dicens; judicia vero, decreta et præcepta, sive ea, quæ ad ultionem justo judicio a Deo patrata sunt, mirabilia. Quæ prodigia, dic mihi? Quæ in Ægypto, quæ ante et post profectum in Ægyptum, quæ post adventum ejus. Hæc quippe omnia admiranda et stupenda opera sunt, quæ humanum captum superant. Sive prodigia quidem,

⁸⁴ Psal. LXXII, 12.

edita miracula, ut ambulare supra mare, mortuos suscitare, et similia; judicia autem oris ejus, verba quæ dicebat cum impuros dæmones ex hominibus pelleret; vel præcepta Novi Testamenti. Imo potius hoc loco videtur mihi judicia vocare leges, quas sive in cælo, sive in terra, sive in mari posuit. Neque enim solus homo legem accepit; sed omnia visibilia; mare, ne oras transgrederetur; montes, ut figerentur, terra ut staret, sol ut curreret, luna proprium ut ordinem servaret; varius ille stellarum chorus, corporum, plantarum, brutorum natura, ut et aliorum omnium, legem accepit: universa quippe suis legibus administrantur. Et hæc omnia præceptis facta sunt, quæ ore declarantur. Quæcumque ergo os ipsius, sive per Vetus, sive per Novum Testamentum judicavit, ea connectite, gentibus præcipientes, ut judicia ejus quasi regias leges custodiant. Judicia porro intelligas ea, quæ justo calculo mirabiliter edita sunt. Nam quia ea quæ in Ægypto gesta sunt narraturus est, justitiam ultimis de Ægyptiis sumptæ docere antevertit. Oportebat enim omnes, qui in terra sunt, homines, ejus judiciis subditos, neque gesta ejus, neque judicia ejus ignorare. Quibus judiciis non solum Judaicam gentem, sed etiam omnes in terra homines vocatione sua dignari decrevit.

τὰ κρίματα αὐτοῦ. Δι' ὧν κριμάτων οὐ μόνον τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἄνθρωπος ἔκρινε τῆς αὐτοῦ κλήσεως καταξιώσαι.

VERS. 6, 7. *Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Ipse Dominus Deus noster.* Quoniam non omnes qui ex Israel, ii sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abraham, omnes filii⁵⁶; jure quidem Salvator noster Judæis qui ex semine Abraham esse gloriabantur, dixit: Scio quia semen Abraham estis⁵⁶; et iterum, Si filii Abraham estis, opera Abraham facite⁵⁷; ita ut quidam filii sint Abraham per imitationem, qui et electi vocantur: cum aliqui semen tantum ejus sint, atque ideo minime electi: non enim semen electum dicitur, sed filii. Semen vero est: ut servi ejus. Cum itaque discipuli Servatoris, utpote qui et servi essent et electi; ideo dictum est ad eos: Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Huic autem dicto, *Electi ejus*, compares illud, *Hos duodecim elegit Jesus, et apostolos nominavit*⁵⁸; et illud, *Nonne ego vos duodecim elegerim*⁵⁹? Electorum vero præstantiam intelligimus ex illo, *Multi vocati, pauci vero electi*⁶⁰. *Ipse Dominus Deus noster, in universa terra judicia ejus.* Non ignorandum, inquit, ipsum esse Dominum Deum nostrum, qui providentia sua universum mundum divinis judiciis administrat; ita ut nihil sine judicio, nihil sine Dei providentia eveniat.

μασι διοικεῖ, ὡς μηδὲν ἀκριτως, μηδὲ ἀνευ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας γίνεσθαι.

VERS. 8-15. *Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes. Quod*

θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, καὶ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα. Ἡ τέρατα μὲν τὰ γεγενημένα θαύματα, ὡς τὸ περιπατῆσαι ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ νεκρὸν ἀναστήσαι, καὶ τὰ τοιαῦτα· κρίματα δὲ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοὺς λόγους οὗς ἔλεγεν, ἐλαίων τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, ἢ καὶ τὰς ἐντολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μᾶλλον δὲ ἐνταῦθ' αἰδοῦμαι δοκεῖ κρίματα τοὺς νόμους λέγειν, τοὺς ἐν οὐρανῷ, τοὺς ἐν γῆ, τοὺς ἐν θαλάσῃ. Οὐ γὰρ ἦ μόνος ἄνθρωπος ἔλαβε νόμον, ἀλλὰ τὰ ὁρώμενα ἅπαντα· ἡ θάλασσα τὸ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς αἰγυλίους· τὰ ὄρη τὸ πεπηγέναι, ἢ γῆ τὸ ἐστάναι, ὁ ἥλιος τὸ τρέχειν, ἢ σελήνη τὴν ἰδίαν εὐταξίαν, ὁ ποικίλος τῶν ἀστέρων χορὸς, ἢ φύσις τῶν σωματίων, ἢ τῶν φυτῶν, ἢ τῶν ἀλόγων, ἢ τῶν ἄλλων ἁπάντων· οἱ κείους γὰρ ἅπαντα διοικεῖται νόμοις. Καὶ ταῦτα ἅπαντα ἐπιτάγμασι γέγονεν, ὅπερ δηλοῦται διὰ τοῦ στόματος. Ὅσα τοίνυν τὸ στόμα αὐτοῦ ἔκρινεν, εἴτε διὰ τῆς Παλαιᾶς, εἴτε διὰ τῆς Νέας Διαθήκης ἔκρινε, ἐπισυνάψατε, φυλάττειν ὡς νόμους βασιλικούς τὰ κρίματα αὐτοῦ τοὺς ἔθνεσι παραγγέλλοντες. Νοήσεις δὲ κρίματα τὰ δίκαια ψήφῳ θαυματουργηθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μέλλει διηγεῖσθαι, προηδάσκει τῆς Αἰγυπτίων τιμωρίας τὸ δίκαιον. Ἐδει γὰρ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἄνθρώπους ὑποκειμένους τῷ αὐτοῦ κρίμασι μὴ ἀγνωστῶν μήτε τὰ ἔργα αὐτοῦ μήτε

Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐπεὶ μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, μηδὲ ὅσοι εἰσι σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα, εἰκότως μὲν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς ἐκ σπέρματος εἶναι Ἀβραὰμ αὐγοῦσιν Ἰουδαίους ἔλεγεν· Οἶδα, οἱ σπέρμα Ἀβραὰμ ἐστε· καὶ πάλιν· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε· ὡς τινῶν τέκνα μὲν ὄντων τοῦ Ἀβραὰμ διὰ μιμήσεως, οἱ καὶ ἐκλεκτοὶ εἰρηγῆται· τινῶν δὲ σπέρμα μόνον ὄντων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεκτῶν οὐκ ὄντων. Οἱ γὰρ τὸ σπέρμα ἐκλεκτὸν ἐλέχθη, ἀλλ' οἱ υἱοὶ. Τὸ δὲ σπέρμα δοῦλοι αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ τοῦ Σωτῆρος μαθηταί, οἱ τῶν ἔθνῶν γενόμενοι κήρυκες, ἀμφοτέρω εἶχον, ἅτε καὶ δοῦλοι ὄντες καὶ ἐκλεκτοὶ· ὅθεν πρὸς αὐτοὺς λέλεκται· Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τὸ, Ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, παραθήσεις τὸ, Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε· καὶ τὸ, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; Τὸ δὲ ἐξαιρετὸν τῶν ἐκλεκτῶν νοήσομεν ἀπὸ τοῦ· Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐκ ἀγνωστῶν, φησὶν, οἱ αὐτὸς ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅς προνοεῖ τὸν σὺμπαντα κόσμον βέλους κρι-

Θεοῦ προνοίας γίνεσθαι.

Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, λέγου οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς, ὅτι ἐπέθετο

⁵⁶ Rom. ix, 6, 7. ⁵⁷ Joan. viii, 37. ⁵⁸ ibid. 39.

⁵⁹ Luc. vi, 13. ⁶⁰ Joan. vi, 71. ⁶¹ Matt. xi, 15.

τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ· καὶ ἔστησεν αὐτὸν τῷ Ἰακώβ εἰς πρόσταγμα, καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον, λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν, σχολιῶμα κληρονομίας ὑμῶν. Ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς, ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Καὶ διήλθον ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος, καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. Οὐκ ἀφήκεν ἄνθρωπον ἀδικῆσαι αὐτοὺς, καὶ ἤλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεῦσθε. Ἐπιστήσας ἀκριβῶς τίς ἦν ὁ λόγος ὃν ἐνετεῖσθαι εἰς πολλὰς γενεὰς ἐξικνούμενον, οὐ γὰρ ἐτῶν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ διηγεκὲς αἰνίσσεται καὶ τὸ πλῆθος, ὡς τὸ ἐπτάκις, *Σεπτὰ ἔτεκεν ἑπτά*, τουτέστι πολλά, καὶ, *Ἐπτάκις πσιβίται ὁ δίκαιος*, καὶ ἀναστῆσεται· εὐρήσεις αὐτὸν εἰρημένον οὕτως πρὸς Ἀβραάμ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Καὶ, *Ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πᾶσι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. Ἐβροῖς δ' ἂν τὰ παραπλήσια καὶ τῷ Ἰσαάκ ἐπηγγελμένα καὶ ὁμοσθέντα περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σπέρματος. Ταῦτα δὲ μετὰ πλείστας ὄσας γενεὰς ἐπληροῦτο διὰ τῆς ἐπιφανείας Χριστοῦ τοῦ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, γενομένου Σωτῆρος ἡμῶν. Εἰσέτι τε νῦν ἐνεργεῖ καὶ διαμένει ἡ ἐπαγγελία, μέχρις οὗ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Οὗτος οὖν μετὰ μακρὸν αἰῶνα, καὶ μετὰ πλείστας σφόδρα γενεὰς, τὰς γὰρ χιλιάδας ἀντὶ τῶν πολλῶν παρελήφε, καὶ ταύτας ἐπλήρου τὰς πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελίας, διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ γίαν δεδωρημένος.

Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν. Ἐν τούτοις ὁ λόγος καὶ ἄλλο τι λεληθὸς τοὺς πολλοὺς διδάσκει. Τὴν γὰρ αἰτίαν τοῦ κληθῆναι δίκην ἐμφύχου ζώου τὸν λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, λέγω δὴ τὴν ἐνεργητικὴν δύναμιν τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ συντριβῆναι πᾶν στήριγμα ἄρτου, παρίστησιν, ἵνα καὶ φανεῖ που ἄρτος μὴ στηρίζοι τοὺς ἐμπιπλαμένους ἐξ αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου*. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ μάλιστα συμβαίνει ἐν τοῖς λιμοῖς, κατ' ὀργὴν Θεοῦ γιγνόμενον, τὸ καὶ τοὺς ἐσθλοτάτας μὴ στηρίζεσθαι.

Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς βοῦλον ἐπράθη Ἰωσήφ. Ἐταπεινώσαν ἐν πέδασι τοὺς πόδας αὐτοῦ, αἰδηρὸν διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα ὑπέμεινε μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, ὃν ἐπὶ τοῖς ὀράματιν ἰδὼν ἐξέειπε τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς φήσας, ἑωρακέναί αὐτὸν δράγματα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ὁμοίως ἀναλέγοντας, ἔπειτα τὰ ἐκεῖνων τὸ ἑαυτοῦ προσκεχυθέναι δράγμα· ὁμοίως δὲ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἕνδεκα ἀστέρας προσκυνεῖν αὐτῷ. *Μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν. Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν, ὁμοίον τῷ, Οὐχί*

disposuit ad Abraham, et juramenti sui ad Isaac, et statuit illud Jacob in praeceptum, et Israel in testamentum æternum, dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis vestræ. Cum essent numero brevi, paucissimi et incolæ in ea. Et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges. Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. Si accurate perpendas quod illud verbum fuerit, quod mandavit, in multas generationes pervadens: non enim numerum annorum, sed perpetuum subindicat numerus hujusmodi, ut v. g. septies, Sterilis peperit septem⁶¹, id est multos; et, Septies cadet justus et resurget⁶²; hac ratione illud Abrahæ dictum comperies, Et benedicentur in te omnes gentes terræ⁶³. Et, Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ. Et multiplicans multiplicabo semen tuum⁶⁴. Similia item Isaaco promissa reperias jurejurando confirmata, tam de terra, quam de multiplicatione seminis. Hoc porro post plurimas generationes impletum est in adventu Christi ex semine Abrahæ oriundi. Et ad hoc usque tempus viget et permanet promissio, donec plenitudo gentium ingressa fuerit. Hic itaque diuturnum post ævum, et post multas exactas generationes, nam hic millenas pro plurimis accepit, illas patriarchis datas promissiones per Salvatorem nostrum Jesum, ac per ejus doctrinam implevit, omnibus gentibus Abrahæ promissionem impertiens.

διδασκαλίας πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Ἀβραάμ εὐλο-

VERS. 16. Et vocavit famem super terram, omne firmamentum panis contrivit. In his sermo aliud quidpiam, multis occultum, edocet. Causam enim cur famem, instar animalis cujusdam, vocaverit super terram, id est virtutem famis effectricem, et cur omne firmamentum panis contriverit, hic declarat, ut patefaciat quo in casu panis non firmet eos qui illo replentur, secundum illud, Panis cor hominis confirmat⁶⁵. Id enim maxime tempore famis evenit, ex ira Dei immissum, ut scilicet qui comedunt non confirmentur.

VERS. 17-22. Misit ante eos hominem, in servum venumdatus est Joseph. Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit anima ejus, donec veniret verbum ejus. Hæc omnia pertulit, donec veniret verbum ejus, quod cum in visionibus accepisset patri et fratribus suis renuntiavit, dicens vidisse seipsum fratresque suos manipulos colligentes, ac illorum deinde manipulos suum manipulum adorasse; similiter quoque solem et lunam atque undecim stellas ipsum adorasse. Donec veniret verbum ejus. Eloquium Domini inflammavit eum. Illud, Eloquium Domini inflammavit eum, simile est huic: Nonne per Deum declaratio illorum est⁶⁶? Neque enim, ait, somnia

⁶¹ 1 Reg. 11, 5. ⁶² Prov. xxiv, 16. Gen. xii, 3. ⁶³ Gen. xxi, 17, 18. ⁶⁴ Psal. ciii, 15. ⁶⁵ Gen. xl, 8.

Pharaoni explicasset, nisi Deo dante ipsa intellexisset. *Misit rex, et solvit eum, princeps populi, ei dimisit eum. Constituit eum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus, sicut semetipsum, et senes ejus sapientiam doceret.* Cum a tentationibus ceu igne satis probatus fuisset Joseph, tunc Deo suggerente Pharaoni, qui et rex et princeps hic vocatur, a vinculis solvitur, atque domus regis et omnis possessionis ejus princeps constituitur. Extulit enim eum, ut complures dixerint, ut fructus ad abundantiam colligeret, et ad tempus famis eos custodiret. Hic autem sermo docet, non tam ob frugum custodiam ad principatum evectum fuisse, quam ad utilitatem animæ eorum qui per ipsum docendi et instituendi erant. Erant autem hi principes Pharaonis et seniores. Quibus utilem institutionem adeptis, verisimile erat omnes quoque subditos profectus hujusmodi consortes futuros esse.

Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄρχοντες Φαραῶ καὶ πρεσβύτεροι· ὧν ὠφέλουμένων, εἰκὸς ἦν καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τῆς παρ' αὐτῶν μετασχεῖν βελτιώσεως.

Vers. 23, 24. *Et intravit Israel in Ægyptum, et Jacob accola fuit in terra Cham. Et auxit populum suum vehementer, et firmavit eum super inimicos ejus. Quis intravit, nisi Israel? Et quis accola fuit in terra Cham, nisi Jacob? His autem cum ipse pater tum filii ejus declarantur. Cum enim non solus Jacob intraverit, sed etiam septuaginta animabus cum eo, secundum illud, In septuaginta animabus descendit Israel in Ægyptum⁶⁷; idcirco et filii et pater prædictis verbis significantur. Et auxit*

Vers. 25-36. *Convertit cor eorum ut odirent populum suum, et dolum facerent in servos suos. Misit Moysen servum suum, Aaron quem elegit sibi. Posuit in eis verba signorum suorum, et prodigiorum suorum in terra Cham. Misit tenebras et obscuravit, quia exacerbarunt sermones ejus. Convertit aquas eorum in sanguinem et occidit pisces eorum Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum. Dixit et venit cænomya et ciniphes in omnibus finibus eorum. Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum. Et percussit vineas eorum et ficulneas eorum, et contrivit omnia lignum finium eorum. Dixit, et venit locusta et bruchus, cujus non erat numerus, et comedit omne fenum in terra eorum, et comedit omnem fructum terræ eorum. Et percussit omnem primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. Quemadmodum primo Josephum permisit in servitutem redigi, ac compedibus ferroque humiliari; deinde vero post datum virtutis experimentum, ad regnum*

διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασώρησις αὐτῶν ἔσται; Οὐκ ἂν γὰρ ἔλυσε τοὺς ὄνειρους τῷ Φαραῶ, μὴ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος τὸ δύνασθαι συνέναι αὐτούς. Ἀπέστειλε βασιλεὺς καὶ ἔλυσε αὐτὸν, ἄρχων λαοῦ καὶ ἀφῆκεν αὐτόν. Κατέστησεν αὐτὸν κύριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πόσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ, τοῦ παιδεύσαι τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, ὡς ἑαυτὸν, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις αὐτοῦ σοφίᾳ. Ὅτε αὐτάρκως ἐπυρώθη ὑπὸ τῶν πειρασμῶν ὁ Ἰωσήφ, τότε Θεοῦ ὑποβαλόντος τῷ Φαραῶ, ὃν καὶ βασιλέα καὶ ἄρχοντα νῦν ὁ λόγος καλεῖ, λύεται τῶν ὀνειρῶν, καὶ ἄρχων τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως καὶ πόσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ καθίσταται. Ἐξηγήσας γὰρ αὐτὸν, ὡς μὲν εἶπον ἂν ὁ πῶλὸς ἄνθρωπος, διὰ τὸ συναγαγεῖν τὰ γεννήματα τῆς εὐθηνίας, καὶ φυλάξαι αὐτὰ εἰς καιρὸν τοῦ λιμοῦ. Ὁ δὲ παρῶν λόγος διέσκει οὐ τοσοῦτον τῆς τῶν καρπῶν φυλακῆς ἕνεκα εἰς τὴν ἀρχὴν προήχθαι, ὅσον τῆς κατὰ ψυχὴν ὠφελείας τῶν μελλόντων ὑπ' αὐτοῦ σοφίζεσθαι καὶ παιδεύεσθαι. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄρχοντες Φαραῶ καὶ πρεσβύτεροι· ὧν ὠφέλουμένων, εἰκὸς ἦν καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τῆς παρ' αὐτῶν μετασχεῖν βελτιώσεως.

Καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, καὶ Ἰακώβ περιώκησεν ἐν γῆ Χάμ. Καὶ ηὔξησε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τίς δὲ εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἢ Ἰσραήλ; Καὶ τίς περιώκησεν ἐν γῆ Χάμ, ἀλλ' ἢ Ἰακώβ; ἀγνοῦται δὲ διὰ τούτων αὐτὸς τε ὁ πατήρ καὶ οἱ πῶλτου παῖδες. Ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνος εἰσῆλθε Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ ἑβδομήκοντα ψυχὰς σὺν αὐτῷ, κατὰ τὸ· Ἐν ἑβδομήκοντα ψυχαῖς κατέβη Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον· διὰ τοῦτο καὶ οἱ παῖδες καὶ ὁ πατήρ ἐδιδέθησαν διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ηὔξησε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Οὐκ ἂν ηὔξηθησαν οὐδὲ ἐκραταίωθησαν, εἰ μὴ ἔτυχον προστατοῦ Ἰωσήφ, καὶ τῆς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τιμῆς διὰ τοῦ Ἰωσήφ αὐτῶς παρασχεθείσης.

Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν τοῦ μωῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ, τοῦ δολιουῖσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Ἐξάπέστειλε Μωσῆσιν τὸν δούλον αὐτοῦ, Ἄαρὼν δὲ ἐξελέξατο ἑαυτῷ. Ἔθετο ἐν αὐτοῖς τοὺς λόγους τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τῶν τεράτων αὐτοῦ ἐν γῆ Χάμ. Ἐξυπέστειλε σκότος καὶ ἐσκότασε, ὅτι περιώκησαν τοὺς λόγους αὐτοῦ. Μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. Ἐξείρψεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους ἐν τοῖς ταμιείοις τῶν βασιλέων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθε κινδύμια καὶ σκνίπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῶν. Ἔθετο τὰς βροχὰς αὐτῶν χάλαζαν, πῦρ καταφλέγον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε τὰς ἀμπέλους αὐτῶν καὶ τὰς σπῆρας αὐτῶν, καὶ συνέτριψε πᾶν ξύλλον ὄρων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθεν ἀκρις καὶ βρούχος, οὗ οὐκ ἦν ἀριθμὸς, καὶ κατέφαγε πάντα τὸν καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν, ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν. Ὅτι

⁶⁷ Gen. xlv, 27; Act. vii, 14.

τὸν Ἰωσήφ πρῶτον συγχωρεῖ δουλεῦσαι, καὶ πέδαις αὐτὸν ἐπιτιμῶν ταπεινωθῆναι· εἶτα μετὰ ταῦτα δοκιμὴν δεδακτότα τῆς οἰκείας ἀρετῆς, προάγει ἐπὶ βασιλείαν· οὕτω καὶ νῦν, βουλόμενος τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς καταξιῶσαι τὸν λαόν, πρῶτον αὐτὸν πειρατηριοῖς ἐκδίωσιν, ἵν' ὕστερον λεχθῆι τό· *Καὶ ἐστέβραξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπέκραξαν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ εἰσῆκουσεν ὁ Θεὸς τὸν στεναγμὸν αὐτῶν· καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Καὶ ἐπισῆθεν ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς.* Ἐπειδὴ δὲ εἴρηται, ὅτι μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν, δηλοῦσι τῶν Αἰγυπτίων, τοῦ μισῆσαι τὸν λαόν αὐτοῦ, ἔπειτα, ὅτι δικαίως ἔπραξεν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γάρ, ἐν πολλῇ γενομένη ἀνάσει καὶ ἐλευθερίᾳ καὶ τιμῇ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, εἰς λήθην ἦλθον τοῦ πατρῷου Θεοῦ, ἐξέδικαν δὲ ἑαυτοὺς ταῖς τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλολατρείαις· διὰ τοῦτο δικαίως αὐτοῖς ἐπανέστησε τοὺς Αἰγυπτίους, ἐπειδὴ πεποιθότες ἑαυτοῖς καταλιγώρησαν μὴ προσέχειν ἐκείνοις, μηδὲ τῇ πολυθέῳ αὐτῶν δεισιδαιμονίᾳ, ἐπιστρέψωσι δὲ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν.

Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Ἐυγερὰνθη Ἰσραὴλ ἐν ἐξόδῳ αὐτῶν, ὅτι ἐπέπεσεν ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αἰγύπους. Ὁ Θεὸς προστάττει τῷ λαῷ διὰ Μωϋσεῶς σκυλευσάσαι τοὺς Αἰγυπτίους ὡς νικημένους, καὶ μισθὸν παρ' αὐτῶν εἰσπράξασθαι τῆς μακροχρονίου δουλείας, ἧς αὐτοὺς κατεδουλώσαντο. *Καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν.* Τὸ γὰρ πολλῷ παραδοξότερον τοῦτο ἦν, ὅτι μετὰ τὸν πόνον, μετὰ τὴν πλινθίαν, μετὰ τὴν τοσαύτην ταλαιπωρίαν καὶ τὰς μάστιγας, οὐδὲ εἰς ἦν ὁ ἀσθενῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτων πληγῶν ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθεῖσων. Τοῦτο καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς τὴν ἀκολουθίαν ὑπερέβαινε.

Διεπέτυσε νεφέλην εἰς σκεπὴν αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτισαὶ αὐτοῖς τὴν νύκτα. Διελθὼν τὰς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων μάστιγας, ἀκολούθως μεταβαίνει ἐπὶ τὰς γενομένας τῷ Ἰσραὴλ εὐεργεσίας· ὁμοῦ μὲν καὶ ἡμᾶς προτρέπων φεύγειν τὸν Αἰγύπτιον τρόπον, ὡς ἂν μὴ τοῖς ἴσοις περιπέσωμεν· εὐχεσθαι δὲ εἶναι τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ, ἣν παρεῖχε τὰς ἐξ αὐτοῦ εὐεργεσίας· ὁμοῦ καὶ ὧν ἠξιώθησαν παραδόξως Θεοῦ οἱ ἐκ περιτομῆς μνημονεύων, εἰς ἐλεγχον μὲν τοῦ αὐτῶν ἐκείνων τρόπου, ἀπολογία δὲ τῆς μετὰ ταῦτα αὐτῶν ἀποβολῆς.

*Ἦτησε, καὶ ἦλθεν ὄρνυγματὴρα, καὶ ἄρων οὐρανοῦ ἐπέπλησεν αὐτοὺς. Ἀνέβρηξε πέτραν, καὶ ἐβρόνθισεν ὕδατα, ἐπορεύθησαν ἐν ἀρύδροις ποταμοί· ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. Καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ ἐν δευτερονομίᾳ πρὸς αὐτοῦς φησι· *Μὴ εἰπῆτε· διὰ τὰς δικαιοσύνας μου ἐξήγαγέ με Κύριος ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσεν Κύριος τοῖς πατέροις ὑμῶν. Καὶ γνώση σήμερον,**

exevit; sic etiam nunc eum vellet populum providentia sua dignari, ipsum primo tentationibus tradidit, ut postmodum diceretur illud: Et ingemuerunt filii Israel, et exclamaverunt ad Dominum Deum suum, et ascendit clamor eorum ad Deum ab operibus: et exaudivit Deus gemitum eorum, et recordatus est Deus testamenti sui ad Abraham et Isaac et Jacob. Et respexit Deus filios Israel, et cognitus est illis. Quia vero dictum est, *convertit cor eorum, scilicet Ægyptiorum; ut odirent populum ejus; dicas Deum hoc jure fecisse.* Quia enim in multa licentia, libertate et honore apud Ægyptios fuerant, in oblivionem Dei patrii sui venerunt, ac sese cultui Ægyptiorum idolorum dediderunt. Quamobrem jure Ægyptios adversus illos excitavit, quia sibi ipsis fidentes Deum neglexerant; ut ab iis afflicti, ediscerent, neque ipsis, neque multorum numinum superstitioni hærendum esse; atque ad Deum patrum suorum sese converterent

τοῦ Θεοῦ, ὅπως θλιβέντες ὑπ' αὐτῶν μάθωσι μὲν

VERS. 37, 38. Et deduxit eos cum argento et aur o, et non erat in tribubus eorum infirmus. Lætata est Ægyptus in projectione eorum, quia incubuit timor eorum super eos. Deus per Moysem populo præcipit, ut Ægyptios tanquam victos spolient, ac diuturnæ apud illos servitutis, qua illos oppræsserant, præmium expetant. Et non erat in tribubus eorum infirmus. Quodque multo mirabilius erat, post tantum laborem, post laterum coctionem, post tantam miseriam et tot verbera, ne unus quidem infirmus erat, idque tantis plagis Ægypto illatis. Hoc utique naturæ ordinem transcendit.

VERS. 39. Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem, ut luceret eis per noctem. Recensitis Ægyptiorum plagis, consequenter transit ad beneficia Israeli collata: simul nos admonens ut Ægyptiacos mores fugiamus, ne in paria incidamus; precemurque ut in portione Dei ascribamur, cui beneficia sua impertit: itemque commemorans, quantis Dei mirabilibus dignatus sit populus ex circumcissione; ut eorum mores coarguat, justamque abjectionis eorum causam commonstret.

VERS. 40-45. Petiit, et venit coturnix, et panibus cæli replevit eos. Dirupit petram, et fluxerunt aquæ, manarunt in inaquosis flumina. Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham servum suum. Sic item Moyses illos in Deuteronomio alloquitur: Ne dicas: Propter justitias meas eduxit me Dominus de terra Ægypti, sed propter jusjurandum quod juravit Dominus patribus vestris. Et cognosces hodie quia non propter justitiarum tuarum Dominus Deus

⁹⁰ Exod. II, 23-25.

tuus dat tibi terram bonam hanc ad possidendum, quia populus durus cervicis es⁶⁹. Et eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in lætitia. Singula enim quæ contigerunt admiratione digna erant, et prodigiis plena, ut quod ipsis pellentibus cum voluptate liberarentur, quod cum abundantia rerum, quod cum perfecta sanitate. Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt. Non enim solum a pristinis liberavit, sed etiam aliena ipsis tradidit, neque permisit ut labori vacarent, ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus requirant. Hæc promisit, quia custodierant justificationes ejus. Talis quippe Deus est, ut misericordiam suam diligentibus se in millibus exhibeat. His autem illorum nepotibus talia præstitit et largitus est: cohortans et concitans eos ad custodiendas justificationes ipsius et legem ipsius exquirendam. Sed quia tot dignati bonis, prædicta non custodierunt, tunc ablata ab ipsis gratia est, nec modo terram amiserunt, sed etiam a Deo lapsi sunt, ac gentium et inimicorum servi sunt effecti.

ἦν ἀπώλεσαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐκπεπτώκασι, δοῦλοι

Α δτι οὐκ διὰ τὰς δικαιοσύνας σου, Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ταύτην κληρονομήσαι, ὅτι λαὸς σκληροτράχηλος εἶ. Καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐκαστὸν γάρ τῶν γενομένων εἰς θαῦμα μέγιστον ἦν, καὶ πολλὴν εἶχε τὴν παραδοξοποιίαν, τὸ ἀπαλλαγῆναι μεθ' ἡδονῆς τῶν ὠθούντων ἐκείνων, καὶ μετ' εὐπορίας ἀπάσης, τὸ ἐν ὑγείᾳ καθαρᾷ (sic). Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς χώρας ἐθνῶν, καὶ πόλεις λαῶν κατεκληρονομήσασιν. Ὅτι γὰρ δὴ μόνον τῶν προτέρων ἀπῆλλαξεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἔδωκεν αὐτοῖς, οὐδαμοῦ πονεῖν συγχωρῶν, ὅπως ἂν φυλάξωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. Ταῦτα ἐπηγγέλατο, ἐπειδὴ ἐφύλαξαν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Τοιοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός, ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαποῦσιν αὐτόν. Τούτοις δὲ τοῖς ἐκείνων ἀπογόνους τὰ τοσαῦτα παρέσχε καὶ ἐχαρίσατο, προτρέπων αὐτοὺς καὶ παρορμῶν εἰς τὸ φυλάττειν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητεῖν. Ἄλλ' ὅτι τῶν τοσούτων ἠξιωμένοι οὐκ ἐφύλαξαν τὰ εἰρημέζν, τὸ ἐτηνικαῦτα ἡρθῆ ἀπ' αὐτῶν ἡ χάρις, καὶ οὐ μόνον τὴν τε τῶν ἐθνῶν καὶ πολεμίων γεγόνασι.

ALIELUIA. CV.

VERS. 1-5. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus? Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore. Memento nostri, Domine, in beneplacito populi tui, visita nos in salutaris tuo. Ad videndum in bonitate electorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hæreditate tua.* Hic quoque psalmus laudem hymnumque in Deum continet, quare inscriptus est, *Alleluia*, quod explicatur, *Laudate Dominum*. Statim autem a principio præcipit iis qui a peccatis aguntur, ut ad Dei Filium tanquam ad medicum et servatorem accedant, atque propria constantes peccata, animæ vulnera ipsi detegant. Qui vero id sincere præstat ac delicta pristina delet, id ut non verbis tantum, sed animo quoque et operibus peragat, a Psalmista instituitur. Hortatur porro ad alacriter confitendum, annuntiando, *Quoniam bonus est Dominus, quoniam in sæculum misericordia ejus*. Idcirco aut prompto animo confitemini, quia et ipse ad clementiam paratus est, gnarus res præsentis sæculi misericordia egere, utpote quæ mortales et fluxæ sint.

τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα γὰρ, φησί, προθύμως ἀνθρωπίαν, εἰδὼς ὅτι ἐλέου δεῖται τὰ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πράγματα θνητὰ ὄντα καὶ ἐπίκηρα.

VERS. 6. *Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus.* Non soli, inquit, peccavimus; sed si quis jam inde a priscis temporibus exploret, genus nostrum peccatis semper deditum fuisse deprehendat. Cum enim a Moyse tot miracula ederentur, non intellexerunt; sed salutem nacti, et ab Ægyptiorum servitute liberati, non cognoverunt,

ἌΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΕ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστος, ὅτι ἐκ τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀνοστήσας κοίησει πάσας τὰς ἀνέσεις αὐτοῦ; Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν, ποιούντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καρπῷ. Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι σου τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ τοῦ λαοῦ σου, τοῦ ἐκαιεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου. Αἶνον καὶ ὕμνον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς περιέχει· ὃ δὲ ἐπιγέγραπται, Ἄλληλούϊα· ὅπερ ἐρμηνεύεται, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον*. Προσάττει δὲ εὐθύς ἀρχόμενος τοῖς ἀμαρτημάτων ὀρμημένοις ὡς περ ἰατρῷ καὶ σωτηρίῳ προσίεναι τῷ θεραπευτικῷ τοῦ Θεοῦ Ἰησῆ, καὶ τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰς οικείας ἀμαρτίας. Ὁ δὲ τοῦτο πρῶτον γνησίως, καὶ ἀποκλαιόμενος ἐφ' οἷς ἡμαρτε πρότερον, ὅτι μὴ λόγοις μόνους τοῦτο πράξει, ἀλλὰ τῇ διαθέσει καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι, παρὰ τοῦ Ψαλμῶδου κομίζεται τὴν εἰσήγησιν. Προτρέπει δὲ προθύμως ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι, Ὅτι χρηστος ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογεῖσθε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔτοιμος ἐστὶν εἰς τὴν εὐδοκίαν ἐπισκεψασθαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι σου τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ τοῦ λαοῦ σου, τοῦ ἐκαιεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου. Αἶνον καὶ ὕμνον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς περιέχει· ὃ δὲ ἐπιγέγραπται, Ἄλληλούϊα· ὅπερ ἐρμηνεύεται, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον*. Προσάττει δὲ εὐθύς ἀρχόμενος τοῖς ἀμαρτημάτων ὀρμημένοις ὡς περ ἰατρῷ καὶ σωτηρίῳ προσίεναι τῷ θεραπευτικῷ τοῦ Θεοῦ Ἰησῆ, καὶ τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰς οικείας ἀμαρτίας. Ὁ δὲ τοῦτο πρῶτον γνησίως, καὶ ἀποκλαιόμενος ἐφ' οἷς ἡμαρτε πρότερον, ὅτι μὴ λόγοις μόνους τοῦτο πράξει, ἀλλὰ τῇ διαθέσει καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι, παρὰ τοῦ Ψαλμῶδου κομίζεται τὴν εἰσήγησιν. Προτρέπει δὲ προθύμως ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι, Ὅτι χρηστος ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογεῖσθε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔτοιμος ἐστὶν εἰς τὴν εὐδοκίαν ἐπισκεψασθαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι σου τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ τοῦ λαοῦ σου, τοῦ ἐκαιεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου.

Ἡμέρομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἡρομήσαμεν, ἡδικήσαμεν. Οὐ μόνου, φησὶν, ἡμάρτομεν· ἀλλ' εἰ τις ἐξετάσειεν ἀνοθεῖ ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων, εὐροί ἂν ἀεὶ καὶ ἐκ τοῦ παντός ἀμαρτητικῶν τυγχάνον τὴν ἡμέτερον γένος. Τοσούτων γὰρ θαυμάτων διὰ Μωυσέως ἐπιτελουμένων, οὐ συνῆκαν, ἀλλὰ καὶ σωτηρίας τυχόντες, καὶ τῆς ὕπ' Αἰγυπτίους ὄντι

⁶⁹ Deut. ix, 4-6.

λαίας ἐλευθερωθέντες, οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι οὐ διὰ τὰς αὐτῶν δικαιοσύνας, οὐτε διὰ τὸ εἶναι ἐπισκοπῆς Θεοῦ ἀξιούς, διὰ δὲ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τούτων τετυχήκασι.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν Αἰγύπτῳ οὐ συνῆκαν τὰ θαυμάσιά σου, οὐκ ἐμνήσθησαν τοῦ πλῆθους τοῦ ἐλέους σου. Καὶ παρεπικράναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Ταῦτα μὲν ὁ πρὸ τούτου διεληφε ψαλμός, ἐπετέμνετο δὲ αὐτὸς καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἐρήμου παραδοξοποιίας, μηδὲν κατηγορήσας τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παρὼν ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν, καὶ πάσας τοῦ λαοῦ τὰς δυσσεβείας διέξεισιν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ κατηγορικὸς. Καὶ παρεπικράναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Προσελθόντες Μωϋσῆ καὶ φησάντες, Ὁφελον μὲν ἀπεθάνομεν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἢ ἐπὶ τῆς ἐρήμου ταύτης· καὶ, Παρὰ τὸ μὴ εἶναι μνήματα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξήγαγες ἡμᾶς, θανατώσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ; Τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου; Οὐ τοῦτο ἦν τὸ βῆμα ὃ ἐλάλησαμεν πρὸς σέ ἐν Αἰγύπτῳ λέγοντες· Πάρες ἡμᾶς, ὅπως δουλεύσωμεν τοῖς Αἰγυπτίοις; Κρεῖσσον γάρ ἡμᾶς δουλεύειν τοῖς Αἰγυπτίοις, ἢ ἀποθανεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ. Καὶ ὅσον μὲν ἐπ' αὐτοῖς πικρὸν αὐτοῖς ἀντὶ χρυσοῦ τὸν Θεὸν κατεστῆσαντο. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Θεὸς πλουτῶν ἐλέφ καὶ φιλανθρωπία, πάλιν ἔσωξεν αὐτοὺς ἔρεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦ γνωρίσαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ· ὅπως μὴ εἰπωσιν οἱ ἀσεβεῖς, Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; διὰ τοῦτο παρεῖχεν αὐτοῖς καὶ τότε τὴν σωτηρίαν, πανταχόθεν αὐτοὺς συναλεύων ἐπὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ νικηθέντες πρὸς μὲν ὀλίγον ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις

καὶ ἐπειμήσε τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ ἐξηράνθη, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ ὡς ἐν ἐρήμῳ. Ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται. Εἰ οὖν καὶ Ἰησοῦς κλονουμένην ἐπιτάσσει τῇ θαλάσῃ, πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται, ἵνα ἕκ τρικυμίας ἢ κλυδωνος γαλήνη γέννηται. Θεὸς ὢν αὐτὸς ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ καὶ ξηραίνων αὐτὴν, ὡς διοδοῦσιμον αὐτὴν γενέσθαι, τὴν πάλαι θάλασσαν καὶ ἄβυσσον διὰ τὸ τῶν ὑδάτων πλῆθος οὕτω καλουμένην.

Καὶ ἔσωσε αὐτοὺς ἐκ χειρὸς μισοῦντος, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. Ἐκάλυψεν ὕδωρ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς, εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπελείφθη. Ζητήσῃ τις ἂν περὶ τῶν ἐπιμίχτων Αἰγυπτίων, τῶν διελθόντων τὴν θάλασσαν, καὶ εἰς τὴν ἔρημον ἅμα τῷ λαῷ γενομένων. Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι μὴ τῶν θλιβόντων ἦσαν τὸν Ἰσραήλ. Περὶ δὲ τῶν θλιβόντων εἶρητο τὸ, Εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπελείφθη. Ὁ δὲ ἐπιμίχτος λαὸς Αἰγύπτου μὲν ἦν, πιστευῶν δὲ ταῖς Μωϋσέως φωναῖς, σωτηρίας ἔτυχεν.

Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἦσαν τὴν αἰνεῖσιν αὐτοῦ. Ἐτάχυναν, ἔπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ, οὐκ ὑπέμειναν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Σὺν τῷ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρὼν τὴν ὁδὴν τὴν ἐν τῇ ἐξόδῳ παρασκευάσαντες καὶ παραχρῆμα μεταβαλλόμενοι ἐτάχυναν, ἐπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ.

A quod non justitiæ suæ causa, necque quod ipsi Dei providentia digni essent, sed ob multitudinem misericordiae ipsius, hæc consecuti sint.

VERS. 7, 8. *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuæ. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum. Hæc quidem præcedens psalmus enarravit, mirabilia vero in deserto patrata compendio retulit, nullamque in populum accusationem instituit. Hic vero psalmus resnimit narrationem, omnesque populi impietates commemorat. Totusque sermo Judaicæ gentis accusatio est. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum⁷⁰; cum ad Moysem accedentes dicerent: Utinam mortui essemus in Ægypto, aut in hac solitudine! et: An quia sepulcra non erant in Ægypto eduxisti nos, ut interficeres in solitudine? Quid hoc fecisti nobis educens ex Ægypto? Nonne hic erat sermo, quem locuti sumus ad te in Ægypto dicentes: Dimitte nos ut serviamus Ægyptiis? Melius est enim nos serviri Ægyptiis, quam mori in solitudine hac⁷¹. Et, quantum in ipsis quidem situm erat, Deum sibi ex clemente acerbum efficiebant. At bonus Deus, misericordia et mansuetudine dives, rursus salvavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam; ne impii dicerent: Ubi est Deus eorum⁷²? Ideo ipsi salutem tunc impertiit: undique illos ad salutem compellens. Illi autem victi ad modicum tempus verbis ejus crediderunt, postquam mare Rubrum transierant.*

αὐτοῦ, διελθόντες τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν.

VERS. 9. *Et increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est, et deduxit eos in abyso sicut in deserto. Qui increpuit mare Rubrum, ab omnibus Deus habitus et declaratus est. Cum ergo Jesus agitato mari imperat, apud omnes in confesso fuit ipsum esse Deum, ut ex tempestate et procella, tranquillitas exsisteret. Idem quippe Deus est qui increpavit mare Rubrum et exsiccavit illud, ita ut pertransiri posset id, quod olim ob multitudinem aquarum mare et abyssus vocabatur.*

VERS. 10, 11. *Et salvavit eos de manu odientis, et redemit eos de manu inimici. Operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. Quærat quispiam, de promiscuis Ægyptiis qui mare transierunt, et una cum populo in deserto versabantur. Cui respondendum, eos non ex numero opprimentium Israellem fuisse. De tribulantibus autem dictum est: Unus ex eis non remansit. Promiscuus vero populus, Ægyptiis quidem erat, sed cum Moysis vocibus crederet, salutem est consecutus.*

VERS. 12, 13. *Et crediderunt verbo ejus, et cantaverunt laudem ejus. Cito fecerunt, oblitii sunt operum ejus, non sustinuerunt consilium ejus. Cum Moyse et Aaron in exitu canticum cecinerunt; sed quamprimum et statim immutati, oblitii sunt operum ejus.*

⁷⁰ Num. xiv, 3. ⁷¹ Exod. xiv, 11, 12. ⁷² Psal. cxiii, 10.

VERS. 14-18. *Et concupierunt concupiscentiam in deserto, et tentaverunt Deum in inaquoso. Et dedit eis petitionem ipsorum, et misit saturitatem in animas eorum. Et irritaverunt Moysen in castris, Aaron, sanctum Domini. Quando tentaverunt Deum in inaquoso, etsi tentationibus ille non pateat, cum injuriarum immemor sit, non ultus eos, dedit eis petitionem ipsorum. Quin etiam cum exacerbarent eum ascendentes in mare Rubrum, tunc ostendit eis potentiam suam : cum autem irritaverunt Moysen et Aaron in castris, tunc aperta est terra, et deglutivit eos : non oportebat enim famulos ipsius contemni. Sed quia bonitas et severitas penes illum sunt, primo benignitatem exhibuit illis ; cum autem nihil prodesset eis, consequenter ultricem medelam ipsis adhibet ; quare subdit : Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super caput Abiron. Et exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores. Moysen itaque irritaverunt Dathan et Abiron dicentes : Num Moysi soli locutus est Deus, nonne etiam nobis? Aaronem vero Core et cœtus illius, ignem alienum, et sacrificia Deo loco sacerdotum offerre ausi, irritaverunt. Sed eos qui contra Moysen locuti fuerant, Dathan scilicet cum toto genere suo hians, terra deglutivit, et operuit super congregationem Abiron ; Core autem et eos qui cum illo incensa sua oblaturi erant, flamma de tabernaculo prodiens combussit.*

ῥών· τὸν δὲ Κορὲ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ μέλλοντας προσφέρειν τὰ θυμιατήρια αὐτῶν φλῆξ ἀπὸ τῆς σκηνῆς προσλήθουσα κατέφλεξεν.

VERS. 19-31. *Et fecerunt vitulum in Choreb, et adoraverunt sculptile, et mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum. Obliti sunt Deum qui salvavit eos, qui fecit magna in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro. Et dixit ut disperderet eos, nisi Moyses elecius ejus stetisset, in confractione in conspectu ejus, ut averteret iram ejus ne disperderet eos, et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem. Non crediderunt verbo ejus, et murmuraverunt in tabernaculis suis, non exaudierunt vocem Domini. Et elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto, et ut deiceret semen eorum in nationibus, et dispergeret eos in regionibus. Et initiati sunt Beelphegor, et comederunt sacrificia mortuorum. Et irritaverunt eum in adinventionibus suis et multiplicata est in eis ruina. Et stetit Phinees et placavit, et cessavit quassatio. Et reputatum est ei in justitiam, in generationem et generationem usque in sempiternum. Exstat in Numeris historia quomodo accepta Phinees hasta Madiantidem, et simul illum qui cum ea rem habebat, transflixerit : quo edito facinore statim ira Dei placata illis est. Hic porro declaratur quantum apud Deum valeat unius viri justitia ; ita ut ob Phinees pro Deo zelam ira frangeretur, et quassatio peccatores invadens averteretur.*

δὲ ὁ λόγος, πόσον ἰσχύει παρὰ Θεῶ ἐνὸς ἀνδρὸς δικαιοσύνη, ὡς κοπάσαι τὴν ὀργὴν, καὶ ἀνακρουσθῆναι τῆν κατὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων θραύσειν, διὰ τὸν Φινεὲς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον.

¹³ Num. xii, 2.

A *Kal ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἴτημα αὐτῶν, ἐξαπέστειλε πληρομοῖαν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ παρώξυνεν τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸν Ἀαρὼν, τὸν ἀγιὸν Κυρίου. Ὅτε μὲν τὸν Θεὸν ἐπειράσαν ἐν ἀνύδρῳ, ἀπειραστος, ὡν ἀμνησίκακος, οὐκ ἀμειψάμενος αὐτοὺς ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἴτημα αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε παρεπίκραναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ τότε ἐγνώρισεν αὐτοῖς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ὅτι δὲ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸ τῆνικαῦτα ἰνὸίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς· οὐκ ἔδει γὰρ καταφρονηθῆναι τοὺς θεράποντας. Ἀλλὰ καὶ ἐπειτέρη χρηστότης ἐστὶ καὶ ἀποτομία παρ' αὐτῷ, πρῶτὰ τὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ παρέσχετο ὡς δὲ οὐκ ἴκανο δι' αὐτῆς, ἀκούσθως καταλλήλῳ μετέρχεται αὐτοὺς φαρμάκῳ κλιστηρίῳ Ἐνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιε Δαθὰν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἀβειρώων. Καὶ ἐξεκαύθη πῦρ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, φλῆξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλοὺς. Μωϋσῆν μὲν οὖν παρώργισαν οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων εἰπόντες· Μὴ Μωϋσεὶ μόνῳ λελάληκεν ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἡμῖν ; τὸν δὲ Ἀαρὼν Κορὲ καὶ ἡ συναγωγὴ αὐτοῦ πῦρ ἀλλότριον προσαγαγεῖν, καὶ θυσίας τῷ Θεῷ ἐν χώρῃ τῶν ἱερῶν πολμήσαντες, παρώργισαν· ἀλλὰ τοὺς μὲν καταλαλήσαντας τοῦ Μωϋσέως, τὸν Δαθὰν παγγενεὶ ἀνοίχθη ἡ γῆ κατέπιε, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβει-*

B *Kal ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρηβ, καὶ προσεκίρησαν τῷ γλυπτῷ, καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθλοτοτος χόρτον. Ἐπαλάθοτο τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος αὐτούς, τὸ ποιήσαντος μεγάλη ἐν Αἰγύπτῳ, θαυμάσια ἐν τῇ Χάμ, φοβερὰ ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς. Καὶ ἔλεγε τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, εἰ μὴ Μωϋσῆς ὁ ἐλεκτὸς αὐτοῦ ἔσται ἐν τῇ θραύσει ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξουδένωσαν γῆν ἐπιθυμητήν. Οὐκ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἐβήγυσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, οὐκ εἰσήκουσεν τῆς φωνῆς Κυρίου. Καὶ ἐπῆρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, τοῦ καταβαλεῖν αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τοῦ καταβαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ διασκορπίσαι αὐτούς ἐν ταῖς χώραις. Καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βελζεφῶρ, καὶ ἔφαγον θυσίας νεκρῶν. Καὶ παρώξυνεν αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν, καὶ ἐπληθύνθη ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις. Καὶ ἔσται Φινεὲς καὶ ἐξιλάσεται, καὶ ἐκόπισεν ἡ θραύσις· καὶ ἐλοίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος. Κεῖται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἡ ἱστορία, ὅπως λαβὼν ὁ Φινεὲς τὸν σειρομάστιγον διέπειρε τὴν Μωδιαντίνην ἀπὸ τῶν σκηνῶν αὐτῆς πεπορευμένῳ, καὶ ἐκόπασε παραχρῆμα ἡ κατ' αὐτῶν ὀργὴ ὅσα τῇ τοιαύτῃ πράξει. Βαρύτητα*

ἡ κατ' αὐτῶν ὀργὴ ὅσα τῇ τοιαύτῃ πράξει. Βαρύτητα

Καὶ παρώρρισαν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας, A καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς, οὐκ ἐξολόθρευσε τὰ ἔθνη ἃ εἶπε Κύριος αὐτοῖς. Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδουλεύσαντο τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Καὶ ἐξέχσαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν. Καὶ ἐφονοκτορήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμίανθη ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, καὶ ἐπόρνευσαν ἐπὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐδεδύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. B Εἰ διὰ ταῦτα πάντα ἐδεδύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἀνωτέρω εἰρηται· Τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους σου, τοῦ ἐκαινεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου; Ἄλλὰ ὅρα εἰ μὴ σαφῶς καὶ τὴν βδελυχθεῖσαν κληρονομίαν τοῦ προτέρου λαοῦ παρέστησεν ὁ λόγος, καὶ περὶ ἐτέρας κληρονομίας θεοπίζει, ὡς καὶ περὶ ἐτέρου λαοῦ μεθ' ὧν εὐχεσθαι καταριθμηθῆναι διδάσκει.

Καὶ παρέδωκεν αὐτούς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ μισοῦντες αὐτούς. Οὐ παραδίωσι δὲ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρότερον βδελύξηται αὐτόν· βδελύσσεται δὲ αὐτόν διὰ τὰς προλελεγμένας πράξεις. Ἐπειδὴν δὲ ὁ Κύριος παραδῶ, τίς οὐ δύναται τῶν αὐτοῦ κυριεύσειν; Καὶ ἐθλίψαν αὐτούς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν· C πλεονάει ἐρῆνύσαστο αὐτούς. Ἄντοὶ δὲ παρεκίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. Αὐτὸς μὲν, φησὶν, ἐρῆνύετο, χρηστὸς ὡν αὐτοῖς καὶ γλυκὺς γενόμενος· οἱ δὲ παρεπίκραναν, πικρὸν ἑαυτοῖς ποιοῦντες αὐτόν· καὶ πάλιν αὐτὸς ἔσωσεν οἱ σωτήρ· οἱ δὲ ἀπώλλυντο, ἔργοις ἀπωλείας ἑαυτοῦς περιπειρόντες· καὶ τοῦτο πλεονάει γίνετο, ἕως οὗ αὐτοὶ ἑαυτοῦς ἐταπεινώσαν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀνομίαις.

Καὶ εἶδε Κύριος ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, ἐν τῷ αὐτὸν εἰσακοῦσαι τῆς δεήσεως αὐτῶν. Καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ, καὶ μετεβλήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλέους αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτούς εἰς οἰκτιρισμὸς ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. D Καὶ τοῦτο ἐπληροῦτο, ὅτε ἐνέβαλεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν καρδίαν Κύρου τοῦ βασιλέως, καὶ μετὰ ταῦτα Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου φιλανθρωπῶς χρῆσασθαι τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ, κατὰ τὰ ἐν τῇ Γραφῇ τοῦ Ἑσδρα φερόμενα. Ἄλλὰ καὶ εἰσέτι νῦν τῇ ἀρχῇ τῶν Ῥωμαίων δουλεύοντες ἐν οἰκτιρμοῖς τυγχάνουσι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο αὐτοῖς δεδωρημένον· οὐχ ὅτι ἦσαν ἄξιοι, ἀλλὰ πάλιν διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Μεταμέλειαν δὲ καλεῖ τῆς παιδείας τὴν παύλαν. Ὁ γὰρ Θεὸς τῆς μεταμελείας οὐκ ἔχει τὸ πάθος, οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτους, νῦν δὲ κείνοις ἀρέσκειται, ἀλλὰ σοφῶς ἅπαντα πρῶτα νέων, καὶ παιδείας ἐπάγει καὶ φιλανθρωπίας ὀρέγει.

VERS. 32-40. *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus. [Et distinct in labiis suis, non disperdiderunt gentes, quas dixit Dominus illis. Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum, et factum est illis in scandalum. Et immolaverunt filios suos et filias suas demoniis. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum, et fornicati sunt in adinventionibus suis. Et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam. Si propter hæc omnia abominatus est hereditatem suam, cur supra dictum est, Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hereditate tua? At perpende num aperte sermo abominatam prioris populi hereditatem declaret, ac de alia hereditate vaticinetur; ut et de alio populo quicum annumerari optandum esse docet.*

VERS. 41-43. *Et tradidit eos in manus inimicorum, et dominati sunt eorum qui oderunt eos. Non tradit Dominus populum suum, nisi prius abominetur ipsum: ipsum autem abominatur ob memorata opera. Cum autem ipse Dominus tradiderit, quis non possit populis ad ipsum pertinentibus dominari? Et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum: sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo: et humiliati sunt in iniquitatibus suis. Ipse quidem ait, bonus cum esset ac mitigaretur, liberabat eos; illi vero exacerbaverunt eum, acerbum sibi constituentes: ac rursus ille, utpote servator, eruebat eos, illi vero peribant, exitii operibus sese confodientes: idque sæpe factum est, donec se ipsi humiliaverunt in iniquitatibus suis.*

VERS. 44-46. *Et vidit Dominus cum tribularentur, cum audiret deprecationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. El dedit eos in misericordiam in conspectu omnium qui ceperant eos. Hoc implebatur, quando immisit Deus in cor Cyri regis, et postea Darii et Artaxerxis, ut cum Judaica gente benigne agerent, secundum ea quæ in Esdræ Scriptura feruntur. Quin etiam nunc Romano imperio parentes miserationibus, Deo auctore, donantur: non quod digni sint; sed ob misericordiæ ejus magnitudinem. Et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. Pœnitentiam autem vocat castigationis cessationem. Deus quippe pœnitentiæ affectum habere nequit: neque modo his, modo illis, placita edit; sed sapienter omnia moderans, et castigationes inducit, et clementiam exhibet.*

VERS. 47, 48. *Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus, ut confiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua. Benedictus Dominus Deus Israel, a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnipopulus, Fiat, fiat. Docentur rogare ut de gentibus congregentur; ut vel sero tandem a dispersione liberati in unum convenient. Quod Judæi quidem in præsentī vita futurum esse somniant, cum unctus ipsis aderit. Nos autem, jam Salvatore nostro hominibus illucescente, multitudinem animarum ex omnibus gentibus in dies sub Dei Filio congregatarum videmus: quæ hic præparantur ad meliorem congregationem in regno cœlorum habendam, quam vere sanctam fore promittit. Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum. Et dicet omnis populus, Fiat, fiat.* Congruenter Apostolo dicenti: *In omni gratias agite*⁷⁴, jam sermo docet, semper Domino benedicendum esse, sive misereatur, sive castiget, sive salutem impertiat.

ALLELUIA. CVI.

VERS. 1-4. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et de regionibus congregavit eos a solis ortu et occasu, ab Aquilone et mari: erraverunt in solitudine, in inaquoso. Domino confitendum est, sive ipsi ut medico peccata nostra declarando; sive pro beneficiis in nos collatis gratias agendo, utpote qui curationis ejus pignus obtineamus: quoniam non modo bonus est, sed etiam per totum præsens sæculum misericordiam suam extendit. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum et de regionibus congregavit eos.* Gentium vocatio per Salvatorem nostrum ad rem deducta, congruenter in præsentī post Judaicæ gentis repudiationem, quæ in præcedenti psalmo enarrata fuit, prænuntiatur: in quo post longum impietatum ipsorum catalogum dictum est: *Et iratus est Dominus in populum suum, et abominatus est hæreditatem suam. Quos redemit de manu inimicorum; eos nempe qui ab inimicis et hostibus hominum, diabolo scilicet, in servitutem redacti fuerant. Et de regionibus congregavit eos a solis ortu usque ad occasum, ab Aquilone et mari.* Congregat autem eos in Ecclesiam suam ex omni gente: universum quippe orbem per quatuor climata designavit. Ex his namque gens nova et hæreditas Dei nova constitit. Consentaneum itaque est, quamdam existimare Judæorum ex gentibus synagogam hoc significari psalmo, quasi Judæi per totum orbem a gentibus semovendi, ab alienæ terræ incolatu liberandi, et in Judæam congregandi sint: nam id hætenus Judæi somniant. Sed quia hæc non ipso opere facta deprehenduntur, cum elapsis jam a

Σώσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐπιωνάγαρε ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐθνῶν, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι τῷ ὀνόματι σου τῷ ἁγίῳ, τοῦ ἐγκραυχᾶσθαι ἐν τῇ αἰνέσει σου. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός, Γένοιτο, γένοιτο. Διδάσκονται εὐγεσθαι τυχεῖν τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν συναγωγῆς, ἐν ᾗ ἤδη κατὰ τῆς διασπορᾶς ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθῶσιν ὅπερ Ἰουδαῖοι μὲν φαντάζονται μέλλειν ἔσεσθαι ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἐπιστήριος αὐτοῖς τοῦ ἡλειμμένου ἡμεῖς δὲ, ἥδη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος ἀνθρώποις, ὁρώμεν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τὸ πλήθος τῶν ὁσημέραι ὑπὸ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐπισυναγομένων ψυχῶν, ἐντεῦθεν τε παρασκευαζομένων ἐπὶ τὴν κρείττονα ἐπισυναγωγὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἣτινα ἀληθῶς ἅγιαν ἐπαγγέλλεται. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός, Γένοιτο, γένοιτο. Ἀκολουθῶν τῷ Ἀποστόλῳ φησάντι: Ἐν παντί εὐχαριστεῖσθε, καὶ νῦν ὁ λόγος διδάσκει, πάντοτε εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ ἐφ' οἷς ἔλεει καὶ ἐφ' οἷς παιδεύει, καὶ ἐφ' οἷς σώζει.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΖ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅς ἐλυτρώσεν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης· ἐπαλήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν ἀνύδρῳ. Τῷ Κυρίῳ ἐξομολογεῖσθαι δεῖ κατὰ τὸ ὁμολογεῖν τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα ὡς ἰατρῶν, κατὰ τὸ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ ταῖς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαις, τὸ ἐχέγγυον τῆς παρ' αὐτοῦ θεραπείας ἔχοντας· ὅτι μὴ μόνον χρηστός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ παρατείνει τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς πάντα τὸν παρόντα αἰῶνα. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς. Εἰκότως καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν, ἡ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἔργον χωρήσασα, προφητεύεται μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τὴν διὰ τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ δηλωθεῖσαν· ἐν ᾧ μετὰ τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἐλέγεται· Καὶ ὤργισθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· καὶ ἐξέλελύσατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Οὗς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν· τοὺς πάλαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι τοῦ διαβόλου καταδεδουλωμένους. Καὶ ἀπὸ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης. Ἐπισυνάγει δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ἐκ παντὸς ἔθνους· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην διὰ τῶν τεσσάρων ἐδήλωσε κλιμάτων. Ἐκ τῶν γὰρ ἔθνους κοινὸν καὶ κληρονομία τοῦ Θεοῦ καὶ συνέστη. Εἰκότως μὲν οὖν τινα νομίσαι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῶν ἐθνῶν συναγωγὴν διὰ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι ψαλμοῦ, ὡς μελλόντων τῶν κατ' ἄλλης τῆς εἰκουμένης Ἰουδαίων ἀποχωρίζεσθαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀλλοδαπὴν διατριβῆς ἀπαλλάττεσθαι,

⁷⁴ I Thess. v, 18.

συνάγεσθαι δὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν. Τοιαῦτα γάρ **A** captivitate Babylonica annis prope mille, nihil hujusmodi in illorum gratiam peractum sit; restat ut rerum eventui hæc verba accommodemus, et ad gentium vocationem prophetiam reducamus.

εἰπέ μὴ ταῦτα περὶ αὐτοὺς τοῖς ἔργοις ὁρᾶται γεγενημένα, ἤδη που χίλιος ἐγγὺς ἔτεσι τῆς ἀπὸ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας αὐτῶν μηδεὸς τοιοῦτου περὶ αὐτοὺς πραχθέντος· ὦρα τῆ τῶν πραγμάτων ἐκβάσει τοὺς λόγους ἐφαρμότειν, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνῶν κλήσιν ἀνάγειν τὴν προφητείαν.

Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὔρον· πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἢ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλειπεν. Ἡμεῖς μὲν οἱ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοσεβείας καὶ ἐν ἀκάρπῳ, ἀνύδρῳ τε καὶ ἀγόνῳ ζωῇ πάλαι πρότερον πεπλανημένοι, ὅτε ἤμεν ἔθνη ἄλογα, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα ἀπαγόμενοι, οἱ μηδέποτε ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου εὐρόντες· ὅτε ἤμεν ἄλλοτριοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι **B** ἐν τῷ κόσμῳ· οἱ μεμισημένοι πάλαι, ἐν λιμῷ καὶ διψῆι τὴν ψυχὴν ἐκλείποντες, διὰ τὸ ἐστερηθῆναι λογικῆς καὶ ἐπουρανίου τροφῆς ποτοῦ τε πνευματικοῦ, κατὰ τὸ· **Ἐξαποστειλῶ οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.** Καὶ σαλευθήσονται ὕδατα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἕως τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπὸ βορρᾶ ἕως ἀνατολῶν, περιδραμούνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὔρωσι· διὸ καὶ ἐν ἐρήμῳ τῶν ἀρετῶν ὄντες ἐπλανώμεθα, ποδηγὸν καὶ ἡγεμόνα μὴ ἔχοντες, Ἐπόμενοι εὔρειν οἶοί τε ἤμεν μετὰ τὴν ὁδὸν πόλιν εὐ διατεταγμένην ἱερῷ νόμῳ, ἐν ἣ κατοικεῖν ἠδυνάμεθα μὴ ἀναχωροῦντες· αὕτη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ καὶ Θεοῦ σοφία. **Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐβόρυσαν αὐτούς.** Τῶν ἔθνῶν ἀπάντων πλανωμένων ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐκλείπουσης ἐξ ἀτροφίας σωτηρίων λόγων, ἐβῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετεύοντες, κοινὸν ἅπασι καταπεμφθῆναι Σωτήρα. **Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς.** Τοὺς ἐγκεχειρισμένους αὐτοῦς ὑπερπάσχοντες καὶ ὑπεραλοῦντες αὐτῶν καὶ διψῶντων καὶ τὴν ψυχὴν ἤδη δι' ἀτροφίαν ἐκλείπόντων, ἐβῶν αὐτοὶ καὶ ἔκραζον πρὸς Κύριον, ὑπὲρ τῶν οικειῶν ἕκαστος πρесеύοντες.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν, τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γάρ **D** ἐπλανήθησαν ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, τοῦτο πρῶτον νόσημα νενοσηκότες τὸ τῆς πλάνης· καὶ δευτέρῳ κακῷ περιπεσόντες ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου αὐτῶν οὐχ εὔρον· καὶ τρίτον δὲ αὐτοὺς περιέσχε κακόν, ἐπειπερ ἦσαν πεινῶντες καὶ διψῶντες, ὡς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκλείπειν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ ἀγαθὸς Σωτὴρ πρῶτον μὲν ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν· ἔπειτα ἔδειξεν αὐτοῖς πῶς χρὴ βαδίζειν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν τοῦ κατοικητηρίου. Καὶ εἰς ἂν εἴη ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἢ ὁ σωτήριος λόγος ὁ εὐαγγελικὸς, ὁ μόνος ἡμᾶς ἄγων εἰς τὴν ἐπουρανίον πόλιν· ἐν ἣ γενόμενοι τὸ κατοικητήριον ἡμῶν εὐρήσομεν; **Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη**

VERS. 5. Erraverunt in solitudine et in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt: esurientes et sitientes, anima eorum in ipsis defecit. Nos scilicet qui ante divinum Servatoris nostri cultum, in vita infrugifera, inaquosa sterilique olim errabamus, cum gentes irrationabiles essemus, atque ad muta idola abduceremur: qui nunquam viam civitatis habitaculi inveneramus, cum alieni essemus a civitate Israelis, cum nullam spem haberemus et athei in mundo essemus: qui olim odio eramus, in fame et siti animo deficientes, quod rationabili et cœlesti cibo spiritualique potu privati essemus, secundum illud: *Emittam non famem panis, neque sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ a mari usque ad mare, et ab aquilone usque ad orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient*⁷³; idcirco in deserto virtutum existentes errabamus, ducem ac principem non nacti, quem sequentes decursa via reperire possemus civitatem sacra lege rite constitutam, in qua habitare possemus, nunquam inde recessuri: hæc autem est virtus et Dei sapientia.—**VERS. 6.** *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et necessitatibus eorum eripuit eos.* Gentes omnes cum in deserto et inaquoso errarent, atque anima earum ex penuria salutarium verborum deficeret, clamabant ad Deum supplicantes, ut communis omnibus Servator mitteretur: *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur.* Captivis condolentes, ac erga sitientes et præ cibi penuria animo deficientes misericordia moti, clamabant ipsi et vociferabantur ad Dominum, pro suis singuli deprecantes.

VERS. 7, 8. *Et deduxit eos in viam rectam, ut irent in civitatem habitationis. Constatentur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.* Illi siquidem erraverunt in terra deserta et inaquosa, hac prima ægritudine, erroris scilicet, laborantes. Hinc in secundum malum delapsi, viam civitatis, in qua habitarent, non invenerunt: ac tertium ipsos malum invasit, quia esuriebant et sitiebant, ita ut anima eorum in ipsis deficeret. Benignus autem Deus ac bonus Salvator, primo quidem deduxit eos in viam rectam; deinde docuit eos quo pacto in via ad civitatem habitaculi ducente, graderentur. Ecqua vero illa recta via fuerit, nisi salutari sermo evangelicus, qui solus nos ad cœlestem ducit civitatem; in qua constituti, habitaculum nostrum reperiemus? *Constatentur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum: prædi-*

⁷³ Amos viii, 11, 12.

cantes omnibus filiis hominum, ut omnes de gratia A
Dei in nos collata, deque ejus misericordia certiores effecti, ad salutem properemus nostram.

VERS. 9-11. *Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem replevit bonis, sedentes in tenebris et umbra mortis, rinctos in mendicitate et ferro. Quia exacerbaverunt eloquia Domini, et consilium Altissimi irritaverunt. Umbram mortis si idololatriam et impias actiones dixeris, neutiquam aberres. Haec quippe sunt quæ nos a vera vita semovent. In his porro antea versabamur, quando Deum exacerbabamus, et consilium Altissimi irritabamus. Nam cum oportuisset ex magnitudine et pulchritudine creaturarum opificem universorum contemplari, et sempiternam ejus virtutem divinitatemque ex creatione mundi intelligere; nos contra quasi cæci in tenebris et umbra mortis degentes, ac secundum rationabiles animæ virtutes compediti et excæcati, mutavimus gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et reptilium.*

VERS. 12 14. *Et humiliatum est in laboribus eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adjuvaret. Ingens quippe illud facinus soli Verbo Dei reservabatur, de quo sub hæc dicitur: Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur: et de necessitatibus eorum liberavit eos. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum dirupit.* Nam quomodo in necessitatibus non fuerimus, cum malignis dæmonibus et spiritibus immundis servivimus? At benignus et misericors Deus, sanctorum prophetarum ac religiosorum virorum pro nobis ad se clamantium preces exaudiens, non modo nos ab illis eripuit, verum etiam eorum vincula dirupit. Hoc porro declarat uberem peccatorum remissionem, qua nos Salvatoris nostri Jesu Christi gratia dignatus est.

VERS. 15-17. *Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia ejus filiis hominum: quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit. Suscepit eos de via iniquitatis eorum, propter injustitias enim suas humiliati sunt. Idipsum jam ob posteriora ejus beneficia repetitur. Æstimo autem humanarum animarum ad mortem usque lapsam his indicari; quarum causa opus fuit ut Redemptor et Salvator omnium ad mortem usque descenderet. Quo cum solus ex omnibus venisset Christus Dei, portas illas, quæ a sæculo ferro oclusæ erant, et nulli mortalium apertæ fuerant, atque ideo ex ære conflatæ fuerant, contrivit, et una earum vectes, antea infractos, confregit.*

Vers 18-23. *Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. Ob malum affectum eorum, qui rationabilem et animabus*

αὐτοῦ, καὶ τὰ θανάτῳ αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· κηρύσσοντες εἰς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως οἱ πάντες, τὴν χάριν τὴν εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην καὶ τὰ ἔλεη τοῦ Θεοῦ μαθόντες, σπείρωμεν ἐπὶ τὴν αὐτῶν σωτηρίαν.

Ὅτι ἐχώρτασε ψυχὴν κενὴν, καὶ ψυχὴν πεινῶσαν ἐπέπλησεν ἀγαθῶν, καθήμενος ἐν σκίῳ καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. Ὅτι παρεπικράναν τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παρώξυναν. Σκίον θανάτου οὐκ ἂν ἁμάρτοις λέγων τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὰς ἐν ἀθεότητι πράξεις. Αὗτοι γὰρ εἰσιν αἱ χωρίζουσαι ἡμᾶς τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἐν ταύταις δὲ ἤμεν πρότερον, διὰ τὸ παραπικράνειν τὸν Θεόν, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παροξύνειν. Δέον γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων τὸν γενεσιουργὸν τῶν ὄλων θεωρεῖν, καὶ τὴν ἀδιδόν αὐτοῦ δύναμιν καὶ θεϊότητα ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖν· ἡμεῖς δὲ οἷα τυφλοὶ ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου διάγοντες, καὶ τὰς λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πεπεδημένοι καὶ πεπρωμένοι, ἐνηλλάττομεν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωμάτι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πεπεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν.

Καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν ἡσθέρησαν καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Ἐτρεῖτο γὰρ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα μόνῳ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἐξῆς εἰρηται· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ τῶν διασθῶρων αὐτῶν. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀνυπερβίων αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ σκοτῶν καὶ σκιᾶς θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέβρῆξε. Ἡὼς γὰρ οὐκ ἤμεν ἐν ἀνάγκῃ, πονηροῖς δαίμοσι καὶ πνεύμασι ἀκαθάρτοις δεδουλωμένοι; Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων Θεός, ταῖς τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν τε καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν εὐχαῖς ἐπακούσας βοῶντων ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς αὐτόν, οὐ μόνον ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰ δεσμὰ διέβρῆξεν. Ἀπλοῖ δὲ τοῦτο τὴν ἀθρόαν τῶν ἁμαρτωλῶν ἄφεσιν, ἧς κατηξίωσεν ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θανάτῳ αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν. Ἀντελάβετο αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομιᾶς αὐτῶν· διὰ γὰρ τὰς ἀνομιᾶς αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγεται ἐπὶ ταῖς δευτέραις εὐεργεσίαις αὐτοῦ. Ἦγοῦμαι δὲ διὰ τούτων τὴν μέχρι θανάτου καταπίπτωσιν τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν δηλοῦσθαι· δι' ἃς καὶ μέχρι θανάτου ἐδέησε τῷ λυτρωτῇ πάντων καὶ Σωτῆρι κατελεθεῖν. Ἐνθα γενόμενος μόνος τῶν πώποτε ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τὰς ἐξ αἰῶνος σιδηροδέτους πύλας, καὶ τὰς μηθεὶς θνητῶ ἀνοιχθεῖσας, καὶ διὰ τοῦτο χαλκᾶς γενομένας, συνέτριψε, καὶ τοὺς τούτων ἀβήκτους μοχλοὺς συνέκλασεν.

Ἡὼς βρώμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν, καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Διὰ τὴν κοεξίαν τῶν ἀποστρεφόμενων πᾶσαν λογικὴν καὶ

ψυχῶν σωτήριον τροφήν, εικότως ἀποσταλεῖς ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς μέχρι τῶν τοῦ θανάτου πύλων ἔφθασε, σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας, χεῖρα σωτηρίας ὀρέξας καὶ τοῖς μέχρι τούτου καταπεπτωκόσι, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναβοήσασιν. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴδαστο αὐτούς, καὶ ἐρρύσαστο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ θυσάτωσαν αὐτῷ θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει, οἱ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ποιῶντες ἔργασιαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. Μνημονεύσας ὁ λόγος τῆς ἀφίξεως τοῦ Αὐτρωτοῦ καὶ Σωτήρος, δι' οὗ τὰ προλεγόμενα πάντα κατέρχεται, ἐξῆς συνάπτει τὴν περὶ τῶν ἔποσθλων αὐτοῦ προφητείαν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ῥητῶς καὶ κατὰ λέξιν· ὡσπερ οὖν ἡ θεία Γραφή τῶν Εὐαγγελίων μαρτυρεῖ. Τοιγαροῦν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἄμα αὐτοῖς ἡ παρούσα προφητεία τὴν μνήμην σφόδρα ἀκολουθῶς συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους παρουσίᾳ. Αὐτοῖς τοιγαροῦν τούτοις καὶ τὰ νέα λυβέτο, λέγων· Καὶ θυσάτωσαν θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει.

Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταγίβδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. Ἀναβαλόνσιν ἕως τῶν οὐρανῶν καὶ καταβαλόνσιν ἕως τῶν ἀβύσσων, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν κακοῖς ἐτήκετο. Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. Καὶ ἐπάταξε τῇ καταγίβδι, καὶ ἔστη εἰς ἀβραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς. Ταῦτα προφητικῶς θεσπισθέντα ἐπληροῦτο ῥητῶς καὶ πρὸς λέξιν· τῶν γὰρ μαθητῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐμπλεόντων σὺν αὐτῷ, σεισμὸς, φησὶν, ἐγένετο μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Οἱ δὲ προσπεσόντες εἶπον αὐτῷ· Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς φήσας· Τί δειλοὶ ἔστε, δλιγόπιστοι; ἐπετίμησε τοῖς ἀρέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. Καὶ εὐφρανθήτωσαν, ὅτι ἠσούχασαν, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς εἰς λιμένα θελήματος αὐτοῦ. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ὑψώσάτωσαν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ ἱερουσουλῶν αἰνεσάτωσαν αὐτόν. Ὅδηγηθέντες ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ· ἐφ' οἷς ὁ λόγος ἀναγκαιῶς προστάττει τέταρτον οὕτω τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τὰ ἔλεῆ αὐτοῦ διὰ στόματος φέρειν· παρεργυᾶ πᾶσι τε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀπαγγέλλειν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Ἔθετο ποταμούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ ἐξόδους ὕδατων εἰς δίψαν, γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ.

A salutarem escam aversabantur, merito missus unigenitus Dei Filius, carne et humana natura suscepta, ad portas usque mortis profectus, iis, qui eousque deciderant et ad ipsum clamaverant, salutis manum porrexit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos. Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Et sacrificent ei sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione, qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Cum Redemptoris et Servatoris adventum commemorasset, per quem praedicta omnia edita fuerant: deinde adjicit de apostolis ipsius vaticinium. Ipsi namque erant qui descendebant mare in navibus, idque vere et ad litteram, quemadmodum divina Evangeliorum Scriptura testificatur. Apostolorum itaque ipsorumque comitum mentionem admodum congruenter haec Scriptura Dei Verbi ad homines adventui subjunxit. At enim illis ipsis nova Novi Testamenti mysteria peragere praecipit dicens: *Et sacrificent sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione.*

μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης πράττειν παρεκε-

VERS. 25-40. Dixit et stetit spiritus procellae, et exallati sunt fluctus ejus. Ascendunt usque ad caelos et descendunt usque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, commoti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eduxit eos. Et percussit procellam, et stetit in auram, et siluerunt fluctus ejus. Haec propheticæ praenuntiata reipsa et ad litteram impleta sunt. Nam cum discipuli Salvatoris nostri cum ipso navigarent, motus, inquit, magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus⁷⁶. Illi vero procumbentes dicebant ei: Domine, salva nos, perimus. Ille vero cum dixisset: Quid timidi estis, modicæ fidei? increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna⁷⁷. Et lætentur quia siluerunt, et deduxit eos in portum voluntatis suæ. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Exallent eum in ecclesia plebis, et in cathedra seniorum laudent eum. Deducti sunt in portum voluntatis ejus: qua de causa hic quarto jubentur Domino confiteri et misericordias ejus in ore ferre. Praecipit item omnibus hominibus ut annuntient mirabilia ejus. Posuit flumina in deserto, et exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem a malitia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum. Et habitare fecit illic esurientes, et constituerunt civitates habitationis. Et seminaverunt agros et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum productionis. Et benedixit eis et multiplicati

⁷⁶ Matth. viii, 24. ⁷⁷ ibid. 25, 26.

sunt nimis, et iumenta eorum non minoravit. Et pauci facti sunt, et vexati sunt a tribulatione malorum et dolore. Effusa est contemptio super principes eorum, et errare fecit eos in invio, et non in via. Etenim Judaicæ gentis multitudo in tantam bonorum penuriam redacta est, ut pauci penes ipsos reperiantur qui secundum Deum præclari sint. Ac tota quidem eorum gens quæ in hoc vaticinio prænantiantur sustinuit. Principes autem eorum, et patriarchæ quidam, sacerdotes, legisdoctores, Sadducæi, Scribæ et Pharissæi pudore suffusi sunt, in contemptumque traditi; utpote qui, vocati cum essent ad viam rectam, illam respuerunt.

πᾶν ἔθνος ταύτην ὑπέμεινε τὴν πρόβησιν· οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ἄρχοντες, πατριάρχαι τινές καὶ ἀρχιερεῖς καὶ νομοδιδάσκαλοι, Σαδδουκαῖοι τε καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι αἰσχύνῃ κατεχέαντο, ἐξουδενώσει παραδοθέντες· ἅτε δὴ κληθέντες ἐπὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν καὶ παραιτησάμενοι αὐτήν.

VERS. 41. *Et adjuvit pauperem de inopia.* Hic consueto more Symmachus edidit, *Et munit paup. rem ab afflictione.* Illis quidem, ait, quæ prædicta sunt evenient: pauperem vero populum munit, videlicet illum qui ex gentibus constituendus est, quem beatum prædicans Salvator ac Dominus noster Jesus Christus dicebat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* ⁷⁸. *Et posuit sicut oves familias.* Aquila vero ait, *Et ponet sicut ovile cognationes;* Symmachus autem, *Et stauet, inquit, sicut gregem cognationes:* id est Ecclesias quæ per civitates et regiones ex diversis cognationibus constitutæ sunt.

VERS. 42, 43. *Videbunt recti et lætabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum.* Quid porro videbunt, nisi rerum ex deterioribus ad meliora commutationem? Quamobrem iis qui prophetias ad effectum et finem deductas conspexerunt dicebat Servator: *Vestri autem beati oculi, quia videtis;* et: *Multi prophete voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* ⁷⁹. *Et omnis iniquitas oppilabit os suum.* In rabiem acta et ob invidiam dolore fracta, neque tamen aliquid agere valens, quia Deus ita voluit. Id autem manifeste videre licet, cum infidelium et idololatrarum iniquitas, contra Ecclesiam Christi furens et sæpe insaniens, quod denuum nihil agere valeret, os suum obturavit, a divino verbo frenata: quod etiam illis tempore persecutionum hæc edicit: *Tace, obmutesce* ⁸⁰. Iniquitatem vero intelligas diabolium, et omnem iniqua agentem, secundum illud: *Obstrutum est os loquentium iniqua* ⁸¹. *Quis sapiens, et custodiet hæc: et intelligent misericordias Domini* ⁸¹?

1. CANTICUM PSALMI IPSI DAVID. CVII.

VERS. 2-5. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in nationibus. Quoniam magna est super cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. Qui salutari illa beatitudine dignus es-*

ἔθετο ἔρημον εἰς ἄλμυρας ὑδάτων, γῆν ἀνύδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων. Καὶ κατφύμισεν ἐκεῖ πενήντας, καὶ συνεστῆσαντο πόλεις κατοικίας. Καὶ ἐσπείραν ἀγρούς καὶ ἐφύτευσαν ἄμπελωνας, καὶ ἐποίησαν καρπὸν γεννήματος. Καὶ ἐβλόησαν αὐτοὺς καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμίκρυνεν. Καὶ ὠλιώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐπλάλησεν αὐτοὺς ἐν ἀδύατῳ, καὶ οὐχ ὀδῶν. Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους εἰς τοσαύτην ἤλασεν ἀγαθῶν σπάνιν, ὡς ὀλίγους εὐρίσκεισθαι ἐν αὐτοῖς τοὺς κατὰ Θεὸν εὐδοκιμοῦντας. Καὶ τὸ μὲν

B *Καὶ ἐδοθήθησεν πένητα ἐκ πτωχείας.* Καὶ ἐν τοῖς συνήθως ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Καὶ ὀχυρώσει πένητα ἀπὸ κακώσεως. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἔσται τὰ προδηλωθέντα, φησὶ· τὸν δὲ πένητα λαὸν ὀχυρώσει· τὸν ἐξ ἔθνων δηλαδὴ συστησόμενον δὴ καὶ μακαρίζων ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλεγε· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Καὶ ἔβητο ὡς πρόβατα πατριᾶς· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ θήσει, φησὶν, ὡς ποιμῆνον συγγενείας· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ τάξει,* φησὶν, ὡς ποιμῆνον συγγενείας, τὰς κατὰ πόλιν καὶ κατὰ χώραν Ἐκκλησίας ἐκ διαφόρων συγγενειῶν συνεστῶσας.

Ὀφθαῖμοι εὐθεῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. Τί δὲ ὄφθαι ἄλλ' ἢ τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν; Διὸ τοῖς τὰ τέλη τῶν προφητειῶν τεθειμένως ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Ἰγῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ, Πολλοὶ προφήται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον.* Καὶ πᾶσα ἀδικία ἡμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς· λυτῶσα ὑπὸ φθόνου διαβήγγυμένη, μηδὲν δὲ πράττειν διὰ τὸν ταῦτα βουληθέντα Θεὸν δυναμένη. Τοῦτο δὲ πάρεστιν ἐναργῶς ὄραν, ὡς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν ἀπίστων καὶ εἰδωλολατρῶν ἀνδρῶν ἀνομία λυτῶσα καὶ πολλάκις ἐπιμήνασα, τέλος διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, τὸ στόμα αὐτῆς ἔφραξεν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου φιμουμένη, τοῦ καὶ αὐτῇ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς φάσκοντος· *Σιωπά, πεφίμωσο.* Ἀνομίαν δὲ νοήσεις τὸν διάβολον, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτὴν πεποιημένον, κατὰ τὸ· *Ἐνεφράγη τὸ στόμα λαλούντων ἀδικῶν. Τ.ς σοφῶν, καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνθήσονται ἐν ἐλέη τοῦ Κυρίου;*

ΩΔΗ ΨΑΛΜΟΥ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΖ'.

Ἐτόλμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτόλμη ἡ καρδία μου, ἕσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρον. Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν. Ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἐκ τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθεία σου. Ὁ τοῦ σωτηρίου

⁷⁸ Matth. v, 3. ⁷⁹ Matth. xiii, 16, 17. ⁸⁰ Marc. iv, 39. ⁸¹ Psal. lxi, 42. ⁸¹ Psal. cvi, 43.

μακαρισμοῦ γενόμενος ἕξιος, δι' οὗ εἰρηται· *Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*, εἰποι ἂν θαρρῶν· *Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός*. Ὁ Προφήτης οὖν, τὰ φίλα καὶ συγγενῆ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δι' ἐναρέτων ἔργων ἐπιτελέσας, τῷ τοιούτων δοτῆρι Θεῷ τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. *Ἄσσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου*· ἀπολαβὼν τὴν ἑμαυτοῦ δόξαν, τουτέστι τὴν προφητικὴν χάριν. *Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου*. Μήποτε τὰς δυνάμεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος διεγείρει διὰ τὴν μέλλουσαν εἰς αὐτὸν γενέσθαι τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπίπνοιαν· καὶ κατὰ διάνοιαν μὲν ἐκλαμβανόντων ἡμῶν τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ αἰσθητήρια, δι' ὧν ὁ νοῦς ἀνακρούεται ὅτε δ' ἂν βούληται· ψαλτήριον δὲ τὰς ἀσωμάτους καὶ λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἃς δὴ παρασκευάζων εἰς τὴν τοῦ *ψαλτήριον καὶ κιθάρα*.

Ἐγώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. Σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· *Ἐγώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ἰκετεύω καὶ δέομαι τάχως ἐπιστῆναι τὴν χάριν, καὶ σὲ τὸν ὕψιστον Θεὸν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑμνούμενον γνωστῆναι, καὶ τὴν σουτοῦ δόξαν φανεράν ποιῆσαι ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτου γὰρ φανερόν, ῥυσθήσονται οἱ ἀγαπητοὶ σου ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας καὶ αἰχμαλωσίας ἣν πεπόνθασιν ὑποχείριοι γενόμενοι. *Σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου*. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Τίς ἦν ὁ ἅγιος αὐτοῦ ἢ ὁ μονογενὴς Παῖς, ὁ ὢν ἀληθῶς ἅγιος καὶ ἀγαπητός, δι' οὗ τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο πρὸς τὴν ἀποδοθεῖσαν εὐχὴν αὐτοῖς ὁ Θεός· πρὸς μὲν οὖν τὴν εὐχὴν τὴν φήσασαν· *Ἐγώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, ἀποκρίνεται λέγων, Ἐγώθησομαι*, πρὸς δὲ τὸ· *Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου*, πάλιν ἀποκρίνεται τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τοῦ, *Ἐγώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ταῦτην τοίνυν, φησὶ, τὴν κοιλάδα, τουτέστι πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, εἰς σκηνὰς διαμετρήσω, ὡστερ χωρομετρῶν καὶ καταγράφων αὐτούς· διαμετρήσω εἰς σκηνὰς κατὰ πᾶσαν πόλιν, καὶ χώραν καὶ κόμην· καὶ πάλιν, σκηνὰς ἑμαυτῷ διαμετρῶν καὶ χωρομετρῶν, τουτέστι τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἔμός ἐστι Μανασσῆς· *καὶ Ἐφραϊμ ἀντιλήψις τῆς κεφαλῆς μου. Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου*. Ἐπειδὴ Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆς υἱοὶ γεγόνασιν Ἰωσήφ, κατέσχον δὲ οἱ ἐκ τούτων τὴν καλουμένην χώραν Γαλαὰδ, καὶ τὴν Συχεμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, ἔνθα τὸ βασίλειον συνειστήκει τοῦ Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο ἑαυτοῦ φησιν εἶναι καὶ τούτους, τὸν δὲ Ἐφραϊμ κατ' ἐξάιρετον διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ συστάσαν βασιλείαν, κραταίωσιν ὀνομάζει τῆς κεφαλῆς ἑαυτοῦ. *Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου*. Τὸν Ἰούδαν βασιλεῖα ἑαυτοῦ εἶναι, λέγει. Πρὸδῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Σωτῆρ

A lectus est, qua dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* 82, confidenter dicat: *Paratum cor meum, Deus*. Propheta igitur cum per bona opera rem Spiritui sancto gratam et acceptam perfecisset, talium largitori Deo presentem orationem emittit. *Cantabo et psallam in gloria mea*: id est, assumpta gloria mea, seu prophetandi gratia. *Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo*. Num forte animæ corporisque sui vires excitat ob adventuram ipsi Spiritus sancti inspirationem; ita ut nos spirituali more membra corporis et sensus excipiamus, quibus mens quandoque voluerit pulsatur; psalterium vero explicemus incorporeas et rationabiles animæ virtutes, quas ad Spiritus susceptionem præparans ait: *Exsurge, psalterium et cithara*.

Πνεύματος ὑποδοχὴν φησιν· *Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα*.

VERS. 6-8. *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua, ut liberentur dilecti tui. Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo: Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Obsecro precorque, cito adesse gratiam, qua te altissimum Deum in cælis celebratum noscamus, et gloria tua per omnem terram manifesta reddatur. Hoc enim peracto, dilecti tui a dura servitute eruentur et a captivitate qua subacti et afflicti sunt. *Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo*. Quis erat sanctus Dei nisi Filius unigenitus, qui vere sanctus et dilectus est: per quem Deus ipsis ad supradictam orationem, quæ sic habet: *Exaltare super cælos, Deus*, respondet, *Exaltabor*; ad illud vero: *Et super omnem terram gloria tua*, rursus congruenter reponit ab his verbis: *Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Hanc, inquit, convallem, id est universam orbem, in tabernacula dimetiar, quasi loca eorum metiens et describens; dividam in tabernacula per singulas civitates, et regiones et vicos: ac rursum, tabernacula mihi dimetiens, ac per loca distribuens; id est universas per orbem Ecclesias.

VERS. 9, 10. *Mens est Galaad, et meus est Manasses: et Ephraim susceptio capitis mei. Juda rex meus, Moab lebes spei meæ*. Quoniam Ephraim et Manasses filii Joseph feruntur, eorumque posteri regionem, quæ Galaad vocabatur, occuparunt, et Sychem et Samariam, ubi regia Israelis erat: ideo illos suos esse dicit, ac Ephraim quia ex ipso regnum constabat, fortitudinem capitis sui per excellentiam vocat. *Juda rex meus, Moab lebes spei meæ*. Judam regem esse suum dicit. Manifestum autem est secundum Apostolum, Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Christum exortum esse ex Juda, a quo regium genus constitutum est. In his item

⁸² Matth. v, 8.

sermo Ephraim et Judam recenset; quoniam totum A
Judæorum genus olim in duo regna dividebatur; vaticinans non ultra futuram hujusmodi divisionem esse, sed totius gentis conjunctionem. Hæc porro completa sunt in adventu Domini et Servatoris nostri Jesu Christi. Eo quippe tempore universa gens Judæorum in unum redacta, neque ultra in regna duo divisa fuit. Quapropter pariter ratione Servator Evangelium regni prædicabat et in omnes tribus eorum discipulos mittebat suos. *Juda rex meus, Moab lebes spei meæ.* Cum hi porro inquit, in primis et in principio vocationis suscepti fuerint; non tamen alienigenæ illi pejores a me alieni erunt; sed etiam ipsum Moab, cui olim vetitum ad Ecclesiam Domini accedere, admittam et excipiam: id enim spero. *Moab lebes spei meæ.* Clarius autem et apertius hæc interpretati sunt Aquila et quinta editio, his verbis, *Moab lebes lavacri mei*; id est, *receptaculum lavaori mei*; Symmachus vero, *Erit*, inquit, *Moab lebes securitatis meæ.* Verum memini audivisse me a quodam Hebræo, sub secreto in hæc loca sententiam tradente: qui his mystice declarari dicebat Christi generationem secundum carnem, quam a genere Moab per Ruth Moabitidem assumpsit, ex qua oriundus est rex David, cujus ex semine Christus Dei secundum carnem genitus est, qui etiam ad Joannis baptismum et ad lavacrum Jordanis accessit. *Moab lebes spei meæ.* His quoque, ut videtur mihi, gratia vocationis Moab a Deo promittitur, non alio modo peragenda, nisi per lavacrum regenerationis. Cum Moab talia promissa sint, paria de reliquis gentibus cogitanda nobis relinquit. Nam cum prophetia Moabitas admittat, qui olim proscripti erant; manifestum est per illos cæteris item gentibus eum bonam spem ascribere.

ἐπαγγέλλεται, ἡμῖν καταλιμπάνει νοεῖν καὶ περὶ τῶν Μωαβίτας προσεται, τοὺς πάλαι ἀπηγορευμένους, ὅαὶ ἐλπιδας ὑπογράφει.

VERS. 11-14. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt. Quis deducet me in civitatem munitiois; aut quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, qui repulisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris? Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.* Id est, Ascendam et ambulabo inter gentes. Idumæi namque ab Esau illo exoso oriundi erant, de quo dictum est: *Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus*⁸³? *et Jacob dilexi, Esau autem odio habui*⁸⁴. Extendam igitur, inquit, calceamentum meum, non amplius in Israel, non in Judæam terram, non in Jerosolyma tantum, sed in illam ipsam odiosam regionem. Ascendam itaque ad illos olim inimicos, atque eos amicorum loco habebō. *Mihi alienigenæ subditi sunt.* Pro quo Aquila quidem ait, *Cum Philisthæis amicitiam inibo*; quinta autem

καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐξ οὗ συνάστη τὸ βασιλειον γένος. Συνάγει δὲ ἐν τούτοις ὁ λόγος τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰούδα, ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν διηρέτο τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο βασιλείας, προφητεύων μηκέτι εἶσθαι τὴν διάστασιν ταύτην, ἀλλ' ἔωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦνωτο γοῦν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὰ πᾶν ἔθνος τῶν Ἰουδαίων, οὐκέτι ἐκ δύο βασιλειῶν διηρημένων. Διὰ καὶ ὁμοίως ἐκήρυττεν ὁ Σωτὴρ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ εἰς πάσας τὰς φυλὰς αὐτῶν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐξαπέστειλεν. Ἰούδας βασιλεύς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Τούτων δὲ, φησὶν, ἐν πρώτοις καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς κλήσεως παραλαμβανομένων, οὐδὲ οἱ τῶν ἀλλοφύλων χεῖρους ἀλλότριαι μου καταστήσονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν Μωὰβ, τὸν ἀπηγορευμένον παραβάλλει εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου προσλήψομαι καὶ ὑποδέξομαι. Τοῦτο γὰρ ἐλπίζω. Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Λευκότερον δὲ καὶ σαφέστερον τὴν διάνοιαν ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· παρ' οἷς ἐρηγεται, Μωὰβ λέβης τοῦ λουτροῦ μου, τουτέστι, δοχεῖον τοῦ λουτροῦ μου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἔσται, φησὶν, ὁ Μωὰβ λέβης ἀμερμυρίας μου. Οἶδα δὲ ἐγὼ ἀκούσας λόγον ἐν ἀπορότητι παραδεδομένον ὑπὸ τίνος Ἐβραίου εἰς τοὺς τόπους· μυστικῶς γὰρ ἔφασε δηλοῦσθαι διὰ τῶν προκειμένων τὴν κατὰ σάρκα τῷ Χριστοῦ γέννησιν ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Μωὰβ παραληφθεῖσαν διὰ τὴν Μωαβίτιν Ρούθ, ἀφ' ἧς γίνεται καὶ Δαυτὶδ ὁ βασιλεὺς, οὗ ἐκ σπέρματος τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα καὶ τὸ λουτρὸν τὸ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ παρεληλυθώς. Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Δοκίμοι ὁ Θεὸς διὰ τούτων καὶ τῷ Μωὰβ ἐπαγγέλλεσθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ἐπειδὴν δὲ τῷ Μωὰβ τοιαῦτα λοιπῶν ἔθνῶν τὰ ὅμοια. Ὅτε γὰρ ἡ προφητεία τοῖς δῆλον, ὅτι δι' ἐκείνων καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀγα-

Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλὼ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς, ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελείψῃ, ὁ Θεὸς, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπων. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσῃ τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. Τουτέστιν, Ἐπιθήσομαι καὶ ἐμπεριπατήσω τοῖς ἔθνεσιν. Ἰδουμαῖοι γὰρ ἦσαν οἱ ἀπὸ τοῦ μεμισθημένου Ἠσαῦ, περὶ οὗ λέλεχται· Οὐκ ἀδελφὸς ἦν Ἠσαῦ τοῦ Ἰακώβ; λέγει Κύριος· καὶ, τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα. Ἐπιβαλὼ οὖν, φησὶ, τὸ ὑπόδημά μου, οὐκέτι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν, οὐδὲ ἐπὶ μόνον τὰ Ἰεροσόλυμα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν τοῦ μεμισθημένου χώραν. Ἐπιθήσομαι οὖν τοῖς πάλαι ἐχθροῖς, ἐν χώρᾳ φίλων καταδέσσει αὐτούς. Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Ἀνθ' οὗ

⁸³ Malach. i. 2. ⁸⁴ ibid. 3.

μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ἐπὶ Φυλισταίους συνεταιρισθήσομαι· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐπὶ τοὺς ἄλλοφύλους ἐντιμωθήσομαι· ὁ δὲ νῆ' ψαλμὸς, Ἐμοὶ ἄλλοφύλοι ὑπετάγησαν. Γνώσεως δὲ Θεοῦ καὶ φιλίας καὶ ἑταιρείας καὶ ἀγάπης σημεῖον τὸ ὑποταγῆναι αὐτῷ τοὺς πάλαι ἀνυποτάκτους, καὶ ἄλλοτριούς μὲν τοῦ Θεοῦ, ὑποχειρίους δὲ δαίμοσι πονηροῖς.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΡΗ'.

Ὁ Θεός, τὴν ἀνεσίμ μου μὴ παρασιωπήσης· ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολοῦ ἐπ' ἐμὲ ἠνολίθη. Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Συνήθως καὶ ἐν τούτῳ ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ τέλος, ὁ μὲν Ἀκύλας, τῷ νικοποῦ, ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος ἐπιτίκτιον εἶρηκε· μονονουχὶ διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὅτι δὴ ἐπὶ τοῖς ἐπιτικτίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοῖς κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίοις, καὶ τὰς παρούσας φωνὰς ἐγκαταλέγειν προσήκει, ἐν αἷς ὁ ἀνθρώπινος αὐτοῦ παρίσταται βίος, καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν παθημάτων. Ὁ Θεός, τὴν ἀνεσίμ μου μὴ παρασιωπήσης· ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολοῦ ἐπ' ἐμὲ ἠνολίθη. Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ὁ παρῶν ψαλμὸς ἀναφέρεται εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τὰ πάθη περιέχων αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἢ Γραφῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, ἐνθα ὁ Πέτρος, τῆς τοῦ προδότου Ἰούδα ἐκπτώσεως μνημονεύσας, καὶ παραινέσας ἕτερον δεῖν παραληφθῆναι εἰς τὸν τῶν ἱβ' ἀποστόλων ἀριθμὸν, μαρτυρίᾳ κέχρηται προφητικῇ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ φασκουσή· Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος· ὥστε κατὰ τὴν Πέτρον διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἰούδα αὐτὴν ταύτην εἰρησθαι τὴν φωνήν, καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας. Ὁ τοίνυν Σωτὴρ διὰ τῶν προκειμένων ἀρχόμενος ἀνθρωπίνως, ὡς γενόμενος ἀνθρώπος, μείνας δὲ Θεός, ὅπερ ἦν, ἱκετεύει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα μὴ κατορθῶσαι τοὺς ἐπιβουλευόντας τῇ ἑαυτοῦ σπουδῇ. Σπουδὴ δὲ αὐτοῦ πᾶσα ἦν σβῆσαι μὲν ἐξ ἀνθρώπων πᾶσαν εἰδωλοατρείαν, ἀνεσιμ δὲ τῷ Πατρὶ καταστήσασθαι ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ ἐν ἐτέροις διδάσκει λέγων· Ἀπαγγεῶ τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Οἱ δὲ εἰς θάνατον αὐτῷ ἐπιβουλευόντες κατασιγάσαι ταύτην αὐτὴν τὴν ἀνεσίμ καὶ κατασιωπήσαι σπουδὴν ἐποιούντο. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ὦ Πάτερ, μὴ συγχωρήσης ἀποσιωπηθῆναι τὴν ἀνεσίμ μου, τὴν εἰς τὴν σὴν τιμὴν καὶ δόξαν σπουδαζομένην. Ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολοῦ ἐπ' ἐμὲ ἠνολίθη. Στόμα δὲ ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολοῦ μάλιστα μὲν καὶ πᾶν τὸ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ἐτύγχανε, τῶν μὲθ' ὑποκρίσεως αὐτὸν Διδάσκαλον καὶ Ῥαββὶ ἑαυτοῦ Σωτῆρα καὶ Κύριον φιλήματι προσέδιδου.

Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με·

A editio, apud allophylos honorabor; quinquagesimus vero nonus psalmus habet, *Mihi alienigenæ subditi sunt*. Notitiæ vero Dei et amicitiae et societatis et dilectionis signum est, ipsi subjici eos, qui olim inobsequentes et Deo alieni erant, pravisque dæmonibus subditi.

1. IN FINEM, PSALMUS IPSI DAVID. CVIII.

VERS. 2, 3. *Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis.* In hoc item de more pro illo, in finem, Aquila, *victorie auctori, Symmachus vero, triumphale*, edidit. Spiritu sancto tantum non docente nos, in triumphalibus Salvatoris nostri et tropæis de morte partis, has voces proferre debere, in quibus humana ejus vita et tolerantia cruciatuum declaratur. *Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis.* Præsens quippe psalmus refertur ad personam Christi, utpote qui passiones ejus complectatur, ut testificatur Actuum apostolorum Scriptura, ubi Petrus cum proditoris Judæ lapsus memorasset, ac monuisset alium ad duodecim apostolorum numerum complendum aggregari oportere, testimonio usus est prophético, ut in præsentī psalmo habetur: *Fiat habitatio ejus deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter*⁸⁵; ita ut secundum Petri doctrinam hæc vox de Juda prolata sit, ut et cæteræ in hoc psalmo expressæ. Salvator igitur ab allatis vocibus humano more orsus, utpote homo factus, manens tamen Deus ut erat, Patrem obsecrat ne insidiatores consilio suo officiant; consilium autem ejus totum erat, ut ex hominibus idololatriam omnem exstingeret, Patri vero laudem in terra constitueret: quod item alibi docet his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁸⁶. Qui autem vitæ ejus insidias parabant, summo studio satagebant ut hæc ipsa laus silentio prorsus mitteretur. Verum tu, inquit, Pater, ne sinas laudem taceri meam, quæ in honorem et gloriam tuam concinnatur. *Quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Os autem peccatoris et os dolosi potissimum erat os Pharisæorum et Scribarum, qui cum hypocrisis ipsam Magistrum et Rabbi vocabant; præsertim autem Judæ, qui Salvatorem et Dominum suum osculo prodidit.*

VERS. 4. *Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahe-*

⁸⁵ Act. 1, 20. ⁸⁶ Psal. cxi, 23.

bant mihi : ego autem orabam. Cum enim illum, utpote beneficium, ac non corporum modo, sed etiam animarum medicum diligere debuissent, illi contra calumnias adversus eum conflabant.

VERS. 5. *Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi : ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea : discipulos meos tantum non opere docens quales esse debeant, si quando in paria incidant. Quia vero in medio dicitur, Ego autem orabam, sed quænam pro illis precaretur scripto non traditur : quispiam non incommode dixerit, ipsum hæc quæ jacent pro illis etiam precatum esse, quæ doctrinæ ipsius affinita orant dicentis : Orate pro lædentibus et persequentibus vos⁴⁷. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. Hac de re dicendum nihil, cum historia evangelica multitudinem beneficiorum, quæ incarnatus hominibus impertiit, complectatur, cum scilicet curaret omnem eorum languorem et infirmitatem.*

VERS. 6-10. *Constitit super eum peccatorem, et diabolus stetit a dextris ejus. Qui etiam ipsum eneruavit, ac omnibus, quæ prius in dextra animæ suæ parte possidere videbatur, ipsum spoliavit. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter : fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua. Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, ejiciantur de habitationibus suis. Verisimile est hæc re ipsa ac secundum nudam litteram contra proditorum post suspensionem ejus completa fuisse; ita ut filii quidem ejus orphani essent, et uxor ejus vidua, cæteraque omnia quæ recensentur ad litteram finem sortirentur, et prædictio Salvatoris nostri, qui hæc futura in psalmo prænuntiabat, vera deprehenderetur. Hæc item intelligas populo Judaico post insidias in Christum structas accidisse. Nam paucis elapsis post crucem annis, tota gens sedibus pulsa est : atque illi quidem interfecti sunt, mulieres vero cum liberis in servitum actæ sunt.*

VERS. 11-13. *Scrutetur fenerator omnem substantiam ejus, et diripiant alieni divitias eorum. Non sit illi susceptor, nec sit miserator pupillis ejus. Fiant nati ejus in interitum, in generatione una deleatur nomen ejus. Symmachus vero sic, Colligat exactor omnia quæ sunt ipsi. Exactores autem Romanorum imperatores sunt, impositum vectigal exigentes. Hi porro omnia Judæorum bona diripuerunt, accurate omnia scrutantes, ita ut occulta etiam invenirent sibi vindicarent. His vero gestis, postquam inimici bona ipsorum inter se dividerint, nemo iis adiutor erit, nec eorum filii parceretur. Deinde quadraginta nondum elapsis annis, Judæorum populus interneccione deletus est.*

⁴⁷ Matth. v, 44.

A ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Δέον γὰρ ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτην, καὶ μὴ μόνον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν· οἱ δὲ διαβολὰς ἐβράπτουν κατ' αὐτοῦ.

Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με· ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Καὶ ἔθετο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου· μόνον οὐ καὶ τοὺς ἐμοὶ μαθητευομένους ἔργῳ διδάσκει, ὁποῖους καὶ αὐτοὺς εἶναι προσήκει, εἰ ποτε τοῖς ὁμοίως περιπέττειεν. Ἐπεὶ δὲ μέσῳ εἰρηται τό· Ἐγὼ δὲ προσηχόμεν· τίνα δὲ ἦν ἡ προσήχου καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ἐμφέρεται· εἴποι δ' ἂν τις εἰκότως, ὅτι ταῦτα προσήχου καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, ἃ δὴ σύμφωνα ἦν ταῖς αὐτοῦ διδασκαλίαις, δι' ὧν ἐφασκε· Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων. B ὕμᾱς. — Καὶ ἔθετο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου. Περὶ τούτων οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἱστορίας περιχοῦσης τὸ πλῆθος τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἐνανθρωπήσας αὐτοῖς παρέχε, θεραπευῶν αὐτῶν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλὸν, καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. Ὁ καὶ σκελίσας αὐτὸν, πάντα ἃ πρότερον ἐδόκει κεκτῆσθαι δεξιᾷ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἀποσπλήσας. Ἐν τῷ κρῖνεσθαι ἐξέλθοι καταδεδικασμένος, καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἀμαρτίαν. Γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος. Γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί, καὶ ἡ γυναῖξ αὐτοῦ χήρα· σαλεύομενοι μεταναστῆτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπαιτησάτωσαν· ἐκβλήθητωσαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. Εἰκόξ καὶ ῥητῶς κατὰ ψιλὴν τὴν λέξιν ταῦτα πάντα πεπληρῶσθαι κατὰ τὸ προδότου μετὰ τὴν ἀνάστησιν αὐτοῦ, ἅμα μὲν ὄρφανῶν γενομένων αὐτοῦ τῶν παίδων, ἅμα δὲ καὶ τῆς γυναῖκος ἐν χρεῖσι κατασῆσθαι, καὶ τῶν ἐξῆς καταλεχθέντων ἀπάντων πρὸς λέξιν τέλος εἰληφόντων, ὡς ἀληθεῦσαι τὴν πρόρῃσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῷ ψαλμοῦ ταῦτα ἔσεσθαι. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατὰ λέξιν πεπληρωμένα μετὰ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλήν· Ὀλίγων γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν διελθόντων ἐτῶν, ἄστατον ἅπαν τὴν γυναῖξ μετὰ τῶν παίδων ἐξηνδραποδίσθησαν.

D Ἐξερευνησάτω δανειστής πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ· καὶ διαρπασάτωσαν ἄλλοτριοὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτω, μηδὲ γενηθήτω οἰκτίρμων τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ. Γενηθήτω τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν, ἐν γενεᾷ μὴ ἐξυλευθῆσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτω, Σηκροσάτω πράκτωρ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ. Πράκτορες δὲ καὶ οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς τῶν ἐπιχείμενον εἰσπραττόμενοι φόρον. Οὗτοι δὲ τὰ Ἰουδαίων διήρπασαν, ἅπαντα ἀκριβῶς ἐρευνησαντες, ὡς καὶ τὰ κεκρυμμένα εὐρεῖν τε καὶ σφετερίσαι. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τῶν πολεμίων τὰ τούτοις προσήκοντα διανεμομένον, οὐδεὶς αὐτοῖς ἐπικουρος ἔσται, οὐδὲ φειδοῦς αὐτῶν οἱ παῖδες ἀξιώθησονται. Εἴτα μ' οὐ διελθόντων ἐτῶν, πανωλεθρίαν ὑπέμεινε δὲ Ἰουδαίων λαός.

Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομιὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἄναντι Κυρίου, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Γενηθήτω ἔναντιον Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πατέρων ἀρετὴ πολλάκις καὶ πλημμελήσαντας ὤνησε παῖδας, ὡς τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Ἀβραάμ ἢ πίστις, ὡς τὸν Σολομῶνα τοῦ Δαυὶδ ἢ εὐσέβεια· πονηρία δὲ πατέρων τοῖς ὁμοίοις παισὶν ἐπαύξει τὴν τιμωρίαν· οὐδεμία γὰρ οὐδαμῶθεν εὐρίσκεται φειδοῦς ἀφορμῆ. Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομιὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἔναντι Κυρίου. Πατέρας δὲ αὐτῶν καλεῖ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ εἴη δυσσεβεῖς χρυσαμένους, τοὺς ἐπὶ τῶν κριτῶν, τοὺς ἐπὶ τῶν βασιλείων, τοὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον παρανομία συζήσαντας. Καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Μητέρα δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐν ἣ τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μαιφονίας ἐτολμήθη τὸ μῦθος. Γενηθήτω ἔναντιον Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πάντα, φησὶ, τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα παράνομα ἀεὶ θεώμενος ὁ Θεὸς, οὐδεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσει φειδοῦς, ἀλλὰ πανολεθρία παραδώσει. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι δῆλον, ὡς οὐ περὶ μόνου τοῦ Ἰουδα, ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν ἡπιστηκότων Ἰουδαίων λέγει· ἀπὸ γὰρ ἐνικοῦ προσώπου ἐπὶ τὸ πληθυντικὸν τῶν αὐτῶν.

Καὶ κατεθώξεν ἄνθρωπον πένητα καὶ πτωχόν, καὶ καταρευγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατώσαι· τουτέστι πεπληγμένον δι' ἃς ἔώρα ἐν αὐτοῖς παρανομίας. Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἔλεγε κλαίων αὐτήν· *Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου.* Ἐθανάτωσε δὲ αὐτὸν, ἄτιος γενόμενος τοῦ εἰς θάνατον παραδοθῆναι. Καὶ ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογία, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον, καὶ εἰσῆλθεν ὡς ὕδωρ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ, καὶ ὡσεὶ ἔλαιον ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ. Γενηθήτω αὐτῷ ὡς ἱμάτιον ὃ περιβάλλεται, καὶ ὡσεὶ ζώνη ἣν διαπαντός περιζώνονται. Τοῦτο τὸ ἔργον τῶν διαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου, καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τῆς ψυχῆς μου. Τῆς προφητείας λεγούσης εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος· *Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κακότηρανται,* ὅπως μὲν οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν Θεὸν δι' αὐτοῦ ἐπιγόντες, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, τῆς ἐκ Θεοῦ καταξιοῦνται εὐλογίας, ὡς πληθύνειν καὶ αὐξάνειν, καὶ τὰ σύμπαντα πληροῦν τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τοῖς πάσι τυγχάνει πρόδηλον· ὅπως δὲ Ἰουδαῖοι, ἀρώμενοι αὐτὸν καὶ βλασφημοῦντες ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, τὴν ἐκ Θεοῦ κατάραν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπῶνται, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ μὴ ἄραι κεφαλὴν, μηδὲ ἀνανεῦσαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς.

Καὶ σὺ, Κύριε, κοίτησον μετ' ἐμοῦ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. Ῥῥῶσαι

VERS. 14-16. *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Patrum virtus sæpenumero etiam filiis peccantibus profuit, ut fides Abrahæ Judæis, Davidis pietas Salomoni: sed pravitas parentum filiis similibus pœnam adauget; ex nullo quippe loco aliqua miserendi occasio reperitur. In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini. Patres autem eorum vocat illos, qui in deserto impie se gesserunt, qui tempore judicum et regum, quique post reditum ex Babylonia inique vixerunt. Et peccatum matris ejus non deleatur. Matrem vero vocat Jerosolymam, in qua cruentum contra Dominum Christum facinus perpetrare ausi sunt. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Cum omnia, inquit, ab eis admessa scelera Deus semper intueatur, nulla ipsos venia dignabitur, sed internectioni tradet. Atque hinc palam est, non de solo Juda, sed de omnibus incredulis Judæis hæc dici: nam a singulari persona ad multos sermonem transulit; non enim jam dicit, ejus, sed, eorum.*

λόγον μετήνεγκεν· οὐκέτι γὰρ εἶπεν, αὐτοῦ, ἀλλ'

VERS. 17-20. *Et persecutus est hominem inopem et mendicum, et compunctum corde mortificare, id est, percussum ob iniquitates quas in ipsis videbat. Quare Jerosolymam deflens dixit ei: Si cognovisses et tu quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Mortificavit autem ipsum, quia in causa fuit cur ad mortem traderetur. Et dilexit maledictionem, et veniet ei; et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimentum, et intravit sicut aqua in interiora ejus, et sicut oleum in ossibus ejus. Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, et sicut zona, qua semper præcingitur. Hoc opus eorum qui detrahunt mihi a Domino, et qui loquuntur mala adversus animam meam. Cum prophetia de persona Salvatoris dicat: Qui benedixerint te benedicti sunt; et qui maledixerint te maledicti sunt; quomodo quidem ii qui in toto orbe Deum per ipsum cognoverunt, ac in ipsum crediderunt, Dei benedictione dignentur; ita ut multiplicentur et augeantur, et Ecclesia Christi omnia impleat, propalam omnibus est: quomodo autem Judæi, qui in ipsum quotidie maledicta et blasphemata verba proferunt, Dei maledictionem sibi ipsi attrahant, etiam hoc manifestum est ex eo quod caput non attollant, neque emergant, ex quo tempore Salvatori nostro insidias struxerunt.*

VERS. 21-24. *Et tu, Domine, fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua. Li-*

⁸⁸ Luc. xix, 42. ⁸⁹ Gen. xxxvii, 29.

bera me, quia egenus et pauper ego sum, et cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum declinat ablatum sum, excussus sum sicut locustæ. Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum. Cum de animarum tam proditoris quam insidiatorum pernicie, necnon de totius Judaicæ gentis repudiatione admodum sollicitus sit, utpole hominum amans; se eorum causa turbari proficitur: quare ait, *Et cor meum conturbatum est intra me.*

VERS. 25-29. *Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, et moverunt capita sua. Adjuva me, Domine Deus meus, et salvum me fac secundum misericordiam tuam. Et sciant quia manus tua hæc, et tu, Domine, fecisti eam.* In resurrectione a mortuis, manus Dei, id est unigenitum ejus Verbum, innotuit, et is qui hactenus plurimis latuerat, apparuit; quando nempe ipse volens sustinuit crucem, confusione contempta⁹⁰, atque idem corpus suum suscitavit, cum sit dextera et virtus Patris. Sciant igitur, ait, quia manus tua hæc, quam opprobriis et cachinnis traducunt, et tu, Domine, fecisti eam: quod tibi placuerit ut ea corpus assumeret. Nam manus Dei est ejus virtus omnium effectrix, quæ non alia est a Dei Verbo, per quod omnia facta sunt. *Maledicent illi, et tu benedices. Qui insurgunt in me confundantur: servus autem tuus lætabitur.* Ad hanc usque diem perseverant Judæi Servatorem blasphemis dictis impetere: at illis blasphema proferentibus, splendidior quotidie prædicatio evadit. *Induantur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Judæi namque post insidias adversus Christum, Dei providentia destituti, pudore circumfusi sunt: Salvator autem et Dominus noster lætitia ad hoc usque tempus impletur, Ecclesia per totum orbem in nomine ejus constituta. *Servus autem tuus lætabitur.* Neque alio modo et sententia servi nomen hic accipere necesse est: divinum quippe Paulum audimus hæc dicentem: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens*⁹¹; ipseque per Isaiam clamat: *Sic dicit Dominus formans me ex utero servum sibi*⁹². *Induantur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Hoc autem ediscas, si consideres qua mente sint Judæi, videntes quidem venenda et sancta sua funditus deleta; illius vero, qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulchrum studio et honoribus celebrari; Ecclesias vero quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt in dies accrescere ac multiplicari, ac cum gloria promoveri. Hæc quippe ipsis oculis cernentes Judæi, qui non confusione et pudore merito induantur?

VERS. 30-31. *Confitebor Domino nimis in ore meo, et in medio multorum laudabo eum, quia astitit a*

με, διτι πτωχός και πένης εἰμι ἐγώ, και ἡ καρδία μου τετάρακται ἐντός μου. Ὡσει σκιά ἐν τῷ ἐκκλῖναι αὐτὴν ἀνταναρῆθη, ἐξετινάχθη ὡσει ἀκρίδες. Τὰ γόνυτά μου ἠσθένησαν ἀπό νηστείας, και ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον. Φροντίζων περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν αὐτῶν, αὐτοῦ τε ἐκείνου τοῦ προδότου και τῶν τὴν ἐπιβουλήν αὐτῶν συνεσκευασμένων, περὶ τε τῆς ἀποβολῆς και ἀποπτώσεως τοῦ παντός Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ταραττεσθαι ὡς φιλόνητος ὑπὲρ αὐτῶν ὁμολογεῖ· Διό φησι· Καὶ ἡ καρδία μου τετάρακται ἐντός μου.

Καγὼ ἐγεγνήθη δρειδος αὐτοῖς· εἰδοσάν με, και ἐσάλευσαν κεφαλὰς αὐτῶν. Βοήθησόν μοι, Κύριε ὁ Θεός μου, και σῶσόν με κατὰ τὸ ἔλεός σου. Καὶ γνώτωσαν, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτὴν. Ἐν τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει γνωστὴ γέγονεν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ μονογενῆς αὐτοῦ Λόγος, και ὁ τέως τοὺς πολλοὺς λανθάνων, ἐφανερῶθη, ὡς αὐτὸς ἐκὼν ὑπέμεινε σταυρὸν, ἀσχύντης καταφρονήσας, και αὐτὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀνέστησε σῶμα, δεξιὰ και δύναμις ὦν τοῦ Πατρὸς. Γνώτωσαν τοίνυν, φησὶν, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, ἢ ὀνειδίξουσι και χλευάζουσι, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτὴν, τῷ εὐδοκῆσαι σῶμα αὐτὴν ἀναλαβεῖν. Χεὶρ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ ἀπάντων δύναμις αὐτοῦ, οὐχ ἑτέρα οὐσα τοῦ δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καταράσσονται αὐτοὶ, και σὺ εὐλογῆσεις. Οἱ ἐναντιοτάμενοι μοι ἀσχυρῆθησαν· ὁ δὲ δούλος σου εὐφρανθήσεται. Μέχρι και σήμερον διέμειναν οἱ Ἰουδαῖοι ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος χρώμενοι βλασφημίαις· ἀλλ' ἐκείνων βλασφημούντων, περιφανέστερον ὁσημέραι τὸ κήρυγμα γίνεται. Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐντροπῆν, και περιβαλέσθωσαν ὡσει διπλοῖδα τὴν ἀσχυρῆν αὐτῶν. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ ἐπιβουλήν, ἔρημα τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς γερόμενοι, ἀσχυρῆν περιβάλλοντο· ὁ δὲ Σωτὴρ και Κύριος ἡμῶν εὐφροσύνης εἰπέτι και νῦν πληροῦται, διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης καθεστῶσης Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ δούλος σου εὐφρανθήσεται. Οὐδὲ τοῦτο ἡμᾶς τὸ ῥῆμα λαβεῖν εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν ἀναγκάσει· ἀκούομεν γὰρ και τοῦ θεσπεσίου Παύλου λέγοντος, διτι Ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφῆν δούλου λαβὼν και αὐτὸς δὲ διὰ Ἡσαίου βοᾷ· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον ἑαυτῷ. Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐντροπῆν, και περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα τὴν ἀσχυρῆν αὐτῶν. Καὶ τοῦτο μάθοις ἀν' ἐπιστήσας ποίας ἄρα Ἰουδαίων παῖδες κέχτηνται διανοίας ὀρώντες τὰ μὲν ἑαυτῶν σεμνὰ και ἄγρια ἐκ βάθρων ἠφανισμένα, τοῦ δὲ πρὸς αὐτῶν ἀτιμία περιβληθέντος, σταυρῷ τε και θανάτῳ παραδοθέντος, τὸ μὲν τοῦ θανάτου μνήμα σπουδαῖς τε και φιλοτιμίαις τετιμημένον, τὰς δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσας

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ σφόδρα ἐν τῷ σπῶματι μου, και ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτὸν δι'

⁹⁰ Hebr. xii. 2. ⁹¹ Philipp. ii, 7. ⁹² Isa xlii, 5.

παρόστη ἐκ δεξιῶν πέντητος, τοῦ σώσαι ἐκ τῶν καταδιωκότων τὴν ψυχὴν μου. Πολλῶν τίνων ἢ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἐθνῶν, καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησιῶν; Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰπών· Ὁπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν μέσῳ τῶν Ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ Κυρίου τῷ Πατρὶ μεγίστη πρόδειον εὐχαριστία.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΘ'.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Σφόδρα ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ λόγον ἐπέσημήνατο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς· Εἰ οὖν Δαυὶδ ἐν πνεύματι καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; οὐ γὰρ ἐκτὸς Πνεύματος ἁγίου οἶδός τε ἦν ὁ Δαυὶδ εἰπεῖν τὸ· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Πόθεν γὰρ παρὴν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἡ γνώσις ἢ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν ὀνομασμένον αὐτοῦ Κύριον κοινολογίας; Ὁ μὲν οὖν θρόνος τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν κατασημαίνει, ἡ δὲ κάθισις ἐπὶ βέβαιον καὶ ἑδραῖον καὶ ἀσάλευτον τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ διαμονῆς· τὸ δὲ, ἐκ δεξιῶν, εἶναι καὶ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς δωρημάτων κοινωνόν. Πάντα γὰρ τὰ δεξιὰ, φαειρὰ τε καὶ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια χορηγεῖ ὁ Υἱὸς ὡς παρὰ Πατρός. Ἐχθροὺς δὲ φησὶ τοὺς διὰ τοῦ προτεταγμένου ψαλμοῦ δεδηλωμένους· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. Πάντας γὰρ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ θήσει ὁ Πατὴρ διαγγέλλεται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ.

Ῥάβδος δυνάμειος ἐξαποστελεῖ Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυριεῦε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Ῥάβδος δυνάμειος ἐν τούτοις ἡγοῦμαι τὸν εὐαγγελικὸν λόγον εἰρησθαι. Ἐπιστησὸν δὲ μήποτε καθ' ἕτερον τρόπον Ῥάβδος δυνάμειος εἴρηται ἐνταῦθα ἢ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ κεκλημένη Ῥάβδος σιδηρᾶ. Ὁ μὲν οὖν εὐαγγελικὸς λόγος, ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμειος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας ἀπαγγελτικῆς, ἡ παιδευτικῆ καὶ σωτήριος εἴη ἂν Ῥάβδος· ἡ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας καθαιρετικῆ λεγομένη σιδηρᾶ, δι' ἧς ὡς σκευὴ κεραμῆος συντριβεῖν λέγεται τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι καὶ ἐν αὐταῖς μέσοις ἔθνεσι μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων συνεστήσατο, ἀναγκαίως λέλεκται ὅτι, Ῥάβδος δυνάμειος σου ἐξαποστελεῖ Κύριος, ἵνα κατακυριεύσῃς ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμειος σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἀρίων, ἐκ γαστροῦ πρὸ εὐσφόρου ἐγέννησά σε. Ἀκύλας, Ἀπὸ μήτρας ἐξωρθρισμένης σοι δρόσος παιδιότητός σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὡς κατ' ὄρθρον σοι δρόσος ἡ νεότης σου· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐκ μήτρας ἀπὸ ὄρθρου σοι δρόσος νεότητός σου. Καὶ εἰσὶ γὰρ διὰ τούτων τῆς ἐνσάρκου γεννήσεως αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν σημαίνειν. Ἀπὸ γὰρ μήτρας, φησὶ, γενήσεται δρόσος ἐξωρθρισμένη τῆς παιδιότητός σου· ἢ ἐκ μήτρας γε-

⁹⁹ Matth. xviii, 20. ¹⁰⁰ Matth. xxii, 45.

A dextris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam. Multorum : quorum nisi omnium gentium quæ in ipsum crediderunt, et Ecclesiarum quæ in toto orbe sunt? Ipse namque est qui dixit : Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum ⁹⁹. Ideo per totum orbem in medio Ecclesiarum magnæ a Domino gratiarum actiones Patri emittuntur.

PSALMUS IPSI DAVID. CIX.

VERS. 1, 2. Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Hoc dictum valde accuratum ac verum esse Salvator significavit dicens : Si ergo David in spiritu vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est ¹⁰⁰? neque enim sine Spiritu sancto poterat David hæc proferre, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis. Quomodo enim humanæ cognitioni accidisset notitia communicationis quam Pater habet cum eo qui Dominus ipsius David dicitur? Thronus itaque regiam ejus dignitatem declarat; sessio autem firmitatem, stabilitatem et immobilitatem permansionis ejus in regno. Illud autem, a dextris, declarat ipsum dextrorum Patria munus esse participem. Omnia quippe dextera, læta, bona et salutaria quasi a Patre Filii subministrat. Inimicos autem vocat eos qui in præcedenti psalmo declarati sunt; neque tantum eos, sed etiam omnes adversarias virtutes. Pater eni in præsentī psalmo se omnes sub pedes ejus prostraturum esse denuntiat.

VERS. 3. Virgam virtutis emittet Dominus ex Sion, et dominare in medio inimicorum tuorum. Virgam [virtutis] arbitror hoc loco evangelicum sermonem dictum esse. Observa porro, num forte secundum aliam rationem virga virtutis hic dicatur ea, quæ in secundo psalmo virga ferrea nuncupatur. Evangelicus itaque sermo, qui Servatoris nostri virtutem et ejus œconomiam annuntiat, virga doctrinalis et salutaris fuerit; illa vero qua inimicos suos et Ecclesiæ hostes prosternit ac destruit, ferrea vocetur, qua dicitur inimicos suos tanquam vasa figuli contriturus esse. Quia igitur Christus Ecclesias suas in mediis urbibus et gentibus inter inimicos et hostes constituit, necessario dictum est : Virgam virtutis tuæ emittet Dominus, ut domineris in medio inimicorum tuorum.

VERS. 4. Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te. Aquila, ab utero diluculo excitato tibi ros pueritiæ tuæ; Symmachus, velut diluculo tibi ros juventutis tuæ; quinta autem editio, ex utero diluculo tibi ros juventutis tuæ. Hisque videtur generationis ejus carnalis œconomiam significare. Ab utero enim, ait, erit ros matutinus pueritiæ tuæ; sive ex utero fiet tibi ros tuus diluculo in juventute tuæ. Hisque arbitror declarari, non ex semine viri, sed

ex Spiritu sancto, carnalem generationem consti-
tuit. Nam quemadmodum ros superne de cælo de-
fluens, sic in utero prægnantis matris ejus, carnis
constitutio facta est in infantia ipsius. Pro illo autem,
ex ventre, sive ex utero, Hebraicum habet *Mariam*.
Aliquo autem narrante novi, Hebraicam vocem hic
Mariam meminisse : nam illud, *Mariam*, Mariæ no-
men significat ; ita ut his nominatim Deipara com-
memoretur.

τῆς Μαρίας μνημονευσάσης· τὸ γὰρ, *Μαριάμ*, τὸ Μαρίας ὄνομα σημαίνει, ὡς ὀνομαστὶ διὰ τούτων τῆς
Θεοτόκου μνημονουθείσης.

VERS. 5-8. *Juravit Dominus, et non penitebit
eum, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem
Melchisedech. Dominus a dextris tuis confregit in
die iræ suæ reges. Judicabit in nationibus, implebit
ruinas, conquassabit capita in terra. De torrente in
via bibet, propterea exaltabit caput. Hæc admodum
consequenter videntur prædictis verbis subnexa
esse. Etiamsi enim ortum ex utero passus sis, ait,
atque veluti ros ex Spiritu sancto, assumpta carne,
factus sis in infantia tua ; at non pari alque cæteri
homines ratione vitæ exitum sortieris ; sed in æternum
Deo et Patri sacerdos manebis : siquidem id
definitum, et a Patre tuo cum juramenti affirmatione
pronuntiatum est.*

ALLELUIA. CX.

VERS. 1-5. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde
meo, in consilio justorum et congregatione. Inscriptio
præsentis ac sequentium psalmorum declarat, hæc
non per psalterium pronuntiata fuisse, neque cantici
locum tenere, neque orationis, neque aliorum quæ in
titulis feruntur ; sed esse hymnos gratiarum actionis :
quare inscripti sunt, Alleluia, quod Græce versum,
laudem Dei significat. Confitebor tibi, Domine, in toto
corde meo, in consilio justorum et congregatione.
Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates
ejus. Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia
ejus manet in sæculo sæculi. Admodum vero con-
gruenter post traditam de Salvatore nostro prophe-
tiam, hymnus gratiarum actionis his verbis sub-
jungitur, ex ipsius Servatoris persona recitatus,
qui Patri suo de salute omnibus hominibus con-
cessa gratias refert. Nam confessio ex Scripturæ
usu modo peccatorum declarationem significat, modo
gratiarum actionem exhibet. Statim enim in
Evangelii ipse Servator noster ait : Confiteor tibi,
Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a
sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.
Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia
mihi tradita sunt a Patre, et nemo novit quis est
Filius nisi Pater, et quis est Pater nisi Filius, et
cui voluerit Filius revelare* 95. -- *In consilio ju-
storum et congregatione. Magna opera Domini,
exquisita in omnes voluntates ejus. Non pravo-
rum et perversorum virorum ; sed probarum et
rectarum animarum, gratiarum actionum hymnum*

95 Luc. x, 21, 22.

νήσεται σοι δρόσος σου θρονον ἐν τῇ νεότητι σου. Στ-
μαίνεσθαι δὲ διὰ τούτων ἠγοῦμαι τὸ μὴ ἐκ σπέρματος
ἀνδρός, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος συστήναι τὴν ἑσαρ-
κον γέννησιν. Οἷα γὰρ δρόσος ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ
φερομένη, οὕτω πως ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς κυοφορούσας
αὐτὸν μητρός ἢ τῆς σαρκὸς ὑπέστη σύστασις ἐν τῇ
παιδιότητι αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐκ γαστρὸς, ἢ, ἀπὸ
μήτρας, τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, *Μαριάμ*. Οἶδα δὲ εἰς τοῦ-
το τινὸς ἀκούσας, ὡς τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἐνταῦθα

Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, Σὺ
ιερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.
Κύριος ἐκ δεξιῶν σου συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς
αὐτοῦ βασιλεῖς. Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει
πτώματα, συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς. Ἐκ χει-
μάρβρου ἐν ὁδῷ πλεῖται, διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν.
Σφόδρα μοι δοκεῖ ἀκολουθῶς τῇ προγεγραμμένῃ λέξει
συνήφθη τὰ προκειμένα. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα γέ-
νεσιν τὴν ἀπὸ μήτρας ὑπέμεινας, φησί, καὶ γενέσθαι
οἷα δρόσος ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ παιδιότητι σου
σάρκα ἀναλαβὼν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώ-
ποις καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ βίου ποιήσεις· διαμε-
νεῖς δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ιερῶμενος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.
Τοῦτο γὰρ ὄρισταί, καὶ μεθ' ὄρου βεβαιώσεως τοῦτο
ἀποπέφανται πρὸς τοῦ σου Πατρός.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΠΙ.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ
μου, ἐν βουλήῳ εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Τὰ τῆς
προγραφῆς τοῦ προκειμένου καὶ τῶν ἐπεξῆς αὐτῷ
παρίσταναι μὴ διὰ ψαλτηρίου εἰρησθαι τὰ προκει-
μένα, μηδὲ ὧδῆς ἐπέχειν τόπον, ἀλλὰ μηδὲ προσε-
χῆς, μηδὲ τινος τῶν ἄλλων προγραφῶν, εἶναι δὲ
ὑμνους εὐχαριστηρίους· διὸ καὶ ἐπιγεγραμμένοι
εἰσὶν, Ἀλληλουία, ὅπερ μεταβαλλόμενον εἰς τὴν
Ἑλλάδα φωνὴν αἴνον Θεοῦ σημαίνει. Ἐξομολογή-
σομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλή
εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου,
ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐξ-
ομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ,
καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς μετὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν
περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προφητεῖαν εὐχαριστήριος
ὑμνος διὰ τῶν προκειμένων συνάπτεται, ἐκ προσώπου
λελεγμένος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, εὐχαριστοῦντος τῷ
ἑαυτοῦ Πατρὶ ἐπὶ τῇ πάντων τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ.
Ἡ γὰρ ἐξομολόγησις ἐστὶ μὲν ὅτε κατὰ τὴν συνθήκην
τῆς Γραφῆς ἀμαρτιῶν ὁμολογίαν σημαίνει, ἐστὶ δὲ
ὅτε εὐχαριστίαν παρίστανει. Αὐτίκα δ' οὖν ἐν Εὐαγγε-
λοις αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· Ἐξομολογήσομαι σοι,
Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀ-
ἐκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀ-
ἐκάλυψας αὐτὰ ἡπλοῖς. Ναί, ὁ Πατήρ, οὗτοι οὕτως
ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάντα παρεδόθη
μοι ὑπὸ τοῦ Πατρός, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς
ἐστίν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τίς ἐστίν ὁ Πατήρ
εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱός ἀποκρυ-

λύσαι. Ἐν βουλή τῶν ἀγίων καὶ συναγωγῇ. Μετάλλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Οὐκέτι σκολῶν ἀνδρῶν οὐδὲ διαστρόφων, ἀλλ' ἀγαθῶν καὶ εὐθειῶν ψυχῶν τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον δώσω σοι τῷ ἔμμαντοῦ Πατρὶ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος Ἐκκλησίαν. Βουλὴν δὲ εὐθέων ὠνόμασε τὰ τάγματα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀγίων συναγωγὴν δὲ δευτέρον τάγμα μετὰ τὴν βουλὴν τῶν εὐθέων σημαίνει, τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ δευτέρον τοῦ πληθους ἄθροισμα.

Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Μνηστὰν ἐποίησατο τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ· ἐλπίμων καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος, τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ· ἰσχύρ ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἐθνῶν· ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις. Πιστά πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, ἐστηρικμέναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιτημένα ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐθύτητι. Λύτρωσιν ἀπέστειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐνετείλατο εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ. Ἄριστον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Μήποτε, ἐπεὶ ὁ φοβούμενος οὔτε τελειῶται, ἢ μὲν εἰσαγωγὴ διὰ φόβου κατορθοῦται, τὸ δὲ τέλος δι' ἀγάπης; ἢ γὰρ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλει τὸν φόβον. Τοιοῦτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως ἀγαπῶν Κύριον τὸν Θεόν. Σύνεσις δὲ ἀγαθῆ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἴνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἡ σύνεσις τότε ἀγαθὴ τυγχάνει, ὅτε ἔργοις ἐπιτελεῖται· διὸ τὴν σύνεσιν οὐχ ἀπλῶς ἀγαθὴν εἶπεν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἴνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τέλος γὰρ τῶν μακαρίων τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ παρεστάναι λάξιν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Μακάριος ἀνήρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οὕτως εἴπωθε καλεῖν πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν προσιόντα τῷ Θεῷ. Παρίσταται δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ διεσταλμένως μετὰ τὸν Ἰσραὴλ καὶ μετὰ τὸν οἶκον Ἀαρῶν, καὶ μετὰ τὸν οἶκον Λευὶ, τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι, ὡς ἐν ἐτέροις εἴρηται. Τίνες γὰρ ἂν εἴεν μετὰ τούτους οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἀλλ' ἢ οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλογενεῖς; Οὐκοῦν ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς ψαλμῷ οὐκ ἄλλος τις ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος τοῦ ἐξ ἐθνῶν προσεληλυθότος τῷ Θεῷ λαοῦ· ὄντινα ὀνομάζει φοβούμενον τὸν Κύριον. Οὐ μὴν ἦδη που μακάριος ὁ τοιοῦτος, εἰ μὴ καὶ τὸ ἐξῆς αὐτῶν ἐποιεῖτο· τουτέστι τὸ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θέλειν σφόδρα, ἀσφαλῶς δὲ τὸ θέλειν κέκτηται, ὡς ἂν μὴ ἐπάναγκας μηδὲ παρὰ προαίρεσιν φυλάττοιτο τις τὰς ἐντολάς, ἀλλ' ἐθελοντῆς, καὶ μετὰ τοῦ στέργειν σὺν πάσῃ προθυμίᾳ καὶ γνησίως ἀγαπᾶν τὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ φυλακὴν.

* I Joan. iv, 18.

tibi Patri meo reddam. His porro significat Ecclesiam ejus gratia per totum orbem fundatam; consilium autem rectorum vocavit ordines suorum in Ecclesia sanctorum; congregationem vero, ordinem alterum post consilium rectorum nuncupat, qui in Ecclesia ejus alterum constituit multitudinis cœtum.

VERS. 4-10. *Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in sæculum testamenti sui: virtutem operum suorum annuntiavit populo suo; ut det illis hæreditatem gentium: opera manuum ejus veritas et judicium. Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate et æquitate. Redemptionem inisit populo suo, mandavit in æternum testamentum suum. Sanctum et terribile nomen ejus: initium sapientiæ timor Domini. Num forte, quoniam qui timet non perfectus est, initiatio per timorem, consummatio per dilectionem efficitur? Nam perfecta charitas foras mittit timorem* *. Talis autem fuerit quisquis ex toto corde, tota anima et virtute Dominum Deum diligit. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum. Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. Tunc bona intelligentia est, quando operibus completur: quare non dixit tantum intelligentiam bonam, sed etiam omnibus facientibus eam. Laudatio ejus manet in sæculum sæculi. Finis enim beatorum est, ut apud Deum sint, et ipsi assistant, solique ejus theologiæ et laudi vacent.*

αὐτῷ, καὶ μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεολογίᾳ καὶ αἰνέσει σχο-

ALLELUIA. CXI.

VERS. 1-3. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi. Ita solet appellare omnes qui ex gentibus ad Deum accedunt. Id vero declaratur ex eo, quod distincte post Israel, post domum Aaronis, et post domum Levi, timentes Dominum ad hunc Deum Dei provocentur, ut alibi dicitur. Post illos enim quinam illi Dominum timentes esse possent, nisi ex gentibus peregrini et alienigenæ? Itaque in psalmo quem tractamus, non alius fuerit populus qui beatus prædicatur, ab eo qui ex gentibus ad Deum accessit: quem appellat timentem Dominum. Neque tamen ille statim beatus, nisi quæ sequuntur fecerit; id est ut mandata ejus valde cupiat, ac voluntatem firmiter teneat; nec coactus, aut præter animi affectum mandata custodiat, sed libens et cum alacritate complectatur, ac sincere diligat mandatorum Dei observationem.*

VERS. 4-6. *Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors et miserator et justus.* Is qui beatus prædicatur, proprium lumen non deserit, doctrinam suam non omnibus, sed rectis exoriri faciens, ac lumen cognitionis intus in rectorum generatione præbens, ac rectos illuminans. *Jucundus vir qui miseretur et commodat.* Non occludit viscera sua, sed bona sua egentibus impertit : quia hoc præceptum implet : *Quis est fidelis et prudens æconomus, qui in tempore conservis dabit tritici mensuram ? Beatus ille servus quem cum venerit dominus ejus, inveniet sic facientem. Vere dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum* 97. *Disponet sermones suos in judicio, quia in æternum non commovebitur.* Talis, inquit, homo, et qui talia agit, neque cadet, neque commovebitur a sua supra petram statione. Non enim principum minas reformidabit, non pertimescet eos, qui in tempore calamitatis se conturbare ac confundere conantur.

VERS. 7, 8. *In memoria æterna erit justus, ab auditione mala non timebit.* Non ex verbis mendacii, quæ veritatem quidem præferunt, sed contra Dei cognitionem sese exserunt, sinistri quidpiam patietur, utpote fundatus supra petram, quem nihil separare possit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus : non commovebitur donec despiciat inimicos suos.* Ideo, inquit, non commovebitur ; sed neque ab auditione mala timebit, quia *paratum cor ejus est sperare in Domino.* Quod Symmachus vertit, *firmum cor ejus sine sollicitudine in Domino.* Ideo hujusmodi tumultus despicit : neque modo inimicos non pertimescit ; verum etiam eorum cladem, ob spem in Deo locatam, exspectat.

VERS. 9, 10. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi, cornu ejus exaltabitur in gloria. Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet : desiderium peccatoris peribit.* Quoniam totus hic sermo de iis qui fide initiati sunt, et de populo ex gentibus, qui per divinam doctrinam Dei cultum suscepit, pronuntiatum est, consequenter etiam memorat eos ex circumcissione, qui profectum gentium indigne ferunt. Quare dictum est, *Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet ;* quia iniquus quidem legem accepit, sed eam transgressus est. Hujusmodi autem est quisquis ex circumcissione ob salutem nostram dentibus suis fremit. Imo etiam idipsum usu venit gentilibus qui infideles sunt, ac de profectu suorum, qui ad divinam vitæ rationem translati sunt, infremunt. Cæterum utrique ordines, de iis qui in Christo perfecti sunt furentes, tabescent, ac desiderium eorum peribit.

Ἐξαντέλλων ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν, ἐλεῆμων καὶ οἰκτιρῶν καὶ δίκαιος. Ὁ μακαριζόμενος τὸ οἰκτεῖν φῶς οὐ διαλείπει, ἐξαντέλλων οὐ πᾶσι, τὴν διδασκαλίαν δὲ τοῖς εὐθέσιν αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς γνώσεως φῶς ἔδωκεν ἐν τῇ τῶν εὐθῶν γενεᾷ παρέχων, καὶ τοὺς εὐθεῖς φωτίζειν. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν καὶ κηρῶν. οὐκ ἀποκλείει τὰ ἑαυτοῦ σπλάγγνα, ἀλλὰ μεταδίδωσι τῶν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις, διὰ τὸ φυλάττειν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν· Τίς ἄρα πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν κηρῷ δώσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις ; Μακάριος ὁ δούλος ἐκεῖνος, ὃν ἔλωθν ὁ κύριος αὐτοῦ εὐρήσει ποιῶντα οὕτως. Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, ὅτι εἰς τὴν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται. Ὁ τοιοῦτος, φησὶ, καὶ ταῦτα πράττων, οὕτε πεσειται, οὕτε σαλευθήσεται τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν στάσεως. Οὕτε γὰρ ἀπειλαῖς ἀρχόντων πτήξει, οὕτε τῶν θορυβεῖν καὶ ταράττειν αὐτὸν πειρωμένων ἐν καιροῖς περιστατικοῖς.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῆς οὐ φοβηθήσεται. Οὐδ' ἐκ λόγων ψευδῶν, ἐπαγγελιομένων μὲν ἀλήθειαν, ἐπηρμένων δὲ κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, πείσεται τι δεινόν, ἅτε δὴ θεθεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ μηδενὸς αὐτὸν χωρίζοντος ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ· οὐ μὴ φοβηθῆ, ἕως οὗ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα, φησὶν, οὐ σαλευθήσεται, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῆς φοβηθήσεται, ἐπειδὴ ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κυρίῳ. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐποίησεν· Ἐδραία ἡ καρδία αὐτοῦ ἀμέριμος ἐν Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο τῶν τοιούτων θορύβων καταφρονεῖ· καὶ οὐ μόνον οὐ δέδωκε τοὺς δυσμενεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνων ἤτταν διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα παραμένει.

Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὸ κέρα αὐτοῦ ὑψώθησεται ἐν δόξῃ. Ἀμαρτωλὸς δύνεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει καὶ τακθήσεται, ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. Ἐπειδὴ περὶ τῶν διὰ πίστεως τελειουμένων ὁ πᾶς λόγος, καὶ περὶ τοῦ ἐξ ἔθνων λαοῦ τοῦ κατὰ τὴν θείαν διδασκαλίαν θεοσεβοῦντος, εἴρηται, ἀκολουθῶν μνημονεύει καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς διαπριομένων ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ ἔθνων. Διὸ λέλεκται· Ἀμαρτωλὸς δύνεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει καὶ τακθήσεται, ὡς τοῦ παρανόμου μὲν εὐληφτότος νόμον, παραβεβηκότος δὲ αὐτόν. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ ἐκ περιτομῆς, ὃς ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύχει. Ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἔθνων ἄπιστοι ταῦτον πάσχουσιν ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ αὐτῶν μεταβεβηκότων ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν. Πλὴν ἀμφοτέρω τὰ τάγματα διαπριομένα κατὰ τῶν ἐν Χριστῷ τελειουμένων ἐτακθήσεται, τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀπολλυμένης.

97 Luc. xii, 42-44.

ΑΛΛΗΛΟΓΙΑ ΑΓΓΑΙΟΥ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΙΟΥ. ΠΙΒ. A ALLELUIA AGGÆI ET ZACHARIÆ. CXII.

Αινείτε, παῖδες, τὸν Κύριον, αινείτε τὸ δρομα Κυρίου. Εἶη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Πάντα τὸν διὰ τὸ φοβεῖσθαι Κύριον μακάριον γεγεννημένον ἄνδρα ὑποτυπωσάμενος ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, τὸν τε βίον τῶν τοιούτων καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν, καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις παρὰ Θεῷ τέλος ὑπογράφας ἐν τῷ προκειμένῳ, τίνες ποτέ εἰσιν οὗτοι, καὶ τίνων τυγχάνουσι παραπλήσιοι διδάσκει, παῖδας αὐτοὺς καλῶν διὰ τὸ νεαρὸν καὶ ἄρτιγενές τῆς κατὰ ψυχὴν ηλικίας, καὶ τούτους ἐπὶ τὸν αἶνον καλεῖ τοῦ Θεοῦ. Ἄντι τοῦ, παῖδες, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος δούλους ὠνόμασαν φήσαντες· Ὑμνεῖτε, δούλοι, Κύριον, ὑμνεῖτε τὸ δρομα Κυρίου. Δούλων γὰρ οὐδὲν διεννηνοχασιν οἱ παῖδες, φόβῳ δουλείας παιδαγωγούμενοι. Εἶη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὡς ἀγνωστοὶ τοῖς παισὶν ὅπως χρῆ τὸν Κύριον ὑμνεῖν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα δίκην παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλου τὰς φωνὰς αὐτὰς παραδίδωσιν. Εὐχὴ δὲ αὕτη ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν τῶν παιδῶν ἀναπεμπομένη, ὡς ἂν διαμεῖνῃ ἡμῖν τὸ τοῦ Κυρίου δρομα εἰς τὸ διηκεῖς, μὴ φεύγον ἡμᾶς, ἀλλ' ἀναπαυόμενον τῷ ἡμετέρῳ βίῳ.

Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ δρομα Κυρίου. Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἡ δόξα αὐτοῦ. Καὶ πότε τίλους ἔτυχεν ὁ λόγος ἀλλ' ἤ μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Πρὸ γοῦν ταύτης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μόνῃ ἐλέγετο γνωστός εἶναι Θεός, C καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δρομα αὐτοῦ, τῶν ἔξω τῆς Ἰουδαίας ἐθνῶν δαίμοσι καταδεδουλωμένων καὶ πνεύμασιν ἀκαθάρτοις, καὶ τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἀντεχομένοις τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου μηδὲ εἰς ἔννοιαν ἤκοντος. Ὅτε γε μὴν ἐπιφανεῖς αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ πάντα διεπέμψατο τὰ ἔθνη, τηνικαῦτα πληροῦται ὁ δὲ τῶν προκειμένων φωνῶν τοῖς πᾶσι παραδοθεὶς ὄμιλος.

Τίς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ; Διδάσκειται δὲ διὰ τούτων ὁ νέος λαός, ὡς εἰ καὶ ἀνελήφθη ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὖν καὶ οὕτω πλήρης ἐστὶ πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἀπολαύει τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ. Ἄρα οὐ δοκεῖ μέ- D γα εἶναι τὸ εἰρημένον; Ἄλλ' ὅταν ἐννοήσῃς περὶ τίνος εἴρηται, σφόδρα ἐστὶ καταδεές. Πῶς γὰρ ἐν οὐρανοῖς κατοικεῖ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν, ὁ πανταχοῦ παρῶν, ὁ λέγων· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ, καὶ οὐ Θεὸς πρόβωθεν, ὁ μετρήσας τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ τὴν γῆν δρακί, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς; Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, διὰ τοῦτο τῶς οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ, συγκαταβαίνων τῇ παχύτητι αὐτῶν· εἶτα κατὰ μικρὸν ἀνάγων αὐτῶν τὴν διάνοιαν καὶ πετρῶν τὴν γνώμην καὶ ἀναβιβάζων, ἡρέμα ἐπάγει ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, τρυτέστι καὶ ἄνω καὶ κάτω. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὴν

VERS. 1, 2. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in sæculum. Cum in præcedenti psalmo viros omnes, qui quod timeant Dominum beati effecti sunt, repræsentaverit, ac eorum vitam et institutum secundum Deum, finem quoque vito donandi apud Deum sunt, descripserit; in præsentem quinam illi et quibusnam similes sint declarat, pueros appellans, quia quoad animæ ætatem juvenes et recens nati sunt: hos quoque ad laudem Dei provocat. Pro illo, pueri, Aquila et Symmachus, servi, interpretati sunt dicentes: Hymnis celebrate, servi, Dominum, hymnis celebrate nomen Domini. Pueri namque nihil a servis differunt, utpote timore servitutis instituti. Sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum. Quasi pueris ignorantibus, quomodo Dominum laudare oporteat, propheticus Spiritus instar pædagogii ac præceptoris voces tradit. Hæc porro oratio est pro nobis pueris emissa, ut nomen Domini perpetuo nobiscum maneat, nos minime fugiens, sed in vita nostra conquiescens.

VERS. 3, 4. A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini. Excelsus super omnes gentes Dominus, super cælos gloria ejus. Et quandonam hic sermo finem accepit, nisi post adventum Servatoris nostri Jesu Christi? Nam ante illum in sola Judæa Deus notus esse dicebatur, et in solo Israele magnum nomen ejus erat, dum gentes quæ extra Judæam erant, dæmonibus et impuris spiritibus subditæ, ac idololatriæ addictæ essent: cum nomen Domini ne quidem in mentem veniret illis. Quando autem ipse Dominus noster Jesus Christus adveniens, discipulos suos in omnes gentes emisit, tunc impletus est hymnus per has voces universis traditus.

VERS. 5, 6. Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, et humilia respicit in cælo et in terra? His docetur novus populus, etiamsi Dominus noster assumptus est, et ad dexteram Patris sedet, attamen totam terram plenam esse et gaudere ejus inspectione. Annon illud magnum esse videatur? At si consideres de quo dictum sit, hoc longe inferius illo erit. Quomodo enim in cælis habitat, qui cælum et terram implet, qui ubique præsens dicit: Deus appropinquans ego sum, et non Deus procul: qui mensus sum cælum palmo, et terram pugillo⁹⁸, qui contineo gyrum terræ? Sed quoniam tunc illi sermo cum Judæis erat; ideo fortasse hoc loquendi modo est usus, eorum sese crassitudini attemperans: ac deinde paulatim eorum mentem erigens et attollens, in cælum et in terram adducit, id est sursum et deorsum. Id vero ait ob Judæorum imbecillitatem, qui idolis dediti erant, et deos adora-

⁹⁸ Jer. x, 11; Isa. xl, 12.

bant in locis ac templis inclusos. Cum ait igitur, *in cælo et in terra*, ausam præbet cogitandi eum ubique atque hic et illic esse, et omnia pervadere. Non enim ut quispiam in cælo conclusus, procul terrena conspicit; sed ubique præsens, incomprehensus, incircumscriptus, omnibusque astans. Videntur quo pacto paulatim auditorum mentem sublevet? Non enim ideo interrogat, ut quis de gloria Dei digna loquatur, sed pro captu hominum. Et alibi quoque cælum dicitur esse thronus Dei, quia cælestes virtutes istic Dei gloriam firmiter obtinent; terra vero scabellum, quia homines in terra extrema divinorum vix capere valent. Hic vero David postquam auditorem de terra erexit, ad aliud Dei virtutis argumentum progreditur dicens :

χωρῆσαι δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ ἀναστήσας ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ δαίγμα λέγων ·

VERS. 7-9. *Suscitans de terra inopem et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui; qui habitare facit sterilem in domo, matrem de filiis lætantem.* Virtutem Dei pro voluntate sua quælibet commutantem celebrat. Non solum enim, inquit, pauperem divitiis et gloria afficit, sed etiam cum principibus populi collocat, et ad imperium evehit. Magnæ quippe et inenarrabilis virtutis est parva erigere. Potest item hic versus de populo ex gentibus dici : de quo ait propheta : *Et propterea benedicet tibi populus pauper, et civitates hominum injuria affectorum benedicent tibi. Fæisti enim omni civitati humili adjutor, et iis qui animo deficiebant propter indigentiam, tegumentum : ab hominibus malignis erues eos : tegumentum silientium, et spiritus hominum injuria affectorum*⁹⁹. Hunc enim pauperem et populum egenum a vilibus rebus, a dedecore turbulentorum animi motuum, et a stercore gentilitiarum abominationum erigens, sedere faciet cum principibus Israelis, qui populus ejus est. Sunt autem apostoli principes vel patriarchæ Hebraicæ gentis : quibuscum habitabunt quotquot ex gentibus crediderunt. Idipsumque dicit Dominus : *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum*¹. Est itaque sermo ille universalis. Quod si quis illum anagogico more excipere velit, is deprehendet hoc ipsum in adventu Christi factum esse. Quid enim natura nostra egentius? Autamen illam excitavit primitiasque nostras extulit, atque in altissimum cælum sedere fecit. Stercus autem hoc loco dicit vilitatem illam, et repentinam, quæ inde facta est, mutationem, omnia ipsi facilia et pervia esse declarans. Hæc et beata Anna, hymnum in gratiarum actionem Deo offerens, dicit : *Dominus pauperem facit, et ditat; humiliat, et erigit; suscitavit de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, ut sedere faciat cum optimatibus populi, et thronum gloriæ in hereditatem ipsis tribuens*². Hæc porro videmus

Ἀ ἀσθένειαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, τὴν πρὸς τὰ εἴδωλα ἐποπ-
μένην, καὶ θεοὺς προσκυνοῦσαν τοὺς ἐν τόποις καὶ
ναοῖς συγκεκλεισμένους. Εἰπὼν γοῦν, ἐν τῷ οὐρανῷ
καὶ ἐν τῇ γῆ, δίδωσι νοεῖν, ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ, κά-
κεῖ καὶ ἐνταῦθα, καὶ διὰ πάντων ἔχει. Οὐ γὰρ ὡς ἄ-
τις ἐν οὐρανῷ συγκεκλεισμένος πρόβρῳθεν βλέπει τὰ
ἐν τῇ γῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῶν καὶ ἀχώρητος ὢν καὶ
ἀπερίγραπτος καὶ πᾶσι περίστατμος. Εἶδες πῶς
κατὰ μικρὸν πτεροῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκούοντων; Οὐ
γὰρ ζητεῖ ὅπως ἂν τις τῆς δόξης εἴποι τοῦ Θεοῦ τέως
ἐπάξιον, ἀλλ' ὅπως ἐκείνους χωρητόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ
θρόνος Θεοῦ λέγεται ὁ οὐρανὸς ἐκ τοῦ τὰς οὐρανίας
δυνάμεις παγίως ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐν-
ιδρυμένην ἔχειν· καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον, διὰ τὸ ἐπὶ γῆς
τοὺς ἀνθρώπους τὰ τελευταία τῶν περὶ Θεοῦ μόλις
γῆς τὸν ἀκροατὴν ὁ Δαυὶδ, ἐφ' ἕτερον ἔρχεται τῆς

B Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας
ἀνυψῶν πένητα, τοῦ καθίσει αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων,
μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ· ὁ κατοικίζων στεί-
ραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην.
Ἵμνεῖ τὴν δυνάμιν τοῦ Θεοῦ, βραδίως μεταβάλλου-
σαν ἃ βούλεται. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πλουτίζει τὸν
πένητα καὶ δοξάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχουσι τοῦ λαοῦ
συγκαθίστησι, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει. Μεγάλως γὰρ
δυνάμει καὶ ἀφάτου ἢ τὰ μικρὰ ἐπαίρειν. Δύναται
δὲ ὁ στίλιος καὶ περὶ τοῦ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν λαοῦ λέγει-
σθαι, περὶ οὗ φησιν ὁ προφήτης· Καὶ διὰ τοῦτο εὐλό-
γησθε σὲ ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνθρώπων
ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε. Ἐγένου γὰρ πόσις
πόσις ταπεινῆ βοήθους, καὶ τοῖς ἀθύμησασιν δι' ἐρ-
δειαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων ποτηρῶν βύση αὐτοῖς·
σκέπη διεψόντων, καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμέ-
νων. Τοῦτον γὰρ τὸν πτωχόν καὶ πένητα λαόν, ἀπὸ τῶν
χαμαιζήλων πραγμάτων ἐγείρας, καὶ τῆς ἀτιμίας τῶν
παθῶν καὶ τῆς κοπρίας τῶν Ἑλληνικῶν μυσσημάτων,
καθίσει μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ, ὄντος λαοῦ
αὐτοῦ. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀπόστολοι ἀρχόντες τοῦ Ἑβραίων
λαοῦ, ἢ καὶ οἱ πατριάρχαι, μεθ' ὧν κατασκευάσω-
σιν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες. Καὶ τοῦτο φησιν ὁ Κύ-
ριος· Πολλοὶ ἤξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν,
καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ,
καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.
Ἔστι μὲν οὖν ὁ λόγος καθολικός. Εἰ δὲ τις κατὰ
ἀναγωγὴν αὐτὸν βουληθεῖ, εὐφεται τοῦτο πάλιν ἐπὶ
τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενόμενον. Τί γὰρ τῆς
ἡμετέρας φύσεως πτωχότερον; Ἄλλ' ὅμως αὐτῆ
ἤγειρε καὶ ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, καὶ εἰς οὐ-
ρανὸν ἐκάθισε τὸν ὑψηλότερον. Κοπρίαν δὲ ἐνταῦθα
τὸ εὐτελὲς λέγει, καὶ τὴν ἐκείθεν ἀθρόον γινόμενὴν
μεταβολὴν, δεικνύς ὅτι πάντα αὐτῷ βραδία καὶ εὐκο-
λα. Ταῦτα δὲ καὶ ἡ μακαρία Ἄννα εἶρηκε, τὸν χαρι-
στήριον ὕμνον προσφέρουσα τῷ Θεῷ· Κύριος πτω-
χίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοὶ καὶ ἀνυψοί, ἀνιστῶ
ἀπὸ γῆς πένητα, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἐγείρει πτω-
χόν, καθίσει μετὰ δυναστῶν λαοῦ, καὶ θρό-
νον δόξης κατακληρονομήσιν αὐτοῖς. Ὁρόμει

⁹⁹ Isa. xxxv, 3, 4. ¹ Matth. viii, 11. ² I Reg. ii, 7, 8.

δὲ ἀτὰ διηλεκῶς ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ γινόμενα. Ὡς τὸν μακάριον Δαυὶδ, ποιμένα ὄντα, βασιλέα πεποιήμε· οὕτω τὸν Ἰωσήφ, εἰς δουλείαν μεταπεσόντα, ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἐκάθισε θρόνον· οὕτω τὸν Μωσέα, προβατῆα γενόμενον, δημαγωγὸν ἀπέφηνε τοῦ λαοῦ, καὶ θεὸν ἐχειροτόνησε τοῦ Φαραῶ· οὕτω τὰ ἔθνη, τῇ δουλείᾳ τῆς ἀσεθείας δουλεύοντα καὶ τῇ κόπρῃ τῆς ἀμαρτίας καὶ βδελυγμίας ἐπικαθήμενα, τῶν τοῦ Ἰσραὴλ δεδωρημένων ἡξίωσαν ἀγαθῶν· οὕτω τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν εἰς αὐτὸν καταπεσοῦσαν τὸν τοῦ ἄδου τυθμένα, ἀνέλαβε καὶ ἀνήγαγε, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΓ'.

Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Ὕμνος καὶ οὗτός ἐστι τὰς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρασχεθείσας εὐεργεσίας διεξιῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν διηγούμενος, καὶ τῶν εἰδώλων κωμῶδῶν τὴν ἀσθένειαν. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος ὁ ὕμνος τοῖς ἐξ ἔθνων πεπιστευούσι, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης ἀπὸ πλάνης ἀπὸ πλάνης· μανθάνουσι γὰρ ὅσον τὸ μέσον τῶν οὐκ ὄντων πρὸς τὸν ὄντα, καὶ ὡς εἰς ἐστὶ Θεός· Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἀπὸ λαοῦ ἑτερογλώσσου· ἡ δὲ Σύμμαχος, Ἐκ λαοῦ ἀλλοφώνου, ἐκδέδωκεν. Ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ, ὅτε διὰ Μωϋσέως τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐποίησαντο οἱ ἀπὸ τοῦ προτέρου λαοῦ, βραχὺ τι μῆριον τῆς γῆς καὶ σφόδρα εὐτελῆς γωνία τῆς ἀπάσης οἴκουμένης, Ἰουδαία, ἐξελεχτο τῷ Θεῷ, καὶ ἔθνος ἐν τῷ Ἰουδαίων· ἐπεὶ δὲ, τῆς σωτηρίου ἐπιφανείας τῆς χάριτος ἀπλωθείσης καθ' ὅλης τῆς οἴκουμένης, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ ὑψηλὸς οὐκ ἐπ' ἔθνος τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη γέγονεν ὁ Κύριος.

Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσεὶ ἀρνία προβάτων. Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σοὶ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; τὰ ὄρη, ὅτι ἐσκίρτησατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ, ὡσεὶ ἀρνία προβάτων; Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. Δοκεῖ μοι πάλιν ἐντεῦθεν ὁ λόγος τῆν προφητείαν ποιέσθαι τῆς τῶν ἔθνων ἀπάντων κλήσεως. Πάλαι μὲν γὰρ, φησὶ, κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, Ἰουδαία μόνη γέγονεν ἀγίασμα τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνος Ἰσραὴλ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλαι μὲν μερικῆ τις γέγονεν ἀσθησις θαλάσσης, καὶ ποταμοῦ καὶ ὄρων καὶ βουνῶν· νῦν δὲ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς γῆς κινεῖσθω καὶ σαλευέσθω· μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὠδινησάτω, ὅπως πληρωθῆ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Ἠσαίου προφήτου· Τίς

¹ Isa. LXVI, 8.

A passim ab universorum Deo effici. Sic beatum Davidem, qui pastor erat, regem constituit, sic Josephum in servitutem delapsum, in regio throno sedere fecit; sic Moysen, qui pastor fuerat, oratorem populi denuntiavit, et deum Pharaonis constituit; sic gentes quæ impietatis servituti subactæ erant, et stercorei peccati et abominationis insidebant, bonis Israel collatis dignatus est; sic humanam naturam quæ in ipsum inferni profundum deciderat, recepit, reduxit, et supra omnem principatum, potestatem et dominationem sedere fecit, ac supra omne nomen, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro prolatum.

ALLELUIA. CXIII.

B VERS. 1, 2. *In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus.* Hic quoque hymnus est, qui beneficia commemorat Judæis a Deo collata, atque Dei virtutem enarrat, idolorumque imbecillitatem deridet. Convenit item hic hymnus gentilibus qui crediderunt, et ab idolorum errore liberati sunt: discunt enim quantum intersit inter eos qui non sunt et eum qui est, et quod unus idemque sit Veteris et Novi Testamenti Deus. Pro illo autem, *De populo barbaro; Aquila, De populo alterius lingue; Symmachus, De populo alterius vocis*, edidit. *Facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus.* Olim namque cum prior ille populus, Moyse duce, transitum faceret ex Ægypto, modica quædam terræ portio, et exiguus totius orbis angulus, Judæa scilicet, a Deo electa fuerat, atque una Judæorum natio. Cum autem per salutarem adventum gratia in toto orbe effusa esset, a solis ortu usque ad occasum laudabile fuit nomen Domini: ac excelsus non super unam Israelis gentem, sed excelsus super omnes gentes fuit Dominus.

C VERS. 3-8. *Mare vidit, et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. Quid est tibi, mare, quod fugisti, et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum? Montes, exsultastis sicut arietes, et colles, sicut agni ovium? A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob, qui convertit petram in stagna aquarum, et præruptum in fontes aquarum.* Videtur mihi rursus hic sermo prophetiam edere de gentium omnium vocatione. Olim namque, ait, cum populus ex Ægypto egrederetur, sola Judæa facta est sanctificatio Dei, et solus Israel sub potestate ejus erat. Et olim quidem particularis sensus maris erat, et fluminis et montium et collium: nunc vero universum terræ elementum moveatur et concutiat; imo potius secundum Aquilam, *parturial*, ut impleatur quod dictum est per Isaiam prophetam: *Quis audivit talia, et quis vidit sic? Si parturivit terra in die una, et nata est gens tota simul?* ² Nam cum vocatio

gentium et Dei gratia in universum hominum orbem effundenda esset, necesse prorsus erat simulacra gentium a sæculo stabilita, commotionem et concussionem pati, et dæmones in ipsis habitantes fugere, ut populus ex gentibus per totum orbem Deo nasceretur.

τοὺς ἐν αὐτοῖς δαίμονας φυγεῖν, ἵνα τῷ Θεῷ γεννηθῇ
VERS. 1-4 (1). *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcumque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Hic mihi videtur Spiritus sanctus populi ex circumcissione abjectionem subindicare, atque orationes ipsis tradere ad confitendum, hæcque verba ex ipsorum persona proferre ; quis declarat ipsos virtutem sibi prospicientem non ulterius habere : hisque instituantur ad obsecrandum et dicendum : Nos quidem indigni sumus gratia, qua donantur omnes gentes : at ne nobis hæc facias, Domine ; sed propter nomen tuum quod ab initio invocatum est super nos, neque ex justitiis nostris, sed ex misericordia et veritate tua id concedas. Nam si non misereris, gentes dicent : Ubi est Deus eorum ? Ne vero unquam hoc dictum proferant, concede ac tribue nobis misericordiam tuam. Etiam si enim nos inspectio tua non amplius gubernet, sed persuasum habemus te esse in cælo, et ea facere quæ velis.*

VERS. 5-18. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcumque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum ; os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non vident ; aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt ; manus habent, et non palpabunt ; pedes habent, et non ambulabunt ; non vociferabuntur in gutture suo. Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. Domus Israel speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Domus Aaron speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Qui timent Dominum speraverunt in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Dominus memor nostri benedixit nobis. Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron : benedixit iis qui timent Dominum, pusillis cum majoribus. Adiciat Dominus super vos, super vos et super filios vestros. Benedicite vos a Domino, qui fecit cælum et terram. Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui vivimus benedicemus Domino, ex hoc nunc et usque in sæculum. Hi versiculi in quibusdam exemplaribus a psalmo cxiiii distincti ac separati sunt ; ita ut hæc cxiv psalmum constituent. At,*

(1) Psal. cxiv, juxta Hebræos. Vid. infra apud

A ἤκουσε τοιαῦτα, καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως ; Εἰ ὠδινε γῆ ἐν μῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐτέχθη ἔθνος εισάπαξ ; Τῆς γὰρ κλήσεως τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μελλούσης χεῖσθαι καθ' ὅλης τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἀνάγκη πᾶσα ἦν τὰ ἐξ αἰῶνος ἰδρυμένα σεβάσματα τῶν ἐθνῶν σάλον καὶ κλόνον παθεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός.

B *Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα τῶν χειρῶν ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰνίττεσθαι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὴν ἀποβολήν, εὐχὴν τε αὐτοῖς παραδίδόναι εἰς ἐξομολόγησιν, ἐκ προσώπου τε αὐτῶν τὰ παρόντα φάσκειν, δι' ὧν παρίστανται μηκέτι ἔχοντες τὴν ἐπισκοποῦσαν αὐτοῖς θεῖαν δύναμιν· δι' ὧν διδάσκονται δέεσθαι καὶ παρακαλεῖν διὰ τοῦ λέγειν· Ἡμεῖς μὲν ἀνάξιοι τῆς χάριτος, ἧς κατηξίονται πάντα τὰ ἔθνη· ἀλλὰ μὴ ἡμῖν ποιήσης Δέσποτα· ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μὴ ταῖς ἡμῶν δικαιοσύναις, ἀλλὰ τῷ σὺ ἐλέει χάρισαι καὶ τῇ σῆ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ μὴ ἐλεήσεις, ἐροῦσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ἀλλ' ἵνα μὴ ποτε τοῦτον εἰπωσι τὸν λόγον, χάρισαι ἡμῖν καὶ δώρησαι ἑλεός σου. Κἂν γὰρ μὴ ἡμᾶς μηκέτι ἡ σὴ ἐπισκοπὴ διακυβερωῖ, ἀλλὰ πεπαισμηθῶ σε εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ταῦτα ποιῶν ἄπερ ἔβουλήθης.*

C *Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσουσι, ῥίνας ἔχουσι καὶ οὐκ ὀσφρανθήσουσι, πόδας ἔχουσι καὶ οὐ περιπατήσουσι, οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λαρυγγί αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιούντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς. Εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, εὐλόγησεν τὸν οἶκον Ἀαρῶν· εὐλόγησε τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Προσθέτω Κύριος ἐφ' ἡμᾶς, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν. Εὐλογημένοι ἡμεῖς τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οὐχ οἱ νεκροὶ αἰθέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβα-*

Euseb. EDIT.

ροτες εις ἄβδον. Ἄλλ' ἡμῖς οἱ ζῶντες εὐλογήσομεν τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Διέσταλται καὶ ἰδίως ἀφώρισται τοῦ ριγ' ψαλμοῦ ἐν τισι τῶν ἀντιγράφων τὰ προκειμένα, ὥστε εἶναι ριθ' ψαλμὸν τὸν μετὰ χειρας. Ἐπειδὴ δὲ, ἐγκύψας αὐτῇ τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, τοὺς αὐτῶν χαρακτήρας συνημμένους εὑρον καὶ τὰς λέξεις, ἐπέστησα καλῶς ἀκολουθῆσαι τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, συνάψαι τε τοῖς προτέροις τὰ προκειμένα, ὥστε εἶναι μέρος αὐτὰ τοῦ ριγ' ὕμνου. Δοκεῖ οὖν τὰ προκειμένα ἀνηρτησθαι τῶν προτέρων· παιδεύονται γὰρ οἱ παῖδες οἷς ἐλέγετο· *Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον*, τουτέστιν ὁ νέος λαός, ποῖον Κύριον προσήκει αἰνεῖν· δῆλον δὲ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐν τῇ ἐξόδῳ Ἰσραὴλ τῇ ἐξ Αἰγύπτου τὰ τοσαῦτα θαυμάσια διαπραξάμενον. Ἐκείνοις οὖν ἀκολουθῶν οἱ αὐτοὶ διδάσκονται τοὺς πάλαι νενομισμένους αὐτῶν θεοὺς ὅποιοι τινες ἦσαν μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἄψυχοι καὶ πάσης αἰσθήσεως ἔστερημένοι, ὅτι νεκρά, καὶ κωφὰ καὶ τυφλά εἰδῶλα, οὐδὲν ὅμοιον ἔχοντα, οὐ φημι τῷ μεγάλῳ καὶ παραδοξοποιῷ ποιητῇ τῶν ὄλων, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἐμφύχων, οἷς κεν. Κάκεινα μὲν, λέγω δὴ τὰ ἐμψυχα ζῶα, Θεοῦ ὅσοι ἀνθρωπίνων ἔργων ἀναπλάσματα τυγχάνουσιν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ὅτι ἔκλινε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Ὁ πάλαι φοβούμενος τὸν Κύριον, ἤδη προκόψας ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ μεταβάς ἐπὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἶποι ἂν, Ἠγάπησα· τίνα δὲ, ἢ δηλαδὴ Κύριον τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ δυνάμει καὶ ψυχῆς, ὥστε ἔνεκεν αὐτοῦ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ ἀληθείας, πάντα τε ὑπομείναι πειρασμὸν, καὶ πάντα κίνδυνον ὑποστῆναι προθύμως διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην; Ὅτι ἔκλινε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Περιέσχωρ με ὠδίνες θανάτου, κινδύνοι ἄβδον εὐροσάρ με· θλίψον καὶ ὀδύνην εὐρον, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην. Ὁ Κύριε, ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου· ἐλεήμων καὶ δίκαιος ὁ Κύριος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ. Φυλάσσων τὰ ρήπια ὁ Κύριος, ἔταπεινώθη, καὶ ἔσωσέ με. Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπανσίν σου, ὅτι Κύριος ἐνηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλετο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶ, διὰ τὸν Θεὸν ὑπομείνας ἠγάπησα. Οὐ γὰρ παρὰ προαιρέσειν, οὔτε φεύγων, προθύμως δὲ ἑμαυτὸν τούτοις ἄπασιν ἐπιτιδοὺς, ἔστερξα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· ὡς δύνασθαι λέγειν· *Ἐνεκὲν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν*. Πάντα γὰρ ταῦτα ἠγάπησα διὰ τὸν Κύριον, καὶ ἀγαπήσας τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην.

Ἐθαροστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων. Ὁ κόσμος οὗτος αὐτὸς τέ ἐστι θνητός, καὶ χωρὶον ἀποθνησκόντων ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἢ σύστασις· τὸ δὲ σύνθετον ἄπαν διαλύεσθαι πέφυκεν· ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρος ὄντες τοῦ

A cum inspecto Hebræorum libro, eorum dictiones et characteres conjunctos esse repererim, Hebræorum librum sequendum esse, atque prioribus hæc conjungenda esse æstimavi, ita ut hæc pars sint centesimi decimi tertii hymni. Videntur itaque hæc præcedentibus cohærere. Nam pueri illi, quibus dictum est, *Laudate, pueri, Dominum*, id est, novus populus, edocentur quem Dominum laudare par sit. Palam autem est eum ipsum esse, qui in exitu Israel de Ægypto tanta miracula edidit. Consequenter igitur ad illa edocentur ipsi, ne ignorent quinam fuerint illi ab se olim dii existimati, quod scilicet anima omnique sensu caruerint, fuerintque mortua, muta et cæca idola, nihil simile habentia, non dico magno et mirabilium editori, omnium opifici, sed ne vel postremis eorum quæ anima et sensu prædita sunt : sed inanimata prorsus materia fuerint. Et illa quidem, animalia inquam animata, Dei Verbo constiterunt : at illi gentium dii, ut putabantur, humanorum operum figmenta sunt.

B μέτεστιν αἰσθήσεως· πάντη δὲ ἄψυχος ὕλη καθέστη· Λόγῳ συνέστηκεν· οἱ δὲ τῶν ἔθνῶν νενομισμενοὶ

ALLENLUIA. CXIV.

VERS. 1, 2. *Dilexi quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ, quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo*. Qui olim Dominum timebat, jam a timore profectus, et ad dilectionem Dei transgressus, jure dixerit, *Dilexi* : quem porro, nisi Dominum Deum, ex toto corde, virtute atque anima ; C ita ut propter ipsum, vel ad mortem usque concertet pro veritate, ac quamvis tentationem sustineat, quodvis periculum alacriter præ Dei amore subcat ? — VERS. 3-8. *Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo*. *Circumdede runt me dolores mortis, pericula inferni invenerunt me*. *Tribulationem et dolorem inveni, et nomen Domini invocavi*. *O Domine, libera animam meam, misericors et justus Dominus, et Deus noster miseretur*. *Custodiens parvulos Dominus, humiliatus sum, et salvabit me*. *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi*. *Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu*. Hæc, inquit, omnia propter Deum perpessus dilexi illum. Non enim præter voluntatem, neque refugiendo, sed alacriter me his omnibus tradidi, et hæc amplexus noster propter amorem Dei ; ita ut dicere valeamus : *Propter te mortificamur tota die* *. Hæc quippe omnia dilexi propter Dominum ; ac cum diligerem, nomen Domini invocavi.

VERS. 9. *Placebo coram Domino in regione viventium*. Hic mundus vere et ipse mortalis, et morientius locus est. Quia enim rerum visibilibus constitutio composita est, omne vero compositum solvitur ; cum in mundo et pars mundi simus, æ-

* Psal. XLIII, 22.

cessario naturæ universi consortes sumus; at illic non est immutatio vel corporis vel animæ. Neque enim est cogitationis aberratio, neque sententiæ variatio, cum nulla calamitas pacatum tranquillumque cogitationum ordinem auferat. Illa item est regio viventium, ubi se maxime Deo placitum propheta prænuntiat; ut qui a nullo extraneo ex numero viventium abscindendus sit. Illa regio est, in qua neque nox, neque somnus, mortis imago, neque cibus, neque potus, infirmitatis nostræ fulcimenta, nec quidpiam eorum quæ extrinsecus molestiam creant; sed regio viventium, nec per peccatum morientium; at vera vita viventium in Christo Jesu.

ALLELUIA. CXV.

VERS. 10-12. *Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? In Hebraico exemplari hæc cum præcedentibus conjuncta sunt, ita ut horum sententia cum præmissis cohæreat, et pars eorum sit. Nam cum dixisset ibi: Convertere, anima mea, in requiem tuam; ac rursum: Placebo in conspectu Domini in regione viventium; hic subiungit hæc verba: Credidi, propter quod locutus sum. Aliam quippe esse regionem viventium præter humanam vitam credidi, esseque item animæ requiem aliam præter terrenam habitationem. Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Memetipsum humiliavi, et admodum affixi: ita enim interpretatus Symmachus est, dicens: Afflictus sum valde. Id vero præstiti, quod scirem, omnem hominem esse mendacem; quare contendens ac sollicitudinem gerens, ne, utpote homo, falso de me hanc sententiam protulerim: Placebo in conspectu Domini in regione viventium. Ideo cum futuræ vitæ et animæ requiei, necnon regioni viventium fidem habeam, et hæc locutus sim quia credebam, ne a promissione labar, nec spe frustratus evadam, memetipsum valde humiliavi.*

Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Nam ratiocinia hominum miserabilia, et fallaces cogitationes nostræ sunt; siquidem corruptibile corpus aggravat animam, et terrenum tabernaculum mentem curis gravem onerat: vixque terrena conjectare possumus, ac quæ præ manibus sunt cum labore deprehendimus. Cœlestia vero quis investigavit? Attamen ego non ut homo locutus sum; alias enim mentitus essem: sed Dei verbis ac pollicitationibus credidi.

VERS. 17. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus: pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus et filius ancillæ tuæ. Dirupisti*

κόσμου, ἀναγκαιώς τῆς τοῦ παντός φύσεως ἀπολαύμεν· ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις, οὔτε σώματος, οὔτε ψυχῆς. Οὐδὲ γὰρ ἔστι λογισμοῦ παρατροπή, οὔδὲ μετάθεσις γνώμης, οὔδε μιᾶς περιστάσεως τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀτάραχον τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης. Χώρα ἔστιν ἐκεῖνη τῶν ἑστι ζώντων, ἐν ἣ ἄριστος εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ ὁ προφήτης κατεπαγγέλλεται, ὡς ὑπ' οὐδενὸς μέλλον τῶν ἐξωθεν διακόπτεσθαι ζώντων. Ἐκεῖνη χώρα ἐν ἣ οὐκ ἐνὶ νύξ, οὐκ ἐνὶ ὑπνος τὸ τοῦ θανάτου μίμημα, οὐκ ἐνὶ βρώσις, οὐκ ἐνὶ πόσις τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπερβείματα, οὐ τῶν ἐξωθέν τι περιστατικῶν· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ ἀποθησκόντων διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΠΙΓ'.

B *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Συνήπαι καὶ ταῦτα τοῖς πρὸ αὐτῶν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ ἀντιγράφῳ, ὥστε ἀπρητῆσθαι τὴν ἐν αὐτοῖς διάνοιαν τῶν προελεγμένων, καὶ μέρος εἶναι αὐτῶν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ εἰρήκει· Ἐπίστευσον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσιν σου· καὶ πάλιν· Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων· ἐνταῦθα δὲ ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. Εἶναι γὰρ χώραν ζώντων ἑτέραν παρὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπίστευσα, καὶ εἶναι τῆς ψυχῆς ἀνάπαυσιν ἑτέραν παρὰ τὴν ἐπὶ γῆς διατριβὴν· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, καὶ σφόδρα ἐκάκωσα· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἐκωκῶθη σφόδρα. Τοῦτο δὲ ἐποίησα, ἐπειδὴ περὶ ἡπιστάμην, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· διόπερ ἀγωνιῶν καὶ φροντίζων, μὴ ἄρα καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος ἀποφηνάμενος περὶ ἑμαυτοῦ καὶ εἰπὼν· Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων, ψεύσωμαι· τοῦ χάριν πιστεύσας τῇ μελλούσῃ ζωῇ καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀναπαύσει, καὶ τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων, καὶ διὰ τοῦ πιστεύσαι λαλήσας ταῦτα αὐτά, ἵνα μήποτε ἐκπέσω τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ψευσθῶ τῆς ἐλπίδος, ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν σφόδρα.*

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Λογισμοὶ γὰρ ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαί ἡμῶν. Φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρῖθει τὸ γεῶδες σκῆνος τοῦ πολυφροντίδα· καὶ μόλις εἰκάζομεν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν χερσὶν εὐρίσκομεν μετὰ πόνου. Τὰ δ' ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξιχνίασεν; Ὅμως ἐγὼ οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἐλάλησα· ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐψεύσάμην· ἀλλ' ἐπίστευσα τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις.

Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ποτήριον τοῦ σωτηρίου λήψομαι, καὶ τὸ δοῦμα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Ὁ Κύριε, ἐγὼ ὁ δοῦλος σός, ἐγὼ

δοῦλος σός και υἱός τῆς παιδείας σου. Διέρ-
ρηξας τοὺς δεσμούς μου. Υἱὸν παιδείας φησὶν
ἑαυτοῦ, τῆς Ἐκκλησίας. Δεσμούς δὲ οἷς σειραῖς τῶν
ἁμαρτημάτων κατεσφίγγετο. Ἐλευθερωθεὶς
δὲ τῆς ἁμαρτίας, και υἱός τῆς σῆς παιδείας γινόμε-
νος τῆς Ἐκκλησίας, τῶν προτέρων ἀνέστην ἁμαρ-
τημάτων διὰ τῆς σῆς χάριτος. *Σοὶ θύσω θυσιαν*
αινέσεως, και ἐν ὄνοματι Κυρίου επικαλέσομαι.
Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παν-
τός τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου,
ἐν μέσῳ σου, Ἱερουσαλήμ. Προκοπήν σημαίνει τῷ
ταῦτα λέγοντι, φησὶ δὲ τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ. Τῷ γὰρ,
Σοὶ θύσω θυσιαν αινέσεως, τοῦ σώματος και τοῦ
αἵματος, φησὶ, μεταλήψομαι, και ἐν τῇ τούτων μετα-
λήψει τὸ ὄνομα σου επικαλέσομαι, και τὰς εὐχα-
ριστηρίους εὐχὰς σοὶ τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἔνδον ἐν
μέσῳ τῆς ἀληθοῦς Ἱερουσαλήμ, και ἐναντίον παντός
τοῦ λαοῦ, και τὰς ἐπαγγελίας ἃς ποτε ἐποιήσαμην.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΖ'.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαιρέ-
σατε αὐτόν, πάντες οἱ λαοί· ὅτι ἐκραταιώθη τὸ
ἔλεος αὐτοῦ ἐφ' ἡμῶς, και ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυ-
ρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀνακαλεῖται τοίνυν ὁ λό-
γος ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ ἀλλογενῆ και
ἀλλόφυλα ἔθνη· εἶτα ἀποδιαστείλας τῶν ἔθνῶν τοὺς
λαοὺς ἐπιλέγει· *Ἐπαινεσάτωσαν αὐτόν πάντες*
οἱ λαοί. Νοήσεις δὲ τὴν διαφορὰν ἐπιστήσας τῇ προ-
φητεῖᾳ τῆ λεγούσῃ παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ· *Χαῖρε και*
εὐφραίνου, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι και
κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Και
καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, και
ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν, καθὼ ἐσομαι αὐτοῖς εἰς
Θεόν. Τέως μὲν γὰρ ἔθνη τυγχάνοντα, οὕτω λαὸς
ἦν αὐτοῦ, μεταβαλόντα δὲ τοῦ προτέρου βίου, και
μετασχόντα τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων δι' ἀναγεν-
νήσεως και λουτροῦ παλιγγενεσίας, γίνονται αὐτοῦ
λαοί. Ὁ δὲ εἰσέτι και νῦν πληροῦται καθ' ὅλης τῆς
τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, μυριάδων λαῶν ὡσπερ
κατὰ χοροὺς ἰσταμένων και τὸν παρ' Ἑβραίοις προ-
φητῶν Θεὸν ὑμούντων, και τὰ αὐτὰ ἀναγνώσματα,
μαθήματά τε και δόγματα διδασκομένων. Ταῦτα
γούν ὀφθαλμοῖς ὀρώμενα, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ μόνης
ἔθνῶν οἰκουμένης.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΖ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς
τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω δὴ ὁ οἶκος
Ἰσραὴλ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος
αὐτοῦ· εἰπάτω δὴ οἶκος Ἀαρὼν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι
εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν δὴ
πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι
εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Και ἐν τοῖς προ-
κειμένοις, τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος ἐπὶ πάντα τὰ
ἔθνη χυθείσης, ὡν ἔθνῶν μέρος τι ἦν και ὁ ἐκ περι-
τομῆς λαός, και μέρος τὸ πρῶτιστον, εἰκότως πρῶ-
τους αὐτοὺς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν καλεῖ·
Ἐπειτα τοὺς ἐξ ἔθνῶν προσελθούσας τῷ Εὐαγγελίῳ,
κατὰ τὸ Ἰουδαίῳ τε πρῶτον και Ἑλληνι. Εἰ δέ

A vincula mea. Se filium ancillæ dicit, scilicet Ecclē-
siæ. Vincula vero erant, quibus ceu catenis pecca-
torum suorum constringebatur. Liberatus autem a
peccato, ac filius ancillæ tuæ, Ecclesiæ scilicet, effe-
ctus, gratia tua a pristinis peccatis liber evasi. —
VERS. 18, 19. *Tibi sacrificabo hostiam laudis, et*
nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam
in conspectu omnis populi ejus, in atriis domus Do-
mini, in medio tui, Jerusalem. Profectum ejus qui
taliam dicit significat, id est, populi ex gentibus. Per
illud enim : *Tibi sacrificabo hostiam laudis*, corpori
et sanguini communicabo, ait, et in horum com-
munionem nomen tuum invocabo, ac vota gratiarum
actionis tibi Domino intus in medio veræ Jerusalem
et in conspectu omnis populi reddam, necnon pro-
missiones, quas aliquando feceram.

ALLELUIA. CXVI.

VERS. 1, 2. *Laudate Dominum, omnes gentes, lau-*
date eum, omnes populi : quoniam confirmata est super
nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in
æternum. Hic itaque sermo gentes omnes alienigenas
et peregrinas ad laudem Dei provocat ; deinde
a gentibus populos distinguens ait : *Laudent*
eum omnes populi. Discrimen autem intelliges, si
attenderis prophetiæ apud Zachariam dicenti : *Gaude*
et exsulta, filia Sion : ecce ego venio et habitabo in
medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes mul-
tæ ad Dominum, et erunt ei in populum, et ego ero eis
in Deum. Quamdiu enim gentes erant, nondum
erant populus ejus ; a priori autem vita conversæ,
ac per lavacrum regenerationis mysteriorum Dei
participes effectæ, ejus populi evadunt. Quod ad
hanc usque diem per universum orbem impletur,
cum infiniti populi, quasi in choro distributi, Deum
prophetarum, qui penes Hebræos erant, hymnis
celebrent, atque easdem lectiones, disciplinas et
dogmata edoceantur. Hæc igitur, quæ ipsis oculis
conspicimus, non aliter, quam per solam Salvatoris
virtutem in toto gentium orbe constituta sunt.

τῆς σωτηρίου δυνάμεως καθ' ὅλης συνέστη τῆς τῶν

ALLELUIA. CXVII.

VERS. 1-4. *Confitemini Domino quoniam bonus,*
quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicit nunc
domus Israel quoniam bonus, quoniam in sæculum
miseriordia ejus. Dicit nunc domus Aaron quoniam
bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Di-
cant nunc omnes qui timent Dominum quoniam bonus,
quoniam in sæculum misericordia ejus. In his quoque,
effusa in omnes gentes evangelica gratia, quarum
gentium pars aliqua, imo pars prima, erat populus
ex circumcissione, merito Judæos ad confessionem
primos sermo evocat : deindeque eos ex gentibus,
qui ad Evangelium accesserant, secundum illud :
Judæo primum et Græco. Si quis autem accurate

¹ Zach. II, 10, 11. ² Rom. I, 16.

rem examinaverit, etiam pro adventu Christi Judæos in primis gratias agere decet. Nam etiam si adversa sint perpassi, at non ab eo qui in mundum venit; sed ingrati animi pœnas luerunt. Nam ille quidem ad ipsos peregrinatus, frequenter dicebat: *Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*⁷: quod si hoc beneficio indigni sunt habiti, id suis iniquitatibus et ingrato nimium animo suo impotent.

VERS. 5-15. *De tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine. Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciat mihi homo. Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Omnes gentes circuierunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdantes circumdederunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdederunt me sicut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et nomine Domini ultus sum eos. Impulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum. Mihi sane profuit quod impiorum finem ipsis oculis perciperem. Novi enim eos exarsisse sicut ignis in spinis, aut extinctos esse sicut ignis in spinis; ita ut non ulterius perturber, si videam impios sese erigentes et in populum Dei insurgentes. Edidici quippe quinam ipsos finis expectet.*

VERS. 16-18. *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem. Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Quod persecutiones non inutiles sint, sed ad utilitatem et probationem vexatorum cedant, docet his verbis: Castigans castigavit me Dominus. Novi enim infirmitatem meam, et a Deo mihi præstitam virtutem non ignoravi. Edidici vero cujusmodi sit dextera illa Domini, quæ inimicos depressit.*

VERS. 19-21. *Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino: hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Generale igitur omnium virtutum nomen justitiæ ascribitur, quas in specie dividens quispiam jure dixerit: Aperite mihi portas justitiæ, portas item prudentiæ, et reliquarum secundum Deum actionum. Postquam autem portas omnes prætergressus fuerit; demum in intima sanctorum, ut quispiam dixerit, perveniens, non multas, sed unam videbit portam ipsius Domini, per quam omnes justi ingredientur. Dixerit porro quispiam, hanc ultimam esse et postremam portam, ultra quam progredi non liceat.*

⁷ Matth. xv, 24.

A τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ ὑπὲρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους εὐχαριστεῖν δεῖ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐναντία ὑπέμεναν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν παραγενόμενον, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκίαν ἀγνωμοσύνην. Αὐτὸς μὲν γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖτο, καὶ συνεχῶς ἔλεγεν· Οὐκ ἤλθοι ἀλλ' εἰς τὰ ἀπόβητα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ· εἰ δὲ ἀνάξιοι τῆς εὐεργεσίας ἐφάνησαν, ταῖς ἐκπτώων λογιζέσθωσαν παρανομίαις καὶ τῇ τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπερβολῇ.

Ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ γὰρ ἐπέψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ' ἄνθρωπον· ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχουσι. Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Κυκλώσαντες ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, καὶ ἐξεκαίθησαν ὡσεὶ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Ὄσθεὶς ἀνετρέπῃ τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας ἐν ἐκκλησίαις δικαίων. Ὁρμήθη δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς περιλαβῶν τὰ τέλη τῶν ἀσεβῶν. Ἔγνω γὰρ, ὅτι ἐξεκαίθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις, ἢ ἐπεσβέσθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκανθῶν (sic) ὡς μὲν με ταράττεσθαι, εἴ ποτε ὄρων ἀσεβεῖς ἐπαυρομένους, καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ ἐπανισταμένους. Παιδεύομαι γὰρ ὅποιον αὐτοὺς τέλος περιμένει.

Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, δεξιὰ Κυρίου ὑψώσέ με, δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. Οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ὅτι μὴ εἰς ἀχρηστον οἱ διωγμοί, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ δοκιμῇ τῶν πεπειρασμένων γεγόνασιν, διδάσκει λέγων· Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος. Ἔγνω γὰρ τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ μοι παρασχεθεῖσαν δύναμιν οὐκ ἠγνόησα. Ἐπαιδεύθη δὲ ὅποια τις ἦν ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ἢ τοὺς πολεμίους ταπεινώσασα.

Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Τὸ μὲν γὰρ γενικὸν νομῶν πασῶν τῶν ἀρετῶν τῇ δικαιοσύνῃ προγράφεται· κατ' εἶδος δὲ λοιπὸν διαίρων τις, εἴποι ἀναλόγως τὸ· Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, καὶ πύλας φρονήσεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν κατὰ Θεὸν πράξεων. Ἐπειδὴν διὰ πασῶν παρέλθη τῶν πυλῶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ τέλος τῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐνδοτάτω ἁγίων ἐλθῶν, οὐκέτι πολλὰς, ἀλλὰ μίαν ὄψεται πύλην τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, δι' ἧς πάντες εἰσελεύσονται ὡς δικαιοὶ. Εἴποι δ' ἂν τις ταύτην τὴν ὑστάτην καὶ

τελευταίαν, ἥς ἐπέκεινα οὐκέτι οἶόν τε εἶναι προσ-
ελθεῖν. Ὑστάτη δὲ πύλη τοῦ Κυρίου ἡ θεωρία ἂν
εἴη αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,*
ὅτι αὐτὸν τὸν Θεὸν ὄψονταί.

*Aliter dicitur reprobatum lapidem quem edificaverunt ad-
ificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino
factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.
Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur
in ea. O Domine, salva, quæso; o Domine, bene
prosperare fac, quæso; benedictus qui venit in nomine
Domini. Quoniam videbat beneficium in orbem
terræ conferendum, rerumque mutationem ac in
melius conversionem, hoc bono fruentibus gratulan-
tibus ait: O Domine, salva, quæso; o Domine, bene
prosperare fac, quæso. Id est, conserva illos qui his
fruuntur, ita ut repleantur, et fructus gratia di-
gnos exhibeant: facilem ipsis viam para, ut post-
quam hæc consecuti fuerint, a talibus bonis non
excident.*

Eulogiamur vobis de domo Domini: Deus Dominus et illuxit nobis. Confitentes neminem alium quam ipsum Dominum hæc ipsis ostendisse ac exhibuisse, quare dicunt: Benediximus vobis, quia illuxit vestram salutem ostendens. Postquam autem oraverunt et in Spiritu sancto hæc futura prospexerunt prophetæ, beatos prædicantes eos qui horum finem et effectum aliquando consecuturi sunt. Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornua altaris, vos ex gentibus qui in condensis estis. Hoc autem sic Aquila interpretatus est: Ligate solemnitate in pinguibus; Symmachus vero: Colligate in celebritate densitates, usque ad cornua altaris. His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ipsam temporibus solemnitate coronare.

Vers. 28, 29. Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Populus ex Israel, ex domo Aaron et ex timentibus Dominum, in Christo congregatus, jubetur confiteri ac dicere: Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Cui porro hæc dicit, nisi Domino superius declarato, qui de tribulatione ipsum liberavit, qui etiam inimicos ejus depressit, qui reprobatum ab ædificantibus lapidem exaltavit, qui fideles suos bene prosperare fecit et salute donavit. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΗ

Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν τῇ ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Οὐ γὰρ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἐπορεύθησαν. Σὺ ἐνετειλῶ τὰς ἐν-

Postrema autem Domini porta fuerit contemplatio ejus, secundum illud: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

Vers. 22-26. Lapidem, quem reproboverunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso; benedictus qui venit in nomine Domini. Quoniam videbat beneficium in orbem terræ conferendum, rerumque mutationem ac in melius conversionem, hoc bono fruentibus gratulantes ait: O Domine, salva, quæso; o Domine, bene prosperare fac, quæso. Id est, conserva illos qui his fruuntur, ita ut repleantur, et fructus gratia dignos exhibeant: facilem ipsis viam para, ut postquam hæc consecuti fuerint, a talibus bonis non excident.

Vers. 27. Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus et illuxit nobis. Confitentes neminem alium quam ipsum Dominum hæc ipsis ostendisse ac exhibuisse, quare dicunt: Benediximus vobis, quia illuxit vestram salutem ostendens. Postquam autem oraverunt et in Spiritu sancto hæc futura prospexerunt prophetæ, beatos prædicantes eos qui horum finem et effectum aliquando consecuturi sunt. Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornua altaris, vos ex gentibus qui in condensis estis. Hoc autem sic Aquila interpretatus est: Ligate solemnitate in pinguibus; Symmachus vero: Colligate in celebritate densitates, usque ad cornua altaris. His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ipsam temporibus solemnitate coronare.

Vers. 28, 29. Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Populus ex Israel, ex domo Aaron et ex timentibus Dominum, in Christo congregatus, jubetur confiteri ac dicere: Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Cui porro hæc dicit, nisi Domino superius declarato, qui de tribulatione ipsum liberavit, qui etiam inimicos ejus depressit, qui reprobatum ab ædificantibus lapidem exaltavit, qui fideles suos bene prosperare fecit et salute donavit. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

ALLELUIA. CXVIII.

Vers. 1-8. Beati immaculati in via, qui ambulabant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambulaverunt. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Utinam diri-

^a Matth. v, 8.

gantur viæ ad custodiendas justificationes tuas. Tunc non confundar, cum respexero omnia mandata tua. Confitebor tibi in rectitudine cordis, quod didicerim iudicia justitiæ tuæ. Justificationes tuas custodiam, non me derelinquas usquequaque. Immaculati sane fuerint qui perfecti sunt in via, quos beatos prædicare docetur is qui in divinarum disciplinarum principiis et rudimentis versatur; ne ipse inflatus nocumento afficiatur, ut jam se beatum æstimans; sed agnoscat se procul abesse ab iis qui beati prædicantur. *Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. De testimoniis jam disseruimus: via igitur hujusmodi testimoniorum fuerit, secundum eorum mentem progredi, non ex tristitia, aut ex necessitate; sed cum omni lætitia, quemadmodum ait Propheta: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* φροσύνης, καθὼς ὁ Προφήτης φησὶν· Ὅδὸν ἐντολῶν μου.

VERS. 9-16. *In quo corriget junior viam suam? in custodiendo sermones tuos. In toto corde meo exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas. In labiis meis enuntiavi omnia judicia oris tui. In via testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus divitiis. In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas. In justificationibus tuis meditabor: non obliviscar sermones tuos. Justi judicii tui sermones, inquit, memoria repetens, magnam hinc utilitatem nactus sum. Timeo autem ne aliquando in horum oblivionem veniam: quare orationem effudi; ut per totam vitam meam, et omni tempore, judicii tui memor sim; sive alio modo: universalis Providentiæ tuæ, Domine, judicia tua nosse concupivit anima mea.*

VERS. 17-24. *Retribue servo tuo: vivam et custodiam sermones tuos. Revela oculos meus, et considerabo mirabilia tua de lege tua. Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua. Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore. Increpasti superbos, maledicti qui declinant a mandatis tuis. Ausfer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua exquisivi. Etenim sederunt principes et adversum me loquebantur, servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis. Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ. Aliquando, inquit, exprobrabant mihi, olim cum peccata in me existerent; aliquando despiciebant vilipendentes quasi nullius pretii hominem. Ego vero seorsim sedens, ac divinis sermonibus animum adhibens, neminemque habens, quòcum consulerem, nullamque aliam nactus consolationem, justificationibus tuis pro consiliariis utebar.*

VERS. 25-29. *Adhæsit pavimento anima mea, vivi-*

τολάς σου φυλάξασθαι σφόδρα. Ὁφελον κατευθυνθῆναι αἱ ὁδοὶ μου τοῦ φυλάξασθαι τὰ δικαιώματά σου. Τότε οὐκ αἰσχυρῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν εὐθύτητι καρδίας, ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Τὰ δικαιώματά σου φυλάξω, μὴ με ἐγκαταλίπῃς ἕως σφόδρα. Ἀμωμοὶ δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ τέλειοι ἐν ὁδῷ, οὗς καὶ μακαρίους ἀποφαίνειν διδάσκειται ὁ ἐν ἀρχαῖς τυγχάνων τῶν θείων μαθημάτων· ὡς ἂν μὴ ἐπιτρεβοῖτο αὐτὸς χαυνούμενος, ὡς ἦδη μακάριος· γινώσκῃ δὲ, ὅτι μακρὰ ἀφουστερεῖ τῶν μακαριζομένων. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Περὶ τῶν μαρτυρίων ἦδη διηγησάμεθα· ὁδὸς οὖν μαρτυρίων τούτων εἴη ἂν τὸ ὀδεύσαι κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν, οὐκ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐφροσύνης σου ἔδραμον, ὅταν ἐπιλάτυνας τὴν καρδίαν

Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου. Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξεζήτησά σε, μὴ ἀπόσῃ με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρύψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάμωθαι σου. Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ἐν τῷ χειρὶ μου ἐξηγήσεια πάντα τὰ κρίματα τοῦ στόματός σου. Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφηθ, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχήσω, καὶ κατανοήσω τὰς ὁδοὺς σου. Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μεστήσω· οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου. Τοὺς δικαιοκρισίας σου, φησὶ, λόγους ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ μέγιστα ὠφελῶμαι. Φεβούμαι δὲ μήποτε τις αὐτῶν λήθῃ ἐν ἐμοὶ γένηται· διόπερ εὐχὴν ἐποίησάμην· τὸ δι' ἀπάσης τῆς ἐμαυτοῦ ζωῆς, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ τῆς σῆς μνημονεύειν κρίσεως· ἢ καὶ ἄλλως, τῆς σῆς καθ' ὅλου προνοίας, ὃ Κύριε, τὰ κρίματα εἰδέναι ἐπιθύμησεν ἡ ψυχὴ μου.

Ἀνταπόδος τῷ δούλῳ σου· ζήσομαι καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου. Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ, μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. Ἐπέκθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμησθαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἐπετίμησας ὑπερηφάνους, ἐπικατάρτοι οἱ ἐκκλίνοντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Περλελε ἀπ' ἐμοῦ δνειδος καὶ ἐξουδένωσιν, ὅτι τὰ μαρτύριά σου ἐξεζήτησα. Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἀρχογτες καὶ κατ' ἐμοῦ κατελάλευν, ὃ δὲ δούλος σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαιώμασί σου. Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλῆαι μου τὰ δικαιώματά σου. Ποτὲ μὲν ὠνεῖδίζόν με, φησὶ, παλαιὰ εἰ τύχοι ἀμαρτήματα· ποτὲ δὲ ἐξουδένουν ἐξευτελιζόντες, ὡς οὐδενὸς ἄξιον λόγου. Ἐγὼ δὲ καταμόνας καθήμενος, καὶ τοῖς θεοῖς λόγοις προσανέχων, καὶ μηδένα κεκτημένος σύμβουλον, μηδ' ἄλλην ἔχων παραμυθίαν, τοῖς σοῖς δικαιώμασιν ἀντὶ συμβούλων ἔχρῳμην.

Ἐκκλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου· ζήσόν με

κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰς ὁδοὺς μου ἐξηγήσει, καὶ ἐπήκουσάς μου· διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ὅδον δικαιομάτων σου συνέτισόν με, καὶ ἀδολοσχίῳ ἐν τοῖς θαυμασίοις σου. Ἐνύσταξεν ἡ ψυχή μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαλωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. Ὡσπερ ἀρχὴ κοιμησεῶς ἐστὶ νυσταγμὸς, οὕτως ποτὲ καὶ ψυχὴ ἐν ἀρχῇ γενομένη ἀμαρτημάτων λέγεται νυστάζειν, καθελκομένη μὲν ὡσπερ εἰς ὕπνον, τὸ ἀμάρτημα, ἀνανεύουσα δὲ καὶ ἐγειρομένη διὰ τῆς τῶν κρειττόνων μνήμης. Ἀναγκαίως δὲ συνετισθῆναι ἀξίω, καὶ φωτισθῆναι τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς κατανόησιν τῶν νόμων, ἵνα πᾶσα ὁδὸς ἀδικίας ἀποστῆ ἀπ' ἐμοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὅδον ψευδούς ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, εἰρηκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅδον ψευδοῦ περιελε ἀπ' ἐμοῦ· ὡς ἀληθεύειν τὴν προειρημένην ἐξηγήσιν. Εὐχεται γὰρ ἕκαστος ἐκτός γενέσθαι πάσης ψευδοδοξίας καὶ τῆς περι τὰς θείας Γραφᾶς ψευδοῦς ὑπολήψεως.

Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην, τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Τὸν στίχον τοῦτον ἐρεῖ μόνος ὁ καταφρονῶν μὲν τῶν βλεπομένων ὡς προσκαίρων, σκοπῶν δὲ τὰ μὴ βλεπόμενα ὡς αἰώνια, καὶ μόνον κυρίως ἀληθῆ, καὶ ἐπ' ἐκεῖνα σπεύδων. Οὐκ ἀληθείας γὰρ ὁδὸς, ἣν αἰρεῖται ὁ πραγματευόμενος τὸν κάτω πλοῦτον καὶ τὰς ἐπὶ γῆς δόξας. Ὁ οὖν ἐλόμενος ὀδεύειν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, οὗτος οὐκ ἐπιλανθανόμενος τῶν κρίματων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνταποδόσεων αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον πράττει. Ὁ φιλαλήθης καὶ μήποτε προφέρων ψευδῆ λόγον διὰ στόματος εἶποι ἂν Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην. Ἀλλὰ καὶ ὁ διαπαντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα καὶ ἐπὶ πάσῃ πράξει μεμνημένος αὐτῶν ἐρεῖ· Τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Ἐκολλήθην τοῖς μαρτυροῖς σου, Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Κεκόλληται τοῖς μαρτυροῖς ὁ ἐπὶ λόγοις τοῖς περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἢ τινος τῶν γεγραμμένων παραδεδομένοις ἐνὼν ἑαυτὴν, καὶ μηδαμῶς ἐν τῶν ἀφεστηκῶς. Οὗτος καὶ θαρβέλτω κἂν πρότερον ἔργα αἰσχύνῃς πεποιτηκῶς· ἢ καὶ αἰτέτω ἀπὸ Θεοῦ ἔφεσιν, καὶ λέγεται· Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Ὅδον ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Διέδραμον, φησὶν, ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὐ μίαν ἐντολῆς, ἀλλὰ πασῶν ἐντολῶν σου τὴν ὁδὸν ἔργως ἐπιτελῶν, καὶ αὐταῖς πράξαι τὰ ὑπὸ τῶν ἐντολῶν σου διηγορευμένα. Ὅθεν καὶ Παῦλος, τετελεκῶς τοῦτο, φησί· Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα.

Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιομάτων σου· καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖ, τὸ δὲ ἐπαγγέλλεται ἐξ ἑαυτοῦ συνεισφέρειν. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶν, ὦ Κύριε, νομοθέτησόν με τὴν ὁδὸν τῶν δικαιομάτων σου· ἐγὼ δὲ τὸν τῆς ζωῆς μου ἅπαντα χρόνον ἐπιδίωσκω ἐν αὐτῇ εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς.

• II Tim. iv, 7.

A fica me secundum verbum tuum. Vias meas enuntiaui, et exaudisti me, doce me justificationes tuas. Viam justificationum tuarum intelligere me fac, et exercebor in mirabilibus tuis. Dormitavit anima mea praetadio, confirma me in verbis tuis. Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei. Sicut initium dormiendi est dormitatio; sic cum anima initium peccandi facit, dormitare dicitur, dum ad peccatum quasi ad somnum trahitur; sed ex memoria meliorum inde emergit ac excitatur. Necessario autem prudentia muniri, et oculos meos lumine perfundi tuo, postulo ad intelligendum legem, ut omnis via iniquitatis amoveatur a me. Pro illo autem: Viam iniquitatis amove a me; Aquila: Viam mendacii amove a me, edidit; Symmachus vero: Viam mendacem aufer a me; ut prior expositio vera sit. Nam precatur unusquisque, ut extra falsam quamlibet sententiam et mendacem de divinis Scripturis opinionem versetur.

VERS. 30. Viam veritatis elegi, judicia tua non sum oblitus. Hunc quidem versum ille tantum dicet, qui ea quae sub aspectum cadunt, tanquam temporanea despicit; invisibilia autem, ut sempiterna ac sola vera, contemplatur, et ad illa festinat. Siquidem illa veritatis via non est, quam eligit is qui terrenas divitias ac mundi gloriam sectatur. Qui igitur, ut diximus, in veritatis via incedere cooptavit, hic non immemor judiciorum Dei, et retributionum ejus, eo sese modo gerit. Qui veritatis amans est, et mendacia ore suo nunquam profert, dixerit: Viam veritatis elegi. Sed etiam qui Dei judicia praeculis semper habet et in omni opere suo eorum meminit, dicet: *Judicia tua non sum oblitus.*

VERS. 31, 32. Adhaesi testimoniis tuis, Domine, noli me confundere. Ille testimoniis adhæret, qui sermonibus de caelo et terra, vel quavis alia de re scripto traditis sese addicit, et nullatenus ab iis recedit. Hic vero confidat, licet prius opera turpia perpetrarit; sive etiam postulet a Deo remissionem, et dicat: *Domine, noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Brevi, inquit, tempore decucurri non unius, sed omnium mandatorum tuorum viam, operibus et actionibus meis ea complens, quae mandatis tuis enuntiantur. Quamobrem Paulus cum ea consummasset, ait: *Cursum consummavi, fidem servavi.*

VERS. 33. Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper. Aliud a Deo petit, aliud ex parte sua se collaturum promittit. Tu enim, inquit, Domine, legem pone mihi viam justificationum tuarum: ego autem toto vitae meae tempore in ejus inquisitione persistam.

VERS. 34. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem A tuam, et custodiam illam in toto corde meo. Vult propheta legem Dei scrutari, gnarus eam non claram et captu facilem. Itaque da mihi intellectum, ait, ut congruenti cum examine et attentione perquiram illam; ut ex illa rerum quas vel agere vel contemplari opus est, usum captumque assequar: sic namque poterō eam in toto corde custodire, ac sine dubitatione adire illam. Quod si intellectu opus sit ut legem duntaxat scruteris, quantam a Deo intelligentiam accipere opus habes, ut finem ejus reperias?*

VERS. 35. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Hic semitam pro lege dicit: nam mandatorum semita quædam est. Semita autem dicitur via trita, in qua multi ante nos justi ambularunt. Si quis autem justo duce non utatur, non potest secundum præcepta Dei ambulare. Nam Christi nos imitatores esse, ac tollere crucem, ipsumque sequi oportet.*

VERS. 36 - 40. *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem; in via tua vivifica me. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo. Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum, quia judicia tua jucunda. Ecce concupivi mandata tua, in justitia tua vivifica me. Omnia ad Deum viri sancti referunt, docentes nihil nos sine Deo posse. Nisi enim in me manseritis, inquit, nihil potestis facere¹⁰. Sed fortasse non nemo dixerit: Si omnia ad Deum referuntur, ubi est id quod mex facultatis est? Sin minus, ubique sane miscet ea quæ a Deo sunt cum iis quæ in nostra sunt potestate. A Deo certe illud est: *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum; nostrarum autem partium est illud: Et exquiram eam semper.* A Deo rursus postulo: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam*, ad me vero pertinet illud: *Et custodiam illam in toto corde meo.* Tertio item a Deo id expeto: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum*: quid autem ad me spectat? *Quia ipsam volui*, videlicet legem supra memoratam; ita ut petamus ut quæ a Deo sunt adsint nobis, ea promittentes quæ nostræ facultatis sunt, neque irrita illa facientes, ne pacta cum Deo nostra violemus.*

VERS. 41 - 48. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum verbum tuum. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usque valde, quia in judiciis tuis supersperavi. Et custodiam legem tuam semper, in sæculum et in sæculum sæculi. Et ambulabam in latitudine, quia mandata tua exquisivi. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam. Hoc pulchre quadraverit in eum qui ad nomen Christi contendendum ante reges et præsides ducitur. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi valde. Et le-*

Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησώ τὸν νόμον σου, καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Βούλεται ἐξερευνησαί τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ὅτι οὐκ ἔστι σαφὴς καὶ εὐκαταφρόνητος. Συνέτισόν με τοίνυν, ἵνα ζητήσω αὐτὸν μετὰ τῆς προπούσης ἐρεύνης καὶ ἐπιστασίας, ὡς ἐξ αὐτοῦ λαθεῖν τῶν πρακτέων καὶ θεωρητῶν τὴν χρῆσιν καὶ κατάληψιν· οὕτω γὰρ δυναίσομαι φυλάξαι αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἀνεκδοιάστως αὐτῷ προσερχόμενος. Εἰ δὲ συνέσεως δεῖται ἵνα μόνον ἐρευνησῇ τὸν νόμον, τίπως δεῖται, συνέσεως ἀπὸ Θεοῦ δεδομένης, ἵνα εὕρῃ τὸ τέλος;

Ὁδήγησόν με ἐν τῇ τριβῇ τῶν ἐντολῶν σου, ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. Ἴνα εἴπῃ τὸν νόμον, ἦτοι τὴν τριβὴν· ἔστι γὰρ ἐντολῶν τριβὸς. Τριβὸς δὲ λέγεται ἡ τετριμμένη ὁδὸς, ἣν πολλοὶ πρὸς ἡμῶν ἐπορεύθησαν τῶν δικαίων. Ἐὰν δὲ τις μὴ ὁδηγῶ χρησθῆται τῷ ἐκκαίῳ, οὐ δύναται ὁδεῦσαι· κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ γὰρ ἡμᾶς δεῖ γίνεσθαι μιμητάς, καὶ ἀφεῖναι τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθεῖν ὀπίσω αὐτοῦ

Κλίνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. Ἀπόστρεψον τοὺς ἰσθαλμούς μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα· ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. Στήσῃσον τῷ δούλῳ σου τὸ λόγιόν σου εἰς τὸν φόβον σου. Περιελε τὸν ὀνειδιζόμενόν μου ὄν ὑπώπτευσσα, ὅτι τὰ κρίματά σου χρηστά Ἰδοὺ ἐπεθύμησα τὰς ἐντολάς σου, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀπφέρουσιν οἱ ἅγιοι, διδάσκοντες ἡμᾶς, ὅτι χωρὶς Θεοῦ οὐδὲν δύναμεθα. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐν ἐμοί, φησί, μέγιστε οὐδὲν δύνασθε ποιεῖν. Ἄλλ' ἴσως τις ἐρσῖ· Εἰ πάντα ἀναφέρεται ἐπὶ τὸν Θεόν, ποῦ τὸ ἐπ' ἐμοί; Εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ ἐπέπλεξε τοῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐφ' ἡμῖν. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τό *Νομοθέτησόν με, Κύριε, τῆ ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου*· τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν· *Καὶ ἀζητήσω αὐτὴν διαπαντός.* Ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ πάντα *Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησώ τὸν νόμον σου.* Τὸ δ' ἐπ' ἐμοί· *Καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ.* Καὶ τρίτον ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ λέγων· *Ὁδήγησόν με ἐν τριβῇ τῶν ἐντολῶν σου*· τί τὸ ἐπ' ἐμοί; *Ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα*· δηλὸν δὲ ὅτι τὸν ἀνιωτέρω εἰρημένον νόμον, ὥστε αἰτῶμεν τὰ ἀπὸ Θεοῦ προσγενέσθαι ἡμῖν, ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ μὴ ψευδόμενοι ἵνα μὴ τὰς πρὸς Θεὸν ἀθετώμεν συνθήκας.

Καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, τὸ σὺ τήριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. Καὶ ἀποκρήσομαι τοῖς ὀνειδίζουσίν μοι λόγον, ὅτι ἠλίπισα εἰς τοῖς λόγοις σου. Καὶ μὴ περιελεξέαι ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα, ὅτι ἐπὶ τοῖς κρίμασί σου ἐπήλπισα. Καὶ φυλάξω τὸν νόμον σου διαπαντός εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἐπορευόμην ἐν πλατυσμάῳ, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυνόμην. Χαριέντως ἀρμύσειε τοῦτο τῷ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀγομένῳ ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος Χριστοῦ μαρτυ-

¹⁰ Joan. xv, 4.

ρῶν. Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφόδρα. Καὶ ἦρα τὰς χεῖρας πρὸς τὰς ἐντολάς σου, ὡς ἠγάπησα, καὶ ἠδολέσχουν ἐν τοῖς δικαιομασί σου. Ἄραι χεῖρας πρὸς ἐντολάς ἐστι τὸ πᾶσαν πρᾶξιν πρὸς ἐντολάς θείας ἀρμοζομένην ἐργάζεσθαι. Οὐκοῦν ἐκάτερον μὲν ὁ Ψαλμῶδης ἐαυτῷ μαρτυρεῖ· ὁμοῦ δὲ ἡμῖν νομοθετεῖ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ παρέχειν τὴν κατόρθωσιν, παρέχειν δὲ καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ μελέτην καὶ θεωρίαν· οὕτω γὰρ αὐτοὶ τε κατορθοῦν ἀκριθέστερον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνάγειν εἰς κατόρθωσιν ἔξομεν.

Μνήσθητι τῶν λόγων σου τῷ δούλῳ σου, ᾧ ἐπήλπισάς με. Αὐτὴ με παρεκάλεσεν ἐν τῇ ταπεινώσει μου, ὅτι τὸ λόγιόν σου ἐξήσέ με. Ὑπερήφανοι παρηνόμουν ἕως σφόδρα, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. Τῶν ἑτεροδόξων ἀλαζονευομένων κατὰ τοῦ νόμου τῷ διαβάλλειν αὐτὸν, ἐγὼ σφόδρα τῆς φυλακῆς αὐτοῦ περιειχόμεν, μηδὲ κατ' ὀλίγον κλονῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν συγκατάθεσιν ἀνεχόμενος. Ἐμνήσθητι τῶν κριμάτων σου ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθην. Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἀμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. Ψαλτὰ ἦσαν μοι τὰ δικαιοματά σου ἐν τόπῳ παροικίας μου. Ἐμνήσθητι ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἐψύλαξα τὸν νόμον σου. Αὐτὴ ἐγενήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιοματά σου ἐξεζήτησα.

Μερίς μου εἶ, Κύριε· εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. Ὁ ἀποταξάμενος τοῖς βιωτικῶς πράγμασι, καὶ μηδεμίαν ἔχων μερίδα ἐπὶ γῆς, μηδ' ἐν τῷ θέλειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀρκούμενος ἀντὶ πάντων τῷ Κυρίῳ, ἐρεῖ· Μερίς μου Κύριος. Τοῦτ' οὖν ἀκολουθεῖ λέγειν· Εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου, τουτέστι τὸν πνευματικόν, περὶ οὗ ὁ Παῦλος λέγει· Οἶδαμεν ὅτι πνευματικὸς ἐστὶ νόμος, καὶ τὰ ἐξῆς. Πῶς γὰρ οὐ φυλάξουσι· τὸν νόμον ἢ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου οἱ μερίδα αὐτὸν ἔχοντες κατὰ τοὺς Λευίτας, οἷς διηγόρευται μηδὲν κεκτηθῆαι κατὰ τὸν βίον; Αἰλέκται γὰρ· Τοῖς Λευίταις καὶ τοῖς ἱερεῦσιν υἱοῖς Ἀαρῶν, οὐκ ἐστὶ μερίς, οὐδὲ κληρονομία ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, διότι Κύριος μερίς αὐτῶν.

Ἐδεήθην τοῦ προσώπου σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου· ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. Διελογώσασθαι τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. Ἦτοιμάσθην, καὶ οὐκ ἐταράχθην τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. Σχοινία ἀμαρτωλῶν περιεπλάκησάν μου, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Μεσονύκτιον οὐκ (sic) ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαιοματά σου διδάξόν με. Ἐν κατανοήσῃς τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτανόντων, τῶν ἀσεβούντων, τῶν ἀδικῶν εἰς Ἴψος λαλούντων, καὶ ἰδῆς τοῦ Θεοῦ τὴν μακροθυμίαν ἐπὶ τὰ τοσαῦτα ἀμαρτήματα, πῶς καὶ μετὰ τοσαῦτα πάντα ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ

A vavi manus ad mandata tua quæ dilexi, et exercebar in justificationibus tuis. Levare manus ad mandata, est omnem actionem ad divina mandata spectantem edere. Utrumque igitur de se Psalmista testificatur : atque una nobis præcipit ut mandata Dei perficiamus ; quin etiam ut plurimum illa meditemur et contemplemur ; ita enim id obtinebimus, ut et ipsi accuratius exsequamur, et aliis exsequendi auctores simus.

B **VERS. 49-51.** Memor esto verborum tuorum sermo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum vivificavit me. Superbi inique agebant usque valde, a lege autem tua non declinavi. Cum heterodoxi superbe contra legem agerent, ut eam traducerent, ego ejus observationi admodum attendebam, meum erga illam affectum ne minimum quidem titubare permittens. — **VERS. 52-56.** Memor fui judiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam. Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.

C **VERS. 57.** Portio mea es, Domine : dixi custodire legem tuam. Qui sæcularibus hujus vitæ rebus renuntiat, nullamque in terra portionem habet, neque res istiusmodi concupiscit, sed Domino vice omnium contentus est, dicit : Portio mea Dominus. Huic autem competit dicere : Dixi custodire legem tuam, scilicet spirituales, de qua Paulus ait : Scimus enim quod lex spiritualis est ¹¹, et cætera. Quomodo enim legem et præcepta Domini non custodiant, qui illum in portionem habent, quemadmodum et Levitæ, quibus vetitum est aliquid in vita possidere ? Nam dictum est : Levitis et sacerdotibus filiis Aaron non est pars neque hæreditas in filiis Israel, quia Dominus pars eorum ¹².

D **VERS. 58-61.** Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo : miserere mei secundum eloquium tuum. Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos in testimonia tua. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tuæ. Funes peccatorum circumplexi sunt me, et legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ. Particeps ego sum omnium timentium te et custodientium mandata tua. Misericordia Domini plena est terra ; justificationes tuas doce me. Si consideraveris multitudinem peccantium, impie agentium, et iniquitatem contra Excelsum loquentium, Deique in tot peccatis tolerantiam perpenderis, quomodo etiam post hæc omnia oriri faciat solem suum super malos et bonos, et pluat super justos et injustos ¹³, dices : Misericordia Domini plena est terra. justificationes tuas doce me.

¹¹ Rom. vii, 14. ¹² Num. xviii, 20. ¹³ Matth. v, 45.

ἄρχαι· ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἑρεῖς· Τοῦ ἑλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με.

VERS. 65, 66. *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum. Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.* Pro illo : *Bonitatem fecisti, Symmachus edidit : Benefecisti servo tuo. Docetur autem is, qui divinis institutus est, ne ingratus sit pro beneficio per Deum sibi collato; sed sciat, bonitate Dei ad se perveniente, se dignum habitum fuisse qui servus Dei vocaretur, secundum verbum ejus talis effectus.*

VERS. 67. *Præquam humiliarer, ego deliqui, propterea eloquium tuum custodivi.* Propter priora, inquit, peccata quæ admiseram, traditus, humiliatus sum, Deique judicio id sum perpessus. Quam obrem disciplinæ traditus, doctrinam postulo, ut cognoscam hanc humiliationem, quæ mihi accidit, ex bonitate et disciplina evenisse mihi.

VERS. 68. *Benignus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas.* Opus justi est, in omnibus quæ accidunt, alacriter se habere, quod hæc a Providentia dispensentur, atque vel acerbiora hilariter accipiendo Deo dicere : *Benignus es tu; et : Benedicam Domino in omni tempore, in hoc semper proposito insistendo.* Pro illo : *Benignus es tu, reliquæ editiones : Bonus es tu, interpretatæ sunt.* Scio utique, ait, neque dubito de natura tua, quod nimirum ipsa bonitas sit; sed postulo doctrinam justificationum tuarum, qua me institui rogo : nam doctrina ego, ut sermones de superbis cognoscam.

VERS. 69. *Multipliata est super me iniquitas superborum; ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.* Quanto justior quisquam est, Deoque magis adhæret, ac in eo pax Dei multiplicatur; tanto magis in eo, utpote præstantiori athleta, virtus accrescit, plusquam superborum ipsum lædere volentium; sive adversariarum virtutum, sive hominum. Hoc autem peracto, ne vel minimum quidem remissior evadit, quominus in toto corde scrutetur mandata Dei, ut faciat ea.

VERS. 70-72. *Coagulatum est sicut lac cor eorum: ego vero legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.* Nam ante superbiam quidem, incolumes et corde vigentes erant, atque, ut ita dicam, portabiles, ut etiam lacti ad escam utilissimo compararentur; postquam autem superbiam induerunt, omnes indurati quasi e lacte in caseum commutati sunt. Pro illo autem, *coagulatum est, Aquila dicit : Impinguatum est quasi adeps cor eorum; Symmachus autem : Medullatum est sicut adeps cor eorum.* Cæterum licet illi in his versarentur, ego a proposito minime recessi; sed toto corde scrutabar mandata tua : ab eorumdem scrutatione providentiæ tuæ ac universorum administrationis notitiam captans.

Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σοι, Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνώσιν διδάξόν με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα. Ἄντι τοῦ· Χρηστότητα ἐποίησας, ἐνηργέτησας τὸν δούλόν σου, ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Διδάσκεται δὲ ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος μὴ ἀναισθήτως ἔχειν τῆς εἰς αὐτὸν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας· εἰδέναι δὲ, ὅτι, χρηστότητος Θεοῦ φθανούσης εἰς αὐτὸν, κατηξίωται δούλος χρηματίζαι Θεοῦ, κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ γενόμενος.

Πρὸ τοῦ ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα, διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐρύλαξαι. Διὰ τὰς προτέρας, κρῖσι, πραγθείσας ἁμαρτίας παραδοθεὶς ἐταπεινώθη, κρῖσει Θεοῦ ταῦτα παθών. Οὐ δὴ καὶ χάριν παθεῖ παραδοθεὶς, δέομαι διδασκαλίας, ὡς ἂν γνῶ ὅτι ἡ ταπεινωσις ἡ γενομένη μοι κατὰ χρηστότητα καὶ παιδείαν ἐγένετο.

Χρηστὸς εἶ σὺ, Κύριε, καὶ τῇ χρηστότητι σου διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Δικαίου ἔργον ἐστίν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς συμβαίνουσιν εὐαρεστούμενον καὶ κατακληρούμενον ἀπὸ τῆς Προνοίας. Ἐλαρῶς δεχομένου λέγειν, καὶ ἐπὶ τοῖς πικροτέροις εἶναι νομιζομένους, τῷ Θεῷ τό· Χρηστὸς εἶ σὺ, καὶ τό· Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, τῆς αὐτῆς ἐχόμενον προαιρέσεως. Ἄντι τοῦ, Χρηστὸς εἶ σὺ, αἱ λοιπαὶ ἐκδόσεις· Ἀγαθὸς εἶ σὺ, ἡρμήνευσαν. Οἶδα μὲν εὖ, φησί, καὶ οὐκ ἀμφιδόλλω περὶ τῆς σῆς οὐσίας, ὅτι ἢ αὐτοάγαθον πέφυκεν· ἀλλὰ δέομαι διδασκαλίας τῶν δικαιωμάτων σου, ἣν ἀξίῳ διδάξει με· διδασκαλίας γάρ μοι δεῖ, εἰς τὸ γνῶναι τοὺς περὶ τῶν ὑπερηφάνων λόγους.

Ἐπληθύνθη ἐπ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερηφάνων· ἐγὼ δὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνήσω τὰς ἐντολάς σου. Ὅσῳ δίκαιός τις ἐστί, προστιθέμενος ἐπὶ πλείον τῷ Θεῷ, καὶ πληθύνεται ἐν αὐτῷ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, τοσοῦτον, ὡς ἐπὶ ἀθλητῆν μείζονα ἐπ' αὐτῷ πληθύνεται, ἢ τῶν ἀδικεῖν αὐτὸν θελότων ὑπερηφάνων, εἴτε δυναμένων ἀντικειμένων, εἴτε ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ γινόμενον, οὐδὲ κατὰ τὸ ποιῶν ἐνδίδωσιν τοῦ μὴ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνᾶν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ καὶ ποιῆσαι αὐτάς.

Ἐτυρώθη ὡς γάλα ἡ καρδία αὐτῶν· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα. Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. Ἀγαθὸς μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιᾶδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ὑπερηφανίας εὐεκτοὶ τινες καὶ ἀπαλοὶ ἦσαν τὴν καρδίαν, καὶ πότιμοι ὡς τῷ γάλακτι αὐτὴν παραβάλλεσθαι τροφιμωτάτω· ἡνίκα δὲ τὴν ὑπερηφανίαν ἐνεδύσαντο πάντες, καὶ σκληρυθέντες, οἷον ἀπὸ γάλακτος εἰς τυρὸν μεταβελήκασιν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐτυρώθη, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἐλιπάρθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμυαλώθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν. Πλὴν ἄλλ' εἰ κακέσιν ἐν τούτοις ἦσαν, ἐγὼ τῶν ἐμοὶ προκειμένων οὐκ ἀνεχώρου, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνῶν τὰς ἐντολάς σου, ἀπὸ τῆς τούτων ἐρεῦνης τὴν γνώσιν τῆς σῆς προ-

νοίας καὶ τῆς καθόλου διοικήσεως θηρώμενος, καὶ τῶν μὲν ἡ καρδία ἐλιπαίνεται ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῖς τροφῇ· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα.

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με· συνετίσάν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Οὐρανὸν μὲν γὰρ καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς λόγῳ δημιουργήσας καὶ προστάγματι, ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εἶπεν· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἰδίου καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τίνι δὲ ἄλλῳ λέγει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἢ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι ἁγίῳ, οὗ καὶ χεῖρας νῦν ἀποκαλεῖ; Καὶ ἐν τῷ Ἰωὴ δὲ γέγραπται· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με· μετὰ ταῦτα μεταβαλὼν με δεινῶς ἐλέγκεις, ἐπανακαινίζων ἐπ' ἐμὲ τὴν ἔτασίν μου. Οὐκοῦν αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ καὶ ἐποίησαν καὶ ἐπλασαν. Καὶ Ὁριγένης μὲν καὶ ἕτεροι τινες τὸ, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς εἰρησθαί φασιν, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἄλλοι δὲ τὸ μὲν, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς πρώτης δημιουργίας φασὶν εἰρησθαι, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀναπλάσεως.

Οἱ φοβούμενοί σε δύνονται με, καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐγνων, Κυριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθεῖα ἐταπεινώσας με. Γενηθήτω δὴ τὸ ἔλεός σου τοῦ παρακαλέσασθαι με, κατὰ τὸ λόγιόν σου τῷ δούλῳ σου. Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οἰκτιρμοί σου, καὶ ζήσομαι, ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Εἰ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, καὶ φθῆσαιεν ἐμοὶ οἱ οἰκτιρμοί σου, οὐ καταποθήσομαι ὑπὸ τῆς ταπεινώσεως, ἀλλ' ἐγκατερέθησας διὰ τῆς ὑπομονῆς, εὖ οἶδα ὅτι ζήσομαι. Τυχεῖν δὲ τοῦ ἐλέους σου καὶ τῶν οἰκτιρῶν σου ἀξιώ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα πληρῶν οὐ διαλιμπάνω, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ταπεινώσει τὸν νόμον σου μελετήσω.

Αἰσχυνθήτωσαν ὑπερήφανοι, ὅτι ἀδίκως ἠνόμησαν εἰς ἐμὲ, ἐγὼ δὲ ἀδολεσχήσω ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου. Ἐπιστρεφάτωσάν με οἱ φοβούμενοί σε, καὶ οἱ ἱνώσκοντες τὰ μαρτύριά σου. Γενηθήτω ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. Πάντα γὰρ τὰ ἀμαρτήματα αἰσχύνης ἐστὶν ἄξια. Ἔως μὲν γὰρ καρδία ἀτελής τυγχάνει, πολλὴ φροντίς καὶ ἀγωνία μὴ πη ἄρα καὶ ἀσθενήση καὶ χεῖρων ἑαυτῆς γένηται· ὅτε δὲ εἰς ἄκρον φθάσῃ τῆς τελειότητος, ἐν ἔξει ἀρετῆς καταστᾶσα, ἔξω γενήσεται παντὸς φόβου, οὐκέτι ἀμφιβάλλουσα μὴ ποτε ἄρα καταισχυνηθῇ.

Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Σφόδρα ἀκολούθως ἐρμηνεύων τί ποτέ ἐστι τὸ σωτήριον ἐπιλέγει ἐξῆς· Εἰς τὸν λόγον σου ἐπήλπισα, σημαίνων, ὅτι τὸ σωτήριον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου, λέγοντος· Πότε παρακαλέσεις με; ὅτι ἐγενήθην ὡς ἄσκος ἐν πάχρη, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Πόσαι εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου; πότε ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικωόντων με κρίσιν; Διηγή-

A Atque illorum quidem cor præsentī cibo suo impinguabatur, dum ego legem tuam meditarer.

VERS. 73. *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me : da mihi intellectum, et discam mandata tua.* Cum Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt verbo et præcepto suo condidisset, quando venit ad hominem, dixit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ¹⁶. Cuiam vero alii dicit : *Faciamus hominem, nisi Unigenito suo et Spiritui sancto, quos jam manus appellat ? In Job item scribitur : Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me : postea mutatus me dire perdis, reiovans in me examen meum* ¹⁷. Itaque manus Dei fecerunt et plasmaverunt. Ac Origenes quidem et nonnulli alii illud, *fecerunt*, de anima dictum ait ; illud vero, *plasmaverunt*, de corpore. Alii vero illud, *fecerunt*, de prima creatione dictum affirmant ; illud autem, *plasmaverunt*, de lavacro regenerationis ac reformatione.

VERS. 74-77. *Qui timent te, videbunt me, et latibuntur, quia in verba tua supersperavi. Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate humiliasti me. Fiat misericordia tua ut consoletur me, secundum eloquium tuum servo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ et vivam, quia lex tua meditatio mea est.* Si adveniat mihi misericordia tua, et miserationes tuæ ad me accesserint, nequaquam absorbebor humiliatione ; sed per patientiam perseverans, bene novi me in vita mansurum esse. Misericordiam vero et miserationes tuas consequi rogo ; quia et ipse omnia quæ facultatis meæ sunt implere non desino, et in ipsa humiliatione mea legem tuam meditabor.

VERS. 78-80. *Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis. Convertantur mihi timentes te, et qui noverunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.* Omnia namque peccata confusione digna sunt. Quando enim cor imperfectum existit, multa sollicitudo et contentio est, ne infirmetur et deterius evadat : quando autem pervenerit ad apicem perfectionis, in virtutis habitu et consuetudine constitutum, omni metu vacuum erit, neque hæsitans verebitur ne confundatur.

VERS. 81. *Deficit in salutare tuum anima mea : in verba tua supersperavi. Admodum consequenter explicans quid sit salutare illud, adjicit postea : In verbum tuum supersperavi, significans salutare illud esse Filium Dei.* — VERS. 82-88. *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes : Quando consolaberis me ? Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies servi tui ? quando facies mihi de persequentibus me iudicium ? Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non*

¹⁶ Gen. 1, 26. ¹⁷ Job 1, 8.

ut lex tua, Domine. Omnia mandata tua veritas : A inique persecuti sunt me, adjuva me. Paulo minus consummaverunt me in terra. Ego autem non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam vivifica me, et custodiam testimonia oris tui. Secundum eloquium Dei vivere, est cum pietate vitam agere, neque sensilem tantummodo vitam ducere. Nam quisquis id consequitur, bonam transiget vitam; ita ut custodiat testimonia oris Dei : quæ a Verbo Dei, quod os ejus esse dixi, testimonio confirmata et declarata sunt.

VERS. 89-91. In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cælo. In generationem et generationem veritas tua, fundasti terram, et permanet. Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi. B Veritatem autem vocat hanc promissionem, quam sciebat omnino futuram in generationem et generationem. In singulis quippe generationibus partes quasdam veritatis hominibus mittis, omnesque mundi partes, et ea quæ sub aspectum cadunt, ordinatione tua constant, non a terminis suis mota, neque sibi statutam legem transgredientia. Causa vero horum omnium permansionis est, quod tu solus Dominus sis universorum; reliqua autem omnia tibi servant, ac tanquam mancipia subjecta sint.

VERS. 92. Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humiliatione mea. Dictum est, tempus tentationum ac calamitatum humiliationem nuncupari. Viri igitur beati est fuisse in humiliatione, et non periisse : ut si, v. g., venerim in tentationem martyrii, si quidem antequam in eam inciderem lex tua meditatio mihi semper fuerit, et eam exsecutus sim; cum in humiliationem per tentationem martyrii venero, non peribo. Sic in omni tentatione loqui par fuerit : at, malignis cogitationibus et adversariis virtutibus me impugnantibus, pereundum mihi erat, nisi lex tua fulcro mihi fuisset.

VERS. 93. In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me. Verum memor ero disciplinarum tuarum, quas in vita edidici : per illas enim a terra in cælum transiens, cum angelis habito. Quemadmodum enim qui ex gravi morbo medicorum subsidiis firmam et stabilem sanitatem accipit, quod incolumis et bona valetudine sit, non ideo obliviscitur medicinam, qua ipse sanitatem consecutus est; ita iste sanctus a Deo justificationibus quas accepit vivificatus, per omne sæculum ait se earum minime oblitum iri; hanc reddens rationem, se in iis a Deo vivificatum esse.

VERS. 94-96. Tuus sum ego, salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. Me expectaverunt peccatores, ut perderent me, testimonia tua intellexi. Omnis consummationis vidi finem latum mandatum tuum nimis.

VERS. 97-100. Quomodo dilexi legem tuam, Do-

σαρτο μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε. Πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου ἀληθία, ἀδικῶς κατεβίωξάν με, βοήθησόν μοι. Παρά βραχὺ ἐτέλεσάν με ἐν τῇ γῆ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. Κατὰ τὸ ἐλεός σου ζῆσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύρια τοῦ στόματός σου. Τὸ κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ ζῆν ἐστὶν εὐσεβεῖα ζῆν ἐστίν, οὐχ ἀπλῶς τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζωὴν. Τούτου γὰρ τυχῶν, ἐν εὐζωίᾳ ἔσται, ὡς φυλάσσειν τὰ μαρτύρια τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, μαρτυρηθέντα καὶ ἀποδειχθέντα ὑπὸ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὐ εἶπον αὐτοῦ στόμα εἶναι.

Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἠἀλήθειά σου, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαιμένει. Τῇ διατάξῃ σου διαμένει ἡμέρα, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. Ἀλήθειαν δὲ λέγει τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην, ἣν εἶπε πάντως γενησομένην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Καὶ ἑκάστην γὰρ γενεὰν μέρη τινὰ τῆς ἀληθείας ἀνθρώποις ἀποστέλλει, καὶ τὰ σύμπαντα τοῦ κόσμου μέρη τὰ τε ὁρατὰ τῇ σῆ διατάξει συνέστηκεν, μὴ κινούμενα τῶν ὀρῶν, μηδὲ τὸν νόμον τὸν ὀρισθέντα αὐτοῖς παραβαίνοντα. Αἴτιον δὲ τῆς τούτων ἀπάντων διαμονῆς τὸ σὲ μόνον Κύριον εἶναι τῶν ὄλων· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα σά δοῦλα, καὶ ὡς δοῦλα ὑποπίπτουσι.

Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Εἴρηται ὡς ὁ καιρὸς τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν περιστάσεων ταπεινώσει ὀνομάζεται. Μαχαρίου τοίνυν ἐστὶν ἀνὴρ; τὸ γενέσθαι ἐν τῇ ταπεινώσει, καὶ μὴ ἀπολέσθαι· οἷον εἰ ἐλθῆθα εἰς πειρασμὸν μαρτυρίου· εἰ μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μελέτη μου ἦν ἀεὶ πρὸ τοῦ ἐμπροσθεῖν, καὶ ἤσχουν αὐτὸν, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τὴν κατὰ τὸν πειρασμὸν τοῦ μαρτυρίου, οὐκ ἀπολύμαι. Οὕτως ἀρμόζει καὶ ἐπὶ παντὸς πειρασμοῦ εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολεμουσῶν ἐμοί. Εἴχον ἐν ἀπολείσθαι, εἰ μὴ ὁ σὸς νόμος ἀντιστήριγμά μου γένηται.

Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐξῆσάς με. Ἀλλὰ μεμνησομαι τῶν μαθημάτων σου, ὧν ἔμαθον ἐν τῷ βίῳ· οἱ ἐκεῖνα γὰρ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετελθὼν οἰκῶ μετ' ἀγγέλων. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐκ μεγάλης νόσου διὰ τῶν ἰατρικῶν βοηθημάτων παγίαν καὶ βεβαίαν ἀναλάβων ὑγίαιαν δι' αὐτοῦ τοῦ ὑγιαίνειν καὶ εὐεχεῖν οὐκ ἐπιλανθάνεται τῶν ἰατρικῶν ἐκεῖνων οἷς ἠελοῦθησε τὸ οὕτως αὐτὸν μετ' εὐεξίας ὑγιαίνειν· οὕτως ὁ ἅγιος οὗτος, ὑπὸ Θεοῦ ζωοποιηθεὶς ἐν ᾧ ἔσχε παρ' αὐτοῦ δικαιώμασι λέγει παρ' ὄλων τῶν αἰῶνα μὴ ἐπιλανθάνεσθαι αὐτῶν, ἀποδοῦσός τὴν αἰτίαν, τὸ ἐν αὐτοῖς τὸν Θεὸν αὐτὸν ἐξῆκεναι (sic).

Σὸς εἰμι ἐγὼ, σώσόν με, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. Ἐμὲ ὑπέμειναν οἱ ἁμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με, τὰ μαρτυρία σου συνῆκα. Πόσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα.

Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ὅλην τὴν

ὁμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσθράσας με τὴν ἐντολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμή ἐστίν. Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ πρεσβυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Εἰ δὲ λέγοι που ὁ Σωτὴρ· Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἐξῆς, λεκτέον, ὅτι τοῦτ' εἴρηται τῷ Σωτῆρι προσδιαστείλαμένῳ, καὶ φάντι· Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστίν ὁμῶν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς πρὸς ἐκείνον οὖν τὸν διδάσκαλον οὐκ ἔστι μαθητὴς κρείττων. Οἱ δὲ ἐνταῦθα δηλούμενοι πολλοὶ διδάσκαλοι ἕτεροι τυγχάνουσιν, ὧν πολλάκις ὁ μαθητὴς κρείττων. Γίνεται δὲ πλείονος καὶ συνεχοῦς τῆς περὶ τοὺς θείους λόγους ἀσκήσεως.

Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκάλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς μοι. Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα, διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας.

Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου. Ὁμῶσα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Ἐπεὶ, μηδενὸς ἐκβιασασμένου, οικεῖα χρησάμενος ὀρμητὴ καὶ προαιρέσει ἀγαθῇ, ὄρκω ἑαυτὸν κατεδήσατο καὶ ὤμοσε τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, εὐχεται τὸν ὄρκον αὐτοῦ ἀποδοχῆς ἄξιον παρὰ τῷ Θεῷ γενέσθαι· δεῖται γὰρ πολλῆς διδασκαλίας καὶ ἡ γνώσις τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ.

Ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα, Κύριε· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ, Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου διδάξόν με. Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἔθεντο ἁμαρτωλοὶ παγίδαί μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. Ἡ ψυχὴ τινος ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐστίν, εἴ ποτε ἐν κινδύνους γεγένηται, καὶ τοῦτο ἡ συνήθεια λέγει ὅτι· Τὴν ψυχὴν μου εἶχον εἰς τὰς χεῖράς μου. Ἐγὼ οὖν, φησὶν ὁ δίκαιος, καθημέραν ἀποθνήσκω, ἀεὶ κινδυνεύω διὰ τὸν λόγον σου, διὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸν ἔλεγχον, διὰ τὴν βασιλείαν ἣν βασιλεύω· καὶ διὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός. Οὐ γὰρ ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου ἐποίει με· ἐπιλαθέσθαι τοῦ νόμου σου. Δύναται δὲ τις καὶ ὑψηλότερον νοῆσαι τὸ ῥητὸν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου ἦν διαπαντός, ἀντὶ τοῦ, ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς· ἡ χεὶρ γὰρ ἐπὶ τὸν πρᾶξων πολλάκις παραδέχεται. Εἰ δὲ ἐν ταῖς χερσὶ σου εἴη, νοήσωμεν χείρας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ, ἢ προσίτεον διαπαντός. Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ὅτι ἀγαλλύμα τῆς καρδίας μου εἰσίν. Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαίωμάτά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀνταμείψιν.

mine, tota die meditatio mea est. Super inimicos meos sapientem me fecisti mandato tuo, quia in æternum meum est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsi. Quod si Salvator alicubi dicat : Non est discipulus super magistrum ¹⁶, et cætera, dicendum est hoc pronuntiatum a Salvatore fuisse, cum prius distinxisset ac dixisset : Ne vocetis magistrum super terram : unus enim est Magister vester qui est in cælis ¹⁷. Illius itaque magistri comparatione non est discipulus præstantior. Magistri autem, qui hic multi esse declarantur, alii sunt, quibus plerumque discipulus doctior est. Quod evenit ex majore et frequentiore in divinis sermonibus exercitatione.

B

VERS. 101 - 104. Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.

VERS. 105, 106. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Quia nullo vim inferente, sed proprio nutu et bono proposito, sese jurejurando astrinxit, et juravit se servaturum esse judicia justitiæ Dei, rogat ut juramentum suum acceptione dignum apud Deum evadat : nam cognitio judiciorum Dei multa doctrina eget.

C

VERS. 107 - 112. Humiliatus sum usquequaque, Domine : vivifica me secundum verbum tuum. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine, et judicia tua doce me. Anima mea in manibus meis semper, et legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, et de mandatis tuis non erravi. Anima cujusvis in manibus ejus est, si quando in periculis versetur, atque ex consuetudine hoc dicitur : Animam meam in manibus meis habui. Ego itaque, ait justus, quotidie morior, semper ob sermonem tuum in periculo versor, propter veritatem, propter reprehensionem, propter regnum cui impetro ; et ideo anima mea in manibus meis semper. Non enim periculum mortis legis tuæ oblivisci me fecit. Cæterum potest quispiam sublimius hoc dictum intelligere ac dicere : Anima mea in manibus meis erat semper ; id est, in bonis actibus : nam manus pro actibus frequenter traditur. Si autem in manibus tuis fuerit, intelligamus manus Dei esse creationem ejus, cui semper animus est adhibendus. Hereditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exsultatio cordis mei sunt. Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem.

D

¹⁶ Matth. x, 24. ¹⁷ Matth. xxiii, 9, 10.

VERS. 113-116. *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi. Adjutor et susceptor meus es tu, in verba tua supersperavi. Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei. Suscipe me secundum misericordiam tuam, et vivifica me, et non confundas me ab expectatione mea. Postquam dixit: Declinate a me, maligni, consequenter Deum ad eam rem invocat, ut ejus virtute maligni ab anima sua pellantur: atque otium nactus, vitam et salutem, quæ secundum Deum est, consequatur, neque excidat ab expectatione sua: ac rursus opem postulat ad salutem. — VERS. 117-120. Adjuva me, et salvus ero, et meditabor in justificationibus tuis semper. Spreverunt omnes discedentes a judiciis tuis, quia injusta cogitatio eorum. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua. Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timeo.*

πησα τὰ μαρτύριά σου. Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐβροθήθην.

VERS. 121. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Qui in principio institutus fuerat, ut jam multum profectus, ac magna operatus, rogat ne a profectu suo excidat. Deinde considerans plurimos esse qui probis invident, cum nihil mali de ipsis dicendum habeant, calumniasque tamen struant; obsecrat et rogat ab iis liberari. Pro illo autem: injuriam inferentibus mihi, Aquila: Ne dimittas me calumniantibus me, edidit.*

VERS. 122. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur me superbi. Qui pœnitentiam egit, a vexantibus se erutus, atque a captivitate redemptus ait: Suscipe servum tuum in bonum; hi namque me in malum susceperant. Nisi enim me servum tuum inimicis subactum susceperis; hi superbi, videlicet adversariæ potestates, me calumniaturæ sunt. Quomodo autem calumniatur? Ipsæ me incitarunt mihi que suaserunt ut peccator evaderem: ac ipsæ jam me accusant, totam peccati causam in me conferentes. Necessario rogat Deum ut susceptor ipsius sit, quemadmodum et sponsor; ut ipse custos ipsius efficiatur, sponsonem servans ac custodiens, ut ne minimam ansam præbeat insidiantibus sibi calumniatoribus.*

VERS. 123-126. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et sciam testimonia tua. Tempus faciendi Domino, dissipaverunt legem tuam. Sursum aspiciens ad salutare tuum et verbum tuum, totam, inquit, spem meam hinc pendere feci, erui me postulans ab invidentibus saluti meæ.*

VERS. 127. *Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazium. Ego quidem feci judicium et justitiam,*

Παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Βοηθός μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἶ σύ, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μοι, καὶ ἐξερυσθήτω τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μου. Ἀντιλαβὸν μου κατὰ τὸ ἔλεός σου καὶ ζῆσόν μου, καὶ μὴ κατασχύνης με ἀπὸ τῆς προσδοκίας μου. Εἰπὼν, Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μοι, ἀκολούθως τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοῦτο ἐπιπαλεῖται, ὡς ἂν τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἀπελαθεῖεν τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς οἱ πονηροὺς μοι, σκολῆς τε τυχόν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς τε καὶ σωτηρίας τύχοι, καὶ μὴ ἀππίσοι τῆς ἐαυτοῦ προσδοκίας· καὶ πάλιν ἀξιοὶ βοηθείας τυχέιν εἰς τὸ διασωθῆναι. Βοηθήσόν μοι, καὶ σωθήσομαι, καὶ μελετήσω ἐν τοῖς δικαίωμασί σου διαπαντός. Ἐξουδένωσα πάντα τοὺς ἀποστατούντας ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν. Παραβαίνοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῆς με τοῖς ἄδικοῦσί με. Ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν στοιχειούμενος, ὡς ἂν ἦδη προκόψας ἐπὶ πολὺ, καὶ τὰ μεγάλα κατορθώσας, εὐχεται μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προκοπῆς. Εἶτα συνορῶν, ὅτι τοῖς καλοῖς πολλοὶ βασκαίνουσι, καὶ λέγειν μὲν τι φαῦλον περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἔχουσιν, περιπέλουσι δὲ συκοφαντίας, ἵκετεύει καὶ δέεται τῶν ῥυσθῆναι. Ἄντι δὲ, τοῖς ἀδικοῦσί με, Ἀκύλας ἐξέωκε· Μὴ ἀφῆς με τοῖς συκοφαντοῦσί με.

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῆς με τοῖς ἀδικοῦσί με. Ἐκδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν, μὴ συκοφαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι. Ὁ μετανοήσας καὶ ἀπὸ τῶν ἐνεργησάντων εἰς αἴτην ἐξελθὼν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρωθεὶς φησὶ· Ἐδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν· οὗτοι γὰρ με ἐκδεδέξαντο. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐκδέξῃ με τὸν δούλον σου ὑποχείριον γενόμενον τοῖς πολεμοῖς, οἷμαι ὑπερήφανοι, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, μέλλουσι με συκοφαντεῖν. Πῶς δὲ συκοφαντοῦσιν; Αὐταὶ ἐνήρησαν καὶ ἐπεισαν ἐν ἁμαρτωλῶς γένωμαι· καὶ αἱ αἰτίαι μοι κατῆγοροι γίνονται, ἢ ἢ τὴν αἰτίαν τῶν ἁμαρτημάτων εἰς ἐμὲ ἀναφέρουσαι. Ἀναγκαίως παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἀνάδοχον αὐτοῦ γενέσθαι, ὡσπερ καὶ ἔγγυτήν· Ἐν αὐτῷ φύλαξ αὐτοῦ γένηται, τηρῶν ἐαυτὴν καὶ φυλάττων τὴν ἔγγυθον, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαθῆν παρασχεῖν τοῖς ἐφεδρεύουσιν αὐτῷ συκοφάνταις.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέλιπον εἰς τὸ σωτήριόν σου, καὶ εἰς τὸ λόγιον τῆς δικαιοσύνης σου. Ποίησον μετὰ τοῦ δούλου σου κατὰ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με. Δούλος σου εἰμι ἐγὼ, συνέτισόν με, καὶ γνώσομαι τὰ μαρτύριά σου. Καίρος τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ, διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. Ἄνω βλέπων ἐπὶ τὸ σωτήριόν σου καὶ τὸν λόγον σου, πάσας, φησὶν, ἀνήρησα ἐπὶ ταῦτα εἰς ἐμαυτοῦ ἐλπίδας, ῥυσθῆναι δεόμενος ἀπὸ τῶν διαφθονούντων μου τῇ σωτηρίᾳ.

Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολὰς σου ὑπὲρ χρυσίου καὶ τσπάζιον. Ἐγὼ μὲν ἐποίησα κρίμα καὶ ἄ-

καισούνην, καὶ σοὶ δὲ τῷ Θεῷ ἔσται ποτὲ τοῦ ποιῆσαι καιρὸς, δηλονότι κρίμα καὶ δικαιοσύνην διὰ τῶν κατασκευασάντων τὸν νόμον σου. Τοῦτο οὖν εἰδὼς ἐγὼ καὶ φυλαττόμενος περιπσεῖν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ πάντα παρ' ἀνθρώποις τίμια νενομισμένα.

Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου καταρωθούμην, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμίσησα. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συμπληρώσασα τὸν λόγον, πάντως ἐν κακίᾳ γίνεται. Ἀδύνατον γὰρ ἅμα τῷ συμπληρωθῆναι τὸν νόμον τὸν φυσικὸν ἐν ἀνθρώποις μὴ ὑποστῆναι τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπὶ οὖν γέννηται ἡ κακία καὶ στρεβλωθῆ ἡ ψυχὴ, δεῖται κατορθώσεως. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ κατορθούνητα; Μία ἐντολὴ δύναται πως τὴν στρέβλιν τῆς ψυχῆς, τὴν γενομένην ἀπὸ κακίας, κατευθῆναι. Τὸ μέντοι ἄκρωτος κατορθωθῆναι τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα ἀμύχανόν ἐστι χωρὶς πασῶν τῶν ἐντολῶν. Εἰ μέντοι γε σχολία παραληφθῆ ἡ ψυχὴ, οὐκέτι ἐντολαῖς κατορθωθήσεται, ἀλλὰ πυρὶ ἢ σκότῳ, ἢ διχοτομίᾳ, ἢ τιμὴ τῶν σκυθρωποτέρων προσαγομένων ὑπὸ Θεοῦ. Ἐὰν τοίνυν μὴ ποιήσωμεν πάσας τὰς ἐντολάς, οὐ κατορθούμεθα. Ὅθεν θαυμασιῶς εἰρηται· Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου καταρωθούμεθα, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμισήσαμεν. Οὐ γὰρ ἔτι περισπώμενος ὑπὸ τῆς εἰς τὸ ἀδικεῖν ἐπιθυμίας, ἀπέχεται τῆς ἀδικίας, ἀλλ' ἀπέχεται μισήσας τὴν ἀδικίαν ὁ κατορθωθείς πρὸς πάσας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς.

Θαυμαστὰ τὰ μαρτύριά σου, διὰ τοῦτο ἐξερεύνησον αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου. Ἡ δὴλωσις τῶν λόγων σου φωτιστὶ, καὶ συνετιεῖ νηπίους. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλυσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. Ἡ πρώτη γνῶσις καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ παραδιδόμενη διδασκαλία τῶν λόγων σου φωτιστὶ καὶ συνετιεῖ νηπίους. Τὰ δὲ μαρτύριά σου θαυμαστὰ, καὶ ἐκπλήξεως πλήρη. Εἰκότως τὸ δοχεῖον τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς ἀναπετάσας, καὶ ὡσπερ τὸ στόμα ἀνοίξας, τὸ παρὰ σοῦ θεῖον Πνεῦμα ὑπεδεχόμενον πιστεύσας ἐπαγγελίᾳ λεγουσῆ· Ἄνοιξον τὸ στόμα σου καὶ πληρώσω αὐτό. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον ἐφελοκόμενος εἰς ἑαυτὸν τὸ παρὰ σοῦ πνεῦμα, ἵνα καὶ τὰ μαρτύριά σου τὰ θαυμαστὰ γνῶ, καὶ τῶν λόγων σου τὸν φωτισμὸν κτήσωμαι, διὰ τοῦ σοῦ πνεύματος τὴν τούτων εἰληφῶς κατάληψιν. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλυσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν· αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐντολῶν ἐπισπωμένης καὶ ἐφελοκόμενης τὸ πνεῦμα. Περὶ τοῦ στόματος τοῦ κρυπτοῦ ἀνθρώπου φησί· καὶ δύναται εἶναι ψυχῆς στόμα ἡ διαδοχικὴ αὐτῆς δύναμις, ἢ διανοουμένη προφέρει τὸν ἐν διανοίᾳ λόγον. Οὐδὲν διαφέρει λαβεῖν λόγον καὶ ἐκῶσαι πνεῦμα εἰπεῖν, ταυτὸν γὰρ τὸ πνεῦμα τῷ θεῷ λέγει λόγῳ. Διὰ καὶ ὁ Σωτὴρ, περὶ οὗ ἔλεγε λόγου καὶ ῥημάτων εἶρηκε· Τὰ ῥήματα ἃ λέλάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστι.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με, κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου. Τῶν ὑπὸ

A atque tibi, Deus, tempus aliquando aderit ea faciendi, videlicet iudicium et justitiam, propter eos qui legem tuam pessumdant. Hujus itaque rei gnarus ego, ac cavens ne incidam in tempus illud, dilexi mandata tua super omnia quæ apud homines pretiosa existimantur.

VERS. 128. *Propter eam ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui.* Humana anima postquam sermonem compleverit, in malitia prorsus versatur. Fieri enim nequit, ut postquam lex naturalis in hominibus impleta est, peccatum non existat. Cum itaque malitia accessit et anima tortuosa est, directione opus habet. Quænam vero sunt quæ dirigunt et corrigunt? Unum duntaxat mandatum animæ tortuositatem, quæ per malitiam advecta est, potest corrigere. Et quidem animam hic ad supremam rectitudinem pertingere, citra omnium mandatorum observationem fieri nequit. Si itaque anima tortuosa deprehendatur, non amplius a mandatis corrigetur; sed igne, tenebris, sectione aliisque tristioribus a Deo advectis. Si ergo non omnia mandata servemus, non dirigemur. Ideo admirabiliter dicitur: *Propterea ad omnia mandata tua dirigebamur, omnem viam iniquam odio habuimus.* Non enim ultra distractus a concupiscentia inique agendi, ab iniquitate abstinet, sed abstinet utique, quia iniquitatem odit, qui ad omnia Dei mandata dirigitur.

VERS. 129-131. *Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Declaratio sermonum tuorum illuminabit, et intellectum dabit parvulis. Os meum aperui, et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.* Prima cognitio, et quæ initio traditur doctrina sermonum tuorum, illuminabit et intellectum dabit parvulis: testimonia vero tua mirabilia sunt et stupenda. Merito igitur animæ meæ receptaculum expandens, et quasi os aperiens, divinum a te Spiritum accipi, credens promissioni dicenti: *Aperi os tuum, et implebo illud*¹⁸. Et hoc feci spiritu tuo in me pertracto, ut testimonia illa tua mirabilia cognoscerem, et sermonum tuorum illustrationem obtinerem, per spiritum tuum eorundem intellectum et notitiam accipiens. *Os meum aperui et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam*: ipsa mandatorum sententia spiritum attrahente et pelliciente. De ore autem interioris hominis loquitur: potestque os animæ dici, vis ejus enuntiandi quæ cogitando in mente verbum profert. Nihil differt, si dicas assumere sermonem, et attrahere spiritum: id ipsum enim est spiritus, quo divinus sermo. Quamobrem Servator de sermone et verbis ait: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt*¹⁹.

VERS. 132. *Respice in me et miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum.* Ex iis

¹⁸ Psal. LXXX, 41. ¹⁹ Joan. vi, 64.

qui a Deo misericordiam consequuntur, alii eam per poenitentiam obtinent, jam a peccatis recedentes eaque constantes; alii misericordiae Dei experimentum sument, quod profectu aucti ad ipsam virtutis finem maturent. Hic itaque precator misericordiam consequi, non secundum iudicium eorum qui poenitentiam agunt; sed eorum qui diligunt nomen Domini: nam persona quæ loquitur est eorum, qui multum in virtute et veritatis notitia profecerunt. Quamobrem confidenter postulat in conspectum Dei se venire. Respice, inquit, in me, et hinc necessario sequetur me misericordiam consequi.

VERS. 133. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mihi omnis injustitia.* Secundum eloquium Dei dirige gressus meos, qui ex malitia et ignorantia ad virtutem et cognitionem veritatis proficiscor. Nam rectus sermo director et dux talium gressuum est.

VERS. 134. *Redime me a calumnia hominum, et custodiam mandata tua.* In mercedem misericordiae qua liberatus est a calumniis hominum, se mandata Domini observaturum pollicetur: vel non tam mercedem, quam gratiarum actionem præbeo, ut redimar a calumnia hominum. Hanc vero gratiam impetrarunt Joseph et Susanna. Cæterum tropice homines dici possint diabolus et adversariae ejus sociæ potestates, a quarum sycophantia redimere solius Dei est.

VERS. 135, 136. *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.* Secundum Salvatoris illustrem adventum videre peroptans, pro eo Patri supplicat dicens: *Faciem tuam, Domine, illumina*: quam qui vidit, vidit et Patrem. Nam ipse de seipso ait: *Qui vidit me, vidit et Patrem*¹⁰. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.*

VERS. 137-143. *Justus es, Domine, et recta iudicia tua. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam valde. Tabescere me fecit zelus tuus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. Adolescentulus sum ego et contemptus, justificationes tuas non sum oblitus. Justitia tua justitia in æternum, et lex tua veritas. Tribulationes et necessitates invenerunt me: mandata tua meditatio mea. Symmachus aliam effert sententiam dicens: Tribulationes et afflictiones comprehenderunt me: mandata vero delectabant me: ac si omnis Dei cultor graviter et ægre ferat hujus vitæ negotia, atque ex hominum malitia vexetur, solamque habeat consolationem, recreationem et delectationem in mandatorum Dei meditatione.*

VERS. 144. *Justitia testimonia tua in æternum, intellectum da mihi, et vivam.* Hæc justitia, quam

¹⁰ Joan. XIV, 9.

¹ Interpres legit κατεύθυσε. EDIT. PATROL.

θεοῦ ἐλεουμένων, οἱ μὲν τυγχάνουσι τούτου διὰ μετανόιας, ἄρτι ἀμαρτιῶν ἀναχωροῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι· οἱ δὲ πείραν ἐλέου θεοῦ λαμβάνουσιν, ἐπὶ τῷ προκοπτόντας σπεῦσαι ἐπὶ τὸ τέλος αὐτῆς ἀρετῆς. Εὐχεται οὖν οὗτος ἐλεηθῆναι οὐ κατὰ τὸ κρίμα τῶν μετανοούντων, ἀλλὰ τῶν ἀγαπώντων ἄνομα κυρίου· τῶν γὰρ κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας πολὺ προκοφάντων τὸ λέγον πρόσωπον· διὸ καὶ παρρησιάζεται ὀφθῆναι τῷ θεῷ. Ἐπίβλεψον, γὰρ φησιν, ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐψεται τὸ ἐλεηθῆναι με.

Τὰ διαθήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγον σου, καὶ μὴ κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία. Κατὰ τὸ λόγιον τοῦ θεοῦ κατεύθυνει τὰ διαθήματά μου, ἐκ κακίας καὶ ἀγνοίας εἰς ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας διαβαίνοντος. Εὐδυνήθῃ γὰρ καὶ ἡγεμῶν τῶν τοιοῦτων διαθημάτων ὁ ὀρθὸς λόγος.

Ἀντρώσαι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου. Μισθὸν τοῦ ἐλέου λελυτῶσθαι ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων ὑποσχεῖται δώσειν τὴν τῶν ἐντολῶν κυρίου φυλακὴν· ἢ οὐδὲ μισθόν, ἀλλ' εὐχαριστίαν εἰς τὸ λυτρωθῆναι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων. Καὶ τετυχηκασιν αἰσθητῶς τῆς αἰτήσεως Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα. Ῥηθεῖεν δὲ ἄνθρωποι τροπικῶς ὁ διάβολος καὶ αἱ κατ' αὐτὸν πονηραὶ δυνάμεις, ἀφ' ὧν τῆς συκοφαντίας μόνου τοῦ θεοῦ λυτρωσθαι.

Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Τὴν δευτέραν τοῦ σωτῆρος ἐπιλαμψὶν ἰδεῖν ποθῶν ἀξιοῖ περὶ αὐτῆς, τῷ Πατρὶ φάσκων, τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ἐπίφανον· ὅπερ ἰδὼν τις ἐώρακε καὶ τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα. Δις ὀφθαλμοῖς ὕδατων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου.

Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου. Ἐνετέλλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος σου, διὰ ἐπελάθοnton τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροὶ μου. Πεπρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. Νεώτερος ἐγὼ εἰμι καὶ ἐξουδυνωμένος, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐροσόν με· αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ὁ σύμμαχος ἕτερον παρέστησε διάνοιαν εἰπὼν, Θλίψεις καὶ ἐγκακίσεις κατέλαβόν με· αἱ δὲ ἐντολαὶ ἕτερόν με· ὡς παντὸς θεοσεβοῦς βαρουμένου μὲν καὶ δυσχεραίνοντος ἐπὶ τοῖς τοῦ βίου πράγμασιν, ἀποκακοῦντάς τε ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας, μόνην δὲ ἔχοντος παραμυθίαν καὶ ἀνάκτησιν καὶ τέρψιν τὴν μελέτην τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ.

Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, συντέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Αὕτη ἡ δικαιοσύνη, ἢ

ἀσκοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐκ ἀποδίδοται ἡμῖν ἐν ἁλίαις ἡμέραις, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐν τούτοις πᾶσιν αἰτεῖ ὁ Προφήτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τὸ ἀναγκαϊότατον τῶν τοῦ Θεοῦ δωρημάτων, καὶ λέγει· *Συνέτισόν με, ἵνα ζήσω*· ἐπ' ἐκείνην γὰρ τὴν μακαρίαν ζωὴν ἀνόητος οὐκ ἔρχεται ἢ ἀσύνητος, ἀλλὰ δεῖ αἰτησαί παρὰ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τοῦ διδόντος πᾶσι τοῖς ἐξ ὅλης ψυχῆς αἰτοῦσιν αὐτόν, ἵνα λαβόντες σύνεσιν, δυναθῶμεν εἰπεῖν· *Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι*.

Ἐκέκραξα ἐν δὴ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιώματά σου ἐκζητήσω. Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύριά σου. Προέφθασα ἄωρῆ καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγιά σου. Ὁ ἐν ἄωρῆ προλαβὼν καὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος ἐλευθεροῦται τῶν νυκτερινῶν ἐπιβουλῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός προφθάνοντος δηλαδὴ, τοὺς ὀφθαλμοὺς προαπαντώντας κέκτηται, καὶ μελετᾷ τὸ Θεοῦ σὺν παρήσειά τὰ λόγια. Ἐκείνη γὰρ μάλιστα τῷ νόμῳ χαίρει ψυχὴ, ἥτις αὐτὴ συνοιδεῖ

τῆς φωτῆς μου ἀκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου, κατὰ τὸ κρῖμά σου ζήσόν με. Προσηγγισαν οἱ καταδιώκοντές με ἀνομία· ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου ἐμακρύνθησαν. Ἐγγύς εἰ σὺ, Κύριε, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου ἀλήθεια. Καταρχὰς ἔγνωρ ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου, διὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἔθεμελλωσας αὐτά.

*Ἴδε τὴν ταπεινωσίν μου, καὶ ἐξέλου με, διὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Κρίνον τὴν κρίσιν μου καὶ λύτρωσαι με, διὰ τὸν λόγον σου ζήσόν με. Κριθῆναι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αἰτεῖ τοὺς ἀφανῆς ἢ ἐμφανῆς πολεμοῦντας, καὶ λυτρωθῆναι· μόνος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ ἐξ ἐκατέρων λυτρούμενος, καὶ οὐ θανάτου μόνον ἡμᾶς ἀπαλλάττων, ὃν ἀπειλοῦσι καὶ ἐνεργοῦσιν οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ ζωὴν παρέχων διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Μακρὰν ἀπὸ ἀμαρτωλῶν σωτηρία, διὲ τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐξεζήτησαν. Οἱ οἰκτιρμοὶ σου πολλοί, Κύριε, κατὰ τὸ κρῖμά σου ζήσόν με. Ἐλεος ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ· Ἐλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ὅς καὶ πάνυ δικαιοτάτος εἶναι δοκεῖ. Συγκρίσει γὰρ ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἐλέου δεῖται τὸ δίκαιον. Πᾶν γὰρ ὃ δοκεῖ γεγονέναι κατ' ἔλεον, ἐλέφ Θεοῦ γίνεται. Τί γὰρ τις ἄξιον πεποίηκε αἰωνίου μακαρίτητος καὶ βασιλείας οὐρανῶν, μὴ ὑπὸ Θεοῦ βοηθούμενος;—*Πολλοὶ οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ θλιβόντές με, ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου οὐκ ἐξέκλιτα. Εἶδον ἀσυνετοῦντις καὶ ἐξετηκόμην, διὲ τὰ λόγιά σου οὐκ ἐφυλάξαντο. Ἴδε, διὲ τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα, Κύριε, ἐν τῷ ἔλεει σου ζήσόν με. Ἀρχὴ τῶν λόγων σου ἀλήθεια· καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου.**

Ἄρχοντες κατεδίωξάν με δωρεὰν, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου ἐδεδίωσαν ἡ καρδία μου. Ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγιά σου, ὡς ὁ εὐρίσκων σκῦλα πολλὰ. Ἀδικίας ἐμίσησα καὶ ἐδεδιξάμην, τὸν δὲ

in praesenti exercemus, non datur nobis ad paucos dies, sed in aeternum. In his omnibus Propheta prudentiam a Deo expetit, quod est omnium Dei donorum maxime necessarium; ac dicit: Intellectum da mihi, ut vivam. In illam quippe beatam vitam amens et insipiens non ingreditur; sed intellectum a Deo petamus oportet, qui dat omnibus toto corde ab se petentibus: ut accepto intellectu dicere valeamus: Intellectum da mihi, et vivam.

VERS. 145-148. Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine, justificationes tuas requiram. Clamavi ad te, salvum me fac, et custodiam testimonia tua. Praeveni in crepusculo et clamavi, in verba tua suspersperavi. Praevenerunt oculi mei diluculo ad meditando eloquia tua. Qui in crepusculo praevenit et Deum invocat, a nocturnis insidiis liberatur, et diluculo, id est ortu lucis, jam accedente, oculos ei occurrentes habet, ac cum fiducia Dei eloquia meditat. Illa namque anima potissimum in lege gaudet, quae sibi executionis ejus conscia est.

VERS. 149-152. Vocem meam audi, Domine, secundum misericordiam tuam, secundum judicium tuum vivifica me. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati: a lege autem tua longe facti sunt. Prope es tu, Domine, et omnes viae tuae veritas. Initio cognovi de testimoniis tuis, quia in aeternum sumdasti ea.

*VERS. 153-156. Vide humilitatem meam et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus. Judica judicium meum et redime me, propter verbum tuum vivifica me. Contra inimicos vel clam vel palam se oppugnantes judicium ferri, et liberari se postulat. Solus namque Deus est, qui ab utrisque redimit; et non a morte solum nos liberat, quam daemones minantur et inferunt, verum etiam ob eandem rationem vitam praebet. Longe a peccatoribus salus, quia justificationes tuas non exquisierunt. Misericordiae tuae multae, Domine, secundum judicium tuum vivifica me. Misericordia hominis in proximum suum est; misericordia vero Dei in omnem carnem, qui etiam longe justissimus est. Nam comparatione hominum facta ad accuratum Dei judicium, justitia misericordia indiget. Quodcumque enim secundum misericordiam peragi videtur, misericordia Dei efficitur. Quid enim quis unquam aeterna beatitudine et regno caelorum dignum gesserit, nisi Deo opitulante? — *VERS. 157-160. Multi qui persequuntur me et tribulant me, a testimoniis tuis non declinavi. Vidi insipientes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Vide quoniam mandata tua dilexi, Domine, in misericordia tua vivifica me. Principium verborum tuorum veritas, et in aeternum omnia judicia justitiae tuae.**

VERS. 161-164. Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis formidavit cor meum. Luctabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa. Iniquitates odio habui et abominatus sum, legem au-

tem tuam dilexi. Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiæ tuæ. Hoc item intelligas hac ratione, quod nimirum ante solem e lecto surgens, secundum illud : *De nocte mane consergit spiritus meus ad te, Deus* ²¹; et : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo* ²², primum emitteret hymnum; deinde instante die, prima hora diei, quasi sacrificium matutinum, secundum hymnum Deo persolveret; hora similiter tertia, item tertium; sexta item, quartum; nona, quintum; duodecima hora, sextum; deinde vespera post adhibitam corpori curationem, ad lectum accessurus, septimum hymnum effunderet; atque ita implebat illud : *Septies in die laudem dixi tibi*.

VERS. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Dei nomen [legem] diligentibus pax inest multa; non qualis externa: illa quippe non penes nos est; sed ea quæ in cogitationibus sita est, ex qua turbationis et tumultus, quæ ex affectuum vacuitate gignitur immunitas existit. Hanc una cum congruenti gratia acceperunt, qui eam a Deo Patre et Domino Jesu Christo nacti sunt. Cum illam itaque in nomine Dei possideant, utpote eximie perfecti, scandalum non habent in semetipsis: nam pusillorum illud, non vero præstantiorum est, quemadmodum ait Scruator: *Videte ne scandalizetis unum de pusillis istis* ²³. Quod si multa pax sit diligentibus legem Dei, pacem ille multam habet, bellumque animam ejus non attingit: nullum enim peccatum urit animam ejus: et quia pacem habet, talis evasit, ut a nemine ultra scandalizetur, dicens: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia* ²⁴, etc.

VERS. 166. *Expectabam Salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi.* Cum a te veram salutem expectarem, non modo servavi, sed etiam dilexi mandata tua. Nam cum actus una cum perfecta mandatorum dilectione jungetur, expectatum Salutare confestim sequetur, quod non aliud est, quam salus eorum qui ipsam assequuntur. Quod si etiam Salvatorem expectet, de quod dictum est: *Vivebit omnis caro Salutare Dei* ²⁵, consequenter mandata Dei diligit, cujus etiam Salutare expectavit, ut et actione purus et expectatione contemplandus sit, expectans semper et contemplans Deum Verbum venientem quærere et salvum facere quod perierat.

VERS. 167, 168. *Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexit ea vehementer.* Non solum mandata tua dilexi, verum etiam testimonia tua valde dilexit anima mea, et custodivit ea. Primo quidem singulatim dicebat, *diligebam*, et, *dilexi mandata tua*; secundo autem, *Custodivit anima mea testimonia tua*; tertio item utraque conjungens ait: *Servavi mandata tua et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo, Domine.* Peccator non di-

νόμον σου ἠγάπησα. Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρσα σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Νοήσεις καὶ οὕτως ἐπιστήσας ὡς πρὸ ἡλίου διανιστάμενος τῆς κοίτης κατὰ τὸν λέγοντα· Ἐκ νυκτός ἐρρηίξει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ἐρρηίξω, τὸν πρῶτον ἀνέπεμπεν ὕμνον εἰτ' ἐπιστάτης ἡμέρας, κατὰ τὴν πρώτην ὥραν, ὡσπερ ἔωθεν τὴν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὴν τρίτην ὡσάυτως τὴν τρίτον, καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἕκτην τὸν τέταρτον, κατὰ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν τὸν πέμπτον, κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην τὸν ἕκτον, εἰθ' ἑσπέρας μετὰ τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν, ἐπὶ κοίτην μέλλων τρέπεσθαι τὸν ἔβδομον ὕμνον ἀπειδου, καὶ οὕτως ἐπλήρου τό· Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρσα σε.

B *Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον.* Τοῖς τοῦ Θεοῦ νομοποθοῦσιν εἰρήνη τυγχάνει πολλή, οὐ τοσοῦτον ἡ ἐξωθεν· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν αὐτῇ· ἀλλ' ἢ ἐν τοῖς λογισμοῖς, καθ' ἣν συμβαίνει ἀταραξίαν καὶ ἀνενοχλησίαν τῆς ἐξ ἀπαθείας ἔχειν. Ταύτην ἅμα τῇ καταλλήλῳ χάριτι εὐλόγησαν οἱ ἔχοντες ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κεκτημένοι γοῦν αὐτὴν διὰ τὸ νομο τοῦ Θεοῦ, ὑπερβαλλόντως ὑπάρχοντες τέλει, σκάνδαλον οὐκ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· μικρῶν γὰρ ἀλλ' ὡς μεγάλων τὸ ἔχειν τοῦτο, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ· Ὅρατε μὴ σκανδαλίσητε ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. Εἰ δὲ εἴη εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, εἰρήνην ἔχει πολλήν, πόλεμος οὐκ ἄπτεται τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀμαρτημάτων ἔκκαίει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ἄτε εἰρήνην ἔχων τοιοῦτος γεγένηται ὡς ὑπὸ μηδενὸς ἐπι σκανδαλισθῆ λέγων· *Τίς ἡμῶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία, καὶ τὰ ἐξῆς.*

C *Προσεδόκων τὸ Σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα.* Προσδοκῶν τὴν ἀπὸ σοῦ σωτηρίαν τὴν ἀληθινήν, οὐ μόνον ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησά σου τὰς ἐντολάς. Τῆς γὰρ μετ' ἀγαπήσεως τῶν ἐντολῶν καθωρθωμένης ἐνεργείας ὑπαρξάσης, εὐθύς ἀκολουθεῖ τὸ προσδοκῶμενον Σωτήριον, οὐχ ἕτερον ἢ τῆς τῶν σωζομένων σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ τὸν Σωτῆρα προσδοκᾷ, περὶ οὗ εἴρηται· *Πᾶσα σὰρξ δύσεται τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἀκολουθῶς ἀγαπᾷ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, οὐ καὶ τὸ Σωτήριον προσεδόκῃ* ²⁶ σεν, ἵνα καὶ τὴν πρᾶξιν ἢ καθαρῶς, καὶ τὴν προσδοκίαν θεωρητικῶς, προσδοκῶν ἀεὶ καὶ θεωρῶν ἐηλυθότα τὸν Θεὸν Λόγον ζητήσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολλωλός.

D *Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἠγάπησεν αὐτὰ σφόδρα.* Οὐ μόνον τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα, ἀλλὰ καὶ τὰ μαρτύριά σου σφόδρα ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐφύλαξεν αὐτά. Πρώτερον μὲν κατὰ ἓν, ἠγάπων, καὶ, ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου δεύτερον· *Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου· κατὰ δὲ τὸ τρίτον συναγαγὼν ἀμφοτέρα εἰς ἓν, φησὶν· Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά σου, διὸ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου, Κό-*

²¹ Isa. xxv, 9. ²² Psal. lxxii, 2. ²³ Matth. xviii, 10. ²⁴ Rom. viii, 35. ²⁵ Isa. xl, 5.

μει. Ὁ ἀμαρτωλὸς οὐκ ἐρεῖ. Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου· αἱ γὰρ ὁδοὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ οὐκ εἰσὶν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον αἱ τοῦ δικαίου· ἐν οὖν καὶ αἱ ἡμέτεραι γίνονται πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, οἱ νόμοι, οἱ προφῆται, ἡ ἐπὶ πᾶσι τελεία, ἀληθινή καὶ ἀγαθὴ ὁδός, ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, Χριστὸς Ἰησοῦς, εὐξώμεθα ἐν τῇ ὁδῷ μέχρι τέλους ἰδεύοντας φθάσαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Ἐγγισάτω ἡ δέησις μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου συνετίσόν με. Εἰσέλθοι τὸ ἀξιώματά μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου ῥῦσαι με. Ἐξήρευσάντο τὰ χεῖλιά μου ἕμνον, διὰ τὸ διδάξαι με τὰ δικαιώματά σου· φθέγγεαιτο ἡ γλῶσσά μου τὰ λόγια σου, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου δικαιοσύνη. Σφόδρα ἀκολούθησά μετὰ τοῦ εὐξασθαι περὶ τῆς διανοίας· τὸ γὰρ συνετισθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦν χειλέων οὐδὲ γλώσσης, ἀλλὰ τοῦ κατὰ ψυχὴν διανοητικοῦ· τὰ ἠγούμενα τοίνυν αἰτήσας ἐπὶ τὰ δευτέρα μέτεισι, καὶ ἀξιοὶ τὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου ὄργανα τὰ χεῖλιά καὶ τὴν γλῶτταν ἀφιερωθῆναι, ὡς ἂν διαπαντός τὰ μὲν ἐπιλητὴ ἕμνον διερύγουντο, διδασκομένον τοῦ νοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἡ δὲ γλῶττα φθέγγετο μηδὲν ἕτερον ἢ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο πράσσοι, ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ δικαιοσύναι.

Γενέσθω ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαι με, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. Συνιδὼν τὸ μέγεθος τοῦ ἐτοίμου, βοηθείας δέεται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ κατορθῶσαι τὰ προλελεγμένα· μεγάλα δὲ αἰτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παρ' ἐαυτοῦ συνεφέρει λέγων· Ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. Ὅπερ γὰρ ἦν ἐπὶ τῇ ἐμῇ ἐξουσίᾳ, τοῦτ' ἐξ ἐμοῦ πεπληρῆται. Τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην, ἀγαπήσας αὐτάς κατὰ τὰ πρόσθεν εἰρημένα.

Ἐπεπόθησα τὸ Σωτήριόν σου, καὶ ὄνυμος σου μελέτη μου ἐστὶ. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιποθοῦσι σωτηρίαν, ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σαρκὸς σωτήριον τὸ ἐν κόσμῳ. Ἔργον δὲ ἐστὶν ἐπιποθῆσαι τὸ τοῦ Θεοῦ Σωτήριον, ὥστε ἐν Θεῷ σωθῆναι, ἐν αὐτῷ ἀναπαύεσθαι, κληρονομήσαι τὰ ἅγια· τὸ γὰρ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῦτό ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ. Ἐὰν θέλῃς ἐπαναθῆναι τῷ λόγῳ, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστός ἐστιν· Ἰησοῦς γὰρ ἐρμηνεύεται, Θεοῦ σωτηρία. Οὗτος ἡμῖν ἐπέμφθη. Ὁδὸς τοῦ ἐπιποθοῦντος τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ τὸν νόμον εἶναι μελέτην τῷ ἐπιποθοῦντι, προαναφωνοῦντα τὴν δεῦρο αὐτοῦ ἀφίξιν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα καλεῖ πᾶσαν τὴν παλαιάν καὶ θείαν Γραφήν.

Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐνέκλειεν τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ ζωὴ ἡμῶν κερύπται σὺν Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Τότε ἡμῆσει κυρίως τὸν Θεόν. Καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν κρινόμενων τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γίνεται. Ἀλλὰ ἄλλη παρῆρησία βοηθείας κριμέτων

A cet, Omnes viae meae in conspectu tuo : nam viae peccatoris non sunt in conspectu Dei, sed solum viae iusti. Ut igitur omnes viae nostrae in conspectu Dei sint ; videlicet leges, prophetae, perfecta item vera et bona illa via, nempe qui dixit, Ego sum via²⁶, Christus Jesus, precemur in via usque in finem ; ut iter agentes perveniamus ad Deum et Patrem universorum per Christum Jesum.

4 Vers. 169-172. Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine, juxta eloquium tuum da mihi intellectum. Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine, secundum eloquium tuum eripe me. Eructaverunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas. Pronuntiet lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua, justitia. Admodum consequenter postquam pro mente sua precatus esset ; non enim labiorum et linguae est eloquiorum Dei intelligentiam accipere, sed solius quae in anima est intelligendi facultatis ; cum priora postulasset, ad secunda postea transit, ac rogat ut verbi quae in se habebat instrumenta, nempe labia et lingua, consecrarentur ; ut labia quidem hymnum semper eructarent, postquam Deo doctore justificationes ejus mens edidicisset ; lingua vero nihil aliud loqueretur quam eloquia Dei : atque id ageret, quia omnes viae ejus justitiae.

C Vers. 173. Fiat manus tua, ut salvet me, quoniam mandata tua elegi. Videns magnitudinem illius quod in promptu erat, opem a Deo postulat, ut praedicta perficiat. Cum porro magna postulet a Deo, etiam quod a se est profert dicens : Quoniam mandata tua elegi. Nam quod in mea potestate erat, id a me impletum est. Mandata tua elegi, quia diligebam ea, ut superius dictum est.

D Vers. 174. Concupivi Salutare tuum, et lex tua meditatio mea est. Multi hominum salutem concupiscunt ; sed non salutare Dei, sed carnis salutare, quod in mundo est. Opus autem est concupiscere Salutare Dei ; ut in Deo salutem nanciscamur, in ipso quiescamus, sancta in haereditatem accipiamus : nam Salutare Dei est aeterna vita. Quod si velis verbo sublimius progredi, Salutare Dei Christus est : Jesus namque explicatur, Dei salus. Hic est qui nobis missus est. Via concupiscentis Salutare Dei est, ut sibi concupiscenti meditatio sit lex, quae ejus ad nos adventum praenuntiat. Legem autem hic vocat totam veterem ac divinam Scripturam.

Vers. 175, 176. Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. In futuro tempore vitam animae includit. Vita enim nostra abscondita est cum Christo in Deo²⁷. Tunc Deum proprie laudabit. Et judicia tua adjuvabunt me. Ad auxilium eorum, de quibus judicatur, judicia Dei fiunt. Verum alia auxilii in judiciis ferendi fiducia penes

²⁶ Joan. xiv, 6. ²⁷ Coloss. iij, 3.

justum est, quod sine tormentis et cruciatibus flant ; alia auxilii via in judiciis erga eum, qui ad labores et cruciatus ducendus est. *Erravi sicut ovis quæ perit : quæte servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.*

πρὸς τὸν δίκαιον, ἢ χωρὶς βασάνων καὶ πόνων· ἄλλη ὁδὸς βοηθείας κριμάτων πρὸς τὸν διὰ πόνων καὶ βασάνων ἀχθισόμενον. Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον τὸν δοῦλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Hæc ante Commentarium reponenda quæ loco suo exciderunt.

EUSEBII PAMPHILI CANONES DIURNI AC NOCTURNI PSALMORUM.

ITEMQUE MATUTINI ET VESPERTINI

Quibus docetur quinam psalmi sint dicendi mane ac singulis diei horis, quinam item vespere ubi lumina accenduntur ac quacunque noctis hora.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, t. III, p. xxxvi.)

Κανόνες Ἡμερινοὶ Ψαλμῶν.

Ὅρθρινοὶ γ.
 ὥρ. α'. Ψαλμὸς
 ὥρ. β'. Ψαλμὸς
 ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ς'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. η'. Ψαλμὸς
 ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ι'. Ψαλμὸς.
 ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ξδ'. ρμ' ρμα'.
 η'.
 κθ'.
 α'.
 μα'.
 ν'.
 σ'.
 ξθ'.
 πδ'.
 ρια'.
 ρμ'.
 ρη'.
 ρκ'.

Canones Diurni Psalmorum

Matutini 3.
 Hora 1. Psalmus
 hor. 2. Psalmus
 hor. 3. Psalmus
 hor. 4. Psalmus
 hor. 5. Psalmus
 hor. 6. Psalmus
 hor. 7. Psalmus
 hor. 8. Psalmus
 hor. 9. Psalmus
 hor. 10. Psalmus
 hor. 11. Psalmus
 hor. 12. Psalmus

LXII. CXL. CXLII.
 VIII.
 XIX.
 I.
 XII.
 L.
 LXX.
 LXXIX.
 CXLIV.
 CXI.
 CXL.
 CVIII.
 CXX.

Κανόνες Νυκτερινοὶ τῶν Ψαλμῶν.

Λυχνικοὶ γ.
 ὥρ. α'. Ψαλμὸς
 ὥρ. β'. Ψαλμὸς
 ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ς'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. η'. Ψαλμὸς
 ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ι'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
 ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ρκθ'. ρμ'. ιδ'.
 οδ'.
 κθ'.
 ιδ'.
 ς'.
 δ'.
 μ'.
 ια'.
 π'.
 πζ'.
 ιε'.
 κα'.
 νς'.

Canones nocturni Psalmorum.

Lucernales 3.
 Hora 1. Psalmus
 hor. 2. Psalmus
 hor. 3. Psalmus
 hor. 4. Psalmus
 hor. 5. Psalmus
 hor. 6. Psalmus
 hor. 7. Psalmus
 hor. 8. Psalmus
 hor. 9. Psalmus
 hor. 10. Psalmus
 hor. 11. Psalmus
 hor. 12. Psalmus

CXXIX. CXL. XII.
 LXXIV.
 XIX.
 LIV.
 VI.
 IV.
 XL.
 LI.
 LXXX.
 LXXXVII.
 XCV.
 XXI.
 LVI.

ORDO RERUM

'QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

Dedicatio Clementi XI pontifici maximo.	9
Preliminariorum in Eusebii commentaria in Psalmos.	11
Prooemium.	11
CAPUT PRIMUM. — Commentarii Eusebii ex quibus codicibus prodeant.	13
I. — De codice Taurinensi cardinalis Perrouli.	13
II. — De codice cardinalis Coislinii.	14
III. — De codice Colbertino et de catenis Regis.	14
IV. — Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.	14
V. — Catensæ commentarios pessumdederunt.	15
VI. — De præfationibus Eusebii.	15
CAP. II. — Commentarii Eusebii in Psalmos a quibus antiquis scriptoribus laudati.	15
I. — Eusebius hos commentarios nusquam memorat.	15
II. — Hieronymus laudat.	16
III. — Eusebius Vercellensis eos Latine transtulit.	16
IV. — Theodoretus eorum meminit.	17
V. — Gelasius eos memorat.	17
CAP. III. — Notæ Eusebianæ styli et ævi in his commentariis.	18
I. — Hi commentarii aperte Eusebii sunt.	18
II. — Demonstrationi evangelicæ stylo similes.	18
III. — De stylo Eusebii.	18
IV. — Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius.	19
V. — Itemque aliorum Christiani nominis hostium.	19
VI. — Quo tempore hos commentarios ediderit.	20
CAP. IV. — De genere interpretandi Eusebii, deque antiquis versionibus ab eo allatis.	21
I. — Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.	21
II. — Observationes criticæ, egregiæ notæ.	21
III. — De litterali explanatione.	22
IV. — De mystagogica.	22
V. — Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.	23
VI. — Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX Interpretes.	24
CAP. V. — De rebus doctrinam spectantibus in hoc commentario.	25
I. — In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.	25
II. — Sanctorum merita nobis prodesse putat.	26
III. — Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.	26
IV. — Quid de libero arbitrio sentiat.	26
V. — Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.	27
VI. — Et prædestinationem post prævisa merita.	28
CAP. VI. — Eusebii de Verbo et Filio Dei sententia.	28
I. — Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones.	29
II. — Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari.	29
III. — Filium longe minorem Patri.	29
IV. — Diversæ substantiæ. — V. Interpres Latinus <i>Demonstrationis evangelicæ</i> Eusebium de industria ad catholicam sententiam detorsit.	33
VI. — Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.	36
VII. — Grandis paralogismus Eusebii.	37
VIII. — Non obscure docet Filium non esse vere Deum.	38
IX. Quo sensu Filium esse Deum dicit.	38
X. — Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat.	42
XI. — Cum Arianis plane consentit.	42
XII. — Qua sententiâ <i>ἐπιουσιος</i> sive consubstantiali scripserit.	43
XIII. — Quo sensu <i>ὁ υἱὸς ὁμοίου</i> neget, et genitum Filium dicat.	43
XIV. — Filium negat æternum.	45
XV. — Summa doctrinæ Eusebii.	46
XVI. — Ægre defenditur. — XVII. — Arianum probant tam gesta quam scripta.	47

CAP. VII. — De reliquis in quibus vel a fide aberrare videtur Eusebius in his commentariis, vel explicatione opus habet.	48
I. — Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.	48
II. — An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hauserit.	48
III. — An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. — Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.	49
V. — Non statuit duas in Christo personas.	50
VI. — Quid de confessione peccatorum senserit.	51
CAP. VIII. — De iis quæ ad Ecclesiæ disciplinam pertinent ex variis horum commentariorum locis.	52
I. — Ecclesia nunquam variat in præcipuis.	52
II. — De conventibus Christianorum matutinis.	53
III. — De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.	53
IV. — Infinita dona Ecclesiis Eusebii tempore colata.	55
CAP. IX. — Miscellanea quædam observanda in his commentariis.	55
I. — Eusebii de Matthæi Evangelio sententia.	55
II. — Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.	56
III. — Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.	56
IV. — An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.	57
V. — Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat — VI. — Monachi perrari tempore Eusebii.	57
VII. — Martyrum cruciatus singulares.	58
VIII. — Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.	58
IX. — Traditiones quædam Judæorum.	58
X. — Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa.	59
XI. — Eusebius ait mundum spherica forma esse. Montes et petras sensim crescere.	59
CAP. X. — De idiotismis Eusebii in his commentariis, et de singulari quarundam vocum significato.	59
I. — Vocis <i>πλοσ</i> usus singularis.	60
II. — Item <i>τοῦ δουλοῦ</i> .	60
III. — <i>Ἐπιουσιος</i> quid significet apud Eusebium.	60
IV. — <i>Ἰπποκρίτης</i> pro calamitate.	60
V. — <i>Ἰπποκρίτης</i> respondere.	61
VI. — <i>Συμφύτος</i> quid, etc.	61
Monitum editoris de continuatione commentariorum Eusebii Cæsariensis a psalmo CXIX usque ad psalterii finem.	63
COMMENTARIA IN PSALMOS.	
Eusebii in Psalmorum inscriptiones. Interpretatio quarundam compendii more descripta.	65
Argumentum Eusebii.	65
Ejusdem Eusebii argumenta in Psalmos.	67
Eusebii in Psalmos.	71
Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.	75
Psalmus I.	75
Psalmus David II.	79
Enarratio psalmi III. — Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.	91
Enarratio psalmi IV.	102
Interpretatio psalmi V.	115
Psalmus David VI.	119
Psalmus David VII.	122
Psalmus David VIII.	126
Psalmus David IX.	131
Psalmus David X.	138
Psalmus David XI.	159
Psalmus David XII.	142
In finem psalmus David XIII.	145
In finem psalmus David XIV.	147
Tituli inscriptio ipsi David XV.	154
Oratio David XVI.	159
Psalmus XVII.	166

In finem psalmus David XVIII.	186	In finem Davidi, psalmus cantici LXVII.	678
In finem psalmus David XIX.	195	In finem, pro iis qui commutabuntur, ipsi David LXVIII.	722
In finem psalmus David XX.	198	In finem, ipsi David in rememorationem LXIX.	767
In finem pro susceptione matutina psalmus David XXI.	202	Psalmus LXX.	771
Psalmus David XXII.	215	In Salomonem LXXI.	790
Psalmus David XXIII.	219	Argumenta psallorum qui Asaphi inscribuntur.	822
Davidi XXIV.	225	Psalmus Asaph LXXII.	835
Psalmus David XXV.	231	Intellectus Asaph LXXIII.	851
David XXVI.	238	In finem, ne corumpas, psalmus Asaph LXXIV.	867
Ipsi David XXVII.	246	In finem, in hymnis, psalmus ipsi Asaph, canticum LXXV.	875
Psalmus David XXVIII.	251	In finem, pro Idithum, psalmus Asaph LXXVI.	886
Psalmus cantici. In dedicatione domus David XIX.	258	Intellectus Asaph LXXVII.	902
In finem psalmus David, pro extasi XXX.	266	Psalmus ipsi Asaph LXXVIII.	942
Ipsi David intellectus XXXI.	274	In finem, pro iis qui commutabuntur, testimonium Asaph LXXIX.	950
Psalmus David XXXII.	279	In finem, pro torcularibus, ipsi Asaph LXXX.	967
In psalmo David XXXIII.	287	Psalmus ipsi Asaph LXXXI.	982
Davidis XXXIV.	295	Canticum psalmi ipsi Asaph LXXXII.	991
In finem, servo Domini David XXXV.	315	In finem, pro torcularibus, filius Core psalmus LXXXIII.	1002
Davidis XXXVI.	323	In finem, filius Core psalmus LXXXIV.	1018
Psalmus Davidi XXXVII. In rememorationem de Sab-	338	Oratio ipsi David LXXXV.	1027
bato.	346	Filiis Core, psalmus cantici LXXXVI.	1039
In finem Idithum, canticum David XXXVIII.	351	Canticum psalmi filii Core, in finem, pro Maheleth ad respondendum, intellectus, Aman Esdras LXXXVII.	1051
In finem Davidis XXXIX.	352	Intellectus Æthan Esdras LXXXVIII.	1070
In finem psalmus XL.	367	Oratio Moysis LXXXIX.	1123
In finem ad intellectum filii Core XL I.	378	Psalmus XC.	1139
Psalmus Davidis XLII.	383	Psalmus cantici, in die Sabbati XCI.	1166
In finem filii Core ad intellectum XLIII.	391	Laus cantici ipsi David XCII.	1184
In finem, pro iis qui commutabuntur, filii Core, ad in-	406	Psalmus Davidi, quarta Sabbatorum XCIII.	1194
tellectum pro dilecto XLIV.	414	Psalmus XCIV.	1207
In finem, pro filii Core, pro arcans, psalmus XLV.	418	Canticum ipsi David, quando domus ædificabatur post captivitatem XCV.	1218
In finem, pro filii Core psalmus XLVI.	427	Ipsi David, quando terra ejus restituta est XCVI.	1225
Canticum psalmi filii Core XLVII.	434	Psalmus ipsi David XCVII.	1231
In finem filii Core psalmus XLVIII.	438	Psalmus ipsi David XCVIII.	1235
Psalmus Asaph XLIX.	442	Psalmus in confessionem XCIX.	1239
In finem psalmum David L.	451	Psalmus ipsi David C.	1242
In finem, intellectus David LI.	463	Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam CI.	1250
In finem, pro Maheleth, intelligentiæ David LII.	470	Ipsi David CII.	1262
In finem, in hymnis, intellectus Davidi, cum venissent Ziphæi, et dixissent, ad Saul: nonne David absconditus est apud nos? LIII.	491	Psalmus CIII.	1271
In finem, in hymnis, intellectus Davidi LIV.	502	Alleluia CIV.	1295
In finem, pro populo, qui a sanctis longe factus est, David in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum Allophyli in Geth LV.	518	Alleluia CV.	1311
In finem, ne desperas, David in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam LVI.	531	Alleluia CVI.	1319
In finem, ne desperas, in tituli inscriptionem LVII.	531	Canticum psalmi ipsi David CVII.	1327
In finem, ne desperas David, in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret LVIII.	551	In finem, psalmus ipsi David CVIII.	1334
In finem, pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam Syriæ et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia LIX.	574	Psalmus ipsi David CIX.	1342
In finem, in hymnis, Davidi LX.	586	Alleluia CX.	1343
In finem, pro Idithum psalmus David LXI.	599	Alleluia CXI.	1346
Psalmus David, cum esset in deserto Judææ LXII.	613	Alleluia Aggæi et Zachariæ CXII.	1350
In finem, psalmus David LXIII.	623	Alleluia CXIII.	1354
In finem, psalmus cantici David LXIV.	647	Alleluia CXIV.	1358
In finem, canticum psalmi LXV.	671	Alleluia CXV.	1359
In finem in hymnis psalmus cantici LXVI.		Alleluia CXVI.	1362
		Alleluia CXVII.	1362
		Alleluia CXVIII.	1366
		Canones diurni ac nocturni Psalmorum.	1395

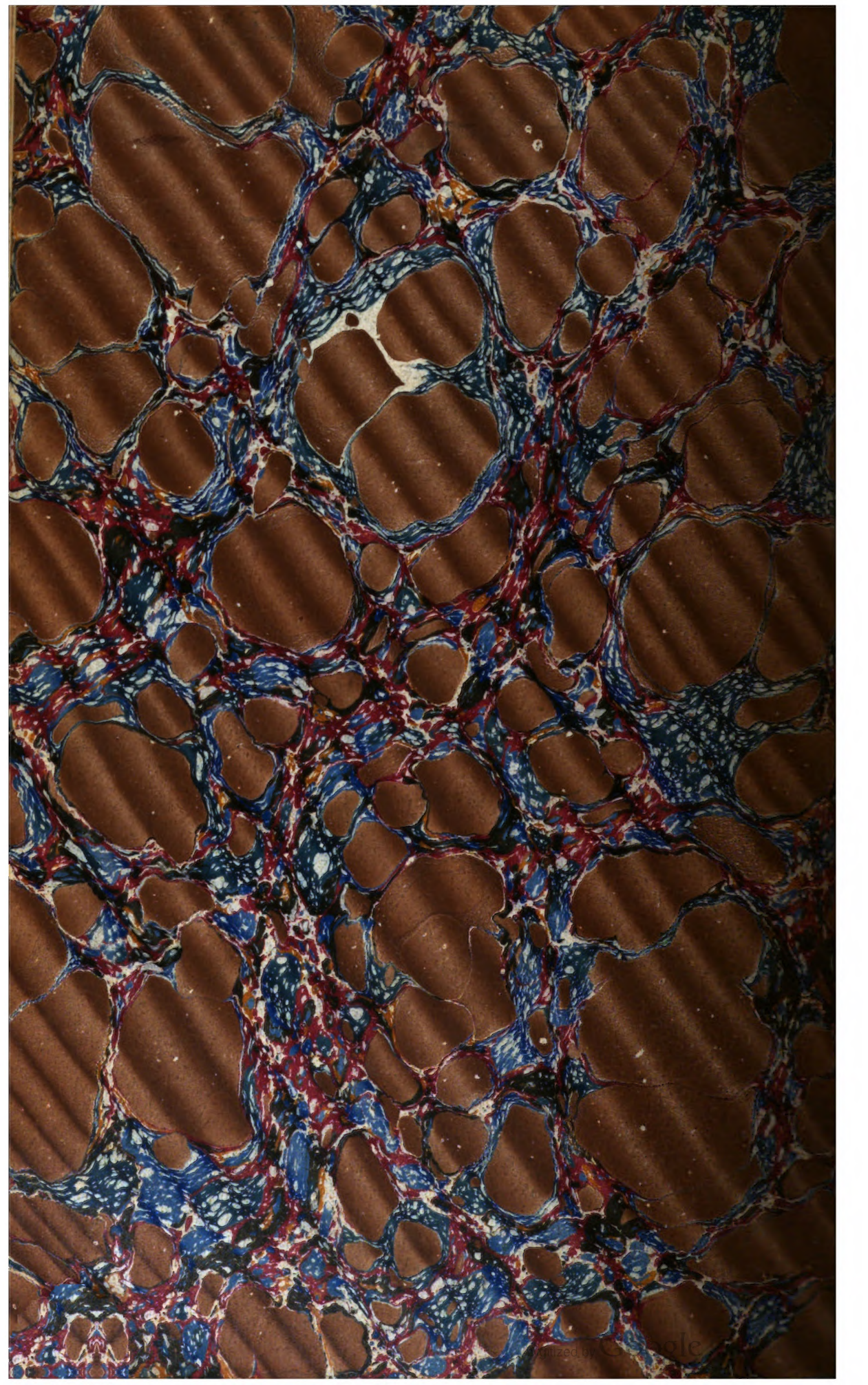
FINIS TOMI VICESIMI TERTII.

Ex typis L. MIGNÉ, au Petit-Montrouge

UNIV. OF MICHIGAN,

JUN 23 1913

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 07838 4396

Replaced with Commercial Marbled Paper

